కళింగదేశ చరిత్ర

వృషభలాంఛనము

సంపాదకులు:

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టీ.

చరిత్రోపన్యాసకులు, సర్కారుకళాశాల, రాజమహేంద్రవరము.

హిందూదేశ చారిత్రికపత్రసంఘ విశేష సభ్యులు.

గౌరవకార్యదర్శి, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధక మండలి.

౧౯౩౦

సర్వస్వామ్యసంకలితము.]

వెల రూ. ౨-౮-౦

(తపాల ఖర్చుగాక)

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి తెలుగుగ్రంథమాల.

---

(1) రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక. వెల రూ. 5—0—0

(2) కళింగదేశ చరిత్ర. వెల రూ. 7—8—0

పోస్టుఖర్చులు ప్రత్యేకము.

T
934.04
Su14K

ప్రకాశకులు

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి

రాజమహేంద్రవరము.

University of Hyderabad
LIBRARY
Acc. No. 28970
Dated 1-9-87
Hyderabad - 500 134.

ప్రథమ ముద్రణము : శా. శ. ౧౮౫౨.

రాజమహేంద్రవరము:

౧—33౬ పేజీలు సరస్వతిపవర్ ప్రెస్ యందును,

1—104 చింతామణి ప్రెస్ యందును,

మిగిలినభాగములు రాజన్ ఎలిక్ట్రిక్ ప్రెస్ యందును,

ముద్రింపబడినవి.

పోషకులపేర్లు—విరాళములు.

మహారాజపోషకులు.

మ. రా. శ్రీ రావుబహద్దరు, సర్. అన్నెం పరశురాం పాత్రోగారు, బరంపురం.	రూ 600
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజాకృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు, పర్లాకిమిడిరాజావారు.	
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. మహారాజా రామచంద్రదేవు బహద్దరువారు, జయపురం మహారాజావారు.	300
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా రామచంద్ర మర్ద రాజ దేవు బహద్దరువారు, కల్లికోట, అట్టగడ రాజావారు.	300
శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ.రాజా రావు శ్వేతాచలపతిరామకృష్ణరంగారావు బహద్దరు వారు, బొబ్బిలిరాజావారు.	300
మ. రా. శ్రీ. రావుబహద్దరు, డా. లక్ష్మీనారాయణగారు, కాంప్టి, మధ్యపరగణాలు.	

రాజపోషకులు.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ రాజా గౌర చంద్రదేవు బహద్దరువారు, చీకటిరాజావారు.	150
శ్రీ. శ్రీ శ్రీ. రాజా శ్రీనివాస రాజమణిరాజ దేవు బహద్దరువారు, మందసా రాజావారు.	150
శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా కాంద్రేగుల శ్రీనివాస జగన్నాధరావుగారు, గజ్జరం జమీందారువారు.	116
మ. రా. శ్రీ. ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు, బరంపురం.	116
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. ఇజ్జతాసార్ కందుకూరు బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు, దేవిడి జమీందారువారు.	100
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా యు. యస్. జోగిజగన్నాధరాజుగారు, గోపాలపురం జమీందారువారు.	100
మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ సందేశం చౌదరిగారు, కంబరిగ్రాం, మొఖసాదారువారు.	150
,, హోతా వీరభద్రయ్య గారు, గంగోలు జమీందారువారు	100

పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ. రాజా శ్రీ విక్రమదేవవర్మ గారు	రూ	50
,, బొడ్డుపల్లి చినబాబు నాయుడుగారు		60
,, కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు		50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా వాడ్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరువారు, వేగాయమ్మపేట జమీందారువారు		50
మ. రా. శ్రీ. న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులుగారు		50
,, జూపూడి శేషగిరిరావుగారు		50
,, నాళం రామలింగయ్యగారు		50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. గోపీనాథ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు, టెక్కలి రాజాగార్లు.		60
మ. రా. శ్రీ. బొడ్డుపల్లి జగన్నాథనాయుడుగారు		60
,, త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుగారు.		50

సహాయులు.

మ. రా. శ్రీ. హెచ్. తాతన్న నాయుడుగారు	10
,, ఆంధవరపు లక్ష్మణమూర్తిగారు	10
,, పోట్నూరి స్వామిబాబుగారు	10
,, మూావంగి రాజశ నారాయణమూర్తిగారు	10
,, బొడ్డుపల్లి రామమూర్తి నాయుడుగారు	10
,, కోనా రఘునాయకులు నాయుడుగారు	10

కళింగదేశచరిత్ర

విషయసూచిక.

వ్యాసములు: వ్యాసకర్తలు.

సంపాదకీయ విజ్ఞాపనము	I—VIII
*౧. ముఖలింగము.	౧—౨
శ్రీయుత విశ్వవాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ,	
*౨. ఆశంసా	3
బ్రహ్మశ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు	
3, కళింగ	౪—౭
శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యి. ఎం. ఆర్. ఎ యస్.	
౪. కళింగదేశపు చారిత్రిక భూగోళము.	౮—౧౧
శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం, ఎ., ఎల్. టి.	
౫. కళింగ సామ్రాజ్యము	౧౧—౧౫
శ్రీయుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు.	
౬. దంతపురమునందలి కాళింగులు	౧౫—౧౭
శ్రీయుత వెంపటి సత్యనారాయణగారు బి. ఎ.	
౭. కాళింగులు	౧౭—౨౭
డాక్టర్ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్.టి.	
౮. కళింగ వైశ్యులు	౨౭—30
శ్రీయుత పోట్నూరి స్వామిబాబుగారు	
౯. కోదులు	30—౪౦
మ. రా. శ్రీ అవసరాల జగన్నాథరావుపంతులు గారు బి. ఎ. బి. ఎల్.	
౧౦. సవరలు, కోయలు.	౪౦—౫౦
శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.	
౧౧. కళింగరాజ్య క్షేత్రప్రశంస	౫౦—౬౫
శ్రీయుత నిడదవోలు సుందరం పంతులుగారు	

౧౨. శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము ౬౬—౮౩
బ్రహ్మశ్రీ ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రిగారు

౧౩. ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౮౪—౯౨
శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు. బి. ఎ.

౧౪. శ్రీముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౯౩—౧౦౦
శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు

౧౫. కళింగదేశపు ప్రాచీన మతచరిత్ర ౧౦౦—౧౦౪
మ. రా. శ్రీ. కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎం. ఎ.

౧౬. కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగుభాష ౧౦౫—౧౦౯
మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.

౧౭. బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు. ౧౦౯—౧౨౭
డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, ఎం. ఎ., ఎల్. టి., పి. హెచ్. డి.

౧౮. కళింగదేశపు శతకవాఙ్మయము. ౧౨౭—౧౩౩
శ్రీయుత నిడదవోలు వేంకటరమణగారు. బి. ఎ.

౧౯. కళింగాంధ్రకవులు. ౧౩౪—౧౬౬
మ. రా. శ్రీ. అడిదము రామారావుగారు

౨౦. కళింగ నగరము. ౧౬౭—౧౯౩
శ్రీయుత గార నరసింగరావుగారు, బి. ఎ., ఎల్. టి.

౨౧. రాజకళింగ గంగు, సజ్జనగరము. ౧౯౪
మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియెల్.

౨౨. ముఖలింగము. ౧౯౫—౨౩౭
మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియెల్.

*౨౩. కళింగరాజ్యవర్ణన. ౨౩౮
బ్రహ్మశ్రీ. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

౨౪. ప్రాచీనకళింగదేశచరిత్రము. ౨౩౯—౨౪౯
శ్రీమాన్ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఎ., బి. ఎల్.

౨౫. కళింగదేశపుచరిత్ర, అందలి ముఖ్యాంశములు. ౨౫౦—౨౫౯
డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఎ., పి. హెచ్. డి.

౨౬. కళింగదేశపుచరిత్ర — ౨౬౦—౨౭౯

శ్రీయుత పండిత నీలకంఠదాసు మహాశయులు ఎం. ఏ.; ఎల్. ఎల్, ఏ.

౨౭. శైలోద్భవవంశచరిత్ర — ౨౮౦—౨౮౨

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు

౨౮. కళింగము, ఎలమంచిలి — ౨౮౩—౨౯౩

మ. రా. శ్రీ. గొబ్బూరు వేంకటానందరాఘవరావుగారు, బి. యే.

౨౯. ప్రాచీనపు ఓఢ్రులు — ౨౯౪—౩౦౦

శ్రీయుత సత్యనారాయణ రాజగురు మహాశయులు

౩౦. కలిఙ్గగాంగేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యశకము. — ౩౦౦—౩౦౫

మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యే

౩౧. శ్రీమదనంతవర్మ చోడగంగదేవ — ౩౦౬—౩౩౩

శ్రీయుత శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు

౩౨. గంగవంశాను చరితము — ౩౩౪—౩౪౪

డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు ఎం. ఎ.

౩౩. కలిఙ్గశిల్పము — ౩౪౫—౩౫౯

మ. రా. శ్రీ. గో. రామదాసుగారు బి. యే.

౩౪. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు, కళింగదేశముతో యుద్ధములు. — ౩౬౦—౩౭౩

మ. రా. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యే.

౩౫. నళవంశపు రాజులు. — ౩౭౪—౩౭౬

డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఎ., పిహెచ్. డి.

౩౬. కాకతీయులు, కళింగము. — ౩౭౭—౩౮౭

మ. రా. శ్రీ. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౩౭. కళింగదేశమునందలి యొకగుహ. — ౩౮౮

మ. రా. శ్రీ. లింగం తమ్మయ్యదొరగారు

౩౮. ఒక్కలి కదంబరాజ వంశేతిహాసము. — ౩౮౯—౩౯౨

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు.

౩౯. సవరలు. — ౩౯౩—౪౦౧

మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతి పంతులుగారు, బి. యే. యల్. టి.

౪౦. **కిమిడి గంగవంశము.** ౪౧౧—౪౧౭

శ్రీయుత సింహాద్రి పోరిచా మహాశయులు

౪౧. **జయపుర వంశచరిత్ర.** ౪౧౭—౪౩౦

మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుపంతులుగారు, బి. ఏ, ఎం. ఆర్. ఏ. యస్.

౪౨. **కళింగదేశచరిత్ర.** ౪౩౧—౫౩౬

మ రా శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

*౪౩. **కళింగవర్ధంత్యుత్సవము.** ౫౩౭—౫౩౯

మ రా శ్రీ. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు

౪౪. కళింగదివసోత్సవ సభాసభ్య స్వాగతోపన్యాసము ౫౩౯—౫౪౭

శ్రీ రాజా విక్రమదేవవర్మగారు

౪౫. కళింగ వర్ధంత్యుత్సవ అధ్యక్షకోపన్యాసము, కాళింగ రాజ్యము. ౫౪౮—౫౫౬

రావుబహద్దర్ సర్. అన్నెం పరశురాం పాత్రోగారు, కె. టి, బి. యు. బి. యల్.

౪౬. **ఉత్కళదేశచరిత్ర.** ౫౫౭—౬౭౬

మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

అకారాదిసూచిక. ౬౭౭—

కళింగదేశచరిత్రానుబంధము

శాసనములు.

1. **అశోకుని కళింగశాసనములు.** 1—22

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఏ. యల్. టి.

2. శ్రీ ఖారవేల మహారాజు హాథిగుంఫశాసనము (ప్రతిబింబముతోసహా) 22—26

మ. రా. శ్రీ. వద్దాది అప్పారావుగారు బి. యి, బి. యల్.

3. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శిలాశాసనము. 26—29

మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

4. త్రిలింగ తామ్రశాసనము. 29—30
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

5. హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనము. 31—35
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

6. ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురము శాసనము. 35—36
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

7. ఇంద్రవర్మ జర్జింగి తామ్రశాసనము. 37—39
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

8. దానార్ణవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుర్లి తామ్రశాసనము. 40—42
మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. ఎ.

9. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురపల్లి తామ్రశాసనము. 42
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

10. శ్రీ మాన్నన్దవర్మ సంతబొమ్మాళి తామ్రశాసనము. 43—45
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

11. శ్రీ దేవేంద్రవర్మ చీడివలస తామ్రశాసనము. 45—50
బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు

12. మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాలవలస తామ్రశాసనము. 50—55
శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

13. మూడవవజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనము. 55—58
శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు

14. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము.(౧) 58—65
మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ., ఎల్. టి.

15. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము.(౨) 65—78
మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ., ఎల్. టి.

16. దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము. 79—82
మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

17. ధర్మఖేడి సింహపుర తామ్రశాసనము. 82—84
మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము. 85—88
మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

19. నరసింహదేవుని ఖండువల్లి తామ్రశాసనము. 88—96

మ. రా. శ్రీ దిగావల్లి ఆత్మారాంగారు బి. ఎ. బి. ఎల్

20. అనంతవర తామ్రశాసనము. 97—104

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

అకారాది సూచిక 105—

చిత్రపటముల వివరములు.

సంఖ్య.		పుట	
1	కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకుడు.	I	ఎదుట
2	కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకీయ సంఘము.	VIII	,,
3	ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కార్యనిర్వాహక వర్గము.	౧	,,
4	రాజమహేంద్రవరము, గోదావరినది.	౩	,,
5	కళింగదేశపటము.	౯	,,
6	ముఖలింగమందలి యొక కాళింగ కుటుంబము.	౨౪	,,
7	మ. రా. శ్రీ. కొండూరి సూర్యనారాయణరావు గారు; శ్రీ రాజా వాడ్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరువారు.	౨౯	,,
8	సవరస్త్రీలు; పురుషులు; విప్పవుప్పనారబెట్టుట; సారాయితీయుట	౪౦	,,
9	సవర పండుగ; వృత్తిపములు.	౪౧	,,
10	సవర కుశంగ్; కుఆర్ పండుగ.	౪౬	,,
11	కోయ స్త్రీ, పురుషులు; సుగాలి స్త్రీ, పురుషులు.	౪౭	,,
12	ముఖలింగమందలి మధుకేశ్వరాలయము.	౨౦౦	,,
13	భీమేశ్వరాలయము; సోమేశ్వరాలయము	౨౦౧	,,
14	ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటియందలి విగ్రహములు.	౨౦౩	,,
15	శివదేవుని విగ్రహము; ముఖలింగాలయ సింహద్వారశిల్పము.	౨౦౯	,,
16	శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీనివాస రామమణి రాజదేవు బహద్దరువారు, మందస రాజాగారు.	౨౪౦	,,
17	శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా గౌరచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు, చీకటి రాజాగారు	౨౪౧	,,

18	శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ రాజా రావు శ్వేతాచలపతి రామకృష్ణరంగా రావు బహద్దర్ వారు, బొబ్బిలిరాజాగారు.	౨౫౬	,,
19	శ్రీ శ్రీ శ్రీ ఇజ్జతాసార్ కందుకూరు బాలసూర్య ప్రసాదరావుగారు, దేవిడిజమీందారు గారు: మ. రా. శ్రీ. నాళం రామలింగయ్యగారు.	౨౫౭	,,
20	అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమునాటి కళింగదేశపటము.	౩౨౦	,,
21	కళింగదేశపు బంగారు నాణెములు.	౩౨౮	,,
22	కళింగదేశపు బంగారు నాణెములు.	౩౨౯	,,
23	శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా రామ చంద్రమర్ద రాజ దేవు బహద్దర్ వారు, కల్లికోట రాజావారు.	౩౪౦	,,
24	మ.రా.శ్రీ రావుబహద్దర్ దా. లక్ష్మినారాయణగారు, కాంప్టి.	౩౪౧	,,
25	శ్రీ దేవేంద్రవర్మవజ్రహస్త మహారాజు విగ్రహము.	౩౪౬	,,
26	భువనేశ్వరమందలి పరశురామేశ్వరాలయము; నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము.	౩౪౭	,,
27	సోమేశ్వరాలయపుగూటియందలిమహిషాసురమర్ధనివిగ్రహము.	౩౫౬	,,
28	సోమేశ్వరాలయపు సింహద్వారము.	౩౫౭	,,
29	శ్రీ.శ్రీ.శ్రీలక్ష్మీనారాయణహరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్, శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ గోపీనాథహరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్, వార్లు టెక్కలిరాజాగార్లు.	౩౬౦	,
30	మహేంద్రగిరి కుంతియాలయము.	౩౬౧	,,
31	మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటరామమూర్తిపంతులుగారు, సవర ఉపాధ్యాయులు; సవర బాజాలు.	౪౦౦	,,
32	గుఆర్ పండుగ; పిట్టలవేట; పాముతోలూడదీయుట.	౪౦౧	,,
33	సవరల పోడువ్యవసాయము; చిత్రలేఖనము.	౪౦౮	,,
34	సవర కుడాంగ్: పండుగఉత్సవములు.	౪౦౯	,,
35	కళింగోత్సవ పోషకులు, శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ. రాజాకృష్టచంద్ర గజపతి నారాయణదేవు బహద్దర్ వారు, పర్లాకిమిడి రాజాగారు.	౪౧౨	,,
36	ముఖలింగోత్సవ చారిత్రిక వస్తుప్రదర్శనపటము.	౪౧౩	,,
37	శ్రీరాజా కాండ్రేగుల జోగిపంతులు బహద్దర్ వారు; శ్రీరాజా కాండ్రేగుల శ్రీనివాస జగన్నాథ రావు బహద్దర్ వారు, గజ్జరం జమీందారుగారు.	౪౨౪	,,

38 మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ సందేశం దాదరిగారు;
,, న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులుగారు;
,, జూపూడి శేషావతారంగారు. } ౪౩౫ ,,

39 శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజా రామచంద్రదేవ్ బహద్దర్ వారు,
జయపురం మహారాజాగారు. ౪౩౮ ,,

40 పీర్ మహమ్మదు ఖాను. ౪౩౯ ,,

41 మధ్యయుగమునాటి దక్షిణహిందూ దేశపటము. ౪౪౦ ,,

42 కళింగదేశపు బంగారునాణెములు, గాంగఫణములు. ౪౪౧ ,,

43 గురుభక్తకొండ పైగల బౌద్ధ దేవాలయములు. ౪౫౬ ,,

44 రామతీర్థమందలి బౌద్ధాలయమున దొరికిన గృహోపకరణములు. ,, ,,

45 రామతీర్థపు బౌద్ధాలయమున దొరికిన బౌద్ధవిగ్రహములు. ౪౫౭ ,,

46 అనకాపల్లి-శంకారపు, బొజ్జన్న కొండపైగల చైత్యాలయములు ౪౫౮ ,,

47 చైత్యాలయపు సింహాసనములు, విహారములు. ౪౫౯ ,,

48 ఉండవిల్లి అనంతశయనుని గుహాలయము. ౪౬౮ ,,

49 సింహాచలాలయము. ౪౬౯ ,,

50 శ్రీ రాజా విక్రమదేవ వర్మగారు,
కళింగవర్ధంత్యాహ్వానసంఘాధ్యక్షులు. } ౫౪౪ ,,

51 కళింగవర్ధంత్యాహ్వాన సంఘము. ౫౪౫ ,,

52 శ్రీ రావుబహద్దర్ సర్ ఆనె పరశురాం పాత్రోగారు,
కళింగవర్ధంత్యధ్యక్షులు, } ౫౪౮ ,,

53 కళింగవర్ధంత్యుత్సవ ప్రతినిధులు. ౫౪౯ ,,

54 మ. రా. శ్రీ హాకా వీరభద్రయ్యపంతులుగారు,
గంగోలు జమీందారుగారు. } ౫౭౬ ,,

55 ,, ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు, బరంపురం ౫౭౭ ,,

56 శ్రీకూర్మాలయ ముఖసాల మండపము గర్భగుడి. ౬౦౪ ,,

56 సింహాచలాలయము; నాట్యమంటపము. ౬౦౫ ,,

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ, ఎల్. టి.
కళింగదేశచరిత్ర సంపాదకులు,
ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి కార్యదర్శులు,
గవర్నమెంటు కళాశాల చారిత్రకోపన్యాసకులు,
హిందూదేశ చారిత్రక రికార్డుల కమిషన్ విలేఖరిసభ్యులు.

సంపాదకీయవిజ్ఞాపనము

ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు రాజమహేంద్రవరమున 1922 లో రాజరాజనరేంద్రుని నవమశతాబ్ద వర్ధంత్యుత్సవమును జరిపి,తూర్పుచాళుక్యులచరిత్రాంశములుగల యొకసంచికను ప్రకటించిరి. 1924లో నేను రాజమహేంద్రవరపు సర్కారు కళాశాలయందు చారిత్రకోపన్యాసకుడుగా నియమింపబడియుండగా, మండలివారు నన్నా సం॥ వనే గౌరవకార్యదర్శిగా నెన్నుకొనిరి. మండలి యుద్దేశములప్రకారమును, మండలిస్థాపకులలో నొకరగు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎం. ఎ. ఎల్ టి, పి హెచ్.డి. గారి ప్రోత్సాహమునను, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును జరుపుటకును, కళింగసంచికను ప్రకటించుటకును, నిశ్చయించితిని. మండలికోరిక నెరవేరుటకై,ఆసంవత్సరాంతముననే, చరిత్రపరిశోధకులకును, పండితులకును, కళింగదేశమునకు సంబంధించిన చారిత్రక వాఙ్మయాదివిషయములనుగురించిన వ్యాసములను వ్రాసి పంపవలసినదని కోరితిని.

చరిత్రనుగూర్చి ఆయారాష్ట్రములందలి విద్యాధికులు, పరిశోధనమండలులను స్థాపించుకొని, చారిత్రక,వాఙ్మయ,పరిశోధనలను చేయుచు, తమతమదేశభాషలయందు చారిత్రక, వాఙ్మయ, విషయముల నభివృద్ధిచేసికొనుచు, వారివారి మండలిసభలలో పరిశోధనలవలన తేలినవిషయముల నచ్చొత్తించి పత్రికారూపమున వెల్లడిచేయుచున్నారని తెలిసికొనుటచే, ఈమండలిసభ్యులసంఖ్య హెచ్చించుటకును, మండలికి కార్యాలయ మొకదాని నేర్పరుచుటకును, మండలిసభ్యులచే జేయబడిన పరిశోధనలను ఆంగ్లభాషలో ప్రకటించుటకై త్రైమాసిక పత్రికనొకదానిని సంపాదించుటకును, 1925 సంవత్సరమంతయు తగుప్రయత్నములను జేసితిని. తలపెట్టిన కళింగసంచికకు కొన్నివ్యాసములను సంపాదించితిని. మండలిసభ్యులసంఖ్య హెచ్చింపగల్గితిని. మండలికొక కార్యాలయముగూడ చేకూరెను.

1926 సం॥ న, మండలియొక్క ముఖ్యోద్దేశములన్నియు నెరవేరెను. ఆంగ్ల త్రైమాసికపత్రిక ప్రథమసంపుటముయొక్క ప్రథమ ద్వితీయభాగములు వెలువడుటచేతను, కళింగదేశచరిత్ర కుపయోగకరమైన వ్యాసములు 14 వరకు నాకు చేకూరుటచేతను, మండలివారు తమ కార్యనిర్వాహకవర్గపుసభలో, నన్ను, కళింగదేశచరిత్రమునకు సంపాదకునిగాను, శ్రీయుతులు, చిలుకూరి నారాయణరావు ఎం. ఎ. ఎల్. టి, వడ్డాది అప్పారావు బి. ఎ. బి. ఎల్., భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు బి ఎ.బి.ఎల్., ఇవటూరి కనకాచలం, ఎం.ఎ.ఎల్.టి , గార్లను,

కళింగదేశచరిత్ర సంపాదకీయ వర్గముగా నెన్నుకొనుటచేతను, ఆ సంవత్సరాంతము
ననే, మండలివారు, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగమున జరుపనిశ్చయించిరి. మరియు,
మామండలి యుద్దేశ్యములలో స్వదేశచరిత్ర జ్ఞానమును మనదేశీయులకు మిక్కిలి బాగుగా
వ్యాపింపజేయుటకు చారిత్రక వర్ధంత్యుత్సవములను జరుపుటయేగాక, ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శన
ముల నేర్పాటుజేయుటగూడ ముఖ్యమగుటచేత, ముఖలింగయుత్సవసందర్భముననే, ప్రాచీనవ
స్తుప్రదర్శనమొకటి జరుపుటకు నిశ్చయింపబడెను. అట్టిప్రదర్శనమునకు, డాక్టరు బురాశేష
గిరిరావుపంతులు ఎం.ఎ ఎల్.టి.,గారు, శ్రీయుతులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, పి.లింగ
న్నగారు, చాలసహాయమొనర్చెదమనిరి. తత్పూర్వము, శ్రీపర్లాకిమిడిరాజావారిసహాయమున
మ॥రా॥శ్రీ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు పైకితీయించియుంచిన జైన,
బౌద్ధ,విగ్రహములును,ప్రాచీనశిలావిగ్రహములును,ప్రదర్శనమున కుపయోగపడగలవనియు,
ముఖలింగనగరముననున్న శ్రీమధుకేశ్వరస్వామివారి యాలయమునగల పెక్కువందలశాసన
ములును, శ్రీమధుకేశ్వర, శ్రీ అనియంకభీమేశ్వర, శ్రీసోమేశ్వర, దేవరల యాలయము
లందలిచిత్రకళానైపుణ్యముగల శిల్పములు,పురాణగ్రంధములందలి గాధలనుదెల్పు చిత్తర
వులు,ప్రాచీనకట్టడములు,సభ్యుల మనముల కానందమునుగొల్పుననియు,నమ్మితిమి.కావుననే,
1926 డిశంబరు నెల 26, 27 తారీఖులలో ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగదేశము నతివై
భవముతో పాలించిన గంగాదివంశీయుల చరిత్రములను జనసామాన్యమునకు బాగుగా తెలి
యజేయు నుద్దేశముతో కళింగ స్మారక వర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగనగరమున జరుప నిశ్చ
యించి, కళింగవర్ధంత్యుత్సవ కార్యనిర్వాహకసభ్యులు మండలికి సహాయమొసర్పను విజ్ఞాపన
మొకదానిని యచ్చొత్తించి పంపిరి. వర్ధంత్యుత్సవమును ప్రారంభించుటకును, ప్రాచీనచారి
త్రక వస్తుప్రదర్శనమును తెఱచుటకును, శ్రీ పర్లాకిమిడిరాజావా రగు శ్రీరాజాకృష్ణచంద్ర
గజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు దయతో నంగీకరించిరి. వర్ధంత్యుత్సవమునకధ్యక్షులుగ
నుండుటకు శ్రీసర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రో కె.టి.బి.యె, బి యల్.,ఎం.ఎల్.సి. గారు దయ
తో నంగీకరించిరి. కాని ఆకాలమున నుత్సవము జరుపబడదయ్యెను. ఏలనన, శ్రీరాజావారి
కనుకూలము లేదని వినుటచే కళింగదివసోత్సవము 1927 జూన్ 16, 17 తేదీలకు మార్చ
బడెను. ఆసం॥మేనెలలో మ॥రా॥శ్రీ ఇ.కనకాచలంపంతులుగారున్ను,మ॥రా॥శ్రీరావుసాహేబు
గి॥రామమూర్తిపంతులుగారున్ను శ్రీరాజావారిదర్శనార్థము నన్నురావలసినదని కోరినందున
నేను పర్లాకిమిడివెళ్ళి నామిత్రులతో శ్రీరాజావారినికలుసుకొని వారితో మండలిప్రయత్నము
లనుగురించిముచ్చటించి,జూన్ 16,17తేదీలనుకూలమనిస్థిరపర్చగల్గితిని. శ్రీపర్లాకిమిడిరాజావారు
కళింగవర్ధంతిప్రారంభోత్సవమును జరుపుటకును,ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శనమును తెఱచుటకును,అం
గీకరించి కల్లికోట, చీకటి, మందసా, రాజాగార్లకు కళింగవర్ధంత్యుత్సవమునుగురించి లేఖలను
వ్రాసి నా కంపిరి. అందుచేత నేనును ఆమాసముననే తద్రాజసందర్శనములనొనరించుకొని,
వారి సానుభూతితోను,' సహాయముతోను మండలి ముఖ్యోద్దేశములను నెరవేర్పగలిగితిని.
శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారి సలహాపైని, శ్రీరాజా విక్రమదేవవర్మగారి నాహ్వానసంఘాధ్య

క్షునిగాను, సర్. ఆనెం పాత్రోగారిని ఉత్సవమున కధ్యక్షునిగ నుండవేడితిని. పర్లాకిమిడియందున్న మన్మిత్రులును, మండలిసభ్యులునగు శ్రీయుతులు, గిడుగు శీతాపతిగారు, గాదె నరసింగరావుగారు, కీ॥ శే॥ ఇవటూరి కనకాచలంగారు మొదలైన వారందరును ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులుగనుండి నాకెంతయు తోడ్పడిరి. వెంటనే పత్రికామూలమునను, లేఖలద్వారానున్ను, చారిత్రక పరిశోధకు లనేకులకు (ఓఢ్రులు, ఆంధ్రులు, కళింగులు, తమిళులు) ఆహ్వానపత్రికలనంపి, ముఖలింగమున సభజరుగుటకై తగు ప్రయత్నములు జేయుట కాగ్రామము నేనును, కార్యనిర్వాహకవర్గము వారును, చేరితిమి. సర్. పాత్రోగారు, అధ్యక్షపదవి నంగీకరించుచు, సరియగు కళింగదేశచరిత్ర వ్రాయునట్టి పరిశోధకునికి కొంతద్రవ్య మిచ్చెదమని నాకు వ్రాసిరి. ముఖలింగమున మే మందరమున్ను కలుసుకొన్న సందర్భమున, ఈద్రవ్యసహాయము మండలికే చేయవలసినదని కోరగా, వారు దయతో నంగీకరించి 500 రూ॥ల విరాళము నొసంగిరి. తర్వాత మరియొక 100 రూ॥ల నిచ్చిరి. అనేకమందిమిత్రులతో, అందు ముఖ్యముగా దువ్వాడ సందేశం చౌదరిగారితో, చెప్పి మండలికి చాల ధనసహాయ మొనరించిరి. మండలివా రెన్నటికిని వారికి కృతజ్ఞతతో నుండవలెను.

దివంగతులైన ఇ॥ కనకాచలంగారు, 10-4-1927 న నాకు వ్రాసిన ఉత్తరములో శ్రీరాజావారు భోజనసదుపాయములు చేస్తామన్నారని వ్రాయుచు, మే నెలారంభములోగానే వర్ధంతి దివసములు నిశ్చయించి శ్రీవారికి తెలియజేయవలసినదనికోరగా ఆప్రకారముచేయుటకు వీలులేక పైని తెలిపినప్రకారము శ్రీవారిని మేనెలలో కలుసుకొని, జూన్ 16,17 తేదీలు స్థిరపరిపించితిని. అయినను, శ్రీరాజావారు కొన్ని కారణాంతరములచే వర్ధంతి సమయమునకు ముఖలింగముననుండలేకపోయిరి. కాని, వారికళాశాలచారిత్రకోపన్యాసకులగు శ్రీగిడుగు శీతాపతిపంతులుగారి మూలమున సభ్యుల కాతిథ్య మొసంగిరి. వర్ధంతిదినములలో వర్షము లెక్కువగా నుండుటచేత, వంశధారానది పొంగిపొరలెను. దానిచే పరివృతమై ద్వీపముగ మారిన ముఖలింగమున 1927 జూన్ 16 మొదలు 19 వరకును, 50,60 మంది సభ్యుల కాతిథ్య మొసంగిన శ్రీరాజావారికి మండలివారు కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కారము లొసంగుచున్నారు. ఇంతేకాక, అనేకకష్టములకు పాలై సభ్యుల కనేక సదుపాయములు చేసిన శ్రీసీతాపతిగారికిన్ని, వారి తండ్రిగారికిన్ని, మండలి కృతజ్ఞతను వెలిబుచ్చక తీరదు.

ముఖలింగ వర్ధంత్యుత్సవసభ కీక్రిందిప్రముఖులు దయచేసిరి:—

శ్రీయుతులు: 1. సర్. పరశురాంపాత్రో 2. శ్రీవిక్రమదేవవర్మ 3. గిడుగు రామమూర్తిపంతులు 4. సీతాపతిపంతులు 5. నీలకంఠదాసుమహాశయ 6. యస్. బి. రథ్ 7. హరిశ్చంద్రపాఠి 8. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుబహద్దర్ 9. త్రిలోచనపాత్రో 10. దువ్వాడ సందేశం చౌదరి 11. డాక్టర్ బుర్రా శేషగిరిరావు 12. తాతన్ననాయడు 13. బొడ్డపల్లి జగన్నాథంనాయడు 14. కె. రంగనాయకులునాయడు 15. కె. చిన్నబాబునాయడు 16. పొట్నూరి స్వామిబాబు

17. చిలుకూరి నారాయణరావు 18. పి. లింగన్న 19. జి. ధర్మారావు 20. భా॥ వెంకటకృష్ణారావు 21. మ॥ సోమశేఖరశర్మ 22. వి॥సత్యనారాయణ 23. గొ॥వెం॥రాఘవరావు 24 లింగం తమ్మయ్యదొర 25. గాదె నరసింగరావు 26. బం॥ మల్లయ్యశాస్త్రి 27. వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి 28. గొడవర్తి రామదాసు 29. వేపా శ్రీరాం 30. చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులు 31. కర్రి సాంబమూర్తిశాస్త్రి 32. ఉన్నం రామలింగంపంతులు.

ఈప్రతినిధుల ఛాయాపటము ౧౪౯ వ పుట కెదురుగ నున్నది.

వీరుగాక ముఖలింగ, నగరకటకములనుండియు, చుట్టుప్రక్కలనుండియు, అనేకమంది సభ నలంకరించిరి. వర్ధంత్యుత్సవము 16వ తేదీ ఉదయము ఊరేగింపుతో ప్రారంభింపబడెను. ముఖలింగగ్రామమందలి కాళింగులు మధుకేశ్వర లేక జయంతీశ్వర, దేవునిగురించి, స్తోత్రపాటలు పాడిరి. ముఖలింగేశ్వరుని యాలయమునకు జని, దేవుని సందర్శించి, తిరిగి శ్రీరాజావారి హావేలిలో సభ్యులుసమావేశమైరి. శ్రీరాజావారు సభకురానిలోపమును చింతించుచు శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు, చారిత్రక ప్రదర్శనముయొక్క విలువనుగురించియు, సభయొక్క ముఖ్యోద్దేశములను గురించియు ముచ్చటించి సభ్యుల నాహ్వానించుచు తమ యుపన్యాసమును చదివిరి. ఇది గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు ౧౩౯-౧౪౭ పుటలు) మండలియొక్క పనికి సంతోషించుచు, కళింగదేశచరిత్రమందలి ముఖ్యాంశములను విశదీకరించిరి.

తర్వాత, సర్ అన్నెం పరశురాంపాత్రో కె. టి. బి.యె., బి.యల్., ఎం.ఎల్.సి.గారు సభ కధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనబడిరి. మండలి గౌరవ కార్యదర్శినైన నేను, ఈక్రింది జమీందారులవద్దనుండియు, పరిశోధకులవద్దనుండియు, వచ్చిన అభివందన పత్రములను చదివి వినిపించితిని:—

1. శ్రీపర్లాకిమిడి రాజావారు 2. శ్రీ కల్లికోట, అట్టగడ రాజావారు 3. శ్రీచీకటి రాజావారు 4. డాక్టరు పి. సుబ్బరాయన్‌గారు 5. ఎ. రంగనాథ మొదలియారుగారు 6. డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు 7. శ్రీటెక్కలి యువరాజాగారు 8. రావుబహద్దరు ఆర్. కృష్ణరావుభోన్‌స్లెగారు 9. ఘులాం యజ్దనీగారు 10. గోపబంధుదాసు మహాశయ 11. గోదావరిమిశ్ర మహాశయ 12. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 13. కె రాఘవాచార్యులుగారు 14. పి. మహంతిగారు 15. పి, వి. జగదీశ అయ్యరుగారు.

తర్వాత సభాధ్యక్షుడు తమ అధ్యక్షోపన్యాసమును చదివిరి. అది ఈ గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు ౧౪౮-౧౫౬ పుటలు.)

మండలివారి యుద్దేశములను శ్లాఘించుచు, సభవారితరపున శ్రీ రాజావారియేర్పాటులకు కృతజ్ఞతను వెల్లడించిరి. కాళింగుల స్థితిగతులను గురించియు, గాంగ, గజపతి, రాజుల చరిత్రనుగురించియు ముచ్చటించి ముఖలింగమే పూర్వగంగరాజుల రాజధానియని ధృడీకరించిరి. వీరియుపన్యాసముతో ఉదయపు సమావేశము చాలించడమయ్యెను. ఆరోజు మధ్యాహ్నమున్ను, మరుచటిరోజున్ను (17-6-1927), చాలమంది చారిత్రక పరిశోధకుల యొక్క వ్యాసములు (రమారమి 20), చదువబడి, చర్చింపబడెను.

సాయంకాలములందు దేవాలయమందలి శిలాశాసనముల పరీక్ష కొందరిచేతనున్ను, గ్రామమందలి ప్రాచీన చిహ్నముల పరిశోధన కొందరిచేతనున్ను,చేయబడెను. రాత్రికాలములందు భోజనానంతరమున, బ్రహ్మశ్రీ బం॥ మల్లయ్యశాస్త్రిగారి భారత హరికథా కాలక్షేపములున్ను, శ్రీ బుచ్చెన్నపంతులుగారి వీణావాద్యములున్ను సభ్యుల మనముల కానందము నిచ్చెను.

18వ తారీఖున ఆహ్వానసంఘసభ్యులయొక్కయు, ప్రతినిధులయొక్కయు, దేవాలయములయొక్కయు,కాళింగకుటుంబములయొక్కయు, ఛాయాపటములు తీయబడెను. శ్రీపాత్రోగారు, రూ 500 లున్ను, శ్రీ కల్లికోటరాజాగారు రూ 300 లున్ను, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు రూ50 లున్ను, శ్రీనందేళం చౌదరిగారురూ150 లున్ను, శ్రీబొడ్డుపల్లి చిన్నబాబు,జగన్నాథంగార్లు చెరియొక రూ 50లున్ను, విరాళము లొసంగిరి. సభ జయప్రదముగ జరిగినందులకు శ్రీరాజాగారికిన్ని, సభాధ్యక్షులకున్ను, ఆహ్వానసంఘమువారికిన్ని, వ్యాసకర్తలకున్ను, మండలి కార్యదర్శి, వారి కృతజ్ఞతను తెలిపెను.

1927 జూన్ నెలలో వర్థంత్యుత్సవము జరిగినను, 1928 జూన్ వరకుగాని వ్యాసములన్నియు సంపాదకునియొద్దకు చేరలేదు. అందుచేత కళింగదేశచరిత్ర ముద్రణము వెంటనే ప్రారంభించుటకు వీలులేకపోయెను. మండలివారు తలపెట్టిన కార్యము ఛిక్కులి కష్టమైనది. కళింగచరిత్రమున కాధారములు పెక్కులులేకపోవుటచేతను,ఉన్నవి సులభసాధ్యములు కాకపోవుటచేతను, కళింగదేశము ప్రాచీనాధిక్యత కల్గియుండుటచేతను, తమిళ,కాళింగ, తెలుగు, ఓఢ్ర,పరిశోధకు లనేకమంది, అనేకవిషయములు పరిశోధించుటచేతనుప్రత్యేకముగావారివారి యిష్టానుసారముగా వ్యాసములురచించుటకై మండలివారుప్రోత్సాహింపవలసివచ్చెను.ఇట్టిపనియందు వారువారు ఆరితేరిన విషయములు చక్కగ విమర్శింపగల్గినను, కొన్నివిషయములు పునరుక్తిదోషము గలిగినవై యున్నవి. మరియు సాంఘిక, మతాచార, వాఙ్మయ, భాష, చారిత్రకాదివిషయములు వారివారిచేరచింపబడినను,ఋగ్వేదకాలమునుండి యీకాలమువరకును గల కళింగదేశచారిత్రకవిషయములు సమన్వయముగ వ్రాయుట సంపాదకుని ముఖ్యపనియయ్యెను. విషయసూచిక చూచినచో ఏయే వ్యాసవిషయములు, ఏయే వ్యాసకర్తలచేత వ్రాయబడినవో తెలియగలదు. అట్టి వారందఱును పరిశోధనాశక్తిని చక్కగ జూపిరి. తమ వ్యాసములందు నూతనాంశములనుపొందుపరిచిరి. గనుక మండలికృతజ్ఞతానేకనమస్కారములట్టివారల కందరకు నర్పింతును.

కళింగదేశచరిత్రి వ్రాయుటలో, కాళింగు లెవరు? ఎచ్చోటనుండిరి? త్రికళింగము లనెవ్వి? కళింగనగరమేది? కళింగశిల్పకళోత్పత్తికథనమెట్టిది? ఏయేవంశపు రాజులు రాజ్యమేలిరి? గాంగుల విజయరాజ్య సం॥ శక ప్రారంభమెప్పుడు? పూర్వ పరగంగరాజుల సంబంధ మెట్టిది? ఇత్యాది కష్టతరమగు సమస్యలు తీర్పవలసిన పని ముఖ్యమగుటచే, ప్రాచీనగ్రీకు, రోమకచరిత్రకారుల వ్రాతలవల్లను, తామ్ర,శిలా, శాసనములవల్లను, తెలియదగ్గ విషయములను క్రోడీకరించి పై నమస్యలనుసమాధానపర్చగలిగితిని,ఇట్టియాధారములు మొదటలేమి,నావ్యాస

రచన కడుకష్టమై గ్రంథప్రకటననుగూడ ఆలస్యముచేసెను. అయినను కావలసిన కార్యము పూర్తియైనగాని విడువని సంపాదకుని మండలివారెన్నుకొనుటచే ఆలస్యము పూర్తిగా నావల్ల కాలేదని యూహించెదను. దక్షిణహిందూదేశశాసనములు, సంపుటములు 1-6 వరకును ప్రకటింపబడినవి. మరియు, రమారమి 30 గాంగ, గజపతి, రాజుల తామ్రశాసనములు ప్రకటింపబడినవి. ఇవి ముఖ్యాధారములుగా జేసికొంటిని. మాదలాపంజి గ్రంథములు తర్జుమా యగుటచేతను, హంటరు, గంగూలి, ముజుందారు, మన్‌మోహన్‌చక్రవర్తి ప్రభృతుల ఒరిస్సాదేశచరిత్రము లిదివరకే ప్రకటింపబడి యుండుటచేతను, వాటిని పరీక్షించ గల్గితిని. ఆగ్రంథము లందలి లోపములను గుర్తించి, శాసనాధారముగనే నా వ్యాసమును వ్రాయగల్గితిని.

చదువరుల యుపయోగార్థమై గ్రంథాంతమున, చాలవరకు ప్రతిబింబములతో సహా, శాసనముల యనుబంధమొకటి జతకూర్చబడినది. ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగము నేలిన మౌర్య, గుప్త, గాంగ, గజపతి, వంశపురాజుల శాసనము లనేకము లిందు ప్రకటింపబడుటచే పాఠకుల కెక్కువగా తెలియదగ్గ భాష, వాఙ్మయ, మత, విషయములు తెలియును.

విద్వజ్జనులగు పరిశోధకులు వ్యాసరాజములు వ్రాసిపంపినట్లే, సుశీలులగు ధనవంతులు తమవిరాళములను (రమారమి మూడువేలరూపాయిలు) మామండలికోశాధిపతికడకంపుటచేత, గ్రంథవిస్తర భీతి సంపాదకుని మనమున నెంతమాత్రమును లేకపోయెను. గ్రంథప్రకటనాలస్యమున కిదికొంత కారణమైనను కావచ్చును. ఇట్టి విరాళములు లేకుండిన నిన్ని వ్యాసములు ప్రకటించుటగాని, ఛాయాదిబ్బలతో సహా శాసనములయొక్కయు, సకల కళింగ దేశమండలి హిందూదేవళముల యొక్కయు, బౌద్ధగుహలయొక్కయు, మఠముల యొక్కయు, ఛాయపట ప్రతిబింబములు ప్రకటించుట దుస్తరమయ్యెడిది. రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లొసంగిన దాతల ఛాయాపటములు ముద్రించుట మండలి కెంతయు సంతోషము.

మండలివారి యుద్యమమునకు సహాయపడిన శ్రీ జయపురంమహారాజావారియొక్కయు, శ్రీమందసారాజావారియొక్కయు, శ్రీ ఇవటూరి కనకాచలం పంతులుగారి యొక్కయు, అకాలమరణములకు చింతిల్లు చున్నాము.

నాకీ గ్రంథప్రకటనమున నీ క్రిందివారిట్లు సహాయ పడినందులకు మండలి యొక్క కృతజ్ఞతానేక సమస్కారములను వారికొసంగుట కెంతయు సంతసించుచున్నాడను:—

(1) కాశీ నాగరీ ప్రచారిణి సభవారు కాగితపు ఖర్చుమాత్రము తీసుకొని, భారవేలుని హస్తిగుంఫశాసన ప్రతిబింబములు 500 పంపిరి.

(2) మయూరభంజ రాజ్యమునకు చెందిన ఖిచ్చింగి గ్రామాలయశిల్పములయొక్క నాలుగుప్రతిబింబముల ఛాయాముద్రణల నుచితముగా మామండలిసభ్యులును, ఆరాజ్యములో పురాతన వస్తుశాస్త్రజ్ఞులు నగు పరమానందాచార్యులు గారు పంపిరి. ఈచిత్తరవు లుత్కళ దేశమండలి ఒరియా సామంతరాజ్యములలోని దేవళములకు సంబంధించినవి.

(3) బెంగాలు ఏషియాటిక్ సంఘమువారు కడపటిగాంగరాజులగు రెండవ,నాల్గవ,నరసింహదేవుల తామ్రశాసనములను తర్జుమాచేసికొని కళింగదేశచరిత్రానుబంధమున ప్రకటించుటకు సమ్మతించిరి. ఇవి చాల ముఖ్యమైన శాసనములు.

(4) పై రెండు శాసనములనేగాక, ఆంగ్లభాషలో వ్రాసిపంపిన శ్రీయుతులు, నీలకంఠదాసపండితుడు, కె. ఆర్. సుబ్రమణ్యం, డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు మొదలగువారి వ్యాసములుగూడ శ్రీచిరాత్రిపూరి ఆత్మారాం, బి.యె.బి యల్. గారు తర్జుమాచేసి నాకిచ్చిరి. ఇదిగాక వారు, మండలికార్యదర్శితోగూడ కళింగదేశమున పర్యటన మొనరించి, అందలి జమీందారులను, దివానులను, కలుసుకొని మండలికి విశేషముగ విరాళములను సంపాదించిరి,

(5) ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగ నుండి, ప్రప్రథమమున విరాళము నొసంగి, భువనేశ్వర, సింహాచల, ఆలయముల ఛాయాపటములను కళింగదేశ చరిత్రమున ప్రకటనార్థమై శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు పంపిరి.

(6) శ్రీ గిడుగు శీతాపతి బి.ఎ ఎల్.టి. గారు సవరలఛాయపటములను, శ్రీ గొడవర్తి రామదాసు బి ఎ. గారు కళింగదేశదేవాలయ నిర్మాణములు, శిల్పములు మొదలగువాటిని గురించిన చిత్తరువులను, ఛాయపటములను, శ్రీయస్. సుబ్రమణ్యం ఎం.ఎ.ఎల్.టి.గారు కళింగదేశపునైసర్గిక స్వరూపమును దెల్పుపటమును,శ్రీ యస్.జి గోపాలకృష్ణమూర్తి బి ఎ.గారు అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమునాటి కళింగదేశపటమును, శ్రీ పి. లింగన్నగారు షేర్ మహమ్మదుఖాన్‌యొక్క చిత్రపటమును, శ్రీరాజా కాంద్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాధరావు బహద్దర్ వారు వారిపూర్వీకులగు శ్రీరాజా కాంద్రేగుల జోగిజగన్నాధరావు బహద్దర్ వారి చిత్రపటమును, మండలి కొసంగిరి. వీరందరి సహాయములేక గ్రంధమున చిత్రపటములసంఖ్య అంత హెచ్చుగ నుండియుండదు. మండలివారు సంపాదకునియొక్కయు, సంపాదకీయ సంఘమువారియొక్కయు, కార్యనిర్వాహకవర్గము వారియొక్కయు, కాళింగకుటుంబముయొక్కయు రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లిచ్చిన పోషకులయొక్కయు, కళింగవర్ధంత్యాహ్వానసంఘ, ప్రతినిధిసంఘ,ముల యొక్కయు, ఛాయాపటములనుతీయించిరి. మరికొన్నింటిని నేను సంపాదించి యిచ్చితిని. వీటన్నిటికిని మండలివారే ఛాయాదిబ్బలను తయారుచేయించి, గ్రంధమున ముద్రింపించిరి.

(7) భారతి, ఆంధ్రపత్రిక,సంపాదకులును, ఉదారపురుషులునగు శ్రీ కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు గారివలన మండలికి గొప్పసహాయము జరిగినది. కళింగదేశ చరిత్రానుబంధమున మేము ప్రకటించిన హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనము, మూడవవజ్రహస్తుని చికాకోల వలసతామ్రశాసనము, అనంతవర్మచోడ గంగుని కొర్నిశాసనములు, దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనము,వీటిఛాయాదిబ్బలను, కళింగదేశచరిత్రమున మేము ప్రకటించినకోయలు,ముఖలింగాలయమునందలిశిల్పములు, గురుభక్తి కొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు, రామతీర్ధమందలి

బౌద్ధవిగ్రహములు, శంకారమండలి చైత్యాలయములు, విహారములు, వీటి ఛాయాదిబ్బలను గూడ వారే మండలి కొసంగిరి.

8. కళింగదేశము నేలిన రాజుల తామ్రశాసనములు నాల్గింటిని మండలి ప్రాచీనవస్తు ప్రదర్శనాలయమునకు సంపాదించితిని. అందు రెండు (ద్వితీయ, సప్తమ, విజయాదిత్యుల పాములవాక శాసనములు) శ్రీకవిరాజు నీలాద్రిరాజుగారును, ఒకటి (ఇంద్రవర్మ జిర్జింగి తామ్రశాసనము) సర్. అన్నెం పరశురాంపాత్రోగారును, ఒకటి (దేవేంద్రవర్మచీడివలస తామ్రశాసనము) బ్రహ్మశ్రీ కర్రి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారును దయతో నొసంగినందులకు మండలివారుకృతజ్ఞులు.

9. ఈగ్రంథప్రకటనమున నాకు సహాయపడిన సంపాదకీయసంఘమువారికిని, అందు ముఖ్యముగ మండలిస్థాపకులలో నొకరగు నామిత్రులు మ॥రా॥శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు, బి.యె.బి.యల్. గారికిన్ని, ఈ గ్రంథమునకు విరాళము నొసంగుటయే గాక మండలికి విశేషవిరాళములను సంపాదించినట్టియు, నాప్రియమిత్రులును,మండలి కోశాధిపులు నగునట్టియు, మ॥రా॥శ్రీ న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులు బి.యె.బి. యల్., గారికిన్ని,నావందనముల నర్పించుచున్నాడను.

10. గ్రంథముద్రణము, కొన్ని కారణాంతరములచే సరస్వతీ ముద్రణాలయమున మానివేసి, రాజా ముద్రణాలయమున జరిపించడమయ్యెను. దీని యజమానులగు మ॥ రా॥ శ్రీ చిత్రపు నాగరాజుగారు చాల సరసముతోను, ఓపికతోను గ్రంథమును ముద్రింపించినందులకు మండలి సంతోషమును తెలుపుచున్నాను.

కళింగదేశచరిత్రయొక్క అకారాదిసూచిక నాచేతను, అనుబంధముయొక్క అకారాదిసూచిక, మ॥రా॥శ్రీ వడ్డాది అప్పారావు, బి.ఎ.బి.ఎల్. గారిచేతను తయారుచేయబడినది.

గ్రంథమున, అనేకరకముల తప్పులుగలవు. పాఠకమహాశయులు దయతో తప్పుల నొప్పులుగ మార్చి చదువుకొన ప్రార్థితులు.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు,

రాళ్ళబండి సుబ్బారావు.

మండలికార్యదర్శి,

సంపాదకుడు.

ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి
రాజమహేంద్రవరము
౧౭—౩—౧౯౩౧

రాజా ప్రెస్, రాజమండ్రి.

"కళింగదేశచరిత్ర" సంపాదకీయ సంఘము.

నిలుచున్నవారు } వడ్డాది అప్పారావుగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.
భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.

కూర్చున్నవారు } (కీ. శే.) ఇవటూరి కనకాచలంగారు, ఎమ్. ఎ., ఎల్. టి.
రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి. (సంపాదకుడు)

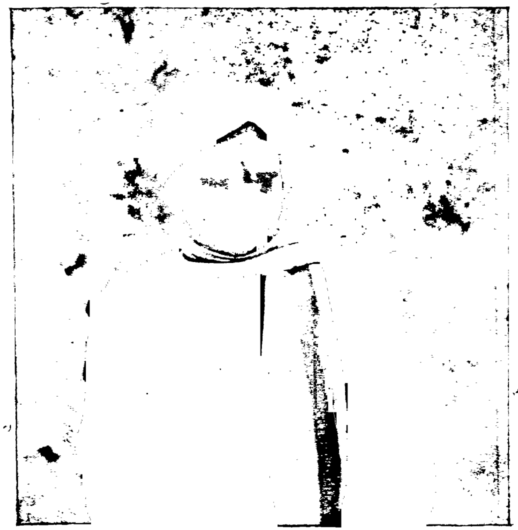

చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

ఆంధ్ర దేశీయైతిహాసిక పరిశోధకమండలి కార్యనిర్వాహకవర్గము 1926-1927

ముఖలింగము

శ్రీయుత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ.,

సీ॥ దేవమాతృకలు వర్ధిత హేమ కేదార
ఖండపుణ్యము లిందు పండెనేమొ
తెలుగు కళింగరాజుల గుండెనెత్తురుల్
గడగి రక్తాదీక్ష కదలెనేమొ
శ్రీగంధకస్తూరికాగురుద్రవ్యమ్మ
లిట దిగంతముల వాసించెనేమొ
శూరగంగైకొండ చోడుతో నీచోటు
వియ్యాలబిగువులు బిగిసెనేమొ
దక్షవాటీపురీకవిరాక్షసుండు
ప్రళయవహ్నిశిఖాధూమపటల మమృత
బిందువై తల్ల్య మొక వాక్కునందు నిచట
బిట్టుమండించి శీతలింపించె నేమొ.

సీ॥ ఈచోట తొలినాడు ప్రాచీసతీముఖాబ్జ
మున నెఱ్ఱకుంకుమబొట్టు దిద్ది
ఈ నేలను కళింగభూనాథశౌర్యాన
ల జ్వాలధూమనైల్యములు గ్రమ్మె
ఈ పవిత్రధరిత్రి నోపి త్రైలింగరా
జ్యశ్రీసుధాప్రవర్షంబు గురిసి
కడగి యిచ్చటి మంటిగడ్డలుసైతమ్మె
నవమృగీమదవాసనలు పిదిర్చి
వేంగి విషయేశ చాళుక్యవిభులతోడ
మనసులో నన్నదమ్మెలతనము కలిపి
మునుపిచటి, తెల్గు రాణించుకొనియె శౌర్య
లీల నృపలీల యీముఖలింగభూమి.

గీ॥ ఆదినాల నెంతటి నిశితానురాగ
మవు కళాశిల్పములను విద్యలను చూడ
పగటివేసాలకొరకు తూర్పారఁబట్టి
ప్రాణములను కళింగ గంగ్రాజువైరి.

చ॥ చిఱుతతరంగముల్ కలసి జీబులువారిన వంశధారలో
శిరముకు వచ్చె తెల్గుల ప్రతాపశిఖల్ ముఖలింగనాథు క
న్నురిమిన నిప్పుకల్ మిషల నొక్కదినాన, కళింగగాంగు లే
లిరనిననాళ్ళనేటి కవులే పొనుపడ్డవి తెన్గు నిప్పుకల్.

చ॥ ముఖలింగప్రభురాజు ముద్దునవలాముక్కంటికొన్నిప్పుకల్
ముఖరీభూతవియత్పథభ్రమరితాంభోవంశధారాపయః
సఖశైతల్యముచేత చెమ్మగిలి దీక్షాసంగృహీతప్రతా
పఖరాంశుల్ కుదియించుకొన్నయవి కావచ్చున్ మిథస్స్పర్శచే.

సీ॥ ఇచటి నాగావళీ ప్రచురవర్షాంభస్త
రంగముల్ వంశధారాజలములు
తరగెత్తిన మహేంద్రతనయాసుపాథస్సు
లొకసారిగా పొంగి యుబికిపోయి
గౌతమీకృష్ణవేణీతరంగములు తా
రాధ్వమ్మునందు నైక్యముభజించి
గుళ్ళకమ్మజలాల గుబురులో గుబురులై
పెన్నతరంగముల్ పెరిగిపోయి
తెలుగునదులెల్ల పొంగెత్తి ప్రళయవారి
కెరలిపడి తెల్గునేల ముగించనిమ్ము
నేటితో, నస్వతంత్రతానియతమైన
యీబ్రదుకు తెల్గువారు భరించలేరు.

ఆశంసా

బ్రహ్మశ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్లో॥ కాళింగానాం సమృద్ధా ప్రథయితు మచిరాద్భూత పూర్వాం విభూతిం।
ప్రాగ్భిశ్చారిత్ర ముఖ్యై రనితరసుగమై స్సాధనై శ్శోధయన్తీ।
క్షేత్రేఽస్మిన్ సంగతేయం సమరసమనసామాంధ్రచారిత్రకాణాం।
జీయాదాచంద్రతారం పరశివకృపయా మండలీభూత ధాత్ర్యాం ॥౧॥

శ్లో॥ కాళింగానాం జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్ । లీలా మహాకాలగర్భే విలీనాం।
సూక్ష్మేక్షాయై గ్గాథ ముద్ధర్తుకామా। జీయా దేషా మండలీ పండితానాం ॥౨॥

శ్లో॥ ప్రాచీనమాహాత్మ్యవిభవం పరిపోషయన్తీ। జేజీయతామపగతావధి భారతాంబా।
తన్మాతృపాద సరసీరుహ సక్తచిత్తాః। సమ్యగ్జయంతు బహుధా భువి భారతీయాః ॥3॥

శ్లో॥ గాంగవంశ ధరణీధరచంద్రైః। లోకవిశ్రుతయశోభర సాంద్రైః।
మానితస్సముఖలింగమహేశః। ప్రాక్కళింగ విభవం విదధాతు ॥౪॥

శ్లో॥ స్మరణీయపూర్వవిభవా। ప్రాఞ్చద్విజ్ఞాన జన్మసద్భూమిః।
కాళింగరాజ్యలక్ష్మీః। కలయతు కల్యాణ మాత్మన స్సతతం ॥౫॥

కళిఙ్గ

శ్రీయుత గో. రామదాసుగారు, బి. ఎ.

కళిఙ్గ సంచికకు ప్రారంభమున తన్నామోత్పత్తిని విచారించుట యుచితమని దోచి యీవ్యాసమును వ్రాయబూనితిని. ఏదేశ చరిత్రనైన బరిశీలించుట కారంభమున యీ దేశమున కానామమెటుల గల్గెనా యని విచారించిన ఆ దేశచరిత్ర బాగుగా దెలియును. అటువలెనే కళిఙ్గదేశచరిత్రమును దెలిసికొనవలెనంటే కళిఙ్గయనుబేరు దాని కెటుల వచ్చెనో గనిపెట్టవలెను. ఇదివరకు దీని వ్యుత్పత్తిని కనిపెట్టకపోవుటచేతనే దాని చరిత్ర నిబిడాంధకార మగ్నమై యున్నది. అందుచే జరిత్రకారులెన రెవరి చిత్తాను సారము వారు యూహించుచున్నారు. కళిఙ్గదేశచరిత్రమును వెదకి సంగ్రహించుటకై గ్రంథములను పరిశీలన చేయ నారంభించిన సమయమున యీపదోత్పత్తి విచారణ మనస్సుకు తట్టి, అందుల గూర్చి నిఘంటువులు మొదలైన గ్రంథములనుజూచి, అందందు జెప్పినవాటిని సంగ్రహించితిని. వాటిని యీదిగువను వ్రాయుచూ వాటి విమర్శజేసెద.

శబ్దకల్పద్రుమమందు ‘కలి+గమ్+డ, నిపాతనాత్ సాధుః’ అని ‘కళిఙ్గ’ శబ్దోత్పత్తి వ్రాయబడియున్నది. M. Williams గారి Sanskrit Dictionaryలో కలి,(వివాద) + గమ్ (to go)ఖచ్ ప్రత్యయము గలసి‘కళిఙ్గ’ అయినదని వ్రాయబడియున్నది. ఇందువలన వివాదలు జరిగేదేశము గాన దీని కాపేరు వచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ప్రస్తుతముమనకు దెలిసి యున్న చరిత్రను బట్టి యీయర్థము సార్థకమగునో కాదో చూడవలెను.

మహాభారతము కంటె ప్రాచీన గ్రంథములలో నీరాజ్యము విషయమై జెప్పియుండలేదు. కళిఙ్గదేశపు రాజైన శక్రదేవుడును, కొడుకును, రథ గజ తురగ పదాతులు గల పెద్ద సైన్యమును దీసికొని దుర్యోధనునికి సహాయముగా కురుక్షేత్ర సంగ్రామమందు పోరాడినట్లు మహాభారతము, భీష్మపర్వము, 54వ అధ్యాయమునందు జెప్పబడియున్నది. జగడముల కాస్పదమైన దేశమే అయియుండిన యింతసైన్య మెక్కడ! ఇతరులకు సహాయమునకు వీరు వెళ్ళుట యెక్కడ! స్వవివాదలతోనే తెల్లవారుచుండును. నిర్వివాద రాష్ట్రములయందే సిరి, సంపద, క్షేమము వీటిపై నితరుల వివాదలు తీర్చుటకు చాలినంత యవకాశము!

అశోకుని కాలమునాటి కళిఙ్గ దేశచరిత్ర ఆయన శాసనముల వలన దెలియుచున్నది. పాడి పంటలతో సమృద్ధిగా నుండి యనేక జాతుల వారీ రాష్ట్రము నందు నివసించి సమస్తమైన ధర్మములను జరుపుచూ క్షేమముగా నుండెనట. వివాదులతో నిండిన దేశమే యయిన యడల పాడి పంట లేల గలుగును! జనులలో నైకమత్య మెటుల యుండును!

ఈ రెంటి నిదర్శనముల వల్లను కళిఙ్గ దేశము మహాభారతకాలము నుండియు కలహములు మొదలైన యల్లరలు లేక ధన ధాన్య సమృద్ధిగల దేశముగా నుండినట్లు

తెలియు వచ్చు చున్నది. గావున పై రెండు నిఘంటువులలో జెప్పిన వ్యుత్పత్తి సార్థకము గాదని స్పష్ట మగుచున్నది.

మహాభారతమం దీ పేరు గలిగినందుకు మరియొక కారణము జెప్పబడియున్నది. ఆకారణమునే మత్స్యపురాణములో గూడ జెప్పియున్నది. దీర్ఘతమసు డనే ఋషిని కాళ్ళు చేతులు కట్టి యతని శిష్యు లతనిని గంగపై వదలి వేసి నారట. అతను కొట్టుకొని వచ్చు చుండగా బలియను రా జాయనను తీయించి తన యింటికి తీసుకొని వెళ్ళి సంరక్షణ చేసి నాడట. కొంతకాలమైన పిమ్మట తన భార్య యందు సంతానము గనమని యీ ఋషిని బ్రార్థించగా అంగుడు, వంగుడు, కళింగుడు, సుహ్మకు, పుండ్రుడను బుత్రులను గన్నాడట. ఈ కొమారుల సంతతి వా రా యా కొమారుని పేరున బరగిరట.

తతః ప్రసాదయా మాస పునస్త మృషి సత్తమమ్ । బలిః సుదేష్ణాం స్వాం భార్యాం తస్మై ప్రాహినోత్ప్రనః ॥

తాంస దీర్ఘత మాంగేషు స్పృష్ట్వా దేవీ మథాబ్రవీత్ । భవిష్యంతి కుమారాస్తే తేజసా దిత్య వర్చసః ॥

అంగో వంగః కళింగశ్చ పుండ్రః సుహ్మశ్చ తేసుతాః । తేషాం దేశాఃసమాఖ్యా తాః స్వనామకథితాభువి ॥

అంగస్యాంగో భవద్దేశో వంగోవంగస్య చస్మృతః । కళిఙ్గ విషయశ్చైవ కళిఙ్గ స్యచ స్మృతః । పుండ్రస్య పుండ్రాః ప్రఖ్యాతాః సుహ్మాః సుహ్మస్యచస్మృతాః ॥

కళింగు డనే రాచకుమారుని రాజ్యము కళిఙ్గ మైనదని తెలియుచున్నది. గాని యీ రాచకుమారుని కా నామ మెటులగల్గెనో చెప్పలేదు. మరియు, పైనజెప్పిన కథ నిజమైననూ గాక పోయిననూ యొక హంశము మాత్రము స్పష్టబడుచున్నది. అంగ, వంగ, కళిఙ్గ, పుండ్ర, సుహ్మలు మొదట అనార్యులనిన్ని, గంగానదీప్రాంతమున తూర్పు దేశమున నుండెడివారనిన్ని, ఆర్యులమతము గంగానదివెంట తూర్పుగా వ్యాప్తము కాగా వీరుగూడ నామతమవలంబించిరని తెలియు చున్నది. ఆయార్యమతము వీరికి గరపిన వా డా యంధకఋషియే. ఈక్రొత్తమతము నవలంబించి నప్పటికి వీరి పూర్వాచారములను గొన్నింటిని వీరు విడువక యుండుటచే వీరిని వేరే ఆర్యానార్య సంకరజాతులుగా వక్కాణించిరి. ఏమైనను మన కళింగులు, అనార్యజాతి వారని మహాభారతకాలముకు గంగానదీప్రాంతముల యందుండెడి వారని స్పష్ట మగుచున్నది. గంగ ముఖద్వారము మొదలు దక్షిణమున గంజాం జిల్లాలోనున్న సోంపేట వరకూ సముద్రతీరమున వ్యాప్తమైన ప్రదేశమందు కళిఙ్గరాజ్య మశోకుని కాలమందుండెనని యిదివరకే వ్రాసియుంటిని. (Vide Indian Antiquary, April 1923)

అశోకుని తాతగారైన చంద్రగుప్తుని కాలమందు మగధ దేశమునకువచ్చిన గ్రీకు రాయభారిమెగస్థనేసు "మొక్కొ-కలింగే" "గంగారైడ్స్-కలింగే" "కలింగే", యనిమూడు జాతులవార్ని పేర్కొని యున్నాడు. ఈ మూడు జాతులవారే మూడు కళిఙ్గ రాజ్యములైనవనిన్ని, చేది, కళిఙ్గ గంగ రాజుల, శాసనములయందు వక్కాణించబడినత్రికళిఙ్గ మనుపేరు వీటికె బరగెనని కొంతమంది పండితుల యభిప్రాయము. గాని మొక్కొ-కలిం

గులే మేకాలులుగాను, గంగారైడ్స్ - కళింగులు ఉత్కళులుగా నయిరనిన్ని, వింధ్యపర్వత శాఖ యయిన మేకాల్ పంక్తి నేటికిని మేకాలు లుండిన ప్రదేశమును చూపుచున్నదనిన్ని వ్రాసి యుంటిని. (Journal of the Andhra Historical Research Society Vol. I Part I) గావున యీ కళింగులు పశ్చిమమున అమరకంటక పర్వతముల పర్యంతమూ వ్యాప్తమై యుండెడివారు. ఇది మౌర్య వంశపు రాజుల కాలమందు, మౌర్యవంశజులకు పూర్వము మగధను పాలించిన నందుల నాడు కూడ కళిఙ్గ రాజ్య మీ ప్రాంతమందే యుండినట్లు ఖారవేలుని హాతి గుంఫ శాసనము వలన దెలియుచున్నది. ఇంతకెంతకాలమునకు పూర్వము నుండియో యీ జాతి వారిచ్చట ప్రవేశించి స్థిరులైనారు. దానికి పూర్వము వీరు గంగా యమునా నదులకు మధ్య హిమవత్పర్వత ప్రాంతములయందు ప్రబలులుగా నుండినట్లొక్క ప్రమాణము లభ్యమగుచున్నది.

ఉత్తర కోసలయనగా రఘురాముని రాజ్యమైన కోసలకు పశ్చిమమందొక కళిఙ్గ పట్నముండినట్లు శ్రీ మద్రామాయణము నందు జెప్పబడి యున్నది. దశరథుని మరణానంతరము భరతుడు తన తాత గారి యింటినుండి అయోధ్యకు వచ్చుమార్గమిట్లు వర్ణించబడినది. (రామాయణము. అయోధ్య. సర్గ 71)

16 ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతేగోమతీం నదీమ్ । కళిఙ్గ నగరే చాపి ప్రాప్యసాల వనం తదా॥

17. భరతః క్షిప్రమాగచ్ఛత్సుపరిశ్రాంత వాహనః । వనంచ సమతీత్యాశు శర్వర్యా మరుణోదయె । 17½॥ అయోధ్యాం మనునా రాజా నిర్మింతా సందదర్శహ॥

అయోధ్యానగరమునకు పశ్చిమమున సాలవనము, దానికి పశ్చిమమున కళిఙ్గ నగరమున్నట్లు దెలియుచున్నది. ఇంతియగాక పశ్చిమమున కళిఙ్గ యనునది యొకటి యున్నట్లు కూడ చెప్పబడి యున్నది. (శ్రీమద్రామాయణము, అయోధ్య సర్గ 71 శ్లో 6)

వేగినీం చకుళింగాఖ్యాం హ్లాదినీం పర్వతావృతామ్ । యమునాం ప్రాప్య సంతీర్ణో బలమాశ్వాసయత్తదా ॥*

కళిఙ్గ యొక్క పర్యాయ పదమే కులింగమని శబ్దకల్పద్రుమ మందు జెప్పబడియున్నది. వీనివలన యమునా నదికి యిరుపార్శ్వములయందును కళింగులుండే వారని దెలియుచున్నది. కలిఙ్గ నగరమని పేర్కొనుటచే నది యొక రాజ్యమై యుండినట్లు స్పష్టబడుచున్నది. నగరమనగా రాజు నివశించియుండు స్థలమని యర్థము. ఇదియొక్క రామాయణమునందే చెప్పబడియుండి యితర గ్రంథములలో జెప్పబడకపోవుటచే రామాయణకాలము నాటికి గంగా యమునలకు పశ్చిమముగానున్న హిమవత్పర్వత పదమున కలింగులు నివశించి యుండెడి వారని దెలియుచున్నది. ఈ ప్రదేశము ప్రథమమున అగ్ని సంస్కారమత మారంభించిన పంజాబునకు తూర్పుగా నుండుట వలన ఆర్యులకు సమీపమున కలింగులు యుండి యుండి తూర్పుగా నార్యులు వ్యాపించి నపుడు వీరు గంగ వెంట తూర్పుగా

* Griffith గారి రామాయణమునం దీ శ్లోకము లేదు. పంజాబులో ప్రచురమౌతున్న రామాయణమందు కూడ లేదు. అయిననూ మన దక్షిణదేశమందున్న గ్రంథమందు వక్కాణించబడినది గాన నే నిక్కడ ప్రయోగించితిని.

జరిగి జరిగి తుదకు తూర్పు తీరమున స్థిరబడి యుండినట్లు దోచుచున్నది. గావున ఆర్యులకును వీరికిని సంబంధము **మొట్ట**మొదట పంజాబునం దార్యులున్న కాలమునం**దే** జరిగి యుండవలెను.

ఋగ్వేదకాలము నాటికే ఆర్యులు వీరిని కళింగు లనిచెప్పినట్లు దోచుచున్నది. కళిఙ్గ దేశములో గాలుబెట్టిన వా రగ్ని ష్టోమము జేసినగాని పూతులు గారని యున్న బోధాయన సూత్రము * ను బట్టి చూడగా వీరిని అపవిత్రులుగానే ఆర్యులు భావించే వారని స్పష్టమగుచున్నది. సూత్రకాలములో సహితము కళింగు లనార్యులుగానే భావించబడెడి వారు. వీరి కీ నామ మెటులువచ్చినదో యిక మన మాలోచించవలెను.

'కళిఙ్గ' అనగా 'ఇంద్రయవ' యని శబ్ద కల్పద్రుమములో జెప్పబడియున్నది. 'ఇంద్రయవలు'నగా నేవి? ఇవి యొక విధమైన యొడ్లు. ద్రవిడభాషలలో నొకటైన కూయి భాషలో వడ్లకు 'కులింగ' యని యందురు. ఇందు 'ంగ' బహువచన ప్రత్యయము. తెలుగులో గింజజాతుల పేర్లన్నీ బహువచనములో వాడినట్లు కూయిభాషలో గూడ 'కులింగ' నిత్యబహువచనము. కలింగ యొక్క పర్యాయపదమే 'కులింగ' యని యిదివరకే చెప్పి యుంటిని. గావున కులింగయన్నా కలింగయన్నా యొకటే. ఆర్యులు యవభుక్తులు కాగా, నీకూయిలు వడ్లు తినేవారై యుండిరి. వడ్లు పండించుట, వాటినే ముఖ్యాహారముగా వాడుట యీ ద్రవిడజాతివారి యాచారము. గాన వీరి ద్వేషులైన యార్యులు కులింగులు (వడ్లవారు) అని వీరిని పిలిచి యుండెడివా రని జెప్పిన యేమియు నసహజముగా నుండదు. అబ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణులను పప్పు బాపనయ్యలని చెప్పుట లేదా! ఇట్లు వీరికి కులింగులు లేక కలింగులని నామకరణ మైనది.

లేదా సంస్కృత నిఘంటువులో నిచ్చిన యుత్పత్తినే యంగీకరించెదమని తలంచిననూ యీ నామము ద్రవిడ భాషాజన్యమే యని గనబడుచున్నది. ఆర్యులకు తూర్పున వీరు ఆదికాలమం దుండి, తూర్పువైపునకార్యులు వ్యాపించుటకు ప్రయత్నించుటలో వీరు వారిని యాటంకపరుచుచూ జగడములాడుచూ స్వేచ్ఛగా బోనివ్వకుండిరి. వీరు వివాదసీలులు గాన వీరికి ఆర్యు లా నామము నిచ్చి యుండవచ్చును. కూయిభాషలో 'కూయి' అనగా 'వివాద'; దీని బహువచనము కూ, యింగ—ఉచ్చారణసౌకుమార్యతకొరకు 'ఇ'కి బదులు 'లి' బెట్టి 'కులింగ' యనియైననూ చెప్పి యుండవలెను. లేదా, 'కాలాగివ' అనగా యుద్ధము చేయుట, కాలా అనగా యుద్ధము. దీని బహువచనము కాలాంగ; కొంతకాలమున కిది కలంగ, కలింగ అయి యుండవలెను.

ఎటులైననూ, ఈ నామము ద్రవిడభాషది. గాన కలింగులు ద్రవిడులు; ఆర్యులు గారు. తూర్పుతీరమున స్థాయి యయినపైని వీరార్యమతము నవలంబించిరని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును.

---

* Sacred Books of the East, page. 148.

కళింగదేశపు చారిత్రిక భూగోళము

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, యం. ఏ., యల్. టి.,

కళింగదేశ మనునెద్దియో, దాని సరిహద్దులు, నైసర్గిక స్వరూపము, శీతోష్ణస్థితి, రేవుపట్టణములు, వర్తకము, విస్తీర్ణము, నాగరికతలు ఎట్టివో మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది—

మహాభారతమున కళింగులు మూడుసార్లు వేరువేరుజనులతో వేరువేరుగా వర్ణింపబడిరి; ఆకాలమున వింధ్యహిమవత్ పర్వతమధ్యమందును, గంగా సాగర సంగమమునకు ఈవల వైతరణీనది మొదలు సముద్రతీరము వరకును, కళింగులు వ్యాపించియుండిరి. విష్ణుపురాణమునందు కళింగులు పుండ్ర, మగధ జాతివారి చేరువునను, మార్కండేయ పురాణమునందు కాశి, కోసల, విదేహ, పాంచాల మొదలగు జాతుల చేరువునను నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. బ్రహ్మాండ పురాణమున భరతఖండమందలి మధ్యప్రదేశమున కళింగ, మగధ, ఉత్కళ మొదలగు జాతులవారును, తూర్పుదేశమున అంగ, వంగ, పుండ్ర, తామ్రలిప్తక మొదలగు జాతులవారును, దక్షిణాపథమున కళింగ, సవర, పులింద, వైదర్భ, ఆంధ్ర మొదలగు జాతులవారును నివసించినట్లు చెప్పబడినది— వరాహమిహురుని నవఖండమునందు వీరు ఆవంతి, మగధ జాతులకు మధ్యగా నివసించినట్లు చెప్పబడినది. రఘువంశమున రఘుసైన్యము కపిశానది దాటి, ఉత్కలదేశము మీదుగా కళింగము చేరినట్లు వర్ణింపబడినది. "అంగాశ్చ కళింగాస్తామ్రలిప్తకాః" అని హరివంశమునందు వాడబడినది. తామ్రలిప్త కళింగ శబ్దములు రెండును కలిపి వాడబడుటచేత ఈరెండును సన్నిహిత ప్రదేశములై యుండును. ప్లీనీ, టోలమీ మొదలగు పాశ్చాత్య చారిత్రకారులు కూడ కళింగులు గంగానదీ ప్రాంతములవారని సూచించుచున్నారు. అయినను, రామాయణమున ఒక కళింగనగరము గోమతినదికిన్ని అయోధ్యానగరమునకున్ను మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. మధ్యప్రదేశమునందలి గంగానదీ ప్రాంతమునందలి కళింగులే గంగా సాగరసంగమ ప్రదేశమునకు వచ్చి, అచ్చటనుండి మహానదీ ప్రాంతములకు పోయియుందురు. క్రమక్రమముగా గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశము ఈకళింగులచేత నివసింపబడి, కళింగ నామముతో ఒప్పియుండును. అయినను వేరొక కథ కూడ కలదు. మహాభారతమున బలిరాజు భార్య సుధేష్ణకు దీర్ఘతమస్సువలన కల్గిన పుత్రుడగు కళింగుడు తనపేరుతో నొకపట్టణము నిర్మించినట్లు వ్రాయబడినది.

„అంగో వంగః కళింగశ్చ సూత్మశ్చ తే సుతాః తేషాందేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రథితాభువి కళింగవిషయశ్చైవ కళింగ స్వచసస్మృతః॥

యుధిష్ఠిరుని కాలమున ఈకళింగుడు కళింగులకు రాజై యుండెను. కళింగుని దేశమునకు, ప్రజలకు అతనిపేరే వర్తించెనని తోచును. దీర్ఘతమస్సునకు అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ అని ఐదుగురు కొడుకులుపుట్టిరని చెప్ప

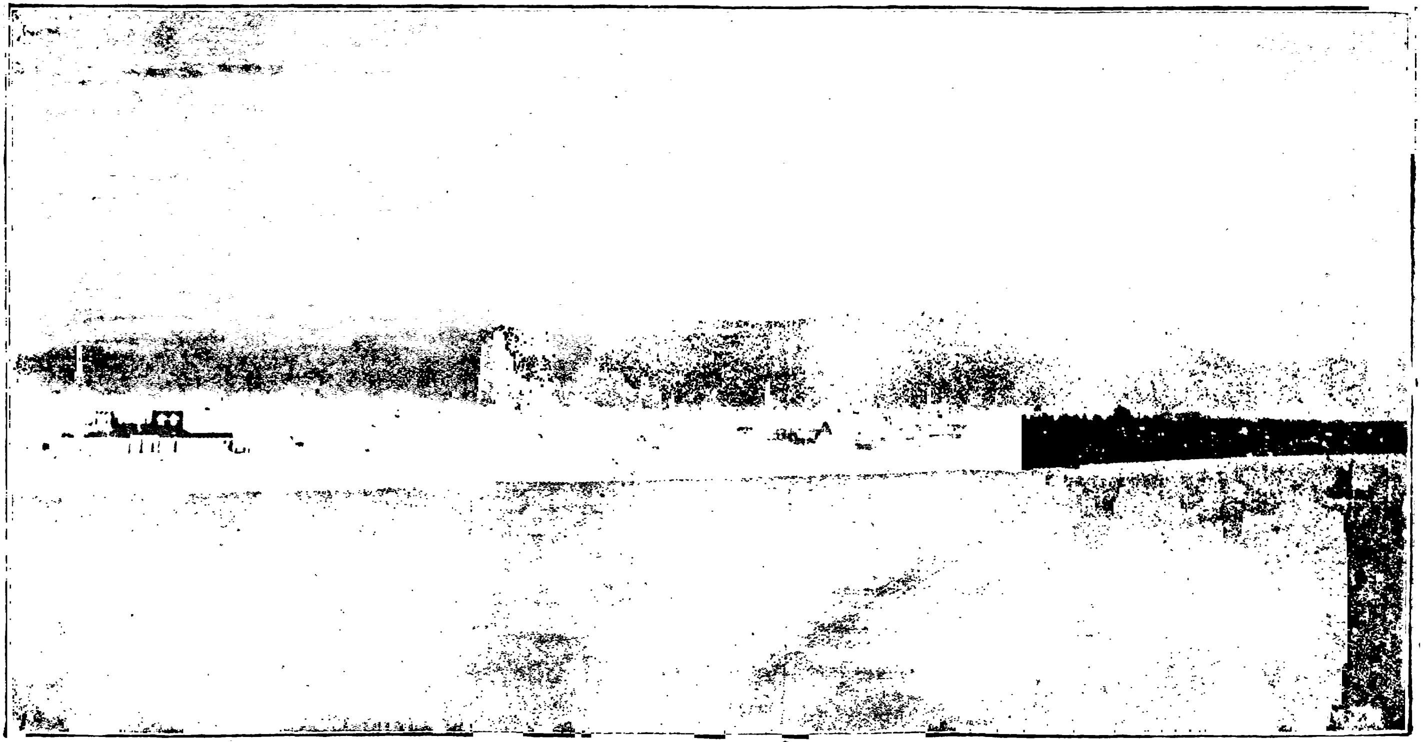

రాజమహేంద్రవరం గోదావరి

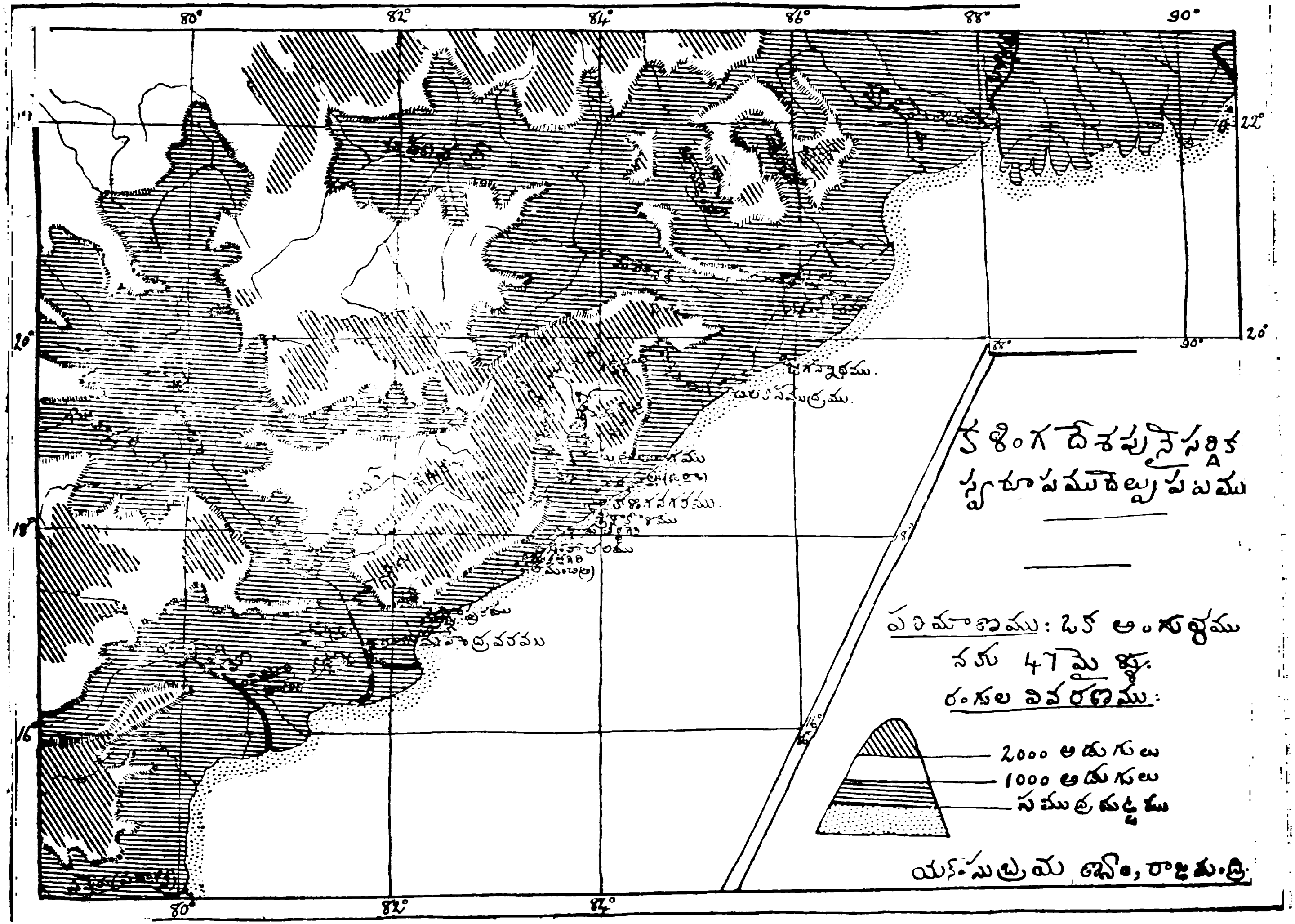

కళింగదేశపు నైసర్గిక
స్వరూపము తెల్పు పటము
పరిమాణము: ఒక అంగుళమునకు 47 మైళ్లు.
రంగుల వివరణము:
2000 అడుగులు
1000 అడుగులు
సముద్రమట్టము
యస్. సుబ్రమణ్యం, రాజమండ్రి.
80°
82°
84°
86°
88°
90°
22°
20°
18°
16°

టచేత ఆజాతులు సోదరజాతులని తెలియుచున్నది. మరియు అంగ, వంగ దేశములు వైతరణీ గంగానదీ మధ్యస్థదేశములనియు, కళింగదేశము మహానదీ గోదావరి నదుల మధ్యస్థదేశముగా మారెననియు, పుండ్ర, సుహ్మ దేశములు వింధ్యకు తూర్పున నుండెననియు ఊహింప దగును. మరియు కళింగదేశము ఒకప్పుడు (అనగా ప్లినీకాలమునందు) గంగానదీ ముఖప్రాంతముల వరకున్ను, మరియొకప్పుడు (అనగా గజపతుల కాలమునందు) దక్షిణమున కాంచీపురము వరకున్ను వ్యాపించినను, సర్వసాధారణముగ గోదావరి మహానదుల మధ్యనుండు ప్రదేశమునకు మాత్రము కళింగమనివాడుట సమంజసము.

క్రీస్తుకు 400 సంవత్సరములు పూర్వము పాటలీపుత్రమునకు దక్షిణమున బంగాళాఖాతము వరకున్ను గంగానది కిరుప్రక్కల నుండు దేశమంతయున్ను 'కళింగై', 'అండారై' అను రెండు తెగలవారిచే నిండియుండెననియు, వారిరువురున్ను సన్నిహితులనియు, అందు కళింగులు మూడు శాఖలుగా నివసించిరనియు (మక్కో-కళింగై, కళింగై, గంగారిడైకళింగై) అందుచేతనే త్రికళింగమను పేరువచ్చెననియు వ్రాయబడినది. (Elliot's, S. I. Coins pages 10–11) మరియు, క్రీస్తుకు 200 సం॥లకు పూర్వము ఈఆంధ్ర కళింగ జాతులు వంగదేశము వదలి దక్షిణాభిముఖులైజని కొంతకాలము చిల్కా సరోవర ప్రాంతములందు నివసించి (గనుకనే పరికథ్ అంధ్రారి) తర్వాత కళింగులు గోదావరికి ఉత్తరభాగమునను, ఆంధ్రులు గోదావరికి దక్షిణ భాగమునను స్థిరపడిరనియు, తెలియవచ్చుచున్నది.

పల్లవుల కాలమందును, చాళుక్యులకాలమందును మాత్రమే పిష్ఠపురము కళింగదేశములోనిదిగా వర్ణింపబడక తెనాలిరామకృష్ణునికాలమునగూడ పిష్ఠపురము కళింగాభరణముగా వర్ణింపబడినది.

గనుక, కళింగదేశమునకు ఉత్తరమున మహానది లేక వైతరణి, దక్షిణమున గోదావరి, తూర్పున బంగాళాఖాతము, పశ్చిమమున తూర్పుకనుమలు ఎల్లలుగా గ్రహించుట మంచిది. అనంతవర్మ చోడగంగునికాలమున ఉత్తరమున గంగానది వరకున్నూ, పశ్చిమమున తూర్పుకనుమలు దాటి సోనుపురం, రత్నపురం వరకున్ను కళింగరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. గజపతుల కాలమున దక్షిణమున కొండవీడు, ఉదయగిరివరకున్ను ఉత్తరమున మిధునపురమువరకున్ను వ్యాపించియుండెను.

నైసర్గికస్వరూపము.

ఈదేశముయొక్క పశ్చిమ భాగమందు తూర్పుకనుమలుగలవు. ఈదేశము పశ్చిమదిశ నుండి తూర్పునకు ఏటవాలుగా వాలి యుండుటచేత నదు లన్నియు పశ్చిమదిశ యందు పుట్టి తూర్పుగా ప్రవహించుచున్నవి. తూర్పు కనుమలకున్ను సముద్రమునకున్ను మధ్యనున్న బయళ్లు సారవంతమై కొన్ని ప్రాంతములందు 10 మైళ్ళున్ను కొన్ని ప్రాంతములందు 50, 100 మైళ్ళ వరకున్ను, వ్యాపించియున్నవి. సముద్రమట్టముకన్న 4 లేక 5 నందల అడుగులు ఎత్తు మాత్ర ముండిన ఈబయళ్ళు, పారుచున్న నదీ ప్రవాహములచేత చాల సారవంతమై ఫలవంతములైఒప్పుచున్నవి. ఈ తూర్పు కనుమలయందు 1000 మొ 5000 అడుగులు ఎత్తువరకుగల

మహేంద్రగిరి, మలయగిరి, ఖండగిరి, ఉదయగిరి మొదలు గాగల గిరి శిఖరములున్ను, పాల కొండ, నల్లమలకొండ, నూదికొండ, పాపి కొండ మొదలగు కొండలున్ను, సువర్ణరేఖ, వైతరణి, బ్రాహ్మణి, తెలివాహ, మహానది, ఋషికుల్య, వంశధార, లాంగుల్య, ఇంద్రావతి, శబరీ, శారద మొదలగు నదులున్ను, అనేక అడవులు, వనరాజములు, బయళ్ళు, లోయలున్ను గలవు. మరియు ఈకొండల యందు కోదులు, గాండులు, సవరలు, పాణులు, గాడబలు, చెంచులు, కోయలు మొదలు గాగల అడవిజాతుల వారు నివసించుచున్నారు. మరియు ఇచ్ఛాపురము, పర్లాకిమిడి ప్రదేశములకు ఉత్తరభాగమునను పశ్చిమభాగమునను ఎక్కువగా ఓఢ్రులున్ను, తూర్పుభాగమున కాళింగులున్ను, దక్షిణభాగమున తెలుగువారున్ను నివసించుచున్నారు.

శీతోష్ణస్థితి

సముద్రమునకు దగ్గరగా నుండు తీరప్రదేశమంతయు ఎక్కువ వర్షము గల్గి, ఉష్ణాధిక్యము లేక యుండును.

వేసవికాలమునందు ఈదేశము యొక్క దక్షిణ ఉత్తర భాగములకన్న, తూర్పు పశ్చిమ భాగములు చల్లగా నుండును.

వర్షకాలమందు కొండప్రదేశములందును తీరప్రదేశములందును వర్షములు ఎక్కువ. పల్లపుప్రాంతములందు సంవత్సరమునకు సగటున వర్షాపాతము 40 అంగుళములు. కొండప్రాంతములందు 50 మొదలు 60 అంగుళము లుండును. గంజాం పూరిజిల్లాలకు మధ్య చిల్కాసముద్రము కలదు. ఇది 42 మైళ్ళు పొడవున్ను, 10 మైళ్ళు వెడల్పున్ను గల్గియున్నది. పూర్వకాలమందు చాల వర్తకమునకు ఆధారముగా యుండెను.

రేవుపట్టణములు: వర్తకము

ప్లీనీయను చరిత్రకారుడు కళింగదేశమునకు పర్థాలిస్ అను రేవుపట్టణము రాజధానిగా యుండెనని వ్రాసినాడు. తామ్రలిప్త, దంతపురి, గంజాం, కళింగపట్టణము, విశాఖపట్టణము మొదలగు రేవుపట్టణములు గలవు. కళింగదేశము నందలినదులువర్తకమునకుగాని ప్రయాణమునకుగాని వీలుపడక, కొంతవరకు పంటలకు ఉపయోగపడుచుండెను. ధాన్యము, మెట్టపంటలు, బెల్లము, ప్రత్తి మొదలగు పైరుదినుసులున్ను, బంగారు వజ్రము, రత్నము మొదలగు ఖనిజములున్ను, అడవిఏనుగులు, నెమళ్ళు మొదలుగాగల అడవిజంతువులున్ను విశేషముగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

దక్షిణహిందూదేశము, లంక, తూర్పుదీవులతోను, ఈజిప్టు, గ్రీసు, రోము మొదలగుపశ్చిమ దేశములతోను, సువర్ణభూమి, చీనా మొదలగు తూర్పు దేశములతోను ఈ కాళింగులు ఎక్కువగా వర్తకము చేయుచుండిరి. అప్పటి కాలమున ఓడలమీద సముద్రప్రయాణము చేయుట, వర్తకము సాగించుట మిక్కిలి తరుచుగా యుండెడిది.

విస్తీర్ణము: నాగరికత :

క్రీస్తు శకము 629 మొదలు, 645 వరకు ఉత్తర హిందూదేశమునందును, దక్షిణాపథమునందును సంచారముచేసిన చీనాదేశపు బౌద్ధ తీర్థయాత్రికుడగు హ్యూయనత్స్యాంగు ఉచ్ఛ లేక ఉద్రదేశము 7000 లి (1000 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియున్ను, కొంగూటో లేక కోన్యోధా

(ప్రస్తుతపు పూరీ, గంజాంజిల్లాలు) 1000 లి (143 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు, అచ్చటి నుండి 200 మైళ్ళు దక్షిణ దిక్కుగా పోయిన తర్వాత కిలింగ్‌కియా, లేక, కళింగదేశము గలదనియు, అది 5000 లి (714 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు తన గ్రంథమునవర్ణించియున్నాడు.

కళింగ రాజ్యము బంగాళాఖాతము తూర్పు సరిహద్దుగను, తూర్పు కనుమలు పశ్చిమ దిక్కుగను గలిగి, గంగానది ముఖమునుండి గోదావరినది వరకు వ్యాపించెనని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఈభూభాగముయొక్క వైశాల్యము రమారమి 15, 16 వేలచతురపు మైళ్ళు ఉండును. ఈదేశము ఉష్ణదేశమనియు, తూర్పున నున్న పల్లపు భూములు సారవంతమైన వనియు, పశ్చిమమున నున్న కాఱడవులు, కొండలు, ఉత్తరమున నుండి దక్షిణముగా వందలకొలది మైళ్ళ దూరము వ్యాపించి, అడవి పంటలతో తులదూగుచుండెననియు, ప్రజలు మొరటులైనను న్యాయము తప్పని వారనియు, దేశము ప్రజల భుజములు రాపాడు నంతటి జనసమ్మర్దము గలిగియుండెననియు, ఒకానొక ఋషిశాపమున అప్పటికి జనసంఖ్య తగ్గియుండెననియు, ప్రజలు బౌద్ధ హిందూ మతములను ఆచరించుచు వారివారి పూజలు సల్పుకొనుటకు బౌద్ధాగారములు, దేవాలయములు కట్టించిరనియు, ఔత్తరీయ మధ్య దేశముల వారి భాషకన్న వేఱుభాషను ఉచ్చరించుచు ప్రజలు నాగరికత గల్గియుండిరనియు చీనాయాత్రికుడగు హ్యూయనత్సాంగు వర్ణించియున్నాడు.

కళింగసామ్రాజ్యము

శ్రీయుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు

నవీన భారతరంగమున నెచ్చోట నెమకినను కానరానిదియును పౌరాణికాది యుగములఁ బేరు వడసినదియు భారతీయఖ్యాతిని దిగంతముల నాటినదియునగు కళింగసామ్రాజ్యము నామమాత్రావశిష్టమై నేఁటి విద్యార్థుల కెట్టి చిహ్నమును కానుపించకయే పోయె. ఉదయాద్రి నొక్కెడ నుండి (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి మధ్య సీమలదఱి "కళింగఘాటీ" యనబడు కొండదారియు, గంజాంమండల సీమను దక్షిణమునఁ గల "కళింగపట్టణ"మను చిన్న రేవును అచ్చటనే యుండు "ఉద్యాన"మనఁబడు తోటలలోని కాళింగులును, ఇప్పటికిని శ్రీకాకుళప్రాంతముల నుండి బండ్లు తోలియు వర్తకము చేసియు జీవించు "కింతలికాళింగులు"ను, మనదేశపు టుత్తరజిల్లాలోని వైశ్యులలో నొక తెగవారగు కళింగకోమటులును, ఈకళింగమును స్మరణకు తెచ్చుచుండును. ఐతిహాసిక గ్రంథములఁ జదువునప్పుడును కళింగ మనియెడు పేరుఁ

గాన నగును. ఇట్టి కళింగసామ్రాజ్యపు ప్రాక్చరిత్రముఁ గొంత నిట చర్చింతము.

కళింగపు పూర్వస్థితి

ఋగ్వేదమునఁ బేర్కొనబడిన దీర్ఘతా ముని వరమున బలిసుధేష్ణలకుఁ గలిగిన సంతానమునఁ గళింగుఁడు తృతీయుఁ డనియు, అంగవంగులు వానికన్నఁ బెద్దలనియు మహాభారతమున నాదిపర్వమునను, బ్రహ్మపురాణమునను వ్రాయఁబడి యున్నది. దీనింబట్టి ఋగ్వేదకాలముననే కళింగ ముండునటుల తోఁచును. పాణిని సూత్రములు గూడ దీనినిఁ బేర్కొనుచున్నవి. విష్ణుపురాణమున రుక్మికి కళింగాధిపుడు సాహాయ్య మొనరించి బలరామునిచేఁ బరాభవ మొందె నని వర్ణింపఁబడి యున్నది. కళింగచిత్రాంగదుని కుమార్తెను దుర్యోధనుఁడు వివాహమైనటుల మహాభారతము శాంతిపర్వమున వ్రాయఁబడియున్నది. వనపర్వమున యుధిష్ఠిరునకు లోమముని వైతరణీనదికి దక్షిణమున నుండి కళింగసామ్రాజ్యము విస్తరిల్లు నని సూచించినటులఁ దెలయుచున్నది. గంగాతీరమునుండి దక్షిణమునఁ గొంతవఱకు తామ్రలిప్తమును, దానికి దిగువ నుత్కళమును, దానికి దిగువ కళింగమును, కల వని పేర్కొనియున్నారు. సందిగ్ధస్థానమగు నీ నేల కిప్పట్టున నెల్లలు ఉత్తరమున 'చిల్కా' సరోవరము, దక్షిణమునఁ గొల్లేరు సరస్సు. హంటరు తన "ఒరిస్సా" యనుగ్రంథమున వీటినే కళింగ కెల్లలనియు, నివి కళింగాన్నతినాడు గొప్ప సింధుశాఖ (Gulfs) లనియును, వ్రాసియున్నాడు. ప్లినియాసీమల వర్ణించుచు, కళింగము మహేంద్రమాలకు దిగువ నున్న దనియు, గంగానదికి దక్షిణమున 474 మైళ్ల దూరమున తద్రాజధాని యగు 'కోరంగి' యున్నదనియు వ్రాసియున్నాడు. చీనానుండి తీర్థార్థియై భారతదేశమునకు వచ్చిన "హ్యూయనిత్సాంగు" కూడ ఇటులనే పేర్కొనియున్నాడు. ఉత్కళులు గూడ ఉత్తరకళింగమే ఉత్కలమనియు, మధ్యసీమ కళింగ మనియు, తొశాళి (ఇది ఉత్కళపదము. దీని కర్థము క్రింద.) కళింగమే తెలుఁగుదేశమనియు చెప్పెదరు. వీనిని బాగుగా చర్చించియే మనోమోహన గంగులీగారు తమ "ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు" (Orissa & her remains) అను గ్రంథమున కాళింగమున కుత్తరమున వైతరణీ నదియును, దక్షిణమున గోదావరియును, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమున నొరిస్సా సామంతరాజ్యములు నుండెనని సమర్థించిరి. ఇంతియగాక ఉత్కళము, కళింగము, రామాయణ భారత కాలములనాఁడు వేర్వేరు రాజ్యము లనియు, బౌద్ధయుగము నాఁడు దత్తధాతువంశమునఁ గాన్పించునటుల ఉత్కలము కూడ కళింగదేశమున సంకీర్ణ మయ్యె ననియు వ్రాయుచున్నారు. "ఐనీఅక్బరీ"లోఁ గళింగ మొక గణనీయ సీమగ వ్రాయఁబడి యున్నదఁట! ఏ దెటులు సమర్థించినను ఇప్పటి కాళింగు లుండుతావులను జూచిన కళింగ మెచ్చోట నుండినదో ఊహింప నగును.

ఇప్పటి కాళింగు లెవరు? ఎచ్చటివారు?

ఈ కాళింగుల వేషభాషలఁ గాంచిన వీరు తెలుఁగువా రని స్పష్ట మగును. ఆంధ్రోదయమారంభమునుండి ఆంధ్రు లనియెడు గంజాం విశాఖపట్టణ మండలవాస్తవ్యులు కళింగసీమ వారలే యని చెప్ప నగును. గాని ఇత్సాంగు

(Jasing, a traveller after Hiuen Tsang) వ్రాతలఁ జూచిన, యవద్వీపమే (Java) కళింగ మైనటులుఁ గాన్పించును. భరతఖండాంతర్గత మగు కళింగ మేది? యవ ద్వీప మేది? దాని నెటుల కళింగ మని పిలువ నగునని యోచించిన, కొంతదనుకఁ గాళింగులచరిత్రము బోధపడగలదు. హంటరు వ్రాసిన వ్రాతలు దాక్షిణాత్యుల తోడనో వారికి ముందుగనో నౌకాయాన ప్రవీణులై పరదేశములతో, అందునను ముఖ్యముగా యవద్వీపముతోను, కళింగులు క్రీస్తు శకమునకు సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములు ముందుగనే వర్తకము సలుపుచుండి రని కానఁబడును. చిల్కాసరోవర మానాఁడు పరుల నౌకలతోడ నిండియుండినటులను, కళింగరాజుల విద్యాభ్యాసమున నావికశిక్ష గూడ నొక ముఖ్యాంగ మైనట్లును కాన్పించును. ఇది నావికులై విదేశయాత్రికులగు వారికి స్థిరవసతి యగుట యెట్లు? ఆంగ్లేయులు ఇంగ్లాండుననే కానఁబడుదురా! ఆంగ్లేయు లున్నచో టెల్ల ఇంగ్లాం డనఁ గలమా? బౌద్ధయుగమున నౌకాయానమున కెట్టి యాటంకములును లేకుండుటం బట్టి కళింగవాణిజ్య మధికమయ్యెను. ప్రాచీనకట్టడములపైఁ గల చిత్రములును, వ్రాతలును, దీనికి సాక్ష్యములు. సర్. ఏ. పి. ఫైరీగారి 'పెగు' దేశచరిత్రమున నాదేశపు పురాతన నాణెములపై, హైందవుల చిహ్నములున్న వనియును, "మార్సిడన్" గారు కనిపెట్టినటుల హిందూభాషలే మలయ భాషకు (Malian Language) మాతృకలనియును, ఈనాఁటికిని సింహపురమున (Singapore) కళింగవంశజుఁడు కాళింగుడనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాఁ డనియును వ్రాయుచున్నారు. ఆ వరువడినే నేటికిని అట కరుగు హిందువులను ఆసీమవారు కళింగు లని పిలుతు రఁట.

కళింగపు టున్నతస్థితి

'సర్ వాల్టర్ యిలియట్'గారు "భారతదేశపు తూర్పునకును, బంగాళాఖాతపు టీవలి నేలలకును గల పురాతన వాణిజ్యము, నేటికంటె వేయి మడుంగులు నెక్కుడుగ నుండె ననుట కెట్టి సందేహమును లేదు. బౌద్ధోన్నతితో నీవాణిజ్యమును హెచ్చెను. బౌద్ధులు బాధితులు అయ్యును విడువక ఈసీమల కరుదెంచి స్థిరనివాసములఁ గావించుకొని" రని వ్రాసియున్నారు. యవద్వీపాక్రమణమును గూర్చి వ్రాయుచు (The colonization of Java—page 48) "ఈ శకారంభమున డెబ్బది యైదవ వత్సరమునఁ గొందఱు కాళింగనావికులు బయలుదేరి సాహసించి యవద్వీపముఁ జేరిరి. అట పట్టణములును, పల్లెలును కట్టుకొని తమ మాతృదేశముతో వాణిజ్యమును సలుపుచు చిరకాలముండి" రని నుడివిరి. (Eliphinston) 'ఎలిఫిన్‌స్టోన్' గారు ఈ యవద్వీపమునందలి హిందువుల నాగరికతను వర్ణించుచు క్రీ॥ శ॥ 75-వ యేట కళింగమునుండి వచ్చిన కాళింగులనియెడి హిందువు లచ్చట విడిసి ఆ ద్వీపవాసుల నాగరకులఁగా నొనరించి రని వ్రాసియున్నారు. చీనాదేశ నివాసి 'హ్యోని త్సాంగు' చీనాకు పోవునపుడు "యవద్వీపమునుండి కళింగనావలో నెక్కిపోయినట్లును, నాయకులు బ్రాహ్మణమతస్థు" లనియును, వ్రాయుచున్నాఁడు. యవద్వీపపు టైతిహాసకులే గాక పాశ్చాత్యు లగు (Crawford)

క్రాఫర్డు, (Fergusson) ఫెర్గూసన్ గార్లును, కళింగాక్రమణముం గూర్చి వ్రాయుచు "శ్రీ శంకరాచార్యు"ని యద్వైతవిజృంభణ కాలమున నీకళింగు లట కపరిమితముగ వచ్చి తమ బౌద్ధమతమును కాపాడు కొని రని చెప్పుచున్నాడు. ఇటుల రాజ్యవిస్తీర్ణ మున నేమి, వాణిజ్యమున నేమి, నాగరకత నేమి, మతప్రచారమున నేమి కాళింగు లిం టను రచ్చనుం గూడం బేరొందిరి. 'కెవాయి యుయేన్', కేటలాగులో క్రీ॥ శ॥ 720-వ సంవత్సరమున 'వజ్రబోధి' యను బౌద్ధుండు మతప్రచారమునకై చీనారాజధాని కేగి యట మాంత్రిక (Mystical) బౌద్ధమును స్థాపించె నని వర్ణింపబడెను.

కాళింగులు తమ మాతృభూమియందును విశేషముగాం బేరొందిరి. మాగధులు ప్రక్క లోని బల్లెములై అశోక, పుష్యమిత్ర, సముద్రగుప్తాది చక్రవర్తులను ధిక్కరించి జయించి మనిరి. హర్షవర్ధనుని కాలమున శశాంకుం డనువాని యధీనమున నీకళింగ మున్నదంట! ఖరవేలుని కాలమునుండియు ఆంధ్రులతోడి సంబంధ బాంధవములీకళింగుల కుండినటుల మగధపై వెడలిన దాడులే రుజువుచేయును. రాజనరేంద్రుని మనుమడు కళింగ మేలినటుల స్పష్టపడుచున్నది. కన్నడపు "రాజశేఖర విలాసము''న రాజరాజుని కొడుకు గంగయ్య కొండ చోలుండు కళింగమును జయించి సముద్రమార్గమున బర్మాదేశమును గూడ జయించినటులం దెలియు చున్నది. కులోత్తుంగదేవుండు తన సేనాధ్యక్షుండగు 'కరుణాకరతొండమాను'ని పంపి కళింగమును సాధించె నంట. క్రీ శ॥ 1001 న రాజరాజ చోళుండు తనకుమార్తెను వేంగినృపతి యగు విమలాదిత్యున కిచ్చి కళింగమును తాను జయించిన రాజ్యములతోం గలుపుకొనెనంట. అనాదిగ వచ్చిన ఈ బాంధవమునే మన విజయనగరపు కృష్ణదేవరాయలును కటకమును జయించి తిరుగా కలుపుకొనియెను.

ప్రస్తుత చిహ్నములు

స్వరాజ్య మనియును ప్రజాస్వామిక మని యును నలుగడల మారుమోగు నీ దినము లలో వీరల చరిత్రమును కొంతవఱకు సహకారిగం గాంగల దనవచ్చును. ఇప్పటికిని ప్రజాస్వామిక పాలనచిహ్నము లగు పంచాయతీ సంస్థలు వీరిలోంగలవు. సంస్థలే గాక వీరలకు నియమితస్థానములకు వైశ్యరాజులును, గలరు. ఈ సంస్థలయొక్క విధులను గాని, ఆజ్ఞలను గాని, మన్నించనివ్యక్తి బహిష్కృతుం డగును. నేటికిని వీరు నిష్కళంకముగ నీసభల నెరపుచున్నారు. మన మింత దనుక చూచిన కళింగపు సరిహద్దులోనే గాక, ఎన్నియో పురుషాంతరములనుండి వీరు స్థిరవసతులను గావించుకొనిన ఉత్కళసీమలలోం గూడ నీ సమావేశములు కూడు చుండు నంట.

సింహావలోకనము

ఒకప్పుడు రాజధానిగ నుండె నని చెప్పం బడు ముఖలింగ ప్రాంతపు కట్టడములను చూచిన, మహేంద్రగిరి నెక్కి దృష్టి నలుగడలం బ్రసరింపంజేసినను, కళింగఘాటీప్రకృతి శాఖ నానందించినను, ఉద్యానమున విహరించినను, మనపూర్వులను స్మరింపక పోరు. వారలను మనవారనుకొనుటమనకుఘనతకుం గూడ కారణ మగును. మన మెప్పుడు మన పూర్వవిభవమును మఱతుమో, మన మనుమలును మనల నప్పుడే మఱతురు. కాన

నీ సీమచరిత్రము నెఱుంగుట మనకు విధి. కోణార్క, జగన్నాథ, భువనేశ్వరాలయము లును తత్సమీప బౌద్ధ విహారములును, ఎవ రిని రంజింపచేయవు? కళింగమును గూర్చి, అశోకుని శిలాశాసనములు ఎవరిని తర్కింప నీయవు? అట్టికాదేశము పాశ్చాత్యుల కెట్లు మార్గదర్శక మయ్యెనో, కళింగము కూడ మనవారల కంతటి మహోపకారముఁ జేసి యున్నది.

దానికిఁగల వసతులు దీనికిని గలవు. దానివలననే ఇదియు నౌన్నత్యము ననుభ వించెను. ఏజియను (Aegean Sea) సముద్ర మున అది ఎటుల నీడెనో, కళింగనౌకలు బంగాళాఖాతమును నటుల పాలించెను. పాశ్చాత్యు లాసీమఖ్యాతిని దిగంతముల నాటిరి. భారతీయులో కళింగుల మాటయే మఱచిరి. స్వతంత్రశిల్పము, స్వతంత్రఖ్యాతి, స్వతంత్రరాజ్యాంగ పద్ధతి, ఇది యది యన నేల? అన్నిటను స్వాతంత్ర్యముఁ జూపిన వీరలచరిత్ర నెరుగ వలసినదే! ఎరుగకున్న నిజముగా స్వాతంత్ర్య మన నెట్టిదో మన మెఱుఁగుటకు చాలకాలముపట్టును. లేనిచోఁ బాశ్చాత్యులు పెట్టినదే భిక్ష యగును.

(1920 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక)

దంతపురమునందలి కాళింగులు

(క్రీ. పూ. 8 వ శతాబ్దమునుండి 6 వ శతాబ్దమువరకు)

శ్రీయుత వెంపటి సత్యనారాయణగారు

బౌద్ధజాతకకథలను బట్టి కళింగరాజ్యము చాలమట్టుకు అడవులతో నిండి యుండెను. అదియే 'కుంభవతి' లేక 'కుంభికోట' ప్రాంతము ముఖ్యపట్టణముగ గలిగి 'దండక' మై యుండునేమో! ప్రస్తుతపు గోదావరి జిల్లా చాలకాలమునుండి 'దండక' యని పిలువబడుచున్నది. కాని జిల్లాలో నెచ్చటను-పల్లపు భూములందైనను— 'కుంభి' యను గ్రామనామము కానఁబడదు. ఇప్పటి కళింగ మన్యములలో నట్టిపేర్లు చాలమట్టుకు గాన బడుచున్నవి. దీనినిబట్టి చూడగా గంజాం, విశాఖపట్నము, గోదావరిజిల్లా లొకప్పుడు 'దండక' యనియు, 'మహాకళింగ' యని యు, పిలువబడుచుండవలెను. కాళింగ, అస్థక, భీమరథ, యను మూడు రాజ్యముల యధి పతులు కుంభవతిపురవరాధీశ్వరుని (దండక) యాధిపత్యముక్రింద నుండిరి. ఈ కాళింగుడు 'దంతపురమును' ముఖ్యస్థానముగ జేసికొని తన కళింగరాజ్యమును ఏలుచుండెను. ఇప్ప టికిని గంజాంజిల్లాలోని శ్రీకాకుళంరోడ్డు రైల్వేస్టేషనుకు కొన్నిమైళ్ల దూరములో 'దంతవరపుకోట' యను పాడువడిన దుర్గ మొకటి కానఁబడును. 'దంత' యను గ్రామముకూడ కలదు. దంతపురమునందలి కాళింగరాజుల వంశవృక్ష మీరీతిని కాన బడుచున్నది.

మొదటికాళింగుడు.

మహాకాళింగుడు. క్షుద్రకాళింగుడు.

రెండవకాళింగుడు.

మొదటికాళింగుని తరువాత, మహాకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్షుద్రకాళింగుడు యువరాజుగానో, రాజప్రతినిధిగానో యుండెను. మహాకాళింగునకు సంతానముండదనియును, క్షుద్రకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చినను ఏదోవిధముగా నతని కొమారుడు రాజగుననియును, ఒక సోదె కలదు. ఈ సోదె కారణమున రాజప్రతినిధిగా నుండిన క్షుద్రకాళింగుడు నిజరక్షణార్థమై పారిపోయెను. అట్లాతడు సన్యాసియై తిరుగుచు నొక రాచకన్యను జూచెను. ఆమె మద్రదేశమునందలి సాగలరాజ్యాధిపతియొక్క కూతురు. క్షుద్రకాళింగు డామెను పెండ్లాడెను. కొంతకాలమునకు వారి కొక కుమారుడుదయించెను. క్షుద్రకాళింగు డాతనికి 'కాళింగుడ'ని పేరిడెను.

మహాకాళింగుడు చనిపోయినతరువాత యీ రెండవకాళింగుడు రాజ్యమునకునచ్చెను. కాళింగభరద్వాజుడను నాతడు వీరి పురోహితుడు. క్షత్రియులకు గోత్రనామములు తమ పురోహితులనుండి వచ్చుననెడు సాంప్రదాయ మిచ్చట నుపయోగించుటకు వీలగునేని బౌద్ధులగు దంతపురవంశపు కాళింగరాజులు భరద్వాజగోత్రీకులై యుండవలెను.

ఈ దంతపురపు కాళింగరాజులలో నొకనికి పెక్కుసైన్యము లుండెననియును దనతో పోరుటకు విరోధి ఒక్కడును లేడనియును వాడుక. అతనికి నలుగురు చక్కని కొమార్తెలుండిరి. ఈ నలుగురు పిల్లలను తమ భర్తల నెంచుకొనుకొఱకు చుట్టుపక్కల రాజ్యములకు పంపవలెననియును, ఎవ్వడైన నందులో నొక్కతెను భార్యగా స్వీకరించెనేని వానిపైకి తన సైన్యముల నడిపి చేతులకసి దీర్చికొనవచ్చునని తనమంత్రి చెప్పెను.

'పోతలి'ని ముఖ్యపట్టణముగా జేసికొని, 'అశ్మక' దేశమును బాలించు 'అశ్మకుడ'ను రాజు తనమంత్రియగు 'నందీశను'ని సలహాచే దంతపురపు కాళింగరాజుతో గయ్యమునకు గాలుదువ్వెను. గంజాంజిల్లాయందలి రామగిరి మన్యములోని 'పోతిలగూడ'లోగాని యీ 'పోతలి' పట్టణపుజాడలు కనబడిన యెడల, 'అశ్మక' కళింగరాజ్యములోని స్వతంత్రరాజ్యమై యుండవలెను. ఈజగడములో నీతడు చూపిన భావమును బట్టి జూడగా నీతడు అశ్మక యందుకూడ తన యధికారమును వృద్ధిచేయ బ్రయత్నించెనని పొడకట్టుచున్నది. ఎట్లయినను కాళింగరాజు 'అశ్మకు'నితో యుద్ధములో నోడిపోయి పారిపోయెను. 'అశ్మక' ముఖ్యపట్టణమునకు దగ్గరనే తాను గుడారము వేసికొని యుండగా కొందరు బౌద్ధసన్యాసులు చెప్పిన జ్యోతిషముచే నీకాళింగరాజు మోసపోయి, ఓడిపోయినట్టు కన్పట్టుచున్నది.

ఈ రాజులయొక్క కుల దేవతలలో తెల్లనివియు, నల్లనివియు యెద్దులనుగూర్చి చెప్పుటచే వారు శైవులును వృషభలాంఛనులు నగునట్లు తోచును. ఈసంగతి తరువాతి అమరావతియందలి బౌద్ధవిగ్రహములలో శైవమును బౌద్ధమును కలిసియుండుటకుగల కారణమును వెల్లడి చేయును.

ఇద్దరు దంతపురపు కాళింగరాజుల కాలమున రెండు కఱవులు పట్టుటయు, వానిని బ్రజల యనుమతిపై తప్పించుటయును నతిచక్కగ చరిత్రలయందు వ్రాయబడెను. అప్పటి బౌద్ధరాజ్య పరిపాలనా పద్ధతుల ననుసరించి ఆకాలపు కాళింగరాజులు జ్ఞానవంత

మైన ప్రజలయూహాల ననుసరించి తమ యేకఛత్రాధిపత్యమును జెలాయించుచుండిరి. ఆకాలపు బ్రాహ్మణులు ప్రజల నాశీర్వదించి వారి యుద్దేశ్యములను రాజుల కెరింగించు మధ్యవర్తులని చెప్పు వినోదకరమగు చరిత్రలు కలవు.

అట్లు ఆజ్ఞ గైకొనిన దంతపురపు రాజవంశములో «కరుందు» రాజొకడు. శక్తివంతులగు వారిలో నిట్టి యాత్మత్యాగము ఈ కాలమున నరుదైనను, అప్పుడు సామాన్యధర్మమై యుండెను. «అలంకరించబడిన బోడికొండవలె నీ,మామిడిచెట్టు ఫలరహితయయ్యును నతిచక్కగ నున్నది. రెండవది తన ఫలవంతతనువీడి యాదుర్గతిని జెందెను. గృహస్థుని జీవితము ఫలవంతమగు చెట్టువంటిది. దైవికజీవనము ఫలరహితమగు చెట్టువంటిది. ధనవంతులకు భయముగాని, బీదల కేమిభయము? నేను ఫలరహితమగు చెట్టువలెనుండెద ననుచు నాతఁడు దీర్ఘాలోచనలో మునిగెను. అతని మంత్రులు కలవరపడజొచ్చిరి. రాజు బౌద్ధుడగుటకునిశ్చయించెను. కాని యాతడు సన్యాసివలె గన్పట్ట లేదని యాతని మంత్రులు చెప్పిరి. రాజుచేతితో దనతలను దాకెను. తోడనే యాతఁడు గృహస్థునివలె గన్పట్టక సన్యాసివలె గన్పట్టెను. తరువాత నాతడు వేలకొలది ప్రజలకు బోధచేసి, ఆకాశమార్గమున హిమవత్పర్వతము నందలి నందమూలమను గుహాకరిగెను. కాళింగరాజులకును, 'చేది' పరిపాలకులకును, గలస్నేహము ఈకాలమువరకును చెప్పవచ్చును. 'ఖరవేలుని' కాలమునాటి కీచేదీయులు 'కాళింగ' రాజ్యమంతటికిని ప్రభువులైరి.

కాళింగులు

శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

పూర్వకాలమున కళింగరాజ్యము విస్తీర్ణమునందును జనసంఖ్యయందును నెట్టి పరివర్తనములఁ బొందుచు వచ్చినను, ప్రస్తుతము కాళింగులని పిలునఁబడువారు ముఖ్యముగ గంజాముజిల్లాలోని ఇచ్ఛాపురమునకును విశాఖపట్టణములోని చీపురుపల్లికిని మధ్యనుమాత్ర మెక్కువగ కనిపించుచున్నారు. కాని వీ రీప్రదేశమునందే కాక చాలప్రదేశములందును నక్కడక్కడ నివాసముల నేర్పఱచుకొనియే యున్నట్లు ఈక్రింది జనాభా(1901)లెక్కలనుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును

	పురుషులు	స్త్రీలు
1. గంజాము	50,014	54,057
ఏజెన్సి	189	29
2. విశాఖపట్టణము	9,764	10,807
ఏజెన్సి	208	164
3. గోదావరి	880	727
ఏజన్సి	9	...
4. కృష్ణా	151	152

61,110 + 65,486 = 126,546

1911 సంవత్సరపు జనాభా లెక్కలలో వీరి సంఖ్య యిట్లీయఁబడినది:—

	మొత్తము	పురుషులు	స్త్రీలు.
కాలింగ (హిందువులు)	5,825	2,811	3,014
బీహారు, ఒరిస్సాలు	4,066	1,987	2,129
తక్కిన ప్రదేశములు	1,759	874	885
కాళింగి (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	83,442	39,978	43,464
కాళింజి (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	51,558	22,819	28,719

పై జనాభాపట్టికలలో కొన్ని సంశయములను మొదట విడఁదీసికొన వలసియున్నది. 1901 లో కాళింగుల సంఖ్య 126,546 అయియుండఁగా, 1911 లో 83,442 అయియున్నది. ఈజాతివారు క్షీణించి పోవుచున్నారా యను సంశయము దీనివలన కలుగవచ్చును. కాని 1911 సంవత్సరము లెక్కలలో 'కాళింజి' యను మఱియొకజాతివారు చూపఁబడియున్నారు. న్యాయముగా కాళింగులును కాళింజులును నొక్కజాతివారే. తక్కిన జాతులవారు కాళింజులను కాళింగులనియే పిలిచెదరు. కాళింగులు తెనుఁగు మాట్లాడుదురు. కాళింజులు ఓఢ్రము మాట్లాడుదురు. కాళింగులవలె కాళింజులకును వృత్తి వ్యవసాయమే. ఈకాళింజుల యుత్పత్తిని గూర్చి యీ క్రింది కథను చెప్పికొందురు. 'భట్టుకున్నరడి' యను గ్రామసమీపమున నున్న యొకకోటలోఁ గొందఱు దోపిడిగాండ్రు నివాస మేర్పఱచికొని జనులను బాధించుచుండఁగా నాజనులు వారిని త్రోలివేయుటకు పురీరాజును సహాయము కోరిరఁట. ఆరాజు సేనలో 'ఖాండైతో' జాతివాఁడగు నొకయోధుఁడు రాజునాజ్ఞఁగొని యాదోపిడిగాండ్రను తఱిమివేసెనఁట. ఆతని శౌర్యసాహసములకు మెచ్చి జను లాతనిని "బోడోకాళింజ" (ధీరహృదయుఁడు) అని పిలుచుచుండిరఁట! ఆతఁడు తన యనుచరులతో గంజాము మండలమునకు మరలి వచ్చెనఁట. వీరిసంతతివారే 'కాళింజు'లఁట!

కాళింగులకును కాళింజులకును కొంతభేదము లేకపోలేదు. కాళింగులు జందెము వేసికొందురు. కాళింజులు వేసికొనరు. జందెము ధరించుటయే గాని, దాని ప్రయోజనమును గమనింపని కాళింగులకును కాళింజులకును నీభేద మంత పట్టింపులోనిది కాదు. నిరుపయోగమని జందెమును వీరు విసర్జించియైన నుందురు. లేదా వీరు కాళింగులలోని తొల్లింటి చతుర్థవర్ణజులుగా నైన నుండనోపుదురు. 1901 సంవత్సరమున వీరందఱును కాళింగుల మనియే చెప్పికొని యుందురు. 1901 లో కాళింజిజాతివారు జనభాలెక్కలలో చేరకపోవుటయు, 1911 లో కనఁబడుటయు, 1901లోని కాళింగుల జనసంఖ్యకును, 1911 లోని కాళింగి కాళింజులు కలసిన జనసంఖ్యకును నించుమించుగా సరిపోవుటయుఁ జూడ, నీరెండుజాతులవారు నొక్కరేయని తలంపవలసి యున్నది. అట్లు కాకుండినఁ బది సంవత్సరములలో కాళింగు లంత తగ్గి యుందురా?

ఈ కాళింగులను గూర్చి తెలిసినంత మట్టుకు తొలుత చెప్పివేయుట యుక్తము. వీరిలో చాల తెగలవా రున్నట్లు కాన్పింపదు. కాని మొహరి—కాళింగులను నొక తెగవా రున్నారు. మొహర్రి యనునది గంజాములోని యొకఖండము. ఈఖండములోని కాళింజులందఱును నొకరితో నొకరు సంబంధ బాంధవములఁ జేసికొందురు. వీరు ప్రత్యేక

ముగా నొకతెగవారని మాత్రము చెప్పవీలు లేదు. ఓఢ్రదేశమునకు వలసవచ్చిన తెలుఁగు కాళింగులే మొహారికాళింజు లని వాడుక యున్నది తక్కిన యోఢ్రజాతులవారివలె వీరికిని 'బానో' (సూర్యుఁడు), 'సుక్రో' (చక్రము), 'సంకో' (శంఖము), 'భాగో' (వ్యాఘ్రము), 'నాగో' (పాము), మొదలుగాఁగల గోత్రము లున్నవి. వివాహ విషయములో నీ గోత్రములఁ గూర్చిన చిక్కులు చాలఉన్నవి. కొంతమంది కాళింజులలో సగోత్రికులు వివాహము చేసికొందురు. కొంతమంది చేసికొనరు. వీరిలో 'బొరదో', 'బిసోయి', 'బారికో', 'బెహరా', 'దొలై', 'గౌడ్', 'జెన్న', 'మొలికో', 'నాయికో', 'పాత్రో', 'పొధానో', 'పుల్లెయి', 'రావుతో', 'సాంతో', 'సావు', 'స్వాయి', 'గురు' — ఈరీతిగా బిరుదములు కానవచ్చును. ఇవి యన్నియు వారివారి పూర్వులవలంబించిన వృత్తులఁబట్టి కలిగిన వని యూహింపవచ్చును. కొన్ని ప్రదేశములలో నీ బిరుదములఁబట్టి వంశము లేర్పడెనని తలంచి వీరు స్వవంశీయులతో సంబంధములు చేసికొనరు.

కాళింజుల నాయకునికి 'సాంతో' అని పేరు. ఇతనికి సహాయుఁడుగా నొక 'పాత్రో' యుండును. వీరిలో వర్తమానములఁ దీసికొనిపోవుట కొక 'భొల్లొభయా' యుండును. ఈ కాలింజులకు నలుగురు 'సాంతో'లును, నలుగురు 'పాత్రో'లును నున్నారఁట. వీరు ఆఠగడా, చిన్నకిమిడి, పెద్దకిమిడి, మొహారిలలో నున్నారు. గాయముగాని, పురుగులు కారుచున్న వ్రణముగాని యున్నవానిని వీరు వెలివేయుదురు. అవి మానినపిదప, కులసభలోనివా రంగీకరించినఁగాని, మఱల చేర్చికొనరు.

కన్యకలకు ఆర్తవమునకు పూర్వమే వివాహము చేసెదరు. యుక్తవరుఁడు దొరకనప్పుడు అక్కపెనిమిటికో, లేక, తెగలోని యొక పెద్దవానికో, యిచ్చి యొక కృత్రిమ వివాహము చేసెదరు. విధవావివాహము చేసికొనక పూర్వము వరుఁడు 'సాదో' వృక్షమును పెండ్లిచేసికొనవలెను. విధవావివాహముల కభ్యంతరము లేదు. బావమఱఁది యున్న విధవ యవిభక్తకుటుంబములోనుండి పైకివచ్చినఁగాని తిరిగి పెండ్లి చేసికొనఁగూడదు. వివాహపు తంతంతయు నోఢ్రులలోవలె నుండును. కొన్ని ప్రదేశములలో వధూవరుల చేతులను దారముతో కట్టుటయుండక, వారి చిటికెనవ్రేళ్లను మాత్రము కట్టెదరు. వివాహము నాల్గవరోజున నొక మంగలి (భొండారి) వివాహవేదికపై కొన్ని బియ్యమును, కలకండను ఉంచును. వానిని వధూవరులు ధాన్యమునకును, సొమ్మునకును దమ బంధువుల కమ్మెదరు. అట్లు వచ్చినదంతయు మంగలికి వెళ్లును. ఏడవదినమున వేదికపై వరుఁ డొక కుండను పగలఁగొట్టి, వధువుతో వెడలిపోవును. వారు వెళ్లునప్పుడు బావమఱఁది యతనిపై వంకాయలను విసరును.

వీరిలో మృతులను కాల్చెదరు. చనిపోయిన మరుసటిదినమున ప్రేతకు వేపాకు కలిపిన యన్నమును చూపుదురు. అస్థులలో నొకదానిని తీసి యొక రావిచెట్టు మొదట పాతుదురు. పదియవ దినమువఱకును ప్రతిరోజునను ఏడుసార్లామెముక యున్న చోటుపై నీళ్లు పోయుదురు. మృతినొందిన యతఁడు వృద్ధుడైనయెడల నొక కుండకు కన్నములు

పొడిచి 'జోలజోలహాండి' యను నుత్తరక్రియ నాచరింతురు.

'కాలింగ' యనుపదము 1911 సంవత్సరము జనాభాలోఁ గాన్పించుచున్నది. అంతకు పూర్వము వీరిని కాళింగుల క్రిందనే పరిగణించిరి. 'కాలంగ' లనువారు మధ్యపరగణాలలోని వ్యవసాయదారులు. 1911 సంవత్సరములో వీరి సంఖ్య 800 గా నీయఁబడియున్నది. సంబలపూరు పరగణాలో వీరు ముఖ్యముగా 'ఛటిస్కారు' నకును ఓఢ్రప్రదేశమునకును మధ్యనున్న 'ఫూల్జారు' జమీందారీలో నెక్కువగ నున్నారు. వీరు క్షత్త్రివృత్తిని స్వీకరించి యీ ప్రాంతములకు వచ్చియుందురు. వీరు చాలమట్టుకు కావరుజాతివారితోఁ గలిసిపోయి యున్నారు. ఫూల్జారులో వీరియందు 'కళింగీయ', 'కవారు', 'చెరోకలంగ' యను మూఁడు శాఖలున్నవి. 'కవారు', 'చెరోకలంగ' వారు మిశ్రజాతులును, కళింగీయులు తొల్లింటి కాళింగులునై యుందురు. ఈకాలంగలు, కవారుజాతివారివలె కౌరవసంతతివారమనియు, నుత్తరహిందూస్థానమునుండి పాణ్ణా రాజులతోఁ గలసివచ్చి వారినే కనిపెట్టుకొని యున్నామనియుఁ జెప్పుదురు. కాని వీరి రూపురేఖలను, నాచారములను జూడ దక్షిణహిందూస్థానమునుండియే వచ్చినట్లు కాన్పించును. వీరిలో శిశువు జనించినంతనే యొకకోడిని పీక నులిపి, దాని రక్తమును శిశువు నుదుటికి పూయుదురు. వీరు తమ తెనుఁగుభాషను మఱచి, యింటిలో ఛటిస్గారీభాషనే మాటలాడుదురు. చాలమందికి ఓఢ్రభాషయు వచ్చును. వీరిలో నిజమగు శాఖలులేవు. గాని తిర్యగ్జడపదార్థముల పేర్లతోడను, వృత్తులు, బిరుదములు మొదలగువానిని తెలియఁజేయుపేర్లతోడను, గోత్రములు కాన్పించుచున్నవి. బార్హా (వరాహ), మగర్ (మకర), బిఛి (వృశ్చిక), సరియా (ఒకవిధమైన ధాన్యము), ఛటి (పుట్టగొడుగు), ఖుమ్రి (ఆకులగొడుగు) మొదలగునవి గోత్రనామములు. ఆయా గోత్రములవారు తమ గోత్రములవారు తమగోత్రమునకు పేరిచ్చిన యాయా జంతువులను, పదార్థములను పూజించుచు వాని కెట్టియుపాయమును గలుగఁజేయక, వానిని భుజింపకయుందురు. వానిని చూచినపుడెల్ల నమస్కరించుచుందురు. ఈపేళ్లేగాక, మాఁఝి (మునసబు), బెహరా (వంటవాఁడు), గుండా (ధూళి), కపాట (కవాటము), భూండి (కన్నము), చీక (బురద), భీల్ (భిల్లజాతి), రెండియా (కలహగొండి), బెర్సియా (గొంతుకలు పిసుకువాఁడు) అను వంశనామములును వీరియందు గలవు. పై నామములను బట్టి యితరజాతులవారును కాళింగులలో సంక్రమించిరని తెలిసికొనవచ్చును. కాళింజులలోవలె వీరిలోఁగూడ పురుగులుకాఱు వ్రణములు గలవారిని వెలివేయుట కలదు.

ఒకేవర్గమువారు తమలోఁ దాము సంబంధబాంధవ్యములఁ జేసికొనరు. వీరిలో మేనఱికములు లేవు. యుక్తవయస్సు వచ్చిన పిదపనే వధూవరులను వారితలిదండ్రులువివాహముచేయుదురు. చాలధాన్యమును, ఐదు పంచలచాపులును, ఐదు రూపాయలును పెండ్లికుమారుఁడు మామగారికీయవలయును. పెండ్లిపందిరిని వేసి, యందు రావికొమ్మను పాతియుంచఁగా, పెండ్లినాఁటికి మూఁడు రోజులు ముందుగా 'గాండా' యను పురో

హితుఁడు వచ్చి యచట గ్రామదేవతలను బూజించును. పెండ్లి మొదటి మూఁడుదినములును వధూవరులు ఆరావికొమ్మకేడుమాఱులు ప్రదక్షిణము చేయుదురు. పెండ్లి నాలుగు రోజులు జరుగును. అందు మొదటి రెండు దినములును వధూవరుల తల్లిదండ్రులు కులమువారందఱికిని ఒకపూఁట సంతర్పణలు చేయుదురు. నాలుగురోజులును రెండవసారి భోజనమును కులమువారందఱును కలసి పెట్టుదురు. దీనినిబట్టి పూర్వకాలమున నీజాతివారందఱును దగ్గఱసంబంధమును చేసికొనినవారై యుండవచ్చునని యూహింపనగును. వీరిలో మాఱుమనువు లున్నవి; కాని, తిరిగి పెండ్లిచేసికొననెంచు స్త్రీ, కులమువారి యనుజ్ఞను బడయుటయేఁగాక, వారికి విందుచేయవలసి యుండును. వితంతువునకు పిల్లలులేక భర్తయాస్తికి వారసులు లేనప్పుడు, ఆధనమును కులమువారికి విందులక్రింద నుపయోగింపవలెను. స్త్రీ మగనికి విడాకు లీయవచ్చును. అట్లు చేయుటకు కులపంచాయతీముందఱ నామె గాజులను బ్రద్దలుకొట్టుకొనును. వీరు పూర్వము క్షాత్రము నవలంబించియుండుటచే కాఁబోలు శ్రావణపూర్ణిమనాఁడును, ఆశ్వయుజశుద్ధ నవమినాఁడును కత్తికి పూజచేయుదురు. ఆశ్వయుజమాసములోనే వీరు పెద్దలకు పెట్టుకొందురు. బలవన్మరణము నొందినవారికి మాత్రము వీరు తర్పణము చేయరు. వీరి ప్రేతల కెట్టులైన శాంతిని కలిగించుటకు ఇంటిముందఱ కొన్ని బియ్యమును వేసి, ఆబియ్యమును తగిలియుండునట్లొక యుంగరమును వ్రేలాడఁగట్టి, యొక మేఁకను తెచ్చి దానిచే నాబియ్యమును తినిపింతురు. అది తినినయెడల ప్రేత దానియందు ప్రవేశించినదని యూహించి, దానిని చంపి మాంసము నింటివారు తిందురు. దానితో మృతినొందినవానికి ప్రేతావస్థ పోయినదని వారియూహ. మేఁక బియ్యమును తినకున్నయెడల, బలవంతముగ తినిపింతురు. పులివాతఁ బడినవాని ప్రేతకు, శాంతి కలిగించుటకు మాత్రము 'సులియా' యను నొక మాంత్రికుఁడు రావలయును. అతఁడు పులివలె నటించుచు, మఱియొక చిల్లంగి వానిపైఁ బడినట్లు నటించినచో నాప్రేతకు శాంతి కలుగునని వారి నమ్మకము.

ప్రస్తుతము కాలంగులు వ్యవసాయదారులుగను, కంచరులుగను నున్నారు. ఇప్పుడు పైజాతులవారిని తమలో కలుపుకొనరు గాని, కాలంగపురుషుని కే స్త్రీయందు పుట్టిన పిల్లలనైనను చేర్చికొందురు. గురియా జాతివాఁడు నీళ్ళు కలుపకుండ వండిన వంటలను వీరు భుజింతురు. కాని, సాధారణముగ వారుతిను నాహారము నితరజాతులవారినుండి స్వీకరింపరు. వీరియన్నము నధమజాతులవారు తప్ప నితరులు తినరు. వీరియందు త్రాగుడున్నది. వీరు కోళ్లను, ఎలుకలను తిందురు. గొడ్డుమాంసమును, పందిమాంసమును తినరు. చెవులు తెగినవానిని వీరు వెలివేయుదురు. ఈ వెలి మఱికొన్ని నేరములకును గలదు. మఱియొక జాతివానితో వ్యభిచరించిన స్త్రీని వీరు శాశ్వతముగ వెలివేయుదురు. కాళింగులవలెఁ గాక వీరు కొంచెము పొడవరులు.

కాళింగులు.

కాళింగులందఱును వ్యవసాయదారులే. వీరిని చుట్టుపట్లవారు శూద్రులుగనే చూతురు. కాని వారిలోఁ గొందఱు బ్రా

హ్మణులమని చెప్పుకొనుచు, బ్రాహ్మణాచార వ్యవహారముల ననుసరింతురు. సంధ్యావందనమును, పురుషసూక్తమును, వేదములలోఁ గొన్ని భాగములను,అభ్యసించుచు, బ్రాహ్మణులవలె 'ఆచారము'ను జేయువారును వీరిలోఁ గొందఱున్నారు. కొన్ని,కొన్ని గ్రామములోని కాళింగులు సంస్కృతమున పాండిత్యమును సంపాదించుకొని,దుస్తులు,ఆహారము, మున్నగు అలవాట్లయందు తెనుఁగు వైష్ణవులవలెఁ గాన్పింతురు. ముఖలింగములోని కాళింగులు మధుకేశ్వరుని యర్చకులుగా నుండి, తమవృత్తియందు బ్రాహ్మణులకు తీసిపోమని చెప్పికొందురు. కొందఱు పౌరోహిత్యము నవలంబించి, తమ జాతివారియందే కాక, గొల్లలు, మీాలలు, మాలలు మొదలగు జాతులవారి వివాహములఁ జేయించుచుందురు. అట్టికర్మలను వారు మంత్రోక్తముగ నడిపించుట యుత్తదే కాని, జరుగవలసిన తంతుమాత్రము క్రమము తప్పకుండునట్లు చూతురు. మఱికొందఱు, తక్కువజాతుల వారికి గురువులుగా నుండి, పండుగ పర్వములయందు కట్నములను పుచ్చుకొనుచుందురు.

ఈ రీతిగా వీరు బ్రాహ్మణులవలె నున్నట్లు నటించినను,తక్కిన వారుమాత్రము వీరిని శూద్రులుగనే చూతురు. బ్రాహ్మణుల వాఙ్మయమునం దెల్లచోట్లను వీరు కర్మబాహ్యు లనియుఁ గళింగదేశములోఁ గాలు పెట్టినవాఁడు పాదసంబంధమగు నపచారము చేయుననియు, నట్టిపాపమును బాపికొనుటకు కొన్ని ప్రాయశ్చిత్తములను జేసికొనవలయు ననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. పంజాబులోని ఆరట్టులును, సౌవీరులును, దక్షిణ ఇండియాలోని కారస్కరులును, ఉత్తర బంగాళములోని పుండ్రులును, తూర్పు బంగాళములోని వంగులును, ఓఢ్రదేశము నందలి కాళింగులును, పాణినానులును,కర్మబాహ్యులనియు, వారితో సంసర్గము గలిగియుండుటచే నపవిత్రత కలుగుననియు, వారిదేశములోనికి వెళ్ళినవారు ప్రాయశ్చిత్తార్థమై పునస్తోమమునో, సర్వపృష్ఠమునో యాచరింపవలయు ననియు బోధాయనుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. పద్మపురాణాంతర్గతమగు శ్రీ కూర్మ మాహాత్మ్యములో నీ కాళింగులను గూర్చి కఠోరముగా వ్రాయఁబడి యున్నది. అందు లక్ష్మి, విష్ణువుతో నట్టిపాపులు (కాళింగులు) వసించు దేశమున నెట్లు వసింప నిచ్ఛపుట్టెనని యడిగినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

కాని, మెగాస్తనీసు వీరినిఁ గూర్చి వ్రాయుచు వీరు చాల నాగరకులనియును, అనేకవృత్తుల నవలంబించి చాల తెగలుగ వీడియుండిరనియును, బాగుగ చదువుకొనినవారనియును, వేదాంత చర్చలయందు పాల్గొనుచుండిరనియును దెలిపియున్నాఁడు. వీరు బ్రాహ్మణులైనదియుఁగానిదియుమాత్రమాతఁడువచించియుండలేదు. ప్రస్తుతము బ్రాహ్మణులకు వారిని గూర్చి యెట్టి యభిప్రాయమున్నను, తొలుదొల్త వారియందు చతుర్వర్ణములవా రుండిరనియు, నందు వైశ్యులుతప్ప తక్కిన మూఁడువర్ణముల వారును నేదియేని కారణమునశూద్రులుగ పరిగణింపఁబడియుందు రనియుఁ, దలంచుట కవకాశమున్నది. కళింగదేశము చాలకాలము బౌద్ధమతాక్రాంత మగుటయును, బౌద్ధులకును,బ్రాహ్మణులకును సహజద్వేష ముండుటయును, దీనికి కారణమయి యుండవచ్చును. వ్యవసాయము చేయుట, బండ్లు తోలుట మొదలగు

వృత్తుల కలవాటు పడుటయును, దక్షిణహిందూదేశ బ్రాహ్మణు లసహ్యించు కొను మత్స్య మాంసాహారమును సేవించుటయును, వారియందు వేదోక్త కర్మలు నశించి, నానాటికి మతగురువులుగ నుండుటను వదలిపెట్టుకొని, విద్యావిహీనులై, శూద్రుల యాచారములను, నలవాటులను, నాహారమును, వస్త్రములను, అలంకారములను, నవలంబించుటయును మొదలగునవికూడ వారిప్రస్తుతస్థితికిఁ గారణములై యుండవచ్చును.

జనప్రతీతినిబట్టిమాత్రమువీరుతొలుత పంచములఁట! కృష్ణదేవరాయలీ దేశమునకు వచ్చినప్పుడు తల్లితద్దినమును పెట్టవలసివచ్చి, యుత్తమకులమువారిచే వంటచేయింపఁగోరెనఁట. తిమ్మరుసు, పెద్దకులమువారేవంటచేయవలసినదని యాజ్ఞాపింపఁగా, పెద్దకులమనఁగా పంచములనియే వ్యవహారములో నర్థముండుటవలన, పంచములే వంటచేసిరట! కొంతకాలమునకు తిమ్మరు సీపొరఁబాటును తెలిసికొని, దానిని సవరించుట కా పంచములకు యజ్ఞోపవీతములను వేయించి బ్రాహ్మణులుఁగా మార్చెనఁట! ఈ పిచ్చికథయందెట్టి నమ్మకము నుంచుటకును వీలులేదు. కాళింగుల విషయములో మాత్ర మట్టి యూహకవకాశ మిసుమంతయును లేదు.

కాని బ్రాహ్మణులు తక్కువ జాతివారిలోఁ గలిసిపోవుటయు, దక్కువజాతి వారు బ్రాహ్మణు లగుటయునుజరిత్రనుబట్టి తెలియవచ్చుచునే యున్నది. హంటరు 'ఒరిస్సా' యనుగ్రంథమున హిందూదేశములోని పదునొకండు ప్రదేశములనుండి యిట్టిమార్పులకుదాహరణముల నిచ్చియున్నాఁడు. హిమాలయపర్వతము దగ్గఱనున్న బ్రాహ్మణులు సేవకవృత్తి నవలంబించి గొల్లలవలెఁ గాన్పించుచు, వర్తకవ్యాపారముల యందు చుట్టుపట్లనుండువారిలోనికిసంక్రమించియున్నారు. కాంగ్రాలోయలోని బ్రాహ్మణులు దుక్కిదున్నుకొని బ్రతుకుచున్నారు. నూతనముగా సమప్రదేశమందలి బ్రాహ్మణులు పర్వతప్రాంతముల కేగి, యచటి సామంతరాజులకు పురోహితులుగా నున్నారు. పార్వతీయబ్రాహ్మణులవలెఁ గాక వీరు మాంసమును వర్జింతురు. పార్వతీయులు పూర్వమువలె పూజారులుగనే యున్నారు. అయినను తరువాత వచ్చిన బ్రాహ్మణులు తొల్లింటివారి యాచారవ్యవహారముల నవలంబించుచున్నారు. పాటియాలా బ్రాహ్మణులు కూలిపనిని చేసికొనుచు, పల్లకులను మోయుచున్నారు. గంగా, యమునలకు మధ్యనున్న కొందఱు పౌరోహిత్యమును వదలి, వ్యవసాయము నవలంబించుచున్నారు. బిజ్నోరులోని బ్రాహ్మణులలో మూఁడవవంతువారు వ్యవసాయదారులై శూద్రులకంటెను నికృష్టులుగఁ జూడఁబడుచున్నారు. వీరిలోఁ 'దూసా' భాగము వారిలో విధవావివాహములున్నవి. వీరు ప్రత్యేకవర్ణముగనే యున్నారు. జయపూరులోని బ్రాహ్మణులవంటి కొందఱు బ్రాహ్మణులు యజ్ఞములకు గౌరవముఁ గల్పించుటకై యేర్పడినవారుగా నున్నారు. వీరిలోఁ జాలమంది యయోధ్యకు వెళ్లిరి. గాని బ్రాహ్మణులు వారిని తమ వర్ణములోనికిఁ జేర్చికొనరైరి. అయోధ్య రాజొకఁడు తాను చేయుచుండిన యజ్ఞమునందు, సపాదలక్షబ్రాహ్మణు లధ్వర్యముఁ బూనవలయునని యెంచి, సాధారణశూద్రులకు యజ్ఞోపవీతమును ధరించు నధికారమును ఇచ్చి

యుండెననట. వీరిలోఁగొందఱు శ్రీకృష్ణుఁడే తమ్ము బ్రాహ్మణులుగఁ జేసె నని చెప్పుకొందురు. తక్కినవారు అట్లు చెప్పుకొనక, క్షత్రియులలోఁ జేర్చికొనబడి యంతటితోఁ దృప్తినొందిరి.

బనారసు జిల్లాలోను, గంగానది పొడుగునను నున్న వ్యవసాయదారులలో ననేకులు బ్రాహ్మణుల మని చెప్పుకొనుచున్నారు. పూర్వకాలమున బ్రాహ్మణులకు వలె వీరికిని మరణదండనము విధింపఁబడెడిది కాదట. బీహారు రాష్ట్రములోని భాగల్పూరు జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులయందు నూటికి డెబ్బదియైదుగురు వ్యవసాయదారు లగుటయే గాక పూర్వకాలమున నూతనముగ సృష్టింపఁబడిన లక్షమంది బ్రాహ్మణుల సంతతి వారలమని కూడ చెప్పికొందురు. ఒరిస్సాలోజాజ్పూరిజిల్లాలో బంగాళాదుంపలు వ్యవసాయముచేయు బ్రాహ్మణులుగలరు. వృత్తి చేతనే గాక జాతిచేతనుకూడ వీరికిని,నెక్కువ జాతి బ్రాహ్మణులకును, చాలభేదముకలదు. కృష్ణానదీ తీరముననను, మలబారు నందును, మైసూరులోను, పతితులయిన యనేక బ్రాహ్మణులున్నారు. గంజాంజిల్లాలోని పాన్నాడ బ్రాహ్మణులు నట్టివారే. మధురజిల్లాలోని వోళబ్రాహ్మణులును నట్లుపతితులే యని వాడుక. సింహళములోఁగూడ బ్రాహ్మణేతరులనుండి బ్రాహ్మణులు సృష్టింపఁబడుచుండుట స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఇట్టి పరివర్తనములు పూర్వమేకాక యిప్పుడు కూడ మనము చూచుచునే యున్నాము. బ్రాహ్మణేతరోద్యమమున నొక భాగముగ బ్రాహ్మణపురోహితులను వర్జించి,తమవారినే యేర్పఱచుకొను చుండుటయుఁ, గంసాలులు విశ్వబ్రాహ్మణనామముతోడను, కమ్మవారు కమ్మబ్రాహ్మణనామముతోడను, వ్యవహరింప నెంచుటయును నిందుకు నిదర్శనములు.

ఈ రీతిగా దేశ కాలాద్యవస్థల ననుసరించి యెక్కువజాతివారు తక్కువజాతివారగుటయు, తక్కువజాతిగా రెక్కువ జాతి వారగుటయు సంభవించుచుండును. ప్రస్తుతము కాళింగులందఱును శూద్రాచారములనవలంబించువారేయైనను, తొలుత నార్యు లందఱియందువలె వీరి యందును జతుర్వర్ణములవారును నుండియుండవలెను. కళింగరాజుల సేనాను లందఱును నాయకులను బిరుదములు గలిగిన క్షత్రియులై యుండిరి. ఈనాయక శబ్దమే' 'నాయుడు' అనుప్రస్తుతనామముగామాఱినది. ప్రస్తుతపు కాళింగు లందఱు 'నాయుడు' లను పేరనే వ్యవహరింపఁబడు చున్నారు. మొహరికాళింగులు స్పష్టముగ శూద్రు లగుటకు వారు జందెమును ధరింపకుండుటయే నిదర్శనము. వారియందు వేదోక్తకర్మలు మంత్రయుతములుగ నుండకున్నను,తంతులో నెట్టి మార్పును లేకుండుటచే బూర్వకాలమున వీరి యందును బ్రాహ్మణు లుండి రని యూహించుట కవకాశమున్నది. కళింగవైశ్యులు ప్రత్యేకశాఖగా నుండియేయున్నారు. వైశ్యులు సాధారణముగాఁ బూర్వాచారపరాయణులై, శీఘ్రముగఁ బరివర్తనములకు బాల్పడరు. వీరు ప్రత్యేకశాఖగా నిలుచుటయే, యీ చతుర్వర్ణములవారును గాళింగులయందుండిరనుటకు ప్రబలనిదర్శనము. కాని, ఏ కారణములచేతనో కాళింగ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, శూద్రు లేకమైపోయి యొకటె పెద్ద తెగగా నేర్పడిరి. వైశ్యులు తమ ప్రత్యే

ముఖలింగమందలి ఒక కాళింగ కుటుంబము.

శ్రీ రా॥రా॥ వాడ్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దర్ గారు,
వేగాయమ్మపేట జమీందారుగారు.

మ॥ రా॥ శ్రీ కొండూరి సూర్యనారాయణరావు గారు.

కత్వమును నిలిపికొనిరి. వైశ్యులఁగూర్చి వేఱే ముచ్చటించి, ఇచ్చట గంజాము విశాఖపట్టణములలోని కాళింగులను గూర్చి వ్రాసెదను.

పూర్వము చెప్పినట్లు కాళింగుల కందఱకును వ్యవసాయమే వృత్తి. వీరుచాలమట్టుకు మెట్టపంటలను, పల్లపుపంటలను గూడ పండింతురు. విశాఖపట్టణముజిల్లాలో కూరగాయలుపండించువారు ముఖ్యముగా వీరే. వీరు సాధారణముగా నొకరితో నొకరు కలిసియే వ్యవహారము చేసికొనుచుందురు. పండినపంటను టోకున అమ్మివేయుదురు, గాని చిల్లరగా నమ్మరు. వీరికి మంచికూడిక. కుటుంబము వారందఱును గలిసి సంపాదించుకొందురు. పురుషులు సొమ్మును తమయొద్ద నుంచుకొనక స్త్రీల యాధీనముననే యుంతురు. వారికి మంచిగట్టి. ఎంతో ఆలోచించినగాని దమ్మిడీ ఖర్చు పెట్టరు. రొంటనున్న సున్నపుకాయలో సొమ్ముంచి, దానిని త్రిప్పుచు, నాలోచించి మఱియు వ్యయము చేయుచుందురు. నాగరకుల సంచీనుండి సొమ్ముపైకిఁ బ్రుళ్లిపోవుచుండు నే గాని, వీరి సున్నపుకాయ నుండి మాత్రము సందేహించుచు, సందేహించుచు, పైకి వచ్చును. వీరిలో చాలమంది ధనవంతులున్నారు. మొత్తముమీఁద నందఱును జరుగుపాటుకు లోపములేని వారే యని చెప్పవచ్చును. కావుననే, వీరు దేశమును విడిచి కూలినాలికై పరదేశములకు పోవుట చాల తక్కువ. తక్కిన శూద్రజాతులయందువలెఁ గాక, వీరిలో త్రాగుడు బొత్తిగాలేదనియే చెప్పవచ్చును. వీరిలో నేరములు చేయువా రెక్కువగ నున్నారని చెప్పుదురు. కాని తగిన యాధారము లేకయే యిదమిత్థ మని చెప్పటకు వీలులేదు. వీరు దక్షిణభాగములలో తెనుఁగుభాషను, ఉత్తరభాగముల యందు ఓఢ్రమును తెనుఁగును గూడ మాటలాడుదురు. వీరు బండ్లు తోలుటకు మిక్కిలిగా నలవాటుపడి యున్నారు. రైళ్ళు పడక పూర్వము వీరు యాత్రికులను బండ్లమీఁద కాశీరామేశ్వరములకుఁదీసికొని పోవుచుండిరి. ఇప్పటికిని వీరుత్తరమున కటకమువఱకును, దక్షిణమున చెన్నపట్టణమువఱకును, బండ్లు తోలుకొనిపోవుచుఁ గోతలకాలమున కిండ్లకు చేరుకొనుచుందురు.

వీరు సాధారణముగా బూరగాము కాళింగు లనియు, కింతలి కాళింగు లనియు రెండు తెగలుగా నున్నారు. బూరగాము పర్లాకిమిడి దగ్గఱ నున్నది. కింతలి శ్రీకాకుళముదగ్గఱ నున్నది. ఈ రెండుస్థలముల నుండియును నీ రెండు తెగల వారును వ్యాపించి యుందురు. చిక్కాలి కుత్తరభాగమున నున్న వారు బూరగాము కాళింగు లనియు, దక్షిణమున నున్నవారు కింతలి కాళింగు లనియు చెప్పవచ్చును. ఆచార వ్యవహారములలో నీ రెండు తెగలవారికిని కొన్ని భేదము లున్నవి. కింతలివారు చేరకంద హెచ్చుగా పండింతురు. వీరు తల ముందుభాగమున క్షౌరము చేసికొనరు. బూరగామువారిలో మాఱుమనువులు లేవు. కింతలివారిలో నున్నవి. అందుచేతనే కాఁబోలు కింతలివారియందు కంటె బూరగామువారియందు వ్యభిచార మెక్కువగా నున్నదని చెప్పుకొందురు. అతిబాల్యవివాహము లుండుటచేత వీరిలోని విధవలసంఖ్య హెచ్చుగా నున్నది. అయినను, భర్తతోఁ గొన్నాళ్ళు మనినస్త్రీ సాధారణముగా మఱియొక మనువునకు పోకయుండుటయే మహా

దగా నెంచుచుండుట కలదు.

పై తెగలవారే గాక బెహరాణి కాళింగులను మఱియొక తెగగలదు. జాతినుండి వెలిపొందినవారందఱును నీ తెగవారిలోఁ జేరుదురని చెప్పుకొందురు.

కాళింగులలో చదువుకొనినవారి సంఖ్య చాలతక్కువ. వీరికి మూర్ఖపు పట్టుదల యెక్కువ. ఏదయిన నొక దురభిప్రాయము తలకెక్కిన యెడల, 'ససేమిరా'యనిఎంతచెప్పినను మఱి వినుటలేదు. కొందఱు తెనుఁగు చదువుకొనుటయుఁగలదు. కొర్ని, కొర్లాము వారు సంస్కృతములో పండితులగుటనుగూర్చి పూర్వము చెప్పియే యున్నాను. పురోహితులు- పూజారులు-గురువులుగ నున్నవారు- సాధారణముగ కొద్దియో గొప్పయో చదువుకొనినవారేయై యుందురు. వీరిలో నింగ్లీషువిద్య బాగుగ వ్యాపింపలేదు. నాకు తెలిసినంత మట్టుకు విద్యాశాఖ మంత్రిగ నుండిన సర్. అన్నెపు పరశురామ పాత్రో గారును, మ. రా. రా. శ్రీ హనుమంతు సూర్యనారాయణ నాయడు గారును మాత్ర ముత్తమవిద్య నభ్యసించినవారు. ఇద్దఱును బి. యే. బి. యెల్. ప్యాసయిన వారే. సెకండరీ విద్య నభ్యసించినవారి సంఖ్యయైనను వీరిలో చాలతక్కువ.

వీరిలో స్త్రీలు సాధారణముగా వడుకునూలుకోకలనే కట్టుకొందురు. కట్టినకోక మోకాళ్లక్రిందకి దిగదు. వేగినాటివారివలెను, ద్రావిడులవలెను, వీరికి కుడిపైట. కోకనెప్పుడును బొడ్డుక్రిందకే కట్టుకొందురు. పురుషులు తక్కినశూద్రులకంటె పెద్దపంచలను కట్టుకొందురు. గోచీకట్టుకొనునవారిని తక్కినశూద్రులయందువలె వీరిలోనుఁ గానము.

అలంకారవిషయములో, స్త్రీలు తక్కినశూద్రజాతుల ననుసరింతురు. గాని తక్కినవారు 'చఁద' లను, రెండుచేతులకు పెట్టుకొనఁగా, వీరొక్క యెడమచేతికే పెట్టుకొందురు. వీరిలో ముఖ్యమగు నలంకారము మెడచుట్టు నుండు కుత్తుకంటు. దీనిలో రెండు పగడము లుండును. ఈపగడము లెంతపెద్దవిగ నుండిన నంత శుభ మఁట. అందుచేతనే, కొందఱు మెడను ముందుకు వంచలేనంత పెద్దపగడములను కుత్తుకంటులలో గ్రుచ్చుకొందురు. ఈకుత్తుకంటులలో మఱియొక విశేషమున్నది. దీనికొలికి దగ్గఱనుండియొక తోక వీపుపైకి వ్రేలాడుచుండును. దీనిలో 'పిట్టమడి' యనియు, నిట్లే మరిరెండు పేళ్లు కలిగిన మూఁడుపూస లుండును. ఈతోక తక్కిన శూద్రులయం దుండదు.

మంత్రయుతముగఁ గాకపోయినను, వీరిలో వివాహవిషయమున బ్రాహ్మణుల తంతంతయు జరుగునని తెలుపఁబడియే యున్నది. పురోహితుఁ డేవోసంస్కృతశ్లోకములనో తెలుగుపద్యములనో చదివివేయవచ్చును. గానితంతులోని క్రమముమాత్రము తప్పుటకు వీలులేదు. ఆ క్రమము ఎంతమాత్రము తప్పినను పురోహితునిపాట్లకు మితిలేదు. విఘ్నేశ్వరపూజ - కంకణధారణము - లగ్నపత్రిక - యజ్ఞోపవీత ధారణము- అర్ఘ్యము- పాద్యము- కన్యాదానము- సుమూహూర్తము- మంగళసూత్రపూజ- ఆజ్యలాజాహోమములు- మంగళసూత్రధారణము- తలఁబ్రాలు- బ్రహ్మముడులు - సప్తపాదములు- అరుంధతీ దర్శనము- తొగరునీళ్ళపూజ- అని ఈక్రమములో సర్వమును జరుగవలెను. తరువాత వధూవరులతల్లిదండ్రులు

వారికి కట్నములు చదివింతురు. రెండవదినమున 'ఇడేములు' అనుపేర కంకణవిసర్జనము జరుగును. అప్పుడు బంధువులును, స్నేహితులును, 'పైట్టంకాలు' అనుకట్నములు చదివింతురు. సొమ్ము, వస్త్రములనే గాక, కంచములు, ముంతలు, తక్కిన గృహోపకరణములును కట్నములుగా చదువుదురు.

పైకర్మలన్నియుఁ దక్కిన శూద్రులందు లేవు. తొంగరునీళ్లపూజ వీరియందు విశేషము. వివాహమునాఁడుదయముననే యొకకుండతో నీళ్ళుతెచ్చి, దానిమూతికొకగుడ్డనుకట్టి, దానిమీఁద పసుపునుంచెదరు. దీనిని చాలఁ బవిత్రముగఁ జూచెదరు.

అగ్నిహోత్రముచేయుటకు కందిపుల్లలుమాత్రమే ఉపయోగింతురు. ఈఅగ్ని ఎంతోసేపుండదు. పురోహితుఁడు దీని నారిపోకుండ నుండుటకు చాల తంటాలు పడుచుండును. నోటితో నూదిగాని, విసనకఱ్ఱతో విసిరిగాని, ప్రజ్వరిల్లఁ జేయఁగూడదు. కావలసిన నద్దాకులతో విసరవచ్చును.

వివాహములందు కాళింగులు పురోహితుని చాల బాధపెట్టుదురు. సొమ్ముకాశపడిగాని, లేకున్న నెవ్వరును పౌరోహిత్యమునకు పూనుకొనరు.

(1922 ఆంధ్రపత్రిక -సంవత్సరాది సంచిక.)

కళింగవైశ్యులు

శ్రీయుత పాట్నూరు స్వామిబాబుగారు

ఆర్యులలో మూఁడవతెగవారగు వైశ్యులందు కళింగవైశ్యులు ఒక అవాంతరశాఖవారు. వీరికిని ఇతర వైశ్యులకును నివాసదేశమునుబట్టి భేద మేర్పడినది. వీరి చరిత్రమును సమగ్రముగ దెలిసికొనుటకు పరిశోధనము ఆవశ్యకము. అట్టి పరిశోధకులకు ఉపయోగించునను తలంపుతో వీరి యాచారవ్యవహారములను దెలిసినంత వఱకు నివేదింతును.

వలస వచ్చుట

కళింగాదిపదము లుపపదములుగానున్నను, లేకున్నను, వైశ్యపద మార్యులలోని మూఁడవ తెగవారని మాత్రమే చెప్పును. ఆర్యులలో దక్క నితరులందు బ్రాహ్మణాది భేదములు లేవనుట ధర్మశాస్త్రప్రసిద్ధమే కదా? మధ్య ఆసియా దేశమునుండి క్రౌంచరంధ్రము(ఖైబరు ప్యాసు)ద్వారా పంజాబు దేశములోనికి బ్రవేశించిన ఆర్యులు కొందరు వంగబిహారాది దేశముల మీఁదుగాను, కొందరు ఘూర్జర, ద్రావిడాది దేశములమీఁదుగాను, వలస సాగించిరనియు, వా రిరుతెగలవారికిని కళింగాంధ్రదేశముల సంధియందు ఘనసమ్మావేశము కలిగినదనియు నూహింపబడుచున్నది. కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగదేశమునకు వచ్చి, పిమ్మట ఉత్తరముగా వ్యాపించిరనుటకు కొన్ని ప్రమాణములగపడుచున్నవి. ఆంధ్రు

లకు వలెనే వీరికిన్ని ఇంటిపేరులు గలవు. ఆంధ్రదేశమందలి గవరకోమటులకున్ను, వీరికిన్ని యింటిపేరులు కొన్ని కలిసియున్నవి. వారికిని వీరికిని గోత్రములందు చాలవఱకు అభేదము కలదు. వీరియందును మేనరికపు నిర్బంధముగలదు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులే కళింగవైశ్యులకు మతగురువులుగ నున్నారు. వీనిని బట్టి కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగమునకు వలస వచ్చియుండవలెనని ఊహింపవచ్చును. ఈ వలసవచ్చుట మిక్కిలి ప్రాచీనకాలమందయి యుండవలెను. మిక్కిలి పురాతనములగు "శిలప్పధికారము" "మణిమేఖల" అను అరవగ్రంథములందు కళింగవైశ్యుల కథలు ఉద్ఘాటింపబడినవి. క్రీ. శ. 1038 లో మూడవ వజ్రహస్తుడను రాజును, అంతకు పూర్వము అతని పూర్వుడగు మధుకామార్ణవ మహారాజును, వైశ్యులకు అగ్రహారములనిచ్చియున్నట్లు దానశాసనములవలన దెలియుచున్నది. కావున నిప్పటికి అనేక శతాబ్దములకు పూర్వమే వైశ్యు లీదేశమున స్థిర నివాస మేర్పరుచుకొనిరనియు, వారి సంతతి వారే యిప్పు డీదేశముననున్న కళింగవైశ్యులనియు, ఊహింపవచ్చును.

ప్రస్తుత వ్యాప్తి

ప్రకృతమున వీరుదక్షిణమున చీపురుపల్లి మొదలుకొని విశాఖపట్టణము-గంజాంమండలములందున్ను, బీహారు-ఒరిస్సారాష్ట్రములందున్ను, వ్యాపించి యున్నారు. గుణపురం, గుడారి, రసూల్‌కొండ మొదలగు మాళియాప్రదేశములందు వీరుతక్క నితరవైశ్యులులేరు. గంజాం, విశాఖపట్టణముజిల్లాల పట్టణములందుగూడ ఇటీవల వ్యాపారవశమునవచ్చిన కొలదిసంఖ్య గవరకోమటులు దక్క వీరే బహుళముగా నున్నారు. 1794 సంవత్సరములో గవరకోమటులకును, వీరికిని పద్మనాభక్షేత్రము కడ వివాదము జరిగినదనియు, అదిమొదలు కళింగవైశ్యులు పద్మనాభముకొండ కనబడునంతటి సమీపమున నుండరాదని నియమమేర్పడినదని యొకకథ చెప్పుకొందురు.

మతము

కళింగవైశ్యులెల్లరు శైవులుగానో వైష్ణవులుగానో యుందురు. శైవులకు ఆంధ్రస్మార్తబ్రాహ్మణులున్ను, వైష్ణవులకు ఆంధ్రవైష్ణవ బ్రాహ్మణులున్ను మత గురువులు. వీరు మత స్వీకరణమునకు "దీక్ష" అని వ్యవహరింతురు. ఈ దీక్ష చాలవరకు ఉపనయన చిహ్నములను గలిగియున్నది. ఉపనయన సంస్కారము లోపింపగా, మతమునకై ప్రవర్తించిన "దీక్ష" ఉపనయన స్థానమాక్రమించినది. వీరికి మతమునందు వీరావేశము లేదు. ఇరుమతముల వారును బాంధవములను జేసికొందురు. ఇరుమతముల వారును శివకేశవులిరువురనుగూడ నారాధింతురు. శైవులు దీక్షాకాలమందు రుద్రాక్షధారణము గావింతురు. వైష్ణవులు చక్రాంకనము గావించుకొని, తిరుమణి, తిరుచూర్ణముల ధరించుచుందురు. వైష్ణవులందు యతిరాజమునవాళాదినామములును, చరమశ్లోకమును, టొళ్ళిక్కమును, మొదలగు సంప్రదాయములు లేవు. అట్లే శైవులందు లింగధారణాస్వాణియమశవఖనాదులులేవు. ఇరు మతముల వారును నిత్యము తమ మంత్రములను జపింతురు. అర్ఘ్యదానము, జపము, ఉపస్థానము మున్నగు సంధ్యావందన లక్షణములన్నియు నీజపమున కలవు. స్త్రీలకుగూడ భర్తృమరణానంతరము తత్తన్మతవిషయక దీక్షలచే సం

స్కారము గావింతురు.

కర్మలు

వైశ్యులు ద్విజులు. వారికి వైదికకర్మాధికారము కలదు. దైవదోషమున వీరియందు వైదికకర్మ లంతరించి, పౌరాణికకర్మలు ఆవిర్భవించినవి. కళింగవైశ్యులందు ఉపనయనము నామశూన్యమయినను, మతదీక్షయందే యజ్ఞోపవీతధారణాది ఉపనయన చిహ్నములిమిడియున్నవి. ఈ దీక్ష వివాహము కాకపూర్వమే జరపుట విధిగానున్నది. వివాహముకు ముందుజేయు "కాలుగోటి" యందు స్నాతకవ్రత లక్షణములున్నవి. కన్యాదాత చేయవలసిన వివాహాంగనాందీముఖము "పెతాళ్ళు" అను పేర జరగుచున్నది. వివాహములో మంగళసూత్రధారణా నంతరము వధూవరులచే హోమము చేయింతురు. అది ప్రధాన హోమమునకు బదులుగా జరగుచున్నది. లాజహోమముగలదు. కావున వివాహము ఏచిన్నలోపముతోనో తప్ప ప్రధానాంగము లన్నింటితోను జరగుచున్నదనియే చెప్పవచ్చును. అపరకర్మకూడ బ్రాహ్మణులకువలె సర్వాంగములతోడను జరపబడును.

కులముకట్టుబాటులు

వీరిలో కులాచారములను, కుల మర్యాదలను కాపాడు కొనుటకై కొన్ని యేర్పాట్లు గలవు. వీరు అంధవరపు వారిలో కొందరిని వైశ్యరాజులుగాను, కొన్ని యింటి పేరుల వారిని (బహుశః పదునారు కావచ్చును) పాత్రులగాను, ఏర్పరుచుకొనిరి. శుభకార్యములందు రాజులకు మూడు రెట్లు చందనతాంబూలములను, పాత్రులకు రెండు రెట్లు చందన తాంబూలములను, ఇత్తురు. కులాచారములను సాగించుటకు పెద్దకోమటి, పురశ్రేష్ఠి, సేనాపతి, మొదలగు బిరుదములు గలిగి కొందరు కులాధికారు లుందురు. వీరి కుల వ్యవస్థ పూర్వకాలమందలి గజపతి రాజుల రాజ్యాంగవ్యవస్థను బోలియున్నది. తగవులలో గ్రహింపబడిన అపరాధద్రవ్యము కుల పెద్దకడ దాచబడి, కులసమిష్టి కార్యములందు వినియోగింప బడును.

ఆచారములు

వీరిలో బంధువు లింటికి రాగానే కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు నీళ్ళిత్తురు. అట్లు కాళ్ళు కడుగుకొన్న వారాదినము వారి యింటఁ దప్పక భోజనముచేయవలయును. వివాహ సంబంధ నిర్ణయకాలము (ప్రధానము) నందు కన్యావరజనకు లిరువురును చెరియొక్క పళ్ళెరమునందును తమలపాకులుంచి ఆపళ్ళెములను, కలిపి తిరుగల మరగల మువ్మారు చేయుదురు. కన్యాశుల్కము వీరియందు లేదు. వరశుల్కము నిర్బంధముగా గలదు. వరశుల్కము కన్యాలంకారముగనే పరిగణింపబడును. కావున నిది నిర్బంధముతో గూడిన సాలంకృత కన్యాదానమగును. ప్రథమరజస్వలయున బాలికకు ఏడవనాడు శుద్ధి స్నానము చేయింతురు. స్త్రీలు కంచుకమును ధరింపరు. కుడిపైట వేయుదురు. కుడికొప్పు పెట్టెదరు. రజస్వలకాని బాలికలు కుచ్చుల జడలల్లుకొందురు. భర్తృ వియుక్తయగు స్త్రీకి ముండనములేదు. దాయవిభాగమున స్త్రీల అలంకారములనుగూడ దాయముగానే పరిగణింతురు. జ్యేష్ఠుడు నిత్యప్రయోజకుడయినను వానికి జ్యేష్ఠ భాగముగ కొంత అధిక ధనమిత్తురు. వివాహాది శుభకార్యములందు బంధువుల నాహ్వానించుటకు "లవంగములిచ్చుట" యని వీరిలో వ్యవహారము. ఈయా

చారమునకును, కాళిదాసుని రఘువంశము ఆరవసర్గమునందలి "ద్వీపాంతరానీత లవంగ పుష్పైరపా కృతస్వేదలవా" అను వాక్యమునకును, గొప్ప చారిత్రిక సంబంధముగలదు. వివాహానంతరమునం దొకనాఁడు "ఓడ వదలుట" అను ఆచారము వీరియందు గలదు. స్త్రీలకు బ్రతికియున్నంత కాలము పుట్టింటివారే కట్టుబట్టలిత్తురు. ఎవరయిన మరణించినపుడు, కర్త యింటికి పన్నెండవ నాటి రాత్రికి బంధువు లందరును వెళ్లి, శోకోపశమనము గావించి, అతనిచే చందన తాంబూలముల సేవింపజేతురు. దీనికి "పుట్ట పంపుట" అని అందురు. మృతికి దశరాత్రాశౌచమే వీరిలో ఆచారము. శ్రాద్ధదినమున ఆమద్రవ్యముతో, శ్రాద్ధము జరిగించిన పిదప పక్వాన్నముతో మరల పిండదానము చేయుదురు. దీనికి "వెలితీయుట" అని వ్యవహరింతురు. మకరసంక్రమణము నాటి సాయంకాలము వీధివాకిళ్లను పన్నెండుద్వారములు గల ముగ్గులతో నలంకరించి, మధ్యను ఒక పీటమీఁద మంటిముద్దలో "పిండికూర" మొక్కను నాటి, దాని దగ్గర దీపముంచెదరు. వీరు నిత్యము మట్టిపాత్రలతోడనే పాకముచేసి కొందురు. మత్స్యమాంసములను భుజింతురు. వితంతు స్త్రీలు మత్స్యమాంసము లదినరు. త్రాగుడు వీరికి కులాచారమని "Castes and Tribes of Southern India" అను పుస్తకములో వ్రాయబడినది. అట్టి ఆచారము ఎన్నఁడును లేదు.

విశేషములు

జక్కులవారను నొక తెగవారు కళింగ వైశ్యులను మాత్రమే యాచించి, జీవించుచు, వారి పూర్వుల గాథలను జెప్పుచుందురు. వీరు కళింగవైశ్యులను దక్క నితరులను యాచింపరు. ఇతరుల యిండ్ల భుజింపరు.

కళింగవైశ్యులు తమలో లోపించిన ఉపనయన సంస్కారమును దిరిగి ఆచరించుచున్నారు. వీరిలో కొందరు చైతన్య మతస్థులును, కొందరు అద్వైత (ఆలేఖ్) మతస్థులును అక్కడక్కడ నున్నారు.

కోదులు

శ్రీయుత అవసరాల జగన్నాథరావుపంతులుగారు బి. ఎ. బి. ఎల్.

గంజాంజిల్లా, బల్లిగుడాడివిజనులోని మూడు తాలూకాలలో (బల్లిగుడా, గుమ్సూరు-ఉదయగిరి, రామగిరి-ఉదయగిరి) కోదుజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఈమూఁడు తాలూకాలలోను సుమారు మూఁడులక్షలమంది జనాభాసంఖ్య ఉండును. రామగిరి తాలూకాలో సవరులను ఇంకొక తెగ అడవిజాతివారు ఉన్నారు. ఈమూఁడు తాలూకాలు చాలా విస్తీర్ణముగలవి. బల్లిగుడా తాలూకా తూర్పునుంచి పశ్చిమమునకు సుమారు 80 మైళ్ళును, ఉత్తర దక్షిణములకు 70 మైళ్ళున్ను వైశాల్యము గలది. కోదువారు తాము "కూయి" లని చెప్పుకొందురు. బరంపురమునకు రసూలు కొండ నాటున 50 మైళ్ళదూరము. రసూలు

కొండకు, గుమ్మసారు-ఉదయగిరి తాలూకా ముఖ్యపట్టణము. ఉదయగిరి 27 మైళ్లు. అక్కడ నుంచి బల్లిగుడా 42 మైళ్ళదూరమై యున్నది. రామగిరి-ఉదయగిరి ఇచ్ఛాపురము నుంచి నాటున 45 మైళ్ళదూరము.

2. కోదుదేశము—పల్లెలు—ఇళ్ళు.

కోదు దేశము పర్వత అరణ్యమయమై యున్నది. చాలా యెత్తైన కొండలు గలవు. బల్లిగుడా తాలూకాలోని దాబాడి, గుమ్మసారు-ఉదయగిరిలోని కళింగా, మొదలగు—3000 అడుగులకు పైగా సముద్రపు మట్టము కంటె (Sea-Level) యెత్తుగా నున్న—పర్వతములు పది వరకు ఉన్నవి. ఈకొండలు, సెలయేళ్ళు, అరణ్యములు, కొండలోయలు నేత్రపర్వముగా నుండును. సృష్టివైచిత్ర్యములు ఈమూడు తాలూకాలలోను చాలాచోట్ల గన్పట్టును. బల్లిగుడా తాలూకాలో సాళువా అరణ్యము గొప్పది కలదు. కోదు గ్రామములు సాధారణముగా ఒక్కొక చోట 10, 20 యిండ్లు, వాటికి ఫర్లాంగుదూరమున 10 యిండ్లు, మరికొంత దూరమున మరి 10, 15 యిండ్లు యీవిధముగా నుండును. ఈ యిండ్ల గుంపులు కలిసి ఒక గ్రామమగును. సాధారణముగా గ్రామమునకు 200 లకు పైగా జనాభా ఉండదు. జనసమ్మర్దము లేదు. గ్రామముల పేర్లను కొన్నిటిని పేర్కొందును.

గుమ్మసారు - ఉదయగిరి:
- కుసాదండి
- బకింగియా
- లుహాలింగియా
- కుంభారికుప్ప
- నెడ్డిగుడా

బల్లిగుడా:
- దారింగబాడి
- దాశింగబాడి
- శిమ్మనబాడి
- కుడుతాలి
- సారంగోడా

రామగిరి - ఉదయగిరి:
- ఒడబా
- డోకలింగయా

కోదులకు పెంకుటిండ్లులేవు. ఇండ్లకు రాతి గోడలుగాని మట్టిగోడలుగాని ఉండవు. బల్లలతో గోడలను, పైకప్పు కర్రలు లేక చొప్పతోను కట్టుదురు. వంటగది, పడకగది, సామానుగది, అని మూడుగదులు సాధారణముగా ఉండును. ఒకేవరుసను ఉండును. 3 పెట్టి అరలువలె ఉండును. కిటికీ లుండవు. గదులు ఇరుకుగా ఉండును. సాధారణముగా 2 గజముల కన్న హెచ్చు వెడల్పుగాని, 5 గజములకు హెచ్చు పొడవుగాని గల గదులు ఉండవు. సామానుగదిని ధాన్యము దంపు గదిగా వాడుదురు.

బల్లిగుడా తాలూకాలో "కుటియా" కోదులు భూమిలో సొరంగములు త్రవ్వకొని ఆవే గదులుగా ఏర్పరుచుకొని అందులో నివసింతురు- వీరు తక్కిన కోదువారికంటె అనాగరికులు. వీరిలో కొంతమంది బట్టలు ధరించరనియు, చెట్లపట్ట (Bark) తో శరీరమును కప్పుకొందురనియు వాడుక.

8. భాష.

వీరిభాష కోదులేక "కూయి". వ్రాత లిపి లేదు. మాటలాడుటకేభాష వాడుకలో నున్నది. కొన్ని పదములు తెనుగు భాషను పోలినట్టు కన్పట్టును. ఇందుకు కొన్ని ఉదాహారణము లిచ్చుచున్నాను.

కోదు పదము	తెనుగు పదము
ఆను	నేను
ఆము	మనము
ఈను	నీవు
ఈరు	మీరు
యఆరు	వారు
కాడు	కాలు
పాడు	పాలు
వేళ	వేళ
ట్లావు	తల
లోక్లా	లోకులు
వెండ	యెండ
కుఆలి	కోదు స్త్రీ
అబ్బా	తండ్రి
మ్రాను	మాను
ఇద్దు	ఇల్లు
కొకుము	కూర్చొనుము

కీర్తి శేషులయిన లింగం లక్ష్మీజీపంతులు గారు విశాఖపట్టణంజిల్లా కోదుభాష బాగా దెలిసినవారగుటచేత వ్యాకరణము వ్రాసిరి. కోదుభాష మాట్లాడుట సులభముగా నేర్చుకొనవచ్చును. కాని కృషిచేసిన వారు, ఆ దేశములో ఉద్యోగము మీద వెళ్ళి నివసించిన తెనుగు, ఓఢ్ర జాతివారిలో చాల తక్కువ మంది ఉన్నారు. గవర్నమెంటువారు కోదు భాష మాట్లాడుట నేర్చిన యుద్యోగస్థులకు బహుమతు లిచ్చుచున్నను, అట్టి వారిలో తక్కువ మంది కృషిచేయుట శోచనీయము.

4. శీతోష్ణస్థితి (Climate)

వర్షము, చలి హెచ్చుగా నుండును. సంవత్సరమునకు 60 అంగుళములు (2 దుక్కులు=1 పదును లేక అంగుళము) మొదలు 100 అంగుళములువరకు వర్ష పాతముండును. జూను, జూలై, అగష్టు, సెప్టెంబరు నెలలలో సాధారణముగా ప్రతిదినము వర్షించును.

అక్టోబరు నెలాఖరున చలి ప్రారంభమగును. డిశంబరు, జనెవరి నెలలలో భరించశక్యముగాని చలి ఉండును. కొన్ని గ్రామములలో ఆమాసములలో వేడిమి (Temperature) 43 డిగ్రీలుమాత్రమే ఉండును. రాత్రిళ్ళు నిప్పు శగలేనిదే పరుండలేరు. మంచుచేత ఉదయము 9 ఘంటలవరకు సూర్యుడు కనపడడు. కోదువారు యిండ్లలో నిప్పు రగిలించి, నిప్పుకు చుట్టు శయనింతురు. వేసవి బాధ ఉండదు. పగలు కొన్నిచోట్ల ఎండగా ఉన్నను సాయంకాలము చల్లబడును. గాలి బాగా వీచును. రాత్రిళ్ళు కప్పుకోకుండా వసారాలో పడుకో లేరు.

కోదుదేశములో కలరా, మశూచి వ్యాధులు లేవనే చెప్పవచ్చును. గ్రామములు, ఇండ్లు దూర దూరముగా ఉండుటచేతను, ప్రజలు ఊట బావుల (Spring wells) లోని మంచినీరు ఉపయోగించుటచేతను, కలరాకు తగిన ప్రదేశముకాదు. టీకాలు, తిరిగి టీకాలు (Vaccination and Revaccination) కోదుదేశములో విరివిగా వేయుటచేతను, ప్రజలు వాటికి యెట్టి అభ్యంతరముకలుగ చేయకపోవుటచేతను, మశూచి వ్యాధి అరుదుగా తల యెత్తును.

ముఖ్యమైన వ్యాధి మన్యపు జ్వరము. సాధారణముగా మన పట్టణములలో ఉండే దోమల గుంపులు కానరావు. కాని, కోదు వారు కూడ, మన్యపు జ్వరమువల్ల బాధపడుచున్నారు. చాల మంది (100 కి సుమారు 40 మంది) మన్యపు జ్వరము, బల్ల

(Enlarged Spleen)వల్ల నేచనిపోవుచున్నారు. కుటుంబములు వృద్ధి కావు. ఐదుగురు పిల్లలకంటె హెచ్చు సంతానముగల కుటుంబములు చాలా అరుదు. స్కూలు పిల్లల బల్ల పరిక్షలో (Spleen Index)—మొత్తముమీాద 100 కి 40 మందికి బల్ల ఉన్నట్టు తెలుసుకొనబడినది. కోదువారు కొయినా (Quinine) పుచ్చుకొనరు. వారికి జబ్బులన్నియు దైవమువల్ల వచ్చినవనిన్నీ, బలిరూపముగా దైవమును సంతుష్టిపరుస్తే పోవుననిన్నీ నమ్మకము. గవర్న్మెంటువారు మన్నెపుజ్వరము వ్యాధిని తగ్గించుటకు విశ్వప్రయత్నములు చేయుచున్నారు. క్రొత్తఔషధాలయములు యేర్పాటుచేయుచున్నారు. ఈదేశములలో మలేరియా బాధ వేసవికాలములో హెచ్చుగా నుండును. శీతకాలము అన్ని కాలములకంటె ఆరోగ్యమైన కాలము.

మన్నెపుజ్వరము తరువాత సవాయివ్యాధి హెచ్చుగానున్నది. సగమునంది జనులు ఈ వ్యాధిచే బాధపడుచున్నారు. పై దేశములనుంచి వచ్చినవారు కుటుంబములుతీసుకురానందునను, కోదుస్త్రీలకు వివాహము కాకముందు కట్టుబాట్లు తక్కువగా నుండుట చేతనున్ను, ఈవ్యాధి ఇంత వ్యాపించినది. జనభా పెరుగక పోవుటకు ఇది యొక కారణము.

5. మతము. (Religion)

కోదువారిని యానిమిస్టులు (Animists) అని అందురు. వారికి దేవాలయములు లేవు. భగవంతుని వారిభాషలో "ప్రెను" అందురు. చెట్లలోను, పర్వతములయందును, భగవంతుడుండునని, ఒక చోటనుంచి మరియొక చోటికి సంచరించునని, ఆయనవల్లనే అన్ని మంచి చెడ్డలుకలుగునని, వారికి నమ్మకము. జాతర్లు, ఉత్సవములు మొదలైనవి వారు యెరుగరు. దుర్మతవచ్చినప్పుడే "పారిగో" (కోదుదేశములో నివసించు మరియొకజాతి) గురువుని పిలిచి దేవునికి కోడిపిల్లనో లేక పందిపిల్లనో బలి యిచ్చిపూజచేసి కల్లులేక సారా త్రాగుదురు. అంతటితో జబ్బు నివారణకాకపోతే మేకను, తరువాత దున్నపోతును బలి యిత్తురు.

కోదువారు చనిపోయినవారిని కాల్తురు గాని పూడ్చరు. వీరికి అంత్యకర్మలు లేవు. 11, 12 రోజులలో దినము జరుపుదురు. కడుపునిండాతిని సారా త్రాగుదురు.

6. వృత్తులు (Occupations.)

వారిముఖ్యజీవనము వ్యవసాయము. నీటివసతికలదు గనుక పల్లపు ప్రదేశములలో సాధారణముగా వరిసాగు చేయుచున్నారు. కొండలపైని "పోడు" సాగుచేయుచున్నారు. అడవి ముందుగా కాల్చి, భూమినిదున్ని, వర్షము పడిన తరువాత నూాచ్చు కందులు, ఆరిక మొదలగు మెట్టపైర్లు సాగుకు "పోడు" అందురు. అలాసాగుచేసిన భూమి 2, 3 సంవత్సరములు మంచి ఫలమునిచ్చును. కోదువారు ధాన్యముదొరికినంతవరకు వరిఅన్నము గంజి తిందురు. కాని వరి వారికి 3, 4 నెలలకంటె హెచ్చుకాలము ఉండదు. తరువాత మెట్టపైర్లు, పెద్దకందులు, ఆరిక ("చువా" అందురు.) మొక్కజొన్న తిందురు. రెండు మాసములు మామిడి, పనస తిని జీవింతురు. ఈదేశములో ఇప్పపువ్వు విరివిగాదొరుకును. ప్రతికోదు కుటుంబము తమ చెట్లక్రింద రాలిన ఇప్ప పువ్వు ప్రోగుచేసుకొని ఆదా చేయుదురు. దానిని బియ్యముతో కలిపి ఉడకపెట్టుకొని తిందురు. జీలుగుచెట్టు

(Sago Palm) మధ్యవుండే పదార్థమును పిండిచేసుకొని, పిండితో జావ తయారుచేసి త్రాగుదురు. ఒకచెట్టు కుటుంబమునకు నెలకు జావకు సరిపడునంత పిండియిచ్చును. ఈ చెట్లు చాలచోట్లగలవు. పై ఆహారములు లేనప్పుడు కోదువారు "సాగో" అనబడు ఆకు ఉడకబెట్టుకొని తినిగాని, అడవి దుంపలు ఉడకబెట్టుకొని తినిగాని బ్రతుకుదురు. వారికి కొండలు, అరణ్యప్రదేశము లున్నంతవరకు సాధారణముగా కఱవనేదిలేదు. వారిని "మీ వృత్తి యేది" అని అడుగుతే "సోరు, నెడ్గా, కామా, అబ్బా" (కొండ, మెట్టభూమి, పని, తండ్రి) అని అందురు. ధాన్యము తరువాత ముఖ్యమైన పంటలు పసుపు, ఆవాలు. ఇవి మెట్ట నేలనే పండింతురు. విత్తనము వేసిన రెండు సంవత్సరములకు పసుపు పంట త్రవ్వుదురు. కోదువారు పసుపువిక్రయమువల్లవచ్చిన ధనమును బట్టలుకొనుటకు వినియోగపరుచుదురు. "పాణో" వారుకోదు దేశములోనీమ నూలుబట్టలునేయుదురు. అవి కోదువారు కొందురు. ఇప్పుడిప్పుడు పైస్థలములలో నేసిన బట్టలుకూడ దిగుమతి అగుచున్నవి.

కోదువారిలో వాణిజ్యము చేసేవారు లేరనే చెప్పవచ్చును. వాణిజ్యము దిగువ దేశమునుంచి వచ్చిన ఓఢ్రులచేతులలో నున్నది. "పాణో" వారుకూడ కొంతవరకు వాణిజ్యము చేయుచున్నారు. ఓఢ్రులు పసుపు, ఆవాలు, చింతపండు, పాలగుండ మొదలైన అరణ్యప్రదేశములలో దొరికే వస్తువులు స్వల్పధరలకు కోదులవద్దకొని దిగువకు యెగుమతి చేయుచున్నారు. "పాణో" వారు కూడ పసుపు, చింతపండుమొదలైన వస్తువులుకోదువారి వద్దకొని ఓఢ్రులకొట్లవద్దగాని, సంతలలోగాని, విక్రయించుదురు. వారు పశువుల వ్యాపారముకూడచేయుచున్నారు. "పాణో" వారి ముఖ్యవృత్తులు బట్టలనేత, వాణిజ్యము, దొంగతనము. వారిలో దొంగల సంఖ్య హెచ్చు.

కోదువారు వారి బట్టలను వారే ఉతుకుకొని, వారి గడ్డమును వారే క్షౌరము చేసుకొనుచున్నారు. అందుచేత మంగలి, చాకలి వృత్తులులేవు. కుండలు చేయువారు అరుదుగా ఉన్నారు. తక్కిన వృత్తులులేవు.

7. వివాహము; ఇతర అభ్యాసములు.

(Marriage and other Customs)

మనదిగువ దేశములోవలెగాక కోదుదేశములో స్త్రీలసంఖ్య పురుషులసంఖ్యకంటె హెచ్చుగాలేదు. కోదువారిలో వరకట్నములు లేవనే చెప్పవచ్చును. సాధారణముగా కన్యాశుల్కము భార్యకొరకు అంతో యింతో డబ్బు పిల్ల తల్లిదండ్రుల కివ్వనిదే వివాహము జరుగదు. కాని, పిల్ల తల్లిదండ్రులు ఆ సొమ్మును తమజీవనోపాధికొరకు పుచ్చుకోరు. వారు తమ పిల్లకు వివాహసమయమందు బహుమతు లిచ్చెదరు. శుల్కముతో యింకా తమ సొమ్ము కొంతజేర్చి వివాహపు విందులకొరకు వెచ్చించుచున్నారు.

చిన్నపిల్లల వివాహములుఅరుదు. యుక్తవయస్సు వచ్చిన స్త్రీపురుషులకే వివాహములు జరుగును. పాశ్చాత్యులలో (దొరలలో) వలెవీరిలోనువివాహముకు ముందువధూవరులకు పరిచయముకలిగిఅభివృద్ధిఅయి (Court-Ship) వివాహమగును. ప్రతిగ్రామములో ను నాట్యగృహములు (Dancing Houses) కలవు. వీరికిఆటపాటలన గడునుత్సాహము. వయస్సువచ్చిన ఆడపిల్లలను తల్లులు రాత్రిళ్లు

అచటికి పంపుదురు. వయస్సువచ్చిన బాలురుగూడ రాత్రిళ్లు అచటికి పోవుదురు. వీరు వారు కలిసి కొంతరాత్రి ఆటపాటలలో గడుపుదురు. తరువాత వేరువేరుగాశయనింతురు. ఇక్కడనే మొదట ప్రేమాంకురమై తుదకు వివాహమగును. వివాహమునకు మంత్రములుపగైరాలు లేవు. ముఖ్యమైనది విందు. విందులో ముఖ్యమైనవి ఇప్పసారా, దున్నపోతుమాంసము. వివాహమైన వెంటనేవధూవరుల గర్భాదానమునకు (Honeymoon) అడవిలోనికిపోయి, అచట 4, 5 దినములుండి గ్రామమునకు తిరిగివత్తురు. రాగానే వారు వేరే ఇల్లు నిర్మాణము చేసుకొందురు. వివాహమైన తరువాత పురుషుడు తల్లి తండ్రులతో కలిసియుండడు. కుటుంబాస్తి కొంత తీసుకుని వేరే యుండును. అతనిభార్య యే యింటికి యజమాని. మన దేశములోవలె కుటుంబాస్తి కొరకు తగాయిదాలుపడరు. కొంత పల్లపు భూమి, కొండ ప్రదేశము, జీలుగుచెట్లు, ఇప్పపువ్వుచెట్లు, వీనిని కుమారుడు తండ్రి ఇష్టప్రకారమే తీసుకొనును.

స్త్రీలకు ఘోషాలేదు. వారికి మనస్త్రీలకంటె హెచ్చు స్వాతంత్ర్యముగలదు. పురుషులు స్త్రీలను గౌరవించెదరు. వివాహమైన తరువాత స్త్రీలు తమ భర్తలయందు ప్రేమ, విశ్వాసములు గలవారై యుందురు.

స్త్రీలు బట్టలు మొలవరకే ధరింతురు. మొలకు చిన్నచీరలు చుట్టుకొందురు. ఇప్పుడిప్పుడు కొంతమంది పాలిండ్లను బట్టతో కప్పుటకు మొదలిడుచున్నారు. స్త్రీలబుగ్గల మీద పెద్ద పచ్చాకు బొట్లు మచ్చలు ఉండును. వీటివలన ముఖసౌందర్యము కొంత చెడును. 10 సంవత్సరములలోపున బొట్లు పొడుపింతురు. ఆపుట్లు మానువరకు ముఖమంతా వాచియుండుటచేత చాలా బాధపడుదురు. ఈ అభ్యాసమునకు కారణము తెలియదు. మనదేశమందు పాటుపడు స్త్రీల సౌందర్యము, బలము వారికిని ఉండును. సాధారణముగా నేరేడుపండువలె నల్లనివర్ణముగల స్త్రీ కానరాదు.

పురుషులు తలక్షౌరము చేసుకొనరు. తల అంతా వెనుకకుగాని, నడినెత్తిమీదకు గాని పోగుచేసి ముడివేతురు. గడ్డము స్వయముగా క్షౌరముచేసుకొందురు. వారివద్ద చిన్న కోడిపందెములలో ఉపయోగించు కత్తులవంటి కత్తులుగలవు. వీరు బట్టను మనవలెనే పొందికగా కట్టుదురు. లాగులు, షరాయిలు మొదలయినవి తొడగరు. పురుషులకు కట్టుబట్ట ఒకటి, పైకి ఒకటి ఉండును.

వీరు సాధారణముగా గంజితో కలిసిన అన్నమును అడ్డాకు దొప్పలలో పోసుకొని భుజింతురు. సరిగా ఉదయము, సాయంకాలము వేళకు భుజింతురు. పొలములోగాని అడవిలోగాని పనిచేయుచున్నప్పటికి వేళకు భోజనము చేయుదురు. సర్కారు ఉద్యోగస్థుల సామాను మోసుకొని పోవునపుడు, సొరకాయలలో గంజి,అన్నము తెచ్చుకొని, సరియైన వేళకు సామానుదించి, అది భుజించి,తిరిగి సామానును మోయుదురు.

పురుషులు చుట్ట త్రాగుదురు. అడ్డాకు లేక ఇనుపగొట్టములలో పొగాకువేసి, నిప్పంటించి, పొగత్రాగుదురు. పురుషులు,స్త్రీలు, పిల్లలు, పొడుముతినే దురభ్యాసము కలదు. పొడుము నాలుకక్రింద ఉంచుకొందురు. పొడుముకొట్లు లేని గ్రామములు లేవు. ఈకొట్లు ఓఢ్రులు పెట్టుచున్నారు. వీరు 5, 6

సంవత్సరములలో విశేష ధనమును సంపాదించుచున్నారు. గృహయజమానుడు, యజమానురాలు, పిల్లలు ఇంటిలోని భోజన సామగ్రి నిచ్చి నశ్యమును కొనుచున్నారు. ఈ దురభ్యాసమువల్ల ఆరోగ్యము చెడుటయే గాక, దరిద్రు లగుచున్నారు. పురుషులలో సారా త్రాగుట, నశ్యము తినుట, ఈ రెండు దురభ్యాసములు కోదుల దారిద్ర్యదశకు ముఖ్యకారణములు.

౮. విద్య-పాఠశాలలు. (Education and Schools)

మూడు తాలూకాలలోను 120 ఎలిమెంటరీస్కూళ్ళున్నవి (Elementary Schools) మూడు హైయర్ ఎలిమెంటరీస్కూళ్ళున్నవి (Higher Elementary Schools) గలవు. ఈస్కూళ్లలో చెప్పు విద్య, దిగువదేశపు (Plains) స్కూళ్లలో గరపువిద్యకు తీసిపోదు. కోదుభాషకు వ్రాతలిపిలేదు. గనుక, ఈస్కూళ్ళలో ఓఢ్రభాషతో విద్యనేర్పుచున్నారు. వ్రాత, చదువుట, గణితము (The Three R. S.) నేర్పుచున్నారు. ఉపాధ్యాయులు 100 కి, 80 మంది తరిఫీజు (Training) అయినవారే. ఉపాధ్యాయుల ట్రెయినింగు నిమిత్తము గుమ్మూరు - ఉదయగిరిలో ఒక పాఠశాలను గవర్నమెంటువారు స్థాపించి యున్నారు. మొత్తముమీద స్కూళ్ళలో 100 కి, 50 మంది కోదుపిల్లలు; తక్కినవారు పాణోలు, ఓఢ్రులు. కోదుపిల్లలు ఓఢ్రపిల్లలకంటె ఓఢ్రభాష నేర్చుటలో వెనుకబడుచున్నారు. కాని, నైసర్గికముగా కోదుపిల్లవాండ్రు ఓఢ్ర పిల్లవాండ్రకంటె తక్కువ తెలివిగలవారు కారు. గుమ్మూరు- ఉదయగిరిలోని ఇంగ్లీషు మిషనరీలు ఉదయగిరిలోను, దగ్గర గ్రామములలోను, నాల్గు మంచి స్కూళ్ళను స్థాపించి యున్నారు. వీటిలో ఉదయగిరి స్కూలులో ఇంగ్లీషుకూడ నేర్పుచున్నారు. వీరి స్కూళ్ళలో హెచ్చుమంది క్రైస్తవమతము తీసుకున్న పాణోబాలురు శిక్షపొందుచున్నారు. వీరు ఇంగ్లీషు లిపితో కోదుబాలశిక్షలు (Elementary Readers) వాడుక చేయుచున్నారు. ఇవి కోదు, పాణోపిల్లలకు విద్యాభ్యాసములో సహాయకారిగా నున్నవి. ఉపాధ్యాయులు కోదుభాషలోనే పిల్లలకు అన్ని సంగతులు బోధపరుచుచున్నారు. ఇట్టి పద్ధతి అన్ని గవర్నమెంటు స్కూళ్ళలోను అవలంబించవలసినదని మిషనరీలు గవర్నమెంటు వారిని కోరినారు. వారు ఆ సలహాను అంగీకరించలేదు. దీనికి ముఖ్యకారణములు కోదువారు ఓఢ్రులతో హెచ్చుసంబంధము కలిగి యున్నారు. ఇచ్చిపుచ్చుకోవడము కలదు. కాబట్టి ఓఢ్రభాష చదువుట, వ్రాయుట అవసరము. ఇంగ్లీషును పైతరగతులలో చదివే కోదుపిల్లలు లేనేలేరు. వారికివిద్యయందు అభిరుచి ఇంకా కలుగలేదు. ఈ యెలిమెంటరీ, హాయర్ యెలిమెంటరీస్కూళ్ళలో చదివిన కోదుబాలురను, స్కూళ్ళ ఉపాధ్యాయులుగను, టీకాలువేయువారుగను తీసుకొనుచున్నారు. దొరికినంతవరకు కోదుఉపాధ్యాయులనే వేసుకొనుచున్నారు. విద్యాభివృద్ధి చేయునుద్దేశముతో గవర్నమెంటువారు కోదుపిల్లలకు విరివిగా వేతనములు (Scholarships) ఇచ్చుచున్నారు.

ఈమూడు తాలూకాలలోను ముగ్గురు స్కూళ్ళ సూపర్వైజర్లు (Supervisors) ఇద్దరు డిప్యూటి ఇన్స్పెక్టర్లు (Deputy Inspectors of Schools) గలరు. సూపర్వైజర్లు బల్లిగుడా డివిజనల్ ఆఫీసరుగారి

క్రిందపని చేయుదురు. వీరు తరుచు స్కూళ్ళు తనిఖీ చేయుదురు. డివిజనల్ ఆఫీసరుగారి, ఏజంటుగారి, నిఘాలో ఉండుటచేత, స్కూళ్ళు మంచిస్థితిలో ఉన్నవి. స్కూళ్ళలో పుస్తకములు ఉచితముగా నిచ్చెదరు. స్కూలు గృహములు విశాలముగాను, గాలి, వెలుతురు గలవిగాను, ఉండును. ప్రతిస్కూలులోను తోట ఉండును. దానిలో ఇంగ్లీషుకూరలు, బంగాళాదుంపలు తప్పక పైరు చేయుచున్నారు. స్కూళ్ళ కప్పు, చొప్పతో నేయబడును. గవర్నమెంటువారు సంవత్సరమునకు సుమారు 2 లక్షల రూపాయలు విద్యకొరకు వెచ్చించుచున్నారు.

9. భూమిపన్ను (Land Revenue)

కోదువారి భూములపైని పన్నులు లేవు. పూర్వము వారి దేశములలో నరబలి (Human Sacrifice) యుండేది. నరబలి అయినతరువాత, ఆమాంసము, రక్తము భూమిలో కలిస్తే, భూమి బాగా ఫలిస్తుందని అపోహ వారిలో ఉండేది. ఆలా బలియిచ్చుటకొరకు పిల్లలనుకొని, ఇంటిలో పెట్టి, పెద్దవాళ్ళయేవరకు మేకపోతులవలె పెంచేవారు. వారిని 'మెరయా' లనేవారు. ఈ దురాచారము మాన్పుటకు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు వీరిదేశములోకి కొంతసేన పంపవలసివచ్చినది. బ్రిటిషుసేనలు, తిరుగబడిన కోదులను జయించి, 'మెరయా'లను వారిబంధనమునుంచి విముక్తిచేసి, దేశములో శాంతి నెలకొల్పి, అప్పుడు కోదువారికి భూములకు యెన్నడు పన్ను వెయ్యమని గవర్నమెంటువారు వాగ్దానముచేసినట్లు ఆదేశములో చెప్పుకుంటారు. కాని దీనికి యే లిఖిత నిదర్శనములు లేవు. కోదువారు మూర్ఖులగుటచేత 'మెరయా' మాన్పుటకు గవర్నమెంటువారికి చాలా ప్రయత్నప్రయాస లయినవి అప్పుడు తప్పించిన ఇద్దరు స్త్రీ 'మెరయాలు' రసూలుకొండలో ఉన్నారు. వారి వయస్సు సుమారు 60 సంవత్సరములు. వారికి గవర్నమెంటువారు నెల 1 కి ఒకరూపాయిని ఇప్పటికిన్ని జీవనోపాధికొరకు ఇచ్చుచున్నారు. నేటివరకు కోదువారి స్వాధీనములో ఉన్న భూమికి పన్నులు లేవు. "చొక్కాపాడు" అనే ప్రాంత గ్రామములు (గుమ్మూరు - ఉదయగిరి తాలూకా) సెటిలుమెంటు కాబడినవి. కాని, పన్నులు స్వల్పము. ఎకరము 1 కి రు 1 కి పైబడిన శిస్తులేదు. ఈ ప్రాంతములో కోదువారు ఓఢ్రము మాట్లాడగలరు. వేషభాషలలో ఇతర కోదులకంటె నాగరికులు. భూమికి పన్నులేదు. గనుక వీరు సర్కారుకు కొన్ని పనులు 'వెట్టి' గా చేయుచున్నారు. సర్కారు ఉద్యోగస్థుల బరువుల మోయుట, సర్కారు కట్టడములు ప్రతిసంవత్సరము మరామత్తు జేసి పైకప్పు చొప్పతో నేయుట, సర్కారు ఉద్యోగస్తులకు వంటచెరుకు, పాలు, వగైరా సామానులు తెచ్చియిచ్చుట, రోడ్లు మరామత్తు చేయుట, వీరి "వెట్టి" పనులై యున్నవి. ఈపనులకు వారికి సొమ్ము ఇవ్వబడును. కాని రోడ్లు, కట్టడముల మరమ్మతు పనికి కూలి సంతృద్రవ్య మివ్వబడదు. వారిచేత యీపని చేయించడము చాలకష్టము. వారు యిష్టముగా చెయ్యరు.

గుమ్మూరు - ఉదయగిరి తాలూకాలో ఓఢ్రులు సంపాదించిన కోదుభూమికి 1924 సంవత్సరము పన్నులు కట్టినారు. కోదువారి భూమి అన్యాక్రాంతము కాకుండా కాపాడుటకు గవర్నమెంటువారు ఏజన్సీల్యాండు ఇంట

రెస్టుఆక్టు(The Agency Land Interest Act) అనే ఒక చట్టమును ను చేసినారు.

10. సారా, గంజాయి, నల్లమందు. కల్లువాడుక (Abkari)

జీలుగుచెట్లు (Sago Palms) అక్కడక్కడ విరివిగాయున్నవి. వాటినుంచి కల్లు తీసి, వేసవికాలము 4, 5 మాసములు త్రాగుదురు. ఈ చెట్లుగీతకు పన్ను లేదు. కల్లు అమ్మరు. స్వాభావికముగా వచ్చు కల్లు తియ్యగానుండుననియు, దానివల్లశరీరారోగ్యము చెడదనియు, వారు కల్లు పడేకుండలో కొన్ని మూలికలుంచుటచేత కల్లు నిషాపుట్టించుననియు, చెప్పుదురు. వయస్సువచ్చినపురుషులలో వేసవికాలములో యీకల్లుతాగని వారుండరు. కొంతమంది రేయింబవళ్లు చెట్లక్రిందనే కల్లారగించుచుందురు.

కొబ్బరి, తాటి, చెట్లులేవు. స్వల్పముగా కొన్ని చోట్ల యీతచెట్లుగలవు. వాటినిగీసి కల్లుతీయరు.

సారా మనదేశములో మరగబెట్టు డిస్టిలరీలో (Distillery) తయారుచేసిన దేశీయసారా (Country Liquor) గాని, విదేశములనుంచి తెచ్చిన సారా (Foreign Liquor) గాని, నాడుకలో లేవు. చాలాకాలమునుంచి వాడుకలో నున్నది ఇప్పసారాయి. దీనిని, ఇప్ప పువ్వు నానబెట్టి పులిసిన తరువాత బట్టీలలో మరగబెట్టి, తయారు చేయుదురు. కోందుస్త్రీలు తయారు చేయగలరు. వారు ఇంటిలో ఆహారముకొరకు కూడబెట్టిన ఇప్పపువ్వుతో సారాను శుభకార్యములప్పుడు, లేక, చచ్చిపోయిన వారిదినము జరిగించినప్పుడు, తయారుచేసి యింటిలో పురుషులకు, అతిథులకు ఇచ్చుట ఆచారము. స్త్రీలు సారా త్రాగరు. మొదట యీ దేశములో ఇప్పసారా అమ్మేదుకాణములు లేవు. కొంతకాలమునకు గవర్నమెంటువారు ఇప్పసారాచేసి అమ్మేదుకాణములు వేలము వేస్తూవచ్చినారు. దిగువదేశమునుంచి వచ్చిన ఓఢ్ర, సొండి అను జాతులవారు దుకాణములు కొని సారా విక్రయించేవారు. కోందువారికి సారాయందు ప్రీతి మెండు. ఇదివరకు అప్పుడప్పుడు ఇంటిలోనె చేసియిచ్చిన సారా సేవించు కోందుపురుషుడు, సొండి దుగాణములో నిత్యము త్రాగుట కలవాటు పడినాడు. దీనివలన కోందువారికి రెండు ఉపద్రవములు తటస్థించినవి. దుకాణములలో సారా చేయుటకు తగినంత ఇప్పపువ్వు కావలెను. గనుక భోజనముకొరకు వినియోగపడేదానిలో చాలాభాగము సారాకు ఉపయోగపడుట. అందువల్ల తినుటకు కావలసిన ఇప్పపువ్వు లేక కోందువారు క్షీణించుట. ఇది మొదటి ఉపద్రవము. సొండి దుకాణదార్లు కోందువారికి సారా రొక్కము తీసుకొనకయే అరువిచ్చి, నెలాఖరునగాని కొన్ని నెలలయినతరువాత గాని పెంచి, లెక్కచెప్పి, మొత్తముకు అధికవడ్డీతో దస్తావేజులు వ్రాయించుకునేవారు. కొంతకాలమయినతరువాత ఈ ఋణము తీర్మానము నిమిత్తము ఒకభూమి సొండివానికి విలియాపరచుట. ఈ విధముగా కోందుదేశములో మంచి పల్లపుభూములు సొండీల హస్తగతమైనవి. కోందువారు దిన దినము దరిద్రులైరి. ఇది రెండవ ఉపద్రవము. గవర్నమెంటువారు ఈదుకాణముల వల్ల వారికి వచ్చే ఆదాయముకంటె కోందువారికి గలుగు హాని శతగుణమని యూహించి, 7, 8 సంవత్సరముల క్రిందట అన్ని ఇప్ప

సారాదుకాణములు మూసివేసినారు. మును పటివలెనే ఇప్పుడు కోదువారు ఇంటిలో శుభ, అశుభకార్యములకు యిప్పసారా చేసుకోవచ్చును. కాని అమ్మవలనుపడదు. చాలా కాలము ప్రతిదినము త్రాగుడు అభ్యాస మలవడుటచేత, కోదువారు శీఘ్రముగా అలవాటు విడవలేకుండా ఉన్నారు. అందుచేత రహస్యముగా సారాచేసి విక్రయించు సొండీలు, పారిగోలులు బయలుదేరినారు. గవర్నమెంటు యక్సైజువారు (Preventive Excise Staff) వీరిని పట్టుకుని కేసులు చేయుచున్నారు. వీరుశిక్షలు పడుచున్నారు. స్వల్పకాలములో ఇట్టి సారా కూడా పోయి, కోదువారు పూర్వపు మార్గమునకు పోవుదురని ఆశపడుచున్నాము. దుకాణములు మూసిన తరువాత కోదు భూమి అమ్మకము తగ్గినది.

నల్లమందు దుకాణములు 6 కంటె హెచ్చులేవు. కోదువారు నల్లమందు వాడుక చేయరు. ఈదుకాణములు ఓఢ్రుల ఉపయోగము కొరకే ఉంచబడినవి.

గంజాయి దుకాణములు మూడుఉన్నవి. కోదువారు గంజాయి పీల్చరు. తినరు. గంజాయిని కోదుదేశములోని ఓఢ్రులే ఉపయోగించుచున్నారు.

11. రోడ్లు—బాటలు

(Roads and Communications).

కంకర (Metalled) రోడ్లు రెండు గున్నారు - ఉదయగిరి తాలూకాలో గలవు. తక్కినవన్ని మట్టి రోడ్లు. వర్షము లేనప్పుడు యీరోడ్లు పైని బండ్లు పోవచ్చును. వంతెనలు కర్రలతోను, దూలములతోను కోదువారు తయారుచేయుదురు. పెద్ద కొండ వాగులకు గూడ యిట్టివంతెనలు గలవు. అవి అప్పుడప్పుడు వరదలకు కొట్టుకొని పోబడును. మొత్తముమీద 3 తాలూకాలలోను 1000 మైళ్ళపొడవు రోడ్లు గలవు. బల్లిగుడా వరకు మోటారుబండ్లు, లారీలు పోవు సౌకర్యమేర్పడియున్నది.

ఉద్యోగస్థుల కొరకు ప్రతి 10 మైళ్ళ దూరములోను విశాలమైన ఎత్తు గోడలుగల్గి విశాలమైన సావిళ్ళు, 2 గదులు గల బంగాళాలు ఉన్నవి. వాటి దగ్గరగా గుమాస్తాలకు, నౌఖర్లకు, కమాను యిళ్ళు యేర్పాటయి యున్నవి. దగ్గర ఒక రాతితో కట్టబడిన బావియుండును. రోడ్లమీద, కట్టడములమీద, గవర్నమెంటువారు ప్రతిసంవత్సరము ఒక లక్ష రూప్యములు వెచ్చించుచున్నారు.

12. పరిపాలన (Administration)

చాలవరకుకుటుంబమును తండ్రి పరిపాలించినట్లుండును. తాలూకా ఉద్యోగస్తుని కోదువారు "అబ్బా'' (తండ్రి) అని చెప్పుదురు. అతని యందు వారికి పూర్వవిశ్వాసము కలదు. పూర్వము ఈతాలూకాలకు, బాగా పని చేయునివారిని లేక, దుర్ప్రవర్తన గలవారిని, శిక్షకొరకు (Punishment) యేజంట్లు పంపుచుండేవారు. ఇటీవల జిల్లాలో సామర్థ్యము, మంచి ప్రవర్తన గల ఉద్యోగస్థులనే పంపుచున్నారు. కోదులు అమాయకులు. ఆత్మగౌరవముకలవారు. అల్పసంతుష్టులు. ఇతరుల ధనము నపేక్షించరు. తమకు గలది ఇతరుల కిచ్చుటకు వెనుదీయరు. ఇట్టివారిని నాగరికులుగను, విద్యాగరిష్ఠులుగను చేసి వారిదేశములోని సౌకర్యములవలని లాభమంతయు వారు

పొందునట్లు చేయుటకు గవర్నమెంటు యేజంట్లు, స్పెషలు అశిస్టాంటు యేజంట్లు, సదా పాటు పడుచున్నారు. సివిలు, పి. డబ్లు. డి, (రోడ్లు, కట్టడముల విషయమైనశాఖ) విద్య, మేజస్ట్రిరియలు, సహకారము(Co-operative Societies), ఎక్సైజు (Excise), ఇంకా అన్ని హోదాలు రివిన్యూఉద్యోగస్థులలోనే ఉన్నవి. ఇటీవల పనిచేసియుండిన ఏజంట్లలో యన్. మాక్మైకేలు (N. Mac Michael - Present 1st member of the Board of Revenue)సి. బి. కాటరెల్ (C. B. Cotterell - Present Secretary to Government-Local Self Govt. Department) దొరగార్లును, డివిజనలుఆఫీసర్లలో ఏ.సి. దఫు, యల్-యెచ్. ఆండ్టు (Special Assistant Agent., A. C. Duff-Permanent District Collector L.H. Amdt-District Judge) దొరగార్లు కోదు వారి అభ్యున్నతికి ప్రశంసార్హమైన ఉత్సాహమును కనుపరచిరి. శ్రమనుతీసుకొనిరి. వారివలన కోదువారు కొంత ఔన్నత్యమును పొందగలిగిరి.

18. శేషము (Conclusion)

మంచిగుణములు కలిగి ముఖ్యముగా యోగికి గలవైరాగ్యము, నిస్పృహత అలవడినట్లు కనబడి, వారిపూర్వార్జితదుష్కర్మచేత సోమరులై, త్రాగుడు మొదలైన వ్యసనములకు జిక్కిన కోదువారిని దైవము త్వరలో మంచి దశకు తీసుకుని వచ్చుగాత యని ఈశ్వరుని ప్రార్థించుచు ఈ వ్యాసమును ముగింపుచున్నాను.

సవరలు; కోయలు.

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్.టి.

సబర, సౌర, సవర నామములు ప్రాచీనకాలము నుండి వాడుకలో నున్నవి. టోలమీ (క్రీ. శ. 75) తన ప్రాచీన ప్రపంచ భూగోళమునందు "సవరై" జాతివారు మహానదికి ఉత్తరభాగమునందు నివసించుచున్నట్లును, వారు అనాగరికులైన మోటువారనియు, అడవులయందును, కొండలయందును, జీవనము చేయుచుండిరనియు వ్రాసియున్నాడు. ఈ అనాదివారిని (Aborigines) రాక్షసులుగను, యాతుధానులుగను, క్రవ్యాదులుగను, అమాదులుగను, అసుత్రిపులుగను, వేదములయందు వర్ణింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు, పురాణములను బట్టి, వీరు నిషధ జాతివారనియును, మసిబొగ్గువంటి నల్లని శరీరము, తప్పముక్కున్ను, ముఖమున్ను, పొట్టిచేతులున్ను, కాళ్ళున్ను, ఎర్రనికండ్లు, దళసరి పెదవులు, పొరపళ్ళు, బొర్రపొట్ట, కలిగిన కిరాతులనియు, వింధ్యపర్వతప్రాంత నివాసులనియు, మనము తెలుసుకొనగలము. కోదులవలెనేవీరును మం

(1) సవర స్త్రీలు మంగోలియా జాతివారి ముఖవైఖరి కనబడును.

(2) సవర పురుషులు- వారి తలపాగాలు అందలి అడవికోడి మొదలయిన పక్షుల రెక్కలు చూడదగినవి.

(3) విప్పపువ్వు ఆరబెట్టుట.

(4) విప్పపువ్వునుండి సారాతీసే బట్టీలు.

(5) సవరల సంక్రమణం పండుగ.

(6) కట్టెలు అమ్ముకొను సవర.

(7) అడవిలో కొట్టినకట్టెలు చెట్లపైనిలవచేసుకొనుట

(8) కొండలమీదనుండి వెదురుబొంగులు, మోపులు
తెచ్చుకొనుట

గోలియా జాతివారనియు, వీరి భాష తురేని యా భాషకు సంబంధించిన దనియు, మాక్సుముల్లర్ తెలిపియున్నాడు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునందు ఆంధ్ర, శబర, పుండ్ర, పుళింద, మూతిబ, జాతులవారు విశ్వామిత్ర సంతతి వారనియు, ఆముని శాపమువలన ఆర్యాశ్రమములయొక్క సరిహద్దులలో నివసించునట్లుగను, దస్యులని పిలువబడుచున్నట్లుగను చెప్పబడినది.

రామాయణమునందు ఈశబరులను విశ్వామిత్రుని తునుమాడుటకు వశిష్టుడు తన గోవునుండి పుట్టించెనని వ్రాయబడినది. మరియొకచోట రాముడు దక్షిణాపథమునకు వచ్చుతరి శబరి యాతిధ్యమును గైకొనెనని వ్రాయబడినది. పురాణముల యందుకూడ వీరు పేర్కొనబడిరి. నంది వర్మయనురాజు ఉదయనుడను శబరరాజును ఓడించినట్లు తెలియుచున్నది.

స్కందపురాణమునందు ఈక్రింది కథ చెప్పబడినది. హిమనగప్రాంతములందు వామదేవుండు యజ్ఞకర్మ నాచరింప ప్రయత్నించు సమయమున, మదాంధులైన గంధర్వులు ఆ ప్రాంతములకు పోయియుండిరి. అచ్చట వారు శబర యువతులచే మోహింపబడి, అనార్య వృత్తిని సంచరించుటచేత, వామదేవ ఋషి వలన శబరాలయంబుల పుట్టునట్లు శాపంబు నొందిరి. అంత వారలా శాపవృత్తాంతంబు విని వామదేవుని పాదములపైబడగా, ఆఋషి వారిని శ్రీమహావిష్ణువును ప్రార్థింప బంపె. శ్రీమహావిష్ణువు వారిని శివునికడకు బొమ్మనె. వారాశివుని ప్రార్థింపఆమహాదేవుండిట్లనియె:- "మహేంద్రగిరికి దక్షిణ భాగమున కళింగ దేశముకలదు. అది అపవిత్రమగు భూమి. దానిని పవిత్రపరుచుటకు విష్ణువు అందలి శ్వేతాచలముపై కూర్మరూపమున వెలయును. ఆప్రాంతమునందలి వంశధారానదీ తటంబున మధూకవనంబుగలదు. అందు శబరులు నివశించియున్నారు. మీరలు వారి జనియింపుడు; కొంతకాలమునకు అక్కడనే మీకు నాదర్శనము కాగలదు." అప్పుడు శివుని యాజ్ఞానుసారముగా వారు అట్లే జన్మించిరి. ఆశబరులకు చిత్రగాయకు డను రాజుండెను. ఒకనాడాతడు వేటకొఱకై యరణ్యమునకుబోయి అందు రూపవతియగు నొకస్త్రీనిగాంచి, "నీవెవ్వతెవు? నీపూర్వోత్తర మెట్టిది" యని యడుగ, ఆమెయు, "శ్రీశైల క్షేత్రము నందలి అర్చకుని కుమార్తెను. నా పేరు చిత్కళ. శివదీక్షాపరురాలనై, శివుని పూజింప, కాశీవిశ్వనాథుని సందర్శింప బోవుచు, మార్గాయాసమున నిట చిక్కితిని. నాక్షుత్పిపాసల దీర్పవలె" నని బల్కెను. తదనంతరమా శబరాధిపుడు ఆమె కోర్కెలన్నియు దీర్చి, ఆమెను కాశికి పోనీయక అక్కడనే నిలిపి, ఆమె ఒప్పుదలమీద వివాహము చేసికొనెను. తన మొదటి భార్యయగు చిత్రికిని, ఈనూతన రెండవ భార్యయగు చిత్కళకున్ను, తన యింటిముందట నున్న మధూకవృక్షముయొక్క కొమ్మలను పంచియిచ్చి, ఆ చెట్టుకొమ్మల పుష్పముల నమ్ముకొని జీవించుచుండమనెను. అట్లువారు చేయసాగిరి. కాని చిత్కళయొక్క అదృష్టవశమున ఆమె అమ్ముకొనుపువ్వులు కాంచన పుష్పములుగా మారుటచేత ఆమెకు ఎక్కువ ధనము లభించెను. ఈకారణమున సవతులకు పోరు హెచ్చెను. అప్పుడాశబరుడు సవతుల పోరునకు గారణమగు ఆవృక్షమును

ఖండింప, అందుండి ఒక గొప్ప మహాతేజంబు వెలువడి వానిని మూర్ఛితు జేసెను. అప్పు డాశబరులందరును చిత్కాళను బాధింప, ఆమె పరమేశ్వరుని గురించి ధ్యానింపగా పార్వతీసమేతుండైన పరమేశ్వరుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. వారిని జూచినతోడనే శబరులకు శాపవిమోచన మాయెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులు అదృశ్యులయ్యెను, మధుకేశ్వరులను పేర అందు వెలసిరి. చిత్రగాయక, చిత్కాళల సమావేశ సందర్భములున్ను, శబరాదిత్యుడు మధుకవృక్షమును నఱుకు సందర్భములున్ను, ముఖలింగేశ్వ రాలయమునందు చక్కగ శిల్పికారులుచేత చిత్రింపబడినవి. (కళింగశిల్పము అను వ్యాసము చూడుడు)

ఈసవరులు గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని మన్యప్రాంతములందును, గోదావరి నదికి సమీపమున భద్రాచలం తాలూకాలోను, చెంచులను పేరట క్రిష్ణా, నెల్లూరు జిల్లాలలోను ముఖ్యముగ గన్పట్టుచున్నారు. మధ్య పరగణాలకున్ను, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని మల్కానగిరి తాలూకాకున్ను, మధ్యగా ప్రవహించుచున్న (సబరినదికి) [గోదావరికిఉపనది. ఆపేరు సవరలనుండియే వచ్చియుండును.] ఈ భాగమునందు సవరలు విశేషముగా కనబడుదురు. శబరాదిత్యు డను రాజు నోడించి కామార్ణవు డను రాజు తూర్పుగాంగ వంశస్థాపకు డయ్యెనని కొందరి యభిప్రాయము. (కొన్ని తామ్రశాసనముల జదువుడు) కోదులలో వలెనే ఈ సవరుల యందును కూడ రెండుజాతులు, అనగా, అసలు సవరలు లేక కొండసవరలు, కాపుసవరలు గలవు. అసలు సవరలు పూర్వాచారములను విడువక, గుణుపురమునకు ఉత్తరమునను, తూర్పునను, ఉన్న కొండలయందు నివసించుచున్నారు. కాపుసవరలు నాగరికులై పూర్వాచారములను విడచి పల్లపుభూములయందు నివసించి యున్నారు. లంజకోయలువలె, ఈ అసలు సవరులు లంగోటాలను బిగించి, ముందును వెనుకను తోకలను వదలుదురు. త్రికోణాకారముగల ఎఱ్ఱతెలపాగాలలో కొంగ ఈకెలను ధరించి, నెమలికన్నులచే అలంకరింపబడిన వింటి అమ్ములను చేతబూని, వేటయందు విశేష ఆసక్తి గల్గి యుందురు. వారి స్త్రీలు నడుముచుట్టును మాత్రము ఒక పీలికను ధరించి, మెడలయందును, చేతులయందును పూసలు, గాజులు మొదలగువాటిని ఎక్కువగా వేసికొందురు. ఈ సవరలలో పెక్కు వృత్తి భేదములు గలవు. వాటిని బట్టి వేర్వేరు పేరులతో వారు పిలువబడుదురు. బట్టలు నేయువారికి అర్సిసవర లనియు, బుట్టలునేయువారికికిండలసవరలనియు,కుండలు చేయువారికి కుంభిసవర లనియు, వ్యవసాయము చేయువారికి జాడుసవర లనియు, ఇనుప పని చేయువారికి లోహాసవరలు లేక మూలి సవరలనియు పేర్లు గలవు. కాని, ఈ భేదములను బట్టి, వారిలో వారికి సంబంధ బాంధవములకు గాని, భోజనాదులకు గాని ఎట్టి ఆటంకము లేదు. వీ రందరు కొండజాతి వారే. ఇట్లే పల్లపుభూములయం దుండు వారిలో జరాసవరలు, కాపసవరలు, అవిశాసవరలు, శుద్ధసవరలు, టెక్కలిసవరలు, లంజసవరలు, బొబ్బిలిసవరలు మొదలగు జాతిభేదములు గలవు.

గృహనిర్మాణము

పర్వతములమీదను, అడవుల మధ్యను, కొండ ఏటిఆధారమున వీరు చిన్న చిన్న

పూరిఇండ్లను కట్టుకొందురు. సాధారణముగా సవరగ్రామములో ఒక్కవీధియు, అందు రెండు వరసలుఇళ్ళును ఉండును. మట్టితోను, వెదురుతోనువాటినివలయాకారముగాకట్టుకొం దురు. కప్పును పూరిగడ్డితో నేయుదురు. గవాక్షము లేక, ఒక చిన్న ద్వారము గల్గియుం డును. ప్రతిఇంటికి ముందు ఒకచిన్న వసారాయున్ను, అందు ఒక చిన్న అరుగున్ను ఉం డును. వారి సామానులు (కత్తులు, తంగి యనియెడి గండ్రగొడ్డలి, విల్లు, అమ్ములు వ్యవసాయపుపనిముట్లు, మాంసాహారములు) పైకప్పులో దాచుకొందురు. లోపలిగోడ మీద పూర్వులచిహ్నాలు, చిత్తరవులు మొద లగువాటిని చెక్కుదురు. ఇండ్లను కట్టక ముందు, ఆ యా స్థలములయందు కొంత ధాన్యమునుడుంచి, కొంతకాల మైనతర్వాత పరీక్షచేసి అవి బాగున్నయెడల ఆ స్థలముల యందు గృహనిర్మాణమును చేయుదురు.

ఆకారాదివిశేషములు

అడవిజాతు లందరివలె, ఈ జాతి వారుకూడ పొట్టివారు. ముఖము బల్లపరుపుగను, బుగ్గఎముకలు ఎత్తుగను, ముక్కు తప్పగను, పెదవులు దళసరిగను, కండ్లు ఏటవాలుగను, శరీరము కాంతిగను ఉండును. గనుకనే వీరు మంగోలియా జాతిలో చేరిన వారుగ నున్నారు.

వృత్తిపనులు

వీరి వృత్తులబట్టియే, వీరిలో అనేక జాతు లేర్పడినవని ఇదివరకే తెలిసికొంటిమి. కోదులకంటె వీరు ఎక్కువ కృషిసల్పి, అడవులను నఱికి, కొండపోడులను కాల్చి, అంతస్తుల వలె పొలములను ఏర్పరచుకొని పోడువ్యవసాయము చక్కగా చేయుచుందురు. కొండ సెలపళ్ళను పంటలకు పీలుపడునట్లు చేసికొందురు. వీరు కొండవ్యవసాయము చేయునప్పుడు దుక్కిదున్నక, తవుగాలితో భూమిని త్రవ్వెదరు. పోడువ్యవసాయము చేయుటలో కడుసమర్థులు. ధాన్యము, రాగి, జొన్నళ్ళు మొదలగు మెట్టపంటలున్ను, కాఫీ, కూరగాయలున్ను బాగుగ పండింతురు. వీరిలో విశేష భాగము స్వంత వ్యవసాయమును చేయుచున్నను, మిగిలినవారు కూలిపనిచేయుట, బుట్టలు నేయుట, కమ్మరపు పనులుచేయుట, బట్టలు నేయుట, కుండలు చేయుట మొదలగు స్వల్పవృత్తులవల్ల జీవనముచేసెదరు. మరికొందరు కలపవర్తకమువల్లను, అడవిపంటలు పండించి అమ్ముకొనుటవల్లను జీవనము చేసెదరు. మరికొందరు వేటాడుట, పశువుల నమ్ముటవల్లను జీవించెదరు. వీరు తమపై యధికారముగల "బిస్సోయీల"ను జమీందారులకు నగదుగాగాని, వస్తురూపముగాగాని పన్నునుకట్టెదరు. ఇది బహుస్వల్పము.

చావు, పుట్టుక, వివాహాది విషయములు

సరియైన జాతకర్మ లేదు. శిశువులకు నామకరణము చేయుట కలదు. రోజుల పేర్లు గాని, ఉద్యోగస్థుల పేర్లు గాని పెట్టి పిల్లలను పిలుతురు. ప్రతిజాతికిన్ని "బిచ్చాడి"యను పెద్ద యొకడుండి, జాతికలహములను తీర్చుచుండును. ఈ బిచ్చాడియె వీరికి పురోహితుడు. వీరికి అన్ని విధముల సలహాలనిచ్చును. ఇది గాక, ప్రతి గ్రామమునకును గ్రామపెద్ద యుండును. అతడే సర్వవిధముల యధికారమును గల్గి, వీరికి మతగురువుగను, న్యాయాధికారిగను, మంత్రవాదిగనుండును.

సవరలు వారి గ్రామములో ఏదైన వ్యాధి సంభవించిన యెడల, అది గ్రామదేవ

తల యాగ్రహమువలన సంభవించిన దని యూహింతురు. మరియు, కొండదేవతల, వనదేవతల, నీటిదేవతల యాగ్రహమును బాపుటకై వారి పురోహితులను ప్రార్థింతురు. ఈ పురోహితులు స్త్రీ వేషముతో ఆ దేవతల యాగ్రహమును పోగొట్టుటకై మంత్రములు చదువుదురు. కానుకలను సమర్పింతురు. కోళ్లు, పందులు, ఎనుపోతులు, బలి వేయుదురు. ఈ పురోహితులు మంత్రతంత్రములయందు కడు సమర్థులని నమ్మి, ఇళ్లు కట్టుకొనునప్పుడున్న, వ్యవసాయారంభమందును, వివాహాది కార్యములయందును సవరలు తప్పక వీరి సలహా కోరెదరు. వీరికి నగదును గాని, వస్తువులను గాని, బహుమానముగా ఇత్తురు.

కోయల వివాహములున్ను, వీరి వివాహములున్ను ఒకే విధమైనవి. వివాహములు రెండు విధములుగా జరుగవచ్చును. ఒండొరుల సమ్మతిపై నైనను, లేక, బలవంతముగా నైనను వివాహములు జరుగుచుండును. సమ్మతిపై జరుగు వివాహము ఈ క్రింది విధము. ఒక యువకుడు తన కిష్టము వచ్చిన యువతిని చూసుకొనిన పిదప, ఆ యువతి తల్లిదండ్రుల గృహమున కేగి, వారిఎదుట ఒక కుండ కల్లు, లేక ఇప్పసారాయి, కొన్ని గాజులు, పూసలు మొదలగు వాటిని ఉంచును. ఒక్కొక్కప్పుడు ఇట్లే అనేకసార్లు ఉంచును. వారాసారాయిని త్రాగి, తదితర వస్తువులను ఉపయోగించిన యెడల వివాహమునకు సమ్మతించినట్లే. అట్లు గాక వాటిని తిరస్కరించిన యెడల ఆ యువకుడును, వాని తరఫువారును, బలవంతముగా ఆపిల్లను ఎత్తుకొని పోవుటకు ప్రయత్నించెదరు. ప్రయత్నములు కొనసాగినయెడల వివాహమగును; లేనియెడల లేదు. ఇట్టి ప్రయత్నములు చేయునప్పుడు వారిలో వారికి గాయములుపడుటయు, కొందరు చచ్చుటయు గూడకలదు.

వీరిలో ఒక పురుషుడు అనేకమంది స్త్రీలను వివాహమాడ వచ్చునుగాని, ఒక స్త్రీ అనేకమంది పురుషులను వివాహము చేసుకొన గూడదు. పురుషుడు గూడ ఒక్క స్త్రీని మాత్రమే వివాహమాడి, తక్కిన స్త్రీలను "ఉంచు"కొనును. ఈస్త్రీలకు అందరికిన్ని ప్రత్యేక ఆస్తులు, ఇండ్లు, భూములు, వ్యవసాయములు, వర్తకములు ఉండును. భర్తలేని భార్య ఆతని తమ్ముని వివాహమాడవచ్చును. అట్లు గాక ఇతరుని వివాహమాడిన యెడల, ఆతనికి కొంత (ముదరా) నియ్యవలసియుండును. కాపుసవరలలో మేనరికములున్నవి. భర్తకు భార్య, భార్యకు భర్త విడాకు లిచ్చుకొనుట గూడగలదు. అట్లు విడాకు లివ్వబడిన స్త్రీని వివాహము చేసుకొన్నవాడు ఆమె మొదటి భర్తకు ఒక ఎనుపోతునుగాని, ఒకపందినిగాని ఇయ్యవలసియుండును. వీరిలో రజస్వలానంతర వివాహములున్నను, రజస్వలకు పూర్వము జరుగు వివాహములు హెచ్చు. అవి 5 రోజులుజరుగును. "బిచ్చాడి" యను పెళ్లిపెద్ద పురోహితుడుగా నుండి, కొన్ని పెళ్లి మంత్రము లుచ్చరించును. ప్రతివివాహమునకున్ను విందులు, త్రాగుడు, ఆటపాటలు తప్పవు.

వీరికి కల్గు కష్టములున్ను, వ్యాధులున్ను ఏదో యొక్క దేవ తాగ్రహమువల్ల కల్గునని నమ్మకము. వీరిలో చనిపోవువారిని తగలబెట్టి ఆ బూడిదను పూడ్తురు. అట్టి పని సాధారణముగా స్త్రీలకు వదలి వేయుదురు.

11 రోజులు మైల పట్టుదురు. ఆఖరి రోజున పెద్ద దినం జరిపించుటకై, జాతివారి నందరిన్ని విందునకు పిలుతురు. విందు అయిన తర్వాత సన్నాయి, డోలు మేళములతో ఆట పాటలను గావింతురు. సంవత్సరమున కొక సారి తద్దినం పెట్టుదురు.

వేష భాషలు:

వీరు అడవులయందు తిరుగు నప్పుడు లంగోటాలను మొలకు ధరింతురు. నెత్తియందు తలపాగాను, అందు నెమలికన్నులు లేక బాతు వెండ్రుకలను ధరింతురు. పండుగులుకాని, వివాహములుకాని, ఉద్యోగస్తులు కాని వచ్చుతరి వీరు పైమీద పంచెను వేసుకొందురు. ఇళ్లే సాధారణముగా స్త్రీలు క్రింది భాగమున మాత్రము ఒకపీలిక ధరించినను, గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళవలసి వచ్చినప్పుడు గాని, వివాహములు, ఆటపాటలు జరుగు సమయమందుగాని, చీరలు ధరింతురు. మెడయందు ఇత్తడి కంటెలు మొదలుగాగల ఆభరణములను, చేతులకు గాజులు, చెవులకు, ముక్కులకు నత్తులను ధరింతురు. జుట్టును వెనుకకు దీసి ముడివేయుదురు. దానియందు తళతళలాడు, ఇత్తడిముక్కలను, నెమలికన్నలను ధరింతురు. స్త్రీ పురుషాదులు పచ్చాకు బొట్లను పొడుపించుకొందురు. ఇట్లు చేయుటకు కారణము ముఖ్యముగా అందమును సంపాదించుటయేయైనను, జబ్బులు కుదుర్చుకొనుట కూడ (ముఖ్యముగా వాతనొప్పులు) కారణమైయున్నది. బుగ్గలయందును, చేతులయందును, ముఖమునందును పచ్చని అవిసి ఆకు రసమునుపూసి, సూదులతో ఆభాగమున చుక్కలవలె గాని, గీతలవలె గాని, పొడిచి, తిరిగి రసమును పూసెదరు. ముఖ్యముగా రజస్వలకు పూర్వము స్త్రీలకు ఈపచ్చాకుబొట్లు పొడిపించెదరు.

"ముండా" జాతిలోచేరిన సవరభాషను మాట్లాడుదురు. ఈభాషకొంతవరకు తెలుగు పదములు గల్గియున్నది. ఈభాష "తురేనియన్" జాతిలో చేరినదని మాక్సుముల్లర్ అభిప్రాయము. దీనికిన్ని, తెలుగు భాషకున్ను గల సంబంధము ఈక్రింది పట్టీవల్ల తెలుసుకొనవచ్చును.

తెనుగు	సవర
వేల్పు	వేయుం
మనిషి	మంద్ర
నేల	లబో
అమావాస్య	అమాస
గ్రహణం	గ్రహణం
ఏరు	జేరు, ఆలో
కులము	జాతి
పిల్ల	పసి
మోము	ముఖ
ముక్కు	మూను
కడుపు	కెంపోం
వేళ్ళు	వాండేరు
ఏడుపు	ఏతె
తుమ్ము	తాము
కక్కు	కోకో
మూర్ఛ	మరభ

మతము.

భీమసవరలు, భీముని ఇష్టదేవతగను, బొంతసవరలు (వీరే కృష్ణా, గుంటూరు, జిల్లాలలో బొంతచెంచు లనబడుచున్నారు) ఆహోబల నరసింహునివారి కులదేవతగను, గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని కొండ సవరలు జుల్యా, గంగి, జొమ్మోయును కొండ

దేవతలను, సత్తెమ్మ, ముత్యాలమ్మ, పోతురాజు మొదలుగా గలగ్రామ దేవతలను పూజింతురు. ఈదేవతలకొరకై, ఒక చెట్టుక్రిందనో, ఒక చిన్న గుడిసెయందో, రాతి దేవుళ్ళను, వారి కత్తికఠారములను ఉంచి వాటికి కోళ్లు, మేకలు, పోతులు బలిగానిత్తురు. గ్రామమునకు అమ్మవారు (కలరా, మశూచి) వచ్చినప్పుడు గాని, వారి పశువులు చనిపోవుచున్నప్పుడు గాని, మరి ఇతర కష్టములు వచ్చి నప్పుడు గాని, ఈదేవతలకు ఎక్కువగా పూజలు సల్పి, బలియిత్తురు.

ఇతర విషయములు

సవర గ్రామపెద్దకు "గోమంగో" అనియు, అతని సహాయునకు "దొలబెహర" అనియు పేర్లు. వీరు గ్రామ వ్యవహారముల నన్నిటిని చక్కబెట్టుదురు. అన్నివిధములైన తగాయిదాలను విచారణచేతురు. గ్రామమునకు వలసవచ్చినవారు, వారి అనుమతి లేక, అందు నివసింప గూడదు. 1864 సం॥న ఒక "గోమంగో"ను పోలీసువారు పట్టుకొనుట చేత, సవర ఫితూరీ బయలుదేరి సర్కారునకు కొంత చిక్కు కలుగజేసెను.

ఈసవరలు సహజముగా బద్ధకస్తులు. భూములు దున్నుట తప్ప, మిగిలిన వ్యవహారములన్నియు స్త్రీలకే వదలి వేయుదురు. మత్తుపదార్థములు వాడుట, బీడీలుకాల్చుట, కల్లు, ఇప్పసారాయి త్రాగుట మొదలగు వాటియందు కడుసమర్థులు. వీరు పాములను తిందురు. వీరి వైద్యులు పాముకాటునకు మంచివైద్యముచేయ గలరు. ఆకులయొక్కయు,చిగుళ్ళయొక్కయుపసరులనుపయోగించి చాలజబ్బులను కుదుర్చుదురు. బహుతేలికగా కోపము, అనుమానము గల్గు నట్టివారు. అయినను సమయము వచ్చినప్పుడు నమ్మకమైన బంట్లు—వీరు అమాయకులుగా నుండుటచేత, పానో అనుజాతి వర్తకుల చేత బదుళ్ళు ఇవ్వబడి, భూములను, ఇండ్లను వారికి కోల్పోవుచున్నారు.

కాని ఇటీవల సర్కారువారిచే కొండ ప్రదేశములందు సవర బడులు స్థాపింపబడినవి. విద్యయందాసక్తిగలవారు కాక పోయినను, ఉద్యోగములయందాసక్తిగలవారై చదువు నేర్చుచున్నారు. అట్టివారికి పోలీసు విద్యాశాఖలయందు ఉద్యోగములు లభించుచున్నవి.

కోయలు

కోయలు, గోదావరి విశాఖపట్టణం జిల్లాలకుచేరిన ఏజన్సి డివిజనుయందున్ను, బస్తరు, నైజాము రాష్ట్రములలోని అడవుల యందున్ను, గుట్టలయందున్ను, నివసించుచున్నారు. వీరు అరణ్యప్రాంతములయందుండు సెలయేరులను ఆధారముగా చేసికొని జీవించుటచేత, వీరికి అరణ్యావాగులే ముఖ్య కాపురములని చెప్పవచ్చును.

నివాసములు

ఈ కోయలు, కాపుర ముండు గూడెములలో పది మొదలు యాబదివరకు ఇండ్లుండును. ఆ యిండ్లు తాటియాకులతోగాని, పూరితోగాని నేయబడిన గుడిసెలు. వీరు కాపుర ముండు గూడెముల, లేక, పల్లెల చెంతను తాటిచెట్లు ఇప్పచెట్లు, విశేషముగా ఉండును. వీరుతమగూడెములనుకట్టుకొనుటకు

(9) రాతిగుట్టలు కట్టడములో శవాలు కడుసమాధులు.

(10) శవాల కేసంగ్ ఆవేశయుతో పూజారుడై పితృ దేవతల కోరికలు తెలుసుకొని చెప్పుట.

(11) గుఅర్ పండుగ. ప్రేతలశాంతికోసం, పోతులను బలియుచుట

(12) ప్రేతలను మారుగా రాళ్లునిలబెట్టి ఆరాధించుట.

కోయజాతి ఆటకాండు(?)

కోయస్త్రీపురుషులు

సుగాలిస్త్రీపురుషులు

కోయలు కల్లుతీయుట

ముందుగా, తమ "పెద్ద" చేత కొన్ని నిదర్శనములు కావింతురు. అప్పుడు ఆటంకములు లేవని తెలుసుకొన్నయడల, గూడెము కట్టుటకు నిశ్చయింతురు. కాని కట్టుటకు పూర్వము వారి కొండదేవతలను, గ్రామదేవతలను, ఆరాధించి, మేకనుగాని, ఎద్దునుగాని బలియిచ్చి, విందారగించి మరిన్ని గూడెము కట్టప్రారంభింతురు. కొన్ని గ్రామముల గుంపునకు "సమతు" యని పేరు. ప్రతిగ్రామమునకున్న గ్రామపెద్ద యుండినట్లే ప్రతి సమతునకున్ను సమతుదొరయుండును. వీరు తమ ఇళ్ళచుట్టున్న కొంత కాళీస్థలమును వదలి, దానియందు తమ పశువులను కట్టుదురు. వీరికి పశువులే ముఖ్యధనము. వీరి పశువులకు వింతయగు పేరులుండును. వీరు ఒకపూట మాత్రమే పాలను పితుకుదురు. పశువులు పగటిభాగమున అడవిగడ్డిని, ఏటినీరును త్రాగి బ్రతుకును. సవరలవలెనే వీరును పశువులను దొంగలించుటలో కడుసమర్థులు. మరియు, వీరు పోయినపశువులను జాడదీసి, కనుగొనుటలో మిక్కిలి నేర్పరులు. వీరు మేకలనుగూడ పెంచుచున్నారు. పులులవాత బడకుండ తమ పశువులను వెదురు తడికెలక్రిందనుంచి రాత్రులందుకాపాడుదురు. ఆవులయొక్కయు, మేకలయొక్కయు పాలను అనుభవించుటయేగాక, వాటినిచంపి, పచ్చిమాంసమును భుజింతురు. వారి దేవతలకు బలియిచ్చునపుడున్ను, వివాహములు లేక ఉత్సవములు చేయునపుడున్ను, పశువులను విశేషముగా వధింతురు. వీరిపశువులు అడవులయందు మేసినను వీరికి పన్నులుగాని, ఇతర అభ్యంతరములుగాని లేవు. పశువులను దొంగిలించినప్పుడు పట్టువడినదొంగలు తమ నేరమును వెంటనే ఒప్పుకొని, దానికి పదియింతలు ముదరానిత్తురు.

ఈ కోయలలో గుట్ట కోయ లనబడువారు మన్యప్రాంతములందుండి, పోడువ్యవసాయము, వేట, అడవి పంటలతో వర్తకము, ముఖ్యావృత్తులుగా గల్గియున్నారు. పళ్లు, కాయలు, వేళ్లు, ఇప్ప పువ్వు, తేనె, చింతపండు, పొగాకు, కల్లు మొదలగు వాటిని అడవులయందు సంగ్రహించి, తమకు కావలసినది తిని, మిగిలిన దానిని అమ్మివేయుదురు. వెదురు బియ్యము పిండిచేసుకొని తిందురు. వెదురు, వంటచెరుకు, అడవిపంటలు వీటిని విశేషముగా ఎగుమతి చేసి ధనము నార్జించుచున్నారు. కాని వీరు బద్ధకస్తులగుటచేతను, త్రాగుడుయం దెక్కువ ప్రీతి గలవారగుటచేతను, తమ వస్తువులకు తగిన సొమ్మును సంగ్రహించలేని వారగుటచేతను, కడుబీదలుగా నగపడుచున్నారు. గుట్ట కోయలు సోమరులగుటచేత దుక్కిదున్నక, పోడు వ్యవసాయము చేయుచున్నారు. కావలసిన చోట అడవిని నఱికి, తవ్వుగాలితో కాని, దుక్కిచాలుతో కాని భూమినికదిపి, చెట్లను కాల్చివేసి, నీటితో తడిపి విత్తులను నాటుదురు. వారి ఇండ్లకు చేరిన దొడ్లయందు కూడ వ్యవసాయము చేయుదురు. చామ, గంటి, జొన్న, దుంపలు, పొగాకు మొదలగు వాటిని పండింతురు. పల్లపు ప్రాంతములందుండు కోయలు వారి గూడెములకు చేరిన కొంత భూమిని సాగుచేయుచున్నారు. వీరి ధరఖాస్తులపైని, భూమి వ్యవసాయమునకై యకరము 1 కి 0-4-0 రేటుపైని ఇవ్వబడును. వీరు భూమిని చిన్నదియు, సన్నదియు అగు

నాగలితో పైపైని దున్ని, మెరకపైరులనే గాక వరిమొదలగువాటిని గూడ పండించుచున్నారు. తమ పంటలను,అడవి మృగములనుండి పాడుటకై పొలములకు చుట్టున్న "అలవను" కట్టుదురు. మరియు పొలములయందు మంచెలను కట్టుకొని పిట్టలను, అడవి మృగములను తోలుచుందురు. పైరులు, పంటలు తయారు కాగానే వాటిని సాహుకార్లకు గుత్తకిచ్చివేసెదరు. ఒకప్పుడు వీరు పచ్చి పైరులనే భుజింతురు.

కోయలు అడవి పోదులను, కొండ పోడులను నఱికి వ్యవసాయము చేయుటయే గాక, లంకలయందు గూడ వ్యవసాయము చేయుదురు. ఈ లంకలు దుబ్బు గడ్డి, చెట్లు, చేమలు, ఇసుక తిప్పలు మొదలగు వాటి ఆటంకములచేత నదుల మధ్యను ఏర్పడును. ఈ లంకలయందు తమ పశువులను మేపుటయే గాక, ఆముదము, జొన్న, కూరగాయలు, పొగాకు, మిరపకాయలు, పైరులు పండింతురు.

జాతిమతవిషయములు

సవరలలో వలె, కోదులలో వలె వీరిలో గూడ కులబేధములు గలవు. పల్లపు ప్రాంతములందు వ్యవసాయముచేయు కోయలకు గుమ్మకోయలనియు, అడవులయందు వేటాడు కోయలకు గుట్టకోయలనియు పేర్లు. వీరిలో లింగధారణము చేయువారు కొందరు కలరు. వీరిలో వృత్తిభేదములను బట్టి గూడ వేర్వేరుపేర్లుగలవు. ౘాసకోయలు,వడ్డెకోయలు (వ్యవసాయముచేయువారు), డోలుకోయలు (అపరకర్మ చేయువారు), కాకకోయలు (కూలిపని చేయువారు), కమ్మరకోయలు (కమ్మరం పనిచేయువారు), మొదలుగా గల కులములు ఉన్నవి.

చేతనాచేతనవస్తుపూజయే వీరిమతము. వీరు చెట్లయందును,కొండలయందును, నదులయందును, ప్రకృతియందును దైవమును కాంతురు. వారికి కల్గు రోగములు, కష్టములు, మంచిచెడ్డలు వీటివల్లనే కలుగుచున్నవని వీరి ధృడనిశ్చయము. ఇంతేకాక, ముత్యాలమ్మ, గంగారమ్మ,కొండదేవతలు, వేల్పులు, మొదలుగా గల వారిని ఆరాధించి, పూజింతురు. కష్టకాలములందు జాతరలు జరిపించి, మేకలను, పోతులను బలియిత్తురు. కోయలయందున్ను, కొండరెడ్ల యందున్ను భీముని మతమువారు చాలమంది కలరు.

వీరిలో భూపండుగ, కొత్తపండుగ లేక సామకొత్తలు, సంక్రాంతిపండుగ, మొదలగునవి జరుపబడును. ప్రతి పండుగ సమయమునందును, పచ్చిమాంసము తినుట, ఇప్పసారాయిని త్రాగుట, నాట్యమాడుట మొదలగు వాటితో గొప్ప విందులను జరిపింతురు.

జాతకవివాహాదికర్మలు

వీరిలో స్త్రీలు పురిటిసమయమువరకు తిరుగు లాడుచుందురు. పురుడు వచ్చిన తర్వాత వీరు మందులను తీసుకొనక, కొన్ని చెట్ల ఆకులు, వేళ్ళు, కషాయముగా మరగబెట్టి పుచ్చుకొందురు. శిశువు పుట్టిన 5 లేక 7 వ దినమున ఆ శిశువును కడిగి, నామకరణము చేయుదురు. బంధువులలో పెద్ద ఏపేరు తలపెట్టిన, దానినే పెట్టి పిల్చెదరు. త్రాగుట, నాట్యమాడుట, విం దారగించుట జరుగును.

వీరిలో రజస్వలానంతరమే వివాహము జరుగును. మేనరికము గలదు. వివాహము, స్వయంవరము, రాక్షసము అని రెండు విధ

ములుగాను జరుగును. సవరలలోవలెనే, వరుడు సాధ్యమైనంతవరకు తన ఇష్టము వచ్చిన కన్యను బలవంతముగానైనను తీసుకొని పోయి, వివాహము జేసుకొనును. కన్యాశుల్కము గలదు. "తాళి" కట్టుట ఉన్నది. విందు, తాగుడు, నాట్యమాడుట మొదలగు వాటితో వివాహము ముగియును.

వీరిలో వితంతువివాహము గలదు. వితంతు తన మరదిని సహజముగా వివాహమాడవలెను. అట్లు చేయనియెడల ఆమె గాని, ఆమెను వివాహముచేసుకొనిన వరుడు గాని, కొంత ముదరా నియ్యవలెను.

వీరిలో వ్యభిచారము చాలమెండు. గనుకనే జబ్బులచేత పీడింపబడి, వీరు క్రమక్రమముగా క్షీణదశకు వచ్చుచున్నారు. ఒక పురుషుడు పెక్కుస్త్రీలతో నుండవచ్చును గాని, స్త్రీకి అట్టిఅధికారములేదు. బిడ్డలులేని వితంతువు తప్పక పెండ్లియాడవలెను.

వీరిలో చనిపోయిన పిల్లలను పూడ్చెదరు. కాని వివాహమైన పెద్దవారిని తగలబెట్టి, ఆ స్థలమందున్న బూడిదను ఒక కుండయందుంచి, అక్కడనే దానినిపూడ్చి, ఆస్థలముపైని ఒక రాతిని పాతెదరు. దానిదగ్గర కొన్ని పాలు, బియ్యము అప్పుడప్పుడు ఉంచుదురు. చనిపోయిన 10 రోజులలో చిన్నదినమనియు, పెద్దదినమనియు రెండు విందులను గావింతురు. బంధువులందరు వచ్చుటయు, వారి వారికి తోచిన పారితోషకముల నిచ్చుటయు జరుగును. విందారగించినపిదప ఇప్పసారాయి త్రాగుట, నాట్యమాడుట, జరుగును. చనిపోయినవాడు దయ్యము, లేక, భూతము కాకుండ వానికి ప్రేతకర్మలన్నియు నాచరింతురు.

వేష, భాషలు:

వీరుసవరలవలెనే మొలవరకుమాత్రము బట్టలను ధరింతురు. కొందరు గోచీలను, లంగోటాలను ధరింతురు. వీరిలో కొందరికి లంగోటాలకుతోకలుండుటచేత వారికి "లంజ" కోయలని పేరు. స్త్రీలు తమ పాలిండ్లను బట్టలతో కప్పరు. కాని, మెడకున్ను, చేతులకున్ను విశేషముగా పూసలు దండలు వేసుకొందురు. వీరిలో పచ్చాకుబొట్లు పొడుపించుకొనుటగలదు. అందమునకున్ను, దయ్యములు పట్టుకొనకుండా సురక్షితముగా నుండుటకున్ను, వాతనొప్పులు పోగొట్టుకొనుటకున్ను, వీరిట్లు పచ్చాకుబొట్లు పొడుపించుకొందురు.

వీరు కూయి, తెలుగు భాషలను రెండింటిని మాట్లాడుదురు. కూయి భాష గోండు భాషలో చేరినదిగా కన్పట్టును. బస్తరు, నైజాము రాష్ట్రములలోని గుట్టకోయలు శుద్ధకోయి భాషనేమాట్లాడుదురు. వీరి భాషకు వ్రాతలిపిలేదు—ఈదిగువ కొన్ని కోయమాటలున్ను, వాటికి సరియగు తెలుగు మాటలున్ను వ్రాయడమైనది:—

కోయ పదములు	తెలుగు పదములు
అయ్య	అయ్య, తండ్రి
యవ్వ	తల్లి
అన్న	అన్న
అబ్బ	తమ్ముడు
పేక	కొడుకు
పేకి	కూతురు
అక్క	అప్ప
పోయి	అత్త

కోయలు కడు అమాయకులు. నీతిమార్గము తప్పనివారు. వారికి అపకారము

చేయనివారికి ఎన్నడును హానిచేయరు. కాని వారికి కీడుచేసినయెడల దానికి తప్పక కీడు చేయనిదే వదలరు. త్రాగుడు, బద్ధకము, అజ్ఞానము వీటిచే పీడింపబడుచున్నారు. వీరియందు ఇటీవల విద్యనభ్యసించు అలవాటు కల్గినది. కోయగూడెములయందు సర్కారుబడులు, జిల్లాబోర్డుబడులు ఉంచబడినవి. తరిఫీజు అయిన ఉపాధ్యాయులు విద్యను చక్కగా నేర్పుచున్నారు. ఈ భాగములందు రోడ్లను అభివృద్ధిచేసి, ఆసుపత్రులను ఉంచి, విద్యను అభివృద్ధిపరచి, కోయవారికే ఆ యా ప్రాంతములయందు వీలు అయినంతవరకు ఉద్యోగముల నిచ్చినయెడల కోయల జనసంఖ్య అచిరకాలములోనే వృద్ధి పొందగలదు.

కళింగరాజ్యక్షేత్రప్రశంస

శ్రీయుత నిడుదవోలు సుందరంపంతులుగారు

ప్రథమభాగము.

భరతఖండమునఁగల ఛప్పన్న (56) దేశములలో మూఁడవదిగా నెన్నఁబడిన కళింగదేశమును ప్రత్యేక ఖండభాగ మని పోల్చవచ్చును. ఖండలక్షణము లన్నియుఁ దీనికిఁ బట్టినవి. తూర్పున సముద్రము, పశ్చిమమున మహారణ్యము, దక్షిణమున మహానదులు, ఉత్తరమున సముద్రమునుఁ బోలిన సరోవరము, మధ్యభాగమున మహాపర్వతములు, నదులు, పట్టణములు, పల్లెలుగలిగి యున్నది. తక్కిన యనేక దేశములకు సముద్రసంపర్కములేదు. ఇచ్చటి మధుర జలాశయములును, కొల్లేరు, కొమరవోలు, కొండకర్ల ఆవలును, క్షారజలాశయమగు చిల్కసముద్రమును, భరతఖండమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవి. వసతిగల రేవుస్థలము లీరాజ్యమున గలిగియుండుటచే విదేశవ్యాపారము చిరకాలముక్రిందటనే సాగుచుండెను.

శ్రీమద్రామాయణమహాభారత స్కాందపురాణముల నుపనిషత్తులఁ బేర్కొనఁబడిన యాంధ్రదేశమున సుమారైదువందలమయిళ్లవైశాల్యముగల కళింగరాష్ట్రము క్రీ. పూ. 9 వ శతాబ్దముననే సర్వసంపదలఁ దులఁదూగుచుండెనని చరిత్రము చెప్పుచున్నది. ఇప్పటి వంగదేశపు టెల్ల మొదలు గోదావరి తుదిగాఁ గల కళింగదేశపు టుత్తరభాగము చాలవఱకు కిరాతాక్రాంతమని "ఆద్రియన్" మహాశయుఁడు వ్రాసియున్నను, క్రీ.పూ. 8 వ శతాబ్దమున కళింగపతియగు విజయవర్మ కావించిన సింహళ దండయాత్రనుఁ బట్టియు, నశోకచక్రవర్తి, మహేంద్రగిరి, జౌగడా, పద్మనాభపర్వతములఁ జెక్కించిన శిలాశాసనములఁబట్టియు, మెగాస్తనీసు వ్రాసిన యాత్రాచరిత్రమునుఁ బట్టియు, పాణిని, కాత్యాయనుఁడు మొదలగువారు వ్రాసిన సూచనల

బట్టియు నీ భాగ మత్యంతోన్నతదశ ననుభవించెనని చెప్పవచ్చును. ఆ కాలపు బ్రాహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రులను నేడు మనము పాణ్నాడీ బ్రాహ్మణులనియు, కళింగకోమటులనియు, శూద్రులను కాళింగులనియుఁ బిలుచుచున్నాము. వీరెల్లరు నేఁటివఱకులాంగుల్యా, వంశధారా, ఇంద్రావతీ నదుల మధ్యప్రదేశమున నివసించియున్నారు. వీరెల్లరు మాంసభక్షకులు. కొండొక శాపకారణమునఁ బద్మనాభపుఁ గొండలనంటిన గోస్తనీనదిని దాటి దక్షిణమునఁ గాపుర ముండరు.

కొన్ని శతాబ్దములవరకుఁ గళింగ రాష్ట్రము బౌద్ధమతాచార్య ప్రధానస్థానమై, జైనమతాభ్యుదయమునకు జన్మభూమియై, శైవమతాభివృద్ధికి మూలమై, వెలయుచుండెననుటకు, స్థూపానేకములు, దేవాలయశతములు, శాసనములు, సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి.

ఇపుడు కొండ, కోదు, సవర, గయిత, జాతాపు, ఖండి, గదబ, శబర మున్నగు జాతులచే నాక్రమించఁబడిన, సింగరాజు కొండ, కైలాసకోట, రామగిరి, దేవగిరి, మహేంద్రగిరి, ఒజ్జగుడి, ప్రతాపగిరి, నిమ్మగిరి, దేవమల, సింహాగిరి, శంకరగిరి (సింకరము) యంద్రిక, అనంతగిరి, బొర్రకొండలోనగు పర్వతములచే నొప్పు మాళువా ప్రదేశములు, క్రీస్తుపూర్వ మొకప్పుడు సకల సస్యతృణకాష్ఠజలసమృద్ధంబులగు పెక్కు మాగాణముల కాకరంబై, బహుజనాకీర్ణంబులగు పట్టణములతో, విజయవర్మ, రక్తబాహ, స్కందవర్మ, సింహవర్మాది నృపాలురచేఁ బరిపాలించఁబడి, గాంగ కదంబాదివంశముల మూలపురుషులకు జన్మస్థానమై విరాజిల్లుచుండినవి. ఇందుకుఁ దార్కాణముగఁ గొన్ని శిథిలములై, భూగర్భమున నడఁగి యున్న దేవాలయభాగములు, పట్టణప్రాకారగోపుర హర్మ్యభాగములుపైనిఁ బుట్టలుఁ జెట్లును బలిసి చెట్టువులచే మట్టముగాఁ బడి యున్న కోటదిబ్బలును, మనము చూచుచున్నాము. పెక్కు శాసనములు, స్థలపురాణములు చదివి యున్నాము.

ఈ కళింగరాజ్యపుఁ బూర్వోత్తర భాగమునకు బలరామక్షేత్ర మనియు, మధ్య భాగమునకు వరాహక్షేత్ర మనియు, దక్షిణ భాగమునకు గౌతమీక్షేత్ర మనియుఁ బురాణప్రసిద్ధి గలదు. ఆయా క్షేత్రములఁ గల పురాతనాలయములు, పుణ్యతీర్థములు, నదులు, పర్వతములు, గ్రామదేవతలు, విచిత్ర స్థలములు సంగ్రహముగా నిటఁ జెప్పఁబడును.

బలరామక్షేత్రము లేక పంచలింగక్షేత్రము

ఈ క్షేత్రమున కుత్తరమునఁ గల మహారణ్యమునకు 'మాధవ వనము' అని పేరు. అందుఁ బద్మనాభపర్వతాగ్రము (ఇప్పటి కలహండి కొండలు) నఁ బుట్టిన ఇంద్రావతినదియు, శంకరగిరినిఁ (యిప్పటి సింకరము కొండలు) బుట్టి, తులసీ దంగేరి గిరినిఁ జుట్టి, రామగిరిని ముట్టి, పోపేరు, శిలేరులతోఁ జట్టుగ గౌతమిని మెట్టు, కాలాప నదియు (ఇప్పటి కోలాబునదియు) దరింగబాడి కొండలఁ బుట్టిన ఋషికుల్య, బాహుద, మహేంద్రతనయ యను నదులును నుత్తరమునఁ గలవు. మధ్యభాగమున మాధవ వనపు వటగిరిని కీచకారణ్య మధ్యమున జనించి పటురయంబునఁ బఱతెంచు వంశధారయు, దక్షిణమున వటగిరి, పద్మ

నాభగిరుల మధ్య, లాంగలీ ముఖమున జనించిన లాంగుళ్యా (యిప్పటి నాగావళి) నదియునుఁ గలవు.

మహాభారతయుద్ధ సమయమున గురుపాండవబంధుత్వముఁ దలంచి, యుభయ పక్షములఁ జేరకఁ దీర్థయాత్రామిష గల్పించుకొని, వింధ్యదాటి, దండకారణ్యముఁ బ్రవేశించి, యొకనాఁటి మధ్యాహ్నకాలమునకు మాధవ వనములోని పద్మనాభ పర్వత ప్రాంతమున యాదవ బలరాముఁడు, సపరివారుఁడై సిల్చెను. అచ్చట స్నానపానముల కనుకూలమగు జలము లభింపమికి, విసిగి, తనలాంగలిని నాటి, పాతాళగంగనుఁ బైకిఁ దీసి, సపరివారముగఁ గాల్యకరణీయంబులఁ దీర్చికొని, విశ్రమించి, మఱునాఁడాగంగనుఁ దనలాంగలీమున సముద్రగామిఁ గావించెననియు, నానదియే, లాంగలీ, లాంగుళ్య, నాగావళీ నామములఁ బ్రసిద్ధికెక్కినటుల పురాణైతిహ్యముగలదు. ఈలాంగలీ నదీ తీరమున నచ్చటచ్చట బలరామ ప్రతిష్ఠితములగు లింగరాజము లనేకములు గలవు. అందు ముఖ్యమగు వాని నీక్రిందఁ బొందుపరచెదను.

1. దేవగిరీశ్వరుఁడు:—ఈ మూర్తి నాగావళీ జన్మస్థలమునకు సమీపమునందుఁ గల దేవగిరి పర్వతగుహాలోనున్నది. (ఇప్పటి కల్యాణ సింగపురము తాలూకా). ఇందు పచ్చిపాలనుఁ బోలిన తీయని నీటి కొలఁకు లున్నవి. పురాతన బ్రాహ్మ లిపితో నున్న కొన్ని శిలాశాసనము లున్నవి. కాని యవి గ్రహించుటకుఁ దగిన స్థితిలో లేవు.

2. పాటలేశ్వరుఁడు:—ప్రస్తుతపు "రాయఘుడ" తాలూకాలోని పాయకపాడగ్రహారమున లాంగలీ తీరమున బలరామునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

3. సోమేశ్వరుఁడు:—లాంగలీ జంఝావతీ సంగమ స్థలమున గుంపగ్రామమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

4. సంగమేశ్వరుఁడు:—లాంగలీ సువర్ణముఖీ సంగమక్షేత్రస్వామి. సంగాము గ్రామమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

5. కోటీశ్వరుఁడు:—క్రీ. శ 7 వ శతాబ్దమునుండియుఁ బ్రసిద్ధమై 16 వ శతాబ్దమున మహమ్మదీయుల పాలఁబడిన యిప్పటి శ్రీకాకుళమున బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి. దక్కను సుబేదారు లిచ్చటివారి ప్రతినిధుల పేర సామంత ప్రభువులకుఁ బంపు ఫర్మానాలపైని వేయఁబడిన శిఖా (లక్కసీలుల) నిచ్చట, విప్పిఖోల్ (బటువాడా) చేయుచుండుటచే నీపట్టణమునకు "శిఖాఖోల్" నామము మునల్మానులచేఁ గల్పించఁబడినటుల పెద్దలు చెప్పుదురు.

"శిఖాఖోల్" క్రమ క్రమముగా 'శికాకోళము' 'శికాకుళము' 'శ్రీకాకుళము, నాంగ్లియభాషలో (Chicacole) చికాకోల్ గా మారినది. కాని పూర్వకాలమున దీనిని గోటీశ్వరాగ్రహారమని వాడుక గలదని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురు. క్రీ. శ. 1640 లో షేగు మహమ్మదుఖానునిచేఁ గట్టఁబడిన మసీ దొకటి యిచ్చటఁ గలదు.

6. మణినాగేశ్వరుఁడు:— నాగావళీ సాగర సంగమ స్థానమున నిప్పుడు 'మఫజ్ బందరు' అని పిలువఁబడుచున్న నాగులూరులోఁ బ్రతిష్ఠించఁబడిన లింగమూర్తి. ఈ నాగులూరు కొంతకాలమున నాగవంశోద్భవులగు రాజులకు ముఖ్యస్థలమైనటులను,

పూర్వ కళింగరాజ్యమున కొకప్పుడు ముఖ్యపట్టణమగు కళింగపట్టణ మీనాగులూరు వరకును వ్యాపించియున్నటులను, శాసనాదులు తెల్పుచున్నవి. ఇచ్చట వర్షాకాలమున నప్పుడప్పుడు చిన్న బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును.

7. గోకర్ణక్షేత్రము:— పశ్చిమ సముద్రతీరమునఁ గల కొంకణదేశపు గోకర్ణక్షేత్రము గాక యీ క్షేత్రము ప్రాచీన ప్రశస్తినిఁ గాంచిన మహేంద్రగిరిపై బలరామ ప్రతిష్ఠితము లగు త్రిలింగములలోఁ బ్రధానమూర్తి యగు గోకర్ణేశ్వరుఁడు వెలసియున్న మహాక్షేత్రము. పూర్వకాలమున బ్రహ్మహరిహరులం గూర్చియుఁ బరశురామమూర్తి మహేశ్వరుం గూర్చియుఁ దపం బొనర్చి యభీష్టములం బడసిన దివ్యస్థలము. రక్తబాహుఁడు, అశోకుఁడు, విజయవర్మ లోనగు మహావీరుల విజయస్తంభములకు జన్మభూమి. అత్యంత పవిత్రమును, విచిత్రగాథాపూరితమును, నగు నీ దివ్యక్షేత్రమునుఁ గూర్చియుఁ దీర్థములఁ గూర్చియు, దేవాలయ నిర్మాణములఁ గూర్చియు వ్రాయుట కిందు చోటు చాలదు. వ్రాసినచోఁ బ్రత్యేక గ్రంథము వ్రాయవలసి యుండును. పర్వతాగ్రమున భీమేశ్వరుఁడు బ్రహ్మచే బ్రతిష్ఠింపఁబడినటుల పురాణప్రసిద్ధము.

శ్రీశైలమునను, సింహగిరిని, హిమాలయమునను దక్కని కొన్ని మహౌషధిలతలీ మహేంద్రగిరినిఁ జిక్కుచుండునని మహాత్ములు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షదైవ మగుటచేఁ గళింగదేశాధీశ్వరులీ స్వామిని భజించుచు, నాతని పాదారవిందారాధకులమని తమ తమ శాసనములఁ గూడఁ జెప్పుకొని యుండిరి.

8. కపాలలింగేశ్వరుఁడు:—క్రీ. పూ. అశోకచక్రవర్తి 'సామపా' రాజునకును బ్రజలకును మహోపదేశపూర్వకముగఁ జెక్కించిన శాసనములు గల 'జౌగడ' కోటకు సమీప పర్వతప్రదేశమున నివసించుచున్న ప్రాచీన లింగమూర్తి. శివరాత్ర్యుత్సవమాత్ర సుప్రీతుఁడు.

9. మల్లికేశ్వరుఁడు:—ఇప్పటి గుణుపురములోని జగమండగ్రామమందలి చిన్న కొండపై ప్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి. మల్లికేశ్వరుఁడు భవరోగవైద్యుఁ డని పురాణప్రసిద్ధము. కావునఁ గుష్ఠురుజాపీడితులీకొండపై పదునేను దినములు నివసించి, స్వామిని సేవించినచో స్వస్థులగుదురను నమ్మకముతో ప్రజ లచ్చటికిఁ బోవుచుందురు.

10. గుప్తేశ్వరుఁడు:— రామగిరిపర్వతప్రాంతపుఁ గాలాప (కోలాబ్) నదీ (నల్లనీరుగలది) తీరమున శ్వేతాద్రిగుహలో శ్రీ సీతారామ ప్రతిష్ఠిత మని చెప్పఁబడిన గుప్తేశ్వర మహాలింగమూర్తి గుప్తేశ్వర క్షేత్రాధిపతి.

ఈ గుహాముఖము పదియడుగుల యెత్తును, నలువదియడుగుల చదరమును గలిగి విశాలాంతర్భాగ గుహాముఖములతో నొప్పియున్నది. ఇందీశాన్యభాగమునఁ గామధేనువు శిలారూపమునఁ గలదు. దాని పొదుగునుండి దుగ్ధములఁ బోలుపయఃకణములు నిరంతరము పడుచుండును.

పూర్వకాలమున మహర్షులీ గుప్తేశ్వరు నా సురభిపయస్సుచే నభిషేకించుచుఁ దత్ప్రసాదభక్షణమునఁ జిరకాలజీవులైయుండి రనియు, నేఁటికిని గుహాంతర్భాగబిలములలో

వారు తపోనిష్ఠాగరిష్ఠులై పుణ్యాత్ములకు నప్పుడప్పుడు దర్శనము నొసఁగుచుందు రనియు స్థలమహాత్మ్యము నుడువుచున్నది.

కాలక్రమమున నీ గుహాముఖము సాలతమాలహింతాలాది వృక్షములచేఁ గప్పఁబడి, నరునికంటఁ బడక క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దమువరకును గుప్తేశ్వరుఁడు గుప్తుఁడై యుండి, నందాపురవరాధీశుఁడును, సాలగ్రామ వంశజుఁడును నగు వీరవిక్రమదేవునిచేఁ గ్రీ. శ 1640 లోఁ బునరభిషిక్తుఁడై భోగరాగముల నందుచున్నవాఁడు. పరమదయాకరుఁడు. జయపురాధీశ్వరుల కభీష్టప్రదాత.

11. భైరవస్వామి:— నవరంగపురపు 'పప్పడహాండీ' గ్రామమున "దేవసరము" అనుకోనేటికిఁ జేరువ దేవళమున విలసిల్లుచున్న యాటవిక దైవము. పశుబలిప్రియుఁడు.

12. సర్వేశ్వరుఁడు:— పురాతన ప్రసిద్ధమగు నందాపురమున సిద్ధివినాయక సహితముగ వేంచేసి యున్న లింగమూర్తి. ఈ దేవాగారమునఁ బెక్కు శాసనములు గాంగవంశపురాజులచేఁ జెక్కింపఁ బడినవి గలవు. ఈ నందాపురమునందు ప్రస్తుతము జయపురసంస్థానాధిపతులు పట్టాభిషేక కాలమున నధిరోహించు "ద్వాత్రింశత్సోపాన సాలగ్రామశిలానిర్మిత సింహాసనము" కలదు. మఱియు నచ్చటచ్చట బౌద్ధజైన శిలావిగ్రహము లగపడుచున్నవి.

13. శ్రీ కనకదుర్గామహాదేవి:— జయపురము మహారాజులచే పదునేనవ శతాబ్దము నుండియుఁ బూజింపఁబడుచున్న కులదేవత. కళింగదేశము నంతయు జయించి, కంచివరకు రాజ్యమును వృద్ధిజేసిన కటకపురాధీశ్వరుఁ డగు పురుషోత్తమ దేవునిచే క్రీ. శ. 1490 లో నప్పటి జయపుర ప్రభు వగు విజయచంద్రదేవునకు నొసఁగబడి నేఁటి వరకుఁ గోటలోఁ బూజలందుచున్నది.

14. తరుణమ్మ లేక తరిణమ్మ:— ఈమహాకాళి కావతారము పుబ్బకొండ పురుషోత్తమపురమున కనతిదూరమునఁ గల కొండపై వెలసియున్న యమ్మవారు. ఇయ్యది గాంగవంశ మహేంద్రవర్మ నాఁటికే యాత్రాస్థలమై యుండుటచేఁ బురాతనమైన తీర్థమని చెప్పనొప్పును.

15. విరించినారాయణక్షేత్రము:— ఈపుణ్యస్థలము మాలతీపర్వతః (ప్రస్తుతపు గునరాప్రాంతము) మందలి కేసరీపురభాగమునకుఁ జెందియున్నది. ఇది యశోకచక్రవర్తిచే 'జౌగడ' లక్కకోటలోని కృష్ణశిలాఫలకముపైఁ జెక్కించఁబడిన శాసనస్థలమునకుఁ గొంచెము దూరమున నున్నది. ఇచట సూర్యోపాసకుఁ డగు ప్రచండవర్మచేఁ గ్రీస్తుకు పూర్వమే విరించినారాయణుఁడు ప్రతిష్ఠింపఁబడెననియు, దేవాలయము క్రమక్రమముగ శిథిలమై పూడ్చఁబడి యుండ, నిటీవల పశుపాలకున కొకనికి రాగిరేకులతోఁ గప్పఁబడిన దేవాలయశిఖరము కనఁబడె ననియుఁ దానిఁ ద్రవ్వి బయలుపరచి నంతఁ బురుషప్రమాణాకృతి నొప్పు కృష్ణశిలావిగ్రహము లభ్యమైనందున యా మూర్తిని ప్రస్తుతము 'బుగడ' గ్రామమునకుఁ గొంపోయి, వేఱొక దేవాలయమునఁ బ్రతిష్ఠించిరనియుఁ దెలియ వచ్చుచున్నది.

బలరామక్షేత్రమున శైవాలయములే పెక్కులు కానఁబడుచున్నను, వైష్ణవసౌరాయములు బొత్తుగ లేకపోలేదు. సౌరాలయములలో శ్రీకాకుళముదరి యరసవెల్లి (హర్ష

వల్లీ) కల్లాడగ్రామములలో సమస్త వైభవములతోఁ బూజింపఁబడుచున్నవి గలవు.

16 జయంతిక్షేత్రము లేక ముఖలింగక్షేత్రము

పంచక్రోశాత్మక లింగాంచితమైన యిది కళింగరాజ్య ప్రాచీన రాజధానియగు కళింగనగర మధ్యభాగమున (ఇప్పటి నగరకటకగ్రామము) వెలసియున్నది. మాధవవనమునఁ బద్మనాభపర్వత పరిసర కీచకారణ్యభాగమున జనించిన వంశధారానది, యీ క్షేత్రమధ్యమునఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈ భాగము క్రీ. పూ. అనేక శతాబ్దములకు ముందు శబరులచే నాక్రమించఁబడి మధువృక్ష సమాకీర్ణమై యుండెను.

ఇందుఁ జతుర్ముఖ ప్రతిష్ఠితములగు కోటిలింగములలో స్వయంభూలింగమూర్తి మధుకేశ్వరుఁడు. మధువృక్షమూలమున జనించుటఁ జేసి మధుకేశ్వరుఁ డనియు, ముఖము గలిగి యుండుట జేసి ముఖలింగేశ్వరుఁ డనియు, ముఖ్యలింగేశ్వరుఁ డనియు భక్తులచేఁ బిలువఁబడుచుండును. లింగమూర్తి శిరోభాగమున గంగ స్రవించుచుండును. నదీజలమున కేవర్ణము గలుగునో, ఆవర్ణమే స్వామిశిరమునఁ గన్పట్టుట విచిత్రము.

ఈ క్షేత్రమున జంబూ, కోటి, సోమ, సూర్య, కౌబేర, మాంకణ, పిశాచమోచన, పక్షిమోచన, పద్మసంజీవన, పద్మసర, మలవిమోచన, పుష్కర, హంసగయా, చక్రములను తీర్థములు గలవు. ఆయాతీర్థనామాంకములగు లింగరాజములు, తత్తన్నామదేవతా ప్రతిష్ఠితములై వెలయుచున్నవి. మఱియు స్వప్నేశ్వర, సోమేశ్వర, ఆదిత్యేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, యక్షేశ్వర, ముక్తేశ్వర, అణ్యాంక భీమేశ్వర,లింగములు నేటికిని సుప్రసిద్ధములై యున్నవి.

శాపవశమునఁ గుష్ఠురుజాపీడితుఁడగు చంద్రుఁడును, సత్యవ్రతుఁడను కళింగరాజును, యీతీర్థస్నానపానములచే స్వస్థులైరని స్థలమహాత్మ్యము నుడువుచున్నది. పైని వివరించఁబడిన నీశివలింగములన్నియు క్రీస్తుపూర్వ మెన్నియో శతాబ్దములక్రిందట ప్రతిష్ఠింపఁబడి, శబరులు లోనగు నాంధ్రజాతులచేఁ బూజింపఁబడుచున్నను, భూకంప జలప్రళయాదిమహోత్పాతములచేఁ గ్రమక్రమముగఁ బాడ్పఁబడి, కోటిలింగముల యాలయములు శిథిలములై భూమినిఁ గలియఁగ, క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దాదిని, కళింగము నాక్రమించుకొని స్వప్నసాక్షాత్కారముం బడసిన శ్రీకుబ్జవిష్ణువర్ధనమహారాజుచేఁ గొన్ని గొన్ని బయికిఁ దీయించఁబడి, యిపుడున్న దేవాగారములలోఁ బునఃప్రతిష్ఠితము లయ్యెనని క్షేత్రమహాత్మ్యము వచించుచున్నది.

ఈకుబ్జవిష్ణువర్ధనుని శాసనములు దేవరాష్ట్రము లేక విశాఖపట్టణము మండలములోని చీపురుపల్లి (రామలింగక్షేత్రము) భోగాపురము,తిమ్మాపురములోనగునీప్రాంతములలోఁ జిక్కియున్నవి. చిక్కుచున్నవి. ఈ దేవాలయములలో గంగవంశజుల శాసనములనేకములు గలవు. ఇప్పటికిని వేలకుమించిన లింగమూర్తులు, నందులు నొకమైలు చతురములోఁ గనుపడును.

బలరామక్షేత్రమునఁ గల శివాలయము లనేకములు శిథిలములై నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. ఇవిగాక శ్రీజగన్నాథదేవాగార పునరుద్ధారకుఁ డగు అనంగభీమసేనుని మనుమఁడగు నరసింహదేవునిచే నుదయగిరి ప్రాంతమున సుమారు రెండువందల శైవాల

యములు నిర్మించఁబడినటుల శాసననిదర్శనములు గలవు. ఋషికుల్యానదీతీరమున నున్న పెక్కు శివాలయములు జీర్ణించిపోయినవి. అచ్చటచ్చట దివ్యలింగమూర్తులు గలవు గాని చరిత్ర మేమో తెలియరాదు. మొత్తముమీఁద యవి యన్నియు "దేవతాప్రతిష్ఠ"లని వృద్ధులు చెప్పుదురు.

కళింగరాష్ట్రము బౌద్ధ, జైన, శైవ మతస్థులచే నిండియున్న పుణ్యస్థలమనియు, బౌద్ధమత ప్రచారమున కిది జన్మభూమి యనియు నిదివఱకుఁ జెప్పియుంటిని. అశోక చక్రవర్తిచేఁ బ్రతినిధులుగ నుంచఁబడినవారు బౌద్ధులగుటచే నామతవ్యాపనమున కవకాశము చిక్కినది. అట్లని, వేదమత, పౌరాణికమతము లడుగంటకుండ కాపాడఁబడినవి. ప్రతిగ్రామమున నొక శివాలయము నొక గ్రామదేవతామందిరమును తప్పక యుండితీరును.

ఆటవిక ప్రదేశములయందుఁ జక్కెర దేవతలు, మొహరీదేవతలు, భైరవదేవతలు లెక్కకు మిక్కుటముగఁ గలవు. ఆకాలపుఁ బ్రజ లెల్లఱు దైవభక్తిపరాయణులు. ఇఁక కొన్ని విచిత్రస్థలముల వృత్తాంతము చెప్పఁబడును.

దీర్ఘాసిభగవతీదేవి

కళింగపట్టణమునకును, నరసన్నపేటకును మధ్య నొప్పుచున్న యీ కాళికాలయము అణ్యాంకభీమరాజువలన గట్టించబడినట్లును, ఆతని మనుమఁడగు రాజరాజుయొక్క సేనానియు, మంత్రియునగు వనపత్యామాత్యునిచే ముఖమండప ప్రాకార నాట్యశాలాదులు నిర్మించఁబడినటులను దీర్ఘాసిశాసనము చెప్పుచున్నది. ఇపు డాదేవాలయముగాని మంటపములుగాని కానరావు- వేయేండ్లక్రింద మహోన్నతదశ ననుభవించిన యనేక దివ్యాలయములతోపాటు, యిదియును భూకంప జలప్రళయాది విప్లవములచే భూగర్భమున నడిగి యుండును. ఉన్నవి మంటిదిబ్బలు. శాసనపు రాతిపలక బైలపడుట మన యదృష్టము. లేకున్న «బణపతిమణ్డలికణ్ణుభూసురవంశుణ్డు" మనకు తెలిసియే యుండదు. ఇచట నిపుడున్న అమ్మవారిని దుర్గమ్మయనియు, కొండకు దుర్గమ్మమెట్ట యనియు గ్రామస్థులు వాడుచున్నారు.

కుంభేశ్వరుఁడు

మలకనగిరితాలూకాలో బ్రవహించు మాచేరు (మత్స్యనది), పాలేరు (క్షీరనది) సంగమస్థలమునగల కొండ కంబేరు గ్రామమునకు పూర్వోత్తరమున నొక జీర్ణశివాలయము గలదు. ఇందొక శాసన మున్నది. దాని నిదివఱ కెవ్వరును గుర్తించినటుల కనుబడదు. ఆటవిక ప్రదేశమగుటంజేసిగాబోలు మనవా రెవ్వరును దీనియూసెత్తరైరి. పూర్వమొకప్పు డీస్థలము గాంగవంశజుఁడగు కుంభశరాజుచేఁ బాలింపఁబడినట్లును, కుంభేశ్వర లింగమూర్తిని యాతఁడు బ్రతిష్టచేసినటులను చెప్పఁబడుచున్నది. శాసనప్రతిని గూర్చి ప్రయత్నించుచున్నాను.

విచిత్రస్థలములు

1. తప్తపాణి

హిమాలయప్రాంత బదరీక్షేత్ర బ్రహ్మకపాలము నొద్దగల యుష్ణధారలఁ బోలినవి. పుడుకూరు విజయనగరి (పర్లాకిమిడి)మాళువామార్గమధ్యమునఁ గలవు. ఇది నూరు డిగ్రీలకు మించని వేఁడిమిగల జలమునుఁ బైకి జిమ్ముచుండును. గంధకోదకమువలె వాసన

యుండదు. కుష్ఠురోగ వినాశకరమని ప్రజలీయుదకస్నానమునకై బోవుచుందురు.

2. జౌగడ (లక్కకోట)

ఇది ఋషికుల్యాతీరమున పుబ్బకొండ పురుషోత్తమపురమునకు సమీపమునగల బ్రహ్మాండమగు లాక్షాదుర్గము. ఈ కోటగోడల శిథిలభాగము లిప్పటికినిఁ గలవు. ముఖద్వార మధ్యభాగముల వెడల్పు యెనిమిదివందల యేబదియెనిమిది (858) గజములని చెప్పినచో నిది యెన్నిక్రోశముల వైశాల్యముగల దుర్గమో యూహించవచ్చును. ఇందుఁగల కృష్ణగండ శైలములపైఁ బూర్వ మశోకచక్రవర్తి చెక్కించిన శాసనము లున్నవి. ఆకాలమున దీనికి “సామపా” రాజ్యమని పేరు. ఆరాజునకును ప్రజలకును హితోపదేశపూర్వకముగ నీశిలాక్షరములు శాశ్వత బ్రహ్మకల్పముగ లిఖింపఁబడినవి. ఈ ప్రాంతమున వర్షాకాలమున బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును. జౌగడపాత్రి పంచలనఁబడు కోనసకాయ దారపు బట్టలు ప్రసిద్ధములు కాని యిపుడా వ్యాపారమచ్చట గానరాదు.

3. కేసరిపల్లి (లక్కకోట)

ఇదియు శాసనపు జౌగడ కోటనుఁ బోలినకోట. ఇది గుంసరాభాగపు మాలతీ పర్వతప్రాంతమున విరించి నారాయణక్షేత్రమునఁగలదు. జౌగడ కోటను నిర్మాలము చేసిన రక్తకేసరి కిది నివాసస్థలము. ఇందు మంత్రోదకముల నొప్పు బావి కలదు. దాని జలముల నోఢ్ర మాంత్రికులు మారణాది కృత్యంబుల కుపయోగింతురని భూత వైద్యులు చెప్పుదురు.

4. దంతవరపుకోట.

ఆంధ్రచక్రవర్తి యగు “అనియంక భీమరాజు” మనుమడగు రాజరాజుచేఁ గట్టఁబడిన మంటికోట. శ్రీకాకుళపు ములగవలస దరినున్నది. ఇపు డున్నభాగముల కోటగోడ 60 అడుగుల మందమును, 35 అడుగులయెత్తును గలిగి యున్నది. యోజనపరిమితిగల యీ కోటకు నాలుగు ద్వారము లున్నవి. ఒక దిబ్బపై నొకలింగమూర్తి ప్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నది. ఇచటగల శిలావిగ్రహములలో శ్యామలాంబా విగ్రహముచిత్రముగనున్నది. దీనిని “సామాలమ్మ” పేరిట గ్రామస్థులు పూజించుచున్నారు.

ప్రభుత్వమువా రింక నీ స్థలమును త్రవ్వించి శోధించలేదు. కావున బురాతన ప్రాశస్త్యము తెలియుటలేదు.

నాఁబాల్యమున (50 యేండ్లకుముందు) నొక సేద్యగానికి మూఁడుమూరల పొడవును చిటికెనవ్రేలంత వలయమునుగల బంగారు గోవత్రా డొకటి నాఁగేటి నక్కునకు జిక్కఁగొని చిక్కెననియు దానిని వాఁడిటీవల ముక్కలుగొట్టి యమ్ముకొనెననియు వింటిని. వర్షాకాలమున చిన్న బంగరు నాణెములు (వంగరూకలు) చిక్కుచుండును.

5. పాండవుల పంచలు

కళింగరాష్ట్రపు కొండలలో సంతటను యీ పాండవుల పంచలు గలవు. మనుష్యులు దూర్చుట కవకాశము గలిగి పొడవు వెడల్పులుగల ప్రతిగుహాముఖమునకు నీపేరు చెల్లుచున్నది. ఇందు కొంతకాలము బౌద్ధభిక్షులు నివసించి యుండుటచే వీలగు చోటులను బాగుపరిచి గదులుగా నేర్పఱచుకొనుచు వచ్చిరి. కొన్ని మండపములుగా నిర్మించ బడినవి.

మునగవలస, రామతీర్థము, పుణ్యగిరి, దేవగిరి, అనంతగిరి, మొహారీగిరులలో నీ పాండవుల మిట్టలు విశేషించి యున్నవి.

“పంచపాండవుల పంచలు” మూడు గుల కొండలలో “మత్స్యగుండము” నకు సమీపమున గలవు. ఇందు పాండవు లరణ్యావాస కాలమున నివసించి యుండిరని పామరాభిప్రాయము. అర్జునుఁడుతక్క తక్కిన వారీ ప్రాంతములకు రాలేదని భారతమే చెప్పుచున్నది.

ద్వితీయ భాగము

వరాహ క్షేత్రము

ఈక్షేత్రమంతయు నించుమించుగ ప్రస్తుతపు విశాఖపట్టణమండలమునను గోదావరిమండలపు పూర్వభాగమున నిమిడి యున్నది.

ఇందు వరాహ, శారద, గోస్తనీ, చంపావతీ, వేగావతీ నదులును, సింహగిరి, రామగిరి, పద్మనాభగిరి, అనంతగిరి, పుణ్యగిరి, లోనగు పర్వతములును గలవు.

1. శ్రీ సింహాచల క్షేత్రము:— క్షేత్రరాజ మననొప్పు దీనికి శ్రీ వరాహ నృసింహమూర్తి అధిపతి. విశ్వేశ్వరమూర్తి క్షేత్రపాలకుడు. విష్వక్సేనాంజనేయమూర్తులు రక్షకులు.

పూర్వయుగమున హిరణ్యకశిపుడొనరించు బాధలనోర్చి, తన్ను నమ్మియున్న ప్రహ్లాదుని రక్షించనెంచి శ్రీమహావిష్ణువు నరసింహాకృతినొంది, శత్రు వధానంతర మిచట నిలచెననియు, లోకోద్ధరణార్థమై ప్రహ్లాదుఁ డిచ్చట శ్రీవరాహనృసింహస్వామినిఁ బ్రతిష్ఠించెననియు, స్థల పురాణము నుడువుచున్నది. కావున నిది వైష్ణవ క్షేత్ర మనఁబడుచున్నది. కాని వైష్ణవాలయములలో సాధారణముగ విష్ణువిగ్రహము లాలయపు గోడలనంటియుండును. శైవ లింగమూర్తు లాలయమధ్యభాగమున బ్రతిష్ఠితము లగుచుండును. సింహాచలమునవరాహ ముఖాకృతి గల విగ్రహమాలయ మధ్యభాగమున నున్నది. చందనపుఁ బూతచే దర్శన మాత్రమున లింగాకృతియే మొదట కనుపడును. దీనిఁబట్టి యొకప్పు డిది శివక్షేత్రమై యుండెనేమో యను సందియము పొడమ గలదు.

యుగాంతరమున నున్న ప్రహ్లాదునిచే నిర్మింపఁబడినయాలయమంటపగోపురప్రాకారములు శిథిలములై పుట్టలుఁ జెట్టులు బలిసి లోనడఁగియుండు మూర్తికిఁ బాతాళలోకమున నారాధన జరుగు కాలములోఁ బురుకుత్సుఁ డను నాంధ్రరాజు వేటకై యీప్రాంతములకు వచ్చి, పురాతనాలయ చిహ్నములఁ గాంచి, వానిఁ ద్రవ్వించి బాగు చేయించి, తిరిగి యాలయము నిర్మాణము గావించి, మూర్తిఁ బ్రతిష్ఠించెనని యొక పురాణగాథకలదు. ఇదియంతయుఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వము ముచ్చటయే! ఇటీవల యెట్లుండెనో గాని యిప్పటికిఁ గనఁగొనఁబడిన శాసనములఁ బట్టి పూర్వ చాళుక్యుల కాలమున ననఁగా నేడవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమే యాలయాదులు కట్టఁబడియున్నటుల స్పష్టమగుచున్నది. బహు ప్రాచీన

మగు వాయుపురాణములో నీ 'సింహగిరి' పేర్కొనఁబడియుండుటచే నిది పురాణక్షేత్ర మని యొప్పుకొనక తప్పదు.

స్వాభావిక జనితమగు గంగధారచే నీ తీర్థభాగమంతయుఁ బవిత్రవంతమగు చున్నది. పర్వతభాగమంతయుసకలఫలపుష్ప భరితారామములచే సీతారామఁ గోను చున్నది.

దేవాలయపుఁ బైభాగమంతయు బహుచిత్రవిచిత్రవంతములగు లతావిగ్రహాదులచే నిండియుండుటచేఁ జూపఱులు భ్రమింతురని కాబోలు మూఁడునందలయేండ్ల క్రిందట గట్టి సున్నపు గారతోఁ గప్పఁబడినది. ఇప్పుడది శిలాసదృశమైనది. తీసిన పెచ్చులు రావు సరిగదా విగ్రహములకు భంగము కలుగుచున్నది. ఈగారపూయఁబడిన భాగములలోఁ బెక్కు దాన శాసనములున్నవి. అవి బయల్పడినచో నీదానప్రాచీనత వెల్లడియగును.

క్రీ. శ. 11వ శతాబ్దమునఁగట్టఁబడిన ముఖమంటపాదులకు నల్లరాయి సింహాచలమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరమునఁ గల పెందుర్తి కొండనుండి తీయఁబడినది. అచ్చట స్తంభములు లోనగునవి చెక్కఁబడినవి. నేఁటి వఱకు నునుపుచేయఁబడిన గొప్ప గొప్ప పాషాణము లచ్చటచ్చట కలవు. ఈనునుపు చేయుటకు "అపామార్గతైలము" ముఖ్యమనియు, రాత్రి తైలము పూసినరాయి మరుచటి దినమునకు నునుపుగ నుండుననియు, ననుభవజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈసింహగిరీంద్రుని దేవాలయ ప్రహారీగోడలు సుమారు ఒక మైలు చతురము గలిగి హనుమంతునిచే రక్షింపఁబడుచుండును.

పూర్వమిది యిరువది నాలుగు బురుజులు గలిగియుండెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

గాంగవంశీయుఁడగు నృసింహరాజుచే క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దమునఁ గట్టింపఁబడిన ముఖమండప "దేవరహస్యము"లోఁ గొంకరాజదంపతులు, అనంతవర్మ సంతానము, కృష్ణదేవరాయకుటుంబము, యింక నెందఱో మహారాజులు సింహాచలస్వామికి సమర్పించిన, నవరత్నహారములు, జాంబూనదాభరణములు, బంగారువిమానములు, పాత్రలు లోనగు భాండారమంతయుఁ బిండారీల దండు దుండగములకు వెఱచి (18 శతాబ్దిని) దాచివేయఁబడి నట్లు కింవదంతి గలదు. నేటి కవి యంతర్థానమొందెనేమో తెలియదు.

విశిష్టాద్వైతమత ప్రతిపాదకులగు శ్రీ రామానుజాచార్యులవారి దేవుని సందర్శించుటయుఁ, గొండొకపరి పిండారి దండు దేవాలయమును దోచుకొనుటకు దండెత్తి వచ్చినపుడు, గోగులపాటి కూర్మనాథకవి యను నాతఁడు, వరాహలక్ష్మీ నృసింహ శతకస్తవము, 'వైరిహర రింహాసింహాద్రి నారసింహ' అనుమకుటముతోఁ జెప్ప శ్రీస్వామివారు తుమ్మెదలసృష్టించి వారితో దండునుఁ బారఁదోలుటయు నీమండలవాసు లెఱిఁగిన విషయములే.

ఈక్షేత్రమునకు ధర్మకర్తలు శ్రీవిజయనగరసంస్థానాధీశ్వరులు. స్వామికి లక్షరూపాయలకుఁ బైపడిన యాదాయము గలదు. వేలకొలఁది జనులు చందనయాత్రకుఁ జూడఁబోదురు.

2. శ్రీ పద్మనాథము:— ఇది విజయనగరసంస్థానమునఁ గల వైష్ణవాలయము. గోస్తనీనదీ తీరమునఁ గల యొక కొండపైని

పూర్వయుగమున జటాయువను పక్షిరాజుచే ప్రతిష్ఠింపఁబడిన పద్మనాభమూర్తియే యీ మూర్తియని స్థలపురాణము నుడువుచున్నది. ఇది ప్రాచీనమనుటకు సందియములేదు గాని దీనిని క్రీ. శ. 1654 సంవత్సరమున ప్రస్తుత విజయనగర పురవరాధీశుల పూర్వుఁడగు మాధవవర్మవలన నొక శూద్రార్చకుని యాధిపత్యమునుండి తొలగింపఁబడి వైష్ణవార్చకులచే భోగరాగముల నందుచున్నది. పద్మనాభమూర్తి విగ్రహమంత స్ఫుటముగా లేకున్నను స్వయం వ్యక్తమని చెప్ప నొప్పు చిహ్నములతో నొక బండరాతిపైని మూర్తివంతము గన్పట్టుచున్నది. ఈకొండ గుహలలో తపస్సంపన్నులగు ఋషులు కలరనియు, వారు నిశీథిని యప్పుడప్పుడు సంచారము చేయుచుందురనియు వృద్ధలోకము వాకొనుచున్నది.

వైష్ణవ భక్తాగ్రేసరుఁడును, విజయనగరాధ్యక్షుండును, ఉభయభాషాపండితుఁడును, కవియునగు పూసపాటి విజయరామ గజపతీంద్రుఁడు, వీరస్వర్గమునుఁ జూరగొనదలఁచి, 1794 జూలై 5 తేదీనియీస్టిండియా కంపెనీవారితో బోరాడి, బంధుమిత్రపరివార సహితముగ నసువులఁ బాసిన దీప్రసిద్ధ పద్మనాభమే. ఈయుద్ధచరిత్రమునే చాటరాతి లక్ష్మనరసకవి విజయరామచరిత్రమను ప్రబంధముగ వ్రాసియున్నాడు. ప్రసిద్ధమండలాధిపుఁ డగు యఫ్. కార్మైకలు దొరవారాంగ్లేయ భాషలో "The Battle of Padmanabham Hill" అను చిన్నపద్యకావ్యమును వ్రాసియున్నారు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కళింగదేశ విజిగీషాయత్తచిత్తుండై గజపతుల నోడించి, దశదిశవిదిత యశోదాయకమగు తాళ ప్రమాణ "విజయస్తంభమును" నిలిపిన "పొట్నూరు" యీపద్మనాభ క్షేత్రమున కనతిదూరముననే విరాజిల్లుచున్నది.

3. శ్రీరామతీర్థము:—ఇది యుఁ బూసపాటివారిచేఁ బాలింపఁబడుచున్న వైష్ణవాలయము. దీని కుత్తరమున ననతిదూరమునఁ గల బోడికొండకుఁ బశ్చిమభాగమున జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములు గల జినాలయ మొకటిగలదు. ఇవి యొకటిన్నర యడుగుల యెత్తు మొదలుకొని మూడడుగుల యెత్తు వఱకు గలవు. కొండపైభాగమునఁ గూడ శిథిలములైన జైనవిగ్రహములు గలవు. బోడికొండ దగ్గఱ నున్న దుర్గికొండ యందు గూడ పెక్కు జైనవిగ్రహములు గలవు. ఇం దొకటి విగ్రహముపై పాము పడగ విప్పి యాడుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడి మనోహరముగ నున్నది. మఱియొక విగ్రహము వెనుక ప్రాచ్యచాళుక్య చక్రవర్తియగు విమలాదిత్యుని శాసనమొకటిగలదు. ఈ విమలాదిత్యుఁడు క్రీ. శ. 1011 మొదలు క్రీ. శ. 1022 వఱకును రాజ్యపాలనము గావించెను. ఈతఁడే యాంధ్ర మహాభారత కృతిపతియగు రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రి. పైవానిఁబట్టి యిదియును ప్రాచీన దేవాలయమని చెప్పనొప్పును.

4. శ్రీకూర్మక్షేత్రము:—దీనినే పాతాళసిద్ధేశ్వరక్షేత్రమందురు. ఈస్వయంవ్యక్తలింగమూర్తి బౌద్ధమత వ్యాపన మీప్రాంతములను లేని కాలమున పురాణ శైవమత విజృంభణ సమయమునఁ గళింగదేశాధీశుఁడును, ముంజేఱుగ్రామ శిలాశాసన కర్తయునగు, విజయసిద్ధిచే నీభాగమునఁ బ్రతిష్ఠింపబడినది.

ఈలింగమూర్తి వలయాకారముగల పానవట్టముపై నెత్తుగ గనుపట్టును. దర్శనమాత్రమున దేవాలయ మధ్యభాగమున లింగాకృతి కన్నులకుఁ గట్టి నట్లుండును. దీనిని క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దమున రామానుజులు తీర్థయాత్రాపర్యటనమున కళింగదేశముఁ జేరి, తన మాయోపాయముల వైష్ణవాలయముగ నొనర్చి "శ్రీకూర్మనాథుఁడ"ను నవీన నామకరణ మొనర్చియుండిరి. నాటఁగోలె పాతాళ సిద్ధేశ్వర ప్రశంస పోయి కూర్మనాథ ప్రశంస ప్రబలినది.

దేవాలయ మతిరమ్యముగఁ గట్టబడుటచే, "కుదుసుకు కూర్మము, చిలుకునకు సింహాచలము" అను లోకోక్తి కలిగినది. శ్రీకూర్మపురాణము శైవసాంప్రదాయానుసారమైయున్నది. దీనిని రాజలింగకవియు మండచిట్టి కామశాస్త్రియు నాంధ్రీకరించియున్నారు. క్రీ. శ. 1070 ప్రాంతమున నండూరి కొమ్మనామాత్యుఁ డొక విష్ణ్వాలయము నిచ్చట నిర్మించినటుల కేయూరబాహు చరిత్రము చెప్పుచున్నది.

5. శ్రీభోగలింగేశ్వరుఁడు:— ఈ లింగమూర్తి "పాయకరావు" అని నిజాము—ఉల్- ముల్కు వలన బిరుద మందిన శ్రీ కాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారి వలన క్రీ. శ. 1750 సం॥ న అనకాపల్లిలోఁ ప్రతిష్ఠింపఁ బడెను. గోపుర ప్రాకార ముఖమంటపములతో దేవాలయము గలదు. ఈ దేవుఁడు భక్తజన వాంఛితార్థ ప్రదుఁడు.

6. శంకరము- కోటిలింగములు:— ఇవి మొకవ శతాబ్దపు బౌద్ధ స్తూపములు. లింగాకృతిగ నుండుటచే వీనినిఁ బ్రజలు కోటిలింగములని వాడుదురు. ఇచ్చటఁ గల ప్రతి రాయియు లింగమువలె మలుపు చేయఁబడియున్నది. బొజ్జన్న కొండలని వీనినే వాడుదురు. ఇచ్చట 'ఎన్నెమ్మ' యను దేవతా విగ్రహము గలదు.

7. సైలాడ సంగమేశ్వరుఁడు:-- ఇయ్యది శ్రీకాకుళము తాలూకాలో నున్నది. సైలాడ కొండకుఁ బూర్వ నామము శిలాదపర్వతము. శిలాదుఁడు శివభక్తుడు. పురాణ ప్రసిద్ధుఁడు. నందికేశ్వరుని తండ్రి. ఈ సంగమేశ్వర లింగమూర్తియు బలరామ ప్రతిష్ఠితము కాకపోయినను, పురాతనమని చెప్పనొప్పును. ఈ గుహలో నొక దిగంబర విగ్రహమున్నది. కొందఱు దీనిని జైనమతాచార్యులగు తీర్థంకర స్వామితోఁ బోల్చుచున్నారు. కొందఱు శైవ స్వామిగా నెన్నుచున్నారు. గుహాముఖంబున ద్వారపాలకుల బొమ్మ లున్నవి. వానిని జైనరూపములని చెప్పుచున్నారు.

జయపురము, బస్తరు, నవరంగపురము, బిసంకోట మొదలగు నిప్పటి ఏజన్సీ భాగములలో నప్పుడప్పుడు శిలాశాసనములు చిక్కుచునే యున్నవి. ఈ భాగమంతయు జయంతి క్షేత్రములోనిదే. నలవంశీయుల యాంధ్రలిపితో నున్న శాసనమొకటి రెండేండ్ల క్రిందట పొడగడా కొండపై బండమీద చెక్కబడినది కనుగొనబడినది. రాణక యోగీశ్వరుని సంస్కృత శాసన మొకటి కనుగొనబడినది.

ఇంకఁ బెక్కు శాసనములు చిక్కనున్నవి.

8. గార్గేశ్వరుఁడు:—చీపురుపల్లికి సమీపమునగల గరుగుబిల్లి " దేవుని కొండ " గుహలో వెలసియున్న లింగమూర్తి. గర్గమహామునిచే బ్రతిష్ఠితమని పురాణోక్తి.

9. బ్రహ్మలింగేశ్వరుఁడు:—వరాహానదీ

తీరమున బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠితమని స్థలమహాత్మ్యము నుడువుచున్న లింగమూర్తి. నరసీపట్టణమునకు క్రోశమాత్ర దూరముననున్నవాఁడు. ఇచ్చట వరాహానది యుత్తరముగ గొంతవఱకు బ్రవహించుటంజేసి, "ఉత్తర వాహిని" యనియు, దేవాలయ ముఖద్వారము పశ్చిమముగ, కాశీవిశ్వనాథాలయముంబోలె యుండుటచే నీమూర్తి విశ్వేశ్వరునింబోలె పూజనీయుఁడనియు, మఱియు నిచ్చట పూర్వయుగమున బలిచక్రవర్తిచేఁ జేయఁబడిన నూరు యజ్ఞములలో నొకటి పూర్తి చేయఁబడెననియు, గావున నీ స్థలము కాశీక్షేత్రముతో తుల్యమని పెద్దలు వాక్రొనుచున్నారు. ఈ పుణ్యస్థలమంతయు, వారణాసిం బోలియుండుటచే నీస్థలమునకు గూడ మణికర్ణికాఘట్టము, క్షేమేశ్వరఘట్టము "బలిఘట్ట" మని బ్రహ్మచే నామకరణ మొనర్చబడినది.

10. పాతాళేశ్వరుఁడు :—గొలుగొండ కొండలలో (గొల్లకొండలు) యాదవరాజులచేఁ బ్రతిష్ఠించబడిన లింగమూర్తి.ఇచట మూడు దేవళములు కృష్ణశిలానిర్మితములును,చిత్రవిచిత్ర శిలావిగ్రహోపేతములును గలవు. ఇచటి పాతాళగంగను ప్రస్తుతము "లోతుగెడ్డ" యని వాడుచున్నారు. దేవాగారపు స్తంభములలో రెంటిపైని చాళుక్య శాసనపు లిపినిబోలిన శాసనము లున్నవి.

11. నగ్నేశ్వరుఁడు:—విష్ణువర్ధన మహారాజు శాసనములో (చీపురుపల్లిలోఁ జిక్కినది) నుదహరించఁబడిన "దిమిలె" గ్రామమున ఎలమంచిలికి సమీపముననున్న ప్రాచీనలింగమూర్తి-అగస్త్య ప్రతిష్ఠితము. ఆముని కొసంగిన వరముచొప్పున పార్వతీపరమేశ్వరులు దిగంబరులైయున్న సమయమున నాతఁడొనరించిన ప్రార్థనమున ప్రత్యక్షమగుటచే నగ్నేశ్వరనామము సార్థకమైనటుల బురాణగాథ కలదు.

12. సిద్ధేశ్వరక్షేత్రము :—ప్రస్తుత పు సర్వసిద్ధి తాలూకా, వీరవల్లి తాలూకాలో గొంతభాగము, గొలుగొండలోఁ గొంతవఱకు నీ క్షేత్రనామమున వ్యవహరించఁబడుచుండెను.

మధ్యమ కళింగరాజ్యమునకు క్రీ॥శ॥ యెనిమిదవ శతాబ్దమున రాజధానిగనున్న సర్వసిద్ధిచే నీపేరు దీనికి గలిగె.

నగ్నేశ్వరుడును, యిచటికి గొంత దూరమునగల నూదికొండనొద్దనున్న మహిషాసుర మర్దనీ జీర్ణాలయమును, పంచదార్ల కోటిలింగములును, వోడవరపు గౌరీశ్వరుఁడును, కేశవస్వామియు, ఎలమంచిలి గోపాలస్వామియు నీక్షేత్రములోని మూర్తులు. చాళుక్య లీప్రాంతముల నేలుబడి చాలించిన పిమ్మట, గొల్లరాజుల కివి జిక్కినవి. కొంత కాలమునకు దిక్కుమాలి యింక కొన్ని నామమాత్రావశేషములైనవి.

13. పంచదారా కోటిలింగములు:—పూర్వచాళుక్యులచేఁ గట్టబడిన ముఖమంటప ప్రాకారములుగల శివాలయము బహు పురాతనమైనది. కోటిలింగములనుటయేగాని యొక లింగాకృతినే 12 భాగములుగఁ జేసి భాగ మొక్కంటికి 85 మూర్త్యాకారములుగ చెక్కించఁబడినవి. ఈ క్షేత్రభాగము గూడ జయసింహ వల్లభచక్రవర్తినాటికే పేరువడసియుంటచే బహుప్రాచీనమని చెప్పనొప్పు శైవక్షేత్రమయియున్నది.

14. గోపాలస్వామి:—పురాతన ప్రశస్తి

గల యెలమంచలిలో నిపుడు "నూకిపాప కొండ యనుపేర నొప్పు "గొల్లకోట" కొండ క్రిందభాగమున చిన్న దేవాలయ ప్రాకారములలో నున్న మూర్తి- ఈ స్వామిని, కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడదేవుని మంత్రియగు నండూరి కొమ్మనామాత్యునిచే క్రీ॥ శ॥ 1070 ప్రాంతమున ప్రతిష్ఠింపఁబడినటుల గ్రంథాధారములున్నవి- ఈ మంత్రి శిఖామణి 32 విష్ణుప్రతిష్ఠలు గావించెనని మంచెనకవి చెప్పుచున్నాఁడు- ఇచట పూర్వ చాళుక్య చక్రవర్తుల నాణెములు, క్రీ॥ శ॥ 663-672 నాటివి దొరికినవి. వర్షాకాలమునఁ జిక్కుచుండును.

15. వేంకటేశ్వరస్వామి- ఉపమాక:— ఎలమంచిలి కేఁడు క్రోశముల దూరమునగల యీ యాలయములు రెండు శ్రీకాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారి కాలమునఁ (క్రీ. శ. 1770) గట్టబడినట్లు చెప్పుదురు. తిరుపతిలో నెట్లు త్సవాదులు జరుగునో యట్లు ప్రతి సంవత్స రాది నిట జరుగుచుండును. వైజర్సు అప్పయ కవి చెప్పిన "వేంకటేశ శతక" మీ స్వామికి కృతిగా వెలయుచున్నది.

16. కేశవస్వామి- చోడవరము:-- ఇదియు నండూరి కొమ్మనామాత్య ప్రతిష్ఠిత ద్వాత్రింశ ద్దేవాలయములలో నొకటి. కాలక్రమమున జీర్ణించిన యాలయమును క్రీ. శ. 1467లో మహామండలేశ్వర ప్రతాప వల్లభరాయ భూపాలుఁడు తిరిగి కట్టించి నటుల శాసనము లిందు గలవు-

17. ధర్మవరము- సన్యాసయ్య:— దీని చరిత్రము చిత్రము. ఇది శృంగవరపు కోటకు క్రోశమాత్రదూరమున నున్నది. ఇది పూస పాటివారి ప్రాంతముల నడుగిడకపూర్వమే ప్రసిద్ధిలో నున్నది. ఒక సన్యాసి తన యవ్వన కాలమున నిట "సంతాన గోపాల యంత్రము"ను స్థాపించెను. సంతానము గలుగునను నమ్మకమున్నవారెల్లరీ గుడికిఁ బోయి యంత్రమును బూజించి యభీష్టముల బడయుచుందురు. పుట్టిన బిడ్డకు "సన్యాసి" పేరుంచుదురు. కావుననే యీ ప్రాంతముల సన్యాసయ్యపేరు చాతుర్వర్ణములలో విశేషించి వాడబడుచున్నది.

18. విశాఖేశ్వరుఁడు:— ఈ లింగమూర్తిని క్రీ॥ శ॥ 1070-1119 వఱకును రాజ్యము చేసి, అనంతవర్మ కాలములో గళింగముపై దండెత్తివచ్చిన కుళోత్తుంగ చోళదేవచక్రవర్తిచే సింహాచలమునకు నాలుగు క్రోశముల దూరమునగల విశాఖపట్టణమున ప్రతిష్ఠింపఁబడినటుల శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు. పూర్వమిద్దానికి "కులోత్తుంగ చోడపట్టణము" అనియు, వర్తకస్థలమనియు, వైష్ణవాలయములు కొన్ని గలవనియు, శాసనములు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. క్రీ. శ. 1750 వరకు విశాఖేశ్వరు నాలయ ముఖమండప గోపుర ప్రాకారములు సముద్రతీరమున విరాజిల్లుచున్నట్లును, "ధనపండావారు" మొదలగు వర్తకులీ స్వామికి భోగరాగములు జరుపుచుండిరనియు వృద్ధులు వాకొనుచున్నారు.

ఇపుడు విశాఖేశ్వరుఁడు సముద్రమున దేవాలయ సహితముగ మునిగి యున్నాఁడు. స్థలమునకు మాత్రము నేటికిని "తీర్థపు రాళ్లు" అనుపేరు చెల్లుచు పర్వదినముల సముద్రస్నానమునకు పేరు బడియున్నది.

"ఓర్మి"(Orme) చరిత్రకారుఁడిచ్చిన క్రీ.శ. 1758పు విశాఖపట్టణపటమునుమనము నిదానించి చూచితిమేని, విశాఖేశ్వరునాల

యముగల స్తలమునకును, సముద్రమునకును సుమా రొక మైలు దూరముండెనని యూహింపవచ్చును.

ఇంక నీ వరాహక్షేత్రమున బెక్కు శైవ, వైష్ణవాలయములు 18 వ శతాబ్దము నాటివి గలవు. పూసపాటివారి పూర్వులచేఁ గట్టబడి పోషింపఁబడుచున్న దేవళము లంతగా కానరావు. ఉన్నను, స్థలపురాణములు లేనివై యున్నవి. పుష్పగిరి గోపాలమూర్తి, జాఘజనార్దనమూర్తి, విజయనగరము రామలింగమూర్తి, సాలూరు మాతృభూతేశ్వర పంచముఖేశ్వరుడు, బొబ్బిలి గోపాలమూర్తి చోడవరము గౌరీశ్వరుడు, పేరొందిన మూర్తులు కలవు. గౌతమీక్షేత్రమునగల పుణ్యస్థలములు తృతీయభాగముగ వ్రాయఁబడును.

విచిత్రస్థలములు

1. వజ్రగడకోట:—యూనవ రాజపురవరాధీశ్వరుడని పేరు గాంచిన గొల్లకొండ (గొలుగొండ) గొల్లతేనిచే రెండు కొండల నడిమిని దండిగాఁ గట్టఁబడిన బ్రహ్మాండమగు కొండకోట. నరిసి పట్టణమున కారుమైళ్ల దూరమున గలదు. ఒడ్డెవాడ (ఇప్పటి వడ్డాది. మాడుగుల జమీదారీ) పురాధ్యక్షునిచే నిర్మాలము గావింపఁబడినది. వర్షాకాలమున నీదుర్గమధ్యప్రదేశమున చిన్న బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును. కోట గోడలలో నొక దానిపైని 12 వ శతాబ్దపు టాంధ్రలిపితో గొన్ని శాసనములున్నవి.

2. బొజ్జకొండ కోటిలింగములు:—అనంతగిరికొండల కారేడు మైళ్లదూరమున గల విశాల విచిత్ర గుహాముఖమున, గోస్తనీ ప్రవాహముచే గలిగిన స్ఫటిక శిలాకారములచే లింగములుగ భావించి శివరాత్రి నాఁ డుత్సవములు చేయుదురు.

ఇచ్చటనీప్రవాహముచిత్రముగనెత్తైన ప్రదేశమునుంచి "పెద్దగుండమను" దానిలోబడి అంతర్ధానమై తిరిగి 3, 4, వందలడుగులకు క్రింద నుంచి ప్రవహించుచుండును.

3. మత్స్యగుండము:—ఎంౘికా కొండల నంటి ప్రవహించు మాచేరు. (మత్స్యనది) పాడేరున కారు మైళ్లదూరమున నున్నది. ఇచటి నదీ ప్రవాహముద్దండ గండశిలల నడుమ నిమిడియున్నచోటనే మన వారు "మత్స్యగుండ" మనుచున్నారు.

ఇందతిరమ్యములగు చేపలున్నవి. వానిని మాడుగుల రాజులు పెంచుచున్నారు. చూచుటకు మనోహరముగానుండు నీచోట శివరాత్రి యుత్సవములు జరుగుచుండును.

4. సూదికొండ "కాశీబుగ్గలు"—సర్వసిద్ధితాలూకా దక్షిణభాగమున గల కొండమీదగల రెండుగుండములు—ఇచట శివరాత్రి యుత్సవము జరుగుచుండును. జీర్ణాలయమును, కొన్ని తెలుగు లిపితో నున్న శాసనములును, లెక్కలేని రాబొమ్మ ముక్కలును నిచటగలవు.

5. రాచబండ:—ఎలమంచిలికి నాల్గు క్రోశముల దూరమునగల రాయవరము శ్రీకృష్ణదేవరాయుల, ఉత్కళదండయాత్రా చిహ్నముగ క్రీ. శ. 1510-15 లోఁ గట్టబడి నటుల నచటి బండరాతిపైని చెక్కబడియున్నది.

6. భీమునిగద:—ఎలమంచిలికి పశ్చిమ భాగమున నాలుగు క్రోసులదూరమున గల యుప్పలాము గ్రామమున గల రాతికంబము

ఈ స్తంభము మూడడుగుల వలయమును, ఆర డుగుల యెత్తునుగలిగి లింగాకారముగ నున్నది. మనవారు భీమబకాసుర సంగ్రామమును దీనికి ముడిపెట్టుచున్నారు. ఇదెంత లోతుగ బాతపడినదో చూచుట కచ్చటి మాలలు భయపడుచున్నారు. ఈ లింగము వెలివాడలో నున్నది.

ప్రసిద్ధ గ్రామదేవతలు

అనకాపల్లి-నూకాలమ్మ:—క్రీ. శ. 1740-50 న శ్రీకాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారిచే గొల్వఁబడి, యిప్పుడు గోడేవారి ధర్మకర్తృత్వమున విరాజిల్లుచున్నది. ప్రతి సంవత్సరాదిని యుత్సవము జరుగుచుండును.

మరుపిల్లి-ఎల్లమ్మ:—గజపతి నగరమునకు సమీపమునగల యీ దేవత "గంప శిరులు", "గాలపుశిరులు" పండుగలకు ప్రసిద్ధి జెందినది. గాలపుశిరులం జూడ వేలకొలఁది ప్రజ లచ్చోటునకు బోవుచుందురు.

గూడెము-సాంబారమ్మ:— పూర్వము యాదవరాజులని పిలువబడుచుండు గొల్లరాజేంద్రుచే నిర్మింపఁబడి, గొల్లకొండ [ప్రస్తుతపు గొలుగొండ]కు ననతిదూరమున గల బోడకొండపై వెలసియున్న ప్రత్యక్ష దేవత. ఈ మహాకాళికా మహాత్మ్యమును గూర్చి మన తెల్లదొరలు సహితము మెచ్చుకొనుచున్నారు. కొందఱు పరీక్షించి నష్టపోయిరి.

కురపాము - పైడిమారమ్మ:—వైరిచర్లవారికి క్రీ. శ. 1676 సం॥రమున జయపురాధీశ్వరుఁడగు విశ్వంభరదేవుగారి వలన నొసంగబడిన దేవతాస్వరూపిణి-కోటశక్తి.

ఇంక పోలెపల్లి, విజయనగరము, ధర్మవరము, మామిడివాడ, పైడితల్లి అమ్మవార్లును ఎలమంచిలి చందాలమ్మ, కొర్లాము తాడెమ్మలోనగు మహాత్మ్యముగల గ్రామదేవతలెన్నియో ప్రతి సంవత్సరోత్సవంబులచే విరాజిల్లుచున్నవి.

శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము

శ్రీయుత ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రిగారు.

శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము శ్రీస్కాందపురాణమందుత్తరఖండమందగస్త్య షడాననసంవాదరూపకంబుగాసంస్కృతభాషయందు దొమ్మిది అధ్యాయములుగాజయంతీ క్షేత్రమహాత్మ్యమనుపేర రచింపబడియున్నది. దీనిని కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రియను కవివరుండాంధ్రభాషయందు పద్యకావ్యముగా రచించి ముద్రింపించి యున్నాడు. నేటికి సుమారు యేబదిసంవత్సరము లయినది. అనగా క్రిందటి ధాతృ సం॥ర ఫాల్గుణ శు ౧ బుధవారం. అచ్చుప్రతులు విశాఖపట్నములో గరుడా సుందరామయ్య గారిచే స్థాపింపబడిన శ్రీ వేణుగోపాల ముద్రాక్షరశాలయందు దొరకవచ్చును. మరియు నాకాలమందు సంగ్రహించబడిన ప్రతులు యెచ్చటెచ్చటనో కొందరివద్ద గలవు. పద్యకావ్యముగా నుండిన యీ క్షేత్ర మహాత్మ్యమును సులభ శైలిని తెనుగు వచనంబున కథారూపకంబుగా సకల జనులకు వెల్లడిచేయమని నన్నొక భక్తుడు ప్రేరేపింప నేనీకథ వ్రాయ నుద్యమించితిని. సంస్కృత భాషయందున్న శ్లోకములలోను తెనుగు నందున్న పద్యములలోను అచ్చుప్రతులలో ననేక వర్ణనాంశములున్ను, దైవ ప్రార్థనాంశములున్ను కలవు. వాటిని విస్తరించి వ్రాయుటకు శక్తిచాలనందులకు సంక్షేపముగా నేనీ కథమాత్రము యెల్లరకుం దెలియ తెనుగున వ్రాసితినిగాన దీనియందు తప్పులున్న నన్ను మన్నించి దీనియందుండు భక్తిరసమునే గ్రహింతురు గాక యని వేడుచున్నాను.

2. ఈ క్షేత్రము గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి పట్టణమునకు నైరృతి దిగ్భాగమందు యిరువదిమైళ్ళ దూరమందు వంశధారనది తూర్పుతీరమందున్నది. ఇది శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి యధికారము క్రింద నున్నది. ప్రతిసంవత్సరము మాఖబహుళమందు జరుగుచుండు మహాశివరాత్రి యాత్రకు యీ క్షేత్రమునకు బహుదూరమునుండి అనేక వేల జనులు పోవుచుందురు. ఈ మహాశివరాత్రి దినమందు జనులు వేకువజామునుండి వంశధార నదీస్నాతులురయి శ్రీ ముఖలింగేశ్వర దర్శనము చేయుచుందురు. దినమంతయు అభిషేకములు, పూజలు విశేషముగా జరుగుచుండును. రాత్రి లింగోద్భవకాలమం దనగా రెండు జాములకు శ్రీముఖ లింగేశ్వరస్వామి వారికి స్నానము, పూజ, ధూప, దీప భోగ, అర్చనాది విధులన్నియు శ్రీ రాజావారి ఉద్యోగస్థులు జరిపింతురు. కొన్ని వేళలయందు, శ్రీ రాజావారు స్వయముగా, విచ్చేసి తమయెదుట శ్రీ స్వామివారి పూజాదివిధుల నన్నిటిని విధ్యుక్తముగా జరిపించుచుందురు. అప్పుడు దర్శనార్థమై వచ్చిన భక్తులందరు నృత్యగీత వాయిద్యములతో స్వామి ననేక విధముల భజియించుదురు. ఆరాత్రియంతయు అనేకులు జాగరము చేయుదురు. గ్రామమందనేకచోట్ల జాగరము

చేయువారి కనుకూలములగు ఆటలు, పాటలు దర్శనీయ చిత్రములు కలిగి యుండును. ఉపవసించిన బ్రాహ్మణులకు శ్రీ రాజా వారి సత్రములో మరునాడు భోజనము జరుపబడును. ఈప్రకారము అమావాస్యదినమువరకు ఉత్సవము జరుగును. అమావాస్యదినమందు శ్రీముఖలింగస్వామి వారిని వాహన సహితముగా తీర్థముల రేవు అనే వంశధార నదీభాగమునకు ఉరేగింపుతో తీసుకొని వెళ్ళుదురు. అచ్చట యాత్రస్థులనేకులు శ్రీస్వామి సహితముగా చక్రతీర్థములాడుదురు. ఈతీర్థమందు దంపతులు స్వామియందే కాగ్రచిత్తులయి స్నానమాడిన యిష్టసిద్ధులు బడసి సౌఖ్యమొందుదురని భక్తులకు మిగుల నమ్మకము. ఇట్టి మహాక్షేత్ర మనేక కాలములనుండి దక్షిణ కాశియని ప్రతీతి బడసియున్నది. ఈక్షేత్రమునకును, కాశీ క్షేత్రమునకును, గల తారతమ్య మొక పూర్వగాథయం దీప్రకారము పుక్కిటి పురాణముగా తెలియబడుచున్నది. కాశీ క్షేత్రమున విశ్వనాథుని దేవాలయమున కగ్రభాగమందు గంగానది ప్రవహించుచున్నది. ఈముఖలింగ క్షేత్రమునకు పూర్వభాగమందు వంశధారనది ప్రవహించుచున్నది. ఆ హేతువునను ఈషద్భేదము యీక్షేత్రము కాశీ క్షేత్రమునకు సమానమని చెప్పుటకు వీలు కలిగియున్న దనవచ్చును. మరియు పూర్వ మొకానొక కాలంబున నొక బ్రహ్మర్షి అచ్చట తపం బాచరించు సమయంబున మందాకిని అచ్చట ప్రవహింపగోరి యాబ్రహ్మర్షిని మార్గంబు వేడి నిలిచియుండ, నతండు సంధ్యవార్చుచుండి "అసావాదిత్యో బ్రహ్మ" అను వేద మంత్రము నుచ్చరించుచూ, తన చేత నున్న యుదకమును వెనుక భాగముగా త్రిప్పినట్లు సూచన గ్రహించి, క్షేత్రస్థానమునకు వెనుక భాగమందు ప్రవహించి పోయినదని చెప్పుదురు. ఇదియొక పుక్కిటి పురాణమై యుండవచ్చును. గాని, అచ్చట తూర్పుదిగ్భాగముగా ప్రవహించుచుండిన యావంశధార నది వెంటనే పశ్చిమమునకు దిరిగి ముప్వాంకమై పారుచున్నది. దీనిం బట్టి చూడ, సంధ్యవార్చుచుండిన యామహర్షి యాజ్ఞ నంగీకరించి యుండవచ్చునని యూహించవచ్చును. ఇదిగాక తూర్పుభాగమందున్న క్షేత్రపాలకుని పద్మనాభగిరిని, తప్పించుకొని పోయిన దనవచ్చును. ఈకథ నేను బాల్యమందొకానొకప్పుడు నామాతామహునివలన క్షేత్రమం దుండగా విని యుంటిని.

3. ఈక్షేత్రము పంచక్రోశ విస్తారమై వంశధారనదీ పూర్వభాగమందు కళింగ పట్నమువరకూ వ్యాపించియున్నది. అచ్చట వంశధారనది సముద్ర గామియగుచున్నది. పూర్వ మీదేశము కళింగ రాజులకు రాజ్యస్థానమనిన్ని, కళింగ నగరము దానికి రాజధానియనిన్ని వాడుకగలదు. అచ్చటచ్చట దొరికిని రాగి శాసనములవల్ల యీహంశములు వెల్లడి కాబడుచున్నవి. ఈశాసనములు మన ప్రభుత్వమువారు సంగ్రహించి అచ్చు వేయించియున్నారు. ఇదియునుం గాక కళింగ రాజులు యీదేశమును పరిపాలించు కాలమందు నిర్మించిన కట్టడములుయొక్క రాతి మలకలు, వాటిపైని చెక్కబడ్డ శాసనములు, పెద్ద పరిమాణము గల యిటికలును, గురుతులుగా, ముఖలింగము, నగరికటకము, కళింగపట్నము

వరకూ అచ్చుటచ్చుట త్రవ్వబడిన ప్రదేశములయందు యిప్పటికిని కానవచ్చుచున్నవి. నగరికటకము అనే గ్రామము దాని పేరు వలననే కటకమునకు రాజధానియని సూచించుచున్నది. మరియు పర్లాకిమిడి శ్రీ రాజావారి కళాశాలలో నుపాధ్యాయులుగా నుండిన మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులుగారు 1893 సంవత్సరమున ఈముఖలింగ క్షేత్రమందుండు దేవాలయములలోని శిలా శాసనములను మిగుల పరిశ్రమ తీసుకొని, చదివి, వాటి కాల నిరూపణ కొంతవరకు చేసియున్నారు. వాటిలో కొన్నిటియందు అప్పటి గంగ వంశపు రాజులపేర్లున్ను, వారు నిర్మించిన దేవాలయములయొక్క కాలమున్ను తెలియవచ్చుచున్నది. ఇంగ్లీషుభాషలో నున్న "The Madras Journal of Literature and Science" అనే పత్రిక చూడవచ్చును. అప్పటి గంగవంశజులగు మహారాజులు మహాశైవ భక్తులయినందులకు నిదర్శనముగాను, వివాహముల గుర్తులుగాను చెక్కబడ్డ రాగి శాసనములు అచ్చుటచ్చుట దొరికియున్నవి. బ్రాహ్మణులకు ఆశాసనములు సమర్పించు కాలమందనేక భూదానము లొసంగినట్లు వానివలన కనుపించుచున్నది.

శ్రీముఖలింగ క్షేత్రకథాప్రారంభము.

1. ఈ క్షేత్రమహాత్యము శ్రీ స్కంధపురాణోత్తరఖండమందు అగస్త్యషడానన సంవాదమని తొమ్మిది అధ్యాయములుగా విస్తరింపబడియున్నది. నాలుగు యుగంబులం దీక్షేత్రము క్రమముగ 1 గోవిందకాననము, 2 మధుకేశ్వరము, 3 జయంతీ క్షేత్రము, 4 ముఖలింగక్షేత్ర మను నాలుగు పేర్ల జెప్పంబడియెను. కోటిలింగంబులు యీపంచక్రోశమందు బ్రహ్మనిర్మితంబయి యున్నవనియు, అందు ప్రధానలింగంబునకు ముఖంబు కలిగియుండుటం జేసి ముఖలింగ మను నామధేయం బమరియున్నది. మరియు ప్రధానలింగంబగుటం జేసి ముఖలింగంబనియు కూడ నర్థంబు ప్రతిపాదితం బయియున్నది. క్షేత్రపాలకుం డగు శ్రీపద్మనాభమూర్తి గిరిశిఖరంబందుండుటం జేసి యాగిరి పద్మనాభగిరి యనంబడుచున్నది. తద్గిరి ప్రాంతప్రదేశమం దనేక వృక్షరాజి ప్రకాశించుచు, మధువృక్షములు మిగుల గలిగి శ్రీశంకరుని కుత్పత్తిస్థానము మధువృక్షమూలమయినందుల స్థానము మధుకేశ్వరమనియు నుతువబడుచున్నది. శబరు లనేకులు యిప్పటికిని యాపర్వత సమీపమునందు వసియించియున్నారు. ఈశబరుల వృత్తాంతమికముందు చెప్పబోవు కథయందు పురాణోక్త ప్రకారము తెలియజేయుచున్నాను.

2. పూర్వ మొకానొక కాలమందు వింధ్యపర్వతమునం దగస్త్యమహర్షి తపస్సు చేయుచున్న సమయమున నతని యనుగ్రహమునలన యాపర్వతము మితిమీరి వృద్ధి పొంద నారంభించినది. సూర్యగమన నిరోధమునకు దేవతలందరు భయము నొంది అగస్త్యమహర్షిని ప్రార్థించిరి. ఆయన తపస్సు చేయుచుండిన ప్రదేశము కాశీక్షేత్రమునకు సమీపమందుండుటంజేసి అచ్చోటు విడిచి దక్షిణదేశమునకు బోవ నంగీకరించెను. గాని, కాశీ, కాశీ, యని పలువరిం

నుచూ షణ్ముఖుండుండు మయూరాద్రిని చేరెను.

3. షణ్ముఖుండాఋషిని గని పూజించి యాతని నూరడించి కాశికి తుల్యమగు ప్రదేశము దక్షిణదేశమందు మహేంద్రపర్వతమునకు పశ్చిమభాగమందు గలదనిబోధించెను. అంత నామహర్షి ప్రీతినొంది, తానిదివరకు తపస్సు చేయుచున్నట్టియు, తన తపః ప్రభావమువలన అపరిమిత వృద్ధిం జెందిన వింధ్య పర్వతమును మరలగని, తన వియోగము వలన దుఃఖించుచూ, దంతమువలె భూమిపై ప్రాలి, నమస్కరించుచుండు యావింధ్యపర్వతము నూరడించి, తాను మరల నచ్చటకే తెంచు దాక "నీ వీ ప్రకారముండు" మని తన కరకమలము లాపర్వతముపై నుంచి తాను దక్షిణదిశకుం బోయెను. నాడానిగా యాపర్వతమట్లనే యుండినది.

4. షడాననునివలన తాను వినిన యీజయంతీక్షేత్ర కథా వృత్తాంత మెట్లనిన:-బ్రహ్మదేవుండొక్కానొక కాలంబునందు తనకు పూజార్హత గలుగవలయుననియు, తాను తపస్సు చేయుచుండు మహేంద్ర పర్వతప్రదేశము కాశికి తుల్యమగు క్షేత్రంబు కావలయుననియు కోరి, హరిహరుల గూర్చి శతవర్షంబులు తపం బొనరించెను. అప్పుడంతలకు వారు ప్రత్యక్షమయి అభిమతంబు వేడుమనిరి. బ్రహ్మయు వారలకు నమస్కృతు లొనరించి, తనకు లోకంబున పూజార్హత కావలయుననియు, తాను తపస్సు చేయు స్థానము జయంతాఖ్యను వారణాసికి సమానమగు క్షేత్రంబు కావలయుననియు వేడెను. కాలాంతరమున నట్లు కాగలదని చెప్పి వారు భయులును అంతర్ధానమొందిరి. బ్రహ్మయు తన నిజనివాసంబున కరిగె.

5. మరియు నొక కాలంబున తుంబురు నారదాది ఋషులందరు విష్ణు ప్రతిగా నొకయాగమును హిమవత్పర్వతప్రాంతమున గంగాతీరంబున చేయ నుద్యమించిరి. ఆయాగమును దర్శింప దేవేంద్రాది దేవతలును, మహాఋషులును, గంధర్వ, సిద్ధ, విద్యాధర, చారణులు మొదలుగాగల నందరు విచ్చేసిరి. వారందరు హరిహరులను రావలయునని ప్రార్థించిరి. వారు విచ్చేసిన పిదప, యజ్ఞము జరుగుచుండ యుమరగాయకులగు గంధర్వులు ఆకాశనమందు కామరూపంబుల దిరుగుచూ, గాన మొనరించుచూ, కౌతూహలంబున నుండగా, నచ్చటి శబర స్త్రీలు వారి దివ్యరూపములం గనిమోహితులయిరి. గంధర్వులును వారలయందు లగ్నమానసులయి వారలం గూడిరి. ఇది యంతయు యాగమునందున్న వామదేవ ఋషి చూచి వైష్ణవయాగ కాలంబున యిట్లొనర్చిన యీగంధర్వుల నందరిని శబరయోనులందు జనించుడని శాపంబొసంగెను. అందులకు వారు భీతాత్ములయి యమ్మునివేడ నతండు దనశాప మ్మమోఘమని జెప్పి యచ్చటికి విచ్చేసియుండు విష్ణుదేవుని పాలికిం బంపెను. వారును వచ్చి విష్ణుదేవుని ప్రార్థించిరి. అబ్జనాభుండును, వారల శాపవిమోచనంబొనర్చ నసమర్థుండయ్యును, ముందు రాబోవు కార్యంబు దలంచి వారిని శ్రీ శంకరు పాలి కనిపి ఆయనను ప్రార్థించవలయునని యానతిచ్చెను. శంకరుండును భక్తసులభుండు గావున, వారల దీనాలాపంబు లాలించి బ్రాహ్మణ శాపంబు దప్పదని నిరూపించి గంధర్వుల నందరిని వంశధారనదీ ప్రాగ్దిశ

యందు మాఘవవసంబున, శబరాలయము లందు జన్మింప నాజ్ఞ యిచ్చి ముందుకు తాను దర్శన మిచ్చెదననియు, తదుపరి శాపవిమోచనం బంది గంధర్వు లందరు తమ నిజస్వరూపంబుల నొంది తమ పదంబులకుం బోయెదరనియుం జెప్పి వారి ననునయించి పనిచెను. అది కారణంబుగా, పద్మనాభగిరి ప్రాంతమంతయు శబర నివాసమై యొప్పియుండెను. తుంబురు నారదులును తమ యజ్ఞమును యథావిధి సమాప్తినొందించి, అచ్చటి కేతెంచిన వారల కందరికిని తగిన సత్కారము లొనర్చిరి. పిదప నందరూ తమ నిజస్థానములకుం జనిరి. శంకరుండును, నాడాదిగా శబర వనాంతస్థంబునం దొక్క మధువృక్షమూలమునందు గిరిజా ప్రమథ గణసేవితంబుగా నవతరించి నివసించియుండెను.

6. ఇట్లగస్త్యునకు షడాననుండు బోధింప, శంకరుండు దన నిజస్వరూపంబున నెట్లు గంధర్వుల శాపవిమోచన మొనరించి రక్షించెనో యటు పిమ్మట వృత్తాంతం బెరింగింపుమని యడుగ, షడాననుం డిట్లనియె:—వంశధార నదీతీరమ్మున పద్మనాభగిరి ప్రాంతమందు విస్తృతారణ్య మొకటి గలదు. ఆయరణ్యము తాపసులకు సుభావహమై, లక్ష్మికి నివాసమై యొప్పుచుండును. అది శార్దూల, వరాహ, భల్లుకాది మృగాకీర్ణమై, వనచూత, అర్జున, పనస, అశోక, తమాల, జంబూముఖ వృక్షోపశోభితంబై యుండును. అందు శాపోపహతులగు గంధర్వు లందరును శబరాలయముల జన్మించి యుండిరి. వారిలో నొక డధిపతియై చిత్రగాయకాఖ్యుడై వెలయుచుండెను. ఈతని సద్గుణంబులు వర్ణింప బ్రహ్మదేవునికైన తరంబుగాదు. అది యెట్లనిన:—తనతోడి వనచరు లెల్లరు మృగయాసక్తులయి తాము కొట్టితెచ్చిన జంతువుల నెల్ల తమ యధిపతి యొద్ద కానుకగా నొసంగుచుండ, చిత్రగానము చేయుచుండిన యతని గానము వినగానే చచ్చి పడియుండిన జంతువులన్నియు పునర్జీవితములయి పరుగెత్తి పోవుచుండినవి. ఇట్లతని నందరూ నామసార్థకుడవని స్తోత్రము చేయుచుండిరి. చిత్రగాయకుండును నూతన వనచర పరివారంబుతో సుఖంబున రాజ్యంబు చేయుచుండెను.

7. ఇట్లు కొంతకాలంబు గడచిన పిమ్మట ఒకనాటి మధ్యాహ్న వేళయందు, యెండ వేడిమిచేత ముఖము వాడి, నిట్టూర్పు లూర్చుచూ నొక స్త్రీ చెమటచేత దన పయ్యెద దడువ, దన యురోజముల గుట్టుబట్ట బయలగునట్లుగా మిగుల లావణ్యముతో నచ్చటికి వచ్చి చేరెను. అప్పుడు చిత్రగాయకుండామెను జూచి మరుశరమ్ములు దన హృదయమ్మున నాట మోహితుడై యామెతో నిట్లనియెను:—

"ఓ! వనజాయతాక్షీ! నీవు భయమించుకయుం జెందక, నానావిధ క్రూరజంతు సమూహము సంచరించుచుండు యీవనమున కొక్కతె వేలవచ్చితివి" అని యడిగెను. మరియు, "నీవు దేవ, మనుష్యవర్గములలో నెవ్వతెవో తెలియజేయుము" మన, సందులకామెయు, "ఓ శబరవల్లభా! గమనంబున మిగుల డస్సితిని. యేమియుం జెప్పజాలను. తృష్ణ పాన లధిక బాధకలిగించుచున్నవి. నాపాలిటిదైవమే యిప్పుడు నిన్నుం జూపినాడు. గాన, నీవేమయిన యిప్పుడు నాకొసంగిన,

దేవార్చనచేసి వచ్చి పిదప నావృత్తాంతము దెలిపెద" ననెను. అందుల కాశబర నాయకుండు తానింటికి వేవేగజని, తన నిజ భార్యను బిలచి యావృత్తాంతమంతయుం దెల్ప నాశబర నాయకుని భార్య, మంచి బియ్యము, కందమూలఫలంబులును సమర్పించగా నామె వాటిని వంశధారానదీ తటమ్మునకుం గొనిపోయి, యొక్క మఱ్ఱిచెట్టు నీడ గ్రింద బెట్టి, సుస్నాతయై, శుచి వృత్తి పాకముజేసి, శివునకు ప్రీతితో పూజలొనర్చి, నైవేద్య మాచరించి, పిమ్మట భుజించినదాయెను. మఱియు కొంత తడవు మార్గాయాసముం దీర్చుకొనుటకై విశ్రమించి, పిదప తనకై యెదురు చూచుచున్న శబర నాయకుని వద్ద కేతెంచి, తన వృత్తాంత మాతనితో నిట్లని చెప్ప దొడంగెను.

8. "ఓ! శబరనాయకా! శ్రీశైలమును నొక మహాక్షేత్రము గలదు. అచ్చట స్త్రీ, పురుషు లందరూ జ్ఞానమార్గ విజయులయి అద్వైతామృతచిత్తులయి యుందురు. అమ్మహాక్షేత్రమందు వసియించు జంగమాన్వయజాతిలో బుట్టినదానను. యౌవనము మొదలుగా జ్ఞానమార్గవిజయ మభ్యసించి శివమంత్ర రహస్య ముచ్చారణచేయుచూ, చిత్కళా యను పేర బరగుచుందును. ఇట్లు శీలము దప్పక, ఏకచింత దొరంగి వర్తించు నావర్తనము జూచి, సహింపజాలక బాంధవులు యెవేళల నన్ను వృధానిందచేయ సహింపజాలక, కాశికి బోవదలంచి మార్గస్థులతోడ సింహాచలము దాక నడిచి వచ్చితిని. వారలు ముందుగబోవ, మార్గంబు దెలియక తిరిగి, తిరిగి, దైవవశంబున నిచ్చటికి వచ్చిచేరితిని. కావున దారిదెల్పుము'' అన నతండు, "నీవెక్కడ, కాశి యెక్కడ. నీవాడు మాట పడుచు మాట" అని పరిహాస మొనర్చెను. తన జాతి భార్యయగు చిత్రియును తన్నుం జూచి సమ్మతించుననియు, కావలసినది యెల్ల సమకూర్చి యిచ్చెదననియు, నచ్చట వసియించి యుండుమనియు బోధించెను. చిత్కళయును తన పూర్వజన్మ కర్మానుసారమున చిత్రగాయకునియందు దన మనస్సు కరగ గాంభీర్యముతో నిట్లని యుత్తరం బిచ్చెను. "నీకు జాతి భార్య గలదు. నీయింటనుండి నేను భోజనాదులు జరుపుచూ శివుని సేవ చేయజాలను. గాన, నాకొక్క వేరుధామముం బొసంగిన, "భావేహి దివ్యతేదేవ" అని కాశికిం బోవ మాని యిచ్చట నుండెదను" అందుల కాతండు సమ్మతించి యామె కోరి నట్లొనర్చెను. చిత్కళయు చిత్రగాయకునియందు ప్రీతిగలదియై తన భావమునందు శివుని నిల్పి అచ్చట కాపురం బుండెను.

9. చిత్రగాయకుం డిట్లు జంగమ స్త్రీ లోలుండగుటకు నెంతయు వగచుంది చిత్రియను నతని జాతి భార్య నతనితో నిట్లనియె. "ఓశబరనాథా! జాతి భార్యను నేనుండ సవతి నొక్కతె దెచ్చి దానిం గూడి యుండుట తగునా!" యని కోపంబున బలుక నాతండు భార్యతో నిట్లనియె! "ఓ చిన్నదానా! నీవెందుల కలిగియున్నావు. మార్గంబు దప్పి వచ్చిన స్త్రీని పాలించుట న్యాయము కాదా. భూమియందొక పురుషున కిద్దరు భార్య లుండలేదా! ఎందుకు నీవు నాతో వృధా వాదించెదవు. కులవృత్తిగా దంటివా, శ్రీశంకరుం డెట్లు గంగను వరియించి దెచ్చి దానిని తన శిరంబుపై బెట్టు

కొనియెను." ఇట్లు చిత్తికిం జెప్పి, నీయింట నొక్కనాడును, దానియింట నొక్కనాడును క్రీడల జరుపుదు''నని భార్యను సమాధానపరిచి సుఖంబున నుండెను.

10. ఇట్లు కొంత కాలంబు గడచిన పిమ్మట చిత్రగాయకుం డొకదినంబున తన యింటికి సమీపమందు సతతంబును మిగుల పుష్ప సమృద్ధి గలిగినట్టియు, ఉన్నతమైనట్టియు, మధువృక్ష మొక్కటి చూచెను. ఆవృక్షమును తన భార్య లిద్దరికిం జూపి "వనితలారా! ప్రతిదినంబును యీచెట్టు క్రింద రాలునట్టి పుష్పములను మీరిరువురును యేరి తీసుకొనిపోయి అమ్ముకొనిన యాక్రియధనమువల్ల మీకు జీవనాధారము జరుగు"నని చెప్పి ఆచెట్టుశాఖల రెండింటిని యిరువురకునూ పంచి యిచ్చెను. అందు దక్షిణశాఖ చిత్కళకును, ఉత్తరశాఖ చిత్తికిని వంతు వచ్చునవి. చిత్కళయు తన వంతుకు వచ్చిన శాఖ క్రింద ప్రతిదినమును కసవుబోదుడిచి, గోమయంబున నలికి, ముగ్గులుపెట్టి, ప్రభాతమున లేచి, ఈశ్వరుని దన మనంబున నిల్పి, యామధువృక్షమూలమం దున్న పుట్టలో పూజ లొనర్చుచుండినది. ఈప్రకారము చేయగా నామె దగు మధువృక్షశాఖనుండి కాంచన సుమములు గురియుచుండినవి. ఆపువ్వులను ఆమె యేరుకొని సమీపమందున్న సుమంతపుర నివాసియగు నొక వైశ్యునకమ్ముచుండినది. ఆక్రయ ధనమువలన గలుగు సమస్త వస్తువులు దెచ్చుకొని తన నిత్యకృత్యంబులు జరుపుకొనుచుండినది.

11. చిత్రగాయకుని కులసతి యగు చిత్తియును, తన దగు శాఖనుండి రాలిన పువ్వులను యేరుకొని చిత్కళ అమ్ముచుండిన చోటనే ఆవైశ్యునకే విక్రయించుచుండినది. ఇట్లిరువురును తమ తమ పువ్వులను విక్రయించుకొని నిత్యకృత్యములు జరుపుకొనుచుండ చిత్తి యొకనాడు వైశ్యునితో నిట్లనియెను:—"ఏమీ కోమటీ! మాయిద్దరి యెడల పక్షపాతమును జూపించుచున్నావు; నీకిది ధర్మమా! చిత్కళకు అధికముగా ధనం బొసగుచుందువు. నాకు కొద్దిగా నొసంగితివి. ఏమి"యని యడుగ నా కోమటి యిరువురు దెచ్చిన కుసుమములయొక్క భేదమును చిత్తికిం గనపరచెను. చిత్కళ దెచ్చిన పువ్వులు బంగారు వికారములుగా నుండుట చిత్తి వీక్షించి, నితాంతదుఃఖాక్రాంతయై యేమియు నెరుంగక, నిష్పక్షపాతశుద్ధాంతరంగుడగు నిజనాయకునియొద్దకు బోయి, యిట్లనివిలపించెను:—"ఓకీ! కిరాతనాథా! చిత్కళతో నీవు మెంత ప్రియముగా సంసారము చేయుచున్ననూ న్యాయముతప్పి, బంగారు పువ్వులను వర్షించుచున్న శాఖను చిత్కళ కిచ్చి వ్యాపారనిరర్థకము లయిన పువ్వులు రాలునట్టి శాఖను నాకొసంగితివిది నీకు ధర్మమా!" యని యడుగ, వీ రిరువురకుం బోరు లేకుండ జేయ నిద్దరి నిరాకరించి చిత్కళాభాగపు శాఖను చిత్తికిని, చిత్తిభాగపు శాఖను చిత్కళకును నొసంగెను. అట్లొసంగిననూ, మునుపటియట్ల చిత్కళాభాగమందు సువర్ణపుష్పములు పూయుచుండినవి. మధుపుష్పములుచిత్తిభాగమందు పూయుచుండినవి. ఇది చూచి చిత్తి కోపాక్రాంతయై చిత్కళా యేమేమోక్రియలు చేయుచున్నదని సహింపజాలక చిత్కళను కొట్టగా నామె శబరనాయకుని పాలికిం జని తన పాటెరుంగించెను. శబర

నాయకుండు చిత్తిని జూచి యో చపల చిత్తురాలా! ఒక్కించుకయును భయము లేక పూరకనే చిత్కళను కొట్టితివి. అది నీకేమి చేసినది. ఇట్టి తగవుమాలిన పని యేలచేసితివన, చిత్కళా మాయలు నీకేమి తెలియవచ్చును? దేశాటనము చేసి తుదకిట చేరిన దెంతటికైననూ తగియున్నది. అని పలికె చిత్తి తన భాగమందు మధుపుష్పములును, చిత్కళా భాగమందు సువర్ణపుష్పములును పూయుచున్నవని దెలిపి, వృక్షమంతయు తన కిచ్చి ఆమెను విడిచిపెట్టినయెడల తనవద్దనుండి తన్ను సేవింతునని నుడివెను. ఇట్లు చిత్తి పలుక, చిత్రనాయకుండు కొంతతడవు తన మనంబున చింతనొంది "ఏకమహిషీ ద్వభార్యాచ" యనగ యదార్థమయినదని తలంచి వీ రిరువురకును పరస్పర విరోధ కారణంబౌ మధువృక్షమును నిహాపించి దాని పొంతకేగి తన చేతి కుఠారంబున దాని నిలం బడనైచెను.

12. ఇట్లు వంగక కిన్కతోడ శబర నాయకు డావృక్షంబు ఖండించగా నావృక్ష మూల కోటరంబందుండి అనంతమైన మెరుపు తీగెల కాంతితో సమానగు యంటల మొక్కటి వెలువడి, కోటి సూర్యప్రకాశ మానమై రౌద్రాకారముతో భూమ్యాకాశంబులం గప్పి చూడ నశక్యంబయి, ముల్లోకములు నాక్రమించినది. అక్కాంతి ఫాలాక్షుని దివ్యతేజంబు గాన, శబరుడు చూడ జాలక వృక్షమూలమున మూర్ఛాగతుండై నేలంబడియెను. అతనిం జూచి చిత్కళ విస్మితమానసైయుండినది. చిత్తి యపుడు దుర్మతియై చిత్కళ తన పతిని జంపినదని, తన జాతి శబర బంధువులతో దెల్ప, వారలు దాని మాట నిజమని నమ్మి దుర్భిమానముతో మిగుల కిన్కబూని, చిత్కళను బట్టి వధింతుమనుచూ, శూలముద్గర, కరవాలములు మొదలగు నాయుధపాణులయి యేతెంచిరి. వారలంగని చిత్కళ తెలివి దెచ్చుకొని శ్రీశంకరు ననేక విధముల ప్రార్థించిన దాయెను. ఇట్లు వినుతించుచుండగా భక్తవత్సలుం డగు శంకరుండు, ప్రమథ వర్గము గొలువగా పార్వతీ సమేతుడై నిజ సాధనంబులం ధరించి వృషభవాహనారూఢుండై ప్రత్యక్షమాయెను. అప్పుడు శబరు లెల్లరు శంకరుని దివ్యతేజముగాంచి, శాపముం బాసిరి. చిత్రనాయకుం డంతట తెలివినొంది, గంధర్వుడై నిలిచి, పరమ దయాకరుం డగు శంకరుని బహు విధముల వినుతించి, తన నిజపదంబున కరిగె. మొదట శంకరుం డానతిచ్చిన రీతిని శబరు లందరికిని గంధర్వత్వము తిరుగా కలిగినది. బ్రహ్మయు, దేవేంద్రాది దేవత లందరును పుష్పవృష్టి గురియించిరి. దుంధుభిధ్వానంబులు చెలగినవి. శంకరు దర్శింప నందరు నట కేతెంచిరి. వారందరుం జూచుచుండ చిత్కళ శంకరుని దేహప్రభలో చేరి పోయినది. కావున భక్తి కసాధ్యమేమియు లేదు. దేవతలందరు శంకరుని బహు విధముల స్తోత్రముచేసిరి. ఆమధువృక్షము తనకు నివాసమయియుండి నందులకు తొలిజన్మమున నెట్టి తపం బాచరించెనో యని కొనియాడిరి. మూడులోకములను తరియింపజేయుచూ, యామధు వృక్ష కోటరంబున నివసించియుండుమని వేడి, కాశీయందు విశ్వేశ్వరాహ్వయముతో నుండి జనులకెల్ల ము[illegible] నొసంగు రీతిని యామధువృక్ష కోటరాంతరమున మధు

కేశ్వరాన్వయములో నుండుమని ప్రార్థించిరి. బ్రహ్మయు, విష్ణునివలన తన తపంబునకు మెచ్చి యిచ్చిన వరంబుచే, శుభ కార్యములయందు పూజార్హత పొందిన వాడాయెను. ఈక్షేత్రము కాశీ క్షేత్రమునకు తుల్యమయిన దాయెను. విష్ణుదేవుండును యీక్షేత్రంబున గిరిపై పద్మనాభ మూర్తియై క్షేత్రపాలకుండాయెను. బ్రహ్మయు శ్రీమధుకేశ్వరుని చుట్టూ కోటిలింగ ప్రతిష్టచేసి, విశ్వకర్మను నియోగించి యచ్చట నొక పురంబును, దేవాలయంబులను నిర్మించుమని యాజ్ఞ యిచ్చి చనియెను. విశ్వకర్మయు, అతివిచిత్రములగు సువర్ణమయ దేవాలయములను నిర్మాణము చేసెను. ఈ చిత్రగాయకునియొక్కయు, చిత్కళ, చిత్తి వీర్లయొక్కయు, మధువృక్షమం దావిర్భవించిన శంకరునియొక్కయు, విగ్రహములున్ను, శాపము బాసిన గంధర్వులయిన శబరులయొక్క విగ్రహములున్ను, గలరాతిపలుక శ్రీముఖలింగనాయకుని దేవాలయమందు ద్వారముపైని అమర్చబడియున్నది. క్షేత్రదర్శనార్థము చనుదెంచు భక్తులందరకును పూజార్లు యీచరిత్ర చూపించుచూ వారివలన దక్షిణలను గ్రహించుచుందురు.

13. షడాననుండీప్రకారము జయంతీక్షేత్రమహాత్మ్యమంతయును అగస్త్య మహర్షికిం దెలుప, నింకను యీక్షేత్రంబున నేయే తీర్థంబులు గలవు, వాటివిశేషంబు లెవ్వి, యని యడిగిన, షణ్ముఖుం డిట్లని వర్ణింప దొడంగెను. ఈపంచక్రోశమందు గోష్పాద మాత్రస్థలమయిననూ తీర్థమయి పరమపావనమై యొప్పుచున్నది. బ్రహ్మదేవుని యాదేశమువలన, నీపుడమిం గల సమస్త తీర్థంబులు ఇచ్చటికే తెంచి, యీ క్షేత్రమును ఉత్కృష్టతనొందించుచున్నవి. అందుగల తీర్థంబులను వర్ణింప నాకును తరంబు కాదు. అయినను నే నెరిగినంత మట్టుకు నీకుం దెలిపెదననెను. 1. జంబూతీర్థంబును, 2. కోటితీర్థంబును, 3. సోమతీర్థంబును, 4. సూర్యతీర్థంబును, 5. కౌబేరతీర్థంబును, 6. మంకణతీర్థంబును, 7. పిశాచమోక్షణతీర్థంబును, 8. పక్షిమోచనతీర్థంబును, 9. పద్మసరస్తీర్థంబును, 10. పద్మసంజీవనతీర్థంబును, 11. మలవిమోచనతీర్థంబును, 12. పుష్కరతీర్థంబును, 13. బిందుతీర్థంబును, 14. హంసతీర్థంబును, 15. గయాతీర్థంబును, 16. చక్రతీర్థంబును, మొదలుగా గల ననేక తీర్థంబులు గలవు. అందుకొన్ని తీర్థంబులు అచ్చట ప్రతిష్ఠింపబడిన లింగ నామభేదములు గలిగియున్నవి. వాటి మహాత్మ్యములను సంక్షేపముగా నిందు వివరించుచున్నాడను. సావధానుండవై వినుమని చెప్ప దొడంగెను.

జంబూతీర్థము

14. జంబూతీర్థము ముఖలింగమునకు దక్షిణభాగమందు గలదు. అచ్చట స్నానం బొనరించిన వాజపేయ ఫలము నొందుదురు. దీనికి జంబూతీర్థమని పేరుగలుగుటకు కారణంబేమనిన, నందులకు పురాతనమగు నొక యితిహాసముగలదు. కాశ్మీర దేశమం దొక భూసురుండు, దేవవ్రతుండను వాడు, కుటుంబ కలహమున విశ్వంబ శాశ్వతమని వైరాగ్యమొంది, శాశ్వతగతికై తీర్థ యాత్రలు సలుపుచూ, అనేక తీర్థములు సేవింపుచూ, శ్రీశైలముం జేరెను. అచ్చట

28970
UNIVERSITY OF HYDERABAD LIBRARY
1-9-87

నీలకంఠుని సేవింపుచూ కొంతకాలముండి ఫలముల కొరకై యొకానొక దినమందు వనంబునకుం బోయి, మిగుల నున్నతమును, ఫలభరితమును నగు జంబూవృక్ష మొకటి జూచి, దాని నెక్కి, ఫలములు కడుపార భక్షించి, వాటి బీజముల నుమిసెను. ఆబీజములు ఆవృక్షమూలమున తపంబు సేయుచున్న దుర్వాసుపై బడ, నతండు గ్రుక్కోపావేశంబున ఆ బ్రాహ్మణుని చండాలుడవగుమని శపియించిన, నా బ్రాహ్మణుండు భీతాత్ముండై వృక్షంబు డిగ్గి, దుర్వాసు పాదంబులపై బడి, రక్షించుమని ప్రార్థించెను. అంత, తన శాపమ్మమోఘమనియు దానివిమోచన విధి యెరింగింతునని శలవిచ్చెను. ఈయరణ్యంబున నుండు నొక్క శుష్క జంబూ కాష్టమును నీవు గొని, నిఖిల తీర్థంబులు సేవింపుము. ఎచ్చటనైన నాకాష్టము చిగిరించు నప్పుడు నీవు శాపవిమోచనం బందితివని యెరుంగుమనెను. అందుల కా బ్రాహ్మణుండు శుష్కజంబూ కాష్టముం బట్టి, నిఖిల తీర్థంబులం దిరిగి, యెచ్చటనూ నది చిగిరించ నందులకు పరితపించుచూ, తుదకు నీజయంతీ క్షేత్రముం జేరెను. అప్పు డతను శ్రీముఖలింగనాయకుని దర్శించి, తదంతిక దక్షిణ భాగమం దొక పద్మసరోవరముం గనుంగొని, శ్రమ నివారణార్థమందు మునిగెను. ఆక్షణంబ శుష్కజంబూ కాష్టము చిగుర్చుట గనుంగొని నాశ్చర్యము నొందెను. తనదు శాపవిమోచనమగుటకు సందియంబందుచుండ, వానితో ఆకాశవాణి యిట్లని పలికె:—

"ఓ! బ్రాహ్మణుండా యేల సందియం బందుచున్నావు? నీశాపవిమోచనం బాయె. ఈక్షేత్రము గౌరీనందనుని త్రిశూల ఘాతమ్మున కలిగి త్రైశూల[illegible] కూడ బిలువబడుచున్నది. జంబూనాథుం డను పేర శ్రీశంకరుం డిందుగలడు గాన, నతని సేవింపుమన, నంత బ్రాహ్మణుం డట్లొనర్చి, పూతాత్ముండై, తన నిజదేశమునకు బోయెను. కావున నిట్టి తీర్థము సేవించు వారికి పాపము లేదనియు, మరియు నెవ్వరేని శ్రావణమాస కృష్ణపక్ష చతుర్దసి దినమందు జంబూనాథుని సేవించిన, నతండు ప్రత్యక్షమగుననియు జంబూతీర్థ రహస్య మెరిగించెను.

కోటితీర్థము

15. ఇంకను, కోటితీర్థ మహాత్మ్యంబు వినవలయునని యగస్త్యుండు వేడ, షడాననుం డిట్లని చెప్పదొడంగెను. ఓ ఋషివర్యా! పూర్వయితిహాస మొక్కటి గలదు. అది యెట్లంటివేని, కైలాసగిరియం దొకనాడు పరమ శివుండు పార్వతీసమేతుండై తాండవము సలుపుచుండ, న వ్వేడుక చూచుటకై బ్రహ్మ, కేశవుండు, ఇంద్రాదులు, యక్ష, విద్యాధర, గుహ్యక, చారణసంఘంబులును, కశ్యప, మార్కండేయ, గౌతమ, వామదేవ, భృగు, భరద్వాజ మొదలుగాగల మునులును, అచ్చటికి విచ్చేసిరి. అప్పుడు దేవతల కోలాహలంబును, ప్రమదగణంబుల మృదంగాది వాద్యవిశేషముల రావంబును, గిరిగుహల యందు ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండెను. అట్టి సమయంబున వినాయకుండు మూషక వాహనారూఢుండై తన తండ్రిని దర్శింపను దేరునంతలో, దేవతల సమూహము నుండి మార్గము గానక తొట్రుబడి క్రింద బడెను. అది చూచి చంద్రుండు నవ్వ, గజముఖుం డది దెలసి కోపాన్వితుండై, చంద్రుని శ్వేతకుష్టురోగమున కృశించుమని ఘోర

శాపం బొసంగెను. ప్రతిశాప మివ్వ చంద్రుండు సమర్థుడయి యుండియు, తన తప్పు నాత్మయందు దలంచి, యేమియుం జేయ నేరక, వినాయకుని ప్రార్థించి కరుణగలుగు నట్లు విన్నవించెను. "ఓ! విఘ్నరాజా! క్షమించుము అపరాధమునకు మీరు నన్నిట్లు శపించుట ధర్మమా! మీ పాదపద్మముల యందు నిల్పిన భక్తిగలవాడను గాన శాప మోచనవిధి యెరిగింపు" మన, నత డిట్లనియెను:—"ఓ! వనజాహితుండా! మహేంద్రాద్రి చేరువ ప్రవహించు వంశధార నదీతీరంబున జయంతీక్షేత్రంబుగలదు. ఆక్షేత్రంబుననిర్మలం బగు కోటితీర్థంబు గలదు. మున్ను బ్రహ్మ దేవునివలన ప్రార్థితములయి పుడమియందు గల సమస్త తీర్థంబులు అచ్చటికి వచ్చి యున్నవి. గాన ప్రతిసంవత్సర మాఘమాసం బునందు వాటిని సేవించినవారికి ముక్తి నిచ్చు చున్నవి. నీ వందుల కేగి కృతస్నానుండ వయిన, శాపవిమోచన మొందగలవు." అని పలికిన, చంద్రుండు కోటితీర్థంబునకుం జని, యందు మునుగుచూ తప మాచరించు చుండ, దిశలు తిమిరాక్రాంత మాయెను. దేవత లందులకు భయము నొంది శంకరుని ప్రార్థింప, శంకరుండు ప్రత్యక్షమై చంద్రుని వరంబు వేడు మనియెను. చంద్రుండు శివునకు కృతాంజలియై యనేకవిధములు స్తోత్రము చేసెను. మిగుల దయారసముతో చంద్రుని శివుండు తన శిరస్సునందు ధరించినవా డాయెను.

సోమతీర్థము

16. మరియు సోమేశ్వరుండను నామ ధేయంబున నొక శివలింగప్రతిష్టచేయు మని శలవియ్య, నాప్రకారము చంద్రుండు డచట ప్రతిష్టించి చనియె. కావున నా డాదిగా, నీ సోమేశ్వరుని సేవించువారలకు క్షయరోగ నివారణం బగును. మరియు శ్రావణమాస సోమవారంబున సోమేశ్వరుని పూజించు వారలు శివమయు లగుదురు. మరియు నొక్క విశేషంబు గలదు. ఈ సోమేశ్వరుని పురో భాగమందు వంశధారతటంబున సోమతీర్థంబు గలదు. శివకరంబగు తత్తీర్థంబు నందవగాహ మొనర్చి సోమేశ్వరుని దర్శించిన, ఘోర పాతకము లణగును.

17. అగస్త్యమునీంద్రా! సోమేశ్వర భీమేశ్వరులకు సూటిగా నుత్తర దక్షిణభాగ ములయందు స్వప్నేశ్వరాఖ్య నొక లింగంబు గలదు. ఆ లింగంబును సేవించువారలకు దుస్వప్నదోషంబు లణగును. ఎవ్వరేనియు, నియమంబున నిరాహారులయి, జితేంద్రియు లయి, శ్రావణ ద్వాదశివాసరంబున సాయం కాలమున శివపూజావిధి నొనర్చి, "స్వప్నే శ్వరో మమ స్వప్నేకథయేచ్ఛ శుభాశుభం" అను మంత్రమును ఆత్మయందు జపము చేయుచూ నిద్రించిన నీశ్వరుం డతని స్వప్న మందు సాక్షాత్కరించి శుభాశుభ ఫలంబులను జెప్పును. దీని మహాత్మ్య మతిగోప్యంబు, యెవ్వరికిం దెలియ సాధ్యముకాదు గాన నీకుం జెప్పితిని.

18. ఇకమీాద భీమేశ్వరలింగ ప్రతిష్ట గూర్చి తెలియచేసెద, వినుమని, షడాన నుండు యీారీతిం జెప్పనొడంగెను:—"ఓ మునీంద్రా! ద్వాపరయుగంబున "పరిత్రా ణాయసాధూనాం" అను గీతావచన ప్రకార ము శ్రీకృష్ణు డవతరించెను. యమ, పవన, ఇంద్రాశ్వనీదేవతల యంశంబున, ధర్మ, భీమ, అర్జున, నకుల, సహదేవులను పంచపాండవులు

జనన మొందిరి. శ్రీకృష్ణుండు లీలావతారుండయి, శిశుపాలాదుల ద్రుంచి, భూభారమణంచి, భక్తుల బ్రోచుచుండెను. ధర్మరాజాదులు రాజసూయంబు చేసి సకలరాజ్యసంపదల నొందిరి. దుర్యోధనాదులు పాండవుల విభవమును చూడజాలక, కృత్రిమజూదం బొకటి శకుని సహాయ్యమువలన కల్పించి, పాండవుల రాజ్యసంపద హరించి, వారలను పండ్రెండేడులువనవాసమునకును, ఒకయే డజ్ఞాతవాసమునకును, బంపిరి. పాండవులు మహాబలశాలురయ్యును తాము చేసిన సమయంబునం గట్టుబడి మహేంద్రాద్రి పర్వతప్రాంతములయందు వనవాసం బొనర్చుచుండిరి. ఒకనాడు ధర్మజుండును, తమ్ములును పద్మనాభగిరిం గని తచ్ఛిఖరారోహణంబు చేసి, పద్మనాభుని దర్శించి, యిచ్చోట పద్మనాభుండే కారణమున వసియించి యుండెనని యాశ్చర్యమగ్నులయి యుండ, నాకాశవాణి యిట్లని పలికెను. “ఓ రాజన్యవరులారా! యీనగమునకుకొంచెముపశ్చిమభాగమందు జయంతీ క్షేత్రమున్నది. యాక్షేత్రంబు ముక్తిదాయకంబు. ఆక్షేత్రపాలనార్థ మిచ్చట జనార్దనుండు వసించె. కావున మీర లాక్షేత్రమును సేవించి, యచట నొక లింగంబు ప్రతిష్టచేసిరేని మీవాంఛితార్థములు తప్పకసిద్ధించును.” అందులకు వారలు తమ యగ్రజుండైన ధర్మరాజు నాజ్ఞగైకొని, శ్రీముఖలింగేశ్వర, సోమేశ్వరుల మధ్యను భీముం డొక లింగంబును తన పేర ప్రతిష్టించెను. దానివలన వారలు తిరిగీ తమ రాజ్యసంపదలనొందిరి. కావున నీభీమేశ్వరుని దర్శించిన నరులు సకల సౌఖ్యంబులొందుదురనియగస్త్యునకుంజెప్పె.

సూర్యతీర్థము

19. మరియు జంబూతీర్థమునకు పశ్చిమభాగమందు సూర్యతీర్థంబున్నదనియు, ఆతీర్థంబున కానామంబు గలుగుటకు కారణంబిరీతిని చెప్పదొడంగెను:—“ఓమునీంద్రా! ఒకప్పుడు కుంభాండ నందనుండు సుమదుండను నొక రాక్షసుండు శంకరుం గూర్చి సహ్యాపర్వతము మీద ఘోరతపం బాచరించెను. అతపస్సు నేక పాదంబున నిల్చి పాంసు భక్షణచేయుచూ, అయుతవత్సరంబు లొనర్చెను. అట్టి ఘోరతపస్సునకు భూమి యంతయు వణకజొచ్చెను. లోకపాలురందరూ భీతమనస్కులయిరి. అప్పుడు శ్రీశంకరుండది తెలిసి, దైత్యునివద్దకు వచ్చి, ప్రత్యక్షమాయెను. మరియు వరంబు వేడుమనెను. దైత్యుండును తన కొక కోటి సూర్యప్రభగల దివ్యవిమానమును దయచేయుమని శంకరుని వేడెను. అటుల నాత్రిశూలి బంగారువికారముగల సూర్యనిభమగు విమానమును దైత్యున కొసంగెను. వరలబ్ధ విమానము నెక్కి సుమదుండు సూర్యపదంబునకుంజనిన, సూర్యారాధన తత్పరులగు వాలఖిల్యాదిమును లందరు, సూర్యద్వయభ్రమ నొందుటచేత, సూర్యుండు తన కాంతిచేత దైత్యుని విమానమును భస్మముచేసినవాడాయెను. దైత్యుండును హాహాకారము చెలంగ విమానము నుండి నేలబడియెను. ఆవార్తకలహప్రియుండగు నారదుండు శంకరున కెఱింగింప, తన భక్తునినాశనమున కెంతయు క్రోధము జెంది, శంకరుండు తన ఫాలనేత్రముతో సూర్యునిసంహరింతునని నతనిపై దృష్టి సారింప, నంబరంబున నిరాధారుండయి గిరగిరం దిరిగి, సూర్యుం డాహాకారముతో పడి

చందంబున నేలం బడియె. అంతట తెలివి నొంది, నీజయంతీక్షేత్రంబునకు, వచ్చి శివుని యారాధించి, మరల తన నిజపదంబు చేరె. గావున నీ తీర్థంబు సూర్యతీర్థంబన వెలయుచున్నది. ఇందు స్నానం బొనర్చిన సర్వ రోగనివారణంబగునని మునీంద్రునకుం జెప్ప, పూర్వ తీర్థంబున నెవ్వడు కృతస్నాతుడై విగతరోగుండయ్యెనని యడిగిన, తల్లితో యొక సూర్యవంశపు రాజుసత్యవ్రతుండనువాడు కుష్టు రోగార్తి మిగుల నాకులతనొంది, రాజ్యము విడిచి, వనంబున సంచరింపుచూ, దైవయోగమున నీతీర్థంబు చేరెను. అందు స్నానం బొనర్చినంతనే తన రోగము బాసి దివ్య కాంతిం జెంది తన నిజపురిం జేరెను. ఈ తీర్థమహాత్మ్యము ఆయనవలన విని, తన ప్రజలందరూ నతిభక్తితో ప్రతిదినంబును సేవించుచుందురు. కావున నో మహర్షివర్యా! సప్తమీభానువాసరమ్మున నేమానవుండైన భక్తితో నిందు స్నానమొనరించిన మిగుల ప్రభాసమన్వితుండై సంపదల నొందును. మరియు దీనికి సమీపమందు సూర్యప్రతిష్ఠితనాదిత్యేశ్వరలింగంబు గలదు. దానిని దర్శించిన పాపసంచయము లన్నియు పోవునని చెప్పెను.

కాబేరతీర్థము

20. మరియు మునీంద్రా! జంబుకేశ్వరకోటీశ్వర మధ్యమందు సిద్ధప్రతిష్టితంబయిన సిద్ధేశ్వరలింగంబన సుందరమగు లింగంబు గలదు. దాని సేవించు వారలకు ముక్తిదాయకమగుచున్నది. మరియు వారలణిమాద్యష్టసిద్ధులు బడయుదురు. దీనికి ముందరగా యక్షేశ్వరలింగంబు గలదు. దానినెవ్వరు ప్రతిష్ఠించిరని యగస్త్యుండడుగ కుమారస్వామి యిట్లనియె:—పులస్త్యుం డొక నాడు,యీజయంతీక్షేత్రమునకువచ్చి మిగుల భక్తితో కోటి తీర్థమునకు సమీపమందు కొంచెము పశ్చిమముగా నొక ప్రదేశమందు విశ్వజిన్నామమను నొక గొప్ప యజ్ఞమును చేసెను. అచ్చటికి తమ తమ నిజస్వరూపంబుల దేవతలందరు వచ్చి యజ్ఞభాగమును పుచ్చుకొనిరి. శ్రీశంకరుండును ప్రత్యక్షమై “నీయజ్ఞమునకుమెచ్చితిని. నేటినుండియు యక్షుల కధిపతివై నీవు నాకు సఖ్యుడవగుము” అనిచెప్పియంతర్ధానమునొందెను. గాన శంకరునికి ప్రీతిపూర్వకముగా యక్షేశుడు లింగప్రతిష్ఠ గావించిన యీతీర్థము యక్షేశ్వరతీర్థమని కొనియాడబడుచున్నది.

మంకణతీర్థము

21. దీనికిప్రాగ్భాగంబున రత్నసగోత్తమమునస్వర్గద్వారమనునొకరహస్యమయినపుణ్యస్థానము కలదు. ఈ స్థలమందు మనుజుడెవ్వడేనియు మృతినొందిన స్వర్గమును జెందును, అని చెప్పిన, నాపడానను తో మంకణతీర్థమహాత్మ్య మెరింగింపుమని కుంభసంభవుండు వేడ, నత డిట్లనియె:— ఓ మునీంద్రా! వినుము పద్మనాభగిరికి దక్షిణభాగమందు వటాద్రియను నొక పర్వతము గలదు. అది, సకలమృగపక్షిగణసంకులంబులు నచ్చట వటవృక్షములు అధికముగా నుండుటం జేసి వటాద్రి యనం బరగెను. ఈ పర్వతమున నొక సమయంబున బ్రహ్మపుష్కరతీర్థంబునం దుండి మంకణుడను నొక మునివర్యుడు మోక్షార్థియై వచ్చి, ప్రతిదినంబును అగ్నిహోత్రము చేయుచూ, కూరలు దిని బ్రతుకుచూ, తపంబు చేయుచుండెను. మరియు ద్వాదశాక్షరీమంత్రంబు జపంబు

చేయుచూ, శ్రీ పద్మనాభమూర్తిని ధ్యానం చేయుచూ తపస్సిద్ధిం బడసె. ఆత డొక నాడు శాకముల నిమిత్తము అడవికి జన, కంటకములు తగిలి యతని శరీరమునుండి శాకరసము కారినది. రక్తవిహీనమై, శాక రసమగు తన దేహమును జూచి, యమ్ముని సంతోషముతో నాట్యము చేయుచుండ, శ్రీ శంకరుండు వృద్ధబ్రాహ్మణ వేషంబున నచ్చటి కేతెంచి యో మంకణా యేల నాట్యము చేయుచున్నావని యడిగెను. అంత నా మంకణుండు, ఓ మూఢా! నేను తపము చేయుచూ శాకములు భక్షించి యుండుటచేత శరీరమంతయు శాకరసమయ మైనందులకు సంతసంబున నిట్లు నృత్యము సలుపుచున్నానని బదులు చెప్పెను. మరియు అన్నమువలన వీర్యంబును, అందువలన కామ క్రోధాదులును గలుగును. క్రమంబున నరక వాస మగుట కన్నంబు కారణంబని జెప్ప, శ్రీ శంకరుండు కొంతతడవు మంకణుని యర్థ యుక్తవచనంబుల కూరకుండి, యిట్లని నుడి వెను. ఓ మునివర్యా! చూడుము. నా దేహ మ్మునం దెచ్చట జూచినను, భస్మయుక్తంబై యున్నది. నేను భస్మము దిని తపస్సు చేయుచుందును. కావున, జలాదిరాహిత్య మయి యున్నది. అని, తన చేతిని చీల్చి భస్మంబు నందు జూపెను. అంతట మంకణ ముని మిగుల విస్మితుండై, యా వచ్చిన వృద్ధబ్రాహ్మణుండు తన్నుం గరిుుంప విచ్చేసిన శ్రీ శంకరుండని తలంచి, యతని పాదములపై బడి నమస్కరించి, రక్షింపు మని మాటిమాటికిని ప్రార్థించినవా డాయెను. భక్తవత్సలుండగు శంకరుండును, నాతనికి తన నిజదర్శన మిచ్చి కృతార్థుం జేసి యంత ర్ధానంబు నొందెను. కావున నచ్చట మంక ణుండు లింగప్రతిష్ఠ జేసినవా డాయెను. ఆ లింగంబు మంకణేశ్వరాభిధానంబున వెలయు చున్నది. ఇప్పటికిని భస్మజటాధరుండగు మంకణుండు మహాత్ములగువారలకు దర్శన మిచ్చుచున్నాడు.

పిశాచమోక్షణతీర్థము

22. మరియు, పిశాచమోక్షణతీర్థ మహాత్మ్యంబానతీయవలయునని అగస్త్యుండు వేడ నమ్మునివర్యుతో మడానసుండిట్లనియె. ఈ తీర్థకథ వినునంతనే పిశాచపీడలు శాంతి యగును. ఎట్లంటేని పూర్వకాలమం దొక బ్రాహ్మణుండు దుందుమారుడనం బరగు చుండును. అతను మాతాపితృ సేవలు మాని, తాను జదివిన శాస్త్రములయందు విపరీత బుద్ధి నొంది, స్త్రీలోలత్వంబున మాతాపితృ లను సంహరించెను. తుదకు, ద్రవ్యహీనత్వ కారణంబుచే దొంగతనమున కారంభించి, యొకరాత్రి యొక్క ధనికునింట ధనము నిమిత్తము ప్రవేశింప, నా ధనికుని ద్వార పాలకులు అతనిం బట్టుకొని కొట్టి చంపిరి. అందుల నా బ్రాహ్మణుండు పిశాచజన్మ మొంది, కళింగదేశమందు దిరుగుచూ, జను లకు మిగుల పీడకలిగించుచుండెను. ఇట్లుండ, నొకానొక మాఖమాస శివరాత్రి యాత్ర కాలమందు అచ్చటికి వచ్చియుండు వేశ్యాం గన యొకతె, యీప్రై పిశాచమోక్షణ తీర్థంబున స్నాన మాచరించి జనుచూ, తన కే శంబులను తన హస్తములతో దులుపుచుం డగా వాటియందున్న జలబిందువొకటి దైవయోగమ్మున దుందుమారుడను పిశాచ దేహంబున బడియెను. అంతట వెంటనె దుందుమారుండు పిశాచ రూపము బాసి

దివ్యదేహుఁడై నిలచెను. ఆవేశ్యకాంత యది గని, విస్మయమొంది, భయమ్మున హాహాకారముచేయుచూ పరుగెత్తిపోవుచుండ నా దివ్యదేహుండు నావేశ్య ననేక విధముల నుతించి, శశినిభంబగు నొకదివ్య విమానంబెక్కి దివికేగెను. నాటనుండియు నీతీర్థంబన్నామమున ప్రసిద్ధి నొందియున్నది. అచ్చటనే ముక్తేశ్వరాన్వయ లింగమొక్కటి గలదు. అందు సేవించిన, ప్రేతభయముండదు.

23. దానికి దక్షిణభాగమందు పక్షితీర్థంబు గలదు దాని మహిమంబెట్లనిన, నందు సేవించు వారలిష్టసిద్ధినొందుటయేగాక నది తిర్యగ్జంతువులకు కూడా మోక్షమిచ్చుచున్నది.

పద్మసరస్తీర్థము

24. మరియు దాని పశ్చిమభాగమందు పద్మసరస్తీర్థంబును పద్మసంజీవనంబునుగలవు. అత్యంత పాపకర్ముఁడగు నరుం డెవ్వఁడేని నీ తీర్థజలంబుల మునిగిన జీవన్ముక్తుండగు. మరియు పద్మ సంజీవనమ్మున మృతుండైన నరుండు పునర్జీవితుండగు. ఇప్పుడు కలియుగంబు గావున నా మహాత్మ్యము కలుషాత్ములకు గానరాదు-

మలవిమోచన తీర్థము

25. మరియువీటికాగ్నేయభాగంబున పద్మనాభగిరినుండి యొకధారగా ప్రవహించుచూగంగానదీ సమానమగుమలవిమోచనతీర్థముగలదు. అందుస్నానమొనరించిన గంగాస్నానఫలము కలుగును. పద్మనాభుని పదక్షాళితంబుగాననాజలంబునకట్టి మహాత్మ్యమీతీర్థంబునగలదు.

పుష్కరతీర్థము

26. మరియు వీరేశ్వరలింగంబున కుత్తర భాగమందు పుష్కరతీర్థంబు గలదు. అందు సేవించు వారలకు పుష్కరఫలంబు గలుగును. కలియుగంబున కలుషాత్ములగువారికీ జలంబు సామాన్యముగా దోచును. మరియు కార్తీక మాసపుష్కరములో స్నాన మాచరించువారలకు వాంఛితంబులు సిద్ధించు. వారలు సాయుజ్యంబు నొందుదురు.

27. అనంతరము కుంభసంభవుండు షడాననుగనుంగొని ఓ హరపుత్రా! రత్నాద్రియందు హరి వసియించుటకు కారణంబేమని యడుగ నతడిట్లని వక్కాణింపదొడగెను:—మునీంద్రా! పూర్వమొకానొక కాలమందు బ్రహ్మయొనర్చు తపంబునకు మెచ్చి హరిహరులు గోవిందకాననమున వసించుటకంగీకరించిరని ముందు చెప్పియుంటిని. అది కారణంబుగా నమ్మహాత్ము లిద్దరూ మోక్షప్రదులయి తమ్ము దర్శించువారలు దేహావసానంబున తమతమ రూపంబులు దాల్చవలయునని పరస్పరము స్పర్ధ లయిరి. అప్పుడు పద్మనాభుండు కోపము గలవాడై రత్నాద్రి శిఖరమునకు వెడలెను. అది యెరింగి బ్రహ్మ, విష్ణుదేవునొద్ద కేతెంచి నమస్కరించి యిట్లనియె:—మీరు క్షేత్రంబు విడిచి పర్వతాగ్రంబునకు విచ్చేయుట కెంతయు చింతించుచున్నాను. అయినను మిమ్ము నీ శిఖరంబున శ్రావణమాస సితపక్షఅష్టమీదినంబున వచ్చి దర్శించిన వారల కృతార్థుల జేయుచూ శంకరుండును నీవును పరస్పరానుకూల్యులయి లోకుల పాలించవలయునని వేడుకొనియెడ. అనినట్లు వరం బొసంగిన పిమ్మట, బ్రహ్మ తన నిజపదంబున కరిగెను.

బిందుతీర్థము

28. మరియు పద్మనాభుని పూర్వభాగమందు బిందుతీర్థంబు గలదు. అందు ముక్తాఫల సమకాంతిగల బిందువులు పడుచుండును.

అట్టి బిందువులను స్పర్శించిన మాత్రముననే సకలపాతకంబులు అణగును.

ఇది మిగుల గోప్యమగు స్థానము. నాచేత వివరింపబడినది. ఇంకను పద్మనాభుని యుత్తరభాగమందు జేగిషాఖ్యముఖ్యాశ్రమ మొకటి గలదు. దాని దర్శించిన ఘోరపాతకములణగును.

హంసతీర్థము

దానికుత్తరమున హంసతీర్థమున్నది. అందుల మునింగినహంసయొక్కటి ముక్తినొందినది. మానవుండందులమునింగిన హంసవలె నిర్మలుండగును. దీని వారుణభాగమందు వాసుకీబిలంబున్నది. ఇది సర్పములకు నిర్గమస్థానము. ఈ బిలంబుసందలి మన్ను ధరించిన విషపీడలుండవు. ఇట్టితీర్థంబులనేకములుండుటజేసి యీ మహాక్షేత్రము కాశికి సమానంబగునని నీకుం దెలిపితి. కృత, త్రేత, ద్వాపార యుగంబులందు, దివిజ, మనుజ, దనుజ సేవ్యంబులగు విశ్వకర్మనిర్మిత దేవాలయములుసువర్ణమయమ్మై యుండినవి. పరధనపరదారాపహరణాది సమస్త దురిత సమాచరణంబగు నీ కలియుగంబునందు అవి భూగతంబులయి యుండునని చెప్పి వాటి పునర్నిర్మాణ మెట్లగునని యడిగిన షడాననుం డిట్లనియె:—

23. ఓ మునివర్యా! పుడమియందు కటకమను పేర నొక దివ్యపట్టణంబు కలదు. అప్పట్టణమునకు మిగుల తేజస్సుగల విష్ణువర్ధనమధుకర్ణగజపతియను నొక గంగవంశాన్వయ రాజు అధిపతియై యుండును. ఆయన సకలశాస్త్రవిశారదుండును ఇంద్రునితో సమానమగు వైభవమున్ను, అగ్నితో సమానమగు తేజస్సున్ను గలిగి యుండును. దుష్టశిక్షణ, శిష్టపరిపాలనంబు చేయుచూ, "దిక్పాలాంశంబున నీతడు జన్మించెనో" యని ప్రజలందరునుడువ, దిక్కులనుండిన భూమి యంతయూ జయించి రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండెను. అంత నొకానొక సమయమందు ఆ రాజు తన రాజ్యభారము తన పుత్రునందుంచి, రథ, గజ, తురగ, పదాతులు తన యిరుపార్శ్వములయందు నడువ, భేరీ మృదంగాదివాయిద్యములతోను, బ్రాహ్మణాశీర్వాదములతోను బంగారువికారమగు అందోళికాధిరోహణము చేసి, పుణ్యతీర్థయాత్రలు సలుపుకొరకు తన పురంబు వెడలెను. మరియు, ద్వారక, మధురా, మాయా, అయోధ్య, కాశి, గయా, ప్రయాగ, శ్రీజగన్నాథము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలుగాగల క్షేత్రము లన్నియు సేవించుచూ, మిగుల భక్తితో నచ్చటి దేవతలను విధియుక్తముగానారాధించుచూ, బ్రాహ్మణులకు షోడశమహాదానముల నొసంగి, సత్కీర్తింబడసి, తిరిగి తన పట్టణమున కేతెంచుచుండెను. మార్గమందు యీజయంతీక్షేత్రమందు వంశధారానదీతటమ్మున అనేక గుడారములు వేయించి తన మంత్రులతో నందు విడిసి యుండెను. రాత్రియందు ఆ రాజు తన హంసతూలికాతల్పమందు శయనించియుండ, తదీయస్వప్నంబున సకల ఫలదాయకుండగు శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు సాక్షాత్కరించి, పూర్వంబున తానచ్చట నవతరించిన విధంబును, వివిధ తీర్థంబులును, కోటి లింగంబులును గల ఈ క్షేత్రంబు కాశికి తుల్యమని చెప్పి, తానీదేవాలయములు గట్టించి, నిత్యంబునునానా విధపూజలు చేయింపుమనియు నుత్తరోత్తరా

దీర్ఘాయురైశ్వర్యాభివృద్ధి గలుగుననియు చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందెను. అంతట ప్రభాతంబైన నా రాజు లేచి కాలోచిత కృత్యంబుల నిర్వర్తించి నిజపురోహితమంత్రి వర్గంబుల రావించి, తన స్వప్నవృత్తాంత మంతయు వారల కెరుంగించెను. వార లందు లకుసంతోషాయత్తచిత్తులై యిట్లనిరి. "దేవా! యుగత్యాలింగసమన్వితంబగు నిచ్చట ముఖ లింగనాయకుని స్థానంబు దెలియుటకు యెరికిం దుర్లభంబు గావున, తిరిగీ యీ రాత్రి మీరు సద్భక్తియుక్తుల రైగురుతు తెలియజేయు మని స్వామిని ప్రార్థించి శయనింపుడు." అతం డట్లు చేయ, నీశ్వరుండు విరాణ్మూర్తి గాన తిరిగీ ఆయన స్వప్నమందు కనబడి "యోరాజా! నీవు కృతయుగమందొక రాజసముడవు. భవ్యగుణయుతుడవు. అదియు గాక, గంగవంశసంభూతుడవు గాన, నీకు వాత్సల్యంబున తిరిగీ నాదర్శన మొసంగితిని. నీమనస్సునం గల సందేహము నివృత్తి జేయుదు. నీవు రేపటిదినము అపరాహ్ణ సమయమందు నిజపరివారంబుతో పద్మ నాభాచలప్రాంత వనప్రదేశమ్మునకు మిగుల భక్తితో విహారార్థమేతెంచు" మని చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందె. మరునాడు లేచి నిజకృత్యంబులం దీర్చి యా రాజు మంత్రుల కావృత్తాంతముం దెలిపెను. మరియు వేళ యగుటను వనవిహారమునకు వెడలెను. అప్పు డాశ్చర్యముగా నారాజు ముందర బంగారు వికారముగల నొక పావురము కలరవముతో మెల్లమెల్లగా సంచరింపుచుండెను. దానిం జూచి రాజు, యెందును నిట్టి పక్షిం జూడ మనుచూ, దానిం బట్టుకొన ననేకుల వల వాండ్రను రావించెను. వారు వచ్చి తమ ప్రతాపంబులు బలుకుచూ, వలలు వేయ దొడంగిరి. అప్పటికి వలలు తప్పించుకొని యాకాశమున కెగిరి తిరుగా భూమిపై వ్రాలు చుండినది. తిరిగీ వలవాండ్రు వలలు వేయ, నందు బడినట్టుండియు, బ్రహ్మాదులకుం బట్ట రాని విరాణ్మూర్తి గాన, వలసందులనుండి తప్పించుకొని నచ్చట నుండు నొక పుట్టలో ప్రవేశించినది. ఈసంగతి వలవాండ్రు రాజున కుం దెల్ప, రాజు మంత్రులతో నిట్లనియె. శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు దానున్న నెలవు దెలుప నీరీతిని జరిపి యుండవచ్చుననియు, లేని యెడల, "బంగారుపావుర మెక్కడ, పుట్టలో జొచ్చు టెక్కడ"! అనిన వారలు "ఓ! రాజా! నీవు సర్వజ్ఞమూర్తివగుట నీకుం దెలసె గాని నమ్మహేశ్వరుని లీల లెవరికిం దెలియ సాధ్యంబగునా" యనిరి. అంతట నా రాజు సపరివారంబుగా నేగి, పుట్ట త్రవ్వింప నందులో ధవళకాంతికలితముఖలింగనాయకుం గని, తనదు నేత్రంబులు పవిత్రంబు లయ్యె ననియు, జన్మసాఫల్య మైనదనియు బలికి, మరియు నచ్చట నున్నతప్రదేశ మొకటి త్రవ్వింప నొక్కొక్క లింగంబు వరుసను గనుపింప, మిక్కిలి ప్రీతినొందినవా డాయెను. అచ్చట నుండు లింగంబు లన్నియు దేవతా నిర్మితంబు లగుటను, అన్నిటి కన్ని దేవాల యములు గట్టించుటకు విత్తంబు చాలనం దుల కా రాజు చింతాక్రాంతుడై యుండ, తిరిగీ నతని స్వప్నమందు శ్రీ ముఖలింగ నాయకుండు గానుపించి, "రేపు ప్రభాత మందు నాలుగు గురివిందగింజల ప్రమా ణముగల బిందువులతో సువర్ణవృష్టి యేడు గడియల పర్యంతము వర్షించగలదు" అని చెప్పి యంతర్హితుం డాయెను. మరునా డట్లు

వర్షించిన సువర్ణధనసహాయముచేత, నా రాజు వంశధారనదీతీరమ్మున దివ్యమగు నొక పట్టణంబును, దేవాలయములను నిర్మాణము చేయుటకై పనివారల రావించెను. శిల్పశాస్త్రమందు నిపుణులయిన యా పనివారలు, యప్పటి దేవాలయముల తీరును బట్టియు, రాతిద్వారబంధముల పైన చెక్కబడిన తీగెదంతావళుల బట్టియు, జూడ, యారాజు పరిపాలనలో నుండు భువనేశ్వర ప్రాంతములనుండి వచ్చి యుందు రనుటకు వీలు కలిగియున్నది. ఇట్లా రాజన్యవరుడు దేవాలయనిర్మాణము మొదలుగాగలపనియంతయు నెరవేర్చి యథావిధి స్వామికి పూజలొనర్చి, తన యాజ్ఞప్రకారము జరుగుచుండుటకు తగిన యేర్పాటులు చేసి, మరల తన రాజ్యమునకు బోయెను.

24. తదనంతరము ఆరాజ వంశంబున జన్మించినవా రందరు యిప్పటివరకూ, వంశపారంపర్య మీ దేవాలయమున కధిపతులై యుండి సేవ, మహోత్సవాదులు అన్నియు జరిపించుచున్నారు.

కావున, నీ క్షేత్రంబునగస్త్యమునీంద్రుండు తన భార్యయగు లోపాముద్ర సహితంబుగా కొంతకాల ముండి విష్ణుపదం బందెను. కావున నీక్షేత్రముకాశీక్షేత్రతుల్యమని నిశ్చయించబడినది. సత్యం సత్యం,పునః సత్యం.

శ్రీ ముఖలింగేశ్వరార్పణమస్తు.

ఈ క్షేత్రమహాత్మ్యమును యెవరు భక్తితో వినినను, పఠించినను, వారలకు శ్రీ ముఖలింగనాయకుడు, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాదిసంపదల నొసంగి, తుదకు ముక్తి యొసంగును. శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

గోడవర్తి రామదాసుగారు బి. ఎ.,

పీఠిక

కలింగరాజ్యచరిత్రను వెల్లడి జేయు కుతూహలముతో బనిజేయుచు యారాజ్యమందు ముఖ్యక్షేత్రమైన ముఖలింగమునకు యితర పురాతన పుణ్యక్షేత్రంబులకుం బోలె యొక మహాత్మ్యముండు నేమో యని యూహించి వెదకుచుండగా ప్రస్తుతము విశాఖపట్నవాస్తవ్యులైన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారు ముఖలింగక్షేత్రమను పేరుగల నొక యచ్చుప్రతిని నా కొసంగిరి. దానిని జదివి చూడగా నది మూడు భాగములుగ నున్నది. మొదటి భాగము స్కాంధపురాణాంతర్గత అధ్యాయములు సంస్కృతభాష యందును, రెండవభాగము ఈ సంస్కృతమునకు సరియైన తెలుగు పద్యములును, మూడవభాగము శ్రీ ముఖలింగేశ్వరస్వామివారి పరమున జెప్పిన భజనకీర్తనలు, యేకాంత సేవయును గలిగియున్నది. ఈ గ్రంథముయొక్క చరిత్రను సంపూర్ణముగా దెలుపుటకై దాని ముఖపత్రప్రతినిందుతో గూర్చబడినది.

ఈ పుస్తకములో నిచ్చిన స్కాంధపురాణాంతర్గతమైనవని జెప్పిన యధ్యాయములను తర్కించి జూచుటకు నాకాపురాణ మెచ్చటయు లభింపలేదు. ఈ ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యమందుగల తొమ్మిది యధ్యాయములలో మూడింటిని, ప్రథమ, చతుర్థ, నవమ యధ్యాయములనే నిందు వ్రాసి యున్నాను.

ఈ గ్రంథము నాకిచ్చిన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారికి నా మనఃపూర్వకమైన వందనముల నర్పించుచున్నాను. ఈ మహాత్మ్యము యొక్క మరియొక ప్రతి మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులుగారి స్వకీయ భాండాగారమునందు న్నట్లు నవీనముగా దెలిసినది.

నా వద్దనున్న ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము యొక్క ముఖపత్ర ప్రతి-

శ్రీ వెంకటరమణసహాయము

జయపురం జమీందారుగారయిన శ్రీ విక్రమదేవు మహారాజులుంగారి
కుమాళ్లు ప్రస్తుతము నగరికటక నివాసులయిన
శ్రీ పెద దుగరాజు మహారాజులుం గారి శలవు ప్రకారము గార్డియను అయిన
మల్లాప్రగడ గున్నయ్యపంతులుగారిచేత స్కందబురాణాంతర్గతమైన
జయంతీక్షేత్ర మహాత్మ్యంబును
కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ఆంధ్రభాషగా రచియింపబడిన ముఖలింగేశ్వరక్షేత్ర
మహాత్మ్యంబును, బొమ్మగంటి వీరేశ్వరశాస్త్రిగారిచే చెప్పబడిన ఏకాంతసేవయును,
శ్రీ మండపాక విశ్వనాథశాస్త్రులవారిచే పరిష్కరింపబడి, విశాఖపట్టణమునందు
గరుడా సుందరరామయ్యగారిచే నూతనముగా స్థాపింపబడిన శ్రీ వేణుగోపాల
ముద్రాక్షరశాలయందు ప్రింటర్ బి॥ బాలాజీగారి వలన ముద్రింపంబడి ప్రచురింపబడియె.
ధాతృనామ సం॥ ఫాల్గుణ శు ౧ బుధవారము

శ్రీముఖలింగక్షేత్ర మహాత్మ్యము

నారాయణం నమస్కృత్య నరంచైవ నరోత్తమం । దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ 1
వ్యాసం వశిష్ఠనప్తారం శక్తేః పౌత్రమకల్మషమ్ । పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్ ॥ 2
యస్యానుభావమఖిలం శ్రుతిసారమేక । మధ్యాత్మదీపమతితీర్ష యతాంతమాద్యం ।
సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం । తం వ్యాససూను ముపయామి గురుం యతీనాం ॥ 3
యంప్రవ్రజాంత మనుపేతకృత్యం । ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతితన్మయతయాతరవోభినేదు । స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోస్మి ॥ 4

వ్యాసోవాచ :—

నైమిషే నిమిషక్షేత్రే ఋషయ శ్శౌనకాదయః । పప్రచ్ఛ సూతమాసీనం వ్యాసశిష్యం మహామతిం ॥ 1

శౌనకోవాచ :—

సూత సూత ! మహాప్రాజ్ఞ ! క్షేత్రతత్త్వ విశారద ! । శ్రుతం త్వత్కృపయా సర్వం కాశీమహాత్మ్యముత్తమం॥ 2
ముక్తిదం సర్వజంతూనాం కాశీక్షేత్రం సుదుర్లభం । అవిముక్త మితిఖ్యాతం సాన్నిధ్యం యత్ర ధూర్జటేః ॥ 3
ఏతత్ క్షేత్రసమం క్షేత్రం వదామ్యద్యచ విద్యతే । అశక్తానాం చ పంగూనా మాలస్యోపహతాత్మనాం ।
దూరదేశాంతరస్థానాం కాశీవాసస్సుదుర్లభః ॥ 4

సూత ఉవాచ :—

సాధుపృష్టం మునిశ్రేష్ఠై ర్భవద్భిశ్చ కృపాళుభిః । యతోలోక హితార్థాయ మహతాం ప్రశ్న ఈదృశః ॥ 5
వారాణస్యాస్సమం క్షేత్రం బ్రూహీతి మునిపుంగవ । భవద్భిరుక్తం తత్సర్వం వక్ష్యామిచ యథామతిమ్ ॥ 6
వారాణస్యాశ్చ మహిమా సతు తత్రైవ విద్యతే । యథాద్రాక్ష ఫలస్వాదో ద్రాక్షాయా మేవనాన్యథా ॥ 7
క్రిమికీటపతంగానాం మృతిమాత్రేణ ముక్తిదమ్ । కథమేతత్సమం భూయా చ్ఛ్రుతయో యత్రకారణమ్ ॥ 8
తదాపిచ వదామ్యత్ర భవత్ప్రశ్నానుసారతః । అయంహి పరమో లాభో మహతాం సంగమోనృణాం ॥ 9
యచ్ఛ్రుత్వా మనుజాస్సద్యో ముక్తిభాజోనసంశయః । తత్రచ్ఛవీమి మునిశ్రేష్ఠాః క్షేత్రం పరమదుర్లభమ్ ॥ 10
ఏవమేవ పురాపృష్టో హ్యగస్త్యే నచషణ్ముఖః । తత్సర్వం కథయిష్యామి క్షేత్రాఖ్యాన మనుత్తమమ్ ॥ 11
ఏకదా కాశికాయాంతు భగవాన్ కుంభసంభవః । వసంశ్చకార ధర్మాత్మా తపః పరమదుష్కరం ॥ 12
గంగాంభసి సదాస్నాత్వా నిత్యకర్మపరాయణః । హరిమారాధయామాస ఏకాగ్రమనసామునిః ॥ 13
జీర్ణపర్ణానిలాహారస్సంతుష్ట స్సంయతేంద్రియః । లోపాముద్రాయుత స్సమ్యగ్వైఖానసమతేస్థితః ॥ 14
ఏవం స్థితే మునిశ్రేష్ఠే వారాణస్యాం ద్విజోత్తమాః । తదానీం వవృధేశైలో వింధ్యః పాదపభూషితః ॥ 15
సూర్యమండల మారోద్ధుం హవ్యవాహం తృణం యదా । దృష్ట్వా తముగ్రకర్మాణందేవాంశ్చన్ద్రాదయస్తదా ॥
హరిం శరణమాపన్నః ప్రపన్నభయభజనమ్ । తుష్టువుః పౌరుషైస్సూక్తైః బ్రహ్మరుద్ర పురోగమాః ॥ 17

దేవా ఊచుః :—

త్వమగ్ని స్త్వం వషట్కార స్త్వమిన్ద్ర స్త్వ మ్ప్రజాపతిః । త్వమేవ సర్వలోకానాం కర్తా రక్షకమేవచ॥ 18
త్రాహిత్రాహిజగన్నాథ ! త్రాహిత్రైలోక్యపాలక !। సూర్యమార్గావరోధాయ వృద్ధిం యాస్యతి భూధరః॥ 19
త్వామృతేజగదాధార ! కః క్షమః పృథివీపతే ! । అగస్త్యరోప శిష్యోయం దుర్జయ స్సదృఢోఽఘలైః ॥ 20

జయాచ్యుత ! జయానంత ! జయసర్వేశ శాశ్వత ! । జయకృష్ణ జగన్నాథ ! జయభక్తజనప్రియ ! ॥ 21
ఇత్యేవమీడితో దేవైః విష్ణుస్త్రైలోక్యనాయకః । ప్రాహ ప్రసన్నగంభీరవాచా మధురయా ద్విజాః ॥ 22

శ్రీ భగవానువాచ :—

మాభీష్టయూయంభో దేవాః పర్వతేంద్రాభిభీతయా । భవతాం కార్యసాధయిష్యే నాత్ర కార్యవిచారణా ॥ 23
ఏవముక్త్వాతు భగవాన్ వాసుదేవో జగత్పతిః । జగామ గరుడారూఢ శ్శీఘ్రం వారాణశీపురీమ్ ॥ 24
వింధ్యం జ్ఞాత్వాఽగస్త్యశిష్యం భక్తానాం సుయశస్కరః । దేవైః బ్రహ్మాదిభి స్సార్ధ మగస్త్యాశ్రమపదంయయౌ ॥25
ముని ర్దృష్ట్వా ఖగారూఢం దేవదేవం జనార్దనమ్ । ననామ దణ్డవద్భూమౌ బాష్పపూరితలోచనః ॥ 26
అశక్తః పూజితుం విప్రః ప్రేమ్ణాతు గతచేష్టితః । కృతాఞ్జలి రుపాతస్థే కృతకృత్యో మునీశ్వరః ॥ 27
అర్ఘ్యపాద్యాదిభి ర్ద్రవ్యైః పూజయిత్వాసురేశ్వరమ్ । ప్రేమగద్గదయావాచా తుష్టావ మునిపుఙ్గవః ॥ 28

అగస్త్య ఉవాచ :—

నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్సఙ్కర్షణాయ చ । ప్రద్యుమ్నాయాఽనిరుద్ధాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥ 29
ఆద్యాయ బీజాయ నమస్తే విశ్వరూపిణే । నమస్త్రైలోక్య నాథాయ సచ్చిదానందమూర్తయే ॥ 30
పద్మనేత్రాయ మహతే నమస్తే పద్మపాణయే । నమః పద్మవిలాసాయ మహానిహృత్పద్మవాసినే ॥ 31
శంఖచక్రగదాపద్మాబ్జధారిణే వనమాలినే । నీలజీమూత దేహాయ నమస్తే సర్వసాక్షిణే ॥ 32
భక్తైకకల్పవృక్షాయ భవతాపవినాశినే । యోగీశాయ పురాణాయ నమస్తే యోగదాయినే ॥ 33
యతోవాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసాసహ । తం నిర్వికార మవ్యక్తం ప్రణమామి పునః పునః ॥ 34

♦ ♦ ♦ ♦

యద్భయా ద్వాతిపైవాయు స్సూర్యస్తపతి యద్భయాత్ । ఇన్ద్రాగ్ని మృత్యవశ్చైవ చరంతి యదనుజ్ఞయా॥ 40
యదజ్ఞానా జ్జగద్భాతి యద్జ్ఞానాచ్చ నివర్తతే । తం స్వప్రకాశం విశ్వేశం ప్రణమామి నిరంతరమ్ ॥ 41
ఏవం స్తుతస్తు భగవాన్ కుమ్భజేన మహాత్మనా । ప్రహస్య గాధయా వాచా మునిమాహ జనార్దనః ॥ 42

శ్రీ భగవానువాచ :—

ప్రసన్నోఽస్మి మునిశ్రేష్ఠ వరంవరయ సువ్రత । మామారాధ్య జగన్నాథం నభూయోర్హాసిశోచితుమ్ ॥ 43
యదారాధనసామర్థ్యాత్ త్రిలోకైవారిధిస్త్వయా । తం మాం తదాచరగురుం విధిం సర్వేశ్వరం మునె ॥ 44
ఇత్యేవ ముక్తో హరిణా భక్తసంసారవైరిణా । పునరాహ మునిశ్రేష్ఠో ప్రేమగద్గదయాగిరా ॥ 45

అగస్త్య ఉవాచ :—

వరం నయాచే జగదేకనాథ ! । త్వత్పాదభక్తి స్సతతం మమాస్తు ! ।
ఇదంప్రియం చాశు వరంప్రయచ్ఛ । పునః పునస్త్వా మిదమేవయాచె ॥ 46
తతోదత్వా వరందేవః ప్రోవాచ మునిపుఙ్గవమ్ । యత్రకుత్ర స్థితస్యాపి మమ భక్తిస్సదాస్తుతే ॥ 47
అన్యదేకం శృణుప్రాజ్ఞ దేవకార్యహితాయవై । ఇతో గచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ దక్షిణాదిశముత్తమమ్ ॥ 48
పరోపకారనిరతాం సాధవస్త్వాదృశాముసే ! । విచరన్తో మహీమేతా న్నహి స్వార్థపరాయణాః ॥ 49
యద్యప్యేషాహి దుస్త్యాజ్యా కాశీముక్తిపురీసదా । యదాహి దేవకార్యార్థం వ్రజసర్వాత్మనా మునే ॥ 50
ఇతిశ్రుత్వా హరేర్వాక్యం దేవదేవస్య చక్రిణః । ఓ మిత్యాదేశ మాదాయ జగామ మునిపుఙ్గవః ॥ 51
తతోపశ్య న్మార్గమధ్యే యుగ్రగజమిభ్వరరూపిణమ్ । గ్రహతేజ్యైతారావరణమ్కుర్వన్తం స్వేనతేజసా ॥ 52
మునేర్దర్శనమాత్రేణ జాతకంపోనగోత్తమః । ననామ దణ్డవద్భూమౌ క్షమస్వేతి మునింవదన్ ॥ 53
తతోముని స్వహస్తాగ్రం శిరస్యాదాయ తస్యచ । ఏవమేవసమాతిష్ఠ యావదాగమనమ్మమ ॥ 54
ఇత్యుక్త్వాధమునిశ్రేష్ఠో జగామాశాఞ్చదక్షిణామ్ । కాశీవిరహశోకేన చలన్పథి ముహుర్ముహుః ॥ 55

పీత్వాపి వారిధిం పూర్వం లీలయా మునిపుఙ్గవః । కాశీవిరహశోకాబ్ధౌ పపాతాతీవవిహ్వలః ॥ 56
హా కాశి కాశికే కాశి క్వాసి క్వాసీతి సంలపన్ । యయౌ పంపాసరో నామ తుంగభద్రాతటే మునిః ॥ 57
తత్ర స్నాత్వా చ విధివత్పితౄన్ సన్తర్పయన్మునిః । శుశ్రావ మధురం నాదం ఘంటాతాలమృదఙ్గజమ్ ॥ 58
తతః పప్రచ్ఛ తత్రస్థాన్ కుత్రత్యోఽయం మహాస్వనః । శ్రూయతే మధురో నాదో యథా కాశ్యాం నిరన్తరమ్ ॥ 59
ప్రజా ఊచుశ్చాపి దూరే శరజన్మాశ్రమో మునే । మయూరాఖ్యే మహాశైలే వర్తతే దేవసేవితః ॥ 60
తత్రగచ్ఛ మహాభాగ సంశయో నో యదీచ్ఛసి । సాక్షాత్షణ్ముఖస్య పుత్రోఽసౌ నాత్రకార్యా విచారణా ॥ 61

సూత ఉవాచ :—

ఇతి శ్రుత్వా ప్రజాద్వారా షణ్ముఖాశ్రమమాయయౌ । యత్రాస్తి శిఖిశైలేన్ద్రే సగణస్స్వామి కార్తికః ॥ 62
అగస్త్యమాగతం దృష్ట్వా దేహప్రాణమివాగతమ్ । సంహృష్టకణ్ఠస్సస్నేహో బభూవాతీవ షణ్ముఖః ॥ 63
కాశీకాశీతి జల్పన్తమగస్త్యం విచేతసమ్ । పరిపప్రచ్ఛ హృష్టాత్మా శుచః ప్రశమయన్నివ ॥ 64

స్కన్ద ఉవాచ :—

కస్మాదాగమనం బ్రహ్మంస్తవ బ్రహ్మర్షిసత్తమ । కిం కార్యం కారణం వాద్య బ్రూహి సర్వాత్మనా మునే ॥ 65

అగస్త్య ఉవాచ :—

వారాణసీం పరిత్యజ్య ఇహ ప్రాప్తస్సురోత్తమ । త్వద్దర్శనాత్కృతార్థోఽస్మి కాశీవిరహపీడితః ॥ 66
ప్రసన్నో యది దేవేశ షడానన మహేశజ! కాశీప్రాప్తిర్యథా భూయాత్తథా కురు మమ ప్రభో ॥ 67
ఏవం శ్రుత్వా మునేర్వాక్యం చిన్తయామాస శమ్భుజః । ఇదన్తు దుర్ఘటం జ్ఞాత్వా కిం కరోమి మునీశ్వర ॥ 68
అహమప్యేతదిచ్ఛామి కాశీవాసం మునీశ్వర । మమాపి దుర్లభా కాశీ అన్యేషాం వచ్మి కిమ్మునే ॥ 69
తాపత్రయాభితప్తానాం మూఢానాం పరన్తప । కాశీం వినా గతిర్నాస్తి కల్పకోటిశతైరపి ॥ 70
కాశీ కాశీతి కాశీతి త్రివారం యో పఠేన్నరః । సోఽపి కాశీఫలం ప్రాప్య ముక్తిభాగీ భవేన్నరః ॥ 71
దుర్లభం జ్ఞానకాశీ మృత్యుర్దుర్లభం త్వత్పదాశ్రయః । దుర్లభం వా శివే భక్తిస్త్రయమేతద్ధి దుర్లభమ్ ॥ 72
దివం సఞ్చిన్త్య దౌర్లభ్యం కాశీక్షేత్రం తు షణ్ముఖః । వర్ణయామాస తత్సర్వం కాశీమహాత్మ్యముత్తమమ్ ॥ 73
శ్రుత్వా తు కాశీమాహాత్మ్యం హృష్టాత్మా మునిపుఙ్గవః । పునః పప్రచ్ఛ ధర్మాత్మా షడాననమతన్ద్రితః ॥ 74

అగస్త్య ఉవాచ :—

దేవదేవ దయాసిన్ధో పార్వతీతనయాఽవ్యయ । అవిముక్తసమానం తత్ క్షేత్రమాఖ్యాహి మే ప్రభో ॥ 75

స్కన్ద ఉవాచ :—

సమ్యగ్వినిహితా బుద్ధిస్తవ బ్రహ్మర్షిసత్తమ । యతో జిజ్ఞాసితస్త్వేతన్ముక్తిక్షేత్రం సమం మునే ॥ 76
ఏకబ్రహ్మ యథాగీతం సచ్చిదానన్దమద్వయమ్ । ముక్తిక్షేత్రం తథాప్యేకమవిముక్తముదీరితమ్ ॥ 77
తత్సమానం క్షేత్రవరం నాస్త్యేవ పృథివీతలే । తథాపి గుహ్యమేతద్ధి వర్తతే మునిపుఙ్గవ ॥ 78
అస్త్యేకం పరం గోప్యమన్యత్తత్ర మునీశ్వర । కాశీక్షేత్రసమం క్షేత్రం ముక్తిదం ప్రాణినాం సదా ॥ 79
మహేన్ద్రాద్రి పశ్చిమే భాగే దేశః కర్మవిగర్హితః । కలిఙ్గ ఇతి విఖ్యాతః శ్రుతపూర్వం మునీశ్వరైః ॥ 80
అస్తి తత్ర మహాక్షేత్రం జ్ఞయన్త్యాహ్వయముత్తమమ్ । మునివర్యైర్దేవవర్యైస్సిద్ధం మర్త్యైశ్చ సేవితమ్ ॥ 81
తస్య క్షేత్రస్య సామ్యన్తు యాతి నాన్యన్మహీతలే । తత్ర గచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ కాశీజన్మం యదీచ్ఛసి ॥ 82
యథా కాశ్యాం స భగవాన్ ముక్తిదశ్శఙ్కరస్సదా । వర్తతే తన్మహాక్షేత్రే మధుకేశాఖ్యయా యుతః ॥ 83
ఇత్యుక్త్వా మునిశార్దూలం షణ్ముఖః కరుణాకరః । తూష్ణీమ్బభూవ సర్వాత్మా కాశీస్మరణవిస్మృతః ॥ 84

ఇతి శ్రీస్కాన్దపురాణే కాశీఖణ్డే మహేన్ద్రాచలవర్ణనప్రస్తావే ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీ మధుకేశ్వరార్పణమస్తు.

ముఖలింగ క్షేత్ర మహాత్మ్యము

౪ వ అ ధ్యా య ము.

జయంతీ క్షేత్రమహాత్మ్యము.

ఏవం శ్రుత్వా గుహాముఖో క్షేత్రోత్పత్తిం ఘటోద్భవః । తతః కిం పృష్టవాన్ సూత ఏత దాఖ్యాహి విస్తరాత్ ॥ 1

సూ త ఉ వా చ :—

అవిముక్తసమం క్షేత్రోత్పత్తిం శ్రుత్వా మునిస్తదా విస్మితః । ప్రాహ ధర్మాత్మా కుమారం శివసంభవమ్ ॥ 2

అ గ స్త్య ఉ వా చ:—

తస్య క్షేత్రస్య మాహాత్మ్యం జయంత్యాఖ్యస్య మే వద । యది కాశ్యా సమం తహిన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి సాదరాత్ ॥ 3
కాని కానిచ తీర్థాని తత్రసంతి సురోత్తమ । కతిలింగాని భగవన్ బ్రూహి విస్తరతః ప్రభో ॥ 4

స్క ం దో వా చ :—

జయంతీ క్షేత్రమాహాత్మ్యం క్షమః కోవాత్రవర్ణితుమ్ । షణ్ముఖోపి మునిశ్రేష్ఠ నాహం శక్తః ప్రకీర్తితుమ్ ॥ 5
తథాఽపి చ వదామ్యద్య యావద్బుద్ధిబలోదయమ్ । యత్స్వసాదురురీత్యైవ నభోగచ్ఛన్తి పక్షిణః ॥ 6
చతుర్యుగేషు క్షేత్రస్య సంజ్ఞాతు పృథగీరితా । తాన్ శృణుష్వ మహాభాగ శ్రవణాత్పాపనాశని ॥ 7
గోవిన్ద కాననమి నామ కృతే త్వేతత్ప్రవర్తతే । త్రేతాయాం కీర్తితం త్వేతన్మధుకేశ్వరమిత్యపి ॥ 8
జయన్తి నగరం ప్రోక్తం ద్వాపరే మునిసత్తమ । కాశీ సమమిదం క్షేత్రం ముఖలింగం కలౌయుగే ॥ 9
కీకటేషు గయా క్షేత్రం యథా పుణ్యతమమ్మునే । అవంతీ మాళవేషూక్తా పురీ ముక్తికరీ యథా ॥ 10
గోకర్ణం కొఙ్కణేషూక్త స్సూర్జటేః ప్రియకారకమ్ । తథా కలిఙ్గదేశేతు జయన్తి నగర మ్మునే ॥ 11
అహో క్షేత్రస్య మహిమా వర్ణ్యతే కేనసత్తమ । పఞ్చక్రోశాత్మక మిదం లిఙ్గ మేవ న సంశయః ॥ 12
శ్రీశైలశిఖర న్దృష్ట్వా తను న్త్యక్త్వా విముక్తకే । ముఖలిఙ్గ ముఖ న్దృష్ట్వా పునర్జన్మన్న విద్యతే ॥ 13
పృథివ్యాం యాని లిఙ్గాని పాపనాశకరాణివై । ఇదం తు ముక్తిదం లిఙ్గ మ్ముఖలిఙ్గ న్న సంశయః ॥ 14
అహో కలిఙ్గదేశీయాః జనాః పూర్ణమనోరథాః । యతః పశ్యన్తి సర్వేశ ఞ్జయన్తినగరేశ్వరమ్ ॥ 15
తస్మా న్మోక్షప్రదానన్తత్ క్షేత్ర మ్పరమదుర్లభమ్ । యత్ర సాక్షా త్స్వస్వరూపౌ సదా హరిహరౌ మునే ॥ 16
తతో బ్రహ్మాణ ఆదేశా త్తీర్థాని వివిధాని చ । పుష్కరా దీని విప్రేన్ద్ర తత్ర యాతాని సర్వతః ॥ 17

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

కాని కాని చ తీర్థాని సమాయాతాని షణ్ముఖ । తేషా న్నామాని స్థానాని శ్రోతుమిచ్ఛా మ్యనుక్రమాత్ ॥ 18

స్క న్దౌ వా చ :—

జయన్తినగరస్థానా తీర్థాని మునిసత్తమ । సఙ్ఖ్యా ఙ్కర్తు న్నశక్నోతి శేషోపి కిము మాదృశః ॥ 19
తథాఽపి మునిశార్దూల ప్రసిద్ధాన్యత్ర యానివై । తాని వక్ష్యే జయన్త్యాఖ్యే క్షేత్రే పరమపావనే ॥ 20
సప్త పుర్యస్త్రయో గ్రామాః నవారణ్యాన్యఘోషరాః । నవై వేద న్తూషరాఖ్య మ్పాపబీజవినాశకమ్ ॥ 21
గోష్పాదమాత్రం సలిల మ్పఞ్చక్రోశేతు యద్భవేత్ । తదేవ సర్వపాపానాం శోధక న్నాత్ర సంశయః ॥ 22
కోటితీర్థ ఞ్జమ్బుతీర్థం సోమతీర్థ న్తదా ద్విజ । సూర్యతీర్థ మ్పుష్కరాఖ్య న్తథా మలవిమోచనమ్ ॥ 23

పిశాచమోచనం నామ పక్షిమోచనకం తథా । హంసతీర్థం జయాతీర్థం కౌబేర మ్మార్జనం తథా ॥ 24
చక్రతీర్థం పద్మసరో బిన్దుతీర్థ మితీరితమ్ । ఏవం విధాని తీర్థాని బహుశస్సన్తి కుమ్భజ ॥ 25
ఏషాం స్థానాని వక్ష్యామి సావధాన మనా శృణు । స్నాన శ్రవణమాత్రేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ 26
దక్షిణే లిఙ్గరాజస్య జమ్బూతీర్థ మితీరితమ్ । తత్రస్నాత్వా మునిశ్రేష్ఠ వాజపేయఫలంలభేత్ ॥ 27

అగస్త్య ఉవాచ:—

జంబూతీర్థస్య మహాత్మ్యం బ్రూహి స్వామి న్కృపానిధే । కథంతీర్థమిదం జాత ఞ్జమ్బూతీర్థమితిప్రభో ॥ 28

స్కన్దో వాచ:—

సముద్రపానమునిరాడితిహాస మ్పురాతనమ్ । జంబూతీర్థం సువృత్తాన్త శోభిత మ్పాపనాశనమ్ ॥ 29
ఆసీత్పురా మునిశ్రేష్ఠ వేదవేదాఙ్గ పారగః । దేవవ్రత ఇతిఖ్యాతో ద్విజః కాశ్మీరసమ్భవః ॥ 30
సకదాచి త్కుటుమ్బేషు కలహాజ్జాత నిస్పృహః । నశ్వరం విశ్వమఖిల న్దృష్ట్వా ద్విజవరస్సదా ॥ 31
జగామ తీర్థయాత్రార్థ మేకఏవ మునీశ్వర । కాశీక్షేత్రం గయాక్షేత్ర మ్ప్రయాగ న్నైమిశ న్తథా 32
పుష్కరమ్మథురా ఙ్కాఞ్చీ మ్భరద్వాజాశ్రమ న్తథా । భృగ్వాశ్రమ ఙ్కపిలాఖ్యమేకామ్రమ్పౌరుష స్తదా ॥
అన్యాన్యపిచ తీర్థాని పశ్యన్ శ్రీశైల మాయయౌ । తత్ర దృష్ట్వా పార్వతీశం న్యవస న్స చిరన్ద్విజః ॥ 34
తత్రైకదా ద్విజశ్రేష్ఠో ఫలార్థీ వనమాయయౌ । పశ్య న్నిత స్తతో వృక్షాన్ క్షుధార్తి శ్రాన్తమానసః ॥ 35
జమ్బూఫలాన్య పశ్యత్స వృక్షాగ్రే ద్విజపుఙ్గవః । వృక్షమారుహ్య జగ్ధ స్స మ్ఫలాని వివిధానిచ ॥ 36
ముహుః క్షిపన్తం శిరసి క్రోధాత్మా చ శశాప హ । దూర్వాసా శ్శఙ్కరస్యాంశ శ్చణ్డాల స్త్వమ్భవేతిచ ॥ 37
అవరుహ్య ద్విజస్తూర్ణ న్తత్సన్నిధి ముపాగతః । పాదౌ స్పృష్ట్వాతు శిరసా ననామ భువిదణ్డవత్ ॥ 38
దృష్ట్వా ద్విజ ఙ్కమ్పమానం శాన్తసం విగ్నమానసమ్ । దూర్వాసః కృపయావిష్టో ఇదమాహామునీశ్వరః ॥ 39

దూర్వాస ఉవాచ :—

అమోఘశాపో మమ విప్రవర్య తథాప్యుపాయం ప్రవదామ్యపాపహమ్ । జమ్బూతరోః కాష్ఠ మముష్య శుష్క
న్త్వాదాయ తీర్థాన్యట శాపముక్తయే ॥ 40
య త్తీర్థ స్పర్శనే నాస్య పల్లవత్వ మ్భవేత్పునః । తత్రైవ శాపయుక్తస్య నిష్కృతి ర్నాత్రసంశయః ॥ 41
ఓమిత్యాదేశమాదాయ జగామ ద్విజసత్తమః । అటన్ తీర్థాని సర్వాణి నలేభే సుఖమాత్మనః ॥ 42
చిదమ్బరం వెఙ్కటేశ ఙ్కాఞ్చీ ఙ్కాళేశ్వర న్తథా । కావేరీన్తుఙ్గభద్రాఞ్చ కృష్ణా మ్పినాకినదీ న్తథా ॥ 43
భాగీరథీ ఞ్చ సరయూ మ్పయోష్ణీ ఞ్చ సరస్వతీమ్ । ఏతాన్నదీనదాం శ్శైవక్షేత్రాణి వివిధాని చ ॥ 44
దృష్ట్వా స్పృష్ట్వాచ దణ్డేన జామ్బుకేన ద్విజోత్తమః । దూర్వాసోక్త మ్ప్రత్యయన్తు దృష్టవానపి కుత్రచిత్ ॥ 45
తదోత్పన్నాచ మహతీ చిన్తా హృదయ శఙ్కువత్ । కిమతః కరణీయమ్మే చణ్డాలత్వవిముక్తయే ॥ 46
య ఉక్త మ్మునివర్యేణ తత్కృతం విధిపూర్వకమ్ । నదృష్టో యత్రకుత్రాపి ప్రత్యయ శ్శాపమోచకః ॥ 47
ఏవం సఞ్చిన్త్య సుచిర న్ద్విజశ్శాపవిమూఢధీః । పునశ్శ్రీశైలముద్దిశ్య గన్తు ఞ్చక్రే మతి న్తథా ॥ 48
జయన్తినామకం క్షేత్ర మాజగామ యదృచ్ఛయా । దక్షిణే లిఙ్గరాజస్య సరోవరమకల్మషమ్ ॥ 49
దృష్ట్వా స్నాతు మ్మనశ్చక్రే ఘర్మశాన్త్యై ద్విజోత్తమః । స్నాత్వా సదణ్డో నిరగా ద్ద్విజస్సూర్యోపమ ప్రభః ॥
దృష్ట్వాత్మాన మ్భానుమ న్తం దణ్డఞ్చైవ సపల్లవమ్ । తథా వా విస్మితో జాతః కిమిద ఞ్జాత మిత్యయమ్ ॥ 51
మయా దృష్టా న్య పూర్వాణి తీర్థాని బహుశః క్షితౌ । అకస్మాచ్చ మయా దృష్టం సద్యః ప్రత్యయకారకమ్ ॥
ఏవ మ్మీమాంసమానే తు బ్రాహ్మణే మునిసత్తమ । నభోవాణీ తదాజాతా ద్విజసంశయనుత్తయే ॥ 53
భో భో బ్రాహ్మణవర్యాత్ర విచికిత్సాం తు మా కృథాః । ఇద న్తీర్థవర వ్యాసైకూల మితీరితమ్ ॥ 45

త్రిశూలేన పురాఖ్యాతం సర్వపాపవిమోచనమ్ ॥ అత్ర తిష్ఠతి సాక్షాచ్చ శివ శ్రీజమ్బుకేశ్వరః ॥ 55
ఏవ న్నభోవచ శ్రుత్వా ద్విజ స్సంశయ వర్జితః । జమ్బుకేశం సమభ్యర్చ్య పునస్థాన మవాపసః ॥ 56
తదా రభ్య మునిశ్రేష్ఠ జమ్బూసర ఇతీరితమ్ । సర్వపాపప్రశమనం సద్యః ప్రత్యయకారకమ్ ॥ 57
శ్రావణస్యాం సితేపక్షే చతుర్దశ్యా మ్మునీశ్వర । యస్స్నాత్వా జమ్బుసరసి జమ్బుకేశం సమర్చతి ॥ 58
తస్య సాక్షాన్మహాదేవః ప్రసన్న శ్చ నసంశయః । ఇదం రహస్య మ్పరమ మస్మాయాదే పరికీర్తితమ్ ॥ 59
జమ్బుతీర్థస్య మాహాత్మ్యం యశ్శృణోతి ముదాన్వితః । సయాతి పరమంస్థాన కైలాసాఖ్యం సుదుర్లభమ్ ॥ 60
ఇద ఙ్గోప్యమ్మయా తుభ్యం కీర్తితం ఘటసమ్భవ ।

ఇతి శ్రీస్కాన్దపురాణే ఉత్తరఖణ్డే జయన్తిక్షేత్రమహాత్మ్యే
చతుర్థోధ్యాయః ।
శ్రీమధుకేశ్వరార్పణమస్తు.

శ్రీ ముఖలిఙ్గేశ్వర క్షేత్ర మహాత్మ్యే

నవమోధ్యాయః

శ్రీ సూత ఉవాచ:—

ఏవం శ్రుత్వా స్కన్దముఖా దగస్త్యః కుమ్భసమ్భవః । షడాననం విలోక్యైవమ్పునః ప్రోవాచ సాదరః ॥ 1

అగస్త్య ఉవాచ:—

ఘోరే కలియుగే ప్రాప్తే నాశమేత్య పునర్భువి । పూజ్యం భవిష్యతి ప్రోక్తం త్వయా క్షేత్రమిద న్త్వితి ॥ 2
కథ మ్భవే ద్యథాపూర్ణ మ్బ్రూహి చిత్రమిదమ్ప్రభో । సర్వజ్ఞ నన్దన స్సాక్షాత్త్రికాలజ్ఞ స్త్వమేవహి ॥ 3

స్కన్ద ఉవాచ:—

ధరణ్యా మస్తి సర్వేషామ్మఙ్గళానాం సదాస్పదమ్ । పట్టణ ఙ్కటకాభిఖ్య ఞ్జనానాం సర్వసౌఖ్యదమ్ ॥ 4
తత్పట్టణే మహాతేజా విష్ణువర్ధన పూర్వకః । మధుకర్ణ గజాధీశ మహాదేవో మహాబలః ॥ 5
గఙ్గాన్వయ సముద్భూత స్సర్వశాస్త్రవిశారదః । పాలయన్విధివన్నిత్యం వైభవే విబుధేశ్వరః ॥ 6
ప్రతాపే వహ్నిరవజో ధర్మాధర్మవినిర్ణయే । నైఋతో దుష్టశిక్షయా కృపాయాం యాదసామ్పతిః ॥ 7
శ్రితలోకార్తి గ్రాత్రిజో న్నిర్మల నేత్రప్రకమ్పనః । జనదారిద్ర్యహరణే ధనాధ్యక్షో మహేశ్వరః ॥ 8
విధూతావిత సద్వైరీ శ్చసన్నుతస్స న్నృపోత్తమైః । ఏకదాసుమహాపాలో బాలార్కసదృశప్రభః ॥ 9
రాజ్యపూజ్యవినమ్రేషు ప్రాజ్యశక్తిషు నూనషు । సమర్ప్య మనునిజజ్ఞై ర్మన్త్రిదక్షైశ్చ మన్త్రిభిః ॥ 10
ధనుర్విద్యాది నిపుణై ర్గణనాథై స్సమన్వితః । మదగర్వితమాతఙ్గై ర్ఘోరాశుద్ధతురఙ్గమైః ॥ 11
ప్రజావశ్యన్ధనాసక్తై ర్వనికాభిజ్ఞ స్సద్భటైః । సజ్యావిహీనై స్సైన్యైశ్చ సమేతః కాఞ్చనాఞ్చితామ్ ॥ 12
ఆరుహ్య న్దోలికామ్పుణ్య క్షేత్రాణీక్షితుముద్యతః । ద్వారకామ్మధురామ్మాయామయోధ్యాఙ్కాశికాఙ్గయామ్ ॥
ప్రయాగ శ్శ్రీలశైల ఞ్చ కూర్మం సింహామహీధరమ్ । ఏవం విధాని క్షేత్రాణి గత్వాసన్తుష్టమానసః ॥ 14
తత్రతత్రప్రదీప్తేషు స్నాత్వాతీర్థేషు భక్తితః । సమ్పూజ్య దేవతాం స్తత్ర క్షేత్రస్థా విధిపూర్వకమ్ ॥ 15

దత్వా షోడశదానాని బ్రాహ్మణేభ్యో బహూని చ । నానాజనైః కీర్తితస్సన్ పునరాత్మీయపట్టణమ్ ॥ 17
గన్తుం నిష్క్రమ్య విధినా క్షేత్రభూమి మిమాం గతః । కారయిత్వా పటగృహాన్ వంశధారా వదే తటే ॥ 18
తేష్వమాత్యాదిభి స్సాకం ముషిత్వా శక్రసన్నిభే । తస్మిన్ రాజ్ఞి నిశిథన్యాస్తస్యా న్నిద్రాం గతే తదా ॥ 19
ముఖలిఙ్గేశ్వర స్సాక్షా త్స్వప్నే తస్య మహీభుజః । నైజరూపం సంప్రదర్శ్య స్వక్షేత్రోదన్తమాదితః ॥ 20
రాజ్ఞే తస్మై సర్వమేవం సాదరం కథయిష్యతి । గజాన్వయసముద్భూత రాజన్ మద్వచనం శృణు ॥ 21
కాశీసమమిదం క్షేత్రం నానాతీర్థసమన్వితమ్ । దేవాలయై శ్శోభమానం సువర్ణమణినిర్మితైః ॥ 22
బహులిఙ్గై స్సమాకీర్ణం సమస్తఫలదాయకమ్ । కృతత్రేతాద్వాపరేషు దేవాద్యైః పూజితం సదా ॥ 23
రాజన్ కలియుగే ప్రాప్తే సమస్తదురితాకరే । దేవాలయాని క్షేత్రేస్మిన్ తాన్యగచ్ఛన్వినాశతామ్ ॥ 24
పునస్తాని మహీపాల కారయిత్వా విధిక్తితః । అత్రస్థితానాం లిఙ్గానాం సర్వేషా మ్పూజనాదికమ్ ॥ 25
కారయ త్వం తవావశ్య మాయురైశ్వర్యవర్ధనమ్ । ఉత్తరోత్తరతో రాజన్ భవిష్యతి నసంశయః ॥ 26
ఇత్యుక్త్వా న్తర్హితే సద్యః ప్రభాతసమయే నృపః । బుద్ధ్వా ప్రాభాతికం కృత్యం నిర్వర్త్య చ పురోహితాన్ ॥
హితానమాత్యా నుద్వీక్ష్య స్వప్నవృత్తాన్తమాదితః । కథయిష్యతి తే శ్రుత్వా తే సూక్ష్మబుద్ధయః ॥ 28
అతివేలప్రమోదేన వికాశితమనోమ్బుజాః । దేవతాభ్యుదితాం వాచం నానాలిఙ్గసమన్వితే ॥ 29
క్షేత్రేస్మిన్ తేన దేవేన సంస్తుతం స్థలముత్తమమ్ । తద్విజ్ఞాతు మశక్యం హి తస్మా దస్యాన్నిశిప్రభో ॥ 30
పునస్స్వప్నే భక్తియుక్తస్సర్వ సాక్షిణం జాతు మేవతత్ । ప్రార్థయిత్వా తమీశాన ముచ్చరుత్త్వం శయనన్నృప ॥ 31
ఇతి తేషు బ్రువాణేషు తతో నరవరోత్తమే । తత్ప్రకారేణ నిర్వర్త్య స్థితే తస్య మహీభుజః ॥ 32
స్వప్నే సాక్షాన్నైజరూపం ప్రదర్శ్య సుగుణాకరమ్ । తం విష్ణువర్ధన మ్పూర్వ మ్మధుకర్ణ గజాధిపమ్ ॥ 33
నరదేవ మ్మహాదేవ ఇత్యేవం కథయిష్యతి ॥ 34
కీర్త్యా కృతయుగోర్వీశ తుల్యస్త్వ ఞ్చ విశేషతః । గఙ్గాన్వయసముద్భూతో మహాదేవార్చ నాపరః ॥ 35
అతోతి వత్సలతయా మదీయ స్థలనన్తవ । దాస్యామి త్వన్మనోదీప్య ద్వికిత్సా విముక్తయే ॥ 36
నిజసైన్యేన సంయుక్తః పద్మనాభమహీభృతః । నికటస్థం వనభాగం వనవిహారణోపదేః ॥ 37
శ్వాపరాహ్నే సమాగచ్ఛ మయాధిష్ఠితముత్తమమ్ । స్థానన్తే జ్ఞాపయిష్యామి తదేవ్యుక్త్వాపిధానతాన్ ॥ 38
భజతస్తస్య దేవస్య భారతీం హృది ధారయన్ । ప్రబుద్ధో వ్యన్తసస్మితమనా తత్కాలికోచితాన్ ॥ 39
కరణీయ విశేషాం శ్చ నిర్వర్త్యా ద్గిరసోపమాన్ । ఆహూయ మన్త్రిణస్తేభ్య స్వప్నవృత్తాన్తమాదితః ॥ 40
కథయిత్వా థ మధ్యాహ్నకాలోచిత మహోత్సవమ్ । కృత్వా నిర్వర్త్య నిర్గమ్య పరివారజనై స్సహ ॥ 41
వనస్థలీం సమాసాద్య తత్ర సౌవర్ణ పక్షిణమ్ । మందం మన్దం సఞ్చరన్తం దృష్ట్వా నరపతిస్తదా ॥ 42
హిరణ్మయః కలరవో యత్రకుత్ర న దృశ్యతే । ఇత్యద్భుతా కృష్టమనాః క్షణేతస్మిన్ విశారదాన్ ॥ 44
జాలికాంశ్చ సమాహూయ యూయం నిర్గమ్య సత్వరమ్ । ఇమం శకున్తం సౌవర్ణం సఙ్గృహ్యా మమాన్తికమ్॥ 45
ఆనయేతి స్వయమాదిస్య తథేతి స్వాజ్ఞయా తతః । గత్వా విపుల యత్నైశ్చ జాలికైః పునరాగతైః ॥ 46
కథితం సర్వవృత్తాన్తం తస్య సౌవర్ణ పక్షిణః । నిశమ్య సమహీపాల స్స్వాత్మన్యేవ ముహుర్ముహుః ॥ 47
అహోబత మహచ్చిత్ర మితిమత్వాత్మబాన్ధవాన్ । విలోక్యా మాత్యవర్గాం శ్చ కిమేతదితి సల్లపన్ ॥ 48
సర్వేషా ఞ్జాలికానాఞ్చ భూరిజాలక సఞ్చయాన్ । లీలయా సోప్యగణయ ఞ్జాలరన్ధ్రాద్వినిర్గతః ॥ 49
మాయయా మోహయ న్సర్వాన్ వల్మీకస్యాన్తరం గతః ॥ కథమీదృశసామర్థ్యం యత్రకుత్రాపి పక్షిణః ॥ 50
బ్రహ్మాది విబుధైః కిఞ్చిదగ్రాహ్య మహిమాస్పదః । స ఏవ ముఖలిఙ్గేశః కలధౌతవికారిణీమ్ ॥ 51

పారావతతను స్థిత్వా స్థల స్తద్రక్షితవా న్స్వకమ్ । ఇతి జ్ఞాత్వా మహీపాల స్తత్ప్రదేశ ప్రవిశ్యచ ॥ 52
స్వప్రేరితైః పరిజనై రుక్తా తే మునిపుఙ్గవ । తద్దేశే ముఖలిఙ్గేశం దృష్ట్వా సన్తుష్టమానసః ॥ 53
పునః పునః పరిజనై రుక్తా తేషూన్న తేషుచ । ప్రదేశేషు విచిత్రాణి లిఙ్గాని వివిధానిచ ॥ 54
బహూన్దృష్ట్వా బన్ధుమిత్రై స్సచివై స్సహకుమ్భజ । సర్వేషామపి లిఙ్గానా న్దేవతాయతనాని వై ॥ 55
భవిష్యన్తి కథం స్వల్పం విత్తమాత్మీయమక్షమమ్ । ఇతిచిన్తాపరీతస్య రాజ్ఞ స్స్వప్నే మహేశ్వరః ॥ 56
ఏవం సత్కృపయా దేవః ప్రసన్నః కథయిష్యతి । సర్వలిఙ్గాన్విచ్ఛేతే తస్మి న్పఞ్చక్రోశే మహేశ్వరః ॥ 57
శ్వః ప్రభాతే చతుర్గుఙ్జ క్రమాన్తై ర్బిన్దుభిర్వృతః । మత్ప్రభావా త్స్వర్ణవృష్టిశ్శ్యాత్స ప్తఘటికావధిః ॥ 58
ఇత్యుక్త్వా న్తర్హితే దేవే ప్రబుధ్యాధరణీపతిః । తథైవ తేనసర్వేణ స్వర్ణవృష్టి ప్రవర్షితాన్ ॥ 59
దృష్ట్వా సన్తుష్టహృదయో దేవాయతనకారిణాన్ । విశ్వకర్మోపమేయానా న్తత్సర్వం విత్తమక్షయమ్ ॥ 60
దత్వా సన్తుష్టహృదయై ర్వివిధై స్తక్షకై స్తదా ! నిర్మితం సర్వశోభాఢ్య మ్పట్టణం స్వర్గసన్నిభమ్ ॥ 61
నిర్మితాని విచిత్రాణి దేవతాయతనాని చ । విలోక్య బుధమిత్రైశ్చ సచివై స్సహ భూపతిః ॥ 62
సన్తుష్టమానస శ్శీఘ్ర మ్భార్యయా సహిత స్తదా । వంశధారనదీ ఙ్గత్వా స్నాత్వా భక్తిసమన్వితః ॥ 63
ముఖలిఙ్గాది సర్వేషాం లిఙ్గానా మ్పూజనమ్మహత్ । కృత్వా ప్రణమ్య తేషాం వై పూజాకర్తౄన్నిరన్తరమ్ ॥
నిజాజ్ఞాకారిణ స్తత్ర తదాజ్ఞాప్య గమిష్యతి । స్వస్థానం సమహీపాల స్తదైవ తదనన్తరమ్ ॥ 65
తదన్వవాయజాతేభ్యో రాజేభ్యోపి పునస్సదా । ధార్మికేభ్య శ్చ భక్తేభ్య స్తత్ర సేవా మహోత్సవాః । 66
పూజాదయశ్చ సర్వేపి భవిష్యన్తి ఘటోద్భవ । ఇతి స్కన్దేన కథితా తద్భవిష్యత్కథామపి ॥ 67
శ్రుత్వాథ తన్మహాక్షేత్ర ఙ్గత్వా సద్భక్తిసంయుతః । కృతావగాహన స్తత్ర తీర్థేషు వివిధేషుచ ॥ 68
ముఖలిఙ్గాది లిఙ్గాని పూజయిత్వా సభక్తివాన్ । కఞ్చిత్కాల ఙ్కుమ్భజన్మా నీత్వాతత్రైవ భక్తితః ॥ 69
తతోగత్వా విష్ణుపదే స్థితిఞ్చక్రే నిరన్తరమ్ । జ్యోతిర్మయః కుమ్భజన్మా లోపాముద్రాసమన్వితః ॥ 70

శ్రీముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు

ఈ ముఖలింగక్షేత్రము కళింగదేశములో నున్న సుప్రసిద్ధ శివక్షేత్రములలో నొకటి. ఇది యిప్పుడు గంజాంమండలములో జేరియున్నది. ప్రతిసంవత్సరము శివరాత్రికిచట మూడు దినములు గొప్ప జాతర కూడును. ఇచటి కనేక గ్రామములనుండి యాత్రికులు వచ్చి శివప్రీతికరముగా దీపారాధనలతోను భజనలతోను జాగరణముచేయుదురు. అసంఖ్యాకులైన వణిక్కులు కూడ నానావిధములైన విక్రేయవస్తువులను దెచ్చి యిచటికి వచ్చు యాత్రికుల కమ్ముకొనుచుందురు. ఇది జమీందారీస్థలమైన పర్లాకిమిడీ కిరువదిమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈ ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము స్కాందపురాణోత్తరఖండములో బ్రతిపాదింపబడి యున్నది. ఈ పురాణభాగమును కాకరపర్తి కృష్ణమూర్తి యను నొక కవిపుంగవుడు మూడాశ్వాసముల ఆంధ్ర ప్రబంధముగా రచించి యున్నాడు. ఈ కవి తన వృత్తాంతమును సంగ్రహముగా గృత్యాదిలో నిట్లు చెప్పెను:—

సీ॥ శ్రీరామ పదపద్మసేవారతుం
డును వేదశాస్త్రార్థపారీణుడగుచు। సత్య
భామాకృష్ణ సంవాద ముఖ్యప్రబంధముల్
రచియించి ప్రథితగోడా। వంశామల క్షీర
వారాశి రాకాసుధాకరకమనీయతరయశోపి।
రాజమాన సుపర్వరాజ వైభవకవిరాజ భూక
ల్పక భూజ జగ్గరాయ భూపాలవరదత్త రాజ
తాగ్ర। హారముఖనిస్తులేద్య సత్కారుడగుచు
వనరు సత్కీర్తి ధుర్యపాత్ర కవివర్య
మహితగుణవంతు మదిని నమస్కరింతు॥

చ॥ పరమశివంకరున్నిఖిలబంధుచకో
రసుధాకరున్మనో। హరకవితాకరుం గరగ
తాఖిల శాస్త్రసముత్కరున్ ధరా। మర
వరుసద్యశో నికరు మజ్జనకుండగుపాత్రసత్క
వి। శ్వరుని నమస్కరింతు నన వద్యమనోజ్ఞ
కవిత్వసిద్ధికిన్॥

ఈపద్యమువలన నీ కవియొక్క జనకుండు పాత్ర సత్కవి నామధేయుడనియు, ఈతఁడు వేదవేదాంగ పారంగుఁడనియు, సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది మహాప్రబంధముల రచించెననియు విశాఖపట్టణములో నుండు గోడే జగ్గరాయభూపాల వరుడీతని నగ్రహారాది దానములచే సత్కరించెననియు దెలియవచ్చుచున్నది.

ఈ గోడే జగ్గరాయ భూపాలుని వృత్తాంతము విశాఖపురీమండల వృత్తాంత నివేదిక (Vizagapatam Gazetteer) అను గ్రంథములో 220 పుటలో సంగ్రహముగా నిట్లు వ్రాయబడినది:—

"The founder of the Gode family, whose members say that they are Periki or Puragiri Kshatriyas by caste, was Gode Jaggarow, who was Dubash (agent and interpreter) to Mr. Andrews, the chief at Masulipatam and came with him to Visagapatam where he became the first chief of the latter

District. Dr. Benza, in his notes of journey through the Northern Circars, with the then governor Sir Frederick Adam in 1835 says, of him, that he speaks and writes the English language uncommonly well. He also assisted in the capture of the notorious rebel Payakarow in 1834."

"గోడేవంశ స్థాపకుడు జగ్గరావు. వీరి కుటుంబమువారు పెరికీలమని గాని పురగిరి క్షత్రియులమని గాని చెప్పుకొనుచున్నారు. మచిలీబందరుకు ప్రధానుడైన ఆండ్రూస్ దొరవారికితడు దుభాషిగా నుండి యాతనితో విశాఖపట్టణమునకు వచ్చెను. ఆ జిల్లా కంతకు ముఖ్యుడయ్యెను. 1835 సంవత్సరములో డాక్టరు బెంజాఅను నతడు, సర్ ఫ్రెడరిక్ ఆడమ్ అను గవర్నరుతో నుత్తరసర్కారులలో ప్రయాణము చేయుచు నీ జగ్గరావును గురించి ప్రశంసాపూర్వకముగా దన ప్రయాణ చరిత్రలో వ్రాసెను. 1834 సంవత్సరములో జరిగిన పాయకరావు పితూరీని నివారించుట యందు దొరతనము వారికి దోట్పాటు గావించెను.

ఈ కవికాలమిప్పటికి సుమారొక శతాబ్దమైనది. ఈ కాకరపర్తివారి వంశస్థులందరు పండితులు, కవులునై విలసిల్లుచున్నారు. వీరు వంశపారంపర్యముగ శ్రీ గోడేవారి యాస్థానమందు విద్వత్కవులై యున్నారు. నేటికిని నీ రాగౌరవమును బడయుచున్నా రనుటకు బ్రస్తుతము వారి యాస్థానమందు బండితులై యున్న శ్రీ కాకరపర్తి సీతారామశాస్త్రిగారే నిదర్శనము.

కథాసంగ్రహము.

నైమిశారణ్యవాసులగు శౌనకాది మహర్షులు సూతునిం జూచి, "ఓ మహాత్మా! నీవలన గాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యమును విని సంతసిల్లితిమి. అశక్తులగు పంగ్వంధాదులకు గాశీక్షేత్రమునకు బోవుట మిక్కిలి దుర్లభము. సకలజనులకు సులభముగా సేవింపదగిన పుణ్యక్షేత్రము మఱియొకటి కాశితో సమానమైనది భూమిపై నుండెనేని మాకు జెప్పు"మనవిని సూతుం డాఋషిసత్తముల కిట్లనియె? మహర్షులారా :— సర్వజ్ఞులైన మీ రెఱుంగని పుణ్యక్షేత్రంబు లీ భూమిలో గలవే. తెలిసియును నన్ను మీ రిట్లు ప్రశ్నించుట సకలచేతనోపకారార్థంబని తలంచెదను. క్రిమికీటాదులకు గూడ శరీరావసానమున నపవర్గము నొసంగు కాశీక్షేత్రముతో దుల్యమైన క్షేత్రము మఱియొకటి లేదు. దానికదియే సాటి. ఇపుడు మీరు నన్నడిగిన యంశమునే తొల్లి కుంభసంభవుండు హరకుమారుడైన కుమారస్వామి నడుగ, నాత డతనికి జెప్పిన కథ మీకు వక్కాణించెదను వినుండు" అని యిట్లు చెప్పం దొడంగె.

అగస్త్యుడు నిరంతర కాశీవాసనిరతుడై గంగానదీస్నానంబు చేయుచు, ధర్మపత్నియగు లోపాముద్రతో గమలనాభు నర్చించుచు, వాతాంబుపర్ణాశనంబున గాలంబు గడపుచు, సుఖంబున నుండ గొంత కాలంబునకు వింధ్యభూధరము సురాలయం బగు హేమాద్రిని గూడ జీరికిం గొనక మహాగర్వంబున జంద్రసూర్యాదిగ్రహగత్యుపరోధకమై పెచ్చుపెరిగి జగం బంతయు నంధ

కారావృతంబు జేయ, నింద్రాదిదేవతలు చూచి యాశ్చర్య మొంది వింధ్యాద్రివలనఁ గలుగు జగదుపద్రవమును వారించువా రెవ్వరని విచారించుచు, శంకరకమలాసనాదుల మున్నిడుకొని నిర్జరులు పుండరీకాక్షు సన్నిధికిం బోయి,—"దేవా! వింధ్యనగ మగస్త్యుడు గురుఁడై యుండుటకతన నసాధారణోచ్ఛ్రాయంబున భువనాంధ్య మొనరించుచున్నయది. దాని యౌద్ధత్య మడఁగించి జగంబుల గావవే, యని ప్రార్థింప" గమలాకాంతుండును కాంత కమలసంభవాదులతో గుంభసంభవుని యాశ్రమంబునకుం జని, "ఋషివర్యా! నీయనుగ్రహంబున నింగి ముట్టునట్లు పెరిగిన వింధ్యాద్రివలన లోకంబులకు ముప్పు వాటిల్లె. ఇపుడు దానిపొడవు సడంపవలయును. కాశికాపురనివాసము మోక్షహేతువని యిచట సుఖముగా నున్నాను. గాని, లోకోపకారమే ముఖ్యప్రయోజనమని యెంచి దక్షిణదిక్కున కరుగవలయునని యాజ్ఞాపింప మునీంద్రు నాజ్ఞ శిరసావహించి దక్షిణాశాభిముఖుండై యాక్షణంబ వింధ్యాద్రి యున్న యెడకుం బోయి, నమ్మహీధరంబు తన సవిధంబున కేతెంచిన తన గురువుం గాంచి సభక్తికంబుగ దండవత్ప్రణామం బాచరింప గరుణాయత్తచిత్తుండై గురుండగ్గిరి శిరంబుపై తనకర సరసీరుహం బునిచి "నేను మరలి వచ్చునంతవరకు నీ విట్లె యుండు"మని. శాసించి కాశీవిరహసంతప్తమానసుండై యనేక దేశంబుల, నదుల, నరణ్యంబుల, దాటి చనిచని, తుంగభద్రాతీరంబున నున్న పంపా సరోవరంబు జేరి యచట కృతావగాహుండై సంధ్యోపాసనం బాచరించు సమయంబున, నొక దిక్కునుండి ఘంటాశంఖ మృదంగనినదంబులు వినవచ్చెను. ఆసముజ్జ్వలనాదంబునకు ప్రభవస్థానం బెయ్యది యని యచటనున్న మునుల నడుగ వారును "భూసురోత్తమా యిచటి కనతిదూరంబున మయూరశైలంబను నొక పర్వతరాజంబు గలదు. అందు మునిజనసేవితంబైన కార్తికేయాశ్రమంబు విలసిల్లు. అది చూడదగిన ప్రదేశంబు గావున నచ్చోటికిం బోయి శరజన్ముని సేవింపు"మని చెప్పిరి అగస్త్యుండును మునులు చెప్పినట్లు బర్హిణాఖ్యధరంబున నున్న షడాననుని దర్శింప నాతడు కుంభజుని వీక్షించి, ముదితాంతరంగుడై, ఋషివతంసమా, యెచటికేగుచు నిచటికి జనుదెంచితిరి. మీ డెందంబునం గల కార్యం బెద్ది- తెలుపుడు- దాని ననుకూలంబుగా నెరవేర్చెద ననిన కుంభజుఁడు. శ్రీకంఠతనూజా! వైకుంఠునాజ్ఞచే గాశిని బాసి గాసిల్లుచు నీ యాశ్రమంబున కరుగుదెంచితిని ఇక నన్ను గాశీవిరహసాగరంబు దాటింపుము. నాకిది యె సర్వార్థసిద్ధియని పలుక, స్కందుం డిట్లనియె. నేనును నీ వలె గాశికాపురీ విరహసంతప్తుండనై యుంటి. కాశీక్షేత్రమాహాత్మ్యంబు బొగడ శేషాహికైన శక్యంబె, యనిన, కుంభజాతుం డిట్లనియె:- దేవా! కాశివలె ముక్తిదంబగు మఱియొక క్షేత్రంబు గలదేని తెలుపుము నవుడు గిరిజాసుతుం డిట్లనియె. మునివర్యా! మఱియొక పరమగోప్యంబు గలదు. చెప్పెద వినుము. తొల్లి యొక మునీంద్రునిచే శపింపబడి కర్మగర్హితమైన కళింగదేశమను నొక దేశము గలదు.

అచ్చటి జనుల ననుగ్రహింప భవుండు పార్వతీ సమేతుండై, ప్రమథవర్గంబులు గొలువ మధూకేశ్వరనామంబున నవతరించె.

దానికి జయంతీపురంబని పేరు. అది కాశికాక్షేత్రతుల్యము. నీ కిష్టమగునేని యచటికి బొమ్మనన విని కుంభభవు డానందముతో మహాత్మా! ఆ జయంతీపురక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు నా కెఱింగింపవే యనవుడు దీనికి బరమ గోప్యంబగు నొక్క యితిహాసంబు గలదు చెప్పెద వినుమని గుహుండిట్లనియె.

మున్ను శంకరశాపంబున దనకు సంభవించిన యపూజ్యతను గుఱించి బ్రహ్మ దుఃఖింపుచుండ "నీవు తపం బొనర్చిన మరల నీకుఁ బూజార్హత కలుగు"నని వియద్వాణి పలుక నప్పు డజుడు మహేంద్రగిరిపై దివ్యవర్షశతంబు తీవ్రంబైన తపం బొనర్చెను. ఆతని తపంబునకు మెచ్చి హరిహరు లుభయులు ప్రత్యక్షమై "నీ కభీష్టమగు వర మడుగుము" అనిన బ్రహ్మ సంతసిల్లి పరదేవతలారా! నాయందు మీ కిరువురి కనుగ్రహమున్న దేని, మరల నాకు బూజార్హత గలుగునట్లును, తొల్లి మునిశాపోపహతంబైన కళింగభూమి పావనమగునట్లును, కటాక్షింపుడని వేడుకొనెను. అప్పుడు వాసుదేవ వామదేవులు బ్రహ్మను జూచి, నళినగర్భా ఇక నీకు వివాహోపనయనాదుల యందు విధ్యుక్తముగా బూజలు జరుగును. కాలాంతరమందు గళింగదేశమతిపవిత్రమును, ముక్తిప్రదంబునై కాశీక్షేత్ర సమానంబగునని చెప్పి, నిజధామంబుల కరిగిరి. బ్రహ్మయు వరలాభసంతుష్టుండై నిజవాసంబునకు బోయె.

అంత నొక్క సమయంబున తుంబురునారదులు హిమగిరిప్రాంతంబున బుష్కరాపగాతీరంబున నొక వైష్ణవాధ్వరంబు జేయ గడంగిరి. ఆక్రతువైభవంబు జూచుట కాహూతులై బ్రహ్మేంద్రాదిదేవతలును, వసిష్ఠవామదేవ, మార్కండేయ, కశ్యప, గౌతమాదిమునీశ్వరులును, పాతాళవాసులగు శేషాదిపన్నగముఖ్యులును చనిరి. తుంబురునారదులు వారి కెదురుగా బోయి యర్ఘ్యపాద్యాదివిధులఁ వారిని బూజించి యుచితాసనంబుల గూర్చుండజేసి ముకుళితాంజలులై బ్రహ్మతో నిట్లనిరి. పితామహా! ఈ యజ్ఞమారంభించుట కర్హమైన శుభముహూర్తం బొకటి నిశ్చయించి చెప్పవే యన, వనజసంభవుండు రేపరుణోదయంబున నీ యధ్వరక్రియ నారంభింపవచ్చును గాని మీ రిరువురును సకల యజ్ఞభోక్తయు సకలయజ్ఞారాధ్యుండును, సకల యజ్ఞఫలప్రదుడు నగు లక్ష్మీకాంతుని పాలికిం బోయి యాతని యనుజ్ఞ బడయుట లెస్సయని యాజ్ఞాపించెను. అంత వా రుభయులు శ్రీవైకుంఠంబున కరిగి పుండరీకాక్షుని సేవించి, దేవా! భవదారాధన రూపమగు జన్నం బొకటి గావింపదలచి నీ యనుజ్ఞ నొంద నిచటికేతెంచితి మని విన్నవింప గమలనాభుండు వారిం జూచి యిట్లనియె. పార్వతీశుండు యజ్ఞంబునకు రాని కారణంబేమి? అతడు లేని యజ్ఞంబు నా కభిమతంబు గాదు. కావున మీరు కైలాసంబునకు బోయి భూతనాథుని గూడ బిలువుండని నియోగించినవారు రజతగిరి కేగి తమ యభిప్రాయంబు శూలి కెఱింగింప నాతడు గిరిజాసమేతుడై త్రిశూలాది సాధనంబులు దాల్చి ప్రమథగణంబులు వెంటనంటి రాగ, హిమగిరి ప్రాంతంబునకు విచ్చేసె. అప్పు డచట నున్న వనజసంభవాది దేవబృందంబు లెదుర్కొని యుచితార్హణంబుల సత్కరించి

యున్నతాసనంబున సుఖాసీనుం జేసిరి. అంత వాణీవల్లభునిచే ననుజ్ఞాతుండై వామదేవుడు ఋత్విక్కులతో సమిత్కుశాజ్యాది సంభారంబుల యజ్ఞకర్మ నాచరింప దొడంగె.

ఆ సమయంబున నమరగాయకులైన గంధర్వులు మదాంధులై, కామరూపంబుల ధరించి, హిమనగప్రాంతకాంతారంబున బాడుచు, ద్రిమ్మరుచుండ నమ్మహాగానశ్రవణపులకాంకిత గాత్రులై శబరయువతులా గంధర్వులకడకుం జని వారి యసాధారణ రూపయౌవనసంపదం గనుంగొని మోహించి, మదనవికారవిహ్వలితచిత్తలై తమ యాశయంబు వారలకుం దెలియజేయ నా గంధర్వులు నీచజాత్యంగనా సంపర్కము తమ కవద్యావహమని నిషేధించినను వినక యాభిల్లాంగనలు వేయువిధంబుల వారికి బోధించి, కొసకు వారిని దమకు లోబఱచుకొనిరి. యజ్ఞము చేయించుచున్న వామదేవఋషి యాగంధర్వుల యనార్యవృత్తంబు దెలిసికొని కుపితుడై శబరాలయంబులం బుట్టుడని వారిని శపించెను. అంత వారలందరు భయాక్రాంతులై వామదేవుని పాదంబులపై బడి “మునీంద్రా! మమ్ముల ననుగ్రహింపుము. మా తప్పు సైరింపుమని వేడుకొన్నను, మీ దుర్వృత్తంబు మీ కిట్టి యాపద దెచ్చె. నా మాట యమోఘంబు. ఈ శాపంబున కంతంబు నే జెప్పజాల. శ్రీవల్లభుని బ్రార్థింపు''డని చెప్పగా, వారు మాధవు చెంతకుం బోయి తమకు వామదేవుని వలన గలిగిన శాపము నెఱింగించి, దాని యంతము గటాక్షింపుమని వేడుకొనిరి. అందుపై శ్రీమహావిష్ణువు గిరీశుని జూడమని చెప్పెను. తుదకు వారు చిత్తజారాతిపాదములపై బడి, పలు తెఱగుల ప్రస్తుతించి రక్షింపుమని వేడుకొన, హరుండు వారలకిట్లనియె:— “మహేంద్రగిరికి దక్షిణ భాగమున గళింగదేశమను నొక దేశము కలదు. అది మిక్కిలి యపవిత్రమైన దేశము. పురుషోత్తముడు దానికి బవిత్రత నాపాదింప దలంచి యచటనున్న శ్వేతాచలముపై గూర్మరూపమున నవతరించును. ఆ కుధరమునకు బూర్వపశ్చిమభాగముల నుండి వంశధార, లాంగల, యను రెండునదులు ప్రవహించుచుండును. అచటికుత్తరముగా నున్న వేణుధారానదీతటంబున మధూకవనంబు గలదు. ఆవన మనేక శబరాలయాలంకృతంబై యొప్పు. మీ రంద రచటికి జని యా శబర గృహంబుల జనియింపుడు. వామదేవ మునీంద్రుని శాపంబు దుర్లంఘ్యంబు. ఆ మధూకారణ్యమందు నా దర్శనంబు మీకు గాగలదు. అపుడు మీరందరు విముక్తశాపులై మరల మీ పదంబుల నొందుదురు.” గంధర్వులును శివుని యాజ్ఞానుసారముగా బోయి శబరాలయంబుల జనించిరి. అంత తుంబురు, నారదులు యజ్ఞకర్మ బరిసమాప్తినొందించి, యవభృథం బాచరించి హరిహరబ్రహ్మాది దేవనికాయంబును కనకాంబర భూషణాదులచే సత్కరించి పంపిరి.

ఇట్లు షణ్ముఖుండు సెప్పిన కథ విని కుంభసంభవుండు, “పార్వతీనందనా! భక్తవశంవదుడగు శంకరుం డా గంధర్వులకు దర్శనం బొసంగి వారల శాపంబు దీర్చిన ప్రకారం బానతీయు''మని యడిగిన, కార్తికేయుం డిట్లనియె. వంశధారానదీతీరంబున నున్న పద్మనాభగిరి, వటగిరి ప్రాంతంబుల మధూకమహీజారణ్య మొక్కటి గలదు. అది సంయమీంద్రుల కావాసయోగ్యమైన ప్రదేశము.

వామదేవ ఋషిశప్తులగు గంధర్వు లందరు నామధూకారణ్యమందున్న శబరాలయంబుల జన్మించిరి. చిత్రగాయకుడను వా డొకండు వారి కధిపతియై యుండెను. అతడు ధార్మికుడు. సజ్జనావనదీక్షాపరుడు. తన యనుచరులగు వనచరులు విపినంబున గొట్టి తెచ్చిన మృగంబుల నాభిల్ల నాయకుని ముందర నిడిన నవి క్రమ్మర నతని గానమాహాత్మ్యముచే సప్రాణంబులై పారిపోవజూచి, జనులు అతనికి చిత్రగాయకాఖ్య తగునని నుతింపుచుండిరి. అతం డొక్కనాడు ధనురాదిసాధనంబులు బూని కిరాత సేవకానుగతుడై మృగయావిహారంబు సలుపుచుండ ననన్యసాధారణనిరవద్యలావణ్యవతియైన యొక వరవర్ణిని గానవచ్చె. అంత దాని రూపసంపద కచ్చెరువొంది డాయంబోయి, "నీ వెవ్వతెవు. ఏకాకినివై ఘోరశరారుమృగసంచారభీషణంబైన యిక్కాంతారంబున గ్రుమ్మరగతం బేమి" యని యడుగ, నా కమలేక్షణ, "శబరాధిపా! అధ్వగమన పరిశ్రాంతనై యుంటిని. క్షుత్పిపాస లధికముగా బాధించుచున్నవి. ఈ మార్గాయాస మెట్లు దీరునని విచారించుచుండగా నా పాలిటి దైవము నిన్ను జూపె. ఇక నీ వేమి యొసంగిన పాకము చేసి నా యిష్టదైవమునకు నివేదించి భుజించు గతశ్రమనై వచ్చి నా వృత్తాంతం బంతయు నీ కెఱింగించెద" ననిన నా శబరాధీశుండు నిజ గృహంబున కరిగి కులసతి నడిగి యపేక్షిత పదార్థంబులం దెచ్చి, యా నాతి కిచ్చె. ఆమెయు నపుడు వంశధారాతటంబున నున్న యొక పుల్లిచెట్టునీడలో శుచియై యువియన్నియు వండి, యీశ్వరుని కర్పించి తానును గుడిచి, యనంతరమున తన రాక కెదురుచూచుచున్న శబరరాజు సన్నిధికిం బోయి యిట్లు తనవృత్తాంతం బతనికి దెలిపె. "శబరాధీశా! శ్రీశైలమను నొక శివక్షేత్రము కలదు. అచటనున్న స్త్రీపురుషులందరు షడ్వర్గజేతలు. అద్వయానంద బ్రహ్మనిష్ఠులు. నే నచటనుండు జంగమార్చకుని పుత్రికను. నా పేరు చిత్కళ. అసమాంబక తత్త్వ రహస్యమందారి తేరినదానను. పరమేశ్వరుని పాదంబులు మనంబున ధ్యానించుచు గాశీక్షేత్రంబునకు బోవందలంచి యాత్రికవర్గంబుతో సింహాద్రిదనుక వచ్చి యలసి యచట నిద్రించుచుండ నాతోనున్నవారు నన్ను వంచించి చనిరి. వారి నన్వేషింపుచు దైవవశమున నిచట జేరితిని. ఇక గాశికిబోవు మార్గము నా కెఱింగింపు" మనవుడు, భిల్లాధిపతి "ఓ తరళేక్షణా! ఇట్టి కోమలాంగలతిక గలనీవు శీతవాతాతపములకోర్చి కాశికెట్లుపోగలవు? నామాట విని నీవిచటనె నాయొద్దనుండుము. నన్ను ననుగ్రహింపుము. నాకిదివర కొక భార్యయున్నను దానికి నీకు నెట్టిసంబంధము లేకుండ జేసి నిన్ను వేరొకయింటిలో నివసింపజేసెద. లోకములో ఋషులెందరో కళత్రద్వయముగల వారున్నారు. నీవు నట్లనే సుఖముగా నుండవచ్చు" నని పలికిన, నాచాన వాని యభిప్రాయ మెఱింగి యట్లకానిమ్మని సమ్మతించెను. ఆ శబరమనుజాధిపతి భార్యాద్వయముతో గార్హస్థ్య సుఖమనుభవించుచుండెను. తన గృహప్రాంగణమందున్న యొక మధూక వృక్షముంజూపి సుదతులార యీ తరుకుసుమంబుల ననుదినంబు విక్రయించి తద్విక్రయణలబ్ధమగు ధనముచే మీరిరువురు నుదరపోషణంబు జేసికొనుచుండుడని చెప్పి, దక్షిణదిక్కున నున్న శాఖలను చిత్తికి, ఉత్తర

దిక్కుననున్న శాఖలను చిత్కళకు సమానముగా బంచియిచ్చెను. చిత్కళ ప్రతిదినము నరువాత లేచి శిరస్స్నాతయై మానసంబున పార్వతీశుని ధ్యానించుచు నా వృక్షమూలమందున్న పుట్టను బూజించి నేల రాలిన పువ్వులను గొనిపోయి తమ పల్లెకు జేరువగానున్న సుమంతపురనివాసియగు నొక వైశ్యునికమ్మి యపేక్షితవస్తుసామగ్రిని దెచ్చుకొనుచుండునది. చిత్తికూడ నట్లనే చేయునది. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత నాచిత్తి తానిచ్చిన పువ్వులకు దక్కువసామా నిచ్చుచున్నాడనియు జిత్కళకు హెచ్చుసామా నిచ్చుచున్నాడనియు నా కోమటితో జగడమాడెను. అపు డాబేహారి వారిరువురిచ్చిన పువ్వులను జూపించి, "చూచితివా! మీమీ పువ్వులకు గల తారతమ్యము. చిత్కళ తెచ్చియిచ్చిన పుష్పము లన్నియు గాంచన పుష్పములు. నీ విచ్చిన పువ్వులు కేవల మధూకపుష్పములు. ఇందుకేల యీకలహము" అని చెప్పగా, నాచిత్తి యింటికివచ్చి భర్త తనయెడఁ గనపర్చిన పక్షపాతమునకు రుష్టయై, భర్తను దిట్టుచు, జిత్కళను గొట్ట బోయెను. అపుడాయిద్దరిభార్యల కలహమును జూచి కిరాత నాయకుడు వారిని వారించి చిత్కళావృక్షభాగమును చిత్తికిని, చిత్తిభాగమును చిత్కళకునిచ్చి, యప్పటికి వారిపోరు శాంతింపజేసెను. గాని మునుపటియట్ల చిత్కళాభాగమందు జాతరూప మయమగు పుష్పంబులు పూచుటయు తన భాగమందు మధూక పుష్పములు పూచుటయు జూచి, చిత్తియధికరోషాక్రాంతయై చిత్కళను గొట్ట, నది శబరాగ్రణి మ్రోలకుబోయి తనసపత్నీ దౌర్జన్యంబు నాతని కెఱింగింప, నాతడలిగి చిత్తినిబిలిచి "ఓసిదుష్టాత్మురాలా! నీవిట్లు తగవుమాలి చిత్కళను గొట్టుట న్యాయమా" యనియడిగెను. అందుకాచిత్తి "అయ్యా! ఇది బహుదేశాటనముచేసి యనేకమంత్రతంత్రంబులను మాయలనునేర్చి యున్నది. తనభాగమందున్న పువ్వులను స్వర్ణమయములగునట్లు చేయుచున్నది. కావున తదీయవృక్షభాగంబు గూడ నా కొసంగి దానిని వెడలగొట్టుము. ఇట్లు చేసిన కలహంబుండదు" అని చెప్ప, శబరధరణీపతి కొంతప్రొద్దు మదిలో జింతించి భార్యాద్వయముండుటవలన గలిగిన యనర్థం బిది యని నిశ్చయించి, యాభూరుహంబు చెంత కేగి నిశిత కుఠారంబున దానినేలబడ ఖండించెను. ఎఱుగక యిట్లత డావృక్షంబు ఛేదింప తత్కోటరాంతరమునుండి యసంఖ్యాతవిద్యుత్ప్రభాపుంజరంజితంబు, చండభాను సహస్రవిభావిభాసురంబు, నఖిలలోక దుర్నిరీక్ష్యంబు నగు నొక్క మహాతేజంబు వెలువడి భూనభోంతరాళంబునగప్పె. అట్టి త్రైయక్ష తేజః ప్రసరోపహతుండై యాశబరాగ్రణి వృక్షమూలంబున మూర్ఛాపహృతచేతనుండై నేలం గూలె. అట్టిస్థితిలో నున్న తనభర్తను తనబంధువులకెల్లం జూపి, చిత్కళ తనభర్తను జంపించెనని చెప్ప, వారంత రుద్యతాయుధులై చిత్కళను వధింప నుద్యమించిరి. అపుడు చిత్కళ సమాహిత చిత్తయై, పరమేశ్వరుని నుతియింప, నాపరమకారుణికుండు మహోక్షాధిరూఢుండై నగాత్మజతో నచట బ్రత్యక్షమయ్యె. ఆతనిదర్శించి చిత్రగాయకునితో గూడిన శబరులెల్లరు శాపవిముక్తినొంది మరల గంధర్వులై హరుని నుతించిరి. అంతరిక్షంబునుండి సురలు ప్రసూనవర్షంబులు గురి

సిరి. దివ్యదుందుభిధ్వానం బెసంగె. అపుడు బ్రహ్మేంద్రాది దేవతలాస్థలంబున కేతెంచి వేదసూక్తంబుల శూలపాణిం గొనియాడి "దేవా! కాశీక్షేత్రంబున విశ్వేశ్వరాఖ్యచే నధివసించి లోకులకు ముక్తినొసంగుచున్నట్లీ ప్రదేశమందు మధుకేశ్వరాఖ్యచే నీవృక్షకోటరంబున నధివసించి భక్తులను బ్రోచుచుండు" మని ప్రార్థింప, హరుండు సమ్మతించి, సకలలోకరక్షాయత్తచిత్తుండై పార్వతితో నదృశ్యమూర్తియై యావృక్షకోటరంబుననుండె. వనజసంభవప్రార్థితుండై వనజనాభుండా క్షేత్రపాలకుండై యచట వసియించె. బ్రహ్మచే నియుక్తుండై విశ్వకర్మ యద్దేవుని కాలయగోపుర ప్రాకారాదులను, జయంతీపురంబను నొక్కదివ్యనగరంబును, నిర్మించె.

ఇట్లు షణ్ముఖుండు చతుర్ముఖ వరానురూపగంధర్వ శాపమోచన కారణంబగు జయంతీక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు కుంభసంభవున కెఱింగించె.

కళింగదేశ ప్రాచీనమత చరిత్ర

మహారాజశ్రీ కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎమ్. ఏ.

మహాభారతమునందును, బౌధాయనునివంటి బ్రాహ్మణధర్మశాస్త్రకారులచేతను, కళింగము నెడ చూపబడిన అత్యౌదాసీన్యమువలన కళింగదేశము ముఖ్యముగా వేదపథము ననుసరించని వ్రాత్యుల దేశమని మనకు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. బహుశః వా రాదిని జంతుపూజకులై యుందురు. కళింగములోని యాటవికులెల్లప్పుడును జంతుపూజకులుగాను, తీరస్థులును జనపదులును అంతకంటె మంచిమతము ననుసరించు వారుగాను ఉండువారు.

వింధ్యపర్వతముల యడ్డుచేత నా శ్రేణికి దక్షిణమున నున్న దేశమున బ్రాహ్మణమత మతిచిరకాలముననే వ్యాప్తిఁ జెందినది కాదు. ఔత్తరాహమతము వింధ్యకు పూర్వ, పశ్చిమములనున్న భూప్రదేశములద్వారా దక్షిణమున కింకిననూ, గోదావరి కృష్ణానదీ ప్రాంతముల నున్న మనోహరములగు భూములకు బోవుటకు బ్రాహ్మణమతమునకు కళింగము రహదారి యయియుండనోపు.

జాతకకథలవలన, బౌద్ధమతప్రచారమునకు పూర్వము కళింగమున బ్రాహ్మణాచారములు ప్రబలినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కుంభవతి, దంతపురవంశచరిత్రలును, మహావంశమందు విజయుడు ప్రవాసము జెంది, దిగ్విజయార్థమై సింహళమునకు నావికాయాత్రపోయిన కథయును, (1) కళింగాశ్వకుల (పయితాను) ఘోరయుద్ధ కథయును, కళింగరాజ్యముయొక్క ప్రాచీనతయు, ఔన్నత్యమును, బలమును చాటుచున్నవి. జాతకముల

---

1 జాతకము (8 వసంపుటము)

రెండవసంపుటములో కళింగరాజ్యమునకు తన పేరు నిచ్చిన 'కళింగ' యను రాజు బ్రాహ్మణులను మహోత్సాహము వారించు శక్తులను గ్రహించుటకు కురురాజ్యమునకు పంపెనని చెప్పబడియున్నది. నాల్గవ సంపుటములో కళింగరాజు పౌత్రుడు బౌద్ధమతాభిమాని యని వ్రాయబడినది. మహావంశములో సింహళదేశములో బౌద్ధమతారంభమును విజయుని రాకయు, మహాబుద్ధుని నిర్వాణమును సమకాలీనములని కను పట్టుచున్నది. బుద్ధుని దంతమువలన పేరు చెందిన దంతపురకథను బట్టియు, సింగపురమును, సింహపురపు ప్రారంభ చరిత్రను బట్టియు, కళింగదేశమున బౌద్ధమత ప్రాచీనత తెలియగలదు. ఈకథల కాలనిర్ణయము దుర్ఘటమైనను బ్రాహ్మణమత ప్రధానమైన కళింగము కాలక్రమమున బౌద్ధప్రచారమునకు లోనైనదని మాత్రము మనము సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. విజయుడు బౌద్ధుడగుట యతని ప్రవాసమునకు కారణమేమో. 2

దేశచరిత్రయందు కళింగ నామము తొలుత నశోకుని శిలాశాసనమున గానవచ్చుచున్నది. ఆతని 13 వ శిలాస్మృతిలో పెద్దలకును, నుపాధ్యాయులకును విధేయులును, భృత్యులకును, దాసులకును దాక్షిణ్యమును గల నానావర్ణముల బ్రాహ్మణులును, యతులును కళింగమున నున్నట్లు వ్రాయబడినది. పైన చెప్పబడిన నానావర్ణములలో బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధులును, జైనులును చేరి యుండవచ్చును. కొందరు చరిత్రకారులు, బ్రహ్మద్వేషులగు నందుల పరిపాలనకు లోనైన కళింగము జైనమనియు, జయపుర ప్రాంతములందలి నందపురములో వారిస్మారక చిహ్నము లున్నవనియు, అశోకుడు ప్రథమమున శైవుడగుటచే వేదబ్రాహ్మణ రక్షణకొరకు కళింగమందు నందులతో యతడు యుద్ధము చేసి జయించెననియు నభిప్రాయము పొందియున్నారు. కాని నిశ్చితముగు చారిత్రిక నిదర్శనమైన యశోకశిలాశాసనములు నానావర్ణములుగల బ్రాహ్మణులను, యతులను గుఱించి చెప్పుచు, రాజ్యపరతంత్రులను ప్రజల ఋజుమార్గానుకూలురుగ చేయుటకు ప్రయత్నము చేయుటకుద్బోధనము సల్పుచున్నవి. ఇందువలన వారు, సరిహద్దుల ముఖ్యముగానుండు ప్రజలు ఋజుమార్గవర్తులు గారని తెలియుచున్నది. కళింగమున నేమతము ప్రబలినను, వేలాది జీవులనష్టమునకోర్చి, ఘోరయుద్ధము చేసిన కళింగము మిక్కిలి శక్తిగలదయి యుండవలెను. నందవంశనాశనానంతరము కళింగరాజ్యమునుగూర్చి యావిధముననే మెగాస్థనీసు వర్ణించియున్నాడు. ప్రపంచపు చరిత్రలో నీయుద్ధము అశోకుని బౌద్ధునిచేసి, ఆమతమును గ్రీసు దేశమువరకును వ్యాపకము చేయించుటచే నతిముఖ్యమయినది. అత్యున్నత రాజాదర్శమును, ఋజుమార్గమును (కాలమును ధిక్కరించి) నేటివరకు చూపుటకు జౌగడాధౌలి స్తంభములపై శిలాక్షరములు చెక్కబడియున్నవి. జౌగడాధౌలి స్తంభములందుండుటచే కళింగము చారిత్రకులకున్ను, బౌద్ధు

2 మహావంశము.

లకున్న కళింగయుద్ధమువలెనే, దివ్యక్షేత్రమగుచున్నది. (3)

అశోకుని యనంతరము కళింగరాజ్యముపునరుద్ధారణముజెంది చేటియులను చైత్రులచే పాలింపబడినది. వారిలో మూడవవాడగు ఖారవేలుడుదయగిరియందు శాసనమును క్రీ.పూ. 158 వత్సరమున జెక్కించెను. అందు కళింగరాజ్యముయొక్క మతమును, తంత్రమును, శక్తియు, రాజ్యముల జయించి స్థానికస్వపరిపాలనము నుద్ధరించుటయేగాక బ్రాహ్మణులనువిద్వాంసులను పెక్కుమందిని ఆదరించుటయువర్ణించబడినవి. శాసనారంభమున అర్హాతసిద్ధుల సంబోధించుటచే నీతడు జైనుడని యనుమానించదగినను యీ వెనుక రాజసూయ యాగముచెప్పబడుటవలన ననుమానము తగ్గుచున్నది. జైనపండితుల కీతడిచ్చిన దానములవలననూ, జైనాలయముల నతడు స్థాపించిన రత్నఖచిత ద్వారబింబముల వలనను, శ్రామణకుల సంఘములకొరకు చెక్కించిన గుహాలవలనను, ఈతనికి జైనమతమందుండు నభిమానము వ్యక్తమగుచున్నది. బ్రాహ్మణుల సంఘముల కీతడిచ్చిన దానముచే నీతని నిష్పక్షపాతబుద్ధి తెలియవచ్చుచున్నది. 4 పైజెప్పినరీతి కళింగములోని మతము, జంతుపూజ, బ్రాహ్మణమతము, బౌద్ధజైనమతముల క్లిష్టమిశ్రమమై యుండెడిది. కాని వీనిలో నేదియు నొకప్పుడును సమూలముగా పోయియుండలేదు.

ఖారవేలుని కాలమునుండివెనుకటిగాంగుల కాలమువరకు (క్రీ. వె. 8దవ శతాబ్దము,) కళింగదేశచరిత్ర అంధకార బంధురము. వాకటకులు వారిరాజ్యముకళింగమువరకు సాగించిరి. వారితో వివాహ సంబంధములుగల వేంగీ విష్ణుకుండినులు రామతీర్థములనుదాటి జయించిరి. ఓఢ్రదేశపు కేసరి వంశమువారి కళింగరాజ్యము త్తరమున నభివృద్ధిజెందుటకు గాఢ ప్రతిబంధకము కలుగిజేసి యుండవచ్చును. హర్షుని రాజ్యము గంజాంమండలమువరకువ్యాపించినది. గంజాంపైన నాతడు దాడివెడలినాడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆకాలమునాటికి గాంగవంశీయులు కళింగమందు వేరునాటికొనియుండిరి. క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దివెనుకనున్న గాంగులచరిత్రయే మనకు విపులముగా తెలిసినను, తత్పూర్వము కళింగమందు గాంగవంశీయులు పాలించినమాట నిర్వివాదము.

క్రీస్తుశకము మొదటియేడుశతాబ్దములును, బౌద్ధమతము ఉన్నతిజెంది ప్రబలి సింహళ జావాదేశముల నుపశాఖలుగ విస్తరించినకాలము. అనంతరము జైనమతము దానివెనువెనుక ప్రబలి, స్మారకచిహ్నములను, బౌద్ధమతముతోపాటు కొండల యందును గుహాలయందును నేర్పరిచినది. ఈ గుహాలలో ఉదయగిరి ఖండగిరి గుహాలు ప్రాచీన బౌద్ధయుగమునకుజెందినవి. వీనికన్న మించిన నాగరికతను సూచించు సాలిహుండాము, రామతీర్థము, 5 సంకారామగుహాలు అర్వా

(3) స్మిత్ : అశోకా

4 ఇం అం 49 సంపుటము

5 కళింగము సుమారు ప్రస్తుతపు గంజాంమండలముదాటియుండక పోయినను అశోకుని కాలమునుండియు గోదావరినదివరకు కళింగమను పేరబరగినది. అందువలన ప్రస్తుతపు విశాఖపట్టణము కళింగములో జేరినదిగాని యాంధ్రమున జేరినది కాదు.

చీనబౌద్ధయుగమునకు జెందియుండ వలెను. గాలి యొక్కయు, వాతావరణస్థితియొక్కయు, దాడి లేనిచో నింకను ననేక చైత్య విహారములుమిగిలి యుండును దాదాపు క్రీ.శ. యేడవశతాబ్దని బౌద్ధమతమువన్నెతగ్గి జైన మతము ప్రతిభ హెచ్చినది. జైనమతప్రచారకులు బౌద్ధాలయములనెలవుచేసికొనిరి. తరువాత రెండు శతాబ్దములలోపల బ్రాహ్మణ మతముక్రమముగా దేశము నాక్రమించి రెండుమతములను రూపుమాపినది.

పాడుబడిన యాలయముల పరీక్ష చేసినయెడల నాంధ్ర కళింగ చరిత్రములలో వింతదృశ్యములు మనకు గాన్పింపకపోవు. సాలిహుండాముననొక గోపురముగల యొక చైత్యమున్నది. దానికొకకొనను పెద్ద బుద్ధవిగ్రహము కానగును. ఈచైత్యముప్రక్కను అనేకములు చిన్నస్థూపములు తలయెత్తినవి. ఈకొండమీద నుండి నలుప్రక్కలును దృశ్యముగను బహురమ్యముగ నుండుటచే కను మేరదూరముననున్న చూపరకు ఆలయములు తద్వాస్తవ్యుల యున్న తాదృశ్యముల మనసుకు వచ్చురీతిబోధించియుండవలెను. బౌద్ధులకు, జైనులకు, హిందువులకు క్రమముగానొకరివెనుక నొకరికి పుణ్యక్షేత్రమైన రామతీర్థము, దేహవ్యాధులను, మనోవ్యాధులను దూరము చేయు మలయమారుతముల వీచు ఆహ్లాదకరమగు స్థానముచే విరాజిల్లుచున్నది. భిక్షువులమఠమునకింతకు మించినస్థలము వేరొకటి చేకూరుట దుర్ఘటము. మనోమార్గమున నాకాశవీధుల సంచరించుచు దేహస్వాస్థ్యమున కుపకరించు నోషధుల సత్వము నెగురుచు, నక్షత్రములగతుల పరీక్షించుచు కాలముగడపిన వందలకొలది భిక్షుకుల కొకప్పుడు నెలవైన విహార మిప్పుడు పాడువడి గురుభక్తకొండపైనున్నది. మనోహరమగు బుద్ధవిగ్రహములును, నసంఖ్యాకములగు గుహలును గలిగిన శిథిలవిహారచైత్యములును, వానివెలిచేసి వెలసిన జైనవిగ్రహములును, పంచపాండవుల చేతను, సీతారాములచేతను అక్కడనుండు ప్రతిస్థలమును పవిత్రీకృతమైన దని చెప్పుస్థానిక పురాణములును మనదేశీయుల సామాన్యదృష్టికిని, మనచరిత్రయొక్క నిరంతరాను స్మృతికిని తార్కాణములై యున్నవి.

ఇక హిందువులకు గూడ క్షేత్రమగు[6] సంకారామమును గూర్చి యించుక ప్రసంగింతము. మఠములలో నతివిశాలమైన దిందు వెలసినది. పూర్వము మఠమునకు చేరి వైదికులు, శాస్త్రజ్ఞులును, తార్కికులును, బోధచేయు పాఠశాల యుండెడిది. దీనినిబట్టి మనకు పూర్వ మఠముల ప్రాముఖ్యత తెలియనగును. ప్రజల నైతిక విషయముల బోధకులుగా నుండుటయేగాక భిక్షువులు, వారి స్వార్థత్యాగముచేతను, భక్తి, జ్ఞానపూరిత హృదయములచేతను, రాజుల గౌరవము బడయుటచే ప్రజల యభివృద్ధికై సమయము వేచి రాజులవల్ల ప్రజాభివృద్ధికరమగు కార్యముల చేయించెడివారు. ఖారవేలుని ప్రాచీన భిక్షుసంఘములును, వారి ధర్మములును స్థానికసంఘములకు ధర్మములుగ నుండనోపును. సంకారామమునదొరకిన వస్తుసముదాయమును బట్టియు, అందుండు ననేక గుహలబట్టియు,

6 బౌద్ధభిక్షువులకు స్థానమైన సంఘారామ శబ్దమునకిది వికృతి. ఇది విశాఖపట్టణంజిల్లాలోను ద.మ.రైల్వే వారి ఇనుపుదారి నున్న అనకాపల్లికి పశ్చిమమున 2 మైళ్ళ దూరమున నున్నది.

అదియొక పెద్దమఠమని మనము గ్రహింపవచ్చును. ఇవిగాక విశేషముగ ఆ కొండదొలిచిన గుహాలును, అనేకములగు దగోబాలును గలవు. ఇందుదొరకిన ఏడవశతాబ్దమునాటి నాణెములును, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెమును దీని కాలనిర్ణయమునకు కొంత సహకారులగును.

సింహాచలమునకు నైరుతిని మూడుమైళ్ళదూరమున నొక స్తూపము కలదు. ముఖలింగ దేవాలయములలో బౌద్ధపురాణము నవలంభించు సుందరమగు ప్రతిమలున్నవి. వీనినిచూచిన మనకు 9వ శతాబ్దమువరకు బౌద్ధమతావలంబనము దేశమున కలదని తెలియవచ్చును. ఇంతవరకు జైనాలయములకంటె బౌద్ధాలయములు లెక్కకు మిక్కిలిగ కన్పట్టుటచే కళింగాంధ్ర నాగరికతయందు బౌద్ధమతముపాలు విశేషముగ నున్నదని చెప్పక తప్పదు. (మ. ఆర్కే. 1907-1919)

బౌద్ధమతము మొదట నాశనము చెందినది. ప్రాచ్యచాళుక్య శాసనములందు జైనులును, వారిదేవాలయములును, చెప్పబడి సంతతరుచుగా బౌద్ధాలయములు చెప్పబడియుండలేదు. ఇదిగాక, హ్యూయానిత్సంగు బౌద్ధమతము నాశనమును గురించి విపులముగా వ్రాసినాడు. కళింగమందు 500 భిక్షువులుగల 10 సంఘారామములు మాత్రమున్నవనియు, బౌద్ధేతరులకు ముఖ్యముగా నిర్గ్రంథజైనులకు నెలవగు 100 దేవాలయములు కళింగమున కలవనియు నాతడు వ్రాసియున్నాడు. ఒక శతాబ్దములో జైనమతము బౌద్ధముతమును అణగించినది. రెండును వన్నెచెడినతరువాత, నవీనబ్రాహ్మణమతము వీనిరెంటిచే ననుగ్రహింపబడి ప్రబలజొచ్చెను. ఆమతములను, వాటివాస్తుప్రతిమానిర్మాణపద్ధతులను, పూజావిధానములను బ్రాహ్మణమతము గ్రహించి ఆంధ్రకళింగ నాగరికతను వ్యాప్తిజెందజేసినది. (7)

ప్రాచ్యగాంగుల పూర్వపుశాసనము లీమార్పునకు దృష్టాంతములనిచ్చును. ఆరాజులు మహేంద్రగిరిపై వెలసిన గోకర్ణేశ్వరుని భక్తులు. దానము లన్నియు బ్రాహ్మణులకీయబడినవి. బౌద్ధులకుగాని, జైనులకుగాని, చేసినదానములు మృగ్యములగుటచే నారాజుల బ్రాహ్మణాభిమానము స్పష్టమగుచున్నది. రాజుల ప్రాపకమేగాక ఉత్తరమునను దక్షిణమునను తలచూపిన రాజ్యపరివర్తనము కళింగముపై కొంత మార్పుచేసియుండవలెను. కళింగనగరము రాజధానిగాగల పూర్వగాంగుల కాలనిర్ణయ మిదివరకు సంతుష్టిగా చేయబడియుండలేదు. (8)

వెనుకటి గాంగులును (8వ శతాబ్ది మొదలు) శివునిపూజచేసి, మధుకేశ్వరునకును, రాజరాజేశ్వరునకును, ముఖలింగేశ్వరునకును, జగన్నాథునికిని ఆలయముల నిర్మించి బౌద్ధజైనమత నాశనమునకు తోడ్పడి యుండిరి. నేను వేరొకచోట వ్రాసిన రీతిని, కళింగముపై నొక శతాబ్దము సంపూర్ణాధికారముపొందిన చోళుల యాదర్శమును బౌద్ధజైనమతనాశమునకు దారి తీసి యుండవలెను.

---

(7) బీల్ (బు. రికార్డ్సు)

(8) ఎపి. ఇండి 4 సం. ఇం. ఆంటి. 13, 14, 18 సంపు.

కళింగదేశ శాసనము లందలి తెలుగు భాష

మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకట సీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.

కళింగదేశమందు, ముఖలింగము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలయిన క్షేత్రములలోని దేవాలయముల రాతిగోడల మీదను ఇంకా మరికొన్ని చోట్లను వందల కొలదిగా తెలుగు శాసనములున్నవి. వీటిలో ప్రస్తుతము గంజాం జిల్లాలో ఉన్న అరసవిల్లి, దీర్ఘాసి, నాగోలు, రావిపాము, గోణాంకి, శ్రీకూర్మము, మహేంద్రగిరి, ముఖలింగము — ఈ స్థలములలోని శాసనములు సుమారు మూడువందల మూర్తై, (South Indian Inscriptions Vol. V.) దక్షిణహిందూదేశపు శాసనములు సంపుటము. 5 లో అచ్చుపడినవి. వీటిని ఆధారము చేసుకొని తెలుగు దేశమందలి తక్కిన శాసనములు కూడా కొంతవరకు పరీక్షించి కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగు భాష ఎట్లు పరిణమించినదో సంగ్రహముగా నిరూపించుటకు పూనుకొన్నాను.

కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాష ప్రశస్తమైనదనిన్నీ, గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని తెలుగుభాష అంత ప్రశస్తమైనది కాదనిన్నీ, చాలామంది — అందులో ఎక్కువగా కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలవారు - అభిప్రాయపడుతున్నారు. గాని సుమారు క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1866 వరకున్న గల కాలమందు ఆ రెండు ప్రదేశములందున్న తెలుగు భాష ఒకేవిధముగా పరిణమించినదని ఆ ప్రదేశములందలి శాసనములలోని భాషను పట్టి రుజువుచేయవచ్చును. ఈ శాసనములలో కళింగదేశమందలి దొకటి, దానికి సమకాలము నాటిది కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు జిల్లాలలోని దొకటి, ఉదాహరణ ఎత్తుకొని వేర్వేరు కాలముల భాషాపరిణామము ఎట్లు రెండు మండలములందును ఒక్కరీతిగానే సాగినదో చూపిస్తున్నాను.

1. S. I. Inscr. Vol. V No.1123

(ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) "స్వస్తి శకవరుషంబులు ౯౮౦ శ్రీమదనన్తవర్మ్మ దేవర ప్రవ[ర్ద్ధ]మానసంవత్సరములు [3] యగు శాహివ్రిచ్చికమాస సుక్లపక్ష పద్యే మియు గురువారము నాణ్డు కాలపనాయకు ప[ణ్ణా]ము రేకమ...గను ఏనుపుట్టి నేల విలిచికొని మధూకేస్వర దేవరకు జరు... మగిగాను ఆచంద్రార్క్కమున కిచ్చె [॥] దీని సరిపనివారు గోబ్రాహ్మన గంగ్గా సిం[ధు] పాతము ॥" (1)

S. I. Inscr. Vol. IV. No. 1010

(ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోనిది) "శకవర్ష ౯౭౭ గు నేంట భీమేశ్వర దేవరకుం జక్రవర్త్తి త్రైలోక్య మల్ల దేవర ప్రధాని నారాయణభట్లు కుంతులు కుపమ పెట్టిన అఖణ్డవర్తి [ఁ] లోహపుదివియ యొక్కంటికిం గిలారమన బాపబోయు వెం

(1) శాసనము చెక్కినవారు చేసిన తప్పులు దిద్దలేదు. అవి పాఠకులు సులభముగా తెలుసుకోగలరు.

టియయు బాదబోయు దొడ్డియయు నావబోల భీమయయుం గొమ్మబోల కాటియయు బెరసిన బోలవస [ము] న నిచ్చిన ఎడ్లుగింకి నిత్యపడి త్రిభువనాంకుశమునం బోయం గల నే మా౧ లిఖితం బేతనాచార్య్యః."

శక 977కు పూర్వము శక 960నాటి శాసనము భీమేశ్వరాలయములో ఉన్నా కళింగ దేశమందలి శాసనములలో మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. శక 980నాటి దిగనుకలదిన్ని భీమేశ్వరాలయమందలి శాసనములలో సుమారు సమకాలమునాటిదైన పైశాసనమున్ను ఎత్తి చూపించినాను. ఈ రెండింటిలోను తెలుగు భాష ఒక్కరీతిగానే ఉన్నది.

(2)మరి 75 సంవత్సరములనాటివి:—

Vol V. No. 1052 (ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) "స్వస్తి శకాబ్దంబులు ౧౦౫౫ గు నేణ్డు శ్రీమదనంతవర్మ్మ దేవర ప్రవర్ద్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్స ౫౯ శ్రాహికుంభమాసమున సూర్య్యగ్రహణ నిమిత్తమున నకరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు మాలయనాయక దెమాణ్డినాయకుని కొడుకు రాచపడి హస్తపురవరి సూరపోతు పెట్టిన అఖణ్డవర్త్తి దీప ౧ కి మాౕణ్డకి వరాహావంత నియపంపునలోకయవైరియఉత్తరమున బంద్ద తూర్పున జేల లోపుగా నాలువు [మూ] ల [ల] రాలు ౭ వెట్టిన భూమి...రువురికి రెండు జేనకోలం గొలచిన పుట్లు రెం... తూములు వదిన్ని దీని నాచంద్రార్కమ్ము నడపింప్పం గలవారు నకరపు వాడ నాయకులు"

Vol. IV No. 974)శ్రీకాకొలని శ్రీవల్లభరాయనిఆలయములోనిది) "...శ్రీ శక వర్షములు ౧౦౫౮ గు నేంటి ఉత్తరాయన సంక్రాంతి...న ఈ అఖండదీపములు రెంటికిని నిత్య అడ్డెండు నెయి వోయం గల వాండు. ఈ కొమ్మనబోయుని బొత్రులు గొమ్మన బోయు...దనవాలికి ఏంటాప [దే] ందుము పో యు [వాం] డు వీరలు ఎవ్వరూను [క] దు పుం [బం] చి కొనం బడయరు పొత్తున నా [చ]..."

ఈ రెండింటిలోను మొదటి దానియందు 'తూములు వదిన్ని' లోని సముచ్చయార్థక ద్విత్వమున్ను, రెండవ దానియందు 'ఎవ్వరూను' లోని సముచ్చయార్థక దీర్ఘమున్ను, భాషా పరిణామమందు ఇంచుమించుగా ఒకేవిధమయిన మార్పులన వచ్చును.

కృష్ణా, గోదావరీ జిల్లాల శాసనములలో సైతము శక 11 వ శతాబ్దములో 1055 తర్వాతి శాసనములందు సముచ్చయ ద్విత్వముకొన్ని చోట్ల కనబడినది. చూడుడు- No. 1099. శక 1088 వేయిన్నేను ఱు వోం క్రమాంక్కలు. ఆలాగుననే కళింగదేశ శాసనములందు సముచ్చయ దీర్ఘము శక 1057 (No. 1335) 'భాగీరథీ గంగ లూను గల'లో కనబడుతున్నది.

శక. 1157 నాటి ఉపర్పల్లి గణపతి దేవుని శాసనములో సర్వమూన్ను, మిట్టలూను, వనమూను, సుంకమూను, మొదలయిన రూపములు కలవు.

(3) Vol. V. No. 1188(శ్రీకూర్మేశ్వరాలయములోనిది) "శక వర్షంబులు ౧౧౭౨ నే [టి]...సాహసమల్లండు వెట్టిన గండమాడలు నూట మూండు...సాలివెండ ననిచ్చిన పుట్లు ముప్పయింటి లెక్క కొల్పు

గర్సలు తొంబ్బయిటికి... మోదాలు ఏంభ యును...నెయి పెరువునకు...సానులు ముప్పంద్రును మద్యలకాంద్రు ఆఱువురును నట్టువుం ఒకరుడు...ఆచంద్రార్కస్థాము గాల్వంగలారు...తన తోంటలో నన్నూఱు పోంక్క చెట్లు తోడి తోంట న[ట్టు]ను... ఏనుతల్యాలును. జీతముఏండాదికినాలుగుమాడ లు...నల్వయి రెండుపుట్లు...మండలనాయకు కూంత్తులు ముప్ఫంద్రకు...నల్భయి రెండు ...ఏంభ్భయేను పుట్లు...ఇర్వయాఱుమాడ లు...ఇర్వయింటికి...ఇర్వంద్రుసాన్లు..."

శక ౧౧౭౨ [క్రీ. శ. 1250] నాటికి సంఖ్యా వాచకరూపములు పాతవి కొత్తవి ఏలాగు కలిసి ఉన్నవో తెలియజేయుటకు కావలసిన మాటలు మాత్రమే ఈ శాసనములోనివి ఎత్తి చూపించినాను.

ఇంతకు పూర్వకాలమందలి శాసనములలో శక ౧౧౬౭ [No. 1305] నాటి శాసనమందు 'ఏంభది' అనే రూపము కనబడినది. శక 1172 నాటి ఈ శాసనములో 'ఏంభయేను' ఉన్నది గదా. శక 1243 [No. 1183] నాటి శాసనములో 'ఏంభై' ఉన్నది. 'ఏను+పది' ఏంబది, ఏంభది, ఏంభయి, ఏంభై, ఎట్లు క్రమముగా మారెనవో శాసనములవల్ల తెలుస్తూ ఉన్నది.

ఈరూప పరిణామము కళింగ దేశమందే కాదు, గోదావరి మొదలయిన జిల్లాలలో ఇంతకు పూర్వకాలమునుండిన్ని కనబడుతున్నది. చూ. Vol. IV. No. 1083 శక 1087 నాటి శాసనములో 'యేంభఇ'; No. 1032 శక 10?? నాటి శాసనములో 'నలుభఇ'; No. 1296 శక 1100 'నన్నూటడెభయొక్కణ్డును'; No. 1201 శక 1107 'నూటఏంభ్యయిం'; No. 1315 శక 1153 'ముననేంభయి'; '—వనముననేంభై'.

సుమారు క్రీ. శ. 1350 నాటికి కళింగ దేశశాసనముల తెలుగుభాష ఎట్లు పరిణమించినదో ఈ క్రిందిశాసనము చూచి తెలుసుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1181. [శ్రీ కూర్మేశ్వరాలయములోనిది] "...శకవర్షంబులు ౧౨౬౩ గుంన్నేట్టి ప్రతాప శ్రీ వీరనరనారసింహ్యదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౧౮ శ్రాహిని కుంబకృష్ణ దశమి శుక్రవారాన శ్రీ కూర్మనాథుని సంనిధిని ఉభయధూపాలయందు చిత్రద్వార నిలయమందు కొలువను కత్తులకూనపనాయకునికి అల్లాడపడి రాయని కొడుకు నారాయణదళపతింగారు తమకు ఆయుష్కామ్యార్థ ఫలసిద్ధిగాను చేసినదత్తము ఇద్దుము కూటికిని గండమాడలు ౮ అప్పము ఒక్కంటికి మా ౨ విడ్యాలు రెంట్టికి మా ౨ గా మా ౧౨ ఇస్తిమి॥ ఈ పహిండికిన్ని ఈ కూటికి అప్పానకు ఈ బిడ్యాలకున్ను కత్తుల కూనపనాయకుండు కర్త."

ఈ శాసనముతో పాటు శక 1240 నాటి శాసనము గోదావరి జిల్లాలోని పాలుకొలని క్షీరరామేశ్వరాలయమందలి శాసనము చూడండి :—

(Vol. V. No. 128) "స్వస్తి శ్రీ శకవర్షంబులు ౧౨౪౦ గు నేంటి కార్తిక శుద్ధ ౧౫ గు స్వస్తి సహస్రబాహుప్రతాప వీర్యగుణసంపన్నులైన శ్రీ మన్మహామణ్డలేశ్వర కోన భీమవల్లభ రాజుల సుపుత్రులైన రామనాథదేవ కొమాళ్ళు క్షీరరామేశ్వర శ్రీ

మహాదేవర సన్నిధిని సర్వకాలమున్న యుదకదానము సేస్తిమి ఇసలి వందిరికి యుదకాలు తెచ్చిపోసిడి బ్రాహ్మండు సంద్రసేఖరుని వెందాయ వీరికి పొండూరి నరిహాతి దిక్కు పోలాసను రాజేశ్వరదేవర సేని ఉత్తరాన ఆలకోటి ఏటిగాన గోటకము పడుమటను అలముపుంత్త తూర్పునను రెండు వృట్ల సేనును పలుకొలన కొంమ్మి సెటివరి ఇంటి యుత్తరాన పెఱుమండి సెటి ఇంటి పడుమటను ఇలుపటు పదిముల్లు నిడుపును నెడలుపు యేడుముల్లును ఆచంద్రార్కస్తయిగాను పెట్టితిమి నిల్లుకంపువరినేని తోహంచి కొనువాండు. నరనోజు కొడుకు నాగోజు లిఖితం..."

వీటిలో మొదటిశాసనమందు "ఇస్తిమి" అనిన్ని, రెండవశాసనమందు "సేస్తిమి" అనిన్ని అర్వాచీన రూపములుఉన్నవి. శక 1191 [క్రీ. శ. 1269] నాటికే ఈ రూపము గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నట్లు యెనమందల వీరభద్రాలయమందలి శాసనము Vol. IV. No. 935 లో కనబడుతున్నది:— "శకవర్షంబులు ౧౧౯౧ యగు నేంటి...ఆచంద్రార్కముగా నిస్తిమి."

సుమారు క్రీ. శ. 1450 నాటికి కళింగదేశశాసనములలోని తెలుగుభాష ఎట్లున్నదో ఈక్రిందిశాసనముచదివి తెలుసుకోవచ్చును:-

Vol. V. No. 1248 (శ్రీకూర్మేశ్వరాలయములోనిది) "శ్రీశుభమస్తు శకవర్షంబులు ౧౩౭౩ అగునేంటి ఖర సంవత్స చైత్ర బ ౧౦ ఆదివారాన పాలకొండ్డ రాజ్యాన బోద్రాజు కొమారుండు సర్వజ్ఞ దేవరాజుంగారు తమకు ఆయురారోగ్య యైశ్వర్యాభివృద్ధికొఱకున్ను పుత్రపౌత్రాభివృద్ధికొఱకున్ను శ్రీకుమ్మర్రాయల శ్రీభండ్డారానకు పద్మనిధిగాను కాలోచిత మూల్యానను మూండుతులాలెత్తు బంగారముపెట్టి దండ్లాము సిండలాము నడుము బిండ్డలాము రెండు పుట్లు క్షేత్రంగ్గాని నాలు వింజామరలకున్ను జీతము వసిష్టగోత్రము గోపినాథనంబాళ్ళ కొడుకు నరహరినంబాళసామరకు పండ్దుము క్షేత్ర ౧౦ భారద్వాజగోత్రం అప్పలనాయని కొడుకు పంచాదినారదనాయని చామెరకు క్షేత్రము పండ్దుము ౧౦ ... ఈ నాలుగు చామెరలుంను వృభయఘూపాలా...అఖండదీపప్రతిమ యెత్తు పీసెలు ముప్పైయేను కంచున్న రాగిన్ని ఈ దీపానకు దినము అడ్డెడు నేతిచొప్పున ఏండాదికి నాలుగు పు ర వ ౧౦...

దీనితో పాటు ఇంతకు పూర్వము 27 సంవత్సరములకంటె శక 1356 నాటి శాసనము, దాక్షారామభీమేశ్వరాలయములోనిది చూడండి.

Vol. IV. No. 1375:—"శ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౫౬ అగు రక్తాక్షిసంవత్సర మాఘ శు ౫ గు శ్రీమన్మహామండ్డలేశ్వర రాజాధిరాజ శ్రీవీరప్రతాప ప్రవుఢదేవరాయ మహాప్రధానరాజమహేంద్రపురవరాధీశ... దేవాంబికామనః కమలమిత్ర బలంజె ధర్మ ప్రతిపాలకుండైన పృథివీసెటి...గారైన అంక్క తెలుంగరిసెట్టింగారున్ను యెండ్డపి రాయవరం నడిమిపదనకొండ్డువగల పెక్కండ్రున్న దాక్షారామం నానాదేశ తిరువాకిట నున్న పెక్కండ్రకు యిచ్చిన ధర్మ్మశాసనము మీరు భీమేశ్వరుని ఊలిగము సేసేరు గాన మీకును భీమేశ్వరుండ్డున్ను సూర్యచంద్రులున్ను కలకాలము రాచకార్య

బలంజె కార్యనిమిత్తమయిన బలంజె వారి లోని విరాళం పన్ను దాక్షారామ సుహాని తత్సంవత్సర సంక్రమణ పుణ్యకాలానను మల్లప్ప ఒడయలుంగారికి పుణ్యంగాను సర్వ మాన్యం శేశితిమి..."

ఈ రెండింటిలోను ఆధునికాంధ్రి భాషావచనరీతి కొద్దిగా కనబడుతున్నది; శబ్దరూపములు ఒక్కవిధముగానే మార్పు పొందినవి. సుమారు క్రీ. శ. 1600 నాటికి కళింగదేశమందున్న, తక్కిన తెలుగుదేశ మందున్న మహమ్మదీయుల సంపర్కమువల్ల భాషలో ఎటువంటిమార్పులు వచ్చినవో ఈ క్రిందను కనబరచిన శాసనములు చూచి తెలుసుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1312 (శ్రీ కూర్మేశ్వ రాలయములోనిది) "హజరత్ మహమ్మదు కుల్లీపాదశహా వారి పంపినస మోతబు దాల తేల అలియుతుల అలిమావకిలనసల తనతల అయాలతుల బాహిరా ముల్క అమీనముల్క ముకుంద బాహుబలేంద్రుండు విద్యాధరునిం గారు హజరతి రాజుగార్కి హరాము ఖో లైన్ వుండగా వారిని చింతపల్లి గండివద్ద కొట్టి వారి బలాలు సర్వరాజు మొదలైన పెదపెద్ద దొరల చంప్పి తలలు గొట్టితే ఆ ముకుంద్ద బాహుబలేంద్రుండు విద్యాధరుడు నిలువక పలాయనమై రాజ్యభ్రష్టులై పారి పోయిరి. వారిని వెంబడి బాణపురందనకాతరమి మళివస్తున్న శకవర్షంబులు ౧౫౨౧ అగు వికారినామ సంవత్సర చైత్ర బ ౧౦ మంగళ వారమునాడు కళింగసీములో కూర్మ్మానకు కూర్మ్మనాథుడనేటి దేవరగుడి ఉండ్డంగా ఆ గుడి కొట్టించ్చి మసీదు గట్టించ్చెను."

Vol. IV. No. 711 (గుంటూరు జిల్లా మంగళగిరి దేవాలయములోనిది) "శుభమస్తు శ్రీనరశింహ్వ శాలివాహన శక వరుషంబులు ౧౫౧౫ అగు నేంటి విజయ నామ సంవత్సర కార్తీక శు ౨ రాజశ్రీ గోలకొండను నవరత్న శింహాసనారూఢులై మహమదు ఖుల్లిపాదశహా వొడయలుంగారు పృథ్వీసామ్రాజ్యమును సేయుచుండ్డి సంతోషకరుడై ఖోజా అల్లి జరుగరుం బిలిపించి నీకవులు ప్రజలు భూమిగ్రామాలు మామూళు అవుచున్నవి. కొండ్డవీటి సీమ లోను బందరు నిజాంపట్నము వుప్పలాలకు నడచీ గ్రామాలు పేటలు బేజల్లె యినవని వుపాయ చూచి కవుళ్ళు యిచ్చి...ఖోజా అల్లింగారు విజయంశేసి మంగ్గళగిరి కాడ వుండ్డి...దివాణ్వం ముట్టివచ్చి నానారోఖా లను ..నఫను నఫనుకి ప్రత్యేకాలు మక్తాను తీర్పు చేసిన ప్రకారము చాలున నుండ్డే కోమట్లు తెల్లాకులవారికి మొదలి వహీర్ 3 రొండ్డో వహీర్ ౨...యీశాసన ప్రకారం రాస్తిమి ఖానాజీ వీధి చాందుమియ్యావేంట్ల మాపాటుండు ఇకరం భం నిలిపెను."

సుమారు క్రీ. శ. 1800 నాటికి శాసనభాషాశైలి నేటి దస్తావేజు పత్రములలో ఉన్నట్లే కనబడుతున్నది:—

Vol. V. No. 1221 (శ్రీ కూర్మేశ్వ రాలయములోనిది) "శాలివాహన శకవర్షం బులు ౧౬౩౧ కాగాను శుక్ల సంవ్వత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిరవారం నాడు శ్రీకూర్మ స్వామి అర్చకుడు చామర్తి సీతంన్నగార్కి జమదగ్ని గోత్రులైన ముత్తె సీతారామయ్య గారు కొమారుడు జనార్దనరాయుడు కొమారుడు సీతారామయ్యగారు తమ సకలాభీష్ట సిధిగా యిన్య (న్క?) ల పాలెలో శ్రీస్వామి

వార్కి అర్పితంగా యిచ్చిన భుమి గ౬ యీ ఆరుగశాటల భుమిన్ని మీా పుత్రపౌత్ర పారం పర్యాయం సుఖానఅనుభవించేది..."

South Indian Inscriptions Vol. V. లో ప్రకటితమైన కళింగదేశ శాసనములలో అధునాతనమైన శాసనము క్రీ. శ. 1866 నాటిది చూడండి:—

No. 1192— "శాలివాహన శకే గతాబ్దే ౧౭౮౮ అగు నేటి క్రోధననామ సంవత్సర ఆశ్వీజ శుద్ధ ౧౫మి సౌమ్య వాసరమందు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కూర్మనాథ స్వామివారి చరణ సన్నిధికి జయపురం లేబు జమీాదారుగారయ్యిన శ్రీవిక్రమదేవు మహారాజులుంగారి ద్వితీయ్య పుత్రులమయిన శ్రీకృష్ణ చంద్రదేవు మహారాజులుంగారు అనే మేము హాజరులమై శేవి స్తిమి."

ఇందులో ఇంగ్లిషుభాషా సంపర్కము కూడా కనబడుతున్నది.

పైని చూపించిన శాసనములను పట్టి తెలుగుభాషకు ముఖ్యస్థానమనుకొన్న కృష్ణా గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాషకున్ను, కళింగదేశమందలి తెలుగుభాషకున్ను, క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1866 వరకును గల కాలములో భేదమేమీా లేదని తెలుసుకోవచ్చును. క్రీ.శ. 1058కి పూర్వము కళింగదేశమందలి తెలుగు శాసనములు దొరకలేదు. గనుక ఆకాలమునాటి భాష ఎట్లుండెనో చెప్పలేము. ప్రస్తుతకాలమందైనా ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలలోను, దస్తావేజులలోను కనబడుతూ ఉన్న భాష చూస్తే సద్వ్యవహారమందలి భాష రెండు మండలములలో ఒక్కలాగునే ఉన్నదని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు ఆంధ్రపత్రిక మొదలయిన పత్రికలన్నిటిలోను (ఒక్క ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ పత్రికలో తప్ప) ప్రకటితమగుతూ ఉన్న జాబులు మొదలయినవి చూస్తే తెలుస్తుంది.

కళింగదేశమందలిభాష కృష్ణా గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాల భాషవలెనే ఉన్నదనుటకు కేవలము గద్యరచనలుగల శాసనములే కాని పద్యరచనలుగల శాసనములు చూపించ లేదు గనుక పద్యరచనలో భేదమున్నదేమో అని కొందరికి తోచవచ్చును. South Indian Inscriptions Vol. V లో సూచించిన కళింగదేశశాసనములందు పద్యరచనలుగల శాసనములు ఎక్కువగా లేవు. గనుక వేర్వేరు కాలములనాటి పద్యములు రెండుమాత్రము చూపిస్తూన్నాను. వాటితోపాటు సుమారు సమకాలపుపద్యములు కృష్ణా గోదావరీ గుంటూరుజిల్లాలలోనివి సైతము చూపిస్తున్నాను:—

శక,997 Epigraphia Indica Vol. IV. pp. 316–317)

కళింగపట్టణమునకు 4 మైళ్ళు ఉత్తర దిక్కుగా ఉన్న దీర్ఘాసి గ్రామమందలి వనపతి శాసనములోని సీసపద్యము—

శ్రీశకునేణ్ణులు భూపతిపై శైల
సన్నాబ్జభవసంఖ్యనొప్ప వేంగి।
దేశంబుగిమిడియ గోనల గిడ్డిసింగి
దేశంబు మఱియొడ్డదేశమనంగ।
జనిన భూపాలురననినోర్చి చలమర్తి
గణ్ణాణ్ణె నెగడిన మణ్ణలికుణ్ణు।
భూసురవంశుణ్ణు వాసవ నిభభోగి
బణపతి సౌజన్యగుణయుతుణ్ణు।

దీర్ఘాసి భగవతిదేవి దేవాలయ
ముననుందటంగడు ఘనతరముగ।
మణ్డపమెత్తించె భణ్డనవిజయుణ్డు
గణ్డగోపాలుణ్డు ఖణ్డవర్తి।
దీవియ వెట్టె నద్దేవికి నవ్వేలం
దన మనోవల్లభి వనజనేత్రి ।
దీవియ వెట్టెం బద్మావతియును [నా]
1 క్షోణీనశశులుగలయంతకును ముదమున
గగన భూమి చంద్రభాసక రోదకశిఖి।
మారుతాత్మమూర్తి మహిమనుధన।
యిష్టఫూర్తి] ఫలము లెల్ల కాలంబును।
మెచ్చుతోడం దమకు నిచ్చుచుణ్డు॥

శక 937 Vol. IV. No. 1007

South Indian Inscriptions దాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోని శాసనమందలి సీస పద్యము—

శ్రీ విష్ణువర్ధన భూవిభునయ భూమి
దేవిం బోల్ రేవలదేవి కనిన।
2 సోమలదేవి గుణారాము జగదేక
సున్దరి మత్తేభ మందగమన।
దొల్లిభీమేశ్వర వల్లభునకు సిత
మణిబన్ధమిచ్చె సన్మణియుతముగ।
నురువిచ్చె గజ్జనాం బరునడి వినివారిం
బురుడించు నట్లనా సరసిజాస్య।
గనకరచితరుచిర కల్పావనీరుహా।
కుసుమ మిచ్చెం దనకు నసము వెసగ।
వెణ్డిమణ్డతో నఖణ్డితద్యుతిదీప।
మమరనిచ్చె విమల కమలనేత్రి।

ఆ.వె. సకల వసుమతీశ మకుట లసద్రత్న।
కిరణ రుచివిరాజి చరణుణ్డయిన।
నిజ భుజప్రధాని బెజయితదేవని।
కూంతు సరియె పోల్పంగాంతలెందు।

శక 1070 Vol. V. No. 1075

ముఖలింగేశ్వరాలయ శాసనమందలి సీస పద్యము:—

శ్రీకర శుభకర శాకాబ్దములు వియ
న్నాగకుతవ్యోమ సోమస్తుతముగ।
సితతరై కాదశి నుత భౌమదినమునం
[గాని] మాసంబునం గంసరిపుంకు।
పాల మున్నీరిలోం [బ] వ్వడించిన [శ్రీ] ధిం
బిన్ఫ దేవతుల కతిప్రీతి గాంగ।
విశ్వేశండగు మధుకేశ్వర దేవర
[కా] చంద్రతారక మగుచు నమ్మి।
దివ్యమగు నఖణ్డదీపంబు వెట్టె జు
ట్టేకు కట్టనుంగు సానినికుండు।
ధీయుతుండుగాపి నాయకు కూరిమి
తమ్ముండెటి... 1

శక 1072 Vol. IV. No. 731

(బెజవాడ కనకదుర్గమండపమందలి శాసనములోని తరువోజ

కరగిరి వియదింద్దు గణనమై పరగం
గా శకు నేండ్లు అక్షతితీయ్యయు మి

(1) గణభంగము—"బద్మావతియును క్షోణియిన శశుల్" అని కవి రచించి యుండునేమో.

(2) ప్రాసయతి నియమభంగము
'గుణారామ' కుమారుగా
'రామామణి' అని కవి
రచించి యుండునేమో.

హిరవాసరమున బాలేందు ధరుం డ
యిన బెజవాడ మల్లీశ్వరగారి
(1) వల్లభునకుం గాను వరవీర చోడ
వల్లభుండు అఖండ వర్తి దీపంబు
సుచిరంబుగ నాత్మసుత ఎఱక 2 మకును
(3) ...సుభముగా నిచ్చె

సజీవమైన భాష ఎల్లకాలము ఒకే విధముగా ఉండి పోదనిన్ని, కాలము ననుసరించి మారుతూ ఉంటుందనిన్ని, శాసనములలోని భాష పరిశీలించి చూస్తే బోధపడుతుంది. ఈవిషయము ప్రబంధములు మొదలయిన వాఙ్మయరచనలు జాగ్రత్తగా పరిశీలించినా బోధపడవచ్చును. గాని అంతకన్న శాసనముల వల్లనే ఈవిషయము ఎక్కువ స్పష్టముగా బోధపడుతుంది. ఎందుచేతనంటే, ప్రాచీనకవులు రచించిన గ్రంథములకు ఆయా కవులు స్వయంగా వ్రాసుకొన్న ప్రతులు నశించినవి. అనేక తరములయి ప్రతి చూచి ప్రతి చొప్పున వ్రాయగా వచ్చిన ప్రతులే మన కిప్పుడు దొరికినవి. శబ్దార్థజ్ఞానము గల లేఖకులు మాతృకలో ఉన్నట్లు జాగ్రత్తగా వ్రాసిన వైతే తాటాకు ప్రతులయినా నిర్దుష్టముగానే ఉండవచ్చును. అయితే, పాండిత్యము లేని లేఖకుల భ్రమప్రమాదములవల్లను, పండితులైన లేఖకులు తమ ఇష్టానిష్టముల బట్టి చేసిన మార్పుల వల్లను, ఆప్రాచీన కవులు చేసిన ప్రయోగాల స్వరూపము సరిగా తెలియకుండా ఉన్నది. శాసనములందలి భాష రాతిపలకలమీదనో రాగిపట్టాలమీదనో చెక్కినది గనుక కలకాలము ఒక్కలాగుననే చెక్కినది చెక్కినట్లే ఉంటుంది. లేఖకుల అజ్ఞానమువల్లనో పొరపాటువల్లనో కలిగిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును. గాని పండితులు తమ మతము ననుసరించి బుద్ధిపూర్వకముగా చేసిన సవరణాలవల్ల కలిగిన మార్పులు తెలుసుకొనడము అసాధ్యము. ఇటువంటి మార్పులు శాసనములలో కలుగుట అసంభవము. శాసనము చెక్కిన వారు చేసిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును. గనుక, శాసనములలోని భాష ఆయా కాలముల భాషగా గ్రహించవచ్చును.

భాషా పరిణామము తెలుసుకొనగోరే వారికి శాసనములవల్ల మరియొక ప్రయోజనము కనబడుతూ ఉన్నది. నన్నయభట్టుకు పూర్వము తెలుగుభాషాస్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొదలయిన గ్రంథము లేవీ కనబడనందున శాసనములే ఆధారముగా ఉన్నవి. నన్నయ కాలము నుండి నేటివరకున్ను గల ప్రబంధాది రచనలు కాలక్రమము ననుసరించి చూస్తే అటువంటి రచనలు లేని కాలములు ఎక్కువగా కనబడుతున్నవి. శాసనములు ప్రతి పది సంవత్సరములకు ఒకటో రెండో కనబడుతూ ఉన్నవి. అందుచేత భాషా పరిణామము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొద

(1) ప్రాసనియమము తప్పినది.

(2) ,సుత. ఎఱక'—అయిదు లఘువుల గణము, భలము ఇంద్రగణములుగా ప్రబంధములలో సైతము కనబడినవి.

(3) గ్రంథము పోయినట్లున్నది.

లయిన రచనలకన్న శాసనములే ఎక్కువగా ఉపచరిస్తున్నవి. యతి ప్రాసస్థలములందు రాని ప్రాచీన శబ్దముల స్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధాది గ్రంథములలోని ప్రయోగములవల్ల ప్రయోజనము లేదు; శాసనములే ఆధారము. ‘పొలగరుసు’ లోని లకారము అకార సహితమే కాని, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు అనుకొన్నట్లు ఇకార సహితము కాదని రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో ప్రాచీనాంధ్ర భాషా స్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారున్ను, రాజరాజు కాలమందున్న తెనుగుభాష గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో మాతండ్రిగారున్ను, శాసనప్రమాణము ఆధారముగా చేసుకొని రుజువుచేసినారు. త్రిలింగలో (6-12-1924) “పడుమఱ, పొలమేర— ఈ రూపములను గూర్చి యిక వాదము తగదు” అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. ఈ ముగ్గురున్ను చెప్పినది బలపరచుటకు కళింగదేశ శాసనములందలి ప్రయోగములు చూపిస్తున్నాను.

‘పొలగరుసు’—శక 1093 (No 1143)

‘పడుమటి’—శక 1056 (No 1016); శక 1085 (No 1114) శక 1093 (No 1143)

‘పడ్మట’—శక (1054 No 1342)

‘తూఱుపు’, ‘తూఱ్పు’, లోని రేఫము శకటరేఫమే కాని శబ్దరత్నాకరములో ఉన్నట్లు లఘురేఫము కాదు గాబోలు. చూ. శక 1211 (No. 1178)- తూఱ్పు; శక 1253 (No. 1193)- తూఱుపు. సూర్యుడు ‘తూఱు’నది, అనగా, ఉదయించుదిక్కు ‘తూఱుపు’న్ను, ‘పడు’నది అనగా అస్తమించుదిక్కు ‘పడుమఱ (ర)’ యున్ను అయినట్లు తోస్తున్నది.

‘ఇందుల’, శబ్దమే కాని ‘ఇందలి’ శబ్దము నాకు శాసనములలో ఎక్కడా కనబడలేదు. చూ. శక 1045 (No. 1094); శక. 1065 (No. 1328); శక 1069 (No 1344) శక 1074 (Nos. 1325, 1327, 1334); శక 1329 (No. 1242)

‘పహిండి’ లోని ‘డి’ కొన్ని చోట్ల నిర్బిందుకముగాను, కొన్ని చోట్ల బిందుపూర్వకముగాను ఈ కళింగదేశ శాసనములలో కనబడుతున్నది. చూ. పహిడియప్న, శక 1069 (No. 1344); పహిండి గవ్వలు, శక 1199 (No. 1236); పహిడి మొదలితేకులు, శక 1244 (No. 1198); ఈపహిడికిన్ని, శక 1263 (No. 1181); పహిండికుడుక, శక 1265 (No. 1189)

‘పెగ్గఁడ’ శబ్దము కళింగదేశశాసనములందు కూడా ఉన్నది. చూ. శక 1097 (No 1113) దీనితోపాటు ‘పగ్గడ’, ‘పెగ్గడు’ రూపములు కూడా శక 1214 (No 1185) లో కనబడినవి.

‘ఒడ్డవాది,’ ‘ఒడ్డాది’ రూపములు రెండున్ను కనబడినవి. చూ. ఒడ్డవాది, శక 1206 (No 1163); ఒడ్డాది, శక 1160 (No 1206), శక 1207 (No 1186). ఇదే రాను రాను వడ్డాది అయినది. ఈలాగే ‘ఒకటి’, ‘వకటి’ అయినది.

‘దణ్ణవాసి, దణ్ణాసి’ రెండు రూపములున్ను కనబడినవి. చూ. దణ్ణవాసి, శక 1064 (No 1281); దణ్ణాసి, శక 1064 (No 1066)

‘కూంతుఱు’ ‘నాయకుఱాలు,’ ‘మనుమఱాలు,’ ‘మన్మఱాలు’ — లోని రేఫము శకటరేఫమే కాని శబ్దరత్నాకరములో

ఉన్నట్లు లఘురేఫము కాదని శాసనములవల్ల స్పష్టమవుతున్నది. ఈశబ్దములు అనేక శాసనములందుకలవు. లఘురేఫము ఎక్కడా కనబడలేదు.

శబ్దరత్నాకరములో, "మూడు. దే. న. రెండు నొకటి (ఇది సార్థబిందుకమనుటకు కవిత్రయము వారి ప్రయోగముల యందు దగిన యుదాహరణములు దొరకమిగాక యిది బహువచనమున మూళ్ళని వాడఁబడుచున్నది)' అని ఉన్నది. కవిత్రయము వారి ప్రయోగములలో ఇది నిర్బిందుకమనుటకు మాత్రము ప్రయోగము లున్నవా? లేవు. "మూళ్లు" అని ఆధునిక వ్యవహారమందున్నదన్న కారణముచేత ప్రాచీనరూపము ఇట్లే ఉండునని ఎట్లు చెప్పవచ్చును? "వాళ్లు" అని ఆధునికవ్యవహారమం దున్నది గనుక 'వాడు' అనే శబ్దము కూడా ఎప్పుడును నిర్బిందుకమే అని చెప్పవచ్చునా? ఈ శాసనములలో 'మూణ్డు-మూండు' అనే ఉన్నది గాని, నిర్బిందుకముగా ఎక్కడా కనబడలేదు. చూ. శక 1027 (No. 1076) మూణ్డువుట్లు; శక 1077 (No. 1148 మూండువుట్లు; శక 1172 (No. 1188) నూటమూండు.

రాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేకసంచికలో ప్రాచీనాంధ్రభాషాస్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసమందు (చూ. పుట 54)— "శాసనములలోని భాషకును గ్రంథములందలి భాషకు నించుక వ్యత్యాసముండుట సహజము. శాసనములలోనిభాష వ్యావహారిక భాష. గ్రంథములయందలిది కవి శంఖమునఁ బడి పవిత్రమైన భాష; వ్యాకరణసూత్రనిబద్ధమైన సలక్షణభాష. అయినను కొన్నికొన్ని శాసనములలో లక్షణమైన శైలిని బద్ధములే కానంబడుచున్నవి" అని శ్రీయుత సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. వారి అభిప్రాయము కొంతవరకు సరియైనది కాదని నాకు తోస్తున్నది. ఇటువంటి అభిప్రాయమే చాలామందికి కలదు. గనుక దీనిని గురించి కొంత విస్తరించి వ్రాయవలసి వచ్చినది.

ప్రబంధాది గ్రంథములలోని భాష కానీ, శాసనములలోనిభాష కానీ, మారుతూ వచ్చినదని సోమశేఖరశర్మగారి వంటి భాషా పరిణామ పరిశీలకులకు నేను చెప్పనక్కరలేదు. మొట్టమొదట ప్రబంధరచన మొదలుపెట్టిన కవులకు వ్యావహారిక భాష అనిన్ని, గ్రాంథిక భాష అనిన్ని రెండు విధములయిన భాష ఉండడము అసంభవము గదా. కవిత్రయమువారి కాలమందలిభాషాస్థితి చూడండి. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో భారతాంధ్రభాషా లక్షణమును శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు తెలియబరచినారు. రాజరాజు కాలమందున్న తెనుగు భాష భారతమందున్నదీ, శాసనములం దున్నదీ, మా తండ్రిగారు తెలియబరచినారు. ఈవ్యాసములు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే, భారతకాలమందు గ్రంథములలోని భాషకున్నూ శాసనములందలి భాషకున్నూ భేదమేమీ లేదని తెలుసుకోవచ్చును. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములలోని భాషా స్వరూపము ఆకాలపు కళింగదేశ శాసనములలో సైతము కనబడుతున్నది. చూడండి:—

గసడదవాదేశము భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములందు కొన్ని చోట్ల నిత్యముగానే ఉన్నది. వైకల్పికము మాత్రము కాదు. ఆకాలపు శాసనములలో సైతము ఈనియ

మము కనబడుచున్నది.

ఏనువుట్టి	శక 980 (No. 1123)
	శక 1054 (No. 1342)
ఇరువుట్టి	శక 1015 (No. 1347)
	శక 1056 (No. 1016)
మూణ్డువుట్లు	శక 1027 (No. 1076)
	శక 1035 (No. 1084)
	శక 1077 (No. 1148)
ఎనిమిదివుట్లు	శక 1090 (No. 1014)
ఏనుసిన్నాలు	శక 1155 (No. 1275)
ఇంతవట్టు	శక 1137 (No. 1287)
విఘ్నము సేసి	శక 1015 (No. 1347)
నాయకుండు వెట్టిన	శక 1035 (No. 1316)
	శక 1033 (No. 1029)
దీపము సెల్లుటకు	శక 1035 (No. 1316)
కంబము సేకొని	శక 1040 (No. 1096)
ఏనుమాడలు వెట్టె	శక 1043 (No. 1105)
నాయకుటాలువెట్టిన	శక 1045 (No. 1090)
అప్పగొని	శక 1069 (No. 1344)
ధారాపూర్వ్వకము సేసె	శక 1077 (No. 1148)
అచ్చువాడిచిన	శక 1109 (No. 1046)
ఉత్సవము సెల్లెడి	శక 1161 (No. 1303)
శంకుక్క వట్టి తీంట్ట వెట్టిన	శక 1178 (No. 1269)

తత్పురుష సమాసములలోను ఈ ఆదేశము రాదు:—

పీరిద్దఱ పెట్టిన	శక 1020 (No. 1033)
చోడవమ్మక రాయని పెట్టిన	శక 1040 (No. 1096)
వీరికొన్న మాడలేను	శక 1041 (No. 1051)
భీమనాథుని పెట్టిన	శక 1054 (No. 1056)

భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములలోని ప్రయోగముల పోలియున్న శాసన ప్రయోగములు కొన్ని చూడండి:—

విలిచికొని	శక 980 (No. 1123)
అఖండవర్తిక దీపమెత్తె	శక 991 (No. 1144)
గొఱియలు	శక 1002 (No. 1126)
తామరచెఱువున వారు	శక 1015 (No. 1077)
జలమూరివారు	శక 1015 (No. 1106)
గంగ్గకఱుత	శక 1015 (No. 1347)
దద్దపనాయకుని లంకియ	శక 1030 (No 1083)
ఒక్కొక్కటి	శక 1033 (No. 1029)
కాంపులు	శక 1035 (No. 1080)
తెలికి వేవురుం	శక 1035 (No. 1316)
గానువు	శక 1035 (No. 1316)
ఱొంగోలనివారు	శక 1040 (No. 1346)
కిలారముసవారు	శక 1045 (No. 1043)
దీపము ఒక్కణ్డు	శక 1045 (No. 1091)
చలివంద్దిరి	శక 1054 (No. 1342)
దీని కెవ్వరేని వక్రమైనవారు	శక 1054 (No. 1342)
సూరపోతుప్రతాపిం చిన గుండాసకు	శక 1085 (No. 1114)
నడపంగలారుగాం	
బుచ్చికొన్న	శక 1130 (No. 1130)
పీర (=పీరే)	శక 1134 (No. 1168)
	శక 1163 (No. 1272)
చెఱుకుం గుద్దుక పలములు	శక 1155 (No. 1275)
తూమెండుప్రవాల	శక 1160 (No. 1298)

పైని చూపించిన ప్రయోగములబట్టి మనపూర్వులు శాసనముల కొక భాష, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కొక భాష ఉద్దేశించినారని చెప్పుటకు అవకాశమేమీలేదు. రెండింటిలో ఉన్నదీ ఇంచుమించుగా ఒకటే భాష. అయితే భాష మారుతూ ఉండడము సహజము. ఈమార్పు కొద్దికొద్దిగా కలుగుతూ ఉండడముచేత, రెండు వందల సంవత్సరముల భాష పరిశీలించి చూస్తేనే కాని మార్పులు స్పష్టముగా కనబడవు. ఈ మార్పులు ప్రబంధాది రచనలలోను, శాసనములలోను, కనబడుతూనే ఉన్నవి. అయితే శాసనములు జనసామాన్యమునకు బోధపడవలెననిరచించినవి. గనుక తత్కాలవ్యవహారమందు లేనిమాటలు, రూపములు, విడిచితత్కాలవ్యవహారమందున్న వే వాడడముఎక్కువగా కనబడుతుంది. ప్రబంధాది రచనలలో తత్కాల వ్యవహారమందు ఉన్నా, లేకపోయినా, ప్రాచీన శబ్దములు ప్రయోగించవలె నన్న కోరిక, తత్కాలవ్యవహారమందు కొత్తగా వచ్చి ఉన్న రూపములు నిరాటంకముగా ప్రయోగించడానికి విముఖత కవులలో కొందరికి కొద్దిగానో గొప్పగానో ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. ఈ విషయము గురించి తిక్కనసోమయాజి వ్రాసిన పద్యము చూడండి:—

"పలుకులు పొందు లేక రసభంగము
సేయుచు బ్రాతవడ్డ మా । టలఁ దమ
నేర్పుఁజూపి యొకటన్ హృదయం బల
రింప లేకయే । పొలమునుగాని యట్టి
క్రమముం దమ మెచ్చుగ లేకమెల్ల న ।
ప్పులఁ బొరయం జరించు కుకవుల్ ధర
దుర్విటు లట్లు చూడఁగన్ ॥

తిక్కనసోమయాజి రచించిన భారతాది గ్రంథములలో భాషకున్నూ, అతని కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్నూ భేదమత్యల్పము. శక 1132 నాటికి వ్యవహారములోనికి వచ్చి ఉన్నట్లు Vol. V. No. 85 లో కనబడుతూ ఉన్న 'కూంతుల్లు', రాను రాను 'కూతుళ్ళు' అయినది. ఆలాగుననే నన్నయ భారతములో 'కూంతులే, కాని కూంతులులు, కూంతుల్లు, కూంతుండ్రు మొదలైన రూపములు కనబడవు. గాని తిక్కనసోమయాజి భారతం (స్త్రీ. 2. ఆ. 166) లో "రాచకూఁతుండ్రు సుతుల సంగ్రామ నిరత" అని ఉన్నది. యతిప్రాసస్థలములో లేదు గనుక తిక్కన కవి "కూంతుండ్రు" అని వ్రాసినాడో "కూంతుల్లు" అని పైశాసనములో ఉన్నట్లు వ్రాసినాడో చెప్పలేము. వ్యవహారమందలి భాషతో ఇంచుమించుగా సమముగానే శాసనముల భాష నడుస్తూ ఉండగా, ప్రబంధాది గ్రంథముల కావ్యభాష కొద్దికొద్దిగా వెనకబడుతూ వస్తూ ఉంటుంది. అందుచేత ప్రతి రెండింటికిని గల వ్యత్యాసము అంతకంతకు ఎక్కువగుతూ ఉంటుంది. ఈవిషయము ఈదిగువను కనబరచిన న్యాసము వల్ల స్పష్టము కావచ్చును.

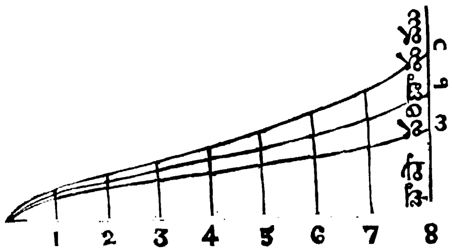

౧ వ్యవహారమందలి భాష.
౨ శాసనములలోని భాష.
3 ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష.

మొదటి నూరు సంవత్సరములలోను ఈమూడుభాషలలో ఏ రెండింటికైనా గల వ్యత్యాసము అత్యల్పము. అయిదువందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనములలోని భాష సుమారు 60 సంవత్సరములున్ను, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కావ్యభాష సుమారు 150 సంవత్సరములున్ను, వెనకబడినట్లుంటుంది. ఎనిమిదివందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనముల భాష ఒకనూరు సంవత్సరములున్ను ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాష రెండువందలయాభై సంవత్సరములున్ను వెనకబడినట్లుంటుంది.

భాషాపరిణామము సహజమైనది; శబ్దసిద్ధికి లోకమే ప్రమాణము; ప్రయోగముల ననుసరించి లక్షణము మారుతూ ఉండవలెను:—ఈవిషయము పూర్తిగా గ్రహించిన తర్వాత ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష సలక్షణమైన భాష, వ్యాకరణ సూత్రనిబద్ధమైనది; శాసనముల భాష అందుకు విలక్షణముగా ఉన్నది; అని చెప్పుటకు అవకాశమేమీ లేదు. రెండున్ను ఒకమార్గముగానే నడుస్తూ ఉన్నవి. అయితే ఒకటి ముందూ ఒకటి వెనుకా అయి నడుస్తున్నవి. శక 1054 అనగా సుమారు క్రీ. శ. 1132 నాటికి శాసనములలో కనబడిన సముచ్చయార్థకమైన ద్విత్వము, దీర్ఘము, ప్రబంధాదిగ్రంథములలోనికి క్రమక్రమముగా ఎక్కినవి. నన్నయ, తిక్కన, ఎర్రాప్రగడల గ్రంథములలో సైతము ఈప్రయోగములున్నవి. అయితే, అవి ద్రుతముతో అచ్చు సంశ్లేషము పొందిన ప్రయోగములుగా కనబడును. అవైనా తప్పులన్న భ్రమచేత పరిష్కర్తలు సవరించి అచ్చువేసిన గ్రంథాలలో కనబడవు; వ్రాతప్రతులలో ఉన్నవి:— నదికిన్నెట్లు (ఆది. IV. 119) నివిదోత్పాతంబులకున్నవసి పతికి (శాంతి. 11. 308) ఎప్పుడున్నాత్మ (హరి. పూ. 4. ప. 192).

శాంతిపర్వములో (11. 351) 'నమ్మినమ్మని' వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది. శ్రీనాథుని హరవిలాసములలో 'ఏమీ కొంకక' అచ్చుప్రతులలో సైతము కనబడుతున్నది.

శక 1153 అనగా క్రీ. శ. 1232 నుండిన్ని శాసనములలో కనబడుతూ ఉన్న ఇరువై, అఱువై, మొదలయిన రూపములు ప్రబంధములలోనికి కూడా ఎక్కినవి.

శ్రీనాథుని కాశీఖండము — ఇరువై (11. 106), నందిమల్లయ, ఘంటసింగయల వరాహపురాణము అఱువై, ఇరువై (IX. 106), రామరాజభూషణుని నరసభూపాలీయము—ఇరువై (2. 250)

శక. 1191 అనగా క్రీ. శ. 1270 నాటినుండిన్ని శాసనములందు కనబడుతూ ఉన్న 'ఇస్తిమి' మొదలయిన రూపములు శ్రీనాథునిచాటుధారాపద్యములోను (వస్తూ, రోస్తిమి), పిడుపర్తి బసవని ప్రభులింగలీలలో తరుచుగాను కనబడుతున్నవి.

శక 1341 (క్రీ. శ. 1419) (No. 1175) లో కనబడిన 'అఇంది' (అయింది) వంటి రూపములు క్రీ. శ. 1520-30 నాటి ధూర్జటి రచించిన కాళహస్తీశ్వరశతకములో కనబడినవి.

శక 1272 (No. 1237) తెక్కంబోసువాడు, శక 1349 (No. 1162) చేసువాడు, శక 1373 (No. 1250) చేసువారు- ఇటువంటి రూపములు—సుమారు క్రీ. శ. 1550 నాటి వాడని వీరేశలింగముపంతులు

గారు అభిప్రాయపడిన, గౌరన హరిశ్చంద్రో పాఖ్యానములో (II. 1901)— 'తెల్పును', క్రీ. శ. 1790 నాటి రంగరాట్ఛందము లో- 'వేసుకొని' మొదలయినవి కనబడినవి.

ఈశాసనములవల్ల స్పష్టమయిన విషయములు:—

తెలుగు శాసనములు కనబడుతూ ఉన్న కళింగదేశము తెలుగుదేశము. అక్కడి తెలుగుభాష కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు మొదలయిన తెలుగు జిల్లాలలోని తెలుగు భాషవలెనే పరిణమించినది. శాసనముల లోని భాష వ్యావహారిక భాషతో సుమారుగు సమముగానే నడుస్తూ వచ్చినది. ఆమార్గముననే కొద్దిగా వెనకబడుతూ ప్రబంధాది గ్రంథములలోని కావ్యభాషపరిణమించినది. పరిణామమును గ్రహించి భాషా లక్షణము నిరూపిస్తూ వ్యాకరణము వ్రాస్తే, శాసనముల భాష కానీ, ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాష కానీ, ఏనాటిదైనా సరే, లక్షణ విరుద్ధమైనది కాదు.

అయితే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష ఎక్కడా కనబడలేదా అంటే, 'గ్రాంథిక' భాషలో వ్రాయవలెనన్న ఉద్దేశముతో వ్యవహారమందున్న రూపములను గ్రామ్యములగా నిరసించి,వాటికి మారుగా గ్రాంథికమనుకొన్న రూపాలు కల్పించి, ప్రాచీన శబ్ద రూపములు తప్పుగా ప్రయోగిస్తూ, ఆధునికులు వ్రాస్తూ ఉన్న గ్రంథాలలో చాలా చోట్ల కనబడుతున్నది. దానినే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష అనవలెను. అది ఈనాటి వ్యవహారమందు కాదు సరే కదా, ఏనాటి వ్యవహారమందున్నూ లేదు; గనుక కృతక భాష అనిపించుకొంటున్నది. 'వ్యావహారిక భాష' 'గ్రాంథిక భాష' అనే పరిభాష ఇప్పుడు కొత్తగా పుట్టినది. ఈమాటలకు నిర్వచనము ఏమంటే తాత్కాలిక వ్యవహారమందున్నది 'వ్యావహారిక భాష'. ఆకాలమునకు పూర్వము ఎప్పుడైనా వ్యవహారములో ఉన్నదే ప్రబంధాది గ్రంథములందు కనబడుతూ ఉన్నది 'గ్రాంథిక భాష.' ఈగ్రాంథికభాష కూడా కొద్దిగా వెనకబడుతూఅయినా వ్యవహారమును అనుసరిస్తూ పరిణమిస్తూ ఉన్నది. గనుక రెండింటికీ గుణములో భేదము లేదు.

తెలుగు సారస్వతమందు ప్రబంధాది కావ్యరచనలే కాక అనేక విధములయిన వచనగ్రంథాలున్నవి. తెలుగుదేశమందలి పండితులు తాము సంస్కృతగ్రంథాలు చదువుకొని అభ్యసించిన కళలు శాస్త్రాలు అన్నీ తమ శిష్యులకోసము తేట తెలుగున తమ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే గ్రంథములు వ్రాసి బోధించేవారని రుజువుచేయుటకు వందలకొలదిగా గ్రంథాలు నేటికిన్ని లిఖితపుస్తకాలయములందు కనబడుతున్నవి. ఇవి సుమారు క్రీ. శ. 1816 మొదలు 1850 వరకు గల కాలములో రచించినవి. వీటిలో కథలు, పురాణములు, ఇతిహాసములు, దేశ చరిత్ర, నీతిశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యోగశాస్త్రము, వైద్యము, సిద్ధాంతము, గణితము, జ్యోతిషము మొదలయినవిషయములకు సంబంధించిన గ్రంథము లున్నవి. ఇవి అన్నీ ఇంచుమించుగా ఆ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. వీటిలోని భాషకున్ను ఈ కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్ను భేదమేమీ లేదు.

వ్యవహారమందలి భాషలో సభ్య శబ్దములతో పాటు అశ్లీలార్థకములు, అస

భ్యములు, కేవలము పామరులు పలికే గ్రామ్యములు, మొదలయిన శబ్దము లెన్నో ఉంటవి. ప్రబంధాదికావ్యభాషలో వ్యవహార మునకు భిన్నమైన రూపములు రెండువిధ ములయినవి. కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనముగుట చేత ప్రాచీనభాషాపాండిత్యముగల పండితు లకు మాత్రమే అర్థము కాదగినవి. ఉ. ఊడనిఁ బాడు, బామునల, ఓహరిసాహరి, తన్నెఱింగించి పుచ్చి, మొదలయినవి. కొన్ని వ్యవహారములయందు తరుచుగా లేకపోయినా పండితు లప్పుడప్పుడు పలుకుతూ ఉండడము చేత చెవిని పడుతూ ఉండేవి. ఉ. ఏనూఱు; వ్రాయుచున్నాము; మొదలగునవి. శాసన ములలోను పైని చెప్పిన గద్యరచనలలోను అసభ్యరూపములూ కనబడవు; మిక్కిలి ప్రాచీనరూపములూ కనబడవు. వ్యవహార మందున్న రూపములు ఎక్కువగా ఉంటవి.

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు

శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి.,

బౌద్ధమత గ్రంథములయిన తిపిటక ములు వివిధదేశములలో వివిధప్రాకృతము లలో వ్రాయబడిఉన్నవి. సింహళద్వీపములో ప్రచారమునకు వచ్చిన తిపిటకములు పాలి భాషలోఉన్నవి. మనకు తెలిసినంతమట్టుకు సింహళద్వీపములోని పాలితిపిటకములే తక్కిన ప్రాకృతములలోని వానికి మూలము లని చెప్పవచ్చును. కాని, బౌద్ధమతగ్రంథ ములన్నీ మగధదేశములో రూపమును పొంది, అచ్చటినుంచి యితర దేశములలోనికి తీసుకొని పోబడె ననడమునకు ప్రబలాధార ములున్నవి. అందుచేత, మొట్టమొదట తిపి టకములు మాగధీభాషలో వ్రాయబడి ఉండ వలెను. కాని, మాగధీ తిపిటకము లిప్పుడు లేవు. పాలిభాషకున్నూ, మాగధీప్రాకృతము నకున్నూ,చాలా భేదములుండడముచేత పాలి భాషయే మాగధీ భాష అని చెప్పవీలు లేదు. అట్లే, సింహళభాషకున్నూ, పాలి భాషకున్నూ, చాలా భేదములుండడముచేత సింహళభాషయే పాలిభాష అని చెప్పడము నకున్నూ వీలులేదు.1 తిపిటకములు సింహళ ద్వీపములో ఏర్పడలేదు. వాటిని బౌద్ధమత ప్రచారకు లా దేశములోనికి తీసికొని వెళ్లి నారు. వాటి నచ్చటికి తీసికొని వెళ్ళే సరికి

1. Cf. E. Kuhu, *Beiträge Zur Páli-Grammatik*, P. 7: Little as we can believe that in the Pali we have the Magadhi language itself, as little can we assume that the Buddhist texts were originally brought to Ceylon in Māgadhī, and there, under the influence of the Simhalese, the language became changed into its present form, known as the Pāli language; for,the ancient Simhalese language—as we at present know it from inscriptions—agrees with Māgadhī in some of these very points which distinguish the Māgadhi from the Pāli.

మతగ్రంథములను దేశభాషలలో చదువవలెనన్న 2 బౌద్ధనియమములు పోయి, ఆగ్రంథముల భాష పవిత్రమయినదనిన్నీ, దానిని మార్చకూడదనిన్ని అభిప్రాయము ప్రబలినది. అందుచేతనే త్రిపిటకములు సింహళదేశములో సింహళభాషలోనికి పరివర్తనము పొందలేదు. ఆకాలమునాటికి త్రిపిటకముల భాషను దీపవంశములో చెప్పబడినట్లు "నామ, లింగ, పరిష్కారములతో సంరక్షింపవలసినదన్న విధి ప్రబలినది. వేదభాషవలెనే బౌద్ధత్రిపిటకములభాషయున్ను వికారమును పొందక నిలకడ పొందినది.

అయితే, ఈపాలిభాష ఏదేశపుది? ఏదేశమునుంచి సింహళములోనికి తీసుకొని రాబడ్డది? ఈప్రశ్నలకు రెండువిధములుగా సమాధానము చెప్పవచ్చును. (1) భారతవర్షములోని ఏభాగము నుంచి సింహళములోనికి బౌద్ధమతగ్రంథములు వచ్చినట్లు చారిత్రక ప్రమాణములున్నవి? (2) పాలిభాషా స్వరూపము ననుసరించి, అది ఏదేశపు ప్రాకృతమున కెక్కువ పోలికలను కలిగిఉన్నది?—అనేరెండు ప్రశ్నలకు సమాధానమొక్కరీతిగానే తేలితే సత్యము విశదమవుతుంది.

సింహళుల గాథల ప్రకారము అశోకచక్రవర్తి కొడుకయిన మహేందుని (మహేంద్రుని) మూలముగా ఆద్వీపవాసులు బౌద్ధమతము నవలంభించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఈమహేందుని పుట్టుపూర్వోత్తరములు మహావంశములో చెప్పబడిఉన్నవి.3 అశోకుడు యువరాజుగా ఉన్నప్పుడు తండ్రి ఆజ్ఞ ప్రకారము అవంతీ యావరాజ్యమును స్వీకరించడమునకు పోతూ, దారిలో చెతియా (విదిశా) నగరములో ఒక సెట్టికుమార్తెను పెండ్లిచేసుకొన్నాడట. ఆమెఉజ్జేననగరములో మహేందుని కన్నదట. మహేందుడు పుట్టిన తరువాత అశోకుడు ఉజ్జేనిలో పదిసంవత్సరములున్నాడట. తండ్రిమరణానంతరము, పాటలీపుత్రమునకు పోయి సమస్త రాజ్యమును స్వీకరించినాడట. అందుచేత మహేందుడుతనతండ్రి చక్రవర్తి అయినవరకూ, అనగా పదివత్సరములప్రాయమునరకూ, ఉజ్జేనిలో ఉండి ఉండవలెను. ఈవిషయముల నాధారముచేసికొని వెస్టర్గార్డుగారును, ఇ. కుహనుగారును, మహేందుడు తనదేశభాషలో సింహళమున బౌద్ధమత ప్రచారము చేసినాడనిన్నీ, అందుచేత ఉజ్జేనీభాషయే పాలిభాష అనిన్నీ వ్రాసిఉన్నారు.

ఈఊహకు ఆధారమేమీ కనబడదు. మహేందుని చరిత్రమును గురించి, సింహళగాథలు సత్యములైనవే అనుకొన్న, అతడు మతప్రచారము కోసము ఉజ్జేనీభాషను ఉపయోగించినాడని అనుకొన వీలులేదు. మహేందుడు,అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన పదియేండ్లకున్ను, అతడు పట్టాభిషిక్తుడైన ఆరేండ్లకున్ను, ఇరువదియేళ్లవయస్సున బౌద్ధసంఘములో ప్రవేశించినాడు.

అతడు తనతండ్రి ఆస్థానములో పాటలీపుత్రములో పదిసంవత్సరములున్నాడు. పాటలీపుత్రభాష అయిన మాగ

---

2. అనుజానామి భిక్ఖవే సకాయ నిరుత్తియా బుద్ధవచనం పరియాపుణితుంతి.

3. Tournour's Edition P. 76.

ధికి అలవాటుపడ్డాడు. బుద్ధుడు కూడా ఈ మాగధీభాషలోనే తనమతమును వ్యాపింప జేసినాడు. ఇట్టి సందర్భములో మహిందుడు తన మతప్రచారమును మాగధీభాషలో చేయక తనచిన్ననాటి భాష అయిన అవంతీ (ఉజ్జేనీ) భాషలో చేసినాడనడము భావ్యముగా లేదు.

ఇదిగాక, ఉజ్జేనీ భాషా స్వరూపము మన కింతవరకు శాసనముల మూలముగా గాని, ఇతర విధములుగా గాని, తెలియరాలేదు. కాని, మహిందుని తల్లి నగరమైన భీల్సా (విదిశా) లోని కొన్ని శాసనములవల్ల 1. ఆదేశపు భాషను గురించి మనకు కొంచెము తెలియవస్తున్నది. ఈ విదిశకున్ను ఉజ్జేనికిన్ని ఎంతో దూరము లేదు. ఈ రెండు పట్టణములకున్ను రాకపోకలు విరివిగా జరుగుతూ ఉండేవి. అందుచేత, ఉజ్జేనీ భాషకున్ను, విదిశానగరభాషకున్ను అట్టే భేదము లేదనుకోవచ్చును. కాని, ఈభీల్సా శాసనముల భాషకున్ను, పాలిభాషకున్ను చాలా ముఖ్యవిషయములలో పెద్ద భేదములుండడముచేత పాలిభాష ఉజ్జేనిభాష కాదని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. గనుక, పాలిభాష, మాగధీభాష కాని, ఉజ్జేనిభాషకాని అయిఉండుననడములో చిక్కులున్నవి.

ఈచిక్కులు, సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారము కావడమునకు మహిందుడే ముఖ్యుడని చెప్పే సింహళగాథలవల్ల కలుగుతున్నవి. కాని, సింహళమునకు బౌద్ధమత గ్రంథములను తెచ్చినవాడు ముఖ్యముగా మహిందుడే అనడమునకు ప్రబలాధారములు లేవు. అశోకుని శాసనముల 2 ప్రకారము అతడు తన ధర్మోపదేశములను వ్యాపింపజేయడమునకు ఇతర దేశములకు ప్రచారకులను పంపినట్లున్ను, ఆదేశములలో సింహళ మొకటి అనిన్ని, తెలియవస్తున్నది. అశోకుడు సింహళమునకు పంపినవారు బౌద్ధులనుట నిశ్చయము. అందుచేత మహిందుని గురించిన సింహళగాథలలో కొంత చారిత్రిక బీజముండకపోదు. కాని, ఈచిన్నవిషయమును పెంచి, మహిందునికి సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారములో ఎక్కువస్థాన మివ్వబడినది. సింహళములో మహిందుడు భిక్షుసంఘములనున్ను, అతని సోదరి సంఘమిత్త భిక్షుణీ సంఘములనున్ను స్థాపించడము, బోధిశాఖ యొక్క చిన్నభాగమును వారచ్చటికి తీసికొనిరావడము, మొదలయిన విషయములను గురించిన గాథలలో సత్యము తక్కువయును, కల్పన మెక్కువయున్ను ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది. సింహళద్వీపములోనికి బౌద్ధమత మెట్లు వచ్చినదో తెలుపుటకున్ను, ఆమత ప్రచారముతో గొప్ప చక్రవర్తి అయిన అశోకుని కలుపుటకున్ను, ఈగాథ లేర్పడి ఉండవచ్చును. కాని, మగధరాజ్యమునుంచి కొందరు మతప్రచారకులు రాగానే సింహళవాసులు బౌద్ధమతావలంబకులు అయిపోయినారని చెప్ప సాహసించలేము. మత ప్రచార మెప్పుడున్ను నింపాదిగా కాలక్ర

1. Cunningham, *The Bhilsa Topes*, P. 95.

2. చూడుడు, అశోకచక్రవర్తి ధర్మశాసనములు. ఈవ్యాసకర్త చేత పాలీమూలము, సంస్కృతాంధ్రానువాదములతో వ్రాయబడినది, వెల రు 2-0-0 లు. ప్రపంచమతగ్రంథమాల, దానవాయిగుంట, రాజమహేంద్రవరము.

మేగా జరుగుతుందిగాని, ఒక్కసారిగా కలుగదు. సింహళమునకున్నూ, ఆదగ్గరదేశములకున్నూ, ఎంతో కాలమునుంచీ రాకపోకలు జరుగుతూ ఉండేవి. ఆదగ్గర దేశములనుంచే, బౌద్ధమతప్రచారము సింహళములోనికి జరిగినదని చెప్పడము ఎక్కువ సంభావ్యముగా ఉంటుంది.

సింహళదేశపు ప్రాచీన చరిత్రను తెలుసుకొంటే, ఆద్వీపమునకున్నూ, కళింగదేశమునకున్నూ, దగ్గర సంబంధమున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఈకళింగదేశమున్నూ, దానికి దగ్గరగా ఉన్న ఆంధ్రదేశమున్నూ, ఆకాలమున బౌద్ధమతమునకు పట్టుగొమ్మలై ఉండేవి. ఆకాలమునాటి ఆంధ్రశాసనముల భాషకున్నూ, కళింగశాసనముల భాషకున్నూ విశేష భేదము కానరాదు. ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణి తల్లి చెక్కించిన శాసనమున్నూ[1] ఉదయగిరి ఖారవేలుని శిలాశాసనమున్నూ, ఇతర కళింగ శాసనములనున్నూ, సరిపోల్చి చూస్తే ఈవిషయము బోధపడుతుంది. దీని నేవిద్వాంసులు కళింగాంధ్రభాష అంటున్నారు. ఈకళింగాంధ్రభాషకున్నూ, పాలిభాషకున్నూ, భేద మెక్కువగా లేకపోవడముచేత పాలిభాష కళింగభాష అని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైఊహకు బలముగా హూయుత్సాంగు వ్రాతలనుదాహరింపవచ్చును. సింహళములో స్థవిరసంప్రదాయానుయాయులయిన బౌద్ధులున్నారు. ఈస్థవిర సంప్రదాయమువారు వింధ్యకుత్తరభాగమున ఉన్నట్లు ఆచీనా యాత్రికుడు చెప్పలేదు. వారు వింధ్యకు దక్షిణముగా సముద్రతీరమున నున్నట్లాతడు చెప్పియున్నాడు. కళింగ, ద్రవిడదేశములను ఆత డుదాహరించినాడు. ఇండియాపడమటి తీరమున సింహళముతో సంబంధములు కలిగి ఉండిన భారుకచ్ఛ, సురాష్ట్రదేశములలో కూడా ఈ స్థవిరసంప్రదాయమువా రున్నారట. మలయరాజ్యములో ఈ సంప్రదాయమువా రున్నారో లేరో స్పష్టముగా ఆతడు చెప్పలేదు గాని, మహిందుడు స్థాపించిన ఒక సంఘారామ మచట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ సంప్రదాయమువారే ఆంధ్రదేశములో ఉండి యుందురని అనుకోవచ్చును. ఆంధ్రదేశములోని అట్ఠకథను గురించి బుద్ధఘోషుడు తరుచుగా ప్రశంసించి ఉండడముచేత, అతడు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన అట్ఠకథ ఆంధ్రదేశపుదని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైని వివరించిన స్థవిరసంప్రదాయస్థులయిన బౌద్ధులు గల దేశములతో సింహళమునకు సంబంధ మెక్కువగా ఉండినది. కళింగాంధ్రములు, అందులో కళింగమునుండి బుద్ధుని దంతమును సింహళములోనికి తీసికొనిపోయినారు. చాలమంది మతప్రచారకులు కళింగమునుంచే సింహళమునకు పోయినారు. వర్తకవ్యాపారములు కూడా ఈ రెండుదేశములకున్నూ ఎక్కువగా ఉండేవి. అంతకును మించి, సింహళత్రిపిటకములభాష అయిన పాలిభాషకున్నూ, ఆకాలపు కళింగశాసనముల భాషకున్నూ దగ్గర పోలికలు కనబడుతున్నవి. అందుచేత బౌద్ధ కళింగదేశపు భాష పాలిభాష అని నిశ్చయించడమునకు సందేహింప నక్కరలేదు.

---

1. No. 26 of the inscriptions collected by West. (Jour. Royal As.. Soc Bombay Vol. VII.)

కళింగము; బుద్ధుని దంతము

బుద్ధుని నిర్యాణానంతరము దహనము జరిగిన వెంటనే, బౌద్ధమతము నవలంబించిన వివిధ దేశములవారు ఆతని శారీర స్మారక చిహ్నములు తమ తమ దేశములకు తీసికొని పోయి భద్రపరచడమునకు కుతూహలపడినారు. ఆ కాలమున రాజగృహము, కుశీనగరము, వైశాలి, కపిలవస్తు, అలకాప్యము, వితదీపకము, రామగ్రామము, పావ, దన్నగ్రామము, పిప్పలవనము, అను పదినగరములలో చైత్యము లుండేవి. ఈ నగరములవారందరును కాక, ఇతరబౌద్ధులును దహనము జరిగినచోటికి వచ్చిరి. బుద్ధుని శరీరావశేషములోని ఎనిమిది ద్రోణముల చిహ్నములను వారందరున్ను పంచుకొన్నారు. దానిలో ఒక్కొక్క రాజుకు, ఒక్కొక్క చరువుభాగము వచ్చినది. వాటిలో అతని మీదికుడిదంతమును దేవతలు తీసుకొన్నారట. క్రింది కుడి దంతము గాంధారదేశమునకు పోయినదట. మీది ఎడమదంతము కళింగదేశమునకు వచ్చినదట. క్రింది ఎడమదంతమును నాగలోకమువారు తీసుకొనిపోయినారట. తక్కిన పళ్లను, వెండ్రుకలను, దేవతలు చాలా దేశములలో పంచిపెట్టినారట. పైని చెప్పిన దంతములలో కళింగదేశమునకు వచ్చిన పై ఎడమదంతమును గురించి మనకు కొన్ని వివరములు తెలియవస్తున్నవి గాని, తక్కిన మూడున్ను ఏమయినవో తెలియదు.

బుద్ధుని నిర్యాణానంతర మాతని శిష్యుడయిన ఖేముడు దానిని సంగ్రహించి కళింగములోని దంతపురమునకు తీసుకొని వచ్చినాడు 1 ఈ దంతపురము గంజాము జిల్లాలోని కళింగపట్టణమని కొందరున్ను, పురీజగన్నాథమని కొందరున్ను విద్వాంసులు పూర్వ మనుకొనేవారు గాని, అది గంజాములోని శ్రీకాకుళము రైల్వేస్టేషనుకు పదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న దంతవరపుకోట అయి ఉంటుంది. దానినే దంతవక్త్రినికోట అని మహాభారతకథతో కలిపి కొందరు అంటున్నారు. ఈ దంతవరపుకోట ఇప్పుడు పెద్ద దిబ్బఅయి పడి ఉన్నది. ఈ దిబ్బ విస్తీర్ణమును చూస్తే అది ప్రాచీనకాలములో చాల గొప్పకోట అయి ఉండు ననడానికి సందేహము లేదు. బౌద్ధగ్రంథములలో వర్ణింపబడిన బుద్ధుని దంతముంచినట్టికోట చాలా గొప్పది. ఆ వర్ణనమునకు సరిపోయినది. ఈ దంతవరపుకోట తప్ప మరిఒకటి అయి ఉండదు. ఈకోటలో ఆదంతము నుంచిన గృహము గోడలకు బంగారు రేకు లమర్చినారట. మంచిముత్యాలహారములతో తోరణములు కట్టినారట. దంత ముంచిన పెట్టెను నవరత్నములతో పొదిగినారట.

బర్మాదేశపు బౌద్ధగాథల ప్రకారము అశోకచక్రవర్తి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నముల నన్నిటిని తన రాజధానిలో చేర్చడమునకు ప్రయత్నించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఆతని ఆజ్ఞప్రకారము భటులు పోయి, వైశాలి, కపిలవస్తు, ఆలకప్ప, పాహి, కుశీనగరములలోని చైత్యములను పడగొట్టి,అచ్చటి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నములను తీసికొనిపోయినారు. కాని, రామగ్రామములోని చైత్యమును నిర్మూలించడమునకు వారు ప్రయత్నింపగా ఆ చైత్యరక్షకులయిన నాగులు వారిని ఆటంకపరచినారట. అయినా, ఆభటులు ఊరుకోక

1. దళదావంశము.

గునపములతో దానిని పడగొట్ట సాగినారట. వారి గునపములు విరిగిపోయినవటగాని, చైత్యమున కెట్టి హానిన్నీ కలుగలేదట. ఇది క్రీ. పూ. 325 సంవత్సరములో జరిగిన సంగతి.

పూజనీయుడైన ఘానాయున్న, పౌన్నా వంశీయుడైన ఔత్తరుడున్న, రామాగ్నియా దేశములో సువర్ణభూమి అను నామాంతరము గల థాటాన్ మండలమునకు బౌద్ధమత ప్రచారమునకై వచ్చినారట. ఈ రామాగ్నియా దేశము మిజ్జిమా దేశమునకు ఆగ్నేయ దిక్కున నున్నదట. ఆకాలమున థాటానుకు థిరిసుథంక అను నాతడు రాజు. ఈ బౌద్ధమత ప్రచారములు రాకపూర్వము థాటానుపట్టణము భిల్లుల దుండగములకు లోనై పాడుపడి ఉన్నదట. భిల్లులు పట్టణములో ప్రవేశించి క్రొత్తగా పుట్టిన శిశువుల నందరినీ మ్రింగివేస్తూ ఉండేవారట. అందుచేత ఈ బౌద్ధమతప్రచారకులు పట్టణములోనికి ప్రవేశించగానే, ప్రజలు, వారును భిల్లులేఅనుకొని భయపడి, వారి నెదిరించడమునకు సిద్ధపడినారట. కాని, మతప్రచారకులు వారిని శాంతపరచి, బుద్ధుని మతమును వారికి బోధించినారట.

పై గాథలలోని రామ, లేక, రామాగ్నియా అనే దేశము కళింగదేశమనిన్నీ, థాటాన్ అనేది దంతపురమనిన్ని విద్వాంసుల అభిప్రాయము. దంతపురమునకే సువర్ణభూమి అని నామాంతరము. బుద్ధఘోషుడు సముద్రమునకు ఎనిమిదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న థాటానుకు (క్రీ. త. 400 సం॥రము) పోయి, బౌద్ధమతగ్రంథములను సేకరించి, అచ్చటినుంచి సింహాళద్వీపమునకు పోయినాడన్న సంగతిన్నీ, కళింగతీరమునుంచి బర్మాకు వలసపోయిన తలైంగుల భాషయున్న, బర్మావారి భాషయున్న, ఒకటి కాదన్న సంగతిన్నీ ఆలోచిస్తే, బుద్ధుని దంతముంచిన పట్టణము కళింగదేశములోనిదనిన్ని బర్మాదేశములోనిది కాదనిన్ని నిశ్చయించవచ్చును. తలైంగులు బర్మాకు పోయి అచ్చట తమ పూర్వగ్రామముల నామములనే క్రొత్త వాటికిన్ని పెట్టుకొన్నా రనుకోవచ్చును.

బుద్ధుని దంతము దంతపురములో సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములున్నది. దానికి చాలామహాత్మ్యమున్నదని జనులలో నమ్మకము ప్రబలినది. దానిని దర్శించినా, స్మరించినా, ఇష్టకార్యసిద్ధి అవుతూండేదట. గుహశివుడనేరాజు బ్రాహ్మణమతావలంబకుడు. అత డొకసమయమున దంతపురమునకువచ్చి దానిమహాత్మ్యమున కద్భుతపడి, తనమతమును విడిచిపెట్టి, బౌద్ధమతమును స్వీకరించినాడట. అంతటితో ఊరుకోక, బ్రాహ్మణుల మాన్యములుతీసుకొని బౌద్ధులకిచ్చినాడట. ఆ బ్రాహ్మణులు ఆకాలపుచక్రవర్తితో మొరపెట్టుకొన్నారట. ఈరాజుపేరు పాండుడు అని బౌద్ధగ్రంథములో ఉన్నది. పాండునికి కోపమువచ్చి, ఆదంతమును పాటలీపుత్రమునకు తీసికొనిరమ్మని ఆజ్ఞాపించినాడు. దానిని తీసికొనిరాగా, దానిమాహాత్మ్యమునకు తానుకూడా ఆశ్చర్యపడి తానున్ను బౌద్ధుడయి దానిని తిరిగి దంతపురమునకు పంపివేసినాడు.

ఈసంగతి దేశదేశములలో వ్యాపించినది. తుదకు సింహాళద్వీపమునకు కూడా చేరినది. అక్కడి భిక్షువొకడు దంతపురమునకువచ్చి, దొంగతనముగా దానిని తన

దేశమునకు తీసుకొనిపోయినాడట. ఇది క్రీ. శ. 310 లో జరిగినదంటారు. అచ్చట దానిని అనూరాధపురములో ఉంచినారు.

అనూరాధపురములోనున్న చైత్యమును దర్శించిన ఫాహియానను చీనాయాత్రికు డిట్లు వ్రాసినాడు :—"బుద్ధునిదంతమునుంచడమునకు గొప్ప ఆలయమును కట్టినారు. దానిని కట్టడమునకు ఏడువిధములైన రత్నముల నుపయోగించినారు. ఆ దేశపు రాజులు బ్రాహ్మణవిధులను తప్పకుండ శుచియై దాని నారాధిస్తారు. అచ్చటి జనులు దానియెడల శ్రద్ధాభక్తులుగలిగి, దానిని ధ్యానించి, చిత్తశాంతిని పొందుతారు. ఈ దంతమునుంచినగృహము కట్టిననాటినుంచీ, ఈరాజ్యములో కరవు కాటకములుగాని, కష్టములుగాని, అరాజకముగాని లేకుండా ఉన్నారు,".

అనూరాధపురములోఉన్న బుద్ధునిదని చెప్పబడే దంతము రంగుపోయిన ఏనుగ దంతపుముక్కనో, ఎముకముక్కనో పోలి ఉన్నది. దానిపొడవు సుమారు రెండంగుళము లుంటుంది. దానిచుట్టుకొలత అడుగున ఒక అంగుళముంటుంది. రానురాను అది సన్నబడిఉన్నది. అది కొంచెమువంకరగా ఉన్నది. పూర్వము కేండీరాజుల కోటకంటి ఉన్న ఒక విహారములో ఒక చిన్నగదిలో దీనినుంచినారు. పెట్టెలో పెట్టెగా దానిని అయిదు పెట్టెలలో ఉంచినారు. వీటిలో పయిపెట్టె అయిదడుగుల ఎత్తుకలది. ఇది 'దగోబా' ఆకారము కలిగిఉన్నది. తక్కిన పెట్టెలఆకారముకూడాఅదే. పైపెద్దపెట్టెను వెండితోచేసినారు. లోపలిపెట్టెలలో రెండింటికి కెంపులు మొదలయిన రత్నములను పొదిగినారు. ఆదంతమునకు భక్తులు సమర్పించిన బంగారునగలతో పైపెట్టె నలంకరించిఉన్నారు. రాత్రిపూట ఆగదిలో దీపములు వెలిగించినప్పుడు దానికాంతి కన్నులు మిరుమిట్లుగొలుపుతూ, లండనుపట్టణసౌధములో (Tower of London) చక్రవర్తిలాంఛనాభరణముల వైభవముకంటే ఎన్నోరెట్లు మించిఉంటుంది 1.

దంతపురమునకువచ్చి, అనూరాధపురమునకుచేరిన బుద్ధుని దంతముయొక్క అనంతరచరిత్రమును కొంత చెప్పవలసి ఉన్నది. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దములో దానినెవరో భారతవర్షములోనికి దొంగిలించుకొని వచ్చినారట. దానిని నాలుగో పరాక్రమబాహువు తిరిగీ సంపాదించి అనూరాధపురములో చేర్చినాడు. దానిని కాన్‌స్టాంటైన్ డి బ్రాగాన్జా అనేవాడు క్రీ. శ. 1560 సంవత్సరములో నాశనముచేసి నాడనిపోర్చుగీసువా రంటారు. కాని, అదిసాగ్రగాములోని ఒక గ్రామములో దాని నెవ్వరో భద్రపరచి ఉంచినారనిసింహళులంటారు. 1815 సంవత్సరములో అది బ్రిటీషువారి స్వాధీనములోనికి వచ్చినది. కాని, 1818 సంవత్సరములోజరిగిన తిరుగుబాటులో దానినెవ్వరో తిరిగీ దొంగిలించినారు. దానికోసము బ్రిటిషువారు వెదకి, తుదకు ఒకభిక్షువువద్ద దానిని పట్టుకొని, దానిని యథాస్థానములో చేర్చినారు. దానిని కేండీపరగణాలో బ్రిటిషు ఏజెంటుపరముగా ఉంచినారు. దానికి రాత్రులందు పారాయిస్తూఉండేవారు. ఆదంతము నప్పుడప్పుడు పైకితీసి ప్రదర్శిస్తూ ఉండేవారు. కాని, దానిని 1839 సంవత్సరములో బ్రిటిషువారు సింహళభిక్షువులకు ఒప్పజేసినారు. 2

1. Eastern Monachism P. 224 ; 2. Ibid 226.

బౌద్ధయుగములోని కళింగదేశపు శిల్పము, దుస్తులు

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగములోని శిల్పమును గురించిన్ని, దుస్తులను గురించిన్ని, విజయుని గాథలలో కొన్ని వివరములు తెలియు వస్తున్నవి. ఆ గాథలలో పెద్దకోటలున్ను, సాధారణ గృహములున్ను, చిన్న గుడిసెలున్ను వర్ణింపబడి ఉన్నవి.

కోటలలో బుద్ధుని దంతమును సంగ్రహించిన కళింగరాజు 1 యొక్కయున్ను, కుంభావతి రాజధాని గాగల ఒక కళింగ రాజు 2 యొక్కయున్ను, నాళికేరుడనే 3 మరియొక కళింగయువరాజుయొక్కయున్ను కోటలు ముఖ్యములయినవి.

మతమునకు సంబంధించిన కట్టడములలో కళింగరాజు దంతపురములో బుద్ధుని దంతము నుంచడమునకు కట్టించిన గృహము 4 ముఖ్యమయినది.

ఈ గృహములను కట్టడమునకు కలప, రాయి, ఇనుము, ఉపయోగించేవారు. బావరి మతమునకు ఏమి ఉపయోగించినారో తెలియదు గాని, వాటిని ఉత్తరకోసలమునుంచి గోదావరిఒడ్డుకు తీసుకొనివచ్చినారట. అందుచేత ఆ కట్టడమునకు కలపనే ఉపయోగించి ఉందురని 5 విద్వాంసులు ఊహిస్తున్నారు.

ఈ కట్టడముల ఆకారమును గురించి కూడా కొంత తెలియువస్తున్నది. కుంభావతిలో రాజ్యము చేసిన కళింగరాజు మేడకు పై అంతస్థు ఉండేది. 6 దంతపురములో బుద్ధుని దంత ముంచిన గృహమునకు చాలా అంతస్థు లుండేవి. పై అంతస్థులో "నూర్ల కొద్దీ గదులు" ఉండేవట. 7 అందుచేత అది చాల పెద్ద కట్టడమై ఉండవలెను. 'చిత్త' అను రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహమును ఒంటిస్తంభముమీాద 8 కట్టినారట. దానికిన్ని రాణివాసమునకున్ను దారి ఉండేదట. అందుచేత అది అంతస్థులుగల కోటయై ఉండవలెను. అట్లే నాళికేరరాజు గృహమునకు మెట్లున్నట్లు వర్ణింపబడి ఉండడముచేత దానికి అంతస్థు లున్నవని అనుకోవలెను. 9

ఈకోట సింహద్వారములు10, తలుపులు11, హాలులు12, కిటికీలు13, మేడమెట్లు14, మొదలయినవి కూడ ఈగాథలలో వర్ణింపబడిఉన్నవి. 'చిత్త' అనే రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహము తలుపు లోపలికి తిరుగుతూ ఉండేది. పైనుంచి గాలి లోపలికి వచ్చేటందుకు గోడలో చిన్న కన్నముండేది.

కొన్ని నగరములకు చుట్టూ గోడలుండేవి.15 వాటిమీాద బురుజులుండేవి. 16 వాటిమీాద ధ్వజస్తంభములుండేవి. వీటిమీాద జెండాలు, తోరణములు, గొడుగులు, చాందినీలు, ఉండేవి. 17

---

1. దాఠవంశము 40, 2. Man. Budh. 54; 3. I bid. 55;
4. Indian Antiquary Vol XIII, 37, Si-yu-ki II, 244; 5. Man. Budh. 334;
6. Man. Budh. 54; 7. దాఠవంశము 35; 8. Turn. 56; 9. Man. Budh. 59
10. Si-yu-ki II 245; 11. Turn. 57, Si-yu-ki II 245; 12. Si-yu-ki II 245;
13. దాఠవంశము 40; 14 Man. Budh. 56:
15. Turn. 57; 16. Ram. Hist. Budh. 334, 335,; 17. I bid. 334;

బుద్ధుని దంతమునుంచిన గృహమునకు బంగారు మలాముచేసి, ముత్యాలసరములతో అలంకరించినారట. అవి బాలసూర్యునివలె ప్రకాశిస్తూ కన్నులకు మిరుమిట్లు, గొలిపేవట.1

రాణీవాసము స్త్రీలు ధరించే దుస్తులు మిక్కిలీసన్న దారముతో నేసే వారట. కళింగరాజు బుద్ధుని స్నేహితుడైన కోసల రాజుకు పంపిన దుస్తులను తొడుగుకొని, ఆతని రాణి సభలోనికి రాగా, ఆమె అవయవములన్నీ పైకి కనబడడము చూచి, సభ్యులు తలలువంచుకొన్నారట. ఆమె సిగ్గుపడి లోపలికి పోయినదట. కళింగ శబ్దమునకు అరవ భాషలో సున్నితమైన బట్ట అని ఇప్పటికీ అర్థమున్నది. ఇప్పటికీ కూడా కళింగదేశము సన్నని నూలు బట్టలకు ప్రసిద్ధిపొందిఉన్నది ఇప్పుడుజరుగుతూఉన్న ఖాదీప్రదర్శనములలో కళింగదేశ స్త్రీలు వడకిన నూలును అందరూ మెచ్చుకొంటున్నారు. ఆకాలములో ఇంకా ఎంత బాగా వడకేవారో!

కళింగ దేశపు శతక వాఙ్మయము

శ్రీయుత నిడుదవోలు వేంకటరమణగారు బి. ఏ.

ఉ. నన్నయు తిక్కనాది కవినాథులు చెప్పిన
యట్లు చెప్పలే। కున్నఁ దదుత్తరాంధ్ర
కవులూరకయుండిరె తోఁచినట్లని। త్యో
స్నతబుద్ధిఁ గావ్యములు యోజరచింపక
యందు జ్ఞానసం। పన్నులకావ్యముల్
హరిసమర్పణమై చెలువొందు గావుతన్.

అని యొక దక్షిణాంధ్రకవి వాకొని నట్లాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున జ్యోతిర్మయ రూపములతోఁ బ్రకాశించుచున్న నన్నయ తిక్కనాది మహాకవులవలె, కవితచే నజరామరకీర్తి గతియింపకపోయినను 'తోఁచినట్లు' 'నిత్యోన్నతబుద్ధి' కావ్యములు రచియించిన యాంధ్రభారతసమర్పణముఁ గావించి, యశంబున మించిన కవితల్లజు లుత్తరాంధ్ర ప్రాంతమగు కళింగదేశమున లేకపోలేదు. ఇందుల కనుగుణముగ మన మేకాలమునుండి తెలుఁగున కవిత్వము ప్రారంభించినదని తలంచుచుంటిమో, అట్టి నన్నయకాలమునందే, కళింగదేశమునఁ బద్యరూపమున శాసనములు వెలువడినవి. వానిలో నేడు మనకు లభ్యమైనది గంజాముమండలములోని నరసన్నపేట తాలూకాయందలి 2 'దీర్ఘాశి'

1. దాథవంశము, 38,

2. ఈశాసనమును నభినవాంధ్రభాషావాగను శాసను లఁనదగిన శ్రీయుతరావు సాహెబుగిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా 4వ సంపుటమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రుల కత్యంతోపకార మొనరించిరి. పుట 814

శాసన మొకటి. ఇది శా. శ. 997 అనగా క్రీ. శ. 1075 నాటిది. ఇంతియేకాక క్రీ. శ. 1769 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గళింగదేశము లోని సుప్రసిద్ధకవులలో నొకఁడగు నడిదము సూరకవి తనవంశమున నిరువదిమూఁడు పురుషాంతరములనుండి కవిత్వముగలదని యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"చ. ఇరువదిమూఁడు పూరుషము లిప్పటి
కయ్యె కవిత్వవృత్తిచే। సరసతులెల్ల మె
చ్చఁ బదునాల్గు తరంబులుమించు పిమ్మ
టన్। వెరవగుజీవనస్థితి లభించుట; తొ
మ్మిదియయ్యె పూరుషాం। తరములు
నిక్కళింగవసుధాధవు చెంగట నాశ్రయించు
టల్".

పైదానిఁబట్టి తరమున కిరువదియైదేండ్లు లెక్కించినను, పండ్రెండవశతాబ్దమునకే నన్‌గా బహుప్రాచీనకాలమునుండియు నీ ప్రాంతములఁ గవిత్వము వర్ధిల్లుచున్నటుల తెలియుచున్నది.

కళింగదేశములోని శతకవాఙ్మయమునుఁగూర్చి తెలిసికొనుటకుఁబూర్వము సకలాంధ్రవాఙ్మయమున శతకవాఙ్మయ మెట్లభివృద్ధిఁ జెందినదో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. తెలుఁగుభాషలో నేఁడు మనకు దొరికిన శతకములలో శ్రీపాలకురికి సోమనారాధ్యుని 'వృషాధిపశతకము' మొదటిది. అంతకుమున్నే క్రీ. శ. 1170 సంవత్సర ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన శ్రీ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల 'శివతత్వసారము' గలదు. ఆ కాలమున శివతత్వసారము శతకముగాఁ బరిగణింపఁబడినను అందుసంఖ్యానియమముగాని మకుటనియమముగాని లేకుండుటచే వృషాధిపశతకమే మొదటిశతకమని చెప్పనొప్పును. తరువాత రచింపఁబడిన శతకములలో యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారి సర్వేశ్వర శతకము, ముఖ్యమైనది. ఇది శా. శ. 1164 అనఁగా క్రీ. శ. 1242 నాటిది.

కళింగదేశమునఁ ప్రాచీనశతకములని చెప్పుటకు వీలగు శతకములేవియు, మనకుఁ జిక్కుటలేదు. ఈప్రాంతమునఁబుట్టిన శతకములలో నడిదము సూరకవిరచితమగు రామలింగేశశతకమే ప్రధానమైనదిగా గన్పట్టుచున్నది. దీనితరువాత సింహాచలదేవాలయముపై పింఛారిదండు దండెత్తుసమయమున గోగులపాటి కూర్మనాథకవి రచించిన శ్రీ వరాహలక్ష్మీనృసింహ శతకము ముఖ్యమైనది.

తెలుఁగుభాషయందు శతకవాఙ్మయమున నున్నతస్థాన మధిష్ఠింపఁదగిన పైయిరువురికవులకు ముందు, శతకములు పుట్టక పోవుటచేతనో, లేక పుట్టినవి గిట్టుటచేతనో, మఱియేకారణముచేతనో, గాని వీరి తరువాతి కవులు శతకరచనయందు, పై రిరువురి ననుసరించుటయుం దెక్కువనుక్కువ యున్నట్లుల నీక్రింద బొందుపరచిన పద్యములవలన తేటపడకమానదు.

కం. చుక్కలవలె, కర్పూరపు
ముక్కలవలె నీదుకీర్తి ముల్లోకములన్
క్రిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను
వెక్కసముగ పొణుగుపాటి వేంకటమంత్రీ

అడిదము సూరకవి: పొణుగుపాటి
వేంకటమంత్రి శతకము.

కం. వెన్నెలవలె, కర్పూరపు
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి త్రిజగములందున్

మిన్నంది వన్నెకెక్కను
కన్నాకై మగటపల్లి కామయచంద్రా.

పచ్చమెట్ట పాపకవి: మగటపల్లి
కామయచంద్రశతకము.

సీ. శ్రీమద్రమారమణీమణీరమణీయసరసచిత్తా
బ్జబంభరపరాకు। శంఖచక్రగదాసిశార్ఙ్గ
చాపాది భాసుర దివ్యసాధనకరపరాకు।
ప్రహ్లాద నారద వ్యాసశుకాదిక భక్తసం
రక్షణ వరపరాకు। బహుతర బ్రహ్మాండ
భాండ పరంపరాభరణ లీలాధురంధర
పరాకు,
నీకు సాష్టాంగవినతు లనేకగతుల
చేసి విన్నప మొనరింతు చిత్తగింపు
చెనటిపీడని మదిలోన కినుకవూని
వైరి హరరంహ! సింహాద్రి నారసింహ.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి,
శ్రీ వరాహలక్ష్మీనృసింహశతకము.

సీ. శ్రీమద్ధరిత్రీభవామాధురీ మృదువాక్సుధా
పాన శ్రవణపరాకు। కౌశిక యజ్ఞశిక్షణ
యజ్ఞదక్షరక్షనిఘాతి కార్ముకకరపరాకు।
క్షత్త్రియ కోటిభక్షణ విచక్షణ పరశ్వధ
ధారి భంగపూర్వహపరాకు। దండకా
వన సముద్దండ చండపలాశ ఖండకాండ
ప్రకరపరాకు,
పాదభక్తజన స్వాస్త్య! బాధపొడమి
నప్పు డూరక యుంట న్యాయంబె నీకు
నీవు కనిపించుకొనుటే దిక్కు విధాన
భండ నారాతి భీమ! కోదండరామ!

చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి:
భండనారాతి భీమశతకము.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి పై శతకమునే కాక మృత్యుంజయ విలాసమను యక్షగానమును, లక్ష్మీనారాయణ సంవాదమను ప్రబంధమును, చోరసంవాదమను పదకావ్యమును, సుందరీమణి శతకమును వేణుగోపాలశతకమును రచించినాడు. ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకభాండాగారములో సీశతకమున నెనుబదియెనిమిది పద్యములు గలవు. వారి 2 పుస్తక పట్టికయందు మాత్ర మీశతకమెవ్వరిచే రచింపఁబడెనో తెలియు లేదని వ్రాయఁబడి యున్నది. కాని లక్ష్మీనారాయణ సంవాదమునఁ గూడ పై శతకములోని పద్యములగుపడుటచే నిది యాతని కృతమే యని చెప్పనొప్పును. మచ్చునకు మూఁడు పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ లలరంగఁ జంద్రకళ చెల్వగు తేనియ నవ్వు వెన్నెలల్। గీలుకొనంగ సంగజ శిలీముఖరీతిఁ జెలంగుచున్న నీ। లీలఁ గనుంగొనంగ నవలీలనఖండ సమస్తభూతలం। బేలినకన్న సౌఖ్యమని యెంతుఁ జుమీ మది సుందరీమణీ!

ఉ. సరసములాడు నేర్పు, కనుసైగలు చేసెడు నేర్పు నామనం। బెఱిగెడు నేర్పు, నెమ్మది నాకించుక కోపము సేయు నేర్పు, క్ర। మ్మఱ మఱిపంబుతోడ బ్రతిమాలెడు నేర్పు, మనోజకేళిలో। గరఁగెడు నేర్పు నీకె దగుగాదె తలంపగ సుందరీమణీ!

ఉ. తేవదనస్య చంద్రరుచి ధిక్కరణ ప్రతిభాస్తు తేదృశో। భావ భవోత్పలాంబురుహబాణకదంబ జయోస్తు సంతతన్। తేవ

2. Catalogue of the Government Oriental Manuscripts Library Madras 1913. R. No. 119 (b) Pages 365 & 366.

చనస్యశోకిలతతి ప్రవరాయసకృద్విధోఽ
స్తటం। చే వినుతింతు నీకు శుభమిా
యఁగ దేవుని సుందరీమణీ !

పైని వివరించిన వానిఁ బట్టి కూర్మనాథకవికి భక్తిశృంగారరసములఁ గల రసభావనపటిష్ఠత వెల్లడి యగుచున్నది. చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి, పై భండనారాతి భీమ శతకమునే కాక, ఈశ్వరపరిణయమను ప్రబంధమును, విశేషాంధ్రమను నిఘంటువును రచించియున్నాడు. భండనారాతి భీమశతకములోని పదునాల్గు పద్యములు ప్రౌనుదారగా రచ్చువేయుంచిరి.

తరువాత శతకకవులలో ఉపమాక వేంకటేశ శతకము రచించిన వైజర్సు అప్పయ్యకవి, జానకీరామశతకమును రచించిన వేల్పూరి వేంకటేశ్వరకవి, నృసింహాశతకమును రచించిన కవిరాయని రామభద్రకవి, మహిషాసురమర్దనీశివా శతకమును రచించిన పచ్చమెట్టపాపకవి, మొదలగువారుముఖ్యులు.

అధునిక కాలమందుఁ గళింగ దేశమున శతకకవులనేకు లుదయించి శతకవాఙ్మయ మభివృద్ధిఁ గావించిరి. కులాలకులజుఁ డగు నమలాపురపు సన్యాసియను కవి పెక్కు శతకములు రచించినవాఁడు. వానిలో విశ్వనాథ శతకము, అన్నపూర్ణశతకము, పంచముఖేశ్వరశతకము, నీలకంఠశతకము, ద్విప్రాస కంద శ్రీ ముఖలింగశతకము, దుష్కర ప్రాసకంద శివశతకము, మొదలగునవి ముఖ్యములు. ఆంధ్రగీర్వాణములయం దసమాన సాహిత్యము గల నిక్కవివరుని కవితాధోరణిఁ జూపుట కొక పద్య ముదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. శ్రీ విశాలక్షీ మనోవారిజార్యమయు మదో
ర్బలోద్రేకహరణ చతుర। చతురాఖ్య
ముఖ్యపూజిత పత్పయోజాత జాతరూ
పాంతక శాతకాండ। కాండకటాహ
ప్రకాండనైజ పిచండచండ రుక్చశిధనం
జయవిలోక। లోకత్రయీరక్షణైక ధురంధర ధరణీ ధరోత్తత్కరోత్తమ నిశాంత।
శాంతరసమూర్తి! దేవతా చక్రవర్తి!
శమిత సుజనార్తి! పరిహృతజననజార్తి!
భూరిగుణయూధ! కాశికాపురసనాథ!
విదళితామర్త్యరిపుయోధ! విశ్వనాథ!

మంగళపల్లి సుబ్రహ్మణ్యకవియను నాతఁడు "అర్సవిల్లి మార్తాండా! జగద్బాంధవా!" అను మకుటమునుంచి యొక శతకము రచించినాడు. ఈతఁడు నిరాఘాటమైన కవనధార గలవాడు. ఈశతకము 1864 సంవత్సరముననే ముద్రితమైనది.

విశాఖపట్టణ మండల పండితమండలికి భూషణప్రాయులని చెప్పఁదగిన మహామహోపాధ్యాయ పరవస్తు భగవద్వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుంగారు శతకములు రచించిరి. వానిలో నేబదేండ్లక్రిందట రచింపఁబడిన శ్రీ మహాప్రభూశతకము ముఖ్యమైనది.

సుప్రసిద్ధ శతకకవులగు మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రిలవారు శతకములలోఁ జేర్పఁదగిన మాలికలు మొదలగునవి కాక, నలువది శతకములు రచించి యున్నారు. ఇందు పదునారేకప్రాసశతకములు గలవు. నిరర్గళకవనధారాపారీణులు. వీరిశతకములలో వరాహానరసింహాశతకము (శరత్తారావళి), జగద్రక్షకశతకము (జీవేశ్వర సంవాదము), విశ్వనాయకశతకము, మొదలగునవి చాలఁ బ్రసిద్ధిఁ

జెందినవి. వీరు రచించిన గ్రంథములనన్నియు సముద్రిత గ్రంథచింతామణి ఏడవ సంపుట మేడవ సంచికయందు, 30 పుట మొదలు 32 పుటవరకుఁ జూడనగును. ఆ పత్త్రికా సంపుటములఁ జదివిన, వీరి కవితాలహరిలోక మునకుఁ దెలియఁగలదు.

గంజాముమండలమునఁ గూడ పారనంది సర్వేశ్వరశాస్త్రి, మచ్చ వెంకటకవి, ముక్కవెల్లి సాంబయ్యశాస్త్రి, వనీసు కృష్ణమూర్తి సూరి మొదలగు పెక్కండ్రు పండితకవులు శతకముల రచించి మించిరి. వానిలో సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారి రామేశ్వరశతకము, వేంకటకవి ఛాయాపుత్ర, చన్న కేశవశతకములు, సాంబయ్యశాస్త్రిగారి జానకీవరశతకము, కృష్ణమూర్తి సూరి హనుమంతశతకము, ప్రసిద్ధిఁ జెందినవి.

ఆధునికులలో వీరే గాక ఇంద్రకంటి వేంకటశాస్త్రి, కెళ్ళకప్పయ్యకవి, మృత్యుంజయ నిశ్శంకభూపతి, పూసపాటి వీరపరాజు, వద్దిపర్తి అప్పలనరసింహకవి (మహోప్రభూ శతకకర్త), పంతుల లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రి (తాంబేలులమేఁటి శతకకర్త), మున్నగువారు శతకవాఙ్మయవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడిరి.

కళింగదేశమున స్త్రీలలోఁ గూడ శతకములఁ జెప్పినవారు కలరు. వారిలో శ్రీ రాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనయత్తయగు మదిన సుభద్రయ్యమ్మగారు ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. ఈమె శ్రీ గోడే బిగ్గారాయనింగారి పుత్త్రిక. ఈమె 1781 సంవత్సరమున జన్మించి వేంకటాచలమహాత్మ్యము, రాజయోగసారము మొదలగు సుద్గ్రంథముల రచించి, భక్తురాలని ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన తరిగొండ వెంకమ్మతో సమకాలికురాలుగా నుండెడిది. ఈమె శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవశతకము మున్నగు వానిని రచించెను. ఈమె కవనకౌశలముచూపుటకై రెండు పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ రమణీకళత్ర! సరసీరుహనేత్ర! జగత్పవిత్ర స। త్సారసబృందమిత్ర! సురసన్నుతిపాత్ర! నరేంద్రపుత్త్ర! శృం। గారసమగ్రగాత్ర! జనకర్మవిచారణ కృచ్చరిత్ర! శ్రీ। నారదమౌని గీతచరణా! రఘునాయక! దీనపోషకా!

ఉ. మన్నన దప్పియున్న యెడ మక్కువగల్గిన వారి నేనియున్। దిన్నగ మందలించినఁ దెల్లముగా మది నొవ్వకుండునే। అన్న కుధార్తరాష్ట్రునకు నాదర మొప్ప హితోపదేశ మి। ట్లన్నఁగఁ జేసి యా విదురు డేమిఫలంబునుఁ జెందె కేశవా!

ఈమె గాక, కందాళము రంగనాయకమ్మ, సీతమరాజు నరసమాంబ, మొదలగు కవయిత్రులు కలరు.

జాతీయ వాఙ్మయమున కలంకారము లని చెప్పఁదగినశతకములు పెక్కు లాధునిక కాలమునందే యుద్భవిల్లినవి. వీనిలో కొన్నిటిఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

1. స్తోత్రము:—(Devotional) భక్తి రసప్రతిపాదకములలో కీ. శే. జయంతి కామేశముగారిచే రచియింపఁబడిన జానకీవరశతకము ముఖ్యమైనది. రామభక్తశిరోమణి యగు నీ మహనీయుఁడు దక్షిణాంధ్రదేశమునకు రామదాసుఁ బోలె నుత్తరాంధ్రదేశమగు కళింగదేశమునకు విరాజిల్లుచున్నవాఁడు. ఆ రామదాసు దాశరథీశతకము

నిచ్చిన, నీ రామదాసుజానకీవరశతకమొసంగి నాడు.

2. వేదాంతము:—(Mystic) వీనిలో నిముషకవి వేంకటేశకవి వర్యునిచే రచియింపఁబడిన జగన్నాథయోగిశతకము, శ్రీపతి భాస్కరశాస్త్రి రచించిన కాశీవిశ్వనాథ శతకము మొదలగునవి గలవు. ఇవి సర్వజన సోదరభావము, నాత్మైకత్వమును బోధించును.

3. శృంగారము:—(Erotic) వీనిలో కలువాయిశతకము డబ్బీరు నరససూరిచే రచియింపఁబడినది. మిక్కిలివ్యాప్తిలోనున్నది. ఇయ్యది క్రీ. శ. 1862 నుండియుఁ బలుసారులు ముద్రింపఁబడుటయే, తత్ప్రాశస్త్యమును వెల్లడించుచున్నది. ఈ శతకములు శృంగార ప్రధానములైనను భక్తిరసము లేకుండ నుండవు.

4. నీతి:—(Didactic) ఈ శతకములలో పక్కి వేంకటనరసింహకవి రచించిన కుమారీశతకము కడు ముఖ్యమైనది. ఆధునిక శతకములలో నింత వ్యాప్తిగల శతకము వేఱొకటి లేదు. ఇయ్యది కళింగదేశ వాఙ్మయమున కొక యలంకారమని చెప్పనొప్పును. తేట తెలుఁగుమాటల స్త్రీలకు నీతులు బోధించిన నీకవి శక్తిఁ నెంతయుఁ గొనియాడఁదగి యున్నది. మచ్చునకు రెండు పద్యములు:—

కం. మృతియైనను బ్రతుకైనను
పతితోడనె చెల్లు పతిబాసిన యా
బ్రతు కొక బ్రతుకా జీవ
న్మృతిగాక వధూటికెన్న నిదియుఁగుమారీ!

కం. తానమ్ముడు పో యైనన్
ధీనుండగు ధవునియార్తిఁ దీర్చుట సతికిన్
మానము, చంద్రమతీజల
జాననఁ దలపోయవలయు నాత్మఁగుమారీ!

5. నింద (Satirical) అడిదము సూరకవి రామలింగేశశతకము నెఱుఁగని యాంధ్రుఁ డుండఁడు. కళింగదేశమునఁ బుట్టిన శతకములలో సర్వాంధ్రదేశవ్యాప్తినిఁ బడసినవానిలో నిదియు నొకటి. లోకనీతి విలసితము.

"తెరవాట్లు గొట్టి సత్త్రువు పెట్టుటకంటె
న్యాయార్జితాన్న మింతైన మేలు"
"మాన్యంబులీయ సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేడు
మాన్యముల్చెఱుప సామంతు లందఱు"
పెట్టిపోసిననాడె చుట్టాలరాకడ, కలిమి
వేళనె వారకాంత వలపు"

మొదలగు భావములు సూరకవి యాత్మశక్తి, కవిగౌరవస్వాతంత్ర్యబుద్ధి,లోకజ్ఞానము మున్నగునవి వెల్లడించుచున్నవి.

కళింగదేశమున భట్రాజులు చెప్పిన శతకములు కొన్ని గలవు. వీనిలో కొన్ని మిక్కిలి ప్రౌఢములై, నీతిసమన్వితములై, శ్రుతిరంజకములై యొప్పారుచున్నవి. అట్టివానిలో,'రామరఘువర్యాసూర్యవంశాగ్రణీ!' అను మకుటముగల శతకము, కేశవశతకము 'రఘుపురనిలయేశ రమేశ కేశవా' అను మకుటముగల శతకమును ముఖ్యములైనవి. వీనిలో కడపటిశతకమునకైదారుపద్యములు మాత్రమే లభించినవి. ఇవి కడు మనోహరములై యుంటచేఁ గొన్ని నిట నుదహరించెదను.

ఉ. వాసనలేనిపూలు, మగవానికి లొంగని యాలు, నీళ్లపై । వ్రాసినవ్రాలు, దాన మున వాసిఁ జెలంగనికేలు, సంతతో ల్లాసములేని మేలు, బవరంబున రిత్తగుడాల దేల యా । శ్రీసతిమూర్తి మారఘుపురీ నిలయేశ రమేశ కేశవా! ।

ఉ. కీరములేనితోట, మది కింపుగఁ బాడని పాట, చేనికిన్ । నీరములేనివాట, సభ నీతులు పల్కనిమాట, రస్తువి । స్తారము లేనిపేట, నిను చాల దలంచని పూట యేల యా । శ్రీరమణీయ మారఘుపురీనిలయేశ రమేశ కేశవా! ।

ఉ. సత్తువలేనిగోడ, సరసంబుగ నుండనిక్రీడ, భూమికి । న్నెత్తుగ లేనిమేడ, భువినెక్కడ చెల్లనిమాడ, పాపముల్ । మర్త్యులు చేయుజాడ మఱి మానవు లెక్కనియోడ, ధారుణిన్ । రిత్తగదయ్య మారఘుపురీనిల యేశ రమేశ కేశవా! ।

నేఁటికాలమునందు శతకములు రచించినవా రనేకులు గలరు. వారిలో పై రంగాచార్యులుగారి శిష్యవర్గములో మగటపల్లి బుచ్చికామకవి, ఆకెళ్ళ అప్పయ్యశాస్త్రి, పెక్కు శతకములు రచించిరి. సుప్రసిద్ధాంధ్ర భాషాపండితులును, కవులును నగు శ్రీ నిడదవోలు సుందరముపంతులుగారు పెక్కు లొనర్చిరి. వానిలో ననేకములముద్రితములు.

దక్షిణాంధ్రశతకవాఙ్మయముఁ బోలె కళింగదేశ శతకవాఙ్మయ మనేకవిధముల నభివృద్ధిఁ జెందినది. ఇంకను నభివృద్ధిఁ జెంద నున్నది. పరమేశ్వరుఁడు శతకవాఙ్మయమున కు నూతనోజ్జీవముఁ బ్రసాదించుగాత!!

కళింగాంధ్రకవులు *

మహారాజశ్రీ అడిదము రామారావుగారు

(1) శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుఁడు

(సుమారు 1620—1700 A. D.)

శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుఁడు, (ఉరఫు తమ్మిరాజు) "దుర్గాసాక్షాత్కారము పొంది తనతపఃప్రభావముచేఁ దా నేలు రాజ్యమున నేడుగడియలకాలము సువర్ణవృష్టి గురిపించె" నని ప్రసిద్ధి గన్న మాధవవర్మ సంతతివాఁడు. ఈ మాధవవర్మ సంతతిలోనివాఁడును, 15 వ శతాబ్దికడపటిభాగమున దక్షిణహిందూస్థానములో రాజ్యము చేసిన ప్రౌఢదేవరాయలకు సమకాలికుఁడును నగు శ్రీ పూసపాటి రాచి రాజునకు నైదవ పురుషుఁడగు గోపాలకృష్ణమరాజీతమ్మ భూపాలుని జనకుఁడు. తల్లి జగ్గమాంబ.

ఈకవి తనరాజ్యమును గూర్చిగాని రాజధానిని గూర్చిగాని తన గ్రంథమం దెచ్చటను స్పష్టముగ వివరించియుండలేదు. కాని గ్రంథమునందు వేసికొనిన గద్యములోని 'మాధవవర్మవంశాలంకార శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, మహీమండలరాయ, మన్నె సులతాను' మున్నగు విశేషణములనుబట్టి యితఁ డొక గొప్పమండలాధిపతిగఁ గన్పింపవచ్చును గాని, యవి వంశపారంపర్యముగా వచ్చుచున్న బిరుదములై యుండవచ్చునని తోఁచెడిని. ఇంతియెకాక కృత్యాదియం దితఁడు తన్నుగూర్చి సభ్యు లన్న పలుకులుగఁ జెప్పిన:—

సీ. అనిమేషవృత్తిఁ గైకొనువారి నిరసించి
యనిమేషవృత్తిఁ గైకొనెడివారు
కౌశికసఖ్యంబు గాదని నిరసించి
కౌశికసఖ్యంబుఁ గాంచువారు
సద్యోవిమానులై చనుట హైన్యం బని
సద్యోవిమానులై చనెడివారు
జీమూతమార్గంబుఁ జెందుట తగదని
జీమూతమార్గంబుఁ జెందువారు
నగుదురు రణాగ్రభూమి నీయహితనృపులు,
గదిసి ఘోరమహారవాకారనమునఁ
జిత్తమును మెత్తనై భ్రాంతి చెందిరేమొ,
ప్రకటభుజశౌర్య తమ్మభూపాలవర్య.

మున్నగుపద్యము లాతని విక్రమప్రాభవాతిశయములను స్థిరపఱచుచున్నను, జరిత్రములయం దితఁ డొక సామాన్యరాజుగా నెన్నఁబడియున్నాఁడు. విశాఖపట్టణపు డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యువల్‌నందు సంగ్రహింపఁబడిన సమాచారమును బట్టి చూడఁగా 1652 సంవత్సరప్రాంతమున సీతమ్మభూపాలుఁ డుత్తరసర్కారులకు వచ్చినట్లును, నాకాలమున శ్రీకాకుళములో ఫౌజుదారుగా నుండిన షేరు మహమ్మదుఖానునొద్దనుండి కుమిలి భోగాపురములను నిజారాకుఁ బుచ్చుకొని మహమ్మదీయ ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన యొకచిన్నరాజై యుండినట్లును, గనఁబడు

* విస్మృత కళింగాంధ్రకవులను శీర్షికతో శ్రీరామారావుగారు మండపాక కామకవిగారిని గురించి మాత్రమే వ్యాసమును వ్రాసినాకు బంపిరి. కానిపైశీర్షకగలవారి ఇతరవ్యాసములు విజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీపత్రికయందున్ను, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ ప్రతికయందున్ను, ఉండుటచూచి వాటినన్నిటిని గూడ క్లుప్తముగా చదువరుల యుపయోగార్థమై ఇందు పొందుపరచినాడను. (సంపాదకుడు)

చున్నది. ఈతనినిగూర్చి డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూలులో నిట్లున్నది:—"పూసపాటివారి వంశములో మాధవవర్మగారు [?] అప్పుడు శ్రీకాకుళం సర్కారులో నొకభాగముగ నుండు విశాఖపట్టణముజిల్లాలోనికి వచ్చిరి. 1652 సంవత్సరములో ననగా రారాజగు నవురంగజీబువారివలన గోలకొండ రాజవంశము నశింపు చేయబడక పూర్వము 35 సంవత్సరముల క్రిందట ఆయన వచ్చుట జరిగినది. అప్పటిలో షేరుమహమ్మదుఖాను శ్రీకాకుళములో ఫౌజుదారుగా నుండెను. ఆయనవద్ద మాధవవర్మగారు కుమిలిభోగాపురముల నిజారా చేసిరి."* (కార్మికలుదొరవారి యింగ్లీషుగ్రంథమునకు విజాపురపు వేంకటకోదండరావుపంతులుగారి తెనుగు తర్జుమా 501 పుట-).

కార్మికలుదొరవారిచే నీయఁబడిన మీఁదిసమాచారమునకుఁ బ్రమాణమేదియో వారు చూపరైరి. క్రీ॥ శ॥ 1652 సంవత్సర ప్రాంతమున శ్రీకాకుళము సర్కారునకు షేరుమహమ్మదుఖానుఁడు ఫౌజుదారుగా నుండినట్టు * డిస్ట్రిక్టు గెజటీరు (District Gazetteer)నందుఁ గూడఁ గనఁబడుచున్నది. కుమిలెభోగాపురములు రెండింటినిగూడ షేరుమహమ్మదుఖానుతమ్మభూపాలున కిచ్చినట్టు మ్యాన్యూయల్ చెప్పుచున్నది. గాని యంతకుము న్నే కుమిలె స్థానికు లగుపూసపాటివారి (The Local Pusapa ties) యధీనములో నున్నట్టుగఁ గొన్ని యాధారములు గానఁబడుచున్నవి. విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న వేంకటరాజపురమను నామాంతరముగల కొత్తాం అగ్రహారమును బ్రాహ్మణులకు దానముగ నిచ్చిన ఉషాభ్యుదయ గ్రంథకర్తలగు శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతిరాజు మహారాజులుంగారు వారిగ్రంథమునం దీతమ్మభూపాలునిగూర్చి ప్రశంసించి యున్నారుగాని, యాతనిరాజ్యమును గూర్చిగాని నివసించియుండిన పట్టణమును గూర్చిగాని యేమియు వివరించియుండలేదు. ఈమీఁది కారణములచేత డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యూయలులో నీయఁబడిన వృత్తాంత మెంతవఱకు విశ్వాసార్హమో బాగుగఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. అట్టిశోధన గావించి యుండలి యధార్థమును గనుఁగొనువఱకును దమ్మభూపాలునికాలము పదునేడవశతాబ్దోత్తరభాగ మనుటయే సమంజసమని తలఁచెదను.

ప్రౌఢదేవరాయలకు సమకాలికుఁడగు పూసపాటిరాచిరాజీతమ్మభూపాలునకు నాలుతరముల క్రిందటివాఁడు. తరమునకు 30 సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించి చూచిన మొదలనీకవికాలము 17 వ శతాబ్దముయొక్క యుత్తరభాగమునకు సరిపోవుచున్నది.

ఇంతియేకాక కొత్తాం అగ్రహారపు దానశాసనముయొక్క కాలము క్రీ॥శ॥ 1715. ఇదియే మొదటి యానందగజపతిరాజుగారి రాజ్యకాలము. కొత్తాం అగ్రహారమును దానము జేసిన వేంకటగజపతిరాజుగారును, నీయానందగజపతిరాజుగారును సోదరులు. వీరికి నడుమఁదమ్మిరాజుగారి(మారుపేరు తమ్మభూపాలుఁడు) తమ్మునికుమారుఁడు సీతారామరాజుగారు పదునేనుసంవత్సరముల కాలము

* * * * * * * Two of these Chiefs were the ancestors of the present Maha -Rajah of Bobbili and Raja of Vizianagram, who entered the district in the train of Sher Muhammad Khan (name-father of Sher Muhammad Puram near Chicacole), who was Foujdar in 1652. (*Gazetteer of the Vizagapatam District—Page 30.*)

మాత్రము రాజ్యముచేసిరి. దీనిని బట్టి చూచి నను దమ్మభూపాలుని కాలము 17 వ శతాబ్ది చివరభాగముగనే కనఁబడుచున్నది.

కృష్ణవిజయము కృత్యాదిపద్యముల యందు నీయఁబడిన కృష్ణానదీవర్ణనము, విజయవాటికాపురవర్ణనము, మున్నగువానిని బట్టి చూడఁ గవి యీకృతిని 1652 వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే—అనఁగా 1640సంవత్సరప్రాంతమున—వ్రాసియుండవలయునని తోఁచెడిని.

ఇంకను నీ పూసపాటివంశమునందలి రాజులు కొందఱు కవులై యుండుట యను శ్రుతముగా వచ్చుచున్నది. తమ్మభూపాలునకుఁ బూర్వ మొకరిద్దఱు కవు లున్నట్టుగ వినియెదము. తరువాతి వారిలో వేంకటపతిరాజు మహారాజులుంగారు ఉపాఖ్యాదయమును, రేగులవలస పూసపాటి కుటుంబములోని విజయరామరాజుగారు విష్ణుభక్తిసుధాకరమును, హోరాలక్షణమును రచియించి యున్నారు. అంతేకాక వంశమందలి రాజులందఱును విద్యాధికులు,కవిపోషకులు. పద్మనాభయుద్ధమునందు వీరస్వర్గమును గాంచిన శ్రీ చినవిజయరామ మహారాజులుంగారు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గవిత్వము చెప్పు సామర్థ్యము గలవారని మనకు లభ్యములైయున్న శ్లోకములవలనను,పద్యములవలనను దెలియుచున్నది. ఆ ప్రభువరునిదని వాడుకలో నున్న యొక సంస్కృతశ్లోక మిందుఁ బొందుపఱుపఁబడియున్నది.

శ్లో. అంభోజం కలయన్ సదృక్షు మవనే సాహిత్యరీత్యాం దృశో
ర్మాంధాతార మపారసంపది మహాభావే యశోరాశిషు
శత్రూణాం పురభంజనే ధృతిగుణే కిం చోరగేంద్రం మతి
ప్రాగల్భ్యే ప్రతిభాతి తిమ్మనృపతిః పాకాహితప్రాభవః.

ఆకారణముచేత నీకృష్ణవిజయకర్తృత్వము తగినన్ని ప్రబలనిదర్శనములఁ జూపక మార్చివేయుట న్యాయ్యము కాదు. ప్రాభవమున్నచోట విద్య యుండఁగూడదా? రెండును నొకచోట నిలిచియుండుట యరుదైనను గావచ్చును.

—* గ్రంథ ప్రశంస *—

ఈ కృష్ణవిజయ మైదాశ్వాసముల యుత్తమ ప్రబంధము. దీనిని వ్రాయుటకుఁ దన సామాజికుల ప్రోత్సాహమే కారణమని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. సంశయమేల యిచ్చటను సర్వగుణాధికులైనయట్టి నీ
వంశము భూవరుల్ సుకృతవంతులు కావున నందు నీవుదే
వాంశమునం జనించి చరితార్థులఁ జేసెదు వారినెల్లఁ ది
గ్మాంశుకులావతంస!సమరార్జున!యర్జునకీర్తివైభవా.

చ. హరివివిధావతారములయందుఁ బ్రశస్తము కృష్ణమూర్తి య
క్కరివరదుండు లోకములు గావ సురేంద్రుఁడు విన్నవింపఁగా
నరకుని సంహరించి లలనామణులం బది యాఱువేల మున్
బరిణయమైన యక్కథఁ బ్రబంధముగా నొనరింపఁగాఁదగున్.

క. అనుసభ్యులవాక్యంబులు,
విని నామదిలో నితలంపు విబుధులవచనం
బును నొక్కటయ్యె నగునని,
యనుమోదాపూరితాంతరాత్ముఁడ నగుచున్.

ఇందుఁ బ్రథమాశ్వాసమునఁ గృత్యాదిపద్యములును, గృతికర్త వంశావళియు

శ్రీకృష్ణపుర మగు ద్వారకాపురవర్ణనమును, శ్రీకృష్ణునివర్ణమును గలవు.

పురవర్ణనము—

చ. బలరిపుపన్న గాధిపులపట్టనముల్ దమలోన
హెచ్చుగుం
దులకయి పోరఁగా నది గనుంగొని మాన్పఁ
దదంతరంబునన్
నిలిపె విరించి యప్పురము నిశ్చయ మిట్టిది
కాక యున్నచో
సలలితహార్మ్యభూమిజలసంతతి రెంటిని నంట
నేఁటికిన్.

ద్వితీయాశ్వాసమున వినోదముగా నున్న నాయకులయొక్క సమరక్రియానుకూల మగు శరత్కాలవర్ణనము నాయకునియందుఁ గాలోచిత మయిన భావపరిణామము, దేవ లోకమునందు నరకుని దుర్ణయములును, వాని బారినుండి తమ్ము రక్షింప శ్రీకృష్ణుని వేఁడుటకు దేవేంద్రుఁడు ద్వారకకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణ దేవేంద్రుల పరస్పరమర్యాదలును, నింద్రుఁడు నరకుని యుద్రేకముల నుగ్గడించి చెప్పి, యతని సంహారమునకై శ్రీకృష్ణుని సిద్ధపఱుచుట, శ్రీకృష్ణుని నిశ్చయమును, వైనతేయుని రాకయు, సత్యభామ కృష్ణునితో వచ్చుటకు నాతనిని వేఁడుకొనుటయు, నందులకు శ్రీకృష్ణుని యంగీకారమును, సత్యభామా శ్రీకృష్ణుల ప్రయాణమును, మార్గమందలి విచిత్రములను శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యకు నిరూపించి చెప్పుటయు, నట నరకుని పట్టణమున దుర్నిమిత్తములు పుట్టుట రాజనీతిప్రసంగము మున్నగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి.

ఈ "కృష్ణవిజయము"ను భాగవతము తోను నుత్తరహరివంశముతోను సరిపోల్చి చూచినప్పుడు కవి భాగవతమునే చాలవఱకు ననుసరించినట్టుగను, నందలి కథనే తన ప్రబంధమునకు ముఖ్యాధారముగాఁ జేసికొనినట్లును, మనకుఁ దెలియగలదు.

ఇంతవఱకు జరిగిన కథతోనే గ్రంథము పూర్తి కావలసియుండును గాని కవి యీ సందర్భము ననుసరించి వేఱొండు విజయము నిందుఁ గూడ జేర్చినాఁడు. అయ్యది పారిజాతాపహరణకథ. భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడు దేవతలు తనయందుఁ జూపిన కృతఘ్నతను సహింపక, వారి నుచితరీతిని శిక్షించె నని యిందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. పారిజాతాపహరణమునందలి నారదప్రవేశమును, సవతుల కయ్యమును, శ్రీకృష్ణుని సత్యభామ తన్నుటయు, మొదలగునవి పూర్తిగ విసర్జింపఁబడినవి.

ఇందలి చతుర్థాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణ భగవానులు నరకుని కుమారుఁడు చేయు నాతిథ్యమును బొందుటకై పురిలోనికిఁ జని యందలి వైభవములను జూచుట, చెఱయందున్న దేవకన్యకలు శ్రీకృష్ణుని మోహించుటయు, శ్రీకృష్ణునకు వారియందలి యనురాగమును, దేవకన్యకల చిత్తము శ్రీకృష్ణుని యందు లగ్నమగుటయు [కవి దీనిని సాయూజ్య మోక్షముగా వర్ణించినాఁడు] పిదప సాయంకాలము, చీఁకటి, చంద్రుఁడు, రాజనీతి మొదలగు వాని వర్ణనము, ద్వారకకు సురకన్యకల ప్రయాణము, దేవేంద్రునిఁ జూడఁ గృష్ణుఁడమరావతికిఁ బోవుట, అమరావతీపురవర్ణనము దేవనదీవిలాసాతిశయము నగరునందు జరిగిన రాజమర్యాదలు మొదలగునవి.

శచీసత్యభామల అన్యోన్యమర్యాదలు:—

ఉ॥ అంతట సత్యభామ వినయంబు మరంగ
సుపర్వదూతికా
సంతతివచ్చి తోకొనుచుఁ జయ్యన నేగఁ
దదీయమైన శు
ద్ధాంతగృహంబుఁ జొచ్చి యమరాధిపున
మ్మకు నర్మిలిన్ శచీ
కాంతకు మ్రొక్క వారుఁ దను గౌఁగిటఁ
జేర్చి బహూకరించుచున్.

పంచమాశ్వాసమునవసంతాగమము, శృంగారరసోద్రేకము, పారిజాతాపహరణము, దేవేంద్రునిపై శ్రీకృష్ణునివిజయము, ద్వారకాపురాభిగమనము, దేవకన్యకల విరహము, పెద్దల యనుమతిని శ్రీకృష్ణుఁడు వారినందఱను వివాహమాడుట, కల్యాణమహోత్సవము, వనవిహారము, పుష్పాపచయము మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి. పారిజాతమును శోకలించుట శ్రీకృష్ణుని విలాసముగనే యిందుఁ గవి వర్ణించెను గాని సత్యభామకు దానితోఁ బ్రసక్తి యున్నట్లు వ్రాయుటలేదు.

ఈరీతిగ నీకథల రెంటిని మిగుల మనోహరముగా సమ్మేళనము చేసి యీ తమ్మభూపాలుఁడు తన కల్పనాకౌశలమును జూపి యున్నాఁడు. ఇంతవఱకు నీయఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవికిఁ గల నిరుపమాన సాహితీపటిమయుఁ గల్పనా కౌశలమును దేటపడఁగలవు. కవికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ జక్కని వైదుష్యము కలదు. ప్రథమాశ్వాసమునందు దండకమునఁ జేయఁబడిన దుర్గాస్తవము కవికిఁ గల సంస్కృత సాహిత్యము వెల్లడిచేయుచున్నది. కాళిదాస మహాకవి శ్యామలాదండకము ననుకరింతమను నుద్దేశముతో దానిచాయనే యీ దండకమును నితఁడు చెప్పియున్నాఁడు. తృతీయాశ్వాసమున వివిధవృత్తములను వాడి బంధకవిత్వమునఁ దనకుఁ గల సామర్థ్యము వెల్లడించుచు నొక సీసపద్యమున నిష్టదేవతానామగోపనమును జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్ర మొదలగు గ్రంథములవలెఁ జక్కని గవిత్వము చెప్పవలయుననెడి యభిలాష కవికిఁ గలదని యిందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చు శ్లేషయే సాక్ష్యమీయఁగలదు. మొత్తముమీఁదఁ దమ్మభూపాలుని కవిత్వము కదళీపాకమై సంస్కృతపదభూయిష్ఠమై యనర్గళధార గలదై విరాజిల్లుచున్నయది. ఆధునిక ప్రాబంధికకవులలో నీతఁడు ను త్తమస్థానమలంకరింపఁదగినకవిరాజని నాయభిప్రాయము.

---

(2) శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతి మహీపాలుఁడు.

(సుమారు 1660—1720 A. D.)

ఈరాజకవి శ్రీపూసపాటి మహారాజ వంశమునకుం జెందినవాఁడు. క్రీ॥శ॥ ౧౭౧౨ వ సంవత్సరమున నిప్పటి విజయనగర పట్టణము నిర్మింపఁబడకమున్న శ్రీ పూసపాటి మహారాజులు కుంభిళాపుర రాజ్యమునకుఁ బరిపాలకులుగా నుండిరి. ఇప్పుడు విజయనగరమునకుఁ దూర్పుగా సుమారు ౮ మైళ్ళదూరములోనున్న కుమిలయను గ్రామమే నాఁటి కాలమునఁ గుంభిళాపుర నామముతో రాజధానీ నగరమై యుండెనని పూసపాటి మహా

రాజులకుఁగల పూర్వబిరుదములలోని "స్థల దుర్గ కుంభిళాపుర నికేతుండును" అనుదాని వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క్రీ॥శ॥౧౭౫౭వ సంవత్సరమున బొబ్బిలి యుద్ధములో వీరస్వర్గమును గాంచిన విజయరామ గజపతిమహారాజునకు నీ వెంకటపతి మహారాజు పెదతండ్రి. ఈయనతమ్ముఁడును విజయరామరాజుగారి తండ్రియునగు ఆనంద గజపతిమహారాజు • బాలుఁడైయున్న కాలమున నీవెంకటనృపాలుఁడే రాజ్యభారమును వహించి తమ్మునికిగాఁ బరిపాలన మొనర్చుచుండెను. విజయనగరమునకుఁ బడమరగా గోస్తనీనదీతీరమున నున్న కొత్తాము అను గ్రామము శా॥ శ॥ ౧౬౮౪వ సంవత్సరమున (క్రీ॥ శ॥ ౧౭౬౨) కొన్ని బ్రాహ్మణ కుటుంబములకు వెంకటపతిరాజపురమను పేరుతో నీయనచే నగ్రహారముగా నీయఁబడెను. ఆదానశాసన మిచట నుదాహరింపఁబడినది.

శ్రీరస్తు- శాకేశ్మిన్ ఋషిరామ శాస్త్ర శశభృత్సంఖ్యాయుతే మన్మథే వర్షే మాధవ మాసిభానుజయుతే రాకాదినాబ్జ (గ్రహే సింహాదే) స్వవిధేసుఘూర్తమముదే కొత్తాము సంజ్ఞంపురం విప్రేభ్యః ప్రదదౌ సవేంకటవిభుః శ్రీపూసపాట్యన్వయః॥

శ్రీమాన్వేంకట భూపతిః శ్రితనిధిః శ్రీపూసపాట్యన్వయః స్మార్తేభ్యోనిఖిలార్థ విద్భ్యఉదధిః శ్రీవైష్ణవేభ్యోదదౌ చత్వారింశత మంశమూర్జితతమం కొత్తాముసంజ్ఞం పురం కృత్వా వెంకటరాజ పట్టణమితి ప్రఖ్యాత ముర్వ్యాంసదా॥

శ్రీ స్వస్తిశాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౬౯౭ అగు నేటి శ్రీమన్మథనామ సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిరవారమందు ౧ శ్రీవొడ్డె జగ్గుభట్లుగారు ౨ సోమయాజుల వెంకటావధానులు ౩ కర్రి రామాభట్లు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వర భట్లు మొదలయిన బ్రాహ్మణులకు శ్రీ మన్మహా మండలేశ్వర మహీమండల రాయ మన్యసుల్తాన్ శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతిరాజ మహారాజులుంగారు వ్రాయించి యిచ్చిన అగ్రహారపు ధర్మశాసనపట్టా.— మామొఖాసానమితు పొట్నూరుసీమ తాలూకు కొత్తాం అనే గ్రామములోను యిరవై నక్క వృత్తి నిర్ణయంచేసి యిస్తిమి గనుక యిందుక్కు ౧ వొడ్డె జగ్గుభట్లు ౨ సోమయాజుల వేంకటావధానులు ౩ కర్రి రామాభట్లు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వరభట్లు ౫ బులుసు జగ్గుపర్యాలు ౬ యనమండ్ర విజ్జంభట్లు ౭ పూరికంటి వేంకటభట్లు ౮ వేదుల యజ్ఞంభట్లు ౯ ఆతీ నరసంభట్లు ౧౦ నిట్టల రామభట్లు ౧౧ కాశీసోల్ల బుర్రిభట్లు శ్రీరంగం నారాయణభట్లు జన్న ౨కి ౧౨ దేవరకొండ నారాయణభట్లు ౧౩ యఱ్ఱగుంట్ల సూరుభట్లు ౧౪ నిట్టల చినరామాభట్లు ౧౫ అయిన్నోలలచేనులు ౧౬ గంటి సోమయాజులు ౧౭ వేదుల శీతారాముడు ౧౮ అవధానుల కామాభట్లు ౧౯ ఇంద్రకంటి లింగంభట్లు ౨౦ భాస్కరంభట్లు అప్పలిభట్లు ౨౧ వేదుల విస్సంభట్లు యీ చొప్పున మర్యాదచేసి వెంకటపతిరాజపురం పేరుపెట్టి శ్రీ సీతారామార్పణంగాను వాపీకూపతటాకరామనిధి నిక్షేప

• ౧౮ వ శతాబ్దములో శ్రీకాకుళమున ఫౌజుదారుగా నుండిన షేర్మహమ్మదుఖానునద్ద కుమిల, భోగాపురము అను పరగణాలను నిజారాను పుచ్చుకొనిన మాధవవర్మ తమ్మభూపాలుని కుటుంబమునకు నీశవిసోదరుఁడగు నానందరాజు దత్తతగా నీయఁబడెను.

ప్రజానహితంగా యిస్తిమిగనుక ఆగ్రామం విరివిగా ఫలపరచుకొని అందుల ఫలసాయం మీఁపుత్రపౌత్రపారంపర్యాయం అనుభవిస్తూ సుఖాన వుండేది.

ఏకైవ భగినీలోకే సర్వేషామపి భూభుజాం। నభోజ్యాన కరగ్రాహ్యా। విప్రదత్తా వసుంధరా॥

స్వదత్తా దుహితాచైవా। పితృదత్తా చసోదరీ। అన్యదత్తాచమాతాస్యా ద్విప్రదత్తావసుంధరా॥

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ.
శ్రీ. వెం.

వేల్పూరి పాపయ్యగ్రాస్తే పొట్నూరు షరాబు కొమ్మోజు గురవన్న మండ శివ్వన్న చెక్కిన పట్టా.

ఈ ప్రకారముగానే వేఱొక దానశాసనము ౧౮ వృత్తులేర్పఱచి శ్రీఅళఘర తిరుమల గొడవర్తి శ్రీవెంకటపతి అయ్యవార్లంగారు మొదలగు వైష్ణవులకు గూడ నిదేకాలమున నిచ్చియున్నారు.

దానశాసన కాలమునుబట్టి చూడఁగా నీ వేంకటపతిరాజ కవికాలము క్రీ॥ శ॥ ౧౬౬౦—౧౭౨౦ సంవత్సరముల మధ్యకాలముగాఁ గనబడుచున్నది. ఈయన అన్నమ నృపాలుని పౌత్రుఁడు. కృష్ణమరాజు పుత్రుఁడు. తల్లి కేసమాంబ.

రాజ్యభారము వహించుటకుఁ దగిన వయస్సు తనతమ్ముఁడగు నానందరాజునకు వచ్చినంతనే యీ వెంకటనృపాలుఁడు రాజ్యపరిపాలనాదికము నతని కిచ్చివేసి తానుగావించిన అగ్రహారమునఁ బ్రత్యహము విప్రుల యింటనే భోజనముఁ జేయుచుఁ బారమార్థిక చింతగలవాఁడై పండితగోష్టిచేఁ దనజీవిత శేషమును నొక రాజఋషివలెఁ గడపెనని వినుచున్నాము.

ఈమహారాజు రాజకీయ వ్యవహారములయందెంత దక్షుఁడో కవిత్వము మొదలగు లలితకళలయందంత సమర్థుఁడు. తనపూర్వులగు రాచిరాజు (నవభారతకృతికర్త) తమ్మిరాజు (శ్రీకృష్ణ విజయగ్రంథకర్త) లవలెఁ గవితావిషయమునఁ దానుగూడ విఖ్యాతి నొందవలెనను కోర్కెతో "ఉషాభ్యుదయ" మను నొక శృంగారరస ప్రబంధమును రచించి తమ రాజధానీ నగరమునకు ననతిదూరములో శ్రీరామతీర్థ క్షేత్రమున వెంచేసియున్న శ్రీరామచంద్రునకు నద్దానిని గృతియొసంగెను.

ఈ యుషాభ్యుదయము ౫ ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందులకథ హరివంశమునందును, భాగవతమునందును సుప్రసిద్ధమైయున్నది. కవి భాగవతములో వర్ణింపఁబడిన ఉషానిరుద్ధుల వివాహోత్సవమునే యాధారముగాఁ జేసికొని యీ ప్రబంధమును రచియించినాఁడు. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున—

కృత్యాదిపద్యములును, కృతికర్తవంశావళి పురవర్ణనాదికము, కైలాసమున బాణునితపము మహేశ్వర సాక్షాత్కారము, వరప్రదానము మున్నగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున— వసంతాగమము, ఉషాసౌందర్యాభివర్ణనము, కేళికావనవిహారము, అచ్చట నుషమొదలగు యువతీజనమునకుఁ బార్వతీ పరమేశ్వరుల సాక్షాత్కారము, ఉషాగిరిజల సంభాషణము, నుషాభావి స్వప్నవృత్తాంతము, సాయంకాలము,

చంద్రాద్యుపాలంభనము మొదలగునవి చెప్పఁబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున — ఉషాస్వప్నము, విరహము, చిత్రరేఖయొక్క చిత్రలేఖనాకౌశలము, అనిరుద్ధుని ద్వారకనుండి తెచ్చుట, ఉషానిరుద్ధుల గాంధర్వవివాహము మున్నగునవి యభివర్ణింపబడెను.

చతుర్థాశ్వాసమున — అనిరుద్ధుని వృత్తాంతము బాణునికిఁ దెలియుట, వానిని కారాగృహబద్ధునిగఁ జేయుట, నారదుని వలన నీ సమాచారము ద్వారకలో శ్రీకృష్ణాదులకుఁ దెలియుట, కృష్ణుని దండయాత్ర మున్నగునవి వివరింపఁబడెను.

పంచమ ఆశ్వాసము — సంపూర్తిగా దొరక లేదు.

ఈ వెంకటరాజకవి చక్కని కవిత్వము చెప్పగలవాఁడే యైనను శ్లేషయందు మిక్కుటముగ మక్కువగలవాఁడగుటచే సరళమగు కవితా ప్రవాహము హృదయావర్జకముగా, బ్రవహింపక తద్రచనకుఁ గొంతలోపము గలిగించుచున్నదని చెప్పవలసి వచ్చినది. పండిత కవి సమాజముచేఁ బ్రబంధరాజముగా నాదరింపఁబడు వసుచరిత్రయొక్క కవితావిధానమునే తనకు నాదర్శముగఁ జేసికొనినవాఁడగుటచే నిందులోని పద్యములు పెక్కులు వసుచరిత్రలోని పద్యముల ననుకరించుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నితని కవిత్వము సంస్కృతభూయిష్ఠమై యలంకార శోభితమై, నిరర్గళధారకలదియై కర్ణరసాయనముగా నున్నది. కవికి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ జక్కని వైదుష్యముకలదని యీ ప్రబంధమునందలి పద్యములే మనకు ప్రబల నిదర్శనములు. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁగాఁ గొన్ని పద్యము లిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను:—

క. కాంతార సహితపల్లవ
సంతతభావనములమరు సమధికలీలన్
గాంతార సహితపల్లవ
సంతతభావనములందు సమధికమగుచున్.

ఉ. అచటననంత రత్నమయ హర్మ్యములొప్పనిశాంత మెంతయున్
బ్రమరతదాననంత సుఖపద్ధతిమాన పురాంగనల్ సదా
రుచిగని మిత్రుడంచు నవరోధము సేయరుగాక జాలక
ప్రిమరడపెందు వోగలఁడు పట్టెదమన్నను సౌధ సీమలన్॥

మ. అలినాథుండు రసాలమంజరుల నొయ్యారంబు దెల్పంగనా
కులనృత్తిన్ నిజయావనోదయరస శోభంబుగాఁ జేయుచా
పలబుద్ధిన్ గినియంగఁబోలునుసుమీ పద్మాక్షి యేలాలతా
వలిచాంపేయము నేల చుట్టుకొనుఁ దద్వాటిన్ విలోకించితే.

గీ. జన్మమున్మృతాబ్ధి నమృతంబు చక్కదనము
పదశంకర మౌళియా బాల్యవసతి
యిన్నిగల్గి యనాథల నేచెదేల
కులము రూపంబు కొలఁది సద్గుణము వలదె.

—

(3) అడిదము బాలభాస్కరకవి

(సుమారు 1690—1750 A. D.)

ఎవ్వారు తమ యఖండసాహితీ పటిమచేతను, నిరర్గళకవితా ప్రభావముచేతను, ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలయ్యిరో, యెవ్వారి జీవితచారిత్రము నామమాత్రావశిష్టమై తమ తరువాతి వారికి విషాదకారణ మయ్యెనో యట్టి కవితల్లజులలోఁ జేర్పఁదగినవాఁడగు నీ బాలభాస్కరకవి సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శేఖరుఁడగు నడిదము సూరకవీంద్రుని జనకుఁడు; ఆఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్ర వశిష్ఠగోత్రజుఁడు. నారనామాత్యుని పౌత్రుఁడు. చినలచ్చనమంత్రి పుత్రుఁడు. కాపురము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాలరాజు రేగ (పూసపాటి రేగ.)

18 వ శతాబ్దోత్తరభాగమున శ్రీవిజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండిన యీతని కుమారుఁడగు సూరకవి క్రీ॥ శ॥ 1720 సం॥ర ప్రాంతమున జనన మొందియుంటచే నాతని తండ్రియగు నీ బాలభాస్కరుఁ డప్పటికి 25 సంవత్సరముల ప్రాయముగలవాఁడై యుండవచ్చునని మన మూహించినచో నీతఁడు 1690 సం॥ర ప్రాంతమునఁ బుట్టియుండవలెను. అట్లనుకొనినచో నీతని కాలము 1690-1750 మధ్యకాలమై యుండనగును. ఈప్రకార మూహించి చూడ నీ బాలభాస్కరకవి ఉషాభ్యుదయ గ్రంథకర్తయగు శ్రీ పూసపాటి వెంకటపతి మహీపాలునకు సమకాలీనుఁడుగా నుండనోపును.

సూరకవి తన కవిసంశయ విచ్ఛేదమునఁ గృత్యాదియం దీభాస్కరకవిని ఇట్లు స్తుతించియున్నాఁడు:—

కం. చినలచ్చ మంత్రి తనయుని
ననఘుని మజ్జనకు భాస్క - రామాత్యమణిన్
గొనియాడెద శ్లాఘాలం
ఘనజాంఘిక కవనధాటిఁ గలిగిన మేటిన్.

ఈ స్తుతినిఁబట్టి చూడఁగా బాలభాస్కరకవి కవితావిషయమున గొప్ప సామర్థ్యముగలవాఁడుగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతని కవనధాటిని నిదర్శనపూర్వకముగాఁ జూపుటకుఁ దగిన సాధనసామగ్రి లేకుండుట నెంతయు చింతాకరము. ఇతఁడు శుద్ధాంధ్ర రామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధరుఁడని సూరకవి తన గ్రంథములలో వేసికొనిన గద్య యిట్లు ఘోషించుచున్నది:—

"ఇది శ్రీ మదశేషమనీషిహృదయంగమమృదుమధురనిరంధ్ర శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధరాదికము బాలభాస్కరకవితనూభవ" అని యున్నది.

దీని కుపబలముగా సూరకవి తన కవిసంశయ విచ్ఛేదములో "ఇడఁగవచ్చు నుల్యష్ట్వాపై సిత్వసంధి। మాత్ర మొక్కొక్కచోటను మట్టుమీఱి" అను లక్షణమునకు లక్ష్యములను జూపు సందర్భమునఁ బ్రామాణిక గ్రంథములనుండి చూపిన యుదాహరణములతోపాటు బాలభాస్కరకవి కృత శుద్ధాంధ్ర రామాయణమునుండి యని వ్రాయుచు—

"నిగిడిరువైపులన్వ్రేడలు నేటయినీటగు పిటికోట" అను చంపకమాలికా పాదము నుదాహరించి యున్నాఁడు. మీఁదియంశములను బట్టి చూడఁగాఁ గూచిమంచి తిమ్మకవి యచ్చ తెనుఁగు రామాయణమునకు

నేఁబదియువది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే యీ కవిగ్రామణి తన శుద్ధాంధ్ర రామాయణము రచించినట్లుగఁ దెలియఁగలదు. కాని యీగ్రంథము నామమాత్రావశిష్టమైన దగుటచేతఁ బ్రకృతోపయోగము కాఁజాలదు.

ఇంక నీమధ్య ననఁగా రెండు మూఁడు సంవత్సరములక్రిందట శ్రీశ్రీశ్రీ విజయనగరము మహారాజావారి కాలేజిలో నాంగ్లసాహిత్యోపాధ్యాయులగు శ్రీయుత బుఱ్ఱా శేషగిరిరావు పంతులువారి యౌదార్యమున "లక్షణసారము" అను నొక ఛందోగ్రంథముయొక్క రెండుప్రతులు నాకు లభించినవి. వీనిలో నొకటి శ్రీ బొబ్బిలిసంస్థానాస్థానకవి పదము నలంకరించినవారును, కీర్తిశేషులును నగు బ్రహ్మశ్రీ మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారి పుస్తకభాండాగారములోనిది. దీని ముఖపత్రముమీఁద "అక్షరోత్పత్తి ఫలాలు. గణములకు అష్టాదశలక్షణములు—అడిదము బాలభాస్కరకవి" అని యున్నది. అంతియె గాని గ్రంథమున నారంభమందుఁగాని, యంతమందుఁగాని రచయితపేరు గానరాదు. రెండు మూఁడు చోట్లను 'అడిదము బాల భాస్కరకవి రచన' యని ప్రకరణ ప్రారంభమందు వ్రాసియున్నది. ఈ వ్రాఁతప్రతి రమారమి 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున దని తల్లేఖకుఁడు పుస్తకము చివర నిచ్చిన సమాచారమును బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది— "పింగ్గళ సంవత్సర భాద్రపద బ 30 బుధవారంసరికి మండ్డపాక లచ్చంన్న కుమారుఁడు కామంన్న ఆలవెల్లివారి ప్రతిచూశి ప్రతి క్రమంగా ఛందాలు సంపూర్ణంగా వ్రాసుకొనెను" అని యున్నది.

ఈ పుస్తకమును వ్రాసికొనిన మండపాక కామన్నగారు 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున నున్నట్లు తద్వంశజులును, త్రిలింగభాషాభివర్ధనీ గ్రంథమాలా సంపాదకులును నగు శ్రీయుత మండపాక రామ శాస్త్రిలవారు చెప్పుచున్నారు. కాఁబట్టి మీఁద నుదాహరింపఁబడిన పింగళ సంవత్సర మిప్పటికి నఱువదియాఱు సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరముగాక 126 సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరమని తోఁచుచున్నది; గాన రమారమి 130 సంవత్సరముల క్రిందట వ్రాయఁబడిన మండపాకవారి ప్రతికి మాతృకయగు నాలవెల్లివారి ప్రతి ప్రాచీనతరమని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

ఇంక నీలక్షణసారము యొక్క రెండవ ప్రతి బాలభాస్కరకవి నివాసస్థలమగు భూపాలరాజు రేగయే కాపురముగాఁగల ఓరుగంటి రామన్నగారు వ్రాసినది. ఈ రామన్నగారు, ఇప్పటివారి మునిమనమఁడగు బ్రహ్మశ్రీ ఓరుగంటి సన్యాసయ్యగారికి నాల్గవ పురుషాంతరమునకు నలువది సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించి చూచినచో లేఖకుఁడగు రామన్నగారి కాలము 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమని తేలుచున్నది. కాఁబట్టి మీఁదియంశములను బట్టి విచారింపఁగా రమారమి 150 సంవత్సరముల ముందటి కాలమునఁ గవితాలోకమునఁ "లక్షణసారము" అడిదము బాల భాస్కరకవి ప్రణీతమని ప్రచారములో నున్నట్లు మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇంక నీగ్రంథము శ్రీ విజయనగర సంస్థానమునకుఁ జెందియున్న రామ తీర్థక్షే

త్రమున వెలసియున్న శ్రీ రామచంద్రునకుఁ గృతి యీయఁబడినది. ఈ దిగువ పద్యములను దిలకింపుఁడు:—

1. క. శ్రీమను కులాబ్ధిసోమా।
సామజవరవరదనీలజలదశ్యామా।
కామారివినుతనామా।
శ్రీమందిర రామతీర్థసీతారామా॥

2. గీ. రఘువరాయన నగమెప్పునఘవిదూర।
రఘువరయనంగ నలము పురాణపురుష।
నలము రఘువీరయనఁగ రాజన్యతిలక।
రాక్షసవిరామ రామతీర్థగిరిధామ॥

దీనినిబట్టి కవి విజయనగర ప్రాంతము వాఁడని చెప్పుటకు వీలగుచున్నది. ఆనాఁడు శ్రీ **పూసపాటి** మహారాజులేమి, వారి పోష్యజనములోఁ జేరిన కవులేమి, తమ కృతులను రామతీర్థ శ్రీరామునకే యర్పించుచు వచ్చినట్టుగఁ గనబడుచున్నది. శ్రీ **పూసపాటి** వెంకటపతి మహీపాలుని యుషాభ్యుదయమునకుఁ గృతిపతి రామతీర్థస్వామియే. ఈ బాల భాస్కరుని శుద్ధాంధ్ర రామాయణము శ్రీరామునకు గృతియనియే మావంశమందు నిలిచియున్నవాడుక. ఇదిగాక "చెఱువు మీఁద పద్యములు" చెప్పిన అడిదము రామకవి "సరోజనేత్ర రామతీర్థ జానకీ మనోహరా" యను మకుటముతో "పంచచామర వృత్తము"లను రచించి యా వేల్పునకే కృతి యొసంగెనని ప్రబలమగు వాడుక గలదు. కాఁబట్టి శ్రీరామ తీర్థ శ్రీరామచంద్రునకు సమర్పింపఁబడిన యీలక్షణసారమును రచించినది యీ ప్రాంతము వాఁడగు బాల భాస్కరకవియే యని మనము ప్రస్తుతము నిశ్చయింపవచ్చునని నా యభిప్రాయము గ్రంథస్థ నిదర్శనములు (Internal evidence) లేకపోయినను, జనశ్రుతి మున్నగు బాహ్యనిదర్శనముల(External evidence) వల్లఁ గలుగుచున్న కర్తృత్వము ఈకవికి నారోపించి యే తద్గ్రంథమునుగూర్చి కొంత ముచ్చటించు చున్నాఁడను.

ఈ లక్షణసారములో నీక్రింది విషయములు తొమ్మిది ప్రకరణములుగా వివరింపఁబడినవి.

(1) అక్షరోత్పత్తి ఫలములు (2) అక్షరముల అష్టాదశ లక్షణప్రకారము (3) గురులఘువులు, గణప్రస్తారము (4) ఛందస్సారము (5) వృత్తనిర్ణయము (6) కవితాదూష్యములు (7) ప్రయోగాదులు (8) నాయకీనాయకవిభాగము (9) గ్రహమైత్రి ప్రకారము.

ఇట్టిలక్షణగ్రంథములు ప్రాయికముగఁ గవుల కవితాధోరణినిజూప నవకాశ మియ్యనట్టివి. అయినను గ్రంథాంతరము లేమిచే నీ గ్రంథమునుండియే రెండుమూఁడు మాదిరి పద్యములను జూపి యింతటితో నీ వ్యాసమును ముగించుచున్నాఁడను.

శా॥ పద్మప్రోద్భవ సన్నిభుల్మనుజ స • ప్రవ్యక్తతాం
గంబులన్ । పద్మాప్తాంచితవిశ్రమంబుగ సము • త్పా
దింతురుద్యన్మతిన్ । పద్మాక్షాయనిజాంఘ్రిసంశ్రిత
మహా • పద్మాయయోగీంద్రహృ । త్పద్మస్థాయ
నమోస్తుతేయనుచు నీ • శార్దూల విక్రీడితల్ ॥

ఉ॥ శ్రీరమణీముఖాంబురు హ • సేవనషట్పద నాథయం
చుశృం । గారరసేశయంచు ధృత • కౌస్తుభయంచు
ఘరేఫనంబులన్ । భారలగంబులంగదియఁ • బల్కు
చు నుత్పలమాలికాకృతుల్ । గారవమొప్పఁ జెప్పు
దురు • కావ్యవిదుల్ యతితొమ్మిదింటరాన్ ॥

గీ॥ కరుణతోడమమ్ము • గాచిరక్షింపుము ।
ఝషముఖావతార • జలజనేత్ర ।
తరిణికులలలామ • ధారాధరశ్యామ ।
దేవదేవరామ • తీర్థధామ ॥

— రేకపల్లి సోమప్పకవి —

(A. D. 1720—1790)

ఈతని వాడుకపేరు సోమప్పశాస్త్రి. ఈతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. సూర్యనారాయణ సోమయాజి పుత్రుఁడు. జన్మస్థలము గోదావరీ మండలములోని తాళ్ళపూడి. ఈయనకు ముప్పది సంవత్సరముల యీడున నీయన తండ్రిగారు స్వగ్రామమగు తాళ్ళపూడిలోఁ దిన్నగా గడవనందున సకుటుంబముగ సత్యవరమునకుఁ గాపురము వెళ్ళిపోవచ్చిరి. సత్యవరము విశాఖపట్టన మండలములోఁ దాండవీనదీతీరమునఁ దునికి రెండు మైళ్ళ దూరములో నున్నది. ప్రస్తుతమున నయ్యది చిన్న పల్లెగా నున్నను సోమప్పశాస్త్రి కాలమున శ్రీ కాకర్లపూడివారికి రాజధానియై యుండెను. ఆ దినములలోఁ గాకర్లపూడి వారిలో నొక కుటుంబమువారు సత్యవరములోను, మఱియొక కుటుంబమువారు మెఱుపాకలోను వేఱొకకుటుంబమువారు అనకాపల్లిలోను రాజ్యము చేయుచుండినట్లుగఁ గనఁబడుచున్నది.

సోమప్పకవి కాలనిర్ణయమును సులభముగాఁ జేయవచ్చును. ఈతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడగు నడిదము సూరకవికి సమకాలీనుఁడును బ్రబలప్రతిస్పర్థియునై యుండెను. అడిదము సూరకవి ౧౮వ శతాబ్దోత్తరభాగమున శ్రీ విజయనగరము సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండినట్లుగ నిదర్శనములు పెక్కులు గలవు గాన నీసోమప్పకవికూడ నదియేకాలమున నున్నవాఁడని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయిరువుర కవీశ్వరుల స్పర్థవిషయిక సమాచారమును గూర్చి యిఁక ముందు వ్రాయుచున్నాఁడను గాన నిచట ముచ్చటింపమానితిని.

ఆనాఁడు సత్యవరములో రాజ్యము చేయుచున్న శ్రీ కాకర్లపూడి గోపాలరాయ పాయకరావు (* పాయకరావనఁగా యుద్ధమున ముందుండువాఁడని యర్థము.) గారు సోమప్పకవి కాశ్రయ మిచ్చి యాయనను దమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేసి మాన్యము లొసఁగి యాకుటుంబము నాదరించి సత్యవరమునందే నిలిపిరి. అప్పటికి సోమప్పశాస్త్రి తర్కవ్యాకరణముల యందును వేదమునందును గొప్ప పాండిత్యముగలవాఁడై యుండెను. గాని యాదినములలో రాజులు ముఖ్యముగ నాదరించుచు వచ్చిన తెలుఁగు కవిత్వమునందుఁ బ్రవేశమేమియు లేకుండ నుండెను. అందుచే నాతఁడు వెలివెలగా తమ రాజను నాంధ్రపండితకవియొద్ద లక్షణగ్రంథములు మొదలగునవి చదివి కవిత్వము చెప్ప

* "Tradition has it that the man from whom the placeis named was one Kakarlapudy Appalaraju of Chandanadu in this taluk, who was granted for service at Hyderbad the title of Payakarow 'foremost in battle' and the estates of Anakapalli and Satyavaram in this taluk"—Vizagapatam Gazetter, pp. 312, Chapter XV.

నభ్యాసము నచిరకాలములోనే యలవరచు
కొనెను. ఈతం డాస్థానపండితుఁడుగా నున్న
కాలమున కొనంపూడి తిమ్మకవి యను నా
తఁడు ఆస్థానకవిగా నుండెను. గోపాలరా
యణింగారికి కవికి దోసలపాడను నగ్రహారము
నిచ్చి చాల గౌరవించుచువచ్చిరి. సోమప్ప
కవి పండితుఁడుగాఁ బ్రవేశించినకొలఁదికాల
మునకే తిమ్మనకవిగారు స్వర్గస్థులైరి. ఆయన
కుటుంబములో నాస్థానకవిపదవి నధిష్ఠింప
నర్హులెవ్వరును లేకయుండిరి. ఆకారణము
చేత రాజుగారు సోమప్పశాస్త్రినిఁ దమ యా
స్థాన కవిగాఁ జేసి యొక యగ్రహారమును
గూడ నాతనికి దయచేసిరి.

అడిదము సూరకవియు నీసోమప్ప
శాస్త్రియు సమకాలీనులనియుఁ బ్రతిస్పర్ధు
లనియు వ్రాసియున్నాఁడను. "యాచకో
యాచకశ్శత్రుః" అనువాక్యము వీరిపట్ల
సార్థకమైనది. ఈర్ష్యచే వీరొకరి నొకరెత్తి
పొడుచుకొనుచుఁ జెప్పినపద్యములఁ గొన్నిం
టి నిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

సూరకవి.—

క. తెలుఁగు కవిత్వపు మర్మము
కలనైనఁగని శుష్కతర్క కర్కశమతికిన్
దెలిపె నొక యించుకించుక
వెలివెలగౌతన్నకృపఁగ విత్వపుజాడల్.

సోమప్పకవి.—

గీ. తర్క కర్కశ బుద్ధులై తగినవారి
కేమసాధ్యమటంచు నూహింపరాదె?
తెలుఁగుముక్కలు నాల్గైన తెలిసితాము
కవులమనుకొన్న వెటిపాడ గట్టుమదిని.

సూరకవి.—

క. ఏమేమో శాస్త్రంబులు
తామిక్కిలిసతికినటుల తకని కవితా
సామర్థ్యమునకు నెన్నఁగ
సోముని జృంభణముగలదె సూరునియెదుటన్.

సోమప్పకవి.—

గీ. సోమశేఖర మెఱుఁగని శుంఠవగుట
నదరితివిగాని సూరుని రదనపాళి
రాలఁ దన్నిన సోముని లీలఁ దెలియ
వైతి సిగుట్టుబయలగు ననుచుఁగుకవి.

ఇట్టి వింకను గొన్ని పద్యములు గలవు
గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయ మానితిని.
ఈ వాద ప్రతివాదము లెట్లున్నను దనకంటె
సుకుమారముగను మనోహరముగను సూర
కవి కవిత్వము చెప్పుసామర్థ్యము గలవాఁ
డని సోమప్పశాస్త్రి గుర్తించి యుండినట్టుగఁ
గనఁబడుచున్నది. ఈ క్రింది పద్యమును
దిలకింపుఁడు:—

మ. కనన్యాత్తుల్ గుణముల్ గణింపక యలం
కారంబులన్ రీతులన్
ఘనవాక్యార్థ పదార్థసంగతులెఱుం
గన్నెరకేయూరకిం
పునఁ బ్రాబంధికులైరి కొందఱు కవుల్
పుణ్యైర్యశోలభ్యతే
యనువాక్యంబు ప్రమాణమయ్యె నిపుడాహా
చిత్రమిద్దారుణిన్.
(రుక్మిణీపరిణయము, 1 ఆ॥ కృత్యాది.)

సోమప్పశాస్త్రి ౯౦ సంవత్సరములు
పైగా జీవించియుండెనని మీఁదఁ జెప్పియుంటిని
ఈయనకు వృద్ధాప్యము వచ్చునరికి నీయన
పోషకులగు శ్రీ కాకర్లపూడి గోపాలరాయ
ణింగారును వారి సోదరులగు రామభద్ర
పాయకరాయణింగారును దరువాత రాజ్య
మునకు వచ్చిన అప్పలపాయకరాయణింగా
రును గతించిరి. రాణులుమాత్రము కోట
లోనే నివసించుచు రాజ్యము చూచుకొను
చుండిరి. పిదపఁ గొంతకాలముకే యీ
సత్యవరము రాజ్యమానాఁడు ప్రబలులై విశా
లముగు రాజ్యముగలిగి చిన్న జమీందారు
లను దమకుఁ సామంతులుగఁ జేసికొని మహా

వైభవముతోఁ బరిపాలించుచుండిన శ్రీ విజయనగర పురాధీశులగు శ్రీ పూసపాటి మహారాజులకు స్వాధీనమయినట్లు * తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక సోమప్పశాస్త్రి గ్రంథరచన, కవిత్వము మొదలగువానినిగూర్చి కొంచెము ముచ్చటింపవలసి యున్నది. ఈ కవీశ్వరుని గూర్చి విశాఖపట్టణము డిస్ట్రిక్టు మాన్యూయల్ అను గ్రంథ మిట్లు నుడువుచున్నది— "రేకపల్లి సోమప్ప యీ జిల్లాలో నున్న యనకాపల్లి సత్యవరము తాలూకాల పూర్వపురాజుగారి సభలో ౧౨౦ సంవత్సరముల కిందట యీయన యుండేవాడు. ఈయన ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయమనే గ్రంథము చెప్పినాఁడు. శ్రీకృష్ణమూర్తివారికి రుక్మిణీదేవికి కుమారుడయిన ప్రద్యుమ్నుడి జన్మవృత్తాంత మందులో చెప్పఁబడి యున్నది. ప్రద్యుమ్నుడు మన్మథుడు వకరే యని యందురు. రుక్మవతీపరిణయమనెడి నొక గ్రంథము కూడ నాయన చెప్పినాఁడు.

కోట్ర బాలకవి.

(1730–1790 A. D.)

ఈతని నిజనామము వెంకటేశ్వరులు. ఇతఁడు తెలగాణ్య శాఖకుఁ జెందిన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. కౌశిక గోత్రజుఁడు. సోమనార్య పుత్రుఁడు. నివాస స్థలము విశాఖపట్టన మండలములో రాజామునకు దగ్గరగా నున్న యిల్లంనాయుఁడువలస. ఈ గ్రామము కోట్రవారికి శ్రీ బొబ్బిలి పురాధీశులు అగ్రహారముగ దయచేసినందున బాలకవికిఁ బూర్వమును దరువాతనుగూడ నీవంశజులచ్చటనే కాపురముండి యున్నారు.

బాలకవి బాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువానినిగూర్చిన సమాచారమేమియుఁ దెలియరాకున్నది. కోట్రవారి వంశము పండిత వంశమైన కారణముచేత నీతఁడు తాత తండ్రులయొద్ద విద్యాభ్యాస మొనర్చి యుండెనని మనమూహింపవచ్చును. ఈతని బిరుదనామమగు "బాలకవి" అను దానిని బట్టి యీతఁడు చిన్ననాఁడే సరసమగు కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడై పెద్దలచే మెప్పువడసినవాఁడుగాఁ గనబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పెద్దవాఁడై ప్రౌఢకవియైన పిదపఁగూడ "బాలకవి" నామము వీనిని విడువకుండెను.

బాలకవి కాలనిర్ణయము సులభముగాఁ జేయవచ్చును. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధాంధ్రకవిశేఖరుఁడగు నడిదము సూరకవీంద్రుని సమకాలీనుఁడును మిత్రుఁడునై యుండెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మీఁది విషయమునకు సాక్ష్యమగుచున్నవి.

---

* "The Rajah agreed at the time to disband his troops except certain Rajaputs who belonged to his own clan, and in 1788 he was formally ordered to remove his forces and was granted a new lease at the enhanced peshkush of nine lakhs recommended by the committee, his Zamindari being, however, increased by the addition of the Estates of Anakapalli, Uratla and Satyavaram "—Chapter II., p. 50., Vizagapatam Gazetteer.

క. అంతా కవులము గామా
అంతింతో పద్యమైన నల్లఁగ లేమా
దంతివినీతో సమమా
కాంతాకుసుమబాణ! సూరకవి సెలజాణా.

.........బాలకవి.

శా. భద్రాజున్నిరసించి సత్కృతులు చెప్పంబూనుచో మేటియై
చిత్రాతింబలెనున్న వానికిని నిచ్చం దెల్విఁ బుట్టించునే
కుత్రల్ సేయని సత్యసంధుఁడని లోకుల్మెచ్చ వర్తించుచున్
కొట్రా బాలకవీంద్ర శేఖరుఁడు మాకుంబూజ్యుఁ డెల్లప్పుడున్.

.........సూరకవి.

సూరకవి క్రీ॥ శ॥ 1720-వ సంవత్సర ప్రాంతమున జననమొంది 1780-వ సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. సూరకవి కంటె వయస్సునఁ జిన్నవాఁడగు బాలకవి 1730-1790 మధ్యకాలమున నుండి యుండ వచ్చును.

బాలకవి పిత్రార్జితమగు భూవసతి వలన వచ్చునాదాయముచేత జీవనము గడపక కాఁబోలు కవితావృత్తిచే దేశాటనము గూడఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడివాఁడు. కొలఁదిమంది శిష్యులను వెంటఁ బెట్టుకొని పర్యటనము సలుపుచుండువాఁడనియు, శిష్టుఁడై స్వయంపాకము చేసికొని భుజించు నియమముగలవాఁడనియు మనమీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును.

ఉ. చేకొని యాచకత్వమునఁ జేసిన సదిగంత రాళికిన్
బోకయు రాక దీరదది బుద్ధికిఁ గల్గిన మోసమైన స్వయం
పాకపు నిష్ఠయుంచుఁ బ్రతిబంధక మొక్కటిఁ దెచ్చుకొంటి నే
నాఁకటికోర్వ, వంటకసమర్థుఁడ, శిష్యులుఁగూడి రారు, తా
జాకలహానుగాని, కొనసాగదు చందము దోఁచ దీశ్వరా.

బాలకవి కొన్ని శతకములను, ప్రబంధములను జెప్పెనని ప్రబలమగు వాడుక గలదు కాని యవియేవియు నిప్పుఁడు గానరాకున్నవి. ఈతని కృతులలో నెల్ల 'భల్లాణ చరిత్రము'ను ప్రబంధము మిక్కిలి యెన్నికయైనదని చెప్పుదురు. గాని అది నామమాత్రావశిష్టమైనదిగా నున్నది. కవివంశజులుకూడ నీతని కృతులనుగూర్చి తగిన సమాచారము నీయలేనివారైయుంట యెంతయు శోచనీయము. ఈ నడుమ నసఁగా రెండు సంవత్సరముల క్రిందట మా మిత్రులును శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగర మహారాజావారి యాస్థాన కవీశ్వరులును నగు మ. భోగరాజు నారాయణమూర్తి పంతులుగారు చెన్నపట్టణమునందలి 'ఓరియంటలు లైబ్రరీ' లోని అముద్రిత గ్రంథజాలమును బరిశీలించుచుండ నాకస్మికముగ నీబాలకవి విరచితమగు విమలాంగీ పరిణయమను ప్రబంధము (రెండాశ్వాసములు మాత్రముగలది) చూచి, దానినంతయు నామూలాగ్రముగఁ జదివి ఆ విషయములనుఁ గ్రోడీకరించి యీ కాలేజీ మేగజీనులో గృతివిమర్శన రూపమునఁ జిన్న వ్యాసమును వ్రాసి యాంధ్రలోకముయొక్క కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. శ్రీ నారాయణమూర్తిగారి వ్యాసములోని విషయములనే కొన్నిఁటినిఁ గైకొని యిందు నుపయోగించుకొనుచున్నాఁడను.

విమలాంగీ పరిణయము శృంగార రస ప్రధానమగు ప్రబంధము. ఇందలికథ సాకేతపురాధీశుండగు మాంధాతృ చరిత్రము. ఇందు— ప్రథమాశ్వాసమున గ్రీష్మఋతు వర్ణనము, మాంధాతృ నుద్యానవన విహారము, మృగయులువచ్చి ప్రభువగు ... ౧౧

గాను కలర్పించుట, మృగబాధ మాన్పుటకుఁ దగిన పరివారముతో నారాజు హిమగిరి ప్రాంతారణ్యమునకు వేఁటకై సాగిపోవుట, హిమగిరి వర్ణనము మొదలగునవి చెప్పఁబడెను. ద్వితీయాశ్వాసమున మాంధాత నిండుకొలువుండుట, కుంతల దేశమునుండి చిత్రకారులు వచ్చి తమ చిత్రపటములను నతనికి జూపుట, ఱేఁడును సభ్యులును ఆ చిత్రపటములను గొని చూచుట, పిదప నతఁడు చిత్రకారులతో మంతనముండుట, వారు తమ ఱేని యానతిపై నాతని పుత్రికకు వరుని నన్వేషించు నిమిత్తము వచ్చినట్టుగ రాజునకుఁ దెలుపుట, రాజకుమారిక సౌందర్యాదులవర్ణనము. ఆమె చిత్రపటమును రాజు కనుఁగొని అతని చిత్రపటమును చిత్రకారుల కొసఁగుట, మాంధాత విమలాంగియందు లగ్నమనస్కుఁడై కాలము గడపుట, చిత్రకారులు మాంధాతృ చిత్రపటమును దమ ఱేనికొసఁగుట, దాని ఱేఁడు తన కూఁతునకుఁ బంపుట, ఆమె మాంధాతయందు వలపుగొనుట, విరహపరితాపము, శీతలోపచారములు, వనవిహారము, జలక్రీడ మొదలగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి. అనంతరకథాభాగము కొఱవడి యుండుట మిగుల విచారకరమైన సంగతి, ఈ యసంపూర్ణగ్రంథమైనను దొరతనమువారు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమందు భద్రపఱచి యీ కవిపేరు మాసిపోకుండఁ జేసినందులకు నెంతయు సంతోషింపవలసి యున్నది.

బాలకవికి నుభయభాషల యందును జక్కని పాండిత్యము కలదు. లక్షణవిరుద్ధములగు ప్రయోగములు విరళముగా నగపడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మృదుమధురమై కర్ణరసాయనముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. చిన్ననాటనుండియుఁ గవిత్వము చెప్పుశక్తిగలవాఁడగుటచే ధారాశుద్ధి చక్కగా నున్నది. 18-వ శతాబ్దమున వెలువడిన పెక్కు ప్రబంధములతో నీ విమలాంగీ పరిణయ మన్నివిధముల, దులతూఁగుచున్నదని చెప్పనగును. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గొన్ని పద్యము లీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. మీఁదనీయఁబడిన "చేకొని యాచకత్వమున"—అను పద్యరత్నమే యీతని యనర్గళ కవితాధారను వెల్లడించుచున్నదని నా యభిప్రాయము.

ఉ. బొమ్మలు దీర్చినట్లలము బొమ్మల క్రేవులు మూపు
లంబులా । తమ్ముల వీగనొత్తు స్ఫురితమ్ములచే దల
మించుకన్నులం । గమ్మని రాకరించు రిచి క్రమ్మిన
కమ్మని మేలిజాలువా । నమ్మక చెల్లెలీని సొబగమ్మ
కరాంకునకైన నున్నదే ॥

ఉ. అంతననంతకాంత విపినాంతరతాంతలతాంత సంత
తా । క్రాంత జనాంత దంతి శశికాంత నిరంతర
రుచ్చితాంతవి । భ్రాంతమిళింద కాంత కలరావని
శాంత నితాంతవాసనా । క్రాంత నికుంజ పుంజనర
కాంతము పొల్చె వసంతమంతటన్ ॥

పచ్చమెట్ట పాపయకవి.

(1765—1840. A. D.)

ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. హారీతసగోత్రజుఁడు. కాఁపురము విశాఖపట్టణ మండలములోని విజయనగరమునకుఁ దూర్పుగా సముద్రతీరమందున్న కోనాడ గ్రామము. గూడపువలసయను నూరిలో నౌఖరీయినాము భూములు కలవాఁడయ్యెను, కులక్రమాగతముగ వచ్చుచుండిన కరిణీకము చేయక కవితావృత్తిచే జీవయాత్ర గడపిన వాఁడుగాఁ గనఁబడు చున్నాఁడు. ఇతని బాల్యము విద్యాభ్యాసము మొదలగు వాటిని గూర్చి యేమియుఁ దెలియరాకున్నది. పాపయకవి ప్రవరుని సరసకవితకు మెచ్చి యతనిఁ దన ముఖ్యాశ్రితునిగాఁ జేసికొని యశస్సునార్జించిన ధన్యుఁడు, వైశ్యకులసంజాతుఁడగు మగటపల్లి కామయశ్రేష్ఠి. కామయచంద్రుని వితరణాది గుణములను పాపయకవి యిట్లు ప్రశంసించి యున్నాఁడు.

క. ఏనాఁడును గోనాడను
దానము ధర్మంబు నన్న దానముగలవా
నీనాఁడె కౌశవితరణ
కానీనా మగటపల్లి కామయచంద్రా.

క. ఊరూరను గోనేరుల
నోరూర సుధానుకారి నూతనవారి
స్ఫారముగఁ జేయవే శుభ
కారణగుణ! మగటపల్లి కామయచంద్రా.

కారణజన్ముఁడగు నీ కామయచంద్రుఁడు డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి క్రి॥శ॥ 1834వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని ఆయన పౌత్రులగు బుచ్చి కామయకవిగారు కామయచంద్ర శతకపీఠికలోఁ దెలిపి యున్నారు.

కవికాశ్రయుఁడైన కామయ శ్రేష్ఠి కాలము 1765-1834 మధ్యకాల మగుటచే పాపయకవీంద్రుడు గూడ నాకాలమువాఁడే యని మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పాపయకవికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ జక్కని పాండిత్యము గలదు. కవిత్వము మృదుమధురమై, యెంతయు మనోహరము గానున్నది. ఇతని కవిత్వమునందు సంస్కృతాంధ్ర పదజాలము సమభాగములు గాఁబడి రుచు లీనుచున్నది. ఈతఁడు వ్రాసిన గొప్ప గ్రంథములేవియుఁ గానరావు. ఒక్క కామయచంద్ర శతకము మాత్రము అచ్చుపడి కతిపయ సంవత్సరముల నుండి ప్రచారములోనికి వచ్చినది. మహిషాసురమర్దనీ శతకమొండు రచించినట్లుగా జనశ్రుతి గలదుకాని అదియుఁగూడ సంపూర్ణముగా లభించుట లేదు. చాల కష్టముపైని దానిలో నొక పద్యము మాత్రము లభించినది. ఇవిగాక శ్రీమద్రామాయణములోని సుందరకాండ కథను దండకముగాఁ గూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. కామయచంద్ర శతకములోని పద్యములు కొన్ని అడిదము సూరకవి విరచితమగు పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రి శతకములోని పద్యముల ననుకరించియున్నవి. ఈ యనుకరణము కృతికర్తకు సూరకవి కవితయందుఁగల గౌరవమును సూచించుచున్నది. అట్టిపోలిక పద్యములతోపాటు శతకములోని మఱికొన్ని పద్యములను కవితాధోరణి తెలియుటకీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను—

క. లేఁడుభువి వానఁదడియని
వాఁడున్నియుంటభుక్తి వడయని ద్విజుఁడున్
బోడిమి మీఱఁగనిన్నున్
వేఁడనికవి పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. (సూరకవి)

క. వానందడియని మనుజుని
దానముని చేతఁగొనని ధరణీసురునిన్
గానము ధరలో వితరణ
కానినా మగటపల్లి కామయచంద్రా. (పాపయకవి)

క. వెన్నెలవలెఁ గర్పూరపుఁ
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి దిగ్దేశములన్
మిన్నంది వన్నెకెక్కెను
విన్నావా పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ॥ (సూరకవి)

క. వెన్నెలవలె వజ్రంబుల
తిన్నెలవలె నీదుకీర్తి త్రిజగములందున్
మిన్నంది వన్నెకెక్కెను
గన్నాకె మగటపల్లి కామయచంద్రా (పాపయకవి)

వడ్డిపర్తి కోనరాట్కవి (A. D. 1754—1834.)

BY

ADITHAMU RAMA RAU.

ఇతఁ డార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్ర శ్రీవత్సగోత్రజుఁడు. రామరాజు పౌత్రుఁడు; వెంకటతమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు. తల్లిపేరు రామాంబ. వీని యగ్రసోదరులు సర్వయ్య వెంకటేశ్వరులు అను వారలు. కాఁపురము విశాఖపట్టన మండలములోని సర్వసిద్ధిగ్రామము.

ఆ. వె. ఊరు సర్వసిద్ధి పేరు కోనమరాజు
వడ్డిపర్తివారు వాస్తవంబు
బ్రాహ్మణుండ నేను బ్రాబంధికుండనఁ
బరగువాఁడ ధాత్రి తెలుఁగువాఁడ.

కోనరాజు కవిబాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువాటిని గూర్చి యేమియుఁ దెలియరాకున్నది. విద్యాబుద్ధులు నేర్చి పెరిఁగి పెద్దవాఁడైన పిదపఁ గుల క్రమాగతముగ వచ్చు కరణికముఁ జేకొని పిత్ర్యమగు మూఁడువందల యెకరముల పరిమితిగల నౌఖరీ యినాంభూములవలన వచ్చు నాదాయముచే సుఖముగ జీవయాత్ర గడపిన ధన్యుఁడు. సాధారణముగా నాంధ్రకవీశ్వరులను జెట్టపట్టిన దరిద్రతాదేవతయొక్క కటాక్ష వీక్షణములకుఁ గొంతదూరముగఁ దొలఁగియున్నవాఁ డగుటచేత నే కవితావృత్తి జీవనాధారముగాఁ జేసికొన నగత్యము లేనివాఁడై కాలము గడిపెను. గ్రామాధికారిగా నుండియుఁ గవిత్వకళయం దధికాదరముగలవాఁడై కృషిచేసి సరసకవిత్వవైభవమును జూపు ప్రబంధరత్నములఁ గావించి కీర్తికాయుఁ డయ్యెను. ఆర్వేలనియోగులగు కుందూరువారి వంశములోని యొకకవి చెప్పిన 'జమాబందీదండకము'వంటి యొక సీసమాలికను కమిటీయుత్తరమును పేర నీకవి స్న 1209 ఫసలీలో జరిగిన యినాంభూముల ఫైసలాకు సంబంధించిన జమాబందీని గూర్చియు, నాఁటి కాలమున మిరాశీదారులు పడిన ప్రవాస కష్టములను గూర్చియుఁ జెప్పి దానిని జమాబందీ సాగించు దొరవారికి వినిపించి తనతోఁ బాటు తన మిత్రులగు నితరకరణముల కష్టములఁ దొలఁగించెనని చెప్పుదురు. గ్రంథ

విస్తరభీతిచే నా పద్యమిందుదాహరింపఁబడ దయ్యెను......

కోనరాజు క్రీ. శ. 1754-వ సంవత్సరములోఁ బుట్టి 80 సంవత్సరములు జీవించి 1834-వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను.

ఈ కవివరుఁడు తన కవితాశక్తిచే నద్భుతకార్యము లొనర్చుచువచ్చెనని యొక ప్రసిద్ధి గలదు. దానిని స్థిరపఱచు సమాచార మొకదాని నీతని కృతియగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము పీఠికలో నీ కవి మనుమలును, ఏతద్గ్రంథ ప్రకాశకులును నగు శ్రీయుత వీరరాఘవస్వామిపంతులవారు నుడివియున్నారు. ఆ సమాచారమునే సంగ్రహముగా నిచటఁ జెప్పుచున్నాఁడను. కోనరాజుకవి యొకప్పుడు కొంతమంది పరిజనముతో శ్రీ జగన్నాధము యాత్రార్థమై వెళ్ళియుండెను. అప్పుడవి రథోత్సవదినములు. సుంకము చెల్లించినఁగాని శ్రీ స్వామివారిదర్శనము లభ్యముగాకుండెను. అట్టి సుంకమును జెల్లింప నిష్టము లేనివాఁడై యితఁ డీ రీతిని స్వామివారిని స్తుతించుచుఁ బద్యములను జెప్పెను.

సీ. మాణిక్యపురపురో మార్గమందున్నాను
గుండలిశయన యటుండు, పోకు
ఘూటాలనరసింహ ఘాటిమధ్యాననీ
మండలందున్నా నటుండు, పోకు
నరసింహలోకాధి నాథాధ్వమధ్యస్థ,
లోర్వియందున్నా నటుండు, పోకు
నిజపురీంద్రద్యుమ్న నిలయభూతలమునం
దున్నానువడి యటుండుండు, పోకు

గీ. పోకు, పోకు జగన్నాధ పుణ్యమూర్తి
దితిసుత విపక్ష త్రైలోక్య దీనరక్ష
పతితపావన బిరుదాంక బహుపరాకు
సేవకునిఁ బ్రోవు దయఁజూడు చిత్తగింపు.

ఇట్లు కొన్ని పద్యములు చెప్పునరికి నట్టి కవితాప్రభావమును గారవించి భక్తునిపై స్వామి కరుణఁజూపెనో యన రథ మెంతమందిలాగి శ్రమపడుచున్నను గదలక నిలిచిపోయెను. అంతఁ గర్ణాకర్ణిగ నీ కవిప్రభావము మహాంతులు మొదలగువారు విని సుంకము గైకొనకయే యాతని నాతని పరిజనమును శ్రీ స్వామివారి దర్శనము చేయ ననుమతించిరి. పిమ్మటఁ గవి

గీ. జగతి నాలుగు వర్ణముల్ సమముచేసి
కుడువఁజేసితి వౌధళీ! కుడుచువేళ
నేహ్య మిసుమంతయును లేక సహ్యముగను
శ్రీ జగన్నాధచేసితే చిత్రముగను.

అని చెప్పఁగా రథము ఎప్పటియట్ల కదలి నడచెనని చెప్పుచున్నారు.

—: గ్రంథరచనావిషయము :—

కోనరాట్కవి వేంకటేశ్వరోపాఖ్యానముఁ, రేవతీపరిణయము, శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము, జానకీరామశతకము మొదలగు కృతులు రచియించెను. ఈ విషయము శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయమం దిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

ఉ॥ ఆ వహితాన్వయంబున రమాధిపభక్తిజనించిజానకీ
రామకృతుల్ రచించితిని రైవతపుత్రివివాహకావ్య
ముౝ। గామిత మొప్ప వెంకట నగప్రభుదివ్యచరిత్ర
మా సుధా। ధామ దివాకరంబుగను ధన్యుఁడ నీ
ధరణీతలంబునౝ॥

మీఁది మూఁడు ప్రబంధములలో నొకటియగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము ముద్రితమై కతిపయదినములనుండి ప్రచారములోనికి వచ్చియున్నది. ఇది యైదాశ్వాసముల శృంగారరసప్రబంధము. ఇందలి కథ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణుల వివాహమహోత్సవము. ఇయ్యది పద్మపురాణప్రసిద్ధమని కవి యిట్లు మనకుఁ దెలుపుచున్నాఁడు:—

సీ. కైలాసమందు శంకరుఁ డద్రి కన్యకు
బోధసేయు పురాణగాథలందు
రాణించు పద్మపురాణోక్త కథలలో
సంబుజాలయ వివాహప్రబంధ
మాంధ్రభాషరచించి యస్మత్కులాభీష్ట
దైవమౌ నరసింహ దేవునకును
కృతిసమర్పింతు....................

కోనరాట్కవి నిరుపమానసాహితీపటి మయు సహజకవితాధారయుఁ గలవాఁ డని యీ కృతియే ఘంటాపథముగఁ జెప్పుచున్నది. కవిత్వము, మూఁడుపాళ్ళు సంస్కృతము, నొకపాలు తెలుఁగుగలిగి కర్ణపేయమై యొప్పుచుండును. వ్యాకరణ విరుద్ధములగు ప్రయోగములు విరళముగఁ గానఁబడుచున్నను నవి గణింపఁదగినవి కావు. అట్టి నెనసు లీతని సుధామాధుర్యవాగ్ఝరిలో మటుమాయమగుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నీమహాలక్ష్మీపరిణయము 18, 19 శతాబ్దములలో వెలువడిన ప్రబంధములలో సత్యుత్తమము లని ప్రసిద్ధివడసినవానిలోఁ జేర్చి, యున్నత స్థానమీయఁదగిన గ్రంథ మని చెప్పనగును. కవి యీ గ్రంథమును శ్రీసింహాచల నరసింహస్వామికి నంకిత మొనర్చెను. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గవికృతములగు గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

మ॥ క్షితినార్వేల నియోగిపుంగవులలో శ్రీవత్సగోత్రో
ద్భవుల్ । చతురోపాయ సమర్థవైభవకళా చాతు
ర్యవంతుల్ జగ । ద్ధితసత్కీర్తి కళానిధుల్ సుగుణ
సందీప్త ప్రభావోన్నతుల్ । మతిమంతుల్ హితకా
ర్యవంతులు మహామంత్రీశ్వరగ్రామణుల్. 1 అశ్వా.

ఉ. బంగరుమేడలం జలజపాణులు వీణలు కేలఁబూని
సా । రంగిసమాఖ్యరాగ మలరంబలికించినఁ జేరి
నిల్చునో । జంగమరారె విద్రుమ నిశాకరకాంత
ధగద్ధగప్రభా । భంగవిశాలసాలమున బంధుర చిత్రి
తరంగజాలముల్. 1 అశ్వా.

---

(8) కాళ్లకూరి గౌరీకాంతకవి

(సుమారు క్రీ॥ శ॥ 1770--1840)

ఇతఁ డాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. భారద్వాజగోత్రాపస్తంబసూత్రుఁడు. సూరయామాత్యపుత్రుఁడు. నివాసము విశాఖపట్టణమండలములోని చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి గోప్పేట గ్రామము. ఈతని తాత తండ్రులనాఁటి నుండియు నీకుటుంబమువారు గోప్పేట గ్రామముననే నివసించుచు, నా యూరి కరణికమును జేయుచున్నారు. గౌరీకాంతుని బాల్యము విద్యాభ్యాసము మొదలగు విశేషాంశములను గూర్చిన సమాచారము దొరకకుండుట యెంతయుఁ జింతాకరము. ఈకవి తన ప్రబంధమగు "ధర్మాంగద విలాసము" యొక్క కృత్యాదినిఁ దన పూర్వుల కవితాసామర్థ్యాదుల నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాఁడు.

సీ॥ శ్రీ గోత్రపతిభక్తి మీ గోత్రపతులెల్లఁ
గవులయిరమర భార్గవులఁబోలి।
మీ వంశకర్త లక్ష్మీపతి ప్రాప
రిణయ ప్రముఖ సత్కృతులు చెప్పె।
మీ పెదతండ్రి నిర్మించెను రసవినో
దాదికావ్యములు పేరయమనీషి।

మీ తండ్రి రచియించెఁ బ్రీతి సీతారామ
చారిత్రముఖకృతుల్ సూరసుకవి।
గాన వాణీకటాక్ష వీక్షణముచేతఁ
గవన మెప్పుడు మీ యింటఁ గలిగియుంట
జేసితత్త్వప్రసాదసంసిద్ధివలనఁ
బొందియున్న విరచనా విభూతి నిన్ను॥

దీనినిబట్టి యూహింపఁగా నీ శాఖ్య కూరివారికుటుంబము కవితావ్యాప్తిచే విఖ్యాతి గాంచిన కుటుంబముగాఁ గనఁబడుచున్నది. తాత తండ్రులు ప్రజ్ఞాసంపత్తిగల కవులైన కారణమున నీ గౌరీకాంతకవి విద్యాసంపాదనము వారియొద్దనే గావించి యుండవచ్చునని మనము దలంపవచ్చును. ఈతఁడు తనకృతినాయకుని వంశాభివర్ణన సందర్భమున నతని ప్రభువగు శ్రీ విజయనగర పురాధీశుని శ్రీ పూసపాటి నారాయణ గజపతి మహారాజుని నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు:—

సీ॥ నిత్య గంగాస్నాన నిఖిలదేవస్థాన
పూజితకీర్తియే పుణ్యమూర్తి।
శ్రీ రంగనాథ పదారాధనోత్సవద
పరమ పవిత్రమే ప్రభుచరిత్ర।
మురసూదరుంగు నర్మోదయాకారవా
ధీవర్మ రయెవులో ద్రిమునిపూర్వ।
దశనిఖండనపటిష్ఠాఖండదోర్దండ
పాండిత్యుఁడే గోత్రపాకులేశుఁ
డట్టి శ్రీ పూసపాటివంశాబ్ధిచంద్ర
విజయరామ సర్వంసహావిభుతనూజుఁ
డరుణ నిభతేజుఁడలరు నారాయణగజ
పతిమహారాజభోగి సుపర్వరాజు॥

దీనినిబట్టి కృతిపతి కృతికర్త లిరువురును క్రీ॥ శ॥ 1790—1880 మధ్యకాలమున శ్రీ విజయనగర సంస్థానమును బరిపాలించిన శ్రీ నారాయణగజపతి మహారాజుగారి రాజ్యకాలమున నున్నవారని నిశ్చయింపవచ్చును. కాఁబట్టి గౌరీకాంతకవి 19వ శతాబ్ది పూర్వభాగమునకుం జెందియున్నవాఁడు.

కృతినాయకుఁడగు వెలిచేటి గురురాయఁడు కమ్మకులజుఁడు. కందాళ గోత్రోద్భవుఁడు. విశాఖపట్టణమండలమందు భోగాపురపు సీమలో రణస్థలము చెంతనున్న బంటుపల్లి గ్రామ మీతని నివాసస్థలము. ఈతఁడు శ్రీ విజయనగర పురాధీశ్వరునిదయకుఁ బాత్రుఁడై, యానృపవరుని పాలనములో దండనాయకాధికారముగలిగియున్న వాఁడుగా గనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతని పూర్వులు పరాక్రమశాలురై సంగ్రామభీములై కళింగదేశ రాజులవలన నమిత సమ్మానమును గాంచి విశేషప్రఖ్యాతి గడించినవారని కృతికర్త కృత్యాదిని విపులముగ నభివర్ణించియున్నాఁడు. ఆ సందర్భమున జెప్పఁబడిన పద్యములలోని యొకటి రెండు పద్యములు క్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను:—

తే॥ గీ॥ మేలునకుఁ దల్లి క్కిరికిఁ బాలవెల్లి।
తల్లితల్లికి (మేలు) ముత్యాలపుల్లి।
వెండి బంగారములకెల్ల నిండుపల్లి।
ప్రాభవపుఁదల్లి యతఁ డేలు బంటుపల్లి॥

ఉ॥ కమ్మనివిల్లు నయ్యరు ముఖమ్మున బాహులనూరు
పాదపద్మమ్ముల బ్రాహ్మణాదులు క్రమమ్మునఁ
బుట్టిరి భేదధర్మ్ములై। కమ్మలనంగ బ్రాహ్మణులు
క్షత్రియులాఖ్యలు శూద్రులాంధ్రదే। శమ్మునసుంట
ద్రులు ప్రశంసను వెక్కిరియందుఁగమ్మలై॥

గౌరీకాంతకవి రచించిన గ్రంథ మొకటి, "ధర్మనందన విలాసము"ను పేరు గలది. నా మిత్రులగు మహారాజశ్రీ కొవ్వలి జగన్నాథపంతులు, బి. ఏ. గారియౌదార్యమున అది నాకు లభ్యమైనది. ఇదిగాక యితఁడేమి గ్రంథము లితరములు వ్రాసియుండెనో తెలియరాకున్నది. తన తాతతండ్రుల ప్రజ్ఞాదులను కృతినాయకుఁడు ప్రశంసించినట్టుగ నొక సీసపద్యము, గ్రంథారంభమున వ్రాసినది మీఁద నుదాహరించి యున్నాఁ

డను. అంతియె గాని తన్నుగూర్చి గాని తన వంశమునుగూర్చి గాని విశేషముగ వ్రాసిన వాఁడుగాఁడు.

గ్రంథవిషయము

ధర్మనందన విలాసము మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందలి కథ పాండుపుత్త్రుఁడగు ధర్మరాజునకును విదేహరాజపుత్త్రిక యగు కళావతికిని జరిగిన వివాహ మహోత్సవ సమాచారము. ఇందుఁ

ప్రథమాశ్వాసమున — నవతారిక పద్యములు కృతినాయకుని వంశవర్ణనము, కథానాయకుఁడగు ధర్మరాజు గుణవర్ణనము, పురవర్ణనాదులు, జనకుని గుణవర్ణనము, సంతానమునుగూర్చి యతఁడు శివుని నారాధించుట, ఈశ్వర సాక్షాత్కారము, వరప్రదానము, మొదలగునవి యభివర్ణింపఁ బడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున — విదేహదేశ రాజగు జనకుని భార్య గర్భవతియగుట, కతిపయమాసములకుఁ బుత్త్రికాసంతానము, రాజపుత్త్రి కళావతీ నామముతోఁ బెరిగి వర్ధిల్లుట, ఆమె రూప యౌవనాదుల వర్ణనము, నారదాగమనము, కళావతీ వివాహప్రసంగము, కళావతీ పాండుపుత్త్రుల పరస్పర ప్రేమ, భూసుర సందేశము, నాయకీనాయకుల విరహము, చంద్రాద్యుపాలంభనము, కళావతీ స్వయంవర మహోత్సవము, దానికై వచ్చిన రాజన్యుల గుణాభివర్ణనము, స్వయంవరమున ధర్మజునిఁ గళావతి వరియించుట, మున్నగునవి యిందుఁ జెప్పఁబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున — వివాహ సన్నాహము, ధర్మజుని కల్యాణయాత్ర, పెండ్లిపెద్దయగు కృష్ణస్వామివర్ణనము, వివాహ మహోత్సవము, నయవిరచనము, నూతన వధూ గృహప్రవేశము, శోభనము, పుత్త్రోదయము మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

గౌరీకాంత కవికి నుభయభాషలయందును జక్కని నైపుణ్యముగలదని యీ గ్రంథమే ఘంటాపథముగఁ జాటుచున్నది. ఇతని కవితాధార యనర్గళము. చిత్రబంధ కవిత్వములయందుఁ గూడ నితఁడు సమర్థుఁడు. కవిత్వము మృదుమధురమై జాతీయముగా నున్నది. క్రమోచితముగ సంస్కృతాంధ్రములను ప్రయోగించు కౌశల మెంతయు నితనికిఁ గలదు. ఇట్టి గుణసంపదగల కవియని చెప్పఁగలవాఁడయ్యును నీతనిరచనయందు విశేషముగ సాధువులుగాని వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగము లచ్చటచ్చటఁ గానఁబడుచుండుటచేత నీతఁడు లక్షణ గ్రంథములను విమర్శనపూర్వకముగఁ జదివి వ్యాకరణ పరిజ్ఞానము నలవరచుకొనినవాఁడు గాఁడని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. తత్సమములపై నత్వసంధులుఁ దుష్టములగు నిత్యసంధులు, పెద్ద లంగీకరింపని సమాసరచన, గ్రంథస్థములై యుండుట కర్మములుగాని వ్యావహారిక పద ప్రయోగము, మొదలుగాఁగల దోషము లచ్చటచ్చట గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టిలోపములు కవియొక్క ప్రతిభకుగాని, యాతని కవితకుఁగాని, కళంక మాపాదింపఁజాలవు. ఇంక నీగౌరీకాంతుని కవితా ధోరణి తేటపడుటకుఁ గాను గొన్ని పద్యముల నీ దిగువఁ బొందుపఱచి యింతటితో నీవ్యాసమును ముగించుచున్నాఁడను:—

ఉ॥ దరివిరిదోఁట ప్రాఁకుల మొదళ్లను గట్టుడు నిడ్డయే
నుఁగుల్ । గరుజాకుఁ బక్కి-ముక్కులను గ్రక్కిన
రింజలు రాలివీవులన్ । గరముల నేల గ్రుచ్చిపయిఁ
గప్పిన మట్టిమహోదకాప్తినం । పరములఁ గట్టె చెట్లు
గుటుఁ గొండలపోలిక నుండునందునన్॥

సీ॥ ఆ రాజధానికి నాధిపత్యముచేయు
సకలధాత్రీజనజనకుఁడగుచు।
జనకుండు విజ్ఞానసనకుండు కలనైన
వినకుండుఁ బిశునుని విన్నపంబు।
కనకుండుఁ బరకాంతలను గడచూపుల
ననకుండుఁ గడనాల్క ననృతములను।
గొనకుండుఁ దనకును గొఱగాని ధనమును
జనకుండునన్యాయసరణి నెపుడు॥
తానుముఱ దివకుండు మిత్రతతివిడిచి
యుగ్రమునకుండు సంగ్రామ మావహిలిన।
వెను వెనుకనుండు కొలదొరకొనెడి చోటఁ
దనివిసనకుండు హరిపద ధ్యాననిరతి॥—1వ॥ఆశ్వా

—

(9) గోకులపాటి కూర్మనాథకవి.

జన్మాదికము:—ఇతఁ డారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్ర ముద్గలగోత్రజుఁడు. గౌరమాంబకును బుచ్చనకును బుత్త్రుఁడు. సూరనార్యుని పౌత్త్రుఁడు. వెంకన్న, కామన్న లను తమ్ములు గలవాఁడు. శ్రీ తిరుమల పెద్దింటి సంపత్కుమార వేంకటాచార్యుని శిష్యుఁడు. ఇతఁడు తనచిన్నతనములో, ననఁగా, విద్యాభ్యాసము చేయుకాలమున, శ్రీరామతీర్థములోనున్నట్టుగఁ దెలియవచ్చెడిని. ఏలయన, నితని గురువు లగు వేంకటాచార్యులవారు శ్రీరామతీర్థవాసులు. కూర్మనాథుఁడు చదువు ముగించినవెనుక శ్రీ విజయనగరసంస్థానమున దేవస్థానపుశాఖలోనుద్యోగిగా నుండి శ్రీరామతీర్థము, పద్మనాభము, సింహాచలము మొదలగు స్థలములయందు నుండుచు వచ్చె నని చెప్పుదురు. తనజీవితకాలములోఁ జరమభాగమున గజపతి నగరమునకు సమీపమున నున్న దేవుపల్లిగ్రామములో నుండెను. అచ్చట నున్నకాలముననే యీ కవి "మృత్యుంజయవిలాసము" ను రచించినటుల తెలియవచ్చుచున్నది. ఎట్లన:—

గీ. పరమభక్తిని గోకులపాటికూర్మ,
మంత్రి మృత్యుంజయవిలాసమధురకావ్య
మొనర రచియింప సన్నిధినుండి వ్రాసె
ధరణి నాదుర్తి హరిహరదాసఘనుఁడు.

ఈ పద్యమందుఁ జెప్పఁబడిన ఆదుర్తి హరిహరదాసుని వంశజు లిప్పటికిని దేవుపల్లిలో నివసించుచున్నా రని తెలియవచ్చెడిని. అంతియెకాక దేవుపల్లిగ్రామమున నిపుడు దేవాలయ మున్నస్థలము, పూర్వము గోకులపాటివారి యింటినివేశన మని కూడఁ జెప్పుచున్నారు. ఈ హేతువులఁబట్టిచూడఁ గూర్మనాథుఁడు కొంతకాలము దేవుపల్లిలో నున్నాఁ డను వాడుక సరియైనదని తోఁచుచున్నది. ఇతఁ డద్వైతశాఖలోఁ జేరిన బ్రాహ్మణుఁ డయ్యు వైష్ణవప్రపత్తి గలవాఁడై వైష్ణవగురువులయొద్ద శుశ్రూషచేసి విద్యాభ్యాస మొనర్చినవాఁడు.

కూర్మనాథకవి యిప్పటికి రమారమి నూటడెబ్బది సంవత్సరములక్రిందటి కాలమున నుండెను. ఇతనినిగూర్చి "విశాఖపట్టణము డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూయలు(పుటలు 132,138) నం దిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది:—

"గోకులపాటి కూర్మన్న. ఈయన యిప్పటికి 150 సంవత్సరములక్రిందట నుండెడివాఁడు. విజయనగరసంస్థానీకు లైన మొదటి యానందరాజు గారీయనకు పోషకులు.

మృత్యుంజయవిలాసమనే గ్రంథమును నీయన రచించినాఁడు. వైరిహరరంహ శతకముకూడ నాయనే చెప్పినాఁడు*

* * * * *

కూర్మనాథకవి రచించిన గ్రంథములలో నచ్చుపడి ప్రచురములై యున్నవి రెండుమాత్రము గనఁబడుచున్నవి. (1) మృత్యుంజయవిలాసము, (2) సింహాద్రినారసింహ శతకము.

(1) మృత్యుంజయవిలాసము:—ఇది యక్షగానము. మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. కవి దీనిని శృంగారనాటక గేయప్రబంధ మని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఇందలి కథ యందఱకును దెలిసినదియే. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమునఁ బార్వతీ జననము మొదలు ఇంద్రుని యా దేశమున నతని కడకు మన్మథుఁడు వచ్చుట మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి. రెండవయాశ్వాసమున మన్మథుఁడు హరునియాశ్రమమునకుఁ జనుట మొదలు, శివుని పార్వతి గౌరి తపమాచరించుట లోనగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి. మూఁడవయాశ్వాసమున సప్తఋషులు హిమవంతునకడ కేగుట, శివుని కళ్యాణయాత్ర, పార్వతీపరమేశ్వరుల పరిణయమహోత్సవము, కుమారోదయము, తారకాసురవధ మొదలగునవి వర్ణితములు. ఇది యక్షగానమైనను నాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గల ప్రసిద్ధప్రబంధములతో నెల్లవిధములఁ దులతూఁగుచు హృద్యము లగు వర్ణనాంశములతోఁగూడి చదువరుల కానందము గలిగించుచున్నయది. కవికిఁ గల నిరుపమానసాహితీపటిమయు సంగీతకళావైదుష్యము నీగ్రంథము వెల్లడిచేయుచున్నది. కవి యుభయభాషలయందును జక్కని పాండిత్యము గలవాఁడనియు, నతనికల్పనాకౌశల మతిమనోహరమై కవిత్వము ప్రబంధరీతుల ననుకరించుచున్న దనియు నీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియఁగును.

ఉ॥ నా యనుకూలభాగ్యసదనా యను, నన్విడనాడనాయ మా నా యను, నిన్నుఁ బాయఁగలనా యను, నీకెకొర్చుదాన నే నా యను, వేఱు సేయఁ దగునా యను, నోమదసామజంపుగు న్నాయనుఁ, బల్కవేమిపదనా యను, నేఁ బగదాననా యనుక్.

సీ॥ ఉదయాద్రికరిమీఁద నలుదుమంజిచోడోలు
  దెసవింటిపాదుశా వెల్లగొడుగు
తమిఁజకోరములు పాల్గ్రోవుమ్రపుగిన్నె
  నిశిమీఁదఁ జల్లపన్నీటిబుడ్డి
గగనమఠాపందిరిఁ గట్టుముత్తెలగుత్తి
  విష్ణుపదంబు పెన్నేలినఖము
తెఱగంటిగమి బుస్వాదిను వెండిపళ్లెంబు
  గగనసౌధాగ్రాజకాంతకలశ
కౌలసురభూరుహముపండు గగనలక్ష్మి,
  చేతపూఁజెండు పాంథగర్వాతిశయము
ద్రుంగఁ గంతుఁడు వేయుపిరంగిగుండు,
  సుందరాకృతిఁ దగె నిందుఁ డందుఁ డందు.

(2) సింహాద్రినారసింహశతకము:—కవి యీ శతకము రచించుటకు నిక్రిందికారణమును జెప్పుదురు. 18-వ శతాబ్దోత్తరభాగమున మహారాటీలు, పిండారీలు, తురుష్కులు, మొదలగు కొల్లగాండ్రు శ్రీ సింహాచలము వచ్చి, గుడిలోనికి ప్రవేశించి సర్వవిధములనాదేవాలయము మొదలగు పవిత్రస్థలములను బాడుచేయు సమయమునఁ గూర్మనాథకవి శత్రుసంహారము నపేక్షించి దీనిని వ్రాసెనఁట. ఆసమయమునందుఁ గలిగిన యలజడి యిట్లు వర్ణింపఁబడినది:—

సీ. 'నిరుహుకొక్కపకడోరగదా' యని,
  యాహితొగ్గులకొను లణఁపకుండ।
'పామధోనేమతుంపానిలారే' యని
  తివిరి శ్రోత్రియుల మర్దింపకుండ।

'ఘూసులాకేఆకేగాండూ' యనుచు
క్షతతులపైఁ బడి వడిఁ దన్నకుండ।
'కులితీపకౌవురేజలిదీయటంచు' మారుఁడు
మెడ వడిఁ బట్టి త్రోయకుండ।
గీ. బహులహాలామదావిలపరుషయవన,
రాజి నిర్జింపు నీవంటి ప్రభువు గల్గ।
బ్రాహ్మణుల కిన్ని పాట్లు రారాదుగాదె,
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।

ఈ ట్లేఁబదియిరువది పద్యములు చెప్పు సరికి భగవంతునిచేఁ బంపఁబడినవో యన వేనవేలుగఁ దుమ్మెదలు చెలరేఁగి కొల్లగాండ్రను బొడిచి రక్తముఁ ద్రావి చంపెనఁట. కొండఱను విశాఖపట్టణము వఱకుఁ దఱిమి యచ్చట నున్న మెట్టలోఁ జొచ్చి యదృశ్య మాయెనఁట. ఆమెట్టకు నిప్పటికిని "తుమ్మెదలమెట్ట" యనియే పేరు. ఈసంగతులను దేటపఱుచుపద్యముల రెంటి నీక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.

సీ. కారుణ్యదృష్టిచేఁ గని మమ్మురక్షించి
నీరజేక్షణ నీవు నేఁడు పంపఁ।
బారసీకులదండుపైఁ గొండలోనుండి
గండుతుమ్మెదలు నుద్దండలీలఁ।
గల్పాంతమున మిన్నుఁగప్పి భీకర మైన
కాఱుమేఘంబులు గవిసినట్లు।
దాఁకి బోరున రక్తధారలు వారఁగాఁ
గఱచి నెత్తురు పీల్చి కండలెల్ల।
నాడిపడనుక్కుమాకులవాడి పెరసి,
చించి చెండాడి వధియింత్రేఁ జిత్రముగను।
నొక్కకనిఁ జుట్టుముట్టి బల్ మిక్కుటముగ
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।
తే. గీ. అరులఁ బరిమార్చి వైశాఖపురసమీప
గిరిబిలంబున డాఁగె బంభరములెల్ల।
నదిమొదల్ తుమ్మెదలమెట్ట యండ్రు దాని
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నలంకారప్రాయము లయిన శతకరాజములలో నియ్యది యగ్రస్థాన మాక్రమింపఁదగిన దని నాయభిప్రాయము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే మఱికొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింప వీలు లేకపోయెను.

కూర్మనాథకవి వ్రాసిన యింకొక గ్రంథము "చోరసంవాదము" లేక "లక్ష్మీనారాయణవిలాసము". విద్యాలయములలో జరుగు "దోపుడు" ఉత్సవమునందు నర్చకులు దీనిని బఠింతురు.

కూర్మనాథకవి 18-వ శతాబ్దోత్తరభాగమున నుండినవాఁ డని మీఁద వ్రాసియుంటిని. కవికాలమును గూర్చి డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యువలునందు వ్రాయఁబడిన విషయములను బట్టి చూడ నీతఁడు అడిదమునూరకవికి సమకాలీనుఁడుగఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1780 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని తోఁచెడిని.

(10) అడిదము సూరకవి

"వేంకటమంత్రీ" యను మకుటము గల పద్యముల నూటింటిని నిటీవల వారెవరో యేర్చి కూర్చి వానికి "పొణ్ణుపాటి వేంకట మంత్రిశతకము" అని పేరిడిరి గాని వాస్తవముగ నీ పద్యములను గవి యప్పుడప్పుడు ప్రస్తావవశముగఁ జెప్పి యుండు నని నానమ్మకము. ఏలయన నీ పద్యములఁ గొన్నింటిని సంబంధించి కొన్నిగాథలు గలవు. తార్కాణముగ నొకదాని నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను:—

,,ఒక్కసముద్రము దక్కఁగ,
దక్కినసంద్రములు నీయుదారమహిమచేఁ
జిక్కెఁ గద! విప్రభుక్తికి,
వెక్కసముగఁ, బొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రీ.,,

అను నీపద్యము వేంకటమంత్రిగారి యింట జరిగిన యొక బ్రాహ్మణసమారాధన సమయమునఁ గవిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఆనాఁడు విప్రభోజనార్థము సనుకూర్పఁబడిన వస్తు సమృద్ధిని గవి యిట్లు వర్ణించి యుండెను. వడ్డన చేయుచున్న వేంకటమంత్రిగారిసోదరి యీపద్యమును విని సూరకవితో "భావగారూ! (వేంకటమంత్రియు, సూరకవియు నొకరినొకరు "భావగారు" అని పిలుచుకొను చుండెడి వారఁట) "మీరాబోఁటి స్వయంపాక నియమము కలవారలకుఁ దక్కటి సముద్రము విడిచినారము" అని చెప్ప, సూరకవి యేమియుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ జెప్పలేక పోయెను. అంత నచ్చటివా రంద ఱా సమయస్ఫూర్తిగఁ జేసిన పరియాచకమున కెంతయు సంతసించిరఁట. ఇటులే వీనిలోని పద్యములకుఁ జాలవఱకు గాథలు గలవు. ఏది యె ట్లున్నను నీ పద్యములు నీతివిలసితము లై హృదయరంజకముగా నున్నవి.

కృతిపతి:—ఈ పద్యములకుఁ గృతిపతి యగు పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రి 18-వ శతాబ్దాంతమున శృంగవరపుకోట (విశాఖపట్టణము మండలములోనిది) జమీందారు లగు ముఖీ కాశీపతిరావుగారి సంస్థానమున దివానుగ నుండి విశేష ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఈతఁడు గోలకొండ వ్యాపారితెగలోఁ జేరిన బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్ససగోత్రుఁడు. వీర రాజామాత్యపుత్రుఁడు. దేవబ్రాహ్మణభక్తిపరాయణుఁడు. పండితపక్షపాతి. కవిపోషకుఁడు. ధార్మికుఁడు. ఈ శతకమును జెప్పిన అడిదము సూరకవి యితనిని స్తుతించినట్లు తనయేలిక లగు విజయనగరాధీశులను గాని మఱి యితరరాజులను గాని పొగడి యుండ లేదు. ఈ క్రిందిపద్యములవలన నయ్యది తేటపడఁగలదు—

క. సరి వత్తురె గుణసంపద,
వెలవక మాపొణ్ణుపాటి వేంకటపతి కా
గ్గురు చక్రవర్తులు, పదా
గ్గురు రాజులు, ముప్పదిద్దఱు నియోగినరుల్.

క. వరదానాచారంబుల,
గరిమ గని వసిష్ఠులును గర్ణులును భూ
సురమణి యని నిన్నందురు,
విరచితవృష పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రీ.

సూరకవి కాశీయాత్ర కేగి వచ్చి మండ జగన్నాథములో నీ వేంకటమంత్రి మరణవార్తను విని ఖిన్నుఁడై యీరీతిగ నొకపద్యమును జెప్పెనఁట—

మ. కరుణాసాగర! పొణ్ణుపాటికులవేంకట్రామదాసున్ వసుం । ధరయం దుంచక స్వర్గలోకమునకున్ దర్లించినా వేమి? త । త్పురి కల్పాదులు లేవె యాచకులకున్ భూయాచకశ్రేణి కె । వ్వరు దిక్కిది? మొండిజగ్గఁడవు గావా? వెఱ్ఱినైపల్కితిన్.

ఈ పద్యమును బట్టి సూరకవి కీవేంకటమంత్రియందుఁ గలగౌరవము తేఁటపడుటయే గాక యామంత్రివరుని వితరణాది సుగుణసంపదలు గూడ వ్యక్తములగుచున్నవి. ఈ వేంకటమంత్రి క్రీ. శ. 1780 సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడై యుండవచ్చునని తోఁచెడిని.—

కృతికర్త:— ఈ పద్యములను జెప్పిన అడిదము సూరకవి క్రీ. శ. 1730—1790 వఱకుఁ గల కాలమున శ్రీ విజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇతఁడు వెలనాటి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, వసిష్ఠసగోత్రుఁడు, చినలచ్చనమంత్రి పౌత్రుఁడు, బాల భాస్కరకవిపుత్రుఁడు, నివాసస్థలము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాలరాజు రేగ (పూసపాటి రేగ). సూరకవి రచించిన గ్రంథములు. (1) పిల్లవసుచరిత్ర మను నామాంతరము గల కవిజనరంజనము, (2) కవిసంశయవిచ్ఛేదము, (3) ఆంధ్రనామశేషము. (4) ఆంధ్రచంద్రాలోకము, (5) రామలింగేశ శతకము, (6) శ్రీరామదండకము. 18-వ శతాబ్దమందుఁ బ్రౌఢప్రబంధరచనకుఁ బేరు వడసినవారిలో నీ సూరకవి యొకఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1790 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. మచ్చునకు రామలింగ శతకమునుండి ఈ క్రిందిపద్యము:—

సీ॥ గూనమాయంగ మూకుడువానుఁగా కను కలఁడె
వానను దటాకంబు మాయ । వాజ వెట్టఁగ నర్వ
మగుఁగాక మాని కర్వమె చిలుకలకొజ్జ వెట్టఁ ।
జెలమలో నిరుడ్తోఁకులఁ జెట్లఁదోఁడుఁగా కబి
తోయముఁదోఁడ నలవియగునె । దానునిశిక్షింపఁ
దగు నేరముండిన నర్వమే శిక్షింప నతని భార్య ।
తే॥ గాఢతరమైన నధికారగర్వతమము । కానవియను
గాన మూర్ఖజనపాలు । నిదియసంభావ్యమని యెవ్వఁ
డెఱుఁగకుండు । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస॥

మచ్చునకు వెంకటమంత్రి శతకము నుండి ఈ క్రిందిపద్యములు:—

క. కోయక పెరుఁగదు బచ్చలి,
మేయక పాలీయ దావు; మేదినిలోఁద
బ్బీయక రాదు సుకీర్తియు,
వే యేలా, పూసపాటి వేంకటమంత్రీ। 1

క. చేలకడ దిష్టిపతిమ మె,
కాలంబెదరించు మ్రుచ్చు గానంగలదా?।
చాలును మంత్రిసమారులు,
పీ లిట్టిది పూసపాటి వేంకటమంత్రీ। 2

క. ◆ పొగత్రాగ నట్టివారును,
పొగడందా బ్రతుకనట్టిభూపతిబ్రతుకున్।
మగఁ డోలనిసతిబ్రతుకును,
వెగటు సుమీ పూసపాటి వేంకటమంత్రీ। 8

క. చెడఁ గొలకు చీడపురు గొక,
పిడికెడుజలక మిడి చెట్టు పెంచునె? చెడు గా।
అడి వెట్టుఁగాని, దుర్దశ,
వెడలించునె? పూసపాటి వేంకటమంత్రీ। 4

క. పరపీడనంబుకంటెను,
దురితము సూన్ృతముకంటెఁ దొరపు వ్రతమున్।
ధర వెంచి చూడఁ గలవా,
విరచితనృప పూసపాటి వేంకటమంత్రీ। 5

క. శ్రీకరగౌతమకూనద,
కౌసత్స్నపదాబ్జసేవకప్రవరుఁడ వై
కైకొను మభీష్టసిద్ధి. వి
వేకనిధీ పూసపాటి వేంకటమంత్రీ. 6

క. వెన్నెలవలెఁ గర్పూరపుఁ,
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి, దిగ్దేశములన్
మిన్నందు వెన్నె కెక్కెను,
విన్నావా పూసపాటి వేంకటమంత్రీ. 7

క. ముక్కలవలెఁ గర్పూరపు,
ముక్కలవలె నీసుకీర్తి ముల్లోకములన్
గ్రిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను,
వెక్కసముగఁ బూసపాటి వేంకటమంత్రీ. 8

క. లేఁడు భువి వానఁ దడియని,
వాఁడు న్నియింట భుక్తి వడయనివ్విజాఁడున్
బోఁడిమి మీఱఁగ నిన్నున్,
వేఁడనికవి పూసపాటి వేంకటమంత్రీ. 9

(11) అడిదము బాలభాస్కరకవి (1808—1874)

కృతిపతి:—శ్రీకృష్ణభూపతి తారావళి యనుపేరఁ బరఁగు నీచాటుకావ్యమునకుఁ గృతినాయకుఁడు శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు. విశాఖపట్టణ మండలములోని మాడుగుల సంస్థానము నీతఁడు క్రీ. శ. 1834_1876 వఱకుఁ బాలించెను. ఈనృపవరుఁడు మహాదాత. విద్యాభిమాని. అనేకు లగు పండితులను గవులను బోషించి వన్నెకెక్కినవాఁడు. మంచిరసజ్ఞుఁడు. తెలుఁగుకవిత నెక్కువగా నాదరించి యభినవకృష్ణరాయలనికీర్తిగన్న రాజోత్తముఁడు. 19 వ శతాబ్దపు ఆంధ్రకవులలో నుత్తమకవి యని ప్రసిద్ధిగన్న మంత్రిప్రెగ్గడ ప్రకాశకవి యీమహారాజునొద్ద నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇంద్రగంటి గోపాలశాస్త్రిప్రముఖ పండితప్రవరు లీసభ నలంకరించియుండిరి. పండితకవి యగు శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి, అడిదము బాలభాస్కరకవి (ఈతారావళికృతికర్త) మొదలగు కవులీ భూపాలుని సమ్మానమును బొంది వరాశన మనుభవించుచుండెడివారు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు మెఱమెచ్చులదాత యని చెప్పు నొకపద్యమిచట నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. బొందుమల్లెకులసమ్మారిసౌగంధ్యంబు
చెఱకుఁగోలకు సముచితమధురిమ
కంఠీరవమున కుగ్రప్రభావసమృద్ధి
యంచకుఁ బాలునీ రెంచునేర్పు
గండుఁగోయిలకుఁ జక్కని కలధ్వనిలీల
ప్రహ్లాదునకు హరిభక్తినియతి
మలయానిలమునకు లలితశీతలవృత్తి
వాణికిఁ బ్రాచుర్యవర్ణనంబు
నీకు వితరణశీలంబు లోకమెల్లఁ,
బొగడుచుండఁగఁ దోడనె పుట్టెనార
మత్స్యకులదీప! దివ్యమన్మథసురూప,
పరమగుణధామ కృష్ణభూపతిలలామ.

(అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి.)

మహనీయుఁ డగు నీభూపాలాగ్రణి క్రీ. శ. 1875 సంవత్సరము డిసెంబరు 25 వ తేదీనిఁ బరలోకగతుఁ డయ్యెను.

కృతికర్త:—ఈపద్యములను రచియించినది సుప్రసిద్ధాంధ్రకవిశేఖరుఁడగు అడిదము సూరకవి ప్రపౌత్రుఁ డగు బాలభాస్కరకవి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1808 సంవత్సరమున జననమొంది, 1874 సంవత్సరములోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. ఇతని కాఁపురము విజయనగరమునకు సమీపముగ నున్న రెల్లివలస గ్రామము. ఇతఁడు తన తాతదండ్రులయొద్ద విద్యాభ్యాస మొనర్చినవాఁడు. సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచివైదుష్యము గలవాఁడై మనోహరముగఁ గవిత్వము చెప్పి, పండితులమెప్పును గొని, యశస్సు నార్జించిన ధన్యుఁడు. తన ప్రపితామహుఁ డగు సూరకవివలెఁ గవితావృత్తిచే దేశాటనముఁ జేయుచుండువాఁడు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు సభలో సమ్మానము నొందినవాఁ డని తదాస్థానకవివరుని యీక్రింది చాటుపద్యము చెప్పుచున్నది.

క. పాగాగలకవు లిద్దఱు,
బాగొందిరి కృష్ణమూర్తి భాస్కరులు మహా
భోగులు గవ్యమురాగులు,
గోగణపాలకులు మాడుగులసభలోనన్.

(మంత్రిప్రెగడ ప్రకాశకవి.)

బాలభాస్కరకవి శ్రీ వేంకటేశ్వరశతకము, జానకీరామశతకము, భోగలింగశతకము, సింహశైలనృసింహశతకము మొదలగు కొన్ని శతకములను, పదములు పద్యములు

గల పెక్కు చాటుకృతులను జెప్పెను. చిత్రబంధకవిత్వములయందుఁ గూడ నీతనికి మంచి సామర్థ్యము గలదు.

శ్రీకృష్ణభూపతితారావళి

క. శ్రీమన్మృగరా "జాశ్వని",
సోమకళాభరణగౌరి శుంభద్విభవ
స్తోమ మిడు నీకు శ్రితసుర,
భూమిజ మత్స్యకులకృష్ణభూపలలామా.

క. సిరియును నాయువు తేజము,
నిరుపమరథమదగ "జాశ్వని" చయము లెలమిన్
గరుడాశ్వనికునివృత,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. వరరత్నాంచితవలయా,
"భరణి"తకరుఁడ వగునిన్ను బ్రస్తుతిసేయం
దరమా సత్కవివరులకు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. ధరణీశో "త్తర! భాద్రా"
కర! రక్షింపుమను శత్రుగణముల నెల్లం
గరుణించి ప్రోచుచుందువు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. "రేవతి" యనుకామినితను,
సేవింపఁగఁదలఁచు సుగుణశీలికి ననుజుం
డైవిలసిల్లెడు వానిన్,
భావించెదు కృష్ణభూప భావజరూపా.

క. తారావళి యనుకావ్యము,
తారావళికరణిఁ గూర్చితనరఁగ నీకుం
చేరుగ నొసఁగితినిదిగొని,
భూరికృపం బ్రోవుకృష్ణభూపతివర్యా.

---

(12) మండపాక కామకవి

(క్రీ. శ. 1810—1870)

ఇతఁడు వేఁగినాటి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, పారాశరగోత్రజుఁడు, కోసమపేరయలకుం బుత్రుఁడు, లచ్చనార్యుని పౌత్రుఁడు. జన్మస్థలము విశాఖపట్టణ మండలములోని బొబ్బిలిపుర సమీపమున నున్న కామనవలసాగ్రహారము. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1810 వ సంవత్సరప్రాంతమున జననమొంది 1872 వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెనని యీ కవివరుని ప్రపౌత్రులగు శ్రీ రామశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారు. కామనవలస పూర్వ మీ కవివంశజులకు శ్రీ బొబ్బిలిపురాధీశులు అగ్రహారముగ దయచేసిరని వినుచున్నాము. ఇక్కడఁ గవిగారి కనిష్ఠపితామహుఁడు సోమనార్యుఁడు సోమేశ్వరాలయమును బ్రతిష్ఠించి, దేవుని భోగరాగాదులకుఁ గొంత భూవసతి నేర్పాటుచేసి ధన్యుఁడయ్యెను. ఆ శివాలయము నేఁటికిని మంచి స్థితిలో నుండి యథాక్రమముగ రాగభోగాదు లందుచున్నదని తెలియవచ్చెడిని.

కామకవికి సంతానము నలువురు: మువ్వురు కుమారులు నొక కూఁతురు. పెద్ద కుమారుఁడు రామస్వామిశాస్త్రి. అవధూతానుభూతి, గీతాశాస్త్రము మొదలగు గ్రంథములు రచించి పేరుగాంచెను. రెండవవాని పేరు పార్వతీశ్వరశాస్త్రి. రాధాకృష్ణసంవాదము మున్నగు ననేక గ్రంథములు రచించి విద్వత్కవి బిరుదము నన్వర్థముచేసి శ్రీ బొబ్బిలిసంస్థానాస్థానకవిపదము నలంకరించి మించిన కవితల్లజుఁడు. మూఁడవ కుమారుఁడు పేరయశాస్త్రి గొప్ప మంత్రశాస్త్రవేత్త. కామకవి సజీవుఁడై యున్నప్పుడే పుత్రు లందఱు గొప్ప విద్వాంసులై యశస్సు

నార్జించి యాతని కత్యంతామోదముం గూర్చుచు వచ్చిరి.

ఈ కవివరుఁడు బాలుఁడై యుండుతఱిఁ దండ్రియగు పేరయకవి, నానాఁటికి వృద్ధియగుచువచ్చిన కుటుంబమును లెస్సగా సంరక్షింపఁజాలక యప్పులపాలై అగ్రహారపు భూములరాఁబడిని యప్పులపైఁ బెరుగువడ్డీక్రింద విడిచిపెట్టి, బొబ్బిలికి ననతిదూరమున నున్న పాత్రేరను గ్రామమునకు సకుటుంబముగ వెడలివచ్చి, శ్రీబొబ్బిలిమహారాజవంశమునకు సన్నిహితబంధువర్గములోఁ జేరిన శ్రీదామెరవారి యాశ్రయమును బొంది, జీవయాత్ర సాగించుచుండెను. పాత్రేరునకు వచ్చుసరికిఁ గామకవి 15, 16 సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడు. అప్పటికే యాతఁడు సంస్కృతమునఁ గావ్యపంచకము ముగించి, నాటకాలంకారగ్రంథములను జదువుచుండెను. తండ్రిగారి శిక్షక్రింద శ్రద్ధాళువై విద్యగఱచుచుఁ దన నిరుపమానప్రతిభచే నచిరకాలములో గొప్ప సాహితీపరుఁ డయ్యెను. తన తండ్రిగారికిఁ గష్టము లేకుండఁ దానే తమ కాశ్రయులైన వెలమవారికి విద్యాగురువై పాఠములు చెప్పుచు వచ్చినందున శిష్యులగు వెలమవారును, నింక గ్రామములోనివారు నీతనియెడ భక్తిగౌరవములు చూపుచు వచ్చిరి. ఈతనికి నిరువదియైదేండ్లు వచ్చుసరికిఁ దండ్రిగారగు పేరయకవి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. నిరోష్ఠ్యదాశరధీశతకము, కుముద్వతీపరిణయము,ఇందుమతీపరిణయము, అనునవి పేరయకవి రచించిన గ్రంథములని చెప్పుచున్నారు. ఒకానొకప్పుడు మండపాకవారి యిల్లుఅగ్నిప్రమాదమునకు లోనుగాఁగా,నింతకమున్న సంగ్రహింపఁబడిన యనేకములగు తాళపత్రగ్రంథములతోఁ బాటు పేరయకవి కృతగ్రంథములు గూడ వీతిహోత్రున కాహుతి యయ్యెనఁట. అయిన నాగ్రంథములలోని కొన్ని పద్యములను మాత్ర మీవంశజులు సేకరించి యున్నారు.

కామకవి తన ప్రతిభావిశేషముచే నానాఁటికి నుభయభాషలయందును గొప్ప సాహిత్యము నలవఱచుకొని, రెంటియందును సరసముగ కవిత్వము చెప్పుచుఁ దన కాశ్రయులైన వెలమవారి సమ్మానగౌరవములకుఁ బాత్రుఁడై, తన జీవితకాల మంతయుఁ బాత్రేరునందే గడపెను. ఇతనికిఁ గల సంస్కృతసాహిత్య మపారము. ఈతని కవిత్వమునందు మూఁడుపాళ్ళు సంస్కృతము; ఒకపాలు తెలుఁగు. ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములు రచియించి మించెను. అయ్యవి, బలరామక్షేత్రమహాత్మ్యము,బ్రహ్మోత్తరఖండము,కార్తీకవ్రతమహాత్మ్యము, రామచంద్రప్రభుశతకము, శ్రీ సూర్యనారాయణశతకము, జానకీరామశతకము, అష్టకములు, దండకములు మున్నగునవి. ప్రకృతమున నీవ్యాసమునందీ కవివరుని కవితావిశేషములను విమర్శించి చెప్పుటకు నాకు లభ్యమైన గ్రంథము ఈక్రిందిది :—

బలరామక్షేత్రమహాత్మ్యము— ఇది

రొక స్థలపురాణము. ఇందు నాగావాలీతీరమున విరాజిల్లు * నైదు శైవక్షేత్రముల మహాత్మ్య మభివర్ణింపఁబడినది. ఈ శైవక్షేత్రము లన్నియుఁ గృష్ణాగ్రజుఁ డగు బలరామమూర్తిచేఁ బ్రతిష్ఠితములు. లాంగలీ నదినిగూడ హలియే నిర్మించెనని చెప్పఁబడెను. "హలి తీర్థాటనకాలమందు నొక దివ్యక్షేత్రమున్ నిత్యని । గ్మలతో యాపగయుఁ రచించె బలరామక్షేత్రమున్నాఁగ, లాంగలినా" అని గ్రంథారంభమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

మహాభారతయుద్ధకాలమున బలరాముఁడు కౌరవపాండవులలో నేరికిని సాహాయ్యము చేయనొల్లక తీర్థాటన మిషను నిజదేశమును బాసి చనెను. ఈ విషయమే యీ గ్రంథమునందు "దూరాలోచనసేయఁ గౌరవులకుం దోడైతి నాకృష్ణుతో । వైరంబిప్పుడె వచ్చుఁ బాండవులఁ గావంబోవఁగా శిష్యసం। హారక్రూరత సంఘటిల్లు" ననియుఁ, గాన "ఇప్పుడె తీర్థయాత్రమిష నేగెద వేగమె" యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు బలరామమూర్తి సముచితపరివారపురోహితామాత్య భూసురవరసమేతుఁడై శ్రీకృష్ణాదులను వీడ్కొని ద్వారకాపురము వెడలిపోవునపుడు శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డగ్రజునకు నమస్కరించి "అన్నా! కళింగదేశమునఁ గచ్ఛపేశ్వరుని క్షేత్రములోపలఁ బశ్చిమప్రదేశమున లోకోపకారకముగఁ గార్యమొకటి నీచే నిర్వహింపఁబడును.* అని చెప్పెను. (ఇది ప్రథమాశ్వాసము).

ఇట్లు కదలిపోయి బలరాముఁడు పరమపావనియగు గంగానదిం దర్శించి, యందు గ్రుంకులిడి, వారణాసీప్రముఖ దివ్యక్షేత్రముల సేవించి, కతిపయ ప్రయాణంబుల భువనేశ్వరక్షేత్రముం జేరుకొనెను. అచ్చట నంబికాభువనేశ్వరులఁ బూజించి, పదపడి పురుషోత్తమక్షేత్రమున శ్రీజగన్నాథుని సందర్శించి ధన్యుఁడయ్యెను. అటుతరువాత ఋషికుల్యానదీతీరస్థిత తుంబీశ్వరుని, వంశధారానదీతీర జయంతక్షేత్రమందలి మధుకేశ్వరస్వామిని, (ఇప్పటి ముఖలింగ క్షేత్రము) రత్నాచలనివాసుఁడగు పద్మనాభస్వామిని, సంసేవించి, యా దివ్యక్షేత్రములందలి దర్శనీయవస్తువులం దిలకించి, ప్రహర్షితాత్ముఁడై యాచోటు వెడలి చనియెను. (ఇది ద్వితీయాశ్వాసము).

ఇట్లు కళింగదేశభూములఁ బర్యటనము సలుపు హలాయుధుని ప్రలంబసూతియగు నాలంబనాసాగ్రుఁడు పూర్వవైరమును మదిలోఁ బాటించి, పంతముమీఱ నాతని దాఁకి కయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వఁ దన పుణ్యతీర్థాటనమున కాటంకము గలిగించిన యా యసురునిపై హలి కడుంగడు నలిగి యాతని నా సంగరమందుఁ బరిమార్చెను. అంత నాసాగ్రుని మిత్త్రులగు రాక్షసు లంతతోఁ బోనీయక, బలరామునితోఁ బోర సమకట్టిరి.

---

1 పాయకపాడు	...	పాటలేశ్వరలింగము
2 గుంప	...	సోమేశ్వరలింగము
3 సంగా	...	సంగమేశ్వరలింగము
4 శ్రీకాకుళము	...	కోటీశ్వరలింగము
5 మఫజ్ బందరు	...	మణినాగేశ్వరలింగము

కాని వారల నండలి నశ్రమంబునఁ దెగటార్చి, సుపర్వసంతతుల పొగడ్తలతోడ వారి యాశీర్వాదమును బొంది, మగుడఁ దీర్థాటనము చేయుచుండెను. అంతఁ గళింగదేశజను లా బలభద్రుని దర్శించి, యుపాయనములను సమర్పించి, కృతజ్ఞతాపూర్వకప్రణామంబు లాచరించి, యిట్లు విన్నవించిరి:— "దేవా! నీ నిరుపమాన పరాక్రమాతిశయమున మా కళింగసీమ నిష్కంటకమయ్యెను. రాక్షసులవలని యలజడి మాకుఁ దప్పెను. మా కోరు వరమును బ్రసాదింపుము. అన, హాలి "దీనరక్షు నా నిశ్చలముగు వ్రతముగాన వరంబుఁ గోరుఁ"డనిన వారలిట్లనిరి:— "దేవా! నిబిడప్రబలాటవి దాటి యిచ్చట నుండి కాశికేగఁజాలము. కాఁబట్టి మాకు ముదమ్ము కలుగులాగున గంగను తేవలయును. ఇంక నా నదీతీరమందు శైవలింగములను నిలుపవలయును." అను నా కాళింగుల పలుకు లాలించి, రౌహిణేయుఁడు శివుం బ్రార్థించి, యా మహాదేవునిఁ బ్రసన్నుం జేసికొని, తత్కృపచేఁ దక్షిణము వింధ్యశైలమునకుం బోయి, యచ్చట నిశ్చలభక్తిని దివ్యగంగ ననేకరీతుల స్తవ మొనరించి, యమునా సరస్వతులతోఁ గూడ నా గంగను రాఁ బ్రార్థించుచుఁ దన హలమున వింధ్యాద్రి నాటించి మీటఁగా నా దివ్యనదీత్రయ ముద్భవమొందెను. లాంగలీఁ (నాగావళి) నామముతో నొప్పునట్టిదియే గంగ. వేగవతి యను పేరఁ బరగునదియే యమున. ఝంఝావతీ నామమున విరాజిల్లునదియే సరస్వతి. ఇట్లుద్భవమొందిన నదీత్రయమును దన నాగటితో దక్షిణాభిముఖముగఁ గళింగదేశ భూములకు దీసికొనివచ్చుచుండఁ * బాయకపాడను చోట నయ్యది యుత్తరవాహినికాగా, నా స్థలము క్షేత్రరాజమై యొప్పారునని యచ్చటి కిరాతులకుం జెప్పి, యా తావున శివలింగ మొకదానిం బ్రతిష్ఠించి, దానికి సిద్ధేశ్వరలింగమని (పాటలేశ్వరలింగము) పేరిడెను. ఇట్లు దక్షిణదిక్కుగా లాంగలీ నదీ సహితుఁడై వచ్చి, "గుంప" యను గ్రామమునొద్ద సోమేశ్వరలింగమును బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట నీరీతిగ గంగాగ్రగామియై యతి దూరము చని యొకచోట లాంగలియు, వేగవతియు, ఝంఝావతియుఁ గలియుటఁ జూచి, ప్రహర్షితాత్ముఁడై యా దివ్యస్థలము రెండవ ప్రయాగయగునని యెంచి యక్కడ నిందుధరుని నిలిపెదఁగాక యని ద్విజప్రవరుల సహాయమున లింగప్రతిష్ఠ గావించెను. నదీత్రయము సంగమమగుచోటఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన కారణమున నా దేవునకు "సంగమేశ్వరుఁడ"ని పేరు వచ్చెను. (ఇది తృతీయాశ్వాసము)—

పిదపఁ గృష్ణాగ్రజుఁడు తాఁ దెచ్చు గంగతోఁ గూడఁ (లాంగలీనది) గొంత దవ్వేగి కళింగదేశమున శ్రీకాకుళమను గ్రామము చెంత విశ్రమించి నిశ్చలుఁడై తీవ్రసమాధి నుండ, గురూపదిష్టముగు నాత్మధ్యానలక్ష్యంబు తార్కాణమై లభింప, శివుని లక్ష్యేశ్వర

* Pavakapad: An agraharam of 431 people on the bank of the Nagavali, which contains the uppermost of the five shrines built along that river and is the chief place in a mokasa granted by a former Maharajah of Jeypore to Bhuvaneswara PrahraZu, an Uriya Brahman.
(Vizagapatam Gazetter-Chapter. XV. P. P. 301. Rayagada Taluk).

నామమునఁ బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట బలదేవుఁడచటనుండి కొంతవఱకు సాగిపోవ నతనికిఁ గోటిరుద్రనివహాన్వితుఁడయి శివుఁడు పొడసూప నతఁడు "శ్రీరంజిల్లఁగ రుద్రకోటిగణముల్ సేవింప లింగాకృతి న్నీవెల్లపుడు నివాసము గావించి యనుగ్రహమునఁ గాళింగులకుఁ బావనమగు నీదర్శన మీయవలయు" నని యాదేవుని వేఁడుకొనెను. భక్తవత్సలుఁడగు నీశ్వరుఁడు వరము ననుగ్రహింప నక్కడ లింగప్రతిష్ఠం గావించి, యాదేవునకు కోటీశ్వరుఁ డని పేరిడెను. ఈకథాసందర్భమున నే కవి, శ్రీహర్షవల్లిక్షేత్రమున నమరగణనాథుఁ డగు నింద్రుఁడు శ్రీసూర్యభగవానుని బ్రతిష్ఠించెనని చెప్పియున్నాఁడు. (ఇది చతుర్థాశ్వాసము)

అట్లు రౌహిణేయుఁడు లాంగలీనది తోడ ప్రాక్సముద్రతీరము దాఁకఁ జని యయ్యాపగజలధిం గలియుచోట, మణిమస్తకులగు నాగుల వేఁడికోలు ననుసరించి శివలింగంబునుం బ్రతిష్ఠించి యావేల్పునకు మణినాగేశ్వరుఁ డను నామ ముంచెను. పైని వర్ణించినరీతినిఁ గాళింగుల మనోభీష్టమును నెరవేర్చి, కృష్ణాగ్రజుండు కళింగదేశమును దాటి, దక్షిణదేశమందలి దివ్యక్షేత్రములను సేవించి, సుఖప్రయాణంబుల నిజపరివారముతోఁగూడ ద్వారకానగరంబుం జేరుకొనెను. (ఇది పంచమాశ్వాసము- గ్రంథ మింతటితో సంపూర్ణము గావింపఁబడెను)

కామకవి యీపుణ్యకథాప్రబంధమునందు క్షేత్రమహాత్మ్యాభివర్ణనము బహురమ్యముగాఁ చేసి తనకుఁగల యాస్తికత్వము, సదాచారసంపత్తి, దైవారాధన తత్పరత మొదలగు నుత్తమగుణములను జక్కఁగా వెల్లడించియున్నాఁడు. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గొన్ని పద్యముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను :—

చ. సకలసురాసురప్రకర సంహతిచే జనకు న్మథింపఁ
జే । యక జనియించి ప్రాణవిభు నక్కున నెక్కక
బొల్చి కొల్చువా । నికి సిరులిచ్చిప్రోచు నెడ నిల్కడ
గల్గి వొగడ్త వెల్గు జా । నకియను నూత్నలక్ష్మికరుణా
శరణంబయి మమ్ముఁగావుతన్.

ఉ. అందలి చంద్రశాలలవిహారము సల్పెడు కాంచనాంగులా । క్రిందనకేళికాసరసిరీతిఁ జెలంగు నభోనదిం
బ్రియం । బందుచుసంగిచూడఁగఁ దదాస్యములం
దునఁదోప వానిసు । మ్మందఱుఁ గాంచనాంబుజ
ములందురు । లోహము మొల్చిపూయనే.—
(1 ఆశ్వా॥)

శా. బోధానందమయస్వరూప, శ్రుతిసంపూ
జ్యప్రియాలాప, దు । ర్మేధాధ్యానదు
రాప, పాపజనదుష్ప్రేక్ష్యస్ఫురద్రూప,వి ।
ద్యాధారేయ మనోసురూప, కుసుమా
స్త్రాశ్చర్యకృద్రూప నా । నాధర్మోపచయో
పకారక జగన్నాథా! జనాధారకా.—2 ఆశ్వా॥

ఉ. నాగలిరోకలింగొని యనాఘవిధంబుననున్న నిన్ను నే।
లాగునఁ జంపినందరములన్సురలంచెరలించు మీకుఁ
బే । రా? గణుతింపనంచు విడనాడిన నూరక
యుండలేక యి । ట్లాగడముల్ రచించెదవహా కను
మాఘునమార్గణోద్ధతుల్. —3 ఆశ్వా॥

ఉ. వానమూర్తియై యమరవాహిని నిచ్చిన నీదుతమ్ముల । త్మ్రమణులిచ్చి సంతసిలఁజేసితి, నీమహానియ
లాంగలీ । కోమలి దివ్యవాహినినిగూర్చిన నీకిఁక
నేమియిచ్చెద । న్నామవుగాన నే నిదె నమస్కృతి
చేసెదఁ గన్యకాప్రదా. —5 ఆశ్వా॥

శా. ద్యోవీథింజనుమూర్తి వేడిమి మనుష్యుల్ కన్నులం
జాచుచున్ । సేవింపంగ నశక్యమంచు నెదలం జిం
తింపఁ దన్మానవా । ళీ వాంఛల్ ఫలియింప నీవరస
ఎల్లిన్ సౌమ్యరూపంబుతో । నావిర్భావమునొంది
వెల్గెదవుగాదా సూర్యనారాయణా.
—(శ్రీసూర్యనారాయణశతకము)

కళింగనగరము

శ్రీయుత గాడె నరసింగరావుగారు, బి. ఏ. ఎల్. టి.

కళింగనగర మెచ్చటనున్నది?

విష్ణ్వాది మహాపురాణములను, భారత రామాయణాదికావ్యములను, మహావంశము, జాతకకథలు మున్నగు బౌద్ధగ్రంథములను, జూచినచో, 'రాజపురము' 'దంతాపురము,' 'సింహపురము' 'కళింగనగరము' అను పట్టణములు కళింగదేశమున నున్నట్లు తెలియును. తామ్రశాసనములును, శిలాశాసనములును చూచినచో దంతాపురము, సింహపురము, కళింగనగరము, సారెపల్లి అను పట్టణములు గన్పడును. ఇవన్నియు కళింగదేశ మండలి నగరములు. ప్రస్తుతము గంజాము మండలమునందున్న కళింగపట్టణమను రేవు స్థలమే ప్రాచీనకాలపు కళింగదేశమునకు రాజధాని యని విన్సెంటుస్మిత్తు మున్నగు కొందరు తమగ్రంథముల వ్రాసినారు. కొంత కాలమునకు తరువాత రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు ముఖలింగ శాసనముల పరిశీలించి శాసనములందలి కళింగనగరము ముఖలింగము గాని కళింగపట్టణము గాదని ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా అనుపత్రిక నాల్గవ సంచిక యిరువదినాల్గవ నంబరు పత్రికయందు వ్రాసినారు. అటుతరువాత తమ గ్రంథములను తిరిగి ముద్రింపించునపుడు విన్సెంటు స్మిత్తుగారు ప్రాచీనకళింగమునకు ముఖలింగమే ముఖ్యపట్టణమని వ్రాసినారు. వీరి వ్రాతలయందు విస్పష్టముగ దేశకాలవిభాగము గన్పడనందునను, ప్రాచీన వాఙ్మయమున నీముఖలింగము పేరే లేకుండుటం చేసియు, రాజపుర, దంతాపుర, కళింగనగరముల నామము లుండుటంజేసియు వివాదము పెరిగినది. ప్రాచీనగ్రంథములును, శాసనములును గూడ ప్రమాణకోటియందు జేర్చిన గాని నిజమైన దేశచరిత్ర తెలియనేరదు గనుక నా కెండిటి నీ వ్యాసమునందు విమర్శించి, నాయభిప్రాయమును తెలియజేయుచున్నాను.

వాల్మీకిరామాయణమున నయోధ్యకాండ 71 సర్గలో నిట్లున్నది:—దశరథుని మరణానంతరము భరతుని తోడితెచ్చుటకు దూతలు కేకయదేశమునకు వెళ్ళిరి. భరతుడు బయలుదేరెను.

స ప్రాఙ్ముఖో రాజగృహాదభినిర్యాయ రాఘవః।
తతస్సుదామాం ద్యుతిమాన్సంతీర్యావేక్ష్య తాం నదీం॥
హ్రాదినీం దూరపారాంచ ప్రత్యక్స్రోతస్తరంగిణీం।
శతద్రూమతరత్ శ్రీమాన్నదీ మిక్ష్వాకునందనః॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

వేగినీంచ కులింగాఖ్యాం హ్రాదినీం పర్వతావృతాం।
యమునాం ప్రాప్య సంతీర్ణో బలమాశ్వాసయత్తదా॥
శీతీకృత్యతు గాత్రాణి క్లాన్తానాశ్వాస్య వాజినః।
తత్రస్నాత్వాచ పీత్వాచ ప్రాయాదాదాయ చోదకం
రాజపుత్రో మహారణ్య మనభీక్ష్ణోపసేవితం ।
భద్రో భద్రేణయానేన మారుతః ఖమివాత్యయాత్॥
భాగీరథీం దుష్ప్రతరాంశు ధానే మహానదీం।
ఉపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం ప్రాగ్వటే విశ్రుతే పురే।
సగంగాం ప్రాగ్వటే తీర్త్వా సమాయాత్కుటికోష్ఠికాం॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

తత్రరమ్యేవ నేవాసంకృత్వా సా ప్రాఙ్ముఖోయయౌ।

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

సాలాంస్తు ప్రియకా న్ప్రాప్య సీఘ్రానాస్థాయవాజినః
అనుజ్ఞాప్యాథ భరతో వాహినిం త్వరితోయయౌ॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

వ్యపాయాద్రాఘువస్తూర్ణం తీర్త్వాశోణాంమహానదీం
కలింగనగరే చాపిప్రాప్య సాలవనం తదా
భరతః ప్రమాగచ్ఛత్సుపరిశ్రాంతవాహనః
వనంచసమతీత్యాసు శర్వర్యా మరుణోదయే
అయోధ్యాం మనునారాజ్ఞానిర్మితాంసందదర్శహ
తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రస్స ప్తరాత్రోషితోపథి॥

భరతుడు ప్రియకసాలములను స్థలమునకు వచ్చిన పైని తన సేనను విడిచి యశ్వారూఢుడై తానొక్కడును శీఘ్రముగా వెళ్ళెనని యుండుటచే నీ శ్లోకము తరువాతను చెప్పిన దేశములు దశరథుని రాజ్యములోనివని యూహించుట కవకాశ మున్నది. ఈ దేశములమధ్యను కలింగనగరమును చెప్పుటచే నది దశరథుని పరిపాలనమున నున్న పట్టణమని చెప్పవచ్చును. 'వ్యపాయాద్రాఘువస్తూర్ణం తీర్త్వాశోణాం మహానదీం కలింగనగరే చాపి'యని యుండుటచే మొదట నెచ్చటనో శోణానదిని దాటెననియును పిమ్మట కలింగనగర సమీపమందు గూడ శోణానదిని దాటెననియును అర్థము. తరువాత సాలవనము చేరుసరికి గుఱ్ఱము పరిశ్రాంతమాయెను. అప్పటికి రాత్రి సమీపించినను ఆగకుండా ఆరాత్రి యందే ఆ వనమును దాటి మరునాడరుణోదయమున కయోధ్య చేరెను. అందుచే కలింగనగరము శోణానదీతీరమున నున్నదనియు, దానికి కొంతదూరమున నున్న సాలవన మయోధ్య కొకరాత్రి ప్రయాణమున నున్నదనియు తెలియనగును. దీనింబట్టి చూడగా అయోధ్యకు కలింగనగర మొకరోజు ప్రయాణము చేయుటకు వీలగునంత దూరమున గలదని తెలియును. ఈ ప్రయాణము శీఘ్రగామియగు నశ్వముపై చేయబడినది గావున అల్పమని యెంచుటకు వీలులేదు. ఈ శోణానదీతీరమున నున్న కలింగనగరమున కాలింగులు ప్రత్యేకము రాజ్యము చేయుచుండిరని చెప్పుటకు పైనుదాహరించిన శ్లోకములు వీలు చిక్కనియ్యవు. కావున నీ పట్టణమందు కలింగులను జను లుండిరని మాత్ర మూహించుట కవకాశ మున్నదే గాని కలింగరాజ్యమునకు రాజధానియైన కలింగనగర మిదియని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని మరియొక యంశ మూహించుటకు వీలున్నది. నగర పరిమిత రాజ్యములు కొన్ని గలవు గాన కలింగరాజ్యమును తన్నామ్న్యపట్టణమును గూడ కలింగనగరమనియే యూహించవచ్చును. ఎట్టులైనను దశరథుని కాలమునాటి కలింగులు అయోధ్యకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున నున్న కలింగనగరమున నుండిరి. దశరథు డెప్పటివాడు? ఇది తెలియుటకు పురాణములందలి ఇక్ష్వాకువంశావళిని పరిశీలించిన కొంత తెలియవచ్చును. అన్ని పురాణములందును సుమా రొక్కరీతిగనే ఈ వంశావళి యున్నది. కాని విష్ణుపురాణమందు మాత్రము వచనరూపమున నున్నది. దాని నిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

అజాద్దశరథోఽస్యాపి శ్రీభగవానబ్జనాభోజగత్స్థిత్యర్థ మాత్మాంశేన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న రూపిణాచతుర్ధాపుత్రత్వమయాసీత్॥ రామాయణ కథాసంగ్రహాము. ***రామస్యతు కుశలవౌ పుత్రౌ లక్ష్మణస్యాంగదచంద్రకేతూతక్షపుష్కరౌ భరతస్య సుబాహు శూరసేనౌచ శత్రుఘ్నస్య॥

కుశస్యాప్యతిథిరతి థేరపినిషధపుత్రోభవత్। నిషధస్యాపినలస్తస్యాపినభోనభసః పుండరీకస్తనయః క్షేమధన్వాతస్యచదేవానీకః। తస్యాప్యహీనగుః తతోరురుః తస్యచపారియాత్రః పారియాత్రాద్దలోదలాచ్ఛలఃతస్యాప్యుక్థః ఉక్థాద్వజ్రనాభః తతోప్యుత్థితాశ్వః తతశ్చవిశ్వసహోజజ్ఞే హిరణ్యనాభస్తతో మహాయోగీశ్వరోజైమిని శిష్యోయతోయాజ్ఞవల్క్యయోగమవాప। హిరణ్యనాభస్యపుత్రః పుష్యః తస్మాద్ధ్రువసంధిః తతస్సుదర్శనఃతస్మాదగ్నివర్ణః తతశ్శీఘ్రః తతోపిమరుః పుత్రోభూత్ః యోసౌయోగమాస్థాయాద్యాపికలాపగ్రామమాశ్రిత్యతిష్ఠతిఆగామియుగేసూర్యవంశక్షత్రప్రవర్తయితాభవిష్యతీతి। ప్రసుశ్రుతస్తస్యాత్మజఃతస్యాపిసుగతిః తతశ్చామర్షః తస్యమహాస్వాన్ తతోవిశ్రుతవాన్ తతోబృహద్బలో యోర్జన తనయేనాభిమన్యునా మహాభారతయుద్ధేక్షయమనీయత॥

(విష్ణుపురాణం అంశ 4 అధ్యాయం 4.)

ఈ వంశావళిని బట్టి మహాభారతయుద్ధమున నభిమన్యుచే జచ్చిన బృహద్బలునకు 34 వ వాఁడు దశరథుఁడని తెలియుచున్నది. తరమునకు 30 సంవత్సరములు కట్టవచ్చును; లేదా 25 సంవత్సరములయిన కట్టవచ్చును. కడపటి గణనచే మహాభారతయుద్ధమునకు సుమారు 850 సంవత్సరముల కాలముక్రిందట కళింగులు శోణానదీతీరమున నున్న కళింగనగరమునం దున్న ట్లూహించవచ్చును. మహాభారతయుద్ధము క్రీ॥ పూ॥ 1175 సంవత్సరప్రాంతమున జరిగినదని కొందరు పరిశోధకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అదియే సత్యమని గ్రహించినచో నేటికి 3953సంవత్సరములక్రిందటి నాటిదీ స్థలని ర్ధేశమని తెలియవలెను. మనదేశపుగ్రంథములందు భారతయుద్ధముకలియుగాదిని జరిగినట్లున్నది. కలియుగాది క్రీ॥పూ॥ 3101 సంవత్సరము. ఈ మనదేశపు గణనచే నేటికి 5878 సంవత్సరములక్రిందటి ముచ్చట ఇది. అప్పటికాలమున నార్యావర్తపు వాయవ్యభాగమున నున్న అయోధ్యాపురమునకు పశ్చిమమున నొక రోజు ప్రయాణములో శోణానదీతీరమం దొక కళింగనగరము గలదు. ఇందు కళింగులను జనులు నివసించి యుండిరని చెప్పవచ్చును.

ఇక మహాభారతకాలమునాటి స్థితి యెట్లున్నదో కొంత పరిశీలింతము. భీష్మపర్వమున జంబూద్వీపవిభాగములను జెప్పు సందర్భములో ఈక్రిందిశ్లోకము లున్నవి:—

> త్రతేమేకురుపాంచాలాఃశాల్వామాద్రేయజాంగలాః
> శూరశేనాఃకళింగాశ్చబోధామాలాస్తథైవచ॥38॥
>
> ◆ ◆ ◆ ◆ ◆ ◆
>
> ప్రోషకాశ్చకళింగాశ్చకిరాతానాంచజాతయః॥96॥
> తోమరాహింసమార్గాశ్చతథైవకరభంజకాః।
> ఏతేచాన్యేజనపదాఃప్రాచ్యోదీచ్యాస్తథైవచ॥ 7॥

ఈ సందర్భమున రెండు పర్యాయములు కళింగులు చెప్పబడినారు. ఇట్లు చెప్ప నేమిటికి? ఈ రెండుకళింగములును ఒక్కటియేనా? లేక వేర్వేరు కళింగములా? ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము తెలియుటకు భారతమునందలి మరికొన్ని యంశములు పరిశీలించవలసియున్నది.

> తతఃకదాచిద్రాజానః సమాజగ్ముస్స్వయంవరే
> కళింగవిషయే రాజన్రాజ్ఞశ్చిత్రాంగదస్యచ
> శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్రభారత॥
>
> శాన్తిపర్వం॥ అధ్యాయం 4॥

ఇది శాన్తిపర్వమున నున్నది. ఇక

ఉద్యోగపర్వమున కృష్ణునిగూర్చి చెప్పుసందర్భమున, నిట్లున్నది.

> అయం కపాటేన జఘాన పాండ్యం
> తథా కలింగాన్ దంతకూరేమమద్యన్॥

అధ్యాయం 47 ॥శ్లో 75

వీటివలనగూడ కలింగములు రెండా ఒకటా యను సంశయము పూర్తిగ నివారణ కాదు. శాన్తిపర్వమునందలి శ్లోకమును, ఉద్యోగపర్వములోని శ్లోకమునుగూడ కలిపి యొకటే కలింగమనియు, నందు రాజపురదంతకూరములు రెండుపట్టణము లని తెలియవచ్చునుగాని, మొదటి శ్లోకమునుబట్టి యొకటే కలింగమని చెప్పలేము. అట్లుచెప్పిన రెండు పర్యాయము లెందుకు చెప్పవలెననుటకు యుక్తి కనిపించదు గనుక నొకచోట చెప్పినది తప్పనవలెను. లేదా రెండు కలింగములున్నవని చెప్పవలెను. అయితే ఉద్యోగపర్వమునందలి శ్లోకమును కొంత విమర్శించిన నేదైన విశేషము గోచరించునని యాలోచించి దంతకురమున శ్రీకృష్ణుడు మర్దించిన కాలింగు లెవరన్న యంశమును పరిశీలించగ నీ క్రింది శ్లోకములు,

> కలింగేశో దంతవక్త్రస్సహానుజః
>
> ♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
>
> సఖీనామపచింకుర్వన్ దన్తవక్త్రో రుషాభ్యగాత్
> శిశుపాలస్య శాల్వస్య పౌండ్రకస్యాపి దుర్మతిః
> పరలోకగతానాంచకుర్వన్పారోక్ష్యసౌహృదం
> గదాముద్యమ్యకారూషోముకుందం ప్రాహ దుర్మదః॥

భాగవతమున దశమస్కంధములో ఉత్తరార్ధమందు 78 అధ్యాయమున గన్పడినవి. వీటింబట్టి చూడ కలింగేశ్వరుడగు దంతవక్రుడు శ్రీకృష్ణునిచే జచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఈ యుద్ధము దంతకురమున జరిగియుండనోపును. ఈ దంతకుర మెచ్చట నున్నదని తెలియుటకై సాల్వవధ సందర్భమును భారతమందు చూడవలెను. ధర్మరాజు రాజసూయయాగకాలమున శిశుపాలుడు కృష్ణునిచే హతుడయ్యెను. అందుచే క్రోధమును జెందిన శాల్వుడు ద్వారకను ముట్టడించి ధ్వంసముచేసెను. రాజసూయము పూర్తియైన వెంటనే కృష్ణుడు ద్వారకకు వెళ్ళి దాని యవస్థను జూచి శాల్వుని జంపుటకు బయలుదేరెను. శాల్వుని జంపి వచ్చుసరికి పాండవులు వనవాసమునకు వెళ్ళియుండిరి. ఈ నడిమికాలమునందు శాల్వవధ యందే తా నుంటినని కృష్ణుడు చెప్పెను. ఈ సందర్భమున నెంతకాలము గడిచినదియు, నాయొద్ద నున్న సంస్కృతభారతమున లభించలేదు గాని, ఆంధ్రమహాభారతమున మాత్ర మి ట్లున్నది:—

ఏను సముద్రతీరంబున సాల్వుతోడం బదినెలలు యుద్ధంబు చేసి వాని వధియించుచుండి యిక్కడ మసలితి నది గారణంబుగా మీకు దుర్వ్యసనావసరంబున నలభ్యసన్నిధానుండ నయితిని యనిన॥

అరణ్యపర్వము అశ్వాసం 1 మ॥ 150॥

సంస్కృతభారతమున నీక్రింది శ్లోకములు గలవు.

> సమతీత్యబహూన్ దేశాన్గిరీంశ్చబహుపాదపాన్
> సరాంసిసరితశ్చైవమార్తికావతమాసదం॥ 15
> తత్రాశ్రౌషంనరవ్యాఘ్రశాల్వం సాగరమన్తికాత్
> ప్రయాన్తంసౌభమాస్థాయతమహంపృష్టివాన్వి
> యాం॥ 16
> తతస్సాగరమాసాద్యకుక్షౌతస్యమహోర్మిణః
> సముద్రనాభ్యాంశాల్వోభూత్ సౌభమాస్థాయ
> శత్రుహా॥ 17

వనపర్వ: శాల్వవధపర్వ అధ్యాయం 20

ఈ శ్లోకములవలన తెలియున దేమనగా, కృష్ణుడు ద్వారక బయలుదేరి అనేక దేశములు, కొండలు, చెరువులు, నదులు, దాటి మార్తికావతమునకు వచ్చెననియు, సాల్వుడచ్చటినుండి సమీప సముద్రతీరమునకు వెళ్ళిపోయెనని విని దానును నచ్చటి కేగి సముద్రమధ్య నొక దిబ్బమీద నున్నవాని శాల్వుని జూచెననియును తెలియుచున్నది.

ద్వారకకు చాలా దూరప్రయాణము చేసిన తరువాత మార్తికావత మున్నది. దాని సమీప సముద్రతీర దేశమున సాల్వునితో యుద్ధము జేసి సాల్వుని జంపెనని భారతమందున్నూ, తద్వధానంతరము కలింగేశుడైన దంతవక్రుని గూడ నచ్చటనే జంపెనని భాగవతమందున్నూ, ఉండుటచేనా సముద్రప్రాంత రాజ్యము కలింగమని తెలియనగును. గాని కలింగ దేశమున్నూ అందలి దంతకురమున్నూ ఎచ్చట నున్నవో తెలియుటకు మార్తికావత మెచ్చట నున్నదో తెలియవలసియున్నది. ఈ విషయమున హరివంశమున క్రోష్టువంశవర్ణ సందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లున్నవి.

రుక్మేషుగభవద్రాజాపృథురుక్మస్యసంశ్రయాత్
తాభ్యాంప్రవ్రాజితోరాజ్యాత్ జ్యామలపోవసదా
శ్రమే॥
ప్రశాంతశ్చాప్రశాంతశ్చబ్రాహ్మణైశ్చావబోధితః।
జగామధనురాదాయదేశమన్యంధ్వజీరథీ
నర్మదాకూలమేకాకీమేకలాంమృత్తికావతీం
ఋక్షవంతంగిరింజిత్వాశుక్తిమత్యాముపాసస॥

మార్తికావతము నర్మదాతీరమున నున్నది. ద్వారకకు చాలా దూరమున నున్న యీ మార్తికావతమునుండి సముద్రప్రాంతమునకు వెళ్ళుటచేత శాల్వాదులను శ్రీకృష్ణుడు చంపిన స్థలము నర్మద దక్షిణమున నుండవలెనని యూహించుటకు హరివంశమున్నూ, మరికొన్ని పురాణములున్నూ చెప్పిన భూగోళవిషయము సహాయము చేయును. కాబట్టి అన్నియును పరిశీలించి యాలోచించగా, ఈ దంతకురము ప్రస్తుతము గంజాం మండలములోనిదని చెప్పుట కవకాశము గలదు. శాంతిపర్వమున జెప్పిన రాజపురము ప్రస్తుతపుటుత్కలములోనిదని చెప్పవచ్చును. ఈ కారణమును బట్టి కలింగము రెండుభాగములుగ నున్నదని యూహించవచ్చును.

భారతము అరణ్యపర్వమున ధర్మరాజు తీర్థయాత్రాసందర్భమున దీనికి సంబంధించిన విషయము కొంత గలదు.

ససాగరంసమాసాద్యగంగాయాస్సంగమేనృప
నదీశతానాంపంచానాంమధ్యేచక్రేసమాప్లవం॥
తతస్సముద్రతీరేణజగామవసుధాధిపః।
భ్రాతృభిస్సహితోవీరఃకలింగాన్ప్రతిభారత॥
ఏతేకలింగాఃకౌంతేయయత్రవైతరణీనదీ
యత్రాయజతధర్మోపిదేవాంచ్ఛరణమేత్యవై॥
ఋషిభిస్సముపాయుక్తయజ్ఞియంగిరిశోభితం
ఉత్తరంతీరమేతద్ధిసతతంద్విజసేవితం॥
సమానందేవయానేనపథాస్వర్గముపేయుషః
అత్రవైఋషయోన్యేపిపురాక్రతుభిరీజిరే॥
అత్రైవరుద్రోరాజేంద్రపశుమాదత్తవాన్మఖే॥
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
తతోవైతరణీంసర్వేపాండవాద్రౌపదీతథా
అవతీర్యమహాభాగాస్తర్పయాంచక్రిరేపితౄన్॥
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
వైఖానసానాంజపతామేషశబ్దోమహాత్మనాం
త్రిశతంవైసహస్రాణియోజనానాంయుధిష్ఠిర॥
వెయత్రధ్వనింశృణోష్యేనం..............
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
ఏతత్స్వయంభువోరాజన్వనందివ్యంప్రకాశతే
యత్రాయజతరాజేంద్రవిశ్వకర్మాప్రతాపవాన్॥
యస్మిన్యజ్ఞేహిభూర్దత్తాకశ్యపాయమహాత్మనే
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

దీభూత్వా ♦ ♦ ♦ ♦
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

తతఃకృతస్వ స్త్యయనో మహాత్మా
యుధిష్ఠిరస్సాగరమభ్యగచ్ఛత్
కృత్వాచతచ్ఛాసనమస్యసర్వం
మహేంద్రమాసాద్యనివాసమాస॥

వనపర్వ అధ్యాయం 114

ఈ శ్లోకములనుబట్టి తెలియుచున్న దేమనగా: గంగాసాగరసంగమమునుండి ధర్మరాజు బయలుదేరి కళింగాభిముఖుడై నడచెను. గనుక కలింగము గంగా సాగర సంగమమునకు కొంతదూరమునను న్నది. ధర్మరాజు వైతరణీనది యుత్తరపు టొడ్డునకు రాగానే 'ఏతే కళింగాః' అని చెప్పియుండుటచే వైతరణియే కలింగమునకుసరిహద్దని చెప్పిన చెప్పవచ్చును. లేదా వైతరణి కుత్తరమునను దక్షిణమునను గూడ కలింగము గలదని చెప్పవచ్చును; గాని యింతకుముందు విమర్శించిన భారతభాగములను స్మరించినచో చివరను చెప్పినట్లే కలింగమున్నదని యూహింపవలెను. వైతరణి దాటిన తరువాత 300 యోజనము లొక యరణ్యమున్నదనియు,అందు బ్రహ్మయజ్ఞము చేసి కశ్యపునకు భూమి దక్షిణగానిచ్చెనని యును, అందుపైని భూదేవి కోపించగా కశ్యపుడు ప్రార్థించెననియును, అప్పుడు భూమి వేదీరూపమున సముద్రమున నుండెననియు గూడ తెలియనగును. ఇచ్చటి సముద్రమున యుధిష్ఠిరుడు స్నానముచేసి సమీపమందున్న మహేంద్రపర్వతమునకు వెళ్లెనని గూడ తెలియనగును. అరణ్యముదాటినపైని వైఖానసుల యాశ్రమమున్నదనియును, మహేంద్ర పర్వత సమీపమునగూడ కొన్ని యాశ్రమములున్నవనియును, వన పర్వములోని క్రింద వ్రాసిన శ్లోకములవల్ల తెలియవచ్చుచున్నది.

సతత్రతాముషిత్వైకాంరజనింపృధివీపతిః
తాపసానాంపరంచక్రేసత్కారంభ్రాతృభిస్సహ॥
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
భృగూనంగిరసశ్చైవవాసిష్ఠానథకాశ్యపాణ్॥

మహేంద్రమునుండి బయలుదేరి సముద్రతీరముననే నడచుచు నచ్చటచ్చటి కొన్ని యాశ్రమములను, సముద్రగామియగు ఒకనదిని, దాటి గోదావరీనదిని సమీపించె ననియున్నది.

గచ్ఛన్సతీర్థాని మహానుభావః
పుణ్యానిరమ్యాణిదదర్శ రాజా
సర్వాణివిప్రైరుపశోభితాని
క్వచిత్క్వచిద్భారతసాగరస్య॥
సస్నాత్తవాంస్తేషుకృతాభిషేకః
సహానుజైః పార్థివపుత్రపౌత్రః
సముద్రగాంపుణ్యతమాంప్రశస్తాం
జగామపారిక్షితపాండుపుత్రః॥
తత్రాపిచాప్లుత్యమహానుభావః
సన్తర్పయామాసపిత్రుస్సురాంశ్చ।
ద్విజాతిముఖ్యేషుధనంవిసృజ్య
గోదావరీం సాగరగామగచ్ఛత్॥
తతోవిపాప్మాద్రవిడేషురాజన్।
సముద్రమాసాద్యచలోకపుణ్యాం।
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

వనపర్వం అధ్యాయం 118

ఇందు గోదావరిపరకును మరియే దేశమును నామనిర్దేశముచేయలేదు. గోదావరి దాటినతరువాతను ద్రవిడదేశమని చెప్పియున్నాడు. ద్రవిడదేశమనగానే కావేరినదీ ప్రాంతములకు మనస్సును పరిగెత్తనీయ నవసరములేదు. మన శాస్త్రముల ప్రకారమాంధ్రులుగూడ ద్రావిడులే. గోదావరి దాటినతరువాతను చెప్పినద్రవిడ దేశమాంధ్ర దేశమేయని యూహింపవచ్చును. అందుచేత సుమారు గంగాముఖ ద్వారములు మొదలు గోదావరివరకునుగల దేశము కలింగమని యూహించుట కవకాశమున్నది. ఈ

దేశమంతయు రెండుభాగములుగ నున్నదని యింతకుముందుచేసిన భారతశ్లోక విమర్శన వలన తెలిసియేయున్నది. ఇందొకభాగమున రాజపురమును, మరియొక భాగమున దంతపురమును, గలవని గూడ కొంతయూహచేయుట కవకాశముగలదని యిదివరకే చూపించినాను.

ఈ దేశమున నిద్దరు రాజులు గలరని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చునని భారతమే యాభయ మిచ్చుచున్నది. శాంతిపర్వమున చెప్పిన చిత్రాంగదుడు, భానుమతి తండ్రి, దుర్యోధనుని మామ, యొకరు. భీష్మపర్వమున భీష్ముని ద్వితీయదినయుద్ధవర్ణనమున కొన్ని శ్లోకములు గలవు. అవి యిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

ఘత్రేణమమసంప్రోక్తః కలింగో వాహినీపతిః
♦ ♦ ♦ ♦ ♦
తతశ్శ్రుతాయుస్సంక్రుద్ధో రాజాకేతుమతాసహ
ఆససాదరణేభీమంవ్యూఢానీకనదంశితః।
రథైరనేకసాహస్రైఃకలింగానాంజనాధిపః॥

అధ్యాయం 54॥

ఈ శ్లోకములను బట్టి శ్రుతాయువను నతడొక కళింగరాజని తెలియనగును. అందుచే నిద్దరు రాజులును కళింగరాజులు. కళింగము రెండు భాగములుగా నున్నదని వెనుకటి సందర్భమువలన నూహింపనగును. గాన ఒకరొక భాగమునకును, మరియొకరు మరియొక భాగమునకును, రాజులని యూహించవచ్చును. ఈ యిద్దరుతప్ప మరి వేరు రాజులు లేరా యన్నచో, భారతమునం దాటువంటి యేమియు నాకు తెలిసినంతవరకును లేదనియే చెప్పగలను.

కళింగరాజు తమ్ముడగు భానుమంతుడు భీమునితో యుద్ధము జేయు సందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లీ రెండవభాగమును గూర్చి కొంత తెలియజేయుచున్నవి:—

భానుమన్తమభిప్రేత్యప్రాద్రవత్పురుషర్షభః
సానిర్వ్యగవదాప్లుత్యదన్తాభ్యాంవారణోత్తమం
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
సచచారబహూన్ మార్గానభితఃపాతయన్ గజాన్
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
ఛిందన్ తేషాంశరీరాణిశిరాంసిచమహాబలః
ఖడ్గేనశితధారేణసంయుగేగజయోధినాం॥

అధ్యాయం 54

ఈ శ్లోకములను బట్టి కాలింగుల సేనయందు గజసైన్యమే ముఖ్యమైనదని తెలియుచున్నది. ప్రస్తుతపు గంజాం మండలమున దొరికిన కళింగరాజుల శాసనముల బట్టియు, రఘువంశాదికావ్యములం బట్టియు, కళింగ రాజ్యము గజములకు ప్రసిద్ధిజెందినదని తెలియుచున్నది. అందుచేతను గూడ నీ ద్వితీయ భాగము ప్రస్తుతపు గంజాంమండలములోనిదై యుండవచ్చును. మహేంద్రపర్వతము, నర్మదకు దక్షిణమున నున్నది. ఈభాగమున నున్నదని గూడ భారతమం దుండుటచే నీ విషయమునకు మరికొంత బలము గలుగుచున్నది.

భారతమునందలి విషయవిమర్శనము వలన మనకు తెలిసిన యంశములను సంగ్రహముగ తిరిగి వ్రాయుచున్నాను.

ఆకాలమునాటికి అనగా క్రీ॥ పూ॥ 1175 సంవత్సరములకు ముందు కళింగదేశము గంగాగోదావరులనడుమ నున్న సముద్ర ప్రాంతదేశమనియును, ఇది రెంటికి తక్కువగాని భాగములుగ నుండెననియును, అందొక భాగమున రాజపురమను పట్టణమును చిత్రాంగదుడేలుచుండెననియును, రెండవభాగమున శ్రుతాయువను రాజు గలడనియును, ఈ రెండవభాగమునం దున్న దంతకురమను స్థలమున శ్రీకృష్ణుడు కాలింగులను సంహరించెననియును, ఈ దంతపురము ప్రస్తుతము గం

జాంమండలమున నెచ్చటనో యుండి యుండు ననియును, ముఖ్యముగా మనము గ్రహించితిమి.

ఈ దంతకురమే ప్రాకృతమున దంతఉరమయి, దానికి తిరిగి సంస్కృతము జేయునప్పుడు దంతపుర మగును గానదంతకురము, దంతపురము నొక్కటియే యగుచున్నవి. దంతపురమను రూపము శాసనముల గలదు.

బుద్ధునిజన్మకథలందును 'మహావంశ' మున్నగు బౌద్ధగ్రంథములందును కొన్ని విషయములుగన్పట్టుచున్నవి. ఈ విషయములు మహాభారత యుద్ధకాలమునకు దరిమిలావిగాని క్రీస్తుశకమునకు ముందువే యగుచున్నవి. వీటింబట్టిచూడ కలింగదేశమున సింహబాహునిచే నొకపట్టణము నిర్మించబడెననియును, దానికి మొదట సింహపురమని పేరుండెననియును, బుద్ధుని మరణానంతరమాతని దంతములలోనొకటి కలింగదేశమునకు తెచ్చి స్థూపమున నుంచిరనియును, అందుచే సింహపురమే దంతాపురముగ మారెననియును, తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ దంతాపురమును భారతమున జెప్పబడిన దంతకురము లేక దంతపురమును నొక్కటియేనాయను ప్రశ్న నామసామ్యముచే గలుగుచున్నది. ఇందలి సత్యాసత్యములను గ్రహించుటకు బుద్ధునిజన్మకథలను, బౌద్ధుల ఇతరగ్రంథములను, ఇంకను ఆ కాలమునాటి యితర వాఙ్మయమును, పరిశీలన చేయవలయును. జాతక కథలు మున్నగు గ్రంథములు క్రీస్తుపూర్వపువగుటచే నాకాలపు సంస్కృత ప్రాకృతవాఙ్మయములందును,పరదేశగ్రంథములందును, నేమున్నదో కొంత వివరించుటకు పూర్వము, ఆకాలమునాటి శాసనముల నేమున్నదో చూతము.

ఈ కాలమునందు మౌర్యులు కళింగరాజులతో యుద్ధముచేయుచు వచ్చిరి. అశోకుడు కళింగమును జయించినపైని ఆదేశమాతని రాజ్యములో భాగమాయెను. పూరీ జిల్లాలో భార్గవీదయానదుల సంగమ స్థలమునందున్న ధౌలీ యనునది యే మౌర్యులకాలమున రాజప్రతినిధుల నివాసమని కొందరు చెప్పుచున్నారు.అశోకునికాలమునందుగూడ నిదియే రాజప్రతినిధి నివాస మని వారి మతము. అశోకుని కాలమున రసూలు కొండప్రాంతము లందున్న జౌగడాలో నొక శాసనము నిర్మింపబడుట చేతనున్నూ, ఇతర ప్రమాణముల బట్టియున్నూ,ప్రస్తుత గంజాం మండలముమధ్యనున్న 'సమాప'యనుస్థలము వరకునైన యశోకుని రాజ్యము వ్యాపించినట్లు తెలియును. ఈ'సమాప'యనునదిప్రస్తుతము సోంపేటయని కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇంతకు నిక్కిలి కళింగరాజ్య మశోకుని వశమున లేదని కొందరును, కళింగమంతయును అనగా గోదావరినది వరకున్నూ అశోకునివశమునందుండెననియు 'సమాప'లేక సోంపేటయే రాజప్రతినిధి నివాసమనియు కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఇందు దంతాపుర ప్రశంసయేలేదు. కళింగనగర మనగా కళింగరాజ నివాసములేక రాజప్రతినిధి నివాసమును గూర్చిన దగునుగాని దంతాపుర సన్నివేశ పరిష్కారమున కుపయోగించదని యూహింపవలదు. ఎందుచేతనంటే కళింగ రాజు నివాసము దంతాపురమే యని బౌద్ధ వాఙ్మయమున నుండుటచే దంతాపురమే కళింగనగర మగును గనుక ఖరవేలుని శాసన

మును చూచినచో నేమి తెలియవచ్చునో చూచెదము. ఈకాలమున కలింగనగరమను పేరు వినవచ్చుచున్నది. అదియును కొందరి మతమున ప్రస్తుతము చిల్కసరస్సునకు సమీపమున నున్నది. దంతాపురమన్న పేరే లేదు.

'ప్లినీ'యనుయవనభూగోళశాస్త్రకర్త కలింగదేశమును గురించి వ్రాసిన విషయము కొంత యున్నది. అది యిట్లున్నది:—

కలింగులు మహేంద్రమలె పర్వతములకు దక్షిణముగా నున్న తూర్పుసముద్రతీరమున వ్యాపించియుండిరి. ఇచ్చట మహేంద్రమలె యని ఒక పర్వతపంక్తినే కొందరు గ్రహించినారు; గాని రెండు పర్వతపంక్తులు గ్రహించవలెనని తోచుచున్నది. తూర్పుసముద్రతీరమున వ్యాపించిన మహేంద్రపంక్తి యొకటి. జగన్నాథమున కుత్తరపుభాగమున నేలకలతలుగల పర్వతపంక్తి యొకటి యున్నది. అది మలయపర్వతమని చెప్పనొప్పును. అందుచే మహేంద్రమలయపర్వతములు రెండును గ్రహించవచ్చునని కొందరు చెప్పుచున్నారు గాని, ఒక్క మహేంద్రమాలె యను పర్వతపంక్తి యనియే చెప్పవచ్చును. ఎందుచేతనంటే పర్వతములకు దక్షిణమున నున్నవారని యున్నది. వారి రాజ్యము దక్షిణమున 'కలింగాన్'అనుఅగ్రమువరకును, గంగాముఖద్వారమునుండి సుమారు 574 మైళ్ళవరకు ఉన్నది. 'దంతిగుల'వరకువ్యాపించినది అని కన్నింగుహాముగారి ప్రాచీన భూగోళమునందున్నది.

ఇదిగాక కలింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గోదావరిజిల్లాలోని కోరంగి యను రేవుస్థలమువరకును, వ్యాపించెననియు నీ కలింగరాజ్యమునకు దంతగులము లేక దంతపురము ప్రధాన పట్టణమనియు, ఆ భూగోళమునందే గలదు. ఈ దంతపుర మొక పెద్దనదియొడ్డున నుండుటచేత నానదియే గోదావరి యనియు, రాజమహేంద్రివరమే దంతపుర మనియును కొందరూహించినట్లు ఆగ్రంథమునందే కలదు. గాని బౌద్ధగ్రంథములున్నూ, సంస్కృత వాఙ్మయమున్నూ, చూడ నీదంతపురము సముద్ర సమీపమున నున్నట్లు చెప్పుట కవకాశము గలదు. కాబట్టి రాజమహేంద్రవరమే దంతాపురమనుట కవకాశములేదు. కలింగమని వ్యవహరింపబడు దేశమునకు చివరను గోదావరియున్నది. దేశముమధ్యమున కొన్ని పెద్ద నదులున్నవి. అవి గోదావరి యంత పెద్ద నదులనుటకు వీలుపడదు గాని అవియును పెద్దనదులే. అవి వంశధారయు,నాగావళియు, మహానదియును. అందేదేని యొక నదికిసమీపమున నుండవచ్చును. ఇందు దేనికిని గంగాముఖద్వారమునుండి 574 మైళ్లులేదు. ఈ మూడు నదులలో నాగావళియే చాలాదూరమున నున్నది. ఈ విషయమున్నూ, చీనాయాత్రికుడగు హ్యూయనిత్సాంగు చెప్పిన విషయమున్నూ, చర్చించుచు కన్నింగుహాము గారు ప్రాచీనభూగోళమందీప్రకారము వ్రాసియున్నారు:—

The original capital of Kalinga is said to have been Srikakola or Chicacole 20 miles to the South West of Kalingapatnam.

ప్రాచీన కలింగదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము శ్రీకాకుళము. ఇదికలింగపట్టణమునకు 20 మైళ్లదూరమున నైరృతదిగ్భాగమున నున్నది. దీనినిహ్యూయనిత్సాంగు వ్రాసినయొక విషయముతో సరిపోల్చిచూతము. ఈ దంత

గులమున నొక స్తూపమున్నదనియు, దాని శిఖరము మాణిక్యమువలె ప్రకాశించుచు కులితాలు అనే రేవుస్థలమునుండి కనుపడు ననియును, హ్యూయెన్ట్సాంగు చెప్పినట్లు నీలకంఠదాసు మహాశయుగారు చెప్పినారు. ఈ కులితాలుయే కలింగపట్టణముయి యుండ నోపును. దంతపురమనునది శ్రీకాకుళసమీపమున నెచ్చటనోయుండి యుండవచ్చును. ఇది యిట్లుండ, దంతపురమే పూరీ లేక జగన్నాథమనియును, కులితాలుయే కోణార్కమనియును కొందరు చెప్పుచున్నారు. పూరీయే దంతపురమని చెప్పుటకు వారొక గాథను చెప్పుదురు. పండ్రెండు సంవత్సరముల కొకసారి కొత్త విగ్రములను స్థాపించుట జగన్నాథమందు గలదు. అట్టి సమయమున తీసివేయుచున్న విగ్రహములనుండి యొక మూటను దీసి కొత్తవిగ్రహమునను ంతురు. ఈ పనిచేయువానికన్నులు గట్టివేతురు. ఈమూటయే బుద్ధునిదంతమున్నపెట్టె మూటయనికొందరు చెప్పుచున్నారు. గనుక నిదియే దంతాపురమని చెప్పనొప్పునని వారిమతము. అయితే ఈ మాటనుగురించి మరియొకమాటగలదు. అది సాలగ్రామముల మూటయని. ఇవి పరస్పర భిన్నములైన ప్రవాదములు. ఇదిగాక బుద్ధుని దంతము కలింగమునుండి సింహళమునకు గొనిపోబడెనని బౌద్ధగ్రంథములందు గలదు. ఇవన్నియు విచారించి చూచినచో జగన్నాథము దంతాపురము గాదని చెప్పవచ్చును. పురాణములనుండియు, భారతములనుండియు, మన మిదివరకు గ్రహించినట్టి యంశముగూడదీనికి విరోధించలేదు. కన్నింగుహాముగారి ప్రాచీన భూగోళమున నున్నది గూడ కొంతవరకు సత్యమనియే చెప్పనొప్పును. శ్రీకాకుళము గాక దాని సమీపమునసేయున్న మరియొకస్థలమైనను కన్నింగ్హాముగారి పుస్తకమందున్న దాని యందు విశేషము పొరపాటు లేదని చెప్పవచ్చును. శ్రీకాకుళం రోడ్డుస్టేషను సమీపముననున్న మునగాల వలసయొద్దను దంతవక్త్రుని కోటయను నొకస్థలమున్నది. దీని విషయమున కొంత వర్ణన 1921-1922 సంవత్సరము తాలూకు ఎపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టును చూచిన తెలియనగును. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందు పొందు పరచుట మానితిని. ఇదిగాక ఈసమీపమున సింగుపురమని యొకటి గలదు. ఇదియే విజయుని తండ్రియగు సింహబాహునిచే గట్టబడిన సింహపుర మేమో యని నామ సామ్యముచే చెప్పవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున నుండెనని కొందరిచేతను, అతని తరువాత రాజులయొద్ద నుండెనని కొందరిచేతను, చెప్పబడుచున్నను క్రీస్తుశకమునకు ముందే యుండెనని కొందరు సహేతుకముగ వాదించుచుండుటచే కాళిదాసుని గూడ యీ సందర్భముననే విమర్శించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. ప్రాచీన సంస్కృతకవుల కాలనిర్ణయములలో రెండు మూడువందల సంవత్సరముల తేడా ఒక తేడా కాదని కొందరు విమర్శకుల యభిప్రాయము గాన ప్రాచీనకవులకాల మంత సూటిగా నిశ్చయించుటకు వీలులేదని గ్రహించవలయును. కాబట్టి కాళిదాసు రఘువంశమున జెప్పిన యంశములనుగూడనిచ్చట నేవిమర్శింపదగును

రఘువంశము నాల్గవసర్గయం దీక్రింది శ్లోకము గలదు:—

సతీర్త్వాకపిశాంసైన్యైఃబద్ధద్విరదసేతుభిః
ఉత్కలాదర్శితపథఃకలింగాభిముఖోయయౌ॥౩౮

ఈ కపిశానది ప్రస్తుతము మిధునపురం జిల్లాలోని కాశాయి యను నది యని కొందరు చెప్పినారు. ఆకాశాయినదికి దక్షిణమున నుత్కలు మున్నది. ఆ ఉత్కలులు దారి చూపించగా కలింగమునకు వెళ్ళెను. ఈపై శ్లోకమున ఇట్లున్నట్లూహించుట కవకాశ మున్నది గాన ఉత్కలమునకు దక్షిణముగా నున్నది కలింగదేశమని చెప్పవచ్చును.

ఈక్రింద వ్రాసిన శ్లోకమును విమర్శించుదము.

సప్రతాపంమహేంద్రస్యమూర్ధ్ని తీక్ష్ణం న్యవేశయత్ ।
అంకుశం ద్విరదస్యేవ యంతా గంభీరవేదినః ॥ 39 ॥
ప్రతిజగ్రాహ కాలింగ స్తమస్త్రైర్గజసాధనః ॥

దీనిం బట్టి చూచినచో మహేంద్ర పర్వతప్రాంతమున కాలింగునితో యుద్ధము జరిగినది. ఈ మహేంద్రము ప్రస్తుతపు ఉత్కలమునకు దక్షిణమున నుండవలెను. ఇదిగాక ఇంకొక విశేష మిచ్చట నున్నది. 39వ శ్లోకమున ఏనుగకు 'గంభీరవేదినః' అను విశేషణము కాళిదాసు వాడినాడు. మల్లినాధుని వ్యాఖ్యానము చూచినచో నెంతలేసి గాయములు తగిలినను నిర్లక్ష్యముగా యుద్ధము చేయునది గాన గంభీరవేది యన నేనుగకు చెల్లునని తెలియును. మహేంద్రమునకును, ద్విరదమునకును, ఉపమానోపమేయభావమును చెప్పిన కాళిదాసు, 'ఉపమా కాళిదాసస్య' యని ప్రసిద్ధిజెందిన కాళిదాసు, గంభీరవేదినః యను విశేషపదముచే మహేంద్రపర్వతమునకు కూడ నేదేని విశేషము చెప్పెనని యూహింపనగును. మహేంద్ర పర్వత మెట్లు గంభీరవేది యగునని సంశయము కలుగవచ్చును. ఈ సందర్భమున మహాభారతము, వనపర్వమందలి యొక విశేషమును జ్ఞాపకము తెచ్చుకొనవలెను. ఇంతకు ముందు సప్రమాణముగ జెప్పితిని గనుక సంగ్రహముగ దానినే తిరిగి చెప్పుచున్నాను. వైతరణీనది తరువాతను 300 యోజనము లరణ్యము గలదనియును, దానియందు బ్రహ్మ యజ్ఞము చేసెననియును, నచ్చట భూమి వేదికయై యుండెననియును, ఆ వేదికకు కొంత దూరమున మహేంద్రపర్వతము గలదనియును ఉన్నది. కాళిదాసు చెప్పిన మహేంద్రము ఈ వేదిప్రాంతమున నున్న మహేంద్రమని మన మిప్పు డూహించుట కవకాశమున్నది. అందుచే కాళిదాసు వర్ణించిన కలింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గంజాంమండలములోని భాగమని చెప్పవచ్చును. కలింగ రాజ్యమున మహేంద్రపర్వతప్రాంతమున రాజు నోడించి, యాతని రాజ్య మతని కిచ్చి వేళి, దక్షిణముగా వెళ్ళెను. ఇదియును, భారతమున సాల్వవధసందర్భమున సాల్వుడు చేరినట్లు చెప్పబడిన సముద్రప్రాంత దేశపు వర్ణనయును, సాల్వుడు చేరియుండిన సముద్ర మధ్యను నాభివలె నున్న దేశమును, సరిపోల్చినచో కాళిదాసు చెప్పిన మహేంద్రసమీప స్థలమున్నూ, భారతమువలన తెలియవచ్చినదియు, కాళింగులను కృష్ణుడు మర్దించినదియు నైన దంతకురమున్నూ, ఒకటే కావచ్చునని తోచుచున్నది.

మౌర్యుల యనంతరము, కలింగదేశమును పరిపాలించిన 'చైల' రాజులకాలమందు చిలకసముద్రప్రాంతమున నున్నది కళింగ నగరియని కొందరు చెప్పుచున్నారు. వీరిలో నొకడగు ఖరవేలుడు తోసలమునుండి తన

నగరువరకును కాలువ త్రవ్వించెనని యొక శాసన మున్నదని చెప్పుచున్నారు. ఈ శాసనమున తోసలమనియే లేదని కొందరు చెప్పుచున్నారు. దీనిని గురించి విమర్శించుటకు నాకు ప్రస్తుత మవకాశము చాలనందున విమర్శించుట విడిచినాను. ఖారవేలుని కలింగనగరము చిల్కాసముద్రతీరముననే యుండియుండునని యూహించినను, ఇది కలింగమునందొక భాగమునకు రాజధాని యగును గాని, సర్వకలింగమునకును రాజధాని గానేరదు. పూర్వము వ్రాసిన విమర్శన ననుసరించి రెండవభాగమున దంతాపురమే యున్నదని చెప్పనొప్పును.

క్రీస్తుశక ప్రారంభకాలమునాటిదని యెన్నుకొనబడుచున్న ‘శిలప్పడియార’ మను తమిలకావ్యమున కలింగదేశమందు సింహపురమనియు, కపిలపురమనియు రెండు పట్టణములు గలవనియును, ఆ రెండుపట్టణముల రాజులకును వైరము గలదనియును, చెప్పబడియున్నది. దీనింబట్టి చూడ కలింగదేశమున రెండు రాజ్యములు గలవనియు, అందొక దానికి సింహపురమే రాజధానియనియు, రెండవదానికి కపిలపురము రాజధానియనియు, తెలియవచ్చుచున్నది. బౌద్ధుల గ్రంథములను బట్టి దంతపురముగా మారినదీ సింహపురమే గావచ్చునని తోచుచుండుటచే దీనిని ప్రస్తుతపు గంజాంమండలముననే వెతుకవలయునని యూహించుచున్నాను.

ఇంతవరకు జరిగిన చర్చను బట్టి తెలియతగిన ముఖ్యాంశ మేమనగా క్రీస్తుకు పూర్వము 1175 సంవత్సరము **మొదలు** క్రీస్తు వెనుక నొకటిరెండు శతాబ్దములవరకు గల కాలమున కలింగదేశము రెండుభాగములుగ నున్నది. అందొకటి ప్రస్తుతపు టుత్కలము. దానియందు వైతరణీనదీతీరమున నున్న జాజపురము అనగా ప్రాచీనపు రాజపురమున్నూ, ఖరవేలుని శాసనమువలన చిల్కసముద్రతీరమున కనతిదూరంబునను, దయానదియొడ్డునను, ప్రస్తుతము భార్గవీనదియొడ్డున నున్న ధౌళియను పట్టణమునకు కొంత పశ్చిమముగానున్నూ ఉన్నదని కొందరు చెప్పుచున్న కలింగనగరమున్నూ, తమిలకావ్యమగు శిలప్పడియారమువలన తెలియవచ్చుచున్న కపిలపురమున్నూ, కొంత కాలము ముఖ్యపట్టణములు. ఇక నేటివరకును కలింగముగనే యున్న రెండవ భాగమున దంతపురము ముఖ్యము. బౌద్ధగ్రంథములందును, మణిమేఖలయందును, జెప్పియున్న సింహపురము దంతపురమే యగునని యూహించవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున ననగా క్రీ॥ శ॥ నాల్గవశతాబ్ద ప్రారంభమునాటి కేది కలింగదేశమున ముఖ్యపట్టణము? ఇది నిశ్చయించుటకు ముందు, కలింగరాజ్యము రెండు భాగములూ ఒకరి కిందనే యుండెనా, లేక యవి రెండును ననేక భాగములాయెనా, లేక యందొకటి యనేక భాగములయి, రెండవది యున్నట్లే యుండెనా, యను విషయములను చర్చించవలెను. ఇందుకుగాను సముద్రగుప్తుని అల్లాహాబాదు శాసనముతోడ్పడునని తోచుచున్నది. ఆశాసనమునం దిట్లున్నది:—

"కౌసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజు, కౌరాలక మంతరాజు, పైష్టపురకమహేంద్రగిరి కొత్తూరక స్వామిదత్త, ఏరండపల్లక దమన, కాంచేయక విష్ణుగోప, అవముక్తక నీలరాజు, వైంగేయక హస్తి

వర్మ, పాలక్కకోగ్రసేన, దైవరాష్ట్రకకుబేరక, కౌస్థలక ధనంజయ, ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథ రాజ గ్రహణమోక్షానుగ్రహజనిత ప్రతాపోన్మిశ్రమహాభాగ్యస్య." దీనివలన గ్రహించవలసిన విషయము లీ క్రిందిని వివరించుచున్నాను:—

సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథ రాజులను పట్టుకొని, విడిచి, వారి రాజ్యములు వారికిచ్చెను. ఈ దక్షిణాపథ రాజులలో కోసలరాజు, మహాకాంతారపు రాజు, కూరాలరాజు, పిష్టపురము రాజు, గిరికోత్తూరు రాజు, ఏరండపల్లరాజు, కంచిరాజు, అవముక్తక రాజు, వేంగిరాజు, పాలక్కక రాజు, దేవరాష్ట్రము రాజు, కుస్థలపుర రాజును గలరు. ఈ రాజ్యములన్నియు దక్షిణాపథ రాజ్యములే. ఈ రాజ్యములందు మనకు తెలిసిన పిష్టపురము, వేంగి, కంచి, యుండుటచే దక్షిణాపథశబ్దమువలన నర్మదకు దక్షిణముగా నున్న హిందూదేశ భాగమునంతను గ్రహించి, ఇందలి రాజ్యముల స్థలనిర్దేశము చేయుటకు శ్రమపడుచున్నారు. వారి యుద్దేశంప్రకారము సముద్రగుప్తుడు సమగ్రభరతఖండమును జయించెననియే. కొందరి యుద్దేశంప్రకారము సముద్రగుప్తుడు సముద్రతీరమునకు రానేలేదు. నర్మదదాటి విశేషదూరము గూడ రాలేదు. ఈ విషయమును బలపరచుటకు చెన్నపురి రాష్ట్రమందలి గ్రామనామములుగల్గు పుస్తకమున గంజాం, విశాఖపట్నంజిల్లాల తాలూకు మన్యప్రాంతములందు 'వేంగిసాయి' అనగా 'వేంగి వీథి' అను గ్రామము గలదనియును, ఇంకను మరికొన్ని గ్రామనామములు గూడ గలవనియును, కొందరు ఈరండపల్లె యనునది నర్మదాతీరమందున్న దని చెప్పుటచేతను, ఈ సముద్రగుప్తుని శాసనమున గల రాజ్యములన్నియు మహేంద్ర పర్వతపంక్తి మొదలు పశ్చిమమునకే యున్నవని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

ఈ శాసనమున కోసలము గలదు. మహాకాంతారముగలదు. ఈ మహాకాంతారము కలింగములోని దని చెప్పవచ్చును. నర్మదా జన్మస్థానమగు నమరకంటక పర్వతము కలింగదేశపు పశ్చిమార్ధమున నున్న దని తెలియవచ్చుటచే నీ మహాకాంతార మంతవరకును గలదని యూహించవచ్చును. 'కలింగదేశపశ్చార్ధే పర్వతే మరకంటకే' యని పద్మపురాణమున నుండుటచే నర్మదానది తన జన్మస్థలమునుండి కొంత వరకును కలింగముననే పారుచుండెనని చెప్పవచ్చును. సముద్రగుప్తుని శాసనమందున్న మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజు యను పదసమూహమువలన దెలియనగు రాజు కలింగరాజగుచున్నాడు. కూరాల, పిష్టపుర, గిరికొత్తూరు మొదలగు స్థలనామములు ప్రస్తుతము ఒరిస్సా, గంజాం, విశాఖపట్నపు మన్యప్రాంతములలో జూడ నొప్పునని తోచుచున్నది. జగన్నాథంనుండి వచ్చి, గంజాం, విశాణపట్నం జిల్లాల మన్యములలో నొకటియైన గుడారియందున్న రాజులు దక్షిణాపథ రాజులని గంగవంశానుచరిత మను కావ్యముననున్నది. ఇదిగాక మరికొన్ని గ్రంథములను జూచినను ఈ మన్యప్రాంతముల రాజులు దక్షిణాపథ రాజులనిన్ని, అందుచే నా మన్యప్రాంతములు దక్షిణాపథమనిన్ని, వ్యవహారమున్నట్లూహించవచ్చును. సముద్రగుప్తుని శాసనమందున్న దక్షిణాపథ రాజ్యము లన్నియు నా మన్యప్రాం

తములవనియే నిశ్చయించనగును. ఒకానొకప్పుడు సముద్రప్రాంతదేశములకు గూడ సముద్రగుప్తుడు వచ్చెనని యనుకొందమనుచో, కళింగమునుగూర్చి కొన్ని విశేషములు గమనించవలెను. ఇంతకు ముందు కళింగము రెండు భాగములుగ నున్నదని చూచినాము. అందుత్తరభాగము సముద్రగుప్తుని కాలము నాటికి చిన్నచిన్న రాజ్యములుగ చీలిపోయినది. కళింగరాజులు కాంతారములకు పోయి యచ్చట నివాసము లేర్పరచుకొనుటచే నా మహాకాంతారమునందే చాల రాజ్యములుండెను. పూర్వపు టుత్తరకళింగ ముత్కళమయ్యెను. ఇక దక్షిణకళింగము సంగతి కొంత విచారింతము. ఇంతవరకును దీనికి దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగనుండెను. ఇక నీ సముద్రగుప్తుని కాలమున కెట్లున్నదని విచారించుటకు పైనచెప్పిన శాసనమే పెద్దయాధారము. ఇందు ‘పైష్టపురకమహేంద్రగిరి కౌత్తూరక స్వామి దత్త’ యను పదసమూహముచే స్వామిదత్తుడే మహేంద్రగిరి కొత్తూరునకును, పిష్టపురమునకును రాజనియు, నందుచే పిష్టపురరాజ్యము నందొక భాగముగా మహేంద్రగిరి కొత్తూరను రాజ్యమున్నదనియును చెప్పుచు, ఈ కొత్తూరను నామమునకు ముందు మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దీనివలన దక్షిణకళింగము సూచింపబడుచున్నదనియును, జెప్పవచ్చునని కొందరి యభిప్రాయము. ఈ శాసనమున కొత్త రాజ్యనామము ప్రారంభించునపుడు, ఆ నామముననున్న మొదటి యక్షరమందలి యచ్చునకు వృద్ధి వచ్చుచుండుట, కౌసలక, మహాకాంతారక, కౌరాలక, పైష్టపురక మొదలగు నామముల నున్నది. గనుక మహేంద్రగిరి కొత్తూరే రాజ్యనామమగుచో మాహేంద్రగిరి కౌత్తూరక యని యుండవలెను. అనగా మహేంద్రయనుచోట మాహేంద్ర అనియు, కొత్తూరక యనుచోట కౌత్తూరక యనియు, నుండవలెను. అట్లు లేకపోవుటచే నిచ్చట కొంత లోపమున్నది. ఇదిగాక కొత్తూరను నదియే రాజ్యనామమనియును, అందుచేతనే కౌత్తూరక యని యున్నదనియును, దీని స్థల నిర్దేశము చేయుటకే మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దానికి వృద్ధి రానక్కరలేదని చెప్పినచో, మరియొక విధముగ గూడ నీపదసమూహమును సమన్వయించవచ్చును. పైష్టపురకమహేంద్ర—గిరి కొత్తూరకస్వామిదత్త యని కొంతమంది యిదివరకు సమన్వయించినారు. అట్లయినచో పిష్టపురము రాజునున్నా, గిరికొత్తూరు రాజునున్నా, అని అగుచున్నది. ఈ యర్థమే శాసనమందలి రాజ్యనామముల పరళికి సరిపోయియున్నది. ఇందే ప్రకారము చూచినను కొత్తూరనునది రాజ్యప్రధాన పట్టణనామమును రాజ్యనామమును గూడనగుచున్నది. దీనిస్థల నిర్దేశము చేయుటకు గిరి కొత్తూరని చెప్పిరనిన, పూర్వమున నున్న పట్టణమునకు అనగా దంతపురమున కనతి దూరంబుననున్న కొండసమీపమున కొత్తూరను పట్టణము గట్టి యున్నారని యూహింపవచ్చును. లేక మహేంద్రగిరి కొత్తూరే యనుకొన్నచో, మహేంద్రగిరి సమీపముననున్న కొత్తూరుగావలయును. ఇచ్చట మహేంద్రగిరి యనగా ప్రస్తుతము మందసాకు సమీపమున నున్న మహేంద్ర శిఖరమని యభిప్రాయపడుచున్నారుగాని, మహేంద్రమనగా తూర్పుకొండలపంక్తికి నామముగా గ్రహింపవలెను. ‘పతిర్మహేంద్రస్యమహోదధేశ్చ’ యను రఘువంశము

నందలి యాఱవసర్గయందున్న 54 శ్లోకమునకు తాత్పర్యము వ్రాయుచు, మల్లినాథసూరి రచించినది చూచినచో, మహేంద్రమను కులపర్వతము స్థలదుర్గమనియు, సముద్రము జలదుర్గమనియు నున్నది. అందుచే మహేంద్రమనునది పర్వతపంక్తి కంతకును పేరు. దానికిని సముద్రమునకును నడిమి ప్రదేశమున కొత్తూరను నామముతో చాలా గ్రామములు గలవు. కాబట్టి నామసామ్యమును బట్టియు, సముద్రసామీప్యమును బట్టియు కొత్తూరనునది సముద్రగుప్తుని కాలమునాటి కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమని చెప్పిన చెప్పవచ్చును గాని, దానికి తగినంత బలము లేదని పైని జూపించిన వికల్పములచే బోధపడును.

సముద్రగుప్తున కతి స్వల్పాంతరము గల కాలమున రాజ్యముచేసిన చంద్రవర్మ గాంగశక మాఱవసంవత్సరమున నిచ్చిన శాసనము సింహపురమునుండి ప్రకటింపబడినది. గాన తత్కాలమునకు అనగా క్రీ॥ శ॥ 355 సంవత్సరమునకు సింహపురము కళింగమున ముఖ్యపట్టణము. ఉమావర్మ శాసనము క్రీ॥శ॥ 379 న ప్రకటింపబడినదొకటిగలదు. అదిగూడ సింహపురము నుండియే ప్రకటింపబడినది. గనుక నప్పటికిగూడ సింహపురమే ముఖ్యపట్టణము. కళింగనగరమనునామము వీటియందు లేదు. ఏ సంవత్సరమున నియ్యబడినదో తెలియని నందప్రభంజన వర్మ శాసనము సారెపల్లి నుంచి వచ్చినదని యున్నది. క్రీ॥ శ॥ 429 సంవత్సరమున ప్రకటించబడిన హస్తివర్మ శాసనమందు కళింగనగరమునుండి శాసనము ప్రకటించబడెనని యున్నది. సముద్రగుప్తునికి సుమారు నూరు సంవత్సరముల తరువాత వచ్చిన హస్తివర్మ శాసనమున మొదట గన్పడిన కళింగనగరమును, సముద్రగుప్తుని శాసనమందలి కొత్తూరుతో నెట్లు సరిచూడవచ్చునో తెలియరాకున్నది. హస్తివర్మకు పూర్వమున నున్న రాజులు చెప్పిన సింహపురమే కళింగనగరమని చెప్పిన బాగుండును. లేదా, హస్తివర్మ తన రాజ్యస్థానమును కళింగనగరమునకు మార్చెనని చెప్పవలెను. అట్లూహించుట కేదియు నాధారము దొరకినంత మట్టుకు లేదు. కళింగనగర మను పేర నొక పట్టణమున్నట్లు మనము వినుటకిదియే ప్రారంభము. ఇది క్రీ॥శ॥ 429 సంవత్సరముది. క్రీ॥శ॥ 492 సంవత్సరమున నింద్రవర్మ శాసనము దంతపురమునుండి వచ్చినది. క్రీ॥ శ॥ 495 సంవత్సరమున నా యింద్రవర్మయొక్క మరియొక శాసనము కళింగమునుండి వచ్చినది. దీనింబట్టి చూడగా కళింగనరమును, దంతపురమును ఒకటియే కావలెను. అంతేగాని క్రీ॥ శ॥ 492 న, దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగ నుండి క్రీ॥ శ॥ 395 న, కళింగనగరమునకు మార్చబడినదని చెప్పుటకు వీలులేదని నా యభిప్రాయము. క్రీ॥శ॥ 495 మొదలు క్రీ॥ శ॥ 700 వరకునుగల మొదటి గాంగుల శాసనములందు కళింగనగరమనియే యున్నది. కాలము తెలియని శాసనములు మూడుగలవు. ఇవి ఇంద్రవర్మ, పృథివీవర్మ, సామన్తవర్మ, ఇచ్చిన శాసనములు. వాటియందు ఆ శాసనములు (శ్వేతకాధిష్ఠానము) నుండి వ్రాయబడెనని తెలియుచున్నది. ఇది, దంతపురమెచ్చటనున్నదో తెలియజేయునని నా యభిప్రాయము. శ్రీకూర్మాలయమున్న ప్రదేశమునకు శ్వేతశైలమని యాక్షేత్రమహాత్మ్యమున నున్నది. అందుచే శ్వేతకాధిష్ఠానమనగా శ్వేతపర్వత సమీపమునందలి నివాసమని యర్థము చేయ

వచ్చును. ఇది నిశ్చయమైనచో, శ్రీకూర్మ ప్రాంతములయందే దంతపురము, కళింగ నగరము, సింహపురము, గూడ నుండి యుండ వచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంతవరకును మొదటి గాంగుల శాసనములను పరిశీలించితిమి. ఇక దరిమిలా గాంగుల శాసనముల విమర్శింతము. క్రీ॥ శ॥ 727న రాజ్యమునకు వచ్చిన మొదటి కామార్ణవుడు దంతపురమే తన రాజధానిగ జేసెనని యీ క్రింది నిదర్శనమువలన తెలియనగును.

> శబరాదిత్యంనియత్యకామార్ణవః కలింగానగ్రహీత్।
> తస్యచవిజితసకలనృపతిపురమపహాసితసురేంద్ర
> పురం దంతాపురం నామరాజధాన్యాసీత్॥

అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని శాసనము.

మొదటి గాంగులలో కొందరి శాసనముల దంతాపురమని చెప్పబడినదియును, మొదటి కామార్ణవుని రాజధానియని చోడగంగుని శాసనమందున్న దంతాపురమును, నొకటియే యగునని తోచెడిని. ఈ మొదటి కామార్ణవుని కాలమునుండియు రాజధాని మారుట లేదనియే చెప్పవచ్చును. వజ్రహస్తుని శా॥ శ॥ 967 శాసనమున దన్తాపురమే గాన వచ్చుచున్నది. శా॥ శ॥ 976 శాసనమున కలింగనగరము గాన వచ్చుచున్నది. ఇది గూడ దంతాపురమును, కలింగనగరమును నొకటియే యనుటకు సహాయము చేయవచ్చును. చోడగంగుని కొర్ని శాసనమందు మరియొక యంశమున్నది. ద్వితీయ కామార్ణవునకు నగరమనుపురము గలదు. దానియందతడు మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనట.

> తత్సూనో ద్వితీయకామార్ణవో పంచాశద్వర్షాన్మహీమండలమమండయత్। తస్యతిరస్కృత త్రివిష్టపం నగరంనామపుర మాసీత్।
> తస్మిన్నోపి మధూకవృక్షజననాదీశస్య లింగాకృతేః కృత్వాఖ్యాంమధుకేశ ఇత్యరచయత్ప్రాసాదమభ్రంలిహం॥

చోడగంగు కొర్ని శాసనము.

దీనింబట్టి నగరమను పట్టణమున మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనని తెలియవచ్చునే గాని, నగరమనుపురము రాజధానియని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇదియే రాజధానియైన యెడల దంతాపురమునకు చెప్పినట్లుగనే దీనికి గూడ చెప్పియే యుండును. ఎందుచేతనంటే, అట్లుచెప్పుటకు చందః ప్రతిబంధ మేదియును లేదు. అందుచే నీదరిమిలా గాంగులకు దంతాపురము రాజధానియనియే చెప్పవచ్చును. అదిమారుటకు కారణమేదియును తెలియరాకున్నది. చోడగంగుని కొన్ని శాసనములందు కలింగనగరమనియున్నది. మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనముల దంతపురమును, కలింగనగరమును గూడగలవు.

ఇన్ని శాసనములందును తెలియవచ్చుచున్న కలింగనగర మెచ్చటనున్నది?

18° 37′ ఉత్తరాక్షాంశలును, 84° 36′ తూర్పు విషువాంశలును, గలిగినట్టి స్థలమున కొత్తూరను గ్రామముగలదు. అదియే మొదటిగాంగుల కలింగనగరము అని కొందరి యభిప్రాయము. దీనిని బలపరుచుటకు వారిచ్చిన కారణములు లిఖితనిదర్శనములందే యున్నవి. శిథిలితప్రాచీనకట్టడముల నిదర్శన మేమియును లేదు. ఆ లిఖిత నిదర్శనములు ముఖ్యముగా శాసనములే. అందు సముద్రసామీప్యము ఒకటి. రెండవది కొత్తూరని సముద్రగుప్తుని శాసనమున ఉండుట. అందు సముద్రగుప్తుని శాసనమిదివరకు విమర్శించియే యున్నాను. దానింబట్టి

కొత్తూరు కళింగరాజ్యమునకు రాజధాని యని నిశ్చయించుటకు బలము చాలదని చూపించినాను. ఇక సముద్రసామీప్యమును చూచినచో నదిగూడ వీరు నిర్దేశించిన కొత్తూరునకేగాక, శ్రీకూర్మ ప్రాంతమందలి స్థలమునకు గూడ చెందవచ్చునని శాసననిదర్శనమున్నూ, స్థలపురాణనిదర్శనమున్నూ, చూపించినాను. అవి స్మరించినచో కొత్తూరు మొదటిగాంగుల రాజధానియనుట కెంత బలమున్నదో తెలియగలదు.

విన్సెంటుస్మిత్తు మొదలగు పాశ్చాత్య పండితులు కళింగనగరమనగానే కళింగపట్టణమును గ్రహించినారు. ఇది మంచిది కాదనియు, శాసనముల కళింగనగరము ముఖలింగమనియు, రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు వ్రాసినారు. దీనిని చూచి విన్సెంటుస్మిత్తుగారు తమ గ్రంథమును తిరిగి ముద్రించునపుడు మార్చుకొని, ముఖలింగమనియే వ్రాసినారు. ఇది దరిమిలా గాంగుల శాసనములది. ఇంతకు పూర్వము వ్రాసిన విషయములను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనినచో ఈ యంశము విమర్శించవలసినదనియే తోచుచున్నది.

వంశధారాప్రాక్తటముననున్న ముఖలింగమే శాసనముల కళింగనగరమని నిశ్చయించుటకు వారిచ్చిన కారణములు నాల్గు గలవు. అవి యేవనిన:

(1) కళింగదేశమునకు రాజధాని యని తెలియచేయు చిహ్నములేవియును కళింగపట్టణప్రాంతమున గానరావు.

(2) కళింగనగరము కళింగపట్టణమే యని చెప్పుటకు నామసామ్యము తప్ప మరియొక నిదర్శనములేదు.

(3) ముఖలింగమునకును, దానికి సుమారు రెండు మైళ్ళదూరమున నున్న నగరకటకమునకును, నడుమనున్న శిథిలిత ప్రాచీనకట్టడముల చిహ్నము లన్నియు ప్రాచీనకళింగనగరముయొక్క గొప్పతనమును తెల్పుచున్నవి.

(4) ఆ యాలయము కళింగనగరమందున్నదని చెప్పుటకు వీలు కలుగచేయు 'కళింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ' అనియును, 'నగరమున మధుకేశ్వరదేవరకు' అనియును శాసనములందు గలదు.

ఈ నాలుగు కారణములును రెండు తెగలుగ విభజించవచ్చును. 1 ప్రాచీనకట్టడముల శిథిలముల స్థితి (2) లిఖితనిదర్శనస్థితి. ముందు లిఖిత నిదర్శనములను విమర్శించి చూచెదను. ఈ లిఖిత నిదర్శనము లన్నియు ముఖలింగాలయమున నున్న శాసనములె గాన, వాటి నన్నిటిని పరిశీలించి ప్రస్తుతపు చర్చ కావశ్యకమైన విషయముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

ఈ శాసనములలో కళింగనగరమును చెప్పునట్టిది నెం 1010 యం దిట్లున్నది.

స్వస్తిశ్రీ మత్కళింగనగరాత్.........సమాజ్ఞాపయతి...త్రికళింగ దేవభోగనిబద్ధ నర్తకదేవగణికాయావాద్యకారగాయకానామాధిపత్యం యావదాచంద్రతారకమస్మాభిర్దత్తం॥

ఇందు త్రికళింగదేవుడగు మధుకేశ్వరుని భోగములకు నియమించబడిన నర్తకులకును, గాయకులకును, అధికారులను నిర్ణయించినట్లున్నది. అందుచే ముఖలింగమునందు చెక్కబడినది. శాసనము కళింగనగరమునుండి వెలువడినది. దీనిం బట్టి కళింగరాజ నివాసము ముఖలింగమునకు భిన్న

ముగ నున్నదని యూహించుటకు నవకాశ మిచ్చుటచేత, ముఖలింగమే కళింగనగర మనుటకు విరోధించును.

మధుకేశ్వరాలయ మెచ్చట నున్నదను విషయమును చెప్పుశాసనము లనేకములున్నవి. అందు నెం 1035 న నిట్లున్నది.

> బాణశర ఖేందుగణితే శాకాబ్దే దక్షిణాయ నేతు
> నిషుత్తే। కాలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ
> శర్వాయ॥
> అత్యాండి పుత్రో గంగన నామాలవణా కరాధి
> కారీ శ్రీ మాన్ఖండిగ్రామనివాసీ శ్రీ విక్రమగంగ
> ధారుణీపతి మంత్రీ॥
> సుజనస్సత్య సంపన్నః ధర్మిష్టస్సద్గుణాకరః
> గంగనారాయణో వేలిదీపం ప్రాదాదఖండితం॥

కలింగావనినగరే అనుసప్తమిని, మధుకేశ్వరాయను దానితో నన్వయించినచో 'స్థితాయి' అను ఒకపదము అధ్యాహారము చెయ్యవలెను. అనగా లేనిది తెచ్చుకోవలెను. ఇట్లు చేయుట న్యాయమాయని విచారించినచో గత్యంతరము లేనప్పుడట్లు చేయవలెనేగాని, మరియొక సమన్వయమున్నచో నట్లు చేయుట గూడదని యందరు నొప్పుకొనువిషయమే. అయితే కలింగావని నగరే యను సప్తమికి దేనితో నన్వయమున్నది అని చూచినచో "వేలిదీపంప్రాదాత్" అను పదసమూహమునందలి 'ప్రాదాత్' అను క్రియతో నని చెప్పవలెను. అయితే ఇది దూరాన్వయము కాదా అని ప్రశ్నించిన యెడల, నీ క్రియాపదము నిట్లుంచుట తప్పు కాదని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ముఖ్యవాక్యమును 'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ వేలిదీపం ప్రాధాత్' అని గమనింపవలెను. అనగా కలింగావని నగరమందు దీపము పెట్టెను. ఇచ్చట నగరమనగా పట్టణమే యని యర్ధము చెప్పినచో నీ యన్వయము సరళముగ నుండదు. నగరమనగా మరియొక యర్ధము గూడ గలదని, కొన్ని శాసనముల వలన నిశ్చయించవచ్చును. ప్రాచీన లేఖలను గ్రంథము, నాల్గవసంపుటమున కొన్ని శాసనములు గలవు. గుంటూరు తాలూకా పెద్దకాకని గ్రామమున నున్న వీరభద్రాలయమున నొక శాసనము నెం 702 న గలదు.

> కాకాండీపురవీరభద్రనగర ప్రాకారసన్మంటప
> ద్వారశ్రీకరగోపురప్రవిలసత్కల్యాణ వేద్యాదయః॥

నగరమనగా ఆలయము. గుంటూరు జిల్లా యెనమందల గ్రామమున వేణుగోపాలాలయమున నొక శాసనము గలదు.

నెం 938

ప్లవసంవత్సర మాఘబహుళ 7 గు అగత్తిసెట్టి తన కూంతురు [చి] ట్టకకు పుణ్యముగాను గోపినాథుని నగరిశిఖరానకు పహాండిక్ర ......

నగరి, అనగా కోవెల యని అర్ధము.

ప్రాచీన లేఖలు, అయిదవసంపుటమున కొన్ని శాసనములున్నవి. అవి పాలకోలు గ్రామమునందలివి.

నెం 131

నిత్య తూమెండుబియ్యము నివేద్యమూను, మూండుగునలును, సోలెండు నెయిన్నీ ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను దేవరనగరాన నడపువారము.

నగరాన, అనగా కోవెలయందు అని అర్ధము.

నెం 136

ఖ_౨ — సేనును ఏంభయి మోదాలాను కవిటమి గొల్లతి వనబోయుండు చేపట్టి దేవరనగరను ఈ అఖండానకు నిత్య నందిమానికమా నెంపు నెయ్యి ఆసంద్రార్క స్థాయిగాను నడపు వాండు॥

నగరను అనగా (కోవెలయందు) అని అర్థము.

ఈ శాసనములనుబట్టి సంస్కృతము నందును, తెలుగునందును, కూడ నగరను మాటకు కోవెలయని యర్థము స్ఫురించు చున్నది. అందుచే కలింగావనినగరే యను పదసమూహమునకు కలింగదేశము నందలి కోవెలయందు అని అర్థము చెప్పవచ్చును. కలింగదేశమునందలి కోవెలయని చెప్పుటచే వనవాసియందు మధుకేశ్వరాలయమున్నదని అప్పటి వారికి తెలిసియున్న ట్లూహించ వచ్చును. ఇంక వేలిదీపం అను పదమున్నది. అఖండమను దీపము, కోవెలలో దేవతావిగ్రహసమీపమున పెట్టు దీపము కాదా? అది మరియెక్కడనైనా పెట్టరు గనుక, (నగర)అంటే కోవెల యన్న అర్థము గ్రహించుటకు వీలులేదన్నచో వేలిదీపమును పదమున కర్థము చెప్పవలెను. ఇందుకు ముఖలింగాలయమునందలి మరికొన్ని శాసనములు పరిశీలింతము.

నెం 1034

శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు తీర్థానమాంకి నాయకుని కొడుకు పురివరికరణమావెన ఆ చంద్రార్కస్థాయిగా బెట్టిన అఖండ వర్తి దీపమాడ ఎను ౫ ట్టికి కులవంత్రి (నా) యపంప్పున అగ్గిజాలదక్షిణమున ఊరుడాసిన భూమి ఇరుపుటి నేలనడపంగలయది.

నెం 1068 రు

శ్రీమధుకేశ్వరదే (వ) రకుం దీర్థమున కేతమ నాయకుని కొడుకు పురవరి మాంకన ఆ (చం) ద్రార్కస్థాయిగాం బెట్టినఅఖండవర్తిదీపమొక్కంటిమాడలు ౫.

నెం 1071 రు

సూర్యగ్రహణనిమిత్యము సప్తగ్రామ ముద్ధపరలి గంగ్గకరుత శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు అల్లశివాడమాకాండ్రో కొడుకు వీర...... ఆచంద్రార్కస్థాయిగా బెట్టిన అఖండవర్తి దీప మొక్కంటి మాడ ౫.

ప్రతిదేవాలయసమీపమునను తీర్థమొకటి యుండును. ఆ తీర్థమునందుగూడ దీపముంచునట్టి యాచారముగలదు. జనులు వాడుకచేయు గంగయొడ్డున దీప ముంచినను పుణ్యము గలుగునని ప్రజల నమ్మకము. అందుచే తీర్థమున దీపము, గంగ్గకరుతదీపము, నగరాన దీపము అని యున్నవని చెప్పవచ్చును. నగరాన నుంచిన దీపములలో వేలిదీపము, దేవతాగ్రహసమీపదీపము,అని రెండు విధములుగ శాసనములం గన్పడుచున్నవి. ఇవన్నియును అఖండవర్తిదీపములే. ఇందుచేత శాసనములందు 'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ', 'నగరే మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహములందలి 'నగర' శబ్దమునకు దేవాలయమని ఒకఅర్థము చెప్పవచ్చునని తోచును. దీనింబట్టి చూచిన ముఖలింగాలయమునందలి శాసనములన్నియును సమన్వయమగుచున్నవి. గనుక వాటినిబట్టి మధుకేశ్వరదేవుని ఆలయము కలింగదేశమున గలదనియే

చెప్పఁగలము గాని, కలింగదేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు గూడ వీలులేదు. ఒకవేళ కలింగదేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు వీలున్నదని తోఁచినను, ఆ కలింగదేశనగరము కలింగనగరము కానేరదు. ఎందుచేతనంటే కలింగదేశనగరే, కలింగదేశేనగరే, కలింగావనినగరే, అనియే యున్నవి గాని, కలింగనగరే అని శాసనములలేదు. మరిన్ని, నగర మనుపేరు గల ఒక పట్టణము కలింగమున గలదని పోడగంగుని కొర్ని శాసనముచెప్పుచున్నది. అందుచే పైని విమర్శించిన శాసనము మాదరిశాసనముల బట్టి ముఖలింగమును, కలింగనగరమును, ఒకటియే యని చెప్పుటకు వీలున్నట్లు కనుపించదు.

ఇంకను కొన్ని శాసనములు మరియొక రకముగా నున్నవి.

నెం 1036 రు

పురరసఖేందు శకాబ్దే సంక్రాన్త్యాముత్తరాయనస్యదినే కాలింగదేశనగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వ రాయదేవాయ ఆదిత్యసుతో విజయపురే విక్రమగంగేశ్వరస్యపిన్నయ ప్రధాని దీపముఖండం ప్రాదాద్భుసురనంశః పతిహారఖ్యాతః॥

ఇందు కాలింగదేశనగరే యను పదసమూహమున్నూ, విజయపురే యను పదమున్నూ, ఒక్క విభక్తిగలవే యగుటచే వీటికేకాన్వయము. కాలింగదేశనగరమునగు విజయపురమందు అని అర్థము చెప్పుటమంచిది. కాలింగదేశనగరే యనునది మధుకేశ్వరునకే యన్వయించినను, విజయపురే యనునది గూడ దానికే చెప్పవలెను. ఇక్కడను వాక్యము 'కలింగదేశనగరే విజయపురే మధుకేశ్వరాయదీపం ప్రాదాత్' అనియే గాని, యిక్కడ స్థితాయ అని అధ్యాహారము చేయవలెను; లేనియెడల సమన్వయము సరిపడదు. 'నగర' యనుపదమునకు పట్టణమే యని యర్థము చెప్పవలయునని, విశేష్యమగు విజయపురమందలి పురశబ్దబలముచే నిశ్చయించనగును. ఇదిగాక మరియొక విధమగు సమన్వయముగలదు. 'కలింగదేశనగరే దీపం ప్రాదాత్ విజయపురే విక్రమగంగేశ్వరస్య పిన్నయప్రధానీ' అనువాక్యమును గ్రహించి విజయపురే అనునది విక్రమగంగేశ్వరస్య ప్రధానీ యను దానితో నన్వయించి నగర శబ్దమునకు కోవెల యని యర్థము చెప్పవచ్చును. ఇట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయక తప్పదు. ఎట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయనిదే సమన్వయము చేయలేము. గనుక ఏది సమంజసమైన సమన్వయమో చెప్పజాలము. ఇటువలెనే స్థలనిర్దేశము చేయునో, చేయదో యనునట్టి శాసనము మరియొకటి గలదు.

నెం 1108

శాకాబ్దే గుణచంద్రఖేందుగణితే శ్రీభారతీశ్రీజయశ్రీనాథః ప్రతిపక్షరాజ నికరప్రధ్వంసదీక్షాగురుః। దీపంప్రాదిశదుత్తరాయణతిథౌ బ్రహ్మాన్వయోత్తంసకో గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ సుకవీంద్రస్తుత్య నిత్యోదయః॥

ఇందలి గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ యను పదసమూహమునకు గోకర్ణమునందలి మధుకేశ్వరుడని చెప్పినచో, స్థితాయ అని అధ్యాహారము చేయవలెను. ఈ సమన్వయమును బట్టి 'గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ'యను పదసమూహమునకును, నగరమున మధుకేశ్వరునకు, నగరేమధుకేశ్వరాయ'విజయపురే కాలింగదేశనగరే మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహములకును పరస్పర విరోధమువచ్చును. ఇవన్నియు నొకదానికే నామ

ములని చెప్పవచ్చును. అటుగాక తీర్థాన గుంగ్గకరుతయను వాటియందువలె నిచ్చటను అర్థము చెప్పవలెను. మధుకేశ్వరాలయ సమీపమున గోకర్ణమను పేరుగల పుణ్యతీర్థము గలదనియు, నచ్చట దీపము వెట్టినగూడ మధుకేశ్వరునికే బెట్టినట్లగుననియును గ్రహించవలెను.

నిశ్చయముగా స్థలనిర్దేశము చేయునన్ని శాసనములు కొన్నిగలవు. అందు ఒకటి నెం. 1110 రు ది.

> శాకాబ్దేవార్థి తర్కాంబర శశిగణితే శుక్లపక్షైక దస్యాంగంగా ధీశస్యనూనుః జనవినుత నివ గ్రామ రామాభిధానే। దీపం ప్రాదాదఖండం సురగణ గురవే శ్రీమధుకేశ్వరాయ వీరః శ్రీమాను మావల్ల భ ధరణిపతిః గంగవంశావతంసః॥

ఇందు నివగ్రామ రామాభిధానే యను పదసమూహమునకు గోకర్ణమునకువలె చెప్పుటకు వీలులేదని తోచుచున్నది. గనుక దీనింబట్టి నివగ్రామము నందు మధుకేశ్వరాలయమున్నదని చెప్పవచ్చును. ఇదిగాక మరియొక శాసనముగలదు.

నెం 1124 రు

> విక్రమస్కన్దవ...వాస్థవ్యస్య ప్రదీపం ప్రకటితయశసే శ్రీమధుకేశాయ ప్రాదాత్॥

ఇందు తప్పకుండా స్థలనిర్దేశము చేయబడినదిగాని యీ శాసనము పూర్తిగ తెలియలేదు. విక్రమస్కన్దవరపురమని చెప్పవచ్చునని తోచెడిని. ఇది యొక పట్టణమైనగావచ్చును; లేదా స్థలపురాణమున చెప్పబడినట్లు రాజు తన సేనతో విజయయాత్రల జరిపి వచ్చుచు శిబిర మేర్పరుచుకొన్న స్థలమందున్న వాడని యర్థము చెప్పవచ్చును. అట్లయినచో నీ స్థలసమీపమున నివగ్రామమున్నదని చెప్పవలెను. మరియొక శాసనము గలదు.

నెం 1085

> వంశధారాఘుర్ఘ్యకూలే ప్రోద్భూతాయ...మధు...

ఈ శాసనము గూడ స్థలనిర్దేశము చేయును. పై నుదహరించిన శాసనములంబట్టి వంశధారా ప్రాక్తటమునం దున్న నివగ్రామమున మధుకేశ్వరాలయము మున్నదని తెలియనగుచున్నది. గాని ఇదియే కలింగనగరమని చెప్పుట కవకాశము లేదని యభిప్రాయ పడవచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంకను మరికొన్ని శాసనములు గలవు వాటియందు 'నగరాన వీటి మధుకేశ్వర దేవరకు' అను పదసమూహముగలదు. ఇందుగూడ నగరాన యనుదానికి కోవెలయందు అని అర్థము చెప్పవచ్చును. నిదర్శనముగ నొక శాసన ముదహరించుచున్నాను.

నెం 1046

> ఉత్తరాయణ సంక్రాంతియు గురువారమున నగరాన వీటి శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు తొలచి సోమనాయకుమారంక నాయకు రాలికొడుకు నూరెప్రధానితిమ్మండు పురుషోత్తమమండలికుండు పెట్టినఅఖండవత్తిదీపమునకు.

దీనివలన దీపము నగరాన పెట్టినదని చెప్పవచ్చును. గాని మధుకేశ్వర దేవరమట్టుకు వీటి యందున్న వాడని చెప్పవలసి యుండును. ఇక్కడ 'వీడు' అంటే ఏమి అర్థము? వీడు అనగా సేనాసన్నివేసమని యొక యర్థమున్నది. అది గాక పట్టణమని కూడా మరియొక యర్థమున్నది. ఈ కడపటి యర్థమునందు భారతప్రయోగముగలదు.

> వీటన్వీదులనెల్ల నేనుగులపై విస్ఫారఘంటాధ్వనిన్ జాటంబంపుడు... విరాటపర్వము.

అందుచే వీటిమధుకేశ్వర దేవర యను నప్పుడు పట్టణము తాలూకు మధుకేశ్వరుడని చెప్పవచ్చును. గనుక నగరాన వీటి మధుకేశ్వరు డను పదసమూహమందలి నగరానయను పదమునకు 'ఆలయమందు' అని యర్థము చెప్పిన బాగుండును. ఈ విషయమున నింకను మరియొక శాసనమున్నది.

నెం 1086

శాకాబ్దే శరచంద్రయుగ్మవిధుగేపక్షేసితేవాసరే,
భానోః పౌత్రియనాయకప్రియసుతా మూర్త్స్వ
పుణ్యాస్యవా, దీపం నాగరభూషణాయ విధివేపుణ్యా
ధికాసుందరీ, పాద్రిదాద్దీపదశాంవిలాసజయిని కా
త్యేందుతారాగణం॥
ఎత్రియపౌత్రిప్రసిద్ధా మధుకేశాయ ధార్మికా
ఉత్తరాయణ సంక్రాన్త్యా మఖండంకుటిలాలకా॥

ఈ శాసనమున మధుకేశ్వరుడు నాగరభూషణుడని చెప్పుటచే మధుకేశ్వరాలయము నగరము నందున్నదని చెప్పవచ్చును. ఈ నగరము, పైనుదహరించిన శాసనములను బట్టి సివగ్రామమని చెప్పగలము. ఈ నగరము కళింగదేశనగరమని శాసనములు చెప్పుచున్నవే గాని కళింగనగరమని చెప్పుటలేదు. అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని రాగి పట్టాలయందలి శ్లోకముల నిదివరకు విమర్శించునపుడు, మనము గ్రహించిన దానింబట్టి కూడ కళింగనగరమున్నూ, మధుకేశ్వరాలయమున్న నగరమున్నూ, ఒకటే యని చెప్పుటకు బలము లేదు. ఇంతేగాక నగరపువాడ నాయకులు, నగరపువాడ, భైరవుని గుండము మొదలగు శాసనమందలి పదసమూహముచే కళింగరాజ్యమందలి నగరం తాలూకా అధికారి ఉండే నగరమని తెలియవచ్చుచున్నది. అందుచేత ప్రబలమైన నిదర్శనములు తెలియవచ్చునంతవరకును ముఖలింగమే కళింగనగరమని చెప్పలేము.

మొదటి కామార్ణవునకు సుమారు సమానముగు కాలమునందుననో లేక అంతకు కొంచెము పూర్వముననో యున్నదండి మహాకవి వ్రాసిన దశకుమారచరిత్ర యిందిట్లున్నది:—

కళింగరాజస్సహాంగనాజనేన సహచతనయయా సకలేనచ నగరజనేన దశత్రీణిదినాని దినకరకిరణ జాలాలంఘనీయే । రణదలిసంఘులంఘితనత లతాగ్ర సకిలయాలీఢ సైకతతటోత్తరలతరంగశీకరాసారశీతలే సాగరతీర కాననే, క్రీడారసజాతాసక్తిరాసీత్ । ఆంధ్రనాథేనజయసింహేన—ద్రాగాగత్యాగృహ్యతసకలత్రరః— ద్వితీయభాగము 7 అధ్యాయము

ఇది కళింగరాజ నివాసము సముద్రతీరమునలేదని చెప్పదు గాని, కళింగరాజెట్టి సముద్రతీర కాననమునకు వెళ్లెనో అట్టి కాననము కళింగరాజ నివాసమునకు చాలా దూరమున నున్నదని తెలియవచ్చును. దండివాక్యము కళింగనగరమునకు అనగా కళింగరాజ నివాసమునకు సముద్ర సామీప్యమును నిషేధింపదు. గాంగుల శాసనములందు 'సర్వర్తుసుఖరమణీయ'మనియును, 'జలధిజలతరంగ కరపల్లవాలింగిత సకల కళింగావనీతల తిలకాయమాన' మనియును, కళింగనగరమునకున్న విశేషణములు సముద్రసామీప్యమును సూచించుననియును, కొందర భిప్రాయపడుచున్నారు. కాబట్టి సముద్రమునకు దూరమున నున్న ముఖలింగము శాసనముల కళింగనగరమని చెప్పుటకు బలము చాలదు.

ఈ ముఖలింగమునందలి శాసనములలో మరికొన్ని విషయములు గలవు. శా॥ శ॥ 1027 నను, శా॥ శ॥ 1035 నను, వ్రాయ

బడిన శాసనములలో దంతాపురము చెప్పబడినది గాని యది కళింగనగరమని చెప్పలేము. ఇదిగాక శా॥ శ॥ 1097 నను, శా॥ శ॥ 1100 నను, వ్రాయబడిన శాసనములలో సింహపురము చెప్పబడినది గాని యది గూడ కళింగనగర మనలేము.

శా॥ శ॥ 1373 నాటివి కొన్ని శాసనములు శ్రీకూర్మమున నున్నవి. వాటియందిట్లు కలదు:—

కపిలేంద్ర మహారాజ్యేవత్సరేచ ప్రజాపతౌ
కళింగనగరాధ్యక్షౌ హేమహాసరవీశుభౌ॥
శ్రీకూర్మనాధ పరిచారక రక్షణాయ
లోకోపకారక మిదం పరలోకసాఖ్యం
తైలాభిధానమతి దుష్కర కర్మతాభ్యాం
త్యక్తం కళింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం॥

దీని యందలి కళింగనగరాధ్యక్షౌ, కళింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం, అను పదసమూహాముసు బట్టి కళింగనగరమను నొక పట్టణము గలదని చెప్పవచ్చును. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలమున పూరీరాజ్యము వాని పరిపాలనయం దుండుటచే అతనును, అతని సంతతివారును గూడ ఉత్కల రాజధానినే తమ రాజధానిగ జేసుకొని దక్షిణ కళింగమునందు కళింగనగర పాలకులను నియమించుచు వచ్చిరని తెలియనగును. గాన కళింగనగర మనగా కళింగరాజ నివాసమగు పట్టణమని చెప్పుట మంచిది కాదనియు, కళింగనగరమని యొక పట్టణముండి యుండుననియు నూహించుట యసందర్భమని చెప్పుట కంతగా యవకాశముండదు.

సముద్రగుప్తుని శాసనమందు కొత్తూరను రాజ్యముండుటయును, మొదటి గాంగులలో మొదటివాడగు చంద్రవర్మ యొక్కయు, అతని తరువాతివాడగు నుమా వర్మయొక్కయు శాసనములందు సింహపురముండుటయును, నందప్రభంజనవర్మ శాసనములలో సారెపల్లి యుండుటయు, ఇంద్రవర్మ శాసనములలో దంతపురమును, కళింగనగరమును గూడ నుండుటయు, ఇతర రాజులశాసనములలో కళింగనగరమే యుండుటయును మరికొన్ని శాసనములలో శ్వేతకాధిష్టానమని యుండుటయు, కొన్ని శాసనమున దంతాపురముండుటయు, నగరము గూడ నున్నదని కొందరు చెప్పుచుండుటయు బట్టి చూడగా కొత్తూరు, సింహపురను, సారెపల్లి, దంతాపురము, కళింగనగరము, నగరము లేక నివగ్రామము, శ్వేతకాధిష్టానము అను నవి కళింగ దేశమునందలి ముఖ్యపట్టణములనియును, వీటియం దన్నిటియందును అప్పుడప్పుడు కళింగరాజులు నివసించుచుండిరనియును చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే శాసనములిన్ని గ్రామములనుండి వెలువడినవి. ఈ యూహాప్రకారము అన్నియును ముఖ్యపట్టణములే. ఒక్కటే ముఖ్యపట్టణమనునది యుండ నవసరము లేదు. ప్రతిపట్టణమందును కొంతకాలము రాజు నివసించుచుండవచ్చును. ఇదియే సత్యమని చెప్పుట కాధారమేదియును లేదు.

ఇంతవరకు విమర్శించిన లిఖిత నిదర్శనముల ననుసరించి చూచినచో ముఖలింగము కళింగనగరము అనగా కళింగదేశమునకు ప్రధానపట్టణమని చెప్పుటకు చాలినంత బలములేదనియే తోచుచున్నది.

ఇక శిథిలితములగు కట్టడముల చిహ్నములను బట్టి విమర్శించి చూతము.

ముఖలింగ ప్రాంతములందలి కట్టడముల శిథిలము లన్నియు దేవాలయములకు

సంబంధించినవే గాని రాజ నివాసము సూచించినవి గనపడుటలేదు. అక్కడక్కడ బురుజులవంటి యెత్తు దిబ్బలున్నవి గాని వాటిని బట్టి రాజ నివాసమని నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ప్రాచీనకాలమునందును మహారాష్ట్రరాజ్య విజృంభణకాలమందును గూడ పెద్దపెద్ద గ్రామములకు గోడలును బురుజులును గలవని వాఙ్మయమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. లిఖిత నిదర్శనములబట్టి నిదియు నొక పెద్దగ్రామము, నగరము, నివగ్రామము అను పేరులుగలది యని తెలియును. గనుక నీ దిబ్బలు రాజనివాసమునకు చిహ్నముగ గ్రహించుట యుచితముగాదు. వీటిని తవ్వి పరిశీలించిన నేమైన దొరుకునేమో తెలియదు. ఇంతవరకు దొరికిన వాటింబట్టి ఏయభిప్రాయమును నిశ్చయించుటకు వీలులేదని చెప్పవచ్చును.

ఇదిగాక ఆముదాలవలసకు సమీపమున నున్న మునగాలవలస యను గ్రామము గలదు. దాని దగ్గర దంతవక్త్రుని కోట యను నొక కోట నేటివరకును గన్పించుచున్నది. దీనిని గురించి యిదివరకు చెప్పినాను.

ఇదిగాక నౌపడా పర్లాకిమిడి రైలు రోడ్డునందున్న తెంబూరు స్టేషనుకు కొంత దూరములో సరియాపల్లియను గ్రామము గలదు. దాని సమీపమున దంతయను గ్రామము గూడ గలదు. ఇచ్చటను గూడ కొన్ని శిథిలము లున్నవని కొందరు చెప్పుచున్నారు. దీని కనతిదూరంబున సింగుపురము గలదు. ఇచ్చట భూగర్భమున నేవేని కట్టడముల చిహ్నము లుండునని యనుమానించుటకు తగిన నిదర్శనములు కొన్ని గలవు. ఇవి పరిశీలించవలసి యున్నది.

కళింగపట్టణమునకు సమీపమున నున్న సాలెహూండామునందు శిథిలితములగు ప్రాచీన కట్టడముల చిహ్నములు గలవు. వీటిని పరిశీలింపుడని రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు వ్రాసినట్లున్నా, అందు పైని గవర్నమెంటు ఎపిగ్రాఫిస్టు వచ్చి కొంత తవ్వించి చూచి దానిని గూర్చి 1919-1920 సంవత్సరపు రిపోర్టున వ్రాసియున్నాడు. ఈ రిపోర్టున చిత్రపటములతో గూడిన వర్ణన గలదు. అందలి ముఖ్యాంశము మాత్ర మీ క్రింద పొందుపరుచుచున్నాను.

The size of the bricks and the nature of the construction of the remains of the brick buildings on the hill indicate that they cannot be later than 700 A. D. and in all probability are very much earlier.

ఇందున్న కట్టడపు శిథిలములను బట్టి ఆ కట్టడములు క్రీస్తు వెనుక నేడవశతాబ్దమునకుదరిమిలావికావనియును, అంతకుచాలా పూర్వపువి కావచ్చుననియును తెలియుచున్నది. ఇచ్చట కూడా ఇంకను తవ్వి పరిశీలించినగాని విశేషము తెలియనేరదు.

కళింగపట్టణమును గూర్చిన కైఫీయితులో నొక యంశ మున్నట్లు రక్తాక్షి సంవత్సర మాఘమాసపు భారతిలో మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. దానిం బట్టి చూచిన నచ్చటి సముద్రతీరమున కొన్ని పలకరాళ్ళు పడవల నడుపువారి గడలకు తగులుచున్నవని తెలియును. కళింగపట్టనమునందలి యొకభాగము సముద్రమున గలసెనని యుండుటచే, నీరాళ్ళను పరిశీలించకుండానున్నా, ఈ భాగమును పరిశోధించకుండా

నున్నా, మన మేమి నిశ్చయము చేసినను అన్యాయమే యగును. ఇదిగాక కళింగపట్టణము నంతను కొంతవరకు నిదానముగా జూచి డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు నా కిట్లు చెప్పిరి. "కలింగపట్నములో ప్రాచీన మగు భాగ మొకటి గలదు. అందులో నచ్చటచ్చట ప్రాచీనతాసూచకములు గలవు వాటి కాలనిర్ణయమునకు నా పరిశీలన చాలదు." మరియు తా మచ్చట జూచిన ప్రాచీనతాచిహ్నములను గూర్చి వ్రాసి కొన్ని విషయములు గల కాకితము లన్నియు నా కిచ్చిరి గాని వాటి నిందు వ్రాయుట కిప్పటికే విశేషగ్రంథ మగుటచే మానితిని.

కలింగపట్టణమును వర్ణించుచు భీమకవివని ప్రసిద్ధిజెందిన చాటుపద్యములు గలవు. వాటిలో చాల దరిమిలాకాలపు సంగతులు గూడా ఉండుటచే నవి యన్నియు విశ్వసనీయములు కావని కొందరి యభిప్రాయము గాని యింతకుముందున్న కొందరు విమర్శకుల మతమున నొక పద్యము, కళింగపట్టణ సన్నివేశ వైశాల్యాదులను చెప్పునది, భీమకవిదే. ఈ భీమకవి క్రీ॥ వె॥ 13 వ శతాబ్దమువాడని కొందరును, నన్నయసమకాలికుడని కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఆ రెండుకాలములకు గూడ కళింగనగర మున్నది గాన యీ పద్యము నిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

యోజనద్వయ విశాలోన్నతి జెలువొంది
పట్టణ మమరు శోభావిభూతి।
హాటకరత్న కవాటానుమోదమై
నూటి మించును కంచుకోటమహిమ
నూటొక్క గుళ్ళశివానందమై
నిత్యోత్సవక్రీడ నెమ్మిదనరు
వంశధారానదీవారాసి సంయుత
సాగర సంగవిస్రంభ మమర
గడిదిరాజ కళింగభూకాంతునకును
దనరు నఃలక్షకాలింగ మనగనొప్పి
శృంఖలద్వీప మనగ ప్రసిద్ధిమించి
గణన కెక్కు కళింగపట్టణము ధాత్రి॥

కలింగపట్టణమును గురించి యింతకుముందు చెప్పిన యంశముల నన్నిటిని సమగ్రభావమున బుద్ధియందుంచినచో, నీస్థలము గూడ ప్రాచీన కలింగరాజనివాస మగు నేమోయని యనుమానము కలుగక మానదు.

ఈ సమీపమున సింగుపురము గలదు. అందున్న దేవాలయమున కొన్ని శాసనములు గలవు. అవియును పరిశీలించవలయును.

ఇవన్నియు జూడ కలింగపట్నం, సాలెహుండాం, సింగుపురం అనునవి గల ప్రదేశము జాగ్రతగా పరిశీలించిన విశేషములు తెలియవచ్చునని తోచుచున్నవి. శ్వేతకాధిష్టాన మనగా శ్వేతగిరి సమీపము సందలి నివాసమని యర్థము చేయవచ్చును. దీనినిబట్టియు, సముద్రసామీప్యమునుబట్టియు శ్రీ కూర్మప్రాంతములందు గూడ కొంత వెతకవలసి యున్నది. ఎందుచేతనంటే ఈ ప్రాంతములందలి సిద్ధాంతులు తమ పంచాంగముల శ్వేతగిరికి అనగా శ్రీకూర్మమునకు గణితము చేయుదురు. అనగా శ్రీ కూర్మపు యామ్యోత్తరవృత్తరేఖ లేక మెరిడియను నుండి కొలతలను దీయుదురు. ఇదియే శ్రీ కూర్మము లేక శ్వేతగిరికి గల యాధిక్యత. దీనిం బట్టి యీస్థలము ప్రాచీనకాలపు టుజ్జయినివలె కలింగమున ప్రసిద్ధిజెందినది కావలయును.

శిథిలిత ప్రాచీనకట్టడముల చిహ్నము లేయాధారములన్నచో పైనజెప్పిన స్థలములన్నియు పరిశీలించదగినవి. ఇదివరకున్న నిదర్శనములను బట్టి కళింగపట్టణ సమీపమున నున్న సాలెహుండాం చాలా ప్రాచీనపుదనియును, తదుపేక్షయాముఖలింగమునవీన మేయనియును, తెలియవచ్చును. ఇందేది రాజనివాసమన్న యంశమిట్టి యూహలచే నిశ్చయించ దగినది కాదనియును, ఆ యాస్థలములందు త్రవ్వించి పరిశీలనజేసినం గాని ఇదమిద్ధమని చెప్పుటకువీలులేదనియును గ్రహించవలెను.

ఇంతవరకు జరిగిన విమర్శనల సారాంశము నిప్పుడు సంగ్రహించిచెప్పుట యావశ్యకము.

దశరథమహారాజు రాజ్యపాలనచేయుచున్న కాలమున ననగా నిప్పటికి నాల్గువేల సంవత్సరములకు తక్కువగాని కాలముననాతని రాజధానియగు నయోధ్యనగరమునకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున శోణానదీతీరమందు కళింగనగరమను పట్టణమున్నట్లు రామాయణమునుండి తెలియవచ్చుచున్నది. మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందు కళింగము గంగాసాగరసంగమమునుంచి గోదావరివరకును గలదనియును, ఇందు ప్రస్తుతపుటుత్కలమున వైతరణీ నదీతీరమున జాజిపూర్ అను నామముగల పట్టణము మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందున్నట్లు చెప్పబడిన రాజపురము కావచ్చుననియును, ప్రస్తుతపు గంజాంమండలమగు కళింగమున దంతపురము గలదనియును, మహాభారత, హరివంశాదిగ్రంథములను బట్టి తెలుసుకొననగును. జాతకకథలు మున్నగు గ్రంథముల వలన మనము గ్రహించినదేమనిన, కళింగమున మొట్టమొదట సింహపురమనుపేరుగల పట్టణముగలదనియు, నదియే తరువాతను దంతాపురముగమారినదనియును, ఇదియేగాక కళింగదేశమున "కులితలు" అను రేవునుండి చూచిన దంతాపురపుస్థూపశిఖరము మాణిక్యమువలె రాత్రికాలమందు ప్రకాశించుచుండునని చీనాదేశయాత్రికుడు చెప్పినాడనియు. ఈవిషయమున ప్రస్తుతపు దేశసన్నివేశమునుజ్ఞప్తియందుంచుకొనుటకొంతయావశ్యకము. ప్రస్తుతకళింగపట్టణమునకు ఆరుమైళ్ల దూరమున నున్న సాలెహుండామున క్రీ॥ శ॥ ఏడవశతాబ్దమునకు దరిమిలావి కానట్టివియు తత్పూర్వము చాలాకాలము క్రిందటవి కానోపునట్టివియు గూడ నగు కట్టడములశిథిలములున్నవి. ఈ సాలెహుండామునకు రెండుమూడు మైళ్ల దూరముననను, కళింగపట్టణమునకు నారుమైళ్ల దూరముననను సింగుపురమను గ్రామముగలదు. ఈ గ్రామసమీపమందున్న కోవెలయందు శాసనములు గలవని తెలియవచ్చుచున్నది. మొదట కళింగమునకు రాజధానియైన సింహపుర మీ సింగుపురమనియును, తరువాత సమీపమున నున్న సాలెహుండాము దంతాపురమనియు చీనాయాత్రికుడు చెప్పిన కులితాలు కళింగపట్టణముగా నోపుననియును ఒక యూహజేయుట కవకాశమున్నట్లు గన్పడుచున్నది. చాలాప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగమునకు రాజధాని యీప్రాంతములనే యుండనోపునని మహాభారతవిషయముల విమర్శించు సందర్భమునను రఘువంశమునందలి విషయముల విమర్శించు సందర్భమునను యిదివరకు విపులముగా వ్రాసిన విషయము స్మరించవలెను.

అటు తరువాత కాలమునందు కళింగదేశము ముఖ్యపట్టణమునుగూర్చి జరిగిన చర్చవలన కొత్తూరు, దంతపురము, సింహ్వపురము, కళింగనగరమును గూడ ప్రత్యేకస్థలములని తెలియవచ్చుచున్నవి. ఇందు దంతపుర, సింహ్వపుర, కళింగనగరములు మూడును ఇదివరకూహించినట్లు ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణ సమీపప్రదేశమునందైన నుండవచ్చును. లేదా, శ్రీకాకుళసమీప ప్రాంతములందును, దంతవక్త్రునికోట, శ్రీకూర్మము అను నీ రెండును గల ప్రదేశమందైనను నుండవచ్చును. గాని, ఇచ్చట నున్నవని తెలియవచ్చుచున్న చిహ్నములత్యల్పములు. 18° 37 ఉత్తరాక్షాంశలును 84° 36 తూర్పు విషువాంశలును గల కొత్తూరను స్థలమున ఏ నిదర్శనము లూ ఉన్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. ముఖలింగమే కళింగనగరమను వాదమును విమర్శించిన సందర్భమున నందలి లిఖితనిదర్శనములవలన గాని, చోడగంగుని శాసనములందలి లిఖిత నిదర్శనములవలన గాని, ముఖలింగమే కళింగనగరమనునట్లు కనిపించకపోవుటయేగాక వజ్రహస్తుని కాలమునాటి దగు ఒక శాసనమును బట్టి కళింగనగరమనునది ముఖలింగమునకు భిన్నముగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇది ముఖలింగప్రాంతములందున్న శిథిలితకట్టడముల చిహ్నములను బట్టి చూచినచో రాజనివాససూచకమైన దేదియును లేదు. అందుచే వీటిని బట్టి ముఖలింగమును రాజధాని యనుటకు వీలులేదు.

మొదటి గాంగుల శాసనములందు సారెపల్లి, దంతపురము, కళింగనగరమును కనుపించుచున్నవి. ఈ సారెపల్లి పర్లాకిమిడి నౌపడారోడ్డున తెంబూరుసమీపమందున్న సరియాపల్లి యను గ్రామమని మ॥ గొడవర్తి రామదాసుగారు వ్రాసిన దానివలన తెలియనగును. దీనిసమీపమున గూడ దంత యను గ్రామముగలదు. ఈ స్థలమందు పెద్ద పెద్ద ఇటికలు దొరుకుచుండునని చెప్పుదురు. ఈ సమీపమునందును గూడ సింగుపురము గలదు. గాని ఈప్రదేశము సముద్రమునకు దూరము. స్థలదుర్గమునకు ఘిక్కలి యను కూలించు ప్రదేశము.

అందుచే పైని చెప్పిన స్థలములయందునూ, విశేషించి కళింగపట్టణ సాలిహుండాము ప్రాంతములందును, ముఖలింగప్రాంతమందును, తవ్వించిచూచిన గాని కళింగనగర సన్నివేశ నిశ్చయము చేయుటకు వీలులేదు.

రాజకళింగగంగు - సజ్జనగరము

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు బి. యె. బి. యల్.

వేములవాడ భీమకవి కళింగగంగుపై నలిగి,

ఉ॥ వేములవాడ భీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగుతా
సామము మాని కోపమున సందడి దీర్చి సరమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడదోసమిక ముప్పదిరెండు దినంబులావలన్
జామునకర్ధమందతని సంపద శత్రుల పాలుగావుతన్

యని శపించెను. ఈకథ నిజమే యనుకొని చూతము. శాపము ఫలించెనని జనశ్రుతి కలదు. రాజకళింగగంగు కళింగాధీశుడైన అనంతవర్మ చోడగంగదేవ మహారాజని యొక ప్రతీతి కలదు. *

భీమకవి రాజకళింగగంగుని ఎప్పుడు సందర్శింప నేగియుండెనో తెలియదు. పదభ్రష్టుడై చోడగంగు దిరిపెమెత్తుకొనుచు దేశమున ద్రిమ్మర సాగెను. ఆతని దుస్థితి జూచి భీమకవి యనుగ్రహము కలిగి శాపము క్రమ్మరించి

ఉ॥ వేయిగజంబులుండఁ బదివేలతురంగములుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబున బట్టముగట్టుకోవడిన్
రాయకళింగగంగు కవిరాజభయంకరమూర్తి జూడగా
బోయిన మీనమాసమున బున్నమపోయిన షష్ఠినాటికిన్

అని దీవించెను. రాజకళింగగంగు తిరిగి లబ్ధరాజ్యుడగుట ఎన్నడో కూడ తెలియదు. కళింగగంగుని రాజ్యచ్యుతిని జేసిన శత్రు వెవరు? తిరిగి యాతడు జయించి అపహృతరాజ్యమును గైకొనినది యెవరికడనుండి? ఇతడు పట్టము గట్టుకొన్న సజ్జనగర మెక్కడ నున్నది? ఈప్రశ్నలకు సమాధాన మింతవరకు లభింపలేదు.

అయిన నొక యూహ కలుగుచున్నది. కళింగమునకు దక్షిణసీమలం దున్న వేంగి చాళుక్యవల్లభులవలన నే యొత్తిడియు కలిగి యుండదు. వారు చోడగంగునికి దగ్గర చుట్టములు. కావున కళింగముపై దండెత్తి వచ్చినవా రుత్తరమున ఉత్కలదేశమునుండియే వచ్చి రనుకొనవలయును. కళింగ ఉత్కల దేశములకు వైరము చిరకాలమునుండి వర్ధిల్లుచుండెను. ఉత్కలేశ్వరుడే కళింగగంగుని రాజ్యచ్యుతుని గావించియుండును. ఆత డెవరో రాయలు. పిమ్మట కొంతకాలమునకు చోడగంగు ఉత్కలముపై దండెత్తిపోయి జయించి రాజధానియందు పట్టము కట్టుకొనెను. క్రీ. శ. ౧౧౧౨ న అతడు తన పాదోపజీవి యైన మాధవునికి 'తామరఖండి' గ్రామము దానముసేయుచు నా శాసనమున తన్ను గూర్చి 'సకలోత్కల సామ్రాజ్య పదవీ విరాజమాన' యని గర్వోక్తిగా ప్రశంసించుకొన్నాడు. ఈప్రత్యేక విశేష ప్రశంస సగర్వముగా జేసికొనుట జూడ నీ పదవి అప్పటి కచిరకాలముక్రిందటనే సిద్ధించియుండునని తోచును.

కావున సజ్జనగరముత్కలదేశములోని దేగావలయును. విశేషించి రాజధాని యని నిర్ణయింపవచ్చును. విశాఖపట్టణమండలములో నొక సజ్జనగర మున్నదిగాని యది సరిపడదు. ఉత్కలరాజధాని యని ప్రసిద్ధిజెందిన జాజిపూరు వైతరిణీనదియొడ్డున నున్నది 'జాజిపూర్'నకు 'జాజనగర్' అని పేరుగూడ గలదు. ఇదియే ప్రాచీనకాలమున సజ్జనగరమని బిలువఁబడుచుండెనా యని యూహ జనించుచున్నది. ఈ విషయము భావి పరిశోధనల వలనగాని తేటపడదు.

---

* వేంగిని క్రీ. శ. ౧౦౭౮-౧౦౭౭ నడుమ పరిపాలించిన ఇమ్మడిరాజరాజునకుగూడ 'చోడగంగు' అని పేరున్నది. ఇతడు కళింగ చోడగంగునకు సమకాలీనుడు, బంధువు. మొదటికులోత్తుంగ చోడచక్రవర్తి పెద్దకుమారుడు. వివరము తెలియుటకు జనులు కళింగ చోడగంగుని రాజకళింగగంగు అనిబిలచియుందురు.

* చూడుము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరిపత్రిక, సం. ౧౭, పుట ౧౩౨.

ముఖలింగము

—:0:—

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావు గారు, బి. యె, బి. యల్.

ముఖలింగము పర్లాకిమిడి కించుమించుగా నిరువదిమైళ్ళ దూరమున నుండును. రైలుమార్గమున వచ్చినయెడల శ్రీకాకుళం రోడ్డు స్టేషనువద్దగాని, తిలారిస్టేషనువద్దగాని రైలుదిగి నాటుదారిని పదునారుమైళ్ళు బండిమీద ప్రయాణముచేసి ముఖలింగమును జేరవచ్చును. ఎటుచూచినను మైళ్ళకొలది చీలిన పంక్తులక్రింద వ్యాపించియున్న ఎత్తయిన పాలకొండలు, ఆ పర్వతపంక్తుల చీలికలనడుమ వ్యాపించియున్న భీకరారణ్యములు, వాటి నొరసికొనుచు ప్రవహించు వంశధారా స్రవంతియు నా సీమయంతయు యాత్రికుని కొకవిధమైన వెఱపును, ఆశ్చర్యమును, ఆనందమును గొలుపుచుండును. అచ్చట గానవచ్చు ప్రకృతి సౌందర్యము మిక్కిలి రామణీయకము. ఆ భీకరారణ్య ప్రదేశముల నడుమనుండి పర్లాకిమిడినుండి ముఖలింగమునకుబోవు రాచబాట గలదు. ముఖలింగము శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి జమీలో జేరియున్నది. ఆయూరియందు శ్రీవారి సత్రాలయు మొకటి కలదు.

ముఖలింగము నేడు కుగ్రామమనియే చెప్పవలయును. జనసంఖ్యయు మూడు నాలుగువేలకు మించియుండదు. ఇచ్చట జనులలో చాలమంది కాళింగులు. తెలుగువారు చాలకొలదిగానున్నారు. నేఁ డూరంతయు కలిపి యొక పెద్దవీధిగానున్నది. దానికిరుప్రక్కల వరుసగా పూరిండ్ల వరుసలుగల చిన్నవీధులు మాత్రము గలవు. ఊరిలో నెక్కడజూచినను పూర్వపు టౌన్నత్యమును సౌందర్యమును వైభవమును దెలుపు నల్ల శాసనపుఱాళ్లును, అందు చిత్రితములయిన శిల్పఫలకములును, శిలావిగ్రహములును, చెదరిపడి కానబడుచుండును. ఎప్పుడైనను ఏ వర్షపాతముచేతనో యిండ్లకు బునాదులు త్రవ్వునపుడో కూరుకొనిపోయిన ప్రాచీనకట్టడములకు జెందిన ఇటుకలు పెద్దఱాళ్లు, విగ్రహములు, శిల్పపు పనిచేసిన చిత్రబిళ్లలు బయల్పడినపుడు వాటిని గ్రామస్థులు తమ యిండ్ల కుపయోగించుకొనగా మిగిలినవాటిని, రావిచెట్లక్రిందను మఱ్ఱిచెట్లక్రిందను నుంచుటవలనను, ఇంటి గోడలలో నమర్చియుంచుటవలనను, ఊరంతయు నొక చిత్రమైన ప్రాచీన వస్తు ప్రదర్శనశాలవలె గాన్పించును.

ముఖలింగముచాల ప్రాచీనమైనయూరనుటకు సందియము లేదు. ఆ నగరము వైభవము ననుభవించుచుండినపుడు వంశధారానది నగరమున కిరుప్రక్కలను ప్రవహించుచుండినట్లు గాన్పించును. నగరమున కిరుప్రక్కల నేకకాలమందు గాకపోయినను ఒకప్పుడైనను రెండవవైపునగూడ ప్రవహించియుండినట్లు చిహ్నములు నేడు కానవచ్చుచున్నవి. ఇపుడుమాత్రము నది యూరికి పశ్చిమమున దక్షిణవాహినియై ఒరసికొని ప్రవహించుచున్నది. పూర్వ మొకప్పుడు ముఖలింగమునకు తూర్పు దిక్కుగానున్న

నరకవలసచెంతను పద్మనాభునికొండ నొరసికొనుచు ప్రవహించినట్లు ఏఱుపారిన చిహ్నములు నేడును గానబడుచున్నవి. ఇపుడా భూభాగమంతయు సేద్యమగుచున్నది. వర్షకాలమున నిప్పటికిని చిన్న పాయయొకటి ఆపొలములనడుమ వంశధారనుండి చీలి ప్రవహించుచు, ఊరికిదక్షిణమున నదిలో గలియుచుండును. వంశధార జీవనదియే యని చెప్పవచ్చును. నీరు చాల వడిగా బారుచు మిక్కిలి లోతైన తావులందు శీతకాలమున మొలబంటిలోతున ప్రవహించు చుండును. వర్షకాలమున నీనది మిక్కిలి లోతుగా బ్రవహించుచుండును. పూర్వము కళింగ రాజ్యమతి వైభవమునం దుండిన కాలమున నాదేశపు రాజకుమారులకు నౌకాయాత్ర నేర్వవలసిన నిర్బంధవిద్యగా నుండిన కాలమున నీనది యందుల కుపయుక్తముగా జేయబడియుండెనేమో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు లేవు. కాని నది కిపుడు పడుమటి యొడ్డున వాడవలస యనియు, (ఓడల వలస), వాడపిల్లి, (ఓడపల్లి)యనియు రెండుగ్రామములు ఒకదానికొకటి అరమైలు దూరమున నుండినట్లు గ్రామవాస్తవ్యులు దెలుపుదురు. కాని నదియొడ్డున నీకాలమున వాడవలసయే కాని వాడపల్లి గానవచ్చుటలేదు. దరిద్ర దేవత ఈనగరమున నివాసము నిల్పుకొని పూర్వపు వర్తకవైభవమును సాగనంపుటచేత నీ గ్రామమీకాలమున మృగ్యమయి పోయినవి. ఇక నిలచియున్న వాడవలస గ్రామము నొరసికొనుచు వంశధారప్రవహించుచునేయున్నది. వంశధార యొడ్డుననే ప్రాచీనముఖలింగ నగరపుకోట యుండినటుల నేటివఱకు చిహ్నములు గాన్పించుచున్నవి. దుర్గము మంచి స్థితియందున్నపుడు సుమారు రెండుమైళ్ళు పొడవును, ఒకమైలు వెడల్పును, కలిగియుండెననవచ్చును. ఆగ్రామవాస్తవ్యులు పూర్వముండిన బురుజుల స్థలములను ఎత్తైన మంటిదిబ్బలను జూపించినపుడు పూర్వనగర వైశాల్యమును భావింపగల్గితిమి. శ్రీ రామమూర్తి పంతులుగారుగూడ తాము ఇరువది ముప్పది సంవత్సరముల క్రిందట నీగ్రామమును చూచినపుడును, అంతకుబూర్వము చూచినప్పుడును గ్రామముచుట్టును కోటగోడ స్పష్టముగా గాన్పించు చుండెనని చెప్పియుండిరి. కోటదిబ్బలు ఒకటి రెండు ఇప్పటికిని ఊరికి ఉత్తర దక్షిణదిక్కులందు చూడనగును.

ముఖలింగమునందు చూడదగిన వనేకములుగలవు. అందు చరిత్రకారుని కుపయుక్తములైనవి చాలవరకు భూగర్భమున కూరుకొని పోయియున్నను పైకి గనబడుచున్నవాటిలో అత్యంతోపయుక్తము లయినవి దేవాలయములు మూడు మాత్రము గలవు. అందు ముఖలింగేశ్వరాలయము తప్ప మిగిలినవి రెండు శిథిలావస్థయందుండి రూపముతో మాత్రము గాననగుచున్నవి. అందొకటి సోమేశ్వరాలయము. అది దక్షిణమున ఊరికి చివరనున్నది. రెండవది అనియంక(అణ్యాంక)భీమేశ్వరాలయము. ఇదిపై రెండింటికి నడుమనున్నది. వీటిలో పూజాపునస్కారము లొక ముఖలింగేశ్వరాలయమందు తక్క మిగిలినవాటికి జరుగుటలెదు. చరిత్రకారుని కత్యంతోపయుక్తము లయిన విషయము లనేకము లీమూడు దేవాలయములందును గాన్పించును.

గంజాము మండల వాస్తవ్యులకు ముఖలింగము మిక్కిలి ప్రియమైన పుణ్య

క్షేత్రము. ఈ క్షేత్రమందుగల మూడు దేవళములందు నీశ్వరుడు లింగరూపమున ప్రతిష్ఠింపబడి యున్నాడు. అందు ముఖలింగేశ్వరాలయమునకు శ్రీపర్లాకిమిడి రాజావారు నిత్యధూపదీప నైవేద్యములు, అంగరంగ వైభవములు, ఉత్సవములు, మొదలగునవాటికి మంచివసతుల నేర్పరిచి యున్నారు. ఈ స్థలమున ప్రతిసంవత్సరమున మహాశివరాత్రినాడు మహోత్సవముజరుగుచుండును. ఈక్షేత్రమహిమలను దెలుపు స్థలమాహాత్మ్య కథ యొకటి కలదు. అదిప్రాచీనమైన దనుటకు సందియములేదు. ఇచ్చటి జనుల కీక్షేత్రము వారణాశియంతటి పుణ్యస్థలము. కావున ప్రతిసంవత్సరమును మాఘమాసమున మహాశివరాత్రినాడు యాత్రికులు భక్తులు నానా ప్రాంతములనుండి యేతెంతురు. క్షేత్రమాహాత్మ్యము చాలవరకు పురాణగాథయై విశ్వసనీయముగాక యుండునుగాని యందలి విషయములు ఒకప్పుడు చరిత్రకారుని కత్యంతోపయుక్తములని తోచుచుండును. కావున కథ నిట సంగ్రహముగా దెలుపుదును. ఆ క్షేత్రమాహాత్మ్య మిట్లున్నది:

ద్వాపరయుగమున వంశధార నది యొడ్డున వామదేవు డను మహర్షి యొకడు తపముచేసికొనుచు నొకప్పు డొక యాగమును దలపెట్టెను. ఆయాగమునకు దేవతలు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, కింపురుషులు, సిద్ధులు సాధ్యులు మొదలగువారి నాహ్వానించెను. ఆతపస్వి యాశ్రమసమీపమున ప్రవహించు వంశధారానదికి తూర్పుగా మహారణ్యము వ్యాపించియుండెను. అది మధుక వృక్షములచే నిండియుండెను. అందు కిరాతులిండ్లుకట్టుకొని వాసముచేయుచుండిరి. అనాగరికులగు నాకిరాతులు దిగంబరులయి చరించుచుండుట యజ్ఞమునకతిథులయివచ్చినగంధర్వులాప్రదేశములందు గ్రుమ్మరుచు కిరాతస్త్రీలంగని మోహాతిరేకమున ప్రవర్తించియుండిరి. హవిర్భాగములను పంచియిచ్చునపుడు వామదేవమహర్షి గంధర్వుల నచట గానక కిరాతస్త్రీలతోనుండుట తన దివ్యదృష్టిచే నెఱింగి కుపితుడై వారిని కిరాతులుగా జన్మింప శపించెను. గంధర్వు లాశాపమును నారదుని వలన విని, యామహర్షిని కరుణించి శాపముపసంహరింపవలసినదని ప్రార్థించిరి. అందుల కాతాపసి పశ్చాత్తప్తులయిన వారిని గని ద్వాపరయుగాంతమం దాప్రాంతమున శివుడు మధుకేశ్వరునిరూపమునుదాల్చి యావిర్భవించుననియు, నాదేవుని మధుకలింగరూపమును సందర్శించినంత మాత్రమున వారు శాపవిముక్తులయి ఎప్పటిరూపమును దాల్చి వారిలోకమునకు బోవుదురనియు వరమిచ్చెను.

పిమ్మట శాపహతులయిన గంధర్వులు కిరాతులై జన్మించిరి. వారిలో చిత్రసేనుడనువాడు రాజై పరిపాలించుచుండెను. ఆతడు నివసించు మధుకవనమున సంవత్సరమంతయు పుష్పములు పూయు మధుకవృక్ష మొకటి రెండు శాఖలతో మాత్రము యొక పుట్టపై బెరిగి యుండెను. ఆ కిరాతరాజాయిప్పచెట్టును తన భార్య కిచ్చెను. ఆమె దానినుండి రాలిన పూవుల నేరి వంశధారానది కావలియొడ్డున మధుకవనమునకు సమీపముగానున్న సుమంతపురమున నుండు సుమంతుడను వైశ్యుని కమ్మి యాక్రయధనముతో భోజనాదిక పదార్థముల గొనితెచ్చి

వంటచేసి భర్తకు పెట్టి తాను భుజించుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచెను. అంత నొకనాడు శ్రీశైల ప్రాంతమునుండి యొక జంగమస్త్రీ కాశీయాత్రఁ గావింపఁ దలఁచుకొని ప్రయాణము సేయుచు దైవవశమున త్రోవతప్పి యావనమును ప్రవేశించెను. అప్పటికి సాయంసమయ మగుటచే భయము జెంది చెంతనున్న యాకిరాతకులపల్లె జొచ్చి యారాత్రి యచ్చట నివసించుటకు తావు చూపవలసినదని ప్రార్థించెను. ఆమె నిరుపమాన సౌందర్యమును యౌవనమును గాంచి చిత్రసేనుడు మనసు చెదరి యామె కనేకవిధముల నాతిథ్యము గఱపెను. ఆరాత్రి గడచెను. మరునాడు చిత్రసేనుడు అపరిచిత స్త్రీమీద జనించిన మోహమును మరల్చుకొని యాజంగమయువతికి కాశికి బోవుమార్గమును జూపించి పయనము గమ్మని ప్రార్థించెను. కాని చిత్రసేనుని రూపగాంభీర్యమును బొడగనినది మొదలు ఆజంగమయువతియు నొకవిధమైన మనోవికారమునకు లోనయి తన కింక కాశికి బోవ నిచ్చ గలుగదనియు, నాస్థలము కాశింబోలు పుణ్యస్థలముగా గన్పట్టుచున్నదనియు, దానక్కడే నివాసముండ నిశ్చయించుకొన్నదనియు, తన్ను పరిణయ మాడవలసినదనియు ప్రార్థించెను. చిత్రసేనుడు తొలుతనే యామెయందు మనసు కొనియున్నవా డగుటచే నందుల కంగీకరించి యామెను రెండవభార్యగా పెండ్లియాడెను.

ఈవృత్తాంతమును జ్యేష్ఠభార్యకుదెల్పి యామె యనుమతి గైకొని ఆజంగమస్త్రీని ఒకయింట నుండ నేర్పఱచి తమకు జీవనాధారమై యున్నట్టియు సర్వకాలములందు పూవులుపూయునదియు నగు మధుకవృక్షమును జూపి యొకశాఖ పెద్దపెండ్లమునకు రెండవశాఖను రెండవ పెండ్లమునకు నిచ్చి దానినుండి రాలుచుండు పూవులనమ్మి జీవనముచేయుమని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటినుండి యాతడు ఒకదినము పెద్దభార్య యింటను మరుచటిదినము రెండవభార్యయింటను గడపుచుండెను. అట్లు కొంతకాలము గడచెను. ప్రతిదినమును దెల్లవారకమునుపు చిత్రసేనుని భార్య లిరువురును రాలిన మధుకపుష్పముల నేరికొని సుమంతపురమునకు బోయి విక్రయించి భోజన సామగ్రిని దెచ్చుకొనుచుండిరి. వీరిలో జంగమభార్య శివభక్తురాలు గావున ప్రాతఃకాలముననే లేచి వంశధారానదిలో తీర్థమాడి, యామధుకవృక్షము మొదటనున్న పుట్టనే భగవానుడగు పార్వతీపతిగా భావించి యభిషేకముచేసి పూజలు గావించి భక్తిపూర్వకముగా ప్రదక్షిణములు సల్పి ప్రార్థించుచుండెను. ఇట్లామె యనుదినము భక్తితో జరుపుచుండుట దేవరకు సంతోషదాయకమయ్యెను. అంత నా దేవదేవుడు భక్తురాలియెడ కనికరముకల్గి యామె వంతునకు వచ్చిన శాఖనుండి సువర్ణపుష్పములు నిత్యము రాలుచుండునట్లు చేసెను.

ప్రతిదినమును రాలుచున్న సువర్ణ మధుకపుష్పములు గొనిపోయి, చిత్రసేనుని జంగమభార్య సుమంతుని కమ్ముచు, విశేషముగ విలువగల పదార్థములను గొనివచ్చి తన భర్తకతి ప్రీతిజనకముగ ఆహారాదుల నిడుచు, పతిపూజ యొనర్చుచుండెను. సవతి కిచ్చిన కొమ్మనుండి బంగారుపూవులు రాలుటయు, తనకొమ్మనుండి యెప్పటియట్ల యిప్ప పూవులే రాలుటయు గని యసూయా

గ్రస్తయై పెద్దభార్య మగనితో కయ్యమాడి, సవతి కిచ్చిన శాఖయందు లోకమహత్తు గలదని మూఢవిశ్వాసము గలిగి దానిని తన కీయవలసినదని భర్తను ప్రార్థించెను. భార్యల నిరువురను సమానముగ ప్రేమించు చిత్రసేను డేమియు సేయనోపక తుదకామె కోరిక నెరవేర్చెను. కాని కొమ్మలు మార్చినంత మాత్రమున పెద్దభార్య తలంపు లీడేరవయ్యెను. పూర్వము తన కొమ్మనుండి యిప్ప పూవులే రాలుచుండినను, జంగము భార్య కిచ్చిననాటనుండియు దానినుండి సువర్ణపుష్పములు రాలుచుండెను. ఈ విషయము పెద్ద భార్యకు మిగుల బాధాకరముగానుండెను. ఆమె యసూయకు మగనిమానము ఇంధన మయ్యెను. ప్రతిదినమును చిత్రసేనుడు వేట కరిగి యిల్లు సేరుసరికి భార్యలిద్దరు కయ్యము పెంచుకొనియుండు టాతడుచూచి సహింపజాలకపోయెను. తనభార్య లిరువురకును నిత్యమీమధుకవృక్షమువలన గదా యిట్టికలతలు కలుగుచున్నవని యెంచి జ్యేష్ఠభార్యా ప్రేరితుడై యీమధుక వృక్షమును మొదలంట నరికివైచెను. జంగమ భార్య తనభర్తచేయు దుష్కార్యమునకు వెరచి వారింపజూచెను. కాని యీమె ప్రార్థనలు నిష్ప్రయోజనము లయ్యెను.

చిత్రసేనుడు మధుకవృక్షమును నఱికి తోడనేచెట్టు పుట్టలోనుండి అగ్నిజ్వాల లుదయించెను. వాటిని గాంచి చిత్రసేనుడు భీతచిత్తుడై మూర్ఛవోయెను. అతని మూర్ఛగని పెద్దభార్య దేశాంతరముననుండి వచ్చిన యొక మాయలాడి తన మగనిని ప్రయోగముచేసి చంపెనని రోదనము సేయనారంభించెను. ఆమె దుఃఖము నాలకించి యావన మునందలి కిరాతులెల్లరు జంగమస్త్రీని జంపుటకై ఆయుధపాణులయి యేతెంచిరి. ఆసమయమున జంగమభార్య దిక్కుమాలినదయ్యు ధైర్యము వహించి పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెను. అమెప్రార్థన నంగీకరించి మహేశ్వరుడు మధూకవృక్షమూలమునుండి ముఖము దాల్చి ప్రమథగణములతోడ కిరాతులకు దర్శనమిచ్చెను. కిరాతులును ఆదివ్య సందర్శనమువలన శాపవిముక్తులయి పూర్వపు గంధర్వ రూపమును దాల్చి స్తోత్రము జేసిరి. మధుక వృక్షమునుండి యావిర్భించిన దేవర మధుకేశ్వరుడని వ్యవహరింపబడ నారంభించెను. నేడీ మధుకేశ్వరుడే ముఖలింగేశ్వరుడనబరగుచున్నాడు. కాని ప్రాచీనశాసనములందు మధుకేశ్వరుండనియే కలదు. మధుకేశ్వరునికి జయంతీశ్వరుడనియు, గోకర్ణేశ్వరుడనియు, గూడ నామాంతరము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ సంగతినిగూర్చి ముందుముందు చర్చించెదము.

ముఖలింగేశ్వరుని గుడి యీూరికినడుమ పూర్వదిశాముఖమైయున్నది. దేవాలయము చుట్టును ప్రాకార మున్నది. ప్రాకారము లోపల దేవాలయమును దానిచుట్టు అష్టదిక్పాలకలింగములు, కళ్యాణమంటపములు మున్నగునవి కలవు. ప్రాకారమునకున్న సింహద్వారమున కెదురుగా ధ్వజస్తంభము నడివీధిలో నున్నది. దేవాలయ ప్రాంగణములో కొంత భాగము జనులాక్రమించుకొని వీధిగా జేసుకొనియుండుటచేత ధ్వజమువీధిపాలైనది. ఆధ్వజస్తంభమున కెదురుగా సింహద్వారమును దానికి ముందర యిరుప్రక్కలను సింహములును వాటినడుమ సోపానములును

గలవు. ఆసింహములు రెండును వెనుక కాళ్లపై కూర్చుండినట్లు ఱాతితో చెక్కబడి నవి. సింహద్వార ముఖమంటపములో నమర్పబడియున్నది. దేవాలయమును బ్రవేశించుటకు మెట్లెక్కునపుడు సింహద్వారమునకు ముందు, ఎడమవైపున ఒకఱాయి అమర్పబడి కానవచ్చును. ఆవెనుక మంటపశిఖరమును సింహద్వార తలాటమును ఆనియున్న రెండుశిలా స్తంభములును గలవు. ముందటి ఱాతిపలకమీద నొకవిలుకాని విగ్రహమును వానికివింజామరవీచుచున్న వానివిగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి.ఆ విలుకాడుతనపాదముల క్రింద నొకనిని త్రొక్కివేయుచున్నట్లు చిత్రింపబడియున్నది. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో తెలిసికొనుట కచ్చట నేమియు నాధారము లేదు. కాని, రాజొకడు తనవైరిని జయించి యవమానించుచున్నట్లుసూచింపబడుచున్నది. సింహద్వారమున్న మంటపములోని రెండు స్తంభములమీదనుగోడలమీదను ప్రాచీనశాసనములనేకములు గలవు.ఆశాసనములన్నియు, రెండవగాంగవంశపు రాజులకు జెందినయున్నది. గలవు.ఆశాసనములున్న స్తంభములచెంత, సింహద్వారమును జేరి యెడమవైపున నొక శిలాఫలక మొకటి యమర్పబడి మాదృష్టి నాకర్షించును. దానిపై నొకపురుషుడును, స్త్రీయును లింగరూపుడైన శివుని పూజించుచున్నట్లున్నది. ఆఱాతిమీద యీ స్త్రీపురుషులకు, శివలింగమునకును పైన సూర్యచంద్రులును, నడుమ వ్యాసహస్తమును చిత్రింపబడియున్నవి. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు నచ్చట గానవచ్చుటలేదు; కాని శివభక్తితత్పరుడును మధుకేశ్వరదేవాలయనిర్మాతయునగు రెండవ కామార్ణవుడేమో యని సందియముతోచును. ఆఱాతిపలకపూర్వ మక్కడదికాదేమోయని కూడమాకు సంశయము జనించెను. సింహద్వారమును బ్రవేశించునప్పటికి యెదురుగా పెద్దనంది యొకటి గాన్పించును. ఆనందికెదురుగా నొకమంటపమును అందొక ద్వారమును గూడ నగుపడుచుండును. ఆద్వారమున కిరుప్రక్కలనున్న గోడబల్లపై నేవియో స్త్రీపురుష విగ్రహములు కొన్ని నాట్యముతో నిలువబడియున్నట్లు చెక్కబడి కాన్పించును. ఆ విగ్రహము లెవ్వరివో, వాటి నచట చిత్రించుటవలన శిల్పి యుద్దేశ మేదియో, గ్రహింపజాలము.

ఆసింహద్వారమును దాటి లోపలి భాగమును జొచ్చినపుడు యెదుట నొక చిన్ననందియు, దానియగ్రభాగమున నెత్తయిన విశాలప్రాంగణమును, దానితరువాత దేవాలయ సంహద్వారము విచిత్ర పత్రలతాపుష్పములతో శోభిల్లుచు గానవచ్చుచుండును. ఆసింహద్వారము పైకిచూచిన దేవాలయశిఖరము గానవచ్చుచుండును. తెలుగుదేశపు దేవాలయములనే చూచినవారలకు నాదేవాలయపు శిఖరవైఖరి యొకవింతగానుండును. చూపరి దాటివచ్చిన రెండవసింహద్వారము మొదటిదానికంటె చిన్నది. కాని యిందు చూడదగిన విశేషము లెక్కుడు గలవు. అంతయు శిలామయ మగుటచే నా ద్వారమునకు తలుపులు లేవు.

ఈ దేవాలయమును రెండవ మధుకామార్ణవుడు కట్టించినట్లు అనంతవర్మ విశాఖపట్టణ శాసనములందు చెప్పబడియున్నది. ముం దీవిమర్శన చేయుదుము.

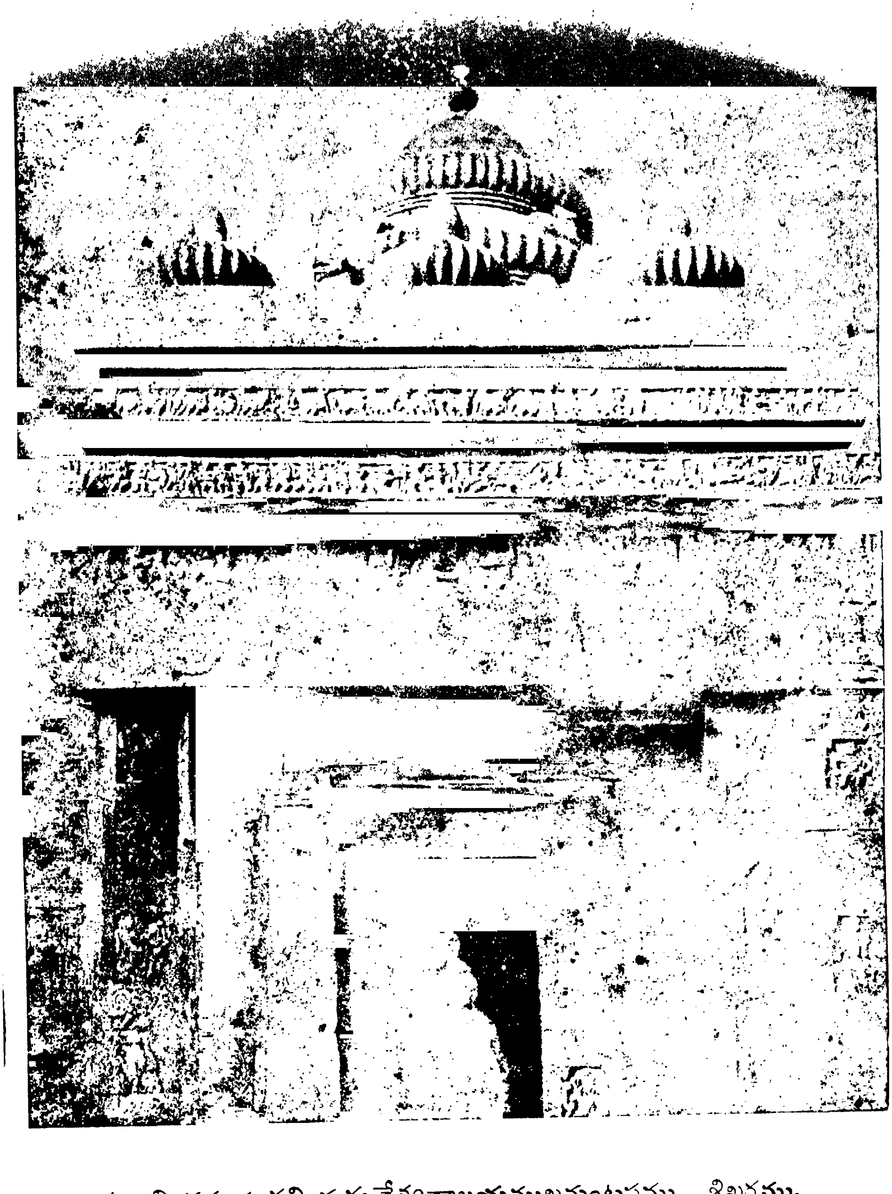

ముఖలింగమునందలి మధుకేశ్వరాలయముఖమంటపము, శిఖరము.

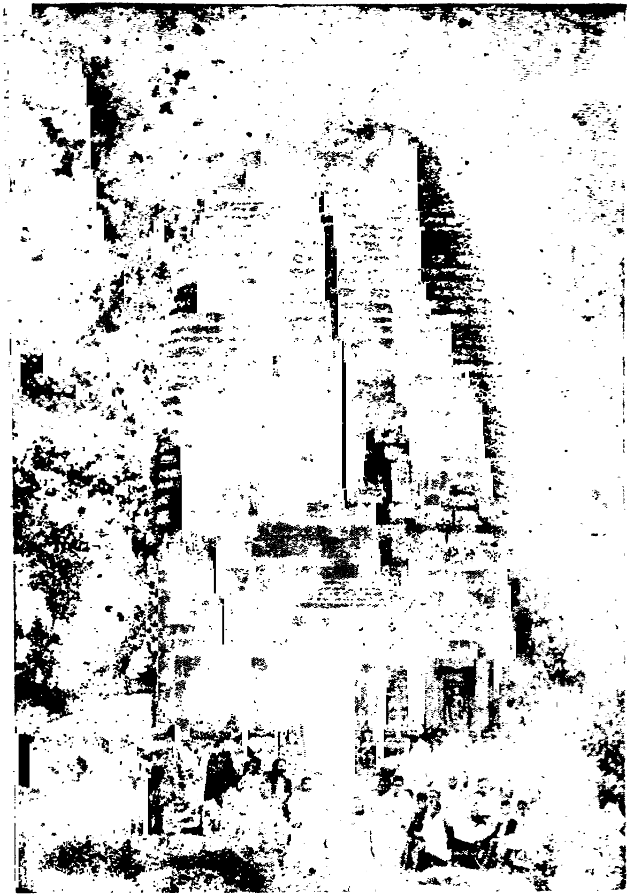

ముఖలింగము నందలి సోమేశ్వరాలయము.

భీమేశ్వరాలయము.

దానికి ఇరుప్రక్కలయందును ఱాయి వెడల్పుగా లేనందున వాటిపై శాసనములును లేవు. ఆద్వారమును చూపరి వెనుకకు తిరిగి చూచునప్పుడు కిందిసొరుగుబల్లమీఁద ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీఁద నొక చిత్తరువు గోచరమగును. దాని రామణీయకత చూపరుల దృష్టినాకర్షించి యానందపరవశులను జేయును. అద్దానిచిత్రపటమును చదువరి వేరొకచోట చూడఁగలరు. అయ్యది సుమారు పదునారంగుళములు వెడల్పుగలిగి ఏడెనిమిది యంగుళులు పొడవుగల యొక ఱాతిబల్లపై చిత్రింపబడి ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీఁద నమర్పబడియున్నది. ఆ ఫలకముపై నడుమ నొకవృక్షమును, అవృక్షమునకు నెడమవైపున ఎత్తైన యొక వేదికపై నొకడు కూర్చుండినట్లును, అతని కొకడు చెంత నిలుచుండి వింజామర వీచుచుండినట్లును గలదు. అట్లు కూర్చున్న పురుషునికి వెనుకప్రక్కను కొందరు పురుషులు పదునైదుమంది వరుసగా నాసీనులయి యుండిరి. వారందరు అతిశాంత చిత్తులయి మిక్కిలి గాంభీర్యముతో మనస్థైర్యముతోనున్నట్లు చిత్రింపబడియున్నారు. వారి కెదురుగా నడుమనున్న వృక్షమునకు కుడివైపున నొకడు ప్రాకుచు వచ్చి వెడల్పును పొడవును గల బలమైన కత్తితో నావృక్షమును ఛేదింప నుంకించుచున్నట్లు గలదు. అతని ప్రయత్నమునుండి వేదికపై నాసీనుడైయున్న పురుషుడు వారించుచున్నట్లున్నాడు. చెట్టు నఱుకదలచినవాని వెనుక నిద్దఱు స్త్రీలున్నారు. అం దొకరితె కూర్చుండియు నింకొకతె నిలువబడియు, హస్తముల మోడ్చి నమస్కరించుచు దైన్యభావము నగపఱుచుచున్నారు. ఆ వెనుక నాయుధపాణులయిన పురుషులు కొందరు ఇరువదియొక్కరు వరుసగా నిలువబడి క్రోధావేశపరవశులై యగపడుచున్నారు. నడుమనున్న వృక్షముచెంత నొక 'పద్మపీఠము' గలదు.

ఈచిత్తరువునందలి జనులయుడుపులు, అలంకారములు నెత్తిపై యొకప్రక్క గుండ్రని తలవెండ్రుకల కొప్పులును క్రీస్తుశకారంభమునాటి ప్రాచీన కాళింగుల నాగరికతను స్ఫురింపజేయుచున్న వనుటకు సందియము లేదు. నడుముచుట్టును బిగదీసికట్టిన యంగవస్త్రమును, దానిపై బిగించిన కాసెయు, మొలనూలును, చూపఱుల కచ్చెరువు కలిగించుచున్నవి. ఆయుధపాణులయిన వారికెవ్వరికి ద్వితీయవస్త్రము లేదు. మెడలోని హారములు మాత్రము గానబడుచున్నవి. చెట్టు నఱుక నుంకించుచున్నవానికి ముంజేతులందు మురుగులు, కడియముల వంటి యలంకారములు గలవు. అతని వక్షము చుట్టును నొక పట్టవలె గాన్పించునది కంచుకమై యుండనోపు. అతనియుడుపులు ఆకారమును, భూషణములు ఆతడు మిగిలినవారి యేలికయని తోఁపింపజేయుచున్నవి. ముత్తముమీఁదనీచిత్తరువునంతయుచూచి యాలోచించిన వెనుక ముఖలింగేశ్వర క్షేత్రమాహాత్మ్యములోని మధుకేశ్వరుని యావిర్భావ కథను సూచించునున్న దేమోయని యూహ పొడమగలదు.

ఈ చిత్తరువుమీఁద నొకశక్తి విగ్రహమున్నది. ఆమె యొక యాడుసింగముపై 'సుఖాసనమున' నధివసించియున్నది. ఆమెకు పదిచేతు లున్నవి. కుడివైపున నున్న చేతులలో మొదటిది 'ధ్యానముద్ర'ను సూచించు

చున్నది. రెండవదానిలో నొక కంకణమున్నది. మూడవదానియందు రుద్రాక్షజపమాల గలదు. నాల్గవదానియందు గదయు, నైదవదానియందు త్రిశూలమును గలవు. ఎడమచేతులలో మొదటిది 'వరదహస్త'మును దాల్చియున్నది. పిమ్మట వరుసగా రెండవదానియందు జయఘంటయును, మూడవదానియందు కమలమును, నాల్గవదానియందు చక్రమును, ఐదవదానియందు వజ్రాయుధమును నున్నవి. మావారలు శక్తిరూపమును జూచినపు డారూపకల్పన శైవశక్తులలో ప్రధానమైన దుర్గయొక్క చండిక, లేక చాముండికాశక్తు లనబడియెడు వారిరూపాంతరమని యూహించిరి. కాని నాకది జైనశక్తియు, చక్రేశ్వరి యనియు దోచెను. ఈ శక్తిరూపమును దాని క్రిందిశిల్పమును దేవాలయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని తెలుపుచున్నది.

ఈచిత్రగువు బిళ్ళలున్న కవాటమున కెదురుగా నందియును, దానిముంగిట నొక మంటపమువంటి యెత్తైనదియు, దానినంటియె సింహాద్వారము మును నున్నదనియు నీవఱకె చదువరి కెఱింగించితిమిగదా! ఆమంటపమును అర్ధమంటపమని శిల్పవేత్తలు పల్కుదురు. శిల్పవిషయమున దక్షిణదేశ పల్లవాంధ్ర ద్రావిడ చాళుక్య సంప్రదాయములబట్టి నిర్మితములయిన దేవాలయమును జూచినవారికెల్లను భువనేశ్వరమునందలి దేవాలయమును సందర్శించినవారు ఈదేవాలయపు వాస్తుశిల్పసంప్రదాయమును దానికి తప్పక సరిపోల్తురు. ఈదేవళము ఓఢ్రదేశమునందు వ్యాపించిన ఔత్తరాహ ఆర్యవాస్తుసంప్రదాయము ననుసరించి కట్టబడినదని నిర్ణయింతురు. కాని యిందంతయు ఔత్తరాహ సంప్రదాయమని పల్కుటకు వీలులేదు. దక్షిణదేశపు చాళుక్యసంప్రదాయము గూడ కొంత కానబడకపోదు. మనదేవళమునకు గర్భాలయమును, అందుమీద గోపురమును, దానిముంగట అర్ధముఖమంటపము నుండును. అర్ధముఖమంటపమే ముఖమంటపముగా నెంచినను, గర్భాలయమునకును మంటపమునకును, ఏవిధమయిన సంబంధము గనపడదు. ఒకదానికొకటి చేర్చి కట్టబడి యుండుననుటతప్ప గర్భాలయము దానిపైనున్న గోపురమే గుడి యగుచున్నది. ఇక నీసంప్రదాయమున నట్లుగాదు. గర్భాలయమును, ముఖమంటపమును గలసి గుడి యగుచున్నది. గర్భాలయముమీద గోపురమున్నట్టె ముఖమంటపముమీదను విమానము లేక గోపురముండును. కాని రెండవది మొదటిదానికంటె చిన్నదిగా నుండును. ఇంతియేకాదు. పల్లవ, చాళుక్య శిల్ప సంప్రదాయమునందువలె గోపురము ఔత్తరాహ ఆర్యసంప్రదాయమున నుండదు. మొదటిదానిగోపురమునందు చిత్రవిచిత్రములయిన విగ్రహము లుండును. ఒకభూమికకంటె రెండవభూమిక చిన్నదిగను అంచులు గోళాకారముగ మలుపుదీర్పబడి గోడిగా నుండును. దక్షిణదేశమునందు దేవాలయములం దా భూమికలు మూడుగాని, ఐదుగాని, తొమ్మిది

గాని యుండును. ఔత్తరాహవాస్తు సంప్రదాయమున నిట్లు కాదు. భువనేశ్వర సంప్రదాయమునందు భూమికలు పొట్టిగాను విశేషముగాను ఉండును. ఒకదానికంటె నొకటి చిన్నదిగ నుండుటయేకాక అంచులు తీర్చినట్లు పలకలు దేరియుండును. ఒక 'పిరమిడ్' బోర్లించిన నెట్లుండునో యీసంప్రదాయపు గోపుర మట్లుండును. గోపురము మీదనున్న 'ఆమలక' మను చక్రము పల్లవ చాళుక్య దేవళములమీద గానరాదు. ఈసంప్రదాయమునందు గర్భాలయములు చతురములుగా నుండును. కాని మన పల్లవచాళుక్య దేవాలయములందువలె, వెడల్పు తక్కువగను, పొడవెక్కువగను నుండుటయు గూడ కలదు.

పైనజెప్పిన అర్ధముఖపంటపమువంటి విచిత్రపత్రలతాపుష్పాలంకారశోభితమై మనోజ్ఞమై యున్నతమైన సింహద్వార ముండును. ఆసింహద్వారమున కిరుకెలంకులనున్న చేర్పుశిలలపై స్త్రీపురుషుల విగ్రహములు శృంగారాభినయములతో నిలువబడియున్నట్లును నాట్యము చేయుచున్నట్లును మనోహరముగ చిత్రింపబడియున్నవి. ఈబొమ్మలన్నియు నీముఖలింగనగర మతివైభవము ననుభవించుచుండిన కాలమున చిత్రవిచిత్రములగు రంగులు పూయబడి జీవకళ లుట్టిపడుచుండినట్లు చిహ్నములు నేటివరకు గాన్పించుచున్నవి. సింహద్వారమునకు కుడివైపుననున్న స్తంభమును, దానినంటియున్న చేర్పు శిలాఫలకము, దానిచేరియున్న ద్వారపాలక విగ్రహమును చదువరిచిత్రపటమునందు చూడగలరు. శిల్పి ద్వారపాలకుని చెక్కి యొక మంటపమునందు నిలువబెట్టినాడు. ఆ మంటపము చిత్రించుటలో శిల్పి తన నేర్పరితనమును చక్కగా తేటపఱచినాడు. అచ్చటి శిల్పపుపని యంతయు జూచినవెనుక, నౌత్తరాహసంప్రదాయకుడైన యాశిల్పి, కొంత పల్లవశిల్పమును గూడ నెఱిగినవాడని తోపక మానదు. ద్వారపాలకవిగ్రహ మమర్చబడిన మంటపమునకు సింహతలాటతోరణ మమర్పబడియున్నది. ఈరీతిగనే ఎడమవైపునగూడ సింహద్వారమువంటి కంబమును చేర్పుశిలయు, దానినంటిగోడలో ద్వారపాలకమంటపమును గానవచ్చును; కాని చిత్రకారుడు కుడివైపు చిత్రించినదానినే యెడమవైపున కూడ రచించియుండక క్రొత్త విగ్రహములను, అలంకారములను, యిచ్చవచ్చిన తెఱగున స్వేచ్ఛతో రామణీయకముగ చిత్రించినాడు. ఈ సింహద్వారమంతయు, తూర్పుగాంగుల శాసనములో వర్ణింపబడియున్నది.

సింహద్వారమును శోభాయమానముగ జేయుచున్న యాముఖమంటప గోపుర భూమికల నాల్గింటిమీదను మనోహరమయిన చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి. వాటినిజూచి యానందించుటకే మాకు తీరిక లేకపోయెను. వాటిచిత్రపటము నిట పొందుపఱచితిమి. ఈనాల్గుభూమికలలో మొదటిదానిమీద నారుహంసలును, వాటిలో రెండేసి అంచల నడుమ నొకషోడశదళ కమలమును చిత్రింపబడియున్నవి. ఈచిత్తరవులమీదనున్న చిత్రఫలకముమీద మల్లయుద్ధప్రదర్శనము చిత్రింపబడియున్నది. అందు నడుమ యిరువురు మల్లులు ద్వందయుద్ధము సేయుచున్నారు. ఆమల్లుల కిరుకెలంకులందు జనసమూహము ప్రదర్శనమును వీక్షించుచున్నది. ఆజన సమూహమున కెగువగా నెడమవైపున నొక వేదికపై రాజును రాణియు ఆసీనులయి,

ప్రదర్శనమును దిలకించుచున్నారు. వారి కిరువురు సేవకులు క్రిందినుండి మల్లయుద్ధ వృత్తాంతమును విన్నవించుచున్నారు. రాజు చెవియొగ్గి వినుచున్నాడు. రాణికి ఎడమవైపున అంతఃపురస్త్రీలును, వారిచెంత దాసీజనమును సుఖోపవిష్టులయియున్నారు. మల్లులకు కుడివైపున జనసామాన్యమున్న తావుకంటె యెత్తయినస్థలమందు బ్రాహ్మణబృందము కూర్చుండియున్నది. వారిముంగట యేనుగులు దలపడుచున్నవి. వీరివెనుక జనులనేకులాసీనులయి యున్నారు. ఇందలి ఐతిహ్యము శ్రీకృష్ణుని బాల్యమని నిరూపించవచ్చును. ఇందలి మల్లయుద్ధము శ్రీకృష్ణ చాణూరుల మల్లయుద్ధము గావలయును. పరివేష్టించియున్న రాజు కంసుడనితోచును. యేనుగులు దలపడుచున్నట్లు చిత్రింపబడినచోట బాలకృష్ణుడు యేనుగులచే త్రొక్కింపబడుచున్నట్లు కనుపట్టుచున్నాడు.

ఈ చిత్రఫలకమంతయు నయిదారు గజములు పొడవును, అడుగు లేక అడుగున్నర వెడల్పును గలిగియున్నది. ఇంతటి స్వల్పవైశాల్యము గల ప్రదేశమునందు శిల్పి చిత్రపుపనిచేసి యచ్చెరువు కలిగించుచున్నాడు. జనసమూహమునందు ప్రతివ్యక్తియు స్పష్టముగ చిత్రింపబడియుండుటయు, ముందువెనుక ప్రదేశముల వేదికలుసౌధములు అతిసూక్ష్మముగ చూపబడుటయు శిల్పిపనితనమును వేనోళ్ళజాటుచున్నది.

ఇంతకంటె యచ్చెరువైన చిత్రము దీని పైభూమికయందు గానవగుచున్నది. ఈ ఫలకమందు రాజు అరణ్యమున వేటాడు విధము చిత్రితమైయున్నది. అందు పరువెత్తుచున్న వాయు తేజీలును, విండ్లు నాకర్ణాంతము సారించి మృగములను వెంటదఱుముచున్న రాజును, వేటకాండ్రును, స్పష్టముగ జీవకళతో చిత్రింపబడియున్నారు. వేటకాండ్ర వెనుక సేవకులు సంహారింపబడిన మృగములను కఱ్ఱలకు వ్రేలాడదీసి తమభుజములపై పెట్టుకొని నడచుచున్నారు. వారి వెనుక తప్పెటకాండ్రు, మద్దెలకాండ్రు ఘోషగావించుచున్నారు; బూరలవారు సింహనాదములు, శృంగనాదములు సేయుచున్నారు. వారికి వెనుక నున్నవారు మృగములను మోసికొని పోవుచున్నారు. మరికొందరు ఆయుధపాణులై పరుగిడుచున్నారు. వారి వెనుక కొంద రాశ్వికులు బల్లెములు పట్టుకొని గుర్రములను నడపించుకొని వచ్చుచున్నారు. ఈచిత్తరువులోని యెడమవైపు అర్ధభాగమునందు వేట మృగములు బరువెత్తుచుండుటయు, వాటి వెనుకను, ముంగటను వేటకాండ్రు అశ్వికులు సాయుధులయి తరుముచున్నట్లును చిత్రింపబడియున్నది. వేటరంగములు ఇంతమనోహరముగ చిత్రింపబడుట మున్నెచ్చటను గానము. స్థలము సంకుచితమయ్యును, శిల్పి తనచిత్రమునందు జీవమును బోసినాడు. కాని ఈచిత్రమునందు పౌరాణికగాధగాని చారిత్రక వృత్తాంతముగాని గానరాదు.

దీనిపై భూమికయందు, ఏనుగులవేట చిత్రింపబడియున్నది. దాని ఎడమభాగమున నొకవేదికపై నొకపురుషుడు ఆసీనుడైయున్నాడు. ఆయన చుట్టును సేవకులు, పరిచారకులు, విలుకాండ్రు, ఖడ్గహస్తులు, మూగియున్నారు. వారి యెదుట మచ్చిక చేయబడిన యేనుగులపై, మావటీలు కూర్చుండి, ఏనుగుల వేట గావించుచున్నారు. మచ్చిక

యేనుగులకు ముంగటిభాగమున, అడవియేనుగులు త్రాళ్ళతో, నురులతో బంధింపబడి, పెనగులాడుచు, పరుగిడుటకు ప్రయత్నము సేయుచున్నవి. కళింగరాజులకు గజ వేట మిక్కిలి ప్రీతికరమయిన వ్యాయామమగుట చేత గాబోలు గజ వేట ఇచ్చట దేవసదన నిర్మాత చిత్రింపించినాడు.

ఈమూడుభూమికలమీద చిత్రితములయిన శిల్పము, పూర్వము సున్నపు పూత గలిగి, దానిపై రంగువేయబడియున్న కాలమున మిక్కిలి అందముగ కాన్పించియుండవచ్చు ననుకొందుము. ఈగుడియందున్న చిత్తరువులన్నియు నీ విధముగనే యున్నవి.

పిమ్మట సింహద్వారమును దాటి గుడియొక్క ముఖమంటపమును బ్రవేశింతుము. ముఖమంటపమునే ఆస్థానమంటపమని యందురు. ఆముఖమంటపమునందారు రాతికంబములు శిఖరములు లేనివి మూడేసి చొప్పున రెండువరుసలుగ నున్నవి. వీటిపై మంటపముయొక్క కొప్పు నిలిచియున్నది. తూర్పువైపున నున్న సింహద్వారముగాక ఆస్థానమంటపమునకు దక్షిణపు వైపున గూడ నొకద్వారము కలదు. అయ్యది గర్భకోవెలకు సమీపముగానున్నది. ముఖమంటప మారుగజముల వెడల్పును, ఆరుగజములు పొడవును గల్గి చతురముగానున్నది. కంబములపై శిల్పపుపనులు లేవు గాని శాసనములు అసంఖ్యాకములుగ నున్నవి. వీటిపై నేటేట పూయబడు సున్నపు పూతవలన నవి గానబడకున్నవి. ముఖమంటపమునందు లోపలి గోడభాగముమీద చిత్తరువులుగాని, శిల్పపుబనులుగాని గానరావు. కాని, యెచ్చటనుండియో కొనిరాబడి యచ్చటనుండబడినట్లు తోచెడు కొన్ని శిలావిగ్రహములు మాత్రము గానవచ్చును.* వాటిలో ముఖ్యమైనవి చాల భాగము వైష్ణవాంశములయిన విగ్రహములుగ నున్నవి. మంటపమునందు, మేము ప్రవేశించి నపుడు మాకుడివైపున త్రివిక్రమావతారము గాన్పించెను. బలిచక్రవర్తి దానమడుగ నేగుదెంచిన వామనుడు విక్రమించి యొకపాదముతో భూమిని, రెండవదానితో స్వర్గమును ఆక్రమించి, మూడవదానిని బలిచక్రవర్తి శిరముపైనుంచి పాతాళముపకు అణచివేయు భీమరూపమునకు త్రివిక్రమ మని పేరు. త్రివిక్రమమూర్తికి కుడివైపున నొకరాతిపలకపై వరాహమూర్తి విగ్రహమున్నది. ఈవరాహమూర్తికిని,దక్షిణదేశమున గానబడెడి మూర్తికిని చాల వ్యత్యాస మున్నది. ఈవిగ్రహమునకు నాలుగు చేతులు గలవు. అందామె మీది రెండు చేతులందును, భూమిని గాబోలు గట్టిగా పట్టుకున్నట్లు గలదు. క్రింది రెండుచేతులలో కుడిదానియందు చక్రమును, ఎడమదానియందు శంఖమును గలవు. వరాహమూర్తి క్రింద ,యిరువురు నాగకన్యలు చిత్రింపబడియున్నారు. వీరు అమరావతీస్తూపమునందు గానవచ్చు నాగకన్యల విగ్రహముల బోలియున్నారు. వీరికి బొడ్డుమీదనుండి మనుష్యరూపము, తలకు వెనుక పాముపడగయున్నది; క్రిందభాగము పాము శరీరముగా నున్నది ఈప్రపర్శనములోని యొక నాగకన్య చేతులందు తామరపద్మమున్నది. దానిపై వరహమూర్తి యెడమపాదముంచి

* ఇచ్చట విష్ణుదేవర గుడియొకటి యుండినట్లు శాసనముల దు చెప్పబడియున్నది_ఇవి యచ్చటి వేమో?

నాడు. రెండవ నాగకన్య తన హస్తములతో కుడికాలిపిక్కను బట్టుకొనియున్నది. వరాహమూర్తి కావల సూర్యనారాయణమూర్తి విగ్రహము కలదు. సూర్యనారాయణమూర్తికి శిరము వెనుక తేజోవంతమయిన బింబముంచబడినది. రెండు చేతులందును దివియలున్నవి. అవియొకటి ఎర్రదీపమును, రెండవది తెల్లదీపమును సూచించును. ఈవిగ్రహమునకు కుడివైపున గరుడ నారాయణుని మూర్తి యున్నది. గరుడునిపై నారాయణుడధివసించియున్నవేళ విష్ణువు గరుడనారాయణు డనబరగును. ముఖమంటపమునందు రెండవవైపున మనోహరమైన సరస్వతీవిగ్రహమొకటియున్నది. మొదట నది అక్కడది కాదనియు, ఊరిచివర నొకరు పొలముదున్నుచుండగా దొరికెననియు, నంతట దాని దీసికొనివచ్చి యిట నుంచిరనియు స్థానికులు దెల్పియుండిరి. ఆసరస్వతి, నకుమల్లలనాడు 'అభంగము'తో సుఖాసీనయై యున్నది. ఆమె 'మహాంబుజ' మను పీఠముపై నధిష్ఠించి యున్నది. ఈ సరస్వతి విగ్రహము సాధారణముగా మనకు గనబడునట్టిది కాదు. ఈమెను బౌద్ధులు, బ్రాహ్మణులు, తాంత్రికులుకూడ నుపాసింతురు: కేవలము వాగీశ్వరికాదు. కాని వాగీశ్వరీ లక్షణములు కల్గియు భయంకరస్వరూపిణి గాక, సుందరవదనయై, మందస్మితము పెదవులపై వొలకాడ, నిమీలితనేత్రయై మోహనముగ నుండు "సౌభాగ్యవాగీశ్వరి" యేమో యని సంశయము గొలుపుచున్నది. ఈ "సరస్వతి" యందు శైవపరములయిన లక్షణములు కొన్ని గాన్పించుచున్నవి. శిరమునందు కెంజడ, శివునిజటామకుటమువలె నమర్పబడి యున్నది. ఆ జటామకుటమున నెడమవైపున చంద్రకళయు నున్నది. ఈ సరస్వతి ముంజేతులతో వీణ వాయించుచున్నది. వెనుకనున్న హస్తములలో నొకదానియందు పుస్తకమును రెండవదానియందు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఈవిగ్రహము మంచిస్థితియం దున్నపు డెంత అచ్చెరువు గొల్పుచుండెనో కాని, యా చిహ్నములు కొన్ని యిప్పటికిని గానవగును. శిల్పియు చిత్రకారుడు నగు కాసెవాడు ఈజాతి బొమ్మపై తన పనితనమును నేర్పుగా జూపినాడు. దీనిపై తొలుత నున్నని పాలగచ్చును, అందుమీద జీవకళలూరు రంగు లుండినట్లు కనబడుచున్నది.

ముఖమంటపమునంటి గర్భకోవిల యున్నది. ఇం దాశ్చర్యము గొలుపువిషయములు రెండు కలవు. అందు మొదటిది (మధుకేశ్వర) ముఖలింగేశ్వర లింగము. ఇది సాధారణముగా మనముచూచు శివలింగములవలె నుండదు. సాధారణముగా లింగములు నల్లజాతితో నునుపుగా నుండునట్లు చేయబడి పానఘట్టమునం దమర్పబడి యుండుట మన మెల్లరు నెఱిగినవిషయము. కాని ఈలింగ మట్లుగాక తెల్లనిశిలవలె గాన్పించును: వెనుకప్రక్క మామూలుప్రకారమే యున్నను ముందువైపున లీనముగా నేత్రములు, ఫాలము, నాసిక, ముఖరూపము నట్లు స్థానికులు జూపింతురు. అది శిలయే యగునో కాదో తెలియదు; కాని, దానిపై నల్లని మచ్చ లున్నవి. స్థానికుల, ఆదరగౌరవములవలనను, మేము గర్భాలయమును బ్రవేశించి, శివలింగమును స్పృశించుటతప్ప మిగిలిన పరీక్ష నంతయు చేసితిమి. మధుక

వృత్తమునం దావిర్భవించినాడని క్షేత్ర మాహాత్మ్యము పల్కుటచేసి, యీ లింగము మధుకదారు నిర్మితమే మోయని సందేహము నొందితిమి. కాని ధారాపాత్రనుండి సంతత జలధారాపాతముచే దడిసిన నిది శిలగాకుండిన నీపాటికి చీకిపోవకుండునా? రెండవది ఈ గర్భాలయమునందు లింగమునకు వెనుక నొక పెద్దమట్టిబాన గలదు. దానిని బాన అనుటకంటె కుండు అనుట మంచిదని తోచును. స్వామి నభిషేకించుటకు జలమును దానియందు పోసి యుంతురు. అది మిక్కిలి బరువు గలదై, సుమారు రెండడుగులు లోతును, అయిదడుగులు నడిమివెడల్పును గలదై యున్నది. మట్టిపెంకు రెండంగుళములు దళసరిగానున్నది. అది బెల్లమువండుట కుపయోగించు, చెఱకు "పెనము"ను బోలియున్నది. ఈపెనమునుగూర్చి స్థలజ్ఞులు, మా కొక మాహాత్మ్యమును జెప్పిరి. ముఖలింగేశ్వరదేవరకు భక్తిపరవశుడైన కుమ్మరియొకడు, ఇట్టి పెనములను రెండింటిని చేసి తీసుకునివచ్చెను. అంతకుపూర్వమే గుడికట్టుట పూర్తి యయిపోయినందున, అవి గర్భాలయమును జేరునుపాయము లేకపోయెను. ఒకదాని నాతడెట్లో లోపలకు ప్రవేశపెట్టవలయునని ప్రయత్నించెను. కాని పాపము వాని దౌర్భాగ్యమువలన నది విచ్ఛిన్నమై పోయెను. అంతట నాతడు చింతాక్రాంతుడై కష్టపడి చేసి తీసుకొనివచ్చిన పెనములలో నొకటి వ్యర్థమయ్యెగదాయని వగచుచు నారేయెల్ల గడపెను. కాని భక్తవత్సలుడైన పరమేశ్వరు డాతని భక్తికి మెచ్చి కరుణాళుడై యేశ్రమయు లేకుండ రెండవ పెనము గర్భగుడిలో నుండునట్లు గావించెను. ఉదయమున కుమ్మరి దైన్యముఖముతో వచ్చుసరికి తన యభీష్టము నెఱవేరియుండెను. ఈకథయందలి చమత్కారము విశ్వసించువారికి మహాత్తువలె గన్పట్టును. కాని మా కట్లు గోచరింపలేదు. మేము గర్భాలయపు ద్వారబంధముయొక్క ఎత్తును వెడల్పును గొలిచి, యానడుమ ఈ పెనము నిలువబెట్టి చక్రమువలె నడిపించిన దూరగలదా యని పరీక్షించి చూచితిమి. ఆపని సులభసాధ్యము గాదు కాని ఒక్కమ్మడి యిరువదియైదుగురు మనుష్యులయినను ఎత్తినగాని కదలని యీపెనమును లోపలి కెట్లు తీసికొనివచ్చిరో యదియు నాశ్చర్యకరమగు విషయమే కదా! అందువలననే ప్రాకృతజనులు దానిని మాహాత్మ్యముగా విశ్వసింతురు.

ముఖమంటపముయొక్క వెలుపలి గోడమీద విగ్రహము లనేకములు చెక్కబడి యున్నవి. కాని అట్టివి గర్భాలయముయొక్క వెలుపలి గోడమీద లేవు. తెలిసినవాటిని మాత్రము నిరూపించితిమి. ముఖమంటపములోనుండి, దక్షిణవైపునకు వెలిప్రాకారములోనికి గుమ్మ ముండెనని తెలిపితిమిగదా! ఆగుమ్మముదగ్గరనున్న రూపములను ఏడెనిమిదింటిని ఇచట వివరించెదము. దీనినిబట్టి మిగిలినవాటిని గూర్చి చదువరి యూహించుకొనవచ్చును. గుమ్మమునకు పడమటివైపున, శివునిరూప మొకటి గానవచ్చుచున్నది. ఆరూపమునకు పండ్రెండు చేతు లున్నవి. ఊర్ధ్వరేతస్కుడై నృత్యము చేయుచున్న యీమూర్తి నటరాజస్వామి యని మే మూహించితిమి. ఈమూర్తి చిత్రమును చదువరి వేఱొకచోట గాంచగలరు. గుమ్మమునకు తూర్పువైపున వరుసగా నేను

విగ్రహము లున్నవి. ఇవి దక్షిణహిందూదేశపు శిల్పసంప్రదాయముతో సంబంధము లేని కతనను, మా కుత్తరహిందూస్థానపు శిల్పముతో పరిచయములేనికతనను వాటికి, మానామరూపనిర్ణయముసరిగాకపోవచ్చును. తూర్పువైపుగా నున్న విగ్రహములలో మొదటిది మాకు ‘నటరాజస్వామి’గా దోచెను. ఆవిగ్రహమునకు పండ్రెండు బాహువులు గలవు. తాండవరూపియై, ఊర్ధ్వరేతస్కుడై యున్న ఆ విగ్రహమునకు ఇరుప్రక్కల నిరువురు స్త్రీ లున్నారు. వారిరువురును గంగా, పార్వతులయి యుండురని మాయూహ. ప్రక్కనే నందియు నున్నది. తలకు పరివేషము గలదు. మీది రెండు చేతులందును పడగలువిప్పిన పాము లున్నవి. ఈ విగ్రహముతరువాత ఉగ్రనారసింహ విగ్రహ మున్నది. కాని యుగ్రనరసింహావతారమునెత్తిన శ్రీమన్మహావిష్ణువును న్యూనతపఱచుటకై శరభమూర్తిగా శివుడవతరించినట్లు "కారణాగమము" దెలుపుచున్నది. అట్లయినచో నీమూర్తి శరభమూర్తియొక్క రూపమని నిర్ణయింపవచ్చును. దీని తరువాత విగ్రహమునకు నాల్గుచేతులు గలవు. ఈమూర్తి సింహముపై ఊర్ధ్వరేతస్కుడై నిలువబడి యున్నాడు. ఉభయపార్శ్వములయందును, పార్వతీగంగాదేవులు గలరు. మీదికుడిచేతియందు త్రిశూలమును, యెడమదానియందు పరశువును క్రింది కుడిచేతియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు కపాలమును గలవు. కుడిభుజముపై నాగ మొకటి పడగ నెత్తిపెట్టుకొని యున్నది. ఈ భయంకరాకారమును, మేము పశుపతిమూర్తి క్రింద గుర్తించితిమి. క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దమునందు భండార్కరుగారి మతమునబట్టి పాశుపతశైవోపాసన ఆరంభమయ్యెను. "శిల్పసార"ములో వర్ణింపబడిన పాశుపతమూర్తికి పదిచేతులు ఐదుతలలును గలవు; కాని కొన్ని ఆగమములు ఒకతలయు, నాల్గుచేతులను మాత్రము దెల్పుచున్నవి. పాశుపతమూర్తి భయంకరమూర్తియై యుండును. కాని యుపాసకులు సౌమ్యరూపమును రూపకల్పన జేసికొని యుపాసింతురు. ఆసౌమ్యరూపము మందస్మితవదనముగల చంద్రశేఖరుని బోలి యుండును. ఇపుడీరూపము చంద్రశేఖరుడైన గావలయును. లేకున్న సౌమ్యపాశుపతమూర్తియైన గావలయును. ఈపాశుపతమూర్తిప్రక్క భీమస్వరూపియైన నటరాజు గలడు. ఆతనికి నాల్గుచేతులు గలవు. త్రిభంగములతో నూర్ధ్వరేతస్కుడై నర్తనము సలుపుచున్నాడు. మీదికుడిచేతియందు అక్షమాల యున్నది. మీది ఎడమచేయి ఒక స్త్రీరూపముపై నుంచబడియున్నది. క్రింద దక్షిణహస్తము వరదముద్రను సూచించు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఎడమచేతియందు కపాల మున్నది. ఈమూర్తికి కుడివైపున ఎడమకాలు మోకరించి యొక స్త్రీ ప్రార్థించుచున్నది. ఎడమప్రక్కనుగూడ నొక స్త్రీవిగ్రహము నిలుసబడియున్నది. దీని కావల వరాహమూర్తివిగ్రహ మున్నది. దానికి నాల్గుచేతులున్నవి, ఎడమమోచేతిపై భాగమున భూదేవి స్త్రీరూపిణియై అధివసించి యున్నది. మరియొకచేయి, భక్తివినమ్రుడై నిలువబడియున్న యొక పురుషవ్యక్తిపై నుంచబడియున్నది. దీనితరువాతిది ‘డాకిని’ ‘వరుణి’ యను పరిచారికలుగల దుర్గాశక్తివలె గాను

ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటియందలి (1) సరస్వతి విగ్రహము.

(2) నటరాజు విగ్రహము.

సోమేశ్వరాలయపు విమానముపై నొక గూ
యందలి శిల్పము-కుమారస్వామి విగ్రహము

ముఖలింగమున దొరికిన జైన దేవుని విగ్రహము, శిల్పములు.

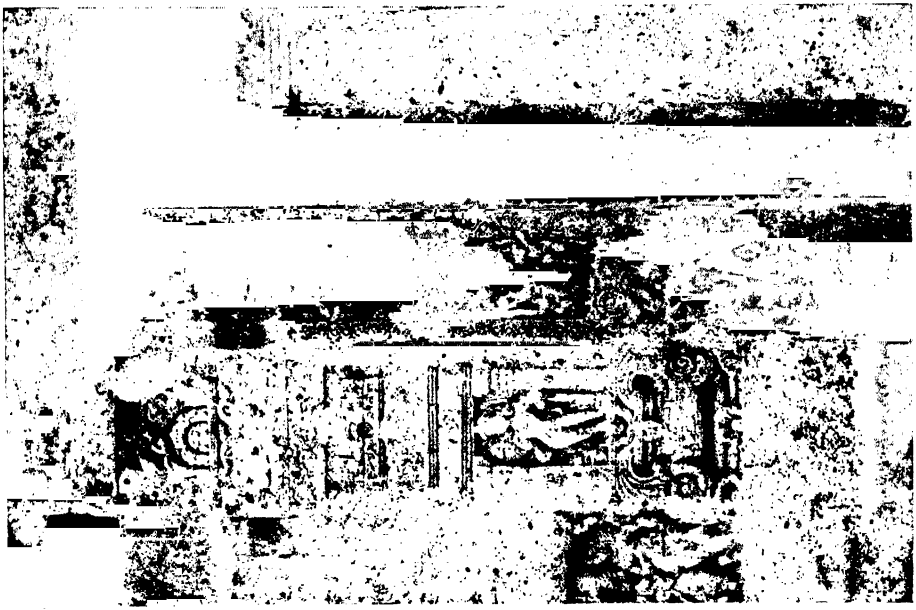

ముఖలింగాలయపు సింహద్వారమునందలి శిల్పము.

పించుచున్నది. దాని కావల కుమారస్వామి విగ్రహము గలదు.

ఈరీతిగ, ముఖమంటపమునకు రెండు వైపులను, పరశైవరూపము లయిన ఏకాదశ రుద్రరూపములు అష్టమూర్తులు, లీలామూర్తులగు పంచదేహమూర్తి, దక్షిణామూర్తి ఉమామహేశ్వరుడు, చంద్రశేఖరమూర్తి, అర్థనారీశ్వరుడు, అఘోరమూర్తి, రక్షోఘ్నమూర్తి, భైరవుడు, కాలభైరవుడు, పాశుపతమూర్తి మున్నగు నవెన్నియో కలవు.

ఆస్థానమంటపమునుండి దక్షిణద్వారమున వెలికివచ్చునపుడు, పైనున్న యొకశిల్పప్రదర్శనము మనదృష్టి నాకర్షించును. అందు పార్వతీపరమేశ్వరులు జూదమాడుచు వినోదముగా కాలము బుచ్చుచున్నారు. పాచికలాటలో పాటవము తక్కువయైన శివుడు పందె మోడిపోయెను. తనకు తన కున్న దానినంతయు నోడుటయె కాక తిరిప మెత్తుకొను నాభూతభర్త తన వాహనమగు నందిని గూడ నొడ్డి యోడెను. అంత పార్వతియు చెలికత్తెలు గజయముగాంచిన సంతోషముతో నొడ లెఱుగని యానందముతో నందినితోలుకొని పోవుచుందురు. పతియు దీనవదనుడై విన్నబాటుతో దిలకించుచుండును. ఈశిల్ప సౌందర్యము నెంతచూచినను తనివితీరదు.

గుడికిచుట్టును ప్రాకారము గలదు. అందు అష్టదిక్పాలకుల దేవాలయములు గలవు. ఇందలి దేవాలయపు గుమ్మముపై సొరుగుబిళ్ళమీద సూర్యభగవానుడు రథారూఢుడై వెడలుచున్నట్లును అనూరుడు సప్తాశ్వములను పగ్గములతో బట్టుకొని రథమును దోలుచున్నట్లును ఒక చిత్తరువు గలదు. ఈప్రదర్శనము చాల పురాతనమును అపూర్వమును, విశేషించి మనోహరమునై యున్నది. ఈగుడికి ఉత్తరదిక్కు వెలిగోడమీద ప్రాచీనకాలపు యోధుని చిత్ర మొకటిగలదు. అతడు ఎడమచేతియం దాతని ఎత్తువిల్లును, కుడిచేతిలో నమ్మును బట్టుకొని యున్నాడు. మొలలో కత్తిగలదు. శిరముపై కురులు నున్నగా దువ్వబడి కోరశిఖగా వీరపురుషలాంఛనముగ జుట్టబడియున్నవి. ఈ వీరుని వేషము ఉడుపులును నిస్సంశయముగా ప్రాచీనములు. ఈ వీరుని చిత్రించుటలో శిల్పియుద్దేశ మేమయి యుండునా యని మాకు సంశయము తోచుచున్నది. ఇయ్యది కేవలము ప్రాచీన కళింగవీరుని చిత్రించుట కంటె విశేషభావము శిల్పి కుండవలెనని మాయూహ. మాయూహ సరియైనచో నీ వీరపురుషవిగ్రహము, కిరాత రూపమున నుండు ఈశ్వరుడు గావలయును. లేదా కళింగ రాజెవడో కావలయును.

అష్టదిక్పాలకుల గుళ్ళు, వరుసగా నెనిమిది దిక్కులం దుండక, అక్కడక్కడ చెదరి యున్నవి. మధ్య నొకచోట దక్షిణవైపున వినాయకుని గుడియు, పడమటను గర్భగుడికి వెనుకతట్టున కుమారస్వామి గుడియు గలవు. అష్టదిక్పాలక లింగములలో, వాయు దేవాలయముపై కొన్ని ప్రాచీన శాసనములు, వేంగీ-పల్లవ, తెలుగు-కన్నడ లిపులయందు గానవచ్చుచున్నవి. అవి ఛందోబద్ధములై యున్నట్లున్నవి. వాటిలో 'త్రైలోక్యభీత దేవర "నృపతుంగ నరసింహాఖ్యు" అను పేరులు

గానవచ్చుచున్నవి.* ఈవాయులింగ దేవుని గుడి కెదురుగా నుత్తరదిక్కున దేవుని కళ్యాణ మంటపము గలదు. దానిపై నిప్పటికిని ఉత్సవవేళలందును పర్వవేళలందును స్వామికి సేవలు జరుపుచుందురు.

గుడిదక్షిణపువెలిప్రాకారములోనుండి వెలుపలకొక గుమ్మము గలదు. అందుండి చెంతనేయున్న ఆంజనేయాలయమునకును దాని కావల కొంచముదూరములోనున్నమఠమునకును మార్గమున్నది. ఆంజనేయాదులును, మఠమును నవీనముగా గట్టబడినవయినను, వాటిని కట్టుటకు, ప్రాచీనకట్టడములలోని శిథిలభాగము లుపయోగింపబడినట్లు గానవచ్చును. ఆంజనేయాలయమున ఒకరాతిపై యుద్ధరంగమునందు ఏనుగులు డీకొనుట చిత్రింపబడియున్నది. బాణములు పరంపరగ వచ్చి గ్రుచ్చుకొనుచున్నను ఆ మత్తేభము ఒకనిని తనకాలిక్రిందపెట్టి యణచివేయుచు, తొండముతో యుద్ధము సేయుచున్నది. దానిపై మావటీడొక డాసీనుడైయున్నాడు. ఇదిగాక గర్భాలయపు వెలుపలి గోడమీద నుత్తరదిక్కుగా మొగమైయున్న చిత్తరువొకటి చూపఱదృష్టి నాకర్షించును అందు మనుష్య మొగముగల మకరముపై కొందరు యోగులు, ప్రయాణము సేయుచున్నట్టును, చుట్టునంతయు జల మున్నట్టును చిత్రింపబడియున్నది. అదియొకనేకగావచ్చును. ఇందలియైతిహ్యమేదియో నిర్ధరింపజాలకపోతిమిగాని దీనికి బౌద్ధజాతక కథలతో సంబంధముండవచ్చునని మాకు బొడగట్టెను. చిత్రమును చాల పురాణమైనది. కావున ఈవిషయమింకను విమర్శింపనగియున్నది.

ఇక నా సమీపముననున్న మఠములో చూపఱులదృష్టినాకర్షించు విశేషములు పెక్కులులేవుగాని యున్నవిమాత్రము చాల ప్రాచీనశిల్పములై యున్నవి. మఠమునందొకచోట నొకమంటపముయొక్క సోపానముల పార్శ్వమునగల పిట్టగోడపై నొకశిల్ప ప్రదర్శన మున్నది. అందు లంబినీవనమును, మాయాదేవి ప్రసవమును, బుద్ధుని జననమును గలవు. సిద్ధార్థుని యవతారమునకై వేచియున్న దేవతలు సాష్టాంగనమస్కారములాచరించుచున్నారు. దేవతలను నిరూపించుటకు శిల్పివారిని ఆకాశమునందు అడ్డముగా పరుండబెట్టినాడు. ఈశైలియు కడు పురాణమైనది. బుద్ధుని జన్మప్రకారమును పరిచారకులవలన శుద్ధోదనుడు గాబోలు దూరముననుండి వినుచున్నాడు. అతని చెంత నొక స్త్రీ విగ్రహము ఆసీనురాలై పెక్కుమంది పరిచారకులచేతను ప్రతీహారులచేతను పరివృతయై దానములు జేయుచున్నది. మాయాదేవి శిశువునకు ప్రక్కలో పరుండబెట్టుకొని పాలిచ్చుచున్నట్టు లొక చిత్తరువును ప్రసవవేదనపడుచున్నట్లొక ప్రదర్శనమును, బిడ్డనెత్తుకొని చూపించుచున్నట్లును, దేవతలు పుష్పవర్షము గురిపించుచున్నట్లు మరియొక ప్రయోగమునుగూడ నందే కలవు. ఈప్రదర్శనమంతయు ఏకథకు సంబంధించియుండునా యని చాలసేపు చింతించి తుదకు బుద్ధజన్మకథగా నిర్ణయించితిమి. మఠము వెనుక నొక చిన్న పువ్వులతోట గలదు. అందు గోడలలో నతికించబడి యొక రాతి

* ముందు శాసనములను విమర్శించు నపుడీ విషయమును చర్చింతును.

పలకపై పల్లవాధర వీణియ వాయించు చున్నట్లున్నది. ఇదియు మిక్కిలి మనోహర మైనరూపము. మరియు ప్రాచీనము.

ఇక్కడ చూడదగిన రెండవప్రాసాదము భీమేశ్వరాలయము. ఇదిముఖలింగేశ్వరాలయమునకు నూఱుగజముల దూరమున నున్నది. అంతయు శిథిలావస్థయం దున్నది. గోపురమును, మంటపమును దప్ప మిగిలినదంతయు కూలిపోయినది. దేవాలయమునం దొక త్రాచుపాము నివాసముగా నున్నదని భయపెట్టి యూరివా రెవ్వరును, మాతోడ రారైరి. కాని మేమునిర్భయముగా నందు ప్రవేశించితిమి. భీమేశ్వరాలయ మధుకేశ్వరాలయ శిల్పములకు ఏమియు భేదము లేదు. ఈగుడియు, ముఖలింగేశ్వరాలయమువలె పూర్వదిశాభిముఖమై యున్నది. ముఖమంటపములోని గోడలమీదను కంబములమీదను, ద్వారములమీదను రెండవ వజ్రహస్తుని నాటివి అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని నాటివి, శాసనములు పెక్కులుగలవు. అవియన్నియు నాంధ్రభాషయందే కలవు. మంటపమునందు కుడివైపున రెండు విగ్రహములు గానవచ్చుచున్నవి. అం దొకటి తారాశక్తి రూపమని యూహించితిమి. రెండవది కుమారస్వామి యని నిర్ణయింపగలిగితిమి. గర్భాలయమునందు శివలింగమున్నది. నల్లనైన రాయితో నున్నగా చేయబడిన నిగనిగలాడుచున్న లింగరూపియైన శివుడు ఇక్కడ అణ్యాంక (అనియంక) భీమేశ్వరుడని వ్యవహరింప బడుచున్నాడు. లింగమింద్రనీల మణివలె చీకటియందు కాంతులీనుచున్నది. మంటపమునకు ముఖలింగేశ్వరాలయమునందువలె దక్షిణమున ప్రాకారములోనికి గుమ్మముగలదు. అచ్చటనేక శాసనము లున్నవి ఈశాసనములం దెచ్చట చూచినను దేవుడు 'నగరము'న వేంచేసియున్న అణ్యాంకభీమేశ్వర మహాదేవర యని ప్రస్తుతింప బడుటచే స్వామికి అనియంక భీమేశ్వరుడను పే రున్నట్లును, దేవళమున్న స్థలమునకు నగరమని పేరున్నట్లు నూహించితిమి. 'అనియంక' అనుపదమునకు 'యుద్ధమునందు ముందటంకను' అని అర్థము చెప్పవలయును. కావున అనియంక భీమ అనగా యుద్ధముఖమున భయంకరుడైనవాడు, అని అర్థమువచ్చును. శివుడు, "అనియంక భీమ" యనునది ఇమ్మడి వజ్రహస్తుని కింకొక పేరు. నాదిండ్లపుర వరాధీశ్వరులైన కొండపడమటి వంశపు మహామండలేశ్వరులు, కూడ 'అనియంకభీము' లనిచెప్పుకొనుచుండుట ప్రసిద్ధము.

ఊరికి వెలుపల పెద్దదిబ్బ యొకటి కలదు. దానిమీద సోమేశ్వరాలయము గలదు. దూరమునుండి చూచువారికి ఈ దేవాలయము, భువనేశ్వర దేవాలయ శైలిని నిర్మింపబడినట్లు గోచరించును. ఏబది సంవత్సరముల క్రిందట పిడుగుపడి, దేవాలయమంతయు పునాదులలోనికి కదలిపోయినది. అప్పుడే శిఖరముమీద నున్న, 'ఆమలకము' విరిగి నూరుగజముల దూరమున నెగిసిపడెను. ఏబదిమం దైనకలసి ఎత్తజాలని ఆయామలకమును, శిల్పి దేవాలయ శిఖరముపై నెట్లు మర్చినాడో కాని యూహకు మీఱిన విషయముగా గన్పట్టుచున్నది, దేవాలయము చుట్టును ప్రాకారముగాని చిల్లరగోపురములు గాని యితరములుగాని యిప్పుడేమియు గానరావు. చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమంతయు నేను

సేద్యమగుచున్నది. ఈగుడి మిగిలిన రెండింటివలె గాక పశ్చిమముఖమై యున్నది. దేవాలయమున నందిగాని, మరియొకటిగాని యిపుడు లేవు. కాని గర్భాలయము నకు నలుబదియేబది అడుగుల దూరమున పైననాలుగుముఖములును, ఉదరబంధనమును యోగపట్టమును గల యొక రాతి విగ్రహముగలదు. ఆవిగ్రహము 'విష్వగ్దేవు' డని రామమూర్తి పంతులుగారూహించుచున్నారు. నేనును వారియభిప్రాయము ననుసరింపజాలను. ఇది బౌద్ధవిగ్రహమని మాకుతోచుచున్నది. విష్వగ్దేవుడే యగుచో వైష్ణవాంశముగల దేవుడు గాన, శైవక్షేత్రమగు సోమేశ్వరాలయమునకు క్షేత్రపాలకుడని యోచింపవలసి యున్నది.

ఇపుడున్న దేవాలయమంతయు గలపి, యొక్క 'విమానము' అందు నల్లని రాతితో జేయబడి నిగనిగలాడుచు, సాయంకాలపు టెండ దానిపై పడినపుడు మిక్కిలి మనోహరముగ కాంతు లీనుచుండ శివలింగ మొకటి కలదు. ఈదేవరకు పూజాపునస్కారములు జరుగుట లేదు. దారినిపోవుచుండు భక్తు డెవడైన నొక పాత్రతో జల మభిషేకించి యొకపత్రమునో పుష్పమునో లింగముపై నుంచుచుండుట తక్క మరేమియు లేదు. దేవాలయ నిర్మాణమునందు విశేష మొకటిగలదు. అది మితిలేని యచ్చెరువు గలిగించును. గుడి యంతయు వెదకినను గుప్పిడి సున్న మెచ్చటను గానరాదు. ఎట్టి రాళ్లు చెక్కబడి అత్యద్భుతముగ గుడిగా నమర్చబడినది. ఆరాళ్ళ నమర్చుటలో నా దేవాలయపుపీఠము, వేదిక, విమానములయందంతటను, చుట్టును చక్కని మనోహరములయిన, శిల్పప్రదర్శనములు, చెక్కడపు పనులను శిల్పి గొనివచ్చినాడు. సింహద్వారమున కిరుకెలంకులను ద్వారపాలకుల నమర్చినాడు. మీది కూర్పులో నడుమ గజలక్ష్మియు, నుభయపార్శ్వములందును నవగ్రహములును చిత్రింపబడియున్నవి. వీటిపై ఊర్ధ్వరేతస్కుడైన నటరాజువిగ్రహమున్నది. గుడికి ఉత్తరపు వెలిగోడమీద రాళ్ళకూర్పులో నేకపాదకాలభైరవ విగ్రహమున్నది. ఆతని ముఖము భీకరముగా లేక మందస్మితము గల్గి మోహనముగా నున్నది. ఇట్లుండుటకు గారణము తెలియదు. ఈభైరవునికి నాలుగు చేతులున్నవి. వాటియందు వరుసగా త్రిశూలము, రుద్రాక్షమాల, డమరుకము, పాశముగలవు. భైరవుని పార్శ్వము నందు మహిషాసురమర్దని ప్రదర్శింపబడి యున్నది. ఆమె పార్శ్వమున నొక పురుష విగ్రహమున్నది. దానిని మేము పోల్చుకొనలేకపోయితిమి. ఆవిగ్రహమునకు నాల్గుచేతులు గలవు వాటిలో కుడివాటియందు త్రిశూలమును, డమరుకము, ఎడమచేతిలో పరశువును, రుద్రాక్షమాలయు గలవు. గుడికి పూర్వదిశవైపు వెలిగోడమీద నడుమ మనోహరమైన కుమారస్వామి విగ్రహమును, ఇరుపార్శ్వములందు శ్రీమన్నారాయణుని విగ్రహమును, అర్ధనారీశ్వరుని విగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి. చదువరి వీటిలో కుమారస్వామి విగ్రహమును చిత్రపటమున జూడ గలరు. గుడికి దక్షిణపువైపు వెలిగోడమీద నొక పురుషవిగ్రహమును విఘ్నేశ్వరుడును, వ్యాసుడును చిత్రింపబడియున్నారు. వీటిలో పురుషవిగ్రహమును చేతులలోని త్రిశూలముల, రుద్రాక్షమాలను, నాల్గుచేతులను జూచి భైరవ స్వరూపముగా భావించితిమి

ఈసోమేశ్వరాలయ శిల్పశైలి భువనేశ్వరాలయమును బోలియున్నది. గర్భాలయమని మనము బిలుచు భాగము లేక "ప్రాసాదము" చతురాకారమున నున్నది. ఈదేవాలయమును నిర్మించిన విధానము, గోదావరిజిల్లాలో పూర్వము బిరుదాంకరాయపురమని పిలువబడుచుండిన బిక్కవోలు గ్రామమునందలి ప్రాచీన శివాలయములను బోలియున్నది. ఈ దేవాలయము మధుకేశ్వర, భీమేశ్వరాలయములకంటె నవీనమయినదని మా విశ్వాసము.

ముఖలింగమున నీ మూడు దేవాలయములుగాక చూడదగినవి, ప్రాచీనవస్తుసమూహములో జేర్పదగినవి, పురాణదుర్గము బురుజులు, కోట దిబ్బలు, పద్మనాభుని కొండ మున్నగునవి యున్నవి. పూర్వకాలపు కోటలో నుత్తర, తూర్పుభాగములు ఈరోజున సేద్యము చేయబడుచున్నవి. ఊరికి తూర్పున వర్షకాలమున వంశధారనదిలో నుండి సన్నని పాయ యొకటి చీలి ప్రవహించుచుండునంటిమి గదా. ఒకవేళ నది నదిలోనుండి చీలినపాయగాకున్నను, కోటకు తూర్పువైపునగల కందకభాగమనియూహింపవచ్చును. ఒకవైపున జీవనదియు, నింకొకవైపున నదిపాయయు, కందకముగా నేర్పడినను ఏర్పడియుండవచ్చును. పూర్వపుకోటలో నుత్తరభాగమున నొక చెఱకుపొలమునందు, త్రవ్వుచుండగా జైనశక్తివిగ్రహ మొకటి యిటీవల దొరకెను. ఆశక్తికి నాలుగుచేతులు గలవు. కుడిచేయి యొకటి అభయముద్రను దాల్చియున్నది; రెండవది త్రిశూలమునుబట్టియున్నది. ఎడమచేతులలో నొకదానియందు గిన్నెయు రెండవ దానియందు నరునిశిరమును గాబోలునున్నవి. ఆమె కుపరివేషమున్నది. శక్తిరూపమును బట్టి పేరు నిర్ణయింప మాకు సాధనము అప్పుడు లభింపదయ్యెను. పూర్వమక్కడ నేదైన గుడియుండెనేమో తెలియదు. ఆభాగమంతయు త్రవ్వించిన నేమైన బయల్పడగలదని మా విశ్వాసము. పద్మనాభుని కొండమీదనున్న ప్రాచీనమగుకట్టడమొకటి దేవాలయమై యుండవచ్చును. ఉండినట్లు చిహ్నములు గాన్పించును. కొండకొనకు నెక్కుటకు సోపానపంక్తి, లీనముగ గాన్పించును. దానిని బట్టియే మేము కొండ శిఖరమున కెక్కితిమి.

ముఖలింగసీమ కడు ప్రాచీనమైనదనియు, నెప్పుడును ఏదో యొక మతము వారికి పుణ్యక్షేత్రమై యుండెననియు నిచ్చట గన్పట్టు వింతవిషయములు చాటుచున్నవి. ఒకప్పు డీప్రాంతము, కిరాతజనులకు నివాసముగా నుండెను. రాజధాని యైనతరువాత ముఖలింగప్రాంతము కిరాతులకు ఆటపట్టుగా నుండుట మాని యుండనోపు. మేము ముఖలింగమున నడుగుపెట్టినది మొదలు మాకు గనబడిన ప్రతివస్తువునుగూడ నీ క్షేత్రము శైవక్షేత్రముగా మారుటకు పూర్వము బౌద్ధజైనమతములకును, వేదబాహ్యములయిన శాక్తేయాదిమతములకు ఆలవాలమై యుండినట్లును తోపింపజేసినవి. అన్నిటికంటె నీవిషయము మా చదువరికిని ప్రీతికరముగా నుండునని తలంచెదము. మేము బసచేసిన సత్రపునందు తొలుదొలుత మాకు గనబడిన కొంత ప్రాచీనవస్తుసామగ్రి ఈ యూహకు కారణమయ్యెను. అచ్చట నొక గదిలో జిన లేక బుద్ధవిగ్రహ మొకటి యెచ్చటనుండియో కొనిరాబడి యుంచబడినది. దానిలో

పాటు చక్కని ప్రదర్శనములు చెక్కబడి యున్న నలుపలకల రాతి స్తంభములు రెండు మాదృష్టి నాకర్షించెను. ఈ రెండును గాక మఱియొక గదిలో శక్తి విగ్రహమొకటి రాతి మీద చెక్కబడి నడిమికి రెండుగా విఱుగ గొట్టబడియుండి కానుపించెను. స్థలజ్ఞు లెవ్వరునుగూడ నివి యన్నియు నెక్కడివో, యెట్లు సత్రవులోనికి కొనిరాబడినవో తెలుప జాలక పోయిరి. అందువలన నవి యెప్పుడో యేపునాదుకు త్రవ్వుచుండగనో బయల్పడి యుండుననియు, ముఖలింగపు సీమలలోనివే యనియు నిశ్చయించుకొంటిమి. భూమి స్పర్శ ముద్ర దాల్చియున్న బుద్ధభగవానుని విగ్రహము గానబడుటయు, ఊరిలో మఠము లోపలగల కొన్ని చిత్రములందు బుద్ధదేవుని జీవితములోని ప్రథమభాగమున జరిగిన వృత్తాంతములు-లుంబినీవనమున మాయాదేవి ప్రసవము, సిద్ధార్థుని జన్మము, దేవతల పుష్పవృష్టి,మున్నగునవి-చూడ నొకప్పుడీస్థలమున మహాయాన సంప్రదాయమునకు చెందిన బౌద్ధులసంఘారామ మొకటియుండె నని నిస్సంశయముగ దోచెను.

చిత్రపటమునందుబుద్ధభగవానునివిగ్రహమున్న శిలకిరుపార్శ్వములనిలువబెట్టినరాతి కంబములపై చెక్కబడిన చిత్తరువులుఇచ్చట జైనమతమును, తాంత్రికోపాసనయు వర్ధిల్లి నట్లు నిరూపించుచున్నవి. ఇచ్చటి కంబములపై మూడుముఖములందు ప్రదర్శనములున్నవి. ప్రతి ముఖమునందు రెండు చిత్రములు ఒక దాని క్రింద నొకటి చొప్పున గలవు. మొదటి కంబముపై మొదటివైపున బుద్ధదేవుని నిర్యాణముగాబోలు సూచింపబడి యున్నది. పురుషవిగ్రహమొకటి పరుండి నట్లును, పాదములవైపున నొక వృషభము ను ఆ పురుషవిగ్రహముపైన నొక ఛత్రమును చిత్రితములై యున్నవి. దీని క్రిందిచిత్రమున పరివేషము గల పురుషవిగ్రహము నాలుగు బాహువులతో నిలువబడియున్నట్లున్నది. ఒక చేతిలో నొక కలశ మున్నది. ఉభయ కక్ష్యములందు రెండు చిన్న పురుషవిగ్రహములు గలవు. రెండవవైపున పై చిత్తరువునందు ఒక మనుష్యుడు, ఎడమచేతిలో నొక మ్రానును కౌగలించుకొని నట్లున్నది. ఆ చెట్టుమీద నొక మనుష్యుడు నొక పక్షియు, కొన్ని ఫలములు గలవు దీని యర్థము మాకు గోచరింపలేదు. ఇది బౌద్ధజాతకథల లోని వృత్తాంతమేమో? దీని క్రింద నొక స్త్రీవిగ్రహము నాలుగు బాహువులు గలది చిత్రింపబడియున్నది. ఆమె హస్తములలో నొకదానియందు త్రిశూలము, నింకొకదాని యందు విల్లును, మిగిలినవాటియందు స్పష్టముగా గానరాని వేవియో కలవు. ఈ విగ్రహ మొక శక్తి విగ్రహముగా దోచుచున్నది. రెండవ స్తంభముపై మొదటివైపున పైన పార్వతీపరమేశ్వరులు సింహాసనమున గూర్చుండి యున్న ట్లున్నది వారిపైన నొక యోగీశ్వరుడు గలడు. ఆతని కొక ప్రక్క క్రోతిమొగముగల నరు డొకడును మరియొక పార్శ్వమున స్త్రీ యొకతెయు నున్నారు. ఈ చిత్తరువుక్రింద అర్ధనారీశ్వర విగ్రహ మున్నది. ఈ స్తంభపు రెండవముఖమున మీదిచిత్తరువులో రెండు శిరములు గలవు. వాటిక్రింద ఒక స్త్రీ గలదు. ఆమె చెంత నొక పెద్ద త్రాసున్నది. అందొక వైపున కాళ్లును, తలయును వ్రేలాడుచున్న మనుష్యు డొకడు నున్నాడు. రెండవవైపున

నొక మనుష్యుడు- తలలేని మొండెము- చేతిలో నొక చూరకత్తిని బట్టుకొని పడి యున్నాడు. క్రింద కొందరు స్త్రీలున్నారు. ఇందలి ప్రయోగము శాక్తేయసంబంధమైన నరబలిని సూచించుచున్నట్లున్నది.

ఈ ప్రదర్శనము క్రింద నొక శక్తి విగ్రహ మున్నది. ఆ శక్తి కారుచేతు లున్నవి. నిలువబడి యున్నది. ఆమె కుడి చేతులలో త్రిశూలము, చూఱకత్తి, డమరుకము కలవు ఎడమచేతులలో నొక దానితో దేనినో బట్టుకొని యున్నది. స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. మిగిలినవి రెండు నొక పురుషునిబట్టుకొని యున్నవి.

ఈ రెండు స్తంభములుగాక నాలు గడుగుల పొడవుగల యొకతాయి గలదు. దానిపై నాలుగు ప్రదర్శనములు గలవు. అవి అడ్డముగా జెక్కబడియున్నవి. ఆ తాతికి చివరభాగములు రెండువైపులను విరిగిపోయెను. అందువలన చిత్రరువులు స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. ఆ చిత్తరువులు నాల్గింటిలో నెడమవైపుననుండి వరుసగా మొదట దానిపై భజనసంకీర్తనము చేయు జనసమూహము, మద్దెలలు, తాళములు బట్టుకొని బయలుదేరుచున్నారు రెండవదానిలో నొక లింగము గలదు. దాని కావల నొక పురుషు డొక స్త్రీని పాదముల బట్టుకొని తలక్రిందుగా వ్రేలాడజేయుచున్నాడు. వారి నెత్తి పైన నొక దేవతావిగ్రహ మున్నది ఆమెకు ఇరుపార్శ్వములందును, పరిచారిక లిరువురు వింజామరలు వీచుచున్నారు. కుడివైపున నున్న పరిచారిక కావల నొక పురుషుడు యోగబంధమున నాసీనుడై యున్నాడు. మూడవదానియందు ఒక పురుషు డొక శిశువును బట్టుకొని యున్నాడు ఆతడు జలాశయము చెంత నిలుబడి యున్నాడు. నాలవ దానియందు నాలుగైదు ఆంబోతులుగలవు మనుష్యు డొకడు చేతిలో కత్తిని బట్టుకొని యున్నాడు. రెండవచేతిలో కలశ మొకటిగలదు. సమీపమున నావు లును, పాలు గుడుచుచున్న లేగదూడలును గలవు.

ఈచిత్తరువులందు గానవచ్చువృత్తాంతములు, నరబలి, పశుబలి, శక్తిపూజలు మున్నగునవి జైన, బౌద్ధ, శైవ, తాంత్రిక మత సంప్రదాయములు, ఈ ప్రాంతమున ప్రబలి యుండినట్లు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ముఖలింగేశ్వరాలయములోని లోపలద్వార బంధముపై,సొరుగుబల్లమీద మధుకేశ్వరుని యావిర్భావకథను సూచించు చిత్తరువుపైని గానవచ్చు చక్రేశ్వరియను జైనశక్తి విగ్రహమును, అచ్చటచ్చట చెదరియున్న జైన చిహ్నములు నీ ప్రాంతమునం దొక కాలమున జైనమతము వ్యాపించి యున్నట్లును, జైన దేవాలయమొకటి ముఖలింగనగరమున నుండినట్లును, నిరూపించుచున్నవి. అంతియే కాదు. ఈక్షేత్రము జైనక్షేత్రమే కాక యొకకాలమున బౌద్ధక్షేత్రము గూడ నై యుండెనని గూడ కొన్ని చిహ్నములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఇంక, నేడు ముఖలింగమున నిలిచి యున్న దేవాలయము లేకాలమునాటివో యించుక విమర్శింపవలసియున్నది. క్షేత్ర మహాత్మ్యమునందు ముఖలింగ ప్రాచీన కాలమునుండి వరుసగా, గోవింద కాననమనియు, జయంతపురమనియు మధుకేశ్వరమనియు, ముఖలింగ

మనియు, నొక్కొక్క కాలమున వరుసగా వ్యవహరింప బడినట్లు తెలుపబడి యున్నది. గోవిందకాననమని యెప్పుడు పిలువబడెనో, తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు గాన్పింపవు. జయంతపురనామము మొదటి కామార్ణవుని కాలమునాటినుండి అనంత వర్మ చోడగంగదేవుని కాలమువరకు శాసనములం దెక్కడను గానరాదు. కాని, మధుకేశ్వరునికి ఉత్సవసేవలందు నితరసేవలందును, పూజారులు పాడు కొన్ని పాటలందు "శ్రీజయంతపురనివాస" "మధుకేశ్వర" "ముఖలింగేశ్వర" అను పదములు వినబడు చుండును. తూర్పుగాంగరాజులు రెండు వంశములవారు గన్పట్టుచున్నారు. మొదటి వంశమువారికి నీ ముఖలింగమునకు సంబంధము గన్పట్టుటలేదు. రెండవ వంశములో నివాడైన రెండవ కామార్ణవుడే యీ దేవాలయమును గట్టించినాడని చెప్పుటచేత జయంతపుర నామము నెట్లు అతడు తన నగరమునకు బెట్టినాడని విచారింప వలసియున్నది. పశ్చిమగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకును నేదైన సంబంధముండెనన్నచో జయంతపురమను నామము గల్గుటకు కొంతవరకు కారణ మూహింప వచ్చును. పశ్చిమగాంగులకు బనవాసి-వైజయంతి నగరము రాజధానిగా నుండి నట్లు మనకు దెలిసినవిషయము. ఈ తూర్పు గాంగులు బనవాసి-వైజయంతి నగర వాస్తవ్యులయినట్లును, ఈ ప్రాంతమునకు వలసవచ్చినట్లును నమ్ముటకు సమ్మతించితిమేని, వారీ ప్రాంతమున వైజయంతీపురమును నిర్మించుకొని దానిని రాజధానిగా జేసికొని యుందురని నిర్ణయింపవలయును. కారణాంతరములచే "వైజయంతీ" యను పదములోని, 'వై' వదలివేయబడి యుచ్చారణయందు జయంతీపురమనియే మిగిలియుండుట కూడ తటస్థించెననుటలో నసందర్భ మేమియు గాన్పింపదు. పశ్చిమగాంగులకు తూర్పుగాంగులకు గోత్రభేదమును గాన్పింపదు. మూలపురుషుల కథయు నొక్కటే తీరుగా నున్నది. కూడదర్సు శాసనపట్టికలో వైజయంతీపురమున గూడ నొక మధుకేశ్వరాలయ మున్నట్టు తెలుపబడి యున్నదని విందుము. అయ్యది నేను స్వయముగా జూడలేదు. వైజయంతీపురమున నొక గోకర్ణేశ్వరాలయ ముండెను. గావున నీజయంతపుర నివాసుడైన మధుకేశ్వరుడు గాంగులకు కులదైవమగు గోకర్ణస్వామి యనియు వారెక్కడెక్కడకు బోయిన నచ్చటచ్చటకీ గోకర్ణ స్వామిని గొంపోవుచుండిరనియు నూహింపవలసి యున్నది. క్షేత్రమహాత్మ్యమున మధుకేశ్వరునికే గోకర్ణేశ్వరుడని నామాంతర మున్నట్లుగూడ తెలుపబడియున్నది. జయంతపురము గ్రామ మొకటి కృష్ణాజిల్లాలో నందిగ్రామ తాలూకాలో నున్నది. అచ్చట నేమయిన గాంగుల రాజ్యచిహ్నములుగాని, మధుకేశ్వరాలయము గాని యున్నవేమో ఆరయవలసియున్నది. ఆ జయంతపురము, కృష్ణానది కుపనదియైన పాలేరు ఒడ్డుననున్నది. అచ్చటను కొన్ని ప్రాచీన దేవాలయముల చిహ్నములున్నవి.

పైన జెప్పిన విషయముల నాలోచించితిమేని తూర్పు గాంగరాజుల రెండవవంశమువారికి జయంతపురమని పిలువబడుచుండిన 'నగరకటకము' రాజధానిగానుండెనని విశ్వసింప వలసివచ్చును. కాని యీ యూహ కెక్కడను ఆధారము కానరాదు. రెండవ తూర్పు

గాంగవంశమువారు క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దానినుండి రాజ్యము సేయ నారంభించిరి. వారిలో నగరినిర్మాతయని చెప్పబడు రెండవ కామార్ణవుడు క్రీ. శ. ౧౦౪ మొదలు కొని ౧౦౬౪ వరకును పరిపాలించియుండెను.[1] కావున ఇంచుమించుగా నేడవశతాబ్దము మొదలుకొని తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతము వరకు ఈనగరమునకు జయంతపుర మను పేరు వ్యవహారములో నుండెనేమో తెలియదు.

ముఖలింగమున గల దేవాలయములు మూడు నేకాలమున నిర్మింపబడియుండనోపు నోయించుకవిమర్శింతము. మధుకేశ్వరాలయ మును రెండవకామార్ణవుడు గట్టించెనని యీవరకే పలుసార్లు చెప్పియుంటిమి గావున మొదటి దేవాలయ ప్రతిష్ఠ క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దాదిని జరిగియుండవలయును పిమ్మట మరికొంతకాలమునకు రెండవ కామార్ణవుని మనుమడు రెండవ వజ్రహస్తదేవుడు[2] (క్రీ. శ ౧౦౬౯ — ౧౦౭౪) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు అనియంకభీముడని బిరుదము ధరించియుండినట్లితని శాసనములు వాకొనుచున్నవి. ఇమ్మడి కామార్ణవుడు కట్టించినట్లు చెప్పబడిన మధుకేశ్వరాలయము ఆతని మనుమడగు నీ ఇమ్మడి వజ్రహస్తుని కాలమున బరిసమాప్తినొందినటులగపించుచున్నది. ఇందులకు ప్రబలనిదర్శన మొకటి కనబడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గర్భగుడిమీదను చుట్టును ఉన్న గూళ్ళలో కొన్ని విగ్రహములున్నవి. అందొకటి, ఉత్తరపైపున రెండవ గూటిలో నీవిగ్రహమున్నది—దానికి దేవాంశములైన చిహ్నము లేవియు శిల్పిపెట్టలేదు. అది యొక పురుష శ్రేష్ఠుని—మానవుని విగ్రహము—ప్రాయశః ఒక రాజు డని ఊహింపవచ్చును. చేతిలో నున్న వజ్రాయుధమును వెనుక నున్న గజమును ఆపురుషుడు ఇంద్రుడని తోపింపవచ్చును. కాని మానవత్వమే యందు స్ఫురించుటచే మే మాతని కామార్ణవతనూజుఁడైన ఇమ్మడివజ్రహస్తదేవుడని నిరూపించితిమి. ఈయూహచేసినది మామిత్రులగు శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసుపంతులు గారు. ఈయూహ సరియైన దగుచో దీని గౌరవము వారికే చెందవలయును. ఇట్లు వజ్రహస్తుని విగ్రహ మొకటి దేవాలయము నందు గాన్పించుట చేసి ఈదేవాలయము ఇమ్మడివజ్రహస్తుడు సాంతముచేయించినాడని యూహించుచున్నాము. ఇతనికి అనియంక భీముడని నామాంతరము కలదు. ఇతడా పేరున సమీపముననే నగరునందే అనియంక భీమేశ్వరుడని యొక లింగమును ప్రతిష్ఠచేసి గుడి కట్టించెనాడని కూడ ఊహించెదము కాని అంతకుపూర్వ మచ్చట భీమేశ్వరాలయము ఉండి యుండలేదని వక్కాణింపము. ఇంతకు రెండవ వజ్రహస్తుని పూర్వుల కెవరికిని అనియంకభీమ బిరుదమున్నట్లు మనకు దెలియనందున నీయూహకు బాల్పడవలసి వచ్చెను. ఇయ్యది నిజమయినను గాకున్నను మధుకేశ్వర భీమేశ్వరాలయములు ఒకే కాలమున గాని, యించుమించుగా యేబది సంవత్సరముల లోపుకాలమున గాని నిర్మింపబడె ననుట నిర్వివాదాంశము. అందులకు

1 *Ind. Ant.* Vol. XVIII, p. 168 ff. లోనున్న శాసనము ననుసరించి యీకాలము నిర్ణయింపబడినది.

2 పూర్వోక్త ప్రమాణము. *Ep. Ind.* Vol. V, p. 187 కూడ చూడుడు.

ఇతర ప్రబలప్రమాణము లనేకములు గలవు. ఈ రెండు దేవాలయములును, తూర్పుచాళుక్య వాస్తుశిల్పశాస్త్రము ననుసరించి నిర్మింపబడినట్లు సామాన్యముగ జూచువారికిగూడ దోచును. మధుకేశ్వరాలయముయొక్క లోపలి పెద్దసింహద్వారముపై చిత్రింపబడినపుష్పములు లతలు మున్నగునవి పల్లవచాళుక్యశిల్పములను జాటుచున్నవి. స్తంభములతీరు, మంటపముల నిర్మాణము, మున్నగునవి గూడ ఆంధ్రపల్లవచాళుక్య సంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి. ఇంతకు, చాళుక్యులకుచు గాంగులకునుగల సంబంధము జగత్ప్రసిద్ధము. మరియు యీ రెండు దేవాలయములును అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమున శిథిలములగుటచేతనో, మరి యెందువలననో, పునర్నిర్మాణము గావింపబడుట తటస్థించియుండునని మాయూహ. దేవాలయపుగోడలమీద ననంఖ్యాకములుగ గన్పడు అనంతవర్మచోడగంగుని శాసనములు, ఆతని సేవకులని, సామంతులవి, బంధులవి, అన్నియు నీయూహకు బలమైనకారణము లగుచున్నవి.

ఇప్పటికిది రెండవసారియో, మూడవసారియో, దేవాలయములు, పునరుద్ధారణములు గావింపబడుటకు. అనంతవర్మచోడ దేవుని కాలమున చాళుక్య, చోడ, గాంగులసంబంధములు పూర్తిగా వ్రేళ్లుబారియున్నవి. కావుననే అప్పటికాలమునాటి శిల్పపుబనియందు, చాళుక్యసంప్రదాయము స్పష్టముగ గోచరమగుచున్నది. అనంతవర్మచోడ గంగదేవుడు క్రీ.శ. ౧౦౭౭ మొదలుకొని ౧౧౪౦ (?) వరకు నించుమించుగా డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించినాడు. ఆతనివెనుక రెండు శతాబ్దములనాటికి గాంగులరాజ్యప్రతిభ సన్నగిలియుండెను. అప్పటికి దేవాలయములు కొంత శైథిల్యమును బొందియుండును. పిమ్మట గజపతులు తిరిగి యీ దేవాలయములను బాగుచేయించి పూజాపునస్కారములు సాగునట్లు చేసియుందురు. మధుకర్ణగజపతి గుడికి ప్రాకారమును గట్టించినట్లును, దేవాలయప్రాసాదమును బాగుచేయించినట్లును, గర్భాలయమునందు ఒక శాసనమున్నట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది కానరాదు; ఈమధుకర్ణగజపతి పదునాల్గవశతాబ్దమువాడని ఓఢ్రదేశచరిత్ర నుడువుచున్నది. క్షేత్రమాహాత్మ్యకథను బట్టిచూడ, మధుకర్ణగజపతికాలమునాటికి, ముఖలింగ-నగర-గటకము గాంగరాజుల రాజధానిగా నుండుట మానెననియు, నాప్రాంతమంతయు, గొంచెమించుమించుగా నిర్జనమగుచుండెననియుగూడ విదితమగును.

ఇక సోమేశ్వరాలయ మేకాలమునాటిదో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. మాయూహ ననుసరించి, ఓఢ్రదేశమునుసయితము జయించిన అనంతవర్మయే యీయాలయమును గట్టించినాడని తలంతుము. అయినను ఈవిషయ మింకను పరిశోధింపవలయును. సోమేశ్వరాలయము చుట్టును గల ప్రదేశమంతయు త్రవ్వించినయెడల చరిత్రోపయోగకరములైన వస్తువులు శాసనములు దొరకగలవు. అప్పు డేమయిన మనకు నూతన విషయములు బయల్పడగలవని మా యాశయము.

ఇంతవఱకు ముఖలింగమునందున్న దేవాలయములు, ప్రాచీనకట్టడములు, ప్రాచీనవస్తుసమూహమును వివరించితిమి. ఇక నిక్కడ గుళ్ళయందున్న ప్రాచీన శాసనములబట్టి తెలుసుకొనదగిన ప్రాచీన కళిం

గముయొక్క ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులగురించిన ముఖ్య విషయములను క్రోడీకరించి, చరిత్రోపయోగకరములైన వాటిని యిచ్చట విమర్శించెదము. ఇక్కడ నున్న శాసనములనన్నింటికిని దొరతనము ప్రతులెత్తించి పాఠములను ప్రచురించి యున్నారు. శాసనములన్నియు సౌత్ ఇన్డియన్ ఇన్స్క్రిప్షన్సు, ఐదవసంపుటమున సంగ్రహింపబడినవి. మే ముదాహరణములనిపు డాపుస్తకమునుండియే గైకొనుచుందుము.

అనంతవర్మదేవుని రాణులు, బంధువులు మండలాధిపతులు మొదలగువారు

ఇక్కడి శాసనములందు అనంతవర్మ చోడ గంగ మహారాజుయొక్క రాణుల పేరులు కొన్ని తెలుపబడియున్నవి. ఆమహారాజున కెంత మంది రాణులుండిరో వారి పేర్లెవ్వియో దెలిసికొనుట కూడ చరిత్రకారునకు ప్రీతికరమైన విషయము. ఈరాణులులో కొందరు ఇతర యాత్రికులవలె మధుకేశ్వరదేవరకు అఖండ దివియలు ఆచంద్రార్కముగా బెట్టించి దానశాసనములు వ్రాయించియుండిరి. అట్టివారిలో కొసనమ్మ[1], ఎఱకమ్మ[2], అగ్రమహిషి పృథ్వీమహాదేవి[3], లక్ష్మీదేవి[4] యనువారి పేరులు ముఖలింగ శాసనములందుగా నందుచున్నవి. వీరుగాక అనంతవర్మకు పెక్కుమంది రాణులున్నట్లు సమకాలపు దక్షారామశాసనములబట్టి కూడ దెలియుచున్నది. అటదక్షవాటికకు బోయి భీమేశునకు కళింగాధీశుని రాణులు ఆచంద్రార్కస్థాయిగా అఖండదీపములు పెట్టించి దానశాసనములు వ్రాయించుటం జేసి వారి పేరులు మనకు నేటివఱకు నిలిచి యున్నవి. అచ్చట పైని చెప్పబడిన వారుగాక కళింగ మహాదేవియైన పట్టానమహాదేవి[5] (ఈమెకు జయంగొండారు, చోడంయంవారు అనిపేరులు గూడకలవు), శ్రీయ్యాదేవి,[6] లీలావతీదేవి,[7] లావణ్యవతిదేవి,[8] కళ్యాణదేవి,[9] వెన్నవమహాదేవి,[10] చోడమహాదేవి,[11] పద్మాలదేవి,[12] రాజలదేవి,[13] యని కొందరి రాణులపేరులు గానవచ్చుచున్నవి. ఈపదముగ్గురును గాక చోడగంగునకు ప్రేమైకపాత్రయగు ఉంపుడుకత్తె యొకతె సోమలదేవి,[14] యనునది కూడ యుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. ఈమె తనగురించి, "త్రికలింగపతేః శ్రీగంగచూడామణేః మనోమానసే హంసీ*,యనిచెప్పుకొన్నది. ఈమెమధుకేశ్వరునకు క్రీ.శ. ౧౧౦౭ న అఖండవర్తిదీపము పెట్టి దానశాసనము వ్రాయించెను. వీరుగాక యితర శాసనములబట్టి మరికొందరి

---

1. చూడుము *S. I. I.* Vol. V. నెం. ౧౦౮౨. 2. నెం ౧౦౬౪. 3. నెం. ౧౦౬౦; ౧౧౪౨. 4. నెం. ౧౦౮౯. 5. చూడుము *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౭౪. 6. పూర్వోక్తము. నెం. ౧౧౯౫. 7. పూ. నెం. ౧౧౯౭. 8. పూ. నెం. ౧౧౬౪. 9. పూ. నెం. ౧౦౯౩. 10. పూ. నెం. ౧౦౯౯. 11. పూ. నెం. ౧౦౫౨. 12. పూ. నెం. ౧౦౯౨. 13. పూ. నెం. ౧౧౯౧. 14. *S. I. I.* Vol. V. నెం. ౧౦౧౨.

రాణుల పేర్లు తెలియుచున్నవి.[1] అనంతవర్మ పట్టమహిషి పేరు కస్తూరికామోదిని యట. ఆమె కుమారుడే అనంతవర్మకు వెనుక కళింగరాజ్యమును బట్టము కట్టుకొని పది యేండ్లు పరిపాలించెను. ఆతని పేరు కామార్ణవుడు. సూర్యవంశసంజనితయైన ఇందిరాదేవి యని చోడగంగమహారాజునకింకొక భార్యగలదు. ఈమెవలన రాఘవదేవుడను కుమారుడు పుట్టెను. ఇతడు కామార్ణవుని వెనుక సింహాసనమెక్కి పదిహేను సంవత్సరములు పాలించెను. అనంతవర్మకు చంద్రలేఖాదేవి యని మరియొక భార్య యుండెను. ఆమె వలన రాజరాజు, అనియంకభీముడు అను నిరువురు తనయులు కలిగిరి. చోడగంగునకు వెన్నవదేవివలన కలిగిన అట్టహాసదేవుడని యొక కొడుకు గలడు.[2] వీరుగాక అనంతవర్మకు ఇంకెవరైన సంతానముండిరేమో తెలియదు. అనంతవర్మ తరువాత సింహాసనమెక్కిన కామార్ణవదేవుడు గాంబోలు మధుకేశ్వరాలయమునందలి శాసనములందు జీయ్యన కామార్ణవదేవుడని పేర్కొనబడియున్నాడు.[3] 'జీయ్యన' శబ్దమునకు అర్థము తెలియవచ్చుటలేదు. యువరాజనియో, రాజకుమారుడనియో గౌరవసూచకమైన పదమని యూహింపవచ్చును.

ముఖలింగశాసనములందు అగ్రమహిషి పృథ్వీమహాదేవియని చెప్పబడియున్నది.[4] ఈమె కామార్ణవదేవుని తల్లియైన కస్తూరికామోదినీదేవియు నొకరో, కాదో తెలియకున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. దాక్షారామశాసనములందు పేర్కొనబడిన కళింగమహాదేవియైన పట్టానమహాదేవియైన జయింగొండారు కూడ ఎవరో తెలియుటలేదు. ఆమె చోళబిరుదమును బట్టి యామె చోళరాజపుత్రికయా యని సందియము కలుగును. అట్లయిన యీమెయే పట్టమహిషియా? యని కూడ ప్రశ్న వచ్చును. అగ్రమహిషిపృథ్వీమహాదేవి శాసనము శా. శ. ౧౦౩౫ నాటిది. కళింగమహాదేవి శాసనము పెట్టించినది శా. శ. ౧౦౪౦ న కావున తొలుత అగ్రమహిషిపృథ్వీమహాదేవియైనను ఆమె చనిపోవుటచేతనో, మరియే కారణముచేతనో పట్టమహిషీ బిరుదము కళింగమహాదేవికి చెల్లుబడి యగుచుండవలయును. బహుశః కళింగమహాదేవియైన జయింగొండారునకే కస్తూరి కామోదిని యని పేరుండెనేమో తెలియదు.

అనంతవర్మమహారాజునకు ఒక తమ్ముడుగలడు. ఆతని పేరు 'ఉలగింయ వంద్ద పెమ్మడి దేవుండు' అని తెలియుచున్నది. ఈతనికి మాంకమదేవి, పల్లవమహాదేవియను నిరువురు భార్యలుండిరి. ఈతనికి పల్లవమహాదేవివలన "పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగు"[5] "అను కుమారుడొకడుండెను.

చోడగంగదేవమహారాజు సేనానులు మంత్రులు, రాయబారులు, సంధివిగ్రహి

1. *Jour. Beng. As. Soc.* Vol LXV. part 1. p. 235. ఇమ్మడి నరసింహదేవుని కెందు పట్టణ శాసనము. 2. చూడుము. *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౧౯౯. 3. చూడుము. *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౮౬౩, ౧౦౬౩.

4 *S. I. I.* Vol. V, నెం. ౧౧౦౪.

5 *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౧౭౬

నులు, మండలేశ్వరులు కొందరు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. రాజచోడగంగునికి విజయపురాధీశుడైన ఆదిత్యభట్టారకుని మనుమడును విక్రమగంగేశ్వరుని తనూజుడు నగు పిన్నయభట్టు ప్రధానిగానుండెను.[1] శ్రీకరణం గంగవిద్యాధర వైశ్యమారాయుండైన సొమ్మలరేవ (చ) న సంధివిగ్రహి [2] గానుండెను. వల్లైనాఖ్యుడు రాయభాండాగణియై యుండెను [3] బుడుమూరి ప్రోలయసేనాని కుమారుడు కంచెనశర్మ [4], దాక్షారామవాస్తవ్యుడును కాశ్యపగోత్రజుడును వాసన వంశోద్భవుడును నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లనశర్మ చమూపతి [5], (ఇతని సోదరుడుగా బోలు) నాగశర్మతనయుడైన అప్పన సేనాధీశుడు [6], పోతయసేనాపతి [7], కుమారనారాయణవాహినీశుడు [8], వాసన వంశసంజాతుడును బ్రాహ్మణుడును దాక్షారామనివాసియు నగు ఎఱదోరచమూపతి [9], గజసాహిణివల్లెయైన రాజరాజ బ్రహ్మమారాయణ్ణు [10], రాజేంద్ర చోడకులతిలక బ్రహ్మమారాయణ్ణైన దద్దపనాయకుడు [11], చోడపోతసేనాని [12], మేడయదండనాయకుని కుమారుడు బణపతి సాహిణి [13] పోతనసాహిణి [14] అరిరాయభైరవ సామంతుండైన కొలంగొప్పనకొడుకు కామప సాహిణి [15] మున్నగువారు సేనాపతులుగను, దండనాయకులుగను, సాహిణులుగ నుండిరి. మండలికగంధవారణ బ్రహ్మచక్రవర్తి కుమారుడు శ్రీనాథాఖ్యుడు [16] గంగవంశోద్భవుడైన, ఉమావల్లభ ధరణీపతి [17] ధర్మపురాధీశుడైన మేడశౌరితనయుడు శ్రీధరుడు [18] మహామండలిక సాహసగంగ వేలాండైన కాపరిమండలికుడు [19] రాయరాయవిద్వరియుండైన బడియాలబణపతి[20] మున్నగువారు మండలిక ప్రభువులుగనుండిరి.

రాజకీయ నియోగములు

కళింగనగరమున నాకాలపు రాజకీయ నియోగములు పేర్లు కొన్ని యిచ్చట శాసనములందు గానవచ్చుచున్నవి. వాటిలో ప్రథమమున పేర్కొనదగినది 'పురవరి'ది- ఈ 'పురవరి' శాసనములందొక చోట 'నకరపువాడపురవరి'యని యుదహరింపబడుచున్నాడు ఈ నియోగము 'గణకముఖ్యుని (కరణము) నియోగమువంటిదని యూహించుచున్నాము. ఒకచోట [21] పురవరి యొకడు 'పురవరిగణకేశ్వరోదొమ్మనామాత్యః' అని చెప్పుకొని యుండుటచేత పురవరి నియోగము గణకముఖ్యుని నియోగము వంటిదని నిర్ణయించితిమి. ఇది కేవలము కరణీకపు టుద్యోగమే గాక నగరాధిపత్యముతో కలిసియుండినట్లు గూడ నూహింపవచ్చును. ఈ నియోగము నకు ప్రతిసంవత్సరము నొక్కొక్క పురవరిని నియమించుచుండినట్లు కూడ గన్పట్టుచున్నది. ఈ సంవత్సరము పురవరిగా నుండిన యాతడు మరుచటియేడు ఉండకపోవుటకే యూహాకు

1. సం. ౧౦౩౬ 2. సం ౧౩౬౩ దాక్షారామశాసనములు *S. I. I.* Vol. IV. 3. సం ౧౦౨౪ 4. సం. ౧౦౬౪ 5. సం ౧౦౪౨ 6. సం ౧౧౩౭ 7. సం ౧౦౯౦ 8. సం ౧౦౯౪ 9. సం ౧౧౦౧ 10. సం ౧౩౬౩ *S. I. I.* Vol' IV. దాక్షారామశాసనములు. 11. సం. ౧౦౭౩ 12. సం. ౧౦౬౨ 13. సం ౧౦౧౬ 14. సం ౧౧౧౨ 15. సం ౧౦౧౩ 16. సం ౧౧౦౭ 17. సం ౧౧౧౦ 18. సం. ౧౧౧౧, ౧౧౩౯ లు. 19. సం ౧౦౪౩ 20. సం. ౧౦౨౩

21. సం ౧౨ ౬౭

కారణము. ఈ పురవరులు నగరమున నొక రును, నగరపువాడ నొకరునుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరొకప్పుడు బ్రాహ్మణులుగను, మరియొకప్పుడు కాయస్థులుగను ఉండినట్లు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నది. ముఖలింగమునందు శాసనములలో బేర్కొనబడిన పురవరుల పట్టిక నొకదానిని యిచ్చుట నిచ్చియున్నాము.

శా. శ.	౧౦౦౬ (?)	పురవరి మంచి ప్రెగ్గడ.
,,	౧౦౫౩	నరసనాయకు.. మేడమనాయకుటాలి కొడుకు గంగ్గపస్వమారాయణ్డైన మధువన.
,,	౧౦౫౩	లక్ష్మణ తనయోధీమాన్ భారద్వాజాన్వయో దారమాంబికా పుత్రః చాలుక్య గంగనృపతేః పురవరి గణకేశ్వరో దొమ్మనామాత్యః
,,	౧౦౫౪	మాకింనాయకుని కొడుకు పురవరి కరణ మావెన
,,	౧౦౫౫ (?)	తొలచి పోలినాయకు కొడుకు మూలభణ్డారమున ముద్రహాస్తుణ్డై మజ్జియూనా పురవరిపోతయ
,,	౧౦౫౬	మూలఘటి కాన్వయ కొణ్డ్యాల గోత్రమున మార్తాణ్డనాయకుని కొడుకు పురవరి కామదేవ ప్రెగ్గడయైన గంగమార్తాండ బ్రహ్మరాయణు
,,	౧౦౫౫	మాలియనాయక దేమాణ్డి నాయకుని కొడుకు రాచపడి హస్త పురవరి సూరపోతు.
,,	౧౦౬౪	కేతమనాయకుని కొడుకు పురవరి మాంకన.
,,	౧౦౮౫	పటితలగామ మాకినాయకుని కొడుకు పురవరి మావిండినాయకుండు.
,,	౧౦౬౩	సోమినాయకు సూరమనాయకుటాలి కొడుకైన నకరపువాడ పురవరికామన.

ఒకే సంవత్సరమున నిద్దరు పురవరులు బేర్కొనబడి యుండుట బట్టి కళింగనగరమున నకరపువాడ నొక పురవరియు, కటకమున నొక పురవరియు నుండినట్లును, ఊహించుట కవకాశము కన్పట్టుచున్నది. నకరపువాడ పురవరి నియోగము బ్రాహ్మణులకును, కటకపు పురవరి నియోగము కాయస్థులకును చెల్లుచుండెను గాబోలు.

ఇక మిగిలిన నియోగములలో కళింగమునకు బ్రత్యేకములయినవి ఏడెనిమిది గలవు. అవి (౧) 'సాసనిక' (నెం. ౧౦౭౨, ౧౦౭౫, ౧౦౬౧); (౨) 'లవణకరాధికారి' (౧౦౩౫), (౩) ముద్రహస్తు (౧౦౭౦) (౪) 'రాచపడిహస్త' (నెం. ౧౦౫౨), (౫) 'రాజతణ్డారి' (నెం. ౧౦౫౬) (౬) ముదిసెలి (నెం. ౧౦౫౬) (౭) రాయభారి (నెం. ౧౦౨౪) (౮) పసాయి, పసాయిత (౧౧౦౨) అనునవి. ఈ నియోగముల కర్తవ్యములు ఎట్టివో నిర్ణయింప వీలులేదు గాదు: అయినను కొంతవఱకు ఊహింపవచ్చును. 'సాసనికు'డు, రాజశాసనములు వ్రాయుచుండు 'రాయసము' వంటివాడు గావచ్చును. 'లవణకరాధికారి' యనునాతడు ఉప్పుమీాదసుంకములుతీయువాడుకావచ్చును దీనినిబట్టి జూడ నాకాలమున ఉప్పు పండించు పరిశ్రమ ప్రభువు యధీనమందుండినట్లు దోచును. 'ముద్రహస్తు' ప్రాయశః రాజిచ్చుశాసనములపై రాజ ముద్రను వేయుచుండువాడు కావలయును. 'రాచపడిహస్త' యనగా భూమి కొలతలువేయు అధికారి కావచ్చును. 'రాయభారి' ఎల్లరకు దెలిసినదే. 'పసాయిత' నగరులోనికి దినవెచ్చములు మొదలయిన సమస్తసామగ్రిని సరియించువాడు గావలయును. పసాయిత పదమునకు అంగడి అని అర్థ

ముండుటచే నిట్లు సాహసించితిని. 'రాజతణ్డారి' 'ముదిసెలి'— వీరి నియోగములు ఎట్టివో తెలియుటలేదు. ముదిసెలి దక్షారామమున గూడ గానవచ్చుచున్నది. వీరందరుగాక మహారాజునకు మంగలియొకడు ప్రత్యేకముగా నుండినటుల యూహించుటకు అవకాశము కన్పడుచున్నది. అనంతవర్మమహారాజునకు 'రాచమంగలి' రామన యనునొక డుండినట్లు తెలియుచున్నది. వాడు తనతలితండ్రుల పుణ్యముకొఱకు మధుకేశ్వరదేవరకు అఖండవర్తి దీపదానము చేసినాడు [1]

సాంఘికపరిస్థితులు

ఆంధ్రదేశమునందువలె కళింగమునందు ఇంచుమించుగా నన్నివర్ణములవారును నిండినట్లు గానబడుచున్నది. ఇక్కడ బ్రాహ్మణులు, కాయస్థులు, వైశ్యులు, కాంపులు పలవకాంపులు తెలికికాంపులు, గొల్లలు, అగసాలులు నుండినట్లు, శాసనములవలన తెలియుచున్నది. ఈకాలమందువలె కళింగబ్రాహ్మణులకును ఆంధ్రబ్రాహ్మణులకును సంబంధబాంధవ్యములు భోజన ప్రతిభోజనములను లేకుండెనో లేదో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియులేదు. ఏకారణముచేతనో గాని తెలుగు బ్రాహ్మణులు కళింగనగరమున నుండిన కాలమున స్పష్టముగ తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులమని చెప్పుకొనియున్నారు. అట్టివా రిద్దరు అనంతవర్మ దేవుని చమూపతులైయున్నారు. [2]

కళింగదేశపు బ్రాహ్మణులు కొందఱు తెలుగు బ్రాహ్మణులవలెగాక గోత్రాదికములనుచెప్పుకొనియుండలేదు. అట్టివారిలోసింహపురమున మండలికపదవియందున్న ఆత్రేయగోత్రులగు 'బణపతి' వంశజులును, కళింగనగరమున చాళుక్యగంగ నృపతికి పురవరియైన దొమ్మనామాత్యుడును, మూలఘటికాన్వయుడును కౌణ్డిన్యగోత్రుడును మార్తాండనాయకుని కొడుకు కామదేవప్రెగ్గడయును ఆత్రేయగోత్రుడై బుడమూరిదొమ్మినాయకుడును, మరికొందఱును గన్పడుచున్నారు. ఇచ్చట విశేష మొకటి కలదు. ఈ కళింగబ్రాహ్మణులకు ప్రెగ్గడ అమాత్యబిరుదములవలె 'నాయక' పదముగూడ బిరుదపదముగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది! గొల్లలకు తెలుగుదేశపు గొల్లలవలె 'బోయండు' అని పేరు చివర చేర్చుకొను ఆచార మున్నది. కాయస్థులు, వీరి నిపుడు తెలుగుదేశమున శిష్టి, 'లేక' సృష్టికరణములని వ్యవహరింతురు. తెలుగుదేశమున నిపుడు కాయస్థులు లేరు. పూర్వముండినవారు కొందరు క్షత్రియులలోను కొందరు కమ్మవారిలోను కలిసిపోయిరి. కాయస్థులలో కరిణకపువృత్తి జేకొన్నవారు (శిష్ట) కరణపు కాయస్థు లనియు నితరులు కాయస్థులు లేక కాళింగు లనియు వ్యవహారమున పరిపాటి అయినట్లున్నది. కళింగులలో నిపుడు బ్రాహ్మణులనియు, బ్రాహ్మణేతరులనియు భేదము లేదు. ఈభేదము చాల కాలమునుండియు లేదనియేనా విశ్వాసము. 'శ్రీకరణము'అని చేర్చుకొన్న కాయస్థనాయకెందరో ముఖలింగశాసనములం దున్నారు. వారే యీకాలపు శిష్ట లేక సృష్టి శ్రీకరణములని నామతము. వీరే కళింగదేశమున పూర్వము నుండిన బ్రాహ్మణు లని కూడ

1 చూడుము నెం. ౧౦౦౯.

2 చూడుము శాసనములు నెం. ౧౦౪-అ, ౧౧౦౧.

నూహింతును. వీరుతప్ప వేరుగా వేదాధ్యయనసంపన్నులయిన తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులవంటివారు కళింగమున ఆకాలమునగూడ లేకపోవచ్చును. కళింగమునక్షత్రియులున్నట్లు గానరాదు. కళింగనగరమున పెద్ద నియోగములందున్న బ్రాహ్మణ, కాయస్థ, వైశ్యులు తమపేరునకు ముందు వింతపదములను గౌరవార్థముగా జేర్చుకొనుచుండినట్లు కన్పడుచున్నది. బ్రాహ్మణులయినవారు 'గంగ బ్రహ్మమారాయుణ్డైన' గంగమార్తాండబ్రహ్మమారాయుణ్డైన' అనియు, వైశ్యులు "గంగ విద్యాధరవైశ్యమారాయుణ్డైన' అనియు, కాయస్థులు "గంగసమారాయుణ్డు', 'గంగవిడ్ప అయుణ్డు' 'గంగ వేలాణ్డైన'అనియు చేర్చుకొని పేరు తెలుపుకొనుచుండిరి. ఇవిగాక 'రాయ రాయవిడ్పఅయుణ్డు' అని యొక బిరుదము గూడ కాన్పించుచున్నది. ఈపదములు మాకర్థము కాలేదు.

కళింగదేశ ప్రజలలో నన్నికులముల వారికి ఇంటి పేర్లు కానరావు. వైశ్యులకును, కాయస్థులలో కొందరికిని, కాపులకును ఇంటి పేర్లు చెప్పబడియున్నవి. అట్టి ఇంటిపేర్లు కొన్నియిచ్చట ఉదహరింతును. అజ్జల,కందు, దీసరి, బడయుల, ముప్పన, అన్నెము, దణ్డాసి, అల్లతవాడ, అడపం, సహవాసి, తొలచి అమృతవల్లి, అల్లాడ, జలమూరి, బీఅట్టాన, ఇణ్టూరి (కాపులు) పీకా, బుడుమూరి, మొదలగునవి. ఇట్టివి పెక్కుఇంటిపేర్లు పేర్కొనబడియున్నవి. ఈ యింటిపేర్లు ఇపుడు కాళింగులలో నున్నవేమో పరిశోధింపవలయును.

కళింగదేశమున జనులు పేరులుకూడ కొంత వింతగానుండును. చూతాణ్డి,నూకాణ్డి, అమ్మాణ్డి, భూమాణ్డి, పెమ్మాణ్డి, మాదాణ్డిఅనుస్త్రీలపేర్లుకానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టివి కన్నడ, తెలుగు, తమిళదేశములలో కూడ కానవచ్చుచున్నవి. 'పోతి' అను పదము కులీనస్త్రీలును, 'పోతు' అనునది కులీనపురుషులును పేరునకు జేర్చి తెలుగుదేశమున వలెనే బిలుచుకొనుచుండిరి. ఎఱియపోతి, కచ్చిపోతి, వింజమపోతి అను స్త్రీ నామములును వింజమపోతు, రేవపోతు, ఎఱపోతు, అను పురుష నామములును శాసనములందు గానగుచున్నవి. 'పోతి' శబ్దమునకు 'పోఱి' అనియు'పోఱడు'అనియు మిక్కిలి ప్రాచీన రూపములు తెలుగున కానవచ్చుచున్నవి. 'పోటి' యని కూడ ముఖలింగశాసనమునందొకచోట కనబడుచున్నది. 'పోతి' 'పోతు' పదములు సామాన్యముగా రాజకుటుంబములోని స్త్రీపురుషులు బ్రాహ్మణులును తప్ప నితరులు జేర్చి పెట్టుకొన్నట్లు తెలుగుదేశమునగాని కళింగమునగాని కానరాదు. 'నాయకుడు'నాయకురాలు,కాయస్థులందు గౌరవవాచకములు కాని అక్కడక్కడ బ్రాహ్మణులుకూడ కొందరు'నాయక' పదముజేర్చుకొనుచుండినట్లుకనపడుచున్నది. బ్రాహ్మణులందు కానరాని వింత యాచారమొకటి కళింగకాయస్థులందు కనబడుచున్నది. కాయస్థులు శాసనములందెక్కడ చూచినను తండ్రి నాయకుని కొడుకనిచెప్పకొనరు. తల్లి నాయకురాలి కొడుకైన-అని చెప్పకొనుచుండిరి. ఇట్టియాచారము కాయస్థులందెట్లు వచ్చెనో ఊహింప వీలుగాకయున్నది. కళింగమున నాకాలమున దాయక్రమ

పద్ధతి పైత్రానుకముగాక, మాత్రానుక మేమోయని సంశయమగుచున్నది. ఉత్తమ కులీనులు తండ్రిపేరు తెలుపుకొనక తల్లి పేరు మాత్రమే తెలుపుచు '— నాయకురాలి కొడుకు' అని చెప్పుకొనుట నిజముగా నొక వింతయాచారము! కాని యీ సంప్రదాయము కళింగ వైశ్యులందా కాలమున గూడ గానవచ్చుటలేదు.

కళింగాధీశులయిన గాంగవంశజులకుల మేదియో తెలియవచ్చుటలేదు: సుక్షత్రియులనియే యూహింపవలయును. ఆత్రేయగోత్రజుల మని చెప్పుకొనుటచేత చంద్రవంశము వారై యుందురు. చాళుక్యులవలెనే వీరును దాక్షిణాత్యులై యుందురని మాత్రము నిర్ణయింపవలసియున్నది. వీరి యుదంతమును, వంశకధను చర్చించుటకిది తావుగాదు.

కళింగరాజధానియందు దేవునికి దానములన్నియు నించుమించుగా దేవరగుడిలోనో, దగ్గరనో, తీర్థమునందో, అఖండదీపమునకే యొసగబడియున్నవి. ఒకటి రెండు "గుడిలో వేలి దీప" శాసనములున్నవి. రెండు మూడు శాసనములు మాత్రము నివేద్యమునకు భూమి, యితర ఆభరణములు, ఉత్సవములకు గావలసిన పరికరములు, అలంకారములు మున్నగునవి యొసగబడినట్లు దెలుపుచున్నవి. నిత్యనివేద్యములకు వేంగీశ్వరుడైన వీర చోడమహారాజు ఊరివాకిలి కడ ఎనిమిది పుట్లభూమిని శా. శ. ౧౦౧౮ (క్రీ. శ. ౧౦౯౬)న దానము చేసియున్నాడు.[1] "శా. శ. ౧౦౫౮ అగు 'నేంటి' ఉత్తరాయణసంక్రాంతి నిమిత్తమున శ్రీ మధుకేశ్వర దేవరకు "దేవరగుడి శిఖరమునందు గట్టంగల ధ్వజమునకు చిన్నఘంటలు మువ్వలు, నెదిరుపుల నెట్టువిలాసమున తొంగ్గొడ్లునమిలి పుసలకుచ్చులతోం గూడిన రెణ్డుపడవలకుం ఫురవరి అజ్జల ఎఱపోతు తూలగామ కాంపులవసమున" మూడు మాడలు పెట్టెను.[2]

ఇక సాధారణముగా నఖండదివియ దానమునకు నిత్యము నేయిపడి సరియించుటకు ఏను (ఐదు) మాడలో, ఏబదిగొఱియలో, ఇనపఎడ్లో, (గేదెలు) దానముజేసి మధ్యస్థులు "పంపున' గొల్లబోయులవశమున బెట్టుచుండువారు. ముదవులను, మేకలను బెట్టు ఆచారము ముఖలింగమున గానరాదు. జనులు అఖండదీపములు, అర్ధదివియలు బెట్టుటా కాలమున కడుపుణ్యకార్యమని నమ్మియట్లు చేయుచుండినట్లు గానబడుచున్నది. ఈ సంప్రదాయములు జైనులను, బౌద్ధులను జూచియవలంబింపబడినట్లు తోచును. సాధారణముగా దీపదానాదులు గ్రహణపుణ్యకాలములందును, మేషాదిద్వాదశ సంక్రమణపుణ్యవేళలందును, మహాద్వాదశివేళను, కృష్ణదశమినాడును, వ్యతీపాతయోగమందును గావింపబడుచుండెను. ఆకాలమున కళింగదేశమున భాద్రపద శుక్లద్వాదశి, లేక మహాద్వాదశి సంవత్సరాదిగా నుండెను. ఆ పర్వదినమున జనులు మహాదానములు చేయుచుండిరి. సాధారణముగా అఖండదివియకు జనులు గొఱియలో, గేదెలో కొని యొసగుచుండిరి. పశువుల నొసగనివారు ౫ మాడలు పెట్టుచుండిరి. ఈ మాడలు బంగారపు నాణెములై యుండవలయును.[3] ఈమాడలనువృద్ధికి

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౫; 2. చూడుము నెం. ౧౦౮౧.

3 కళింగమున అనంతవర్మ కాలమున మాడలకు సురభిమాడలనికూడ వ్యవహారముండెను. చూడుము నెం. ౧౧౩౫.

నిచ్చి, ఆ వడ్డీసొమ్మునకు నేయికొని దీపారాధన చేయుచుండువారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ యేనుమాడలు పెట్టి ఒకపుట్టెడో, రెండుపుట్లో భూమినికొని ఆ భూమినియొసగుచుండువారు. ఆకాలమున భూమిని పుట్లక్రింద కొలుచుకొనుచుండిరి. ఏనూరు(౫౦౦)కుంటలు ఒక పుట్టెడు నేలయగునట. రాజహస్తమున ఇరువదిరెండు జేనకోలలు ఒక పుట్టెడు భూమి యగుచుండెను.[1] ఈ జేనకోల(నెం. ౧౦౫౭) ఎంత పొడవుండెనో తెలియదు. దీనినే కొలగోల (నెం ౧౦౫౭) యని కూడ వాడుచుండిరి.

ఇచ్చటి శాసనములందు సింహాపురము, దాక్షారామము, దంతాపురము మాత్రము పేర్కొనబడియున్నవి. మొదటి రెండును ప్రసిద్ధములై యెల్ల వారికిని దెలిసి యున్నవి. నేడిచ్చటను 'దంతావారము' లేక దంతాపురము కనబడుటలేదు. దంతవక్త్రునికోట దంతవక్త్రునిపురము, దంతపురము అని పేరులతో నొక స్థలము కానవచ్చుచున్నది. అయ్యది శ్రీకాకుళము రోడ్డు రైలుస్టేషనుకు సుమారు రెండు మైళ్ల దూరముననున్నది. స్థలజ్ఞులిది పూర్వముదంతాపురమని ఇంచుమించుగా నొక మైలు పొడవుగల ఎత్తైన మట్టి కోట గోడను జూపించిచెప్పుదురు. ఈ పాడువారిన కోట దిబ్బలుగల ప్రాంతమును పరిశోధించి త్రవ్వించిన చారిత్రకములయిన వస్తువులు దొరికి, స్థానికవృత్తాంతముయొక్క నిజానిజములు తెలియగలవు.

ప్రాచీనకళింగాంధ్రములందు జనులు మాట్లాడుచుండినభాష ఆంధ్రమయినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రమునందు పద్యరచన, ఆంధ్రకళింగములందేక కాలమున కన్పడుచున్నది. ఇందులకు బణపతి మండలికుని దీర్ఘాసి శాసనము సాక్ష్యము. ఇది శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ.శ. ౧౦౭౫) నాటిది. ఇప్పటివలెనే యాకాలమున గూడ కళింగాంధ్రమునకును, ఆంధ్ర దేశపు తెలుగునకును, కొద్దిగా వ్యావహారమున భేదములు, భిన్నప్రయోగములు, మున్నగునవి యుండెను. వాటిని భాషా పరిశోధకులకు వదలివేయుదును. కాని ఒక్క యుదాహరణము నిచ్చెదను. దాక్షారామమున 'పూర్ణగా .... యడపున ... . వసమునబెట్టిన' యని వ్రాయుటాచారము. ముఖలింగమున 'పూర్ణగ' యనుమాట వ్యవహారములలోనున్నట్లు కనబడదు. ఇచ్చట అందుకు మారుగా "కొలు నూరె (ప)ంప్పున మలిమజితి కాంపులు ఆచంద్రార్కముగా నడపంగలవారు" అని కానవచ్చుచున్నది. 'పంప్పున,' 'పనుపున' అను పదములకు 'వశమున' అనిగాని, పూర్ణగా అను యర్థముగాని, యుండెనేమో తెలియదు.

తెలుగు నాడుకు, కళింగమునకు రాకపోకలు, సంబంధములు.

కళింగనగరమునకును, తెలుగు దేశమునకునుఅనంతవర్మకు బూర్వమును తరువాతను గూడ రాకపోకలు, ప్రజలలో సంబంధబాంధవ్యములు, వ్యవహారములు మున్నగునవి యుండెననుట కవకాశముకనపడుచున్నది. కళింగనగరవాసులు దాక్షారామభీమేశుని సందర్శించుటయు, తెలుగు దేశస్థులు మధుకేశ్వరుని మహాదైవముగా నెంచి పూజించుటయు శాసనములందు గానసగును. తెలుగుదేశమునుండి వచ్చిన వారలనేకులు శాసనములందు బేర్కొనబడి యున్నారు. వారిలో తొలుత

1 చూడుము నెం. ౧౧౧౪.

నుదహరింపదగిన వాడు వేంగీదేశాధీశ్వరుడైన వీరచోడదేవ మహారాజు. ఇతడు తన తండ్రి కులోత్తుంగ చోడదేవ చక్రవర్తి యాజ్ఞానుసారము వేంగీభూమిని ప్రతినిధిగా పరిపాలించియుండెను. మొదట నితడు క్రీ. శ. ౧౦౭౮- మొదలుకొని ౧౦౮౪ వఱకును, పరిపాలించిన తరువాత నేమి కతననో తిరిగి చోళరాజ్యమునకుబిలువనంపబడి, మరలక్రీ. శ. ౧౦౮౯ న వేంగిరాజ్యమున కంపబడియెను. ఈపర్యాయము మరల నైదు సంవత్సరములు (క్రీ. శ. ౧౦౯౩ వఱకు) పరిపాలించి వేంగి రాజ్యమును వెలనాటి చోడరాజులకువప్పగించి చోళభూమికి మరలిపోయెను. ఈవీర చోడుడు తాను రాజమహేంద్రవరమున మొదటిమారు రాజప్రతినిధిగా పరిపాలించుచుండిన కాలమున శా.శ. ౧౦౦౮న (క్రీ. శ. ౧౦౮౬) కళింగనగరమున కేతెంచియుండి[1] "విషువ సంక్రాంతినాఁడు శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకునకరపువాడ ఊరివాకిలికి ఉత్తరమున నెనిమిది పుట్లనేల నివేద్యమునకై యాచంద్రార్కముగ సరిగుంచుటకు" దానముచేసియుండెను. అప్పటికి శ్రీచోడగంగదేవుడు (అనంతవర్మ) రాజ్యమునకు వచ్చి యైదారు సంవత్సరములై యుండెను. వీర చోడనృపతి యా సమయమున కళింగనగరమున కేల బోవలసివచ్చెనో శాసనమునందు తెలుపఁబడి యుండలేదు. కాని బాలుడైన అనంతవర్మకు సహాయము చేయుటకై తనకునతనికిఁగల బంధుత్వమును బట్టి యాతడేదో యొక ముఖ్యమగు రాజకార్యముపై యరిగియుండిన ట్లూహింప వచ్చును.[2]

దాక్షారామనివాసులయిన బ్రాహ్మణవీరు లిరువురు అనంతవర్మకడ సేనానులుగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరు కళింగమునకు, అనంతవర్మకు సహాయార్థము వీరచోడునిచేబంపబడి, యచ్చట గొప్పపదవి యందుండుటతటస్థించెననియూహజనించుచున్నది.[3] ఈబ్రాహ్మణసేనానులిరువురునువానస వంశజులు. వానసవంశము నన్నయభట్టునకు సహాధ్యాయుడైన నారాయణభట్టువలన జగద్విఖ్యాతమైనది. ఈ వంశమున పండితులు, కవులు, శూరులు, శస్త్రోపజీవులు, మహామంత్రులు జన్మించియుండిరి.

వీరిలోనొకడు ఆశ్వలాయన సూత్రుండును, శ్రీవత్సగోత్రుండును, ఆదిత్యవల్లెమాంబా తనయుండు నగు ఎఱదోర చమూపతి[4]. ఇతడు శా. శ. ౧౦౫౮న కృష్ణాష్టమినాడు వ్యతీపాత (యోగ)మునందు యఖండవర్తి దీపమును మధుకేశ్వరునకు బెట్టించెను. రెండవ యాతడు, కాశ్యప గోత్రుడును, నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లన శౌరి నామాంకిత సేనాపతి[5]. ఇతడు శా. శ. ౧౦౬౧ న తౌలిని (?) మాసమున సోమగ్రహణ నిమిత్తమున దేవరకొక యఖండదివియ దానము చేసెను. వీరుగాక గోదావరి తీర వాస్తవ్యుడగు బ్రాహ్మణు డొకడు గలడు.[6] బిక్కిప్రోలి కంకణాల పోతయ కొడుకు పడాలు బూట్టె భీమనయు, నితని

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౫. 2. వయసున పిన్నయయ్యును, అనంతవర్మ వీరచోడునకు పినతండ్రివరుసగదా.

3 వెనుక ఈవిషయము చర్చింపబడినది.

4. *S. I. I.* Vol. V, నెం. ౧౧౦౧. 5. పూర్వోక్తము నెం. ౧౦౮౭. 6. పూర్వోక్తము నెం. ౧౧౩౩.

పెండ్లము వల్లెనుయు, శా. శ. ౧౦౪౨ సంవత్సరమున కళింగనగరమున కేతెంచి యాయేటి యుత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున మధుకేశ్వరునకు, తాము చోండనాణ్డిలోని చోండతోట్ట నేల 'నేత్రుపట్టుం' గాంబడిసిన ఎనిమిదిపుట్లు నేల అఖండవర్తి దీపములకు నాచంద్రార్క స్థాయిగా నిచ్చిరి[1]. 'చోండనాండు' దక్షారామమున్న గంగ గొండ చోడవలనాండునకు మరియొక పేరని తోచుచున్నది. బిక్కిప్రోలి నేటి బిక్కవోలు కావచ్చును. "నేత్రుపట్టు" న కర్థము తెలియువచ్చుటలేదు.

తెలుగుదేశమునుండి జనులెట్లు కళింగమున కరుగుచు, నాదేశపు రాజధానియందు గలయీశానునకు నఖండదీపములు, నివేద్యములు మొదలగునవి యెట్లు దానములు చేయుచు సరియించుచుండిరో యావిధముగనే కళింగభూమినుండి జనులు దక్షిణాపథమున కంతకు 'దక్షిణకాశి' యని బేరువడసిన దక్షవాటికకు తీర్థయాత్ర గావించుచుండిరి. దక్షపురీశ్వరుడైన భీమయదేవుడు చాళుక్యులకు కులదైవము. ఈ తీర్థయాత్రలమూలమున కళింగమునుండివచ్చిన ప్రముఖుల దీపదాన శాసనములు భీమనాథుని నగరియందు గానంగుచున్నవి. అందు ముఖ్యముగ అనంతవర్మ మహారాజుయొక్కయు, నాతని రాణులయొక్కయు, పుత్రుని యొక్కయు, సోదరుని యొక్కయు నాతని కుటుంబమువారలయొక్కయు, నామములు తెలియువచ్చుచున్నవి. వీరందరును వేంగీ ప్రభువులయిన పూర్వ చాళుక్యులతో బంధుత్వము కలవారగుటచేతను, ఆ కాలమున ఆంధ్ర, కళింగ దేశము లత్యంత మైత్రితో మెలగుచుండుటచేతను దక్షవాటికకు కళింగ రాజకుటుంబములు పెక్కు పర్యాయములు తీర్థయాత్రలు సాగించుచుండుట తటస్థించెను. చోడగంగుని రాణులు పెక్కుమంది శా. శ. ౧౦౭౦, ౧౦౬౫, ౧౦౮౮, ౧౧౯౨ సం॥ల శాసనములందు గానంగుచున్నారు. చోడగంగదేవమహారాజు శా. శ. ౧౦౬౫ (క్రీ. శ. ౧౧౪౨-౪౩) సంవత్సరమునందు దక్షవాటిక కేతెంచినట్లున్నది.[2] ఆయేట నామహారాజు శ్రీభీమేశ్వర మహాదేవరకు "కేసియదేవేంద్రుణ్డు౧, శ్రీదేవము౧, (క్షేత్రపాలకుడైన కేశవస్వామి, శ్రీదేవుల విగ్రహములుగాబోలు), వీరిపేర ఏనుంగు నారాయణ్డు (నారాయణ్డు, ఏనుగు పేరుగా తోచుచున్నది), మాణిక్యములుగట్టిన పహిణ్డిపాణి సంకులు (శంఖములు) ౨, నవరత్నములుంగట్టిన పహిణ్డిపానలు[2] (నీటికడవలు) ౨, అఖణ్డ (వర్తి లోహదణ్డుది) ౧, పహిణ్డి నిరుపఱడిన[3] కొమ్మల వెంజామరలు ౨ ను," వెట్టెను. వీటిని "విహారవాడగంగ కఱుతనుణ్డి గంగ్గగొణ్డ చోడగంగ్గ వైరాగియాణ్డిరిచేతంబెట్టి" పుత్తెంచెను. ఆ వేళనే "చోడగంగ్గదేవని తమ్ముణ్డు పెమ్మఁడిరాజు

1. నెం. ౧౦౧౪.

2. చూడుము: *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౯౦. 2, పానలు, పహిణ్డి, చాలాప్రాచీన రూపములు. ఎందుచేతనో మనమిప్పుడు పానలనుటకు బదులు బానలు అని అందుము. 3. 'పహిణ్డి నిరుపఱడిన' అనప్రయోగ మిప్పుడు వాడుకలో లేకుండపోయినది. 'పఱడిన' అనుమాట మరచిపోయి మన మాకారమున గిల్టు, అను ఆంగ్లభాషాపదము వాడుచున్నాము.

వెణ్ణెపరియల యొకటియు, నింకేవోసరకులకు ౩౭గద్యలు[1] (బంగారునాణెములు) వెట్టినాడు. మరియు నొకప్పుడు ఈ పెమ్మార్గణ్ణెరాజును, ఆతని దేవేరి వల్లవమహాదేవియు, భీమనాధునికి 'ప్రవర్ధమానయామపూజలయందు చందన, కర్పూరములకును, నివేద్యమునకును నూట ఇరువదిరెణ్ణుమాడలు వెలవెట్టి అండమూరి రట్టడికములతో నూరివారి సమ్మతిని గొని ఇచ్చియుండిరి.[2] ఆసమయమున వారికుమారుడు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగు కూడ అఖండవర్తిలోహదణ్ణు దివియ ౧ బెట్టించి యందులకు గావలసిన నేయి నిత్యముసరియించుటకు వలసిన యిన్నుమెడ్లను బెట్టెను.

చోడగంగదేవనికి వెన్నవమహాదేవివలన కలిగిన అట్టహాసదేవుండను కొడుకుండెను. ఇతడు దాక్షారామమున శా. శ. ౧౦౭౧ న కన్యాసంక్రాంతివేళ భీమనాధునికి అఖండదివియదానముచేసెను.[3] చోడగంగదేవని ప్రాతాసి (?) బుడుమూరి దామినాయకుని కొడుకు మల్లయ భీమయలింగమునకు అఖండదీపమును సమర్పించెను.[4] ఈ దామినాయకుని మరియొకకుమారుడు కామయ శా. శ. ౧౦౭౬ శాసనమున ముఖలింగమున గానవచ్చుచున్నాడు. బుడుమూరివారు కళింగదేశపు క్షత్రియులో, బ్రాహ్మణులో కావలయునని తోచుచున్నది. వీరిది ఆత్రేయసగోత్రము. అనంతవర్మదేవర 'గజసాహిణివల్లైన, రాజరాజబ్రహ్మమారాయణ్ణు శా. శ. ౧౦౩౦ యొక్క మారు[5], వేంగిదేశమున కేతెంచి దక్షవాటికను భీమేశ్వరునకు అఖండదీపములు వెట్టించెను.[6] ఈతడు వేంగిదేశమున కేమికారణమున నేతెంచియుండెనో యాతని శాసనము సయితము తెలుపకున్నది. ఆతనితో[8] కూడ చోడగంగుని సంధివిగ్రహియైన శ్రీకరణం సొమ్మలరేవసయను వైశ్యకులోత్తముడు వేంగి కేతెంచినాడు. ఆతడు కూడ దక్షారామమున దానధర్మములు చేసియుండెను.[7] గజసాహిణిరాజరాజును, సంధివిగ్రహి సొమ్మలరేవస (రేచన)యు కళింగమునుండి యేదో యొక రాజకార్యముపై నప్పుడు రాజమహేంద్రవరమున కేతెంచియుండిరనియూహింపదగియున్నది. వీరుగాక అనంతవర్మ మహారాజుల సేనాపతి చోడయయైన గంగకులతిలక బ్రహ్మమారాయుడొకడు గానవచ్చుచున్నాడు,

కళింగదేశాధీశుడైన రాజరాజునకు (క్రీ. శ. ౧౦౬౮-౧౦౭౬) ప్రధానియు, సేనాపతియు, మహాప్రతీహారియు నగు బణపతి బ్రహ్మచక్రవర్తియు, నాతని ప్రియవల్లభ పద్మావతియు శా. శ. ౧౦౦౩ (క్రీ. శ. ౧౦౮౧) ద్రాక్షారామ భీమేశునకు అఖండవర్తి దివియపెట్టించిరి.[9] ఈబణపతియు, పద్మావతియు దీర్ఘాసి శాసనమునందు కూడ చేర్కొనబడియున్నారు.[10] ఈదీర్ఘాసిశాసనము శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ. శ. ౧౦౭౫-౭౬) నాటిది. చాళుక్యరాజరాజు మరణించిన వెనుక వేంగి

1. 'గద్య' గద్యానమునకు హ్రస్వరూపము. గద్యానములపై చాళుక్య లాంఛనమైన వరాహము ముద్రింపబడినకతన నా టంకములు 'వరహాల' ని ప్రఖ్యాతములయ్యెను. 2. *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౮౬ చూడుము. 3. నెం. ౧౧౯౯. 4. నెం. ౧౧౮౫. 5. నెం. ౧౨౯౯.
6. నెం. ౧౨౯౯ 7. నెం. ౧౩౬౩. 8. నెం. ౧౩౦౧. 9
10. చూడుము *Ep. Ind.* Vol. V, p, 314 ff.

శ్వరుడైన సప్తమ విజయాదిత్యునకును, చాళుక్య కుమార రాజేంద్ర చోడునకును, (కులోత్తుంగ చోళునకు) చోళవీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమునందు సహాయార్థము కళింగ రాజరాజు ఈబణపతి దేవుని బంపియుండె నని తోచుచున్నది. రాజరాజు కాలమున, బణపతి దేవుని దాక్షారామ, దీర్ఘాసి శాసనములును బరిశీలించి చూచిన చోళ వీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమును, విజయాదిత్యుని వేంగి సింహాసనముపై స్థాపించుటయు, శా. శ. ౯౯౭ నకు కొంచెము బూర్వము జరిగి యుండినట్లు తోచుచున్నది. ఈబణపతి వంశీయుల శాసనములు కొన్ని ముఖలింగము నందు గానవచ్చుచున్నవి. వీరు కాయస్థులో, బ్రాహ్మణులో నిర్ణయింప వీలుగాకున్నది.

కళింగరాజులు, రాజధానిని కటకమునకు మార్చుకొన్న వెనుక గూడ దక్షవాటికకు యాత్రలు సలుపుచున్నట్లు శాసన ప్రమాణములు గన్పించుచున్నవి.[1]

ముఖలింగ - నగర కటకములే కళింగనగరము.

ముగలింగదేవరయే మధుకేశ్వరుడు.

ఇక నీవ్యాసభాగమున ముఖ్యములైన రెండువిషయములను మాత్రము చర్చించి ముగింతును. ముఖలింగమున దొరికిన శాసనాదులబట్టి మధుకేశ్వరదేవర నామనిర్ణయమును, ప్రాచీన కళింగ రాజధానియైన కళింగ నగరనిర్ణయమును గావింప బ్రయత్నింతును.

నేటి 'ముఖలింగ' లింగమునకు ఏకాలమునగూడ ముఖలింగమని పేరుండినట్లును, జనులాపేరున పిలుచుచుండినట్లును, శాసనములందాధారము గానరాదు. ఇది మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరమైన విషయము. ఇచ్చటి శాసనములందెచ్చట పరీక్షించినను ముఖలింగమునకు 'నగరము,'[2] 'కాళింగదేశ నగరము,'[3] 'కళింగావనినగరము,'[4] 'కళింగనగరము'[5] అనుపేరులే గానవచ్చుచున్నవి. ఒక్కచోటగాబోలు 'గోకర్ణ'[6] మను పేరుగూడ కనబడుచున్నది. అటులయినచో నీముఖలింగమునకు ఈపేర్లు ఎట్లుకలిగెనో విచారింప వలసియున్నది.

ముఖలింగమని యాయూరికి బేరెట్లు శాసనములందు గానరాదో, యట్లె ముఖలింగేశ్వరుడనిగూడ ఎచ్చటనుకూడ నీ దేవరకు పేరుండినట్లు కానబడదు. ముఖలింగేశ్వర నామ మొక్క క్షేత్రమహాత్మ్యమునందే వినబడుచున్నది. అట్లయినచో ముఖలింగేశ్వర నామమెచ్చటినుండి వచ్చెనో ఆరయుట కూడ చరిత్రోపయోగము కాకపోదు.

ముఖలింగమునకు సమీపమున నగరకటకమని యొక గ్రామమున్నది. ఆయూరి పేరును, ఆయూరు మొదలుకొని ముఖలింగము వఱకుగల ప్రాచీన కట్టడ శిథిలావశేషములును, పూర్వము నగర కటక-ముఖలింగములు కలిసియుండి యొకమహా నగరమై యుండినట్లు తోపించుచున్నవి. ఈవిషయమేయిపుడు పరిశీలింపదగినది. 'నగరము'నునది రాజధానికి పేరు. రాజు నివసించునదిగావున రాజధాని. కటకమనునదికూడ రాజధానికి బేరే

1. *S. I. I.* Vol. IV, నెం ౧౩౪౪.

2. *S. I. I.* Vol. V. నెం ౧౦౮౨. 3. నెం. ౧౦౩౮ 4. నెం. ౧౦౩౫ 5. నెం ౧౧౧౦

6. నెం. ౧౧౦౭

కాని జనసామాన్యము నివసించు నగరభాగమునకు కటకమని పేరున్నది.[1] నగరకటకములు రాజధానికి ప్రతినామములుగా వ్యవహరింపబడుటయు నున్నది. నగరము, కటకముకలిపి యొకగ్రామమునకే నగరకటకమని యేకనామమై నిలిచిపోవుటయు, నదుమను ముఖలింగమని క్రొత్తపేరు వచ్చుటయు నిస్సంశయముగా పరిశోధింపవలసిన వింత గొలుపు విషయములు.

ముఖలింగమందు మూడు శివాలయములుగలవు. అందు ముఖలింగేశ్వర (మధుకేశ్వర), అనియంకభీమేశ్వరుల ప్రశంస తప్ప దొరికిన శాసనములం దెక్కడను సోమేశ్వరాలయ ప్రశంస గానబడదు. ముఖలింగేశ్వరాలయమున గల శాసనములందు దేవర ప్రశంస వచ్చినపుడును అనియంకభీమ దేవుని ప్రసక్తివచ్చినపుడును ఆయా దేవరల ప్రాసాదముల స్థలనిర్దేశము చేయుట కవకాశము గన్పడుచున్నది. మధుకేశ్వరుడు 'నగరే మధుకేశ్వరాయశర్వాయ'[2], 'కాలింగావని నగరే శ్రీమాన్మధుకేశ్వరాయశర్వాయ'[3], 'కాలింగదేశనగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయదేవాయ'[4], 'నోకర్ణే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ'[5], 'త్రికలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ'[6], 'నగరే కలింగదేశే స్వయంభువే మధుకేశ్వరాయ దేవాయ'[7], అని సంస్కృతమునను, నకరమున మధుకేశ్వర దేవరకు'[8], 'నగరాన వీటి మధుకేశ్వర దేవరకు'[9], నకరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు'[10], అని తెలుగునను బేర్కొనబడియున్నాడు. అనియంకభీమదేవరయునిట్లే. ఈయంశములను బట్టి మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరునిగుడియు నగరమున, లేక నగరమున నున్న వీటియందు నెలకొల్పబడియున్నట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.[11]

ముఖలింగేశ్వరుని గుడియందున్న శాసనములందు దేవుడు మధుకేశ్వరుడని పేర్కొనబడియుండుటచేత ముఖలింగేశ్వరునకు, మధుకేశ్వరుడని నామాంతరముండెననియు దేవర యానామమునే ప్రఖ్యాతమై యుండునట్లును స్పష్టపడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరుని గుడియు నగరమున నున్నట్లు—కాదు—నగరమున మధుకేశ్వరుని గుడియు, అనియంకభీముని గుడియు ప్రతిష్ఠితములై యున్నట్లునిశ్చయమగుచున్నపుడు, గుళ్లున్న స్థలమగు ముఖలింగమునకు గాక అచ్చటికి అరక్రోశెడుదూరన నున్న గ్రామమున కేల నగర కటక మనునామము నిలచెనో తెలియరాకున్నది.[12] అన్నిటికంటె నెక్కువ యాశ్చ

---

1 కటకము, ఖేటకము, వలెనే లనాగరీక జనులు పట్టణభాగమునకు పేరుగా వాడగా, క్రమక్రమముగా రాజధానికి పర్యాయపదమై పోయి యుండును.

2. *S. I. I.* Vol. V. సెం. ౧౦౦౪, సెం ౧౦౪౨. 3. సెం. ౧౦౩౫. 4. సెం. ౧౦౩౬. 5. సెం. ౧౧౦౭. 6 సెం. ౧౧౨౧ 7. సెం. ౧౦౯౭. 8. సెం. ౧౦౯౭. 9. సెం. ౧౦౪౦. 10. సెం. ౧౦౪౬. 11. ఒకచోట (సెం. ౧౦౩౧) 'గంగకటంత మధుకేశ్వరదేవరకు' అనియున్నది. గంగకటంత యనగా గంగయొడ్డున యని యర్థము. ప్రాచీనకాలమున కాళింగులు తమ వంశధారానదిని గంగయనియు, మధుకేశ్వరుని విశ్వనాథుడనియు పిలచుచు గౌరవించుచుండిరని తెలచుట కిదిప్రబల సాక్ష్యము.

12. కటకమన కోటయున్న పురభాగమునకు గూడ పేరగుటచేత నగరముయొక్క కటకము లేక కోట యచ్చట నుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది.

ర్యజనక మగు వృత్తాంతము నగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతరమున్నట్లు సంశయము కలిగించుచు "గోకర్ణమందున్న మధుకేశ్వరుడని"* శాసనములందు గానవచ్చుచు. దీనివలన 'నగరము'నకు గోకర్ణమనికూడ నామాంతరముండెనా యని ప్రశ్న జనించుచున్నది. ఇదియు విచారింపదగినది.

ఈచిక్కులను విడదీయుటకు ఇతర శాసనములను పరీక్షించి చూతము. అనంతవర్మ మహారాజు శా. శ. ౧౦౪౦ న ఇచ్చిన విశాఖపట్టణదాన శాసనమున తన పూర్వుల చరిత్రను వ్రాయించుచు వారిలో ఇమ్మడికామార్ణవుని గూర్చి రెండు చరిత్రాంశములను దెలిపియున్నాడు.[2]

ఈశాసనమందు బాలాదిత్యునినిర్జించి కలింగమును గ్రహించిన మొదటి కామార్ణవునకు సురేంద్రునిపురమును నయితము అపహసింపగజాలు దంతాపురము రాజధానియై యుండెననియు, పిమ్మట నాతని పౌత్రుడగు ఇమ్మడికామార్ణవు డేమికారణముననో దంతాపురమును విడిచి త్రివిష్టపమును కూడ తిరస్కరింపగల 'నగరము' తన క్రొత్త రాజధానిగా నిర్మించుకొనెననియు చెప్పుట మొదటిది. ఇక మధూకవృక్షమున లింగాకృతితో జనించిన ఈశానునకు మధుకేశ్వరుడను పేరుతో 'నగరము'న సుందరమైన ప్రాసాదమును ఇమ్మడికామార్ణవుడు నిర్మించె ననుట రెండవది. ఈరెండును మన కిపుడు విమర్శింపదగిన విషయములు. కళింగమున నగరమని వేరొక పురముగాని, మధుకేశ్వర నామముతో వేరొక తావున ఈశ్వరునకు గుడిగాని కానరావు.

ఈ వృత్తాంతములోని శివుని మధూకవృక్షమునుండి యావిర్భవించినట్లు చెప్పబడు కథాంశమట్లుండినను నగరనిర్మాణమును, దంతాపురప్రశంసయు, చరిత్రాత్మకములైనవిగా గన్పట్టుచున్నవి. తన వంశకర్తలైన కామార్ణవ, ఇమ్మడికామార్ణవులకు, నిప్పటికి వేయేండ్ల క్రింద జీవించిన అనంతవర్మ మనకంటె కొన్ని శతాబ్దములు సమీపములో నున్నాడుగావున యీ మహారాజు తన కాలమున వ్యాప్తములోనుండిన ఇతిహాసమును గైకొని తన శాసనమున జొప్పించియుండెననుటకు సందియము లేదు. చోడగంగదేవుడు వచించినది నిశ్చయమనియే నిర్ణయించి విశ్వసింపదగియున్నది. కావున అనంతవర్మదేవర తెలిపినట్లు మొదటి కామార్ణవదేవుని రాజధాని దంతాపురము. రావుసాహెబు రామమూర్తి పంతులుగారు జంతాపురము జయంతపురము గావలయుననియు, లేఖరి జయంతపురమని వ్రాయుటకు జంతాపురమని వ్రాసియుండవచ్చుననియు, జయంతీశ్వరుడనియు,

2. చూడుము *Ind Ant.* Vol. XVII. pp. 170 ff శాసన పంక్తులు ౬౧, ౬౨ లు. అచ్చట నీవిధముగా నున్నది—"(కామార్ణవస్య) తస్య చాపహాసిత సురేంద్రపురం (జ) దంతాపురన్నామనా రీరాజధాన్యాగీత్ .... తత్సూనుర్ద్వితీయః కామార్ణవః పంచాశద్వర్షాణ్ మహీమండలమండయత్। తస్యతిరస్కృత విష్టపం నగరన్నామపురమాసీత్॥ తస్మిన్ సోపి మధూకవృక్షే జననాదీశ్యలింగా కృతేః। కృత్వాఖ్యం మధుకేశ ఇత్యగ్ర్య యత్ప్రాసాదమభ్రంకషం। యద్వారోర్ధ్వ విచిత్రపత్రలతికాశ్చిత్రాణివాపశ్యతాం। సౌధాన్యం బరవర్త్తినాం హృది భవేన్మానం వివానారుచిః॥

జయంతపుర మనియు క్షేత్ర మహాత్మ్యము తెలుపుచుండుటబట్టి జంతాపురము జయంతపురమని నిశ్చయించిరి.[1] జంతాపురము జయంతపురమయిన చో జంతాపురమును నగరము నొకటియే కావలయునుకదా! ఆయర్థము శాసనమునందే కానరాదు కావున శ్రీపంతులుగారి యూహ పొరబాటని మనవిచేయ సాహసింతును. అనంతవర్మ శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ఫ్లీటుగారు 'దంతాపురమ' ని చదువుటకు పొరబాటున జంతాపుర మని చదివినారు.[2] కావున మొదటి కామార్ణవుని రాజధాని దంతాపురమని తేలినది. ఇక రెండవ కామార్ణవుడు నిర్మించుకొన్న క్రొత్త రాజధానికి నగరమని పేరుపెట్టబడెను. అనంతవర్మదేవర శాసనమునుబట్టి మొదటి కామార్ణవునకును రెండవ కామార్ణవునికి నడుమ నించుమించుగా నూరేండ్లంతర మున్నది. పూర్వపు రాజధాని దంతాపుర ముండగా రెండవ కామార్ణవుడేల 'నగరము'ను కట్టి దానిని రాజధానిగా జేసుకొనియుండెను? ఈప్రశ్నకు చరిత్రయందెక్కడను సమాధానము దొరకదు.

దంతాపుర మనునది యొకటి యుండినటుల ముఖలింగనగరశాసనములు దెలుపుచున్నవి.[3] కావున మొదటి కామార్ణవుని రాజధాని దంతాపురమై యుండవలయును. ముఖలింగశాసనములందు చెప్పబడిన దగుటచేత దంతాపురము సమీపమున నున్నదని కూడ నూహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళము గోడ్డుస్టేషనునుండి రోడ్డుమీద ముఖలింగమునకు ప్రయాణము చేయునపుడు ఆముదాలవలసకు రెండు మూడు మైళ్ళదూరమున నించుమించుగా నొక మైలు పొడవుగల నొక పెద్ద మట్టిగోడ కాన్పించును. సలజ్జాలనడిగిన యది దంతవక్త్రుని కోటయనియు, పూర్వముదానికి దంతాపురమని పేరుండెననియు దెలుపుదురు. మరియు నొకచోట నీ మట్టిగోడలో నొక గంతచూపి యక్కడ సింహద్వారముండెనని వచింతురు. ఈకోటయు పేటయు నిట్లు నిర్మానుష్యమయి పాడువారిపోవుటకు గారణమడిగిన యొక కథ నిట్లు దెలుపుదురు. "పూర్వ మీపట్టణమేలు రాజొకడు పరమమాహేశ్వరాచారపరుడై తనపట్టణమందు నివాసముగానున్న బౌద్ధులను ద్వేషించి హింసింపసాగెను. ఎట్లయినను వారిని నగరమునుండి వెడలగొట్టింప ప్రయత్నించెను. గాని విఫలమనోరథుడయ్యెను. అంతట తన మంత్రుల దుర్బోధలవలన విందు చేసెదనని మిషబెట్టి బౌద్ధుల నందరిని రావించి, వారొక్కొక్కరే రాజసదనము ప్రవేశించుచుండ

[1] చూడుము. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సం. ౫. పుట ౧౭౭.

[2] డాక్టరు ఫ్లీటుగారు శాసనపురేకులందు 'జం' అను అక్షరమును 'దం' అని చదువుటకుమారుగా పొరబాటున చదివినారని యా రేకులను పరీక్షించినవారొప్పుకొందురు. జం' అనునది యాలేఖకుని ప్రత్యేకలేఖనాపద్ధతిబట్టి మనకు 'జం' అని తోపించును. అపాఠము ప్రమాదముతో కూడినది. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు అనంతవర్మశాసనము చదివినపు డీవిషయము గమనించియుండలేదని నాయనుమానము. జంతాపురము ఎట్లు చూచినను జయంతపురము కాజాలదు. ఈరెండును వేర్వేరునగరములు. మరియు అనంతవర్మ కొర్ని శాసనములందు (శోధన: భారతి) కూడ దంతాపురమునిచే యున్నదిగాని జంతాపురమని లేదు.

[3] చూడుము. ముఖలింగశాసనములు సెం. ౧౦౭౬, ౧౦౭౮.

వెనుకనుండి బలత్కారముగ నీడ్చుకొనిపోయి అమేధ్యమున కూలద్రోయించి, హింసించి, క్రూరముగ బాధించి చంపించెను. ఈదారుణ వృత్తాంతమును దెలుసుకొని బౌద్ధు లతి భీత చిత్తులయి పారిపోవుచు, నగరము పాడగునని శపించిరి. పిమ్మట మహోత్పాతములు పుట్టెను. దంతాపురము పాడువారెను. రాజును బౌద్ధులు శపించిన వృత్తాంతమును విని పాడగట్టిన దుర్నిమిత్తములు గాంచి భయకంపితుడై రాజధాని విడిచి అడవులకు బారిపోయి, యచ్చట నూతనముగా నొక 'నగరము'ను నిర్మించి, దానిని రాజధానిని జేసుకొనెను. దంతాపుర మప్పటినుండియు తొల్లిటికళ గోల్పోయెను. క్రమక్రమముగా జను లాయూరు విడిచి పోసాగిరి. చివరకిటుల నిర్మానుష్యమై పాడుపడిపోయి, ఈయూరు నామరూపములు గూడ గోల్పోయియున్నది. ''

పై విషయములను చక్కగా పరిశీలించిన విశ్వసనీయమైన చరిత్రాంశ మొకటి బయల్పడుచున్నది. ఈ రెండవగాంగవంశము వారికి దంతాపురము రాజధానిగా నుండెననియు, నది కొంతకాలమయిన తరువాత వదిలిపెట్టబడెననియు, పిమ్మట నా వంశములో నొకడు 'నగరము'ను నిర్మించి రాజధానిగా జేసికొనెననియు నిశ్చయమగుచున్నది. ఆ రాజెవరో మనకిపుడు నిర్ణీతము కానక్కరలేదు. కాని యాతడు మన రెండవ కామార్ణవుడనియే యూహింపవచ్చును. అనంతవర్మ శాసనమునందున్న "నగర" నిర్మాణ వృత్తాంతము, ముఖలింగమునందున్న శాసనములలో నగరమని పేరుగానవచ్చుటయును చూడ అనంతవర్మ నాటికి ముఖలింగమునకు 'నగరమ'ని నామముండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ 'నగర' నామము ఈ కాలమున ముఖలింగమునకు పోయి 'నగరకటకము'న నిలిచియున్నది. మధుకేశ్వరాల యాదులు 'నగరానవీటి'లో 'నగరపువీటి'లో, 'నకరము'న నున్నట్లు శాసనములు ఘోషించుచున్నవి; గనుక నీ దేవాలయములున్న ప్రాంతము కూడ నగరభాగమనియే ఎంచుకొనవలసియున్నది.

ఇక నగరకటకమను పేరు ఎట్లు మరియొక గ్రామమునకు నిలిచిపోయెనో విమర్శింతము. కళింగనగరము శిధిలావశిష్టమై నామమాత్రము కూడ లేకుండ బోయిన కాలమున వెలిపాలెములు, కోటపేటలు రూపుమాసిపోవ నగళ్ళు, సౌధములు, కట్టడములు మట్టి గలసిపోయిన వెనుక రెండు కుగ్రామములక్రింద చీలిపోయి వేర్వేరు నామములచే బిలువబడుచుండుట సిద్ధించెను. ఇంచుమించుగా నొక క్రోశెడు దూరమున ఎడముగా నున్న నేటి ముఖలింగ, నగరకటకములు ప్రాచీన కళింగనగర వైశాల్యమును జాటుచున్నవి. దక్షిణహిందూస్థానచరిత్ర దెలిసిన వారికి కటకశబ్దార్థము తెలియనిది గాదు. కటక మనగా రాజధాని. ఒకప్పుడు కటక మనునది నగరములకు రూఢినామమై యుండుటయు గలదు. అట్టివే కటకము, కళ్యాణకటకము, ధాన్యకటకము, వైజయంతీకటకము మొదలయినవి. ఇట్లే కళింగరాజధాని నగరకటకమై యుండనోపు. నగరము మొదటి రాజధానికి కామార్ణవుడిడిన పేరు. అది జనుల వ్యవహారమునందు నగరకటక మయ్యెను. ఉత్కలమందు మరియొక కటక ముండుటచేత కళింగనగరము, నగరకటక మగుట సంభవించెను. కావున పై విషయము లన్ని

యు విమర్శించి చూడ కళింగరాజధానియైన కళింగనగరము ఈముఖలింగ-నగరకటకములే యని నిశ్చయమగుచున్నది. ఈ విషయ మింకను ఇచ్చట గల శాసనములందు గన్పడు కళింగనగరనామమే ధృవపరచుచున్నది.

కళింగనగరముననుండి శ్రీమదనంత వర్మమహారాజొక శాసనమును స్వయము గా బ్రకటించినాడు.[1] అది సంస్కృతమున గలదు. అందీవిధముగా నున్నది:—

"స్వస్తిశ్రీమత్ కళింగనగరాత్ పరమమాహే శ్వర పరమ భట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రికలింగాధి పతిః శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజ శ్చోడగంగదేవః కుశలీ· సమస్తామాత్యప్రముఖ జానపజానాహూయ సమాజ్ఞా పయతి: విదితమస్తు భవతాం:...లక్ కోటిస్థాన నివాసి జాయ్యకులసముద్భూత కరికాలనాయకపుత్రౌ గుణ్డ్యన పోతయేనామానౌ, తాభ్యాం తయోర్వ్వ స్యన సమా ఖ్యాయ భోగాయ త్రికలింగదేవ భోగనివర్త నతర్క దేవ గణికాయాగుణ్డ్యన భార్యాత్మనక్ కోటి నతర్ నురోపపుత్రిభ్యాంచ భ్రాతృభ్యాం వాద్యకారగాయ కా నామాధిపత్యం యనదాచంద్రతారకమస్మాభిర్ దత్తమితి ।.............................."

ఈ శాసనము కళింగనగరమున నుం డుటయు, కళింగనగరముననుండి బ్రకటింప బడుటయు త్రికళింగదేవుడైన మధుకేశ్వరుని దేవభోగమును గూర్చిన దగుటయు చూడ కళింగనగరము ముఖలింగమని నిర్ణయించుట కిక వేరు సాక్ష్యములతో బనిలేదు. ఇంత కన్న ప్రబలప్రమాణమేమి దొరకును?

ఇక ముఖలింగమను పేరు వ్యవహార ములోని కెట్లు వచ్చెనో ఆరయవలసి యున్నది. ఇచ్చట నున్న గుళ్ళలో ముఖలింగేశ్వరునిది ప్రాచీనకాలమునుండియు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి యున్నది. ముఖలింగేశ్వరుడను పేరు క్షేత్ర మహాత్మ్యమున దక్క వేరెచ్చటను గాన రాదు. శాసనములందెచ్చట జూచినను మధు కేశ్వరుడనుపేరుమాత్రమే కానవచ్చుచున్నది. కావున ముఖలింగమనుపేరుప్రచారములోనికి వచ్చుట కొక ప్రబలహేతు వుండి తీరవల యును. మధుకేశ్వరుడను పేరుతో నీశుడు ఈ ముఖలింగదేవాలయమున తప్ప వేరెచ్చటను బ్రతిష్ఠింపబడినట్లు గానరాదు. మధుకేశ్వ రుడే మధుకలింగమని బిలువబడుచు శబ్దో చ్చారణవైరుధ్యముచేత ఓఢ్రప్రాకృతమున మొహాలింగమని మారి, పిమ్మట ఆంధ్ర బ్రాహ్మణుల సంస్కారమున ముఖలింగము క్రింద మారియుండును. ఈ సిద్ధాంతము రావుసాహెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారిది.[1] కావున వారికినేనుకృతజ్ఞుడను.

మరియు 'మధుక' శబ్దము పాకృత మున 'మొహ' యని యగుచున్నది. మొహాలింగమన్నను మధుకలింగమనియే యర్థ మొక్కటియే. కావున ప్రాకృతమున మొహాలింగము తెలుగున ముఖలింగ మయ్యెను. మొహమన్న తెలుగున ముఖ మగుట బట్టి యీమార్పు వచ్చియుండెను.

శైవాగమములందు ఈశ్వరునకు ముఖ లింగరూపము గలదు గాని యారూపకల్పన యందలి లక్షణము లెవ్వియు నీ ముఖలింగ రూపమున గానరావు. క్షేత్రమహాత్మ్యము వాకొనినట్లు ఎట్లో యీ లింగమునకు ముఖ మున్నదని యెంచుకొనుటకు ఎంతమాత్రము వీలు కానరాదు. ఈ ముఖలింగము పైనుంచి

1. చూడుము నెం. ౧౦౧౦ శాసనము. అది ముఖలింగదేవాలయమునకు ప్రథమ సింహద్వారమంటప ములో నున్న రాతిస్థంభముపై నాగరలిపిలో చెక్కబడియున్నది. పరిష్కరింపకయే దాని నిట యుదాహ రించితిమి.

1 *Ep. Ind.* Vol. V. p. 188, Nadagam Plates of Vajrahasta III.

క్రిందివలికు నొక చెట్టుతొ త్తివలె నుండును. సంతతజలధారచే తాయి కూడ చెక్కు చెదరియున్నది. ముఖరూపము మొదలే కానరాదు ఈ లింగమునకు ముఖ మున్న దనుకొనుట భ్రమకాని వేరుగాదు. జను లీ యూరిపేరు తొలుత నగరమని యుండుట మఱచి, 'నగర' శబ్దము కటకమునకు జేర్చి దేవాలయము లున్న చిన్న గ్రామమునకు ముఖలింగమను నామము రూఢిచేసి యుందురు. ఈమార్పు ప్రాయశః యిటీవల కొందు శతాబ్దములక్రింద వచ్చి యుండనోపు. యీూహ కింకొక ప్రబల ప్రమాణము కనబడుచున్నది. క్షేత్రమహాత్మ్యమున నీక్షేత్రమునకు జయంతీపురమనియు, గోకర్ణమనియు, నిచ్చటి దేవరకు జయంతీశ్వరుడనియు, గోకర్ణస్వామియనియు నామంతరములుండినట్లు తెలుపబడియున్నది[1]. ఇది కేవలము రాజధాని మాత్రమెగాక దివ్యస్థలముగూడట నగుచేతను స్వయంభువుమైన దేవుడు ప్రతిష్ఠింపబడియుండుట చేతను యీ దేవకనామమే గ్రామమునకు కూడ జనులు వ్యవహారము క్రింద యేర్పడియుండునోపు. జయంతపుర మను పేరు శాసలములందు గానరాదు. కాని గోకర్ణమను పేరు కన్పడుచున్నది.[2] కళింగనగరమునకు ప్రాచీనకాలమున నిందువలన గోకర్ణమని నామాంతర ముండెనాయని సందేహము కలుగుచున్నది ఆశాసనమున మధుకేశ్వరు డొకచోట[3] గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ శర్వాయ అని పేర్కొనబడి యున్నాడు. ఈ శాసనము ముఖలింగమందు ముఖలింగేశ్వరుని గుడిలో నుండుటచేతను, మధుకేశ్వరునికి సంబంధించిన దగుటచేతను కళింగనగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతర ముండెనని యూహింప వీలగుచున్నది. ఈ విషయమింకను పరిశోధింప వలసియున్నది.

ముఖలింగ-నగర కటక ములందు ప్రాచీన రాజధానీ చిహ్నములైన నగళ్లు, సౌధములు, మంటపములు, సభాగారములు

---

(1) గంగవంశజులకు, గాంగవంశజులకు కూడ మహేంద్రాచల ప్రతిష్ఠితుడైన గోకర్ణస్వామి కులదైవమని చెప్పబడియున్నాడు. అట్టిచో గంగవంశమువారును గాంగవంశమువారును తమ రాజధానియందు ఈశ్వరుని కులదైవతమగు గోకర్ణస్వామి పేరుతో ప్రతిష్ఠించి యుందురని తలంపవచ్చును. దంతాపురమున గూడ పూర్వము గోకర్ణస్వామి గుడి యుండిన యుండవచ్చును. శిథిలమయి రూపు మారియున్న యాతావును త్రవ్వించిన మన యూహ కేమైన నాధారము దొరకగలదు. ఒక దివ్యస్థలమునకు అందు వెంచేసియుండు దేవరనామమే వచ్చుచుండుట కుదాహరణములు చూపవచ్చును. ఇట్టివి పీఠికాపురము, కాళహస్తి రామేశ్వరము, అనంతశయనము మున్నగునవి. ముఖలింగేశ్వరునిబట్టి ముఖలింగమని యూరికిపే రెట్లు వచ్చెనో యట్లే గోకర్ణస్వామినిబట్టి గోకర్ణమని నగరమునకు పేరువచ్చి యుండవచ్చును.

2 చూడుము. నెం. ౧౧౦౦ శాసనము.

3 మరియు నిచ్చట గుడియం దొకచోట మిక్కిలి ప్రాచీనలిపిలో నున్న శాసనమందు (నెం.౧౧-౨౩) శ్రీ సంసారభీతదేవరయు నాతని శిష్యుండు త్రైలోక్యభీతదేవరయు నుదాహరింపబడియున్నారు. 'సంసారభీతదేవర' యనుపేరు మధుకేశ్వరునుకు నామాంతరమో కాదో నిర్ణయింపజాలము. కాని యది యొక మహాత్ముని నామమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదలయినవి నేడు గానబడకపోయిన పోవుగాక. వేయేండ్లనాటి కట్టడములు నిలిచియుండుట ఏ రాజధానియందును చూడము. ప్రాచీన రాజధానులైన ధరణికోట, చందవోలు, వేంగీపురము, రాజమహేంద్రవరము, పిఠాపురము మున్నగు స్థలములందు ప్రాచీన దేవాలయములో, వాటి శిథిలభాగములో, తప్ప వేరొండేమియు గానవచ్చుటలేదు. కళింగదేశమున ఎన్నియుద్ధములు జరిగియుండ లేదు? కళింగనగరము ఎన్నిసారులు శత్రువులపాలు కాలేదు? ఈనడుమ కాలమున నగరమెన్ని పర్యాయములు విధ్వస్తముగావింపబడియెనో! రాజులపైనున్న ఈర్ష్యచేత శత్రువు లాతని రాజధానిని దగ్ధముగావించుచుండుట చరిత్రజ్ఞులకు క్రొత్తవిషయము గాదు. మీదుమిక్కిలి సర్వమునుకదలచేయగల కాలమూర్తి ప్రభావమున కేది యాగగలదు? దేవప్రాసాదములు, మాత్రము శిథిలము గాకుండుటకు కారణము బ్రాహ్మణమతాభిమానులైన రాజుల దైవభీతిగాక వేరొండేమి కలదు!

వేయిమాటలేల. శాసనములు స్పష్టముగా ఘోషించుచుండ, నేటివఱకును జూపరులకు గానవచ్చుచున్న నగరకటక, ముఖలింగములందున్న ప్రాచీన శిథిలావశేషములయిన చిహ్నములు, దేవరగుళ్ళు, ప్రాచీన కళింగనగర వైభవమును కన్నులకు గట్టినట్లు ప్రకటించుచుండ, ఈ దివ్యక్షేత్రము చారిత్రక ప్రసిద్ధమైన కళింగనగరమగునో కాదో యని ఇంకను సంశయించుట వెఱ్ఱిబుద్ధి. కాళిదాసు రఘువంశవాక్యములను శాసనములకంటె నెక్కుడు ప్రామాణికములని తలచుట చారిత్రకదృష్టి యనిపించుకొనదు. చరిత్రాన్వేషణపరుల నీర్ష్యాభావము సత్యదూరులుగ జేయును.

మా వ్యాసము పూర్తియైనది. కళింగనగరము, ముఖలింగనగరకటకములని నిరూపించితిమి. ముఖలింగ-నగరకటకములు నేడు నామమాత్రావశిష్టములై యున్నవి. ఈగ్రామములు రెండును శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి సంస్థానములో జేరినవి. కావున వాటిని మంచి స్థితియం దుంచుట శ్రీ రాజావారి కర్తవ్యము. విశేషించి కళింగనగరము రాజధానిగా, కళింగావని నేలిన పూజ్యమైన గంగవంశమునందు జన్మించిన శ్రీవారు ధన్యాత్ములు. ఇంతటి ప్రాచీన రాజవంశము దక్షిణహిందూస్థానమున నింకొకటి కానరాదు. గంగవంశజుల కిలవేల్పగు శ్రీ మధుకేశ్వరదేవర నేటికిని శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి మహారాజుగారికి కులదైవముగా బరగుచున్నాడు. ఇట్టి సందర్భములందు శ్రీరాజాగారు పూజ్యులైన తన వంశకర్తల కథలను, కీర్తిని ఆచంద్రార్కముగ గానము సేయుచున్న ఈ గ్రామములందలి దేవప్రాసాదములను, గ్రామములను సరియైన స్థితియందుంచకుండుట మిక్కిలి సంతాపకరమగు విషయము. ఆ మహారాజు చరిత్రప్రియుడు గాకున్న నేమి, తన వంశముపై, తన వంశకర్తలగు పూర్వులపై, అభిమానగౌరవములుంచి, వారిని స్మృతిపథమునకు దెచ్చు నీ పవిత్రక్షేత్రమును యుచితస్థితియం దుంచి పోషించునుగాక.

కళింగరాజ్యవర్ణన

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు

సీ॥ వ్యాసభట్టారక భాషితభూషిత మైనకళింగరాజ్యంబుమహిమ
కాళిదాస కవీంద్ర ఘనవచో విలసిత మైనకళింగరాజ్యంబుగరిమ
దండిమహాకవి ధన్యవాగంచిత మైనకళింగరాజ్యంబుపటిమ
గాంగవంశ్య ప్రభుకాంతుల కాకర మైనకళింగరాజ్యంబుప్రథిమ
గీ॥ కటకటా ! యది కేవల గ్రాంథిక మయి
నేఁటి వారికిఁ దెలియక మాటుపడియె ;
అవును, వాడుకలేని పదార్థములకు
నెంత నోర్లాడినా గతి యంతె కాదె ? ౧॥

సీ॥ శాంతుఁడైన యశోకచక్రవర్తికిఁ జెప్పె స్వాగతంబు మహేంద్రపర్వతంబు
కులజులైనట్టి గాంగులకు నుత్సాహంబు పచరించెను మహేంద్రపర్వతంబు
చాళుక్యరాజప్రశస్తకీర్తికి నాటపట్టయ్యెను మహేంద్రపర్వతంబు
ధీరుఁడా శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు నాహ్వాన మంపె మహేంద్రపర్వతంబు
గీ॥ ఆ మహేంద్రమహీధర మలరునట్టి
యా కళింగంబు మున్నాంధ్రలోక వినుతి
గాంచి యెసఁగెను దద్దశ గడచిపోయెఁ
గాల మెప్పుడు నొకరీతిఁ గడచునొక్కొ ? ౨॥

చ॥ మొదట దయారసం బెసఁగుబుద్ధునిశాంతమతంబు గ్రోలియున్
బదపడి నీవు వీరరసభాసురశైవమతంబు పూనితూ
ర్పొదవఁ గలట్టిదీవులను ముట్టితి వెంతయు ధైర్యశాలివై
మెదిగితి చోళగంగవిభు లేలినకాలమునం గళింగమా ! 3॥

చ॥ కనఁగఁ గళింగదేశమునఁ గాలిడు సెంతయు దోష మన్ననిం
దను దొలఁగించుకొంటివి పినాకిమతంబున సింహభూధరం
బును ముఖలింగకూర్మములు మున్నగుచోట శివాలయంబులన్
బొనరిచి, పుణ్యభూమి వయి పొల్చితి గాంగులచేఁ గళింగమా ! ౪॥

గీ॥ ఐననేమి ? స్వదేశసంస్థాన విభులు
పూర్వచిహ్నంబులకు లోటు పొసఁగకుండ
నెలమితోడఁ గళింగంబు నేలుచుండి
రాంగ్లరాజ్యపతాక సమాశ్రయముగ ॥ ౫॥

ప్రాచీన కళింగదేశచరిత్రము.

శ్రీమాన్ కిళంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఎ., బి. ఎల్.,

కళింగదేశము బహుపురాతనమైనది. పురాణేతిహాసములందును, ప్రాచీన గ్రంథములందును కళింగము పలుమారు పేర్కొనబడినది. అయినను ప్రాచీన కళింగరాజులయొక్కయు, వారి వంశములయొక్కయు చరిత్రము మన కంతగా తెలియవచ్చుటలేదు. శాసనపరిశోధకులు గాంగ, గంగవంశజులగు కళింగరాజుల శాసనము లనేకములను ప్రచురించి, క్రీస్తు శకానంతర కళింగచరిత్రమును వెల్లడిచేసియున్నారు. ఇంకను పెక్కు శాసనములు బయలు పడవలసియున్నవి. గాంగ వంశజుల వంశానుక్రమమును, కాలమును బాగుగ విమర్శించి నిర్ణయింపవలసియున్నది. మన కింతవఱకు దొరకిన యాధారముల ననుసరించి, ప్రాచీన కళింగ దేశచరిత్రమును వ్రాయుటయే యీ వ్యాసము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

పురాణబౌద్ధయుగములు (క్రీ. శ. వఱకు)

మహాభారతమునందు కళింగదేశము మూడుమాఱులు వర్ణింపబడినది కాని ప్రతిచోటునను వేర్వేఱు దేశములతో పేర్కొనబడినది. ద్రౌపదీ స్వయంవరఘట్టమునను, సహదేవుని దిగ్విజయమునందును, మహాభారతయుద్ధవర్ణనమునందును కళింగరాజుల ప్రశంసగలదు. రామాయణమునందు భరతుడు కేకయరాజును వదలి అయోధ్యకు వచ్చునపుడు కళింగపట్టణమును దాటి అయోధ్యను చేరెననియున్నది.[1] మరియు కిష్కింధాకాండమున సుగ్రీవుడు తన యనుచరులకు సీతాన్వేషణార్థము దక్షిణదేశములను వర్ణించుచు కాశీ వంగదేశములతో కళింగమును వర్ణించియున్నాడు.[2]

మార్కండేయపురాణమునందు ఉత్తర, మధ్య, దక్షిణకళింగములని మూడు కళింగదేశములు వర్ణింపబడినవి. ఉత్తరకళింగము కాశీకోసలకున్తలదేశములతోను, మధ్యకళింగము గాంధారసింధుసౌవీరమద్రకదేశములతోను, దక్షిణకళింగము మహారాష్ట్ర మహిష దేశములతోను వర్ణింపబడినది. పురాణములయందు దీర్ఘతమసుడను ఋషి ప్రభావమువలన బలిచక్రవర్తికి అంగ, వంగ, కళింగ, సుహ్మ, పౌండ్రులను పుత్రులు కలిగిరనియు, వారి దేశములకు వారి యనంతర మా పేర్లు కలిగెననియు గన్పడుచున్నది. పాణిని తన వ్యాకరణమునందు (iv. 1-178) కళింగమును పేర్కొనియున్నాడు. పాణిని క్రీస్తు పూర్వము యేడవశతాబ్దమువాడనియు అతని కాలమునాటి ఆర్యులకు దక్షిణాపథమందు గల దేశములు తెలియవనియు, కాత్యాయన, పతంజలుల కాలమునాటికి

---

1. శ్లో॥ ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీమ్
కళింగనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా (అయో. 71-16)

2. విదర్భా నృషి కాంశ్చైవ రమ్యాన్మాహిషకానపి
తథా వంగాన్కళింగాంశ్చ కౌశికాంశ్చ సమంతతః (కిష్కి. 41-11)

ఆర్యులు దక్షిణదేశమునకు వచ్చుటచే వారి గ్రంథములయందు దక్షిణదేశముల ప్రశంస గన్పట్టుచున్నదనియు, క్రీ. శే. భండార్కరు గారు వ్రాసియున్నారు.[1] ప్రస్తుతము మహాభారతము, రామాయణమని మనము వ్యవహరించు గ్రంథములు పూర్వపు గ్రంథములు కావు. పెక్కుమార్పులను జెందియున్నవి. ఆగ్రంథములయందు దెల్పబడిన దేశములు ప్రక్షిప్తభాగములందున్నవో లేక ప్రథమము నుండియు నందున్నవో తెల్పవీలులేదు. పాణినికి ఆశ్వలాయనునకు బూర్వము మొదటి మహాభారతము గలదనియు రామాయణ మపుడున్నది లేనిది నిర్ణయించుటకు వీలులేదనియు, క్రీ. పూ. యేడవశతాబ్దము వరకు ఆర్యులకు కళింగము తక్క మిగిలిన దక్షిణదేశములు తెలియవనియు, పాణిని చేర్కొనిన కళింగము ప్రస్తుతము ఉత్తర సర్కారు లనబడుచున్నదనియు భండార్కరు గారి సిద్ధాంతము.[2] రామాయణమునందలి మూలగ్రంథము కూడ బౌద్ధయుగమునకు పూర్వమని చారిత్రపరిశోధకులు నిర్ణయించి యున్నారు.

ప్రాచీన చరిత్రకారులగు మెగస్తనీసు, ప్లినీ మొదలగువారు తమ గ్రంథములయందు కళింగమును చేర్కొనిరి. వారు కూడ మూడు కళింగములున్నవని తమ గ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. ప్లినీ మాకోకాలింగులు, గంగారిడీసు కాలింగులు, కాలింగులు అనువారు గలరనియు, అందు కాలింగులుండెడి కళింగదేశమునకు దండగూడ, యను పట్టణమును, కళింగా[illegible] యను అగ్రమును దక్షిణ హద్దులనియు తెలిపియున్నాడు. మెగస్తనీసు కాలమున గూడ మూడు కళింగములున్నటుల గన్పడుచున్నది. ఇచట కళింగము, త్రికళింగము లనబడిన దేశములను గురించి చర్చింపవలసియున్నది.

కళింగము ; త్రికళింగము.

అశోకుని శాసనముల కళింగదేశము తప్ప త్రికళింగము గానవచ్చుట లేదు. శ్రీహర్షుని కాలమున హిందూదేశమును జూడవచ్చినహ్యూయనిత్సాంగుకళింగమునొక్కసారియే వర్ణించియున్నాడు (639 A. D.). హ్యూయనిత్సాంగు, మెగస్తనీసు మొదలగువారి వ్రాతలను ప్రమాణముగ గైకొని హిందూదేశ ప్రాచీనరాజ్యవిభాగమును నిర్ణయింపుచు, కన్నింగుహాము త్రికళింగమనగా ధాన్యకటకము లేక అమరావతియు, ఆంధ్రదేశము లేక వరంగలును, కళింగము లేక రాజమహేంద్రవరమనియు మూడు దేశములని యర్థముచేసి యున్నాడు.[3] రామాయణమునందు అయోధ్యకు చేరువ కళింగనగరము గానవచ్చుట చేతను, మహాభారతమునందును, పురాణములందును, కళింగము మూడుసారులు ఉత్తర మధ్యదక్షిణ కళింగములని వర్ణింపబడి యుండుటచేతను, ప్లినీ, టోలమీ, మెగస్తనీసు మొదలగువారు మూడు కళింగములు గలవని వ్రాయుటచేతను, ప్రాచీన హిందూదేశవిభాగమునందు కళింగమని వ్యవహరించినదేశములు మూడు గలవనియు, అందు ప్రస్తుతము కళింగమని వ్యవహరించునది

---

1. R. G. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 5 to 8.
2. Do Do. P. 8 to 11.
3. Cunningham's Ancient Geography of India.

శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీనివాస రాజమణి రాజదేవ్ బహద్దర్ వారు
మందసా రాజాగారు.

శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా గౌరచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు,
చీకటిరాజాగారు.

దక్షిణకళింగమనియు నిర్ణయించుట సమంజసము. ఆంధ్రము, కళింగము, ధాన్యకటకమునుఁజేరి త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పినవని వ్రాసిన కన్నింగుహాముగారి సూచన సరియైనది కాదు. హర్షవర్ధనుని కాలమునకు కాశీకోసల దేశముల చేరువనున్న ఉత్తరకళింగమును, సింధు సౌవీర మద్రక దేశములతో వర్ణింపబడిన మధ్యకళింగమును, యితర రాజ్యవిభాగములయం దంతరించి యుండవచ్చును.

మరియు గాంగ, గంగవంశజుల శాసనములందు చాలభాగము కళింగ మనియే యున్నది. క్రీ. శ. 950 లోని యుద్ధమల్లుని శాసనమునందు 'త్రికళింగకోట్టః' అని గలదు. క్రీ. శ. 1042 లోని కాశీ తామ్రశాసనమున చేదిదేశపురాజును, కాలచూరి వంశజుడు నగు శ్రీకర్ణదేవుడు త్రికళింగాధిపుడ నని వర్ణించుకొనియున్నాడు[1]. కటకమునందు రాజ్యముచేసిన సోమవంశజు లగు రాజులు త్రికళింగాధిపులని వారి శాసనములు దెల్పుచున్నవి[2]. మరియు గంగవంశజుడగు తృతీయ వజ్రహస్తుని శాసనములలో కొన్నిటియందు త్రికళింగాధిపుడని కలదు. క్రీ శకానంతరము 8, 9, 10 శతాబ్దముల త్రికళింగమని వ్యవహరింపబడినదేశము ప్రాచీనపౌరాణికేతిహాసముల వర్ణింపబడిన మూఁడు కళింగములనుటకు వీలులేదు. త్రికళింగదేశమును నిర్ణయింపుచు చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగానది మొదలు కటకమువరకు ఉత్తరకళింగమనియు, కటకము మొదలు మహేంద్రగిరివరకు మధ్యకళింగమనియు, మహేంద్రగిరిమొదలు గోదావరివరకు కళింగమనియు దెల్పియున్నారు[3]. ఉత్తరకళింగమే నేటి పరిభాషయందు ఉత్కళశబ్దమయిన దనియు, మధ్యకళింగము కన్యోధదేశమనియు, వారి మతము. ఇందుకు విరుద్ధముగా రామదాసు పంతులుగారు త్రికళింగమన సముద్రతీర కళింగరాజ్యమునకు దక్షిణ కోసలమునకు మధ్యనున్న కొండప్రదేశమనియు, నా త్రికళింగమును జయించుటకే కటకపురాజులును చేదిరాజులును, గాంగవంశజులగు కళింగరాజులును, ఒకరితో నొకరుపోరుచుండిరనియు, త్రి యను శబ్దమునకు మెత్తైన యని యర్థమనియు, విపులముగ నొక వ్యాసమును వ్రాసియున్నారు[4]. వీరి వాదము సమంజసముకాదు. త్రి లేక తిరు అను శబ్దము అరవవాఙ్మయమున శ్రీ యను శబ్దతద్భవము గాని 'మెత్తగు' అను అర్థమున ప్రయోగింపబడియుండలేదు[5]. త్రికళింగ మనమెత్తైన కళింగమనుట యుక్తియుక్తముగాదు. వీరభద్రరావుగారు వ్రాసినటుల పౌరాణికయుగమున దక్షిణకళింగమున దక్షిణభాగము క్రీ. శకానంతరము త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పినదనియు, గంగానది మొదలు గోదావరివరకు

1. Epigraphica Indica Vol II p 305
2. Epigraphica Indica Vol III p 47,327.
3. ఆంధ్రుల చరిత్రము—పూర్వయుగము పు. 26
4. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I p 16-23
5. Refer Twentieth Century Tamil Dictionary—Also Kittel's Canarese English Dictionary P. 719. It is also doubtful whether Tri, is derived from Tiru.

గల దేశము కళింగమని వ్యవహరింపబడుటచే నది మూడు భాగములుగ విభజింపబడిన దనియు,నూహించుట సరియనితోచుచున్నది. కళింగదేశమునకు సింహపురము, కళింగ పట్టణము, రాజమహేంద్రవరము, దంతపురము, కుంభవతీపురము మొదలగు ముఖ్య పట్టణము లుండుట గూడ నట్టి యూహను బలపఱచుచున్నది.

బౌద్ధ యుగపు కళింగరాజులు

మహావంశము మొదలగు బౌద్ధగ్రంథములందు కళింగదేశముయొక్కయు నచటి రాజులయొక్కయు ప్రశంసగలదు. కాని ఆరాజుల వంశాను క్రమ నిర్ణయ మొనర్చుటకు వీలులేదు. ప్రథమమున నలికేరుడను కళింగరాజు గలడనియు, నతడు మునుల నధిక్షేపించుటచే నశించెననియు జాతక కథల యందున్నది. నలికేరుని తరువాత వర్ణింపబడిన రాజు దండకుడు. ఇతడు కుంభవతీ పురమున బాలింపుచుండెను. అత్తకుడును, భీమరథుడున, కళింగరాజును ఈతనికి సామంతరాజులును, బౌద్ధమతావలంబులునై యుండిరి. కళింగమప్పుడుసంయుక్తరాష్ట్రములవలెనుండె ననియు, దండకుడారాష్ట్రములకుమహామండలేశ్వరుడనియు,నలికేరదండకులు క్రీ.పూ. 7, 8 శతాబ్దములవారనియు, దోచుచున్నది. నలికేరునివలెనే దండకుడును మునులను పరిభవించి, కష్టములపాలై నశించెనని జాతక కథలు దెల్పుచున్నవి.

సింహళద్వీపమునకు బౌద్ధమతవ్యాప్తి కొరకు బోయిన విజయ కళింగరాజుయొక్క వంశము మహావంశమున దెల్పబడినది. బుద్ధుని నిర్వాణమును, విజయకళింగరాజు సింహళమును జేరుటయు, సమకాలికములని బౌద్ధగ్రంథములందు గలదు. శాస్త్రపరిశోధకులు బుద్ధ నిర్వాణము క్రీ. పూ. 487 లో జరిగెనని వ్రాసియున్నారు.[1] విజయకళింగ రాజు క్రీ. పూ. 5 శతాబ్దమువాడగును.

కళింగరాజు
|
వంగరాజు (అల్లుడు)
|
సింహరాజు (అల్లుడు)
|
సింహబాహుడు
|
విజయకళింగరాజు — సుమిత్రుడు

విజయకళింగరాజుయొక్క మూలపురుషుడు కళింగరాజు క్రీ పూ. 6 శతాబ్దమునుండి యుండును. విజయకళింగరాజు తండ్రియగు సింహబాహుడు సింహపురమును నిర్మించెనని ప్రతీతిగలదు.[2]

పైన దెల్పిన రాజులుగాక, దంతపురమున కళింగరాజులు కొందరు పరిపాలించిరని మహావంశమునందున్నది. ప్రథమ కళింగునకు మహాకళింగుడు, క్షుద్రకళింగుడు అను సుతులు గలరు. అందు మహాకళింగుడు, రాజ్యముచేయుచుండ, నాతని యనంతరము క్షుద్రకళింగుని కుమారుడు రాజ్యముచేయునని జ్యోతిష్కులు చెప్పుటచే, మహాకళింగుడు తన సోదరుని వెడలగొట్టెను. క్షుద్రకళింగునకు గల రాజకుమార్తెయందు ద్వితీయకళింగుడు జన్మించి, మహాకళింగుని యనంతరము కళింగరాజ్యమును పాలించెను. దంతపుర రాజులలో నొకనికి నలుగురు కుమా

1. Refer to Vincent Smith's Early History of India—Appendix to Ch. II.
2. Cunningham's Ancient Geography of India.

రేలు గలరట. వారిని వివిధ దేశములకు బంపుచు, వారిని వరింపదలచిన రాజులు తన్ను యుద్ధమున జయింపవలయునని వారి తండ్రి చాటించెను. ఆ రాజునకు సామంతుడగు అస్సక దేశపు రాజు పోతలి యనువాడు వారిని గ్రహించి యాతనిని యుద్ధమున జయించెను దంతపురపు రాజులలో కరండుడను వాడు బౌద్ధమతము నవలంబించెను. ఇట్లు మహావంశమునందు దెల్పబడిన వేర్వేరు రాజుల సంబంధ బాంధవ్యములుగాని వారి కాలముగాని నిర్ణయించుట కాధారములు చాలవు. దంతపుర రాజులు బౌద్ధులగుటయే గాక, వృషభలాంఛనులును శైవులునయి నటుల దెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణులను గౌరవ మొనర్చుచు ప్రజానురంజకముగ పరిపాలన మొనర్చుచుండిరట. బుద్ధ నిర్యాణమయిన తరువాత బ్రహ్మదత్తుడను కళింగ రాజు బుద్ధుని దంతములలో నొకటి కళింగమునకు గొనివచ్చెను.[1]

అశోకుని కాలము

క్రీస్తు శకమునకు పూర్వము కళింగము భాగ్యవంతముగనుండెననియు, ప్రజలచే క్రిక్కిరిసియుండెననియు, హర్షుని కాలము నాటికి నిర్జనమై అరణ్యములతో నిండియుండెననియు, హ్యూయనసాంగు గ్రంథమువలన మనకు దెలియుచున్నది. అశోకుడు సింహాసనము నధిష్టించిన పండ్రెండవ సంవత్సరమున (క్రీ. పూ. 261) కళింగముపై దాడివెడలెను. కళింగరాజున కప్పుడు 60000 కాల్బలమును, 1000 అశ్వికదళమును, 700 గజములును ఉండెడివి. అశోకునికి కళింగరాజునకు యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగెను. యుద్ధమున కళింగరాజు పరాజితుడయ్యెను. ఇరు తెగలయందును లక్షమంది సైనికులు మడిసిరనియు, నంత కెక్కువగా ప్రజలు క్షామముమున్నగు కష్టములకులోనైరనియు నశోకుడువిచారించి, కళింగమునదానులిఖించిన శాసనములందు తనవిచారమును దెల్పుచు నంతటితో దిగ్విజయమును మానివేసెను. కళింగమును జయించిన కాలముననే అశోకుడు బౌద్ధమతావలంబన మొనర్చెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కళింగమును జయించి సుమారు క్రీ. పూ. 256 లో నశోకుడు తన కళింగశిలాశాసనములను జెక్కించెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సాయందు భువనేశ్వరమునకు దక్షిణమున ధౌళి గ్రామమునను, గంజాముజిల్లాలోని జౌగడ గ్రామమునందును యశోకుని శిలాశాసనములు కలవు. కళింగ విజయానంతరము తోసలి యను పట్టణమునందు తన ప్రతినిధిని నియమించి అశోకుడు కళింగమును బరిపాలించెను. తోసలి పట్టణ మెచ్చట నున్నదో యింకను నిర్ణయింపబడలేదు. కళింగరాజ్యము గోదావరీతీరము వరకు విస్తరించియుండెనని పైన దెలిపియుంటిని. కాని గంజాము జిల్లాలోని ప్రస్తుతము సోంపేట యనబడు గ్రామము వరకు నున్న కళింగము మాత్రమే అశోకుని రాజ్యములో నుండెనని కొందఱు వ్రాయుచున్నారు[2].

అశోకుని కాలమున కళింగము నేలిన రాజులవిషయమై మనకు దెలియవచ్చుట లేదు. మౌర్యవంశమునకు పూర్వము కళిం

1. Cunningham's Ancient Geography of India.
2. Nandapur History by G. V. Ramadas in Vizianagaram College magazine Vol IV.

గము నందుల పరిపాలనమున నుండియుండ వచ్చునని తోచెడిని. ఉదయగిరి యందలి జైనరాజగు ఖరవేల మహామేఘవాహనుని ప్రాకృతశాసనమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను ఖరవేలుడు మరమ్మతు చేయించినటుల వ్రాయబడియున్నది. ఆనంద రాజులకు కళింగముతో నెట్టి సంబంధము గలదో తెలియవచ్చుటలేదు [1].

అశోకుని కాలమునుండి కళింగమున జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండెను. కళింగమును పాలించిన చేటియ, వంశజుడగు ఖరవేలుడు జైన మతావలంబకుడగుటయే యందులకు తార్కాణము. బౌద్ధమతము కళింగాంధ్రరాజ్యములలో ప్రబలియుండినటుల నిదర్శనములు పెక్కులు గానవచ్చుచున్నవి. కళింగదేశమునందలి రామతీర్థమునను, శ్రీకాకుళమునకు దక్షిణముననున్న శాలిహుండమునందును, అనకాపల్లివద్ద శంకవరమన బడు సంఘారామమునందును బౌద్ధస్తూపములును, విహారములును గలవు. హ్యూనుసాంగు కళింగమున తాను సంచారమునర్చునప్పటికి బౌద్ధమతము విశేషముగ ప్రబలియుండ లేదనియు, బౌద్ధమతమునందు ప్రజల కెక్కువగ విశ్వాసము లేదనియు వ్రాసియున్నాడు. శంకవరమువద్ద కొండగుహలయందు బౌద్ధ చిత్రములు గలవు. సముద్రగుప్తుని (క్రీ. శ. 350) బంగారు నాణె మొకటి, మరికొన్ని నాణెములతో బౌద్ధస్తూపములవద్ద దొరకినది. కళింగరాజ్యమున బౌద్ధమత ప్రాబల్యమును, బౌద్ధస్తూపవిహార నిర్మాణాదికములును క్రీస్తుశకము మొదటి రెండు శతాబ్దములలో నైయుండవచ్చునని తోచుచున్నది [2].

ఖరవేల మహామేఘవాహనుడు

ఖరవేలుని హాతిగుంఫాశాసన మిదివరకు సూచింపబడినది. అశోకుని యనంతరము కళింగము మౌర్యపరిపాలనమున నుండినటుల గన్పడదు. స్వతంత్రరాష్ట్రముగనుండి చేటియా వంశజులచే పాలింపబడుచుండెను. ఆ వంశపు రాజులలో మనకు శాసనాధారములవలన దెలియవచ్చినది ఖరవేలుడుమాత్రమే. చేటియవంశపు రాజులలో నీతడు మూడవవాడు. జైనమతస్థుడు. తొమ్మిది సంవత్సరములు యువరాజుగా నుండి యిరువదినాల్గవయేట కళింగమునకు రాజయ్యెను. సింహాసనాసీనుడైన రెండవసంవత్సరముననే యాతడు ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పరాభవించెననియు, ఐదవసంవత్సరమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను బాగుచేయించెననియు, పండ్రెండవయేట మగధరాజు నోడించి పాదాక్రాంతునిగ జేసికొనెననియు, పదమూడవయేట కొన్ని శాసనముల జెక్కించెననియు దెలియవచ్చుచున్నది. ఖరవేలునికాలమును, అతనిచేత పరాభవింపబడిన శాతకర్ణియొక్క కాలమును జరిత్రకారులు సరిగా నిర్ణయించియుండలేదు.

అశోకునియనంతరము శుంగ, కాణ్వవంశజులగు రాజులు మగధరాజ్యమును బాలించిరి. కాణ్వవంశజులగు రాజులయనంతరము వారిలో గడపటివాడగు సుశర్మను సంహరించి శ్రీశుకుడను (శ్రీముఖుడు?) ఆంధ్రరాజు మగధ

1. Vincent Smith Early History of India p 42, 207, 208
2. Buddhist Remains in Telugu Districts—by K. R. Subrahmanyam Vizianagaram Collge Magazine Vol VI p 103—115.

రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనెనని పురాణములయందు గలదు. కాణ్వ వంశపురాజుల యనంతరము ఆంధ్రభృత్య వంశపురాజులు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, వారిలో శ్రీముఖ శాతవాహనుడు సుశర్మను జంపి క్రీ. పూ 73 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, ఖరవేలునికి మగధరాజుతో జరిగిన యుద్ధమున సహాయ మొనర్చిన ఆంధ్రశాతకర్ణుడు మనకు తెలియవచ్చిన ఆంధ్రభృత్య వంశపు రాజులలో మొదటివాడగు శ్రీముఖునికి పూర్వుడనియు కొందరు చరిత్రకారుల మతము. ఖరవేలుడు మౌర్యశకము 165 వ సంవత్సరమున హాతిగుంఫా శాసనమును జెక్కించెనని వీరు చెప్పుచున్నారు. (క్రీ.పూ. 321—165=156)[1]. శుంగవంశపు రాజులకు కాణ్వులు భృత్యులనియు, శుంగవంశపు రాజులు 45 సంవత్సరములు పేరునకు మాత్రమే రాజ్యము చేసిరనియు, నా కాలమున కాణ్వులు నిజముగ రాజ్యము చేసిరనియు, శుంగకాణ్వవంశములవారిని, ఆంధ్రరాజులు పరిమార్చిరనియు వీరు దెల్పుచున్నారు.[2] వీరి కాలనిర్ణయమును బట్టి ఆంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 73 మొదలు క్రీ. శ 218 వరకు రాజ్య మొనర్చిరి.

విన్సెంటు స్మిత్తు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగు చారిత్ర పరిశోధకులు శుంగవంశము క్రీ. పూ 73 లో నశించెననియు, కాణ్వవంశమువారు 45 సంవత్సరములు క్రీ. పూ 28 వరకు రాజ్య మొనర్చ వారిలో కడపటివాడైన సుశర్మను 11, 12, 13 ఆంధ్ర రాజులలో నెవరో యొకరు జయించి మగధను స్వాధీనము జేసికొనిరనియు, నాంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 230 మొదలు క్రీ. శ 225 వరకు సుమారు 460 సంవత్సరములు రాజ్యమొనర్చిరనియు చెప్పుచున్నారు. ఖరవేలునిచే తిరస్కరింపబడిన శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజులలో మూడవవాడగు శ్రీ శాతకర్ణియని వీరి వాదము.[3] ఈ వాదము ననుసరించిన ఖరవేలుడు క్రీ. పూ 218 ప్రాంతము వాడగును. ఈ రెండువాదములలోను భండార్కరుగారి వాదమేసరి అయినదని తోచుచున్నది. స్మిత్తుగారును, లక్ష్మణరావుగారును పురాణములయందు కాణ్వవంశజుడగు సుశర్మను జంపినది యాంధ్రరాజగు శ్రీ శుకుడు (శ్రీముఖుడు?) అనియుండ, నది 11, 12, 13 ఆంధ్రరాజులలో నెవరో యొకరనుట యుక్తియుక్తముగ లేదు. ఖరవేలుని యనంతరము గాంగ, గంగవంశజుల పరిపాలనమువరకు కళింగము యొక్క చరిత్రము మనకు దెలియవచ్చుటలేదు.

గాంగవంశజుల పాలనము.

కళింగమును క్రీస్తుశకానంతరము గాంగ గంగ వంశజులు పరిపాలన మొనర్చిరి. గాంగులు, గంగులు అను రెండు వంశముల వారు లేరనియు, గాంగులనుటకు ప్రమాదవశమున గంగులని ప్రయోగింపబడినదనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు[4]. ప్రస్తుతమున

1. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు—ఆంధ్రుల చరిత్రము—పూర్వయుగము పు. 87, 108 etc. Seq.
2. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 23-25.
3. Vincent Smith's Early History of India—P. 204-207. కో. వెం. లక్ష్మణరావుగారి హిందూమహాయుగము పు. 186—189
4. శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారి కళింగవర్ధంతి యుపన్యాసము.

మనకు దొరకిన యాధారములవలన రెండు తెగలవారును వేరనియే చెప్పవలసియున్నది. వీరి వంశానుక్రమము లెచ్చుటను సరిపడుట లేదు. వీరిలో గాంగులు మొదటివారు. ఈ రాజుల విషయమై మన కింతవరకు దొరకిన శాసనములు గాంగ శకము 80 లోని ఉర్లాము శాసనమును, 87 లోని ఇంద్రవర్మ శాసనమును, 91 లోని ఇంద్రవర్మ రాజసింహుని శాసనమును, 128, 146 లో ఇంద్రవర్మశాసనములును, 183 లో గుణార్ణవుని కుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ శాసనము, 284 లోని అనంతవర్మశాసనము, 351 లోని సత్యవర్మశాసనము, 397 లోని దేవేంద్రవర్మశాసనమునయియున్నవి. గాంగవంశజుల శాసనములవలన వంశానుక్రమము సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. వీరు పరమమాహేశ్వరులు. మాతాపితృపదానుధ్యాతులు. గోకర్ణస్వామి చరణకమల సంభవసలిలక్షాలితకలికాలకళంకులు. వీరి రాజధాని విజయకళింగ నగరము. వీరు తమ గోత్రమును గాని, సూర్యచంద్రవంశములలో తమ వంశమునుగాని తెల్పుకొని యుండలేదు. అందువలన చీడివలసశాసనమును ప్రచురించిన విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసినటుల గాంగవంశమువా రార్షగోత్రములకు జెందియుండరనుటకు వీలులేదు[1]. గోత్రప్రవరలను గాని వంశమును గాని తెల్పని శాసనములు చాల గలవు. వీరికిని, వీరి తరువాత కళింగము నేలిన కామార్ణవుని సంతతి వారికిని, యెట్టి సంబంధము కలదో తెలియరాదు. వీరు తమ శాసనములందు గాంగశకమునే గాని యితర శకములను బేర్కొని యుండలేదు. గాంగ శకము 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనమువలన వజ్రసింహునకు మారసింహుడును, మారసింహునకు భూపేంద్రవర్మయు, నతనికి దేవేంద్రవర్మయుకుమారులని తెలియుచున్నది. వీరు గాంగ శకము 351-397 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసి యుండవలెను.

గాంగశక నిర్ణయము

గాంగశకమును నిర్ణయించుటకు తగిన యాధారములు గానరావు. గాంగవంశపు రాజులలో దేవేంద్రవర్మ కడపటి వాడనుటకు వీలులేదు. ఉర్లాము శాసనమును ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో బ్రకటించినవారెవ్వరో గాని గాంగుల కాలనిర్ణయమున బెక్కు ప్రమాదములకు లోనైరి[2]. అప్పటికి గాంగ శకము 351 లోని సత్యవర్మశాసనము మాత్రము దొరకి యుండుటచే నదియే గాంగ శకమునకు కడపటి శాసనమని వారు తలచిరి. ఇటీవల ప్రకటింపబడిన గాంగ శ 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనమే దీనిని పూర్వపక్ష మొనర్చుచున్నది. మరియు గంగవంశజుడగు ప్రథమకామార్ణవుడు బాలాదిత్యుని జయించి కళింగము నేలెనని వ్రాయుచు, వారు బాలాదిత్యుని నిర్ణయించుటకు ప్రయత్నించిరి. కొర్ని శాసనములను బ్రకటించిన గిడుగు సీతాపతిగారు, తాము అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని శాసనములను బరిశీలింప,నందు బాలాదిత్యుడు గానవచ్చుట లేదనియు క్రీ. శ 1034లోని కొర్ని శాసనమునను్నట్లు విశాఖపట్టణపు శాసనమున కూడదంతపుర నివాసియగు శబలాదిత్యుడని (శబరాదిత్యుడు?) గల

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 16 సంచిక 5, 6 పుట 24
2. ఉగాదిసంచిక రౌద్రిసంపుటము పు 217-224.

దనియు వ్రాసియున్నారు[1]. అందువలన బాలాదిత్యు డెవరో నిర్ణయించు టనవసరము. మరియు ఉగాదిసంచికయందు గాంగవంశజులకు, గంగ వంశజులకు గల యంతరము సుమారు 50 సంవత్సరములని చెప్పబడినది. అట్లూహించుటకు దగిన యాధారము గానరాదు. గంగవంశజుల శాసనములలో వారి వంశము సంపూర్ణముగ వర్ణింపబడినది. శా. శ 1034 లోని కొర్ని శాసనమున అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు శా. శ 999 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, కామార్ణవుడు మొదలు అనంతవర్మవరకు గంగవంశపు రాజులు 353 సంవత్సరములు పాలించిరనియు గలదు. ఈ శాసనమును బట్టి గంగవంశపు రాజులు శా. శ 646 (క్రీ. శ 724) లో రాజ్యమునకు వచ్చిరనవచ్చును. ప్రథమ కొర్ని శాసనమునకు (శా. శ 1003) రెండవ కొర్ని శాసనమునకు గంగ వంశజులు రాజ్యమునర్చిన కాలము సరిపడుటలేదు. గుండమరాజు, కామార్ణవుడు, వినయాదిత్యుడను వారల తండ్రి శా. శ 1003 శాసనమున గుణార్ణవుడని యుండ, రెండవశాసనమున వజ్రహస్తుడని యున్నది. రెండవ శాసనమున పోతాంకుశ, కళింగాలంకుశులప్రశంస గానరాదు. ఇంకను కొన్ని వ్యత్యాసములు గలవు. గంగ వంశజులు 8 శతాబ్దాదియందు కళింగమును పాలించుటకు మొదలిడిరని తోచుచున్నది.

క్రీ. శ 639 లో హ్యూనుసాంగు కళింగమును జూచి, యా దేశము పూర్వపు ఉచ్ఛస్థితి యందు లేదనియు, నరణ్యములతో గప్పబడి కోపావిష్టుడగు నొక మునిశాపమున నిర్జనమై యుండెననియు వ్రాసియున్నాడు. శా. శ 556 (క్రీ. శ 634) లో ద్వితీయ పులకేశి కళింగమును జయించెనని ఐహోలు శాసనమున గలదు. సుమారు క్రీ. శ 598 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన మంగళేశరణవిక్రాంతుడను పశ్చిమ చాళుక్యరాజు కళింగమునుజయించెను. ఒకవేళగాంగవంశము 6 వ శతాబ్దాంతమున నంతమై యుండవచ్చును. గాంగేయప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 526 లో అనంతవర్మ కుమారుడగు మధుకార్ణవుని శాసనమొకటి గలదు[2]. గాంగశకమును బేర్కొనుటచే నీతడు గాంగవంశజుడేమో యనిస్ఫురించుచున్నది. కాని మధుకామార్ణవుడు, అనంతవర్మ యను పేర్లు రెండును గంగవంశానుక్రమమున నుండుటచే నీతడు గంగవంశజుడయ్యు శా. శకమును బేర్కొనక, గంగరాజుల కాలము (గాంగేయశకము) నుదహరించెనేమోయని సందేహము కలుగుచున్నది. అట్లయినచో నీమధుకామార్ణవుడు క్రీ. శ 13 శతాబ్దమువాడగును. గాంగ శకము 80, 87 లో హస్తివర్మ యింద్రవర్మ శాసనములందలి 'స్వాసిధారాపరిస్పన్దాధిగత సకలకలిఙ్గాధిరాజ్య శ్చతురుదధితరఙ్గమేఖలావనితలప్రథిత తామలయశాః' యని యుండుటచే నొకవేళ గాంగశకము ఆంధ్రరాజ్యము క్షీణించిన తరువాతనో, (క్రీ. శ 225) లేక విజయశ్రీ, చంద్రశ్రీ, పులోమావి యను కడపటి యాంధ్రరాజుల కాలముననో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

1. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I Part III P. 108
2. Ep. Collections C. P. No. 5 of 1918–19.

అప్పటినుండి గాంగులు సుమారు 400 సంవత్సరములు (?) పరిపాలించిన తరువాత చాళుక్యులగు మంగళేశ, ద్వితీయ పులకేశుల కాలము మొదలు గంగవంశజుల కాలము వరకు కళింగమరాజకమై యుండవచ్చును. పైన వ్రాసిన గాంగశక నిర్ణయము సరియని చెప్పుటకు వీలులేదు. శాసన పరిశోధకులింకను గాంగశకమును నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

అయిదు లేక ఆరవశతాబ్దమున నుండిన కాళిదాసు తన రఘువంశములో (సర్గ 6-53) హేమాఙ్గదుడను కళింగరాజును వర్ణించియున్నాడు. అతడెవరో తెలియవచ్చుటలేదు. క్రీ. శ. 360 లో అలహాబాదు జయస్తంభముపైని సముద్రగుప్తుని శాసనమున, నాతడు కళింగమునకు ప్రాచీన రాజధానియగు పిష్ఠపురము (పీఠికాపురము) నందుండెడి రాజు నోడించి, మహేంద్రగిరి కొత్తూరు దుర్గముల జయించి కళింగమును స్వాధీనముచేసికొనెనని కలదు.[1] గాంగవంశజుని శాసనములందు విజయకళింగనగరము మాత్రము గానవచ్చుటచే సముద్రగుప్తుని కాలము నాటికి గాంగులు కళింగమును పాలించుచుండిరా యను సందేహము గలుగుచున్నది. కళింగరాజ్యమునకు బౌద్ధయుగమున కుంభవతీపురము (కుంభకోట రాయగడ యేజన్సీ),[2] దంతపురము (శ్రీకాకుళమువద్దనున్న దంతవరపుకోటయో[3] లేక రాజమహేంద్రవరమో ?[4]) ముఖ్యపట్టణములై యుండెను. గాంగులకాలమున విజయకళింగనగరము రాజధాని. కళింగనగర మిప్పటి కళింగపట్టణమని కొందరును, ముఖలింగమని కొందరును వాదములు సల్పుచున్నారు. (Refer Bharathi Vol. II Parts I & II). పీఠికాపురము కొంతకాలము కళింగమునకు రాజధానిగా నుండెను. (Vide Samudra-gupta's Inscription referred to above.) తెనాలి రామకృష్ణకవి తన పాండురంగవిజయమున 'కళింగదేశాభరణంబగు పీఠికాపురం బధిష్టించి' యని వ్రాసియున్నాడు. గంగవంశజుడగు ద్వితీయ కామార్ణవుడు తన రాజధానిని నగరి కటకమునను మార్చెనని గంగరాజుల శాసనములు దెల్పుచున్నవి. మహావంశమున దెల్పిన సింహపురము కొంతకాలము కళింగమునకు రాజధానిగానుండెను. 10-12 శతాబ్దములలో సింహళము నేలిన రాజులు సింహపురమువారే. 'సింహపురేశ్వరలంకేశ్వర' యని వారికి బిరుదములుగలవు. వారిలో ముఖ్యుడగు కీర్తినిశ్శంకమల్లుడు సింహపురమున జన్మించెను[5]. కళింగమునకు రాజధాని పీఠికాపురమునుండి నగరికటకము వరకు మారుచుండుట జూడ నొకవేళ కళింగమున నొక్కసారే వేరు వేరు వంశముల రాజులు పాలించుచుండిరా యను సందేహము కూడ గలుగుచున్నది. ఈవిషయమై చర్చ నింతటితో ముగించి గంగవంశపు రాజులను గూర్చి సూక్ష్మముగ వ్రాసెదను.

---

1. Refer Vincent Smith P. 284.
2. Vizianagaram College Magazine Vol. II Ancient Kalinga History by B. Seshagiri Rao.
3. Do.
4. Cunningham's Ancient Geography of India.
5. Ceylon Inscriptions.

గంగవంశపు రాజులు

వీరు గాంగవంశపు రాజులవలెనే గోకర్ణస్వామి భక్తులు. పరమమాహేశ్వర పరమ భట్టారకులు. వీరు ఆత్రేయసగోత్రులు. చంద్రవంశజులు. సుమారు క్రీ. శ. 8 శతాబ్దము మొదలు పదునైదవ శతాబ్దము వరకు కళింగమును పాలించిరి. వీరు ఉత్కళదేశమును కేసరివంశపురాజుల తరువాత (1137 నుండి 1534 వరకు పాలించినటుల గన్పడుచున్నది. వీరిలో అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ప్రఖ్యాతివహించి క్రీ. శ. 1078 మొదలు పాలించెను. చోళరాజులగు రాజ రాజ చోళుడును, కులోత్తుంగ చోళుడును కళింగమును జయించి సామంతరాజ్యముగ జేసి కొనిరి. చాళుక్యులలో ద్వితీయ పులకేశి కళింగమును జయించెనని యిదివరలో దెల్పి యుంటిని. పులకేశివంశజులగు తూర్పు చాళుక్యులకును కళింగములోని గంగరాజులకును నెట్టి సంబంధముగలదో నిర్ణయింప నాధారము గానరాదు. గంగవంశాను క్రమమును కొర్ని విశాఖపట్టణపు శాసనములలో కొన్ని భేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి గాంగ శక నిర్ణయమున గొంతవరకు సూచించితిని. గంగరాజుల వంశ క్రమమును, వారి పరిపాలన కాలములును, వారి శాసనముల జూడ నగును. గాంగవంశజులవలె గాక వీరు శాలివాహన శకము నుదహరించుటచే వీరి కాల నిర్ణయమును కొంచె మెచ్చు తక్కువగ నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

కళింగదేశపు చరిత్ర: అందలి ముఖ్యాంశములు

డాక్టరు ఎస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఏ. పి. హెచ్. డి.

ప్రస్తుతము ఒరిస్సా (Orissa) యనఁబడు దేశమునకా పేరు 'ఓఢ్రదేశము' నుండి వచ్చినది. కళింగము, ఉత్కళము, ఓఢ్రము, లేక ఓడ్డ, దశార్ణిలోని యొక భాగము, నిందలి రాజ్యములు. కోసలరాజ్యమంతయును — ముఖ్యముగా దక్షిణభాగము — ఇందులో నిమిడియుండెను. 11 వ శతాబ్దములో ఈ కోసలరాజ్యముయొక్క విస్తీర్ణము సుమారు ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాయందలి సామంతరాజ్యముల విస్తీర్ణమువలె నుండును. (మొదటి రాజేంద్రచోళుని శాసనములను జూడుడు.)

ఈ రాజ్యములలో కళింగరాజ్యము పురాతనపుదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. చారిత్రకాంశములగూర్చి కళింగమునా నామముననే యన్వయింపఁదగును.

కళింగదేశమునుగూర్చి వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన విధమును నేనింతవఱకు జూడనే లేదు. దక్షిణమునందలి రాజులకు 'భోజ' లను బిరుదము వాడుకలోనున్నట్లు ఐతరేయ బ్రాహ్మణమందు వర్ణింపఁబడినది. కళింగదేశమునుగూర్చి నిర్ధారణగా నందు చెప్పబడకపోయినను, అదికూడ వాడుకలో నుండవచ్చును. మహాభారతమునందు మాత్రము కళింగదేశమునుగూర్చి చాలయెడల జెప్పబడినది. కొందరు కళింగరాజులను గూర్చియు, భారతయుద్ధమునందు తామెంతవఱకు పాల్గొనినదియు, నచ్చటచ్చట చెప్పఁబడినది. వైతరణీనది మొదలుకొని యున్న యరణ్యప్రదేశమునకు కళింగదేశమని పేరు. అప్పుడు పాలనచేయుచున్న రాజులు కళింగదేశపు రాణియగు సుషేణయొక్క సంతతివారు. సుషేణ బలియొక్క భార్య. ఆమెకు దీర్ఘతముఁడను మునిప్రభావమున నైదుగురు కొడుకు లుదయించిరి. వారైదుగురును అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సూహ్మ యను నైదురాజ్యములను స్థాపించిరి. ప్రస్తుతము గంగానది యొడ్డుననున్న భాగల్పూరు (పూర్వపు చంపా) చుట్టునుండు రాజ్యమే అంగరాజ్యము. రాజ్యములో చాలభాగము నదికి తూర్పుభాగమున సముద్రమువరకు వ్యాపించియున్నను, గంగానదికిరువంకల నుండు రాజ్యమే వంగరాజ్యమై యుండనోపును. దీనికి పశ్చిమముగా కళింగమున్నట్లు తోఁచుచున్నది. బెంగాలు నందలి ఉత్తరభాగము పుండ్రరాజ్యమై యుండవచ్చును; అసగా గంగానదికి ఉత్తరముననను, బహుశః, కోసలరాజ్యమునకు తూర్పున నుండవచ్చును. సుహ్మ యెచ్చట నున్నదియు నంతగా తెలియదు. కాని యది గంగానదికి దక్షిణమున కళింగరాజ్యపు సరిహద్దులవరకు మగధరాజ్యమునకు తూర్పుగా విస్తరించియున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ వర్ణననుబట్టి కళింగరాజ్యము గంగానదికి పడమటగా — ముఖ్యముగా గంగానది పాయయగు రూపనారాయణనుండి — విస్తరించియున్నట్లు తేలుచున్నది. ఈ రూపనారాయణ ముఖద్వారముననే పూర్వపు తామ్రలిప్తి (ప్రస్తుతపు డామలకు) యున్నది. చరి

త్రనుబట్టి, కళింగము, చాలకాలమువరకును, రూపనారాయణ నది మొదల్కొని గోదావరివరకును, సముద్రము మొదలు పడమట ఇంద్రావతి నది గోదావరినిఁ గలియువరకును, తరువాత నది బర్ద్వాను పట్టణమువద్ద గంగ వరకును వ్యాపించియుండెను.

కళింగ మొక్క రాజ్యమనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము రాజపురియనియు, మహాభారతమున జెప్పబడియున్నది. ఈ సందర్భముననే యచ్చటి రాజు చిత్రాంగదుఁడని కూడ చెప్పఁబడినది. ఈతని కూతురునే కౌరవ రాజపుత్రుఁడగు దుర్యోధనుడు పెండ్లియాడెను. కావున మహాభారతమునుబట్టి కళింగరాజ్య మొక యడవిరాజ్యము. దాని పరిపాలకుఁడు భారత యుద్ధములో పాల్గొనెను. పాణిని సూత్రములందుకూడ కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడినది. అర్థశాస్త్రమునందుగూడ కళింగదేశమునుగూర్చి - ముఖ్యముగా నచ్చటచ్చట నేయబడు నొకవిధమగు నూలిబట్టలనుగూర్చి - చెప్పబడినది. తమిళమున నూలిబట్టకు వాడబడు 'కళింగం' శబ్దము బహుశః, యొకవిధమగు నూలిబట్టకు వాడుకలో నుండియుండవచ్చును. ఇప్పుడది సాధారణముగ ప్రతి నూలిబట్టకును వాడబడుచున్నది. ఈవిధముగ సంస్కృత గ్రంథములనుబట్టి కళింగము సుప్రసిద్ధ రాజ్యములలో నొకటియై, నవీన చారిత్రిక యుగమునందువలెనే విస్తరించియుండెను. భారతములో నొకచోట చెప్పబడియున్నట్లు, ఇచ్చట నొకచోట ధర్మదేవత యొక యజ్ఞమును జేసెను. అప్పటినుండియు నాస్థలమునకు యజ్ఞాపురమని పేరు. దానినే యిప్పుడు జాజిపురం అని పిలచుచున్నారు.

బౌద్ధమత గ్రంథములలో దంతపురము కళింగరాజ్యముయొక్క ముఖ్య పట్టణ మని చెప్పబడినది. ఈ గ్రంథములలో పురాతన పుది'కుంభకారజాతకకథ'. అందులో కళింగమును కరందుడను రాజు పాలించెననియు నతఁడు గాంధారదేశపు రాజగు నాగ్నజితునకును, విదర్భ దేశపురాజగు భీమునకును సమకాలికుఁడనియు చెప్పఁబడినది. ఈయంశమును ఉత్తరాధ్యయన సూత్రము బలపఱచుచున్నది. 'సత్తభు' అను వేరొక రాజు కాసీరాజగు దాత్తరాట్టు(ధృతరాష్ట్రుడు)నకు సమకాలీకుఁడని మహాగోవింద సుత్తాంతలో చెప్పబడినది. దాత్తరాట్టునిగూర్చి శతపత బ్రాహ్మణలో గూడ చెప్పబడినది. కళింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము దంతపురమని యీ సుత్తాంతము చెప్పును. బౌద్ధగ్రంథములనుబట్టి యింకొక నిదర్శనముకూడ నున్నది. దానివలన కళింగము రెండుభాగములుగ విభజింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. దాని సామాన్యాకృతినిగూర్చి యందలి వర్ణన మహాభారతమునందలి వర్ణనను బలపఱచుచున్నది. మహావంశమను సింహళదేశపు చరిత్ర సింహళమునకు విజయుని రాకనుగూర్చి వర్ణించునప్పు డాతని తల్లియగు వంగదేశపు రాజపుత్రికయొక్క సాహసకృత్యములను వర్ణించును. వ్యభిచారియగు నామెను భర్త దేశమునుండి వెడలగొట్టునపు డామె యొక వర్తకబిడారముతో గలిసి మగధదేశమునకు బోయెను. ఆ వర్తకులు లాఢా (Ladha) రాజ్యములోఁ బడి పోవుచుండిరి. త్రోవలో నొక సింహము వారిపైఁబడెను. వర్తకులు చెదరిపోయిరి. రాజపుత్రిక కూడ ప్రాణరక్షణార్థము పారిపోయెను. కాని యామె

సింహమువచ్చిన మార్గముననే పోయెను. సింహము తిరిగివచ్చెను. ఆ రాజకుమార్తె యొక్క సౌందర్య మామె నాకర్షించెను. వారిరువురికి నొక కొడుకు, నొక కూతురును బుట్టిరి. కుమారుని చేతులు సింహపు చేతులను బోలియుండెను. అందుచే నతడు సింహబాహుడనియు, సిహబాహుడనియు పిలువబడుచుండెను. తరువాత సింహబాహుడు తాతగారి రాజ్యమునకు బోయి వంగ రాజ్యపు సరిహద్దులలో చీకాకు గలిగించు సింహమును (తన తండ్రిని) చంపివైచెను. తరువాత నాతని తాతగారో, లేక, తన తల్లిని పెండ్లియాడి బెంగాలు రాజ్యమును పాలించు తన మేనమామయో, యాతని నాయడవి నంతయు బాగుచేసికొని రాజ్యము స్థాపించుకొన ననుజ్ఞయిచ్చిరి. ఈవిధముగా ఉత్తరకళింగమో — లేక సందలి యొకరాజ్యమో — స్థాపింపబడినది. ఆ రాజ్యమునకు ముఖ్య పట్టణము సిహపురము లేక సింహపురము. ఇది గంగానది దిగువనున్న బెంగాలు రాజ్యముతో గలిసియున్న యడవిరాజ్యమై యుండనోపును. దానికి దక్షిణమున ప్రాచీన కళింగమున్నది. తమిళ గ్రంథములలోగూడ కళింగము రెండుభాగములనియు, వాటి ముఖ్య పట్టణములు కపిలాపురము, సింహపురము ననియు చెప్పబడినది. ఇది క్రీస్తుకు పూర్వమునన్నై యుండవలెను. మహావంశమును బట్టి తొలుత బంగాళా రాజపుత్రిక బెంగాలు నుండి వెడలగొట్టబడెననియు, ఆమె లాటా (Lata) లేక గుజరాతుకు పోయెననియు కొందరియూహ, కాని వారు లాతా (Latha) ను లాధా (Ladha) యనుకొనిరి. లాధా యనునది రాధా (Radha) యను పదమునకు ప్రాకృతము. అది సోనునది యొడ్డుననో లేక సోను గంగానదుల మధ్యనున్న ప్రస్తుతపు పశ్చిమ బంగాళమునందలి విజ్జభూమి యందలి యొకభాగమందో యుండవచ్చును.

పురాణములలోఁగూడ కళింగమును గూర్చి చెప్పబడినది. నందవంశమునందలి నందవర్మ దానిని జయించినట్లు చెప్పబడినది. చంద్రగుప్తుడు మగధరాజ్యాభిషిక్తుఁడు కాకమునుపు నందరాజొక కాలువను త్రవ్వించినటుల వ్రాయబడిన హాతిగుంఫ శాసన మీయంశమును బలపఱచుచున్నది. ఆశాసనమున నీ రాజ్య మొక్కటియే నొక రాజ్యముగ నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. హాతిగుంఫ యందలి ఖరవేలుని శాసనము కూడ కళింగరాజ్య మొక్క భాగమనియే చెప్పుచున్నది. కాని ముఖ్యపట్టణము ప్రితూదకదర్బ (Pritudaka Darbha) యని చెప్పుచున్నది. అశోకుని శాసనములు కళింగ రాజ్యపు ముఖ్యపట్టణమును గూర్చి యీవిధమున చెప్పవు. కాని యశోకుని శాసనములు దౌలి (Dauli) లేక తోసలియందును, జౌగడ (Jaugada) లోను దొరకుటఁబట్టి యిందులో మొదటిది ముఖ్యపట్టణమను నుద్దేశమునకుఁ గారణమగుచున్నది. అశోకుని యుద్ధమంత వినాశనకరమగుటచేతనే యతనికి యుద్ధమన నంత విముఖత కలిగినది. తమిళ గ్రంథములలోఁగూడ నిట్టి వినాశనకరమగు యుద్ధమొకటి వర్ణింపఁబడినది. ఇది కపిలాపురమును, సింహపురమును ముఖ్యపట్టణములు గాఁగలిగిన కళింగమందలి రెండు భాగములకు రాజులగు దాయాదులకు జరిగిన దాయాదుల యుద్ధము. ఈ యుద్ధమయిన తరువాత కఱవారంభమాయెను. ఇంతవఱ

కును మనకు దొరకిన ప్రమాణములు క్రీ॥ పూ॥ న కొన్ని సంవత్సరములవరకును గల చరిత్రను వ్రాయుట కనువుగనున్నవి.

ఆ తరువాతి శతాబ్దమున కళింగ మున్నతదశయం దుండవచ్చును. సింహళ రాజ్యమున కిచ్చటినుండియే పెండ్లి కొమార్తెలును, వారసులును, రాజులు నెన్నుకొనబడు చుండిరి. కావున సింహళదేశపు రాజులు కళింగదేశపు రాజులను బంధువులుగ నెంచు చుండిరి. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దమున నిచ్చట యవనుల రాజ్యముండెనని సాంప్రదాయము. రాజ పుటానాలోని మధ్యామిక, (చిట్టూరు వద్దనున్న నాగారు) సాకేతము, (అయోధ్య) పై దాడివెడలి పాడుచేసిన డెమెట్రియసు, మినాండరులను గ్రీకు పరి పాలకులతో, నీయవనులను గలపంజూచిరి. కాని గ్రీకులు కళింగము నాక్రమించిన ట్లిచ్చటను కన బడదు. హాతిగుంఫ శాసనమును జూచిన యెడల దానిని నమ్ముట కేమాత్ర మవకాశ మును గూడ నియ్యదు. ఏలనన, కళింగ రాజగు ఖరవేలుడు మట్టరా (Muttara) యవనుల (గ్రీకుల) ను పారదోలినట్లు చెప్పు దురు. దీనినిబట్టి గ్రీకులు తూర్పున కళిం గమువరకును వచ్చినను చాలకాల మిచ్చట నున్నట్లు లేదు. అంతవరకును గ్రీకుల దండ యాత్ర లున్నట్లు నిర్ధారణలు లేవు. సంస్కృత గ్రంధములలో యవనులన గ్రీకులని మాత్రమే చెప్పబడలేదు.

క్రీ॥ పూ॥ కొన్నిసంవత్సరముల క్రిందట కళింగ మున్నతదశలోనుండి దక్కనునందలి శాతవాహనులతో సమముగం గాల్దువ్వెను. ఖరవేలుని రాజ్య మావిధముగ చాలకాల మున్నట్లు హాతిగుంఫ శాసనములలోం గన బడదు. సిలప్పాధికారము, మణిమేఖలె యను పైజెప్పిన తమిళగ్రంధములలో చెప్ప బడిన యుద్ధము ఖరవేలుని యనంతరమున జరిగినదై యుండును. క్రీ॥ త॥ జరిగిన యుద్ధ ములలో కళింగము స్వతంత్రరాష్ట్రముగ నున్నట్లు కనబడదు. కరికాలుని దండ యాత్రనుగూర్చి చెప్పునప్పు డీతమిళగ్రంధ ములు సోనునదిమీదనున్న వజ్రనాధుని గూర్చియు, మగధ, అవంతి, రాజ్యములను గూర్చి చెప్పినను, కళింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పవు. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణుడు జయిం చిన రాజ్యములలో మహేంద్ర, మలయ పర్వతములు కన్పట్టును. మహేంద్రమన ప్రఖ్యాతిగాంచిన మహేంద్రగిరి. మలయ మన ప్లిని (Plini) తలంచిన మలియసు, (Maleus). ఇదికళింగసరిహద్దుననున్న వింధ్య పర్వతముయొక్క తూర్పు శిఖరములలో నొకటియగు మలయవాను పర్వతము. దీనిని బట్టి కళింగముకూడ నాతడు జయించిన రాజ్యములలోనిదే యైయుండును. ఆంధ్ర సామ్రాజ్య మంతరించిన పిదప, కళింగ రాజ్యము, ఇక్ష్వాకు వంశస్థుండును, అయోధ్యాపరిపాలకుండు నగు శ్రీవీరపురుష దత్తుని పాలయినట్లు తోచుచున్నది. తన సమకాలికులగు వాకాటకులు కొంతభాగము తీసికొనినను, కళింగరాజ్యము గుప్తవంశీయుల రాజ్యమున నుండియుండును. ఈ సమయము నందు కళింగమునందలి మతము తక్కిన రాజ్యములందలి మతమువలెనే యుండవలెను. కాని జయనుమత చరిత్రయందు మాత్ర మిది ముఖ్యమగు జైనమతస్థానముగ గన్పట్టుచు న్నది. ఖరవేలుని శాసనముకూడ నీయూహ ను బలపఱచుచున్నది. బౌద్ధముకూడ నీ విధ

ముగనే చెప్పుచున్నది. సింహళదేశపు బౌద్ధ చరిత్రమును నమ్మినయెడల నది కళింగదేశమునందు, ప్రాముఖ్యత వహించిన రాజ్యములున్నట్లు చెప్పుచున్నది. దంతపురము కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణమని బౌద్ధమత గ్రంథములు చెప్పును. అప్పుడప్పుడు సింహపురమునుగూర్చికూడ చెప్పును. అది ఉత్తర కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణము; సింహబాహునిచే స్థాపింపబడినది; సింహళముతో సంబంధము కలిగియుండెను.

సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దాడి వెడలుటచేత దేశమునందల్ల కల్లోలము పుట్టినట్లు కనిపించును. ఎందుచేతననగా నచ్చట తిరిగి యవనుల పరిపాలన తిరుగ నెలకొల్పబడెను. పూర్వపాలకుల వంశములోని కొందరు సింహళమునకు వెళ్ళిరి. ఇచ్చట పరిపాలనము చేసిన యవనులు పశ్చిమమునను౦డెడి క్షాత్రపులై యుండవలెను. ఇందువలన మధ్యను వాకాటకుల పాలన యుండెనని తోచుచున్నది. కళింగదేశమునందలి యవనుల దండయాత్ర, సముద్రగుప్తుని దండయాత్రనుదహరించి యుండవలెను. ఏలనన నిది కూడను వినాశనకరమయే యుండవలెను. అందువలన హేమమాలయును కళింగ రాజపుత్రిక జాగ్రతకొఱకు బుద్ధునియొక్క పంటిని తీసికొని దంతపురమునుండి సింహపురమునకు పారిపోయెనని చెప్పుటకు వీలు కలుగుచున్నది. కాని మనకు దొరకిన విషయములవలన నీదండయాత్రకు నాయకుడు రక్తబాహుడగునో కాదో చెప్పుటకు వీలుకాకున్నది. మేఖలా చుట్టునున్న ప్రదేశము, అనగా, మైకాలు పర్వతముల చుట్టునున్న ప్రస్తుతపు మేఖలా, గుప్తవంశపు రాజుల కాలములో వాకాటకుల చేతులలో బడియుండ తిరిగి గుప్తవంశస్థుల పరిపాలనలోనికి స్కందగుప్తుడును వాని వంశస్థులును తెచ్చిరి. ౫వ శతాబ్దములో గుప్తవంశము చెల్లాచెదరైనపిదప కళింగము తిరిగి బలపడియుండును. కాని, తిరిగి మాళ్వాయందలి గుప్తులకును, కనూజినందలి మౌఖారీలకును, స్థానేశ్వరరాజులకును యుద్ధము జరిగినప్పుడు కళింగమునకు — ముఖ్యముగా నుత్తరభాగమునకు — శాంతి యుండియుండవలెను. ఆసమయమున పడమట చాళుక్యులు ప్రబలుచుండిరి. వారి రాజగు కీర్తివర్మ బహుశా దీనిని లోబరచుకొన ప్రయత్నించియుండును. కాని, తరువాత, దాయాదులకు వారసత్వపు హక్కునుగూర్చి జరిగిన కలతలు రెండవ పులకేశి రాజు రాజ్యమునకు వచ్చువరకు నుండి, తరువాత కొంత నెమ్మదించెను. చాళుక్యులు క్రమముగా తూర్పుతీరమునందలి ఉత్తరభాగమును జయింప మొదలిడిరి. తూర్పు చాళుక్యభాగమును స్థాపించుటచేత వారికి కళింగముతో సంబంధము కుదిరెను. ఈసమయమున కళింగము బెంగాలులోని యొకభాగమైయుండి క్రమముగా హర్షుని వశమయ్యెను. హర్షుడీప్రాంతమును దక్షిణమున గంజామువఱకు జయించినట్లు హుయన్‌ట్సాంగు యొక్క పర్యటనములలో వ్రాయబడియున్నది. హర్షుని యనంతరమున నాతని సామ్రాజ్యము చిన్నచిన్న రాజ్యములయ్యెను. అప్పుడు అస్సాము విస్తరించెను. కళింగము తిరిగి బెంగాలులో చేరెను. అదియంతయు తిరిగి భాస్కరవర్మకు నతని సంతతివారికిని చెంది అస్సాము రాజ్యమునందలి భాగమయ్యెను. అస్సాము నందలి

యీ వంశస్థులు క్షీణించిన పిదప కళింగము తన్ను కాపాడుకొను యుక్తులను పన్నెను. ఇవి, తూర్పు గంగవంశస్థులనెడు, కళింగము నందలి గాంగవంశస్థుల కాలముతో సరిపోవు చున్నది. అప్పటినుండి 16వ శతాబ్దము మధ్యవరకును కళింగముయొక్క చరిత్ర ఆ మార్గమునే బట్టెను; దాని చరిత్ర వేరుగ నుండెను.

గుప్తసామ్రాజ్య మస్తమించగనే కళింగము ప్రాముఖ్యతలోనికి వచ్చినట్లు కన బడుచున్నది. 15వ శతాబ్దములో స్థాపించ బడిన కేసరి వంశముయొక్క ముఖ్యపట్టణము యయాతి నగరమని తోచుచున్నది. దాని కాపేరు తన మొదటి ముఖ్యమగు పరిపాల కునివలన గలిగియుండెను. తరువాత నది ఆదినగరమనియు, సాదినగరమనియు, పిలువ బడుచుండెను. రాజేంద్రచోళుని శాసనము లలో నీ రెండుపేర్లు వాడబడియున్నవి. ఇవి మనకు తరువాత తెలియగలవు. మహానది యొడ్డుననున్న సోనెపుర మిదియేయని క్రొత్తగ కనుగొనబడినది. దక్షిణమునందలి రాజులు కళింగమును జయించినట్లు చాల ప్రమాణములున్నవి. అందులో పురాతన పుది పడమటి చాళుక్యవంశస్థుడగు కీర్తి వర్మయొక్క దండయాత్ర. క్రీ॥ శ॥ 567 లో నాతని శాసనమున కళింగ ముదహరింప బడెను. కాని యీయుదాహరణము కాలాను క్రమముగను, సాంప్రదాయ సిద్ధముగను వచ్చుచున్నట్లు చెప్పబడినది. ఇట్టి యుదా హారణమే — అంత క్రమముగునది కాకపోయి నను — పులకేసినుయొక్క ఐహోలు శాసన మిచ్చుచున్నది. ఆ శాసనము కోసలమును, కళింగమును, పులకేసినునకులోబడియున్నట్లు చెప్పును. తరువాతి యుదాహరణ రాష్ట్ర కూటుడగు దంతిదుర్గ కళింగమును జయిం చుట. అదికూడ నాతని జయములలో కాలానుక్రమముగ నున్నట్లే కాన్పించును. ఇంకొక యుదాహరణలో రాష్ట్రకూటుడగు రెండవ కృష్ణుడు క్రీ॥ శ॥ 877 లో కళింగ మును, మరికొన్ని రాజ్యములతో లోబరచు కొన్నట్లున్నది. ఈనిదర్శనము లన్నిటి వల్లను కళింగ మొక స్వతంత్రరాజ్యమై, చుట్టుప్రక్కల రాజ్యములతో నప్పటప్పట సంబంధము కలిగియున్నట్లును, చారిత్రకమగు స్థితినున్నట్లును తేటపడుచున్నది. మనకు లభించిన విషయముయొక్క స్వభావమును బట్టి, కళింగము తన చుట్టుప్రక్కల రాజ్య ములతో శత్రుత్వము పాటించినపుడు మాత్రము దానినిగూర్చి చెప్పబడినదని మాత్రము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. ఈ శతాబ్దములలో కళింగ మొక నూతన వంశపు రాజులచే పాలింపబడుచుండెను. వారు తూర్పు గాంగవంశస్థులు. నారివంశస్థులు క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దపు మొదటి భాగములో రాజ్యస్థాపన మొనరించిరి. ఈ వంశస్థులు వచ్చిన తరువాత కళింగము మిక్కిలి ప్రాము ఖ్యత గాంచినది.

పడమటి చాళుక్యులు ప్రబలులు కాగానే గోదావరికి దక్షిణమునను, తూర్పు తీరముననున్న రాజ్యము బహుశః కంచి నేలెడు పల్లవులవద్దనుంచి తమయాధీనము లోనికివచ్చెను. 7వ శతాబ్దప్రారంభమున నీ క్రొత్తగవచ్చిన రాజ్యమొక రాజప్రతినిధి యాధీనమున నుంచబడెను. దాని ముఖ్య పట్టణము వేంగి. బహుశా 11వ శతాబ్దమున రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యపట్టణమయి

యుండవలెను. 7వ శతాబ్దమున తూర్పు చాళుక్యుల వలెనే యిదికూడను స్వతంత్ర రాజ్యమై, ఉత్తరపు సరిహద్దుననున్న కళింగముతో నెక్కుడగు సంబంధము కలిగి యుండవలెను. రాష్ట్రకూటులు తూర్పు చాళుక్యులపై దాడివెడలినపుడెల్ల కళింగముపైకికూడవెళ్ళి యుండవచ్చును. తూర్పు చాళుక్యులు చోళవంశపు రాజులకు లోబడినపుడు (11 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున) కళింగమునకు కొంత శాంతికలిగి, చోళులతో నేసంబంధములు కలిగెను. ఈ కాలమునందంతటను చోళులు రాకపూర్వముండు చరిత్రలయందు కళింగము కొంత ప్రాముఖ్యత కలిగియుండెను. కాని యీ చరిత్రలందలి యంశములంత స్పష్టముగ లేవు. జావాసాంప్రదాయమునుబట్టి, జను లీ ప్రాంతమునుండియే సుమిత్ర జావాలకు వలసపోయిరి. జీసారాస్థపకుడు... క్రీ॥ శ॥ 1 వ శతాబ్దములో నీరాజ్యమునకువచ్చుట కళింగము దిక్కునుండి యని తోచుచున్నది. కళింగముయొక్క వ్యాపారములు సముద్రముపైఁ జేయుటకు గంజాము లేక ఋషికుల్యనదినుండి యని టోలమి (Ptolomy) చరిత్రకారుడు వ్రాయుచున్నాడు. ఈ కళింగము బంగాళాఖాతమున కావలి వంక నున్నదో లేక అది యచ్చటి ద్వీపముల వరకు వ్యాపించియున్నదో తేటపడుటలేదు. కాని కళింగమునుగూర్చి పెక్కుసారు లుదహరించుటయును, సింహళమునకు చాలమంది పోవుటయును, తూర్పుదీవులతో చాలవరకు సంబంధమున్నట్లు చారిత్రకముగ తేలుచున్నది. కాళిదాసు వ్రాసిన రఘువంశమున కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడి, దానిముఖ్య పట్టణము సముద్రపుటొడ్డుననున్నట్లు చెప్పబడినది. కాని, దానిపేరు నచ్చటను చెప్పలేదు. అందులో హేమాంగదుడను నొక రాజున్నట్లును, మహేంద్రగిరియును, మహోదధియనఁబరగు సముద్రమునాతని పాలన యందున్నట్లును చెప్పబడినది. కళింగమును గూర్చి మరియే వృత్తాంతమును చెప్పఁబడలేదు. కొన్ని శాసనములలో కేసరివంశము క్రీ॥ శ॥ 8 వ శతాబ్దములో స్థాపింపబడినట్లుండి నలుగురైదుగురు రాజులనుగూర్చి మాత్రమే చెప్పబడినది. ఒక విధముగ లెక్కించిన యయాతి కేసరి క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్ద ప్రారంభమువాఁడని తేలుచున్నది. ఒరిస్సాయందలి మిగుల ప్రబలులగు తూర్పు గంగ వంశస్థులు 11 వ శతాబ్దమున ప్రాముఖ్యతకు వచ్చిరి. వీరు క్రీ॥ శ॥ 1078 లో రాజ్యమునకువచ్చిన అనంతవర్మ చోడగంగుని తమ మూలపురుషునిగ నెన్నుకొందురు. అందుచేత నీవంశము 9 వ శతాబ్దమునుండి వచ్చుచున్నది. ఈ వంశము వచ్చినప్పటినుండియు కళింగముచారిత్రాత్మకమగుచున్నది.

క్రీ॥ శ॥ 1000 లో చోళరాజ్యము రాజరాజుని పాలనమున నభివృద్ధిచెంది, ఉత్తరమున తన యాధిపత్యముఁ జూపెను. అతఁడల్లకల్లోలముగా నున్న తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలో జోక్యము కలుగజేసికొని తన బుద్ధికౌశలముచే చోళులకును తూర్పుచాళుక్యులకును నొక వివాహమువలన శాశ్వతమగు సంబంధమును కుదిర్చెను. ఈ సంబంధము తన కుమారుఁడగు మొదటి రాజేంద్రుఁడగు గంగైకొండ చోళుఁడు మిక్కిలి దిట్టపఱచెను. రాజరాజు కళింగమును జయించినట్లు చెప్పుకొనును. కాని, యీ జయము కళింగులను తూర్పుచాళుక్యులవలెనే తమ పాలన

రాజా శ్రీ రావు శ్వేతాచలపతి రామకృష్ణరంగారావు బహద్దరు వారు,
బొబ్బిలి రాజా గారు.

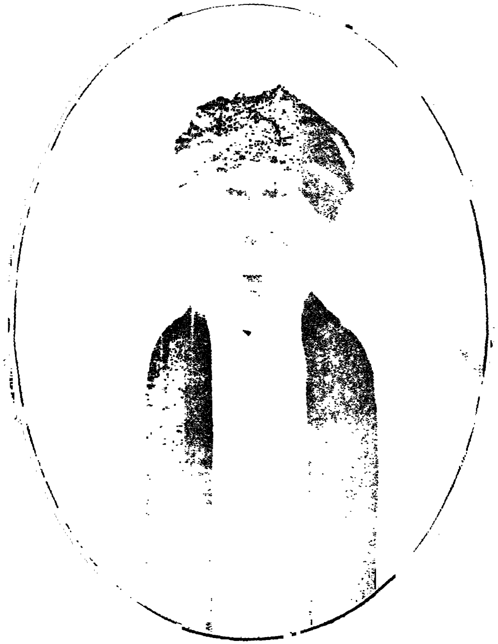

నాళం రామలింగయ్యగారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ ఇజ్జతాసార్ రాజా కందుకూరు బాలసూర్య
ప్రసాదరావు పంతులు బహద్దర్ వారు,
దేవిడీ సంస్థానాధిపతులు.

క్రిందకు తీసికొని వచ్చుటయై యుండును. బహుశా యుద్ధము చాలకాలము జరిగియుండదు. కాని రాజరాజకళింగు రాజేంద్రుని కూతురును పెండ్లియాడినప్పటినుండియు వారికి సంబంధము కుదిరెను. చాళుక్యులలో రాజరాజు విషయమునకూడ నిట్లే యయ్యెను. రాజేంద్రుని కొడుకు కులోత్తుంగు డను పేరున చోళరాజ్యమునకు చక్రవర్తి యయ్యెను. ఈసమయముననే రాజేంద్రుని మనుమడు అనంతవర్మ చోడగంగు డను పేరున కళింగమునకు రాజయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుఁడు కళింగముతో యుద్ధము చేసెను. చోళులును, చాళుక్యులును రమారమి యొకశతాబ్ద మొకరి నొక రెదుర్కొని తమ సరిహద్దులనుండిరి. ఈసరిహద్దు పడమటి కనుమలనుండి కృష్ణానదీ తీరమున తుంగభద్రానదివఱకు, అచ్చటనుండి ఉత్తరమున వింధ్యపర్వతమువరకును వ్యాపించియుండెను. కళింగమునంతను వశపఱచుకొనుటకు రాజేంద్రుని ప్రయత్నము. అట్లు చేసిన యెడల తాను సముద్రముపై జని, తమిళులవలన రాజ్యములగు సుమిత్రను, దాని పరిసరములను, అచ్చట ప్రబలులుగ నున్న శ్రీభోజుల నోడించి తీసికొనవచ్చునని యెంచెను. ఈయుద్ధమునందే కళింగమునందలి వివిధభాగములు బైటకు వచ్చినవి. వాయువ్యమూలనున్న సరిహద్దునందు శాంతి నెలకొల్పి యాతని సైన్యములు కోసలదేశమును ప్రవేశించెను. ఆకాలమున కోసలదేశము, గజనీమహమ్మదు పెట్టుబాధలకు తాళలేక, చెదరి వచ్చిన బ్రాహ్మణులకు, తలదాచుకొనుటకు తావయ్యెను. అచ్చటనున్న చక్రకోటను, ఆదినగరము, లేక సాదినగరము, లేక యయాతినగరమును తీసికొని కళింగమునందలి మరికొన్ని భాగములను వశపఱచుకొనుచు నుత్తరదిక్కుగ బోయి యాసైన్యములు, ఉత్తర బంగాళమును పాలించు మహీపాలుని రాజ్యమునకు దక్షిణమున గంగానదివఱకును బోయెను. అచ్చటినుండి యవి వెనుకకు మరలి బంగాళాదేశపు రాజు నోడించి, గంగానది సముద్రములో గలియుచోట కళింగదేశపు రాజు నోడించెను. ఈలోపుగా నతఁడు కంచినుంచి క్రొత్తసైన్యములను దెచ్చి, రాజమహేంద్రవరమువద్ద నిలిచెను. ఇంతలో, జయము నొందిన తన సేనాధిపతి గంగానదీ జలమును పన్నుగ దెచ్చి యిచ్చెను. ఈరెండు సైన్యములును కలసి ఉత్తరముగ బోయి కళింగరాజును తన ముఖ్యపట్టణమునందే యోడించెను. ఈదండయాత్రయైన పిదపనే కళింగముతో సంధిచేసికొని యుండవచ్చును. అప్పుడే పెండ్లికూడను జరిగియుండవచ్చును. అప్పటినుండియు 50 సంవత్సరములవఱకును అనగా కుళోత్తుంగుడు 12 వ శతాబ్దమున అనంతవర్మ చోడగంగుతో యుద్ధమునకు వెళ్ళువఱకును, ఈసంధిని పాటించుచుండిరి. కుళోత్తుంగునిచే నొనరింపబడినయీయుద్ధమునందే కళింగము మూడుభాగములుగను, తరుచు ఏడుభాగములుగను, కొన్నియెడల నైదుభాగములుగను, వర్ణింపబడుచున్నది. బహుశః మెగాస్తనీసు కాలమునకు కళింగము మూడుభాగములుగ భాగింపబడి యుండవచ్చును. అందు గంగా కళింగము (Gangetic Kalingam) మొదటి భాగమై యుండవచ్చును. ఇదియే బహుశః, రాజేంద్రుని సేనాధిపతిచే గెలువబడిన భాగమై

యుండవచ్చును. రెండవది ప్లిని (Plini) చరిత్రకారుడు వ్రాసిన మోడొ కళింగము (Modo Kalingam) ఇది మధ్యకళింగమునకు బంగాళీ పాఠాంతరమైయుండును. మూడవది ముకోకళింగము; ఇది ముఖ్యకళింగమని చెప్పవచ్చును. ముఖలింగము ముఖ్యకళింగమై యుండును. ఇది ముఖ్యకళింగమునకు ముఖ్యపట్టణమైయుండి, క్రమముగా నుచ్చారణా భేదమువలన ముఖలింగమై యుండవలెను. ఈవిధముగనే మిగిలిన భాగములును విభాగింపబడియుండును. కోసల మొకటి యట్టిదే. అట్టిదియే ఉత్కళము (ఇప్పటి ఒరిస్సా). దానినే యొకప్పుడు ఉత్తరకళింగమనియు, తామ్రలిప్తియనియు, పిలుచుచున్నారు. ఇవి యన్నియు నొక్క రాజు యొక్క యధికారమునకు లోబడియుండినను, తమ స్వభావమునందు మాత్రము మార్పునొందక, మూడనియు, నయిదనియు, నేడనియు, భాగములుగ భావింపబడుచున్నవి. కళింగము తూర్పు దిక్కున నుండెననియు, కాశీకి తూర్పున నుండెననియు, కళింగము నందలి యీవివిధభాగములునందున్నవనియు నవి కళింగము, కోసలము, తోసలము, ఉత్కళము, తామ్రలిప్తకము, మల్లవర్తకము మలానకమునవియు, రాజశేఖరుడు చెప్పుచున్నాడు. రాజశేఖరుడు 9 వ శతాబ్దాంతమునను, 10 వ శతాబ్దారంభమున నుండెను. మహిష్మతికి దక్షిణమున నున్న భాగమున నాతఁడు చెప్పిన రాజ్యములేవియు నుండనందున, నారాజ్యము లన్నియు కళింగమునవే యుండవచ్చును. రాజశేఖరుని కాలమున నున్నవి 11, 12 వ శతాబ్దములలో గూడ నుండవచ్చును. కళింగమును 3, 5, 7 భాగములుగ తలంచుటకు హేతు విదియేయై యుండును.

కళింగనగర మనుపేరు సరియైనది కాక పోవచ్చును. ఇది కళింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము కావచ్చును. ఇదియే ముఖలింగము కావచ్చును. దాని తరువాత కటకము ముఖ్యపట్టణముగా మార్పబడియుండవలెను. ఇటులనే దాలి లేక తోసలి, యాగడ, సింహపురము, కపిలపురమును గూడ నుండును. నిశ్చయముగ హాయనుట్సాంగు చెప్పిన దంతపురము, కళింగనగరమైయుండును. ఆకళింగనగరమే కొన్ని శాసనములను బట్టి యిప్పటి ముఖలింగము. ఇట్లు నిర్ధారణచేయుట, సముద్రతీరమున నున్న కళింగమును గూర్చి కాళిదాసుచేసిన వర్ణనకు ప్రతికూలముగ నున్నది. అయిన నిది యంత కష్టమైనది కాదు. కేసరి వంశ్యులు భువనేశ్వరము కోవెలను కట్టినట్లు, అనంతవర్మ జగన్నాథము కోవెలను కట్టెను. అట్లే యతని కుమారుడు, మొకటి అనంగభీముడు కోణార్క కోవెలను కట్టెను. ఆవంశమున నాఖరివాఁడగు నరసింహుడు బహుశా తురకలచే నెదిరింపబడి, తరువాత, బెంగాలు తురకలతోఁ జేరిన మొకటి గజపతిరాజగు కపిలేంద్రునిచే రాజ్యచ్యుతునిగా జేయబడియుండును. ఈవంశము మూడుతరముల వారు మాత్రమే యుండిరి. వారు విజయనగరపాలకులగు 1, 2, 3 తరములవారితో నరపోవుచుండిరి. ఈసమయమున కటకము ముఖ్యపట్టణముగా గన్పట్టుచున్నది. తన రాజ్యమును దక్షిణమునకు విస్తరించుటకు కపిలేంద్రుడు చాల శ్రమపడి, గోదావరివరకు విస్తరింపఁజేసెను. అతని రాజ్యమున, రాజ

మహేంద్రవరము, చివర నున్న రాజ్యభాగముగనుండెను. దీని నాతఁడు భామినీసుల్తానుల స్నేహము వలన సంగ్రహింప గలిగెను. కాని, యీ రాజ్య మయిదుభాగములగుటయును, అంతఃకలహము లుండుటచేతను అతని కాలమున రాజ్యమును విస్తరించుటకు వీలు కలిగింపకుండెను. అతని యనంతరమున వచ్చిన పురుషోత్తముడు కళింగ రాష్ట్రపు దండయాత్రలను దక్షిణమున పెన్నానది వరకును సాగించెను. నెల్లూరునందును, ఉదయగిరియందును శాశ్వతమగు ప్రసిద్ధి స్థానములను స్థాపించి నటుల కనబడుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చెన్నపట్టణమువఱకు నున్న సముద్రతీరమునందలి రాజ్యమును గజపతు లాక్రమించుకొని యుండిరి. విజయనగరము నోడించుటకీ గజపతులు మహమ్మదీయులతో స్నేహముచేయ సమకట్టుటయును, ఉత్తరము నందలి మహమ్మదీయ ప్రభువు లీరాజ్యము నందు శతృత్వము గలిగియుండుటయు, నందుచే నీసామ్రాజ్యమునకు గలుగు ప్రమాదమును సూక్ష్మబుద్ధిగల యీ రాజు గ్రహింప గలిగెను. తోడనే యతఁ డొక దివ్యమగు యోచనచేసెను. తాత్కాలికముగ మహమ్మదీయులను విడిచిపెట్టి, ప్రస్తుతపు గంజాము వఱకును దండయాత్రసలిపి, గజపతి క్రొత్తగా జయించిన రాజ్యము నాతని కడనుండి తీసికొని, ముఖ్యపట్టణమగు కటకమునే ఒరిస్సా రాజులకు ప్రమాదకరమగు నటుల చేయ నెంచెను. ఈప్రయత్నమునం దతఁడు ద్విగుణీకృత జయమును గాంచెను. అప్పుడు విజయనగర రాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకును, కృష్ణానది సరిహద్దుగ నంగీకరింపబడెను. కాని, కృష్ణానది మొదలు గంజాము వఱకును గల సముద్రతీరపుభాగము మాత్రము "తెలింగనా" యనియు, కళింగము నందలి యొకభాగము కాదనియు, మాత్రము నిశ్చయింపబడినది. ఈవంశస్థులు మహమ్మదీయులచే నోడింపబడిన వెనుక, బెంగాలు నందలి మహమ్మదీయ రాజ్యము మహానది దాటి దక్షిణమునకు రాలేదు. "తెలింగనా" భాగమును, భామినీ రాజ్యమునందలి భాగములు-ముఖ్యముగా గోల్కొండ-తమలోఁ గలుపుకొనినవి. మొగలులు గోల్కొండను వశపఱచుకొని నపుడు దానిని గూడ దీసికొనిరి. నైజాము, స్వతంత్రరాజ్యమును దక్కనులో స్థాపించి నపుడు అది యాతని రాజ్యములో నొకభాగమయియుండెను. తరువాత నది ఫ్రెంచివారి కియ్యబడెను. దక్షిణ ఇండియాలో ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వమంతరించిన పిదప నది యాంగ్లేయుల వశమయ్యెను. ఈసందర్భమున బెంగాలు మహమ్మదీయ రాజ్యములలో కళింగము అక్బరు కాలము నుండియు చేరియుండుటచే దానికి వేరుగ స్వతంత్రమగు చరిత్ర లేదు. మొఘలుల రాజ్యమస్తమింప నారంభించినది మొదలు, మహమ్మదీయులకును దానిపై నధికారము తగ్గినది. అప్పుడు నాగపూరు భోన్స్లల యాధిపత్యమున మహారాష్ట్రులు దానిని సులభముగ వశపఱచుకొనిరి. నాగపురము త్రోసివేయబడిన పిదప నది మహారాష్ట్రులవద్దనుండి తీసికొనబడినది. అప్పటినుండియు నది బెంగాలువలెనే యనేకమగు మార్పులను పొందెను. కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట మాత్రమే యిది బీహారు ఒరిస్సా ప్రాంతములలో నొక భాగముగ నేర్పడినది.

కళింగదేశపుచరిత్ర

శ్రీయుత లింగం దాసపండితులు ఎమ్. ఏ ఎమ్. ఎల్. ఏ

హిందూజాతి సమ్మేళనమున ప్రత్యేకవ్యక్తిగా నేర్పడి మన పురోవృద్ధికి ముఖ్యకారణముగను, మన కీర్తినీయులగు పూర్వీకులు మన కొసంగిన శ్రేష్ఠమైన ఆస్తిగను, మన మెంచుకొను నాగరికత చిరవిస్మృతమగు కళింగమునకు జెందినది. అట్టి నాగరికత పురాణనగరములగు ముఖలింగమును, దాని కనతి దూరమున నున్న కళింగనగరమును, మనకు స్మరణకు దెచ్చుచున్నది. అర్వాచీనమగు కళింగనగరము యొక్క స్మారకచిహ్నములు మనము దర్శించితిమేని బర్మా, ఇండూచైనా, తూర్పు ఇండియా దీవులలో హిందువులు వలసబోయిన ప్రదేశములందును, సముద్రములు దాటి అచ్చట నున్న ప్రదేశములందును, పూర్వము కళింగ సామ్రాజ్యము నడపించిన వాణిజ్యము మనము దృశ్యాదృశ్యముగ నూహింపగలుగుదుము. మన పూర్వీకుల పౌరుషము మన రక్తమునందు ప్రవహించుటం జేసి తిరిగి మన భవిష్యదున్నతికి మన చరిత్రప్రోత్సాహము కలుగజేయకపోదు. గడచిన యున్నతిని గూర్చియు, రాబోవు ఘనతను గురించియు వ్రాయుట కష్టమైన పని.

ఇదివరకు హిందూదేశచరిత్ర మన్న మగధరాజ్యపు చరిత్ర యనిగాని, ఉత్తర హిందూస్థానమునందుండు వేర్వేరు రాజ్యముల చరిత్రయనిగాని, పరిగణింపబడినది, యిటీవల దక్షిణాపథ చరిత్రయు, చెదరి యున్న చారిత్రక విషయములనుండి వృద్ధి చేయబడుచున్నది. ఇంతవరకు కాలానుక్రమము గలిగి విమర్శాపూర్వముగ కళింగదేశచరిత్ర వ్రాసినవారు లేరు. విజయచంద్ర మజుందారుగారిచే వ్రాయబడి కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయాధికారులచే 1915 సంవత్సరమున ప్రచురింపబడిన "ఒరిస్సా ఇన్ దిమేకింగ్" అను గ్రంథములో దొరకినంతవరకు కళింగచరిత్రను వ్రాయుటకు ప్రయత్నము చేయబడినది. కాని ఆ గ్రంథములో ననేకములగు ప్రమాణములును, ఆధారములు లేని యూహాలును, ఉన్నందున వారు వ్రాసినదంతయు సిద్ధాంతముగ పరిగణించుటకు వీలు లేదు. ఆ గ్రంథరచనవలన మజుందారువంటి గ్రంథకర్తలు వారి యూహాలకు సరిపోవునట్లు చరిత్రను మార్చగలరని మాత్రము తెలియుచున్నది. అట్టి యాధారములేని యాశయముల విమర్శించక పూర్వము కళింగదేశపు చరిత్ర సంక్షిప్తముగ చెప్పుట ముఖ్యావశ్యకము.

కళింగరాజ్యము 'తామ్లూకు' నుండి మధ్య గంజామువరకును వ్యాపించి యుండెడిది. ఆ రాజ్యమునకు, గంగానది యుత్తరపు సరిహద్దుగను, మధ్య గంజామున కావలనుండు కాంతారములు దక్షిణమునను, తూర్పున హిందూమహాసముద్రమున, నుండెడివి. పశ్చిమపు సరిహద్దుమాత్రము నిశ్చయించుటకు వీలుగా లేదు. ఒకప్పుడు కేంద్రమండలమున నున్న అమరకంటకపర్వతము వరకును వ్యాపించి, దక్షిణకోసలము లేక మహాకోసలమును కళింగరాజ్యములోని భాగము

గా గల్గెను. మరి యొకప్పుడు మొగలుబాద లోని బయళ్ళు దాటి పశ్చిమ సరిహద్దు ఉండలేదు. కళింగచరిత్రయందు కొన్ని కాలములలో పైన చెప్పిన ఉత్తరపుసరిహద్దులు దాటి చాలదూరము రాజ్యము విస్తరించినది. కాని, యట్టి కాలములు బహు స్వల్పముగ నున్నవి.

కళింగము ఆర్యావర్తములో చేరి దక్షిణమున నుండి అంగ వంగ రాజ్యముల మార్గము నుత్తరదేశమునుండి యార్య సాంప్రదాయములు చేకొనినది. వేదములందును శ్రుతిస్మృతి, పురాణములందును కళింగమును గూర్చి వ్రాసిన విషయము సబ తర్కించుట యప్రస్తుతము. దానిని గూర్చి గ్రంథములయందు విపులముగా వ్రాయబడియున్నది. మన మట్టి వ్రాతలమూలమున ముఖ్యముందు ఆర్యులు కళింగదేశమును "వ్రాత్య" దేశమని నిరసించినను, తరువాత ఆర్యావర్తమున నొక రాజ్యముగ లెక్కించి, క్రీస్తుపూర్వము 7 వ శతాబ్దినుండి గౌరవించినట్లు తెలిసికొనుచున్నాము. ఇటీవల కళింగ ముత్తరహిందూస్థానపు రాజ్యములలో నొకటియయినది. అదియే మహాభారతమున చెప్పబడిన వైతరణీ పుణ్యభూమి. బౌద్ధ నికాయములందును జాతకములందును కళింగరాజ్యము చెప్పబడినది. గ్రీకుదేశము నుండియు, చీనానుండియు వచ్చిన ప్రయాణికులు కొన్ని చరిత్రాంశములను వ్రాసియున్నారు. శిలాశాసనములను బట్టి చరిత్ర కూర్చబడినది. వీటి యాధారమున కళింగదేశము భాషలోను, నాగరికతలోను, నార్యదేశమనియు, ద్రావిడభూముల వలె గాక, కళింగమం దార్యసంస్థలు ప్రబలి ప్రస్తుత మోఢ్రముగా నున్నవనియు, తేలుచున్నది.

చిరకాలమునుండి కళింగము రాజ్యవృద్ధికిని, నౌకావ్యాపారమునకును ప్రసిద్ధి చెందినది. క్రీ. పె. ఏడవశతాబ్దమునకు పూర్వము కళింగమున ప్రజలు బర్మా, ఇండూ చైనా, తూర్పుఇండియాదీవులు మొదలగు ప్రదేశములకు వలసపోయి, తూర్పున చీనా, పశ్చిమమున పెర్షియావరకునూ, నౌకా వ్యాపారమును గుత్తకొనిరి. కళింగరాజపుత్రిక యొక్క తె విజయసింహుని పరిణయమై, భార్యాభర్తలిరువురునుసింహళమునకునావికాప్రయాణము చేసి క్రీ. పె. ఐదవశతాబ్దమున నాదేశమును జయించి పాలించిరి.

క్రీ॥పె॥మూడు,నాలుగుశతాబ్దము లో కళింగదేశము మగధచక్రవర్తుల పాలయ్యెను. అ . మూడవసారి హిందూదేశచరిత్రమందును, బౌద్ధమతచరిత్రయందును, ప్రసిద్ధిగాంచినయశోకునికిజయము. మొదటిరెండు పర్యాయములును, మహాపద్మనందునను, మౌర్యచంద్రగుప్తుడును కళింగ రాజ్యము నాక్రమించిరి. మొదటి రెండుసారులును కళింగ రాజ్యము, మగధ రాజ్యములో భాగముయినట్టు కాన్పించుటలేదు. కాని కళింగ రాజులు మాత్రము ప్రస్తుతముఒరిస్సాగర్జాతులనబడు కాంతారముల శరణుజొచ్చిరి. అశోక చక్రవర్తి కళింగరాజ్యమును సంపూర్ణముగ నాక్రమించుకొనినప్పుడప్పటి కళింగరాజులు కోసలదేశమునకు కుటుంబసహితముగా జేరి యాదేశమును సామంతరాజులుగ పరిపాలించిరి. మూడు వేర్వేరు వంశముల రాజులు ఐలులనియు, ఐరులనియు పేరుగలవారు, కళింగమును పాలించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ

మూడువంశములవారును నొకే వంశమునకు జెంది యుండనోపుదురు. అంతమున చేట వంశీయులు, మగధమౌర్యు లంతరించిన వెనక కోసలదేశమునుండి వచ్చి, కళింగము నాక్రమించిరి. పూరీజిల్లాలో భువనేశ్వర క్షేత్రసమీపమున ఉదయగిరి గుహాలలో హాత్తిగుంఫశాసనమును చెక్కించిన ఖార వేలుడీ వంశపు రాజులలో మూడవవాడు.

ఖారవేలుడు కళింగమును సామ్రాజ్యము చేసి, ఉత్తర దక్షిణ హిందూస్థానములలో విశాలమగు రాజ్యములు సంపాదించి పారశీకముతో నౌకావ్యాపారము సాగించెను. బర్మా, హిందూచైనాలలో కూడ తన రాజ్యమును స్థాపించి వ్యాపారము తూర్పుసముద్రమును దాటి గూడ విస్తరింపచేసి యుండవచ్చును. అతడు హిందువుడో, జైనుడో తెలిసికొన నవకాశము లేకున్నను, ఉభయమతములను నిష్పక్షపాత బుద్ధితో పోషించినట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. రాజసూయయాగము గావించి యా సంవత్సరమున భూముల సిస్తులను రయితులకు వదలివేసెను. ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసినపుడు విద్యలును కళలును కళింగమున ప్రబలినవి. ఆతడు సన్యాసులకు మత గురువులకును కొండలలో గుహాలు చెక్కించి బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము లిచ్చెను ఆతడు పాంచాలదేశమునుండి పాండ్యదేశమువరకును, నాసికనుండి మగధవరకును జయించుటకు దిగ్విజయమునకు బయలుదేరుటకు పూర్వము, కోటయను నంతఃపురమును చక్రవర్తి కర్హమగు రీతిని నిర్మించి భవనమునకు నీటికొరకు భార్గవినుండి చిలకసముద్రము వరకు కాలువను త్రవ్వించెను. వార్ధక్యమున నాతడు శాస్త్రసమ్మతమగు రీతిని సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి యుదయగిరి గుహాలలో నివాసము చేసెను. అందులకు తార్కాణముగ నిప్పటికిని నుదయగిరిపై అంతస్థుల మేడయున్నది. పైజెప్పిన విషయములు హాత్తిగుంఫశాసనమునుండి తెలియవచ్చుచున్నవి. వీటిని బట్టి, ఈ గుహాలయొక్కయు, భవనముల యొక్కయు నాధారమున, తర్వాతి కాలములలో నోఢ్రదేశమున కళలభివృద్ధిజెందిన విషయమును, మతవిషయముల నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండి పెగు, ఓసాదేశముల నాక్రమించిన రీతియు, సుకరముగ నూహింపవచ్చును. కళింగరాజధాని మాత్రము బూర్వకాలమునుండియు పూరీజిల్లాలో నుండెననుటనిర్వివాదాంశము. భార్గవ,దాయా సంగమ ప్రదేశమున నున్న ప్రస్తుతము ధవులి యనబరగు తోశాలి, మయూరీయ (మౌర్య) కళింగ ప్రతినిధికి రాజధానిగ నుండెడిది. ధవులీనగరమున కనతిదూరమున పశ్చిమముగ ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసిన కళింగ నగరమున్నది. తామ్రలిప్తియు, చికనగరమును కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యతరపట్టణములు. ఈ నగరముల ప్రాముఖ్యత మధ్య గంజాముదాటి, దక్షిణ గంజాము వరకు వ్యాపించినది. ఇంకను దక్షిణమున కళింగమునకు, నాంధ్రదేశమునకు మధ్యను దుర్గమములగు పర్వతములును, కాననములును ఉండెడివి. ఆ యడవులలో ఆటవికులగు జాతులువారు నివసించుచుండవలయును. అనంతరము ఆ దేశములలో సామంతరాజ్యములు మొలకలెత్తి యనేక శతాబ్దముల వరకు విజృంభించినవి.

ఖారవేలుని రాజ్యానంతరము నాలుగైదు శతాబ్దములు కళింగరాజ్య చరిత్రమంతగా తెలియుటలేదు. గుప్తచక్రవర్తులు మగధ నేలిన దినములలో కళింగరాష్ట్రము నిశ్చయముగ మిధునపురినుండి మధ్య గంజామువరకు వ్యాపించియుండెను. కళింగమునకును, ఆంధ్రదేశమునకును మధ్యనున్న సముద్రప్రాంతము చిట్టడవుల పాలనుండి కొత్తూరు, ఏరండపల్లి అను రాష్ట్రముల క్రింద మారినవి. రాజ్యాంగ విషయములోనే కాక హిందువుల జీవితమునందును, నాగరికతయందును గొప్పమార్పులు జనించి ఆరోజులలో కళింగము కొత్తరాష్ట్రము క్రింద మారినది. అప్పుడు నాగార్జునుడు అను కాంచీపురవాసి కళింగములో మహాయాన బౌద్ధమతమును వ్యాపింపచేసెను. అప్పుడే మాళవరాజగు నింద్రద్యుమ్నుడు బుద్ధదేవుని దంతమునకు స్థానమైనట్టియు, మహాయాన బౌద్ధమతమును, ప్రాచీన వైష్ణవమతమును, సమాధానము గావించి నేటివరకు జగన్నాథమునుండి అఖిలభారతదేశమునకు పునర్జీవమును, నాగరికతయును సమకూర్చినట్టియు, పూరీనగరమును ప్రవేశించెను. అప్పటినుండి నేటివరకు "పురి" అనబడు దంతపురి బౌద్ధులకు నాగరికతకు నిలయమై పుణ్యక్షేత్రమై గ్రీసు చైనా దేశములందు ప్రసిద్ధిజెంది, తుదకు కళింగ సాంప్రదాయములతో గూడిన, నవీన హిందూమతమునకు కేంద్రస్థానమై హిందూమతమున నుండు విశాలభావములకు స్మారకచిహ్నమై నెగడుచున్నది. నేటికిని జగన్నాథము ఆసియాఖండపు హిందూబౌద్ధజనులకు యేక పుణ్యక్షేత్రమై వర్ణశృంఖలలదగులువడి, ఖేదముజెంది, నీచులగు హిందువులచే వర్ణదోషమును అస్పృశ్యతాదోషమును సడలింపజేసి, "సర్వం జగన్నాథ"మని అందరిచే నేకస్థలమందు దృష్టిదోషము లేకుండ దినిపించి, పవిత్రులను జేయుచున్నది. దానిమూలమున మనుష్యుని నిజమైన మతము ఆధ్యాత్మిక వ్యవహారమే గాని తదితరము కానేరదని జనసామాన్యమునకు తెలియుచున్నది.

కళింగరాష్ట్రపు రాజ్యపరిస్థితులు ఆదినములలో అభివృద్ధిగా లేవు దీనికి కారణము ప్రజలు మతవిషయమున దీక్షగానుండి రాజ్యాంగ విషయముల నలక్ష్యము చేసియుండుటవలననై యుండవోపు. ఇదిగాక, బ్రాహ్మణమతము విజృంభించి సంఘమునకు నవజీవనమును, నవశక్తిని కల్పించి ప్రాచీనరాష్ట్రముల తుత్తునియలుజేసి, నవీన రాజ్యముల స్థాపింపజేసినది. పూర్వకళింగరాష్ట్రము భగ్నమైనది. తామ్రలిప్తి స్వతంత్రరాజ్యముగా నేర్పడినది. క్రీస్తు శకము ఆరవ శతాబ్దాంతము నాటికి, కర్ణసువర్ణము నుండి యుత్కళులు ఉత్తర గంజామువరకున్న భూప్రదేశము నాక్రమించి రాజ్యము స్థాపించిరి.

అంతకు పూర్వమే కళింగ కోసల దేశముల మధ్యనున్న కాంతారముల వాసము చేయు నోఢ్రులు పురిజిల్లాలోను ఉత్తర గంజాం మండలమందును 'కొంగోడు' రాజ్యమును స్థాపించిరి. చిరకాలముక్రిందటనే జగన్నాథమును పేరు ఓడీశ (ఓడులకీశుడు) క్రిందమారి, మహమ్మదీయు లానేలనేలినప్పుడు కళింగసామ్రాజ్యమును ఆ పేరు క్రిందనే మార్చినది.

అట్లు తరిమివేయబడి, నిరాధారుడైన కళింగరాజు దక్షిణాభిముఖుడైపోయి గంజాముమండలమునకు దక్షిణమున నున్న ముఖలింగనగరము రాజధానిగా ఒక చిన్న రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇట్లుండ 12 వ శతాబ్దమున తూర్పు గాంగులు దాడివెడలి కళింగదేశమును నాక్రమించి పూర్వకళింగమును అత్యున్నతస్థితికి దెచ్చిరి. నగరమునే రాజధానిగ చేసుకొనిరి.

ఈ నడుమ దక్షిణకోసలదేశము పాలించు గుప్తులు మగధదేశములో ప్రమరమైన బ్రాహ్మణశైవమతావలంబకులై కళింగము నాక్రమించి త్రికళింగాధిపతులను బిరుదుచే వెలసిరి. త్రికళింగములనగా ఉత్కళ, కొంగోడ, కోసలములె. కొందరు కోసలమునకు బదులు దక్షిణగంజాము మండలమనియు చెప్పుదురు. ఈ కోసలభుక్తులు తమ వీర్యముచేత శైవమతమును వ్యాపింపచేసి, భువనేశ్వరమువద్ద వారి వంశము పేరు ఆ చంద్రార్కముగ నిలుచునట్లు అద్భుతశిల్పములతో దేవాలయముల నిర్మించిరి.

ఈ రీతిని తిరిగి, నవజీవనముచే చెలరేగిన కళింగము నామరూపములు చెడి, మహమ్మదీయులును, ఇతరులును అగు రాజుల పాలబడినది. తుట్టతుదకు మహమ్మదీయరాజ్యమునందు వారి సామంతరాజు పూరీజిల్లాలోని కుర్దానగరమున రాజ్యము నేలునపుడు, ఒకప్పుడు హిందూరత్నమనియును, హిందూసముద్రమునకు రాణియనియు ప్రసిద్ధి జెంది, నాగరికత వలనను, చరిత్ర భాషామతవిషయముల వన్నెకెక్కిన, పవిత్ర కళింగము, ఒరిస్సా నామముచే వ్యవహరింపబడెను.

నే నిప్పుడు సంక్షేపముగ కళింగచరిత్రను తెల్పినను పైజెప్పిన వాటిలో కొన్ని అంశములు సప్రమాణముగను, వివరముగను విమర్శింపదగియున్నవి. విషయము విశదపరుచు నాధారములు కాన్పింపకపోయినను కళింగదేశపు చరిత్రకారులలో సామాన్యముగ కన్పట్టు దురూహలను తొలగింపజేయుట విధియని యెంచి కొన్ని విషయములను వివరము చేయ సాహసించుచున్నాను.

ఎల్లలు

కె. పి. జయస్వామి పండితుని వంటివారు తక్క, అనేకులు పురాతనకాలము నుండియూ కళింగరాజ్యము గౌతమీతీరము వరకు వ్యాపించిన దనియు, దక్షిణగంజాము నకును గోదావరినదికిని మధ్యభాగము కళింగరాజ్యములోని దనియు, నెంచుచున్నారు. ఇది అవిమర్శితమగు నిరాధారవాక్యము. చీనా పరివ్రాజకుడగు యువాన్‌చ్వన్‌గ్ వ్రాతకు తరువాత కూడ కళింగాంధ్రములకు మధ్యనున్న సముద్రప్రాన్తదేశము దుర్గమ కాననపర్వతభూయిష్టమై మనుష్యునకు వాసముచేయ వీలుగాకుండెను.

అట్టి దురూహకు కారణము ఈ ముఖలింగమునూ దీని కనతిదూరమున నున్న కళింగనగరమునూ నై యున్నవి. విమర్శ చేయనివారు కళింగనగరమునకును కళింగరాజ్యమునకును సంబంధము కలదని యూహించుటకు సావకాశమున్నది. తూర్పు గాంగులు కళింగరాజ్యము పాలించునపుడు కొలదికాలము వారి రాజధాని దక్షిణ గంజామున నున్న మాట వాస్తవము. కాని ఆ రాజవంశమునకు ఒరిస్సా మధ్యమున పట్టు దొరకినపుడు తిరిగి ప్రాచీన కళింగరాజధానినే

12 వ శతాబ్దాంతమందు అనంతవర్మ చోడ గాంగచక్రవర్తి నాటినుండియు కళింగ రాజ్యము గోదావరినదివరకు విస్తరించినప్పుడును కూడ మధ్య ఒరిస్సాలోనే రాజధాని యుండెడిది. గాంగులకు పూర్వము కొంత కాలము మాత్రము కళింగదేశమునుండి ప్రవాసము చెందిన రాజు ముఖ్య కళింగనగరము (ముఖలింగనగరము) స్థాపించి ప్రస్తుతము దంతవరకోట యనబరగు దంతపురమున కోటను గట్టి అందులకు సమీపమున కళింగపట్నమను రేవును నిర్మించి ఒకకృతక కళింగమును స్థాపనచేసెను. ఈ రాజ్యమైననూ ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము మండలములోని కొంత ప్రదేశమైనను నాక్రమించి యుండలేదు. ఆ మండలమును ఆంధ్రులును ద్రవిడగాంగులును స్వాధీనము చేసుకొని కళింగులకు ప్రక్క పోటుగానుండి ఒకప్పుడు గంగానదివరకు దేశమును జయించిరి.

అశోకుని కాలము.

అశోకుని శాసనములవలన కళింగ రాజ్యము ప్రస్తుతము ఉత్తరగంజాములోని జౌగడ (సామప) ను దాటి వ్యాపించినట్లు కన్పట్టదు. జౌగడను దాటి అటవికులు రాజ్యము చేసిరి. కలకత్తానగరములోని విజయచంద్రమజుందారు పండితుడు అశోకుని కాలమందు అతని ప్రతినిధికి స్థానమైన తోసాలి కళింగమునకు రాజధాని కాదనియు, గంజాము జిల్లాలోని సామప కాని, తత్ సమీపమున మరియొక నగరముగాని, రాజధాని గాని, ఉండెననియు, నిర్హేతుకమైనట్టియు, అసందర్భమైనట్టియు, నూహను చేసియున్నాడు. మాత్సర్యములు ములుగు నిట్టి నిరాధారపు వ్రాతల కేమిగాని, కళింగరాజ్య మాదినము లలో ఋషికుల్యానదీప్రాంతదేశముల దాటి వ్యాపింపలేదనుట నిర్వివాదాంశము.

ఖారవేలుని కాలము.

హాత్తిగుంఫశాసనము వలన ఆంధ్ర శాతకర్ణితో పోరుటకు ఖారవేలుడు తూర్పు తీరప్రాంతమార్గమున బోలేదనియు, పశ్చిమ భూముల మార్గముననె వెడలెననియు, తెలియుచున్నది. శాతవాహనులు పశ్చిమకనుమల సమీపమున కళింగరాజునకు అందని ప్రదేశమున రాజ్యము చేసినను, ఖారవేలునకు ఆంధ్రుల రాజ్యముపై దాడివెడలెనన్న సముద్రప్రయాణము సుకరముగను యుద్ధమునకు వీలుగను నుండుననుటకు సందేహము లేదు. ఆంధ్రులైననూ సముద్రమార్గమున్న యడల తూర్పుసముద్రతీరదేశములను బలవంతులగు కళింగరాజుల స్వాధీనమున విడిచి యుండరు. ప్లినీ, మెగాస్తనీసు, లు వ్రాసినట్లు శ్రీకాకుళ మాంధ్రరాజధానియై యుండిన యెడల, ఆ రాజధాని పశ్చిమమున నున్న పైతాన్ నగరమునకు మార్పుటను బట్టి ఆంధ్రమునుండి కళింగమునకు తూర్పున మార్గము లేదని మన మూహింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలము.

ఖారవేలుని కాలమునకు 500 సంవత్సరములు దాటినవెనుక హిందూదేశచరిత్రమందు ఒకనవయుగము ప్రారంభించినది. అప్పుడు సముద్రగుప్తుడు దిగ్విజయము చేసెను. కలకత్తావిశ్వవిద్యాలయమునకు జెందిన ఆర్. డి. బండార్కరు పండితుడు సముద్రగుప్తుని అలహాబాదుశాసనమున చెప్పబడిన, కొత్తూరును, ఏరండపల్లెయు, దక్షిణ గంజాములో సముద్రతీరమున నున్నవని చెప్పుచున్నాడు. ఈ విషయమున నాతడు జూ.

వో. డూబ్రెయిల్ పండితునితో నేకాభిప్రాయము కలిగియున్నాడు. గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు మాత్రము కొత్తూరు ఆ ప్రదేశమందే యున్నదని చెప్పినను వీరల అభిప్రాయమునకు కొంచెము భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. పిష్టపురమహేంద్రుడను నాంధ్రరాజు కళింగమును జయించి కొత్తూరును రాజధానిగ నేర్పరచినట్లు చెప్పిన అభిప్రాయమును శాసనమందున్న "గిరి" యను పదమునకు నార్థమగు నన్వయము చేయుట వల్ల గలిగినది. అందువలన దాని నిట విశేషము చెర్చింప పనిలేదు.

వారు చెప్పినఅర్థము సరియైనదని యెంచినను గంజాము విశాఖపట్టణము మండలములు దుర్గమ కాననభూయిష్టములని యేర్పడుచున్నవి. రామదాసుగారు గుప్త సామ్రాజ్యములో కళింగము ఆర్యావర్తదేశములలో కాక, దక్షిణాపథదేశములలో పరిగణింపబడలేదని మరచుటవలన పొరబడిరి. ఈసందర్భమున అలహాబాదు శాసనమున సముద్రగుప్తుని దిగ్విజయమార్గము ఒక వరుసను వర్ణింపబడలేదని మరువరాదు. అందు దక్షిణాపథదేశములును, రాజులును ఆర్యావర్తదేశములును రాజులును వేరువేరు సంఘములుగ వివరింపబడెను. సముద్రగుప్తుని మార్గము వింధ్యకు దక్షిణమున నున్న మహాకాంతారమను నడవుల మధ్యనుండి వెడలినది. ఈయడవి, పురాణముల నున్న దండకారణ్య పరిణామమైయుండనోపు. సముద్రగుప్తుడు దాటిన ఈఅరణ్యములునూ, బందేల్ ఖండ్, సంతాల్ పరగణాలు మొదలుకొని, ఒరిస్సాదేశమున బస్తరు సమీపమున నున్న పశ్చిమగర్జాతులవరకు వ్యాపించియున్నది. ఈదిగ్విజయము చేసిన రాజు కళింగదేశమును ప్రవేశింపక నుండిన నుండవచ్చును. లేక కళింగము నుండియే, మహాకాంతార కోసలదేశములకు వెడలి యుండవచ్చును. ఎట్లయినను కళింగదేశ మాయుగమున దక్షిణాపథదేశములలో నొకటి కానందున, శాసనమున కళింగరాజ్యము పేరు కానరాదు. కళింగరాజు నామము శాసనములో ఆర్యావర్తదేశపురాజులలో నొకటియై యుండవచ్చును. రామదాసుగారు శాసనమున కన్పడు "కురల" అను దక్షిణాపథదేశము పూరీ జిల్లాలో నున్నట్లు చెప్పుచున్నారు. అందుకు హేతువుగ పూరీ జిల్లాలో వ్యవహారమందున్న "కురళి" అను పదమునకు, గుమిగూడిన ప్రజలు సంఘముగ జేయు ధ్వనులను అర్థముండుటయే నట. ఓఢ్రదేశీయుడనైన నాకు ఆయర్థమున నాపదము పూరీ జిల్లాలో వ్యవహరింపబడుట వింతగ నున్నది. ఇదిగాక, కురలయొక్క స్థానిక నిశ్చయమునకు రామదాసుగారిచ్చిన హేతువులు సమంజసముగ నుండలేదు. బండార్కరు పండితుడు చెప్పినట్లు కొరడ, జెయంతినగర సమీపమున నున్నదనుట కొంత సబబుగనున్నది. గంజాము మాల్యముల నున్న కులదాకోటయు, దానికి యిరువదియైదు మైళ్ల దూరమున నున్న కురల గ్రామమును, శాసనమందు చెప్పబడిన కురలయై యుండవచ్చును. కురలయనునది కులోడయను పదమునకు తద్భవమేమో. గంజాము, విశాఖపట్టణమాల్యములు భండార్కరుపండితుడు కురలవద్ద నున్నదనిచెప్పెడు జెయంతిగడ సమీపమున నున్న స్వర్ణపుర ప్రదేశములోని భాగములై యుండవచ్చును

శాసనమందున్న దక్షిణాపథదేశములు ఒక వరుసను వర్ణింపబడినవా? లేవా? అనునది గూడ విమర్శచేయవలెను. అవి క్రమముగ నున్న యడల కురల యనునది పిష్టపురమును దాటి కొత్తూరున కుత్తర పశ్చిమముగ విశాఖపట్టణమాల్యప్రాంతముల నుండవలెను. ఇదిగాక శాసనములో కొత్తూరు ఆంధ్ర, పిష్టపురముల అనంతరము చెప్పబడుటకు కారణమేమైయుండును. సముద్రగుప్తుడు కళింగమునుండి ఆంధ్రమునకు సముద్రతీరమున రాజాలక మహాకాంతారమునుండి వచ్చెనేమో. కళింగముయొక్క నైసర్గిక స్వభావమును పరిశీలించినను మహేంద్రగిరి యెత్తైన శిఖరము. మందసాకు దగ్గరనున్నదనియు ఆపర్వతమునకును సముద్రమునకును మధ్యదేశము ఒకప్పుడు నిర్జనమై యిటీవల కోసల రాజులచే ఓఢ్రదేశమున నున్న స్వర్ణపురి నుండి జనమున కుపయుక్తమైనటుల చేయబడినటుల కాన్పించును.

కాళిదాసు.

కాళిదాసు రఘు మహారాజుయొక్క దిగ్విజయమార్గమును వర్ణించుచు ఆ రాజు ఉత్కళ కళింగదేశముల దారిని పోయినట్లు వ్రాసినాడు. ప్రాయశః మార్గమును వర్ణించుటలో హరిషేణుడు రచించిన అలహాబాదు స్తంభశాసనమున్న పౌరాణిక భూగోళశాస్త్రమును తనకు తెలిసిన భూగోళమును అతనికి సహాయకారులై యుండవచ్చును. కాళిదాసుడు సముద్రగుప్తుని మార్గమునే రఘు మహారాజుదని వర్ణించినాడా? లేక తనకు స్వయముగ తెలియక పోవుటవలన అరణ్యము వర్ణింప లేక ఉత్కళ కళింగములని కూర్చినాడా? కాళిదాసుని యుత్కళము మహాకాంతారమునకు తూర్పు దిశను ప్రస్తుతము వీరభూమి, వంకురము, వర్ధమానము, మణిభూమి, శింహభూమి, మిధునపురము నున్న ప్రదేశము అనగా కర్ణసువర్ణము రాజధానిగా గల రాజ్యము నాక్రయించి యుండవలెను. కళింగము కపిశా నదికి ఆవలనుండి మొదలిడినది. రఘు మహారాజు ఆనదిని యుత్కళుల కానుక లిచ్చిన యేనుగులపై దాటినట్లు వర్ణించినాడు. కాని కళింగ రాజ్యము గంజాము మండలము దాటి యున్నట్లు కన్పించదు. కాళిదాసు వర్ణించిన మహేంద్రము కోసల మహేంద్రము కావలయును. దీనినిబట్టి కూడ కళింగము మధ్య గంజాము దాటియుండలేదని నిశ్చయముగ కూడ, మన మూహింపవచ్చును. కాళిదాసుని రఘువంశమందు షష్టసర్గమున కళింగచక్రవర్తి మహేంద్రాచలమునకును సాగరమునకును నధిపతియని వర్ణించినాడు. తూర్పు కనుమల యుత్తరభాగము మహేంద్ర మనబరగెడిది. ఇప్పటికిని ఒరిస్సాదేశములోని కొండల గుంపును మహేంద్రమల యందురు. కళింగ రాజధాని పూరీ జిల్లాలో చిలక సముద్రము వద్ద నుండెను. అది కాళిదాసు వర్ణనమునకు సరిపోవుచున్నది. కళింగరాజధాని సముద్రతీరమున నున్నదని కాళిదాసు వర్ణించిన మాత్రమున, మజూమ్‌దారు ప్రభృతి చరిత్రకారులవలె ఆంధ్రదేశమున తద్రాజధాని నుంచుట సాహసము.

అన్యదేశీయచరిత్రకారులు.

టాలెమి తన భూగోళమందు కళింగదేశము యుత్తరగంజాము మొదలుకొని, గంగానదివరకు వ్యాపించినట్లు వ్రాసియున్నాడు. కుడ్డూరునగరమునకునూ, క్రీసె

నగరమునకున్నూ, (అనగా, దక్షిణగంజాముననున్న తీరప్రదేశము) మధ్య నొక మండలమున్నదనియు, అక్కడ రేవుపట్టణము లేకపోయినందున యోడలు తత్సమీపమున పోవుచుండెననియు, టాలెమి వ్రాసినాడు. కొడ్డూరనగా సముద్రిగుప్తుని కొత్తూరై యుండవచ్చును. టాలెమి వ్రాసిన పాలూరు ప్రస్తుత ముత్తరగంజాము తీరమున నున్న పాలూరె. అప్పటికాలమున దక్షిణగంజాము, మధ్యగంజాము తీరములు యోడలు నిలుపుటకు వీలగునట్లు లేవు. కళింగాంధ్రమునకు మధ్యనున్న ప్రదేశము పైన చెప్పినరీతిని అటవికసమూహమునకు నెలవై, దక్షిణకోసల రాజ్యమునకు భాగమై, యుండవచ్చును. దానికి రాజధాని మహేంద్రాచల సమీపమున నుండియుండవచ్చును.

యువాన్చ్వాంగు (చీనాయాత్రికుడు)

యువాన్చ్వాన్గు కాలమునాటికి కళింగము దక్షిణగంజామువరకు వ్యాపించినది. కాని, అప్పుడైనను, కొంగోదురాజ్యమునకును, నవీనకళింగమునకును, బాట దుర్గమమై యున్నది. కంగోదునుంచి కళింగమునకు మార్గము, కోసలరాజ్యము ద్వారా యుండెను. ఇప్పుడు మనము, పూర్వకాలమున, కళింగ రాజ్యము మధ్యగంజాము దాటియుండలేదని సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. కళింగాంధ్రములకు మధ్యదేశము ఆటవికులచే నాక్రమింపబడి, కోసలరాజ్యమునకు జెందుట నిశ్చయమె. మంజూషయను ప్రస్తుత మందసా జమిందారీయును, కొత్తగ్రామమను నర్థముగల కొత్తూరును, రెండుగ్రామములను అర్థముగల ఎరండపల్లెయు నీమండలములోనివే.

కళింగనగరము యొక్కయు, కళింగ రాజధాని యొక్కయు, స్థాననిశ్చయము.

ప్రస్తుతచరిత్రకారులు కళింగనగరమనగా ముఖలింగమనియు, నదియే కళింగి రాజధానియనియు, సిద్ధాంతముచేసి రాజ్యస్థాపన మొదలు రాజ్యాంతమువరకు నదియె రాజధానియని యూహించి, దానివిషయము పరిశోధన ముగించినట్లు కనబడుచున్నారు. ప్లీని కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణము దండగుల అని వ్రాసినాడు. మెగాస్తనీసు పార్తాలిస్ అని వ్రాసినాడు. దండగులయనునది, బౌద్ధజాతకములందును, దిఘనికాయమునందును, కానవచ్చు దంతపురమె. సింహళములోని పాళీగ్రంథములు దీనినే బుద్ధదేవుని దంతమున్న క్షేత్రమని చాటుచున్నవి. యువాన్చ్వాంగు ఆస్థానమున ఒక స్థూపముండెడిదనియు, ఆస్థూపముపైనున్న దేదీప్యమానమగు రత్నము నక్షత్రమువలె ఊచా రాజ్యమునకు రేవుపట్టణమైన చారిత్రము వరకు కనబడుచుండెననియు, వ్రాసినాడు. కీర్తిశేషుడగు కృపాసింధుమిశ్ర పండితుడు చారిత్రము, పూరీనగరమునకు యిరువది రెండుమైళ్ళ దూరముననున్న ప్రస్తుత కోనార్కనగరముండు ప్రదేశమున నుండెనని నిశ్చయించినాడు.

మబ్బులేని రాత్రులందు కోనార్కము నుండి ప్రస్తుత జగన్నాథదేవళమును పశ్చిమాకాశమున చూసియుంటిని. దంతపురమనగా ప్రస్తుత జగన్నాథపురి యని మనము నిశ్చయింప వచ్చును. బుద్ధుడవతారములలో నొకడుగ నచట పరిగణింపబడుటయే దీనికి తార్కాణము. జగన్నాథములో విగ్రహమునకు లోపల యేరికిని చూడరా?

నట్టియు, ముట్టరానట్టియు, రహస్యవస్తువున్నదని యెల్లరు నెరింగిన విషయమే. కండ్లకు గంతలుకట్టి ఏడుముడతలు పెట్టిన పట్టుబట్టగల చేతులతో దానిని పండ్రెండుసంవత్సరములకొకమారు పాతవిగ్రహమునుండి తీసి క్రొత్తవిగ్రహమున నుంచుట యాచారము. ఈరహస్యవస్తువు బుద్ధదేవుని దంతము గాక, మఱి యేదియై యుండును? అశోకుని కాలమునకు పూర్వమే యాదంతము కళింగ రాజధానికి పంపబడియుండవచ్చును. విజయసింహుని కాలమున కళింగరాజగు సింహబాహుని సింహపురమన్నను, పురి-జగన్నాథమే. లేకున్న నామమున కంతమున 'పురి' యని యుండకపోవును. ఆ నాటి సింహపురమే వెనువెనుక దంతపురముగా మారియుండవచ్చును.

పార్థాలిస్ అనునది ప్రస్థరశబ్దతద్భవమనియు, ప్రస్తుతము ధవుళియనియు, తత్పూర్వము తోసలి యనియు, వెలసి, పూర్వకాలమునఏకప్రస్థరమనబరగుపట్టణమే మెగాస్తనీసుని పార్థాలిస్ అని కృపాసింధుమిశ్రా పండితు డూహజేయుచున్నాడు. ఏలయన నశోకుని కాలమందును, తత్పూర్వమును, కళింగరాజధాని ప్రస్తుత భువనేశ్వరక్షేత్రమునకు సమీపమందున్న తోసలినగరమనుట నిర్వివాదాంశము

ఆ వెనుక "చేట'' వంశీయులు కళింగమును స్వతంత్రము చేసి, చిల్కాసముద్రమునకు రేవుపట్టణమగు కళింగ నగరి రాజధానిగా జేసిరి. మజుందారును పూర్వచరిత్రకారులలో ననేకులును, కళింగనగరి, ముఖలింగమని స్థానికనిశ్చయము చేసియున్నారు. కాని హాత్తిగుంఫశాసనము చదివినవారికి శాసనమునకు సమీపమున కళింగనగరి యున్నదనియు, పురిజిల్లాలోనే యుండవలయుననియు, స్పష్టము. ఇదిగాక, పూర్వకాలమున ముఖలింగమువరకు ఆ దినములలో కళింగరాజ్యము వ్యాపించి యుండలేదు. ఖారవేలుడు తన సూలియారామమునుండి తన సౌధము వఱకు కాలవను త్రవ్వించినటుల శాసనమున వ్రాయబడినట్లు జయస్వాలు పండితుడు చదివినాడు. కాని, నిజమునకు తనసూలికి బదులు తోసూలియని చదువవలయును. అక్షరమందున్న మధ్యరేఖవల్ల "ఉ"కు బదులు "న"గా కనుపించి యుండవచ్చును. కళింగ మాగధి భాషయందు తోసలి, తపుసలి క్రింద మారును. తరువాత నగరశబ్దతద్భవమగు 'న అరము' ఇప్పటికిని, రాజసౌధమను నర్థముననే వాడుకలో నున్నది. దాయానది ప్రథమమున నుదక రహితమగు మరుప్రదేశమున దధీచి ఋషి త్రవ్వించెనని స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. అశోకునికి పూర్వము కళింగమునకు రాజధానియు, మయూరీయ రాజప్రతినిధికి, నిలయమైన తోసలి మంగళదాయకము కాదని తోచి, చేటవంశీయులు నగరము మార్చి యుండవచ్చును. అందువలన తోసలినుండి చిల్కాసముద్రము దిక్కున నగరము నిర్మించి ప్రజాసౌకర్యమునకు తోసలి ప్రక్కనున్న కాలువ క్రొత్తనగరము వరకు త్రవ్వించియుండుట యసంభవము కాదు. నగరమున కనతిదూరముననున్న చిల్కాసముద్రములోని కీ కాలువలోని నీరు ప్రవహించి యుండవచ్చును. దాయాభార్గవీనదుల యొండుమట్టి చిల్కాసముద్రమునకు మెట్టవేసి యుండవలెను. చిల్కాసముద్రము ఒకటి రెండు మైళ్ళ వరకు వెనుకకు బోయి, కృషికి ననుకూల

ముగ భూమిని చేసిన విషయము మనలో కొందరు వృద్ధులకు తెలిసినదే. పురిజిల్లా లోని యుపద్రవకరములగు వరదల నాపుటకు రాజ్యాంగమువా రుపాయములను ఆలోచించుచున్నారు. ఈ వరదలకు కారణము భార్గవి దాయానది ప్రవాహములచే కొట్టుకొనివచ్చు ఒండుమట్టి సముద్రమున మెట్ట వేయుటయే.

కళింగరాజధాని సందర్భమున దంతపుర, పార్థాలిస్, తోసలి, కళింగనగరి నామములను మనము చర్చించియున్నాము. ఈ పట్టణముల జాడ లిప్పు డెచ్చటనైన కలవా? మహారాజశ్రీ హార ప్రసాదశాస్త్రిగారును, తదితరులును, దంతపురి ప్రస్తుత పురినగరమనియు, ధఉలి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున నున్నదనియు, నిదర్శన పూర్వకముగ నేర్పరచిరి. పురికే డనిమిది మైళ్ల దూరముననను, చిల్కాసముద్రమున కదే దూరముననను, కళింగేశ్వరియను గ్రామదేవతచే పాలింపబడు కోరంగ, పఉలి, యను రెండు గ్రామములు కలవు. మూడున్నర శతాబ్దములకు పూర్వము రామచంద్రదేవను పురీపాలకుడా నామముల మార్చి, విజయరామచంద్రపురమనియు, ప్రతాపరామచంద్రపురమనియు, నామకరణముచేసెను. అయిన నిప్పటికిని, ఆగ్రామములు పూర్వనామముననే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కళింగ శబ్దభవమగు కొడంగయే కోరంగ యనబడినది. పార్థాలిస్ కును, పఉలికిని సామ్యము స్పష్టముగనే యున్నది. కాళింగేశ్వరి యను క్షేత్రదేవత నామమూ యూహాలను బలపఱచుచున్నది.

త్రికళింగ: త్రైలంగ

పాశ్చాత్య గ్రంథకర్తలు ప్లినీ మొదలగువారు మూడు కళింగములగూర్చి ముచ్చటించుట దురూహల కవకాశము కల్పించినది. మూడుకళింగము లేవియనగా, గంగారిడ కళింగము, ముదుకళింగము, మక్కో-కళింగము. మూడు కళింగరాజ్యములు కలవనియు, గంగానది మొదలు గోదావరినది వరకు అవి వ్యాపించియుండెననియు, కొందరి యభిప్రాయము. మక్కో- కళింగము, ముఖలింగమని వారి వాదము. మూడు కళింగములును చేరి త్రికళింగమైనదనియు, త్రైలంగమనునది తచ్ఛబ్దభవమనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇప్పటివరకు ముక్కలింగమనగా మూడు కళింగములనియు, నదియే త్రికళింగనగరమనియు, నూహచేసినవారు లేకపోవుట ఆశ్చర్యజనకము. అట్టియూహ జనించెనేని అది కలిగించు ఆందోళము చెప్పనలవిగాకయుండును. ఏయాంధ్రశబ్ద శాస్త్రవేత్తయు త్రికళింగభవ తెలుగుశబ్దము త్రైలంగశబ్దభవమని సాధించుటయు కష్టమే. దేశ్యపదముల నాగరకములని తలంచు సంస్కృతాభిమానులెవరో యీ త్రైలంగ పదమును కల్పించియుందురు.

మజుందారుపండితు డీవిషయమున, నింకను సాహసించినాడు. గ్రీకు గ్రంథకర్తలు చెప్పిన మదుకళింగము, తెలుగు మూడు కళింగములనియు, ఆయర్థమున సువర్ణదీవికి (కళింగరాట్టు) క్రీస్తుపూర్వము వలసబోయిన కాళింగులు వ్యవహరించిరనియు, చెప్ప సాహసించినాడు. గ్రీకులనాటి మూడు, కాలక్రమమున 'త్రి' అయినదనియు, త్రికళింగము త్రైలంగమైనదనియు, నాతని యభిప్రాయము. ఈయర్థము రెండు విషయములు రుజువు చేయుననియు, మొదటిది, మూడు కళింగ

ములు క్రీస్తు పూర్వమునుండియు నున్నవనియు, రెండవది, వ్యావహారిక భాష తెలుగనబడు నాంధ్రమనియు, నాతని యభిప్రాయము. ఇట్టి యర్థప్రతిపాదన మతి సాహసమని స్పష్టము. స్థలముల నామము లట్లు అనువాదముచేసి క్రొత్త యుపయోగము చేయుట తగదు. ఇదిగాక, క్రీస్తుకు పూర్వము ద్రావిడదేశమందంతటను తమిళము వ్యవహారములో నున్నపుడు, మూడు అను పదమున్నట్లు ప్రబల నిదర్శనము కన్పింపదు.

మెగాస్థనీసు రాజ్యముల పేళ్ళను తాను వ్రాయక, ప్రజల నామములనే వారుచ్చరించినట్లే వ్రాసికొనినాడు. ఆతడు వ్రాసినది విమర్శాపూర్వకముగా భూగోళ శాస్త్రము కాదు. కాని, ఒకటికన్న నెక్కుడు కళింగములు మాత్ర మాదినముల నుండెడివనుట స్పష్టము. కళింగదేశమున కితర దేశముల నుండి వలసవచ్చిన ప్రజల నామములగాని, సువర్ణభూమికి కళింగదేశమునుండి పోయిన ప్రజల నామములనుగాని, మెగాస్థనీసు లిఖించియుండవచ్చును.

వల్లభీ, పాతాళదేశములతోను, పారశీక సముద్రమునందును, కాళింగులు వ్యాపారము చేయుచుండెడివారు. ప్రస్తుతపు నాప్గను దేశమును దాటి మద్రదేశమునకు పశ్చిమముననున్న వజీరాదేశపు రాజకన్యను ఖారవేలుడు వివాహమాడెననియు, కాళింగులు పారసీకముతో వ్యాపారము బాహుళ్యముగ నడపిరనియు, జయస్వాలు పండితుని హాత్తిగుంఫ శాసనమును చదివిన తెలియును. వెనువెంట, గ్రీకులచే "మేగై" యనబడు పారసీకులును, మద్రులును, కళింగమునకు వలసపోయి యుండవచ్చును. సూర్యుని పూజచేయుటకు, శకద్వీపబ్రాహ్మణులాహ్వానింపబడి, పూరీజిల్లాలోని చంద్రభాగ క్షేత్రమునకు వచ్చినట్లు, కపిల సంహితయందును, భాగవత, పద్మపురాణములందును చెప్పబడినది. కృపాసింధు మిశ్రపండితు డీవిషయమునే, పురాణశ్లోకముల నెత్తిచూపి, సిద్ధాంతము చేసినాడు. మఱియు కళింగశబ్దచర్చ చేయునపుడు, మేగై విషయమును, బర్మాలోను, ఆర్కానులోనున్న మగ్నులను గూర్చియు కొంత పరిశోధన చేయవలసియున్నది. మద్రులు కళింగదేశమునకు వచ్చుటయు, కళింగులు మద్రదేశమున నెల వేర్పరుచుకొనుటయు, "మూడు కళింగ" నామమేర్పడుటకు కారణమయి కూడ యుండవచ్చును. ఈ సందర్భమున, భీష్మపర్వమున నవమసర్గయందు నార్యావర్తదేశములలో కళింగ, మద్రకళింగములును, చీనా కాంభోజదేశముల సరస నొక కళింగమును, వివరించే విషయ మప్రస్తుతముకాదు. వారు హిందువులు కాని మ్లేచ్ఛులలో పరిగణింపబడిరి. దీనింబట్టి సువర్ణభూమియందున్న కాళింగులే మెగాస్థనీసు వ్రాసిన మఱికళింగులనికూడ యనుమానము కలుగుచున్నది. 'మదు' యను గ్రీకు శబ్దము, 'మద్ర' యను సంస్కృతమునకు తద్భవమనుట సాహసము కానేరదు.

సారాంశమున నేను తెలియచేయునది యేమనగా, మఱి కళింగ, మదుకళింగముల విమర్శ చేయునపుడు, చరిత్ర విషయముల నెల్ల సేకరించి, సంపూర్ణముగా నాలోచించవలసినదనియు, కళింగమునకు సంబంధము లేనట్టియు, నాంధ్రమునకు సంబంధించినట్టియు,

తైలంగ, తెలుగు శబ్దములను, త్రికళింగముతో ముడిపెట్టరాదనియు నొక్కి చెప్పుచున్నాను. కోసల గుప్తులోరిస్సారాజ్యము జయింపక పూర్వము శాసనములలోగాని, గ్రంథములలోగాని, త్రికళింగ శబ్దము కన్పట్టదు. ఆనాటికి కళింగరాజ్య ముత్కళ, కంగోడ, కోసలదేశములుగ విభక్తమైనందున, త్రికళింగాధిపతులమని చెప్పకొనుట గౌరవమని కోసల గుప్తులా బిరుదమును దగుల్చుకొనిరి. కోసలులు వారి రాజ్యము కళింగములో నొకభాగమైనపుడు కాళింగులమనియు, స్వతంత్రముగా నున్నప్పుడు కోసలులమనియు, చెప్పుకొనియుండవచ్చును. చాలకాలము కోసలము కళింగములో చేరినది. అశోకునికి యుద్ధములో నోడి, మైరవంశీయులు కోసలి వీడి కోసలములో రాజ్యముచేసిరి. మయూరీయుల వెడలించి, చేట వంశీయులు కోసల నుండి వెడలి, కళింగమున స్వతంత్రము స్థాపించి నపుడు, కోసలము కళింగములోని భాగమే. మోసల యనబడు మూషికనగరమును ఖారవేలుడు జయించినట్లు వ్రాసినను, దాని కీవల నున్న కోసలదేశమును జయించినట్లు వ్రాసియుండలేదు. నర్మదానది జన్మస్థానమగు అమరకంటక శైలములు కళింగములోనివని కూర్మపురాణమందు చెప్పబడినది. త్రికళింగాధిపతులమని కోసల గుప్తులు బిరుదు పెట్టుకొనిన కాలమున కళింగములోని కాంతారరాజ్యముల నాక్రమింపలేదని యిందుమూలమున స్పష్టమగుచున్నది. త్రికళింగ శబ్దము వ్యవహారములో బాహుళముగా లేనందున, అందుల గూర్చి చర్చయే యనవసరము.

కళింగరాజ్యశాసనము.

కళింగరాజ్యభంగమును గూర్చి యిచ్చట విస్తరించుట యవసరము. క్రీస్తుశక ప్రారంభ శతాబ్దములలో నాంధ్రులు హిందూదేశమున చక్రవర్తులై నప్పటినుండియు, శుంగవంశమువారు మగధనేలిన కాలమునుండియు హిందూమత పునర్జీవనము తలచూపినది. మయూరీయులకు పూర్వమునుండియు, బౌద్ధదంతమునకు కళింగమే క్షేత్రము. మయూరీయవిజయమునకు పూర్వము బౌద్ధమతము కళింగరాజ్యమును ప్రవేశించినట్లు శాసనములుగాని, తదితరాధారములుగాని, లేవు. హాత్తిగుంఫశాసనమును బట్టి, నందులు కళింగములోని జైనవిగ్రహము లపహరించిరనియు, ఖారవేలుడు తిరిగి యావిగ్రహములను సంపాదించవలసివచ్చెననియు, నిశ్చయము. జైనుల వెనువెంటనే, బౌద్ధు లాదినములలో జరిగియుండిరి. కావున నశోకునికి పూర్వముననే దంతము కళింగముచేరిన దను నూహ సమంజసము. బుద్ధదంత మప్పటికే దివ్యమహత్తున కాకరమై, రాజుగారి యధీనముననే యుండెను. హిందూమతపునర్జీవనము వలనను, ఆంధ్రుల విజృంభణమువలనను, కళింగరాజ్యము పైకి హిందువులు వారి దృష్టిని త్రిప్పిరి. క్రీస్తుశకము 2, 3 శతాబ్దములలో హిందూమతమునెడ పక్షపాతము గలిగినట్టియు, హీనాయనమును మగధ బౌద్ధమతావలంబకులైనట్టియు, కళింగరాజులను, ప్రజలను, క్రొత్తగా వ్యాప్తిజెందిన మహాయన బౌద్ధమతములో చేర్చుకొనుటకు కాంచీపురమునుండి నాగార్జునుడు కళింగమునకు బోయెను. తిబేటులో దొరికిన చరిత్రలో నాగార్జునుడు ఓటీశదేశరాజును బౌద్ధునిగా

జేసినట్లు కనబడుచున్నది. ప్రాయశః, మధ్య పరగణాలలోని సిరిపురమునుండి కోసలులు శంబలపురప్రాంతముచేరి, ఆదేశముననున్న ఓడ్రజాతివారి సహాయమున, కళింగరాజ్య మసహాయముగా నుండుటచేసి, హిందూ మతౌన్నత్యమునకు కారణమగు బౌద్ధదంతము కొరకు కళింగమును జయించియుండవచ్చును. ఈయంశమునకును, నేనింకొక సందర్భమున ముందు చెప్పబోవు నింద్రద్యుమ్న గాథకును, సంబంధముండి యుండును. అప్పటినుండియు, జగన్నాథ మోఢ్రులకు నాథుడగు ఓడీశ్వరుడై, కళింగోడ లేక కంగోడు రాజ్యమునకు ప్రాప్తియుండెను.

కళింగరాజ్యము నాశించిననాటిలో గయాకళింగములకు మధ్యమున రెంటికిని చేరియున్న నుత్కళరాజ్యము కొంత ప్రాముఖ్యతను గాంచినది. ఉత్కళులు వ్యాపారమునకు, గయకువచ్చుచు పోవుచు నుండెడివారని బౌద్ధవాఙ్మయమువలన తెలియును. కర్ణసువర్ణము రాజధానిగా జేసికొని, శశాంకుడను నుత్కళరాజు (శైలోద్భవ వంశీయుడు) కళింగము నుత్తరగంజామువఱకు జయించి యుత్కళ రాజ్యములోని భాగముచేసినపుడు ప్రప్రథమమున నుత్కళుల గూర్చి మనము విందుము. అప్పటికి వేరుగా నున్న కంగోడను గూడ శశాంకుడు జయించెను.

యువాన్‌చ్వంగ్ మూడు కళింగముల గూర్చి వ్రాసెను. అవి యేవనగా ఉత్తరమున, తామ్రలిప్తి, మధ్యదేశమున ఉఘ యనబడు నుత్కళము, దక్షిణమున కంగోడ. శ్రీకాకోళమువద్దనున్న కాననములో జేరిన కళింగము వేరుగా చెప్పబడెను. ఉఘాదేశమునకు రాజుగాని, రాజధానిగాని, యున్నట్లు యువాన్‌చ్వంగ్ చెప్పలేదు. ఆదేశమందు చారిత్రమను గొప్ప రేవుపట్టణ మున్నట్లు మాత్ర మాతడు చెప్పియున్నాడు. ఉత్కళులప్పుడు క్రొత్తగా కర్ణసువర్ణమునుండి వచ్చి, కళింగదేశము నాక్రమించుటచేత రాజప్రతినిధిని మాత్రముంచుట నునిచి, ఉఘాయని యాత్రకు డుచ్చరించు నామము నిడియుండవచ్చును. ఉఘా యను పదము ఉత్కళముతోగాని, ఓఢతోగాని శబ్దసామ్య మున్నదని చరిత్రకారులు చెప్పలేరు. ఏలయన, యువాన్‌చ్వంగు కాలమునాటికింకను అది కంగోడ, కోసలముల వలె కళింగములోని భాగముగనే పరిగణింపబడుచుండెను.

8వ శతాబ్దాన్తమున శైవభక్తితోనూ వీరబ్రాహ్మణమతముతోనూ, కోసలగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. కోసల గుప్తులలో రెండవవాడగు యయాతి మహాభవ గుప్తుడు జాజిపురము రాజధానిగ జేసికొని, ప్రాచీన బ్రాహ్మణసాంప్రదాయము ననుసరించి యజ్ఞమునుచేయు సమకట్టెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సా దేశమున మస్తానులు (మహాస్తానులు) అనబడు కాళింగ బ్రాహ్మణులును, గంజాము, శంబలపురి, ఒరిస్సా గడ్జాతులలోని కోసలదేశపు నోఢ్ర బ్రాహ్మణులును, యజ్ఞముచేయించుటకు సంస్కారులు కానందున, యయాతి కన్యాకుబ్జమునుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించెను. వారి వంశీయు లిప్పుడు ఉత్కళ బ్రాహ్మణు లనబడుచున్నారు. దేశీయులగు బ్రాహ్మణులను, నిరసనభావముతో వీరు చూచుచుండిరి. ఇప్పటికిని, పూరీ జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులు, మరియాద తెలియని వారిని

కొడంగ (కాళింగ) అని పిలుతురు. జగన్నాథమున మాత్రము కళింగ బ్రాహ్మణులు దేవాలయమున అర్చనాదులు చేయుచున్ననూ, ఒరిస్సా దేశమందింకెచ్చటను వీరు దేవళములలో కానబడరు. జగన్నాథములోని పండాలైననూ, ఉత్కళ బ్రాహ్మణుల చేత అబ్రాహ్మణులుగ పరిగణింపబడి, దేవళములలో నర్చనచేయు బ్రాహ్మణుల కందరకును నీచత్వము నాపాదించుచున్నారు.

వలసదేశములు

సింహళదేశమునకు కాళింగులు వలస పోవుటను గూర్చి దురభిప్రాయము ప్రబలియున్నది. చారిత్రకముగ ప్రప్రథమమున కళింగనామ మీసందర్భమున కాన్పించుచున్నది. ఈకథ పలువు రనేకవిధముల చెప్పుచున్నను, నాకు విమర్శకపూర్వకముగ నుండునని తోచి క్రొత్తగా వెలువడిన కేంబ్రిడ్జి హిందూదేశచరిత్ర ననుసరించి వ్రాయుచున్నాను.

విజయసింహుడను లాటదేశపు రాజకుమారుడు కళింగరాజగు సింహబాహుని కుమార్తెను వివాహమాడెను. ఏకారణము చేతనో విజయుడు మాతృభూమినుండి ప్రవాసముజెంది భార్యాసహితుడై క్రీస్తుకు పూర్వమైదవ శతాబ్దాన్తమున సింహళమునకు నౌకాయాత్రచేసిఆ దేశమునకు రాజయ్యెను. సింహళమున కార్యులు వలసపోవుట, కిదియె మొదటిసారి. ఈకథలోని లాట యను నామము భూగోళశాస్త్రజ్ఞులను విశేషము కలతపెట్టినది. వంగదేశపు చరిత్రకారులు పశ్చిమ బంగాళమున నున్న రాధయే, లాటదేశమనుచున్నారు. కొందరు లాట, గుజరాతు దేశములో నున్న దందురు. మరి కొందరు, ఈరెండిటికిని ముడిపెట్టి సింహళదేశమున కార్యులు రెండు తెగలుగా పోయిరనియును, ఒక తెగ కళింగమునుండియు, రెండవ తెగ గుజరాతు ప్రాన్తమునుండియు, పోయిరని చెప్పుచున్నారు. పశ్చిమ బంగాళములోని రాధ దేశము క్రీస్తు శకము 6 వ శతాబ్దమున వ్రాయబడిన భవిష్య పురాణములో కాక, తత్పూర్వమెక్కడనూ కానరాదు. అంతకు పదకొండువందల సంవత్సరములకు పూర్వము, ఆదేశము దండకారణ్యములోని భాగమైయుండవచ్చును. జైనుల అయరాంగసూత్రమందు లాట పేర్కొనబడినది గాని, దాని స్థానికవిశేషములు గాని, కాలనిర్ణయము గాని, విమర్శింపబడియుండలేదు. గంగానదినుండి గంజామువరకునూ సముద్రప్రాన్తము కళింగములో చేరినను, రాధా దేశపు ప్రజలు నౌకా యాత్రచేయుటకు సమర్థులు కారు. కావున, లాటయనునది పశ్చిమ బంగాళములోని లాట కానేరదు. గుజరాతు దేశమే లాటయని చెప్పుట గూడ సమజ్జసముగ కాన్పించదు.

లాట, లాల, రాధ అను నీమూడును సంస్కృతరాష్ట్ర లేక ప్రాకృతరాట్ట అను పదములకు సంబంధించినవి. వాని అర్థము క్రొత్తగా నిర్మించబడిన రాజ్యము. బర్మా తీరమున నున్న కళింగరాట్ట మిటువంటి రాజ్యములలో అతి ప్రాచీనమైనది. కల్నల్ గెరిని యను నాతడు టాలెమి వ్రాసిన భూగోళశాస్త్రములో నార్యులు క్రీస్తు వెనుక నేడవ శతాబ్దముననే బర్మాతీరమునకు వలస పోయి, అచ్చట నున్న ద్రావిడులను తరిమి,

రాజ్యము స్థాపించినట్లు వ్రాసెనని కనిపెట్టినాడు. మజుందారు పండితుడు కూడ బర్మాలో కాళింగులు వలసపోయిన దేశము కళింగరాట్టమనియె పిలువబడెననుచున్నాడు. బర్మాలోని రాట్టమునకు రాజప్రతినిధి కళింగరాజులకు సంబంధించియుండి, వారితో వివాహ సంబంధములు చేసికొని యుండవచ్చును.

పురియొక్క స్థానిక పురాణములో సముద్రవ్యాపారముచేయు వర్తకులకును, రాజవంశీయులకును, వివాహములు పెక్కులు కన్పించుచున్నవి. వాణిజ్యమునకు బోయినవర్తకుల వలన విని, యొక రాజకుమారుడు ఒక రాజకుమార్తెను కామించి, యోడప్రయాణము చేసి, దారిలో నౌకాభంగమగుటవలన సువర్ణమయమగు దీవిని జేరెను. వేరొకయోడ ఆప్రాంతమునకు వచ్చినప్పుడు, బంగారుయిటికలుచేసి యోడయందుంచెను. నావికులును, నౌకానాయకులును, దానిని కనిపెట్టి రాజకుమారుని నిర్మానుష్యమగు దీవిని వదలివేసిరి. అతడనేక కష్టములకు లోనై, తుదకు రాజకుమార్తెను జేరి, వివాహమై తిరిగి మాతృదేశమునకు బోయి విశ్వాసఘాతకుడగు నౌకానాయకుని ఖండించి, బంగారు యిటుకలను సంపాదించెను. ఈ కథలనుబట్టి చూడగా ఒరిస్సా రాజకుటుంబములకు దేశాంతరముల నుండు రాజులతో వివాహసంబంధములు కలవనియు, బంగారు యిటుకలుగల దేశము స్వర్ణభూమి యని మనప్రాచీన వాఙ్మయమున నగుపడు బర్మాదేశమనియు నూహింపవచ్చును.

విజయసింహుని కథలో కొన్నిచోట్ల నాతడు మగధ మొదలగు దేశములు యాత్ర చేసినట్లు తెలియుచున్నది. మజుందారు బర్మాలోని కాళింగులు తమప్రాంతదేశము నుత్కళమని నామకరణము జేసిరని వ్రాసినాడు. వలసపోయిన ప్రజల కుచితమును, స్వాభావికమును అగురీతిని బర్మా కాళింగులు కూడ వారిదేశములకును, నగరములకును, హిందూనామములనే ఇచ్చియున్నారు. ఇది కొంతవరకు విజయుడు యాత్రచేసిన హిందూనామములుగల దేశమును వ్యక్తపరచును. అట్టి కథలు తర్వాతవారిచే ప్రక్షిప్తములై యయిన యుండవచ్చును.

కళింగవిద్యావిశేషము

చరిత్రపరిశోధకులు కాళింగులు ద్రావిడజాతివారనియు, వారి విద్యయు, భాషయు ద్రావిడములనియు, వారాంధ్రజాతికి చెందని పక్షమున, ఆంధ్రజాతికి సంబంధించిన వారనియు, అభిప్రాయ పడుచున్నారు. మజుందారు, ఆర్యసాంప్రదాయముల నవలంబించిన యుత్కళులును, నోడ్రులును, కళింగమును జయించినప్పుడు, కళింగరాజు దక్షిణమునకు పోయి విద్యాభాషావిషయముల నాంధ్రులతో సంబంధము కలుపుకొనెననియు, త్రికళింగరాజ్యమగు తైలింగమున స్థానమును కుదుర్చుకొనెననియు చెప్పియున్నాడు. కాని నేను పైనచెప్పిన రీతిని, వెంకటరంగయ్యగారు ఇండియన్ హిస్టారికల్ క్వార్టర్లి III సంపుటము 1 వ సంచికలో నిశ్చయించిన విధమునను, తైలంగ మనునదియు, తెలుగనునదియు దేశ్యపదము. దానికి సంస్కృత నామమాంధ్రము. దేశమునకును, భాషకును, ఆంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిజెందిన 11 వ శతాబ్దము

నుండి, తెలుగను పేరు వ్యవహరింప బడుచున్నది. కాని, తెలుగునకును, కళింగమునకును, ఎట్టి సంబంధమునులేదు.

క్రీ. పె. నేడవ శతాబ్దము నుండియు, తత్పూర్వమునుండియు, అనగా, వేదసూత్ర కాలమునుండియు, అంగవంగదేశముల మార్గమున కళింగము కొట్టకొనదైనను, ఆర్యావర్తమునకు జెందిన దేశము. ప్రాచీనార్య వాఙ్మయమున అంగ, వంగ, కళింగములందు ముఖ్యముగా వంగ, కళింగములు నిరసనభావముతో పేర్కొనబడియుండుట సత్యము. దానికి కారణమా దేశముల నప్పుడుపూర్తిగా నార్యులు స్థాన మాక్రమించకపోవుటయే. హిందూదేశమున నార్యదేశమనియు, ద్రావిడ దేశమనియు, జాతీయవిభాగములేదు. ద్రావిడదేశమునకు సమముగ నార్యావర్తము ను ద్రావిడరక్తపూరితమే. కాని, విద్యా, భాషా, సాంప్రదాయవిషయములనే, యార్య, ద్రావిడ భేదము కలుగుచున్నది. ఈరీతిని గమనించగా, ఆంధ్రులును కాళింగులును వేర్వేరు జాతులకు చెందినవారు. ఆర్యసాంప్రదాయము కళింగదేశపు దక్షిణపు సరిహద్దువరకును జయముగాంచి, దక్షిణదేశమున ద్రావిడ విద్యయు భాషయు, బలిష్టములును, జీవకళోద్భాసితములు నగుటచేత మొక్కవోయి యేమార్పును కలిగించలేకపోయినవి. ఇప్పటికిని, ఆంధ్రకళింగదేశముల విభాగము, ఆంధ్ర ద్రావిడ భాషలు కలియు దేశమే అయియున్నది.

మనకు తెలిసినంతవరకు ఆంధ్రులు విద్యావిషయములందును, చరిత్రయందును, కళింగులకన్న నెక్కుడు ఘనతగాంచినారు. అనేక శతాబ్దములువారి రాజులు చక్రవర్తి పదవిని పొందిరి. పురాణములందు ఆంధ్ర రాజులు భారతవర్షములోని క్షత్రియవంశపు రాజులుగా పరిగణింపబడిరి. మహాభారతములో నొకచోట ఆంధ్రదేశ మార్యావర్త దేశములలో నొకటిగ లెక్కింపబడినది. కాని, యెన్ని చూచినను, నాంధ్రవిద్యయు, నాంధ్రభాషయు ద్రావిడములుగా నిలిచినవనియే చెప్పవలెను. వారి యూహలకు తోచిన రీతిని నాంధ్రమునకును, కళింగమునకును, సంబంధము కల్పింపనెంచుట చరిత్ర శోధకులకు తగనిపని. ముఖ్యముగా మజుందారు పండితుడు ద్రావిడపక్షపాతి. ఖారవేలుడు విద్యవలన ద్రావిడుడని యాతని యుద్దేశము. ఖారవేలుడను శబ్దమున కర్థమే, ద్రావిడములో బల్లెము గల మనుజుడని చెప్పి యపార్థము చేసినాడు. ఈయర్థము పురస్కరించుకొని, "తీరమున విస్తారము ఖారము కలవాడు"ను సహజార్థము నతడు నిరసించెను. 'ఖార'మనగా సంస్కారములం దుపయోగించునట్టి 'ఉప్పు'! కాని, పైయర్థము నతడొప్పుకొనలేదు. ఆతడు ఖారవేలుని స్వస్థానమగు పూరీజిల్లాలోని వ్యవహారార్థమును గ్రహింపవలెనని గమనించలేదు. ఈరోజునను పూరీలో 'ఖార' మనగా కర్మలయం దుపయోగించెడు నుప్పునకును, జాతీయపదములయందు లవణమునకును వ్యవహరించుచునే యున్నారు. 17 వ శతాబ్దమునగూడ శంబళపురరాజొకడు బ్రాహ్మణునకు శుద్ధలవణమును కానుక నిచ్చినందుల కొక యగ్రహారము నిచ్చెను. మధ్యప్రదేశమున ప్రజలు మిశ్రమైన లవణమునే వాడుకొనువారు. ఖార

వేలు డనునది ఆర్యనామము. సుద్ధోదను డనగా మంచిబియ్యము కలవాడని యెట్లర్థమో, యావిధముననే ఖారవేలుడనగా శుద్ధలవణతీరము కలవాడని యర్థము. విజయుని ప్రాచీనకాలమందునూ కళింగరాజు సింహబాహుఁడను నార్యనామమునే దాల్చియుండెను.

హాత్తిగుంఫ శాసనమువలన ఖారవేలుడు చిన్నతనముననే వ్రాయను, చదువను, నేర్చెనని తెలియుచున్నది. అదినములలో ద్రావిడ భాషలయందు వ్రాతగాని చదువుగాని లేదు. ఇదిగాక, అశోకునికాలమునుండియైననూ, కళింగము పండితుల కాస్థానమై యుండెను. ఇదివరలో వ్రాసిన విధమున పూరి అశోకుని కాలమునకు పూర్వమునుండియు బౌద్ధజైన విద్యల కాకరము. హాత్తిగుంఫ శాసనమున నగపడు తడుసూలియ, న అర, ఖార, వెవహార, మొదలగు తద్భవపదములను బట్టి కళింగదేశమున ఖారవేలుని నాటికే ఆర్యభాషయు, నార్యవిద్యయు ప్రబలియుండెనని మనమెఱుంగవచ్చును.

ఈ సందర్భమున ఐర, యైర, పదములకు విస్తారము వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. ద్రావిడరాజులు కొందరు పూర్వకాలమున నాపదములను వాడియుండిరి. ఐనను నాపదములు ఆర్యశబ్దభవములనియు, కళింగదేశమార్యులచేత నిరసింపబడినపుడు వానిని బిరుదములుగా కళింగరాజులు వాడిరనియు, నిస్సంశయముగ చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే, వారు ‹ఐర' శబ్దమును తప్పక బిరుదములలో చేర్చియుందురు. పురాణములలో గయ, ఉత్కళులను కుమారులు గలిగిన ఏల రాజుకథ, ఆదేశములు ఆర్యసాంప్రదాయమును అవలంబించినవని సూచించుచున్నవి. దీనిని బట్టి ఖారవేలుడు యైలులగు ఉత్కళ, గయ రాజుల సంబంధియని మన మూహింపవచ్చును.

జగన్నాథ ప్రతిష్ఠ.

ఇదివరలో చెప్పినట్లు కళింగములో ప్రజలకు పూర్వు లిచ్చిన సంస్థలలో పూరీ జగన్నాథము మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనది. కాని జగన్నాథచరిత్రము నెవ్వరును తుదముట్టింప పరిశోధనచేసియుండలేదు. ముజుందారు పండితుడును, నాతెగకు చెందిన చరిత్రకారులును, ఒరిస్సాదేశపు గాంగరాజుల కాలమున నుద్భవించిన కుక్కగొడుగువలె జగన్నాథమును గూర్చి యూహించుచున్నారు. జగన్నాథసింహాసనమును అనంతవర్మచోడగాంగదేవు డధిష్టింపకపూర్వము, చిరకాలమునుండి అఖిలభారతదేశమున జగన్నాథము ప్రాముఖ్యతజెందినదని వారలకు తెలియదు. మయూరీయుల యనంతరము, వైష్ణవమతమును నవవైదికమతము బ్రాహ్మణ పునరుజ్జీవమున బౌద్ధమతమును పరిణామము చేయువరకు, జగన్నాథమందు బౌద్ధమతము వేరు నాటియుండెను. పురాణమునుబట్టియు, స్థలచరిత్ర ననుసరించియు, యింద్రద్యుమ్నుడను పూర్వ మాలవరాజు జగన్నాథుడను సవరదేవునికొరకు నిర్మించిన దేవళపు తావున నొక నోఢ్రరాజు దేవాలయము నిర్మించెననియు, దానిని చోడగంగదేవుడు తిరిగి యుద్ధరించెననియు, స్పష్టముగుచున్నది. కాళింగులకు ప్రప్రథమమునుండియు నేటివరకును, జాతీయజీవనమును,

విద్యను ప్రసాదించి, అభివృద్ధిచేసిన దీజగన్నాధమే. కళింగ మననేల? అఖిలభారత దేశమునకు అనేకశతాబ్దములు జీవనమునిచ్చి హిందూవిద్యకును జాతీయతకును ఆధారమై యితర రాజ్యములకన్ననూ, యితరమండలముల కన్ననూ, అభివృద్ధికి కారణమైనది జగన్నాధమని చెప్పవచ్చును. బుద్ధుని దంతమునకు పూజచేయుట హిందువు లవలంబించినతరువాత హిందూమతమునకు క్రొత్తపరిస్థితు లేర్పడినవి. అందువలన సవరుల మూఢభక్తియు, బ్రాహ్మణుల యాగకర్మాసక్తియు, నేకీభవించి, లోకనాధుడగు పవిత్రమైన జగన్నాధుని పూజయందు కలసిపోయినవి. బుద్ధదంతముపూజ హిందువు లవలంబించిన వెంటనే ఓఢ్రదేశముయొక్క ఆర్యత్వ మేర్పడి, యోఢ్రదేశము పవిత్రక్షేత్రమైనది.

హిందువులు జగన్నాధుని బౌద్ధావతార మందురు. బుద్ధుని, మహావిష్ణావతారముగ హిందువులు పూజించుచున్నారు. పురాణములలో ననేకచోటుల దశావతారములు వివరింపబడినవి. కాని, పద్మపురాణమునదక్క బౌద్ధావతారమగు జగన్నాధమెందును కాన్పించదు. ఆపురాణమున మాత్రము జగన్నాధచరిత్ర సంపూర్ణముగ చెప్పబడెను. ఆకథ ఎట్లనిన :— సవరయొకడుసముద్రతీరమున,దుర్గమ కాననమధ్యప్రదేశమున విష్ణుదేవుని బుద్ధస్వరూపమున పూజించుచుండెను. ఇతరులకు చేఒక్కకుండ సవర యాదేవుని కాచుచుండెను. విష్ణుభక్తుడగు యింద్రద్యుమ్న డను మాలవరాజు విష్ణుని జీవకళతో పూజింప యత్నింపగా, బుద్ధవిష్ణువు స్వప్నమున నాతని కగుపడి, తాను సవరయొద్ద నున్నాననియు, చాతుర్యములో తన్ను తీసుకొనవచ్చుననియు, నాతనితో చెప్పెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు తన బ్రాహ్మణమంత్రియగు విద్యాపతి నాకార్యము సాధింప నియమించెను. విద్యాపతి క్షేత్రకాననగుల దాటి, విశేషకష్టముపైన సవరయున్న ప్రదేశము చేరెను. కాని, కాననమున దాచబడియుండుటచే దేవుని చూడ లేకపోయెను. ఆసవర తన నిలువెత్తుధనమిచ్చినను, దేవుని చూపనను. బ్రాహ్మణుడు సవరయింట కాపురముండి, యాతని కూతునిప్రేమచే స్వాధీనముచేసుకొని ఆమె చతురతచే దేవు డున్నస్థలము కనుగొనెను. సవర అది కనిపెట్టి, తన కూతుని విద్యాపతి వివాహమాడ వాగ్దానముచేసెనేని, యింద్రద్యుమ్నునకు దేవు నిచ్చుట కియ్యకొనెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు దేవుని పూజచేసి విష్ణుప్రతిష్ఠ జయప్రదముగ చేయుటకు స్వర్గమునకు పోయి, బ్రహ్మను, దేవతలను, ఋషులను, ఆహ్వానముచేసెను. బ్రహ్మతో గూడ నాతడు తిరిగివచ్చునప్పటికి గలామాధవుడగు కళింగరాజు దేవుని స్వాధీనముచేసుకొనెను. ఆహ్వానింపబడిన బ్రహ్మాదులగు దేవతలు తగవు దీర్చి, దేవుని సింద్రద్యుమ్నున కిప్పించి, గలామాధవుడుగూడ పూజచేయ ననుజ్ఞయొసగిరి. ఇంద్రద్యుమ్నుడు మాలవకు పోయినవెనుక గలామాధవుడు క్షేత్రనాధుడై యుండెను. సవరసంతతివా రిప్పటికి నీజగన్నాధుని బంధువర్గముగ పరిగణింపబడుదురు. వారికి దైతులని పేరు. విద్యాపతిసంతతివారు పతితబ్రాహ్మణు లనబరగుచున్నారు. మయూరీయుల యనంతరము, వీరబ్రాహ్మణ

మతము ప్రబలినప్పుడు దంతపురి యలక్ష్యముచేయబడి శబరులను బౌద్ధులచే బుద్ధదంతము కాపాడబడినది. మయూరీయసంతరము హిందువులు కానివారలను మ్లేచ్ఛులనియు, యవనులనియు, దైత్యులనియు, హిందూగ్రంథకర్తలు పిలుచుట సామాన్యము. పురిలోని దేవాలయచరిత్రలో నట్లే యున్నది. కాననవాసులగు పశ్చిమకళింగములోని యోధులు ప్రాచీనకాలావలంబకులై యుండవలెను. బయళ్ళనుండు ప్రజలు వారికంటె చపలచిత్తులు. ఈయోధులు కొంతకాలము కోసలరాజ్యములోను, మరికొంతకాలము కళింగరాజ్యములోను ఉండి తుదకు దంతపురి నివాస మేర్పరచుకొని, బుద్ధుని దంతమును పూజచేయుచుండిరి. ఇంద్రద్యుమ్నుడే ఓఢ్రరాజుతో పురికి వచ్చియుండెనో, లేక యింద్రద్యుమ్నుడు కళింగములోని యోఢ్రరాజ్యమునకు రాజుగా నుండెనో, మన మిపుడు నిశ్చయింపజాలము. అందువలననే, జగన్నాథమున కోడీశ యను పేరు వ్యవహారమున నున్నది.

ఇప్పుడు బౌద్ధమతమునకును, హిందూమతమునకును, సమాధానపర్చుటకు ఓడీశుడగు జగన్నాథుని స్థాపించిరని నేను సూచించుచున్నాడను. ఈలోకములోని మతచరిత్ర కీవిషయము మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. అశోకుడు ప్రచారముచేసిన బౌద్ధమతము ప్రాచీనమై 'హీనాయన' మనబడెడిది. పశ్చిమోత్తర హిందూస్థానమున కనిష్కుడు రాజ్యము చేసినప్పుడు హిందూమతసంకరమగు 'మాహాయన' బౌద్ధమతము ప్రబలి, హిందూపూజావిధుల ననుసరించి,ఒకటిరెండు శతాబ్దములవెనుక వైష్ణవమతముతో నేకీభవించినది. క్రీస్తుశకప్రారంభ శతాబ్దములలో నుత్తరహిందూస్థానమున "మాహాయన-వైష్ణవమతము" వేరు నాటుకొనినది. తరువాత "హీనాయన-బౌద్ధమతము" శైవమతముక్రింద మారినది. నాగార్జునుడు ఓడీశుని బౌద్ధునిగాచేసిన దీకాలముననే. అప్పటినుండియే, బుద్ధుని దంతము విష్ణుదేవుని క్రింద మారినది. ఈదంతము హిందూదేశమంతటను ప్రసిద్ధిచెందినది. దక్షిణమునుండి నాగార్జునుడును, ఉత్తరమునుండి వైష్ణవుడగు నింద్రద్యుమ్నుడును, దాని నపేక్షించియుండిరి. అందువలననే, ఇంద్రద్యుమ్నుడు అసఖ్యాతములగు శ్రమలకోర్చి, కానన మనక, పర్వత మనక, దుర్గమమగు పూరీతీరముచేరి, తన బ్రాహ్మణమంత్రికి శబరవనితనైన వివాహము గావించి, తుట్టతుదకు గళామాధవునితో సంధిచేసికొని, బుద్ధుని పవిత్రదంతము నెటులైన పూజింపసమకట్టెను. కాని, బుద్ధునిదంతము కాలక్రమమున అభేద్యమైనందున, బ్రహ్మాదిదేవతలను దేశమునుండు ఋషులనూ వైష్ణవమతస్థాపనమునకు రావింపవలసివచ్చెను. ఈవిధముగా చారిత్రకమగు పవిత్రకళింగతీరమున బుద్ధవిష్ణులు స్నేహభావమున కలసికొని, బుద్ధదేవుడు విష్ణావతారమై యుండెను. బౌద్ధులు హిందూ పూజావిధుల ననుసరించిరి. వీరబ్రాహ్మణులు వర్ణమును, అస్పృశ్యతా దోషమును దూరీకరించిరి.

శైలోద్భవవంశచరిత్ర

శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ దేవుగారు

కొన్ని సంవత్సరములకు పూర్వము సోమేశ్వరమందిరముయొక్క శిఖరము విరిగి పోవుటచే దాని నొకానొక శిల్పికారుడు బాగు చేయుసమయమున నతనికి మూడు తామ్ర ఫలకములు దొరికెను. అందులో రెంటి నాతడు పాడుచేసెను. మిగిలిన దాతనివద్ద నున్నట్లు తెలిసికొని క్రీ॥ శ॥ 1917 వ సంవత్సరము మేమాఫలకమును సంపాదించితిమి. దానిని జూడగా, మొదటిది మూడవది నశించినట్లు స్పష్టము. ఆఫలకమును మేము విహారము-ఒరిశా (Bihar-Orissa) గవర్నరుగారగు సర్. ఎడ్వర్డ్ ఆల్బర్ట్ గెయిట్, కే. సి. యస్. ఐ. సి. ఐ., ఐ. సి. యస్. గారికి సమర్పించితిమి. వారందుల వధ్యమును మహామహోపాధ్యాయులగు పండిత హరప్రసాదశాస్త్రి ఎమ్. ఎ., సి. ఐ. గారి ద్వారా పరిశీలన చేయించి విహారము, ఒడిశా రిసర్చిసొసైటీ వారి జర్నలుయొక్క నాల్గవభాగము రెండవ సంఖ్యలో పాటవ్యల్లోపరాజకుమారుడగు మధ్యమరాజుగారి టెక్కలి శాసనమనుపేరున దానిని ప్రచురింపజేసిరి. ఆ పరిశీలనలో కొంత భ్రమయుండజూచి దాని సంశోధన నిమిత్తము యీపరిశీలింపబడిన విషయము యొక్క పరంపరేతిహాసము నీదిగువనిచ్చితిని.

శైవవవంశ మంతరించినతరువాత పంచమశతాబ్దములో కళింగ లేక ఉత్కల మధ్యమున కొంగడరాజ్యములో పుళిందసేనుడనుపేరుచే ఖ్యాతినొందిన యొకరాజు పరిపాలన చేయుచుండెను. అతను యేదో యొక ప్రబలకారణమున తన రాజ్యభారమును వహింపలేక యొక మంత్రికొరకు ప్రయత్నించుచుండెను. ఆసమయమున కొందరు రాజపుత్రు లితరదేశములను జయింపగోరి, రాజపుతానానుంచి వచ్చి, యుత్కలీయపర్వతముల నాశ్రయముచేసుకొనియుండిరి. పుళిందసేనుడు వారలలో నొక యోగ్యపురుషుని రాజ్యభారమును వహించుటకు కోరగా, ఆతడందులకు సమ్మతించెను. ఆ రాజపుత్రుడు పర్వతములనుంచి వచ్చుటచే వానివంశ మప్పటినుంచి శైలోద్భవవంశమని పేరుపొందెను. ఈవంశపు సంతతి కొన్నిపురుషాంతరములు రాజ్యముచేసిరి. తామ్రఫలకపుకాలమున రాజ్యముచేయువారి పేరు లిప్పుడు దొరకియున్న ఫలకమునుబట్టి నీదిగువనుదహరింపబడినవి. ప్రథమ మధ్యమరాజు ఏడవశతాబ్దపు ప్రథమభాగమున రాజ్యముచేయ నారంభించెను. అతను అభీతుడను బిరుదుచే భూషితుడై యుండెను. అతని పుత్రుడగు ధర్మరాజుని మానభీతుడనియు, యశోభీతుడనియు చెప్పెదరు. అతని పుత్రుడు (ద్వితీయ) మధ్యమరాజుకు సైన్యభీతుడు, శ్రీనివాసుడు, మాధవవర్మయనియు, మఱియు నతనిపుత్రుడు రణక్షోభునికి రణభీతుడనియు చెప్పుచుండిరి. మాధవవర్మ (క్రీ॥ శ॥) 620 లో ప్రబలప్రతాపశాలిగానుండెను. ఇతను (క్రీ॥ శ॥) 640 లో రాజసూయయాగమునుచేసినట్లు త్క శేతి

శాసనమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రస్తుతము దొరికియున్న ఈవంశపు నాలుగు తామ్రఫలకములలో మాధవవర్మకాలపుఫలకము బుగుడాలోను, మధ్యమరాజుకాలపు ఫలకములు పారికుద (ఖోదా) లోను, (మూడవ) మధ్యమరాజుకాలపు ఆఖరుఫలకము టికిలి (టెక్కలి) శివాలయములోను దొరికెను. ఇందునబట్టి వీరలు "కోంగద" రాజ్యమును దక్షిణగంజామువరకూ విస్తరింప జేసియుండినట్లు నిశ్చయము.

కళింగ, లేక, యుత్కలములో క్రీ॥శ॥ 520 మొదలు 1042 పర్యంతము కేశరీవంశపురాజులు స్వాధీననరపతులుగా రాజ్యము చేయుచుండిరి. పైనచెప్పబడిన శైలోద్భవ వంశీయపురాజులు, ఈకేశరీవంశీయుల కాధీనమైయుండుట యసంభవము. ఏడవశతాబ్దారంభములో పశ్చిమ గాంగధిపుడగు శశాంకరాజనరేంద్రగుప్తుడు యుత్కల మాక్రమణచేసియుండినట్లు కొందరు చెప్పెదరు, గాని, యప్పటి కేశరీవంశపురాజగు నరపతి లలితేంద్ర కేశరి యుత్కలములో స్వాధీననరపతిగా నుండెను. కావున నాసమయమున నుత్కల మితరరాజ్యాంతర్గతమని చెప్పుట యుచితముకాదు-

దశమ శతాబ్దములో గంజాము యొక్క దక్షిణప్రదేశములో(ప్రస్తుతపుటెక్కలిలో) పద్మచంద్రుడను పేరుగల నొకశాక్తరాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. అతనుపై నుదహరించిన శైలోద్భవ వంశపురాజగు రణక్షోభునివలన తరుమబడినందున, నతనితమ్ముడగు పేటవ్యల్లపరాజు కోంగదము యొక్క దక్షిణప్రదేశపు యడవులలోనికి పోయి,భీమునివలన స్థాపింపబడిన మల్లికేశ్వరస్వామిని తమ రాజ్యముకొరకు ప్రార్థన చేయగా, నా స్వామి యాజ్ఞప్రకారము సైన్యము సంగ్రహించి, యాప్రదేశాధిపతియగు పద్మచంద్రదేవుని యుద్ధములో నోడించి, బెండవద్దకోట గట్టి యచ్చట నివసించెను. ఇచ్చట యొక శివాలయమున్నది. ఆయాలయ మిప్పుడు దొరికిన తామ్రఫలకపు (తృతీయ) మధ్యమ రాజుగారి శివమందిరములో సమసాదృశ్యమును, ప్రాచీనమైనదియునై యుండుటచే నది శైలోద్భవ వంశపు కీర్తిగా నెంచబడుచున్నది. ఈరాజు మొదట నెచ్చోటను బస చేసి మల్లికేశ్వరుని నారాధించి తమ రాజ్యమును పొందుటకు యత్నించెనో నది రాజబసయని పిలువబడుచున్నది.ప్రస్తుతమది రాయవలసయని చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట పాండవుల గుహాయని నొక గుహాగలదు. మరియు నామెట్టమీద బసయొక్క భగ్నావశేషముగలదు. పేటవ్యల్లపరాజు నసుందగిరి నుంచి కొంత పార్వత్యసైన్యమును సంగ్రహించి, యతని యన్నయగు రణక్షోభుని నోడించి, కోంగదరాజ్యముమీద అధికారము చేసెను. ఇతని తదనంతర మితని పుత్రుడగు (తృతీయ) మధ్యమరాజు కోంగదముయొక్కయు, దక్షిణమునందు జయింపబడిన రాజ్యము యొక్కయు, యధిపతియాయెను. ప్రస్తుతము శివాలయములో దొరికిన తామ్రఫలకపు లిపియు, పదకొండవ శతాబ్దపుసుల్కి ఫలకపు లిపియు సమకాలీనముగా నుండుటచే(తృతీయ) మధ్యమరాజు పదకొండవ శతాబ్దపు రాజని స్థిరపరచబడినది. పదకొండవ శతాబ్దములో శైలోద్భవ వంశీయపురాజు, తనకూతురగు కస్తూరికామోదినిని, దక్షిణ కళింగాధిపతి యగు గంగవంశపు అనంతవర్మ చోడగం

గతో వివాహము చేయించెను. కన్యాదాన సమయమున విజితదక్షిణదేశమును "టికిలి" స్వరూపముగా దానము చేసెను. అదిలగాయితూ యీ రాజ్యమునకు టికిలి యని పేరు గలిగినది. ఆశైలోద్భవ వంశపురాజు సహాయమున నుత్కలపు కేశరీరాజును, యనంతవర్మచోడగంగ యోడించి యుత్కలమును స్వాధీనము చేసుకొనెను. శైలోద్భవవంశవృక్షు మీాక్రిందివిధముగా నున్నది.

1 (ప్రథమ) మధ్యమరాజు
|
2 ధర్మరాజు (మానభీత)
|
3 (ద్వితీయ) మధ్యమరాజు
|
4 రణక్షోభుడు — 5 పేటవ్యల్లపరాజు
|
6 (తృతీయ) మధ్యమరాజు
(యువరాజు తైలపనిభుని కుమారుడు)

కళింగము: ఎలమంచిలి

మహారాజశ్రీ గొబ్బూరు వెంకటానంద రాఘవరావుగారు, బి. ఏ.

క్రీస్తుపూర్వపు కళింగ ప్రశంస.

కళింగమను పేరువచ్చుటకు కారణము

కళింగము ప్రాచీనహిందూరాజ్యములలో ప్రసిద్ధమైనది. ఋగ్వేదమునందుగూడ నీ రాజ్యము పేర్కొనబడినట్లు తెలియుచున్నది. త్రిత్సునాయకుడగు సుదాసునికిని, యయాతిపుత్రులగు, ద్రుహ్యు, తుర్వసుప్రముఖులకును జరిగిన పోరాటము ఋగ్వేదమునందలి సప్తమమండలమునందలి 18 వ సూక్తమునందు వర్ణింపబడియున్నది. యయాతికి శుక్రాచార్యుని పుత్రికయగు దేవయానివలన యదుతుర్వసు లుద్భవించిరి. వృషపర్వుడను దానవనాయకుని పుత్రికయగు శర్మిష్ఠవలన, ద్రుహ్యు, అను, పూరులను కొడుకులు మువ్వురు జనించిరి. వీరి వంశములు మహాభారత హరివంశములందును, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయ, భాగవతాది పురాణములయందును స్వల్పభేదములతో సమగ్రముగా వర్ణింపబడినవి.

యయాతిపుత్రుడగు అనువున కిరువదియైదవతరమువాడగు బలియను రాజునకు సంతానము లేకపోయెను. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు దీర్ఘతముడను మునివరుడు గ్రుడ్డివాడగుటచే భార్యాపుత్రులవలన నిరసింపబడి, గంగానదిలో కొట్టుకొనివచ్చుచుండగా, బలి చూచి పైకి తీయించి, తగువిధమున పూజించి, సంతానలబ్ధి కోరెను. బలిక్షేత్రమునందు దీర్ఘతమునికి అంగ, వంగ, కళింగ, సుహ్మ, పుండ్రులను నైదుగురుపుత్రు లుద్భవించిరి. వారలు మహోదధి నంటియున్న తూర్పుతీరపు దేశము నేలిరి. వారలేలిన రాజ్యములు వారి పేరులనే వ్యవహరింపబడుచున్నవని మహాభారత, హరివంశములు, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయాదిపురాణములు తెలుపుచున్నవి. ఒక్క భాగవతముమాత్రము ఆంధ్రుడను నారవకుమారుడుకూడ దీర్ఘతమునికి బలిక్షేత్రమునందు జన్మించెననియు, అతడుకూడ తూర్పుతీరమున నొకదేశమున కధిపతియయ్యెననియు, నారాజు పేరున నాదేశము ఆంధ్రదేశ మనబరగుచున్నదనియు తెలుపుచున్నది.

బోధాయనుడు: కళింగము.

కృష్ణయజుర్వేదశాఖకు సంబంధించిన విద్యావంశములో ప్రథమ వచనకారుడును, సుప్రసిద్ధసూత్రకారుడు నగు బోధాయన మహాఋషి ఆంధ్రుడని, యనగా, నాంధ్రదేశనివాసియని జార్జిబ్యూలరు దొరవారు సప్రమాణముగా ఋజువుచేసి యున్నారు. ఈఋషి క్రీస్తుపూర్వము 14 వ శతాబ్దమువాడని శ్యామశాస్త్రిగారు తలంచుచున్నారు. అంత ప్రాచీనుడు కాడేమో యని కొందరనుమానించుచున్నారు. బోధాయనుడు తాను రచించిన కల్పసూత్రమునందలి ధర్మసూత్రమునందు ఆర్యావర్తమును, తక్కినదేశములను విస్తరించినాడు.

"సరస్వతినదికి తూర్పునను, కాలకవనమునకు పశ్చిమమునను, పారియాత్రమనగా వింధ్యమున కుత్తరమునను, హిమాలయమునకు దక్షిణమునను, ఉన్నదేశ మార్యావర్తము. కొందరు గంగా యమునా నదుల మధ్యదేశమే ఆర్యావర్తమందురు. అవంతి, అంగ, మగధ, సౌరాష్ట్ర, సింధు సౌవీరదేశస్థులు సంకరకులజులు...పుండ్ర, సౌవీర, వంగ, కళింగ దేశములకు వెళ్లినవారు పునష్టోమముగాని, సర్వపృష్ఠఇష్టిగాని చేసుకోవలెను. కళింగదేశమునకు నడిచివెళ్ళినవారు పాపముచేసినవా రగుదురు. అట్టివారు వైశ్వానరఇష్టి చేసుకొని శుద్ధిపొందవలె" నని బోధాయనుడు శాసించెను.

పరశురాముడు: కళింగము.

బోధాయనునిచే నిట్లు నిరసింపబడిన కళింగము పరశురామునిచేత పవిత్రము గావింపబడినది. క్షత్రియకులావతంసు డగు కార్తవీర్యుడు, తన తండ్రియగు జమదగ్నిని చంపిన పగతీర్చుకొనుటకు పరశురాముడు, క్షత్రియులనెల్ల యిరువదియొక్కమారు వెదకి వెదకి, చంపి, "దిగ్దంతి దంతార్గళాభరణీభూతమహీచక్రంబు సాధించి, విధివిహిత విధునాధ్వరుండై కశ్యపునకు దక్షిణగా నిఖిల భూవలయంబు నిచ్చి, నిస్సంగుండై కళింగ దేశస్థితమగు మహేంద్ర పర్వతమునందు తపోనిత్యుండై యున్నాడు." సప్తకులపర్వతములలో నొక్కటియని ప్రసిద్ధిచెందిన యీ మహేంద్రగిరిపై పరశురామునియొద్ద కర్ణుడు విద్యాభ్యాసముచేసెను.

మహాభారతము: కళింగప్రశంస.

దుష్యంతునికిముం దేడవతరము
ఆది 4-2 వాడగు అక్రోధనువాడు కళింగ రాజపుత్రియైన కరంధవను వివాహము చేసుకొని దేవాపి యను పుత్రుని గనెను. అర్జునుడు తీర్థయాత్రకు జనినపుడు గంగాసాగర సంగమము చూచి,
ఆది 8-188 "ఏలావనరవ్వములగు వేలావనములను సముద్రవిద్రుమ మాలా పులినస్థలముల" మీదుగ కళింగవిషయము చొచ్చి యరిగెను. రాజసూయార్థము దిగ్విజయము చేసినపుడు సహదేవుడు కళింగరాజును జయించి యపరిమితధనరాసులు గొని యరిగెను. కళింగరాజులు ఏనుగులను పెంచుట యందును, గజసేనలతో దారుణయుద్ధములు గావించుటయందును కడు ప్రవీణులై యుండిరి. మరియు వారలు మగధరాజులకు సామంతులై కొంతకాలము వారి చెప్పుచేతలలో మసలుచుండిన ట్లగుపడుచున్నది. కృష్ణద్వేషియైన జరాసంధుడు దాడివెడలినపుడెల్ల కళింగరాజు ససైన్యముగా వానికి తోడువచ్చుచుండెను. రుక్మిణీకల్యాణసందర్భమునకూడ కళింగరాజు కరిఘటలతో రాగా బలరామాదులు నురుమాడిరి. సైంధవుడు ద్రౌపదిని భంగపఱుప యత్నించునపుడు కళింగరాజు వానితోనుండెను. భారతయుద్ధములో కళింగరాజులు, గజములు, సేనలు, చూపినశౌర్య మద్భుతము. రుక్మి కూతురగు శుభాంగిని ప్రద్యుమ్నున కిచ్చి వివాహము గావించినపుడు కళింగాదిదాక్షిణాత్య ప్రభువులు రుక్మితోకూడి, బలరామునితో జూదమాడి యసత్యములు వలికి హేళన చేయగా కోపముపెడెత్తి బలరాముడు రుక్మిని, కళింగరాజును జంపివైచెను. శ్రీమద్రామాయణమునందును, కళింగప్రశంస కొంత గలదు. పాణిని, పతంజలి, కాత్యాయనుడు

మొదలగువారు కళింగదేశమును గూర్చి ప్రశంసించినారు.

మెగాస్థినీసు : కళింగము

చంద్రగుప్తచక్రవర్తి యాస్థానమునందు గ్రీకుల రాయబారిగా నుండిన మెగాస్థినీసు తానెరిగినంతవరకు మగధసామ్రాజ్యమును సమీపరాజ్యములను వర్ణించి యున్నాడు. అందు కళింగమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. "మగధసామ్రాజ్యమునకు దక్షిణముగా కళింగె రాజ్యమున్నది. సముద్రప్రాంతములందు కళింగులును, ఆపైని, మందు మల్లినాయకులు నున్నారు. గంగానదిముఖద్వారమున గంగారిదె జాతులును గంగానదిలో నొకద్వీపమునందు 'మోదెగాలింగె' వారున్నారు * * * ఈ రాజ్యమునకు పార్థాలిస్ అనునది రాజధాని. అరువదివేల వీరభటులును, వేయిగుఱ్ఱపుదళము, 700 ఏనుగులు గల సైన్య మీరాజును గొలుచును. 'మోదెగాలింగె' వారి కావల 50 వేలసైన్యము, 4000 గుఱ్ఱపు దళము, 400 ఏనుగులు గల రాజొకడు రాజ్యమేలుచున్నాడు. వారి కావల 'ఆందరె' జాతి రాజులున్నారు."

ఇందు 'మోదెగాలింగె' యనగా మధ్యమకళింగమనియు, 'ఆండరె' యనగా ఆంధ్రదేశమనియు R. C. Dutt గారూహించినది సరిగా గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన కళింగమొకటిగాక మూడుభాగములుగా నున్నట్లు స్పష్టము. మొదటిది ఉత్తరకళింగము. రెండవది మధ్యమకళింగము. మూడవది మూడవ కళింగము లేక త్రికళింగము. దీని కావల నున్నది ఆంధ్రరాజ్యము. మధ్యమ కళింగము వారు గంగానదిలోని యొకద్వీపమును స్వాధీనము చేసుకొని యేలుచుండిరని విశదమగుచున్నది.

ఏరియన్.

మెగాస్థినీసునకు తరువాత నుండిన ఏరియన్ (Arrian) అను గ్రంథకారుడు తామ్రపర్ణిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. "తాప్రొబేనీ అనునది పర్వతమయమైన యొక పెద్దద్వీపము. అందు తాటివనము విస్తారము గాగలదు. ఆద్వీపములో ప్రజలు రెల్లుగడ్డితో నేసిన గుడిసెలలో కాపురముందురు. వారు ఏనుగులను బట్టి, మచ్చికచేసి, ప్రత్యేకముగా వాటికొఱకు పడవలు గట్టి కళింగదేశమునకు గొంపోయి యారాజున కమ్మెదరు." కళింగరాజులు గజపతులను ప్రసిద్ధి, ఖండాంతరములకుగూడ వ్యాపించిన వృత్తాంత మిందువలన తెలియుచున్నది.

అశోకచక్రవర్తి_బౌద్ధమతము_కళింగము.

చంద్రగుప్తుని మనుమడు అశోకుడు. రాజ్యారంభకాలములో నితడు కళింగరాజ్యముపై దండెత్తి గొప్ప యుద్ధముచేసెను. రెండుపక్షముల సైన్యములలో లక్షమంది కధికముగా చనిపోయిరి. సహజదయాహృదయుడగు నారాజచంద్రు డీ ఘోరయుద్ధమునకును, జననాశనమునకును మిగుల దుఃఖించెను. శిలాకంటకమయమైన గహనమువలె మొదట క్రౌర్యాయత్తమైన యతని హృదయసీమను మహాద్భుతమైన దయాస్రవంతి పొడసూపి, క్రమక్రమముగా దినదిన ప్రవర్ధమానయై వియద్గంగా ప్రవాహమువలె ముల్లోకముల వ్యాపించితనిపెను. పరమకారుణికాగ్రగణ్యుడైన యా రాజోత్తముడు అహింసామూలమైన బౌద్ధమతము నవలంబించి దానిని వ్యాపింపచేయుటకు నిరుపమానమైన కృషి

సల్పెను. నాడాతడు సమస్తదేశములకు,ద్వీపములకు బౌద్ధమత ప్రచారకుల నంపి జీవకారుణ్య మతము వ్యాపింపచేయుటచేత నేటికిని సైబీరియా మొదలు సింహళమువఱకును, వాల్గానది మొదలు అట్లాంటిక్కు మహాసముద్రమువఱకు నాతని పవిత్రనామము ప్రతిగృహమునందును మారుమ్రోగుచున్నది. కళింగదేశముపట్ల మొదట నీతడు చూపిన క్రౌర్యము అతిదయగా మారిపోయి బౌద్ధమత చరిత్రయందును, ప్రపంచచరిత్రయందును అద్భుతమైన నూతనయుగము సృష్టింపగలిగెనను విషయము మఱువరాదు. బౌద్ధగ్రంథములలోను, గాథలలోను, కథాసరిత్సాగరమునందును కళింగదేశ ప్రశంస విశేషముగా గానవచ్చుచున్నది.

కళింగనౌకాచరిత్ర

కళింగదేశస్థులు నౌకాయానము చేయుటయందతి సమర్థులై యుండిరి. మహోదధియనబరగు బంగాళాఖాతము నుత్తరించి కాళింగులు సుమత్రా, జావా, బోర్నియో మొదలగు దీవులకు వలసపోయి యచట పెక్కు దేవాలయములు నిర్మించి శిలాశాసనములు వ్రాయించిరి. ఈచరిత్రాంశములు శ్రీ రాధాకుముద ముఖర్జిగారు ఇంగ్లీషున తాము రచించిన భారతనావికా చరిత్రయందు వివరించినారు. తెలుగులో శ్రీ భావరాజు వెంకట కృష్ణారావుగారు ఇందునుగూరించి గ్రంథమును ప్రకటించియున్నారు. ప్రొఫెసరు కాళిదాసనాగుగారు ఆద్వీపప్రాంతము లన్నియు స్వయముగా తిరిగిచూచి, కళింగదేశస్థుల నాగరకత ఆయాద్వీపములలో నెట్లువ్యాపించి నేటికిని నిలిచియున్నదో గమనించి యావిషయమయి గ్రంథములు వ్రాసియు, నుపన్యాసము లిచ్చియు, చిత్రముల ప్రదర్శించియు, విశేష ప్రాచుర్యము గావించుచున్నారు. (ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారి తరపున నీ మధ్య యావిషయమై వీరిచ్చిన యుపన్యాసము లన్నియు ఆంధ్రదేశీయేతిహాసమండలివారిచే ప్రకటింపబడినవి.)

కళింగాంధ్రజనులచే మొదట నాక్రమింపబడిన యాద్వీపములన్నియు నిటీవల చీనా, జపాను ప్రజలచే నావరింపబడుచున్నవి. హిందూజనుల సంఖ్య చాల స్వల్పము గనున్నను, చీనా జపాను జనుల సంఖ్య యీ ద్వీపములలో మిగుల వృద్ధిచెందుచున్నను చిరస్థాయియైన కళింగాంధ్ర నాగరకతా ప్రాబల్యమాప్రాంతములం దింకను చెడలేదనియు ఇటుపైని కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపముల కధికసంఖ్యాకులుగనరిగి తాము బాగుపడి మాతృదేశమునకు పేరు తేవలయుననియు, C. F. Andrews దొరవారు మోడర్న్ రివ్యూ పత్రికలలో చేసిన హితోపదేశము మనవారి దృష్టి నాకర్షింపవలయుననియు, బర్మా రంగూన్ ప్రాంతముల కరుగుచున్నంతకంటె నధికసంఖ్యాకులు కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపములకుకూడ బోయి తామభ్యుదయము నొంది మాతృదేశమునకు గౌరవము కూర్చెదరు గాకయనియు నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను.

II

క్రీస్తుశకమునకు పూర్వపు కళింగము యొక్క చరిత్రాంశములు కొన్ని చర్చించితిమి. ఇక చాళుక్య యుగమువఱకు గల చరిత్రాంశములు కొన్ని గమనింతము.

మహాభారత యుద్ధానంతరము యుధిష్ఠిరుడు హిందూదేశము నంతను ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పరిపాలించెనుగదా! నాటినుండి

నేటివరకు కళింగరాజ్యము నేలిన రాజులను గూర్చియు వారి రాజ్యవిశేషములగూర్చియు తెలిపెడి గ్రంథమొకటి బాబు భవానిచరణ చాందోపాధ్యాయులవారిచే సంపాదింపబడి నది. శ్రీపూరీ జగన్నాథ దేవాలయమునం దున్న తాళపత్రగ్రంథములలో లభించిన పురు షోత్తమచంద్రికయను గ్రంథమునందీ వంశా వళి గన్పట్టుచున్నది. మరియు నిప్పటికి సు మారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట చరిత్రా భిమానియైన స్టార్లింగు దొర (Starling) Asiatic Researches అను పత్రికయొక్క 15 సంపుటమునందు కళింగరాజవంశావళిని గూర్చి వివరముగ వ్రాసియుండెను. ఈ రెండు గ్రంథములలో వంశావళులకు భేదములు న్నవి. వీటినాధారముగా తీసుకొని హంటరు దొరగారు (W. W. Hunter's Orissa) తాము రచించిన ఒరిస్సా అను గ్రంథమున కనుబంధముగా నొకవంశావళిని తయారు చేసినారు. మన కవసర మున్నంతవఱకు అం దులోని రాజులపేళ్ళు కొన్ని చూపుచు న్నాను.

క్రీ॥పూ॥ 538 మొ॥ 421 వఱకు, వజ్ర దేవ: ఇతనికాలములో మార్వారు, ఢిల్లి ప్రాంతములనుండి వచ్చి యవనులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిరి. కాని తరువాత పరా జితులైరి. క్రీ॥పూ॥ 421 మొదలు 306 వఱకు నరసింహదేవ, సారసాంక: ఈ కాలములో ఉత్తరమునుండి యవనులు దండెత్తిరి. కాని పరాజితులైరి. ఈకాలములోనే జాలేశ్వరము వద్ద దాంత్య తటాకము ప్రతిష్ఠింపబడినది. ఇది యిప్పటికిని గలదు. క్రీ॥పూ॥ 306 మొ దలు 184 వఱకు మానకృష్ణదేవ, హంసదేవ: ఈ కాలములో యవనులు ఈ దేశమును జయించిరి. తరువాత పరాజితులైరి. క్రీ॥పూ 184 మొదలు 57 వఱకు భోజదేవ- యవ నులను పారదోలినాడు. విశేషదేశము గెల్చి యేలినాడు. క్రీ॥పూ॥57 మొదలు క్రీ॥శ॥78వఱకు విక్రమాదిత్య, శకాదిత్య, అను నిరువురు రాజ్యమేలిరి. . . క్రీ॥శ॥319 మొదలు 323 వఱకు శోభనదేవ - ఈ కాలములోనే రక్తబాహు డనువాని క్రింద యవనులు సముద్రముమీా దుగా నీ దేశమునకు దండెత్తివచ్చినారు. రాజు జగన్నాథవిగ్రహముతో పారిపోయి శోణపుర గుహాలలో దాగెను. క్రీ॥శ॥ 323 మొదలు 328 వఱకు చంద్రదేవ: ఇతడు నామకః రాజు యవనులే అధికారము నెఱపుచుండిరి. యవ నులచేతనే 328 సంవత్సరములో నీతడు చంప బడెను. క్రీ॥శ॥ 328 మొదలు 474 వఱకు యవనులే రాజ్య మేలుచుండిరి. 474 లో యయాతికేసరి యవనులను పారదోలి కేసరి వంశమును స్థాపించెను. మరియు జగన్నాథ విగ్రహముల నితడే తిరిగి పూరీపట్టణమునకు కొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించెను. ఇంతవఱకు రాజ్య మాక్రమించిన యవనులు బౌద్ధులుగాని యన్యులు గారని స్టార్లింగుగారు చెప్పుచు న్నారు.

రక్తబాహు.

ఒరిస్సాదేశమును జయించిన యీా రక్తబాహుని ఘోరకృత్యములు తలచుకొని యీానాటికిని ఓఢ్రులు భయకంపితులగు చుందురు. ఈరక్తబాహు వెవడో నిర్ణ యింపరాకున్నదని డాక్టరు S. Krishna-swami Aiyangar సెలవిచ్చియున్నారు. రక్తబాహునికాల మేదో తెలియనపుడు వా డెవడో నిర్ణయించుట కష్టమగునుగాని, ఇం చుమించుగ వానికాలము నిరూపింపగలిగి

నపుడు వా డెవడో నిశ్చయించుట కష్టము కాదు. పైవంశావళియు, కాలమును మన కీ విషయమున తోడ్పడగలవు. ఇందలి రాజుల పేళ్ళు కల్పితములుగా కనపడవు. శ్రీ చంద్రదేవుని నాణెములు కొన్నియున్నవి. అవి మా ఎలమంచిలికొండపై దొరికినవి. ఈ నాణెములను గూర్చి (Robert Sewell) రాబర్టు సూయల్ దొరవారు (List of Antiquities in the Madras Presidency) చెన్నరాజధానిలో దొరికిన ప్రాచీన వస్తువివరము అను గ్రంథము 15 పుటలో ప్రశంసించియున్నారు. ఈయంశమే విశాఖపట్టణమండల గెజెటీరులో (Vizagapatam District Gazetteer) లో యలమంచిలి వృత్తాంతమునందు చెప్పబడినది. ఈ శ్రీ చంద్రదేవాదుల కాలములో కళింగదేశమునే గాక దక్షిణహిందూదేశమునంతను తన పరాక్రమముచే గడగడలాడించిన వీరచూడామణి సముద్రగుప్తుడు. క్రీస్తుశకము 319 సంవత్సరమునుండి గుప్తశక మారంభమగుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు అర్జునుని వలె బీభత్సుడై శత్రుసేనల వీనుగుపెంటల గావించి రక్తప్రవాహములు పారించినవాడగుటచేత రక్తబాహువను పరాక్రమ నామము వచ్చియుండును. ఇతడు కొంత నౌకాదళము గొనివచ్చుట చేతనో, లేక పేరే సముద్రుడగుటచేతనో, ఈ దండయాత్ర సముద్రదండయాత్రగా వర్ణింపబడినది. ఇది యవనదండయాత్రయని కొందరిచేతను, బౌద్ధదండయాత్రయని కొందరిచేతను చెప్పబడుచున్నది. ఇతరవిషయములనుండి, ఇతరదేశములనుండి వచ్చినవారిని మనవారు యవనులనుచుందురు. పైరాజవంశములో అశోకుని దండయాత్ర గూడ యవనదండయాత్రగానే వర్ణింపబడుట గనునింపదగియున్నది. గనుక యీసముద్రగుప్తుడే ఘోరపరాక్రముడై ఓఢ్రులకు రక్తబాహువయ్యెనని నిశ్చయింపదగియున్నది. ఈ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర వివరములు చరిత్రగ్రంథములలో వివరింపబడియున్నవి. గనుక నేనిచట వ్రాయనవసరములేదు. ఈవంశమువారు 474 ప్రాంతమువరకు రాజ్యమేలిరి. పిమ్మట యయాతికేసరి వీరిని పారదోలి కేసరివంశమును స్థాపించెను. నాటినుండి యితనివంశస్థులే యీదేశము నేలిరి. ఈవంశములో కడపటివాడైన సువర్ణకేసరిని 1132 సం॥లో అనంతవర్మచోడగంగు ఓడించి తాను రాజయ్యెను.

III.

చాళుక్యులు : కళింగము.

ఏడవశతాబ్దారంభమునందు హర్షవర్ధనుడు దక్షిణహిందూదేశమంతయు జయింతునని భుజాస్ఫాలనము చేయుచు దండయాత్ర వెడలెను. చాళుక్యప్రముఖుడగు సత్యాశ్రయ శ్రీపులకేశివల్లభుడు నర్మదాతీరమున నతని నెదుర్కొని పరాజితుం గావించి స్వగృహోన్ముఖుని గావించెను. పిమ్మట నీసత్యాశ్రయుడు కళింగమును వేంగిని జయించి తన సోదరుడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాజప్రతినిధిగా నిలిపెను. క్రీ॥ శ॥ 615 లో నీ కుబ్జుడు స్వతంత్రుడై పూర్వచాళుక్యవంశస్థాపకుడని చరిత్రలో ప్రసిద్ధినొందినాడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు (615_633)

ఇతడు రూపమునకు పొట్టివాడైనను పరాక్రమమున గట్టివాడు గనుక విషమసిద్ధి

యని బిరుదుపొందెను. "స్థలజలాదపి దుర్గ విషమేష్వపి" అనగా స్థలదుర్గముగాని జలదుర్గముగాని, ఎంత విషమదుర్గమైనను సాధించితీరవలెను గనుక యీ బిరుదము సార్థకమయినదని, మా యలమంచిలి సమీపమందున్న తిమ్మాపురశాసనమునందు వర్ణింపబడియున్నది. ఈతడు తన రాజ్యకాలము యొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరమునందు (శా. శ. 555 సం॥) శ్రావణశుద్ధపూర్ణిమ నాడు (7 జూలాయి 632 సం॥) విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మ యను బ్రాహ్మణులకు కలవలపల్లి గ్రామమును దానముచేసెను.

దిమిల

కలవలపల్లి దిమిల కొక మైలు దూరమున నున్నది. దిమిల యలమంచిలికి మూడు మైళ్ళున్నది. ఇప్పుడొక కుగ్రామమైనను పూర్వము దిమిల చాల ప్రసిద్ధమైనది. ఆంధ్రుల నౌకాధికారమున కిదియొక ప్రబల నిదర్శనము. ఇచట గొప్ప దీపస్తంభము లుండెడివి. తూర్పుతీరమున రాకపోకలు గావించుచుండిన యోడల కీ స్తంభములు మార్గదర్శకములై యుండెడివి. దిమిల ప్రక్కనే తెరువుపల్లె యను గ్రామమున్నది. అందు రత్నాకరస్వామి యాలయము నేటికిని గలదు. ఈ దేవాలయము సమీపమున ప్రాచీనకాలమునాటి యిటుకలు వేనవేలున్నవి. రత్నాకర మనగా సముద్రము. సముద్ర దేవుని గౌరవార్థము ఆలయము కట్టబడినది. సముద్రముమీది యోడలకు తెరువు చూపించుటకు అనగా దారి యిది యని చెప్పుటకు దీపములు లేక దివ్వెలు ప్రతిష్ఠింపబడినచోటు, కాలక్రమమున దిమిల యైనది.

సర్వసిద్ధి 632_663

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కుమారుడు జయసింహుడు. ఇతని కోరికలన్నియు నెరవేరినవి. అనగా సిద్ధించినవిగనుక సర్వసిద్ధియని యితని బిరుదునామము. ఇతడే సర్వసిద్ధి పట్టణమును కట్టించినాడు. ఈమండల మిప్పటికిని సర్వసిద్ధి తాలూకా యను పేరనే సర్కారు లెక్కలలో వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇతడును, ఇతని తరువాతవారనేకులు నీ సర్వసిద్ధి బిరుదమును వహించుచుండిరి. ఇతని శాసనము లనేకముగా దొరికినవి- సర్వసిద్ధి సరసులకు ప్రసిద్ధిచెందినది. నెల్లూరి నెఱజాణల మాట లీసర్వసిద్ధిసరసులకడ సాగి రాలేదు.

దండిమహాకవి

ఆంధ్రనాధుడగు నీజయసింహ సర్వసిద్ధిని దండి మహాకవి తనదశకుమారచరిత్రలో వర్ణించియున్నాడు. ఈ యంశమును గమనించక రమేశచంద్రదత్తుగారు దండి ఆరవశతాబ్దివాడని వ్రాసినారు. దండి కృత కావ్యాదర్శమును వివరణ సహితముగా ప్రకటించిన రావుబహద్దర్ రంగాచార్యులవారు గూడ యీ అంశమును గమనించకయే దండి కాలనిర్ణయము చేసిరి. ఈజయసింహుని పేర్కొనిన దండి యితని సమకాలికుడో, కొంచెము తరువాతి వాడో, కావలెను. కాని ముందువాడు కాజాలడు. కావున దండి మహాకవి 7వ శతాబ్దపు మధ్యనుగాని చివర వఱకుగాని యుండెనని చెప్పుట సమంజసము. కళింగదేశపు వసంతోత్సవ వివరములును, యాంధ్రుల ప్రచండ నౌకాబలము, నౌకా సమరకౌశలము గూడ దండివలన చక్కగా వర్ణింపబడినవి. (చూ. మన్త్రిగుప్త

చరితమ్. సప్తమోచ్ఛ్వాసః) "కళిఙ్గరాజస్స హాజ్ఞీనేన, సహచతనయయా, సకలేన చ నగరజనేన, దశత్రీణి చ దినాని...సైకత తటే"...సాగరతీరకాననే క్రీడారసజాతాసక్తి రాసీత్......ఆంధ్రనాథేన జయసింహేన సలిల తరణసాధనానీతే నానేకసఙ్ఖ్యే నానీకేన......

ఆంధ్రనగరి

దండి మహాకవి ఆంధ్రనగరమును గూర్చి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు. "ఆంధ్రి నగరం. తస్య నాత్యాసన్నే సలిలరాశిసదృశస్య కలహంసగణగళితనళినదళసంపాతిగళిత కిఞ్జల్క-శకలశారస్య సారసశ్రేణీశేఖరస్య సరస......" ఈవర్ణనమునుబట్టి ఆంధ్రనగరి సమీపమున సముద్రమువంటి సరస్సున్నది గనుకను, గొప్ప సరస్సు కొల్లేరే గనుకను, కొల్లేరు పక్క నాంధ్రనగరి యున్నదని చరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. కాని జయసింహుడు కట్టిన సర్వసిద్ధియే నాటియాంధ్ర నగరియనియు, దీనినే దండి పై ప్రకారము వర్ణించెననియు తోచుచున్నది. సర్వసిద్ధి పల్లవునాటిలో నున్నది. శారద, వరాహ నదులు తమజలముల నీప్రాంతమునకే తెచ్చి పోయుచున్నవి. యలమంచిలికి దక్షిణముగా "పెంజెరువు" లోనగు గొప్ప తటాకము లున్నవి. ఇప్పటి వ్యవసాయపు సదుపాయమునుబట్టి ఎక్కడకక్కడ చిన్న చిన్న చెఱువులు లేచుచున్నవి. గాని నైసర్గికస్వరూపములవలన యలమంచిలి మొదలు సర్వసిద్ధి వరకు కొండల దిగువ స్వతస్సిద్ధమైన గొప్ప సరస్సుండెననియు నందు దండి వర్ణించిన పువ్వులు పక్షులు నుండెననియు తలంపవచ్చును. 80 సంవత్సరముల క్రిందటి వఱకు పెంజెరువులో నేనుగు మునుగునంతటి నీరుండెడిదనియు నందు తామరపువ్వులు కొంగలు మొదలగునవియుండెడివనియు పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. కొత్తవఱకట్లు, కొత్తరస్తాలు, కొత్తచెఱువులు పుట్టి యిప్పు డిట్లున్నను, పూర్వము మైళ్ళకొలది దూరము వ్యాపించి, సముద్రమువంటిదని చెప్పదగిన గొప్ప సరస్సొకటియుండెనని నిరభ్యంతరముగా చెప్పగలము. దీని కొక ప్రక్క నౌకలకు నేత్రమువంటి దీపస్తంభములతో దిమిలయు, ఆవల నాంధ్రరాజధానీ నగరమై సర్వసిద్ధియు నొప్పుచుండెడివని నిశ్చయింపదగియున్నవి. మరియు నీజయసింహుని కాలములోనే యువాన్ చాంగ్ అను చీనా యాత్రికు డీదేశమును చూడవచ్చెను.

రెండవ విష్ణువర్ధనుడు 668_672

ఇతని నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి. ఇవి యాతనివని 1895 సం॥లో హల్ట్జు దొరవారు నిశ్చయించినారు. ఇవి కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములని బ్ర॥ శ్రీ॥ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు ఆంధ్రుల చరిత్రము I. 272 లో వ్రాసినారు కాని అది పొరపాటు. అవి రెండవ విష్ణువర్ధనుని నాణెములని విశాఖపట్టణ గెజెటీర్లో స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నది.

మంగి యువరాజు 672_696

కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకుడు 709

ఈ తండ్రి కొడుకు లిద్దరును ఎలమంచిలినే రాజధానిగా చేసుకొని యీప్రాంత మేలినారు. వీరి శాసనములు కొన్ని భీమునిపట్టణము తాలూకాలోని ముంజేరు గ్రామమున దొరికినవి. కీర్తిశేషులగు గురజాడ

అప్పారావుపంతులుగారు వీనిని పరిశోధకులకు బంపినారు. ఈశాసనములలో వీరికి ఎలమంచిలి రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. ఈకొక్కిలి రాజు తన పేర నొక పల్లెకూడ కట్టించిన ట్లగుపడుచున్నది. ఈకొక్కిలి రాజపల్లె 'కొక్కిరాపల్లి' యను కుగ్రామమై యలమంచిలి కొక మైలు దూరమున నున్నది.

కోకిలవర్మ

ఇతని దానశాసనములు రెండు దొరికినవి. అందు భోగపుర విషయము మధ్యమ కళింగములోనిదనియు, ఎలమంచి వీనికి రాజధానియనియు చెప్పబడినది. మధ్యమ కళింగమునే మెగాస్తినసు మోడెగాలింగె యని పిలచినట్లు వ్రాసిన విషయము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ Vol. 6. 338 లో గూడ నిశ్చయింపబడినది.

మొదటి చాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనుడు 888_918.

ఈతని శాసనమొకటి 1909 సంవత్సరములో ఎలమంచిలికి 12 మైళ్ళ దూరమందున్న కశింకోటలో దొరికినది. ఇందుగూడ యలమంచి కళింగ విషయమును, దేవరాష్ట్రమును బేర్కొనబడినవి. ఈదేవరాష్ట్రము సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనమునందును పేర్కొనబడినది. మూడు కళింగములుండుటచేత ఏ కళింగమునకు ఎలమంచిలి రాజధానిగానుండెనో ఆకళింగమే ఎలమంచి కళింగమని వీరభద్రరావుగారు చెప్పినది యుక్తియుక్తముగానే యున్నది. ఎలమంచి కళింగ ప్రశంసగల శాసనమొకటి నరసపట్నం కలక్టరు కచేరిలో కలదని శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు దయతో నాకు దెలిపినారు. నేను ప్రయత్నించగా ప్రస్తుత మాశాసన మచ్చట లేనట్లు తెలిసినది.

భవభూతిమహాకవి కాలము

కశింకోట శాసనమునందు మరొక విశేషముకూడ కలదు. భవభూతిమహాకవి రచించిన మాలతీమాధవములోని భరతవాక్యము దెలుపుశ్లోకము, ఈశాసనముయొక్క ధ్యానశ్లోకములలో గన్పట్టుచున్నది. కనుక భవభూతి యీ శాసనమునకు పూర్వమందుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇట్లు బహు శతాబ్దముల కాలము మధ్యమకళింగమునకు రాజధానియై యుండిన యలమంచిలి పదవశతాబ్దప్రారంభమునం దాగౌరవము గోల్పోయెను. 920 సంవత్సర ప్రాంతమందు రాజ్యమేలిన అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు రాజమహేంద్రవరము కట్టించి దానినే ఆంధ్రరాజ్యమునకు రాజధానిగాచేసి రాజమహేంద్రు డనుబిరుదు మొదటవహించిన ట్లగుపడుచున్నది. నాటినుండియు యలమంచిలి కొంతకాలము గొప్పదుర్గమును పట్టణమునై యుండెనని క్రిందియంశములు నిరూపింపగలవు.

IV వెలనాటి చోడులు, ఎలమంచిలి.

కొమ్మనమంత్రి

అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడును, అతనివంశమువారును 1118 సంవత్సర ప్రాంతమువరకు ఈమండలమంతయు తాము స్వయముగ పాలించిరి. 1118 సంవత్సరమున పట్టాభిషిక్తుడయిన విక్రమచోడుడు తాను చోడదేశమును స్వయముగా పరిపాలింపబోవుచు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుని తనకు ప్రతినిధిగా నీమండలము నేలుమని నియమించెను. ఈరాజేంద్రచోడుని మంత్రిపేరు కొమ్మన. ఈ రాజమంత్రుల కాలములో నీమండలమెంతసుభిక్షగా నుండెనో, పరిపాలనాక్రమ మెట్టిదో మంచన

కవి కేయూరబాహుచరిత్రమునందు వర్ణించి యున్నాడు. ఈక్రింది పద్యము లుదాహృతములు :—

I. 19. గీ॥ మంటికడవ నులకమంచంబు పూరిల్లు నూలిచీర రత్నకీలితంబు గాని పైడితొడవు గలుగు టెఱుంగరు...పురములోని జనములెల్ల.

I. 24. సీ॥ నవకోటిపరిమిత ద్రవిణమే భూపాలు భండారమున నెప్డు బాయకుండు। నేకోనశతదంతు లేరాజు నగరిలో నీలమేఘంబుల లీలఁ గ్రాలు। బలవేగరేఖ నల్వదివేల తురగంబు లేనరేంద్రుని వాగె నెపుడు దిరుగు। బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్లు నేయే విభుమందల నెపుడుగల్గు। నట్టియధికవిభవుఁ డగు కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడనృపతికిష్టసచివ। తంత్రముఖ్యుడనగు మంత్రి గోవిందనందనుడు కొమ్మన ప్రధానుడొప్పు।

I. 25. ...కొమ్మనప్రెగ్గడకీర్తి మాటల నీదెలుపగనేల తత్క్రియా ప్రతిష్ఠితమైన తటాక దేవతానిలయ మహాగ్రహారతతి <u>నేటికి నెల్లెడ</u> దాన చెప్పగన్.

I. 26. రమణీయమైన కూర్మగ్రామమునయందు గురుదుర్తి పురమున క్రొత్తచర్ల ....కళింగరాష్ట్రంబులోని <u>యెలమంచి</u> లాదిగా నెలమి <u>ముప్పదిరెండు విష్ణు ప్రతిష్ఠలు</u> వెలయజేసి.........

ఈ కొమ్మన మంత్రి యెలమంచిలిలో త్రవ్వించిన తటాకము కొమ్మాయిగుండ మనుపేర నేటికిని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇప్పటి కెనిమిదివందల యేండ్లక్రిందటిదని సూచించు ప్రాచీనమండప మొకటి నేటికిని మన కగుపడుచున్నది. మరియు నీకొమ్మన మంత్రి ప్రతిష్ఠించిన వైష్ణవాలయము మాయూరి కొండపై గోపాలస్వామి గుడియన నొప్పుచు నేటికిని నిలిచియున్నది. నూరు సంవత్సరముల క్రిందట నది కొంత పాడుగాగా కోడుగంటి గోపాలరావుగారను నాతడు దానిని మరల నుద్ధరించి నిలిపినాడు.

మంచనకవి వర్ణించిననాటి మహాద్వైభవమంతయు దగ్ధపటలమైపోయినది. ఈగుడియు కొమ్మాయిగుండము మాత్రము కాలపురుషుని వశముగాక మనకు నిదర్శనముగా శల్యములట్లు నిలిచియున్నవి.

పంచధారలు

ఎలమంచిలి కైదుమైళ్ళ దూరములో పంచధారలను క్షేత్రమున్నది. ఇచ్చట ధారలింగస్వామి ప్రతిష్ఠితుడైయున్నాడు. ఇక్కడ పెక్కుశాసనము లున్నవి. ఇందు గొన్ని మాత్రము ప్రకటింపబడినవి. విశ్వచాళుక్య భూవిభుని శాసనమువలన, కావ్యాలంకార చూడామణి రచించిన విన్నకోట పెద్దన్న మహాకవికాలము నిర్ణయింపబడుచున్నది. ఇటీవల Oxford University వారి తరుపున సింగ్లండులో దొరగారొకరు ఇందలి శాసనము లొకటిరెండు ప్రకటించిరని వింటిని.

V. కృష్ణదేవరాయలు రాయవరము

కృష్ణదేవరాయలవారు 'ఆముక్తమాల్యద'లో వర్ణించినప్రకారము 'కళింగదేశ విజగషామనీమం దండెత్తి' వచ్చుచు మార్గమధ్యమున సర్వసిద్ధిసమీపమున నొకచో విడిసెను. ఆప్రదేశమునం దా రాజచంద్రుని కేమివిశేషము గోచరించెనోగాని తానువిడిసినచోట తక్షణమే పురమొకటి నిర్మించి దానికి కృష్ణదేవరాయవరమని పేరుపెట్టి శిలా

శాసనము వ్రాయించెను. ఆయూరిసంత బయలున నీశాసనముతో నొక నల్లరాయి పడియున్నది. ఆప్రాంతప్రజనులు దీనిని రాచబండయని వ్యవహరించుచున్నారు. కాలక్రమమున కృష్ణదేవరాయవరములో కృష్ణదేవపదము లోపింపగా రాయవరముమాత్రము మిగిలినది. ఈతాలూకా మునసబు కోర్టు బహుకాలమిచ్చటనే యుండెను. ఇటీవల యలమంచిలికి మార్పబడినది. రాయవరము యలమంచిలి కారుమైళ్ళదూరమందున్నది.

V. పూసపాటివారు. ఎలమంచిలి.

కృష్ణదేవరాయులవారు దిగ్విజయము చేసి విజయనగరసామ్రాజ్యము విస్తరింపచేసిరి. కాని 1565 లో జరిగిన తాళికోట మహాయుద్ధముతో మన తెలుగువారి యధికారము మట్టుమైపోయినది. తురుష్కాధికారము చెలరేగినది. హైదరబాదు నవాబులకు లోబడి పూసపాటివారీప్రాంతముపై యధికారము పొందజూచిరి. కాని గొప్పదుర్గమగు యెలమంచిలి వారికి చాల కష్టసాధ్యమయ్యెను. కావున దానిం ధ్వంసము చేసి దగ్ధపటలము గావించి యధేచ్ఛగా చూరగొనిరి.

ఈవిషయము సగర్వముగా నేటికిని పూసపాటివారు తమ బిరుదావళులలో చేర్చుకొని వర్ణించుకొనుచున్నారు. (చూ॥ శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి యాంధ్ర కవి జీవితములు- పుటలు 32, 37).

బిరుదు 20—నెల్లూరు, యెలమంచిలి, కంచి, దేవగిరి చూరకారులు- ఈనాల్గు పట్టణములు నాలుగు రాజధానులై యుండెడివి. నెల్లూరు మనుమసిద్ధిది. ఎలమంచిలికళింగాధిపునిది. కంచి చోళప్రభునిది. దేవగిరి యాదవవంశజులది—

బిరుదు 63—కంజి, చెంచీ, యెలమంచిలి, నెల్లూరు, ద్వారకాపురి, సిర్ధూ మధాములు.

ఇట్లు పూసపాటివారి క్రోధాగ్నికి యలమంచిలి దుర్గము ఇంధనమై భస్మీభూతమయి పోయినది. ఇపు డూరును పేరును లేక తదనన్తరసంపద్ధతి నెట్లో కాలక్షేపము చేయు పేదజనుల కేడువేలమందికి నిలువనీడమై యెలమంచిలి చిన్న యూనియనుగానున్నది.

అయినను, కళింగదేశవిషయమున నశోకవర్ధనుడు తొలుత చూపిన, శౌర్యాగ్ని పరమకరుణాస్రవంతిగా మారిపోయినట్లే, యెలమంచిలిపై పూసపాటి ప్రభువులు చూపిన క్రోధాగ్ని మహౌదార్యస్రవంతిగా పరిణమించి చరిత్రపరిశోధకుల దనిపి యాప్రాంతముల మట్టిదిబ్బల మరువుననున్న మధ్యను కళింగాంధ్రుల తొంటివైభవము పునఃప్రకాశము గాంచుటకు నవకాశము కల్పించును గాక యని కోరుచున్నాను.

ప్రాచీనపు ఓడ్రులు

శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగురుగారు

అనార్యులు ఒడిశాలో (ఒరిస్సాలో) కాపురము చేసిన యనేక వందల సంవత్సరముల తరువాత యుత్తరభాగమునుంచి 'ఉడ్ర' లేక 'ఓడ్ర' యను పేరుగల యొక వేరు జాతి వారిచ్చటకు వచ్చి యుపనివేశము స్థాపించిరి. వీరలు ప్రాచీన భారతములోని యే జాతి సంఘువారో యది స్థిరపరచుట యిప్పుడసంభవము. ఋగ్వేదసంహితలో "ఉడ్ర" దేశము యొక్కగాని, జాతియొక్కగాని,[1] పేరు లేదు. మనువు వీరలను పతితక్షత్రియులుగా నుదహరించి వీరికి నార్యావర్తములో స్థానమివ్వలేదు.[2] అయినను, మనువుకుపూర్వము వీరలు ఆర్యులగోష్ఠివారని మేము దలచెదము. అయితే ఆర్యగోష్ఠిని విడచిపెట్టి, ఆర్యావర్తేతరస్థానములో నుపనివేశము[3] సాపించుటచే వీరలార్యుల దృష్టిలో పతితులైరి. మరియు నది మొదలుకొని 'ఉడ్ర' యను పేరును వహించిరి.

శబ్దముయొక్క యర్థము ప్రకృతిప్రత్యయమును బట్టి పలాయనము (to fly) ను దెలుపును. ఇప్పుడు గూడా హిందువులలో నెవరుగాని తమగోష్ఠిని విడచిపెట్టి హిందేతర దేశములలో నివాసము చేయునెడల, వారు హిందువుల దృష్టిలో పతితులుగా నెంచబడుదురు. ఈనియమముననుసరించి ఉడ్రులు హిందువులకంటె వేరుగా నెంచబడి మనుసంహితలో మహాభారతాది గ్రంథములలో మ్లేచ్ఛుల లేక ద్రావిడులతో గణింపబడిరి.[4] ఈ యూహ ఇంచుమించుగా సరిపోవుచున్నది.

ఉడ్రులమార్గము ననుసరించి మఱి యొకదళమువారు ఒడిశాలో (orissa) ప్రవేశించిరి. వీరలు ఉత్కలులని పేర్కొనబడిరి. కొందరు చరిత్రలేఖకులు (విజయచంద్రమజుందారు ప్రముఖులు) ఉత్కలశబ్దమునకు వికృతార్థము చేసియున్నారు. అందుకుగాను వారలకు అరవ (తమిల) భాషయొక్క మరుగు జొచ్చవలసివచ్చినది. తమిలభాషలో ఉత్కలశబ్దము లేకపోయినను, ఉత్కళశబ్దము గలదు. ఆ భాషలో ఉక్కళమునకు కృషికర్మయని యర్థముగాన ఉత్కలులు కృషకజాతివారైరి. అయితే సంస్కృతమును బట్టి ఉత్కలశబ్దమునకు ఉత్కృష్టకళాయుక్తులు— అనగా ఉత్కృష్టకళలయందు నిపుణులని యర్థము, ఇట్టర్థము చేసినట్లయిన, మజుందార్ మహాశయునకు మానహాని లేక పోవు

1. See Antiquities of Orissa—Vol I. p 5.
2. శనైకస్తు క్రియాలోపాదిమాః క్షత్రియజాతయః। వృషలత్వం గతాలోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ।
పౌండ్రకాశ్చౌడ్రద్రావిడాః కాంభోజాః యవనాః శకాః। దారదాపహ్నవాశ్చీనాః కిరాతాదరదాః ఖశాః॥
(మను-10, 43-44)
3 ఆసముద్రాత్తువై పూర్వాదా సముద్రాత్తుపశ్చిమాత్। తయోరేవాంతరం గిర్యోరార్యావర్తం విదుర్బుధాః॥
(మను-2, 22)
4. పౌండ్యాశ్చద్రావిడా శ్చైవసంహితాంశ్చోద్రకేరళైః (మహాభారతము)

నని దలచెదము. ఇట్లు చేయుటకు ప్రమాణము పురీ (పూరీ), కోణార్క, భువనేశ్వరముల శిల్పకళలను చూడగా సహజముగా ఋజువు కాగలదు. ఇప్పుడు మన మాలోచించవలసినది: ఉద్రులు యెక్కడ నివసించుచుండిరి. వారల యునికి, సంబంధములలో నుండే ప్రమాణములంతగా నెక్కువ గావు. ఆప్రమాణములను బట్టి ఉద్రుల యునికి పూర్ణముగా నవగాహము చేయుటకు వీలు లేదు. ఏ యే ప్రాచీనగ్రంథములలో ఉద్ర నామము గలదో వాటిని మొదట నాలోచించెదము.

ఋగ్వేదసంహితలో కళింగనామ ముండినను ఉద్రనామములేదు. అయితే—మనుసంహిత, కపిలసంహిత, బృహత్సంహిత, మహాభారతము, రామాయణము, భరతనాట్యశాస్త్రము, బ్రహ్మపురాణము, విష్ణుధర్మము మొదలగు ప్రాచీన గ్రంథములలో ఉద్రనామము కాననగును.

మనుసంహితలో ఉద్రులజాతియు తరగతియు పేర్కొనబడినవి.

భరతనాట్యశాస్త్రములో ఉద్రుల భాష విషయమై వ్రాయబడియున్నది.[5] లలితవిస్తరములో 'ఉగ్ర' లేక 'ఉద్ర' లిపి పేరు కనబడుచున్నది.[6] కపిలసంహితలో ఉద్రదేశ మొక పవిత్రమైన స్థలముగాను, అది ఉత్కలదేశాంతర్గతమైనట్లుగాను వ్రాయబడియున్నది.[7] అయినను వరాహమిహిరుల బృహత్సంహితలో 'కళింగ' ఉత్కల, ఉద్ర ఈ మూడునూ వేరు వేరు దేశములు, లేక జాతులుగా వర్ణింపబడియున్నవి.[8]

ఇందును బట్టి తెలియున దేమనగా మధ్య భారతము (అనగా మాళవము) యొక్క తూర్పుదిక్కున ఉద్ర లేక ఉత్కలులుండిరి. మఱియు నాగ్నేయ దిశను కళింగ దేశముండెను.

భారతవర్షపటమును జూడగా మాళవమునకు సరిగా తూర్పున విహారము (Bihar) తామ్రలిప్తి కనబడును. ఆగ్నేయదిశను ప్రస్తుతపు ఉత్కలదేశమును, ఆంధ్రదేశపు యుత్తరభాగమును గలవు. వరాహమిహిరుల కాలములో ఒడిశా (Orissa) యొక్క యుత్తర గడ్జాతములోను కసాయి (కంసాయి) నది తీరమున నుత్కలులు యుపనివేశము స్థాపించి యుండిరి.

---

5. భరతముని క్రీస్తు పూర్వము మూడవ శతాబ్దములో జీవించియుండినట్లు నిశ్చయింపబడియున్నది.

6. లలిత విస్తరగ్రంథము క్రీస్తు పూర్వము 6వ శతాబ్దపుదని నిశ్చయింపబడియున్నది.

7. వర్షాణాం భారతః శ్రేష్ఠో దేశానాముత్కల స్మృతః। ఉత్కలస్య సమో దేశో దేశో నాస్తి మహీతలే॥ సర్వపాపహరం దేశమౌద్రం దైవేనకల్పితం। (కపిలసంహిత)

8. "అథపూర్వస్యామంజన వృషభధ్వజపద్మమాల్యవద్ గిరయః వ్యాఘ్రముఖసుహ్మ కర్వటచాంద్రపురాః శూర్పకర్ణశ్చ॥ ఖసమగధ శిబిరగిరిమిథిలసమతలోడ్రాశ్వవదనదంతురకాః॥ ♦ ♦ ♦ ఉదయగిరిభద్ర గౌడకపౌండ్రోత్కల కాశి మేకలామ్బష్ఠః ♦ ♦ ♦ ఆగ్నేయాం దిశి కోశల, కలింగ, వంగోపవంగ జఠరాంగాః॥" (బృహత్సంహిత) కొందరు మిహిరాచార్యులు క్రీ॥ శ॥ 6వ శతాబ్దపువాడని చెప్పుదురు. అయినను అతను కాళిదాసుని సమకాలీనుడు గావున 4వ శతాబ్దపువాడు. మఱియు 6వ శతాబ్ద పూర్వపు అనంతవాసుదేవుని లిపిలో వరాహమిహిరుని పేరు కనబడుచున్నది.

ఇందుకు కాళిదాసుని వ్రాతగూడా ప్రమాణముగా నున్నది.[9]

రఘువంశములోని కాళిదాసుని వ్రాతనుబట్టి చూడగా[10] నిప్పటి జాజిపుర (యాజపుర) ప్రాంతమున నుత్కలులు వాసముచేసి యుండిరి. దానికి దక్షిణమున (వైతరిణీనదికి తగిలి) కళింగదేశమున్నట్లు మహాభారతములోని లోమసుని మాటలుగూడా ప్రమాణముగా నున్నవి.[11]

చీనాపరివ్రాజకుడగు హుయన్‌ట్సాన్‌గ్ (క్రీస్తు యేడవ శతాబ్దమున) తన యాత్రా వృత్తాంతములో[12] నే యభిప్రాయమును తేటపరచి యున్నాడో దానిని బట్టి క్రీస్తు యేడవశతాబ్దములో పురీ (పూరీ) కి యుత్తరమున జాజ (యాజ) పురపర్యంతము సమస్త ప్రదేశముత్కల మనిపించుకొనుచుండెను. మఱియు దాని దక్షిణమున కళింగముండెను. ఈవిషయము శక్తిసంగమ తంత్రమందు[13] గూడా ప్రతిపాదితమగుచున్నది. తుదకు భరతముని ఓఢ్రుల భాషను విభాషయని[14] వ్రాసియున్నాడు. ఇందును బట్టి ఓంఢ్రులు క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దము నరికి మహానది యొక్క యుత్పత్తిస్థానమున నివశించి యుండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది కలహాండి. బస్తరు సమాంతరవర్తి భూఖండమును సూచించుచున్నది. ఒడిశా పటము[15] నుచూడగా మహానదియొక్క యొక శాఖ రాయగడనుంచి బయలువెడలి, ఆరమలిక యొక్క పశ్చిమమున నుండు మహానది యొక్క ప్రధానధారలో గలియుచున్నది. పైన చెప్పబడు ప్రాచీనగ్రంధముల నుంచి ఉఢ్రజాతిని గురించిన్ని, వారి భాషావసతుల గురించిన్ని, కొంత మట్టుకు తెలియవచ్చినది. ప్రస్తుతము మద్యకాలపు శిలాలిపి, లేక తామ్రలిపి శాసనములలో ఓఢ్రుల విషయమై యేయే వివరములు గలవో చూచెదము.

అశోకుని లిపి లేక ఖారవేలుని లిపిలో ఉఢ్రశబ్దము కనబడదు. అయినను ప్రథమ మహాభవగుప్తుని కాలములో ఉఢ్రదేశమనునొక స్వతంత్రరాజ్య మున్నట్లు నాగపురపు చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాల (Museum) లో నుండు నతనియనుశాసనములను[16]బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ఉఢ్రదేశములో బ్రాహ్మ

9. Kalidas......may be assigned to the reign of Chandragupta II, Vikramaditya the conqueror of Ujjain (V Smith's History of India).

10. సతీర్త్వాకపిశాంస్సైన్యైర్బద్ధ ద్విరదసేతుభిః। ఉత్కలాదర్శితపథ. కళింగాభిముఖోయయౌ (రఘువంశం 4 88)

11. ఏతే కళింగాః కౌంతేయయత్ర వైతరణీనదీ। యత్రాఽయజతధర్మోఽపిదేవాన్ఛరణమేత్యవై। ఋషిభిః సముపాయుక్తం యజ్ఞియం గిరిశోభితం। ఉత్తరంతీర మేవద్ధిసతతంద్విజ సేవితం। (మహాభారతము వనపర్వము. 118 అ)

12. See Walter's 'Yuan Chwang' Also, translation by Beal.

18 జగన్నాథ పూర్వభాగాత్ కృష్ణాతీరాం తరంశివే కళింగదేశసంప్రోక్త వామమార్గపరాయణః। (శక్తిసంగమతంత్రము)

14. నాట్యశాస్త్రము—భరతుడు

15. See 'The Natural map of the Oriya movement.'

16. See, Epigraphia Indica, Vol. VIII (1905-6)

ణులుగూడా కాపురమున్నట్లు కటకములో నుండు మహాశివగుప్తుని యనుశాసనములను[17]బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నప్పటి ఉడ్రరాజు శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగా నున్నట్లు క్రీస్తుశకపు యేకాదశశతాబ్దపు ఒక శాసనమునుంచి[18] తెలియవచ్చుచున్నది. ఏలననగా, కోసలదేశపు రాజొకడు అతనివద్దనున్న యే కాళీవిగ్రహమును తీసుకొనియుండెనో, యది తరువాత చేదిరాజు లక్ష్మణరాజు హస్తగతమైనది. ఉడ్రరాజ్యపు నాలుగు సరిహద్దులలో బెంగి, ఖెముండి, కోసలము, గిడ్డిసింగి మొదలగు రాజ్యము లుండినట్లు గంగవంశపు రాజరాజదేవుని క్రీస్తుశకము దశమశతాబ్దపు అనుశాసనము[19]నుంచి విదితమగుచున్నది. ఇవి యన్నియు తన సేనాధిపతియగు వనపతిద్వారా జయింపబడియుండెను. తుదకు కుళోత్తుంగ చోళుని ద్రాక్షారామశిలాలిపి[20]నుంచి పల్లవ రాజను పేరుగల యొకని సేనాధిపతి కళింగ, కోసల, ఉత్కల మొదలగు రాజ్యములు జయించి, ఉడ్రదేశపు సరిహద్దులలో జయస్థంభములు పాతించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందును బట్టి ఉడ్రదేశము, దక్షిణకళింగ కోసలములకు మధ్యనున్నట్లు స్పష్టము. మఱియు, నీ సమస్తరాజ్యములకుత్తరమున ఉత్కలముం డెను. క్రీస్తుశకము 1298 లో దత్తగంగవంశపురాజు నరశింహదేవునియొక తామ్రశాసనములో ఉడ్రనామము కనబడుచున్నది. తుదకు ఒడిశా సూర్యవంశపురాజు కపిలేంద్రుని కాలపు క్రీస్తు శకము 15 వ శతాబ్దపు కవి[21] శారలాదాసుని మహాభారతములో 'ఒడ' రాష్ట్రశబ్దము కనబడుచున్నది. పైవివరణములబట్టి క్రీస్తు పూర్వము 6 వ శతాబ్దపు లలిత విస్తరమను బౌద్ధగ్రంధము మొదలుకొని, క్రీస్తు శకపు పదిహేనవ శతాబ్దపు శారలా మహాభారతమను ఓఢ్ర గ్రంథము వరకును, ఉఢ్రులని యొకజాతి యుండెననియు, వారికి స్వతంత్రరాజ్యము, భాష, లిపి, కూడా యుండెననియు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆదేశీయపు రాజు ఒకసమయమున శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగానుండెను. మరియు నచ్చట బ్రాహ్మణులు గూడా వాసముచేయుచుండిరి. పై ప్రమాణములను బట్టి ఉడ్రదేశపు యునికి, రాజధాని మఱియు యాదేశపు రాజ్యాంగ పద్ధతుల విషయమై కొంతవాస్తవ్యము ఆలోచింపబడగలదు. ఉడ్రులకు, ఒడభాడి లేక ఒకబాది అనుపేరుగల ఒకరాజధానియున్నట్లు ప్రమాణము గలదు. ఇది ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము జిల్లాలో చేరియుండు వడ్డాది లేక ఒడబాదియై

17. See, I. A. S. B. Vol. XLVI Part I.

18. E. P. Indica Vol. I.

19. See, Ep. Ind. Vol. IV, P. 314-8

20. వీరఃపల్లవరాజ ఇత్యభిదితో రాజేంద్రచోడప్రభో। కీర్త్యుత్తమమి వోడ్రసంధిషుజయస్తంభం శుభం న్యక్షిపత్॥ (See, South Indian Inscriptions, Vol. IV, No. 349 of 1893)

21. మృత్యుంజయరథోగారి 'ఆదికవి శారలాదాసు' అను పేరుగల ప్రబంధమును చూడుడు (ఉత్కల సాహిత్యము, ౬వ భాగము, ప్రథమసంఖ్య, ౬వ పేజీ).

యుండుట విశేషసంభవము.[22] బహుకాలమునుండి యిచ్చట మత్స్యవంశపు రాజులు రాజ్యముచేయుచూ వచ్చిరి.[23] దీని యవస్థానము విశాఖపట్టణము జిల్లా యనకాపల్లికి పదహారు మైళ్ళ దూరమునగలదు. ఈవంశము విషయమై చరిత్రలేఖకులలో చాల మతభేదము గలదు. అయినను నీవంశము గంగవంశ సంభూతమని మత్స్యవంశపు రాజు అర్జునునియొక్క దిబ్బిడ తామ్రశాసనము నుండి[24] స్పష్టమగుచున్నది. గంగు డితని యిరువదిమూడవ యూర్ధ్వవంశస్థుడని తన శాసనమందు స్పష్టపరచియున్నాడు. అర్జునుని తండ్రి జయంతు డొక ప్రతాపశాలి రాజు. అర్జునుడు పదమూడవ శతాబ్దముయొక్క ఆఖరు భాగమున పైజెప్పిన అను శాసనమిచ్చెను. సగటున జూడగా క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దములో నీవంశముయొక్క ఆరంభము. గంగవంశపు రాజులు గూడా క్రీ॥శ॥ 7 లేక 8వ శతాబ్దముయొక్క ప్రారంభములో దక్షిణకళింగమందు రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. వారికి 100 సంవత్సరముల తరువాత నీవంశముయొక్క ప్రారంభమని చెప్పబడగలదు. వీరికి పూర్వము అనగా 9దవ శతాబ్దమునకు పూర్వమున నేప్రదేశమెవరి యధీనమందుండెనో స్పష్టముగా నిర్ణయించుట కష్టతరము. అది యెట్లున్నను ఒడబాడిమత్స్యవంశపురాజులుబహుకాలము స్వతంత్రులుగా నుండియున్నట్లు ప్రమాణము గలదు. అర్జునునియొక్క సహోదరుడు మహామండలేశ్వరుడైనట్లు ప్రమాణము గలదు.[25] ఈవంశపు మొదటిరాజు మత్స్యఖుణాయను స్థలమున మొదట రాజ్యముచేసినట్లు మేము దలచెదము. ఈస్థలము ప్రస్తుతము జయపురప్రదేశములో చేరిన కాంపగూడా (కాపుగుడా) యనుచోట నుండెను. [26]అది యెట్లుగాని వీరల తరువాత ఒడబాడీ నుండి, మాడగోళ (మాడుగులు) అను స్థలమునకు ప్రస్థానము చేసినట్లు తెలియబడుచున్నది. ప్రస్తుతమందు గూడా, మాడుగులు (మాడుగోళ) రాజులు తాము వడ్డాది యధీశ్వరులమని చెప్పుకొనుచున్నారు. పైనుదాహరణములనుబట్టి ఒడ రాష్ట్రముగానుండు స్వతంత్రరాజ్యము ప్రాచీనకళింగ, కోసలములప్రాంతమందు సంకీర్ణమయినను సువిశాలముగాను, దక్షిణమునుంచి దూరముగాయుత్తరమున ఒరిస్సాగడజాతదేశముల (Orissa Tributary Mahals) వరకు వ్యాపించియుండినట్లును, మేమూహించెదము. ఈప్రదేశమున నొక స్వతంత్రరాజవంశము ప్రభుత్వము చేయుచుండెను. ఇన్నిప్రమా

22. See Ep. Ind. Vol. V, P 106–112 & also Simhachalam Inscriptions.

23. విశాఖాపట్టణముజిల్లా చోడవరం దేవాలయములోనుండు 1458 శా॥ శ॥ లేక 1582 క్రీ॥ శ॥ ఒడబాడిరాజా వీరప్రతాప శ్రీరంగరాజుగారి శిలాలిపి చూడుడు.

24. See, Epi, Ind. Vol. V (P 106–112) ఈతామ్రశాసనము యిప్పుడు మద్రాసుప్రదర్శనశాలలో నుంచబడియున్నది.

25. Records by Messrs. Sewell and Elliot. See, Inscriptions of the Madras Presidency Volume III, No. 52 Page 1673.

26. నేనువ్రాసిన ప్రాచీనమందిరమను శీర్షముగల ప్రబంధముః చూడుడు. ఉత్కలసాహిత్యము.

ణము లుండినను గో॥ రామదాసు బి. ఏ. మహాశయులు తమ "ఒడియా, దానిఉత్పత్తి" అను శీర్షముగల ప్రబంధమందు[27] ఉద్రులకు క్రీ॥ శ॥ 7వ శతాబ్దపూర్వమున స్థానమిచ్చుట కెందు కొప్పుకొనరో మాకెంతమాత్ర మవగాహము గాదు. క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దములో భరతముని, ఆరవ శతాబ్దములో లలితవిస్తరగ్రంథము, ఉద్ర భాషాలిపి విషయములో నుజ్వలప్రమాణములుగా నుండగా నీవిషయమై యెక్కువ చర్చచేయుట యనావశ్యకము. బంగాళ, బిహార, ఉత్కలభాషలు మాగధిప్రాకృతము నుంచి జాతమని రామదాసుగారు చెప్పుచున్నారు. ఇది యంతగా మిథ్యకాదు గాని, ఉత్కల లేక ఉద్రభాషపైని మాగధిప్రాకృత ప్రభావము విస్తరించకపూర్వము దాని కొక స్వతంత్రభాషయు, లిపియు నుండెను. అందులో కాలక్రమమున పాలీప్రాకృతభాషలు మిశ్రితమై, మార్పులు చెందుట కారంభించెను.

పాలి	ప్రాకృతము	ఓఢ్రము
సబ్బ	సబ	సబు
అజ్జ	అజ	అజి
పుత	పుత	పుత (పుత్ర)
ఋత్వికెబళె	—	జె(ఋ) తెబళె
తిత్యకెబళె	—	తెతెబళె

ఇదిగాక నిప్పటి గంజాముజిల్లా దక్షిణభాగమున నుండు నికృష్టజాతులలో, నే (వికృత) ఓఢ్రభాష వాడుకలో నున్నదో దానిలో దాక్షిణాత్యభాషయొక్క ఛాయాపాతము కూడా లేదు. వారలు వాడుకచేయు కొన్ని నూతనపదములు మాగధిప్రాకృతములోనివి కావు గాని మహారాష్ట్రి, పాలీభాషలలో జేరుచున్నవి. వారలు 'ము' (నేను) యనుమాటకు బదులుగా 'మి' యనుమాట వాడుక చేయుదురు. మహారాష్ట్రిభాషలో కూడ 'ము' (నేను) యను యర్థములో 'మి' వ్యవహరింపబడుచున్నది. మహారాష్ట్రిభాష మాగధిభాషయొక్క సమకాలీనము. Benfi దొరగారుకూడా దీనిని స్వీకరించుచున్నారు. చండీదేవు దండీలభాషను బట్టి మహారాష్ట్రిము ప్రాకృతప్రకృష్టమని స్థిరపడుచున్నది.[28]

పూర్వము 'ఉద్ర' యనుపేరుచే ఖ్యాతినొందినదేశ మిప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములమధ్య నున్నదని కొందరు యితిహాసకారులు నిర్దేశించెదరు. బస్తరు రాజ్యములో చిరకాలము మహారాష్ట్రిభాషయొక్క ప్రభావము గలదు. ప్రస్తుతము యే దక్షిణ ఓఢ్రభాషను నిమ్నజాతీయులు వాడుకచేయుచున్నారో నది ప్రకృతమున మాగధినుంచి గాక మహారాష్ట్రిప్రాకృతముచే ప్రభావితమని చెప్పిన నత్యుక్తిగాదు. భాషాతత్త్వవిదు లెవరుగాని నీవిషయములో లెస్సగా పరిశీలించినచో, ప్రస్తుతపు ఉత్కల భాషవిషయమై కొన్ని నూతనసంగతులు గోచరమగును.

పైవిషయముల నాలోచించగా ఓఢ్ర

27. See, also Madras Gazetteer's Vizagapatam by W. Fancis I. C. S.

28. "ఏతదపి లోకానుసారాత్ నాటకాదా మహాప్రయోగ దర్శనాత్ ప్రాకృతమహారాష్ట్రిదేశీయం ప్రకృష్టభాషణం"—చండీదేవుని ప్రాకృతచంద్రికా.

"మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః—దండీ.

భాష మాగధిప్రాకృతమునుంచి పుట్టినదని చెప్పుటకు సాహసముగలుగదు. రామదాసు పంతులుగారు "The Kui word 'Oda' is purely Dravidian, and is found in all the Dravidian languages. Thus—Telugu Odayâdu or odayadu meaning king or lord, Kanerise Odayar—the title of the Maharaja of Mysore, Tamil—Udayar meaning king. Another form of the word—Udayar is applied only to Ramanuja—the reputed founder of Vaishnava religion in the south.", అని కూడా చెప్పుచున్నారు.

అయినను వారిట్లు చెప్పకమునుపు ఒడయాడు, ఒడయార్ లేక ఉడయవార్ అను పదములు ఓడ్రమునుంచి ద్రావిడ భాషకు వెళ్ళుట యేవిధముగానైనా యసంభవమా యని యాలోచింపవలసియుండెను. వారు మొదటను ఓడ్రభాష నేడవశతాబ్దముతరువాతదని దలచి అంతా భ్రమ గలుగచేసియున్నారు. ఓడ్రుల భాషయు లిపియు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమునుండి యుండినవని ప్రమాణ ముంటూయుండగా వారి యభిప్రాయము భ్రమపూర్ణమని చెప్పిన నసంగతము గాదుగదా? తుదకు వారు చెప్పినదేమనగా ఒడిశాలోని గజపతి రాజులు బహుకాలము దక్షిణమున తమ ప్రభావము విస్తరింపజేసియుండిరి. అందుచే ఒడయార్ అను శబ్దము ద్రావిడభాషలో 'రాజు' అని యర్థమైనది. ఇది దాదాపుగా ననుగుణ్యముగానున్నది. ఇందువలన పైపదములు ఓడ్రమునుంచి ద్రావిడములో చేరినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అది యెట్లుగాని ఓడ్రభాషను ఒకవైపు బంగాళీలు, మరియొకవైపు ఆంధ్రులు లాగుటకు సర్వయత్నము చేసెదరు. వారి యభిప్రాయములను చూడగా నవశ్యము ఓడ్రభాషయందు కొంతమట్టుకు ప్రలోభనయు,యాకర్షణశక్తియు యున్నవని మాకు కొంచెము ఓదార్పు కలుగుచున్నది.

ప్రస్తుతపుఓడ్రుల వంశధరులనుగురించి కొంచె మాలోచించి ఈవ్యాసమును ముగించెదను. ఇప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములలోని భతర, భతడ ప్రజాజాతులు, విశాఖపట్టణములోని ఖావుడజాతి,గంజాము జిల్లాలోని ఒడియా యనుపేరుగల ఒకకృషకజాతి, మఱియు ఒడిశాలోని ఒడకృషకయు, పాయిక (బంట్రోతు) జాతియు, ఆదిమ ఒడ వంశధరులని మేము దలచెదము. జాతివిజ్ఞానవిదు లెవరైనా నీవిషయములలో విశేషముగా నాలోచనజేసినట్లయిన ఓడ్రజాతివిషయములో కొంతనిజము బయలుపడగలదని నాకు నమ్మకము. తుదకు క్రీస్తు॥ శ॥ పదకొండవ శతాబ్దములో ఒడిశాలోని ప్రథమ గంగవంశపురాజు అనంతవర్మచోడగంగ యుత్కలసింహాసనము నాక్రమించినపు డతనితో వెళ్ళిన కొందరు పాయిక (బంట్రోతు) సైనికులు శాశ్వితవసతిని స్థాపించియుండిపోయిరి. ఇప్పుడు వారలు ఒడకృషకులుగా పరిచితులు. ఖోర్దా (ఖురదా) ప్రాంతములో వీరలసంఖ్య సుమారు 87 వేలకంటె నెక్కువగానుండును. ఈఉడ్రులదేశము కాలక్రమమున ఒడిశాయని పేరునొందినదని చెప్పినచో నది కేవలము బాహుళ్యము.

కలిఙ్గ గాఙ్గేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య శకము

మహారాజశ్రీ గొ. రామదాసుగారు, బి. ఏ.,

కలిఙ్గరాజ్యము నేలిన గంగవంశపు రాజులలో మొదటివారు, వారి శాసనముల యందు తారీఖులను "ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరాః" యనియో, లేక "గాంగేయవత్సరాః" యనియో, జెప్పియున్నారు. దీనినిబట్టి యీవంశస్థు లొక శకము నేర్పరచి కొనినట్లును దానినిబట్టియే వారి రాజ్యకాలవర్షములను గణనజేసిరని గ్రహింపనగుచున్నది. ఈశకమెప్పు డేర్పడినది గ్రహించుట కాధారములు లేక యీవంశపు వారి శాసనములను తర్కించి వ్రాసిన పాశ్చాత్యపండితులు చాలమంది శకము విషయమై యేమియు వ్రాయుట మానుకొనినారు. ఈపండితులలోనికెల్ల విస్తారముగా బరిశీలనాశక్తిగల డాక్టరు ఫ్లీటు దొరగారు కలిఙ్గరాజ శాసనములలో గొన్ని కొన్నింటిలో వక్కాణించిన తిథులు, గ్రహణములు నీ శకారంభమును గనుగొనుటకు సహాయము చేయునని యూహించినారు; వారి నాటికి గొంచెము మాత్రమే యీ రాజుల శాసనములు వెల్లడియైనవి. అందులో రెంటిలో మాత్రమే మార్గదర్శకములు గాగల జ్యోతిషలక్ష్యములు దొరకినవి. అవి యేవనః—

i ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 128 చైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమి యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణము గలిగినట్లు జెప్పియున్నది. ఈగ్రహణము 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమినాటిది.

ii ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 91 యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మాఘ ది 30 యని యుండుటచే నామాసమందు సావరదినములు 30 యే యుండి యుండవలెనని నిశ్చయించిరి.

ఇట్లు పరిశీలనార్థము లక్ష్యముల నేర్పరచి, దాదాపుగా నందే యొక శతాబ్దమును గూడ నేర్పరచుకొనినారు. అది యెట్లన, రాజ పృథ్వీమూలగారి గోదావరి పట్టాలో అధిరాజ ఇంద్రవర్మగారు అనేక యితర రాజులతో గలసి యింద్రభట్టారకుని నోడించిరని యున్నదట. కళింగ గంగ సంవత్సరము 128 లో నిచ్చిన శాసనములోని ఇంద్రవర్మగారే యీయధిరాజేంద్రయని దలంచిరి. ఈయింద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళుక్యులలో ప్రథమ జయసింహాలు (శా. శ. 549 మొ॥ 579 లేక 582 వరకు) ని తమ్ముడును, రెండవ విష్ణువర్ధనుని తండ్రియునైన యింద్రభట్టారకుడనియే నిశ్చయించిరి. ఇంతయే గాక, యక్షరస్వరూపములను బట్టి గూడ కళింగరాజులైన యింద్రవర్మలచే నివ్వబడ్డ మూడుశాసనములు గూడ నీశతాబ్దమునందలివే యని గూడ నూహించిరి. ఈయీ కారణములపై క్రీ. వె. 627 మొదలు క్రీ. వె. 725 మధ్యను గంగశకము 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమిరోజున గలిగెనని చెప్పిన చంద్రోపరాగము సంభవించియుండవలెనని యేర్పాటుజేసియుండిరి. మార్గశిరమాసము నవంబరు—డిశంబరు నెలలో గలుగును గాన పై

చంద్రగ్రహణ మీదిగువ నేర్పరచిన తారీఖు లలో నొకటైయుండవలెనని లెఖ్ఖచేసిరి:—

క్రీ. శ.	624	నవంబరు	30
,,	625	నవంబరు	20
,,	626	డిశంబరు	9
,,	643	డిశంబరు	1
,,	644	నవంబరు	19
,,	653	నవంబరు	10
,,	662	డిశంబరు	1
,,	672	నవంబరు	10
,,	690	నవంబరు	22
,,	691	నవంబరు	11
,,	708	డిశంబరు	2
,,	709	నవంబరు	22
,,	719	డిశంబరు	2
,,	727	డిశంబరు	3

ఈ తారీఖులకు నితర శోధనలను బెట్టి చూచి యన్ని శోధనలకు నిల్చిన వత్సరము నేర్పరచుటకు డాక్టరు ఫ్లీటు దొరగారికి నా డవకాశము లేకపోయినది. ఇటీవల కళింగ గంగ శాసనము లనేకములు లభ్యమగుట జేసి మరికొన్ని శోధనల నేర్పరచుట కవ కాశము గల్గినది. అవి యేవనగా:—

(3) గంగ సంవత్సరము 251 తారీఖు గల దేవేంద్రవర్మగారి శాసనమందు నొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(4) గంగ సంవత్సరము 304 లో నియ్యబడ్డ యనంతవర్మదేవుగారి శాసనమందొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(5) గంగ సంవత్సరము 351 లో నియ్యబడ్డ సత్యవర్మదేవుగారి శాసనమందొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడ్డది.

(6) గంగశకము 183 సం॥ శ్రావణ ది 20 న నియ్యబడ్డ దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకాకుళ శాసనములో మాఘ శు 8 న దాన మియ్యబడినట్లు చెప్పియున్నది. (మాఘ మాస్యుదగయనే శుచాష్టమ్యాం) గాన నీదానము చేయబడిన దినము గంగశక 182 సం॥ మాఘ శు 8 మి యగుచున్నది. మాఘ శు 8 నాడు దానమును జేయుట శాస్త్రసమ్మతముగాదు గదా! ఈదానమె ట్లొనరింపబడినది? దానములకు, స్నానములకు జెప్పియున్నది మాఘ శు 7 మి. "సూర్యగ్రహణ తుల్యాతు శుక్లా మాఘస్య సప్తమీ" యని నిర్ణయ సింధువులో జెప్పియున్నది. దీనినే రథసప్తమి యని విశోక సప్తమి యని, శర్కరాఫలసప్తమని గూడ నందురు. ఇంద్రవర్మగారి కళింగ శాసనమందు(Ind. Ant. Vol. xiii pp. 122 ff.) 146 సం॥ మాఘ శు 7 మి నాడు దానము చేసినట్లుండుటచే నీగంగవంశము వారు మాఘ శు 7 మి నాడే వ్రతముల జేయువారని దెలియుచున్నది. రథసప్తమికి మరునాడయ్యే యష్టమినాడు దానధర్మములు జేయుట యాచారముగాదు. శాస్త్రీయమును గాదు. అయినను దేవేంద్రవర్మగారి పత్త్రాలో మాత్రము మాఘ శు 8 మి నాడు దానము జరిగినట్లు చెప్పుటచే దానముచేసే సమయమునకు సప్తమి తిథి పోయి యష్టమి తిథి వచ్చియుండవలెను. సూర్యోదయమునకే తిథి యుండిన నారోజునకెల్ల నాతిథియే గణనకువచ్చును గాన, గంగశక 182 సం॥ మాఘ శుద్ధ 8 మీల నాడు సూర్యోదయమునకే యష్టమి తిథి వచ్చెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఆరోజున సూర్యోదయాత్పూర్వమే సప్తమి

పోయి సూర్యోదయమునకు సప్తమి తిథి ప్రారంభమై యుండవలె. ఈషష్ఠితిథియైన దినమున సూర్యోదయము మొదలు కొన్ని ఘడియలవరకు షష్ఠి తిథియుండి తర్వాత సప్తమి ప్రారంభమై మరునాడు సూర్యోదయమున కాసప్తమి యంతమయ్యేనేని యాసప్తమి యేష్యమైనదని చెప్పుదురు. ఇట్టి సప్తమి మాఘమాస శుక్లపక్షమందు చాల పవిత్రమైనదని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.—

పూర్వాహ్ణే ఘటికా ద్వయం షష్ఠీ సప్తమీ పరేద్యుః।
క్షయవశాదరుణోదయా త్పూర్వం సమాప్యతే।

... ...

ఇట్టి సప్తమి,

'అచలా సప్తమీ దుర్గా శివరాత్రిర్మహాభరః।
సుఖదా ప్యావ్యాప్తా సదా''

అని దివోదాసుడు చెప్పియున్నాడు.

అందుచే స్నానమేమో యరుణోదయవేళకున్న సప్తమి ఘడియలలో జేసి, యటు తర్వాత జేసే దానముల వేళకు సప్తమి ఘడియలువచ్చియుండుటచే సప్తమి తిథి వక్కాణింపబడియున్నది. దీనివలన సప్తమి యేష్యమైనది. ఇది చాలా పుణ్య తిథి. గంగ శక 182 సం॥ మాఘ శు 7 మి యేష్యతిథియొకలక్ష్యముగా దీసికొనబడియె.

ఈయారు లక్ష్యముల నుపయోగించి డాక్టరు ఫ్లీటుగారు నిర్దేశించి వత్సరములను బరిశీలింతము.

1. గంగశక 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమినాటి చంద్రగ్రహణముగాన నీ శకారంభము. — 497, 498, 499, 516, 517, 526, 535, 545, 563, 564, 581, 582, 592, 600, 610, 624, 625, 62[illegible], 643, 644, 653, 662, 690, 691, 708, 709, 719, 727, 729.

2. గంగ శక 251 సం॥లో సూర్యగ్రహణము. — 749... 767, 768...78[illegible], 796, 814, 815...838, 843, 851, 861.

3. గంగశక 304 సం॥లో ,, — 802, 820, 821, 867, 904, 914.

4. ,, 351 సం॥లో ,, — 867, 914, 951, 961.

5. ,, 91 సం॥లో మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములు. —

516+91=607 ఈసంవత్సరమందు మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 20 వ సూర్యాస్తమయమైన వెనుక గలిగినది. 608 సం॥ జనవరు ది 19 వ సూర్యాస్తమయ పూర్వమే కంభప్రవేశమాయెను. గాన డిశంబరు ది 21 మొ॥ జనవరు ది 19 వరకు 29 దినములే యుండెను.

563 + 91 or 654 ఈవత్సరములో గూడ మాఘమాసమందు 29 సౌరదినములున్నవి.

600 + 91 or 691 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమునం దుండె.

610 + 91 or 701 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమునం దుండె.

ఫ్లీటు దొరగారిచే నేర్పరుపబడిన శతాబ్దమం దొక్క సంవత్సరమైన పైయెదుని దానములకూ నిల్వలేదు. కావున శతాబ్దము నేర్పరచుటలో వారు జేసిన యూహాసరియైనట్లు తోచదు. రాజులకుండు నామముల పోలికనుబట్టి వారే వీరనుట గూడ నుచితము గాదు. అధిరాజయింద్ర, ఇంద్రభట్టారక, ఇంద్రవర్మ యను నామములలో మూడింటి యందు గూడ 'నింద్ర' శబ్దము సామాన్యముగా నుండుటంజేసి ముగ్గురు నొక్కరే యని చెప్పుట సమంజసముగా దోపదు. మొదటి నామములు రెండు నొక్క శాసనమం దుండుటచే నవి వేర్వేరు జనుల నామములని వా రొప్పుకోకతీరినది గాదు. నామస్వరూపముచే దేహ మొక్కటే యని భావించి చరిత్రకు ప్రమాణము దీయుట గూడ నంత మంచిదిగాదు. గణితముచే నిరూపింపబడినదే ప్రమాణము. మిగిలిన నిర్ధారణలన్నియు దీని తర్వాతివే. కాని యట్టి గణిత పరిశీలన తుదనుండి మొదటి వరకు నొక్కొక్కవత్సరమునకు బెట్టి చూచుచు వెళ్ళుట చాలా విసుగుగా నుండును; కాన ఫ్లీటు దొరగా రొకయూహ జేసి సమాన నామము లున్న వారిద్దరు నొక్కరే యని భావించి యొక శతాబ్దము నేర్పరచినారు. ఆశతాబ్ద వర్షములకు మన జ్యోతిషగణిత పరిశీలన జేసితిమి. అం దొక్క సంవత్సరమైన నాపరిశీలనకు నిల్వలేదు.

కావున మరియొక శతాబ్దము మన పరిశీలనకు నేర్పరుపవలెను. ఈ గంగవంశపు రాజుల శాసనములయం దున్న లిపిని మనకు తెలిసిన శకములలో తారీఖుల నిచ్చిన యితర దేశరాజుల శాసనముల యక్షరములతో పోలికజేసి చూచిన నేవైన నొక శతాబ్దము నేర్పరుపనవకాశము గలుగునని తలంచి నే నీ దిగువ పరిశీలన చేసితిని.

1. గుణార్ణవుని కొమారుడైన దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడి గంగ సం॥ 183 యని తేదీగల శ్రీకాకుళ శాసనమును; సంవత్ 207 (గుప్తశకము) యని తారీఖు గలిగి యున్న ధృవశేనుని గణేశఘుడ్ శాసనముతో పరీక్షించితిని. ఈ రెంటియక్షరములు సమానముగా నున్నవి - గాన ధృవశేనుని గణేశఘుడ్ శాసనకాలమునాటిదే యా దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకాకుళ శాసనముకూడ, గుప్తసంవత్ 207 యంటే క్రీస్తుశకము 526-27 సంవత్సరమునకు సరిపోవును. శ్రీకాకుళ శాసన మీసంవత్సరముననే వ్రాసియుండవలెను. కావున గంగశకారంభము 526-183 =343 లోనై యుండవచ్చును.

2. గంగశక 195 సం॥లో గుణార్ణవుని కొమారుడు దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన సిద్ధాంతశాసనమును, సంవత్ 347 లో కాలచూరిరాజు శంకరగణునిచే నియ్యబడిన యభోనా శాసనముతో సరిచూచితిని. ఈ రెండింటి యక్షరములు గూడ సరిపోలియున్నవి. కాలచూరి సంవత్ 347 అంటే క్రీస్తుశకము 595-96 కు సరిపోవును. గాన సిద్ధాంతశాసనము క్రీ. వె. 595-96 లో వ్రాసి యుండవచ్చును. అందుచే గంగశకము క్రీ. వె. 595-195=400 లో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

3. గంగ సం॥ 146 లో దానార్ణవుని కొమారుడు యింద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన పుర్లి శాసనమును, జయపురం యేజన్సీ యుమ్మరకోట తా॥ పొడాగుడా గ్రామంలో నున్న

భవదత్తుని శిలాశాసనముతో సరిపోల్చితిని. అక్షరస్వరూపము రెండింటియందొకేవిధముగా నున్నది. పోడాగుడా శాసనాక్షరములు మాలవసం॥ 493 లో కుమారగుప్తునిచే నియ్యబడిన మాందసార్ శాసనాక్షరములను బోలియున్నవని క్రీ వె. 1921-22 సం॥ తాలుకు మద్రాస్ యెపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టులో వ్రాయబడియున్నది. మాలవ సం॥ 493 అనగా క్రీ. వె. 436-37 కు సరిపోవుచున్నది. గాన పుర్లి శాసనము గూడ నీసంవత్సరముదే యై యుండు-అందుచే గంగశకము క్రీ. వె. 436-146=290 లో ప్రారంభమై యుండనోపు.

పై పరిశీలనచే గంగశకారంభము క్రీ. వె 290-400 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈ సంవత్సరములను పై గణితప్రమాణములచే పరీక్షించుటకు బూర్వము చరిత్రాంశము లేవైన నీ శతాబ్దమును నిర్దేశించునవి యున్నవేమో పరిశీలించెదము.

క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ వె 400 ల మధ్యను శకారంభము చేయదగినంత ముఖ్యాంశము జరిగినదేమో పరిశీలించవలెను. మనకు నిప్పటికి దెలిసినవాటిలోసకెల్ల సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర యొక్కటే క్రీ. వె. 290-క్రీ. వె. 400 ల మధ్యను జరిగినట్లు గనబడుచున్నది. ఈదండయాత్రను గురించి చెప్పిన అలహాబాద్ స్థంభ శాసనములో కళింగమని ప్రత్యేకించి వక్కాణించలేకపోయినను కోసలము మొదలుకొని రాజ్యములను బేర్కొని యింకను మిగిలిన 'దక్షిణాపథరాజ్యాన్' యని జెప్పియుండుటచే నీ కోసలము, దక్షిణకోసలమని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ దేశమును జయించి దక్షిణముగా సముద్రగుప్తుని సైన్యము వెళ్లెనని గూడ దెలియుచున్నది. కోసలము తరువాత మహాకాంతారమని చెప్పుటచే మహాకోసలమునకు దక్షిణమున నీమహాకాంతారముండవలెను. అది యేది?

అమరావతి బౌద్ధాలయ శిథిలములలో దొరకిన శిలాశాసనములయందు రెండింటిలో 'మహావనసల' మను ప్రదేశము బేర్కొనియున్నది. ఆ రెండు శాసనములలో నొకదానియందు 'మహావనసల' మను ప్రదేశమందున్న 'సాఘురు' అను గ్రామము వక్కాణింపబడి యున్నది. ఈ కాలమందు విశాఖపట్నముజిల్లా మాలయాలలో బేరువడసిన జయిపుర సంస్థానములో, జయిపుర పట్టణమునకు నైఋతిమూలగా సుమారు 35 మైళ్ళ దూరమందు నీ సాఘురుగ్రామమున్నది. ప్రస్తుత జయపురసంస్థానమునకు మూలమైన నందాపుర రాజ్యమునకు ముఖ్యస్థానమైన నందాపురము సాఘురుగ్రామమునకు తూర్పుగా నెనిమిదిమైళ్ళ దూరములో నున్నది. నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైనదగుటచేతను, నందాపురము యమరావతీ శిలాశాసనములయందు కొన్నిటిలో వక్కాణింపబడి యుండుటచేతను, ఈ శాసనములకిటీవలి కాలములనాటి శాసనములలో సహితమీ నందాపురము చెప్పబడియుండుటచేతను నీ సాఘురుగ్రామమే యీ యమరావతి శాసనములలో జెప్పబడిన సాఘురుని నిర్ధారణ జేయవచ్చును. గావున నీ సాఘురుగ్రామమున్న ప్రదేశమున కా కాలమునందు 'మహావనసల' మని ప్రాకృతనామము. ఇదియే సంస్కృతమందు 'మహావనస్థల' మగును. ప్రాకృతములో 'సల' యను పదమునకు సరియైన సంస్కృతపదము 'స్థల' మని దెలియ

చేయుటకు కొన్ని ప్రాకృతభాషలయందు నేటికిని 'సల' యనునది 'స్థల' మనే యర్థమున వాడుక యగుచున్నది. ఓఢ్రభాష యందు 'కుఇసల' యంటె 'కూపస్థల' మనియే యర్థము. ఈ మహావనస్థలము సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకు పూర్వమే పేరువడసి యుండుటచేతను, యీ మహావనస్థల మనునది యిప్పటి విశాఖపట్టణము, గంజాంజిల్లాలవన ప్రదేశమునకు బేరై యున్నట్లు సాఘురు గ్రామమువలన జూపెట్టబడుటచేతను, నీ ప్రదేశము దక్షిణకోసలప్రదేశమునకు దక్షిణముగా నుండుటచేతను, నీ మహావనస్థలమే యీ మహాకాంతారమని నమ్మవచ్చును. ఈ మహాకాంతారరాజ్యమునకు ప్రభువైన వ్యాఘ్రరాజు నోడించి, సముద్రగుప్తు డాగ్నేయమూలగా బోయిన, మహేంద్రగిరి తగులును. ఆ పర్వతముపై శిబిరము వేసియున్న యోధునికి నెదుటను విశాలమైన మైదానప్రదేశము, పట్టణములు, గ్రామములు, పల్లెలు తోటలతో నిండి ఫలవంతమై జనసమృద్ధి గలిగి కన్పించెను. ఎడమవైపున నొక రాజ్యమును కుడివైపున మరియొక రాజ్యమును జూచి, యత డొక్కొకదానినే స్వాధీనమును జేసికొనియెను. ఎడమవైపున నున్న రాజ్యమే మందరాజు నేలికయుం దున్న కూరాలకము. కుడివైపున నున్నది స్వామిదత్తుని పరిపాలనలో నున్నట్టిది. మహేంద్రగిరి కొత్తూరు, పిష్ఠపురము అను రెండు రాజ్యస్థానములు గలిగిన రాజ్యము. రెండు రాజ్యస్థానములు జెప్పుటచే రెండు రాజ్యములని, యొక్క రాజునే చెప్పుటచే నా రెండు రాజ్యము లొక్కయేలిక స్వాధీనములోనే యుండెడివని తెలియుచున్నది. మహేంద్రగిరితో గలిపి కొత్తూరును జెప్పుటచే నీ పట్టణము కళింగమునకు ముఖ్యస్థానమని స్పష్టపడుచున్నది. కాళిదాసు రఘువంశములో కళింగదేశమును జెప్పినప్పుడు, కళింగరాజైన హేమాంగదుని వర్ణించినప్పుడు గూడ మహేంద్రపర్వతమును ముఖ్యముగ జెప్పియున్నాడు. కళింగ గంగరాజులు మహేంద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణస్వామివారి సేవకులమని వారి శాసనములలో జెప్పుకొని గర్వము జెందియున్నారు. నేటికిని గూడ నీ పర్వతరాజ్యము కళింగదేశమును నిర్దేశించు చిహ్నాగా వెలుగుచున్నది. కావున సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి కళింగదేశము పిష్ఠపురాధీశ్వరుడైన స్వామిదత్తుని యధీనములో నుండెను. ఇందుకు మరియొక నిదర్శనము, శక్తివర్మగారి రాగోలు శాసనము. ఇందు రాజ్యస్థానమైన పిష్ఠపురమునుండి దానపత్రా వ్రాయుచు కళింగజిల్లాలో నున్న రాకలువగ్రామమని వక్కాణించిరి. ఆ రాకలు వయే యిప్పుడు నాగావళీ నదియొడ్డున శ్రీకాకుళమునకు జెంత నున్న రాగోలు గ్రామము. ఇది కళింగదేశములోనిది. ఆ కళింగము జిల్లాగా చెప్పుటచే నది యొక పెద్దరాజ్యములోని భాగమని వ్యక్తమగుచున్నది. కళింగము తన స్వతంత్రమును గోలుపోయి యితర రాజ్యములలో నంతర్గతమైనప్పు డెల్ల నొక జిల్లాగానే వక్కాణింపబడి యున్నట్లు శాసనప్రమాణము లున్నవి. శక్తివర్మగారి శాసనములో కళింగము జిల్లా యని చెప్పియుండుటచే శక్తివర్మగారి కాలములో నాతని రాజ్యములో నొక భాగమై కళింగ మున్నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. శక్తివర్మగారి కాలము నిర్ణయించుటకు వారి శాసనలిపియు నాతని యింటిపేర్లు దప్ప మరి

యే యితర యాధారములును లేవు. వీటిని బట్టి శక్తివర్మగారు సముద్రగుప్తుని కాలమునకు పూర్వమందే యున్నట్లు దోచుచున్నది. గాన సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి గూడ కళింగము పిష్ఠపురాధీశుని స్వాధీనమందే యుండెను. కావున సముద్రగుప్తుడు పిష్ఠపుర రాజును గొట్టి, కళింగమునకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చి, తన సైన్యములో ధైర్యస్థైర్యములకు బ్రఖ్యాతిని బడసి తన దయకు పాత్రుడై యున్న గంగవంశపు యోధుని పట్టాభిషిక్తునిగా జేసి యుండవలెను. శత్రురాజులలో బలవంతులైన వారిని జెరలో నుంచుట, యప్పటికే తమ శత్రువులచే చెరలో నుంచబడిన వారిని విడుదల జేయుట, తన్నాశ్రయించుకొని తన దయకు పాత్రులైనవారిని రాజ్యములు మొదలైన బహుమానములచే ననుగ్రహించుట యనే ఖ్యాతిని సముద్రగుప్తుడు బడసెనని యలహాబాద్ ప్రశస్తియందే జెప్పబడియున్నది గాన నట్లు సముద్రగుప్తుని వలన కరుణింపబడిన వారలలో కళింగమందు గంగవంశమును స్థాపించినవారొకరు. లేదా, సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర రాజ్యములను దుడిచి వేసియున్న సమయములో జనులందరును నెవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వారు సంచరించుచుండగా గంగవంశపు యోధు డొకడు చిన్న రాజ్యస్థాపనమైనను జేసియుండవలెను. టామర్లేన్ దండయాత్ర మన హిందూ సంస్థానములను నాశనము చేసి వెళ్ళినవెనుక ఖిజర్ ఖానుడను నొక సైయదువంశపువాడు డిల్లీలో రాజ్యమేర్పరచలేదా! ఏది యెటులైనను సముద్రగుప్తుని దండయాత్రయే గంగవంశపు స్థాపకునికి రాజ్యమేర్పరచుకొనుటకు లాభించినది. కావున నతడు తనరాజ్యస్థాపన సంవత్సరమునుండియే సంవత్సరములను లెఖ్ఖబెట్టనారంభించెను. ఆయన తర్వాత రెండుమూడు తరములవరకు గూడ నట్లే గణన జరిగెను. తరువాత రాజ్యాభివృద్ధి గలుగుటచేతనున్న, నట్లు వృద్ధి యగుచున్న రాజ్యమునకు కారణభూతమైనది సముద్రగుప్తుని విజయమే యగుటచేతనున్న, నీగంగవంశపు రాజులు వారి శకమునకు ‘ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య శకము’ని పిలిచిరి.

ఈహాంశము విషయమై కొంతమంది పండితు లొక యాక్షేపణదీశియున్నారు. సముద్రగుప్తుని జయమువల్లనే కళింగశకమేర్పడియున్న యెడల కళింగమునకును, గుప్తరాజ్యమైన మగధరాజ్యమునకును, సంబంధమున్నటుల నేయాధారములు లేవని. గుప్తరాజులకు కళింగరాజులు కప్పముగట్టినట్లు గాని, లేక యుద్ధములలో కళింగసైన్యములు మగధరాజునకు సహాయార్థము వెళ్ళినట్లుగాని యెచ్చటను ప్రమాణములు గన్పించవే! సముద్రగుప్తుని జయముచే కళింగములో గుప్తరాజ్యస్థాపనగాలేదు. అటుల జరిగియుండిన, కళింగమునకు మగధకు రాజకీయసంబంధ వ్యాపారములుండియే యుండును. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలన కళింగములో నొక స్వతంత్రరాజ్య మేర్పడినది. దానికి మగధరాజ్యమున కెట్టి సంబంధమును లేదు. స్వతంత్రరాజ్యమున కెట్టి సంబంధము లితర రాజ్యముల కేల యుండును? అందువలననే గుప్తశకమున గాక, వేరే శకమున కళింగరాజులు వారి శకవత్సరములు లెఖ్ఖపెట్టుచుండెడివారు. వారావిధముగా చాల కాలమువరకూ వారి శకమును గాపా

దుకొనుచు వచ్చిరి గాని వారి రాజ్య ప్రాబల్యతచేతను, నితర రాజ్య సంబంధములచేతను వారి శకమును వదలుకొని విస్తారవ్యాప్తము గల శాలివాహనశకము నవలంబించిరి. ఈగంగవంశ శకారంభమునకు హేతువైన సముద్రగుప్తుని కళింగవిజయ మాయోధుని రాజ్యకాలమైన క్రీ. వె. 329-380 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈకాలము పైన మన మేర్పరచిన క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ. వె. 400 వరకు యున్న కాలములోనే పడినది.

మరియొక యూహజేసి చూతము. కళింగరాజ్యమేలిన గంగవంశపు రాజులలోని కెల్ల ప్రఖ్యాతిగాంచిన యనంతవర్మ చోడగంగదేవుని రెండు విశాఖపట్నపు శాసనములలోను, కొన్ని శాసనములలోనూ కూడ కామార్ణవుడనే గంగవంశపుయోధుడు శబరాదిత్యుడనే రాజును జయించి కళింగరాజ్య మేర్పరచెనని జెప్పబడియున్నది. ఆశాసనములలో ననంతవర్మ చోడగంగదేవులకు పూర్వము రాజ్యమేలిన ప్రతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలవర్షము లివ్వబడియున్నవి. వాటిని బట్టి లెఖ్ఖచేసి చూడగా ప్రథమ కామార్ణవుడు శా. శ. 651 లేక క్రీ. శ. 729 సంవత్సరములో కళింగమందు రాజ్యస్థాపన జేసినట్లు తేలుచున్నది. కళింగ గంగవంశపు రాజైన సత్యవర్మగారు గంగశకము 351 లో కళింగమును పాలించుచున్నట్లు వారి పర్లాకిమిడి శాసనమందున్నది. పైనజెప్పిన ప్రథమకామార్ణవుడు, సత్యవర్మదేవుగారి తర్వాతివాడే. తన తండ్రి రాజ్యములో నల్లరలుపుట్టి రాజ్యమంతయు నల్లకల్లోలముగా నుండగా దన నలుగురి తమ్ములను దీసికొని యుత్తరముగా వెళ్ళి శబరాదిత్యు నోడించి మహేంద్రగిరినుండి, రాజ్యస్థాపనచేసినట్లు నీ ప్రథమకామార్ణవుని విషయమై యనంతవర్మ చోడగంగుల శాసనములయందు వర్ణించియున్నారు. ఆయల్లరలు, యుద్ధములన్ని సత్యవర్మదేవుగారి తరువాతనే జరిగి యుండవచ్చును. కాన సత్యవర్మదేవుగారి తరువాత సుమారు కొద్ది సంవత్సరములకే ప్రథమ కామార్ణవుని రాజ్యస్థాపనము జరిగియుండ వచ్చును. కాన గంగశకారంభము సుమారు క్రీ. శ. 729-351=378 సంవత్సరములో జరిగియుండును. ఈసంవత్సరము మొదట మన మూహించిన సంవత్సరముల మధ్యనేయున్నది. ఎటులాలోచించినను నాశతాబ్దమే వచ్చుచుండుటచే నాశతాబ్దమునందలి ప్రతి వత్సరమునకును మన మేర్పరచిన గణిత ప్రమాణములచే బరిశీలించిన, తప్పక గంగ శకారంభ సంవత్సరము లభ్యమగునని తోచుచున్నది.

ఇప్పుడు పై నేర్పరచిన లక్ష్యములను బట్టి క్రీ. శ. 290 మొ॥ 400 సం॥ వరకు లేక శా. శ. 212 మొ॥ 322 సం॥ వరకు నున్న వర్షములను బరిశీలింతము. మన హిందూ వత్సరములు చైత్రమాసమున ఆరంభమై ఫాల్గుణమాసమున నంతమగును. క్రీస్తు శక వత్సరములకును మన మాసములకును సరిపోవును గాన నీపరీక్షలో శాలివాహన శక వత్సరములనే దీసికొందము.

ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యశకము, శా. శ 212 మొదలు శా. శ. 322 వరకున్న సంవత్సరములలో నొకదానిలోనిదై యుండును.

దానిలో 127 వ సంవత్సరము, శా. శ. 339 మొదలు శా. శ. 449 వరకు ఉన్న సంవ

త్సరములలో నొకటి. ఈసంవత్సరములలో మార్గశిర పౌర్ణమినాటి చంద్రగ్రహణము, 398, 399, 416, 417, 418, 435. 436, 445 సంవత్సరములలోనే యున్నది. అందువలన గంగశకారంభము, 271, 272, 289, 290, 291, 308, 309, 318 సంవత్సరములలో నొకదానియందైన యుండును.

అట్లైన 251 వ సంవత్సరము, 522, 540, 541, 542, 559, 560, 569 లలో నొకటిగావలె. సూర్యగ్రహణము ఈసంవత్సరములలో ప్రతిదానియం దుండెను.

గంగశక 304 సంవత్సరము, 575, 576, 593, 594, 595, 612, 613, 622 లో నొకటి గావలె. ఇందులో 575, 593, 594, 622 లో మాత్రమే సూర్యగ్రహణము గలిగెను.

గాన గంగశకారంభము 271, 289, 290, 318 సం॥లలో నొకదానియందు గలిగి యుండును.

గంగశక 351 సంవత్సరము, 622, 640, 641, 669 సం॥లలో నొకటిగావలె. ఇందు సూర్యగ్రహణము 622, 641, 669 లో మాత్రమే యుండె.

గాన గంగశకారంభము 271, 290, 318 సం॥లో నొకటైయుండు.

గంగశక 91 వ సంవత్సరము, 362, 381, 409 సం॥లలో నొకదానికి సరిపోయి యుండును.

అందులో శా.శ. 362 సం॥లో మాఘమాసము మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 28 ఘ. 22 వి. ఘడియలకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్పరము గావున మకరమాసము డిశంబరు ది 18 నుండి జనవరు ది 16 వరకు ఉండెను. అందుచే శా. శ. 362 సం॥లో మకరమాసమందు, 30 సౌరదినము లుండె.

శా. శ. 381 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 19 న 23 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్ పూర్వము. తరువాత జనవరులో ది 17 న 50 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశమాయెను. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 19 నుండి జనవరు 17 వరకుండె. అనగా మాఘమాసమందు 30 సౌరదినము లుండె.

శా. శ. 408 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 11 ఘ. 33 వి. ఘ. లకాయెను. తరువాతి జనవరు ది 16 న 39ఘ. 24 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశము. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 18 మొదలు జనవరు ది 16 వరకు నుండె. ఈసంవత్సరమునందు గూడ మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములే యున్నవి.

అందుచే నీసోదాలవలన మూడుసంవత్సరములలోను మాఘమాసమందు సౌరదినములు 30 దేలియున్నవి. కాన గంగశకారంభము శా. శ. 271, 290, 318 సం॥లలో నొకదానియందైన యుండవలెను. ఆయొక్క సంవత్సరము నిక మిగిలిన మాఘమాసములో గలిగిన నేమ్య సప్తమి సోదావలన దేలవలెను. ఆపరిశీలన నిదిగువున జేయబడినది.

కళింగ శక 182 సం॥లో మాఘ శు 7 మి ఏమ్యము—గావున కళింగ శకము శా. శ. 271 సం॥లో ప్రారంభమైయుండెనేని 182 సం॥ము శా. శ. 453 డై యుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాసములో శుక్ల 6 తిథి డిశంబరు ది 31 న 0 ఘ. 36 వి. ఘ. లకు (లంకా కాలము) పోయినది. తర్వాత సప్తమి

తిథి యారోజున సూర్యోదయాది 56 ఘ. 34 వి. ఘ. లకు పోయినది. డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయమైన తర్వాత 36 వి. ఘ. వరకు షష్టి తిథి యున్నది. గాన నారోజెల్ల షష్ఠి క్రిందనే గణనకువచ్చును. మరునాడనగా జనవరు ది 1 న సూర్యోదయమగు సరికి 8 తిథి యున్నది గాన నారోజెల్ల నష్టమియే. మధ్య సప్తమి గణనకు రాలేదు గాన నది యేష్యమయినది. కావున శా.శ. 453 సం॥ మాఘ శు 7 యేష్యము.

శా. శ. 290 లో గంగశక మారంభమయియుండిన యెడల గంగశక 182 సం॥ శా.శ.472అగును. ఈసంవత్సరమందు మాఘ మాస శుక్ల పక్షములో షష్ఠి తిథి డిశంబరు ది 30 న సూర్యోదయాది 27 ఘ. 40 వి. ఘ. ల వరకు ఉన్నది. గాన నారోజెల్ల షష్ఠి యనియే లెఖ్ఖ. సప్తమితిథి డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయాది 21 ఘ. 12 వి. ఘ. వరకు ఉన్నది. కాన నారోజెల్ల సప్తమి క్రిందే లెఖ్ఖ. అందుచే నీసప్తమి యేష్యమిగాలేదు. కనుకనే శా. శ. 290 సం॥ లో గంగశకము ప్రారంభించలేదు.

శా. శ. 318 లో గంగశకము ప్రారంభించియున్న యెడల గంగశక 182 వ సంవత్సరము, శా. శ. 500 లైయుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాస శుక్లపక్షములో షష్ఠి తిథి జనవరు ది 19 న సూర్యోదయాది 19 ఘ. 12 వి.ఘ.వరకు ఉండుటచే నారోజల్లాషష్ఠియే. జనవరు ది 20 న సూర్యోదయాది 9 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు ఉండుటచే నారోజల్లా సప్తమియే. ఈసప్తమి గూడ నేష్యముగాలేదు. కావున గంగశకము శా. శ. 318 సం॥లో ప్రారంభించలేదు.

ఈ సోదాలవలన నొక్క శా. శ 271 సం॥లోనే గంగశక మారంభమైనట్లు తేలినది. ఈసంవత్సరమే యన్ని సోదాలకు నిల్చినది.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 127 వ వత్సరమైన శా. శ. 398 సం॥లో మార్గశిరపౌర్ణమి చంద్రగ్రహణము.

శా. శ 271 సం॥ నుండి, 251 వ వత్సరమైన శా. శ. 522 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 304 వ వత్సరమైన శా. శ. 575 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 351 వ వత్సరమైన శా. శ. 362 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥నుండి, 91 వ వత్సరమైన శా. శ. 362 లో మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములు.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 182 వ వత్సరమైన శా. శ. 453 లో మాఘ శు 7 తిథి యేష్యము.

ఇట్లు గణితశాస్త్ర సహాయముచే శా. శ. 271 సం॥లో గంగశకారంభమైనట్లు నిశ్చయమైయున్నది. ఊహలేవియెట్లున్న నిది కాదనలేము గదా! సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధములేదనియే యనుకొందము. గాని శా. శ. 217 వ సం॥ లో గంగవంశ శక మారంభము కాలేదని యనలేము. గణితము వలన నిర్ధారణచేయబడిన దాని నొప్పుకొనక తీరదు. యథార్థమును బైలుదీయుటకు గణితముకంటె వేరు ప్రమాణములేదు.

ఇక సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర యొక్క కాలమును నిర్ణయించుచు విన్సెంటు స్మిత్తుగారిట్లు వ్రాసిరి. "సుమారు రెండు లేక మూడు వేల మైళ్ళు ప్రయాణముచేసి

యుండిన నీ దండయాత్ర సమాప్తమగుట కథమము రెండుసంవత్సరములైనా పట్టియుండవలెను. గాన క్రీ. వె. 350 లో నిది ముగించియుండును.* వారి యూహవలన క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర జరిగియుండినట్లు తేలుచున్నది. ఈలాగు విచారించినను మనము గణితముచే గనుగొనిన గంగవంశ శకారంభ సంవత్సరమైన శా. శ. 271 లేక క్రీ. వె. 349, విన్సెంటుస్మిత్తుగారూహించిన కాలమునందే పడుచున్నది. సముద్రగుప్తుని సహాయముచే కళింగ గంగశక మేర్పడినదని యొప్పుకోక పోయినను శా. శ. 271 లో గంగశక మేర్పడెనని యొప్పుకోక తీరదు గదా! సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును, కళింగ గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధము ఉన్నదని దలంపేమైనను లేకుండ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర కాలము నూహించిన విన్సెంటుస్మిత్తుగారు దండయాత్ర క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు జరిగెనని చెప్పియున్నారు గదా! సంబంధముండనీ లేక పోనీ. అదియంత యవసరమైనది కాదు. గంగ శకారంభ సంవత్సరము గనుగొనుటయే మన ముఖ్యప్రయోజనమిప్పుడు. అది కనుగొంటిమి. ఆశకము శా. శ. 271 వ సంవత్సరములో ప్రారంభమైనది. ఆ సంవత్సరము సముద్రగుప్తుని దక్షిణ దండయాత్ర జరిగిన వత్సరములలో నొకటి. గంగశకమునకు 'విజయరాజ్య' మను విశేషణముండుటచే నీగంగరాజ్యము కళింగములో నేదో యొక విజయము జరిగిన పైని, స్థాపింపబడి నట్లూహకు పొడగట్టక మానదు. శా. శ. 271 లో జరిగియుండిన విజయము సముద్రగుప్తుని విజయము గాక, మరియేదీ గనుపింపదు. గుప్తరాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకును గల సంబంధముల చిహ్నలిప్పుడు మనకు దృశ్యములు గాలేదు. వాటిని గనుగొనుటకు సరియైన ప్రయత్నములు జరుగలేదు. శాస్త్రీయమైన ప్రయత్నములే జరిగినచో, గుప్తరాజ్యాధికారముచే కళింగ గంగరాజ్యమునకు సంప్రాప్తమైన లాభములు బైలు వెడలక మానవు. శిల్పములో కళింగముచేసిన కృషి, గుప్తరాజ్య శిల్ప సంబంధమైనదే. ఇందు విషయమై కళింగశిల్పమనే వ్యాసమును విస్తరించి వ్రాయడమైనది. అటువలెనే యితర కళలయందును గూడ కళింగ గంగరాజ్యము, గుప్తరాజ్య సంపర్కమువలన బొందిన లాభములు తెలియునని నానమ్మకము.

గంగశకమునకు 'ప్రవర్ధమాన' మను మరియొక్క విశేషణము గూడ నున్నది. దీనినిబట్టి గంగరాజ్యము క్రమేపి వృద్ధిబొందినదని గూడ దెలియుచున్నది. ఇది యెట్లు వృద్ధిబొందినదో నేను వ్రాసిన Historical Geogrphy of Kalinga మను వ్యాసమున జూపితిని. ఇచ్చట దాని విషయమై వ్రాయుటకు నవకాశము లేక మానితిని. ఇంతవరకు కళింగ గంగశక మెప్పుడు ప్రారంభమైనదో, 'ప్రవర్ధమాన,' విజయరాజ్యములను రెండు విశేషణములు దాని కెట్లు సార్థకములైనవో పరిశీలించి చూచితిమి. ఇక నిప్పటివరకు సంప్రాప్తమైన కళింగ గంగరాజుల శాసనములలో గంగశకమందు తేదీల నియ్యబడ్డ వాటియొక్క తారీఖులను, క్రీస్తు శక తేదీలలోనికి మార్చి వ్రాయుట యవసరమని తోచి యీాదిగువను వ్రాయుచున్నాను.

1. చండవర్మ:—కోమర్తి శాసనము (Ep. Ind. Vol. IV)

పంక్తి 20. సంవత్సర షష్ఠః 6 చైత్ర మాస శుక్ల పంచమీ దివసః అనియున్నది.

ఇందులో 'ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య' మను విశేషణము గన్పించలేదు. పెద్దగాలి వానవంటి సముద్రయాత్ర వెళ్ళిపోయిన వెంటనే స్థాపించబడిన రాజ్యము. దేశములోని జనులు స్వాధీనమునకు వచ్చియుండరు. శత్రువు లణిగియుండరు. కావున నావిశేషణము పెట్టుటకు సమయము, ధైర్యము చిక్కియుండక పోవచ్చును. ఈరాజు నాడే గాదు. ఇంకను మూడు నాలుగు తరములవరకు నట్లే యుండును. ఇట్టియూహచే నీరాజే యీగంగవంశమున కాది పురుషుడని యుంటిని.

పైతారీఖు=క్రీ.వె.356 ఫిబ్రేవరు ది 23 బుధవారము. ఆరోజున పంచమి 6 ఘ. 36 వి. ఘ. ల వరకు ఉన్నది.

2. ఉమావర్మ:—బృహత్ప్రోష్ఠా శాసనము (Ep. Ind. Vol. XIII No. 2)

పైదానియందువలె దీనియందు గూడ విజయరాజ్య సంవత్సరములని చెప్పలేదు గాని కళింగరాజని జెప్పియున్నది. దీని తారీఖు (పంక్తి 15) సంవత్ 30 మార్గశిర ది 20 అనియున్నది. అనగా మార్గశిర బ 5 యని. ఇది క్రీ. వె 379 అక్టోబరు ది 31 సోమవారము.

3. హస్తివర్మ:—ఉర్లాం శాసనము (Ep Ind. Vol. XVII No. 19)

కళింగ గంగవంశపు రాజుల పత్రాలలో ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములో తారీఖు నిచ్చిన మొదటి పత్రా యిదియే యిప్పటికి తెలిసినది—'సకల కళింగాధిరాజ్యః' యని జెప్పుకొనిన రాజులలోకెల్ల మొదటివాడే యీయన దీనిలో జెప్పిన తారీఖు (పంక్తి 13) కార్తిక కృష్ణాష్టమ్యాం

(పంక్తి 22-23) ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరా అశీతిః 80 కార్తిక దిన 5 =క్రీ. వె. 429 నవంబరు ది 5 సోమవారం. నాడు పంచమి 53 ఘ. 249 వి. ఘ. వరకు ఉన్నది.

4. ఇంద్రవర్మ:—అచ్యుతాపుర శాసనము (Ep. Ind. Vol. III No. 20)

ఈయనకు రాజసింహయని బిరుదు కూడ నుండె. ఈశాసనం తారీఖు

(పంక్తి 22):—ఉదగయనే

(పంక్తి 22) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతిః 87 చైత్ర అమావాస్యాం అనగా గం. శ. 86 సం॥ మకర సంక్రాన్తినాడు=క్రీ. వె. 435 డిశంబరు ది 15 న 10 ఘ. 48 వి. ఘ. లకు మకరసంక్రమాణ ప్రవేశము.

పత్రా తారీఖు=క్రీ. వె. 436 ఏప్రెల్ ది 2 లక్ష్మివారం 26 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు అమావాస్య.

5. ఇంద్రవర్మ:—టెక్కలి శాసనము (Ep. Rep. 1926. App. A. No. 2)

విజయరాజ్య సంవత్సర 87 జ్యేష్ఠ 10 =క్రీ. వె. 436 మేయి ది 11 సోమవారము. ఈరాజునకు రాజసింహబిరుదుండెను

6. ఇంద్రవర్మ:—పర్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XVI No. 169)

ఈయన కూడ రాజసింహ బిరుదు గలవాడే.

(పంక్తి 18) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః ఏకనవతి 90+1 మాఘ దినే త్రింశతి తమ 30.

ఇది సూర్యమానదినములని ఫ్లీటు దొరగారభిప్రాయపడిరి; గాని అమావాస్యయనియే సూచించునని నాయభిప్రాయము.

= క్రీ. శ. 441 జనవరు ది 28 లక్ష్మీవారం 11 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు అమావాస్యయుండెను.

7. ఇంద్రవర్మ:—శ్రీకాకుళ శాసనము (Ind. Ant. Vol. XIII. p. 121)

(పంక్తి 10) మార్గశిర పౌర్ణమాస్యాం సోమోపరాగే.

(పంక్తి 20) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+20+8 చైత్ర ది 10+5.

గాంగశక 127 మార్గశిర పౌర్ణమిని సోమోపరాగము.

= క్రీ. శ. 476 నవంబరు ది 17 సోమవారము.

శాసన తేదీ = క్రీ. శ. 477 మార్చి ది 15 మంగళవారము.

8. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):—పుర్లి శాసనము. (Ep. Ind. Vol. XIV. No. 27)

(పంక్తి 11) కార్తిక పౌర్ణమాస్యాం

(పంక్తి 29) విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+7 పుష్య ది 20 (Ep. Ind. Vol. XVIII. p. 308) లో డాక్టరు హాల్ట్జ్‌గారు మొదట చదివిన తారీఖును సవరణ చేసినారు. ఆసవిరించిన తారీఖునే నేనును తీసుకుంటిని.

దానదినం:—గాంగశక 136 సం॥ కార్తిక పౌర్ణమి=క్రీ. శ. 486 అక్టోబరు ది 29 బుధవారము శాసన తేదీ=క్రీ. శ. 487 జనవరు ది 1 గురువారము.

9. ఇంద్రవర్మ:—శ్రీకాకుళశాసనము.

(పంక్తి 15) మాఘునప్తమ్యాం

(పంక్తి 23) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+8 మాఘ ది 10.

దానదినం:—గాంగశక 138 సం॥ మాఘ శు 7=క్రీ. శ. 488 జనవరు ది 7 గురువారము. శాసన తారీఖు=క్రీ. శ. 488 జనవరు ది 10 ఆదివారము.

10. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):-ఉర్లాం శాసనము (Ep. Ind. Vol. XViii No. 31)

(పంక్తి 15) సూర్యోపరాగే.

(పంక్తి 30) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+54 లిఖితమిదం శాసనమ్. శాసన తేది 503. ఈ సంవత్సరమున జ్యేష్ఠ బహుళ అమావాస్య అనగా జూన్ ది 10 మంగళవారము నాడు సూర్యోపరాగము. ఆ రోజున అమావాస్య సూర్యోదయాది 20 ఘ 24 వి. ఘ. వరకున్నది. ఆ రోజుననే దానముజరిగినది. అదియే పతా తారీఖు=క్రీ. శ. 503 జూన్ ది 10 మంగళవారము.

11. దేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు):—శ్రీకాకుళ శాసనం (Ep. Ind. Vol. iii No. 21)

(పంక్తి 11) మాఘమాస్యుదగయనే శుభాష్టమ్యాం

(పంక్తి 26) ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరశతంత్రిరాశీతే 100+83 శ్రావణే మాసిదినే వింశతి 20.

దానతారీఖు:—గాంగశక 182 సం॥ మాఘ శు 8 =క్రీ. శ. 532 జనవరు ది 1 గురువారము.

శాసనతారీఖు:—క్రీ. వె. 532 ఆగష్టు ది 7 శనివారము.

12. దేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు) ఫర్లాకిమిడి శాసనం(Ep. Rep. 1921 App A No. 1)

గాంగేయసంవత్సరాః 184.

=క్రీ. వె. 533 ఇంతకంటె యెక్కువ యీ తారీఖు విషయమై తెలియదు.

13. దేవంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు):—సిద్ధాంతి తామ్రశాసనము Ep. Ind. Vol XIII No. 19)

(పంక్తి 28-29) ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యంసంవత్సరశతేపంచనవతే 100+90+5 శ్రావణ కృష్ణదినే పంచమేదత్తః

=క్రీ. వె. 544 జూలై ది 25 సోమవారము.

14. అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—ఫర్లాకిమిడిశాసనం(Ep. Rep 1921 App A. No. 2)

గాంగేయవంశసంవత్సరాః 204.ఇంతకు మించ తారీఖువిషయమై యేమియు తెలియదు.

=క్రీ. వె. 553.

15. అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—(Ep. Rep. 1919 App. No 8)

సోమోపరాగే.సంవత్సరమేమీయివ్వలేదు.

పై నెం.14లోనిరాజును ఈరాజు నొక్కరివలెనున్నది. ఆశాసనములోసంవత్సరమిచ్చినారు. ఈ శాసనములో గ్రహణము మాత్రమే చెప్పియున్నది. పై శాసనపు సంవత్సరము అనగా క్రీ. వె. 558 లో వైశాఖ పున్నమినాడొకటి, కార్తికపౌర్ణమినాడొకటి రెండు చంద్రగ్రహణము లుండెను. ఇందులో నేదైన యొకటియై యుండునేమో యిందుల జెప్పినది.

16. దేవేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు) విశాఖపట్నం శాసనము. (Ind. Ant. Vol XVIII No 177)

(పంక్తి 27) అయనపూర్వకమే.

(పంక్తి) సంవత్సర శతద్వయె చతుష్పంచాశాభ్యధికే 254 ఫాల్గుణ ప్రథమ పక్షే ప్రతిపది.

దానమయనపూర్వకమని జెప్పుటచే మకర సంక్రమాణకాలమందు జేయబడినది. శాసనము గాంగశక 254 సం॥ ఫాల్గుణ శుద్ధ ప్రతిపత్తున వ్రాయబడినది.

=క్రీ. వె. 604 ఫిబ్రేవరు ది 6 గురువారము మకరప్రవేశము క్రీ. వె. 603 డిశంబరు ది 20 న సూర్యోదయాది 33 ఘడియలకు అనగా సూర్యాస్తమయమైనవెనుక. అందుచే నుత్తరాయణ పుణ్యకాలమందు జరుగవలసిన కర్మలనీ ది 21 ననే పుష్య శు 13 శనివారము-గాన శనిత్రయోదసి శివుని యారాధనకు జాలపుణ్యదినము.ఉత్తరాయణ సంక్రమాణ పుణ్యదినముకూడను. అందు చేతనే "ధర్మేశ్వర భట్టారకాయ అయన పూర్వకం చంద్రార్క ప్రతిష్ఠకృత్వా' అనగా ధర్మేశ్వరుడను లింగమునకు సూర్యచంద్ర ప్రతిష్ఠచేసి దానము చేసినట్లు చెప్పియున్నది.

17. అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు):—అలమండశాసనము (Ep. Ind Vol III No. 3)

(పంక్తి 18) సూర్యగ్రహోపరాగే దత్తం

(పంక్తి 28-29) గాంగేయ వంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతాత్మణి చతురోత్తరా=క్రీ. వె. 653 ఈ సంవత్సర జ్యేష్ఠఅమావాస్య, అనగా జూన్ ది 1న సూర్యగ్రహణము. ఆ గ్రహణకాలమునందే దాన మిచ్చుటచేతను, పత్రాకు మరి యే యితర తేది నియ్యకపోవుటచేతను దాన సహితముగనే పత్రా యిచ్చినటు లగుపడుచున్నది. గావున శాసన తేది =క్రీ. వె. 653 జూన్ ది 1 శనివారము.

18. దేవేంద్రవర్మ (రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు):—టెక్కలి శాసనము. Ep. Ind. Vol. XVIII. No. 32)

(పంక్తి 28) గంగవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతత్రయోదశోత్తరే లిఖితం. డాక్టరు హుల్ట్జ్ గారి శాసనమును విమర్శన జేయుచు తేదీ విషయమై 'శతమయే' యని చదివి, విమర్శనలో 'శతత్రయే' యని యుండుట యుచితమని వక్కాణించిరి. వారు 'మ' యని జదివిన యక్షరము యశ్రద్ధగా వ్రాసిన 'తి' యని యాశాసనమందు లిఖించిన యితర యక్షరములతో బరికించి చూచిన బోధపడును. దిగువను ఇచ్చిన కత్రారావుడి 'త' యొక్క ముందు కాలులో కలిసిపోయి యుండుటచే నట్టి స్వరూపము దానికి వచ్చె. అందుచే 'శతమయే' యని వారు చదివినది, 'శతత్రియే' 'శతత్రయే' యని నానిశ్చయము. ఈపత్రాలో మాసము, తిథి, యివ్వలేదు—దాని సంవత్సరము=క్రీ. వె. 653.

19. రాజేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు):—ముందసాశాసనము (Ep.Rep. 1918 App. 13 No. 13)

గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సర 342.

=క్రీ. వె. 613.

20. సత్యవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—ఘర్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XIV No, CLII)

(పంక్తి 17) సూర్యోపరాగే ఉదక పూర్వకం

(పంక్తి 34-35) గాంగేయవంశ సంవత్సర త్రిశతానాం ఏకపంచాశత్

=క్రీ. వె. 700 మే ది 22 శనివారము ఇది జ్యేష్ఠ బ 30 శనివారము. అమావాస్య సూర్యోదయాది 15 ఘ. 36 వి. ఘ. వరకున్నది.

శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవ

శ్రీయుత శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు

కోలాహలపురము నేలిన వీరసింహుని వంశమువాడైన కామార్ణవుడు, కళింగము నందలి అడవి ప్రదేశములను పాలించుచున్న శబరాదిత్యుని సంహారించి గాంగరాజ్యము స్థాపించెను.[1] వీరి వంశమునకు మూలపురుషుడైన తూర్వసు అనే రాజు చాలాకాలము సంతానములేక గంగాదేవి నారాధించగా నతనికి గాంగేయుడను పుత్రుడు కలిగెను. ఈ గాంగేయుని బట్టి వారి వంశీయులకు గాంగవంశమని పేరువచ్చెను.[2]

అనంతవర్మ చోడగంగు తాతయైన వజ్రహస్త దేవుడు చాలా బలవంతుడు. ఇతడు తనకు సమకాలికులైన చేదిరాజులను నిర్జించి యుండెను.[3] ఇతనికి వినయమహాదేవి యందు జన్మించిన[4] రాజరాజు మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజగు రాజేంద్ర చోళుని కుమార్తెయగు రాజసుందరిని పెండ్లి యాడెను.[5] చోళరాజగు రాజరాజునకు రాజేంద్రచోళుడను కొమారుడొకడుండెను. ఈతనికి గంగయకొండచోళ యను బిరుదు నామము గలదు. ఈతడు గంగవరకు దిగ్విజయము చేయుటచేత ఈతనికీ బిరుదు వచ్చెను. మహేంద్రగిరిపై నీతడు జయస్తంభమెత్తించి నట్లు ఆ గిరిపై నున్న ఈతని శాసనమువలన తెలియుచున్నది.[6] ఈదండయాత్రకై ఈతడు కళింగమునకు వచ్చి, తన కూతురగు రాజసుందరిని (ఈతనికి అమ్మంగదేవియను మఱియొక కుమార్తె కలదు.) రాజరాజున కిచ్చి పెండ్లిచేసి యుండెను.[7]

ఈతని రెండవ కూతురైన అమ్మంగదేవి, చాళుక్యరాజగు రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. కాబట్టి చాళుక్యరాజరాజు, కళింగరాజరాజు, ఇరువురును గూడ గంగయకొండ

1. కోర్ని శాసనములు. Vide J. A. H. R. S. Vol I. part III
2. I bid
3. I bid Part I. "Tri-Kalinga"
4. చికాకోలు వలస తామ్ర శాసనము
5. కోర్ని శాసనము. రాజేంద్రచోడుడనుటకు చూడుడు Ind. Ant. XVIII page 169.
6. South Indian. Inscriptons Vol. .V. No. 1351.
7. J. O. B. R.S. Vol. VIII part I. రాజ రాజును గూర్చి శాసనములలో ,, మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై,'' యని యున్నది. ఈ ద్రమిలాహవోత్సవము రాజ రాజు విజయాదిత్యుని ప్రార్థన నంగీకరించి, అతనికి సాయమరిగి వీరరాజేంద్రునికి ప్రతిఘటించి నప్పటి వృత్తాంతమును గూర్చినదేమో యని సందేహించవచ్చును గాని, ఆయుద్ధానంతరము, రాజరాజు వీరరాజేంద్రుని కూతురిని పెండ్లియాడలేదు. ,,చోడరాజగు రాజేంద్రచోడుని కూతురు '' అని స్పష్టముగా చెప్పబడియుండుటచే, రాజసుందరి వీరరాజేంద్రుని కుమార్తె కాదని తెలియుచున్నది.

చోళుని అల్లుళ్లేయన్న మాట. కళింగరాజ రాజునకు రాజసుందరియందు చోడగంగ దేవుడను కుమారుడు పుట్టియుండెను.[8] రాజ రాజు కుమారులలో ఈతడే పెద్దవాడు. ఈతనికి సామాన్యముగా అనంతవర్మ యను పేరు వాడుకలో నుండెను.

అనంతవర్మ అనేది బిరుదు. చోడ గంగు తాతయైన వజ్రహస్తదేవునికి కొమారుడైన కామార్ణవునికి*[8] కూడా ఈ బిరుద నామము చేర్చబడినది. కాని గాంగవంశపు రాజుల కెవ్వరికీ అంతవరకు "చోడ" అను మాట మాత్రము చేర్చబడి యుండలేదు. దీనికి కారణము సులభమే. కళింగరాజరాజు చోడరాజు కూతురిని పెళ్ళి యాడి, ఆమె కుమారునికి "చోడగంగని" పేరు పెట్టెను. ఈ "చోడ" అనే పదము చోళులతో సంబంధము కలిగి యుండుటను సూచించును. ఆకాలములో చోళులు బల వంతులైయుండుటచే వారితో సంబంధము గలిగిన వారందరూ, అసంగతిని గొప్పగా చెప్పుకొనుచుండిరి.[9] చాళుక్యుడగు విమలా దిత్యుడు చోళరాజకన్యయగు కుందనాదేవిని పెండ్లియాడి యామెయందు పుట్టిన కుమారు నికి రాజరాజని తన మామగారి పే రుంచెను. ఈ రాజరాజనరేంద్రుడు కూడ మేనమామ కూ తురగు అమ్మంగదేవిని పరిణయమై తనకుమా రునికి రాజేంద్ర చోళుడను నామకరణము చేసెను. కాబట్టి కళింగ రాజైన రాజరాజు, తన కుమారునికి చోడగంగదేవని పేరుంచుట చోళులతో గల్గు సంబంధము నగ్గడించుటకే యని బోధపడుచున్నది. రాజేంద్రచోళుని అన్నదమ్ముడగు వీరరాజేంద్రుడు తనకుమా ర్తెను పశ్చిమచాళుక్య రాజైన విక్రమాం కునికిచ్చి పెండ్లిచేసెను.[10] ఈవివాహముల మూలమున చోళులకును, సమకాలిక ప్రసిద్ధ రాజవంశములకును దృఢమైన సంబంధము లేర్పడెను.

అనంతవర్మ తండ్రియైన రాజరాజు క్రీ. శ. 1069 నుండి 1077 వరకు పాలించి యుండెను. ఈతని మరణానంతరము అనంత వర్మ చోడగంగదేవు కళింగనగరమున పట్టా భిషిక్తుడయ్యెను. అప్పు డీతనికి సీయాపురపు ధవళనాయకుడూ, మత్స్యవంశపు రాజులూ, ఘుముసూరు, బాడువా, మొదలగు మన్య ప్రదేశముల నేలుచుండిన చిన్నరాజులూ, సామంతులైయుండిరి. ఈతని తాతయును తండ్రియును చాల బలవంతులు. వారి కాల మున కళింగరాజ్యములో సామంత ప్రభువు లుగా నుండిన వారు ఈతని పట్టాభిషేకము నకు పోయియుండిరి. ఈతని మంత్రి రాయని ప్రగడయని స్థానికచరిత్రల మూలమున తెలి యుచున్నది.

ఈతని రాజధానిని గూర్చి భేదాభి ప్రాయములున్నవి. ఈతని పూర్వులకు కొందరికి రేవు పట్టణమగు దంతాపురము రాజధానియైయుండెను.[12] దీనిని గూర్చియే

8. Relations between Tamilikam and Kalinga Vide J. A.H.R.S.Vol. I, Part II

*8. S. I. Inscs. Nos. 1121, 1332 respectively.

9. Dr. Krishnaswamy Aiyangar's "Ancient India".

10. విక్రమాంక దేవచరిత్రము

12. కొన్ని శాసనములు.

కాళిదాసు ప్రస్తావించియుండెను. కాని ముఖలింగమే ఈతని రాజధాని యని నిరూపించుటకు ఆధారములున్నవి. "నగరము" అనగా రాజధాని అన్నమాట. ముఖలింగేశ్వరాలయమందు "కళింగనగరాత్[13] కళింగావని నగరము, కళింగదేశనగరము," అను పదములు ఆప్రదేశమునకే పలుచోట్ల ప్రయోగించబడినవి. అనంతవర్మ తామ్ర శాసనములన్నియు కళింగనగరమునుండివాలుకు మునుబొందియుండినవి.[14] ముఖలింగమునందు పాడైన భవనములచిహ్నము లిప్పటికిని నిలచియున్నవి. వేరొకచోట నిట్టివి కానరావు. కాబట్టి ఈతని రాజధాని ముఖలింగమే కాని కళింగపట్నము కాజాలదు.

అనంతవర్మ చోడగంగుని రాజ్యము తూర్పుతీరమున చాలా విస్తీర్ణము గలిగి యుండెను. ఈతని తాత, తండ్రి, కళింగము నేలుచుండినప్పుడు వారి రాజ్యము గోదావరి మొదలు, చిలుక సరస్సువరకూ వ్యాపించి యుండేది.[15] కాలచుర్యులూ, ఘుముసూరు మొదలైన మన్నెసంస్థానములకు రాజులైన కాళింగులూ, మత్స్యవంశజులైన వడ్డాది రాజులు, పిఠాపుర దుర్గపాలకులు, కళింగులకు సామంతులుగా నుండేవారు. కళింగ రాజ్యమంతా ఉత్తరకళింగము, దక్షిణకళింగము,మధ్యకళింగముఅనిమూడుభాగములుగా నుండేది.త్రికళింగమనునదికళింగములో నొక భాగమనికొందరుఅభిప్రాయపడి యున్నారు. ముఖలింగనగరము ఒక శాసనములో త్రికళింగావని నగరము[16] అని చెప్పబడినది. కళింగ రాజులకు "త్రికళింగ మండలపతే" అనీ, "త్రికళింగాధిపతి" అనీ, బిరుదు లుండేవి. "త్రికళింగమండలము" అనగా త్రికళింగమనే ఒక భాగమని అర్థము చెప్పుట సమంజసము కాదు. చాళుక్యరాజగు కోకిలవర్మ దాన శాసనములో భోగాపురము మధ్యమ కళింగములోనిదని చెప్పబడినది.[17] ఉత్తరకళింగమే ఉత్కళమని యూహించవచ్చును. ఎలమంచిలి, పిఠాపురము, దక్షిణకళింగమునకు ముఖ్యపట్టణములు. కాబట్టి త్రికళింగమనగా మూడు కళింగములని చెప్పుట సాహసము కాదు. ఈ భేదములు మెగాస్తెనీసు, ప్లినీ, మొదలగు పరదేశయాత్రికుల వ్రాతలయందు కూడ కనబడుచున్నవి.[18] కాబట్టి చోడ గంగు రాజ్యము చిలుకసరస్సు మొదలు గోదావరివరకూ వ్యాపించి, మూడుభాగములుగా ఉండేదని ఎంచవలసి యున్నది.

రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చోడగంగు బాలుడు. రాజరికము ఇతనికి బాగా తెలియదు. ఉత్తరమున బలవంతులైన కాలచుర్యులూ, దక్షిణమున చాళుక్యులూ, ఏలుచుండిరి. ఇతడు రాజ్యమునకు వచ్చిన కొంత కాలమువరకూ,పురాతన దేవాలయములుండు చోట్లకు తీర్థయాత్రలు పోయినట్లు, ఆయా

13. S. Ind. Insc. Vol. V, No. 1010.
14. Vizagapatam plates of Anantavarma Choda Ganga.
15. Hunter's "Orissa" or Muzumdar's "Orissa in the making."
16. S. Ind. Insc. Vol. V No. 1101.
17. ఆంధ్రులచరిత్ర మొదట భాగము. 272 పుట.
18. Ancient Geography of India on "Trikalinga"

దేవాలయములందు గల అతని శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1096 లో వేంగీరాష్ట్రమును పాలించుచుండిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు ఈతని రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చెను.[19] ఈదండయాత్రలో కులోత్తుంగుడు అనంతవర్మ నోడించి విజయనగరమువరకు గల దేశమునుస్వాధీనపరుచుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఆకాలమున, దేవాలయములలో శాసనములనుచెక్కించే ప్రజలు, తమ శాసనములలో శాలివాహనశక సంవత్సరములే గాక, తాము ఏరాజు పాలనమందుండిరో, ఆరాజు సింహాసన మధిష్ఠించిన తరువాత ఆశాసనము వ్రాయుకాలమునకెన్నివత్సరములుగడచినవో,అన్ని సంవత్సరాలు "ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరము" లని వ్రాయించుచుండిరి .[20]అనంతవర్మ రాజ్యములోని వారుతమరాజుయొక్క "విజయరాజ్య సంవత్సరములూ," కులోత్తుంగుని రాజ్యములోని వారు వారి రాజుయొక్క రాజ్య సంవత్సరాలూ వ్రాయించుచుండిరి. క్రీ. శ. 1096 తరువాత విజయనగరమువరకూ వ్రాయించబడిన శాసనాలలో, కులోత్తుంగ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములున్నవి. కాబట్టి ఆతని రాజ్యపు సరిహద్దు విజయనగరమై యుండునని యూహించవచ్చును. ఈదండయాత్రలోనే కులోత్తుంగుడు విశాఖపట్టణము కట్టించెను.[21] అనంతవర్మ తన రాజ్యమున దక్షిణపు ఖండమును గూర్చి అసడ్డ గలిగి యుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు.[22] కులోత్తుంగుడు, విశాఖపట్టణ ప్రాంతముల నేలుచున్న వడ్డాది రాజులను హింసించక, వారి రాజ్యములీనుకొనక పోవుటజూడగా,[23] ఈదండయాత్ర కేవలము స్వీయాధికార ప్రతిష్ఠాపనకే యని తోచకమానదు. ఈతడు తనతో కొందరు దక్షిణదేశీయులను గొని వచ్చి విశాఖపట్టణ మండలమున వారికి స్థిరవాసము లేర్పరచెను.[24] నాయకులను కులమువారందఱూ ఇట్టి వారేమో. నాయకులని మధురాధిపులకు తప్ప ఇంకెవ్వరికి నామ ముండినట్లు లేదు. కులోత్తుంగునికి ముందు గంగయికొండ చోళ అను బిరుదనామము గల రాజేంద్రుడు కళింగదేశమును జయించియుండెను.[25] వీరిద్దఱితోను పెక్కుమంది దక్షిణదేశీయులు వచ్చినట్లు,గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని పురాతన దేవాలయములలోని శాసనముల మూలమున తెలియుచున్నది.

అనంతవర్మ చేయునది లేక, అప్పటి కూరకుండవలసివచ్చెను. కాని యాతడు యుద్ధసన్నాహము మానలేదు. కులోత్తుంగుడు దక్షిణకళింగమును జయించి తన పట్టణమగు కాంచీపురమునకు వెడలిపోయెను.

19. కళింగట్టు పరణి.
20. ముఖలింగ శాసనములు.
21. కులోత్తుంగుని విశాఖపట్టణశాసనము.
22. Vizag Dist. Gazeteer. Ancient History.
23. శా.శ. 1055 లో వడ్డాది నేలిన ఆనందరాజు శాసనము ఆంధ్రసర్వస్వములో ముద్రించబడెను.
24. Narasimha II's plates' Printed in "Orissa in the Making"
25. ఈతడు గంగవరకు జయించి యుండుటచే ఆబిరుదువచ్చెను.

మరి కొన్నాళ్ళకు గంగ, మహానది మధ్య దేశముల నేలుచుండిన రాజులు అతనికి కప్పము కట్టుట మానివేసిరి.[26] కులోత్తుంగుడు తన తండ్రి రాజ్య కాలమున చక్రకోటప్రాంతమును (బస్తరురాజ్యములోనిది) జయించి పాలించియుండెను. అప్పుడు ఆప్రాంతముల నేలుచుండిన ఉత్తర కళింగ నాథుడు తనకు కప్పము కట్టలేదని, కులోత్తుంగు డాగ్రహ పరవశుడాయెను. కరుణాకరుడను అతని సేనా నాయకుడు సప్త కళింగనాథుని జయించుట కనుజ్ఞ కోరెను.[27] కులోత్తుంగు డంగీకరించెను. అంతట కరుణాకరు డొక గొప్ప సైన్యమును వెంట దీసికొని సాలారు, కుశాతలాయు, పొన్నుకారీ, కొల్లి, పెన్న, వాయల, మణిపుల్వ, మన్నారు, కున్రి, కృష్ణా, గోదావరి, పంపా, గోతమీ నదులను దాటి కళింగవనముల జేరెను. (క్రీ. శ. 1115 ప్రాంతము.) సప్తకళింగ నాథుడు, తన దేశము కొండలచే సురక్షితమని తెలిసినవా డగుటచే నవ్వి "అభయునికే (కులోత్తుంగునికే) గాక ఈసైన్యమునకు గూడ నేను దోసిలొగ్గి కప్పము గట్టవలెంగాబోలు." అని కోపించి, సంధి ప్రస్తావన సేయు సేనా నాయకులను మందలించి కయ్యమునకు పురికొల్పెను. కాని ఘోరయుద్ధమునందాతడు పరాజయ చిహ్నములు కన్పట్టుటచే పలాయితుడయ్యెను. 'యథా రాజా తథా ప్రజా' యనినట్లు వాని సైన్యములు కూడ గంగదారి బట్టెను. కరుణాకరుని సైన్యములు ఉత్కళులను గంగవరకు తరిమి యోడించెను. పిమ్మట యుద్ధమునందు జయించిన పరికరములతో కరుణాకరుడు కళింగములోనుండి మరలెను. పోవునప్పు డీతడు అడవి యేనుగులను పట్టుకొని తీసికొనిపోయెను.[28] ఈతనికి గోదావరి కడ విజయాదిత్యుడు స్వాగతమిచ్చెను.[29]

సప్తకళింగనాథుడు అనంతవర్మయని పలువు రభిప్రాయపడియున్నారు. కాని నేను వారితో నేకీభవించను. కళింగదేశమును జయించిన వారు గోదావరిదాటి ఎలమంచిలి, భోగాపురము, విజయనగరము మీదుగా మహేంద్రగిరికి పోయియుండిరి.[30] లేదా తూర్పు సముద్రతీరము వెంబడి వచ్చియుండిరి.[31] కాని ఊరు, పేరులేని దక్కను నదులన్నిటిని దాటి కళింగవనముల జేరలేదు. ఇంతేగాక, అనంతవర్మ రాజ్యమప్పుడు గంగవఱకు వ్యాపించియుండనేలేదు. చిలుక సరస్సే ఈతని రాజ్యమునకు పూర్వోత్తరపు సరిహద్దు.[32] ఇంతేగాక ఈతడు ముఖలింగ నగరమున యుండుటచే ఉత్తరకళింగ నాథుడు కాజాలడు. ఈతని పాలనముననున్న కళింగము ఏడు భాగములుగా నుండినదనుటకేయాధారములు కాన్పించలేదు. కాబట్టి అనంతవర్మ కీయుద్ధమం దెట్టి జోక్యము లేదని

26. కళింగత్తు పరణి.

27. Ibid.

28. 29; Ibid.

30. గంగైకొండ చోళుని, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని దండయాత్రలు.

31. సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర.

32. Puri Dist Gazeteer; Jour. of Myth. Society. [" History of Gangas of

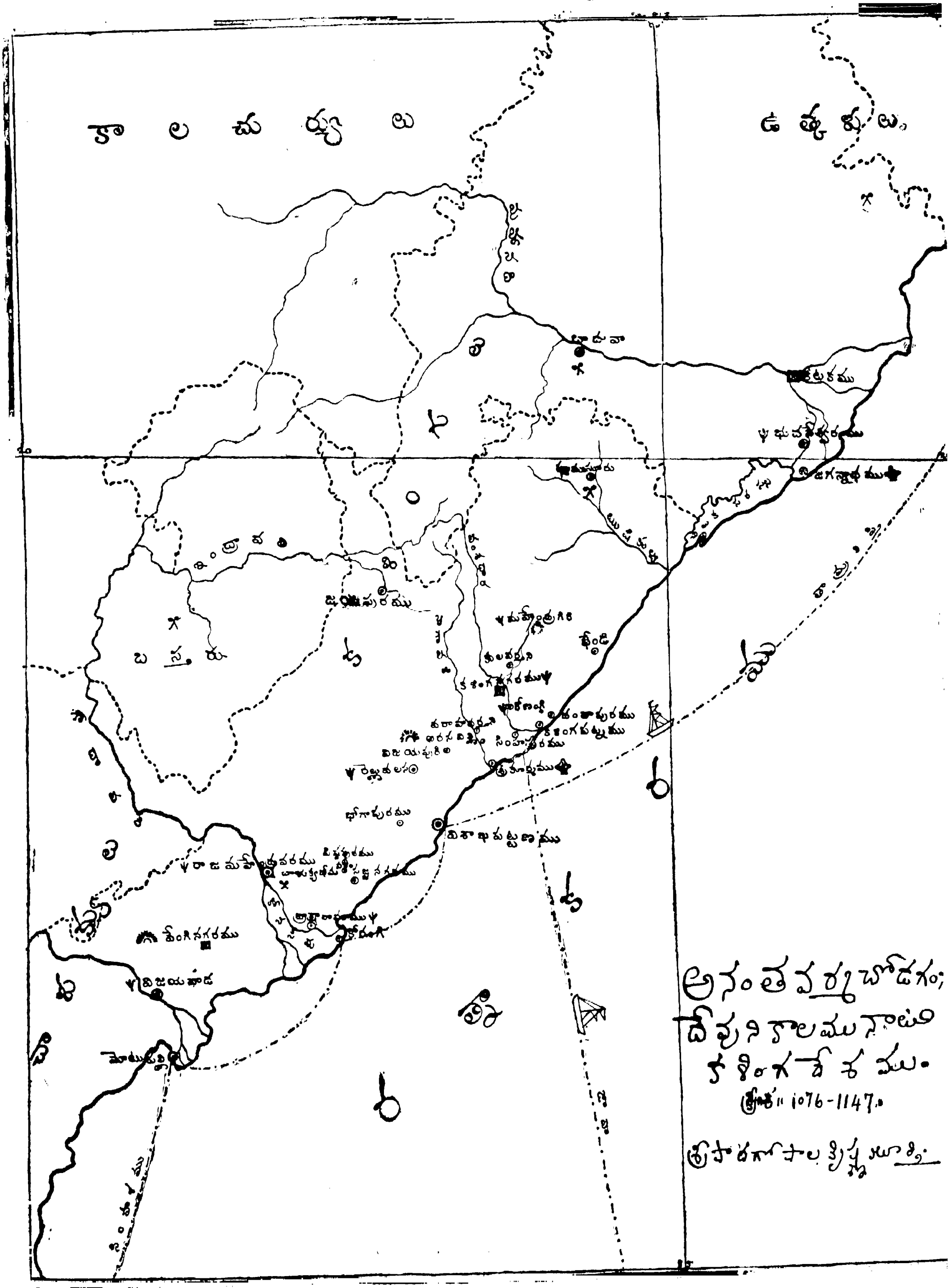
కాలచుర్యులు
ఉత్కళులు
ఇంద్రావతి
బస్తరు
కళింగనగరము
విశాఖపట్టణము
రాజమహేంద్రవరము
వేంగినగరము
విజయవాడ
జగన్నాథము
అనంతవర్మచోడగంగ
దేవుని కాలమునాటి
కళింగదేశము.
క్రీ.శ. 1076-1147.

తీర్మానింపవలసియున్నది. కాని ఈతడు మాత్రము కులోత్తుంగుని అధికారము నంగీకరించినవాడగుట చేత నేమో, అతని సైన్యములు తన యరణ్యములలో ప్రవేశించి గజగ్రహణ మొనర్చుచుండ చూచుచు నూరకుండవలసినవాడయ్యెను.

ఈనష్టములకు తోడు [(1) దక్షిణ కళింగనష్టము, (2) సామంతుడగుట] మరియొక్క కష్టము దాపరించెను. అనంతవర్మ తాతయగు వజ్రహస్తుని కాలమున చేది కాలచుర్యులు అతనికి లోబడియుండిరి. దక్షిణ, మధ్య, ఉత్తరకళింగములకు మూడింటికిని అతడే అధికారియైయుండెను.[33] కాని అనంతవర్మ కాలమునవారు స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించిరి. అతడు వారి నణచుటకై వెడలెను. కాని యుద్ధకుశలులగు కాలచుర్యులే అతని నోడించిరి. (క్రీ. శ. 1118 ప్రాంతము) వారి రాజు రత్నదేవుడు తన భారోడు శాసనములో తాను గంగరాజగు చోడగంగు నోడించినట్లు వ్రాసుకొనియుండెను.[34] దీనితో ఉత్కళము కళింగమునుండి వేరయ్యెను. అనంతవర్మ రెక్కలు తెగిన పక్షివలె ఉత్తర దక్షిణకళింగముల గోల్పోయి యూరకుండ వలసివచ్చెను. ఇప్పటికే ఈతని భాగ్యరేఖ వంపు తగ్గలేదు. కళింగమునందు పశ్చిమోత్తరమున ఘుముసూరు, బాడువా అను మన్నె సంస్థానములుండెను. వాటిని పాలించు రాజులు గూడ అనంతవర్మ బలహీనతను గుర్తించి, అతని కెదురు తిరిగిరి.[36] పశ్చిమోత్తర పూర్వరాష్ట్రములను గోలుపోయి చోడగంగు "జోగి" వంటివాడయ్యెను. దీనినే వేములవాడ భీమకవి శాపమువలె గణింతురని నాయభిప్రాయము.

వేములవాడ భీమకవి పదకొండో శతాబ్దములో జీవించియుండెను. కొంతమంది విమర్శకులు, భీమకవిచాళుక్య చొక్కరాజు, చాగిపోతరాజు, మైలము భీమన మొదలగు వారిపై చెప్పినవని ప్రచారము గాంచుచున్న పద్యములను పురస్కరించుకొని, భీమకవి పదమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములయందు జీవించెననివాదించుచున్నారు.[37] కాని అది సత్యము కాజాలదు. ఏలననగా భీమకవి, రాజ కళింగ గంగుపై చెప్పిన పద్యమందు, వారిరువురి పేరులు కూడ కానబడుచున్నవి. చూడుడు.

ఉ. "వేములవాడ భీమకవి
వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామముమాని కోపమున
నందడి దీరిన రమ్ము పొమ్మనెా
మోమును జూడ దోసమిక
ముప్పదిరెండు దినంబు లావలన్
జామున కర్థమం దతని
సంపద శత్రులపాలు గావుతన్."

ఈపద్యమందు వ్యవహరింపబడిన రాజ కళింగగంగు అనంతవర్మయే గాని మరియొకడు కాడు. కళింగదేశము నేలిన గాంగ రాజులలో "గంగు" అను పేరు గలవాడింకెవడును లేడు. అనంతవర్మయే చోడగంగు అనుపేరు గలిగియుండెను. ఈతడు

33. "త్రికళింగాధిపతి" వజ్రహస్తదేవుడు బొడ్డపాడు తామ్రశాసనము.

34. Ind. Ant. Vol. XXII p. 82.

36. Malles's account of Gangas, Puri Dist. Gazeteer.

37. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

చిరకాలము కళింగ దేశము నేలియుండుట చేత ఈతనికి కళింగ గంగను పేరే స్థిరమయ్యెను. కాబట్టి వేములవాడ భీమకవి ఈతనికి సమకాలికుడై యుండెననుట సత్యమే. భీమకవి చెప్పిన వన్న ఇతర పద్యములను బట్టి చూచినచో కాలభేదము వచ్చును.[38] ఈ విషయమింకను విచారింపవలసియున్నది. పై పద్యమునందు చెప్పిన "సంపద" రాజ్యము గాక మఱేమి? తన రాష్ట్రమున కన్ని వైపులను గూడ రాజ్యము పోగొట్టుకొనుటచే నాతని సంపద శత్రుల పాలయ్యెననుటలో అసత్యముండదు. కథగా చెప్పుకొను శైత్యము మాత్రము అతిశయోక్తియై యుండును.[39]

దీనితో కళింగ రాజ్యము నామమాత్రవశేష మయినట్లే ఎంచవలయును. కాని కళింగ గంగు ఇంత నష్టము బొందియు, నిరుత్సాహపడలేదు. తిరిగి ఎప్పటికైన శత్రువును జయించి కళింగ సామ్రాజ్యముల స్థాపించు నుద్దేశముతో సైన్య సమారోహణ మారంభించెను. కళింగ దేశము ఏనుగులకు ప్రసిద్ధి. కాళింగులు ఏనుగులను పట్టుటయందును వాటినిమచ్చిక చేయుటయందును మిక్కిలి ప్రవీణులు.[40] పరరాజులు కళింగుల ఏనుగులకు జడియుచుండిరి. కావున నీతడు గజ బలము కూర్చుటయందు చాల జాగ్రత్త వహించి, గజ సాహిణి అని, గజబలమున కొక నాయకుని నియమించెను. అనంతవర్మ కుమారుడైన కామార్ణవదేవుడు అశ్వసైన్యమునకు నాయకు డయ్యెను.[41] గజాశ్వసైన్యములకు రెండింటికిని బణపతి నాయకుడై సాహిణి నాయక[42] యను బిరుదు బడసెను. చోడ గంగరాజు, బాపిరాజు, కామినాయకుడు, పోతినాయకు డాదిగా గలిగిన పదాతి నాయకులు మఱిచర్ల, గుడివాడ మొదలగు గ్రామములలో నివసించుచు పదాతి సైన్యము సమకూర్చ నారంభించిరి. అనంతవర్మ రాజ్యము నం దంతటా తిరుగుచు, వివిధకులములవారికి

38. మఱికొందరు ఈతడు మూడు శతాబ్దముల పర్యంతము జీవించినాడని వ్రాసియున్నారు (వేములవాడ భీమకవి చరిత్ర.

39. చాలామంది, అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టుడయ్యెనని తలచుచున్నారు. క్రీ. శ. 1096 నుండి క్రీ. శ. 1118 అనగా కులోత్తుంగుని నిర్యాణకాలమువరకూ, అనంతవర్మ శాసనములు కానుపించవట. ముఖలింగేశ్వరాలయములోని శాసనములలో 1044 వ శాసనమందు జటేస్వరదేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్నవి. ఈతడు ముఖలింగము నేలుటకు నియమింపబడియుండవచ్చునని కొందరూహించుచున్నారు. కాని అకాలము నాటివే. అనగా క్రీ. శ 1098 నాటివే శ్రీమదనంతవర్మ దేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్న శాసనములు ముఖలింగమున అనేకములున్నవి. కాబట్టి అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టుడయ్యెననుటకు తగిన ఆధారములు లేవు ఆశాసన మొక్కటి దప్ప జటేస్వరుని పేరు గలిగిన మఱియొక శాసనము కాన్పించదు కాబట్టి ఈజటేశ్వరుడు ముఖలింగమునకు గాక, ఉత్తర కళింగమునందో మరియెక్కడో చిన్నరాజై యుండునని తీర్మానించవలెను. ఈతని గూర్చిన ఒక నవల ఓఢ్ర భాషయం దున్నదట. దాని మూలమున నితడురాజేయని తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టు డయ్యెననుట యసంగతము.

40. ఆంధ్రులచరిత్ర. "కళింగదేశము."

41. S. Ind. Inscs. Vol V Nos. 1061, 1063.

42. South Indian Inscriptions Vol. V No. 1106.

దానపట్టాలు దయచేయుచు[43] ప్రజల యాదరమును బడయుచుండెను.

ఇంతకు పూర్వమే, అనగా, క్రీ. శ. 1118 నాటికే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు మరణించెను. చోళచళుక్య రాజ్యముల రెంటిని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యమున ఏల గల సమర్థుడుదయించలేదు. అనంతవర్మ, మొట్టమొదట చాళుక్యులచే నోడించబడెను. అప్పు డాతడు తన చతురంగబలమును తీసికొని వేంగీ రాష్ట్రమును జయించుటకై, క్రీ. శ 1128 ప్రాంతమున బయలుదేరెను. ఆతని నడ్డుకొను నంతటి బలవంతు లప్పుడు లేకపోయిరి. దండయాత్ర నిర్విఘ్నముగా కొనసాగెను. గోదావరి వరకు గల ప్రదేశము నీతడు వశపరుచుకొని,[44] విఘటితుడైన వేంగిరాజును తిరిగి యాతని రాజ్యమునందు నిలిపి,[45] అనంతవర్మ వెనుకకు తిరిగెను. ఈదండయాత్రయందు అతని భార్యలు కొందరాతని వెంట నుండిరి. వీరందఱును, క్రీ శ. 1128 నాటి సింహమాసమున వ్యతీపాతకాలమున భీమేశ్వరస్వామి దర్శనముచేసి, కానుకలు సమర్పించి, అచ్చట శాసనములు చెక్కించిరి.[46] అనంతవర్మ సజ్జనగరమున పట్టాభిషేకముచేసుకొనినటులీపద్యమువలన తెలియుచున్నది.

ఉ. "వేయి గజంబులుండ బది
వేలతురంగములుండ నాజిలో[47]
రాయల గెల్చి సజ్జనగ
రంబున పట్టముగట్టు కొవడిన్
రాయ కళింగ గంగ కవి
రాజ భయంకరమూర్తి జూడగా
బోయెను మీనమాసమున
పున్నమ పోయిన షష్ఠి నాటికిన్"

ఆకాలపు యుద్ధసామగ్రిని గూర్చిన వింతలేమీ లేవు. కళింగత్తు పరణి వ్రాసిన కవి, అభయుని సైన్యములకును సప్తకళింగనాధుని సైన్యములకును జరిగిన యుద్ధమున "రథికులు రథికులతోను, అశ్వికులాశ్వికులతోడను, గజారోహకులు గజారోహకులతోను, కాల్బలము కాల్బలముతోను తలపడి నెత్తురు వరదలు గావించిర"ని వ్రాయుటచే, ద్వంద్వయుద్ధము కాక సవ్యసూర్గములలోనే యుద్ధము నడచెనని తెలియుచున్నది. రథము రెండు గుఱ్ఱములచే లాగబడుచుండెను. దానిపై నెందరుండిరో చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏనుగులపై మావటీడు కాక మఱియొక వీరుడు బల్లెములు, అమ్ములు దాల్చి యుద్ధమున కేగుచుండెను. గుఱ్ఱముపై నాశ్వికులు కవచము ధరించకనే పోవుచుండిరి. కాల్బలముల సామగ్రి కత్తి, డాలు. డాలు గ్రీకు డాలువలె, కేంద్రమందొక బాకు గలిగి ముందు కుబికియుండలేదు. మామూలు పల్లెమువలె నుండి పద్మదళములవంటి లతల గలిగియుండెను. కత్తులు మనము చూచు వాటికంటె వెడల్పెక్కువ. కాలిబలమువారంతా కవచములు శిరస్త్రాణములు ధరించియుండిరి. ఈశిరస్త్రాణములు ముందువైపున

48. కొర్ని శాసన మిట్టిదే.

44. ఈతని రాజ్యము గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను. (పూర్వోక్తప్రమాణము.)

45 కొర్ని శాసనము.

46. Vide South Indian Inscriptions Vol. IV.

47. "ఆజిలో" అనుటవల్ల భాగవతులతో కలసి కపట వేషమున గాక యుద్ధమునందే గెల్చెనని తెలియును.

గట్టి బిళ్ళ గలిగి, ప్రస్తుతము మహానదీయులు దాల్చు టోపీలవలె పొడుగుగా నుండెను. కులోత్తుంగునికి నౌకా బలము కూడ ఉండెను. కళింగుల కట్టి దున్నట్లూహించవలెను కాని ప్రత్యేక నిదర్శనములు లేవు.

ఈ ప్రాంతములనుండి మరలుచు, అనంతవర్మ దక్షారామమున తన మంత్రుల కొందఱిని నియమించి,[48] ఈ రాష్ట్రపాలనమునకు వలసిన కట్టుదిట్టములు చేసి కూర్మనాథుని దర్శింప నేగెను. వైష్ణవమతమింకను కళింగదేశమున ప్రచారము గాంచి యుండలేదు. కాబట్టి వీర శైవులుగాని, వీర వైష్ణవులు గాని ఆకాలమందు లేరు. అనంతవర్మ తన విజయములను పేర్కొనుచు శ్రీకూర్మనాథుని ఆలయమున శాసనము నొకదానిని చెక్కించెను.[49]

ఉత్కళులు రెల్లుపొదలవలె ఝంఝామరుత్సన్నిభుండైన రాజువచ్చినచో తలలు వంచి, ఆతడు తిరిగిపోయిన వెంటనే తలలెత్తు స్వభావము గలవారని యెఱిగియుండుటచేత అనంతవర్మ తన రాజధానీ నగరమును కటకపురికి మార్చెను.[50] దీని కాధారమా ప్రదేశములలోని దేవాలయము లందలి శాసనములే. జగన్నాథమం దుండు దేవాలయము నీతడే కట్టించెను.[51]

కాని హంటరు దొరగారు వ్రాసిన "ఒరిస్సా" అను గ్రంథమున, అనంగభీముడే ఈ యాలయమును ప్రస్తుతమున్నట్లుగా కట్టించెనని యున్నది. అనంతవర్మ దానిని ప్రారంభింప, అనంగభీముడు బాగుగా కట్టించియుండెనేమో; మొట్టమొదట గాంగవంశపు రాజులు కటకమున పాలించుట చోడగంగుతోనే మొదలు. 'చోడగంగు' కటకపురి ప్రాంతములయందు "చురాంగ్" అని కూడ వ్యవహరింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. జగన్నాథ దేవాలయమున, క్రీ. పూ. 12వ శతాబ్దమునుండి ప్రస్తుతపు కాలమువరకును కళింగము నేలిన రాజుల పేళ్ళు, వారొనర్చిన కార్యములు, తెలుపు తాళపత్రప్రణాళికలున్నవి. వాటిలో చాలమట్టుకు వంగభాషలోనికి మార్చబడి "పురుషోత్తమచంద్రిక" అను పేర ప్రకటించబడినవి. వాటినిబట్టి, (అనంతవర్మ) చోర(డ) గంగే ఈ తాళపత్ర గ్రంథములలో చరిత్ర వ్రాయు నాచారము మొదలు పెట్టించినాడని తెలియుచున్నది.* ఈతని పేరిట జగన్నాథమునందు పెద్దచెఱువు "చురాంగ్ సాయ్" అను పేఱిట ఇప్పటికి నున్నది. చోడగంగు గంగవరకు జైత్రయాత్ర కరిగి, వర్ధమాననగరమును పట్టుకొనినట్లు వేరొక శాసనము మూలమున తెలియుచున్నది.** చాలకాలమునుండి యుద్ధపరిశ్రమ మాని కేవలము ప్రయత్నమునసే యున్న కళింగులు చేతుల తీటవదలు సరికి వంగదేశమునందలి గంగ మొదలు, మదరాసు రాష్ట్రమందు గోదావరివరకు గల దేశమంతయు వారికిపాదాక్రాంతమయ్యెను.*** అనంతవర్మ

48. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.

49. Ibid. No. 1335.

50. Vide Puri Dist. Gazeteer.

51. వీరనరసింహుని శాసనములలోని ప్రశస్తిచూడుము. Also "Orissa in Making."

* పురుషోత్తమచంద్రిక ; **నరసింహదేవుని శాసనములు *** Journal of Asiatic Society of Bengal. page 138, inscription A. II Line 35.

తల విశాలరాజ్యమును క్రీ. శ. 1077 నుండి 1149 వరకు పాలించెను. ప్రపంచమునందలి వివిధదేశముల పాలించిన రాజులలో ఇతని వలె డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పాలించిన రాజులు అరుదు. అనంతవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బాలుడై యుండెను.

అనంతవర్మ చనిపోవునప్పటి కాతని రాజ్యము తూర్పు కనుమలకును సముద్రతీరమునకు నడుమను, గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను.

ఈతడు శివభక్తుడు: గంగవంశపు రాజులందరూ శివభక్తులే. వీరికి మూలపురుషుడన దగు మొదటి కామార్ణవుడు మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుని ఆరాధించెను.[52] అప్పటినుండియు, గోకర్ణేశ్వరుడే వీరికి కులదైవము. అనంతవర్మ శివభక్తుడై దేవాలయములకు తఱచు దానములు చేయుచుండువాడు. దక్షారామభీమేశ్వరుని ఆలయమున ఈతని భార్యల శాసనములున్నవి. రోణంకిలో సిద్ధేశ్వరుని కిచ్చిన కానుకలను గూర్చి యుగ్గడించు శాసనములు కొన్ని దొరకినవి.[53] చోడగంగరాజు, బాపిరాజు అనువారు చోడగంగదేవరకు గ్రామవర్ధనము, భుజవర్ధనము కొఱకు సారికిగ్రామములోని చండీశ్వరునికి[54] కానుక లిచ్చిన శాసన మొకటి ఎలియాట్ దొర సేకరించిన శాసనములలో నున్నది. శివభక్తుడైనంత మాత్రమున ఈతడు ఇతర మతములయెడ ద్వేషభావము వహించలేదు. ముఖలింగమున కొక మైలు దూరముననున్న నగరపువాడలో (నగరకటకము) విష్ణుదేవర గుడియుండెను. అనంతవర్మ దండయాత్ర నుండి కటకమునకు మఱలుచు కూర్మనాథస్వామిని దర్శించెను. కాబట్టి ఈతడు సర్వమతముల యెడ సమానభావము వహించెనని చెప్పవలెను. రాజధాని కటకమునకు మార్చినప్పుడు బౌద్ధమతస్థులకును, వైష్ణవులకును అనుకూలముగా నుండునట్లు ఈతడు ఆలయములు కట్టించియుండెను.[55]

ఈతని కుటుంబమును గూర్చి కొంచెము చెప్పవలసియున్నది. ఈతని తాతయగు వజ్రహస్తదేవుని శాసనములూ, ఈతని శాసనములూ పరికించినచో ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయుటకు వీలు కలుగును.

వినయదేవి[56] = వజ్రహస్తుడు = మూరజయ[57]

|

అనంగదేవి[58] = రాజరాజు = రాజసుందరి = మఱియొక రాణి

| | |

యులగియవంద్ద పెమ్మార్మడి — చోడగంగదేవుడు — మలయగొంటి.

52. కొర్ని శాసనము చూడుడు.

53. S. Ind. Insc. Vol. V Nos 1347, 1348.

54. ఆంధ్రసర్వస్వము పూర్వశాసనములు.

55. Vide Puri Dist. Gazeteer.

56. Ep, Collections 1918–19. చిక్కాలవలస తామ్రశాసనము.

57. S. S. Insc. Vol V. No. 1122. ఈమె ధర్మసత్రిరాజు కూతురట.

58. I bid.

అనగా సీతని కిద్దరు తమ్ములుండిరని తెలియుచున్నది. మలయుగొంటి రెల్లువలన ప్రాంతమున మహామండలేశ్వరుడై యుండి గొంటీశ్వరాలయము కట్టించి యుండెను.[59] పెమ్మార్లాడి, విశాఖపట్టణ ప్రాంతమున (దీని కప్పటి పేరు కులోత్తుంగ చోడపట్టణము) ఒక మండలేశ్వరుడుగా నుండెను. అనంతవర్మ, చోడగంగడను వాని కిచ్చిన దానశాసనములో, నతడు పెమ్మార్లాడి నాహ్వానించి, తన దానము పాలించుమని కోరినట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈపెమ్మార్లాడికి పల్లవమహాదేవి భార్య.[60] వీరిద్దరు దక్షారామ భీమేశ్వరుని దర్శించి అక్కడ శాసనములు చెక్కించినారు. అనంతవర్మకు చాలమంది భార్యలుండిరి. వారిలో కొందఱి పేళ్ళు శాసనములలో దొరకినవి.

యఱకమ్మ, చోడమహాదేవి (ఈమె పట్టపు దేవినని వ్రాసుకొన్నది.), లావణ్యవతీదేవి, రాజలదేవి, పద్మలదేవి, శ్రీయాదేవి, లక్ష్మీదేవి, లీలావతీదేవి, కల్యాణదేవి,[62]

దెన్నమమహాదేవి, (కుమారులు)

అట్టహాసదేవుడు[63]   విద్దెనమహాదేవుడు[64]

కస్తూరికమోదిని[65]కుమారుడు కామార్ణవుడు,
ఇందిర కుమారుడు రాఘవుడు,
చంద్రలేఖ కుమారులు రాజరాజు, అణ్యాంక భీముడు—మాదమదేవి,

అనునవి వారి పేర్లు. వీరిలో చోడమహాదేవి జయంగొండ చోళునివంశములోనిదేమో. తన శాసనమున జయంగొండ చోడియం వారు అని వ్రాయించినది.[66] వీరిలో ఒకరిద్దరు, రాజుతో రాష్ట్రమును పరిశీలించుటకై పోవుచుండిరి. పట్టపుదేవియైన చోడమహాదేవికి పుత్రు లెవ్వరును పుట్టకుండుటచే గాబోలు కస్తూరికమోదిని కుమారుడైన కామార్ణవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

అనంతవర్మ రాష్ట్రపాలనము చాల విచిత్రమైనది. రాజ్యమంతయు వివిధ విషయములుగా విభజింపబడెను. విజయపురి (విజయనగరము) సంవ,[67] భోగాపురము (అనకాపల్లి కడ నున్నది) ధర్మపురము, వరాహవర్తని[68] (శ్రీకాకుళము) కులవర్తని (పర్లాకిమిడి తాలూకా) మొదలగునవి శాసనములలో కానవచ్చు పేళ్లు. ముఖలింగనగరము కులవర్తని విషయమం దుండెను.[69] ఈవిష

59. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రసర్వస్వము.

60. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1186.

62. S. I. Insc. Vol V. No. 1084, Vol IV. Nos. 1194, 1184, 1191, 1192, 1195, Vol. V. Nos. (1079 1347); Vol IV. 1196, 1198.

63. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1199.

64. స్థానిక చరిత్రలు. (గౌతమీ గ్రంథాలయము) Vol. 2. page 208.

65. కొండుపట్నపు శాసనములు.

66. S. I. Inscr. Vol IV, No. 1184.

67. Vizagpatam plates of Anantavarma, Saka 1003.

68. S. I. Insc. Vol. V. No. 1290. " వరాహవర్తనియ సింహపురమున "

69. " కులవంత్తనియనగరమున " (కులవర్తనియ, (ముఖలింగ) నగరమున) శ్రీకూర్మశాసనము. No. 1290.

యములే కాక, కొన్ని మండలములు కూడ నుండెను. ఈమండలములను మండలేశ్వరులు పాలించుచుండిరి. కొందఱు మండలేశ్వరులపై మహామండలేశ్వరుడను అధికారియుండెను. రాజు, వీలు కలిగినప్పుడు రాష్ట్రమున సంచారముచేయుచు అక్రమములేవియు జరుగకుండ చూచుచుండెను. మంత్రులు కొందరు రాజ్యపు సరిహద్దులయందుంచబడిరి.[70] గ్రామములో రాజులూ, రాష్ట్రకూట ప్రముఖులు (రెడ్లు), నాయకులు అను యుద్ధకుశలులగు నాయకులుండిరి. వీరు యుద్ధసమయములయందు రాజునకు తోడ్పడుచు శాంతిసమయములలో ప్రజలకష్టములనివారించుచుండిరి. చిన్న గ్రామములకు ఇప్పటివలెనే దండాసి యను మాలవాడు కాపరిగానుండెను.[71] గ్రామమున ఎక్కడైన దొంగతనములు జరిగినచో దండాసి జవాబుదారిగానుండవలసివచ్చెను. గ్రామస్థుల కేమైన సౌకర్యములు కావలసినచో నాప్రాంతపు మండలేశ్వరుడో లేక రాజో వాటిని సమకూర్చుచుండిరి. రాజు రాగిశాసనములపై దానపట్టాలు వ్రాయించి పంపుచుండెను.[72] ఈ దానములను ఆయాప్రదేశముల కధిపతులగు మండలేశ్వరులో లేక చిన్నరాజులో పాలించుచుండిరి.

ఆకాలమున బంగారు నాణెములు కూడ వాడుకలో నుండెను. వాటికి గాంగ పణములు,[73] చిన్నములు[74] అని పేరు. వీటి కొకవైపున ఎడమవైపుకు తిరిగియున్న వృషభము, పైన అంకుశము, రెండవవైపున ఆనాణె యేరాజు కాలమున ముద్రింపబడెనో ఆరాజు విజయరాజ్య వత్సరములును ముద్రించబడెను.[75] ఈపణములలో ఎనిమిదవవంతు నాణెములు కూడ వాడుకలోనుండెను. అవే చిన్నములేమో? ఈచిన్నములు భూములను కొనుట కుపయోగించబడుచుండెను. ఇవి గాక మాడలు, గంగమాడలు, గంధహస్తి మాడలు, అను రాగినాణెములు వాడుకలో నుండెను.[76] గంగమాడలనగా గంగవంశము వారు ముద్రించిన నాణెములు. కులోత్తుంగుడు కులోత్తుంగ మాడలను[77] ముద్రించియుండెను. గంగవంశమువారు గంగ నాణెములను ముద్రించిరి. వీటి కొకవైపు వృషభము, రెండవవైపు 'గంగమాడ' అను అక్షరములు నాగరలిపిలో పైనుండి క్రిందికి ముద్రింపబడియున్నవి.[78] ఈనాణెముల పటములను ముద్రించినవారు వీటిని సందిగ్ధ నాణెములని చెప్పినను, గంగరాజులకు లాంఛనమగు వృషభముద్రను బట్టి, ఇవి కళింగ గాంగుల నాణెములని చెప్పవచ్చును.

70. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.
71. Ibid. No. 1066
72. విశాఖపట్టణ శాసనములు కళింగనగరమునుండి వెడలినవి.
73. J. A. H. R. S. Vol. I part III. "Coins"
74. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రసర్వస్వము.
75. Doubtful Coins of South India Vide Ind. Ant. XXXI, P. 330.
76. ముఖలింగ శాసనములు S. I. Insc. Vol V.
77. చూడు. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు. S. I. Insc. Vol. IV.
78. See 75 above.

కళింగదేశములోని ప్రజలు భిన్నకులములవారై యుండిరి. ఆదేశము మొదటినుండియు మంచి పేరు ప్రతిష్ఠలు గలిగిన దేశ మాటవల్ల, పరరాజు లెప్పుడునూ ఆదేశముపై దండెత్తుచుండిరి. గంగయికొండ చోళుడు, రాజేంద్రచోళుడు మొదలగు చక్రవర్తు లీదేశముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు వీరి వెంట చాలమంది హైహయవంశజులు, పల్లవులు, చోళులు వచ్చి ఈదేశమున స్థిరవాసము లేర్పరుచుకొనిరి.[79] కాబట్టి చాలామంది భిన్నకులస్థులగు ప్రజలు ఈదేశమున నివానము చేయుచుండిరసి తెలియుచున్నది. బాగుగా చదివిన బ్రాహ్మణపండితులు కొందరు శిష్యులను తమదగ్గర జేర్చుకొని శాస్త్రములను బోధించుచుండిరి. వీరి యుపయోగమునకు గాను, దాతలు విద్యా సత్రము[80]లను కట్టించి ఇచ్చుచుండిరి. విద్యా సత్రమన్న ఉచిత వసతిగృహసమేత విద్యాలయమన్న మాట. వీటియందు ఎండాకాలమున చలివేంద్రలు, శీతకాలమున నెగడులు నెలకొల్పబడెను. కవులు కూడ బయలుదేరి మధుకేశ్వరుని స్తుతించుచుండిరట.[81] సైన్యమందు కూడ విప్రవంశీయులు చురుకుగ పని చేసినట్లు బుడుమూరి ప్రోలయ కుమారుడు కంచెన చెక్కించిన శాసనమువలన తెలియుచున్నది.[82] వజ్రహస్తదేవుని సేనా నాయకుడగు బ్రహ్మచక్రవర్తి బ్రాహ్మణుడే.[83] క్షత్రియులగూర్చి ప్రత్యేకముగా ఏమియు తెలియుట లేదు. చోడగంగరాజు, బాపిరాజు, మద్దిరాజు మొదలగువారు సైన్యములయందుండిరని చెప్పవచ్చును. వైశ్యకులము గూడ ప్రాముఖ్యతవహించినట్లు తోచదు. శ్రీకరణగంగ విద్యాధర వైశ్యసమాగాయడైన రేచనశాసనములు ముఖలింగేశ్వరాలయమున నొకటి, భీమేశ్వరాలయమున నొకటి కనుపించినవి.[84] వర్తక నానానాథుడను అధికారి యొకడు వర్తకులవద్ద సుంకము గ్రహించుటకు నియమింపబడెను. ఉప్పుచేసి అమ్మువారి నుండి సుంకము గ్రహించుటకును, దొంగతనముగా నుప్పు చేయనీయకుండుటకును, లవణా కరాధికారి యొకడు ఖండి (పూండి రైల్వేస్టేషను వద్ద నున్నది.) గ్రామములోనుండెను.[85] స్వర్ణకారులు రాగి శాసనములను చెక్కుచుండిరి.[86] కాపులలో చాలా భేదములుండెను. పలవకాపులు[87] (పల్లవకాపులా?) కొందరు కళింగదేశమున నుండిరి. శూద్రులు, యజమానులకు, వృత్తి, వ్యవసాయములయందు సాయపడుచు, వృత్తి

79. Plates of Narasimha II. See "Prasasti" portion.
80. అర్పవిల్లి శాసనము. S. I. Insc. Vol. V, No. 1342.
81. S. I. Insc. Vol. V, No. 1108.
82. Ibid. 1064.
83. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు. ముఖలింగము. No. 1006.
84. See. . No. 1100, in S. I. Insc Vol V.
85. S. I. I. Vol. V, No. 1035.
86. "ప్రోలాచరి లోకొసరి"...తామ్రశాసనము చివర...
87. S. I. I. Vol. V, No. 1080.

వివరములు.

ఈ నాణెములు కళింగపట్టణమున దొరికినవి. ఆయూరిలోని "సింహాసనపు" దిబ్బ యొకటి వర్షమువల్ల కరిగికొనిపోవునప్పు డీనాణెములు బయటబడునని జానపదులు చెప్పుచున్నారు. వీటిని సంపాదించుటలో పెక్కురు మిత్రులు సాయము చేసిరి.

ఈపటములోని బొమ్మలు జంటలు జంటలుగానున్నవి. పైది ఒకవైపు, అడుగుది మరియొకవైపు బొమ్మ. కావున ఒక్కొక్కజంట, యొక్కొక్క నాణెమని తెలియవలెను. వివరములు వ్రాయునప్పుడు '౧, అనునంకె పైబొమ్మకును, '౨, అనునంకె రెండవవైపును వివరించును.

1. ౧ కుడివైపునకు తిరిగి పండుకొన్న వృషభము. ఈబొమ్మ గాంగుల నాణెములమీదనే కాక, చాళుక్యుల, కాకతీయుల, నాణెముల మీదకూడ యున్నదని Elliot వ్రాయుచున్నాడు. ౨. దీర్ఘచతురస్రమున్నది. ఇది చాల నాణెముల కేకముద్రగానుండుటచే దేశీయనాణెముల చిహ్నమేమోయని యనుమానము. క్రింద ౧౯, అను నంకెగలదు. ఇది, ఈనాణెమును ముద్రించిన రాజుయొక్క విజయరాజ్య సంవత్సరములను సూచించును.

2. ౧. నిలువబడి చేయియెత్తిన సింహము. ఇది కదంబుల నాణెము కళింగసామ్రాజ్యమును గంగవంశ్యు లేలినప్పుడు వారికడ కదంబులు మహామండలిక. సామంతరాయ నామములచే బహూకరింపబడు చుండిరి. చూ. పుట 83 కళింగ శాసనములు. వీరు శైవులే (చూ. పుట. 479) వీరు తమ నామము చివరను "ఖేడి" యను యుత్తర పదమును చేర్చుచుండిరి. ౨. "వ" యను నరవ యక్షరము. కదంబులు మొదట "వనవాసి" కధీశ్వరులు.

3. ౧ ఎడమవైపున నున్న యంకుశము. ఇంకను ఏమో చిహ్నము లున్నవి. ౨. కళింగుల చిహ్నమేమో యనిపించు చతురస్రము, విజయరాజ్య వత్సరములు. కళింగులు గజబలమునకు ప్రసిద్ధులు. కాబట్టి, అంకుశము వారి చిహ్నమేమో!

4. ౧. చేప, క్రింద "౧" అంకె. ఇది వడ్డాది నేలిన మత్స్యవంశీయుల నాణెము. వీరు సామంతరాజులేయైనను, తమ నాణెములపై స్వీయకుల చిహ్నమునే వాడుచుండిరి. ౨. శివలింగము. వృషభాదుల (?) చిహ్నములు.

5. ౧. ఓడ యేమోనని సందేహము. కళింగులు జావాకు వలసపోయిన యోడలు ఇట్లే యుండెను. (Vide Mukherje's Shipping) రెండవ వైపు "చిహ్న" మున్నది.

6. ౧. మనవారు దూదితూచుకొను తక్కెడ. దీనిని రోము దేశీయులు వాడి యుండిరి. ఇది వర్తకనాణెమైయుండును. ౨. చిహ్నము, విజయ రాజ్య సంవత్సరములు ౧౩

7. వరాహము. అడుగున చుక్కలు. చాళుక్యుల నాణెములు. గాంగులు, చాళుక్యులు, సమకాలికులు' రెండవవైపు చతురస్రము (ఇది వ్యవహార నాణెముల చిహ్నమా?) విజయరాజ్య వత్సరములు ౩

8. ౧. "గం" అను సంస్కృతాక్షరము, చుక్కలు. గంగవంశీయుల నాణెమనుటకు సందేహము లేదు. ౨. (1, ౨) వలె నున్నది. ప్రక్కన చుక్క.

9. ఒకవైపు ఏదో దేవత తక్కిన, రెండవ వైపు ఏవో అక్షరము లున్నవి.

10. ౧. శివలింగము, అనువులు. ౨. పద్మాసనము, ప్రక్కన ముద్ర. ఈ నాణెము లేప Elliot వారి నాణెము కోరికి యుండలేదు.

11. ౧. చిహ్నము. విజయనగర వర్ణ్యములు ౨. ౨. చూడ్డ యేదో తెలియలేదు. చిత్రముగా నున్నది.

12. ౧. అంకుశము, మీద శివలింగము, క్రింద ఏవో చిహ్నము లున్నవి. ౨. 7 రెండవ వైపు వలె నున్నది.

రెండవ పటము.

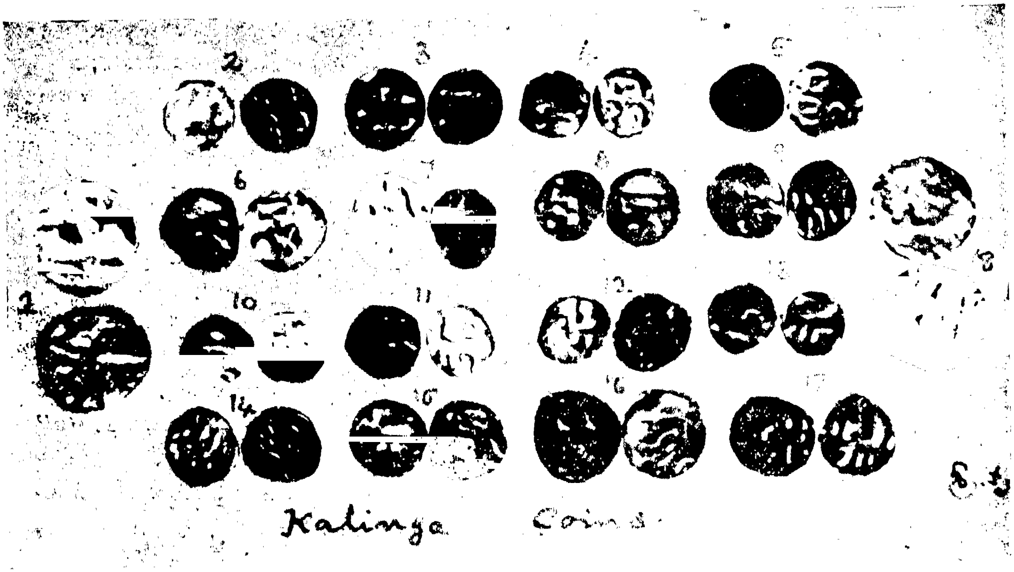

వివరములు

ఈ పటములో ఒక్కొక్క జత యొక్కొక్క నాణెమే. కాని ప్రక్కన యున్నదే దాని రెండవవైపు.

1. ౧. కుడివైపు తిరిగ పండుకొన్న వృషభము. పైన చంద్రవంక. గాంగులు వృషభమును పయోగించి నారని ... ౨. "శ్రీ" యను సంస్కృతాక్షరము. దీనిని నిప్పటికిని ప్రజలు పూజించుచున్నారు.

[2, 4, 8, 11, 12, 13, 15] ఇవన్నియు నీవరకటి పటములోని వంటివే. కాని యంకుశము కుడివైపునకు తిరిగియున్నది. రెండవవైపులనున్నవి విజయనగర వర్ణ్యములు.

[5, 6, 9] ఏలాటి తామ్రనాణెములో తెలియదు. వెనుకటి 6 వంటివి ఇవి చాల చిన్న నాణెములు. సువర్ణనాణెము ప్రతి నాణెమునకు ... నిమిత్తము ఇట్లు చేయబడినవి. దీనిపై నక్షత్రము ఉన్నట్లుగా నుండుటను బట్టి ఇవి నా...యని తీర్మానించవలెను.

శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి.

కాపు, పంటకాపు, అను పేరులతో వ్యవహరింపబడిరి.[88] గుడిసానుల కుమారులు నాయకులని వ్యవహరింపబడుచుండిరి.[89] ఈనాయకులు భూమి పన్ను, వృత్తి పన్ను వసూలు చేయుచు భూమినాయక,[90] వృత్తినాయక అను బిరుదులను దాల్చుచుండిరి. మాలవారు దండాసి మొదలగు చిన్నయుద్యోగములం దుండి మధుకేశ్వరునికి ముడుపులు కట్టి శాసనములు వ్రాయించుచుండిరి.[91] దండాసి యను పంచమయుద్యోగులు ఇప్పటికిని కళింగదేశమున నున్నారు. వీరుగాక కాయస్థులను జాతివా రుండిరి. కాయస్థు డనగా వైదేహునకు మాహిష్య స్త్రీయందు జన్మించినవాడని శూద్ర ధర్మతత్త్వములోని ఈ క్రింది శ్లోకమువలన తెలియుచున్నది.[92]

"మాహిష్యవనితాసూనుం వైదేహాద్యం ప్రచక్షతే
సకాయస్థ ఇతి ప్రోక్తస్తస్య కార్యం విధీయతే"

కాయస్థుఁడనగా కరణపు జాతివాడు. దేశములో నుండు లిపులు నేర్పుట, లెక్కలు చేయుట, మొదలగు పనులయందు నేర్పుగలవాడని[93] వీరభద్రరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈ కాయస్థులు పెక్కురు అర్సవిల్లిలో నుండిరి.[94] వీరి కన్యలను సేనానాయకులు వివాహమాడుచుండిరి.[95] కాళింగులను మతియొక జాతివారు కూడ ఆదేశమున నుండిరి. వీరిలో కూడ వర్ణభేదము కలదు. వీరి బ్రాహ్మణులు భట్టులని పిలువబడుచు, దేవాలయములకు పూజారులుగా నుండిరి.[96] ఇప్పటికిని మధుకేశ్వరాలయమునకు ఈ కాళింగబ్రాహ్మణులే పూజారులు.

కళింగదేశీయుల మతమొకటి కాదు. రామానుజాచారి, మొదలగు ప్రవక్తల మతమింకను కళింగదేశమున ప్రవేశించలేదు. విష్ణువు, శివుడు కూడ పూజింపబడుచుండిరి. కాళిపూజ కూడ అక్కడక్కడ కద్దు. ఇంకను అనేక దేవతలు ఆరాధింపబడిరి. మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుడు, రోణంకి సిద్ధేశ్వరుడు, చండీశ్వరుడు,[97] నగరపువాడ విష్ణుదేవర, మధుకేశ్వరుడు, శిరిపురపు రామీశ్వరుడు,[98] తాడితుర్తి బొమ్మిదేవీశ్వరి,[99] రెలువలస గొంటీశ్వరుడు, గుడివాడ రాజనారాయణుడు, రాజరాజేశ్వరుడు, జగన్నాథుడు(కటకము) అను దైవములు పెక్కురుండినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. ఈ దైవముల గూర్చిన చిత్రమొకటి. పాలకులు పెక్కురు, తమ పేరిట దేవాలయములు కట్టించుచుండిరి. కులోత్తుంగునికి రాజనారాయణ బిరుదముండెను. గుడివాడ రాజనారాయణు డాతని పేరిట ప్రతిష్ఠింపబడెను మలయగొంటి పేర గొంటీశ్వరాలయ ముం

88 89, ఆంధ్రసర్వస్వము. పూర్వశాసనములు (నంబర్లు లేవు.)

90 Ibid. "ఇందలి భూమినాయక వృత్తి నాయకుల సమ్ముదముతో".

91. కవహార దండాసి పెద్యవశాసనము. S. I. Inscs. Vol V. No. 1066.

92. 93. రాజరాజనరేంద్ర సంచికలోని చాళుక్యుల కులప్రశంస అనువ్యాసము చూడుడు.

94. అర్సవిల్లి కాయస్థ. ముఖలింగేశ్వరాలయ శాసనములు చూడుడు.

95. S. I. Inscs. Vol. V, No. 1121.

96 గంగాధరభట్టు. మాధవభట్టు. (No. 1118. Vol V. S. I. Inscs.) ఆంధ్రసర్వస్వము

97, 98, 99. ముఖలింగాలయ శాసనములు. చూడుడు.

డెను. కొంతకాలము పోయినపిమ్మట కళింగ రాజగు అన్యాంకభీముని పేరిట అన్యాంకభీమేశ్వరాలయము, కట్టించబడెను. ఈ దైవములకు ప్రతియేటను ఉత్సవములు జరుగుచుండెను.[100] భక్తులనేకులు ఆ యుత్సవమునకేతెంచి మాడలూ, భూములూ స్వామి కర్పించుచుండిరి. ఈ భూములు భూనీరునేల, ఖండ్రికనేల, రాతినేల, నీరునేల[101] అని నాల్గు విధములుగా నుండెను. ఈ పేళ్ళు ఆయా భూము లెట్లు సేద్యము చేయబడుచుండెనో తెలుపుచున్నవి. రాతినేలయందలి రాళ్ళు దేవాలయములలోని శిథిలభాగముల పూడ్చుటకుపయోగింపబడుచుండెను. అనంతవర్మ కాలములో మధుకేశ్వరాలయము యొక్క ముందరిభాగము కొంత శిథిలమై పూడ్పబడినట్లు ఆ దేవాలయమునందు గల శాసనములవలన తెలియుచున్నది.[102] ఈ దేవాలయము చాలాకాలము వెనుక కట్టబడినను అనంతవర్మపూర్వుల కాలమునాటి శాసనము లెన్నో ఈ ముఖమండపమందు లేవు.

ఆ కాలమున సౌరమానము వ్యవహారమందుండెను. రాజరాజు పాలించుచున్నప్పుడు గూడ వేంగియందు సౌరమానమే వ్యవహరింపబడెను.[103] ముఖలింగ దేవాలయములోను, అచుట్టుపట్టుల గల దేవాలయములలోని శాసనములలో మేషమానము వృషభమానము, మొదలైన సౌరమానమానములు వ్యవహరింపబడియున్నవి కాని క్రమముగా నాంధ్రదేశములోనికి పోయినకొలది అక్కడక్కడ, కార్తీకము మొదలగు చాంద్రమానమున మానమాసవ్యవహారము కనబడుచున్నది.[104] ఈ రెండింటికిని గల ముఖ్య తారతమ్యమిది. చాంద్రమానమున సంక్రాంతులు రెండు. సూర్యుడు నిరక్షరరేఖ, కర్కాటరేఖల దగ్గరనుండి నప్పుడీ సంక్రాంతులు వచ్చును. కాని సౌరమానమున మాసమునకు మానమునకూడ ముననగా ప్రతియమవాస్యనాడు సంక్రాంతి వచ్చుచుండును. అనగా సంవత్సరమున, మేషసంక్రాంతి, మీనసంక్రాంతి, కర్కాటక సంక్రాంతి, మొదలైన పండ్రెండు సంక్రాంతులు వచ్చును. గంగరాజుల శాసనములలో విషువసంక్రాంతి, కన్యాసంక్రాంతి మొదలైన సంక్రాంతులు కనబడుచున్నవి. కొందఱు పరిశోధకులీ యలవాటు చోళులకడనుండి వచ్చినదని వ్రాయుచున్నారు. కాని ప్రీతిపామరుడును కూడ తన శాసనమున సౌరమానమే వాడుటచేత ఈ సంగతి అసత్యమని త్రోసివేయవలసి వచ్చుచున్నది.

కళింగదేశీయుల నౌకాజీవనమును గూర్చి కొంత చెప్పకతీరదు. క్రీస్తుపూర్వము పదవశతాబ్దము నుండియు కళింగులు నౌకానర్తకమునందు పేరు బడసిరి. సింహళమును

---

100. „ తీర్థాన మధుకేశ్వర దేవరకు,” సేటా సాగడి యుత్సవము. పూర్వశాసనములు. ఈ ఉత్సవమిప్పటికిని జరుగుచున్నది.

101. ముఖలింగాలయ శాసనములు. పూర్వశాసనములు.

102. అనంతవర్మ కాలమునాటి శాసనములే ఈ ముఖమండపమున మిక్కిలిగా నున్నవి. „ ముఖలింగ నగరము.”

103. రాజరాజనరేంద్ర సంచికయందలి శ్రీ॥ లక్ష్మణరావుగారి వ్యాసము చూడుడు.

104. Local Records. Vol. II.

పశ్చిమమున జయించి పాలించిన రాజు కళింగదేశీయుడగు విజయుడు. క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్దములో అనంతమగు రత్నాకరమును (Bay of Bengal) దాటి జావాద్వీపమును కనిపెట్టినది కళింగదేశ నావికులే. సన్నని బట్టలు, ఏనుగులు, మొదలైనవాటిని వీరు పరదేశములకు తీసికొనిపోవుచుండిరి. జావాద్వీపములో కళింగుల శిల్పనైపుణ్యము ప్రదర్శించు కట్టడము లిప్పటికి నున్నవి. అనంతవర్మ చోడగంగుచే కట్టబడిన జగన్నాథస్వామి ఆలయముపై నొకరాజు పడవపై విహారము చేయుచుండినట్లు చెక్కబడియున్నది.[105] ముఖలింగేశ్వరాలయమునందు భక్తుడొకడు పడవ నొకదానిని కానుకగా నిచ్చినట్లు శాసనమొకటి యున్నది. జావాద్వీపములో బరాబదూరు గుహాలలో కళింగ నావికులు యవద్వీపమున వలస లేర్పరుచుకొనుటకై పోవుచుండినతీరు రాతిపై చెక్కబడినది. ఈచెక్కిన వారు కళింగ శిల్పులే యని, పరిశోధకు లొప్పుకొనియున్నారు.[106] జావాలో, నౌకాశ్రయము 'కళింగ' అను పేరున యుండెను. చిల్కాసముద్రము, పరదేశీయుల నౌకలతో నిండియుండెను.[107] కళింగ గంగు పేరిట నాద్వీపమునందు 'గాలుంగ గంగు' అను పర్వత మిప్పటికిని యున్నది.[108] జావాలోను, సింగపూరులోను, పూర్వకళింగుల వంశములోనివారు 'క్లింగు' (కళింగులు = క్లింగులు) లని పిలువబడుచు నేటికిని వాసముచేయుచున్నారు. సింహళద్వీపమును పదకొండవ శతాబ్దమునందు పాలించియుండిన సింహపురేశ్వర లంకేశ్వర చక్రవర్తి, కళింగదేశములోని సింహపురమునందు జయగోపుడను వానికి, పార్వతియను నాతని రాణియందు జన్మించెను.[109] క్రీ. శ. 1187—96 వరకు పాలించిన కీర్తి నిశ్శంక మల్లుడు కూడ సింహపురముననే పుట్టియుండెను. వీరు కళింగ చక్రవర్తి వంశములోని వారమని చెప్పుకొన్నారు. జాతక కథలను బట్టి ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయ వీలగుచున్నది.

మొదటి కళింగుడు (కళింగ చక్రవర్తి)
- మహా కళింగుడు
- క్షుద్ర కళింగుడు
  - రెండవ కళింగుడు

105. Mookherjee's Shipping.

106, 107. I bid.

108. Mythic Society Journal.

109. Maharajah's College Magazine, Vizianagaram. Vol. III, Pts. 1 and 2.

మహా వంశమును బట్టి ఈక్రింది వంశవృక్షము బయల్పడుచున్నది.

కళింగుడు
|
కూతురు — వంగరాజు
|
సుప్పాదేవి
|
సింహబాహు = సాహసవల్లి
|
విజయుడు క్రీ. పూ. 543. | సుమిత్ర | కవలలు

దీనిని బట్టి, సింహళీయ కళింగ రాజవంశము కళింగ రాజుకూతురు సంతానమని తెలియుచున్నది. ఈవిజయుడే సింహళమును జయించియుండెను. సింహళద్వీప కళింగరాజులు, తమ రాణులను, కళింగ దేశమునుండి తెచ్చుకొనుచుండిరి. కళింగ దేశీయులగుటచే వీరికి మాతృదేశాభిమానము మెండుగానుండెను. వేణువనము ననుకరించుచు, కీర్తి నిశ్శంకమల్లుడు వనము నొకదానిని పెంచియుండెను. కళింగదేశము నుండి ఏనుగులను తెప్పించి, వినోదము కొరకు రాజు, వాటికి పోరాటము పెట్టించుచుండెను. ఈరాజు లందరూ బౌద్ధులే. చట్టముల విషయమున కలతలు బయలుదేరినచో మహా విహారము నందలి బౌద్ధసన్యాసులు వాటిని తీర్చుచుండిరి. బుద్ధుడు మొదలగు వారి బంగారు విగ్రహములు పూజింపబడుచుండెను.[110] ఈకళింగ రాజవంశము సింహళమును మూడు శతాబ్దముల కాలము పరిపాలించియుండెను. వర్తక నౌకలు, కళింగము నుండి, సింహళము, సుమత్రా, జావా, బాలి, సువర్ణభూమి, తిరిగి, కళింగమును చేరుకొనుచుండెను. రత్నాకరమునందంతటను విచ్చలవిడిగ విహరించుటకు వలయు గట్టితనము వాటికెట్లమర్చబడెనో ఎవరికెరుక.

కళింగులు, శిల్పచాతుర్యమునందారితేరిన వారు: దేవాలయ నిర్మాణమున వారు తక్కిన దక్షిణ దేశీయుల పద్ధతి కాక వింత పద్ధతి నవలంబించినట్లు, ఈసంపుటమందు వేరొకచోట ముద్రించబడిన మధుకేశ్వరాలయ, భువనేశ్వరాలయ, పటములు చూచిన వారికి తెలియకపోదు. వస్తుశిల్పమున చలన నిరూపణము (dynamic aspect) వీరి అభిమానవిద్య. కనుబొమలు, చేతివ్రేళ్లు వీరికళకు పట్టుగొమ్మలు. సింహాచలమున హావభావ నిరూపణయందు దక్షిణ దేశమునందెచ్చటను లేని చాకచక్యమును కళింగాంధ్ర శిల్పులు చూపినారు. చిత్రకళ, సింహాచలమున కప్పుపై చిత్రింపబడిన బొమ్మలలోను, శ్రీకూర్మమున అజంతా పద్ధతిని చిత్రించబడిన పురాణ చిత్రములలోను, కానవచ్చు

110. Hata-Dage, Inscriptions Ceylon.

చున్నది. సామగానము, వీణాగానము సింహాచల నరసింహదేవుని సన్నిధిని ప్రతినిత్యము జరుగుచుండినట్లు సింహాచలశాసనముల మూలమున గోచరించుచున్నది.[111] ప్రాచీన కళింగదేశ ప్రభయట్టిది. కళాకన్య కళింగదేశమున బంగారు గజ్జెల సవ్వడికి దిగంతరము ప్రతిధ్వనించునట్లు నర్తించినది. కళింగుల నౌక రత్నాకరమున వినోదవిహారము చేసినది. కళింగుల ఖడ్గము గోదావరి కడ సాముచేసి, గంగలో స్నానముచేసినది. నేటికి కళింగ యశోదీపము సన్నగిలినది. కళింగదేశీయులు పట్టుదల వహించినచో నది తిరిగి తన కళల వెదజల్ల గలదు.

---

111. South. Ind. Inscs. Vol. VI.

N. B. ఈ వ్యాసరచనకు వలయు గ్రంథములను సాకొసగుచుండిన శ్రీయుత వద్దాది అప్పారావుగారికి శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారికి కృతజ్ఞతానేక వందనము లర్పించుచున్నాను.

గంగవంశానుచరితము

మహారాజశ్రీ ఆంధ్ర భారతీతీర్థప్రధాని, బుర్రా శేషగిరిరావుగారు. ఎం. ఏ.

కళింగములో చాలకాలము క్రిందట నీ పేరున వ్రాయబడ్డ యొక సంస్కృత కావ్యము (అముద్రితము) లో కళింగచరిత్రకు సంబంధించిన యంశములు కొన్ని కనబడగా, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగమందు ముఖలింగక్షేత్రములో శ్రీ శ్రీ శ్రీ గంగ వంశాలంకారులైన పర్లాఖిమిడి ప్రభువుల యాదరమున జరిగించిన కళింగోత్సవములో నీ యంశమును గురించి ప్రసంగించడమైనది. ఈ కావ్యమును శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగర మహారాజావారి కాలేజీ పత్రమున నో, ఆంధ్ర రిసర్చి యూనివర్సిటీ (ఆంధ్ర భారతీతీర్థ) పత్రముననో సంపాదకీయావతారికతో ప్రచురించదలచితిమి గనుక, నప్పటి ప్రసంగములోని ముఖ్యాంశముల నీ వ్యాసములో వ్రాయడమైనది.

కావ్యము ప్రతి

ఈ కావ్యము ప్రతి యొకటి చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలో గలదు. దీని నకలు ఒకటి శ్రీవిజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీ లయిబ్రరీ కొరకు వ్రాయించి తెప్పించడమయినది. ఇది ప్రస్తుతము విజయనగరం రాజ్యం దివాంజీగా నున్న బ్ర॥ శ్రీ॥ యేచూరి నరసింహం పంతులుగారు విజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీ ప్రిన్సిపలుగా నున్నప్పటి మాట. ఆ దరిమిలాను నేనా గ్రంథమునకు సంపాదకీయభూమికగా కళింగ చరిత్ర కొంత వ్రాయుటకై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలో కొంత పరిశోధన జరిగించడమైనది. ఇంతలో విజయనగరరాజ్య పరిపాలనలో జరిగిన మారుదలలో నీ కావ్య ప్రకటన వెనుకబడినది. కాని ప్రకటన జరిగి తీరును. ఈ గ్రంథము ప్రతి మరియొకటి శ్రీ టెక్కలి (గంజాం) రాజావారి వద్ద నున్నట్లు ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి పత్రికలో శ్రీవారు ప్రకటించిన వ్యాసమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇంకెన్ని ప్రతులు గంజాంలో దొరకగలవో తెలియదు.

కావ్యము ప్రాముఖ్యత

కృతికర్త నాటికి కళింగములో నున్న రాజ్యములు, వాటి నేలుచుండిన రాజవంశములు, ఆయా చోట్ల గల పుణ్యక్షేత్రములు, వింతయంశములు, ప్రాముఖ్యముగా కటకపురినుండి కళింగమందు రాజ్యాధిపత్యము సాగించిన రాజవంశానుక్రమణిక మొదలగు చారిత్రకాంశములు, కావ్యబంధముగా భక్తిరసప్రపూరితమైన సంస్కృతగద్య పద్యశైలిని వర్ణింపబడియున్నవి. కావ్యముగాను, చరిత్రాధారముగాను, కూడా ముఖ్యమైన గ్రంథము.

కృతజ్ఞత

దీనిని గూర్చిన యీచిన్న వ్యాసమును కళింగసంచికలో ప్రకటించి గౌరవించిన ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి ప్రకటనాధికారులకు నా కృతజ్ఞత. నీ వ్యాసమునకు మంగళరూపకముగా నిందు బేర్కొని ప్రకృతము ననుసరింతును.

కవి, కాలము, కావ్యము.

ఇది కళింగమం దొరక యుత్కళ పండితవర్యునిచే గంగవంశపు రాజుల సంకీర్త

నముగా సంస్కృతమున రచింపబడిన కావ్యము. గ్రంథము పదిపరిచ్ఛేదములు. పది పరిచ్ఛేదముల తుదనున్న గద్య ఇట్లుండును:—

"ఇతి శ్రీరాజ గురుపదవీ ప్రతిష్ఠిత వాసుదేవ రథ సోమయాజి కృతౌ గంగవంశాను చరితే చమ్పూ కావ్యే–పరిచ్ఛేదః"

ఇట్లు గద్య వ్రాసుకొన్న కృతికర్త తానాత్రేయ గోత్రుడననియు, గోవింద సోమయాజి పుత్రుడ ననియు, శ్రీనివాస సోమయాజి పౌత్రుడ ననియు, దశమ పరిచ్ఛేదములోని యొక శ్లోకములో చెప్పుకొనినాడు. ఎట్లనగా:—

"ఆత్రేయ గోత్రే పవిత్రేஉ జనిజనిత పక్షాద్విపక్షః శ్రీనివాసో। దీక్షావాన్తత్సుతోஉ భూద్రసమయ కవితాధామ గోవిందనామా। తత్పుత్రః సోమయాజీ కవిపథ పథికో వాసుదేవాభిధానః। కావ్యం సద్గద్య పద్యం వ్యధిత తవమూదే గంగవంశాను శంసి॥"

ఈకృతికర్త వాసుదేవుడే గాక ఈతని తండ్రి గోవిందసోమయాజి యనియు, కవన ధోరణి గలవాడనియు, పై శ్లోకము వల్ల తెలియుచున్నది.

ఈ 'రాజగురు' వంశీయుల యితర కృతులు లభించినచో కళింగదేశచరిత్రమును కొంత విపులముగా వ్రాయగల మనునాశ కలుగుచున్నది. పదవిని సూచించు "రాజగురు" పద మిప్పటికి కళింగమందు వంశనామముగా మారిపోయినది. ఇట్టివే "పీల్‌ఖానా" "సబ్నీసు" "మంత్రిప్రగడ" మొదలగు వంశనామములు. ఇట్టివే ఓఢ్రములో "పారిఛా", "ఖడంగా", "బెహరా" మొదలగు వంశనామములు. "పదవిపేరులు" "వంశముపేరులు"గా మారుట ఆంధ్రోత్కళ సంఘములకిట్టి పట్ల సామాన్యధర్మముగా గానవచ్చును. "రథసోమయాజి" యని సాధారణముగా నుండదని కొందరోఢ్ర మిత్రులన్నారు. కాని "యజ్ఞములు చేసి యున్న కుటుంబమగుటచే గాబోలు "సోమయాజి" యనునది పౌరుషనామముగా నీతడు వాడుకొన్నాడు.

ఈతని వాసస్థానమును, ప్రభువంశమును, కాలమును చర్చింపదగిన యంశములు.

ఈ కావ్యము మొదట బయలుపడిన సంవత్సరమున నేను ఓరియంటల్ లయిబ్రరీ రిపోర్టు చదివియుంటిని. అందులో నీతడు కటకము రాజధానిగా కళింగము నేలిన శ్రీపురుషోత్తమ గజపతిదేవువారి యాస్థానకవి యనియు, ఆప్రభువుల వంశమగు గంగవంశమును వర్ణించియుండె ననియు, గలదు. కాని ఆలోచించగా ఆనిరూపణ సరికాదేమో యని నాకు తోచుచున్నది.

ఈతని వాసస్థానము గంజాంజిల్లాలోని "విజయనగరం" (ప్రతాపగిరి-విజయనగరం). ఆదిరాజధానిగా కళింగములో రాజ్యముచేసిన పురుషోత్తమదేవు వారీతని ప్రభువులు. ఇది యీ గ్రంథమువల్లనే స్థిరపడుచున్నది. కటకము రాజధానిగా కళింగమునేలిన కజ్జలభాను దేవువారు దిగ్విజయార్థ మేగి యుండగా, కటకపురిలో వారి మంత్రులు కుట్రచేసి కపిలేంద్రుడను నాతని నభిషిక్తునిజేసిరని విని, యా భానుదేవువారు "గుడారి" కటకముపై దాడివెడలి, అచ్చటి దాక్షిణాత్య రాజుల నుచ్చాటనముచేసి యందు రాజ్యము చేసిరి. ఈ "గుడారి" అన్నది ప్రస్తుతము పర్లాఖిమిడి జమీలోని వారణాసి. గుణు

పురం మధ్యగా నున్నది. అందు పూర్వపు రాజ్యస్థానపు జాడలు కనబడుచున్నవి. పరిశోధనార్హములు. కజ్జలభాను దేవువారి యనంతరము వారి వంశీయులా గుడారి రాజధానిగా రాజ్యము చేసిన తరువాత, వారిలో—

కాలషండుడు
- వాశిమణి
- చుడంగుడు
  - నృసింహుడు
    - అనంతుడు
      - పద్మనాభుడు
        - పీతాంబరుడు
        - వాసుదేవుడు (ద్వైమాత్రేయుడు)
          - శ్రీపురుషోత్తమదేవుడు

అని వంశపారంపర్యముగా "దేవు" రాజులు రాజ్యము చేసిరి. వీరిలో పీతాంబర దేవువారి హయాములో వాసుదేవదేవు వారు యువరాజుగా నుండెను. ఈయన కుమారులగు శ్రీపురుషోత్తమదేవువారు గంజాం మండలములోని విజయనగరం రాజధానిగా పరిపాలన చేసిరి. ఈ గంగవంశాను చరిత కర్తయగు వాసుదేవరథసోమయాజి వీరి యాస్థానమం దుండినవాడు.

గంజాం మండలమును గూర్చి అచ్చుపడ్డ పబ్లీకు రికార్డులో ముఖ్యమైనది గంజాం డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యు అల్. దీనిని బట్టి ఈ కృతికర్త కాలనిర్ణయమున కేమాత్రమును వీలు కాకున్నది. ఇక గ్రంథస్థములగు నాధారములే గత్యంతరము.

శ్రీపురుషోత్తమ (భాను) దేవువారి తాతగారగు పద్మనాభ (భాను) దేవువారిని గూర్చి వర్ణనమున నా ప్రభువు సీగి పరాక్రమములను జోడుచేసి నందాపురము నధిపతియగు విశ్వంభర దేవు నోడించి ప్రాణములతో విడిచి బహూకరించినట్లును, ఆ నందాపురము వద్దనే ఢిల్లీశ్వరుని సేనానియగు మల్లకనాముకు (Mallakhan) నోడించి రాజకులములకు భీతిదీర్చెననియు కలదు. ఈ యంశమును బట్టి పద్మనాభ (భాను) దేవువారి రాజ్యకాలము నిర్ణయము కాగలదు.

దీనిని బట్టి కృతికర్తయు నాతని ప్రభువును నెప్పటివారో తేలును. ఈ పద్మనాభ దేవువారే దాక్షిణాత్య (ఆంధ్రులు) లగు బ్రాహ్మణులకు వేదవేదాంగ విదులగు పద్మనాభపురమనే గ్రామము నగ్రహారము చేసి యిచ్చినట్లే గ్రంథములో వర్ణనగలదు. ఓఢ్రుడగు కవి యీ యంశమును పొగడికగా చెప్పి యుండుట చూడగా ఆకాలములో ఆంధ్ర-గౌడ ప్రజలకు గల సామరస్యమును, సౌభ్రాత్రుత్వమును తేటపడును. వర్ణన యిట్లున్నది:-

"సప్తర్షి ప్రతిమప్రభావ పటుభిర్గోత్యదాక్షిణాత్య ద్విజైః । ఆవాసీకృతమగ్రహార మకరోల్లోకేశ లోకోపమమ్ । ఏషాం యత్రివధూజనై ర్గురుగుణాత్కాంక్షే కలాపస్వనైః । స్వాధ్యాయాధ్యయన ధ్వనేః శ్రుతిమతాం వర్ణోఽపినాకర్ణితః ॥

ఇట్టి ప్రతాపవంతులును, ధర్మపరులును విద్యాప్రియులును నగు గంగవంశీయభానుదేవరాజులకు గురువును కవియునగు నీవాసుదేవరథసోమయాజి తాని కావ్యనిర్మాణమునకు దిగుటలో కేవలము గాంగవంశీయుల సుగుణసంపత్తియే ప్రోత్సాహమయ్యెనని యిట్లు ప్రత్యేకించి చెప్పుచున్నాడు :—

"గంగవంశావతంసానాం రాజ్ఞామాజ్ఞానపేక్షయా । జాతోఽస్మిగుణలోభేన కీర్తనే కౌతుకీ । తత్రాపి వైతాళికయో ర్ద్వయోరపి పరస్పరం । ప్రశ్నోత్తరాపదేశే నమస్కారాభిమత ముచ్యతే ॥

II

వైతాళికదంపతులయాత్ర చరిత్రగా కావ్యకథనము.

ఈ కృతిలోని గంగవంశాను చరిత్రతో కలిపి కవి తననాటి కళింగ మండలమందలి వివిధరాజస్థానములను వైతాళిక దంపతుల పరస్పరసంభాషణగా నతిచమత్కారముగాను రసవంతముగాను వర్ణించుటచేత నీకావ్యమొ గవిధమునచూచిన నానాటికి కళింగమండలచరిత్ర మనదగియున్నది. హృద్యములగు వివిధవర్ణనలచే నద్దీపితమై యథోచితముగా భక్తిరసానుప్రాణితమై విరాజిల్లుచు పఠనీయమై సంస్తవనీయమగు గౌడీరీతిసంస్కృతకవిత్వమునకు నిదర్శనమై యిందలికవిత్వము సమాదరణీయమై యున్నది.

వైతాళికదంపతులు నీలగిరీశుడగు శ్రీపురుషోత్తమదేవుని గుండిచాయాత్రలో నందర్శింపకుతూహలాయత్తచిత్తులై శ్రీజగన్నాథము (పురీ) యాత్రికులయి బయలుదేరివచ్చి, పోవుదారిలో రాజస్థానములుచూచుకొని సన్మానముపొంది గృహాభిముఖులై మరలుదురు. ఇది సూత్రకథ. రాజులయు, రాజస్థానములయు, పట్టణములయు, క్షేత్రములయు వర్ణనల వాంతరేతివృత్తములు. గుండిచాయాత్ర ప్రధానేతిహాసము. కేవలము ప్రాస్వమగు చారిత్రకదృష్టితో చూచువారి కిందలి గంగవంశవర్ణనమే ముఖ్యమని తోచును.

కాని రాజవంశపరంపర యేర్పరించుటయే చరిత్రకాదు గనుక, కళింగసంచికలో ప్రకటింపబడు నీవ్యాసములో ప్రాచీనకళింగదేశమందలి దేశపరిస్థితులను వర్ణించు నీగ్రంథములోని భాగములను వ్యాఖ్యానముచేయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు.

సూత్రకథ కాధారముగా కవినిర్మించిన వైతాళికులు కేవలమూహాజనితములుగాక ఆతడెరిగియుండిన రాజసర్మనాగతు లెవరినో మనసులో నిడుకొని యిట్టివర్ణన సాగించెనను ట యుచితమని కావ్యము చదివినప్పుడు నాకు తోచినది. కావ్యము చదువగలవారికిని తోచగలదని నానమ్మకము.

ఈవైతాళికుడు "గోదావరీదక్షిణతీరవాసి", "కర్ణాటరాజ్యాధీశ్వరులచేత మగధేంద్రరాయ బిరుదమందినవాడు", అని ప్రథమపరిచ్ఛేదమందలి వర్ణనవల్ల తెలియును. ఈతని పేరు విద్యార్ణవుడు, భార్యలీలావతి. వీరు శ్రీజగన్నాథస్వామివారియాత్రకు గోదావరిదక్షిణతీరమునుండి బయలుదేరుదురు. 'కర్ణాటకరాజ్య' మనగా అల్లసానిపెద్దన, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారు 'కర్ణాటకరాజ్యమని' వర్ణించిన "దత్తమండల" (Ceded Districts) ప్రాంతమై యుండవలెను. ఒక్కచిత్రము, అతిప్రాచీనకవిశిష్టమగు నాంధ్రకవిత్వమా రమీ కావ్యములో మంగళశ్లోకములోనే

తానవచ్చుచున్నది. ఎట్లనగా—

శ్రీనీలాచలతుంగశృంగవిహరన్మాతంగభంగీధృతో,
దుర్దైన్యాతపతాపతప్తమనసాం కాదంబినీకందలః।
పాదాంభోరుహభక్తిభక్తజనతాకారుణ్యపాథోనిధిః
యః సోఽయం జగదీశ్వరో వితనుతాం శ్రేయాంసి భూయాంసి వః॥

ఈ "వః" ఆశీర్వాదము దృశ్యకావ్య మర్యాద. ఇది శ్రావ్యకావ్యములలోని కాంధ్రమున ప్రప్రథమమున తెచ్చినవాడు చాళుక్యరాజుల యాస్థానకవియగు నన్నయ భట్టు. కటకపురి రాజధానిగా కళింగము నేలిన కవిచంద్రాదులును ఆంధ్రపండితుల కగ్రహారము లిచ్చియు నాంధ్రకవిత్వము నాదరించియు ధన్యతగాంచిరి. అట్టిచో నీ గాఢ కవియగు వాసుదేవసోమయాజి కావ్యములో ఆంధ్రకవిత్వపు ప్రసిద్ధమార్గముల పోలికలు కనబడడములో సాహిత్యపరిణామసూత్రములకు ప్రాతికూల్య మేమియులేదు. ఇదియు నానాటి యాంధ్రోత్కళసామరస్యమునే యుద్దీపించుచున్నది.

పూర్వము రాజమహేంద్రవరరాజ్యమనియు, త్రిలింగమనియు, ఆంధ్రరాజ్యమనియు వేంగీరాజ్యమునకును, కర్ణాటకరాజ్యమని విజయనగర (తుంగభద్రాతీర) రాజ్యమునకును వ్యవహారము. "నవకోటి కర్ణాట కలుబరగీశ్వర" బిరుదము, కటకము గజపతులు కృష్ణదేవరాయల నాటికే వ్యవహారమందుంచుకొనిరి. మగధేంద్రరాయపదవీప్రతిష్ఠుడగు నీవిద్యార్ణవ వైతాళికుడు కళింగములోనికి రాకముందే కర్ణాటరాజ్యాధిపతులవల్ల గౌరవము పొందెనని యిందలి వర్ణనములవల్ల తేలును.

III
కుంభికాపురరాజ్యము
(కళింగములో మొదటిమజిలీ)

ఇట్లు గోదావరి దక్షిణతీరమునుండి మంచి ముహూర్తమున బయలుదేరి కళింగాభిముఖులై వచ్చివచ్చి, వైతాళికదంపతులు కుంభికాపుర ప్రాంతమున విడిసిరి. లీలావతి ప్రశ్నింపగా నా రాజ్యమును గూర్చి విద్యార్ణవుడిట్లు చెప్పెను.

న॥ లీలావతీవిలోకనసజిజ్ఞాసం నాథ
దేశానమే వీక్షితానేషు కాలింగ కలితోదగః
కోఽయం జనపదః శ్రీమాన్ కిన్నామా మహీశ్వరః

వ॥ విద్యార్ణవః ప్రియాయాం ప్రతి—
అగ్రాశామేష దేశః పరిచినుశుభగే లాలసాపాల
నాభిః। యేషామేషాం విశేషాజ్జయతి పరమానన్దమానన్దరాజః। తేచామీ మానవేన్త్రే విపులధన మదోన్మాదమత్తైకచిత్తా। విత్తాధీశాదితత్త్తుసురగణ గణానాం గర్వాపహః సర్వతేకిమ్॥

ఇదానీమపి।—

దోర్భ్యాం శ్రీరామరాజస్యపూర్వవత్పరిపాలితాః,
సానందానిప్రతిద్వ్యం ద్వాః కాలింగాన్సుఖయాసతే॥

ఈవర్ణనమునుబట్టి కుంభికాపురప్రాంతము కళింగమునం దానాడు ప్రవేశ రాజ్యమైనట్లును అందాంధ్ర రాజవంశమువారు రాజ్యము చేయుచుండినట్లును వారిప్రజలలో కాళింగులు చాలా ధనవంతులును సుఖవంతులునై యున్నట్లును దేశ మాంధ్ర క్రాంతమైయున్నట్లును తేలుచున్నది.

అముద్రితమై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలోనున్న శ్రీబుక్కపట్నం రాఘవాచార్య విరచితమైన "ఆంధ్రులచరిత్రము" అనుగ్రంథములో కళింగము రెండుభాగములుగాను (కళింగము—కాళింగము అనునవి) అందులో కాళింగమును నవలక్ష కళింగాధీశ్వరులగు శ్రీపూసపాటి రాజవంశమువారు పరి

పాలించిరనియు కలదు. ఢిల్లీ పాదుషావల్ల నైజాముతో సమానమగుశీలు మొహురులుపొంది వాటితో పారసీభాషను దానపట్టాలు జారీ చేసిన శ్రీవిజయరామ గజపతిమహారాజుల కాలమువరకును, అనగా ఇప్పటి కళింగమందలి విజయనగరంపట్నము క్రీ॥ శ॥ 1713 సం॥ లో కట్టడము జరిగేవరకు, పూసపాటివారికి కుంభిళాపురమే రాజధానిగా నుండెను. ఈ గంగవంశానుచరితకర్త యప్పటివాడే యైన చో నీవిజయరామరాజుగారిని వారితండ్రిగా రగు నానందరాజు గారిని ఈవర్ణనమున బే ర్కొనియుండును. కాని యీఘట్టమందలి వర్ణనమప్పటికి ప్రసిద్ధములై యుండిన పురాతనపు విషయములను బేర్కొనుచున్న దేమో యని యనుమానించుట కవకాశముగలదు. ఏలయన నీరాజ్యమందు, ఈ రాజ్యములోని కాళింగులను నాంధ్రులు విశేషముగా సిరిసంపదలతో తులతూగుచుండియు, దానభోగములకు లోభించి తమసంపద నడివివెన్నెల వలె నిష్ప్రయోజనము చేసిరని కవి వర్ణించి యున్నాడు. అవురంగజేబు పాదుషావల్లజుల్ఫకీరు మొదలగు బిరుదులుపొందిన పూసపాటి మహారాజులనాటికీ వర్ణనము సరిపోదు. విద్యార్ణవుడీ యాంధ్ర కుంభిళేశ్వరులను కళింగేశ్వర "కళింగక్షోణీంద్ర" అని వర్ణించియున్నాడు. ఆబిరుదమీకుటుంబమువారికి నేటికిని చెల్లివచ్చుచున్నది. అప్పటి గాంగవంశమువారి యాస్థాన కవియగు వాసుదేవరథ సోమయాజికట్టి వర్ణన మసంగతముగా తోచలేదు.

కుంభిళాపురిలో విశ్రమించు కొనుటలో నీవైతాళికదంపతులకు శ్రీజగన్నాథమున కా మార్గము దుర్గమమనియు, 'మాసమాత్రగమనము సాధ్య' మనియు తెలియవచ్చినది. కాగా అచటినుండి బయలుదేరి వెళ్లివెళ్లి వారుకొన్ని దినములకు శ్రీకూర్మక్షేత్రము చేరుకొనిరి. ఇది వీరి రెండవమజిలీ. అచటి దేవాలయమును, అందు గంగవంశమువారు చేయించిన నిర్మాణములును కవి యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.—

> ఘృష్టామృష్టమహోప లైర్విరచితః శశ్రీప్రవైశాఖదితః, ప్రాగ్భాగోత్థితతారకోగణ మణిజ్యోత్స్నాన్వదురీక్షచ్ఛవిః, వ్యోమాంభోగవిగాహి మానిమిళిత ప్రత్యగ్రమేఘాంకురః, ప్రాకారః పరితః పరీత్య పురతో భాతి ప్రియే ప్రేక్ష్యతాం॥

> శ్రీగంగేశ్వర తుంగశైల పవనాదానీల భంగీనగం క్షేత్రక్షోణిషు కీర్త్యతే సుముఖి యల్లోకేషు లోకోత్తరం, వాపీకూప తటాక సౌధవల భిప్రాసాద వప్రాదికం. కర్తుంక్వేత్థ మహాంపి నానర పతీంగం గాన్వానా యోజ్ఞనాః॥

ఇట్టి శ్రీకూర్మక్షేత్రమున కొన్నినాళ్ళుండి, తిరిగి బయలుదేరి మహేంద్రతనయా నది సాగరములో కలియుచోట "వారు" అను వర్తక జనసంఘుక్షీర్ణపట్టణముచేరి, ఈయాత్రికులచట సాగరసందర్శన కుతూహలాయత్తచిత్తులైరి. 'వారు' పత్తనమని వర్ణింపబడిన యీస్థలము నేటికిని "బారువా" అను పేరమంచి రేవుస్థలమైయున్నది. ఇదివీరి మూడవమజిలీ. ఇచటినుండి సాంయాత్రికులతో కలిసి వీరు సముద్రయానమున గుండిచాయాత్రకై శ్రీపురుషోత్తమక్షేత్రమునకై పయనమైరి. అదివరకు లీలావతి సముద్రయానము చేసియుండని హేతువున నామెకుకలిగిన భయ కారణములను నివారణచేయుచు మధ్యమధ్య కనబడుచున్న విశేషమునామెకు మరపించుటకై వర్ణించుచు విద్యార్ణవుడు మొత్తము మీద సుఖప్రయాణమే చేయగలిగెను.

ఈఘట్టమందలి వర్ణనము లతిచమత్కారముగాను, హృద్యముగానుఉన్నవి.

ఇట్లు సముద్రయానమున సుఖముగా శ్రీజగన్నాథముచేరి గుండిచాయాత్రోత్సవములు చూచుచు సంతుష్టాంతరంగులై వైశాలికదంపతులు తమయాశయ సాఫల్యమునకై శ్రీజగన్నాథుని మిగిలిన యచటి క్షేత్రపాలురను అతిభక్తితో స్తుతించిరి. ఇచ్చటి శ్లోకములు రచనాచాతుర్యములకును పదలాలిత్యమునకును మధురకవితకును నిదర్శనములై యున్నవి. మచ్చునకొకటి రెండుస్తుతుల నుదాహరించుచున్నాను. గాడీసంస్కృత కవనధోరణి భక్తిరసావేశమున నీకావ్యమున నిట్లుపరిపక్వము పొందియున్నది. —

1. భగవస్తుతి.

నో నాశంకర శాంకరి పరిష్కృతయః సేవాభిరారాధితాః
నోకర్ణే కలితాః శ్రుతిస్మృతిగిరో నైవాతితప్తం తపః
తానానేక విధానసాధనసమాధానాయ జాగర్తి
చేత్। కృష్ణం చింతయ రే మనః ప్రతిముహుః కింవాము
దాఖిద్యసే॥

2 క్షేత్రపాలస్తుతి.

జ్వాలోత్కటపాల పావకం శీఘ్రనందక్రీడాబకం। శ్మశా
నభూమిమందిరం స్వపద్మరాజమందిరం। అశేషవర్గ
దాయకం విసంతనాథనాయకం। జగత్త్రయీవిధా
యకంవినాయకైకనాయకం॥ స్వపాద సంతతామరం
జటాజూటాంతచామరం। గిరీంద్రచండనీరధం దరిద్ర
కోటిబాంధవం। సుమూర్తిధారిణం వరం కృపాకరం
దిగంబరం। శ్మశానశాబనిర్భవం జగద్ధితానుబద్ధినం॥

3 పురుషోత్తమస్తుతి.

జయతి కృపానిధి రతులసుఖాంబుధి రఖిలహృదయ
నివాసీ। దుఃఖవిమోచన దక్షవిలోచన పంకజయు
గ్మవికాసీ॥
అగణ్యలసుందర విఘటితమందరపతితభుజయుగశాలీ।
రుచిర కటితటపీత పటోత్కట యచినివహావనమాలీ॥
ఇహసీలక్ష్మీ ధృతికృతసంస్థితి రఖిలజగదనపాయీ।
పతితవిపత్క్షమయి హతిరత్క్షధపశుశుభసుఖదాయీ॥

4 నేత్రోత్సవవర్ణన.

సర్వాత్మా భగవానితి ప్రతిముహుః సిద్ధాంత సం
వాహిభిః। యద్యత్రోప్రిక్తమ శేషఖండనపరైస్తత్త్వ
ధానాస్వధా। యన్నీలాచలచారుకందరగతః సింహం
సనాథ్యాసినః। యస్యాయం నయనోత్సవస్సమజని
త్రైలోక్యనేత్రోత్సవః॥

ఇట్లు శ్రీజగన్నాథము ప్రవేశించిన మరునాడే లీలావతి కందుత్తమజాతివారు శూద్రాన్నము భుజించుట వింతగా తోచి యామెవిద్యార్ణవుని ప్రశ్నించెను. ఆతడు దేవప్రసాదమున కట్టి దూష్యములేదని సమర్థించెను ఆయాచారము నేటికిని పురుషోత్తమక్షేత్రమందల్లే చెల్లుచున్నది. అది యాక్షేత్రబలమనవలయును. నాటికిని నేటికిని గుండిచాయాత్ర సమస్తజనాకర్షకమైయున్నది. అది యానాటికే స్థిరపడియుండెనట్లులీలావతియడిగిన

"మహాభాగ నానావిధదేశభాషాకరం చిత నానాది
గంతవాస్తవ్య జనతా సమదాదర్శ్రి తేక్షేత్రక్షే
త్రే౽స్మాభిః క్షేత్రవాసోపథేయ॥" అన్న ప్రశ్న
వల్ల స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లీయుత్సవములో నిందలి దేవాలయముల నన్నిటిని దర్శించి యంతరంగము భక్తిరసాతిరేకముచే పారవశ్యము నొంద లీలావతి యట్టి యద్భుత దేవాయతనముల నేనరపతివతంసుడు నిర్మించి ధన్యత నొందెనోయని యడుగ విద్యార్ణవుడు గంగవంశము వారిని వర్ణించి చెప్పుచు నావంశీయులలో సుప్రసిద్ధ భూపతి శ్రీపురుషోత్తమదేవు డప్పటికి ఖిముండి నామక జనపదమున విజయనగర రాజధానిగా రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని చెప్పి యా నృపోత్తముని కీర్తించెను. ఇచ్చటి రాజవర్ణనాచతురమగు చూర్ణిక యుదాహరణార్హమైయున్నది.

శ్రీ పురుషోత్తమదేవ మహీపతివర్ణన.

"సంప్రతి గంగవంశ రత్నాకర తాదృశ యశోమయ
తుంగతరతరంగ రింగణారంభగంభీర తరకార్తిక కృ
త్తికాపరిబృంధాఖండమండలాయమానః। సమరగత

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా రామచంద్రమర్దరాజదేవు బహద్దరువారు, కల్లికోట రాజావారు.

రావుబహదూర్ డా. లక్ష్మీనారాయణగారు,
కాంప్టి. (మధ్యపరగణాలు)

శరణంఖ్య ప్రతిపక్ష సామంత సీమంతినీ కులవిపుల లలాటతట ఘటమాన సుందర సిందూర బిందుబృందతరుణారుణ కిరణ సంపద్విలుంపన సంపాదక జలదకాల మేఘాయిత విమలతర తరవారిమండలః। అనవరత ప్రణామలాలసోపన మదంగ వంగ కలింగ లాట కర్ణాట సుహ్మ సౌవీర గౌడ, గౌడద్రావిడాదిదేశ విశేష భూపసల మౌలితట ప్రకట మకుట కోటిఘటితవిసంకటాగణిత మణిగణకిరణ పుంజమంజరీపింజరీకృత చారుచరణారవింద విసాలశోకనదభ్రమపరవశమధుకర నికర వందిబృందనిందదబిరుదావలీప్రమోదమాన మానసః। సకల సిద్ధాంత నిష్ఠాధిష్ఠానతాప్రతిష్ఠిత జ్ఞాన విజ్ఞాన పరినిష్ఠిత నిఖిలధరణీమండల మండనాయమాన పండిత మండలీపుండరీక షండప్రమోదకీ్రయాప్రచండ మార్తాండమండలః। సురశిఖరిశిఖర శేఖరఖరతరస్ఖలగుత్తుంగ గంగాతరంగభంగి మాభంగురమూర్తి కీర్తివితానవితానిత త్రిభువన భవనోదర భ్రమణపరిపాటీ దృప్తత పాటవాతిరేక ప్రతాప మహానట నటనకర్మకార్మణ మాత్రధార్యః। శ్రీమాన్ పురుషోత్తమనామధేయః క్షితిపతిః। ఖిముండినామకేజనపదే విజయనగరం నామ రాజధానీ మధ్యాస్యధర్మేణపాలయతి"

వాసుదేవరథసోమయాజి రచించిన యీ ప్రభుప్రశస్తి యతి ప్రాచీనములగు తామ్రశాసనము లందలి రాజవర్ణనములను ప్రాచీనకావ్యములలోని రాజప్రశస్తిరచనలనుబోలి యున్నదనియు నీఘట్టములో విద్యార్ణవుని చే పలుకబడుట పాత్రోచితికి తగియున్నదనియు చదువరు లూహింపగలరు.

IV

ప్రత్యాగత యాత్ర

శ్రీజగన్నాథక్షేత్రము విడిచిన తరువాత మళ్ళదేలో నీవైతాళికదంపతులు చేరిన మొదటిమజిలీ కోకోల మనునావిక గ్రామము. అచ్చటి సముద్రతీరము నౌకాశతసంకులము. ఆ సముద్రమే చిలుకసముద్రము. దానికి "ఛిల్లక" మను నామాంతరము చెప్పి కవి యిట్లు విద్యార్ణవుని ముఖమున సమర్థించుచున్నాడు.—

"పంకంయస్మాచ్ఛిల్లిఖం ప్రాహురార్యాః। మత్స్యధీః యాకార యోగేనతస్య। స్త్రీత్వం లోకాద్గా సహాత్యాఽవద్యతే। తస్మాల్లోకే ఛిల్లఖేతిప్రసిద్ధా॥

ఇట్లు ఛిల్లకతీరమున కోకోలమువద్ద నావనెక్కి చిల్కసముద్రముపై ప్రయాణముచేసి రెండవమజిలీకి వీరు ఖల్లికోట చేరిరి. ఈజనపదమున కానాడు పీతాంబరదేవ భూపతిపాలకుడై యుండెను. వైతాళిక దంపతులు విక్రమపురము ప్రవేశించి యావగటిపూటనచట భోజనాదికములు తీర్చుకొని, అచ్చటి బ్రాహ్మణు లొకరికొక రీడుదీయక మత్స్యములను కొనుచుండుట కచ్చెరువందుచు, తిరిగీ బయలుదేరి రాత్రిపూటకు అష్టదుర్గ (అఠఘడా) మున "కోదల" గ్రామముచేరుకొనిరి. ఇది వీరి మూడవమజిలీ. అప్పటికి ఖల్లికోట అష్టదుర్గరాజ్యములకు "ఖరఖరీ" నది సరిహద్దుగా నుండెను. ఈ అష్టదుర్గరాజ్యమునకు జగద్బంధుదేవ భూపతి పాలకుడై యుండెను. లాంగలవేణీ నగరము వారి రాజధాని. కవి యేలాకో ఖల్లికోట రాజ్యాధిపతినిగాని వారియాస్థానమును గాని యంతగా వర్ణింపక లాంగలవేణీనగరమును, అష్టదుర్గరాజ్యవైభవమును, విశేషముగా వర్ణించియున్నాడు. ఆనాడీ యష్టదుర్గరాజ్యము ప్రభ ఖల్లికోటను మించియుండవలయును. నేడాఠఘడారాజ్యము ఖల్లికోటలో లీనమైపోయినది.

అష్టదుర్గ. లాంగలవేణీనగరము.

లాంగలవేణీనగరము సమస్తరమ్యావస్తు వస్తుపరిశోభితమై యలరారుచుండెను. నగర మధ్యమున కృష్ణకానన మను చూతారామము నందనవనమువలె శోభాయమానమై యుండెను. సమీపమున రఘునాథసాగరము

ఇది రాజర్షిప్రతిమానప్రభావుడగు శ్రీరఘునాథ హరిచందన జయదేవనృపతి నిర్మాణము. అందు స్నానాదికములు తీర్చుకొని లీలావతీ ద్వితీయుడై మాగధుడు పురపరిభ్రమణ మొనర్చుచుండ వారికి నత్తుంగప్రాసాద మొకటి గోచరించెను. దానివృత్తాంత మామెకు నివేదించుటలో విద్యార్ణవుడు అష్టదుర్గ రాజవంశము నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు.—

"పూర్వాద్రేరివ రామచంద్ర నృపతేర్లబ్ధోదయం చంద్రమాః। దేవీయం సుషువే సుధాకరమివప్రాచీకలాకోమలం। యస్యాద్యావనుకోమదార్గల భుజా ధూతారిభూమీభుజో। తత్త్రైకోభువి విశ్రుతోగిరిధరః శ్రీదివ్యసింహోఽపరః॥

కించ।

యస్యప్రాణసమానమాగుణగిరస్తః శ్రీప్రాణదేవీప్రియా। జాతోయజ్జగరాత్సుతః కిలజగద్బంధుస్స్వధారాధిపః। తాప్రాసాద్యన్మహాసోయమీయ యశసో యస్యాతపత్రాయతే। సూర్యశ్చంద్రమసావితీయ వసత స్తద్వర్ణనే కేవయం॥

స్త్రీణాం మోహనమంజరీ విమలతాప్రత్యర్థినామర్థినాం। కల్పద్రుమసుధయాం సుధాకరకలాభూమండలీ మండనః। సోఽయం శ్రీరఘునాథ నామనృపతిర్లక్ష్మీపతి ప్రీతయే। శాకాబ్దేఖశరర్తు శీతగమితే ప్రాసాదమాసాదయత్॥

వ॥ కాలవశాద్దైవదోషేణ తస్మిన్ స్వర్గాధిరూఢేఽధునా తత్కులతిలకేన గుణౌఘేన। జగద్బంధునామాత్మజేనయోనరపతిః ప్రజాపాలనపరః పృథ్వీం ధర్మేణ ప్రశాస్తి॥

ఇచ్చట చెప్పబడిన శకగణప్రకారము రఘునాథనృపతి రాజ్యకాలము శా॥ శ 1650 అనగా క్రీ॥ శ॥ 1728అగుచున్నది

దీనినిబట్టిచూడగా ఈగ్రంథము క్రీ॥ శ॥ 18వ శతాబ్దాదిని రచింపబడినదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

ఇట్లా రాత్రి జగద్బంధు హరిచందనదేవకీర్తికథనమున గడపి మరుచటి యుదయము ననే బయలుదేరి వైతాళికదంపతులు కించిత్ప్రయాణమున ఋషికుల్యా నదీతీరస్థమగు పిత్తల గ్రామముచేరిరి. ఇది నలరాజకులప్రసూతియు, గుణశాలియునగు జయసింహ నరపతిపాలితమగుధరాకోటరాజ్యములోనిది. ఈ రాజులు సోమవంశీయులగు సుక్షత్రియులు. నృపతియు భవ్యకావ్యనిర్మాణదక్షుడు. ఈజయసింహదేవుని యనుజు డురామచంద్రసింహ నృపతి "ఆరభటీ" కవిత్వమున నేర్పరి. వీరికి కవిత్వము కులవిద్య. వైతాళికదంపతు లీయంశములను విమర్శించుకొనుచు ఆరాత్రి యచట గడపి మరునాడు బయలుదేరి ఖిముండి జనపదమున పాటపురగ్రామము చేరుకొనిరి. ఈఖిముండిరాజ్య మప్పటికి పురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవ నృపతిపరిపాలనమున నుండెను. ఈపాటపుర ప్రాంతమున అశ్వకుల్యా అను నది పారుచుండెను. దీనికి దేశభాషలో "ఘోడాహోడె" అని నామాంతరము. ఈ నదీప్రాంతమందలి యుద్యానమున నాటికి విడిసి తదనంతరము వారు ఖిముండిరాజ్యరాజస్థానమగు విజయనగరి ని ప్రవేశించి యందలి విశేషాంశముల నరయుచు నూరిలో తిరిగిరి. మధ్యమార్గమున వీరు శ్రీపద్మనాభర అనంగ భీమదేవాసాదితమగు పద్మనాభపుర మను గ్రామమును దర్శించిరి ఇందలి బ్రాహ్మణులు దాక్షిణాత్యులు అనగా ఆంధ్రులు. ఆహితాగ్నులు. స్వాధ్యాయ నిరతులు. ఇట్టిదే భీమపురమను మరియొక యగ్రహారము. వివిధగోత్రములవారు బ్రాహ్మణులు అగ్రహారీకులు. కృతికర్త యీరాజస్థానము వాడగనుక ఖిముణ్డివంటి జనపదమును పురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువంటి రాజును వి

ద్యార్ణవు డదివరకు చూచియుండన ట్లాతని చేత చెప్పించినాడు. ఇచ్చట లీలావతి భర్తను, శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీముదేవువారి వంశవృత్తాంతమును గూర్చి ప్రశ్నించును. విద్యార్ణవుడిట్లు చెప్పును:—

> ప్రియతమే వాగణయేదుదూని సంఖ్యాపయేద్వా ధరణీరజాంసి। నగంగవంశక్షితివల్లభానాం చరేణకేనాపి గుణాగణేశ్చ॥ తథాపి తే మానసతోషహేతోః కాశ్చి న్నృపాన్వచ్మియశోంబురాశీన్। యేషాం విశేషాదభిధాభిధానం పునాతి పాపావలితాత్మనోపి॥

ఇట్టి ప్రశ్నోత్తరములతో నీకావ్యమునందలి ప్రధానాంశమగు గంగవంశానుచరితము చెప్పబడినది.

V గంగవంశానుచరితము.

[త్రిముణ్డిజనపదపాలకులగు శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువారి వంశచరిత్ర]

ఓఢ్రదేశములో కటకము వీరిరాజధాని. ఇచ్చట గంగవంశీయులు 6 దేవులు, 6 నృసింహులు, 6 భానులు, మొత్తం18 రాజులు రాజ్యము చేసిరి. ఇట్లు:—

I (1) చుడంగదేవు (2) రాజరాజదేవు (3) అతిరథదేవు (4) ఏకజటీకామదేవు (5) మదనకామదేవు (6) అనంగభీముదేవు.

II (1) లాంగలనృసింహదేవు. (2) పురుషోత్తమనృసింహ (3) కలినరసింహ (4) అప్రతిమల్లనరసింహ (5) అకటా, అవటా నరసింహ (6) ప్రతాపనరసింహ.

III (1) నిశ్శంకభాను (2) అతులభాను (3) వీరభాను (4) ఋచికభాను (5) మధుపభాను (6) కజ్జలభాను.

వీరందరును ఓఢ్రదేశములో కటకపురియందు రాజ్యముచేసినవారే. కాని ఈరాజాను క్రమము గంజాం విశాఖపట్నంజిల్లాలలోదొరికిన గంగవంశశాసనముల క్రమముగాలోని

నేను పరిమరించిన పట్టాభిమిడి గంగవంశాను క్రమముతోగాని సరిపోలేదు. (See *J. A.H. R. S.* Vol. II. Pts. 3 & 4)

ఈగంగవంశస్థాపకుడగు చుడంగదేవుగజపతుల సింహాసనమును స్వయముగానధిష్ఠించెను.

> దేవేషుచాపి ధవత్ప్రసమం చుడంగో
> యంగౌడగంగ ఇతికేచననిర్దిశంతి।
> ధీమానసౌ సహజబుద్ధిబలోదయేన।
> సింహాసనం గజపతేః స్వయమధ్యవాస॥
> అస్త్యేవగౌడ గంగస్యవంశో గంగవంశ ఇత్యక్షితౌ ఖ్యాతిమాపత్॥

ఈయనను వర్ణించుచోట "యేనపరానపేక్ష్యగజపతి ముత్సార్య తత్సింహాసనమధ్యాస్య విహృతమ్" అని చెప్పి, కవియగు వాసుదేవరథసోమయాజి యీతడు గజపతి హారసి ఇతరసహాయ మక్కరలేకనే స్వయముగా వెళ్ళగొట్టి, వారి సింహాసనమును వశపరచుకొన్నట్లు చెప్పుచున్నాడు. చుడంగదేవునకు పూర్వము కటకము రాజధానిగా కళింగమందు రాజ్యముచేసిన గజపతివంశము వారెవరైయుందురు? ఇది విమర్శనీయము. నిర్ణయించుట కొక్కయాధారము కనబడుచున్నది. ఈ వంశములో 17 గురు రాజ్యము చేసిన తరువాత 18 వాడగు కజ్జలభానుదేవుడు దిగ్విజయార్థము దక్షిణమున కేగగా, వారి మంత్రులు కుట్రచేసి కటకపురిసింహాసనమున మరియొకరి నభిషేకించిరి. ఈ యంశమిట్లు వర్ణింపబడినది—

> కృత్వారాజ్యమకంటకం కిలసమాం కందూంభుజాదండయోః। హర్తుంచనిర్వృతి తతద్రిదిగ్జయకృతేణ దదుర్వ్యారదోర్వ్యాకరిషే। శూన్యాయస్త్రపనిర్గమే సుచిరం సారాజధానీకృతా। తత్తస్యాం కపిలేంద్ర దేవ మనఘంభూపం వ్యధుమన్త్రిణం॥

ఇట్లు కజ్జలభానుదేవు వారిస్థానమున

మంత్రులచే నభిషేకింపబడినయాతడుకపిలేంద్ర దేవు. ఈ వంశము వారందరును 'గజపతి' బిరుదము వ్రాసుకొని యుండుటచేతను, తత్పూర్వము కటకపురిలో రాజ్యముచేసిన గంగ వంశమువారు 'గజపతి' బిరుదమును తమశాసనములలో వ్రాసుకొనకుండుటచేతను, ఈ కపిలేంద్రదేవువారు, గంగవంశస్థాపకుడగు చుడంగదేవువారు రాజ్యభ్రష్ఠులను చేసిన మొదటి గజపతి వంశమువారేమోయని యూహించుట కవకాశము కలదు.

ఇట్లు ఓఢ్రదేశములో కటకము సింహాసనము పోయినసంగతి జైత్రయాత్రలో నున్న కజ్జలభానుదేవు విని, గుడారికటకమున నున్న దాక్షిణాత్య రాజులను జయించి రాజ్యమాక్రమించుకొని గుడారిరాజధానిగా పరిపాలన సాగించెను. వీరి వంశీయులు దాక్షిణాత్యులై పోయిరని కవి వాసుదేవ రథసోమయాజి యిట్లు వర్ణించెను—

తదవధి మృగనేత్రే గంగవంశావనీశాః।
శ్వాశుచివసతి దోషాదోఢ్రదేశం త్యజన్తః।
సకలనృపకిరీటోద్భ్రష్టపాదారవిందాః।
ఋచిరపథికరీత్యా దాక్షిణాత్యా బభూవుః।

ఈ గుడారికటకమును గంగవంశములో కొందరు రాజ్యము చేసినతరువాత స్వర్ణభాను దేవు రాజయ్యెను. వీరి తదనంతరవంశాను క్రమ మిదివరలో నియ్యబడినది. ఇట్లున్నది—

గుడారికటక గంగవంశము కోవ

(కజ్జలభానుదేవు నిసంతతిలో కొందరితరువాత,)
స్వర్ణభానుదేవు.
|
కాలపండదేవు
|
చుడంగదేవు — హరిమణిదేవు
|
నృసింహదేవు
|
అనంతదేవు
|
పద్మనాభదేవు
|
పీతాంబరదేవు — వాసుదేవు (ద్వైమాతురుడు)
శ్రీపురుషోత్తమదేవు
(కృతికర్తయగు వాసుదేవరథ సోమయాజిప్రభువు,)

ఈవంశాను క్రమణికలో చెప్పబడిన పద్మనాభవువారు నందాపురమురాజగు విశ్వంభరదేవును జయించి, ఢిల్లీపాదుషా సేనానియగు మల్లాఖానును నందాపురమువద్దనే యోడించెను. ఈయన మనుమడగు శ్రీ (అనంగభీమ) పురుషోత్తమదేవు నందాపురం, భంజాపురం, పాలూరు జమీందారుల నోడించినట్లీ కావ్యములో వర్ణనలుకలవు. ఈపురుషోత్తమ దేవువారి సేనాధిపతి హరిసేవకమణి యనురాజపుత్రుడు. ప్రధానమంత్రి (మహాపాత్రి) దయానిధిమిశ్ర యను బ్రాహ్మణుడు. విద్యార్ణవుడీపురుషోత్తమదేవువారినిదర్శించి పొందినగౌరవము లిట్టికావ్యములోని తుదిపరిచ్ఛేదమగుదశమపరిచ్ఛేదములోవర్ణింపబడినవి.

గ్రామాః పంచగజత్రయీ దశహయాస్త్రైవేయ కంకుండలే, నిష్కాణాం త్రికమంగుళీయక యుగం హారస్తథా కంకణే, ఉష్ణీషం సహకంచుకేన విమల। ఖడ్గస్తథా ఖేటకో, హేమ్నాం పంచశతీత దా నృపతి నాతస్మై విదాయః కృతః

తనగ్రంథమునకు చిరస్థాయుత్వమును సూచించునీయాత్రవర్ణనరూపకమగుప్రభుసంకీర్తనము నుకృతికర్తయిట్లుపరిసమాప్తి జేయుచున్నాడు.

యావజ్జాగర్తి శంభోః శిరసిశశికళాచారు చూడామణిత్వే, లక్ష్మీర్వక్షోజకుంభే రచయతిమకరీం యావదిందోశ్రపి యావత్, యావత్త్రైలోక్య కార్యే ఘటయతితరుణీ కామినీనామ నంగః తావ ద్వ్యాగ్వల్లరీ యం పరిసరతుపరితో గంగవంశావలంబా॥

కలిఙ్గశిల్పము

మహారాజశ్రీ గొ. రామదాసుగారు, బి. ఏ.

పూర్వపుకలిఙ్గగంగరాజుల చరిత్రవలెనే వారిదేశపు సిరిసంపదలయొక్కయు, నాగరికతయొక్కయు చరిత్ర యంధకారబంధురమున నదృశ్యములై యున్నవి. ఈదేశ విషయమైన ప్రతియంశముగూడ పుక్కిటిపురాణాంతర్గతమై, యథార్థమున విడిచిపోయియున్నది. అందుచే నెవరియిష్టమువచ్చినట్లువా రూహలు చేయుటకుగూడ నవకాశము గలుగుచున్నది. ఒకయెడారిలో నొంటరిగా ప్రయాణముచేయువానికి మార్గమం దచ్చటచ్చట వంటపొయ్యిలు, గుడ్డముక్కలు, కాలినకఱ్ఱలు, శిథిలములైనపాత్రలు కనిపించిన, వానివలన తనకు పూర్వ మామార్గమున జనులు ప్రయాణము చేసియుండిరని యతఁడెట్లు గ్రహింపగలుగునో యట్లే యంధకారావిష్టమైన నీదేశచరిత్రను గ్రహించుటకు నప్పటప్పట నచ్చటచ్చట సంప్రాప్తమగుచున్న తామ్రశిలాశాసనములు మొదలైనవి యాధారముగా జేసికొని కళింగదేశచరిత్రపరిశోధకు లాదేశచరిత్రము నల్లుచున్నారు. రాచకీయచరిత్రమునకు శాసనము లెట్లుసాధకములో యట్లే యాదేశాచారములు, మానవాభివృద్ధి, యాజనుల సిరిసంపదలు గ్రహించుటకు నందులభ్యములైన శిల్పములు, కావున కళింగదేశప్రౌఢదశాసూచకమైన కళింగదేశమునందు నొకానొక కాలమందు ప్రబలియుండిన శిల్పకళవిషయమై యిందు వ్రాయబూనుకొంటిని.

నాకంటె ముందుగ నీదేశచరిత్రవిషయమై శోధించినవారు, గంగా గోదావరీ ముఖద్వారముల నడుమనున్న ప్రదేశములో నుత్తరపుదైపునకున్న యుత్కళదేశమందు భువనేశ్వరమనే పట్టణమందున్న యాలయములను జూచి, యాచుట్టుపట్లనున్న దేశమందున్న కట్టడములుగూడ వాటిని బోలియుండుటం గాంచి యానమూనాకు ఒరిస్సాసంప్రదాయకమని పేరిడిరి. అయితే వారి నిర్ధారణ తప్పుగాదు. ఇతరస్థలములయందున్న వాటిని,భువనేశ్వరాలయ శిల్పమునకు మాతామహీకాగల శిల్పమును జూపెట్టు ఇతరదేవళములను వారు జూచియుండలేదు. అట్టిదేవతాభవనములు పూరుమూలగానుండిపోవుటచే వారికి లభ్యములుకూడ గాలేదు. చూచియుండినవారుగూడ కళింగశిల్పశోభను బొగడకమానుదురా?

పూర్వము మనదేశముయొక్క చరిత్రపరిశీలన జరుగుచున్నప్పుడు పాశ్చాత్యుల ప్రచారమున్నచోటనెల్ల నాయాస్థలములందుగల ప్రాచీననాగరికత చిహ్నములను బైలుదీసి వాటివిషయమై వ్రాసియున్నారు. ఒరిస్సాలో రాజేంద్రలాల్ మిత్రాగారు, గోదావరి కృష్ణాజిల్లాలయందు బర్గెస్సు మొదలైనవారు నాయాస్థలములయందున్న కట్టడముల చిత్రములవిషయమై వ్రాసియున్నారు. కాని గంజాంజిల్లాలోని కట్టడములవిషయమై వ్రాయుట కెవరును లేకపోయిరి. అందుచే నీజిల్లాలోని కట్టడము లెవరికిని తెలియకుండ మరుగుపడిపోయినవి. వెల్లడియైన ఒరిస్సా దేశపు కట్టడములన్నియు నొక్కరూపుగా నుండు

టంజేసి, నారీతి యాలయములు, వాటియందలి ప్రదర్శింపబడిన శిల్పములే ప్రమాణములుగా నవలంబింపబడినవి. అప్పటినుండి దేవాలయనిరూపణపద్ధతులలో ఒరిస్సాపద్ధతి యనునదే వెల్లడియైనదిగాని దానికి మాతృకమైన కళింగదేశపుపద్ధతి గణింపబడలేదు.

ఒరిస్సాదేశపు పద్ధతికంటె కళింగదేశపు శిల్పపద్ధతి ప్రాచీనమైనదని చెప్పుట కనేక యాధారములుగలవు. ఫెర్గూసన్ దొరరచించిన ప్రాచ్య, హిందూదేశములయొక్క శిల్పచారిత్రము,(History of Indian and Eastern Archetecture) లో నుత్కళదేశపు దేవాలయములవిషయమై చెప్పుచు భువనేశ్వరాలయములలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనది (Plate I) పరమేశ్వరాలయమని యొప్పుకొనిరి. ఈపరమేశ్వరాలయపు టాకృతిజూడగా గోపురాకృతిగల నొక ప్రధానాలయమును దానిముఖమున నంటియున్న ముఖమంటపమును గలిగియున్నటుల గన్పించుచున్నది. విశాఖపట్నంజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాలోనున్న నారాయణపుర గ్రామంలోనున్న నిలీశ్వరాలయము (Plate II) గూడ నిదే యాకారమును గలిగియున్నది. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోనున్న ముఖలింగక్షేత్రమం దున్న ముఖలింగేశ్వరాలయము Plate III గూడ నిదే రూపుతో నున్నది. ఒక్కస్వరూపముగల యీమూడాలయములలో నేదిప్రాచీనమో చెప్పుట కందఁదుగల శాసనములే యాధారములు. పరమేశ్వరాలయమునందు శాసనములున్నట్లు నేటివరకు తెలియరాలేదు.

కళింగగంగవంశపురాజులకు ప్రధానస్థానమైన కళింగనగరమను పేరున బరగుచుండిన ముఖలింగక్షేత్రమం దున్న ముఖలింగేశ్వరాలయములో ననేక శిలాశాసనములున్నవి. వాటిలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనశాసనములు త్రికళింగాధిపతియనంతవర్మవజ్రహస్తదేవుడని పేరు నొప్పిన కళింగదేశపు ప్రభువుకాలమునాటివి. ఆప్రభువు శా. శ. 960 మొదలు శా. శ. 991 అనగా క్రీ. శ. 1038 మొదలు క్రీ. శ. 1069 వఱకు పరిపాలించియుండెను. ఈకాలపుశాసనములీ మధుకేశ్వరాలయ మందు యున్నవి.

(1) కోవిలలోనికి వేళ్లె సింహద్వారమునందు ఎడమవైపుననున్న కంబముపై శా॥ శ॥ 990 సం॥ మని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

(2) ఆద్వారమునకే కుడివైపుననున్న కంబముపై ననంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని రాజ్యకాలములో ౨9వ సంవత్సరమని తారీఖు గల శాసనమొకటి యున్నది.

(3) పై శాసనమున్న కంబము మీదనే యీరాజుగారి యగ్రమహిషివల్ల నివ్వబడిన శాసనముగూడ నున్నది.

(4) మధుకేశ్వరాలయపు ప్రాకారమధ్యనున్న కుబేరాలయపు గోడపై నొకశాసనము శా॥ శ॥ 980 సం॥ మని తారీఖు గలది యున్నది.

(5) ఆయాలయ ప్రాకార మధ్యనున్న నరసింహస్వామి మఠమం దమర్చియున్న యొకఫలకముపై శ్రీమదనంత వజ్రహస్తదేవుల ౨5వ రాజ్యసంవత్సరమని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

వీటినిబట్టిచూడగా శా॥ శ॥ 980 అనగా క్రీ॥శ॥ 1058వ సంవత్సరమునకే యీదేవతాభవనము యావత్తు ద్వారతోరణ ప్రాకారసహితముగా గట్టబడి సిద్ధముగా నుండి నటుల

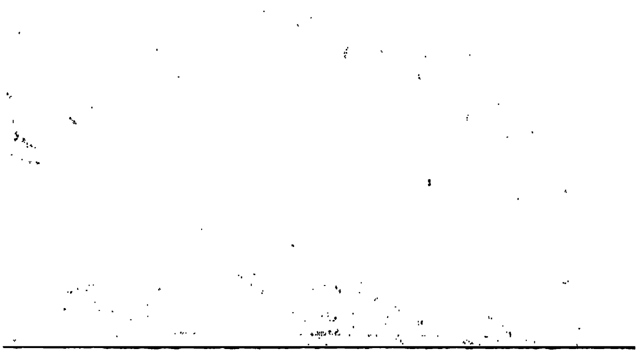

ముఖలింగాలయమున దొరకిన వజ్రహస్తమహారాజుయొక్క విగ్రహము.

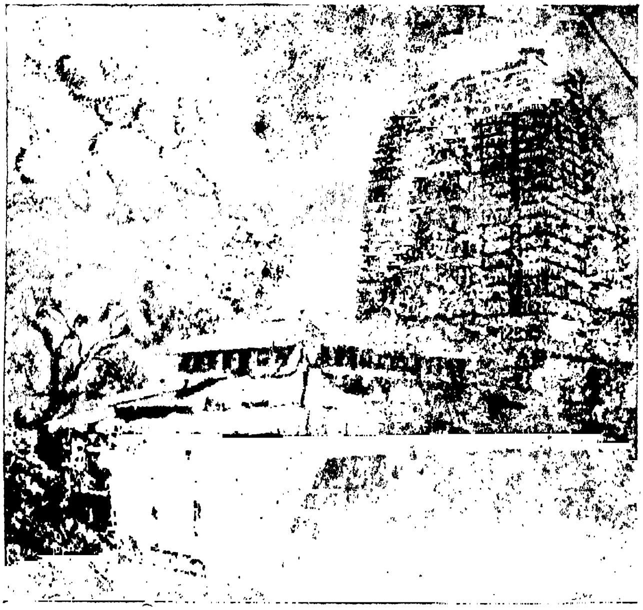

భువనేశ్వరము నందలి పరశురామేశ్వరాలయము.

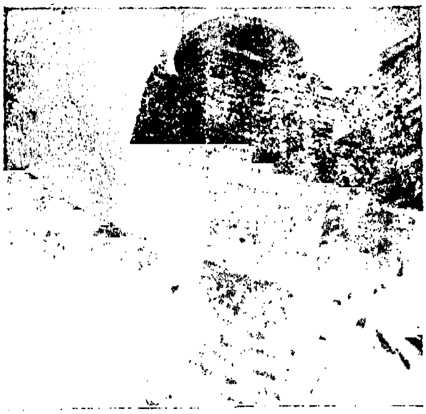

నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము.

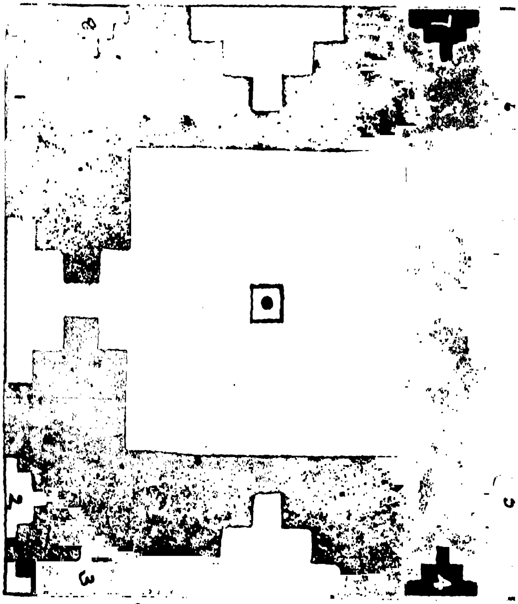

చతుర్లింగతో భద్రమండలిపైన దేవాలయపు పునాది

తెలియుచున్నది.

గంగవంశపురాజైన యనంతవర్మ చోడగంగుని విశాఖపట్నము, కొర్ని శాసనములలో తనపూర్వీకుడయిన రెండవ కామార్ణవుడు నగరమందు మధుకేశుడను లింగాకారముననొక యాలయము గట్టినట్లు చెప్పియున్నది. ఆశాసనములందు చెప్పియున్న ప్రతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలపు వర్షములను లెక్కించిచూచిన నీరెండవ కామార్ణవు డెనిమిదియవ శతాబ్దమున బాలించినట్లు కనబడుచున్నది. అనగా నెనిమిదవ శతాబ్దము మొదలు పదునొకండవ శతాబ్దమువఱకుగల మధ్యకాలమున నీయాలయమును కట్టియున్నట్లు దేలుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నిలీశ్వరాలయమునందు సుమారు 40 శాసనములున్నవి. అందులో శా॥శ॥ 1017 అని తారీఖు వేసియున్న శాసనమొకటి గలదు. ముఖద్వారము ప్రక్కను నొకఫలకముపై రాజరాజు కాలమున నాదిత్యవిగ్రహ మొకటి స్థాపించబడినట్లు చెప్పు శాసన మొకటియున్నది. ఈ రాజరాజు అనంతవర్మచోడగంగదేవుని తండ్రియు, త్రికళింగాధిపతి యనంతవర్మవజ్రహస్తదేవుని కుమారుడునై యున్నాడు. ఈయన శా॥ శ॥ 991 నుండి శా॥శ॥ 999 వరకు పాలించెను. ఈరాజరాజు కాలముననే యీయాలయము మంటపసహితముగా పూర్తియైనటుల గన్పించుచున్నది. ఈయాలయములోనున్న శాసనములలో శా॥శ॥ 1036 సం॥ మని తారీఖుగల శాసనమందు (Madras Ep. Rep. 1926-27 App. B. No. 644) శా॥ శ॥ 849 సం॥ లో దేవున కర్పించిన దీపమును తిరుగాబ్రతిష్ఠించినట్లు వర్ణింపబడియున్నది. అనగా క్రీ॥ శ॥ 927 సం॥ నకే నిలీశ్వరదేవుడు ప్రతిష్ఠింపబడినటుల దెలియవచ్చుచున్నది. కావున గర్భాలయము క్రీ॥ శ॥ 927 నాటికినిర్మాణము పూర్తియైయుండెనని స్పష్టము. ఈనిలీశ్వరాలయము క్రీ॥ శ॥ పదియవ శతాబ్దములోని శిల్పకళను వెల్లడిచేయుచున్నది.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని విశాఖపట్నపు శాసనములలో నొకదాని (*Indian Antiquary*, June 1889, No 178) యందు తనతండ్రియైన రాజరాజొక శివాలయమును రేంగుజేడులో గట్టించినటుల జెప్పియున్నది. ఈరేంగుజేడు నేడు రేజేరను నామముతో సాలూరుతాలూకా మక్కువగ్రామమునకు దరినున్నది. ఆలయముమాత్రము రేజేరుగ్రామమునకు రెండుమైళ్ళదూరమున వన్యస్థలమందున్నది.

ఇంతకు బూర్వము కూడ కళింగదేశమందాలయ నిర్మాణశిల్పము ప్రచురమైయుండెనటుల గంగవంశరాజు లిచ్చిన తామ్రశాసనములవలన దెలియుచున్నది. కళింగగంగవంశమునందు జన్మించిన మహారాజదేవేంద్రవర్మవలన గం॥ శ॥ 254వ సం॥ ఫాల్గుణ శు 1 న నియ్యబడిన విశాఖపట్నశాసనమందు ధర్మేశ్వరభట్టారకునికి గ్రామమొకటి ప్రతిష్ఠ జేసినట్లు జెప్పబడియెను. అనగా ధర్మేశ్వరుడనే దేవుడు గం॥ శ॥ 254 లేక క్రీ॥ శ॥ 603 సం॥ నాటి కుండెనని తెలియుచున్నది. దానివలన నొకదేవాలయము క్రీ॥ శ॥ 7వ శతాబ్దప్రారంభమునకే కళింగములో నుండెను.

కళింగశకము 184 సంలో గుణార్ణవుని కుమారుడయిన దేవేంద్రవర్మచే నివ్వబడిన పర్లాకిమిడి తామ్రశాసనమందు (Madras Ep. Rep. 1920-21 App. A. No. 1)

పాలుపవశమును గ్రామములో సగము యోగీశ్వరుడను దేవుని కిచ్చినటులున్నది. ఈయోగీశ్వరాలయము క్రీ॥శ॥ 533 నకే నిర్మింపబడినటుల వ్యక్తమగుచున్నది. రాజసింహ ఇంద్రవర్మచే గం॥శ॥ 87 జ్యేష్ఠ 10న నివ్వబడిన పెక్కలి శాసనమందు(Ep. Rep. 1925-26 App. A. No .2) రామేశ్వరభట్టారకుడు అను దేవునకేవో కొన్నిభూము లిచ్చినట్లున్నది. రామేశ్వరభట్టారకుని దేవాలయమని స్పష్టముగా గూడ జెప్పబడియున్నది, కావున నీయాలయము గం. శ. 87 లేక క్రీ॥ శ॥ 436 నకే కట్టించబడెనని తెలియుచున్నది. ఈ యాలయము లెచ్చటనున్నవో పోల్పశక్యము గాదు. గ్రామనామములు దేవులనామములుగూడ మారిపోయి మరివేరేనామములచే తెలియబడుచున్నవి. నారాయణపుర దేవాలయములోని లింగమునకు శాసనములలో నిలీశ్వరుడనియున్నది. ప్రస్తుతము నీలకంఠేశ్వరుడని పూజ జరుగుచున్నది. ఆగ్రామము నిడంజేఱని శాసనములయందున్నది; గాని నారాయణపురమని కళింగ గంగరాజయిన నాల్గవ నరసింహదేవుని కాలమునుండి పిలువబడుచున్నది. రెంగుజేడు రేజేరైనది. రాజరాజేశ్వరుడు విశ్వనాథుడైనాడు. ఇలాగైనను పేర్లుమారినను నివి కండ్లకగుబడుచున్నవి. ఇక యెన్ని శిథిలమలై పోయినవో! యెన్ని మారుమూలల దాగిపోయియున్నవో! ప్రస్తుతమివి మనకు గోచరించకపోయినను క్రీ॥ శ॥ 5-వ శతాబ్దమునుండి కళింగదేశములో దేవాలయములు నిర్మించుచుండి రని మాత్రము వ్యక్తముగాక మానదు.

కళింగగంగవంశపురాజుల శాసనములయందలి ప్రశస్తిలో నీరాజులు మహేంద్రగిరిపై ప్రతిష్ఠింపబడిన గోకర్ణస్వామి పాదసేవకులని చెప్పబడియున్నారు. ఇట్టిప్రశస్తిగల శాసనములలో గం.శ. 89సం॥ మందు హస్తివర్మగారి యొక్క యుర్లాంశాసనమే నిప్పటివఱకు లభ్యమైనవాటిలో మొదటిది. గం.శ.80లేక క్రీ.శ. 429వసం॥ నకు మహేంద్రగిరిపైగోకర్ణస్వామి ఆలయము కట్టబడియున్నదని తెలుచున్నది. నీకళింగగంగ రాజ్యమందు దేవాలయ నిర్మాణము క్రీస్తుశక 5 వ శతాబ్దారంభముననే యున్నటుల వీటివలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఈకళింగశిల్పము దేవాలయ నిర్మాణమందేగాదు జనులకు నివాసయోగ్యములైన మందిరముల నిర్మాణమందుగూడ విరాజిల్లుచుండెను. ఈయంశమీ గంగవంశపురాజుల శాసనములవలన దెలియుచున్నది. కళింగరాజుల ముఖ్యస్థానమైన కళింగనగరమును వర్ణించుటలో దేవేంద్రవర్మయొక్క కంబకాయశాసనములో ‘సుధాధవళప్రాసాదమాలావిరతల్లాలితల్లోలాత్ .... శ్రీకళింగనగరాత్’ అనియున్నది. అందుచే కళింగనగరమందనేకప్రాసాదపంక్తులు తెల్లనిగోడలతో నొప్పుచున్నవి ఉండేవని తెలియుచున్నది. ఇది కేవలము కవికల్పనయై యుండనేరదు. ఇంతకుపూర్వకాలములయందు వ్రాయబడిన తామ్ర శాసనములయందిట్టి వర్ణనలేదే! కంబకాయ శాసనమునాటికి కళింగముఖ్యస్థానమందనేక భవనములు కట్టియుండుట యుదాహృతమై యుండవలెను. ఈశాసనము క్రీ. శ పదియవ శతాబ్దాంతమునాటిదైయుండవలెనని నాతాత్పర్యము. కావున దేవతాగృహములు, నిండ్లుమొదలైన కట్టడములు కళింగదేశములో క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునండి ప్రారంభమై 11వ శతాబ్దారంభమునకును వృద్ధిజెందెను. ఇంతవరకు పరిశో

ధనచేసి కళింగశిల్పముయొక్క ప్రాచీనతను విమర్శనచేసితిమి. తరువాత నాశిల్పకళయందుగల చమత్కార శృంగారభావములను బరిశీలించి యితరదేశముల శిల్పములతో సరిపోల్చి చూపి కళింగశిల్పమున కుత్కృష్టస్థానములను కనుగొనియెదము.

ఆలయనిర్మాణపద్ధతి;- పునాదిచతురశ్రము. నాలుగు ముఖములందును నాలుగుద్వారములు. ఇట్లొకమండలి. దీనికే చతుర్లింగతో భద్రమండలి యందురు. ఇట్టిపునాదిమీద గోడలనుకట్టి యొక్క తూర్పుముఖమునందు ద్వారమునకు తావువిడచి మూడు ముఖములందును ద్వారములకు బదులు వెలుపలికి ముఖముండు మూడుగూళ్ళను గట్టుదురు. తూర్పుముఖమందుండవలసిన లింగమే యాలయగర్భమధ్యంబున నుంచబడెడిది. మిగిలినమూడు ముఖములయందున్న గూండ్లలో శివుని సంబంధీకులైన పార్వతి, కుమారస్వామి, గణపతి, మొదలగువారి ఒక్కొకవిగ్రహ మొక్కొకగూటిలో నమర్చుచుందురు. ఈనాలుగు గోడలిట్లునిడుపుగా కొంత యెత్తుగా గట్టినచ్చుటనుండి వర్తులముగా గోపురమువచ్చేటట్లుగట్టుచుందురు. ముఖద్వారము పైనుండి, మూడువైపులనున్న గూండ్లపైనుండి చిన్నగోపురములు గట్టుదురు. ఈనాలుగు పిల్లగోపురములను ప్రధానగోపురమంత పొడవున నుండును. చివరను ప్రధానగోపురము తిరిగి చతురశ్రముముగాముగిసి దానికి నాలుగు ముఖములయందు నీనాలుగు చిన్నగోపురములుగూడ సమనుగానే ముగియును. ప్రధానగోపురము చివరనుంచిన ఆమలకపు స్వరూపమునకు దగులుచు యోగీశ్వరుల ప్రతిమనాలుగు, ఒక్కొటి యొక్కొకదిక్కు ముఖమైయుండునటుల నుంచబడును. ఇది ముఖలింగాలయము యొక్క నిర్మాణపద్ధతి.

దీనిపైన అభివృద్ధియే నారాయణపురాలయము. మొదట నాలుగుప్రక్కలుగల మంటపమునువేసి యొక్కొకప్రక్క నొక్కొక పెద్దద్వారమునుంచి, ప్రతిద్వారమున కిరుపార్శ్వముల నొకచిన్నగూడు పెట్టిన నామంటపము ద్వాదశలింగతో భద్రయగును. దీనిపైన గొంతెఅవకు నిడుపుగా గోడలు గట్టియుచ్చుటనుండి నంపుగోపురమును, 12 స్థానములపైనుండి చిన్నచిన్న గోపురాకృతులును గట్టిబడి పైన ప్రధానగోపురాగ్రమువద్ద ముగించబడియున్నది. అచ్చుటప్రధానగోపురాగ్రమునకునాలుగు వైపులలో నొక్కొకవైపున నొక్కొక చిన్నగోపురాకృతి యుండి యొక్కొక దానిపై నొక్కొక యోగివిగ్రహముంచబడియున్నది.

దీనినింకను బెంచిన పునాదిగోపురముగూడ జతురశ్రమాకృతినచ్చుటను జూడక కేవలము వర్తులాకృతినే బొందును. అట్టిస్వరూపములుగలవియే భువనేశ్వరాలయములు.

ముఖమంటపము;— ముఖలింగాలయమునకు, సలీశ్వరాలయమునకు గూడ ముఖమంటపములున్నవి. నాల్గుపలకలుగల యెత్తైన రాతిస్తంభములు వరుసకు గాలుగేసి చొప్పున రెండువరుసలుగా నిలువబెట్టియున్నవి. వీటిపైన రెండేసి స్తంభములను నిలువుగా నడ్డముగాను కలుపుచు నీస్తంభములవంటి శిలలే దూలములుగా నమర్చియున్నవి. ఈ దూలములపైని శిలాఫలకములు కప్పబడియున్నవి మధ్యనున్న స్తంభములకు 4, 5 అంగుల దూరమున నిరుపార్శ్వములను, స్తంభములకంటె గొంచెము పొట్టిగా గోడలు గట్ట

బడియున్నవి. ఈ రెండుగోడలను గలుపుచు ముఖమువైపునను, మధ్యను ద్వారమువదలి యొక గోడయున్నది. స్తంభశిఖరముల పైనుండి యీ గోడలపైకి పలకరాళ్ళు కప్పుగా నమర్చియున్నవి. ఇట్లెత్తుగా మధ్యసావడి కప్పు, చుట్టునున్న వసారా కప్పుకన్న రెండు మూడడుగులెత్తుగా నున్నది మధ్య చావడి కప్పు నదునుగా డాబావలె నున్నది. చుట్టును వసారాకప్పు నదునుగానేయున్నది గాని కొంచెము మేటవాలుగా నున్నది. ఈ రెండుకప్పుల చూరులు ఇంచుకంతైన ఖాళీ లేకుండ చిత్రములచే నింపబడియున్నవి. పురాణగాథలను ప్రదర్శించు చిత్రములే యివి. నారాయణపుర దేవాలయము చావడి కప్పు చూరునందు సముద్రమథనము, మొదలైన గాథలును, వసారా చూరున శ్రీరామ జననము మొదలు శ్రీరామపట్టాభిషేకము వఱకున్న రామకథను జెక్కబడియున్నవి తొమ్మిదంగుళములు వెడల్పుగల శిలయందు నైజస్వరూపములతో సమయోచితాభినయములతోనున్న యాకృతులను జెక్కుట శిల్పియొక్క చాతుర్యమును దెల్పుచున్నది.

ద్వారమువద్ద నిలిచి గర్భాలయమువైపు చూచిన నీ మంటపములు పూర్వపు బేద్దా బౌద్ధచైత్యాలయాకృతిని గనపర్చును. లోపునగాని పైనగాని భువనేశ్వరాలయము లిట్టి స్వరూపమును గలిగిలేవు. భువనేశ్వరాలయ మంటపశిఖరములు మెట్టుమెట్లుగా పైకి వెళ్ళి చివరను శిఖరములతో సంతమగుచున్నవి. ఇంతియెగాక, రెండుమూడునాలుగు మంటపములు గూడ నొకదానిముందు యొకటి కలసి కట్టియున్నవి. దీనినంతను బరిశీలించి చూడగా కళింగనివిధవననిర్మాణపద్ధతులపై నభివృద్ధిఁబొందిన పద్ధతిని కట్టబడిన ట్లగుపడకమానదు. ఇంతవఱకు నాలయనిర్మాణపద్ధతిని బరికించితిమి. ఇటుపైన నాలయములందున్న శిల్పములను విచారింతము.

ప్రధానాలయ ముఖద్వారమున కిరుపార్శ్వములను గంగా యమునల విగ్రహములున్నవి ముఖలింగక్షేత్రమందున్న సర్వేశ్వరాలయద్వారమందున్న ప్రతిమలు చిత్రమందు జూపియున్నవి. గంగమకరముపైన, యమున తాబేటిపైన జేతులయందు కలశలను ధరియించి యెంత యొయ్యారముగా నిలిచియున్నారో గమనింపవలసినదే. ఈ విగ్రహములు వారివారి చేడియలతో గూడ ద్వారపు తోరణకంబముతో సరియైనయెత్తున నమర్చియున్నవి. గుప్తసామ్రాజ్యకాలప్రథమభాగములో నీయౌన్నత్యమును నంత్యభాగమున దిగువకును నీగంగా యమునలనుంచుట సంప్రదాయకమని వి. ఎ. స్మిత్ గారువారి History of Fine Art in India లో 160వ పుటయందు జెప్పియున్నారు. ఇట్టివిగ్రహములు ముఖలింగేశ్వరాలయములోను, నిలీశ్వరాలయమునందును గూడ నున్నవి ఈ విగ్రహములే యంశములోను గూడ బెస్నాగరువద్ద యుదయగిరికొండపైననున్న చిన్న గుహాలయమునందును, జబ్బల్‌పూరుజిల్లాలోనున్న తిగావాలయమందును, 22 వ నెంబరుగల నజంతా గుహద్వారమందునున్న గంగా యమునల విగ్రహముల కేమియు దీసిరావు.

లతాచిత్రములు;— ముఖలింగాలయము యొక్క ముఖమంటప ముఖద్వారమునకు జుట్టు నమర్చబడిన ఫలకముపైన నొక లతె వంపులువంపులుగా పాకినట్లును, దాని యాకులు, తీగలు మితిలేని వళులలో జుట్టుకొని

యున్నటులను జిత్రింపబడియున్నవి. లతావంపులలో స్త్రీపురుషులు వివిధములగు సొంపులతో మనోభావములను వెల్లడిజేయు నటనతో లతావళులకనుగుణ్యముగానుండునటుల జెక్కబడియున్నవి. లతాపత్త్రములు చిన్నసరముల సహితముగా జూపబడియున్నవి. ఇట్లుపత్త్రాకారములను స్పష్టముగా బ్రదర్శించుట గుప్తసామ్రాజ్యకాలపు శిల్పనాచమత్కారమని విన్సెంటు స్మిత్తుగారే జెప్పియున్నారు. లతాచిత్రప్రదర్శనమందు వంపులలో మానవాకృతుల, ననుగుణ్యశరీరావస్థలతో జూపు శిల్పములలో నిది పెద్దది సుమారొక యడుగు వెడల్పు గలిగి తొమ్మిదడుగుల యెత్తు నైదడుగుల వెడల్పుగల యొక చతురశ్రమునకు మూడుప్రక్కల దిరిగియున్నదీలత. ఇంత విరివైన స్థలమందు నిట్టి శిల్పము మరెక్కడను లేదు.

ముఖలింగాలయమంటపమున కుత్తరపు వైపుననున్న చిన్న ద్వారమునకు చుట్టును వంపువంపులతో లతయు ననేకావస్థలయందున్న మానవాకృతులును జిన్నవైననూ జాలా మనోహరముగా జెక్కియున్నవి. సర్వేశ్వరాలయముఖద్వారమునందును గూడ ద్వారబంధమునకు జుట్టు నమర్చియున్న పలకపై నిట్లు లతావళులమధ్యను మానవస్వరూపములు వివిధాకారములతో జెక్కబడియున్నవి. నీలీశ్వరాలయపు టుత్తరద్వారము చుట్టు గూడ నిట్టి శిల్పమే చెక్కబడియున్నది. ఇట్టి శిల్పచమత్కారము గుప్తసామ్రాజ్యప్రథమభాగ సంప్రదాయమని విన్సెంటు స్మిత్తుగారు నిర్ధారణచేసియున్నారు. కన్నింగ్‌హాంగారు ఈ శిల్పము నిట్లు వర్ణించియున్నారు.

'The undulating stem of a creeper, with large curling and intertwing leaves, and small human figures, both male and female, climbing up the stem, or sitting on the leaves in various attitudes. The whole scroll is deeply sunk and very clearly and carefully carved; and.........is one of the most pleasing and graceful specimens of Indian architectural ornaments.

ఈవర్ణనయావత్తు గర్హ్వాబాద దేవాలయశిల్పమువిషయమైనదైనప్పటికిని మన కళింగాలయములందున్న అనమానశిల్పములకు గూడ వర్తించుచున్నది. గర్హ్వాలయము క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునాటిదని నిర్ధారణయై యున్నది.

లోపునకు జుట్టుకొనియున్న యాకులు, తీగలుగల లతాకారశిల్పము లతిసన్నగా జెక్కబడి ముఖలింగక్షేత్రమందలి యాలయములన్నిటియందునున్నవి. ముఖలింగాలయముఖమంటప ద్వారపార్శ్వములయందు, సర్వేశ్వరాలయ బహిర్భాగములందున్న గూళ్ళద్వారములకు (Plate) వెలుపలనున్న ఫలకములపైనగూడ నిట్టిలతలు చెక్కబడియున్నవి. ఇట్టిశిల్పములు సారనాత్ లోనున్న ధామెఖ్ స్తూపమందున్నవి. ఈస్తూపము గుప్తసామ్రాజ్యకాలమునాటిదని విన్సెంటుస్మిత్తుగారు నిర్ణయించిరి. కావున నీలతలు చెక్కడముగూడ కళింగమునకు గుప్తసామ్రాజ్యకాలముననే వచ్చినదని చెప్పుట కేమియు సంశయములేదు.

ఇటుపైన విగ్రహశిల్పము విషయమై విచారణచేయవలసియున్నది. ముఖలింగేశ్వరాలయమునకున్న ముఖమంటపద్వారమున కెదుట సుమారు 30 యడుగుల దూరమున నొక విజయతోరణా (Triumphal arch) కృతి నొక ద్వారమున్నది. ఇది చతుష్కోణాకృతి ని యున్నది. పైన శిఖరమేమియు లేకుండ సదునుగానేయున్నది. గర్భాలయమువైపునకు

ముఖమునుండి నిలిచి చూచిన దీని ద్వారబంధకంబములపైనున్న విగ్రహములు గనబడును. నిలువుకంబములు రెండూ, నొక్కొక్కటి యారేసిఫలకములుగా భాగించి నొక్కొక్క ఫలకముపై నొక్కొక్క పురుషవిగ్రహము చెక్కబడియున్నది. ఎడమచేతివైపున జడలుధరించిన యోగులవిగ్రహములును, కుడివైపున పిడిసిగలువేసిన వనచరులరూపములును సహజస్వరూపములతో జెక్కబడియున్నవి. వీరుకట్టినవస్త్రములు ధరించినయాయుధములు వారిముఖమందు గన్పడుచుండు మనోభావములకనుగుణ్యముగానే యున్నవి. ఈవిగ్రహముల శరీరవిశ్లేషణలుగూడ నందుకు సరిపోవుటయేగాక, చెరిపక్కనున్న యారుగురు నేకముఖులై పనిజేయుచున్నట్లేగాక యెదురుగానున్న యార్గురుచేయుచున్నపనికి దోడ్పడుచున్నట్లుగూడ గానవచ్చుచున్నది.

ఈద్వారముయొక్క తోరణఫలకము సుమారైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పు గలది. దీనిపైన మధ్యనొక లింగాకృతి పానుమట్టసహితముగా నున్నది. లింగముపైన జామంతిపువ్వులు పూజచేసియున్నవి. ఈలింగాకృతిని పురుషులు రెండువైపులను జేతులతో నెత్తుకొని గగనమార్గమున బోవుచున్నారు. ఈపురుషులు వారి రూపువేషములలో గుడివైపుననున్నవి. కుడివైపున నిలువుకంబముపైనున్న విగ్రహములను నెడమవైపుననున్నవి. యెడమకంబముపైనున్న విగ్రహములను బోలియున్నవి. యావన్మందియు నేకముఖులై యాలింగమును గగనమార్గముగా దీసుకొనిపోవు క్రియయందున్నటుల సహజస్వరూపములతో బ్రదర్శించుట శిల్పియొక్క చాతుర్యమునెంతయు బొగడుచున్నది. భావస్ఫుటముగా చెక్కప్రదర్శనము శిలయందు చూపుట కెంతయేని చాతుర్యముండి తీరవలెను. తోరణకంబముపై చూపినచిత్రము కొంచెమెక్కువతక్కువగా History of fine art in India లో 160 పేజీకి నెదుటనున్న Plate XXXIV లో పైభాగమున జూపిన చిత్రమువలెనున్నది. ఈప్లేటులో నున్న చిత్రములో మధ్యను పద్మాసనాసీనుడైన యొక మహానుభావుని మోసికొని పోవుచున్నట్లున్నది. అంతియే భేదము. గగనమార్గగమనము రెంటిలోను నొక్కవిధముగా జిత్రించియున్నది. దుస్తులు, తలకట్లు, నలంకారములు రెండుచిత్రములలోను నభేదములుగా నున్నవి. యెగురుచున్నట్లున్న కాళ్ళు, చేతులు, పాదములు స్వాభావికముగా నున్నటుల నున్నవి. అలంకారప్రదర్శనముగూడ ననుగుణ్యముగ నున్నది. శిరోజముల కూర్పు నాకాలపు టాచారము గాబోలు!

ఈద్వారములోనుండి వెళ్లి తిరిగిచూచిన నటువైపున నొక్క తోరణఫలకము మాత్రమే యున్నది. నిలువుకంబములు లేవు. అంతయు నున్నపుగిలాబా చేసియున్నది. ఈతోరణకంబ ఫలకముగూడ నైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలిగి యున్నది. దీనియందు మధ్యనొక (Plate) వృక్షము దానికి గుడిప్రక్క నొకగురు వెత్తైనపీఠముపై నధిష్ఠించియుండగా నతనిశిష్యులు వారివారి యుచితాసనములపై గూర్చుని యుండిరి. గురువుగారి చెంతనొక నేకపాద పీఠముపై గొన్ని గ్రంథములు పేర్చియున్నవి. చెట్టు కెడమవైపు కొంతమంది వన్యజనులు తట్టలతో ఫలమూలములను దెచ్చి దండాయమానులై నిలిచియుండగా వారి నాయకుడు సాష్టాంగ

దండప్రణామమిడుచున్నాడు. అతడు నాయకుడని గుర్తించుటకుగా నతనిచేతిలో ఖడ్గమున్నది. తాపసుల శిరోవేష్టనము వన్యజనుల శిరోజముల కూర్పు గమనించవలెను. ఈతాపసుల శిరోవేష్టము మంకువార్ బుద్ధవిగ్రహమునకున్న శిరోవేష్టనమువలెనున్నది. ఉన్నతాసనాసీనుడైన గురువర్యుని కుడిచేయి బోధనాముద్రను బ్రదర్శించుచున్నది. వన్యజనులు ఫలమూలములతోనున్న తట్టలను ద్రాళ్ళతో భుజముపైనుండి చంకలోనికి వ్రేలదీసి యున్నారు. వారిశిరోజములు వెనుకకు దువ్వి తలపైకి కొంచెము వెనుకకు గంటముళ్ళు వేసి యున్నవి. అచ్చటిజను లీచిత్రము ముఖలింగేశ్వరుడు మధూకవృక్షమునుండి యుద్భవించువిషయమై ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యమందు జెప్పినకథను ప్రదర్శించుచునని చెప్పుదురుగాని నాకది సందర్భముగా దోచలేదు. జైనమతగాథలలోని దాసినే దేనినో వ్యక్తపఱచుచున్నట్లు నాకు దోచినది. ఆగాథయేదో యిప్పుడు తెలిసికొనుట సాధ్యముగాదు.

ఈద్వార మెదుటనుండి బైలుదేరి ప్రదక్షిణము చేయునటుల వెళ్ళగా ప్రాకారములో నాగ్నేయకోణమందొక చిన్నయాలయమున్నది. దానితోరణఫలకమునందొక యుద్ధము ప్రదర్శించి యున్నటుల నాకగపడినది. అందేనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు యోధులు, రాజు, శత్రువులైన సవరలు సహజాకారాలంకారాయుధములతో జూపెట్టబడియున్నారు. అలాగునే నైఋతిమూలను వాయవ్యమూలనున్న చిన్న యాలయముల ద్వారములపైనున్న తోరణఫలకములపై గూడ సంగ్రామములే చెక్కబడియున్నవి. సహజసంపత్తితో వికాశమానమై విరాజిల్లుచున్నవీ చిత్రములు. దూరముదగ్గరను భావములను జిత్రకారుడు చాల నిపుణతతో జూపెట్టినాడు. ఈమూడు ఫలకములలో నొకదానియందు రాజుతోసహా నతనిరాణీగూడ నున్నది. ఈచిత్రఫలకములను జూచి తిరిగి యాలయ ముఖమంటప ద్వారమున కెదుటనిలిచి పరికింతము.

ముఖమ టప ద్వారమందున్న లతాచిత్రముల విషయమై యిదివరకే ప్రస్తావించితిమి. ఆ లతావంపులలో స్త్రీపురుష విగ్రహములు ఏదోయొకకథను వ్యక్తపరుచునట్లు చెక్కినారు. ఆకథ యేదో యిప్పుడవగాహనగాలేదు కాని శిల్పిచాతుర్యమును మాత్రము, అందున్న విగ్రహములు వ్యక్తపఱచుచున్నది. నిలువుకంబము నాలుగేసి ఫలకములుగాను, తోరణ కంబము నాలుగు ఫలకములుగాను లతలవంపులవల్లనే విభజింపబడియున్నవి. ఎడమవైపుకంబమునందు దిగువనున్న ఫలకమున నొక స్త్రీ కుడికాలు మడిచి ఆ లత నానుకొని నిలిచియున్నది. ఈవిగ్రహమును జూచినతోడనే నజంతాగుహలలో రెండవదానియందున్న స్త్రీ చిత్రము నాకు మనస్సునకు దట్టినది. అలంకారములలోను బట్టలలోనే భేదముగాని యొయ్యారపు సొంపులలో నేమియు నీరెండుచిత్రములకు భేదములేదు. దీనిపైనున్న ఫలకమందు నీస్త్రీనే యొకవీరుడు బ్రతిమాలుచుండగా లజ్జాభయములచే నీస్త్రీ మొగము త్రిప్పుకొని నిలిచియున్నది. దీనిపై ఫలకమందా యోధుడు స్త్రీయు నాలింగనమును దానిపైనున్న చిత్రమందు దన పుత్రునిపై చేయివైచి యాస్త్రీయే నిలిచియున్నటులను జూపబడియున్నది. తోరణఫలకము విశేషముగా శిథిలమై యుండుటంజేసి యందలిచిత్రములు పోయినవి.

కుడివైపుననున్న కంబముపై నాటకథాసంబంధమైన చిత్రములేయున్నవి.

తోరణకంబమునకు పైగానున్న గోడకు నొకరాతిఫలక సుమారు రెండడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలది నమర్చబడియున్నది. ఇందు నెడమవైపునబలరామకృష్ణులు కంసుని నగరమునకు వెళ్ళుచుండగా మదగజ మడ్డగించెను. దానిని శ్రీకృష్ణు డెగిరి నెత్తిమీద కాలితో దన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై గూలిపోయెను. దానికి కుడివైపున చాణూరముష్టిమల్లునితో యుద్ధమున్నది. దానికి కుడిప్రక్కను సింహాసనాసీనుడైన కంసుని మెడకు నాగలితగిలించి లాగుటయు, దానికి కుడివైపున గంసుడు దిగువనుబడి మృతుడగుటయు సభికులందఱు భయపడుటయు నున్నవి. ఈకృష్ణచరిత్ర విగ్రహములు శివాలయమునం దెట్లున్నవి? ఇవియేగాదు నరసింహస్వామి హిరణ్యాక్షుని చీల్చివేయుటయు భూవరాహస్వామి భూమినెత్తుటయు విగ్రహములుగా చెక్కి మంటపముగోడలకు వెలుపలనున్న గూళ్ళలో నమర్చబడియున్నవి. గుప్తసామ్రాజ్య కాలములో కృష్ణారాధనగూడ నుండెడిది.

Several monuments bear testimony to the prevalence of Krishna worship in the Gupta period *(His. of Fine Art in India P. 164).*

ఈఫలకమునకు పైగానున్న వసారాకప్పునకును, సావడీకప్పునకును మధ్యనున్న యెత్తుస్థలమందొక ఫలక మమర్చబడియున్నది. దానియందు బూర్వకాలమందు వసంతోత్సవము కళింగదేశములోను, నేడు చైత్రపర్వమని జయపురముయొక్క యేజన్సీలో నాచరింపబడు నాచారిచర్యలు ప్రదర్శింపబడినవి.

ఈయుత్సవవిషయమై కొంత యిచ్చట ప్రస్తావించినగాని యీఫలకము నందలి చిత్రముల నవగాహన జేసుకొనుట కష్టము. చైత్రమాసారంభము మొదలు వైశాఖాంతమువఱకు వసంతఋతువుగదా! ఈఋతువులో ప్రతిగ్రామములోనున్న పురుషజనమున్న నడవికి వేటకుబోయి యేదైన నొకజంతువును జంపితేవలెను. అట్లు తేకుండ వాగునవచ్చిన ఇంటివద్దనున్న వారిస్త్రీలు వారిపై పేడనీళ్ళు చల్లి వారి నవమానపఱతురు. దేనినైన నజంపిన వనముఖమునవఱకు స్త్రీలు గూడ వెళ్ళి యాజంతువును పురుషులు మోసికొనిరాగా వారిముందీస్త్రీలు పాటలుపాడుచు నాట్యమాడుచు యుత్సవముతో నింటికివత్తురు. ఈయాచారము రాజులుమొదలు యావన్మందియు నాచరింతురు. చైత్రమాసమున నారభింతురుగాన దీనికి చైత్రపర్వమని జయపురమన్యమందు వాడుక. ఈయుల వాటు వసంతోత్సవమను పేరున గళింగదేశమున బరగుచుండెను. నాడును నేడునుగూడ నీయుత్సవము పురుషులకు వేటనందడిని స్త్రీలకు శృంగారచేష్టలయందు సందడిని తెలుపుచున్నది. అవివాహితలగు నవోఢలకిదియే వరసంప్రాప్తకాలము. దశకుమారచరిత్ర సప్తమోచ్ఛ్వాసములో గళింగదేశమం దీయాచారమున్నట్లు చెప్పబడియున్నది.

పైనజెప్పిన ఫలకమందు నీవసంతవేట ప్రదర్శింపబడియున్నది. ఎడమప్రక్క చివరనరణ్యము చెట్లవిగ్రహములచే నిరూపింపబడెను. అందు వేటకాండ్రున్నారు మృగములును గలవు. దుప్పినొకడు కొట్టుచున్నాడు; మఱియొకడడవిపందిని బల్లెముతో బొడుచుచున్నాడు. ఈ చిత్రమునకు గుడివైపునకు దుప్పిని, పందిని, మోసికొని యడవినుండి తీసుకొనివచ్చుటయున్నది వీటినినొక్కొక్కదానికి

నాలుగుకాళ్ళుగట్టి మధ్యను నొక కఱ్ఱపెట్టి దూర్చి నీవలనొకడు నావలనొకడు నీపట్టెను భుజములపై మోయుచున్నారు. బరువును భుజములపై మోయువారెట్లుందురో యట్లే నీవిగ్రహము లున్నవి. చచ్చినజంతువును కాళ్ళమీదికి తలక్రిందికి గట్టి మోసిన నెట్లగుపడునో యట్లే యీజంతువిగ్రహములు గూడ సహజముగా జిత్రింపబడియెను. తరువాత రాజుగారు పీఠముపై నుపవిష్టులైయుండ వారియెదుట నీమృగములను జూపుట మొదలైన చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

ముఖమంటపమున కుత్తరపుగోడనున్న ద్వారముపై గోడయందమర్చబడిన ఫలకము సుమారు నాల్గడుగులు పొడవు నొకయడుగు వెడల్పు గలదియై యున్నదియు దీనియందు శివపార్వతులు జూదమాడుట నందు శివుడోడిపోగా శివునియాస్తి నొక్కొకదానిని పార్వతి పరిచారకులు తీసికొనిపోవుట చూపింపబడియున్నది. ఈ కథ స్కాందపురాణాంతర్గత కేదారఖండమందు జెప్పబడినది. ఇందలి విగ్రహములుగూడ సహజసంపత్తితో బ్రకాశించుచున్నవి.

ముఖలింగాలయపు గోడలలోను ముఖమంటపపు గోడలలోను వెలుపలి కచ్చటచ్చట గూళ్ళున్నవి. అందులో నుత్తరవైపునున్న గూళ్ళలో భూవరాహ నరసింహమూర్తులును నటరాజస్వామి విగ్రహమునున్నవి. దక్షిణపు గోడలోనున్న గూళ్ళలో చేతదండములు ధరించి బోడితలలపై ముసుగులు వేసికొని యున్న సన్యాసప్రతిమ లొక్కొక గూటిలో నొక్కొకటి యున్నది. కాని యొక్క గూటిలో మాత్రము కిరీటకుండలధారియైన నొక విగ్రహమున్నది. పైకెత్తియున్న కుడిచేతిలో వజ్రాయుధచిహ్నమున్నది. నడ్డిచుట్టునున్న రత్నఖచితపటకాయం దమరియున్న ఖడ్గముపై నెడమచేయి నానుకొని వెనుకమండీవేసిన గజముపై చేరబడి సొంపుగా నిలిచియున్న నొక మహాపురుషుని దీ రూపము. ఇంద్రుని ప్రదర్శనమని కొందఱూహింపవచ్చును. కాని యితర యింద్రవిగ్రహములతో నాలోచించిన వాటితో నేమీ దీనికి సామాన్యచిహ్నలు గానరావు. బౌద్ధచిత్రములలో గొన్నిటిలో బుద్ధుని దర్శించుటకు నింద్రుడు వచ్చినట్లున్నవి. వాటియందు నింద్రుడు గజారూఢుడై ఖడ్గాంకుశములు ధరించినటు చతుర్భుజములతో జిత్రించియున్నారు. వజ్రచిహ్నమును ధరించియున్న పురుషునకు వెనుక ఛత్రము పట్టియుండగా నాపురుషుడు బుద్ధదేవుని దర్శించుచున్నటుల నజంటయొక బౌద్ధచిత్రమందున్నది. ముఖలింగక్షేత్రములోనే యితరస్థలములయందున్న యష్టదిక్పాలకుల ప్రతిమలలో నింద్రు డేనుగుపై గూర్చొనియున్నటులున్నది. పైనజెప్పిన విగ్రహమటుల లేదు. కావున నింద్రుని రూపమని పోల్చుట కెంతమాత్రము సరిపడదు. కిరీటకుండలములు, ఖడ్గము లుండుటచే రాజనియు గజమునకు జారబడియుండుటచే నితను గజపతియనియు వజ్రచిహ్నము హస్తమందుండుటచే వజ్రహస్తుడనియు జెప్పవచ్చును. కళింగగంగవంశస్థులు గజపతియను బిరుదు వహించినవారు. కావున నీ విగ్రహము గజపతివంశస్థుడైన వజ్రహస్తుని రూపమును దెలుపుచున్నది. వజ్రహస్త నామాంకితులైన గంగవంశపు రాజులలో త్రికళింగాధిపతియని బిరుదు వహించిన వజ్రహస్తదేవుని కాలమున గళింగరాజ్యము ఘనతకెక్కి యభివృద్ధిజెందెను గాన నా త్రిక

లింగాధిపతి యనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని రూపమే యిదియని నిస్సంశయముగా జెప్ప వచ్చును. ఇందిట్లే యైనయెడల నితరదిక్పాలకుల విగ్రహము లేలలేవు? ఒక్కయింద్ర విగ్రహమే యుంచుటకు గారణమేమి? ఇట్టి సంశయములకు దగిన సబబులు గానరావు. అక్షరములతో బేరువ్రాయకుండ నైజమైన చిహ్నములను బెట్టి మహాపురుషులను గుర్తింపుట గూడ శిల్పిచాతుర్యమును వెల్లడి జేయును.

పైనజెప్పిన వన్నియు నిప్పుడు దేవాలయ మందలిగోడలలో నమర్పబడికట్టబడియున్నవి. ఇవిగాకముఖలింగక్షేత్రమందు భూమిని ద్రవ్వగా దొరకిన శిల్పములు గూడ కొన్నియున్నవి. పద్మాసీనుడై భూస్పర్శముద్ర యందున్న మూర్తి బుద్ధదేవుడని యనెదరుగాని నాకు జైనమూర్తి యగునటుల దోచుచున్నది. పద్మాసనములో మడచిన కాళ్ళ సమీపముననున్న వజ్రాయుధచిహ్నశిరస్సు పై చిన్న గూటిలోనున్న తీర్థంకరస్వరూపమువలన నిది వజ్రనాధుడనే జైనుని విగ్రహము. ఈ విగ్రహమున కిరుపార్శ్వముల స్తంభముల ప్రక్క లగపడుచున్నవి. ప్రతి ముక్కముఖమును రెండుగదులుగా నేర్పఱచి ప్రతిగదియందును తాంత్రికసంబంధమైన విగ్రహములో లేక జైనమతసంబంధమైన విగ్రహములో జెక్కబడియున్నవి.

ముఖలింగదేవాలయమునందలి చిత్రవులు కళింగమందు పూర్వము వెలసియున్న శిల్పకళయొక్క ఘనతను శృంగారమును వెల్లడి జేయుటయేగాక చరిత్రసంబంధమైన యనేకాంశములను వ్యక్తపఱచుచున్నవి. ప్రాచీన కాలమందు గళింగదేశమందవలంబలో నుండిన మతవిషయమ్ము, జైనబౌద్ధమతసమ్మేళనమునుండి యావిర్భవించిన హిందూమతాంతరమైన శైవాచారములను గనపఱచుచున్నవి. ఈ మతమును వన్యజనులకు గూడ బ్రచురము చేయబడినట్లు కొన్ని కనబర్చుచున్నవి. కళింగదేశజనుల యాచారములను బ్రదర్శించు విషయములో రాజులు మొదలు కిరాతజాతులవఱకందరియాచారములు, వ్యవహారములు, శిరోజములకూర్పులు, వస్త్రధారణ పద్ధతులు, యలంకారములాయుధములు, మొదలైనవాటినన్నిటినివ్యక్తపఱచుచున్నవి. పీటలు, మొదలైన గృహోపకరణములు, రథములు, నాగలి, పార, బొరిగ మొదలైన పనిముట్లు, ఇంక నితరసామగ్రులాకారమందేది యెట్లుపయోగింపబడేవో యావిధమును ప్రదర్శించుచున్నవి. ప్రదర్శింపబడుటలో గూడ యదార్థముగా నాటి యాచరణలన్నియు నిప్పుడు మన కండ్లయెదుట జరుగుచున్నట్లు చూపబడినవి. రాజు మొదలు కిరాతకునివఱకు నీచిత్రములందు వారివారి నైసర్గిక గుణములతో జిత్రించబడియున్నారు. శిల్పి నేనాము చెక్కనిది యొక్కటియును లేదు. ఈ శిల్పములన్ని యానాటి కళింగజనుల యొక్క సిరిసంపదలు, సాంఘికవ్యవహారములు ధైర్యపరాక్రమములు, యుద్ధములు మొదలైనవాటినన్నిటిని సహజసంపత్తితో నిండి చరిత్రోపయోగములై యున్నవి. అందుచే నీ కళింగశిల్పములు చాలాముఖ్యములు.

ఈ శిల్పకళ గుప్తసామ్రాజ్యకాలమందు ప్రారంభమైనశిల్పసంబంధముగలిగియున్నదని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. గుప్తరాజ్యకాలమునందు వెలసిన చిత్రములకును గళింగ రాజులనాటి శిల్పచిత్రములకును గల సామ్య

సోమేశ్వరాలయ విమానపు గూటియందలి మహిషాసురమర్దని విగ్రహము, శిల్పము.

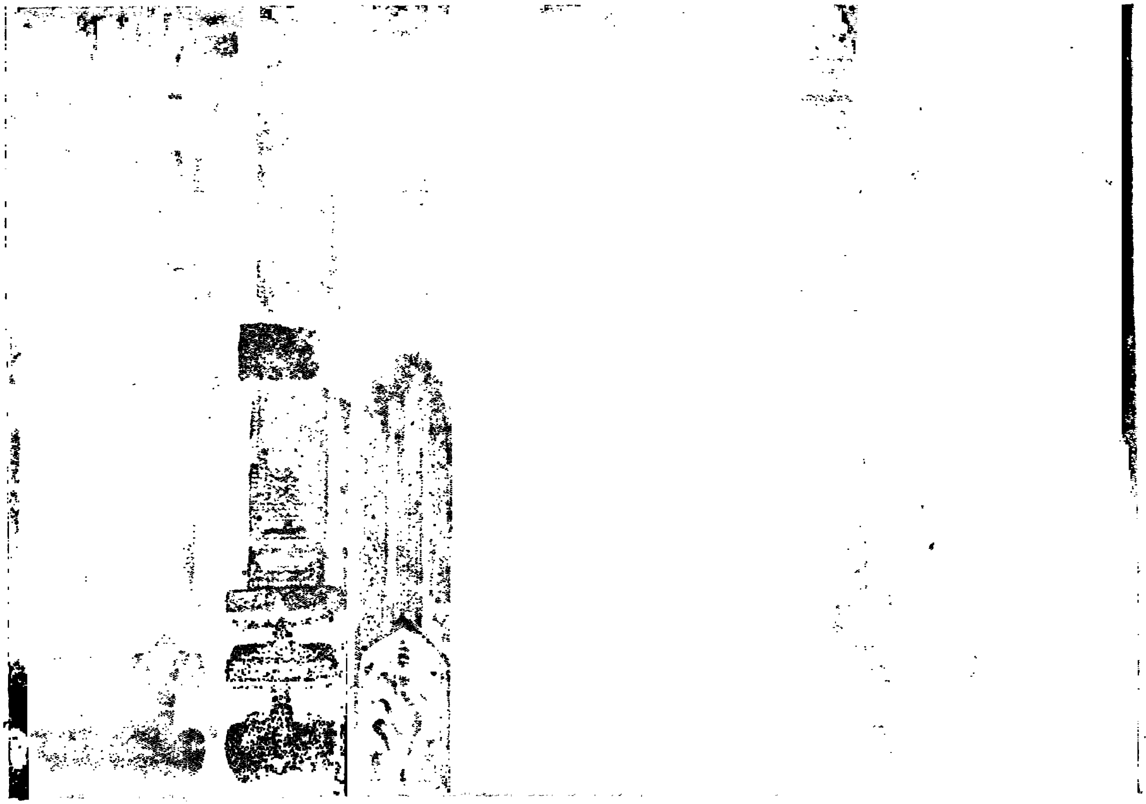

ముఖలింగమునందలి సోమేశ్వరాలయపు సింహద్వారము. కంబములపై లతలు: పార్శ్వములయందు గంగాయమునలు.

న్యపు పోలికలనుగూడ చెప్పియుంటిని. ఈ శిల్ప చిత్రములను బోలినవి యమరావతి, భారుహత్, మొదలైన స్థానములందున్న ప్రాచీనబౌద్ధదేవాలయచిత్రములను బోలియున్నవి. పూర్వకాలపు బౌద్ధశిల్పమునకును మధ్యయుగశిల్పములైన భువనేశ్వరాలయములకును గుప్తసామ్రాజ్యశిల్పము సంబంధము గలుపు గొలుసని విద్వాంసులందఱు నొప్పుకొన్న యంశమే. అమరావతిశిల్పముల విషయమై వ్రాయుచు దేవప్రసాద్ ఘోష్‌గా రిట్లు చెప్పినారు.

"These foreign contributions, she (Amaravati) welcomed in a perfectly friendly spirit, absorbed them and welded the old and the new in a wonderful synthesis. The newly created designs were fully utilised and developed later on by the Gupta artists of Mathura and Saranath" *(Indian Historical Quarterly)*

మనకళింగశిల్పి గుప్తశిల్పమునుండి తనకు కావలసిన నమూనాలను తీసికొని తనదేశకాలముల కనుగుణ్యముగునట్లు మార్చుకొని తనకును తానున్నదేశమునకును గూడ గౌరవముకొఱకు ప్రతిష్ఠించి వదలినాడు. భారుహత్ బౌద్ధాలయమందు కథలనుజెప్పు శిల్పఫలకముల నమూనానుగ్రహించి తన దేశచరిత్ర మతసాంఘికకథలను రాతిఫలకములపై ప్రదర్శించినాడు. సాంఘికచరిత్రాంశమునను జెప్పునప్పుడా నాటకమందలి రంగమునకుమధ్య విభజనరేఖలు లతావళులే. ముఖలింగాలయమంటపద్వారమందు చిత్రించిన పన్నెండురంగములు గలకథ నేఁడుసినిమాలో జూపించుఫిల్ముపై నున్న విగ్రహములవలెనగపడును. శిల్పిట్లు జెప్పఁబూనుకొన్న కథలు తనకళింగదేశమునకు సంబంధించినవే. ఆరంగములందు పాత్రలు కళింగదేశవాసులే. కళింగులు దేశాచారముగా బట్టలను నలంకారములను ధరించి కళింగదేశపుకొండలు, నదులు, వనముల మధ్యనుండి యథోచితమనోభావములను ప్రదర్శించుచున్నారు. పురాణములనుండేదైన కథను చెప్పదొడఁగెనో, యాశిల్పి గ్రుడ్డివానివలె పురాణములోనున్న వర్ణనను నవలంబింపక తన బుద్ధిచాతుర్యముచే నాకథకు సొగసునుగల్పించి చూపినాడు. చూడుడు! కృష్ణుడు కంసునివధియించుట చెక్కియున్న ఫలకము. శ్రీమద్భాగవతమున కువలయాపీడమను కరీంద్రమును కృష్ణుడు దంతములుపెరికి చంపినట్లు చెప్పబడియున్నది! ఈఫలకములో నేమియాపట్టు కొనకుండ నెగిరి కాలితో కుంభస్థలముపై శ్రీకృష్ణుడుతన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై వంగి చచ్చినట్లున్నది. ఇదియెంతసహజముగా నున్నదో! అటువలెనే సింహాసనాసీనుఁడై కంసునిమెడకు నాగలినిదగిలించి బలరాముడు గిరువకులాగగా శ్రీకృష్ణుడు కంసునిజంపినట్లు శిల్పిచిత్రించినాడు. ఇట్టి స్వకపోలకల్పనలచే కథలను మరింత యాహ్లాదకరముగా చేసెను. ఇట్లుసమకాలికశిల్ప శృంగారములను నేర్చి తనదేశ చిహ్నాలను గలపి వాటికి మరింత మెప్పు దెచ్చెను.

కళింగగంగరాజ్యమునకును సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును సంబంధమున్నదని యెవరును నమ్మలేదు. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలననే కళింగరాజ్య స్వాతంత్ర్యము కలిగెననిన చాలామందికి హేళనగానుండెను. ఈరెండురాజ్యములకు గలసంబంధమును వ్యక్తపఱచు గురుతులేమియు లభ్యముకాలేదింతవఱకు. ఇకదొరకునో దొరుకకపోవునో! ఇంతవఱకు వాటివిషయమై చర్చచేసినవారేరి? కళిం

గశిల్పము గుప్తశిల్పసంబంధమే యని పైన జూపించితిని. గుప్తసామ్రాజ్యమువలన గళింగగంగారాజ్యము పొందిన లాభములలో శిల్పకళాభివృద్ధి యొకటియనినిర్ధారణ చేయవచ్చును. ఇంకను వెదకిజూచిన కళింగగంగారాజ్యము గుప్తసామ్రాజ్యమున బడసినలాభములు, రాజ్యాంగపద్ధతులలోను, నాగరికతలోను, భాషాభివృద్ధిలోను గ్రంథనిర్మాణములోను వెల్లడికాగలవు.

ఇంతవఱకు ముఖ్యముగా ముఖలింగేశ్వరాలయమునున్న చిత్తరువులవిషయమే ముచ్చటించితిని. అచ్చటచ్చట నారాయణపురమందున్న నిలీశ్వరాలయ శిల్పమువిషయమై గూడ జెప్పితినిగాని, పూర్తిగా జెప్పలేదు. నిలీశ్వరదేవాలయమునందలి విగ్రహశిల్పమును విపులముగా నిచ్చట ముచ్చటించెదను.

ఈదేవాలయమునందు కథలను ప్రదర్శించు ఫలకములు లేవు. సాంఘికచర్యలను జెప్పుచిత్తరువులు లేవు. ఇందున్న ప్రతిమలన్నియు శైవమతసంబంధమైనవే. శివుని యవతారములు, నతని భార్యాపుత్రులు నిచ్చట చూపబడియున్నారు. ముఖమంటపముఖద్వారకంబమున కంటియుండు రాతిఫలకములపై ద్వారపాలక అష్టదిక్పాలకవిగ్రహములోతుగా చెక్కబడి స్ఫుటముగా వ్యక్తీకరింపబడిరి. కాని కాలముచేనివి శైథిల్యమును జెందిపోయినవి. వీటివలెనె నీద్వారమున నిరుపార్శ్వములయందున్న సూర్యచంద్రవిగ్రహములుగూడ చెడిపోయినవి. ముఖమంటపమునకును దేవాలయమునకును, దక్షిణ, పశ్చిమోత్తరపుగోడలయందున్న గూళ్ళలోని విగ్రహములు నవీనముగా జెక్కియుంచినవాటివలెనే యిప్పటికి నున్నవి.

రక్తమాంసములతో బలసియున్న యవయవములు, మందస్మితవికసితములైన ముఖములు, విశాలమై యథోచిత నిమ్నోన్నతలుగల వక్షస్థలములు గంభీరముగ నాభి, త్రివళులతో నొప్పుచున్న కుక్షులతో విగ్రహశిల్పచాతుర్యమును వ్యక్తపఱచుచున్నవి. ఏవిగ్రహ మెదుట నిలిచి చూచినను మనతో మాటలాడ నుద్యమించుచున్నటులే గనబడును. స్త్రీవిగ్రహములు సహితము, వికారముగానున్న వక్షోజములు లేకుండ యథోచితపుష్టిలావణ్యములతో బ్రకాశించు నవయవములు గలిగి జీవకళలతో గన్పించును. ఇచ్చటివిగ్రహములలో రెండింటియందు శిల్పి తనసామర్థ్యమును గనపఱచినాడు.

అందొకటి యర్ధనారీశ్వరవిగ్రహము. ఇది దేవాలయముయొక్క పశ్చిమపుగోడలో వెలుపలికినున్న దక్షిణపుగూటిలోనున్నది. ఇందు శిల్పి స్త్రీపురుషస్వరూపము లేకముఖమందు వ్యక్తపరచి యున్నాడు. అలంకారాయుధవాహనములచేతనేగాదు, సిగలచేతనేగాదు ముఖలావణ్యము, పెదవుల సమ్మేళనము, దృష్టులనుగూడ స్త్రీపురుషభేదమును జూపిన శిల్పియొక్క సామర్థ్య మెంతయేని శ్లాఘనీయమే.

ఇటువలెనే యుత్తరపైపుననున్నగూటిలో విగ్రహమందు శివకేశవుల భిన్నరూపములను ముఖకాంతులయందుగూడ జూపినారు. ఈ రెండువిగ్రహములవలన జిత్రకారుని చాకచక్యము గ్రహింపవీలగుచున్నది. శిఖరముపైల నాలుగుదిక్కులకు నుంచబడిన నలుగురుభక్తవిగ్రహములంత యెత్తున నున్నప్పటికి స్పష్టముగానున్నవి. ఒక్కొక్కరాయి యొక్కొక్కవిగ్రహముగా అవయవస్ఫుటముతో జెక్క

బడియున్నవి. ఏదిక్కునకునుంచిన విగ్రహమాదిక్కునకు తదేకదృష్టితో జూచుచు నాదిక్పాలకునితో సంభాషించుచున్నటులే యగుపడును. యథోచితతాసనములఁ గూర్చుని బోడితలలతో నున్న సన్న్యాసు లచ్చట నుపవిష్టులై యున్నారాయనిపించును.

ఈయాలయమందలి శిల్పము, కథలను జెప్పు ఫలకములు లేకపోవుటచేనను, తాంత్రికసంబంధమైన దేవతావిగ్రహములు హెచ్చుగనుండుటచేతను ముఖలింగాలయశిల్పమునకు సమకాలికము గాదుగాని, ముఖలింగాలయశిల్పమునకు మధ్యయుగశిల్పమైన యొరిస్సాశిల్పమునకు సంబంధము కలుపు లంకెగా దోచుచున్నది. ముఖలింగాలయమాదిరిని నీయాలయము నిర్మించినారు దీనిమాదిరిని భువనేశ్వరములోని పరశురామేశ్వరాలయముకట్టినారు. ఒరిస్సాలో బౌద్ధజైనాలయములు పూర్వయుగమందువృద్ధిలోనున్నప్పటికిని కరిమిలాము నిర్మాణశిల్ప మంతగా వృద్ధిలో నున్నటులు గన్పింపదు. తిరిగి కళింగగంగరాజులైన అనంతవర్మవజ్రహస్తుడు, అనంతవర్మచోడగంగుడు, తమ పరాక్రమము నుత్కళమందు బ్రకటింపజేసినపిమ్మట, కళింగగంగరాజ్య ముత్కళమందు స్థాపనమైనటులే కళింగశిల్పము గూడ నచ్చట కాలిడెను. అనంతవర్మచోడగంగదేవుడు తన రాజ్యస్థానము నోఢ్రదేశమునకు మార్చినప్పుడే సకుటుంబపరివారముగా నచ్చటికి వెళ్ళియుండెను. ఆపరివారములో శిల్పులనుగూడ తీసుకొనివెళ్ళియుండును. పురుషోత్తమక్షేత్రమైన పూరిలోనున్న శ్రీజగన్నాథాలయనిర్మాణ మీయనంతవర్మచోడగంగుని కాలమందు పూర్తియైనటుల బెంగాల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీజర్నలు (Vol) లో వ్రాసియున్నది. వీటి నన్నిటిని బరిశీలించి చూచిన కళింగశిల్పమే ప్రాచీనమనియు గుప్తసామ్రాజ్యకాలపు శిల్పసంబంధముగలిగి తనదేశములో దేశకాలానుగుణ్యముగా బెరిగి వర్ధిల్లినదని స్పష్టమగుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు
కళింగదేశము తో యుద్ధములు.

మ॥ రా॥ శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యె.

క్రీ. శ. 1434 సంవత్సరమున గాంగవంశపురాజులలో గడపటివాఁడగు నాల్గవ భానుదేవుఁడు మరణించినతరువాత నతని మంత్రిశిఖామణి కళింగరాజ్యమును బలాత్కారముగ నాక్రమించుకొని, కపిలేశ్వరగజపతియను నామముతోఁ గళింగరాజ్యమును దర్పబలశౌర్యములం దెవ్వరు తనకు సాటిలేక పరిపాలింప నారంభించెను. ఈకపిలేశ్వరగజపతియే గజపతివంశమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈతని రాజధాని కటకము. ఈ రాజసింహుని పరిపాలనాకాలమునందే కళింగరాజ్యము దక్షిణమున కృష్ణానదివఱకు, నుత్తరమున గంగాస్రవంతివఱకు వ్యాపించి మిగుల గొప్ప దశయందుండెను.

కళింగాధీశుఁడైన ప్రతాప కపిలేశ్వరగజపతికిని విజయనగరాధీశులకును పరస్పరవైరము సంభవించెను. క్రీ. శ. 1449 సంవత్సరమున నూతన కర్ణాటసామ్రాజ్యము నేలిన సంగమవంశరాజపుంగవులలో నొక్కఁడగు రెండవ దేవరాయలు మరణించెను. శౌర్యబలసంపన్నుఁడగు దేవరాయల మరణానంతరము సామ్రాజ్యము నేలుటకుఁ దగినసమర్థుఁడు లేకపోయెను. దేవరాయల పుత్త్రుఁడైన మల్లికార్జునరాయలు సింహాసన మధిష్ఠించెను. తండ్రివలె ప్రతాపవంతుడు కాకపోవుటచేత నాతని దుర్బలత్వము సామ్రాజ్యమునకు ముప్పును దెచ్చిపెట్టెను. తుంగభద్రాస్రవంతి కుత్తరమున చంద్రధ్వజులును, కృష్ణవేణీనదీతీరమువఱకును తూర్పుతీరము నేలుచుండిన గజపతియు నీసామ్రాజ్యమును కబళించుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి. వీరాగ్రేసరుఁడగు కళింగభూపతి సమయమును గనిపెట్టి వెంటనే ప్రబలసైన్యనికరంబులతో విజయనగరముపై దాడి వెడలెను. అగ్నిదేవునకు వాయుదేవుఁడు తోడైనట్లు గజపతికి బహమనీసుల్తానైన అల్లాయుద్దీన్ కూడ సహాయుఁడయ్యెను. కాని గజపతికిని యవనపతికిని శృంగభంగమయ్యెను. ఈవిషయమె 'గంగాదశప్రతాపవిలాసము' అను సంస్కృతనాటకమున మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినది.[1] గజపతియు యవనపతియు విద్యానగరమును ముట్టడించినపుడు మల్లికార్జునరాయలు శౌర్యోద్దీపితుఁడై రణరంగమునఁ బ్రవేశించి వైరివీరుల చెండాడి యనన్యసామాన్యపరాక్రమమును జూపెనట.[2] కాని గజపతిమాత్రము తనకుసంభవించిన పరాభవమును మఱువజాలక మఱియొక తరుణమున

1. Eggelings' Catalogue of Sanscrit Manuscripts in the Library of the India Office Part VII, Page, 1610.

2. విజయనగరమావృత్యస్థితం తావదసహామ మనోగజబలం మృగేంద్రశాబ ఇవ గిరికందరాద్ విజయనగరతః శ్రీమల్లికార్జున రాజో బహిర్నిర్గత్య నిశితతరకరవాలధార జలప్రవాహవాహినీపూరే హయపతి గజపతీ సైన్యమశేషమమజ్జయత్ । గజపతిః స్వదేహమాత్రావశేషః పలాయ్యనిరగాద్ యవనపతిశ్చ॥

కై వేచియుండెను. ఈసారి ప్రచండసైన్యములఁ గూర్చుకొని తనసైన్యాధ్యక్షుఁడైన గోపీనాథమహాపాత్రునితో దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకై బయలువెడలెను. కపిలేశ్వరగజపతియొక్క జగన్నాథశాసనమునం దీవిషయము సవిస్తరముగా వర్ణింపబడినది. ఈశాసనమునం దితనికి కర్ణాటజయసింహుఁడను బిరుదుదాహరింపఁబడెను.[3] ఈసారిదక్షిణదేశమున కాంచీనగరమువఱకును దండెత్తిపోయి యాపట్టణమును వశపఱచుకొనెనట. ఇట్టి వీరాగ్రేసరుఁడు వెంటనే స్వదేశమునకు మరలి వచ్చి తన పూర్వపరాభవానలము చల్లార్చుకొనెను. త్రిలింగదేశము లేక 'తెలింగానా', గజపతుల వశమైనది మొదలుగా విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు గజపతుల వలన అప్పుడప్పుడు బాధలు కలుగుచునే యుండెను. ఓరుఁగల్లునకును రాజమహేంద్రవరమునకును మధ్యనున్న పాలెగాండ్రందఱును మహమ్మదీయ ప్రభువులైన బహుమనీసుల్తానులపై తిరుగుబాటొనర్చుచుండిరి[4]. పూర్వపశ్చిమతీరముల మధ్యనుత్తరముగా తుంగభద్రానదివఱకు దక్షిణదేశమునం దంతటను వ్యాప్తమైన విజయనగరసామ్రాజ్యమును పాలించుటకు సమర్థులగు నృపపుంగవులుమాత్రము లేరైరి. అట్టితరిగజపతుల ప్రాభవము హెచ్చుచుండెను. ఒకప్పుడు విజయనగరసామ్రాజ్యము కళింగరాజ్యాంతర్గతమగునేమో యను సందేహముకూడ కలిగెను. కపిలేశ్వరగజపతి స్వర్గస్థుఁడైన తరువాత నతని కుమారుఁడైన పురుషోత్తమగజపతి క్రీ. శ. 1470 ప్రాంతముల కళింగరాజ్యాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. ఇతఁడును తండ్రివలెనె బాహుబలదర్పశౌర్యాన్వితుఁడు. ఇతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యముపై దండెత్తిపోయి కాంచీపురమును వశపఱచుకొనెనట. కాంచీనగరమును వశపఱచుకొనినప్పుడు పట్టుపడిన శత్రునికరములో యానగరరాజతనయకూడ నుండెనట. తరువాత నామెను పురుషోత్తమగజపతి వివాహమాడెనట[5]. కాంచీనగరరాజతనయాగ్రణిని గజపతి వివాహము గావించుకొనుట ద్రావిడభాషయందు "కంచికావేరి పోతి"యను కావ్యమున వర్ణింపఁబడినట్లు శ్రీకృష్ణస్వామిఅయ్యంగారువ్రాసియున్నారు[6]. ఏదియెట్లున్నను పదునైదవ శతాబ్దాంతమువఱకును గజపతులకు గురుడు పదునొకండవ యింటనేయుండెను. ఆశతాబ్దాంతముననే వంగదేశము నేలుచుండిన మహమ్మదీయులు పురుషోత్తమగజపతి పుత్త్రుఁడైన ప్రతాపరుద్రగజపతికాలమున కళింగదేశముపై దండెత్తి వచ్చి, పూరీజగన్నాథ దేవాలయమును ముట్టడించి కొన్ని దేవాలయముల పాడొనర్చిరి.

సంగమవంశపు రాజులలో గడపటివారు దుర్బలులును, విషయలంపటులును, అగుట

3. Journal of the Asiatic Society of Bengal, Vol. I and IX. Part I. Pages 173-190 Vide also. Epigraphical Report 1906-7 Page 55

4. "The danger lay more on the side of Orissa. Telingana had ceased to be a a buffer for almost a generation. The Country between Rajahmundry and Warangal happened now to be a scene of warfare" A Little known chapter of Vijayanagar History Page 14.

5. District Gazetteer of Vizagapatam, Page 28 and Asiatic Researches Vol. XV. Pages 280-282.

6. Sources of Vijayanagar History, Introduction, Page 6.

చేత విజయనగర సామ్రాజ్య మన్యాక్రాంత మయ్యెను. దండనాథుఁడగు సాళువనరసింహ రాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యము యవన పతులకు గాని, గజపతులకు గాని, హస్తగతమగు నేమోయని భయపడి, స్వదేశ స్వమతాభిమానుఁడై సులభమున విజయనగర సామ్రాజ్య మధిష్ఠించి, యవన, గజపతుల విజృంభణము నాపివేయవలెనని సంకల్పించుకొనెను. గజపతుల విజృంభణమే విజయనగరమున సాళువనరసింహరాయలకు సంగమవంశమును ద్రోసి రాజరికించునట్లు చేసినది. తన కండ్లార గజపతులు విజయనగరరాజ్యముపై దండెత్తివచ్చి దక్షిణమున కాంచీనగరము వఱకు నాక్రమింప బోవుట దేశాభిమాన పూరితుఁడగు నతనికిఁ గష్టతమముగ నుండెను.

సాళువనరసింహరాయలు విజయనగరాధీశుఁడై, మొట్టమొదట సామ్రాజ్యమును బలపఱచ నిశ్చయించుకొనెను. సాళువనరసింహరాయల ప్రతాపాదికములు సాళువాభ్యుదయమను సంస్కృతకావ్యమున వర్ణింపఁబడినవి. ఇతఁడు మొదట కళింగరాజ్య మేలుచుండిన గజపతిపై దండయాత్ర వెడలెను. ఈవిషయము సాళువాభ్యుదయమునందు వర్ణింపబడినది[7]. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి తనచే రచింపఁబడిన జైమినీభారతమున సాళ్వవంశ మభివర్ణించుచు కృతిపతియైన సాళువనరసింహరాయల నిట్లు ప్రశంసించెను. ఆపద్యమునందు సాళువనరసింహరాజు 'ఒడ్డీని' జయించినట్లు చెప్పఁబడెను. ఒడ్డీ(య)ఁడనఁగా, కళింగరాజ్యాధీశుఁడు (Sovereign of Orissa లేక ఓఢ్ర దేశము)

సీ॥ తిగుళభూభుజులు తెంకులుగఁ జయించిన దొడ్డ
చెవులపోతుల నెల్లఁ జెండివైచి
ఘనమైన కొండక్రొవ్వునఁ బాఱఁదెంచిన
యొడ్డీని పెనులావులూడఁ దన్ని
పఱతెంచి చక్కఁగఁ బాలదగ్గము మెట్టి
నుడివడ్డ చామలఁ జుట్టుముట్టి
పెనుకొండకడవ్రాలి పిక్కటిల్లు మొదలైన
ప్రతిపక్షులను హతాహతము జేసి
గీ॥ ... ...

సాళువనరసింహరాయల కాలమునఁ గళింగమేదినీ పతులకును విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులకును పరస్పరవైరమును, యుద్ధములును సంభవించెనని తెలిసికొంటిమి. తరువాత పదునైదవశతాబ్దాంతమున విజయనగరసామ్రాజ్యము తుళువవంశహస్తగత మయ్యెను. విజయనగర సామ్రాజ్యాభివృద్ధికి పూర్వతీరమున నెలకొనియున్న కళింగరాజ్య మెప్పుడును ప్రతిబంధకముగానే యుండెను. పేరునకు మాత్రము ఇమ్మడి నరసింహరాయలు రాజుగానున్నను ప్రసిద్ధసేనానియు, దండనాథుఁడు నైన తుళువనరసింహరాయలు తన ప్రచండసైన్య సమూహములతో సామ్రాజ్యమును నలువంకల విస్తరింపఁజేసెను. అయ్యవసరమున నీతఁడు దక్షిణమున శ్రీరంగపట్ట

7. Saluvabhyudayam' By Rajanadha Dindima Kavi Canto IV.
హతావశిష్టైః శిష్టైర్గజైర్నగాత్పురం । కళింగరాజో యుధిఖండితాదరః
సశైలదుర్గం తపనాధ్వరోధకృత్ । విశాలసాలం బహుయత్నతస్సాధనం॥
ఈవిషయమున సాళువనరసింహరాయలు తానురచించిన రామాభ్యుదయమను సంస్కృతకావ్యమునందును చెప్పుకొనెను. Vide Sources of Vijayanagar History P. 84.
ఉత్కళాం కాంచీకటకశాలినీం కరదాయినీమ్ । సకుంతలాం సచోళాం ... ...

ణము, ఉత్తరము కళింగదేశమును జయించినట్లు శాసనములు వాకొనుచున్నవి.

కర్ణాటశాసనసంపుటములో నితఁడు గజపతి రాయేభగండభేరుండయనియు దుష్టరాజ్యప్రకరాధ్వాంతమనియు చేర్కొనఁబడెను.[8] కావున సాళువ నరసింహరాయల కాలమునందే కాక తుళువ నరసింహరాయల కాలమున గూడను భయరాజ్యాధీశులకును బ్రబలవైరము నడచుచుండెనని మనము నిశ్చయముగా నూహింపవచ్చును. ముక్కు తిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణమునందు మాత్రము పైవిషయము కొంచెము సూచించియున్నాఁడు.

సీ॥ ఎవ్వానివిజయంబు లెఱిగించు శాసనస్తంభంబు లాశాంతశైలవితతు, లెవ్వాని యసిగాఁపు లేపాఱు కాళింగ యవనాది వివిధదేశాధినాథు, లెవ్వాని నిత్యదానైకవిలాసంబు లారూఢి తతు లాపూరుషంబు, లెవ్వాని చిరకీర్తి యింద్రదలాకాంగనా భోగినీగీతికాభోగపదము,

గీ॥ ....
....................విజయనగర
భద్రసింహాసనస్థుఁడు సాంద్రతేజుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసనృపాలసుతుఁడు॥

ప్రథమాశ్వాసము

ఏది యెట్లున్నను పురుషోత్తమగజపతి క్రీ॥ శ॥ 1496 ప్రాంతముల స్వర్గస్థుడైనపిదప నతని కుమారుఁడు ప్రతాపరుద్రగజపతి విజయనగర భూపాలుర నొత్తిడికిఁ బాల్పడియెననుట కెంతమాత్రమును సందేహము లేదు. ఉత్తరమునుండి వంగదేశము నేలుచుండిన మహమ్మదీయులును, పశ్చిమమున బహమనీ సుల్తానులును, దక్షిణమున విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులును మందభాగ్యుఁడైన పురుషోత్తమ గజపతికి ప్రబల వైరులై యుండిరి.

సాళువ నరసింహరాయల యనంతరము క్రీ॥ శ. 1503 ప్రాంతమున వీరనరసింహరాయలు విజయనగర సింహాసనస్థుఁడయ్యెను. ఇతని పరిపాలన కాలమునందు విశేషము లెవ్వియు నడచియుండలేదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు-కళింగముపై దండయాత్రలు.

మొదటి కళింగదండయాత్ర.

కృష్ణరాయలు కాలమునాటికి తూర్పుతీరము గజపతుల పరిపాలనమునందే యుండెను. ఎన్నిసారులు గజపతులతో యుద్ధము వాటిల్లినను కృష్ణరాయలకుఁ బూర్వము రాజ్యము చేసిన విజయనగరాధీశులు కళింగరాజ్యమును విజయనగర సామ్రాజ్యాంతర్గతము గావించి యుండలేదు. కృష్ణరాయలు రాజ్యమునకువచ్చిన వెంటనే దక్షిణమున ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రము మొదలుగాఁగల ప్రదేశములఁ జయించి సామ్రాజ్యమున కాపత్కర నెట్టియుపద్రవము కలుగకుండఁ జేసెను. తరువాత నెట్లయినను గజపతులనడఁచినఁగాని సామ్రాజ్యము పూర్వదిక్కున సురక్షితముగా నుండదని నిశ్చయించెను. కళింగరాజ్యమునంతయు గబళించి వైరిజనాగ్రణియైన గజపతిని పరాజితుని గావింపవలెనను దృఢసంకల్పమాతని కుదయించెను. చెంగల్పట్టుజిల్లాలోనాగలాపురమునందు దొరకిన, కళింగదిగ్విజయానంతర

8. Godibidanur 77, Epigraphia Carnat.ca. Vol. x. ఈవిషయము నరసింహరాయలు కృతినందిన వరాహపురాణమునందు మాత్రము దాహరింపఁబడలేదు. వరాహపురాణ రచనాకాలమునాటికి గజపతిని జయించకపోవచ్చును. నరసింహరాయల తండ్రి ఈశ్వరయ ఉదయగిరిని మాత్రము జయించెనని యందు కలదు.

సీ॥ ఉదయగిరి భేదించె - హత్తరినిర్జించె గండికోటపురంబు - కదలద్రొబ్బె. ప్రథమాశ్వాసము

యొక దేవాలయము వినిర్మింపుమని కృష్ణరాయని ప్రార్థించుచు రెండుశాసనములు వ్రాయించెను[9]. దీనివలన కళింగరాజ్యము గెల్చుట యెంతయావశ్యకమో, యెంతముఖ్యతరమో యందుకృష్ణరాయుల కెట్టి యాతురత కలదో స్పష్టమగుచున్నదికదా!

క్రీ. శ. 1514 సంవత్సరాంతమున శ్రీకృష్ణదేవరాయులు నెల్లూరుజిల్లాలోని ఉదయగిరి కోటను పట్టుకొనెను. ఉదయగిరి కళింగరాజ్యములోనిది. ఈయుద్ధమునందు ప్రతాపరుద్రగజపతిపరాజితుండై కొండవీటిదుర్గమునకుఁ బాఱిపోయెనట. ఉదయగిరికోటను బట్టుకొని యచ్చటనున్న యొకచక్కని బాలకృష్ణవిగ్రహమును దెచ్చి విద్యానగరమునందు ప్రతిష్ఠించి రాయలు కృష్ణస్వామి దేవాలయమును తద్విజయజ్ఞాపకార్థము గట్టించెను. ఆదేవాలయ మింకను నిలిచియున్నది. ఈవిషయము హంపి - విజయనగరములోని రెండు శాసనములఁబట్టి తెలియుచున్నది[10]. ఉదయగిరి కోటను సాధించినతరువాత శ్రీకృష్ణరాయులు తిరుపతికిఁ బోయి తన యిష్టదైవమైన శ్రీవెంకటేశ్వరుని దర్శించి యద్దేవునకుఁ గనకాభిషేకముగావించి 30000 మాడలును, బంగారునగలు కంకణములును కానుకగా సమర్పించెను. తిరుపతిశాసనములందు ఉదయగిరిముట్టడియు, ప్రతాపరుద్రగజపతి పరాజయమును నభివర్ణింపఁబడెను[11].

సాళువ నరసింహరాయలకు ఉదయగిరి కోటను జయింపవలెనని యభిలాషయుండినట్లును, ఆకోర్కెతీరకతరువాత రాజ్యమునకువచ్చిన పరాక్రమబలసంపన్నులగు జనపతులెవ్వరైనను జయించుటయె తమ ముఖ్యాభిలాషయైనట్లును శ్రీకృష్ణదేవరాయులకుఁ దెలియఁగా యాతఁడు మొట్టమొదట ఉదయగిరికోటను సాధించుటకు సంసిద్ధుఁడయ్యెనని న్యూనిజ్ వ్రాయుచున్నాడు[12].

రెండవకళింగయాత్ర.

క్రీ. శ. 1515 భవసంవత్సర ఫాల్గుణశుద్ధ తదియా శుక్రవారము శ్రీకృష్ణదేవరాయలు బాలకృష్ణవిగ్రహమును విజయనగరమునందు ప్రతిష్ఠించినట్లు తెలియుచుండుటచే నాటికి కృష్ణరాయలు మొదటి కళింగ దిగ్విజయయాత్రానంతరము విజయనగరము నందుండెనని తెలియుచున్నది[13] ఉదయగిరికోట కర్ణాటసామ్రాజ్యములో చేరి పోయెను. కొంచెము

9 Nos. 628 and 628-A, Madras Epigraphical Collections, 1904.

"Krishna Raya must have had in contemplation a complete conquest of the Gajapati who by the bye appears to have been his inveterate foe. This is directly hinted in two records from Nagalapuram which register a grant preferred by a private person to Krishna Raya to endow a temple after his victorious campaign againsts Gajapatin" A. S. Report 1908-9. Page 176.

10 Nos. 25 and 26, Madras Epigraphical collections 1889.

11 Nos. 53-55 Madras Epigraphical collections 1899.

12 "Crisnarao, seeing this testament and seeing how badly the kings his predecessors had acted in what had been enjoined on them, determined at once to prepare armies and to go against these places; one of these fortresses was called *Odigair* and it belonged to the king of of Orya." Forgotten Empire Page 316.

13 He brought one image of God Balakrishna which he set up in a jewelled mantapa on Friday 3rd of the bright half of Phalguna in Bhava S. S. 1436 A. S. R. 1908-09. Page 176.

హెచ్చుతగ్గుగా నెల్లూరుజిల్లా యంతయు రాయలస్వాధీనమయ్యెను. అట్లుగజపతి పరాజితుఁడై ఉదయగిరికోటను వదలి కొండవీటి దుర్గమునందుఁజేరియచ్చట సైన్యములం జేర్చి దుర్గమును గాపాడుకొనుచుండెను. ఎట్లును రాయలు కృష్ణవేణీనదికి దక్షిణమున గజపతి నిలుచుటకు తావులేకుండఁ జేయ సంకల్పించుకొనెను. విజయనగరమునకు వచ్చి మఱల బ్రచండసైన్యసమూహములతో కొండవీటిని జయింపఁ బయలుదేరెను. ఈ పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో రాయల సచివాగ్రణియు, దండనాథుఁడు నగు సాళువతిమ్మరుసు మంత్రియుఁ గూడ నుండెను. కొండవీడు ముట్టడి ముఖ్యముగా తిమ్మరుసు సహాయముచేతను మంత్రణము చేతను గావింపఁబడి, రాయలకు పరిపూర్ణవిజయముతోను, గజపతికి పరాభవముతోడను తుదముట్టెను. కొండవీటిశాసనమువల్ల నీదుర్గము క్రీ. శ. కు సరియైన 23 జూన్ 1515 సంవత్సరమునందు రాయల వశమయ్యెనని తెలియుచున్నది[14]. కొండవీటి విజయానంతరము రాయలు మఱల పుణ్యక్షేత్రదర్శనార్థము బయలుదేరి, అమరావతి, కాళహస్తి, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములం దర్శించి విద్యానగరమును జేరెను. ఆయా శాసనములలో కొండవీటి ద్విగిజయము లభివర్ణింపఁబడినవి[15]

ఆశాసనములలో ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనుట యేగాక తదితర ఓఢ్రసామంతరాజులను వశపఱచుకొనెనని స్పష్టముగా నున్నది. మాచదువరులకు అమరావతిశాసనము ఈక్రింద నుదాహరించెదను. ఆశాసనములో వివరముగా కొండవీటి విజయము వర్ణింపఁబడెను.[16]

ఈశాసనమునుబట్టి కొండవీటివిజయమునకు తరువాత సరిగా పదునైదుదినములకు రాయలు అమరావతియం దున్నాఁడని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.

రాయలరాజనీతి

ప్రస్తుత మొక్కవిషయము ప్రస్తావింపఁదగియున్నది. వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనినని శాసనములేగాక ఆంధ్రకావ్యములైన పారిజాతాపహరణము, ఆముక్తమాల్యదలు కీర్తించుచున్నవి. కృష్ణరాయలు ఆముక్తమాల్యదప్రథమద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములందు ఉదయగిరి కొండవీటి దుర్గాపహరణ విజయముల నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

మ॥ ఇది కర్ణాటధరాధృతి స్థిరభుజాహేలాకలబ్ధ
ధరాడుదయోర్వీధర తత్పృత్ప్రవ్యకృత నవోర్వీపాయ
నోత్క్షిప రత్నద్యుగంచత్పద కృష్ణరాయవసుధాధ్య
క్షోదితాముక్తమాల్యద నాశ్వాసవుః హృద్యపద్య
ముల నాద్యంబై మహింబోల్పగున్॥

ప్రథమాశ్వాసము.

మ॥ ఇదిభూమండన కొండవీటి ధరణీభృద్దుర్గపూర్వా
ద్రిభాస్వదిభేశాత్మజ వీరభద్రజన జీవగ్రాహరా

---

14. శా. శ. 1437 ఆషాఢ శుద్ధ ద్వాదశి.-యువ సం॥Epigraphia Indica Vol. VI. Pages 117.

15. 1 తిరువన్నామలై (574 of 1902)
2 కాళహస్తి (196 of 19.3)
3 అమరావతి (272 of 1897)
} Epigraphist's collections.

16. ఈశాసనము కవిజీవితములలో నుదాహరింపఁబడెనది.

శాసనము;— శా. శ. 1437 యువ సం॥ ధరణికోట, "స్వస్తి శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర

హేలాయమాన దృఢాంచద్భుజ కృష్ణరాయమహీ
రాణ్ణామాస్మదాముక్తమాల్యదనాశ్వాసము హృ
ద్యపద్యము ద్వితీయంబై మహింబొల్పగున్॥
ద్వితీయాశ్వాసము.

పారిజాతాపహరణమునందు ముక్కు తిమ్మన్న కృష్ణరాయ విజయములం బేర్కొనుచు నీక్రింది విధమున పైవిషయమునే వర్ణించి యున్నాడు.

చం॥ మునుకొని కొండవీటికడ మూఢతరుద్రుడు కృష్ణ
నందను న్మనసిజా నింజయించెనని మానుషమే నర
సేంద్రు కృష్ణరాయనృపతి కొండవీటికడ నాహవ
భూమిం బ్రతాపరుద్రనం దనుండగు వీరభద్రుం
రణాగతింగాంచె జగత్ప్రసిద్ధిగాన్.

రాయలు ప్రతాపరుద్రనందనుడగు వీరభద్రగజపతిని బట్టుకొని యతని కేమపకారముజేయక తనపాత్రసామంతులలో నొక్కనిగానొనర్చి తనయపూర్వ రాజనీతిని జూపెను. కొండవీటిని సాధించి తనరాజ్యములో గలిపికొని యచ్చటనొక దండనాథుని నియమించి వీరభద్రగజపతిని 'మారిగె బన్నారిసీమ' కు పరిపాలకునిగా నియమించెను. ఈవిషయము చిత్రలదుర్గ జిల్లాలోని దేవనగిరి తాలూకాలోనున్న నొక కర్ణాట శాసనమువల్ల దెలియుచున్నది[17]. ఈవిషయములిట్లుండగా న్యూనిజ్ ఇందుకు విరుద్ధమైన మఱియొకగాథ మనకు వినిపించుచున్నాడు. కృష్ణరాయలు వీరభద్రగజపతిని కారాగారమందుంచెననియు కళింగదేశమును జయించి విజయనగరమున కేతెంచిన దరువాత యతండు సాముగరిడీలయందు మంచి నేర్పరియని విని, తనసర్దారులలో నొక్కనితో దనవిద్యను ప్రదర్శింపవలసినదని రాయలు గోరెననియు, గజపతికుమారుడు సర్దారునిజూచి యతడు రాజవంశములోనివాడు కాకపోవుటచేత నతనితో సాముచేయనని జెప్పి, వెంటనే కత్తితో దానుపొడిచికొని మరణించెననియు నేమేమో యొక కథను న్యూనిజ్ వ్రాసియున్నాడు. ఈ కథ విశ్వసింపదగినది లేదు. శాసనములును కావ్యములును మఱియొక పద్ధతిని దెల్పుచుండ నేవియోకథ నల్లినచరిత్రకారుని వ్రాతలువిశ్వాసార్హములుకావు[18]. కొండవీటి దిగ్విజయముతో గృష్ణరాయని రెండవ కళింగయుద్ధము ముగియును ఈవిజయానంతరము రాయలు విజయనగరముం జేరి కొన్నిమాసములు రాజధానియందు కవిపండితగోష్ఠి నుండెను. ఈవిజయమునకును మూడవకళింగయాత్రకు

మూరురాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, భాషెగె తప్పువరాయరగండ, అష్టదిక్కురాయమనోభయంకర పూర్వ పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతివిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరాననుండి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు వేంచేసి, ఉదయమర్గము సాధించి తిరుమల పెరియతిరాయ మహాపాత్రుని పట్టుకొని, అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగేడు, కేతవరము మొదలయిన గిరిదుర్గాలను ఏకఘాటింగా కొని, కొండవీటిదుర్గము లగ్గలుపట్టుకొని ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుడు వీరభద్రరాయునిన్నీ, కుమారహంవీర మహాపాత్రుని కొడుకు వీరమహాపాత్రుడు రాచురిమల్లఖానుడు, ఉద్దాంఖానుడు, పూసపాటి రాజరాజు, ... మొదలగు పాత్రసామంతులు మన్నెవారిని జీవగ్రాహముగా పట్టుకొని వారికి అభయదానమిచ్చి ధరణికోటకు అమరేశ్వరులకై వేంచేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశక వర్షంబులు 1437 అను నేటి యువ సం॥ ఆషాఢ బహుళ 13 భానువారమునకు కృష్ణవేణినదీతీరమందు అమరేశ్వరుల సన్నిధిని తులాపురుషమహాదానము చేయనవధరించినది......

17 **Record from Davangere Taluk, Chittaldorg District. Epigraphia Carnatica Vol. IX. Dg. 107.**

18 **'Chronicle of Fernano Nuniz.' Forgotten Empire, Page 319, 320. Pp**

ముత్యశాలయందున ముక్కు తిమ్మనార్యుడు తన పారిజాతాపహరణమును రచించి రాయలకు కృతియిచ్చెను. ఈ విషయము 'పారిజాతాపహరణ రచనాకాలము' అను వ్యాసమున (భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడినది) చర్చించి యుంటిని. కావ్యమును గృతినొందిన మఱల కృష్ణరాయలు కళింగ దిగ్విజయార్థము బయలు వెడల నిశ్చయించుచున్నట్లు ముక్కు తిమ్మనార్యుఁ డీక్రిందివిధమున మనోహరముగ వ్రాసియున్నాఁడు.

చ॥ తెలుకొని కృష్ణరాయ ధరణీ విభుఁడుత్కలభూమి
  పాలిటఁ గలననెదిర్చు వాస్తికర కాండతతుల్మ్రసకంపు
  బాములై మలదిననోటఁ గూడిన సమగ్రయశోవ
  సనంబుఁ గప్పె వలవగఁ జేసి భూసతిని వశ్యవిధి
  జ్ఞుఁడు గాన నేర్పునన్.

సీ॥ ఉదయాద్రి వేగనత్యుద్ధతి సాధించె
      వినుకొండ మాటమాత్రనె హరించెఁ
  గూటముల్సెదరఁగఁ గొండవీడగలించె
      బెల్లముకొండ యచ్చెల్లఁ జెఱచె
  వేలుపుకొండ యుద్యద్వృత్తి భంగము సేసె
      జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తిఁ గూల్చె
  గినుక మీఱఁ గందనగిరి క్రిందుపడఁ జేసె
      గంబంబుమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె

గీ॥ బలనికాయము కాలు మట్టులఁ డంచుఁ
  గటకమను నికనుచు నుత్కలను నొత్తుఁ
  డనుదినమును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
  రాజమాత్రుఁడె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు.

ఈసీసపద్యముయొక్క యెత్తుగీతియందు రాయలకటకముపై దండెత్తి నిశ్చయించుకొనినట్లును, కటకాధిపతి రాయలదాడికి వెఱచుచుండినట్లును జెప్పఁబడెను. క్రీ. శ. 1515యువసంవత్సర ఆషాఢబహుళ 12వ భానువారము ధరణికోట శాసనకాలమైయున్నది. తరువాత రాయలు కాళహస్తి, తిరుమన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రముల దర్శించి మఱల విద్యానగరమును జేరెను. ఆ సంవత్సరమే భాద్రపద, ఆశ్వయుజ మాసములనాటికి విద్యానగరమునకు విచ్చేసి యుండును. వెంటనే తగిన సైన్యమును సమకూర్చుకొని కటకముపై దండయాత్ర వెడలుచు అహోబిలము మీఁదుగా బయలుదేరెను. ఈవిషయము స్పష్టముగా అహోబిల శాసనమునందుఁ జేర్కొనఁబడెను[19]. అనగా రాయలు విద్యానగరమునందు విస్తారకాల మాగలేదని తెలియుచున్నది. వెంటనే బయలుదేరుట గజపతితోఁ బ్రబలవైరమున్న, రాయలకార్యదీక్షయుఁ జెప్పక చెప్పుచున్నవి. అహోబిలము, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మీఁదుగా రాయలు కటకభూమిని బ్రవేశించెను. ఇతఁ డట్లు అహోబిలమునందున.

ఉ॥ అభిరతిఁ గృష్ణరాయలు జయాంకములన్ లిఖియించి

19 Local Records Vol X. Pages 555, No. 3 Ahobila Sasanam (ఈశాసనము కవిజీవితములలోఁ బ్రకటింపబడినది.)

స్వస్తి శ్రీమన్మహారాజాధి, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయరగండ అరిరాయవిభాడ...పూర్వపశ్చిమదక్షిణ సముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతిదళవిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణదేవరాయలు పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకువిచ్చేసి ఉదయగిరి దుర్గమును సాధించి............కొండవీటికి విచ్చేసి.........ప్రతాపరుద్ర గజపతి మహారాజుల కుమారుడు వీరభద్రరాయడు.........మొదలైన పాత్రసామంతుల నున్న మన్నెవారిని జీవగ్రాహముగా పట్టుకొని.........ధరణికోటకు విచ్చేసి, అమరేశ్వరమహాదేవుని తులాపురుష మహాదానమును చేయనవధరించి, తిరిగి విజయనగరానికి విచ్చేసి. రత్నసింహాసనస్థుఁడై సామ్రాజ్యము చేయుచున్న మహాకళింగదేశదిగ్విజయార్థమై విచ్చేయుచు, అహోబిలానకువిచ్చేసి, దేవునిదర్శించి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శా, శ 1438 అగు నేటి యువ సం॥ పుష్య శు 15 శుక్రవారమునందు శ్రీఅహోబిల దేవునికి కంఠమాల 1,

తాళసన్నిభముగఁ బొట్టునూరి కడ[20] నిల్పిన కంబము సింహాభూధర ప్రభు తిరునాళ్ళకుఁ దిగు నుగ ప్రకరంబు కళింగమేదినీ విభు నపకీర్తి కజ్జలములే మలు పతి చూ నిచ్చుచుఁ

ఇట్లు ఆముక్తమాల్యదయందును,

మ॥ ఇది సింహాచలదంభకేసరి పదాభీష్టార్చనా పుణ్యుల బ్ధదురుట్వంకణ పొట్టునూర్త్రివిజయస్తంభోపహాట్పంకితాంక దృఢేష్టాక్షర కృష్ణరాయ నృపసంజ్ఞాస్మృత్యాముక్త మాల్యదనాశ్వాసవరంబునాలవదిహృద్యంబై నహింం బొల్పగాఁ.

తన శాసనములలో కటకదేశమును జయించినట్లు పేర్కొన్నను, వివరములు వ్రాయఁబడలేదు. కృష్ణరాయలు తన ప్రచండ సైన్యములతో గజపతిపై దండయాత్ర వెడలినట్లును, గజపతి భయపడి, పాఱిపోయి, రాయలతో సంధి జేసికొనినట్లును, రాయలు గజపతిరాజ్యమును గజపతి కిచ్చివేసి, యతని కూతురును వివాహమాడినట్లును వివిధకావ్యములందును గాథలయందును వ్రాయఁబడినది. రాయవాచకమునందు పొట్నూరి సింహాద్రివద్ద జయస్తంభము వేయించి, సుబుద్ధిని పిలువబంపి ఆయనతోను మేము ప్రతాపము కొరకు వచ్చినవారము, ఇంతేకాని రాజ్యాపేక్షకొఱకు వచ్చినవారము కాము. గజపతి వారి రాజ్యం గజపతికే నడపించేము, మేమున్ను మా సీమకు సాగిపొయ్యేము, అని ఆనతియ్యగా సుబుద్ధి ఆవివరములకు గజపతి వారికి అనుపూర్వకముగా కాకితము వ్రాసి పంపినారు. కనుక బుద్ధిశాలియైన నటువంటి గజపతివారు ఆకాగితము చదవక చాలా సంతోషపరులై తిరుగ పట్నానకువచ్చి...... రాయలవారిని సందేహించక మాటపలుకులాడేటప్పుడు, గజపతివారు...రాయలవారు గజపతివారితోను, మీరనిన్నీ మేమనిన్నీ భేదము ఉన్నారా అని ఉపచారములుగా మాటలాడి, గజపతివారికి చాలా బహుమానము సన్మానములు చేసి నాలుగు నగల శోకతా కలున్ను యిచ్చినారు. కనుక గజపతివారు తమ కుమార్తె అయిన జగన్మోహినీ అనేకన్యనుధారపోసి యిచ్చిరి. ఈవృత్తాంతము చామర్లకోటకైఫీయతునందు వివరముగా రాయల కళింగ విజయములు పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది.

కపిలేశ్వరగజపతి కుమారుఁడైన పురుషోత్తమగజపతి ఆంధ్రకళింగదేశముల ప్రభుత్వము చేసినాడు. ఈయన కుమారుఁడైన ప్రతాపరుద్రగజపతి కళింగాది దేశము నేలుచుండి పశ్చిమఉదయగిరిపర్యంతము ప్రభుత్వము చేసిరి. ఉదయగిరిదుర్గములోను గజపతివారి తరపున తిరుమలదేవరాయ మహాపాత్రు నుంచిరి. కొండవీటి దుర్గములోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రగజపతి కుమారహరిదేవు ....వీరు తగిన సైన్యములతో నుంచిరి. కళింగదేశపు ప్రభుత్వము చేయుచున్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి కటకపురియందు

పచ్చలు చెక్కిన వజ్రమాల మాణిక్యాలపతకము...... దేవర అమృతపడినైవేద్యము అంతరంగ వైభవాలకున్న చాగలమఱ్ఱి సీమలోని మద్దూరు అనేగ్రామమున్ను సమర్పించిరి....

No. 64 of Epigraphical collections 1915 (Ahobilam)

20. పొట్టునూరు అనుగ్రామము విశాఖపట్టముజిల్లాలోని భీమునిపట్టణమునకు పదునారు మైళ్ళు దూరమున చిట్టివలస నదీతీరమునం దున్నది. ఈగ్రామమునం దా స్తంభముయొక్క చిహ్నము లేవియు బ్రస్తుతము కాన్పించుటలేదు. కృష్ణరాయని సింహాచలము శాసనములో పొట్టునూరులో స్థంభమునుగట్టించినట్లు పేర్కొనబడినది. (No 74 of 1903 Epigraphical collections).

సింహాసనస్థుండై పరిభుశ్వము చేయుచుండెడి వాడు.[21]

పశ్చిమరాజ్యము అంతయు విద్యానగర పట్టణమందు నరపతి రాయ సింహాసనమునకు అధిపతులైన శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణ దేవ రాయమహారాజులు సైన్యముతో కూడ తరలి పోయి, ఉదయగిరి దుర్గముసాధించి........ వారికి అభయదానమిచ్చి అక్కడినుండివిద్యా నగరమునకు విజయముచేసి శా. శ. 1438 (1516 A D) అగునేటి యువనామ సంవత్సరమునందు కళింగదేశము జయించవలెనని విచ్చేసి కర్ణాటక దేశమువిడిచి జమ్మిలోయఁబడి కోనమంచికొట్టాము మార్గానను పొట్నూరినుండి వడ్డాది మాడుగలు సాధించి, కటకము మీద మోహరముచేసి, ప్రతాపరుద్రగజపతితో యుద్ధముచేయగా గజపతి కటకపురివిడిచి పరారీ అయిలేచిపోయినాడు. తరువాతను సలహా అయి, నరపతికృష్ణరాయలకుఁ దన కుమార్తెను ఇచ్చినాడు. ఇంతట నరపతికృష్ణరాయలు తిరిగి విద్యానగరమునకు లేచిపోయినాడు.[22]

పై నుదాహరింపఁబడిన సింహాచలశాసనమునందు రాయలు గజపతిని జయించినట్లు కాని, గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడినట్లు కాని వివరము లేవియును లేవు. ఆ దేవాలయమునందే మఱియొక శాసనమునందు 'స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు 1441 అగు నేటిప్రమాది సంవత్సర శ్రావణ శు 13 సోమవారమున......శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుడై సింహాద్రినాథునికి తన పేరిట భోగము నడిచేటందులకు ప్రతాపరుద్రగజపతి మహారాయలచేతను పుచ్చుకొన్న గ్రామాలు కళింగ దండపాటలోని గ్రామాలు......"[23] అని యుండుట చేతను, రాయలు మొట్టమొదట సింహాచలము వఱకువచ్చి తిరిగి స్వదేశమునకుఁబోయి మఱల కొన్నినాళ్ళకు కటకముపై దండెత్తి వచ్చుటచేతను, శా. శ. 1441 వఱకుగాని గజపతిని పూర్తిగా గెలువలేదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. పైని వివరింపఁబడిన స్థానికగాథలయందేమి, రాయవాచకము నందేమి, రాయలు మొదటి దండయాత్రలోనే కటకాధిపతిని జయించి యాతని కూతుఁ బరిణయమాడి విజయ సంరంభముతో స్వదేశమునకు మఱలి యుండెనని తెలుపబడియున్నది. అదియుఁగాక శా. శ. 1438 ధాత్రి సంవత్సరాంతము నందును, శా. శ. 1439 ఈశ్వర సంవత్సరారంభము నందును, శ్రీకృష్ణరాయని శాసనములు కాళహస్తి, చిదంబరము, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములందు కానవచ్చుచున్నవి. శ్రీకృష్ణరాయలు మొదట సింహాచలము వఱకును వచ్చి యెట్టి విజయమును బొందక మఱల చేతులు జాడించుకొనుచుఁ దనప్రచండ భట సైనికావళితో వెనుకకు మఱలి, మఱల కొన్ని వత్సరములకు నాల్గవసారి కటకముపై దండయాత్ర వెడలెననుట హాస్యాస్పదము. రాయవాచకము నందేమి, స్థానికగాథలయందేమి, న్యూనిజ్ వ్రాసిన వ్రాతలయందేమి, రాయలు కళింగమునకు మూఁడవసారి దండయాత్ర వెడలినపుడు, ప్రతాపరుద్ర గజపతిని

21 'Rayavachakam'

22 Local Records Vol. XIX Pp. 125—188. సామర్లకోట క్షేత్రీయకు కవిజీవితములు పుట515

23 కవిజీవితములు పుటలు 516,517

గెలిచి యాతని రాజ్యము ఆతనికి అప్పగించి గజపతిని మాత్రము తనకొక సామంతునిగా జేసుకొనెననియే యున్నది. వీరసింహుఁడగు రాయలకు గజపతిని గెల్చుట యొక లెక్కలోనిదికాదు. కావున క్రీ-శ 1515 వ సంవత్సరము (శా-శ 1438) అంత్యమందు గాని, క్రీ-శ 1516 సంవత్సరారంభమునకే గాని రాయలు కటకమును బూర్తిగా జయించి గజపతితో యుద్ధమును బరిసమాప్తి నొనర్చెనని యూహింప వచ్చును.

కృష్ణరాయవిజయము: కళింగదిగ్విజయము.

కుమార ధూర్జటికవికృత కృష్ణరాయవిజయమునందు శ్రీకృష్ణరాయల కళింగదిగ్విజయయాత్ర మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపబడినది. ఆగ్రంథములోని కొన్ని పద్యములనిందుదహరించెదను. శ్రీకృష్ణరాయలు తనప్రచండ సైన్యముతో గటకముపై దండెత్తి వచ్చి పురబాహ్యప్రదేశమున నుండెనట. అంత గజపతి సామంతులను పదార్గురు పాత్రులు వీరవరేణ్యులుగావున నినుమంతయు భయపడక నెట్లయినను విజయశీలుఁడగు రాయలను గెలువవలెనని దృఢనిశ్చయులై పెద్దసన్నాహము చేయుచుండిరట. అప్పుడు వారిసన్నాహము విని రాయలు తిమ్మరుసు మంత్రి మంత్రిన ములెక్కఁ గొనక తొందరపాటున దండయాత్ర కెదుటకు వచ్చుట కడుసాహసమని చింతించుచుండెనట.

తే. ఇలఁబదార్గురు రాజుల చెలువుఁగలిగి
యలచతుర్దశ భువనముల్ గెలువఁబూను
నట్టి ఘనులౌనెకా వారి నణఁచవశమె
పదరివచ్చితి నప్పాజి పలుకువినక.

తరువాత కథయంతయు నీక్రిందివిధమున వర్ణింపఁబడెను.

ఆ. అయ్యెడంత మప్పడప్పాజితోఁ దెల్ప
'నాడుపలుకువినక నరవరేణ్య!
వచ్చినంత యింత వచ్చెఁగదా! యిందు
కేమిచేయువార మిచటఁ దెలుపు.'

మ॥ అనుఁడమ్మంత్రి వరేణ్యుఁ డిట్లనియె 'నయ్యా భే
దమార్గంబునన్, వినుమప్పాత్రులఁ గెల్వఁ గావలయు
నుర్వీశా శౌర్య ధ్రాఘ్యంబునన్, జనయన్ శక్యము
గాదు గాఢనమణిశ్రేణీదుకూలాది, వస్త్రని కాయం
బులొసంగ నెవ్వరు వసాధ్యుల్ లేరుచింతింపగాన్"
అంతనమ్మంత్రిపుంగవుండు,

క. ఘనతరభేదోపాయం
బునకుం దగినయట్టి యుక్తిఁబుట్టించి రయం
బొనరఁగ రాయలు పేరిట
దినసరులా క్షత్రియులకుఁ దేటపడంగన్.

క. వ్రాయించి మందసమ్ముల
రాయల్ ధరియించు నాభరణవస్త్రతతుల్
డాయ క్రిమ్మంచి పంపె ను
ఘాయత్తత భటులఁ గూర్చి యప్పాత్రులకున్.
అంతనప్పాత్రులు,

సీ. శ్రీమనుతుకర్ణాట సింహాసనాధ్యక్షుఁ
డగుకృష్ణరాయ ధరాధినాథుఁ
డలపదారుగురుపాత్రులకు సంప్రతిఁ బం
పిన నులేఖంబులు మిమ్ము మును పు
గజపతిరాష్ట్రదుర్గ విశేషములనుండి
మెలపుగాఁ బలికిన పలుకుఁబడుల
తీరువ్రాసితిరి మీకోరినట్లనె ఘనా
భరణముకూలముల్ బంపినార

తే. మట్లనేరేపు జగడాని కరుగుదెంచి
నట్లు జనుదెంచి మాచేతికతనిమీరు
పట్టియిచ్చినపుడె మీపట్లమే ము
కొదువపడసుండ నడిపించి మానెదముపుడు.

ఆ. అనుమతేటపడిన యావ్రాఁతఁగనుఁగొని
వ్రాతయిట్టులయ్యె వసుధలోన
నమ్మగూడదెంత నమ్మినవారల
మోసమయ్యెననుచు వేసరిలుచు.

క. నరసేంద్రు కృష్ణరాయల
వరగాటికి నిల్వలేక వారణపతి స
త్వరగతి తత్పరమతి న
ప్పరమతి దూరముగ వెడలిపోయెను బెలుచన్,

తే. అప్పుడు త్రైలోక్య సామ్రాజ్య మబ్బినట్లు
సకలచతురంగ సేనతో సంతసిల్లుచుఁ
గృష్ణరాయ క్షితీంద్రుండు కీర్తి వెలయ
సంగనచ్చట నొకజయస్తంభ మునిచె.

శా॥ ఆరీతిన్ జయలక్ష్మిఁ గైకొని మహాహ్లాదంబుతో నవ్విభుం, డారూఢిన్ దనపద్దు చెల్లెనిట రాజ్యంబాగ జాధీశ్వరుం, డేరంజిల్లుచు నేలుఁగాక యని యెంతే వేడ్కం దన్మంత్రి వే, నారాజుం బిలిపించె నంచితకృపాపార పారీణుఁడై.

అంతగజరాజువచ్చి రాయలమ్రోలనిలుచుండ,

క. కూర్చుండుఁడనుచుఁ దానుం
గూర్చుండిన యపుడె నెనరు గూర్చినమదితో
నేర్చిన నవరత్నంబులు
చేర్చిన సింహాసనమున సింధురపతియున్.

క. వసియించి కృష్ణరాయల
రసికతకున్మ నసులోన రంజిలి విల స
ద్బిసరుహమకరంద ధారా
విస్ఫురమధురోక్తి గరిమ వెలయఁగ ననియెన్.

క. గోవిప్రుల రక్షింపుచు
దేవగృహ తటాకములఁ బ్రతిష్ఠించి ధరన్
భూవర యపహృత రాజ్య
శ్రీ వెలయించిన యతండె శ్రీవిభుఁడెందున్.

కృష్ణరాయలు గజపతి కూతుఁ బరిణయమాడుట.

తదనంతరము గజపతి రాయల యౌదార్యమునకు సంతసించి తన కూతు నిచ్చి రాయలకుఁ బెండ్లి కావించినట్లు కృష్ణరాయ విజయమునందు వర్ణింపఁబడెను.

ఉ॥ నీరుణమొందుఁ దీర్పుకొన నేర మటీయనుమారిఁ జారుశృం, గారమణిన్ గుణోన్మణిని గైకొను మిచ్చితి నీకుఁగీరతుఖ్యాకరసమానరూపహిమ కైరవబంధుయశః కలాపల, క్ష్మారమణాప్రతాపనరసింహ కుమార కుమారవిక్రమా.

పైన నుదహరింపఁబడిన రాయవాచకమునందును, స్థానికగాథలయందును రాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వ్రాసియే యున్నారు. మనుచరిత్రమునందును రాయలు గజపతిని గాపాడినట్లును, అతని తనయను వివాహమాడినట్లును పెద్దన్న యీక్రింది విధముగా వ్రాసియున్నాఁడు.

షష్ఠ్యంతములు

క. దిగధీశా సహ్యాదగ
ద్ధగితీర్థరుచి ప్రతాపతపనస్ఫురణ
స్థగితద్యుమణికి మిషా
ద్గృహీత కళింగరాజ్య తనయాగ్రణికిన్

మనుచరిత్రము - ప్రథమాశ్వాసము

కలబరిగె కటకక్షితిరక్షకకన్నడ రాజ్యరమారమణా

మనుచరిత్రము - ద్వితీయాశ్వాసము

సాళ్వతిమ్మరసు మేనల్లుఁడును, కొండవీఁడు దుర్గాధ్యక్షుఁడునగు, నాదిండ్ల గోపనమంత్రి తనచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యయందు ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమార్తెయగు భద్రాంబను రాయలు పెండ్లియాడినట్లభివర్ణించెను.

శ్లో॥ ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య పుత్రీం పవిత్రీకృత భూతధాత్రీం
ప్రత్యగ్రహృద్యః ప్రకట ప్రతాపో భద్రాంసుభద్రామివపాండవేయః[24]

అదియుఁగాక న్యూనిజ్ (Nuniz) కూడ రాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.[25]

తమిళకావ్యములలోఁగూడ కృష్ణరాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వర్ణింపఁ

---

24 Sources of Vizayanagar History. Page 145

25 Forgotten Empire. Page 320.

"This counsel, he accepted and he sent ambassadors to Bisnaga to arrange a marriage with his daughter with which king Chrisna Rao was well content and when king of Orya knew his will, he sent him his daughter."

బడినట్లు తెలియుచున్నది. [26]

తుక్కాపంచకము.

ప్రతాపరుద్ర గజపతికుమార్తె నామము వరదరాజమ్మ యనియు, నామెకే తుక్కాంబ యని నామాంతర ముండెననియు, నామెను కృష్ణరాయలు సరిగఁ జూడకపోవుటచే భర్తను విడిచి కడపజిల్లాలోని కంభముమెట్టు గ్రామమున వసించియుండెననియు నొక కథ కలదు. కొంతకాలమునకు భర్తకు దయపుట్టుటకై అయిదు శ్లోకములను రచించి పంపెననియు, నంత నతనికి అనుగ్రహము కలిగెననియుఁ గూడ చెప్పఁబడెను. [27]

రాయలు కళింగవిజయానంతరము ఈ క్రింది పుణ్యస్థలములఁ జూచినట్లు కుమారధూర్జటి వర్ణించియున్నాఁడు. మనకు రాయల కాళహస్తి, చిదంబరము మొదలగు శాసనములును పైవిషయమునే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కాన రాయలు నాల్గవసారి కళింగముపై దండెత్తి రాలేదనియు, పుణ్యస్థలముల దర్శించి విద్యానగరమునకు వెడలెననియు స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. కాని శ్రీహరో! కృష్ణశాస్త్రిలవారుమాత్రము రాయలుమఱల నొకసారి కళింగమునునకు విచ్చేసెనేమో యని సందేహపడుచు నిదమిద్ధమని చెప్పలేమని వ్రాయుచున్నారు.[28] కుమారధూర్జటి

26 Tamil Namalvar charitram,
'The first verse by an author called Kumara Sarasvati refers to the conquest of Orissa by Krishna Raya and of his marriage with the daughter of the Orissa king'
Sources of Vizayanagar History Page 155.

27 1 కవిజీవితములు పుట 553

2 Sources of Vizianagar History Page 143.

తుక్కాదేవి రాయలభార్యయా, నా కాద్రాయనువాదము 'భారతి,' పత్రికయందు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారికిని, రంగస్వామి సరస్వతిగారికిని వాద ప్రతివాదములు జరుగుచుండెను. ఈతుక్కాదేవి యెవరో చెప్పలేము. కాని రాయలభార్యమాత్రము గాదు. గోపమంత్రి యామె నామము 'భద్ర' యని చెప్పియున్నాడు.

అదియుఁగాక చెన్నపట్నములో రంగస్వామి సరస్వతిగారిని నేను కలుసుకొనినప్పుడు, రాయలభార్య పేరు కమలాంబయనియు, రాయలె ఆముక్త మాల్యదయం దీ క్రిందివిధముగ పైవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెప్పుకొనినట్లును, ఆముక్తమాల్యదలోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి.

క. అవిభుననంతరఁబుధ
రావలయమునఁ బూనితీవు రహిమైఁదిరుమ
మద్దేవియును, నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవులుగాఁ.

"కమలాబ్జముఖులు" అనుటలో పునరుక్తి దోషమున్నదనియు (కమలము, అబ్జము, కూడ పేరొక్కనుట తప్పనియు, తిరుమల దేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలాదేవియు నను అబ్జముఖులు అని యర్థమనియుఁ జెప్పిరి. ఈవాదమప్పుడేమియు నాకు అర్థము కాలేదు. సాధారణముగా వ్యాఖ్యానములలో తిరుమలదేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలమువంటియు, అబ్జమువంటియు మోముకలవారలని యర్థమైనట్లు వ్రాయఁబడియుండెను.

28 A. S. R, 1908—1909. Page 180
'Whether the expedition into Oddadi and the burning of Kataka happened in continuation of Krishnaraya's setting up a pillar of victory at Pottunura or whether stated it was the object of fresh compaign subsequent to the return to the capital as in inscriptions and Nuniz can not be definitely stated.''

'కృష్ణరాయవిజయము' నందు చతుర్థాశ్వాసమున

సీ. శ్రీశైలకాళహస్తి చిదంబరాదిక
రమణీయ శైవస్థలములఁ జూచి
శ్రీరంగకాంచికా శేషాచల ప్రము
[illegible]లైన విష్ణుస్థలములఁ జూచి
అర్ణవఘన తామ్రపర్ణికావేరిను
తాముఖ్య పుణ్యతీర్థములఁ జూచి
చోళ కేరళ పాండ్య సురుచిర నిజభుజా
ర్జితదేశ జాగ్రదాకారములఁ జూచి

తే. విలసితోత్సవములు చాల వెలయఁ జేసి
విజయపురి గోలుకొండ వార్వాజగుపడఁగ
విజయనగరంబుఁ జేరె దిగ్విజయలీల
బ్రజలు వర్ణింప శ్రీకృష్ణరాయనృపతి.

అని రాయల తీర్థయాత్రాదికములు వర్ణించియున్నాఁడు.

శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1529 సంవత్సరప్రాంతముల మృతినొందెను. అప్పటికింకను కటకమును ప్రతాపరుద్రగజపతి పరిపాలించుచుండెను. కృష్ణరాయ తదనంతరము గజపతి విజయనగరముపై దండెత్తి వచ్చినట్లును, అప్పుడు అల్లసాని పెద్దన్న యీ క్రింది పద్యమును వ్రాసి పంపగా నతఁడు సిగ్గుచే వెనుకకు మఱలిపోయెననియుఁ జెప్పుదురు.

సీ. రాయరావుతుగండ రాచయేనుగువచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాల సార్వభౌముఁడువచ్చి
సింహాద్రిజయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁగొంచు
తల్పులఁగరులడీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భర గండపెండేరమిచ్చి
కూఁతురు రాయలకును గూర్చునాఁడు

గీ, ఒడలెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడంబెట్లు జొచ్చెదు గజపతీంద్ర
కౌఱఁకి నిలుకక్కఁ జొచ్చిన కొఱఁగుతోప?

ప్రతాపరుద్రగజపతి క్రీ. శ 1540 వఱకు పాలించి కీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

నళవంశపురాజులు

—:x:—

మ. రా. శ్రీ డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్యగారు ఎం, ఎ., పిహెచ్. డి.

పూర్వము కళింగమునందు ప్రభుత్వము జేసిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటి. నలవంశచరిత్రమును దెలిసికొనుట సులభమగు కార్యము కాదు. క్రీ. శ ౬ వ శతాబ్దము మొదలు ౧౨ వ శతాబ్దమువఱకును ఈరాజు లచ్చటచ్చట రాజ్యము లేలినట్లు దెలియవచ్చుచున్నను, వీరి చరిత్రను సంపూర్ణముగ దెలుపు నాధారములు గానరావు. ఈవంశమునకు సంబంధించిన శాసనములు యింతవఱకు రెండుమూడు మాత్రము లభించినవి. వానియందు వీరి వంశమునకు సంబంధించిన వృత్తాంతము చక్కగ వర్ణింపబడి యుండలేదు. అయినప్పటికిని వీరి శాసనముల నుండియు, వీరిచరిత్రను ప్రస్తావించు నితరరాజుల శాసనములనుండియు, చరిత్రాంశములను గూర్చి క్లుప్తముగా నీ క్రిందబొందుపఱచుచున్నాడను.

చిరకాలమునుండియు నలవంశమును పరిశోధకులు గుర్తెరుంగుదురు. బాదామి చాళుక్యరాజుల శాసనములయందు నలవంశము పేర్కొనబడియున్నది. రెండవ పులకేశి, తన తండ్రియగు మొదటి కీర్తివర్మన్ జయించిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటియని దెల్పుచున్నాడు.

"నళమౌర్య్యన్ కదంబకాళరాత్రి
స్తనయ స్తస్యబభూవకీర్తివర్మా" *E.I. VI.p.1*
ఇట్లే యేవూరు శాసనమున *I.A; V, III.p.10.*

"నళనిలయవిలోపీ మౌర్య్యనిర్మాణహేతుః
ప్రథితపృథుకదంబ స్తంభ భేదీకుఠారః
భువనభవన భాగాపూరణారంభ భార
వ్యవసితసిత కీర్తిః కీర్తివర్మా నృపోభూత్॥

అని చెప్పబడియున్నది. ఇందువల్ల బాదామి చాళుక్యరాజగు మొదటికీర్తివర్మన్ నళరాజులను నిర్జించెనని తెలియుచున్నది.

ఈ నళరాజు లెచ్చట రాజ్యము చేసిరో కనుగొనవలసి యున్నది. పై శాసనముల యందు నళులతో పాటు కీర్తివర్మన్‌చే జయింపబడినవి కదంబమౌర్య్యరాజవంశములు. ఈరెండువంశముల వారును కుంతల, కొంకణ దేశములలో ప్రభుత్వము సల్పిరి. కావున, వీరు దక్షిణాపథస్తులే. దక్షిణదేశమందు వీరి రాజ్యస్థాన మెచ్చటనో తృప్తికరముగ నిర్ధారణ సేయుటకు దగు సాధనములు గానరావు. అయినను, ఈ రాజవంశము మొదట దత్తమండలములోని యనంతపురం జిల్లాయందు కొంతభాగము నేలినట్లు తోచుచున్నది. రెండవపులకేశి కుమారుడగు మొదటి విక్రమాదిత్యుండు క్రీ. శ ౬౫౭ వ సంవత్సరమున మడకసిర తాలూకాలోని రత్నగిరిగ్రామములో నొక బ్రాహ్మణునకు గొంత భూమిని ధారపోసెను. ఈ గ్రామము నలవాడి విషయములో నున్నట్లు ఈ దానశాసనమునందు జెప్పబడియున్నది. *Jr. Bom. Br. R.A. Soc XVI.* 225, 235). నలవాడి యన్న నళజనుల లేక నళరాజుల దేశమని యర్థము. కాబట్టి క్రీ. శ ౭ వ శతాబ్దమునకు బూర్వము అనంతపురము బళ్ళారి, కర్నూలు ప్రాంతముల నళులుండిరనుట స్పష్టము. (*Bom. Gaz Vol I Part II p 282*)

ఇచ్చటనుండి వీరు చాళుక్యులచే వెడలగొట్టబడిరి. "నళ...కాళరాత్రి" "నళనిలయవిలోపి" ఇత్యాది శాసనవాక్యము లచ్చట స్మరణీయములు. అట్లు చాళుక్యులచే వెడలగొట్టబడినపిమ్మట వీరేమైరో కనుగొనుట యావశ్యకము. మధ్యరాష్ట్రములలోని (Central Provinces) రిథాపూరునందు దీనడుమ తామ్రశాసన మొకటి లభించినది. అందు "మహేశ్వరమహాసేనాపతి సృష్టరాజ్యవిభవుడును, నలనృపతివంశప్రసూతుడును, త్రిపతాకాధ్వజుడును అగు శ్రీమహారాజ భవత్తవర్మ" కదంబగిరి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు యిచ్చినట్లు చెప్పబడియున్నది. (*EI*.XIX.F100) ఈశాసన మెప్పటిదో చెప్పుటకు ఆధారములు లేవు. లిపిస్వభావమునుబట్టి శాసనకాలమును నిర్ణయింపదలచిన నది క్రీ శ. ౬వ శతాబ్ది నాటిదని చెప్పవలయును. ఈశాసనమువల్ల నలవాడినుండి వెడలగొట్టబడిన నళులు దక్షిణకోసలమున వసతు లేర్పఱచుకొని రాజ్యనిర్మాణము జేసుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. మనుచరిత్రమునందు అల్లసాని పెద్దన్నగారు "నావాడపతి" నొక్కని బేర్కొనియున్నారు 'నావాడ' నలవాడిరూపాంతరమనియును, దీనికిరాజధాని నలదుర్గమనియు కొందఱు తలచుచున్నారు. నలదుర్గము ప్రస్తుతపు నిజామురాష్ట్రములో నున్నది. నావాడయు నచ్చటనే యుండవలయును. పూర్వపు మహాకోసలములోని కొంతభాగము ఇప్పటి నిజామురాజ్యములో నిమిడియుండుటచేత, నలరాజ్యముగూడ నందలిదేయని చెప్పుటకు వీలుగలదు.

1922 వ సంవత్సరమున మద్రాసుశాసనపరిశోధకశాఖవారు కళింగములో పొడగాడవద్ద దొఱకిన ఒక నలవంశరాజులశాసనమును ప్రకటించిరి. (*A. R. C.* 283 of 1922) అది నళవంశజుడగు భవదత్తరాజుయొక్క కుమారుడు దన ౧౨వ రాజ్యవర్షమందొక సత్రమును గట్టించినట్లు తెల్పుచున్నది. ఇందు భవదత్తుని కుమారుని పేరు చెక్కబడిన శిలాతలము మాసిపోయియుండుటచేత, అతని పేరు మన కెఱుకపడకున్నది. ఈశాసనపు లిపి క్రీ. శ. ౬వ శతాబ్దపు పల్లవశాసనముల లిపిని బోలియున్నది. కావున నిదియును ఆకాలపుదే ననునూహ కలుగుచున్నది. పై శాసనములో బేర్కొనబడిన భవదత్తునికిని, రిథాపూరు శాసనదాతయగు భవత్తవర్మకును, నేలాటి సంబంధముగలదో విచారించవలసియున్నది. రిథాపూరు పొడగాడశాసనముల లిపులుఒక్కతీరున నుండుటచేతను, భవదత్త, భవత్తనామము పోలికలవల్లను, పై ఇరువురు నళవంశసంభవులగుటవల్లను, భవత్తవర్మ రాజ్యముజేసిన దేశము, భవదత్తుని కొమారుడు రాజ్యముజేసిన దేశపు పొరుగున నుండుటచేతను, పై శాసనములందు బేర్కొనబడిన భవత్త భవదత్తు లొక్కరే యని తలచుచున్నాను. ఇది నిజమగునేని భవదత్తుని రాజ్యము దక్షిణకోసలమునందును, కళింగమునందును వ్యాపించియుండెనని యూహించుట కవకాశముకలదు. మఱియు, పొడగొడశాసనపు దాతయగు భవదత్తుని పుత్రుడు, నష్టమైన రాజ్యలక్ష్మిని మరల పొందినట్లు చెప్పబడియున్నది. కావున భవదత్తు డెవ్వరిచేతనో నిర్జితుడై రాజ్యమును గోల్పోగా, నతనికుమారుడు దానిని మరల గెల్చినట్లు తోచుచున్నది. భవదత్తునికుమారుడు వైష్ణవుడు. శాసనారంభశ్లోకము ఈవిషయమును దెలియజేయుచున్నది.

నళవంశీకుల శాసనము మఱియొక్కటి శాసనశోధకశాఖవారి 1928 రిపోర్టునందే ప్రచురింపబడియున్నది. ఇది క్రీ. శ. ౧౧వ శతాబ్దినాటిది. జయపూరు సంస్థానములోని పోద్రయందు దొరికినది. శాసనశిలపై భాగము భిన్నమగుటచేత, శాసనముయొక్క మొదటిపంక్తి పోయినది. అందే దాతపేరుండుటచేత యత డెవ్వడైనది మన కెఱుకపడకున్నది. అయినను, అతడు కొంకణుల గుత్తపుదళమును* జయించిన విషయము స్పష్టముగ జెప్పబడియున్నది. అటుపిమ్మట భారద్వాజగోత్రుడగు పండితాచార్యరాణక శ్రీపావనదేవుడను నొక మఠాచార్యుడు పేర్కొనబడియున్నాడు. తరువాత శాసనము శిథిలమైనది. తదనంతరము 'ద్విరదపతి' యనుమాట గాన్పించుచున్నది. ద్విరదపతి యన 'గజపతి' వంశజులలో నొకడని తోచుచున్నది. ద్విరదపతి మరణానంతరము గోపాలదేవుడు రాజ్యమునకువచ్చెను. ఇతడు యుద్ధమునందు గోకర్ణ కర్ణాటరాణకుల నోడించి 'రాణక' పదమును బొందెను. ఇతడు శ్రీపర్వతమున నివసించుచున్న పండితాచార్యరాణక శ్రీపావనదేవు నాశ్రయించి యతని కరుణవలన సర్వశాస్త్రములయందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించెను. సుదుదక్షిణగ పిప్పలండి, కొంవు అమగ్రామములను పావనాచార్యున కొసగెను. కొన్ని నెలలు గతించినపిమ్మట సూత్రసిద్ధవిద్యాంబుదగు పావనాచార్యుని పుత్రి దచ్చతికాగా, అతనిని సంతోషపెట్టుటకై శాసనికరాజపుత్రికగు సహదేవుని కుమార్తె సుగలదేవియు, ముండభోగపతిభువగు రాణక శ్రీమానతుంగునిపుత్రి పంపాదేవియు, వారిపుత్రులగు అర్జున, నకుల, సహదేవులును, వారి బంధువర్గమును పై గ్రామములలోని పండితాచార్యవాక్కులను సంరక్షించుట కొడంబడిరి. రాణి విగ్రహామహాదేవియు, పృథివీభూషణ ప్రచండులను నామె పుత్రులును, దేవభూషణ, భీమరాజాదులగుసోదరులును ఈయొడంబడికకు సాక్షులు. వారియందు శాసనికుడగు కల్యంవరీయు, పురోహితుడగు గణపతిసోమేశ్వరుడు ముఖ్యులుగా నుండిరి.

పై పోద్ర శాసనమునందున్న ముఖ్యవిషయమింతియే. ఇది కళింగదేశచరిత్ర రచనయందు మిక్కిలి సహాయకారి కాగలదు. నళరాజులు కర్ణాటకమునుండి కాలక్రమమున నెట్లు కళింగమునకు వచ్చినదియు పై వ్యాసము వల్ల కొంతవఱకును బోధపడగలదు. పూర్వగాంగులును, కళింగకదంబులును వలె కళింగమునకు వచ్చియుందురను నూహకు నళరాజులయుదంతము దోడ్పడుచున్నది.

---

* ఇక్కడ నిర్దేశింపబడిన గుత్తపుదళము కొంకణులదని చెప్పబడినది. క్రీస్తుశకము పదునొకండవ, పండ్రెండవశతాబ్దులలో కదంబవంశజులు కొందరుగోవాలో రాజ్యము చేసిరి. వారిదేశము కొంకణమే. కొంకణమిచ్చినట్లుగా అకాలమునకే కళింగమునకూడ కదంబులున్నట్లు గంగశాసనములవలన దెలియుచున్నది. ప్రాయికముగ నీకళింగకదంబులు గోవాప్రాంతములనుండివచ్చి యుండవచ్చును. ఈశాసనములోని కొంకణ అశ్వికదళమనగా కదంబ అశ్వికదళమని మనమర్థము చేసికొనగునేమొ. ఏలయన జయపురప్రాంతమునందలి నళరాజు నిజముగా జయించియే యున్నచో కళింగకదంబులనే జయించి యుండెననుట సమంజసముగ గన్పట్టును గాని, దూరమునందున్న కొంకణులను జయించెననుట యుక్తముగా నుండకపోవచ్చును.

కాకతీయులు : కళింగము.

మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు.

ఓరుగల్లు రాజధానిగా ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయులకును, గంగవంశ భూపతులచేత పరిపాలితమైన కళింగమునకును ఎట్టిసంబంధము కలదో ఇంతవరకెవ్వరును చర్చించి యుండలేదు. కాకతీయులు కళింగమును గూడ పరిపాలించియుండరా? కళింగగజపతులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమున ఎప్పుడైన అధికారము నెఱపి యుండిరా? ఈవిషయములు ఇంతవఱకు చక్కగ పరిస్ఫుటముగాని రహస్యములుగనేయున్నవి. వీటికి సంబంధించిన యాకరములను సాధ్యమైనంతవఱకు సేకరించి, వీటినిగుఱించి చర్చించుటయే యీ వ్యాసము యొక్క యుద్దేశము.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధమును గుఱించి చర్చించుటకు పూర్వము కళింగముయొక్క సరిహద్దులను గుఱించి యించుక తెలిసికొనవలసియున్నది. కళింగదేశమేది? దానిసరిహద్దు లేవి, యనువిషయమున చాలయభిప్రాయభేదములుకలవు. తమ ఒరిస్సాదేశచరిత్రమున యమ్. యమ్. గంగూలీగారు కళింగమునకుసరిహద్దులనిట్లు తెలిపియున్నారు. (౧) ఉత్తరమున వైతరణీనది (౨) దక్షిణమున గోదావరీనది (3) తూర్పున బంగాళాఖాతము (౪) పశ్చిమమున ఒరిస్సాసామంతసంస్థానములు. ఫ్లీటుదొరగారుకూడ 'కర్ణాటకమును బరిపాలించిన పాలకవంశములు' అనుతమ గ్రంథమున మహానదీ గోదావరులకు నడుమ వ్యాపించియుండినదేశము కళింగమనిచెప్పియున్నారు. ఉత్తరసర్కారులుకూడకళింగముననే చేరియుండినట్లు డాక్టరు భండార్కరుగారు తమ 'డక్కనుదేశ ప్రారంభ చారిత్రము' నజెప్పియున్నారు. రాప్సన్‌దొరగారు మహానది గోదావరీనదులనడుమనున్న దేశమే కళింగమని తమ 'ప్రాచీనహిందూదేశ' మను గ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. కళింగదేశము యొక్క సరిహద్దులను గుఱించిఇట్లు అభిప్రాయ భేదములు చాలకలవు. పశ్చిమోత్తరపు సరిహద్దులవిషయము ఎటులున్నను, మనకు ముఖ్యముగ గావలసినది కళింగము దక్షిణపుసరిహద్దును గుఱించియే. కళింగము గోదావరినది కంట వ్యాపించియుండెనా? లేదా? చాలమంది గోదావరినదివఱకు వ్యాపించియుండినట్లే చెప్పుచుండుటచేత మనమును అదిసరియైనదే యని ప్రస్తుతమంగీకరింతము. వ్యాసము ప్రధానముగ కళింగము సరిహద్దులనుగూర్చినది కాదుగనుక, ఈచర్చ యింతటితో కట్టిపెట్టి, అది యొకవేళ గోదావరినదివరకు గూడ వ్యాపించి యుండెననియే నమ్ముదము. ఈనమ్మకమునకుగూడ మనకించుక ఆధారము లేకపోలేదు. క్రీ. శ. పదుమూడవశతాబ్దిలోనుండిన మంచన కవి తన కేయూర బాహుచరిత్రమున పిఠాపురము కళింగములోనిదిగనే వర్ణించియున్నాడు. అదియునుంగాక కళింగదేశమును పరిపాలించిన మాఠర వంశప్రభువైన వాశిష్ఠీపుత్రశ్రీశక్తివర్మమహారాజు రాజధాని పిఠాపురమే. ఈకారణములవలనగూడ పిఠాపురమునుంచి గలయుత్తరదేశమైనను కళింగములోనిదిగనే నిర్ణయింపవచ్చును.

కాకతీయుల శాసనము లేవియు కళింగమున గనబడకపోవుట వలన దానికి సమీపస్థదేశమునందలి శాసనముల వలననే కాకతీయులకు, కళింగమునకు గల సంబంధమును

నిశ్చయింపవలసి యుండును.

కాకతీయుల మొట్టమొదటి శాసనము కళింగప్రాంతమున, అనగా గోదావరి మండలములోని దాక్షారామమున త్రిభువన చక్రవర్తి రాజరాజదేవర ౧౩ వ విజయరాజ్య సంవత్సరమున గాన్పించుచున్నది. ఇందు అన్మకొండ రుద్రదేవుని ప్రెగ్గడ ఇనంగల బ్రహ్మిరెడ్డి దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి దీపదానము చేసినట్లు కలదు.[1] కాకతిరుద్రదేవరాజు దేదాక్షారామమున మఱియొకశాసనముకలదు.[2] అది రాజరాజు ౨ [౩] వ విజయరాజ్య సంవత్సరమునాటిది. కాకతి రుద్రదేవరాజుల పెండ్లము దన్నమదేవులు భీమేశ్వరునికి దీపదానముచేసెనని యీశాసనము తెలుపుచున్నది. ఈరెండు శాసనములలోను శకవర్ష సంఖ్య లేకపోయినను, రాజరాజదేవని విజయరాజ్య సంవత్సరములు తెలుపబడి యుండుటచేత శకవర్షమును దెలిసికొనవచ్చును. పై శాసనములందు పేర్కొనబడిన రాజరాజదేవరు రెండవ కులోత్తుంగుని యనంతరము చోళరాజ్యమును పరిపాలించినవాడు. శాసనములనుబట్టి యతడు శకవర్షము ౧౦౬౭-౧౦౬౮ లో సింహాసనమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. దీని ప్రకారము కాకతిరుద్రదేవుని మొదటి శాసనము శ ౧౦౮౦-౧౦౮౧వ లోను, రెండవ శాసనము శకము ౧౦౮౦-౧౦౮౧ లోను వేయబడినవని తేలును. ఈ పై రెండు శాసనములునుగాక, ఈతని శాసనములు దాక్షారామమున మఱి రెండుకలవు. అందొకటి శకము ౧౧౦౧ నాటిది;[3] రెండవది శకము ౧౧౦౮ నాటిది.[4] ఇవి రెండునుగూడ భీమేశ్వరస్వామికి చేయబడిన దానములనే తెలుపుచున్నవి. అడప, దడప రుద్రదేవని శాసనములు మనకుదాక్షారామమున గాన్పించుచునే యున్నను, ఇప్పటి గోదావరీ మండలపు సరిహద్దుల కావలిదేశమున మాత్రము ఒక్కటియు గనబడదు. ఇన్ని శాసనములున్నను అవి యొక్క చరిత్రవిషయమునైన దెలియజెప్పుట లేదు.

ఈకాలమున వేంగిదేశమంతయు వెలనాటిచోళుల స్వాధీనమునందుండెను. వెలనాటిచోళులకును, కాకతీయులకును గల సంబంధమెట్టిదియో మనకు తెలియదు కాని శాసనసహాయమున మనమీవిషయములు గొంత తెలిసికొనవచ్చును. పల్నాడు, సత్తెనపల్లి, గుంటూరు, తెనాలి, బాపట్ల, కొంతవఱకు నర్సరావుపేట తాలూకాలు—గుంటూరు మండలములోనివన్నియు—వెలనాటిచోళుల యధికారమునే దలదాల్చెను. ఈరీతిని గుంటూరు మండలమేకాక కర్నూలు, మండలములోని త్రిపురాంతకము వఱకు వారిరాజ్యమువ్యాపించియుండెననుటకు త్రిపురాంతకములోని వారిశాసనములే తార్కాణము. త్రిపురాంతకము వఱకు వ్యాపించిన వెలనాటిచోళరాజ్యమునకు కాకతీయరాజ్యము సరిహద్దుననున్నది. మొదటికాకతి ప్రతాపరుద్రుని శాసనములు త్రిపురాంతకమునను, తూర్పున గోదావరిజిల్లాలోనుకూడ గనబడుటచేత, కాకతీయులు తమరాజ్యమును ప్రాగ్దిశ విస్తరింపజేసికొనుటకై కాకతి ప్రోలరాజు నుండియో, లేక యాతనికొడుకగు మొదటి ప్రతాపరు

1. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 117;
2. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 1095.
3. Elliot's collection, 15-6-26, P 207.
4. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 1155

దు౹ని కాలమునుండియో, ప్రయత్నించుచు వచ్చిరనుటకు సందియములేదు. ఈప్రయత్నము కాకతి ప్రోలరాజు కాలముననేజరిగియుండ వచ్చును. కాని తండ్రికంటె కొడుకే ఎక్కువ నజకుశీలుడనియు, తండ్రి వేసిన పునాదులను బలపఱిచి సామ్రాజ్యమును నిర్మించుటకు కొడుకే గొప్పప్రయత్నము చేసెననియు, శాసనములను బట్టి మనము నిశ్చయింప వచ్చును. ఈవిధమైన ప్రయత్నములలోనే కాకతీయులకు వెలనాటిచోళులకు నొకరికొకరికి శత్రుత్వ మేర్పడెను. ఇట్లనుటకు మఱొకయాధారముకూడ గలదు. వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు(శ ౧౦౭౯—౧౧౦౩) శాసన మొకటి దాక్షారామమున గలదు.[5] అది శకవర్షము ౧౦౯౧ నాటిది. ఆశాసనము నందలి ప్రశస్తిలో చోడయరాజు "కాకతిప్రోల నిర్దహన" అని కీర్తింపబడి యున్నాడు. దీని ననుసరించి యతడు కాకతిప్రోలరాజును దహించినవాడు అని తేలుచున్నది. కాకతిప్రోలరాజు శాసనములు ఇంతవఱకు రెండుమాత్రమే తెలియవచ్చినవి. (౧)శకము ౧౦౩౭ నాటిది.[6] (౨) శకము ౧౦౩౯ నాటిది.[7] వీటిలో మొకటిశాసనమున నొక ప్రోలరాజు పేర్కొనబడెను. అతడితడగునా కాదా యని యించుక సంశయింపవలసి యున్నను రెండవది యాతని దగుట నిశ్చయము. ప్రోలరాజుకుమారుడైన మొకటి రుద్రదేవని మొదటిశాసనము శ ౧౦౮౦ నాటిదే.[8] రుద్రదేవరాజు ఎప్పుడు రాజ్యమునకు వచ్చినదియు మనకు నిశ్చయముగ దెలియదు. వెలనాటి చోడను కాకతిప్రోలని దహించిన దెప్పుడో మనము నిశ్చయముగ జెప్పలేముకాని యీపని నాతడు యువరాజుగనుండినప్పుడో లేక, సింహాసన మెక్కిన మొదటిదినములలోనో, చేసియుండవచ్చును. వెలనాటిచోళులకును, ఓరుగంటి కాకతీయులకును ప్రోలరాజునాటినుండియు శత్రుత్వముండుటచేతను, వెలనాటిచోళరాజ్యమైన దాక్షారామప్రాంతమున ప్రోలరాజు కుమారుడైన రుద్రదేవుని శాసనములు కాన్పించుచుండుటచేతను ఆప్రాంతమునకు రుద్రదేవరాజు దాడివెడలియుండుననియే యూహింపవలసియున్నది. ఈప్రాంత మంతయు నీతడు జయించినందువలననే ఈతని రాజ్యమునకు దూర్పుదెశను లవణజలధియే సరిహద్దయ్యెను. ఈతనిరాజ్యవిస్తృతి అనుమకొండ శాసనమున[9] నిట్లు తెలుపబడినది.

> రాజ్యం ప్రాచ్యాం లవణజలధే స్తీరపర్యన్తమస్య
> శ్రీశైలాన్తం ప్రచరతిసదా దక్షిణస్యాం సమగ్రం
> ప్రాతీచ్యాన్తా కటకనికటస్థాయినీ రాజ్యలక్ష్మీః
> కౌబేర్యాశాతవిలసితా మాల్యవన్తం ప్రపేదే

శకము ౧౧౦౮కి పిదప రుద్రదేవని శాసనములు గోదావరిమండలమున గానరావు. ఈ శాసనములవలన కాకతీయులు కళింగము సరిహద్దులవఱకు వచ్చిరని స్పష్టపడుచున్నను, కళింగముపైని దండెత్తిరో లేదో, తెలియుటలేదు.

మొదటి ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము రాజ్యమున గొంత సంక్షోభము కలగెను. మహాదేవచక్రవర్తి రాజ్యభారమును వహించెను. ప్రతాపరుద్రుడు గతించిన సంవత్సరమేదో, అతని సోదరుడు మహాదేవరాజు రా

5 S. 1. 1. Vol IV. no 1242.
6 Ep. coll. 316-1915. Vol
7 Ep. Ind. Vol IX, P 256.
8 S. 1. 1. Vol IV. no 1107.
9 Ind. Ant, Vol XI,

జ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సర మేదో, మనకు స్పష్టముగ దెలియదు. శకము ౧౧౧౭ వఱకు మొదటిరుద్రదేవుడు రాజ్యము చేయుచుండినట్లు శాసనముల నిదర్శనము కలదు.[10] గణపతిదేవచక్రవర్తి యొక్క ౬౨వ విజయరాజ్యసంవత్సరము శకవర్షము ౧౧౮౨ అయినట్లు ఆతని త్రిపురాంతకము శాసనము[11]వలన దెలియుచుండుట చేత ఆతడు శకవర్షము ౧౧౨౦లో సింహాసన మెక్కినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శకవర్షములు ౧౧౧౭, ౧౧౨౦ల లోపుననే మొదటిరుద్రదేవుడు కాలముచేయుటయు, ఆతనివెనుక మహాదేవరాజు సింహాసనమెక్కి కొంతకాలము రాజ్యముపాలించికాలవశుడగుటయుసంభవించినట్లు తెలియదగియున్నది. మహాదేవరాజు మూడునాలుగు సంవత్సరములకంటెఎక్కువ కాలము రాజ్యముచేయలేదు. మొదటి రుద్రదేవుని మరణానంతరము కాకతీయసామంతులు కొందఱుతిరుగబడి దేశము నల్లకల్లోలముకావించిరని పాలంపేట శాసనములోని[12] యీక్రిందిశ్లోకమువలన దెలియుచున్నది.

శ్రీమద్రుద్రనరాధిపే రిపుమహీపాలాద్రి వజ్రోదివమ్ యాతే కాకతి నాథభోగ్యవిలసత్ పృథ్వీకరాకర్షణే సంభ్రాంతాః సముద్ధతాః సరభసం వైరిక్ష్మాపాలకాః యేఽ—రణాంగణేషు విజితా విఖ్యాతిః [విక్రాం] తినా॥

మహాదేవరాజు రాజ్యముకూడ ప్రశాంతముగ నుండినట్లుగనబడదు. కాకతీయులకును, యాదవులకును యుద్ధములు జరుగుచుండెను.[13] ఈకారణమువలన సమయము కనిపెట్టినవారై ప్రాగ్దేశములనున్న మండలికులు స్వాతంత్ర్య పతాకమ లనెత్తిరి. వీరినందఱిని జయించి రుద్రదేవుని సామ్రాజ్య సంస్థాపన ప్రయత్నమును సఫలముచేసి రాజ్యమును, తాతతండ్రుల పేరుప్రతిష్ఠలను, గాపాడవలసిన భారము గణపతిదేవునిపై బడెను. రాజ్యమున కంటకములవలె నున్న యీ మండలికులను జయించుటకు పూర్వము గణపతిదేవుడు చుట్టుపట్టులనున్న సామంతులుకొందఱితో సంబంధబాంధవ్యములుచేసి తనస్థితిని, రాజ్యమునుకట్టుదిట్టముచేసికొనెను.[14] రాజ్యము నీరీతినికట్టుదిట్టము చేసికొనినపిదప ఆతడుపూర్వదిగ్విజయ యాత్రసాగించెను. శకవర్షము ౧౧౩౮కి తరువాతిదాక్షారామముననగానవచ్చు మొదటి కాకతీయశాసనము శకము ౧౧౪౮ నాటిది. ఇది 'కాకతిరాజ్యసమర్థు' డని బిరుదందిన రేచర్లరుద్రరెడ్డి సామంతుడు రాజ

10 ఆంధ్రపత్రిక, సారస్వతానుబంధము, ౧ ధర్మోద్ధార, భాద్రపదమాసము

11 Ep. coll. 196-(1905.)

12 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 4, Verse 21.

13 Historical Sketches of the Ancient Dekkhan K. V. S. Aiyer. Bhandarkar's Early History of the Dekkan.

14 వెలనాటిని జయించి గణపతిదేవుడు జాయపనాయకుని వశపఱుచుకొని, అతనిసోదరీమణులైన నారమ పేరమలను వివాహమాడి, జాయపనాయకుని తనగజసైన్యమున కధిపతింగావించెను. EP. Ind. Vol III. P84 గణపతిదేవుడు తన సోదరి మేలాంబికను నాతవాటివిషయాధిపతియైన బుద్ధరాజు కొడవకొడుకగు వక్కడి మల్లరుద్రునికిచ్చి పెండ్లిచేసి, నాతవాటి రాజులతో బంధుత్వము నెఱపెను. (EP. coll 204-1903) ఇందువలననే నతవాటి రుద్రుడు గణపతి మఱంది యని శాసనముల పేర్కొనబడెను. EP. Ind. Vol IV p 159. Text line 8). ఇట్టి సంబంధములమూలముననే గణపతిపుత్రికగు గణపాంబ అమరావతి ప్రభువయిన కోటకేతరాజు భార్యయయ్యెను. (EP. Ind. Vol III. P 94). కోట్ట కొండపకేతరాజు భార్యలలో, కాకతివంశపు నాగమయొకతె (EP. coll, 261, 262 - 1897);(కాని యీమెకును గణపతికినిబంధుత్వ మున్నదో లేదో?)

నాయకునిది. ఇందువలన రాజనాయకుని సైన్యాధిపత్యమున కాకతీయవాహినికళింగ ప్రాంతములను జయించినట్లు తెలియుచున్నది. గణపతిదేవుని ఉప్పరపల్లి శాసనము15 కూడ పై విషయమును ధ్రువపఱుచు చున్నది. అందు రేచర్లరుద్రునకు ప్రధానియైన రాజనాయకు డిట్లు కీర్తింపబడి యున్నాడు.

కులతిలకుడు వసుధావని
జలధి సుధాకరుడశేషజన నుతచరితుం
డలఘుడు రిపుతరుదావా
నలుడనగా బరగై రాజనాయకుడుర్విన్ ||

ఈతని విజయములు పైనుడివిన శాసనమున ఇట్లు వర్ణితములైనవి.

"బొక్కెరలోని వీరభటావలి వధించి గోధుమ
బాతి తలడెంచి ఉదగిరి సాధించి పడి గాయ
నిం దోలి దక్షారామ భీమేశ్వర దేవరకక్షయ
దీపంబులు నిల్పె..."

బొక్కెర అనునది గంజాంజిల్లా ఆస్కా తాలూకాలోని బొక్కెరయని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసియున్నారు. వారు ఉదయగిరిరూపాంతరముగనున్న ఉదగిరిని నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరిగ గుర్తించి యున్నారు; కాని యది పొరపాటగునేమో? ఇదికూడ విశాఖపట్టణమండలములోనిదిగాని, గంజాంమండలములోనిదిగాని,యగునని నాయూహ. ఉత్తరమున కళింగక్షేత్రయాత్రకువెళ్ళి బొక్కెరను, ఉదయగిరినిజయించి తిరిగి దాక్షారామము వచ్చి, భీమేశ్వరునికి అక్షయదీపంబులు నిల్పి, రాజనాయకుడు పిదప ఓరుగంటికి మఱలిపోయెననుటయే సమంజసముగ గన్పట్టుచున్నది. జయించినట్లు తెలుపబడిన రాజులైనను ఎవరో, ఎక్కడివారో, తెలిసికొనుటకవకాశము లేనందున వారి మూలమునన్నైనను స్థలనిర్దేశము చేయుటకు వీలుకలుగుటలేదు. ఎట్లయిననేమి, ఈశాసనాధారమున కాకతీయులు కళింగమును జయించిరని నిశ్చయింపవచ్చును. పైనుడివినదే గాక కాకతిగణపతిదేవుని కళింగయుద్ధములను బేర్కొను శాసనము లింకను గలవు.16 గణపతిదేవుని మోటుపల్లి శాసనమున17 గూడ అతడుకళింగముపై దాడివెడలినట్లు సూచించునీక్రిందిశ్లోకము కలదు.

కండూలాఖండ వైరావణ కటకరణత్ఘోషసంభ్రాంతి
భృంగీ సంగీతాకల్పకల్ప ద్రుమవనపిటప వ్రాతదో
లాధిరూఢాః గాయంగాయం రమంతే సురపుర
సదృశో విక్రమం యస్యతాదృక్ స్వం గ్రామాగంధ
లం బాపటహానవడుగాతంకతామృత్కలింగం||

గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథ శాసనమున18

యదుదయాకృత చేతోరంధణ స్సింహాసో య
చ్ఛాటుల సుభటఘాటీ దత్తభంగః కళింగః
అపిచయ దుపసేవాజీవినో లాటగౌడో
గణపతినృపతేః కః శ్లాఘతే విక్రమాయ||

అని కలదు. ఇదియు కళింగవిజయసూచకమే. గణపతిదేవుని పాఖాలశాసనములో19 కూడ

కాశీనాథః కలింగః శశధరణి పతిర్మాళవః కేర
ళేశస్త్వామ్రాణో హూణంభూపః కురుపతి రరిమర్దాధి
శోమాగధేశః నేపాళశ్చోళ పృథ్వీపతిరితి వినతా
నగ్రగోరాజవర్గాణ నామగ్రాహంగృహీత్వాసదసి
సదసి యద్దర్పకాదర్పయంతి||

అని కళింగవిజయ సూచన కలదు. కాని కాశీనాథ, శశధరణిపతి, మాళవ, కేరళ, కురుపతి, మాగధేశ, నేపాళాధిపతులను అందఱిని వరుసపెట్టి జయించినట్లుండుటచేత ఈవిజయ

15 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 16.
16 EP. Ind. Vol III. P 84; Ind. Ant. Vol XXI, P 188.
17 EP. Ind. Vol XII. P 188 18 Ind. Ant. Vol XXI, P 197.
19 Hyderabad Archaeological Series. No 4, p 5.

ములని చెప్పఁబడిన వన్నియు వట్టిబూటకములుగనే పరిగణింపవలసి యుండుననుటకు సందియములేదు. అయినను తుదకు, కళింగములు సరిహద్దు రాజ్యములగుటచే నిందు రవంతయేని సత్యముండకపోదని యనుమానింపవచ్చును. ఇదియునుంగాక, ఒడ్డాది మత్స్యవంశజుఁడైన అర్జునదేవని 'దిబ్బిడ' తామ్రశాసనమున వీరవల్లి తాలూకాలోని 'దిబ్బిడ' గ్రామము సరిహద్దులలో 'కాకతిఖండి' అను నది, యొకసరిహద్దుగ దెలుపబడినది. అది గ్రామమో యేమో? ప్రాయికముగ కళింగమున ఆసరిహద్దువఱకు అనగా విశాఖపట్టణమండలములోని వీరవల్లి తాలూకావఱకు కాకతీయ రాజ్యము వ్యాపించి యుండెనేమో! రాజనాయకుని దాక్షారామ శాసనము శకవర్షము ౧౧౩౪ నాటిది. గనుక కాకతీయులకు కళింగ విజయము అంతకుపూర్వమే సంభవించినదని చెప్పవచ్చును. కాకతీయులు కళింగమును జయించి పరిపాలించిరనుటకు పూర్వోదాహృతోదాహరణము లన్నిటికంటెను బలవత్తరమైన మఱియొక ప్రమాణముకలదు. కొలని గణపతిదేవుని 'శివయోగసారము' న, ఇందులూరి పెదమల్లవిభుని కుమారుఁడైన సోమమంత్రి కాకతి గణపతిదేవునికి ప్రధానమంత్రియనియు, దండనాథుడనియు, ఇతడు ఓరుగంటికి దూర్పుభాగమున నుండెడి దేశములను మాత్రమే కాక కళింగములోని భూములను గూడ జయించెననియు, నిట్లు వర్ణింపబడి యున్నాడు.[20]

ఇలబవరుసైన్యముల్ గొలువ నేకశిలాపుర తూర్పు
దిక్కునం గలపు భూములెల్ల గొని గర్వముమై..
.. మండలీకులనవలీల దోలి సురిగోగుల నా
డును గొల్చివీడు నా వెలసిన దుర్గముఁద్గొనుచు వేగ
మె గోతమినాటి యిమ్ముల౯||
మాడియు రెండుంగొని యూ
డాడెడి పన్నెండు మన్నియముల నొడిచితా
నాడె కళింగయ సీమకు
గూడిన భువిగొనియె సోమసుల నుఖ్యడొగి౯
లీలఁగొలనిమండ లీకుల వెలదోలి
గొలనివీడు దాను గొనుటజేసి
కాకతీశుడైన గణపతి యండను
కొలని సోముడనగ వెలసె జగతి||

సోమమంత్రి కళింగమును జయించుటే కాక కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమి దేశమును-కొలనినాయకులచేపరిపాలితమగు దానినికూడ జయించినట్లుపైపద్యములవలనదెలియుచున్నది

ఈ కాలమున కాకతి గణపతిదేవునికి సమకాలికులై కళింగమును బరిపాలించుచుండిన గంగవంశపురాజులు ఇరువురు కలరు. (౧) మూడవ అనంగ భీమదేవు. ఇతడు మన్మోహన్ చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ప్రకారము శకవర్షము ౧౧౩౩ మొదలు ౧౧౬౦వఱకు పరిపాలించెను (౨) అతనికొడుకైన మొదటి నరసింహదేవు చక్రవర్తిగారి పరిగణనమునను సరించి యితడుశకవర్షము ౧౧౬౦ మొదలు ౧౧౮౬ వఱకు పరిపాలించెను. కాకతీయులు కళింగముపై దండెత్తి జయించుటకు వీరిరువురిపరిపాలనకాలమే చాలయుక్తముగనుండెను. ఏలయన ఉత్తరహిందూస్థానమున కంతకు సంభవించిన మహమ్మదీయ విప్లవోపద్రవము ఈయనంగ భీమదేవుయొక్కయు, ఈతని తండ్రి రాజరాజదేవు యొక్కయు, కాలముననే సంభవించెను. బఖ్తియార్ ఖిల్జీ ప్రాపక ప్రోత్సాహములవలన మహమ్మదీయులు ఉత్తరపుతట్టునుంచి కళింగ గంగవంశపురాజ్యము

20 శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి వ్యాసము : అన్నయదేవుడు: వింతచరిత్రాంశములు. సుభాషి, సం ౧. పుట ౫౫.

నెదుర్కొనుచుండిన కాలముననే కాకతీయులు ఉత్తరముగ దమ రాజ్యమును కళింగమున వ్యాపింపఁ జేసుకొనుచుండిరి. ఈమూడవ యనంగభీమదేవు కాలమునను, అతనికుమారుడు మొదటి నరసింహదేవు కాలమునను గూడ మహమ్మదీయ సేనావాహిని తడవతడవకు సముద్రపు పొంగువలెవచ్చి, కళింగోత్తరభాగముపై ప్రవహించి దానిని ముంచెత్తుచునే యుండెను. మహమ్మదీయులతోడి యాపోరాటములలో వారిని జయించి కొంచెము విశ్రాంతిగైకొని తేరుకొన్నమీదట గంగవంశ భూపతులు వేంగీదేశముపై దృష్టినిల్పిరి. ఈ కాలమున అనియంకభీముని శాసనములు రెండు దాక్షారామమున గాన్పించుచున్నవి. అందొకటి శకము ౧౧౫౨ నాటిది.[21] రెండవది శకము ౧౧౫౫ నాటిది.[22] మొదటిది అనంగభీముని దండాగ్రేసర వల్లభుడును, ఖడ్గసింహుని అగ్రపుత్రుడును అయిన "శ్రీమజ్జెస్రాజకుని ధర్మశాసనము. రెండవశాసనము చెడిపోయినది. ఇదు రాజరాజు కుమారుడును, హరిపద ప్రియరావుతాఖ్యుడును అగు "అనియక్కభీముడు" (అనంగ భీముడు లేక అనియంకభీముడు) పేర్కొనఁబడియున్నాడు. అటుపిదప దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి చేయఁబడిన దానమును వర్ణించుసందర్భమున కొన్నియక్షరములు పోయినవి. తరువాత "... ...ప్రజకేన, ద్రుతజితవిలసద్వేంగిభూమండలేన అనికలదు. అంతటితో నీశాసనము ముగియును. అనియంకభీముని దండాగ్రేసరవల్లభుడు "జెస్రాజకుడని మనకు దెలియుచున్నది. శకవర్షకాలముకూడ మొదటి శాసనకాలము నకు సమీపమున నుండుటచేతను రెండవశాసనమందలి "... ప్రజకేన యనునది "జెస్రాజకేన" అని యుండఁగునని నానమ్మకము. తరువాతి "ద్రుతజితవిలసద్వేంగీమండలేన" అనునది "జెస్రాజకు"నకి విశేషణము. ఈవిశేషణము ననుసరించియే అనియంకభీముడు వేంగీ మండలమును అలకాకతీయులనుండి జయించెనని నిశ్చయింపవచ్చును. దక్షిణకళింగమునే కాక అనంగభీముడు వేంగినిగూడ కాకతీయులనుండి జయించెననుటకు ఈశాసనములే మనకాధారములు.

కాకతిగణపతిదేవని ప్రధానియైన మల్లలహేమాద్రిరెడ్డియొక్కయు, కాకతి గణపతిదేవరాజుల గజసాహిణియు అనుంగు అయిన జాయపనాయకుని యొక్కయు, శాసనములు దాక్షారామమున వరుసగా శకము ౧౧౫౯ లోను,[23] శకము ౧౧౭౫ లోను,[24] మనకు కాన్పించుచున్నవి. వీటిమూలమున వేంగివైపు కాకతీయుల యుత్తరపు సరిహద్దు సురక్షితముగ నుండలేదనియు, స్థానికులైన సామంతులవలననో, లేక కళింగాధిపతులవలననో, వారి మండలికులవలననో, కాకతీయుల యుత్తరరాజ్యమునకు ఉపద్రవము సంభవించుచునే యుండెననియు, ఆకారణముననే కాకతిగణపతి మహాప్రధాని మల్లలహేమాద్రిరెడ్డియు, అనంగుజాయపనాయకుడు నిటురావలసివచ్చెననియు, వారి శాసనములు దాక్షారామమున గనబడుటకు ఆప్రాంతపు 'కల్లోలము'లే కారణములై యుండుననియు, ఊహింపదగియున్నది. ప్రాయికముగ, కాకతీయరాజ్యమిట్టి విపత్పరంపరలకు లోనైన కాలముననే

21 S. I. I. Vol IV. No 1360.
22 S. I. I. Vol IV. No 1252
23. S. I. I. Vol IV. No 1339
24. S. I. I. Vol IV. No 1045

కావచ్చును, పాండ్యదేశాధిపతియైన జటావర్మ సుందరపాండ్యుడు విక్రమించి, కాకతీయ సామంతులను కంచినుండి తరుమగొట్టి దానిని స్వాధీన పఱుచుకొనెను. ఈకాలముననే గణపతి దేవచక్రవర్తి పాదపద్మారాధకుడైన కాలపనాయకుడు వేంగివిషయమునకు అధిపతిగ నియమితుడయ్యెను. శకవర్షము ౧౧౭౬ నాటి ఆతని యొక శాసనమున[25] అతనికి 'వేంగీ విషయాధినాథ' యను బిరుదముండుటయే యిట్టి యూహ కెడమిచ్చుచున్నది.

కాకతి గణపతి దేవచక్రవర్తి శకవర్షము ౧౧౮౫ లో కాలగతినొందెను ఆతని యంత్యకాలమునను, ఇంచుక అనంతరమును గూడ కాకతీయ సామంతులు అవస్యవనోద్భవులైన మహారాజ సింహాదులు వేంగీవిషయము కళింగ గంగభూభుజులకు వశముగాకుండ దానిని గాపాడుచునే వచ్చిరి. వీరిశాసనములును[26] దాక్షారామమున శకవర్షము ౧౧౮౪ ప్రాంతముల గానవచ్చుచునే యున్నవి.

గణపతిదేవచక్రవర్తి యనంతరము ఆతని కూతురు ఓరుగంటిసింహాసనము నధిష్టించెను. కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు పెక్కుల శత్రువుల వలన ఉపద్రవము సంభవించెను. ఈసమయమున కాకతీయమండలికులుకూడ గొందరు తిరుగబాటుచేసిరి. దక్షిణదిశనుండి కాకతీయ సామ్రాజ్యమును పాలించుచుండిన కాయస్థ కులాన్వయులును, బ్రహ్మరాక్షస గండబిరుదాంచితులునైన జన్నిగ దేవమహారాజు, త్రిపురాంతక దేవ మహారాజు, అంబదేవ మహారాజు మొదలైనవారు రుద్రమదేవి యధికారమును ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యధ్వజమును బ్రతిష్ఠించిరి. వీరు తమ శాసనములందెచ్చటను తాము రుద్రదేవ (రుద్రమదేవి) పాదపద్మారాధకులమని చెప్పుకొని యుండలేదు. ఇదియేసమయమని కంచిని జయించిన జటావర్మసుందర పాండ్యుడు మహారాజసింహుని గూడ లోబఱచుకొని, యాతని మైత్రిసంపాదించుకొని, ఆంధ్రదేశముపై దాడివెడలి విక్రమసింహపురమున (నెల్లూరు) వీరవిజయాభిషేకము గావించుకొనెను.[27] సుందరపాండ్య మహారాజసింహులు నెల్లూరికుత్తరమున కృష్ణానదీతీరము వఱకుగల దేశమునుకూడ జయించిరని చెప్పుటకు దగిన యాధారములు లేవుగాని, నెల్లూరివరకుగల దక్షిణాంధ్రదేశము వారి స్వాధీనమయ్యెనని చెప్పుటకు సంశయములేదు. కృష్ణానదీ ప్రాంతములనున్న కాకతీయమండలికులు-గుంటూరువారుకూడ-విప్లవపు బావుటాలనెత్తియుందురు వీరు భారద్వాజగోత్రులు, ఖట్వాంగధ్వజులు, కాంచీపురవరేశ్వరులు, కదువాయ పఱఘోషణులు, పల్లవకులతిలక పదాంబుజసేవితులు. గణపతిదేవచక్రవర్తి కాలమున వీరు అడగిమడగి యుండి, యాకాకతిమార్తాండు డస్తమించిన వెనుక వీరును, స్వాతంత్ర్య ప్రయత్నముల దగిలియుందురు. ఈకారణమునంజేసియే గాబోలు, రుద్రమదేవి సేనానులు వీరిపై దృష్టిమరల్చిరి. కాకతి గణపతిదేవచక్రవర్తి యంత్యకాలమున నుండిన గుంటూరిమండలికుడు నాగదేవరాజు. రుద్రమదేవియొక్క సకల సేనాధిపతి పట్టసాహిణియైన పడికము

25. S. I. I. Vol IV. No 602
26. S. I. I. Vol IV. Nos 1341, 1342. A 1342-B.
27. శ్రీ యన్. వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసకటకము; కొప్పెఱుంజింగడు-భారతి సం॥౫ ౪౨ పుట౬౪౪

బాప్పదేవనికి ఆతని త్రిపురాంతకము శాసనమున[28] 'గోదావరీతీర సమరగాండీవి' యనియు, 'గొంటూరి నాగదేవతల గొండుగండ' యనియు, 'కళింగమండలిక ఘాటిసమర్ధరాయకువరు తొండపొడి రాయకువరు పడి ఘూణమల్ల' యనియు, 'కాకతీయగణపతిదేవ మహారాజదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక' యనియు బిరుదములు కలవు. రుద్రమదేవి సింహాసన మెక్కిన రెండవయేట, అనగా శకవర్షము ౧౧౮౩ లో వేయఁబడిన శాసనముననే యని యన్నియు గనబడుటచేత, గోదావరీతీర ప్రాంత మెంత సంక్షుభితముగ నుండినదియు మనము దెలిసికొనవచ్చును. అదియునుంగాక ఈకాలమున కళింగమండలికు లాప్రాంతమును కలవరపఱచుచుండినట్లు తెలిసికొనటకుగూడ ఆశాసనముననే సూచనలు కలవు.

కాకతీయసామంతుల శాసనములు దాక్షారామమున శకవర్షము ౧౧౬౧ వఱకు గానవచ్చుచున్నవి. ఈప్రాంతమున శకవర్షము ౧౧౯౬ ప్రాంతమున కళింగ గంగవంశప్రభువైన గజఘటాపతి మొదటి భానుదేవుని యొక్కయు, కళింగమండలికులైన చాళుక్య విజయక్షితీశ, ఒడ్డాది అర్జునదేవుల శాసనములు[29] గాన్పించుచుండుటచేత వీలుచిక్కినప్పుడెల్ల కళింగ మండలికులును, దేశాధిపతులును గూడ కాకతీయ భూపతులకీ ప్రాంతమున గొంతయలజడిని కలిగించుచునే వచ్చినట్లు మనము విశ్వసింపవచ్చును. పైనుడివిన వీరిశాసనములన్నియు శకవర్షములు ౧౧౯౬-౧౧౯౭, ౧౨౦౯ నాటివి. ఈయలజడికాలమున విక్రమ పౌరుషములు నెఱపి పేర్ప్రతిష్ఠలం బడసినవారు కొందఱుండిరని కాకతీయ శాసనములు తెల్పుచున్నవి. రుద్రమదేవి సామంతులలో పోతినాయకుడొక్కడు. ఇతనికి సూరప, పోతయ, మారయ అను కొడుకులు కలరు. వీరందఱును కళింగగజపతుల తోడి యుద్ధములందు విజయమునొంది సుప్రసిద్ధులైనవారలే. పోతయ, మారయలిరువురికి 'కటకము' నాశనముచేసిన వారనియు, గజపతియను ఏనుగుకు సింహమువంటి వారనియు, బిరుదములు కలవు. ఈబిరుదములను పేర్కొను శాసనము[30] శకవర్షము ౧౧౯౯ నాటిది. అందువలన వారీయలజడి కాలమున సామ్రాజ్యమునకు జేసిన సేవవలననే వారికీ బిరుదగౌరవము లభించినట్లు విశ్వసింపవలసియుండును. ఈయలజడికాలమున సామ్రాజ్యమును రక్షించినవార లితరులిక నెవ్వరును లేరనికాని, ఇక నెవ్వరు నటువంటి వీరకృత్యములు జరుపలేదని కాని, భావింపరాదు. ఈకాలమున నిట్టి బిరుదములతో శాసనములవలన దెలియవచ్చిన వారు వీరేయగుటవలన వారేయచట పేర్కొనబడిరి. ఇంకను ఇట్టివారు సామ్రాజ్య సంరక్షకులుండక పోలేదనుటకు నేఁబ్రకటించిన పులిదండి శాసనమే[31] తార్కాణము. ఇది శకవర్షము ౧౨౧౧ నాటిది. ఇందలి దాతయైన నల్లపనాయుని పోలినాయునికి 'పాండ్యాంధాళరాయ ధూమకేతు', 'కాళవరాయ దిశాపట్ట', 'సేవణరాయ లవణి పాంచణు(?,) ఒడ్డియ రాయ మాన మర్దన' మొదలైన బిరుదములుకలవు. కళింగ గంగ వంశభూపతియే యాబిరుదములలో 'ఒడ్డియరాయ' డని పేర్కొనబడియున్నాడు. కళింగ

28 Ep. colln. 194 of 1905. 29 S. I. I. Vol. IV. Nos. 1034, 1162, 1368, 1373.
30 Ep. colln. 333 of 1915. 31 ఆంధ్రపత్రిక. సారస్వతానుబంధము, దుందుభికార్తిక బ ౧౪.

గంగవంశజుల రాజ్యము ఒరిస్సాకంట వ్యాపించియుండినందున ఓఢ్ర దేశమునకుగూడ వారే యాకాలమున ప్రభువులుగ నుండిరి. ఈకారణముననే కళింగభూనేత 'ఒడ్డియరాయడు' నాబరగెను. ఒడ్డిరాయడన్నను, గజపతియన్నను, ఒక్కడే. రుద్రమదేవికి సమకాలికులై కళింగమును పాలించిన నృపాలురు ఇరువురుకలరు. (౧) మొదటి నరసింహదేవు కుమారుడైన మొదటి భానుదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనముప్రకారము శకము ౧౧౭౬ మొదలు ౧౨౦౦-౧ వఱకు). (౨) మొదటి భానుదేవు కుమారుడు రెండవ నరసింహదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి శకము ౧౨౦౦-౧ మొదలు ౧౨౨౭-౨౮ వఱకు). మారయపోతయ, లిరువురు నాశనముచేసిన 'కటకము' కళింగ గంగవంశమువారికి రాజధానిగనుండిన "కళింగనగరి కటకము" కావచ్చును. ఈసంక్షోభమును, ఉపద్రవమునుజూచి, రుద్రమదేవి 'రాజబంధువు'[32] లనదగిన ఇందులూరి యన్నయదేవుని, కొలని రుద్రదేవుని ఈ ప్రాంతముల నధికారము నెఱపబంపెను. ఓరుగల్లు మొదలు సింహాద్రివఱకు గలభూమిని వీరు పాలించిరి. శివయోగసారమున వీరిరువురు నిట్లు వర్ణింపబడి యున్నారు.

సీ॥ మొగి నోరుగంటి తూర్పుగవని మొదలుగా
సింహాద్రిసీమగా క్షితిధరించె।
హయులు పన్నెండువేలంతియ రౌతులు
పంచలక్షల కాల్బలము నేలె;
నాక్వేలు శూల (ఖడ్గములుగాని?) కాళింగ
పతియైన గజపతి బాఱదోలె।
(నునురుబాదోర గొల్లెన?) చుట్టుముట్టి రౌ
ద్రుకవలీల దాని కోల్కొటగాదె।
చేపుమై పంచపాండ్యుల రూపుమాపె
యోల చెర్లాదిగా భూమి లీలగొనియె
కొలని రుద్రుడుదాను నిశ్చలత (దాను)
నిందులూరి యన్నయదేవ హీనబలుడు॥
చండభుజ బలుడు పంచెటనారాయ
ణుడు కలియుగభీము సుతయశుండు
ఘనుడు మండలీక ఘంటానినాద వి
ఖ్యాతు డిందులూరి యన్నవిభుడు॥
అనఘచరితుడు కొలని రుద్రావనీశు
డఖిల జనులును వినుతింప నన్నులమహిమ
జెలగి యేకశిలాపురి సింహవసుధర
పరిమితాంతర భూభాగ భరముదాల్చె॥[33]

కొలని రుద్రదేవునికి 'కాళింగరాయవిభాళు' డనికూడ బిరుదముండినట్లు శివయోగసారము తెలుపుచున్నది. అప్పటినుండి యీ ప్రాగ్దేశమంతయు, కాకతిప్రతాప రుద్రావనీశుని పరిపాలనము కడపటివఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండెనని చెప్పవచ్చును. సింహాచలమునకు దక్షిణముననున్న కళింగభాగము కాకతీయుల క్రిందనుండినను లేకపోయినను వేగిదేశము మాత్రము వారిక్రిందనే యుండెననుట కాధారములు కలవు.

కొలనిరుద్రదేవు, ఇందులూరి అన్నయదేవు లిరువురు రుద్రమదేవి, రెండవప్రతాపరుద్రుల కాలముననుండి, కాకతీయసామ్రాజ్యమును రక్షించుచుండిరని శివయోగసారమువలన దెలియుచున్నది. ఈ యిరువు రమాత్యులశాసనములును గూడ మనకు గాన్పించుచున్నవి. ఇందులూరి అన్నయదేవునివి

32 సుభాషి, సం ౧. పుట ౫౮.

33. శివయోగి సారములోని యీపద్యములన్నియు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 'సుభాషి'లో వ్రాసిన వ్యాసము నుండియే గైకొనబడినవి.

రెండుశాసనములు కలవు. (౧) త్రిపురాంతకములోనిది: శకము ౧౨౧౩ నాటిది.[34] (౨) దాక్షారామములోనిది: శకము ౧౨౧౫ నాటిది.[35] కొలని రుద్రదేవుని శాసనములు కూడ గలవు ఈ శాసనముల ననుసరించి యితడు ప్రతాపరుద్రుని కాలమున క్షయ సంవత్సరమునకు సరియైన శకవర్షము ౧౨౪౮ వఱకు ఉండినట్లు తెలియును.[36] శాసనముల ననుసరించియు, వాఙ్మయము ననుసరించియు వీరు మహాప్రధానులై పేర్వడసి ప్రాగ్దేశమును పాలించుచుండిరని స్పష్టమగుచున్నది.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధము నింతవఱకు సప్రమాణముగ నిరూపించియున్నాను. తుదకీ వ్యాసమువలన తేలునట్టి సారాంశ మిది:

(౧) కాకతీయులకును, కళింగమునకును సంబంధము కలదు.

(౨) కృష్ణా, గోదావరీ మధ్యస్థితమైన దేశమును స్వాధీనపఱుచుకొనన నుభయులును బ్రయత్నించు సందర్భముననే కాకతీయులకును, గజపతులైన కళింగ గంగవంశజులకును సంఘర్షణము కలిగెను.

(౩) కాకతీయుల కళింగదండయాత్రలు కాకతి గణపతిదేవు నాటినుండియే ఆరంభమైనవి.

(౪) కాకతీయులు కళింగమును ఆస్కా (గంజాంజిల్లా) పర్యంతము జయించిరి.

(౫) కాని, జయింపబడిన కళింగభాగము స్థిరముగ కాకతీయాధికారమున నుండలేదు.

(౬) అయినను, సింహాద్రిపర్యంతముగల కళింగదేశము—మధ్యమధ్య పట్టువదలి జారిపోవుచు వచ్చినను—కాకతీయ రెండవప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనాంతిమ భాగమువఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండినట్లు కనబడును.

34 Epi colln. 238—1905.

35 S.I.I. Vol VI. No. 1807.

36 Ep. colln. 308—1915.

కళింగదేశమునందలి యొక గుహా.

మ. రా. శ్రీ లింగం తమ్మయ్యదొరగారు.

ప్రాచీనచరిత్రలను పరిశోధించుటకు ప్రాచీనగుహాలు ప్రబలమైన యాధారమని చారిత్రకుల కందఱకును తెలిసిన విషయమే. కళింగరాజుల శాసనము లన్నిటిలోను "ప్రసిద్ధసిద్ధ తాపస సాధ్యాసిత కన్దరోదర మహేంద్రగిరి శిఖర శేఖరస్య" అనివ్రాయబడియున్నది. దీనినిబట్టి మహేంద్ర పర్వతమునందు పెక్కుగుహాలుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంకను కళింగదేశమునందు చిన్నచిన్నపర్వతములపై పెక్కుగుహాలుకలవు. వానియందు చారిత్రకనిదర్శనములు పెక్కులుకలవు. ఇట్టిగుహాలు నందిగాము, మాకవరము, రావివలస, బెండి మొదలగు చోట్లగలవు. ప్రస్తుతము నందిగాము గ్రామసమీపమునగల ఒకగుహాను గూర్చి నేను వ్రాయుచున్నాను. టెక్కలికి సమీపమున అయిదుమైళ్ళదూరములో నందిగామను నొకగ్రామముకలదు. ఆగ్రామమునకు సమీపముగా (రోడ్డునకు యెడమప్రక్కను) పెద్దచెఱువొకటి గలదు. ఆ చెఱువునకు సమీపమున చిన్నగుట్టలు కొన్నిగలవు. అందొక గుట్టపై నొకగుహాకలదు. ఈగుహా, ముఖద్వారమున విశాలమై, లోనికిపోను సన్నమై మనుష్యులు దూరిపోవలసినపాటిదై, లోనికిపోయిన తర్వాతమరల విశాలమైనదై యున్నది. ఈగుహాలో రెండుశాసనములు కలవు. ఈరెండును ప్రాచీననాగరిలిపిలో సంస్కృతభాషలో నున్నవి. ఒకటి గుహాకు లోపలిద్వారమున మీదవైపునను, మఱియొకటి వెలుపల యెడమచేతివైపునమీదకును, గలవు. లోనిశాసనముచిన్నది. ఇందు "కణ్వశ్రీ, ప్రతిష్ఠ, పద్మశరణ్యా" అనిమూడుపంక్తులు వ్రాసియున్నవి. దీనినిబట్టి ఈగుహానుకణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించుకొన్ననియు, దీనికిపద్మశరణ్యమనిపేరుండెననియు, స్పష్టమగుచున్నది. ఈగుట్టలకు చుట్టు నున్నచెఱువు తామరచెఱువే యగుటచేతను ప్రకృతిసిద్ధమైన పద్మసరస్సును చూచి ఈగుహాను కణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించెనని యూహించుకొనవచ్చును. ఇక్కడిస్థానీయులను ప్రశ్నింపగా ఇదిపూర్వము కణ్వాశ్రమమనియును, శకుంతల పుట్టిన స్థలమనియును, ఈగుహాలోనుండి లోనికి పోయినచో పద్మములు గల యొక నూయి కలదనియు చెప్పియున్నారు. ఇది సత్యము కాకపోయినను కణ్వశ్రీ యను ఋషిచే నిది నిర్మింపబడెనను శాసనవాక్యమును ఈ జనశ్రుతి బలపరుచుచున్నది. ఇక రెండవశాసనము కొంచెము పెద్దదే గాని, బయట నుండుటచే వర్షాతపములవలనచెడిపోయియున్నది. కొన్నియక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. శ్రీదేవేంద్ర యను మొదటి యక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. ఈశాసనపులిపి దేవేంద్రవర్మనాటి లిపితో సరిపడుచుండుటచేతను దేవేంద్రవర్మ పేరు ఇందు కనబడుచుండుటచేతను ఈ కణ్వశ్రీ యను ఋషి దేవేంద్రవర్మ కాలము నాటివాడని యూహింపదగియున్నది. ఇంతేకాక ఈఋషి సకల విద్యాగరిష్ఠుడైనట్లును దేవతావశీకరుడైనట్లునుగూడ ఈశాసనమువలన కనబడుచున్నది. ప్రాచీనబౌద్ధగ్రంథములలో దంతాపురము సుప్రసిద్ధ విద్యాపీఠమని వ్రాసియున్నందునను దంతాపురము కళింగ రాజ్యమున ప్రధాన నగరమగుటచేతను ఈకణ్వశ్రీ యను ఋషి సకలవిద్యాగరిష్ఠుడగుటచేతను, ఇతడు దంతాపుర విద్యాపీఠమునకు సంబంధించిన వాడని యూహించుకొనవచ్చును. టెక్కలి తాలూకాలో దంతవాలండాఅను మాలుక్కదారుల గ్రామములుకలవుదానికి. 'దంత' ముఖ్యగ్రామము. అదియే దంతాపురవిద్యాపీఠమునినా అభిప్రాయము. అచ్చటగుహాలుకలవు.

టెక్కలి కాదంబ రాజవంశేతిహాసము

—:x:—

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దర్ వారు ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.

కళింగచరిత్రము సజ్జీకృతమగుచున్నయీ యన్వేషణదినములలో నుత్తరకళింగము నాఁబడు గంజాము మండల చరిత్రమునకుఁ బ్రథమప్రకరణముగనుండవచ్చునని, మాపరిశోధనములవలన మాకులభించిన శాసనాదికసాక్ష్యములంజేసి, కదంబవంశేతిహాసమును వ్రాయుచున్నారము.

కళింగసామ్రాజ్యమును గంగవంశ్యులగు కామార్ణవ, దానార్ణవసంతతిరాజులు పాలించిన దినములుకలవు. కళింగాధిపతులకడఁ గాదంబనృపులు, మహామాండలిక, సామంతరాయ, పదవీనామములచే బహూకరింపఁబడి, వీరయశము దిక్తటముల ధవళింపించి, కదంబవంశ చరిత్రమునకుఁ బ్రధాననాయకులైరి. "ఖేది, ఖేడీ" యనుబిరుదములు వారినామాంతరముల విరాజమానము లగుటచూడ, నవి కాలవిపర్యాసమున, "ఖేముడీ"యనియపభ్రంసింపఁబడెనని, యూహింప ననువుగా నున్నది. ఛత్రపతి బిరుదాఁకితులయిన కామార్ణవుని సంతతివారును, గజపతిలాంఛనాంచితులైన దానార్ణవునిశాఖీయులును, వరుసగవంశధారానది కుత్తరదక్షిణప్రాంతములలో రాష్ట్రనిర్మాణ మొనర్చి యేకచ్ఛత్రాధికారమున రాజ్యలీలలుముగించిరి. ఇప్పటి పెద్దకెమిడి, చిన్నకెమిడి సంస్థానములు కామార్ణవవంశ్యుల కడ వెలసిన ఖేడీపదకలితులైన యొక కదంబరాజుల రాజ్యము లనియు, శాలివాహన శకము1344నకుసరియైన క్రీ.శ.1422నటెక్కలి రాజ్యమరణ్యశరణ్యమయియుండి యుత్కళరాజులపరిపాలనమందుండెను. జలుమూరుపురమును, పాతటెక్కలియందును, కోటలుగట్టి యుత్కళరాజులు స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొని యుండిరి. ఇప్పటికినిజలుమూరులోను, పాతటెక్కలిలోను వాని యవశిష్టములు చరిత్రకారుల యూహాపరీక్షణములకుఁ గ్రొత్తవిందు లొనర్పఁగలవు. శైలోద్భవవంశరాజుల నగరము (ప్రస్తుతము నగరంపల్లియనుగ్రామము) ఉత్కళాధీశ్వరుల శాసనావధియందుండెను. సముద్రతీరప్రదేశములు గొంతగ్రామసంకీర్ణముగను, తక్కిన యీ ప్రాంతభూములరణ్యమయములుగనుండెను.

దేశకాల పరిస్థితులను గమనించి, నరసింహాఖేడీ దక్షిణమునుండి యుత్తరయాత్రకు నిర్గమించి, మార్గమున టెక్కలిరాజ్యమున నధిదేవతయగు రామచండి నారాధించి, తన స్వప్నావేశానుసారముగ ఆ స్థలమునకు నెనిమిది మైళ్లదూరమున శత్రునిర్భేద్యమగు పార్వతికస్థలమున నొకకోటనుగట్టి, యాపరిసరభూముల నేలఁ దొడంగెను. టెక్కలి (పాతటెక్కలి) యని పాతరాజధాని యుండుటచేత, ఈనవీనపురమునకు "టెక్కలిపట్టన"మని పేరిడి, టెక్కలింఖడమునకు ప్రధానపురముగ దానినిఁ జేసెను.

టెక్కలిరాజులు:—

టెక్కలిరాజులకు గోపాలస్వామి యిష్టదైవతము; నరసింహాఖేడీ, జయకృష్ణుఁడు, శివరాముఁడు, గోపాలదేవుఁడు, వంశపరంపరాగతులై ప్రజానందలీల టెక్కలిరాజ్యమేలిరి. క్రీ. శ. 1474-1475 న, పురుషోత్తమదేవుఁడు కాంచీజైత్రయాత్ర సాగించినపుడు, గోపాల

దేవుఁడు సేనానాయకుఁడుగ వెళ్ళి ప్రతాపానలమున శత్రువులదహించెను. పురుషోత్తమదేవుఁడు గోపాల దేవుని బహూకరించి "జన్నా" (ఇదియే "జేత" [illegible]) యని యెడి బిరుదొసంగెను. ఒక్కలిరాజ్యమునకు సుస్థిరపాలకునిగ నియమించి పాఁత ఒక్కలి కోటనిచ్చి, తనసామంతరాజుగ నేర్పఱచెను. నాఁటఁగోలెను, ఒక్కలిఖండ సర్వస్వామి గోపాల దేవునిదయ్యెను. పూండీరేవుపట్టణమున నోడల సుంకములుగూడ గోపాలదేవునికి కప్పముగా నియ్యఁబడుచుండెను. సముద్రమున నాతని నావలు విదేశయాత్రలు సలుపుచుండెనని శాసనాక్షరములు పలుకుచుండుట చూడ నాతనికి దేశాంతర వాణిజ్యమున్నట్లు తెల్లియఁబడుచున్నది. ఆతఁడు పూండీపరిసరమున గోపాలస్వామి ఆలయమును సుప్రతిష్ఠితము గావించియున్నాఁడు. ఆతనికుమారుఁడు నీలకంఠజన్నా తన పేరింటి కోవెల నచ్చట నిలిపియున్నాఁడు. అతనితర్వాత బురుషోత్తముఁడును, బద్మనాభుఁడును, వరుసగ రాజులైరి. పద్మనాభునకు వీరభద్రుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు తనయులు. అందు వీరభద్రుఁడు వీరభద్రుఁడై యిప్పటికి కోటబొమ్మాళి ఖండమనఁబడు సముద్రతీర ప్రదేశమును నూతనముగ నాక్రమించి పాలించెను. అప్పటి యుత్కళాధీశ్వరుఁడు వీరభద్రుని విజయక్రీడను శ్లాఘించి, తత్సూచకముగ "బాడాజన్మ" (మహాజేత) యని బిరుదమునొసంగి ఆప్రదేశమున కధికారిఁగఁజేసి, జల్మూరి కోటకు నతనినే యధికారిగ నియమించెను. పద్మనాభుఁడు కీర్తిశేషుఁడైనందునఁ జంద్రశేఖరుఁడు పైతృకమగు ఒక్కలిరాజ్యము నాక్రమించి రాజయ్యెను. అన్నదమ్ముల దాయభాగము యుద్ధక్షేత్రమున జ్యేష్ఠుని వీరశయనమువలనఁ బరిష్కృతమయ్యెను!. చంద్రశేఖరుఁడు సోదర పుత్రుఁడగు వనమాలిని ఒక్కలిలోఁ గాలుమోపకుండఁజేసెను. వనమాలి తనతండ్రి వశపఱచికొనియున్న ప్రదేశమునందుఁ దనపేరిట గ్రామమునిర్మించెను. అది 'వనమాలికోట' యనఁబడి కాలక్రమమున 'గోట వనమాలి' యయ్యెను. వకారము ఉత్కళభాషలో బకారమగును గాన, వనమాలి బనమాలియయ్యి, యుచ్చారణసౌలభ్యార్థము 'బొమ్మాళి' యయ్యెను. కోట బొమ్మాళిగ్రామమున సుప్రసిద్ధ శిష్టకరణశాఖీయులగు పాత్రనాయకమణిపాత్రి, రఘుపాత్ర, ప్రహుత్యుత్కళ భద్రవ్యక్తులు, మంత్రిపాత్ర, సేనాపతులై రాజకీయ వ్యవహారవేత్తలై, యుండిరి. కావున శిష్టకరణములుత్కళకళింగము నాఁబడుగంజాము మండలమున జలుమూరను బొమ్మాళిని విరివిగ నివసించిరి.

వనమాలి ప్రతాపశాలియై తనరాజ్యము లాగుకొనునేమోయని చంద్రశేఖరుఁడు ఒక్కలిపట్టనమును విడిచి, తదుపాంతారణ్య పర్వతములలో ధవళ పతాకాలంకృతమగు శిలాదుర్గమెత్తించి, యందుండి ప్రజాపాలన మొనరించెను. ఇప్పటికాకొండ జండాకొండ యనఁబడుచున్నది. చంద్రశేఖరుఁడు వనమాలి తనజోలికి రాకుండ బొమ్మాళి రాజ్యమునకుఁ దనరాజ్యమునకు సరిహద్దులలో నొకగ్రామమున ద్రిలింగదేశపు సర్దారునొకని గావువెట్టెను. ఆగ్రామ మిపుడుతిర్లంగి యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

చంద్రశేఖరుని యనంతరమతనికుమారుఁడు నరసింగజన్నయు, నాతనియౌరసుఁడు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వసుధ నేలిరి. లక్ష్మీనారాయ

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మినారాయణ హరిచందన
జగద్దేవు రాజాబహద్దర్ వారు,
టెక్కలిరాజాగారు,

శ్రీశ్రీశ్రీ గోపీనాథ హరిచందన
జగద్దేవురాజాబహద్దర్ వారు,
టెక్కలిరాజాగారు.

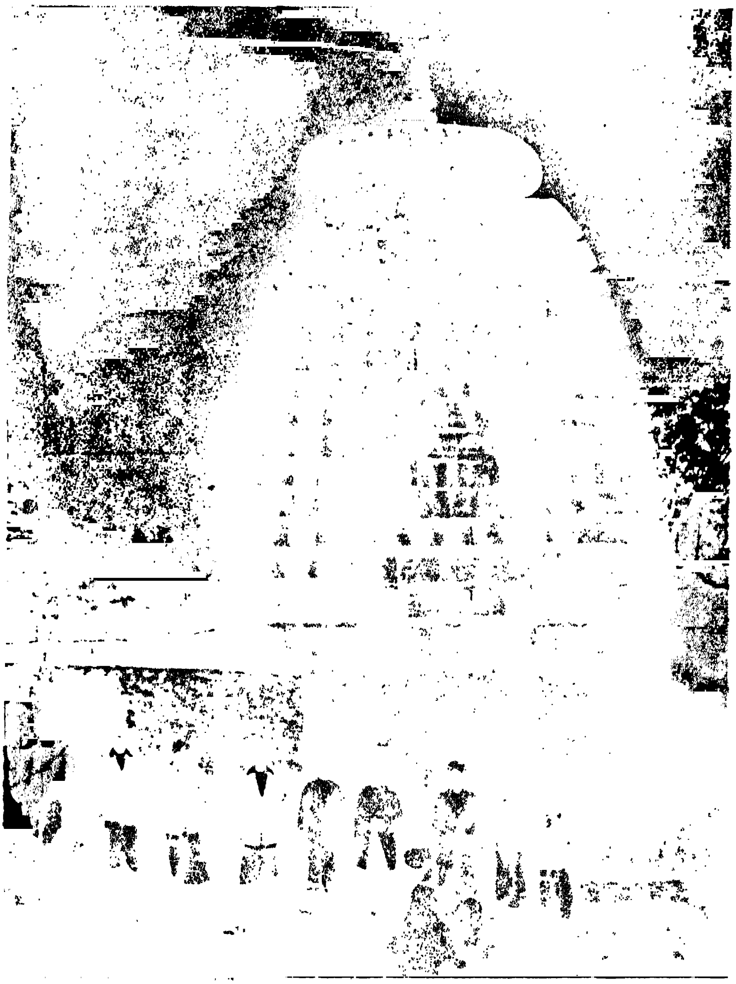

మహేంద్రగిరి కుంతీఆలయము.

గునకు ప్రథమకళత్రమువలన—గోపీనాథ-విశ్వంబర-పద్మనాథ-మధుసూధనులును, ద్వితీయకళత్రమువలన మీనకేతనుఁడు నుదయించిరి. మీనకేతనుఁడు పల్లాపురీశ్వరుడగు ప్రతాపరుద్రదేవుని బాసటవలనఁ దనసోదరులను జయించి, రాజయ్యెను. పల్లాపతి మీనకేతనునకు 'భూపతి మంగరాజ'ని బిరుదమిచ్చెను. మీనకేతనమంగరాజునకు నారాయణుఁడును, అతనికి సంగుఁడును, అతనికిఁ దేవమంగరాజును, అతనికిఁ జంద్రశేఖర మంగరాజులు నుదయించిరి. చంద్రశేఖరుని, పల్లాధిపతియైన నరసింహదేవు, 'జగద్దేవ'నామాంకితునిఁ జేసెను.

ముసల్మానులు విప్లవకారులై కోటబాహ్యాళి నాక్రమించిరి. అప్పటి కదంబవంశ రాజులయొక్క పాఁత ఒక్కలి ఒక్కలిపట్టణంబున కుఁదూరంబుగనుండుటవలన మహమ్మదీయులు పాఁత ఒక్కలిని స్వాధీనపఱచుకొని, యచటఁ దురకలకోటను గట్టి (ప్రస్తుతపు తురకలకోట) యందునివసించిరి; కోటబాహ్యాళికి సమీపమున అగ్బరుపూరను (ప్రస్తుతపు అక్కవరం) గ్రామమును సృష్టించి యందునుగూడనివసించిరి.* చంద్రశేఖరజగద్దేవుఁడు మహమ్మదీయులను దఱిమి, పర్వతమధ్యమునఁ దుర్భేద్యముగ 'చింతామణి' కోటనుగట్టి, పురుషోత్తమసాగరమును దానియగడ్తగఁ ద్రవ్వించెను. కోటలోనాళికాస్త్రములు విశ్వకర్మలు నిర్మించుచుండిరి. ప్రస్తుతము మాలతీపర్వతమని పిలువఁబడు కొండమీఁద బురుజులెత్తించి శతృవులమీఁద ఫిరంగులు ప్రేలించుచుండెను. ఆ నృపతి యాగిరిశిఖరమున జగన్నాథ గోపాలస్వాములను, దుర్గనుస్థాపించి, యాలయములు కట్టించి, దుర్గద్వార ముఖముల విజయసూచకార్థము హనుమంత, చండికల యాలయములను భద్రపఱచెను. మఱియును, కోటూరు గ్రామమున నింకొక కోటనిలిపెను. ఆతనికి రఘునాథుఁడును, అతనికి రామకృష్ణజగన్నాధరాజగోపాలుఁడునుపుట్టిరి. అందు రామకృష్ణుడు రాజయ్యెను. ఆతఁడనపత్యుఁడై నందున రాజగోపాలుని బాలుని దత్తపుత్త్రునిగ స్వీకరించి రఘునాథుఁడని నామకరణమొనర్చెను. తండ్రియనంతరము రఘునాథుఁడు పట్టభద్రుడయ్యెను. ఆతనికిని, పల్లాపురీశ్వరుఁడైన జగన్నాథనారాయణునకును, సంగరము సంఘటిల్లెను. పల్లాధిపతి ఒక్కలిరాజును, 'జరంగో' యనుమన్యగ్రామమునఁ బందిగఁ నుంచెను.

రఘునాథుని పితృవ్యుని దాసీపుత్రుఁడు నరసింహుఁడు పౌరుషసింహుఁడై, పల్లానగరమును సేనలఁజుట్టి, రఘునాథుని విడిపించెను. రఘునాథ జగద్దేవు స్వదుర్గమునఁ బ్రవేశించి, నరసింహదేవునకు చౌంపతిరావని (భామొపతి లేక సముఖస్థుఁడు) బిరుదిచ్చి రామకృష్ణపురమను గ్రామమునిచ్చెను. రఘునాథుఁడు చింతామణీ దుర్గపురాతన శుద్ధాంతములను నవశోభనత్త్రించి, దానిసమీపమున నొకగ్రామము పుట్టువఱచెను. అది యిప్పటికి 'మేకలపల్లె' నాఁ బరుచున్నది. ఆతఁడు తనపేరిట నొకగ్రామమును చిరస్మరణీయార్థము నిర్మించెను. అదియే 'రఘునాథపుర' మని ప్రకీర్తితమగుచున్నది. క్రీ. శ. 1747న రఘునాథపుర ప్రతిష్ఠ మహావైభవముతో జరగెనని రఘునాథ జగద్దేవుని స్వీయచరిత్ర వక్కాణించుచున్నందున నిప్పటి ఒక్కలి రఘునాథపుర జన్మదినములవియైయుండవచ్చునని చరిత్రాన్వేషకులదృష్టికొక నవ్యపథము స్ఫురించుచున్నది. ఆ

* ఈ గ్రామాలలో తురకప్రభుత్వకాలపు కోటల భగ్నావశేషములు యిప్పటికి గానవచ్చుచున్నవి.

జగద్దేవుడు దానమేఘుడై దిగంతచంద్రికలను గొలిపెనని చెప్పుదురు.

ఆతని సుతరత్నము రామకృష్ణజగద్దేవు 1797 వఱకు టెక్కలి రాజ్యమేలి యౌరసుఁడులేక కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. తర్వాత టెక్కలి ఈస్టిండియా కంపెనివారిహస్తంగతమయ్యెను.

కదంబవంశీయుల ఇతిహాసములను బయలుపఱచు తామ్రఫలకముల పాఠముల నిటఁ బాఠకులకు బరిచయార్థము ప్రకటించుచున్నారము.

ప్రథమతామ్రశాసనము:—దీనియందు తెలుగులిపిలో రెండుప్రక్కలయందును ఐదేసి పంక్తుల నియమమున నక్షరములు చెక్కబడి యున్నవి. వానిలో నిప్పటి గుణింతమునకు గొన్ని వేఱుపడి యున్నవి. శాసనపుఁ జివరను దాత చేవ్రాలు కలదు. అదియస్పష్టము. తామ్రఫలకము దమ్మిడీయంత దళసరియు 2½ అంగుళములు వెడల్పు, 6½ అంగుళములుపొడవు కలిగియున్నది. ఈదానపత్రము ప్రథమరఘునాథ జగద్దేవుగారి వలన టెక్కలి రాజ్యాధిదేవత రామచండిక (సందిమ్మ) కు బూజారియైన పకీరుఅనువానికి బ్రదత్తము చేయబడెను. ఆపూజారివంశ్యులిప్పటికి ప్రాంతములలో జన్నికులముఅనబడి కనబడుచున్నారు.

ద్వితీయశాసనము:—ఇదియు రెండుప్రక్కలనాలుగేసి పంక్తులవంతున చెక్కబడియున్నది. దీనితొలిప్రక్కను, నాల్గవభాగములోని యొకటి భాగమున దాతసంతకమున్నది. ఆచేవ్రాలు తెలియబడదు. ఈదానము ద్వితీయరఘునాథ జగద్దేవులు చేసిరి. ఈశాసనానుసారం ఇప్పటికిని సదావర్తి జరుగుచున్నది. ఈపట్టా దమ్మిడీదళసరికలిగి 9½ అంగుళములు పొడవు, 1¾ అంగుళములు వెడల్పు, కలిగియున్నది.

ప్రథమతామ్రశాసనపు మూలము.

(ముందటిపక్క)

1 ప్లవనామసంవత్సర జేష్ఠ శుద్ధ ౧౧ రోజున
2 శ్రీరఘునాథ జగద్దేవుమహారాజు
3 లుంగారు పూజారి పకీరుకు వ్రా
4 యించియిచ్చిన మాన్యంపట్టా మః టెక్కలి
5 పట్నం ఖసపాబా॥ నీకు గ ౮ నాల్గు గరి

(వెనుకటిప్రక్క)

1 శెల భూమి మాన్యం యివ్వనాయె గనక
2 విరివిగా ఫలం పరచుకొని నీపుత్ర పౌ
3 త్ర పారంపర్యంతం అనుభవిస్తూవుండేది
4 యీమాన్యానకు గరిశెరూపాయిలు
5 శిస్తు పోల్లుఘున్నాణం మాపు॥

ద్వితీయ తామ్రశాసనపు మూలము,

మొదటిప్రక్క

1 నందననామ సం॥ ఆశ్వీజ శు ౧౦ల రోజున శ్రీర ఘునాథజగద్దేవు
2 మహారాజులుంగారు సదావర్తి హరిదాసు బావాజీగారికి
3 వ్రాయించి దయచేశి యిచ్చినపట్టా మ॥ కలోపూడి హన్మం
4 తులోవ శేరీలో సదావర్తి పోలం సంతోతాలాగత్ప పన్నయీ

రెండవప్రక్క

1 చా॥ యేర్పాటుచేశి యివ్వడమయినదిగనుక విరివి ఫలపర్చుకు
2 అతీతు అభ్యాగతులకు సదావర్తి శిదా యిస్తూ త్రికాలా
3 లయందు మమ్ములను కల్యాణచేస్తూ సుఖంగా శ్రీ రఘునాథ
4 జీవనం చేస్తూవుండేదిగ్రామాలక్కు యుట్టి కొట్నం మాపుచేశినాము.

సవరలు[1]

మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటసీతాపతి పంతులుగారు. బి. ఎ. ఎల్. టి.

సవరలు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాల మాళువాప్రదేశములలో ఎక్కువగా ఉన్నారు. ఒరిస్సా, బెంగాల్ మండలములందున్ను, సింగభూమి, సంబల్‌పూర్, రాయపూర్, బిలాసపూర్, పాట్నా, కలహండి, సారంగర్, రాయగర్ మొదలయిన మధ్యపరగణాలలోను కూడ అక్కడక్కడ, ఈసవరలు కనబడుతున్నారు. పూర్వకాలములో షాహాబాదులో ఈసవరలు ఉండేవారనిన్ని, అక్కడనుండి, రాజపుత్రులు తరిమివేయుటచేత, దక్షిణప్రదేశములకు పారిపోయినారనిన్ని, నేటికిన్ని సవరల తాలూకు కట్టడములు కొన్ని సిథిలములై షాహాబాదు జిల్లాలో కనబడుతున్నవనిన్ని రిస్లీ దొరగారు వ్రాసినారు.

ప్రాచీనకాలమందు ఈసవరజాతివారినిగురించి వ్రాసిఉన్న విషయములు కూడనవి:—ప్లినీ పేర్కొన్న సుఅరి (Suari) జాతివారున్ను, టాలమీ పేర్కొన్న సబరై (Sabarai) జాతివారున్ను, ఈసవరజాతివారే కావలెనని ఊహించవచ్చును. గంగానదీ ప్రాంతమందు వజ్రములెక్కువగా దొరికే ప్రదేశములో ఈసబరైలున్నారని టాలమి వ్రాసినాడు. వజ్రములు దొరికే ఈప్రదేశము మధ్యపరగణాలలో సంబల్‌పూర్ వద్ద నుండేదని కనింగ్‌హాము వ్రాసినాడు.

ఈదేశమందలి వాఙ్మయములో కూడా సవరజాతిపేరు ప్రాచీనకాలమునుండిన్ని కనబడుతున్నది. ఐతరేయబ్రాహ్మణములో "ఏతే ఆంధ్రాః పుండ్రాః శబరాః పుళిందాః మూతిబాః ఇత్యుదంత్యాబహవో భవంతి వైశ్వామిత్రాదస్యూనామ్ భూయిష్ఠాః" అనిఉన్నది. ఆంధ్రులు, పులిందులు మొదలైనవారితో సమముగా శబరులను పేర్కొన్నారు. భారతం శాంతిపర్వంలో "యవనాః కిరాతాగాంధారాః చీనాః శబర బర్బరాః శకాః తుషారాః కంకాశ్చ పహ్లవా శ్చాంధ్రముద్రకాః। పౌండ్రాః పుళిందా, కమధాః కాంభోజాశ్చైవ సర్వః బ్రహ్మక్షత్రప్రసూతా వైశ్యాః శూద్రాశ్చ మానవాః కథంధర్మాంశ్చరిష్యంతి సర్వేవిషయ వాసినః। మద్విధైశ్చకథం స్థాప్యాః సర్వేవై దస్యుజీవినః" అని ఉన్నది.

రామాయణములో శబరి శ్రీరాములవారికి ఆతిథ్యమిచ్చినట్లు కనబడుతున్నది. స్కందపురాణములో ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యమందు శబరులకు సంబంధించిన కథగలదు.

కథాసరిత్ సాగరములో (చూడు. శశాంకవతీలంబకము 12, 4వ తరంగము) మాయావటుడను శబరభూపతి వృత్తాంతముగలదు. మృగాంకదత్తుడను రాజు స్నానార్థము నర్మదానదికి పోయి నీటిలోనికి దిగగానే, అది వరకక్కడ స్నానముచేస్తూన్న మాయావటుడను, శబర భూపతిని మొసలి పట్టుకొనియుండుట కనబడినది. ఆమొసలిని చంపి, ఆశబరరాజును మృగాంకదత్తుడు రక్షించెను. అప్పుడు ఆ శబరరాజు

1 ఈ వ్యాసము మా తండ్రిగారు, రావుసాహెబ్ గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయవలసినదే. అయితే అస్వస్థతచేత వారిపుడు వ్రాయుటకు వీలులేక, తాము సంగ్రహించి ఉంచినసామగ్రి అంతా నాచేతికిచ్చి నన్ను వ్రాయుమని కోరినందున నేనే వ్రాసినాను. (గి. వెం. సీ.)

మృగాంకదత్తునికి తన కృతజ్ఞత తెలియజేస్తూ నమస్కరించి, అతని చెలిమిచేసుకొని అతనిని తన నగరమునకు తోడుకొనిపోయినాడు. మృగాంకదత్తుడు అప్పుడు కొన్నాళ్ళు శబరదేశములో ఉండుట సంభవించినది. మురారి రచించిన అనర్ఘరాఘవములో 'వ్యాఘ్రగ్రాహ్యాస్తనీభిః శబర యువతిభిః' అని యున్నది.

తెలుగుప్రబంధములలో సైతము శబరులను పేర్కొన్న వాక్యములుకలవు. అయితే ఇవి అన్నీ సవరలనే సూచిస్తవని చెప్పలేము. వీటిలోకొన్ని తక్కిన అడవిజాతి మనుష్యులను సూచించవచ్చును. గాని, శబర శబ్దమే తరుచుగా కవులు ప్రయోగించి ఉండుటచేత ఆటవికజనులలో సవరల ప్రసిద్ధి, ప్రాముఖ్యము స్పష్టమవుతుంది:—

భారతం ఆది VII 106 లో కామధేనువు తోకనుండి శబరులు పుట్టునట్లున్నది. హరివంశం పూ. VII 5 లో "శబర కుటుంబినీ కబరికాననమాల్య" అనిన్ని, ఏడ్చూరిసింగన కువలయాశ్వచరిత్రలో(చూడు.ప్రబంధరత్నావళి) "క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు, పుటపుటనగు చన్నుఁగవలుఁ బున్నమునెలతోఁ జటచిటలాడెడు మొగములుఁ గటితటముల యొప్పు శబరకాంతలకొప్పున్" అనిన్ని, చంద్రభాను చరిత్ర V 50 121. లో "శబరకాంతాకుచాగ్ర" అనిన్ని, కర్ణపర్వమందు I. 211, లో "సీ. శబరవేషముదాల్చి చనుదెంచి తొడరినశివునితో" అనిన్ని, భోజరాజీయమందు I. 116 లో "శబరాలయంబు వెలువడి" అనిన్ని, IV. 186. లో "విష్ణుండు శబరుఁడై చనుదెంచి" అనిన్ని, హరవిలాసము VII. 57. లో అర్జునుఁడు కిరాతవేషమున వచ్చినశివునితో "ఈవక్రభాషణంబులు నీవాడెదు శబర" అనిన్ని, శబరులకు సంబంధించిన వాక్యములు కలవు. ఇంకా, బసవ (ద్వి) పు. 102, బసవ (పద్య)IV. 37. పండితారాధ్య పు. 313, కాశీ IV. 62, భాగ IV. 506, నృసింహ V. 154, మను, IV. 78, వరాహ VI. 135, VII' 102, 107, 118, కాళ. I. 65, 66, లో శబర ప్రసక్తి కనబడుతున్నది.

సవరలు తమపేరు తాము శబర అనిగాని సవర అనిగాని ఉచ్చరించరు. వారిఉచ్చారణ సరిగా నిరూపించడము కష్టము. స్' ఓర్ (అన్) అనిగాని, సొ'ఓర్(అన్)అనిగాని, వ్రాసి చదివితే వారి ఉచ్చారణ కొద్దిగా స్పష్టము కావచ్చును. ఈపదమునకు సవరవాడు అని అర్థము. సొ' ఓరా(న్) జి అంటే సవరవాళ్లు అనిఅర్థము. సవరభాషకు సవరభాషలో "సొరా, ఎజర్" అంటారు.

ఈసవరలు కిరాతులు, నిషధజాతివారు, అడవిమనుష్యులు, నరబలులు ఇచ్చేవారు, కల్లుద్రాగేవారు, అని వీరిని నిందిస్తూనీచముగా చూడడము కనబడుచున్నది. నేటిపరిస్థితులను బట్టి ఇప్పటి ఆర్యసంతతివారికిన్ని, ఇప్పటి సవరలకున్న నాగరికతలో వ్యత్యాసము అత్యధికముగా ఉన్నా ప్రాచీనకాలమందు శబరులకున్ను, పైని పేర్కొన్న తక్కినజాతులవారికిన్ని, ఆట్టేభేదము కనబడదు.

అంతేకాదు, వేదముల కాలమునాటి ఆర్యుల ఆచార వ్యవహారములకున్ను, స్కాంధపురాణములో చెప్పినట్లు ప్రాచీనకాలమందలి శబరుల ఆచార వ్యవహారములకున్ను, నరబలులను ఇచ్చుటలోను, కల్లుత్రాగుటలోను, ఇంకామరికొన్ని విషయములలోను, సాదృశ్యం కనబడుతూ ఉన్నది.

ఆర్యజాతులలో నరబలి ఉండేదనుటకు ప్రమాణములు చూడండి; యజ్ఞములలో నరమేధమని ఉండేదిగదా? రామాయణములో (చూ. బాల. 62 సర్గ.) అంబరీషుని యజ్ఞమందు పశువు నష్టముకాగా రాజు అడవిలో పశువులను వెదుకుతూ రుచీకుడనే మునివద్దకు వెళ్లి అతని రెండవకుమారుడైన శునఃశేఫుని కొన్నట్లున్ను, అతడు విశ్వామిత్రుని వద్దకు పోయి శరణువేడగా విశ్వామిత్రుడు తనకొడుకులయిన మధుష్యందాదులను యజ్ఞపశువులు కావలసినదని చెప్పినట్లున్ను, అందుకు వారు నిరాకరించుటచేత కుక్కమాంసము తింటూ వేయేండ్లు తిరగండని వారినిశపించి, విశ్వామిత్రుడు శునఃశేఫునికి రెండుగాధలు నేర్పినట్లున్ను, ఆగాధలతో శునఃశేఫుడు ఇందుని స్తుతించి, అంబరీషుని వద్దకుపోయి అతని యజ్ఞం సంపూర్తిచేయించగా ఇంద్రుడు శునఃశేఫుని మెచ్చుకొని అతనికి చిరాయువు ప్రసాదించినట్లున్ను ఉన్నది. ఈకథే ఐతరేయబ్రాహ్మణములో హరిశ్చంద్రుని కథగాయున్నది.

కథాసరిత్ సాగరములో (చూ. అలంకారవతీలంబకము మొకటితరంగము శ్లో. 101-105. పు. 288) ఉత్తరరామాయణ కథయున్నది. అందులో "అత్రాంతరేచ రామస్య నరమేధే సులక్షణమ్ చిన్వన్ పురుషమాగచ్ఛత్ తేన మార్గేణలక్ష్మణః" మొదలుకొని అయిదారు శ్లోకాలుచూడండి. కుశలవులు వాల్మీకి మహాముని ఆశ్రమములో చదువుకొంటూ ఉన్నప్పుడు ఒకనాడుఆయన అర్చాలింగములో ఆపిల్లలు బొమ్మలాట ఆడుకొన్నారు. అందుకు ప్రాయశ్చిత్తముగా లవుడు కుబేరవనమునకువెళ్లి బంగారు కమలాలున్ను మందారపుష్పములున్ను తెచ్చి ఆలింగమును అర్చించవలెనని గురువుచెప్పగా, లవుడువెళ్లి కాపున్న యక్షులనుకొట్టి పువ్వులు కోసి తెస్తూఉండెను. ఆసమయమందు, లక్ష్మణుడు నరమేధముకోసము పురుషునివెదుకుతూఅక్కడికివచ్చి లవునిచూచి పట్టుకొని పోయినాడు.

మాయాతి (అనగా నరబలి) ప్రశంసకు సంబంధించిన వాక్యాలు చూడండి:—

"మాయాతీనాంచ నిర్ణీతం శ్రూయతాం మునిసత్తమ
వక్ష్యామ్య థర్వవేదోక్తం ఫలహో నిర్వ్యతిక్రమే,
పితృమాతృవిహీనంచ యువకం వ్యాధివర్జితం
....
తద్బంధుభ్యో ధనం దత్వాక్రీతం మాల్యాతిరేకతః
... ...
తంచ వర్షం భ్రామయిత్వా చగద్వారేణయత్నతః
వర్షాన్తేచ సముత్సృజ్య దుర్గాయుయితం నివేదయేత్
అష్టమీనవమీ సంధౌ దద్యాత్ మాయాతిమేవచ
ఇత్యేవం కథితం సర్వం బలిదాన ప్రసంగతః॥"

కాళికాపురాణమందు శ్రీభగవానువాచ:

"క్రమంతు బలిదానస్య స్వరూపం రుధిరాదిభిః
యథాస్యాత్ ప్రీతయే సమ్యక్ తథా వక్ష్యామి పుత్రకా।)
... ...
బలిభిః సాధ్యతే ముక్తిం బలిభిః సాధ్యతేదివం
బలిదానేన సతతం జయేత్ శత్రూన్ నృపాన్
నృపః, నరస్య ప్రీత మాదాయ సాధకోదక్షిణేకరే
వామేసమన్వగం పాత్రం గృహీత్వానిశి చాగ్రతః"

బలికాబడ్డవానికి బలిఇస్తూ వున్నవాడు ఎట్లుప్రార్థిస్తాడో చూడండి:—

నరపశ్వజల మహాభాగ సర్వదేవ మయోత్తమ
రక్షమాం శరణాపన్నం సపుత్రసుత బాంధవ
మహాతపోభిర్దానైశ్చయజ్ఞైర్యత్ సాధ్యతే నృణాం
తస్మైదేహిమహాభాగ త్వంచాప్రాప్నుహి శ్రియం
రాక్షసాశ్చ పిశాచాశ్చవేతాలాద్యాః సరీసృపాః
నృపాంశ్చ రపవశ్చాన్యే నమాంతే ఘ్నంతు త్వత్కృతే॥"

ఈలాగుననే కోడులు తాముబలిగా ఇస్తూన్న జంతువును ప్రార్థించేవారు. ఘంటాకర్ణుడు ఏడువేల బ్రహ్మహత్యలు చేసినా

అవినరమేధములుగా గైకొని శ్రీకృష్ణుడు మోక్షమిచ్చినాడట. వాడు విభూతి ధరించుట చేత పాప మంట లేదని శైవు లంటారు.

ఇకను, మద్యపానము ఆర్యులలో ప్రాచీనకాలమందు ఎక్కువగా ఉండేననుటకు ప్రమాణము లనేకముగాకలవు. ఋగ్వేదములో తొమ్మిదవమండలమందంతటను సోమపానప్రశంస, ఏడవ మండలమందు (చూ. 8౬. 6.) సురాపానప్రశంస కనబడుతున్నది. భరద్వాజుడు భరతునికిఆతిథ్యమిచ్చినప్పుడు మైరేయమునుకురిపించినట్లు "అన్యాః స్రవంతుమైరేయం సురామన్యాస్సునిష్ఠితాః" .. అని రామాయణము (అయో. 91)లో, ఉన్నది. భరతుడు చిత్రకూటమునకు వెళ్ళినప్పుడు వేలకొలదిగా సొండివాళ్లను వెంటబెట్టుకొని వెళ్లినాడట. హనుమంతుడు సీతతో శ్రీరామునిగురించి, "నమాంసం రాఘవోభుఙ్క్తేనచాపి మధుసేవతే:వన్యం సువిహితం నిత్యంభక్తమశ్నాతి పంచమమ్॥" అనిచెప్పినట్లు రామాయణము (సుందర. 37)లో ఉన్నది.

ఇట్లునరబలులున్న, మద్యపానమున్న, ప్రాచీనకాలమందు మనఆర్యులలో ఉన్నట్లునిదర్శనములు అనేకముగా కలవు. రానురాను ఈ రెండును నింద్యముగానే అర్యసంతతివారుభావించివిడిచిపెట్టుకొన్నారు. కొందరుశాక్తేయులు, తాంత్రికమతమువారు అరవైసంవత్సరముల క్రిందటి వరకున్న నరబలులు ఇస్తూ ఉన్నట్లుకనబడు తున్నది. సురాపానముమాట చెప్పనక్కరనేలేదు. ఈమతములవారికి ఇదినేటికిన్నీ సదాచారముగానే ఉన్నది. సింగభూమిరాజులు 1864 లో నరబలులు ఇస్తూవుండిరనిన్ని, కొన్నిచోట్లఅమ్మవారు,కరవురాకుండా చేసుకొనుటకు నరబలులుఇవ్వడం ఆచారము ఉండేదనిన్ని గవర్నమెంటువారి రిపోర్టులలోకనబడుతున్నది. ఆవిధముగానే ఒరిస్సాలోని కోదులు నరబలులు ఇస్తూఉండేవారు. 1833లోబస్తరురాజు నాగపురరాజును దర్శించడానికివెళ్ళినప్పుడు అతడు పెద్దయజ్ఞముజేసి 25 గురినో, 27 గురినో బలియిచ్చినాడట. నరబలిఇచ్చి, నరునిరక్తము జల్లితే,పైరుపెట్టినపసుపు యొక్క రంగు బాగుంటుందని కోదుల నమ్మకము. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము దేశమందు బాగావ్యాపించినతరువాత అందరిలోను నరబలి ఇచ్చేఆచారము అడగిపోయినది. మద్యపానము హిందువులలో నిషేధించవలసినదే అయినా, శూద్రజాతులలో కొందరు, ఇంకా కులాచారమును అనుసరించి కల్లుత్రాగుతూ ఉన్నటుల, సవరలు మొదలయిన కొండజాతివారుకొందరు ఇంకా కులాచారముగానే, భావించికల్లు త్రాగుచున్నారు.

సవరలు మొదట నుండిన్ని, కొండల మీద నివసిస్తూ వచ్చినారా, లేక, ఎప్పుడైననూ పల్లపుభూములలో పల్లెలు పట్టణములుకట్టుకొని రాజ్యాలేలినారా, అనివిమర్శించవలసిఉన్నది. ఒక తామ్రశాసనములో నందివర్మపల్లవమల్లయనేపల్లవరాజు ఉదయనుడనేశబరరాజునోడించి నెమలిపురివెండ్రుకలతో చేసిన అతని కేతనమును పట్టుకొన్నట్లున్నది. ఈ శబర శబ్దము సవరలనే సూచించునని ఫోక్సు దొరగారున్న, అట్లుకాదని హుల్ట్జుదొరగారున్న వ్రాసినారు. సోన్‌ఫూర్ తామ్రశాసనములు మూడుయీమధ్య ప్రకటించివ్రాసిన మజుమ్దారుగారు ఆఉదయనుడు సవరలరాజు అని నిశ్చయించినారు.

ముఖలింగ క్షేత్రమహాత్మ్యములోని శబరుల రాజైన చిత్రగాయకునికథ, ముఖలింగే

శ్వరాలయములో చిత్కళా చిత్రగాయకుల సమావేశమును సూచిస్తూ ఉన్న చిత్రము, కొర్ని తామ్రశాసనములో కళింగ రాజ్యమందలి గంగవంశపు రాజులకు మూలపురుషుడైన కామార్ణవుడు శబరాదిత్యుని ఓడించినాడన్న వాక్యము, వీటినిబట్టి, ఈకళింగ దేశమందు కొంత కాలము సవరలు రాజ్యము చేసినట్లు ఊహించుటకు అవకాశము లేకపోలేదు. తమకంటె బలవంతులైన శత్రువులతో మరి యుద్ధము చేయలేక పల్లపుభూములు విడిచిపెట్టి ఈసవరలు కళింగ దేశమందలి కొండలలోనికి పారిపోయి ఉండవలెను.

సంఘ వ్యవస్థ

ఈసవరలు అనాదిగా కొండలమీద నివాసమేర్పరచుకొని, పల్లపునేలలనున్న వారితో కలియక, తమస్వాతంత్ర్యము, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వము, మొన్న మొన్నటి వరకున్ను కాపాడుకొంటూ వచ్చినారు. సుమారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట పర్లాకిమిడి రాజులలో ఒకరు కొండలపైకి దండెత్తి సవరపల్లెలను స్వాధీనపరచుకొనుటకున్ను, సవరలను తమఅధికారమునకు లోబడునట్లు చేసుకొనుటకున్ను బిసోయీలను ఉద్యోగస్థులను నియమించి అక్కడక్కడ నిలబెట్టినారు. మరికొన్నాళ్ళకు బ్రిటిష్‌వారి ప్రభుత్వము కొండలమీదికి, అడవులలోనికి కూడ వ్యాపించినది. అందుచేత, సుమారు నూరుసంవత్సరములయి రాజకీయ విషయములకు సంబంధించిన స్వాతంత్ర్యము పోయినది.

బిసోయీల అధికారము ఏర్పడకపూర్వము సవరలరాజకీయ పరిస్థితులు ఎట్లుండెనో చూడండి. సవరపల్లెలలో ఏపల్లెకు ఆపల్లె స్వాతంత్ర్యము వహించి ఉండెనేకాని, పల్లెలన్నిటిపైని అధికారము వహించిన సంస్థ ఏదీ లేదు! పల్లెలన్నీ చేరి ఉండుటకు అనుకూలమైన కట్టుబాట్లు లేవు. యుద్ధసమయములందు అయినారు పల్లెలు-దగ్గర దగ్గరగా ఉన్నవి-కలిసి పరస్పర సహాయ్యములు చేసుకొనుటకు కావలసిన అనుబంధము మాత్రము ఏర్పడి ఉండెను. అందుచేత మొత్తముమీద ఒక్కొకపల్లె ఒక్కొక్క రాజ్యముగా ఏర్పడి ఉండెనని చెప్పవలెను. ఏపల్లెలో ఉన్నవారు ఆపల్లె పెద్దల అధికారమునకు లోబడి ఉండవలసినదే కాని వారికి వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము లేదు. సవరలలో సాధారణముగా ఎవడున్ను స్వతంత్రించి తనఇష్టానుసారముగా వ్యవహరించడు; ప్రతివాడున్ను సంఘములో ఉన్న నలుగురితోను కలిసి తిరుగుతూ ఉంటాడు. పల్లెలో ఉన్నవారందరున్ను ఒక్కసారిగా అన్యమతము అవలంబించవచ్చునుగాని, ఒక్కడు సంఘమునుండి విడబడి అన్యమతస్థుడగుట సంభవించదు.

ప్రతిపల్లెలోను అనేక కుటుంబముల వారు కలరు. వీరందరున్ను ఇద్దరు అధికారుల అధికారమునకు లోబడి ఉందురు. ఆఅధికారులలో ఒకడు గోమాంగ్. గోమాంగ్ అనగా గొప్పవాడు అని అర్థము. ఇతని అధికారము మేజస్ట్రేటుల అధికారము వంటిది. రెండవ అధికారికి బోయా అని పేరు. ఇతడు గోమాంగ్‌తో కలిసి మేజస్ట్రేటు పనులు చేస్తూ ఉండేవాడు; అంతేకాక, ఇతనికి మతవిషయములలో పూర్తిగా అధికారము కలదు. ఈవిధముగా ఈ ఇద్దరు అధికారుల పెత్తనమునకు లోబడి గ్రామపరిపాలనమంతా సాగుతూ ఉండే ఏర్పాటు, అనాదిజాతులకూటములందు ఈసవరలలోనే ఎక్కువగా కనబడుతున్నది.

ఈబోయా గోమాంగ్ ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యముగా ఒకకుటుంబమందు నిలిచి

ఉంటవి. ఈఉద్యోగములు చేసేఅధికారము పెద్దకుమారునికి రావడము ఆచారమే అయినా, ఆఉద్యోగము చేయడానికి తగిన సమర్థత లేని వానిని తొలగించి అతనితమ్మునికి ఆఉద్యోగము ఇప్పించేఅధికారము ఆగ్రామంలో ఉండే పెద్దలకు కలదు. బోయీ ఉద్యోగము వహించడానికి కేవలమువారసత్వపుహక్కు చాలదు. మతమునకు, ఆచార వ్యవహారములకు సంబంధించిన జ్ఞానముఉండవలెను.

వివాహములు, శ్రాద్ధములు, గ్రామస్థులందరున్ను కలిసిచేసేపూజలు, పండుగలు, మొదలయినవి జరుగుతూఉండేసమయములందు ఈ ఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్ను హాజరై ఉండవలెను. భూములకు, విప్పజీలుగు మొదలైన చెట్లకు సంబంధించిన క్రయములు, తగాదాలు మొదలైన వ్యవహారములన్నీ గ్రామంలో ఈఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్ను అధ్యక్షులై ఉన్న పెద్దలసభలో పరిష్కారముకావలెను. ఈవిధముగా ఏ వ్యవహారమైనా సభవారు పరిష్కరించవలసివచ్చినప్పుడు మతసంబంధమైన నియమములు కొన్ని అనుసరించవలసిఉన్నది. సుమారు100 సంవత్సరములక్రిందటి వరకు ఖూనీకేసులు విచారించే అధికారముకూడా ఈఉద్యోగస్థులకుండేది. పూర్వము యుద్ధసమయమందు గోమాంగ్ సేనలకు మొనగాడుగా ఉండి యుద్ధముచేస్తూ ఉండేవాడు.

ఈఇద్దరు ఉద్యోగస్థులకు పైనిచెప్పిన అధికారము ఉన్నా, ధనం, భూమి, సేవకులు మొదలయిన విషయములలో స్వలాభమేమీ లేదు. తక్కినవారివలెనే ఈఇద్దరున్ను పాటుపడి పొట్టపోషించుకోవలసినదే.

బ్రిటిషుప్రభుత్వము వచ్చినతర్వాత, ఈ ఇద్దరి గౌరవమున్ను కొన్నివిషయములలో అధికమైనది. గవర్నరుగారి ఏజెంట్ (కలెక్టరు దొరగారు ప్రతిసంవత్సరము ఏజెన్సీప్రదేశములలో తిరిగి సవరపల్లెలపెద్దలను భేటీకిపిల్చినప్పుడు, ఈబోయీ గోమాంగులకు బట్టలు మొదలయిన బహుమతులు ఇస్తూఉంటారు. బిసోయీలు తక్కిన సవరలచేత వెట్టికొట్టము చేయించుకొంటూఉన్నట్లు వీరిద్దరిచేతనుచేయించుకొనరు. అయితే బిసోయీలున్ను, గవర్నమెంటువారున్ను, సవరపల్లెలలోని తగాయిదాలుపరిష్కరించుటకు పూనుకొన్నప్పటినుంచిన్నీ ఈ ఉద్యోగస్థులఅధికారము తగ్గిపోయినది.

పూర్వకాలమందు సవరలకట్టుబాట్లప్రకారము, గ్రామములను తగలబెట్టినప్పుడు అనేకుల ప్రాణములకుగాని, ధనమునకుగాని నష్టముకలిగించినప్పుడుతప్ప మరియేనేరము చేసినా మరణదండన సాధారణముగావిధించుటలేదు. సాధారణముగా నేరమేమైనా జరిమానా మాత్రమే విధించుటఆచారము; నేరముచేసినవాడు జరిమానాగా రెండుకుండల కల్లు, మేక మొదలయినవి ఇచ్చుకొని పండుగచేయవలెను. ఇచ్చుకోవలసిన దెంతో నేరమును బట్టిఉంటుంది. మగవానికంటె ఆడుదానివల్లనే సంతానాభివృద్ధి ఎక్కువగుచుండును. గనుక మగవానిని చంపినపాపముకంటె ఆడుదానిని చంపిన పాపముఎక్కువ అనిసవరల అభిప్రాయము. అందుచేత ఆడుదానినిచంపినవాడు 8 ఎనుపోతులను యిచ్చుకోవలెను? మగవానినిచంపినవాడు 7ఎనుపోతులనేఇచ్చుకోవలెను.దొంగతనము చేస్తూఉండగా చేతికిచిక్కిన దొంగను చంపినాతప్పులేదు. వ్యభిచారదోషము పురుషునేకాని స్త్రీనిబాధించదు. నేరమేమైనా మతాచారములను అనుసరించి దండుగఇచ్చుకొని గ్రామములో పండుగచేయవలెనన్న నియ

మును చూడగా గ్రామములో ఉన్నవారందరున్ను ఒక్క కుటుంబము వారేఅన్న ప్రాచీన సంప్రదాయమునేటికిని నిలిచి ఉన్నదనిచెప్పవలెను. నష్టపరిహారము, దేవతలకుగాని, భూతపిశాచములకుగాని,ఉపశాంతి-ఇవినేరముచేసినవాడుచేయవలసినపనులు. అందువల్ల బాధపొందినవానికిగాని, అతనిబంధుమిత్రులకుగాని తృప్తి, దేవతులకో భూతపిచాచములకో ఉపశాంతి, గ్రామంకో నెమ్మదికలుగును. తక్కిన విషయములతోపాటు సవరల గ్రామపరిపాలనసైతము మతాచారములు బోధపడితేనే కాని తక్కినవిషయములు చక్కగా బోధపడవు.

మతము.

సవరల మతము సరిగా నిరూపించుటకష్టము. కేవలము మతమునకు మాత్రమే సంబంధించిన ఆచారములివి అని నిర్దేశించి చెప్పలేము. తక్కిన కిరాతిజాతుల ఆచారవ్యవహారములవలెనే సవరల అచారవ్యవహారములు సైతము మతమునసేకాక తక్కిన విషయములతో కూడ సంబంధము గలవై ఉంటవి. ఇందుకు తార్కాణముగా ఒక్కవిషయము చూడండి. భూమికి సంబంధించిన క్రయముగాని, తణకాగాని కేవలము ఇచ్చినవానికి పుచ్చుకొన్నవానికి మాత్రమే సంబంధించినదికాదు. గ్రామస్థులందరికిన్ని దానితో సంబంధముండుటచేతనే, గ్రామములోని పెద్దలందరున్నూ సభచేసిఉండగా బోయాగోమాంగులు అధ్యక్షతవహించి ఆవ్యవహారము పరిష్కరించవలెను. ఆస్తివివాదవిషయమేఅయినా మతముతో సంబంధముగల విషయమువలెనే పరిష్కారము కావలసిఉన్నది. భూమి కొన్నవాడుకాని తణకాపెట్టినవాడుగాని కల్లు, పంది తేవలెను. ఆపందిని చంపి, దేవతలకు ఉపహారముగా అర్పించి, బోయా అక్కడనున్నవారికి ప్రసాదము పంచిపెట్టి ఇవ్వవలెను. అప్పుడు అక్కడ ఉన్నవారందరూ ఆపందిమాంసమూ, ఆకల్లు పుచ్చుకోవలెను. ఈవిధముగానే పెండ్లి, విడాకులిచ్చుట, అంత్యక్రియలూ—అన్నీ గ్రామములో ఉన్న నలుగురికిన్ని సంబంధించిన విషయములవలెనే జరగవలసి ఉన్నది. వీటిలో రెండు ప్రధానమైన లక్షణములు చూడదగినవి: గ్రామస్థులతో ఏవిధముగానైనా సంబంధముగలదని ఎవరుపూనుకొన్నా అదినలుగురికిన్నీ తెలియజేయవలెను; దీక్షతో చేయవలెను.

సవరలమతమును, వారికుండే నమ్మకము, దానిననుసరించి వారుచేసేపనులు మొదలయినవాటిని బట్టి మనము గ్రహించవలెను. తమ ప్రదేశమందంతటను తమకు కనబడకుండా సంచరించే భూత పిచాచములు చాలాకలవనిన్ని, వాటికి కోపమురాకుండా తాముచూచుకోవలసి ఉంటుందనిన్ని సవరలందరికిన్ని దృఢమైన నమ్మకము కలదు. ఆభూతపిశాచములకు సోనుములని పేరు. అవి రెండుతెగలుగా ఉన్నవి. 1. చనిపోయిన బోయా గోమాంగులు మొదలయిన పెద్దల తాలూకు భూతములు. 2. రోగములు తెచ్చిపెట్టే భూతములు. ఇవిగాక కితుంగులను దేవతలు కూడా కలవు. గ్రామస్థులందరున్నూ కలిసి భూతములకు బలియిచ్చి ఆరాధనచేసే సమయమందు పితృదేవత లనదగిన భూతములతోపాటు ఈ కితుంగులనుసైతము పేర్కొని, బోయా ఉపహారములను సమర్పిస్తూ ఉంటాడు.

పెద్దలెందరు గతించినారో అన్నిభూతములుండునుగనుక వారిఅందరిపేర్లున్ను చెప్పడము కష్టమే. అయితే ప్రతి సవరవానిపేరు

వాడుపుట్టినవారము పేరు పెట్టి ఉంటుందిగను క వారముల యేడింటిపేర్లున్ను నాలుగుసార్లు క్రమముగా ఉచ్చరిస్తారు. దానివల్ల ఆగతించిన పెద్ద లందరిపేర్లున్ను అందులో బోయాగోమాంగులపేళ్లు, వాళ్ల భార్యలపేళ్లు అన్నీ ఉచ్చరించినట్టే అవుతుంది. ఈభూతములను కొలవడము, పూజించడము, ప్రార్థించడము, వాటికి ఉపహారములు సమర్పించడము మొదలయిన పనులన్నీ చేసే అధికారము బోయాకే కాని మరియొకరికిలేదు.

గుఆర్ పండుగ.

ఇది సంవత్సరమున కొకసారిగాని, రెండు మూడేండ్లకొకసారిగాని చనిపోయిన బంధువుల తృప్తికొరకు సవరలందరున్నూ కలిసి చేసుకొనే పండుగ. ప్రతిసారిన్నీ అంతకుపూర్వము జరిగిన గుఆర్ పండుగనాటినుండి అప్పటివరకున్ను చనిపోయిన బంధువుల ప్రేతలతృప్తికొరకున్ను, వారిని పెద్దలతో కలుపుటకున్ను, ఈగుఆర్ పండుగచేసుకొంటూఉంటారు. ఈపండుగకు గ్రామంలో ఉన్నవారందరున్నూ, ఇతరగ్రామాలలోఉన్న వారిబంధువులు మిత్రులు అందరున్ను, ఏకమగుతూ ఉంటారు. ఈపండుగకు పోతులు, మేకలు, కోళ్లు, మొదలయినవాటిని అనేకముగా బలిఇస్తారు. ధనవంతులైనకుటుంబములవారుఒక్కొక్కపోతు, పేదలుఒక్కొక్క మేక, అందుకూశక్తి చాలనివారు ఒక్కొక్క కోడితీసుకొనివస్తారు. కొన్ని కుటుంబములవారు ఏకమయి మొత్తంగా ఒకపోతునో, మేకనో, కోడినో తెచ్చుకొంటూ ఉంటారు. బలిగాఇచ్చిన జంతువుల మాంసముఅందరున్ను సమంగానేపంచుకొంటారు. అయితే, ఎవరితృప్తికోసము ఈపండుగచేస్తున్నారో మరిశవములను స్మశానములకు మోసుకొనిపోయినవారికిన్ని, బోయాగోమాంగులకున్ను, ప్రత్యేకించి ఆ ఉపహారములలో వంతులు అధికముగా ఇస్తూఉంటారు. తక్కినపండుగలప్పుడు తాగినట్లే కల్లు ఎక్కువగా త్రాగుతారు. ఈగుఆర్ శ్రాద్ధాది కర్మలలో చాలాగొప్పది.

పంటలకుసంబంధించిన పండుగలు కొన్ని ఉన్నవి. అప్పుడుకూడా భూతములకుమేక, పంది, కోడిమొదలయిన జంతువులనుబలిగాఇచ్చి అన్నము, కల్లుఉపారంగాపెట్టవలెను. ఈపూజలప్పుడు మామూలు భూతములనేకాక డలిమ, సురు, తిప్పరి అనేమగభూతములను, డరులి, సుమన్ని, గుర్బడి అనేఆడభూతములను కొలవవలెను.

కాపుసవరల ఆచారములు ఇందుకుకొంచెము భిన్నముగా ఉంటవి. అ సోనుముల (భూతముల) పేళ్లలో కూడ భేదమున్నది. జగబోజి, సుత్రిబోజి, సంకుబ్రిబోజి, పెర్సిబోజి, గుల్బాబోజి-ఇవికాపుసవరులు పెట్టినపేళ్లు. అన్నీ ఆడభూతములనే సూచిస్తూఉన్నవి.

బోయాగోమాంగులు, గ్రామస్థులు కలిసి భూతములను కొలవవలసినసమయములు ఇంకామరికొన్ని ఉన్నవి. అవిఅవసరమునుబట్టి అప్పుడప్పుడువచ్చేవేకాని కాలనియమితము లయినవికావు. వానలులేక కరవు బట్టినప్పుడు, భూతశాంతిచేయవలెను. సవరపల్లెకు చేరువగా ఉన్నకొండలలో ఎత్తైనకొండమీదను కిటింగులనేభూతములుంటున్నవనిన్ని సోనుముల ప్రీతికోసము తాముచేయవలసిన పండుగలు మొదలయినవి యథాక్రమంగా జరుగుతూఉన్నవోలేదోచూస్తూఉంటవనిన్ని, అందులోలోపముగాని, అపచారముగాని, ఏమైనాజరిగిన యెడల రోగమో, క్షామమోకలిగించి పల్లె

మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు, సవరఉపాధ్యాయులు.

పూసలు, కంటెలు ధరించిన సవరపురుషుడు

సవర బాజాబజంత్రీలు.

సవరగాయకుడు వీణావాయించుట.

'గుజార్' పండుగ జరుపుట.

పొగ గొట్టమునుండి పీల్చుట.

పిట్టల వేటకాండ్రు.

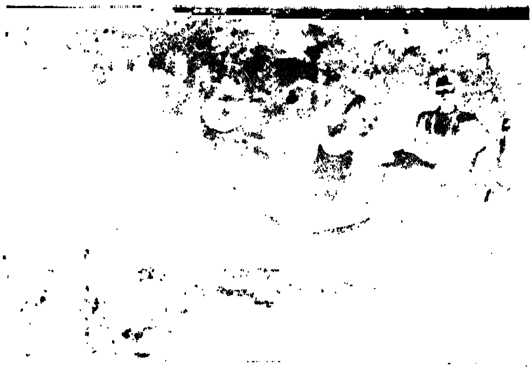

ఆహారమునకై పాము తోలూడదీయుట.

లో ఉన్న వారందరిని బాధిస్తవనిన్ని సవరలన మ్మకము. సవరలుపడే బాధలన్నిటిలోను క్షామబాధ దుర్భరమైనది. ఏసంవత్సరముపండిన వస్తువులు ఆసంవత్సరమే తినవలెనన్న నియమముంటుటచేత, ముందుకుపనికి వచ్చునన్న ఉద్దేశముతో వానలు బాగా ఉన్నప్పుడు ఎక్కువ పండించుకొని నిలవచేసుకోవడం ఎరుగరు. ఈబాధలుకిత్తంగుల వల్లకలుగుతూ ఉంటవన్న నమ్మకముండబట్టి, ఆకిత్తుంగులకోపము శాంతింపజేసుకోవలెనని పెద్దపండుగచేస్తారు. బోయాగోమాంగులు మామూలుగానే విధానమంతా సాగిస్తారు. జంతువులబలి, అన్నం కల్లు మొదలయిన ఉపారాలుమీద చెప్పినట్లే జరగవలెను.

పర్లాకిమిడి తాలూకా మాళువాలో రెండు కొండలున్నవి. "గయ" వద్దనొకటి; దానిపేరు జమ్-తాంగ్ బరు; పర్లాకిమిడికి 8 మైళ్లుదూరాన మరిఒకటి; దానిపేరు మెడియా-బరు. మొదటికొండవద్ద ఆవునో ఎద్దునో బలిఇస్తూ ఉంటారు. ఈఒక్కచోటనేగాని మరియొక్కడనూ ఆవునుగాని ఎద్దునుగాని బలిఇవ్వడంనేనెరుగను. అక్కడనుమాత్రమే గోబలిజరుగుటకు కారణముగా సవరులుచెప్పేకథ ఏమంటే, పూర్వమొకప్పుడు కిత్తంగులు గోవునుచంపి దానిమాంసము తినడము సంభవించినదట. అందుచేతనే ఆకొండకు జమ్-తాంగ్-బరు అనే పేరువచ్చినదట. (జమ్అనగాతినుట; తాంగ్అనగా ఆవు; బరుఅనగా కొండ) రెండవ చోటకిత్తంగులకు ఉపారముగా పాలు, కల్లు ఇస్తారు. సవరలకు సాధారణముగా పాలుఅసహ్యమైన వస్తువు. అందుచేత, ఇక్కడమాత్రము పాలు ఉపారముగాపెట్టడము వింతగానే ఉన్నది.

ఈకిత్తుంగులను ఆరాధించే సమయములో ఒకప్రధానమైన విధానము జరుగవలసిఉన్నది. నాలుగుమూరలు పొడవుగా ఉన్న పెద్దపెద్దరాళ్లు-నేలమీద పడిఉన్నవి లేవనెత్తి, నిటారుగా ఉంచుతారు.

కిత్తుంగులపేళ్లు చిత్రముగా ఉన్నవి:—

1. భీమా, 2. రామా, 3. జోడేపులు, 4. షేడా, 5. రుంగ్‌రుంగ్, 6. తుమన్న, 7. గర్సడ, 8. జగంత, 9. ముత్త, 10. తేతె. వీటిలో బీమా రామా అనేపేళ్లు ఎట్లు దూరినవో చెప్పలేము.

వ్యాధిసంబంధమైన భూతములను కొలుచుట సాధారణముగా కుటుంబస్థులు ప్రత్యేకించి చేసుకోవలసినపని. కుటుంబములో ఎవనికైనా వ్యాధివచ్చినప్పుడు ఆకుటుంబము వారందరూ కలిసి ఆవ్యాధిని కలిగించిన భూతమునకు పండుగచేసి ఉపారముపెట్టవలెను. అపండుగచేయించేవారు బోయాలుకారు. వారికి కుడంగులు అనిపేరు. వీరిలోకొందరు మగవారు; కొందరు ఆడువారు. వీరికిమంత్రాలు, వైద్యము తెలునును. వ్యాధిసంబంధమైన భూతములు ఏవనగా:—

1. కన్నిబోజన్-ఇదిఅపస్మారదేవత. ఇది ఆవహించిన వారివద్దకు బంధువులైనా వెళ్లడానికి భయపడతారు. ఈభూతమును శాంతింపజేయుటకు దానికి పందులను బలిగాఇవ్వవలెను. మేకలుపనికిరావు; అన్నము కల్లు ఉపారము పెట్టవలెను. ఈభూతము అడవులలో పెద్ద వృక్షములపై ఉంటుంది. గనుక దీనికిచేసేపూజ ఊరివెలుపలి అడవులలోనే చేయవలెను.

2-4 సోడంగ, గోసాడ్, ఎర్డానా—వీటివల్ల జ్వరము, వ్రణములు, పైత్యము మొదలయిన వ్యాధులు కలుగుతూ ఉంటవి. వీటికి

మేకలు, కల్లు, బట్టలు ఉపారముగా ఇవ్వవలెను.

5-7 గడేజంగ్, సండ్రి, బుల్లు— ఇవి ఆకాశభూతములు, ఇందులో సండ్రి, చండ్రి సంబంధమైనది. వీటివల్ల తలనొప్పి, పోటు కలుగుతూఉంటవి. వీటికి మేకలు, కోళ్ళు, కల్లు, బట్టలు కావలెను.

8. రతూనా-సోనుమ్-పులిభూతము- ఇది సోడంగభూతమునకు భార్య. దీనివెంట ఎప్పుడును పులి ఆకారముగల కుక్క తిరుగుతూ ఉంటుంది. దీనివల్ల గండమాల (మెడవాపు) మొదలయినరోగములు కలుగును. దీనికి పోతు బలివేయవలెను. కల్లు ఉపారముగా పెట్టవలెను.

10. గయరబుల్లు— ఇది స్త్రీలకు ప్రసవము సులభముగా కాకుండా బాధించే భూతము. దీనికి మేకలు, కోళ్ళు, అన్నము, కల్లు కావలెను. పంది, బట్టలు అక్కరలేదు.

11. ఇల్లాసోనుమ్— దీనివల్ల స్త్రీలకు గర్భము పోతూఉంటుంది. గర్భము పోతుందేమో అన్న భయము తోచగానే గర్భవతిఅయి ఉన్న స్త్రీ ఈభూతమునకు ఉపారము పెట్టుతూఉంటుంది.

12. రోగా-బోజన్- ఇది పెద్దమ్మవారు. దీనికి సవరలు ఎక్కువగా భయపడతారు.

ఈభూతములేకాక ఇంట్లో చనిపోయినవారు భూతములై రాత్రికలలోను, చీకటిలోనూ కనబడి తమకు ఉపారాలు పెట్టవలసినదని కోరుతూ ఉంటారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈభూతములు తమకోపము తెలియజేయడానికి పశువులసాలలోనికిపోయి ఒకఅవునో, ఎద్దునో, పోతునో చంపుతూఉంటుంది.

ఇంతవరకు, సవరలు ఆరాధించే భూతములు మనసా ఊహించుకోవలసినవేకాని కండ్లకు కట్టినట్లుగా ఒకరూపమును దాల్చినవికావు అని అనుకోవలసిఉన్నది. అయితే, ఇండ్లగోడలపైని కితుంగులరూపములు కొన్ని కనబడినవి. అవి మనిషిరూపములుగానే ఉన్నవి. వాటి దిగువనుమాత్రము గుఱ్ఱము, ఏనుగు, సూర్యుడు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు, వీటి తాలూకు బొమ్మలు, కనబడుతున్నవి. బోయాబొమ్మకూడా ఉంటుంది. గొడ్డుదిగాని, బిడ్డలు తరుచుగా పోతూఉన్న స్త్రీగాని, సంతానంకలిగి బిడ్డ చక్కగా వృద్ధిపొందుతే కితుంగ్ పుర్ పుర్ తన ఇంట్లో చేసుకొంటానని మొక్కుకొంటుంది. అలాగు మొక్కుకొన్న స్త్రీ తనకు బిడ్డపుట్టగానే ఒక పందిపిల్లనుకొని పండ్రెండేండ్లు బాగామేపి కితుంగ్ పుర్ పుర్ పండుగచేసి ఆపందిని బలియిస్తుంది.

సవరల ఇండ్లలో- సాధారణముగా ప్రతి ఇంటిలోను రెండుకుండలు ఉంటవి. వాటికి పసుపుపూసి, అందులో ఒక చిన్న ఇత్తడిడబ్బీ మిరపకాయలు, ఉల్లిపాయలు, బియ్యం,ఉప్పు పెట్టి మూతవేసి ఉంచుకొంటారు. అందులో ఉండడానికి భూతాల కిష్టమని సవరల నమ్మకము. ఆరెండుకుండలలోను ఒకటి ఇంట్లో ఒకమూల మూడు చిన్నరాళ్ళపైని నిలబెడతారు. రెండోకుండ ఇంటికప్పుకు వేలకట్టి ఉంచుతారు. రాత్రివేళ ఇంట్లో కత్తులు మొదలయిన ఆయుధములుగాని, నాగలి మొదలయిన పనిముట్లుగాని, చప్పుడయితే మగవాండ్లభూతములు వచ్చిన వనిన్ని, కుండలు మొదలైనవస్తువులు చప్పుడైతే ఆడువాండ్ల భూతములువచ్చినవనిన్ని సవరల నమ్మకము.

జంతువులను పూజించి ఆరాధించడము సవరలలో ఆచారముగా కనబడలేదుగాని పిల్ల

లు వ్యాధిచేత కృశించిపోయినప్పుడు కోతులకు, తొండలకు ఉపారము పెట్టడము కద్దు. అయితే, ఈఆచారము ఆజంతువులయెడల భక్తిచేతనుకాదు; పిల్లలు వ్యాధిచేత కృశించిపోయి కోతులవలెను, తొండలవలెను కనబడుతూ ఉంటారు గనుక, వాటికి ఉపారములు పెట్టినయెడల తమపిల్లలు ఆరోగ్యవంతులు అవుతారని వారి నమ్మకము.

—: సవర దేవతల పేర్లు:—

1 అజడక్-డైయూ
2 అయోన్-బొన్ని
3 అరత్రా
4 అస్సీబా
5 అల్లాన్
6 ఇఘూడా
7 ఇండూర-రాజా
8 ఇల్డా-బోఇ
9 ఎడజా
10 ఎర్నానా
11 ఒయుజ్-సుమ్
12 కంటియర్
13 కన్ని-సుమ్
14 కరూఅ
15 కినా-సుమ్
16 కుయరి
17 కుశేడక్
18 కోర్నా
19 గడెభాజ
20 గయరా-బుల్లు
21 గర్నాదా
22 గల్ బెడ
23 గుర్బాడీ (గుర్బాడారాజా)
24 గులును రాజా
25 గుసాడా-షీడ్
26 జగంతా
27 జల్యా
28 జోడా
29 డసుసీజ్-బోఇ
30 దరమ్మా-బోజ (దరమ్మా-రాజా)
31 డర్-సెన్నా
32 డారిసిమ్
33 డాలిమ్మ
34 డానిలి
35 దూరి
36 తిక్సిరి
37 తుంకరా
38 తుపన్నా
39 తెత
40 తోనెఇ
41 పెడా
42 పెర్సి-బోఇ
43 బడోజ-బసుసుమ్
44 బాడా-బోజ
45 బాలూసుమ్
46 బీమా
47 బుర్బుందా
48 బుల్లు
49 మద్యాసుమ్
50 ముంరారా
51 ముత్తాసుమ్
52 రతునా-సోసుమ్
53 రనా-డైయూ
54 రమా (రామా)
55 రాతూర్
56 రింగే-బోజ
57 రజ్-రుజ్
58 రాగా-బోజ
59 లఊసా
60 లబో-సుమ్
61 సంగ్రేస-బోఇ
62 సంగ్రా
63 సమాంతి
64 సర్దయ
65 సిక్-బోక్
66 సండి-అసర్-జో
67 సుత్రా-బోఇ
68 సుమన్ని
69 సుర్మల్లా-బోజ
70 సూర్ జల్బా
71 సుగండా
72 సోడంగా-రాజా

వీటిలో 7. ఇండూర రాజా, 23. గుర్బాడా రాజా, 24. గులును రాజా, 72. సోడంగారాజా, 30. దరమ్మారాజా అనే దేవతలపేర్లు రాజులపేళ్లను సూచిస్తూఉన్నవి. ఇందులో ఇండూరరాజా అంటే ఇందూర్ రాజున్ను, దరమ్మా-రాజా అంటే దర్మరాజున్ను, సోడంగా రాజా అంటే చోడంగరాజున్ను, కాబోలును? 46. బీమా 54. రామా దేవతలు ఏవిధముగా వచ్చినవో?

వివాహము

సవరలలో బాల్యవివాహములే తరుచుగా జరుగుతూ ఉంటవి! అయితే, రజస్వలా వివాహములు లేకపోలేదు. అవినింద్యములుకావు. వాటివల్ల సంఘములో పిల్లనిచ్చిన వారికిగాని

పిల్లను చేసుకొన్నవారికి గాని అవమానమేమీలేదు.

సవరలఆచారము ప్రకారము వరుడుగాని వరునికి సంబంధించినవారుగాని పిల్లనిమ్మనిఅడగవలెను. అంతేకాని, ఆడపిల్లవారు తమపిల్లను చేసుకోవలసినదని ఎవరినీ అడగకూడదు. పెండ్లికాకమునుపు, కన్య క్షతయోని అయినా గర్భవతిఅయినా సంఘములో ఎవరూ రవ్వపెట్టరు. అంతమాత్రాన ఆపిల్లకు పెండ్లికాకపోదు. అయితే ఎవనివల్లను ఆకన్యక్షతయోనిఅయినదో అతడే ఆమెనువివాహమాడడం సాధారణముగా సంభవిస్తూ ఉంటుంది.

మగవాడు ఎంతమందినైనా పెండ్లిచేసుకోవచ్చును. గాని, ఆడదిఒక్కనికంటె ఎక్కువమందిని పెండ్లిచేసుకోకూడదు. అయితే, వితంతువులకు, మగవాడువిడిచిపెట్టిన స్త్రీలకు, మగనివిడిచిపెట్టుకొన్న స్త్రీలకు పునర్వివాహములేకపోలేదు.

సవరలలో ఏడుశాఖలవారుకలరు. అందులో ఒకశాఖవారు గొడ్డుమాంసముతింటారు. గొడ్డుమాంసము తిననివారు గొడ్డుమాంసము తినేవారి ఆడపిల్లలను పెండ్లిచేసుకుంటారు; గాని, తమఆడపిల్లలను వారికిచ్చి పెండ్లిచేయరు.

పెండ్లికావలసిన చిన్నవాని తల్లిదండ్రులు బంధువులు, మిత్రులు మొదలైనవారు తగినకన్యకోసము ప్రయత్నించి, ఒకరింటకన్యఉన్నదని తెలియగానే, ఆపిల్ల తల్లిదండ్రులకు తమకోరిక ముందుగా తెలియజేస్తారు. పిమ్మట ఒకరోజున జంగ్ జింగ్‌బో ఇంటికి, అనగా పెండ్లికూతురు ఇంటికి పెండ్లిమాటలకోసము, వెళ్తారు. వీరెందుకు వస్తున్నారో తెలుసునుకనుక, పిల్లతల్లిదండ్రులు ఇష్టమయితే తలుపులుతీసి ఉంచుతారు; ఇష్టముకాకపోతే తలుపులుమూసివేస్తారు. తలుపులు మూసివేసినా మగపెండ్లివారు ఆయింటికివెళ్ళి తలుపు తెరువమని కేకలువేస్తారు ఒకప్పుడు తలుపులు బ్రద్దలు కొట్టడము సంభవించవచ్చును. అంతగా ప్రయత్నించినా ఆపిల్లతల్లిదండ్రులకు ఆసంబంధము ఇష్టము కాకపోవచ్చును. అప్పుడు మగ పెండ్లివారు తెచ్చిన కల్లుకుండలు పిల్ల తల్లిదండ్రులు ముట్టుకోరు. అదిచూచి, మరి ప్రయోజనము లేదని వచ్చినవారు వెడలిపోతారు. ఒకవేళ ఆసంబంధము ఇష్టమైతే, ఆడపిల్లవారు వచ్చినవారిని తిట్టబోతారు, కొట్టబోతారు. ఒకప్పుడు దెబ్బలవల్ల గాయములు తగలవచ్చును, నెత్తురుకారవచ్చును. అప్పుడు మగపెండ్లివారు ఆతిట్లకు, దెబ్బలకుఓర్చి ఊరుకుంటారు గాని ఎదురుతిరగరు. ఎందుచేతనంటే, అదిఅంతాపిల్లనివ్వడానికి సమ్మతించినట్లు సూచించే ఆచారము. ఈపని జరిగినతర్వాత పిల్లనివ్వక పోయినయెడల పిల్లతల్లిదండ్రులు పెండ్లికొడుకు తల్లిదండ్రులకు నష్టపరిహారము ఇచ్చుకోవలెను.

పైనిచెప్పిన, తిట్టడము, కొట్టడము జరిగిన రెండుమూడు దినములకు, మగపెండ్లివారు పిల్లఇంటికి రెండవసారి వెళ్తారు. అప్పుడు న్యంగా డాల్‌సాల్ అనగా రెండుమూడు కుండల కల్లున్ను, పిల్లఇంట్లో ఎంతమంది పురుషులుంటారో అన్ని అమ్ములున్ను పట్టుకొని వెళ్తారు. ఈసారి మరితిట్టడము కొట్టడము జరగదు పట్టుకొనివచ్చిన వస్తువులు పిల్లయింట్లో ఇచ్చివేసి మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు.

మరికొన్నాళ్ళకు, మగపెండ్లివారు మూడవసారి పిల్లఇంటికివచ్చి పంగ్‌నంగ్ దాల్‌సాల్ అనగా మూడుకుండల కల్లున్ను, పసుపున్ను ఇస్తారు. ఆడపిల్లతాలూకువారు ఆకల్లు తాగ

గానే, వారికందరికీ పసుపురాసి మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు.

మరికొన్నాళ్ళకు మగపెండ్లివారు నాలుగవసారి పిల్లయింటికి పెండ్లికొడుకుతో వచ్చి పెండ్లి జరిపిస్తారు. పెండ్లికొడుకు తండ్రియొక్క గౌరవము, భాగ్యము పట్టి మగపెండ్లివారందరును డంబముగా ముస్తాబయి బాజామేళముతో ఆడుకొంటూ పాడుకొంటూ పెండ్లికూతురి ఇంటికివస్తారు; 20 కుండలకల్లు, ఇత్తడి మురుగుల జోడా, పెండ్లికూతురికొక కోక, పెండ్లికూతురి తల్లికొక కోక, పెండ్లికూతురి తండ్రి, అన్నదమ్ములు, బంధువులు మొదలయినమగవారికి బట్టలు తెచ్చియిస్తారు. అప్పుడు బోయావచ్చి ఆ 20 కుండలలోను, ఒక కుండఎంచి, ఒకచోటబెట్టి, దానిపక్కను ఒక అమ్మనిలబెట్టి, పితృదేవతలను ఆరాధించి, ఒకచిన్న పిడతతో ఆకుండలోని కల్లుతీసి ఆకు దొప్పలలోనికి కొద్దికొద్దిగా పోస్తాడు; వధూవరులను కాపాడవలసినదని ప్రార్థించి, ఆదొప్పలలోని పవిత్రమైనకల్లు అక్కడఉన్నవారి పాదములమీదను, భుజములమీదను జల్లుతాడు. అప్పుడు పెండ్లికూతురితండ్రి బోయావైపుతిరిగి, "బోయా! మీరు నాపిల్లను అడగవచ్చినారు. మీరు పట్టుకొనివచ్చిన కల్లునేనుతాగి నాసమ్మతి తెలియజేసినాను. గాని నాపిల్లకు ఈసంబంధము ఇష్టమో కాదో? తీరాపెండ్లి అయినతర్వాత ఆపెండ్లికొడుకుతో పోయికాపురము చేస్తానంటుందో లేదో కనుక్కోవలసినది" అని అడుగుతాడు. అప్పుడు, బోయా పిల్లవైపుతిరిగి, "ఏమమ్మా! నీకీసంబంధము ఇష్టమేనా?" అని అడుగుతాడు. ఆపిల్ల నలుగురిలోను, "నాతల్లిదండ్రులు, బంధువులు, అందరూ ఈ పెండ్లికొడుకువంకవారు తెచ్చిన కల్లు తాగినారు. నేను సవరపిల్లను. ఇతడున్నూ సవరవాడే. ఇతని పెండ్లిచేసుకోవడము నాకెందుకు సమ్మతముకాదు" అని అంటుంది. అప్పుడు అక్కడ నున్నవారందరున్ను మంచిది, పెండ్లిఅయినదంటే అయినదంటారు. వివాహవిధానము మరిఏమీలేదు. పల్లెలో నున్నవారందరున్ను పెండ్లికొడుకు వంక వారికి కల్లు, బియ్యము, మాంసము ఇస్తారు దానితో పెండ్లి పూర్తిఅయినట్టే. ఆ వెంటనే మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు. అప్పుడు వారితో పెండ్లికూతురు వెళ్ళదు. పెండ్లికొడుకుమాత్రము అప్పుడప్పుడు పిల్ల ఇంటికి వస్తూపోతూ ఉంటాడు. ఈలాగు కొన్నాళ్ళు మాత్రమే జరుగుతుంది. పెండ్లి అయినతర్వాత, ఆట్టేకాలము పిల్ల అత్తవారి ఇంటికి వెళ్ళక పుట్టింట ఉండిపోతే సంఘంలోని వారు ఆక్షేపించకపోరు. గనుక, శీఘ్రకాలములోనే కల్లు, బియ్యము, బట్టలూ ఇచ్చి తండ్రి తన కుమార్తెను అత్తవారింటికి పంపిస్తాడు.

వితంతువులకు పునర్వివాహమున్నది. అయితే, మళ్ళీ పెండ్లిచేసుకోవలెనని కోరిన విధవ సాధారణముగా తన మరుదులలో ఒకరిని పెండ్లిచేసుకోవలెను. మరుదులనే కాని బావలను వివాహమాడగూడదు. మరదులలో ఎవరినీ పెండ్లిచేసుకొనుట ఇష్టము కాకపోతే, ఆమె పైవారిని పెండ్లిచేసుకోవచ్చును గాని, అత్తవారింటి వస్తువులేవీ తీసుకొని వెళ్ళకూడదు. అంతేకాదు, ఆమెను పెండ్లి చేసుకొనేవాడు హక్కు విడుదలకోసము, ఆమె మరదికి కల్లు, ఒకపోతు (లేదా ఒక పంది) ఇచ్చుకోవలెను. ఆ జంతువు మాంసమున్ను, ఆ కల్లున్ను గ్రామంలో ఉన్నవా

రందరున్ను బోయా, గోమాంగులతో పుచ్చుకోవలెను. ఆ విధవను పెండ్లి చేసుకొన్నవాడు-మరదికాని, పైవాడుకాని- ఒక పందిని బలి వేసి దాని మాంసమున్ను కల్లును మొదటి మగని భూతమునకు అర్పించవలెను. ఆ పని చేయవలసినవాడు బోయా. అతడు ఆ చనిపోయిన మొదటి మగని భూతమును పిలిచి "ఇదిగో నీకు ఈ పందిమాంసమున్ను, ఈ కల్లున్ను ఉపారంగా పెట్టినాము. దీనితో నీకున్ను నీ పెండ్లానికిన్ని సంబంధము తెగిపోయినది. నీకుగాని, నీ తమ్ములకుగాని, నీ పిల్లలకుగాని హక్కుయిన వస్తువేదీ ఈమె తీసుకొనిపోలేదు. మరి ఈమెను ఇంట్లోగాని, బయటనుగాని, అడవిలోగాని, కొండమీందనుగాని, నిద్రపోతూఉన్నప్పుడుగాని, మేలుకొని ఉన్నప్పుడుగాని బాధపెట్టకు. ఈమెకు పుట్టబోయే పిల్లలను బాధించకు. ఈమెను పెండ్లిచేసుకొంటూ ఉన్నవాను నీ కేమీ అపకారము చేయలేదు. అతనిని ఈమె వరించినది. అతడు సమ్మతించి పెండ్లిచేసుకొంటున్నాడు. నీవు ఈ ఉపాగం పుచ్చుకొని తృప్తి పొందు. పితృదేవతలందరున్ను ఇందుకు సాక్షులు." అని అంటాడు.

ఈ సమయమందు బలిగా ఇచ్చిన జంతువును "లాజ్ డండా" అని పేరు. "లాజ్ డండా" అంటే భూమిలో ఉన్న భూతమునకు ఇచ్చిన పరిహారము అని అర్థము. మగనికిష్టము లేకగాని తన కిష్టము లేకగాని మారుమనువు కోరినదానిని పెండ్లిచేసుకొనేవాడు ఇచ్చే పరిహారమునకు "బయర్ డండా" అని పేరు. "బయర్ డండా" అంటే భూమిమీద ఉన్నవానికి ఇచ్చే పరిహారమని అర్థము.

మారు మనువు కోరుకొన్న సవరదాని కోరిక సులభముగా నెరవేరగలదు. బయర్ డండా ఇచ్చుకొనుటకు సిద్ధపడి తనను పెండ్లి చేసుకొనుటకు సమ్మతించినవాడు దొరికితే చాలును. మరి పెండ్లిచేసుకొనుటకు ఉద్దేశములేని స్త్రీ పుట్టింటికి పోయి ఉంటే, మగనికి పరిహార మేమీ ఇచ్చుకోవలసిన బాధ్యత లేదు, గాని అట్టి సవరది సాధారణముగా ఉండదు. ఒకవేళ, పుట్టింటికి పోయి ఉన్న స్త్రీ మరి ఒకరిని పెండ్లిచేసుకొంటే, దాని మొదటి మగడు వెంటనే పోయి రెండవమగని పోతునో పందినో చంపి, తన ఇంటికి తీసుకొని వస్తాడు. దాని మాంసము అతని బంధువులందరున్ను తింటారు. అప్పుడు కూడా బోయా వచ్చి భూతములను పిలిచి, పరిహారము ఇచ్చుకోవడము జరిగినది గనుక, ఆ రెండవ మగనికి మరేమీ హాని చేయవద్దని ప్రార్థిస్తాడు.

సవరవాను తన పెండ్లాన్ని విడచిపెట్టుకొనుటకూడా సులభమే. తనకు బుద్ధిపుట్టగానే అతడు తనపెండ్లాన్ని పొమ్మని తన ఇంటినుండి పంపించివేస్తాడు. ఆమె మళ్ళీపెండ్లిచేసుకొంటే ఆరెండవ మగనివద్దనుండి పరిహారము పుచ్చుకొంటాడు. తానుకోరి పెండ్లాన్ని విడిచిపెట్టినా, కొనే హక్కు అతనికి లేకపోలేదు. అయితే, తనవల్ల తప్పులేకుండా ఉన్నప్పుడు నిష్కారణముగా మగడు తనను విడచిపెట్టినాడని సవరది గోమాంగుతో పిర్యాదు చేయవచ్చును. అట్టిసమయములందు ఆస్త్రీని పెండ్లిచేసుకొన్న రెండవమగడు మొదటిమగనికి ఇచ్చుకోవలసిన పరిహారము తగ్గిస్తాడు.

మగడు తనకు సంభోగసౌఖ్యము కలిగించుటకు అసమర్థుడైనప్పుడు తోడికోడండ్రతో గాని, అత్తమామలతోగాని విరోధమువచ్చి

వేరే కాపురము పెట్టవలసినదని ఎంతబ్రతిమాలుకొన్నా మగడు సమ్మతించనప్పుడు స్త్రీ మగనివిడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది. పెండ్లాము జారిణిఅయి పరపురుషునితో లేచిపోయినా, దుర్వ్యయముచేస్తూ పిల్లలను తిన్నగా సంరక్షించక బాధపెట్టినా, పురుషుడు పెండ్లాన్ని విడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది.

ఆస్తి.

తండ్రిఆస్తి కొడుకులకే చెందుతుంది. అయితే, తండ్రి బ్రతికియున్నంతకాలము, కొడుకులు ఎంత పెద్దవాళ్ళయినా, ఆస్తి పంపకముకాదు. కొడుకులు తమ పెండ్లాలతో వేరువేరు ఇండ్లలో కాపురముండవచ్చును గాని అందరున్ను కలిసి తండ్రిఇంటిలోనే భోజనము చేస్తూ ఉండవలెను. తండ్రి చనిపోయిన తరువాత, పెద్దకొడుకు మైనర్లుగా ఉన్న తన తమ్ములందరికిన్ని సంరక్షకుడుగా ఉంటాడు. ఆస్తి పంచుకోవలసి వచ్చినప్పుడు అన్నదమ్ములందరున్ను సమానముగానే పంచుకోవలెను.

సవరలలో దత్తత అనేదేమీలేదు. ఎవనికైనా మగపిల్లలు లేనప్పుడు అతనిఆస్తి అతని తమ్ములకు చెందవలెను. జ్ఞాతులున్నంతకాలము మగని ఆస్తి పెండ్లానికిరాదు, గాని, మారుమనువు వెళ్ళకుండా ఉన్నంతకాలము ఆమెను ఆమెమగనిఆస్తి అనుభవిస్తూ ఉన్నవారు పోషించవలెను. అయితే, సాధారణముగా ముసలిదైతేనే తప్ప పిల్లలులేని విధవ మళ్ళీ పెండ్లిచేసుకోకుండా ఉండదు.

జీవనము, వృత్తి.

సవరలు సాధారణముగా సోమరులు కారు. ఆడువాళ్ళు, మగవాళ్ళు, పిల్లలు, పెద్దలు అందరున్ను ప్రొద్దస్తమానము ఏదోపాటుపడుతూనే ఉంటారు. ఆర్థబుద్ధికుశలత లేనివారుగనుక పనిసులువు ఎరుగరు. తినుబడివస్తువులుగాని ధనముగాని ముందుకు కష్టకాలములో పనికిరావచ్చునన్న ఉద్దేశముతో నిలవచేసుకోవడము ఎరుగరు. అందుచేత వ్యాధులవల్ల పనిజరగక బాధపడినప్పుడు అప్పులుచేసి దిద్దుకోలేక కష్టపడతాడు. తాతలుచేసిన అప్పులు మూడుతరాలవరకు నూటికి నూరుగా వడ్డీచెల్లించుకొంటూ ఉండడము సంభవిస్తుంది. ఎన్నిబాధలుపడ్డా అప్పుమాత్రము ఎగవేయరు; చెల్లించితీరతారు. అప్పుఇచ్చే సొండివాళ్ళు, పాన్లోలు, గడుసువాళ్ళు గనుక సవరవాళ్ళనుతరుచుమోసపుచ్చుతూఉంటారు

వ్యవసాయమువల్లను, అడవులలో కట్టెలు కొట్టి అమ్ముకొనుటవల్లను, సవరలకు జీవనము సాగుతున్నది. సవరవాళ్ళ వ్యవసాయమునకు పోడు వ్యవసాయమని పేరు. కొండలమీదను అందులోను మిక్కిలి ఎత్తైన పీఠభూములందు అడవులుకాల్చి నేలసమనుచేసుకొని వ్యవసాయముచేస్తారు. కొండపక్కలు సదునుచేసుకొంటూ, అవి జలపాతములవల్ల పాడుకాకుండా పెద్దపెద్ద రాళ్ళుతెచ్చి గట్టులు కట్టుకొంటూ పీఠభూములు ఏర్పరచుకొంటారు. ఇవి మెట్లవలె కనబడతవి. ఈరాతిగట్లు కట్టడములో సవరకుగలనేర్పు చాల మెచ్చుకోదగినది. కొన్నిగట్లు కట్టుటకు అనుకూలముగాని స్థలములలో కనబడుచున్నవి. అవిఎట్లు కట్టగలిగినారాఅని ఆశ్చర్యపడవలసినంత చక్కగా ఉంటివి. కొండకాలువలు ఈమెట్లవలెనున్న సాగుభూముల పక్కనుండి పారుతూఉండేటట్లు మళ్ళించి నీటిపారుదల సదుపాయములు యేర్పరచుకొంటారు.

కట్టెలుకొట్టి చెట్లమీదను, ఇండ్లవద్దను

నిలవచేసుకొని చేరువగా ఉన్న గ్రామాలకు పట్టణాలకు పోయి అమ్ముకొని, అక్కడినుండి తలలో తమకు కావలసిన వస్తువులు కొని తెచ్చుకొంటారు. కర్రలేకాక వెదురుబొంగులుకొట్టి పెద్దపెద్ద మోపులు భుజములమీద పెట్టుకొని కొండలమీదనుండి ప్రమాదకరమైన మార్గములు చంగుచంగున దాటుకొంటూ దిగుతారు.

సవరలు వేటవనులలో చాలానేర్పుగలవారు. ప్రబంధము లలో వేటవర్ణన వచ్చినప్పుడు సవరలు మొదలయిన కిరాతుల సహాయ్యము వేటకుబోయే రాజులు మొదలైనవారు ఎట్లు పొందుతూ ఉండేవారో కనబడుతుంది. సవరలుతరుచుగా వేటకుపోయి పక్షులను, మృగములను చంపి వాటిమాంసము ఇంటికి తెచ్చి వండుకుతింటారు. సవరలకు పాములుకూడా ఆహారమే. ఎంతపెద్దపాములనైనా వాళ్ళు సులువుగా పట్టుకొని తల తెగనరికి తోలూడదీసి దానిమాంసమువండుకొని తింటారు. సవరలు తినేదుంపలు కంద మొదలయినవి అనేకముగా కలవు.

సవరలు సాధారణముగా విప్పకల్లు తాగుతూ ఉంటారు. విప్పపువ్వు పూచేకాలము వాళ్లకు చాలాఆనందముగా ఉంటుంది. కష్టపడి విప్పపువ్వుసంగ్రహించి ఆరబెట్టి బాగాఆరినపువ్వు ఉడకబెట్టి దానినుండి తీసినకల్లు సవరలు ఎంతోప్రీతిగా తాగుతారు. ఈవిప్పకల్లు వంటకోసము ఒకసారాబట్టీ ఉంటుంది. జీలుగుకల్లు తాటికల్లు, ఈతకల్లువలెనే జీలుగుచెట్లు గీచితీస్తారు. పొగాకుచుట్టలు తాగడము కొత్తగా నేర్చుకొన్నారు. పొగాకుగుండ గొట్టముల లో పెట్టి దాని పొగపీల్చడముకూడ అలవాటు చేసుకొన్నారు.

సవరలవనిముట్లలో ముఖ్యమైనవి, వ్యవసాయమునకు కావలసినవి, నాగలి, బొరిగ, పార; కట్టెలు కొట్టుటకు పనికివచ్చేవి, కత్తి, గొడ్డలి మొదలైనవి.

కొన్నిసంవత్సరములయి, సవరలుఅనేకముగా ప్రతిసంవత్సరము అస్సాముమొదలైన దేశములకు పోతున్నారు. కొంతకాలము పై దేశములలో ఉండి, కొత్తవిషయములు అనేకముగా నేర్చుకొని గడుసువారై తిరిగి తమపల్లెలు చేరుకొన్న సవరల ఆచారవ్యవహారములు, సవరపల్లెలలో ఉండిపోయినసవరల ఆచారవ్యవహారములకు, భిన్నముగా ఉండడము సంభవిస్తూఉన్నది. దీనివల్ల సవరలకు కొత్తవికాసము కొత్తపరిజ్ఞానము అలవడుతూ ఉన్నది.

సవరలకు సుమారు 200 ఓషధులకుపైగా తెలుసును. పెద్దపెద్దగాయములకు ఆకుపసరు రాచి సత్తురుకట్టు దెబ్బవేగముగా మానిపోవునట్లు చేసుకోగలరు. అయితే వ్యాధివచ్చినప్పుడు మందుపుచ్చుకొంటూ ఉన్నా పూజలు చేసి జంతువులను బలిఇచ్చుకొంటేనే కాని వ్యాధి నిమ్మళించదన్ననమ్మకము ప్రతిసవరవారికిన్ని కలదు. ఆపూజలు చేయించే కుడంగులు స్వలాభము కోసము వ్యాధినిమ్మళించినదాకాగాని, రోగిచచ్చినదాకాగాని, పూజలు చేయుస్తూనే ఉంటారు.

పాటలు-సంగీతము.

సవరలలో సాధారణముగా అందరికీ-మగవాడుకానీ ఆడదికానీ- నాట్యం చేయడము, పాటలు పాడడము సహజముగా అలవడి ఉంటుంది. విడిగా ఒక్కరిని పాడమంటే పాడలేకపోయినా, నలుగురు కలిసి సంతోషంగా ఆవేశమొత్తినట్లు మైమరచి పాడుతూ

సవరల పోడువ్యవసాయము.

కొండవియుంకలి సవరవాడు.

సవరల చిత్రలేఖనము.

సవరస్త్రీలు, ఫిరి'మంగోల్'యాకారమును చూడుడు.

వంతెనకట్టుచున్న సవరలు

దెయ్యముపట్టిన 'కుడాంగ్'

'గుఆర్' పండుగలో ఎనుపోతులనుబలియిచ్చుట

పితలతృప్తికై రాళ్ళను మ్రొక్కుట

ఆడతారు. అప్పుడు దగ్గరగా ఉన్న ప్రతిసవరవాడూ వాళ్ళతో కలిసి పాడినా పాడకపోయినా లయితప్పకుండా ఆడతాడు. వాళ్ళ పాటకున్న, పద్యానికిన్ని భేదమేమీలేదు. ప్రతిసవరవాడు, ప్రతిసవరది అప్పటికప్పుడు పాటకూర్చి పాడగలరు. పాటలు పాడుకుంటూ అడవిలో కర్రలు కొట్టడము, పొలములో చేను కోసుకోవడము మొదలయిన పనులు చేసుకుంటూ ఉంటారు. కొండమీదను, అడవులలోను డంగడాడంగిడీలు (అనగా పెళ్ళికాని పడుచువాడూ, పడుచుదీ) ఒకరినొకరు చూచుకొని పలకరించుకొంటూ కులాసాగా మాటలాడుతూ ఉన్నప్పుడు వలపు పుట్టినట్టాయెనా వాళ్ళమాటలు పాటలుగాను, వాళ్ళచేష్టలు నాట్యము, అభినయముగాను మారిపోతవి. అప్పుడు వాళ్లు కల్పించినపాటలలో శృంగారము, హాస్యము, పదలాలిత్యము కనబడతవి. పెళ్ళిళ్ళు, దేవతల ఉత్సవాలు, అయినప్పుడు గ్రామస్థులు అందరూ కలిసి పాడుతూ ఆడుతారు. పులి, ఎలుగుబంటి, కోతి మొదలయిన జంతువుల ఆటలు ఆడుతూ ఉంటారు. ధాన్యము దంపుతూ ఉన్నప్పుడు అప్పుడయే చప్పుడుకు సరిపోయిన లయగల పాటలు పాడతారు. ఈదిగువను ఉదాహరించిన దంపుళ్ళపాట చూడండి.

తంతక్ డిక్ జా	అబాఖి-గోక్	తోనా-ఖాణ
డిక్ డిక్ నాజా	అబాఖి-గోక్	కాకి-ఖాణ
తూజల్ తోజా	అబాఖి-గోక్	తోనా-ఖాణ
అజల్ బాజా	అబాఖి-గోక్	కాకి-ఖాన్
సి డుర్జ్-సుక్-బా	బఖాఇబా	తోనా-ఖాణ
గిగ్గి-తోక్-బా	బఖాఇబా	కాకి-ఖాణ
తోక్ సెడాణ	బఖాఇబా	అయి-ఖాణ
కుబమ్-నూజ్ బాణ	బఖాఇబా	తోనా-ఖాన్
బాబా-ఉంబా	బఖాఇబా	అయి-ఖాణ

ఈపాటలో తనచెల్లెలకు కష్టమైనపనులు చెప్పక ముద్దుగా ఆదరించవలెనని అక్కతన మరదితో చెప్పటము కనబడుతుంది.

పక్షుల కూతలూ చేష్టలూ, మృగముల స్వభావమూ, పరిశీలిస్తూ ఉన్నప్పుడు సవరల మనస్సులో పుట్టేభావాలు సవరపాటలలో వ్యక్తమవుతూ ఉంటవి. ఆపాటలు వింటూ ఉన్నప్పుడు సవరలు వట్టికిరాతులు. వీళ్ళచుట్టూ ఉన్నవస్తువులకున్ను, వీళ్ళ మనోభావాలకున్ను, ఏమీ సంబంధము లేదు అనలేము. మనవలెనే సవరలుసైతము సొగసైనవస్తువులు చూచి సంతోషిస్తారు. తమ సంతోషము పాటలలో ప్రకటిస్తారు. నవ్వులాటాలు, సరసాలు, వెక్కిరింపులు, దెప్పులు, అలకలు, కోపాలు, కలుసుకోడాలు, విడిపోడాలు మొదలయినవన్నీ వాళ్ళపాటలలో కనబడతవి. నాజూకు తక్కువయినా, భావము సహజముగా కనబడుతుంది గనుక వాళ్ళపాటలలోని కల్పన ఇంపుగా ఉంటుందని చెప్పవచ్చును.

జీలుగుచెట్టు కల్లుతీసేకాలములో వాళ్ళకు ఒంటిమీద తెలివి ఉండనేఉండదు. మాటామాటావచ్చి తోవలో తగవుపుట్టి కొట్టుకొని నరుకుకోవడము సంభవించినప్పుడుకూడా ఆవేశముతో పాటలు పాడుకొంటూనే ఆపనులు చేస్తారు.

పూజలూ, పండుగలు చేసుకొన్నప్పుడు సవరలు పాడే పాటలు వేరు. అనుశ్రుతంగా వస్తూఉన్నవి. అవి ఎవరో కొందరుమాత్రమే పాడగలరు. వాటిలో దేవతల చరిత్ర, సృష్టిక్రమము, కొన్ని ఇతిహాసములు ఉంటవి. మడాయించడములో (అనగా పూజపాటలు పాడడములో) పేరుపొందిన కుడజులు పాట

పాడి కొలిచినయెడల దేవతలు వారికోరికల న్నీ నెరవేరుస్తారన్న నమ్మకము సవరలకు పూర్తిగా ఉన్నది.

సవరల పాటలలో సాధారణముగా నాలుగుస్వరములకంటె అధికము కనబడలేదు. అరుదుగా అయిదు స్వరములు వినబడతవి. వాద్యయంత్రములలో వీణవంటిది, (రెండుతీగలు, అయిదుమెట్లు కలది.) ఫిడేలువంటిది (కొబ్బరిచిప్పకు ఉడుముతోలుకప్పి దానికి వెదురుకర్రబిగించి చేసినది) వేణు (ఫ్లూట్ వలెనే నుండేది) మృదంగము, డప్పులు, తుడుము కలవు.

కిమిడీ గంగవంశము

శ్రీయుత సింహాద్రి పోరిచాగారు.

కళింగరాజ్యము సమీపమున కిమిడియను నొకరాజ్యమున్నట్లును దానిని క్రీ॥ శ॥ పదునొకండవ శతాబ్దమున కళింగరాజగు రాజరాజు జయించినట్లును శాసనములవలన తెలియవచ్చుచున్నది. గాని యీరాజ్యపు విస్తీర్ణతను గూర్చి మన కేమియును తెలియదు. ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలోని పర్లాకిమిడి, పెద్దకిమిడి సంస్థానములుకిమిడినామమును ధరించియున్నను వీరివంశావళీచరిత్రలను దెలియజేయు గ్రంథముల చూచినచో నందాపురమును వీరు జయపురమువారికిచ్చినట్లున్నది. ప్రస్తుతము విశాఖపట్నం జిల్లాలోని జయపురంసంస్థానమున నొకనందాపురముండుటచేతనున్నూ, కిమిడినామముననున్న రాజ్యములున్నూ, జయపురంవారి రాజ్యమున్నూ సమీపమున నుండుటచేతనున్నూ, జయపురంలోని నందాపురము కొంతకాలము క్రిందటి కిమిడిరాజ్యములోనిదని చెప్పవచ్చును. గంగవంశానుచరిత్రయను కావ్యమును చూచినచో గుడారిగుణపురములు కిమిడిరాజ్యముననున్నట్లు తెలియగలదు. కాబట్టి ప్రస్తుతం విశాఖపట్నంజిల్లా జయపురం సంస్థానములోని కొంతభాగము కిమిడిరాజ్యమునందలిదేయని స్పష్టపడును. ఈకిమిడిరాజ్యము కొంతకాలము స్వతంత్ర రాజ్యముగనుండి తరువాతను క్రీ॥ శ॥ పదునొకండవ శతాబ్దమున కళింగములోనిభాగమయ్యెను. కిమిడిరాజ్యమున కొంతభాగము ప్రస్తుతము సూర్యవంశీయులగురాజుల పరిపాలనమున నున్నను పర్లాకిమిడి పెదకిమిడి, చినకిమిడి సంస్థానములు మాత్రము గంగవంశపు రాజులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరిది ఆత్రేయసగోత్రము. వీరు చంద్రవంశములోని యొక శాఖవారు. వీరు కిమిడిప్రాంతములకు, ఉత్కలము నుండివచ్చినారన్నవిషయము చారిత్రక పరిశోధకులంగీకరించియున్న విషయమే. క్రీ. శ. పదునొకండవ శతాబ్దాంతిభాగమున కళింగరాజ్యమున నభిషిక్తుడై ద్వాదశశతాబ్దపు ద్వితీయపాదమున నుత్కలమును జయించి కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చి యుత్కల కళింగముల నన పరిపాలనకు లోబరిచిన యనంతవర్మ చోడగంగదేవు డుత్కలగంగవంశీయుల కాదిపురుషుడని గూడ నందరు నంగీకరించిన విషయమే. కిమిడి గంగవంశమీ యనంతవర్మ చోడగంగుని వంశములోని శాఖయే యనుటకు చాలా ప్రమాణము లున్నవి. ఈయుభయవంశముల వారును నాత్రేయగోత్రులే. ఇదిగాక నీ యుభయవంశముల రాజ్యఘటనా ప్రణాళికయు, రీతినీతులును, దేవోత్సవాదులును, చూచినచో నీ రెండును నొకటే వంశమని తప్పక చెప్పగలము. ఇంతకన్నను బలవత్తరములగు ప్రమాణములన్నియును విమర్శించుట కిప్పు డవకాశము చాలకపోవుటచే వాటినన్నిటిని విమర్శించుటమాని గంగవంశ ముత్కలమునుండి యెప్పుడు కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయము మాత్రము ప్రస్తుతమున విమర్శింపదలచితిని. ఈ విమర్శ సమందధారాక్షిప్తముగా నుత్కల గంగవంశమునకును కిమిడిగంగవంశమునకును గల సంబంధము వచ్చుచున్నది. కాబట్టి నీ వ్యాసమునందలి విషయ మాచర్చయం దొక భాగమగుచున్నది. మిగిలిన ప్రమాణము లన్నియు నిట విచారించకపోవుటచేత నీవ్యాసమున

ముఖ్యోద్దేశము గంగవంశ మెప్పు డుత్కలము నుంచి కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయమే యని చెప్పితిని. సందర్భానుసారముగ వచ్చు విషయమగు సంబంధమును గూర్చి పరిశోధకుల యభిప్రాయము మాత్ర మిచ్చియున్నాను.

గంగవంశ ముత్కళమునుండి కిమిడికివచ్చిన కాలము దెలుపునట్టి గాథలుగలవు. వాటి యందలి సారాంశ మీక్రిందివిధమునయున్నది.

ఉత్కలమును పాలించుచుండిన గంగవంశమున కపిలేంద్రదేవని యొక రాజుగలడు. అతనికి పందొమ్మండుగురు కుమారులుగలరు. అందు పురుషోత్తమనామకు డొక డంతఃరసంబంధిపుత్రుడని వాడుక. దైవవశమున కపిలేంద్రుండు పురుషోత్తముని యువరాజుచేయగా మిగిలిన కొడుకు లందరు నుత్కలమును విడిచి నానాదేశములకు వెళ్ళిరి. పురుషోత్తముడు. 'కాంచివిజయిత' యని ప్రసిద్ధినిగాంచెను. కిమిడివిషయమునకు వచ్చి యచ్చట రాజ్యమును స్థాపించినది కపిలేంద్రుని పెద్ద కొడుకు.

ఈగాథలలోనున్న కపిలేంద్రపురుషోత్తములెవ్వరని తెలియుటకుగాను మన ముత్కలమును పాలించిన రాజవంశావళులను చూడగా శ్రీచైతన్యస్వామివారి శిష్యుడగు ప్రతాపరుద్రగజపతి తండ్రి పురుషోత్తముడున్నూ అతని తండ్రి కపిలేశ్వరదేవున్నూ గలరు. ఇదిగాక గంగవంశానుచరిత్ర యను కావ్యమున నున్నది చూచినచో నుత్కలమున గంగవంశావసానకాలమున కపిలేశ్వరు డుత్కలము నాక్రమించెననియు, నుత్కలరాజులు స్వదేశమును విడిచి గుడారి యనగా కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చిరనియును, తెలియును.

ఈయుభయవిషయములను కలిపి యాలోచించినచో గాథలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తములే కపిలేశ్వరపురుషోత్తములే యనవలసివచ్చుచున్నది. కపిలేంద్ర- కపిలేశ్వర- భేద మత్యల్పముగ గణింపవచ్చును. అయితే ప్రతాపరుద్రగజపతి యనంతవరం తామ్రశాసనము చూచినచో దానియం దీక్రింది శ్లోకములున్నవి.

> పతిస్త్విషామస్తి సరోజినీపతి స్త్రయీమయాత్మా తమసాంనిషూదనః। ప్రకాశసంవీత దిగంబరం జనాః శివస్యమూర్తిం సముదాహరన్తియం; తదీయ వంశేతదను ప్రతాపవాంశ్చంద్రస్య రాజాకపిలేశ్వరాహ్వయః। అభూదభూతోపమ పౌరుషోజ్జ్వలో భయా రాతిగణో గుణోన్నతః.

ఈ శ్లోకములను బట్టి కపిలేశ్వరుడు సూర్యవంశపురాజుగా నున్నాడు. గాథల తాలూకు కపిలేంద్రుడు గంగవంశమువాడు అనగా చంద్రవంశపు శాఖవాడు. ఇదిగాక గాథలలోని కపిలేంద్రుని కొడుకగు పురుషోత్తముడు చోళరాజ్యములోని కంచిని జయించినవాడని యున్నది. అనంతవరం తామ్రశాసనములోని కపిలేశ్వరుని కొడుకగు పురుషోత్తముని వర్ణనలో నీ విషయమే లేదు. ఈ రెండువిధములగు భేదములను బట్టి గాథలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తము లీ తామ్రశాసనమునందలి వారు కారన్న యనుమానము కొంత గలుగుచున్నది. ఇదియును గాక, తామ్రశాసనమునందలి రాజులకాలము నాలోచింతము. అది యీ క్రిందివిధముగ నున్నది.

కపిలేశ్వర క్రీ శ. (1435—1466)
|
పురుషోత్తమ (1466—1503)
|
ప్రతాపరుద్ర (1503—)

శ్రీ॥శ్రీ॥శ్రీ॥ రాజా కృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహదరువారు పరాకిమిడిరాజావారు

ముఖలింగోత్సవసందర్భమున చూపబడిన చారిత్రిక వస్తుప్రదర్శనము.

ఈ శాసనమునందలి పురుషోత్తముని కాలమునకు చాలాపూర్వముననే అనగా క్రీ. శ. 1267—1332 సంవత్సరముల నడుమనే విచ్ఛిన్నమయి నామమాత్రావశేషముగ నున్న చోళరాజ్యమును పదియేనవశతాబ్దాంతమున రాజ్యపరిపాలన చేసిన పురుషోత్తముడు జయించెనని చెప్పుటచే నుత్కర్షయేమియును గానరాకపోవుటయే గాక యది విశ్వాసమునకు పాత్రము గూడ గానేరదు. పదునొకండవశతాబ్దాంతిమ భాగమున చోళరాజ్యమును వేంగీరాజ్యమును కులోత్తుంగచోడుని పరిపాలనమున నొక రాజ్యమయిపోయినవి. పంద్రెండవశతాబ్ద ద్వితీయపాదమున నుత్కలకళింగము లొక రాజ్యమయి యనంతవర్మ చోడగంగుని వశమున నుండినవి. అప్పటినుండియు నుత్కలకళింగ రాజ్యము లిరుగుపొరుగు రాజ్యములుగా నుండెను. క్రీ. శ. పదునొకొండవశతాబ్దమునందునకళింగవేంగిరాజ్యములకు గల వైరకారణము లుత్కలచోళరాజ్యమున సంక్రమించినవి. అవిగాక యింకా మరికొన్ని వివాదకారణము లుభయ రాష్ట్రములకును వచ్చియుండనోపును. అందుచేత క్రీ శ॥ పదుమూడవ శతాబ్దాంతమున ప్రారంభమయి పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమున పూర్తినిగాంచిన చోళరాజ్య విప్లవమున నుత్కలరాజులుగూడ తాముచేయగలిగినంత యుపద్రవము చేసిరన్నచో కొంతనమ్ముట కవకాశమున్నది. అదియే పైగాథలకాంచీ విజయాదులచే సూచించబడిన విషయమని చెప్పవచ్చును. అందుచే గాథలలోని పురుషోత్తముడు పదియేనవ శతాబ్దమువాడుగాక పదుమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములవాడు గావలయును. కాబట్టిమనము చూడవలసినదేమిటంటే- ఈచోళరాజ్య విప్లవకాలమున నుత్కలరాజ్యమును పరిపాలించిన పురుషోత్తమ కపిలేంద్రులెచ్చట నైనజెప్పబడి రాయని.

బొంబాయిలో క్షేమరాజు శ్రీకృష్ణదాసు వెంకటేశ్వర ముద్రాలయమున ప్రచురింపబడిన త్రికాండశేషమను గ్రంథమున నుపోద్ఘాతమున ఈక్రిందివిషయము గలదు. లంకలో దోదంపు అనుగ్రామమున శైలబింబారామమను విహారముగలదు అందుసరస్వతీమండపాధివాసి, శ్రీ బౌద్ధ సిద్ధాంతాచార్య, ధర్మరక్షిత, చంద్రకీర్తి యను నుపాధిగల శ్రీస్కంధ మహానాయకయతి వసుచుగలడు. అతడిట్లు వ్రాసియున్నాడు. మహారాష్ట్ర భాషలలో వ్రాసిన కవిచరిత్రమను గ్రంథముననిట్లు యున్నది. పురుషోత్తమదేవు కళింగదేశమున రాజుగానుండెను. ఆరాజు శాలివాహనశకచతుర్దశశతాబ్దికి పూర్వము, కటకరాజధానినుండి రాజ్యముచేయుచుండెను. అతనుఒరిస్సా క్షత్రియవంశమునపుట్టినవాడు. అతను త్రికాండశేషము, హారావళి, ఏకాక్షరకోశము నను గ్రంథములు తనదేశస్థులు చదువుటకు వ్రాసెను.

దీనింబట్టి చూచినచో నొరిస్సా క్షత్రియవంశమున ననగా గంగవంశమున క్రీ॥ శ॥ పదునాల్గవ శతాబ్దిని పురుషోత్తముడను రాజుగలడని తెలియ వచ్చుచున్నది.

దక్షిణహిందూదేశపు ప్రాచీనలేఖమాల అయిదవ సంపుటముననున్న శ్రీకూర్మదేవాలయ శాసనములలోని నెం 1154, 1156, 1214 ల్లుగల శాసనములు చూచినచో పురుషోత్తముడను నుత్కల రాజొక్కడుండెనని తెలియుచున్నది. ఈశాసనములలో, పురుషోత్తమునితండ్రి వీరభానుడనియున్నది. ఇదిగాక ఈరాజు తాలూకు అంక సంవత్సరములున్న

శక సంవత్సరమున్నూ గలవు. వీటినిబట్టి గణితముచేయగా నితడు క్రీ. శ. 1308-1321 వరకును రాజ్యము చేయుచుండెనని తెలియ వచ్చుచున్నది. అందుచే త్రికాండ శేషపు టుపోద్ఘాతమున చెప్పబడిన పురుషోత్తముడును శ్రీకూర్మము శాసనమునందలి పురుషోత్త ముడును ఒకరేయగుదురు. ఈపురుషోత్తము డే మనగాధలలోని పురుషోత్తముడు గానో పును. ఈవిషయమింతవరకు మనము చూచిన యాధారములను బట్టి తెలియక పోయినను ఈక్రిందను విమర్శించు వాటివలన స్పష్టము కాగలదు. వీరభానుని కాలము నిశ్చయముచే యుటకు వీలిచ్చు శాసనములు ముందువిమ ర్శించి చూచెదము. అందొకటి శ్రీ కూర్మ దేవాలయముననున్న శాసనము. దానియం దు శా. శ. 1228 కి సరియైన యంకవత్సర ము మూడని యున్నది. మరియొకటి సింహా చలమునగల శాసనము. దానియందు శా.శ. 1229 కి సరియైన యంకవత్సరము మూడని యున్నది. అచ్చటనేయున్న మరియొక శాస నమున శా. శ. 1230 కి సరియైన యంక వత్సర మైదనియున్నది. అంకగణనా మ ర్యాద ననుసరించి మొదటిసంవత్సరమునే రెండవయంకమని చెప్పుదురు. అందుచే శ. 1228 కి అంకము మూడనుటచే రాజ్యప్రా రంభకాలము శ. 1227 కావలయును. అంక గణన ఆశ్వీయుజ మాసమునుండి ప్రారంభ మగునుగాన శ. 1229ని ఆశ్వీయుజమాసము వరకున్నూ, అంకము మూడేయగుచున్నది. శ. 1229ని నాల్గవయంకము ప్రారంభమయి 1230 ఆశ్వీయుజ మాసమువరకు నుండును. అటుపైని యంకవత్సర మైదవది యగుచున్న ది. దీనింబట్టి చూచినచో వీర భానుదేవుడు శా. శ. 1227 ఆశ్వీయుజ మాసమునకు పూ ర్వము రాజ్యమునకు వచ్చియుండెనని స్పష్ట ము. ఇతని రాజ్యాంతరమును నిర్ణయించుటకు గూడ వీని తరువాతను రాజ్యమునకు వచ్చిన వాని యంక శకములనుబట్టి వీలగును. పురు షోత్తమదేవుని శ్రీ కూర్మము శాసనమున శా. శ. 1231 కి అంకము మూడనియున్నది. అందుచే సంకగణనా పద్ధతి ననుసరించి పురు షోత్తమదేవుడు శా. శ. 1230 న రాజ్యము నకు వచ్చియుండవలెను. వీరభానుని రాజ్యాం తరము శా. శ. 1230 కావలెను. కాబట్టి వీరభానుడు శా. శ. 1227-1230 వరకు రా జ్యము చేసెననియు, తదనంతరము శా. శ. 1230ని అనగా క్రీ. శ. 1308ని పురుషోత్త ముడు రాజ్యమునకు వచ్చెననియున్నది.

వీరభానుపురుషోత్తములు తండ్రికొడుకు లగుటచేతనున్నూ, చోళరాజ్య విప్లవకాలము నందుండుటచేతనున్నూ, ఉత్కళ కళింగము లున్నూ, చోళచాలుక్య రాజ్యములున్నూ, ఏకమగుటచే తత్పూర్వము కళింగ చాళుక్య రాజ్యములకు గలవైరముత్కల చోలరాజ్య ముల సంక్రమించి నందుననున్నూ, మన గాధ లోని కపిలేంద్ర పురుషోత్తములీ వీరభాను పురుషోత్తములాయను సంశయము కలుగు చున్నది. గాధలలోని కపిలేంద్రుడును శాస నముల వీరభానుడును ఒకరేయనుకొట్లని తో చకమానదు. ఇది నిశ్చయించుటకు వంశావ

ఘులు సహాయముచేయుచున్నవి. పర్లాకిమిడి సంస్థాన మందున్నట్టియు, వారిచేపరిచరించ బడినట్టియు, వంశావళిని పూర్ణముగా విమర్శించక ముందంకలి విషయమొకటి విమర్శించవలసియున్నది. అదేమిటంటే 'కపిలేంద్రుని కనిష్టపుత్రుడు ఖాముండాలో రాజ్యము స్థాపించెను.' అని ఖాముండా ఆస్థానపండితుడు మధుసూదన మిశ్ర వాచస్పతి 'సాహిత్యరత్నాకరమను గ్రంథపుట' ఉపోద్ఘాతమున నిట్లువ్రాసియున్నాడు.

ఖాముండా రాజవంశము అనంతవర్మచోడగంగునిచే స్థాపించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశ పుశాఖ. ఆవిఖ్యాతవంశమున అనంగభీమదేవ అను రాజుగలడు. కాలక్రమమున నావంశమున నే లాంగుల్య నరసింహుడు జన్మించెను. అతని జ్యేష్టపుత్రుడు జగన్నాధదేవుని పరమ భక్తుడగు కపిలదేవవర్మ. అతనిపట్టమహిషి కుమారులు పదునెనమండుగురిలో నొకరు ఖాముండా రాజ్యమును స్థాపించెను.

ఈవిషయము ఖాముండా రాజవంశావళిలో వ్రాసినదగుటచే దీనింబట్టి ఒరిస్సాపరిపాలకులలో లాంగుల్య నరసింహుడను నొకరు గలరనియును, నతని కుమారునకు కపిలదేవ వర్మయని పేరు గలదనియును, తెలియవచ్చుచున్నది. అయితే శాసనములనుండియు, మిగిలిన యాధారములనుండియు, నిర్ణయించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశావళి యీదిగువను వ్రాయుచున్నాను.

అనంతవర్మ చోడగంగ (1132—1147)

అనంతవర్మ చోడగంగుని కుమారులు
1 మధుకామార్ణవ 1147-1157
2 రాఘవ 1157-1170
3 రాజరాజ 1170-1196
4 నరసింహ 1196-1212
5 అనియంకభీమ 1212-1239

5 అనియంకభీమ 1212-1239
|
నరసింహ లేక రాజరాజ 1239-1256
|
అనంగభీమ II 1256-1265
|
నరసింహ (రాజ్యముచేయలేదు.)
|
భానుదేవ 1265-1278
|
లాంగుల్యనరసింహ 1278-1305
|
భానుదేవ 1305-1308
|
పురుషోత్తమ లేక జగన్నాధ 1308

ఈ వంశావళినిబట్టి లాంగుల్యనరసింహుని కొడుకు భానుదేవుడని యున్నది. ఖాముండా వంశావళిని బట్టి కపిలదేవుడని యుండుటచే ఈ భానుదేవ కపిలదేవు లొకరే యని యనుకోవచ్చును.

ఇక పర్లాకిమిడి సంస్థానముననున్న వంశావళి యందేమున్నదో చూచెదము. దాని యందు రాజుల పేర్లున్నూ, వారి యంకసంవత్సరములున్నూ గలవు. వాటినిబట్టియు, పట్టాలను బట్టియు, శోధించి నిశ్చయించిన

రాజ్యకాలములుగూడ నీక్రింద వివరించెదను.

రాజుల పేర్లు	అం కం	సం॥ లు
1 నరసింహదేవలేక కాలహమ్మీర	20	16
2 మదనరుద్రదేవ	25	20
3 నారాయణరుద్రదేవ	19	15
4 అనంతరుద్రదేవ	2	1
5 అనంతరుద్రదేవ	18	14
6 జయరుద్రదేవ	42	33
7 లక్ష్మీనృసింహదేవ	25	20
8 మధుకర్ణగజపతి	30	24
9 మృత్యుంజయభానుదేవ	34	27
10 మాధవభానుదేవ	37	29
11 చంద్రవేతాళభానుదేవ	33	26
12 స్వర్ణలింగభానుదేవ	39	31
13 శివలింగభానుదేవ	24	19
14 స్వర్ణకేసరిభానుదేవ	40	32
15 ముకుందరుద్రదేవ	26	21
16 ముకుందనారాయణదేవ	23	18
17 అనంతపద్మనాభనారాయణ	15	12
18 సర్వజ్ఞజగన్నాధనారాయణ	21	16
19 నరహరినారాయణదేవ	34	27
20 వీరపద్మనాభనారాయణదేవ	19	16
21 ప్రతాపరుద్రనారాయణదేవ	35	31
22 జగన్నాధనారాయణదేవ	45	36
23 జగపతినారాయణదేవ	40	33
24 పురుషోత్తమనారాయణదేవ	5	4
25 జగన్నాధనారాయణదేవ	57	45

మొత్తము సంవత్సరములు......... 566

ఇందు ఇరువదియైదవవాడగు జగన్నాధనారాయణ దేవుగారి రాజ్యాంతరము క్రీ॥ శ॥ 1850 అయియున్నది. అందుచేత 1850 నుండి వంశావళీరాజ్యకాలము మొత్తము సంవత్సరములు 566 తీసివేయగా 1284వ సంవత్సరము వచ్చినది. అయితే శ్రీజగన్నాధ నారాయణ దేవుగారు, మొదటిరాజగు శ్రీనరసింహదేవులేక కాలహమ్మీరు నుండి, 25 వ వాడగుటచేత వీరి నడుమను యిరువదినాలుగు రాజ్యాంత వత్సరములున్నవి. ఒకసంవత్సరముమధ్యనురాజ్యాంతముకాగానే మరియొకరి రాజ్యారంభమగుచుండును. కాబట్టి యొకేసంవత్సర మొకరిరాజ్యాంత యంకమును, మరియొకరి రాజ్యారంభ యంకమును గలిసియుండుట యంకగణనామర్యాదగానున్నది. దానింబట్టి యీయిరువది నాల్గు రాజ్యాంత రాజ్యారంభ వత్సరములు రాజత్వకాలమున ద్విగుణములై కలిసియున్నవిగాన మనముతీసివేసిన 566 సంవత్సరములు పోగా వచ్చిన క్రీ॥ శ॥ సంవత్సరమునకు యిరువదినాలుగు కలిపినచో నరసింహదేవుని రాజ్యారంభ కాలమగుచున్నది. అనగా క్రీ॥ శ॥ 1284 నకు 24 కలపగా 1308 వచ్చినది గనుక యీ క్రీ॥ శ॥ 1308 సంవత్సరమే నరసింహదేవుని రాజ్యారంభవత్సర మగుచున్నది. ఒరిస్సా వంశావళిని చూచినచో నిదియే పురుషోత్తమ లేక జగన్నాధ దేవుని రాజ్యప్రారంభకాలము. అందుచేత గాధలోని పురుషోత్తముడున్నూ అతనితండ్రియగు కపిలేశ్వరుడున్నూ, ఒరిస్సా వంశావళిలోని పురుషోత్తముడున్నూ, అతని తండ్రియగు భానుదేవుడున్నూ అగుచున్నారు. శ్రీకూర్మ సింహాచల శాసనములందలి వీరభాను పురుషోత్తములుకూడా వీరేయగుచున్నారు. లాంగుల్యానరసింహుని కొడుకగు వీరభానునే కపిలదేవుడని చాముండా వంశావళి చెప్పుచున్నది. కనుక కిమిడిగంగవంశస్థాపకుడగు నరసింహదేవుని తండ్రి కపిలదేవసన్నీ

వీరభానుడనియు, ఈతడు ఒరిస్సారాజ్యము నాక్రమించినట్టియు, సూర్యవంశీయుడగు నట్టియు, కపిలేంద్రదేవు కానేరడనియు స్పష్టము. కిమిడిగంగవంశము కటకరాజ్యమును జయించి యుత్కలమున గంగవంశమును స్థాపించినయ నంతవర్మచోడగంగుని వంశము తాలూకుశాఖ.

జయపురవంశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ గో॥ రామదాసు పంతులుగారు బి. ఎ. ఎం. ఎ. ఆర్. యస్.

విశాఖపట్నం జిల్లాలో పడమటి సభాగ, కొండలు, మెట్టలు, అడవులతో నిండియున్నది దానికే ఈరోజులలో జయపుర సంస్థానమని పేరు. ఈసంస్థానాధీశులైన మహారాజులు జయపురమునందే వాసము చేయుటచేతను, చుట్టుపట్లనున్న ప్రదేశముల పంటలకు ఈగ్రామమే ముఖ్యవ్యాపార స్థానమగుటచేతను, పల్లపు ప్రదేశమునకు సులభముగా పోవుమార్గము ఈగ్రామమునుండే యుండుటచేతను, ఇది జనసంఖ్యయందైతేనేమి, ధనధాన్యసంపత్తులయందైతేనేమి రోజురోజుకు పెరగుచున్నది. ఈగ్రామమునుండియే ఈప్రదేశమునకల్లా పేరువచ్చెను. అయినప్పటికి శ్రీమహారాజావారి బిరుదావళీలలో, 'నందాపురభూపతి' యనిఉన్నది. అందుచే ఈవంశమువారు పూర్వమందు నందాపురమందుండేవారని, వారి రాజ్యమునకల్లనందాపురరాజ్యమని పేరున్నట్లు స్పష్టము.

'నందాపుర భూపతి' అనిబిరుదు రెండవ రామచంద్రదేవు మహారాజులుంగారు, అనగా ప్రస్తుతమహారాజావారి తాతగారి తాతగారి తామ్రపత్రాలలో నున్నది. అంతకుపూర్వపు మహారాజుల శాసనములయందు కనబడదు. వారికాలమువరకు ఈకుటుంబము నందాపురములోనే ఉండేదని మనం అనుకోవచ్చును. ఏమైతేనేమిగాని, ఇప్పుడు నందాపురం మాత్రము పాడైపోయి చిన్నకుగ్రామంలాగున్నది. పంచదార బొందీలాగున్న ఒకకొండ, దానిమొదలిచుట్టూ పల్లు, శిఖరంమీద ఒకమంటపం, దానికి మూడువైపుల మెట్లు, ఒక్కొక వైపున ముప్పై రెండేసి, మీదచప్టా సుమారునలభై రెండడుగులు చతరం. పూర్వము రాజులు ఈచప్టామీద కూర్చుని వారిసామంతరాజుల వల్లను, రహితులవల్లను కప్పం దసరాదినములలో పుచ్చుకొనేవారట. అప్పుడక్కడ జరిగేఆచారములే ఇప్పటికిని జయపురంలో దసరాదినములలో జరుగు చున్నవి. ఈసింహాసనమునకు ముఖము ఉత్తరమునకున్నది. ఈవైపున సింహాసనపుఅడుగుకుసుమారు మూడుఅడుగులదూరమున ఒకశిలాస్థంభమున్నది. అదినాలుగు పలకలు కలిగి మూడడుగుల యెత్తుగలిగియున్నది. సింహాసనమువైపున్న పలక సుమారు అడుగున్నర వెడల్పు. దానిపైనొక శాసనమున్నది. క్రీస్తుశకము పద్నాలగవ శతాబ్దమునాటి తెలుగక్షరములు. చాలా చెరిగిపోయి యున్నవి.

ఈగ్రామములో నాలుగైదు దేవాలయములున్నవి గాని అవిఅన్నియు మంటిగోడలు పురికప్పులు గలవే. గాని అందున్న విగ్రహములు మాత్రము జైనశిల్పమును కనపర్చుచున్నవి. ఊరికి ఉత్తరముగా వెలుపల విశ్వేశ్వరాలయమున్నది. మొదట రాతిపలకలతో క

ట్టినదేగాని, ఈదరిమిలాను మరమ్మత్తుచేయుటలో లోపల పైనీకూడా సున్నపుగిలాబా చేసియున్నారు. ఇప్పుడది అచ్చటచ్చట పడిపోయి ఆపలకలపైనున్న జిలుగుపనిని కనపర్చుచున్నది. ఆజిలుగు సింహాచలం దేవాలయముసందున్న జిలుగు మోస్తరుగానే యుండుటచే క్రీ.శ. పదునాల్గవ శతాబ్దములో కట్టినట్లున్నది.

ఈనందాపుర గ్రామమునకు తూర్పుగా ఒక మైలు దూరమున ఒకలోవఉన్నది. దానిముఖమందు పాడైపోయిన దేవాలయముల పునాదులు ఆరుండేవి. ప్రతిపునాది మధ్యను ఒక పీఠము దానిపైన విరగదీసిన శిలావిగ్రహము యొక్క పాదములు ఉండేవి. పాదములు సుమారు 9 అంగుళములు పొడవుండుటచే విగ్రహమెంత యెత్తుండేదో ఊహించవచ్చును. ఇప్పుడవేవీ లేవు. ఒక్క గర్భాలయపు పునాది దానిమధ్యను సుమారు అడుగున్నర ఎత్తుగల ఒక చతుర్భుజవిగ్రహము మాత్రమే కనిపించుచున్నది. ఇచ్చటనుండి దక్షిణముగా ఆలోవలో ఒక ఫర్లాంగువెళ్లగా అచ్చట ఒకవీరకల్లు గలదు. అదిసుమారు 5 అడుగుల ఎత్తున్నది. దానిపైన 13 వ శతాబ్దమునాటి కొన్ని అక్షరములతో రెండుపంక్తుల శాసనమొకటిఉన్నది. ఇంకా ఆలాగు దక్షిణముగా వెడితే అక్కడ మూడు పురాతనలయములున్నవి. ఒక్కొకదానియందు ఒక్కొక భైరవవిగ్రహమున్నది. ఆ గుళ్ళవద్ద ఒకటిరెండు పాడైపోయిన విగ్రహములుకూడా ఉన్నవి. ఇంతకుతప్ప ఆ నందాపురములో మరియేమీ కనిపించవు. నేను 1914 వ సంIIలో చూచినవాటికన్న ఇప్పుడు చాలా పాడైయున్నది. ఈలోవలోని ప్రాచీనకట్టడముల రాళ్లు గ్రామములో అమీనకచ్చేరీ, కట్టుటకు వినియోగపర్చినారని అక్కడివారు చెప్పిరి.

ఇప్పుడీఅవస్థలో ఈగ్రామం ఉన్నప్పటికీ దీనిఘనత, గొప్ప,యితరస్థానములందున్న శాసనములలో మాత్రము చెప్పబడియున్నవి.

1. అమరావతి బౌద్ధాలయములో దొరకిన స్ఫటికపు రాతియొక్క ఆరుపలకలపైనున్న శాసనములో నందాపురము చెప్పబడియున్నది.

2. ఈ బౌద్ధాలయములో దొరకిన రెండు శిలాశాసనములయందు 'మహావనసల' (మహావనస్థల) మనిన్ని, అందులో పెద్దదానియందు 'మహావనస్థల' యందున్న 'సాఘురు' గ్రామమనిన్ని, చెప్పబడియున్నది. ఈ 'సాఘురు' ఇప్పటికిని ఈ పేరుతోనే నందాపురమునకు 8 మైళ్ళు పశ్చిమముగా ఉన్నది. మహావనస్థలమగు ప్రదేశము ఈ నందాపుర ప్రదేశమే.

ఈ రెండు శాసనములు క్రీస్తుశకము ప్రథమశతాబ్దము నాటివి.

3. జగపాలదేవుని రాజిమ్ శిలాశాసనములో ఈ రాజు భ్రమరవడ్ర (బస్తరు) కాంతార, కుసుమభోగ, కాండాడొంగర్ బిందా్ర-(నవాపుర్ జమీలో దక్షిణభాగము) కాకరయ పరగణాయు జయించినట్లున్నది. కాండాడొంగర్, కంకర్ (కాకరయ) రాజ్యమునకును జయపురరాజ్యమునకును మధ్యనున్నది. ఈ రాజుగారు జయించిన దేశములను చూడగా 'కాంతారమగు ప్రాంతము మన జయపురరాజ్యములోని పశ్చిమభాగమువలె అగుపడుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ శ. 1145 సంవత్సరము నాటిది. గాన 'కాంతారమన్నా' మహావనస్థలమన్నా మన నందాపురరాజ్యమునకే పేర్లు.

4. ఉమ్మరకోట తాలూకాలో నున్న పొడాగుడాగ్రామం కొండపైన ఒక పాడైపోయిన దేవాలయమున్ను, దానిగోడపైన

ఒక శిలాశాసనమున్ను ఉన్నవి. ఆ శాసనము క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దపుది, అని నిర్ధారణఅయినది. ఇందులో ఒక రాజు తాలూకు రాజ్యము పోతే అతని కొడుకు కొంత సహాయముతో తన తండ్రి రాజ్యమును తిరుగా సంపాదించుకొని ఈ ఆలయము కట్టినట్లున్నది. అందుచే 4 వ శతాబ్దమునకు ఇక్కడ ఒక రాజ్యమున్నట్లు తెలియుచున్నది.

5. పై తాలూకాలోనే డోంగ్రా గ్రామంలో ఉన్న శిలాశాసనము క్రీ. శ. 10 వ. శతాబ్దపుది. అందు రాణీ, రాచకుమారులు, రాణకులు, గురువులు చెప్పబడి యున్నారు. 'పొప్పలఉండిడీ' (పొప్పడాహాండీ) గ్రామం దానం చేసినట్లున్నది. పొప్పడాహాండీలో ప్రాచీనకోట చిహ్నములు ఇప్పటికిని ఉన్నవి. దీనిని బట్టి కూడా ఒక రాజ్యము ఈ ప్రదేశమందున్నదని నిశ్చయమగుచున్నది.

6. బస్తరు రాజ్యములో నున్న దంతవాడగ్రామంలో దంతేశ్వరి ఆలయమొకటి ఉన్నది. అందున్న ఒక శిలాశాసనములో నాగవంశపు రాజు ఒకడు దంతవాడ వచ్చియుండగా, ఒక గ్రామస్థునివద్ద 'భొరిగామ' అను గ్రామమునుకొని భైరవస్వామికి ఇచ్చెనని ఉన్నది. జయపురమునకు ఈశాన్యముగా 14 మైళ్ళదూరమున బొరిగుమ్మయను గ్రామమున్నది. అచ్చట భైరవస్వామి ఆలయమున్నది. నేటికిని భోగరాగములు జరుగుచున్నవి. ఏడాది కొకనాడు యాత్రకూడ జరుగుచున్నది. ఈ ఆలయమునకు సమీపమున ఉన్న ప్రదేశమును త్రవ్వితే పానుమట్టములతో నున్న లింగములు (7, 8, అడుగులు ఎత్తు,సుమారు అంత కైవారముగలవి) బైలుదేరుతున్నవి. శాసనమందు చెప్పిన 'బొరిగామ' ఈ బొరిగుమ్మే అని చెప్పటకు ఏమీ సందేహములేదు. ఈ శాసనము క్రీ.శ. 1061 సంవత్సరమునాటి దైనట్లు వానియందిచ్చిన తారీఖువలన తెలియుచున్నది.

7. ఈబొరిగుమ్మకు నాలుగుమైళ్ళదూరమందున్న కుమడాగ్రామములో క్రీ. శ. 1926 సం॥ లో కొన్ని బంగారునాణెములు దొరకినవి ఆవి క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దములో పాలించిన బైజాంటైను చక్రవర్తులవి. ఆదగ్గిరనేయున్న సింగిపురం గ్రామములో ప్రాచీనజైన బౌద్ధవిగ్రహములు విశేషముగానున్నవి. వీటిని బట్టిచూడగా ఈప్రదేశమునందు నాగరికత చాలా ప్రాచీనమునుండి ఉండెనని బోధపడును.

8. పైనజెప్పినవి గాక ఈఏజన్సీలో ఎక్కడచూచినను జైనవిగ్రహములు కనబడుచున్నవి. ఇప్పుడు ఇంకా వాటికాల నిర్ణయము చేయుటకు వీలులేదు గాని వాటిరూపులను బట్టి చాలా ప్రాచీనమైనవని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

ఈపై వాటిని బట్టి నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైనదయని చెప్పగలమేగాని అంతకంటె ఎక్కువ భోగట్టా ఇప్పుడు చెప్పలేము. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దము మధ్యనుండి కొంచెము ఎక్కువ చరిత్ర శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. ఈశాసనములు సింహాచలము, శ్రీ కూర్మము దేవాలయములలోనున్నవి.

క్రీ. శ. 1353 లో శిలావంశమునబుట్టిన విశ్వనాథ రాజుగారు నందాపురమందు పాలించుచున్నట్లున్ను, వీరు గంగరాజుగారి పుత్రుడైనట్లును ఒకశాసనము (నెం. 891.S.I.I.Vol VI) చెప్పుచున్నది. ఈవిశ్వనాథ రాజుగారి భార్య

అక్కమదేవిగారు (నెం. 883). వీరి కుమారుడు భైరవరాజుగారు. క్రీ. శ. 1370లో నందాపురములో పాలించుచున్నట్లు ఈశాసనమందేయున్నది. వీరి నిట్లు వర్ణించి ఉన్నది.

అస్తి శ్రీకుళశక్తిపతి తిలక స్సకల లోకాశ్రితావః, శ్రీఖ్యాతోరు ప్రభావ స్వచరణ క్షోణి ప్రస్థాపనాంకః, శత్రుశ్రేణి మిత్రప్రమద దినకృత్ భూసురానీకరక్షా, కల్పద్రుః కనకనీ నామ సమర సమో భైరవక్షోణి పాలః॥

ఈ భైరవరాజుగారి కొడుకులు విశ్వనాథపురపు బయ్యారాజుగారు క్రీ. శ. 1396 న వీరు రాజ్యము పాలించుచుండిరి. వడ్డాది జయంతరాజుల పుత్రికైన శింగమదేవిగారిని వివాహమాడినారు. గంగరాజు అను కొమారుడు, బచ్చలదేవి అను కుమార్తె వీరి సంతానము.

క్రీ. శ. 1427 నుండి క్రీ. శ. 1435 లో గంగరాజుగారు నందాపురరాజ్యమును ఏలుతున్నట్లు శాసనములవలన తెలియుచున్నది. వీరికి ప్రతాపగంగరాజని పేరున్నట్లు కూడ తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి ప్రతాపము విషయమై ఇట్లు చెప్పియున్నది. (నెం. 1170 S. I. I. VolV) "శ్రీ గంగక్షితిపతిః శిలాన్వయ విభుః ప్రఖ్యాతఖడ్గం పయోరాశౌ కాకతి పల్లికాం సమదశతీ శ్రీ కూర్మనాథప్రభోః"

ఇందువల్ల వీరి రాజ్యము లాంగుల్యానదిని దాటి ఉత్తరమునకు వెళ్ళినట్లున్ను, వీరు చాలా ప్రతాపవంతులు అనిన్ని కూడ తెలుస్తున్నది. బొబ్బిలి తాలూకా నందాపురరాజ్యములోనిదే అయినట్లు వీరి శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. మాడుగుల ప్రదేశమందు గంగరాజు-మాడుగుల వీరు కట్టించినట్లు తోచును.

ఇప్పుడు జయపురసంస్థానాధీశులైన వారి కుటుంబమునకు ఆదిపురుషుడైన వినాయకదేవుగారు శిలావంశపు రాచకుమార్తెను వివాహమాడి క్రీ. శ. 1443 లో నందాపురరాజ్యమునకు ప్రభువులైనారని విశాఖపట్నం డిస్ట్రిక్టు గెజటీరులో చెప్పబడియున్నది ఆరాచకుమార్తె ఈప్రతాపగంగరాజుగారి కుమార్తే అయి యుండవలెను. ఏమంటే ప్రతాపగంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్ను, వినాయకదేవుగారి రాజ్యారంభకాలమున్ను, చాలాదగ్గరగానున్నవి. గంగరాజుగారికి పుత్రసంతానము లేకపోయి యుండ వచ్చును. ఒక్క కుమార్తె అయి కూడా ఉండవచ్చును. ఆ పిల్లను వినాయకదేవుగారికిచ్చి పెళ్ళిచేసి తమ తదనంతరము సింహాసనము కూడా యిచ్చి యుండవచ్చును.

క్రీ. శ. 1784లో ఆర్మదారగారు వ్రాసిన రిపోర్టులో జగన్నాథము నేలుచున్న రాజుగారు, వారి ప్రియులలో నొకరికి నందాపురరాజ్య మిచ్చినారని, ఆయనసంతతివారే జయపురం ఏలుచున్నారని వ్రాసినారు.

(2) గవర్నమెంటు మెడ్రాస్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టులైబ్రరీలో గంగవంశానుచరిత్రమను పేరునఒకసంస్కృత చంపుగ్రంథమున్నది. అందుగోదావరినది, జగన్నాథము మధ్యనున్న రాజ్యములన్నీ చెప్పబడిఉన్నవి. అందు గుడారిరాజ్యము విషయమైకూడఉన్నది. విశాఖపట్నంఏజన్సీలో ఉత్తరభాగమునకు ప్రధానస్థానమైన గుణుపురమునకు దగ్గరనే గుడారి అనిఒకగ్రామమున్నది. ఇక్కడపూర్వము ఒకరాజ్యస్థానమున్నట్లు చిహ్నలుకూడాగలవు-గంగవంశానుచరిత్రమందుచెప్పినగుడారిదే

కళింగరాజ్యమును పాలించిన గంగవంశములో ఆఖరున నాల్గవభానుదేవు 33 సం॥పాలించిన వెనుక కపిలేంద్రదేవు రాజైనాడని, భా

ను దేవునికుమారుడైన కజ్జలభానుదక్షిణముగా పోయి గుడారిలో ఒకరాజ్యమేర్పరచుకొని ఉండెనని ఈచరిత్రములో చెప్పబడియున్నది. ఇది చరిత్రకుసరిపోవుచున్నది. నాల్గవభానుదేవు క్రీశ 1424 నుండి క్రీ.శ 1435 వరకు పాలించెనని తరువాత కపిలేశ్వర, లేక, కపిలేంద్రదేవు సింహాసనమును ఆక్రమించెనని మానమోహనచక్రవర్తిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈనాల్గవభానుదేవుల రాజ్యకాలమున్ను శిలావంశపు ప్రతాపగంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్ను సరిపోవుచున్నది. కపిలేశ్వరదేవుగారు గంగవంశపురాజ్యమును ఆక్రమించుకోగానేభానుదేవుగారిపుత్రులకు రాజ్యములేక దక్షిణముగాపోయియుండవచ్చును. గంగవంశపురాజైన నాల్గవనరసింహదేవుగారి శాసనములో దక్షిణజాడ్ఖండయని చెప్పియున్న ప్రదేశము ఈవిశాఖపట్నపు ఏజన్సీయెగావున భానుదేవుగారి కుమారుడు దక్షిణజాడ్ఖండమునకు వచ్చి గుడారివద్దను రాజ్యస్థానము ఏర్పరచుకొని పాలించుచుండియుండవచ్చును.

జాడ్ఖండపురం, జాడ్ఖండపల్లి అనుపేళ్లతో అనేకగ్రామములు రాయఘడా, నవరంగపురం తాలూకాలలో ఉండుటచేతను, నేటికిని శ్రీజయపురం సంస్థానాధీశులకు జాడ్ఖండప్రభువని బిరుదుండుటచేతను విశాఖపట్నపు ఏజన్సీకే దక్షిణజాడ్ఖండమని పేరు. క్రీ.శ 13వ శతాబ్దమందుండేదని నిశ్చయము. ఇంతేగాక గుణపురం, రాయఘడా తాలూకాలలో నుండే ప్రాచీనదేవాలయములు, విగ్రహములు, శాసనములుకూడా ఆప్రాంతముల ప్రాచీనతను స్థిరపరచుచున్నవి.

ఈహాంశములను బట్టి వినాయక దేవుగారు గంగవంశీయులై యుండినట్లు తోచుచున్నది. శిలావంశపు పిల్లను వివాహమాడగా నందాపుర గుడారిరాజ్యములు రెండు ఏకమై యుండుటచేత నేవారిసంతతివారు నేటివరకును విశాఖపట్నం జిల్లాలోని మన్యమున కేవత్తుకును దొరలైయున్నారు. శిలావంశపువారి శాసనములందు బొబ్బిలిదేశము వారి పాలనములోనేయున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈయావత్తు రాజ్యమునకు వినాయకదేవుగారు ప్రభువు కాగానే, జ్ఞాతులు వారిపై తిరగబడి వారిని రాజ్యమునుండి వెళ్లగొట్టినారట. అందుపైని వారు అడవులవెంట వెళ్ళుచుండగా బిడారినాయకుడు వారిని జూచి తనజనులను, పశువులను వారికి సహాయమిస్తే, వాటితో తిరుగావచ్చి జ్ఞాతుల నోడించి సింహాసనమును సంపాదించినారని, ఆబిడారినాయకుని సహాయమును జ్ఞాపకంనిమిత్తమై బిడారివాళ్ళు పశువులనుతోలే తాడును నేటికిని ఈ వంశపు రాజులు వారిసంతకములో చిహ్నముగావాడుచున్నారని, శ్రావణ బహుళ అమావాస్యనాడు, ప్రతిసంవత్సరము మంటితో చేసిన ఆవులు, ఎద్దు మొదలైన పశువులను పూజచేస్తారని ఒక ప్రతీతిగలదు. ఇది ఎంతవరకు నమ్మతగ్గదో ముందు చూపుతాను.

పైగాథవలన వినాయకదేవుగారి సైన్యము కేవలము కొండజనులు గలదే అన్నట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. ఇందుకు గంగవంశానుచరిత్రముకూడ మనకు సాక్ష్యము. గుడారిరాజుల సైన్యము, "పత్తిదిపాశ్వాటవికచరఘటానాపీకైరప్యశూన్యం" అనిచెప్పబడియున్నది. అయితే ఆగుడారిరాజే ఈవినాయక దేవుగారని చెప్పుటెట్లు?

గంగవంశానుచరిత్రకారకుడు, రాజగురు వాసుదేవరథో సోమయాజిగారు గుడారి

రాజుల చరిత్రమును వంశావళిని వ్రాసి కొసకు తనకాలమునాటికి గుడారిని పాలించుచున్న వాసు పురుషోత్తమదేవుగారిని చెప్పినారు. ఈ పురుషోత్తమదేవుగారి ప్రభ సరిగా గెజటీరులోను, పాచిపెంట జమీందారుగారిచే వ్రాయబడిన హిల్‌జమీందారుల చరిత్రలోనుకూడ, ప్రథమ విశ్వంబర దేవుగారి ప్రభకు సరిపోవుచున్నది. ప్రథమ విశ్వంబరదేవుగారి రాజ్యకాలమునకును, ఈ వాసుదేవరదోగారి కాలమునకును, సరిపోవుచున్నది. గంగవంశానుచరిత్రలో పురుషోత్తమదేవుగారికి పూర్వ మెన్ని తరముల రాజులను చెప్పబడియున్నదో అన్నితరములే గెజటీరులోను, హిల్‌జమీందారుల చరిత్రలోనకూడా చెప్పియున్నది. ఆ రాజులనిందుపొందుపరచిచూపెద.

గంగవంశానుచరిత్ర		గెజటీరు
స్వర్ణభాను	... ...	వినాయక దేవు
కాలపండ	... ...	విజయచంద్రాఖ్య
చుడంగ	... ...	భైరవదేవు
హరిమణి	... ...	విశ్వనాథ
నృసింహ	... ...	బలరామ
పద్మనాభ	... ...	యశోవంత
పీతాంబర	... ...	విక్రమ 1
వాసుదేవ	... ...	కృష్ణ
పురుషోత్తమ	... ...	విశ్వంభర 1

గావున గంగవంశానుచరిత్రలో గెజటీరులో చెప్పినరాజులనే మారుపేర్లతో చెప్పినట్లు కనబడుచున్నది. గ్రంథకర్త కవీశ్వరుడుగాన ఆయారాజుల గుణాతిశయములను సూచించుటకుగాను ఇట్లుపేర్లు మార్చినాడేమో!

1887సం॥లో అచ్చుబడిన హిల్‌జమీందారుల చరిత్రయందు గెజటీరులో ఉన్నవంశావళియే ఉండుటచే దానిని ప్రత్యేకించి ఇచ్చుట వ్రాయలేదు. ఈమూడు గ్రంథములలో ఇచ్చిన తరములు సరిపోవుచున్నవి. అందుచే గంగవంశానుచరిత్రలో ఈకుటుంబపు రాజులవర్ణనలనేఇచ్చట వ్రాసి ఇతరత్రలభ్యమైన చరిత్రాంశములతో సమన్వయించెద.

ఈవంశములో మూడవవారైన చుడంగ లేక భైరవదేవుగారు కళింగాధిపతిని ఓడించినారని గంగవంశానుచరిత్రయందు వ్రాయబడియున్నది.

“సంగ్రామాంగణ సంగివాంగణ ఘటాగండస్థలీక్షేధన
వ్యాపారాద్భుతకర్మకర్మఠశరాటోపః కళింగాధిపః
భీతో యద్బాణౌవిహాయశరణం భూమానకిం చిత్పరం
జానీతే జనతాజగజ్జయపటుః సోయంచుడంగో నృపః॥

కళింగరాజు దక్షిణమునుండి ఉత్తరమునకు వెళ్ళుచుండగా నందాపురరాజుగారు వారినిఓడించి కనకదుర్గవిగ్రహమునువల్లభనారాయణవిగ్రహమును,[1]ఒకఏనుగునుతీసుకొన్నారనిన్ని ఆవిగ్రహమే నేటివరకు జయపురవంశస్థులకు కులదేవతయై యున్నదనిన్ని, ప్రతిసంవత్సరము ఆ దేవతకే దసరాలో ఉత్సవముచేయుచున్నారని ప్రతీతియున్నది. ఈప్రతీతికిని గంగవంశానుచరిత్రలో చెప్పిన దానికిని సరిపోవుచున్నది.

ఈనందాపురరాజుగారిచేనోడించబడినకళింగాధిపు డెవరనిన వారు ప్రతాపరుద్రదేవుగారని బోధపడుచున్నది. వీరు క్రీ. శ. 1496-1540 వరకు రాజ్యపాలన చేసినట్లు చరిత్ర చెప్పుచున్నది. గెజిటీరులో భైరవదేవుగారు క్రీ. శ 1510-1527 వరకు నందాపురరాజ్యమునకు ప్రభువులై యున్నారు.

బొబ్బిలిలో తూర్పుననున్న భైరవసాగరమువీరు త్రవ్వించినదని హిల్ జమీందారుల చరిత్రలో చెప్పబడియున్నది. అందుకు నిద

1. కల్లభనారాయణ విగ్రహమునకు ఆలయముకట్టించి అందుప్రతిష్ఠచేయించినారు. ఇప్పటికిని జయపురములో ఆవిగ్రహము, ఆలయము, ఉన్నవి.

ర్శనముగా ఈసాగరం గర్భములో నిలువుగా నిలిచియున్న ఒక సహగమనపురాయి కూడ నున్నది దానిపైన మీాదను, సూర్యచంద్రుల మధ్యను, కంకణాలంకృతమైన ఒకహస్త మున్నది. వీటి దిగువున ఒక పీఠముపై కూర్చుని స్త్రీపురుషులిద్దరు వీరిమధ్యనున్న శివలింగమును పూజచేయుచున్నట్లునుఉన్నది. ఇట్టి రాళ్ళు నందాపురరాజ్యమం దచ్చటచ్చట ఉండుటచేతను, ఇతరప్రదేశములందు మరె చ్చటను ఈ ప్రాంతములందు లేకపోవుట చేతను, ఈ భైరవసాగరములో నున్నరాయి నందాపురరాజులచే ప్రతిష్ఠించబడినదే అని చెప్పవచ్చును.

రాజశేఖరచరిత్రను వ్రాసిన మల్లయకవి తండ్రి మాదయ మైరావణచరిత్రమును వ్రాసి నాడు. అందు ఒకపద్యములో ఇట్లున్నది:-

సీ॥ కాంచినాడవు కనత్కాంచనాభరణంబు లేపార
నందాపురీశుచేత'

ఈ మాదయకవిని సత్కరించిన నందా పురీశుడు ఈ భైరవరాజుగారైనట్లు తోచు చున్నది.

భైరవదేవుగారి అనంతరమున పద్మనాభపు రపుయశోవంతదేవుగారు నందాపుర సింహాసన మును అధిష్ఠించినారు. వీరికాలములో మహమ్మ దీయులు మాలిక్ ఆధిపత్యముక్రింద నందా పురంమీాదికి దండెత్తివస్తే వాళ్ళను తరిమివేశి నారని గంగవంశానుచరిత్రయందు చెప్పబడి యున్నది. కూర్మాందేవాలయమందు, సింహా చలాలయమందున్న శాసనములు, మహ మ్మదీయసైన్యములు గంజాం విశాఖపట్నం జిల్లాల ప్రదేశమందు తిరుగుచున్నట్లు చెప్పు చున్నవి. S. I. I. Vol VI, No. 1184 శాసన ములో అశ్వారాయనింగరు శా. శ. 1526 లేక క్రీ. శ. 1604 లో కొరాం మొదలైన గ్రామములను స్వాధీనముచేసుకొని బహు బలేందుద్రిలను వెళ్ళతరిమినట్లున్నది. Vol 5. No. 1260 లో కూడ నిట్లే యున్నది. No. 1312 లో బైరామల్క్ అమీామల్క్ క్రీ. శ. 1599 లో చింతపల్లివద్ద యుద్ధము చేసి సర్వరాజు మొదలైన పెద్దపెద్ద దొరలను చంపి తలలు కొట్టెనట. యశోవంతదేవుగారు నందాపురమువద్ద నోడించిన మలిక్ అను. మహమ్మదీయ యోధుడితడే అయి ఉండును ఈ రాజుగారు పర్లాకిమిడిరాజు కుమార్తెను వివాహము చేసికొన్నట్లు హిల్‌జమీాందారుల చరిత్రయందున్నది.

ఈయనతర్వాత రాజ్యమేలిన విక్రమదేవు గారు పురపుపీతాంబరదేవుగారు నిగమాదిధ ర్మశాస్త్రములు నృసింహవాజపేయాజుల వా రివద్దను, మల్లవిద్యలు రామచంద్రుడనే బ్రా హ్మణునివద్దను, నేర్చినారు. వీరికాలములో భూములు,అగ్రహారములు, చాలా దానము లివ్వబడియెను.

వీరియనంతరమున వీరిసవతితల్లి పుత్రులైన వాసుదేవ లేక కృష్ణదేవుగారు రాజ్యమేలిరి. విక్రమదేవుగారికాలములో వీరుయువరాజుగా నండేవారు-వీరిమంత్రి పెరుమాళ్లబసవమంత్రి. వీరిది బొబ్బిలితాలూకాలో పెరుమాళగ్రా మంకాపురము. వీరులింగధారులు. ఈహంశము లు పెరుమాళ్ల సోమమంత్రి వారుచెప్పిన సీమంతినీ కల్యాణములో చెప్పినారు.

"బసవమంత్రిందుబ్రబంధురక్షణ శీలుడుగుణపెశ్ఫ్రుతు నొక్కసుతుని గాంచె। నతడుపౌరషశాలియై నందపు రమున భువరాగ్రణికృష్ణదేవునొద్ద। మంత్రియైకా ర్యదక్షతామహిమచేతదిక్కులనుగెల్చు రాజమంత్రి ప్రజంబు। నిచ్చలునుబ్రస్తుతింప నచ్చమైన నిజయశ స్స్ఫూర్తి నెల్లడ నెరయజేసి॥

వీరిఅనంతరమున సింహాసనమునెక్కిన పురుషోత్తమపురపు విశ్వంబరి దేవుగారు కృష్ణదేవుగారి పుత్రులని గంగవంశాను చరిత్రములోను, హిల్ జమీందారుల చరిత్రయందునుకూడ ఉన్నది. వీరికాలములోనే ఈమన్య రాజ్యమునకు గౌరవము ఘనతవచ్చినది. ఈవిశ్వంబరదేవుగారు చాలారాజ్యములను జయించినారు. "యస్మిన్ దిగ్విజయాయ యామ్యకకుభం నిర్యాతి వీర్యోదయాత్। సంభ్రాన్తా భయ భాజి కుండినపురే పౌరాని కేదుద్రువుః॥ (గంగవంశానుచరితం).

ఈకుండినపురం ఏదో తెలియదుగాని ఈరాజుగారు కుంభీలా (క్రమిల) పురములోనన్న పూసపాటివారు దేశాక్రమణం చేసుకునియుండగా వారిని ఓడించినట్లును, పూసపాటివారికి సహాయముచేసిన శ్రీకాకుళపు నవాబునుకూడా ఓడించినట్లును, ఇంకామరికొన్ని రాజ్యములను స్వాధీనముచేసికొన్నట్లును, హిల్ జమీందారుల చరిత్రయందు, సంగవలస జమీందారులైన శ్రీరాజా మృత్యుంజయ నిశ్శంక బహదర్ గారు వ్రాసియున్నారు. ఇందుకు శాసన నిదర్శనములు కూడఉన్నవి.

శ్రీకాకుళంకు ఎదురుగుండా నాగావళినది దక్షిణగట్టునఉన్న గుజరాతిపేట అనుగ్రామంలో లక్ష్మీశ్వరాలయమని యున్నది. ఆఆలయపు గోడపై నున్న శిలాశాసనములో (Madras Ep Rep1922-23 No 288)ఇట్లున్నది.

ప్రతాపవిశ్వంభరదేవు మహారాజాగారికిని, శ్రీకాకుళం నవాబైన ఇబ్రహీమ్ కుటుబ్ షా గారికిన్ని శ్రీకాకుళపు కోటవద్ద ఒకసంధిజరిగినది. అందులో బొంతలకోటముఠా (బొంతలకోడూరు) లోనున్న నందిగామ (నందిగాం) నరసమ (నరసన్నపేట) గ్రామములరాబడిలో గ్రామోద్యోగస్థులకు పోయేమామూళ్లు మినహాయించి విశ్వంభరదేవుగారికి చెల్లవలసిన పైకము మొత్తము విధించబడియున్నది. ఈ పైకములో లక్ష్మీశ్వరస్వామివారి రాగభోగాలకు కావలసిన పైకముకూడా విధించబడినది. ఈశాసనము ప్రమోదనం॥ కర్కాటకది 23 పంచమినాడు వ్రాయబడినది. ఇది క్రీ.శ. 1690 జూలై ది 1 మంగళవారమునకు సరిపోవుచున్నది-గెజటీరులో విశ్వంభరదేవుగారు1672-1676 వరకే రాజ్యముచేసినట్లున్నది. ఈతారీఖులు పై శిలాశాసనపు తారీఖునకు సరిపోలేదు. ఇంకామరికొన్ని తామ్రశాసనపు తారీఖులకును సరిపోలేదు. అందుచే గెజటీరులోఇచ్చిన తారీఖులు అంతనమ్మతగ్గవికావు.

పై శాసనములో చెప్పినసంధి విశ్వంభరదేవుగారికిన్ని, శ్రీకాకుళం నవాబుకున్ను జరిగినయుద్ధమైనవెనక జరిగినట్లు ప్రతీతియున్నది. ఈ గుజరాతిపేట వైపుకే దక్షిణముగా కొంత దూరమున సున్నముతోకట్టిన ఒక స్తంభమున్నది. దానికి బుఱ్ఱలకోట అని చెప్తారు. అక్కడను,తురకలకును,హిందువులకును యుద్ధము జరిగినదనిన్ని, ఆయుద్ధములో తురకల బుఱ్ఱలు చాలా నరికినారనిన్ని అందుచే దానికి ఆ పేరువచ్చినదనిన్ని చెప్తారు. యవనులను(మహమ్మదీయులను) జయించినట్లు గంగవంశానుచరిత్రయందు కూడా యున్నది.

ఈ విశ్వంభరదేవుగారు విభవనం॥ మిధున ది1 శు 10 సోమవారమున వెదుళ్ళవలస గ్రామములో ఒక భూమి మల్లిఖార్జునస్వామికి భోగరాగాల విషయమై దానము చేసినట్లు తామ్రశాసన మొకటి దొరకినది. దీని తేది క్రీ. శ. 1688 మే 30 సోమవారమునకు సరిపోవుచున్నది. వెదుళ్ళవలస చీపురుపల్లి

శ్రీరాజా కాండ్రేగుల జోగిపంతులుగారు ముజుందార్, షేక్ సిరస్తదార్ ఉత్తర సర్కార్స్ (క్రీ.శ.1760)

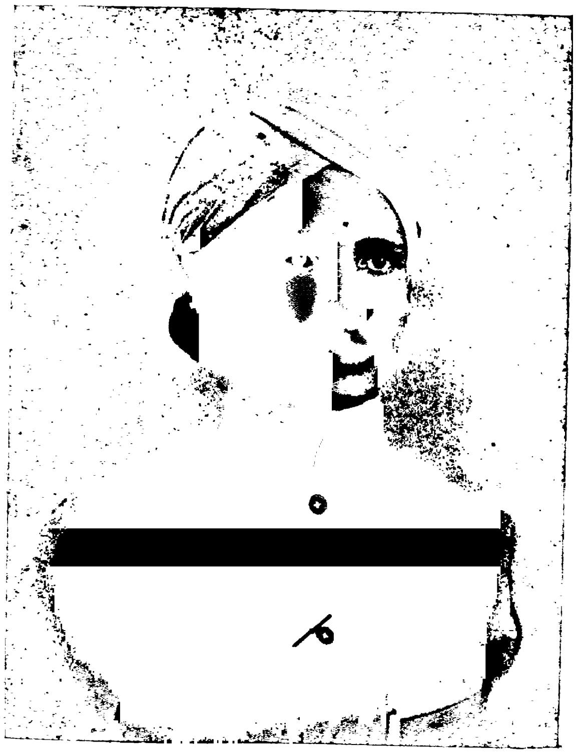

శ్రీరాజా బహద్దర్ కాండ్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాధరావు గారు, గజ్జరం జమీందారుగారు

మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ సందేశంచౌదరీగారు. (కంబరిగాం మొఖాసాదారు)

మ. రా. శ్రీ న్యాపతి కామేశ్వరరావుగారు,
బి. ఎ. బి. ఎల్

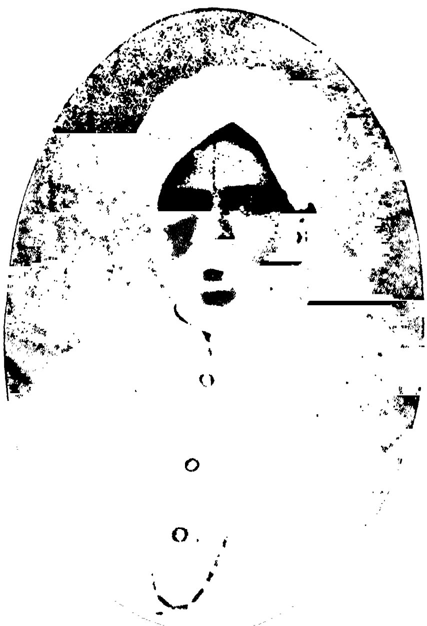

మ. రా. శ్రీ జూపూడి శేషావతారంగారు,

తాలూకాలో ఉన్నది. వీటినిబట్టి యోచించగా వీరి రాజ్యము ఉత్తరమున నాగావళీనది దాటి బొంతలకోడూరు వరకు వ్యాపించినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ విశ్వంభరదేవు మహారాజావారు తమకింద సామంతరాజుల నేర్పరచుకొని వారివలన గౌరవము పొందుచూ తాము సార్వభౌమపదవిని అనుభవించుచున్నట్లు హిల్ జమీందారుల చరిత్రయందు గెజటీరునందు కూడ చెప్పబడి యున్నది. ఇందుకు నిదర్శనము లేవీ వ్రాతమూలముగా లేవుగాని వీరి తామ్రశాసనములో ఉన్న దస్కత్ ను, ఈ చుట్టుపట్లనున్న జమీందారుల దస్కత్ లను పరిపోల్చి చూచినయెడలనందాపురంరాజులకును ఆయా జమీందారులకును గల సంబంధము బోధపడును. ఈ పరిశీలనకు పూర్వము, నందాపురం వారి దస్కత్తు పరీక్షచేయవలసియున్నది.

నందాపుర భూపతులిచ్చిన తామ్రశాసనములలో ఇప్పటికి దొరకిన వాట్లలో కల్లా ప్రాచీనమైనది ఈవెనుళ్ళవలస పత్రాయే. ఇది క్రీ. శ. 1688 సం॥ నాటిదని యిదివరకే చూస్తిమి. దీని చివరనున్న దస్కత్తు రెండు భాగములు. మొదటిది పైకెత్తిన తోక యున్న మూడంకెవలె నున్నది. దీనికి మకుటం అని పేరు. ఇది ముందుకాళ్ళు పైకెత్తి, వెనుక కాళ్ళపై నిలిచియున్న సింహాకారమునకు గుర్తు. వెనుక కాళ్ళపై లేచి ఉల్లంఘించు సింహపుబొమ్మ జయపురం రాజుల జండాలపైని నేటికిని ఉన్నది. ఇది క్రమేపి రానురాను తెలుగుఅక్షరము 'బ' వలె కొన్నిటిలోను 'ఖ' వలె కొన్నిటిలోను మారిపోయినది. సాలూరు, విజయనగరం పూర్వపుజమీందారుల సంతకములలో ఇది 'ఖ' వలె కనబడును. ఇది 'ఖామందుల' పదమునకు చిహ్నమని అనుకొంటున్నారు. క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్దమందు వెడలిన జయపురపువారి తామ్రపత్రాలలో ఇది 'బ' స్వరూపములో నున్నది. ఎలాగున్నను దీనికి మకుటమని పేరు. అనగా, అధిరాజత్వ చిహ్నము. ఉల్లంఘించుచున్న సింహము నిశానీగా గల రాజవంశపు తాబేదారీని తెలియచేయును. గాన ఇది యున్న పత్రాలను ఇచ్చిన రాజులు యావన్మంది ఒక్క జండాకింద ఉండి యుద్ధము చేయవలసినవారని తెలియపరచుచున్నది.

రెండవభాగము ఘంటము ఎత్తకుండా వ్రాసిన సున్నయు దాని మధ్యనుండి గీచిన రేఖ ఎలాగుంటునో అలాగు కనబడును. దీనికే బిడారివాళ్ళు పశువులను తోలుకునే తాడు యొక్క చిహ్నమని వాడుకై ఉన్నది. కటకము మొదలుకాంచీపురమువరకు నేలిన సూర్యవంశపుఓఢ్రరాజులపత్రాలలోచివరఒక చిన్న ఖడ్గమును దానికిందవంకరకరవాలమునుచెక్కబడి యున్నవి. కపిలేశ్వరదేవు, పురుషోత్తమదేవు లిచ్చిన శాసనములయందు ఈ రెండు కత్తులు కనబడుచున్నవి. ఈ రెండు గీతలుగా వ్రాయునప్పుడు ఒకసున్నదానిదగ్గర నుండి ఒకగీత, దానిక్రింద ఒకసున్న, దాని మధ్యనుండి మరియొకగీతగా నగును. గాన ఈజయపురంవారి పత్రాలలో కనబడే సున్నా గీతలు ఖడ్గమునకు బదులుగా ఉంచినచిహ్నమని స్పష్టమగుచున్నది. దీనికి సాక్షీభూతముగా మ॥ రా॥ శ్రీ విక్రమదేవువర్మ గారు వారి తండ్రిగారు దీనిని ఖడ్గసంతకమనేవారని కూడ శలవిచ్చియున్నారు. సాలూరివారి శాసనములలో బాకయున్నది. వీరఘట్టాంవారి వాట్లలో ఖైజారు ఉన్నది.

విజయనగరం పూసపాటిరాజుల ఉత్తరములలో ఆయుధ చిహ్నమేమీలేదు. దీనిని పట్టి నందాపురంరాజులక్రింద వీరంతా సామంతులై ఉండేవారని తెలుస్తున్నది.

గంగవంశానుచరిత్రములో విశ్వంభర దేవుగారి చతురంగ సైన్యాధిపతి వారిశేవక మణియనియు నిఖిల రాజ్యభారవ్యవహారత దయానిధి మిశ్ర మహాపాత్రాయనియు చెప్ప బడియున్నది. ఇంతవరకే ఆగ్రంథమందు ఈవంశమువిషయమై చెప్పబడియున్నది. ఇటుపై రాజులచరిత్రకు హిల్‌జమీందారుల చరిత్రయు డిస్ట్రిక్టుగెజటీర్లు ఆధారములు.

విశ్వంభరదేవుగారికి పుత్రులులేకపోవుటచే వీరితమ్ములైన మల్లకీమర్దనదేవుగారు సింహాసనము నెక్కిరి. వీరిశాసనము ఒకటి ఓఢ్రలిపిని నందాపురం అమీనుకచ్చేరీగోడనుండేది. క్రీ. శ. 1914 లో నేనుచూచినాను. అందు మల్లకీమర్దనదేవుగారు ఫ్రాన్సువారిని నందాపురంవద్ద ఓడించినట్లున్నది. అందు తేదీ యేదియు ఇవ్వలేదు. ఆశాసనము మొన్న క్రీ. శ. 1928 ఫిబ్రేవరులో నే నక్కడికి వెళ్ళినప్పుడు కనిపించలేదు. దానివిషయమై భోగట్టాచేయుగా ఆయూరు కాలిపోయినప్పుడు ఆరాయి కాలిపోయి ముక్కలైపోయినదని చెప్పినారు. నేను 1914 లో తీసినదాని సిరాముద్రణ కూడా చిరిగిపోయినది. ఇట్లు ఈశాసనము నశించిపోయినది. ఫ్రెంచివారిని ఓడించి వారి ఫిరంగులను ఈమల్లకీ మర్దనదేవుగారులాక్కొన్నట్లు గెజటీరులో వ్రాసియున్నది.

వీరితమ్ములైన రామచంద్రదేవుగారు వీరి రాజ్యకాలములో అన్నగారితో తగవులాడినారుకాని మల్లకీమర్దనదేవుగారు కాలధర్మమును పొందగానే రామచంద్ర దేవుగారే సింహాసన మెక్కిరి. ఈనామముగల రాజులలో వీరు ప్రథములు గాన, వీరు ప్రథమ రామ చంద్ర దేవు మహారాజులంగారని చరిత్రలో చెప్ప బడుచున్నారు. వీరికాలమునుండి నందాపుర రాజ్యము క్షీణదశకువచ్చినది. పాశ్చాత్యదేశస్థులైన బ్రిటిషు, ఫ్రెంచివారలువచ్చి సముద్రతీరమున వర్తక స్థలములను కట్టుకొని వ్యాపారముచేయుచూ రాచకీయవ్యాపారములలో కూడ పూచీలు కలుగజేసుకొని పనిచేస్తూయుండేవారు. ఈపాశ్చాత్యుల సహాయమువలన పైకిలేచినవారలలో విజయనగరం పూసపాటివారొకరు. వీరు పల్లప్రాంతములో నందాపురం వారి కున్న రాజ్యమును ఆక్రమించుకున్నారు.

ప్రథమ రామచంద్రదేవుగారి యనంతరమున రెండవవిశ్వంభరదేవుగారు బొత్తిగా రాజ్యము విషయమై శ్రద్ధచేయలేదు పార్వతీపురం వద్ద నున్ననారాయణపురంలో కాపురంచేస్తూయుండేవారు. ఆప్రాంతములయందే చెరువులు నూతులు తవ్వించడం, జాహ్నవీనదికి అడ్డముగా గట్టుకట్టించడం, మొదలైన పనులు చేయుచు కులాసాగా కాలక్షేపం చేసివేసినారు. వీరు చనిపోతే వీరితాలూకు మూడు వందల భార్యలుకూడా సహగమనము చేసినారట. ఆసహగమనస్థలము నేటికిని ఉన్నది.

వీరితరువాత లాలాక్రిష్ణదేవుగారు రాజ్యమునకువచ్చిరి. వీరికి, వీరితమ్ములైన విక్రమ దేవుగారికి,వివాదములుకలగడంతోటే విజయనగరంపూసపాటిరాజులకు మరింతసందుదొరికినది. విక్రమదేవుగారికి సహాయముచేయుగా లాలాక్రిష్ణదేవుగారు రాజ్యమువదలి పారిపోయినారు. ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయినారో తెలియదు. ఈ లాలాకృష్ణదేవుగారే బొబ్బిలిదేశములో

24 అగ్రహారములను దానమిచ్చినారు. ఈ అగ్రహారములకు ఇప్పటికిని నందాపురపట్టె అని పేరున్నది. అందులో ఒకటైన కృష్ణారాయపురములో వీరిచ్చిన రాగిపత్రా చూచియున్నాను.

లాలాకృష్ణదేవుగారు పరారీ అయినతర్వాత ప్రథమవిక్రమదేవుగారు రాజ్యమును పాలించిరి. కిమిడిపితూరీసమయంలో ఈవిక్రమదేవుగారు క్రీ. శ. 1775లో పెద్దసైన్యముతో రాయఘుడాప్రాంతమందు నిలిచి కిమిడివారికి సహాయముచేయసిద్ధముగానుండిరి. ఆసమయంలో ఇంగ్లీషుసేనానాయకుడు, కర్నల్ రిచ్చర్డుమేథ్యూస్‌గారున్ను పూసపాటిరాజుగారున్ను సైన్యముతోగూడవచ్చి జయపురదుర్గమునుపట్టుకున్నారు. అప్పుడీకోటయెటుచూచినా వెయ్యిగజముల వెడల్పు గలిగిమంటిగోడలతోను, చుట్టూ కందకముతోను ఉండేది. దానిని కర్నలుగారుపడగొట్టి భూమిలో కలిపివేశారు. దీనివలన కోటగాదు అందులో ఉండే ప్రాచీనశిల్పములు కూడ నశించిపోయినవి. ఇప్పుడు జయపురంకు తూర్పుననున్న కొండవద్దున ఒక చిన్న పల్లెయున్నది. దానికి పుర్నాగుడా (పాతవలస) అని పేరు. అందులో ఎచ్చటతవ్వినను ప్రాచీనమైన విగ్రహములు, శిల్పపుపనియున్న శిలలు, దొరుకుచుండును. అలాగున దొరికిన కొన్ని రాతిముక్కలు అచ్చటనున్న గంగాదేవి, కాళికా, నీలకంఠ, దేవాలయములయందున్నవి. పర్వతపంక్తికి పశ్చిమముగానే యుండుటకును, పల్లపుప్రదేశమునకు బోవు కొండదారులయందు హక్కు వదలుకొనుటకును, విక్రమదేవుమహారాజావారు ఒప్పుకున్నారు. కాని వెంటనే జయపురప్రదేశములో జరుగుచున్న అల్లరను చూచి విజయనగరం విజయరామరాజుగారి స్వాధీనములో నున్నట్టిన్ని, పూర్వము నందాపురరాజ్యములోని దైనట్టిన్ని, ప్రదేశమును జయపురం వారికిచ్చివేసి సాలీనా 40,000 రూపాయిలు విజయరామరాజుగారికి జయపురం వారు చెల్లించుకొనేటట్లు యేర్పాటు జరిగినని అర్మ్‌దొరగారు క్రీ. శ. 1775 సం॥లో వ్రాసియున్నారు.

క్రీ.శ.1777సం॥లోబస్తరురాజుగారికిని వారి తమ్ముడికిని వివాద జరిగినప్పుడు, జయపురం రాజుగారు ఆ రాజుకి సహాయము చేసి ఆయనను సింహాసనమున గూర్చుండబెట్టిరి. అందుకుగాను కోటపాడు పరగణా, అనగా కోటపాడు, చురుచుండా, పోరాఘుర్, ఉమర్‌కోట, రాయఘుర్ గ్రామములను జయపురం వారికిచ్చివేశినారు. ఇట్లు పశ్చిమమునకు జయపురంరాజ్యము వ్యాపించుచుండగా తూర్పున విజయరామరాజుగారు జయపురం మన్యమేవత్తు తనకు జాగీరుగా క్రీ. శ. 1769 లో నైజాము కవులిచ్చినట్లు తగాయిదా చేయ ప్రారంభించినారు. క్రీ. శ. 1794లో పద్మనాభయుద్ధములో విజయరామరాజుగారు మరణించేపర్యంతము ఈ తగాయిదా తీరలేదు. జయపురం రాజులైన రెండవరామచంద్రదేవుగారు ఈ పద్మనాభ యుద్ధములో ఏమి పురస్కరించుకోకుండా యున్నందులకు శ్రీ కంపెనీవారు సంతోషించి సాలుకు 25,000 రూపాయిలుచెల్లించుకొనుటకును, వారిరాజ్యమువారు పాలించుకొనుటకును, ఒక శాశ్వత పశాద్దై చేసినారు. క్రీ. శ. 1803 లో శాశ్వత శిస్తులు నిర్ణయించబడినప్పుడు జయపురం పేష్కస్సు 16,000 రూపాయిలకు తగ్గించి కోటపాడు పరగణాకు 8000 రూపాయిలు

కూడా విధించినారు.

ద్వితీయ రామచంద్ర దేవు మహారాజా వారి శాసనములవలన వీరికి వీరాధివీర వీర ప్రతాప, నందపుర భూపతి, మహారాజా, అని బిరుదులున్నట్లు కనబడుతుంది- వీరు భూదానములు చేసి పై దేశములనుండి జనులనురప్పించి వారి దేశములో నివాసముంపించినట్లును, ఇవ్విధముగా వీరి కాలమున దేశమును అభివృద్ధి చేసినట్లును, తెలుస్తున్నది జయపురం చుట్టుపట్లను గ్రామములు కొన్ని వీరినాడే ఏర్పడినట్లు మెడ్రాస్ మ్యూజియమ్ పత్రా మొదలైన వాటివలన తెలుస్తున్నది. దీనినిబట్టి ఆలోచించగా, జయపురం చుట్టుపట్లను ఆ కాలమందు అడవులున్నవని వాటిని కొట్టి వ్యవసాయమునకు తగినట్లును, నివాసయోగ్యమగునట్లును చేయించిన ప్రభువులు ఈ రామచంద్ర దేవుగారే అని తెలియుచున్నది. వీరు క్రీ.శ. 1825 సం॥ గతించిరి.

వీరికుమారులు ద్వితీయ విక్రమ దేవు మహారాజా వారున్న క్రీ.శ. 1848వరకు ఏమీ అల్లరలు లేకుండా పాలించినారుగాని, అప్పుడు వీరి కుమారులైన రామచంద్ర దేవుగారున్ను, తల్లి పట్టమహాదేవిగారున్ను, ఏకమై విక్రమ దేవు మహారాజులపై వివాద ఆరంభించినారు. ఈ కాలములో దేశమందు అల్లరలు హెచ్చి ప్రజలకు సౌఖ్యము లేకపోవడం సరేకదా, ప్రాణమానభయము కూడా కలిగి వారు యితర దేశములకు పారిపోయినారు. మహారాజులుంగారి మంత్రిలు వారి యిష్టం వచ్చినట్లు వ్యవహరించుటచే వారి కుమారుడు, భార్యా, కొంతమంది ముఠాదార్లు కలసి మహారాజాపై తిరుగుబాటు చేసినారు. ఏజంటుగారైన స్మాలెట్టు దొరగారు వీరికి వీరికి రాజీ చేశామంటే కుదిరినది కాదు. క్రీ.శ. 1849లో విక్రమ దేవు మహారాజును విడుదల చేసినారు. అయినప్పటికి మహారాజు నారాయణపట్నంలో ఉండిపోయి రాజ్యభారమే పత్తు కొడుక్కి వదలిపెట్టినారు. క్రీ. శ. 1860 రెండవ విక్రమ దేవు మహారాజా వారు కాలధర్మమును పొందినారు.

ఇట్లు క్రీ.శ. 1860 సరికి రాజ్యము యావత్తు క్షీణించి యడవులతో నిండిన కొండసూత్రము మిగిలినది. ప్రథమ విశ్వంబర దేవు గారి కాలములోనున్న నందాపుర రాజ్యము ఇంచుమించుగా యావత్తు విశాఖపట్టణపు జిల్లాయును, గంజాముజిల్లాలో శ్రీకాకుళం తాలూకాలో బొంతలకోడూరు ముఠాయు కలసియుండేది. వారియనంతరమున నందాపుర రాజుల గృహకలతలవల్లను, చేతగాని తనము చేతను రాజ్యము చిక్కిపోయినది. ప్రథమ విశ్వంబర దేవుగారి తాబేదారీని సామంతరాజులుగా నున్న వారు స్వతంత్రులై నందాపుర ప్రభువులను నిరాకరించివేసిరి. కలాహండీ, కాశీపురము, నవరంగపురం, గుడారి, పరగణాలు పశ్చిమమున స్వతంత్రులైనవి. తూర్పున విజయనగర పూసపాటి విజయ రామరాజుగారు దేశాక్రమణము చేసికొని నందాపుర రాజ్యమును యావత్తును కూడ మింగివేయవలెనని యత్నించుచుండిరి. బొబ్బిలి, రామచంద్రపురం, కురపామేరంగి, పార్వతీపురం, హలూరు, పాచిపెంట జమీలు తూర్పున యేర్పాటైపోయినవి. వీరఘట్టాం, సాలూరు రాజ్యములు రూపులేకపోయినవి. ఇట్లు కృశించియున్న రాజ్యమునకు మూడవ రామచంద్ర దేవు మహారాజులైనారు. వీరిసోదరులు విశ్వంబర దేవుగారు ఉభయులు మైత్రితో జయపురం నగరిలోనే యుండి వ్యవహరించుచుండేవారు. వీరి ఉభయుల ఛాయాపటములు నేటికిని జయపురం నగరిలోనున్నవి.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ శ్రీ రాజా రామచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు,

జయపురం మహారాజావారు.

షేర్ మహమ్మదుఖాన్. 18 వ శతాబ్దాంతమున శ్రీకాకుళపుసర్కారు నకు నవాబుగానుండెను. షేరుమహమ్మద్‌పురము నిర్మించెను.

ఈరాజుగారి కాలములో జయపురంలో ఉన్న దర్బారు మహాలును కట్టించిరి. మాడుగులజమీందారీలో సఖముతనఖా వ్రాసుకొని రు 3,53,000 లు రుణమిచ్చిరి. జనులతో కలసిమెలసియుండి వారికష్టసుఖములకు సహాయపడుచుండి వారిప్రేమను భక్తులనుపొందిరి. ఈ మహారాజావారి కాలములోనే ఒకస్పెషల్ అసిస్టాంటుఏజంటును, ఒక అసిస్టాంటు సూపరింటెండెంటును జయపురంలో శ్రీగవర్నమెంటువారు ఉంచినారు. క్రిమినల్ శివిల్ శక్తులు మహారాజావారినుండి తీసుకొని, గవర్నమెంటువారే వ్యవహరించడం మొదలు పెట్టిరి. మహారాజావారు సంతోషపూర్వకముగా వాటిని వదులుకొన్నందుకు గవర్నమెంటువారు సంతోషించి ఒకకత్తి, ఒకఉంగరం ఒకసనద్దును (Sanad) ఇచ్చిరి. అవినేటికిని జయపురంనగరిలో ఉన్నవి.

క్రీ. శ. 1875 లో ఈమహారాజావారికి విక్రమదేవను పుత్రులు కలిగిరి. వారికి చిన్ననాటనుండి డాక్టరుమారుషుదొరగారిని విద్యాగురువుగా నియమించి మంచిపాశ్చాత్య మార్గమున పెంచుచుండెడివారు. క్రీ. శ. 1889 లో శ్రీమహారాజ మూడవ రామచంద్రదేవుగారు కాలధర్మము నొందుసరికి వారికుమాళ్లుమైనర్లైయున్నందున రాజ్యమేవత్తు అమానీలో పెట్టి వ్యవహరించిరి.

అమానీ 1889—1895:- ఈ కాలములో హెచ్. డి. టైలరు దొరవారు ఈ జమీని వ్యవహరించిరి. మహారాజుకు రావలసినసిస్తు దస్తులు సరిచూసి న్యాయముగా రావలసిన మొత్తమును నిర్ధారణచేసి లెఖ్ఖ ఆవర్జాలు సరిగా ఉంపించినారు. జనులు భూములను, అడవులను, మొఖాసాలపేరున ఆక్రమించుకుని జమీందారుగార్కి శిస్తులు చెల్లించేవారు కారు. అట్టివారల హక్కులను స్థిరపరుచు వ్రాతమూలములైన రుజువులను తెప్పించి చూచి అట్టి రుజువులకు నకళ్ళను తీయించి రికార్డు చేయించిరి. అమీనా అధికార్లు నిర్ణయించిన కాలములోపున లేనివారి హక్కులను రద్దుపర్చుటకుగాను జమీందారుగారికే వదలిపెట్టిరి. పల్లపుప్రదేశములతో రాఘారీ యేర్పరచుటకుగాను ఘాటీలపైన రోడ్డు ఇప్పటికిని టర్నర్ ఘాటీరోడ్డుని ఒకటి ఉన్నది. సూర్యమహాల్ అను పేరున ఒక సుందరమైన భవనము కట్టించిరి. శ్రీ మైనరుగారు మార్షు దొరవారివద్ద విద్యాబుద్ధులను పొందుచు క్రీ. శ. 1895 లో వారి జమీని వారు వ్యవహరించుకునే యుక్తవయస్కులైరి. వీరికి జమీ వప్పుదల అయేసరికి 71/2 లక్షలు గవర్నమెంటు పేపరులోను, ఒక లక్ష ఖజానాలోను యుండెను. సాలూరువారికి రు 1,65,000 లు బదులిచ్చియున్నారు. మాడుగుల జమీలో సఖం తనఖా యుండనేయుంది.

ఇట్టి స్థితిలో వీరు జమీని వ్యవహరించుటకు ప్రారంభించినారు. వీరికి తమ రాజ్యమునకు పూర్వపు ఘనత తేవడపు కోర్కె విస్తారముగా నుండేది. దేశములు తిరిగి యెక్కడెక్కడ ఉన్న మంచివస్తువుల మాదిరిగా వస్తువులు తమ దేశములో కూడ పెట్టించినారు. సిబ్బందీలకు ఒక్కొ మోస్తరు దుస్తులు, చోపుదార్లు, మొదలైన దర్బారు నౌఖరులకు ఒకరీతి దుస్తులు వీరే యేర్పాటు చేసిరి. ప్రాచీనపువి నవీనపువి ఆయుధములను అన్నిటిని జాగ్రత్తచేసి ఒక దగ్గర ఉంపించిరి. దర్బారు మహాలుకును సూర్యమహాలుకును దేవిడీలు కట్టించిరి. రాజపోషక్కుకు తగిన

ఘనమైన అంబారీలు, హౌదాలు, మొదలైన జవాహరీని, అలంకారములను జాగ్రత్తపెట్టిరి.

తమ జమీాని ఎత్తుభాగము, దిగువభాగమని రెండుభాగములుచేసి, జయపురం, గుణుపురంఅని రెండుభాగములలో ముఖ్యస్థానములను ఏర్పాటుచేసి ఇంకా ఈ భాగములను తాలూకాలుగా భాగించి ప్రతితాలూకాయందు నొక అధికారిని నియమించిరి. శిస్తు దస్తు వ్యవహారములను చక్కబెట్టుటకు ఒక దివానుని, అడవులవ్యవహారము చూచుటకు ఒక ఉద్యోగస్థుని నియమించి, ప్రతినిత్యము తాముఅన్ని వ్యవహారములు చూచుకొనుచుండేవారు.

ఇలాగుండగా, పాడిపెంట రాజుగారిచే వ్రాయబడిన హిల్‌జమీాందారుల చరిత్రము వీరికంటబడినది. దానిని ఒరియాభాషలోకితర్జుమాచేయించి వ్రాయించినారు. అప్పటినుండి వీరిపూర్వులైన విశ్వంబరదేవుగారు పాలించినంతదేశమువీరికి రావాలనేకాంక్షకలిగినది. అందుకొరకై బిసమ్‌కోట, మాడుగుల, నవరంగపురం, గుడారులపైన దండెత్తిరి. అంటేపూర్వం యుద్ధరంగమందు దెబ్బలాడే దెబ్బలాటలు ఈరోజులలో న్యాయసభలలో ఆడుచున్నారు గదా! వ్రాతమూలములైన ఆయుధములను, న్యాయవాదులనే యోధులను, సాక్షులనే చతురంగబలములను జతపెట్టి, విశాఖపట్టణము చెన్నపట్టణము, సీమలలోనుండే న్యాయసభలలో యుద్ధముచేసి ఓడించినారు. మొరంగి, లక్ష్మీపురంతాలూకాలపై ఋణములుయిచ్చి మొరంగిలోసగమును, లక్ష్మీపురం తాలూకాయును, స్వాధీనము చేసుకున్నారు.

ఈమహారాజావారికి గవర్నమెంటు వారు 'మహారాజ' అను బిరుదునిచ్చిరి. క్రీ. శ. 1912లో కె.సి.ఐ.ఇ. యను బిరుదు నిచ్చిరి. ఇంద్రావతీనదిపైన వంతెనకట్టుటకు మహారాజావారు రు 1,50,000లను ఇచ్చిరి. జయపురంలో బాలికాపాఠశాలకట్టుటకు స్థలమును, రు 3000లను ఇచ్చిరి. తమకును తమ పుత్రులకునుగూడ విద్యాగురువులైన డాక్టరు మార్షుదొరగారి పేరున సత్రమొకటి కట్టించినారు- క్రీ. శ. 1914లో యిరోపామహా సంగ్రామము ఆరంభించగా, మద్రాసు హాస్పిటల్ షిప్పును, ఒకలక్ష రూపాయలనొసగిరి- సంగ్రామభూమియందు పనిచేయుటకు జయపురంఅని పేరుగల ఒక వాయువిమానమును రు 25,000 లకిమ్మత్తుగలదానిని, ఇచ్చిరి. చెన్నపట్నములో స్త్రీలకాలేజీలో మధ్యమందిరముకట్టుటకై ఒకలక్షరూపాయిలనిచ్చిరి. ఇట్లు అనేక దానధర్మములు చేయుచు, గవర్నమెంటువారిచేతను, ప్రజలచేతను మెప్పుబొందుచు క్రీ. శ. 1920 జనవరు నెలలో అయోధ్యలో గంగాతీరమున కాలధర్మమును పొందిరి.

వీరికొమారులు శ్రీశ్రీశ్రీరామచంద్రదేవు బహద్దర్‌వారు మేజర్లైయుండుటచే క్రీ.శ. 1920 మేనెలలో గద్దెనెక్కిరి. వీరు రాజ్యభారమును స్వీకరించిన తర్వాత దేశమునకు చాలాక్షేమముగలిగినది. ప్రజల కష్టసుఖములు వీరికిబాగా తెలుసును. జనులసంతోషమేవీరియానందము. దైవ బ్రాహ్మణ భక్తియందు వీరికెవ్వరును సాటిలేరు. క్రీ. శ. 1918లోమిలటరీట్రైనింగును పొందిలెఫ్టినెంటు పదవినిబడసిరి. క్రీ. శ. 1921 లోవీరికి మహారాజనుబిరుదు నిచ్చిరి. 1928 సెప్టెంబరుమాసమున శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజావారికి ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునకు ప్రోఛాన్సలర్ పదవిని గవర్నమెంటువారొసగిరి.

కళింగదేశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

క్రీస్తుశకమునకు పూర్వపుచరిత్ర

హిందూదేశమునంగల బహు ప్రాచీనమైనట్టియు, సుప్రసిద్ధమైనట్టియు, దేశములలోనొకటి కళింగము. ఋగ్వేదమునందును, బ్రాహ్మణబౌద్ధవాఙ్మయములందును, మహాభారత, రామాయణ, పురాణాదులందును, రఘువంశాది కావ్యములందును, అశోకుని, ఖారవేలుని, సముద్రగుప్తుని, గాంగ, చాళుక్య చోళాది రాజుల శిలా, తామ్ర, శాసనాదులందును ఈదేశముయొక్కయు, అందలి ప్రజలయొక్కయు రాజకీయ, సాంఘిక, మతాది విశేషములు చక్కగా తెలుపబడినవి. మరియు, మెగాస్తనీసు, ప్లినీ, టాలెమీ, యువాన్ చ్వాంగ్ మొదలుగాగల విదేశీయచరిత్రకారులుగూడ ఈదేశమును గురించి కొంత తెల్పియున్నారు. కళింగమను పేరేగాక త్రికళింగమను పేరుగూడవీరిలోకొందరిచేత వాడబడినది. దీనికి బహుమకుఋజువు మహాభారత, మార్కండేయపురాణము లందును, తూర్పుగాంగులయొక్కయు, చేదిరాజులయొక్కయు శాసనములందును, గన్పట్టుచున్నది. త్రికళింగము అనగా మూడుకళింగములనియు, అవి మూడు వేర్వేరు తావులం దుండెననియు తెలిసికొనవలెను. రామాయణమున నయోధ్యకాండ 71సర్గలో శోణానదీతీరమున కళింగుల నగరమున్నట్లును, భారతమున భీష్మపర్వమున కళింగులు రెండు వేర్వేరు తావులం దుండినట్లును, కళింగనగరం రాజపురం, దంతపురం వాటివాటి రాజధానులైనట్లును వర్ణింపబడినదిగనుక, వీటిచరిత్రయంతయు మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది. ఉత్తరమున గంగానది ముఖద్వారమువరకును, దక్షిణమున కాంచీపురమువరకును, ఈదేశ మొకప్పుడు వ్యాపించియుండుటచేత, ఈదేశ చరిత్రయంతయు తెలుసుకొనవలెను. గంగానది మొదలు కపిశానదివరకునుగల దేశము ఉత్తర కళింగము, లేక ఉత్కలమనియు, కపిశానదికిన్ని మహేంద్రగిరికిన్ని మధ్యస్థదేశమునకు మధ్య కళింగము లేక, మధుకళింగము లేక, కన్యోధదేశ మనియు, మహేంద్రగిరికిన్ని, గోదావరినదికిన్ని మధ్యనుండు దేశమునకుకళింగమనియు పేర్లు వాడబడినవి. కళింగమునకే త్రికళింగదేశమనియు, సప్తకళింగదేశమనియు, సకలకళింగావని యనియు, పేర్లు శాసనముల కనబడుచున్నవి. ఇందిప్పటికిని విశేషముగా కాళింగులు గలరు. ఇందే కళింగరాజధానియగు కళింగనగరముగలదు. ఇందే, కళింగము నేలిన పూర్వగాంగుల తామ్రశాసనములు పెక్కులు దొరకినవి. అందొకటి చిక్కలికి సమీపమునందుండు జర్జింగిగ్రామమున దొరకినది. అందు ఇంద్రవర్మయను రాజునకు త్రికళింగాధిపతియను బిరుదు గలదు[1]. ఈరాజ

1 Vide J. A. H. R. S. Vol. III, Pt. I Pages 49-53

వంశను, మహేంద్రగిరిప్రాంతమునందు, అనగా ప్రస్తుతపు గంజాంజిల్లాలో మాత్రమే పరిపాలనచేసినట్లుకనబడును. గనుక దీనికేకళింగములేక త్రికళింగ మను పేరుండెనని తోచును.

కళింగులు నివసించు భూమిగనుక కళింగ మనుపేరు వచ్చెను. కళింగుల ఉత్పత్తినిగురించి మహాభారతమం దీక్రింది పుక్కిటిపురాణకథ గలదు:-"బలిరాజుభార్య సుదేష్ణవలన, దీర్ఘతమస్సను ఆర్యఋషికి అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ లను ఐదుగురు పుత్రులు జనించిరి." పాణిని వ్యాకరణమందు గూడ ఇటులనే వీరైదుగురును గుమిగూర్పబడిరి. దీనినిబట్టి, వీరు సన్నిహిత, సన్నివేసజాతులుగను, ఆర్యసాంప్రదాయములు గల్గిన వారుగను కన్పట్టుచున్నారు. అయినప్పటికిని, కొందరి అభిప్రాయమునుబట్టి[2] ఈకళింగులు మంగోలుద్రవిడులుగా పరిగణింపబడుచున్నారు. వీరిభాష, ఆకారాదివిషయములు ఈయూహను బలపరచుచున్నవి. ఇందువలననే, కళింగము కొంతకాలమువరకు నార్యులచే అనాదరణభావముతో చూడబడినది. కాని ఒకప్పుడు ద్రావిడులచే నిండియుండినను, క్రమక్రమముగా ఆర్యులకు వలసభూమియై, ఆర్యమతసంప్రదాయములనవలంబించి, తొల్లిటియనాదరణభావమును బాసి, పుణ్యక్షేత్రమైయొప్పినట్లుమనము పురాణములవల్ల తెలిసికొను చున్నాము.

"Kalinga and Andhra Countries on the East coast were Aryanised long before the Epic age. They are included in the list of the Northern Kingdoms or Tribes in Mahabharata. It should be remembered that these tribes, though dwelt at first in the north, came down and settled in the Dekkan. They may be remembered as mixed Aryans. The Periplus and Ptolemy also call this Country Ariaka or Country of Aryans"[3]

మహాకావ్యముల కాలమునకు చాలముందే తూర్పుతీరముననున్న కళింగాంధ్రదేశములు ఆర్యమయమైనవి. మహాభారతములో జౌత్తరీయదేశములు, లేక జాతులనుతెల్పు పట్టీలో వీరిపేర్లుగలవు. ఈజాతులు మొదట ఉత్తరదేశమందుండినను, దిగువునకు వచ్చి దక్షిణదేశములో నివసించె నని జ్ఞాపకముంచుకోవలెను. వీరిని సంకరమైన ఆర్యులుగ భావించవలెను. ఈదేశమును, పెరిప్లసు, టోలిమిగూడ అరియక, లేక ఆర్యులుండుదేశమని వర్ణించిరి.

కళింగదేశము చాల ప్రాచీనతమమైనది. ఋగ్వేదమునందు కళింగము పేర్కొనబడనప్పటికిని, కళింగరాణియొక్క బానిస కొమారుడు కక్షీవతుఋషి యనిచెప్పబడెను. ప్రప్రథమమున అనార్యులదేశమైనను కాలక్రమమున ఇందుఆర్యబ్రాహ్మణులునివసించిరి. జాతకకథలనుబట్టికళింగరాజ్యమునకుతనపేరునిచ్చినకళింగయనురాజు బ్రాహ్మణమత మవలంభించెను. కాని యాతని మనుమడు బౌద్ధమత మవలంభించెను. బౌద్ధయుగమునకు ముందే జంబుద్వీపమునందలి సప్తముఖ్యపట్టణములలో కాళింగుల దంతపురము పేర్కొనబడినది.[4] సప్తభారతములలో నొకడగు బ్రహ్మదత్తుడు ఆరాజ్యమున కధిపతిగా యుండెను. బుద్ధునిమరణానంతర మాతడు బుద్ధదేవుని పంటి నొకదానిని సంపాదించెను. వెస్సంతరజాతకాదులందుగూడ కళింగము పేర్కొనబడినది. మత్స్య, వాయు పురాణములందు పూర్వ, పరనందవంశములకు మధ్యకాలమున (అనగా క్రీ.పూ. ఐదవ శతాబ్దమున) తూర్పుదేశమందు 32 కాళింగులు

2 Cambridge History of India. P. 47.

3 Eliots coins of Southern India.

4 Mahāvastu quoted in Rapson's Ancient India, p. 173.

రాజ్యపరిపాలనచేసినట్లు చెప్పబడినది. "కళింగాశ్చైవద్వాత్రింశత్" అని మత్స్యపురాణమునందు చెప్పబడినది.[5] మరియు క్రీస్తుకు తర్వాత నాల్గవశతాబ్దమునగుహుని చేతకళింగ, మహిష, మహేంద్రదేశములు పాలింపబడు నని చెప్పబడి యున్నది.

మార్కండేయపురాణము నందు మూడు కళింగములువేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లుచెప్పబడినవి. కాశికోసలదేశములసమీపముననొకటిన్ని సౌవీరమద్రకదేశములసమీపమున నొకటిన్ని, మహారాష్ట్రమహిషదేశముల సమీపమున నొకటిన్ని, చెప్పబడినవి. మార్కండేయపురాణమునందు 'అను' కుటుంబమునకు చెందిన సోదరు లనియు, వీరులనియు అంగ, వంగ, పుండ్ర, సుహ్మ, కళింగులనువారు చెప్పబడిరి. మహాభారతమునపై ఐదుజాతులవారున్ను బలి భార్యయగు సుదేష్ణకు, దీర్ఘతమస్సను ఋషి వలన కల్గినట్లు చెప్పబడినది. పాణిని వ్యాకరణమునగూడ నిట్లే గలదు. దీనినిబట్టి వీరందరు ఒకేజాతివా రని తెలియనగును. తైత్తరీయ అరణ్యకమందును, మహాభారతము నందును ఓడ్రులను జాతివారు పేర్కొనబడిరి. కాని వీరికిన్ని కళింగులకున్ను ప్రాచీనకాలమున ఎట్టి సంబంధమున్ను లేకుండెను. మహాభారత భీష్మపర్వమందు ఉత్కళులు పేర్కొనబడిరి. మార్కండేయపురాణ మందు వీరు వంగదేశ సమీపమున నివసించుచుండినట్లును, వీరికిని కళింగులకును ఎట్టిసంబంధము లేనట్లును తెల్పబడినది. జాతకకథల యందు ఈయుత్కళులు గయదేశమునకు వర్తకరీత్యా తఱుచు పోవుచున్నట్లు తెలుపబడినది. వీరు పశ్చిమమున మధ్యపరగణాలవరకున్ను, దక్షిణమున వైతరణీనదివరకున్ను వ్యాపించియుండిరి. రఘువంశమున రఘువు కపిశానదిదాటి, ఉత్కళులచేత దారిచూపబడి, కళింగమును ప్రవేశించెనని చెప్పబడినది.

గ్రీకు రోమక చరిత్రకారులలో ప్లిని, టోలమీ మొదలగువారు గూడ ఈ కళింగులనుగూర్చియు, వీరిదేశపు సరిహద్దులనుగూర్చియు వ్రాసియున్నారు. వీరివ్రాతలకు సెల్యూకసునికైటూరుచేత మౌర్యరాజగుచంద్రగుప్తుని కడకు క్రీ.పూ.4శతాబ్దాంతమునరాయబారిగా పంపబడిన మెగస్తనీసుయొక్క "ఇండికా" యను హిందూదేశచరిత్రయే ముఖ్యాధారము.

"The Brachmanae, a name comprising many tribes among which are the *Maccocalingae* live in the valley of Lower Ganges. The tribes called *Calingae* are nearest the sea, and higher up are the Mandei and the Malli in whose country is Mount Malles, the boundary of all that district being the Ganges......It flows through the country of the *Gangarides*. The royal city of the Calingae is called Parthalis. Over their king, 60,000 footsoldiers, 1000 horsemen, 700 elephants keep watch and ward in 'procinct of war.'... There is a very large island in the Ganges which is inhabited by a single tribe called *Modo-Galingae*. Beyond are situated the Modubae, Molindae, the Uberae etc, etc. The king of these keeps under arms 50,000 foot-soldiers, 400 cavalry and 400 elephants. Next come *the Andarae*, a still more powerful race, which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers and which supplies its king with an army of 100,000 infantry, 2000 cavalry and 1000 elephants[6]... From the mouth of the Gange

5 Pargiter's Dynasties of Kali Age p. 24
6 M'crindle's translation of Magasthenes' Indika pages 133-138

to Cape Calingoan and the town of Dandagula (the distance is 625 miles)7. "అనేక జాతులతో నిండిన— మక్కొకళింగ జాతిసహా— 'బాత్రిఖ్నై' జాతిగంగానది క్రింది భాగమునందు నివసించుచున్నది. 'కళింగై' యను జాతివారు సముద్రమునకు మిక్కిలి దగ్గరగాను, దానికి పైభాగమందు మాలస్ పర్వతముల సమీపమున మండై, మల్లిజాతులవారున్నూ ఉన్నారు. ఈఖండమంతకున్న గంగానది యేసరిహద్దు ఈనది, గంగారిడులు లేక గంగజాతివారి దేశముగుండా, ప్రవహించును. కళింగుల రాజధాని పార్థాలిస్ అనబడును. వారి రాజును అరవై వేల కాల్బలము, వెయ్యి అశ్వదళము, ఏడువందల ఏనుగులు యుద్ధసంసిద్ధులై కనిపెట్టియుండును. గంగానదియందు 'మొడుగలింగై' అను నొకజాతివారిచేత నివసింపబడు నొక పెద్దద్వీపముగలదు. దాని కావల మొడుపై, మొలింద్రై, ఉబిరై అను జాతులుగలవు. వారి రాజుకు యాభై వేల కాల్బలము, నాలుగువేల అశ్వదళము, నాలుగువందల ఏనుగులు గలవు. తర్వాత ఇంకను ఎక్కువ అధికారము గల 'ఆందిరై' యను జాతివారుగలరు. వీరికిఅనేక గ్రామములున్న, గోడలచేతను, బురుజులచేతను కాపు కాయబడిన ముప్ఫై పట్టణములున్న, గలవు. వీరు తమ రాజునకు లక్ష కాల్బలము, రెండువేల గుఱ్ఱములు, వెయ్యి ఏనుగులు ఇత్తురు... గంగానదిముఖమునుండి కళింగాన్ అగ్రమువరకున్న, దండగుల అను పట్టణము వరకున్న, 625 మైళ్ళదూరము."

పై వ్రాతలనుబట్టి,మూడుజాతులుకళింగమున నున్నట్లును, అవి 1. మక్కొకళింగై 2. కళింగై 3. మోడుగలింగమ్ అనిపిలువబడినట్లును అవి మూడును వేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లును తెలియుచున్నది. వీటిని గురించి ఇంకను ఈ క్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి.

1. మక్కొకళింగై

దీనినే దక్షిణకళింగముగా కొందరు భావించుచున్నారు. మరియు గంజాంజిల్లాలోని ముఖలింగముతో ముడిపెట్టుచున్నారు.8 మరి కొందరు ఇది మఘకళింగమునకు రూపాంతరమనియు, ప్రాచీనహిందువు లిప్పటి ఆరకాన్ దేశమును మఘద్వీప మనియు, తన్నివాసులను మఘ లనియు, పిలుచుచుండెడివారనియు వ్రాయుచున్నారు. దీనినిబట్టి మఘద్వీపవాసులనే ప్లినీచెప్పిన మక్కొకళింగులని సాధింప జూచియున్నారు. ప్లినీవ్రాతలనుబట్టి వీరు మగధరాజ్యమునకున్న, సముద్రప్రాంతమునందు నివసించుచుండిన కళింగులకున్న, మధ్య నివసించియుండినటుల తెలియుచున్నది. గనుక ముఖలింగముతో గాని, మఘద్వీపముతో గాని ముడిపెట్టుటకు వీలు లేదు.

2. కళింగై

పూర్వకాలమునందు ఆంధ్రదేశమంతయు కళింగులకు నివాసమైనట్లును, కొంతకాలమైన పిదప కళింగులు ఇప్పటి గంజాం పూరీజిల్లాల లోనికివలసబోయినట్లును,కొందరి యభిప్రాయము.9 కాని ఇది సరియైనదికాదు. ప్లినీవ్రాతలనుబట్టి, "కళింగై"జాతి మండై, లేక మల్లి జాతులకు అధోభాగమునను,మల్యాస్ పర్వత సమీపమునను ఉండియున్నట్లు కనబడును. మండై,మల్లిజాతులుఛోటానాగపుర దక్షిణ

7 Ibid page 141

8 B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, page 19

9 Ibid page 95

భాగమున నివాస మేర్పరుచుకొనిన "ముండ" జాతివారై యుండనోపు. మరియు, మల్ యాన్ పర్వతములు పురాణోక్త మాల్యవాన్ పర్వత పంక్తులుగా తోచును. దీనినిబట్టి ఈ ప్రాంతములనుండి గంగానదివరకు కళింగులు వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరే గాంగరిడే కళింగులనిగాని, కళింగ గాంగులనిగాని పిల్వబడిరి. వీరి రాజధాని పార్థాలిస్ అనియు, వీరి రాజు గొప్ప చతురంగ సైన్యాధిపతి యనియు, ప్లినీ వర్ణించెను.

3. మోదోగలింగమ్

దీనిని కొందరు మూడుకళింగ లేక త్రికళింగగాను[10], మరికొందరు మధ్యకళింగగాను,[11] మరికొందరు "మధు" జాతి రూపాంతరముగాను వర్ణించుచున్నారు. తెనుగుభాష యందలి శబ్దోచ్చారణము ననుసరించి, "మోదోగళింగము', 'ముదుగలింగము' లేక 'మూడుకళింగము' యగుననియు, ఇది సంస్కృత 'త్రికళింగమునకు' రూపాంతర మనియు, మరికొందరి యభిప్రాయము.[12]

కొందరీకళింగము నందు 1. కళింగము. 2. మధ్యకళింగము 3. ఉత్కళింగము అని మూడుభాగము లున్నవనియు, అందు ఉత్కళింగమునేటి ఉత్కళరాష్ట్రనామ మనియు చెప్పుదురు. కాని మహాభారత హరివంశాది గ్రంథములయందు ఉత్కళనామమే గాని ఉత్కళింగనామము గానరాదు.

కన్నింగుహాము తన ప్రాచీన హిందూదేశ భూగోళమున త్రికళింగమనగా కళింగము(రాజమండ్రి), ఆంధ్రము (ఓరుగల్లు), ధనకాటకము (ధరణికోట) అని వ్రాసినవ్రాత సరిగాలేదు. క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దమధ్యమందు హిందూదేశమున సంచారముచేసిన చీనాదేశపు బౌద్ధ యాత్రికుడగు యువాన్‌చ్వాంగ్ కళింగదేశమునకు వచ్చియుండెను. ఈతను త్రికళింగమును పేర్కొనలేదు. అప్పటికి ఉత్తరమునవున్న రెండుకళింగములు ఉత్తరరాజ్యమున లీనమైపోయెను. ఆతడిట్లు వ్రాసియున్నాడు. "కోంగ్-యు-తో-నుండి దాదాపు నూరుక్రోసులునడువగా కి-లింగ-కి-అ (కళింగదేశము) చేరితిని." ఇందలి కోంగ్-ఊ-తో ప్రస్తుతపు గంజామని కన్నింగ్‌హాముగారి మతము.[13] కాని, గంజాం జిల్లాయొక్క ఉత్తరభాగమున్న, పూరీజిల్లా యున్నచేరి కోంగ్-యు-తో లేక కోన్-గోధ-దేశమునకు సరిపోవునని శాసనముల బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.

యువాన్‌చ్వాంగ్ కాలమున కళింగరాజ్యము గంజామునకు దక్షిణపశ్చిమ పార్శ్వములందు 233-250 మైళ్లదూరమునందుండెను-దాని భూపరిమాణము 833 మైళ్లు. దీనిసరిహద్దులన్ని యునిర్ణయింపబడకున్నను, ఈరాజ్యము దక్షిణమున ధాన్యకటకముతోను, పశ్చిమమున ఆంధ్రదేశముతోను సమ్మిళితమై యుండెను. దీని దక్షిణ-పశ్చిమమున గోదావరీనదియును, ఉత్తరపశ్చిమమున ఇంద్రావతినదియును ఉండినవి. మహేంద్రపర్వతపంక్తి అంతటను అల్లుకొని యుండెను.[14]

ప్రప్రథమమున ఇప్పటి మేదినీపురము, ఒరి

---

10 Ibid page 19
11 Rajendralal Mitra's Antiquities of Orissa
12 Caldwell's Dravidian Grammar Intro. page 32
13 Cunningham's Ancient Geography of India
14 Travels of Hiuen Tsang

స్సా, గంజాము, విశాఖపట్టణం, గోదావరి జిల్లాలు ఆనాటి కళింగరాజ్యమున చేరియుండెను. ఉత్కలాధిపతి స్వతంత్రుడైనతర్వాత, ఉత్కళరాజ్యము కళింగమునుండి చీలిపోయినది. అప్పటినుండిఉత్తరసర్కార్లలోని యుత్తర భాగము (గంజాముమాత్రమె)కళింగమునచేరి యుండినది. 10. 11 శతాబ్దములయందు చాళుక్య చోళరాజుల ప్రతాపాతిశయమునలన కళింగరాజ్యము ఉత్తరమున ఉత్కలమునుండి దక్షిణమున వేంగిమండలమువరకును జయింపబడెను. 12, 13, 14 శతాబ్దములలో తూర్పు గాంగుల యధికారము గంజాము మొదలు మేదినీపురమువరకు వ్యాపించెను. ఈశతాబ్దములయందు కటకపురాజులు, తూర్పుగాంగులు, చేదికాళచూర్యులు త్రికళింగము నేలినట్లు కనబడును. మహమ్మదీయుల ఆక్రమణకాలమున కళింగరాజ్య విస్తీర్ణము చాలవరకు తగ్గిపోయెను. ఆకాలమున ఉత్కళమును ఆంధ్రమును స్వతంత్రరాజ్యములుగా నుండెను. మహేంద్ర పర్వతముల పై భాగమును మాత్రము కళింగమని పిలువజొచ్చిరి. ఇప్పుడా పేరుకూడ లోపించినది!-

కళింగములోని ముఖ్యపట్టణములు

కళింగపట్టణ మెప్పుడు స్థాపింపబడినదియు నిర్ణయించుట దుస్సాధ్యమగుచున్నది-మహాభారతమున దీర్ఘతమస్సు పుత్రుడగు కళింగుడు తన పేరుతో నొక పట్టణమును నిర్మించినట్లు వ్రాయబడియున్నది.

అంగో వంగః కళింగశ్చ సూహ్మశ్చతే సుతాః
తేషాం దేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రథితాభువి॥
కళింగవిషయశ్చైవ కళింగస్య చ సన్స్మృతః॥

ఇందువలన కళింగరాజ్యస్థాపన కాలము వైదికయుగమై యుండవచ్చును.

ఈ కళింగపట్టణ మతి ప్రాచీన మైనది. రామాయణ కిష్కింధాకాండ 41 అశ్వాసమునకూడ దీని ప్రశంస కలదు.

రామాయణమున వేఱొక కళింగనగరము చెప్పబడియున్నది. అది గోమతికిని అయోధ్యకును మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. (రామా॥ అయో॥ 71 అ॥)

మహాభారతాదులయందు కళింగరాజ్యములోని కొన్ని పట్టణము లుదాహరింపబడినవి. అందు మణిపురమొకటి, రాజపురమొకటి. బౌద్ధశాస్త్రగ్రంథము లందు గూడ కొన్ని పట్టణముల పేర్లు పేర్కొనబడినవి. అవి దంతపురము, కుంభవతీపురము. అశోకుని శాసనములలో తోసలి, జౌగడ పేర్కొనబడినవి. జైనుల హరివంశ నామకగ్రంథమునందు కాంచన నగర మను నొక పట్టణానామము కానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీన శిలాలిపియందు కళింగనగరము, పిష్టపురము, వేంగీపురము ఇంకాకొన్ని యుదాహరింపబడినవి. సముద్రగుప్తుని శిలాశాసనమున కళింగమునందలి ముఖ్యపట్టణములు పేర్కొనబడినవి. ఏవనగా కరల, పిష్టపురం, గిరికొత్తూరు, ఇరండపల్లి, దేవరాష్ట్రం, కుస్తలపురం.

వైదికయుగానంతరమున అనగాబౌద్ధయుగమున దంతపురము పేరు గాంచినది. దథవంశ మను పాలికావ్యమున ఈక్రిందికథ గలదు:- కళింగ రాజగు బ్రహ్మదత్తుని కాలమున ఖేమ ఋషి బుద్ధుని దంతమును దంతపురమునకు తీసికొనిపోయెను. అందది గుహశివుని రాజ్యకాలమువరకు పూజింపబడుచుండెను. ఆతడు దానిని తనఅల్లునికొప్పగించగా ఆతడుదానిని తామ్రలిప్తికి తీసుకొనిపోయెను. అందుండి అది సింహళముకాలక్రమమునచేరెను. తు.త్రితొత్త

ముడగు దంతవక్రుని రాజధానిగా చిరకాలము పేరుపొందెను. మహాభారతమున కృష్ణునిచే చంపబడిన దంతవక్రుడు చేదిమగధ రాజ్యముల నడుమనున్న కరుష దేశము నేలినట్లు వర్ణింపబడుటచేత, అతడును ఈతడును ఒకరు కారని తలంపవలెను. పూర్వ తూర్పుగాంగరాజులలో నొకడున్న త్రికలింగాధిపతి యను బిరుదు గాంచిన వాడు నగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ (ఈతని తామ్రశాసనములు గాంగశకము 128, 137, 138, 154 సం॥ లో ఇవ్వబడినవి) దంతపురమునుండి 139సం॥లో దానపట్టా నొసంగెను. ఇప్పటి శ్రీకాకోళం జిల్లా స్టేషనుకు దగ్గిరగా నున్న, పాడుపడిన మట్టిదిబ్బ కోట దంతవక్త్రుని కోటగా చెప్పబడుచున్నది. ఇదియే దంతపురముగా వచ్చును. తర్వాత తూర్పు గాంగ వంశపు రాజగు మూడవ వజ్రహస్తుడు గూడ దంతపురమునుండియే శాసనముల నొసంగెను. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలమునుండి రాజధాని కటకమునకు మార్చుటచేత దంతపురము పాడుపడి యుండును. పూర్వతూర్పు గాంగరాజులు కళింగము నేలకపూర్వము కొందరు వర్మాభిధానులగు రాజులు కళింగాధిపతులుగానుండి దానశాసనముల నొసంగిరి. పిష్ఠపురము రాజధానిగా గల్గి శక్తివర్మ కళింగవిషయములోని రాకలువ గ్రామమును దానమిచ్చెను (Ep-Ind vol. 12). గిరికొత్తూరు రాజధానిగా గల్గి స్వామిదత్తుడు కళింగము నేలుసమయమున మగధ రాజగు సముద్రగుప్తుడు దండెత్తి వానినోడించెను. ఇట్లే ఆ కాలపు కళింగాధిపతులును ఓడింపబడిరి. చంద్రవర్మ (Ep-Ind-vol IV) శ్రీకాకుళంతాలూకాలోని సింహపురమునుండి దానమిచ్చెను. ఉమవర్మ (Ep-Ind-vol 12) కూడ సింహపురమునుండియే దానమిచ్చెను. నంద ప్రభంజన వర్మ (Indian Antiquary vol 13) పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని సారపల్లినుండి దానమిచ్చెను. తూర్పుగాంగరాజులగు హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు చాలమంది కళింగనగరము రాజధానిగాగల్గి దానశాసనముల నిచ్చిరి. వీరిలో కొందరు రాజులు మాత్రము దంతపురము నుండియే దానముల నొసంగిరి. 12వ శతాబ్దమున కళింగము నేలిన "దేవ" రాజులు కొందరు గాంగరాజులకు సామంతులై, శ్వేతకాధిష్ఠానమునుండి శాసనముల నొసంగిరి. ఇది యిట్లుండ, కళింగనగర మెద్ది యనెడి పెద్దసమస్య గలదు. కొందరది ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే యనియు, కొందరు ముఖలింగమే యనియు, కొందరు తత్సమీపపు నగరికటకమనియు వ్రాయుచున్నారు. కళింగపట్టణముకన్న ముఖలింగప్రాంతముననే రాజధానియుండెనని నమ్ముటకు శాసనప్రమాణములవలన వీలుకలుగుచున్నది. తూర్పుగాంగులు రాజ్యమేలకపూర్వము కళింగరాజధాని పేరునుబట్టి మారుచుండెడిది. కాని మొదటి కామార్ణవుని కాలమున దంతపురం రాజధాని. తర్వాత కళింగనగరము కట్టబడెననియు, అందు రెండవకామార్ణవుడు ఆలయములనిర్మించెననియు శాసనప్రమాణము గలదు. (J. A. H. R. S. vol. I pt 3, p. 122) ముఖలింగాలయమునగల శాసనముల పరీక్షించినచో (Vide S, I, Insc. vol V) ఆప్రాంతములనే కళింగరాజధాని యుండెనని తోచకమానదు. అయినను రాజులు తాము సంచారము చేయునప్పుడు దంతాపురము మొదలుగాగల గ్రామములనుండి కూడ దానపట్టాల నొసంగిరి. కళింగపట్టణమున దొరకిన పెద్ద ఇటుకలు, బంగారు నాణె

ములు, శిలావిగ్రహములు మొదలగువాటిని బట్టి, అదికూడ కళింగగాంగరాజుల కాలమున గొప్ప రేవుపట్టణముగా నుండెనని యూహింపవచ్చును. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్కళరాజ్యము నాక్రమించిన తర్వాత కటకము రాజధానియై యుండెను. అందుచేత తత్పూర్వపు రాజధాని (కళింగనగరము) వైభవము తగ్గిపోయెను.

కళింగులు; వారినాగరికత.

"కారస్కరాః కళింగాశ్చ తథా౽ంధ్రశబరాదయః" అని కళింగ, ఆంధ్ర, శబర జాతులు సన్నిహిత వర్తులుగా చెప్పబడిరి. బ్రహ్మాండ పురాణమును బట్టి కళింగులు మధ్యదేశములో కోసలులు, మాగధులు ఉత్కళులతో కలసి యుండి నట్లును, దక్షిణాపథమందు అభీర, శబర, పుళిందులతో కలసి యుండినట్లును, తెలియవచ్చుచున్నది. తూర్పు తీరపు ఏజన్సీ ప్రాంతముల యందును, గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాల యందును, ప్రాచీన కళింగుల యొక్కయు, ఆంధ్రుల యొక్కయు వలసలను తెల్పు గ్రామములు కల వనియు, అవి కళింగము, కొళింగి, కొళింగాదొళ, అంధవరం, ఒంధరొగాం, ఒంధ్రగుడ మొదలుగాగలవియనియు, ప్రాచీనకాలమున ఆంధ్ర (తెలుగు) కళింగులు కలిసిమెలిసి తిరుగుచుండిరనియు, ఒకే జాతివా రనియు, తెలియుచున్నది.[15] ప్లినీ (క్రీ॥శ॥ 23-79) తనకాలమున హిందూదేశమున 118 జాతులవారు నివసించుచుండిరనియు, అందు కళింగులు గంగానది ముఖద్వారము నం దుండిరనియు, తెల్పినాడు. టోలిమి (క్రీ॥శ॥ రెండవ శతాబ్దము)కూడ హిందూదేశపు ప్రజలను, పట్టణములను పేర్కొనుచు, గంగానదీ ముఖద్వారమునందు గాంగరిడులును, పార్థాలిస్, దండగుల ముఖ్యపట్టణములుగా గల్గి కళింగులును, ఉండినట్లు వ్రాసినాడు. బౌద్ధకథలయందు ప్రాచీన కళింగుల రాజ్యపటిమ, వర్తకవ్యాపారము, పౌరుషాది గుణసంపత్తి వర్ణింపబడినవి. కళింగులు నివసించు భూమికే కళింగమనియు పేరువచ్చెను. గంగాగోదావరీ మధ్యప్రదేశము నందు కళింగులు నివసించుచుండి రనియు, వారి రాజులు బహుపరాక్రమవంతులుగా నుండిరనియు యుద్ధముల యందు విజయము గాంచుచు ప్రజల నుజాగరూకతతోను, సానుభూతితోను పాలించుచుండిరనియు, ప్రజలు భక్తి,విశ్వాసములు గల్గి స్వామిద్రోహములేక యుద్ధము లందు ధైర్యముతో పోరాడుచుండిరనియు, యుద్ధములేని కాలమున వర్తకవ్యాపారము లందును, వ్యవసాయము, బట్టలునేయుటయందును, సామర్థ్యము గనపరుచుండిరనియు తెలియుచున్నది. దంతపురము, కుంభవతి, ఈడ్జీత మొదలగు పట్టణములనుండి కళింగులు బయలుదేరి నావికా ప్రయాణముచేసి, తూర్పుదీవులు,లంకద్వీపము మొదలగుగల ప్రదేశములకు వలసబోయిరనియు తెలియుచున్నది.[16] కొందరి యభిప్రాయమునుబట్టి విజయుడు ఈకళింగులదేశమునుండియే లంకద్వీపమునకు వలసబోయెను. దీనినిబట్టి గంగాముఖద్వారమునుండి లంకద్వీపమువరకును తూర్పుతీరపు బాటయుండెననియు, కళింగదేశమునందును, కృష్ణానదీ ముఖద్వారము నందును, ఈబాటలో గలి

15. భారతి. 1926-27 సంపుటములలో బుర్రా శేషగిరిరావుగారి వ్యాసములు చూడుడు.

16 Foulkes' Early Account of the Dekkan published in Ind. Ant. Vol 16

యుటకు మార్గము లుండెననియు తెలియుచున్నది. విజయునిఓడయందును,ఆతనిభార్యల యోడలయందును, 700 మంది జనులుండిరని తెలియవచ్చుటచేత బౌద్ధయుగమునాటికీయోడలు మిక్కిలి పెద్దవిగ కట్టబడి, తెరచాపలచేత నడుపబడి నట్లూహింపవచ్చును. కళింగులు వర్తకవ్యాపారము నడుపుటకును, వలసబోవుటకును, సముద్రములమీద ఓడప్రయాణము చేయుటకును సామర్థ్యము గల్గియుండిరి. తూర్పుతీరమునందేగాక నడిసముద్రములమీద జపాను, తూర్పుదీవులు, లంక, పారశీక సింధుశాఖ మొదలగు ప్రదేశములకు పోజొచ్చిరి.

ఓడనావికులు కడుసమర్థులు. గాలిసహాయముచేత ఓడలను నడపగల్గిరి. సముద్రమార్గములను బాగుగా గుర్తించిరి ప్రయాణీకులును గూడ అట్టి ఓడప్రయాణములందును, దూరదేశములకు నిర్భయముగా పోవుటయందును ఆరితేరినవారు. మంచిగంధము, ఎర్రచందనము, ఆణిముత్యములు, పగడములు, వజ్రవైడూర్యాది రత్నములు, రకరకముల సన్ననూలు వడుకు బట్టలు, బియ్యము, సుగంధద్రవ్యములు, ఔషధములు మొదలుగాగల సామగ్రితో వర్తకము సాగించుచుండిరి.

వర్తకవ్యాపారము విరివిగా సాగుటచేత కళింగదేశము ఫలవంతమైనదనియు, కళింగులు ధనికులనియు, నాగరికత గలవారనియు తెలియదగును. రాజులును, రాజపుత్రులును, ధనికులును, మేడలయందు, సామాన్యులును తాటాకు లేక పూరి ఇండ్లయందు, బీదలు గుడిసెలయందు, కాపురము చేయుచుండిరి. బుద్ధుని దంతమును స్వీకరించిన కళింగరాజు బంగారు మేడయందుండెను. స్త్రీలకు ప్రత్యేకముగా అంతఃపురము లుండెను. ఖైదీలకు చీకటికొట్లుండెను. ఉద్యానవనములు, సత్రములు, చెఱువులు, ధర్మసావిడులు, బౌద్ధులకు మఠములు, విహారములు, మొదలుగాగల కట్టడము లుండెను. ఇవి నిర్మించుటయందు ఇనుము, రాయి, కర్ర మొదలగు వస్తువు లుపయోగపడెను. రాజులు పట్టణములు, కోటలు, బురుజులు, అనేక అంతస్థుల మేడలు కట్టుచు చతురంగబల సమేతులై పన్నులు, సుంకములు వసూలుచేయుచు ప్రజలక్షేమ మరయుచు రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండిరి. బ్రాహ్మణ బౌద్ధమతములు రెండును ప్రబలుచుండినవి. బ్రాహ్మణ పురోహితులు, ఋషులు, మునులు, సన్యాసులు, ఉండిరి. వేదవేదాంగముల నభ్యసించుచుండిరి. వేదమతము స్థిరపడెను. దేహ మస్థిరమైనను ఆత్మస్థిరమనియు చావులేనిదనియు పునర్జన్మ గలదనియు, ప్రజలు నమ్ముచుండిరి. పుణ్య, పాపకర్మములవలన గల్గు పుణ్యపాప ఫలితముల కనుగొనుచుండిరి. రాజులు బ్రాహ్మణమతమును, బౌద్ధమతమునుగూడ సగౌరవముగా జూచుచుండిరి. ఈబౌద్ధమతస్థులకు గృహాలు, మఠములు, చైత్యములు కట్టబడుచుండెడివి. మూఢులు పిచ్చినమ్మకము గలవారై మంత్రతంత్రముల, చెట్లుచేమలను రాక్షస, యక్ష నాగ పిశాచి గణముల నారాధించుచుండిరి.

ఈకాలమునందు కళానైపుణ్యము నందు కొంత శ్రద్ధచూపబడినది. ఇండ్లు మేడలు మొదలగు కట్టడములు కట్టుట యందును, సంగీత, నాట్య, శిల్ప, చిత్రకళ, లేఖనాది విద్యలయందును, శ్రద్ధచూపబడినది. వేదాంతము, మతవిద్య, శాస్త్రములు మున్నగునవి

నేర్పుటకు సర్వకళాశాలలు, పాఠశాలలు నిర్మింపబడినవి.

రాజులు ప్రజలచేగాని, మంత్రులచేగాని, పురపెద్దలచేగాని, తత్పూర్వపురాజులచేగాని, రాజ్యభారము వహించుట కెన్నుకొనబడు చుండిరి. ప్రజానురంజకముగా యేలని రాజులు రాజ్యమునుండి తొలగింపబడుచుండిరి. రాజుతన మంత్రులయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు అభిమతముతో రాజ్యముచేయుచుండుట వాడుక. భూమి పన్ను (పంటలో పదియవవంతు) నీటిపన్ను, కప్పములు, శుంకములు మొదలగు రాబళ్ళులను వసూలుచేయుచు, సైన్యములకు రాజ్యాంగవిషయములకు, దానధర్మములకు సొమ్మును వెచ్చించుచు, ప్రజానురంజకముగా రాజులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. (కళింగబోధిజాతకము చూ)

కళింగులు: మహాభారతయుద్ధము.

మహాభారతములోని భీష్మపర్వమునందు కళింగులకు రాజైన పౌరవుడు గొప్ప రథికుడనియు, ధుర్యోధనునికి సహాయము చేయుటకై యాతని ముందట సైన్యముతో నిల్చెననియు చెప్పబడినది.[17] మరియు, 60 వేల రథములతోను, 10 వేల ఏనుగులతోను, కేతుమంతునితోను, కళింగరాజు యుద్ధమునకై పొగెను, యుద్ధగజములు కొండలవలె ఎత్తైనవిగా నుండి, యంత్రములు, బల్లెములు, పతాకములు మొదలగు వానిచేత నలంకరింపబడి బహురమ్యముగా నుండెను. కళింగరాజుగూడ తన పెద్దపతాకముతోడను, శ్వేతచ్ఛత్రముతోడను, చామరాది వస్తువులతోడను, బహురమ్యముగా నుండెను. మేఘముల మధ్య సూర్యునివలె ఏనుగు నెక్కిన కేతుమంతుడు ప్రకాశించుచుండెను. దుర్యోధన మహారాజు కళింగరాజును తన సైన్యముతో పోయి భారద్వాజుని కుమారుని సంరక్షింపమని పంపెను. అప్పుడు లెక్కలేని కళింగులు భీమునితో పోరాడ సమకట్టిరి. కళింగులకును, భీమునికిని జరిగిన యుద్ధము బహుభయంకరముగా నుండెను. ఉభయపక్షములవారును కడుధైర్యముతో పోరాడిరి. కళింగులు మొదట భీముని రథమును ముట్టడించబోయిరి. అప్పుడు భీముడు చేదిసైన్యమును సహాయముగా గొని, కళింగుల రథ, గజ, తురగముల పైకి దాడివెడలెను. కళింగసైన్యము నిషధ రాజకుమారుడగు కేతుమంతుని యాధిపత్యము క్రింద భీముని ముట్టడించబోయెను. ఈ సైన్యముతో పాటు శ్రుతాయువున్ను, వాని సైన్యమున్ను కలిసియుండెను. నిషధసైన్యము గూడ వీరికి సహాయ మొనర్చుచుండెను. అయినను చేది, మత్స్య, కరుషసైన్యముల బలము గల్గిన భీముడు, బహుపరాక్రమముగా యుద్ధము చేయసాగెను. ఇరుప్రక్కలవారికిని జరిగిన యుద్ధము, దేవదానవ యుద్ధమును బోలియుండెను. యుద్ధమునుండి చెలరేగిన ఘోరారావము సముద్రపు ఘోషను పోలియుండెను. వధింపబడిన సైనికుల నెత్తురు మడుగులు కట్టెను. ముఖ్యముగా కళింగ నిషధులకున్ను, చేదీయులకున్ను జరిగిన సంగ్రామము బహు క్రూరముగా నుండెను. చేదీయులు వెనుదీయుటచేత, భీము డొక్కడే కళింగులతో పోరాడి, వారిమీద బాణవర్షము గురిపించుచుండెను. అప్పుడు కళింగరాజు తన కుమారుడగు శక్రదేవునితో గూడి రణరంగమును జొచ్చి, భీమునిపైబడి రథమునకు గట్టిన అశ్వములనుజంపి, అతనిపై బాణములు వేసెను.

17 English translation of Mahābhārata

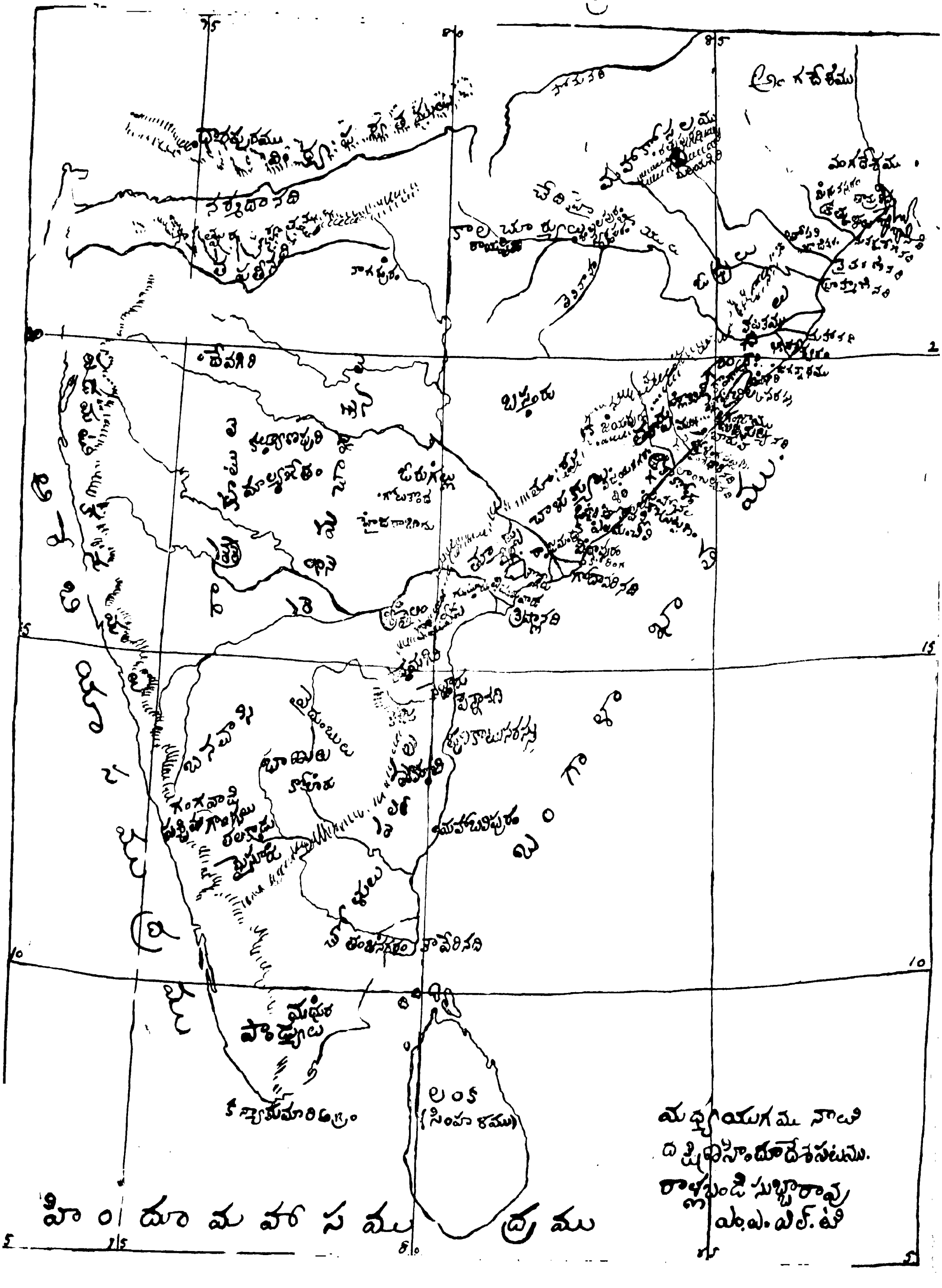

మధ్యయుగము నాటి దక్షిణహిందూదేశపటము.
రాళ్లబండి సుబ్బారావు
ఎం.ఎ.ఎల్.టి

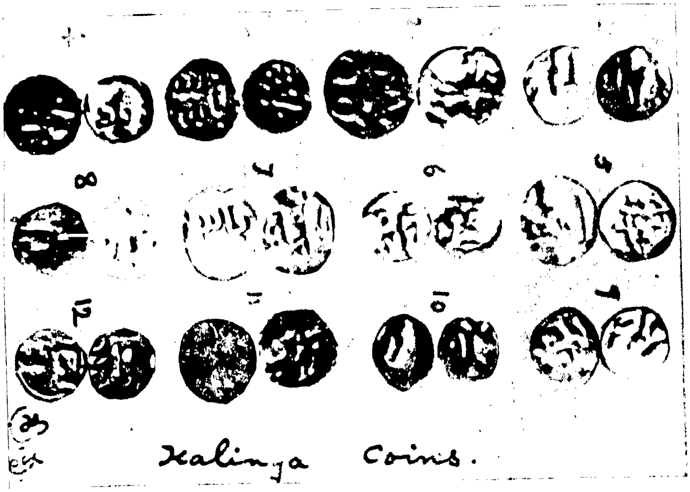

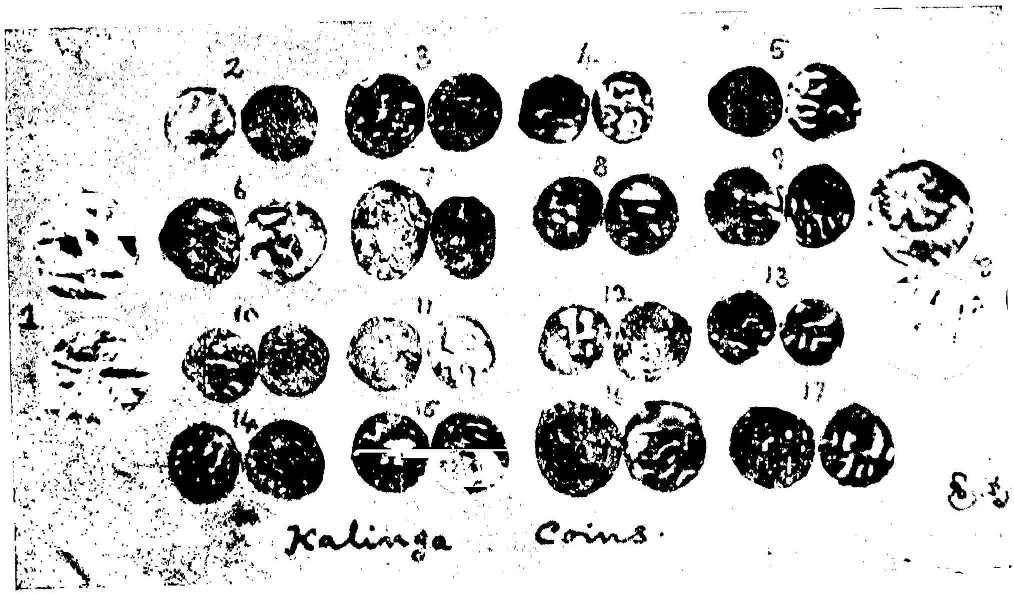

కళింగగాంగ, కదంబ, రాజుల బంగారునాణెములు.

అప్పుడు భీముడు తనరథమునుండి యినుపగదను విసిరి, కళింగరాజ పుత్రుడగు శక్రదేవుని చంపెను. మృతిబొందిన తనయునిజూచి కోపావేశముతో కళింగరాజు తిరిగి భీమునిపై బడెను. భీముడు కత్తితో సంహరింప ప్రయత్నించగా కళింగరాజుబంగారు పువ్వులుగల్గిన ఎద్దుచర్మముతో చేయబడినడాలుతో ఆత్మసంరక్షణము చేసుకొని భీమునిపైకివిష బాణమును పంపెను. కాని భీముడు దానిని తనకత్తితో తుత్తునియలుగా జేసెను. అప్పుడు కళింగరాజు రాతితలలుగల 14 బాణములను ప్రయోగించెను. కాని భీముడు వాటినిగూడ ఖండించెను. అప్పుడు భానుమంతుడు బాణవర్షము గురిపింపగా, భీముడు, కళింగులందరును భయపడునట్లు సింహనాదముచేసెను. మరియు, వెంటనేఏనుగునెక్కి భానుమంతునిపైబడి, వానినిచంపి తిరుగుచున్న అగ్నిచక్రమువలెతిరుగాడి, కత్తిచేతబూని కళింగులమధ్య చొరబడి, వారి చతురంగసేన నంతయు హూపుమాపెను. ఈప్రకారము కళింగులెంత శౌర్య, ధైర్యములతో పోరాడినను భీముడేగెల్చుటచేత, శృతాయు మొండిధైర్యము తెచ్చుకొని భీముని గాయపర్చెను. భీముడు తనవింటితో శృతాయు, సత్యదేవ సత్య కేతుమంతులను హతమార్చి, కళింగులను పారదోలెను. అయినను, అనాథులగు కళింగులు కడపటిసారి ముట్టడించగా, భీముడు దృష్టద్యుమ్న సహాయముతో వారిని వేలవేలుగాచంపి, నెత్తురుమాంసములతో నిండిన ప్రవాహములను కలుగజేసెను. కళింగులకు తోడుగావచ్చిన భీష్ముడు పారదోలబడెను. అప్పుడు సాత్యకి భీముని శౌర్యాది గుణములనిట్లు పొగడెను:—

"మంచియదృష్టమువల్ల కళింగరాజు, (శృతాయు), ఆతని కొడుకు (భానుమంతుడు), కేతుమంతుడు, ఆదేశపు రాజపుత్రుడుశక్రదేవుడు, కళింగులందరును, నీచే ఈయుద్ధమున మడసిరి. అనేకవేలరథ, గజ, తురగ, పదాతిచతురంగబలములు నీచేనిర్మూలము చేయబడినవి."

మహాభారతమునందు దీర్ఘతమస్సునకుపుట్టినవాడు కళింగుడనియు, అతడు కళింగులకు రాజైనట్లును, యుధిష్ఠురుని సమకాలికుడైనట్లును చెప్పబడినది. మరియు, ద్రౌపదీస్వయంవరకాలమునందీతడుండినట్లును, భారతయుద్ధములో కేతుమంతునిగూడి దుర్యోధనుని సైన్యములో పనిచేసినట్లును తెలియుచున్నది. ద్రోణుని సేనలలో కుడిప్రక్కను నిల్చి, పోరాడెను. జయద్రతుని రక్షించుటకు అర్జునునితో పోరాడెను. ఇతని కుమారుడు భీమునితో పోరాడెను.

కళింగులు, సహదేవుడు దిగ్విజయయాత్ర సల్పునప్పుడాతనిచేతను, కర్ణుడు దిగ్విజయయాత్ర చేయునపుడాతనిచేతను, దంతపురమునందు కృష్ణునిచేతను, కురుక్షేత్ర యుద్ధమందు అనేకసార్లు భీమునిచేతను, ఓడింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మఱియు యుధిష్ఠిరుడు తీర్థయాత్ర సలుపునపుడు కళింగదేశమునకు వచ్చినట్లును, అనేక జాతులతోపాటు కళింగులుకూడ కప్పము చెల్లించినట్లును తెలియుచున్నది.

భారతయుద్ధమందు దుర్యోధనుని అక్షౌహిణీసేనలకునాయకుడుగానుండి, కళింగాధిపతియగుమహారథశృతాయు భీమునితో పోరాడి వానిచే జచ్చెను. తర్వాత అతని కుమారుడగు శక్రదేవుడు పోరాడి ఆతడును అట్లే మృతి నొందెను. సర్వకళింగప్రముఖులును దుర్యోధనుని, శకునుని వెంబడించి, అభిమన్యునెదిరించిరికాని, కృష్ణునిచే నిహతులైరి. మరియు, వారు భాగదత్తుని వెంబడించి అర్జును

నిపై బడిరిగాని, కృష్ణునిచే రోధింపబడిరి.

కళింగులు క్షత్రియు లయ్యు హీనులై, శూద్రులవలెనే జూడబడుచుండిరని అనుశాసనికపర్వమున చెప్పబడినది. మరియు, ధర్మహీను లైనట్లును, మతవిహీను లైనట్లును, వర్ణింపబడిరి. "అంగ, వంగ, కళింగేషు, సౌరాష్ట్రే, మగధే, తథాతీర్థయాత్రాం వినాగత్వా పునస్సంస్కార మర్హతి" ॥ అని చెప్పబడిన శ్లోకమునుబట్టి కళింగు లనార్యులని తెలియవచ్చుచున్నది. భారత అరణ్యపర్వ శ్లోకములవలన గంగాసాగరసంగమమున కీవల సముద్రతీరమునను, వైతరణీనది కుత్తరభాగమునను కళింగులు నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. ఒకప్పుడీ కళింగులును, వారికళింగనగరమును, గోమతీతీరమునఆర్యావర్త దేశమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. బహుశః, కౌరవులతో సంబంధముగల్గి, ఆర్యావర్త దేశమున నున్న ఈకాళింగులు ప్రాచ్య దేశమునకు బోవుటచేత మతవిహీనులుగా భావింపబడియుందురు.

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశచరిత్ర.

(క్రీ. పూ. 6-4 శతాబ్దములు.)

జాతకకథలను బట్టి పురాతనపు కళింగ చరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది. దండకజాతకములోని కథనుబట్టి దండకుడు కళింగములోని కుంభవతీపురము నేలినట్లు తెలియును. ఈతడు కడు దుర్మార్గుడై కేశవచ్ఛ యను ఋషిని పరాభవించెను. అతని శాపమున తుదకు రాళ్ళవర్షము గురిసి పట్టణ మంతయు నాశనమయ్యెను. ప్రజలును, రాజును మృతినొందిరి. ఈజాతకమునందే, ఈతనివలెనే కళింగరాజగు నలికేరుఁడు 500 బ్రాహ్మణ యోగులను హింసించి చంపినందుకు రాజ్యభ్రష్టుడై నశించెనని చెప్పబడినది.

దండకజాతకమునుబట్టి దండకుడు కళింగాధిపతియనియు, ఆతనికి కళింగ, అత్థక, భీమరథులను ముగ్గురు రాజులు సామంతులుగ నుండిరనియు తెలియుచున్నది. వీరు బౌద్ధమతస్థులై అన్యాయప్రవర్తనను విడిచి ఋజుమార్గమున నడిచిరి. వీరు దండకుని ఎదుర్కొనిరి. కుంభవతీపురము నాశనమైన పిదప వీరు కళింగమును ఏలసాగిరి. కళింగమున ప్రప్రథమమున అనగా, క్రీ. పూ. 6-5 శతాబ్దములలో వీరివల్లనే బౌద్ధమతము వ్యాప్తిజెందెను.

మహావంశము ఉపోద్ఘాతము 35 పేజీలో సింహళద్వీపము లేక లంక నేలిన పురాతనపు రాజుల పట్టీ గలదు. అందు మొదటిపేరు విజయ. అతడు క్రీ. పూ. 483 మొదలు 415 వరకు, 38 సంవత్సరములు లంకను పరిపాలించెను. అతని తర్వాత అతని కొమారుడు పాండువాసుదేవుడు (444-414) 30 ఏండ్లు లంక నేలెను. తర్వాత ఆతని సంతతివారు క్రీ. పూ. 247 వరకు లంక నేలిరి. తర్వాత దేవానాంప్రియతిస్స సంతతివారు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. క్రీ. పూ. 246 నండి అశోకునిచే పంపబడ్డ బౌద్ధబిక్షువులు లంకను బౌద్ధమతములోనికి మార్చిరి.

మహావంశము,ఆరు, ఆరునొక్కటి, అధ్యాయములలో (51-61 పేజీలు) విజయుని రాకను గురించి, ఆతడు బౌద్ధమత మవలంభించుటను గురించి తెలుపబడినది. ఆతని వంశక్రమ మిట్లున్నది:—

కళింగరాజు

|

కూతురు=వంగరాజు

|

కూతురు=సింహాను

|

సింహబాహు=సింహశీవలీ
(సింహపురాధీశ్వరుండు)

|

విజయ సుమిత్ర 20 కవలపిల్లలు

సింహబాహుడు విజయుని యువరాజుగా జేసెను. కాని ఆతని క్రూరకృత్యములచేత ప్రజలు బాధపడగా, ఆతనిని అతని 700 మంది అనుచరులను కుటుంబసహితముగా దేశాంతరమునకు వెళ్ళగొట్టెను. అనేకకష్టములుపడి తుదకు విజయుడు లంకలోని తాంబ్రపర్ని దేశమును బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందురోజున (క్రీ. పూ. 483 సంవత్సరము) చేరెను. బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందుసమయమున విజయుడు లాళదేశమునుండి లంకకేగుననియు, అందు తనమతము స్థాపింపబడుననియు, తన శిష్యులకు చెప్పెను.

విజయుడు లంకలోని యక్షులను ఓడించి యక్షిణిని వివాహముచేసుకొనెను. తాంబ్రపర్నియను పట్టణమును స్థాపించెను. తనఅనుచరులును అనురాధ, ఉజ్జెని, ఉరువెల, విజిత మొదలగు పట్టణముల నిర్మించిరి. తర్వాత వారుదక్షిణహిందూదేశములోని మధురపట్టణమునేలు పాండురాజుకుమార్తెను తెచ్చివిజయునికిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. తర్వాత ఆతనిని తమరాజుగానెన్నుకొనిరి. అతడు తాంబ్రపర్ని రాజధానిగాలంకను38 సం॥లు ఏలెను. తాను చనిపోవుసమయమున తన మంత్రులతో తన తమ్ముని సుమిత్రను సింహపురమునుండి తోడితెచ్చి రాజుగా నెన్నుకొనుడని కోరెను. కాని సుమిత్ర రాలేకపోయినను ఆతనిమూడవకుమారుడగు పాండువాసుదేవుని కొంతమంది మంత్రులతో పంపెను. ఆతడు లంకరాజుగా నెన్నుకొనబడెను. గాంగాతీరమునేలు శఖ్యపాండురాజుకొమార్తె భద్రకచ్చాణ ఆతని భార్యయాయెను. వీరికుమారుడు అభయ యువరాజపదవియందుండి కొంతకాలమునకు రాజాయెను. వీని సంతతివారు చాలకాలము లంక నేలిరి.

ఇట్లే అకాలమున కళింగరాజులు ప్రస్తుతపు బర్మా, అరకాన్, జావా, సుమిత్రా మొదలగు ప్రదేశములకు వలసబోయి రాజ్యముల నేర్పరచుకొని భౌద్ధమతమును ఆదేశములయందు విస్తరింపజేయుచుండిరి. వెస్సంతర కళింగభోది, దండకాది జాతకకథలనుబట్టి ఆకాలపు నాగరికత, తెలియుచున్నది. ప్రజలు సముద్రయానము కడుసులభముగా చేయుచుండిరి. తూర్పు దీవులతోను, సువర్ణభూమితోను, లంకతోను ప్రజలు వర్తకవ్యాపారములను జరుపుచుండిరి. కళింగదేశముతోపాటు, లాడ, అపరాంత, ఆవంతి, నవభువన, పాండ్య, నాగద్వీపములు తరచు వర్తకవ్యాపారములలో ప్రముఖతను గాంచుచుండెడివి. దంతపురము, సింహపురము, కుంభవతి, ఈడ్జిత, మొదలగు కళింగపట్టణములు ఐశ్వర్యముతో తులతూగుచుండెడివి. ఓడలు గాలినహాయమునను, తెరచాపల సహాయమునను నడుచుచుండెడివి. నావికులు నక్షత్రమండలి సహాయమున దిక్కులను, కాలమును తెలుసుకొనుచుండిరి. ఓడలు పెద్దవిగానుండి 700 లేక

800 మందిని తీసుకొనిపోవుచుండెడివి. మంచి గంధము, ఎఱ్ఱచందనము, ముత్యములు, రత్నములు, విలువలేనిరాళ్లు, లోహములు, ప్రత్తిబట్టలు, ధాన్యము మొదలగువస్తువులు కళింగతీరమునండి ఎగుమతి యగుచుండెను.

వర్తకవ్యాపారముచేత తులతూగు పట్టణముల ఐశ్వర్యము లెక్కలేకయుండెను. రాజులు మేడలమీదను, ఉద్యోగస్థులు వర్తకులు మంచిఇండ్లలోను కాపురముండిరి. బీదలు పూరిలేక తాటియాకులయిండ్లలో కాపురముచేయుచుండిరి. బౌద్ధమతవ్యాప్తిచేత దేశమున సంఘారామములు, మఠములు, దేవాలయములు, చైత్యములు, స్తూపములు లెక్కలేకయుండెను. రాతితోను, ఇనుముతోను, కర్రతోను కట్టడములను నిర్మించిరి. మంచినవనాగరికతను తెలియపర్చు వెండిబంగారపుగిన్నెలు, వెలలేని రాళ్ళతోను నవరత్నములతోను చెక్కబడిన సింహాసనములు, ఊగుటుయ్యాలలు ధనికుల ఇండ్లలోనుండెను. రాజులు, మంత్రులు వెలలేని పట్టుదుస్తులను ధరించుచుండెడివారు. మరియు, వెండి, బంగారు, ముత్యములహారములు, ఉంగరములు, మొలత్రాళ్ళు ధరించుచుండిరి. సకల కళలును ఉన్నతస్థితియందుండెను. సంగీతము, నాట్యము, చిత్రలేఖన, పలువిధములైన వ్రాతలు నేర్పబడుచుండెను. మాగధి, పైశాచి, ఆంధ్రకళింగభాషలు వాడుకలోనుండెను. వేద జైనబౌద్ధమతములుమూడును ప్రజలచే అవలంభింపబడుచుండెడివి. రాజు ప్రజలచేత నెన్నుకొనబడి, మంత్రి పురోహితుల సలహాపైని రాజ్యము చేయుచుండెను. భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, శుంకములు చెల్లుచుండెడివి. చతురంగబలములు గల్గినసేనతో సేనానాయకుడు రాజునకుతోడై రాజ్యమును కాపాడుచుండెడివాడు.

నంద రాజుల కాలమునాటి కళింగము:

జైనబౌద్ధయుగములనాటి కళింగదేశము మగధరాజుల స్వాధీనమున నుండినట్లును, జైన బౌద్ధమతములు రెండును ప్రజలచేతను, రాజులచేతను, ఆమోదింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. ఖారవేలుని హస్తిగుంఫ శాసనమును బట్టి మగధనేలిన నందరాజుల కాలమున (క్రీ పూ. 5, 4 శతాబ్దములలో) కళింగము నందులకు లోబడినట్లును, జైనమతమవలంభించినట్లును తెలియుచున్నది.[18] జైనమతస్థుడును చేదీయవంశస్థుడను క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దప్రారంభమున కళింగమునకు రాజునగు ఖారవేలుడు తత్పూర్వము మగధనేలిన నందరాజుచేత కళింగమునుండి ఎత్తుకొనిపోబడిన మొదటిజైనుని విగ్రహమును (సంనివేశమును) తిరిగి సంపాదించెను. మరియు ఖారవేలుని శాసనమునబట్టి నందరాజు 103 సంవత్సరము (లేక శకము) న కళింగమునకు కలుగజేసిన నీటివసతులను (కాలువను) ఖారవేలుడు బాగు చేయించెను. అనగా క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్దమధ్యమందు మగధనేలిన నందరాజుకాలమున త్రవ్వించబడ్డ నీటికాలువ చెడిపోగా, దానిని ఖారవేలుడు మరమత్తుచేసి ప్రజాసౌకర్యము కొఱకు తనరాజధాని యగు కళింగనగరమునకు నీటివసతిని కలుగజేసెను. జైనుల మతగాథలలో వర్ధమాన మహావీరుడు కళింగదేశమునకు బోయి ఉదయగిరియందుండి తనమతమును వ్యాపనచేసెనని చెప్పబడినది. బహుశః క్రీ. పూ. 500 సంవత్సరములనుండి జైనమతము కళింగమున ప్రబలియుండును.

18 Kharavela Insc. Edited by K. P. Jayaswal in J.B.O.R.S. Vols III and XIII

నందరాజులు కళింగము నేలినట్లును ప్రస్తుతపుగంజాంజిల్లాలో నందరాజుల పేరిట గ్రామములున్నట్లును, (నందగాము, నందరాజపురం మొదలగునవి) తెలియవచ్చుచున్నది.[19] క్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున, నందులు గోదావరి వరకు వ్యాపించియున్న కళింగము నేలినట్లును తమ పేరిట పట్టణములు నిర్మించినట్లును విశాఖపట్టణములోని జైపురం ఏజన్సీయందు కానబడు జైనచిహ్నములను బట్టియు నందపురం మొదలుగాగల గ్రామనామములబట్టియు తెలియుచున్నది. నందపురమనగా నందుని పట్టణమనియు, క్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున నందుల రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకు వ్యాపించియుండిన కళింగమున ప్రబలెననియు, భట్టిప్రోలు బౌద్ధస్తూపముకడ దొరకిన శాసనమొకదానిలో నందపురం పేర్కొనబడెననియు తెలియుచున్నది.[20]

కళింగము నేలిన నందరాజుల వంశావళి ఇట్లు నిశ్చయింపబడినది.[21]

1. అనిరుద్ధుడు	క్రీ. పూ.	467—458
2. ముండ	,,	458—449
3. నందవర్ధన	,,	449—409
4. మహానంద	,,	409—336

వీరితర్వాత మహాపద్మనంద మొదలగు నందరాజులు మగధనేలిరిగాని వారు నిజముగ నందవంశావళికి చెందినవారు కారు.

మౌర్యరాజులకాలమునాటి కళింగము:

నందరాజులతర్వాత, మగధకళింగ రాజ్యములును, మైసూరువరకు దక్షిణాపథమును, మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని పాలబడెను. ఈ చంద్రగుప్తుడు బ్రాహ్మణమతమవలంభించిన హిందూ చక్రవర్తిగా కనబడుచున్నాడు. ఈతనికి రాజ్యప్రాప్తిగావించిన రాజనీతిశాస్త్రజ్ఞుడును, ఈతనికిని ఈతనికుమారుడగు బిందుసారునకును మంత్రియునైన చాణుక్యుడు బ్రాహ్మణుడు. అయినను, మైసూరునందలి శ్రావణబెల్‌గోలా యను గ్రామమున దొరకిన జైనచిహ్నములనుబట్టియు శాసనములనుబట్టియు, జైనపురాణమునందలి గాథలను బట్టియు, చంద్రగుప్తుడతన రాజ్యకాలాంతమున భద్రబాహుడను జైనమత గురువు వెంబడి, మగధనుండి మైసూరునకువచ్చి చేరి, అందుకొంతకాలము జైనభిక్షువలెకాలముగడపి తుదకు అందే మృతినొందెనని తెలియవచ్చుచున్నది. శ్రావణబెళ్‌గోలాయందు దొరకిన శాసనములు భద్రబాహుని పేరును, చంద్రగుప్తుని పేరును తెలుపుచున్నవనియు, చంద్రగుప్తుని పేరిట దేవాలయములు, గుట్టలు, గలవనియు, హరిషేణుని బృహత్కథాకోశమున చంద్రగుప్తుని పేరును యాతనిగురువగు భద్రబాహుని పేరునుగలవనియు, ఇట్లే భద్రబాహుచరిత్ర, మునివంశాభ్యుదయ, రాజావలికథ మొదలుగాగల గ్రంథములందు గూడగలవనియు తెలియవచ్చుచున్నది.[22] మెగస్తనీసను గ్రీకురాయభారి వ్రాతలవలన మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుడు శ్రామణుల మతమవలంభించెనని తెలియవచ్చుచున్నది. మరియు అశోకుడు

19 Dr. B. Seshagiri Rao's Studies in S. I. Jainism page 4
20 Nandapur History by G. Ramadoss published in Volume 4 Vizianagaram College Magazine
21 J. B. O. R S. page 239.
22 Sravana Belgola by Narasimhachari Vol. 13 No. I Mythic Society Journal

గూడ ప్రిప్రిధమున జైనమతమవలంభించె ననియు, కాస్మీర దేశములోనికాతడే జైన మతమును తీసుకొని పోయెననియు, అశోకుని శాసనములవలనను, అబుల్ ఫాజల్ యొక్క ఐని అక్బరీవలనను తెలియుచున్నది.[23] బింబిసారునివలెనే, చంద్రగుప్తుడుగూడ జైనుడని జైన ఐతిహ్యము వాకొనుచుండుటచేతను, జైన మతము శైశునాగ, నంద, మౌర్యులకాలమున మగధకళింగములనేగాక, దక్షిణాపథమునగూడ వ్యాపించి యుండుటచేతను, పురాతన జైనచిహ్నములు కళింగ, ఆంధ్ర, కుంతల దేశముల పెక్కుచోట్ల కానబడుచున్నవి.

మౌర్యచక్రవర్తి యగు చంద్రగుప్తుడు క్రీ॥పూ॥ 310 మొదలు 296 వరకు రాజ్యము చేసి, ప్రాయశః జైనమతమవలంభించి, రాజ్యమువదలి దక్షిణమునకేగియుండును.[24] అతని కుమారుడగుబిందుసారుడు క్రీ పూ॥ 296 మొదలు 268 వరకు రాజ్యముచేసెను. తర్వాత ఆతనికొమారుడగు అశోకచక్రవర్తి క్రీ॥ పూ॥ 268 మొదలు 236 వరకు రాజ్యముచేసెను. అతనితర్వాత రాజ్యముక్షీణింప సాగి, తుదకు క్రీ॥ పూ॥ 188 సంవత్సరమున శుంగ వంశమునకు చెందిన పుష్యమిత్రుని పాలబడెను. అశోకచక్రవర్తి కాలమున మౌర్యరాజ్య మున్నతస్థితికెక్కెను. ఈతని కాలమున, తత్పూర్వము మౌర్యరాజ్యమునకు చెందియుండిన కళింగముతో యుద్ధము సంభవించెను. బిందుసారుని కాలమునగాని, అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనేగాని, కళింగము స్వతంత్రముగావింప ప్రయత్నించి యుండును. గనుక అశోకుడు కళింగదండయాత్ర సల్పి, కళింగమును జయించెను. కాని కళింగ జయము అశోకుని కంతగా మనశ్శాంతినికలుగ చేయలేదు. దీనికాతని శాసనములే సాక్ష్యములు. కళింగయుద్ధమున వేలకొలదిజనులు చంపబడిరి. ఖైదీలుగా తీసుకొనిపోబడిరి. దేశమల్లకల్లోలమున ముంచబడెను. మహాభారతయుద్ధమునందారితేరినకళింగవీరులసంతతివారు తమస్వాతంత్ర్యమునకై బహుధైర్యసాహసములతో పోరాడి, వేలవేలు చచ్చియుండిరి. దేశమునందలి బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు గూడ ఈ కష్టమున పాల్గొనియుండును. గనుకనే విజయుడైనను అశోకుడపజయముగాంచినట్లు, భావించి, నిజమైనజయముధర్మజయమనివక్కాణించి, అప్పటినుండి యుద్ధమును చేయుట చాలించి, అన్నిదేశములనుండెడి ప్రజలను ధర్మమార్గమున నడచనెంచి తనపశ్చాత్తాపమును వెల్లడించెను. ఇట్టి పశ్చాత్తాపమును తెలుపునవియే యాతనిధౌలి, జౌగడశిలాశాసనములు. ధౌలి, జౌగడగ్రామములు రెండును కళింగదేశములోనివే. పూరీజిల్లాలోని భువనేశ్వరమున కేడుమైళ్ళదూరమున ధౌలియను గ్రామముగలదు. దీనికే పూర్వము తోసలి యనిపేరు. ఈగ్రామసమీపమునందలి యొక గుట్టమీద ఈశిలాశాసనములు క్రీ.పూ. 255 సంవత్సరమున చెక్కబడినవి. అశోకునిచేత గిర్నారులోను,కాల్సీలోను చెక్కింపబడిన 14 శిలాశాసనములలో 11, 12, 13 తప్ప మిగిలినవన్నియు ఇందుగలవు. మరియు, రెండు ప్రత్యేకశిలాశాసనములుగలవు. ఇవి కళింగ రాజ్యమునకు సంబంధించినవి. ఈశాసనములన్నియు ప్రాకృతభాషలలోనికెల్ల ముఖ్యమగు పాలిభాషలో వ్రాయబడినవి. వీటిలిపి బ్రాహ్మిలిపి. ఈప్రత్యేక శిలాశాసనము

23 Ibid 24 Dr. V. A. Smith's Early History of India IV Ed. Mauryan Dynasty

లలో మొదటిది, అశోకునిధర్మములను తనఉద్యోగస్థులు బాగుగా తెలిసికొనుచు, ప్రజలను సమానభావముతో జూచుచు, వారిచేత వాటి నామోదింప బడజేయు చుండవలెనని చెప్పుచున్నది. తాను దేవతలకు ప్రియుడనని యు, తోసలినగర మహామాత్రులు తనధర్మకార్యముల ననుసరించి ప్రవర్తింపవలెననియు, ప్రజలను తనసంతానముగా భావించుచు, వారి యిహపరసౌఖ్యములను సదా కోరుచుండుట చేత వారినందరిని సరిసమానముగా జూడవలెననియు, అరిషడ్వర్గమును పారదోలి, సుస్వభావులై రాజనీతిని సంచరింపవలెననియు, శాసించెను. ధర్మమును పాలించినచో స్వర్గమును, పాలింపనిచో స్వర్గములేకపోవుటయేగాక రాజానుగ్రహముగూడ లేకపోవుటయు, గల్గునని తెల్పెను. ఈధర్మశాసనమును ప్రతితిష్య (పుష్యమి) నక్షత్రమందును, నాల్గుమాసముల కొకసారి, అందరకువినుపించుచుండవలెను. నగరవాసులకు బాధకలుగకుండ నగరవ్యవహారికులు పరిపాలనముచేయుచున్నారో లేదో కనుగొనుటకు, తానును, రాజకుమారులును, మహామాత్రులను 5 లేక 3 సంవత్సరములకొకసారి పంపుచుండుదునని శాసనాంతమున గలదు.[25]

ధౌలి (తోసలి) యందలి రెండవప్రత్యేక శిలాశాసనమున కళింగరాజ్యప్రాంత నివాసులు తనకు భయపడనక్కరలేదనియు, తనయడల భక్తివిశ్వాసములు గల్గియుండవలెననియు ధర్మము నాచరించినయెడల ఇహపరసౌఖ్యములుపొందగలరనియు, దేవతలకుప్రియుడగు నశోకుడు తమకు తండ్రివంటివాడనియు ప్రజలకు తెలియజేసి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుటకై తోసలియందలి యధికారులు నియమింపబడిరని చెప్పబడినది. మరియు, మహామాత్రులెల్లప్పుడు ప్రజలను ధర్మాచరణయందుంచుటకును, ఈధర్మానుశాసనము నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్యా (పుష్యమీ) నక్షత్ర దినమున అందరును వినుచుండునట్లు చేయుటకు నీశాసనము లిఖింపబడినట్లు తెలియుచున్నది.[26]

జౌగడగ్రామము గంజాంజిల్లాలోని గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యానది కుత్తరపుటొడ్డున నున్నది. బరంపురమునకు 20 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యనది యొడ్డున నున్న పురుషోత్తపురమునకు చేరువ నున్నది. దీనికే లక్కకోటయని పేరు. ఇందును ధౌలి శిలయందువలెనే అశోకుని కాల్సీశాసనముల లోని 11, 12, 13 తప్ప మిగిలిన శాసనములు చెక్కబడినవి. మరియు ధౌలియందలి రెండు ప్రత్యేకశాసనములవలెనే ఇందును రెండు ప్రత్యేకశిలాశాసనములు గలవు. ధౌలిశాసనములు తోసలినగర వ్యవహారికులకు సంబంధించినట్లు, ఈ జౌగడ ప్రత్యేకశాసనములు 'సమాప' యందలి పాలకులకు ఆజ్ఞ నిచ్చినవి. వీటిసారాంశమును, ధౌలిశాసనముల సారాంశమును, ఒక్కటే. అనగా, ధౌలిశాసనముల సరియైన నకలు జౌగడయందు కాననగును. జౌగడశాసనములు తనరాజ్యమునకు సరిహద్దులనుండు ప్రజలకై యుద్దేశింపబడినవి.

అశోకుడు క్రీ॥ పూ॥ 268 సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చినను 264లోగానిపట్టాభిషిక్తుడుకాలేదు. ఈనాల్గుసంవత్సరములలోనురాజ్యమునకై అన్నదమ్ములతోపోరాడినట్లు నిదర్శనముగలదు. ఈకాలమునందే కళింగము స్వతంత్రమునొందుటకై ప్రయత్నించియుండును. గనుకనే, పట్టాభిషిక్తుడైన 8 సంవత్సర

25. Dr. Hultzch Edition of Asokan Edicts. 26. Ibid.

ములకు(13శిలాశాసనముచూడుడు)అనగా, క్రీ॥ పూ॥256లో కళింగదండయాత్రకై అశోకుడు బయలువెడలెను. కళింగమునుజయించిన వెంటనే యుద్ధగాయములు మాన్పుటకును, తన ధర్మములు వ్యాపింపజేయుటకును, తన14 శిలాశాసనములలోని మొదటిపదిన్ని, 14న్ను మరిరెండు ప్రత్యేక కళింగశాసనములున్ను, లిఖించెను. ఈశాసనములన్నియు పూర్తిగా మతవిషయములనుగురించియే బోధించుచున్నవనిచెప్పవచ్చును. తన13వశిలాశాసనములో తానుపట్టాభిషిక్తుడైన8సంవత్సరములకుజరిగినకళింగయుద్ధము తనమతజీవితము నంతను మార్చినదనియు, కళింగయుద్ధమున జరిగినప్రాణహింస తన్ను పశ్చాత్తాపమున ముంచెననియు, అప్పటినుండియే ధర్మవిజయమే సరియగుజయమని తాను తెలుసుకొనెననియు, ధర్మదానము చేయుసమకట్టెననియు, అశోకుడు తెలియజేసెను. ఈతని 11, 12, 13 శిలాశాసనములు ధౌలి, జౌగడలయందు లిఖింపబడకపోయినను 13 వ శిలాశాసనమునందలి సారాంశమంతయు ఈరెండుప్రత్యేక కళింగశాసనములందును కాననగును. ఈశాసనములు నూతనముగా తనచే జయింపబడిన కళింగములోని తోసలి, సమప, నగరవ్యవహారికులకు (మహామాత్రులకు) ప్రజల ననుకూలముగా రాజ్యముచేయుమని సలహానిచ్చుచు వ్రాయబడినవి. జయింపబడిన కళింగము వైతరణీ, లాంగుల్య నదుల మధ్యనున్న దేశము. కళింగమునకు చుట్టుప్రక్కలనున్న ప్రజలనుగూడ దయ, దాక్షిణ్యములతో చూడవలెనని శాసనములలో నున్నది. ఈప్రజలు అటవికులై యుందురు. వీరు ప్రస్తుతపు బన్‌డెల్‌ఖండునకును, ఒరిస్సాకును మధ్య నుండెడివారు. అనాగరికులు. శాసనములయందు మహామాత్రులకు పైయధికారిగా రాజకుమారుడొకడు చెప్పబడెను. ప్రాయశః అశోకుని కుమారుడు తోసలిగ్రామమునుండి కళింగము నంతను యేలియుండును. ఈరాజప్రతినిధికి సహాయముచేయుటకు కార్యనిర్వాహకసంఘ మొకటి యుండెను. ఈసంఘసభ్యులే మహామాత్రులు లేక, నగరవ్యవహారికులు. కళింగరాజ్యభారమంతయు వీరందరియందుండెను. వీరువిషయపతులకు (జిల్లాధికారులకు) రాజ్యాంగవిషయముల నాజ్ఞ నిచ్చుచుండిరి. మూడవ శిలాశాసనమునుబట్టి మూడురకముల ఉద్యోగస్థులుండిరనియు, వీరు ప్రదేశికులనియు, రజ్జుకులనియు, యుక్తులనియు పిలువబడిరని తెలియుచున్నది. యుక్తులక్రింద ఉపయుక్తులను ఉద్యోగీయు లుండిరి. వీరిలో ప్రదేశికుడు పన్నులు వసూలుచేయుట, దేశమునందరాజకములేకుండ చూచుట, న్యాయముతీర్చుట మొదలగు పనులు చేయుచుండెను. రజ్జుకుడు భూములనుకొల్చుచు, భూమి సరిహద్దులను స్థిరపర్చుచు, భూమిపన్నులు నియమించుచు న్యాయ, వ్యవహార, దండ, నీతుల రాజ్యపరిపాలన చేయుచుండెను. యుక్తులు మహామాత్రులకు కార్యదర్శులుగా నుండిరి. రాజాజ్ఞలను స్వీకరించి, చట్టములుగా ఏర్పరుచుచుండిరి. నగర మహామాత్రులు పట్టణములలో న్యాయము నిచ్చుచుండిరి. అంతర్ మహామాత్రులు రాజ్యమునకు చుట్టుప్రక్కలనుండు రాజ్యములలో ధర్మపరిపాలన చేయుచుండిరి. ధర్మమహామాత్రులు రాజ్యమునందంతటను తిరుగుచు, ప్రజలను ధర్మమార్గములోనికి తీసుకొని వచ్చుచుండెడివారు. బ్రాహ్మణులను, శ్రామణులను, అనాథు

లను సంరక్షించు చుండెడివారు. స్త్రీఅధ్యక్ష మహామాత్రులు స్త్రీల ధర్మమును కాపాడుటకు నియమింపబడిరి. ఇదిగాక, దూతలు, చారులు, ప్రతివేదకులు నియమింపబడిరి. మరియు, అశ్వహస్తి, గోఅధ్యక్ష మొదలగువారు నియమింపబడినట్లు గూడ శాసనములందు ప్రమాణములు గలవు.

రాజునకును, రాజప్రతినిధులకును, మధ్యస్థముగా మంత్రిపరిషత్తు లుండెడివి. వీరి ద్వారా రాజాజ్ఞలు యుక్తులకు ఇవ్వబడెడివి. జిల్లాయధికారులకు మహామాత్రులకుగూడ ఈపరిషత్తులు రాజాజ్ఞలను వెల్లడిచేయుచుండెడివి. వారికి సలహాల నిచ్చుచుండెడివి. రాజకీయవిషయములు పరిషత్తునకు దెల్పి రాజుగూడ సలహాలనిమ్మనమని కోరుచుండెడివాడు. పరిషత్తుయొక్క అభిప్రాయములు రాజునకు ప్రతివేదకుల ద్వారా తెలియుచుండెను.

ధర్మ సూత్రములు, ధర్మశాస్త్రములు తెల్పు విధ్యుక్తులను ప్రజలు విశ్వసింపపోవుట చేత సాంఘిక మతవిషయములలో చాలమార్పులు గల్గెను. శుక, పిక, శారిక, చక్రవాక, హంస మొదలగుపక్షులను చంపుటయు, ఆహారమునకేగాక మతమునకని పేరుపెట్టి వేలకొలది మేకలను, అశ్వములను చంపుటయు, మోక్షము గల్గు నని ఉపయోగము లేని కర్మలను చేయుటయు, పిచ్చినమ్మకముచేత రాక్షస, పిశాచ, యక్ష, నాగగణములనారాధించుటయు,ప్రజలకాచారముగానుండెను. దీనినిజూచి సహింపజాలక అశోకుడు తనశాసనముల జంతుహింసచేయరాదనియు, పిచ్చికర్మలను, పిచ్చిమతములను వదలిపెట్టవలెననియు, ధర్మమార్గమున పోవుటచేత పుణ్యముస్వర్గముగల్గుననియు, బ్రాహ్మణులను, శ్రమణులను భక్తిగౌరవములజూచినచో మర్యాదయు, ఇహపరసౌఖ్యమును, గల్గుననియు, శాసించి బోధించెను. స్త్రీలు ఆశోకుని కాలమునకే (అవరోధన) అంతఃపురవాసము చేయుచు, లోకమునకుదూరులై లోకజ్ఞానములేక, పిచ్చినమ్మకములకులోనై యుండిరి. బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యశూద్రులను నాల్గు వర్ణములుండెడివి. వీరిక్రింద భృత్యకులు, దాస, దాసీజనములుండెడివారు వీరినిదయతో చూడవలెనని అశోకుడు శాసించెను మనుష్యులకును, జంతువులకును వేరు వేరు వైద్యశాలలుండెడివి. ఓషధులకై పెద్ద తోటలు పెంచబడుచుండెను. వర్తకమువిరివిగా జరుగుచుండెడిది. కళింగదేశము మిక్కిలిఫలవంతమైనదిగాను, వర్తకవ్యాపారములచేత మిక్కిలి ధనవంతమైన దేశముగానుండెను. తూర్పుదీవులతోను, చైనా, బర్మా, లంక మొదలగు ఇతర ఖండములతోను కాళింగులు వర్తకముచేయసాగిరి. సన్ననూలు బట్టలు, ధాన్యము, రత్నములు, బంగారము గ్లాసు మొదలుగాగలవస్తువులు ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

ఖరవేలునినాటి (క్రీ॥ పూ॥ 2వ శతాబ్దము) కళింగము

అశోకచక్రవర్తి చనిపోయిన తర్వాత మౌర్యవంశము క్షీణింపసాగెను. మగధరాజ్యపుటున్నతస్థితగ్గెను. ఈకాలముననే(క్రీ॥పూ 225 సం॥) శాతవాహన (ఆంధ్ర) వంశము దక్షిణాపథపీఠభూమి యందుతటను, చేదివంశము దక్షిణకోసల, కళింగదేశములందును స్వతంత్రము స్థాపింపబూనెను. కడపటిమౌర్యవంశీయుని జంపి, పుష్యమిత్రుడు శుంగవంశమునుమగధరాజధానియగు పాటలీపుత్రమున స్థా

పించెను. ఈ కాలమున నే ఆంధ్రరాజ్యమును శాత కర్ణియను రాజు పాలించుచుండెను. కళింగ రాజ్యము ఖారవేలుని స్వాధీనమున నుం డెను. ఈవిషయములను దెల్పునట్టిదియే ఖారవేలుని హాతిగుంఫశాసనము. ఇది ఒరిస్సాలోని కటకమునకు 19 మైళ్లుదూరముననున్న ఖండగిరి ఉదయగిరి కొండలగుహాలలో నొకదానిలో చెక్కబడినది. పూరిజిల్లాలోని భువనేశ్వరమునకు 4 మైళ్లదూరమున నున్నది. ఈ శిలాశాసనము 15 అడుగుల పొడవును, 5½ అడుగుల వెడల్పును గల్గియున్నది. ఈశాసనమున 17 పంక్తులుగలవు.[27] అర్ధమాగధి, జైనప్రాకృత చిహ్నములుగల అపభ్రంశ ప్రాకృత భాషలో వ్రాయబడినది. పాలిభాష నుపోలియుండును. శాసనపులిపి ప్రాచీనపు బ్రాహ్మిలిపి. ఇది క్రీ॥ పూ॥ రెండవశతాబ్దపునాటిది. ఈశాసనము జైనశాసనములలో కెల్లకను ప్రాచీనతమమైనది. జైనరాజగు ఖారవేలునిచేత, జైన సాంప్రదాయములతోను, జైనచిహ్నములతోను, జైనులచే వాడబడు అర్ధమాగధిభాషలో జైనగుహాలయందు చెక్కబడినది.

కళింగదేశములోని జైనగురువులను గౌరవించియు, జైనులను పోషించియు, అగ్రజీనుని (ఋషభదేవుని) విగ్రహమును చెక్కించియు, రాజు తనజైనమతాభిమానమును చూపెను. తన శాసనప్రారంభమందు నమో అర్హంతానాం, నమోసర్వసిద్ధానాం, అని జైనపద్ధతిని విన్నవించుచు, "అర్హంతపపాదానాం కాలింగానాం సమనానాం," అని జైనులనందరని గౌరవముతో జూచెను. మగధ, కళింగరాజ్యములలో జైనమతస్థాపకుడగు వర్ధమాన మహావీరుని బంధువులును, క్షత్రియులనగు రాజులుండెరి వారనియు, అందుచే మహావీరు డారాజ్యములలో తనజైనమతమును క్రీ. పూ. ౬-వ శతాబ్దముననే స్థాపింపగల్గెననియు, తెలియుచున్నది.[28] మరియు, ఖారవేలునికి పూర్వము మూడుశతాబ్దములకును, అశోకునికి పూర్వము రెండు శతాబ్దములకును, మగధ రాజ్యము నేలిన నందవంశపురాజగు నందివర్ధనునిచేత కళింగము జయింపబడెను. కళింగమునందు కాలువలు త్రవ్వించియు, పట్టణములు నిర్మించియు నందులు పేరునొందిరి. అట్టి కాలమున కళింగదేశమున జైనమత మభివృద్ధినొందెననియు, మొదటి నందునిచేత కొంపోబడిన మొదటిజీనఋషభదేవుని విగ్రహమును మగధనుండి ఖారవేలుడు కొనివచ్చెననియు, తెల్పుచుయీతనిశాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. నందులలో కడపటివానినా కాలమున పశ్చిమహిందూదేశమును జయించిన గ్రీకుచక్రవర్తియగు అలిగ్జాండరుయొక్క చరిత్రకారులు ప్రాచ్చిగాంగరిడుల రాజని పిలువసాగిరి. ప్రాచ్చియనగా తూర్పుననున్న మగధ. గాంగరిడుల దేశమే కళింగము. ఈనందులు వేదధర్మపరాయణులనికలకత్తా వస్తుప్రదర్శనాలయములోని ఓఢ్రలిఖిత పుస్తకము దెల్పుచున్నది.[29] మరియు ఆఖరి మగధనందరాజగునవనందునిఓడించి, దక్షిణ కోసలమునేలిన ఐళ లేక ఐర రాజొకడు కళింగమునుస్వాధీనముచేసుకొని ఖండగిరిపద్ద ఏకప్రస్థర(పార్థలిస్?)పట్టణమును రాజధానిగా జేసి

27 See Kharavela Inscription published in the appendicies at the end of this book

28 See page 223 Vol. 13 J. B. O. R. S. Also Jaina Gazette for Nov. 1928.

29 Vide page 432 Vol. III. Pt. IV J. B. O. R. S.

కొనెను. ఈకోసలరాజులు మేఘులనియు, మేఘవాహనులనియు, బుద్ధిపరాక్రమములు గలవారనియు, క్రీస్తుపూర్వము 2-1 శతాబ్దములలో కోసల కళింగముల నేలిరనియు, పురాణములను బట్టి తెలియును.[30] అశోకుని కాలమున కళింగము జయింపబడినప్పు డీకళింగరాజులు స్వతంత్రము జెందియున్న కోసల దేశములో దాగుండి మౌర్యుల యనంతరము తిరిగి కళింగమును స్వాధీనము చేసికొనిరి. ఈరాజులు సూర్యవంశమునకు జెందిన కాస్యపక్షత్రియులుగా గన్పట్టుచున్నారు. వీరిసంతతివారే భంజరాజులను పేరఇప్పటిఒరిస్సాసామంత రాజ్యమున నున్నారు.

కళింగచక్రవర్తి యగు ఖారవేలుడు (ఖార వేలుడు=ఉప్పునీటి సముద్రము గలవాడు) "ఐర" లేక 'ఐళ' వంశీయుడని చెప్పబడెను. మహామేఘవాహనుడు (మహేంద్రుడు) అనియు చెప్పబడెను. రాజఋషి కులమునకు జెందిన వాడుగా వర్ణింపబడెను. ఈతని వంశము దక్షిణకోసల, లేక మహాకోసలకు చెందిన చేదివంశము. ఈచేదిరాజులు పురాణోక్త ముఖ్యవంశములలో నొకటియగు "ఇల" వంశమునకు జెందినవారు. గనుక ఆర్యులు, క్షత్రియులు. వీరు క్రీస్తుకుపూర్వము 225 సంవత్సరమున కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొని రాజ్యము చేయసాగిరి. అదేకాలమున కళింగమునకు పశ్చిమమునవున్న ఆంధ్ర రాజ్యముపై శాతవాహన, లేక శాతకర్ణి వంశమునకు చెందిన రాజులు రాజ్యము చేయసాగిరి. ఖారవేలుడు పుట్టునపటికి (క్రీ. పూ. 207) ఈచేదివంశపు ఒకటి, రెండు పురుషాంతరములవారు రాజ్యము చేసిరి. ఖారవేలుడు మూడవపురుషాంతరమునకు చెందెను ఈతడు క్రీ. పూ. 192 సంII న యువరాజుగా చేయబడెను. అప్పటికిఅతనికి 15 సంవత్సరముల వయస్సు. క్రీ. పూ. 183 సంII న అనగాతన 24 ఏట పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఆకాలముననే మొదటి శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజుగా పశ్చిమదేశము (ఆంధ్రము) నేలుచుండెను. ఖారవేలుని శాసనమున 17 పంక్తులుగలవనియు, వాటిని బట్టి క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద ప్రారంభకాలపు హిందూదేశచరిత్ర కొంత వరకుమనకు తెలియగలదనియు తెల్పియుంటిని. ఇంక ఈశాసనవిషయములనుపరీక్షింతము:—

(మొదటిపంక్తి) మూడు జైన చిహ్నములును, జైనగురువులకు నమస్కృతులును, తెలుపబడినవి. ఐర లేక ఐళవంశమునకు చెందినట్టియు, మహారాజును, మహామేఘవాహనుడును, చేదిరాజవంశీయుడును, ప్రశస్తశుభలక్షణములతో వృద్ధిపొందువాడును, నాల్గుదిశలకును వ్యాపించిన కీర్తిగలవాడును, కళింగాధిపతియు, నగు శ్రీఖారవేలుడు,

(రెండవపంక్తి) పదిహేను సంవత్సరములు పిష్టశరీరము లేక శ్యామల శరీరము గల్గినవాడై రాచయాటలందు క్రీడించి, లేఖ, రూప, గణన, వ్యవహార, విధివిశారదుడై, సర్వవిద్యలయందారితేరి, శైశవము నుండియు ప్రవర్ధమానుడగుచు (వర్ధమానమహావీరుడగుచు), (రాజఋషి) వేనునివలె విజయముల నొందుచుండెను. తర్వాత తొమ్మిది సంవత్సరములు యువరాజపదవియందుండెను.

(మూడవపంక్తి) కళింగవంశము యొక్క మూడవ పురుషాంతరములో, తనకాల మంతయు జయములనొందుటయందును, ధర్మములు సలుపుటయందును, గడుపునట్టిఖారవేలుని మహారాజ్యాభిషేచనమాయెను. మహా

30 Ibid.

రాజపదవియందుండిన, మొదటిసంవత్సరమున తుపాను దెబ్బవలన చెడిపోయిన గోపుర, ప్రకార, నివేశనములుగల కళింగరాజధానిని బాగుపరచెను. కళింగనగరములోని ఖిభిర ఋషి సరస్సునకు గట్లు కట్టించెను. అనేక తోటలను పునరుద్ధారణగావించెను.

(నాల్గవపంక్తి) 35,00,000 ప్రజలను సంతోషపరచెను. రెండవసంవత్సరమున, శాతకర్ణిరాజువలన ఎట్టిచింత, (లేక, భయము) లేకుండా, గజాశ్వరథపదాతిని పశ్చిమదిశకు పంపి, కశ్యప క్షత్రియుల సహాయమున (కొఅకు?) మూషికనగరమునకు భయముప్పతిల్ల జేసెను. మూడవసంవత్సరమున (ఐదవపంక్తి) గంధర్వవేదవిదుడై, నాట్య, గీత, వాదిత, సందర్శన, ఉత్సవాదులచేత కళింగనగరమును రంజింపచేసెను. నాల్గవసంవత్సరమున పాడువడినట్టియు, కళింగపుపూర్వరాజులచేతపవిత్రముగా చూడబడినట్టియు, విద్యాధరవాసములను మరమత్తు చేయించి, కాంతిచెడిన కిరీటములున్న, విరుగకొట్టబడిన బంగారు కుండలు రత్నములుగల

(ఆరవపంక్తి) సర్వరాష్ట్రిక, భోజక ప్రముఖులను పాదాక్రాంతులుగా జేసెను. ఐదవసంవత్సరమున, నందరాజ సంవత్సరము 10శవ (నందశకము 103న, అనగా, క్రీ. పూ. 458 - 103=355స.॥) త్రవ్వించబడినకాలువను తనసూలియా, లేక, తౌసూలియా లేక, తోసలినుండి తనరాజధానిలోనికి గొనివచ్చెను.

(ఏడవపంక్తి) ఆరవ సంవత్సరమున సమస్తార్థిజనులకు రాజకటాక్షము చూపుచు, అనేకహక్కులను—వందలు, వేలు—పౌర, జానపదుల కొసంగెను. ఏడవసంవత్సరమున, జరిగినవిషయము శాసనమున స్పష్టముగా తెలియవచ్చుటలేదు. ఎనిమిదవసంవత్సరమున, ఖారవేలుడు గోరథగిరివద్దకు (గయజిల్లాలోని బరాబరుకొండలవద్ద) తన సేనతో దండెత్తి రాజగృహ (పాటలీపుత్ర) రాజును వేధించెను.

(ఎనిమిదవ పంక్తి) ఈ సాహస కృత్యములవల్ల కల్గిన ఆర్భాటముచేత గ్రీకు (యావన) రాజగు డిమిట్రియస్ తనసేనచేత చుట్టు (కప్ప) బడినవాడై, మధుర(మత్ర) పట్టణమును విడిచి పలాయనమాయెను. తొమ్మిదవసంవత్సరమున, (తొమ్మిదవపంక్తి) ఆకులతోకూడిన కల్పవృక్షమును, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, రథములు, గృహములు మొదలగువాటిని బ్రాహ్మణులచేత స్వీకరింపచేయుటకై వారికి బహుతృప్తిగా భోజనములిడెను. మరియు ఆసంవత్సరము నందే (పదవపంక్తి) మహావిజయమనెడిగొప్పసౌధమును 88,00,000 సువర్ణములు ఖర్చుతో ప్రాచ్చి నదీతీరమున నిర్మించెను. పదవసంవత్సరమున, తనసేనను భరతవర్షమునకుపంపి, దండ, సంధి, సామ, మూలోపాయముల అభీష్టసిద్ధి నొందెను.

(పదకొండవపంక్తి) పదకొండవ సంవత్సరమున, ఖారవేలుడు, తత్పూర్వమొకచెడ్డరాజుచే నిర్మింపబడిన మండపమును, అడ్డగాడ్డెలచే నీడ్వబడిన దుక్కితోదున్నించెను. మరియు అప్పటికి 11 సంవత్సరములకిందట (అనగా క్రీస్తు పూర్వము 285 సంవత్సరమున) చేయబడిన తామ్రదేహఘటములను విరుగగొట్టెను. పండ్రెండవ సంవత్సరమున, ఉత్తరాపథరాజ్యములకు గొప్పభయముపుట్టించెను.

(పండ్రెండవపంక్తి) మగధ జనులను భీతిల్లజేసెను. తనఏనుగులను (పాటలీపుత్రమందలి) సుగంగేయమను రాజసౌధములోనికినడిపించెను.

గొప్పవైభవముతోనున్న బృహస్పతి, లేక - పుష్యమిత్రియను మగధరాజును పాదాక్రాంతునిగా జేసెను. తత్పూర్వము నందరాజుచేత కళింగమునుండి పాటలీపుత్రమునకు కొంపోబడిన జినదేవుని విగ్రహమును తిరిగి కళింగమునకు తీసుకొనివచ్చెను. మరియు అంగ, వంగదేశములనుండి రత్నములను, విలువగల వస్తువులను పట్టుకొనివచ్చెను.

(పదమూడవపంక్తి) ఆవస్తువు లుంచుటకు గొప్పగోపురములను నిర్మించెను. పాండ్యరాజుచేత పంపబడిన వందలకొలది రత్నములు, ఓడలు, గుఱ్ఱములు అందేఉంచెను.

(పద్నాల్గోపంక్తి) జైనసన్యాసులు ముక్తి నొందగా జూచి, ఖారవేలుడుకూడా దేహమునకును, ఆత్మకున్నుగల పరస్పర భేదమును తెలుసుకొనెను. తనప్రజలచే ప్రేమింపబడెను. పదమూడవసంవత్సరమున, విశేషజయములచేత తన రాజ్యమును విస్తరింపజేసి, ఉదయగిరి లేక, కుమారగిరి యందలి జినాలయమునకు చెందినట్టిన్ని, భక్తులచేనివ్వబడినట్టిన్ని 90,00 వృషభములకు ఖారవేలుడు వసతి నేర్పర్చెను.

(పదిహేనవపంక్తి) అర్హతాలయము, లేక, జినాలయము వద్దనున్నకొండమీద, అనేక దిక్కులనుండివచ్చిన జ్ఞానులకున్ను, తపస్సు చేయు ఋషులకున్ను, పుణ్యశీలులకు శ్రామణులకున్ను, సౌఖ్యముకలుగజేయుటకు,

(పదారవపంక్తి) అనేకశిల్పిశ్రేష్టులచేతగరుడపచ్చరాళ్లచేపరుపబడిన గంటలుగల నాల్గుస్తంభముల మంటపమును ప్రతిష్టించెను. మౌర్యరాజు (చంద్రగుప్తమౌర్య) కాలమునపోయిన 164 అంగములు (జైనమతగ్రంధములు) తిరిగి సంపాదించెను. ఈరాజు-క్షేమరాజు, వృద్ధిరాజు, భిక్షురాజు, ధర్మరాజు. కళ్యాణమును, అనుభవించుగాక! మరియు, శ్రీమంతుడగు ఖారవేలరాజు గుణవిశేషకుశలుడు, సర్వపాషాండపూజకుడు, ప్రతిహత వాహన, బలచక్రధరుండు, పరరాజ్యవిధ్వంసకుడు, స్వరాజ్య నుసంరక్షకుడు, రాజఋషివంశకులోద్భవుండు, మహావిజయుండు.[31]

కళింగదేశపు ప్రాచీన మతచరిత్ర.

ఒరిస్సా లేక ప్రాచీనకళింగదేశములోని భువనేశ్వరమునకు నాలుగుమైళ్ళు పడమటి దిక్కుగా ఖండగిరిగలదు. అందు అనేకగుహాలు, గుహాలయములు గలవు. అందు ఖారవేలుని హాస్తిగుంఫశాసనముగలగుహామిక్కిలి ప్రశస్తమైనది.

ఈ గుహాలు, గుహాలయములు జైనమతస్తులకొఱకు నిర్మింప బడినవిగను, వారిచేత చాలకాలము ఉపయోగింప బడినట్లుగను తోచును. ఖారవేలునిహాస్తిగుంఫశాసనమును బట్టియు, స్వర్గపురీగుహయందలి శాసనమును బట్టియు ఈగుహాలుకళింగదేశములోనిజైనుల కొఱకు క్రీస్తుకుపూర్వము రెండవశతాబ్దమందు నిర్మింపబడినటులతోచును. క్రీ. శ. 11 శతాబ్దమున ఒరిస్సాదేశమును పాలించిన ఉద్యోతకేశరియను చక్రవర్తి శాసనము ఇందు గలదు. దానిని బట్టియు, ఈగుహాల యందు కానవచ్చెడు జైనవిగ్రహములను బట్టియు, క్రీస్తునకు పూర్వమే గాక పరమందు కూడ చాలకాలము జైనులు ఇందు నివసించిరని తెలిసికొనవచ్చును. శుభచంద్రుడున్ను, అతని శిష్యుడు కులచంద్రుడున్ను, ఈగుహాలయందు తపస్సు చేసెడి వారని తెలియవచ్చు

31 Vide K. P. Jayaswal's Text and Translation of this Inscription published in J. B. O. R. S. Vols, III and XIII.

చున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ఖండగిరి యందలి జైనాలయమునకు కటకంజిల్లానుండి జైనులు సంవత్సరమునకొకసారి తీర్థయాత్రకు బోవుదురు. ఈ గుహాలయందు గణపతి, లక్ష్మి, గజములు, సూర్యుడు, స్వస్తిక మొదలుగాగల విగ్రహములు పెక్కులుగలవు. ఇవి క్రీస్తుశకము 8-11 మధ్యకాలపువిగా తోచును. చోడగంగుని మనుమడగు మదనమహాదేవచక్రవర్తి హిందువులచేత ప్రేరేపింప బడినవాడై ఈ గుహాలయందలిజైనులనుహింసించి తరిమివేసెననియు, భువనేశ్వరమునకు చుట్టుప్రక్కల కొండలలోని భౌద్ధులను పారదోలెననియు, జగన్నాథాలయములోని మాద్లాపాంజియందు చెప్పబడినది. ఇది సరియగునేని క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దాంతమునందు జైన, భౌద్ధమతములు కళింగదేశమునుండి వెడలగొట్టబడినట్లు తెలుసుకొనవలెను. గణేశగుహ, తంతువగుహ మొదలుగాగల గుహాలు ఈ కొండయొక్క దక్షిణ శిఖరమునందు కానవగును. దీనికే ఖండగిరిశిఖరమందురు. ఉత్తరశిఖరమునకు ఉదయగిరిశిఖర మందురు. తెంతులిగుహ, సత్ఘరగుహ, వ్యాఘ్రగుహ మొదలుగాగల అనేకగుహాలు కలవు. వాటియందు జైన విగ్రహములు పెక్కులు కలవు.

జైనమత ముదయగిరికొండలయందుపన్యసింపబడి, అందుండి క్రమముగా క్రీస్తుపూర్వ మునాల్గవశతాబ్దమునంనుండియుకళింగమందంతట నువ్యాపించెను. దీనికి తార్కాణముగా ఆగుహాలయందు జైనమతచిహ్నములున్ను, జీనవిగ్రహములున్ను గలవు. మరియు బుద్ధశిల్పముగాని బుద్ధకట్టడములుగాని, ఇందు గానవు. ఈ రెండుకొండలయందును మొత్తముమీద 35 గుహాలు గలవు. వీటిలో, ఖండగిరియందలి అనంతగుంఫయున్ను, ఉదయగిరియందలి రాణిగుంఫ గణేశగుంఫ, జయవిజయగుంఫలున్ను కడుముఖ్యములు- మరియు ఉదయగిరి కొండలయందున్న హాస్తి గుంఫ మంచపురీగుహాలు చరిత్రాత్మకమగు ఖారవేలుని శాసనమును, ఆతనిభార్యయొక్కయు, పుత్రునియొక్కయు, శాసనములనుగల్గియున్నవి. ఈమంచపురీగుహయందు రెండంతస్థులుగలవు. పైయంతస్థునందు ఖారవేలుని రాణిచేతచెక్కింపబడిన శాసనముగలదు. క్రిందిగుహాలయందు చాలగదులు గలవు. వీటియందును శాసనములుగలవు. ఇవి ఖారవేలునియనంతరము రాజ్యమునకువచ్చిన వక్రదేవునిచేతను, వడుఖయను పేరుగల రాజకుమారునిచేతను చెక్కింపబడినవి. ఈగుహాలయందలి శిల్పనైపుణ్యము భార్హూత్ శిల్పనైపుణ్యమును మించియున్నది.[32] అనంతగుహయందు శిల్పనైపుణ్యమును దెల్పగజలక్ష్మి విగ్రహమున్ను, సూర్యదేవునినాల్గుగుఱ్ఱములుగలరథమున్ను, ఏనుగులు, పక్షులు, పాములు, గంధర్వులు మొదలుగాగల శిల్పచిత్రములనేకములుగలవు

గుహాలలోకెల్లగొప్పదియు, జైనులకెల్లవసతిగృహముగా నేర్పడిన రాణీగుంఫయందు రెండంతస్థులుగలవు. వీటియందును జైనమతమునకు సంబంధించిన అనేకశిల్పములు గలవు. కాని ఈశిల్పము స్వతంత్రముగా పెరగలేదనియు, యావన (గ్రీకు) శిల్పశైలినిన్ని, మధురశిల్పశైలినిన్ని పోలియుండెననియు, క్రీ॥ పూ॥ మొదటిశతాబ్దమునకుచెందినదనియు, మార్షల్ దొరగారియభిప్రాయము.

"The truth appears to be that the arr of Orissa, unlike the art of central ot

32 Vide Rapson's Ancient India, page 640

western India possessed little independent vitality, and flourished only so long as it was stimulated by other schools, but became retrograde the moment that that inspiratiom was withdrawn."[33]

కాని ఇది సరియైన యభిప్రాయముగా తోచదు. ఖారవేలునికాలమునను, అంతకుపూర్వమును ఈగుహాలు, ఇందలి శిల్పచిత్రములు, చెక్కబడినట్లు ఖారవేలుని శాసనమే ప్రబల ప్రమాణము. జైనమతచిహ్నములు, జైన శిల్పవిచిత్రములు క్రీ. పూ. 4, 3, 2, శతాబ్దములయందే ఈకొండలయందు ప్రబలియుండెను. ఆంధ్ర రాజ్యస్థాపకము ప్రారంభించునప్పటికే, కళింగము చేదివంశీయుల పరిపాలన క్రింద నాగరికత ననుభవించుచుండెను. గనుక అప్పటిశిల్పవిద్య, అప్పటి రాజ్యమువలెనే స్వతంత్రశక్తి గల దనియే చెప్పవలసి యున్నది.

"Amongst the oldest sculptures of India are perhaps those of the caves of Udayagiri in Puri Dt. of Orissa. The most interesting are in the two storeyed RajRani or Ranikanur cave. These remarkable reliefs show an uncommonly animated style, little influenced by foreign elements. They form, so to speak the primitive basis from which issued the purified and refined forms of later times"[34]

గంగూలిగారువారిఒరిస్సా,దానిజీర్ణభాగములు అను పుస్తకములో ఈగుహాలు క్రీస్తుకుపూర్వము 3, 2 శతాబ్దములనాటివనియు, కొన్ని 5, 4 శతాబ్దములనాటివనియు, అందలి శిల్పము జైనచిహ్నములనేగాక, బౌద్ధచిహ్నములనుగూడ జూపుచున్న దనియు వ్రాయుచున్నారు.[35] ఖండగిరియందలి నవ్యురగృహాయందు 24 జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములున్ను, వాటి లాంఛనములున్ను, వాహనములున్ను చెక్కబడినవి. ఋషభదేవ, అజిత్‌నాథ, సంభవనాథ అభినందనాథాది తీర్థంకరులును, నంది, హస్తి, అశ్వ, వానరాది వాహనములున్ను, బహు చక్కగా చెక్కబడినట్లు తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి జైనమతము ఈకొండల నాశ్రయించి యుండెనని చెప్పవచ్చును. మరియు, సూర్యుని విగ్రహములున్ను, ఇంద్రుని చతుర్దంతములున్ను గానవచ్చుటచేత హిందూమతస్థులుగూడ ఈగుహాలయందు వాసముజేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఖండగిరి యందలి ప్రాచీనతమమైనఅనంతగుహాలయములోనిశిల్పములు మిక్కిలిప్రశస్తములు. ఆగుహాద్వారములపై నుండు నాలుగుగూళ్ళలో, గజరాజు (చౌదంతి) సూర్యుడు, శ్రీ, వృక్షము చెక్కబడినట్లును, బార్హూత్ బిరుదు బిళ్ళయందు కనబడు చౌదంతి కథ ఇందు మొదటిగూటిశిల్పమున గానవచ్చుచున్నదనియు, బుద్ధగయ, గాంధార, ఉదయాన శిల్పములలోగన్పట్టుసూర్యవిగ్రహము, నాలుగుగుఱ్ఱముల రథము, సూర్యుని భార్యలు (సంజ్ఞ, ఛాయా, దేవులు), సూర్య, చంద్ర, రాహు కేతువులు ఇందు రెండవగూటిశిల్పమున గన్పట్టుచున్న వనియు తెలియుచున్నది.[36] మరియు, మూడవగూటియందు, పవిత్రమైన వృక్షమును, దాని నారాధించుచున్న భక్తులును గన్పట్టుచున్నారు. ఈగుహాయందు అశోకలిపితో వ్రాయబడిన శాసనములుగలవు. జైనభిక్షువులకొఱకు ఈగుహాను దొల్చించి ఇచ్చినట్లు తోచును.

అనంతగుహానుండి ఖండగిరిశిఖరమునకు

33 Vide Cambridge History of India pages 641—642.

34 Vide M. M. Ganguly's Orissa and her Remains p· 87· 35 Ibid. 39—46 Pages

36 Sculptures of Anantacave by A.E. Caddoy Bengal As. Soc. Vol. LXV p. 272-274

మార్గముగలదు. ఆశిఖరమున 12 వ శతాబ్దపు కళింగశిల్పమును దెల్పు మూడు దేవాలయములు గలవు. ఇవి భువనేశ్వరశిల్పమును బోలియున్నవి. వీటియందు జైనప్రతిమలు గలవు. ఈఖండగిరియందు మధ్యయుగమునాటి (క్రీ. శ. 9-14 శతాబ్దములు) గుహలనేకములు గలవు. ఇందు, లలితేందుకేశరి గుహ ముఖ్యమైనది. ఇది క్రీ. శ. 10 లేక 11 శతాబ్దమునాటిది. దీని లోపలిభాగమున ఉద్యోతకేసరి శాసనముగలదు. కొన్ని దేవాలయములు, 24 జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములు, ఒక బావి తన 5 వ రాజ్య సంవత్సరమున బాగుపర్చెను. ఇట్లే ఈఖండగిరియందలి నవమునిగుహాయందును రెండు శాసనములు గలవు. ఒకదానినిబట్టి, ఈగిరియందలి దేవళము, ఉద్యోతకేసరియొక్క 18 వ రాజ్యసంవత్సరమున కట్టబడినట్లు తెలియును.

జైనదిగంబరసన్యాసు లనేకమం దిప్పటికి నీగుహాలయం దుండియున్నారు. ప్రతిసంవత్సరము అనేకమంది జైనమతస్థులు ఖండగిరికి యాత్రకు పోవుదురు. నవీనముగా కట్టబడిన ఖండగిరిశిఖరదేవాలయములలోని జైనవిగ్రహముల నారాధింతురు. ఈదేవాలయములన్నియు భువనేశ్వరాలయపు శిల్పమునుబోలి అరటిపువ్వువంటి యాకారముగల శిఖరములున్ను, వలయాకారమువంటి కొనలున్ను గల్గియున్నవి. ఈఉదయగిరి-ఖండగిరి గుహలు, గుహాలయములు, గుహశిల్పములు, శాసనములు, జైనమతము కళింగమున క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్దమునుండి క్రీ.శ. 14శతాబ్దమువరకు ప్రబలియుండెనని నిదర్శన మిచ్చుచున్నవి.

రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియగు విమలాదిత్యుని కాలమున ఆతనిగురువు విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని రామతీర్థం (ఆకాలమున నొక గొప్పజైనపుణ్యస్థలము) కడకేతెంచినట్లు అక్కడనున్న కన్నడశాసనమున ఈవిధమున దెల్పబడినది.[37]

1. స్వస్తి సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజరాజ మార్తాణ్డ ముమ్మడి భీమన గురుగళ్ 2 శ్రీమద్దేసిగణాచార్యర్ రుం సర్వ ...... రాజపూజితరుం మధ్యాహ్న సుభిక్ష ......(3) శ్రీ త్రికాళయోగిసిద్ధాన్త దేవర్. కన్దవిమళాదిత్యన గురు గళు...(4) శ్రీ త్రికాళయోగి మునీన్ద్రర్ క్రమ మఱిదచ్చిర్ సిభక్తియొళనితంద్రి శ్రీరామకొణ్డ మంబన్దిసిదర్॥ రామతీర్థం కొండయందలిదుర్గపంచగుహయందు ఈశాసనము చెక్కబడినది. దీనినిబట్టి విమలాదిత్యుడు జైనమత మవలంబించెననియు, జైనమతములోని దేశిగణశాఖకు చెందిన త్రికాళయోగి సిద్ధాంతదేవ, లేక, మునీంద్రియను నాతనిని గురువుగాభావించెననియు, ఆగురువు రామతీర్థము లేక శ్రీరామకొణ్డకు యాత్రకేతెంచెననియు తెలియుచున్నది. ఈతూర్పుచాళుక్య వంశమునకు చెందిన మొదటిరాజులు జైనమతాభిమానులుగానుండిరి.[38] కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాణి బెజవాడ కడనున్న జైనబస్తికి నొకగ్రామముదానముగావించెను. రెండవ అమ్మరాజు జైనాలయములకు దానములుచేయుటయే గాక, ఒకానొక జైనభిక్షుణిచే కట్టించబడిన జైన అన్నసత్రమునకు, 'సర్వలోకాశ్రయ జినభవన'మని పేరిడెను. రామతీర్థపు కన్నడశాసనమునుబట్టియు

37 Andhra Karnata Jainism pages 19 & 20.

38 Vide Ep. Report for 1918 pages 133—134

గురుభక్తకొం
బౌద్ధదేవాల

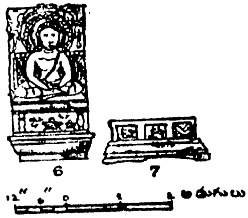

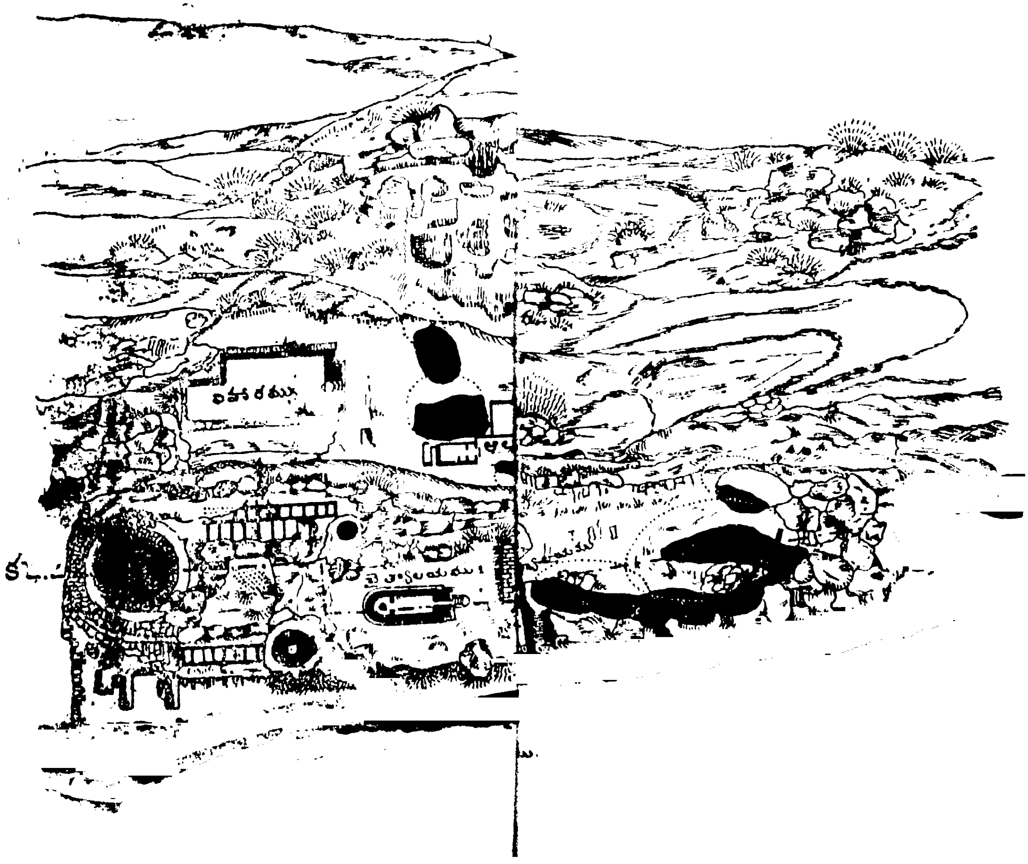

గురుభక్తకొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు.

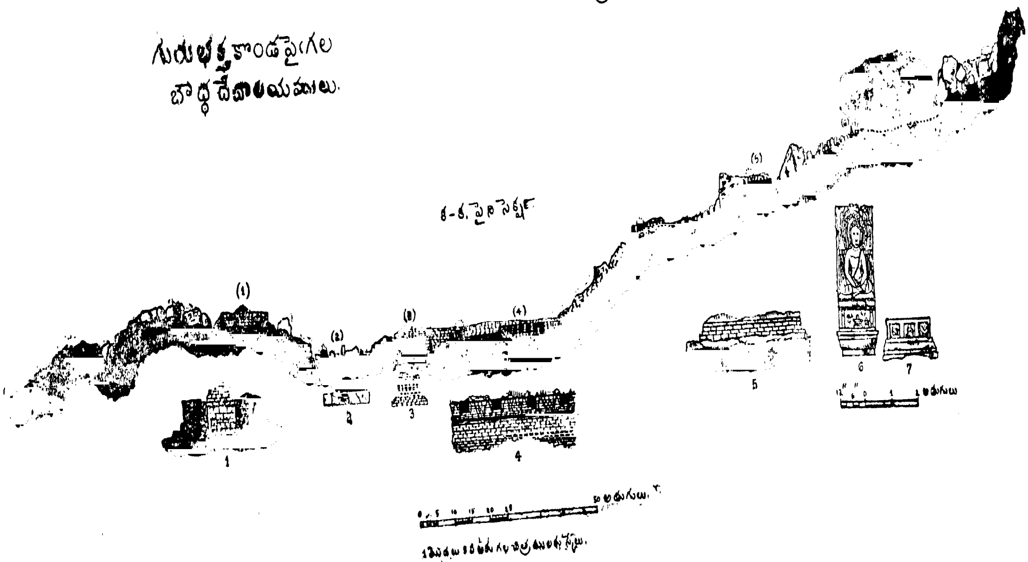

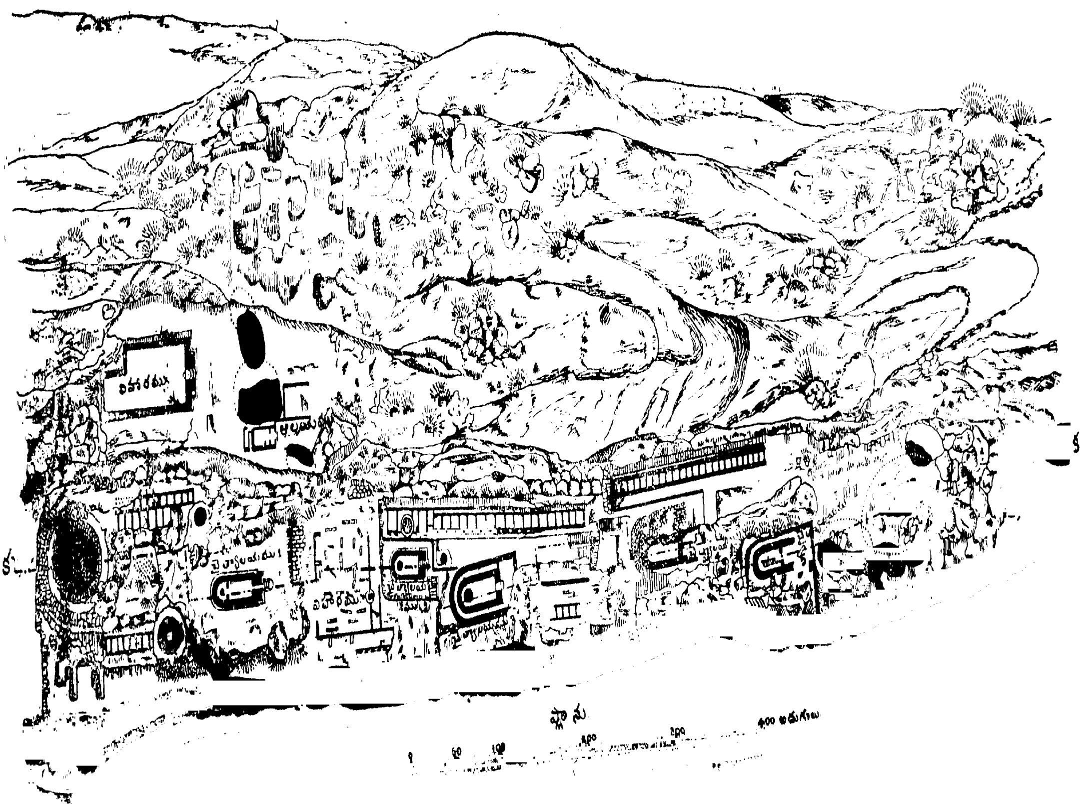

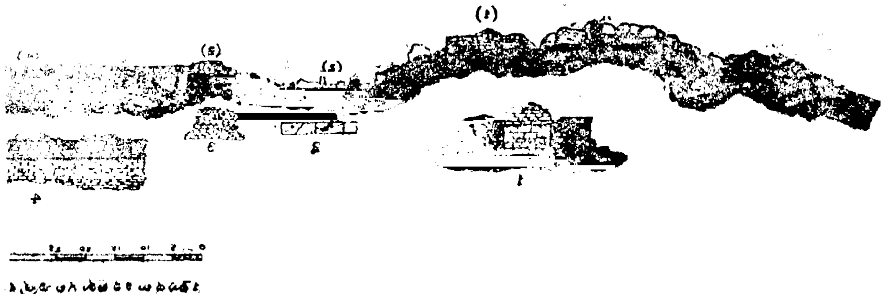

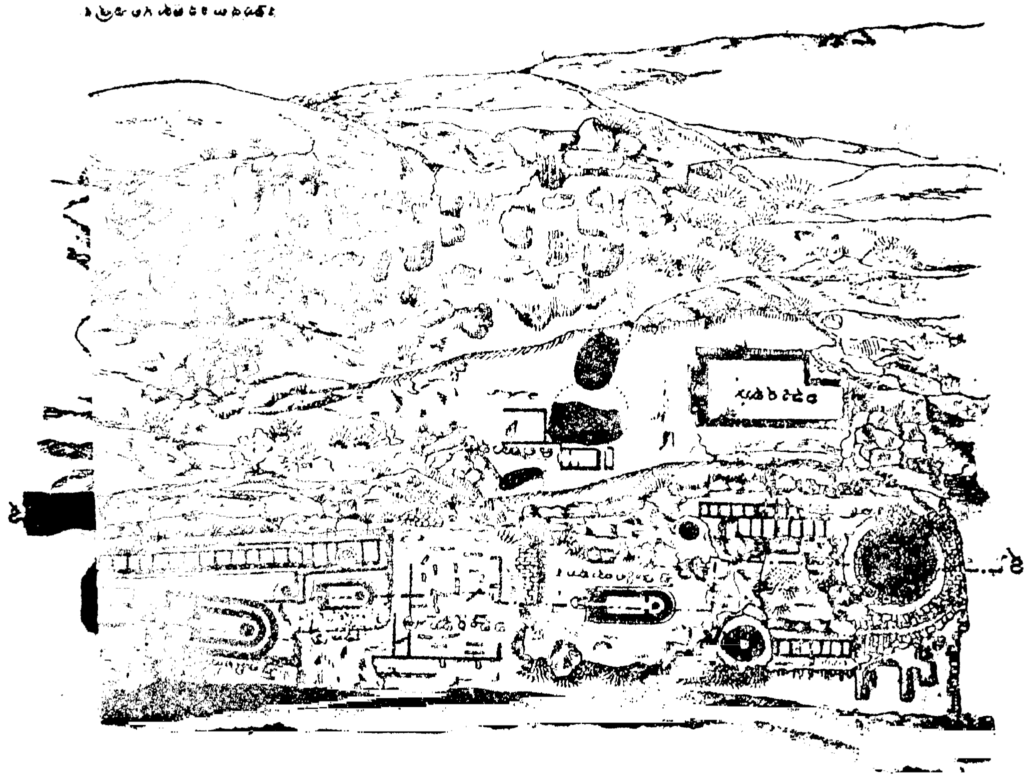

చిత్రము ౧

రామతీర్థము:నందలి బౌద్ధాలయములో దొరకిన కొన్ని గృహోపకరణములు, ఆయుధములు.

చిత్రము ౨

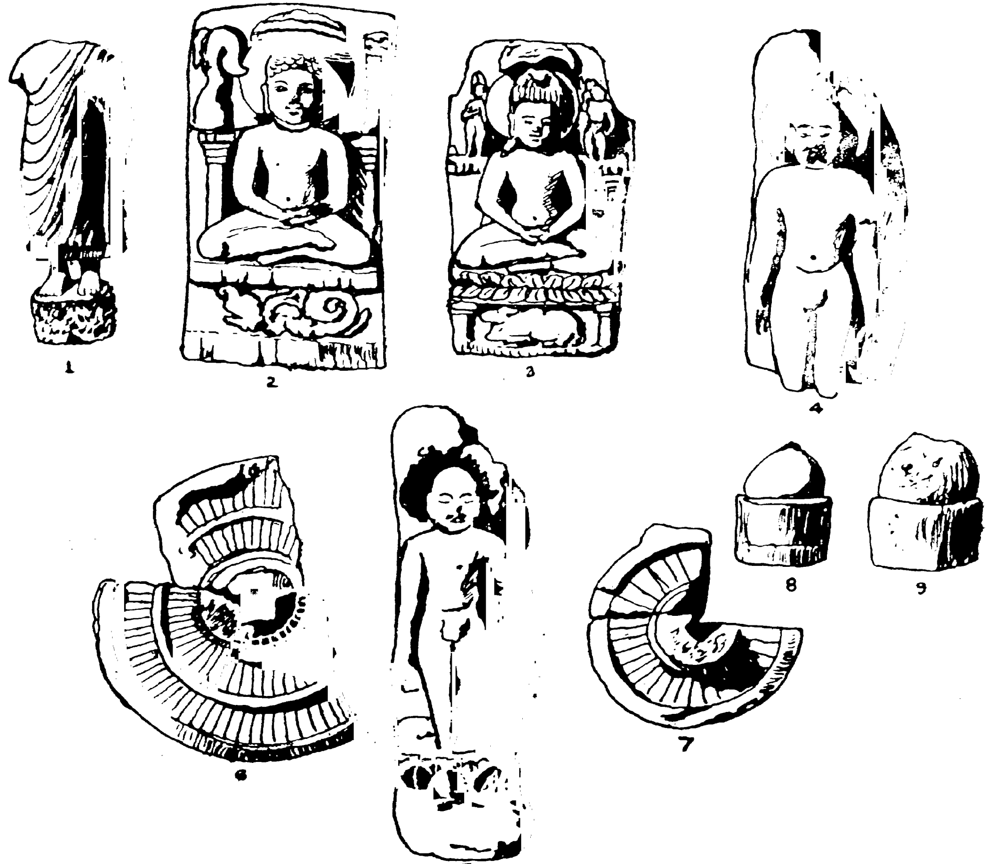

రామతీర్థమునందలి బౌద్ధాలయమున దొరకిన బుద్ధుని విగ్రహములు, ధర్మచక్రములు.

విమలాదిత్యునికన్నడ గురువును బట్టియు కన్నడ దేశములో వ్యాపించిన జైనమతము త్రిలింగ కళింగ దేశములయందు గూడ వ్యాపింపసాగనని తెలియును. మరియు దక్షిణ కళింగము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనమున నుండెను. రామతీర్థమునందు దొరకిన జైనప్రతిమలను బట్టియు, పాండవ పంచ గుహాయందు పూర్వచాళుక్యలిపితో వ్రాయబడిన జైనపేర్లను బట్టియు, క్రీ॥ శ॥ 5, 6, శతాబ్దములనుండియును, అంతకు పూర్వమును, కళింగమున జైనమతము వ్యాపించెనని తెలియును. ఖారవేలుని హాస్తిగుంఫ శాసనమును బట్టి జైనమతము కళింగమున నందరాజులేలిన కాలమున, అనగా క్రీ॥పూ. 5 వ శతాబ్దమున వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్నది. ఉదయగిరి కొండలయందేగాక రామగిరికొండల యందును జైనమతము ప్రప్రథమున వ్యాపించి, తర్వాత భౌద్ధమతమునకు తావిచ్చినట్లగపడును.

రామతీర్థమునందలి గురుభక్తి కొండలమీది బౌద్ధమఠములను గురించి ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి. [39]

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని విజయనగరమునకు 8 మైళ్లదూరముననున్న గురుభక్తి కొండమీద పాడుపడిన పెద్దబౌద్ధమఠమొకటి గలదు. రామతీర్థమని పేరువచ్చుటకు కారణము రాముడీప్రాంతముల కొంతకాలము నివసించెననియు, అతడీ ప్రస్తుతపురాతనాలయమునకు సమీపముననున్న రామసరోవరమును నిర్మించెననియు, స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ కొండమీదనున్న బౌద్ధమఠమునకు కొంచము పశ్చిమమున నొక గొప్పస్తూపము గలదు. దీని కితూర్పుననొక చైత్యాలయము గలదు. ఇది 40 అడుగుల పొడవును, 11 అడుగుల వెడల్పును, 6 అడుగుల ఎత్తునుగలది. దీనియందు గర్భాలయము (డగోబా) 7 అడుగుల ఎత్తునకట్టబడినది. దీనియందు బుద్ధస్మారక చిహ్నములుగల భరిణె యొకటుండెను. ఈపూజాద్రవ్యములుగల భరిణె భద్రపరుచుటకుడగోబమును, పూజలుసల్పుటకు చైత్యాలయమును, బౌద్ధసన్యాసులు కాపురముండుటకు బౌద్ధమఠమునునిర్మింపబడినవి. చెన్నపురివస్తుప్రదర్శనశాల యందుంచబడిన భట్టిప్రోలు స్తూపమునందలి బౌద్ధచిహ్నములుగల భరిణెవలెనే ఇందలిభరిణెకూడా మంచిరాతిమూత గల్గియున్నది. ఇందుగూడ బుద్ధునివస్న్న, ఎముకముక్కలు, నవరత్నములు, నాణెములు, ఉంచబడియుండెను. ఈచైత్యాలయ సమీపముననే బుద్ధవిహారమున్ను, కొన్నిమాళిగలున్ను గలవు. ఈకొండయందు మొత్తముమీద 5, 6 చైత్యాలయములు, 2 విహారములు, 80 మాళిగలు, అనేక డగోబములు, బుద్ధవిగ్రహములుగలవు.

మరియు, ఈకొండగుహాలలో అనేక జైనవిగ్రహములుకూడా దొరకినవి. దీనినిబట్టి ప్రప్రథమమున ఈకొండలు జైనమతస్థులచే నాక్రమింపబడి, తర్వాత బౌద్ధుల స్వాధీనము లోనికి బహుశః క్రీస్తుపూర్వము మూడవశతాబ్దమునందు వచ్చెననితోచును. వీటియందనేకరకముల చిత్రలేఖనముగల గల్గినకుండలు, బొమ్మలు పాత్రలు, ముద్రలు, పూసలు, ఇనుపకత్తెలు, సీసపునాణెములు, బౌద్ధజైనవిగ్రహములు మొదలుగాగలవి దొరకెను. సీసపునాణెములు ఆంధ్రులవిగాతోచును. ఇందొకదానిమీద నొకప్రక్కను చైత్యమున్ను, రెండవప్రక్కను ‹సిరిశివమక విజయరాజ శెలనగస' (అనగాఅమ

39. Arch: Survey of India—Annual Report for 1910.

రావతిశాసనమున పేర్కొనబడిన రాణా శ్రీశివమాక శాతకర్ణుని శైలసంఘము) అనుశాసనమున్ను, చెక్కబడినవి. ఈశైలసంఘము రామగిరిమీది బౌద్ధసన్యాసి మూకకు చెందియున్నది. ఈగురుభక్తి కొండకు పశ్చిమమున దుర్గకొండకలదు. దీనికీపేరువచ్చుటకు కారణము ఇందుదుర్గాలయముండుటచేతనే. దీనియందుకూడా బౌద్ధ చిహ్నములుగలవు. జైన హిందూమత చిహ్నములుగూడగలవు. ఇందుగూడ ఒక స్తూపము, చైత్యాలయము, అనేక గుహాలయములు, జైనవిగ్రహములు, మృణ్మయముద్రలు, పాత్రలు, రాగినాణెములు, ఇనుపకత్తెలు దొరకినవి.

క్రీ. పూ. 5, 4 శతాబ్దములనుండి జైనమతమును, క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దమునుండి బౌద్ధమతమును, కళింగదేశము నంతటను వ్యాపించెను. దక్షిణకళింగ, లేక ఎలమంచి కళింగదేశములోని శంఖారంబౌద్ధమఠమే ఇందుకు నిదర్శనము.

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని అనకాపల్లికి చేరువను శంకారమను గ్రామమువద్ద బొజ్జన్నకొండలను పేరిట రెండుకొండలు, ఒకటి తూర్పునను, ఒకటి పడమటను గలవు. అందు బౌద్ధసన్యాసుల కొఱకు అనేకమఠములు, ఆశ్రమములు, గుహాలు మొదలగు కట్టడములు నిర్మింపబడినవి. మరియు అనేక బౌద్ధస్తూపములు, ఏకశిలావిగ్రహములు గూడ గలవు. దక్షిణ హిందూదేశమునం దెచ్చటను ఇట్టి పురాతనపు కట్టడము వేఱొండు గానరాదు. ఈకొండలలో తూర్పుకొండ మిక్కిలి ఎత్తైనది. దాని శిఖరమునందున్న కట్టడములు ఎక్కువ ముఖ్యమైనవి. గాని పడమటిభాగమున అనేక గుహాలు గలవు. మరియు దగోబములు, స్తూపములు పెక్కులు గుంపులు గుంపులుగా గలవు. దానితూర్పుభాగమున ఒకచైత్యాలయము, కొన్ని పెద్దస్తూపములు, అనేక గుహాలు కలవు

ఈతూర్పుకొండపైని రెండంతస్తుల గుహాలయ మొకటి కలదు. అందు మొదటి అంతస్తులో ఒక పెద్దగుహ కలదు. దానికి ఇరుప్రక్కలను ఇద్దరు ద్వారపాలకులు గలరు. ఈ గుహ ముఖద్వారముమీద ఒకగూడు గలదు. ఆగూటియందు ఒకపెద్ద బుద్ధుని విగ్రహము చెక్కబడినది. ద్వారముగుండా లోనికిపోయిన యెడల గుహ లోపలిభాగమును చూడగల్గుదుము. దాని వైశాల్యము 32′ × 34′ × 8 అడుగులు. వరుసకు నాల్గుస్తంభములు చొప్పున నాల్గువరుసలుగా స్తంభములు చెక్కబడినవి. గుహాంతర్భాగము 20 గదులుగా కనబడును. పైరాతికప్పు పడకుండునట్లు ఈ 16 స్తంభములు కాపుచేయుచుండును. గుహాంతర్భాగమునకు మధ్యనున్న రెండు స్తంభములమీదను నిలబడియున్న చామరపాణు లెవరో చెక్కబడి యున్నారు. ఈరెండు స్తంభములకు మధ్యను ఒకగుండ్రటి పెద్ద డగోబా, శిఖరము గల్గి, చక్కని రాతిచపట్టామీదను చెక్కబడి అమర్చబడియున్నది.

ఇక రెండవఅంతస్తుమీద నున్న గుహను గురించి తెలుసుకొందము. క్రిందిదానివలె గాక దీని కుడిభాగమున ఒకగూడున్ను, ఆగూటియందు బుద్ధుని విగ్రహమున్ను గలవు. ఈ రెండు స్థలములయందును బుద్ధుడు సుఖాసీనుడై సమాధియందున్నట్లు చెక్కబడెను. ఈగుహకు రెండుప్రక్కలను ఒకపూజకుని లేక భక్తుని విగ్రహమున్ను, పైభాగమున ఇరుప్రక్కల మూలలయందు ఎగురుచున్న దేవతా విగ్రహములున్ను, చెక్కబడినవి. ఈపైగుహయొక్క పైభాగమున ఒక గూడున్ను, ఆగూ

టియందు బుద్ధుడు సుఖాసీనుడై సమాధియం దున్నట్లును చెక్కబడినది. ఆబుద్ధునికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్న, పైభాగమున మూలలయందు ఎగురుచున్న దేవతావిగ్రహములున్న గలవు. గుహాంతర్భాగమున వేరొక నలుచదరపు గుహ కలదు. దీని వైశాల్యము 6′ × 10′ × 3′ దీని ఎడమవైపు గోడమీదను కుడివైపు గోడమీదను పద్మాసనము గల బుద్ధుడు, ఆతనికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, క్రింది భాగమున మూలలయందు చామరము చేతియందుగల సేవకులు గలరు. ఈరెండు గుహాలయందు డగోబా విగ్రహములు చెక్కబడినవి. గుహాంతర్భాగమునందలి గుహాయందు వెనుకటిభాగమున కిరీటముగల ఒక పెద్ద బుద్ధునివిగ్రహమున్న, దానికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్న, చెక్కబడిరి.

ఈగుహాంతస్సు పైభాగమున మూడు రాతి డగోబములు, వాటి చుట్టుప్రక్కల అనేక గుహాలు, భౌద్ధవిగ్రహములు గలవు. ఈకొండపైభాగమున ఉత్తరమునుండి దక్షిణముగా ఒకవిశాలమైన తిన్నె గలదు. దాని పొడవు 115 అడుగులు; వెడల్పు 23 అడుగులు. ఈ తిన్నెయందు అనేక డగోబములు గలవు. అవి 10½ అడుగులు చుట్టుకొలత 4½ అడుగులు ఎత్తు మొదలు, 2 అడుగులు చుట్టుకొలత 2 అడుగులు ఎత్తువరకు, గలవు ఈతిన్నెకు ముందుభాగమున పూర్వమొకప్పుడు పొడుగంటిరాతిస్తంభము ఉండెననియు, దానిమీద పురాతనపులిపితో శాసనమొకటిఉండెననియు కొందరి యభిప్రాయము. రియావోరగారు ఈ భౌద్ధమతమంతయుఅశోకుని కాలమునాటిదని వ్రాసియున్నారు.[40]

ఈ తూర్పుకొండ పడమటిశిఖరమునందు ఒకగొప్ప రాతిస్తూపము గలదు. దాని అడుగుమట్టము 80 అడుగులు చతురము. దాని మీద గుండ్రనైనట్టి స్తంభము 65 అడుగులుండును. దానిమీదకలశము 60 అడుగులు. దానికి చుట్టుప్రక్కల అనేక డగోబములు, చైత్యములు, గుహాలు కలవు. ఈగుహాలలో ఒకదానియందు బుద్ధుని విగ్రహము, ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, ప్రక్కగోడమీద మత్స్యపీఠముగల విగ్రహము, దానిప్రక్కను నాగశిరము గల్గిన నౌఖరు, వానిదగ్గర ఒకసింహము, ఇవి అన్నియు చక్కని ఉబుకుపనితో నిర్మింపబడినవి.

స్తూపమునకు తూర్పునను, దాని అడుగుమట్టమునకు సమానముగను, కొండశిఖరమంతయు చక్కని తిన్నెతిన్నెలుగా చేయబడినది. అట్టితిన్నెలయందు చైత్యాలయములు, వాటి చుట్టున్న భౌద్ధసన్యాసులు, సన్యాసినులు నివసించుటకు మాళిగలులేక చిన్నగుహాలు కట్టింపబడినవి. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరమునందు తూర్పుభాగమున ఒకగొప్ప చైత్యాలయము గలదు. దీని గర్భాలయము రమారమి 10 అడుగుల చతురము. పొడుగైన ఎర్రని గట్టి ఇటికలతో కట్టబడినది. ఆలయమునందు తిన్నని రాతిపీఠము, దానికోనయందు విగ్రహమున్న ఉండెనని ఊహింపవచ్చును. ఈఆలయమునకు ఎదుటగూడ అట్టివియే చైత్యాలయములు ఉండియుండవచ్చును. ప్రస్తుతము ఒకపొడుగైన విశాలమైనచావడి పెద్దపెద్దఇటికలతో (1½′ × 9½″ × 3″) నిండియున్నది.

చైత్యాలయ మున్నతిన్నెకు ఉత్తరమునను తూర్పునను మాళిగలపంక్తులు గలవు. ఉత్తరముననున్న మాళిగలు 8 అడుగులు పొడవు, 6 అడుగుల వెడల్పు గల్గియున్నవి.

40 Arch. Survey of India Annual Report for 1907—1908 page 158.

ఈమాళిగలు పూర్వమందు బౌద్ధభిక్షువులకు కాపురపుటిళ్లు. వీటియందు దీపముంచుటకు గాను ఒకగూడు, పరుండుటకు ఒకరాతి మంచము గలవు. ఈగుహాలు త్రవ్వగా కొన్ని బంగారు, సీసము, రాగి నాణెములు, స్తూపముగాని డగోబముగాని శాసనముగాని కల్గినముద్రలు, కత్తులు, దీపపుశెమ్మెలు, మృణ్మయముద్రలు, కుండలు, పూసలు, కంచుఉంగరములు గంటలు, బొమ్మలు మొదలైనవి దొరకినవి. బంగారునాణెము సముద్రగుప్తుని దనియు, రాగినాణెములు చాళుక్య విష్ణువర్ధనునివనియు సీసపునాణెములు ఆంధ్రరాజులవనియు తెలియవచ్చెను. తూర్పుదిక్కునుండి పశ్చిమదిక్కుగా మఱియొక మాళిగల పంక్తి గలదు. దీనిమధ్య నుండిన డగోబము చాల పురాతనపుదిగా వర్ణింపబడినది.

"The date is probably antecedent to the Christian era. That the structures themselves are of very early date, is evident from the large size of the bricks (1'5" by 9¼" by 3"). These have never been found in southern buildings which date later than the 2nd C. A. D. The extent of the remains and their varied character show that the site has been a peculiarly important one. It bears evidences of having been added to throughout the Centuries of Buddhist supremacy and I would again assert that I think it probable that the monoliths may be ascribed to a time corresponding to that of shrines erected or founded by Asoka."40 [a]

"ఈడగోబముయొక్క కాలము క్రీస్తుశకమునకు పూర్వము. కట్టడములు పురాతనపువియని ఇటుకలయొక్క పెద్దరకమే (రమారమి అడుగున్నర పొడవు, 9 అంగుళములు వెడల్పు, 8 అంగుళములు దళసరి) చెప్పును. క్రీస్తుతర్వాత రెండవశతాబ్దమందు కట్టబడిన వాటియందెక్కడను ఇట్టివి కానరావు. ఇవి కనబట్టు స్థలమునుబట్టియు, వాటి రకములను ఆకారములనుబట్టియు ఈస్థలము చాలముఖ్యమైనది. బౌద్ధయుగమందంతటను దీనియందు మార్పులు కల్గుచుండెను. గనుక ఏకశిలాడగోబము లన్నియు అశోకునిచే నిర్మింపబడిన కట్టడముల కాలమునాటి వని ఖండితముగా చెప్పెదను." (రియదొరగారి వ్రాతలు)

ఈ తూర్పుమాళిగలనుండి క్రిందికి మార్గముండెను. ఉత్తరమునను, తూర్పునను, దక్షిణమునను ఉన్న మాళిగలు మొత్తం 60 ఉండును. ఈమాళిగలు కొన్ని కొండరాతి నుండి దొల్వబడినవి. కొన్ని పురాతనపు ఇటుకలతో కట్టబడినవి. ఈమాళిగలు బౌద్ధసన్యాసులకు, సన్యాసినులకు కాపురపు టిళ్లు. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరముమీద కట్టబడిన చైత్యాలయము ఈమాళిగలచేత చుట్టబడుటచేత మతస్థులు సర్వకాలములందును పూజసల్పుటకును, ప్రార్థనలు చేయుటకును వీలు కల్గియుండెను. దక్షిణపువైపుననున్న మెట్లద్వారా భక్తులు పైకి ఎక్కుటకు వీలుగనుండెను. తూర్పు, పశ్చిమ దిశలయందు కొండ దిగిపోవుటకు మార్గము లుండెను. రమారమి 200 అడుగుల ఎత్తుగల ఈకొండ పైభాగమునుండి చూచినయెడల క్రిందనున్న పొలములు, చుట్టుప్రక్కలనుండెడి పల్లెలు, కొంచము దూరములోనున్న శారదానది (పూర్వము ఈనది కొండనంటి పారుచుండెడిదని తెలియవచ్చెడిని) బహు రమ్యముగా గన్పట్టక మానవు. పశ్చిమకొండమీదకూడ ఒక చైత్యాలయము, కొన్ని స్తూపములు, అనేకడగోబములు, గుహాలు కలవు. ఈ డగోబములు ఇప్పటి ప్రజలచేత కోటిలింగము లని పిలువబడుచున్నవి. ఈకొండకు లింగాలమెట్ట యనిపేరు.

40 (a) Rea Arch. Survey Report for 1907—1908.

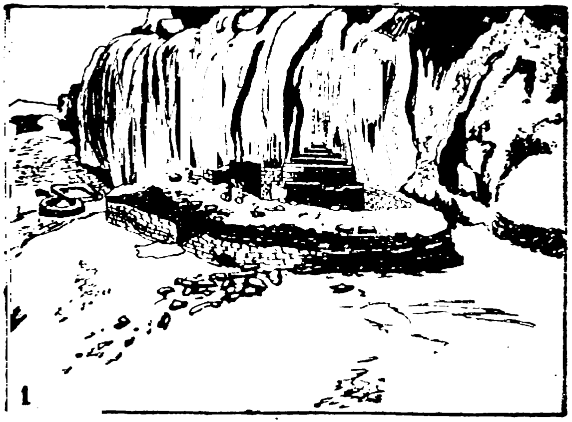

చైత్యాలయము 1. వాయవ్యము
నుండి కనుబడురీతి.

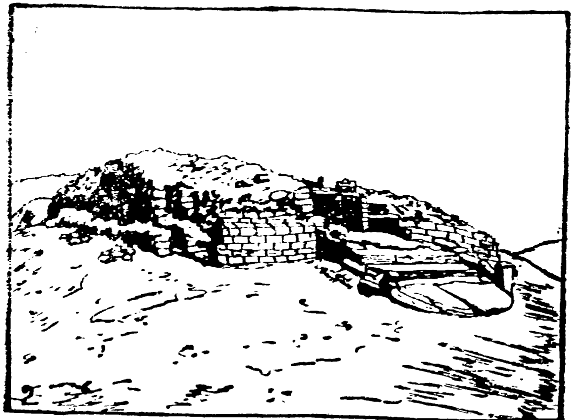

చైత్యాలయము 1. ఆగ్నేయమునుండి
కనుబడురీతి.

చైత్యాలయము 2. తూర్పు
నుండి కనుబడురీతి.

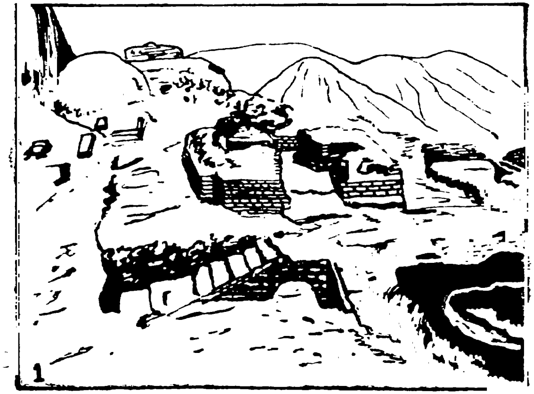

చైత్యాలయములు 4,5.కు ఉత్తరమునందలి
గదులవరుస. ఆగ్నేయమునుండికనుబడురీతి

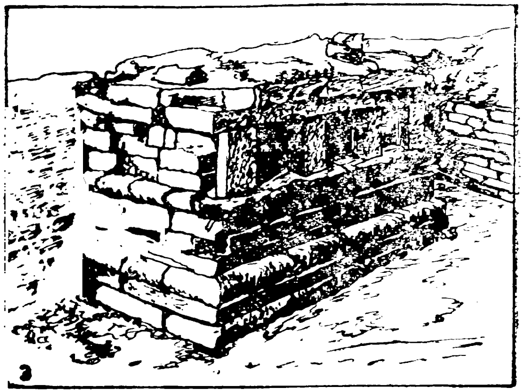

చైత్యాలయము 2లోని
'సింహాసనము' నైఋతినుండి కనుబడురీతి.

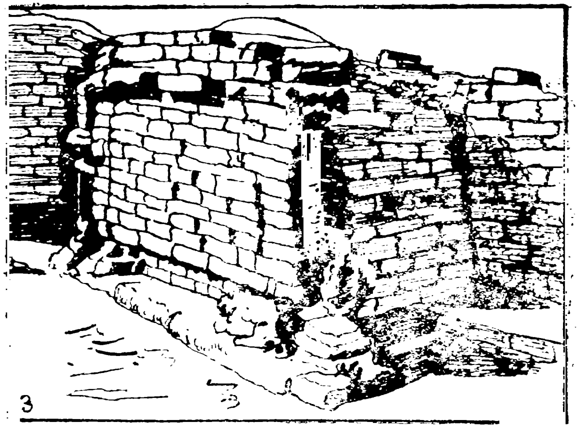

చైత్యాలయము 1,యందలి 'సింహాసనము'
ఆగ్నేయమునుండి కనుబడురీతి.

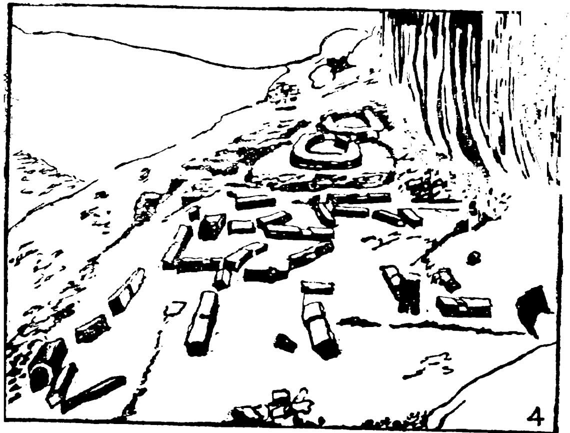

చైత్యాలయము 1.కి తూర్పుననుండు
విహారము.

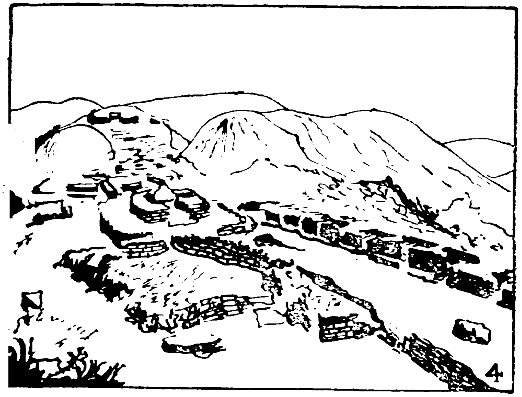

చైత్యాలయములు 2,3,కు ఉత్తరమునందలి
గదులవరుస. ఆగ్నేయమునుండి కనుబడురీతి

క్రీస్తుశకము 1-5 శతాబ్దముల కళింగదేశ చరిత్ర.

ఆంధ్రులు, గుప్తులు, విష్ణుకుండినులు.

ప్లినీచే వర్ణింపబడిన మోడోగలింగమునకే త్రికళింగమని పేరనియు, ఇది కళింగముకన్న కడు ప్రాచీనమైన దనియు, ఇందలి ప్రజల పేరు త్రికళింగులు, లేక, తైలింగులనియు, కళింగులుఆంధ్రులు ఒకే జాతివారనియు ఈత్రికళింగరాజ్యము క్రీస్తు తర్వాత రెండవ శతాబ్దమున చీలిక లయ్యె ననియు, దక్షిణభాగమును (గోదావరినుండి లాంగుల్య వరకు) కడపటి యాంధ్రరాజులు జయించిరనియు తెలియుచున్నది.[41] కానిఇవిసరియైనయభిప్రాయములుగా కనబడవు. పురాతనపు తమిళ గ్రంథములనుబట్టియు, పురాణములనుబట్టియు, ఆంధ్రులు (కాణ్వాయనుల తర్వాత) మగధ నేలి రనియు, కళింగముగూడ అప్పుడు వారి స్వాధీనమునం దుండెననియు, ఆంధ్ర, కళింగ జాతులు రెండును వేర్వేరుగా గంగా గోదావరి మధ్యదేశమునం దంతటను నివసించెననియు తెలియుచున్నది. ఆంధ్రరాజుల నాణెములు, శాసనములు కళింగదేశమున లభించినవి. ఇరవైతొమ్మిదవ ఆంధ్రరాజగు వాసిష్ఠిపుత్ర స్వామి చందశాతకర్ణియొక్క మంత్రి బౌద్ధ బిక్షువుల కొఱకు కొడవోలువద్ద (పిఠాపురమునకు 8 మైళ్ళదూరమున నున్నది) ఆరునూతులను (భూమివేశములను) కట్టించెను. ఇది రమారమి క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు జరిగెను.[42] మరియు ఆంధ్రుల సీసపునాణెములు కొన్ని రామతీర్థపు బౌద్ధమఠమున దొరికె నని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. అందొకదానిమీద చైత్యాలయ మొక ప్రక్కను, శ్రీశివమఖవిజయరాజ్యశైల సంఘమని మఱియొకప్రక్కను చెక్కబడినది. ఇట్లే ఆంధ్రరాజుల నాణెములు కొన్నియు, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణె మొకటియు విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని శంకవరం బౌద్ధమఠమున దొరికె నని ఇదివరకే తెల్పియుంటిని. ఈ విషయముల నన్నిటిని పరికించినచో, కాణ్వభృత్యులగు నాంధ్రరాజులు (కాణ్వసుశర్మను చంపినదాదిగా, అనగా క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దప్రారంభమునుండి) మగధ, కళింగరాజ్యములను గూడ నేలిరి. ఇట్టిరాజ్యస్థాపనను సూచించునవియే అంధారి, ఆంధ్రగూడ, అంధవరము, అంధవిల్లి మొదలుగాగల కళింగదేశములోని గ్రామనామములు. మహానదిమొదలు గోదావరివరకు గల కళింగమున ఆంధ్రులు మొట్టమొదట నివాసము లేర్పరుచుకొనిరనియు, అందులకు నిదర్శనము 'అంధారి'యను ప్రదేశము కళింగమున గలదనియు ఇలియట్ దొర తన దక్షిణహిందూదేశ నాణెములను గ్రంథమున వ్రాసెను.[43] ఈ ఆంధ్రసామ్రాజ్యము క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున క్షీణించెను. అట్లు క్షీణించుటకు పూర్వమే, అనగా, ఆంధ్రులు రాజ్యముచేయుచుండుకాలముననే, తమక్రింద సామంతరాజులుగా నుండు అనేక వంశములవారు స్వతంత్రులైరి. ఆంధ్రభృత్యులు శ్రీశైలప్రాంతములందును, అభిరులు ఉత్తర కొంకణమందును, వాకటకులు మాళవదేశమునందును, మహారథులు దక్షిణకొంకణ కుంతలదేశములందును, చూటులు, నాగులు, పల్లవులు కృష్ణానది ఉత్తరతీరపుప్రాంతములం

41 Muzumdar's Orissa in the Making pages 19—21

42 Ep. Indica July 1926

43 Vide Elliot's South Indian Coins

దును, బృహత్పలాయనులు కృష్ణానదీ ముఖ ప్రాంతములందును, శాలంకాయనులు వేంగీ దేశము(కృష్ణాగోదావరిమధ్య దేశము)నందును స్వతంత్రరాజ్యము లేర్పరుచుకొనిరి.

క్రీస్తుశకము నాల్గవశతాబ్దప్రారంభమందు కోసల, ఆంధ్ర, పుండ్ర, తామ్రలిప్త, చంప దేశములు దేవరక్షితులను వంశములచే పరిపాలింపబడినట్లును, కళింగ, మహిష, మహేంద్రప్రాంతప్రదేశములు గుహులచే పాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. 44 మరియు ఈ రాజులందరును అబ్రాహ్మణులనియు, అసత్యమాడువారనియు, అధర్మపరాయణులనియు, తెలియుచున్నది. ఈకాలమునందే గుప్తవంశజులు గూడ మగధరాజ్యమును వశపర్చుకొని, పాటలీపుత్రము రాజధానిగాజేసికొని, లిచ్ఛవులసహాయమున తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. ఈవంశములో మొదటివాడగు మహారాజ శ్రీగుప్తుడు క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దాంతకాలమునం దుండెనని ఇట్సింగ్ వ్రాతలవలన తెలియుచున్నది. ఈ రాజ్యమును స్థిరముగ స్థాపించినవాడు చంద్రగుప్తుడు. ఆతడు క్రీస్తుశకము 310 నుండి 340 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతనికుమారుడు సముద్రగుప్తుడురాజ్యమునకువచ్చెను. ఆతనినిగురించి అతనిమంత్రియు, మహాదండనాయకుడునగు హరిశేనుడు రచించిన శ్లోకములవల్లను గద్యరచనవల్లను మనకుకొంత తెలియును. ఈతని రచనమంతయు అల్లహాబాదు నందలి అశోకునిశాసనము ప్రక్కనుచెక్కబడినది. 45 ఇతడు విద్యావంతుడట. కడు సమర్థుడగుటం జేసి, తండ్రి తన్ను కౌగలించుకొని "చిరకాలము పృథ్వినేలు"మని నియమించెనట. తర్వాత తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన వెంటనే పాటలీపుత్రమును ముట్టడింపవచ్చిన ముగ్గురు శత్రువులను హతమార్చెను. ధర్మమూర్తియై, బుద్ధిమంతుడై, సర్వవిద్యలయందారితేరి కవిహృదయముల గాంచుచు, ప్రజారంజకముగా నేలుచుండెను. శత్రువులనెదుర్కొనునప్పుడు కడు ధైర్యసాహసముల జూపుచు, అనేకయుద్ధములందు గాయముల నొందినవాడై కడు శోభిల్లుచుండెను. "తస్య వివిధసమర శతావతరణ దక్షస్య భుజబల పరాక్రమైకబంధోః పరాక్రమాంకస్య పరశుశరశంకు శక్తిప్రాస అసితోమర భిందిపాల నారాచవైతస్తికాద్యనేకప్రహరణ విరూఢాకులవ్రతశతాంక శోభాసముదయోపచిత కాంతతర వర్ష్మణః" తర్వాత అలహాబాదు శిలాశాసనమున గద్యరచనలో ఈక్రింది దక్షిణాపథ రాజులను జయించినట్లున్నది:—

"కౌసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారకవ్యాఘ్రరాజ, కైరళకమంటరాజ, పైష్ఠపురకమహేంద్ర, గిరికొత్తూరకస్వామిదత్త, ఐరండపల్లకదమన, కాంచేయకవిష్ణుగోప, అవముక్తకనీలరాజ, వైఙ్గేయకహస్తివర్మ, పాలక్కకఉగ్రసేన, దైవరాష్ట్రక కుబేర, కౌస్థలపురకధనంజయ, ప్రభృతిసర్వదక్షిణాపథరాజగ్రహణ మోక్షానుగ్రహ జనిత ప్రతాపోన్మిశ్ర మహాభాగ్యస్య". తర్వాత, తొమ్మిది మంది ఆర్యావర్త రాజులను, అటవికరాజుల నందరిను, నేపాళము మొదలగు ఐదు సరిహద్దు రాజ్యములను, తొమ్మిది మంది అభిరులు మొదలగు జాతులవారిని జయించెను. సింహళమునుగూడజయించెను. పైదానినిబట్టి, సముద్రగుప్తుడు సంపూర్ణదిగ్విజయ యాత్రసల్పె

44 Pargiter's Dynasties of Kali Age

45 Vide Elliot's Gupta Inscriptions, Samudragupta's All. Pillar Insc.

నని తెలియుచున్నది. ఇందు దక్షిణదిగ్విజయ యాత్ర ముఖ్యముగ తూర్పుతీరముననే జరిగెను. దీనికి కారణము ఆంధ్రులరాజ్య మంతరించుటయె. ఆ ధ్రుల రాజ్యానంతరము పల్లవులలోని వేర్వేరు తెగలవారు తూర్పుతీరమంతయు నాక్రమించి, చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. గనుక వారినిసముద్రగుప్తుడు జయింప నిశ్చయించెను. తాను పాటలీపుత్రమునుండి దాడివెడలి తిన్నగా దక్షిణదిక్కుగాపోయి కోసలము లేక మహాకోసలము, లేక దక్షిణకోసలము (మధ్యపరగణాలతూర్పుభాగము) జొచ్చి, ఆదేశపు రాజగు మహేంద్రుని ఓడించెను. తర్వాత దక్షిణ తూర్పుదిక్కుగానిని మహాకాంతారము (ప్రస్తుతపు గంజాం, విశాఖపట్టణం ఏజన్సీభాగము) జొచ్చి ఆదేశపురాజగు వ్యాఘ్రరాజును ఓడించెను.

తర్వాత తూర్పుగాపోయి, కురాళ(ఉత్తర గంజాం) దేశపు మంతరాజును, పిష్ఠపురము, లేక, పిఠాపురమునేలు మహేంద్రుని, గంజాం జిల్లాలోని కొత్తూరునేలుచున్న స్వామిదత్తుని ఓడించెను. తర్వాత ఏరండపల్లినేలు దమనుని కంచిరాజధానిగాగల పల్లవ రాజాధీశ్వరుండగు విష్ణుగోపమహారాజును, అవముక్త దేశమునేలు నీలరాజును, వేంగి రాజధానిగాగల శాలంకాయన వంశజుండగు హస్తివర్మమహారాజును, పాకనాడు, లేక, పాలకనాడు (నెల్లూరు) రాజగుఉగ్రసేనుని ఓడించి, తర్వాత దేవరాష్ట్రాధిపతియగు కుబేరుని, కుస్థలపురమునేలు ధనంజయుని, ఇంకాఇతర దక్షిణాపథ రాజులను పట్టి దండించి, వారు కానుకలను సమర్పించగనే అనుగ్రహించి విడిచిపెట్టి ప్రతాపముతోకూడిన మహాభాగ్యశాలి యనిపించుకొనెను.

సముద్రగుప్తుడు సర్వదక్షిణాపథ రాజులను పట్టితర్వాతవిడిచినట్లు శాసనముననున్నను, దక్షిణాపథముయొక్క పశ్చిమార్ధమును జయించలేదనియు, ఆభాగమువాకాటకులస్వాధీనముననుండెననియు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును మాత్రము నామమాత్రమునకు జయించెననియు, దండయాత్ర నాకపోక లు తూర్పుతీరముననే జరిగెననియు, కొందరి యభిప్రాయము.[46] మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును జయించినతర్వాత, దక్షిణాపథ పశ్చిమ భాగమునకేగి, మహారాష్ట్ర, ఖాండేషు రాజ్యములు జయించి ఆదారినే తన రాజధాని కేగెనని వ్రాయుచున్నారు.[47] మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథ పశ్చిమదిక్కుకే కాక కంచివరకుగూడ పోలేదనియు, కృష్ణానదివరకు మాత్రమె పోయెననియు, తూర్పుతీరమును గూడ జయించలేక, ఓడిపోయి, వచ్చినదారినే తిరిగి పారిపోయెననియు వ్రాయుచున్నారు.[48].

శాసనమునందలి గ్రామములను గుర్తుపట్టుట బహుకష్టముగా నుండెను. కాని పరిశోధనలవలన చాలమట్టుకు స్థలనిర్దేశము లేర్పడినవి. గ్రామము లన్నియు తూర్పు తీరముననే యున్నవి. సముద్రగుప్తుడు తూర్పుతీరముననున్న దక్షిణాపథ రాజులను ఓడించి, తన రాజాధిరాజత్వమును నిల్పుకొనెను. దిగ్విజయయాత్రలు ముగించినతోడనే అశ్వమేధయాగమును సల్పెను. దక్షిణమున కంచివరకుగల రాజులనోడించి, వారుకప్పములుకట్టుటకొప్పు

46 Dr. S. K. Iyengar's Studies in Gupta History pages 29—30
47 Dr. V. A. Smith's Early History of India Fourth Edition page 301
48 Prof. Dubreuil's Ancient History of the Dekkan page 60

కొనినతోడనే, తిరిగివారివారికి వారివారి రాజ్యములనిచ్చివేసెనని శాసనమున చెప్పబడిన విషయములను నమ్మక తీరవలెను. సముద్రగుప్తుడు వారివారి రాజ్యములను సంగ్రహింప నిచ్ఛలేనివాడై, తనసార్వభౌమత్వము నంగీకరించినవెంటనే సంతృప్తుడై చనెను. అయినను ఆతని శిలాశాసనములు మహాకోసలమునను, ఆతని నాణెములు ఎలమంచి కళింగవిషయములోని శంఖవరముకడను దొరకుటచేత దక్షిణాపథరాజ్యములు అతని సర్వభౌమత్వమునకు లోనై కొంత స్వతంత్రముగా నుండెనని తోచుచున్నది.

అశోకుని రాజ్యము దక్షిణమున మహిషమండలమువరకు వ్యాపించినట్లే, సముద్రగుప్తుని రాజ్యముగూడ దక్షిణమున కంచివరకు వ్యాపించెను. ఈకారణముచేతనేకాబోలు ఈతని శాసనముకూడ అశోకుని శాసనముప్రక్కనే అదేశిలయందే చెక్కబడినది. ఈశాసనమునుబట్టి సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథము యొక్క మధ్య, పశ్చిమప్రదేశములను జయించలేదని తోచుచున్నది. దీనికి కారణము, తన క్రింద సామంతులుగా నుండి, తనకు బంధువులగు వాకటకులచే ఈప్రదేశములు పరిపాలింపబడుటయే. ఉత్తరమున బుందేల్‌ఖండు మొదలు దక్షిణమున కుంతలదేశమువరకు వాకటకులు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. గుప్తులవలెనే, వీరును ఆంధ్రరాజ్య మస్తమించినతోడనే ప్రబలి, వారి రాజ్యముయొక్క మధ్యపశ్చిమప్రదేశముల నాక్రమించుకొనిరి. తూర్పుతీరమునగూడ, ఆంధ్రరాజ్య మస్తమించినతోడనే, పల్లవులు, ఇక్ష్వాకులు, బృహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, మొదలుగాగల రాజవంశములు చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఆంధ్ర, కళింగదేశము లిట్లు చీలియుండుట చూచి, సముద్రగుప్తుడు తన రాజ్యమును విస్తరింపజేయుటకు సమకట్టెను.

ఈతని కాలమున సింహళరాజగు శ్రీమేఘవర్ణుడు (క్రీ. శ. 353-379) బుద్ధగయలో బౌద్ధమఠము కట్టించుట కనుజ్ఞ కావలె నని తన్ను కోరెనని తెలియుచున్నది.[9] మరియు మేఘవర్ణుని తొమ్మిదవ రాజ్య సంవత్సరమున హేమమాలయను కళింగరాజపుత్రిక తన తండ్రి రాజధానియైన దంతపురమునుండి బుద్ధుని దంతరక్షణకై 'యావన'రక్తబాహు దండయాత్రనుండి తప్పించుకొని పారిపోయి, కృష్ణానదీముఖద్వారమున నున్న రత్నాల దిన్నెకడ కొంతతడ వాగి, తర్వాత తిరిగి ఓడ పయనమై సుఖముగ లంక చేరెననియు, ఆదంతచిహ్నముంచుటకై సింహళరాజు మహావిహారముకడ నొకచిన్న ఆలయమును కట్టించెననియు, ప్రతి సంవత్సరము దానికి ఊరేగింపు ఉత్సవము ఏర్పాటుచేసె ననియు తెలియుచున్నది. ఈరక్తబాహువు సముద్రగుప్తుడే కావచ్చు ననియు, ఆతని కళింగదేశపు దండయాత్ర క్రీ. శ 359-360 లో జరిగియుండవచ్చుననియు డాక్టర్ యస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు అభిప్రాయ పడుచున్నారు.[50] దీనినిబట్టి ఆకాలమున కళింగమున బౌద్ధమతము ప్రబలియుండె ననియు, దంతపురము రాజధానిగా జేసికొని కొందరు రాజులు రాజ్యముచేయుచుండి రనియు తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని శాసనమునుబట్టి ఆకాలమున కళింగము ఐదు లేక ఆరు చిన్నచిన్న రాజ్య

49 Geiger's Mahavamsa Introduction page 39

50 Studies in Gupta History page 34

ములుగా విభజింపబడియుండె ననియు, కళింగమున ఐదు లేక ఆరు ముఖ్యపట్టణములు గలవనియు, తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు కళింగదేశమును జయించినను ఆదేశము నందలి స్వరాజ్యవిధానముల నెట్టిమార్పును కలుగజేసియుండలేదు. స్వర్గమును జేరుటకై యశ్వమేధమును, అశ్వమేధయాగము సల్పుటకై యధిరాజత్వమును, అధిరాజత్వమునకై దిగ్విజయయాత్రయు, దిగ్విజయయాత్ర సఫలీకృతమగుటకు ఆయా రాజులను పట్టుకొని, వారు తన సామ్రాజ్యత్వము నొప్పుకొనినతోడనే విడిచిపెట్టుటయు గావించె నని యాతని శాసనమే సాటుచున్నది. సముద్రగుప్తుని తర్వాత యాతని కుమారుడు రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు (క్రీ॥ శ॥ 375-413) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనికాలమున మాల్వా, గుజరాతు మొదలుగాగల పశ్చిమదేశములు జయింపబడెను. శకరాజుల రాజ్య మంతరించెను. వాకటకులు దక్షిణాపథమున కుంతలదేశమునందును రాజ్యము చేయుచుండిరి. తూర్పుతీరమున గోదావరివరకును వ్యాపించిన కళింగదేశమున విష్ణుకుండినులును, గాంగేయులును, గోదావరిమొదలు కృష్ణవరకును గల దేశమున శాలంకాయనులును, కృష్ణమొదలు కంచివరకును గల దేశమున పల్లవులును, తమతమ రాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈవంశముల వారందరును గుప్తరాజ్యమునకు సామంతులై యుండియుందురు. వీరి తామ్రశాసనములలో (క్రీ. శ ఐదవశతాబ్దాంతమువరకును) మహారాజబిరుదుమాత్రము గానవచ్చుచున్నది. మహారాజాధిరాజత్వముగాని, రాజపరమేశ్వరత్వముగాని, పరమభట్టారకత్వమునుగాని, సూచించు చిహ్నములు గానరావు. కాని హూణుల దండయాత్రల వలననేమి, గుప్తరాజులలోని కడపటివారు బలహీనులగుటవలననేమి, క్రీ. శ. 5వ శతాబ్ద మధ్యభాగమున గుప్తరాజ్యము క్షీణింపసాగి, 6వశతాబ్దాంతకాలమున నంతరించెను. అదేకాలమున గుప్తులకు బంధువులగు వాకటకుల రాజ్యమును అంతరించెను. ఈ పెద్దరాజ్యములు రెండును అంతరించినతోడనే దేశమునందనేక చిన్నరాజ్యములు స్వతంత్రములగుటయేగాక, నూతనవంశములు ఉత్తరహిందూదేశమునుండి దక్షిణాపథమునకు దండెత్తివచ్చి, తమ స్వతంత్రతను నెలకొల్పుకొనియెను. క్రీ. శ. ఆరవశతాబ్దారంభమున వాకటకుల రాజ్యములోని ఉత్తరభాగమును కాలచూర్యులును, దక్షిణభాగమును చాళుక్యులును ఆక్రమించుకొనిరి. ఈవిషయములను, ఈవంశములవారి తామ్రశాసనములే ఋజువుచేయుచున్నవి.

క్రీ. శ. మూడవశతాబ్దప్రారంభమున, 29వ ఆంధ్రరాజు వాసిష్ఠీపుత్ర స్వామి శ్రీఖండ శాతకర్ణి రాజుయొక్క మంత్రి, పిఠాపురమున కుత్తరమున 9 మైళ్ళదూరముననున్న కొండవోలుగ్రామమువద్ద భూమి వేశములను త్రవ్వించె నని తెలియుచున్నది.[51] దీనినిబట్టియు, ఆంధ్రరాజుల సీసపునాణెములుకొన్ని శంఖవరము, రామతీర్థము మొదలగు బౌద్ధస్తూపములందు దొరుకుటచేతను, ఆంధ్రుల రాజ్యము కళింగదేశమున మూడవశతాబ్ద మధ్యకాలమువరకు నుండెనని తెలియుచున్నది. తర్వాత, అనగా, ఆంధ్రరాజ్యకాలానంతరమున కళింగ, మహిష, మహేంద్రరాజ్యభాగములు

51 Ep. Indica July 1926

గుహాలిచే సంరక్షింపబడినట్లు పురాణముల వల్ల తెలియుచున్నది.52 మరియు, నాల్గవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున కళింగదేశము 5, 6 భాగములుగా విభజింపబడినట్లును, 5, 6 వేర్వేరు రాజులచే పరిపాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. పిష్ఠపురమున మహేంద్రుడు రాజ్యముచేయుచుండెను. బహుశః ఈతడు పిఠాపురము రాజధానిగాగల్గి సకలకళింగాధిరాజై యుండును. ఈతనితర్వాత పిఠాపురము రాజధానిగాజేసికొని, కళింగవిషయాధిపతియను బిరుదుతో మాగధకులాభరణుండును, వాసిష్ఠీపుత్రుండునగు శక్తివర్మ, శ్రీకాకుళమునకు చేరువుగా నాగావళీనదతీరముననున్న రాకలువ గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను.53. ఈతడు గుప్తరాజులకు సంబంధించినవాడనియు, క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దమున రాజ్యము చేసెననియు డూబ్రియల్ గారభిప్రాయపడిరి.54 కాని, వాసిష్ఠీపుత్రుండని చెప్పబడుటచేతను, వర్మాభిదానుండగుటచేతను, ఈరాజు ఆంధ్రభృత్యవంశములకు చెందినవాడై యుండును. క్రీ. శ. నాల్గైదు శతాబ్దములలో పల్లవులు కృష్ణానదికి దక్షిణభాగముననను, శాలంకాయనులు కృష్ణా, గోదావరి నదులమధ్య ప్రదేశముననను, వర్మాభిదానులును, పైజాతులకు సంబంధించినరాజులు కళింగదేశముననను, రాజ్యముల నెలకొల్పి పరిపాలించుచుండిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయావంశములకు సంబంధించిన తామ్రశాసనములు ఆయాప్రదేశముల యందుదొరకుటయే. వాటిలిపులనుబట్టి ఆయావంశములకాలములను నిర్ణయింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శిలాశాసనములో పేర్కొనబడిన వేంగిహస్తవర్మ క్రీ. శ. 340-350 ప్రాంతములందు కృష్ణాగోదావరి మధ్యప్రదేశమున రాజ్యముచేసియుండవలెను. ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక, మొదటి సంపుటము, రెండవసంచిక యందు వేంగినందివర్మ తామ్రశాసనమును ప్రకటించుచు, ఆ రాజు క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములందుండియుండవలెనని వ్రాసియుంటిరి. "విజయవేఙ్గీపురాన్నైక సమరావాప్తవిజయినో హస్తివర్మ మహారాజస్య ప్రపౌత్రః, వివిధధర్మప్రధానస్య నందివర్మమహారాజస్య పౌత్రః ప్రతాపోపనత సామన్తస్య చణ్డవర్మ మహారాజస్యపుత్రో జ్యేష్ఠః భగవచ్చిత్రరథస్వామి పాదానుధ్యాతో బప్పభట్టారక పాదభక్తః పరమభాగవత శ్శాలంకాయన మహారాజశ్రీ నందివర్మ" అని వంశావళియివ్వబడినది.55 ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరస్య దశమస్య(10) అని వ్రాయబడుటచేత తన రాజ్యకాలము సూచింపబడినది. ఈతడు సముద్రగుప్తుని సమకాలీనుడగు హస్తివర్మ ప్రపౌత్రుడగుటచేత క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములందుండి యుండవలెను.

ఈతని తర్వాత వేంగిరాజ్యము విష్ణుకుండినుల స్వాధీనమాయెను. విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ళశాసనమును బట్టి వీరు వేంగి సమీపముననున్న దెందులూరు (లెందలూరు) నుండి రాజ్యముచేసినట్లుకనబడును. ఈవిష్ణుకుండినులకును, గుప్తరాజులకు బంధువులగు వాకటకులకును, సంబంధబాంధవ్యములు గలవు. వారిసహా

52 Pargiter's Dynasties of Kali Age page 74
53 Ep. Indica Vol. XII page 2
54 Ancient History of the Deccan page 93
55 Vide J. A. H. R. S. Vol. I Pt. 2 pages 94—95

యమున వేంగిదేశమును స్వాధీనపర్చుకొని యుందురు. "It was probably during the reign of Pravarasena II. that the Vakatakas who reigned over almost the whole of modern state of Hyderabad succeeded in founding the dynasty of the Vishnu Kundins by placing on the throne of Vēngi, Madhavavarma I who was the husband of a Vakataka Princess and an adorer of the God of Sri-Parvata."[56] "రెండవ ప్రవరశేనుని రాజ్యకాలమున ప్రస్తుతపు హైదరాబాదు దేశమునందంతటను రాజ్యమేలిన వాకటకులు, భగవచ్ఛ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతుండును, వాకటక రాణి భర్తయైన మొదటి మాధవవర్మను వేంగిసింహాసనము నధిష్టింపజేసి విష్ణుకుండిన వంశమును స్థాపించెను." ఇది క్రీ. శ. 450 ప్రాంతములయందై యుండును. శాలంకాయనుల తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈ విష్ణుకుండినులు 5,6 శతాబ్దములందు వేంగి, కళింగ రాజ్యముల నేలిరి దీనికి నిదర్శనము వీరిదానశాసనము లీప్రాంతముల దొరకుటయే. ఈపూరు పులి బూరు, రామతీర్థం, చిక్కుళ్ళ మొదలుగా గలవీరి తామ్రశాసనములనను సరించివీరివంశక్రమము, కాలపరిమితి క్రిందవిధముగానుండ[57]

మొదటిమాధవవర్మ క్రీ.శ. 400-425

|

దేవవర్మ 425-450

|

రెండవమాధవవర్మ 450-475

|

విక్రమేంద్రవర్మ 475-500

|

ఇంద్రభట్టారక క్రీ. శ. 500-525

|

రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ 525-550

|

గోవిందవర్మ 550-575

|

మూడవమాధవవర్మ క్రీ శ. 575-600

|

మంచణభట్టారక

గుంటూరుజిల్లాలోని ఈపూరునందు రెండువిష్ణుకుండినుల శాసనములుదొరికినవి.[58] మొదటి ఈపూరుశాసనకర్త రెండవమాధవవర్మ. ఈతడుతన47 రాజ్యకాలమున బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము దానమిచ్చెను. ఈతని శాసనమునందలి లిపిబహుప్రాచీనతమము. పల్లవ,శాలంకాయన లిపులను బోలియుండును. భాషసంస్కృతము. ప్రాకృతమిశ్రమమును గలదు. శ్రీశైలస్వామి పాదభక్తుల మనియు, విష్ణుకుండినుల మనియు, అమరపురమునుండి త్రికూటమలయ గిరులను ఏలెననియు చెప్పబడినది.

ఈతనితండ్రి దేవవర్మ. తాత మాధవవర్మ. దానశాసనకర్త యగు రెండవమాధవవర్మ వాకటకుల సహాయమున వేంగిశాలంకాయనులను నిర్మూలము జేసియుండును. ఈతడు అ[illegible] లనే గాక పురుషమేధము లను [illegible]. ఈతనికిని వాకటక రాణి కిని [illegible] మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ. గనుక [illegible] కులాభరణుడని బిరుదునొందెను. ఈ[illegible]నకు ఇంద్రభట్టారకుడు, లేక ఇంద్రవర్మ.

ఈతని తామ్రశాసనములు రెండు విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని రామతీర్థమునందు దొరకినవి.[59] పురణిసంగమువాసకము నుండి దానమిచ్చెను ఈతని 37వ రాజ్యకాలమున దానశాసనమివ్వబడెను. దీనినిబట్టి ఈతడు చాలకాలమేలెనని తెలియుచున్నది. మరియు, బహుపరాక్రమవంతుడనియు, మహాయోధుడనియు

56 Dubreuil's History of Dekkan page 74. 57 page 157, Vol. 2 Pt. 2, J. A. H. R. S.
58 Ep. Indica Vol. XVII pages 334—339 59 An. Report on Epigraphy for 1909

చెప్పబడెను. తూర్పుచాళుక్యవంశమునకుచెందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన ప్లకిరాష్ట్రము ఈతని శాసనమందును పేర్కొనబడియుండుటచేత, ఈ విష్ణుకుండినులు ప్రప్రథమమున దక్షిణకళింగమును ఏలిరనియు, తర్వాత తూర్పుచాళుక్యు లీప్రాంతమును వశపరచుకొని రనియు, తెలియుచున్నది. ప్లకిరాష్ట్రమునందలి 'పేరువాటక' గ్రామమును తనకు వాసస్థానమగు పురణిసంగమము నుండి దానమిచ్చెను. ఈతడు తనభుజబలముచే అనేక చతుర్దంతములను జయించెనని చెప్పబడినది. తూర్పునందుండు ఇంద్రుని ఐరావతమునకు చతుర్దంతమని పేరుండుటచేత, ఈతడు తూర్పుగాంగరాజగు నింద్రుని యోడించి యుండును. కాని శ్రీప్రభాకరుని పుత్రుడగు పృథ్వీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనమును బట్టి తాను మితవర్మని పుత్రుడగు నింద్రరాజునకు సామంతుడ ననియు, ఇంద్రరాజునకు సుప్రతీకము నైరావతము గలదనియు, ఇంద్రరాజు లేక అధిరాజేంద్రవర్మ కొందరురాజులసహాయముతో ఇంద్రభట్టారకుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసె ననియు తెలియుచున్నది. సుప్రతీకము నధిష్ఠించిన ఈశానదిక్కునందలి అధిరాజేంద్రుడు తూర్పుగాంగవంశమునకు చెందిన మొదటిఇంద్రవర్మయై యుండును. ఓడింపబడిన ఇంద్రభట్టారకుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని ద్వితీయపుత్రుడని (క్రీ॥శ॥ 663) డాక్టరు ప్లీటుదొరగారభిప్రాయపడిరి. కాని విష్ణుకుండిన వంశీయుడైన విక్రమేంద్రవర్మ కొడుకని డాక్టరు కీల్హారనుగారభిప్రాయపడిరి. పృథ్వీమూలుని శాసనమున ఇంద్రభట్టారకుడే యోడింపబడెనని యున్నను, డాక్టరు డూబ్రియల్‌గారు ఆతడు విజయము గాంచెనని తలంచిరి. పులింబూరుశాసనమును బట్టి విక్రమేంద్రవర్మ మనుమడు మాధవవర్మ గోదావరిజిల్లాలోని పోలమూరును, ప్లకిదేశమును జయించు కోరికతో గోదావరిని దాటుచు, సర్వకర పరిహారముగా చంద్రగ్రహణసమయమున శివశర్మకు దానమిచ్చెనని తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి ప్లకిరాష్ట్రము విష్ణుకుండినుల స్వాధీనములో నుండినట్లూహింపబడుచున్నది. ప్రాయశః కళింగదేశపురాజులు క్రింద రాజులుగ నుండియుండును.

ఇంద్రభట్టారకుని తర్వాత యాతని కొడుకు రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ రాజ్యమునకువచ్చెను. ఆతని శాసన మొకటి తుని తాలూకాలోని చిక్కుళ్ల అగ్రహారమున దొరకెను. దానినిబట్టి తనరాజధాని విజయలెండలూరనియు, (ఏలూరునకును, వేంగికిని సమీపము) తాను శ్రీపర్వతస్వామిపాదభక్తుడననియు, తనపదవ రాజ్యకాలమున నేత్రిపాటి విషయములోని కృష్ణానదీతీరముననున్న రావిరెలసమీపమునందలి రేగొండ గ్రహారమును సోమగిరీశ్వరనాథాలయమున కొసంగెననియు తెలియుచున్నది. పులింబూరుశాసనమును బట్టి ఈతడు తనభుజబలముచేత అనేక సామంతరాజుల నేలెననియు, విద్వాంసుడనియు, విక్రమహర్షయను పేరుగల్గి యుండెననియు, తెలియుచున్నది.

ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాడు విక్రమహర్షపుత్రుడును, అనేకయుద్ధములందు జయమునొందినట్టియు, ఇతరరాజుల కిరీటమునందలి మణులయొక్క కాంతులచేత ప్రకాశించు చరణయుగళము గలవాడును, పరాక్రమశాలియునగు గోవిందవర్మ. ఈగోవిందవర్మపుత్రుని అనగా మూడవమాధవవర్మయొక్క దానశాసనము గుంటూరుజిల్లాలోని ఈపూరునందు దొర

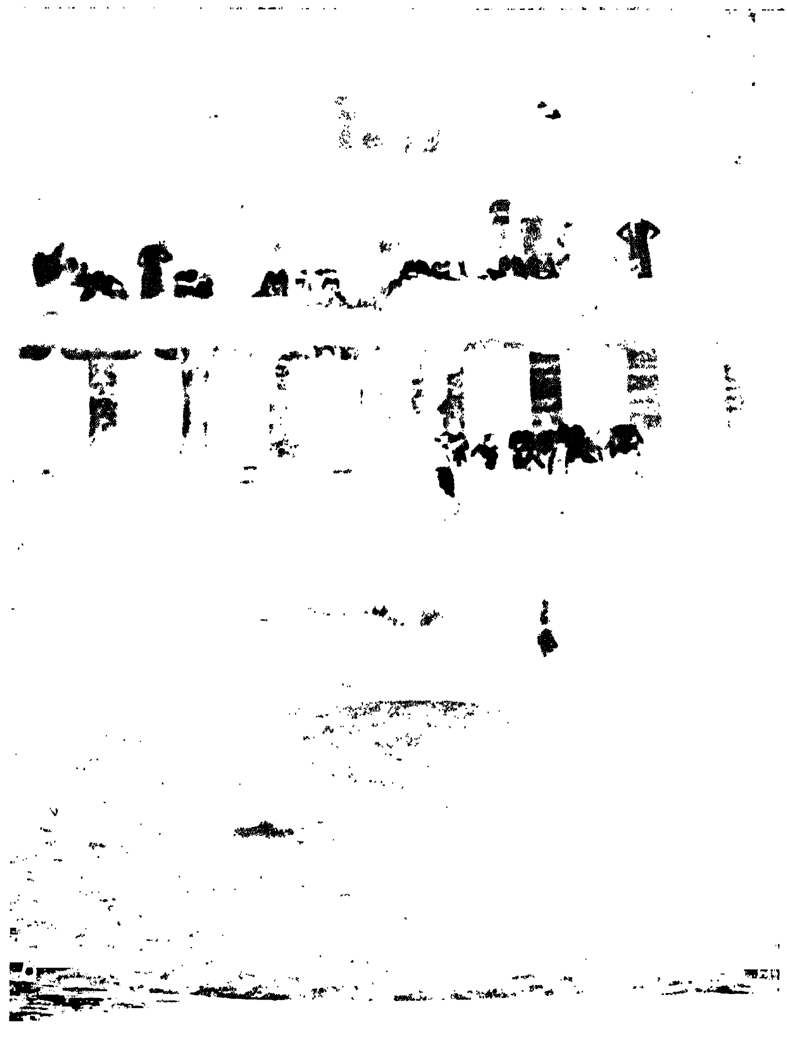

ఉండవిల్లి అనంతశయనుని గుహాలయము.

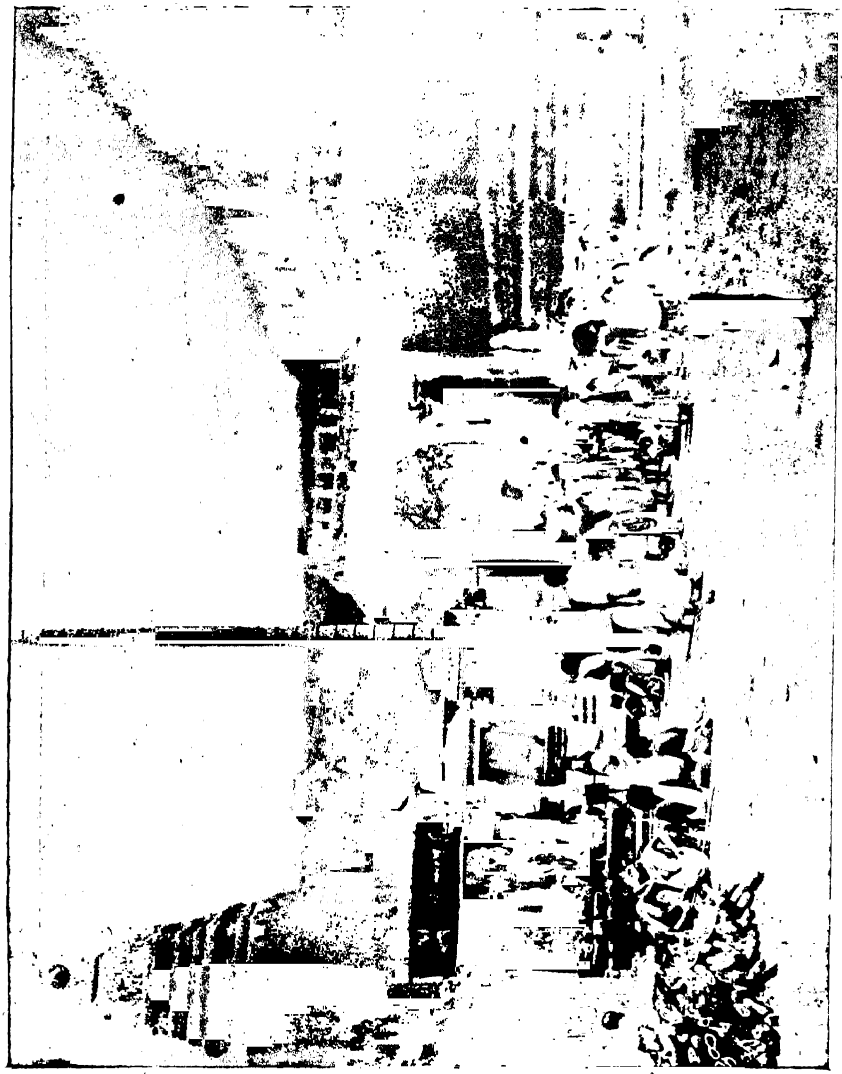

౧౮ సోమాలయము.

కినది. గుడ్డవాడివిషయములోని 'విలెంబలి' గ్రామమును అగ్నిశర్మకు దానమిచ్చెను. త్రివరనగరమీతని నివాసస్థానము. ఆజ్ఞప్తి రాజపుత్రుడగు మంచనభట్టారకుడు. రాజు 37వ రాజ్యకాలమున దానమిచ్చెను. అగ్నిష్టోమ, హిరణ్యగర్భ, ఏకాదశాశ్వమేధ యాగముల జేసెను. ఈతడే పులింబూరు శాసనకర్తయగు మాధవవర్మ. సాటిలేని దాన, మాన, దయా, దమ, ధృతి, మతి, క్షాంతి, కాంతి, శౌర్యౌదార్యాద్యనేక సుగుణసంపన్నుడును, ఏకాదశాశ్వమేధావబృథస్నాన శోభితుడును, క్రతుసహస్రయాజియు సకలధరణీపతులను స్వాధీనము చేసుకొన్నట్టివాడును, విప్రద్విజ గురువృద్ధ తపస్విజనాశ్రయుడును, అగు మహారాజ శ్రీ మాధవవర్మ పరమబ్రహ్మణ్యుండు, మాతాపితృపాదానుధ్యాతుండు, జనాశ్రయ మహారాజు. ఈతడు కమ్మరాష్ట్రకుండుకవాస్తవ్యుండును, గౌతమసగోత్రుండును, దామశర్మపుత్రుండు నైన శివశర్మకు ఫాల్గుణపూర్ణిమా సోమగ్రహణ కాలమున గుడ్డవాడివిషయమున దట్టాయవారితీరమున పొలమూరుగ్రామమును పూర్గి (ప్లాకి) దేశమును జయించు నిచ్ఛతో, గోదావరిని దాటుచు, సర్వకరపరిహారముగా సగ్రహారముగా జేసి దానమిచ్చెనని పులింబూరు శాసనము దెల్పుచున్నది. ఈశాసనమున్ను, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని పుత్రుడైన జయసింహవల్లభుని (633-663) శాసనమున్ను ఈ రెండును, గుడ్డవాడవిషయమునన్న పొలమూరు గ్రామమునే బ్రాహ్మణులకు దానము జేసిన విషయమును దెల్పుచున్నవి. రెండును సంస్కృతభాషలో గద్యపద్యాత్మకముగ వ్రాయబడినవి. ఈరెండు పులింబూరుశాసనములను (6½" × 2½") బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు చాలకాలము క్రిందటను ఆంధ్రసేవయను తెలుగుమాసపత్రికయందు ప్రకటించి వాటిమూలములను, నాకొసంగిరి. క్రీ.శ. 633నుండి 663 వరకు వేంగిరాజ్యమేలిన జయసింహుడు, మాధవవర్మచే దానమునొందిన శివశర్మకుమారుడగు రుద్రశర్మకీ పొలమూరును దానమిచ్చెను. ఈవిషయము జయసింహుని శాసనములోని "పూర్వాగ్రహారిక రుద్రశర్మణో" యనుదానినిబట్టి తేలుచున్నది. శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసినట్లు మాధవవర్మ శాసనమునకును. జయసింహవల్లభుని శాసనమునకును మధ్య 40, 50 సంవత్సరములువ్యవధియుండును. మరియు మాధవవర్మ దానకాలము 'ఫాల్గుణపౌర్ణమి సోమరాహుగ్రహానిమిత్తమున' అనియుండుటచేతను, లెక్కించగా అట్టి రాహుగ్రస్తసోమోపరాగము క్రీ. శ. 609 సం॥ ఫిబ్రవరినెలలో సంభవించుటచేతను, మాధవవర్మయొక్క పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ఆకాలమున సంభవించియుండును. మాధవవర్మ ఏకాదశాశ్వమేధయాగములు చేసెను. విజయములనుగాంచిన తర్వాత అశ్వమేధయాగములు చేయుటయాచారము గనుకను, ఒక్కొక్క యాగమునకొక్కొక్క సంవత్సరమైనను పట్టియుండును గనుకను, క్రీ. శ. 609 పూర్వము 20, 25 సం॥లైనను మాధవవర్మ రాజ్యము జేసియుండును. క్రీ. శ. 609 న జరిపిన దిగ్విజయయాత్రయొక్క ఫలితము మనకు తెలియదుగాని, ఆకాలముననే పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు రెండవపులికేసి ఆంధ్ర, కళింగదేశములపై దాడివెడలి వాటిని జయించి తనతమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని పిఠాపురము రాజధానిగా గల ఆదేశమునంతటను పరిపాలించుటకై తన ప్రతినిధిగా ఏర్పరచెను. ఇట్లు దక్షిణకళింగాంధ్ర

దేశములు (అనగా చీపురుపల్లి మొదలు గుంటూరువరకు) క్రీ.శ. 400 మొదలు 609 వరకు విష్ణుకుండినుల వశమున నుండి, తర్వాత తూర్పుచాళుక్యుల వశమయ్యెను. గంజాంజిల్లా మాత్రము కళింగగాంగరాజుల స్వాధీనముననే యుండెను.

విష్ణుకుండినుల కాలమునాటి సాంఘికమతాచారములు

విష్ణుకుండినుల శాసనములు 5, 6 దొరికినవి. వీటిముద్రలపైని పంజాఎత్తి ముందుకుముకుసింహముగలదు. గనుక వీరికిని పల్లవ లాంఛనము. వీరికిసింహధ్వజమునుగలదు. కదంబులకును ఇట్టిలాంఛనమేయుండుటచేత వీరికిని వారికిని బంధుత్వము గలదని కొంద రూహించుచున్నారు. వీరు శ్రీపర్వతేశ్వరుని పాదభక్తులు. వీరి శాసనములు సంస్కృతభాషయందుండుటం జేసియు, వీరు ఏకాదశాశ్వమేధాదియాగముల జేసినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుటంజేసియు, వీరు శ్రీపర్వతేశ్వరపాదభక్తులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరి దానములన్నియు వేద, వేదాంగములు నేర్చిన బ్రాహ్మణులకో, సోమగిరీశ్వరనాధునికో ఇవ్వబడుటంజేసియు, వీరు వైదికమార్గావలంబకులని తెలియుచున్నది. మరియు, గుప్తరాజులకు బంధువులగు వాకటకులతో సంబంధములు జరుపుటచేత, వారివలెనే వీరును ఔత్తరీయనాగరికత, మతాచారముల నభ్యసించి, తత్పూర్వము భౌద్ధజైన మతసాంప్రదాయములతో నిండియుండిన ఆంధ్రకళింగదేశములయందు వాటిని వృద్ధిపొందించిరి. వైదిక మతాభిమానమువలననే భౌద్ధమతహైన్యము గల్గెను. రాజులును బ్రాహ్మణులు వేదాధ్యయనము, యజ్ఞ యాగాది క్రతువులు సల్పుట చేయుచుండిరి. అశ్వమేధములనే గాక నరమేధములను గూడ జేసెడివారు. "పరమబ్రహ్మణ్య" మను బిరుదు నొందియుండిరి. "విద్వద్ద్విజగురు వృద్ధ తపస్విజనాశ్రయ" యను బిరుదునుబట్టి సర్వకళలను, వైదిక మతమును పోషించుచుండెడి వారని స్పష్టము. ఆకాలమున ఘటికాశ్రమము లుండెడివి. అందొకటి యగు అసనపురాశ్రమమున రుద్రశర్మ కాపురముండెననియు, అతనికి తత్పూర్వము 'విష్ణుకుండినుల కాలమున' ఇవ్వబడిన పొలమూరగ్రహారమును తిరిగి మొదటి జయసింహవల్లభు డిచ్చెననియు, ఫులి బూరు చాళుక్యశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఈతడు రెండు వేదములందు గట్టివాడట. అసనపురఘటికాశ్రమము వైదిక విద్యల కాటపట్టై యుండెను. అందొక విద్యాపీఠ ముండెనని తెలియుచున్నది.

ఈవిష్ణుకుండినుల కాలమున శిల్పకళలు గూడ రాజసన్మానమును బడసెను. రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ విజయ లెందులూరువాసకమునుండి (అనగా ఏలూరునకు సమీపమున నున్న దెందులూరునుండి) తన పదవ రాజ్యసంవత్సరమున, రేగొండ్రాగ్రహారమును సోమగిరీశ్వరనాథాలయమున కొసగెనని తెల్పియుంటిని. దీనిని బట్టి క్రీ. శ. ఆరవశతాబ్దమున ఆంధ్రకళింగదేశములయందు శివాలయములు ఎక్కువగాకట్టించబడెననితోచును. క్రీస్తుపూర్వము నుండియు ఈ దేశములయందు బౌద్ధజైనమతములు, చైత్యాలయములు పెక్కులు కట్టబడుచుండెడివని తెల్పియుంటిని. వీటిననుసరించి గుప్తరాజులు, వాకటకులు, విష్ణుకుండినులు హిందూమతములను, ఆలయములను కట్టింపసాగిరి. కొండలను గూడ దొల్చి, గుహాలయములను (భౌద్ధాలయములవలెనే) కట్టించిరి.

కృష్ణానదికి దక్షిణభాగమున, బెజవాడకు 5,6 మైళ్ళదూరమున, ఉండవల్లిగుహాలు గలవు. ఇవినాల్గు అంతస్తులుగా కొండకుదక్షిణ భాగమున దొల్వబడినవి. పై అంతస్తునందు అనంతశయనుని విగ్రహమున్ను, స్తంభములమీాద రామాయణ, భాగవతాది కథలను సూచించు విగ్రహములున్ను, ప్రక్కగుహాలయందులింగములున్ను, గలవు. మరియు, విష్ణుకుండినుల చిక్కుళ్ళ, రామతీర్థం శాసనముల శిఖాలయందు కనుగొనబడినట్టి సింహావిగ్రహములు ఈగుహాల స్తంభములమీాద పెక్కులుగలవు. దీనినిబట్టియే డాక్టరు డూబ్రియల్ ఈగుహాలు విష్ణుకుండినులచే దొల్పించబడినవని తెల్పెను.[60] మరియు, పల్లవరాజైన మహేంద్రవర్మ దక్షిణదేశమున తానుకట్టించినఆలయములను, విష్ణుకుండినుల యొక్క ఆలయములననుసరించి కట్టించెననియు, ఆతని పేరు మహేంద్రవిక్రముడని పల్లావరం శాసనముల బట్టి తెలియుననియు, ఆపేరు తన తాతగారైన విష్ణుకుండీన విక్రమహేంద్రునిబట్టి వచ్చినదనియు, పల్లవ సింహావిష్ణువు, విష్ణుకుండిన విక్రమేంద్రవర్మ కూతుని పెండ్లాడి, తనకొడుకునకు తాతపేరు పెట్టెననియు, ఊహించుచున్నారు. ఉండవల్లి గుహాలయ దు సింహ, కలశవిగ్రహములు చెక్కబడుటచేతను, ఈవేవిగ్రహములుగలనాణెములుకూడ కొన్ని దొరుకుటచేతను, అవికూడ విష్ణుకుండినులవై యుండునని తోచుచున్నది.

విష్ణుకుండినులరాజ్యమువిశాఖపట్టణంజిల్లాలోనిప్లకిరాష్ట్రము మొదలుకొని గుంటూరు జిల్లాలోని వినుకొండ తాలూకా వరకు వ్యాపించినట్లు శాసనములబట్టి తెలియుచున్నది. మరియువీరున్ను, పల్లవులున్ను స్నేహభావముతో 5,6 శతాబ్దములందు కృష్ణానది సరిహద్దుగా తమతమ రాజ్యముల నేలుచుండిరి. కాని, ఆరవశతాబ్దాంతమున నూతనవంశమొకటి ఈదేశముల నాక్రమించెను. ఆవంశపు రాజులే చాళుక్యులు. వీరి రాజధాని వాతాపి లేక బాదామి. ఇది ప్రస్తుతపు నైజాము రాష్ట్రములో నున్నది. క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దాదిని వీరు తల యెత్తిరి. పల్లవులతోను, కదంబులతోను, రాష్ట్రకూటులతోను, పశ్చిమ గాంగులతోను పోరిపోరి తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి. ఈవంశపు మొదటి రాజులు జయసింహాదిత్యుడు, వాని కుమారుడు విష్ణువర్థనుడు (జయసింహుడు), వాని కుమారుడు రెండవ విజయాదిత్యుడు (రణరాగుడు), వాని కుమారుడు మొదటి పులకేశి, వానికుమార్లు కీర్తివర్మ, మంగళేశులు. తర్వాతకీర్తివర్మ కుమారుడు రెండవపులకేశి రాజాయెను. ఈతడు క్రీస్తుశకము 611 న సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఈతడు రాష్ట్రకూట, కదంబ, గాంగ రాజులను, కొంకణమౌర్యులను, లాట, ఘూర్జర మాళవ రాజులను, ఉత్తర హిందూదేశము నేలు శ్రీహర్షుని, ఓడించి రాజ పరమేశ్వరత్వమును బొందెను. మరియు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే దక్షిణకోసల, కళింగ దేశములను జయించెను. పిఠాపురపుదుర్గమును వశపర్చుకొనెను. దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములను విష్ణుకుండిన, పల్లవ రాజుల నోడించియే వశపర్చుకొనెను. పల్లవరాజును కాంచీపురమునకు పారదోలెను. అప్పుడు తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్థనుని వేంగికళింగముల నేలుటకై రాజప్రతినిధిగా ఏర్పర్చెను. ఈతడు క్రీ. శ. 615 సంవత్సరమునసర్వస్వతంత్రుడై, పూర్వచాళుక్య

60 Vide pages 33—35 of Dr. Dubrueil's Pallavas. Also pages 90—92 of his Ancient History of the Dekkan.

వంశస్థాపకుడయ్యెను. ఈతడు 615 మొదలు 633 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతని రాజధాని పిఠాపురమనియు, ఈతనికి విషమసిద్ధియని బిరుదు గలదనియు, ఈతని రాజ్యము విశాఖపట్టణం జిల్లాలోనికి వ్యాపించె ననియు, ఈతని తిమ్మాపురపు తామ్రశాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. ఈశాసనపులిపి, (తెల్గు కన్నడలిపియని పేరు) కళింగ గాంగ రాజగు ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురపు శాసనలిపిని బోలి యుండుటచే వీరిద్దరును రమారమి ఒకే కాలపు వారని తోచుచున్నది. విష్ణువర్ధనుని మరియొక శాసనము చీపురుపల్లివద్ద దొరికినది. దిమిలసీములోని కలవకొండ గ్రామమును తన 18వ రాజ్యకాలమున (శాలివాహనశకము 555 సం॥ శ్రావణమాసము అనగా, క్రీస్తుశకము 633 సం॥ జూలై నెల) సోమగ్రహణ సమయమున ఇద్దరుబ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ఈశాసనమును ప్లక్కి లేక ప్లాకి రాష్ట్రములోని చెలుపూరు లేక, చీపురుపల్లినుండి ప్రకటించెను. ఈతనిశాసనము మరియొకటి గుంటూరు జిల్లాలోని చెజ్జరాలయందు కనుగొనబడినది. దీనినిబట్టి, ఈతని రాజ్యము దక్షిణమున నెల్లూరుజిల్లా వరకును, ఉత్తరమున గంజాం జిల్లావరకును, తూర్పున సముద్రతీరము వరకును వ్యాపించెను. పశ్చిమమున పశ్చిమచాళుక్యులేలుచుండిరి. దక్షిణమున పల్లవులేలుచుండిరి. ఉత్తరమున కళింగ గాంగరాజు లేలుచుండిరి.

“వర్మా”భిధానులగు కళింగాధిపతులు.

క్రీ॥ శ॥ 4—5 శతాబ్దములు

మూడవశతాబ్ద మధ్యభాగము వరకును ఆంధ్రులు లేక శాతవాహనవంశజులు ఆంధ్రదేశమునను, దక్షిణకళింగ దేశమునను రాజ్యమేలిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయాప్రదేశములలో, వారిశిలాశాసనములు, నాణెములు, శిల్పములు దొరకుటయే. ఆంధ్రరాజ్యము నశించిన తరువాత ఆంధ్రభృత్య వంశములు, పల్లవులు బృహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, మొదలుగా గలవారు తమతమ రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పాలింపబడు ఆంధ్రకళింగములు చిన్నచిన్న రాజ్యములుగా చీల్చబడెను. క్రీస్తుశకము 340 ప్రాంతమున, దక్షిణాపథతూర్పు ప్రదేశమును, (కంచివరకును), జయించిన సముద్రగుప్తుని ప్రయాగశాసనమును బట్టి కళింగదేశమున 5,6 చిన్న రాజ్యములేర్పడెనని తోచును. వేగిమండలమున శాలంకాయన రాజులును, కంచికడ పల్లవులును, పాలక్కడ ప్రదేశమున ఉగ్రసేనుడును, రాజ్యము చేయుచుండిరి. కళింగదేశములో పిష్టపురము, గిరికొత్తూరు, దేవరాష్ట్రము, ఎరండపల్లి, కుస్థలిపురము, కురాల రాజధానులును, మహేంద్ర, స్వామిదత్త, కుబేర, దమన, ధనంజయ, మంట రాజులును, ఉండెనని తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము 4వశతాబ్దాంతమునుండి, 5వశతాబ్దాంతమువరకు కళింగము, కొందరు “వర్మ” రాజులస్వాధీనమున నుండెను. మహారాజశ్రీ వాసిష్ఠిపుత్రశక్తివర్మ రాగోలు శాసనమును బట్టి (Ep. India Vol. 12 p. 1) ఆతడు మాగధికులమునకు జెందినవాడై పిష్టపురము రాజధానిగా గల్గి, కళింగవిషయము నేలెననియు, అందలిరాకలువ గ్రామమును (నాగావళీతీరమున శ్రీకాకుళమునకు చేరువున నున్నది.) తన 13వరాజ్య సంవత్సరమున వైశాఖపౌర్ణమినాడు, కుమారశర్మయను బ్రాహ్మణునికిన్ని అతని 81 మంది కుమారులకున్ను దానమిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది. శాసనము వ్రాసి

నవారు ఆతని మంత్రి అర్జునదత్త. ఈశాసనపులిపి శాలంకాయన లిపిని బోలి యుండుట చేత, నాల్గవశతాబ్దాంతపుదై యుండును. ఇదే లిపిని బోలియుండు మరియొక శాసనము (ఉమవర్మ బృహత్ప్రోష్ట శాసనము) విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని పాలకొండ గ్రామమున దొరికినది. పై శాసనమున్ను, ఇదియున్ను సంస్కృతభాషయందున్నవి. ఉమవర్మ శాసనమున్ను, మహారాజచండవర్మ కోమర్తి శాసనమున్ను, భాషాలిపులయందొక్క రీతిగానున్నవి. ఈ రెంటును సింహపురము నుండియే యివ్వబడినవి. ఈ యిద్దరు రాజులును కళింగాధిపతులని బిరుదు లొందిరి ఇద్దరును బప్పభట్టారకులు. ఉమవర్మ తన30 రాజ్యసంవత్సరమున బృహత్ప్రోష్ట గ్రామము హారితకర్తయను బ్రాహ్మణునికిచ్చెను. దానమిచ్చిన గ్రామమును దంతాయవాగుభోగమునుండి విడదీసి, తత్పూర్వము ప్రతిష్ఠింపబడిన 3 అగ్రహారములకు జేర్చెను మహారాజచండవర్మ, తన కుమారవపరిపాలనసం॥మున వాజసనేయశాఖకు చెందిన బ్రాహ్మణుడగు దేవశర్మకు కోహితూరుగ్రామమును దానమిచ్చెను. కళింగాధిపతి యనియు, పితృభక్తుడనియు బిరుదులు గలవు శ్రీకాకుళమునకు చేరువనున్న సింగుపురమున్ను, ఈతని రాజధానియైన సింహపురమున్ను ఒక్కటియే. పై శాసనములను బోలిన మరియొక శాసనము, కళింగాధిపతియైన నందప్రభంజనవర్మది, శ్రీకాకుళమున దొరికినది. (Vide Ind. Ant. vol 13) ఈతడు సారపల్లి నగరమునుండి దేవరతగోత్రులైన చారణాలకును, హారిశ్చంద్రస్వామియను బ్రాహ్మణునికిన్ని దేయవటగ్రామము దానమిచ్చెను. చండవర్మ, నందప్రభంజనవర్మల శాసనపులిపులను బట్టియు, శాసనపు ముద్రలమీది "పితృభక్త" యను బిరుదులనుబట్టియు, కళింగాధిపతులని చెప్పబడుట చేతను, వర్మాభిధానులగుటచేతను, వీరిరువురు నొక కుటుంబమువారేయని చెప్పవచ్చును. పై రాజులు పల్లవులకును సాలంకాయనులకును సంబంధించిన వారై యుందురని కొందరి యభిప్రాయము. విష్ణుకుండినులు వీరినందరిని జయించి తత్పూర్వాంధ్రదక్షిణకళింగదేశముల నస్వాధీనముచేసికొని యుండిరి. ఈ విష్ణుకుండినులు దక్షిణకళింగాంధ్రదేశము నేలుచున్నప్పుడు, పూర్వ తూర్పుగాంగులు తమ రాజ్యమును గంజాంజిల్లాయం దేర్పరుచుకొనిరి.

ఈకళింగరాజుల కాలనిర్ణయము చేయుట బహుకష్టము. ఈవిషయమునుగురించి ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవసంపుటము, రెండవసంచిక 161, 162 పేజీలయందిట్లు వ్రాసియుంటిని:- ఈ(శక్తివర్మ) శాసనపులిపి ప్రాచీన దక్షిణలిపులను బోలియున్నది. మరియు, శాలంకాయన శాసనపులిపినిన్ని, ఉమవర్మ బృహత్ప్రోష్ఠ శాసనపులిపినిన్ని, బోలియున్నది. మరియు, ఈశాసనముల లిపిన్ని, భాషశైలిన్ని, చందవర్మ నందప్రభంజనవర్మ మహారాజులయొక్క శాసనముల లిపినిన్ని, భాషశైలినిన్ని, పోలియున్నవి. ఈశాసనపుపాఠములుగూడ సాలంకాయన, పల్లవశాసనపు పాఠములను బోలియున్నవి. శాసనములలో కాలనిర్ణయము లేనప్పటికిన్ని, అక్షరతత్త్వమునుబట్టి నాల్గవ ఐదవ శతాబ్దకాలపువని నిశ్చయింపవచ్చును.

సకలకళింగాధిపతి, మహారాజ యను బిరుదులనుబట్టి, ఈరాజులందరును కళింగమును స్వతంత్రముగా పాలించిరని తెలుసుకోవలెను. వర్మాభిదానులగుటం జేసియు, బిరుదుల పోలికనుబట్టియు, ఈరాజులందరును ఒకే

వంశమునకు చెందినవారై యుండనోపు. వీరు తమవంశపు పేరులను పేర్కొననప్పటికిన్ని, కళింగాధిపతు లని చెప్పుకొనిరి. గాంగేయులని కాని, శాలంకాయనులని కాని చెప్పుకొనలేదు. వీరి పరస్పరసంబంధము తెలియచేయలేదు. వీరి రాజ్యక్రమము, రాజ్యకాలము ఈక్రిందివిధముగా నుండనోపు—

స్వామిదత్తుడు-క్రీ॥ శ॥ 340 పిఠాపురంరాజధాని
|
శక్తివర్మ-క్రీ॥ శ॥ 375 డిటో
|
ఉమవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 400 సింహపురంరాజధాని
|
చండవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 425 డిటో
|
నందప్రభంజనవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 450 సారెపల్లిరాజధాని

ఈ రాజులలో మొదటివారిద్దరును కళింగమునేలిన కాలమున కళింగమొక విషయము, లేక జిల్లాగా యుండియుండెను. తర్వాత కళింగమునేలిన రాజులు ముగ్గురును శ్రీకాకుళంతాలూకాలోని సింహపురమును, పర్లాకిమిడితాలూకాలోని సారెపల్లెను రాజధానులుగా జేసికొని, కళింగము నేలిరి. వీరిపేర్లు సముద్రగుప్తుని శాసనమున గానరావు. మరియు, అప్పుడు కళింగము చీలికలై, వేర్వేరు రాజుల పాలబడియుండెను. కాని క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమున కళింగభాగములన్నియు వర్మరాజుల ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముక్రింద నుండెను. చండవర్మ, నందవర్మలను రాజనామములు శాలంకాయనులలో కనబడుటచేతను, వారును ఆకాలముననే వేగిదేశము నేలుచుండుటచేతను వారును, వీరును ఒకే వంశమువారని యభిప్రాయపడవచ్చును. కాని ఈవంశవిషయము, వీరి శాసనముల నెచ్చటను కానరాదు. వీరు పరమభాగవతులు. (శివభక్తులు)పితృభక్తులు. కళింగాధిపతులు. వేదాధ్యయనపరులగు బ్రాహ్మణులకు దానముల నిచ్చుటచేత వైదికమతావలంబకులని నిశ్చయింపవచ్చును. సకలకళింగాధిపతులని చెప్పుకొనినను గంజాంజిల్లాలోని దక్షిణభాగమును మాత్రమే ఏలిరి. శ్రీకాకుళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలు మాత్రము వీరి రాజ్యముననుండియుండును. గనుకనే వీరుచేసిన దానములు చిన్నవి. మరియు వీరి శాసనములతో వీరివంశ, గోత్రనామములు లేకున్నను, దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల శాఖ గోత్రనామములు తప్పక తెల్పబడినవి. దానములు పర్వదినములయందును, యుద్ధసమయములందును, వివాహాది శుభకార్యములయందును చేయబడినవి. దానమివ్వబడిన ప్రదేశమునందలి కుటుంబినులు లేక వ్యవసాయదార్లకు తెలియజేసి, దానభూముల నగ్రహారముగా జేసి, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, ఎల్లప్పుడును దానము జరుగునట్లు శాసించుచుండెను. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు తెలుగుబ్రాహ్మణులుగా కన్పట్టుచున్నారు. ఈ కళింగాధిపతుల రాజ్యానంతరమున, కళింగము గాంగవంశపురాజుల పాలబడియుండును. ఈ కళింగాధిపతుల శాసనములు శాలంకాయనులశాసనములను బోలియుండుటచేత క్రీ. శ. 4, 5 శతాబ్దములవని నిశ్చయించినట్లే, పూర్వగాంగవంశపు రాజుల శాసనములు పూర్వతూర్పుచాళుక్యుల శాసనములను బోలియుండుటచేత క్రీ.శ. 6, 7 శతాబ్దములవని నిశ్చయింపవలెను. వీరి చరిత్ర కివియే ముఖ్యాధారములు.

పూర్వతూర్పు గాంగుల చరిత్ర

గంగవంశోత్పత్తి

క్రీస్తుకుపూర్వము నాల్గవశతాబ్దాంతమున రాజ్యముచేసిన చంద్రగుప్తమౌర్యుడు 'ప్రాచ్చిగాంగరిడు'లనెడుతూర్పు గాంగజాతులపై రాజ్యమేలెనని యప్పటి గ్రీకుచరిత్రకారులువ్రాసియున్నారు. టోలమియను భూగోళశాస్త్రజ్ఞుడు గాంగరిడులు లేక గాంగులు గంగానదితీరమున నివాసముండెడివారని వ్రాసెను. కర్టియస్ మొదలగు రోమక చరిత్రకారులు నట్లే వ్రాసియుండిరి. ప్లినియనునాతడు, కళింగగాంగులు తనకాలమున (క్రీ.శ.23-79) నూతనజాతివారుగా తలయెత్తుచుండిరనివ్రాసెను. తామ్రశాసనములను బట్టి, కళింగమున(గంజాంజిల్లాయందు) గాంగవంశపురాజులు రాజ్యముచేసినట్లు మనకు తెలియుచున్నది. ఈశాసనములనుబట్టియే, మైసూరునందలి గాంగులు ఆదివంశము వారనియు, వారి శాఖకు చెందినవారే కళింగగాంగు లనియు, తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ చోడగంగుని 1034, 1040 శకవర్షపు శాసనములనుబట్టి (Vide Ind. Ant. Vol 13) గంగవంశోత్పత్తి కథ యిట్లున్నది:- గాంగేయులు విష్ణుసంభూతులు. విష్ణువునుండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు ఉదయించిరి. ఈచంద్రవంశములో ఐదవవాడు యయాతి. ఈతని కొడుకు తూర్వసు, సంతానము లేక గంగను ప్రార్థింపగా, గాంగేయుడను కొడుకుపుట్టెను. ఆతనివల్లనే, ఆతని సంతతివారికి, గాంగాన్వయులని పేరువచ్చెను. గాంగేయుని తర్వాత ఎనిమిదవరాజు చిత్రాంగదుడు. అతనితర్వాత ఎనిమిదవరాజు కోలాహలుడు. అతడు గాంగవాడి విషయమున కోలాహలపురమును, అందు హరునికొరకు యాలయమును కట్టించెను. ఆతనితర్వాత 81 రాజులు ఆపురము నేలిరి. తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమేలెను. ఈతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకోంకణ, కేరళ, కర్ణాట లాట, దేశములను జయించెను. ఆతనికి కామార్ణవ, దానార్ణవ, గుణార్ణవ, మారసింహ, వజ్రహస్తులను ఐదుగురు కొడుకులుండిరి. అందు పెద్దవాడగు కామార్ణవుడు, తనపినతండ్రి తన రాజ్యమాక్రమించుకొనుటచేత, ఆతనికది వదలివేసి, తనతమ్ములతో క్రొత్తరాజ్యమునంపాదించుటకై తూర్పుగా పోయి, మహేంద్రగిరి కడకేతెంచెను. అందుండు గోకర్ణస్వామి నారాధించి ఆయన దయవల్ల, ఛత్ర, చామర, సామజ, ధ్వజ, బల్లె, మకరతోరణ, కహళ, శంఖ, వృషభలాంచనముల నెల్ల సంపాదించెను. తర్వాత (స)బలాదిత్యునితో పోరాడి కళింగమును స్వాధీనపరచుకొని, దంతపురమును రాజధానిగా జేసికొని, దానార్ణవుని యువరాజుగాజేసి, మిగిలినవారికి, కళింగ దేశములో వేరువేరు భాగములు పరిపాలింప పంచియిచ్చెను. తర్వాత, అనంతవర్మవరకునుగల రాజులపేర్లు, కాలములు యివ్వబడినవి. ఈవిషయములనుబట్టి చూడగా, కళింగగాంగులున్ను, మైసూరులోని పశ్చిమగాంగులున్ను, అనాదిని ఒకేదేశము వారనియు, ఒకేజాతివారనియు, మైసూరుగాంగులు మూలవంశపు వారనియు, కళింగగాంగులు విడిపోయిన ఒకశాఖవారనియు తెలియుచున్నది.

పశ్చిమగాంగవంశచరిత్రను తెలుపు శాసనములు--మూడవ, నాల్గవ శతాబ్దపువి-కొన్ని గలవు. కాని, సంపూర్ణచరిత్ర నిచ్చునట్టివి 11, 12 శతాబ్దపువై యున్నవి. వీటినిబట్టి, పశ్చిమగాంగులు ఇక్ష్వాకువంశమునకు చెందిన సూర్యవంశపు రాజులని తేలుచున్నది. వీరివంశ

క్రమ మిట్లున్నది[61]:—"ధనంజయుని కొడుకు హరిశ్చంద్రుడు. అతనిసంతతివాడు భరతుడు. అతనిభార్య విజయమహాదేవి. ఆమె గర్భవతియైయున్నకాలమునతనమాంద్యముతగ్గించుకొనుటకుగంగానదిలో స్నానముచేసెను. తర్వాత కొంత కాలమునకొక కొడుకు పుట్టెను. అతనికి గంగాదత్తుడని పేరుపెట్టిరి. అతని సంతతివారికి గంగులని పేరు.

"కొంతకాలమునకు గంగాదత్తునివంశమున విష్ణుగుప్తు డుదయించెను. అత డింద్రుని మెప్పించి, ఐరావతము గైకొనెను. అతనికి భాగదత్త, శ్రీదత్తులను నిరువురు పుత్రులు గల్గిరి. తన రాజ్యమును వారిరువురకును పంచిపెట్టెను. భాగదత్తుని వంతు కళింగము రాగా, అతడు కళింగగాంగని పిలువబడెను. శ్రీదత్తునికి గంగానదీ తీరమున నున్న పూర్వపు రాజ్యమున్ను, ఐరావతమున్ను ఇవ్వబడెను. ఈతని వంశమున పద్మనాభు డుదయించెను. ఈతనిని ఉజ్జయిని రాజగు మహీపాలు డోడింపగా, తన కొడుకులగు దడిగ, మాధవులకు తన రాజ్యచిహ్నముల నొసగి, వారిని దక్షిణ దేశమునకు పంపెను. వీరివంశపు వారే గంగాన్వయులనబడిరి. వీరు కడపజిల్లాలోని గంగపేరూరునకు వచ్చి, అందు జైనాచార్యుడగు సింహనందుని సహాయమున మైసూరులోని గాంగరాజ్యమును స్థాపింపగల్గిరి. దీనికే గాంగవాడి, లేక 96 వేల దేశమని పేరుపెట్టిరి. ఇది పద్మావతీదేవి ప్రసాదముగా గైకొని, ఆమెచే యివ్వబడిన ఖడ్గముతో మాధవుడు రాతిస్తంభము నొకదానిని రెండుముక్కలుగా గొట్టి, శత్రువుల పరిమార్చి, రాజ్యము విస్తరింపజేసెను. ఈ దేశమునకు మొదటి రాజధాని కొవలాలపురము. తర్వాత తల్కాడు. నందగిరి ముఖ్యబలము. మాధవుడు ధర్మమహాధిరాజు. కాణ్వాయన గోత్రుండు. బాణ, కొంకణ దేశముల జయించెను. ఈతడు క్రీ. శ. రెండవశతాబ్ద ద్వితీయార్థమున రాజ్యమేలెను. ఈతని కాలమునుండి జైనమతము మరింత తలయెత్తెను".

పై యాధారములనుబట్టి పశ్చిమగాంగులున్ను, తూర్పుగాంగులున్ను గంగానదితో సంబంధించినవారుగా కన్పట్టుచున్నారు. పశ్చిమగాంగుల శాసనములను బట్టి, హరిశ్చంద్రుని మనుమడున్ను భరతుని కొడుకున్ను అగు గంగాదత్తుని వంశమువారు కళింగ గాంగులైరి. తర్వాత తూర్పుగాంగుల శాసనములను బట్టి యయాతి మనుమడున్ను తుర్వసు కొడుకున్ను అగు గాంగేయుని సంతతివారు గంగులైరి. ఏది ఎట్లైనను, గంగానదీతీరవాసులగుట చేతనే, వీరికి గంగులను పేరువచ్చినది. దక్షిణమునయున్న మైసూరునకు (గంగవాడికి) పోకముందే, వీరు చీలిపోయిరి. ఒక శాఖవారు కళింగగాంగులు, వైదిక మతోద్ధారకులుగానుండ, పశ్చిమగాంగులు, జైనుల సహాయమున రాజ్యమును సంపాదించుటచేత, జైనమతావలంబకులైరి. గోత్రములును విడిపోయెను. పశ్చిమగాంగులు, సూర్యవంశపురాజులు; జాహ్నవేయకులజులు; కాణ్వాయన సగోత్రీకులు. తూర్పుగాంగులు, చంద్రవంశపు రాజులు. గంగాన్వయ లేక గంగామలకులతిలకులు. పూర్వతూర్పుగాంగుల గోత్రములువారి శాసనములలో కానరావు. కాని తర్వాత తూర్పుగాంగులు ఆత్రేయగోత్రీకులుగా వర్ణింపబడిరి.

పశ్చిమగాంగులు సూర్యవంశపు ఇక్ష్వా

61. Vide Mysore and Coorg by Lewis Rice Page 30.

కుని సంతతివారని కొన్ని శాసనములలో నున్నను, దుర్వినీతుని గుమ్మారెడ్డిపురపు శాసనములో ఆతడు కృష్ణుని వంశము వాడని చెప్పబడుటచేత, కళింగగాంగులవలెనే, పశ్చిమగాంగులును యాదవవంశ్యులని తెలుచున్నదని నరసింహాచార్యులుగారు వ్రాయుచున్నారు.[62] కాని ఇది సహేతుకముగా లేదు. పైనివ్రాసినప్రకారము తూర్పుగాంగులుగాంగవంశస్థులు. మరియు కట్టకడపటి వారుతప్ప మిగిలినవారు పరమమహేశ్వర పాదభక్తులు. ఈవిషయములనుబట్టిచూడగా,తూర్పుగాంగులకును, పశ్చిమగాంగులకును ప్రప్రథమమునతప్ప, తర్వాతసంబంధ బాంధవములు లేనట్లుకనబడుచున్నది. గ్రీకు, రోమకచరిత్రకారులు వ్రాసిన ప్రకారము గంగానదీతీరవాసస్థులగుటచేతనే గాంగేయులని పిలువబడిరి. మూలశాఖవారు దక్షిణమునకు పోకముందు వీరందరి మతాచారము లొక్కటేకాని, తర్వాత విడిపోయియుండును. పశ్చిమగాంగుల శాసనములలో వ్రాయబడిన ప్రకారము, విష్ణుగుప్తుని కొడుకగు భగదత్తుడు కళింగగాంగులకు మూలపురుషుడుగా కనబడుచున్నాడు. ఫ్లీటుదొరగారిగుప్తశాసనములనుబట్టి, రెండవ జయదేవుడు భాగదత్త రాజకుటుంబమునకు చెందినట్టిన్ని, కోసల, కళింగ, ఓఢ్ర, గౌడ, దేశములకు రాజైన హర్షుని కుమార్తెయైనట్టిన్ని, రాజ్యమతిని వివాహమాడె నని తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని అల్లహాబాదు శిలాశాసనమునుబట్టి గిరికొత్తూరు రాజు స్వామిదత్తుడుగా కనబడుచున్నాడు. కళింగదేశమునేలిన శక్తివర్మ రాజుయొక్క మంత్రి అర్జునదత్తుడుగా కనబడుచున్నాడు. ఈవిషయములనుబట్టి 'దత్త'నామాంకితులగు రాజులు క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దములో కళింగము నేలినట్లు స్పష్టము. వీరికిని, వర్మాభిదానులగు కళింగరాజులకును సంబంధ ముండియుండును. అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని (శా.శ.1084), విశాఖపట్టణపు (శా.శ. 1040) తామ్రశాసనములను బట్టి, ప్రగల్భుని కొడుకగు కోలాహలునిచే గంగవాడి విషయమున కోలాహరపురము కట్టించబడెననియు, అందు విరోచనుడున్న, తర్వాత 81 మంది రాజులున్న, రాజ్యముచేసిన తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమునకువచ్చి అనేకమంది శత్రువుల నోడించె ననియు, తర్వాత అతని కొడుకగు కామార్ణవుడు తన పినతండ్రికి రాజ్యమును వదలివేసి, తమ్ములతో తూర్పుదిక్కుగాపోయి, మహేంద్రగిరి నెక్కి, అందుండు గోకర్ణస్వామి నారాధించి, ఆయన వరప్రసాదమున రాజ్యచిహ్నములను సంపాదించి,(న)బలాదిత్యునోడించి,కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొనె ననియు తెలియుచున్నది. ఇందు చెప్పబడిన కోలాహలపురమును దక్షిణమున నున్న కోవలాలతో కొందరు ముడిపెట్టిరి. మరియు, కోలాహలగంగవాడిని, మైసూరునందలి పశ్చిమగాంగుల గంగవాడితో ముడిపెట్టిరి. రెండవ నరసింహదేవుని కెందుపట్నం (శా. శ. 1217) శాసనమునుబట్టి,[63] ప్రగల్భునినుండి అనంతవర్మయనెడి కోలాహలుడుదయించె ననియు, గాంగవాడిపట్టణమున కాతడే మొదటిరాజనియు, ఆతడున్న అతనిసంతతివారున్న రూపగంగులను బిరుదులొందిరనియు, అనంతవర్మయొక్క యుద్ధ

62. Vide his article on Western Ganges in Mythic Society Journal vol 14, No I P. 10.
63. Vide N. N. Vasu's C. P. Insc. of Narasimha II published in the J. As. Society of Bengal for 1896, pages 258 and 259.

ధాటి కాగలేక శత్రుసమూహము కోలాహలముచేయగా అతని రాజధానికి కోలాహలమని పేరువచ్చెననియు, అంపనేకమంది రాజులు రాజ్యముచేసిన తర్వాత, కామార్ణవుడు దాడివెడలి కళింగమును జయించె ననియు తెలియుచున్నది. అనంతవర్మశాసనములను బట్టిగాని, నరసింహవర్మశాసనములనుబట్టిగాని మైసూరునందలి గాంగవాడిలోని కువలాలపురమునుండి కళింగగాంగులు వచ్చినట్లు కనబడదు. మరియు, అనంతవర్మశాసనములనుబట్టి వీరు గాంగవాడిని వదలి, తూర్పుగాపోయి మహేంద్రగిరిపై నివాసముచేసినట్లు కనబడుచున్నది గాని, దక్షిణమునుండి ఉత్తరమునకు వచ్చినట్లు కనబడదు. దీనినిబట్టి వీరు తూర్పువింధ్యప్రాంతములవారుగను, గంగానదికి దక్షిణమునను, మహానది కుత్తరమున నందు ప్రాంత నివాసులుగను, యుండి యున్నట్లు కనబడును. గ్రీకురోమక చరిత్రకారుల వర్ణనలుకూడ ఈవిషయమును స్థిరపర్చుచున్నవి. హీరలాలు పండితుని యభిప్రాయప్రకారము పూరి, గంజాంజిల్లాల (కొంగోదు) యందు కొంతకాలము రాజ్యముచేసిన శైలోద్భవ వంశము, రాతినుండి జనించినకథమంచిదికాదనియెంచి, పవిత్రమగు గంగతో సంబంధముకల్పించుకొని, గంగవంశముగా మారెనని తెలియుచున్నది. కాని ఇదియంత సమంజసముగా లేదు. గంగవాడి లేక, గంగుల నివాసస్థానము ప్రప్రథమమున గంగానదికి దక్షిణభాగమున నుండెననియు, అదుండుగంగులు కొంతకాలమునకు రెండు భాగములుగా చీలిపోయిరనియు, అందొక శాఖవారు ఈగాంగ వాడి కోలాహలమును విడిచి తూర్పున కళింగము చేలిరనియు, మూల శాఖవారు పరాజితులై దక్షిణదేశమునకు బోయి, అందొకగంగవాడి నేర్పరచుకొనిరనియు, తదనంతరము దక్షిణగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకు నెట్టిసంబంధము లేదనియు, దీనికినిదర్శనము అనంతవర్మ చోడగాంగుని శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వీకులపేర్లు దక్షిణగాంగ వంశవృక్షమున కానరావనియు, మైసూరునందలి గాంగవాడికువలాలపురమును ఉత్తరపుగాంగవాడి కోలాహలపురమును వేర్వేరనియు, చెప్పవలసియున్నది. హిందూదేశశాసనావళి, నాల్గవసంపుటము, 26 నెంబరు శాసనము, మహేంద్రవర్మదేవుని కొడుకగు పృథివీవర్మదేవునిదైయున్నది. అదిగంజాంజిల్లాయందు దొరకినది. మగధలిపియను నాగరియక్షరములతో వ్రాయబడినది. గంగామలకులతిలకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడునగు పృథ్వీవర్మదేవ మహారాజు కోలాహలపురమునకు ప్రభువుగా వర్ణింపబడెను. దీనినిబట్టి గాంగవాడి కోలాహలపురము గంజాంజిల్లాప్రాంత దేశములోనిదేయని తెలియుచున్నది. మరియు,తూర్పుగాంగులు పరమమహేశ్వరులు. పశ్చిమలేక, దక్షిణగాంగులు జైనమతస్థులు.వీరిది వృషభలాంఛనము. వారిదిఐరావతము.వీరిపేర్లకువారిపేర్లకుచాలా తేడాలు గలవు. వంశోత్పత్తి, వంశవృక్షములు భిన్నములుగానున్నవి. గనుక ప్రప్రథమమున గంగానదీతీరవాసులై, గంగులను పేరు ధరించి,కొంతకాలమునకు కారణాంతరములచే భిన్నులై, చీలిపోయితూర్పుతీరముననివాసములేర్పరచుకొని,భిన్నమతాచారములననుసరించి ప్రవర్తించుచుండిరని స్థిరపర్చవలసి యున్నది. ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములలో పశ్చిమమునసున్న గంగపురమును బట్టియు, ఆప్రాంత

ములయందుండు గంగ, కదంబవంశనామముల నుబట్టియు, ఈవిషయము ఇంకను స్థిరపడు చున్నది. ఈగాంగు లుత్తరదేశపువారే కాని దక్షిణపువారుకారు. పశ్చిమగాంగుల శాసనములు కూడ ఈవిషయమునే తెల్పుచున్నవి.

పూర్వ, పర గాంగుల సంబంధము.

కొందరు, పూర్వగాంగులకున్ను, తర్వాతి గాంగులకున్ను సంబంధమేమియు లేదనియు, వారు వేర్వేరు శాఖలకు చెందిన వారనియు, మొదటివారు గాంగశకమును, రెండవవారు శాలివాహన శకమును వాడిరనియు, గాంగశకము వాడిన వారి శాసనములలో సంపూర్ణవంశాను క్రమముండ లేదనియు, శక కాలమువాడినవారి శాసనములలో పూర్తి వర్ణనయేగాక రాజులకాలపరిమితిగూడ యివ్వబడినదనియు, గాంగశక శాసనములలో రాజుల గోత్రము పేరు లేదనియు, శకశాసనములలో ఆత్రేయగోత్రము పేరుచెప్పబడినదనియు, గాంగశకపువారి పేర్లు వర్మ, వర్మదేవ, అర్ణవాంతిములుగనుండ, శక కాలపువారి పేర్లు 'దేవ' అంతములుగనున్నవనియు, వారిరాజ్యస్థానములుగూడ వేర్వేరనియు, మొదటివారు 'గాంగ' వంశపురాజులనియు, తరువాతివారు 'గంగ' వంశపురాజులనియు, వ్రాయుచున్నారు. కాని ఇది సరియైన వాదముకాదు. కళింగమునేలిన మొదటివారుకూడ గంగవంశజులమని తమశాసనములలో చెప్పుకొనుటచేత రెండువంశములొక్కటేయని తెలియుచున్నది. దేవేంద్రవర్మ చీడివలసశాసనమును ప్రకటించుచు[64] ఇట్లువ్రాసియుంటిని:—వజ్రహస్తుని (1035-1070) కాలమునాటి (ఆతని సామంతుడగు దారపరాజుది) పర్లాకిమిడి శాసనపు రేకులపై ముద్రయున్ను, దానిపైనిచెక్కబడిన గుర్తులున్ను, దేవేంద్రవర్మశాసనపుముద్రను, దానిపైనున్న గుర్తులను బోలియున్నవి. తత్పూర్వగాంగుల శాసనముల వైఖరినిన్ని బోలియున్నది. మరియు విజయకళింగనగరమునుండియే రెండురకముల శాసనములు ఇవ్వబడినవి. రెండువంశముల రాజులును మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి భక్తులే. గాంగా గంగా మల కులతిలకులు. ఉభయులు నుపరమమహేశ్వరులు. ఈ రెండు వంశముల రాజుల కాలములోనూ కళింగ గ్రామపాలకులు, కదంబకులమునకుచెందిన ఖేడినామాంకితులు. ఈ రెండవంశములవారి దానములు, కదంబఖేడిరాజుల సలహాలవల్లను ఒకప్పుడు వారికిన్ని, ఒకప్పుడు మరియొకరికిన్ని ఇవ్వబడెను. గాంగులకును, కదంబులకును సంబంధముగలదు. కదంబులు బనవాసి, లేక, వనవాసి, లేక, వైజయంతి పురవరాధీశ్వరులు. వారి కులదేవత జయంతి మధుకేశ్వరుడు. వీరు పశ్చిమగాంగులకు బంధువులు. దక్షిణమున వనవాసియందుండిరి. కాని దక్షిణమునకు పోకముందు వీరుకళింగమున కాపురముండియుందురు. లేదా తూర్పుగాంగులవలెనే, తూర్పుకదంబులు పశ్చిమోత్తర ప్రాంతమునుండివచ్చి గంజాంజిల్లాయందు స్థిరవాసమేర్పరచుకొని, గాంగులచే నోడింపబడి వారిక్రింద సామంతరాజులుగ నుండియుందురు. దక్షిణకదంబులు జైనమతస్థులుగనుండ, వీరు శివభక్తులు. దక్షిణమునందువలెనే, కళింగమునందు పర్లాపురం, టెక్కలి, పలాస, జయంతిపురం, వనవాసిమొదలుగాగలకదంబగ్రామములున్నట్లు తెలియుచున్నది. మైసూరుబనవాసియందలి జయంతిమధుకేశ్వరునివలెనే, గంజాంజిల్లాలోని

64. Vide P. 161 vol 2. Pt. 2. Journal of the Andhra Historical Research Society.

ముఖలింగమున జయంతీశ్వరుడు లేక మధుకేశ్వరుడు గలడు. గాంగేయులు కదంబుల నోడించిన తర్వాత, తమ రాజ్యమును కళింగమున స్థిరపర్చుకొనిరని తెలియుచున్నది. కదంబులు మగధ రాజ్యమునేలిరనియు, తర్వాత కళింగము ద్వారా దక్షిణమునకు పోయిరనియు, కళింగమున కదంబగుడ మొదలగు పట్టణములను నిర్మించిరనియు, వారు ప్రప్రథమున జైనమత మవలంభించిరనియు తెలియుచున్నది.[65] ఇప్పటికిని ఈ కదంబగంగవంశ కుటుంబములు రెండును కళింగమునను, ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములను, ఉన్నవి. బ్రహ్మక్షత్రియులగు ఈకదంబులుకళింగదేశమున వైదక మతోద్ధారకులుగ నుండి, రాను రాను గాంగుల యాధీనము క్రిందికి వచ్చి, వారితో సంబంధములను కల్పించుకొని, సామంతప్రభువులుగా నుండిరి. వీరు పూర్వ పరగాంగరాజుల శాసనములలో పేర్కొనబడుటచేతను, ఉభయులకును బంధువులుగ నుండుటచేతను, పూర్వపరగాంగు లిద్దరును పరస్పర సంబంధము గలవారని చెప్పక తప్పదు. మరియు ఉభయవంశములవారి శాసనములలోనుగూడ కళింగనగరము, దంతపురము రెండును రాజనివాసములుగా పేర్కొనబడినవి. పూర్వగాంగరాజులు తమవంశ శకమునే స్థాపించిరి. కాని తర్వాతిరాజులు, ఆకాలమున తదితర వంశపు రాజులు శకవర్షములు వాడుటచేత, తామును అటులే చేయ సమకట్టిరి. ఈశకవర్షములను వాడిన మొదటిరాజు మూడవ వజ్రహస్తుడు. ఈతడే గంగవంశక్రమమును గూడ కొంతవరకు వ్రాయించెను. తత్పూర్వపు రాజులలో నాల్గు పురుషాంతరముల వరకును గాంగవంశావళిని తెలియపర్చినరాజు చీడివలస దేవేంద్రవర్మ. శకవర్షమును వాడినట్లే వజ్రహస్తుడు అప్పటియాచార ప్రకారము తత్పూర్వపు రాజుల వంశక్రమమునుకొన్ని పురుషాంతరములవఱకునిచ్చెను. పల్లవ, విష్ణుకుండిన శాసనములలో వలెను, వేగి సాలంకాయనుల శాసనములలోవలెను, పూర్వగాంగులు రెండుపురుషాంతరములు మాత్రము తమ వంశక్రమమును తెలిపిరి. దీనినిబట్టి పూర్వపరగాంగులు వేర్వేరువంశములవారని భావింపగూడదు. పూర్వగాంగరాజులు తమగోత్రముపేరు నియ్యలేదు. గాంగాన్వయుల మని మాత్రము తెలిపిరి. ఆచారమును, శాస్త్రమును బట్టి గోత్రములులేని క్షత్రియ కుటుంబములు ఆత్రేయగోత్రమునకు చెందగలరని యుండుటచేతనే, తర్వాతి రాజుల దాత్రేయగోత్రముగా చెప్పబడినది. పూర్వగాంగుల శాసనములలో దాతలగోత్రములు చెప్పబడకపోయినను, ప్రతిగ్రహీతల గోత్రములు, శాఖలు, స్వస్థలములు పేర్కొనబడినవి. అనగా, అప్పటికాలమున బ్రాహ్మణులలో తేడాలు కనపర్చుటకు మాత్రము గోత్రశాఖ జన్మస్థలము లుపయోగింపబడినవి. ఆకాలమున పల్లవులు, చాళుక్యులు తమ తమ గోత్రములను పేర్కొనగా, రాష్ట్రకూటులు, ప్రతిహారులు, తూర్పుగాంగులు తమ గోత్రములను చెప్పుకొనరైరి. తమ కులమే గోత్రముగా భావింపబడుచుండెనని తెలియుచున్నది.[66] కాని, కాలకర్మ విశేషమున తరువాతిరాజులు ఆత్రేయగోత్రికుల

65. Vide Andhra Karnata Jainism By Dr. B. SeshagiriRao Pages 65-67
66. Vide C. V. Vaidya's Medieval Hindu India, chapter on Gotras.

మని చెప్పుకొనసాగిరి. మొత్తముమీద నీ రెండు వంశములు నొక్కటే. చోడగంగుని కొర్ని శాసనమున చెప్పబడినపూర్వీకుల 'అర్ణవ' అంతములగు పేర్లున్ను, ఆతని తండ్రి తాతల నామాంతరములగు దేవేంద్రవర్మ, అనంతవర్మ పేర్లున్ను, పూర్వగాంగుల పేర్లలో కనబడుటచేత, ఉభయకులములు నొక్కటే యని తెలియుచున్నది. వీరి రాజధానులు, మతము, కులము, శాసనముల రీతి, దానము చేయబడిన గ్రామములు, కదంబులతోడిసంబంధము, తదితర విషయములు సరిపోవుచుండుటచేత, పూర్వ పర గాంగరాజు లేక వంశమునకు చెందినవారనియు కళింగమున నైదవశతాబ్దాంత నుండి పదిహేనవ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు నేలిరనియునిశ్చయింపవలెను. మరియు, పూర్వగాంగుల శాసనములలో వాడబడిన గాంగ శకము, తర్వాతి గాంగరాజగు మధుకామార్ణవుని శాసనమున "526 గాంగేయశకవర్ష"మనివాడబడినది.67 దీనినిబట్టి వీరుభయులొకే వంశమువారనియు, ఒకేశకమునువాడిరనియు తెలియుచున్నది.

గాంగేయవంశసంవత్సరము లేక గాంగశకము.

పూర్వగాంగరాజుల శాసనము లన్నియు (పదవశతాబ్దమునకు పూర్వపువి) రాగిపట్టాల మీదనే వ్రాయింపబడినట్లు ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన వాటినిబట్టి 25 తామ్రశాసనములు) తెలియుచున్నది. ఈ శాసనములలో గంగామలకులతిలకులగు నీ రాజులందరును గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములనియు, ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములనియు, విజయరాజ్యసంవత్సరములనియు, ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరములనియు' ప్రవర్ధమానసంవత్సరములనియు, గాంగేయవంశ సంవత్సరములనియు పేర్లువాడిరి. వీటినన్నిటిని గాంగశకసంవత్సరములనిమనము చెప్పవచ్చును. నంద శకమువలెను, శాలివాహనశకమువలెను, గుప్తశకమువలెను, చేది కాలచూర్యశకమువలెను, ఈ గాంగశకము, తద్వంశ రాజ్యప్రారంభ కాలమును సూచించును. అట్టి శకమును వాడుటచేత, ఆవంశపురాజులు కొన్ని గొప్పవిజయములను గాంచి, స్వతంత్రతనుపొంది, తమరాజ్యమును కళింగదేశమున స్థాపించియుండవలెను. అసగా, తమ స్వతంత్రరాజ్యప్రారంభకాలమును సూచించుటకే గాంగశకమేర్పర్చియుండవలెను. ఈ విషయమువీరి శాసనములవల్లనే ఋజువగుచున్నది. గాంగ శకమును వాడిన మొదటి రాజులు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మయు, అతనికొడుకు సత్యవర్మయు. మరియు, హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు తాముసకలకళింగమును జయించి, రాజసింహ మొదలగు బిరుదులనుసంపాదించి, గాంగవంశమునకు కళింగమున సుస్థిరవానమేర్పరచి, స్వతంత్రముగపరిపాలన చేసినట్లుతమశాసనములలో చెప్పుకొనిరి.68 గాంగశకమునువాడకపోయినను, గాంగవంశీయుడును, త్రికళింగాధిపతియు, ప్రవర్ధమాన సం॥ 39లో రాజ్యముచేసిన వాడునగు ఇంద్రవర్మ ఈవంశకర్తయై యుండనోపు.

క్రీస్తు, శాలివాహనశక, అబ్దములున్ను, చేది, గుప్తకాలములున్ను స్థిరపడినట్లు, గాంగవంశసం

67. Vide Ep. Report for 1918—1919. C. P. No. 5.

68 అనుబంధమున ప్రకటించిన హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ రాజుల దానశాసనములను చూడదగును.

వత్సరము, లేక గాంగకాలము, లేక గాంగరాజులు కళింగమున స్వతంత్ర రాజ్యమేర్పరచిన కాలము, స్థిరపర్చవలసియున్నది. గాంగరాజుల శాసనములలో గాంగశకవర్షముగాక, పుణ్యకాలము, మాసము, పక్షము, తిథి, ఇవిఅన్నియుగాని, కొన్నిగాని తెలుపబడుచున్నను, సంవత్సరముల పేర్లు, రాజుల వంశక్రమము, కాలములు ఇవ్వబడకపోవుటచే వేరు యాధారములనుబట్టి గాంగశక కాలము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఇదివరలో ఈవిషయమై 1920సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో, కళింగగాంగ రాజగు హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనమును ప్రకటించినవారు, హస్తివర్మ గుప్తవంశజుడగు సముద్రగుప్తునిచే యోడింపబడినవాడేయనియు, అందుచేత క్రీ॥ శ॥ 350 సంవత్సరమున కళింగము నేలెననియు వ్రాసిరి. మరియు, హస్తివర్మ గాం॥శ॥సం॥80లో రాజ్యమేలుటచేత, గాంగశకము (350-80) 270 లో ప్రారంభమయ్యెననియువ్రాసిరి. కాని, సముద్రగుప్తునిశాసనమున నోడింపబడినట్లు తెలుపబడ్డహస్తివర్మ ఈకళింగ గాంగవంశపురాజు కాడు. శాసనమున వైంగేయకహస్తివర్మ యని యుండుటచేతను, "విజయవేంగీ పురాన్నైక సమరావాప్తవిజయినో హస్తివర్మ మహారాజశ్య ప్రపౌత్రః", యని శాలంకాయన నందివర్మ వేగిశాసనమున నుండుటచేతను,[69] ఉర్లాము హస్తివర్మయు, వేగి హస్తివర్మయు, వేరువేరువంశములకు చెందిన రాజులనియు, వేర్వేరుకాలములందుండిరనియు వేర్వేరు దేశములను పరిపాలించిరనియు, తెలియగలదు. పైకారణములచేతగాంగహస్తివర్మ క్రీ॥ శ॥ 350లో రాజ్యమేలెననియు, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 270 లో ప్రారంభమైనదనియు వ్రాసిన వ్రాత తప్పు.

బీహార్, ఒరిస్సా, పరిశోధక మండలి తొమ్మిదవ సంపుటము, మూడునాల్గుభాగములు 398-415 పేజీలలో మ॥ రా॥ శ్రీ) గొడవర్తి రామదాసుగారు కళింగపూర్వగాంగ రాజుల కాలమునుగురించి వ్రాయుచు, తత్పూర్వమీ విషయమై వ్రాసిన ఫ్లీటుదొరగారి యభిప్రాయములను పరీక్షించి, వారిచ్చినకాలము సరియైనదికాదని వ్రాసిరి. మరియు, పూర్వగాంగ రాజుల శాసనములలోని అక్షరతత్వమునుబట్టియు, సముద్రగుప్తుడు కళింగమును జయించుటచేత గాంగరాజులు యాతని సహాయముతో తమరాజ్యమును స్థిరపర్చుకొని, విజయరాజ్య సంవత్సరము, లేక, గాంగశకమును స్థాపింపగల్గిరనియూహించుటచేతను, గాంగరాజుల దానకాలములు-(గ్రహణములు, పుణ్యతిథులు మొదలగునవి)-గణితశాస్త్రప్రకారము తాము సిద్ధాంతముచేయుగా తేలినఫలితమును బట్టియు, గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 349 లో స్థాపింపబడిన దని నిశ్చయించిరి. ఇది సరియగు యభిప్రాయము కాదని దేవేంద్రవర్మ చీకివలసశాసనమును ప్రకటించుచు ఈవిషయమై కొంత పరిశీలన చేసితిని.[70] ఫ్లీటుదొర ఇండియన్ ఆంటిక్వేరి, 16వ సంపుట 131-134 పేజీలలో, ఇంద్రవర్మ పర్లాకిమిడి తామ్రశాసనముప్రకటించుచు, తానదివరలో ఇంద్రవర్మ [గాం॥ శ॥ 128, 146, (138)] శ్రీకాకుళం శాసనములను ప్రకటించిన సందర్భము

69. Vide Pedavegi C. P. grant of Nandivarma II published by me in J. A. H. R. S. Vol. I, Part 2. P p. 92—100.

70. See my note on the Gangeya Era. P p. 153—164 in Vol. II, Pt. 2. J. A. H. R. S.

న అక్షరతత్వమునుబట్టియేమి, పృథ్వీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనములో చెప్పబడిన కొన్ని సందర్భములవల్లనేమి, కళింగగాంగరాజగు ఇంద్రవర్మ తూర్పుచాళుక్యరాజగు ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 666) సమకాలీకుడని నిశ్చయించినను, గాంగశకకాల మింకను సరిగా నిశ్చయింపవలసియున్నదని వ్రాసెను. కాని, Indian Antiquary vol 13. page 274 లో గాంగశకమును గురించి వ్రాయుచు, చారిత్రక, అక్షరతత్వకారణములచేత గాం॥శ॥సం॥ 128,146 (138)లో రాజ్యముచేసిన ఇంద్రవర్మ క్రీ. శ. 660 లో నుండినట్లును, దేవేంద్రవర్మ యొక్క-గాం. శ. సం॥ 254, క్రీ. శ. సం॥774 కు సరిసమాన మగుననియు వ్రాసెను.

"I have already suggested that, on historical as well as palaeographical grounds, Indravarma (of 128, 146) may be referred to about Saka 579 to 582 (AD 657-660). Taking 136 as the mean between the two certain dates of Indravarma, and taking this as equivalent to Saka 580, this would bring Devendravarma to about Saka 696 (AD 774—775). And this is about the latest period to Which, on paleographical grounds, the grant of the year 254 can be referred."

"చారిత్రిక విషయములవలననేమి, ప్రాచీన లిపిస్వరూపములవలననేమి, గాంగశకము 128, 146 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసిన ఇంద్రవర్మ, శాలివాహనశకము 579-582 (క్రీ॥ శ॥ 657-660) నాటివాడని ఇదివరకే సూచించితిని. ఈ రెండుకాలములకును నడుమ నున్న 136 సంవత్సరము, శా॥ శ॥ 580 సంవత్సరమునకు సరిసమానమని భావించినయెడల, దేవేంద్రవర్మకాలము శా॥ శ॥ 696 (క్రీ. శ. 774-775) నకు సరిపోవును. ప్రాచీనలిపి స్వరూపమునుబట్టి ఆతని 254 సంవత్సరపు శాసనము సరిపోవుటకు ఇదియే కడపటికాలము". దీనినిబట్టి గాంగశకము, క్రీస్తు తర్వాత 520 సంవత్సరప్రాంతమున స్థాపింపబడినట్లు తెలియుచున్నది.

డాక్టరు జి. జె. డూ్ర్రబియల్ తన దక్షిణ హిందూదేశ ప్రాచీనచరిత్ర, 76 వ పేజీలో వ్రాసిన ప్రకారమిట్లు: క్రీ॥ శ॥ ఆరవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు కళింగరాజగు ఇంద్రుడు, (గాం॥ శ॥సం॥ 87,91) విష్ణుకుండిన రాజగు ఇంద్రునితో యుద్ధము చేయుట నిశ్చయము. మరియు, 91 పేజీలో వ్రాసినప్రకారమిట్లు: విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకవర్మ చిరకాలము రాజ్యమేలె ననుటకు ఆతని 37 వ రాజ్యకాలమున దానమొసంగినట్లు తెల్పు రామతీర్థము తామ్రశాసనమే ప్రమాణము. ఇంతేకాక, ఆతని (ఇంద్రభట్టారకుని)పరిపాలనకాలమున కొంతమంది రాజుల సమూహమునకు నాయకుడుగా నున్నట్టిన్ని, ఇంద్రుడని పిలువబడుచున్నట్టిన్ని, ప్రాయశః కళింగదేశ పరిపాలకుడగు నట్టిన్ని,ఒక రాజుఆతనిపై బడెను. ఈ రామతీర్థం శాసనము, ఇంద్రభట్టారకుడు శతసహస్రసమరములందేనక చాతుర్దంతముల నెదుర్కొనెనని, తెల్పుచున్నది. ఇంద్రదేవుడు తూర్పుదిక్కునందలి చతుర్దంతముపై నధిష్ఠించునని మనకు తెలియును. ఈ విషయమే రామతీర్థం శాసనపు లిపిని బోలిన లిపితో వ్రాయబడిన ప్రిథివీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనము వల్ల పూర్తిగా ఋజువగుచున్నది. సుప్రతీకము (ఈశాన్యమూలనుండెడి ఏనుగ)పై నధిష్ఠించిన ఇంద్రాధిరాజుచేత, ఏ ఇంద్రభట్టారకుని రూపుమాపు

ట్టి రాజులందరును విహితము చేసికొనిరో అట్టి వాని కుముదము (నైఋతిమూల నుండెడి ఏనుగు) పడగొట్టబడెను. గనుక, ఈశాన్య దిక్కుననున్న కళింగగాంగరాజగు ఇంద్రాధిరాజున్ను, నైఋతి దిక్కునయున్న వేంగిరాజగు విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడున్ను, ఈయిద్దరు ఇంద్ర రాజులు నుశత్రువులై యుండియుందురు.

పై విషయములను బట్టి కళింగ ఇంద్రాధిరాజు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడుగా కన్పట్టును. ఇంద్రభట్టారకుని కాలమును బట్టి కళింగ అధిరాజేన్ద్రుని కాలము నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళుక్యవంశీయుడుగాక, విష్ణుకుండిన వంశీయుడు గావచ్చునని యొకట డాక్టరు కీల్హారను తెలిపియుండెను. డాక్టరు ప్లీటున్ను, తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకునితో యుద్ధముచేసిన రాజు గాం॥ శ॥ 128, 138 కాలపు ఇంద్రవర్మగాక, గాం॥ శ॥ 87, 91 నాటి అధిరేజేన్ద్రబిరుదుగలఇంద్రవర్మగావచ్చునని ఇండియన్ అంటిక్వరీ, 16 సంపుటు, 183 పేజీలో వ్రాసెను.

బార్నెట్టు దొర తన హిందూదేశ ప్రాచీనతలు (Antiquities of India) అను గ్రంథమున, 95 వపేజీలో, క్రీ॥ శ॥ 590 నుండి కొంతకాల మొక గాంగేయశక ముండెనని వ్రాసెను. కాని ఇట్లు వ్రాయుటకు గల నిదర్శనముల నియ్యలేదు. ఎట్టి యాధారములను చూపలేదు. అయినను, గాం॥శ॥ 87, 91 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసిన కళింగ అధిరాజేన్ద్రుడే తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 666) సమకాలీకుడని భావించిన యెడల వీరి యూహ సరియగును. మ॥ రా॥ శ్రీ కె. వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యర్ గారు బెంగళూరు మిథిక్ మండలి త్రైమాసికపత్రిక 12 సంపుట, 3 నంబరు, 255 పేజీలో, క్రీ॥ శ॥ ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభకాలమున గాంగేయశకము స్థాపింపబడెనని వ్రాసిరి. లూయిరైసుతాను ప్రకటించిన Mysore and Coorg from Inscriptions అను గ్రంథమున, 45 పేజీలో, కళింగ గాంగ రాజులు గాంగేయవంశ సంవత్సరము శకమును వాడినట్లును, దాని సరియగు కాలము నిశ్చయింపబడక పోయినను, ఆ రాజులు మాత్రము క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దము మొదలు, 16 శతాబ్ద మధ్యకాలమువరకు, గజపతులను పేర, రాజ్యము చేసిరనియు వ్రాసెను. మరియు, రాజేంద్రవర్మకుమారుడైన దేవేంద్రవర్మ యొక్క 140 నంబరు గల బెంగళూరుతామ్రశాసనము, క్రీ॥ శ॥ 700 దైయుండునని వ్రాసెను. ఈతని యొక్క లితామ్రశాసనమొకటి 310 గాంగేయశకమునాటిదిదొరికినది. మరియు, (Ep. Carnatika Vol. 9, page 9.) కర్నాటకశాసనములు, తొమ్మిదవ సంపుట, 9వ పేజీలో గాం॥శ॥ సం॥ 254లో దానమిచ్చిన తూర్పుగాంగరాజగు దేవేంద్రవర్మను గురించి వ్రాయుచు, ఆతని గాంగేయశక సంవత్సరము 254, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 774 కు సరిసమానమగునని యూహించెను. దీనినిబట్టిగూడ గాంగశకము, క్రీ॥శ॥520లో ప్రారంభమయ్యెనని తేలుచున్నది.

డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు తమ (Studies in Gupta History) గుప్తచరిత్ర పరిశోధనలను పుస్తకమున, 52-53 పేజీలలో ఇట్లు వ్రాసిరి—"క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమున 5, 6 చిన్న రాజ్యములుగ నుండిన కళింగదేశము సముద్రగుప్తునిచే జయింపబడెను. గుప్తరాజుల యధికార మున్నంత కాలము కళింగమువారి స్వాధీనమున ను

చెను. గుప్తరాజ్యము అశోకుని రాజ్యము వలెనే దక్షిణమున కంచివరకును వ్యాపించెను. ఆయా స్థలములందలి రాజులు స్వతంత్రముగ నున్నను గుప్తరాజులకు కప్పము కట్టుచుండిరి. దక్షిణాపథముయొక్క తూర్పు తీరమంతయు గుప్తరాజులకును, అంతర్భాగ మంతయు వాకటక రాజులకును, స్వాధీన మయ్యెను. వింధ్యాములకు దక్షిణమున మైసూరు సరిహద్దువరకును గల దేశముమీద కూడ గుప్తరాజులు కొంత యధికారమును జూపిరి. కాళిదాసుని కుంతలేశ్వర దౌత్యమను నాటకము దీనికి నిదర్శనము." మరియు, గుప్తరాజులకాలములో, అనగా 4,5 శతాబ్దములందు కళింగము స్వతంత్రముగ నుండ లేదనియు, 6 వ శతాబ్ద ప్రారంభముననే కళింగము, గుప్తరాజ్య హైన్యతచేత, స్వతంత్రముగ నుండెననియు తెలియుచున్నది. క్రీ॥ శ॥ 499-500 లో ఈశ్వరవర్మ లేక, ఈశానవర్మ మౌఖారివంశమును, మౌఖారిశకమును, స్థాపించెను. గుప్తరాజుల యధికారము తగ్గుటచేతనే వీరు క్రొత్తరాజ్యమును, శకమును స్థాపింపగల్గిరి. వీరివలెనే తూర్పుగాంగులు కూడ తమ రాజ్యమును, శకమును, ఆకాలముననే స్థాపించియుందురు. డాక్టరు వి. ఎ. స్మిత్ తన పూర్వహిందూ దేశచరిత్ర యను గ్రంథమున, నాల్గవ ముద్రణము, 380 పేజీ యందిట్లు వ్రాసెను.

"గుప్తవంశీయుడగు నరసింహగుప్త బలాదిత్యుడు నలాందాలో నొక బౌద్ధాలయమును గట్టించెను. అతడు పురగుప్తుని తర్వాత క్రీ॥ శ॥ 467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరముననే గుప్తరాజ్యము నశించెను. అయినను తర్వాత గుప్తరాజులు కొందరు మగధ నేలిరి. వీరితో పాటు మౌఖారి వంశమునకు చెందిన వర్మరాజులును మగధ నేలిరి."

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుట, రెండవ సంచిక, 153 — 164 పేజీలలో గాంగశకమును గురించియు, గాంగరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములను గురించియు వ్రాసియుంటిని. అందు పైని చెప్పబడిన చరిత్ర పరిశోధకుల యభిప్రాయములను పరిశీలించి గాంగ శకము, క్రీ॥ శ॥ 450-460 ప్రాంతములయందు స్థాపింపబడి యుండునని నిశ్చయించితిని. క్రీ॥ శ॥ 340 లో స్థాపింపబడినదని చెప్పు రామదాసు గారి వాదముకన్న, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతముల స్థాపింపబడిన దని చెప్పు బర్గెను, ఫ్లీటు, రైను మొదలగువార్ల యభిప్రాయములు కడు బలముగా నున్నవి. రామదాసుగారి గణితశాస్త్ర ప్రకారము గాంగశకము కనిపెట్టుట అంతసులభమైనయెడల, ఫ్లీటు, కీల్హారన్, స్వామికన్ను పిళ్ళ్ మొదలగువారు కనిపెట్టలేకపోయిరి? (Ep. Ind Vol 3 P. 131) హిందూదేశశాసనావళి, మూడవ సంపుటము, 131వ పేజీలో గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమును ప్రకటించుచు డాక్టరు హుల్‌ష్ ఇట్లు వ్రాసెను. "Unfortunately neither of the two dates (noted in the Grant) contains any elements which admit of verification and which might thus help to fix the initial point of Gangeya Era". "దురదృష్టమువలన శాసనమందివ్వబడిన రెండుకాలములలో (మాఘ శుద్ధ అష్టమినాడు శాసనము వ్రాయబడుట, గాంగ సంవత్సరం 183, శ్రావణ పంచమినాడు దాన

మొసంగబడుట) నేదియుగూడ దృఢపర్చుటకుగాని, గాంగశక ప్రారంభకాలము నిరూపించుటకుగాని, అవకాశములను కలిగియుండలేదు." గ్రహణములను బట్టి శకనిర్ధారణ చేయుట కడు సాహసము. మరియు, గాంగ శాసనములలో గాంగశకవర్షములు, పుణ్యకాలములు, మాసము, తిథి ఇవ్వబడినను, సంవత్సరముల పేర్లుగాని, వారముల పేర్లుగాని ఇవ్వబడకపోవుటచేత, గాంగశకమును శాలివాహన శకమునకు మార్చుట దుర్లభము. Ep. Ind. vol 13.P. 63.(Sewel's Indian chronography) యందిట్లు వ్రాయబడి యున్నది:—

"I begin Table X L III from 490 year when a cycle began and not from an earlier date because at present the earliest certain date yet found in India which contains the Samvatsara name of a year belongs to 8 th cent AD. Scholars are not quite clear about the Chalukyan Inscription of 602 AD. It seems useless to begin from an earlier date." "నేను 53 వ పట్టీని 490 సంవత్సరమునుండి ప్రారంభించెదను. అప్పటినుండి శకమొకటి ప్రారంభమయ్యెను. అంతకు ముందునుండి యేల ప్రారంభించననిన, ప్రస్తుత మింతవరకు హిందూదేశమున కనిపెట్టబడిన పురాతనపు నిశ్చయమగు తారీఖు, సంవత్సరముయొక్క పేరుగలిగినది, క్రీ॥ శ॥ 8 వ శతాబ్దపుదై యున్నది. క్రీ॥ శ॥ 602 నాటి చాళుక్య శాసనమును గురించి పరిశోధకులకు మిక్కిలి స్పష్టముగా తెలియదు. అంతకుపూర్వమునుండి ప్రారంభించుట నిష్ప్రయోజనముగా కనబడును."

అయినను, తామ్రశాసనములలోని లిపిస్వరూపమును బట్టియు, చారిత్రికవిషయములనుబట్టియు, గంగశకకాలమునుకనుగొనవచ్చును. మరియు, గంగరాజుల శాసనపు లిపులను, ఇతరవంశపురాజుల శాసనపు లిపులతో సరిపోల్చినయెడల కొంతవరకు నిజము తేలగలదు. మరియు, సమకాలీనత్వమును (Synchronism) బట్టి గూడ తెలియును. కళింగ అధిరాజేన్ద్రుడు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ 525) ఓడించినట్లు పృథ్వీమూలరాజుయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనమునందుండుటం జేసి గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమధ్యముభాగమున స్థాపింపబడినట్లు మన మూహింపవలెను. గుప్తరాజులచేత జయింపబడిన కళింగము, ఆ రాజవంశము క్రీ॥ శ॥ 467వ సంవత్సరమునుండి క్షీణించుటచేత, ఆకాలముననే తలయెత్తి యుండును. గాంగవంశపువర్మరాజులును, మాఠరివంశపువర్మరాజుల వలెనే, ఆ కాలముననే తమ శకమును స్థాపించి యుందురు. దీనికి కారణము వారుకళింగమునందుతమస్వతంత్రరాజ్యమును నెలకొల్పుటయే. పూర్వ గంగరాజులు తమ శాసనములలో, తమ వంశోత్పత్తి విధానమును గాని, తమ వంశానుక్రమమునుగాని, తమ రాజ్యకాలములను గాని, తెలుపకపోవుటచేతను, తర్వాత గంగరాజులు (ముఖ్యముగా అనంతవర్మ చోడగంగు) తమ శాసనములలో వేర్వేరు విధములుగా పై విషయములను తెల్పుటచేతను, చరిత్రపరిశోధకుల భిన్నాభిప్రాయముల కవకాశ మిచ్చినది.

శా॥శ॥960లో సింహాసనమెక్కినమూడవవజ్రహస్తునికిపూర్వికుడగుమధుకామార్ణవుడు గాంగశకము 526లో మూడుగ్రామములను వైశ్యుల కగ్రహారముగా నిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది.[71]

71. Vide Copper Plate No. 5, in the Annual Report on South Indian Epigraphy for 1918—1919.

వజ్రహస్తుని శాసనములలోని రాజవంశాను క్రమమును, కాలనిర్ణయమును, చరిత్రపరి శోధకు లంగీకరించిరి. వీనిని బట్టి మధుకా మార్ణవుడు శా॥ శ 941 లేక క్రీ॥ శ 1019 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండును. ఆతని 526 గాంగశకసంవత్సరము, క్రీ॥ శ॥ సం॥1019 కిసమాసమని యెంచినయెడల, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 493 సంవత్సర ప్రాంతమున ప్రారంభ మగును.

ప్రాచీన లిపి తత్వవేత్తలగు ఫ్లీటు, రైను, బర్గెను మొదలగు వారి యభిప్రాయములను బట్టి గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతములో ప్రారంభమయ్యెనని తేలినది. డాక్టరు స్మిత్తు, కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు, ప్రభృతులు గుప్త రాజ్యము దక్షిణమున మైసూరు వరకును వ్యాపించెననియు, క్రీ॥ శ॥ 5వ శతాబ్దాంతమున గుప్తరాజ్యము క్షీణింపసాగెననియు, ఆ కారణమున ఆకాలముననే మాఖారి మొదలగు వంశములు నూతనరాజ్యములను శకములను స్థాపింపగలిగిరనియు తెల్పియున్నారు. మధుకామార్ణవుని తామ్రశాసనమున తెలుపబడిన 526 గాంగసంవత్సరమును బట్టి, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 493 ప్రాంతముల ప్రారంభ మయ్యెనని తేలుచున్నది. మరియు, రాజుల సమకాలీనత్వమునుబట్టి గూడ ఈ విషయము బలపడుచున్నది. మొదటడాక్టరుఫ్లీటు మొదలగువారభిప్రాయపడినట్లుగాంగశకసంవత్సరములు 128-154మధ్య రాజ్యము చేసిన ఇంద్రవర్మ,క్రీ॥శ॥ 666 లో రాజ్యము చేసిన చాళుక్య ఇంద్ర భట్టారకుని సమకాలీకు డని భావించినయడల, గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతములలో ప్రారంభమై యుండవలెను. కీల్హారన్, డూబ్రియల్ మొదలగు వా రూహించినట్లు గాంగశకసంవత్సరములు87-91ప్రాంతముల రాజ్యమేలినకళింగఅధిరాజేంద్రవర్మ,విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని భావించిన యడల, గాంగశకము,క్రీ॥శ॥450,సం॥ప్రాంతములో ప్రారంభమైయుండవలెను. గుప్తరాజ్యముక్షీణించినతర్వాత, అనగా క్రీ॥శ॥ 470 ప్రాంతములలో గాంగ రాజులు స్వతంత్రులైరని యూహించిన యడల,ఆకాలముననే గాంగశకము స్థాపింపబడి యుండవలెను. కాని, మధుకామార్ణవునిగాంగశకవర్షము526ను బట్టియు, వజ్రహస్తుని శాసనములలో నివ్వబడిన రాజుల శాలివాహన శకవర్షములనుబట్టియు,లెక్కించి చూడగా, గాంగశక ప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 493 ప్రాంతము లందని తేలినది. ఇదియే సరియైన కాలమని తోచును. అప్పటినుండియే లెక్కించి గాంగరాజుల పరిపాలనకాలమును, వంశానుక్రమమును సిద్ధపరచుటమంచిది. ఇటీవల నాచేత J. A. H. R. S. Vol. III Pt. I, 49-53 పుటలలో ప్రకటింపబడిన గాంగవంశీయుడగు త్రికళింగాధిపతి మహారాజేంద్రవర్మ తామ్రశాసనమును (ప్రవర్ధమాన సంవత్సరము 39 నాటిది) బట్టి, గాం॥శ॥ సం॥ 39 లో నొక ఇంద్రరాజుండినట్లును, అతనికి త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదముండినట్లును, ఆతడనేక చాతురంతసమరములలో విజయములను గాంచినట్లును, తెలియుచున్నది. విష్ణుకుండిన వంశీయుడును, అనేక చాతుర్దంతముల నోడించినట్లు తన శాసనములలో తెలుపుకొన్న వాడును, పిఠ్ఠీపురము యుని గోదావరిశాసనములో తూర్పుదిక్కునందలి ఇంద్రరాజుచే నోడింపబడినట్లు వర్ణింపబడినవాడును, అగు ఇంద్రభట్టారకుడు, క్రీ॥ శ॥ 525 ప్రాంతములలో నుండినట్లు ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఆతనికిని, గాం॥

శ॥సం॥39 లో కళింగరాజ్య మేలినఇంద్రవర్మకును అనేక చాతుర్దంతసమరములు జరిగియుండుననుటకు వారి శాసనములే ప్రమాణములు. వీ రుభయులును సమకాలీనులని నా యభిప్రాయము. కళింగ ఇంద్ర రాజునకు త్రికళింగాధిపతియని బిరుద ముండుటచేత యాతడే విజయములగాంచి తన రాజ్యమును గోదావరి వరకును వ్యాపింపజేసియుండును. ఇట్టి విజయమును దెల్పునదియే పృథ్వీమూలరాజు యొక్క గోదావరితామ్రశాసనము. మరియు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని మునిమనుమడగు మూడవ మాధవవర్మ ప్లకిరాష్ట్రము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) జయించు నిచ్ఛతో గోదావరిని దాటుచు పొలమూరు గ్రామమును దానిమిచ్చినట్లు పులింబూరు శాసనము తెల్పుచున్నది. ప్లకిరాష్ట్రము తూర్పుగాంగులచే జయింపబడుటచేతనే తిరిగి దానిని జయించుసిచ్ఛతో విష్ణుకుండినరాజు దండయాత్ర సలిపెను. తూర్పుగాంగులు జయమునొందుటచేతనే, విష్ణుకుండినులు తూర్పునుండి క్రమక్రమముగా దక్షిణ పశ్చిమదిశకు బోయి, కృష్ణాజిల్లాలోని దెందలూరును రాజధానిగా జేసికొనిరి.

పై విషయములనుబట్టి, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడు (క్రీ॥ శ॥ 535), తూర్పుగాంగవంశీయుడగు త్రికళింగాధిపతి ఇంద్రరాజు (గాం॥ శ॥ 39) యొక్క సమకాలీకుడనియు, గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 493వ సంవత్సరమనియు తెలియుచున్నది.

పూర్వగంగశకమును గురించియు, పూర్వగంగరాజుల వంశానుక్రమ కాలనిర్ణయములను గురించియు, ఇదివరలో ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి రెండవ సంపుటములో వ్రాసితిని. గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీస్తుశకము 450 లేక 460యని నిశ్చయించితిని కాని, ఇప్పుడు నూతనముగా దొరికిన ఇంద్రవర్మ, మధుకామార్ణవుల శాసనప్రమాణములను బట్టి గాంగవంశసంవత్సరము లేక శకము 493న ప్రారంభమయ్యెనని నిశ్చయించి, సహేతుకముగానీక్రింద నొక వంశవృక్షమును బొందుపరచుచున్నాడను. ఈవంశవృక్షమున గనుపర్చిన రాజులందరును పూర్వగాంగవంశమునకు జెందినవారు. వీరందరును కటకమునకు రాజధానిని మార్చకముందు కళింగనగరము రాజధానిగా జేసికొని పరిపాలన జేయుచుండెడివారు. వీరి తామ్రశిలాశాసనములలోని లిపి, భాషలనుబట్టి వీరిని తెలుగురాజులుగా నెంచవలెను. వీరిదేశమునందలి ప్రజలును తెలుగుభాషకు జెందిన కళింగాంధ్రులే కాని వేరుగారు. కటకమునకు రాజధానిని మార్చి, ఓఢ్రదేశీయులపై రాజ్యమేలు సందర్భమున ఓఢ్రభాషను నేర్చినను తెలుగుభాషను కూడ పోషించుచున్నట్లు శ్రీకూర్మమునను, ముఖలింగమునను, సింహాచలమునను గల వీరి తెలుగుశాసనములే సాక్ష్యములు. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలముననే ఉత్కల, ఓఢ్రదేశములు జయింపబడుటయు, కటకమునకు రాజధానిని మార్చుటయు, జరిగెను. అతనికిని, ఆతని తర్వాత రాజ్యము చేసినవారందరకిని, తర్వాతి గాంగరాజులని చెప్పవచ్చును. వారి వంశవృక్షము, రాజ్యకాలములు, తదితరవిషయములు పూర్వగాంగవంశ వర్ణనానంతరమున తెలుపబడును. పూర్వాపరగాంగులని కాలవ్యత్యాసముచే వాడినను, వారిరువురును ఒకేవంశము వారని యెరుంగునది.

త్రిలింగ శాసనకర్త (a) ప్ర॥ రాజ్య సం॥ 28=క్రీస్తుశకము 521

1 మితవర్మ (a1)

2 (త్రికళింగాధిపతి) ఇంద్రవర్మ. (b) ప్ర॥ సం॥ 39=క్రీ॥ శ॥ 532

3 అనంతవర్మదేవ

4 దేవేంద్రవర్మదే.. (c) గాం॥ శ॥ 51=క్రీ॥ శ॥ 544

5 సత్యవర్మదేవ. (d) గాం॥ శ॥ 51=క్రీ॥ శ॥ 514

6 (రాజసింహ) హస్తివర్మ (e) గాం॥ శ॥ 80=క్రీ॥ శ॥ 573

7 (రాజసింహ) ఇంద్రవర్మ (f) గాం॥ శ॥ 87,91=క్రీ॥ శ॥ 580,584

8 దానార్ణవ

9 ఇంద్రవర్మ (g) గాం॥ శ॥ 128,137,138, 143,149, 154 =క్రీ॥ శ॥ 621,630,631,636,642,647

10 గుణార్ణవ

11 దేవేంద్రవర్మ (h) గాం॥ శ॥ 183,184,195 =క్రీ॥ శ॥ 676,677,688

12 జయవర్మ — 13 అనంతవర్మ (i) గాం॥శ॥ 204=క్రీ॥శ॥ 697

14 నందవర్మ (j) గాం॥శ॥ 221=క్రీ॥శ॥ 714 — 15 దేవేంద్రవర్మ (k) గాం॥శ॥254=క్రీ॥శ॥ 747

(a) J. A. H. R. S. VOL. 3, Part. I. P.P. 54-55. చూడుము మా గ్రంథానుబంధము శాసనము నంబరు 4 పేజీలు 29— 30

(a1) J. Bo. Br. R. As. Soc. VOL. 16, P. 116. Godavari plates of Prithvimula.

(b) J. A. H. R. S. VOL 3. Part. I. P. P. 49-53. అనుబంధము, నంబరు 7, పేజీలు 37-39.

(c) Indian Antiquary Vol. 13, P. 273—276.

(d) Indian Antiquary Vol. 13, P. 274, and Indian Antiquary Vol. 14 p. p. 10—14.

(e) చూడుము మా గ్రంథానుబంధము నంబరు 5. పేజీలు 31-35. మరియు, రౌద్రిసం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక పేజీలు 217-224. Ep. Indica Vol. 17 p. p. 330-334.

(f) J. A. H. R. S. VOL. IV Pts. 1 & 2. అనుబంధము 6. పేజీలు 35-36. Ep. India Vol. III, p. p. 127—130. Ep. Indica Vol. III, p. 360. Also, Indian Antiquary Vol. 16, p. p. 131—134.

(g) Indian Antiquary Vol. 13, p. p. 119—124. Also Ep. Indica. Vol. 18. p. p. 307—308. అనుబంధము 8. పేజీలు 40-41 శారద[illegible] సంపుటము [illegible]వ సంచిక పేజీలు 529,—532.

(h) Ep. Indica. Vol. III, p. p. 130—134. Also J. A. H. R. S. Vol. 2 Pts. 3 & 4 p. p. 271—276 and Ep. Ind. Vol. 13 p. 212.

(i) J. A. H. R. S. VOL. 2, Pts. 3 & 4, p. p. 271—276. Indian Antiquary Vol.

(j) J. A. H. R. S. VOL. II, Pts. 3 & 4 p. p. 185—189. అనుబంధము నంబరు 10. పేజీలు 43-45

(k) Indian Antiquary Vol. 18, p. 144.

16 రాజేంద్రవర్మ

17 అనంతవర్మ (l) గాం॥శ॥ 284 304= క్రీ॥శ॥ 777,797

18 దేవేంద్రవర్మ (m) గాం॥శ॥ 310= క్రీ॥శ॥ 803

19 రాజేంద్రవర్మ (n) గాం॥శ॥ 313,342= క్రీ॥శ॥ 806,835

20 వజ్ర *

21 మారసింహ

22 భూపేంద్రవర్మ

23 దేవేంద్రవర్మ (o) గాం॥శ॥ 397= క్రీ॥శ॥ 890

24 గుణార్ణవ లేక గుణమహార్ణవ క్రీ॥ శ॥ 895* *

25 వజ్రహస్త క్రీ॥ శ॥ 895-939

26 గుండమ 939-942 — 27 కామార్ణవ 942-977 — 28 వినయాదిత్య 977-980

29 అనియంకభీమ వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) (p) క్రీ॥ శ॥ 980-1015

30 కామార్ణవ (1015) — 31 గుండమ (1016-1019) — 32 మధుకామార్ణవదేవ(q) క్రీ॥శ॥ 1019-1037 [గాం॥శ॥ సం॥526లో మూడుగ్రామములు పై శ్యాగ్రహారము చేసిఇచ్చెను.]

33 అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవ. (r) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 1037

34 దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవ. (s) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥శ॥ 1070

35 అనంతవర్మ చోడగంగదేవ (t) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 1077

(l) Ep. Ind. Vol. III, p. p. 7—21. Also Ep. Report for 1924, p. p. 97—98.

(m) Ep. Indica. Vol. 18, p.p. 311-313. Ep. Carnataka, Bangalore Vol. Insc. No. 140

(n) J. B. O. R. S. VOL. 12 p. 101. Also Vide p.p. 97-98 of the An. Report on S. I. Ep. for 1923-24. Also p.p. 137-139 of the An. Report for 1917-1918.

* ఇచ్చట నుండి 23 వ రాజువరకును గల వంశక్రమము, 23 వ రాజుతామ్రశాసనమునుబట్టి నిర్ణయింపబడినది.

(o) J. A. H. R. S. VOL. II, Pt. 2 p. p. 146—164. చూడు అనుబంధము 11. పేజీలు 45-50.

** ఇచ్చటనుండి ఈక్రిందిరాజుల వంశానుక్రమము, కాలనిర్ణయములు, 33 వ రాజుయొక్క తామ్రశాసనములను బట్టి నిర్ణయింపబడినవి.

(p) Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1917. A Gift of land to Vateswara in Palur. Chatrapur Taluk, was made by this King who probably built the temple after his name at Mukhalingam.

(q) Vide C. P. No. 5 in Ep. Report for 1918—1919 mentioning Gāñga Era. 526.

(r) చూడుము. అనుబంధము నెంబర్లు 12, 13 పేజీలు 50-58. Ep. Indica Vol. 4, Ep. Indica Vol IX, p. 94. Ep. Indica Vol. XI, p. 147, Ep. Indica Vol. III, p. 222, [8 C. P. Grants of this King have been published].

(s) Vide C. P. No. 4 in the Annual Report on S. I. Epigraphy for 1918—1919.

(t) J. A. H. R. S. VOL. I, p.p. 40-48, & 106-124. అనుబంధము నెంబర్లు 14,15. పేజీలు 58-78, Also, Indian Antiquary Vol 18.

పై వంశవృక్షమునందలి త్రిలింగి శాసనకర్తపేరు తెలియదు. కాని ప్ర॥ రా॥ సం॥ 28 అనియుండుటచేత అతడే వంశకర్తయైయుండును. వంశవృక్షమందలి 1,2 రాజులు పిృథ్వీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనములో చెప్పబడినవారేయని నాయూహ. ఫ్లీటు, కీల్హారన్ డూబ్రియల్ ప్రభృతులూహించినట్లు శాసనమునవారి రాజధాని కళింగనగరముగాక మణల్కుడియని చెప్పబడినది. అయినను, శాసన విషయములను బట్టి కళింగ ఇంద్రాధిరాజునకును, విష్ణుకుండిన ఇంద్రరాజునకును యుద్ధము జరిగినట్లు నిశ్చయింపబడినది. శాసన ప్రమాణములనుబట్టి ఈ యుభయవంశములవారికిని యుద్ధములు జరుగుచుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవరాజగు ఇంద్రవర్మ శాసనమున ప్ర॥ సం॥ 39 అని వ్రాయబడినదని కొందరును, 139 అని వ్రాయబడినదని కొందరును, నాకుదెలిపిరి. Burnel's Paleography 23 plate, చూడగా 3 , 9 (39) అను అంకెలే శాసనమున చెక్కబడినట్లు తెలిసినది. మరియు, Ep. Ind. Vol. III. p. 131 లో గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమున చెక్కబడిన "3" అను అంకెయున్ను, ఈ శాసనమునందలి 3 అంకెయున్ను ఒకేవిధముగా నున్నవి. మరియు, దానార్ణవుని కొడుకగు ఇంద్రవర్మ పుర్లి శాసనమున చెక్కబడిన పదులస్థానమందలి 3 అంకెయున్ను, ఈశాసనమందలి పదులస్థానమందలి 3 అంకెయున్ను ఒకేవిధముగా నున్నవి. గనుక, ఈశాసన కర్త ప్ర॥ సం॥ 39 లోనే దానమిచ్చెనని నిశ్చయించితిని. ఈశాసన పురేకులపైనున్న వ్రాతలను పరీక్షించినట్టియు, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, ౩రవసంపుటమును ప్రకటించినట్టియు, కె. వి. సుబ్రమణ్య అయ్యరుగారు లిపినిబట్టి, ఈశాసనము 5వ శతాబ్దాంతమునగాని, ౬రవశతాబ్ద ప్రారంభమునగాని వ్రాయబడియుండునని చెప్పిరి. మరియు, క్రీ॥ శ॥ 5వశతాబ్దాంతమునగాంగశకము ప్రారంభమయ్యెనన్న విషయమును వారామోదించిరి. గాంగేయవంశ సంవత్సరమును పేర్కొనక, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును వాడుటచే ఈశాసనము వంశప్రారంభకాలమున వ్రాయబడినట్లు తోచును.

పై వంశవృక్షమందలి, 4,5 రాజులకాలము, గాంగశకము 51 యని వారి తామ్రశాసనములలో అక్షరాలతోను, అంకెలతోను తెలుపబడినను, కొందరు 4 వ వాని కాలము గాం॥ శ॥ సం॥ 251 గను, 5 వ వాని కాలము గాం॥ శ॥ సం॥ 351 గను పరిగణించి వారిని వంశాదినుండి వంశాంతమునకు తీసికొనిపోయి కనపర్చుచున్నారు. ఇండియన్ అంటిక్వేరి 13వ సంపుటములో ప్రతిబింబములతో వారి శాసనములను ప్రకటించినట్టి డాక్టరుఫ్లీటు, వారి శాసనములలో గాం॥ శ॥ 51 (ఏకపంచాశతి లేక ఏకపంచాశతి) అని ఉన్నదని వ్రాయుచు, లిపిస్వరూపమునుబట్టి తర్వాతి కాలపువారని యూహించిరి. కాని లిపిని పరీక్షించగా అది ప్రాచీనపుదేగాని, తర్వాతది గాదని తోచినది. మరియు, శాసనములలో సంవత్సరములు తెల్పు అంకెలు స్పష్టముగనుండగా, సంశయింపపనిలేదు. మరియు, ఇంద్రవర్మ శాసనమున గాం॥ శ॥ సం॥ 138 అనియుండగా, 146 అని తప్పుగా డాక్టరు ఫ్లీటు చదివెను. శాసనపు ప్రతిబింబములలో అక్షరస్వరూపమును, కాలమును, పరీక్షించి, ఈ రాజులను వంశవృక్షమునందలి 4,5 రాజులుగా నిర్ణయించితిని.

6వ రాజునకును, 7వ రాజునకును "రాజ

సింహ” యనెడి బిరుదే యుండుట చేతను, ఇద్దరును గాంగామలకులప్రతిష్ఠులని చెప్పబడుటచేతను, 6,7 రాజులన్నదమ్ము లని యెంచ వచ్చును. మరియు, వీ రిద్దరి శాసనములను చెక్కినవాడుభానుచంద్రునికొడుకగు వినయచంద్రుడుగా కన్పట్టుచున్నాడు.

9 వ రాజు శాసనములు ఎక్కువగా దొరికినవి. ఈతడే తూర్పు చాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 663 లేక 666) యోడించి యుండునని ఫ్లీటు అభిప్రాయపడెను. కాని ఈతనికి “అధిరాజేన్ద్ర” బిరుదు కానమి, 7 వ రాజగు ఇంద్రవర్మ యోడించి యుండునని, తిరిగిసంశయించెను. ఆతనియూహసరియగునేని గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతములస్థాపింపబడియుండవలెను. చాళుక్యులకు పూర్వమాంధ్రదేశము నేలిన విష్ణుకుండినులకును, తూర్పు గాంగులకును “అనేక చతుర్దంతసమరములు” జరుగుటచేత, విష్ణుకుండిన ఇంద్రునకే, గాంగ త్రికళింగాధిరాజు (2వ రాజు) సమకాలీనుడని యెంచుట సమంజసము. ఈ9వ రాజు 7వ రాజు మనుమడై యుండవచ్చును. అట్లైన 8వ రాజగు దానార్ణవుడు7వ రాజగుఇంద్రవర్మకొడుకగును.

10వ రాజునుండి 15వ రాజువరకును వంశానుక్రమము, కాలములు, సరిగా శాసనములను బట్టి నిశ్చయింపబడినవి. 12 వ రాజు రాజ్యము చేసినట్లు నిదర్శనములుగానరావు. కాని 13 వ రాజు శాసనములోని దానము తనసోదరుడగు జయవర్మ (12 వ రాజు) పుణ్యాభివృద్ధికై ఇవ్వబడినట్లు ఆశాసనమే సాక్ష్యము. 14 వ రాజు పేరుఇంద్రవర్మయనికొందరు వ్రాయుచున్నారు. కానియాతనిశాసనమున శ్రీమానన్దవర్మయనియుండుటచేత శ్రీమానందవర్మయని చదువుటయేన్యాయము. మరియు, శాసనమున గలసంవత్సరము ౨ ౨ ౧ అనియుండుటచేత గాంగశకసంవత్సరము 221లో దానమివ్వబడెనని తెలియగును. 15 వ రాజగు అనంతవర్మకుమారుడు దేవేన్ద్రవర్మ, గాం॥ శ॥ 254 నాటివాడు. ఈతనితో, గాంగశకము51నాటి దేవేన్ద్రవర్మను ముడిపెట్టుట న్యాయముగాదు. శాసనమున అంకెలతోను, అక్షరములతోను 51 అని యుండగా, 251 అని చదువుట సహేతుకముగా లేదు.

16, 18 రాజులు, బెంగుళూరు వస్తుప్రదర్శనశాల యందలి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిరి. అందు వారిరాజ్యసంవత్సరమివ్వబడకపోయినను, ఇండియన్ ఆన్టిక్వేరి, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలిపత్రికలయందు ప్రకటింపబడిన అదే రాజులశాసనములను బట్టి కాలనిర్ణయము చేయడమైనది. 19 వ రాజును గురించి బీహారు, ఒరిస్సా పరిశోధకపత్రిక 12 సంపుటమును, 1918 సంవత్సరపు దక్షిణహిందూదేశ శాసనముల సంవత్సరపు నివేదికను, బట్టి కాలనిర్ణయము మొదలగు విషయములు తెలియుచున్నవి. 20, 21, 22, 23 రాజులను గురించియు, గాంగశక ప్రారంభకాలమును గురించియు, నేనిదివరలో ప్రకటించిన చీడివలస తామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఆశాసనముననే వరివరిధమముగా వజ్రి, లేక వజ్రహస్త, మారసింహ, యను రాజులు పేర్కొనబడుటను బట్టియు, ఆరాజుల పేర్లు తర్వాతి గాంగ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునికొర్ని శాసనమున నుండుటంబట్టియు, పూర్వాపరగాంగులకు సంబంధము గలదనియు, అనంతవర్మ శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వికులపేర్లలో (వంశవు)పేర్లన్నియు పూర్తిగా నివ్వబడకపోయినను)చాలభాగము సరియగునవియే యనియు,

తెలియుచున్నది. 24 మొదలు 33 వరకుగల రాజుల వంశానుక్రమ, కాలనిర్ణయములు, 33 వ రాజు తామ్రశాసనములను బట్టి సిర పర్చబడ్డవి. 29 వ రాజగు అనియంకభీమ లేక వజ్రహస్తదేవుని శాసనమొకటి ఛత్రపురంతాలూకా పాలూరునందు దొరికినది. ఆగ్రామమందలి వటేశ్వరునికి భూదానము చేయబడినట్లు తెలియును. ఈతడే ముఖలింగమునందలి అనియంక భీమేశ్వరాలయమును కట్టించి యుండును. ఇదేకాలమున తూర్పుచాళుక్య రాజగు భీముడు భీమేశ్వరునికి యాలయములను కట్టించెను. 32 వ రాజగు మధుకామార్ణవునికాలమున గాంగశకవర్షము 526 లో మూడుగ్రామములపై శ్యాగ్రహారముగా చేసియివ్వబడెనని యాతని తామ్రశాసనమొకటి తెలుపుచున్నది. ఆతని తర్వాతిరాజగు వజ్రహస్తదేవుని యొక్క తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతని పట్టాభిషేకకాలము శాలివాహన శకాబ్దము 960 సంవత్సరమునజరిగెనని తెలియుచున్నది. మరియు, తత్పూర్వపు రాజుల పేర్లు రాజ్యకాలములు తెలుపబడినవి. దీనినిబట్టిమధుకామార్ణవుని526 గాంగశకము, శాలివాహన శకముగను, క్రీస్తుశకముగను మార్చుటకు అవకాశము గల్గినది. అందుచేతనే, గాంగశక ప్రారంభ సంవత్సరము క్రీస్తుశకము 493 సంవత్సరమునకు సరిపోవునని యు చెప్పుటకు వీలుకల్గినది. 33 వ రాజు యొక్క తామ్రశాసనములు విశేషముగా ప్రకటింపబడినవి. ఈతని శిలాశాసనములు గూడ ముఖలింగాలయమున దొరికినవి. వీటిని బట్టి ఈరాజుచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది. 34 వ రాజు శాసనములు దొరికినను ప్రకటింపబడలేదు. కాని 35వ రాజుయొక్క తామ్ర, శిలాశాసనములు పెక్కులు దొరుకుటచేత యాతని చరిత్ర ఎక్కువ బాగుగా తెలియుచున్నది. అయినను ఆకాలపు చరిత్రలు దొరకమి, అప్పటి రాజ్యాంగవిశేషములు స్పష్టముగా తెలియుటలేదు.

పై రాజులను గురించి శాసనములనుబట్టి తెలియదగు విషయములను, కళింగనగర నిర్ణయానంతరము, తెలిపెదను.

కళింగనగరనిర్ణయము.

పూర్వగాంగరాజుల చరిత్రవిషయమై వ్రాయకముందు, ఆరాజుల రాజధానివిషయమై గల భిన్నాభిప్రాయములను తెల్పి, శాసన ప్రమాణముగ కళింగనగర మెద్దియో నిశ్చయించెదను.

పూర్వగాంగరాజుల శకము క్రీ॥ శ॥ 493 సం॥న స్థాపింపబడెనని జ్ఞాపకముంచుకొనిన యెడల కళింగనగర విచారణ చాల తేలికయగును. కాళిదాసుని రఘువంశమునందున్న కళింగరాజధాని వర్ణననుబట్టియేమి, దండిమహాకవియొక్క దశకుమారచరిత్రయందలి కళింగవర్ణనను బట్టియేమి, సముద్రతీరమునందున్న ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమునుబట్టియేమి, ఇంద్రవర్మ శ్రీకాకుళశాసనమున "స్వస్తిజలధి జలతరంగకరపల్లవాలింగిత సకలకళింగావనీతలతిలకాయమానాద్విజయ కళింగనగరాత్" అని యుండుట చేతనేమి, తదితరశాసనములలో "సర్వర్తు సుఖరమణీయ" మగుకళింగనగర మని యుండుటచేతనేమి, వేములవాడ భీమకవివని చెప్పుపద్యములలోనివర్ణనవల్లనేమి, కొందరుపరిశోధకులు ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే శాసనములలో వర్ణింపబడినకళింగనగరమనివాదించుచున్నారు. కాని ఈవాదము సరియైనదికాదు. కాళిదాసకవి క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమువాడని కొందరును, 4వ శతాబ్దమువాడని కొందరును

వ్రాయుచున్నారు. ఎట్లైనను యాతనికాలము న కళింగరాజధాని సముద్రతీరమందున్నను, పూర్వగాంగరాజుల కాలమునగూడ సముద్రతీరముననేయున్నదని చెప్పవీలులేదు. ఆతడు రఘుదండయాత్రను గురించి వ్రాసిన సంగతులన్నియు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదిగ్విజయ యాత్రకు సంబంధించిన విషయములే యని కొందరనుచున్నారు. సముద్రగుప్తునిదండయాత్ర క్రీ॥ శ॥ 340 ప్రాంతముల జరిగెనని డాక్టరు స్మిత్ వ్రాసినను, ఆతడు నిజముగ క్రీ॥ శ॥ మూడవశతాబ్దముననే యుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. గుప్తశక ప్రారంభము క్రీ॥ శ॥ 193 లోయని కొందరును, 201 లోయనికొందరును, 290 లోయని కొందరును, 320 లోయనికొందరును వ్రాయుచున్నారు.[72] ఏదియెట్లైనను క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్దమునకు లోపలనున్న సముద్రగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. అప్పుడు కళింగరాజధాని మహేంద్రగిరి కొత్తూరు. అది సముద్రతీరమున లేదు. తర్వాత కళింగమునేలిన వర్మరాజులు సింహపురం, సారెపల్లి గ్రామములనుండి రాజ్యముచేసిరి. అవియునుసముద్రతీరమున లేవు. తర్వాత కళింగమునేలిన పూర్వపూర్వగాంగరాజులుదంతపురం, కళింగనగరం గ్రామములనుండి రాజ్యమేలిరి. అవియును సముద్రతీరమునలేవు. దశకుమారచరిత్ర సప్తమోచ్ఛ్వాసమందలి కళింగవర్ణనను జదివినవారికి రాజధాని సముద్రతీరమున లేదనియు, రాజు బంధుజనులతో వసంతకాలమందు కొద్దిరోజులుమాత్రమే సముద్రతీరమం దున్న యడవులలో క్రీడలు సల్పుచుండె ననియు, తెలియును. కళింగపట్టణమే రాజధానియనుకొందమన్న, దక్షిణహిందూదేశము నేలిన రాజవంశములన్నియు సముద్రమునకు కొంతదూరముననే రాజధానులనుస్థిరపర్చుకొనిరిగాని వేరుగాదు. మరియు, కళింగపట్టణమనగా సముద్రతీరపు రేవుస్థలమనియు, కళింగనగర మనగా కళింగదేశపురాజధానియనియు అర్థముగ్రహించుట మంచిది. ఇప్పటి కళింగపట్టణమున ప్రాచీనదేవాలయములుగాని, శాసనములుగాని దొరకలేదు. వేములవాడభీమకవివని చెప్పుకళింగగంగుపై పద్యము లాతనివాయనిసంశయము

72. Vide Annual Report of the Mysore Arch. Dept. for 1923, pages 9—30. Gupta Era settled.

"If the initial point of Gupta Era is placed at 200 A. D. 'on the authority of Brahmin, Jain, and Chinese traditions, there will be hardly any room for such confusion about the unwarranted synchronism of the 2 branches of the Guptas". p. 22.

"Having thus pointed out how the Brahmin, Jain, Chinese and Ceylonese traditions regarding the early Gupta kings and their contemporaries can more satisfactorily be equated with the Epoch of 200—201 A. D. as its starting point than with Dr. Fleet's proposed period 319—320 with which none of the traditions agree, I shall now proceed to show how the same Epoch of 200--201 can be made to harmonise with the Epigraphical data". P. 24.

"With this initial date of early Guptas, the last date of Samudra Gupta's rule will be about 282 A.D."

Also vide Ann. Rep. of Mysore Arch. Dept. for 1927 pages 27—30, "A test of the starting point of Gupta Era 201 expired."

చదువరుల కేతోచగలదు. ఒకవేళ కొన్ని పద్యములాతని వని నమ్మినను, "శృంఖలద్వీపమనగనొప్పు" నట్టి నగరము, వంశధారానదీపరివృతంబైన ముఖలింగమున కేలవర్తింపగూడదో తెలియకున్నది. ఇక, ఇంద్రవర్మ శాసనమున గల "జలధి జలతరంగకరపల్లవాలింగిత" యనువిశేషణము, సకల కళింగావనీతలమునకుగాని, కళింగావనీతలతిలకాయమానమగువిజయకళింగనగరమునకువర్తింపదు. గనుక కళింగనగరముకన్న కళింగదేశమే సముద్రముచే జుట్టబడినదని చెప్పుట న్యాయముగ నుండును. కొందరు "సర్వర్తు సుఖరమణీయాద్విజయ కళింగనగరాత్" అని శాసనమున చెప్పబడుటచేత, అది సముద్రతీరమునందే యుండి యుండవలెనని చెప్పుచున్నారు. గాని ముఖలింగనగరము సర్వర్తు సుఖరమణీయమైనదని యేల చెప్పరాదు?

సముద్రగుప్తుడు కళింగ దేశముపై దాడివెడలినప్పుడు కళింగనగరము మహేంద్రగిరి కొత్తూరుగానుండెను. తత్పూర్వము అశోకుని, ఖారవేలుని, నాటి కళింగనగరము, తోసలి లేక ధౌలి (భువనేశ్వరముసహా) యైయుండునని కొందరువ్రాయుచున్నారు. సముద్రగుప్తుని తర్వాత కళింగనగరము పేరు వేరు వేరు గ్రామములకువర్తించినదని పైనివ్రాసియుంటిని. శ్రీకాకుళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలలోని గ్రామములే కళింగనగరములై వేర్వేరు కాలములం దుండినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు.

ఇటీవల Ep. Ind. Vol. IV, 183 పేజీలో మహారాజశ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారు పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని ముఖలింగ-నగరకటకములే పూర్వపు కళింగనగరమని అక్కడనున్న కట్టడముల శిథిలములవల్లను, నగరకటకమను పేరువల్లను, దేవాలయములలోని శాసనముల సహాయమువల్లను నిర్ధారణ చేసిరి. ఈవిషయమునే, Ep. Ind. Vol. 9, 94-98 పేజీలలో వజ్రహస్తుని శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు హుల్ ష చర్చించుచు, వారియంగీకారమును తెల్పిరి. డాక్టరు విన్ సెన్టుస్మిత్ గూడ ఈముఖలింగమే కళింగనగరమని తన పూర్వహిందూదేశచరిత్ర 498వ పేజీయందు వ్రాసియున్నాడు.

పూర్వపరగాంగ రాజుల శాసనములలో నెల్ల విజయకళింగనగరమే రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. అయినను, ముఖలింగ దేవాలయమునను, అనియంక భీమేశ్వరాలయమునను దొరికిన శిలాశాసనములను పరీక్షించగా అందు తర్వాతి గాంగరాజుల పేర్లేగాని, పూర్వగాంగ రాజుల పేర్లుగానరావు. దీనినిబట్టి పూర్వ రాజులకాలమునగూడ ముఖలింగము రాజధాని కాదని చెప్పవీలులేదు. వీరి తామ్రశాసనములు ముఖలింగనగరమునకు మైలు రెండుమైళ్లు సమీపముననున్న అచ్యుతాపురం, సిద్ధాంతం గ్రామములోగూడ దొరికినవి. గంగామలకులమును కళింగమున ప్రతిష్ఠించిన వాడును, రాజసింహాది బిరుదములుగలవాడు నగు ఇంద్రవర్మ (గాం॥ శ॥ 87,) అచ్యుతాపురం శాసనములో, వరాహవర్తని (శ్రీకాకుళం) విషయమునకు సంబంధించిన సిద్ధార్థక గ్రామములోని (ఇప్పటి ముఖలింగ సమీపముననున్న సిద్ధాంతం) రాజతటాకము వద్దనున్న పొల మొకటి దానమివ్వబడినట్లు చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి పూర్వగాంగ రాజుల శాసనములు ముఖలింగ ప్రాంతముల దొరకుటయేగాక, రాజధానిగూడ తత్సమీపముననే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. గాం॥ శ॥ 39 లోని ఇంద్రవర్మ రాజధాని దంతపురం. తర్వాతి రాజులు తత్సమీపముననున్న నగరకటకమునకు రాజధానిని మా

ర్చియుండురు. ముఖలింగ దేవాలయములలో పూర్వగాంగ రాజుల శిలాశాసనములు లేకపోవుటకు కారణ మేమనగా వారి కాలమున ఆ దేవాలయములు నిర్మింపబడకపోవుటయే. రెండవ కామార్ణవుని కాలమున, (ప్రాయశః క్రీ॥ శ॥ పదవశతాబ్దమధ్యభాగమున) నగరమున ముఖలింగాలయము కట్టబడినట్లు కొర్ని శాసనమున చెప్పబడియున్నది. అనియంకభీమ లేక 2వ వజ్రహస్తుని కాలమున అనగా క్రీ.శ.10శతాబ్దాంతమున ముఖలింగమునందలి అనియంకభీమేశ్వరాలయము కట్టబడియుండును. ఇతడే గంజాంజిల్లాలోని పాలూరు గ్రామమునందలి వటేశ్వరాలయమునకు కొంత భూదానము చేసినట్లు 1917 Annual report on Epigraphy నిబట్టి తెలియుచున్నది. ఇదివరకే నేను తెలిపిన ప్రకారము ఈ రాజులందరును పూర్వగాంగరాజులే. పూర్వ, పర తూర్పు గాంగరాజులందరును ఒకే వంశము వారని తెలుసుకొనవలెను. అయినను, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునుండి రాజ్య మేలినవారందరును తర్వాతి గాంగులనియు, తత్పూర్వము రాజ్య మేలినవారందరును పూర్వగాంగరాజులనియు, నిర్ణయించినచో పూర్వగాంగుల శాసనములను ముఖలింగమున కనబడినట్లు అంగీకరించవచ్చును. పూర్వగాంగులలోని మొదటివారి శిలాశాసనములు దొరకకపోవుటకు కారణము, అప్పటికి కళింగనగరాలయ నిర్మాణము లేకపోవుటయే. వేగి దేశాధిపులగు తర్వాతి చాళుక్య రాజుల శిలాశాసనములు నిట్లే ఆకాలమున నే,నిర్మింపబడిన దేవాలయములందు దొరకినవి. కాని విశేషశాసనములు తామ్రరేకులపై వ్రాయబడి, దొరకినవి. తూర్పు చాళుక్యులలోని మొదటి రాజుల శాసనములును దేవాలయములందు దొరకక, తామ్రరేకులపై వ్రాయబడి దొరికినవి.

మొదటి కామార్ణవుని కాలమున దంతపుర నామముగల నగరము రాజధానియని చెప్పబడినది. దంతపురవాసము (పాడుపడిన ఇప్పటి దంతవక్త్రుని కోట) నుండిగూడ అనేక దానశాసనము లివ్వబడెను. రెండవ కామార్ణవుడు "త్రిరస్కృత త్రివిష్టప" మగు నగరమును గట్టి, అందు మధుకేశునకు పెద్ద ఆలయము నిర్మించెను. అందలి దేవునిబట్టి (మధుకేశ్వర, మధుకలింగేశ్వర, ముఖలింగేశ్వర), ఆనగరమే యిటీవల ముఖలింగముగా మారినట్లు క్షేత్రమహాత్మ్యమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇట్లుమారుట నవీనము. ఏలననగా, ముఖలింగాలయము లందలి శాసనములలో నెల్ల ఆయూరి పేరు కళింగావని నగరం, త్రికళింగావనినగరం, కళింగనగరం అనియేగాని, ముఖలింగ మని కనబడదు. మధుకేశ్వర, మధుకలింగములను బట్టియే ముఖలింగనామము వాడుకలోనికి వచ్చియుండును.

దక్షిణ హిందూదేశశాసనములు, 4, 5, 6 సంపుటము లిటీవల యచ్చుపడినవి. అందు కళింగగాంగ రాజుల శాసనములు, ద్రాక్షారామ, ముఖలింగ, శ్రీకూర్మ, సింహాచలాది గ్రామములందలి దేవళములందు చెక్కించబడినవి, వందలకొలది అచ్చుపడియున్నవి. దక్షిణహిందూదేశశాసనావళి సంవత్సరనివేదికలందుగూడ కళింగమునందున్న పెక్కుగ్రామములలోని దేవాలయములందలిశిలాశాసనములు సూచింపబడినవి. ఉత్కళమందలి భువనేశ్వర, చాటేశ్వర, జగన్నాథాది దేవళపు శిలాశాసనములున్నూ గాంగరాజుల చరిత్రను తెలుపుచున్నవి. మరియు ఈ రాజుల తామ్రశాసనములును, గంగవంశానుచరిత్రయు, ముఖ్యాధారములై యున్నవి.

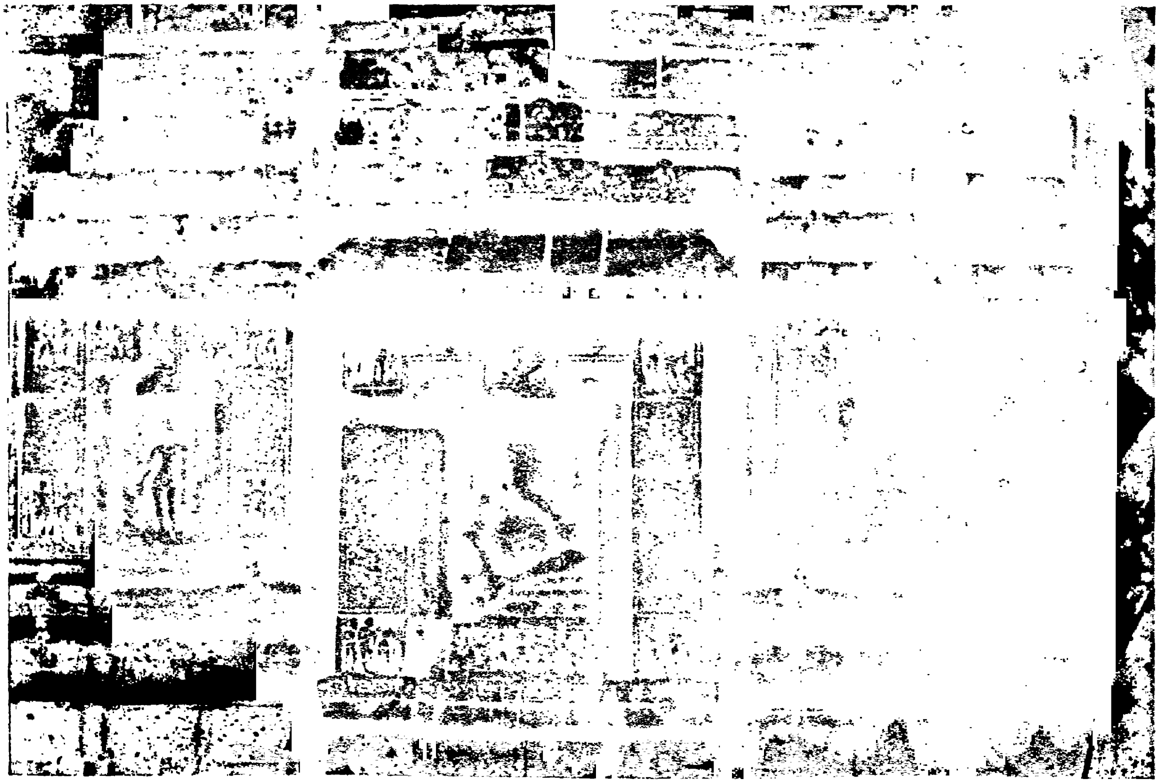

సోమేశ్వరాలయవిమానపు గూటియందలి గణేశుని విగ్రహము, శిల్పము.

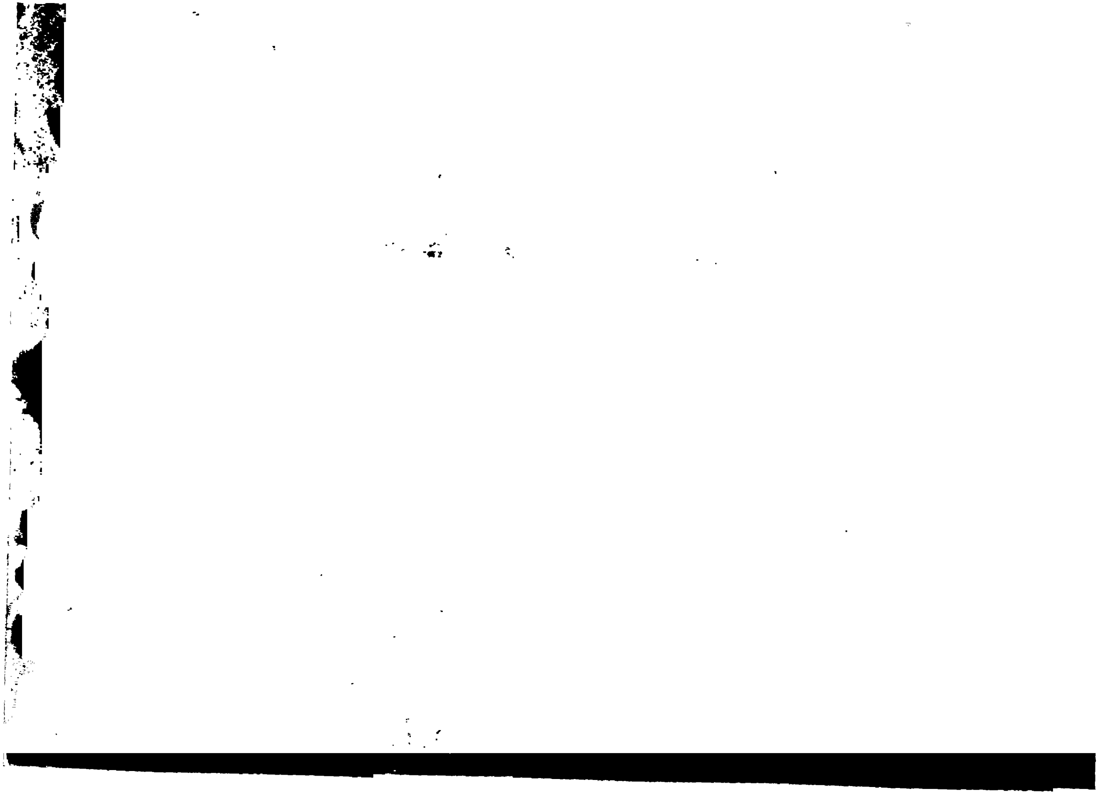

సోమేశ్వరాలయపు విమానముయొక్క దక్షిణభాగమునందలి కుమారస్వామివిగ్రహము, శిల్పములు.

ముఖలింగాలయమున దొరికిన శాసనములలోని పేర్లు—కాళింగదేశ నగరము, కళింగావని నగరము, కాళింగము, కళింగ నగరము,నగరము,నగరపు వాడ, త్రికళింగావని నగరము—అన్నియు ఒకే గ్రామమునకు(ప్రస్తుతముఖలింగమునకు) చెందినవై యున్నవి. శాసనములలో ముఖలింగమని గాని, ముఖలింగేశ్వరుడని గాని పేర్లు గానరావు. మధుకేశ్వర దేవర, మధుకేశ్వరాయశర్వాయ, గోకర్ణేశ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ, అను పేర్లుమాత్రముగలవు వీటికే నవీనకాలపు దగు క్షేత్రమహాత్మ్యమందు ముఖలింగేశ్వర నామము వాడబడినది. గ్రామమునకును ముఖలింగమని పేరు వచ్చెను. శిలాశాసనములలో నున్న, నగరము లేక నగరపువాడయున్న, ఇప్పటి ముఖలింగసమీప నగరకటకమున్న, అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని శాసనములో చెప్పబడిన రీతిని రెండవ కామార్ణవుడు నిర్మించిన మధుకేశ్వరుని యాలయముగల నగరమున్న, ఒక్కటిగా గన్పట్టును. శాసనప్రమాణము లన్నియు ఇట్లే సూచించుచున్నవి:—

చూడుము: దక్షిణహిందూదేశశాసనములు, ౫వ సంపుటము, ముఖలింగాలయపు శాసనములు, (1005—1143):—

నం॥ 1007 నగరేమధుకేశ్వరాయ శర్వాయ

1010 స్వస్తిశ్రీమత్ కళింగనగరాత్ పరమ మాహేశ్వర పరమభట్టారక మహారాజాధి రాజ త్రికళింగాధిపతిః శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజ శ్చోడగంగదేవః కుశలీ సమస్తామాత్యప్రముఖ జానపదానాహూయాస మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం —— త్రికళింగ దేవభోగనివర్త—

1035 కాళింగావని నగరే

1036 కాళింగదేశ నగరే

1037 ...ని నగరపు వాడనాయకులు ఆచంద్రార్కస్థాయిము నడపింపంగలవారు.

1040 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నగరమున మధుకేశ్వర దేవరకు

1042 సోమగ్రహణ నిమిత్తే నగరేమధుకేశ్వరాయ దేవాయ ద్రాక్షారామనివాసః

1046 ఉత్తరాయన సంక్రాంతి గురువారమున నగరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరకు......నగరపువాడ భైరవుని గుండముక్రిందను బెట్టిన అఖండదీపము

1049 మధుకేశ్వరదేవరకు నగరపువాడ విష్ణుదేవర గుడి......

1052 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నగరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు—గాచపసింహ స్తపురవరి సూరపోతు పెట్టిన అఖణ్డ తిలదీపం...ముఖలింగకి న...హావం తనియ పంపున— —...ని నాచంద్రార్కస్థాయి ము నడిపింపంగల వారు నగరపువాడ నా...ము...లు

1057 మధుకేశ్వరాయ నగరే—

1078 కలింగామున మధుకేశ్వర దేవరకు

1083 అఖండవర్తియదివియ ఒక్కొంటికి నగరమున-

1098 నగరే కలింగదేశే స్వయంభువే మధుకేశ్వరాయ దేవాయ

1101 త్రికళింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ శర్వాయ

1101 గోకర్ణేమధుకేశ్వరాయ

1142 నగరానవీటి శ్రీఅనియంకభీమేశ్వర దేవరకు

నం॥ 1290 శ్రీకూర్మంశాసనం- కలింగమండలమైన కులవం తనియ నగరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరస్థానపతియైన రామీశ్వర అండారియూ, వరాహవం తనియ సింహపురమున ఆదిత్యనాయకు లోనైన నాయకులును, శ్రీకూర్మమున నారెపనాయకు లోనైన నాయకులును ఇప్పిలి గంగమనాయకు లోనైన నాయకులును, తామరచెఱువున—

పై శాసన ప్రమాణములను బట్టి కళింగనగరమన్నను, కళింగావని నగరమన్నను, నగరమన్నను, నగరపు వాడయన్నను, ఒకటే యనియు, అవి యన్నియు ఇప్పటి ముఖలింగ నగరకటక గ్రామములకే పురాతనపు పేర్లనియు, కళింగపూర్వాపరగాంగరాజుల రాజధాని

యందే నిర్మింపబడెననియు, ఇప్పుడా ప్రాంత ములందు కన్పట్టు శిథిలములైన కట్టడములు, దేవాలయములు, నాణెములు, తామ్రశిలా శాసనములు, విజయకళింగనగరమునకు చెందిన వనియు, మనము నమ్మవలెను. సముద్ర తీరమునందలి కళింగపట్నా మొకప్పుడు రాజ ధానిగానుండినను, పూర్వగాంగరాజుల కాల మున నుండియు (క్రీ॥ శ॥ 50), మహేంద్రి మహోదధుల మధ్యస్థమగు ఇప్పటి ముఖలిం గమే విజయకళింగనగరమను పేర రాజధాని గా యొప్పుచుండెను. శాసనములలో, దంత పురము, తామరచెఱువు, సింహపురం, జల మ్మూరు, సిద్ధాంతం, శ్రీపురము, భోగపురము మొదలగుగ్రామములు క్రోలువర్తిని, వరా హవర్తిని విషయములలోని వని చెప్పబడినవి. వీటిని బట్టి నగరము లేక కళింగ నగరము (ముఖలింగము) కులవర్తనిలోని దని తెలియు చున్నది. పూర్వగాంగరాజుల తామ్రశాసన ములుగూడ ఈ ప్రాంతములనే దొరుకుటచేత నున్ను, కళింగనగరమునకు సమీపముననున్న సిద్ధాంతగ్రామమందు రాజతటాక ముండెనని వారి శాసనములలో చెప్పబడుటచేతనున్ను, తామ్రశాసనములో దానమివ్వబడిన గ్రామ ములసరిహద్దులలో ముఖలింగప్రాంతపుకొండ లేసూచింపబడుటచేతనున్ను, రాజధాని అందే యుండెనని నమ్మవలెను.

పూర్వగాంగ రాజుల చరిత్ర.

1. అర్లింగ శాసనకర్త.

"ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరస్య అష్టావిం శతిం" అనగా, గాం॥ శ॥ సం॥ 28 ఫాల్గుణ కృష్ణాష్టమినాడు, అర్లింగ శాసనము వ్రాయ బడెను. (J. A. H. R. S. Vol. 3. Pt I. P. 55) ఈ శాసనకర్తపేరు, శాసనమంతయు దొరక కపోవుటచేత, తెలియదు. కాని ఆతడు తూర్పు గాంగ వంశమునకు చెందినవాడని యు, ప్రాయశఃవంశస్థాపకుడనియు, చెప్పుటకు శాసనపులిపి, తేదీ, చెక్కినవానిపేరు, వీలు కలిగించుచున్నవి. ఆతని వంశవృక్షమునందలి మొదటిరాజగు మిత్రవర్మయే కావచ్చును.

2. 39 మహారాజేంద్రవర్మ.

ఈతనిశాసనము ప్రవర్ధమాన సం॥39, వై శాఖ ది 21 నాడు లిఖింపబడినది. ఇంద్రవర్మ జర్జింగిశాసనమును నేను J. A. H. R. S. Vo 3. Pt. I. PP. 49-53 లో ప్రకటించితిని. గంజాం జల్లాలోని టెక్కలిగ్రామ సమీపమున నున్న జర్జింగిగ్రామములో పొలముత్రవ్వుచుం డగా ప్రాచీన శివాలయపు శిథిలములు, ఒక శివలింగము, కొన్ని పెద్ద ఇటుకలు, కుండలు, ఈతామ్రశాసనపు రేకులు, దొరకినవని సర్. అన్నెంపరశురాం పాత్రోగారు చెప్పిరి. శాస నమునచెప్పబడిన జజ్జరగ్రామమున్ను ఇప్పటి జర్జింగిన్ని, ఒక్కటేయని తెలియుచున్నది. శా సనపులిపి వేగిలిపి, లేక ప్రాచీన తెలుగుకన్నడ లిపి. భాషసంస్కృతము. శాసనమున కడపటి వ్యాసశ్లోకములు తప్ప మిగిలిన భాగమంతయు వచనరూపముననున్నది. దానశాసనకర్తయగు ఇంద్రవర్మ అమరపురమునకు పోటీయనదగు దంతపురము నుండి శాసనము నిచ్చెను. పర మేశ్వర పాదభక్తుడును, గంగామలకుల గగన తలమునకు సూర్యుడును, అనేక చతురదంత యుద్ధములందు విజయము గాంచుటచేత పా దాక్రాంతులగు సామంతరాజులు గలవాడును, సాధు బాంధవార్థి జనులను పోషించువాడును, మతాపితృపాదానుధ్యాతయు, త్రికలింగాధి పతియు నగు శ్రీమహారాజేన్ద్రవర్మ వోంఖా

రభోగములోని జజ్జికగ్రామమును, సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి రుద్రస్వామికొడుకగు అగ్నిస్వామికిని, ఆతనికొడుకగు రుద్రస్వామికిని రెండు సమభాగములుగా విభజించి యిచ్చెను. ఈతడు దంతపురము రాజధానిగా గల్గి, త్రికళింగాధిపతియను బిరుదునొంది, అనేక చాతుర్దంతయుద్ధము లందు జయములనుగాంచి, గాంగకులమునకు సహస్రభానునివలె ప్రకాశించెను. ఈతనితర్వాతి రాజులింకను గొప్పవిజయములను గాంచి, సకల కళింగాధిపతులను పేర విజయకళింగ నగరమునుండి పరిపాలన జేసిరి. గనుకనే, గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములను, బేర్కొన గల్గిరి. మరియు, మహేన్ద్రగిరి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుల మనియు చెప్పుకొనిరి.

త్రికళింగాధిపతియను బిరుదు నొందుటకును, గాంగకులమును, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును బేర్కొనుటకును, ఈతడే పూర్వరాజులలో మొదటివాడు. త్రికళింగాధిపత్యమును బట్టి, ఈతడు మహానది మొదలు గోదావరివరకు గల కళింగదేశము నెల్ల స్వాధీనపర్చుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఈతనివలెనే విష్ణుకుండినరాజగు ఇంద్రభట్టారకుడు అనేకచాతుర్దంతములతో పోరాడి, శత్రుల నోడించినట్లు తన శాసనములలో తెలిపియుండుటచేత తూర్పుగాంగులకును, విష్ణుకుండినులకును, పెక్కుయుద్ధములు జరుగుచుండెనని తోచును. గాంగుల విజయముల వలననే విష్ణుకుండినులు తూర్పునుండి క్రమక్రమముగా క్రిష్ణాతీరప్రాంతముల కేగియుండిరి. ఈగాంగ ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ. 530 ప్రాంతములందు రాజ్యమేలి యుండును. విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడు, రమారమి 40 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినట్లు అతని శాసనములలో నుండుటచేత, 39 గాంగశకసం॥పు ఇంద్రవర్మ మొదలు, 87, 91 గాంగశకసం॥పు ఇంద్రవర్మవరకు గల రాజుల కందరకు నీతడు సమకాలీనుడై యుండియుండును. ప్రాయశః ఈకాలముననే తూర్పుగాంగులు దక్షిణమున గోదావరినది మొదలు, ఉత్తరమున పూరిజిల్లావరకు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుందురు. గనుకనే విష్ణుకుండిన మూడవమాధవవర్మ (క్రీ॥శ॥ 600) ప్లకి, లేక ప్లకి రాష్ట్రమును (విశాఖపట్టణంజిల్లా) జయించునిచ్ఛగలవాడై గోదావరినిదాటుచు పొలమూరు (పులింబూరు) దానశాసనమునిచ్చెను. పూర్వగాంగరాజులలో త్రికళింగాధిపతి యనియు, అనేక చాతుర్దంతసమరవిజయుడనియు, బిరుదులొందిన ఈఇంద్రవర్మయే, విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని తోచుచున్నది. దీనినిబట్టి గాం॥ శ॥ సం॥ 39, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 525 నకు సమానమగును. గనుక గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీ॥శ॥493 సం॥ ప్రాంతమైయుండును.[73] మరియు, పృథ్వీమూలరాజయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనములలో బేర్కొనబడిన తూర్పు

73. ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక, మూడవ సంపుటము, 171—181 పేజీలలో కదంబరాజగు ధర్మఖేడిని హాపుర తామ్రశాసనము ప్రకటించిన శ్రీసత్యనారాయణరాజగురువుగారు ఆశాసనపు లిపి 12 వ శతాబ్దపు దనియు, అందలి గంగ, లేక, కదంబగంగశక సం॥ 520, క్రీ. శ. 655—661 సం॥లకు సరిసమానమనియు వ్రాసిరి. కాని ఇది తప్పు. ఈవిషయమై ముందు గంగకదంబులనుగురించి వ్రాయు సందర్భమున చూడదగును.

దిక్కునందలి ఇంద్రవర్మ ఈతడేయనియు, ఈతని తండ్రి ఆశాసనమున బేర్కొనిన మితవర్మయనియు,తోచును. అట్లయినచో, ఈమితవర్మయే తిర్లింగిశాసనకర్తయైనను కావచ్చును. తిర్లింగిశాసనమంతయు పూర్తిగా దొరుకువరకు నిజము తేలదు.

4 అనంతవర్మదేవుని కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనమొకటి శ్రీకాకుళమునందు నందప్రభంజనవర్మ శాసనముతో బాటు దొరకగా, డాక్టరుఫ్లీటుదానిని Ind. Antiquary Vol.13 Page 273 యందు ప్రకటించెను. ఈశాసనమునపు శిఖాపైని నంది, అర్ధచంద్రులవిగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాషసంస్కృతము. లిపిప్రాచీనతెలుగు. సర్వఋతుసుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి,మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామిపాదసేవచేత పోగొట్టబడిన పాపములు గలవాడును, నయవినయ,దయా,దాన,దాక్షిణ్య, శౌర్యౌదార్యాదిసుగుణసంపన్నుడును, పరమ మాహేశ్వరుండును, మాతాపితృ పాదానుధ్యాతుండును, గాంగామలకులతిలకుండును, మహారాజ శ్రీమదనంతవర్మ దేవసుతుండునగు శ్రీదేవేంద్రవర్మదేవ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱువు గ్రామమందలి కుటుంబినులను (వ్యవసాయదార్లను)సమావేశముచేసి, సూర్యగ్రహణసమయమందుఆగ్రామమును300మంది బ్రాహ్మణులకును,మహేంద్రగిరిగోకర్ణభట్టారకదేవునకునుదానముచేసినవిషయము తెలియజేసెను. గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరమేకపంచాశత్) అని శాసనపు తేదీ యివ్వబడినది. ఇదినాగరాజ శ్రీసామంతునిచేత లిఖింపబడెను. సర్వదేవునిచేత చెక్కబడెను.

శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ఫ్లీటు, అక్షరముల పోలికను బట్టియు, గాం॥ శ॥ సం॥ 254 లో ఒక దేవేంద్రవర్మ యుండుటంబట్టియు, ఈదేవేంద్రవర్మ గూడ ఆ కాలపు వాడేయని యూహించెను. కాని లిపిపరిశీలన బాగుగ జేయగా, అది బహు ప్రాచీనతమమైనదని తేలుచున్నది. మరియు, ఈ శాసనముగూడ నందప్రభంజనవర్మ (క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దప్రారంభము) శాసనము తో పాటు దొరుకుటవల్లను, శాసనమున అక్షరములతో గాం॥ శ॥ సం॥51 అనివ్రాయబడుటచేతను,ఇది ఆ కాలపుదే కాని, దరిమిలాది కానేరదు.

శాసనపు శిఖాయందలి అర్ధచంద్ర, నంది విగ్రహములను బట్టియు, శాసనకర్త యొక్క పరమమహేశ్వరబిరుదమును బట్టియు,దానము బ్రాహ్మణులకును, మహేన్ద్రాచల గోకర్ణస్వామికిని, చేయబడుటం బట్టియు, ఈ గాంగవంశపురాజులు పరమశైవులని తెలియుచున్నది. మహేన్ద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణస్వామిపాద భక్తులమని చెప్పుకొనుటకు ఈ రాజే మొదటివాడు. ప్రాయశః ఆ గిరిపై శివాలయమొకటి ప్రతిష్ఠించి యుండనోపు. గనుకనే బ్రాహ్మణులకును, గోకర్ణేశ్వరునికిని, తామరచెఱువు గ్రామమునుదానమొసంగెను. విజయకళింగనగరము రాజధానిగా గల్గి దానమొసంగుటను, పూర్వగాంగరాజులలోని కెల్ల నీతడే మొదటి రాజు. ఈతని తండ్రిపేరు అనంతవర్మ. ఆతని శాసనములు దొరకలేదు. కాని మహారాజను బిరుదునుబట్టి, యతడును రాజ్యముచేసి యుండనోపు.

5 దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు సత్యవర్మదేవ.

ఈతని శాసనమొకటి ఇండియన్ అంటిక్వారి, 10వ సంపుటము,243వ పేజీలో,డాక్టరు

ప్లేటుచేత సూచింపబడినది. ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి 13వ సంపుట, 273వ పేజీలో కూడ పరీక్షింపబడినది. సీవెల్ యొక్క తామ్రశాసనముల పట్టీలో ఇది 159వ నంబరు గల్గియున్నది. ఫ్లీటుచే ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి 14వ సంపుట, 10-12 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. శాసనపు శిఖాగ్రముపైని నంది, చంద్రుడు, అంకుశము, పద్మలత మొదలగు చిహ్నములు గలవు. అనంతవర్మ దేవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవుని శాసనముతో పాటున్ను, నందప్రభంజనవర్మ శాసనముతో పాటున్ను, ఈశాసనముగూడ శ్రీకాకుళమున దొరికినది. శాసనము నాగరి, గ్రంథ, ఇంకను పురాతనపు, అక్షరములతో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. ఈశాసనము యొక్క మొదటి 9, 10 పంక్తులు, దేవేంద్రవర్మ శాసనపు వైఖరిని బోలియున్నను, "నిజనిస్త్రింశధారోపార్జిత సకలకళింగాధిరాజ్యః" అని ఈశాసనమున నుండుటచేత, ఈతడు తండ్రికంటె గొప్పవిజయములను గాంచెనని తోచుచున్నది. గాం॥శ॥ సం॥39 నాటి ఇంద్రవర్మ త్రికళింగాధిపతి యని బిరుదునొందగా, ఈతడు సకలకళింగాధిరాజని పిలువబడెను. గాంగామలకులతిలకుడగు మహారాజ శ్రీమద్దేవేంద్రవర్మ సూనుడగు శ్రీసత్యవర్మ దేవుడు గలెల విషయములోని తారుగ్రామ కుటుంబినులను సమావేశముచేసి, సూర్యగ్రహణ సమయమందు తారుగ్రామమును దేవాగ్రహారముగా జేసి ఖండ్యమగురువు కొడుకగు కమలాసనునికిచ్చెను. గాంగేయవంశ సంవత్సరశతానం ఏకపంచాశ(త్) అని యుండుటచేత, ఈశాసనముగూడ గాం॥శ॥సం॥51లో ఇవ్వబడెనని తేలుచున్నది. ఈశాసనము, దేవేంద్రవర్మశాసనముగూడ, ఒకే సంవత్సరము(51)న ఇవ్వబడుటచేతను, ఆసంవత్సరముననే దేవేంద్రవర్మ చనిపోవుటయు, సత్యవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చుటయు జరిగియుండును. దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మల శాసనములలో ఏకపంచాశ(త్) అని అక్షరములతో వేసి వ్రాయబడినను, డాక్టరుఫ్లీటు మొదలగువారు వాటిని గాం॥సం॥లు251 అనియు, 351 అనియు చదువవలెనని వ్రాయుట సమంజసముగా లేదు.

6 హస్తివర్మ.

ఈతని శాసన మొకటి 1919 సం॥న ఉర్లాము నుండి పంపబడి, 1920 సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచిక యందు ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. దీనిని తర్వాత డాక్టరు హల్ట్జు Ep. Indica. vol 17, 330—334 పేజీలలో ప్రకటించెను. దీనిలిపి ప్రాచీనాంధ్రము. భాష సంస్కృతము. విజయ కళింగనగరము నుండి, స్వాసిధారా పరిస్పంథాధిగత సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామల కులము ప్రతిష్ఠించినవాడును, మహారాజునైన హస్తివర్మ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసంవత్సరములు (అశీతి)80 అగు కార్తికకృష్ణాష్టమి నాడు ఊరుమల్ల (ఇప్పటి ఉర్లాం) గ్రామనివాసి యగు జయశర్మకు, క్రోష్టుకవర్తనివిషయ మందలి హొణ్ణావక గ్రామములోని కొంతభూమినికొని, అగ్రహారముగా జేసి, సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి, తనయొక్కయు, తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికొరకై దానముచేసెను. రాజసింహ, రణభీత, అను బిరుదులుగల హస్తివర్మమహారాజుయొక్క ఆజ్ఞచేతనే ఈశాసనము భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయ

చంద్రుడు లిఖించెను.

ఈతనికిని, ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఇంద్రవర్మకును, గూడ రాజసింహ యను బిరుద ముండుటచేతను, ఇద్దరునుగూడ తత్పూర్వపురాజులవలె గాంగామలకులతిలకు లనిగాక, గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠులని చెప్పబడుటచేతను, వీరుభయులు నన్నదమ్ములు గావచ్చును. హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనము ప్రకటింపబడక పూర్వము, ఇంద్రవర్మశాసనమునగల "సకలకళింగాధిరాజ్యః", "గాంగామలకులప్రతిష్ఠః" అను బిరుదులనుబట్టి, ఫ్లీటు కీల్హార్న్ మొదలగువారు అతడేపృథ్వీమూలుని శాసనమున చెప్పబడ్డతూర్పు ఇంద్రాధిరాజని తలంచి, అతనినే తూర్పుచాళుక్యఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడనియు, విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీనుడనియు, వ్రాసిరి. కాని, "సకలకళింగాధిరాజ్యః" అను బిరుదు సత్యవర్మ(గాం॥సం॥51)శాసనమునగూడనుండుటంబట్టియు, తత్పూర్వపురాజును త్రికళింగాధిపతియునగు ఇంద్రవర్మ(గాం॥శ॥39)అనేకచాతుర్దంతసమరవిజయుడని చెప్పబడుటంబట్టియు, ఆరాజే(గాం॥శ॥39)అనేకచాతుర్దంతముల నోడించినట్లు చెప్పుకొనిన విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని(క్రీ॥శ 525)సమకాలికుడని యెంచుట మంచిది. అట్లయినచో, అతని తండ్రి మితవర్మయు, ఆతని రాజధాని మణల్కుడియు అగునని ఎఱుంగనగును. ఈతనితర్వాత కళింగము నేలిన రాజులు "సకలకళింగాధిరాజః", "గంగామలకులప్రతిష్ఠః" అని చెప్పుకొనుటచేతవారు రాజ్యమును విస్తరింపజేసియుండురని తెలియుచున్నది. హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ లిద్దరును "గంగామలకుల ప్రతిష్ఠః" అని చెప్పుకొనుటచేత, వీరు కళింగమున తమవంశమును స్థిరముగా స్థాపించిరని తెలియుచున్నది. వీరికాలమున విష్ణుకుండినులవశమునుండి ప్లకి(ప్త్రకి)రాష్ట్రము (విశాఖపట్టణంజిల్లా)జయింపబడెనని నమ్మవచ్చును. గనుకనే, కడపటి విష్ణుకుండిన రాజగు మూడవమాధవవర్మ ప్లకి(ప్త్రకి)రాష్ట్రమును తిరిగివశపర్చుకొను నుద్దేశముతో గోదావరిని దాటి తూర్పుదిగ్విజయయాత్రకై బయలువెడలెను. ఈవిషయములనే పులింబూరు శాసనము తెలుపుచున్నది. (vide C. P No. 7 of 1913-14).

7 ఇంద్రవర్మ

హస్తివర్మతరువాత రాజ్యముచేసిన రాజే ఈ యింద్రవర్మ. ఈతని శాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. ఈతని గాంగశకము 87వ సంవత్సరమునాటి తామ్రశాసన మొకటిముఖలింగనగరకటకములకుచేరువుగనున్న అచ్యుతాపురమున దొరకెను. దానిని Ep. Indica. Vol III 127—130 పేజీలలో డాక్టరు హుల్ష్ ప్రకటించెను. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనాంధ్రము. ఇది కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని శాసనపులిపులను బోలియున్నది. ఈతని శాసనము మరియొకటి టెక్కలి సమీపమున నున్న సంతబొమ్మాళి గ్రామమున దొరికినది. అది J A. H. R. S, Vol IV, Pts 1, 2 లో టెక్కలి రాజుగారగు లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారిచే ప్రకటింపబడెను. అదియు, గాం॥ శ॥ సం॥ 87 నాటిదే. ఈతని శాసనము మరియొకటి పర్లాకిమిడిలో దొరికెను. ఇండియన్ అంటిక్వరి 16 సంపుట, 131—134 పేజీలలో డాక్టరు ఫ్లీటు దానిని ప్రకటించెను. దాని తేదీ గాం॥శ॥ సం॥ 91. ఈశాసనముల

నన్నింటిని లిఖించిన వాఁడొక్కఁడే యని "ఇదం వినయచంద్రేణ భానుచంద్రస్య సూనునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా" యను శ్లోకమువల్ల తెలియుచున్నది. అచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనమువలన, గాంగశకవర్షము 87 లో, వరాహవర్తనియందలి సిద్ధార్థకగ్రామకుటుంబినులకు తెలియజేసిన దేమనగా, ఆ గ్రామములోని రాజతటాకపుసమీపమున ఒకనాగలిభూమిని, ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలమందు గౌతమస గోత్రుడగు దుర్గశర్మకు, ఇంద్రవర్మ రాజసింహుడు దానమొసఁగినట్లు తెలియుచున్నది. హస్తివర్మ వలెనే ఈతడును గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠుడనియు, సకల కళింగాధి రాజ్యముగల వాడనియు, పరమమాహేశ్వరుడనియు, మహారాజనియు చెప్పబడెను. "మాతృభట్టారిక పాదానాస్తటాక ప్రతిష్ఠాపనం," ఇత్యాదివాక్యములవల్ల ఒకక్రొత్తచెఱువును త్రవ్వించినట్లును, ఆతటాకపు నీరును వ్యవసాయమున కుపయోగింప ననుమతించినట్లును, తెలియుచున్నది. శాసనమందలి సిద్ధార్థకమే యిప్పటి సిద్ధాంత గ్రామము. ఇది ముఖలింగనగరకటకమునకు చేరువను, వంశధార నదియొడ్డున నున్నది. ఈ గ్రామమును గ్రహించిన గౌతమసగోత్రుడగు దుర్గశర్మ పుత్రులే, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునిచే (Vide Chipurapalli grant Ind. Ant. vol. 20 p. 15) కల్వకొండగ్రామము దాన మివ్వబడినవారని చీపురుపల్లి శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. సంతబొమ్మాళిశాసనము (గాం॥సం॥87) న విజయకళింగనగరమునుండియే, సకలకళింగాధి రాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులము ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాజును అగు ఇంద్రవర్మ, క్రోష్టుకవర్తనియందలి హారిభటగ్రామకుటుంబినులను ఆజ్ఞాపించి ఇట్లు తెలియజేసెను:—"ఈగ్రామమునందలి రెండు నాగళ్ళభూమిని దత్తయవాయ భగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునికిపూజాదిసంస్కారములకై సర్వవిధములైనపన్నులనుండితప్పించి దేవాగ్రహారముచేసి తలవర దేవభోగికునకుదానమిచ్చితిని. దీనిని ముందురాబోవురాజులు జరుపుదురుగాక! ఇది రాజసింహుని శాసనము. దీనిని భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు లిఖించెను. ఈశాసనము నందలి దానము, గాం॥సం॥87లో జేష్ఠ దశమినాడు ఇవ్వబడెను."

ఈతని మరియొక శాసనము (పర్లాకిమిడిలో దొరికినది,) ఇండియన్ అంటిక్వరి, 16వ సంపుటము, 131-134 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. శాసనపులిపి ప్రాచీనాంధ్రము. గాం॥సం॥ 128 నాటి ఇంద్రవర్మ శ్రీకాకుళం శాసనపు లిపినిబోలియున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. విజయ కళింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకలకళింగాధి రాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులమును ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమ మాహేశ్వరుండును అగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ, దేవన్న పంచాలియందలి కెత్తటగ్రామ కుటుంబినులనుసమావేశముచేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—"కొండవల్లికునిచే బోధింపబడి నాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై కళింగనగర సామాన్యాయములోనివాడును, గర్గేయ సగోత్రీకుండును, ఛందోగ సబ్రహ్మచారియుడును అగు ధృవశర్మకు, ఈకెత్తట గ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, అగ్రహారముగా జేసి యివ్వడమైనది." ఈశాసనమును, ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరం, ఏకనవతి 91, మాఘ అమావాస్యనాడు,

రాజసింహుని ఆజ్ఞప్రకారము, భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు లిఖించెను.

గాం॥ సం॥ 39 నాటి ఇంద్రవర్మకు "గాంగామలకుల గగనతలసహస్రరశ్మిః" యనియు, గాం॥ సం॥ 51 నాటి సత్యవర్మకు "గాంగామలకులతిలక" యనియు, ఈ 91 నాటి ఇంద్రవర్మకు "గాంగామలకులప్రతిష్ఠః" యనియు, బిరుదములుండుటంజేసి, ఈ91సం॥నాటిరాజుకాలమున ఈవంశమునకు కళింగమున సుస్థిరవాసమేర్పడినదని నమ్మవచ్చును. వీరి కాలమున శ్వేతకిరాష్ట్రము, లేక విశాఖపట్టణంజిల్లా విష్ణుకుండినుల స్వాధీనమునుండి జయింపబడెనని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. హస్తివర్మ ఉర్లాం శాసనములోని దానము కృష్ణాష్టమినాడు చేయబడినట్లే, ఈరాజుయొక్క అచ్యుతాపురం శాసనములోని దానము (ఉదగయనే) మకరసంక్రాన్తినాడు చేయబడినది. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవేత్తలు. వివాహకాలమందును, యుద్ధసమయములందును, కష్టకాలములందును, వ్యాధిపీడితులైనప్పుడును, తటాకాదిసప్త సంతానప్రతిష్ఠ కాలములందును, ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన పుణ్యకాలములందును సూర్య, చంద్ర, గ్రహణ కాలములందును, పట్టాభిషేక కాలములందును, తరుచుగా భూదానములు, బ్రాహ్మణులకును, దేవుళ్ళకును, జేయబడుచుండెడివి. దేవాగ్రహారములనియు, బ్రాహ్మణాగ్రహారములనియు, రెండువిధములుగా అగ్రహారములు ప్రతిష్ఠాపన చేయబడినట్లు తెలియును. గాం॥ సం॥ 51 నాటి అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేన్ద్రవర్మ, తామరచెఱువు గ్రామమును 300 బ్రాహ్మణులకు మహేన్ద్రగిరి భట్టారకుని నిత్యనైవేద్యపూజాది సత్కర్మలకై ఇచ్చెను. ఇట్లే దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు సత్యవర్మ గాం॥ సం॥ 51 లో సూర్యగ్రహణ సమయమున తారు గ్రామమును దేవాగ్రహారముగా జేసి, తారుగ్రామ దేవుని యొక్క పూజకై కమలాసనునికిచ్చెను. ఇట్లే గాం॥ సం॥ 87 నాటి ఇంద్రవర్మ, హరిభట గ్రామమును దత్తయవాయభగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునిపూజకై దేవాగ్రహము జేసి యిచ్చెను. ఇట్టి భూదానము లన్నియు (సర్వకరపరిహారైః) అన్నివిధములైన పన్నులు నుండియు (అరియుడగు తెఱయు, సిద్ధాయము, దండు, అపరాధము, మొదలగునవి) తప్పింపబడి ఇవ్వబడు చుండెను.

అట్టిదానములుచేయబడు సమయమున, ఆయా గ్రామములందలి కుటుంబినులను (వ్యవసాయదార్లను) సమావేశము చేసి, వారి ఎఱుకతోను, అనుమతితోను, రాజుశాసించుచుండెను. ప్రతిష్ఠింపబడిన దేవ, బ్రాహ్మణాగ్రహారములనుబట్టి, అప్పటికాలమున శివాలయములు, అందు ముఖ్యముగా, మహేంద్రగిరిపై గోకర్ణస్వామికి యాలయము లుండెనని తెలియుచున్నది. రాజులు తాము పరమమాహేశ్వరులమనియు, గోకర్ణభట్టారక పాదభక్తులమనియు, చెప్పుకొనుటచేత అప్పటి కాలమున కళింగమున వైదికశైవ మతము, స్థాపింపబడుచుండెనని తెలియును. అంతకు పూర్వము బౌద్ధ, జైన మతసాంప్రదాయములతో నిండిన కళింగము వైదికమతమునకు తావయ్యెను. దీనికి తోడుగా రాజులును వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణులను రప్పించి ఒకప్పు డనార్యదేశమగు కళింగమును ఆర్యమత, ఆర్యభాష, ఆర్యసాంప్రదాయములతో నింపిరి. ప్రాకృత భాషకు బదులుగా సంస్కృతమే శాసనములలో

వాడబడెను. వాటిలిపిప్రాచీనాంధ్రము. కళింగులును, ఆంధ్రులును ఈ భాషనే వాడియుందురు. దానములు పొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవిద్య చెప్పుటకును, వేదమతము వృద్ధి చేయుటకును, రాజ్యపరిపాలనవిధానములందు రాజునకుతోడ్పడుటకును, నియమింపబడినట్లు తోచును.

9 దానార్ణవుని కొడుకు ఇంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు 4 ప్రకటింపబడినవి. అందు గాం॥సం॥ 123 నాటి శాసనము శ్రీకాకుళమునందు దొరికినది. దానిభాషసంస్కృతము. లిపిప్రాచీనాంధ్రము. విజయ కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామల కులతిలకుడును, సకల కలింగాధి రాజ్యము గలవాడును, శ్రీమన్మహారాజునగు ఇంద్రవర్మ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱువు గ్రామమును భాడక సహితముగా మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరము 128 లో చైత్రపౌర్ణమినాడు శాసనము చేయబడెను. గాం॥ సం॥ 146 దని ప్లీటు ప్రకటించిన శాసనము నిజముగా 138 గాం॥సం॥ నాటిదె. ఇది గూడ శ్రీకాకుళమునందే దొరికినది. ఈ శాసనములు రెండును, ఇండియన్ అంటిక్వరి 13 వ సంపుటమందు ప్రతిబింబములతో సహా డాక్టరు ప్లీటుచే ప్రకటింపబడినవి. భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన తెలుగుకన్నడము. ఈ138 నాటి శాసనములోని దానము మాఘశుద్ధసప్తమిలేక రథసప్తమినాడు చేయబడినది. విజయకళింగనగరమునుండి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, అనేక విద్యాకళలచే నొప్పి ఆచార్యబిరుదునొందినవాడును, గంగాన్వయాంబరసకలశరచ్ఛశాంకుడును, పరమమాహేశ్వరుడును, శ్రీ మహారాజును, అగు ఇంద్రవర్మ కోష్ఠుక పాంచాలియందలి తాలమూల గ్రామ కుటుంబికులకు (వ్యవసాయదార్లకు) ఇట్లు తెలిపెను:- "నాయొక్కయు, నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికొఱకై అవరెంగ, కళింగనగర, వాస్తవ్యులగు స్కందశర్మ, లలితశర్మలకు, ఈ గ్రామము అగ్రహారముగా జేసి అన్నిపన్నులనుండి తప్పించి ఇవ్వడమైనది. ఇది తెలిసికొని యథోచితమైన భాగ, భోగములనిచ్చుచు, సుఖింపుడు." ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥ 138లో మాఘ దశమినాడీశాసనము లిఖింపబడెను. ఈ రాజు తామ్రశాసనము, మరియొకటి, గాం॥ సం॥ 137నాటిది హిందూదేశశాసనావళి, 14వసంపుటము, 362వ పేజీలో ప్రకటింపబడినది. ప్రతిబింబములతో తెలుగున శారదపత్రిక మొదటిసంపుటము, 528-532 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. ఇది నాగావళినదికి దక్షిణపుటొడ్డున నున్న పుర్లిగ్రామమున దొరికినది. శాసనము మామూలుపద్ధతిగా మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపై నికుడివైపునకువాలియున్నట్లు ఒకనంది ఉబ్బెత్తుగా పోతపోయబడినది. ఈనందివిగ్రహమును బట్టి, ఈ రాజు శైవమత మవలంభించెనని తెలియును. ఈతనిశాసనములలోను, ఈవంశపు వారందరి శాసనములలోను, 'పరమమాహేశ్వర' యను బిరుదము గానవచ్చుటచేతను, వీరు దేవాగ్రహారములు, ఆలయములు, నిర్మించుటచేతను, వీరందరు శివ, శక్తి, పూజాదురంధరులని తెలియుచున్నది. గాం॥సం॥137నాటి శాసనములో విజయదంతపురమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకులతిలకు

డును, సకలకళింగాధి రాజ్యముగలవాడును, శ్రీమద్దానార్ణవసూనుడును అగు శ్రీమాన్మహారాజేంద్రవర్మ కూరకరాష్ట్రములోని భుక్కుకరగ్రామపు వ్యవసాయదారుల కిచ్చిన ఆజ్ఞ:-'నాయొక్కయు, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై కార్తిక పౌర్ణమినాడు కిర్లింగివాస్తవ్యుడును, వేదవేదాంగ వేత్తయును, అగు భవదత్తశర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి ఈగ్రామములో నొక భూమిదానము జేయుబడినది". ధారాపూర్వకముగా దానముప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 137లో కార్తికపౌర్ణమినాడును, శాసనము లిఖింపబడుటఆసంవత్సరపుష్యబహుళపంచమినాడును, జరిగెను. ఈరాజుయొక్క రాజ్యకాలము స్థిరపర్చుటకు శాసనమునందలి వివరములు చాలవని స్వామికన్నుపిళ్లగారు Ep, Report for 1913—14, Page 71 లో వ్రాసియున్నారు. ఈపుర్లిశాసనమును మ॥రా॥శ్రీ॥ గొ॥ రామదాసుగారే సంపాదించిరి. శారదపత్రికయందు దానిని ప్రకటించుచు శాసనపుకాలము గాం॥ సం॥ 149 అని చదివిరి. కాని ప్రతిబింబములను పరీక్షించగా 137 అని తేలినది. ఈరాజుయొక్క గాం॥ సం॥ 154 నాటి టెక్కలి శాసనమును Ep, Ind. Vol. 18, 307-311 పేజీలలో ప్రకటించినట్టి డాక్టరు హుల్ష్, తత్పూర్వము ప్రకటింపబడిన ఈరాజుయొక్క శాసనపు తేదీలను పరీక్షించి, కొన్ని తప్పులను సవరణచేసెను. శ్రీకాకోళం శాసనము గాం॥ సం॥ 146 ది గాక, 138 దైయున్నది. పుర్లి శాసనము గాం॥ సం॥ 149 ది గాక, 137 దైయున్నది. టెక్కలి శాసనము 154 దైయున్నది. గనుకవంశవృక్షమందలి ఈరాజుయొక్కగాం॥సం॥149నాటి శాసనములేదని భావింపవలెను. కొందరు గాం॥ సం ॥143లో ఒకశాసనము వ్రాయబడినదని వ్రాసినను అదిప్రకటింపబడినట్లు తోచదు. ఈ154 సం॥శాసనమును, 137 సం॥ శాసనమును, చెక్కినవాడు, వ్రాసినవారు నొక్కరే. ఈశాసనపు శిఖాపైని నంది విగ్రహము గలదు. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనాంధ్రము లేక తెలుగు-కన్నడము. కళింగనగరమునుండి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకులతిలకుడును, సకల కళింగాధి రాజ్యముకలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, దానార్ణవపుత్రకొమారుడును, అగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ, రూప్యవతీ విషయమందలి తుంగన్నగ్రామ మందలి వ్యవసాయదార్లను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—

"బ్రహ్మదేయపు కొలమానముతో ఒకనాగలి భూమిని ఈగ్రామమునందు మాతల్లియగు అచ్చిపోతి పుణ్యాభివృద్ధికై సూర్యగ్రహణ కాలమందు వేదవేదాంగములు తెలిసిన గరఖోన్న గ్రామవాసియగు స్కందవర్మకు ధారపోయడమైనది. దానభూమికి తూర్పునను ఉత్తరమునను విద్యుద్గంగయు, దక్షిణమున పాషాణములును, పశ్చిమమున శర్కరవాటకయు గలవు. తుంగనగ్రామ తటాకమందలి నీరు కారాఖన్ని, బ్రాహ్మణపాలని యను కాలువలద్వారాప్రవహించిభూమినిసాగుబడిజేయును గాక!". శాసనఆజ్ఞప్తిమహామహత్తరహరిశర్మ. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సం॥ 154 శాసనపుకాలము. రూప్యవతి లేక రూపవర్తివిషయము టెక్కలితాలూకాలోనిది. ఈ రాజు దానము చేసిన గ్రామములు ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పర్లాకిమిడి, టెక్కలి తాలూకాల లోనివి. దాన ప్రతిగ్రహీతలందరును బ్రాహ్మణులు, వేదవేత్తలు. వేదవిద్యయు, వైది

కమత సాంప్రదాయములును, సంస్కృతభాషయు, కళింగదేశమున ప్రబలుటకై రాజులిట్లుదానములుచేసి ఆర్యులనాగరికతను దేశము నవృద్ధిపొందించుచుండిరి. ఈయింద్రవర్మరాజు కళింగనగరవాసకమునుండియు, దంతపురవాసకము నుండియుగూడ శాసనముల నొసంగెను గనుక, ఇవిరెండునుకళింగదేశమున ముఖ్యపట్టణములుగా నుండెను. శాసనముల లిపిని బట్టియు, అందు వాడబడిన కొన్ని తెలుగు పదములను బట్టియు, ఆకాలమున ప్రజలు (కాళింగులు, ఆంధ్రులు) తెలుగుభాషనే వాడుచుండిరని నమ్మవలెను. శాసనమునందలి దంతపురమే బౌద్ధవాఙ్మయమున బుద్ధుని దంతముకల్గియుండిన,దంతపురమనిచెప్పుటకుదానికిసమీపముననున్న సిద్ధార్థక, ఈరమండలగ్రామములును, చుట్టుప్రక్కల దొరుకుచున్న బౌద్ధచిహ్నములును, నిదర్శనముల నిచ్చుచున్నవి.

ప్రాయశః ఈతనిరాజ్యకాలముననే, చీనాదేశపు బౌద్ధయాత్రికుడగు యుఆన్ చ్వంగ్ హిందూదేశమంతటను ప్రచారము చేసెను. ఒకప్పుడాంధ్రసామ్రాజ్యమున నిమిడియున్న ఉత్కళ, దక్షిణకోసల, కళింగ, వేగి, ఆంధ్ర, తెలుగుచోళ, పల్లవ,రాజ్యములలో సంచరించి, అందందుగల బౌద్ధారామములను సందర్శించి,బౌద్ధహిందూజైనమతముల బలాబలములను గురించియు,రాజ్యముల యొక్కయు, రాజధానుల యొక్కయు, విస్తీర్ణములను గురించియు, రాజ్యాంగపరిస్థితులను గురించియు, ప్రజల వేషభాషలను గురించియు, కన్నులారచూచినట్టియు,విని తెలుసుకొన్నట్టియువిషయములనాతడు తనభాషలో వ్రాసుకొనెను. అట్టి వ్రాతలనుబట్టి[74] కళింగదేశపరిస్థితులిందుపొందుపరచడమైనది. ఆతడు క్రీ॥ శ॥ 629 లో చీనాదేశమునుండి బయలుదేరి గాంధార, కాశ్మీర, పంజాబు, దేశములమీదుగా కన్యాకుబ్జముచేరి అందు హర్షచక్రవర్తిచే గౌరవముగాంచెను. క్రీ॥శ॥ 630—645 వరకు పదిహేను సం॥లు హిందూదేశమునందలి బుద్ధుని జీవితమతచరిత్రతో సంబంధముగలస్థలములను, బౌద్ధమఠములను,ఆరామములను సందర్శించుచు, బౌద్ధమత గ్రంథములను స్వీకరించుచు,బౌద్ధధర్మములను నేర్చుకొనుచు కాలముగడిపి, తుదకు చీనాదేశమునకు 657 బౌద్ధగ్రంథములను (సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడిన తాళపత్రగ్రంథములు), బంగారు వెండి,చందనపుచెక్క, వీటితోచేయబడినఅనేక బౌద్ధ, బోధిసత్త్వుల విగ్రహములను, 150బౌద్ధచిహ్నములను తీసుకొనిపోయెను. వీటినన్నిటిని,ఉత్తరమున కాశ్మీరుమొదలుదక్షిణమున కంచివరకును, తూర్పున అస్సాం మొదలు, పశ్చిమముననగరహారమువరకును,గలరాజ్యములలో తిరిగి సంపాదించెను. ఈతడు మహాయాన బౌద్ధమతశాఖకు జెందినవాడు గనుకనే ఈతడు సంపాదించిన 657 గ్రంథములలో, 224 మహాయానసూత్రములును, 192 మహాయానశాస్త్రములు నుండెను. మరియు, స్థవిరసూత్రములు 14, సర్వాస్తివాదుల గ్రంథములు 67 నుండెను. బౌద్ధమతములో 18 శాఖ లుండినట్లే, హిందూమతములోగూడ యనేకశాఖ లుండెను. వీటి నన్నిటినిగురించి ఈతడు తనగ్రంథమునవ్రాసెను. హిందూదేశమునందంతటను బౌద్ధహిందూజైనమతములు మూడును ప్రబలియుండెను. కాని, ముఖ్యముగా దక్షిణహిందూదేశమునను, గౌడవంగదేశములను బౌద్ధమతముకన్న హిందూమతమే ఎక్కువగాయభివృద్ధినొందుచుండెను. మరియు

74. Vide Siyuki (Travels of Yuan Chwang) translated by watters, 2 vols.

బౌద్ధక్షేత్రములు కన్నను, బౌద్ధమతస్థులు కన్నను, హిందూ దేవాలయములును, హిందూమతస్థులును, బహుమెక్కువగానుండిరి. యుఅన్ చ్వంగ్ తాను సంచారము చేసిన దేశములయొక్కయు, రాజధానులయొక్కయు, రాజ్యాంగవిషయములయొక్కయు వివరములను బహుస్పష్టముగా తెలిపియున్నాడు.

నాలంద బౌద్ధ సంఘారామము నందు రెండుసంవత్సరములు శీలాభద్రుడను గురువు నొద్ద బౌద్ధధర్మసాంప్రదాయములను నేర్చిన తరువాత, వంగదేశములోని తామ్రలిప్తి, కర్ణసువర్ణదేశములనుండి, మనయాత్రికుడు నైఋతిమూలగా 140 మైళ్ళు (700 లి) ప్రయాణముచేసి, వుటు లేక ఒట లేక ఓఢ్రదేశము చేరెను. దానిచుట్టుకొలత 140 మైళ్ళు. దాని రాజధాని 4 మైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. ఇదిజాజిపురసమీపమునందుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. భూమి సారవంతమైనదగుటచే అనేకఫలములను, పుష్పముల నిచ్చుచుండెడిది. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గల్గియుండెను. ప్రజలు పొడుగుగ వ, నల్లగనుండెడివారు. మధ్యహిందూదేశ ప్రజలు వాడునట్టివేషభాషలకు భిన్నమగుపాటిని వాడుచుండిరి. అనాగరికులైనను ఓర్పుగలవిద్యార్థులు. విశేషమంది బౌద్ధమతస్థులు. 100బౌద్ధమఠములుండెను, అందుపదివేలమంది మహాయానశాఖకు చెందిన మతస్థులుండిరి. 50 దేవాలయము లుండెను. బుద్ధుడుపదేశించిన స్థలములందు 10 అశోకవనము లుండెను. దేశముయొక్క నైఋతిదిక్కున నొకకొండమీద పుష్పగిరిమఠమొకటుండెను. ఆమఠముయొక్క స్థూపపుశిఖరము నుండి రాత్రులందు ఆశ్చర్యకరమగు దీపపుకాంతులు గొప్పమహిమతో పైకి కనబడుచుండెను. ఇట్లే దీనికి ఈశాన్యదిక్కున మరియొక మఠముండెను. దానిశిఖరమునుండికూడ ఇట్టికాంతులు కనబడుచుండెను. ఈకొండ, ఉదయగిరిఖండగిరి కొండకావచ్చును. వీటి మహిమచేత ప్రజలు వాటిని దేవతలునిర్మించిరని నమ్ముచుండెడివారు. దేశమునకాగ్నేయమూలగా సముద్రపు టొడ్డున 4 మైళ్ళు చుట్టుకొలతగల్గి, దూరదేశము లందుండివచ్చు వర్తకులకును, యాత్రికులకును తావునిచ్చునట్టి, చారిత్రపుర (పూరీ, జగన్నాధ)మను పట్టణముండెను. దాని కావల 5 బౌద్ధమఠములుండెను. అవి చక్కని విగ్రహములుగల్గిన ఎత్తైన కట్టడములు. అక్కడకు 400 దక్షిణముగా సింహళముగలదు. మబ్బు రాత్రులందు ఆసింహళములోని బుద్ధుని దంతముపై కట్టిన స్తూపముయొక్క శిఖరముమీది మణికాంతులక్కడకు కనపడును.

పై విషయములనుబట్టి ఓఢ్రదేశము బౌద్ధయాత్రికులకు పుణ్యస్థలమని తెలియుచున్నది. బౌద్ధ, హిందూ దేవాలయములు దేశమునందంతట నుండెను. ప్రసిద్ధిచెందిన నాగార్జునుడు కళింగ, ఓఢ్రదేశములను మహాయానబౌద్ధమతశాఖలోనికి ప్రవేశపెట్టెను. దీనికిని, తత్పూర్వముండిన హీనయాన బౌద్ధధర్మములకును చాలవ్యత్యాసముండెను. ఈకాలమునందే మాల్వదేశపు రాజగునింద్రద్యుమ్నుడు పూరి (దంతపురి?) పట్టణముప్రవేశించి బౌద్ధహిందూ మతములకు రాజీనామా యనునట్లు నూతన వైష్ణవమతమును స్థాపించెనని కొందరి యభిప్రాయము. అప్పటినుండియు, (దంత)పురి లేక జగన్నాధము, బౌద్ధ హిందూ మతస్థుల కందరకునుపుణ్యస్థలముగా నున్నది. బుద్ధునే,విష్ణుని యవతారమని యెంచి, ప్రజలు పూజింపసా

౪౭. మౌర్యుల రాజ్యకాలమున బౌద్ధమయమైన కళింగము, గుప్తరాజుల కాలమున హిందూ మతమును ఆర్యమతసాంప్రదాయముల నవలంభింప సాగెను. మరియు ఒకప్పుడు కళింగమను పేరుతో నొప్పి కళింగుల కాటపట్టైన దేశము, నాలుగు భాగములుగా చీలిపోయెను. గనుకనే, యు అన్ చ్వాంగ్, సముద్రతీరముననుు మహానదికిరుప్రక్కల నుఢ్రదేశమును, చిల్కాసరోవరప్రాంతమున కొంగ్యూటో, లేక,కొన్యోధ దేశమును, దానికి దక్షిణమున కళింగదేశమును, అస్తర్ భాగమున దక్షిణకోసల లేక మహాకోసలము నుండినట్లు వర్ణించెను. ఇంతకు పూర్వమే కర్ణ సువర్ణమునుండిఉత్కళులు,ఉఢ్రదేశమునుండిఒఢ్రులు,తామ్రలిప్త చిల్కాసరోవర మధ్యప్రాంతములనాక్రమించుకొని యుండియుందురు.

మన యాత్రికుడు ఒట లేక ఒఢ్రదేశమునుండి, నైరుతిమూలగా, అరణ్యముగుండా, 200 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి కంగ్యూటో లేక కొన్యోధ దేశమును చేరెను. దాని చుట్టుకొలత రమారమి 200 మైళ్ళు. రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్లు. అదిపర్వతమయమై, సముద్రపుశాఖ (చిల్క సరోవరము లేక చిల్కాసముద్రము) ఒడ్డుననుండెను. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గల్గియుండెను. పంటలు బాగుగా పండుచుండెను. ప్రజలు పొడగరులు, ధైర్యశాలులు, నల్లని రంగు కలవారు, కొంత మర్యాద తెలిసినవారు. వారి వ్రాతయందలి భాష (లిపి) హిందూదేశ భాషయైనను, మాట్లాడుభాషయు,ఉచ్చారణయు,భిన్నములుగా నుండెను. ప్రజలు బౌద్ధమతస్థులు గాక, హిందువులుగనుండిరి. హిందూదేవాలయములు 100 కంటె నెక్కువగా నుండెను. ఇంక తీర్థంకరుల (జైనుల) యాలయములు 10,000 కంటె నెక్కువగా నుండెను. దేశమున, కొండమొదలునుండి సముద్రతీరము వరకును, పదులకొలది పట్టణములు నిర్మింపబడెను. ఈ పట్టణములు బలముగా కట్టబడియుండుటచేత, దేశమునందలి పరాక్రమమైన సేన, చుట్టుప్రక్కలనుండు దేశముల వారికి భీతిని కలుగజేసి శత్రువులు లేకుండ జేసెను. దేశము సముద్రతీరమునందుండుటంజేసి అనేకరకములైనట్టియు అరుదగునట్టియు విలువలేని వస్తువులుకల్గియుండెను. జనులు గవ్వలను, ముత్యములను, నాణెములుగా వాడుచుండిరి. ఈ దేశము మత్త గజములకు పుట్టినిల్లుగా నుండెను.

పైవిషయములను బట్టి, చిల్కాసరోవరమున కుత్తరపశ్చిమముగానున్న ప్రదేశము కొంగ్యూటో, కొంగ్యుధ, లేక కొన్యధ, దేశమని పిలువబడుచుండెననియు, ఇది ప్రస్తుతపు ఉత్తర గంజాంజిల్లా, కటకంజిల్లాలకు సరిపోయియుండెననియు, తామ్రశాసనములందలి (Vide Ep. Ind. Vol VI, P 136) కోన్గోడ మణ్డలమిదియే యనియు, తెలియుచున్నది. దీని రాజధాని గంజాం గాని, కటకముగాని అయియుండనోపు. రాజు పేరుగాని, రాజ్యాంగవిషయములుగాని తెలియవచ్చుటలేదు. శిలాదిత్యుడు లేక హర్షవర్ధనుడీదేశమును క్రీ॥ శ॥ 643 ప్రాంతములలో జయించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంతకుపూర్వమే, అనగా క్రీ॥సం॥ 619 లోనే, శశాంక మహారాజాధిరాజు (Vide Ganjam Plates of 619 A D in Ep. Ind.Vol 6. P 143) కొంగోదు దేశాధిపతియైనట్లు యాతని సామంతుని శాసనమొకటి తెలుపుచున్నది. ఈతడు పరమమాహేశ్వరుడు. అతనినాణెములపై నొ

కప్రక్క శివుడు, నంది, చంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములును, మఱియొకప్రక్క గజలక్ష్మి యు,గలవు. ఈతడు శాక్తేయమత మవలంభిం చెను. బౌద్ధమతమును నిర్మూలము జేసెను. గనుకనే కొన్యోధ దేశమున బౌద్ధమతము లేకుం డఁబోయెను. అయినను, ఈతని తదనంతరము కామరూప లేక అస్సాంరాజగు భాస్కర వర్మయు, కనోజి రాజగు హర్షవర్ధనుడును కూడి ఆతనిరాజ్యముపై దండెత్తి, గౌడరాజ్యము ను (కర్ణసువర్ణ) అస్సాంరాజున్ను, కొంగోడు లేక, కన్యోధ దేశమును హర్షవర్ధనుడును గ్రహించిరి. గనుకనే, యుఅన్ చ్వాంగ్ ఈ దేశము బహుపరాక్రమవంతమైనదని వర్ణించెను. క్రీ॥ శ॥ 643 లో హర్షచక్రవర్తి కొంగౌడ, ఓఢ్ర రాజ్యములను జయించుటచేతనే, ఓఢ్ర దేశములోని 80 పట్టణములను బౌద్ధ బిక్షువున కొకనికి దానమిచ్చెను. మరియుమహాయానబౌద్ధమతము నోఢ్ర దేశమందువృద్ధిపొందించెను.

జగన్నాథాలయమున నున్న మాదలపంజి యను తాళపత్రగ్రంథమును బట్టి యీ కాలమున కేశరివంశీయులే దేశమును పరిపాలించుచుండిరనియు, అప్పటిరాజు లలితేంద్రు కేశరి (క్రీ॥ శ॥ 617—676) యనియు, తెలియుచున్నది. కాని యీ మాదలపంజి గ్రంథమునందలి చారిత్రకవిషయముల నన్నిటిని నమ్ముటకు వీలులేదని కొందరి యభిప్రాయము. శాసన ప్రమాణములనుబట్టియు, యుఅన్ చ్వాంగ్ వ్రాతలను బట్టియు, తెలిసినవిషయములను నమ్మవచ్చును.

కొంగోడ, లేక కొన్యోధ దేశమునుండి మన యాత్రికుడు అడవులగుండా నైరుతిదిక్కుగా 300 మైళ్ళు ప్రయాణముచేసి,కళింగ (కలెంక) దేశముచేరెను. దానిచుట్టుకొలత 1000 మైళ్లు దాని రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్ళు . భూమి ఫలవత్తమై, సస్యసమృద్ధిగ నుండెను. దేశమునందలి కారడవులు, కొండలు, మైళ్ళకొలది వ్యాపించి మదపుటేనుగులతో నిండియుండెను. ప్రజలు అనాగరికులు, మోటువారలయ్యు, విశ్వాసపాత్రులుగాను, న్యాయమైన వారుగను, వడిగను స్పష్టముగను మాట్లాడు వారుగనుండిరి. మధ్యదేశమువారికన్న ఆచారవ్యవహారమునందు భిన్నులు. దేశమునందు కొద్దిమందిమాత్రమే బౌద్ధమత మవలంభించిరి.విశేషమందిజనులుహిందూజైనమతముల నవలంభించిరి. కళింగదేశమున 10 బౌద్ధమఠములు, అందు 500 మందిమహాయానస్థవిర శాఖకు చెందిన భిక్షువులునుండిరి. దేశమున నూరుకంటె నెక్కుడు హిందూదేవాలయములుండెను. అనేకమతములకు జెందినవారు నివసించుచుండిరి. అందు నిగ్రంధులు (జైనులు) గూడ నుండిరి. ఈదేశమొకప్పుడు విశేషజనసమ్మర్దముగా నుండినను, ఒకానొక ఋషిశాపమున ప్రజాహీనమయ్యెను. తిరిగికాలానుసారముగాప్రజావృద్ధి నొందినను, తత్పూర్వపుటున్నతస్థితి నొందలేదు. రాజధానియొక్క దక్షిణపుగోడవద్ద అశోకుని స్తూపమును, దాని సమీపమున గతించిన నల్గురుబుద్ధుల నివాసము నుండెను. దేశమున కుత్తరమున నున్న కొండమీద నూరడుగులెత్తుగల నొకరాతిస్తూపముకడ మొదటికల్పమునందు ప్రత్యేకబుద్ధుడొకడు నిర్వాణము నొందెను. (ఈకొండలు మహేంద్రగిరి కొండలనియు, వీటియందు బౌద్ధ, హిందూమతచిహ్నములు దొరికెననియు నెఱుంగునది.)

పై విషయములను తెలిపిన యుఅన్ చ్వాంగ్

కళింగరాజధాని పేరుగాని, కళింగరాజు పేరుగాని తెలుపలేదు. ఇన్నివిషయములు దెల్పి మనకృతజ్ఞతను వడసిన ఈచీనాయాత్రికుడు మరికొన్ని ముఖ్యవివరములనుగూడ దెల్పిన నెంత మహోపకార మొనరించి యుండును! అయినను, పైన తెలిపిన విషయములను బట్టి కళింగము, మెగస్తనీసు, చంద్రగుప్త మౌర్యులకాలమున గంగా గోదావరి మధ్యస్థదేశముగా వ్యాపించియుండి, గుప్తరాజుల కాలమునను, యుఅన్ చ్వాంగ్ కాలమునను, 4 లేక 5 చిన్న భాగములుగా విడిపోయియుండెనని తెలియుచున్నది. కనుకనే ఒకప్పుడు గొప్పస్థితి యందుండి, జనసమ్మర్దము విశేషముగాగల్గి, బౌద్ధమతమునకు ముఖ్యస్థానమైన కళింగము క్రీ॥ శ॥ 640 ప్రాంతములలో చీలిపోయి, హిందూమతమునకు పట్టుకొమ్మయ్యెను. కర్ణసువర్ణ, తామ్రలిప్త, ఒఢ్ర, కొంగోడ, కోసల మొదలగు చిన్న రాజ్యములు ప్రత్యేక వ్యక్తులయ్యెను. దీనికి కారణములు రాజులు బలహీనులగుటయు, అంతఃకలహములు, యుద్ధములు సంభవించుటయు, అయియుండును. గనుకనే ప్రజానష్టము గల్గెను.

ఈతఁడు కళింగదేశమున ప్రచారముచేసినకాలము క్రీ॥ శ॥ 638, 639 సంవత్సరములై యుండును. ఆకాలమున కళింగము, తూర్పుగాంగరాజగు మూడవ ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ 621-647 (గాం॥సం॥ 128 మొదలు, 154 వరకు ఈతని శాసనములు ప్రకటింపబడినవి) పరిపాలన క్రిందనుండెను. ఈతఁడు కళింగనగరమునుండియు, దంతపురమునుండియు గూడ దానశాసనములనిచ్చెను. యు అన్ చ్వాంగ్, కళింగరాజధాని సమీపమున బౌద్ధమతము, బౌద్ధ విగ్రహములు ఉండెనని తెలుపుటచేతను, దానికుత్తరమున కొండలును అందొక బౌద్ధసంఘారామమును గలదని వ్రాయుటచేతను అది ప్రస్తుతపు ముఖలింగనగరకటక ప్రాంత దేశమున నుండెననియు, దానికి సమీపముననున్న బౌద్ధమఠములు, సిద్ధార్థకము (ప్రస్తుతపు సిద్ధాంతం), దంతపురము (ఇప్పటి పాడుపడిన దంతక్త్రుని కోటదిబ్బ), ఈరమండలము (ఇప్పటి హీరమండల గ్రామము) మొదలగు గ్రామములలో నుండెనని నిశ్చయించవచ్చును. ముఖలింగ-నగరకటక ప్రాంతములలో బౌద్ధ జైన, శైవ, శాక్తేయ, మతచిహ్నములు పెక్కులు దొరకినవి. గనుక, ఆప్రదేశమే కళింగరాజధాని లేక కళింగనగరమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మన యాత్రికుడు కళింగమునుండి వాయవ్యమూలగా కొండలను, అడవులను, దాటి 360 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి దక్షిణకోసల లేక మహాకోసల (చటిస్ఘార్) దేశము చేరెను. దాని చుట్టుకొలత (విస్తీర్ణము) 1200 మైళ్ళు. దేశమునందంతటను అడవులు పర్వతములు వ్యాపించి యుండెను. దాని రాజధాని 8 మైళ్ళ విస్తీర్ణము గలిగి యుండెను. భూమి సారవంతమైనది. పట్టణములు పల్లెలు దగ్గర దగ్గరగానిర్మింపబడియుండెను. సర్వజనులును సుఖముగానుండిరి. వారుపొడుగుగను, నల్లగనుండిరి. ఆదేశపరిపాలకుడు క్షత్రియ కులమునకుజెందినవాఁడు. బౌద్ధమతస్థుఁడు. సుశీలుడు. దేశమునందు 100 బౌద్ధసంఘారామములుండెను. అందు మహాయాన శాఖకు చెందిన 10,000 బౌద్ధభిక్షువులు నివాసము చేయుచుండిరి. దేశమున బ్రాహ్మణమతమునకు చెందిన హిందువులును నివసించుచుండిరి. రాజధాని యొక్క దక్షిణదిశయందు ప్రాచీన బౌద్ధమఠ

మును, అశోకుని వనము నుండెను. పూర్వము ఆ ప్రదేశముననే, బుద్ధుడు తనమహిమచేత తీర్థికుల (జైనుల)నోడించెను. అచ్చటనే పూర్వమునాగార్జునుడును కొంతకాలము నివసించెను. అప్పుడా దేశపురాజగు (షటోహాహ) సద్వహ లేక సతవాహన, యాతనిని గౌరవించెను. సింహళము, లేక లంకనుండి దేవుడను బౌద్ధమతస్థు డాయనను సందర్శించి యాతని శిష్యుడై యాతని మరణానంతరము బౌద్ధధర్మములను దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేసెను. యుఅన్‌చ్వంగ్ వర్ణనలు బహుచిత్రముగా నుండును. నాగార్జునుని జీవితము, మతచరిత్ర, సద్వహ లేక సాతవాహునికిని, నాగార్జునునికిని గలసంబంధము, ఈవిషయములనుగురించి విశేషముగా వ్రాసెను.

ఈదక్షిణకోసలమేసప్రస్తుతపు బస్తర్, చట్టిస్ఘార్ జిల్లా లనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము వైఘూర్ లేక వైరాఘూరమనియు శాసనములనుబట్టి తెలియుచున్నది. కొందరు భండక్ అనుపట్టణమే రాజధానియని వ్రాయుచున్నారు. ఈ గ్రామమందును, సిరిపురమునందును దొరికిన శాసనములనుబట్టి సూర్యఘోష, భవదేవ, మొదలగు రాజులు బౌద్ధాలయములను కట్టించినట్లు తెలియును. వీరియధికారము మహానది కుత్తరపు వైపునను, తూర్పువైపునను వ్యాపించెను. రమారమి క్రీ॥ శ॥ 800లో కోసలాధిపతియైన తివరదేవుడు త్రికళింగాధిపతి యని బిరుదునొంది ఓఢ్రదేశముపై యాధిపత్యము వహించెను. ఇంతకు ముందు కళింగదేశమును అనేకమంది రాజులు జయించినట్లు తమతమశాసనములలో తెలుపుకొనియుండిరి. వారిని గురించి కొంత తెలుసుకొనవలెను.

ఆంధ్రుల రాజ్యము క్షీణించిన పిదప (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 225) పిఠాపురము రాజధానిగాగల్గి, రాగోలు శాసనకర్తయగు శక్తివర్మ కళింగవిషయములోని రాకలువగ్రామమును, దానమిచ్చెను. ప్రాయశః సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దండెత్తినదిమొదలు (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 340) శక్తివర్మ కాలమువరకును పిష్ఠపురమే కళింగరాజధానిగా యుండి యుండెను. తర్వాత గంజాంజిల్లాలోని సారెపల్లి, సింహపుర, గ్రామములు రాజధానులుగాగల్గి కొందఱు వర్మరాజులు కళింగముపై రాజ్యమేలిరి. వీరి కాలము క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమె యుండును. తర్వాత, తూర్పుగాంగరాజులు కళింగమును జయించిరి. వీరి రాజ్యప్రారంభకాలమున నుత్తరదేశము నేలు గుప్తులును, దక్షిణాపథమునేలు వాకటకులును, అంతరించిరి. ఆకాలముననే హూణులుత్తరాపథరాజ్యముల నంతరింపజేయుటచేత చాళుక్యులు, గాంగులు, కదంబులు మొదలగు నుత్తరాదిజాతులు దక్షిణదేశముపైదండెత్తి అందు తమతమ రాజ్యములను నెలకొల్పిరి. చాళుక్యులు దక్షిణపీఠభూమియందలివాతాపి లేక బాదామిపట్టణము రాజధానిగా జేసికొనిరి. పల్లవులు కాంచీపురమురాజధానిగాగల్గి ఉత్తరమున కృష్ణానదిమొదలు దక్షిణమున కావేరినదివరకు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. కళింగమున గాంగులును, ఉత్తరకళింగమున కేసరిరాజులును తమతమవంశములను నెలకొల్పుకొనిరి. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమున చాళుక్యులకును, పల్లవులకును, గాంగులకును పోరు ప్రారంభమయ్యెను. ఈ శతాబ్దప్రారంభముననే (క్రీ॥ సం॥ 515) అజంతాశాసనములో చెప్పబడిన రీతిని (Vide Arch. Surv. West Ind. Vol IV) హరిషేణుడు కళింగ ఆంధ్రరాజ్యములపైకి దండెత్తి, ఆంధ్ర

రాజగువిష్ణుకుండిన ఇంద్రునకు సహాయ మొనర్చియుండును. అయినను, కళింగ ఇంద్రరాజే యుద్ధమున జయించి త్రికళింగాధిపతియను బిరుదమును సార్థకము జేసుకొనెను. అప్పటి నుండియు, వాకటకుల యొక్కయు, విష్ణుకుండినులయొక్కయు రాజ్యము క్షీణింపసాగెను. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమధ్యభాగమున వాకటకులును, 7 వ శతాబ్దప్రారంభమున విష్ణుకుండినులు నంతరించిరి. దీనికికారణము పశ్చిమచాళుక్యుల రాజ్యవిజృంభణయే. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు మొదటి పులికేశి కొమారుడగు కీర్తివర్మ, అంగ, వంగ, కళింగాది దేశములను జయించినట్లు మహాకూట శిలాశాసనము (శా॥ శ॥ 523) తెలుపుచున్నది. మరియు, ఆతని కొడుకగు రెండవపులికేశి హైదరాబాదు శాసనము (క్రీ॥ శ॥ 613) నుబట్టి, ఆతడు క్రీ॥సం॥ 609—610లో కోసల, కళింగ, ఆంధ్ర, పల్లవాది దేశములను జయించినట్లును, తూర్పు తీరమున (విశాఖపట్టణం జిల్లా మొదలు నెల్లూరుజిల్లావరకు) నున్న గాంగ, విష్ణుకుండిన, పల్లవరాజుల నోడించి వారిరాజ్యములను గ్రహించినట్లును, తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యీ దేశములకు రాజప్రతినిధిగా యేర్పరచినట్లును, తెలియుచున్నది. మరియు, ఆతని అయ్యావలి లేక ఐహోలు శాసనము (క్రీ॥ శ॥) 634)ను బట్టి (Vide Ind. Ant. vol 8. P 245) కదంబ, అళుప, మౌర్య లాట, మాళవ, ఘూర్జర, కళింగ, కోసల, పల్లవ, చోళ, పాండ్య, దేశములను జయించినట్లును, పరమేశ్వరబిరుదము నొందినట్లును, తెలియుచున్నది. ఈశాసనమునుబట్టియే పిష్ఠపుర దుర్గము జయింపబడినట్లును, విష్ణుకుండినులును, పల్లవులు నోడింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. క్రీ॥ శ॥ సం॥ 610 మొదలు, క్రీ॥ శ॥ సం 615 వరకు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు రాజప్రతినిధిగా నుండి, తర్వాత 615 మొదలు 633 వరకు స్వతంత్రరాజుగా నుండి, మహారాజ బిరుదముతో తూర్పుచాళుక్య వంశకర్త యయ్యెను. దక్షిణకళింగము (విశాఖపట్టణంజిల్లా), వేగి లేక ఆంధ్రరాజ్యము (గోదావరి, కృష్ణా జిల్లాలు), ధనకటకము (గుంటూరు, నెల్లూరు జిల్లాలు), ఇవి వరుసగా గాంగ, విష్ణుకుండిన, పల్లవ వంశములనుండి గైకొనబడినవి. తర్వాత, గాంగులు గంజాంజిల్లాయందు రాజ్యమేలసాగిరి. విష్ణుకుండిను లంతరించిరి. పల్లవులు కాంచీపురము కడ కేగిరి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనునితామ్రశాసనములుదక్షిణకళింగములోని, చీపురుపల్లి, తిమ్మాపురంగ్రామములందు దొరికినవి. శాసనముల ముద్రికలపైని 'విషమసిద్ధి' యనియుండుటచేత నీతడు కష్టములగు, వన, గిరి, జల, దుర్గములను సాధించెనని తెలియును. ఈతని శాసనములలోని లిపి, కళింగ గాంగ ఇంద్రవర్మ రాజులశాసనములలిపులనుబోలియున్నది. దీనికే వేగిలిపియనియు, తెల్గు కన్నడలిపియనియు, పేర్లు. ఈతని చీపురుపల్లి శాసనమున, దిమిలసీమలోని కల్వకొండగ్రామము, తన 18 వ రాజ్యకాలమున చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రహ్మశర్మపౌత్రులును, దుర్గశర్మపుత్రులును, గౌతమసగోత్రులును, అగు విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మలకు దానమివ్వబడినట్లు తెలుపబడినది, ఈతని శాసనము మరియొకటి, గుంటూరు జిల్లాలోని చెజ్జరాలయందు దొరికినది. దీనినిబట్టి, వీని రాజ్యము త్తరమున నాగావళి లేక లాంగుల్యనది మొదలు, దక్షిణమున పినాకిని లేక పెన్నానది వరకును వ్యాపించినదని తెలియును. ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈతని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు జయసింగు (క్రీ॥ శ॥ 633—666)నికి సర్వసిద్ధియను బిరుద ముండుటచేత, ఆతనికాలముననే ఎలమంచి-కళింగ విషయములోని సర్వసిద్ధియగ్రహారము ప్రతిష్ఠింపబ

డెననియు, ఆతడును, ఆతని సంతతివారును దక్షిణకళింగము, లేక, మధ్యకళింగము లేక ఎలమంచికళింగము, పైనిగూడ రాజ్యమును జేయుచుండిరనియు తెలియును.

11. గుణార్ణవుని కొడుకు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని తామ్రశాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. అందు మొదటిది గాం॥శ॥సం॥ 183 నాటిది. అది డాక్టరు హుల్షుచేత Ep. Indica vol III, 130—134 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. అదిగూడ శ్రీకాకుళములోనే దొరికినది. శాసనపు రేకులను బంధించిన శిఖాపైని నంగి, అర్థచంద్రుల విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపు లిపి నాగరి. భాష సంస్కృతము.

విజయకళింగనగరమునుండి, పరమమహేశ్వరుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులతిలకుడును, గోకర్ణస్వామి భక్తుడును, అగు గుణార్ణవుని కొడుకగు మహారాజేంద్రవర్మ, క్రోష్టుకవర్తని విషయములోని పొప్పంగికగ్రామకుటుంబికులను, గ్రామస్థులను, ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—"ఈగ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి, అగ్రహారముగాజేసి, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి కొఱకై ఉత్తరాయనపుణ్యకాలమున మాఘ శు॥అష్టమినాడు(రథసప్తమినిమిత్తమున),కళింగనగరవాస్తవ్యులును, ఛందోగశాఖకుచెందినవారును, కృష్ణఆత్రేయగోత్రీకులును, వేదవేదాంగవేత్తలును అగు ఆరుగురు అన్నదమ్ములకు దానమిచ్చితిని. ఇది తెలుసుకొని యథోచితభాగ, భోగములను వారి కిచ్చుచు సుఖముగా నుండుడు."

దానముచేసిన గ్రామముయొక్క సరిహద్దులలో కురుడుంబి యను గ్రామము గలదు. అదియే ఇప్పటి గురుండిగ్రామము కావచ్చును. అపూర్వనటవంశమునకు చెందిన మాతృచంద్రుని కొడుకగు పల్లవచంద్రునిచేత, రాజుయొక్క స్వముఖాజ్ఞపై నీ శాసనము వ్రాయబడెను. ఇది మహత్తర సవరనందిశర్మ యెదుట వ్రాయబడెను.

ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సం॥ 183 లో శ్రావణబహుళపంచమి నాడీశాసనము ఖండిచంద్రభోగికుని కొడుకగు సర్వచంద్రునిచే చెక్కబడెను. ఈశాసనమున గలరెండు తేదీలయొక్కవివరములు గూడ, గాంగశక ప్రారంభకాలమును స్థిరపరుచుటకు వీలు కలిగింపవని డాక్టరు హుల్షు తెలియజేసెను. ఈరాజుయొక్క, గాం॥ శ॥ సం॥ 184 తాలూకు శాసనము ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, 275—276 పుటలలో దేవేంద్రవర్మ ధర్మలింగేశ్వరశాసనమను పేర ప్రకటింపబడినది. లిపి, ప్రాచీన కుటిలాక్షరముల(నాగరి)పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. శాసనపుశిఖాపైని, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈశాసనము పర్లాకిమిడితాలూకాలోని అడవగ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయమువద్ద పొలములో దొరికెను. శాసనమున దానమివ్వబడిన హడువకగ్రామమే, ఈ యడవగ్రామమై యుండనోపు.

సర్వఋతుసుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గంగామలకులతిలకుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుండును, అగు శ్రీగుణార్ణవుని కొడుకగు మహారాజశ్రీ దేవేంద్రవర్మ, పుష్యగిరిపంచాలి విషయ మండలి హడువకగ్రామకుటుంబికుల కిచ్చిన యాజ్ఞ:—"నాచే నీ గ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించబడి, అగ్రహారముగా చేయబడి, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పు

ణ్యాభివృద్ధికై, వేదవేదాంగేతిహాస పురాణ న్యాయవిద్యాసిద్ధాంతములు నేర్చిన భగవత్ పతంగ శివాచార్య గురువునకు మంత్రదీక్షా కాలమున గురుపూజార్థము యొసంగబడినది. దీనిని తెలుసుకొని, యథోచితభాగభోగములు వారికొసంగుచు సుఖింపుడు."

తర్వాత, దానముచేయబడిన గ్రామము యొక్క యెల్లలు, దానమును రక్షించుటకై చెప్పబడు వ్యాస గీతములు, ఇవ్వబడినవి. గాం॥సం॥183నాటిశాసనమును వ్రాసినవాడును చెక్కినవాడును, ఈశాసనమును వ్రాసిన వాడును, చెక్కినవాడు నొక్కరే. శాసనమున "ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరశతే చతురాశీతే, 184," అని తేదీయివ్వబడినది.

ఈ రాజుయొక్క గాం॥సం॥195 నాటిసిద్ధాంతం శాసనము Ep. Ind Vol. 13 లో ప్రకటింపబడెను. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగు కన్నడము. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 195 లో శ్రావణబహుళ పంచమినాడు, దక్షిణాయన పుణ్యకాలమున, ఈ రాజు, వరాహవర్తని విషయమండలి సిద్ధార్థక గ్రామములో నొకనాగలి భూమిని ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) వాస్తవ్యుడగు తంపరశర్మదీక్షితునకు దానమొసంగెను. ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) యందు నివాసముచేయు అపూర్వనటవంశమునకు చెందిన మాత్రుచంద్రునికొడుకగు దీక్షితశ్రీమదనాంకురపల్లవునిచే భరంప నందిశర్మయను పురోహితునిసలహాతో ఈదానశాసనము వ్రాయబడెను. దీనిని,శంకరునికొడుకగునాగనబోయిఅక్షశాలిచెక్కెను. ఇందలి ఏరండపల్లి నేలుదమునునే, క్రీ॥ సం॥ 340 ప్రాంతమున సముగుప్తుడోడించెను.

13. దేవేంద్రవర్మ కొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిశాసనమొకటి గాం॥ సం॥ 204 నాటిది, దేవేంద్రవర్మ గాం॥సం॥184 నాటిశాసనముతోపాటు, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవసంపుటము, 271, 274 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. ఈ రెండుశాసనములు కూడ పర్లాకిమిడితాలూకాలోని గురండి గ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయము చేరువనున్న పొలములో దొరికినవి. ఇవియే పర్లాకిమిడిశాసనములను పేరిట Ep. Report for 1920-1921 లో సూచింపబడినవి. ఈరెండుశాసనములొకేచోట దొరుకుటయు, ఒకరిచేతనేవ్రాయబడుటయు, లిపియు, తేదీలును సరిగా నుండుటయు చూడగా, గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మకొడుకే ఈయనంతవర్మ యని తెలియుచున్నది. ఈయనంతవర్మ శాసనమున జయవర్మ, అనంతవర్మ లన్నదమ్ములని చెప్పబడుటచేతను, గాం॥ సం॥ 221 నాటి నందవర్మయు, గాం॥ సం॥ 254 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, అనంతవర్మకొడుకులని శాసనములలో చెప్పబడుటచేతను, పైవంశవృక్షమందలి 10 మొదలు 15 వరకు గల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు సరియగునవియని తేలుచున్నది. మరియు,అర్ణవ, వర్మ అభిదానులగు రాజులు వేరువేరు శాఖలకుచెందినవారుగాక, ఒకేశాఖకు చెందినవారని నిశ్చయింప వచ్చును. ఈతనిశాసనము మరియొకటి Ep. Report for 1918-1919 లో సూచింపబడినది. కాని ఇంకను ప్రకటింపబడలేదు. చంద్రగ్రహణ సమయమున నొకభూమి దానముచేయబడెను. సంవత్సరము పేర్కొనబడలేదు.

ఈ గాం॥సం॥ 204 నాటిశాసనపు ముద్రికపైని నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు, విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపు లిపి, ప్రాచీన (నాగరి) కుటిలాక్షరముల పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. కళింగనగరమునుండి పర

మహేశ్వర శ్రీమహారాజ దేవేంద్రవర్మ సూనుఁడగు మహారాజ శ్రీమానననన్తవర్మ, క్రోష్టుకవర్తని విషయమందలి తాలత్తేరి గ్రామకుటుంబినుల కిట్లు ఆజ్ఞనిచ్చెను:—"నా సోదరుడగు జయవర్మ యొక్కయు, నాతల్లి దండుగ్గియొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి కొఱకై వేదవేదాంగ వేత్తయైనట్టియు, కామరూపవిషయములోని శృంగటికాగ్రహారవాసియు, పరాశరశ గోత్రికుండును, అగు విష్ణుసోమాచార్య పాదములకు, వివాహసమయమందు (కన్యాదానకాలమున) ఈగ్రామముసమర్పించడమైనది. గనుక యథోచిత భాగభోగముల నిచ్చుచు, సుఖింపుఁడు." దానగ్రామముయొక్క సీమలు, వ్యాసగీతములు, తెలుపబడినవి. ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరశతద్వయే చతురుత్తరే, అనగా గాం॥సం॥ 204 లో, మార్గశిర శుద్ధ త్రయోదశినాడు ఈశాసనదానము చేయబడినది.

14. అనంతవర్మ కొడుకు నందవర్మ.

ఈతని శాసనమొక్కటి, గాం॥ సం॥ 221 నాటిది, టెక్కలి సమీపమునందలి సంతబొమ్మలిగ్రామమున దొరికినది. అది ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధక మండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 185-189 పుటలలో ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది.[75] మరియు, విభవ సం॥ఆషాఢ మార్గశీర్ష మాసముల భారతులలో గూడ ప్రకటింపబడినది. ఈశాసనపు తేదీని గురించియు, రాజునుగురించియు, కొన్ని భిన్నాభిప్రాయములు వెలువడినవి. కాని ప్రతిబింబములను సరిగా పరీక్షించినవారికి, రాజుపేరు శ్రీమాన్ నన్దవర్మయనియు, శాసనపు తేదీ గాం॥ సం॥ 221 (౨ ౨ ౧) యనియు, కనబడును. శాసనపురేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపైని, వృషభము, శంఖము మొదలగు చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి ప్రాచీనదేవనాగరి. భాష సంస్కృతము.

కళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి పాదసేవచే పోగొట్టబడిన పాపములుగలవాడును, గంగామల కులోద్భవుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమహేశ్వరుడును, అగు శ్రీఅనంతవర్మ సూనుడుగు, మహారాజ శ్రీమాన్ నన్దవర్మ, చిఖల్లిక గ్రామవాసులగు భోగిక, వారిక, ప్రముఖులను సమావేశముచేసి కుటుంబియులను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను. "శ్రీమాన్ నన్దవర్మనైన నేను ఈ (చిఖల్లిక) గ్రామమును, సూర్యగ్రహణకాలమందు, నాపుణ్యాభివృద్ధికొఱకు (రాజపుత్రుడైన ఖాలిసమక్షమున?) నివేశనసహితముగా కౌండిన్యసగోత్రులును, బ్రాహ్మణులును అగు ఆదిత్యశర్మ, మాతృశర్మ, దుర్గశర్మ, లను వారికి సర్వవిధములైనపన్నులు, ఆటంకములు తీసివేసిఆచంద్రార్కస్థాయిగా దానమిచ్చితిని." దానభూమియొక్క సరిహద్దులును, ముందురాబోవు రాజులకు ఆజ్ఞయు నివ్వబడినవి. ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరశతే, 221 లో ఆషాఢపంచమిదినమందీ శాసనము చెక్కబడినది. దానగ్రామమగు చిఖల్లికయే ఇప్పటి చిక్కాలవలస గ్రామము కావచ్చును. ఈ శాసనము నందలియాజ్ఞ యాగ్రామమునందలివ్యవసాయదార్లకు, భోగిక (ఆదాయపుపన్నును వసూలుచేసేవారు), వారిక (నీటిపన్నును వసూలు చేసేవారు), యను నుద్యోగులయెదుట దానమివ్వబడినట్లు తెలియును. గాం॥సం॥ 204లో దానముచేసినఅనంతవర్మ పెద్దకుమారుఁడీతడు. ఈతని తమ్ముఁడే గాం॥ సం॥ 254లో నొక గ్రామమును దాన మిచ్చెను.

15. అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతనిశాసన మొకటి Ind. Ant. vol 18

75. చూడు మా కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు 10, పుటలు 43—45.

లో ప్రకటింపబడినది. అది గాం॥ సం॥ 254 నాటిది. దానిని బట్టియే, గాం॥ సం॥ 51 (ఏక పంచాశ) నాటి అనంతవర్మదేవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవుడును, ఈతడు నొక్కడే యని డాక్టరు ప్లీటు వ్రాసెను. కాని వీరిద్దరును వేరువేరు కాలములందుండిరని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఈశాసనకర్త అనంతవర్మ కుమారుడగు నందవర్మ తమ్ముడై యుండవలెను. ఈతని గాం॥సం॥254 నాటి శాసనము విశాఖపట్టణమున దొరికినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శీలాపైని నంది విగ్రహము గలదు. లిపి ప్రాచీన నాగరము. భాష సంస్కృతము.

విజయకళింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామిభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, అనంతవర్మసూనుడునగు దేవేంద్రవర్మ దేవదమనదేవ విషయమునందలి గ్రామకుటుంబినులను సమావేశము చేసి ఇట్లాజ్ఞాపించెను:— "మా మేనమామయగు ధర్మఖేడిచేత ప్రేరేపింపబడి, 'ధర్మేశ్వరభట్టారకాయ అయనపూర్వకమాచంద్రార్క ప్రతిష్ఠాంకృత్వా'యని ఈదేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములను దానము చేసితిని. ఇది మీకు తెలియునుగాక!".

దానము 'అయనపూర్వకం' అని చెప్పబడుటచేత ఉత్తరాయణ మకర సంక్రమణకాలమందు చేయబడినది. ధర్మేశ్వరుడనే లింగమునకు (శివునికి) సూర్యచంద్ర స్థాయిగా ప్రతిష్ఠచేసి దేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములు దానము చేయబడెను. ఈధర్మేశ్వరుడు, తనమేనమామయగు ధర్మఖేడి పేరట ప్రతిష్ఠింపబడిన దేవుడు కావచ్చును. గనుకనేయాతనిచే ప్రేరేపింపబడి, అనేక గ్రామములా దేవునికిదానమిచ్చెను. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతద్వయెచతుష్పంచాశాభ్యధికే, 254' అని దానకాలము తెలుపబడినది. ఫాల్గుణ శుద్ధ ప్రతిపదినాడు శాసనము వ్రాయబడెను.

ఈరాజువలెనే, తత్పూర్వపు గాంగరాజులు కూడ శివలింగములను, ఆలయములను, అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించి భూములు, గ్రామములు దానమిచ్చినవిషయము లిదివరకే తెలిపియుంటిని. వీరు పరమమాహేశ్వర బిరుదము నొందుటచేత వీరశైవ మతోద్ధారకులుగా గన్పట్టుచున్నారు. తత్పూర్వము జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండుటచేత వాటిని నిర్మూలము జేసి, పరమశైవమతమును స్థాపించియుందురు. వేదమతమును, సంస్కృతవిద్యయు నభివృద్ధిపరచుటకే బ్రాహ్మణులనురప్పించి యగ్రహారముల నిచ్చియుందురు.

ఈతడు ధర్మఖేడి తన మేనమామ యని చెప్పుకొనుటచేతను, ఖేడినామాంకితులగు రాజులు కదంబవంశీయులగుటచేతను, ఈకాలమున కళింగమున గాంగరాజుల యేలుబడిలో కదంబులు సామంతోద్యోగియులుగనుండినట్లు తోచును. దక్షిణదేశమున, మైసూరునందు, గాంగ కదంబులు స్వతంత్రరాజ్యముల నేర్పరచుకొనిరి. వారికిని, వీరికిని ప్రప్రథమమున (ఉత్తరాపథమున నున్న కాలమున) సంబంధముండినను, తర్వాత విడిపోయెను. గనుకనే ఇప్పటికిని, ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములలో గంగ కదంబవంశములు రెండును గలవు. అట్లే ఉత్తరమున కళింగమునను, దక్షిణమున మైసూరునందునుగూడ వీరి స్వతంత్ర రాజ్యములుండెను. కాని కళింగమున కదంబులుగాంగరాజులకు సామంతులై, తోడునీడలై, సన్నిహితబంధువులై నిల్చిరి. వీరినిగురించి చరిత్రాంశము లింకను ముందు తెలియగలవు.

17. రాజేంద్రవర్మ కొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిచరిత్ర, ఈతని గాం॥ సం॥లు 284, 304, నాటి రెండుశాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. అందు గాం॥ సం॥ 284 నాటి శాస

నము ప్రకటింపబడలేదు. గాం॥సం॥ 304 నాటి ఆలమండ శాసనము, డాక్టరు హుల్షు చేత Ep. Ind. vol III. 17-24 పుటలలో ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని శృంగవరపుకోట తాలూకాలోని ఆలమండగ్రామములో పొలముదున్నుచుండగా దొరికినది. శాసనపులిపి ప్రాచీన నాగరి. భాష సంస్కృతము.

సర్వఋతు సుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, పరమ మాహేశ్వరుడును, గాంగామలకులతిలకుడును, మహారాజ రాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు అనంతవర్మదేవ సకలసద్గుణ సంపన్నుడై తిరికట విషయములోని మెడలకగ్రామ కుటుంబినుల కిట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—"సూర్యగ్రహణకాలమున, తటాకప్రతిష్ఠ సమయమున, వేదవేదాంగములు నేర్చినట్టియు, హాలాంపరవలస గ్రామవాసియు, కౌశికగోత్రీకుండును, వాజసనేయశాఖీయుండును, విష్ణుదేవుని కొడుకును అగు శ్రీధర భట్టునకు ఉదకపూర్వకముగా నీగ్రామము నిచ్చితినని తెలుసుకొనవలెను." దానగ్రామము గాని, దాని సరిహద్దులలో నున్న చెఱువనది గాని,ఇప్పుడే పేరుతో ఎందున్నవో తెలియదు.

రాజుయొక్క రహస్యాధికారి యగు దుర్గప్పచే వ్రాయబడి, అక్షశాలిచేతచెక్కబడెను. గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు, 'శతత్రిణిచతురోత్తరే', 304లో ఈశాసనము చేయబడెను.

వంశవృక్షమందలి 16 వ రాజు మొదలు, 19 వ రాజు వరకును గల నలుగురు రాజుల యొక్కయు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు, ఆయారాజుల శాసనములను బట్టి స్థిరపర్చబడినవి. శాసనములశైలిని, గాంగశకకాలమును బట్టి, 16 వ రాజగు రాజేంద్రవర్మ, 15 వ రాజగు దేవేంద్రవర్మ కొడుకై యుండవలెను. అట్లయినచో, వంశవృక్షమందలి 10 వ రాజు మొదలు 19 వ రాజువరకును వంశక్రమము సరిగా తేలుచున్నది. 1918, Ep. Report 137-138 పుటలలోను, 1924 Ep. Report, 97-98 పుటలలోను, ఈరాజులయొక్క శాసనములు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు,కొంతవరకు సూచింపబడినవి. కాని, గాం॥ సం॥ 51 నాటి, దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మ, దేవులు, గాం॥సం॥లు॥ 251, 351 నాటి వారలని అందు వ్రాయుట, ఎంతమాత్రము సమంజసముగా లేదు.

ఈ రాజులందరును కళింగమున, (అనగా గంజాంజిల్లాలోను, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని ఉత్తరపు భాగమునను,) రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్నది. మధ్యకళింగము లేక దక్షిణ కళింగము లేక ఎలమంచి-కళింగము, తూర్పు చాళుక్యవంశపు రాజుల యధికారమున నుండెననుటకు అందుదొరికిన వారిశాసనములే ప్రమాణములు. కీర్తివర్మ జ్యేష్ఠకుమారుడగు రెండవపులకేశి, క్రీ॥శ॥ 610లో పూర్వదిగ్విజయ యాత్రసలిపి, పిష్ఠపురదుర్గమును ముట్టడించి పట్టుకొని, కళింగవేంగిదేశములను స్వాధీనము చేసుకొని, తన రెండవతమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తనకుప్రతినిధిగా నియమించెననియు, క్రీ॥ శ॥ 615 ప్రాంతమున నాతడు స్వతంత్రుడై తూర్పుచాళుక్య, లేక ఆంధ్రచాళుక్య,వంశకర్త యయ్యెననియు, ఆవంశము క్రీ॥శ॥ 7వ శతాబ్ద ప్రారంభమునుండి, 11వ శతాబ్దాంతమువరకును ఎలిమంచి-కళింగ, వేంగి, కమ్మ, పాక, నాడులపై రాజ్యమేలెననియు, మనకు తెలియుచున్నది. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములు,'విషమసిద్ధి'యను బిరుదుగల్గి,అనకాపల్లివద్ద బొజ్జన్నకొండపై దొరికినవి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వలెనే (క్రీ॥ శ॥ 615-633) యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు జయసింహ 1 (క్రీ॥ శ॥ 633—666)

కూడ యలమంచి కళింగవిషయముపై రాజ్యమేలినట్లు యీతని సర్వసిద్ధి బిరుదమే తెలుపుచున్నది. ఎలమంచిలికి సమీపమున నున్న సర్వసిద్ధి, ఈతని కాలముననే కట్టబడియుండును. కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లిశాసనములో చేర్కొనబడిన కల్వకొండ లేక కలవలపల్లి గ్రామమును, దిమిలయు, యలమంచిలికి చేరువనేయున్నవి. దిమిల సమీపముననున్న తెరువపల్లెగ్రామమందు రత్నాకరస్వామి ప్రాచీనాలయ మొకటి యుండుటచేతను, దిమిలయే, దివలు లేక, దివ్వెలు (దీపములు) ఉండు చోటని జనప్రతీతి యుండుటచేతను, ప్రాచీనకాలమున అది యొక్క గొప్ప రేవుస్థలముగా నుండెననియు, తూర్పుతీరమున ప్రయాణముచేయు ఓడలకు మార్గదర్శియయ్యెననియు, తెలియును. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియు, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికి పినతండ్రియు నగు మంగళేశ్వరుడు పశ్చిమసముద్రపు తీరముననున్న రేవతిద్వీపమును తన నావికాదళముతో ముట్టడించి పట్టుకొనె ననియు, తర్వాత కాలచూర్యుల నోడించెననియు తెలియును. (Vide Ep. Ind. vol. VI.). ఇట్లే తూర్పుతీరమును,నావికాదళసహాయమున విష్ణువర్ధనుడును, జయసింహుడును, స్వాధీనపర్చుకొనియుందురు. ఆంధ్రనాథుడగు నీజయసింహుని సమకాలీకుడును, కొంతకాల మాతని యాస్థానకవీశ్వరుడు నగు మహాకవి దండి రచించిన దశకుమారచరితమునుబట్టి[76] కళింగదేశమునకు కళింగపట్టణము రాజధానియనియు, అప్పటి రాజుపేరు కర్దనుడనియు, ఆయన కూతునిపేరు కనకలేఖ యనియు, వసంతకాలమున కళింగరాజు రాణివాసములతోను, పౌరులతోను సముద్రతీరమునందలి యుద్యానవనంబున 18 దినములు క్రీడలు సల్పుచుండగా, ఓడలమీద పెక్కు రాణువం దోడ్కొనివచ్చి యాంధ్రనాథు డగు జయసింహుడు వారినందరిని పట్టుకొని, ఆంధ్రనగరికి గొనిపోయె ననియు, జయసింహుడు తన కనేకాపకారములు చేసియున్న కళింగరాజగు కర్దనుని జంపనెంచియు, ఆతనికూతురగు కనకలేఖయందలి మోహముచేత చంపలేదనియు, అప్పుడు మహాభాగుడు మారువేషమునబోయి, జయసింహుని వధించి, కళింగరాజును, ఆతని కూతును సంరక్షించి, ఆంధ్ర కళింగరాజ్యము లొక్కటిగాజేసి, వాటిని కళింగరాజువశమునం దుంచెననియు, ఇత్యాదివిషయములు తెలియుచున్నవి. పైవిషయములను బట్టి,ఆంధ్రకళింగరాజ్యములు వేరువేరువంశపురాజుల యాధీనమున నుండె ననియు, ఆ రాజులకుపరస్పరవైర ముండెననియు, చాళుక్యులకు నావికాదళ ముండెననియు, ఆస్తికుల మతమంతరింపజేయుటకై శివకేశవబ్రహ్మాది దేవతల కారాధనలు సల్పబడుచుండె ననియు, కళింగరాజు లాంధ్రదేశమును జయించిరనియు, తేలుచున్నది. ఆంధ్రనగరి యనగా కొల్లేరుసరస్సుకడనున్న వేంగీపురమని కొందరును,ఎలమంచి కళింగమున సర్వసిద్ధిజయసింహుడుకట్టిన సర్వసిద్ధియే యని కొందరును, తలంచుచున్నారు.

ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన రెండవవిష్ణువర్ధనుని (660—672) నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి.[77] ఈతని కొడుకును, తర్వాతరాజునగు మంగియువరాజు (672—696) కూడ, ఎలమంచి కళింగముపై రాజ్యమేలెను. ఈతని తిమ్మాపుర శాసనమును బట్టి, చీపురుపల్లి మొదలుకొని నెల్లూరువరకుగలదక్షిణదేశమునంతయు నీతడు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికుమారుడు

76. చూడుము ఆంధ్ర దశకుమారచరిత్రము-షష్ఠమాశ్వాసము, మంత్రిగుప్తచరిత్రము 110—118 పుటలు.
77. Vide Visagapatam Gazetteer page 315. Also, Sewel's Antiquities.

కొక్కిలి విక్రమాదిత్యుడును (709) మధ్యమ కళింగముపై నేలెను. ఈతని శాసనములును, ఈతనితర్వాత రాజ్యముచేసిన కోకిలవర్మ మహారాజు శాసనములును, విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని, భీమునిపట్టణం తాలూకాలోని ముంజేరుగ్రామమున దొరికినవి.[78]

ఈ ముంజేరుగ్రామమున రెండు తామ్రశాసనములు దొరికినవి. వాటి ముద్రికలపై 'శ్రీవిజయసిద్ధి' యను బిరుదము ప్రాచీన తెలుగులిపిలో పోతపోయబడియున్నది. పద్మలత, సూర్యచంద్రుల విగ్రహములు గూడ గలవు. మొదటి శాసనము, చాళుక్యవంశమునకు చెందిన మంగియువరాజుపౌత్రుడును, కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకుని పుత్రుడును, అగు మంగియువరాజుదై యున్నది. అందు, భోగపురవిషయములోని కొండుకవిలంగవాడ గ్రామము, ముంజేరుగ్రామములోని 103 మంది బ్రాహ్మణులకు, చంద్రగ్రహణ సమయమునను, శివాలయ ప్రతిష్ఠకాలమునను, దానము చేయబడినట్లున్నది. రెండవశాసనములో విష్ణువర్ధనమహారాజు పౌత్రుడును, మంగియువరాజు పుత్రుడును, అగు కొక్కిలివిక్రమాదిత్య భట్టారకునిచేత యాతని యాతురకాలమున (మరణకాలమున) ముంజేరుగ్రామము, దేవపూడిగ్రామస్థులకు దానము చేయబడినట్లు చెప్పబడినది. ఈతనికిని విజయసిద్ధియను బిరుదుగలదు. ఈతని రాజధానిగూడ ఎలమంచలియే.

కోకిలవర్మ లేక కక్కులిమహారాజు యొక్క తామ్రశాసనములు గూడరెండు ముంజేరుగ్రామమునదొరికినవి. వాటి ముద్రికలపైని 'అనివారిత' యనుబిరుదు పోతపోయబడినది. మరియు, వరాహలాంఛనము, పద్మలత, అర్ధచంద్రుడు, అంకుశము మొదలగు చిహ్నములును పోతపోయబడినవి. శాసనములభాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనతెలుగు. ఈరాజు మంగివర్మ పౌత్రుడుగను, వినయాదిత్యవర్మ పుత్రుడుగను వర్ణింపబడెను. ఈరాజునకుసర్వలోకాశ్రయ బిరుదముగూడ గలదు. శాసనమున 'అనివారిత శక్తిత్రయ సంపన్న' యని చెప్పబడినది. ఈతని మొదటి శాసనములో మధ్యమకళింగములోని భోగిపుర విషయమందలి బొద్దేరి లేక బొట్టేరి గ్రామము, చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేరు గ్రామవాసియగు బ్రాహ్మణుని కివ్వబడినట్లున్నది. ఎలమంచి వాసకమునుండి దానము చేయబడెను. రెండవశాసనములో, భోగిపురవిషయములోని వెట్టువాడ గ్రామము, ముంజేరు గ్రామవాసియగు అశ్వశర్మకు చంద్రగ్రహణ సమయముననే ఇవ్వబడినట్లున్నది. మరియు, అశ్వశర్మ తాను గ్రహించిన వెట్టువాడ గ్రామమును, ముంజేరునందలి నూరుమంది బ్రాహ్మణులకు పంచియిచ్చెను.

పూర్వచాళుక్యుల పైశాసనములను బట్టియు, కళింగమునదొరకిన నాణెములను, తదితర శాసనములను బట్టియు, ఈ క్రింది చాళుక్య వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు చేయబడినవి.

కీర్తివర్మ
- పులికేశి II
- విష్ణువర్ధనI (615-633)
  - జయసింహI (633-666)
  - ఇంద్రభట్టారక (666)
    - విష్ణువర్ధనII (666-675)
      - మంగియువరాజు (675-700)
        - జయసింహII (700-713)
        - విష్ణుIII (713-750)
        - కొక్కిలి (713)
          - మంగియువరాజు II

78. Vide Ep. Report for 1909, pages 105—109, Munjeru plates.

మంగివర్మ
|
వినయాదిత్యవర్మ
|
కోకిలవర్మ (కొక్కిలిమహారాజు)

పై వంశవృక్షమందలి ఈకడపటి రాజులు ముగ్గురును, వరాహలాంఛనముగల్గి వర్మాభిధానుల గుటచేతను, విజయసిద్ధి యనుబిరుదమునొందక అనివారితయనుబిరుదునొందుటచేతను, పశ్చిమచాళుక్యశాఖకుచెందినవారనియు, మధ్యకళింగములోనిముంజేరుగ్రామమునుదానముజేయుటచేత క్రీ॥శ॥ 8వ శతాబ్దమున వీరాదేశమునుపరిపాలించిరనియు, యెరుంగునది. ప్రాయశః కొక్కిలి, రెండవ మంగియువరాజుల తర్వాత, వీరు రాజ్యముచేసి యుందురు. వారికిని, వీరికిని సంబంధము గలదని కొందఱువ్రాసిరిగాని, అట్టివ్రాతకు శాసనప్రమాణము లేదు.

మధ్యకళింగ లేక, ఎలమంచికళింగ దేశములోని ప్లకి, దిమిలి, విషయములు క్రీ॥ శ॥ 7, 8 శతాబ్దములలో పై రాజుల వశమున నుండెను. తత్పూర్వ మీ ప్రదేశములు విష్ణుకుండిన, తూర్పుగాంగరాజుల వశమున నున్నట్లు శాసనములను బట్టి తెలుసుకొంటిమి. విష్ణుకుండినుల నంతముగావించియు, తూర్పుగాంగులను గంజాంజిల్లాలోనికి తరిమి వేసియు వీరు దక్షిణకళింగ, వేంగి, కమ్మరాష్ట్రముల పై రాజ్యము చేయగలిగిరి. అయినను, కొందరు జయసింహుని శాసనములు పిష్టపురమున కుత్తరమున దొరకమియు, 633-666 నాటి చాళుక్యఇంద్రభట్టారకుడేకళింగగాంగఇంద్రవర్మచేనోడింపబడిన వాడనితలంచుటచేతను,తిరిగి దక్షిణకళింగము గాంగులవశమయ్యెనని వ్రాయుచున్నారు. (చూడు-క్రోధనసం॥ చైత్రమాసపు భారతి, 17పుట).కాని ఇదిపొరపాటు అభిప్రాయము. కుబ్జవిష్ణువర్ధన, జయసింహ, రెండవవిష్ణువర్ధన, రాజులు దక్షిణకళింగముపై తమ యేలుబడిని జరుపుకొనుచునే యుండిరి. దీనికి సాక్ష్యము వారి శాసనములు,నాణెములు,అందుదొరుకుటయే. దశకుమారచరిత్రమందలి కథకూడ ఈ విషయమునే బలపరచుచున్నది. వీరితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన మంగియువరాజునకు ముగ్గురుకొడుకు లుండిరి. అందు రెండవజయసింహుడు రాజ్యముచేసిన తరువాత, సవతితల్లికొడుకగు కొక్కిలి రాజ్యమునకువచ్చెను. కాని ఆరుమాసములు రాజ్యము చేసినతరువాత మూడవవిష్ణువర్ధనునిచే తరుమగొట్టబడి, ఎలమంచి కళింగ దేశమునకు బోయి, అందుతన పరిపాలనముస్థాపించెను. ఈతని సంతతివారును, పశ్చిమచాళుక్య వర్మాభిదానులగు రాజులును, (చూడు-పై వంశవృక్షము) ఆప్రదేశముననే క్రీ॥శ॥ 8వ శతాబ్దమున రాజ్యమేలిరి. తర్వాతి రాజులుగూడ దక్షిణకళింగముపై రాజ్యమేలిరి. ఈవిషయమై ముందు వ్రాయబడును.

18. రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. మొదటిది Ep. Carnataka, Bangalore Vol.లో 140నంబరుశాసనముగా ప్రకటింపబడినది. దానిలో గాంగసంవత్సర మేదియు పేర్కొనబడకపోయినను,అది క్రీ॥శ॥సం॥700దనికొందరభిప్రాయపడిరి.శాసనముమామూలుపద్ధతిగామూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. దానిలో 22 పంక్తులుగలవు. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెనుగు-కన్నడము. రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రికపై నేనుగు విగ్రహము చెక్కబడినదని అభిప్రాయపడిరిగాని వృషభమే కావలెను. ఈతని రెండవ శాసనపు ముద్రికపై నిగూడ నందివిగ్రహమే గలదు. మామూలు శైలినే ఈశాసనముగూడ వ్రాయబడినది.

అమరపురమువంటి దగు విజయకళింగ నగ

రమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి చరణ కమలముల నారాధించువాడును, అనేక యుద్ధములందు జయముగాంచి సామంతరాజులపైయధికారముకలవాడును, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీరాజేంద్రవర్మ కొమారుడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మదేవుడు వరాహవర్తనీవిషయమునందలి సిద్ధాంతగ్రామ కుటుంబికుల నిట్లాజ్ఞాపించెను:—"నే నీగ్రామమును పరమేశ్వర,పరమ భట్టారక దేవునిపూజ,ధూప, దీప,నైవేద్యాదిసంస్కారములకై పాలుకోసువాస్తవ్యుడును, కటయసూత్ర పంచప్రవతుండును, అగు రాతుకయను బ్రాహ్మణునికి అయన సంక్రాంతి సమయమున ఉదకపూర్వకముగా నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యమునకై, శ్రీపర్వతవాసియు, నవనీతరాసియు, అగు గురువుయొక్క ప్రోత్సాహముచే,దానమిచ్చితిని."

దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులున్ను, వ్యాస గీతములున్ను ఇవ్వబడినవి. శ్రీఖండిమల్లయను వానిచే నీశాసనము చెక్కబడినది.

ఈ రాజుయొక్క రెండవ తామ్రశాసనము టెక్కలిలో దొరకినది. Ep. Ind. Vol 18 లో 32వ నంబరు శాసనముగా ప్రకటింపబడినది. రేకుల ప్రతిబింబములు, ముద్రికయొక్క ప్రతిబింబము గూడ ప్రకటింపబడినవి. శిఖాపై నికూర్చునియున్నట్లు నందివిగ్రహము,దాని క్రింద కమలము చెక్కబడినవి. శాసనపు లిపి గాం॥ సం॥ 304 నాటి ఆలమండ శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఇది ప్రాచీన నాగరలిపితో వ్రాయబడినది. అమరపురమువంటి కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుండును, గాంగామలకులతిలకుండును, మహారాజ శ్రీరాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు మహారాజ శ్రీదేవేంద్రవర్మ, రూపవర్తని (టెక్కలి?)విషయ మందలి నియిన గ్రామవాసులకిచ్చినయాజ్ఞ:-"సహస్రప్రతిహారుని కొడుకును, సుకవియునగు బ్రాహ్మణు (శర్మణ)న కీగ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి మాపుణ్యాభివృద్ధికై యిచ్చితిని."

దానభూమియొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. గాంగవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శత(మ్)త్రయే దశోత్తరే, అనగా, గాం॥ సం॥ 310 లో, ఈశాసనము శ్రీసామంత సర్వచంద్రునిచే లిఖింపబడెను. అక్షశాలి శ్రీసామంత ఖండిమల్లచేత చెక్కబడినది. ఈతఁడే ఈరాజుయొక్క మొదటిశాసనమును గూడ చెక్కెను. ఈదేవేంద్రవర్మ కొమరుకే సత్యవర్మయని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని, యాతని శాసనమునగల గాం॥ సం॥ 51 ని, గాం॥ సం॥ 351 అని సవరణచేసి చదువుట సరికాదు.

19 అనంతవర్మ కుమారుడు రాజేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు, Ep. Reports for 1918 and 1924 లో సూచింపబడినవి. గాం॥ సం॥ 342 నాటి శాసనములో నీతడు కళింగనగరమునుండి తాంవాడి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసినట్లున్నది. (Vide J. B. O. R. S, Vol 12, Page 101). శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగు-కన్నడము. ఈ శాసనపు పైఖరి యంతయు తత్పూర్వపురాజుల శాసనముల వైఖరిని బోలియున్నది. ఈశాసనము క్రీ॥శ॥ 9వ శతాబ్దపుదని శాసనశాఖవా రభిప్రాయపడిరి. సామిరాజు కుమారుడును, సంధి విగ్రహికుడును, అగు రణామేయనిచేత నిది లిఖింపబడినది.

23 భూపేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

గాంగవంశవృక్షమందలి20 మొదలు,23వరకుగల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు, ఈదేవేంద్రవర్మ చీడివలసతామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఈ శాసనము ఆంధ్రసాహి

త్యపరిషత్పత్రిక, సంపుటము 15, సంచికలు 5, 6, పుటలు 18-31 లో ప్రకటింపబడినది[79] ఆంగ్లమున, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, రెండవ భాగము, 146-164 పుటలలో, ప్రతిబింబములతో సహా నాచేత ప్రకటింపబడినది. అందు తూర్పుగాంగ రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములనుగురించియు, గాంగశకప్రారంభకాలమును గురించియు, విపులముగా వ్రాసియుంటిని. కొన్ని మార్పులతో ఆ విషయములనే, ఇందిదివరకే పొందుపరచి యుంటిని.

ఈ శాసనము, గంజాంజిల్లా నరసన్నపేట సమీపమున నున్న చీడివలస గ్రామమున దొరికినది. అదియే, శాసనమున దేవేంద్రవర్మచే దానము చేయబడిన సివిడిగ్రామమై యుండును. శాసనపు మొదటి రేకుపై చెక్కబడిన శంఖమును బట్టియు, శాసనపు ముద్రికపైని చెక్కబడిన సనాళకమలము, నందివిగ్రహము, అర్ధచంద్రుడు, మొదలగు వాటిని బట్టియు, శాసనమున గల పరమమాహేశ్వర బిరుదమును బట్టియు, ఈ రాజుగూడ వీరశైవమతస్థుడని తెలియును. ముద్రికపైని, శ్రీదేవేంద్రవర్మయను పేరు ప్రాచీన దేవనాగరి లిపితో పోతపోయబడినది. శాసనపులిపిగూడ ప్రాచీన దేవనాగరియే. భాష సంస్కృతము. గ్రామనామములు తెలుగున వ్రాయబడినవి.

అనేక దేవాలయములు గల్గి, అమరపురికి సాటియగు కళింగనగరమునుండి, ప్రసిద్ధసిద్ధతాపసోత్తములకు తావైన మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగకులచూడామణియు, సకల కళింగాధి రాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ సూనుడును, మారసింహ మనుమడును, వజ్రి (ఇంద్రవర్మ) మునిమనుమడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ కోలువర్తనివిషయమందలి కందలివాడ గ్రామనివాసులను, వ్యవసాయదార్లను, సమావేశము చేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—"నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై నేసీ దానము నొసంగితిని. యజ్ఞములు చేయుట, వేదములు చదువుట, మొదలగు సత్కార్యములు నాచేత చేయించుట యందాశక్తి గలవారును, సివిడిగ్రామస్థులును, ధర్మానురక్తులును, సివిడిగ్రామార్జిత గోజాదీక్షితవంశమునం బుట్టినవారును, భారద్వాజగోత్రికులును, అగు ఆదిత్యభట్టు, యజభట్టు, శండిదేవరభట్టు, మొదలగు వారికి, సూర్యగ్రహణకాలమున కందలివాడ గ్రామమందలి సివిడిప్రదేశమును పన్నులనుండి తప్పించి, దానమివ్వబడినది. ఆ చంద్రార్కముగా భోగభాగములతో ననుభవింతురుగాక!"

దానప్రదేశముయొక్క యెల్లలు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరములు మూడువందల తొంభైయేడున, (397) మధపచే లిఖింపబడి, భట్టశ్రీధర, భట్టయజువులచే పరీక్షింపబడి, పప్పదపచే జెక్కబడినది.

పూర్వరాజుల శాసనములలోని కెల్ల దీనియందే రాజుల వంశావళి నాలుగు పురుషాంతరముల వరకు జెప్పబడినది. మరియు, దేవేంద్రవర్మ తండ్రి మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ యని వర్ణింపబడుటచేత, గాం॥ శ॥ నాల్గవశతాబ్దాంతము (క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దాంతము) ననే వీరు తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయగల్గిరనియు, అనేక సామంతరాజ్యములపై యధికారమును చేయుచుండిరనియు, తెలియును. తూర్పుచాళుక్య

79. చూడుము కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నంబరు 11, పుటలు 45—50.

వంశమునఅంతఃకలహములు హెచ్చగుటచేత, వీరు తమ యధికారమును, రాజ్యమును, వ్యాపింపజేయగల్గి యుందురు.

వంశవృక్షమందలి,24 నంబరు మొదలు 35 నంబరువరకుగల రాజులయొక్క వంశక్రమ,కాల నిర్ణయములు, 33వ రాజగు అనంతవర్మ వజ్రహస్తుని శాసనములవలనను, 35వ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగుని శాసనములవలనను తెలియుచున్నవి. ఈరాజుల రాజ్యకాలములు శకవర్షములలో తెలుపబడుటచేత వాటిని క్రీ. శ. వర్షములుగా మార్చుటకు వీలు కలిగినది. 32వ రాజగు మధుకామార్ణవుని తామ్రశాసన మొకదానిలో యతడు 526 గాంగశకమును వాడుటంబట్టి, గాంగశకమును శాలివాహన, క్రీస్తు,శకములలోనికి మార్చుటకు వీలు కలిగినది. 33, 34, 35 రాజుల శాసనములలో ఆరాజుల రాజ్యకాలపరిమితులేగాక రాజ్యాంగవిషయములుకూడ తెలుపబడినవి.[80] ఈరాజుల శాసనములు తామ్రరేకుల పైనేగాక రాళ్ళపై గూడ వ్రాయబడినవి. ఈశాసనములన్నియు గంజాం, విశాఖపట్టణం,జిల్లాలలోనే దొరికెను. ఆరాజులకు సంబంధించిన తామ్రశాసనములు మరికొన్ని గూడ గలవు.[81] అవి వారిసామంతులగు మండలికులవై యున్నవి. ఇట్లే, మరికొందరి మండలికుల యొక్కయు, గాంగరాణులయొక్కయు, కళింగవాస్తవ్యుల యొక్కయు, శిలాశాసనములు, గంజాంజిల్లాలోని ముఖలింగ, శ్రీకూర్మాలయములయందును, విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని నారాయణపుర, విజయనగర దేవాలయములయందును, గోదావరిజిల్లాలోనిద్రాక్షారామాలయమునందును, ఇంకను పెక్కుతావులందు విశేషముగా దొరికినవి, ప్రకటింపబడినవి.[82] గత 30,35 సంవత్సరములనుండియు సర్కారుశాసనశాఖవారిచేత,వారినివేదికలలో సూచింపబడినగాంగశాసనములన్నియు ఇంకను ప్రకటింపబడలేదు. అయినను, వారినివేదికలలో సూచింపబడిన వాటినిబట్టి కొన్ని విషయములు తెలియవచ్చినవి. క్రీ. శ. 1135 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్తరకళింగదేశమును మిధునపురమువరకును జయించి, కటకమునకుతనరాజధానిని మార్చినతర్వాత, ఆతనియొక్కయు, ఆతని సంతతివారి యొక్కయు శిలాశాసనము లా దేశమునందలి యనేకదేవళములందు చెక్కబడెను. అయినప్పటికి వారిశిలాశాసనములు శ్రీకూర్మ, ముఖలింగ, సింహాచల, ఆలయములందు గూడ చెక్కబడుచుండెను. ఉత్కళదేశమునుండి దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను. అనగా, ఉత్తరమున మిధునపురంజిల్లా మొదలు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లావరకు వారిరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. తూర్పున బంగాళాఖాతము మొదలు పశ్చిమమున ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములవరకు వ్యాపించెను. మరియు, తూర్పుసముద్రమున నున్న తూర్పుదీవులకు కళింగులును, ఆంధ్రులును వలసబోయి, తమ మతమును, భాషను, నాగరికతను, అందు స్థాపించిరి. దీనికి అందు కనబడుచున్న శైవబౌద్ధాలయములున్ను, దేవుళ్లున్ను, వేగిలేక తెలుగు-కన్నడ, లిపిలో వ్రాయబడిన శిలాశాసనములున్ను, క్లింగులనుప్రజలున్ను, నిదర్శనములు. ఇట్లే వీరికాలమున కళింగులు లంకకు (సింహళము) వలసబోయినట్లుఅక్కడ శిలాశాసనములు సాక్ష్యము.(Vide Vizianagaram College Magazine Vol. 3, Nos. 1, 2 pp 10 — 19.

80. చూడుము కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 12, 13, 14, 15 పుటలు 50—78.
81. చూడుము కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 16, 17, పుటలు 79—84,
82, చూడుము దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, సంపుటములు 4, 5, 6,

హిందూదేశ శాసనావళి, 4, 9, 11 సంపుటములలో వజ్రహస్తుని నడగాం, మద్రాసు మ్యూజియం, నరసీపట్టణం, శాసనములు ప్రకటింపబడినవి. వాటిముద్రికలపైని వృషభము, అర్థచంద్రుడు, శంఖము, మొదలగు చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. మరియు, అక్షయసం॥వైశాఖమాసపుభారతిలోసీతనిబొడ్డపాడుశాసనమును, రక్తాక్షి సం॥ మాఖమాసపుభారతిలో సీతని చిక్కాలవలసశాసనమును ప్రకటింపబడినవి. వీటిలోను, అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం॥ లు 1003, 1057, నాటిశాసనములలోను వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లొక్కరీతిగా నుండుటచేత నివియేనమ్మతగినవిగాతోచును. ఇట్లే నడంగా శాసనమును ప్రకటించిన మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారును అభిప్రాయపడిరి. Indian Antiquary పత్రిక, 18వ సంపుటములో ప్రకటింపబడిన అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం 1040 నాటి విశాఖపట్టణంశాసనమును, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక మొదటిసంపుటములో ప్రకటింపబడిన శా॥శ॥ 1034నాటికొర్ని శాసనము నొక్కరీతిగానున్నవి. వీటిలో పురాణకథలు మెండు. మూడవవజ్రహస్తుని శాసనములన్నిటిలో నాతడు కామార్ణవుని కొడుకని చెప్పబడినను, వీటిలోమాత్ర మాతడు మధుకార్ణవుని కొడుకని వర్ణింపబడెను. ఇట్లేఇంకను చాలా తేడాలు గలవు. గనుక, వీటిలోవర్ణింపబడిన 7 వ రాజగు గుణార్ణవునికి పూర్వపు వంశక్రమము నమ్మిలు లేక, గాంగవంశవృక్షమునఆ రాజుల పేర్లుకనపర్చలేదు. వజ్రహస్తుని శాసనములన్నియు నొక్కరీతిగానున్నవి. అనంతవర్మ శాసనములు, వీటి ననుసరించినవి, మూడు గలవు. వీటిని బట్టియే, పైవంశవృక్షమందలి వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు స్థిరపర్చబడినవి. అందలి వంశవృత్తాంత మిట్లున్నది:- సకలసద్గుణరాసియు, ఆత్రేయగోత్రమునకు చెందినట్టిదియు, మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామిచే ప్రసాదింపబడిన శంఖ, భేరీ, మహాశబ్ద, ధవలచ్ఛత్ర, హేమచామర, వరవృషభాదిలాంఛనములచే ప్రకాసించు సామ్రాజ్యము గల్గినట్టిదియు, త్రికళింగమున కధిపతియైనట్టిదియు, అగు గంగానామాన్వయము నలంకరించినట్టిన్ని, తన పరాక్రమముచే భూమినంతయు నేలునట్టిన్ని, గుణమహార్ణవ మహారాజు కొడుకగు వజ్రహస్త, తత్పూర్వపు రాజులచేత భూమి 5 భాగములుగా విభజింపబడి భుక్తము కాగా, తన పరాక్రమముతో ఆ భాగములన్నియు నేకముగాచేసి శత్రువులను, జయించివేసెను. ఆతడు 44 సం॥ లు రాజ్యమేలెను. తరువాత అతని కొడుకగు గుండమరాజు 3 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగు కామార్ణవదేవుడు 35 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగువినయాదిత్యుడు 3 సం॥లును రాజ్యమేలిరి. వినయాదిత్యుని తర్వాత కామార్ణవుని కొడుకును, అనియంకభీముడను నామాంతరము గల వాడునగు (రెండవ) వజ్రహస్త, 35 సం॥ లు రాజ్యము చేసెను.[83] ఈతనికి ముగ్గురు కుమారులు. (1) (రెండవ) కామార్ణవుడు6మాసములును, (2) (రెండవ) గుండమరాజు 3 సం॥లును, (3)మధుకామార్ణవుడు 19 సం॥ లును, వరుసగా, ఒకరితర్వాత నొకరు రాజ్యమేలిరి. మధుకామార్ణవుడు గుండమరాజునకు సవతితల్లికొడుకు. ఈతని తామ్రశాసన మొకటి (Vide Ep.Report for 1918--1919, C. p. No. 5) దొరికినది. అదిగాం॥ సం॥ 526 నాటిది. అనంతవర్మ మహారాజు

83. ఈతని శాసన మొకటి గంజాంజిల్లాలోని పాలూరుగ్రామమందలి వటేశ్వరాలయము ముందున్నది. వటేశ్వర, వీరేశ్వర, దేవరలకుకొంతభూమియు, 24గదెలును(దీపమునకై)యివ్వబడెను. (Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1918).

కుమారుడైన మధుకామార్ణవుడు గాంగేయ వంశప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సంవత్సరములు 526 లో, వైశ్యకుల సంభవుడును, మంచి నాయకుని కుమారుడు నైన ఎరపనాయకునకు పటుగ్రామము, హాండవడా, మోరభని యను మూడు గ్రామములు వైశ్యాగ్రహారము చేసి యిచ్చెను.[84] మధుకామార్ణవుని తండ్రియగు అనంతవర్మయు, అనియంకభీమ వజ్రహస్తయు నొక్కరే యని నా యభిప్రాయము. మూడవవజ్రహస్తునికి అనంతవర్మయనెడి నామాంతర మున్నట్లే, ఈ రెండవ వజ్రహస్తునికిగూడ అనంతవర్మయను నామాంతర ముండియుండును. ఈతడే ముఖలింగమున అనియంకభీమేశ్వరాలయమును కట్టించియుండును. ఇట్లేతూర్పు చాళుక్య భీముడు భీమేశ్వరాలయములను, భీమవరం అగ్రహారములనుగోదావరిజిల్లాయందు ప్రతిష్ఠించి యుండెను. ఈ గాంగవంశపు భీముడే ఛత్రపురం తాలూకాయందలివీరేశ్వర, వటేశ్వరాలయములకు దానమిచ్చెను. మధుకామార్ణవుని శాసనములోని గాం॥ శ॥ సం॥ 526 ను బట్టియు, ఆతని తర్వాత రాజ్యమేలిన మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనములలోని శా॥ శ॥ సం॥ లను బట్టియు, గాంగశకప్రారంభ కాలము, క్రీ॥శ॥సం॥498 ప్రాంతమని నిశ్చయించితిని. ఈ మధుకామార్ణవుని తర్వాతరాజ్యమేలిన రెండవకామార్ణవరాజునకును, వైదుంబవంశజయగువినయమహాదేవికిని, పుట్టినమూడవవజ్రహస్తుడు 44 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని తర్వాత, ఈతని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ-రాజరాజు 8 సం॥ లును, తత్తనూజుడగు అనంతవర్మ - చోడగంగదేవ 72 సం॥లును రాజ్యమేలిరి. గాంగవంశవృత్తము (గుణమహార్ణవ మొదలు, మూడవ వజ్రహస్త వరకు), వజ్రహస్తుని శాసనములను బట్టియే నిర్ణయించుట సమంజసమని యట్లు చేసితిని. వజ్రహస్తమహారాజు మొదలు తర్వాతి గాంగరాజుల వంశక్రమ కాలనిర్ణయములుగాని, రాజ్యాంగవిషయములుగాని నిశ్చయించుటచాల సులభము. ఏలనన, కళింగమునందలి, శ్రీ కూర్మం, ముఖలింగం, సింహాచలం, మొదలగు ఆలయములలోనిశిలాశాసనము లేమి, ఉత్కళింగమునందలి, భువనేశ్వర, చాటేశ్వర, వటేశ్వర, ఆలయములలోని శిలాశాసనములేమి, విశాఖపట్టణం, పూరి, కెందుపట్టణం మొదలగు తావులందు దొరికిన తామ్రశాసనము లేమి, కళచూరివంశపు రాజుల శాసనములేమి, జగన్నాథాలయమునందలి మాదలాపంజిచరితమేమి, కళింగాత్తుపరిణియను యరవగ్రంథమేమి, టబకాతినాజిరీ, ఐనిఅక్బరీ మొదలగు మహమ్మదీయగ్రంథములేమి, మనకుచాలతోడ్పడుచున్నవి. తర్వాతి గాంగరాజులు(అనంతవర్మ మొదలు, నాల్గవభానుదేవునివరకును గల 15 రాజులు) ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాయందే తమ రాజధానిని స్థిరపర్చుకొనుటచేతను, ఉత్తరమున గంగానదివరకును, పశ్చిమమున దక్షిణకోసలమువరకును, తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయుటచేతను, విశేషముగా వారి రాజ్యమునందలి ప్రజ లోఢ్రులై యుండుటచేతను, వారి చరిత్ర వేరుగా ఉత్కళదేశచరిత్ర లేక ఓఢ్రదేశచరిత్ర యను పేరుతో వ్రాయనిశ్చయించితిని. ఆ భాగముననే వారి వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములును, రాజ్యాంగవిషయములును తెలిపెదను. వంశవృక్షమందలి 83, 84, 85 రాజులును గురించి తామ్రశిలాశాసనములను బట్టి, తెలియదగు విషయముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

వజ్రహస్తుని తామ్రశాసనము లింతవరకు

84. చూడుము రక్తాక్షి సం॥ మాఘమాసపు భారతి, 141—142 పుటలు.

మూడు, (శా॥ శ॥ 967, 979, 984 సం॥ లు నాటివి,) హిందూదేశశాసనావళి సంపుటములలో ప్రకటింపబడినవి. ఆకాలపునాటిదియు, ఆతని సామంతుడగు దారపరాజుదియు, అగు పర్లాకిమిడి శాసనముగూడ మనకుపయోగపడును. ఈవజ్రహస్తుని శాసనములు మరిరెండు (శా॥ శ॥ 982 నాటివి,) చిక్కాలవలస, బొడ్డుపాడుగ్రామములలో దొరికినవి. భారతి 2, 3 సంపుటములలో ప్రకటింపబడినవి. ఇట్లే ఆకాలపువియు, ఆతని సామంతులగు కదంబరాజులవియు, అగు శాసనములు రెండుగూడ (ధర్మఖేడి దొకటి, ఆతనికొడుకగు ఉదయాదిత్యునిదొకటి) సహాయపడుచున్నవి. వీటినిబట్టియు, అనంతవర్మ తామ్రశాసనములు కొన్నింటిని బట్టియు, ముఖలింగాలయమునదొరికిన ఈతని శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున కళింగముపై దండెత్తిన చోళులశిలాశాసనములను బట్టియు, ఈతనిచరిత్ర బాగుగనే తెలియుచున్నది. ఈతని తామ్రశాసనములనుబట్టి తేలుచున్నవిషయములివి:—

శా॥ శ॥ సం॥ 967 నాటిశాసనము నరసీపట్టణంతాలూకాలో దొరికినది. దానిముద్రికపైని వృషభము, శంఖము, అంకుశము, త్రిశూలము, గండ్రగొడ్డలి, అర్ధచంద్రుడు, దండము, ఢక్క మొదలగు రాజచిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. కొన్ని అక్షరములు, మాటలు, తెలుగులిపితోగూడ వ్రాయబడినవి. భాషసంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములును ఈతని యితరశాసనములలోని వైఖరినిబోలియున్నవి. గుణమహార్ణవరాజు మొదలు ఈ రాజువరకు గలవంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిదివరకు తెలిపినరీతిని దీనియందును, ఈతని అన్నిశాసనములందును, ఒకేవిధముగా నున్నవి. ఈశాసనమును శా॥ శ॥ 967లో సీధాఅ దంతిపురమునుండి యిచ్చెను. ఈతనిగోత్రము ఆత్రేయ గోత్రమని తెలుపబడినది. పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి, యను బిరుదములీ రాజునకుండెను. తంపవ మినహాయించి, 35 గ్రామములుగల్గిన గారసత్తువిషయము, శ్రీమానాదిత్యచొట్ట (ఇరుగన) యనువానికివ్వబడెను. ఈతడు, చొట్టచోడపరాజునకును, ఆతని వైదుంబరాణికినిమనుమడు. వైదుంబరాణియగు వినయమహాదేవి వజ్రహస్తుని తల్లియగుటచేతను, దానముపొందిన ఇరుగన, వైదుంబరాణి మనుమడగుటచేతను, ఈతడు రాజబంధువుగా గన్పట్టుచున్నాడు. దానభూమియొక్క సరిహద్దులలో వంశధారనదీప్రాంతపు కొండలుకొన్ని పేర్కొనబడినవి. ఈదానశాసనమును సంధివిగ్రహీకుడగు ధవళ వ్రాసెను.

ఈతని శా॥ శ॥ సం॥ 979 నాటి నడగాం శాసనముగూడ నరసీపట్టణం తాలూకాలోనే దొరికెను. దానిముద్రికయందలి చిహ్నములిదివరకు తెలిపినవియే యున్నవి. లిపిప్రాచీన నాగరి. భాష సంస్కృతము. ఈతనిబిరుదములు, వంశప్రశస్తిగూడ ఇదివరలో తెలిపిన రీతినే యున్నవి. కాని ఈశాసనము కళింగనగరమునుండి ఇవ్వబడెను. అందలి జనపదులను, మంత్రులను సమావేశము చేసి, శా॥ శ॥ సం॥ 979 (క్రీ.శ. సం 1057)లో గోవింద ద్వాదశి నిమిత్తమున, 12 గ్రామములను వేల్పూర విషయముగా జేసి, పంగు సామయ్య యను వానికి దానమిచ్చెను. ఈతడు వజ్రహస్తుని అల్లుడును, దండనాయకుడును అగు సోమయ కావచ్చును. ఈ శాసనమున వజ్రహస్తుడు శా॥ శ॥ సం॥ 960 (క్రీ. శ. 1087) లో రాజ్యాభిషిక్తుడైనట్లు తెలుప బడినది. దీనిని పరిశోధించిన మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగా రిట్లువ్రాసిరి;- 'In Ind.Ant, Vol. 18, Dr Fleet published 3 grants of

Anantavarma dated S. 1003, 1040, & 1057. The Geneologies given in Inscriptions dated1003 and1057 agree with that of the present grant. The grant of S. 1040 traces from myth to Kamarnava, who is said to be the founder. But in the other grants, we do not get him and 6 more kings until we come to the 7th. king, Gunarnava or Ganamaharnava. There are several discrepencies in the grant of S. 1040 that make it suspicious. It does not mention Vajrahasta I. It makes Vajrahasta III, the son of Madhukamarnava, while the present grant makes him the son of Kamarnava and grandson of Vajra hasta II"—.

"ఇండియన్ అంటిక్వేరి 18 వ సంపుటములో, శా॥ శ॥సం॥లు1003, 1040,1057 నాటి అనంతవర్మ శాసనములు మూడింటినిడాక్టరు ఫ్లీటు ప్రకటించెను. శా॥శ॥సం॥ 1003,1057 నాటి శాసనములలోని వంశవృక్షములు, ఈ శాసనములోని వంశవృక్షముతో సరిపోవుచున్నవి. శా॥ శ॥ 1040 నాటి శాసనము, పుక్కిటి పురాణగాథల నుండి, వంశకర్త యనబడు కామార్ణవుని వరకును, రాజుల వంశక్రమమును తెలుపుచున్నది. కాని తదితర శాసనములలో అతడును, మరి యార్గురు రాజులును గానరారు. తర్వాత రాజగు గుణార్ణవుని కడనుండి వంశక్రమముకానవగును. శా॥శ॥సం॥ 1040 నాటిశాసనము అనుమానాస్పదమని చెప్పుటకు దానియందుచాల తేడాలుకనబడుచున్నవి. అది మొదటి వజ్రహస్తుని పేర్కొనదు. ఈశాసనము,మూడవవజ్రహస్తుడురెండవవజ్రహస్తునిమనుమడును, కామార్ణవునికొడుకునని చెప్పగాఅదియాతనినిమధుకామార్ణవుని కొడుకనిచెప్పుచున్నది." ఈతని మరియొక తామ్రశాసనము, శా॥ శ॥ 984 (క్రీ॥ 1061) నాటిది, పై శాసనములను బోలియున్నది. Ep. Indica Vol IX లో ప్రకటింప బడినది. నాగరి లిపిలో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములును (41 పంక్తులు) నడగాం శాసనము లోనివే. వంశవృక్షము అందున్నట్లే చెప్పబడినది. పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి, అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుడు కళింగనగరమునుండి ఈశాసనముచేసెను. వరాహవర్తని యందలి తామరచెఱువు, చికాలివాటక సహితముగా, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించబడి, యగ్రహారముగా జేయబడి, షడ్శాస్త్రములు నేర్చిన 500 మంది బ్రాహ్మణులకు సూర్యగ్రహణ కాలమున దాన మివ్వబడెను. ఈశాసనము శా॥ శ॥ సం 984 నాటిది. మరియు, కోటీశ్వరదేవర బలి, చారునైవేద్య, దీపపూజాదులకై 200 మురకలధాన్యము పండు భూమిగూడ ఇవ్వబడెను. బ్రాహ్మణులు దానమును పొందినదానికై దేవతార్చన జేయుటయే గాక, దేవాలయపు మరమత్తులు గూడ జేయుటకై ఆజ్ఞనొందిరి. గుణమహార్ణవుని మొదలుకొని తర్వాతిరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయముల నిచ్చుచు, వజ్రహస్తుడు శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలుపుచున్నది. దేవేంద్రవర్మ, ఇంద్రవర్మ రాజుల శ్రీకాకుళం శాసనములలో దానము చేయబడినట్లు తెలుపబడిన తామరచెఱువుగ్రామమే, ఈశాసనములో తిరిగి దానము చేయబడెను. ఇది శ్రీకాకుళమునకు చేరువనుండినట్లు తోచును.

ఈతని మరియొక తామ్రశాసనము చిక్కాలవలస శాసనమను పేర, భారతి, సం 2, సంచిక 2, పుటలు 138-155 లో ప్రకటింప బడినది. ఇది గంజాంజిల్లాలోని ఉర్లాం కంబకాయ గ్రామముల చేరువనున్న చిక్కాలవలస గ్రామమున దొరికెను. శాసనపు రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రికమీద నంది విగ్రహము, దాని కిరుప్రక్కల చంద్రుడు సూర్యుడు, శంఖము, నాగలి, మత్స్యము

గలవు. శాసనపు లిపి నాగరి. భాషసంస్కృతము. శాసన వృత్తాంతము మామూలు పద్ధతిగానే యున్నది. అనగా, వంశ ప్రశస్తి వంశానుక్రమము లీతని ఇతరశాసనములలో వలెనేయున్నవి. శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో చంద్రుడు ధనుర్లగ్నమున రోహిణిలోను, సూర్యుడు వృషభరాసియందును ఉండగా, అనగా, క్రీ॥శ॥ సం॥1037 మేనెల,3 తేదీ ఆదివారం రాత్రి 8 గంటల 27 నిమిషములకు (శుక్లపక్ష తృతీయాఆదివారమున) అనంతవర్మాభిధానుండగుమూడవవజ్రహస్తుడుపట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

శా॥ శ॥ సం॥ 982 లో కోలువర్తని విషయమందలి కుద్దామగ్రామమును, దంతగోత్రికుడును, సోమనశ్రేష్ఠికుమారుడును అగు, మల్లపశ్రేష్ఠి యను వైశ్యుని కిచ్చెను. ఇట్లే వజ్రహస్తుని పూర్వీకుడును, అనంతవర్మమహారాజుకుమారుడునైన మధుకామార్ణవదేవుడు గూడ, గాం॥ సం॥ 526 లో వైశ్యకులజుడును, మంచినాయకుని కొడుకునగు ఎరపనాయకునకు మూడుగ్రామములు వైశ్యాగ్రహారముగా నిచ్చెనని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఆశాసనము వ్రాసినవానికి 40 మురల ధాన్యము పండుభూమిని, సత్రమునకు 200 మురల ధాన్యము పండుభూమి నిచ్చెను. బ్రాహ్మణులేగాక, వైశ్యులుగూడ భూదానములనుపొందుచుండిరి. ఈశాసనమున దానము నొందిన మల్లపశ్రేష్ఠి, కుద్దాముగ్రామమందలి నివేశన ఉద్యాన స్థలములను, నూరు మురలధాన్యము పండుభూమిని, తనకుంచుకొని శేషమును, జలమూర్వారుగ్రామస్థుడును, బ్రాహ్మణుడును, కరంటమనాయకుని కొడుకునగు మాపయతో గూడ30మంది బ్రాహ్మణులకు త్తరాయణపుణ్యకాలమున 8 మాడలతో గూడ దానమిచ్చెను. ఈ శాసనము దొరికిన చిక్కాలవలసగ్రామమును,దానము చేయబడిన కుద్దామగ్రామమును,రాజధానియగుకళింగనగరమును, ప్రతిగ్రహీత నివాసస్థలమగు జలమూర్వారును, అన్నియును, కోలువర్తని లేక వరాహవర్తని విషయము (శ్రీకాకోళం తాలూకా) లోనివిగా తోచును. వజ్రహస్తునిచేత నీ దానము, శా॥ శ॥ సం॥ 982 (క్రీ॥సం॥ 1059)లో కార్తిక శుక్లపక్ష తృతీయనాడు (గౌరీవ్రతనిమిత్తమున) చేయబడెను. తిరిగి మల్లపశ్రేష్ఠిచే, ఉత్తరాయణపుణ్యకాలమున 30మంది బ్రాహ్మణులకు సగముభాగము దానమివ్వబడెను.

ఈ వజ్రహస్తునికుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజు, శా॥ శ॥ సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు యాతనిశాసనమే ప్రమాణము. (Vide Ep. Report for 1918-1919; C. p No 4.) దీనినిబట్టి, అనంతవర్మ - వజ్రహస్తదేవుడు, శా॥శ॥సం॥ 960 మొదలు 992 వఱకు, అనగా క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు 1069 వరకును, 33 సం॥ లు రాజ్యము చేసెనని తెలియును.

మూడవ వజ్రహస్తుని బొడ్డుపాడు తామ్రశాసనము, 1926సం॥మేనెల భారతిలో,82-94 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. ఆకారాదివిషయములు,లిపి,భాష,గాంగవంశప్రశస్తి,వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు,చిక్కాలవలసశాసనములో నివ్వబడినట్లే యున్నవి. శక సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైన, వజ్రహస్తుడు ప్రజారంజకముగా పరిపాలించెను. కళింగనగరమునుండి సమస్తామాత్య జనపదుల యెదుట, శ॥ సం॥ 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరెంగ గ్రామమును ఆగ్రామదేవుడగు జలేశ్వరస్వామి భోగమునకై సర్వకరపరిహారముగా దాన మిచ్చెను. మరియు, ఎరయమ, వల్లెమోజులను వారికి గూడ వృత్తు లొసంగెను. దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. మహాకాయస్థుడును, సంధివిగ్రహీకు

డును, అగు దామోదరుడీ దానశాసనమును వ్రాసెను. వల్లెమోజు దీనిని చెక్కెను. వీరే, శక సం॥ 1003 నాటి అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని శాసనమును వ్రాసిరి, చెక్కిరి. ఈశాసనమున వృత్తులొసంగబడిన యిద్దరిలో నొకడగు ఎరయను మేసరి. జలేశ్వరస్వామికి నౌఖరీ చేయు నిమిత్తమై ఈతనికిని, మహాక్షశాలియగుటచే వల్లెమోజునకును, భూములివ్వబడెను. దానము చేయబడిన అవరెంగ, పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని ప్రస్తుతపు అవలింగియని తెలియుచున్నది. శాసనములలోని కోలువర్తిని లేక వరాహవర్తని విషయము, ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలకు సరిపోవును. వజ్రహస్తదేవుడు క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు, 1069 వరకును, 33 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతని మనుమడగు అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని శక సం॥లు 1034, 1040 నాటి శాసనములనుబట్టిగూడ ఈతడు 33 సం॥ లు రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నది. అందీతనిని గురించియు, ఈతని కొడుకగు రాజరాజుని గురించియు, ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది[85]:-

"పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తుడు 33 సంవత్సరములు పుడమినేలెను. (81—86) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:-ఏగంగకులోత్తముని కీర్తిచంద్రకాంతివలెనే నిర్మలమయి, లోకాహ్లాదము సంపాదిస్తూ దిక్చక్రవాళము వ్యాపించగా దిగ్గజములకు మావటివాండ్లు మాటిమాటికి కుంభస్థలములనే పట్టకములయందు మిక్కిలిదట్టమయిన పంకపటలముగల సిందూరమును అలుముతూ ఉంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్ను ముఖపద్మమందున్ను అనురాగము చేత లక్ష్మీసరస్వతులు అనుకూలముగా నివసించి ప్రకాశిస్తూ ఉన్నారో, త్రికలింగనాథుడయిన ఆవజ్రహస్తుడు కాక మరియెవడు భూమిపై పడుతూఉండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు? (86-87) అతనికొడుకు రాజరాజు 8 సంవత్సరములు భూమిని పాలించెను. (87-89) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:—ఆరాజరాజు మొట్టమొదట ద్రవిలాహవోత్సవమందు జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజుకూతురై విరాజిల్లిన రాజసుందరిని పెండ్లియాడెను. (89-91) పరిణామకాలము రాగానే అపరదిక్కువలెనున్న వేంగిని వెంటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజమనే మహాసముద్రమందు మునిగిపోవుటకు సిద్ధముగానుండిన విజయాదిత్యుని ఆపత్తులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు పశ్చిమదిశయందు చిరకాలము శ్రీమంతునిగా చేసెను; (ఎంత) విచిత్రము! (91-94) అతని పెద్దకొడుకు చోడ గంగదేవు. . . . శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా శుక్లపక్షమందు తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీ నక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశపద్మమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగు భూచక్రమును సంరక్షించుటకై రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. . ."

వజ్రహస్తుని కాలమునాటి కదంబవంశ శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. అందొకటి యగు ధర్మఖెడి సింహపురశాసనము, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, సంపుటము 3, పుటలు 171—180 లో శ్రీ సత్యనారాయణరాజగురువుగారిచేత, ప్రకటింపబడినది.[86] టెక్కలి సమీపమునందలి సంతబొమ్మాళి గ్రామములో ఈశాసనపు రేకులు దొరికినవి. శాసనపు లిపి, కుటిల లేక నాగరి. గ్రంథ, తెలుగు, అక్షరమిశ్రమముగూడగలదు.

85 చూడుము. కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబర్లు, 14, 15; పేజీలు 58-78. Also, Ind. Ant. Vol. 18, C. P. Insc. of Anantavarma Chodaganga. 86. చూడుము. కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు 17, పుటలు 82-84

శాసనపుభాష సంస్కృతము.

కళింగనగరవాసకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక, గాంగ మలకులతిలకుడును, శ్రీమదనంతబ్రహ్మ(వర్మ) మహారాజసుతుడునగు శ్రీమద్దేవేంద్రబ్రహ్మ(వర్మ) రాజ్యకాలమునగాంగకదంబవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సర పంచశతవింశోత్తరే, అనగా, 520సం॥లో, జయంతిపురవాసియు, పంచవిషయమండలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకులవంశోద్భవుండును, అనేక యుద్ధములందు శత్రువులను జయించినవాడును, మహామండలేశ్వరుడును, రాణక శ్రీనియార్ణవుని కొడుకైన రాణక శ్రీభీమఖేడి యొక్క కొడుకగు రాణకశ్రీధర్మఖేడి,తనయొక్క అమాత్య, పంచపాత్ర, మొదలగు నుద్యోగులను, రాష్ట్రకూటవిషయమునందలి ప్రధానులను, జనపదులను, సమావేశముచేసి, ఇట్లాజ్ఞాపించెను:—

"మహేంద్రభోగవిషయమండలి ధర్మపురగ్రామము, 300 మంది బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా జేయబడినది. వత్సగోత్రీయులును, శాలివనదదపురమునుండి వచ్చిన 300 మంది బ్రాహ్మణులలో ముఖ్యమైనవారును, అన్నదమ్ములును, అగు నాయకదుదురావలకం, నాయకఛామండకమను వారలకుదానినిచ్చితిని.'

ఈశాసనమునగలగాంగకదంబశక సం॥520, గాంగశక సం॥ 520తో సరిసమానమనియు, దానశాసనకర్తయగు ధర్మఖేడి, గాంగవంశపు రాజును, అనంతవర్మసూనుడును, అగు దేవేంద్రవర్మకు సామంతు డనియు,1927 నవంబరు భారతిలో ప్రకటింపబడినట్టి కంబకాయశాసనములో పేర్కొనబడిన క్రీ॥శ॥సం॥1181 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, గాంగకదంబశక సం॥ 520లో దానశాసనమిచ్చిన దేవేంద్రవర్మయునొక్కరేయనియు, అందుచేత గాంగకదంబశక, లేక గాంగశక, సం॥ 520, శా॥శ॥ సం॥ 1103 లేక క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 కి సరిసమాన మనియు, గాంగశకప్రారంభకాలముక్రీ॥సం॥(1181-520) 661ప్రాంతమనియు, శ్రీసత్యనారాయణరాజ గురువుగారు వ్రాసిరి. కాని, ఇందుకొన్ని వివాదాంశములుగలవు. కదంబులు,గాంగరాజులకు బంధువులును, సామంతులు నైయుండిరి. ఆ కారణమునను, గాంగకదంబశకమని వాడుట చేతను, గాంగరాజు రాజ్యకాలమున కదంబ రాజు మండలేశ్వరు డని చెప్పబడుటచేతను, గాంగశకమునే గాంగకదంబశకమని వాడియుందురు. కాని, గాంగకదంబశక సం॥ 520 నాటి దేవేంద్రవర్మను, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 నాటి దేవేంద్రవర్మతో ముడిపెట్టి, గాంగశక ప్రారంభకాలము, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 621 ప్రాంతమని చెప్పుట సమంజసముగాలేదు. ఏలనన, శకసం॥999 మొదలుశకసం॥1230వరకుగలగాంగరాజులశాసనములలో అనంతవర్మ పేరేగాని, దేవేంద్రవర్మ పేరే లేదని, దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనమును ప్రకటించిన శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు శాసనప్రమాణముగా తెలియజేసిరి.[87]

గాంగశకప్రారంభకాలముక్రీ॥సం॥621ప్రాంతమైనయెడల, చీకివలసశాసనకర్తయగు దేవేంద్రవర్మక్రీ॥శ॥సం॥(397 + 621) 1018 లో ఉండియుండవలెను. కానిఅప్పటికివేరు రాజులు రాజ్యముచేయుచుండిరి. గనుక ఇదియును సరిపోదు. కళింగమున అనేక గాంగశాఖలు అనేక కళింగనగరములనుండి రాజ్యము చేసిరని శ్రీరాజగురువు, శ్రీశర్మగార్లు తలంచిరిగాని, శాసనప్రమాణము లీయూహలకు బలమిచ్చుటలేదు.

గాంగసం॥526నాటిశాసనమునుబట్టి,మధు

87 చూడుము. 1927. నవంబరు భారతి,సంపుటము 4, సంఖ్య 11, పుటలు 115—130.

కామార్ణవుడు,అనియంకభీమ రెండవవజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడని తెలియుచున్నది. గాంగకదంబ సం॥520నాటి ధర్మఖేడిశాసనము కూడా ఆప్రాంతపుదేయని భావించినయెడల, ఇందలి అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మయు,అందలి వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడు మధుకామార్ణవుడు నొక్కరగుదురు.గాంగ ప్రారంభకాలమును క్రీ॥సం॥493ప్రాంతమగును

వజ్రహస్తుని కాలమునాటి కదంబ శాసనము మరియొకటి గలదు. అది Ep.Indica Vol III, 221 పుటలో ప్రకటింపబడినది. అది శ్రీ దారపరాజుదై యున్నది. శాసనపు రేకులను బంధించిన ముద్రికపైని అర్ధచంద్రుడు, నంది, కమలము, పోతపోయబడినవి. అందే, నాగరిఅక్షరములతో దారపరాజుని పేరుగూడగలదు.

శాసనపులిపి నాగరి, వేగి, చేర, లిపులను బోలియున్నది. భాష సంస్కృతము. ఈశాసనపు శైలిగూడ గాంగశాసనముల శైలినే పోలియున్నది. అమరపురమునుబోలిన విజయ కళింగ నగరమునుండి రాజ్యముజేయునట్టియు, గాంగామలకుల తిలకుడైనట్టియు, పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజయను బిరుదులు గల్గినట్టియు, వజ్రహస్తదేవుని రాజ్యకాలమున, పరమ మహేశ్వరుడును, గాంగామలకుల తిలకుండును, పంచవిషయాధిపతియు,చోళకామాది రాజుకొడుకును,అగుదారప రాజు,లంకాకోన కుటుంబినుల కిచ్చినయాజ్ఞ:- "నాగరిసలుకి కలాభరణుండును, ఎరయమ రాజుకొడుకును,అగుకామాదియను రాజపుత్రునికి నాపుత్రికనిచ్చి వివాహముచేయుకాలమున హూస్సండిగ్రామము నాతనికిదానమిచ్చితిని."

కదంబామలకులతిలకుండును, నిడుసంతికులస్తుడును, అగు ఉగ్రఖేడి రాజేదానగ్రామ పాలకుడుగా నుండెను. మహాసంధివిగ్రహికుడగు ద్రోణాచార్య డీశాసనమును వ్రాసెను. ఈశాసనరేకులపై నింకొకశాసనము వ్రాయబడినది. రాణక శ్రీఉదయఖేడి హూమండి గ్రామమును దానమిచ్చెను.

అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని చిక్కాల వలస శాసనముతో పాటు దేంవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనముగూడ దొరికినది. 1927 నవంబరు భారతిలో మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారిచే ప్రకటింపబడినది. శాసనపు ముద్రికమీద పై భాగమున చంద్రుడును, క్రిందిభాగమున అంకుశమును, మధ్యభాగమున అడ్డముగ మత్స్యమును చెక్కబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. భాషసంస్కృతము. ప్రాకృతమునుగలదు.కళింగనగరము రాజధానిగా గల్గి గంగామలకుల తిలకుడగు శ్రీదేంద్రవర్మ దంతిపురమున నుండగా,ఆరాజుయొక్క 'విజయ రాజ్యశకాబ్ద సహస్రమేక శతత్రియాధిక' కాలమున,అనగాశకసం॥1103లో,ఆతనిమహామండలికుడును,కదంబకుల తిలకుడును,అగుశ్రీధర్మ ఖేడిపుత్రుడైన ఉదయాదిత్యుడు, రేవెనిజ గ్రామమును ఇద్దరుబ్రాహ్మణనాయకులకు దానమిచ్చెను. శాసనపుకాలమందుండిన అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొడుకగు రెండవ రాజరాజు, దేవేంద్రవర్మయని పిలువబడెననియు, ఆతని సామంతుడే ఈదానశాసన కర్తయగు ఉదయాదిత్యుడనియు,కొందరువ్రాయుచున్నారు.

దక్షిణమున మైసూరునందు పశ్చిమగాంగులు, కదంబులు రాజ్యము జేసినట్లే, తూర్పున కళింగమున గూడ తూర్పుగాంగులు, కదంబులు రాజ్యమేలిరి. ఈక్రింది తూర్పుగాంగ కదంబరాజుల శాసనములలో కదంబ రాజుల ప్రశస్తిగలదు:—

(1) గాం॥ శ॥ 254 నాటి అనంతవర్మ కుమారుడగు శ్రీ దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనములో (Vide Indian Antiquary vol. 18, P. I45) ఆరాజు తనమేనమామను యుగుధ

ర్మఖేడిచే ప్రేరేపింపబడి, "ధర్మేశ్వర భట్టార కాయ. అయన పూర్వకమాచంద్రార్క ప్రతిష్ఠాంకృత్వా" యని, దేవసమన దేవవిషయ మండలి గ్రామములను ఆదేవుని కర్పించెను. ధర్మఖేడి పేరిటనే ధర్మేశ్వరాలయము కట్టబడియుండును.

(2) క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్దపువని డాక్టరు భూష్లార్ ప్రకటించిన Madras Museum Plates of Indravarma (Vide J. A. H. R. S., Vol. 3 Pages 183—188), ఇంద్రవర్మదేవుని శాసనమున దూతకుడొక నాగఖేడియని చెప్పబడెను. ఈతడు కదంబ వంశజుడు.

(3) గాం॥ శ॥ శ॥ 520 నాటి ధర్మఖేడి సింహాపురి తామ్రశాసనములో (Vide J.A. H.R.S. Vol 3, Pp. 171—180) ఆతని వంశప్రశస్తి, గంగరాజులతోడి సంబంధము, దానవిషయములు తెలుపబడినవి. గాంగకదంబ శకమన్నను, గాంగశకమన్నను ఒక్కటే. కాని ఆశాసనకర్తయగు ధర్మఖేడియు, కంబకాయ శాసనకర్త తండ్రియగు ధర్మఖేడియు, ఒక్కరుగా కన్పట్టరు. అందుచేత గాంగశక ప్రారంభకాలము, క్రీ॥శ॥సం॥లు 655-661 ప్రాంతమున కాజాలదు.

(4) వజ్రహస్తుని కాలమునాటి దారపరాజు శాసనములో (Vide Ep. Indica, Vol 3, P 221) దానము చేయబడిన హరొస్సండి గ్రామపాలకుని పేరు ఉగ్రఖేడిరాజనియు, ఆతడు కదంబ వంశజుడనియు తెలుపబడినది.

(5) అనంతవర్మ వజ్రహస్తుని 15 వ రాజ్య సంవత్సరమున, 'శకాబ్దే నవశతకసప్తరశ' 976లో (Vide An. Rep., on S. I. Ep. for 1917—18 P. 13 & P. 138—139) మహామండలేశ్వర, కదంబకులతిలక, రాణక శ్రీభామ ఖేడికొడుకగు రాణకశ్రీధర్మఖేడి, మహేంద్రభోగములోని మధిపథర ఖండమును ఉజ్జకునికి దానమిచ్చెను. ఈశాసనపు శిఖాపైని మత్స్యమును, అంకుశమును, గలవు. ఇవి కదంబవంశపు రాజుల చిహ్నములు.

(6) దేవేంద్రవర్మ కంబకాయు శాసనములో (చూడుము, 1927 నవంబరు భారతి, పుటలు 115—130) దాత, మహామండలికుడును, కదంబకుల తిలకుడును, శ్రీ ధర్మఖేడి పుత్రుడును, అగు ఉదయాదిత్యుడు. ఈతడు శక సం॥ 1103, లేక క్రీస్తు సం॥ 1181 నాటివాడు. గాంగవంశజుడును, దంతిపురవాస్తవ్యుడును, అగు దేవేంద్రవర్మయొక్క 'విజయరాజ్యశకాబ్ద సహస్ర మేక శతత్రయాధిక' సంవత్సరమున ఆతని మండలికుడైన శ్రీ ధర్మఖేడి పుత్రుడగు శ్రీఉదయాదిత్యుడు రేవెనిజ గ్రామమును నారాయణ నాయకునికిన్ని, ఈజణకునికిన్ని దానమిచ్చెను.

కదంబనామాంతరములగు ఖేది, ఖేడి పదములనుండియే ఖేముడి, ఖమిడి దేశనామములు వెలువడినట్లు తోచును. ఇప్పటి పెద్దకిమిడి చిన్నకిమిడి, పర్లాకిమిడి రాజ్యములు పూర్వము కదంబరాజుల కాటపట్టయ్యెను. ఒక్కలి కోటబొమ్మాళి ప్రదేశములలో క్రీ॥ శ 1400 మొదలు క్రీ॥ శ॥ 1800 వరకు నరసింహ ఖేడి వంశమువారు రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్నది. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని జయపురం తాలూకాలోని నందాపురం వరకు ఈకిమిడి రాజ్యము విస్తరించెను. గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని కదంబులు గాంగులకు సామంతులై, మహామండలికులై, గ్రామ పాలకులై, యొప్పుచుండిరి. వారి శాసనములపైని మత్స్యలాంఛనముండెను. వారికి గాంగులతో బంధుత్వముండియుండెను. అయినను, వారి రాజధాని జయంతపురమనియు, కులదేవత మధుకేశ్వరుడనియు నెఱుంగునది. వారును తమ శకమును

స్థాపించిరిగాని అదియును గాంగనామముతో యొప్పెను.

తూర్పుకదంబులు, తూర్పుగాంగులకుబంధువులైనట్లే, వైదుంబ, హైహయ, చోళ, చాళుక్య వంశములుగూడ తూర్పు గాంగులతో సంబంధము గల్గియుండిరి. వజ్రహస్తుని తల్లి కామార్ణవుని భార్య, వైదుంబ వంశములోని వినయమహాదేవి. ఆతనిభార్య హైహయవంశమునకు చెందిన అనంగమహాదేవి. ఆతని కుమారుడు దేవేంద్రవర్మరాజరాజు, రాజసుందరి యను చోళమహాదేవిని పెండ్లాడెను.

వజ్రహస్తునిగురించి తెలుపుశిలాశాసనములు ముఖలింగాలయమున ఐదుగలవు. (Vide S.I. Ins. Vol 5, P. 412, Nos 1120--1123, 1133) (1) నెం॥1120 శాసనము శక990 నాటిది. శ్రీ వజ్రహస్తుని దేవి హైహయరాజ వంశతిలక యనియు, బెతియమ, లేక, విజయమహాదేవి యనియు, ఆమె మధుకేశ్వరునికి దీపము నాచంద్రార్కముగాపెట్టెననియు, తెలియుచున్నది. (2) నెం 1121 శాసనము అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని విజయరాజ్య సం॥ 39వై యున్నది. ఇది అంకవర్షము. సరియగు రాజ్యవర్షము32. సేనాధిపతి మాధురీయని భార్య, గుండమనాయికి, (కాయస్థకులోద్భవరాలు) మధుకేశ్వరునికి అఖండవర్తి దీపమునకు 50 గొర్రెలు దానమిచ్చెను. (3) నెం॥1122 శాసనము: పరమమాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి శ్రీ మదనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని భార్య పృధ్వీమహాదేవి, అగ్రమహిషి, సమస్తఅమాత్య ప్రముఖ జనపదులను సమావేశముచేసి మధుకేశ్వర దేవరదివియకై దానములుచేసెను. (4) నెం1123 శాసనము శక 980నాటిది. శ్రీమదనంతవర్మ దేవర (వజ్రహస్త) ప్రవర్ధమాన సం॥ 3 న, కాలపనాయకు పెండ్లము రేకమ 5పుట్లనేలమధుకేశ్వరునికిచ్చెను. (5) నెం॥ 1133 శాసనము, వజ్రహస్తుని 35 అంకసంవత్సరమునాటిది. అనగా సరియైన రాజ్యసంవత్సరము 30 నాటిది. సమరముఖానేక రిపుదర్పమర్దన భుజబలపరాక్రమ పరమమాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, గంగాన్వయావలంబనస్తంబ, శ్రీమదనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరము 35న (అనగా సరియైన సం॥30) గోదావరి తీరనివాసి, విషు సంక్రాంతి దినమున దానము చేసెను.

వజ్రహస్తుని తామ్ర, శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆతని కాలపు కదంబుల తామ్రశాసనములను బట్టియు ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:— వజ్రహస్తుడు, శక 960 మొదలు 992 వరకు (క్రీ॥ 1037-1069) రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగరాజ్యాధిపతికి త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను. (ఇట్లే గాం॥శ॥సం॥39 నాటి ఇంద్రవర్మమహారాజునకు గూడ త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను.) కాలచూర్యులు, మత్స్యవంశీయులు, మన్నెరాజులు సామంతులుగ నుండిరి. కదంబ, నల, వైదుంబ, పల్లవ, వంశములు కళింగమున సామంతరాజ్యముల నేలుచు, గాంగులతో సంబంధములు సేయుచుండిరి. రాజ్యము పలువిషయములుగా భాగింపబడెను. కోలువర్తని, వరాహవర్తని, రూపవర్తని, జలమ్మోర, మహేంద్రభోగము, భోగాపురము, రాష్ట్రకూటము, మొదలగు విషయములు విషయాధిపతులచే పాలింపబడుచుండెను. ధర్మఖేడి సింహపురిశాసనమును బట్టి, పంచవిషయమండలేశ్వరులు, పంచపాత్రులు, అమాత్యులు, రాజపాదోపజీవినులు, జనపదులు, రాజకీయ వ్యవహారములు నలుపుచు, రాజునకు తోడై సామంతోద్యోగీయులుగా నుండిరి. ఇంద్రవర్మదేవుని మహారాజుమ్యూజియమ్‌శాసనమును

బట్టి, యథాకాలాధ్యాసి, మహాసామంత, శ్రీసామంత, రాజానక, రాజపుత్ర, కుమార, అమాత్య, ఉపరిక, దండనాయక, విషయపతి, గ్రామపతి, బ్రహ్మ, పురో, గ్రామాణి, అక్షశాలి, భట, దండపాశిక, ఇత్యాదిరాజకీయ ఉద్యోగీయు లుండినట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి రాజ్యపరిపాలనావిధుు అతిస్పష్టముగ విభజింపబడి జరుపబడుచుండెనని తెలియును. రాజులు బ్రాహ్మణులకును, వైశ్యులకును, ఖాయస్థులకును, వృత్తి సేయువారలకును, దేవాలయములకును, భూదానములను జేయుచుండిరి. అట్టికాలములందు ఆయా గ్రామకుటుంబినులను, జనపదులను సమావేశము చేసి దానవిషయములను వారికెఱిగించి దానము లిచ్చుచుండిరి. అట్టి భూముల కెట్టిపన్నులుగాని, ఆటంకములుగాని లేకుండెను. రాజు భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, వృత్తిపన్ను, కప్పములు, శుంకములు, యుద్ధపన్నులు వసూలుచేయుచుండెను. రాజునకు చతురంగ సమేతమైన సేనయుండెను. ప్రధానుల సహాయముతో రాజ్యపరిపాలన జరుపుచుండెను. రాజులు శివభక్తులుగ నుండి, విశేషముగ ఈశ్వరాలయములనే గట్టించుచుండినను, పరమతములను ముఖ్యముగ వైష్ణవమతమును సమానశక్తితో జూచుచుండిరి. ప్రజలు తెలుగుభాషనే వ్యవహరించుచుండిరి. అయినను శాసనములు సంస్కృతభాషయందే వ్రాయబడుచుండెను. ఈవజ్రహస్తునికాలమున దంతిపురము, కళింగనగరముగూడ రాజధానులు. ముఖలింగాలయమున దొరికిన పూర్వగాంగ రాజుల శాసనములలోనికెల్ల పూర్వపువి, ఈ మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనములే. తత్పూర్వమే ఆలయము కట్టబడియుండును. వజ్రహస్తుని తాతయగు అనియంకభీముని కాలముననే భీమేశ్వరాలయము నిర్మింపబడియుండును. అనగా క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దముననే ముఖలింగాలయములు కట్టబడియుండును. ఆ కాలముననే వేగిదేశమునగూడ ఆలయములు కట్టబడియుండెను. ముఖలింగాలయశాసనములలోని నెం 1144 నుబట్టి, శక సం॥ 991 లో గుణ్ణపకొడుకు బడియకుయ అనియంకభీమేశ్వర దేవరకు అఖండవర్తిదీపము పెట్టినని తెలియుచున్నది.

వంశవృక్షమందలి 34 వ రాజగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవుడు శక సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతడు మూడవవజ్రహస్తుని కొడుకు. 8 సం॥ లు రాజ్యముచేసెను. ఈతడు ద్రవిలాహవమందు జయలక్ష్మికిభర్తయై, తర్వాత చోళరాజేంద్రుని కూతురైన రాజసుందరిని వివాహమాడినట్లును, వేగిరాజగు విజయాదిత్యుడు చోళులచే నోడింపబడుటకు సిద్ధముగానుండగా రాజరాజు వానిని రక్షించెననియు, ఈతని కొడుకగు అనంతవర్మ చోడగంగునిశాసనములవలన తెలియుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నీలేశ్వరాలయమున రాజరాజుకాలమున నాదిత్యవిగ్రహము స్థాపించబడినట్లు తెల్పు శిలాశాసనముగలదు. ఈయాలయముగూడ క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దప్రారంభముననేకట్టబడెను. అనంతవర్మవిశాఖపట్టణం శాసనములో, రాజరాజుకశివాలయమును రెంగుజేములోగట్టించెననియు, దానిపేరు రాజరాజేశ్వరాలయమనియు, చెప్పబడినది.

తెలుగు పద్యముగల్గియున్న దీర్ఘాసిశాసనము (శా.శ.సం॥997=క్రీ.శ.సం॥1075) నుబట్టి (Vide Ep. Ind. Vol 4, P. 315) ఆత్రేయగోత్రీకుండును, గోకర్ణుని కొడుకును, రాజరాజు ప్రధానియు, సేనాధిపతియు, మహాప్రతిహారియు, మండలికుండును, బ్రాహ్మణుండును, అగు బణపతి (వనపతి) యొక్కయు ఆతనిభార్య పద్మావతియొక్కయు చరిత్ర తె

లియుచున్నది. వీరు, ఆగ్రామ దేవతాలయమునకు (భగవతి లేక కాళికాదేవి) ముఖమండపప్రాకార, నాట్యశాలాదులు కట్టించిరి. అఖండవర్తి దీపములు పెట్టిరి. వనపతి, వేంగి, కిమిడి, కోసల, గిడ్రిసింగి, ఒడ్డదేశపు రాజులకెల్ల మేటియై పొగడ్తగాంచి మండలాధిపతియై యొప్పెను. వీరు శా. శ. సం॥ 1003న ద్రాక్షారామభీమేశునకుగూడ అఖండవర్తిదీపము పెట్టించిరి. ప్రాయశః గాంగరాజరాజు కాలమునను, ఆతని కొడుకగు అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునను, ఈబణపతి సేనాధిపతిగానుండి, తూర్పుచాళుక్య రాజగు సప్తమవిజయాదిత్యునకు సహాయ మొనర్చి, చోళవీరరాజేంద్రు నోడించియుండును. కళింగ గాంగరాజరాజును, వేంగి చాళుక్యరాజరాజును, తోడియల్లుండ్రగుటయే దీనికి కారణమగును.

మహేంద్రగిరిపైనున్న యుధిష్ఠిర, కుంతి, ఆలయములలోని తెలుగు, అరవము, శాసనములనుబట్టి (Vide S. I. Inscs. Vol 5, Nos. 1351 and 1352), రాజేంద్రచోళుడు, అతని మహానాయకుడగు పల్లవరాయని ద్వారా విమలాదిత్యు (కులూతేశ్వరం) నోడించి, మహేంద్రాచలశిఖరమున విజయస్తంభము నెత్తించెనని తెలియుచున్నది. ఈరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడిన రాజు తూర్పుచాళుక్యవిమలాదిత్యుడు కాదనియు, రాజేంద్రచోళుని యాత్ర దండయాత్రగాక గంగయాత్రయనియు, ఒక్క సంవత్సరములో ఉత్తరముననున్న అన్నిదేశములను జయించుట దుర్లభమనియు, ఆరాజులచే గంగానదిజలములు దక్షిణమునకు మోయించుట జరుగనేరదనియు, కీర్తిశేషులైన వి. వెంకయ్య వ్రాసిరి.[88]

రాజరాజుతర్వాత యాతనికొడుకు అనంతవర్మచోడగంగదేవుడు శా॥శ999లో రాజ్యమునకువచ్చి, 70 సం॥లు పైగా రాజ్యముచేసెను. ఈతడే, ఉత్తరకళింగము లేక ఓఢ్ర దేశమును క్రీ॥సం॥ 1132లో జయించెను. గనుక, ఈతనియొక్కయు, ఈతనితర్వాతి రాజులయొక్కయు చరిత్ర "ఉత్తరకళింగ లేక ఓఢ్ర దేశచరిత్ర" యను వేరొక వ్యాసమున తెలుపబడును.

88. Vide Archaeological Survey of India, Annual Report for 1911-1912, P P. 171-176

శ్రీ

కళింగవర్ధంత్యుత్సవము

మహారాజశ్రీ త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు.

క॥ శ్రీమదుమా హృదయేశుఁడు
కామిత ఫలదాత భక్తి గమ్యుండగుమా।
శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు కృ
పామతి నీసభ్యులకు శుభములిడుఁ గాతన్. (1)

సీ॥ బహుసంపదభిరామ పర్లాకిమిడిరాజ్య విభవశోభితుఁడైన ప్రభువరేణ్యు।
సతత లోకైకాభిహితమతిం గృషికళాపాల నాధీముఁడై పరఁగుమేటి
జననాఁడె యుత్కళజనులతో సరిగ మాయాంధ్రులఁ బాలించినట్టి సుమతి।
దనరాజ భావంబు వినుతికెక్కఁగ గోద్విజారాధనము సేయునట్టి సుకృతి॥

తే॥ కృష్ణచంద్ర గజపతీంద్ర నారాయణ।
దేవు సు[illegible]ణసంతతికిని కావు।
నతులభాగ్య చిరతరాయు రారోగ్యంబు।
లిచ్చి ప్రోచుఁగా కుమేశ్వరుండు. (2)

సీ॥ వంశధారా నదీవారి పూరంబుపై తరఁగతుంపురులలోఁ దానమాడి।
తద్ధునీ తటభవోద్యాన వాటికలలోఁ బొలుపారు పుప్పొడి బూదిఁదాల్చి।
శ్రీముఖలింగేశు శిరసు నిర్మాల్యమహా మారేడుదళములం జేరఁదీసి।
యంబికా చరణాంబుజార్చనాకలనాప్రపూతమహా కుంకుము పొడివహించి.

తే॥ యీశ్వర ప్రసాదముఁ బంచియిచ్చుటకును।
సారె కందండుఁ దిరుగు పూజారివోలె।
మెల్లవలపారఁ బొలయు నీచల్లగాలి।
యిందుమీకు బ్రహ్మానంద మిచ్చుగాఁక. (3)

సీ॥ లోకవిశ్రుతములౌ గోకర్ణముఖ మహానర్ఘ మంగళ దేవతాలయములు।
పరమర్షి గణ సుఖాస్పదములై తగుమహేంద్రాది పర్వత గుహాభ్యంతరములు।
నిఖిల మహౌషధీ నిలయమ్ములైన యగణ్య దుర్గమ మహారణ్యతతులు।
వనధి వల్లభలైన వంశధారాదిక పావన జీవన జీవనదులు।

తే॥ గలిగి యలరారు నీకళింగమున వెలయు।
వేన వేలేండ్లక్రిందటి విభవమిపుడు।
మరలఁ దలఁపించు నీ సుధీమండలంబు।
ఆంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రమగుచు గాక. (4)

సీ॥ వైదేశికుల తోడ నేదేశవరమోడ బేహారమునఁ గడుం బేరుగాంచె।
భారతకాలానఁ బరమప్రసిద్ధమై యే దేశము ప్రశస్తి నేపుమీఱె।
గ్రీకుయాత్రికులచేఁ గీర్తితంబయి నిజౌన్నత్యమే దేశ మీనాఁడుదెలిపె।
రాజాధిరాజ వీరప్రతాపస్ఫూర్తి వసుధ నేదేశంబు వాసికెక్కె।
తే॥ నట్టి యీకళింగమున నందందుఁ దోఁచు
శిథిల తరపూర్వవైభవ చిహ్నలరసి।
చింతయు విషాదభరమును సంతసంబు।
నందకుందునె యిందాంధ్రుఁ డైనవాఁడు। (5)

తే॥ ధర కళింగరాజుల రాజధాని యగుచు।
మిగుల నలరు నీముఖలింగ నగరమందు।
వరకళింగ వర్ధంత్యుత్సవంబు సేఁత।
యహహ యెంతయు శ్లాఘనీయంబు గాదె. (6)

తరువోజ॥ ఆంధ్రుఁడౌనో కాఁడో యనిపించుకొన్న
యలపాత్రుఁ డీసభ కధ్యక్షుఁడయ్యె
ఆంధ్రోత్కళత్వంబు లమరు విక్రముఁడౌ
యాహ్వాన సమితికి సధ్యక్షుఁడయ్యె
ఆంధ్రవంశ్యులె గాంగులని తెల్పదీని
కాతిథ్యమిడియె నేఁడల కృష్ణచంద్రుఁ
డాంధ్ర దేశీయేతిహాస శోధకుల
యసమాన భాగ్యంబు నలవియే పొగడ. (7)

తే॥ ఆంధ్రదేశ చరిత్రంబునందు నేఁడు
నాకళింగదేశ చరిత్ర మాన్యమగుచు
వితత నిజపూర్వ విభవంబు స్మృతికిఁ దెచ్చి
యాంధ్ర దేశాభ్యుదయహేతు వగునుగాత. (8)

౧౯౨౭ సం॥ జూను ౧౬, ౧౭, ౧౮ తేదులందు ముఖలింగమున జరిగిన

కళింగ దివసోత్సవ సభాసభ్య

స్వాగతోపన్యాసము.

శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు

సమ్మానసంఘాధ్యక్షులు.

ప్రతినిధిమహాశయులారా, సభ్యులారా,

కేవల దేశాభిమానమే హృదయములందుఁ బాదుకొనుట వలన, ధనవ్యయమును బ్రయాణాసౌఖ్యమును గ్రీష్మపరితాపమును బరవాసకష్టమును సహించి, యీసభకు విచ్చేసిన తమకు సాదరస్వాగతము మనవిసేయువాఁడను. మాపరిచర్యలతుటిల నుదారహృదయులగు తారు పరిగణింప రను ధైర్యమే నన్నిటు లిచట నిలుపఁ గలిగినది.

ఆంధ్రేతిహాసిక పరిశోధక మండలి వేఁగిదేఁడును జాళుక్యవంశ ప్రదీపకుఁడు నయిన రాజరాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేక దివసోత్సవమును రాజమహేంద్రవరమునందు మొన్నమొన్ననే జరిగించి చాళుక్యుల చారిత్రములతో నొప్పు వివిధవ్యాసముల నొక్కటం జేర్చి "రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక" ను బ్రకటించి దేశమునకుఁ జేసినమేలును దాఁ గొంగియే యున్నవారు.

కళింగదేశాధిపతులలో నొక్కఁడే ప్రధానపురుషుఁడు గామి నట్టివాని నామాంకితముతో నీ యుత్సవము సాగించుటకు వలనుపడక దీనికి "కళింగ దివసోత్సవ" మని పేరిడిననూ, "కళింగసంచిక" వెలువడి మొదటిదాని వలె నుపయుక్తమగు ననుట నిక్కము.

కళింగ గాంగవంశోత్తంసులు నుదారమానసులు నగు శ్రీపర్లాకిమిడి పురాధీశు లీ యుత్సవమును గొంతకాలము మధ్యకళింగదేశపు రాజధానియై పుణ్యక్షేత్రములలో నొకటిగాఁ బరిగణింపం బడుచున్న ముఖలింగమునందు జరిగించుట యెంతయుం బ్రశంసనీయము.

క్రీస్తుసప్తమ శతాబ్దమునందు గాంగవంశజులు మధ్యకళింగమును వశపఱచుకొని భువనేశ్వరము నందుంబలె నీముఖలింగమునందుఁ బెక్కు శివాలయములను నిర్మించి, పుణ్యక్షేత్రమున సర్వదా నివసించుట యపచారహేతు వగునేమో యని శంకించి, దీనికి ననతిదూరమునందున్న నగరకటకమునందు వసించుచుండిరి. వారు నిజనగరమునకుఁ దమ ప్రాచీనరాజధానియైన కటకముయొక్క పేరును జేర్చి నగరకటకమను నామమిడుటయును నేఁటికి నేఁటట రెండుమాఱులు శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు నగరకటకము వెళ్లుచుండుటయును బైని చేర్కొనఁబడిన నా నుడులను స్థిరపఱచెడిని. నగరకటకము వాడుకలో నగరికటకమయినది.

కొన్ని తామ్రశాసనములందు "గాంగవంశ" మనియును, మఱి కొన్నింటియందు

"గంగవంశ" మనియునుండుటవలననూ, "గాంగవంశ" మనియున్న శాసనములలోఁ గొన్నింటియందు గోత్రము లిఖింపఁబడ కుండుటవలన నవి రెండువంశములని కొందఱందురు. కాని, యట్లనుట సరిగాదు. "గంగవంశ" మనునది కేవలమపశబ్దము. దానిని వినునపుడు పాణినిని స్మరింపవలసియుండును. "గాంగవంశము" లేక "గంగావంశ" మనుట సమంజసము. "గంగవంశ" మని యుండుటకుఁ గారణము తచ్ఛాసననిర్మాతయొక్క మాఢ్యమేయగును. వంశమును జేర్కొనినపిమ్మట గోత్రమును నుడువ నక్కఱ లేదని వారు దానిని మానియుందురు. అంతమాత్రముచేత వారిని గోత్రహీను లనరాదు. నిజగోత్రమును జెప్పని మహాకవి కాళిదాసాదులకు గోత్రమే లేదనుట యుక్తము కాదు కదా. కావున మీఁద సూచింపంబడిన తామ్రశాసనకర్త లందఱు నేకవంశజు లనియే యెఱుంగవలెను. గాంగవంశజులలో నాదిమపురుషశిశువు చంద్రవంశజుం డయినట్లును, ఆతనిని బెంచిన యాత్రేయగోత్రజబ్రాహ్మణుం డాశిశువుయొక్క జన్మవృత్తాంతమును బ్రకటించుచుఁ దాను జెప్పిన పలుకుల నిజమును బ్రజలకు నమ్మించుటకు నాతనిని గంగానదియందు వైవ నాశిశు వందు మునుంగక తేలుచు నొడ్డునకు రాఁగా బ్రజలాతనిని దమరాజుగా నంగీకరించి నట్లును, నాటంగోలె నాతఁడు నిజపోషకపితృగోత్రమునే గ్రహించి గంగావంశజుఁడను బ్రసిద్ధిని గాంచి నట్లును గింవదంతిగలదు. చంద్రుఁ డత్రిపుత్త్రుడగుట వలనఁ జంద్రవంశజాతమాత్రముచేతనే యాతనికి నాత్రేయగోత్రము గలిగె ననవచ్చును. తత్సత్యము నారయుట పండితులపని.

ఏతదుత్సవమునకు సంబంధించిన కళింగదేశమును గూర్చి కొన్నినుడుల నిపుడు నుడువుట యుక్తమాఁగదా. వానిని నా "కళింగదేశ" మను వ్యాసమునుండియే గ్రహింతును. కలిం=కలహం; గచ్ఛతీతి=ప్రాప్నోతీతి, యను వ్యుత్పత్తిని బట్టి కళింగదేశము పూర్వకాలమునఁదుఁ గలహస్థానమయి యుండిన ట్లనుమేయమగును. అందలిజను లీర్ష్యాళువు లయి చీటికిమాటికి జగడములు సేయుచుండెఁబోలు. అట్లయ్యును గళింగపదముయొక్క ప్రతిపదములు "దక్షః; విదగ్ధః;" అని యుండుటవలన దద్దేశజులు సమర్థులును నేర్పరులునై యుండవచ్చును. ఇట్లుండ ననువంశజుఁడయిన బలియొక్క తృతీయనందనుం డయిన కళింగుఁడు పాలించుటవలన నాతనిపేరు తద్దేశమునకుఁ గలిగె నని మహాభారతాదిపర్వము ౧౦౮ వ యధ్యాయమున నున్నది.

"చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశే నవిద్యతే। మ్లేచ్ఛదేశస్సవిజ్ఞేయ ఆర్యావర్తస్తతఃపరం॥", "అంగవంగకళింగేషు సౌరాష్ట్రే మగధే తథా। తీర్థయాత్రాం వినాగత్వా పునస్సంస్కారమర్హతి॥" అను వచనముల వలన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థగలిగిన తమ నివాసస్థానమే పవిత్రమయిన దనియుఁ దక్కినఁ యంగవంగ కళింగాదిదేశము లపవిత్రము లయినవనియు నార్యుల యుద్దేశమగుట సుస్పష్టము.

మహాభారతారణ్యపర్వమందలి "ఏతే కళింగాః కౌంతేయ యత్రవైతరణీనదీ॥" అను లోమశముని వచనమువలనఁ గళింగము వైతరణీనది గలిగిన దేశమని తెలియును. "వంగానుత్ఖాయ తరసానేతానా సాధనోద్యతాన్। నిచఖాన జయస్తంభా న్గంగాస్రోతోంతరేషు సః॥", "సతీర్త్వాకపిశాం సైన్యైర్బద్ధద్విరదసేతుభిః। ఉత్కలాదర్శితపథః కళింగాభిముఖో

యయౌ॥ "స ప్రతాపం మహేంద్రస్య మూర్ధ్ని తీక్ష్ణం న్యవేశయేత్ । అంకుశం ద్విరదస్యేవ యంతా గంభీరవేదినః॥", "తాంబూలీనాం దళైస్తత్ర రచితాపానభూమయః। నారికేళాసవం యోధాః శాత్రవం చ పపుర్యశః॥" అను రఘువంశశ్లోకములవలన వింధ్యమునకు దక్షిణమున నున్న వంగదేశమున కీవలఁ గపిశానది (మేదినీపురసమీపమునఁ గల కశాయీనది) గలదనియు దాని కీవలనున్న యుత్కలదేశమున కీవల మహేంద్రగిరితో నొప్పెడి కళింగదేశము గలదనియు నందుఁ దములపుఁదోఁటలు గలవనియుఁ గొబ్బరికల్లు లభించుననియును గోచరించును. మఱియును "స సాగరం సమాసాద్య గంగాయాస్సంగమే నృప। నదీశతానాం పంచానాం కృత్వా చక్రే సమాప్లవం॥ తతస్సముద్రతీరేణ జగామ వసుధాధిపః। భ్రాతృభిస్సహితో వీరః కళింగాన్ప్రతి భారత॥" అను మహాభారతారణ్యపర్వమందలి శ్లోకద్వయమువలన గంగాసాగరసంగమున కీవల సముద్రతీరమునఁ గళింగదేశ మున్నట్లు సూచితమగును. "జగన్నాథపూర్వభాగాత్కృష్ణాతీరాంతరం శివే। కళింగదేశస్సంప్రోక్తో వామమార్గపరాయణః॥" అను నర్వాచీనతంత్రగ్రంథములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్రమందలి శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీతీరము వఱకును గళింగదేశ మయినట్లు తెలియును. కళింగదేశముయొక్క దక్షిణసీమ ద్రావిడదేశమని కొంద ఱందురు. కళింగదేశము సముద్రతీరస్థ మగుటవలననే కళింగపదము సముద్రతీరార్థమున వాడఁబడి యున్నదని క్రీ॥ శ॥ ద్వితీయశతాబ్దమున నుండిన రోమకదేశవాసి-ప్లిని నుడువ సాహసించెను. ప్రతాపరుద్రదేవగజపతికిఁ బ్రతినిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రాయరామానందుం డుండి పరిపాలించుచుండినట్లు చైతన్యచరితామృతమునందుఁ జెప్పంబడి యుండుటవలనను "గంగాగోదావర్యోర్మధ్యే కళింగదేశే" అని యుత్కళులు సంకల్పసమయమున నుచ్చరించుచుండుట వలనను గంగానది మొదలు గోదావరీనదివఱకుఁ గళింగదేశమయినట్లు కొందఱియాశయము. ఋగ్వేదమున నుత్కల నామము లేనట్లును గళింగనామ మున్నట్లును రాజేంద్రలాల మిత్రుని పలుకులవలన విదితమగును. మనము వినుచుండు దేశముల పట్టీయందు నట్లేయున్నది. పాణిని సూత్రములందును గళింగనామమే కలదు. అయిన నుపరికథిత రఘువంశశ్లోకములవలన వంగకళింగములకు నడుమ నుత్కలదేశ ముండుట స్పష్టమగుచున్నది. అందుచేతనే కాఁబోలు మహానది మొదలు గోదావరి వఱకుఁ గళింగదేశమని మఱికొంద ఱనుచున్నారు. ఉపర్యుక్త ప్రమాణములనుబట్టి యాలోచింపఁగఁ గళింగదేశసీమలను సరిగ నిర్ణయించుట సాధ్యాతీతమని తోఁపక మానదు. నాలుగుజిల్లాలుగ నుండి యాఱుజిల్లాలుగ మాఱిన యుత్తరసర్కారులలో నివసించుచున్న మనకు దేశముల యెల్లలును బేళ్లు నెల్లప్పుడు నొక్కపక్కగ నిలువకుండుట నవీనవిషయముగాదు. బాగుగ భావించినచోఁ బ్రాచీనకాలమున గంగాసాగర సంగమమునకు దక్షిణమునఁ గృష్ణానదీపర్యంతమును సముద్రతీరస్థిత భూభాగము కళింగదేశనామముతో నొప్పుచుఁ గాలవశమునఁ గలిగిన మార్పులవలనఁ గ్రమక్రమముగ ఖండవిఖండములు గాఁగ దాని యెల్లలును మాఱుచుండుటయే కాక, యది దేశైకముగ నుండక దేశ

సమూహ మయి తుదకుఁ దనపేరును బోగొట్టుకొని యున్నదని తోఁచెడిని.

మగధదేశీయుఁడును గుప్తవంశీయుఁడును నయిన భవదేవగుప్తుఁడు "త్రికళింగాధిపతి" బిరుదమును గొని యున్నట్లు క్రీ॥ శ॥ పంచమశతాబ్దపు శాసనములలోఁ గొన్నిటియందుఁ గనంబడు చుండుటవలనను, ఉత్కళింగము (మీఁదికళింగము), మధ్యకళింగము (నడిమికళింగము), తలకళింగము (క్రిందికళింగము) అనునామముల వ్యవహారమువలనను గళింగము గొంత కాలమయినతరువాత మూఁడుభాగములు గలదయి యుండెను. భవదేవగుప్తుఁడు సమగ్రకళింగమును శాసింపకున్నను, గొంత భాగమును మాత్రము శాసించుచుఁ ద్రికళింగాధిపతి బిరుదమును గ్రహించి యుండనోవు. బిరుదము లత్యుక్తిపూర్ణములుగదా!

ఉత్కళింగమే యుత్కలముగాను, తలకళింగమే తెలుంగుగాను మాఱినదని కొందఱ యభిప్రాయము. అట్టి యభిప్రాయ మగ్రాహ్యము గాదు. కాళిదాసుని కాలమునకు ముందే యుత్కళింగ ముత్కలమయి యుండును. కనుకనే యాయన మధ్యకళింగమునే కళింగమని నిశ్చయించుకొని దానికిని వంగదేశమునకును నడుమ నుత్కల మున్నట్లు వచించెను.

త్రిలింగమధ్యస్థిత కారణమువలనఁ దెలుంగయ్యె నను నూహాభరిత హృదయములందుఁ దలకళింగమే తెలుంగయ్యెనను నూహము చోటునొందకున్నను, మొదటి యూహము కంటె రెండవయూహమే యధికతర యుక్తియుక్తము. చెప్పంబడుచున్న మూఁడులింగములును స్వయంభ్వాదిసంభవములు గాని యేకకాలప్రతిష్ఠితములు గాని కావనుట నిక్కము. ఆ లింగముల ప్రతిష్ఠలకు మునుపు తన్మధ్యదేశము నామశూన్యముగ నుండెననుట యసమంజసము. మఱి పదములు మాఱునపుడు వర్ణాగమవర్ణలోప వర్ణవ్యత్యయములు బహుళములు. కాఁబట్టి తలకళింగమే తెలుంగయ్యె నని నా నమ్మిక.

మహాభారత శాంతిపర్వ చతుర్థాధ్యాయమునందు "తతఃకదాచిద్రాజాన స్సమాజగ్ముస్స్వయంవరే। కళింగవిషయే రాజాన్రాజ్ఞశ్చిత్రాంగదస్యచ । శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్రభారత॥" అని యుండుటవలనఁ గళింగదేశపు రాజధాని రాజపురమయినట్లు విశదమగును. ఆరాజపురమే యీ "రాజపురము" లేక "జాజ్‌పూ" రని తోఁచెడిని. అయినను క్రీ॥ శ॥ ౪౭౪-౫౨౬ లోఁ బ్రజాపాలన మొనరించిన కేశరివంశ్యయయాతి కేసరి శ్రీజగన్నాథస్వామి నిర్మాణప్రతిష్ఠలును, భువనేశ్వరాలయమునకుఁ బునాది వేయించుటయును, కాన్యకుబ్జములనుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించి వైతరణీనదీతీరస్థమును దనకు రాజధానియు నయిన "జాజ్‌పూరు" నందలి "దశాశ్వమేధఘట్టము"న నొక గొప్ప యజ్ఞమును నిర్వర్తించినట్లు దేశచరిత్రమున నుండుటవలనఁ దద్యజనకారణమునం జేసి యా రాజధాని "యాజపుర" మయి యిపుడు "జాజ్‌పూ" రని వాడంబడుచున్నదని కొంద ఱందురు. ఉత్కళింగదేశజులయిన "ఝాడుఅ" (అరణ్యక) బ్రాహ్మణులు యజన యాజనముల నెఱుంగకుండుట వలనఁ గాన్యకుబ్జ బ్రాహ్మణులను రావించుట జరిగి యుండఁబోలును. కళింగదేశము మూఁడుభాగము లయిన పిమ్మట నుత్కళింగము యొక్క రాజధాని జాజ్‌పూరును, మధ్యకళింగము యొక్క రాజ

ధాని గంజాంజిల్లాలోని సముద్రతీరమున నున్న కళింగపట్టణమును, తెలకళింగము యొక్క రాజధాని రాజమహేంద్రవరము నయి యుండెను.

సింహభూమి మండలమునఁ బ్రవహించుచున్న సువర్ణరేఖానదీతీరము నందు నుండిన "కర్ణసువర్ణ" మను పురము గొంతకాల ముత్కలదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. అది యిపుడు నామమాత్రావశిష్ట మయినది. కామార్ణవ-ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ సప్తమశతాబ్దమున ముఖలింగమును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుట వలనను బిమ్మటవచ్చిన గంగావంశాధిపతులు భువనేశ్వరము నందుంబలె దానియందుం బెక్కుశివాలయములను నిర్మించి దానినే రాజధానిగ నంగీకరించుటవలనను ముఖలింగము లేక నగరకటకము గొంతకాలము మధ్యకళింగమునకు రాజధానిగ నుండెను. శిలావంశమువారు మధ్యకళింగమునందు కొంతకాల మాధిపత్యముం జేసిరి. అయినను వారు గంగావంశజులతో నెయ్యము నెఱపుచు సామంతరాజులయి యున్నట్లు తోఁచెడిని. తెలకళింగ రాజధానులు మాఱుచుండెడి నను వృత్తాంతము మనకు నూతనము గాదు.

క్రీ॥ శ॥ ౬౫౭ లో లలాటకేసరి లేక అలాబుకేసరి భువనేశ్వరాలయ నిర్మాణకార్యమును బూర్ణము గావించుటయేకాక, భువనేశ్వరమును నిజ రాజధానిగఁ జేసికొనెను. క్రీ॥ శ॥ ౬౮౧-౫౩ నడుమ నృపకేసరి కటకపురమును నిర్మించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౦౩౪-౫౦ నడుమ మత్స్యకేసరి జగన్నాథక్షేత్ర సమీపమున నున్న "అఠరనళా" అను పదునెనిమిది నాళములుగల సేతువును గట్టించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౧౭౫-౧౨౦౨ నడుమ ననంగభీమదేవుఁడు నిజరాజ్యమును గంగానది మొదలు గోదావరి వఱకును, బంగాళాఖాతము మొదలు సోనపురము వఱకును వ్యాపింపంజేసి, కటకమున గోటను గట్టించి, యిప్పటి జగన్నాథాలయమును నిర్మించి, యనేక సేతుసరోవరాదులను రచించి, పెక్కుగ్రామములను బ్రాహ్మణులకొసంగి, క్రొత్తనాణెములను వెలయించి వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరనవకోటి కర్ణాటోత్కలవర్గేశ్వరాది బిరుదములను దాల్చెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౧౮-౩౧ నడుమఁ బరిపాలించిన తృతీయానంగభీమదేవుఁడు సైతము "త్రికళింగాధినాథ" బిరుదమును దాల్చెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౩౧-౫౭ నడుమఁ బరిపాలించిన నరసింహదేవుఁడు "ఉత్కలకళింగసామ్రాట్టు" అను బిరుదమును గ్రహించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౭౧ లోఁ బరిపాలన మారంభించినట్టియు మొదటి నరసింహదేవునకుఁ బౌత్రుఁడయినట్టియు ద్వితీయనరసింహదేవుఁడే గంగావంశమువారిలో "గజపతి" బిరుదమును మొదటఁ గొనినవాఁడు. ఉత్కలదేశము గజసంకుల మగుటవలన నతఁడు "గజపతి" బిరుదమును గొనియుండును. క్రీ॥ శ॥ ౧౪౭౯-౧౫౦౪ నడుమనున్న పురుషోత్తమదేవుఁడు దండయాత్ర వెడలి, కాంచీపురాధీశు నోడించి, యాతని కూఁతురయిన పద్మావతిని బెండ్లాడెను. మఱియు నితఁడు వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వర నవకోటికర్ణాటకలబర్గేశ్వరాది బిరుదములను బొందెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౫౦౪-౩౨ నడుమఁ బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కృష్ణదేవరాయలునకు నోడి తనకూఁతు నతని కిచ్చెను. ఇతని కాలముననే శ్రీకృష్ణచైతన్యస్వామివారు పురుషోత్తమక్షేత్రమునకు విచ్చేయుటయుఁ దద్దేశమున వైష్ణవధర్మము ప్రబలుటయు జరిగెను.

ప్రతాపరుద్ర దేవుని కొడుకయిన వీరభద్ర దేవుని సోదరి ననఁగఁ బ్రతాపరుద్రదేవుని కూఁతును, కొండవీటిలోని కేతవరదుర్గాధీశుఁడును బూసపాటి తమ్మిరాజు తనయుఁడు నయిన రాచిరాజు పెండ్లాడినట్లు కవిజీవితములు ౫౧౪ వ పుటయందు ముద్రింపఁబడి నిదర్శనము కొఱకుఁ గృష్ణవిజయములోని "నవభారతాఖ్యాన" మను సీసపద్యమియ్యంబడి యున్నది. "కటకేశ్వరునిచేతఁ గని కేతవరమాత్మపురముగ నేలె నేభూవిభుం" డను నా సీసముయొక్క రెండవ పాదము రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రునివలనం గూఁతునే కాక, కేతవరమును సైతము పొందినట్లు సూచించుచున్నది. రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రుని బరాజితునిగఁ జేసినట్లాపద్యమునం గనంబడదు. అయినను గజపతులను జయించి వారి 'గజపతి' బిరుదమును బూసపాటివా రొందినట్లు కృష్ణవిజయమునఁ గలదని మన్మిత్రులలో నొకరు నాకుం జెప్పిరి. నేనెంత ప్రయత్నించినను నా కాపొత్తము లభింపలేదు. ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కృష్ణదేవరాయలకుమాత్ర మోడి తనకూతు నతనికిచ్చినట్టు లుత్కలదేశ చరిత్రము వలన గోచరించును. అంతేకాని యతనికి వేఱొకకూఁతు రున్నట్లు గాని యామెను గేతవరసహితగ రాచిరాజున కిచ్చినట్లుగాని యుండలేదు. మఱి రాచిరాజు నామముగాని కేతవరనామముగాని యందుఁ గనంబడదు. అంతే కాక వీరభద్రనామధేయుఁడు గజపతిరాజులలో నెవ్వండును లేఁడు. భంజవంశజులలో మాత్రము వీరభద్రభంజ నాముఁడొక డుండెను. శేతలు దమచేత జయింపంబడినవారిని దాము జయించి యున్నట్లు సూచించు బిరుదనామములను తాము ధరించుట స్వాభావికము. పరాజితుల బిరుద నామములనే తాము ధరించుట యు స్వాభావికము కాన గజపతులను జయించి పూసపాటివారు "గజపతి" బిరుదమును జేకొని రను నపూహ చారము చింతనీయము. మాధవవర్మ విశాఖపట్టణమండలమునకు వచ్చి కుమిలిని భోగాపురమును షేర్మహమ్మదు ఖానునివలనఁ గొలునకుఁ గొనినట్లును, క్రీ॥ శ॥ ౧౬౯౦ లో సీతారామరాజు పర్లాకిమిడి గజపతితో మైత్రిని సలిపినట్లును, క్రీ॥ శ॥ ౧౭౧౩ లో నిజ్విజయనగర దుర్గమును నిర్మించి యిక్కడకుఁ బొట్నూరునుండి రాజధానిని మార్చిన విజయరామరాజు క్రీ॥ శ॥ ౧౭౭౧ లోఁ బర్లాకిమిడి లోని హీరమండలము వారుడారు బ్రతారణముచేతను బలవంతముచేతను గ్రహించినట్లును కార్మ్యికలు విశాఖపట్టణ మండలపు మాన్యాలునందుఁ గలదు. గజపతుల ప్రభ యుత్కలమునం బ్రబలినట్లు పూసపాటివారి ప్రభ విశాఖపట్టణమండలమున క్రీ॥ శ॥ పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునం బ్రబలినట్లు కనంబడును. అప్పుడువారు "గజపతి", "కళింగాధిపతి" యను రెండు బిరుదులను సైతము చేకొనియుందురు. తల కళింగాధిపతుల చరితములను నాకంటె మహోత్ప్రేతలే యెక్కువగ నెఱింగినవా రను విశ్వాసముగలవాఁడనగుటన్వానినిటనుడువను.

కళింగరాజయిన చిత్రాంగదుని కూఁతును దుర్యోధనుఁడు పెండ్లాడినట్లు మహాభారత శాంతిపర్వమున నున్నను, మీఁద నుదాహృతమయిన "అంగ వంగ కళింగేషు" అను శ్లోకమును బట్టి కళింగదేశ మపవిత్రమయినదనియు, నందలి యాదిమవాసులు పతితులుగను మ్లేచ్ఛులుగ నెన్నంబడు చుండిరనియుఁ దోఁపక మానదు. అట్టి యాదిమవాసులలో

కళింగవర్ధంతి ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు.

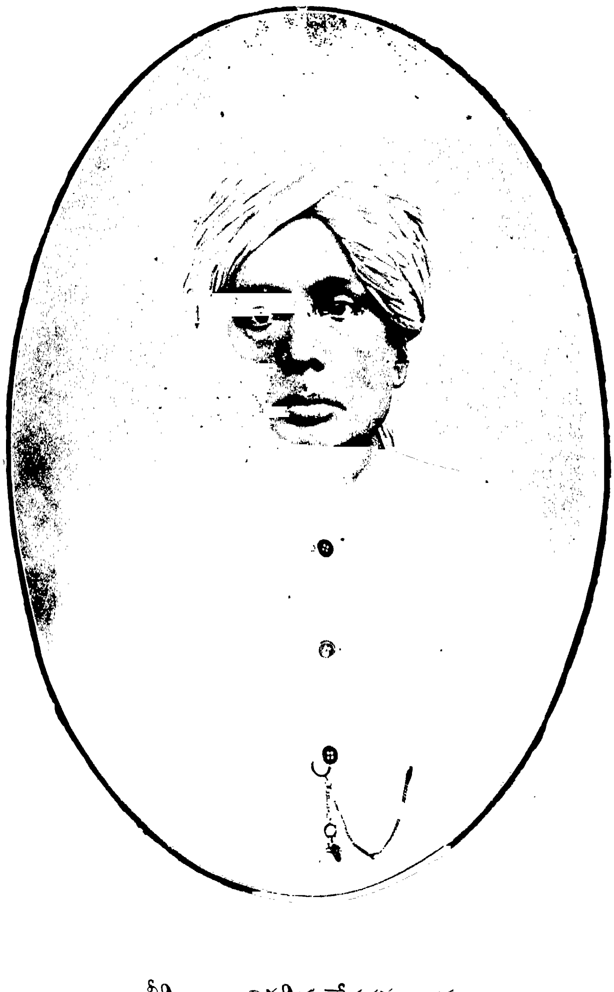

శ్రీ రాజా విక్రమదేవవర్మగారు.

కళింగవర్ధంత్యాహ్వాన సంఘము

నోఢుళ్ళను నొక తెగవా రిప్పటికిని గలరు. వారు తెలివి గలిగి కృషికులును శూరులునై సర్వవిధములఁ దెలగాలను బోలియుందురు. "శనైకస్తు క్రియాలోపాదిమాః క్షత్రియ జాతయః। వృషలత్వంగతా లోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ॥", "పౌండ్రకా శ్చౌడ్ర ద్రవిడాః కాంభోజా యవనా శ్శకాః। పారదా పహ్లవాశ్చీనాః కిరాతా దరదాః ఖశాః॥", అను మనుస్మృతి దశమాధ్యాయమందలి శ్లోకద్వయము బట్టి యోఢ్రులు పతితక్షత్రియు లయి యనార్యులలోఁ జేరినట్లు కనంబడును. "తథాఢ్రాన్ద్రావిడా న్పౌండ్రాం శ్చోళాం శ్చైవ సకేరళాన్॥" అని రామాయణ మందును, "పాండ్యాంశ్చ ద్రవిడాం శ్చైవసహితాం శ్చోఢ్రకేరళైః॥" అని మహాభారతమందును వా రుగ్గడింపంబడియున్నారు. వా రుత్కళింగములోని "ఖార్డా" ప్రదేశమున వసించుట వలనఁ దత్ప్రదేశము "ఓడ్రదేశ" మయ్యె; సామాన్య జనవ్యవహారమున "ఒడిశా" యయ్యె, ఆంగ్లోచ్చారణ ప్రభావమున నిపుడు "ఒరిస్సా" యయినది. ఓఢ్రులను బట్టి యోడ్రదేశ మేర్పడినట్లే తెలగాలను బట్టి తెలగనా డేర్పడెను. ఓఢ్రరాజు గజదంతములను పాండవులకు నర్పించునట్లు మహాభారత సభాపర్వమున నుండుటవలన నోఢ్రులలో రాజమంత్ర్యాదు లుండి తమ చిన్నప్రదేశమును దా మేలుకొను చుండిరని తెలియును. "శవ ఆభీర చాండాల శబర ద్రవి డోఢ్రకాః హీనా వనేచరాణాంచ భాషా స్వప్రకీర్తితాః॥" అను భరతముని వచనమువలన నోఢ్రులభాష సవర మొదలగు భాసలను బోలి నీచముగ నెన్నంబడుచుండె ననుట సుస్పష్టము. ఆర్యసంపర్కముచేత నది సంస్కరింపంబడి యుత్కలనామముం బడసి సభ్యతను గాంచెను. ఇపుడు సింహభూమి యని పిలువంబడు మండలము పూర్వము "హారభంగ" మని వాడంబడుచుండెను. అందు నివసించుచున్న "భూమియా" లేక "భూయా" యనువారే యందలి యాదిమ జాతి వారు. వారు జన్నిదమును దాల్తురు. భూమియా పదమునకు భూమి గలవారని యర్థము. ఇప్పటి సింహవంశ క్షత్రియులు భూమియాలను జయించి వారి స్వత్వమును నశింపం జేయుటయే కాక, తత్ప్రదేశనామము సింహభూమిగ మార్చిరి. మఱి భూమియాలను హీనులుగ గణించిరి. జేతలచేఁ జితలను బరాజితుల దుర్గతులను వర్ణింప నక్కఱ లేదు గదా. మీఁదఁ బేర్కొనం బడిన యోఢ్రులు, తెలగాలు, భూమియాలు గాక, కోలో, ఖారియా, పురాణో, భూమిజో, పారోజా (ప్రజా), సాంతాళో, కొంధో లేక కోదు, కోయ, గొండో, ఘూసియా, కొండోరా, కెవుటో, జాలరి, కొదాళో, ఘుఘురియా, చౌమారో, డోమొ, పాణో (పౌండ్రః), బౌరి, బాఘుడి, సవర, బగతా మొదలగు జాతిజులు కళింగదేశాదిమవాసులు. వీరిలోఁ బెక్కుతెగలవా రిప్పటికిని బ్రాహ్మణుల నపేక్షింపక తమ వివాహాదికృత్యములను దమవారిచేతనే చేయింతురు.

ఆదిని గళింగదేశమునందు ధర్మము లెట్లుండెనో, జనులమతము లెవ్వియో, యేయే దేవత లారాధింపంబడు చుండిరో నిశ్చయింపం జాలము. అయినను జనులు సేయు పూజలు జీవహింసతోఁ గూడియుండెననియు నందు "కొంధో లేక కోదు" మొదలయినవారు నరబలులను సైతమిచ్చుచుండి రనియు నన

నొప్పును. క్రీ॥ పూ॥ తృతీయశతాబ్దము మొదలు క్రీ॥ శ॥ నవమశతాబ్దము వఱకును బౌద్ధమతమును, గొంచెమించుమించుగ బౌద్ధమతముతోడనే కొంతవఱకు జైనమతము, నటుతరువాత శైవము, నటుపిమ్మట వైష్ణవమును, గళింగదేశమున వ్యాపించెను. ఇన్నిసాధుమతములు వ్యాపించిన నేతద్దేశమున నిప్పటికిని జంతుహింస నిలచియుండుట యత్యంతశోచనీయము

కళింగదేశమునకు నార్యులు వచ్చిన కాలమును నిర్ణయించుట కెట్టి యాధారములును లేవు క్రీ పూ॥ బహుశతాబ్దములకు ముందే యార్యాగమన మయి యుండును. యయాతి కేసరి రప్పించుట వలన బ్రాహ్మణులు కన్యాకుబ్జదేశమునుండి యుత్కళింగమునకు వచ్చినట్లు మీఁద నుడువంబడినది. ఆర్యులు మగధమునుండి యిక్కడకు వచ్చినట్లు కోమట్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావు వ్రాసెను. ఇట్లు దేశభేదము సూచితమగుచుండుట వలన నార్యు లుత్తరదిశనుండి యుత్కళింగమునకు వచ్చిరనిన నిర్వివాదముగ నుండును. వా రోడ్రులను బరాజితులుగం జేసి యద్దేశనామము నయిన నిలువం దలంపక నిజార్జితదేశమునకు నుత్కల మని పేరిడిరి. అయిన నోడ్రనామము విడువ కుండుటం గాఁబోలు దాని నోడ్రముగ సవరించిరి. ఇపు డుత్కలమునకు నోఢ్రము పర్యాయపద మయినది. పరాజితు లయిన యోఢ్రులు నీచు లయిరి ఆర్యులు మధ్యరాష్ట్రము నిండినపిమ్మట దానికి నంటియుండిన యాంధ్ర దేశమున వ్యాపించిరి. ఆంధ్రదేశము మధ్యరాష్ట్రమును బశ్చిమరాష్ట్రము నొరసి యుండినట్లు తోఁచెడిని. అద్దేశము సైతము వింధ్యదక్షిణ మగుటవలన ననియు నార్యప్రవేశపూర్వక మనార్యజనాకీర్ణముగ నుండెననుట నిస్సందేహము. అందలి జనులు సైతము సమర్థులుగను నేర్పరులుగ నుండిరి. దాని స్థానము సరిగఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. దాని యెల్లలును గళింగసీమలువోలె నానావిధములుగ మాఱుచుండెను. ఆంధ్రరాష్ట్రప్రభువుల శాసనములు ప్రాకృతభాషయందే యుండుటవలనను, ఆంధ్రకవుల చరిత్రము ప్రథమ భాగము ౨౬౭ వ పుటయందు "భాషకకళానిధి" లోనిదని యుదహరింపం బడిన యాంధ్రభాగములలోఁ దెలుఁగు చేరియుండక పోవుటవలనను, ఆంధ్రము తెలుంగు గా దని నిశ్చయింపం దగును. ఆంధ్రాగతులయిన యార్యులు తెలకళింగమున వ్యాపించి దానిని స్వీయదేశముతో గలిపికొని యుందురు. అప్పటినుండి తెలుఁగు బాస ప్రాకృతసమశబ్దములను బాకృతభవశబ్దములను గలిగి వృద్ధి నొందినది. మఱియు నాంధ్రమును దెలుంగు నుత్కలౌఢ్రములువోలెఁ బర్యాయపదములుగ వాడంబడుచున్నవి. పూర్వ మొకప్పు డెండలు హెచ్చుఁగ నగ్గిపిడుగులు పడుటవలన నగ్నిమిత్రుని కన్నులు పోవఁగ నతఁడు దనకన్నుల కొఱకు సూర్యుని ప్రార్థింప నతఁడు ప్రసన్నుఁడయి యగ్నిమిత్రున కొకభాష నొసంగ దానిమహిమ వలనఁబోయినకన్నులు మరల రాఁగ నంధతను బాపుటంజేసి యాభాష యాంధ్రనామము గల దయినట్లు "భాషాముకుర" మను నాంధ్ర గ్రంథమందలి రెండుపద్దెము లాంధ్రకవుల చరిత్రము-ప్రథమభాగము-౨౬౯-౭౦ పుటలలో నున్నది. ఈయసందర్భపురాణగాథను నమ్మ టకంటె నానార్థరత్నమాలయందు "అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశకమఠేష్వంగణేరణే" అని యుం

డుటవలన "అం=యుద్ధమున; ధ్రః=ధరించునది యగుటంజేసి అంధ్రమై, అంధ్రమే స్వార్ధమునందు ఆంధ్రమయ్యె" ననితలంచుటసమంజసము. ఆంధ్రుల శౌర్యమితిహాసప్రసిద్ధమగుట వలనమీఁదినిర్వచనము యుక్తముగనుండును.

అటుతరువాత నార్యు లుత్కలమునుండి దక్షిణమునకును దలకళింగమునుండి యుత్తరమునకును గ్రమక్రమముగ వ్యాపించి మధ్యకళింగము నాక్రమించిరి. ఇట్లార్యులు ప్రవేశించిన పిమ్మటను, జగన్నాథము, భువనేశ్వరము, మహేంద్రగిరి స్థితిగోకర్ణము, ముఖలింగము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము, ద్రాక్షారామము, కోటిఫలి, మంగళగిరి మొదలగు హరిహరక్షేత్రములు వెలసిన తరువాతను గళింగము పుణ్యదేశములలో నొకటి యైనది. ఉత్కళదేశమునందు వాడంబడు "ఋషికుల్యాం సమాసాద్య యావద్వైతరణీనదీ।స ఏవ హ్యుత్కలో దేశః పుణ్యక్షేత్రం ప్రచక్షతే॥" అను శ్లోక మందులకు నిదర్శనము. ఋషికుల్యానది గంజాంవద్ద నున్నది.

"కాళింజీ" లేక "కాళింగు" లను నొకతెగవారును, కళింగకోమట్లను మఱొక తెగవారును మధ్యకళింగమునఁ గలరు. వీ రాదినుండియు సభ్యతను గన్నవారు; మఱి యజ్ఞోపవీతముం దాల్చువారు. అందు మొకటి తెగవారు ముఖలింగేశ్వరుని, సింహాచల సమీపమున నున్న మాధవస్వామిని బూజించుచున్నారు. ఆలోచింపఁగ నార్యులు మధ్యకళింగమున వ్యాపించువఱకును వారచ్చోట బ్రాహ్మణ స్థానీయులుగ నుండిరి. రెండవతెగవారప్పుడు నిప్పుడును వైశ్యకృత్యమును జేయువారు. కళింగదేశవాసులు సమర్థులును, బండితులును, గొన్నికళలయందు నిపుణులునై యుండిరి.

మహాశయులారా! కళింగమును గూర్చి నాకుఁ దెలిసినంత వఱకు విన్నవించితిని. ఇప్పటికిఁ దెలియఁబడిన దానికంటె నికఁ దెలియఁబడవలసినది యెక్కుడనుటయే నిక్కువము. పండితులును ప్రభువులును బట్టుదలతోఁ బనిచేసినంగాని యది తెలియఁబడదు. నామాటలవలన నిప్పటికే చాలఁ గాలహరణమయ్యెను. కనుకఁ దారు సభాధ్యక్షు నెన్నుకొనుట మొదలగు పనులను జేయు సమయ మిది యని తమకు విన్నవించుచు విరమించు వాఁడను.

—:o:—

ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగవర్ధంత్యుత్సవము ముఖలింగమునందు, 1927 సం॥ జూన్ నెల 16, 17, 18, తేదీలలో జరుపుట.

అధ్యక్షకోపన్యాసము—కాళింగరాజ్యము.

రావుబహద్దర్ సర్. అన్నెపు పరశురామపాత్రోగారు. కె. టి. బి. ఏ. బి. ఎల్., ఎమ్. ఎల్. సి.,

చరిత్ర ప్రసిద్ధమగు ముఖలింగపట్నమున కళింగదినోత్సవము చేయుటకు ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు నన్ను అధ్యక్షునిగా నెన్నుకొని గౌరవించినందులకు నేను హృదయపూర్వకముగా వందనము లాచరించుచున్నాను. ప్రాచీన కాళింగ రాజధానియగు నీపట్టణము పర్లాకిమిడి రాజ్యములో నుండి నేటికిని వేలకొలది జనులను నాకర్షించుచున్నది. కళింగరాజ్యమును జయించి నాక్రమించిన గజపతిరాజుల సంతతిలో ప్రసిద్ధిపడసినవారగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతి దేవుగారిచే ఈప్రదర్శనము—ఈరాజ్యమును గూర్చిన పండితుల పరిశోధనా ఫలితముల యొక్క ప్రదర్శనము—గావింపబడుట ఎంతయు సమంజసము. పర్లాకిమిడి రాజాగారగు రాజా శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతిదేవుగారు, విద్యాసౌశీల్యములుగల రాజులలో నొకరు. రాజభక్తితోపాటు దేశభక్తియుగల సేవాదురంధరులు. ప్రజాభ్యుదయమే వీరి పరమోద్దేశము. ఒరిస్సా గజపతి నృపాలు ప్రతిష్ఠను గాపాడుచు, రాజ్యనిర్వాహణా మహద్గౌరవమును రాజకీవితో పోషింపుచున్నారు. కళింగ దేశాధీశ్వరుడగు పురుషోత్తమగజపతి దక్షిణపెన్న వరకు రాజ్యము విస్తరింపజేసి, నెల్లూరు ఉదయగిరులలో గవర్నరుల నేర్పాటుచేసెను. కళింగ గజపతుల సంతతిలో ప్రసిద్ధికెక్కినవారి ప్రదర్శనము గావించు టెంతయు సమంజసము. కాళింగ దినోత్సవములో పాల్గొనుచున్నందులకు శ్రీ రాజాసాహెబుగారికి మనము కృతజ్ఞులము.

కాళింగ ప్రజలలో జన్మించి, కాళింగ సంఘములో జేరిననాకు ఆంగ్లభాషలో నున్నత విద్యను గడించుభాగ్యమబ్బినది. ఇట్టిమహద్భాగ్యము లభించినవారీసంఘములో నరుదు. అందుచే కాళింగులను గూర్చియు నాగరికతను గూర్చియు చరిత్రవ్రాయుటకు తగిన సాధన సామగ్రి సంపాదించుట నాజీవితాదర్శములలో నొకటి. మావంశము, అనగా అన్నెపు వంశము బావనతర్లలో నున్నట్లు మావంశీయులు చెప్పుచుందురు. బ్రాహ్మణతర్ల వికృతి రూపమే బావనతర్ల. ఇచ్చట అమూల్యమైన శిలాశాసనములు దొరికినవి. పదునెనిమిదవ శతాబ్దపు టంత్యదశ క్లిష్టముగా నున్నప్పుడు మావంశీకు లొకరు సాహసవృత్తితో కొందరి యుద్ధభటుల సేకరించి సురడాకు దాడివెడలి, ఖిడిసింగి పాలగాండ్రలో అంతఃకలహములు రేగగా, సర్దారు సుందరసింగుతో చేరెను. వీరిద్దరు ఘుమ్సూరులో తిరుగబడి మొఖాసా సంపాదించిరి. కొన్నాళ్ళపిదప సర్దారులో లంజిపల్లిలో కాపురముండిరి. ఘుమ్సూరులో పోరిన శిపాయిల తనయు లింకను వృద్ధులై సజీవులుగా నున్నారు. వారి సంతతివారుకూడ గొయిలుండి గ్రామములో నున్నారు. వంశపారంపర్య గంజాం రాజుల యభిమతమొంది పాత్రో బిరుదుపొందిరి.

రాజుగారు కష్టదశలో నుండగా, కిత్తయ

శ్రీ రావుబహదూర్ సర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రో గారు, కె. టి. బి. ఎ బి. యల్. ఎం. ఎల్. సి.

కళింగ వర్ధంత్యుత్సవ ప్రతినిధులు.

దొర యుద్ధభటు లాయనకు సహాయమైనిల్చి బొందిలో ప్రాణములున్నంతవరకు పోరినట్లు ప్రతీతి. ఈప్రతీతి బోరు భద్రదొరయగు కర్తయదొర కొట్టిభక్తి పర్లాకిమిడి శ్రీ రాజాగారియందు కలిగియుండెనో విశదము సేయుచున్నది. ప్రకృతమందు మేము వ్యవసాయదారులము. సేవ్యగాంధ్ర మనుగర్వముకూడ మాకు గలదు. కాళింగ కుటుంబము లెన్నియో, వీర (Martial) జీవనము జేసినట్లు చూపగలము. మాలోనొకయాచారమున్నది. ఆశ్వయుజమాసములో తొమ్మిదవనాడు కృపాణమును పూజించుటయే యాయాచారము. కృపాణము యుద్ధచిహ్నము. నేను 1900 వ సంవత్సరములో కాళింగుల అభిజాత్యమును గూర్చి రెండువ్యాసముల వ్రాసియుంటిని. ఇటీవల వృత్తాంతమునుబట్టి, అవి మార్పునొందవలసియున్నవి. 1920 సం॥ లో జయంతి కృష్ణరావుగారు చూడదగిన యొకవ్యాసమును వ్రాసినారు. ఇప్పటివరకు చేకూరిన విషయములన్నియు చక్కగా క్రోడీకరించినారు. 1922 సం॥ లో ఈవిషయమునుగూర్చి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ పండితు లగు డాక్టరు కృష్ణస్వామి అయ్యంగారితో ముచ్చటించితిని. ఈచరిత్రలో ముఖ్యయుగములగూర్చి విషయముల సేకరించితిని. ప్రొఫెసర్ గంగులీ గారి ఒరిస్సాలో మిగిలినవి" (Orissa and her Remains) అను వ్యాసమును, బీహారు ఒరిస్సా పరిశోధక సంఘమువారి వ్యాసములును, నూతనవిషయముల నొసగుచున్నవి. ఈవిషయములో, నిన్న మొన్న దొరకిన శిలాశాసనములు ఎంతయేని విజ్ఞానము నిచ్చుచున్నవి. అనేక వ్యాసముల సహాయముతో ఈకాళింగుల చరిత్రను దిఙ్మాత్రముగ సూచింపగల్గితిని. వేదవాఙ్మయమునుండి గజపతి రాజులవరకు, కాళింగులు—హిందూదేశ చివర భాగములకు, సింహళమునకు, జావాకు, తమ నాగరికత ప్రాబల్యము వ్యాపింపజేసిన కాళింగులు—తమ చరిత్రను జెప్పు అధారములు లేకుండ యుండుట ఎంతయు, విషాదకరము. పూర్వపు ఔన్నత్యముతో సరిపోల్చుటకు వీలులేని దుర్దశలో, కాళింగు లిప్పుడు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాలలో నచ్చటచ్చట నివసించుచున్నారు. కాళింగుల ఔన్నత్యము నాగరికత, విద్యావిశేషము వెదకితెచ్చిన మహాపురుషులకును, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారికిని మేమెంతయు కృతజ్ఞులము.

శ్రీ వెంకటకృష్ణరావుగారు ఇట్లు చెప్పుచున్నారు.—“ఉదయాద్రి నొక్కడనంచు (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి మధ్యసీమల దరి కళింగఘాటి యనబడు కొండదారియు, గంజాంమండల సీమను దక్షిణమున గల కళింగ పట్టణమను రేవును, ఆదరినున్న ఉద్యాన మనబడు తోటలలోని కాళింగులును, వ్యవసాయము వర్తకముచేసి జీవించు కింతలి కాళింగులును, మనదేశపు టుత్తర జిల్లాలలోని వైశ్యులలో నొక తెగవారగు కళింగ కోమటులును, ఈ కళింగమును స్మరణకు తెచ్చుచుందురు. గంజాం విశాఖపట్టణ మండల వాస్తవ్యులు కళింగసీమవారలు ఈ తెగవారు యవద్వీపము (Java) లో యుండుటకుల నిదర్శనములు కలవు. గ్రంథకర్తల అన్వేషణవల్ల తెలియున దేమన, కాళింగులు నౌకాయాత్ర ప్రవీణులు, వాణిజ్యమునందు చతురతగలవారు పరదేశములతో వ్యాపారము చేయువారు, యవద్వీపము, సింహళ ద్వీపములతో వర్తకము సలుపుచుండిరనుట తేటబడుచున్నది. ఆకాలములో చిలుకా సరోవరము నౌకలతో నిండియుండెను. కాళింగ

రాజులు నౌకావిద్యను హెచ్చరిక చేయుచుండిరి. ఈ భారతాంతర్గతమైన కాళింగులు యవద్వీపమున కేతెంచిరనుట సందియము లేదు. ఈనాటికిని సింహపురమున (శింగపురం) కళింగ వంశజుడు కాళింగుడనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాడనియు "మార్సిడన్" వ్రాయుచున్నారని తెలియపఱచియున్నారు. అందు ననుసరించి నేటికిని అచ్చటికి పోవు హిందువులను ఆసీమవారు కాళింగులని పిలుతురట. మెగాస్తనీసు [యావనదేశపు సంచారకుడు] కాళింగులు చాలా నాగరికులనియు, యనేకవృత్తు లవలంబించి చాలా తెలివిగల వారనియు, బాగుగ చదువుకొనినవారనియు వేదాంతచర్చలయందు పాల్గొనుచుండిరనియు వ్రాసియున్నారు. తొలుదొల్త కాళింగులలో చతుర్వర్ణములవారు నుండిరనియు, అందులో వైశ్యులు తప్ప తక్కిన మూడు వర్ణములవారును నేదియో కారణమున శూద్రులుగా పరిగణింపబడిరనియు తలంచుటకు యవకాశమున్నదని 1922 సం॥ న. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు వ్రాసియున్నారు. ముఖలింగస్థానీయ కాళింగనంబులున్న కళింగస్మరణ బలపఱచుచున్నారు. కళింగదేశము చాలాకాలము బౌద్ధ మతాక్రాంతమగుటయును, బౌద్ధులకును, బ్రాహ్మణులకును సహజ ద్వేషముండుటయును దీనికి కారణముగా వ్రాసియున్నారు. ఉచ్చజాతివారు నిమ్నజాతిలో కలసిపోవుట, నిమ్నజాతివారు హెచ్చుజాతిలో చేరిపోవుట చరిత్రనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మ. రా. శ్రీ నారాయణరావుగారు అనేక ఉదాహరణములు గాన్పించియున్నారు దేశకాలావ్యవస్థితుల ననుసరించి మార్పులు గలుగును. కాళింగరాజుల సేనానాయకులందరు నాయకులని బిరుదుగలిగిన క్షత్రియులై యుండిరి. నాయకశబ్దమే నాయుడను ప్రస్తుత శబ్దముగా మారినదని చెప్పుచున్నారు. రాజకీయ విషయములో ప్రజాస్వామికమని బలుకుచున్న విషయములు కాళింగుల పంచాయతి సంస్థలలో ముఖ్యచిహ్నములై యున్నవి. ఇప్పటికి పంచాయతిసభలు నిష్కళంకమైన వైలురాళ్ళు. భారతీయులలో కాళింగులు పురాతన స్వాతంత్ర నాగరికతగలవారు. వాణిజ్యము, శిల్పి, రాజ్యాంగ పద్ధతులలో ప్రవీణత పొందినవారు. వీరల చరిత్ర సంపూర్ణముగా నెరుంగుట దేశధర్మము కదా. అట్టి సమాలోచన చేయగూడిన పండితవర్గమున కెంతయో కృతజ్ఞుడను. అట్టిచరిత్రమెరిగినంతవరకు పూర్వము సూచించినగ్రంథ విమర్శన తెలియజేయుదును.

వేద వాఙ్మములో కాళింగులగూర్చి నేమియుగానరాదు. కాని ఐతరేయి బ్రాహ్మణములో దక్షిణ దేశరాజులగూర్చి వ్రాయబడియున్నది. భోజ యను నామమును వారు పెట్టుకొనుచుండిరి. కాళింగ, దానిలో చేరియున్నదనియే యెంచవలయును. విస్పష్టముగా మాత్రము గానరాదు. మహాభారతములో అనేకచోట్ల కాళింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పబడియున్నది. అక్కడక్కడ కాళింగరాజులగూర్చి చెప్పబడుటయే గాక, మహాభారతయుద్ధములోవారు పాల్గొన్నరీతి చెప్పబడుటయేగాక, వైతరణీనది మొదలు వ్యాపించియున్న అరణ్యదేశము కాళింగమని వ్రాయబడియున్నది. బలి భార్యయగు సుషేణ రాణికిని దీర్ఘదామ ఋషికిని జన్మించిన సంతతియే ఈ రాజవంశమని చెప్పబడియున్నది. ఆమెకు జన్మించినపుత్రు లైదుగురున్న అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ అను అయిదు రాజ్యములు స్థాపించినట్లు చెప్పబడియున్నది.

ఈ అయిదు రాజ్యములలో అంగ అనుదేశము గంగాతీరమున నున్న భాగల్పూరు (ప్రాచీనచంపా) చుట్టునున్న ప్రదేశము. వంగదేశము గంగా వాహిని కిరుప్రక్కలనున్న ప్రదేశము కావలయును. ఈ రాజ్యములోని ఎక్కువభాగము నదికి తూర్పున వ్యాపించియున్నది. పడమరభాగములో కాళింగ యున్నది. ఉత్తర బెంగాలే పుండ్రదేశము. అనగా కోసల దేశమునకు తూర్పుభాగమును, గంగానదికి ఉత్తరమున నున్న రాజ్యము సుహ్మ యెచ్చటనున్నదో బాగుగా తెలియదు గంగానదికి దక్షిణభాగమునుండి మగధ రాజ్యము తూర్పు భాగమున నున్న కళింగ సరిహద్దులవరకు వ్యాపించియున్న దేశము కావచ్చును. గంగానదికి పడమర భాగమున అనగా గంగానదీ బాహువను రూపనారాయణనుండి కాళింగ ప్రారంభ మగుచున్నది. రూపనారాయణ ముఖద్వారముననే పూర్వపు వాడరేవగు తామ్రలిప్తి గలదు. దీనినే ప్రస్తుతము తామ్లూక్ అందురు. దీనికి దక్షిణమున ఉత్కళ యున్నది. ఇంకను దక్షిణమున కళింగమున్నది. ఈ నదినుండి గోదావరినదివరకు వ్యాపించియున్న దేశమే కళింగయని చరిత్ర చెప్పుచున్నది. సముద్రమునుండి ఇంద్రావతి గోదావరిలో సంగమించువరకును భద్రాచలపట్టణము దగ్గర యిది గంగలో కలియువరకు యీ రాజ్యమున్నది. కళింగకు ఉత్తరహద్దు చిలక, సరస్సు, దక్షిణహద్దు కొల్లేరుసరస్సు.

మహాభారతములో కళింగకు రాజపురి రాజధానిగా చెప్పబడినది. ఈ సందర్భములోనే కళింగరాజునకు చిత్రాంగదు డను పేరొసంగబడినది. ఇతనికుమార్తెను కౌరవరాజగుదుర్యోధనుడు పెండ్లియాడినటుల గూడ చెప్పబడినది.

పాణినీయ సూత్రములలో గూడ కాళింగశబ్దము నదహరింపబడినది. అర్థశాస్త్రములో కళింగమునుగూర్చి పెక్కుసార్లు చెప్పబడినది. ప్రత్యేకముగా కాళింగ నాగులకు ప్రసిద్ధివడసియున్నట్లు చెప్పబడినది. నాగుబట్టకు తమిళములో కాళింగ మందురు. బహుశః మొదట ఈ శబ్దము కళింగదేశ వస్త్రమునకే ఉపయోగించి, తదుపరి నాగుబట్టల కన్నిటికి ఉపయోగించి యుండవచ్చును చరిత్రలో చెప్పబడిన ప్రదేశమే కళింగదేశ మని సంస్కృత వాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. ఇదియే ధర్మక్షేత్రమనికూడ చెప్పబడినది. కనుకనే ధర్మదేవత యజ్ఞమొనరించినట్లును, ఆచోటునకే యజ్ఞపురమని పేరు వచ్చినట్లును యొకచోట చెప్పబడినది.

సంస్కృత వాఙ్మయమును వీడి బౌద్ధవాఙ్మయమును జూచెదము. దంతపురి రాజధానిగా గల్గిన దేశము కళింగమని చెప్పబడినది. కుంభకార జాతకములో దీనివిషయము తెలుసుకొనవచ్చును. గాంధార రాజగు నగ్నజిత్తునకు, విదర్భ రాజగు భీమునకు సమకాలికుడుగా కరండు అను రాజు కళింగమును పాలించినట్లు చెప్పబడినది. ఉత్తరాధ్యాయనసూత్రము దీనిని బలపరచుచున్నది. శతపథబ్రాహ్మణములో చెప్పబడిన కాశీవత్తరాట్టు (ధృతరాష్ట్రు) నకు సమకాలికుడుగ కళింగ రాజగు సత్తబాహు ఉన్నట్లు, మహాగోవింద సూత్రాంతములో చెప్పబడినది. కళింగకు దంతపురము రాజధానియైనట్లు ఈసూత్రాంతము చెప్పుచున్నది. బౌద్ధ వాఙ్మయములో మరియొకచోట కళింగరాజ్యము రెండుభాగములైనట్లు చెప్పబడియున్నది. మహాభారతములో గల వర్ణనను ఇది ధృడపరచుచున్నది. సింహళద్వీపములోనికి విజయుని రాకనుగూర్చి చెప్పుచు, విజయుని తల్లియొక్క యుదంత

మునుగూర్చి సింహళద్వీపమందలి మహావంశము వ్రాయుచున్నది. ఈమెకల్లికళింగ దేశాధీశ్వరుని పుత్రిక. ఉత్తర కళింగరాజ్యముసింహబాహుచేనెట్లుస్థాపింపబడినదోయొకకథగలదు.

తమిళభాషలో వ్రాసినరీతిగా, ఈప్రాచీన రాజ్యము ఇంకను దక్షిణభాగమున నుండవచ్చును. ఈరాజ్యము రెండుభాగము లనియు ఒకదానికి కపిలపురమును, రెండవదానికి సింహపురమును రాజధానులుగా నున్నవనియువ్రాయబడియున్నది. క్రైస్తవశకమునకుకొంచెము ముందుశతాబ్దములో నిదియుండియుండవచ్చు.

పురాణములలో కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడియున్నది. నందులలో నొకడగు నందివర్మ దీనిని జయించినట్లు చెప్పుచున్నారు. హత్తిగుంఫా శిలాశాసనము ఈ విషయమును బలపఱచుచున్నది. చంద్రగుప్తుడు మగధసింహాసనాసీను డగుటకు ముందు నందరాజు, యొక జలాశయమును నిర్మించెను. అక్కడ ఈశిలాశాసనముగలదు. బౌద్ధమతావలంభియగుఅశోకచక్రవర్తి, తాను సింహాసనాసీనుడైన పిదప కళింగరాజ్యమును మాత్రమే జయించినట్లు నెల్ల రెఱింగిన విషయము. ఈశాసనములో కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఖారవేలుని హస్తిగుంఫా శాసనముగూడ కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లును,దానికి ప్రితూదకదర్భ రాజధానిగానున్నట్లును చెప్పుచున్నది. కాని అశోకునిశాసనములి విషయము నుదహరించుటలేదు. అశోకుని శిలాశాసనములు జౌగడ పట్నములో గానబడుటచే,ఇందులో మొదటిది అశోకునికాలములో, ఈరాజ్యమునకు రాజధానిగానుండనోపు.

తర్వాత శతాబ్దములలో కళింగరాజ్యము ప్రతిష్ఠవంతమై యుండియుండవచ్చును. రాజ్యములకు వారసులను, వివాహములకు రాజకన్యలను, సింహళద్వీప సింహాసనమును నిరంకుశముగా నాక్రమించుటకు రాజకుమారులను, ఈకళింగరాజ్య మొసగినట్లు తేటబడుచున్నది. సింహళద్వీపపు రాజకుటుంబమునకు కళింగరాజులతో రక్తస్పర్శయున్నట్లు గౌరవనీయముగా చెప్పుకొనబడెడిది.

క్రైస్తవశకమునకు ముందుశతాబ్దములోనో, అంతకన్న కొంచెము ముందరనో కళింగరాజ్యము సుస్థాపితమైన రాజ్యముగానుండి, దక్కనుశాతవాహనుల రాజ్య విజృంభణమునకాటంకముగానుండెడిది. హత్తిగుంఫ శిలాశాసనములో వ్రాయబడిన రీతిగా, తర్వాత శతాబ్దములలో ఈరాజ్యము సిరిసంపదలతో తులతూగుచున్నట్లు గానరాదు.

గౌతమపుత్రశాతకర్ణి జయించిన రాజ్యములలో, మహేంద్రమలయములు ముఖ్యములైనవి. ప్రసిద్ధివడసిన మహేంద్రగిరియే మహేంద్ర. ప్లినిగారి మేలియు లేక, మలయ కాళింగ హద్దులలోనున్న వింధ్యపర్వతము యొక్క తూర్పుశిఖరములలో నొక్కటియగు మాల్యవాన్ అనునదియే:ఇదిమలయగావచ్చును. కళింగ, అతడు జయించినరాజ్యములలో నొకటి గావచ్చును. ఆంధ్రులశక్తి క్షీణించినపుడు, ఇక్ష్వాకువంశస్థుడును అయోధ్యావాసియునగు శ్రీవీరపురుషదత్తునివంతు కాళింగవచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. గుప్తరాజుల పాలనలో(సామ్రాజ్యములో), కాళింగ ముఖ్యమైనట్లు కానబడుచున్నది. ఐదవశతాబ్దములో నున్నటుల చెప్పబడుచున్న కేశరి రాజువంశముయొక్కరాజధాని, తొలుదొల్త యయాతినగరము. ఈవంశములో ప్రాముఖ్యత వహించిన మొదటివాడే యీ రాజధానిని స్థాపించెను. ఇదియేతర్వాత ఆదినగరమనియు, నాదినగరమనియు పిలువబడెడిది. రాజేంద్ర

చోళుని శిలాశాసనములలో ఈ రెండుదూప ములు గానవచ్చుచున్నవి. మహానదీతీర మందలి శోణపురబిక్కయే ఈస్థలమని ఇటీవల కనుగొనబడినది. దక్షిణరాజులు కళింగము నుజయించినట్లు అనేకసార్లు చెప్పబడి నది. వీనిలో మొట్టమొదటిది కీర్తివర్మ యొ క్కదాడి. ఇతడు పాశ్చాత్యచాళుక్యుడు. క్రీ శ. 5?7 సం॥ తన శిలాశాసనములో నిది ఉదాహరింపబడి యున్నది.

మనకు దొరికినఆధారములనుబట్టి చూడగా ఇరుగుపొరుగు వారలతో శత్రుత్వము తట స్థించినపుడే ఇట్టివి ఉదహరింప బడుచున్నవి. ఈశతాబ్దములలో కాళింగరాజ్య మొక క్రొ త్తరాజవంశముక్రిందికి బోయినట్లు తెలియు చున్నది. ఈవంశమే ప్రాచ్యగంగ లేక తూర్పు గంగవంశము. క్రీ॥ శ॥ ఎనిమిదవ శతాబ్దపు ప్రారంభములో ఈవంశమున్నట్లు ప్రతీతి. ఈ వంశముక్రింద, కళింగరాజ్యము మరిఁకొంచెము ప్రాముఖ్యత వహించినది.

పాశ్చాత్య చాళుక్యులు దండెత్తి వచ్చిన పుడు తూర్పుతీరమున నున్నట్టియు, గోదావరి నదికిదక్షిణమున నున్నట్టియు,భూభాగమువారి హస్తములలోనికి వచ్చెను. కంచిపురమునేలు పల్లవులనుండి ఇదివీరివశమై యుండవచ్చును. ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభములో, ఈక్రొత్త రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధి నొకని నేర్పాటు చేసి, వేంగిని తొల్త రాజధానిగ జేసిరి. కాని తర్వాత పదకొండవ శతాబ్దపు ప్రారంభము లో రాజమహేంద్రవరమునకు రాజధానిని మార్చిరి. రాజప్రతినిధి అధికారము వహించు చున్న ఈ దేశము ప్రాచ్యచాళుక్యులయొక్క స్వతంత్రదేశముగా మారెను. అందుచే నిది కాళింగరాజ్యముతోడను, దాని ఉత్తరపు ప్రాంతములతోడను పెక్కుసార్లు వ్యవహరింప వలసివచ్చెను.

ఇచ్చటనుండియే కొందఱు సుమత్ర,జావా ద్వీపములకు వలసపోయినట్లు, జావాలో ప్రతీతికలదు. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దములో అజిశాఖ యనునాతడు వచ్చిన దేశము కాళిం గప్రాంతమే. నావికా యాత్రకు పాలూరు ప్రారంభమనుచోటని టాల్మిగారు వ్రాయుచు న్నారు. అదియే కాళింగ సముద్రములకు సంబంధించినది. బంగాళాఖాతమునకు రెండవ దరి నున్న దేశమునకే, కాళింగ నావికా యాత్ర సాగినదో, లేక ద్వీపములవరకు సాగినదో గట్టిగా జెప్పలేము. కా ళింగను గూర్చియు, కాళింగ దేశా గతులనుగూర్చియు సింహళచరిత్ర పెక్కుసా ర్లుదహరించియుండుటచే, తూర్పుదీవులవరకు వీరివలన సాగినదనియే చెప్పవచ్చును.

కొన్ని శిలాశాసనములప్రకారము కేసరి రాజవంశము ఎనిమిదవశతాబ్దములో నారంభ మైనది. ఆ వంశములో నలుగురైదుగురు రా జులనుగూర్చికూడ చెప్పబడినది. ఒక లెక్క ప్రకారము యయాతి కేసరి తొమ్మిదవశతా బ్దము మొదటిలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఒరిస్సా రాజులలో ప్రసిద్ధికెక్కిన తూర్పుగంగ రాజులు అనువారు పదకొండవశతాబ్దములో ప్రాముఖ్యతకువచ్చిరి. క్రీ. శ. 1078 సం॥ న వారిలో గొప్పవాడగు అనంతవర్మ చోడగంగ అనునాయన సింహాసన మెక్కెను. ఈతారీ ఖునుండి మూడువందల సంవత్సరముల ముం దువరకు తమ వంశావళినిగూర్చి చెప్పుచు న్నారు. కనుక తొమ్మిదవశతాబ్దమునుండియై నను ఈ రాజవంశము ప్రారంభమగుచున్నది. ఈ రాజవంశముతో కాళింగరాజ్యము చరి

త్రదృష్టిలోనికి బూర్తిగావచ్చెను.

క్రీ॥ శ॥ 1000 కాలములో చోళుల పరాక్రమము రాజరాజుయొక్క నాయకత్వమున ఉత్తరమునకు వ్యాపించెను. ఇతడు తూర్పు చాళుక్యుల చంచలపరిస్థితులను చక్కబెట్టెను. చోళులకును, ప్రాచ్య చాళుక్యులకును శాశ్వతమైనమైత్రికుదిర్చెను. ఈమైత్రి,వివాహములచే దృఢతరమాయినది. తనకొడుకగు మొదటి రాజేంద్రుని (గంగాకొండచోళ) కాలములో వివాహముచే దృఢతమ మయినది. రాజరాజు కళింగను జయించినట్లు చెప్పుచున్నాడు. అనగా తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలోవలె కళింగరాజ్యమును చోళుల యాధీనమునకు తీసికొనివచ్చుటకు ప్రయత్నమని యర్థము. ఇంతకంటె సమరసన్నాహములు జరిగియుండవు. రాజేంద్రచోళుని తనయను కాళింగరాజరాజు వివాహమాడుటచే వారికి మైత్రిచేకూరెను. రాజనరేంద్రునికుమారుడు కులోత్తుంగుడను పేరుతో, చోళచక్రవర్తి యయ్యెను. ఆకాలములోనే రాజేంద్రుని మనుమడగు అనంతవర్మ చోళగంగుడు కాళింగ సింహాసనాసీనుండయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుడే కాళింగదేశము జయించుటకు నిరంతర యుద్ధప్రయత్నము లొనర్చెను. ఒకశతాబ్దమువరకు చోళులు, చాళుక్యులు ముఖాముఖిని సరిహద్దులలో పోరుచుండిరనియే చెప్పవలెను. కృష్ణానదిపుట్టిన పడమరకనుమల దగ్గరనుండి, అది తుంగభద్రలో కలియువరకును, తర్వాత ఉత్తరదిశలో వింధ్యపర్వతపంక్తులవరకును ఈ సరిహద్దుయున్నది. కాళింగదేశమును తనకు లోబఱచుకొని, తర్వాత తమిళ వలన రాజ్యములగు సుమత్రియు, దాని చుట్టు ప్రక్కలనున్న ప్రదేశములును జయింతమనియు రాజేంద్రుని ప్రయత్నముననన్నట్టియు, విజృంభించుచున్నట్టియు శ్రీభోజరాజ్యము నెక్కరానీయకూడదనియు ఇతనియుద్దేశములు.

కళింగరాజ్య మొకప్పుడు మూడుభాగములుగాను, సకృతుగా అయిదుభాగములుగాను, కొన్నిపర్యాయములు ఏడుభాగములుగాను, ఈ కులోత్తుంగుని యుద్ధములలో వర్ణింపబడినది. మెగస్తనీసుని కాలములోనే, కళింగము మూడుభాగములుగావిభజింపబడెను. గంగాతీరమందలి కాళింగము మొదటిది. రాజేంద్రుని సేనానాయకునిచే చివర జయింపబడిన దేశమే ఇది కావలయును. వంగీయ మధ్యకళింగమే, ప్లినీగారి మదోకళింగము. మక్కోకాళింగము మూడవది. ఇదియే ముఖ్యకాళింగమై యుండవచ్చును. ముఖలింగమే, ముఖ్యకాళింగ రాజధానియగు ముఖ్య కళింగనగరమై యుండనోపు. శబ్దోచ్చారణ సన్నగిల్లుటచే ముఖలింగము మారియుండవచ్చును.

కాళింగనగర మనుశబ్దము పేరు కాకపోవచ్చును. కళింగదేశ రాజధాని యని యర్థము. మొన్నటివరకు రాజధానిగానున్న ముఖలింగమే, కాళింగనగరమని చెప్పవచ్చును. యాగడ, సింహపురము, కపిలపురము ఇవన్నియు రాజధానులే. హ్యూయనత్సాంగుగారు వర్ణించిన దంతపురము కాళింగనగరముగా తేల్చబడినది. ఆకాళింగ నగరమే ముఖలింగమైనట్లు కొన్ని శిలాశాసనములవలన తేలుచున్నది. సముద్రప్రాంతమున నున్నట్లు కాళిదాసు వర్ణించిన కాళింగ రాజధానికి ఇది భిన్నముకాదు.

గజపతి రాజ శ్రేణిలో కడపటి వాడగు నృసింహుడు మహమ్మదీయ దాడికి బలియయ్యెను. చివరకు వంగదేశపు మహమ్మదీయు

ల సహాయ్యముతో గజపతిరాజులలో మొద
టివాడగు కపిలేంద్రుడు ఓడింపబడెను. ఈగజ
పతి రాజవంశము మూడుతరములు మాత్ర
మే యుండెను. ఈవంశపు కాలము ప్రాత
విజయనగర రాజవంశములలో మూడవ దాని
లో నొక భాగమునకు సరిపోవుచున్నది.
తన రాజ్యమును దక్షిణదిశకు పెంపొందించ
వలెనని కపిలేంద్రుడు మహాప్రయత్నము లొ
నర్చి, గోదావరీనదీతీరమువరకు వ్యాపింపజేసి,
రాజమహేంద్రవరములో తన రాజప్రతినిధి
యుండుటకు ఏర్పాట్లు చేసెను. భామనీరాజ్య
సుల్తానుల సైన్యములో డీకొని కొనసాగించెను.
భామనీరాజ్యము యొక్క విచ్ఛిన్నమును, (అయి
దు భాగములగుట) ఆరాజ్యములోని యం
తఃకలహములును, తన వ్యాపనకు భంగకారి
యయ్యెను. కపిలేంద్రుని తర్వాత రాజ్యమునకు
వచ్చిన పురుషోత్తముడు దక్షిణపెన్న వరకు
కాళింగ దాడిని సాగించెను. దక్షిణమున నె
ల్లూరు, ఉదయగిరులకు గవర్నరుల నియమిం
చెను. విజయనగర రాజగు కృష్ణదేవరాయలు
సింహాసనమునకు వచ్చుతటిని, కోస్తా రాజ్య
మంతయు చెన్నపట్నమువరకు గజపతుల వ
శములో నుండెను. ఉత్తర మహమ్మదీయ
రాజ్యములు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు
బద్ధశత్రులగుటచేతను, గజపతిరాజు లీ మహ
మ్మదీయులతో గలియ నుత్సహించెడివా ర
గుటచేతను, తన సామ్రాజ్యమునకీ పరిస్థితు
లెంత ఉపద్రవకరములో, కృష్ణదేవరాయల
దీర్ఘదృష్టి, క్షణములో గ్రహించెను. అందుచే
మహమ్మదీయులను కృష్ణదేవరాయలు వే
ఱుగానుంచి, గజపతిమీద సంపూర్ణ సమర
ప్రయత్నము లొనర్చి యోడించెను. గజపతి
తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన దేశములను
గంజామువరకు విడనాడ వలసివచ్చెను. చివర
కు తన రాజధానిగూడ నపాయస్థితిలో నుం
డెను. ఈప్రయత్నములో కృష్ణదేవరాయ
లుత్తీర్ణుడయ్యెను. చివరకు, విజయనగర సా
మ్రాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకు సరి
హద్దు గోదావరినది నిర్ణయింపబడెను. కాని
గోదావరినుండి గంజామువరకు గల కోస్తారా
జ్యము తెలింగాణమనియే చెప్పబడుచున్నది.
అంతియే కాని, కాళింగరాజ్య భూగోళములో
చేరియుండలేదు. కాళింగ రాజ్యము మొగలా
యి యు గోలకొండ జయించినపిదపవారిస్వాధీన
మాయెను. కాళింగ, కాళింగుల క్షీణదశ ప్రారం
భమాయెను. మొదటి ఔన్నత్యము, వాణిజ్య,
శిల్పప్రఖ్యాతి, వ్యవసాయ సుఖ్యాతి, ఇవన్ని
యు రూపుమాప, భిన్నాచారము లవలంబిం
చి యిప్పటిస్థితికి చేరిరి. కళింగ రాజ్య ముఖ్య
పట్టణమగు ముఖలింగ మెట్లు క్షీణించి నామ
మాత్రము నిలిచినదో, అట్లే కాళింగులు
తమ ఉచ్ఛ (proud) దశనువదలి యిప్పుడు
సేద్యము, వ్యవహారముచేయుచున్నారు. వీర
లెట్లు యౌన్నత్యదశకు రాగలరో ఆవిషయ
మింకొకతీరున చర్చింప తగియున్నది.

కాళింగుల సాంఘిక, ఆర్థిక అవస్థలనుగు
రించి కొంచెము ఆలోచించెదము. వీరలలో
పూర్వము త్రైవర్ణములుండెననుటకు సంది
యములేదు. ఇప్పటికిని కాళింగకోమట్లు వై
శ్యచిహ్నము సూచించెదరు. కాళింగ నంబు
లనువారు ముఖలింగ దేవస్థానములో అర్చ
కులై యున్నారు. తదితర వర్ణస్థులు బౌద్ధమ
తావలంబన సాంప్రదాయములలో మగ్న
మయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. సింహళ ద్వీ
పములో సంబంధ బాంధవ్యములు గలిగి
యుండుట తెల్లమే. జావా, సెలిబిసు ద్వీప

ములకు నౌకాయాత్రలు జరుగుచుండెననుటకు ప్రమాణములుగలవు. శ్రీ శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతబోధన కాలములో కాళింగబౌద్ధులు గంభీరజ్ఞానముగలవారనియు తత్వజ్ఞాన పరాయణులనియు వ్రాయబడియున్నది. పూర్వము బౌద్ధమతావలంబనముగుటచే వర్ణభేదముల పట్టుదల లేకుండెనని యూహింపవచ్చును. తదుపరి శ్రీ రామానుజులయొక్కయు, శ్రీ చైతన్య స్వామియొక్కయు, విశిష్టాద్వైత సాంప్రదాయములు గట్టిగా కాళింగుల మధ్య వేరు నాటియుండినవి. దీనికి కారణము స్పష్టమగుచున్నది. బౌద్ధమత సిద్ధాంతములతో విశిష్టాద్వైతము మిక్కిలి చేరియున్నది. ఇప్పటి ఆచార విధానములను పరిశీలించిన కొంతవరకు తెలియవచ్చును. కళింగదేశమునకు ముఖ్యపట్టణమగు ముఖలింగ దేవస్థానములలో అర్చకులు పురాతనమునుండి కాళింగులే అయియున్నారు. వీరిని నంబులని చెప్పువాడుక గలదు. కాళింగులలో వేదాంతపండితులు అనేకచోట్ల యున్నారు. వీరు యాంధ్రగీర్వాణ భాషలలో నిపుణులు. తర్కము, పురాణము, వీరలు చక్కగా చదువుకొని శిష్టాచార పరాయణులై యున్నారు. అయ్యవార్లను పేరుపొందినవారు మతగురువులై, యుపనయన వివాహకార్యములు జరిపించెదరు. జందెము వేసుకొనెదరు. కాళింగ గురువులే చాలాభాగమందు మంత్రోపదేశము, చక్రాంకితము, ఉపనయనము, వివాహము జరిపించెదరు. ఇటీవల యితరజాతులతో సాంగత్యము వలన, ఆంధ్ర, ఓఢ్రబ్రాహ్మణుల మూలమునకూడ వివాహములుజరిపించుకొనుచున్నారు. వీరివివాహములతంతు యావత్తు పూర్తిగా నడపించెదరు. వివాహకాలమునకు పూర్వమున కొందరుపనయనము జరిపించెదరు. వీరలలో అతి బాల్యవివాహములు మెండు. ఇదియే కాళింగుల క్షీణదశకు మూలకారణము. వీరలలో స్త్రీలకు మారుమనువు లుండును. ఇది స్త్రీల స్వతంత్రము సూచించు చున్నది. ఆశ్వయుజ మాసమున ఆయుధ పూజ కాళింగులలో పట్టుదలతో జరుగును. ఇదియే వారిపూర్వవీరవృత్తిని సూచించుచున్నది. ఇప్పుడు స్త్రీలలో, విద్య అతి యరుదు. పూర్వము కాళింగస్త్రీలు రాజ్యమేలుచు, శత్రువులపై దండెత్తి యుద్ధమున నిలిచి పోరాడినట్లు నిదర్శనములు కలవు. కళింగస్త్రీలు బౌద్ధమతము ప్రబలముగా నున్న కాలమందును తదుపరికూడ శాస్త్రజ్ఞులుగా నుండిరి. కాలక్రమమున వారి రాజ్యము కోలుపోయిన పిదప దుర్దశపాలై అన్నికీర్తులు మరచిరి. ఇప్పుడు పార్శ్వజాతుల అభివృద్ధి జూచి తిరిగి వారి సంఘములో ఆశ యంకురించుచున్నది. కాళింగయావనులు అనేకచోట్ల తమ సంఘసంస్కారములుచేసి క్రమక్రమమునతమ సాంఘిక, రాజకీయ, ఆర్థిక, స్థితులయభివృద్ధిచేయుటకు పాటుపడుచుండుట విని యెంతయో సంతసించు చున్నాను. సకల సంపదలకు కారణమైన పరమేశ్వరు డట్టి ప్రయత్నములను సఫలము జేయుగాక!

—:o:—

రాజన్ ముద్రాక్షరశాల, రాజమండ్రి—1929.

ఉత్కళదేశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

ఋగ్వేదకాలమున నుత్కలనామ ముండినట్లు తెలియదు. కాని, రఘువంశకావ్యకాలమున నుత్కలదేశ మేర్పడియుండెను. మహానది, గోదావరినదుల మధ్యదేశము కళింగమనియు, గంగానది, మహానదుల మధ్యదేశ ముత్కలమనియు, పిలువబడెను. ఉత్కళింగములోని పశ్చిమభాగమున నోఢ్రు లుండిరి. వారు పతిత క్షత్రియులుగాను, అనార్యులుగాను, ప్రాచీన వాఙ్మయమున వర్ణింపబడిరి. వారిభాషయు నవరభాషవలె హీనముగా జూడబడెను. ఇటీవల ఉత్కలనామమున, వారును, వారిభాషయు వెలయసాగెను. కళింగు లెట్లు కాలానుగతిని క్షీణత నొందిరో, అట్లే ఉత్కళులును క్షీణత నొందిరి. వారిదేశమున ఓఢ్రనామమును బడసియున్నది. ఉత్కళులు, ఓఢ్రులు, కళింగులు, వేరువేరుజాతులు. కపిశానదికుత్తరభాగమున నుత్కళదేశమును, దక్షిణభాగమున కళింగదేశము నుండెనని రఘువంశమును బట్టి తెలియును. యుఆస్ ఛ్వాంగ్ వ్రాతలనుబట్టి, తామ్రలిప్త, కర్ణసువర్ణ, దేశములకు నైఋతిమూలగా ఒట లేక ఓఢ్ర దేశము గలదనియు, దానిరాజధాని జాజిపురసమీపముందుండెననియు, అందు 100 బౌద్ధమఠములు, 50 దేవాలయము లుండెననియు, అందలిప్రజ లనాగరికులై, మధ్యదేశపువారి భాష, లిపి, కన్న భిన్నమగువాటి నభ్యసించుచుండిరనియు, ఆదేశమునకాగ్నేయమూలగా సముద్రపుతీరమున చారిత్రపురముండెననియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఆదేశమునకు నైఋతిమూలగా 200 మైళ్ళదూరమున, 200 మైళ్లు చుట్టుకొలతగల కుంగ్యటో, లేక కొన్యోధ దేశముండెననియు, అది (చిల్కా) సముద్రప్రాంతమున నుండెననియు, అందలి ప్రజలు ఓఢ్రజాతివారయ్యు, బౌద్ధమతస్థులును అనాగరికులును, గాక, మాగధిభాషను, లిపిని వాడుచుండిరనియు, ఆదేశమునకు నైఋతిభాగమున కళింగదేశ ముండెననియు, తెలియుచున్నది.

కొన్యోధ, ఒఢ్ర, ఉత్కళ, దేశములుకలసి, ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాదేశ మైనవి. ప్రాచీనకాలమున ఉఢ లేక ఓఢ్రదేశము తప్ప, మిగిలిన తూర్పుతీరప్రాంతము (గంజాంమొదలు తామ్రలిప్తవరకుగల ఉత్తరకళింగదేశము) ఉత్కలనామముతో యొప్పెను. అందలి ప్రజలు కాళింగులు, ఉత్కళులు. గంజాంమొదలు గోదావరివరకుగల ప్రదేశమున కాళింగులు, ఆంధ్రులు నివసించిరి. ఈరెండు దేశములయొక్క చరిత్రలు వేరువేరుగా నున్నవి. కళింగుల ప్రభతగ్గినతర్వాత ఉత్తరకళింగదేశములోనికి పశ్చిమప్రాంతములనుండి ఓఢ్రులు వలసబోయిరి. ఈసముద్రప్రాంతపు ఓఢ్రదేశము, 10,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. పర్వతప్రాంతదేశము మూడింతలుండును. ఈదేశమునకు దక్షిణపు సరిహద్దుగంజాంజిల్లాయున్న, ఉత్తరపుసరిహద్దు బాలసోరునుండి గంగపురమువరకునుగల దేశమునై యొప్పుచున్నవి. ఇందుమహానది, బ్రాహ్మణి, వైతరణీనదులున్న, ఉదయగిరి, నీలగిరి మొదలగుకొండలున్న గలవు. దేశముచాల ఫలవంతమైనది. బ్రాహ్మణ, జైన, బౌద్ధ, శైవ, వైష్ణవ, మతముల కాటపట్టై

అనేక సంఘారామములు, దేవాలయములు గల్గి, పుణ్యక్షేత్రమై యొప్పుచున్నది. మన్య ప్రాంతములందు ఖోదులు, గాండులు, సవరలు, మొదలగు అడవిజాతులు నివసించుచున్నారు.

ప్రాచీనోత్కళదేశము, దక్షిణమున వైతరణీనది మొదలు ఉత్తరమునగయవరకును వ్యాపించియుండెను. పశ్చిమమున మేఖాల్‌పర్వతములనుండితూర్పున బంగాళాఖాతమువరకును వ్యాపించియుండెను. ఈదేశమునకు తూర్పు, దక్షిణభాగములందు వరుసగా అంగ (మగధ,) కళింగదేశము లుండెను. తూర్పు, దక్షిణదిశలనున్న ఈదేశములకున్ను, పశ్చిమముననున్న దక్షిణకోసల, ఓఢ్రదేశములకున్ను మధ్యనే తూర్పుకనుమలపంక్తియున్నది.

క్రీస్తునకు పూర్వకాలముననుు, గాంగరాజులకాలముననుు, కళింగరాజ్యము త్రికళింగమను పేర, ఉత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకు వ్యాపించెను. ఈకళింగులు మహాభారతయుద్ధమున దుర్యోధనునికి చాల సహాయ మొనర్చిరి. మహాభారతమున వీరు మూడుసార్లు వేరువేరు జాతులతో సమకూర్చబడి పేర్కొనబడిరి. ప్లినీ మొదలగుచరిత్రకారులు త్రికళింగులను, వారిస్థానములనుగురించి చక్కగా వ్రాసిరి. వీరుతమస్వతంత్రతను క్రీ॥ పూ॥ 8 వ శతాబ్దమునగోలుపోయి, మగధనేలిన శైశునాగ, నంద, మౌర్య, వంశపు రాజుల వశమైరి. ఖారవేలుని, హాథిగుంఫా శాసనమునుబట్టి, నందులు కళింగము నేలిరని తెలియును. వారితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన మౌర్యరాజులలోకెల్లగొప్పవాడగు అశోకచక్రవర్తియొక్క కళింగశాసనములనుబట్టి, అతడాదేశమును జయించి రాజ్య మేలెనని తెలియును. తర్వాత, చేదివంశీయుడగు ఖారవేలుడు క్రీ॥ పూ॥ 185 సం॥ ప్రాంతమున కళింగము నేలెననియు, అప్పటికి జైన, బౌద్ధ మతములు ప్రబలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. తర్వాత క్రీ॥ పూ॥ మొదటిశతాబ్దమున ఆంధ్రరాజులు మగధను, కళింగమును జయించిరి. వారి రాజ్యానంతరమున (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 225) గుప్త వంశీయులు మగధ నుండి తమ రాజ్యమును దక్షిణమునకు వ్యాపింప జేసిరి. సముద్రగుప్తుడు సకల కళింగరాజ్యములను, ఆంధ్ర, పల్లవ రాజ్యములను జయించిన విషయములును, అప్పటి రాజ్యాంగ విశేషములును, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. గుప్తరాజ్యానంతరమే, అనగా క్రీస్తుశకము 6 వ శతాబ్దముననే, ఉత్తరకళింగమునగుప్త, కర, వంశీయులును, కళింగమున గాంగవంశీయులును, దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములయందు విష్ణుకుండిన, తూర్పు చాళుక్యవంశీయులును తమతమ రాజ్యములను స్థాపించుకొనిరి. కేసరివంశీయులు క్రీ॥ శ॥ 474 మొదలు 1132వరకు నుత్తరకళింగము నేలిరని తెలియుచున్నది. కాని, ఇది వివాదాంశము. తూర్పుగాంగులు క్రీ॥ శ॥ 493 మొదలు 1132వరకు గంజాంజిల్లా, ఉత్తరవిశాఖపట్టణం జిల్లాలయందున్ను, తర్వాత ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాదేశమందున్ను, తమయేలుబడినిసాగించిరి. తూర్పుచాళుక్యులు క్రీ॥ శ॥ 610 మొదలు 1140 వరకు ఆంధ్ర, వేంగి, దక్షిణకళింగ, దేశములందు తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి.

క్రీ॥ శ॥ 1132 ప్రాంతములనుండి 1568 వరకు తర్వాతి గాంగరాజులయొక్కయు, గజపతులయొక్కయు, రాజ్య ముత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమునగోదావరినదివరకును, ఒకప్పుడుగోదావరినిదాటి దక్షిణమున నెల్లూరు, కంచి, ప్రదేశములవరకువ్యాపించెను. ఆకాలపు

ఉత్తరకళింగదేశ చరిత్రను గురించి తెలుపక మున్ను, తత్పూర్వకాలపు చరిత్రను గురించి కొంత వ్రాసెదను.

ఉత్తరకళింగదేశముయొక్క, క్రీస్తుపూర్వపు చరిత్రయు, క్రీస్తుశకము 1-5 శతాబ్దముల చరిత్రయు, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమునుండి క్రీ॥ సం॥ 1132 వరకుగల చరిత్రను గురించి ముందు వ్రాసి, తర్వాత 19వ శతాబ్దాంతము వరకుగల చరిత్రను తెలిపెదను. ఈచరిత్రకు ముఖ్యాధారములు-(1) పూరి జగన్నాథాలయమందలి మాందలాపంజి గ్రంథములు (మద్దెలవంటి యాకారముగల వ్రాతప్రతులు) (2) పీటిని బట్టి వ్రాయబడిన బాబు భవాని చరాన్ బంధోపాధ్యాయుని పురుషోత్తమ చంద్రిక; స్టర్లింగు దొర ఆసియాదేశపు పరిశోధనలు. (3) వీటినిబట్టి వ్రాయబడిన రెండుసంపుటములుగల హంటరుదొర ఒరిస్సాదేశచరిత్ర-(4) ఉత్తరకళింగ దేశమునందు నిర్మింపబడిన బౌద్ధ, జైన, హిందూ, దేవాలయములు, కట్టడములు, అందు దొరికిన శిలాశాసనములు. (5) ఆ దేశమునందు రాజ్యమేలిన అనేకవంశీయుల తామ్రశాసనములు. (6) చైనాయాత్రికుడగు యుఆన్ ఛ్వాంగ్ యొక్క వ్రాతలు. (7) ఆకాలమున హిందూదేశమున రాజ్యమేలిన రాజుల తామ్ర, శిలా, శాసనములు. (8) రాజేంద్రలాల్ మిత్రుడు, మనోమోహన్ గంగులీ, ముజుందార్ ప్రభృతులు వ్రాసిన ఒరిస్సాదేశపుచరిత్రలు.

పై వ్రాతలలో, మాందలాపంజి వ్రాయునదెల్లనిజముగాదు. ఏలయనగా, అది 16 వ శతాబ్దాంతముననే వ్రాయబడెను. ఖుర్దా రాజగు రామచంద్రదేవు, వకేశ్వరమహాంతిచే దానిని వ్రాయించెను. (Vide 'Notes from Mādalā Panji:', (Vol 13, P. 10—P 27, J-B-O-R.S.) తత్పూర్వపురాజుల చరిత్ర, వినికడవల్లను, స్థలపురాణములవల్లను గ్రహింపబడి, ప్రాచీనోఢ్రభాషలో వ్రాయబడెను. అందనేక ప్రతులుగలవు. వాటిలోగూడ తప్పులు గలవు. మరియు, డాక్టరు ప్లీటు వ్రాసిన రీతిని, చంద్రవంశీయులును, కోసలగుప్తవంశీయపురాజులునగు యయాతి, జనమేజయ మొదలగు రాజులు, కేసరిరాజులను పేరిట తెలుపబడిరి. వారి రాజ్యకాలములుగూడ సరిగా నివ్వబడలేదు. మరియు, ఉత్కళమునేలినగుప్త, కర, వంశపురాజుల ప్రశంసయే లేదు. మాందలాపంజిగ్రంథములలో క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొదలు క్రీ॥ త॥ 1871 వరకుగల రాజుల పేర్లు, కాలములు తప్పుగా తెలుపబడినవి. చంద్రవంశీయులగు యుధిష్ఠిర, పరీక్షిత, జనమేజయ, రాజులు మొదలగువారు క్రీ. పూ. 3101 మొదలు 1807 వరకును, తర్వాత మరి 9 మంది రాజులు (శంకర, గౌతమ, మహేంద్ర, ఇష్ట, సేవక, వజ్ర, నరసింగ, మన్ కృష్ణ, భోజదేవులు) క్రీ॥ పూ॥ 1807 మొదలు 57 వరకును రాజ్యముచేసిరట! క్రీ॥ పూ॥ 57 మొదలు క్రీ॥ త॥ 78 వరకును విక్రమాదిత్య, శాకాదిత్య, రాజులు రాజ్యమేలిరట!! క్రీ. త. 78 మొదలు 328 వరకును, 7 రాజులు (కర్మజిత్, 65 సం॥లు; హాత్ కేశ్వర, 51 సం॥ లు; వీరభువన, 43 సం॥లు; నిర్మల, 45 సం॥లు; భీమ, 37 సం॥లు; శోభన, 4 సం॥ లు; చంద్ర, 5 సం॥లు) రాజ్యమేలిరట! తర్వాత యవనులు (గ్రీకులు) దేశముపై దండెత్తి, చంద్రదేవుని చంపి, 147 సం॥లు (క్రీ॥ త॥ 328 మొదలు 474 వరకును) రాజ్యమేలిరట!! తర్వాత యయాతి కేసరి యవనులను పారదోలి, కేసరివంశమును స్థాపించెనట! ఈ కేసరి వంశపు రాజుల (44 మంది) వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్లివ్వబడియున్నవి:-

1 యయాతి క్రీ॥ శ॥	474	23 మధుసూధన	904
2 సూర్య	526	24 ధర్మ	920
3 అనంత	583	25 జన	930
4 అలబు	623	26 నృప	941
5 కనక	677	27 మకర	953
6 వీర	693	28 త్రిపుర	961
7 పద్మ	701	29 మాధవ	971
8 వృద్ధ	766	30 గోవింద	989
9 బట	715	31 నృత్య	999
10 గజ	726	32 నరసింహ	1013
11 వసంత	738	33 కూర్మ	1024
12 గంధర్వ	740	34 మత్స్య	1034
13 జనమేజయ	754	35 వరాహ	1050
14 భరత	763	36 వామన	1065
15 కలి	778	37 పరశు	1078
16 కమల	792	38 చంద్ర	1080
17 కుండల	811	39 సుజన	1092
18 చంద్ర	829	40 శాలిని	1099
19 వీరచంద్ర	846	41 పురంజన	1104
20 అమృత	865	42 విష్ణు	1107
21 విజయ	875	43 ఇంద్ర	1119
22 చంద్రపాల	890	44 సువర్ణ	1123-1132

సువర్ణకేసరి నిస్సంతుగాచనిపోవుటచేతను, కొన్ని కలహములవల్లను, చోడగంగదేవుడు రాజ్య మాక్రమించుకొనెనట. వాసుదేవబాహంపతి యను మండలికుడు, రాజుచేత తరుమగొట్టబడగా, ఆతడే చోడగంగదేవునియొక్క దండయాత్రకొనసాగించెననికూడ తెలియుచున్నది. ఈచోడగంగదేవుని వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లివ్వబడినవి:—

1 చోడగంగ	1131—1151
2 గంగేశ్వర	1151—1166
3 ఏకజటకందేవ	1166—1171
4 ద[illegible] మహాదేవ	1171—1175
5 అనంగభవదేవ	1175—1202
6 రాజరాజేశ్వరిదేవ	1202—1237
7 లాంగుల్యనరసింహ	1237—1281
8 కేశరినరసింహ	1261—13.7
9 ప్రతాప్నరసింహ	1307—1317
10 గటికంఠనరసింహ	1317—1329
11 కపిలనరసింహ	1329—1330
12 శంఖధనుర	1330—1337
13 శంఖవాసుదేవ	1337—1361
14 బలివాసుదేవ	1361—1382
15 వీరవాసుదేవ	1382—1401
16 కవివాసుదేవ	1401—1413
17 కొంగకంఠ	1414—1429
18 నేత్రవాసుదేవ	1429—1452

ఈతనితర్వాత ఈతనిగోవులకాపరియగు కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడియున్నది. ఈతనివంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్లివ్వబడినవి—

1 కపిలేంద్రదేవ	1452—1479
2 పురుషోత్తమదేవ	1479—1504
3 ప్రతాపరుద్రదేవ	1504—1532
4 కలుయదేవ	1532—1533
5 కఖారుయదేవ	1533—1534

వీరైదుగురుగూడ గంగవంశీయులని పేర్కొనబడిరి. వీరిలో కడపటిరాజుల నిద్దరినిజంపి గోవిందుడు రాజ్య మాక్రమించెనట. ఈతని వంశావళి, కాలక్రమములిట్లివ్వబడినవి—

1 గోవిందవిద్యాధర	1534—1541
2 చక్రప్రతాప	1541—1549
3 నరసింహజన	1549—1550
4 రఘురాం	1550—1551
5 ముకుందదేవ	1551—1559

ఈతనికాలముననే పహారుడను తురుష్కుడు దండెత్తి, రాజును చంపి, జాజపూర్, జగన్నాథములను దోచుకొనెను. తర్వాత దేశము 19 సం॥ లు (1559—1578) అరాజకముగానుండెను. తర్వాత అక్బరుచక్రవర్తి పాలబడెను. అప్పుడే ప్రస్తుతపు ఖుర్దా రాజులవంశ

ము స్థాపింపబడెను. రామచంద్రదేవు మొదటి రాజయ్యెను. ఈతడు 1578 మొదలు 1607వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతనితర్వాతనీక్రింది రాజులు రాజ్యమేలిరి. (వీరికి ఒరిస్సా రాజులని పేరుండక, ఖుర్దా రాజులనియే పేరుండెను.)

2	పురుషోత్తమదేవు	1607—1628
3	నరసింహదేవు	1628—1653
4	గంగాధరదేవు	1653—1654
5	బలభద్రదేవు	1654—1662
6	ముకుందదేవు	1662—1690
7	దివ్యసింహదేవు	1690—1713
8	కృష్ణదేవు	1713—1718
9	గోపీనాథదేవు	1718—1725
10	రామచంద్రదేవు	1725 – 1736
11	వీరకిశోరదేవు	1736—1773
12	దివ్యసింహదేవు	1773—1791
13	ముకుందదేవు	1791—1810
14	రామచంద్రదేవు	1810—1857
15	దివ్యసింహదేవు	1857—1871

మాదలాపంజి గ్రంథములు (వేరువేరుప్రతులు) వేరువేరువిధముగా తెలిపిన విషయములను క్రోడీకరించి, క్రీస్తు పూర్వమునుండి క్రీస్తు తర్వాత1871స॥వరకుగల చరిత్ర,అందివ్వబడినరీతిని, సంక్షిప్తముగా పైనిచూపితిని. ఈగ్రంథముల కాలమునుగురించియు, ఇందలి చరిత్రను గురించియు, రామప్రసాదచందగారిట్లువ్రాసిరి: (Vide Vol. 13, J.B.O.R.S.)

"As in all these (manuscripts) and in the one used by Bhavani Charan, the foreigners who invaded Orissa in the fifth century A.D. are called Mughals, it may be safely concluded that the sections relating to the Pre-Moghal period of these texts were first compiled in the Moghal period. A strong evidence in regard to the late origin of the Pre-Moghal sections of the Madala Panji is their general unreliability. To say nothing of the earlier dynasties, no independent evidence has yet been discovered relating to the 44 kings of the Kesari dynasty who are said to have reigned from the fifth to the end of the eleventh century A. D. Even the history of the Ganga kings is hopelessly muddled. In the Choda Ganga of the Puri annals (Madala Panji), we can hardly recognise Anantavarma Choda Ganga whose lineage and history are well known from contemporary epigraphic records. Gangēśwara, the hero of a cycle of nasty legends unknown to history is sandwiched between Choda Ganga and his immediate successor Kamarnava who is called Kāmadeva. In place of the last seven or eight kings of the Ganga dynasty who are alternately named Narasimha Deva and Bhanu Deva, the Puri annals substitute a succession of six Narasimhas followed by six Bhanu Devas. But with the accession of Kapilendra in 1452 A.D. we are on firmer historical ground".

"ఈవ్రాతప్రతులన్నిటియందును, భవనిచరా నుపయోగించిన ప్రతియందును, క్రీ॥శ॥ 5 వ శతాబ్దమున ఒరిస్సాపైని దండెత్తిన విదేశీయులు మొగలాయీలని పిలువబడుటచేత, ఈప్రతులలో మొగల్ కాలమునకుపూర్వపువైనట్టి భాగములు, మొగల్ కాలముననే వ్రాయబడెనని నిర్భయముగా చెప్పవచ్చును. మాదలాపంజిలోని మొగల్ కాలమునకు పూర్వపువైనట్టి విషయములు చాలదరిమిలాను వ్రాయబడెనని చెప్పుటకు గట్టిఋజువు, వాటి అపనమ్మకమే. క్రీ॥ శ॥ 5వ శతాబ్దము మొదలు 11 వ శతాబ్దాంతమువరకు రాజ్యముచేసినట్టు చెప్పబడిన కేశరివంశపురాజులు 44 మందిని గురించియు—అంతకు పూర్వపు వంశములవారి విషయ మటుండగా— ఎట్టి స్వతంత్రఋజువును కనుబడలేదు. గాంగరాజుల చరిత్రగూడ అసాధ్యముగ చిక్కులతో నున్నది. ఆకాలపుశాసనములనుబట్టి వంశక్రమము,చరిత్ర, బాగుగా తెలియుచున్నట్టి అనం

శివర్మచోడగంగునకును, పూరిచరిత్రల(మాదలాపంజి) లోని చోడగంగునకును, సంబంధమే కనుగొనలేము. చరిత్రకు తెలియని అసహ్యపు పుక్కిటపురాణగాధలతో నిండిన గంగేశ్వరుడు, చోడగంగునికిని, ఆతని తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన కామదేవు డనే కామార్ణవునికిన్ని నడుమ చూపబడెను. గంగవంశముయొక్క ఆఖరి 7లేక8 మంది రాజులునరసింహదేవ, భానుదేవ యను పేరులతో నొకరి వెనకనొకరు రాజ్యముచేసియుండగా, ఈపూరిచరిత్రి వరసగా 6 నరసింహుల తర్వాత 6భానుదేవులు రాజ్యముజేసిరని తెలుపుచున్నది. కాని, కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు (క్రీ॥శ॥1452) మనకు ఎక్కువసరియైన చారిత్రకవిషయములు తెలియుచున్నవి".

కటకపు సోమవంశపురాజుల తామ్ర శాసనములను ప్రకటించిన డాక్టరు ప్లీటు ఈవిషయమై ఇట్లు వ్రాసిరి:—(Vide Ep. Indica Vol 3, No. 47, P. 323 to P.340.)

The mistaken views summarised above are based on three radical errors.—One is the failure to recognise what seems clear enough even from A. and E.; *viz.* that Janamējaya and Yayāti were Maha-Bhavagupta and Maha-Sivagupta themselves. Another is the perfectly unsustainable assertion that none but paramount sovereigns could make grants of land, whether in perpetuity or otherwise; as the result of which, it is to be taken that the supposed feudatory prince Janamējaya, for instance, issuing charter A., had all the essential part of it worded as if it were issued by a totally different person, *viz.* his supposed paramount sovereign Maha-Bhavagupta I. And the third is the blind acceptance of the local annals, and of the period they purport to establish for Yayati, the alleged founder of the Kēsari dynasty.

As regards the last of these mistakes,—it should surely be almost unnecessary to say that, even if any germs of ancient historical truth at all are contained in the annals in question, there is certainly nothing in them that can be accepted without complete corroboration from outside. Mr. Stirling, indeed, while questioning everything before Yayati-Kēsari, looked upon the accounts as reliable from that point; he considered that the "later "annals assume an air of authenticity "about the date of the accession of the "Kēsari-Vamsa, 473 A.D., prior to which "the accounts are so replete with obvious "falsehoods, contradiction, inconsistency, "and anachronism, as to be equally un- "intelligible and unworthy of notice" (*Asiatic Researches*, Vol. XV. p. 256.) But he showed no reasons for this differentiation, which was plainly based on nothing except that, after the mention of the traditional king Vikramaditya, who is represented as having reigned for a hundred and thirty-five years,—in order to fill up the chronological interval between the commencement of the Vikrama era (B.C. 58) and the commencement of the Saka era (A.D. 77),—"the era of Salivahana" (*i.e.* the Saka era), "which dates "its commencement from A.D. 77 in "Orissa, is used in all the accounts, and "we now come to reigns of a probable and "moderate duration, the first dawning of "an approach to the authentic period of "the native history" (*ibid.* p. 262). And he simply attached to the annals of Orissa a value which neither they, nor any other Hindu records of the same kind that have ever yet come to light, can possibly possess. It is almost needless to say that the annals in question do not include any such names at all as Sivagupta and Bhavagupta; these being real historical names, it is not to be expected that they would be found in such documents. They undoubtedly do preserve a reminiscence of Janamējaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati Maha-Sivagupta, in the names of Yayati Kēsari which also occurs in the list of the Kēsari kings; for, otherwise, there is no reason why such purely Puranic names should crop up in a series of mostly quite ordinary names. But they do so under completely erroneous and anachronistic circumstances. According to the annals, Yayati-Kēsari was the first of his dynasty, and was succeeded by 'Sura'-or

'Sūrjya'-, *i.e.* Sūrya-Kēsari, and Janamējaya-Kēsari came long after him, in the period A.D. 754 to 763; whereas, the copper-plate charters show that Yayati-Maha-Śivagupta I. was his predecessor and father,—and that he was succeeded by Bhimaratha-Maha-Bhavagupta II. of whom we possibly have a perverted reminiscence in the name of the alleged Bharata-Kēsari who is placed next after Janamējaya-Kēsari, in the period A.D. 763 to 778. And,—even apart from what I shall show below, as to the period to which the real Yayati-Maha-Śivagupta must be referred,—the annals unconsciously betray themselves, by connecting with the name of Yayati Kēsari events which can have happened only several centuries at least after the period which they would establish for him. They say that, just before him, some people called Yavanas ruled over Orissa for a hundred and forty-six years, and that he established his own dynasty by expelling the Yavanas (*ibid.* pp. 264, 265, and *Orissa,* Vol. II. Appendix VII. p. 185): as I will show further on, though the Yavanas here are the Early Gupta kings, the term elsewhere means, all through the annals, the Musalmans, and the statements connected with Yayati-Kēsari mix up the Early Gupta rule with the Musalman conquests; if then, the statements are based on no actual fact, but simply on what took place generally in Northern India, they cannot refer truly to any time anterior to the period of Mahmūd of Ghazni (A.D. 1001 to 1030), who, moreover, did not penetrate as far as Orissa; while, if they commemorate an actual conquest of Orissa they cannot possibly refer to any time anterior to A.D. 1567-68, when Sulaiman, king of Bengal, defeated the last independent king of Orissa and practically subjugated the province ....
But the accounts for this period do not even agree with each other; for (see page 340 below), another compilation makes the Kēsari dynasty begin in B.C. 144 or 132 and end in A.D. 553 or 565,—places next an isolated king of the 'Chourang dynasty' named 'Udi Patchourang', who reigned for ninety years, and then a line of kings belonging to the Solar Race, which lasted till A.D. 1324,—and makes the Gangavamsa dynasty begin only then. The interval from the commencement of the Vikrama era to the commencement of the Śaka era was accounted for in the customary traditional manner, with the reign of a purely fictitious king Vikramaditya and his brother Śakaditya. On the earliest period, less trouble was expended. The list was opened with three well-known Puranic names, which were made to account for 1,294 years; and it was imperfectly eked out with only nine names which were made to fill the remaining 1,750 years with reigns of almost equally fabulous duration: of these nine names, seven may possibly, like some of the names of the third period, be real names of rulers of the twelfth century and onwards, or as already suggested, one of those seven may contain an anachronistic and otherwise erroneous reminiscence of the great Buddhist king Aśōka; but one, that of Mahēndradēva, seems to be a pure invention, to account for the name of a city which is to be allotted to a period about eighteen centuries later and the ninth, that of Bhōjadēva, is the name of a real king antedated by about twelve centuries. In the whole account from B.C. 3101 up to the mention of Chōdaganga with the date of A.D. 1132 to 1152, *the only historical gleams which can be detected* are that (1) the opening of the list with three Purānic kings of the Lunar Race, to which race the copper plate charters refer Śivagupta and his successors, suggests a knowledge of the fact that there really had been kings of Orissa who claimed to belong to that lineage; (2) there certainly is preserved a reminiscence, but a completely erroneous and anachronistic one, of two of those real kings, Janamējaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati-Maha-Śivagupta; and (3) the alleged occupation by the Yavanas for a hundred and forty-six years, from A.D. 328 to 474, plainly embodies a vague memory of the Early Gupta kings, for whom, as far as their unbroken lineal succession goes, we have dates (see *Gupta Inscripstions*, Introd. p. 17) ranging from the year 82 to the year 147 or 149 of an era commencing A.D. 320, and whose power, extending from Kaṭhiawaḍ right across India to

Lower Bengal, formed a barrier between Orissa or any part of Southern India and the 'Yavanas' of that period, *viz.* the Indo-Scythians of the Panjab. And with such results as these before us, it is evident that *everything relating to ancient times, which has been written on the unsupported authority of these annals, has to be expunged bodily from the pages of history*........................."

పై వ్రాతలయొక్క సంక్షిప్తార్థ మిట్లున్నది:-

"పైతప్పభిప్రాయములు, (రంగలాలబెనర్జి, రజేంద్రలాల, మిత్రులు వ్రాసినట్లు మహాభవగుప్త, మహాశివగుప్త రాజులు పూర్వగుప్త వంశీయులనియు, మహాశివగుప్త త్రికళింగాధిపతిగానున్నప్పుడు యయాతి ఒరిస్సాదేశపు రాజుగా నుండె ననియు, ఒరిస్సారాజులు గుప్తరాజులకు సామంతులుగా నుండి వారిపేరిటనే దానము లిచ్చుచుండిరనియు, యయాతి, ఓఢ్రదేశముపై క్రీ॥ శ॥ 474—520 మధ్య రాజ్యముచేసిన కేసరివంశ స్థాపకుడగు యయాతి కేసరియే యనియు, గనుక మహాశివగుప్తకూడ ఆకాలముననే రాజ్య మేలె ననియు, వ్రాయుట) మూడు గొప్పపొరబాట్లకల్ల కలిగినవి:— (1) జనమేజయ, యయాతి రాజులు మహాభవగుప్త, మహాశివగుప్త రాజులే యని గుర్తింపలేకపోవుట (2) సామ్రాజ్యపదవి యందున్న వారేగాని సామంతప్రభువులు దాన మివ్వతగరనియు, అందుచే జనమేజయరాజు మహాభవగుప్తుని పేరిట దానమిచ్చెననియు,తలంచుట(3)మాదలాపంజి గ్రంథములందును, కేసరివంశ స్థాపకుడని చెప్పబడిన యయాతిరాజ్య కాలమునుగురించియు,గ్రుడ్డినమ్మక ముంచుట. ఇందాఖరితప్పునుగురించి విచారించిన యెడల, ఇతర పూర్తియైన ఋజువు వచ్చువరకును, మాదలాపంజిగ్రంథములననమ్మవీలు లేదు.స్టర్లింగుదొర,యయాతి కేసరి (474 క్రీ॥ సం॥) కి ముందుండు భాగమును నమ్మక, అక్కడనుండి ప్రారంభించుభాగమును విశ్వసించెను. కాని ఇందుకు సరియగు హేతువులు కనబడవు. మాదలాపంజియందు, నిజముగ రాజ్యముచేసిన శివగుప్త, భవగుప్త రాజుల పేర్లే లేవు. అయినను యయాతి, జనమేజయ కేసరులలో పైగుప్తరాజుల చిహ్నము లిమిడియున్నవి. కాని వారికాలములు సరిగా యివ్వబడలేదు. తామ్రశాసనములం దివ్వబడిన రీతిని గాక, వారి వంశక్రమ, కాలములు చాల వ్యత్యాసముగా జూపబడినవి. మరియు, యయాతికేసరి యవనుల నోడించి రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడినది. ఈయవను లనబడినవారు గుప్తవంశీయులు కాదగు. కాని యవనులన్న మహమ్మదీయులని వాఙ్మయమునం దుండుటచేతను, బెంగాల్ నవాబగు సులేమాన్ క్రీ॥సం॥1567-1568 లో ఒరిస్సాదేశమును జయించుటచేతను, ఆ కాలమునకు పూర్వపువి కానేరవు. మరియు, మాదలాపంజిప్రతు లొకదానితో నొకటి సరిపోవు. ఏలనన అందొకటి, కేసరివంశము, క్రీ॥ పూ॥ 141 లేక 132 సం॥ మొదలు, క్రీ॥ శ॥ 553 లేక 565 వరకు రాజ్యము చేసెననియు, తర్వాత ఉదిపచోరంగ్ అను రాజు 90 సం॥ లు రాజ్య మేలె ననియు, తర్వాత సూర్యవంశపు రాజులు క్రీ॥ శ॥ 1324 వరకు రాజ్య మేలిరనియు, అటుపిమ్మటనే గాంగవంశీయులు రాజ్యము చేయనారంభించిరనియు, తెలుపుచున్నది. ఈగ్రంథములలోని వంశావళిప్రారంభమున నివ్వబడిన ముగ్గురురాజులు 1294సం॥లున్ను, తర్వాత తొమ్మిదిమందిరాజులు 1750 సం॥ లున్ను, రాజ్యముచేసిరట!! ఈ వర్ణనయం దంతలోను క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొ

దలు చోడగంగ (1132-1152) రాజ్యమేలు వరకు కనబడు చారిత్రకవిషయము లివి:—

(1) తామ్రశాసనములలోని శివగుప్త మొదలగు రాజులును, మాదలాపంజివంశావళిలోని పౌరాణిక రాజులును, చంద్రవంశీయులని చెప్పబడుటచేత, ఒరిస్సారాజులు నిజముగా ఆవంశమువారేయని తేలుచుండుట.

(2) జనమేజయ మహాభవగుప్త, యయాతి మహాశివగుప్త, అను నిద్దరు రాజులు నిజముగా రాజ్యము చేసిరని (వారి రాజ్యకాలములు తప్పుగా నున్నను) తెలుపుట.

(3) క్రీ॥శ॥సం॥328 మొదలు 474 వరకు, అనగా 146 సం॥లు యవనులు రాజ్యము చేసిరనుట చేత, పూర్వగుప్తరాజు లాదేశము నేలిరనియు, వారి రాజ్యము, బెంగాలు మొదలు, కథియావాడ్ వరకు వ్యాపించెననియు, అందుచే ఒరిస్సా, దక్షిణహిందూదేశములకును, యవనులకును (అనగా పంజాబులోనిసిథియనులకును) మధ్య నడ్డుగా వారుండిరనియు తేలుచున్నది. పైవిషయములనుబట్టి, ఋజువులేని మాదలాపంజి గ్రంథముల ననుసరించి ప్రాచీనకాలమును గురించి వ్రాసినదెల్ల, చరిత్రనుండి పూర్తిగా తొలిగించవలసియుండును.”

మనోమోహన్ గంగూలి తన “ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు” అను గ్రంధమున, 21-26 పుటలలో వ్రాసినదాని సంగ్రహము:

“ఒరిస్సాదేశపు చరిత్ర క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్ద ప్రారంభమువరకును చీకటిలో మునిగియున్నది. ఆ దేశమున నొక పరాక్రమమగు వంశముండెననుటకు సందియము లేదుగాని, అందు రాజ్యము చేసిన రాజుల పేర్లు సరిగా కనుగొనుట కష్టము. దీనికి కారణము సరియగు చరిత్రాధారము లేకపోవుటయే. మాదలాపంజి గ్రంథము లబద్ధములు. వేరువేరు కాలములందు వేరువేరు చరిత్రకారులచే నవి కల్పింపబడినవి. పూరియాలయమందలి గ్రంథములు, కాలపాహరుడు పాడుచేయుటచేత, ఆమహమ్మదీయుని దండయాత్రకు పూర్వపువియగుమాదలాపంజి వ్రాతలుసరియైనవి కావని మనమునిరాకరింపవచ్చును. మాదలాపంజి, సరియగుగ్రంథము కాదని మనకు దొరుకుచున్న తామ్రశాసనములను బట్టి ఋజువు చేయవచ్చును. ఇవియే ఒరిస్సాదేశపు నిజమైన చరిత్రను తెలుపును. 44 రాజులు గల కేసరివంశ మొక వింతసమస్యగా నున్నది. మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టి వ్రాసిన స్టర్లింగు, రాజేంద్రలాల్ మొదలగువారి యభిప్రాయములు మన మనస్సులనుండి తొలగిపోయినవి. డాక్టరుఫ్లీటు వ్రాసిన “సోమవంశపు కటకపు రాజులు” అను వ్యాసమునందలి వాదములే కొన్ని మినహాయింపులతో, సరిగా నున్నవి. కేసరివంశస్థాపకుడని చెప్పబడిన యయాతి కేసరి యొక్క సరియైన రాజ్యకాలము స్థిరపర్చలేకపోయినను, ఆతడు క్రీ॥ శ॥ 8 వ శతాబ్దమధ్యభాగమునుండి 9 వ శతాబ్దప్రారంభమువరకు రాజ్యమేలెనని తెలియును. మాదలాపంజిని బట్టియే ఆతని రాజ్యకాలప్రారంభమని చెప్పబడ్డ క్రీ॥ శ॥ సం॥ 476, తప్పని చెప్పవచ్చును.

విక్రమాదిత్యుని తర్వాత ఆర్గురు రాజులు రాజ్యము జేసిరనియు, వారి రాజ్యానంతరము ఒరిస్సాపైకి యవనులు దండెత్తిరనియు, తెలియుచున్నది. హర్ష విక్రమాదిత్యుడు క్రీ॥ శ॥ 7 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకును రాజ్యము జేసెను. తర్వాతఆర్గురు రాజులు 180 సం॥లు రాజ్యము జేసిరనిన, క్రీ॥శ॥9వశతాబ్దాంత మగును.

ఇంద్రబల రాజింశాసనమున్ను, ఆతనిమనుమడగుతివర దేవునిసిరిపురంశాసనమున్ను, గూడ క్రీ॥శ॥8 వశతాబ్దపువనిడాక్టరుఫ్లీటు, నిశ్చయించె

ను. తివరదేవునికి చంద్రగుప్తుడనిమారు పేరు. ఆతనితర్వాత హార్షగుప్త, శివగుప్త I భవగుప్త, శివగుప్త, II రాజులు వరుసగా రాజ్యమేలిరి. ఈ ఆఖరిశివగుప్తరాజు, కటకపుశాసనములో చెప్పబడిన మహాశివగుప్తయే. ఈతడే యయాతి కేసరి. క్రీ॥ సం॥ 720, తివరదేవుని రాజ్యకాలమైనయడల, మహాశివగుప్త లేక యయాతి కేసరి కాలము క్రీ॥సం॥ 810 ప్రాంతమగును. (కాని ఫ్లీటు వ్రాసిన ప్రాకారము తివరదేవుడు క్రీ॥సం॥ 790 ప్రాంతమందుండిన యడలను, తర్వాతినాల్గురురాజులును 120 సం॥లు రాజ్యమేలిన యడలను, రెండవ శివగుప్తుని కాలము క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దప్రారంభకాలమగును.)...... ....

స్టర్లింగు, హంటరుగార్లు అంగీకరించినట్టియు, మాదలాపంజియం దివ్వబడినట్టియు, ఒరిస్సా రాజులవంశావళి నిశ్చయముగాతప్పు".

ఈ విషయములను గురించి వ్రాసిన డాక్టరు బ్లాక్, కేసరి వంశపు రాజుల వంశావళి తర్వాతకల్పించినయల్లికయనియు, చరిత్రవిషయమేమియులేదనియు, యయాతి, జనమేజయ, యను నిద్దరు సరియగు నొరిస్సారాజులను గురించి మాత్రము జ్ఞాపకచిహ్నములందుండెననియు, తెలియజేసెను.

పై వ్రాతలను బట్టి, మాదలాపంజి గ్రంథములం దివ్వబడిన కేసరివంశపు చరిత్రగాని, తర్వాతి గాంగవంశపు చరిత్రగాని నమ్మ వీలులేదు. తామ్ర, శిలా, శాసనములం దివ్వబడిన రాజులచరిత్రను తెలుసుకొనుట మంచిది.

సి. వి. వైద్య తన "మధ్యయుగమునాటి హిందూదేశచరిత్ర", మొదటి సంపుటము, 313-326 పుటలలో, యవనులు (గ్రీకులు) ఒరిస్సాలో 320 మొదలు 464 వరకు రాజ్యముచేసిన తర్వాత, కేసరిరాజులు నిజముగా క్రీ॥సం॥ 500 మొదలు 1132 వరకు రాజ్యమేలిరనియు, జగన్నాథాలయము నందుంచబడిన గ్రంథములు పూర్తిగా నమ్మతగినవి కావనియు, అందివ్వబడిన రీతిగాక కేసరి, గాంగ, వంశముల మధ్య నొక సూర్యవంశము రాజ్యమేలెననియు, కేసరివంశపు రాజులను గురించి తెలిసిన రాజకీయాంశము లేవియు లేవనియు, వ్రాసియున్నారు. మరియు, 321 పుటలో, కేసరిరాజులు 474 లో రాజ్యమునకు వచ్చినను హార్షచక్రవర్తికి సామంతరాజులగా నుండిరనియు, ఆతని మరణానంతరము, అనగా, 650 ప్రాంతములో నే స్వతంత్రులై భౌద్ధమతము నణచి, శైవమతము నుద్ధరించి, భువనేశ్వర, జగన్నాథాదియాలయములను కట్టించిరనియు, ఉత్తరహిందూదేశములోని అయోధ్యనుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించి, వైతరణీనదియొడ్డుననున్న జాజిపురము (యజ్ఞపురము) వద్ద భూముల నిచ్చి నిలిపి, బ్రాహ్మణమతమును, ఆర్యమత సాంప్రదాయములను ఓఢ్రదేశమున వృద్ధిపరిపించిరనియు, వ్రాసెను.

కోసలగుప్త వంశము.

శాసనములనుబట్టి, ఈ క్రిందిసోమవంశపురాజులు ఓఢ్రదేశముపై రాజ్యమేలిరని తెలియుచున్నది. కటకపు సోమవంశపురాజుల వంశావళి ఇట్లివ్వబడినది[1] :—

శివగుప్త I

|

జనమేజయ-మహాభవగుప్త I

|

యయాతి-మహాశివగుప్త II

|

భీమరథ-మహాభవగుప్త II

1. Vide Ep. Indica Vol III. p 327

వీరు, త్రికళింగాధిపతులనియు, కోసలేంద్రులనియు, చంద్రవంశీయు లనియు, బ్రాహ్మణాగ్రహారదాతలనియు, పరమమహేశ్వరు లనియు, శాసనములలో చెప్పబడిరి. వారి రాజధానియగు కటకమునుండియే దాన శాసనము లివ్వబడెను. కొన్ని శాసనములు, మహానదీతీరమునందున్న వినీతిపురము, యయాతినగరము, లనుండివ్వబడెను. వీరు, పరమ భట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, యను సామ్రాజ్యబిరుదములను వహించిరి. కొందరుచరిత్రకారులు వీరు గుప్తవంశమునకు చెందినవారని తలంచుచున్నారు. వీరిశాసనముల లిపి నాగరి. కుటిలాక్షరములు. భాషసంస్కృతము. వీరిశాసనపుశిఖాపైని పద్మాసనము గల గజలక్ష్మి గలదు. వీరి శాసనముల కాలము, క్రీ॥శ॥ 800—1100 మధ్యభాగమని డాక్టరు ఫ్లీటు అభిప్రాయపడెను.

మొదటి మహాభవగుప్తుని తామ్రశాసన మొకటి నాగపురం వస్తుప్రదర్శనశాలయందున్నది. మూడురేకులపైని క్రీ॥శ॥11వ శతాబ్దము నాటి దేవనాగరియక్షరములతో వ్రాయబడినది. త్రికళింగాధిపతియు, జనమేజయ నామాంకితుడునగు మహాభవగుప్తరాజు తన 8వ రాజ్యసంవత్సరమునకసలొడవిషయమునందలి శతకమగ్రామమును, మురుజమ్మ గ్రామవాసియు, ఓఢ్ర దేశములోని పురుషమండపమందలి బ్రాహ్మణునకు దానమిచ్చెను. రెండవమహాభవగుప్తుని శాసనమును గలదు. అది క్రీ॥ శ॥ 12 వ శతాబ్దమునాటిది.

అలెగ్జాండరు కన్నింగ్‌హాము కోసలాధిపతులగు కొందరు రాజులనుగురించివ్రాసెను. వారు పాండువంశీయులుగావర్ణింపబడిరి. మహానదియొడ్డుననున్న శ్రీపురము వారి రాజధాని. వారు బౌద్ధమతస్థులు. వారివంశావళి, కాలక్రమము లిట్లివ్వబడినవి.[2]

చంద్రి (పాండు లేక శబర) వంశము.

ఉదయాన (క్రీ॥శ॥ 300)

- భవదేవ
- ఇంద్రబల (325)
  - నన్నదేవ (350)
    - చంద్రగుప్త (375)
      - హర్షగుప్త (400)
        - బలార్జున-శివగుప్త (425)
    - మహాశివ-తివరరాజ (కోసలేంద్ర)

ఈ బలార్జున—శివగుప్తుడును, మహాభవగుప్తుని తండ్రి యగు శివగుప్తుడు నొక్కరే యనియు, జనమేజయ, యయాతిరాజులు మహాభవగుప్త, శివగుప్తులకుసామంతులనియు, మాదలాపంజిలో చెప్పబడిన రీతిని యయాతి, క్రీ॥సం॥ 474 లోనే రాజ్యమునకువచ్చెననియు నమ్మి, కన్నింగ్‌హాముపైవంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు చేసెను. కానికాలనిర్ణయములుసరిగాలేవు. ఇవిసరియైనవనినమ్మినచో, చంద్రవంశీయులగుగుప్తవంశపురాజులు క్రీ॥శ॥సం॥300 మొదలు 1132 వరకు కోసల, త్రికళింగములపై రాజ్య మేలిరనియు, వారును కేసరివంశపురాజులు నొక్కరేయనియు, తేలును. కానిఫ్లీటు మొదలగువారు, కేసరివంశపురాజుల శాసనములే దొరకలేదనియు, కటకమునేలిన సోమవంశపురాజుల శాసనములు, వాటియక్షరతత్వమునుబట్టి క్రీ॥శ॥సం॥1000 ప్రాంతములనాటివనియు, ఆరాజులును, గుప్తరాజులును, వేరువేరు వంశములకు చెందినవారనియు, వ్రా

2. Vide Ep. Indica Vol III, P 333

యుచున్నారు. మరియు, వీరు మాదలాపంజియందు పేర్కొనబడిన యవనులే (328—474) పూర్వగుప్తరాజులని నమ్ముటచేత, గుప్తవంశీయులే క్రీ॥శ॥ 4వ శతాబ్దము మొదలు 8 లేక 9 వ శతాబ్దమువరకు ఉత్తరకళింగముపై రాజ్య మేలిరనివ్రాసిరి. వారు చంద్రవంశీయులనియు, వారికి త్రికళింగాధిపతులనియు, కోసలేంద్రులనియు, బిరుదము లుండెననియు, తెలియుచున్నది. గనుకనే, మాదలాపంజియందలి కేసరివంశావళి యంతయు నమ్మవీలులేదు. కాలనిర్ణయములును సరిగాలేవు. అందుచేత, శాసనములనుబట్టియు, వాఙ్మయమునుబట్టియు, అప్పటిచరిత్రనిశ్చయింపవలసియున్నది.

యుఆన్ ఛ్వాంగ్, తూర్పు దేశమున సంచారముచేసినకాలము క్రీ॥సం॥630ప్రాంతము. కళింగ, కోసల దేశముల మధ్యకొండలతోను, అడవులతోను నిండినప్రదేశముండెననియు, కళింగముయొక్క ఉత్తరపుసరిహద్దునగొప్పకొండలుండెననియు, అందుండిఉత్తరపశ్చిమదిక్కుగా1800లి ప్రయాణముచేసిదక్షిణకోసల దేశముచేరెననియు, అతడు వ్రాసెను. ప్రస్తుతపు, సంబలపురం, సైపురం, విలాసపురం, ఉదయపురం మొదలగు జమీనులు, పూర్వపుదక్షిణకోసల దేశములోనివి. ఆదేశము ఓఢ్ర లేక ఉత్కళ దేశమునకు సామంతరాజ్యముగానుండలేదని, కటకపు సోమవంశపురాజుల బిరుదములు (కోసలేంద్ర, త్రికళింగాధిప) తెలుపుచున్నవి. కళింగ దేశమునకును, కోసల దేశమునకును మధ్యనున్న మహాకాంతార దేశములోనివే ప్రస్తుతపు సోనుపురం, బౌడ్, కిమిడి, గుంసూరు జమీనులు. ఇవిపూర్వపు కొంగోడమండలములోనివై యుండి, కళింగరాజులస్వాధీనమున కొంతకాలమును, కరవంశీయుల స్వాధీనమున కొంతకాలము నుండెను ఈకొంగోడ, కోసల దేశములందువజ్రములు, ఏనుగులు ఎక్కువగా దొరుకుచుండెననియు, అవికళింగ దేశమునం దమ్మబడుచుండెననియు, యుఆన్ ఛ్వాంగ్ వ్రాసెను. ఈదేశములందుసవరలు, ఖోదులు, ముండలు, గాన్డులు, భిల్లులులు, కోలులు, భూమియాలు, ఒరాయనులు, పానోలు, నాగులు మొదలగు అనాదిజాతులు నివసించుచుండిరి. వీరు కాలక్రమమున కళింగ, ఉత్కళదేశములలోనికి వలసబోయి, ఇప్పటికిని కొండలయందు వాసముజేయుచున్నారు. కోసలదేశపు సరిహద్దుననున్న ఒట లేక ఓఢ్రదేశమునుండి ఓఢ్రులు, ఉత్కళదేశములోనికి వలసబోయి, ఆదేశమునకు తమపేరిడిరి. అయినను వాఙ్మయమున ఉత్కళనామము కనబడుచున్నది.

హర్షవర్ధనమహారాజుకాలమున(606-647) హిందూదేశమునందంతయు సంచారముచేసిన యుఆన్ ఛ్వాంగ్ వ్రాతలవల్లను, బాణుని హర్షచరిత్రవల్లను, హర్ష, శశాంక, రాజులకాలమునాటి శాసనములవల్లను, నాణెముల వల్లను, ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:—

గౌడదేశాధిపతియు, కర్ణసువర్ణ దేశపురాజును, మాల్వ దేశాధిపతిస్నేహితుడునగుశశాంక, లేక, నరేంద్రగుప్తమహారాజు, కన్యాకుబ్జరాజగు రాజ్యవర్ధనునిచంపెను. బౌద్ధమతస్థులనుహింసించిచంపెను, శైవమతమునుద్ధరించెను. క్రీ॥సం॥ 620వరకు నాతడు మహారాజాధిరాజబిరుదముతో తూర్పు దేశమునంతయు నేలెను. హర్ష చక్రవర్తి, యాతనిని జయించినట్లు తోచదు. కాని యాతని మరణానంతరము హర్షుడు తూర్పుతీరమును, కొంగోడు (పూరి-గంజాం)మండలమును జయించినట్లు యుఆన్ ఛ్వాంగ్ వ్రాతలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షుడుమహాయాన

బౌద్ధమతమును బలపరుచుటకై నలాంద మొదలగు స్థలములనుండి బౌద్ధగురువులను రప్పించిసభజరిపించెననియు, బౌద్ధమతగురువగు జయసేనునికి ఒరిస్సాలోని 80 గ్రామముల యాదాయమునిచ్చుటకు సిద్ధపడినను ఆతడు గ్రహింపలేదనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షునిచే రచింపబడిన ప్రియదర్శిక నాటకమునుబట్టి ఆకాలమున, కోసల, కౌసంబి, కళింగ, అంగ, వంగ, కామరూప, మొదలగు చిన్నచిన్న రాజ్యము లుండెననియు, వాటిలో వాటికి పరస్పరయుద్ధములు జరుగుచుండెననియు, తెలియును. శశాంకుని మరణానంతరమున, 643సం॥న, హర్షుడుకొంగోడుమండలమును జయించెననియు, ఒరిస్సాలోని 80 గ్రామములను దానమిచ్చుటకు నిశ్చయించెననియు తెలియును.

పై విషయములనుబట్టి క్రీ॥ శ॥7 వ శతాబ్ద ప్రారంభము మొదలు మధ్యభాగమునరకు ఉత్తరకళింగము లేక ఓఢ్రదేశము, గుప్త మౌఖారివంశముల నడంచిన హర్షుని పాలబడెనని తెలియుచున్నది. దక్షిణకళింగము తూర్పుగాంగులవశమున నుండెను. గౌడరాజులు కర్ణసువర్ణ, ఓఢ్రదేశములపై తమ యధికారమును క్రీ॥శ. 6వ శతాబ్ద ప్రారంభము నుండి క్రీ॥శ॥7వశతాబ్ద ప్రారంభమువరకు(625) జరుపుకొనిరనియు, తర్వాత శశాంకరాజు మరణానంతరమునహర్షుడా దేశములనుజయించెననియు తెలియుచున్నది. (Vide Mukerji's Harsha, Pp 70—74). గౌడరాజులు పరమశైవులు. వృషభలాంఛనము గలవారు. బౌద్ధమతమునునిర్మూలముగావించిరి. వీరివలెనే(ప్రాయశః వీరిప్రోత్సాహముననే)దక్షిణగంజాంజిల్లాలో రాజ్యముచేసినతూర్పుగాంగులును పరమ మహేశ్వరులుగా నుండిరి. వారినాణెములమీద గూడ, శ్రీశశాంకరాజునాణెములమీదవలెనే, శైవమత చిహ్నములే కనబడుచున్నవి. అనగా, వృషభము, శివలింగము, చతురస్రము, చంద్రవంక, మొదలగు చిహ్నములుగలవు.

కర (కేసరి) వంశము

ఉత్తరకళింగదేశమున కరవంశీయుల శాసనములు కొన్నిదొరికినవి. వాటినిబట్టి వారిచరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది.

శివకరదేవునిచౌరాశిశాసనమునారాయణత్రిపధిగారిచే ప్రకటింపబడినది.[3] చౌరాశిగ్రామము పూరిజిల్లాలోని అంతరోధపరగణాలో ప్రాచినదియొడ్డున నున్నది. అందు శివలింగములు, ప్రాచీనకట్టడములు మిక్కిలి ఎక్కువగాగలవు. అందే ఈతామ్రశాసనపు రేకులు దొరికినవి. వాటినంటియున్న శిఖాపైని వికసించినపద్మము, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు, రాజుపేరు పోత పోయబడినవి.

శాసనమున 29 పంక్తులు గలవు. శాసనపులిపి తక్కిన కరవంశపుశాసనములలిపినిబోలియున్నది. క్రీ॥శ 9-10 శతాబ్దపుదైయున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. ఈశాసనముతో సహా కరవంశపు రాజులశాసనములు 9 ప్రకటింపబడినవి. వీరి రాజధాని గుహాదేవ పాటకము. అందుండియే దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను. మాదలాపంజియందువీరిచరిత్రసరిగాలేదు. కృపాసింధుమిశ్రగారి ఉత్కళదేశచరిత్రయందు ఈకరవంశపురాజులు, ప్రాచీనోత్కలదేశమందలి కొంతభాగమునను, కొన్గడదేశమునందును, (అనగా ఇప్పటి ఖల్లికోట, అరగడ, గుంసూరు, బన్పూరు, రణపూరు, నయగడ భాగములలో) రాజ్య మేలిరని వ్రాయబడినది. వీరివంశోత్పత్తినిగురించి చాలభిన్నాభి

3. Vide J.B. O. R. S, Vol 14, pp. 292—306

ప్రాయములు వెలువడినవి. త్రిభువనమహాదేవి శాసనమును ప్రకటించినహరప్రసాదశాస్త్రిగారు, కరవంశమునకు పూర్వ మున్నట్టి, గయాడ, కేసరివంశములు రాజ్య మేలెనని వ్రాసిరి.[4] కాని యాశాసనమున ఉన్నట్టి కేసరి, గయాడ అను మహారాజుల పేర్లు రెండుమాత్రము గలవు. వీరిద్దరును కరవంశపురాజులు. దండిమహాదేవిశాసనమున ఉన్నట్టిసింహ, గయాడ యనిపేర్కొనబడినరాజులే ఈఉన్నట్టి, గయాడ కేసరులుగా తోచును. మాదలాపంజియందివ్వబడిన కేసరివంశపు రాజులపేర్లు అన్నియు ఈకరవంశపు రాజులశాసనములలోని పేర్లతో సరిపడుటలేదు.

నయులూర్[5] శాసనమున క్షేమాంకరదేవుడు 'భౌమాన్వయాత్ అనవాప్త జన్మా,' యని భౌమకులమునకు సంబంధించిన కుటుంబమున జన్మించెననియుండగా, ఆర్. డి. బెనర్జిగారు నగకవంశమున జన్మించినవాడనియు, కామరూప (అస్సాం) మండలి అనార్య అసురుల వంశమునకుజెందినవాడనియు, వ్రాసిరి. దండిమహాదేవిశాసనమును ప్రకటించిన పాండేగారు 'సోమాన్వయాదవాప్తజన్మా' యని చదివి, ఈకరవంశపురాజులు చంద్రవంశపు క్షత్రియులని యభిప్రాయపడిరి. Ep. Indica, Vol 15, 363 పుటలో శుభకరదేవునిశాసనము ప్రకటింపబడినది. అందీతడు ఉఢ, లేక ఓఢ్ర దేశాధిపతియనియు, పరమసౌగతుడనియు, క్షేమాంకరదేవుని పౌత్రుడును, శివకరదేవుని పుత్రుడు ననియు, మహాయాన బౌద్ధమతశాఖకు చెందినవాడనియు, తత్సంబంధమైన బౌద్ధమఠమును స్థాపించె ననియు, రమారమి క్రీ॥ శ॥ సం॥ 795 లో బౌద్ధ అవతంసక సూత్రమను గ్రంథమును, ఒకతివాసీయును, ఉత్తరముతో సహా చీనాదేశపు చక్రవర్తి యగు చెంగ్యూఆన్ నకంపెననియు, అందీతని బిరుదునామములలో సింహము లేక కేసరి యను పేరు గలదనియు, తెలియుచున్నది. పైవిషయములను బట్టి, కరవంశపురాజులకే కేసరిబిరుదముండినట్లు తెలియును. కానిగుప్తరాజులకుగూడ కేసరిబిరుదముండినట్లును, వారే నిజముగా కేసరి వంశస్థాపకులనియు, కొందరి యభిప్రాయము. డాక్టరు ఫ్లీటు మొదలగువారు కేసరివంశమే కల్లయనియు, యయాతి, జనమేజయ మొదలగు కేసరివంశపుపేర్లు నిజముగా శివగుప్త, భవగుప్త నామకటకపురాజుల పేర్లేగాని వేరుగాననియు, ఈగుప్తులకును, క్రీ॥శ॥ 4, 5, 6 శతాబ్దములనాటి గుప్తులకు నెట్టి సంబంధము లేదనియు వ్రాయుచున్నారు. మాదలాపంజియందీగుప్త, కర, వంశములు రెండును కేసరి నామమున చూపబడినట్లు తోచును.

శుభకరదేవుని మరియొక శాసనమును బట్టి, యాతని భార్య త్రిభువనమహాదేవి యనియు, ఆమె శైలోద్భవ లేక నాగోద్భవ వంశమునకుచెందిన రాణియనియు, ఆతని రాజధాని కొంగడమండల మండలిజయకటకవిషయములోనిగుహాదేవపాటకమనియు, పరమసౌగత, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర లక్ష్మీకరప్రపౌత్రుడును, శుభకరదేవుని పౌత్రుడును, శాంతికరదేవునిపుత్రుడుననియు, చంద్రవంశపు క్షత్రియుడనియు తెలియుచున్నది. గంజాంజిల్లాలో దొరికినదండిమహాదేవి రెండు శాసనములనుబట్టి యామెశుభకరదేవుని కూతురనియు, పరమమహేశ్వర పాదభక్తురాలనియు, పరమభట్టారిక, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరియనియు, ఆమె రాజధానియగు గుహేశ్వర పాటకమునుండి, 180 రాజ్యసం॥రమున వేంగి

4. Vide J.B.O.R.S.Vol II. 5. Vide Ep.Indica, Vol XIV. 6.VideEp.IndicaVol6.Pp133-142

పాటకవాసియగు బ్రాహ్మణునకు సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున దానముచేసిన వరదాఖండ విషయములోని వల్ల గ్రామమును సంరక్షించుటకై కొంగోడమండలమునందలి యుద్యోగియులగు మహాసామంతులు, మహారాజులు, రాజపుత్రులు, అంతరంగులు, కుమారామాత్యులు, ఉపరికులు, విషయపతులు, ఆయుక్తకులు, దండపాశికులు, స్థానాంతరికులు, రాజవోషకులు చాట,భటులు, మొదలగువారి నిన్ని, వరదాఖండవిషయములోని సామంతులు, సామవాసికులు మొదలగు సుద్యోగియులనిన్ని, ఆజ్ఞాపించెను. పార్థుని సుభు గారి శాసనమునను, ఇంద్రవర్మ దేవుని శాసనమునను (చూడుము: కళింగదేశచరిత్రా ప్రబంధము, పుటలు85-88) ఇట్టి ఉద్యోగములు పేర్కొనబడినవి. రాజ్యసంవత్సరము పేర్కొనబడని ఈ దేవిమరియొక శాసనమున, కొంగోడమండలము దక్షిణకోసలదేశములోనిదనియు, అర్ధసపిప విషయములోని గరిసాంబగ్రామము ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలమున పురుషోత్తమునకు దానము చేయబడెననియు, తెలుపబడినది. ఈ శాసనమున నున్న 180 రాజ్యసంవత్సరము, ఏ శకాబ్దమును బట్టి లెక్కింపవలయునో తెలియరాలేదు. కాని లిపినిబట్టి మూడవవజ్రహస్తుని కాలము నాటిదనియు, రణభంజరాజు కాలమునాటిదనియు, కొందరూహించుచున్నారు. ఈయూహ సరియగునేని శాసనకాలము 11 వ శతాబ్దమధ్యభాగమగును. ఈశాసనమున ఈక్రింది వంశావళి గలదు:—

ఉన్మత్త సింహ వంశకర్త. ఆవంశమున మంగపాడయు, ఆతనితర్వాత లోణభారయు రాజ్య మేలిరి. ఆతనికి కుసుమభార, లలితభార యను కొడుకులు గలరు. అందు లలితభారకు శాంతికర, శుభకర యను పుత్రులుండిరి. అందు శుభకరుని తర్వాత యతనిభార్య త్రిభువనమహాదేవియు, ఆమెతర్వాత యామె కూతురు దండిమహాదేవియు, రాజ్య మేలిరి.

దండిమహాదేవి మరియొక శాసనమున[7] ఈక్రిందివంశావళిగలదు:—

ఉన్మత్తసింహవంశమున గయాడ (తుంగదేవ) మొదలగు రాజు లుద్భవించిరి. ఆవంశమున లోలభార పుట్టెను. ఆతనితర్వాత ఆతని కొడుకు, కుసుమభార చిరకాలము రాజ్యమేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతని తమ్ముడు లలితభారుడు, ఆతని మరణానంతరము శాంతి (క్షేమ) కరదేవుడును, తర్వాత యాతనితమ్ముడు శుభ (శివ) కరదేవుడును రాజ్యమేలిరి. తర్వాత ఆతనిభార్య త్రిభువనమహాదేవి (దక్షిణదేశాధిపతియగు మల్లదేవునికూతురు) చిరకాలము రాజ్యమేలెను. తర్వాత యామె కూతురు దండిమహాదేవి రాజ్యమునకువచ్చెను. ఆమె కరవంశమునకు ఆభరణమువంటిదై అనేకమంది రాజుల నోడించి నిరంకుశప్రభుత్వము సాగించెను. దక్షిణతోసలియందలి మహారాజులను, కొంగోడమండలమందలి మహామహత్తరులకు నిట్లు తెలిపెను:—"ఖిడింగహార విషయములోని కర్కట్సరానగరిని, ఆర్గురు బ్రాహ్మణులకు జ్యేష్ఠశుద్ధ ద్వాదశినాడు మాపుణ్యాభివృద్ధికై 187వ రాజ్య సం॥రం లో దానమిచ్చితిని. దీనిని రక్షింపవలెను."

ఈకరవంశపురాజులు ప్రాచీనతోసలి రాజ్యముపై నేలిరి. మరియు, కొంగోడమండల ముగూడ వారి యాధీనముననే యుండెను. ఈమండలము, గంజాంజిల్లాలోని కల్లికోట గుంసూరుభాగములకును, పూరిజిల్లాలోని బన్పూరుభాగమునకును, ఒరిస్సా సామంతరా

7. Vide J. B. O. R. S. Vol V, Pp564-581

జ్యములగు నయగడ, రాన్పూరులకునుసరిపోవును. ఈకొంగోడమండలము తోసలిదేశములోని దక్షిణభాగమున నుండెను. ఉత్తరభాగమున ఖుర్దా, సదర్, బంకి, ఒలంపా పరగణాలుండెను. ఈతోసలదేశ ముత్తరతోసల, దక్షిణతోసల, భాగములక్రిందను, ప్రతిభాగము కొన్ని మండలములక్రిందను, ప్రతిమండలముకొన్ని విషయములక్రిందను, ప్రతివిషయము అనేకగ్రామములక్రిందను విభజింపబడినట్లును, వాటివాటిపై వేర్వేరుయధికారులు రాజ్యముచేయుచుండినట్లును శాసనములే తెలుపుచున్నవి.

ఈతోసలదేశమునకే యోఢ్రదేశమనుపేరుండెనని నారాయణత్రిపాఠిగారు వ్రాయుచున్నారు. మరియు, తోసలదేశము ఓఢ్రదేశములో నిమిడియుండెననియు, ఓఢ్రదేశము 15,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణము గలిగి, కేసరివంశపురాజులక్రింద, బంగాళాఖాతము మొదలు ఝాడుదేశమువరకును, కాన్సబాన్సనది మొదలు ఋషికుల్యనదివరకును, వ్యాపించియుండెనని తెలియుచున్నది.

ఈకరవంశపురాజులకు మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక, మొదలగు సామ్రాజ్యబిరుదములు గలవు. అయినను, త్రిపాఠిగారు పూరిదేవాలయమునందలి చరిత్రల నాధారముచేసికొని, అం దివ్వబడినరీతిని కేసరివంశపురాజులు 42 మంది రాజ్యము జేసిరనియు, వారే జగన్నాథ, కోనార్క, భువనేశ్వరాలయములను, శిశుపాల, సారగండ, చౌద్వార, మొదలగుకోటలను ప్రప్రథమమునకట్టించిరనియు, అందుచేపూరిజిల్లాయందు తప్పక రాజ్యమేలిరనియు, అందే రాజ్యమేలినట్లు చెప్పబడినకరవంశీయులు సర్వస్వతంత్రముగా రాజ్యమేలలేదనియు, వాదించుచున్నారు. కాని ఈవాదముసరియైనది కాదు. మాదలాపంజిగ్రంథములోనివిషయములన్నియుసరియైనవి కావని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. కరవంశీయులయొక్క అఖిలసామ్రాజ్యబిరుదములను బట్టియేమి, వారి శాసనములలో వ్రాయబడిన రీతిని కరవంశపురాజులకు కేసరిబిరుద ముండుటంబట్టియేమి, ఈరాజులే మాదలాపంజిగ్రంథము పేర్కొనిన కేసరినామాంకితులగు రాజులనియు, వీరే ఉత్తరకళింగదేశమున (ఉత్కళ, లేక, ఓఢ్రదేశమున) క్రీ॥ శ॥ సం॥ 474 మొదలు 1132 వరకు రాజ్యమేలిరనియు, నిశ్చయింపవచ్చును. కరరాజులకును, కేసరిరాజులకును వైరముండెననియు, కరరాజ్యము కేసరిరాజులలో పరాక్రమశాలులగు జనమేజయ, యయాతి కేసరులచే జయింపబడి కేసరిరాజ్యమునకు చేర్చబడెననియు, అయినను లలితేందుకేసరి తర్వాత, కరరాజులు తిరిగి స్వతంత్రులై, తాము కోలుపోయినరాజ్యమును సంపాదించిరనియు, వీరు క్రీ॥ శ॥ 11వ శతాబ్దమువరకు తిరిగి సామ్రాజ్యపదవియందుండి, తుదకు గాంగరాజులచే పదభ్రష్టులైరనియు, త్రిపాఠిగారు వ్రాసిరి. కాని జనమేజయ, యయాతికేసరుల శాసనములనుప్రకటించినడాక్టరుఫ్లీటు, ఆరాజులు క్రీ॥ శ॥ 10—11 శతాబ్దపువారని వ్రాసెను. ఈరాజులే, కటకము రాజధానిగా జేసికొని, కోసల, పశ్చిమఓఢ్రదేశములపై రాజ్యమేలిరి. ఆకాలముననే కరవంశపురాజు లుత్కళ, కొంగోడు (పూరి-గంజాం) దేశములనేలుచుండిరి. వీరిక్రింద సామంతరాజులుగా, భంజ, శైలోద్భవ వంశపురాజులుగూడ తమయేలుబడిని సాగించుకొనుచుండిరి. అనగా మండలాధిపతులుగానుండి కొంగోడమండల మందును, ఒరిస్సా కొండప్రదేశములందును, తమయధికారమును జరుపుకొనుచుండిరి. వీరివలెనే కళింగదేశమున కదంబరాణకులు మండలాధిపత్యమును ఐ

రుపుచు, గాంగరాజుల యధికారమునకు లోబడి దానశాసనముల నిచ్చుచుండిరి.

శివకరదేవునిచౌరాసిశాసనమందలివిషయ మిట్లున్నది.[8] గుహాదేవపాటక వాసకముగల శ్రీశివకరదేవమహారాజునకును మహాదేవియైన శ్రీజయావలిదేవికిని,పుట్టినవాడుపరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, శ్రీశుభకరదేవుడు. ఆత డుత్కలేంద్రుడు. ఆతనికిని,మహాదేవియైన శ్రీమాధవదేవికిని పుట్టినవాడు పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర,శ్రీశివకరదేవుడు. ఆతడు క్షేమముగానుండి దక్షిణతోసలియందలి వర్తమాన, భవిష్య,మహాసామంత, మహారాజ, రాజపుత్రి, కుమారామాత్య,ఉపరిక,విషయపతి,గ్రామపతి,ఆయుక్తక, దండపాశిక, స్థానాంతారితానాపిరాజపాదోపజీవిన, ఛాట, భట, వల్లభ, అంతరుద్ర విషయ మహామహాత్తర, బృహత్ భోగిక,పుస్తకపాల, కోటపాల, మొదలగువారి కిట్లు తెలిపెను.: —

"ఈ (అంతరుద్ర) విషయమునందలివుప్రవడ గ్రామము, నాయొక్కయు నాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు, పీడాపరిహారార్థమై కాట్యాయన సగోత్రీకుడును, ఋగ్వేదచరణమునకు చెందినవాడును అగు జాల్లుభట్టునకు, దాన మివ్వబడెను." ఇది13వ రాజ్యసంవత్సరమున కార్తీక శుద్ధద్వాదశినాడువ్రాయబడెను. హరివర్ధనుడు దీనిని లిఖించెను.

దాలి (తోసలి) సమీపముననున్న ఒక కొండమీదశివాలయముగలదు. దానిచెంతనొక గుహాగలదు. శాంతికరదేవుని93వరాజ్యసం॥ మున విరజగ్రామవాసియు, భీమటపౌత్రుడును నన్నటపుత్రుడునగు భట్టలోయొమక, ఒకబౌద్ధమఠమునుకట్టించెను. ఈశాంతికరదేవుడు,నీల్పురశాసనమునచేర్కొనబడిన శుభకరదేవుని సంతతివాడనియు, ఈతడు బౌద్ధమతస్థుడనియు, ఈతనికాలము తొమ్మిదవశతాబ్దమనియు, బెనర్జిగారువ్రాయుచున్నారు. మరియు, ఈకరవంశపు రాజ్యక్రమ మిట్లు నిర్ణయించిరి.[9] —

క్షేమాంకరదేవ (శుభకరదేవI)
|
శివకరదేవ
|
శుభకరదేవ II
|
శాంతికరదేవ

ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన శాసనములను బట్టి, ఈకరవంశపురాజులపట్టి ఇట్లునిర్ణయించడమైనది: —

ఉన్మత్తసింహ (కేసరి)
|
(ఆతని వంశజుడు)
గయాడ (తుంగదేవ)
|
లోలభార
|
కుసుమభార — లలితభార

లలితభార
|
శాంతి (క్షేమ) కర — శుభ (శివ) కర

శుభ (శివ) కర
|
(ఆతనిభార్య)
త్రిభువనమహాదేవి
|
(ఆమెకూతురు)
దండిమహాదేవి

వీరికాలము, క్రీస్తుశకము 8—11 శతాబ్దములని వారివారి శాసనపులిపులనుబట్టి నిర్ణయించబడినది. మాందలాపంజిలో కేసరివంశీయులచరిత్రి ఇట్లున్నది:—

యయాతికేసరి (474-526)యవనులనుపారదోలి కేసరి, లేక, సింహావంశమును స్థాపిం

8 Vide J.B.O.R.S Vol 14,Pt 2,Pp 292-306. 9. Vide Ep. Indica. Vol 19, P p 263--264.

చెను. జగన్నాథప్రతిమను పూరిగ్రామమునకు గొనివచ్చి భువనేశ్వరాలయము కట్టనారంభించెను. ఆతని రాజధాని జాజిపురము. ఆతని తర్వాత మూడవరాజగు అలబుకేసరి (623-677)దానిని పూర్తిగావించెను. అతనికే, లలితేందు కేసరియనిమారుపేరు. ఆతనితర్వాత 22వ రాజగు నృపకేసరి కటకము రాజధానిగా జేసికొనెను. తర్వాత, మకరకేసరి రాజ్యమునకువచ్చి కటకమువరదలచేత మునిగిపోకుండ రాతికట్టడముతో దానిని సంరక్షించెను. ఆతని తర్వాత 17వరాజగు సువర్ణకేసరి(1123-1132) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతడే కేసరి వంశపురాజులలో కడపటివాడు. ఆతనికి సంతానము లేకపోవుటచేత దక్షిణదేశమునుండి చోడగంగ రాజ్యమునకువచ్చెనట. వాసుదేవ బాహంపతియను మంత్రి ఒరిస్సారాజుచేత పరిభవింపబడి కర్ణాటదేశమునకు బోయిచోడగంగుని తోడ్కొనివచ్చి కటకము జయించెనని మరియొక గాథకలదు.

ఈ కేసరి (కర) వంశీయులే భువనేశ్వరాది గొప్పశివాలయములను, పట్టణములను, కోటలను కట్టించిరని తెలియుచున్నది.

శైలోద్భవ వంశము

శైలోద్భవ వంశీయుల శాసనములుగూడ కొన్ని కళింగదేశమున,ఉత్తరగంజాంజిల్లాలో, దొరికినవి. అందు మాధవవర్మ బుగుడశాసనమును బట్టి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి: [10]__

కళింగదేశ నివాసియగు పుళిందసేనుడు రాజ్యముచేయుటకు సమర్థునొకనిని బంపమని బ్రహ్మను వేడగా ఆతడు శైలోద్భవుని బుట్టించె. ఆతని రాజ్యానంతరము రణభీతుడును, ఆతని తర్వాత శైన్యాభీతుడును, తర్వాత యశోభీత లేక మొదటిమాధవవర్మ యురాజ్యమేలిరి. ఈమాధవవర్మకొంగోడగ్రామమునుండిసూర్యగ్రహణసమయమున భట్టవామనునికిప్పూపినాగ్రామము దానమిచ్చినవిషయముతినముండలాధికారులకు తెలియజేసెను. ఈ అశ్వమేధ యాగమును జేసెను.

శశాంకరాజు కాలమునాటి శైన్యాభీతుని శాసన మొకటి గలదు.[11] అదిగుప్తసంవత్సరము 300 నాటిది. అనగా క్రీ॥శ॥సం॥ 619—620 నాటిది. అప్పటికాలమున కర్ణసువర్ణ, గౌడదేశములపై రాజ్య మేలుచున్న మహారాజాధిరాజ శశాంక రాజు, కొంగోదమండలముపైగూడ తన యేలుబడిని సాగించుకొనుచుండెనని తెలియును. ఆతని మహాసామంతుడు,ను మహారాజును, శైలోద్భవ వంశమునకు చెందిన వాడును, మాధవుని మనుమడును, యశోభీతునికొడుకునైన రెండవమాధవరాజు, శాలిమ నదీతీరమునందున్న కొంగోడగ్రామమునుండి సూర్యగ్రహణకాలమున కృష్ణగిరి లేక నీలగిరి (పూరి-జగన్నాథం) విషయములోని ఛవలఖయగ్రామమును ఛరంపస్వామియను బ్రాహ్మణునికి దాన మొసంగెను.

ఈశాసనము, శశాంకుని కాలమునాటిదని చెప్పబడుటచేత రెండవమాధవరాజు క్రీ॥ శ॥ 7వ శతాబ్దపు మొదటిభాగమున నుండెననియు, ఈవంశము క్రీ॥ శ॥ 6, 7 శతాబ్దములలో కళింగములోని కొంగోడమండలముపై సామంతప్రభుత్వముజరిపెననియు, తెలియును. వీరి శాసనముల శిఖాలపైని నంది, అర్థచంద్రుడు మొదలగు గుర్తులుండుటచేత, వీరు పరమమాహేశ్వరులని ఎఱుంగునది. కళింగ శైలోద్భవవంశమును గురించి శ్రీ లక్ష్మీనారాయణహరిచందనజగద్దేవుగారు ఆంధ్రేతిహా

10. Vide Ep. Indica, Vol III, Pp 41--46.

11. Vlde Ep. Indica, Vol VI, Pp I43--146.

స పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 263—264 పుటలలో నొక వ్యాసమును ప్రకటించిరి. అందీ క్రిందివంశావళి గలదు:—

మధ్యమరాజు
|
ధర్మరాజు (రణభీత, యశోభీత)
|
మధ్యమరాజు II (సైన్యాభీత, మాధవవర్మ)
|
రణక్షోభ (రణభీత)
|
పట్టవ్యల్లోప
|
మధ్యమరాజు III

వీరిశాసనములు పరికుడ్, కుర్ధా, టెక్కలి గ్రామములలో దొరుకుటచేతను, వీరుకొంగొడు మండలాధిపతులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరిరాజ్యము సముద్రతీరమున వ్యాపించియుండెను. వీరు అశ్వమేధయాగములు చేయుటచేతను, వీరి శాసనపుశిఖాలపైని శైవమత గుర్తులుండుటచేతను, వీరు బ్రాహ్మణసంఘమునకుచెందిన పరమమహేశ్వర పాదభక్తులుగా గణింపబడుదురు వీరు కరవంశపురాజులకు లోనై సామంతులుగా నుండిరనియు, పిదప తూర్పుగాంగరాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునకు బంధువులై ఉత్కళముజయించుటలో సాహాయ్యమొనర్చిరనియు, తెలియుచున్నది.

శైలవంశీయులు, శై(శి)లోద్భవులు, శైలేంద్రులు వీరందరొక్కరేయని కొందరియభిప్రాయము. వీరుకళింగ, కోసల, దేశములలోనివేర్వేరుభాగములపై రాజ్యమేలిరి. శివగుప్త బలార్జునునికాలమున వీరాతని దేశముపై దండెత్తిరి. జావాద్వీపములో దొరికిన బౌద్ధకట్టడములను శాసనములను బట్టి, శైలేంద్రులే, ఆదేశమును స్వాధీనపరచుకొనిరని తెలియును. వీరిలోకొందరు బౌద్ధమతస్థులు, తూర్పుదీవులపై రాజ్యమేలిరి. బోర్నియో, జావా, ఇండో-చీనాదేశముల లో దొరికిన శాసనములనుబట్టి తూర్పుతీరమునుండి బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్థులును గూడ, ఆదీవులకు వలసపోయి తమతమ మతములను, భాషలను, నాగరికతలనుగూడఅందు వ్యాపింపజేసిరని తెలియును. క్రీ॥శ॥సం॥400కే బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్థులును, అందుండిరని చీనాయాత్రికుడగు ఫాహియాన్ వ్రాతలవలన తెలియుచున్నది. క్లింగులు (కళింగులు) అందు వాసము చేయుచుండిరనియు, యాగములుసల్పుచుండిరనియు, యూపాశాసనమును బట్టి తెలియును. జావా, సుమాత్రాదీవులలోరాజ్యము లేర్పరుచుకొనిన శైలేంద్రులుహిందూదేశపురాజులతో సంబంధము లేర్పరుచుకొనుచుండిరనియు, వారు కళింగదేశమునుండియే ప్రప్రథమమున వలస బోయిరనియు, హీరానందశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు.[12]

ఈవంశపురాజుల పేర్లు వర్మనామాంతములగుటచేతను, శైలేంద్రరాజుల పేర్లలో చిగురున 'వర్మ' యని యుండుటచేతను, వీరుభయులొక్కవంశమువారే యనియు, క్షత్రియులనియు, బ్రాహ్మణమతాభిమానులనియు, తెలియుచున్నది.

లాంబర్టన్ సతీమణి రచించినవ్యాసము నొకరాంధ్రీకరించిరి. అందు యవద్వీపశిల్పకళానిర్మాతలు (గ్రీకులు) యవనులని వ్రాయబడినది. అదినిజమైనను కానచ్చును. కాని హిందూమత, బౌద్ధమతములకు సంబంధించిన కట్టడములే అందుగలవనియు, అవి తూర్పుతీరము

12. Vide Ep. Indica Vol 17 p. 315.

నుండి వలసపోయిన ఆంధ్ర, కళింగ, రాజులచేత కట్టబడినవనియు నెఱుంగునది.

క్రీ॥ శ॥ రెండవ లేక మూడవ శతాబ్దమున గ్రీకులు యవద్వీపమునకు వచ్చినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇప్పటికిని ద్వీప మధ్యమున అనేక దేవాలయములను గట్టినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అవి ముఖ్యముగా జోగ్జకరతలోను, సురకర్తలోను, మాజలాంగ్‌లోను గట్టబడియున్నవి. యవద్వీపమునకు దక్షిణమునను న్న సండాభూమిలో కూడ కొలఁదిగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. బహుశః భూకంపములు వాని నన్నింటిని ధ్వంసము జేసియుండవచ్చును.

క్రీస్తుశక ప్రారంభమున గ్రీకుల 'ఇండొనేషియా ఆర్చిపెలగో' హిందూదేశమునకుఁ గూడ నెఱుకయే. అప్పటివారు జావాద్వీపమునఁ బుట్టిన జనులే. వారు బియ్యముతోను, బంగారు, వెండి, దంతము, లోనగాగల వస్తువులతోను, పరిమళద్రవ్యములతోను, ఇతర దేశములలో వర్తకము జేయుచుండెడివారు. ఆసమయమున దెప్పుడైన వారు హిందూమతమును, బౌద్ధమతమును దీసికొనియుండ వచ్చునని మానమ్మకము.

చాలకాలమునుండి కళాభిజ్ఞులకొక ధర్మసందేహము కలిగినది. ఆద్వీపములోని కట్టడములకును హిందూదేశ కట్టడములకును నేమాత్రము పోలిక లేదు. వారు కట్టడపు నిబంధనలనన్నిటినిఁ దెలిసికొన్న పిదప తమకు సంబంధించిన పద్ధతులలో వాటిని నిర్మించుకొనిరి. అందువల్ల విగ్రహముల పేర్లు హైందవ విగ్రహ నామములకు సంబంధించినను, పోలికలలో మాత్రము చాల భేదము లున్నవి. కాని దానిని హైందవశిల్పులే రచించినట్లు నుడివెదరు. అట్లే యగునెడల వారేల తమ దేవాలయముల నింకొకవిధముగా కట్టి యలంకరించెదరు? విగ్రహములకుఁ దమ కభిమానములైనట్టియుఁ బాగుగా పరిచయముగలట్టియుఁ ముఖములను వదలి యవద్వీపవాసుల ముఖములనే యేల చెక్కిరి?

బాగుగా విచారింప నిజమేమనగా;— ఆ యాదేశముల వారలు పరదేశములకుఁ బోయినపుడు తమ మతసంబంధమైన దేవాలయములను తమదేశపద్ధతినే నిర్మించుకొనిరి. అందువలన మనము విగ్రహములయొక్క ముఖములను బరిశీలించిన వాటి నేదేశశిల్పులు నిర్మించిరో తెలిసికొనవచ్చును. వీని మూలమున యవద్వీప శిల్పులే యాశిల్పకళాశేషములకు కర్తలని చెప్పక తప్పదని నాయభిప్రాయము. నాయభిప్రాయమే కాదు, నిజముకూడ నంతియే. కావలెనన్న నిదర్శనములు గూడఁ గాన్పించును. జావాశిల్పులు తామెట్టి విగ్రహములఁ జెక్కినను, నెట్టి చిత్రముల లిఖించినను కొంచెముగనో, గొప్పగనో స్వదేశకళనుఁ జొప్పింపక మానరు. ఒక యాంగ్లేయ విగ్రహమును వ్రాయవలసివచ్చినను గూడ నట్లే చేయుదురు. అది యెల్లరకును సహజము. డచ్చివారుకూడ, జావాశిల్పమునుఁ జేయునప్పుడు, కొంచెము పాశ్చాత్య సుగంధచూర్ణమునుఁ దగిలించియుండిరి. జోగ్జకరతలో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు, ముగ్గురికిని దేవాలయములఁ గట్టి, విగ్రహములఁ నెట్టరాతిలోఁ జెక్కినది యీవిలాంసులే.

ఇవన్నియుండగాక యవద్వీప శిల్పకళానిర్మాతలు హైందవులు గారనుట కింకొక ప్రబల కారణము కలదు.

హిందూ మతస్థులు బ్రహ్మ నారాధింపక పోవుటచే, బ్రహ్మాలయము లెచ్చటను హిందూదేశములో లేనేలేవని చెప్పవచ్చును. ఆ దేవాలయములు యవద్వీపములో నమితము

మహారాజశ్రీ హోతా వీరభద్రయ్య పంతులుగారు,
జమీందారు ఆఫ్ గంగోలుయెస్టేటు,
రాజమహేంద్రవరము.

క లిం గ దే శ చ రి త్ర.

మహారాజశ్రీ ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు,
బ రం పు ర ము.

లుగా నున్నవి. భారతీయశిల్పులేల తమకానవాయితీలేని విగ్రహముల జెక్కవలెను? దీనికంతయు నేదో మతసంబంధమైన ప్రబల హేతు వుండవలయును. మొదట జావాదేశస్థులు హిందువులుగాక, తదుపరి కొన్నియేండ్లకు హిందూమతమును స్వీకరించుటచేత, నిర్వురకు నిట్టి యారాధనభేద మంకురించినది. శిల్పికూడ జావాద్వీపయాచారమునే యనుసరించి బ్రహ్మాలయములనుగూడ విరివిగాఁ గట్టినాడు.

జోగ్జకరతలోని బ్రహ్మాలయమునకు నెదుట నతని వాహనాలయమున్నది. అక్కడనే యొక స్తంభముపై హంసలగుంపు వలయాకారముగ నున్నది. పిదప, విష్ణుదేవుని నిప్పటికిని నచటి జనులు సురభి కుసుమరాజముతో బూజించెదరు. ఆప్రభుని కెదుట నాతని వాహనాలయ మున్నది. గర్భగుడిలో నెఱ్ఱరాతితోఁ జెక్కబడిన కూర్మమును దానిపై ననంత శేషుండును, నాతనిపైన గరుత్మంతుఁడు మొదలుగాగలవా రుండిరి. పరమాత్ముఁడు యోగనిద్రాముద్రితుడై శ్రీదేవి పాదసేవ చేయుచుండగా చక్కగా శేషశాయియై యుండెను.

ఇక శివునిగుడి మిక్కిలి పెద్దది. దానియెదుట మధ్యకాపాలికుని గుడియు, నొక ప్రక్క భారతగురుకుమారదేవుని గుహాయును, నింకొక పార్శ్వమున గణపతి మహిషాసురుల కందరములును గలవు.

బహుశః శిల్పులకు మంత్రములు, వాటి మహిమాతిశయములు, తెలిసియుండవచ్చును. లేనియెడల నావిగ్రహములలో నిప్పటికిని మహిమ లెందుకు స్థిరములై యున్నవి? విగ్రహములలోనికి మంత్రశక్తులు పాఱుటకే కాబోలు స్వదేశమంతటను నిండియున్న చలువఱాతిని వదలి రక్తశిలాకలశములనే యుపయోగించిరి.

శివుని దేవాలయమునకు నట్టెదుట నంది వాహన మున్నది. దానివెనుక సూర్యచంద్రులు సప్త పంచాశ్వములతో వెలిఁగిపోవుచుండిరి. పూర్వము పశ్చిమ లాయాసంతతి వారికి జెందినవని యచ్చోటనే వ్రాసియుండెను. ప్రాంబణాన్ దేవాలయ కుడ్యములపై చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

తదనంతరము ముంటిలాకాలోని బౌద్ధశిల్పమునుగూర్చివిచారింతము. అచ్చటమెండట్ దేవాలయముబౌద్ధశిల్పకళలోమిక్కిలిప్రఖ్యాతిగాంచినది. దానికివెలుపల పద్మపాణి,బోధిసత్వప్రజ్ఞపారామిత, మొదలగువారివిగ్రహములుగలవు. లోపలిభాగమున జ్యేష్ఠజన్ముడైన మానుషీబుద్ధ, మంజుశ్రీబుద్ధ, పద్మపాణి, అవలోకితేశ్వర మొదలగు బ్రహ్మాండవిగ్రహములుగలవు. ఆదేవాలయ కుడ్యముల కావలివైపున నవలోకితేశ్వరుని గురించినొక కథ వ్రాయఁబడియున్నది.

యవద్వీపమునకు బౌద్ధమతము ఇండియా నుండియే నాగార్జునుని కాలములో వచ్చినదిగాని మఱెచ్చటనుండియు రా లేదని కనఁబడుచున్నది. అందువల్లనే బహుశః దేవాలయమును ప్రసిద్ధిగాంచిన పగోడాలను, బోరోబుదూరును, మహాయన బౌద్ధయోగాచార్యులైన వజ్రపాణి యనుశిల్పి నిర్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంకను మెండట్‌లోని దేవాలయమున మిక్కిలి ప్రశాంతమైన పూజలు జరుగుచుండును. విశ్వమానవజీవన ప్రతిబింబములయెదుటను, బ్రక్కలను నిప్పటికిని నచ్చటి జనుల ఈశ్వరభక్తిజ్యోతులకు సమస్వయముగాఁ గర్పూర నీరాంజనంబులు వెలుంగుచుండును. కొంతమంది యవద్వీపవాసులాగుడి నుండి బోరోబుదూరుకు బిలమార్గ

మున్నట్లొక కథను నుడివెదరు. గాని, యట్టి దేదైన నున్న ట్లానవాలుకూడ నాకు గాన్పింపలేదు.

ఆప్రక్కనే బోరోబుదూరు కన్నులపండు వొనర్చును. భగవంతుని యేడు రంగస్థలములయందు 432 దగోబాలు(గంటలు)మన మానవనేత్రములకు పర్వమొసఁగును. ఒక్కొక్కగంటలోఁ బ్రాగ్దక్షిణ బశ్చిమోత్తరములుగా ధ్యానబుద్ధుఁడు, సమాధిలో నుపవిష్టుఁడైయుండును. మధ్యనున్న గంటలో మానుషీబుద్ధుఁ డుపవిష్టుఁడై యుండును. ఆరు-యేడు రంగములలోనున్న 6-7 గోడలపై మాత్ర మేలకో విగ్రహములఁ జెక్కరైరి. ఉజ్జ్వల తేజంబుతో వెలుంగుచున్న భావనా ప్రతిమ లీ ప్రపంచమున నెచ్చటనుఁ గానరావు. శిల్పకళావిశారదుఁడు విగ్రహములను శక్తికొలంది కొంతవరకు తేజోవంతములుగాఁ జేసియే వదలివేసియున్నాఁడు. సగటున నాబ్రహ్మాండ శిల్పకళ, ప్రాణు లేరీతి కడకు బుద్ధసమత్వసిద్ధి నొందుదురో, ఆమానవజీవితమునుఁ దెల్పుచున్నది.

అదియునుఁగాక నాప్రతిమ విశ్వమయప్రతిబింబము. ఆబ్రహ్మాండ దేవాలయమంతయు నొక్క తామరకమలమున నిర్మింపబడియుండెను. అచ్చటి 432 గంటలు, వాటిపై నున్న ధ్యానబుద్ధుని ప్రతిమలు, మన్వంతరములో 4320 లక్షల సంవత్సరములనుండి చెక్కు చెదరకయున్నవి వానిలో మధ్యనున్న ధ్యానబుద్ధు డంతకంటె నెక్కుడుకాలమునుండి స్థిరముగా నున్నవాఁడు.

ప్రపంచంబునగల బౌద్ధశిల్పములో బోరోబుదూరు అనన్య సామాన్య సౌందర్యముతో నొప్పారుచున్నది. అది భవిష్యద్బుద్ధుఁడైన మైత్రేయుని పేర కట్టబడెను.

ఇంకను డీయింగ్ పాబూయొక్క శిఖరమున, మహాబలిపురములోని 7 పెగోడాలవలె హైందవ దేవాలయములు కలవు. అవిమిక్కిలి యందముగా కట్టఁబడియున్నవి. వానిలో నర్జునుని గుడియు, భీమునిగుడియు, సుభద్ర గుడియుఁ గలవు. మఱియు నచ్చట నగస్త్యుని విగ్రహముకూడ నున్నది. అదియునుంగాక, అగస్త్యమహాముని గొప్ప సంస్కృతపండితుఁడనియు, అనాదిని యవద్వీపవాసులాతని విగ్రహములను గొయ్యతో జేసికొని యారాధించెడివారనియు, నాఋషిసత్తముఁడు జావాద్వీపభాషయైన కావీలో మహాపండితుఁడనియు, డచ్చి ప్రొఫెసరైన కెర్న్ చారిత్రక నిదర్శనములతోఁ జెప్పెడివాఁడు. ఇప్పటికిని సురబరత, జోగ్జకరతలలోని మహారాజులును, వారి యాస్థానికులును, తాము మిత్రులకువ్రాయు లేఖలలో మొట్టమొదట ప్రణవముతో నా దక్షిణహిందూమహర్షి నామమును లిఖించెదరు. దీనివలన నగస్త్యునకును జావాద్వీపవాసులకును గల స్నేహబాంధవ్యము దెలియును."

భంజవంశము.

భంజరాజ్యము ఒరిస్సాదేశములోని ఉత్తరపశ్చిమదిశనున్న కొండలలో స్థాపించబడినది. ఇప్పటి మయూరభంజరాజ్యమే ప్రాచీనభంజరాజ్య జీర్ణశేషము. వీరు అండజవంశీయులుగా వర్ణింపబడిరి. మరియు, మయూర అండజ భంజనులుగా వర్ణింపబడిరి. కొట్టాశ్రమమను తపోవనమున (ప్రస్తుతపుమయూరభంజ గ్రామసమీపమున) వీరుద్భవించినట్లు వీరిశాసనములు తెలుపుచున్నవి. వీరు మయూరికులను జాతివారిని జయించి తమ రాజ్యము నేర్పరుచుకొనిరని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్దమున వీరభద్రుడను రాజు ఈరాజ్యమును స్థాపించెను. శాసనములనుబట్టి, వీరు

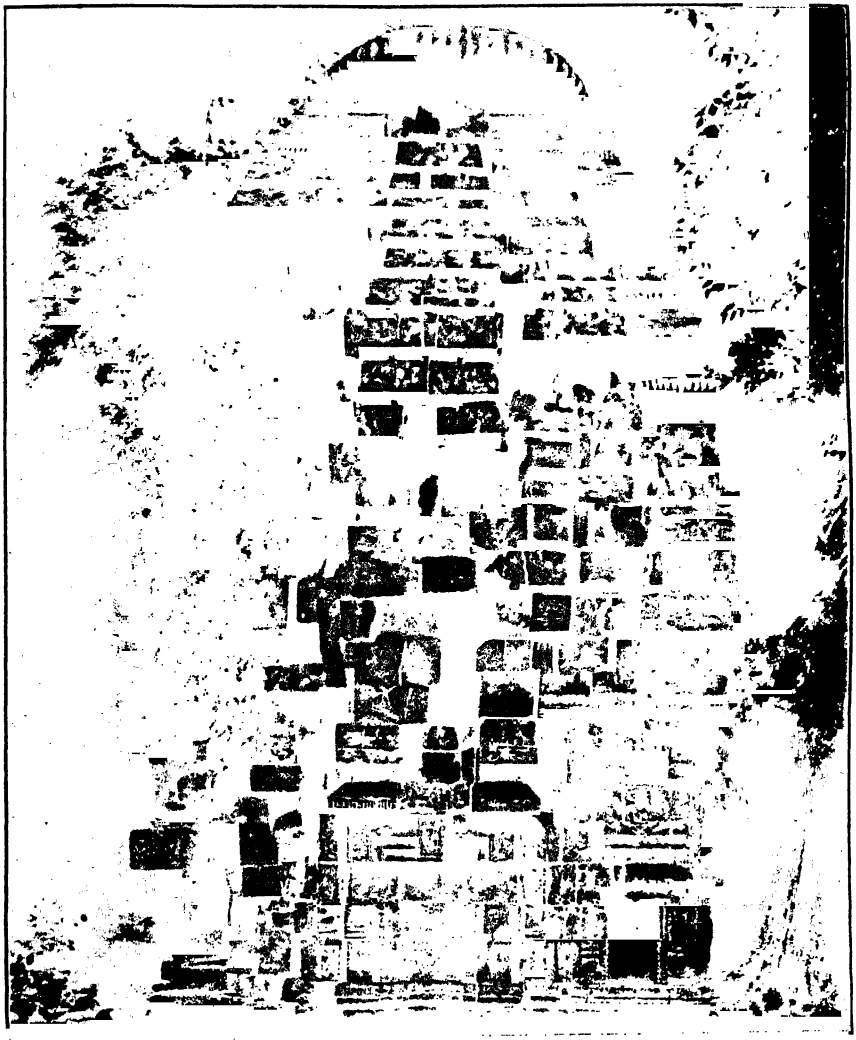

KUTAI-TUNDI OR NILAKANTHESVARA TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

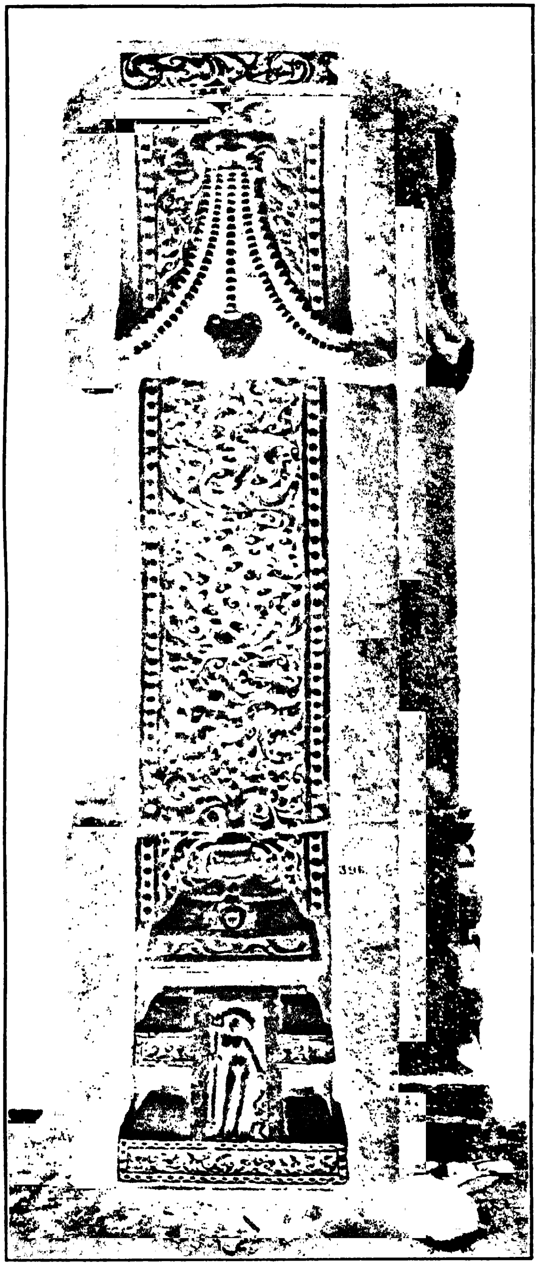

SIDE PIECE OF A MAIN NICHE OF THE GREAT TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

రెండుభాగములుగా చీలిపోయిరనియు, ఒక వంశమువారు ఖిజ్జింగ రాజధానిగా జేసికొని ఉత్తరమున, అనగా ఇప్పటి మయూరభంజప్రదేశమేలుచుండ, మరియొకవంశమువారు వంజుల్వక రాజధానిగా జేసికొని దక్షిణమున, అనగా ఉత్తరగంజాంజిల్లాలో రాజ్యమేలుచుండిరని, తెలియుచున్నది.

నరేంద్రభంజదేవుని శాసనమును ప్రకటించిన సింగ్‌దేవుగారి వ్యాసమున ఈక్రిందివంశావళి వ్రాయబడినది.[13]

1 గుణాదండవీరభద్ర
- 2 ఆదిభంజ
  - 3 కొట్టభంజ
    - 4 దిగ్భంజ
      - 5 రణభంజ
        - 6 రాజభంజ
        - ప్రిథ్వీభంజ
          - 7 నరేంద్రభంజ
        - దిగ్భంజ
          - శిలాభంజ
            - విద్యాధరభంజ
        - శత్రుభంజ
          - రణభంజ
            - నేత్రభంజ

వీరభద్రుడు చోడగంగునికాలమున, అనగా 11 వ శతాబ్దమున, రాజ్య మేలెననియు, ఈ భంజవంశపురాజులు క్రీ॥ శ॥ 11-14 శతాబ్దముల మధ్య ఒరిస్సా కొండప్రదేశములలో రెండు భాగములుగా చీలిపోయి రాజ్యమేలిరనియు సింగ్‌దేవుగారు వ్రాసిరి. కాని మజుందారు, బెనర్జి ప్రభృతులు, ఈరాజులు 8 వ శతాబ్దమునుండి రాజ్య మేలిరనియు, ప్రస్తుతపు మయూరభంజ రాజ్యము మొదలు గంజాంజిల్లాలోనిగుంసూరువరకుఅంతదేశమునుఒకేవంశమువారుగాపాలించిరనియువ్రాయుచున్నారు. వీరివ్రాతలయందే ఎక్కువ నిజముగలదని నాయభిప్రాయము. పై వంశావళియు సరిగాలేదు.

రాణకరణభంజదేవుని శాసనమొకటి ప్రకటింపబడినది. అందలి విషయ మిట్లున్నది.[14]

భాగ్‌నదీతీరమందున్న సింఘూరగ్రామమును, మగధ దేశములోని పలాసిగ్రామమునుండి వచ్చిన బ్రాహ్మణునికి శిలాభంజదేవుని మనుమడును, శత్రుభంజదేవుని కుమారుడు నగు రణభంజ దానమిచ్చెను. భంజరాజులు అండజవంశజులని తెలుపబడినది. శాసనపు శిఖాపైని రాజుపేరు, పద్మము, చంద్రవంక, నంది విగ్రహములు గలవు. రాజు పరమమహేశ్వరుడనియు, స్థంభేశ్వరీపాదభక్తుడనియు తెలుపబడినది.

ఈ రణభంజదేవుని 34వ రాజ్యకాలపు శాసనమొకటి ప్రకటింపబడినది. అందలి విషయ మిట్లున్నది.[15]

రాజు శిలాభంజదేవుని మనుమడనియు, శత్రుభంజదేవుని కొడుకనియు, తెలుపబడెను. మరియు, ఉభయఖింజలీ మండలాధిపతియనియు, అండజవంశప్రభవయనియు, పరమవైష్ణవుడనియు, తెలుపబడెను. నరేంద్రమండలములోని బురుల్లా గ్రామవాసియగు పద్మాకరుడను బ్రాహ్మణునకు హస్తివేండగ్రామము దాన మివ్వబడెను.

భంజామలకులతిలకుండును, ఖింజలాధిపతియునగు నేత్రభంజశాసనమున నాతడు దిగ్భంజదేవుని ప్రపౌత్రుడనియు, శిలాభంజపౌత్రుడనియు, విద్యాధరభంజపుత్రు డనియు చెప్ప

13. Vide article on Ancient Bhanja Kingdom published in the Vizianagaram College Magazine for 1926. Pp. 33—42 14, Vide J.B.O.R.S. Vol VI, Pt IV. P.P.481-486. 15. Vide J. B.O. R. S, Vol VI, Pt II., PP.266—273.

బడెను. ఈతడు పరమవైష్ణవుడు.

విద్యాధరభంజదేవుని తామ్రశాసన మొకటి ప్రకటింపబడినది.[16]

దానిశిఖాపైని కూర్చుండియున్నసింహము, రాజుపేరు చెక్కబడినవి. శాసనము కుటిల (దేవనాగరి) అక్షరములతో చెక్కబడినది. భాషసంస్కృతము. అందలివిషయమిట్లున్నది.

విమలభంజ విషయములోని తుందురావ గ్రామమును, వంజుల్వక వాసకమునుండి రణభంజదేవుని ప్రపౌత్రుడును, దివభంజదేవుని పౌత్రుడును, శిలభంజదేవుని పుత్రుడు నగు మహారాజ విద్యాధరభంజదేవుడు, భట్టదారు ఖండియను బ్రాహ్మణునికి తన పుణ్యాభివృద్ధికై, దానమిచ్చెను. పరమమహేశ్వరుండును, మాతాపితృపాదానుధ్యాతయు, భంజకులాభరణుండును అగు మహారాజ విద్యాధరభంజదేవు దానకర్త. కళింగశ్రేష్ఠియు, మంత్రియునగు భట్టస్తంభదేవు డీశాసనమును ధృవపరిచెను. సంధివిగ్రహికుడగు శ్రీఖంభ దీనినివ్రాసెను. శాసనమున, దానకాల మివ్వబడలేదు.

గంజాంజిల్లా ఛత్రపురంతాలూకా అంతిరిగాం గ్రామమునదొరికిన యశభంజదేవుని శాసనమునుబట్టి ఈక్రిందివంశావళి తేలుచున్నది.

దివభంజదేవ
|
వీరభంజదేవ
|
రాయభంజదేవ
|
యశభంజదేవ

యశభంజదేవుడు సకలఖింజలీ మండలాధిపతియని పేర్కొనబడెను. దాన మివ్వబడిన గ్రామమును, రాజునివాసమును, కూడ గుంసూరుతాలూకాలోనివని తెలియుచున్నవి.

కనకభంజబాడ్ శాసనమునుగురించివ్రాసిన ఆర్. డి. బెనర్జి, ఆశాసనము కేవలము కల్పితమైనదనియు, అందు చేత నమ్మ వీలులేదనియు, వ్రాయుచున్నారు.[17] అందలి ముగ్గురు రాజులగోత్రములు, లాంఛనములు, తత్పూర్వభంజరాజుల గోత్ర, లాంఛనములకన్న భిన్నములుగానున్నవి. శాసనపు వ్రాతమాదిరికూడ భిన్నముగానున్నది. బమన్ఘాటి శాసనకర్తయగు రణభంజ, దిగ్భంజ కొడుకని చెప్పబడుటచేత ఆతడును, శత్రుభంజకొడుకని చెప్పబడినరణభంజయు నొక్కరుగారనియు, శాసనపులిపులనుబట్టిశత్రుభంజకొడుకగురణభంజయే పూర్వికుడనియు, దిగ్భంజ కొడుకగు రణభంజ II గాంగశక సంవత్సరము 288 నాటివాడనియు, బెనర్జిగారు వ్రాయుచున్నారు. పై విషయములలో గాంగశకవిషయము తప్ప తక్కినవి సరిగానే యున్నవి. శాసనమున గాంగశకముమాటలేదు. పేర్కొనబడిన 288 సంవత్సరము ఏశకమునాటిదో తెలియదు. కాని కరవంశీయుల యొక్కయు, శైలోద్భవ వంశీయులయొక్కయు శాసనములలో పేర్కొనబడిన రాజ్యకాలములును, ఈభంజ రాజ్యకాలమును, ఒకే శకమునుండి లెక్కించబడియుండవచ్చును. అది హర్ష రాజ్యకాలము (క్రీ॥శ॥ సం॥ 643) ను సూచించునని నాయభిప్రాయము. కర లేక కేసరివంశీయులు ఉత్కళదేశమంతయు నేలిన కాలముననే ఈశైలోద్భవ, భంజ వంశములు వారికి సామంతులుగానుండి మండలాధిపత్యమొనరించుచుండిరనితోచును.

రెండవశుభకరదేవునిధారకోటశాసనమును ప్రకటించుచు (Vide J.A. H. R S. vol. IV.

16. Vide J. A, S. Beng. Vol LVI, PtI, No 3 PP. 154—160.
17. Vide J. B. O. R. S. Vol 14. Pt I, PP, 114—126.

Parts 3—4) శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురు ఇట్లు తెలిపిరి. 'మహేంద్రగిరి మహానదుల మధ్యనున్న తోసలిదేశముపై కరవంశపురాజులు క్రీ॥ 4వ శతాబ్దమునుండి రాజ్యమేలిరి. తోసలిరాజధానియగు గుహేశ్వరపాటక భువనేశ్వరము చెంతనుండెను. శాసనమునందలి జయకటకవిషయ మిప్పటి గంజాంజిల్లాలోని జౌగడమై యుండును.

కరరాజులకును నాగోద్భవులకును (శైలోద్భవులు) సంబంధ బాంధవ్యములు లుండెను. శైలోద్భవులు కరవంశపురాజులకుసామంతులు.

శాసనపులిపి, ఉత్తరశైలిని వ్రాయబడిన బ్రాహ్మిలిపి, దీనినిబట్టి ఈశుభకరదేవునిశాసనము క్రీ॥శ॥ 6, 7 శతాబ్దముల నాటిదని చెప్పవచ్చును''.

ఈభంజరాజులశాసనములు ఇంకను నాలుగు ప్రకటింపబడినవి.[18]

ఈ శాసనము లన్నియు గంజాం జిల్లా గుంసూరు తాలూకాలోనే దొరికినవి. వాటి యందు పేర్కొనబడిన గ్రామములుకూడ ఆ చుట్టుపట్లనే గలవు. దీననిబట్టి ఆరాజులు పూరి,గంజాం,జిల్లాలలోనికొండప దేశములందు రాజ్యమేలిరని తెలియును. ఈశాసనములలో నేత్రిభంజ, విద్యాధరభంజ రాజులశాసనముల లిపి, వ్రాతమాదిరి, శిఖాలపై సింహముద్ర లొక్కవిధముగా నున్నవి. యశోభంజ రాజు శాసనపు లిపి, వ్రాతమాదరి, శిఖాపైనంది ముద్రి, ఇవిమరియొకవిధముగానున్నవి. ఈరాజవంశము దరిమిలాదని తెలియుచున్నది.

ఈశాసనములనుబట్టి ఈక్రిందివంశావళి ఏర్పడుచున్నది:—

శిలాభంజ
|
శత్రుభంజ
|
రణభంజ
|
నేత్రిభంజ (కళ్యాణకలశ) — దిగ్భంజ
దిగ్భంజ
|
శిలాభంజ
|
విద్యాధరభంజ
(అమార్త్యకలశ)

నేత్రభంజదేవునిదానశాసనములు రెండును వంజులకగ్రామమునుండి ఇవ్వబడెను. వాసుదేవఖండవిషయములోని ఆరాతిగ్రామమును రాజు బ్రాహ్మణులకిచ్చుచు దానినిసంరక్షించుటకై తన సామంతరాజులను, రాజానకులను, రాజపుత్రులను, విషయపతులను, దండపాశికులను, వ్యవహారికులను, బ్రాహ్మణులను, కరణములను, నివాసజనపదులను,ఆజ్ఞాపించెను. ఈవాసుదేవఖండ విషయము గంజాంజిల్లా గుంసూరుతాలూకాలోని వాసుదేవపురమై యుండనోపు. నేత్రభంజదేవుని శాసనము మరియొకటి ప్రకటింపబడినది.[19]

దానిశిఖాపై సికూర్చుండియున్న సింహవిగ్రహము గలదు. దీనినిబట్టి కొంద రీతడు వేరు వంశమువా డందురుగాని అది సరికాదు. దిగ్భంజదేవుని ప్రపౌత్రుడును, శిలాభంజదేవుని పౌత్రుడును,విద్యాధరభంజదేవునిపుత్రుడునగు నేత్రిభంజ, భంజామలకులతిలక యనియు,పరమవైష్ణవుడనియు, ఖింజిలాధిపతి యనియు, వర్ణింపబడెను. విజయ వంజుల్వకగ్రామమునుండి, భట్టపురుషోత్తమునకు వల్కాఖండము దాన మివ్వబడెను. శాసనములనుబట్టి భంజరాజులనుగురించి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:—

18. Vide Annual Report on Epigraphy for 1917—1918, P 12 and Pp. 135—137.
19. Vide J.B.O.R.S, Vol VI, Pt 2, Pp 274—276.

వీరు అండజులు. వీరి రాజ్యస్థానము ఖింజలీమండలము. కొన్ని శాసనపుశిఖలపైని సింహము, కొన్నిటిమీద నందివిగ్రహము గలదు. కొన్ని శాసనములలో వీ రండజవంశజులు లేక మయూరభంజకులు అని చెప్పబడక కాస్యప వంశజులని చెప్పబడినది. అండజవంశజు లని చెప్పుకొనుట కంటె కాస్యపగోత్రికులని చెప్పుకొనుటయే మంచిదనియో, గోత్రములు లేనివారు కాస్యపగోత్రికులని పిలువబడుట యాచారమనియో, వీరిట్లు తెలుపుకొనిరి. వీరి శాసనములలో రెండవ రణభంజదేవుని బమన్‌ఘాటి శాసనమున 288 రాజ్యకాల మని యుండుటచేత కొందరు ఇది గాంగశకప్రారంభమునుండి లెక్కింపబడి నట్లూహించి, ఆతనికాలము 1066 అని వ్రాయుచున్నారు. అయినను, గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 778 సంవత్సరమని ఇంతవరకు ఋజువు కాలేదు. కరవంశీయులు గూడ ఈశకము నేవాడిరని వ్రాసిన వ్రాతతప్పు.

ఇంతవరకు వీరి తామ్రశాసనములు 15, 16 ప్రకటింపబడినవి. అందు సగముభాగము మొదటి రణభంజదేవునివై యున్నవి. ఆర్. డి. బెనర్జిగారు వీరి వంశావళి నిట్లు నిర్ణయించిరి.[20]

(A) శిలాభంజ I
|
శత్రుభంజ
|
రణభంజ
|
నేత్రభంజ — దిగ్భంజ
|
శిలాభంజ II
|
విద్యాధరభంజ
|
నేత్రభంజ II

(B) వీరభద్ర
|
ఆదిభంజ
......
కొట్టభంజ
|
దిగ్భంజ
|
రణభంజ (288 సం॥మును తెలుపును.)
|
రాజభంజ

మజుందారు పై వంశావళియందలి ఆఖరి రాజులు (B) మొదటి రాజులకు (A) ముందే రాజ్యమేలిరని వ్రాయుచున్నారు. కాని ఆయాశాసనముల లిపినిబట్టి వంశక్రమముపైని చూపబడినరీతిగనే యుండవలెనని బెనర్జిగారు వాదించుచున్నారు.

పరమానందాచార్యులుగారు ఈభంజ వంశపురాజులను గురించి ఒక వ్యాసమును ప్రకటించిరి.[21] అందు ఇంకను మరికొన్ని భంజవంశపు రాజుల శాసనములను గురించి వ్రాసిరి. నరేంద్రభంజయొక్క ఖండదాలి శాసనమున ఈక్రిందివంశావళి గలదు.

కొట్టభంజ
|
దిగ్భంజ
|
రణభంజ
|
రాజభంజ
|
పృథ్వీభంజ
|
నరేంద్రభంజ

గంజాంజిల్లాలో నూతనముగా దొరికిన రెండు భంజవంశపు శాసనములనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి తేలుచున్నది.[22]

20. Vide J.B.O.R.S, Vol. III Pt III. Pp. 319-323. 21 Vide J.B.O.R.S, Vol XII, Pt I. Pp. 92-102
22. Vide Ep. Report for 1917—1918. P. 12.

దివభంజ
|
రాయభంజ
|
వీరభంజ
|
రాయభంజ II
|
యశోభంజ — జయభంజ

వీరు 15వ శతాబ్దమున తూర్పుగాంగ రాజుల యధికారము తగ్గినతర్వాత ఖింజలీమండలము పై రాజ్య మేలిరని పరమానందాచార్యులుగా రూహించుచున్నారు. వీరికిముందు రాజ్య మేలిన రాజులు ముగ్గురు గలరని కనకభంజ బాడు శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కాస్యపఋషి వంశపువాడును, సోలనభంజ మనుమడును, దుర్జయభంజ కొడుకును, అయిన కనకభంజ ఖింజలిమండలముపై నేలెను.

ఈరాజులందరును భంజవంశమునకే చెందినవారు. సకల ఖింజలీమండలముపై నేలిరి. కాని వేర్వేరు కాలములందు రాజ్యముచేసిరి. భంజరాజుల శాసనములు వంజుల్వాకనుండి ఇవ్వబడెను. విద్యాధరభంజ, నేత్రభంజ, యశోభంజ మొదలగు రాజులు దానమిచ్చిన గ్రామములు ఉత్తరగంజాంజిల్లాలోను, జైపురంలోను ఉండుటచేత వారా దేశములపై తమ యధికారమును జరిపిరని చెప్పవచ్చును. పూరి ఉత్తరగంజాంజిల్లాలు, కొంగోదమండలమనుపేర, వారి యధికారమునకు లోనై యుండినట్లు వారిదానశాసనములు, దానగ్రామములు గుంసూరు, అస్క, ఛత్రపురంతాలూకాలలో దొరుకుటయే నిదర్శనము. రెండవ రణభంజదేవుని బమర్ఘాటి శాసనము, 288 సంవత్సరమునాటిది, కడపటి గాంగరాజుల శకమునుండి లెక్కించి (288+772), క్రీ॥శ॥ 1060 సం॥ నాటిదని ముజుందారు పరిభ్రుతులు వ్రాయుచున్నారు. 288 సంవత్సరమును తెలిపిన రణభంజయే మొదటివాడనియు, ఆసంవత్సరమును గాంగశకము (772) నుండి లెక్కించవలయుననియు, తెలుపుచు, డాక్టరుముజుందారు ఈభంజరాజులు క్రీ॥ శ॥ 9-16 శతాబ్దముల మధ్య రాజ్యమేలిరని యభిప్రాయ పడిరి. కర-కేసరివంశమునకు చెందిన దండి, త్రిభువన, మహాదేవుల శాసనములలోని 180,187 రాజ్య సం॥లు కూడ ఈగాంగశకాబ్దమునుండియే వారు లెక్కబెట్టుచున్నారు. కాని దీనికి సరియగు ఋజువు లేదు.

రాణకయనియు, మహారాజనియు మాత్రము వీరికి రాజ్యచిహ్నములు గలవు సర్వభౌమపదమును సూచించు బిరుదము లేవియు గానరావు. వీరివంశము, గణదండనాయక వీరభద్రునిచే స్థాపించబడెను. మహాకళింగాధిపతులనియు, మహాకోసలేంద్రులనియు బిరుదములు వహించి వినీతిపురమునుండి కోసల, కళింగములపై రాజ్యముచేసిన సోమవంశపు రాజులక్రింద వీరు మొదట సామంతరాజులుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరి శాసనములలోని మొదటిరాజు పేరు శిలాభంజయని యుండుటచేత కొందరు వీరిని శైలోద్భవ, శైలేంద్ర రాజులతో ముడిపెట్టుచున్నారు. ఒరిస్సా కొండప్రాంతములందు తమ యేలుబడిని సాగించుకొనుటచేతకాబోలు వీరికీపేరు. ఈశైలోద్భవ వంశము అనేక చీలికలై, ఒరిస్సాలోని వేర్వేరు భాగములందు స్థిరపడినది. ఏలనన, శ్రీపురమున శైలేంద్రులును, శ్రీవర్ధనపురమున శైలవంశీయులును (Vide Ragholi Plates of Jaya Vardhana, P. 18, Inscs. in C. P.), ఖింజలి (ఖిజ్జింగి) యందు భంజవంశీయులును,

కొంగోదుయందు శైలోద్భవులును, వాసము లేర్పరుచుకొనిరి. మయూరభంజదేశమందు శిలాభంజ వంశీయులు కొందరు 1800 సంవత్సరముల క్రిత మేస్థిరపడినట్లు అందు దొరికిన శాసనముల లిపినిబట్టి తెలియుచున్నది. శైలోద్భవులు కొండదేశములందు రాజ్యము జేయుచుండిరనియు, గాంగవంశీయులు శాలిమనదీతీరమందున్న కొంగోదునందు వాసముజేయుచుండిరనియు శైలోద్భవు డొకడు గాంగవంశీయపురాణిని పెండ్లాడగా జనించిన కుమారుడు శైలవంశమును కొంగోదునందే స్థాపించెననియు హీరలాల్ తెలిపెను. ఇట్లే అండజవంశముగూడ ఏర్పడెను. శైలవంశీయుడొకడు మయూరికులదేశమునకు బోయి, వారి నోడించి, మయూరభంజన యను బిరుదమును సంపాదించెననియు, మయూరికుల రాణిని పెండ్లాడి మయూరభంజవంశమును స్థాపించెననియు, అందుచేతనే మయూరము వారిచేత గౌరవముగా జూడబడుచుండెననియు, అండజవంశీయులని శాసనములలో పేర్కొనబడెననియు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని బాద్, మయూరభంజదేశపు రాజులు మయూరచిహ్నమును గల్గియున్నారు.

భంజవంశోత్పత్తిని గురించి సింఘుదేవుగారిట్లు వ్రాసిరి.[23]

"రణభంజ, రాజభంజదేవుల తామ్రశాసనములు, వారి పూర్వీకుడైన వీరభద్రుడు మయూరాండజుడని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయమును రామ్సుగారి గ్రంథమునగానక, ముజుందారు ప్రస్తుతపు మయూరభంజ, కియోంఝార్ భంజవంశములు పూర్వభంజరాజులవంశముతో సంబంధము లేనివని నిశ్చయించెను. మరియు ఆవంశముల పురాణకథలు ఇప్పటి భంజవంశీయుల ఉత్పత్తిని సరిగా తెలుపుచున్నవని వ్రాసిరి. (అనగా వారు కాస్యపగోత్రీకులనియు, సూర్యవంశపు రాజులనియు తెలిపిరి.) రామ్సుగారి గెజటీరునందు ఇట్టి మయూరభంజ వంశోత్పత్తి కథ లేకపోయినను, హంటరు ఒరిస్సాదేశ చరిత్రలో ఇట్లున్నది:—

'మయూరాండజమునుండి ప్రప్రథమమున ఈవంశము పుట్టినదన్న గాథచేత, ఈరాజు యొక్క చేవ్రాలుగుర్తు మయూరమై యున్నది, తామ్రశాసనములుగూడ ఈ భంజవంశము చాల పురాతనపుదని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయములన్నింటిని వదలివేసి మయూరభంజవంశము పూర్వపు భంజవంశముతో సంబంధము లేనిదనియు, ఇటీవల జయసింహాయను రాజు గజపతిరాజు కూతును వివాహము చేసికొని హరిహరపురము నేలెననియు, ముజుందారు వ్రాసిన వ్రాత తప్పు."

ఈభంజరాజులు, అనేకమంది బ్రాహ్మణులను రప్పించి తమ దేశములలో వారికగ్రహారములు, భూములు దానము జేసి, శివాలయములనుకట్టించి, బ్రాహ్మణమతాభిమానులై యుండిరి. కొందరు రాజులు పరమమహేశ్వరులనియు, కొందరు పరమవైష్ణవులనియు, శాసనములలో పేర్కొనబడిరి.

శుల్కి (శూలిక) వంశము.

కళింగము నేలిన శుల్కి వంశీయుడగు కులస్థంభదేవుని తామ్రశాసనములు రెండు పూరిగ్రామమున దొరికినవి.[24] ఒక్కొక్క శాసనమొక్కొక్క రేకు రెండు వైపులను వ్రాయబడినది. శాసనపు రేకు పైభాగమున శిఖాగలదు. అందు అర్ధచంద్రుడు, వృషభము

23. Vide 1927 June, Oct., & Nov. Vaitarani Journals.
24. Vide J. A. S. B, Vol LX IV Pt. 1, Pp. 123—127.

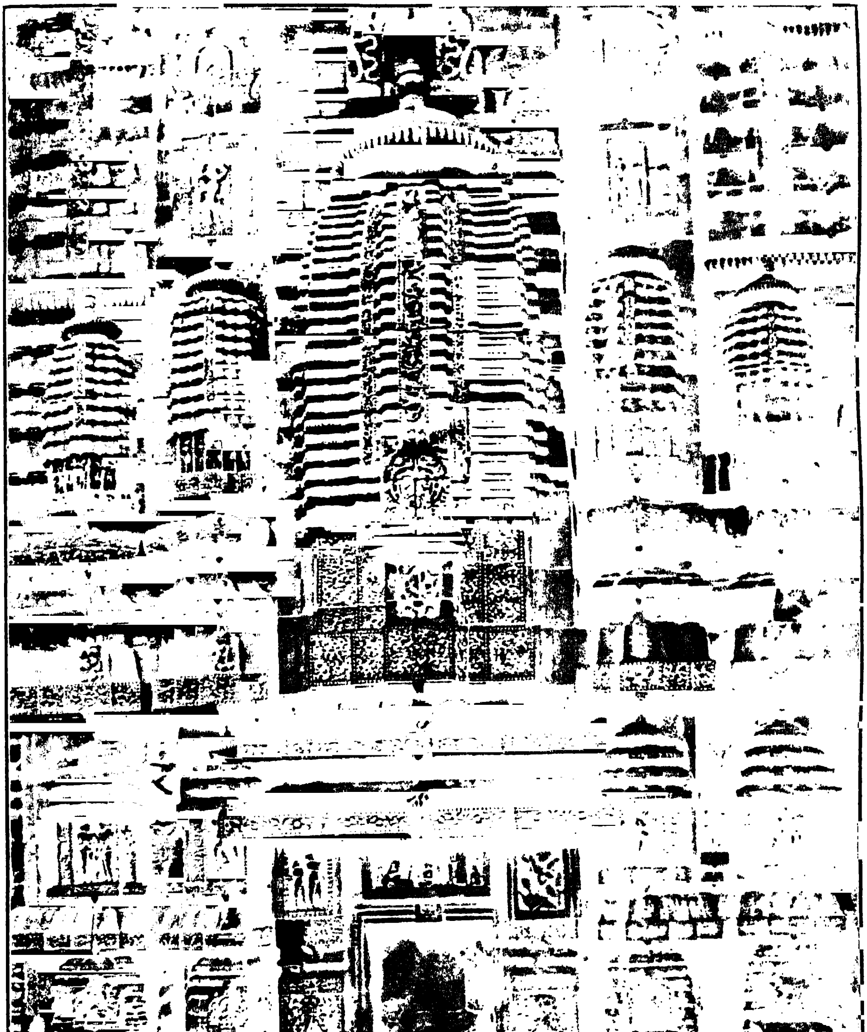

Brahmesvara Temple at Bhuvanesvar, Orissa

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

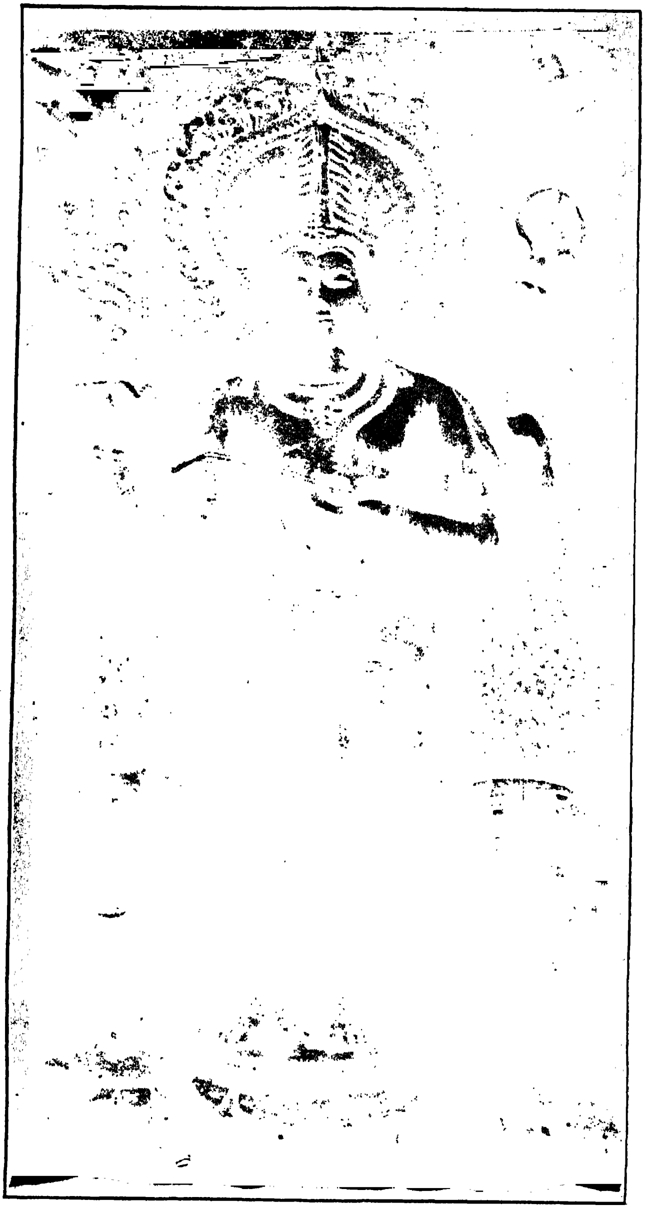

IMAGE OF SIVA, GREAT TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

రాజు పేరు, పోతపోయబడినవి. ఇష్టదైవప్రార్థన, కులస్తంభ దేవుని ప్రశస్తి మొదట వ్రాయబడినవి. స్తంభేశ్వరీ దేవి వరప్రసాదమున కులస్తంభ దేవు పుట్టినట! ఆతని కుమారుడు కచ్ఛదేవుడును, ఆతనిపుత్రుడు కులస్తంభ (రణస్తంభ)యు, చేసిన శాసనములలోని గ్రామములు రెండును, వేదాధ్యయన పరులును, బ్రాహ్మణులును, అగుతండ్రి కొడుకులకే, ఇవ్వబడెను. గ్రామములు రెండును ఉలోఖండవిషయములోనివిగా తెలుపబడినవి.

కులస్తంభ దేవుడు శుల్కికులమున పుట్టినట ఇదియే చాళుక్యకులమని మనోమోహనచక్రవర్తిగారభిప్రాయపడిరి. వారిశాసనములయొక్క లిపినిబట్టియే వారి కాలము క్రీ॥ శ॥ 11 వ శతాబ్దముగా నిశ్చయింపబడినది.

దానగ్రామములు కళింగదేశములోనివని తెలియుటకుపిదర్శనము, రాజు కళింగదేశములోని మహాసామంతులను ఆజ్ఞాపించుటయే.

ఈ శుల్కి లేక సూలికవంశజులు చోళులనియు, వీరు మగధరాజ్యముపై యధికారము చేసిరనియు, వీరిని మౌఖారి వంశీయుడగు ఈశానవర్మ క్రీ॥554 సం॥లో ఓడించెననియు, హీరాసుగారు తెలిపిరి.[25]

కాని సులకులు, ములకులు అను వ్యాసమున శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు సులకులు, చోళులుగా నేరరనియు, వారును ఆంధ్రులును సన్నివేశజాతులనియు వ్రాసిరి.[26]

ఈశూలిక లేక శుల్కి రాజులను గురించి ముజుందారు ఈక్రిందివిధముగా వ్రాసెను.[27]

"క్రీ॥ 554సం॥ నాటి హరహాశాసనమును బట్టి ఈశానవర్మదక్షిణముననున్న ఆంధ్రులను మొదట జయించి, తర్వాత బంగాళాతీరమున నున్న శూలికులపై బడి, వారి నోడించెను. తర్వాత గౌడదేశవాసులైన, సముద్రపు దొంగలను బంగాళాఖాతమునుండి వెడలగొట్టెను. ఈ శూలికులు ఉత్కలదేశములోని మిధునపురప్రాంతమునం దుండెడివారు. ఇప్పటికిని వారి తెగ అందున్నది. కులస్తంభ దేవుని పేరు నందు "స్తంభ"యని యుండుటచేతను, వారి గొప్పతనమంతయు స్తంభేశ్వరీ దత్తవరప్రసాదమని చెప్పబడుటచేతను, సోనుపురప్రాంతమునను ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములందును స్తంభేశ్వరి, లేక ఖంభేశ్వరీదేవి, దూమాలులు, (దుంబాలు) ఖోదులు, మొదలగు అనాది జాతివారిచేతనే ముఖ్యముగా నారాధింపబడుటచేతను, స్తంభేశ్వరిని గొల్చిన కులస్తంభాది శుల్కిరాజులు గూడ అనార్యులుగా నుండి, క్రమముగా హిందూమతసాంప్రదాయముల నవలంభించినట్లు తోచును. మిధునపురమున నున్న శుల్కిజాతివారు రాజపుత్రులని పిలువబడుచున్నను వారు అంటరానివారుగాగణింపబడుచున్నారు. ప్రాయశః కులస్తంభ దేవుని సంతతివారు గూడ నట్టివారేమో!! యయాతి కేసరికి పూర్వము ఒరిస్సా దేశములో రాజ్యము జేసినట్టు మాదలాపంజిలో జెప్పబడిన మ్లేచ్ఛులువీరేమో!! స్తంభేశ్వరి పేరుప్రతిష్ఠలు బాడ్, గంజాం దేశములవరకు వ్యాపించియుండెను. ఈదేశములలో తర్వాత రాజ్యమేర్పరుచుకొన్న భంజరాజులుగూడ స్తంభేశ్వరినేగొల్చుచున్నట్లు వారిశాసనములే ప్రమాణములు."

కులస్తంభ దేవుని సంతతివారా ప్రాంతపు ఆదిమనివాసులు. వారు శైవమతస్థులు. వారి శాసనపు శిఖాలపై గల నందిగుర్తే, ఆ దేశముపై తర్వాత రాజ్యమేలినభంజరాజులశాసనపుశిఖాలపై గూడగలదు. వీరుసామంతరాజులుగానుం

25. Vide J. A. H. R. S. Vol 1. Pt 3, Pp 130—131.. 26. Vide J. A. H. R. S. Vol II Parts. 3 & 4. P. p. 178-180. 27 Vide his Orissa in the Making, Pp 101-117

డుటచే నాకాలమున ఉత్కళమునేలుకొనలగు ప్త రాజులకుకప్పముగట్టుచుండిరనితోచుచున్నది.

కడపటి గాంగవంశము.

(క్రీ॥ శ॥ 1132—1434).

అనంతవర్మచోడగంగుని విశాఖపట్టణం శాసనమును, (Vide Ind.Ant.Vol18.) కొర్ని శాసనమును(చూడుము, కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు 15, పుటలు 65—78.) బట్టిచూడగా అతడు క్రీ॥శ॥సం॥లు 1118, 1132 నాటికే ఉత్కలమును జయించెనని తెలియును. "మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు రాజ్యభ్రష్టుడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు నిలబెట్టి, పిమ్మట పశ్చిమదిశయందు విఘటితుడైన వేంగిరాజును (సప్తమవిజయాదిత్యుని) కూడా అట్లే నిలబెట్టి, వర్ధిల్లుతూ ఉన్న కీర్తివైభవము గల ఏ శ్రీ గంగచూడామణి జయలక్ష్మియొక్క తోరణస్థంభములవలె నున్న ఆఇద్దరి రాజులయొక్క లక్ష్మినిన్ని భందనమాలికను (మంగళతోరణము) కట్టేటట్టుకట్టెనో, ఆతడు శ్రీమదనంతవర్మమహారాజున్ను, రాజాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమవైష్ణవుడున్ను, పరమబ్రహ్మణ్యుడున్ను మాతాపితృపాదానుధ్యాతియున్ను, అయిన ఆ శ్రీ చోడగంగుదేవుడు..." పై దానినిబట్టి ఆరాజ్యములనాతడాక్రమించినట్లు తోచదు. తూర్పుపశ్చిమదిశలనున్న ఉత్కల, వేంగి ప్రభువులకు సహాయ మొనర్చెను గాని, పదభ్రష్టులను గావింపలేదు. కాని మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో సువర్ణకేసరిని ఓడించి, కటకమును స్వాధీనపరుచుకొని, కేసరివంశము నంతము గావించి, ఉత్కలాధిపతి యయ్యెనని తెలియుచున్నది. సువర్ణకేసరి మంత్రియగు వాసుదేవ బాహంపతి చోడగంగునికి సహాయ మొనర్చెనట.

మరియు, మాదలాపంజి గ్రంధము లన్నిటిలోను మత్తభానుడే (నాల్గవభానుదేవుడే) గంగవంశపు కడపటిరాజనియు, ఆతనితర్వాత కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకువచ్చెననియు, తెలుపబడెను. కపిలేంద్రుని శాసనములనుబట్టి, యాతని రాజ్యము, శక సం॥ 1356 లేక క్రీ॥సం॥ 1434 లో, ప్రారంభమయ్యెనని తెలియును. గనుక, ఆ సంవత్సరమే గాంగవంశ రాజ్యాంతమును తెలుపును. నాల్గవ నరసింహుని యొక్క రెండు తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు కడపటి రాజని తెలియవచ్చినను, మాదలాపంజి గ్రంధమునందలి చరిత్రను నమ్మి నాల్గవ భానుడు కట్టకడపటి రాజుగా రాజ్యమేలెనని నమ్మవలెను. అనగా, అనంతవర్మ చోడగంగదేవు మొదలు నాల్గవభానుదేవునివరకు 300సం॥లు గాంగవంశ ముత్కలమున రాజ్యమేలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగుని తామ్ర, శిలా, శాసనములను బట్టియు, ఆతని సంతతివారి తామ్ర, శిలా, శాసనములను బట్టియు, ఆ కాలమున రాజ్యమేలిన తదితరవంశపురాజుల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలను బట్టియు, మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టియు, ఈ కడపటిగాంగరాజుల వంశావళి, కాలక్రమములు, చరిత్రాంశములు తెలియుచున్నవి.

వీరి వంశావళి, కాలక్రమములిట్లున్నవి:-

అనంతవర్మ వజ్రహస్త III

దేవేంద్రవర్మ రాజరాజ I

(1) అనంతవర్మచోడగంగదేవ 1076—1147 | పెర్మాడిదేవ

పెర్మాడిదేవ → పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగ

(1) అనంతవర్మచోడగంగదేవ → (కస్తూరికా మోదినివల్ల) (2) కామార్ణవ VII 1147-1156

(1) అనంతవర్మచోడగంగదేవ → (ఇందిరదేవివల్ల) (3) రాఘవుడు 1156-1170

(1) అనంతవర్మచోడగంగదేవ → (చంద్రలేఖవల్ల) (4) రాజరాజ II 1170-1190; (5) అనియంకభీమ 1190-1198

(6) రాజరాజ III 1198-1211

(7) అనంగభీమ 1211-1245

(8) నరసింహదేవ I 1245-1264

(9) భానుదేవ I 1264-1279

(10) నరసింహదేవ II 1279-1306

(11) భానుదేవ II 1306-1327

(12) నరసింహదేవ III 1327-1353

(13) భానుదేవ III 1353-1378

(14) నరసింహదేవ IV 1378-1424

(15) భానుదేవ V 1424-1434

ముఖలింగదేవాలయమునను, ద్రాక్షారామాలయమునను, సింహాచలాలయమునను గల శాసనములనుబట్టి ఈతనిచరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. ఈతనికి పెక్కుభార్య లుండినట్లు తెలియుచున్నది. అందుపట్టపురాణి, జయంగొండారనుచోళ మహాదేవి యనియు,[28] పట్టమహిషి కస్తూరికా మోదిని యనియు,[29] తెలియుచున్నది. కస్తూరికకుమారుడే ఈతనితర్వాతమధు కామార్ణవుడను పేర రాజ్యమునకువచ్చెను. మరియొకభార్యయైన ఇందిరాదేవికుమారుడు రాఘవదేవుడు తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మరియొకభార్యయైన చంద్రలేఖవలన

28 Vide S. I. Inscs. Vol. IV No. 1164. 29 Vide J. As. Soc. Beng Vol LXV, Pt I, p235

గల్గిన రాజరాజ, అనియంకభీములను పుత్రులిద్దరు తర్వాత రాజ్యమేలిరి. మరియొకభార్య వెన్నవదేవి పుత్రుడిట్టపాశదేవుడు రాజ్యమేలినట్లు గాన్పింపదు. ఉమావల్లభుడను కొడుకొకడుండెను. అనంతవర్మ తమ్ముడు ఉలగియుంవంద్ద పెర్మడి దేవయనియు, ఆతనిభార్య పల్లవమహాదేవియనియు, వారికుమారుడు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగయనియు, ఆతడు మహామాండలికుడుగానుండెననియు, తెలియుచున్నది నారాయణపురమునందలి దేవాలయములోని శాసనములనుబట్టి చోడగంగుని తమ్ముడు ఉలయగండ పెర్మాడి రాజనియు, ఆతని కొడుకు రాజేంద్ర చోడ దేవనియు వారు 1054, 1031 శకసంవత్సరములలో మండలేశ్వరులుగా నుండిరనియు తెలియును. ఆగ్రామ దేవాలయమున చోడగంగుని దండనాయకుల యొక్కయు, సేనానాయకులయొక్కయు, మంత్రులయొక్కయు, పెక్కు శాసనములు చెక్కబడినవి.[30]

చోడగంగుని ప్రధాని పిన్నయభట్టు. సంధివిగ్రహికుడు సామ్ముల రేచన. సేనాధిపతులు అల్లనశర్మ చమూపతి, ఎఱదోర చమూపతి, బణపతి మొదలగువారు. ఈతని మంత్రులయొక్క, సేనానులయొక్క, మాండలికులయొక్క, సామంతులయొక్క, శాసనముల నేకముగా ప్రకటింపబడినవి.[31]

ముఖలింగ శాసనములలోని దానములన్నియు పురవరి (నగరాధిపతి) పరముగాచేయబడెను. ఈపురవరి బ్రాహ్మణుడో, కాయస్థుడో అయియుండెను. గణక, కరణ, యను నుద్యోగములుగూడ ప్రతిగ్రామమున నుండెను.

అనంతవర్మ శాసనములనబట్టి గాంగవంశీయులు ఆత్రేయ గోత్రీకులనియు, చంద్రవంశమునకు చెందినవారనియు, తెలియును. వీరు చోళ, చాళుక్య, వైదుంబ, హైహయ, వంశములతో సంబంధ బాంధవ్యములు జరుపుటచేత క్షత్రియులుగా గణింపబడుచున్నారు.

డాక్టరు ముజుందారు తన ఒరిస్సా దేశచరిత్రలో గాంగరాజులును, వారిపూర్వీకులును తెలుగుదేశములోని ముఖలింగమున సుస్థిరవాస మేర్పరుచుకొనినను, వారిభాష, వ్రాతలిపి, అరవమేగాని తెలుగుకాదని శాసనములనుబట్టి తెలియుచున్నదని వ్రాసిరి.[32]

మరియు, మాదలాపంజిగ్రంథము ప్రాయశః అరవలిపిలోనే వ్రాయబడెననియు, అందు చేతనే లేఖకులు ఓఢ్రభాషలో దానిని సరిగా వ్రాయలేకపోయిరనియు, మరియు శుద్ధతప్పులను వ్రాసిరనియు, తెలిపిరి[33] కాని ఈవ్రాతలు సహేతుకముగను, సమంజసముగను లేవు. చోళులతో సంబంధములు జరిపిన తూర్పుచాళుక్యులు ప్రథమమున తెల్గు- కన్నడభాషను, తర్వాత ఆంధ్రమును ఎట్లుపోషించిరో, అట్లే తూర్పుగాంగులు ప్రథమమున తెలుగులిపి, భాషలను తర్వాత ఓఢ్రలిపి, భాషలను పోషించిరిగాని, అరవభాషను దేశభాషగా జేసినట్లు గాన్పింపదు. చోళులతో సంబంధము బలిసినకొద్ది అరవములో శాసనములు కొద్దిమాత్రము వ్రాయబడినను, వారిభాషలిపులు, దేశభాష లిపులే యని యెఱుంగునది. ఉత్కళమున ఓఢ్రలిపియు, ఆంధ్రకళింగదేశమున తెలుగులిపియు ఉపయోగింపబడెను. శాసనములలోని భాష సాధారణముగా సంస్కృతమే. ఓఢ్రపద్ధతిని ఉత్కళమున జగన్నాధాది యాలయములును, ముఖలింగమున సోమేశ్వరాలయమును ఈతనిచే కట్టింపబడెను. చాళుక్య—చోళపద్ధతినిగూడ

30 Vide Annual Report on S.Ind. Epigraphy for 1927. P. 112.
31 Vide Draksharama, Mukhalingam & Simhachalam Incs. published in S. I. In scs Vols. IV, V & VI Resp. 32 Vide his Orissa in the Making P. 205 33 Ibid p. 207.

ముఖలింగాదినగరములం దాలయములు కట్టింపబడెను. ద్రాక్షారామ, ముఖలింగములందు పెక్కుశాసనములు తెలుగుభాషనే వ్రాయబడెను. క్రీ॥ శ॥ 1132 సం॥లో కటకమును జయించిన తర్వాత ఓఢ్రభాషను ఆదేశమునందు వృద్ధిపరిచెను.

గంగవంశానుచరిత్ర.

(1) అనంతవర్మచోడగంగ, శేక, గంగేశ్వర కడపటిగాంగరాజులలోకెల్ల సుప్రసిద్ధుడు. ఈతని విశాఖపట్టణం, కొర్ని, తామ్రశాసనములవల్లను, ముఖలింగం, శ్రీకూర్మం, రోణంకి, అర్సవిల్లి మొదలగు గ్రామములందలి దేవాలయములలోని శిలాశాసనములవల్లను, ఈతని సంతతివారి శాసనముల వల్లను, కళింగాత్తుపరణి, మాదలాపంజి, గ్రంథములందలి వ్రాతలవల్లను, ఈతనిచరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది. ఈతనితండ్రి రాజరాజు. తల్లి రాజసుందరి. రాజరాజు ద్రమిలాహవమందు మొదట జయలక్ష్మికి భర్తయై, తర్వాత చోళరాజైన రాజేంద్రచోళుని కూతురగు రాజసుందరికి భర్తయయ్యెననుటకు యీతని, శాసనమే ప్రమాణము. ఈరాజేంద్రచోళుడు క్రీ॥శ॥1012 మొదలు 1042వరకుచోళరాజ్యమేలెను. ఈతడే మహేంద్రగిరిపై జయస్థంభముల నెత్తించెననియు, కులూటరాజగు విమలాదిత్యునిసంహరించి కళింగమును జయించెనను సూచనకై ఈతడిట్టి జయస్థంభమునునాటెననియు, కొందరి యభిప్రాయము. కాని ఆ జయస్థంభములమీది శాసనములను, కళింగాత్తుపరణిగ్రంథమును పరిశీలించినచో ఆ స్థంభములను నాటినది కులోత్తుంగబిరుదాంకితుడగు తూర్పుచాళుక్య రాజేంద్రచోళుడే యని తెలియును.[34]

చోళరాజేంద్రచోళుడు తన కూతును రాజరాజున కిచ్చి వివాహముచేసెను. మరియొక కూతురగు అమ్మంగదేవిని తూర్పుచాళుక్య రాజగు రాజరాజనరేంద్రున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఈప్రకారము సూర్యవంశపురాజులగు చోళులును, చంద్రవంశపురాజులగుతూర్పు చాళుక్య, తూర్పుగాంగ, రాజులును బంధువులైరి. ఈచోళబంధుత్వమువల్లనే, ఈవంశపురాజులచే ఈకాలమునుండి చోళబిరుదులు వాడబడుచుండెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని తాతయైనఅనంతవర్మవజ్రహస్తదేవుడు వైదుంబివంశజురాలగు వినయమహాదేవిని పెండ్లాడెను. ఈతడు చేది కలచూరిరాజును, వేంగిరాజు నోడించిత్రికళింగాధిపతియను బిరుదునొందెను. ఈవజ్రహస్తుని కుమారుడగు రాజరాజు, తూర్పుచాళుక్య రాజగు సప్తమవిజయాదిత్యుడు (1063—1077) వీరరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడుటకు సిద్ధముగా నుండగా, వానికిసహాయ మొనర్చి, తిరిగి వేంగిసింహాసనముపై యీతనిని, నిలబెట్టెను. ఈతనికాలమున ఈతనిసేనాధిపతియగు బణపతిచాల జయములనొంది రాజ్యాభివృద్ధిగాంచెను.[35] రాజరాజు క్రీ॥ సం॥ 1069 మొదలు 1077 వరకు 8 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈకాలమున దక్షిణమున వేంగిరాజగు సప్తమవిజయాదిత్యుడు ఎలమంచి కళింగదేశముపై కూడ తనయధికారమును జరుపుచుండెను.[36]

తూర్పుగాంగరాజరాజు తర్వాత యీతని పెద్దకొడుకు అనంతవర్మచోడగంగ రాజ్యమునకువచ్చి, కళింగనగరమున(ముఖలింగమున)పట్టా

34 Vide S.I. Inscs. Vol V Nos 1352 and 1351. 35. Vide Dirghasi Insc. Ep. Ind. Vol. IV, p. 315. 36 Vide his Pamulavaka plates edited by me in J. A. H. R. S Vol 2, Pts 3 & 4.

భిషిక్తుడయ్యెను. ఆతనికాలమున రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకును, ఉత్తరమున మిథునపురమువరకును, తూర్పున సముద్రమువరకును, పశ్చిమమున కోసలదేశమువరకును వ్యాపించియుండెను. ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చుతరి చిన్నవయస్సుగల్గియుండవలెను. శాసనములను బట్టి యాతడు72 సం॥లు రాజ్య మేలెను గనుక కడు ముసలితనమున మృతినొంది యుండును.

రెండవ నరసింహ దేవుని కెందుపట్న తామ్రశాసనమును బట్టియు,[37] నాల్గవ నరసింహ దేవునిపూరి తామ్రశాసనములను బట్టియు,[38] చోడగంగుని గురించి ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి.

రాజరాజ, రాజసుందరుల కొడుకే చోడగంగ. ఈతడు చిన్ననాడే సరస్వతియనుగ్రహమున విద్యనేర్చి, వేదములందును, శాస్త్రములందును, సమస్తకళలందును, ఉత్తీర్ణుడయ్యెను. అందరు రాజులను ఓడించెను. గంగా గోదావరి నదుల మధ్యనున్న భూములనుండి పన్నులను తీసుకొనెను. ఉత్కళదేశాధీశు నోడించి గంగేశ్వరు డాతని ధరణీరాజ్యమును, ఏనుగులను, అశ్వములను, మణులను గ్రహించెను. సమస్త భువనేశ్వరునికి సరియగు నాలయమును కట్టించెను. గంగేశ్వరుడే పురుషోత్తముని కాలయమును కట్టించెను. లక్ష్మీపతియైన జగన్నాథుడును, లక్ష్మియును పాలసముద్రమును వదిలి ఆ దేవాలయమందే నివసించిరి గంగేశ్వరునిచే తరుమబడి కళింగసైన్యము ముట్టడించగా, మందారరాజు తనరాజధానిని వదిలి పారిపోయెను. తర్వాత గంగానదీతీరమున జరిగిన యుద్ధమున ఓడిపోయి గాయములతో పగగిడెను.

గంగేశ్వరుడు శత్రురాజుల ముఖ్యపట్టణములను తగలబెట్టి, దిక్పాలురను ద్వారపాలకులుగా జేసికొని 72 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతనిభార్య కస్తూరికామోదినివల్లగల్గిన కామార్ణవుడు శక సం॥ 1069 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

కొర్ని, విశాఖపట్టణం, తామ్రశాసనములను బట్టి, చోడగంగ ఉత్కళ రాజుని జయించి తిరిగి అతనినే తనసామంతునిగా జేసికొని ఉత్కళ రాజ్యపదవి నొసగెనని తెలియుచున్నది. అయినను, కొంతకాలమునకు కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చి, అందుండియే క్రీ 1132 సం॥ నుండి తాను తన సంతతివారును త్రికళింగముపై రాజ్యమేలిరి. అనంతవర్మ, వేంగి రాజును గూడ జయించి తన సామంతునిగా జేసికొనెను. గనుకనే, గంగా, గోదావరిమధ్య దేశమునకు ప్రభువయ్యెనని శాసనములలో గలదు. అయినను, ఈ వేంగిదేశ జయము నిలబడలేదు.

వల్లాల చరిత్రనుబట్టి, బంగాళా దేశమునేలిన శేనవంశీయుడగు విజయశేనుడు చోడగంగ సఖుడని తెలియుచున్నది.

అనంతవర్మచోడగంగ తాతయైన అనంతవర్మ వజ్రహస్త III, క్రీ॥సం 1038 మొదలు 1069 వరకు, రాజ్యమేలెను. ఈతనికి త్రికళింగాధిపతియని బిరుదముండెను. దీనికి కారణ మీతడు చేది, త్రిలింగ, దేశములను జయించుటయే. త్రిలింగ లేక తెలుగుదేశముపై నాకాలమున రాజరాజ నరేంద్ర, సప్తమవిజయాదిత్యరాజులేలుచుండిరి. వారికాలమున అన్నదమ్ములకు కలహములు పెరిగెను. ఆ యుద్ధములలో విజయాదిత్యునికి వజ్రహస్తుడు సహాయ మొనర్చి యుండెను. మరియు, చోళులు వేంగిదేశముపై దండెత్తిరి. వారినోడించుటకై వేంగిరాజుకు సహాయ్యమొన

37 Vide J.As. Soc. Beng, Vol LXV. Pt. I, No 3. Pp 229—272.
38 Vide J. As. Soc, Beng, Vol LXIV. Pt. I. No 2. Pp 128—155

ర్చెను. ఆతనితర్వాతఅతనికొడుకురాజరాజును, ఆతనికొడుకు అనంతవర్మయు, ఈప్రకారమేచేసిరి. వారి సేనాపతుల శాసనములు,వారి శాసనములుగూడ ద్రాక్షారామాలయములో చెక్కబడుట కిదియే కారణము. అట్టి సేనాపతులలో బణపతియను బ్రాహ్మణ దండనాయకుని శాసనము లిట్లున్నవి.

ద్రాక్షారామ శాసనములు (S. I. Insc Vol. IV)

No1006, శాసనమును బట్టి బణపతి, పద్మావతి శక 1003 ఉత్తరాయణ కాలమున భీమేశ్వరునికి అఖణ్డవర్తి దానంజేసిరి. సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజులకాలమున (శక 1003=క్రీ. 1081) త్రికళింగాధిపతి యయిన రాజరాజదేవర ప్రధానియగు బణపతియు, ఆయనభార్య పద్మావతియు. భీమేశ్వరునకు అఖణ్డవర్తిలోవాపు దివియ ౧ పినిని నడుపుటకు పెట్టిన ఎడ్లు 50.

Nos 1015,1016 శాసనములను బట్టి, గుద్దవాడి నాణ్డి పెద్దడాకి రేమియందు శ్రీచోడగంగదేవర సత్రమొకటుండెనట్లును, దానికి దానము లివ్వబడుచుండిన ట్లును తెలియును.

ఈబణపతిధ్రా ఘ్రాసిశాసనము వేంగిరాజ్యమును జయించిన విషయమును తెలుపుచున్నది. అనంతవర్మయు ఇట్లే వేంగిని జయించిన విషయమునుతనశాసనములలో తెలిపెను.

చోళులు, కళింగము.

చోళరాజరాజు (985-1012) క్రీ॥999సం॥న వేంగి, కళింగదేశములపై దండెత్తెను. ఆకాలమున వేంగిదేశ మరాజ్యకముగా నుండెను. అనగా,దానార్ణవునిమరణానంతరముక్రీ॥సం873 మొదలు 1003 వరకు దేశ మల్లకల్లోలముగా నుండెను. గనుకనే చోళులా దేశముపై దండెత్త గల్గిరి. కాని చోళరాజరాజు ఆ దేశమును తన దేశములో కలుపుకొనుట కెట్టి ప్రయత్నములునుచేయలేకపోయెను. క్రీ॥సం॥1003 మొదలు 1011 వరకు శక్తివర్మయు, తర్వాత 1011 మొదలు 1022 వరకు విమాలాదిత్యుడును, వేంగిరాజ్య మేలగల్గిరి. ఈ విమాలాదిత్యునితో చోళరాజరాజు సంబంధము చేయ నిశ్చయించి, తన కూతురగుకుండవాంబ నిచ్చి వివాహము చేసెను. అప్పటినుండియు తూర్పు చాళుక్య చోళ సంబంధము క్రమక్రమముగా గట్టిపడెను. ఇట్లే కళింగగంగరాజులకును, చోళరాజులకునుసంబంధ మేర్పడెను. క్రీ॥సం॥ 1001లో రాజరాజు కళింగముపై దండెత్తెను. క్రీ॥సం॥1012 లో చోళ రాజరాజు కుమారుడు రాజేంద్రచోళుడు(జయంగొండ,గంగైగొండ) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 1042 వరకు రాజ్యమేలెను. తన 12వ రాజ్యసంవత్సరమున అనగా 1023 సం॥లో, చక్రకొట్టం (బస్తరు), ఒడ్డవిషయం, కోసలనాడు, మొదలుగాగల ఉత్తరదేశపు రాజులను జయించి, వారిచేత గంగానదీజలమును తన రాజధానికి మోయించి తెప్పించెనని తెలియుచున్నది.[39]

కాని, ఇది దండయాత్ర కాదనియు, గంగానదీ పుణ్యజలమును గొనితెచ్చుటకు తనసేనాపతిని కొంతబలముతో పంపెననియు, ఒక సంవత్సరములో (1023-1024) అన్ని దేశములను జయించ నశక్యమనియు, రాజులచేత గంగానదీజలమును మోయించుట విశ్వసనీయము గాదనియు కొందరు వ్రాయుచున్నారు.[40]

కాని ఉత్తరహిందూదేశమునందలి కొన్ని రాజ్యములు జయింపబడినట్లు శాసనప్రమాణములుగలవు.[41] మహేంద్రగిరిపై గలచోళ జయస్తంభ శాసనములను బట్టి, రాజేంద్ర చోళుని సేనాధిపతియగు రాజేంద్రచోళ పల్లవరాయన్, రాజరాజ మారాయన్, విమలాదిత్యుడను కులూట ప్రభువును జయించి జయస్తంభమును నాటించెనని తెలియును. ఈవిమలా

39. Vide S. K. Iyengar's Ancient India. P. p. 107-108. 40. Vide Annual Report of the Arch. Survey of India 1911-1912, Pp. 171-176. 41. Vide Rajendrachola's Tirumalai and Tiruvangadu plates.

దిత్యుడు తూర్పుచాళుక్యరాజని డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు వ్రాసినవ్రాతతప్పు. మరియు, ఈ రాజేంద్రచోళుడు గంగైకొండ రాజేంద్రచోళుడు గాడనియు, కులోత్తుంగ బిరుదాంకితుడగు తూర్పుచాళుక్య రాజేంద్రుడనియు నాయభిప్రాయము. మహేంద్రగిరిపై నున్న ఆశాసనము లీక్రిందివిధమున నున్నవి.[42]

సం॥ 1351, (యుధిష్ఠిరాలయము).

1 జయతి నిజభుజార్జితోర్వీ సమాలిప్రణతి
గళితమాల్యాలంకృతాస్థాన భూమిః
2 విమలయతియమీయం ధామలోకం సమస్తం
కలిమలినితముచ్చైర్బార్ జిరాజేన్ద్ర, చోళః
3 నిధ్యస్తన్నిజవిక్రమేణ విమలాదిత్యంకులా
తేశ్వరం సంగ్రిహ్యాద్రినిభాన్ కలింగపతినాన్ధత్తా
4 కరివారణాన్నిత్వా దణ్డపతిర్ జగద్విజయినో
రాజేన్ద్రచోళస్య సన్న్యాప్రిస్తిశిఖరే
5 వ్యధత్త విజయస్థం
6 భమ్మహేన్ద్రాచలే॥

సం॥ 1352 (కుంతీమాలయము)

A

1 స్వైయ్యుం ఎతి
2 హేంద్ర
3 ఇందుశ్రమహేంద్ర
4 ఇల్ । తిల్ జయ స్తంబం నాట్ 1

B

1 శ్రీమహా
2 నాయకరాజేంద్రచోళ
3 పల్లవరాయ్యన్ రాజరాజ
4 మారాయన్ మహేంద్రపురీశ్వరత్తు
5 కొండావిరాంకుశముమ్బిట్టి
6 వారాణమల్ల

C

1 విమలాదిత్తసై
2 యుంగ్ కలంగఉత్తా

ఈగంగైకొండ రాజేంద్రచోళుని కూతురు అమ్మంగదేవి తూర్పుచాళుక్య రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. మరియొక కూతురు రాజసుందరి తూర్పుగాంగరాజరాజుభార్య. అమ్మంగదేవికొడుకుచాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు. రాజసుందరికొడుకుచోడగంగ. చోళరాజేంద్రచోళునికిముగ్గురుకుమారులు, రాజాధిరాజ, రాజేంద్రదేవ, వీరరాజేంద్ర. ఇందు రాజేంద్రదేవుడు 1012 మొదలు 1062 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతడు తనకూతును (మధురాంతకిని) తూర్పుచాళుక్య రాజరాజు కొడుకగు రాజేంద్రచోడ, లేక, కులోత్తుంగచోళ, దేవునికిచ్చి వివాహము జేసెను. ఆతనియనంతరము చోళరాజ్య మాతనికి చెందజేయ జూచెనుగాని వీరరాజేంద్రుడే రాజ్యమునకువచ్చి, 1062 మొదలు 1070 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతడు కళింగ, వేంగి, బస్తరు, రాజ్యములను జయించెనని యాతని మణిమంగలం శాసనము తెలుపుచున్నది. ఆకాలమున వేంగిరాజ్యము రాజరాజనరేంద్రుని సవతితమ్ముడగు విజయాదిత్యుని పాలనమున నుండెను. ఆతనికి వీరరాజేంద్రచోళునితోడి వైరమునుమాన్పుటకై కళింగగాంగవంశపురాజగురాజరాజుసహాయ మొనర్చి, ద్రిమిళుల నోడించి, విజయాదిత్యుని వేంగిసింహాసనముపై సుఖాసీనుని జేసెను. కాని ఈవిజయాదిత్యునికి వేంగిరాజ్య మిచ్చినది వీరరాజేంద్రుడనియు, గాంగరాజరాజునకుకూతునిచ్చినదిగూడయాతడేయనియు కొందరి యభిప్రాయము.[43]

కాని ఇదిసరియైన యభిప్రాయముగా తోచదు.[44] వీరరాజేంద్రుని మరణానంతరము (1070) ఆతనికొడుకగు అధిరాజేంద్రుడు రాజ్యమునకువచ్చి ఆసంవత్సరముననే మృతినొందెను. అప్పుడు చాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు ఉభయకులోత్తుంగచోళుడను బిరుద

42. Vide S.I. Inscs Vol V. Nos. 1351 and 1352. 43 Vide J.A.H.R.S Vol I. Pt 4, P199.
44 Ibid P.p 213—216.

ములో చోళ,చాలుక్య రాజ్యముల కధిపతియయ్యెను. ఆతడు క్రీ॥సం॥ 1070 మొదలు 1120 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగము రాజరాజ, అనంతవర్మ చోడగంగ రాజుల పాలన క్రిందనుండెను. కులోత్తుంగుని శాసనములను బట్టి[45] చిన్న వయస్సుననే యాతడు వాయరాగారం, (చక్రకోట్టం) బస్తరు మొదలగు రాజ్యములను పట్టుకొనెననియు, ఏనుగులు, వజ్రములు మొదలగువాటిని కొల్లగొనెననియు, తెలియుచున్నది. క్రీ॥ సం॥ 1086—1087 నాటి తామ్రశాసనమును బట్టి తూర్పు చాళుక్య రాజ్యముయొక్క ఉత్తరపు సరిహద్దు మహేంద్రగిరి యని తెలియును.[46] కులోత్తుంగుని 26వ రాజ్య సం॥న, అనగా 1096—1097లో, కళింగమండలము జయింపబడె నని తెలియుచున్నది.[47]

కులోత్తుంగుని శ్రీనివాస నల్లూరు శాసనమును బట్టి,[48] (ఆతని 42వ రాజ్య సం॥నాటిది) ఆఖరి కళింగ దండయాత్ర 1112లోపున జరిగినట్లు తెలియును. ఈవిషయమే ఆతని 45వ సం॥నాటి శాసనమున గూడ తెలుపబడినది. వేంగిదేశము గుండా పోయి సప్తకళింగములను జయించెను.[49] దానినే జయంగోండాన్ అను తమిళకవీశ్వరుడుతన కళింగాత్తుపరణియను గ్రంథమున వర్ణించెను. కులోత్తుంగ దేవ కంచిలో సభ చేయుచుండగా తన సామంతులలో కెల్ల ఉత్తర కళింగాధిపతి రాడయ్యెను. రెండుసారులు తాను కట్టవలసిన కప్పము కట్టడయ్యెను. గనుక చోళరాజు సప్తకళింగములను జయింపనాజ్ఞయొసగెను. కరుణాకర తొండైమాన్ అను పల్లవరాజు సేనాధిపతిగానుండి దండయాత్ర సాగించి, ఉత్కళాధీశు నోడించు, కళింగమున జయస్థంభమును నాటి, తిరిగి పోయెను.[50]

జయగోండాన్ యొక్క కలింగాత్తు పరణియను అరవ గ్రంథమును బట్టి, కులోత్తుంగుని ప్రధానమంత్రియు, పల్లవరాజునగు కరుణాకరుడుత్తరకళింగముపై దాడివెడలి, దానిని జయించినవిషయములున్ను, చాళుక్య చోళసంబంధములున్ను, బాగుగా తెలియును.

ఆగ్రంథమున 13 ఆశ్వాసములు గలవు. అందు, 1 వ యాశ్వాసమున ఇష్టదేవతాప్రార్ధనయు, 2 వ యాశ్వాసమున స్త్రీలవర్ణనయు, 3, 4 ఆశ్వాసములలో కాళికాదేవికి ప్రీతికరమగు పాడుదేవాలయములయొక్క, ఎడారులయొక్క వర్ణనయు, 5, 6, 7, ఆశ్వాసములలో కాళికాదేవియొక్క, ఆమె భృత్యులయొక్క వర్ణనయు, 8వయాశ్వాసమున కరికాల్ మొదలగు కులోత్తుంగుని పూర్వీకులవర్ణనయు, 9 వ యాశ్వాసమున రాబోవు కళింగయుద్ధమువలన కాళికాదేవి భృత్యులు సంతసమొందుటయు, 10 వ యాశ్వాసమున కులోత్తుంగుని తల్లిదండ్రుల వర్ణనయు, కావేరిమొదలు పాలారునదివరకును తర్వాత కంచివరకును కులోత్తుంగదేవుని పర్యటనమును, 11 వ యాశ్వాసమున కంచిలో రాజసభయు, సామంతులు కప్పము గట్టుటయు, ఉత్కళాధిపతి రాకపోవుటయు, కళింగదండయాత్రయును, 12 వ యాశ్వాసమున కళింగరాజునకును, కరుణాకరునకును జరిగినయుద్ధమును, 13 వ యాశ్వాసమున యుద్ధానంతరస్థితిగతులును, వరుసగా వర్ణింపబడినవి. ఇందు 10, 11, 12, 13 ఆ

45. Vide S. I. Inscs Vol III. Pt 2. 46 Vide Ep. Ind. Vol 6. P.335. 47. Ibid. Also S.I. Inscs. VolVI. (No 263 of 1899) Simhachallam Tamil Insc. dated 1020 Saka.
48. Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1904—1905, Pp 44-45. 49. Vide An. Report, on S. I. Ep. for1892. P. 6. 50. Vide Ind. Ant Vol 19. Pp. 329—345.

ఖ్యానములు చాలముఖ్యములు. 10వయాఖ్యానములో ఈ క్రిందివిషయములు గలవు:— సామంతరాజులందరును, తమతమ కప్పములు గట్ట నేతెంచిరి. కడకార్ అనువారు కప్పముగట్టి పాదాక్రాంతులైరి. కాని వారితో ఉత్తర కళింగాధిపతి రెండుసార్లు రాకపోయెను. గనుక చోళచక్రవర్తి తనసైన్యముతో దాడివెడలి కళింగదేశములోని గిరిదుర్గములు పట్టుకొనుటకై యాజ్ఞయొసగెను. అప్పుడు వండై నగరపు రాజు సప్తకళింగములపై దాడివెడలుటకు యనుజ్ఞ వేడెను. తొండైమాన్ అట్లుకోరగా, పులిపతాకముగల చోళరాజంగీకరించెను. అభయాజ్ఞచే గుమిగూడిన సైన్యమును నడుపుటకై చోళసైన్యాధిపతియగు కరుణాకరుడు గజారూఢు డయ్యెను. తొండైమాన్ రాజుల వంశలాంఛనమగు వృషభలాంఛనముగల్గిన పతాకమునెత్తిన ఈపల్లవరాయడు సైన్యమును పాలారు, కుసితలై, పొన్నుకరై, కొల్లి, పెన్న, వాయలూర్, మణిపల్లవై, మన్నారు, కున్ని, కృష్ణ, గోదావరి, పంప, గౌతమినదులను దాటించి నడిపింపగా, ఆప్రాంతపు జనులు తమరాజు కప్పము గట్టకపోవుటచేత నిట్టి దండయాత్ర తటస్థించెనని తమరాజును సంకర్షింపగా, అతడంతకు ముందెన్నడపజయముల నెఱుంగమి, "నేను అభయునికే గాక, వాని సైన్యమునకుగూడ లొంగిపోవలెనా? కళింగదేశము, అడవులు, కొండలు, సముద్రము, మొదలగు వాటితో సంరక్షింపబడుచుండుట తెలియక చోళసైన్యమువచ్చుచున్నదికాబోలు?" యని ప్రశ్నించెను. తనమంత్రులలో నొకడు, చోళసైన్యముయొక్క ధైర్యసాహసకృత్యములనుగురించి చెప్పబోగా చిరాకుపడి, తనసైన్యమును యుద్ధమునకై సిద్ధపరచెను.

12 వ యాఖ్యానమునుబట్టి, ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:— ఉభయసైన్యములును చతురంగసమేతములై యుండెను. అయినను కళింగరాజు 1000 మత్తగజములను యుద్ధమునకు పురికొల్పెను. అప్పుడు చోళకాల్బలము తమ యమ్ములతో వాటిని గాయపర్చెను. కళింగులు కోటలలోను, కట్టడములలోను నిలద్రొక్కుకొన్నను, చోళసైన్యమంతయు ఒక్కసారిగా సప్తకళింగులపై బడగా, వారు చెల్లాచెదరై పారిపోయిరి. వారిరాజు ముందుగనే వారికి మార్గము జూపెను. కొండలపై దాగుకొనినవారిలో జైన, బౌద్ధసన్యాసులుతక్క, తక్కినవారందరుతుత్తునియలుగానరకబడిరి. ఇట్లుజయమునొంది, సముద్రతీరస్థముగుకళింగమును కొల్లగొని, అందొకజయస్తంభమునునాటి, వండై రాజగు తొండమాన్ గజములతోను, కొల్లగొనిన ధనముతోను అభయుని పాదములకడ కరుదెంచెను.

13 వ యాఖ్యానము, యుద్ధానంతరవిషయములను తెలుపుచు, చాళుక్యచోళచక్రవర్తియగు కులోత్తుంగుడు పండితచోళుని కుమారుడని వర్ణించెను. దీనిని బట్టియే కొందరితడు రాజేంద్రచోళుని దత్తపుత్రుడని యూహించిరి. కాని అతనికి ముగ్గురు కుమారులుండ, ఈతనిని (దౌహిత్రుని) ఏల దత్తము చేసుకొవలసివచ్చెనో తెలియరాకున్నది.

సప్తకళింగనాథుని పేరు గాని, రాజధాని పేరుగాని, యుద్ధస్థలముగాని, తెలియవచ్చుటలేదు. అయినను చోళుల సేన కళింగులను గంగానదీతీరప్రాంతములవరకు తరిమి కొట్టెనని తెలియును. మరియు, ఈదండయాత్ర జరిగిన కాలము తెలుపబడలేదు కనకసభపిళ్ళగారు ఈ దండయాత్ర కులోత్తుంగుని 20, 26 రాజ్యసంవత్సరముల మధ్య. అనగా, క్రీ॥ సం॥లు

1090, 1096 మధ్య జరిగియుండవచ్చునని తెలియజేసిరి. మరియు, సింహాచలాలయమునను మహేంద్రగిరియందును గల అరవశాసనములను బట్టియు, దక్షిణహిందూదేశమునంగల పెక్కుదేవాలయములలోని శాసనములనుబట్టియు, ఆకాలమున (క్రీ॥సం॥1096) నొక దండయాత్ర జరిగెననుటకు సందేహము లేదు. మరియు ఆతని యొక్క 42, 45 రాజ్య సం॥ లలో నివ్వబడిన శాసనములను బట్టి, క్రీ॥సం॥ 1112 లోపుననే ఆఖరిదండయాత్ర జరిగెనని తేలుచున్నది. ఓడింపబడినదేశ ముత్తరకళింగమనియు, (సప్తకళింగము), ఓడింపబడిన రాజు ఉత్కళాధీశుడనియు పేర్కొనబడుటం బట్టియు, కళింగాధీశుడగు అనంతవర్మచోడగంగ కులోత్తుంగునికి సన్నిహితజ్ఞాతియగుటం బట్టియు, ఆకాలమున ఉత్కళముపై నేలు రాజు కేసరి వంశీయుడగుటం బట్టియు, దండయాత్రయొక్క ముఖ్యోద్దేశము కేసరివంశపు రాజు నోడించుటయే యని తేలుచున్నది. ప్రాయశః కులోత్తుంగుడు తన రాజ్యమును నాగావళీనది వరకు వ్యాపింపజేసి యుండుటచేత, గంజాం జిల్లాలో రాజ్యమేలుచున్న కళింగగాంగ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునకు సహాయమొనర్చు నిమిత్తమును, ఆతని రాజ్య ముత్కళముపై గూడ వ్యాపింపజేయుటకును, ఆతనికి సహాయార్థముగానే తన సేనను పంపియుండుననియూహింపవచ్చును.

క్రీ॥ సం॥ 1062 మొదలు 1077 వరకు సప్తమవిజయాదిత్యుడు వేంగి, దక్షిణకళింగములపై రాజ్యమేలెను. ఆతని మరణానంతరము, కులోత్తుంగుడు తనపెద్దకొడుకగు రెండవ రాజరాజును, (చోడగంగ), వేంగి రాజ్యము నేలుటకై తన ప్రతినిధిగా పంపెను. ఆతని తామ్రశాసన మొకదానిని బట్టి, ఆతడు 1077-78లో రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలియుచున్నది. ఆ శాసనమున ముమ్మడి భీముడను సేనాపతికి 12 గ్రామముల నిచ్చెను. ఆతడు గాంగ, కళింగ, కుంతలదేశములపై దండెత్తి విజయములను గాంచినందులకై వేంగివిషయములోని 1000 గ్రామములకు మండలిక పదవినిగూడ నొసగెను. రెండవరాజరాజు తర్వాత వీరచోడుడు, శక 1004లో మధుకేశ్వరదేవరకు 8పుట్ల భూమినిచ్చెను. క్రీ॥సం॥లు 1078_1084 మధ్య వేంగి రాజ్య ప్రతినిధిగా రాజ్యమేలెను. తర్వాత తిరిగి చోడగంగ, 1084-1089 మధ్య, రాజ్యమేలెను. తర్వాతతిరిగివీరచోడుడు 1089-1095 మధ్య రాజ్యమేలెను. ఆతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన విక్రమచోళునినాల్గవ రాజ్య సం॥ శాసనమును బట్టి (క్రీ॥సం॥1121 నాటిది) కళింగదేశ మాతనిచే జయింపబడెనని తెలియుచున్నది. ఈవిషయమునే, కులోత్తుంగచోళానులా, విక్రమచోళానులా, విక్రమాంకదేవ చరిత్ర, ఆతని శిలాశాసనములు, తెలుపుచున్నవి. విక్రమచోళుని కొడుకగు రెండవకులోత్తుంగుని ప్రశంసించుచు వ్రాయబడిన కులోత్తుంగచోలనులాయను నలువగ్రంథము, మొదటి కులోత్తుంగుని కొడుకగు విక్రమచోళుడు కళింగాత్తుపరణియను గ్రంథమును అంకిత మొందెనని, తెలుపుచున్నది. కళింగాత్తుపరణిగ్రంథమును బట్టి కళింగయుద్ధము, ఆతడు 1118 లో చోళరాజ్యమునకు రాకముందే గాక, ఆతడు వేంగిపై రాజ్యమేలక మున్నే (1096-1118), అనగా కులోత్తుంగుని రాజ్యకాలముననే, జరిగెనని తెలియును. సింహాచల, మహేంద్రగిరి శాసనములను బట్టి ఉత్తరకళింగ దండయాత్ర క్రీ॥ సం॥ 1097 లోపున జరిగెనని నిశ్చయింప వచ్చును. లేదా, శ్రీనివాసనల్లూరుశాసనమునుబట్టి క్రీ॥సం॥1112

లోపున జరిగనని చెప్పవచ్చును. పై విషయము లనుబట్టియు, కులోత్తుంగునియొక్క, విక్రమచోళునియొక్క, వెలనాటి రాజేంద్రచోడుని యొక్క, శాసనములను బట్టయు, కళింగము క్రీ॥ శ॥ 1112 వరకు చాళుక్యచోడవంశీయులకు సామంతరాజ్యముగా నుండెనని తోచుచున్నది. కాని ఆస్థితి చిరకాలముండలేదు. ఈవిషయము, అనంతవర్మ చోడగంగుని క్రీ॥ శ॥లు 1087, 1118నాటిశాసనములను సరిపోల్చి చూచినచో తెలియును. రెండవ దాని లోనే యాతని వేంగి, ఉత్కళజయములును, ఆతని పూర్వవంశావళియు, వర్ణింపబడినవి. చాళుక్యచోళుల ప్రతిభ వేంగిరాజ్యము వెలనాటిచోడుల యాధీనమైనప్పటినుండియు తగ్గిపోయెను. దీనికనేక కారణములు గలవు. చోళులు వేంగిరాజ్యము నలక్ష్యముగా జూచి, వెలనాటిచోడుల స్వాధీనముననుంచి, దక్షిణమున కరిగిరి. ఈవెలనాటిచోడులు పశ్చిమదేశమున రాజ్యమేర్పరుచుకొనుటచేతతూర్పున కళింగముపై తమయధికారమును నిలబెట్టుకొనలేకపోయిరి. ఈకాలమున (1118 ప్రాంతము) కళింగముపైనేలు అనంతవర్మ చోడగంగ వయస్సుమీరి, తత్పూర్వమువలెగాక, తనయధికారమును గంగా గౌతమినదుల వరకు వ్యాపింపజేసెను.

కులోత్తుంగ, అనంతవర్మ రాజులు దగ్గిర బంధువు లగుటం బట్టి, ఆకాలమున వారును, వీరును, వారివీరి బంధువులును, సామంతులును, ఒకరిదేశమునకొకరు రాకపోకలు జరిగించుచుండిరి. క్రీ. శ॥ 1082 లో, కులోత్తుంగుని కొడుకును, వేంగిరాజ్యప్రతినిధియునగు వీరచోడదేవర ముఖలింగమునకు బోయి, మధుకేశ్వరుని నైవేద్యముకై 8పుట్లుభూమి దానమిచ్చెను.[51]

పడాలబ్రాహ్మణభీమన చోడనాస్థిలోని చోండతోట్ల నేల8పుట్లు ఆఖండవర్తిక దీపమునకు బెట్టెను. క్రీ॥శ॥ 1121 లో అరువటినాట్టి మధురాపురమున చోరాణ్ణి కూతురు పెమ్మాక్కండి అఖండవర్తికకి బెట్టినమాడలు 5. ద్రాక్షారామనివాసి అల్లనశౌరిదీపదానంజేసెను. మరియు చోడగంగ భూపతిమంత్రియు, ద్రాక్షారామ నివాసియునగు ఎఱదోరచమూపతి దీపదానంజేసెను. ఈప్రకారమే ద్రాక్షారామ భీమేశునకు[52] అనంతవర్మ చోడగంగుని భార్య చోడమహాదేవి, కులోత్తుంగ మాడలు దీపమునకై దానమిచ్చెను. (శ॥1052). శక 1058 (క్రీ॥ శ॥ 1136) లో చోడగంగదేవని ప్రధాని ధామనాయకుకొడుకు మల్లయ ధర్మంచేసెను. (శ॥1185). అనంతవర్మ చోడగంగుని తమ్ముండు ఉలగుయ్యవంద పెర్మాడియు ఆతని భార్య పల్లవమహాదేవియు, వారి కొడుకు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగదేవుండును ధర్మంచేసిరి (శ॥ 1186). కులోత్తుంగ రాజ్య శ॥ లు॥ 11న చోడగంగయు, ఆతని తమ్ముడును, భార్యయు ధర్మము చేసిరి. ఆశాసనములను విహారవాడ గంగ్గకటుతనుండి గంగ్గగోణ్ణచోడగంగ వైరాగి యాండరి చేతబెట్టి పంపిరి. (శ॥ 1190). చోడగంగుని భార్యలు, రాజలదేవి (శ॥1191), పద్మలదేవి(శ॥1192) పట్టమహాదేవి, జయగండ చోడియంవారు (శ॥1194), శ్రీయాదేవి (శ॥1195), లీలావతీదేవి (శ॥1196), [లీలావతీదేవితల్లిలక్ష్మీదేవి (శ॥1197)] కళ్యాణదేవి (శ॥1198), అనంతవర్మ చోడగంగుని ద్వితీయ లక్ష్మియైన దె

51. S. I. Inscs. Vol, 5. Mukha-lingam Inscsription. No. 1005.
52. చూడుము ద్రాక్షారామ శాసనములు. S. I. Insc. Vol 4.

న్నవ మహాదేవి కొడుకు అట్టహాసదేవుండు (సం॥1199), పెర్మాడిదేవ (సం॥1359), వీరందరును దీపదానం జేసిరి. రాజకుటుంబమంతయు క్రీ॥ సం॥ 1128 సం॥న దాక్షారామం జేరిరి. క్రీ॥ సం॥ 1118 నాటి తామ్రశాసనమునుబట్టి ఆకాలముననే యాతడు వేంగి, ఉత్కళ రాజ్యములను జయించినట్లు తెలియును. చోళులకు సహాయముగా నీదండయాత్రసాగించి యుండెనో, లేక వారి ప్రభతగ్గించుటకై చేసెనో తెలియరాకున్నది. శాసనమున చోళులమాటయే లేకపోవుటంజేసి స్వతంత్రముగా స్వరాజ్యాభివృద్ధికై జయించినట్లు కనుపించుచున్నది. తిరిగి క్రీ॥సం॥1128లో సకుటుంబముగా ద్రాక్షారామభీమేశుని సందర్శించుటంజేసి, తన రాజ్యమును గౌతమీ తీరము వరకు వ్యాపింపజేసెనాయని యూహజనించుచున్నది. శ్రీకూర్మమునంగల క్రీ॥ సం॥ 1135 నాటిశాసనమునుబట్టి[53] ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:- శక॥సం1057 లో శ్రీచోడ గంగదేవ చక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వ దేశములనెల్ల సాధించి గౌతమి భాగీరథి గంగ లోనుంగల దేశముల గడివి, దేవఋషి పితృ బ్రాహ్మణులతృప్తి పరిచెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమున జెప్పబడినరీతిని కేసరివంశపు ఆఖరి రాజునోడించి,అనంతవర్మ చోడగంగ క్రీ॥ సం॥ 1134 లో ఉత్కళాధిపతియై, తన రాజధానిని ముఖలింగమునుండి కటకమునకు మార్చెను. దీనికి కారణములు:

1. ఉత్తరమున గంగవరకు తనరాజ్యము పెరిగియుండుట.
2. పశ్చిమమున బలవంతులగు కలచూరి రాజు లేలుచుండుట.
3. దక్షిణమున చాళుక్యచోళుల ప్రభ తగ్గియుండుట.
4. నూతనముగా జయించిన ఉత్కళదేశమును, ఓఢ్రులను, తనస్వాధీనమునకు తెచ్చుకొనుట.
5. కటకము, మహానదిమీదను రాజ్యమధ్యస్థమైన ప్రదేశమున నుండుట.

ఈకాలముననే వేంగిదేశము వెలనాటి చోడుల యాధీనత్క్రింద నుండుటచేత గౌతమీనదివరకు తనరాజ్యమును వ్యాపింపగలైను. అయినను వెలనాటిచోడు లూరకుండలేదు. విక్రమచోళచక్రవర్తి క్రీ॥ సం॥ 1118 వరకు వేంగిరాజ్యప్రతినిధిగాయుండి ఆసంవత్సరముననే, తనతండ్రి కులోత్తుంగుడు చనిపోవుటచేత దక్షిణమునకు జనెను. అప్పుడు వేంగిరాజ్యమును కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడు డను వెలనాటిపృథ్వీశున కొప్పగించెను. ఆతడును, ఆతనికొడుకు వెలనాటిచోడుడును, విక్రమచోళునికి సామంతులుగానుండి వేంగిరాజ్యము నేలుచు,కళింగముపై దాడి వెడలుచుండిరి. నాదిండ్లాలయపు శాసనమును బట్టి[54] క్రీ॥ సం॥ 1135 లో వెలనాటిచోడుడు కళింగగాంగ కటకమును జయించెనని తెలియుచున్నది. ద్రాక్షారామశాసనమును బట్టి[55] కులోత్తుంగుని 31 వ రాజ్యసంవత్సరమున అనగా క్రీ॥ సం॥ 1101 లో ఆతనికి "గంగాకావేరీపర్యంతధరిత్రీపతి" యను బిరుద ముండినట్లు తెలియుచున్నది. రవికులతిలక, చోడకులశేఖర, పాండ్యకులాంతక, రాజరాజేంద్ర, వీరమహేంద్ర, విక్రమచోడరాజ, కేసరివర్మ, గంగాకావేరీపర్యంత ధరిత్రీపతి,శ్రీకులోత్తుంగ, రాజ్య సం॥లు 46న, గంగైకొండ చోడపలనాటి,గుద్దవాడినాంటి,

53. Vide S. I. Inscs Vol. V No. 1335.
54. Vide S. I. Inscs. Vol IV, No 662.
55. Vide S. I. Inscs. Vol IV No. 1021.

పెద్దదాక రేమిభీమేశునకు దానముకటిచేయబడెను. (నం॥1029) కోనపోతరాజు రాజేంద్రచోడునకై త్రికళింగనాథుని జయించెననియు, వేంగిగ్రామ సహస్రకమును సంపాదించెననియు, తెలియుచున్నది. (నం॥1153). మరియు, నం॥1239 శాసనమున ఈక్రిందివిషయములు గలవు:—

"భస్మీకృత్య కళింగదేశ మఖిలం నిర్జిత్య గంగం రణేభజ్య్వాకోసలఖండ వాలనివహైః దేవేంద్రవర్మాదికాః వీరః పల్లవరాజ ఇత్యభిహితో రాజేంద్రచోడప్రభోః కీర్త్యస్తంభ మివోద్ధ్రి సంధిషు జయస్తంభం శుభం."

కళింగాత్తుపరణియందలి విషయములే ఈ శాసనమునుబట్టి జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నవి. కళింగ విజయము క్రీ॥ సం॥ 1098 లో మొదటిసారి జరిగినతర్వాత, క్రీ సం॥ 1112లోపున రెండవసారి జరిగియుండెనని తోచుచున్నది. ఎట్లయినను, క్రీ॥సం॥ 1118 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగ తనరాజ్యమును వృద్ధిపరచెను. వేంగిరాజ్యమును వెలనాటిచోడులస్వాధీనగుననుంచివిక్రమచోళుడు దక్షిణదేశమునకుజనుటయే ఇట్టిస్థితికి అవకాశ మిచ్చినది. క్రీ॥ సం॥ 1128 మొదలు క్రీ॥ సం॥ 1135 లోపున అనంతవర్మ గౌతమీతీరము మొదలు గంగవరకు తనరాజ్యమును వ్యాపింపజేసెను. వెలనాటిచోడులు కళింగమును జయింపబూనిరిగాని, ఆపని నిష్ప్రయోజన మాయెను.

అనంతవర్మ చాల చిన్నవయస్సుననే రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతని ముఖలింగ శిలాశాసనములను బట్టి యాతడు శక సం॥ 997 లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1075 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యాతని తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు శకసం॥ 999లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1077 లోనే పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. ఏకారణమున శక 999 సం॥ నకు ముందే ఈతడు పట్టాభిషిక్తుడుగాకయుండెనో తెలియరాకున్నది. ఈతని తమ్ముడు ఉలగియుంవద్ద పెర్మాడిదేవునకు నీతనికిపరస్పరకలహము లుండినట్లుతోచదు.[56] సం॥ 1018లో శకసం॥ 1072, చోడగంగ రాజ్య సం॥లు75కు సమానమని చెప్పబడుటచే ఈతడు 75 సం॥లు రాజ్యమేలెను. అయినను పూరి, కొండువట్న, తామ్రశాసనములనుబట్టి ఈతడు 70 సం॥లే రాజ్యమేలెననియు, ఈతని పెద్ద కొడుకు కామార్ణవుడు శకస ॥ 1064లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియుచున్నది. అనగా శకసం॥1072వరకు చోడగంగబ్రతికియున్నను, ఆతడుముసలివాడగుటచేత రాజ్యభారమువహించుటకై శక సం॥ 1064 లోనే కామార్ణవుడు పట్టాభిషిక్తుడు కావలసివచ్చెను. అయినను, శకసం॥ 1068 నుండియే ఆతని రాజ్య సం॥లు లెక్కింపబడెను. (చూడుము, శ్రీకూర్మశాసనములు సం॥ లు 1325, 1332).

ఈతనికి, చోడగంగయనియు, చాళుక్యగంగయనియు, విక్రమ గంగేశ్వరయనియు, (సం॥1036)వీరరాజేంద్ర చోడగంగయనియు, (సం॥ 1055), గంగేశ్వర దేవభూపయనియు, (సం॥ 1072) నూరుపేరులు గలవు ఈతని బిరుదములన్నియు విశాఖపట్టణం, కొర్ని, తామ్రశాసనములందును, రోణంకి, అరసవిల్లి, ముఖలింగం, శిలాశాసనములందును (సం॥లు 1010, 1015, 1025, 1029, 1342, 1347) కానవగును. ఈతనియొక్కయు, ఈతనిమంత్రులయొక్కయు, రాణులయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు, శాసనము లనేకములు ముఖలింగాలయముననను, దాక్షారామాలయముననను గలవు. ఆకాలమున శివాలయములును, వైష్ణవాలయము

56. Vide S. I. Inscs. Vol V. Nos 1015, 1019.

లను, గూడ నుండెను. కాని విశేషముగా ప్రజలు శివభక్తులై యుండుటచేత, చాలశాసనములు పై శివాలయములందే దొరికినవి. ముఖలింగముననూ, శ్రీకూర్మముననూ, సింహాచలముననువిష్ణుదేవరగుళ్ళుకట్టింపబడెను. కాని అందు విశేషముగా ఆకాలపు శాసనములు దొరకలేదు. కడపటిగాంగరాజులు వైష్ణవులగుటంజేసి వారి శాసనములు పెక్కులు సింహాచల,శ్రీకూర్మముల గాననగుచున్నవి. ఇట్లే జగన్నాధ,భువనేశ్వరములగూడ గలవు. వీటినిబట్టియే ఆకాలపు సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులు తెలిసికొనవలసియున్నది:—

క్రీ॥ సం॥ 1135 వరకు కళింగ రాజధాని ముఖలింగనగరమేయని తెలియు చున్నది సం॥ 1335, శ్రీకూర్మ శాసనమునుబట్టి,ఆసంవత్సరమునచోడగంగపశ్చిమోత్తరతూర్పు దేశములనుసాధించిగంగా, గోదావరి నదులమధ్యప్రదేశములను స్వాధీనముజేసికొని శ్రీకూర్మనాధుని సందర్శించితనరాజధానియగునగరముజేరినట్లు తెలియుచున్నది. ఆకాలముననే తనరాజధానిని కటకమునకు మార్చెను. అంతవరకు కళింగగాంగుల రాజ్యవిస్తీర్ణముమిక్కిలిచిన్నదిగా నుండెను. గంజాంజిల్లాయంతయు మాత్రము వారి స్వాధీనమున నుండెను. విశాఖపట్టణం, గోదావరిజిల్లాలు తూర్పుచాళుక్య-చోళవంశీయుల స్వాధీనముననే యుండెను. కాని 1135 సం॥నుండిగోదావరినదివరకు గాంగులరాజ్యము వ్యాపించెను. ప్రాయశః1118 నుండియేరాజ్యమువ్యాపించెననుటకుగూడచోడగంగునివిశాఖపట్టణం, కొన్ని శాసనములు నిదర్శనములు. విక్రమచోళచక్రవర్తి 1118 సం॥లో వేంగిదేశమును వెలనాటిచోళుల స్వాధీనమునందుంచి దక్షిణమునకు వెళ్ళగానేఆదేశమరాజకమయ్యెనని మల్లపదేవుని పిఠాపురంశాసనము తెలుపుచున్నది.[57] ఈకాలమునఅనగాక్రీ॥సం॥లు1120-1127లోపశ్చిమచాళుక్యరాజగువిక్రమాంకదేవునిశాసనములు ద్రాక్షారామాలయమునందుండుటచేత అతడు వేంగిదేశమునుజయించినట్లునిశ్చయింపవలెను. 1128లోచోడగంగ,నకుటుంబముగ ద్రాక్షారామ భీమేశునకు దానధర్మముల నొసంగుటచే ఆకాలమునందాదేశమాతనిస్వాధీనమునందుండెనని తలంపవలెను.

శాసనములనుబట్టిఆకాలమునకళింగదేశము అనేక నాడులక్రింద విభజింపబడి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఒక్కొక్కనాడులో అనేక వందల గ్రామములుండెడివి. కొన్ని నాడులు గలసి యొకమండలమయ్యెను. కొన్ని మండలములు జేరిమహామండలేశ్వరునిస్వాధీనమునుండెను. అట్టినాడులు లేక, విషయములనేకము పేర్కొనబడినవి. మచ్చునకు కొన్నింటిని పేర్కొనెదను:- గంగైకొండ చోడవలనాండు, గుద్దవాడినాండు, జంతఱునాడు, సరుడనాడు ప్రోలనాడు, నుంగనాడు, పొత్తపినాడు, పాకనాండు, చోడనాండు, దిమిలసీమ, ఎరదివిషయం, పాఱతలగాంవిషయం, క్రోష్టుకవిషయం, వరాహవర్తనివిషయం, పిరకోట్టం, బొబ్బిలివరడారవువిషయం, జలమూర్మరువిషయం, రూపవర్తనివిషయం, పొట్నూరుపీను, ప్రిక్కినాండు, కులవంతనివిషయం, తామరచెఱువు.

శాసనములలోపేర్కొనబడిన రాజకీయపుటుద్యోగముల పేర్లిట్లున్నవి:—

పురవరి, శ్రీకారణ, గణక, లవణకరాధికారి, మూలభండారమున ముద్రహస్త, వాచవడిహస్త, దండవాసి, మహాదండవాసి, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, నాయక, నాయకాణి, దండనాయక, మండలిక, మహామండలిక, సా

57. Vide Ep. Ind. Vol IV. P. 229.

హిణి, గజసాహిణి, సన్నిధివిగ్రహిక, శాసనికుండు, మహిషి, పట్టమహిషి, ప్రధాని, మహాప్రధాని, రట్టడి, కళింగరక్షక, కళింగబెహారని, కళింగదండపాట, కళింగమణి, పాత్ర, మహాపాత్ర, రాయగురు, సేనపతి, పశాయితి, మహాపశాయితి, రాతరాయండు, గుడిసాని, కళింగనగరపాలక, కళింగరక్షపాలక, కళింగనగరాధ్యక్ష, మొదలగునవి.

దాక్షారామ, సింహాచల, శ్రీకూర్మ, ముఖలింగనగర, శాసనములలో పేర్కొనబడిన దానములు, సూర్య లేక చంద్రగ్రహణ నిమిత్తమున, లేక ఇతరపర్వదిననిమిత్తమున,గాని, దాతల ఆయురారోగ్యఐశ్వర్యాభివృద్ధికై గాని, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధికై గాని, మాతాపితృ స్వపుణ్యాభివృద్ధికై గాని, దేవ, బ్రాహ్మణ, రాజ, గురు,బంధుజన ప్రీతికై గాని,పీడాపరిహారార్థమై గాని, స్వపరలాభమునకై గాని, జేయుబడుచుండెను. సాధారణముగా అఖండవత్తిదీపమునకై దానంజేయబడుచుండెను. దానిని ఆచంద్రార్కము నడుపుటకై బంధువులకుగాని, దేవాలయ పశుకాపరులకుగాని, పురవరి లేక ఇతర గ్రామోద్యోగీయులకుగాని, మోదాలు, ఇను పఎద్దు,గొఱ్ఱెలు,గోవులు,మేకలు,భూములు,అనేకరకముల నాణెములు,(మాడలు, గండమాడలు, గంగమాడలు, మల్లమాడలు, మత్స్యమాడలు, చిరుగండమాడలు, పద్మనిధిగండమాడలు,కులోత్తుంగమాడలు,చిన్నాలు,టంకాలు,నసుకాణిటంకాలు, మత్స్యగద్యలు,వెండిటంకాలు, నిబంధాలు,మొదలగునవి) ఇవ్వబడుచుండెను. మహారాజు మొదలు మంగలి వరకు స్త్రీ, పురుషులెల్లరచే వారివారి శక్తిని, భక్తినిబట్టి దానధర్మములు చేయబడుచుండెను. సాధారణముగానొకయఖండవర్తి దీపము పెట్టుటయు, దానిని నడిపింపగలవారికి 5 మాడలిచ్చుటయు, జరుగుచుండెను. కొన్నిచోట్ల భూమి ఏనూరుగుంటల పుట్టెండు పెట్టుటయు గలదు. మరియు, కొందరు మంటపములను, మరికొందరు ప్రాకారములను, మరికొందరు గుడిశిఖరమందు గట్టంగల ధ్వజములకు చిన్న గంటలు, మువ్వలు మొదలగునవియును, కొందరు దేవతావిగ్రహములనుప్రతిష్ఠించి కలశపాణలు, పాత్రలు, గండమాడలు మొదలగు ధర్మములున్ను, కొందరు భంగారము,నగలు, ఆమూల్యమణులున్న, కొందరు పుష్పతోటలు,బ్రాహ్మణుల కన్నసత్రములు,మఠములు, చలివెందరలున్న,కొందరు దేవునికిసేవచేయుటకై సానులను, కొందరు శ్రీజయంతిమహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై దానములున్న, కొందరు గరుడారోహణకంభమున్న, మరికొందరు పురాణము పఠింపను 52 మాడలును, కొందరు గంగవంశమున రాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిగానుకొన్నిగ్రామములున్న, ఈప్రకారంగా దానధర్మములువిరివిగా జేయుచుండిరి, సింహాచలాలయములోని శాసనములలోనికెల్ల ముఖ్యమైనవి ఈక్రిందివంశపు రాజులవై యున్నవి: —

(1) సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజులైన ఎలమంచి చోడగంగ (తూర్పుచాళుక్యశాఖ) రాజులు.

(2) జంతఋనాటి గంగరాజులు.

(3) ఒడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు.

(4) కడపటి తూర్పుగాంగరాజులగు నరసింహ, భానుదేవ, రాజులు, వారి రాణులు, వారిసేనాపతులు.

(5) గజపతిరాజులు.

(6) రెడ్డిరాజులు.

(7) కృష్ణదేవరాయలు.

(8) నందపురపు శిలావంశపురాజులు.

ఈరాజులచరిత్ర వీరిశిలాశాసనములనుబట్టియు, తామ్రశాసనములను బట్టియు, తెలిసికొనవలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని చరిత్ర, ఈతని విశాఖపట్టణం తామ్రశాసనములవల్లను, కొర్ని తామ్రశాసనములవల్లను, ఈక్రింది విధముగా తెలియుచున్నది:—

(1) శక సం॥1003 (క్రీ॥ సం॥ 1081) నాటి విశాఖపట్టణంశాసనమునుబట్టి[58] కళింగనగరమునుండి శక సం॥ 999 లో పట్టాభిషిక్తుడైన అనంతవర్మ చోడగంగ, శక సం॥ 1003 లో సమస్తామాత్య జనపదులను సమావేశముచేసి వారి సమక్షమున సంవ విషయములోని చాకివాడ గ్రామమును రేణుజేసు గ్రామములోని రాజరాజేశ్వరి దేవునికి ధూప దీప నైవేద్య, పూజ, ఉత్సవములకై దానమిచ్చినట్లు తెలిపెను. ఈశివాలయము తన తండ్రియగు రాజరాజుచేత ఆతని పేరిటనే కట్టబడినట్లును, దానికై ఆతనికొడుకు చోడగంగ చాకివాడగ్రామమును పూజాపునస్కారములకై ఇచ్చినట్లును తెలియుచున్నది. ఈశాసనమున గుణమహార్ణవ మొదలు అనంతవర్మవరకుగలవంశావళియు మాత్రమే రాజ్యసంవత్సరములతో ఇవ్వబడినది.

లింగాకృతినున్న రాజరాజేశ్వరియాలయమునకు చేసిన ధర్మమునుబట్టి, ఈరాజును ఈతనితండ్రియు పరమ మాహేశ్వరపాదభక్తులని తెలియుచున్నది. మరియు, మహేంద్రగిరిపైగల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తులమని వ్రాసుకొనుటచేతను, శంఖ, ఛత్ర, చామర, వృషభలాంఛనములు గలవారమని చెప్పుకొనుటచేతను, శాసనపుశిఖాపైని నంది, శంఖము, చౌరి మొదలగుశైవచిహ్నములుండుటచేతను, ఈగాంగవంశపురాజులు శివభక్తులని యెఱుంగునది. వీరి గోత్రము ఆత్రేయగోత్రము. మధుకేశునియాలయమునగల శాసనములను బట్టియు, ద్రాక్షారామమునభీమలింగమునకు బెట్టినధర్మశాసనములను బట్టియు, ఈవంశపురాజులంతవరకు శైవమతావలంబకులని తెలియును. అనంతవర్మ కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చినది మొదలు (క్రీ॥ సం॥ 1134) వైష్ణవమతపోషకు డయ్యెనని యెఱుంగునది. దీనికి నిదర్శనములు.

1. ఆతడు జగన్నాథాలయప్రతిష్ఠ జేయుట.

2. ముఖలింగమున విష్ణుదేవరగుడికిని, శ్రీకూర్మనాథునికిని, దానధర్మము లొసంగుట.

అనంతవర్మయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి మరియొక శాసనము కొర్నిగ్రామమున దొరికినది. అదియాతనివిశాఖపట్టణంశాసనమును బోలియున్నది. శాసనపుశిఖాపైనినంది, చౌరి, విగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాషయు, లిపియు, గూడ సంస్కృతముననే యున్నవి. ఈశాసనమునగల వంశావళి, కాలక్రమములీరాజుయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనమునను, శక సం॥ 1057నాటి శాసనమునను, ఇవ్వబడినవాటిని బోలియున్నవి. మరియు, వజ్రహస్త దేవుని నదగాం, నరసిపట్టణం, చికాకోలవలస, మొదలగు శాసనములలో నివ్వబడిన వంశావళి, కాలక్రమములను గూడబోలియున్నవి.

ఈ కొర్నిశాసనము, శక సం॥ 1003 లో ఖోన్నగ్రామమును (కొర్నియు, ఖోన్నయు నొక్కటే) యజనాదిషట్కర్మానుష్ఠానులగు 300మంది బ్రాహ్మణులకు మాతాపితృస్వపుణ్యాభివృద్ధికై అనంతవర్మ దానముజేసిన విషయమును తెలుపుచున్నది. ఈశాసనమున రాజునకుసమస్తసామ్రాజ్య బిరుదములును గలవు.

58 Vide Ind. Ant. Vol 18, p. 165.

ఈరాజరాజుయొక్క శకసం॥1034నాటి శాసనముగూడ కొర్నిగ్రామముననే దొరికినది. ఇది మిగుల పెద్దది. శాసనమున 138 పంక్తులు గలవు. శాసనపు లిపి నాగరిగాక, తెలుగు కన్నడ అక్షరములతో నిండియున్నది. శక సం॥1040 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఈతనితండ్రికాలమునుండియు (చూడుదీర్ఘాసిశాసనము) ప్రాయశః తాత వజ్రహస్తుని కాలమునుండియు, తెలుగులిపి, భాషయు, కళింగదేశమునగూడ ప్రబలినట్లుతోచును. ఈశాసనమునగంగవంశావళి అనంతుడులేక విష్ణువునుండిప్రారంభింపబడినది. గంగవాడివిషయమండలి కోలాహలపురమున 81 మంది రాజులు రాజ్యమేలినతర్వాత, వీరసింహుడు పుట్టెనట. ఆతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకొంకణ, కేరళ, కర్ణాట, లాట, దేశములను భీతిల్లజేసెనట. ఆతనికి ఐదుగురుకొడుకులు. అందు పెద్దవాడగుకామార్ణవుడుతననలుగురుతమ్ములతోను గాంగవాడిని వదిలి, మహేంద్రగిరిజేరి, గోకర్ణస్వామివరప్రసాదమున బలాదిత్యునిచంపి, కళింగమునుస్వాధీనపర్చుకొనెనట. దంతపురము రాజధానిగా జేసికొనెనట. ఆతనినుండి అనంతవర్మవరకును19 మందిరాజులుకళింగమును పరిపాలించినట్లు శాసనమున తెలుపబడినది. కాని ఈవిషయము వివాదాంశము. ఏలనన, ఈతనిశాసనములుకొన్నిటివల్లను,వజ్రహస్తుని శాసనములన్నిటివల్లను, ఈ 19 రాజులలోను మొదటి 7రాజులు రాజ్యమేలినట్లు తోచదు.

ఈశాసనమున వజ్రహస్తుని యొక్కయు, రాజరాజుయొక్కయు, అనంతవర్మ యొక్కయు, విజయములు బాగుగా తెలుపబడినవి.

అనంతవర్మ మహారాజు, రాజాధిరాజు, రాజపరమేశ్వరుడు, పరమభట్టారకుడు, పరమమహేశ్వరుడు, పరమవైష్ణవుడు, పరమబ్రహ్మణ్యుడు,మాతాపితృపాదానుధ్యాతుండు,చోడగంగదేవుండు, వరాహవర్తని విషయమండలి రాష్ట్రకూట ప్రముఖులను, కుటుంబినులను సమావేశముచేసి, పురోహితామాత్య యువరాజ సంధివిగ్రహి దౌవారిక ప్రముఖ పరిజన సమక్షమున నిట్లాపించెను:—"మాపితామహుడగు వజ్రహస్తదేవుడు, తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు,తనయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై శక సం॥ 1003 లో వరాహవర్తని విషయమండలి ముండపట్టు సహిత ఖోన్నగ్రామమును షట్కర్మనిరతులగు 300 మంది బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. ఖోన్న గ్రామసమీపముననున్న గారగ్రామములో జేరిన ముండపద్రుగ్రామ ప్రతిక్షేత్రమైన తులవగ్రామమునుండి అష్టోత్తరాశీతి (88) పరిమితిగల భూమిని శక సం॥ 1034 లో ఉత్తరాయణనిమిత్తమునఖోన్న గ్రాము బ్రాహ్మణులకు దాన మివ్వడమైనది." శాసనాధికారియగుజాతవేదిభట్టు దీనిని రచించెను. భట్టేనాచారి దీనిని లిఖించెను.

అనంతవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనము, శక సం॥ 1040 నాటిది, పైశాసనమును బోలియున్నది ప్రశస్తి, వంశావళి, కాలక్రమములు ఒక్క విధముగా నున్నవి. రాజులనుగురించిన వర్ణనగూడ ఒకే విధముగానున్నది. ఇందును రాజు పరమవైష్ణవుడనియెవర్ణింపబడెను. దానముపొందిన మాధవనాయకుడును, ఆతనితాతవను దేవనాయకుడునుగూడ వైష్ణవులె. సంవవిషయమండలి రాష్ట్రకూటప్రముఖులను, అమాత్యాదిఉద్యోగులను, సమావేశముచేసి శక సం॥ 1040 లో ఆవిషయమండలి తామరఖండిగ్రామమును సమస్త మజరాలతోను, నీటి సదుపాయములతోను, సర్వకరపరిహారముగాను, ఆచంద్రతారకముగాను, సింధుర

పురవాసియు, ఉత్కళదేశాధికారియు, తన సామంతుడునైన మాధవనాయకుని కిచ్చెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని శక సం॥ 1057 నాటి తామ్రశాసన మొకటి విశాఖపట్టణమున దొరికినది. ఇది శక సం॥ 1003 నాటి శాసనమును బోలియున్నది. కళింగదేశమందలి సమ్మగవిషయమందలి సముడగ్రామము దాని మజరాలతోగూడ చోడగంగ యను నాతనికి దాన మివ్వబడెను.

ఈతని శిలాశాసనము లేవియు సింహాచలాలయమునలేవు. కాని ద్రాక్షారామాలయమునఆతనియొక్క,ఆతనితమ్మునియొక్క,వారి భార్యలయొక్క, మంత్రులయొక్క శాసనములనేకము గలవు. అందు నం॥ 1191 శాసనమున అనంతవర్మకు గంగాన్వయావలంబనమూల స్తంభయను బిరుదము గలదు. దీనిని బట్టి కడపటిగాంగవంశమున కీతడు మేటియని తేలుచున్నది. ముఖలింగనగరమునగల శాసనములలో అనంతవర్మ శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు నంబరు 1010 ఆతనిది. నంబర్లు 1015, 1019 ఆతని తమ్మునివి. ఈశాసనములనుబట్టి యాతని సామ్రాజ్యపదవియు, జయములును, తెలియుచున్నవి. శ్రీకూర్మాలయమునగల నం॥ 1335 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥1057(క్రీ॥సం॥1135) లో శ్రీచోడగంగదేవచక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వదేశములనెల్ల సాధించి గౌతమి, భాగీరథీ గంగలో నంగల దేశముల గడిచి,దేవఋషి, పితృ బ్రాహ్మణుల తృప్తిసేసి, అనేక ధర్మములను, కానుకలను శ్రీకూర్మనాథునికి సమర్పించెనని తెలియుచున్నది. అర్సవిల్లి సూర్యాలయమున గల నం॥ 1342 శాసనమును బట్టి శక సం॥ 1068, అనంతవర్మయొక్క 72 వ రాజ్య సం॥ నకు సరిపోవునని తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి శక సం॥ 997 లో ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చియుండెనని తేలును. కాని, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని మరిరెండు సంవత్సరములవరకుగాని అనగా, 999లోగాని ఆతడు పట్టాభిషిక్తుడు కాలేదు.

చేదిదేశమును పరిపాలించిన కలచూరిరాజుల శాసనములనుబట్టి క్రీ॥ సం॥ 1050 లో చేదిరాజగు కర్ణదేవుడు కళింగమును జయించెనని తెలియును. ఆకాలమున ఉత్కళదేశము కేసరిరాజుల వశమునను, కళింగము మూడవ వజ్రహస్తుని వశమునయుండెను. వజ్రహస్తుడు తన రాజ్యాంతకాలమున తిరిగి కలచూరిరాజుల నోడించినట్లు ఆతని త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదమును,ఆతని హాయహాయవంశపు రాజులతోడి సంబంధమును, తెలుపుచున్నవి. రాజరాజుకాలమున ఆతని మంత్రి బణపతి పెక్కుజయములను గాంచెను. చోడ, ఉత్కళ, వేంగి, కిమిడి, కోసల, గిడ్రిసింగి, ఓఢ్రదేశములనుజయించెను.కానిఅనంతవర్మరాజ్యకాలమునక్రీ॥సం॥ 1114లో కలచూరిరాజును, జజల్లదేవుని కొడుకునగు రెండవ రత్నదేవుడు కళింగరాజగు అనంతచోడగంగు నోడించినట్లు తెలియుచున్నది.[59] అయినను క్రీ॥సం॥1134సంవత్సరమునాటికి,ఆతడుతిరిగిచేది,ఉత్కళ, ఓఢ్ర, వేంగి,దేశములను జయించి, గంగా గోదావరి నదుల మధ్యనున్న దేశమునంతయు పాలించెను. ఆతడు పెక్కుధర్మములను జేసెను. పూరిపట్టణమున జగన్నాథాలయమును, తన పేరిట గంగేశ్వరాలయమును, నిర్మించెను.

కళింగము, సింహళము.

కాళింగులు, బర్మా, జావా, సుమాత్రాదీవుల కరిగి అందు నివాసము లేర్పరుచుకొని

59 Vide Ep. Ind. Vol I, P. 40.

రనియు, మాతృభూమితో వర్తకవ్యాపారములు జరుపుచుండిరనియు, ఇప్పటికిని క్లింగులను పేర పిలువబడుచుండిరనియు, ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. మహావంశమునుబట్టి క్రీ॥ శ॥ 10—13 శతాబ్దములలో కళింగదేశములోని సింహపురమునుండి వలసపోయిన కాళింగవంశ మొకటి సింహళమున రాజ్యమును స్థాపించెనని తెలియును. మరియు, వారు ఒక్కొక వంశమునకు జెందినవారనియు, బౌద్ధమతస్థులనియు, క్షత్రియులనియు, సింహళమునంతయు నేకఛత్రాధిపత్యముక్రింద నేలిరనియు, బౌద్ధవిహారములు, రాజబాటలు, మేడలు, పట్టణములు, సత్రములు మొదలగువాటిని కట్టించిరనియు, వారును, వారి న్యాయాధిపతులును దేశమునం దంతటను పర్యటనము చేయుచు ప్రజల కష్టసుఖములను తెలుసుకొనుచుండిరనియు, దేవాదాయగ్రామములను సంరక్షించుచు సమస్తవిద్యలను, కళలను, పోషించుచుండిరనియు, అహింసయే పరమధర్మముగ నెంచి జీవరాసుల కెట్టి బాధయుకలిగింపకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.[60] మరియు, తమమాతృభూమితో సంబంధబాంధవ్యముల జరుపుచు తమ భక్తివిశ్వాసములను వెల్లడించుచుండెడివారు. మరియు, తమ మాతృభూమినుండి గొనివచ్చిన బంధువులకును, ప్రభువులకును తమ యాస్థానమున గొప్పగొప్ప ఉద్యోగముల నిచ్చుచు, సింహళమునందలి ప్రభువుల గర్వము నణచుచుండెడివారు. తమ స్వకుటుంబికులకు మాండలిక, మంత్రి, సేనాపతి మొదలగు గొప్పపదవుల నిచ్చెడివారు. రాజకుమారులు మాండలిక, యువరాజ, పదవుల నొంది, రాజ్యభారము వహించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. తమ రాణులను, దత్తపుత్రులను కళింగము నుండియే స్వీకరించెడివారు. కనుక సింహళమునేలిన కళింగరాజవంశము, కళింగముతో సంబంధమును విడనాడపోవుటయేగాక, సింహళవంశములతో సంబంధము లేకయుండెను. కనుక, కళింగ నాగరికత, కళింగరాజకీయ పరిస్థితులు సింహళమున ప్రబలెను.

12 వ శతాబ్దమున సింహళమునేలిన రాజులలోకెల్ల కీర్తి నిశ్శంకమల్లుడు సుప్రసిద్ధుడు. ఈతడు కళింగచక్రవర్తి కులమునకు చెందినవాడనియు, ఈతని వంశావళి ఈక్రింది విధమున నుండెననియు, మహావంశగ్రంథము తెలుపుచున్నది.

కీర్తి నిశ్శంకమల్ల (1198-1207)

వీరబాహు — విక్రమబాహు

చోడగంగ (1207)

అనంతవర్మ చోడగంగుని నాణెములు మూడు మధ్యపరగణాలలోని బిలాసపూరు జిల్లాలో దొరికినవి. గంగఫణములనియు, వంగపరకలనియు, నందిచిన్నములనియు పిలువబడుచున్న చిన్నచిన్న బంగారు నాణెములు ముఖలింగనగర, కళింగపట్టణ, సింహపుర, శ్రీకాకుళ, ప్రాంతముల దొరకుచున్నవి. ఈ బంగారు నాణెములపై నొకప్రక్క నందివిగ్రహముండుటచేతను, వీటి బలువుచిన్న మొత్తముండుటచేతను, వీటికి నందిచిన్నములని పేరువచ్చెను. మరియు, వంగవిత్తులవలె యాకారముండుటచేత వంగపరకలనికూడ పేరువచ్చెను. 'గం' అను గంగవంశబిరుదాంకితమగు యక్షరముండుటచేతను, పనమనియు, మాడయనియు పేర్లుండుటచేతను వీటికి గంగపనములు, లేక గంగమాడలని పేరువచ్చెను.

60 Vide Vizianagaram College Magazine, Vol III, Nos I & 2 Pp 10—20.

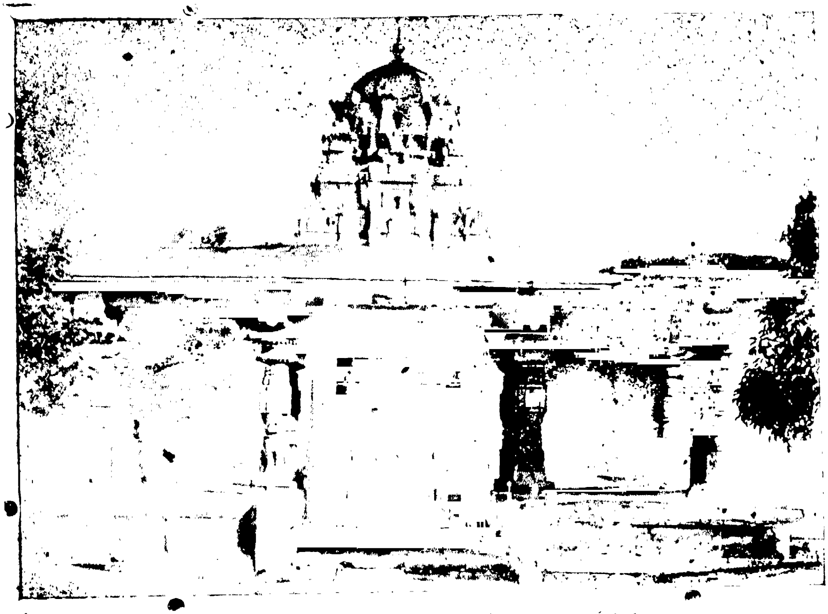

శ్రీ కూర్మాలయపు మొగసాల, మండపము.

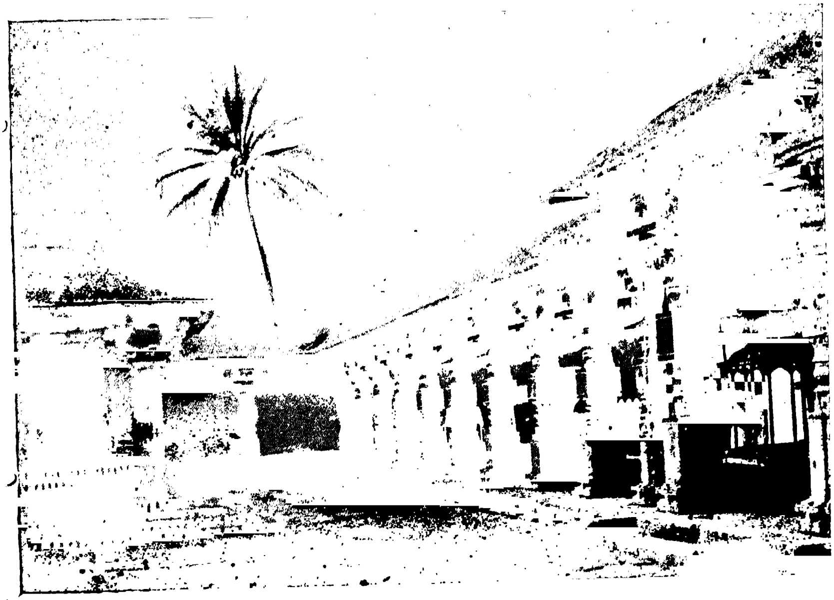

శ్రీ కూర్మాలయపు గర్భగుడి, కుడివైపు మంటపము

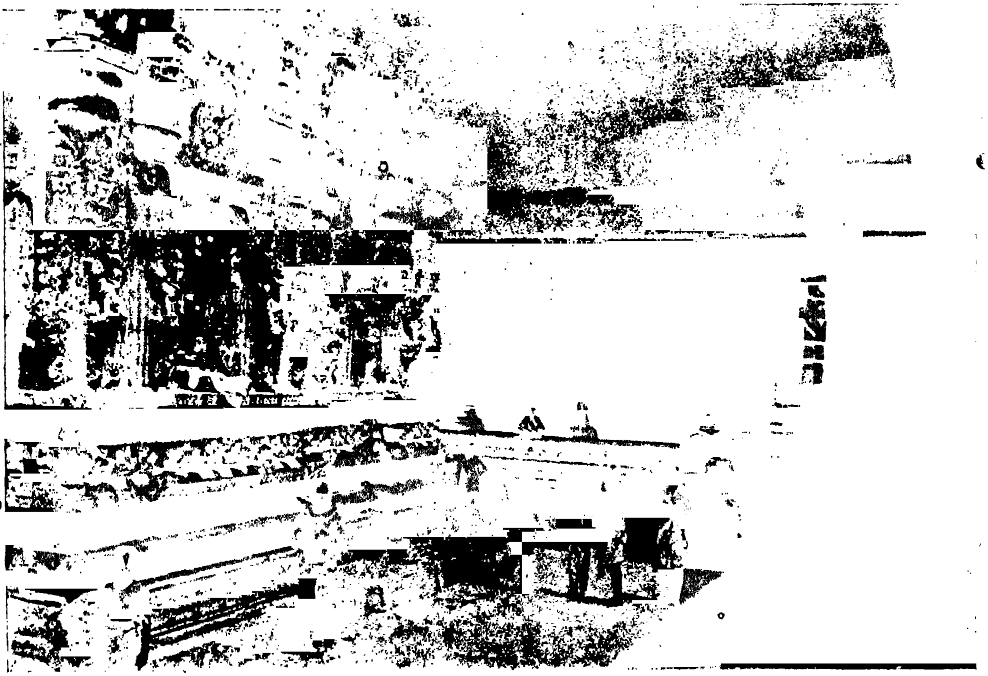

సింహాచలాలయపు నాట్యమండపము.

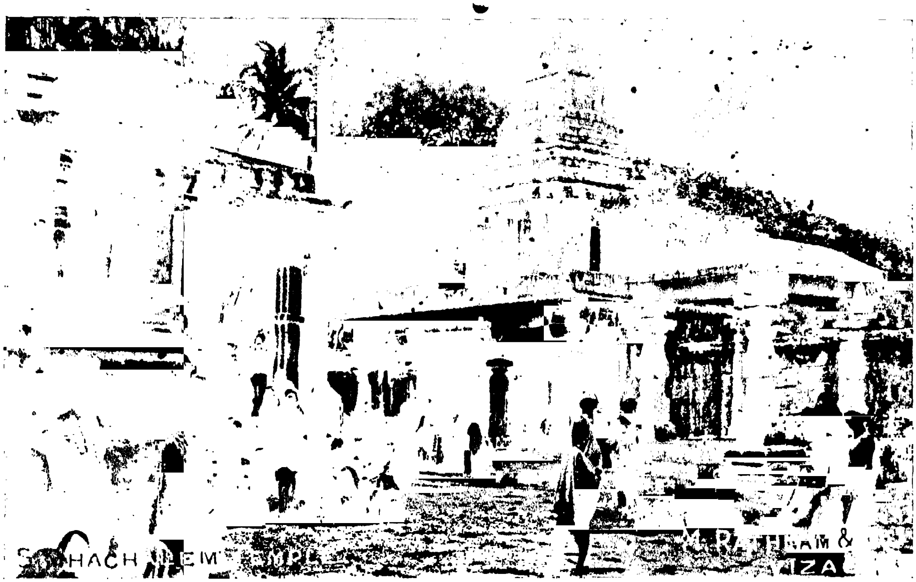

సింహాచల నరసింహాలయము.

స్వర్ణకారులు వీటిని ముద్రించిరో, దిమ్మలలో పోతపోసిరో, కనుగొనుట కష్టము. నాణెములపైని రెండుప్రక్కలను చాలచిహ్నములు గలవు. ఒకప్రక్క నందిచిహ్నమును, రెండవప్రక్క చతురస్రమును, రాజ్య సం॥ లున్నుగలవు కొన్ని నాణెములపై నొకప్రక్క 'గం' అను అక్షరము, శివలింగము, పానుపట్టమును, రెండవవైపున నందివిగ్రహమును పోతపోయబడినవి.

శాసనములను బట్టి, పద్మనిధిగండమాడలు, గండమాడలు, మల్లమాడలు, చిరుగండమాడలు, చిన్నాలు, టంకాలు, సనుకాణిటంకాలు, వెండిటంకాలు, మాత్స్యగద్యలు మొదలుగాగల నాణెములు దానమివ్వబడుచుండెననియు, వాటి వడ్డితో దీపము పెట్టబడుచుండెననియు, తెలియును.

(2) కామార్ణవ (క్రీ॥ సం॥లు 1147—1156)

పూరి, కెందుపట్న తామ్రశాసనములను బట్టి అనంతవర్మకు కామార్ణవ, రాఘవ, రాజరాజ, అనియంకభీమ అను నల్గురు కొడుకులుండిరని తెలియును. వారొకరి వెనుక నొకరు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. ద్రాక్షారామశాసనము, నంబరు 1199 లో, అనంతవర్మ ద్వితీయ లక్ష్మియైన దన్నవమహాదేవికొడుకు అట్టహాసదేవుండును, సింహాచలశాసనము, నంబరు 1194లో, గంగవంశపు అనంతవర్మ అట్టహాసత్రిభువనతిలకుడగు చోడగంగయు (శక సం॥1143=క్రీ॥సం॥ 1221) పేర్కొనబడిరి. ఈ అట్టహాసదేవుండు రాజ్యమేలినట్లు కాన్పింపదు.

అనంతవర్మ పెద్దకొడుకగు కామార్ణవునికి, అనంతవర్మ దేవరయనియు, జటేశ్వరదేవరయనియు, అనంతవర్మ మధుకామార్ణవ దేవరయనియు, రాజరాజ దేవరయనియు, మారు పేర్లు గలవు. ఈతని శిలాశాసనములు ముఖలింగాలయమునను, శ్రీ కూర్మాలయమునను, గూడ గలవు. పూరి, కెందుపట్న, తామ్రశాసనములను బట్టి ఈతడు శక సం॥ 1064 (క్రీ॥ సం॥ 1142) లోనే పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. అయినను, చోడగంగుని పేరిట శాసనములు శక సం॥ 1072అగు 75వ రాజ్య సం॥ వరకును ఇవ్వబడుచుండెను.[61] ఈతడు కస్తూరికామోదిని కుమారుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగతర్వాత రాజ్యమునకువచ్చి 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు తెలియుచున్నది.

ముఖలింగశాసనము నంబరు 1047 లో[62] శ్రీకామార్ణ దేవ భూపమహిషి, మధుకేశ్వరునికి దీపదానం జేసినట్లు గలదు. సం॥ 1061 లో శ్రీకామార్ణవదేవర శాసనకుండగు ముప్పనబణపతి పేర్కొనబడెను. సం॥ 1063, 1067 లో కామార్ణవదేవర ఆయుష్కామార్థమునకై దానము లొసంగబడెను. సం॥ 1322 లో, శక 1071 సం॥ అగు శ్రీ మదనంతవర్మ మధుకామార్ణవదేవర రాజ్య సం॥ లు 4 న, మహామణ్డలికుడు కుప్పనసాహిణి ఇచ్చిన ధర్మం తెలుపబడినది. సం॥ 1325 శాసనములో శక సం॥ 1074, శ్రీ మదనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥ 7 నకు సమానమని తెలుపబడినది. అనగా, అనంతవర్మ కామార్ణవుని రాజ్యకాల ప్రారంభము శక సం॥ 1068 (క్రీ॥సం॥ 1146) అని తెలియును. సం॥ 1332 శాసనమును బట్టి, శకసం॥ 1071లో, అనగా, శ్రీమదనంత వర్మ మధుకామార్ణవ దేవర సం॥ 4 న, మేడపోతప్రధాని ఆతనిఆయుష్కామార్థమై ధర్మం జేసెను. [63]శకసం॥1073అగు శ్రీరాజరాజదేవర

61. Vide No 1018 Mukhalingam Insc,
62. Vide S. I. Inscs, Vol V.
63 Vide Simhachalam Insc, No 1173.

ప్రవర్ధమాన సం॥5న కళింగంలోని ఎఱపోతు దీపదానంజేసెను. అనగా శక సం॥1069 లో రాజరాజయను కామార్ణవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈ మధుకామార్ణవునికి సంతానములేకపోవుటచేతనో, మరియేకారణముననో, అతనిసోదరుడు రాఘవ రాజ్యమునకు వచ్చెను. మధుకామార్ణవుడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, అతనికాలమున శత్రుకోటియంతయు నిర్మూలము గావింపబడెననియు, ప్రజలతిసుఖముగనుండెడివారనియు, తెలియుచున్నది.

3. రాఘవ (1156—1170)

పూరి, కెందుపట్న, తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు మధుకామార్ణవుని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, రవికులవంశజయగు యిందిరవల్లచోడగంగునకుజనించినకుమారుడనియు, 15 సం॥లు రాజ్యభారమువహించెననియు తెలియును. ఈతడు రాజాధిరాజనియు, సమస్తసామంతచక్రచూడామణియనియు, తెలియును. ఈతడు పరశురామునివలె దశశత బాహుశత్రువర్గమునెల్ల తునుమాడి క్షితీంద్రుడయ్యెనట! ఈతనికిగూడ సంతానములేక పోవుటచేత నీతని తర్వాత నీతని తమ్ముడే రాజ్యమునకు వచ్చెను. శ్రీకూర్మాలయమునందున్న సం॥1380శాసన మీతని కాలమును, బిరుదమును, తెలుపుచున్నది. శక సం॥ 1091, అనగా, శ్రీమదనంతవర్మ దేవదాస రణరంగ చక్రవర్తి సం॥ 17 న శ్రీకూర్మనాధునికి ధర్మమొసంగబడినది. తామ్రశాసనములో నీతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలుపబడుటచేత, ఈశిలాశాసనములోని 17వ సంవత్సర మాతని అంక సంవత్సరమనియు,అది 14 వ రాజ్యసంవత్సరమునకు సమానమనియు, తెలియును. ఈ కాలమునుండియే అంకగణనపద్ధతి అమలులోనికి వచ్చెను. అంకరాజ్య సం॥లు లెక్కించునపుడు, 10తప్ప, సున్నతో అంతమగుఅంకెలున్ను, 1,6,6తో, అంతమగు అంకెలున్ను, లెక్కనుండి తగ్గించవలెను. ఒక రాజుయొక్క ఆఖరి రాజ్య అంక సంవత్సరమున్ను, తర్వాత రాజ్యమేలు రాజుయొక్క మొదటి రాజ్యసంవత్సరమున్ను ఒకే సంవత్సరమున నిముడును. అంకసంవత్సరాది ప్రతి సంవత్సర భాద్రపద శుక్ల ద్వాదశినుండి లెక్కింపవలెను. ఇట్టి అంకగణిత పద్ధతి, రాజ్య సంవత్సరముల మొత్తమును పెంచుటకై ఉపయోగింపబడినదని కొందరును, వదిలివేయవలసిన అంకెలుదోషపూరితములును, అమంగళములు నగుటచేత అట్లు లెక్కించబడినదని కొందఱును, అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఒక అంకసం॥ మధ్యనుండి ప్రారంభింపబడిన రాజ్య సం॥, పూర్తిగా లెక్కింపబడక, రాబోవు భాద్రపదశుక్ల ద్వాదశినాటితో అంతమగును. అప్పటినుండి క్రొత్తసం॥ ప్రారంభమగును. చోడగంగదేవు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో కటకమునకు తనరాజధానిని మార్చి, అప్పటికా దేశమునఅంకగణితపద్ధతియుండుటజూచి, తానునుదానినే అనుసరించెనని తోచుచున్నది. ఈ లెక్కనుబట్టి మొదటి రాజ్య సం॥, రెండవ అంక సం॥ అగును. 5వ రాజ్య సం॥, 7వ అంక సం॥ అగును. ఇట్లే ఈ రాఘవరాజుయొక్క 17 వ అంక సం॥, 14వ రాజ్య సంవత్సరమునకు సమానమగుటచేతను, అది శక సం॥1091కి సమానమని శ్రీ కూర్మశాసనమున చెప్పబడుటచేతను, అతని రాజ్యప్రారంభకాలము శక సం॥1078 అనియు,అతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు నమ్మవలెను.అతనికి అనంతవర్మయనియు, దేవదాసయనియు, రణరంగ చక్రవర్తియనియు, మూరుపేర్లుండెను. అతని కాలపుదగు మరియొక శాసనము (సం॥ 1840) గూడ శ్రీ కూర్మమునగలదు. అది శక సం॥

1088 నాటిది. అనంతవర్మ (రాఘవ) విజయ రాజ్య సం॥లు 9, అనగా పరిపాలన సం॥లు 9లో (దీనినిబట్టిగూడ ఆతని రాజ్య ప్రారంభ కాలము శక సం॥ 1078 అని తెలియును) చోడగంగనాయకుండు, ఆతనిభార్య పోలిలమ నాయకురాలునకును, ఆతని కొడుకు సోమనా యకునికిని అదృష్టార్థముగా దీపదానము చేసె ను. సం॥ 1341 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1089, అనంతవర్మదేవర ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసం॥ లు 10,కి సమానమని తెలియును. మరియు, కె మిడి (కిమిడి రాజ్యము) కప్పమనాయకుడు దీ పం 115 మాడలు చొ॥ పెట్టెనని తెలియును.

4. రాజరాజు II (1170—1194)

రెండవనరసింహదేవుని కెందుపట్టణం తామ్రశాసనమును బట్టియు, [64]నాల్గవ నరసిం హదేవునిపూరి తామ్రశాసనములనుబట్టియు,[65] ఈ క్రిందివిషయము లీతనిని గురించి తెలియు చున్నవి:—

చోడగంగునికిని, చంద్రలేఖకును గల్గిన కొడుకే ఈరాజరాజు. ఈతడుశత్రురాజులనం దరిని జయించి తన కీర్తి దిక్కులకు వ్యాపిం పజేసెను. సమస్తసామంతరాజులు గలవా డగుటచే రాజరాజని పిలువబడెను. ఈతడు 25 సం॥ లు రాజ్యమేలిన తర్వాత స్వర్గస్థు డయ్యెను. ఆతని తర్వాత, ఆతని తమ్ముడును, నిజసోదరుడువగు అనియంకభీమ, లేక, అనంగ భీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

రాజరాజుశిలా శాసనములు నాల్గు ముఖ లింగాలయమున గలవు.[66] ఒక్కశాసనము శ్రీ కూర్మాలయమున గలదు.[67] ఈ శాసనము లను బట్టి ఈతని చరిత్ర కొంతవరకు తెలియు చున్నది. ఈశాసనములలో నీతని పేరనంత వర్మదేవరయనియే పేర్కొనబడినది. ముఖ లింగశాసన మొకదానిలో ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥లు 23 శ్రాహి యని చెప్పబడుట చేత, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతి నీతడు 25 సం॥ లు రాజ్యమేలెనని తెలియు చున్నను, చక్రవర్తిగారు అవి అంక సం॥ లనియు, ఆతడు నిజముగా 21 సం॥లే రాజ్య మేలెననియు వ్రాసిరి.[68] మరియు, ఆతని కాల మునసే రాజ్యసం॥ లు పూర్తిగా అంక సం॥ లుగా మారెననియు వ్రాసిరి. శిలాశాసనము లందలి సం॥ లు అంక సం॥ లైనట్లు, తామ్ర శాసనములందును రాజ్య అంకసం॥ లే తెలుప బడినవి. అయినను, ఈతడు నిశ్చయముగ 25 సం॥లు రాజ్యమేలెనని చెప్పుటకు ఈతని సం॥ 1142 ముఖలింగశిలాశాసనమే బలమునిచ్చు చున్నది. 'శక 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్య సం॥ లు 27 వ, నగరాన వీటి శ్రీ అనియంక భీమేశ్వరదేవరకు సూరె ప్రధాని పెట్టిన దీప దానం' అని యుండుటచేత చక్రవర్తిగారు వ్రాసిన ప్రకారం శక సం॥ 1112 వరకేగాక, శక సం॥ 1114 వరకు గూడ నీతడు రాజ్య మేలుచుండెననియు, 27 వ అంకసం॥, 22 వ రాజ్య సం॥నకు సరియగుటచే నీతడు 21 సం॥ లకు పైగా, అనగా, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని 25 సం॥ లు రాజ్య మేలె ననియు, తెలియును. ఈతని 27వ అంక సం॥న అనగా 22 వ రాజ్యసం॥న ఈతని ప్రధాని కళింగనగరమున భీమేశ్వరునకు దానమొసంగె

64 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXV, Part I, Pp 229—271.
65 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXIV Part I Pp 128—154.
66 Vide S, I. Inscs. Vol 5, Nos. 1046, 1113, 1135, 1142.
67 Vide S. I. Insc, Vol 5. No 1270.
68 Vide Chronology of the Eastern Ganga kings of Orissa in J. As. Soc. of. Bengal, Vol L XXII, Part I, Pp 97—147.

ననియు, తెలియుచున్నది. ముఖలింగశాసనము, నం॥ 1046 ను బట్టి, శక నం॥ 1109 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) నం॥ 22 న, ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున, నగరాన పేటి మధుకేశ్వరకు సూరెప్రధాని తమ్ముండు పురుషోత్తమ మండలికుడు పెట్టిన అఖండదీవమున కాతడుభూమి దానమిచ్చెను. శాసనం నం॥ 1113 ను బట్టి, శకనం॥ 1097 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 8 న, మధుకేశ్వరదేవరకు సింహాపురమున గణపతి ప్రెగ్గడ ధర్మం జేసెను. శాసనం నం॥1142 ను బట్టి, శక నం॥ 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) నం॥ లు 27 న, అనియంకభీమేశ్వర దేవరకు నూరిప్రధాని ధర్మంజేసెను. శ్రీకూర్మ శాసనం నం॥1270నుబట్టి, శకనం॥ 1096 అగు అనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥లు 4న, చంద్రధర దేవర ద్వితీయ లక్ష్మియైన ప్రిధ్వీమహాదేవులు ధర్మం జేసిరి.

భువనేశ్వరాలయమందలి మేఘేశ్వరశాసనమును బట్టి, రాజరాజదేవు, మేఘేశ్వరాలయమునుకట్టించిన స్వప్నేశ్వరదేవుని తోబుట్టువగు సూరదేవిని, పెండ్లాడెనని తెలియుచున్నది. ఈతనికి సంతానము లేనికారణమున ఈతని తమ్ముడు అనియంక భీమ అనంగభీమదేవు ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను.

5. అనియంక భీమ అనంగ భీమదేవ II

(1194—1198)

ఈతడు గూడచోడగంగునకును చంద్రలేఖకును జనించిన పుత్రుడు. ఈతని కాలమునుండి వంశపరంపరా, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా గంగవంశము కళింగమున రాజ్యమేలెను. ఈతడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెనని రెండవ, నాల్గవ నరసింహదేవుల తామ్రశాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఈతని శిలాశాసనములు రెండు భువనేశ్వరము నందలి కృత్తివాసాలయమున దొరికినవి. ఒకటి (మేఘేశ్వరాలయముననున్న శాసనము) ఈతడు క్రీ నం॥లు 1194—1199 మధ్య రాజ్యమేలినట్లు తెలుపుచున్నది. కృత్తివాసాలయపు శాసనములు రెండును ఈ రాజుయొక్క ప్రవర్ధమాన సామ్రాజ్య నాల్గవ అంకనం॥వునై యున్నవి. శకసంవత్సరమివ్వబడక పోవుటచేత రాజ్యప్రారంభ కాలము సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. చాటేశ్వర శాసనమునుబట్టి ఈతనికి అనంగభీమదేవ యను బిరుదముండెననియు, రాజరాజు తర్వాత నెమ్మదిగా రాజ్యమునకు వచ్చి ప్రజాను రంజకముగా పరిపాలించె ననియు, తెలియుచున్నది. ఈతనిభార్య భాగల్లదేవి. ఈతడు రాజకీయ వ్యవహారములందలి సమర్ధుడనియు, కావ్యములు చదువుటయందును వినుటయందును అతి కుతూహలము గలవాడనియు, యుద్ధమున కడు శూరుడనియు, ధర్మపరిపాలనా వ్రతుండనియు, ఈతని పట్టమహిషి బాఘల్లదేవియనియు, ఈతనికి రాజరాజబిరుదముండెననియు, రెండుపట్న తామ్రశాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈతనికి గోవిందుడను బ్రాహ్మణమంత్రి సమస్త రాజకీయ వ్యవహారములందును తోడ్పడుచుండెను. ఈతని కాలముననే ఈతనితండ్రి రాజరాజు భావమరదియగు స్వప్నేశ్వరదేవు మేఘేశ్వరాలయము నిర్మించెను. అనగా, క్రీ॥ నం॥లు 1193—1198 మధ్య అది కట్టబడెనని తెలియును. ఈతనిశాసనమొకటిద్రాక్షారామాలయమునగలదు. (చూడు నం॥ 1829 శ్రీమదనంతవర్మ త్రికళింగేశ్వర శ్రీరాజరాజదేవర కొడుకులు అనియంకభీమదేవరాతు నం॥లు 8 న, భీమేశునికి ధర్మముచేయబడెను. నం॥ 1142 ముఖలింగ శాసనమునుబట్టి ఈతని తండ్రి శక నం॥ 1114 లో రాజుగా నుండిన

ని తెలియును. ప్రాయశః 1117 వరకు రాజ్యమేలి యుండును. అయినను, ఆతని కొడుకగు అనంగ భీముడు శక సం॥ 1112 లో పట్టాభిషిక్తుడై 10 సం॥లు రాజ్యమేలియుండును, ఈసం॥లు అంకసం॥ లనియు, రాజ్యసం॥లు 8కి సమానమనియు, చక్రవర్తిగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈతని తర్వాత ఈతని కొడుకు మూడవరాజరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

6. రాజరాజ III (1198 - 1211)

ఈతని కాలమునుండి గాంగ వంశచరిత్ర ఎక్కువభాగుగా తెలియుచున్నది. మహమ్మదీయ చరిత్రకారుల చరిత్ర 'తబఖాటనాజిరి' మనకు సహాయమొనర్చుచున్నది. ఈతడు 17 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని శిలాశాసనములు రెండు శ్రీకూర్మాలయమున గలవు. సం॥ 1273 శాసనమునుబట్టి శక సం॥ 1127, శ్రీమదనంతవర్మదేవర రాజ్య సం॥ 10 కి సమానమని తెలియును. ఈ10వ సం॥, అంక సం॥ మనియు, 8వ పరిపాలన సం॥నకు సరిపోవుననియు, అందుచే శక సం॥ 1120 లో నీతడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. మరియు, ఈ రాజరాజునకు అనంతవర్మయనెడి బిరుదముండెను. ఇట్టిబిరుదమును, చోడగంగ మొదలు అందరు రాజులును ధరించిరి. సం1317 శాసనమును బట్టి, శక సం॥ 1128, అనంతవర్మదేవర ప్ర॥ విజయరాజ్య సం॥ 11 నకు సమానమని తెలియును. ఇదియు అంకసంవత్సరమే యని తోచును. దీనినిబట్టిశకసం॥1120లేక క్రీస్తుసం॥1198 లో నీతడు రాజ్యమునకువచ్చెనని ధృడపర్చవచ్చును. ఈతనిభార్య, గుణ లేక, సద్గుణ లేక, మంకుణ, దేవియనియు, ఆమె చాళుక్యవంశజురాలనియు తెలియుచున్నది. ఈతడు సమస్తశాస్త్రవేత్తయనియు, బహుపరాక్రమ శాలియనియు, రాజేంద్రయనుబిరుదము నొందెననియు, తెలియుచున్నది. ఈతనికాలముననే మహమ్మదీయులు ప్రప్రథమమున ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తిరి. ఒరిస్సాదేశమును మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు జాజినగరమను పేర పిలిచిరి. హిజరి 601 లేక సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1205 లో మహమ్మదు భక్త్యార్ తన క్రింద సామంతోద్యోగియులగు మహమ్మదు షేరాన్, అహమ్మదుషేరాణ అను నిద్దరు ఖిల్జి అమీరులను కొంతసేనతో లఖనోర్, జాజినగర్ దేశములపై కిదండెత్తుటకై పంపెను. దండయాత్ర పూర్తిగా కొనసాగకమునుపే మహమ్మదు భక్త్యార్ చనిపోవుటచేత, మహమ్మదు షేరాణ మరలిపోయెను. ఇట్లీ మొదటి దండయాత్ర ముగిసెను. 17సం॥లు రాజ్యమేలిన తర్వాత రాజరాజు స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇవి అంకసంవత్సరములనియు, పరిపాలన సంవత్సరములు 14 నకు సమానమనియు, తెలియును.

7 అనంగభీమదేవ III (1211—1238)

మూడవరాజరాజు చనిపోయినవెంటనే ఆతని కొడుకు మూడవ అనంగభీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు చాళుక్యవంశీయురాలగు సద్గుణ లేక మంకుణదేవికి జనించెను. అనేక శాసనములనుబట్టి ఈతని చరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. రెండవ నరసింహదేవుని తామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు బహు పరాక్రమశాలియనియు, రూపమునమన్మథుడనియు బీదలకు కామధేనువంటి వాడనియు, కలిబాధలను పూర్తిగ తొలగించి, బ్రాహ్మణులకు తులాపురుషదానమును, భూదానముల నొసంగి, 34 సం॥లు రాజ్యమేలిన పిదప చనిపోయెననియు, తెలియును. ద్రాక్షారామాలయ శాసనముసం॥1329నిబట్టి, శ్రీమదనంతవర్మ త్రికళింగేశ్వర శ్రీరాజరాజదేవరకొడుకైనఅని

యంకభీమదేవరాతురాజ్యసం॥లు 8న,భీమేశున
కు దానము నంగబడెనని తెలియును. దీనిని బట్టి, మూడవ రాజరాజునకు త్రికళింగేశ్వర యను బిరుదముండినట్లును, అతని కాలమున రాజ్యము త్తరమున గంగానదిమొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకువ్యాపించియుండెననియు, తెలియుచున్నది. సం 1360శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1152 లో, అనియంక భీమనృపతి దండాగ్రేసరవల్లభుడు ద్రాక్షారామ భీమేశునకు దానధర్మముల నొసగెనని తెలియును.

సింహాచలశాసనము సం॥ 1180 ని బట్టి,[69] శక సం॥ 1138, శ్రీమదనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 7నకు సమానమనియును, (దీనినిబట్టి అతడు శక సం॥ 1133 లో పట్టాభిషిక్తు డయ్యెనని తెలియును) ఆసం॥ ననే, సప్తయప్రధానితల్లి కలియుగ సరస్వతి, గంగవంశ రాజమండల శివరాణికి ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యాభి వృద్ధికై ధర్మము జేసెననియు తెలియును. ఈమె అనంతవర్మాభిధానుండగు అనంగభీముని భార్యయా, యని సంశయము గల్గుచున్నది. సం॥ 1194 శాసనమును బట్టి, ఈతని కాలముననే, అనగా, శక సం॥ 1143 లో, గంగవంశపుఅనంతవర్మ అట్టహాసక్షితిపతి తనయుడగు (రెండవ) చోడగంగ ప్రియశః మండలికపదవియం దుండెనని తోచును. శ్రీకూర్మశాసనములు గూడ ఈ రాజునుగురించి తెలుపుచున్నవి.[70] సం॥ 1276 శాసనమును బట్టి, శక సం॥1155లో అన్యంక భీముడు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును. సం॥ 1282 శాసనమును బట్టి, ఈరాజునకు అనంతవర్మ రవుతుదేవరయని పేరుండెననియు ఈతని శక సం॥ 1139, 9 వ అంక సం॥మనియు, అందుచే నీతడు శక సం॥ 1133 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. సం॥ 1284 శాసనమును బట్టి, శక 1157 సం॥ న త్రికళింగాధిపతి శ్రీమదనంగభీముని దక్షిణదండాధికారులైన శ్రీకరణ మహానాధ సేనాపతులు ధర్మంజేసిరని తెలియును. త్రికళింగాధిపతియను బిరుద మీరాజుల కందరకును గలదు. సం॥ 1290 శాసనమును బట్టి, ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. "శక1152 అగు శ్రీ మదనంతవర్మ సం॥ లు 22 న నరసింహమహామునుల సన్నిధిని కళింగమండలమైన కులవంతనియ నకరున వీటి మధుకేశ్వర దేవర స్థానాపతియైన రామేశ్వర అండారియు, వరాహవంతని య సింహాపురమున ఆదిత్య నాయకులలో పైననాయకులును, శ్రీకూర్మమున నారెపనాయకు లోపైన నాయకులును, ఇప్పిలి గంగమనాయకులోపైననాయకులును, తామటచెఱువున విష్ణమనాయకు లోపైన నాయకులును, సమ్మాకపంపున కురువీటి భీమ నాయకు లోపైననాయకులును, ఏఱదపంపున తొల్లబిమల్లపనాయకు లోపైన నాయకులును, ధర్మవరం ఏర్నమండలికు లోపైన నాయకులును, భోగపురం దేసిరట్లును, తాడితొర్రి మహాజనాలు లోపైనమండలమును, పొన్నడియ, బొంతలకోట, ఈ రెండూళ్ళశాసనాలు జూచి, అనియంకభీమ రాతుసమక్షమున ఈ రెండూళ్ళవారు సీమలను భంగముచేసిన దేశత్యాగము,వృత్తిహారణము జేయింపగలారము. శ్రీ యనియంకభీమ రాతుదేవర ఆన, జగన్నాధ దేవర ఆన—ఈ యూడ్లమండల నాయకుల వ్రాలు.'' పై శాసనవిషయములను బట్టి, అనంగభీముడు శకసం॥ 1133లో రాజ్య

69 Vide S. I. Inscs. Vol 6.

70. Vide S. I. Insc. Vol 5.

మునకు వచ్చెననియు, శకసం॥1152లో కళింగ మండలములోని (ఇప్పటి గంజాంజిల్లా) నాయకు లనేకులు అనియంకభీమరౌతు సముఖమున తమ రాజుమీదను, జగన్నాథదేవరమీదను ఒట్లు పెట్టుకొని, పొన్నడియు, బొంతలకోట గ్రామములు శ్రీకూర్మనాథునికి జరపగలందులకు నిశ్చయించిరనియు, తెలియును. సం॥1337 శాసనమునుబట్టి, శకసం॥1142లో వామదేవప్రధాని దానమొసంగెనని తెలియును. చాటేశ్వరాలయపుశాసనమును బట్టి ఈతనికి త్రికళింగనాథయను బిరుద ముండెననియు, విష్ణుడను ప్రధానియొకడుండెననియు, ఆతడు తుమ్మాణ పృధ్వీపతితోను, యవనులతోను, పోరాడెననియు, తెలియును. మరియు, ఈపోరాటము వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్న భీమానదీ తీరమున జరిగెననియు, తుమ్మాణదేశము చేదిరాజుల యధీనమున నున్న కోసలరాజ్యములోనిదనియు, తెలియుచున్నది.

ఆకాలమున వంగదేశముపై నేలు మహమ్మదీయసుల్తాన్ ఘియాజుద్దీన్ ఖిల్జి, లఖనావతి, జాజినగర్ మొదలగు దేశములనుండి కప్పము గైకొనుచుండెను. ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1210 ప్రాంతమున బెంగాల్, టిర్హాట్, మొదలగు దేశముల కధిపతి యయ్యెను. అనంగభీముడు క్రీ॥ సం॥ 12·1 లో, ఒరిస్సాదేశమున కధిపతి యయ్యెను. ఆతడు కప్పము కట్టకపోవుట చేతనే, ప్రాయశః 1212 లో, మహమ్మదీయులు దండెత్తి యుందురు. కాని అనంగభీముని బ్రాహ్మణమంత్రియగు విష్ణు వారినోడించెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టి, ఈరాజు కడపటి గాంగరాజులలో కెల్ల మిక్కిలి పరాక్రమవంతుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగచే ప్రారంభింపబడిన జగన్నాథాలయ మీతని కాలమున పూర్తిగావింపబడెననియు, ఈతడు తన రాజ్యమునందలి భూముల నన్నిటిని కొలిపించెననియు, బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారముల నిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది.

భువనేశ్వరమందలి కృత్తివాసాలయపు శాసనములను బట్టి, ఈతనికి అనంగభీమవీర, శ్రీభీమదేవ, త్రికళింగనాథ, యనెడి బిరుదము లుండెడివని తెలియును.

ద్రాక్షారామశాసనము సం॥ 1360 ని బట్టి, అనియంకభీమ నృపతి దండాగ్రేసర వల్లభుడు, శక సం॥ 1152 లో, దానమొసంగినట్లు తెలియును. భువనేశ్వరశాసనమును బట్టి,[71] అనంగభీమదేవునకు చంద్రాదేవి యనెడి కూతురుండెననియు, ఆమె హైహయవంశమునకు చెందిన పరమార్ధదేవుని పెండ్లాడెననియు, ఆతడు అనంగభీముని కొడుకగు మొదటినరసింహుని కాలమున ఆతని శత్రువులగు మహమ్మదీయులతో పోరాడుచు చనిపోయెననియు, చంద్రాదేవి క్రీ॥ సం॥ 1278 లో మొదటిభానుదేవుని కాలమున భువనేశ్వరమున ఆలయ మొకటి కట్టించెననియు, తెలియును. ఆయాలయమే బిందుసాగరతీరమున నున్న రాజరాణియాలయమని కొందరి యభిప్రాయము. ఈవైష్ణవాలయమున నున్న బలదేవ, కృష్ణ, సుభద్ర, దేవతలను చంద్రిక (చంద్రాదేవి) యారాధించుచుండెను. దీనినిబట్టి, ఒకప్పుడు శైవమతమునే యవలంభించుచు పరమమాహేశ్వర బిరుదమునొంది, శివాలయములనే కట్టించిన తూర్పుగాంగరాజులు, ప్రాయశః అనంతవర్మ చోడగంగ ఉత్కళదేశమును జయించి, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన దాదిగా, అనగా, క్రీ॥ సం॥ 1134 నుండి, ఉత్కళదేశములో నది వరకు వైష్ణవమతము ప్రబలియుండుటచే కా

71 Vide J. B. O. R. S. Vol 15, P. 280 and Ep. Indica Vol 13, P 150.

బోలు ఆ మతమునే స్వీకరించుచు, తాము ను అప్రకారమే పరమవైష్ణవులమని చెప్పుకొనుచు,విష్ణుదేవునికి యాలయములుకట్టించుచు, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొనంగుచుండిరి. అయినను, శైవమతమును ధ్వంసము చేయుటగాని, శైవమతస్థులను హింసించుట గాని చేయలేదు. ఆ కాలముననే, ముఖలింగమునను, శ్రీకూర్మమునను, సింహాచలమునను జగన్నాథమునను, ఇంక ననేక స్థలములందు వైష్ణాలయములు కట్టబడుట, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొసంగబడుట,జరుగుచుండెను.

ఉత్కళమును జయించిన తర్వాత, గాంగ రాజులా కాలమున జౌత్తరాదిపద్ధతిని కట్టబడుచున్న ఆలయముల పోలికను బట్టి తాము నను అట్లే ఆలయములను నిర్మించిరి. ఇట్టి యాలయములుభువనేశ్వరమునను, నారాయణపురమునను, ముఖలింగమునను గూడ గలవు.

భువనేశ్వరాలయములు.

బ్రిహ్మేశ్వరాలయము సోమవంశపురాజగు ఉద్యోతకేసరి భార్య కళావతీదేవి చేత కట్టింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ రాజు మధ్యపరగణాలలోని సంభలపురం, ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు, కటకం, మొదలగుగాగల దేశములను పరిపాలించెను. ఈతని శాసన మొకటి ఖండగిరి గుహాలయము నందున్నదనిన్ని, ఈతడు క్రీస్తుశకము 11 వ శతాబ్ద మధ్యమందు రాజ్యము చేసెననియు, తెలియుచున్నది.

అనంతవాసుదేవుని ఆలయము మరియొకటి గలదు. హరివర్మ యను రాజువద్ద భవదేవుడను బ్రాహ్మణమంత్రి యుండెననియు, అతడు సర్వకళాపరిపూర్ణుడును, భగవన్నారాయణపాదభక్తుడును, అగుటచేత నారాయణవిగ్రహమును రాతితో నిర్మించి, ఆదేవుని పేరుతో గుడి కట్టించి, అందు నారాయణ, అనంత, నృసింహుల శిలావిగ్రహములు ప్రతిష్ఠించి, ఆ దేవాలయమున కెదుట చెఱువుత్రవ్వించి,ఒక తోట వేయించెననియు శాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఆదేవళమును ప్రస్తుతపు అనంతవాసుదేవాలయముగా కొందరు పండితులు గుర్తించుచున్నారు. ఆదేవాలయము 12 వ శతాబ్దాంతమున నిర్మింపబడి యుండును. అనంతవాసుదేవాలయములోని ఒక రాతి శాసనమువల్ల తూర్పుగాంగవంశపు రాజగు అణియంకభీము, లేక, రెండవ అనంగభీము చక్రవర్తి యొక్క సేనాపతియగు స్వప్నేశ్వరునివలన మేఘేశ్వరాలయము కట్టింపబడినటుల తెలియవచ్చుచున్నది. అనంగభీముడు క్రీ॥ శ॥ 1190 మొదలు క్రీ॥శ॥ 1198 వరకురాజ్యపరిపాలన కావించెను. గనుక ఆతని సేనాపతిచే నిర్మింపబడిన దేవళము, క్రీ॥ శ॥ 1200 ప్రాంతపుది కావలెను.

పై దేవాలయములుగాక పరశురామేశ్వర, ముక్తేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, మొదలగు శివాలయములు గలవు. దీనిని బట్టి చూడగా భువనేశ్వరమందు శివపూజ, శివాలయములు, శైవమతము ప్రబలెననియు, ఇటులనే పద్మక్షేత్రము లేక పూరి జగన్నాథమందు విష్ణుమతమున్ను, అర్కక్షేత్రము లేక కోనార్క (కోణకోన) యందు సూర్యమతమున్ను, వృద్ధిపొందెననియు,తెలుసుకొనవలెను. 10,11శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిన భవగుప్తుడు (జనమేజయుడు),శివగుప్తుడు(యయాతి), మొదలుగాగల చంద్రవంశపు రాజులు శైవమతోద్ధారకులనియు,భువనేశ్వరమందు శైవమతోద్ధారణ చేసిరనియు, తెలియును. లింగరాజేశ్వరి, భగవతి, ముక్తేశ్వరి, రాజరాణి మొదలుగాగల దేవతాలయములు పురాతనపు కట్టడములు.

కొన్నిటియందు, నవగ్రహముల పేర్లు, ప్రతిమలు, కానవగును.

ఈ దేవాలయమండపము లన్నియు చదరపుటాకారము దాల్చియుండును. పై కట్టడము అరటిపువ్వుయాకారమును దాల్చి, కొనపైకి సన్నముగా నుండును. దానిపై రేఖ వలయాకారముగా నుండును. దానిపై నిగుమ్మడి పండు యాకారముగల అమలకముున్ను, శిఖరమున్ను ఉండును. ఇట్టిదే భాస్కరేశ్వరాలయము. దాని యందలి లింగము మిక్కిలి పొడవుగలిగి, భూమట్టమునుండి వలయాకారముగానుండు రేఖవరకు, వ్యాపించియుండును.

ఈతడు 34 సం॥ లు రాజ్యమేలినపిదప స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇవి అంక సం॥ లు. ఇవి పరిపాలన సం॥ లు 28 కి సమానము. ఈతని తర్వాత ఈతనికి కస్తూరాదేవి వలన గలిగిన మొదటి నరసింహదేవు రాజ్యమేలెను.

మొదటి నరసింహదేవు, (1238—1264)

ఈతడు అనంగభీమునకును, కస్తూరాదేవికినిపుట్టినకుమారుడు. ఈతడు 33 అంకసం॥లు రాజ్యము చేసెను. అనగా, 27 సం॥లు పరిపాలించెను. ఈతని భార్య మాలవరాజ పుత్రిక యగు శీత. రెండవ నరసింహదేవుని కెంచుపట్న తామ్రశాసనమును బట్టి, ఈ మొదటి నరసింహదేవుడు శత్రువులను జయించి, తులాపురుషోత్సవమును జరిపి, బంగారమును, నగలును, బ్రాహ్మణులకు దానధర్మము లొసంగెననియు, రాధ, వరేంద్ర (లక్ష్మణవతి దేశము) యందలియవనుల(మహమ్మదీయుల) కన్నీళ్ళచే తెల్లని గంగానదీ జలమును నల్లని యమునానదీ జలముక్రింద మార్పించెననియు, మేరుపర్వతమును బ్రాహ్మణులకు దానమొసంగుటచేత నివాసము లేకయుండిన దేవతలకై కోణాకోణగ్రామమందు సూర్యదేవునికిన్ని తదితరదేవతలకున్ను ఆలయము నిర్మించెననియు, తెలియుచున్నది. దేవాలయము, విమానము, జగన్మోహనము, భోగమండపము అని మూడు భాగములుగా నున్నది. విమానమున, సూర్యదేవుడు గుఱ్ఱముపై కూర్చుండినట్లు విగ్రహము గలదు.

మహమ్మదీయరాజ్యములగు రాధ, వరేంద్ర, దేశములను నృసింహదేవుడు జయించెను. తబాకాటినాజరీ గ్రంథమునుబట్టి, 642 హిజ్రీ (సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1244) లో జాజినగరం (ఒరిస్సా) రాజు లక్ష్మణవతిని ముట్టడించి పట్టుకొనెనని తెలియును. లక్ష్మణవతి నవాబగుకారి ముద్దీన్ లాగ్రికొంతమహమ్మదీయ సేనతో తిరిగి లక్ష్మణవతిని పట్టుకొన నిశ్చయించగా హిందూ సైన్యము పారిపోయెను. జాజినగరపు సైన్యాధిపతి, ఆరాజు అల్లుడగు సాబత్ టర్. ఈతడు మాలిక్ యూజ్ బెక్ చేరెండుసార్లోడింపబడెను. కాని మూడవసారి యూజ్ బెక్ ఓడిపోయెను.

ఈయుద్ధములు ఉత్కళరాజులగు అనంగభీము, నరసింహ, దేవుల రాజ్యకాలములలో జరిగెను. అనంగభీముని చాటేశ్వరశాసనమున క్రిందివృత్తాంతము గలదు: తపోధనులగు వైఖానసులైనను విష్ణు నన్యంతర్యామి యని తెలుసుకొనలేకపోయిరిగాని, టుగిల్ తుగాన్ ఖాన్ విష్ణుసర్వత్రగలడనిభయపడెను. యుద్ధము సముద్రతీరమునను, వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్న భీమానదీతీరమునను, జరిగెను. విష్ణుకుడు ధైర్యముతో నవాబును, అతని సైన్యమును తన వాడియమ్ములతో బాధించెను.

రెండవ అనంగభీముని మంత్రియగు విష్ణు, మహమ్మదీయనవాబగు తుంఘానును యుద్ధమున నోడించెను. ఈతనికే విష్ణుసాంత్రియను బిరుదముండెననియు, దానికే మహమ్మదీయచరిత్రకారులు సాబత్ టర్ అని పే

రిడిరనియు వాసుగారు తెల్పిరి.72 ప్రాయశః అనంగభీముని కొడుకగు మొదటి నరసింహదేవు విష్ణుసహాయమున, రాఢ, వరేంద్ర, దేశములను (లక్ష్మణావతిని) జయించెను. ఆతని తండ్రి రాజ్యకాలమున, యవనులతో (మహమ్మదీయులతో) నరసింహదేవు డనేకసార్లు పోరాడెను. ఈతడే కోనార్కాలయమును కట్టించెను.

కోనార్కాలయము.

ఈ కోనార్కక్షేత్రమందలి సూర్యాలయము మొదటినరసింహదేవునిచేత కట్టింపబడెనని యీతనితామ్రశాసనములవలననే తెలియనగును. కోనకోన యందు, సూర్యాలయము కట్టించినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు. ఈ మొదటినరసింహదేవు క్రీ॥సం॥ 1238 మొదలు 1264వరకు రాజ్యముచేసెను గనుక, ఈయాలయ మాకాలమునాటి దని యూహింపదగును. 1242సం॥నకట్టబడెననికొందరియభిప్రాయము. ఆకాలమున అంగ, వంగ, కళింగ దేశములయందు సూర్యోపాసన, సూర్యాలయములు కట్టించుట, సూర్యుని పూజించుట, ఎక్కువగా జరుగుచుండెను. దీనికి నిదర్శనములు, ఆయాప్రదేశములయందు సూర్యుని విగ్రహము లెక్కువగా దొరుకుటయు, సూర్యుని యొక్కయు, ద్వాదశగ్రహముల యొక్కయు, విగ్రహములు భువనేశ్వరాలయము మొదలుగా గల దేవాలయములగోడలమీదను, గుమ్మముల మీదను చెక్కబడుటయు, కోనార్క, అరసవిల్లి, మొదలుగాగల స్థలములయందు ఇప్పటికిన్ని సూర్యాలయము లుండుటయు, అందు పూజలు సూర్యునికి జరుగుచుండుటయు, అయియున్నవి. మరియు, ఈదేశమునందంతటను ఇప్పటికిన్ని సూర్యనమస్కారములు, సూర్యోపాసనవాడుకలోనున్నవి. నూతనగృహప్రవేశసమయములందు గ్రహశాంతికై సూర్యోపాసనజరుగుచుండును. కుష్ఠు మొదలుగాగల వ్యాధులు సూర్యోపాసనవల్ల కుదురునని ప్రజలకు గట్టినమ్మకము.

ప్రస్తుతము జగన్నాథాలయము సముద్రతీరమునందుచ్ఛదశయందున్నట్లే, పూర్వకాలమున కోనార్కాలయము సముద్రతీరము నందుచ్ఛదశయందుండెను. ఈగుడి జగన్నాథమునకు ఈశాన్యమూలగా 19 మైళ్లు దూరమున నున్నది. చంద్రభాగ యను చిన్ననది దానిసమీపమున పారుచుండెను. పూర్వము శంభుడు కృష్ణుని భార్యలతో రహస్యస్నేహము చేసెననియు, దాని నెఱింగి నారదుడు శపింపగా శంభుడు కుష్ఠురోగియయ్యెననియు, తర్వాత నీనదిలో స్నానముచేయుచు సూర్యుని నారాధించినందున స్వస్థుడయ్యెననియు, తర్వాత అచ్చట దొరికిన విగ్రహముతో సూర్యాలయముప్రతిష్ఠించెననియు, పురాణకథ. ఏకారణమున ఈసుప్రసిద్ధాలయ మిప్పుడు శిథిలమైనదో తెలియదు. ఆలయపు గోపురము 3, 4 అంతస్థులుగల్గి శిఖరము పద్మాకారముగల్గి యున్నది. గుడిమీద చతురంగబలములు చక్కగ నిర్మింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. గుడియున్ను, శిఖరమున్ను మొత్తముమీద 220 అడుగులు ఎత్తున నుండెనని వ్రాయబడినది. పూర్వము ఆగుడిగోపురపుశిఖరమునందు పెద్ద సూదంటు రాయి ఉండుటచేత ఓడలు ఒడ్డునకు ఈడ్వబడి పగులుచుండెననియు, అందుచేత కొందరు నావికులాసూదంటు రాయినిపగలగొట్టిరనియు, అందుపైని ఆలయపు పూజారులు దేవుని విగ్రహములతో జగన్నాథము జేరిరనియు, పుక్కిటిపురాణకథ యొకటిగలదు పూ

72 Vide J. As. Soc. of Bengal, Part I. No3. P. 234.

ర్వకాలమునందీ యాలయ మింతెత్తున కట్టబడుటయు, మిక్కిలి పెద్దరాళ్లచేత నిర్మింపబడుటయు, మిక్కిలి యాశ్చర్యము. ఆలయపురేఖయు, శిఖరమున్ను, విరిగిక్రింద బడుటకు కట్టడము ఇసుకలో నిర్మింపబడుటయే కారణము. ఇట్లు కట్టడము పాడగుటంజేసి ఆలయపురాళ్లు జగన్నాథాది గ్రామములకు గొంపోబడెనని యు తెలియుచున్నది. ఆలయపు గోడలమీద సూర్యుని రథము చక్కగా జెక్కబడినది, ఎనిమిది చక్రములుగల్గి, ఏడు గుఱ్ఱములచే నీడ్వబడు నీసూర్యరథమున్ను, దేవాలయ మందలి నాట్యమందరమున్ను, అందలి నటకులయొక్కయు, గాయకులయొక్కయు విగ్రహములున్ను, అప్పటి శిల్పచాతుర్యమును చక్కగ చాటుచుండును. ఈయాలయమును గురించి హాంటరు తన ఒరిస్సాదేశచరిత్రమొదటిసంపుటమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాడు:—

"Nor are the memorials which the early kings of the Gangetic line have left behind them unworthy of so vast a territory. The temple at Jaganath has already been described, but it falls far short of the marvellous structure which rose in honour of the Sun fifty years later. In Orissa, as everywhere throughout India, the thirteenth century witnessed the last great efforts of Hindu art. From 900 to 1300 A. D. architecture was the ruling passion of Indian princes, not less than of European Kings. These were the four building centuries of the Indo-Germanic race, and the same age produced the masterpieces alike of Gothic and of Hindu art. In both continents the national passion lavished itself not on the palaces of the monarchs, but on the temples of the Gods.

Expiring Buddhism had effected its last great compromise with Vishnu-worship, and the two combined to supplant the terrors of Saivism by a religion of beauty. In the old settled and strongly Aryan Provinces, the composite creed took the highly spiritual form of Jainism. In other parts it became Vishnuvism either pure and simple, or Sun-worship, or some incarnation of the bright Vishnuvite god. Thus in Gujrat, between 1197 and 1247 A. D., two brothers built the exquisite marble temple on Mount Abu, the richest effort of Jain devotion, which, 'for delicacy of carving and minute labour of detail, stands almost unrivalled even in this land of patient and lavish labour.' During the latter of these same years, the reigning monarch of the Gangetic line reared the lovely pile that now overlooks the Bay of Bengal at Konarak, the temple of the Sun, whose luscious ornamentation forms at once the glory and the disgrace of Orissa art.

It is but a fragment, never completed and more than half fallen into ruins. At a remote period, Sunworship, driven out of Vedic India by materializing superstitions found shelter on the secluded eastern coast. Its existence in Orissa in ancient times is proved not only by the fact of a specific division of the country being devoted to it, exactly as Siva and Vishnu have their well-demarcated 'regions,' but also by the rock writings. It formed one of the corruptions into which Buddhism early fell, and an inscripton of the fourth or fifth century designates the Buddhistic king who excavated the cave as 'the worshipper of the Sun.'

The most exquisite memorial of Sun-worship in India, or I believe in any country, is the temple of Konarka upon the Orissa shore. Built, according to the most trustworthy records, between 1237 and 1282 A. D., shortly after the triumph of the graceful Vishnuvite creed, it concentrates in itself the accumulated beauties of the four architectural centuries among the Hindus. Notwithstanding the indecent sculptures which disgrace its exterior-wall, it forms the climax of Bengal art, and wrung an unwilling tribute even from the Muhammadans. My great, predecessor in the work of writing District Accounts, Abul Fazl, the minister of Akbar, speaks, of it about the year 1580 in the following terms:—'Near to Jagannath is the Temqle of the Sun, in the erection of which was expended the whole revenue of Orissa for twelve years. No one can behold this immense edifice without being struck with amazement. The wall which surrounds the whole is 150

hands high, and 10 hands thick. In the front of the gate is a pillar of black stone of an octagonal form, 50 yards high. There are nine flights of steps, after ascending which you come to an extensive open space, where you discover a large arch constructed of stone, upon which are carved the sun and stars. Around them is a border where are represented a variety of worshippers of all tribes, some standing on their heads, some sitting, some prostrated, some laughing, some weeping, some bewildered, some sensible, together with minstrels and a number of strange and wonderful animals, such as never existed but in imagination. There are twenty-eight other temples near to this pagoda, and they are all reported to have performed miracles.'

The great temple alone survives, and even it seems never to have been completed, as the foundation of the internal pillars on which the heavy dome rested gave way before the outer halls were finished".

మొదటి నరసింహదేవు శక సం॥ 1160 మొదలు 1186 వరకు, 26 సం॥ లు రాజ్యమేలినట్లు శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీకూర్మాలయమునను, సింహాచలాలయమునను, గలవు. సింహాచల శాసనము సం॥1142 ను బట్టి, శక సం॥ 1190 లో (అప్పటికి నరసింహుడు మృతినొంది యుండెను) వీర శ్రీనరసింహదేవరు శ్రీనరసింహనాథునికి నల్లరాతి శ్రీవిమానము కట్టింప నియోగించిన, అఖ్యాయి సేనాపతి, రాజుల ఆజ్ఞయందు శ్రీవిమానము నల్లరాతితో కట్టి కలశనిర్మాణము చేసి, ముఖమండపము, నాట్యమండపము, తిరిచుట్టు మాల్య, కట్టించిన వెనుక, ధర్మములు విశేషముగా చేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ధర్మములు జరుగుచున్నవి. ఈ నరసింహదేవరాజు పరమవైష్ణవుడగుటం బట్టి తన యభిమానమును, భక్తిని, జూపుటకై సింహాచలనరసింహస్వామికి పై కట్టడములు నిర్మించెను. సింహాచలమున గల సం॥ 1207 శాసనమును బట్టి నరసింహదేవరల 22 శ్రీహియందు అనగా, 18 వ పరిపాలన సంవత్సరమున (క్రీ॥ సం॥ 1177) అణియంకభీమ దేవరల గంగాదేవి మహాదేవి తనకు ధర్మంగా దీపదానం జేసెనని తెలియును. అనంగభీముని భార్యయగు కస్తూరాదేవియు, ఈ గంగాదేవియు, నొక్కరు కాజాలరు. కస్తూరాదేవిపుత్రుడే ఈ నరసింహరాజు. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీకూర్మాలయమున గలవు.73 సం॥ 1188 శాసనములో, శక సం॥ 1172 న, అనంగభీమభూపాలసుతుడగు వీర శ్రీ నరసింహదేవర శ్రీ భుజవర్ధనంగా, శ్రీ కూర్మస్వామికి దక్షిణదేశాధికారియగు దేవు సాహసమల్లందు గండమాడలు దీపదానమునకై బెట్టెను. సం॥1231 శాసనములో, శక సం॥ 1177 న, తత్పూర్వము అనంగభీమునిచే పొందబడిన భూమిని వాసుదేవయతి శ్రీకూర్మనాథుని కొసంగెను. సం॥ 1252 శాసనములో, శక సం॥ 1186 న, నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు తమ అదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాథునికి శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై దానము లొసంగెను. సం॥ 1261 శాసనములో, శకసం॥ 1179, వీరనరసింహ రాజ్యసం॥లు 19కి సమానమని చెప్పబడుటచే నీతడు శక సం॥ 1160లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. సం॥ 1264 శాసనములో, శక సం॥ 1177, నరసింహ రాజ్య సం॥ లు 23 నకు సమానమని యుండుటచే నవి యంకసంవత్సరములని యూహింపవలెను. ఈ శాసనములో సింహాళ

73. Vide SreekurmamInscsNos 1188, 1231, 1252, 1261, 1264, 1265, 1268, 1272, 1291 1492, 1297, 1305 in S. I. Inscs Vol V.

దేశమున అజ్జకేశవదేవుని కూతురు గాయక భాగలదేవి అఖండదీపదానం జేసెనని యుండుటచే కళింగమునకును సింహళమునకును కాళింగులు రాకపోకలు జరుపుచుండిరని తెలియును. స॥ లు 1265, 1268, 1291, 1294, 1297, 1305 బట్టి ఆతని రాజ్యప్రారంభకాలము శక స॥ 1160 అని స్థిరపడుచున్నది. స॥ 1272 శాసనమును బట్టి, ఈ రాజునకు అనంతవర్మయనెడి బిరుదముండినట్లును, రామగోవిందయనెడి మహాసేనాపతి కొల్చుకొలిచినట్లును, తెలియుచున్నది. స॥ 1291, నరసింహమహాముసుల ధర్మమును తెలుపును.

తామ్రశాసనములలో నీ మొదటి నరసింహదేవుడే రాఢ, వరేంద్ర, దేశములపై దండెత్తి, యవనుల నోడించినట్లు చెప్పబడినది. ఈయవనులే బెంగాల్ దేశములోని మహమ్మదీయులుగా కన్పట్టుచున్నారు. వీరు తఱుచు ఒరిస్సా దేశముపై దండెత్తుచుండిరి.

ఉత్కల, కళింగ, దేశములపై నేలిన నరసింహదేవుని యాస్థానమున విద్యాధరుడను కవీశ్వరు డుండెననియు, ఆతడు ఏకావళియను నలంకారశాస్త్రమును రచించెననియు, తెలియుచున్నది.74

ఆర్. జి. భండార్కరు ఈ విద్యాధరుడు రెండవ నరసింహదేవుని కాలమునందుండెనని వ్రాసిరి. కాని చక్రవర్తిగారు నిజముగా మొదటి నరసింహదేవుని కాలముననే యుండెనని తెలుపుచున్నారు. దీనికి కారణములు: (1) ఏకావళిలో చెప్పబడిన రీతిని యవనావనివల్లభ, శకాధీశ్వర, హమ్మీర, మొదలగు బిరుదములుగల మహమ్మదీయ సుల్తానుల నోడించినవాడును, బెంగాలునవాబులతో గంగానదీతీరమున యుద్ధము చేసినవాడును, మొదటి నరసింహుడే కాని రెండవనరసింహు డాకపోవుట. (2) ఏకావళీగ్రంథకర్తయగు విద్యాధరుడు మొదటి నరసింహుని కాలముననేగాని, రెండవనరసింహుని కాలమున నుండకపోవుట. ఇట్లు, ఈమొదటి నరసింహుని సంస్థానమున అనేకమంది కవీశ్వరు లుండిరనియు, వారు అలంకారశాస్త్రములు, వ్యాకరణములు, కావ్యములు, మొదలగువాటిని రచించిరనియు తెలియుచున్నది.

మధ్యయుగమునాటి మతచరిత్ర.

ఉత్కళదేశమున పుణ్యతీర్థభూములు నాలుగు గలవు. వైతరణీనదికి దక్షిణతీరమున పెక్కు శైవక్షేత్రములు గలవు. జాజపురము లేక యజ్ఞపురము, పార్వతిక్షేత్రమునకుముఖ్యపట్టణము. దీనికి దక్షిణపశ్చిమ మూలను హరక్షేత్రమును, దక్షిణపూర్వమూలను అర్క లేక పద్మక్షేత్రమును, దక్షిణమునను, సముద్రతీరమునను పూరి లేక జగన్నాథక్షేత్రమును, గలవు. అనగా, ఒరిస్సా దేశమంతయు పుణ్యభూమి యని తెలియుచున్నది. ప్రాచీన కళింగదేశమున బౌద్ధమత మెట్లు వ్యాపించినదియు, అందలి కొండగుహల యందు బౌద్ధ జైన మత చిహ్నము లెట్లు స్థిరముగ చెక్కబడినవియు, ఇది వరకే తెలిపియుంటిమి. మరియు, క్రీ॥ 4, 5 శతాబ్దముల నుండి, ఈ బౌద్ధ, జైన, మతము లెట్లు క్షీణదశకు వచ్చెనో, ఆ విషయము గూడ, యూఆన్‌ఛ్వాంగ్ వ్రాతలవల్లను, ఆదేశమున ప్రబలిన శాక్తేయ, పరమశైవ, మతచిహ్నములవల్లను తెలిసికొంటిమి. అయినను, విశేషముగ అనార్యజాతులచే నవలంభింపబడిన బౌద్ధ, జైనమతములు పూర్తిగా నశింపక, శైవమతమున కొంతవరకు నిమిడియుండెను. అనగా,

74. Vide P. 124 and Pp 142—147 in J. As. Soc of Bengal. Vol LXXII.

ఆర్యమతసాంప్రదాయములును, అనార్యమత కర్మలును పిచ్చినమ్మకములును చేరి, పరమశైవమతమను పేర వైతరణీనదీతీరముననను, దానికి దక్షిణపశ్చిమప్రదేశములందును వెలయసాగెను. ఇట్లే పూరి జగన్నాథమున వైష్ణవ మతము వృద్ధిపొందెను. అనంగభీమ దేవు జగన్నాథాలయమును క్రీ॥సం॥1198లో కట్టించెను. ఈతని రాజ్యముత్తరమున గంగవరకును, దక్షిణమున గోదావరివరకును, పశ్చిమమున సోనుపురమువరకును, తూర్పున బంగాళాఖాతము వరకును, వ్యాపించెను. దీని విస్తీర్ణము 40 వేల చదరపుమైళ్లుండెను. ఈతడు 60 దేవాలయములను, నదులమీద 10 వంతెనలను, 40 నూతులను, 450 బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, 10 లక్షల చెఱువులను, నిర్మించెనని పురాణకథ గలదు. ఈతడు జగన్నాథాలయమునకు విశేషదానము లొసంగెను.

దక్షిణహిందూ దేశమున శ్రీరామానుజాచారి వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసినట్లే, రామానందు లుత్తరదేశమున ఆ మతధర్మములనే వ్యాపింపజేసెను. రామానందుని శిష్యుడగు కబీరు వంగ, కళింగ దేశములలో ఆ మతమునే వ్యాపింపజేసెను. హిందూసంఘములోని అంతర్జాతు లన్నియు భగవంతుని యెదుట సమానమని రామానందు లుపన్యసించినట్లే, హిందూమహమ్మదీయు లందరును భగవంతుని యెదుట సమానమని కబీరుదుపన్యసించెను. జాతి, మతభేదములు లేవనియే ఈతని వాదన. ఈ విషయములే కొంతవరకు జగన్నాథ వైష్ణవమతమును మార్చినవి. ఇప్పటికిని కబీరుని పేరిట సంఘారామ మొకటి పూరిగ్రామమున గలదని తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥ సం॥లు 1380—1420 మధ్య, ముఖ్యమతధర్మములగు ధర్మము, సత్యము, ప్రేమ, నమ్రత, మొదలగు వాటిని బోధించెను.

ఒరిస్సాదేశమున ముఖ్యముగా వైష్ణవ మతమును ఎక్కువగా వ్యాపింపజేసినవాడు చైతన్యస్వామి. ఈతడు క్రీ॥ 1486 సం॥ న నవద్వీపమందలి మాయాపురమున పుట్టెను. 1527 సం॥ న మృతినొందెను. తన 24 వ సం॥ న సన్యసించి, ఒరిస్సాదేశము చేరి, వైష్ణవమతమును బోధించెను. భక్తి, విశ్వాసము, ధ్యానము, నమ్రత, ఈతని మతధర్మములు. శాంతి, దాస్యము, సఖ్యము, వాత్సల్యత, మాధుర్యము, భక్తి, వీటివల్లనే జీవుడు కైవల్యమును బొందునని ఈతడు బోధించెను. చైతన్యమతము ఒరిస్సాదేశము నందంతటను వ్యాపించెను. పూరిగ్రామమున అనేకాలయములు ఈతని పేరిటకట్టబడెను. ప్రజలు చైతన్యస్వామినే విష్ణుదేవుని యవతారముగా నెంచి పూజించుచున్నారు. ఒరిస్సాదేశమునందంతటను వైష్ణవమఠము లనేకముగా గలవు. వీటికి పెక్కుభూములు గలవు. ఆ మఠములలో సన్యాసులు, సన్యాసినులు గూడ నివసించుచుండిరి.

జగన్నాథాలయ ప్రాకారమున రమారమి 120 దేవాలయము లుండెను. అందు కొన్ని శివునికై కట్టబడినవి. కాని జగన్నాథుని గుడి ముఖ్యమైనది. దాని గోపురము 192 అడుగుల యెత్తుననున్నది. శిఖరముయొక్క కొనను విష్ణుచక్రము గలదు.

జగన్నాథాలయమున భోగమందిరము, నాట్యమందిరము, జగన్మోహనమందిరము, గర్భాలయము, అని నాల్గుభాగములు గలవు. ఈ గర్భాలయపు శిఖరమే 192 అడుగుల ఎత్తున నున్నది. ఈ గర్భాలయముననే, జగన్నాథ, బలభద్ర, సుభద్ర విగ్రహములు గలవు. ఈవిగ్రహములు కర్రతో చేయబడినవి.

ఈ జగన్నాథ కర్ర విగ్రహమున బుద్ధుని దంత మిమిడియున్నదనియు, జగన్నాథోత్సవములలో బౌద్ధమత చిహ్నములు గాననగుననియు, కొందరి యభిప్రాయము. జగన్నాథమున జరుగు 24 జాత్రలలోను రథోత్సవము మిక్కిలి గొప్పది. ఇది ప్రాచీనకాలపు బుద్ధుని దంతోత్సవమును బోలియున్నదని తెలియుచున్నది.[75]

ఆకాలమున జగన్నాథమున జరుగుచున్న ఘోరపాతకములను తగ్గించినవాడు చైతన్యస్వామి యని తెలియుచున్నది. ఈతడు కృష్ణుని యందు భక్తి, ప్రేమల నుంచి సంకీర్తనము గావించుచుండవలెనని ప్రజలకు బోధించుచుండెను. నరబలులిచ్చుట, విధవలను కాల్చుట, ఆత్మహత్యలు సేయుట, మొదలగు వాటిచే, దేవుడు ముక్తి గలుగజేయడని యాతడు బోధించెను.

జగన్నాథమున వైష్ణవమతము ప్రబలక ముందున్న, అర్కక్షేత్రమున సూర్యమతము వ్యాపింపక పూర్వమున్న, ఒరిస్సాదేశమున శైవమతము కేసరివంశపు రాజుల సహాయపోషణములతో విజృంభించెను. ఇదియే బౌద్ధమతము నణగ ద్రొక్కుటకు కారణమాయెను. వారే భువనేశ్వరమున శివాలయములు పెక్కులు నిర్మించిరి. వాటికి అగ్రహారములు దానమిచ్చిరి. బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి భూదానము లిచ్చిరి. అయోధ్యనుండి 10 వేలమంది బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి వైతరిణీ నదీతీరము నందున్న జాజిపురము, లేక యజ్ఞపురముకడ భూముల నిచ్చి నిలిపి, వారిచే యజ్ఞాదిక్రతువులనుజరిపించి, శైవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. జాజిపురప్రాంతమున గల రుద్రాణి, ఇంద్రాణి, వరాహిని, కాళి, వైష్ణవి, కుమారి, యమ, అను సప్తమాతృకల విగ్రహములు ఆకాలపు పరమశైవ, శాక్తేయ మతచిహ్నములను దెల్పును.

భువనేశ్వరమున గూడ పెక్కు శివాలయములు గలవు. భువనేశ్వరాలయము క్రీ॥ సం॥ 500లో యయాతి కేసరి చే ప్రారంభింపబడి క్రీ॥ సం॥ 657 లో, లలితేందు కేసరి చే పూర్తి గావింపబడెనని కొందరియభిప్రాయము. ఈయాలయపు శిఖరము 160 అడుగులయెత్తున నున్నది. దానిచుట్టును అనేకచిన్నచిన్న శివాలయములుగలవు. పార్వతి, రాజరాణి, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, కేదారేశ్వర, అలుబుకేశ్వర, మొదలుగాగల శివాలయములు పెక్కులు గలవు. వీటినిగురించి భువనేశ్వరాలయ పునర్నిర్మాణ సంఘమువారిట్లు వ్రాయుచున్నారు[76];—

---

75. Vide Hunter's Orissa, Vol I P. 132. "Certain it is that in its greatest ceremonials, as in its leading doctrines, the worship of Jaganath bears the impress of the ancient Buddhistic faith."

Ibid P. 304, "As the three blocks (Jaganath, Subhadra, and Balabhadra) which serve for idols within the sanctuary are simple copies of the Buddhist triad (Buddha, Dharma and Samgha), so their Car festival represents in a modern form the procession of the sacred Tooth to its rural shrine. This primitive ceremony of a monotheistic faith which absolutely forbade the shedding of blood and held sacred the life of the humblest insect has for centuries been associated in the English mind with human immolation and suicide. How foreign such sacrifices were to the fundamental worship of Jagannath, I have already explained."

76. Vide Report of the Bhuvaneswar Temple Repair Committee.

"Out of the seven thousand shrines which once flourished in Bhuvaneswar,

భువనేశ్వరాలయమును గురించి మనోమోహను గంగూలిగారీ క్రింది యభిప్రాయములను వెలిబుచ్చిరి.[77] "భువనేశ్వరాలయములు పురి, కొనార్కాలయముల కన్న కడు ప్రాచీనమైనవి. ఇవి అనేకరకములుగా పెక్కు శతాబ్దములలో కట్టబడినవి. అవి యుండు సరోవరప్రాంతములను బట్టి కొందరును, వాటి శిల్పపు పని విశేషములను (రథములను) బట్టి కొందరును, వాటి కాలములను తెలుపుచున్నారు.

భువనేశ్వరమున నీ క్రింది సరోవరములున్న, వాటి యొడ్డున ననేక యాలయములున్న, గలవు:—

(1) సహస్రలింగ, లేక, దేవి పాదహర సరోవరము, లింగరాజ లేక భువనేశ్వరాలయమునకు తూర్పున నున్నది. దానికి నాల్గుప్రక్కలను 100 చిన్న చిన్న యాలయములు గలవు.

(2) బిందుసాగరము, లింగరాజాలయమునకుత్తరమున నున్నది. దాని వైశాల్యము 1300 × 700 అడుగులు. దాని మధ్య నొక ద్వీపము గలదు. స్నానయాత్రకాలమున విష్ణువిగ్రహమందుంచబడును. ప్రజలు దాని జలమును మిక్కిలి పవిత్రముగా జూతురు.

(3) పాపనాశిని యను సాగరము యమేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

(4) రామగుండము, గౌరియాలమునకు పశ్చిమమున గలదు.

(5) గౌరిగుండము, ముక్తేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

(6) మారీచగుండము, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వరాలయములకడ గలదు. ఈ దేవాలయములు కట్టబడినకాలమీ క్రిందివిధముగానున్నది: క్రీ॥ 9వ శతాబ్దప్రారంభముననున్న యయాతికేసరిలింగరాజాలయమును కట్టించెనని నమ్మవలెను. ఆ కాలమునకు పూర్వముననే హిందూఆర్యశైలిని కట్టబడు దేవాలయ నిర్మాణపద్ధతి ఒరిస్సాదేశములో స్థిరపడెను. ఇట్టి యాలయము లిప్పటికిని గలవు. మరియు, ద్రావిడ, లేక, చాళుక్యపద్ధతిని నిర్మింపబడిన యాలయములు (పరశురామేశ్వర, ఉత్తరేశ్వర

---

a few hundreds now survive which testify to the existence In India fifteen centuries ago of extraordinary architectural skill and workmanship never perhaps equalled in the world at that date and has hardly been surpassed since. The temples have withstood for centuries the stress of winds and rains and the clean-cut figures and dainty arabasques and the fine lacework and scorlls on the walls have worn away. To quote Sir William Hunter, "They exhibit every stage of Orissan art, from the rough conceptions of the sixth century, through the exquisite designs and ungrudging artistic toil of the twelfth, to the hurried and dishonest stuccolike makebeliefs of Hindu architecture at the present day." To have a snatch from another author, "The great interest of the temples is the gradual evolution which they present of that peculiar style of Hindu architecture known as Orissan. The Puri District alone contains the best examples of this school. The art began with the temple of Parasurameswara and reached its meridian in the majestic structures of Lingaraj and Jagannath at Puri. It closed with the now ruined Sun Temple at Konarka. The grandeur of the buildings, the elaboration of the minutest details, the gigantic size of the stone blocks and iron beams used, the fact that not an atom of mortar was used in construction, and the exquisite carvings on stone so hard that it has withstood ten centuries of the winds, rains and suns of India, combine to justify the statement that the Orissan temples provide "one of the most complete and interesting styles of Indian architecture".

77. Vide Orissa and Her Remains, Chapter VIII.

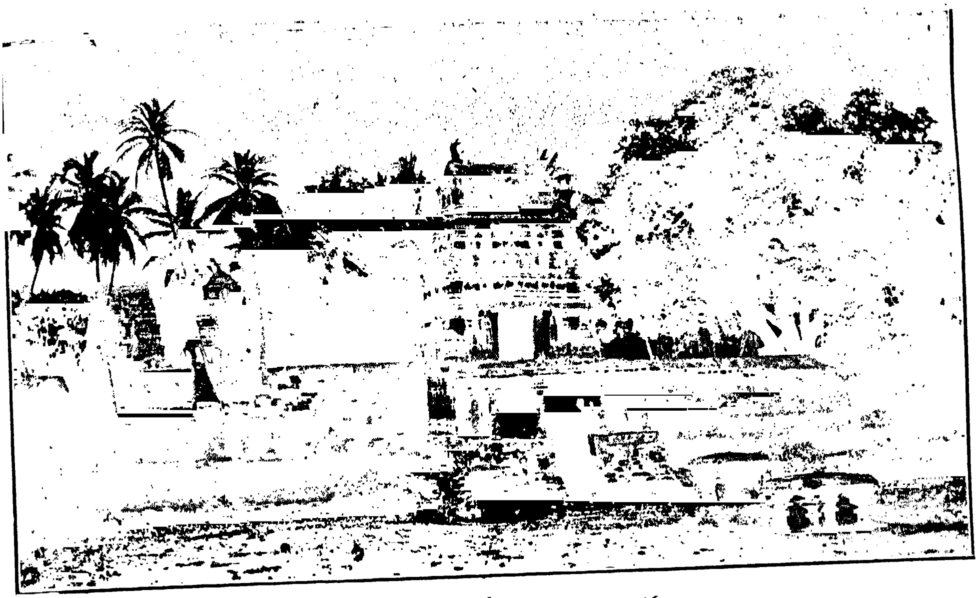

ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయము.

చాళుక్యభీమవరమునందలి భీమేశ్వరాలయము.

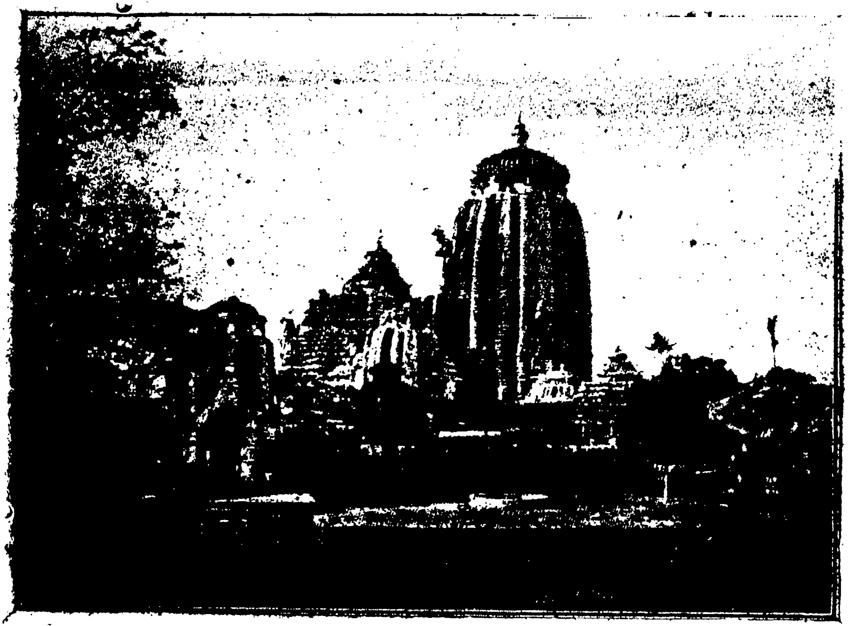

భువనేశ్వరాలయపు విమానములు.

భువనేశ్వరాలయపు దక్షిణద్వారము, శిల్పము.

మొదలగు(విగూడ) హిందూఆర్యసాంప్రదాయములను గల్గియున్నవి.

గుప్తరాజగు సముద్రగుప్తుడు ఒరిస్సాదేశమును జయించియుండుటచే, క్రీ॥ 4 వ శతాబ్దముననే ఒరిస్సాలోని దేవాలయనిర్మాణపద్ధతి గుప్తసాంప్రదాయములను గల్గియుండెను.

పరశురామేశ్వరాలయము క్రీ॥ 5, 6 శతాబ్దములలోను, ముక్తేశ్వరాలయము 6,7 శతాబ్దములలోను, లింగరాజాలయము 9 వ శతాబ్దప్రారంభముననను, అనంతవాసుదేవ, మేఘేశ్వర, ఆలయములు 12 వ శతాబ్దములోను కట్టబడెను. మొత్తము మీద, భువనేశ్వరమున నున్న ముఖ్యాలయములు 10-12 శతాబ్దములమధ్య కట్టబడియుండును.

మొదటి భానుదేవు, (1264—1278)

ఈతడు మొదటి నరసింహదేవునకును, మాలచంద్రునికూతురగు శీతాదేవికిని పుట్టిన కుమారుడు. రెండవ నరసింహదేవుని కెందుపట్న తామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు నిర్భయదాతయనియు, కృష్ణశరీరుడనియు, 16 మంది రాజకీయవేత్తలగు మంత్రులు గలవాడనియు, కనకాచల, కామధేను, కల్పద్రుమాది బహుమానములను, 100 సగృహ భూదానములను శ్రోత్రియబ్రాహ్మణులకు ధర్మమొసంగిన దాతయనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈతడు 18 (అంక)సం॥లు, (15 పరిపాలనసం॥లు) రాజ్యము జేసెననియు, ఈతనిభార్య చాళుక్యవంశీయురాలగు జాకల్లదేవియనియు, ఈతని తర్వాత నీతని కొడుకగు రెండవ నృసింహ రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును.

ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయముననను (నం॥లు 1084,1106), శ్రీకూర్మాలయముననను (నం॥లు 1233, 1235, 1236, 1257, 1267), సింహాచలనృసింహస్వామి యాలయముననను (నం॥లు 719, 845, 1213), భువనేశ్వరాలయముననను గలవు. ద్రాక్షారామ శాసనము నం॥ 1084 నుబట్టి[78], శకసం॥ 1192లో, గజపతివీరభానుదేవుని పట్టమహిషి దేవాలయమున మంటపమొకటికట్టించెనని తెలియుచున్నది. నం॥1106 శాసనమున శ్రీమన్మహామండలేశ్వర పరిచ్ఛేది (చిల్కాసరోవరప్రాంతభూమి) పండయరాజులు ధర్మమొనర్చినట్లు గలదు.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1233 ను బట్టి[79] శక సం॥ 1193లో భానుదేవుని ముసలిమంత్రి ఆరాజు అభివృద్ధికై కమఠపురపతికి (శ్రీకూర్మనాథునికి) కొన్ని గ్రామము దానమిచ్చెను. ఈకొన్నగ్రామమే ప్రస్తుతపుకొర్నిగ్రామమైనది ఇదియే అనంతవర్మ చోడగంగునిచే బ్రాహ్మణులకు పూర్వము దానమివ్వబడెను. మరియు, ఈశాసనమున శ్రీభానుదేవాశ్రితుడగు నరహరి మునీశ్వరుడు 15 మంది వైష్ణవ బ్రాహ్మణులకు గూడ ఆదానమునే యొసంగెను. శ్రీభానుదేవాజ్ఞచే నరహరిశ్రీపాదములచే ప్రతిష్ఠింపబడిన 15 మంది వైష్ణవనాయకులు ఆచంద్రార్కముగా దానము ననుభవింప యనుజ్ఞనొందిరి.

నం॥ 1235నుబట్టి శక సం॥1199లో భానుదేవునిసత్సామంతశిరోమణియైన, రామాయియను పేరుగల మంత్రి దీపదానం జేసెను. నం॥ 1236గూడ శకసం॥1199 నాటిదే. విజయదేవపడిరాయలశిష్టుదేవరావుతులు శ్రీకూర్మనాథునికి దానధర్మము లొసంగిరి. నం॥1252 శాసనము, శక సం॥ 1183 నాటిది. ఆ నం॥ న నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు తమఅదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొ

78. Vide S. I. Inscs, Vol 4. 79. Vide S. I. Inscs Vol 5.

సంగెను. సం॥ 1267 శాసనము, శక సం॥ 1187 నాటిదని తెలుపబడినది. శ్రీ ప్రాముండ సేనాపతి అన్యంకభీమ రౌత దేవర ఆయుష్కామార్థం గోదానమొసంగెనని యుండుటచేతను, ఈశాసనమున స్వప్నేశ్వర దేవుడు పేర్కొనబడుట చేతను, శాసనపు తేదీ తప్పని చెప్పక తప్పదు.

సింహాచల శాసనము సం॥ 719ను బట్టి[80] శక సం॥ 1210, శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవ ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥లు 18 (పరిపాలన సం॥ లు 15) కి సమానమని యు, భానుదేవునికిగూడ అనంతవర్మ యనెడి బిరుదముండెననియు, ఆ సం॥ న అల్లాళనాయకుడు ధర్మమొసంగెననియు, తెలియును. సం॥ 845 నుబట్టి, శక సం॥ 1195 లో, చోడనాండు రట్టవిషయములోని ప్రధానులు, తొల్లి తమ తాతలు శ్రీరాజరాజదేవరచేత పొందిన గ్రామము శ్రీనరసింహనాధునికి దానమొసంగిరని తెలియును. ఈ రాజరాజదేవర, అనంతవర్మ చోడగంగుని తండ్రియైనను కావచ్చును. పూర్వకాలమున ప్రత్యేకగ్రామములే దానమొసంగి రాజులు తమ దైవభక్తిని, మతాభిమానమును, చక్కగ వెలిబుచ్చుచుండిరిగదా! సం॥ 1213 శాసనము, శక సం॥ 1187 నాటిది. చాలముఖ్యమైనది. శక సం॥ 1187, అనంతవర్మ శ్రీవీర భాను, సం॥ 3 నకు, అనగా పరిపాలన సం॥ 2 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, అతని రాజ్యపరిపాలన శక సం॥ 1186 లోనే ప్రారంభమయ్యెనని నిశ్చయింపవచ్చును. వీరభాను, రాజ్యమునకు వచ్చిన రెండవసంవత్సరముననే, తమ ప్రభుభక్తిని తెలుపుటకును, అ రాజు ఆయుష్కామార్థముగాను, కిముడి కేశాధికారులైన వల్లభ సాహసమల్లును బొబ్బిలివరదారవు విషయములోనిపోరాముగ్రామము దేవునికిదానమిచ్చిరి.

ఈ రాజుల కాలమునుండి, నరసింహ, వీరభాను, అను పేర్లే, ఒకరితర్వాత నొకరికి, వాడబడుచుండెను. దీనినిబట్టి వీరు విష్ణుమతమును, సూర్యమతమును, బాగుగా నవలంబించినట్లు తెలుచున్నది. ఇంతకాలమువరకును పరమశైవమతస్థులుగా నుండిన తూర్పుగాంగరాజులు తమ రాజ్యమును, ఉత్కళ లేక ఒఢ్రదేశముపైకి వ్యాపింపజేయుగానే పరమ వైష్ణవులుగా మారిపోవుటకు గట్టికారణముండి యుండవలెను. ఉత్కళదేశమున ప్రాయశః శైవమతమునకంటె విష్ణుమతమే ప్రబలెననుటకు కారణము గానరాదు. అయినను, భువనేశ్వరమునను, జాజిపురమునను శివాలయములు పెక్కులు కట్టబడి శైవమతము ప్రబలియున్నను, జగన్నాథం, కోనా కోన, కటకం, మొదలగు స్థలములందు నూతనముగా వచ్చిన వైష్ణవమతము తలయెత్తసాగి, తుదకు ప్రజలను, రాజులను, తనయందే కలుపుకొనెను. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున శ్రీరామానుజులు వైష్ణవ మతమును ప్రవేశపెట్టి, క్రమక్రమముగా ఉత్తరమునకు వ్యాపింపజేసెను. మాధ్వాచార్యులును అతని శిష్యులును గూడ వారివైష్ణవమతమునే 12 వ శతాబ్దాంతమునను, 13 వ శతాబ్ద ప్రారంభమునను కళింగ దేశమున వ్యాపింపజేసిరి. శ్రీకూర్మం, అరసవిల్లి, సింహాచలం, మొదలుగాగల స్థలములు ప్రప్రథమమున శైవమతమునకు పుట్టినిల్లైనను, ఈకాలమున వైష్ణవస్థలములుగా మారవలసివచ్చెను. రాజులును, మంత్రులును, ప్రజలును, విశేషముగా విష్ణుదేవుళ్ళకును, వైష్ణవమతస్థులకును దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. సింహాచలాలయమునను, శ్రీకూర్మాలయమునను, గల శాసనములనుబట్టి ఆకాలమున నరహరి తీర్థ

80. Vide S. I. Inscs. Vol 6,

లచే వారి మతము కళింగమున వ్యాపింపబడె నని తెలియుచున్నది.

నరహరితీర్థులు: కళింగము.

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను, సింహాచలాలయమునను, పెక్కులుగలవు. అందు కొన్ని నరహరితీర్థుల యొక్కయు, ఆతని శిష్యులయొక్కయు, శాసనములు. మఱికొన్ని తూర్పుగాంగరాజులగు నరసింహ, భానుదేవులయొక్కయు, ఒడ్డాది, జంతఱునాటి రాజులయొక్కయు, శాసనములు. శ్రీకూర్మాలయమున 8 శాసనములు గలవు.[81] అందు నం॥ 1290, శక సం॥ 1152 నాటిది. అనంతవర్మ అనంగభీముని 22 వ అంకసం॥ న నరసింహ మహామునుల సన్నిధిని, కళింగదేశ మండలి మండలాధికారు లనేకమంది, అని యంక భీమరౌతు సమక్షమున పౌన్నడియ, బొంతలకోటిఊళ్ళవారు శ్రీకూర్మనాధునికిచ్చిన గ్రామముల సీమలను భంగము చేయకుండ ఒట్లు పెట్టుకొనిరి. నం 1291 శాసనము, శక సం॥ 1168 నాటిది. శ్రీనరసింహరౌతుదేవర రాజ్య సం॥లు 11లో నరసింహమహామునులు శ్రీకూర్మనాధునికి ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1253, శక సం॥ 1186 నాటిది. ఆ సం॥న నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు, తమ అదృష్టార్థమునకుగాను శ్రీకూర్మనాధుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1233, శక సం॥ 1193 నాటిది. ఆసం॥న వీర శ్రీభానుదేవునియాజ్ఞప్రకారము, నరహరిశ్రీ చరణము. శ్రీకూర్మనాధునియాలయమున ప్రతిష్ఠింపబడెను. నం॥ 1288, శకసం॥ 1204 నాటిది. నరసింహుని 7 వ అంకసంవత్సరమున, అనగా 5 వ పరిపాలనసంవత్సరమున, అనగా నరియగు క్రీ॥ సం॥ 1282 లో, నరసింహుని మండలికుడగు నరహరితీర్థ శ్రీపాదముల సన్నిధిని శ్రీకూర్మనాధునికి కొన్ని దానధర్మములు చేయబడెను. నం॥ 1313, శక సం॥ 1214 నాటిది. ఆసం॥న నరసింహ భారతముని తనశిష్యులను శ్రీకూర్మనాధునికి చేయవలసిన ధర్మముల విషయమై ఆజ్ఞాపించెను, నం॥ 1172 శాసనము, శక సం॥ 1215 నాటిది. ఆ సంవత్సరమున (క్రీ॥ సం॥ 1293) ఆనందతీర్థుల వారి శిష్యులగు శ్రీనరహరితీర్థులవారు శ్రీకూర్మనాధుని నగరియందు శ్రీరామనాధునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవరనిన్ని ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాధుని శ్రీభండారమందు గండమాడలు 51 న్ని, కలశపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ఉరువులు 16 న్ను, చీరలు 19 న్ని, శ్రీరామనాధునికి పెట్టిరి. నం॥ 1249, శక సం॥ 1215 నాటిది. ఆసం॥ న శ్రీకూర్మనాధునికి శ్రీనరహరితీర్థ శ్రీపాదములు దానములు చేసెను.

సింహాచలాలయ శాసనములుగూడ ఈతని కాలమునాటి ధర్మములను తెలుపుచున్నవి[82]. నం॥ 965, శక సం॥ 1213 నాటిది. ఆ సం॥ న నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు సింహాద్రినాధునకు ధర్మమొసంగెను. నం॥ 943, శక సం॥ 1214 నాటిది. ఆ సం॥ న మత్స్యకుల వంశీయుడగు ఒడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీనరహరితీర్థ శ్రీపాదముల అనుసంధానమున, ధర్మమొసంగెను. నం॥ 894, శక సం॥ 1278 నాటిది. ఆ సం॥ న నరసింహభారతి 21 గండమాడలు దేవునిసేవకై ధర్మం జేసెను. నం॥ 892, శక సం॥ 1280 నాటిది. నరసింహభారతిఉపార్జించినమఠమునకు ధర్మమొసంగబడెను. నం॥ 889, శక సం॥ 1281

81. Vide S. I, Inscs. Vol 5, Nos 1290, 1291 1252, 1233, 1288 1313, 1172 1249.
82. Vide S. I. Inscs. Vol 6, Nos 965, 943, 894, 892, 889, 860, 1025, 861, 859.

నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతి రెండు యజ్ఞోపవీతములు ధర్మము సంగారు. సం॥ 860 శక సం॥ 1283 నాటిది. ఆ సం॥ న, శ్రీనరసింహభారతిముని, ఒడ్డాది చోడవరాన, రెండుపుట్ల నేల దానం జేసెను. సం॥ 1025, శక సం॥1295 నాటిది. ఆ సం॥ న నరహరిమఠాన, జగన్నాథతీర్థ శ్రీపాదములు ధర్మము పెట్టెరు. సం॥ 861 శక సం॥ 1310 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులగు వాసుదేవభారతులు తమ గురువులకు సుకృతముగాను ఉభయ ధూపాలను సేవక్తై చామరము సమర్పించిరి. సం॥ 859, శక సం॥ 1312నాటిది. వీరప్రతాప నరసింహదేవరాజుల దత్తము. వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాల శిష్యులగు రాఘవభారతి శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాథుని నగరమున ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కామార్థం పెట్టించెను.

పై శాసనములనుబట్టి, ఈక్రింది మధ్వగురు పరంపర కళింగదేశమున వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసినట్లు తెలియుచున్నది.

1. శక 1152, 1168 నరసింహమహాములు
2. శక 1186 నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు
   శక 1193 నరహరితీర్థ ,,
   శక 1200, 1213, 1214 నరహరితీర్థ
   శక 1214 నరసింహభారతిముని
   శక 1215 ఆనందతీర్థుల శిష్యులు శ్రీనరహరితీర్థులు
3. శక 1278, 1280, 1281, 1283 నరసింహభారతి
4. శక 1295 జగన్నాథతీర్థ శ్రీపాదములు
5. శక 1310 శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులు వాసుదేవభారతులు
6. 1312 వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాలశిష్యులు రాఘవభారతి

శకసం॥1203నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మ శాసనమునుబట్టి ఈక్రింది గురు పరంపర తెలియుచున్నది:—

పురుషోత్తమమహాతీర్థులు
|
వారిశిష్యులు ఆనందతీర్థులు
|
వారిశిష్యులు నరహరితీర్థులు

పై పట్టీలో శక సం॥లు 1186 — 1215 మధ్య పేర్కొనబడిన నరహరితీర్థులును, ఈ పట్టీలోని నరహరితీర్థులు నొక్కరనుటకు సందేహము లేదు. పై శాసనప్రమాణములను బట్టి మొదటి భానుదేవుని మొదటి పరిపాలన సం॥ ననే ఈతడు మంత్రిగాను, మండలికుడుగాను, రాజగురువుగాను, ఉండి, రెండవనరసింహదేవుని రాజ్యకాలముననే విరమించెను. మఠచరిత్రలు తెలిపినట్లు, శక సం॥ 1246 వరకు నీతడు కళింగమున నుండినట్లు శాసన ప్రమాణము గాన్పింపదు. శక సం॥ 1203 నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనమును గురించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.[83] విష్ణుమూర్తి యవతారమగు పురుషోత్తమ మహాతీర్థులు భాష్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు ఆనందతీర్థులు భగవత్ పాదాచార్య యను బిరుదము నొంది, ద్వైతమతసిద్ధాంత ప్రకారము వ్యాససూత్రములకు భాష్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు నరహరితీర్థులు కళింగదేశమున మండలిక పదవియందుండి, శబరులు శ్రీకూర్మముపై దండెత్తి వచ్చినపుడు దానిని సంరక్షించిరి. వారే శక సం॥ 1203 లో మేష శుక్ల అష్టమి బుధవారంనాడు శ్రీకూర్మాలయమున కెదుట యోగానంద నృసింహుల గుడిని కట్టించిరి.

నారాయణపండితులచే రచింపబడిన మధ్వవిజయ కావ్యమునుబట్టి, ఆనందతీర్థులు శంకరాచార్యుని మతస్థులగు మాయావాదుల నోడించెననియు, ఆతని గురువు పురుషోత్త

83. Vide Ep. Indica Vol 6, Pp 260—268.

మతీర్థులను బిరుదము గల్గిన అచ్యుతప్రేక్షాచార్యులనియు తెలియుచున్నది. ద్వైతమత సిద్ధాంతమును స్థాపించిన ఆనందతీర్థులు క్రీ॥ 13 వ శతాబ్దమున నుండెను. 11 వ శతాబ్దమున రామానుజులున్ను, 13 వ శతాబ్దమున ఆనందతీర్థులున్ను, 16 వ శతాబ్దమున చైతన్యస్వామియున్న భక్తిప్రధానమైన వైష్ణవమతమును వ్యాపింప జేసిరి. ఆనందతీర్థులకు పూర్ణప్రజ్ఞ, మధ్వాచార్య, మధ్యమందార యను బిరుదము లుండెను. ఆనందతీర్థుల మరణానంతరమున, ఆతని శిష్యులగు పద్మనాభతీర్థులు నరహరితీర్థులు, మాధవతీర్థులు, అక్షోభ్య తీర్థులు, వరుసగా గోమఠాధిపతులై మధ్వమతమును వ్యాపింపజేసిరి.

నరహరియతి స్తోత్రమను గ్రంధమున ఆ ముని జీవితమంతయు తెలుపబడినది. మాధ్వమత మవలంభింపక పూర్వమతని పేరు శామశాస్త్రి పూర్ణప్రజ్ఞునివల్ల నుపదేశము నొంది, ఆతడు నరహరితీర్థులయ్యెను. పూర్ణప్రజ్ఞుని యాజ్ఞనొందియే గజపతిరాజు వద్దకేగి మండలికపదవి నొందెను. ప్రస్థానత్రయ భాష్యము యొక్క నిజతత్వము నెఱింగినవాడై, సన్యాసత్వమునొంద వాంఛగలవాడై, రాజ్యపదవియం దేమిలాభమని యడిగెను. కాని గజపతి రాజు నొద్ద శీతారాముల దివ్యవిగ్రహములుండుటయు, వాటిని తమ గురువు సంగ్రహింపవలెనన్న కోరికగల్గి యుండుటయు, నెఱింగిన వాడై గజపతి రాజ్యమున కరిగెను. అందలి ప్రజలును, బాలుడగు రాజును తన్ను సగౌరవమున మన్నించి మండలిక పదవియందుంచిరి. 12 సం॥ లు కళింగదేశముపై రాజ్యమేలెను. యువరాజు పెద్దవాడైన వెంటనే రాజ్యభారము నాతని భుజములపై నిడి, తన సహాయమునకై కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ రాజువల్ల శీతారాముల విగ్రహములనుపొంది, నిజదేశమున కరిగి, తనగురువగు ఆనందతీర్థులకు వాటిని సమర్పించెను. ఆతడువాటిని 80 రోజులు పూజించి తన శిష్యుడగు పద్మనాభ తీర్థుల కప్పగింపగా, ఆతడు 6 సం॥లు పూజించి నరహరితీర్థుల కప్పగించెను. ఈతడు కొంతకాలము మధ్వమతమును వ్యాపింపజేయుటకై దేశమునందంతయు సంచారముజేసి తుదకు ఆవిగ్రహములను మాధవ తీర్థులను శిష్యుల కప్పగించితాను తుంగభద్రానదీతీరమున కొంతకాలము విరమించి, తుదకందే నిర్యాణము నొందెను. ఆనదీతీరమున చక్రతీర్థ మఠము నొకదానిని స్థాపించెననియు, ఆనందతీర్థభాష్యమున కరము రచించెననియు, 9 సం॥ లు స్థానాధిపత్యము వహించెననియు, మఠచరిత్రలవల్ల తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥సం॥ 1324 లో మఠాధిపతియై, 1333 లో మరణించెను. తనగురుత్వమునకు ముందే, అనగా 1324 సం॥నకు ముందే, ఈతడు కళింగమున రాజ్యపదవి యందుండెను.

కళింగదేశమునదొరికిన యాతనిశాసనములుకూడ శక సం॥ లు 1186—1215 (క్రీ॥సం లు 1264—1294) మధ్యకాలపువేదొరికినవి.

మఠచరిత్రలనుబట్టి, ఆనందతీర్థులు శక సం॥ 1040 (క్రీ॥ 1118) లో పుట్టి, శకసం॥ 1119 (క్రీ॥ 1197) లో చనిపోయెనని తెలియును. భారతతాత్పర్యనిర్ణయ గ్రంథమునుబట్టి ఆతడు పుట్టిన సం॥ క్రీ॥ 1198 అని తెలియుచున్నది. కాని శాసనములనుబట్టి ఈతేదీ సరియైనది గా తోచదు. మఠచరిత్రలనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి, కాలక్రమములు తేలినవి:—

ఆనందతీర్థ (1228—1317)
|
పద్మనాభతీర్థ (1317—1324)
|
నరహరితీర్థ II (1324—1333)
|
మాధవతీర్థ (1333—1350)
|
అక్షోభతీర్థ (1350—1367)
|
మాధ్వాచార్య—(విద్యారణ్యుని సమకాలికుడు)
(1353—1371)

రెండవనరసింహదేవ (1278-79—1305-06)

ఈతని చరిత్ర, ఈతనికి సంబంధించిన 17 శ్రీకూర్మ శిలాశాసనములనుబట్టియు, 8 సింహాచల శిలాశాసనములనుబట్టియు, 2 కెందుపట్న తామ్రశాసనములను బట్టియు, తారిఖ్‌ఫిరూజ్‌షాహియను మహమ్మదీయచరిత్రనుబట్టియు, తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మేశ్వరాలయపుశాసనము[84]నంబరు 1150, శ్రీనృసింహాధిపుని శక సం॥1212నాటిది. అనం॥ రాజుయొక్క 14 వ (అంక) సం॥గా తెలుపబడుటచేత, ఆతడు శకసం॥ 1201 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1212 లేక క్రీ॥సం॥ 1290 లో మహాపాత్ర బ్రాహ్మణదాసపండితులు శ్రీకూర్మనాథుని బ్రహ్మవీణాస్వాయనమునకు ధర్మ మొసంగెను. సం॥ 1151 శాసనము,శకసం॥1227 నాటిది. అది 33 రాజ్య (అంక) సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఈతడు 27సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికి అనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరనారసింహదేవర యని పేరుండెను. శక సం॥ 1227 లో ఈతని మహాపాత్రులు శ్రీవాసుదేవజియ్యనంగారు కొన్ని ధర్మములను శ్రీకూర్మనాథునికి బెట్టిరి. సం॥ 1171, 1172 శాసనములు శక సం॥ 1214 నాటివి. ఆనం॥ న, ఆనందతీర్థుల వారి శిష్యులగు శ్రీనరహరిముని శ్రీకూర్మనాథునినగరియందు శ్రీరామనాథునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవరనిన్ని, ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీభండారమున 51 గండమాడలు కల శపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ధర్మములు బెట్టెను. సం॥ 1171 శాసనము, హిందూదేశ శాసనావళి, 6 వ సంపుటము, 260—268 పేజీలలో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ప్రకటింపబడినది. అందలి ముఖ్యాంశము లిదివరకే తెలిపితిని. మధ్వమతాధిపతుల పేర్లును, కాలములును, ధర్మములును, ఈశాసనముల నుబట్టి బాగుగా తెలియుచున్నవి. మొదటి నరసింహుని కాలమునుండియు వ్యాపింపబడిన వైష్ణవమత మీరెండవనరసింహదేవుని కాలమున మరింత విజృంభించెను. కళింగదేశమున రాజు లెట్లు పరమవైష్ణవులైరో, అట్లే ఆకాలమునాటి సామంతరాజులును, మహాపాత్రులును, మంత్రులును, ప్రజలును, ఆమతమునే ఎక్కువగా నవలంబించి, శ్రీకూర్మ, సింహాచల, జగన్నాథాది యాలయములందు వైష్ణవమతస్థాపనకును, వైష్ణవమత నిర్మాణములకును, వైష్ణవబ్రాహ్మణులకును, దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. మరియు, అట్టి దానధర్మములు 'తిరుపతిశ్రీవైష్ణవరక్ష' యని శాసించుటచే, ఆకాలమున పెదతిరుపతిగూడ గొప్ప వైష్ణవపుణ్యక్షేత్రముగా నుండెనని భావించవలెను. ఈకాలమున ఈరాజుల శాసనముల శివాలయములలో గాన్పింపపోవుట

84. Vide Nos. 1150, 1151, 1171, 117, 21173, 1177, 1178, 1179; 1185, 1204, 1217, 1238, 1244, 1245, 1249, 1288, 1313, in S. I. Incs. Vol 5.

చే శైవమతమునకు రాజపోషణ తగ్గెనని యెంచవలెను. శక సం॥లు 1180 మొదలు 1215 వరకు, నరహరితీర్థుల శాసనము శ్రీకూర్మ, సింహాచలాలయములలో దొరకుట చేతను, సం॥1288 శాసనమునను, నరహరి యతిస్తోత్రమునను గూడ నరహరిముని కళింగగాంగరాజగు రెండవనరసింహునివద్దనే మంత్రిగా నుండెనని చెప్పబడుటచేతను, అతని ప్రోత్సాహముననే, ఆకాలముననన్నియు వైష్ణవదానధర్మములే చేయబడి వైష్ణవమతముకళింగదేశమున నభివృద్ధిజెందెనని, తెలిసికొనవలెను. సం॥ 1173, నరసింహరాజ్య సం॥లు 34 నాటిది. కళింగపరీక్ష శ్రీకరణపట్టనాయుండు పాత్రశ్రీ శేఖరిజియ్యన రెండుచామరములు దేవునికి సమర్పించిరి.

సం॥1177,శక సం॥1205 నాటిది. నరసింహభట్టోపాధ్యాయుల పెండ్లము5 గండమాడలు ధర్మమొసంగెను. సం॥ 1179 గూడ, శక సం॥ 1205 నాటిదే. అనంగభీమదేవుచే సన్మానమును బొందిన నృసింహభట్టోపాధ్యాయులు శ్రీకూర్మదేవరకు దీపదానమునకై 5 మాడలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1178, శక సం॥ 1211 నాటిది. అది రాజుయొక్క 14 వ అంక సం॥ నాటిది. అనగా 12 వ రాజ్యపరిపాలన సం॥ నాటిది. ఒడ్డాది నారాయణ, దీపదానంజేసెను. సం॥ 1185,శక సం॥1214 అగు నరసింహరాజ్య సం॥ లు 17 అనగా పరిపాలన సం॥ లు 14 నాటిది. పెర్మాండిపెగ్గడ 15 మాడాలు, 30 గొఱియలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1204, శక సం॥1219 అగు నరసింహరాజ్య సం॥ లు 23, అనగా పరిపాలన సం॥ లు 19 నాటిది. భీమగరుడ నారాయణ ధర్మంజేసెను. సం॥ 1217 శకసం॥ 1212అగు నరసింహవిజయరాజ్య సం॥ 15, అనగా పరిపాలన సం॥ 13 న, చీకటి అధికారులు ప్రోలుజియ్యన శ్రీకూర్మనాథునికి అఖండదీపదానం జేసెను.

సం॥ 1238 శక సం॥ 1201 అగు నరసింహరాజ్యసం॥లు 3, పరిపాలనసం॥లు 2 న బుచ్చిమహాసేనాపతులు తమకు ఆయుష్కామార్థం పువ్వుతోట దానంజేసిరి. సం॥ 1244 నరసింహరాజ్యం సం॥ లు 33 అంకప్రహని, అనగా 27 వ పరిపాలన సం॥ న, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర గంగాధరదాన ప్రహారజంకర అధికారమున కళింగమూజ గండసాహసమండలికుడు ధర్మంజేసెను. సం॥ 1245, శకసం॥ 1215 అగు నరసింహరవుతుదేవర రాజ్య సం॥లు 18న అనగా, పరిపాలన సం॥ లు 15 న, నగరాన వీటి పద్మపాయక రాయనికొడుకు కళింగదశనాగమహామండలికుడు 50 గొఱియలు ధర్మం జేసెను. సం॥1249,శకసం॥ 1210 అగునరసింహరాజ్య సం॥ లు 18 అనగా పరిపాలనసం॥ లు 15 న, నరహరితీర్థశ్రీపాదములు దానములు జేసెను. సం॥1288లో శక 1204 అగు నరసింహ సం॥ 7, లేక పరిపాలన సం॥ లు 5న, నరసింహమండలికుడు నరహరితీర్థ శ్రీపాదములసన్నిధిని ధర్మమొసంగబడెను సం॥ 1313 శక 1214 నాటిది. శ్రీనరసింహభారతముని తన శిష్యులను ధర్మరక్షణకై ఆజ్ఞాపించెనని గలదు.

సింహాచలనృసింహస్వామి యాలయమున గల[85] సం॥ 904శాసనమునుబట్టి, శక 1213అగు శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహదేవరల ప్ర॥వి॥ రాజ్య సం॥15, అనగాపరిపాలనసం॥ 13న గోపాలమహాసేనాపతుల కొడుకు నరసింహదాసులైన నారాయణసేనాపతులు,కళింగదేశ పరీక్షులై వచ్చి, 140 గండమాడలు దేవునికి ధర్మంజేసి, బ్రాహ్మణులకు భోజనసత్ర

---

85. Vide Nos 904, 928, 935, 936, 940, 941, 957, 982, 1118, 1140 in S. I. Inscs, Vol 6

ములు నిర్మించిరి. నం॥928, శకసం॥1213 అగు శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహ దేవరల ప్ర॥సం॥ 15న కర్కాటక సంక్రాంతి నాడు పద్మపాయకరాయని కొడుకు కళింగ దళనాగు మహామండలికుడు తన భార్యతో దీపదానంజేసెను. నం॥935, శకసం॥1219 అగు శ్రీనరసింహ రాజ్య సం॥లు 23 లేక పరిపాలన సం॥లు 19న, శ్రీదమాది సేనాపతి దీపదానం జేసెను. నం॥936, శకసం॥1202 నాటిది వల్లభ సేనాపతి కొడుకు శ్రీగోపీనాథదివ్య శ్రీపాద పద్మారాధక వాసుదేవపడిరాయలు ధర్మం జేసెను. నం॥ 940 శ్రీవీర నరసింహదేవంకర సం॥ 13 నాటిది. కళింగ పరీక్ష శ్రీజోగీశ్వర దేవధర్మంజేసెను. నం॥941, శకసం॥ 1221 అగు నరసింహ సం॥లు 25 నాటిది. శ్రీవరదగిరి శ్రీపాదములుధర్మంజేసిరి. నం॥943, శకసం॥1214 నాటిది. మత్స్యకుల వంశీయుడగు ఒడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీనరహరితీర్థ శ్రీపాదములు అను సంధానమున ధర్మంజేసెను. నం॥ 965, శకసం॥1213 నాటిది. నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు ధర్మం జేసెను. నంబర్లు 957, 982 శక, సం॥లు 1215, 1218 నాటివి. నరసింహదేవుని 23, 22 అంక॥సంలు నాటివి. నం॥1118 శకసం॥ 1203 అగు నరసింహ రాజ్యాంక సం॥లు 3 నాటిది. గంగవంశమున రాజులకు రాజ్యాభి వృద్ధిగాను పోతాంకుశదేవుండిచ్చిన ఆంధ్ర సమైన పాఱతలగాం విషయములోని కోడూరు, జమ్మ గ్రామములు రెండును, శ్రీనరసింహనాథునకి అర్చనలకు చీకటి దేశాధికారి చలమెత్తుగండ అడుకండశీల సింహాసన గంగవంశ అమాత్య అనంతజియ్యనయు, నరసింహపురమజ్జులు మధుసూదన పడిరాయునారెణ సేనాపతులును వైదు సేనాపతిజన్నాయి మండలికుడు కోష్టకరణ మండలనాయకులు నై పూర్వదత్తం ప్రతిపాలించి ఇస్తిమి. వీరు పడసిన ఊళ్లు చీకటిలో కోడూరు, జమ్మను, బొబ్బిలిలో ధుపాడయు, పోటాము కిండనపల్లి, కోతాముగా 5 ఊళ్లు.

ఈతని కెంచుపట్న తామ్రశాసనములు రెండు విశ్వకోశ 5 వ సంపుటమందును, ఒకటి బెంగాల్ ఏషియాటిక్ మండలి పత్రికయందును, ప్రకటింపబడినవి 86 వాటి శిఖాలమీదను పద్మాసనము, కూర్చునియున్ననంది, త్రిశూలము, అంకుశము, డమరు, సూర్య, చంద్ర, గ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈశాసనములు మూడును శక సం॥ 1217, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1295 నాటివి. ఇందు బెంగాల్ ఏషియాటిక్ మండలిపత్రికయందు ప్రకటింపబడిన శాసనమునుబట్టి ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:—

శాసనమునందలి ఉత్కళలిపి, బెంగాలి, మైథిలి, లిపులను బోలియున్నది. భాష సంస్కృతము. విష్ణువునుండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు పుట్టెను. ఈచంద్రవంశమున అనేకమంది రాజులుపుట్టిరి. వారి ప్రతిభ పొగడతరముగాదు. చంద్రవంశపు రాజులలో నొకడు కోలాహలుడు. ఆతడే అనంతవర్మయనిగూడ పిలువబడెను. ఆతడు గంగవాడికి మొదట రాజయ్యెను. ఆతని వంశపు రాజులకు రూపగంగులని పేరుండెను. శత్రురాజులందరు నోడింపబడి కోలాహలము చేయుటచే నితని పట్టణమునకా పేరువచ్చెను. అందనేకమంది రాజులు రాజ్యము చేసిన తర్వాత కామార్ణవుడను గాంగవంశపురాజు కళింగ, ఓఢ్ర, దేశములను జయించెను. కామార్ణవుని వంశమున వజ్రహస్తుడుదయించెను.

86. Vide P. 127, Vol LXXII, Part I and Pp 229—271, Vol LXV, Part I.

ఆతడు త్రికళింగదేశాధిపతి. ఆతని భార్య సంగమ. వారి పుత్రుడే రాజరాజు. ఆతని నుండి రెండవ నరసింహుని వరకును గల వంశావళి, కాలక్రమము లిదివరకే తెలుపబడినవి. భానుదేవునికిని చాళుక్యవంశీయురాలగు జాకల్లదేవికిని గల్గిన పుత్రుడే నృసింహదేవ. ఈతడు గాంగవంశమును శత్రువులనుండి రక్షించెననియు, బుద్ధికి బృహస్పతిని బోలెననియు, తన తల్లి యాజ్ఞానుసారముగా బ్రాహ్మణులకు 100 శాసనములుచేసి దానము లొసగ్చెననియు, ఆతడు రాజ్యపరిపాలనము ప్రారంభించినతోడనే కులాచలము, కూర్మరాజు, నాగరాజు, అష్టదిగ్గజములు, తమశ్రమను విడిచి శాంతి నొందెననియు, తెలియుచున్నది.

శక సం॥ 1217 అగు వీరనరసింహదేవుని 21 వ పరిపాలన సం॥ న, నూతనవిజయ సందర్భమున, రేముణాపురమునుండి గంగానదీ తీరమున చంద్రగ్రహణకాలమున, డేరావిషయమండలి ఏడార గ్రామమును, స్వాంగపవయ మండలి సున్నైల గ్రామమును, కుమారమహాపాత్ర భీమదేవశర్మకును, ఇతరులకును, రాజు దానమిచ్చెను.

రెండవ భానుదేవ (1306-07—1328).

ఈతడు రెండవ నరసింహునికి చోర(చోళ) దేవివల్ల గల్గిన కుమారుడు. పూరి తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు పరిపాలించెనని తెలియును. ఈతని కాలమునాటి శాసనములు మూడు శ్రీ కూర్మాలయమునను,[87] ఆరుసింహాచలాలయమునను,[88] గలవు. మరియు, శక సం॥ 1234 నాటి ఈతని తామ్రశాసన మొకటి ప్రకటింపబడినది.[89] మరియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలను బట్టియు,[90] శాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున గాంగ రాజులకును, మహమ్మదీయ చక్రవర్తులకును, గల సంబంధము తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము సం॥ 1183, శక సం॥ 1243 నాటిది. శ్రీ వీరాధివీర శ్రీభానుదేవర నిజభృత్యామాత్యులు, కళింగ రక్షపాలకులు నగు శ్రీరామ సేనాపతులు తమతండ్రికి పుణ్యముగా శ్రీకూర్మస్వామికి దీపదానం జేసిరి. ఈతనికి కుమేలిభంజన, కంచాలశిరచ్ఛేదన, కొండుమర్దన, గండ్రదాముకోరమసింహ, యను బిరుదులు గలవు. సం॥ 1205 శాసనము బట్టి, వీర శ్రీభానుదేవుని మూడవరాజ్య సం॥ న, వీరనరసింహదేవర భార్య గంగాంబిక దీపకళాధర మర్పించెనని తెలియును. సం॥1214 శాసనము చాలముఖ్యమైనది. శకసం॥ 1231, శ్రీజగన్నాధదేవర విజయరాజ్య సం॥ 3 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, రెండవ భానుదేవునికి జగన్నాధదేవర యను బిరుద ముండెననియు, ఆతడు శక సం॥ 1228-1229, లేక క్రీ॥ సం॥ 1306-1307 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. శక సం॥ 1231 న వీరభానుదేవ జియ్యనంగారి వెహారణమునం దు శ్రీకూర్మస్వామికి చాళుక్యచక్రవర్తులును, మానవ్యసగోత్రులును, అగు శ్రీపురుషోత్తమదేవజియ్యనంగారి కొడుకు శ్రీవిశ్వనాధదేవ జియ్యనంగారు ధర్మ మొనర్చిరి. తూర్పుచాళుక్యులలో నొక తెగవా రాకాలమున పిఠాపురమునను, మరియొక తెగవా రెలమంచిలి

87. Vide Nos 1183, 1205, and 1214 in S. I. Inscs. Vol 5.
88. Vide Nos 714, 938, 1000, 1002, 1179, 1201, in S. I. Inscs. Vol 6.
89. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, P. p 202 and 203.
90. Vide Elliot's History of Muhamadan India, Vol 3.

యందును, ఇంకొక తెగవారు శ్రీకూర్మ మందును, తమ రాజధానుల నేర్పరచుకొని, సామంత ప్రభువులుగా రాజ్య మేలుచుండిరి.

నం॥714 సింహాచలశాసనము, శక సం॥ 1241 నాటిది. ఇది జగన్నాథదేవరల విజయరాజ్య సం॥ 13 నాటిదని చెప్పబడినది. అనగా, భానుదేవునికి జగన్నాథదేవర యనెడి బిరుదుండెను. ఇది అంకసంవత్సరమే యైనయెడల, ఈరాజు శక సం॥ 1231 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలెను. కాని విజయరాజ్య సం॥ అని చెప్పబడుటచేత, శక సం॥ 1229 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. నం॥ 938,శక సం॥1236 నాటిది. శ్రీదేవాదిదేవ శ్రీపురుషోత్తమదేవ ప్రి॥ సం॥ 9 నాటిదని చెప్పబడుటచేత రెండవ భానుదేవునికిజగన్నాథ దేవరయనియేగాక, పురుషోత్తమదేవరయనికూడ, బిరుదముండెనని తెలియును. మరియు, ఈరాజు శక సం॥ 1228లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1236 లో, త్రిలోచనజియ్యనకొడుకు శ్రీఎఱుమహాసేనాపతులు, వారిభార్య ఉమాదేవినాయకాణి, శిష్టు శివదాసునాయకుడు, శ్రీసింహాచల నరసింహస్వామికి ధర్మ మొసంగిరి.

నం॥ 1000,శక సం॥ 1229 నాటిది. శ్రీమదనంతవర్మప్రతాపవీరశ్రీభానుదేవునిరాజ్య సం॥లు 3 నాటిదని చెప్పబడుటచేత, ఈరాజునకు అనంతవర్మ యనెడి బిరుదుకూడ గలదనియు, శకసం॥1228 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. చాళుక్యవంశతిలక సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు, శ్రీవిశ్వనాధగణ కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవ పడిరాయఁడు వర్గారాలు ధర్మ మొసంగిరి. పై శాసన ప్రమాణములను బట్టి, పల్లవ, కదంబ, చాళుక్యవంశపు రాజులు,కళింగదేశమునగాంగరాజులకుసామంతులైరనియెరుంగునది. నం1002శక1229నాటిది. అదికూడ అనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవుని 3 వ (అంక) సంవత్సరము నాటిదని చెప్పబడినది. సర్వలోకాశ్రయాది బిరుదములుగల విశ్వనాథజీయన ధర్మమొసంగెను నం 1179, శక సం॥ 1228 నాటిది.శ్రీమదనంతవర్మ వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య॥ సం॥ లు 3 నాటిది. కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవపడిరాయఁడు ధర్మమొసర్చెను. నం॥ 1201,శక సం॥1241నాటిది. అనంతవర్మ వీరభానుదేవుని సామంతుడైన ప్రోలినాయకుని కొడుకు భగ్గుపడాయ మహాసేనాపతి 10 మత్స్యగద్యలు ధర్మమొసంగెను.

ఈరాజు తామ్రశాసన మొకటి బి సి. మజుందారుగారి ఒరిస్సా గ్రంధమున ప్రకటింపబడినది.[91] అది శక సం॥ 1234 నాటిది. భాషసంస్కృతము. లిపిబెంగాలి. క్రీ॥సం॥ 1312 లో రాజు బ్రాహ్మణులకు రెండు గ్రామములు దాన మిచ్చిన విషయము తెలుపుచున్నది. అంతవరకు గల రాజుల పేర్లు, రాజ్యకాలములు, తెలుపబడినవి. శాసనమున, "శ్రీపురుషోత్తమదేవస్య ప్రవర్ధమానధను కృష్ణనవమ్యాం శౌరివారె శ్రీపురుషోత్తమ కటకదక్షిణనది తీరే వీర శ్రీమత్ భానుదేవరౌతువర్మ" యనియుండుటచే, పురుషోత్తమదేవుడును, వీరభానుదేవుడును వేర్వేరు రాజులనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య సం॥ న భానుదేవుడు దాన మొసంగెననియు, ముజుందా రభిప్రాయపడిరి. కాని సింహాచలాలయశాసనము నం॥ 938 ను బట్టి, భానుదేవునికి పురుషోత్తమదేవు యనెడి మారుపేరుండినట్లు తెలియును. ఇంతేగాక, జగన్నాథదేవర, అనంతవర్మ, యనెడి బిరుదులు కూడ గలవు. గనుక ముజుందా

91. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, Chapter on Later Gangas.

గారి యభిప్రాయము తప్పని యెంచి, తామ్రశాసనమునగల పురుషోత్తమ, భానుదేవు లిద్దరు నొక్కరే యని భావించవలెను. మరియు శక సం॥1234, ఆతని 7వ రాజ్యసం॥నకుసమానమని చెప్పబడుటచే నాతడు శక 1228 సం॥ లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. కొన్ని శాసనములలో శక 1229 సం॥ మని యుండుటచే, ఆసం॥ న పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని యూహించవలెను. భానుదేవుడు రెండుగ్రామములు దానము జేసినకాలమున తానురాజుగా పరిపాలించలేదనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7వ రాజ్య సం॥ న, అనగా శక సం॥ 1234, లేక క్రీ॥ సం॥ 1312 న, దానపట్టా ఇవ్వబడెనని యు, ముజుందారుగారు వ్రాసిరి. మరియు, పై కారణమున నరసింహ, భానుదేవులకు మధ్య నీ పురుషోత్తమదేవు రాజ్యమేలుటచేత ఈతడు 1306 లో రాజ్యమునకు వచ్చి దానమిచ్చిన 1312 సం॥ లో రాజ్య మేలుచుండెననియు,అందుచేత క్రీ॥సం॥1313మొదలు1327 వరకు మాత్రమే రెండవభానుదేవుడు రాజ్యమేలియుండెననియు, తెలిపిరి. భానుదేవునికి గల రౌత బిరుదము రాజపుత్రచిహ్నమును దెలుపుననిగూడ వ్రాసిరి మరియు,ముజుందారుగారు తమ గ్రంథమున, 205, 207 పేజీలలో గాంగరాజుల భాషయు, లిపియు, అరవమే గాని తెలుగుకాదనియు, వారి శాసనములు అరవ,ఓఢ్ర,భాషలలో,బెంగాలిలిపితో,వ్రాయబడెననియు, వారి కాలమున ప్రారంభింపబడిన మాదలాపంజిగ్రంథము గూడ అరవలిపిలోనే వ్రాయబడెననియు, వ్రాసియున్నారు. కాని ఈవ్రాతలు సహేతుకములుగా లేవు. పూరి తామ్రశాసనములనుబట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఘియాథుడ్డిన్టుఘ్లుక్ తో ఘోరయుద్ధములు జరిపెననియు, తెలియుచున్నది. ఈ ఘియాథుడ్డీన్ యొక్క కొడుకగు ఉలూఖాన్ లేక మహమ్మద్‌బీన్ టుఘ్లుక్ ఓరుగల్లును ముట్టడించి పట్టుకొని, తర్వాత రాజమహేంద్రవరమును స్వాధీనపర్చుకొని,జాజినగరము లేక ఒరిస్సాపై దండెత్తి, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని,తిరిగి తెలుగుదేశముగుండా స్వస్థలము జేరెను. ఉలూఖానుని రాజ్యమున నున్న 23 భాగములలో ఒరిస్సాదేశము 22 వ భాగముగ గణింపబడెనని కొందరును, గణింపబడలేదని కొందరును వ్రాయుచున్నారు. తూర్పుగాంగరాజులు ఈ కాలమునుండి 100 సం॥ లు పైగా ఒరిస్సాపై రాజ్యమేలియుండుటచేత మహమ్మదీయు లా దేశమును స్వాధీనపర్చుకొనిన ట్లూహింప వీలులేదు. ఈ ఘియాథుడ్డీన్టుఘ్లుక్ యొక్క శాసన మొకటి రాజమహేంద్రవరం మసీదులో చెక్కబడియున్నది. అది ప్రకటింపబడినది.[92] ఘియాథుడ్డీన్ టుఘ్లుక్ ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నున్న కాలమునను, ఆతనికొడుకు ఉలూఖానుడు దక్షిణదేశముపై నవాబుగా నున్నప్పుడును, సాలార్ ఉల్వి అనువాతడు, హిజ్రి 724 లేక క్రీ॥ 1324 సం॥ న, రాజమహేంద్రవరం మసీదును కట్టెను.

ఘియాథుడ్డీన్ క్రీ॥ 1330 సం॥ లో ఢిల్లీ చక్రవర్తియై, మరుచటి సం॥ ననే తన కొడుకగు ఉలూఖానుని తెలింగానా లేక తెలుగు దేశమును జయించుటకై పంపెను. తెలింగానా రాజగు లడ్డర్ దేవు (కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర దేవు) ఢిల్లీ చక్రవర్తికి కట్టవలసిన కప్పము కట్టకపోవుటచే నాతని శిక్షింప నీ దండయాత్ర బయలువెడలెను. రుద్రదేవు ఓరుగల్లుకోటలోనుండి బహు ధైర్యముతో పోరాడెను. కోటముట్టడించియు స్వాధీనపర్చుకొనలేక,తుద

92. Vide Ep. Indo-Moslemica, 1923—24, Pp 13—14.

కు ఉలూఖాన్ ఢిల్లీకి మరలిపోయి, మరుచటి సం॥ నకే, గొప్ప సేనతో తిరిగి ఓరుగల్లుకోట ముట్టడించి, తుదకు స్వాధీన పర్చుకొనెను. తరువాత తెలుగుదేశమును పరిపాలించుటకై తన యుద్యోగులను నియమించి, ఉలూఖాన్ జాజినగరం లేక ఒరిస్సా దేశముపై దండెత్తెను. ఈ దండయాత్ర క్రీ1322—1323 సం॥లో జరిగి యుండెను. ఒరిస్సా దేశమును స్వాధీన పర్చుకొనలేక పోయినను, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని తండ్రికంపెనని తెలియుచున్నది.

మూడవ నృశింహదేవ (1323—1352)

ఈతడు రెండవ భానుదేవునికిని, ఆతనిభార్య లక్ష్మీదేవికిని జనించిన పుత్రుడు. వీరి తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఈతని భార్య పేరు కమలాదేవియనియు తెలియును. కానిశ్రీకూర్మశాసనములనుబట్టి ఈతని భార్య గంగాదేవిలేక గంగాంబిక యని తెలియును. ప్రాయశః కమలాదేవికే గంగాదేవి యని పేరుండునేమో?

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను,[93] సింహాచలాలయమునను,[94] దొరికినవి. శ్రీ కూర్మశాసనము సం॥ 1181, శక సం॥1263 నాటిది, నారాయణదళపతిధర్మము నర్పెను. సం॥ 1189, శక సం॥1265 నాటిది. గంగా మహాదేవి తమకు పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిన్ని, ఆయుష్కామ్యార్థ సిద్ధిన్ని, ప్రతాపదేవ మహారాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిన్ని, కోరుచు శ్రీకూర్మనాథుని సన్నిధిని దీపహస్తప్రతిమ, నవరత్నాల మకుటము, ముత్యాలహారము, సమర్పించెను. సం 1190, శక సం॥1274 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీ నృసింహదేవుని అర్ధాంగలక్ష్మియగు గంగాంబ తన మనోరథమీడేరుటకై ధూపదానం జేసెను. సం॥ 1191 శక సం॥ 1271 నాటిది. నరసింహదేవుని 28 అంక సం॥ నాటిది. కొమ్మదేవమ్మ ధర్మము నర్పెనని గలదు. ఈమె వేరొక భార్యగా వచ్చును. సం॥లు 1193, 1195, 1213, 1219, నరసింహదాసు పండితుల అధికారమున చేయబడిన దాన శాసనములు. వీటినిబట్టి, శ్రీకూర్మమునకు నరసింహపుర మను పేరుండెనని తెలియును. సం॥ 1219, శ్రీ ప్రతాపవీర నరనారసింహదేవుని 7వ అంక సం॥ నాటిది. నరసింహదాసు పండితుల యధికారమున కిమ్మిడి కుమార పురుషోత్తమదేవజియ్యంగారు తమ కొడుకు ఇంద్రదేవునికి గాను ధర్మములు పెట్టిరి. సం॥ 1225, శక సం॥ 1271 అగు నరసింహ సం॥లు 28 నాటిది. శ్రీకూర్మనాథదేవరకు గంగాదేవియు, సీతాదేవియు, 30 పైడి మల్లమాడలు ధర్మం జేసిరి. సం 1226, శక సం॥ 1267 నాటిది. నరసింహదేవర పత్ని శ్రీ మద్గంగా మహాదేవి పుత్రపౌత్ర సమృద్ధికిన్ని, స్వరాజ్యాభివృద్ధికిన్ని, బంగారము దానం జేసెను. సం॥ 1227, శక॥ సం॥1263 నాటిది. కొమ్మిదేవి తమకూతురు సీతాదేవికి పుణ్యమునకుగాను దీపదానం జేసిరి. శ్రీ గంగామహాదేవి శ్రీ కూర్మనాథుని ఉభయధూపాలయందున్నునామ సంకీర్తనము చేయను, భండారమందు 8 మాడలు ధర్మం జేసిరి. సం॥ 1240, శక సం॥ 1277 నాటిది. చీకటి ధర్మరాజుల శిష్యు అచ్యుతప్రధానులు తమ అభివృద్ధికై, శ్వేతతీర్థమున, (శ్రీకూర్మమున) ధర్మమొసంగిరి. సింహాచలశాసనము సం॥ 932, శక సం॥ 1272 నాటిది. వీరనరసింహదేవ మహారాజుల మహిషి గంగాదేవి

93. Vide Nos 1181, 1189, 1190, 1191, 1193, 1195, 1200, 1213, 1219, 1225, 1226, 1227, 1237, 1240 in S. I, Inscs. Vol V.
94. Vide Nos 932, 933, 1003, 1052 in S. I. Inscs. Vol VI.

ధర్మము పెట్టెను. సం॥ 999, శక 1271 నాటిది. వీరనరసింహదేవుల మహాదేవి గంగా మహాదేవి, ఆయురారోగ్య సంతాన రాజ్యాభివృద్ధికిగాను శ్రీ నరసింహానాథునికి నగలునమర్పించెను. సం॥ 1003, శక సం॥ 1262 నాటిది. వీరనరసింహ మహారాజులు తమ ఆయుష్కామార్థ సిద్ధికిగాను శ్రీనరసింహానాథునికి పెట్టించిన వీరనరసింహ భోగమునకు కళింగపరీక్ష శంకరదాస జీయనంగారు 200 మోదాలు ధర్మంపెట్టిరి. సం 1052, శక సం॥ 1272 నాటిది. వీరనరసింహదేవ రాజుల భార్య గంగాదేవి గంగానరసింహభోగానకు, కళింగదేశమందు, ఎరదివిషయానను, ధర్మంపెట్టెను.

మూడవ భానుదేవు (1352-53—1378)

ఈతడు మూడవ నృసింహదేవునికి కమలాదేవివలన గల్గిన కుమారుడు. ఈతడు 26 సం॥ లు రాజ్యమేలెను.

ఈతని కాలమునాటి సం॥ 1011 శాసనమొక్కటి ముఖలింగాలయమునను, 6 శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను,[95] 12 శాసనములు సింహాచలాలయమునను,[96] గలవు.

సం॥ 1011, శకసం॥ 1289 అగు ప్లవంగసం॥ నాటిది. శ్రీవీరాధివీర ప్రతాప శ్రీభానుదేవుని ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సం॥ 18 న, శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు శ్రీదక్షిణదండ కళింగమాజిరేచ సాహసమల్లుని కొడుకున్ను, కళింగమహారాయణ కొడుకున్ను, కొన్ని ధర్మములు పెట్టిరి. ఈశాసనమునగల రాజ్యసం॥ అంకసం॥ గా భావించినచో, శక సం॥ 1289 పరిపాలన సం॥ 15 నకు సమానమగును. అనగా, శక సం॥ 1275 లేక క్రీ॥ సం॥ 1353 లో మూడవభానుదేవు సింహాసన మెక్కియుండును. సం॥ 1154, శకసం॥ 1279 నాటిది. భారద్వాజకులమున పుట్టిన రాజగు పురుషోత్తమరాజు నరసింహావిష్ణు లేక శ్రీకూర్మనాథునికి 2 దీపదానములు జేసెను. సం॥ 1155 గూడ ఆ సం॥ నాటిదే. శ్రీభానుదేవుని తండ్రి యగు శ్రీవీరనరసింహరాజుయొక్క భార్యలక్ష్మదేవి 50 గోవులను, 55 గండమాడలను, ధర్మంజేసెను. సం॥ 1156 శాసనము వీరభానుదేవుని 12 వ అంక సం॥ నాటిది శ్రీపురుషోత్తమదేవు ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1196, శక సం॥ 1276 నాటిది. వీరభానుదేవుని 3వ రాజ్య సం॥ నాటిదని చెప్పబడుటచేత ఆతనుశకసం॥ 1275 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. సం॥ 1218, శక సం॥ 1275 నాటిది. వీరభానుదేవుని విజయరాజ్యాంక సం॥ 3 నాటిదని చెప్పబడుటచేనాతడు శక 1274 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెననిగూడ తెలియుచున్నది. గోపిమహామండలికుని కొడుకు 100 గొఱియలు ధర్మం జేసెను.

సింహాచల శాసనము సం॥ 742ను బట్టి హేరమ్మ మహాసేనాపతి కొడుకు శ్రీవత్సనాయండు శక సం॥ 1294 లో ధర్మమొనర్చెననిగూడ తెలియును. సం॥ 751ను బట్టి శక సం॥ 1298, వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య సం॥ 31 కి సమానమని తెలియుటచేతను, ఈ 31 వ అంక సం॥, 25వ పరిపాలన సం॥నకు సమానమగుటచేతను, వీరభానుదేవు శక సం॥ 1274 లేక క్రీ॥ సం॥ 1352 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు నమ్మవలెను. ఈ శాసనమున శిష్టకవు మహాసేనాపతి శ్రీవీరభానుదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్థమై ఒడ్డాదిదేశాన ధర్మములు జేసెను. సం॥ 772, శక సం॥ 1293 నాటిది. ఈశాసనమునధర్మదానజీయన యధికారమున

95. Vide Nos 1011,1154, 1155, 1156. 1196, 1218 in S. I, Inscs. Vol 5.
96. Vide Nos 742, 751, 772, 795, 802, 813, 819, 860, 876, 1046, 1049, 1053 in S. I. Inscs. Vol 6,

సాహసమల్ల బెహారణ ధర్మం జేసెను. సం॥ 795,శక 1278నాటిది. ఇందు పురుషోత్తమదేవ రాజు మహాదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. సం॥ 802,శక సం॥ 1281 నాటిది. కళింగపరీక్ష హస్మలింగేశ్వర సంధివిగ్రహి ధర్మము పేర్కొన బడినది. సం॥ 819, శక 1295 నాటిది. కళింగ వ్యాపారి కంచిమహాసేనాపతి ధర్మ మొసర్చెను.సం॥ 860,శక సం॥ 1283 నాటిది. శ్రీ నరసింహ భారతి ముని ఒడ్డాది చోడవరాన రెండువుట్ల నేల ధర్మము జేసెను. సం॥ 876,శక సం॥ 1299 నాటిది. కళింగపరీక్ష పాత్ర శ్రీ ధర్మదానజీయన అధికారమున ఒడ్డాది అర్జునదేవరాజు ధర్మములు జేసెను. సం॥ లు 889, 892, 894 నరసింహ భారతి మునిధర్మములు దెలుపుచున్నవి. సం॥1046, శక సం॥ 1275 నాటిది. శ్రీ వీరభాను దేవరాజు, తనకు ఇష్టార్థసిద్ధిగా, తమతండ్రి వీరనరసింహదేవునున్ను గంగా మహాదేవిన్ని గంగా నరసింహభోగమునకు నాయకుల పూర్వమున, రాజులుపెట్టిన ప్రకారం, ధర్మంజేసెను. సం॥ 1049 భానుదేవరాజ్య సం॥ 3 నాటిది. భానుపడి రాయని అధికారమున భానుదేవుని పుణ్యమునకుగాను, కళింగ పరీక్ష జలేశ్వర హరిశ్చంద్ర మహాపాత్ర ధర్మ మొసంగెను.

పై శాసనములను బట్టి, శక 13 వ శతాబ్దమునాటికళింగదేశము యొక్క మత,సాంఘిక, రాజకీయ, విషయములు తెలియుచున్నవి. నరసింహభారతిముని కళింగదేశము నందంతటను వైష్ణవ మతమును వ్యాపింపజేయుచుండెను. కళింగ పరీక్ష, పాత్ర, మహాపాత్ర, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, మహాపశాయితి, దళపతి, దండపతి, నాయక, మండలిక, మహామండలిక, సంధివిగ్రహి, అమాత్య, శ్రీకరణ, మొదలగు రాజకీయోద్యోగములుండెను. ఉద్యోగీయులును, రాజబంధువులును, రాజులును, రాణులును దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరి. శాసనములలో పేర్కొనబడిన యుద్యోగముల పేర్లను బట్టి, ఆకాలమున రాజ్యమనేక మండలములక్రిందను, మండలమనేక విషయముల క్రిందను, విషయ మనేక గ్రామములక్రిందను, విభజింపబడెననియు, వాటివాటిపై యుద్యోగీయులు నియమింపబడిరనియు, పరిపాలనా క్రమణిక, రాజ్యాంగవిషయములు చక్కగ గుర్తింపబడెననియు, రాజులును, రాజకీయోద్యోగులును, ప్రజలును, తమతమ ధర్మవిధానములను చక్కగ జరుపుకొనుచుండిరనియు, దేశమున ప్రజలు దైవ, దేశ, ప్రభుభక్తులను గలిగి మెలగుచుండిరనియు, తెలియుచున్నది.

ఈమూడవభానుదేవుని కాలమున ఒరిస్సాదేశము, బెంగాలునవాబగు షామ్సుద్దీన్ హాజి ఇల్యాస్ చేతను, విజయనగరాధీశ్వరులగు బుక్కరాయల మేనల్లుడగు సంగమరాజుచేతను, ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు సుల్తాన్ ఫిరోజ్‌షా చేతను దండెత్తబడెను. మూడవ నృసింహదేవుని మరణవార్త విని, బెంగాలు నవాబు దండెత్తివచ్చి, మత్తగజములను పట్టుకొనిపోయెను. సంగమరాజు దండెత్తె ననియు, ఓఢ్రదేశమునుపట్టుకొనెననియు, తెలియును.[97]

ఢిల్లీచక్రవర్తి దండయాత్ర ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది.[98]

సుల్తాన్‌ఫిరోజ్‌షా లక్నావతికోటను ముట్టడించి పట్టుకొని, సికందరుషావల్ల 40 ఏనుగులను కానుకగా గొని, జాన్‌పూర్‌మార్గ

97. Vide Sewell's Vizayanagaram, P. 300.
98. Vide Elliot's History of India, Pp 312—315.

మునజాజినగరము (ఒరిస్సా)పైకి బయలు వెడలెను. బీహార్ దేశముగుండాతనసేననునడిపించిజాజినగరమును జేరెను. దేశము ఫలవంతముగాను సస్యసమృద్ధిగానుండుటచే సైన్యము సుఖముగా నుండెను. సుల్తాన్ ఫిరోజ్ బనారసివద్దనేయుండెను. ఆదాయ(భాను దేవ) అనుజాజినగరం రాజు ఆకోటనువిడిచి పారిపోయియుండుటచేసుల్తానందు సుఖముగ నుండెను. జాజినగరం(ఒరిస్సా) రాజులు(బ్రాహ్మణులనియు, వారుబనారసి (వారణాసికటకం) కోటలను దిట్టపరిపించిరనియు, తెలియవచ్చెను. అయినను ఒరిస్సారాజు పడవపై పారిపోయి, నదిమీద దాగుకొనుటచేత, దేశమంతయు సుల్తాను స్వాధీన మాయెను. ఎక్కడ జూచినను గుర్రములు, ఆవులు, గొర్రెలు, విశేషముగా దొరుకుచుండెను. జనులు విశాలమగు గృహములలో తోటలమధ్య కాపుర ముండిరి. ఫలములు, పుష్పాలు, తినుబండువస్తువులు, సమృద్ధిగానుండెను. నదిలోని యొక ద్వీపమునందు దాగికొనియున్న రాజును పట్టుకొనుటకు ముందుగా, సుల్తాన్ ఏనుగులను వేటాడి పట్టుకొనెను. తర్వాత, నవాబు కోటలోని జగన్నాధ శిలావిగ్రహమును పడగొట్టి, ఢిల్లీకి తీసుకొనిపోయెను. సుల్తాను, రాజు దాగికొనిన ద్వీపమును పట్టుకొన ప్రయత్నించుచుండగా, రాజు సంధిమాటలకై సుల్తానువద్దకు ఐదుగురు బ్రాహ్మణమహాంతులను లేక, పాత్రులను పంపెను. జాజినగరరాజులు సమస్త రాజకీయ విషయములందును వీరి సలహాలను పొందుచుండిరి. అట్టి పాత్రులు 20 మంది ఉండిరి. రాజు పంపిన పాత్రులు, సుల్తానుతో తమరాజు సుల్తానునకు సామంతుడని తెలిపినతోడనే, సుల్తాను తాను స్నేహధర్మమున ఏనుగుల వేటకై వచ్చియుండ, రాజు పారిపోవుట తనకు ఆశ్చర్యము కలిగించెనని తెలిపెను. తర్వాత, రాజు 20 ఏనుగులను కానుకగా నర్పించి, ప్రతి సంవత్సరముగూడ తాను కట్టవలసిన కప్పముక్రింద కొన్ని ఏనుగులను పంపెదనని యొప్పుకొనగా, సుల్తాన్ పాత్రులకు తగుదుస్తుల నిచ్చి, తమ రాజునకుగూడ తగు దుస్తులను, బహుమతుల నిచ్చిపంపెను. తర్వాత, లక్నావతి, జాజినగరం, దేశములలో సంపాదించిన 73 ఏనుగులతో సుల్తానుఢిల్లీకి మరలిపోయెను.

నాల్గవ నృసింహదేవ (1378—1414).

ఈతనుమూడవభానుదేవునకిని, చాళుక్యవంశీయురాలగు హీరాదేవికిని పుట్టినకుమారుడు.

ఈతని పూరి తామ్రశాసనములు రెండు జగన్నాధాలయ సమీపమున దొరికియుండగా ప్రకటింపబడినవి.[99] ఒక్కొక్కశాసనమునపదేసి రేకులు గలవు. శాసనపు లిపియు, భాషయు గూడ సంస్కృతమే. ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు 4శ్రీకూర్మాలయమునను,[100] 24 సింహాచలాలయమునను,[101] గలవు. ఈ తామ్ర, శిలా, శాసనములనుబట్టి ఈ క్రింది చరిత్ర తెలియుచున్నది—

తామ్రశాసనములు శివ,విష్ణుప్రార్ధనలతో ప్రారంభమగును. విష్ణునుండి, బ్రహ్మ, బ్రహ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు, జనిం

99. Vide J. A. S. B, 1895, Pp 128—154.

100. Vide Nos 1160, 1180, 1211, 1213. in S. I. Inscs. Vol 5.

101. Vide Nos 730, 731, 741, 750, 752, 753, 758, 769, 774, 786, 849, 855, 856, 859, 866, 902, 907, 918, 922, 929, 946, 1004, 1006, 1007. 1008, 1009, 1014, 1015, 1016, 1017, 1035, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1072, 1113, 1115, 1125, 1127 in S. I. Inscs. Vol. 6.

చిరి. చంద్రవంశముయొక్క ప్రశస్తి పొగడతరముగాని కారణమున రాజులపేర్లున్ను, వంశక్రమమున్ను, మాత్రమే ఈక్రిందవిధముగా నివ్వబడినవి:—

చంద్ర	సౌమ్య
బుధ	అశ్వదత్త
అనల	సౌరంగ
పురూరవ	చిత్రాంగద
వాయు	శరధ్వజ
నహుష	మేధావి
యయాతి	పరీక్షిత
తుర్వసు	జయసేన
గాంగేయ	విజయసేన
విరోచన	వృషధ్వజ
సంవేద్య	శక్తి
భాస్వన	ప్రగల్భ
దత్తసేన	కోలాహల, లేక అనంతవర్మ

ఇంతటితో ఈపుక్కిటిపురాణవంశక్రమణిక అంతమై, చారిత్రకవంశక్రమణిక ప్రారంభమగును. ఐదుగురు కామార్ణవులైన తర్వాత, వంశకర్తయగు కామార్ణవుడు రాజ్యమేలెను. ఈ గాంగవంశము కళింగదేశముపై రమారమి 300 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈశాసనములలో ఈవంశక్రమము, కాలనిర్ణయములు, తదితర విషయములు ఈక్రిందివిధముగా నివ్వబడినవి.

1 కామార్ణవ
2 వజ్రహస్త=వంగమ
3 రాజరాజ=రాజసుందరి
4 చోడగంగ=కస్తూరికామోదిని (70 సం॥లు)
5 కామార్ణవ=ఇందిర (10॥లు)
6 రాఘవ=చంద్రలేఖ (15 సం॥లు)
7 రాజరాజ (25 సం॥లు)
8 అనియంకభీమ=భాఘులదేవి (10 సం॥లు)
9 రాజరాజ=సద్గుణ లేక, మంగణ (17సం॥లు)
10 అనంగభీమ=కస్తూరికాదేవి (33 సం॥లు)
11 నృసింహదేవ I=సీతాదేవి (33 సం॥లు)
12 వీరభానుదేవ I=జాకల్లదేవి (17 సం॥లు)
13 నరసింహదేవ II=చోడదేవి (34 సం॥లు)
14 వీరభానుదేవ II=లక్ష్మీదేవి (24 సం॥లు)
15 నృసింహదేవ III=కమలాదేవి (24 సం॥లు)
16 భానుదేవ III=హీరాదేవి (26 సం॥లు)
17 నరసింహదేవ IV=తారాదేవి (36 సం॥లు)
18 భానుదేవ IV=రజాలదేవి (20 సం॥లు)

ఈరెండుశాసనములును వారణాసికటకము నుండియే యివ్వబడినవి. మొదటి శాసనములోని దానము శక సం॥1305 లోను, రెండవ శాసనములోని దానము శక సం॥ 1316 లోను ఇవ్వబడినవి. మొదటిదానము శివ అంక

సం॥ నను, రెండవదానను 22 వ అంకసం॥ నను, చేయుబడినవి. ద్వారపరీక్ష గడేశ్వరజేన, వుఘాలేంఖక లాండుననిమిశ్ర, భండారి పౌర పరీక్ష మహాపాత్రనరేంద్రదేవచక్రవర్తి, మహాపాత్ర నరహరిదానప్రహరాజ, మహాపాత్ర శ్రీపతిమంగళరాజ, పౌరశ్రీకరణస్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతి, వినుచుండగా, మహాపాత్ర నరహరి దానులకు కింనరిగ్రామనామ విజయనరసింహపురమును చతుస్సీమానమాక్రాంతము గాశాసనముచేసి, రాజుదానమిచ్చెను. ఈగ్రామము ఉత్తరాఖండకలభో (దండపథము) యందుండెననియు, 900 బంగారుమాడల ఖరీదుండెననియు, తెలియును. రెండవశాసనమునందలి శైశ, రాడస, దానగ్రామములు రెండును దేవారదాచార్యయను బ్రాహ్మణునకివ్వబడెను. ఉగ్రేశ్వర దేవుని యాలయమున శేవచేయుచుండుటచేత అతని కీదానమివ్వబడెను. దానగ్రామములు 600 యకరముల విస్తీర్ణముండెననియు, 450 మాడల ఖరీదుండెననియు, తెలియును. దానగ్రామములు మదనఖండవిషయమందలి కోష్ట దేశదండపథమునం దుండెను. ఈ రెండవ శాసనము, దేవకూట, నారాయణపుర, గ్రామములందు అనేకమంది రాజకీయోద్యోగుల యెదుట తిరిగి రాజుచే స్థిరపర్చబడెను.

పై గ్రామములన్నియు, రాజుయొక్క ఆయురారోగ్యైశ్వర్య సామ్రాజ్య సమృద్ధికై బ్రాహ్మణుల కివ్వబడెను. ఈశాసనములలో పేర్కొనబడిన కొంతమంది రాజకీయోద్యోగులు శ్రీకూర్మ, సింహాచలాలయములందు అనేక దానశాసనములను చెక్కించిరి.

నాల్గవ నృసింహుని కాలమునాటి శిలాశాసనములు నాల్గు, శ్రీకూర్మాలయమునగలవు. అందు, సం॥ 1160, శక సం॥ 1314 నాటిది. సం॥ 1180, శకసం॥ 1324నాటిది. వీరశ్రీనరసింహరాజుకాలమున, కళింగవ్యాపారి రెషిదాననాయుండు ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1211 లో శక సం॥ 1301 అగు వీరశ్రీనరసింహ దేవరాజ్య సం॥లు 3న, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర శ్రీస్వప్నేశ్వర జియ్యనంగారి భార్య శ్రీసీతాదేవి ధర్మమొనర్చెను. నరసింహదేవుని పూరి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన స్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతియు, ఈశాసనమందలి స్వప్నేశ్వర మహాపాత్రయు, ఒక్కరేయని నాయభిప్రాయము. ఈతడు బ్రాహ్మణుడని తెలియుచున్నది, శక సం॥ 1301, రాజుయొక్క అంక సం॥ 3నకు సమానమగుటచేత, ఈ రాజుశకసం॥ 1300 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తోచును. సం॥ 1213 లో, శక సం॥ 1302, ప్రతాప శ్రీవీర నరనారసింహదేవ రాజ్య సం॥లు 4 నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, రాజు తప్పక శక సం॥ 1300, లేక క్రీ॥ సం॥ 1378 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. ఈశాసనమున రాజుయొక్క బిరుదములన్నియు పూర్తిగానివ్వబడుటచే, రాజు సంపూర్ణాధికారముతో గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశములందు రాజ్యమేలు చుండెనని తెలియును. ఈశాసనమున, నరసింహదాను శ్రీకూర్మనాథునికి దానము లొసంగెనని తెలుపబడినది. శక 1333 నాటి సం॥ 1283 లో హయహయ వంశోద్భవుడును, గంగాపర్యంత శ్రీమన్మహామండలేశ్వరుడును, ముంజరాజు కొడుకునగు కండరాజు దీపదానమొనర్చెనని గలదు.

సింహాచలాలయమున, నాల్గవ నరసింహుని కాలమునాటి శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు సం॥ 730, శక సం॥ 1301 నాటిది. ప్రతాపవీర నరసింహదేవ రాజులు తమకు అభీష్టార్థసిద్ధిగాను గంగభోగాన ఉమాదేవికి 5 పుట్లభూమి ధర్మమొసంగెను. దీనిని

భుజించి శ్రీనరసింహుని గొలువంగలవారు. నం॥ 731, శకనం॥ 1328 నాటిది. గజపతి ప్రతాపవీర నరసింహదేవ మహారాజుల మహాదేవులైన, విజ్జజియ్యానంగారికూతురు, పార్వతి మహాదేవి కళింగదేశమందు అనకాపల్లి, నాగులపల్లి, పిసినికవాడ, ఎకువాక, నడుమ నున్న ముమ్మడివాడ గ్రామమును క్రయమునకు తీసికొని సింహాద్రినాధునికిచ్చెను. ఈశాసనమున రాజునకు 'గజపతి' బిరుద ముండుటంబట్టి కళింగము గజములకు ప్రసిద్ధమనియు, యుద్ధములలో విజయములకై రాజులు గజములపై ముఖ్యముగా నాధారపడియుండిరనియు, శత్రువులు కళింగముపై దండెత్తుటయు, గజములను సంగ్రహించుటయు నాచారముగా నుండెననియు, తెలియుచున్నది. నం॥ 741, శక నం॥ 1302నాటిది. అందువీరనృసింహరాజులకాలము నాటి ధర్మము పేర్కొనబడినది. నం 750, శక 1313 నాటిది. కళింగవ్యాపారి పోట్నూరిపీటి మాధవ మహాసేనాపతి కొడుకు పోలుమహాసేనాపతి ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 752, శక నం॥ 1305 నాటిది. గజపతి వీరనరసింహదేవరాజుల మహాదేవి బిరుజాదేవిన్ని, శ్రీవీరభానుదేవరాజులమహాదేవి తారాదేవిన్ని, తమకుఅభీష్టసిద్ధిగా శ్రీసింహాచల నరసింహనాధునికి దానము లొనంగిరి. ఈబిరుజాదేవి నాల్గవనరసింహుని రెండవభార్య కావలెను. ఈశాసనమున పేర్కొనబడిన తారాదేవి మూడవ భానుదేవుని భార్య కావచ్చును. నం 753 గూడ శకనం॥ 1305 నాటిదే. అందింకొక తారాదేవి, గజపతి వీర నరసింహదేవి యనియు, పట్టమహాదేవి యనియు పేర్కొనబడినది. ఈమెయు, నం॥ 731 లో పేర్కొనబడిన పార్వతిదేవియు, నొక్కరాయని సంతతియును. నం॥ 758 గూడ శక నం॥ 1305 నాటిదే. అందు, కళింగపరీతు, సంధివిగ్రహి, అను బిరుదములు గల సోమనాధుకు తనకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొనంగిన విషయము తెలుపబడినది. నం॥ 769 లో శక నం॥ 1404, వీరనరసింహుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్యవంచాంక నం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత ఈరాజు శక నం॥ 1300-1301 లో రాజ్యపరిపాలన ప్రారంభించెనని తెలియును. శక నం॥ 1302 అగు నం॥ 774 లో వారణాసి కటకాన కపిలేశ్వర సాహసమల్లుని కొడుకు తారేశ్వరసాహసమల్లుడు పెట్టినధర్మము తెలుపబడినది. నం॥ 786, శక నం॥ 1312 నాటిది. అందు, భృంకమదన రాజులును, పాత్రగోపినాధసన్ధివిగ్రహికయు, గోపాలదానజీయనయు, పేర్కొనబడిరి. నం॥849, శక నం॥1336 నాటిది. పోట్నూరుపీటివద్మనుహా సేనాపతి కొడుకును, కళింగవట్ట నాయంకునగు గుహిమహాసేనాపతి ప్రతిమాసహితమైన అఖండదీపం పెట్టెను. నం॥ 855, శక నం॥ 1342 నాటిది. కళింగమాజి గుహిదేవుజియ్యాన కొడుకు విశ్వనాధజియ్యాన దీపదానం చేసెను. నం॥ 856, శక నం॥1304 నాటిది. వారణాసి కటకానజలేశ్వర మహాపాత్రుని పెండ్లము ఉభయధూపాలయందు చామరకొల్పులు ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 859, శక 1312 నాటిది. నరసింహదేవుని ధర్మమును తెలుపును. వానుదేవభారతి శ్రీపాదల శిష్యులు రాఘవభారతి, శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాధుని నగరియందు ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కామార్థం అనుభవింపను శాసించెను. నం॥ 866, శకనం॥ 1340 నాటిది. పోట్నూరుపీటి జగేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు కళింగమజి విశ్వనాధజియ్యాన ధర్మమొనర్చెను. పైశాసనములందు పేర్కొనబడిన దాతలలో కొందరు నృసింహుని తామ్రశాసనములందతని సామంతోద్యోగులుగా పేర్కొనబడిరి.

శక 1300 నాటి నం॥902 లోను, శక1307 నాటి నం॥907 లోను, గూడ కృష్ణుడను సంధివిగ్రహి పేర్కొనబడెను. శక 1303 నాటి నం॥ 918 లో వారణాసి కటకాన జీవుదాన మహాసేనాపతిధర్మమొనర్చినట్లు తెలుపబడినది. శక 1300నాటి నం॥922 లో చెల్లేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు మాధవమహాసేనాపతి 25 గండమాడలు ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములనుబట్టి, ముఖ్యముగా సేనాపతులును, తదితరరాజకీయోద్యోగులును, వారివారి క్షేమముకొఱకై ధర్మము లొనర్చినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు, ఆకాలపు రాజకీయోద్యోగముల పేర్లున్ను, మఱి విషయములున్ను, తెలియుచున్నవి. నం॥ 929, శక నం॥1309 నాటిది. కటకాన గంగ వంశాన రాజులు శ్రీరామదేవు జియ్యనంగారి కూతురు లక్ష్మీదేవి జియ్యమ్మగారు శ్రీనృసింహస్వామికి తిరుమాలధర్మంజేసిరి. నం॥ 946,శకసం॥1330 నాటిది. ఆ సం॥న ఒడ్డాది మండలేశ్వరుడైన వీరార్జునదేవు కొడుకు ప్రతాప అర్జునదేవు ధర్మమొనర్చెను. ఈ రాజులు ఒడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు. వీరు కళింగమున గాంగరాజులకు సామంతులుగానుండినట్లు పెక్కుశాసనములు చాటుచున్నవి. నం॥ 1004, శక సం॥1301 నాటిది. మానవ్యగోత్ర శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజ, సర్వలోకాశ్రయ చక్రవర్తి, జలేశ్వర మహాపాత్రుడు ధర్మమొనర్చెనని తెలియును. ఒడ్డాదిమత్స్యవంశపురాజులవలెనున్ను, జయపురపుశిలావంశపు రాజులవలెనున్ను, ఎలమంచిలిచాళుక్యవంశపు రాజులుగూడ, గాంగరాజులకు సామంతులుగా నుండిరి. శక 1311 నాటి నం॥ 1006 లో, గజపతి శ్రీవీర నరసింహదేవరాజులఅవ్వ(భార్య), బిరిజాదేవియని తెలుపబడినది. శక 1311, నాటి నం॥ 1007 లో, వీరనరసింహరాజుల తల్లి జియ్యతారాదేవి యని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి నం॥ 1008 లో, వీరనరసింహుని మహాదేవి సీలాదేవి యని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి నం॥1009లో,వీరనరసింహునిరాజగురువు ఉత్తమ మహాపాత్రుడని తెలుపబడినది. పై శాసనప్రమాణములను బట్టి, శక నం॥ 1311 లో, రాజకుటుంబమంతయు సింహాచలమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. నం॥ 1014, శక నం॥ 1313 నాటిది. ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహదేవరాజుల దత్తముగను, కళింగపరీక్ష గటుదేవజియ్యన అధిష్టానమందును, కళింగబెహారాజోగీశ్వరజీయనఅధికారమునను,కొన్నిధర్మములు చేయబడెను. శక 1314 నాటి నం॥ 1015 లో నృసింహుని దానము పేర్కొనబడినది. నం॥ 1016 లో, శక నం॥ 1324, నృసింహరాజ్య నం॥ 31 ప్రాహికి సమానమనియు, ఆ నం॥న రాజునకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొసంగబడెననియు, తెలుపబడినది. శక 1316నాటి నం॥లు,1017, 1035 లో, నృసింహుని భార్య ఉత్తమదేవి పేర్కొనబడినది. నం॥లు 1039,1040 శకనం॥ 1339నాటివి. అందుకళింగబెహార,మహాపాత్ర, సేనాపతి, కళింగపరీక్ష, శ్రీకరణ, అంబు మహాసేనాపతి అధికారమునను, గజపతి ప్రతాపవీరనిశ్శంక భానుదేవరాజుల ఆయుష్కామార్థసిద్ధికై నిశ్శంకభానుభోగం సమర్పించబడెను. దీనినిబట్టిశకనం॥ 1339 నాటికే నిశ్శంకభానుదేవు రాజ్యమునకువచ్చెనాయని సంశయము గల్గుచున్నది. నం॥ 1041, శక నం॥ 1315 నాటిది. వారణాసి కటకాన నాగేశ్వర మహాసేనాపతి కొడుకు సటిదానసన్ధివిగ్రహి ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 1042, శక నం॥ 1314 నాటిది. కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర సివనందమహాసేనాపతిభార్య యసోదానాయికాణి ధర్మమొన

ర్చెను. సం॥ 1048, శక సం॥ 1336 నాటిది. వారణాసి కటకాన, పురుషోత్తమ మహాసేనాపతికొడుకు శ్రీపతి సేనాపతి ధర్మమొసర్చెను. శక 1335 నాటి, సం॥ 1072 శాసనమున, నీలదేవిమహాదేవి (ప్రాయశః నృసింహుని మఱియొకభార్య కావచ్చును) ధర్మము పేర్కొనబడినది. సం॥ 1113, శక 1336 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుదేవరాజుల పినతల్లి కమలాదేవిధర్మము తెలుపబడినది. ఈశాసనమున నిశ్శంకభానుదేవు పేర్కొనబడుటచే ప్రాయశః శక సం॥1336 నాటికే నాల్గవభానుదేవు రాజ్యమునకువచ్చియుండును. మఱియుశక 1336 నాటి సం॥ 1115 లో గజపతి ప్రతాపవీరనిశ్శంకభానుదేవరాజుల మహాదేవి రజ్జులదేవి ధర్మము పేర్కొనబడుటచేత తప్పక ఆకాలమున భానుదేవుడే రాజ్య మేలుచుండెనని నమ్మవలెను. సం॥ 1127, శక 1309 నాటిది. నరసింహదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్థసిద్ధిగా, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర, శ్రీభువనేశ్వరదాహళుకుని యధికారమందు, శ్రీ సింహాచలనాథునికి ధర్మముజరిగెను. ఈ నృసింహరాజు యొక్క రెండవపూరితామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన భువనేశ్వరుడను యుద్యోగియు, ఈశాసనమందలి భువనేశ్వరుడు నొక్కరేయని నాయభిప్రాయము. ఈరాజు కాలమునాటి శాసనముల సంఖ్యనుబట్టియు, ఈతని బిరుదావళిని, భృత్యకోటిని బట్టియు, ఈతనికి పూరితామ్రశాసనమున గల 'చతుర్దశభువనాధిపతి' యను బిరుదునుబట్టియు, ఈతడు సకల కళింగదేశముపై నేకఛత్రాధిపత్యముగ రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నది.

అయినను, మూడవ రాజరాజు కాలమున, అనగా క్రీ॥ 1205 సం॥న, ఓరిస్సాదేశముపై ప్రారంభింపబడిన మహమ్మదీయ దండయాత్రలు ఇప్పటికిని మానక, మఱింత హెచ్చు తీవ్రముగ నుండసాగెను. జాజ్‌పూర్ నవాబగు ఖ్వాజా ఇ జహాన్ లక్నావతి, జాజినగరముల నుండి కప్పములు గైకొనెను. క్రీ॥ 1412 సం॥లో ఢిల్లీసుల్తాన్ ఫిరూజ్ జాజినగరము ముట్టడించి, అనేక మత్తగజములను కానుకగా నొందెను మఱియు, క్రీ॥సం॥ 1422 లో, మాల్వా నవాబగు హుస్సేనున్ హూషంగ్ జాజినగరము ప్రవేశించి, రాజునుపట్టుకొని, కొన్ని ఏనుగులను సంగ్రహించి, తుదకు రాజును విడిచిపెట్టెను. ఈమహమ్మదీయ దండయాత్రలచే గాంగరాజ్యము కొంతవరకు క్షీణింపసాగెనని యొప్పుకొనక తప్పదు. నదీ, పర్వత, మయములైనట్టియు, దేశ, రాజ, భక్తిగలభటులచే కాపాడ బడుచున్నట్టియు, కళింగదేశమును స్వాధీనపరచుకొన లేకపోయినను, మహమ్మదీయ సుల్తానులు ఏనుగులను, ధనమును, కప్పముగా గైకొనుచుండెడివారు. క్రీ॥సం॥ 1404 నాటిబుక్కరాయలశాసనమునుబట్టి[102] విజయనగరాధీశుడగు బుక్కరాయలుగూడ ఆంధ్ర, కళింగ, దేశములపై దండెత్తి, కప్పము గైకొనెనని తెలియుచున్నది.

నాల్గవభానుదేవ (1414-1434).

మదలాపంజిపుస్తకము లన్నియు, మత్తభానుదేవ గాంగవంశమున కడపటి రాజనియు, ఆతనికి సంతానములేని కారణమున, జగన్నాథస్వామిని ప్రార్థించగా, స్వామిరాత్రి కలలో కనుపించి, విమలాలయముకడమరుచటిదినమున వెతికినయెడల రాజ్యమునకు వారసుడు గాననగునని తెలిపెననియు, ఆప్రకారము రాజు మరుచటిదినమున వెతికిసూర్యవంశపుక్షత్రియుడగు కపిలదేవుని గని, ఆతనిని దత్తతస్వీకార

102. Vide Ep. Carnatica, Vol. on Kodur Taluq.

మొనగర్చికొని, తన మరణానంతర మాతనికి రాజ్యమొప్పగించెననియు, తెలుపుచున్నవి.

ఈతని కాలమునాటి శాసనము లనేకములు, శ్రీకూర్మాలయమునను,[103] సింహాచలాలయమునను[104], దొరికినవి. వాటిని బట్టి, ఈతని కాలమునాటిచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1165 చాలముఖ్యమైనది. అందు శక సం॥ 1382, ప్రతాపకపిలేశ్వర గజపతిదేవరాజ్య సం॥ 32 నకు సమానమని యుండుటచేతను, ఈ 32 వ అంక సం॥, 26 వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక సం॥ 1356 లో లేక, క్రీ॥ సం॥ 1434 లో ప్రతాపకపిలేశ్వర గజపతి రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. అనగా, ఆ సం॥, నాల్గవభానుదేవుని ఆఖరిపరిపాలన సం॥ అని భావించవలెను. ఈవిషయమే న ॥ 1194 శాసనమునుబట్టి ధృడపడుచున్నది. శకసం॥ 1377, కపిలేశ్వరదేవంక నం॥ 25 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేతను, 25వ అంకసం॥, 21వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక సం॥ 1356లోనే కపిలేశ్వరదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, ఆసం॥ననేనాల్గవభానుదేవుని రాజ్యపరిపాలన మంతమయ్యెననియు, కళింగమున చంద్రవంశీయులగుగాంగవంశపు రాజులు, సూర్యవంశీయులగు గౌడగజపతులకు రాజ్యలక్ష్మి నొసంగిరనియు, తెలియుచున్నది. నం॥1167, శకసం॥ 1336 నాటి గోవిందదేవ మహాపాత్రుల ధర్మమును తెలుపుచున్నది. నం॥ 1239, శక సం॥ 1340 నాటిది. జగేశ్వరమహాసేనాపతి పుత్రుండైన కళింగమాజి శ్రీవిశ్వనాధజియనంగారు తమ అభివృద్ధికై దీపదానం జేసిరి.

సింహాచల శాసనము నం 707, శక సం॥ 1338 నాటిదనిన్ని, ఆ సం॥న, గజపతి ప్రతాపవీరనిశ్శంక శ్రీభానుదేవుల ఆయుష్కామార్థమై, కళింగపరీక్ష శ్రీకరణనాయకు అంబుమేడి సేనాపతి దానం జేసెననియు, తెలియుచున్నది. శకసం॥ 1338 నాటికే నాల్గవభానుదేవు సింహాసన మెక్కెను. శక 1338 నాటి నం॥ 721 లో శ్రీసంతేశ్వరసేనాపతి ధర్మము తెలుపబడినది. నం॥ 784 శక సం॥ 1352 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుదేవుల మహాదేవి చోండమాదేవి ధర్మము తెలుపబడినది. నం॥808, శకసం॥1349 నాటిది. ఆకాలమున వారణాసికటకమున నిశ్శంకభానుదేవరాజులు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. శక 1334 నాటి నం॥ 829 శాసనములో ఒడ్డాది వీరార్జునదేవుల కొడుకు ప్రతాపార్జునదేవులు మహామండలేశ్వరులని పేర్కొనబడెను. ఈశాసనమున్ను, శక1336 నాటినం॥ 849 శాసనమున్ను, నాల్గవనరసింహునికాలమునాటివై యుండవచ్చును. ఇట్లే, శక 1342నాటి నం॥ 855 శాసనము, నాల్గవ భానుదేవునికాలమునాటిది. కళింగమజి గుహిదేవుజియ్యన కొడుకు విశ్వనాధ జియ్యన చేసిన దానమందు తెలియ వచ్చుటచేతను, ఈ విశ్వనాధ జియ్యన నాల్గవ నరసింహుని శాసనములలో పేర్కొనబడి యుండుటచేతను, నాల్గవ నరసింహదేవ శక 1342 లో, రాజ్యమేలుచుండెనాయని సందేహము గలుగవచ్చును కాని, అప్పటికి నిజముగా నాల్గవభానుదేవే రాజ్యమేలు చుండెను. శక 1340 నాటి నం॥ 866 లో పోట్నూరివీటి జగేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు కళింగమజి విశ్వనాధ జీయన యొకడు పేర్కొనబడెను. జగేశ్వర, గుహి

103, Vide Nos. 1165, 1167, 1194, 1239, 1183 in S. I. Inscrs, Vol V.

104, Vide Nos. 707, 721, 784, 808, 829, 849, 855, 866, 946, 1039, 1040, 1043, 1069, 1072, 1078, 1079, 1082, 1083 1085, 663, 1113, 1115 1168, 1169, in S. I, Inscrs, Vol. VI,

దేవు లోక్కరాయని సంశయము. జోగీశ్వరదేవ నాల్గవనృసింహుని కాలమున నున్నట్లు నం॥ 940 శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. అయినను, శక 1043లో నాల్గవ భానుదేవు రాజ్యమేలుచుండెననియు, జోగీశ్వర దేవ ఈరాజునకుగూడ సేపచేయుచుండె ననియు, తలంచ వలెను. మరియు, శక నం॥ 1339 నాటినం॥ 1040, నిశ్శంకభాను రాజుల కాలము నాటి దగుటచేత, నిజముగా నృసింహ రాజా కాలమునం దుండలేదని తెలుచున్నది. ఈయూహకు, శకనం॥1336 నాటి,నం॥ 1043 శాసనము బలమునిచ్చు చున్నది. అందు నృసింహుని తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడినట్టి పురుషోత్తమ మహాసేనాపతి చనిపోగా ఆతనికొడుకు శ్రీపతిధర్మమొనర్చెను. ప్రాయశః ఈశ్రీపతి శక 1336 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన నాల్గవభానునినమకాలికుడై ననుకావచ్చును.శక 1344నాటి నం1069లోభానుదేవ రాజులమహాదేవి తల్లమాదేవి వారణాసికటకాననుండిధర్మమొనర్చుటచే నిశ్చయముగా నాకాలమున నృసింహదేవు లేనట్లు స్పష్టము. శక 134[illegible] నాటి నం॥ 1082లో నిశ్శంకభానుని మహాదేవి ఎల్లమాదేవి పేర్కొనబడినది. నం॥ 1113 శక నం॥ 1336 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుని పినతల్లియైన కమలాదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. ఆకాలమునాటికే నాల్గవభానుదేవరాజ్యమునకు వచ్చియుండును. నం॥ 1115 లో శక1336నం॥న నిశ్శంకభానుని మహాదేవిరాజల దేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. శక 1335 నాటి నం 1072లో సీలదేవి పేర్కొనబడినది. ఈమెకును నాల్గవ భానునకినిగల సంబంధము తెలియవచ్చుటలేదు. నం॥లు 1083, 1086 వారణాసి కటకముననున్న ముకుందదర, బులాయి సేనాపతులయొక్క కొడుకులధర్మములను పేర్కొనుచున్నవి. నం॥1078లో భానుదేవుని రవ రాజ్య నం॥న, పొట్నూరి కటకానను కళింగవరీతు ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములనుబట్టి, వీరనృసింహ, భానుదేవులకు అనేక మంది భార్యలుండిరనియు, వారు దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరనియు, ఆకాలమున వారణాసికటకము, పొట్నూరికటకము, నగరికటకము, అను మూడు ముఖ్యపట్టణములుండెననియు, అందుమహావశాయితి, మహాసేనాపతి,మహామండలికుడు, మొదలగు ముఖ్యరాజకీయోద్యోగులు నివసించు చుండిరనియు, వారుగూడ తమయొక్కయు, రాజులయొక్కయు, ఆయుష్కామార్థముగా దానధర్మములొనంగుచుండి రనియు, వారువిశేషముగా వైష్ణవమతాభిమానులనియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజి గ్రంథమున చెప్పబడినరీతి నిన్ని, (అందివ్వబడిన రాజ్యకాలము తప్పుగా నున్నది) దక్షిణ హిందూదేశ శాసనములు 5 వ సంపుటము, నం॥లు 1165, 1194 శాసనములలో చెప్పబడినరీతినిన్ని, కపిలేశ్వర దేవు శక సం॥ 1356 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియుచున్నది. అందుచే, ఆ సంవత్సరమే తూర్పుగాంగవంశము కళింగమున రాజ్యమేలుట కాఖరి నం॥ అని తెలియును. ఈ గాంగ రాజుల కాలమున, కళింగమున వారికిసామంతులుగానున్న కొన్ని రాజవంశములచరిత్రలు, శాసనములనుబట్టి, ఈ క్రిందివిధముగా నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నవి: —

ఎలమంచి-కళింగ చాళుక్యవంశీయులు.

వేంగి తూర్పుచాళుక్యులలో అంతఃకలహములు చాలవిూరి, క్రీస్తు పదవశతాబ్దప్రారంభమున వారివంశము చీలికలయ్యెను. ఇట్టి తూర్పు చాళుక్యవంశపు శాఖ యొకటి, మల్లపదేవుని పిఠాపురము శాసనమును బట్టి

యు[105] పంచధార్ల,సింహాచల, శాసనములను బట్టియు, (క్రీ॥నం॥ 925 లో రాజ్యమేలిన మొదటి అమ్మరాజుకొడుకగు భేటవిజయాదిత్యుని సంతతి) ఎలమంచి-కళింగవిషయమునేలుచుండెనని తెలియవచ్చుచున్నదిఅనంతవర్మచోడగంగతనరాజ్యప్రారంభమున నేమియుచేయజాలకపోయినను,క్రీ॥నం॥ 1134 ప్రాంతములనుండిరాజ్యాభివృద్ధిగాంచెను.[106] పంచధార్ల శిలాశాసనములనుబట్టియు,[107] సింహాచలశిలాశాసనములనుబట్టియు,[108] ఎలమంచి- కళింగవిషయమున నీక్రింది తూర్పుచాళుక్యవంశపు రాజులేలిరని తెలియును:-

బేతవిజయాదిత్య I
|
సత్యాశ్రయ
|
విజయాదిత్య II
|
మల్లప
|
ఉపేంద్ర I లేక, విజయాదిత్య III
|
మల్ల III
|
ఉపేంద్ర II (శక 1205)
|
కొప్ప
|
ఉపేంద్ర III
├── చన్నేశ్వర
│   ├── ఉపేంద్ర V (శ॥1294)
│   │   ├── ఉపేంద్ర VI
│   │   ├── నాగేంద్ర
│   │   └── నృసింహ (శా॥ శ॥1344-60)
│   └── చోడేంద్ర (శ॥1313)
└── ఉపేంద్ర IV (శ॥1278)
    └── విశ్వేశ్వర (శ॥1299,1323)

ఈరాజులు ధర్మలింగేశ్వరునకనేక అగ్రహారములు దానమొసంగిరి. చెఱువులను, దేవళములను నిర్మించిరి. తూర్పుచాళుక్యబిరుదములను వహించిరి. ఎలమంచికళింగ విషయమున క్రీ॥11, 12, 13, 14, 15 శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిరి. కళింగ గాంగ, గజపతి,రాజులకు పేరునకు సామంతులుగా నున్నను, నిజముగ సర్వాధికారము గల్గియుండిరి. వీరుసింహాచలనృసింహదేవునికిఁగూడ చాలదానములనొసంగిరి. వీరి శాసనములు పంచధార్లగ్రామమందలి ధర్మలింగేశ్వరస్వామి యాలయమున విశేషముగా దొరికినవి. వాటినిబట్టి, రాజరాజనరేంద్రుడే (క్రీ॥ 1022-1063) రాజమహేంద్రవరము నిర్మించెనని తెలియును. క్రీ॥ 1400 ప్రాంతముల నున్న విశ్వేశ్వరభూపతి యాస్థానమున, కావ్యాలంకార చూడామణి గ్రంథకర్తయగువిన్నకోటపెద్దనకవి యుండెను. ఈచాళుక్యవంశీయులు, క్రీ॥ 11-15 శతాబ్దములలో, శ్రీకూర్మము మొదలు, పిఠాపురము వరకు గల దేశముపై రాజ్యమేలిరి. దేవభోగములను, బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, విశేషముగా నిచ్చుచు, సమస్తకళలను పోషించుచుండిరి.

ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులు.

వీరివలెనే, ఒడ్డాది విషయము నేలుచుండిన మత్స్యవంశపురాజులుగూడ కళింగగాంగులకుసామంతులుగనుండిరి. వీరును క్రీ॥ 13,14, 15,శతాబ్దములలోన్వ రాజ్యమేలుకొనుచు,దానశాసనములనొసంగుచుండిరి.వీరిదిబ్బిడితామ్రశాసనమునుబట్టియు,[109] సింహాచలాలయమున

105. Vide Ep. Ind. Vol. IV. P. 229.
106. Vide S. I. Inscs Vol V, No 1335.
107. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos. 662, 665, 667, 668, 671.
108. Vide S. I. Inscs. Vol. VI, Nos. 705, 840, 910, 919, 921, 934.
109. Vide Ep. Ind. Vol V. P. 106.

నున్న శిలాశాసనములను బట్టియు,[110] శ్రీకూర్మాలయ శాసనములనుబట్టియు,[111] ద్రాక్షారామాలయ శాసనములనుబట్టియు,[112] వీరివంశావళి, కాలక్రమము లీక్రిందివిధమున తేలినవి:-

జయంత I

- అర్జున I (శ॥ 1214) (నరసింహవర్ధన)
  - జయంత II [శ॥ 1220]
    - అర్జున II
      - జయంత III [శ॥ 1261]
        - వీరార్జున III (శ॥ 1299)
          - ప్రతాపార్జున IV (శ॥ 1343)
            - ప్రతాపశ్రీవల్లభరాయడు (శ॥ 1387)
        - దేవరనాయడు
- అన్నమరాజ (గోపాల)
- మాండాదిత్య (శ్రీరంగ)
  - జయంత

రెండవజయంతరాజుకాలమున సమర్థాచారియను నరహరితీర్థులు, సింహాచలస్వామికి దీపదానం జేసి, జయంతునిచే పూదోట దానమిప్పించెను. ఈ వంశపురాజులు వైష్ణవులుగా కన్పట్టుచున్నారు. వీరు మత్స్యకులతిలకులనియు, మీనాన్వయాలంకృతులనియు, పిలువబడుచున్నారు. వీరు శిలావంశపు రాజులతో సంబంధము లొనర్చిరి. తూర్పుగాంగరాజుల రాజ్యానంతరము వీరు రెడ్డిరాజులకు లోబడినట్లును,[113] తర్వాత గౌడ గజపతుల స్వాధీనమైనట్లును, శాసనప్రమాణములు గలవు.

ఇతరవంశీయులు.

ద్రాక్షారామ శాసనములు, నం॥ లు 1269—1274, ఒడ్డాది, జంతెఉనాడు, సరుడనాడు, దేశాధికారులు పరాంతకదేవుని గొల్పుటకై నిశ్చయించుకొని, ఒట్లుపెట్టుకొనినట్లు, తెలుపుచున్నవి. ఒడ్డాదిరాజులు మత్స్యవంశపువారనియు, జంతెఉనాటి రాజులు గంగరాజులనియు, తెలియుచున్నది. వెలనాటిచోడుల తర్వాత, రెడ్డిరాజులును, వారితర్వాత కాకతీయవంశపు రాజులును, దక్షిణకళింగముపై దండయాత్రలు సల్పినట్లు శాసనప్రమాణములు గలవు. కాని వారికాదేశము స్వాధీనమైనట్లు తోచదు. ఏలనన ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులును, ఎలమంచిలి చాళుక్యవంశీయులును, వెనుదీయక కడపటిగాంగరాజులకు సామంతులై, తోడునీడలై, నిల్చిరి. సింహాచలశాసనములు, నం॥లు 883, 891 950, 951, నందపురము నేలిన శిలావంశపు రాజులవై యున్నవి. ఈ రాజులును, మత్స్యవంశోద్భవులును, దగ్గిరబంధువులనియు, వీరుభయులును కడపటిగాంగరాజులక్రింద సామంతులుగ నుండిరనియు, తెలియును. ఈ శిలావంశపు రాజులు, జయపురం, బొబ్బిలి, ప్రాంతదేశములపై యధికారులు. శక సం॥ 1849 నాటి నం॥ 1162 శ్రీ కూర్మశాసనములో శిలావంశసంభవ శ్రీవిశ్వేశ్వరరాజుల మహాదేవియు, మత్స్యకులతిలక శ్రీజయంతరాజుల కూతురును, అగు శింగమదేవియొక్క ధర్మము పేర్కొనబడినది. ఆ కాలమున, ఉత్కళదేశమున భంజవంశీయులు సామంతప్రభువులుగ నుండిరి.

110. Vide Nos 727, 785, 825. 829, 867, 871. 875, 876, 937, 942. 943, 945, 946, 969, 975, 976, 979, 981, 1138, 1143. in S. I. Inscs. Vol. VI.
111. Vide Nos 1162, 1170, 1174, in S. I. Inscs Vol V.
112. Vide Nos, 1043, and 1368, in S, I. Inscs Vol. IV.
113. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos 785, 1168, 1169.

గజపతివంశము.*

ఈవంశపు రాజుల చరిత్ర మనకనేక గ్రంథములనుండియు, శాసనములనుండియు, బాగుగా తెలియుచున్నది. వీటినిబట్టి ఈక్రింది గజపతి వంశావళి, కాలక్రమము లేర్పరుప బడినవి.

కపిలేశ్వరగజపతి = పార్వతి (1435—1469)

- కుమారహంవీర
  - కుమార కపిలేశ్వర II
- అంబుదేవ
- తిరుమలప్ప
- పురుషోత్తమ = రూపాంబ (1469—1497)
  - ప్రతాపరుద్ర = పద్మావతి (1497—1540)
    - పురుషోత్తమ II
    - వీరభద్ర
    - భద్ర = శ్రీకృష్ణదేవరాయ

ఈ కాలమున వీరితో సమకాలికులును, భామని రాజ్యాధీశులును, అశ్వపతి బిరుదాంకితులును, వీరితో నొకప్పుడు మైత్రియు, మరి యొకప్పుడు శత్రుత్వమును సల్పినవారునగు భామిని తురకరాజుల వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లున్నవి. :—

అహ్మద్ షావాలి (1422—1435) (ఓరుగల్లు కాకతీయ రాజ్యమును రూపుమాపెను.)

అలాఉద్దీన్ అహమద్ (1435—1457) (బీదర్ నగరము భామినీరాజ్యమునకు రాజధానిగా జేసెను.)

హుమయూన్ (1457—1461)

- నిజాంషా (1461—1463) (ఈతడు రాజ్యమునకు రాగా నేకపిలేశ్వరుడు దండెత్తి బీదర్ కోటను ముట్టడించెను)
- మహమ్మద్ II (1463—1482) (ఈతని కాలమున 1471లో ఒరిస్సా దేశముపై దండయాత్ర నెనరెను. కొండవీడు, కొండపల్లి, రాజమండ్రి పట్టుకొనెను)
  - మహమ్మద్ III (1482—1518) (భామినిరాజ్యము చీలిపోయెను)
    - అహ్మద్ II (1518—1520)
    - (అలాఉద్దీన్) (1520—1522)
      - కలాంఉల్లా (1525—1527)
    - వాలీఉల్లా (1522—1525)

---

*ఈవ్యాసరచనలో ఈ క్రింది గ్రంథములు, శాసనములు, నాకుపయోగపడినవి:—.

గంగూలిగారి ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు; రాజేంద్రలాల మిత్రిగారి ఒరిస్సా ప్రాచీనతలు; హంటరు, ముజుందారు గార్ల ఒరిస్సా చరిత్రలు; బెనర్జి, చక్రవర్తిగార్ల వ్యాసములు; ఇలియట్ మహమ్మదీయ చరిత్ర; మాదలాపంజి గ్రంథము; గంగవంశాను చరిత్రము; రాయవాచకము; సరస్వతీవిలాసము; చైతన్య చరిత్రము; అనంతవర తామ్రశాసనము; భువనేశ్వరం, జగన్నాథం, గోపీనాథపురం, శ్రీకూర్మం, సింహాచలం, ద్రాక్షారామ ఆలయములలోని శిలా శాసనములు.

ఈ కాలముననే పై రెండు వంశములవారితోను సంబంధము గల్గిన నరపతి బిరుదాంకితులగు విజయనగరాధీశుల వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లున్నవి:—

హరిహర (1336—1350)
|
బుక్క I (1350—1379)
|
హరిహర II (1379—1399)
|
బుక్క II (1399—1406)
|
దేవరాయ I (1406—1413)
|
వీరవిజయ లేక బుక్క III (1414—1420)
|
దేవరాయ II (1420—1446)
|
మల్లికార్జున (1446—1468)
|
విరూపాక్ష II (1468—1479)
|
సాళువ నరసింహ (1480—1501)
|
తుళువనరస (1501—1509)
|
శ్రీకృష్ణదేవరాయ (1509—1530)
|
అచ్యుతరాయ (1530—1542)

ఈ గజపతి, అశ్వపతి, నరపతుల చరిత్ర యేరాయవాచకమువల్ల తెలియుచున్నది [114]

కపిలేశ్వర గజపతి (క్రీ॥ శ॥ 1435—1469)

మాదలాపంజి గ్రంధములో కపిలేంద్ర దేవునికాలము మొదలుకొని మూడవ రామచంద్రునికాలమువరకున్ను (క్రీ॥ శ॥ 1820), చరిత్ర కొంతసరిగా నివ్వబడినది. గాంగవంశమున కడపటి రాజు మత్తభానుడనియు, అతడు నిస్సంతుగా నుండుటచే జగన్నాధుని వేడగా ఆతడు రాత్రికలలో కనుపించి, విహారాలయముకడ మరుచటి దినమున పశువులకాపరి యొకడు తనకు కాన్పించుననియు, ఆతనిని వారసునిగా గైకొనవలయుననియు, తెల్పెనట! అదేప్రకారము రాజు, కపిలునిగాంచి దత్తునిగా జేసికొనెనట! ఆతని మరణానంతరము, శక సం॥ 1374 లో, కపిల దేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెనట! కాని శిలాశాసనములలోని తేదీలను పరీక్షించగా కపిలదేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరము శక 1356-57 అని తేలినది. కపిలదేవుడు గౌడ(వంగ)దేశీయుడనియు, నాల్గవభానుని సేనాధిపతియనియు, ఓఢ్రదేశమున గౌడ, గోపాల,శబ్దములకు సమానార్ధముండుటచేత పశువులకావరిగానుండి దత్తుడయ్యెనని తప్పుగా వర్ణింపబడెననియు, ఎఱుంగునది. కటకంజిల్లాలోని గోపీనాధపురమందలి జగన్నాధాలయములోనిశిలాశాసనమును బట్టి, కపిలేశ్వరదేవుని మంత్రియగు గోపీనాధమహాపాత్రుని యాజ్ఞచే నాయాలయము కట్టింపబడెనని తెలియుచున్నది.[115] కపిలేంద్ర దేవునిపురోహితుడులక్ష్మణమహాపాత్ర. ఆతనిపెద్దకొడుకగునారాయణ, రాజుకడమంత్రిగానుండెను. రెండవకొడుకే ఈగోపీనాధ మహాపాత్ర. పై శాసనమున కపిలేంద్రదేవుడు సూర్యవంశపు రాజనిచెప్పబడినది. ఈతనిజయములును ఇట్లు వర్ణింపబడినవి:- "నిశ్శంకపంక మగ్నాఖిలధరణీతలోద్ధార భూదార సింహాస్వచ్ఛందం మ్లేచ్ఛబృందం ప్రతిజగతి కలేరాధ్యభాగేపికల్కి। భాస్వద్వంశావతంస స్త్రిజగదధిపతేర్ నీలశైలాధినాథస్యా దేశాద్ ఓఢ్రదేశేసమజని కపిలేంద్రాభిధానో నరేంద్రః ...... కర్ణాటోజ్జాప సింహాకలవర గజరాణ్ మాలవధ్వాంసలీలా జంఘాలో గౌడ మర్ద్రిభ్రమరవర నృపోద్వ స్తఢిల్లీంద్రగర్వః సంగ్రామేద్రష్టమేనాం." రాజునకు గోపీనాధమహాపాత్ర చాల సహాయ మొనర్చెను. గనుకనే ఆతనికి ముఖ్యమం

114. Vide Telugu Academy Journal Vol 3. Pts 1, 2, 3, & 4.
115. Vide J. As. Soc. of. Bengal, Vol LXIX Part; I Pp 173-189.

త్రియు, సైన్యాధిపతియు, నైనిల్చెను. మాలవరాజునోడించియు, గౌడరాజును దేశముపై దండెత్తనీయకయు, నుండుటచేత కపిలేశ్వరుడు కర్నాట రాజ్యలక్ష్మిని ధరించి, ఖండగిరి మొదలు కంచివరకు రాజ్యమేలగల్గెను. గూర్జర, గౌడ, ఢిల్లీ రాజుల నోడించిన తర్వాత, గోపీనాథుకు జగన్నాథాలయమును కట్టించెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, కపిలేశ్వరుడు మత్తభానుని దత్తకుమారుడుగా గన్పట్టును. కాని గంగవంశానుచరిత్రనుబట్టి(మత్త) కజ్జలభానుకు దిగ్జయమునకరిగియుండగా కటకంరాజధానిలో మంత్రులు కపిలేశ్వరు నభిషిక్తుని గావించిరనియు, అప్పుడు భానుదేవుడు గుడారి కటకముననున్న దక్షిణాత్య రాజు నోడించి అందు రాజ్యమేలెననియు, తెలియుచున్నది. పై విషయములను పరిశీలించిచూడగా కపిలేశ్వరుడు కడపటి గాంగ రాజు క్రింద నుద్యోగిగా నుండి తుదకు స్వతంత్రరాజ్యమును సంపాదించెనని తెలియును.

కపిలేశ్వరుని చరిత్రి శాసనములను బట్టి బాగుగా తెలియును. ఈతనిమంత్రియైనగోపినాధుని శాసన మీాతని బిరుదావళిని, విజయములను తెలుపుచున్నది. క్రీ॥ 1455 సం॥ నాటి గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనము[116] కూడ చాల ముఖ్యమైనది. అందు కపిలదేవునికి గజపతి లేక కుంభిరాజ యను బిరుదము గలదు. ఆతడు సూర్యవంశీయుడనియు, ఆతని క్రింది సామంతప్రభువే గణదేవుడనియు, తెలియుచున్నది. కపిలేశ్వరుని వంశమున చంద్రదేవుడును, ఆతనికి గుహిదేవుడును, ఆతనికి గాణమహీపతియు జన్మించిరట. ఈ గాణమహీపతి పూరిజగన్నాథుని భక్తుడనియు, కొండవీటియందు కపిలేశ్వరుని ప్రతినిధియనియు, తెలియుచున్నది. ఈతడు తురుష్క రాజులను, ప్రాయశః 1435 మొదలు 1457 వరకు భామినీరాజ్యమేలిన అల్లాయుద్దీన్ పారుష్క సేనానులను ఓడించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనమున చావలియగ్రహారము బ్రాహ్మణులకు దానమివ్వబడెను.

ఈ శాసనకాలమునాటికే (క్రీ॥సం॥1455) కొండవీడు,గజపతుల స్వాధీనమునం దుండుటంబట్టి, రాజమహేంద్రవర రాజ్య మేలుచున్న వేమా, వీరభద్రా, రెడ్ల సహాయమునకొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించి కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరగజపతివశపర్చుకొన్నట్లు తెలియును.

ఈతని శాసనములు నాల్గు జగన్నాథాలయమున గలవు. వాటినిబట్టి యతడు క్రీ॥1466 సం॥ లో రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును.

గోదావరిజిల్లాలోని చెదలాడ తిరుపతిశాసనమునుబట్టి,[117] క్రీ॥ 1458 సం॥ లో కపిలేశ్వర మహారాజుల రాజ్యాన రఘుదేవనరేంద్రి మహాపాత్రులు రాజమహేంద్రవరపు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అనగా రెడ్ల స్వతంత్రిముపూర్తిగా క్షీణించెనని తెలియును. నం॥ 101 శాసనమునుబట్టి రాజునకు గౌడ కపిలేశ్వరయను బిరుదముండెనని తెలియును. ముఖలింగశాసనము, నం॥ 1006, కపిలేశ్వరుని 24 వ అంక సం॥ నాటిది. శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1165[118] చాల ముఖ్యమైనది. అందు శక సం॥ 1382, కపిలేశ్వర దేవరాజ్యాంక సం॥ 32 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఆతని రాజ్య ప్రారంభకాలము క్రీ॥ సం॥ 1434—1435 అని తెలియుచున్నది. మరియు ఈరాజ

116. Vide Ind. Ant. Vol 20, P, 390.
117. Vide Insc, No 100 in S. I. Insc Vol 5. 118. Vide S. I. Insc. Vol V.

యొక్క బిరుదములు వీరశ్రీగజపతి, ప్రతాప గౌడేశ్వర, ప్రతాపకపిలేశ్వర యని పేర్కొనబడినవి.

నం॥ 1194 శాసనముగూడ ఈ రాజు కాలమునాటిదే దానినిబట్టిగూడ యాతని రాజ్య ప్రారంభకాలము క్రీ॥ 1434-35 సం॥ అని తెలియును. శక 1377 అగు రాజాంక సం॥ 25 న, శ్రీకుండలేశ్వర మహాపాత్రుని యధికారమున ఆతని ఆయుష్కామార్థమై శ్రీకూర్మనాథునికి ధర్మ మొసంగబడెను. శక సం॥ 1373 నాటి నం॥ 1198 లో కపిలేంద్రుని అభీష్టార్థమై ధర్మ మొసంగబడెను. కళింగనగరాధ్యక్షుడు శ్రీకూర్మనాథ పరిచారకరక్షణార్థమున్ను, లోకోపకారమునకున్ను, పరలోకసాధ్యమునకున్ను, కళింగనగర పరిపాలనార్థమున్ను, అతి దుష్కరకర్మ నాశనము కొరకున్ను, శ్రీకూర్మనాథుని సన్నిధిని తైల దానము చేయబడెను. మరియు, శ్రీకూర్మనాథుని భండారమున దీపము, దక్షిణ ఉంచబడెను.

నం॥ 99 లో, శక సం॥ 1373 న, కళింగ పరీక్షులగు, హేమకరపాత్రుండును, రవిదాస పటానాయుండును, శ్రీకూర్మదేవునకు 25 పుట్ల భూమి దానం జేసిరి.

కపిలేశ్వరదేవుని కాలమునాటి శాసనములు సింహాచలాలయమున గూడ గలవు.[119] నం 793, వీరశ్రీగజపతి, గౌడేశ్వర, ప్రతాప కపిలేశ్వరదేవుని 32 వ అంక సం॥నాటిది. నం 914, శక 1370 నాటిది. ఆసం॥న, కళింగదండపాటి, పరీక్ష, మహాపాత్ర, మధుకేశ్వర సన్నిధి గ్రహీ ధర్మమొనర్చెను. నం॥లు 1168, 1169 చాల ముఖ్యమైనవి. ఇవి రెడ్డిరాజుల శాసనములు. నం॥ 1168 శక 1356 నాటిది. అనగా నాల్గవ భానుదేవుని కడపటి రాజ్య సం॥ నాటిది. ఆసం॥న అల్లారెడ్డికుమార్డు వేమారెడ్డి తమకు రాజ్యాభివృద్ధిగా స్వభుజార్జితమైన కలువపల్లి ఒడ్డాది, పొట్నూరు, స్థలములకు జెందిన దేవ బ్రాహ్మణశీమలకు, అగ్రహారాలకు, ఖండికలకు, పూర్వమర్యాదప్రకారము ధర్మములు పెట్టెను. నం॥1169 లో అల్లాడరాజుకొడుకైన వీరభద్రేశ్వరుని భ్రాతృడగు కాటయవేముని ధర్మము తెలుపబడినది. శక 1356 లేక క్రీ॥ 1434 సం॥లో రెడ్డిరాజులు కళింగముపై దండెత్తి, దక్షిణభాగమును జయించి, తత్పూర్వ ధర్మములను జరుపుటకు నిర్ణయించినట్లు తెలియుచున్నది. ప్రాయశః, ఈదండయాత్రను నివారించుటకై నాల్గవభానుడు తన సేనతో దక్షిణదిక్కుకు రాగానే, కపిలేశ్వరుడు కుట్ర పన్ని, సింహాసనమును గైకొని యుండును. మాదలాపంజిలో జెప్పబడిన ప్రకారము సూర్యవంశపు రాజగు కపిలేశ్వరుడు చంద్రవంశపు రాజగు నాల్గవభానునికి దత్తుడు కానేరడు. మరియు, భామినిసుల్తానుల సహాయముతోను రాజ్యమునకు వచ్చియుండడు. కాని యాతని క్రింద సామంతోద్యోగమునందుండి, ప్రాయశః రెడ్డిరాజులతో రహస్యస్నేహము జరిపి, పైదండయాత్రకు క్రీ॥ 1434 సం॥ లో కారకుడై యుండి, రెడ్డిరాజులు దండెత్తిన తోడనే తానును సింహాసనమును చేపట్టి, యుండును. ఇట్టి కార్యమునకు భానుదేవుని అరోగ్యతయే ముఖ్యకారణమై యుండును. ఆతనికిగల మత్తభాను బిరుదమునుబట్టియు, ఆతనికాలమునజరిగినదండయాత్రను బట్టియు, ఆతని మంత్రులే కపిలేశ్వరుని పట్టాభిషిక్తునిగా జేయుటంబట్టియు, భానుదేవుడు క్రూరముగాను, ప్రజాభీష్టమునకు విరుద్ధముగాను రాజ్య

119 Vide Nos 793, 914, 1168 and 1169 in S.I. Insc. Vol 6.

మేలియుండునని భావించవలెను. అల్లారెడ్డి కుమారులు వేమ, వీరభద్రా, రెడ్లు కపిలేశ్వర గజపతితో సఖ్యమొనర్చిరని శ్రీనాథుని వ్రాతలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, ఈరెడ్ల సహాయముననే, వారి శత్రువగు కొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించి, కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరుడు స్వాధీనమొనర్చుకొని, గాణమహీపతిని తన ప్రతినిధిగా అందు నియమించియుండును.

ప్రతాపరుద్ర గజపతి కాలమునాటి అనంతవర తామ్రశాసనమును బట్టి,[120] సూర్యుని వంశమున పరాక్రమశాలియైన కపిలేశ్వరుడు జన్మించెననియు, ఆతనునిరంతరదాతయనియు, బ్రాహ్మణులకు, దేవాలయములకు అనేకాగ్రహారముల నిచ్చెననియు, (గనుకనే తెలుగు జిల్లాలలో ననేక కపిలేశ్వరములు గలవు.) కర్ణాటరాజధానియైన విద్యానగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని, హెచ్చుపన్నును గైకొనెననియు, ఆతనియాజ్ఞచే కుమార హంవీరవిభుడు దక్షిణదిక్కును జయించి, తనరక్తసిక్తమైన ఖడ్గమును దక్షిణ సముద్రములో కడిగెననియు, కపిలేశ్వరుడు సామంతప్రభువు లందరును తన్నుగొల్చుచుండ కటకము రాజధానిగా జేసికొని రాజ్యమేలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. సరస్వతీవిలాసగ్రంథమును బట్టి (చూడుడు పుటలు IX-XI) కపిలేశ్వరునకు 'గజపతి, గౌడేశ్వర, నవకోటి కర్ణాట, కలుబరగీశ్వర' యను బిరుదము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఆతడు చోళ, ద్రావిడ, పాండ్య, కేరళ దేశములను జయించెను. అందతని వంశక్రమ మిట్లివ్వబడినది:—

సూర్యుడు
|
అనేకమందిరాజులు
|
రఘువు
|
అజ
|
దశరథ
|
రామ
|
కుశ
|
అతిథి
|
కపిలేంద్ర
|
పురుషోత్తమ
|
ప్రతాపరుద్రదేవ

కపిలేశ్వరదేవు కటకపు సింహాసనమెక్కిన కాలమున రెండవదేవరాయలు విజయనగరాధీశులుగా నుండెను. ఈరాజు కాలమునుండి కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చువరకును విజయనగర సామ్రాజ్యము క్షీణదశయందుండెను. గనుకనే దక్షిణమున తిరుచునాపల్లి వరకును గల తూర్పుతీరమును గజపతి రాజు జయింపగల్గెను. గాంగదాస ప్రతాపవిలాసమను నాటకమునుబట్టి,[121] కపిలేంద్రదేవుడు రెండవ దేవరాయలు చనిపోయిన తర్వాత 1446 లో విజయనగరముపై దాడివెడలినట్లును, మల్లికార్జునునిచేత అపజయముగాంచి వెనుకకుమరలినట్లును, తెలియుచున్నది. కాని, దక్షిణదేశమునందు దొరికిన శాసనములను బట్టి, క్రీ॥ 1461 సం॥ నకే కపిలేశ్వరుడు తిరుచునాపల్లివరకునుగల తూర్పుతీరమునంతనుజయించెనని తెలియుచున్నది. మరియు, ఫెరిష్టా, వ్రాతలనుబట్టి, అలాయుద్దీన్ హుమయూన్ షాభా

120 Vide Andhra Patrika Annual Number for 1928.
121 Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1906-1907, P 84.

మిని చనిపోయినవెంటనే, 1461 లో, కపిలేంద్రదేవుడు భామినిరాజ్యముపై దండెత్తి బీదర్ పట్టణమును ముట్టడింపబోగా తురుష్కులు లంచమిచ్చి సంధిచేసికొనిరనియు, కపిలేంద్రుడు చనిపోవువరకును వారసహాయులై యూరకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.[122]

తురుష్కుల నోడించిన తర్వాతనే కపిలేంద్రుడు విజయనగరముపై గూడ దండెత్తి, వారిరాజ్యములోని తూర్పుభాగము నాక్రమించగల్గెను ఈ దక్షిణ రాజ్యముపైని హంవీరదేవుని కుమారుడగు కపిలేశ్వర మహాపాత్రుని రాజ్యప్రతినిధిగా నియమించెను. ఈతడు కొండవీడు, కొండపల్లి, అద్దంకి, వినుకొండ, పడైవీడు, ఉశవాడి, తిరువారూరు, త్రిచనాపల్లి, చంద్రగిరి, సీమలపై పరీక్షాధికారిగా నుండెను. మధుర వరకునుగల తూర్పు తీరపు తమిళదేశమును, త్రిలింగ, కళింగ, ఉత్కళ, దేశములను, స్వాధీన పర్చుకొని సర్వాధికారమును జరిపిన జౌత్తరీయ చక్రవర్తులలో మొదటివాడగు కపిలేంద్రుని సామర్థ్యము పొగడ తరముగాదు. పూరిజగన్నాధ, భువనేశ్వర లింగరాజ, ఆలయములలోనున్న శాసనములను బట్టి కపిలేంద్రునికి గల 'మహారాజ, కర్నాట కలుబరిగేశ్వర, గజపతి, గౌడేశ్వర' యను బిరుదములు సార్థకములనియే నమ్మవలెను. కర్నాట విజయనగర రాజులను, గుల్బర్గభామిని సుల్తానులను, గౌడ లేక వంగదేశపు మహమ్మదీయ నవాబులను, ప్రథమముననే కడపటి కళింగ గాంగ గజపతులను, గెల్చిన కపిలేశ్వరమహారాజా తన శాసనములలో సార్థకముగనే బిరుదునామములను వాడెను.

మదలాపంజి గ్రంథమును బట్టి కపిలేశ్వరుడు కృష్ణానదీ తీరమున మృతినొందెనని తెలియుచున్నది. ఈతడు 1470 లో చనిపోయిన వెంటనే ఈతని కుమారుడగు పురుషోత్తమ గజపతి రాజ్యమునకు వచ్చెను.

పురుషోత్తమదేవ (1469—1497)

కపిలేశ్వరదేవుని మరణానంతర మాతని కొడుకులందరును సింహాసనమునకై కొట్లాడుకొనిరి. తుదకు పురుషోత్తముడే భామినిసుల్తానగు మహమ్మదుషా సహాయముతో సింహాసన మెక్కెను. ఈ సహాయమునకై యాతడు సుల్తానునకు రాజమండ్రి, కొండపల్లి సర్కారుల నిచ్చివేసెను. కాని అచిరకాలములోనే పశ్చాత్తాపమునొంది ఆ దేశములను జయించుటకు ప్రయత్నించగా, మహమ్మదుషా ఒరిస్సాపై కిదండెత్తెను. కాని యీదండయాత్రను వెనుకకు పారదోలి తుదకు గజపతియే కొండవీటిని స్వాధీనపర్చుకొనెనని తెలియుచున్నది.[123]

చైతన్య చరితామృతమును గ్రంథమును బట్టి పురుషోత్తముడు విజయనగరమును జయించెననియు, అందుండిరత్నఖచితమైనసింహాసనమును తెచ్చి జగన్నాథునికి సమర్పించెననియు, సాక్షి గోపాలవిగ్రహమును తన రాజధానియందే ప్రతిష్ఠించెననియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి ఈరాజు కంచిపై దండెత్తెనని తెలియును. క్రీ॥ 1478 సం॥ లో భామినిరాజగు మహమ్మదుషా కంచిపై దండెత్తి దానిని దోచుకొనెననియు, ఆదండయాత్రలో పురుషోత్తముడు గూడ పాల్గొనెననియు చక్రవర్తిగారు వ్రాసియున్నారు.[124]

122. Vide Ind Ant. for Dec, 1928 P 237—239.
123 Vide Kondavidu Insc. dated S. 1411 in Sewel's Sketch of S. I. Dynasties P. 48, in which the king exempted the people of Kondavidu from paying taxes on marriages.
124. Vide J, As, Soc, Beng, Vol L XIX, No 2, P, 184,

ఈతడే జగన్నాథాలయమందలి భోగమండపము, వంటశాల, మొదలగువాటిని కట్టించెను. ఈతనిచరిత్ర మనకనేక శాసనములనుబట్టి బాగుగా తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనములు నాల్గు జగన్నాథాలయమున గలవు. అవి యాతని ధర్మములను తెలుపుచున్నవి. ప్రతాపరుద్రగజపతియొక్క అనంతవర తామ్రశాసనము ననుబట్టి,[125] ఈతనినిగురించి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి: కర్ణాటదేశాధిపుడగు (సాళువ)నృసింహనృపతినివట్టుకొనిదండించగా నాతడు భయముజెంది,భయయాచనాంజలితో గజపతికి ఉదయగిరినిచ్చి, ప్రాణరక్షణము జేసికొనెను.

పురుషోత్తముడు రెడ్డిరాజు లిచ్చిన దాన శాసనములమీదతన యంగీకారమును గూడ చెక్కించుకొనెననియు,సంస్కృతభాషలోఅనేకగ్రంథములువ్రాసెననియు, తెలియుచున్నది. శ్రీ త్రిశేషులైన ఆర్. డి. బెనర్జీగారు కపిలేంద్రునిగురించియు, పురుషోత్తముని గురించియు చక్కని వ్యాసములు వ్రాసిరి.[126] బుర్హానిమాజర్ చరిత్రనుబట్టి, కపిలేంద్రుని మరణానంతరమాతనికొడుకులగు,హంగలరాయఅంబరరాయలుసింహాసనముకైకొట్లాడిరనియు,అంబరరాయభామినిసుల్తానగు మహమ్మదుషా సహాయముతో క్రీ॥1470లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు, తెలియుచున్నది కపిలేంద్రునిమరణవార్త భామినిసుల్తానగు మహమ్మదుకేగాక విజయనగరరాజగు విరూపాక్షునికిగూడ చాల సంతోషము కలిగించెను. బీదర్, విజయనగరం, రాజధానులు తిరిగి తలయెత్త సాగెను.

భామిని సేనాధిపతులును, విజయనగరపు మంత్రులును ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తుటకై యుద్ధసన్నాహములు చేయదొడగిరి. విరూపాక్షుని మంత్రియగు సాళువనరసింహుడును, ఈతని సేనాధిపతియగు నరసనాయకుడును తత్పూర్వము తాము కోల్పోయిన రాజ్యభాగములను జయించుటకై సైన్యమును వెంటబెట్టుకొని క్రీ॥ 1474 సం॥లో రాజమహేంద్రవరముకడ కరుగుదెంచిరి. ఇంతకు పూర్వమే భామినిసైన్యాధి పతియగు మాలిక్ హసాన్ బహ్రి, పురుషోత్తమదేవుని కటకపుసింహాసనాసీనునిగాజేసి, తత్ఫలముగా క్రీ॥ 1470-71 లో రాజమండ్రి, కొండవీడు, సీమలను గైకొనెను. కాని పురుషోత్తమదేవుడు తిరిగి యీ సీమలను జయించుటకు నిశ్చయించుటచేత, క్రీ॥ 1474 లో భామినిసుల్తాను ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తెను. కాని యోడిపోయెను. ఈకాలముననే సాళువనరసింహగూడ గోదావరివరకు విజయనగర సామ్రాజ్యమును తిరిగి విస్తరింపజేసెను. సాళువాభ్యుదయము, రామాభ్యుదయము, జైమినీభారతము ఇత్యాది కావ్యములనుబట్టి, సాళువనరసింహరాయలు పురుషోత్తమ గజపతి నోడించి, గోదావరినది వరకు విజయనగరరాజ్యమును విస్తరింపజేసెనని తెలియుచున్నది. కాని, క్రీ॥ 1474-1477 సంవత్సరములలో భామినీసుల్తానునకున్ను, పురుషోత్తమగజపతికిన్ని, కొండపల్లి, రాజమండ్రి మొదలగు స్థలములలో పెక్కుయుద్ధములు జరిగెననియు, తుదకుభామిని సుల్తానే రాజమండ్రికోటనుముట్టడించిపట్టుకొనెననియు ఆకాలమున సాళువనరసింహరాయలు అశ్వపతులకున్ను,గజపతులకున్ను,గూడసహాయమొనర్పకయుండెననియు,అశ్వపతులుగజపతులనోడించి,కృష్ణా గోదావరిమధ్యప్రదేశమును

125. చూడుము: కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నం॥20, అనంతవరశాసనము పుట100.

126. Vide Ind. Ant. Vols LVII and LVIII. respectively.

జయించి, తర్వాత 1479-1480 లో, కృష్ణానదికి దక్షిణమునందున్న విజయనగరాధీశులదగు కొండవీటినిగూడ ముట్టడించి పట్టుకొనిరనియు తెలియుచున్నది. 1481లో భామినీ రాజ్యపుమంత్రియగు మహ్మదుగవానున్ను, 1482లో భామినీ సుల్తానగు మహ్మదుషాయున్ను, చనిపోవుటచేతనున్ను, తర్వాతగల్గిన యల్లరలచే భామినీ రాజ్యము సిధిలమై చీలికలై పోవుటచేతనున్ను, భామినీ రాజ్య ప్రభ తగ్గెను. ఈకారణములచే తిరిగి పురుషోత్తమగజపతి తనసైన్యముతో గోదావరిని దాటి కృష్ణవరకుగల గిరి, స్థల దుర్గములను స్వాధీనపర్చుకొని, తర్వాత కృష్ణానది దాటి, కొండవీటిసీమను తిరిగి స్వాధీనపరుచుకొనెను. ఈవిషయము, కొండవీటిసీమను, దొరికిన గజపతుల శాసనములనుబట్టియే ధృడపడుచున్నది. శా॥ శ॥ సం॥ లు 1411, 1412 నాటి ఈ శాసనములలో పురుషోత్తమ గజపతి కొండవీటిసీమ నేలుచుండెననియు, ప్రజలు ప్రార్థించగా పెండ్లిసుంకములను తీసివేసెననియు చెప్పబడినది. అనంతవర శాసనములో ఈపురుషోత్తముడు విజయనగరముపై దండువిడలి సాళువనరసింహరాయలను పట్టుకొనగా నాతడుదయగిరిసీమ నొసగి తన్ను విడిపించుకొనెననియు, అందుచేత గజపతుల రాజ్యము ఉదయగిరి వరకు వ్యాపించి యుండెననియు, తెలుపబడినది.

వీరభానోదయ కావ్యముయొక్క మొదటి యాశ్వాసమున,[127] శాలివాహన రాజునకును అర్ధదేవికిని గల్గిన ఉదయకర్ణుడు, తన పితార్జిత రాజ్యమును వదిలివేసి, జగన్నాధుని సేవించి, గజపతిరాజగు పురుషోత్తముని సందర్శించి ఆతని కూతురును వివాహము జేసికొని, ఉత్కలమున స్థిరవాస మేర్పరుచుకొనెనని చెప్పబడినది. మరియు, ఈ పురుషోత్తమదేవుడే కంచిపై దండెత్తెననియు, పూరిజగన్నాధాలయపు సభామండపగోడపై నీ దండయాత్రకు సంబంధించిన విషయములు చిత్రింపబడినవనియు, తెలియుచున్నది.[128] ఈ దండయాత్రయొక్క ఫలితము గనే పురుషోత్తముడు కంచిరాజు కూతురగు పద్మావతి లేక రూపాంబికను వివాహమాడెను. ఈవిషయమే కంచి కావేరి పోథియను ఒరియాకావ్యమున వర్ణింపబడినది.

పురుషోత్తమదేవుని కాలమునాటి శాసనములు రెండు, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు నాల్గవ సంపుటమున, ప్రకటింపబడినవి. నం॥ 659, గుంటూరు లక్ష్మీనరసింహస్వామి యాలయమున గలదు. శక నం॥ 1407 లో సామేశ్వర కుమార గుర్వు మహాపాత్రుల కుమారుండు తిరుమలదాసు మహాపాత్రుండు కొన్ని యావులను దానమిచ్చి, వాటిని ఒడ్డెరాజులు, తురుకరాజులు, కరణరాజులు, తెలుంగురాజులు అపహరింపగూడదని శాసించెను. నం॥ 1362, ద్రాక్షారామాలయమున నున్నది. శ్రీపురుషోత్తమగజపతి యొక్క 34వ అంక నం॥ న, శ్రీదక్షిణకాశి ద్రాక్షారామమున భీమేశునకు దాన మొసంగబడెను.

ఈ రాజుకాలమునాటి శాసనములు ఆరు శ్రీకూర్మాలయమున గలవు.[129] నం॥ 1152 లో శక 1392, మూడవఅంక నం॥ నకు సమానమని గలదు. నం॥ 1153 లో, శక నం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య నం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, ఆతను క్రీ॥ సం॥ 1466-1467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనా యని సంశయము కల్గుచున్నది. నం॥ 1229 లో, శక

127 Vide. J. B. O, R,S Vol 16, Part I,P10,
128. Vide B.C. Muzumdar's Orissa in the Making, P. 214.
129. Vide Nos 1152, 1153, 1161, 1229, 1247 and 1248 in S, I, Insc, Vol V

సం॥ 1417, ప్రతాపపురుషోత్తముని 37 వ సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చినది క్రీ॥సం॥ 1466—67 అని ధృడపడుచున్నది. సం॥ 1247 లో, శక సం॥ 1392, పురుషోత్తమరాజ్యాంక సం॥ 7నకు సమానమని యుండుటచే, ఆరాజు నిశ్చయముగా క్రీ॥ సం॥ 1466 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తేలుచున్నది. సం॥ 1248 లో, శక సం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్యాంక సం॥ నకు సమానమని యుండుటచేత, ఆతడు 1467లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తేలును. పై శాసనములనుబట్టి, రాజు 1469-70 లో పట్టాభిషిక్తుడైనను, 1466-1467 నాటికే రాజ్యపదవికివచ్చెనని తెలియుచున్నది. సింహాచలాలయముననున్న సం॥805 శాసనమునుబట్టి, శక 1394 సం॥న శ్రీ రేణిమల్లుకుమారగురుమహాపాత్రుండు వీర శ్రీ పురుషోత్తమగజపతిక్రింద, కళింగదండపాటి పరీక్షాధికారిగా నుండెనని తెలియును. సం॥ 844, 1394 నాటిది. ఈశాసనము, వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరప్రతాప శ్రీపురుషోత్తమరాజు చేసిన ధర్మమును తెలుపుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రగజపతి (1497—1539)

ఈతని చరిత్రము సరస్వతీవిలాసమును బట్టియు, అనంతవర తామ్రశాసనమును బట్టియు, రాయవాచకమును బట్టియు, చైతన్యచరితామృతమును బట్టియు, శ్రీకూర్మాలయమునను జగన్నాథాలయమునను గల శాసనములను బట్టియు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలనుబట్టియు, మిక్కిలి బాగుగా తెలియుచున్నది.

సరస్వతీవిలాస ప్రారంభశ్లోకమందు, ఆ గ్రంథము పురుషోత్తముని కొడుకగు ప్రతాపరుద్రదేవునిచేరచియింపబడినదనియు, ఆగ్రంథము వ్రాయుటలో తనయాస్థానమందున్న ముఖ్య న్యాయాధికారి, ముఖ్యమంత్రి, పురోహితుడు, జ్యోతిసికుడు, మొదలుగాగలవారి సహాయము పొందబడెననియు, తెలుపబడినది.

ఈ ప్రతాపరుద్రుడు కాకతీయవంశీయుడు గాక గజపతిరాజని పై గ్రంథమునుబట్టియే తెలియుచున్నది.

గ్రంథప్రారంభమున ప్రతాపరుద్రగజపతి యొక్కయు, ఆతని వంశముయొక్కయు, చరిత్ర తెలుపబడినది. మరియు, అశ్వపతులయొక్కయు, నరపతులయొక్కయు, పేరు కొన్న దేశములందే తెలియుచున్నను, గజపతుల పేరెల్లచోట్లను తెలిసియుండెనని వ్రాయబడినది. ఈప్రతాపరుద్రగజపతి నిబంధన, ఆఖ్యాయిక, నాటక, ధర్మశాస్త్రాదుల నెఱింగినవాడు. బహు పరాక్రమశాలి. గౌడరాజు గర్వము నణిచెను. సుల్తాన్ హుస్సేన్‌షా శరణాగతుడయ్యెను. వజ్రపంజర, రాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, ప్రతాపరుద్రగజపతి యను బిరుదము లుండెను. కటకనగర మీతని రాజధాని. ఇట్టే ప్రతియాశ్వాసాంతమునను గలదు. ఈతనికి వీరశ్రీగజపతి, గౌడేశ్వర, నవకోటికర్ణాటకలుబరగీశ్వర, శ్రీదుర్గావీరపుత్ర, గౌడేంద్రమాన మర్దన, జమునాపురాధీశ్వర, హుసేనసాహిశరణాగతత్రాణ, ప్రతాపజనముసి, విద్యాధర గజపతి, మొదలుగాగల బిరుదములు గూడ గలవు. మాదలాపంజి గ్రంథమునగూడ నీతడు బహు శాస్త్రవేత్తయనియు, వేదాంతి యనియు, బహుమత తర్కవిశారదుడనియు, జాజపుర వరాహాదిదేవాలయ నిర్మాణకర్తయనియు, అనేక బ్రాహ్మణాగ్రహార దాతయనియు, రణవిక్రాంతుడనియు, తెలుపబడినది.

ఒరిస్సాదేశమున చైతన్యస్వామి మతము వ్యాపింపకపూర్వమున్ను, గజపతిరాజ్యముపై శ్రీకృష్ణరాయలు దండెత్తకపూర్వమున్ను,

క్రీ॥ 1515-16 సం॥నకుపూర్వమే, సరస్వతీవిలాస గ్రంథము వ్రాయబడియుండునని తద్గ్రంథమును తర్జుమాచేసిన ఫోక్సు అభిప్రాయపడిరి.[130]

మరియు, ఆకాలమున విజ్ఞానేశ్వర, వరరుచి, అపరాదిత్య, చంద్రిక, మొదలగు భాష్యకారుల వ్రాతలు భిన్నాభిప్రాయములను వెల్లడించుటచే క్లిష్టమైనట్టియు, సర్వత్ర వర్తించునట్టియు, ధర్మశాస్త్ర నిర్ణయచంద్రికను వ్రాయగోరియే తనయాస్థాన పండితుల సహాయముతో రాజీగ్రంథమునురచించెనని తెలిపెను. కొన్ని విషయములలో విజ్ఞానేశ్వరుని మితాక్షరధర్మశాస్త్రమునకు విరుద్ధముగానున్నను చాలవిషయములలో దానిని పోలియున్నది. స్త్రీల యధికారము స్థిరపరుచుటలోను, దౌహిత్రునికి గల యధికారము వెల్లడిజేయుటలోను, లక్ష్మీధరపండితుని యభిప్రాయములను దృఢపరుచుచున్నది. అయినను, సరస్వతీవిలాసమంతయు లోల్ల లక్ష్మీధరపండితుని రచనయే యనియు, ఆతడు ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానపండితుడనియు, ఆతని సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యానారంభ శ్లోకములే ఇందును గలవనియు, ఆ సౌందర్యలహరీగద్యమందు సరస్వతీవిలాస స్మృతి నిబంధనమును తాను రచించినట్లు చెప్పుకొనుటచే గ్రంథమాతనిదేయనియు, ప్రభాకరశాస్త్రిగారియభిప్రాయము.[131] ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చుసరికి దక్షిణహిందూదేశమంతయు అశ్వపతి (భామినిరాజు), నరపతి (విజయనగరరాజు), గజపతి, ప్రభువుల స్వాధీనమునందుండెను. వీరిలోవీరికి రాజకీయ, మత, ద్వేషములు ప్రబలియుండెను. ఎవరికి వారే దక్షిణదేశమంతయు తమయేకఛత్రాధిపత్యముక్రిందకి తేవలెనని తలంచుచుండిరి.

క్రీ॥ 15వ శతాబ్దాంతమున, భామిని కర్ణాట, రాజ్యములు క్షీణతవహించుటచేత, గజపతిరాజ్యము కంచివరకును వ్యాపింపబడెను. కాని, క్రీ॥సం॥ 1509లో కృష్ణరాయలు విజయనగరాధీశులగుటచేతను, 1512లో కుటుబ్ షాగోల్కొండస్వతంత్రనవాబగుటచేతను, ఉత్తరమున బెంగాలు నవాబులు బలవంతులగుటచేతను, ప్రతాపరుద్రదేవుడు తాను తలచినప్రకారము తనరాజ్యమును గంగానదిమొదలు దక్షిణసముద్రమువరకును వ్యాపింపలేకపోయెను. మీదుమిక్కిలి, తనరాజ్యములో నికృష్ణానదీ దక్షిణభాగమంతయు కృష్ణరాయల కివ్వవలసి వచ్చెను. తర్వాత ఉత్తరదిశనుండి మహమ్మదీయులు దండెత్తి పూరిజగన్నాథమును కొల్లగొని, ఆలయములను పడగొట్టి, గజపతిరాజ్యక్షీణతకు ముఖ్యకారకులైరి.

రాయవాచకమునుబట్టి, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, 1512 లో, పూర్వాభిముఖుడై, గజపతివారి సీమలోనున్న ఉదయగిరి, కందుకూరు, కొండవీడు, బెల్లంకొండ నాగార్జునకొండ, వినుకొండ మొదలైన దుర్గాలు, సాధించెను. ఉదయగిరిదుర్గమును గాపాడుటకై వచ్చిన ప్రతాపరుద్రగజపతి నోడించి పారదోలెను. 1514 లో కొండవీటిని ముట్టడించి స్వాధీనము జేసికొనెనని యందలి శాసనములే తెలుపుచున్నవి. మొదటిపూర్వదిగ్విజయయాత్ర లేక కళింగదండయాత్రయింతటితో ముగిసెను. తిరిగి రెండవ కళింగదండయాత్ర 1516లో ప్రారంభించెను. విజయవాడ యందున్న సేనను కలుపుకొని, వెంగిదేశమును జయించి, ఆ సం॥ననే సింహాచలముచేరిఅందు శాసనముచెక్కించెను. 1517 లో పొట్టునూరుసీమను జయించెను.

130. Vide Pp, XVI to XVIII in Preface to Sarasvati Vilasam.
131. చూడుము, ఆంధ్రపత్రిక, విభవసంవత్సరాది సంచిక, పుటలు 172, 173.

1517 లో సింహాచలాలయమున నొకశాసనమును చెక్కించెను. ఈశాసనములను బట్టి, కళింగ దిగ్విజయయాత్ర 1512 మొదలు 1517 వరకును జరిగెనని తెలియును. రాయవాచకమును బట్టి[182], ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి: —

"కృష్ణరాయలవారు కారణీకజన్ములైనవారు కాబట్టి నూరువిప్పేరొరకు మ్లేచ్ఛులైన తురకలను వీగతోలి మనశీమలోనికి వచ్చి గిరిదుర్గ స్థలదుర్గ జలదుర్గ వనదుర్గములను యెండ్లపరువళ్లు పోరాడినసాధ్యంకాదు. అట్టి మార్గాలను కోటకొత్తళాలు దినమొక్కటిగా సారి మార్గముచేతఆక్రమించ్చి తక్కిన కోటలు ధూళికోటలుగా సాధించ్చినవారైరి. గనక మహిమాతిరిం వారుగారు విష్ణు అంశ అన్నందులకు గజపతివారు ఆరీతిఅవును తమ పెద్దలు కన్నాటకానకు అపరాధం తలంచ్చినందువల్ల వారుబలవంతులై మనరాజ్యంమీద దండెత్తివచ్చినారు. వారిని జయించేటందులకు జయాపజయంకినవలెనని షోడశపాత్రులను పిలువనంప్పగా బలభద్రపాత్రుడు, దుర్గాపాత్రుడు, భీమాపాత్రుడు, ముకుందపాత్రుడు, భీకరపాత్రుడు, భైరవపాత్రుడు, రణరంగ్గపాత్రుడు, అఖండపాత్రుడు, మురారిపాత్రుడు, వజ్రముష్టిపాత్రుడు, తురగరేఖంపాత్రుడు, అశనీపాత్రుడు, అసహాయపాత్రుడు, గజాంకుశపాత్రుడు, మృగేంద్రపాత్రుడు మొదలైనవారు పదారుపాత్రులువచ్చి గజపతివారిని పొడగనగా వారలను కూచ్చుండనియమించ్చి వారలతో ఇదివరకున్ను నడచిన కార్యాలన్నింన్ని వింన్నారేకదా! కన్నాటకంవారు కనములదాంటి అహముదానగరమునకువచ్చి నిపతంశేశి పోట్నూరి సింహాద్రివద్ద శిబిరందిగినారు. యిక్కడికి నాలుగుక్రోశముల మేర వచ్చివున్నారు. రేపుమర్నాట దాటిమార్గాంగా గుర్రం రాణువవచ్చును; అప్పుడైనా కనుపించుకోవలెగాని మొదటిస్థళంవిడువరాదు, ఆలోచనగా అడిగినందులకు షోడశపాత్రులు యీ ఆలోచన మునుపు మూడుతెగలవారినేదార్లున్ను కర్నాటకంవారికి వెనుకూపసరించ్చి నిలువలేక తమతమ స్థలాదులకు పోయిందువల్ల యెవ్వరినింన్ని యెంచ్చక తురకాణ్యంశీమలు దాంటి మనగడికనములుంన్ను జొచ్చి పట్ణంసమీపానకు వచ్చినారు; యీసమయాన మనం ఆమూడు తెగలవారికిన్ని చెప్పి అంప్పించి వారు సరుదులుంన్ను బలవంతము గావుండ్డమని మనమున్ను యిక్కడను కనుపించ్చుకొంటేను యెండ్డుంబోసుంన్నారు. కాళహస్తి ఆరభ్యం జగన్నాథంపర్యంత్తం మనశీమ; అట్టిపట్ల యెదురు యెంచ్చక లోతుయెరుగరుగనక లోజొచ్చి వచ్చినారు మంత్రాలోచనమీద వచ్చినకార్యంకాదు హామికమీద కార్యం గనక వారికేముప్పు, మనకార్యంజయమౌను, వారు యాయులు మనం స్థాయులు, మన శీమప్రజలకు వారలవీరగంభోలి స్థలాలున్ను నిలుపవలెనని ఉత్సాహవృష్టి గనక ఇట్టిపట్ల మనం కనుపించుకొంట్టేను కన్నాటకంవారు నిలువలేక తమశీమకు పొయ్యేనుకబోదురు. రేపుఉదయాంన్నె స్వాములవారు కొలువు రాణువకు వక్కలాకులిప్పించ్చి అందరిన్ని ఆయత్తపడి రమ్మనండి. మీరువఖ్రప్రదేశాన రాజచిహ్నాలు పట్టించ్చుక ఉన్నతస్థలానవుండ్డి వేడుకచూస్తే చాలును. తాము పదారురమున్ను జగడమిచ్చిన కర్నాటకంవారిని పారదోలి వారిబొక్కసభండారములున్ను యేనుగుగుర్రాలున్ను మొదటిదొరలనున్ను హస్త

182, చూడుము, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం॥ ౮, సం॥ 4, పుటలు 175-182.

గతం చేసుకవచ్చి సమాఖానవుంచ్చేమని వారు వారులు తమతమకు తోచినట్లు సాహసపరాక్రమములున్ను యుద్ధరంగ్గమంద్దు వేటాడి తునకలుగా నరికేమనిన్ని...శపథపూర్వకముగా చెప్పిరి. గనక గజపతివారు చాలాసంతోషబడి మీరు వొక్కొక్కరే వొక్కొక్క శాసన భీభత్సు కాయగలరు. మీరు పదార్గురున్ను పదిదిక్కులు కనిపించ్చుక కార్యంశేస్తే ఘాలివానాను వురుములున్ను పిడుగులున్ను బడినట్లు భీభత్సుగా పోరుదురు...అరీతున కర్నాటకం వారిని విముఖులజేశి గజపతి అనే పేరున్ను రాజ్యమున్ను నిలుపవలెను అని అన్నంద్దులకు షోడశపాత్రులు అంన్నిటికిన్ని జగన్నాయకులు వున్నారు ఉదయాంన్నే అనిన్ని జూచేరు అని సంబుద్ధిగా చెప్పి ఉదయాన్నే మేమున్ను ఆయత్తపడి వస్తున్నారము మీరున్ను ఆయత్తపడి రావలెను అని అన్నంద్దులకు అంద్దరున్ను యేకవాక్యముగా పలుకరించ్చిరి. గనక ఆవివరం ఆద్యంత్తం కర్నాటకంవారి స్థానాపతి కమలనాథయ్యా కృష్ణరాయలవారి సమతుమానకు సత్కృపక్రిముగా కాకితములు వ్రాయించి ముద్రబడజేసి అతిగోప్యముగా రాయలవారు అంత్తఃపురాన వున్నప్పటికిన్ని ఆయనచేతనే కాకితములు యిమ్మనిచెప్పి అంప్పగా పొద్దుచేర నాలుగు ఘడియలప్పుడు వేగుర్లువచ్చి కాకితములు యిచ్చినారు. రాయలువారు తామె కాకితములు చదివి జూచుకొని కార్యం బినతప్పి తబ్బిబ్బాయను అని చాలా చింత్తనొంద్దినవారై అప్పుడు అప్పాజిమాటలు వినకవచ్చినంద్దులను ఇంత్తకార్యంవచ్చెను అని...తగినఉపాయంయేరీతు అని అడిగినంద్దులకు, అప్పాజి స్వామివారి హృదయమున్ను ఆలోచనాను యేతీరో అని అడిగినంద్దులకు, రాయలవారు షోడశపాత్రిలుంన్ను గజపతివారు శేశిన ఆలోచనవల్ల తమకు ప్రాణహానిన్ని మానభంగ్గమున్ను అయిన అవని ప్రజలకు అవధిన్ని వచ్చును అనిన్ని అష్టైశ్వర్యములుంన్ను ఆక్రమింత్తురు అనిన్ని మనస్సు నిశ్చయముగా తోంచివుంన్నదా అని ఆనతిచ్చి మరిన్ని అప్పాజితోను యీసమయమంద్దు యేమి వెచ్చబెట్టినా ఉత్తరవు; మాకు యీతీరు బుద్ధిమార్గముగా జెప్పిన ఆతీరునె విని నడిచేము; యింత్తకు వచ్చినకార్యం ప్రియప్రయాసములకు నిలుచునా అని అన్నంద్దులకు, అప్పాజి రాయలవారితో...యీసమయానభేదోపాయముసంఘటించి జయించే యత్నం గనవలెనని గనక అనర్ఘ్యమైన భూషణములు బహువుగా వెచ్చబెట్టి హానికార్యము రాకుండా నడిపించవలెను అన్నందులకు రాయలవారు సప్తోపాయమ్ములు చేతనున్న యీసారి గడిపిస్తే చాలును అని అప్పాజితో ఆనతిచ్చి తామున్ను బొక్కసభండ్డారములుంన్ను యేనుగగుర్రాలున్ను రాణువరాష్ట్రములున్ను కోటకొత్తళాలున్ను గ్రామభూములున్ను సకలమున్ను మీయొక్క ఆధీనం గనక మీకు సరిపోయినట్టు నడిపించ్చుకొండ్డా అని త్రికరణత్రివాచకముగాపలకరించ్చి నగరికివచ్చిరి. గనక అప్పాజివారు...షోడషపాత్రులకున్ను పేరువరుసలకున్ను వరుసలాను మేము పలుకరించ్చిన క్రమం రాయలదేవునివారి సమీపములుగా వ్రాయమని పలుకరించ్చి నిరూపవక్కణ చెప్పిన క్రమం—మీరు అంప్పించ్చిన కాకితములు చూచుకొంట్టిమి; గనుక అంద్దలి వయనం గజపతివారు ఆదియుంద్దు మమ్మునాడిన మాటలున్ను నడపించ్చిన మర్యాదలున్ను రాష్ట్రదుర్గబహుమానముల కొరకు వారి వారితో ఆడుకొన్నవార్తలున్ను జన్మజన్మా

నికిన్ని మరవతగ్గది లేదనిన్ని వివరముగా షో డశపాత్రులకున్ను ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నిరూపములు వ్రాయించ్చి మరిన్ని భూషణము లున్ను ఉడుగరలున్ను పదారు పెట్టెలు గ ట్టించి పదార్గురు నియోగ్యులకున్ను పయనం శేశి పదారుగురు మనుష్యుల వశాల పెట్టెల యిచ్చి షోడశపాత్రులున్న గడకు పోయి యిచ్చి రమ్మనేటట్టుగా అంప్పించ్చిరి...పదారు పెట్ట్యలున్ను చేపట్టుగా పట్టుకపోయి గజపతి వారి ముంద్దర విడిచినారు గనక గజపతివారు పెట్టెల విడిపించ్చి వారివారి పేరట వ్రాసిన ని రూపములున్ను చదవించ్చుకొని వర్తమానాలు విని ఆదియంద్దు తాము ఆగ్రహబడిన కార్య ములున్ను పుటంగ్గించి అంద్దుకు ప్రత్యుత్తర మున్ను అనర్ఘ్యమైన భూషణములున్ను సిద ర్శనంగ్గా చూచి షోడశపాత్రులను నమ్మ్మి జగడాలకు పోతావుంట్టిమి వార్లు ఇంత్త ద్రో హానకు లోనైరి. మనపాలింట్టి జగన్నాథుల కృపవల్ల మునకలుగా హెచ్చరిక పడితిమి. ఇకను యెవ్వరిని నమ్మరాదు అని వచ్చిన పదారు నియోగ్యులనున్ను పట్టంవిడిచి యొ క దేశాన అవ్వలవీడతోలి గజపతివారు యేడె నిమిదిఆమడపొడవుఉత్తరంగ్గా పారిపోయిరి... అంత, రాయలు పోట్నూరిసింహాద్రివద్దజయ స్తంభము వేయించ్చినుబుద్ధిని బిలవనంపిఆయ నతోను మేముప్రతాపము కొరకు వచ్చినవార మింత్తేకాని రాజ్యాపేక్షకొరకువచ్చినవారము గాము; గజపతివారిరాజ్యంగజపతికే నడిపించ్చే ము; మేమున్ను మాశీమకు సాగిపొయ్యేము; అని ఆనతియ్యగా సుబుద్ధి ఆవివరములకు గజ పతివారికి అనుపూర్వకముగా కాకితం వ్రాసి పంప్పినారు గనక బుద్ధిశాలియైనటువంట్టి గజ పతివారు ఆకాకితము చదువుక చాలాసంతో షపరులై తిరుగా పట్నానకువచ్చి షోడశపా త్రులవల్ల తప్పితం లేదని విచారించ్చుక చా రులచాత పిలువనంప్పించ్చగా వారులున్ను వచ్చి కని కొలిచిరి గనక మీవల్ల కపటము న్ను లేదు ద్రోహచింతయునులేదు అని పలు కరించ్చి వారలకు బహుమానములు శేశి వారలకూర్చుక రాయలవారిని సంద్దేహించ్చ క మాట పలుకులాడేటప్పుడు గజపతివారు రాయలదేవునితోను సమయోచితములుగా పలుకరించ్చి—తమకొమార్తె అయినజగన్మో హిని అనే కన్యకను దారవోశి...ఆవల మరిం న్ని అల్లునికిన్ని ఆడుబిడ్డకున్ను యియ్యతగి న బహుమానోచిత క్రమభూషణాలనిన్ని అంప్పించి మరిన్ని తమకొమార్తెకు పట్టుపరి మెళ పసుపులకని కృష్ణవేణికి దక్షిణపుదిక్కు నడిచే రాజ్యాలున్ను కోటకొత్తళములున్ను దుర్గాలున్ను ఇచ్చి...అంప్పగా రాయలవారు అత్యంత్తసంత్తోషయుక్తులై నగారా శేయుమని గజారోహులై అప్పాజిసుబుద్ధిని కూడా చోడో లునవుచ్చుకొనిబయులుదేరిరాగాయీపర్యా యములన్నింన్ని గోలకొండ విజయాపురం అహమదానగరం యేలే......"

రాయవాచకమున పైచెప్పబడిన విషయ ములు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల శాసనములనుండి ధృడపడుచున్నవి.[133] నం॥ 248. "గజపతి విభాడ శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ కృష్ణ దేవమ హారాయలు విజయనగరాన నుండి పూర్వ దిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరిదుర్గం సాధించి తిరుమల రౌతరాయమహాపాత్రునిం బట్టుకొని అద్దంకి, వినికొండ, బెల్లంకొండ, నాగార్జునికొండ, తంగేడ, కేతవరం, మొ॥ గిరిదుర్గ,స్థలదుర్గములుగైకొనికొండవీటిదుర్గం లగ్గలం బుచ్చుకొని, ప్రతాపరుద్ర గజపతి కు

133. Vide Inscs. Nos 248 and 1170 in S. I. Inscs. Vol VI.

మారుండు వీరభద్రరాయనిని కుమారగహం వీర మహాపాత్రుని కొడుకు పరసారిపాత్రుండు, రాచూరి మల్లవఖానుండు, ఉద్దండఖానుడు, పూసపాటి రాజులు పాత్రిసామంతులును, మన్నెవారిన్ని పట్టుకొని వారికి అభయదానం ఇచ్చి, ధరణికోట అమరేశ్వరునకు విచ్చేసి, శక సం॥ 1437 కృష్ణానదీతీరమందు తులాపురుషదానం చేసి, తమ తల్లిదండ్రులకు పుణ్యంకు పెద్ద మద్దూరి గ్రామం ధర్మం జేసిరి." సం॥ 1170: "శుభమస్తు శ్రీమాన్ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర మూరురాయరగండ అరిరాయ విజయభాషాగీత్రపవర రాయరగండ యవనరాజ్యసంస్థాపనాచార్య, శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరాన సింహాసనస్థుడై పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి, కొండవీడు, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరం మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి, సింహాద్రికి విచ్చేసి, స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౩౫ అగునేటి ధాత సం॥ చైత్ర ౧౨ స్థిరవారాన సింహాద్రినాధునిదర్శించి, తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారికిని, తమతండ్రి నరసరాయునిగారికిని, పుణ్యముగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠమాల ౧కి ముత్యాలు ౯౯౧ వజ్రమాణిక్యాల కడియాలజోడు ౧టి, శంఖచక్రాలపతకం ౧ న్ని పయిడిపళ్ళెం ౧ న్ని తూకాలుగ ౧౦౮_౫౯ ౨ కాసిమాడల గ_౨౦౦౦; తమదేవి చిన్నాదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧ కి గ 500; తిరుమలదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧ కి గ 500. యింతమట్టుకు సమర్పించిన ధర్మశాసనం."

ముఖలింగశాసనం, సం॥ 1119, ప్రతాపరుద్రదేవుని 3వ అంకసం॥ నాటిదే. శ్రీకూర్మశాసనం సం॥ 1228, శక 1425 నాటిది. ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యాన శ్రీకూర్మనాధునికి రాంభట్లు మహాపాత్రులభార్య దీపదానం జేసెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, ఈతని కాలమున బౌద్ధ, బ్రాహ్మణ, మతములు అన్యోన్యవైరమునుబూని తగవులాడుచుండెనని యు, రాజు చైతన్య (వైష్ణవ) మతము నవలంభించి ఈరెండు మతములవారిని దండించుచుండెననియు, ఆఫ్గనులు ఒరిస్సాదేశముపై దండయాత్ర సల్పి, పూరి జగన్నాధమును దోచుకొనిరనియు, తెలియుచున్నది. రాయవాచకమునుబట్టియు, శాసనములనుబట్టియు, కర్నాటరాజగు కృష్ణదేవరాయలు పోట్నూరువరకుగల రాజ్యమును జయించెననియు, అంతటినుండి గజపతిరాజ్యము క్షీణదశనొందెననియు, తెలియుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రదేవుడు మరణించినతర్వాత, ఆతనికొడుకు కాలువదేవ సింహాసనమెక్కి 1½ సం॥ లు రాజ్యము చేసెను. తర్వాత ఆతని తమ్ముడు కఖారువదేవ సింహాసనమెక్కి, మూడు నెలలమాత్రమే రాజ్యమేలెను. వీరిద్దరును, తమతండ్రి మంత్రియగు గోవిందవిద్యాధరునిచే చంపబడిరి. తర్వాత గోవిందవిద్యాధరుడు భోయివంశమును స్థాపించెనని తెలియుచున్నది.

భోయివంశము. (1541-42—1559)

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, బెంగాలు నవాబులుత్తరమునుండియు, గోలుకొండనవాబులున్ను, కర్నాటరాజులున్ను, దక్షిణమునుండియు గజపతిరాజ్యముపై దండెత్తుచుండిరి. ఒకప్పుడు బెంగాలునవాబులుదండెత్తగా, మంత్రియగు గోవిందుడు వారిలోచేరి రాజును ప్రదభ్రష్టుని గావించెనట! ఆతని నాల్గవఅంక సం॥ నాటి శాసన మొకటి జగన్నాధాలయమున గలదు. దానినిబట్టి యాతడు క్రీ॥ సం॥

1541-42 నుండి రాజ్య మేలెనని తోచు చున్నది. అనగా, 1539లో ప్రతాపరుద్రుడు మరణించెననియు, తర్వాత రమారము రెండు సం॥లు ఆతని కొడుకు లిద్దరును రాజ్యమేలిర నియు, తెలియును.

గోవిందుడు 7 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఆ తడు తన 7వ అంక సం॥న, గోల్కొండ రాజ్య ముపై దండెత్తెను. కాని యాతడు [illegible] పకమునుపే, తన మేనల్లుడగు రఘుభంజఛోట్ రాయ బెంగాలు నవాబుల సహాయముతో ఒరి స్సాదేశమున తిరుగుబాటుచేసెనని తెలిసికొని వచ్చుటచేత, వెంటనే తన దేశమునకు తిరిగి వచ్చి వారి నోడించెను. అతని మరణా నంతరము, 1545లో, అతని కొడుకు చక్రప్ర తాపదేవ రాజ్యమునకువచ్చి, 1545 మొదలు 1557-58 వరకు, 12½ సం॥లు రాజ్యమేలె ను. ఆతడు దుష్టుడనియు, బ్రాహ్మణులచే, తన గుత్తములకు [illegible] ని యు, గనుక నరసింహ యను నాతని కొడుకే యాతనిని, 15వ అంక సం॥న, బ్రాహ్మణపుత్రు ధాలయమున విషప్రయోగముచేసి చంపెనని యు, తెలియుచున్నది.[134] తర్వాత నరసింహ దేవ క్రీ॥సం॥ 1558 లో సింహాసన మెక్కెను. ఆసం॥ననే తెలుగుదేశమునుండివచ్చిన, ముకుంద దేవ ఈరాజుక్రింద మంత్రిగా యుండెను. ఈ రాజు క్రూరుడగుటచే, మంత్రి మహా మోసోపా యము పన్ని తన భార్య మొదలగు స్త్రీలు డోలీలలో రాజును సందర్శింపగోరి వచ్చుచు న్నారని చెప్పి, తన భటులచే నిండిన డోలీల ను రాజు అంతఃపురమున ప్రవేశపెట్టి, రాజు ను చంపించెను. తర్వాత నరసింహుని సోద రుడగు రఘురాందేవుని 1 సం॥పైగా సింహా సనమునకుంచి, 1559లో, ఆతనినికూడ కడ తేర్చెను. తర్వాత తానే సింహాసనమెక్కెను.

ముకుంద దేవ, తెలుగు వంశము (క్రీ॥శ॥1559-1568)

ఈ ముకుంద దేవుడు తెలుగు రాజు. భోయి వంశమును తుదముట్టించి, 1559 మొదలు 1568 వరకు రాజ్యమేలెను. హంటరు ఒరి స్సాదేశచరిత్రలో[135] ఈ రాజు 1551 మొద లు 1559 వరకు రాజ్య మేలెనని యున్నది గాని, ఈకాలము సరియైనదిగా తోచదు. ఈ రాజు ఒరిస్సాదేశముపై రాజ్యమేలిన కడపటి హిం దూ రాజని పరిగణింపబడెను. ఏలనన, ఈతని కాలమునందే బెంగాలు నవాబులగు పఠానులచే ఒరిస్సా దేశము పూర్తిగా జయింపబడెను.

సింహాచలశాసనము, సం॥1182 ను బట్టి, సింహాద్రినాథునకు నరపతికృష్ణ రాయలో [illegible] జరుగకపోతే, ముకుంద దేవ సాగించెననియు, తర్వాత 40 సం॥లు సాగక పోతే, [illegible], అశ్వపతి మహమ్మ దు [illegible] కుతుబ్ షా తరుపున, జరిగించెననియు, [illegible] ఈశాసనకాలమగు శ 1504 లో [illegible] ఉత్కలరాజు గా నుండెనని చెప్పబడినది.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, ముకుంద దేవ [illegible] స్నేహము చేసి, గౌడసుల్తాను సులేమానుతో వైరముబూనె ననియు, తన 4వ రాజ్య సం॥న, గంగానది మొదలున దండు నిడి యుండి, గంగానదిలో పడ వలపై సైన్యము నడుపుచుండగా సులేమాను ఆ సంగతి విని తనసేనతో యెదుర్కొనెననియు అప్పుడు రాజు కోట్యమా కోటలో దాగుకొని యుండుటచే నది ముట్టడింపబడెననియు, ఆకా లమందున మరియొక మహమ్మదీయసేన, కలా పహార్ అను సేనానిక్రింద కటకముపై దండె

134 Vide J.B.O.R.S. Vol XIII, Pt I Pp 10-27. 135 Hunter's Orissa, Vol II. P.189.

త్తి దానిని ముట్టడించి పట్టుకొనెననియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈ అల్లకల్లోలసమయముననే సారంగర్ కోటయందున్న రామచంద్రభంజదేవు తాను రాజనిసాటించుకొనెనట. ఈ విషయమును తెలిసికొని, ముకుందదేవు సులేమాన్‌తో సంధిచేసికొని, సారంగర్ వద్ద రామచంద్రభంజతో పోరాడఁజొచ్చెను గాని తుదకు తానే చంపబడెను. ముకుందదేవు 8½ సం॥ లు రాజ్యముచేసెను. తర్వాత, రామచంద్రభంజ అర్ధ సం॥ రాజ్యముచేసినతర్వాత, పఠానులతని నోడించిరి. తర్వాత, కటకమును పట్టుకొని, రఘుభంజ ఛోటరాయని గూడ చంపివేసిరి. క్రీ॥సం 1568లో, ఒరిస్సా మహమ్మదీయుల స్వాధీనమయ్యెను.

అబుల్‌ఫాజల్ రచించిన అక్బర్‌నామాగ్రంథమునుబట్టి క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి.[136]

ఒరిస్సారాజ్యమెల్లప్పుడు పరాక్రమశాలులగు రాజులచే చక్కగ పరిపాలింపబడుచుండుటచేత రాజద్రోహులా దేశమున శరణుజొచ్చుచుండెడివారు. అక్బరుచక్రవర్తికిగూడ యీ దేశమును జయించుట కష్టతమముగనుండెను. క్రీ॥సం॥ 1565లో అక్బరు జాన్‌పురమున మకాముచేసియున్న కాలమున ముకుందదేవుతో సఖ్యముచేయ నిశ్చయించి, తనకోశాధిపతియగు హసన్‌ఖానునిన్ని, సంగీతకళావిశారదుడగు మహాపాత్రునిన్ని, ఆతనికడకు రాయభారులుగా పంపెను. ముకుందదేవు వారిని సత్కరించి, అక్బరు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొనెను. మరియు, బెంగాలునవాబగు సులేమాన్ అక్బరునకు లోబడనియెడల, తానాతని నోడించి, ఆతనిశత్రువును, తనకు శరణాగతుడునగు ఇబ్రహీమును బెంగాలునవాబుగా జేసెదనని, వాగ్దానమిచ్చి, వారికనేక మత్తగజములను, అమూల్యమైన బహుమానముల నొసగి, తనరాయభారియగు రాయపరమానందునితో గూడ వారిని అక్బరువద్ద కంపెను.

తర్వాత కొద్దికాలముననే ముకుందదేవు తనసైన్యముతో త్రివేణీనదీతీరమునదండువిడిచియుండెను. కాని, యాతడు జాగరూకుడుగాక యుండుటయు, ఒరిస్సా రాజధాని అసహాయస్థితిలోనుండుటయు, సులేమానునకు లాభకరమయ్యెను. రాజాను మహుగ్గిల్లాలోని కోట్సర్మకోటలో ముట్టడించి, వెనకప్రక్కనుండి ఒరిస్సాపైకొక సేననుపంపెను. ఆతనికొడుకగు బయాజీదున్ను, సేనాధిపతియగు కాలపాహారున్ను, జార్‌ఖండ్, సింగ్‌భూమ్, మయూర్‌భంజ్, కియన్‌జారు ప్రదేశములగుండా సేనను నడిపించుకొని హఠాత్తుగా కటకమును పట్టుకొనిరి. ఆసమయముననే రామచంద్రభంజ రాజ్యము నాక్రమింప జూచెను. అందుచే, ముకుందదేవ, సులేమానుతో సంధిచేసుకొని, రామచంద్రునోడింప యత్నించెనుగాని, తానే యోడింపబడి, చనిపోయెను. మాదలాపంజిగ్రంథమున, ఈక్రింది కొన్నివిషయములు గలవు:—

"ఈకాలమున కాలపాహార్ పూరిజిల్లాపై దండెత్తి కొల్లగొనెను. జగన్నాథుని విగ్రహమును అర్చకుడగు దివ్యసింహపట్నాయకుడు చిల్కసరోవరప్రాంతముననున్న పరికుడయందున్ను, తర్వాత వలిహాస్తిపథమందున్ను, దాచెనుగాని, కాలపాహారు వాటినిపట్టుకొని జగన్నాథమునకు వచ్చి, ఆలయమును, అందలి విగ్రహములను పగలగొట్టి, కల్పతరువును మంటబెట్టి, జగన్నాథవిగ్రహమును కాల్చివేసి, గంగానదిలో పారవేసెను."

136. Vide Abul Fazl's Aini Akbari, Vol. I. P. p. 171, 318, 331, 340, 341, 351 354, 367, and Vol. II. Pp. 126-128, and 142-144.

ముకుందహరిచందనదేవుని మరణకాలము వరకును గజపతి రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరి నదివరకును వ్యాపించియుండెను. ఈతని 10 వ అంక సం॥ నాటి (క్రీ॥ సం॥ 1577) శాసనమొకటి ద్రాక్షారామాలయమున నున్నది. దానిబట్టి,[137a] ఈతనికి వీరశ్రీగజపతి మహాదేవయనెడి బిరుదుండెననియు, కటకము రాజధానియనియు, గౌడరాజును జయించి విడచిపెట్టి, గంగానదివద్ద తులాపురుష దానము జేసెననియు, రాజమహేంద్రవరమునకు జెందిన 27 స్థలములలో పెండ్లిసుంకములు కొట్టివేసెననియు, తెలియుచున్నది. ఈతని మరణానంతర మీతని కొడుకు రామచంద్రదేవు రాజ్యమునకు వచ్చి దక్షిణఒరిస్సాపై రాజ్యమేలెను. ఆకాలముననే ముకుందదేవుని మంత్రికొడుకగు రామచంద్రుడు ఖుర్దా రాజధానిగా జేసికొని ఉత్తరఒరిస్సాపై రాజ్యమేలెను. ఈరెండు వంశముల రాజులకును గజపతి బిరుదుగలదు. ఖుర్దారాజులిప్పటికిని పురిజగన్నాథమున గలరు. దక్షిణఒరిస్సా దేశపు రాజుల వంశచరిత్ర ఎక్కువ బాగుగా తెలియవచ్చుటలేదు. ఐనను బొడగుల శాసనమును బట్టి నరసింహగజపతి యొకడుండెననియు, ఆతడు గోల్కొండ నవాబగు మహమ్మదు కులికుతుబ్ షా (1580-1612) చే ఓడింపబడెననియు తెలియుచున్నది.[137b] గంజాంజిల్లాలోని మరియొక శాసనము నరసింహ, బాహుబలేంద్ర రాజులను బేర్కొనుచున్నది. అది క్రీ॥ సం॥ 1590 నాటిది. ఒక బాహుబలేంద్రుడు గోల్కొండ సేనానులనుచంపెననియు, ఆతనికొడుకు ముకుంద బాహుబలేంద్రుడు 1603 లో, బెంగాలు దేశమునకు తరుమబడి పారిపోయెననియు తెలియును. క్రీ॥సం॥1641 లో, కుట్బుషాహియొక్క మొదటిఫౌజుదారగు షేర్ మహమ్మద్ ఖాను శ్రీకాకుళమున స్థిరవాస మేర్పరుచుకొను నప్పటివరకు నీవంశపు రాజులు స్వతంత్రులుగా నుండిరి. దీనికి నిదర్శనముగా, కొన్ని శాసనములు దొరికినవి:—

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 5 వ సంపుటము, సం॥ 1312 శాసనమునుబట్టి ఈ క్రిందివిషయము తెలియుచున్నది:-హాజరత్ మహమ్మదు ఖుల్లి పాదుషా పంపున ముకుంద బాహుబలేంద్రమహారాజు విద్యాధరసింగారు హాజరత్ రాజుగార్కి సామంతులై వుండి తిరుగబడగా వారినితరిమి, తిరిగినన్నా శక 1521 లేక క్రీ॥ స॥ 1599 న, కళింగసీమలో శ్రీకూర్మంవచ్చి, దేవుని గుడికొట్టించి మసీదుకట్టించెను.

శక సం॥ 1526 లేక క్రీ॥ సం॥ 1604 నాటి సం॥ 12[illegible]0 శాసనము శ్రీకూర్మాలయమున నున్నది. మహమ్మదు ఖుల్లి పాదుషా పంపున అశ్వరాయనింగారు ముకుంద బాహుబలేంద్రుని సరిహద్దువరకు తరిమి, కూర్మంవచ్చి, దేవునికి నాగభోగాలు సాగక ఉంటే పద్మనాయకులు, విప్రగోత్రులు, రాజాధిరాజ మహారాజశ్రీ కుమారయ్యంగారి పుత్రులు సర్వప్ప అశ్వరాయనింగారు శ్రీకూర్మ గ్రామందానం చేసిరి.

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 6 వ సంపుటము, సం 1182 శాసనము, శక 1526 లేక క్రీ॥ సం॥ 1605 నాటిది. ఇదిసింహాచలాలయమునగలదు. క్రోధినామ సం॥ నాటిది. ఆ సం॥ న, హాజరతు మహమ్మదు ఖుల్లికుతుబ్ పాదుషా ఒడయర్ పంపున అశ్వరాయనింగారు (పద్మనాయకుడు) కొప్పులవారి కోటాం, విరకోటాం, సాధించి, ముకుంద బాహుబలేంద్రుని సరిహద్దువరకు తరిమి, శ్రీకూర్మ

137 (a)&(b). Vide P.P. 347 to 350 in the History of Orissa Vol II. by R.D.Banerjee.

ముస్వామికి ధర్మంచేసి, సింహాద్రికి వచ్చిరి. పూర్వం సింహాద్రినాథునికి నరపతి (కృష్ణరాయలు) ఇచ్చినది (ధర్మం) జరుగకపోతే ముకుందదేవు సాగించెను. (తర్వాత) 40 ఏండ్లు సాగక ఉంటే పద్మనాయకులు కమళయంగారి పుత్రులు సర్వప్ప అక్కరాయలింగారు నరవ గ్రామం ధర్మంజేసిరి

ఈకాలమున ఉత్తరఒరిస్సా దేశమునకాలాపహారునిపూరిదండయాత్ర కొద్దికాలమే జరిగెను. ఏలనన, రామచంద్రుడు వెంటనే దక్షిణ ఒరిస్సాలో స్థిరవాస మేర్పరుచు కొనగల్గెను. ఖుర్దా యాతని రాజధాని. ఇతడే తిరిగి జగన్నాథుని విగ్రహమును ప్రతిష్ఠింపజేసి, దేవునికి ధూప, దీప, నైవేద్యములు కొనసాగించెనని తెలియుచున్నది.

క్రీ॥ సం॥1572లో సులేమాన్ చనిపోవుటచేతను, తర్వాత కొద్దికాలమునకే ఆతని పెద్దకుమారుడు చంపబడుటచేతను, 1573-74లో అక్బరుచక్రవర్తి బీహార్, బెంగాల్, ఒరిస్సా దేశములు జయించుటకై, మునింఖాన్, రాజాతోడర్ మల్లు, అనువిద్దరు సేనానులయాధిపత్యమున నొకగొప్ప సేనను పంపెను. ఆసేనఒరిస్సాలో దాగికొనియున్న సులేమాన్‌యొక్క రెండవ కొడుకగు దావూద్‌ఖానుని 1575లో జలేశ్వరంవద్ద ఓడించెను. అయినను, 1592వరకు మొగలాయిలకును పఠానులకును ఘోరయుద్ధములు జరుగుచుండెను. తుదకు రాజామాన్‌సింగ్ వనపురమువద్ద ఆఫ్ఘనుల నోడించి మొగలాయిల పక్షమున ఒరిస్సా దేశమును పూర్తిగాస్వాధీన పర్చుకొనెను. అప్పుడు, ఉత్తర ఒరిస్సా దేశపురాజగు రామచంద్ర దేవు దక్బరు పాలబడెను. మాదలాపాంజి గ్రంథమునుబట్టి, ముకుంద దేవుని కొడుకున్నూ ఆతనిమంత్రికొడుకగు రామచంద్ర దేవున్ను పోరాడిరనియు, ముకుంద దేవుని కొడుకు అక్బరుని శరణువేడగా ఆతడు రాజామాన్‌సింగ్‌ను పంపెననియు, ఆతడు జగన్నాథముచేరి రామచంద్రుని ఒరిస్సా రాజుగా నియమించి, ముకుందునికొడుకునకు అలిప్రదేశము నిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది. అబుల్‌ఫాజల్ యొక్క ఐని అక్బరీనిబట్టి ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. "రాజామాన్‌సింగ్ 1590లో బెంగాల్, బీహారు, గవర్నరుగా నియమింపబడి ఒరిస్సాపై దండెత్తెను. ఆఫ్ఘనులసేనాధిపతియగు కుట్లుఖాన్ ఆతనినెదుర్కొనెను గాని, యుద్ధమునచచ్చెను. అందుచే యాతని సేనాధిపతియగు క్వాజఇశసంధిచేసికొని, జగన్నాథ ప్రాంత దేశములుమొగలాయిలకు స్వాధీన మొనర్చెను. కానియాతడు 1592లో మరణించినతోడనే, ఆతనికొడుకులు జగన్నాథందోచుకొనిరి. అందుచే, రాజామాన్‌సింగు వారి నా స॥ననే, వనపురం వద్ద పూర్తిగా ఓడించి, ఒరిస్సా దేశమును మొగల్ రాజ్యముతో కలిపివేసెను. రామచంద్ర దేవుగటకముననున్న ఆఫ్ఘనులకు సహాయ మొనర్చుచుండెననివిని, ముకుంద దేవుని కొడుకగుతిలీ (తెలుగు) రాజునకు అలిప్రదేశమునిచ్చివేసెను. ఖుర్దా రాజగు రామచంద్రునోడించుటకును, దేశమును కొల్లగొనుటకును, సేనను నానా దిక్కులకు పంపెను అనేకపట్టణములు, కోటలు, పల్లెలు, పట్టుకొనబడి కొల్లగొనబడెను. దేశమల్లకల్లోలము కాగా అక్బరునివిని, మాన్‌సింగ్‌ను దేశము శాంతిబరుప నాజ్ఞాపించెను. ఈవిషయము తెలిసికొని, సంతోషించినవాడై రామచంద్రుడు మాన్‌సింగునకు లోబడెను. మరియు, తనకొడుకగు వీరబలుని బహుమానములతో ఆతని కడకంపెను. ఆతడును సంతసించి, ఒరిస్సా, తెలింగానా(త్రిలింగ) దేశముల మధ్యనున్న మణిపురము నతని కొసంగెను." (1593). ఈ రామచంద్ర దేవుని సంతతివారే

రమారమి 20 మంది రాజులు క్రీ॥శ॥16వ శతాబ్దాంతము మొదలుకొని ఇప్పటి వరకును, వంశపరంపరా ఖుర్దా రాజులను పేర వెలయుచున్నారు. ఈసంతతికి చెందినవారే ప్రస్తుతము పూరి రాజులను పేర వెలయుచు, జగన్నాథ దేవాలయ ధర్మకర్తలుగానున్న గజపతిమహారాజ బిరుదాంకితులగు రామచంద్ర దేవు రాజావారు.

ఈసంతతిలోని రెండవ రాజగు పురుషోత్తమ దేవు క్రీ॥ శ॥ 1607 మొదలు 1628 వరకు రాజ్యమేలెననియు, మూడవ రాజగు నరసింహ దేవు 1628 మొదలు 1653 వరకు రాజ్యమేలెననియు, ఈతడే కోనార్కాలయమందలి సూర్య, చంద్ర, విగ్రహములను జగన్నాథమునకు తెచ్చెననియు, పదకొండవ రాజగు వీర కిశోర దేవు 1736 మొదలు 1773 వరకు రాజ్యమేలెననియు, 1753లో మహారాష్ట్రులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిరనియు, పదమూడవ రాజగు ముకుంద దేవు 1791 మొదలు 1810 వరకు రాజ్యమేలెననియు, 1803 లో బ్రిటిషు వారు మహారాష్ట్రుల నోడించి ఒరిస్సా దేశమును స్వాధీన పర్చుకొనిరనియు, ముకుంద దేవు తిరుగుబాటు చేయగా అతనినోడించి పూరిజగన్నాథమందుంచిరనియు, మాదలాపంజి వ్రాతలవలన తెలియుచున్నను, ఆవ్రాతలు సరియైనవి కావని హంటరభిప్రాయపడెను.[138]

గజపతుల కాలము నాటి శిల్పకళ, వాస్తుయము.

ఒరిస్సా దేశ మిప్పుడు మిక్కిలి పుణ్య భూమిగా గణింపబడుచున్నది. కాశీ, రామేశ్వరములవలె జగన్నాథము మిక్కిలి పవిత్రమైన పుణ్యభూమి. వైతరణినది దక్షిణతీరమంతయు శైవక్షేత్రములతో నిండియున్నది. జాజిపురము లేక యజ్ఞపురము పార్వతి, కాళి, సప్తమాతృకలయాలయములతో నిండియున్నది. ఒరిస్సా దేశమంతయు—అన్ని గ్రామములును— దేవళములతో నొప్పుచున్నది. భువనేశ్వరము శివ క్షేత్రమైనట్లు, జగన్నాథము పురుషోత్తమ (విష్ణు) క్షేత్రముగాను, కోనార్క అర్క క్షేత్రముగా నున్నవి. ఇట్లే ముఖలింగము శివ క్షేత్రము; శ్రీకూర్మ, సింహాచలములు విష్ణు క్షేత్రములు. జగన్నాథుని రథోత్సవము హిందూదేశము నందందరకును తెలిసిన విషయమే. జగన్నాథుని ప్రసాద మన్ని వర్ణముల వారికిని పవిత్రమైనదియే. "సర్వముజగన్నాథ" మను లోకోక్తినిబట్టి భగవంతునియెదుట ప్రజల కెట్టి భేదము లేదని తెలియుచున్నది. కపిలసంహితాది గ్రంథములందును, ఉత్కళ కళింగ దేశములందలి ఆయా క్షేత్రమహాత్మ్యములందును, ఒరిస్సా దేశము సుపుణ్యభూమి యని వర్ణింపబడినది.

గాంగ, గజపతి, రాజులు శైవ, వైష్ణవ, మతములను సరిసమానముగా పోషించిరి. చెరువులను, కోటలను, ఆలయములను కట్టించిరి. దేవబ్రాహ్మణ అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించిరి. పట్టణములను నిర్మించిరి. అనేక భూదానములను, తులాపురుషదానములను, చేసిరి. వీరికి గల మతాభిమానమే అట్టి గొప్పకట్టడములకు కారణమైనది. అనేక సంవత్సరముల రాబడులతో ఆలయములను నిర్మించిరి. భక్తిమార్గపరాయణు లగుటచేతనే వీ రిట్లుచేయగలిగిరి. జగన్నాథుని దాసులమని చెప్పుకొనుచు, విష్ణునామములనే ధరించుకొనుచు, తుదకు వైష్ణవమతమునే దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేసిరి. ఒరిస్సా దేశమునందే గాక వీరు జయించిన దేశములందెల్లెడలను గజపతిరాజులు దేవళములను నిర్మించిరి. ఇట్టి ఆలయములు ఉత్తరమున మిధునపురమునను, దక్షిణమున

138. Vide W. W. Hunter's Orissa Vol II, P.P. 190—191.

నెల్లూరు, నందును గలవు.

వీరి దేవళపు శిల్పములు, కట్టడములు పరిశుద్ధమైనవని, రాజేంద్రలాల మిత్ర, గంగూలీ, ఫెర్గుసన్ మొదలగువారు వారివారి గ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. ఈ యాలయ నిర్మాణపద్ధతులు ఆర్యమతధర్మానుసారముగ నున్నవనియు, విదేశీయ పద్ధతుల ననుసరించలేదనియు, వీరు తెలుపుచున్నారు.

ఈ యాలయముల యాకారము అరటిపువ్వువలెనుండును. ఎత్తు, దళము, లోతు, సరిసమానముగనుండిచదరము లేక చప్టా లేకుండగనే కట్టబడును. గోపురపుగోడలు నాలుగును పైకి క్రమముగా వంగి, కప్పు అక్కరలేకయే పై భాగమును పూర్తిచేయును. ఆలయపుశిఖరమున కలశ మొకటి (అమలకము) యుండును. ఇట్టి కట్టడములలో ఆత్మత్యాగము, శరీర కష్టము, శిల్పపుచతురత, సత్యము, శాశ్వతము లేక స్థిరత్వము, శక్తి, [illegible], [illegible], అందము, స్థలసంశ్లేషము, జీవకళ, ఇట్టి ధర్మములు గన్పట్టుచున్నవి. శిల్పశాస్త్రపద్ధతుల ననుసరించి నమ్రత, ఔదార్యము, ఘనత, మొదలగు జీవకళలు బహు చక్కగా విగ్రహములందు చూపబడినవి.

హాంటరు తన ఒరిస్సా గ్రంథము, రెండవ సంపుటము, 9వ యనుబంధమున, ఒరిస్సా వాఙ్మయమును గురించి వ్రాసెను. 107 ఒరియా కవులను గురించియు, 45 వ్రాతప్రతులనుగురించియు, కొంత తెలియజేసెను. ఇదిగాక నాకు తెలిసినమరికొందరు కవీశ్వరుల పేర్లను, వారి గ్రంథముల పేర్లను, మాత్రము తెలియజేయుచున్నాను. గజపతులకాలమున ఓఢ్రభాష ఉన్నతస్థితికి వచ్చెను. చాల గ్రంథములు ఓఢ్రభాషయందే వ్రాయబడెను. కొన్ని సంస్కృతమున వ్రాయబడెను. వైష్ణవమతము ఒరిస్సా దేశమున ప్రబలుటచేత వైష్ణవులనేకమంది అనేక గ్రంథములను రచించిరి. ఈ వ్రాతలన్నియు విశేషభక్తిసూచకములుగ నున్నవి. మార్కండదాసుని కేశవకోయిలి, జగన్నాథదాసుని భాగవతము, ఇట్టి భక్తిని తెలుపు గ్రంథములే. పురుషోత్తమదేవు భాషారత్నము లేక, పాణిని భాష్యమును రచించెను. ప్రతాపరుద్రుడు సరస్వతీవిలాసమను ధర్మశాస్త్రమును రచించెను. గోవిందమిశ్ర హరిహరచతురంగమును, వసంతరాయడు శకునశాస్త్రమును, సుద్ధానంద శంకరభాష్యము లేక విజ్ఞానాత్మమును, విశ్వానుభవ వేదాంతసప్తశతిని, అనందగిరి శంకరభాష్యము, బ్రహ్మసూత్రము బృహదారణ్యకవర్తికాది గ్రంథములను, చిదుకాచార్య తత్వప్రదీపక, బ్రహ్మసిద్ధిభాష్యములను, విద్యాధరుడు ఏకావలిని, అభినందు రాముచరిత్రమును, వసుదేవరథసోమయాగంగవంశానుచరితమును, జీవదేవుడు భాగవతమును, లొల్ల లక్ష్మీధరుడు సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యానమును, దివాకరుడు భారతామృతమును, అచ్యుతానందదాసు అనంతగోయి, సప్తభాగవతములను, బలరామదాసు అర్జునగీత, భావసముద్ర, భగవద్గీత, మహాభారత, రామాయణాది గ్రంథములను, పర్ధమాన మహాపాత్రుడు హిందూస్మృతి, దుర్గోత్సవ చంద్రికాది గ్రంథములను, వసుదేవ త్రిపాఠి ప్రాయశ్చిత్తవిలోచనమును, విశ్వనాథదాసు విచిత్రరామాయణమును, దీనకృష్ణదాసు రసకల్లోలము, చక్రధరవిలాసము, సాముద్రికము, ప్రతాపసింధు మొదలగు గ్రంథములను, గోపాలభంజదేవు అర్కమహాత్మ్యమును, హరిచందనదేవు లీలావతిని, రఘునాథ పరీక్షు గోపీనాథవల్లభుని నాటకమును, ఉపేంద్రభంజదేవు వైదేహీ విలాసాద్యనేకోఢ్ర

గ్రంథములను, రచించిరి. ఒరిస్సాదేశమున గాంగ, గజపతి, రాజులు శాంతిని, ఔన్నత్యమును స్థాపించుటచే నాకాలమున వాఙ్మయాభివృద్ధి యయ్యెను. పురి జగన్నాథమునందలి మాదలాపంజి గ్రంథములున్ను, అనేక దేవాలయములందున్న శాసనములున్ను, ఆకాలపుచరిత్రను బాగుగా తెలియుజేయుచున్నవి.

గజపతిరాజ్యక్షీణతకును, నాశనమునకును, ఈక్రింది విషయములు ముఖ్యకారణములుగా తోచుచున్నవి[139]:—

(1) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున కృష్ణదేవరాయలు ప్రతాపరుద్ర గజపతినోడించి గోదావరీనదికి దక్షిణముననున్న దేశమును తనరాజ్యములో కలుపుకొనుట.

(2) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద అంత్యభాగమున బెంగాలునవాబులు ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తి జాజిపురం, జగన్నాథం మొదలగుపట్టణములను కొల్లగొనుట; దక్షిణమున గోల్కొండనవాబులు శ్రీకాకుళమువరకునుగల ప్రదేశమును జయించుట.

(3) గజపతిరాజులయొక్క హిందూసామంత ప్రభువులు గోల్కొండ, బెంగాలు మహమ్మదీయనవాబులతో కుట్రలు పన్నుట.

(4) ఒరిస్సాదేశమున చైతన్యమతము ప్రబలియుండుటచేత రాజులును, మంత్రులును భక్తిమార్గ పరాయణులై యుండి రాజకీయ వ్యవహారములను సరిగా జరుపలేకుండుట; మరియు, వైష్ణవమతోద్ధారకులగు రాజులకును, శైవ, బౌద్ధ, మతావలంబకులగు ప్రజలకును పరస్పరవైషమ్య మేర్పడుట.

(5) గర్హ్వాజాత, లేక, కొండ సీమలలోని భంజవంశీయులగు సామంతప్రభువులు తమస్వతంత్రతను వెలిబుచ్చుట.

(6) జగన్నాథాలయము నందలి పూజారులు వైష్ణవమతమును సుప్రసిద్ధముగా జేసికొని తదితరమతముల నణగ ద్రొక్కుటయేగాక, రాజును, మంత్రులను స్వాధీనపరచుకొని తమ కనుకూలమగునట్టి శాసనములను దేవాలయము నందే చెక్కించుకొనుట.

(7) గజపతివంశమునందలి కడపటి రాజులు అశక్తులును, దుర్జనులు నగుట; (ఇట్లే తర్వాత రాజ్యమేలిన భోయి, తెలింగ, భంజ, వంశపు రాజులుకూడ బలహీనులగుటచే హిందూ రాజ్యము క్షీణించిపోయెను).

(8) అక్బరుచక్రవర్తి కాలమున మొగలాయిలు ఒరిస్సాదేశమును జయించుట. (1592-1604) ఆకాలముననే, దక్షిణకళింగమును, లేక, శిఖాకోల్, రాజమండ్రి, సర్కార్లను (గంజాం, విశాఖపట్టణం, గోదావరి, జిల్లాలు) గోల్కొండనవాబులు జయించుట.

గజపతివంశము క్షీణించినను, గజపతిబిరుదాంకితులగు ఖుర్దా రాజులు జగన్నాథము నందును, కేసరి (గాంగ?) రాజులు పర్లాకిమిడి ప్రాంతములందును,[140] భంజవంశపు రాజులోరిస్సా సామంత రాజ్యములందును, నివాసము లేర్పరుచుకొనిరి.

139. Vide P P 530 to 536 in the History of Orissa Vol I by late R. D. Banerji.

140. Vide List of Kimedi Zamindars given on PP. 45 and 46 in the Sketch of the Dynasties of Southern India by Robert Sewell. Also Gangavamsanu charitam and Gangavamsavali of Parlakimidi published in Vol. ?, Pts 3 & 4 P.p. 250-258 of the Journal of Andhra Historical Research Society, Rajahmundry by Dr. B. Seshagiri Rao, M.A. The Geneology and chronology given in Sewel's book differ from those given in Gangavamsavali. Similarly, the lists of Kings and dates given in the Sanskrit kavya Ganga-vamsa-Charitra, composed by the Oriya poet Vasudeva Ratha Somayaji, court poet of Vira Sri Purushottamadeva of Gudaricuttack line, differ from those given in Inscriptions. Hence, the statements given in these literary sources should be very carefully examined before they can pass off as sober history.

ఒరిస్సాదేశము.- మహమ్మదీయ, మహారాష్ట్ర, బ్రిటిషు ప్రభుత్వములు.*

ఐనిఅక్బరి, రెండసంపుటము, 209 పుటలో క్రీ॥సం॥1575 లో,టుకరోయి (మొఘల్‌మారి) యుద్ధములో అక్బరు సైన్యాధిపతియగుమునిం ఖాన్ ఆఫ్గన్ సైన్యాధిపతియగు డాడ్‌ఖానునోడిం చినవెంటనేఒరిస్సాదేశమంతయు లొంగిపోయె ననియు,తర్వాత బెంగాలు సుభాలో కలిపివేయ బడెననియు, వ్రాయబడినది. ఈజయింపబడిన ఒరిస్సాదేశము ఈక్రింది 5 సర్కారుల క్రింద విభజింపబడెను:—

1. జలేశ్వరం,(మిధునపురము) 2. భద్రక్, 3. కటకము, 4. కళింగదండపాట, 5. రాజ మహేంద్రవరము. కానిఇందు4,5.సర్కారులను గురించివివరములేవియు నివ్వబడకపోవుటచేతను, నిజముగా 1570 మొదలు 1641 వరకు దక్షి ణ ఒరిస్సా(చిల్కాసరోవరము మొదలు గోదా వరినదివరకుగలప్రదేశము) వాశిష్ఠవంశీయుడును, తెలుగువాడును, గజపతి బిరుదాంకితుడు నగు రామచంద్రునిసంతతివారిచేతనే పరిపాలింపబ డుచుండుటచేతను,అది అక్బరు అధికారములో నుండలేదని నమ్మవలెను.

క్రీ॥సం॥1605లో అక్బరుచచ్చిపోవునప్పటికి,ఉత్తర ఒరిస్సాదేశ మాతని పరిపాలనక్రిందనే యుం డెను. 1607 లో ఒరిస్సా ప్రత్యేకరాష్ట్రము గా నేర్పరుపబడి మొగలాయినవాబగు హాషీమ్ ఖానుని పరిపాలనక్రింద నుండెను. 1611 లో ఆఫ్గనులు కడసారి తిరుగబడిరి కాని యోడింప బడిరి. ఆ సం॥ ననే, ఖుర్దా, రాజమండ్రి సర్కారులు తప్ప తక్కిన ఒరిస్సారాజ్యమం తయు ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యెను. 1618 లో ఖుర్దారాజున్ను, ఆఫ్గనులును, కట్టకడపటి సారి తిరుగబడిరి. కాని ఓడింపబడిరి. ఖుర్దా రాజ్యముగూడ ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యె ను. కాని శిఖాకోల్,రాజమండ్రి సర్కారులు మాత్రిము మొగలాయిల స్వాధీనములో నుండక పోయెను. 1752లో మహారాష్ట్రులు దండెత్తి మొగలాయిల నోడించి ఒరిస్సాదేశమును స్వా ధీనపరచుకొనిరి.

ఆకాలమున (1605 మొదలు 1752వరకు) ఒరిస్సా, ఉత్తరమున తామ్రలిప్త, మిధున పురములు మొదలు దక్షిణమున రాజమహేం ద్రవరమువరకును వ్యాపించి, 5 జిల్లాలు లేక సర్కారుల క్రింద విభజింపబడి యుండెను. తూర్పుసరహద్దు సముద్రమున్ను,(బంగాళాఖాతము) పశ్చిమమున సింగభూమి, సోనుపురము, సం బలపురము,బస్తరున్ను సరిహద్దులై యుండెను. అయినను, ఈభాగమంతయు మొగలాయిల స్వాధికారమున నుండలేదు. సువర్ణరేఖ నది కుత్తరభాగము బెంగాలునవాబుల స్వాధీనము నను, చిల్కాసరోవరమునకు దక్షిణమునమున్న భాగమంతయు గోల్కొండ కుతుబుషాహి నవాబుల స్వాధీనమునను డెను.

1512 లో బామనీరాజ్యము చీలికలయ్యె ను ఆ సం॥ ననే, తెలింగానా లేక తెలుగు దేశమునైనేలుచున్న భామినీగవర్నరగుసుల్తాన్ కులీ కుతుబ్షా స్వతంత్రుడయ్యెను. ఈతని వంశకర్తను, రాజ్యకాలములిట్లు నిర్ణయింప బడినవి:[141]

1. సుల్తాన్‌కులీకుతుబ్షా	1512 — 1543
2. జామ్షీడ్‌కులీకుతుబ్షా	1543 — 1550
3. ఇబ్రహీమ్‌కుతుబ్షా	1550 — 1581
4. మహమ్మద్‌కులీకుతుబ్షా	1581 — 1611
5. అబ్దుల్లాకుతుబ్షా	1611 — 1672

*Vide Ganjam, Visag and Godavari Dt. Gazetteers and Beams' Notes on the History of Orissa. 141. Vide P 27 in Sewell's Sketch of The Dynasties of S, India.

6. అబుహసాన్ 1672—1688

మేదినీపురము మొదలుకొని కొండవీడువరకు గల ప్రదేశమునేలిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి (1497-1540) తన రాజ్యారంభ కాలమున క్షీణ దశయందున్న భామినీ, విజయనగర, రాజ్యములను పూర్తిగా జయింపవలసియున్నను అట్లు చేయ నశక్తుడై యుండి, తుదకు తానే యోడిపోయి తన రాజ్యములోని దక్షిణభాగములను కోలుపోయెను. కృష్ణ దేవరాయలు 1512-1518 మధ్య గజపతి రాజ్యములోని పెక్కు దేశములను జయించి, తుదకు గోదావరినదికి దక్షిణమునన్న భాగమంతయు తన రాజ్యములో కలుపుకొనెను. అందుచేత ఒరిస్సా గజపతి రాజ్యమునకు గోదావరినది దక్షిణపు సరిహద్దాయెను. కాని గోల్కొండనవాబగు సుల్తాన్ కులీ కుట్బుషా వారంగల్ మొదలు రాజమహేంద్రవరమువరకుగల దేశమును 1520-22 లో జయించి, తర్వాత శిఖాకోల్ వరకును దండయాత్ర సలిపెను. రమారమి 60, 70 కోటలను పట్టుకొనెను. కంభంమెట్టు, కొండపల్లి, ఏలూరు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్, కోటలను పట్టుకొని హిందూ రాజుల నోడించెను.[142]

అందుచే ఒరిస్సా దేశపు రాజు సంధిచేసికొని గోదావరినదికి దక్షిణ పశ్చిమ ప్రదేశమంతయు గోల్కొండనవాబున కిచ్చివేసెను. నవాబు తానుజయించిన ప్రదేశమును జిల్లాల క్రింద విభజించి పరిపాలనచేయుటకై ఉద్యోగులను నియమించెను. ఈనవాబు 1543 లో చనిపోయెను. ఈతనిపెద్దకొడుకగు జామ్‌షెడ్ కూలికుట్బుషా (1543-1550) గోవిందవిద్యాధరుని 7 వ అంక సం॥న, అనగా, 1546 లో ఒరిస్సాపై దండెత్తెను. అప్పుడు గోవిందుడు వానినోడించుటకై వెళ్ళగానే, రఘుభంజ తిరుగబడెను. ఆతని రెండవ కుమారుడగు ఇబ్రహీంషా (1550-1581) కాలమున తల్లికోట యుద్ధము 1565 లో జరుగుటయు, విజయనగర రాజులోడింప బడుటయు, విజయనగర రాజ్యము క్షీణదశ నొందుటయు జరిగెను. 1564 లో ఇబ్రహీంషా ముకుంద దేవునిచే పరిపాలింప బడుచున్న ఒరిస్సా దేశమును జయించుటకై సమకట్టెను. ఆకాలమున ఒరిస్సా దేశ ము త్తరమునుండి అఫ్ఘనులచేతను మొగలాయిలచేతను, దండెత్తబడుటచేతనున్న, రాజమహేంద్రవరము నేలుచున్న ఓడ్డెరాజులకు సామంతులైన రెడ్డి రాజుల మంత్రియగు పెద్దాపురపు వత్సవాయి మునలిరాజు ఇబ్రహీమ్‌తో కుట్రలు సలుపుటచేతనున్న, రాజమహేంద్రవరపుకోటసులభముగా గోల్కొండనవాబు పాలబడెను. తర్వాత నవాబు దక్షిణ కళింగదేశమునుజయించుటకై రఫుట్‌ఖాన్‌లరినిపంపెను. ఆతడు పెద్దాపురపుకోటను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. తర్వాత తిరిగి రాజమండ్రికోటను స్వాధీనపర్చుకొని, రెడ్డిరాజులనోడించి, 1571లో వారిని ఖాసింకోటకుతరిమివేసెను. తర్వాతఖాశింకోటను పట్టుకొని, ఒరిస్సారాజుల నోడించి, శిఖాకోల్ స్వాధీనపర్చుకొనెను. ఈరాజమండ్రి, శిఖాకోల్, సర్కారులు ఐనిఅక్బరిలో మొగలాయి రాజ్య విభాగములుగా వర్ణింపబడినను, నిజముగా గోల్కొండనవాబుల పరిపాలన క్రింద నుండెను. వారి ఫౌజుదారులే ప్రజలవల్ల భూమిపన్నులను, జమీందార్లవల్ల కప్పములను, వసూలుచేయుచుండిరి. మహమ్మదీయమతము, మశీదులు దేశమునందంతటను వ్యాపింపదొడగెను. ఇట్లుత్తరమునసున్న చిల్కాసరోవరము వరకుగల ప్రదేశమంతయు 1571 మొదలు 1687 వరకు గోల్కొండనవాబుల

142. Vide PP 214 to 224 in Morris' Godavary Dt.

పరిపాలనమున నుండెను. వారి ఫర్మానాలు, సనదులు (జమీందార్లకున్ను, కరణముల కున్ను ఇచ్చిన ఉత్తరవులు) విశేషముగా దొరికి నవి. 1687లో గోల్కొండ రాజ్యము ఔరంగజేబు చే జయింపబడెను. అందుచే 1687 మొదలు 1724 వరకు ఈదేశమంతయు మగల్ సామ్రాజ్యమున నిమిడియుండెను.

ఢిల్లీ మగలాయిరాజ్యము శిధిలమైపోయిన తర్వాత, 1724 లో కమ్రుద్దీన్ అసఫ్‌జా హైదరాబాదువద్ద స్వతంత్రుడై మొదటి దక్షిణ హిందూదేశపు నైజాముగా స్థిరపడెను. నైజాముయొక్క దక్షిణహిందూదేశపు సుభేదారి లోని 22 రాజధానులలో నొక్కటగు గోల్కొండకు అర్కాటు, కర్నూలు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్ (శ్రీకాకుళం) సర్కారులు అంతర్భాగములుగా నుండెను. రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం, సర్కారులపై అన్వరుద్దీన్ నవాబుగా నియమింపబడెను. ఆతనిక్రింద సైన్యాధిపతిగా రుస్తుంఖాన్ నియమింపబడెను. ఈతడు 1732 మొదలు 1739 వరకును, రాజమహేంద్రవరం మొదలు గుంటూరువరకుగల నాలుగు సర్కారులపై నతిక్రూరముగా రాజ్యమేలెను. ఈతడే ఉత్తరసర్కారులలోని జమీందారులను పదభ్రష్టులను గావించి, అమీనాలను నియమించి, అతి నిర్దాక్షిణ్యముతో పన్నులు వసూలు చేయుచుండెను. హైదరాబాదు నవాబగు అసఫ్‌జా 1748 లో చనిపోయిన తర్వాత, అతని రెండవకొమరకగు నాజర్‌జంగునకును, మనుమడగు మిర్జఫ జంగునకును, సింహాసనమునకై పోరుప్రారంభించెను.

ఈయుద్ధములో ఇంగ్లీషువారు నాజర్‌జంగ్ పక్షమునను, ఫ్రెంచివారు మిర్జపజంగ్ పక్షముననుండి పోరాడిరి. 1750 లో నాజర్‌జంగ్ చంపబడినతర్వాత, ఫ్రెంచివారిసహాయమున మిర్జఫాజంగు దక్షిణహిందూదేశపు సుబేదారుగా నెన్నుకొనబడెను. అందుచేత ఫ్రెంచి గవర్నరగు డూప్లేకు, కృష్ణానదికి దక్షిణమున నున్న తన రాజ్యమంతయు ఆక డిచ్చివేసెను. కాని మిర్జఫా అచిరకాలములోనే చ పబడెను. అప్పుడు అసఫ్‌జాయొక్క మూడవ కుమారుడగు సలబత్‌జంగు, బుస్సీ సహాయమున సుబేదారయ్యెను. (1751) అందుచేత ఆతడు ఫ్రెంచివారి కుత్తరసర్కారులు దానమిచ్చెను. అనగా, ముస్తఫానగరము, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళం, వీటివల్ల రాబడిన పన్నులతో ఫ్రెంచివారు తమసైన్యమును పోషించుకొనుచు, సుబేదారును సంరక్షింపవలెనని యాతడాజ్ఞాపించెను. గనుక 1753 లో ఫ్రెంచి సైన్యాధిపతియగు బుస్సి ఆనాలుగు సర్కారులను లోబరుచుకొనెను ఇంతకుముందే బందరు, కొండపీడు, సర్కారులను బుస్సీ స్వాధీనపరుచుకొని యుండెను. అందుచేతం తూర్పు కనుమలకును, బంగాళాఖాతమునకును మధ్యనున్నట్టియు, చిల్కసరోవరము మొదలు 600మైళ్ళుదక్షిణము వరకును వ్యాపించి నట్టియు, ప్రదేశము ఫ్రెంచివారి యాధీనములోనికి వచ్చెను. కాని తత్పూర్వము పైనాలుగు సర్కారులకును గవర్నరుగా నుండిన జాఫర్ ఆలీఖాన్ విజయనగరాధీశుడగు గజపతి విజయరామరాజుతో సంధిచేసుకొని, ఫ్రెంచి వారికి ఆసర్కారులు లోబడకుండ చూచెను గాని, ఫ్రెంచివారు రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం సర్కారులనువిజయరామరాజునకు సానుకూలముగా కవులున కిచ్చెదమని తెలుపుటచే నాతడు జాఫర్ ఆలీఖానుని సఖ్యమును విడిచెను. అందుచే ఖాన్ మహారాష్ట్రుల సహాయముతో, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, ఏలూరు, సర్కా

రులను కొల్లగొనెను. అయినను, ఫ్రెంచివారు తుద కాసర్కారులను స్వాధీనము చేసికొనిరి. తర్వాత న్యాయ పరిపాలనకున్ను, పన్నులు వసూలుచేయుటకున్ను, దేశమును శాంతిగా ల్పుటకున్ను, బుస్సి చక్కని యేర్పాటులను జేసెను. కొండప్రదేశమందలి జమీందారులనులోబరుచుకొని కప్పములను వసూలుచేసుకొనెను. తిరుగుబాటుచేసిన జమీందారుల నుద్యోగముల నుండితొలగించివేసెను. ఫ్రెంచి ఉద్యోగీయులు నియమింపబడిరి. నాలుగు సర్కారులలోను జమాబందిచేయుబడి, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, సర్కారులకుపన్ను హెచ్చింపబడెను. జమీందారులే దేశమునందల్లరలు లేకుండ బందోబస్తు చేయవలసియుండెను. వారే, పన్నులువసూలుచేయుటకగు ఖర్చులు, భరింపవలెను. 12,000సిబ్బందినిసమకూర్చి, పంటలుభద్రపరచి, సర్కారు వారికిని, రైతులకును సరిసమానముగా వాటి నిపంచిపెట్టించవలెను. బుస్సి, ఇట్టిసరియైనపరిపాలనవిధములచేత దేశమును శాంతిగోల్పెను. న్యాయపరిపాలనకును, పన్నులువసూలగుటకును, తగిన యేర్పాటులుచేసెను. 1746లో రాజమండ్రి శ్రీకాకుళం, సర్కారులపైని ఇబ్రహీంఖానుని నవాబుగానియమించెను. తర్వాతమాధవవర్మ సంతతివాడును,[143] విజయనగరాధీశుడునగు విజయరామరాజుసహాయముతోను, సలహాతోను, బొబ్బిలికోటను[144] 1757లో ముట్టడించిపట్టుకొనెను. తర్వాతగంజాజిల్లాను లోబరుచుకొనెను. 1758 లో బుస్సీ కర్నాటదేశమునకు బదిలీకాగా, ఫ్రెంచియధికారము ఉత్తరసర్కారులలో అడుగంటెను. బొబ్బిలియుద్ధములో విజయరామరాజు చనిపోగా, ఆనందగజపతి రాజ్యమునకువచ్చి, ఫ్రెంచివారినిపూర్తిగా ఉత్తరసర్కారులనుండి తరిమివేయుటకై ఇంగ్లీషువారితో, రాయభారముజరిపెను. అందుచే ఆసం॥ ననే

143. In an article on the Rajput origins in Orissa by late Prof. R. D. Banerji, M.A. published in Modern Review for 1929, it is maintained that the Raja of Vizianagar and the Maharajah of Mayurbhanj and other Feudatory princes of Orissa have, unnecessarily and without good historical grounds, traced their Origins from the Rajputs who did not even exist as such at the time when these families are said to have originated.

144. బొబ్బిలివంశచరిత్రనుబట్టి, ఆ వంశకర్తయగు పెద్దరాయుడు వెంకటగిరివంశమునకు చెందిన వెలమదొరయని తెలియుచున్నది. 1652 లో శ్రీకాకుళం ఫౌజుదారగు షేర్ మహమ్మదుఖానునితోను, విజయనగరవంశకర్తయగు పూసపాటి మాధవవర్మతోను, అతడు విశాఖపట్టణంజిల్లాకు వచ్చి చేరెను. శ్రీకాకుళం నవాబునకొనర్చిన యుపకారమునకు పెద్దరాయడు రాజాంపై యధికారిగా నియమింపబడెను. అతని కొడుకు లింగప్ప బొబ్బిలి (పెద్దపులి) యను గ్రామమును షేర్ (పులి) ఖానుని పేరటకట్టించి, దానిని తనరాజధానిగాజేసికొనెను. తర్వాత 12 గ్రామములున్ను, రంగరావను బిరుదున్ను, షేర్ ఖానునివల్ల సంపాదించెను. అతనితర్వాత నాల్గవ రాజగు గోపాలకృష్ణుని కాలమున, 1753లో, సర్కారులు ఫ్రెంచివారి కివ్వబడెను. అప్పుడు బుస్సీ శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, సర్కారులను విజయనగరాధీశుడగు పెద్దవిజయరామరాజునకు కవులున కిచ్చెను. 1756-57లో, విజయరామరాజు బుస్సీతో కలిసి, బొబ్బిలిరాజ్యమును కలుపుకొనుటకై కుట్రపన్ని, బొబ్బిలికోటను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. కాని వెంటనే రాజాం దుర్గాధిపతియగు తాండ్రపాపయ్యచే చంపబడెను. తర్వాత ఆనందరాజు విజయనగరాధీశు డయ్యెను. బుస్సీ, బొబ్బిలిరాజ్యమును తిరిగి రామకృష్ణరంగారావు కొడుకగు చినరంగారావున కివ్వ నిశ్చయించుటచేత, ఆనందరాజు ఇంగ్లీషువారి సహాయము కోర, పోరుసహాయమున వారిని ఉత్తరసర్కారులనుండి తరిమివేసెను. 1759 లో చిన్నరంగారావున్ను, అతని పెత్తండ్రియు చేరి రాజాంకోటను స్వాధీనపర్చుకొనిరి. 1766 లో సీతారామరాజు వారిని పట్టుకొని చెరసాలయందుంచెనుగాని 1790 లో చిన్నరంగారావు పారిపోయెను. 1794 లో విజయనగరాధీశుడు పద్మనాభయుద్ధములో చంపబడినతర్వాత, ఇంగ్లీషువారు తిరిగి చిన్నరంగారావునకు కబురు పంపి, అతనిరాజ్య మాతని కిచ్చిరి. అప్పటినుండియు వంశపరంపరగా ఈరాజులు బొబ్బిలి సంస్థానమును చక్కగ పాలించుచుండిరి.

క్లయివు కలకత్తానుండి ఫోర్డు యధికారమున నొకగొప్ప సేనను పంపెను.

ఆతడు, ఆనందగజపతితో సంధిచేసికొని, ఫ్రెంచివారిని మొదట చందుర్తివద్ద ఓడించి రాజమండ్రికోటను పట్టుకొని, తర్వాత బందరుకోటనుస్వాధీనముచేసికొని, నైజామ్‌సలబత్ జంగుతో సంధిచేసుకొనెను. దీనిఫలితముగా, బందరు,నిజాంపట్టణం, సర్కారులను నైజాము ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుటకున్ను, ఫ్రెంచివారినుత్తర సర్కారులనుండి వెడలగొట్టుటకున్ను, ఇంగ్లీషువారు నైజామునకు తన శతృవుల నెదుర్కొనుటలో గూడసహాయముచేయుటకున్ను, స్థిరపడెను (1759). బందరుతప్పతక్కినసర్కారులన్నియు నైజాము స్వాధీనమాయెను. 1761లో నైజామ్‌సాలబత్ జంగు,ఆతనితమ్ముడైన నైజామ్అలీచే ఓడింపబడిపదభ్రష్టుడయ్యెను. నైజామ్అలీచేసర్కారులు హుసేనాలీఖానునకు కవులునకివ్వబడెను. అయినను 1765 లో ఉత్తరసర్కారు లింగ్లీషువారికి ఢిల్లీచక్రవర్తిచేత దానమివ్వబడెను. కొంతయాటంకముమీద ఆ సం॥ననే, హైదరాబాదునవాబు గూడ ఉత్తరసర్కారులను ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుటకొప్పుకొనెను.[145] కానిఇంగ్లీషువారాతనికికప్పముకట్టుటకును, సేనాసహాయమొసంగుటకును సమ్మతించిరి (1766). మరియు, సేనతోసహాయ మొనరింపని సం॥ లలో సం॥ 1కి 9లక్షల రూపాయిల నిచ్చుట కంగీకరించిరి. 1768లో ఈమొత్తముతగ్గించబడెను. తర్వాత 1823లో పెట్టి పైశాశ్వతపు హక్కుకై కొంతపెద్దమొత్తమివ్వబడెను. ఉత్తరసర్కారులు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమైనతర్వాత, రాజమండ్రి, ఏలూరు, కొండపల్లి, సర్కారులు తత్పూర్వము నైజామువల్ల కౌలుపొందియున్నహుసేన్ఆలీఖాన్ క్రిందనే కౌలునకు జరువబడెను. ఈకౌలు 1769 లో ఆఖరుకాగానే, కంపెనీవారి స్వంత యధికారముక్రిందనే సర్కారుల ప్రభుత్వము జరిగెను.తత్పూర్వము గిడ్డంగుల కేజంట్లుగానుండినవారు చీఫులనబడిరి. బందరు చీఫుక్రింద ఏలూరు, రాజమండ్రి, సర్కారులుంచబడెను. ఇట్లే విశాఖపట్టణంలోను, గంజాంలోను, చీఫులుండిరి. ఈప్రకారము 25 సం॥లు రాజ్యపరిపాలన జరిగిన తర్వాత, 1794 మొదలు,జల్లా కలెక్టర్లు నియోగింపబడిరి. 18 వ శతాబ్దముందంతయుఉత్తరసర్కారు లరాజకముగానుండెను. దక్కను సుబేదార్లు బలహీనముగానుండుటచేతను, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషువార లొకరితర్వాతనొకరు దేశమును స్వాధీన పరుచుకొనుటచేతను, జమీందార్లు దేశమునందంతటను తమ యధికారమును విచ్చలవిడిగా వెల్లడిచేయుచుండిరి. కష్టము మీద 19 వ శతాబ్దప్రారంభమునుండి దేశము, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వముయొక్క లాభములను పొందసాగెను. జమీందారుల కొట్లాటలు, దౌర్జన్యము లణగెను. ముఖ్యముగా ఆనంద రాజు చనిపోయినతర్వాత ఆతని దత్తతకుమారుడగు విజయ రామరాజున్ను ఆతని అన్న సీతారామరాజున్ను, తమయధికారమును చుట్టుపట్లనున్నజమీందారులమీద చూపిరి. కొందరి జమీనుల నాక్రమించిరి. మరికొందరను ఖయిదీలుగా పట్టుకొనిరి. ప్రజలనేక కష్టముల ననుభవించుచుండిరి అందుచే 1784 లో ఇంగ్లీషుసభ్యులుకొందరు విజయనగరాధీశులయధికారమునుతగ్గించుటకై నియమింపబడిరి. వీరు, విజయనగరరాజుయొక్క సేననుతగ్గించవలెననియు, కప్పము 5 లక్షలుగాక ఇంకా 4లక్షలు అధికముగా కట్టవలెననియు,శీతారామరాజు దివానుగా నుండకూడద

145 ఈవిషయమున, రాజా కాండ్రేగుల జోగిజగన్నాధరావు బహద్దరు రాజమహేంద్రవరమున ఇంగ్లీషువార దుబాషుగానుండి, వారికి చాల సహాయమొనర్చెను. Vide Correspondence between the Hon'ble E. I. Co. and Jogi Pantulu, published by me in J. A H.R S. Vols. 3 & 4.

నియు,జెయపురం,[146]బొబ్బిలి, మొదలగుజమీందార్లుగూడ వేరు వేరు కవుల్లుపొంది, స్వతంత్రాధికారులుగా నుండవలెననియు, సిఫార్సు చేసిరి. ఈసిఫార్సుప్రకారము, సీతారామరాజునకు నెల 1కి రూ.500 ల జీవనవృత్తినిచ్చి, చెన్నపట్టణమున నుంచిరి. విజయరామరాజు తానుకట్టవలసినకప్పముకట్టకపోవుట చేతవిజయనగరముకోట పట్టుకొనబడెను. రాజు దేశమునువిడిచి, బందరు పోవలసివచ్చెను. కాని 1794 లో రాజుతిరుగబడుటచేత,పద్మనాభయుద్ధమునవిజయరామరాజోడింపబడి చంపబడెను. తర్వాత ఆతనికొడుకగునారాయణరాజుకంపెనీవారికిలోబడెను.ఇట్లే ఇతర జమీందారులును లోబడిరి. జయపురం రాజు పద్మనాభయుద్ధములో జోక్యము కలుగజేసుకొనకపోవుటచేత తన జమీనును స్వతంత్రముగా కవులునకుపొంది పరిపాలింప జొచ్చెను. నారాయణరాజునకు విజయనగరరాజ్యము కొంతభాగము తగ్గింపబడి, 6 లక్షల పీష్కషుకే 3 సం॥ లుకవులున కివ్వబడెను. విశాఖపట్టణమందలి తక్కిన జమీందారులకుగూడ మిగిలినజమీనులు 1796లో నేకవుళ్ళకివ్వబడెను. తర్వాత వీటికన్నిటికిని 1802లో శాశ్వతపుశిస్తు స్థిరపర్చబడెను. అయినను దీనివల్ల కంపెనీవారికిని, జమీందారులకున్ను, ప్రజలకున్నుగూడ లాభము లేకపోయెను. అల్లరులు హెచ్చెను. 1833 లో పర్లాకిమిడిలో పితూరిలేచెను. అందుచే రస్సెల్ సంఘము మాయల్లరుల నణచుటకై నియమింపబడెను. కాశీపురం, పాయకరావుపేట, పాల్కొండ, మొదలగు జమీనులు సర్కారులో కలుపుకొనబడెను. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $7/8$ భాగమునందలి న్యాయాధికారము కలెక్టరు స్వాధీనమున నుంచబడెను సర్వసిద్ధి, గోల్కొండ, తాలూకా లిట్లే కంపెనీవారి యధికారములోనికి తేబడెను.

విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $9/10$ భాగము జమీందారిభూమి. హిందూరాజుల కాలమునను, మహమ్మదీయ నవాబుల కాలమునను, పంటలోని సగముభాగము సర్కారునకున్ను, తక్కిన సగముభాగము వ్యవసాయదారులకున్ను, భాగింపబడుచుండెను. ఉద్యోగస్తులున్ను, సిబ్బందిజనమున్ను, నగదుగాగాక వస్తురూపకముగానే భత్యము అందుకొనుచుండిరి. మహమ్మదీయులకాలములోనే పన్నులను వసూలుచేయుటకై నియమింపబడిన కలెక్టర్లు క్రమక్రమముగాజమీందారులనునట్టిపేరుపొంది గొప్పభూస్వాములైరి. 1765 లో కంపెనీవారి యధికారము త్తరసర్కారులలో స్థాపింపబడిన తర్వాత, 1769 లో విశాఖపట్టణమున నొక

146. జయపురవంశ చరిత్రనుబట్టి, వినాయకదేవు కాశ్మీరదేశమునువిడిచి, కాశీ విశ్వనాథునారాధించి, ఆదేవుని కృపవల్ల శిలావంశీయుడగు నందపురంరాజు కుమార్తెను వివాహము చేసుకొని, తుదకు 1443 లో రాజ్యపదవి కెక్కెను. ఆతనితర్వాత 6 వ రాజగు వీరవిక్రమరాజు (1637-1669) జయపురమును రాజధానిగా జేసికొనెను. ఆతడు గోల్కొండ నవాబునకు కప్పముకట్టుచుండెను. ఆతనితర్వాత పదవరాజగు లాలకృష్ణుని కాలమున (1752-58), ఆతని సోదరుడు విక్రమదేవు తిరుగుబాటుచేసెను. విజయరామరాజతనికి సహాయమొసర్చి, మాడుగోలు, సాలూరు, కురుపాం, మొదలుగాగల 10 చిన్నజమీనులను సంగ్రహించెను. 1768-69 లో విజయరామరాజు ఇంగ్లీషువారివల్ల హక్కునుపొంది, ఈ జమీనులను శాశ్వతముగా సంపాదింపజూచెను గాని, సం॥ 1కి 24,000 రూపాయిలు కవులుమొత్తము రాబట్టుకొనుటకుమాత్ర మధికారమును పొందెను. కాని, 1784 లో తరుచు జయపురం జమీను అల్లరులతో నిండియుండుటచేత, వాటిని తిరిగి విక్రమదేవుని కిచ్చి 40,000 రూపాయిలు సం॥ 1కి పుచ్చుకొనుట కంగీకరించెను. 1794 లో పద్మనాభయుద్ధములో విజయనగరంరాజు చంపబడినతర్వాత, ఇంగ్లీషువారు జయపురం రాజగు రెండవ రామచంద్రదేవునకు ఖాయదుగా 25,000 కప్పమునకై జమీనంతను ఇచ్చివేసిరి. 1803 లో ఖాయపు సిస్తును స్థిరపర్చుటలో ఈమొత్తము 16,000 క్రిందస్థిరపడెను, అప్పటినుండియు జయపురం రాజులు వంశపరంపరా అధికవైభవముతో తమరాజ్యమును పాలించుచుండిరి.

ఫీఫున్ను, అతని క్రొత్త సహాయసంఘమున్ను, నియమింపబడెను. ఆకాలమున ఆజిల్లాయందలి భూములు జమీను, హవేలి, (సర్కారు) అను రెండు విధములుగానుండెను. జమీనుభూములన్నియు విజయనగరరాజు స్వాధీనముననుు, హవేలిభూములన్నియు ఆతని సోదరుడును దివాను నగు శీతారామరాజు స్వాధీనమున నుండెను. ఈహవేలిభూములవల్ల రాబడి రానురాను కంపెనివారికి తగ్గిపోగా, 1776 లో మదరాసు గవర్నమెంటువారు విచారణసంఘమొకదానిని నియమించిరి. 1778లో గవర్నరురంబోల్డు జమీందారులను చెన్నపట్టణమునకు రానియమించెను. అక్కడవారికి శాశ్వతపుశిస్తుపట్టాలనిచ్చివేసెను. హవేలిభూమిపన్నులు వసూలుచేయుట, యూరోపియన్ కలెక్టర్ల యధికారమున నుంచబడెను. 1794 లో ఉత్తరసర్కారులలోని ఫీఫులున్ను, వారి సహాయసంఘములున్ను తీసివేయబడిరి. విశాఖపట్టణము మూడుభాగములుగా విభజింపబడెను. ఒక్కొక్కభాగ మొక్కొక్క కలెక్టరు యధికారమున నుండెను. విశాఖపట్టణం, కసింకోట ఒకభాగముగను, విజయనగరం తదితరజమీనులు రెండవభాగముగను, శ్రీకాకుళం, టెక్కలి, కిమిడి, ప్రదేశములు మూడవభాగముగను, విభజింపబడెను. ఈ మూడుభాగములలోనున్న హవేలిభూములు గ్రామస్థులకు ఏక్సాలు కౌలున కమర్చబడుచుండెను. భూమి కొలత కాబడకపోవుటచేతను, భూమిశిస్తులు తరుచు మారుచుండుటచేతను చాల చిక్కులు తటస్థించుచుండెను. అందుచే ఈచిక్కులను తగ్గించుటకై 1799 లో ఖాయపుశిస్తు నిర్ణయము చేయబడెను. ఈ యేర్పాటు జమీను, హవేలిభూముల కన్నిటికిని వర్తించెను. ఏయేర్పాటులోనే విజయనగరంరాజు 1 3/5 లక్షలకు మొదటిభాగమందలి 17 ముఠాలను వేలములో కొనెను. రెండవభాగములోని జమీందారులందరును వారివారి జమీనులను (మొత్తం16), 8 లక్షలకు వేలములో స్థిరపరిపించుకొనిరి. మూడవభాగములోని 20 ముఠాలలోను 6 విశాఖపట్టణంజిల్లా యందున్నవి. తక్కినవి గంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను.

శ్రీకాకుళం లేక గంజాం జిల్లాకూడ ఇట్లే మూడుభాగములుగ విభజింపబడి ముగ్గురు కలెక్టర్లక్రిందనుండెను. అప్పటి కలెక్టర్లు పరిపాలన చేయుటకు ముందుగా, భూమిరాబడులను హెచ్చించి ఎక్కువసొమ్మును రాబట్టుచుండిరి. 19 వ శతాబ్దప్రారంభమున శ్రీకాకుళం, గంజాం సర్కారులన్నియు పితూరీలలో మునిగియుండెను. అయినను, క్రమక్రమముగా విజయనగర మన్యప్రాంతములందును, గుమ్సూరు పర్లాకిమిడి ప్రాంతములందును లేచిన యల్లరులను సర్కారువారు అణిచివేసి, ఆయాభాగములను స్వాధీనపర్చుకొని, యూరోపియన్ కలెక్టర్లక్రింద పరిపాలించుచుండిరి. 1803లో పర్లాకిమిడి, టెక్కలి, జమీనులు గంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను. తక్కినజమీనులన్నియువిశాఖపట్టణంకలెక్టరుయధికారముననేయుంచబడెను.

ఉత్కళ లేక ఒరిస్సా దేశమున[147] క్రీ॥ సం॥ 1611 లో, ఉస్మాన్ ఖాన్ కటకమునుండి దండువెడలి సువర్ణరేఖానదియొద్దను మొగలాయి సేనాధిపతియగు షుజాత్ ఖానుచే నెదుర్కొనెనుగాని, ఓడింపబడి చంపబడెను. అందుచే ఆ సం॥ న బాలసోర్ మొదలు కటకము వరకుగల ప్రదేశము మొగలాయిరాజ్యముతో కలుపబడెను. అప్పటినుండియు దేశము శాంతినొందెను. అందుచే వర్తకము విరివిగా సాగెను. బియ్యము, బట్టలు ఎగుమతి చేయబడు

147. I have referred to John Beam's "Notes on the History of Orissa under the Mohamadan, Maharatha and English rule," published in Ind. Ant for 1883, Pp 231–257; and Ganjam and Puri Dt. Manuals and Hunter's Orissa Vol II,

చుండెను. ఆకాలముననే ఇంగ్లీషువారు మొగలాయిచక్రవర్తియగు షాజహాన్ వల్ల పిప్లి, బాలసోరు,వద్ద గిడ్డంగులను కట్టుట కాజ్ఞ బడసిరి. 1725 మొదలు 1735వరకును ఒరిస్సా దేశము తకీఖానుని వశమునందుండెను. అప్పుడు సువర్ణరేఖనది కుత్తరముననున్న జలేశ్వరంసర్కారు బెంగాలుతో కలుపబడెను. ఈతడు హిందువులను బాధపెట్టుటచేత, ఖుర్దారాజు జగన్నాధదేవుని చిల్కసరోవరమున దాచిపెట్టెను. అందుచేత ఒరిస్సా దేశపురాబడి తగ్గెను. ఈతడు బలసోరువద్ద నొక పెద్దచెఱువును మసీదును కట్టించెను. ఈతనితర్వాత 1734లో ముర్షిడ్కులిఖాన్ ఒరిస్సా నవాబుగా నియమింపబడెను. ఈతని దివాను మిర్హాబిబుల్లా. ఈతడే ఒరిస్సా దేశమును మహారాష్ట్రుల పాల బడవేసెను. ముర్షిడ్కులిఖాన్, తత్పూర్వము చిల్కసరోవర ప్రాంతపు కొండలకు గొంపోబడిన జగన్నాధుని విగ్రహమును, తిరిగి బ్రాహ్మణులచే తెప్పించెను. అందుచేత ఒరిస్సా రాబడి తిరిగి హెచ్చెను. యాత్రికులపై విధింపబడిన పన్ను సం॥ 1కి, 9 లక్షలకు మించెను. 1740లో బెంగాలునవాబగు అలివర్దిఖాన్,ఒరిస్సానవాబుతనకు కట్టవలసినకప్పము కట్టకపోవుటచేత,ఒరిస్సాపై దండెత్తి బలసోరువద్ద యాతని నోడించెను. అందుచే నాతడు బలసోరునుండి బందరునకుఓడపై ప్రయాణమయ్యెను. 1741లో బెంగాలు నవాబు, మసుంఖానుని ఒరిస్సానవాబుగా నియమించెను. ఈతనికాలముననే, 1744లో, మహారాష్ట్రులు బీహారునుండి ఒరిస్సాపై దండెత్తిరి. దీనికి ముఖ్యకారకుడు మిర్హాబిబుల్లా. 1740 లో బలసోరుయుద్ధమైన తర్వాత నీతడు మహారాష్ట్రుల నొరిస్సాపై దండెత్తమని వేడెను. ఆకాలమున, నాగపురంరాజధానిగాగల్గి,రఘోజిభాన్స్లెబీరారుపై రాజ్యమేలుచుండెను. ఆతనివద్ద భాస్కరపండితుడుమంత్రిగా

నుండెను. ఈతనితో హాబిబుల్లా కుట్రవన్ని బీహారుపై దండెత్తెను. కట్వావద్ద అలివర్దిఖానోడింపబడెను. అందుచేత, మిధునపురము వరకునుగల ప్రదేశము మహారాష్ట్రుల వశమయ్యెను. కాని త్వరలోనే బలసోరువద్ద వారోడింపబడిరి. అందుచే వారు కటకమును దోచుకొని బీరారునకు లేచిపోయిరి. మరుచటి సం॥న, రఘోజిభాన్స్లె ఒరిస్సాపై దండెత్తెను గాని, పీష్వాబాలాజీరావున్ను, బెంగాలు నవాబున్ను, కలిసి యాతని నోడించిరి. అందుచే నాతను సాతారాలోనున్న మహారాష్ట్రరాజు నుదర్శించి,ఆతనివల్ల అయోధ్య, బిహార్, బెంగాలు,ఒరిస్సా, రాబడులను వసూలుచేసుకొనుట కాజ్ఞనుపొందెను. 1744లో రఘోజీ సంభలపురం మీదుగా నొకగొప్పసేనతో ఒరిస్సా దేశముపైకి దండెత్తెను. కాని అలివర్దిఖానుని చేనోడింపబడి,బలసోరుమీదుగా ఇంటికరిగెను. అయినను, 1745లో తిరిగి దండెత్తి, కటకము మొదలుకొని సువర్ణరేఖనదివరకునుగల ప్రదేశమును దోచుకొనెను. కాని తిరిగి కట్వావద్ద ఓడింపబడుటచేత బీరారునకుతిరిగిపారిపోయెను. 1748, 1749 సం॥లలో మహారాష్ట్రులు తిరిగి ఒరిస్సా దేశమును దోచుకొనిరి. 1750 లో రఘోజీ కొడుకగు జనోజీభాన్స్లె ఒరిస్సాపై దండెత్తి దోచుకొనసాగెను. అందుచేత అలివర్దిఖాన్ విసుగుచెంది, మహారాష్ట్రుల దాడి కోర్వలేక, సువర్ణరేఖనది కుత్తరముననున్న పట్టసపురం జిల్లాయున్ను, ఆనదికి దక్షిణముననున్న దేశమంతయున్ను,మహారాష్ట్రులువిధించెడిఛౌతుపన్నునకుబదులుగా,వారికిచ్చివేసెను. 1753లో రఘోజీచనిపోవుటయు, జనోజీ మహారాష్ట్రసైన్యమంతకును సేనాధిపతియగుటయు, సంభవించెను. 1755లో ఒరిస్సా దేశమంతయు పూర్తిగా మహారాష్ట్రపాలనమునబడెను. 1773లో జనోజిచనిపోవువరకును

ఒరిస్సాదేశ మతి క్రూరముగా పరిపాలింపబడెను. 1778లో జనోజితమ్ముడు సబాజీ రాజ్యమునకు వచ్చెను. కాని 1775 లో అతని తమ్ముడగు మధోజీచే చంపబడెను. మధోజీ కొడుకగు రఘోజి జనోజికిదత్తుడగుటచే, అతను రాజ్యమునకువచ్చుటయు, అతనితండ్రి మధోజి రాజ్యసంరక్షకుడుగ నుండుటయు, తటస్థించెను.

ఈ కాలమునకు 100సం॥లు క్రితమునుండి, ఇంగ్లీషువారు గిడ్డంగులను కట్టుకొని దేశమున వర్తకస్థలములను నిర్మించుకొనుచుండిరి. బాలసోరు, పిప్లి వీరిముఖ్యస్థలములు. మహారాష్ట్రులు వీరి గిడ్డంగులను, ఓడలను దోచుకొనుచుండిరి. ఇంగ్లీషువారి బట్టలవర్తకము కొనసాగదయ్యెను. 1753 లో మహారాష్ట్రులు దండెత్తినపుడు, సాలీలు తమ నేతమగ్గములతో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులలో శరణుజొచ్చిరి.

1757 లో కటకమువద్ద ఇంగ్లీషువలన యొకటినెలకొల్పబడెను. ఒరిస్సాలో మహారాష్ట్రులుచిరకాలముండరని యెంచి, బహుజాగరూకతతోను, సామర్థ్యముతోను ఇంగ్లీషువారుతమ వర్తకమును కొనసాగించు కొనుచుండిరి.

ఒరిస్సాపై నేలిన మొదటి మహారాష్ట్రు సుబేదారు శివభట్టు సాంత్ర. ఈతడే 1760 లో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులను ముట్టడించెను. 1761లో వీరభూమి, వర్ధమాన, జమీందారులతోగూడ బాలసోరు, మిధునపురం జిల్లాలను స్వాధీనపరుచుకొనెను. బంగాళాదేశమునుతరుచు కొల్లగొనుచుండెను. అందుచే ఇంగ్లీషువారు, బెంగాలు నవాబునకు మహారాష్ట్రుల దేశముపై దండెత్తుటకును, కటకముపైకి సేననంపుటకును, సలహానిచ్చిరి. కటకం, జలేశ్వరం జిల్లాలపై రాబడులను తమ కిచ్చినచో తమ సేనతో కటకముపై దండెత్తి మహారాష్ట్రుల నోడించి ముందెన్నడును వారు నవాబుపై దండెత్తకుండుటయేగాక, బీహారు, ఒరిస్సా దేశములను విడిచిపోవుటగూడ జరుగునట్లు చేసెదమని చెప్పిరి. కాని నవాబు కలుగజేసికొనకపోవుటచేత తామే శివభట్టును బెదిరించుచుండిరి. ఇంతలో 1764లో శివభట్టు ఉద్యోగమునుండి తీసివేయబడెను. అతనికి బదులుగా భవాని పండితుడునియమింపబడెను. 1765లోవర్ధమానం, మిధునపురం, చిట్టగాంగు, జిల్లాలపై యధికారమునుఇంగ్లీషువారు సంపాదించిరి. 1767 లోఇంగ్లీషువారు మహారాష్ట్రుల కొరిస్సావల్ల రావలసిన చౌతునిచ్చెదమనియు, దానికి బదులుగా ఆదేశమును తమకియ్యవలసినదనియు జనోజికి వర్తమానము నంపిరిగాని తుదకేమియు జరుగలేదు.

1756 మొదలు 1803 వరకును మహారాష్ట్రపరిపాలకులే ఒరిస్సాపై పరిపాలన మొనర్చుచుండిరి. వీరిక్రింద ఫౌజుదార్లు నియమింపబడిరి. బాలసోరును పరిపాలించిన ఆఖరిఫౌజుదారు మయూరపండితుడు. అతడతి క్రూరుడగుటచే నింగ్లీషువారాతని నోడించి కటకమువరకు తరిమివేసిరి. తర్వాత 1803లో ఒరిస్సాదేశమును స్వాధీన పరుచుకొనిరి.

మహారాష్ట్రుల పరిపాలనకాలమున సర్కారుపన్నులు గవ్వలమూలమున చెల్లింపబడుచుండెను. మూడుమాసములకొకసారి వసూలైన సొమ్మంతయు కటకమునకు పంపబడుచుండెను. మోర్‌భంజ, నీలగిరి, అంభ, కీయాంజరు, సొకింద, ఖిద్ర, మొదలగు జమీందారులు తమపేష్కషును (కప్పమును) భద్రక్ ఫౌజుదారునకు చెల్లించుచుండిరి. లక్షద్వీపములనుండియు, మాలద్వీపములనుండియు, వర్తకులు ధాన్యము, బట్టలు, కొనుటకై వచ్చుచుండిరి. వీరివలననే గవ్వలు చేకూరెను.

ఆకాలమున రూపాయికి 70 శేర్ల బియ్యమమ్మబడుచుండెను. రాతిపలకలు, ఇనుము, నల్లమందు, ఉప్పు మొదలగు వస్తువులు గవ్వ

లకే అమ్మబడుచుండెను.

ఇంగ్లీషువారు ప్రప్రథమమున ఒరిస్సా దేశమున వర్తకము సాగింప నుద్దేశించి, 1634 లో షాజహానువల్ల ఫర్మానాను పొంది, సువర్ణరేఖ నదిమొద్దుననున్న పిప్లివద్ద నొక గిడ్డంగిని కట్టిరి. తర్వాత 1640 లో జలసోరు, హుగ్లి, వద్ద గూడ గిడ్డంగులనుకట్టుట కనుజ్ఞనుపొందిరి. సోరా, భద్రక్ వద్దగూడ చిన్న చిన్న వలసల నేర్పరుచుకొనిరి. సన్న నూలు బట్టలతోను, ధాన్యముతోను విశేషముగా వర్తకము చేయుచుండిరిగాని, 1685 లో బెంగాల్ నవాబగు సైస్త ఖానునితో పోరాడుటచేత, 1687లో బలసోరుగిడ్డంగి పడగొట్టబడెను. 1691 లో ఔరంగజేబువల్ల తిరిగి యనుజ్ఞ నొంది కలకత్తా, బలసోరు మొదలగు గిడ్డంగులను కట్టుకొని, వర్తకము విరివిగా సాగించుకొనిరి. అయినను 1803 వరకును పైని తెలుపబడినరీతిని మహారాష్ట్రుల యాధీనమున నుండిరి. వారియల్లరులవల్లను దుష్పరిపాలనవల్లను, వర్తకలాభము లేకుండుటయే గాక, ప్రజానష్టముగూడ గలుగుచుండెను. 1802-1803 సం॥ న ఇంగ్లీషువారికిని మహారాష్ట్రులకును యుద్ధము సంభవించెను. ఆ కాలమున వారిని ఒరిస్సా దేశమునుండి వెళ్ళగొట్టుటకై హార్కోర్టు గంజాంనుండి కటకముపై దాడివెడలి ఆపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొనెను. (అక్టోబరు 1803). అప్పటికే కలకత్తా నుండి యొక సేన బయలువెడలి బలసోరును పట్టుకొనెను. (సెప్టెంబరు 1803).

అప్పుడు వారు, ఒరిస్సా దేశమంతయు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమయ్యెననియు, నెమ్మదిగా నున్నచో ప్రజలకు సౌఖ్యమును, సంరక్షణయును కలుగగలదనియు, దండోరా వేయించిరి. చుట్టుపట్లనున్న కోటలను, స్వాధీనముచేసికొనిరి. మోర్‌భంజ, నీలగిరి, రాజులను లోబరుచుకొనుటకై కొండదారులను చేపట్టిరి. రాజులయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు వశవశికకనిపెట్టుటకై గూఢచారులను నియమించిరి. బ్రిటిషువారు రాకముందుజమీందారులున్ను రయితులున్ను మహారాష్ట్రులకు బాకీయున్న సొమ్ములు వసూలు చేయమనియు, వారికిని, వీరికిని గలకొట్లాటలలో జోక్యము కలుగ జేసుకొనమనియు, వెల్లడి చేసిరి. కటకమున క్షామముండుటచే కావలసిన ధాన్యమును బాలసోరు నుండి దిగుమతి చేయించిరి. జగన్నాథాలయమునకు పోవు యాత్రికులకు తగిన వసతులేర్పరచిరి. బాలసోరు జిల్లాకలెక్టరుగా తిప్పరాజును నియమించి, కెప్టెన్ మోర్‌గన్ యధికారము క్రింద నుంచిరి. సోరా, భద్రిక్, దాలిగ్రామం, మొదలగు స్థలములలోగూడ, ఆమీనులను నియమించి, వారితాలూకుపన్నులు, లెక్కలు మొదలగునవి బాలసోరునకు పంపమని యాజ్ఞాపించిరి.

1803 లో, మోర్‌భంజయున్ను, 1804 లో, సంభల్‌పురమున్ను, బ్రిటిషువారితో సంధి చేసికొని కప్పముకట్ట నిశ్చయించెను. తనితర జమీందారులు క్రమక్రమముగా కటకమునకు వచ్చి తమవారికి భుక్తములను స్థిరపరుచుకొనిరి. 1804 సం॥ ఆఖరున, కెప్టెన్ మోర్‌గన్, కెర్ అనునాతనికి కటకమున కుత్తర దేశముపై యధికారము నప్పగించి చనెను. ప్రప్రథమమున ఒరిస్సా భూమిరాబడులను స్థిరపర్చినవాడే ఈకెర్. ఈతడే కనిక దేశపురాజు తిరుగబాటుచేయగా, ఆతనిని ఖైదులోనుంచి, ఆతనిరాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొనెను. తత్పూర్వము కలకత్తానుండి పోవుచున్న రస్తా మోహార్‌భంజ, నీలగిరి, రాజ్యములగుండా పోవుటచేతను, ఆరాజులు ప్రయాణీకులపై పన్నులు విధించుచుండుటచేతను, కెర్, ఆరస్తాను రాజఘట్, బస్తరు, మీదుగా బలసోరు చేరునట్లు ఏర్పాటుచేసెను. ప్రజలీ కొత్తరస్తానే ఉపయోగించిరి.

కెర్ తర్వాత, 1805 లో, వెబ్బు కటకంజిల్లా (ఒరిస్సా) యధికారిగా నియమింపబడెను. ఆ కాలమున కలెక్టరునకు నెల 1కి 500 రూ॥లు జీతముండెను. వెబ్బు, సముద్రతీరముననున్న పురి జగన్నాథమున నివసించుచుండుటచేతను, మహానది కుత్తరభాగమున వేరు కలెక్టరు లేకపోవుటచేతను, ఆప్రాంతపు జమీందారులు తఱుచుగా అల్లరులలో పాల్గొనుచుండిరి.

అందుచేత ఇంగ్లీషువారు తమ సైన్యముతో జమీందారుల నోడించి వారి భూములను వేలము వేయుచుండిరి. పన్నుబాకీలకై ఒరిస్సాలో స2/3వంతు భూస్వాములయొక్క భూములు వేలము వేయబడెను. పన్నులు హెచ్చింపబడెను. గవ్వలకు మారుగా వెండిరూపాయలతోనే పన్ను కట్టవలసివచ్చెను. ఉప్పుపన్ను తత్పూర్వముకంటె 6 రెట్లు హెచ్చింపబడెను. కోర్టుఖర్చులు హెచ్చింపబడెను. న్యాయములేకపోయెను. తత్పూర్వపు మహారాష్ట్రరాజ్యపరిపాలనయే కడు మంచిదనుపించుకొనెను. బెంగాలీ, పారశీకపు, భాషలేగాని ఓఢ్రభాష ఉపయోగపడదయ్యెను. అందుచేత ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనావిధానములు, చట్టములు, ప్రజలకు తెలియకపోయెను. ఒరిస్సాదేశపు ప్రజలకు సర్కారుయిలాకాపను లేవియు నివ్వబడకపోయెను. 12 లక్షలు జమాన్మఇచ్చే జమీనులలో 4½ లక్షలు జమాన్మ ఇచ్చే జమీనులు సర్కారు పన్నుబాకీకై తక్కువధరలకు వేలము వేయబడెను. ఇట్లు వేలము వేయబడినవే అట్టగడ, మోహిరి మొదలగు జమీనులు.

ప్రాచీనోత్కళదేశ మిప్పటి ఒరిస్సా, ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములతో సమానము. ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములు 24 గలవు. ఒరిస్సాదేశము, కటకం, బాలసోరు, అన్‌గుల్, పురి, సంబలపురం, అను 5 జిల్లాలక్రింద విభజింపబడి, జిల్లాకలెక్టర్ల క్రింద పరిపాలింపబడుచున్నది. 24 సామంతరాజ్యములు ముఖ్యులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరికున్న యధికారము లనేకవిధములు. కొందరు తమదేశములలోని నేరస్థులకు రెండు సం॥లవరకు ఖైదు శిక్షవిధింపగలరు. ఎక్కువ కఠినశిక్షార్హులైనవారిని ఇంగ్లీషు ఉద్యోగస్థులకడకు విచారణకుపంపవలెను. మరికొందరు తామేఅన్నిరకముల నేరస్థులను విచారణచేయగలయధికారమును పొందియున్నారు. అయినను వీరికిగూడ నేరస్థుల నురితీయు అధికారములేదు. వీరెవరునుగూడ యూరపుదేశస్థులను విచారణచేయకూడదు. సాధారణముగా ఈసామంతరాజ్యములలో ప్రభువులు లేక ముఖ్యులు తమ దివానులు లేక మంత్రులచేతనే ఈయధికారమును జరిపించుకొనుచుందురు. వీరిపైన్యాయాధికారులు జిల్లాకలెక్టరులు. వీరిపైన్యాయాధికారి ఒరిస్సాదేశపుకమిషనరు.

వీరికిగల యధికారములు, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారొసంగిన సనదులవల్లనే, కలిగినవి. వీరి రాజ్యపరిపాలన పద్ధతులు ఇంగ్లీషువారిచేనియమింపబడిన ఉద్యోగి యనుమతిప్రకారము జరుపబడవలెను. వర్తకముపై నెట్టిపన్నులుగాని విధింపకూడదు. ఇంగ్లీషువారిపై కుట్రపన్నినట్టిగాని, నేరము చేసినట్టిగాని, ప్రజల కెట్టి తావు నివ్వకూడదు. ఇంగ్లీషువారిచే విధింపబడిన కప్పమును కట్టుచుండవలెను. యుద్ధసమయములలో తమసేనతో సహాయముచేయవలెను. మధ్యపరగణాలలోను, బంగాళాదేశములోను కొన్ని ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు గలవు. వీటినన్నిటినిన్ని, చెన్నరాజధానిలోని శ్రీకాకుళంతాలూకా తప్ప మిగిలిన గంజాంజిల్లాతోను, గంజాం, విశాఖపట్టణం, మన్యప్రాంతములతోనుకలుపుటకై ఓఢ్రులు తగుప్రయత్నములు చేయుచున్నారు.[149]

148. Vide 'The Oriya movement,' published by the Oriya Samaj, Ganjam.

అకారాదిసూచిక

అ

అక్కరు ౨౫౯, ౫౬౦, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౨
అన్యంకభీముడు ౨౧౭, ౨౨౦, ౨౩౧, ౨౧౧, ౩౨౬, ౩౩౦, ౪౯౬, ౫౨౫, ౫౩౨, ౫౪౩, ౬౦౮, ౬౧౦.
అన్యంకభీమునజ్రిహస్త ౫౯౬
అనంగభీముడు ౩౨౪, ౬౦౯
అనంగభీమ పురుషోత్తమదేవు ౩౪౪
అనంతవర్మ ౨౩౨, ౨౪౬, ౧౦౫, ౩౨౫, ౩౧౯, ౩౧౭, ౨౩౫, ౨౩౪, ౨౨౦, ౨౨౮, ౨౨౬, ౩౨౪, ౩౨౦, ౩౨౩, ౩౨౧, ౨౩౩, ౩౨౬, ౩౩౦, ౩౨౨, ౫౧౬
అనంతవర్మచోడగంగు ౪౫౬, ౪౭౫, ౨౫౬, ౪౧౩, ౨౫౭, ౨౬౫, ౩౩౧, ౯, ౨౮౨, ౧౮౨, ౩౧౭, ౨౧౬, ౨౪౯, ౨౪౭, ౩౦౮, ౨౧౮, ౪౧౧, ౩౧౮, ౪౮౮, ౫౨౪, ౫౨౬, ౫౩౦, ౫౩౬, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౮౬, ౫౮౯, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౬౧౧.
అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మకుమారుడు) ౩౧౪
అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మకుమారుడు) ౩౧౪, ౫౧౭.
అనంతవర్మ వజ్రహస్త ౩౫౯, ౫౨౮, ౫౩౪, ౫౮౯, ౫౯౦.
అనంతవర్మదేవు ౫౦౦, ౨౨౩
అనంతవర్మదేవు శాసనము ౩౦౨
అనంతవర్మశ్రీభానుదేవు ౬౨౩
అనంతవర్మ అట్టహాస క్షితిపతి ౬౧౦
అనంతవర్మ మధుకామార్ణవదేవు ౬౦౫
అనంతవరం తామ్రశాసనము ౪౧౨, ౬౫౨
అనంతవర్మతామ్రశాసనము ౩౧౮, ౬౦౨, ౬౧౩, ౬౪౯.
అడిదము సూరకవి ౧౨౮, ౧౫౬
అమరావతీశిలాశాసనము ౩౦౫, ౩౬౫
అనకాపల్లి ౨౪౫, ౨౯౮
అటవికరాజులు ౪౬౨
అశోకుడు ౧౭౪, ౪, ౨౪౦, ౨౯౬, ౪౪౬, ౪౪౭, ౧౨౩, ౧౨౧, ౨౮౫, ౨౯౩
అశోకుని రాజ్యము ౪౬౪
అంగదేశము ౨౫౦
అగస్త్యుడు ౫౭౮
అచ్యుతాపురము ౪౯౫, ౫౦౨
అచ్యుతాపురతామ్రశాసనము ౫౦౬
అశ్వలాయనుడు ౨౪౦
అత్రి ౫
అమ్మంగదేవి ౩౧౭, ౩౧౬, ౫౯౨
అమరకంటక పర్వతము ౧౭౯, ౨౬౦, ౨౭౨
అర్యావర్తరాజులు ౪౬౨
అవముక్త ౪౬౩
అనూరాధపురము ౧౨౫
అప్పన సేనాధీశుడు ౨౨౧
అనుమకొండశాసనము ౩౭౯
అష్టదుర్గ (అరఘడా) ౩౪౧
ఆయోధ్యానగరము ౮
ఆహోబిలశాసనము ౩౬౭
అధిరాజేంద్రుడు ౩౦౪, ౪౮౬
అలహాబాద్ ౩౦౭, ౧౭౮
అల్లహాబాదుశిలాశాసనము ౪౬౨, ౩౦౫

అల్లసశర్మ ౨౨౧
అల్లసాని పెద్దన్న ౩౮౩
అలాబు కేసరి ౫౪౩
అల్లారెడ్డి ౬౪౯
అలివర్దిఖాన్ ౬౮౩
అభీరులు ౪౬౮
అబుల్ ఫాజల్ ౬౬౦, ౬౬౨
అడిదము బాలభాస్కరకవి ౧౬౧, ౧౪౨
అస్సాము ౨౫౩
అర్జనుని దిబ్బడతామ్రశాసనము ౨౯౦
అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౧
అసఫ్ జా ౬౬౭
అస్సక దేశము ౧౬, ౨౪౩
అట్టహాసదేవుడు ౨౨౦, ౨౨౯, ౬౦౫
అర్సవిల్లి ౩౨౯, ౬౨౨
అర్జునుడు ౨౭౪
అడిదము రామారావు ౧౩౪
అన్నెవు పరశురామపాత్రో ౪౯౭, ౫౪౮
అవరెంగగ్రామము ౫౦౯
అమరావతీస్తూపము ౨౦౫
అనంతపురంజిల్లా ౩౮౪
అనంతగుహాలయము ౪౫౫
అత్తకుడు ౨౪౨
అవంతి ౧౨౦
అంధారి ౪౬౧
అంతిరిగం గ్రామము ౫౭౦

ఆ

ఆండ్రై ౨౭౫, ౪౩౪
ఆంధ్ర ౭, ౨౪౧, ౫౪౬
ఆంధ్రులు ౨౮౬, ౪౬౧
ఆంధ్రకళింగములు ౪౮౨, ౨౨౬
ఆంధ్రరాజుల నాణెములు ౪౬౧, ౪౬౫
ఆంధ్రరాజులు ౪౬౦
ఆంధ్రభృత్యులు ౪౬౧, ౪౮౨.
ఆంధ్రశాతకర్ణి ౨౪౪, ౨౬౫
ఆంధ్రభృత్యవంశపురాజులు ౨౪౫
ఆముక్తమాల్యద ౩౬౭, ౩౬౫
ఆర్. సి. దత్తు. ౨౭౫
ఆర్. డి. బండార్కరు ౨౬౫, ౬౧౮
ఆర్. డి. బెనర్జి ౫౭౦, ౫౭౨, ౬౫౧
ఆర్యావర్తము ౨౯౪
ఆనందగజపతి ౧౩౯, ౬౬౯
ఆనందతీర్థులు ౬౨౫
ఆలిప్రదేశము ౬౬౨
ఆత్రేయగోత్రము ౨౨౫
ఆదిత్యభట్టారకుడు ౨౨౦
ఆడ్రియన్ ౫౦
ఆముదాలవలస ౧౯౦

ఇ

ఇంద్రవర్మ ౧౭౧, ౨౪౬, ౩౦౪, ౩౪౭
౪౬౮, ౪౭౧, ౫౧౨, ౫౦౩, ౫౦౬, ౪౯౫
ఇంద్రవర్మదేవు ౫౮౧
ఇంద్రవర్మ, త్రికళింగాధిపతి ౫౦౧
ఇంద్రవర్మశాసనము ౩౦౧, ౫౦౨
ఇంద్రవర్మ కళింగశాసనము ౩౦౨, ౫౦౮
,, చిక్కలిశాసనము ౩౧౨
,, పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౧౩
,, పుర్లిశాసనము ౩౧౩, ౪౯౧
,, శ్రీకాకుళపుశాసనము ౩౧౩
,, అచ్యుతాపురపుశాసనము ౩౧౨
,, జిర్జింగిశాసనము ౪౯౭
,, మదరాసు మ్యూజియం శాసనము ౫౩౪
ఇక్ష్వాకువంశావళి ౧౬౭
ఇట్సింగు ౪౬౨
ఇప్పిలి ౪౯౮, ౬౧౦
ఇమ్మడి వజ్రహస్తుడు ౨౧౧, ౨౧౮
ఇంగ్లీషువారు ౬౬౭, ౬౮౬

ఇందిరకుమారుడు రాఘువుడు ౩౨౬
ఇంద్రద్యుమ్నుడు ౨౬౩, ౨౭౭, ౨౭౯
ఇంద్రద్యుమ్నగాథ ౨౭౩
ఇమ్మడి కామార్ణవుడు ౨౩౨
ఇమ్మడి నరసింహరాయలు ౩౬౨
ఇందులూరి అన్నయదేవు ౩౮౬
ఇండూచైనా ౨౫౦
ఇంద్రభట్టారకుడు ౪౬౭

ఈ

ఈపూరు ౪౬౮
ఈస్టిండియాకంపెనీ ౩౯౨
ఈశ్వరవర్మ ౪౮౫
ఈశానవర్మ ౫౮౫

ఉ

ఉఛారాజ్యము ౨౬౮
ఉత్కళులు ౪౩౩, ౨౭౩, ౧౭౭
ఉత్కళదేశము ౮, ౨౯౭, ౨౫౦, ౨౫౮, ౩౨౧, ౨౪౯, ౨౭౩, ౧౯౪,
ఉదయగిరి ౩౮౧, ౧౦, ౩౬౭, ౩౬౪, ౨౪౪, ౩౬౬, ౫౦౮, ౬౫౨
ఉదయాదిత్యుడు ౫౩౨, ౫౩౩
ఉద్యోతకేసరి ౪౫౬, ౪౫౩
ఉర్లాం ౫౦౧
ఉర్లాం శాసనము ౨౪౬
ఉర్లాం హస్తివర్మ ౪౦౨
ఉత్తరాంధ్రకవులు ౧౨౭
ఉత్తరసర్కారులు ౬౭౦, ౬౭౨
ఉమావర్మ ౧౮౦, ౪౩౭
ఉమావర్మ(బృహత్ప్రోష్ఠశాసనము ౩౧౨
ఉదయగిరిగుహాలు ౪౫౬
ఉగ్రసేనుడు ౪౬౩
ఉగ్రఖేటి ౫౩౩
ఉలగియంపంద్ద పెమ్మాడిదేవు ౨౨౦
ఉలూఖాన్ ౬౩౨
ఉండవిల్లి గుహాలు ౪౭౧
ఉత్తరకళింగము ౨౪౧
ఉత్తరకళింగ దేశచరిత్ర ౫౨౬, ౫౩౬
ఉత్కళ ౫౯౭, ౫౮౬, ౬౭౨, ౬౧౭
ఉత్కళభాష ౨౯౯
ఉత్కళదేశచరిత్ర ౫౫౭

ఎ

ఎరదోరచమూపతి ౨౨౭, ౫౯౬
ఎడ్వర్డు అల్బర్టుగెట్ ౨౮౦
ఎలమంచిలి ౨౯౧, ౩౧౮, ౩౨౦
ఎలమంచి కళింగ ౪౬౪, ౫౧౪, ౫౧౮, ౫౮౯, ౬౪౩.
ఎలమంచి కళింగ చాళుక్యవంశీయులు ౬౪౨, ౬౪౪
ఎలమంచి చోడగంగరాజులు ౬౦౦
ఎలియట్ దొర ౩౨౫

ఏ

ఏకావళి ౬౧౭
[illegible] ౬౧౦
ఏరండపల్లి ౪౬౩, ౨౬౫, ౨౬౩
[illegible] ౨౮౫
[illegible] ౫౭౬

ఐ

ఐతరేయబ్రాహ్మణము ౩౯౩, ౪౧
[illegible] ౧౨, ౬౬౨
[illegible] ౨౬౧
ఐహోళె శాసనము ౨౫౫, ౫౧౩

ఒ

ఒరియా ౨౯౪, ౨౯౯
ఒడ్డాది ౬౪౧, ౬౪౪
ఒడ్డాది అర్జునదేవరాజు ౬౩౪
ఒడ్డాది చోడవరం ౬౨౪
ఒడ్డాది జయంతిరాజు ౬౨౮
ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులు ౬౦౦, ౬౪౩, ౬౪౪

ఒరిస్సా ౨౪౩, ౨౫౦, ౩౨౪, ౬౩౧, ౬౩౪, ౬౬౬.
ఒరిస్సా గడజాతదేశములు ౨౯౮
ఒరిస్సా దేశచరిత్ర ౬౧౫
ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు ౬౭౬

ఓ

ఓఢ్రము ౨౫౦
ఓఢ్రులు ౧౦, ౩౭, ౪౩౩, ౫౪౫, ౫౫౭, ౬౭౬
ఓఢ్రదేశము ౨౭౮, ౨౦౨, ౫౦౮, ౨౫౦
ఓటీశదేశరాజు ౨౭౨
ఓఢ్రులవలస ౧౯౬
ఓఢ్రదేశచరిత్ర ౨౧౮
ఓడపల్లి ౧౯౬
ఓరుగల్లు ౩౭౭, ౩౮౬

ఔ

ఔరంగజేబు ౩౩౯, ౬౯౮, ౬౭౫

క

కక్కులిమహారాజు ౫౬౦
కఖాసుఆదేశ ౬౫౮
కబీరు ౬౧౮
కనకధ్వజ ౫౮౦, ౫౮౩
కనకసభపిళ్ళె ౫౯౪
కళింగము ౪, ౭, ౫౦, ౧౨౩, ౧౭౧, ౧౭౨, ౧౭౩, ౨౨౦, ౨౨౫, ౨౨౪, ౨౨౬, ౨౩౨, ౨౩౯, ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౬, ౨౫౦, ౨౫౫, ౨౭౪, ౨౮౫, ౨౯౩, ౨౯౭, ౩౦౧, ౩౦౫, ౩౦౭, ౩౨౧, ౩౨౨, ౩౨౮, ౩౬౦, ౩౮౨, ౪౩౧, ౪౩౪, ౪౪౬, ౪౬౬, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౩౮, ౫౯౬, ౬౦౩
కళింగనగరము ౬, ౮, ౧౧, ౧౬౭, ౧౬౯, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౮౯, ౧౯౧, ౧౯౨, ౧౯౩, ౨౨౩, ౨౨౮, ౨౨౭, ౨౩౫, ౨౩౬, ౨౩౭, ౨౪౨, ౨౫౮, ౨౬౫, ౨౬౮, ౩౧౭, ౩౪౮, ౪౩౬, ౪౪౪, ౪౫౨, ౪౮౦, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౮, ౫౦౬, ౫౧౬, ౫౨౩, ౫౮౯.
కళింగపట్టణము ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩, ౨౬౫, ౩౧౮, ౪౩౬, ౫౧౯.
కళింగుడు ౫, ౮
కళింగులు ౫, ౬, ౮, ౧౬౮, ౧౬౯, ౧౭౫, ౪౩౨, ౪౩౮, ౪౪౧, ౪౪౨
కళింగదేశచరిత్ర ౨౫౦, ౪౩౧
కళింగ న్రాకాచరిత్ర ౨౮౬, ౩౩౦
కళింగమహాదేవి ౨౨౦, ౨౧౯
కళింగఘూటీ ౨౧౯, ౧౧
కళింగత్తుపరణి ౫౮౯, ౫౯౫, ౫౯౮
కళింగోడ లేక కంగోడ ౨౭౩
కళింగుల యుత్పత్తి ౪౩౨
కళింగ రాజధాని ౨౨౫
కళింగదండయాత్ర ౬౫౪, ౬౫౫
కళింగవర్ధంత్యుత్సవము ౫౩౭
కళింగశిల్పము ౩౪౯, ౪౫౬, ౩౪౫
కళింగవిజయ ౨౪౩
కళింగగంగరాజులు ౩౦౬, ౪౭౫
కళింగపూర్వాపరగాంగరాజుల రాజధాని ౪౯౭
కళింగ వైశ్యులు ౭౨
కళింగదేశము ౨౯౫
కళింగదేశమునందలి యొక గుహ ౩౮౮
కళింగగంగ ౩౨౨, ౩౨౩, ౪౭౬
కళింగాంధ్రములు ౨౨౬
కళింగశాసనములు ౪౪౮
కళింగగాంగరాజులశాసనములు ౪౯౬
కటకము ౨౩౦, ౨౩౪, ౨౪౧, ౨౯౭, ౩౨౪, ౩౩౫, ౩౪౩, ౩౪౪, ౩౬౦, ౩౬౯, ౩౬౭, ౩౬౮, ౩౭౦, ౪౮౮, ౫౪౩, ౫౭౪, ౫౯౦, ౫౯౭, ౫౯౯, ౬౪౯, ౬౫౩, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౭౬.

కళింగగాంగశాసనము ౩౦౨
కటకపు సోమవంశపురాజులు ౮౬౨
కజ్జలభాను ౩౩౬, ౩౪౩, ౩౪౪, ౪౨౧
కపిశానది ౫, ౧౭౭, ౨౬౭
కంచి ౨౯౩, ౩౫౪, ౪౬౩, ౬౪౭, ౬౮౧.
కంచికావేరిపాథి ౬౮౨
కల్యాణదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
కపిలేంద్రుడు ౨౯౭, ౩౩౮, ౩౪౩, ౩౪౪, ౮౮౮, ౮౬౦, ౬౫౦.
కన్యాకుబ్జము ౮౦౭
కపిలదేవ ౪౧౮, ౬౪౬, ౬౮౦
కపిలపురము ౨౮౨, ౨౮౫
కర్ణసువర్ణ ౨౬౭, ౨౭౩, ౮౦౯, ౮౪౩
కడపటిగాంగరాజుల వంశావళి ౮౫౬
కడపటితూర్పుగాంగరాజులు ౬౦౦
కదంబకులము ౪౭౯
కదంబులు ౪౭౯, ౪౫౦, ౮౧౨, ౮౧౭, ౮౩౧, ౮౩౩.
కదంబగ్రామము ౪౭౯
కదంబగిరిగ్రామము ౩౭౮
కదంబ గంగవంశ కుటుంబములు ౪౫౦
కదంబరాజుల ప్రశస్తి ౮౩౨
కదంబవంశశాసనములు ౮౩౦
కదంబ ఖేడిరాజా ౪౭౫
కస్తూరికా మోదిని ౩౨౬, ౨౫౧
కన్యోధ ౨౪౧
క[illegible]వత్సఋషి ౪౩౨
కల్వ (కొండ) పల్లి ౨౫౯, ౮౦౨, ౮౧౯
కపిలేశ్వరగజపతి ౩౬౦, ౩౬౧, ౬౪౨, ౬౪౬, ౬౪౫.
కడపటియాంధ్రులు ౪౬౧
కథాసరిత్ సాగరము ౩౯౩, ౩౯౮
కల్‌నల్‌గిరిని ౨౭౪
కలహాండి ౨౯౬
కళింగనగర నిర్ణయము ౪౯౩
కదంబ, మౌర్య, రాజవంశములు ౩౭౪
కరవంశపురాజులు ౮౭౨, ౮౫౧
కరవంశపు రాజ్యక్రమము ౮౭౩
కరండుడు ౨౮౧
కరుణాకరుడు ౩౨౦, ౮౯౩
కన్నింగ్‌హాం ౧౭౬, ౩౮౧, ౪౩౮
కరికాలుని దండయాత్ర ౨౮౩
కత్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి ౨౪౭
కస్తూరి కామోదిని ౨౨౦
కళింగకోట ౨౧౯
కణ్వశ్రీ ౩౫౦

కా

కాటయవేమ ౬౪౫
కాత్యాయన ౨౩౯
కామార్ణవ ౬౦౨, ౬౦౮, ౬౨౫
కాలపహార్ ౬౬౦, ౬౬౨
కాలుఆదేవ ౬౮౫
కాళింగ ౮౪౭, ౮౮౧
కాళింజి ౮౪౭
కాళింగులు ౮౪౯, ౮౮౦, ౮౮౫, ౬౦౩
కాళింగసాంఘికార్థికావస్థలు ౮౮౮

కి

కింతలికాళింగులు ౨౮
కితంగులు ౪౦౧
కిమిడి గంగవంశము ౪౧౧
కిమిడి పితూరి ౪౨౭
కిమిడిదేశాధికారులు ౬౨౨
కిరాతుడు ౧౯౬
కిళంబి రాఘవాచార్యులు ౨౩౯

కీ

కీర్తివర్మ ౮౮౩
కీర్తినిశ్శంకమల్లు ౬౦౪

కు

కుడూరునగరము ౨౬౨
కుతుబుషా ౬౫౪, ౬౫౯, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౬౨.
కుందూరి ఈశ్వరదత్తు ౩౬౦
కుండవాదేవి ౩౧౨
కుంతల ౩౨౪
కుంతలేశ్వరదౌత్యము ౪౭౫
కుబేరుడు ౪౬౩
కుంభవతి ౧౨౬, ౨౪౨, ౪౪౨
కుంభకారజాతకకథ ౨౫౧
కుంభిలాపురి ౩౩౯, ౧౩౭, ౩౩౭.
కుబ్జవిష్ణువర్ధన ౫౫, ౨౦౯, ౨౯౦, ౫౦౩, ౫౧౩, ౫౧౭, ౫౧౯.
కుమారధూర్జటి ౩౨౦, ౩౨౨
కుమారహంవీరవిభుడు ౬౪౯
కుమారనారాయణ వాహినీశుడు ౨౨౧
కుమారస్వామి ౨౦౧
కుమిలభోగాపురము ౧౩౪, ౧౩౫
కురాల ౨౬౬
కులవర్ధని ౩౨౬, ౪౯౨, ౬౧౭
కులస్తంభదేవుని శాసనములు ౫౭౪, ౫౭౫
కలితలు ౧౨౬, ౧౯౨
కులింగ ౨
కువలాలపురం ౪౨౭
కుస్థలపురము ౪౯౩
కుళోత్తుంగుడు ౧౪, ౨౨౨, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౧, ౩౨౪, ౩౨౨, ౩౨౯, ౪౧౩,
కుళోత్తుంగచోడపట్టణము ౬౩
కుళోత్తుంగచోళునిశాసనములు ౨౯౨, ౫౯౩
కుళోత్తుంగ రాజేంద్రచోడదేవుడు ౬౩, ౨౯౫, ౩౨౩, ౫౯౨.

కూ

కూయిభాష ౨
కూర్మనాథుడు ౩౨౪, ౩౨౫
కూరాలకము ౩౦౬
కూరకరాష్ట్రము ౫౦౬

కె

కెర్ ౬౨౬
కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యం ౧౦౦
కె. పి. జయస్వాలు ౨౬౪
కె. వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరు ౪౬౧
కెప్టెన్ మోర్గన్ ౬౨౫
కెత్తటిగ్రామము ౮౦౩
కెండుపట్నతామ్రశాసనము ౬౨౭
కైస్తు ౪౭౮

కే

కేసరివంశపురాజులు ౫౨౨, ౬౬౫, ౫౫౯, ౫౫౩, ౫౬౬
కేసరివంశీయుల చరిత్ర ౫౪౩, ౫౨౩

కొ

కొక్కులి విక్రమాదిత్యుడు ౮౨౦
కొటపాడుపరగణా ౪౨౨, ౪౯౨
కొత్తూరు ౧౭౨, ౧౭౩, ౧౯౩, ౨౬౩, ౨౬౮, ౨౬౬, ౩౦౬, ౪౬౩, ౪౯౮.
కొలనిరుద్రదేవు ౩౭౬
కొండవీడు ౧౦౯, ౩౬౨, ౬౪౨, ౬౮౨.
కొండవీటిదుర్గము ౩౬౮, ౩౬౬
కొండవీటిశాసనము ౩౬౮
కొడంగ (కాళింగ) ౨౨౪
కొర్ని శాసనము ౨౪౬, ౨౪౯, ౩౦౭, ౬౦౧, ౬౦౨
కొహిత్తూరుగ్రామము ౮౨౩
కొడవోలు ౪౬౮
కొల్లేరు ౨౯౦
కొలాం ౧౩౮, ౧౩౯
కొంకణ ౩౨౪
కొమ్మనమంత్రి ౨౯౨
కొమ్మరాజు వెంకటలక్ష్మణరావు ౮౪౬

కో

కోనపోతరాజు ౫౯౮
కోనార్క ౨౬౮, ౨౯౫, ౬౧౪
కోనకోన ౬౧౩
కోకల విక్రమాదిత్యభట్టారకుడు ౨౯౦
కోకిలవర్మ ౨౯౧
కోకిలవర్మ దానశాసనము ౩౧౮
కొంగొడగ్రామము ౫౭౧, ౫౭౪, ౫౭౫
కోంగద ౨౬౩, ౨౬౮, ౨౮౧, ౪౭౮
కోంగ్యూతో ౪౩౫, ౫౦౯
కోన్యోధా ౧౦, ౫౦౯
కోటబొమ్మాళి ౩౯౦, ౩౯౧
కొలువర్తిని ౩౯౮, ౫౨౯, ౫౩౦
కోట్రి ౧౪౭
కోనభీమవల్లభ ౧౦౭
కోనరాట్కవి ౧౫౧
కోదులు ౧౦, ౩౦, ౩౯౫
కోరంగి ౧౭౫
కోలాహలపురము ౩౧౬, ౪౭౭, ౪౭౮
కోసల ౨౫౦, ౨౫౭, ౨౫౮, ౨౯౭, ౩౦౫
కోసలమహేంద్ర ౨౬౭
కోసలగుప్తులు ౨౭౨, ౨౭౩
కోసలగుప్తవంశము ౫౬౬

కృ

కృష్ణుడు ౧౭౦, ౧౭౧, ౧౭౭
కృష్ణదేవరాయలు ౨౯౧, ౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౭, ౩౬౮, ౫౪౩, ౫౫౫, ౬౦౦, ౬౫౫, ౬౫౮.
కృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు ౫౩౭, ౫౪౮
కృష్ణరాయవిజయము ౩౨౩, ౩౭౦, ౩౭౧
కృష్ణభూపతిమహారాజు ౧౬౧
కృష్ణదేవరాయవరము ౨౯౧, ౨౯౩
కృపాసింధు మిశ్ర ౨౬౮, ౨౬౯, ౨౭౧
కృష్ణదేవు ౪౨౩

క్రో

క్రోష్టుకవర్తని ౫౦౧, ౫౦౩
క్రోష్టుకపాంచాలి ౫౦౫

ఖ

ఖండగిరి ౪౫౩, ౬౪౭
ఖండగిరి గుహాలు ౪౫౬
ఖజర్ ఖాను ౩౦౭
ఖల్లికోట ౩౪౧
ఖరవేలుడు ౧౦౨, ౧౨౨, ౨౪౪, ౧౭౭, ౨౪౫, ౨౫౩, ౨౬౨, ౨౬౫, ౨౬౯, ౨౭౦, ౨౭౬, ౨౭౭, ౨౯౬. ౪౪౪, ౪౪౬, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩.
ఖరవేలుని శాసనము ౨౫౨, ౪౪౪, ౪౫౫, ౪౫౩.
ఖసింకోట ౬౬౭

ఖి

ఖింజలీమండలము ౫౮౨, ౫౮౩
ఖిజ్జింగ ౫౭౯
ఖిముడి ౩౪౦

ఖు

ఖుర్దా ౬౬౧, ౬౬౨, ౬౬౬
ఖుర్దారాజు ౬౬౩, ౬౬౫, ౬౭౩

గ

గజపతిరాజులు ౩౦౦
గణపతిదేవుని ఉప్పరపల్లిశాసనము ౩౮౧
గణపతిదేవుని పాఖాలశాసనము ౩౮౧
గణపతిదేవుని మోటుపల్లిశాసనము ౩౮౧
గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథశాసనము ౩౮౧
గణపతిరాజులు ౩౮౦, ౩౮౧, ౩౮౪, ౬౦౦
గణపతిప్రతాప నిశ్శంక భానుదేవ ౬౩౯
గణదేవుని కొండపీటి తామ్రశాసనము ౬౪౭

గణపతివంశము ౬౪౫
గణపతిరాజ్యము ౬౬౧, ౬౬౫
గణపతుల కాలమునాటిశిల్పకళ ౬౬౩
గణకముఖ్యుడు ౨౨౧
గలెలవిషయము ౫౦౧
గంగకళింగము ౨౫౭
గంగ్గబ్రహ్మమారాయుణ్ణు ౨౨౪
గంగవంశజుల రాజ్యము ౩౮౬
గంగాదత్తునివంశము ౪౭౬
గంగవంశోత్పత్తి ౪౭౫
గంజాముమండలము ౧౯౬, ౨౯౯, ౩౦౦ ౩౧౯.
గంగారిపులు ౨౪౦, ౨౮౫, ౪౩౪
గంగ్గవిద్యాధరవైశ్యమారాయుణ్ణు ౨౨౪
గంగపురము ౪౭౮
గంగపేరూరు ౪౭౬
గంగరాజుల శాసనము ౩౩౦
గంగవంశము ౨౩౭, ౩౩౪, ౪౧౨
గంగవంశపు రాజరాజదేవు ౨౯౭
గంగాదాసప్రతాపవిలాసము ౩౬౦
గంగరాజు ౪౨౦
గంగశకము ౧౮౦
గంగవంశజులు ౨౪౧, ౨౪౫, ౨౪౯ ౨౯౮, ౩౦౧, ౩౮౩, ౪౭౯.
గంగయ్యకొండచోళుడు ౧౪, ౨౫౬, ౩౧౬, ౩౨౮, ౫౫౪
గంగవంశానుచరితము ౧౭౯, ౩౩౪, ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౪౩, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౨౦, ౪౨౧ ౪౨౨, ౪౨౬, ౫౮౯, ౬౪౭,
గంగవాడి ౬౨౯
గంగవంశావళి ౬౦౨
గంగామహాదేవి ౬౩౨
గంగేశ్వరుడు ౫౯౦

గా

గాదె నరసింగరావు ౫౬౭
గాణమహీపతి ౬౪౯
గాంగత్రికళింగాధిపతి ౪౬౨
గాంగరాజ్యము ౫౧౬
గాంగకాలము ౪౮౨
గాంగారిడేస్-కళింగ ౫
గాంగులు ౧౮౨, ౨౧౮, ౨౪౬, ౫౧౨, ౫౧౩.
గాంధారదేశము ౨౫౧
గాంగేయులశకము ౨౪౬, ౨౪౭, ౪౭౯ ౪౮౪, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౯౧, ౫౯౩.
గాంగేయులు ౪౬౫
గాంగవంశీయులు ౧౦౨, ౨౨౫, ౨౩౯, ౨౪౬, ౫౮౮
గాంగవంశజుల వంశక్రమము ౪౮౫
గాంగవాడి ౪౭౬, ౪౭౮.
గాంగకదంబులు ౫౧౭
గాంగకదంబశకము ౫౩౧
గాంగశకము ౫౨౪, ౫౮౦
గాంగశకప్రారంభకాలము ౫౨౬. ౫౮౨
గాంగవంశపు రాజులు ౬౪౧
గాంగదాసప్రతాపవిలాసము ౬౪౯

గి

గిడుగు రామమూర్తి ౨౯౧, ౩౯౩, ౪౯౫, ౫౨౭
గిడుగు వెంకటసీతాపతి ౧౦౫, ౨౪౬, ౩౯౩.
గిడ్రసింగి ౨౯౭
గిరికొత్తూరు ౧౮౦, ౪౩౭

గు

గుజరాతు ౨౫౨
గుజరాతిపేట ౪౨౪
గుడారి ౧౭౯, ౩౩౫, ౩౩౬, ౪౧౨, ౪౨౦
గుడారి కటకము ౩౪౪, ౬౪౭

గుడారికటక గంగవంశము ౩౪౪
గుడివాడ ౩౨౨, ౩౨౯, ౪౬౬
గుణార్ణవుడు ౨౪౬
గుణార్ణవుని కుమారుడైన దేవేంద్రవర్మ ౩౦౪
గుప్తచక్రవర్తులు ౨౬౩
గుప్తసామ్రాజ్యము ౩౫౮, ౪౬౫, ౪౭౫.
గుప్తవంశజులు ౪౬౨
గుప్తచరిత్రపరిశోధనలు ౪౭౪
గుప్తశక ప్రారంభము ౪౯౪
గుమ్మరెడ్డిపురశాసనము ౪౮౮
గుఅర్ పంఘుగ ౪౦౦
గురజాడ అప్పారావు ౨౯౧
గురజాడ శ్రీరామమూర్తి ౨౯౩
గురధక్త్రకొండ ౪౫౮, ౪౫౭
గుళ్ళకమ్మ ౨
గుమునూరు ౩౧౮, ౩౧౭, ౩౨౧, ౫౭౦
గుంటూరు ౬౫౬
గురండిగ్రామము ౫౧౫
గుహాదేవపాటక ౫౮౩

గొ

గొబ్బూరు వెంకటానందరాఘవరావు ౨౭౩
గొడవర్తి రామదాసు ౪, ౭౪, ౧౯౩, ౨౧౮, ౨౪౧, ౨౬౬, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౧, ౩౪౫, ౪౧౮, ౪౭౨, ౪౭౫, ౫౬౫.
గొడే జగ్గరాయభూపాలవరుడు ౯౩
గొల్లరాజులు ౬౨
గొటేశ్వరాలయము ౩౨౬

గో

గోకర్ణము ౨౩౦, ౨౩౨, ౨౩౬.
గోకర్ణేశ్వరుడు ౫౩, ౨౧౬, ౧౯౯, ౨౩౬, ౨౪౬, ౩౨౫
గోదావరి తామ్రశాసనము ౪౭౩
గోపీనాథమహాపాత్రుడు ౩౬౧, ౬౪౬
గోమాంగ్ ౩౯౮
గోల్కొండ ౨౫౯
గోల్కొండనవాబుల పరిపాలనము ౬౬౮
గోరధగిరి ౪౫౨
గోపాలదేవు ౩౯౦
గోగులపాటి కూర్మనాధకవి ౧౨౯, ౧౫౬
గోదావరి ౧౮౨, ౨౨౮, ౨౪౧, ౨౪౩, ౩౧౭, ౩౨౦, ౩౨౩, ౩౨౫.
గోవిందుడు ౫౬౦, ౬౦౭, ౬౫౭, ౬౫౯
గోవిందశాసనము ౨౧౫, ౨౧౬
గోవిందవర్మ ౪౬౭

గౌ

గౌతమీ కృష్ణవేణీ ౨
గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి ౫౫౨
గౌతమీ ౩౨౦
గౌడగజపతులు ౬౪౧
గౌరికాంతకవి ౧౫౧

చ

చక్రకోట ౩౨౧
చండిదేవు ౨౯౯
చండవర్మ కోమర్తిశాసనము ౩౧౩
చంద్రగుప్తుడు ౫౬, ౨౭౫, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౬౨, ౪౮౫
చంద్రవర్మ ౧౭౧, ౪౩౮.
చంద్రలేఖాదేవి ౨౨౧
చందవోలు ౨౩౮
చక్రవర్తి ౬౦౯
చక్రప్రతాపదేవ ౬౫౯
చంద్రభాగ ౬౧౪

చా

చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి ౧౨౯
చాళుక్య గంగ ౨౨౩
చాళుక్య చొక్కరాజు ౩౨౧
చాళుక్య రాజరాజు ౨౨౯
చాళేశ్వరాలయపు శాసనము ౬౧౧

చావలియగ్రహారము ౬౪౭
చాళుక్యవంశక్రమ, కాలనిర్ణయము ౫౨౦
చాళుక్య రాజేంద్రచోడుడు ౫౯౨
చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు ౪౬౦
చాళుక్యులు ౨౧౮, ౨౨౮, ౨౫౭, ౩౭౫, ౪౬.౫, ౪౭౧, ౫౧౨
చాగి పోతరాజు ౩౨౧
చామర్లకోట కైఫీయతు ౩౬౮
చారిత్రపురము (పూరీజగన్నాథము) ౫౦౮

చి

చిక్కాల వలస ౫౨౮
చిఖల్లిక గ్రామము ౫౧౬
చిక్కుళ్ళ అగ్రహారము ౪౬౮
చిక్కుళ్ళశాసనము ౪౬౬
చిత్రసేనుడు ౧౯౭, ౧౯౮, ౧౯౯.
చిత్రాంగదుడు ౧౭౩, ౨౫౧
చిలకనగరము ౨౬౨
చిలుకూరినారాయణరావు ౧౭, ౧౧౪, ౧౧౯, ౫౫౦.
చిలుకూరి వీరభద్రరావు ౨౪౧, ౨౯౦
చిలకసముద్ర ౯, ౨౬౯, ౩౧౮, ౩౩౧, ౩౪౧
చింతామణి కోట ౩౯౧

చీ

చీకటి దేశాధికారి ౬౨౮
చీకవలస గ్రామము ౫౨౩
చీపురుపల్లి శాసనము ౫౧౩
చీపురుపల్లి ౪౭౨, ౫౧౨
చీనాదేశము ౫౦౭

చు

చుడంగదేవు ౩౪౩, ౪౨౨

చూ

చూటులు ౪౬౧

చె

చెదలాడ తిరుపతి ౬౪౭
చెందుర్తి ౬౭౦

చే

చేటివంశీయులు ౨౪౪, ౨౬౯, ౨౭౨
చేదిరాజగు కర్ణదేవుడు ౬౦౩
చేదికాలచూర్యులు ౩౨౧
చేదిదేశము ౪౧
చేదిరాజులు ౨౪౧, ౨౯౭, ౩౧౬, ౪౫౧

చై

చైతన్య చరితామృతము ౬౫౦

చో

చోడగంగ ౩౧౭, ౨౨౭, ౨౩౨, ౨౭౭, ౨౨౪, ౨౨౦, ౨౧౯, ౨౨౬, ౩౨౮, ౩౧౮, ౩౨౬, ౩౨౫, ౩౨౨, ౪౯౭, ౫౬౦, ౫౭౪, ౫౯౦, ౫౬౨, ౫౯౯, ౬౧౨.
చోడగంగ (రెండవ) ౬౧౦
చోడగంగని భార్యలు ౫౯౬
చోడయుంవారు ౨౧౯
చోడమహారాజులు ౨౧౯, ౨౨౫
చోడమహాదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
చోడపోశసేనాని ౨౨౧
చోడసత్యు ౨౨౮
చోళవీరరాజేంద్రుడు ౨౩౦
చోళచాళుక్యులు ౩౨౩
చోళులు ౨౫౬, ౨౫౭, ౩౨౮,
చోళరాజ్యము ౨౨౭, ౨౫౬
చోళరాజరాజ ౫౯౧
చోళరాజేంద్రచోళుడు ౫౮౯

జ

జటావర్మసుందరపాండ్యుడు ౩౮౪
జనోజీభాన్ స్లె ౬౭౩
జలేశ్వరము ౬౬౨, ౬౬౬
జంతరనాడు ౬౪౪
జంతరునాటి గంగరాజులు ౬౦౦

జయంకొండాన్ ౫౯౩
జయపురం ౬౪౪
జయసింగు ౫౧౩, ౫౧౮
జయంతపురము ౫౩౩
జయపూరవంశచరిత్ర ౬౭౧
జగన్నాథచరిత్రము ౨౭౭, ౨౭౮
జగన్నాథము ౧౭౬, ౩౨౪, ౩౪౧
జగన్నాథశాసనము ౩౬౧
జగద్బంధుదేవ ౩౪౧
జయపురం ౨౯౮, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౪, ౩౦౫, ౪౧౧, ౪౨౭.
జయపురవంశచరిత్ర ౪౧౭
జయంతీశ్వరుడు ౧౯౯, ౨౩౨, ౨౩౬, ౨౯౮.
జయసింహ ౬౨, ౨౯౦, ౪౬౯
జయంతపురము ౨౧౫, ౨౧౭, ౨౩౨, ౨౩౫
జంతాపురము ౨౩౨, ౨౩౩
జలమూరు ౩౯౦
జవాద్వీపము ౩౩౧
జయస్వాలు ౨౬౯
జరాసంధుడు ౨౮౪
జయంతి వెంకటకృష్ణారావు ౧౧
జయంగొండాను ౨౧౯

జా

జావాదేశస్థులు ౫౭౭
జాజీనగరము ౫౭౪, ౬౧౬, ౬౧౩, ౬౪౧.
జాఫర్ అలీఖాన్ ౬౬౮
జార్జిహార్ కోర్టు ౬౭౫
జాజనగరం ౧౯౪
జాతకకథలు ౧౯౨, ౩౩౧, ౪౩౨
జార్జిబుహ్లారు ౨౮౩
జాజపురము ౧౭౮, ౧౯౪, ౨౫౦, ౨౭౩, ౨౯౬, ౫౧౮
జావా ౩౩౨

జి

జిజ్జిగ్రామము ౪౩౧, ౪౯౯
జిర్జింగిశాసనము ౪౯౯

జై

జైనమతము ౨౧౪, ౪౪౬, ౪౫౫ ౪౫౬, ౪౫౭.
జైనులు ౨౨౫
జైమినీభారతము ౩౬౨

జో

జోగ్జకర్త ౫౭౬, ౫౭౭

జౌ

జౌగడ ౫౩, ౫౪, ౫౭, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౫, ౪౪౬, ౪౪౭.

ట

టామర్లేను ౩౦౭
టెక్కలిశాసనము ౩౧౩, ౫౦౬
టెక్కలికాదంబరాజవంశేతిహాసము ౩౮౯
టెక్కలిరాజులు ౩౮౯
టెక్కలి ౨౮౨, ౩౩౪, ౩౮౯, ౫౨౨
టుకరోయి (వ. ఘుల్ మారి) ౯౬౬
టోలమి ౮, ౨౪౦, ౨౫౬, ౨౬౭, ౨౬౮, ౨౭౪, ౩౩౪, ౩౯౩, ౪౩౩, ౪౭౫

డా

డాక్టరు గంగూలీ ౨౩౩, ౩౦౧, ౩౦౨, ౩౦౩, ౪౬౮, ౫౦౦, ౫౧౭, ౫౨౮, ౫౬౫
డాక్టరు జి. జె. డూబ్రియల్ ౨౬౬, ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౭౧, ౪౮౩
డాక్టరు బండార్కరు ౩౭౭
డాక్టరు బ్లాక్ ౫౬౬
డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు ౨౫౦, ౪౬౪, ౪౮౪, ౫౯౨
డాక్టరు హుల్ట్జు ౩౧౫, ౪౮౫, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౬, ౫౧౪, ౫౧౮

డాక్టరు కీల్హార్న్ ౪౬౮, ౪౮౪
డాక్టరు వి. ఎ. స్మిత్తు ౪౮౫
డాక్టరు మజుందార్ ౫౮౮
డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్య ౩౭౪
డూప్లె ౬౬౮
డెమిట్రియస్ ౨౫౩, ౪౫౨

త

తబాకాటినాజిరీ ౬౦౯, ౬౧౩
తమిళులు ౬౦౯, ౨౫౭
తససూలియా ౪౫౨
తాడితుర్తి ౩౨౯, ౬౧౦
తామరచెరువు ౪౯౭, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౨౮, ౬౧౦
తామరఖండి ౧౯౪
తామ్రపర్ణి ౨౮౫
తామ్రలిప్తి ౨౫౧, ౨౫౮, ౨౬౨, ౨౯౫, ౫౦౮
తారుగ్రామము ౫౦౧, ౫౦౪
తాంత్రికులు ౨౦౬
తామ్లూక్ ౨౬౦
తాళ్ళపూడి ౧౪౫

తి

తిక్కన సోమయాజి ౧౧౬
తిమ్మరుసుమంత్రి ౩౭౮
తివరదేవుడు ౫౧౨
తిబేటు ౨౭౨
తిల్లింగ ౩౯౦
తిరుపతి ౩౬౪, ౬౨౬
తిరుపతిశాసనములు ౩౬౪
తిల్లింగశాసనకర్త ౪౯౧, ౪౯౮
తిమ్మాపురశాసనము ౨౮౯

తు

తుక్కాంబ ౩౭౨
తుంగన్న ౫౧౬
తుమ్మాణ ౩౮౨, ౬౧౧
తుళువనరసింహరాయలు ౩౬౨, ౩౬౩

తూ

తూర్పుకనుమలు ౯
తూర్పుకదంబులు ౪౭౯, ౫౩౪
తూర్పుచాళుక్యులు ౨౪౯, ౨౫౬, ౫౫౮
తూర్పుగాంగులు ౨౧౬, ౨౫౬, ౨౬౪, ౪౭౩, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౮, ౪౯౯, ౫౧౨, ౬౩౧
తూర్వాసు ౩౧౬
తూర్పుచాళుక్య ప్రథమజయసింహుడు ౩౦౧
తూర్పుగాంగరాజగు మూడవ ఇంద్రవర్మ ౫౧౧
తూర్పుదీవులు ౨౫౧, ౨౫౬, ౪౩౮, ౫౭౫
తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుడు ౫౦౧

త్రి

త్రికళింగ ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౭౦, ౩౬౧, ౪౩౧
త్రికళింగులు ౪౬౧
త్రికళింగకోట్టి ౨౪౧
త్రికళింగాధిపతి ౨౪౧, ౨౬౪, ౩౪౬, ౪౩౧, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯
త్రికళింగావనినగరం ౨౩౧, ౪౯౭.
త్రివరనగరం ౪౬౯
త్రిపురాంతకం శాసనము ౩౮౦, ౩౮౫
త్రిపురాంతకము ౩౭౮
త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు ౫౩౭
తృతీయ వజ్రహస్తుడు ౨౪౧

తె

తెలుగునాడు ౨౨౬
తెబూరు ౧౯౩
తెలింగనా ౨౫౯, ౨౭౦, ౬౩౧
తెలింగవంశము ౬౫౯
తోసలి ౧౭౭, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౯, ౨౭౬

ద

దక్షిణకదంబులు ౪౭౯
దక్షపురీశ్వరుడు ౨౨౮
దక్షిణపథదేశము ౨౬౬, ౨౩౯
దక్షిణబాడ్ ఖండము ౪౨౧
దక్షిణకాశి ౨౨౮
దక్షిణగాంగులు ౪౭౮
దశకుమారచరిత్ర ౧౮౮, ౪౯౪, ౫౧౯, ౫౨౧
దంపక ౧౫
దండగుల ౪౩౪
దండకజాతకము ౪౪౨
దండిమహాకవి ౧౮౮, ౨౮౯, ౫౧౯, ౫౭౧
దయానిధిమిశ్ర ౩౪౪
దమనుడు ౪౬౩
దండకుడు ౨౪౨
దంతవక్రుడు ౧౭౦, ౧౭౬, ౪౩౭
దక్షిణకళింగము ౨౪౧, ౨౯౭, ౨౯౮, ౩౨౧, ౪౫౭, ౫౧౩
దక్షిణకోసలము ౨౬౦, ౨౬౫, ౩౦౫, ౩౭౫, ౪౪౬, ౪౫౧, ౪౬౩, ౫౦౯, ౫౧౧, ౫౧౨.
దంతిపురము ౧౫, ౫౭, ౧౨౩, ౧౨౪, ౧౨౬, ౧౭౧, ౧౭౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬, ౧౭౮, ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౯౦, ౧౯౨, ౨౨౬, ౨౩౨, ౨౩౩, ౨౩౪, ౨౪౨, ౨౪౩ ౨౪౬, ౨౫౧, ౨౫౫, ౨౫౮, ౨౬౩, ౨౬౫, ౨౬౮, ౨౭౦, ౨౭౯, ౩౧౭, ౩౮౮, ౪౩౨, ౪౩౬, ౪౩౭, ౪౬౪, ౪౮౦, ౪౯౪, ౪౯౬, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౮, ౫౦౬, ౫౫౧, ౬౦౨
దత్తనామాంకితులగు రాజులు ౪౭౭
ధర్మరాజు ౧౭౧. ౧౭౨
ధరణికోట ౨౩౭, ౩౪౨, ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౭.
ధర్మఖేడి ౫౧౩, ౫౧౭, ౫౩౧, ౫౩౩.
ధర్మపురము ౩౨౬, ౬౧౦
ధనంజయుడు ౪౬౩

దా

దానార్ణవుని కొడుకు ఇంద్రవర్మ ౩౦౪, ౫౦౫
దారపరాజు ౫౩౨, ౫౩౭
ధాన్యకటకము ౨౪౦, ౨౪౧
దాక్షారామశాసనము ౨౨౧
దాక్షారామభీమేశ్వరుడు ౨౨౬, ౩౨౫, ౩౨౬
దాక్షారామము ౨౧౯, ౨౨౧, ౨౨౩, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౩౦, ౩౨౪, ౩౭౮, ౩౭౯, ౩౮౦, ౩౮౫
ద్వారకాపురి ౨౯౩

ది

దిబ్బిడి తామ్రశాసనము ౬౪౩
దిమిల ౨౯౦, ౫౧౯, ౫౨౧
దివోదాసుడు ౩౦౩
ద్వితీయ పులికేశి ౨౪౯
ద్వితీయ మధ్యమరాజు ౨౮౦
ద్వితీయ కామార్ణవుడు ౧౮౨
ద్వితీయ రామచంద్రదేవు ౪౨౮
ద్వితీయ విక్రమదేవు ౪౨౮

దీ

దీర్ఘతముడు ౫, ౨౫౦, ౪౪౧
దీర్ఘధాముడు ౧౨
దీర్ఘాసి ౫౬, ౧౦౦, ౧౨౭
దీర్ఘాసిశాసనము ౫౬, ౨౨౯, ౨౩౦, ౫౩౫

దు

దుర్గకొండ ౪౫౮
దుర్గశర్మ ౨౧౮, ౫౧౩
దుర్యోధనుడు ౪౨౨
ద్రువశేనుని గోళఘడ్ శాసనము ౩౦౪

దే

దేండులూరు ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౮౮.
దేవరక్షితులు ౪౬౨

దేవరాష్ట్రము ౪౬౩
దేవరాజులు ౩౩౬
దేవన్న పాంచాలి ౫౦౩
దేవగిరి ౫౨, ౨౯౩
దేవప్రసాద్ ఘోష్ ౩౭౮
దేవానాం ప్రియతిస్స ౪౪౨
దేవేంద్రవర్మ ౨౪౬, ౩౪౯, ౩౮౮, ౪౬౮, ౭౦౦, ౭౧౪, ౭౧౮, ౭౧౮, ౭౨౨, ౭౨౩, ౭౩౧.
దేవేంద్రవర్మశాసనము ౩౦౨. ౭౦౧
దేవేంద్రవర్మ చీకివలసశాసనము ౪౮౯
దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్నంశాసనము ౪౮౨, ౩౦౪
దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము ౩౪౮, ౫౩౨
దేవేంద్రవర్మ శ్రీకాకుళశాసనము ౩౦౩
దేవేంద్రవర్మ సిద్ధాంతతామ్రశాసనము ౩౦౪
దేవేంద్రవర్మ పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౦౪
దేవేంద్రవర్మకుమారుడు సత్యవర్మదేవ ౭౦౦, ౫౦౭
దేవేంద్రవర్మ (అనంతవర్మకుమారుడు) ౭౦౪
,, (గుణార్ణవుని కొమరుడు) ౭౧౪
,, (భూపేంద్రవర్మకొమరుడు) ౭౨౨
,, (రాజేంద్రవర్మకొమరుడు) ౩౧౭, ౭౦౧
,, రాజరాజు ౭౨౬, ౭౨౯, ౭౩౪, ౭౩౭
దొడ్డశాసనము ౩౮౬
ధాలి ౧౮౪, ౧౮౮, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౭౮, ౨౮౦, ౪౪౬, ౪౪౮, ౫౮౩.

న

నగరపువాడ ౧౦౬, ౨౨౧, ౨౨౨, ౩౨౭, ౩౨౯
నగరకటకగ్రామము ౫౫, ౨౧౬, ౨౩౪, ౨౩౫, ౩౮౬, ౬౪౨.
నందప్రభంజనవర్మ ౧౮౧, ౪౩౮, ౭౦౧
నన్నయభట్టు ౩౩౮
నందిగామము ౩౮౮
నందరాజులు ౨౪౪, ౪౧౮, ౪౪౪, ౪౪౫, ౪౭౩
నందరాజసంవత్సరము ౪౫౨
నందరాజవంశావళి ౪౪౫
నందవర్మ ౨౫౨, ౫౭౨
నండూరి కొమ్మనామాత్యుడు ౬౩
నందాపురము ౩౩౬, ౪౧౧, ౪౧౮, ౪౧౯, ౪౨౦, ౪౨౩, ౪౨౫, ౪౨౬, ౪౪౭, ౬౪౪
నందపుర రాజ్యము ౩౦౫
నగరము ౧౮౮, ౨౧౧, ౨౧౮, ౨౩౦, ౨౩౨, ౨౩౩, ౪౯౮.
నరసింహాచార్యులు ౪౮౮
నరసింహగుప్త బలసింహుడు ౪౮౫
నరసింహదేవుని తామ్రశాసనము ౨౯౮
నరసింహఖేడి ౩౮౯, ౭౩౩
నరసింహరాజు ౫౯
నలవాడివిషయము ౩౮౪
నలవంశీయులు ౬౧, ౩౮౭
నలవంశపు రాజులు ౩౮౪
నలికేసుడు ౨౪౨
నడగాంశాసనము ౭౨౮
నరసింహభారతిముని ౬౩౪
నరహరిముని ౬౨౧, ౬౨౮, ౬౪౪
నరసింహదేవుడు ౫౪౩, ౬౭౯
నరహరితీర్థశ్రీపాదములు ౬౨౧
నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనము ౬౨౫
నరహరియతిస్తోత్రము ౬౨౭
నరసింహమహామునులు ౬౧౦, ౬౨౩
నరసింహదాసు ౬౩౮
నరహరిదాసు ౬౩౮
నరేంద్రభంజదేవునిశాసనము ౭౮౯, ౭౮౨
నందపురము ౬౪౪
నందపుష్కశిలావంశపు రాజులు ౬౦౦

నా

నాగవంశజుల పాలనము ౨౪౫
నాదిండ్లపురము ౨౧౧
నాగపూరుభాన్ స్లేలు ౨౫౯
నాగావళి ౨, ౧౬౪, ౩౦౬, ౪౨౫
నాలంద బౌద్ధసంఘారామము ౫౧౮
నాగార్జునుడు ౨౬౩, ౨౭౨, ౨౭౯, ౫౦౮, ౫౧౨, ౫౭౭.
నాగనశర్మపుత్రుడు ౨౬౭
నాగవంశోద్భవులు ౫౨
నాగులు ౪౬౧
నాదిండ్ల గోపనమంత్రి ౩౭౧
నారాయణభట్టు ౨౨౭
నారాయణగజపతిమహారాజు ౧౫౪
నారదుడు ౯౭
నారాయణపుర నీలేశ్వరాలయశిల్పము ౩౫౮
నారాయణపురము ౩౪౭, ౩౪౮, ౩౪౯, ౩౫౦, ౪౨౮, ౫౩౫, ౫౮౮.
నాల్గవ నృసింహదేవ ౬౩౫
నాల్గవ నృసింహుని శిలాశాసనములు ౬౩౭
నాల్గవభానుదేవు ౩౬౦, ౪౨౧, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨, ౬౪౮.

ని

నిశ్శంకభానుదేవ ౬౪౦
నివగ్రామము ౧౮౮
నీలరాజు ౪౬౩
న్యాకిజ్ ౩౬౪, ౩౬౬, ౩౭౧
నృపకేశరి ౫౪౩

నె

నెల్లూరుజిల్లా ౩౬౫
నేత్రభంజ ౫౮౧
నేపాళము ౪౬౨
నైజామ్అలీ ౬౭౦

ప

పచ్చమొట్ట, పాపయకవి ౧౨౯, ౧౯౦
పడమటి చాళుక్యులు ౨౫౪, ౨౫౫
పడాలు బూర్జి ౨౨౭
పండయరాజులు ౬౨౧
పద్మనాయకులు ౬౬౨
పద్మనాభపురము ౩౪౨
పద్మనాభయుద్ధము ౪౨౭, ౬౭౧
పద్మచంద్రుడు ౨౮౧
పద్మనాభునికొండ ౧౯౬, ౨౧౩
పద్మావతి ౨౨౯
పద్మలదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
పరమానందాచార్యులు ౫౮౨
పరవస్తు భగవద్వేంకటరంగాచార్యులు ౧౩౦
పరశురాముడు ౨౮౪
పర్లాకిమిడి ౧౯౫, ౪౭౪, ౫౦౨, ౫౦౩, ౬౭౧.
పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౦౮, ౩౧౪, ౫౧౫.
పర్లాకిమిడినాపడాగోడ్డు ౧౯౩
పర్లాకిమిడి గంగవంశానుక్రమము ౩౪౩
పర్లాకిమిడితాలూకా మూళునా ౪౦౧
పరిచ్ఛేది ౬౨౧
పల్లవులు ౨౨౨, ౩౨౮, ౪౬౧, ౪౬౫, ౪౬౬, ౫౧౨
పల్లవరాజు ౨౭౯
పల్లవమహాదేవి ౨౨౯, ౩౨౬
పల్లవ చాళుక్యశిల్పము ౨౧౮
పల్లవ చాళుక్యదేవాలయము ౨౦౩
పల్లవ రాయన్ ౫౩౬, ౫౯౧
పశ్చిమగాంగులు ౨౧౬, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭.
పశ్చిమగాంగవంశచరిత్ర ౪౭౫
పఱ్ఱకి లేక ప్లకిరాష్ట్రము ౪౬౮, ౪౭౨, ౪౮౮, ౪౯౯, ౫౦౨, ౫౦౪, ౫౨౧

పా

పాకనాడు ౪౬౩

పాచిపెంట ౪౨౨, ౪౨౮, ౪౩౦
పాటలీపుత్రము ౯, ౪౪౬, ౪౬౨. ౪౬౩
పాణిని ౧౨, ౨౩౯, ౨౪౦
పాయకపాకు ౧౬౫
పారాగ్రీస్ ౨౬౮, ౨౬౯, ౨౮౫, ౪౩౪, ౪౫౦
పారిజాతాపహరణము ౩౬౩, ౩౬౬
పాలకొండలు ౧౯౫
పాలంపేటశాసనము ౩౮౦
పాలూరు ౨౬౮, ౪౯౩, ౪౯౬.
పాశుపతశైవోపాసనము ౨౦౮
ఫాహియాన్ ౫౭౫
పాండ్యరాజు ౪౫౩
పాండవుల పంచలు ౫౭

పి

పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రకవి ౩౬౨
పిండారిదండు ౧౨౮
పిఠాపురము ౯, ౧౮౦, ౨౬౮, ౩౦౬, ౩౧౮, ౩౭౭, ౪౬౩, ౪౬౬, ౪౬౯, ౪౭౨, ౪౭౪, ౬౪౫
పిష్టపురమహేంద్రుడు ౨౬౬

పీ

పీతాంబరదేవ ౩౪౧
ప్లినీ ౮, ౯, ౧౨, ౧౭౫, ౨౪౦, ౨౫౩, ౨౫౮, ౨౬౫, ౩౧౮, ౩౯౩
ప్లీటుదొర ౩౧౪, ౩౭౭, ౪౩౩, ౪౮౨, ౪౮౫, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౫.

పు

పురవరి ౨౨౧, ౨౨౨
పురణిసంగమము ౪౬౭, ౪౬౮
పురి ౨౭౫, ౨౯౫, ౨౯౬
పుర్లిశాసనము ౩౦౪, ౩౦౫, ౫౦౬
పుర్లిగ్రామము ౫౦౫
పురుషోత్తముడు ౨౫౯, ౪౧౩, ౫౫౫, ౬౫౧, ౩౬౧, ౩౬౮, ౫౪౮, ౬౫౨, ౬౫౩, ౩౩౫, ౩౪౦
పురుషోత్తమ అనంగభీమదేవ ౩౪౨, ౩౪౩,
పురుషోత్తమదేవు ౩౮౯, ౩౯౦, ౪౨౨, ౫౪౩, ౬౫౦
పులికేసి ౫౧౩, ౫౧౮
పులిదండిశాసనము ౩౮౫
పులింబూరు ౫౦౨
పులిబూరుశాసనము ౪౬౮, ౪౮౮, ౪౬౯
పులింద ౮
పులిందశేతుడు ౮, ౨౭౦, ౫౭౪
పుష్యమిత్ర ౪౫౩
పుష్యగిరిపంచాలీవిషయము ౫౧౪

పూ

పూర్వగాంగరాజులచరిత్ర ౪౯౮, ౪౭౫
పూర్వగాంగులశాసనము ౪౯౫
పూర్వతూర్పుగాంగులవంశవృక్షము ౪౮౯, ౪౯౦
పూర్వతూర్పుగాంగరాజులు ౪౩౭
పూరీజగన్నాధము ౨౭౭, ౬౧౮
పూరితామ్రశాసనము ౬౩౫
పూసపాటి తిమ్మభూపాలుడు ౧౩౪
పూసపాటి వెంకటపతి ౧౩౮, ౧౩౯
పూసపాటి నారాయణగజపతిమహారాజు ౧౫౪
పూసపాటివారు ౨౯౩, ౪౨౬, ౬౫౮
పూండిరేవుపట్టణము ౩౯౦

ప్ర

ప్రతాపరుద్రగజపతి ౩౬౧, ౩౬౩, ౩౬౫, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౩, ౪౨౨, ౫౪౩, ౬౩౮, ౬౪౧, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౪, ౬౬౭.
ప్రథమరామచంద్రదేవు ౪౨౬
ప్రథమవిక్రమదేవు ౪౨౭
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి ౬౫౪

ప్రతాపగిరి-విజయనగరము ౩౩౫
ప్రథమకామార్ణవుడు ౨౪౬
ప్రథమమహాభవగుప్తుడు ౨౯౬
ప్రథమమధ్యమరాజు ౨౮౦
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానము ౩౭౧

ప్రా

ప్రాన్సువారు ౪౨౬
ప్రాచ్యగాంగరికులు ౪౫౦
ప్రాచ్యగాంగవంశము ౫౫౩
ప్రాచీనకళింగకోసలములు ౨౯౮
ప్రాచీనకళింగదేశచరిత్ర ౨౩౭

ప్రి

ప్రిథివీమూల ౪౮౩, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౯
ప్రిథూదకదర్భ ౨౫౨

పృ

పృథ్వీమహాదేవి ౨౧౯, ౨౨౦, ౫౩౪
పృథ్వీమూలుని గోదావరితామ్రశాసనము ౪౬౮, ౪౮౮, ౫౦౨

పె

పెదకోమటివేమారెడ్డి ౬౪౭
పెద్దడాకరేమి ౫౯౮
పెద్దాపురపుకోట ౬౬౭
పెన్న ౨, ౩౨౦
పెర్మాడిరాజు ౨౨౮, ౩౨౬
పెరుమాళ్ళ బసవమంత్రి ౪౨౩
ఫెర్గూసన్ ౩౪౯
ఫెస్టా ౬౪౯
ఫ్రెంచివారు ౬౬౮
పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ౪౬౯
పేటపల్లవరాజు ౨౮౧
పేరువాటక ౪౬౮
పైథాన్ ౨౬౫

పొ

పొట్నూరు ౬౦, ౧౩౯, ౬౪౨, ౬౫౪
పొట్నూరి సింహాద్రి జయస్తంభము ౬౫౭
పొట్నూరిస్వామిబాబు ౨౭
పొడగుడా ౩౦౪, ౩౦౫
పొడగుడనలవంశరాజులశాసనము ౩౦౫, ౫౭౫
పొన్నడియ బొంతలకోట ౬౧౦, ౬౧౧
పొలమూరగ్రామము ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౮౮
పొలమూరు (పులింబూరు) శాసనము ౪౯౯
పొణుగుపాటి వెంకటమంత్రి ౧౫౯
ఫోక్స ౬౫౪
పోతయసేనాపతి ౨౨౧

బ

బాణపతి ౨౧౩, ౨౨౧, ౨౨౬, ౨౨౯, ౨౩౦, ౫౩౫, ౫౮౯, ౫౯౧
బనవాసి (వైజయంతి) ౨౧౬, ౪౭౯
బర్గెసు ౩౪౫
బర్ద్వాను ౨౫౧
బర్మా ౨౫౮, ౨౭౫
బలరాముడు ౫౨
బలసోరు ౬౭౫
బలాదిత్యుడు ౨౩౨, ౨౪౬, ౬౦౨
బలిచక్రవర్తి ౫, ౨౦౫, ౨౮౩, ౩౩౩
బస్తరు ౨౯౬, ౨౯౯, ౩౦౦, ౪౧౯, ౪౨౭
భద్రక్ ౬౬౬
భద్రాంబ ౩౭౧
భరతముని ౨౯౯
భవదత్తరాజు ౩౭౫
భవభూతి ౨౯౧
బంటుపల్లి ౧౫౪
భుజవంశోత్పత్తి ౫౭౯, ౫౮౪, ౬౪౪
భంజరాజులు ౫౮౧, ౫౮౨, ౬౬౫
భండార్కరు ౨౪౦, ౨౪౫,

భా

బారువా ౩౧౭, ౩౨౧
బాణపురము ౧౦౯
బాపిరాజు ౫౨౨, ౩౨౫, ౩౨౮
బాముండా ౪౧౫
బార్నెట్టుదొర ౪౧౫
బాలకవి ౧౪౭
బావనతర్ల ౫౪౮
భాగవతాదిపురాణములు ౨౮౩
భాగల్పూరు ౨౫౦
భానుమంతుడు ౧౭౩, ౪౪౧
భామినిరాజ్యము ౬౫౨
భామినిసుల్తాను ౩౬౦
భామినితురకరాజులవంశావళి ౬౪౫
భారతము ౧౭౧, ౧౭౩, ౩౯౩
భార్గవీనది ౧౭౮
భారోదుశాసనము ౩౨౧
భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు ౧౯౪, ౧౯౫, ౨౮౬

బి

బిక్కవోలు ౨౧౩, ౨౨౮
బిరుదాంకరాయపురము ౨౧౩
బిష్ణోయీలు ౪౩

భీ

భీమకవి ౧౯౧
భీమనాథుడు ౨౨౯
భీమరథుడు ౨౪౨
భీమఖేడి ౫౩౧
భీమేశ్వరాలయము ౨౧౧, ౩౨౮
భీమునిపట్నం ౨౯౦
భిల్సా (విదిశా) ౧౨౧
భిల్లులు ౧౨౪

బు

బుడుమూరిప్రోలయ ౮౬౬, ౩౨౮
బుద్ధుడు ౨౧౧, ౨౧౪, ౩౩౨, ౪౫౯
బుద్ధగయ ౪౬౪
బుర్రా శేషగిరిరావు ౩౩౪
బుస్సి ౬౬౮
బురగాం కాళింగులు ౨౫
భువనేశ్వరము ౨౧౨, ౨౦౩, ౨౪౩, ౨౯౫, ౪౫౩, ౬౧౯
భువనేశ్వరాలయములు ౨౧౧, ౬౧౨
భువనేశ్వరాలయపునర్నిర్మాణసంఘము ౬౧౯
భుపేంద్రవర్మ ౨౪౬, ౫౨౩
భూమియా లేక భూయా ౫౪౫

బ్ర

బ్రహ్మచక్రవర్తి ౨౨౧, ౩౨౮
బృహత్ప్రోష్ట్రగ్రామము ౪౭౩
బృహత్ఫలాయనులు ౪౬౨

బె

బెజవాడ ౧౧౨
బెన్ఫి ౨౯౯
బెహరాణి కాళింగులు ౨౬
భైండి ౩౨౮
భైరవరాజు ౪౨౩

బొ

బొక్కర ౩౮౧
బొడగులశాసనము ౬౬౧
బొబ్బిలి ౧౩౯, ౬౨౮, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౬, ౪౨౮, ౬౪౪
బొబ్బిలివరదారము ౬౨౨
బొబ్బిలివంశచరిత్ర ౬౬౯
బొంతలకోట ౬౧౦
బొంతలకోడూరు ౪౨౫

భో

బోధాయనుడు ౨౮౩
బోరోబుదూరు ౩౩౧, ౫౭౮

భోయివంశము ౬౫౮
భోగాపురము ౩౧౮, ౩౨౦, ౩౨౬, ౬౧౦
భోజులు ౨౫౦

బౌ

బౌద్ధులు ౨౦౬, ౨౨౫
బౌద్ధజాతకకథలు ౨౧౪
బౌద్ధయుగపు కళింగరాజులు ౨౪౨
బౌద్ధమతము ౨౪౪

మ

మకొ్ంకళింగ ౪౩౪
మగధ ౨౪౫, ౩౦౭
మగధమౌర్యులు ౨౬౨
మట్టరా ౨౫౩
మణల్‌కుడి ౪౬౧, ౫౦౨
మణిమేఖల ౨౮, ౧౭౮
మత్తభానుడు ౬౪౬, ౬౪౭
మత్స్య కేసరి ౫౪౩
మత్స్యవంశపురాజులు ౨౯౮
మదనమహాదేవచక్రవర్తి ౪౫౪
మద్రక ౨౪౧
మధ్యకళింగము ౧౯౭, ౨౪౧, ౨౫౮, ౨౯౧, ౫౨౧.
మధ్వగురుపరంపర ౬౨౪
మధ్వపరగణాలు ౩౯౩
మధ్యమరాజు టెక్కలిశాసనము ౨౮౦
మధ్వవిజయకావ్యము ౬౨౫
మదిన సుభద్రయమ్మ ౧౩౧
మద్దిరాజు ౩౨౮
మధుకర్ణగజపతి ౨౧౮
మధుకామార్ణవుడు ౨౮, ౪౮౬, ౪౮౭, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౯, ౫౩౨.
మధుకామార్ణవుని గాంగశకవర్షము ౪౮౭
మధుకామార్ణవుని శాసనము ౨౪౭, ౫౨౪
మధుకేశ్వరాలయశిల్పము ౨౧౧, ౨౧౭
మధుకేశ్వరాలయము ౨౨౦
మధుకేశ్వరము ౨౧౫
మధుకేశ్వరుడు ౪౨, ౫౫, ౧౯౭, ౧౯౯, ౨౦౧, ౨౦౬, ౨౧౭, ౨౨౩, ౨౨౮, ౨౩౧, ౨౩౫, ౩౨౮.
మధువనము ౨౨౨
మన్నార్ ౩౨౦
మనుమసిద్ధి ౨౯౩
మనుచరిత్రము ౩౭౧
మనోమోహన్‌చక్రవర్తి ౧౨, ౫౮౫
మనోమోహన్‌గంగూలి ౫౬౫, ౬౨౦
మయూరపండితుడు ౬౭౪
మయూరభంజవంశము ౫౮౪
మలయగొంటి ౩౨౯
మల్లికీమర్దనదేవు ౪౨౬
మల్లదేవర ౧౦౫
మల్లపదేవుని పిఠాపురపుశాసనము ౫౯౯, ౬౪౨
మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ ౧౧౩, ౧౧౪, ౩౭౭, ౫౩౧.
మల్లికార్జునరాయలు ౩౬౦
మల్లిరాయనింగు ౨౮౫
మలియస్ ౨౫౩
మహాకళింగుడు ౨౪౨
మహాకాంతారము ౪౯౩
మహాకూటశిలాశాసనము ౫౧౩
మహాకోసలము ౪౬౪
మహాదేవచక్రవర్తి ౩౭౯, ౩౮౦
మహానది ౧౦, ౨౯౬, ౩౨౦.
మహాభారతము ౪, ౧౬౯, ౧౭౭, ౨౩౯, ౨౫౦. ౨౮౪.
మహాభారతయుద్ధము ౪౪౦
మహమ్మదు ఖద్యార్ ౬౦౯
మహమ్మదీయదండయాత్రలు ౬౪౦

మహామాంత్రిలు ౪౪౮
మహారథులు ౪౯౧
మహారాష్ట్రులు ౨౫౯, ౬౭౩, ౬౭౪
మహావంశము ౧౦౦, ౧౦౧, ౧౪౩, ౧౭౪, ౨౫౧, ౪౪౨, ౬౦౪
మహాశివగుప్తునిశాసనము ౨౯౭
మహేంద్రుడు ౧౨౦, ౧౨౧, ౪౯౩
మహేంద్రగిరి ౧౦, ౧౮౦, ౨౪౧, ౨౫౩, ౨౬౭, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౬, ౩౨౨, ౩౨౫, ౩౨౯, ౪౯౪, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౯౨
మహేంద్రతనయ ౨
మహేంద్రభోగవిషయము ౫౩౧
మహేంద్రము ౧౭౨, ౧౭౫, ౧౭౭
మహేంద్రపర్వతము ౨౮౪
మంగళగిరి ౧౧౯
మంగళేశ్వరుడు ౫౧౯
మంగియువరాజు ౫౧౯
మంచనకవి ౨౯౧, ౨౯౨, ౩౭౭
మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులు ౧౩౦
,, కామకవి ౧౬౨
మంతిరాజు ౪౬౩
మంత్రిగుప్తుడు ౨౮౯
మందసామీరాంవారి ౨౬౮
మందసరాజు ౩౦౬
మందసార్ శాసనము ౩౦౫
మక్రోకాళింగులు ౨౪౦

మా

మాడుగోళ(మాడుగుల) ౨౯౮, ౪౨౦, ౪౨౯
మాదలాపంజి(గ్రంథము) ౪౫౪, ౫౫౯, ౫౬౧, ౫౬౫, ౫౮౬, ౫౮౮, ౬౪౦, ౬౪౬, ౬౪౭, ౬౫౦, ౬౫౩, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౦.
మాధవవర్మ ౬౦, ౧౩౪, ౧౩౫, ౨౮౯, ౪౬౭, ౪౬౯, ౫౭౪.
మాధవవర్మ బుగుడశాసనము ౫౭౪
మాయాదేవి ౨౧౦
మారసింహుడు ౨౪౬
మార్కండేయపురాణము ౨౩౯, ౪౩౩
మాళవము ౨౪౫

మి

మిత్రవర్మ ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౨
మినాండరు ౨౫౩
మిర్ హాబిబుల్లా ౬౭౩

ము

ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రి ౬౬
ముకుందదేవు ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౧
ముకుందబాహు బలేంద్రుడు ౧౦౧, ౬౫౯, ౬౬౧.
ముక్కు తిమ్మన్న ౩౬౩, ౩౬౬, ౩౬౭.
ముఖలింగము ౧, ౩, ౧౬౭, ౧౮౩, ౧౮౮, ౧౮౯, ౧౯౩, ౧౯౬, ౨౦౩, ౨౦౫, ౨౦౬, ౨౦౭, ౨౦౮, ౨౨౨, ౨౩౦, ౨౫౮, ౨౬౦, ౩౧౮, ౩౨౫, ౪౮౦, ౪౯౭, ౪౯౮, ౫౪౩
ముఖలింగనగరము ౩౨౦, ౩౨౬, ౫౩౮, ౫౯౯,
ముఖలింగనగర కటకము ౨౧౮, ౪౯౫, ౪౯౭, ౫౧౨, ౫౦౩.
ముఖలింగేశ్వరక్షేత్రము ౨౦౧, ౩౩౪, ౩౪౯, ౩౯౬.
ముఖలింగేశ్వరాలయము ౧౯౬, ౨౦౧, ౩౩౧, ౪౯౭.
ముర్షిద్ కులీఖాన్ ౬౭౩
ముజుందారు ౨౭౫, ౫౮౨, ౫౮౫, ౬౩౦
ముంజేరుగ్రామము ౨౯౦, ౫౨౦, ౫౨౧

మూ

మూడవ భానుదేవు ౬౩౩
మూడవ మాధవవర్మ ౪౬౮, ౪౮౮, ౫౦౨

మూడవ అనంగభీమ దేవు ౩౦౩
మూడవ రామచంద్ర దేవు ౪౨౦
మూడవ నృసింహ దేవు ౬౩౨
మూడవ వజ్రహస్త ౪౦౦, ౫౨౮, ౮౨౬, ౫౨౯, ౬౦౩
మూడు కళింగములు ౨౭౦, ౪౩౩
మూలఘటికాన్వయము ౨౨
మూషికనగరము ౨౭౨

మె

మెక్కొకలింగే ౫
మెగస్తనీసు ౨౪౦, ౨౮౭, ౨౬౮, ౨౭౦, ౨౦౮, ౨౯౦, ౩౧౦, ౪౩౩.
మేగ్ని ౨౭౧
మేఖల ౨౮౪
మేడయగండనాయకుడు ౨౨౦
మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులు ౧౩
మైసూరు ౪౭౬, ౪౭౯

మొ

మొదటి కాకతి ప్రతాపరుద్రుడు ౩౭౦
మొదటి కామార్ణవుడు ౧౦౨, ౨౩౨, ౨౩౩
మొగలులు ౨౮౯
మొదటి గాంగులు ౧౯౩
మొదటి నరసింహ దేవు ౬౧౩, ౬౧౪, ౬౧౬
మొదటి చాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౧
మొదటి భాను దేవు ౩౦౬, ౬౧౦
మొదటి రాజరాజ దేవు ౮౦౨
మొదటి మహేంద్రుడు ౨౮౭
మొదటి రుద్ర దేవు ౩౭౯, ౩౦౦
మొదటి విక్రమాదిత్యుడు ౩౭౪
మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౭
మొదటి శాతకర్ణి ౪౫౧
మొహరి కాళ్ళి జులు ౧౦, ౧౯
మోడ్రొళింగము ౨౮౦, ౨౦౫, ౪౩౮
మౌఖరివంశము ౪౦౫
మౌర్యచంద్రగుప్తుడు ౨౬౧
మౌర్యవంశము ౨౪౩
మౌర్యశకము ౨౪౫
మౌర్యులు ౧౭౪

య

యజ్ఞపురము ౨౮౧
యన్. యన్. గంగూలి ౩౭౭
యయాతినగరము ౨౮౮
యయాతి మహాభవగుప్తుడు ౨౭౩
యయాతికేసరి ౨౦౭, ౫౬౪, ౫౬౮
యలమంచిలి ౨౭౯, ౨౯౦, ౨౯౦, ౨౯౩, ౮౧౯.
యవద్వీపము ౧౩, ౫౭౮, ౫౭౬, ౮౭౭.
యవనులు ౨౮౩, ౨౬౮, ౮౬౬
యశోవంత దేవు ౪౨౩
యశోభంజ ౮౦౧
యవసరి కృబాహు ౪౬౪

యు

యు (హు) అన్ త్సాంగ్ ౧౦, ౧౨, ౧౩, ౧౭౮, ౧౭౬, ౨౪౦, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౭౭, ౨౮౪, ౨౮౦, ౨౯౦, ౨౭౩, ౨౯౦, ౨౯౬, ౪౩౮, ౮౦౭, ౮౦౦, ౫౦౦, ౫౧౨, ౫౮౭.
యుద్ధమల్లుడు ౨౪౦

యో

యోనములు ౧౦౪
యోపూర్ శాసనము ౩౭౪
యోహా (న్) నడ ౨౮౦

ర

రక్తకేసరి ౮౭
రక్తబాహు ౨౮౪
రఘునాథుడు ౩౦౧
రఘునాథ భంజ ఛోటరాయ ౬౮౯, ౬౬౦
రఘురాం దేవు ౬౮౯

రఘువంశము ౩౦, ౧౭౬
రఘోజిభాన్స్లె ౬౭౩
రజ్జుకుడు ౪౪౮
రత్నదేవుడు ౩౨౧
రత్నాలదిన్నె ౪౬౪
రమేశచంద్రదత్తు ౨౮౯
రస్సెల్ సంఘము ౬౭౧
రంగస్వామి సరస్వతి ౩౭౨
రంబోడ్లు ౬౭౨

రా

రాకలువ ౩౦౬, ౪౬౬, ౪౭౨
రాఘువ ౨౨౦, ౬౦౬
రాచిరాజు ౫౪౪
రాజకళింగగంగు ౧౯౪, ౩౨౧
రాజగృహ ౪౫౨
రాజచంద్రచోళుడు ౨౫౦
రాజచోళగంగు ౨౨౧
రాజతిడ్డారి ౨౨౨, ౨౨౩
రాజపురము ౧౭౧, ౧౭౩, ౧౯౨, ౨౫౧, ౫౫౧
రాజపృథ్వీమూల ౩౦౧
రాజమహేంద్రవరము ౨౨౭, ౨౨౯, ౨౩౭, ౨౪౦, ౨౪౨, ౨౫౫, ౨౯౧, ౩౬౭, ౬౪౩, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮
రాజరాజకళింగు ౨౫౭
రాజరాజు ౨౨౦, ౨౨౯, ౩౧౬, ౩౨౬, ౩౩౦, ౩౪౭, ౫౩౦, ౫౮౯, ౬౦౭, ౬౦౯
రాజలదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
రాజరాజనరేంద్రుడు ౫౮౯
రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక ౧౧౩
రాజరాజబ్రహ్మమారాయణ్ణు ౨౨౧, ౨౨౯
రాజసుందరి ౩౧౭, ౫౩౫, ౫౯౨
రాజామాన్‌సింగ్ ౬౬౨
రాజేంద్రచోళుడు ౨౩౦, ౩౧౬, ౩౨౮, ౫౩౬, ౫౯౦
రాజేంద్రచోళుని శాసనము ౨౫౫
రాజేంద్రుడు ౩౧౯, ౫౧౮, ౫౯౨
రాజేంద్రునికొమకు కులోత్తుంగుడు ౨౫౭
రాజేంద్రలాల్ మిత్ర ౩౪౫
రాజేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు) ౩౧౫, ౫౨౨
రాణక రణభంజదేవుని శాసనము ౫౭౯
రాణీకుంభ ౪౫౪
రాధ ౬౧౩, ౬౧౭
రాఢదేశము ౨౭౪
రాధాకుముదముఖర్జి ౨౮౬
రాప్సన్ దొర ౩౭౨
రామగిరి ౪౫౮
రామచంద్రదేవ ౨౭౦, ౪౩౦, ౫౫౯, ౫౬౧, ౬౬౦, ౬౬౧, ౬౬౨
రామతీర్థము ౨౪౪, ౪౫౬, ౪౬౭
రామతీర్థపు బౌద్ధమఠము ౪౬౧
రామతీర్థపు కన్నడశాసనము ౪౫౬, ౪౮౩
రామప్రసాదచంద ౫౬౧
రామానుజులు ౬౧, ౩౨౯, ౬౨౫
రామాయణము ౪౧, ౨౩౯, ౩౯౩
రాయగడ ౨౯౬, ౪౨౭
రాయనిప్రగడ ౩౧౭
రాయరాయ విద్వరయ్యణ్ణు ౨౨౪
రాయవరం ౨౯౧
రాయవాచకము ౩౬౮, ౬౪౬, ౬౫౪, ౬౫౫, ౬౫౭
రాయసము ౨౨౨
రావుసాహేబు గిడుగు వెంకటరామమూర్తి ౧౨౭, ౨౧౨, ౨౩౨, ౨౩౫
రావుబహద్దూర్ రంగాచార్యులు ౨౭౯
రాళ్ళబండి సుబ్బారావు ౮, ౪౩౧, ౫౫౭
రాష్ట్రకూటులు ౨౫౬
రాధాపూరు ౩౭౫

రాధాపూరు శాసనము ౩౭౫

రి

రిచర్డు మేత్యూస్ ౪౨౭

రు

రుద్రమదేవి ౩౮౪, ౩౮౬
రుస్తుంఖాన్ ౬౬౮
రుషికుల్యానది ౨౬౫
ఋగ్వేదము ౨౮౩

రూ

రూప్యవతీవిషయము ౫౧౬
రూపనారాయణ ౨౫౦

రె

రెడ్డిరాజులు ౬౦౦, ౬౪౪, ౬౪౮, ౬౫౧, ౬౬౭.
రెల్లువలస ౩౨౬
రెండవ కామార్ణవుడు ౨౦౦, ౨౦౬, ౨౦౭, ౨౩౩, ౨౩౪, ౩౪౭, ౪౯౬.
రెండవ కులోత్తుంగుడు ౫౯౫
రెండవకృష్ణుడు ౨౫౫
రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు ౪౬౫
రెండవ దేవరాయలు ౩౬౦, ౬౪౯
రెండవ నరసింహదేవు ౩౮౬
రెండవ నరసింహదేవుని కెందుపట్నం శాసనము ౪౭౭
రెండవ పులికేసి ౪౬౯, ౪౭౧
రెండవ భానుదేవ ౬౨౯
రెండవ మాధవవర్మ ౪౬౭
రెండవ రత్నదేవుడు ౬౦౩
రెండవ రామచంద్రదేవు ౪౭౦, ౪౨౭
రెండవ రాజరాజు ౫౯౫
రెండవ వజ్రహస్తదేవుడు ౨౦౭
రెండవ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౦, ౩౦౧
రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౮, ౪౭౦
రెండవ విశ్వంభరదేవు ౪౨౬

రే

రేకపల్లి సోమప్పకవి ౧౪౫
రేగొండాగ్రహారము ౪౬౮
రేచర్ల శాసనములు ౩౨౮
రేచర్ల రుద్రరెడ్డి ౩౮౦
రేవతి ద్వీపము ౫౦౯
రేంగుకేడు ౩౪౮

రో

రోణంకి ౩౨౫, ౩౨౯

ల

లక్నావతి ౬౪౦
లడ్డర్ దేవు ౬౩౧
లలాటకేసరి ౫౪౩
లలితేందుకేసరి ౨౮౧
లలితేందుకేసరి గుహ ౪౫౬
లవణకరాధికారి ౨౨౨
లక్ష్మీదేవి ౨౦౯, ౩౨౬
లక్ష్మీనారాయణ హరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్ ౩౮౯, ౫౦౨, ౫౭౪
లక్ష్మణరావు ౨౪౫
లంకద్వీపము ౪౩౮, ౫౨౪
లంజపల్లి ౫౪౮

లా

లాటదేశము ౨౫౧, ౨౫౨, ౨౭౪
లాలాకిష్ణ దేవు ౪౨౬
లావణ్యవతీదేవి ౨౦౯, ౩౨౬
లాంగలీ (నాగావళీ) ౫౨, ౧౬౫
లాంగుల వేణీనగరము ౩౪౧
లాంగుల్యనరసింహుడు ౪౧౫

లి

లింగం తిమ్మయ్యదొర ౩౮౮
లింగం లక్ష్మాజి ౬౨
లీలావతీదేవి ౨౦౯, ౩౨౬
లుంబినీవనము ౨౦౧

లూ

లూడర్సు శాసనపట్టిక ౨౧౬
లూయిర్రైసు ౪౮౪

లొ

లొల్ల లక్ష్మీధరపండితుడు ౬౫౪, ౬౬౪

లో

లోమముని ౧౨
లోమసుడు ౨౯౬

వ

వజ్రగడకోట ౬౪
వజ్రబోధి ౧౪
వజ్రసింహుడు ౨౪౬
వజ్రహస్తుడు ౨౮, ౩౧౬, ౩౧౭, ౩౨౧, ౩౨౮, ౩౫౫, ౪౯౩
వజ్రహస్తుని శాసనములు ౩౨౫, ౫౨౭, ౫౩౪
వటేశ్వరమహాంతి ౫౫౯
వడ్డాది ౨౯౮, ౩౧౯
వడ్డాది అప్పారావు ౩౩౫
వడ్డాది జయంతిరాజులు ౪౨౦
వత్సవాయి మసలిరాజు ౬౬౭
వనపతి ౫౬, ౧౧౦, ౨౯౭, ౫౩౬
వనమాలి ౩౯౦
వరాహమిహిరుడు ౮
వర్ధమాననగరము ౩౨౪
వర్మరాజులు ౪౭౪, ౫౧౨
వరాహవర్తిని ౧౦౬, ౩౨౬, ౪౯౫, ౪౯౮, ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౫, ౫౧౫, ౬౦౦
"వర్మా"భిధానులగు కళింగాధిపతులు ౪౭౨
వరేంద్ర ౬౦౩, ౬౧౭
వల్లనాఖ్యుడు ౨౨౧
వంగ ౨౫౦
వంగరూకలు ౫౭
వెంజుల్ వక ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౩
వంశధార ౨, ౧౦, ౧౮౩, ౧౯౫, ౧౯౬, ౨౧౩

వా

వాకాటకులు ౧౧౨, ౪౬౧, ౫౬౪, ౪౬౫, ౪౬౭
వాకాటకుల పరిపాలన ౨౫౩
వాడవలస ౧౯౬
వానసవంశజులు ౨౨౭
వామదేవుడు ౧౯౬
వారణాసికటకము ౬౩౬, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨.
వారుగ్రామము ౩౩౯
వాల్మీకిరామాయణము ౧౬౭
వాశిష్ఠిపుత్ర శ్రీశక్తివర్మ ౩౭౭
వాశిష్ఠపుత్రస్వామి చందశాతకర్ణి ౪౬౧, ౪౬౫, ౪౭౨
వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి ౩
వాసుదేవ బాహుపతి ౫౮౬
వాసుదేవభారతులు ౬౨౪
వాసుదేవరథసోమయాజి ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౩౭ ౩౩౮, ౩౩౯, ౩౪౧, ౩౪౫, ౩౪౪, ౪౨౧
వ్యాఘ్రరాజు ౩౦౬, ౪౬౩

వి

విక్రమగంగ ౧౮౪
విక్రమచోళుడు ౫౯౫, ౫౯౭, ౫౯౮
విక్రమచోడుడు ౨౯౧
విక్రమదేవు ౪౨౩, ౪౨౯, ౪౨౫, ౫౩౯.
విన్నకోట పెద్దన్న ౨౯౨, ౬౪౩
విక్రమసింహపురము ౩౮౪
విక్రమాంకుడు ౩౧౭
విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౬
విజయకళింగనగరము ౨౪౮, ౪౭౯, ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౧౧, ౫౦౫, ౫౧౪, ౫౧౮
విజయచంద్రదేవు ౫౪
విజయచంద్ర మజుందారు ౨౬౦, ౨౯౪, ౨౬౫, ౨౬౮
విజయనంతపురము ౫౦౫
విజయలెందులూరు ౪౭౦

విజయనగరము ౨౯౭, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౬, ౩౩౯, ౬౪౯, ౬౫౦.
విజయనగరాధీశుల వంశావళి ౬౪౬, ౩౬౦
విజయపురము ౧౮౬, ౨౨౧
వినయమహాదేవి ౩౧౬, ౫౩౪
విజయరామగజపతిమహారాజు ౧౩౯, ౩౩౯
విజయరామరాజు ౪౨౭, ౪౨౮, ౬౬౮, ౬౬౯, ౬౭౧
విజయవర్మ ౫౦
విజయుడు ౨౭౪, ౩౩౧, ౩౩౨, ౪౪౩.
విజయవాడ ౬౫౪
విజయసేనుడు ౫౦
విజయసిద్ధి ౬౦
విజయసింహుడు ౨౬౯
విజయాదిత్యుడు ౩౨౦, ౫౩౦
విద్యానగరపట్టణము ౩౬౯
విద్యాధరభంజదేవుడు ౫౮౦, ౫౮౧, ౬౬౪
వినయచంద్రుడు ౪౬౨, ౫౦౩
విన్సెంటుస్మిత్తు ౨౪౫, ౩౧౦, ౩౧౧, ౩౫౦
వినాయకదేవు ౪౨౦, ౪౨౧
విమలాదిత్యుడు ౧౪, ౬౧, ౩౧౭, ౪౫౬
విశాఖపట్టణము ౨౯౦, ౨౯౭, ౩౦౦, ౩౦౫, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౯, ౩౨౬
విశాఖపట్టణదానశాసనము ౨౩౨, ౨౪౯, ౬౦౧
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ౧
విశ్వంబరదేవు ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬
విశ్వామిత్రుడు ౩౯౫
విష్ణుదేవుడు ౨౧౨
విష్ణుకుండిన మూడవమాధవవర్మ ౪౯౯
విష్ణుకుండిన యింద్రభట్టారకుడు ౪౮౩, ౪౮౬, ౪౯౯, ౫౦౨.
విష్ణుకుండినయింద్రుడు ౫౧౩
విష్ణుకుండినులు ౧౦౨, ౪౬౨, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౭౧, ౪౭౩, ౪౮౪, ౪౯౯
విష్ణుకుండినుల రాజ్యము ౪౭౧
విష్ణుకుండినులశాసనములు ౪౬౭, ౪౭౦
విష్ణుగోపమహారాజు ౪౬౩
విష్ణుడను ప్రధాని ౬౧౧
విష్ణుదేవరగుడి ౨౦౫
విష్ణువు ౨౦౬
విష్ణుశర్మ ౨౮౯
విష్ణుసాంతి ౬౧౩

వీ

వీరకృష్ణదేవరాయమహారాజులు ౩౬౯
వీరకొట్టాం ౪౨౫
వీరచోడ ౧౧౨, ౨౨౭, ౫౯౫
వీరనరనారసింహదేవ ౧౦౭, ౬౨౯
వీరపురుషదత్త ౫౫౨
వీరభద్రగజపతి ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౮
వీరభద్రరాయుడు ౩౬౬, ౩౬౭, ౬౫౮
వీరభద్రరావు ౨౯౧, ౩౨౯, ౫౭౯, ౫౮౫
వీరభానోదయకావ్యము ౬౫౨
వీరమహాపాత్రుడు ౩౬౬
వీరరాజేంద్రుడు ౨౦౭, ౫౯౨
వీరవిక్రమదేవుడు ౫౪
వీరసింహుడు ౩౧౬

వె

వెదుళ్ళవలసపట్టా ౪౨౫
వెన్నమహాదేవి ౨౧౯
వెబ్బ ౬౭౬
వెలనాటిచోడులు ౨౯౧, ౩౭౮, ౩౭౯, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮
వెలనాటి రాజ్యము ౨౨౭
వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు ౩౭౯
వెంపటి సత్యనారాయణ ౧౫

వే

వేమారెడ్డి ౬౪౮, ౬౪౯
వేములవాడ ౩౨౧

వేములవాడ భీమకవి ౧౯౪, ౩౨౨, ౪౯౪
వేంగి ౧, ౨౨౭, ౨౨౯, ౨౩౭, ౩౧౯, ౩౨౩, ౩౩౦, ౩౮౩, ౩౮౪, ౪౬౩, ౪౬౬, ౫౯౦, ౫౯౫, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬౫౪
వేంగినందివర్మ ౪౬౬
వేంగిరాజు ౨౨౭, ౩౨౩, ౫౮౬, ౫౯౦
వేంగి శాలంకాయనులు ౪౬౭
వేంగి హస్తివర్మ ౪౮౨, ౪౬౬
వేంగీ,పల్లవ, తెలుగు, కన్నడ,లిపులు ౨౧౯

వై

వైఘూర్ ౫౧౨
వైతరణీనది ౧౭౨, ౨౯౬, ౪౪౨

వ్రో

వ్రోంఖారభోగము ౪౯౮

శ

శకరాజులరాజ్యము ౪౬౫
శక్రదేవుడు ౪౪౧
శక్తివర్మ ౩౦౭, ౪౬౬, ౫౧౨
శక్తివర్మ రాగోలుశాసనము ౩౦౬
శబరాదిత్యుడు ౨౪౬, ౩౦౮, ౩౦౬
శబరులు ౫౫, ౩౯౪
శశాంకరాజ నరేంద్రగుప్తుడు ౨౮౧
శశాంకుడు ౨౭౩, ౫౧౯, ౫౭౪
శంకారము ౬౧, ౨౪౪, ౪౬౧
శంఖారం బౌద్ధమఠము ౪౫౮
శంబలపురము ౨౭౩
శృతాయువు ౧౭౩, ౪౪౧

శా

శాతకర్ణి ౧౨౨, ౪౫౦, ౪౫౨
శాతవాహనుడు ౨౪౫
శాతవాహనవంశజులు ౪౭౨
శారద ౨౯౦
శరలాదాసు ౨౯౭
శాలంకాయనులు ౪౬౨, ౪౬౫, ౪౬౬
శాలిహుండము ౨౪౪
శ్యామశాస్త్రి ౨౮౩
శ్రావణబెల్గొలా ౪౪౫

శి

శిఖాకోల్ ౫౨, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮
శిరిపురము ౩౨౯
శిలప్పధికారము ౨౮, ౧౭౮, ౨౫౩
శిలాదిత్యుడు ౫౧౯
శిలాధ్వజవంశీయులు ౫౮౪
శిలావంశము ౪౧౯, ౫౪౩, ౬౪౪
శివకరదేవుని చౌరాసిశాసనము ౫౭౩
శివతత్త్వసారము ౧౨౮
శివభట్టుసాంత్ర ౬౭౪
శివయోగసారము ౩౮౬
శిష్టుకరణములు ౩౯౦
శీతారామరాజు ౬౭౨

శ్రి

శ్రికాకుళము ౩౦౬, ౪౬౬, ౫౦౫
శ్రికాకుళశాసనము ౩౦౪

శ్రీ

శ్రీకరణగంగ ౩౨౮
శ్రీకరణము ౨౨౩, ౨౨౯
శ్రీకంఠశాస్త్రి ౫౮౫
శ్రీకాకుళము ౧౬౫, ౧౭౫, ౨౪౫, ౨౬౫, ౪౨౩, ౪౭౪, ౫౦౧, ౫౧౪.
శ్రీకాకుళశాసనము ౫౦౨, ౫౦౬
శ్రీకూర్మమహాత్మ్యము ౨౨, ౧౯౩, ౪౯౭, ౬౦౦, ౬౨౨, ౬౪౩, ౬౬౧
శ్రీకూర్మశాసనము ౬౦౦
శ్రీకూర్మక్షేత్రము ౩౩౯
శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి ౨౩౭
శ్రీకృష్ణదేవరాయయులు ౨౫౯, ౩౬౩,

౩౬౬, ౩౭౩, ౬౫౪, ౬౫౭
శ్రీగుప్తుడు ౪౬౨
శ్రీధరుడు ౨౧౧
శ్రీనరసింహదేవగు ౬౨౮
శ్రీనరసింహభారతి ౬౨౪
శ్రీనరహరిముని ౬౨౬
శ్రీనాథ ౧౧౭, ౨౧౧
శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి ౩౧౬
శ్రీబుక్కపట్నం రఘునాచార్య ౩౩౮
శ్రీభోజులు ౨౫౭
శ్రీమచ్చైతన్యస్వామి ౫౪౩
శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవ ౩౧౬
శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ ౪౯౮
శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము ౯౬
శ్రీమేఘవర్ణుడు ౪౬౪
శ్రీయాదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
శ్రీరఘునాథహరిచందనజయదేవ ౩౪౭
శ్రీరామతీర్థము ౬౦
శ్రీరామానుజాచారి ౬౧౦
శ్రీవీరపురుషదత్తు ౨౫౩
శ్రీవీరభానుదేవరాజు ౬౩౮
శ్రీశుభకరదేవు ౫౭౩
శ్రీశైలము ౧౯౮
శ్రీశంకరాచార్యులు ౧౮
శ్రీసత్యవర్మదేవు ౫౦౧
శ్రీహర్షుడు ౨౪౧

శు

శుభకరదేవుని ధారకోటశాసనము ౫౦౧
శుల్కివంశము ౫౮౪, ౫౮౫
శుంగవంశము ౨౪౫, ౨౭౨
శూరగంగ్గకొండ ౧
శ్వేతకాధిష్ఠానము ౧౮౧
శ్వేతగిరి ౧౯౧
శైలోద్భవవంశీయపురాజులు ౨౮౧
శైలోద్భవవంశవృత్తము ౨౮౨
శైలోద్భవవంశము ౪౭౮, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౮౧, ౫౮౩, ౫౮౪
శోణానది ౧౬౮, ౧౬౯

ష

షాజహాన్ ౬౭౩
షాహాబాదు ౩౯౩
షేరుమహమ్మదుఖాన్ ౫౨, ౧౩౪, ౧౩౫, ౫౪౪, ౬౬౧, ౬౬౯
షోడశపాత్రులు ౬౫౫, ౬౫౬, ౬౫౭

స

సకలకళింగాధిపతులు ౪౯౯
సజ్జనగరము ౧౯౪, ౩౨౩
సత్రభుడు ౨౫౧
సత్యనారాయణ రాజగురు ౨౯౪, ౫౩౦, ౫౩౧, ౫౮౧
సత్యవర్మ ౩౦౮
సత్యవర్మపర్లాకిమిడిశాసనము ౩౧౫
సత్యవర్మదేవుశాసనము ౩౦౨
సతీవాహన ౫౧౨
సప్తకళింగము ౫౯౫
సప్తమహిజయోత్సవము ౨౩౦, ౫౮౯, ౫౯౫.
సమ్మేసంఘ ౬౧౦
సమాప ౧౭౫, ౪౪౭
సముద్రగుప్తుడు ౧౭౮, ౧౭౯, ౨౪౪, ౨౫౪, ౨౯౬, ౩౦౭, ౩౦౯, ౩౧౦, ౩౧౧, ౪౩౭, ౪౬౦, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౫౧౨, ౬౨౧
సముద్రగుప్తుని అలహాబాదుశాసనము ౨౬౫, ౨౯౧, ౪౬౬, ౪౭౭.
సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర ౪౯౪
సముద్రగుప్తుని ప్రయాగశాసనములు ౪౭౨
సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెము ౪౬౧
సముద్రగుప్తుని రాజ్యము ౪౬౪

సముద్రగుప్తుని శాసనము ౨౪౮
సరస్వతీవిలాసగ్రంథము ౬౪౯, ౬౫౩, ౬౫౪.
సర్వసిద్ధి ౨౮౯, ౨౯౦, ౨౯౧, ౫౧౩, ౫౧౯
సర్ వాల్టర్ ఇలియట్ ౧౩
సరియాపల్లి ౧౯౩
సరుడనాడు ౬౪౪
సవర ౮, ౧౦, ౩౯౩
సబరై ౩౯౩
సవరభాష ౩౯౪
సవరపల్లెలు ౩౯౭
సవరల రాజకీయపరిస్థితులు ౩౯౭
సవరల కట్టుబాట్లు ౩౯౮
సవరల మతము ౩౯౯
సవర దేవత పేర్లు ౪౦౩
సవరై ౪౦
సహదేవుడు ౨౮౪
స్వప్నేశ్వరుడు ౬౧౨, ౬౨౨, ౬౩౭
సకారామ ౧౦౩
సంగవలస ౪౨౪
సంఘారామము ౨౪౪
సంతబొమ్మాళిగ్రామము ౫౧౬, ౫౩౦
సంతబొమ్మాళిశాసనము ౫౦౩
స్కందపురాణము ౪౧
స్వర్ణభానుదేవు ౩౪౪

సా

సాకేతము ౨౫౩
సారెపల్లి ౧౦౧, ౧౯౩, ౪౭౩, ౪౭౪
సాల్వుడు ౧౭౭
సాలూరు ౩౨౦, ౪౨౫, ౪౨౯
సాలిహుండాము ౧౦౩, ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩.
సాళువతిమ్మరుసుమంత్రి ౩౬౫
సాళువనరసింహరాయలు ౩౬౨, ౩౬౩, ౬౫౧
సాళువాభ్యుదయము ౩౬౨
స్వామికన్ను ౪౮౫, ౫౦౬
స్వాగతోపన్యాసము ౫౩౯
స్వామిదత్త ౧౮౦, ౩౦౬, ౪౭౭

సి

సిద్ధార్థకగ్రామము ౫౧౫
సిద్ధాంతగ్రామము ౪౯౫, ౫౦౩
సిద్ధాంతశాసనము ౩౦౪
సిద్ధేశ్వరుడు ౩౨౫
సిరిపురము ౨౭౩
సి. వి. వైద్య ౫౬౬
సింగపూరు ౩౩౧
సింగ్ దేవు ౫౭౯, ౫౮౪
సింధు ౨౪౧
సింహాచలము ౩౩౩, ౬౨౨, ౬౬౨
సింహాచలశాసనము ౩౩౩, ౩౬౯
సింహాద్రపోరిచా ౪౧౧
సింహపురము ౧౩, ౧౭౪, ౧౭౮, ౧౮౧, ౧౮౯, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౩, ౨౨౬, ౨౪౨, ౨౫౨, ౨౫౮, ౩౩౧, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౯౭, ౬౦౪.
సింహపురేశ్వర లంకేశ్వరచక్రవర్తి ౩౩౧
సింహబాహుడు ౧౭౪, ౨౫౨, ౪౪౩
సింహళము ౧౨౦, ౧౨౧, ౧౨౪, ౨౪౨, ౨౪౮, ౨౫౯, ౨౭౪, ౩౩౦, ౩౩౧, ౪౬౨, ౫౦౮, ౫౧౨, ౫౫౧, ౫౫౨, ౬౦౯, ౬౧౪, ౬౧౬.
సింహళీయకళింగరాజవంశము ౩౩౨

సీ

సీతారామరాజు ౫౪౪, ౬౭౧
సీహూపురపు దవళనాయకుడు ౩౧౯
సీవెల్ ౫౦౧
స్త్రీఅధ్యక్షమహామాత్రులు ౪౪౯

సు

సుఅరి ౪౯౩
సుబ్రహ్మణ్యంఅయ్యర్ కె. వి. ౪౮౪

సుమశ్రీ ౩౩౨
సుమంతుడు ౧౮౭
సుమంతిపురము ౧౮౭
సుల్తాన్ ఫిరోజిషా ౬౩౪, ౬౩౫
సువర్ణకేసరి ౫౮౬
సువర్ణభూమి ౧౨౪, ౩౩౩
సుశర్మ ౨౪౪, ౨౪౫
సుషేణ ౨౯౦

సూ

సూర్యనారాయణమూర్తి ౨౦౬
సూహ్మదేశము ౨౯౦

సో

సోఘురు ౩౦౯, ౩౦౬
సోమలదేవి ౧౧౧, ౨౧౮
సోమవంశజులు ౨౪౧, ౫౨౬, ౫౮౩
సోమశేఖరశర్మ ౧౧౪, ౯౩౨
సోమాల్లదేవి ౨౨౧
సోంపేట ౨౪౩
సోమేశ్వరాలయము ౧౮౬, ౨౧౧, ౨౩౧

సౌ

సౌభాగ్యనాగేశ్వరి ౨౦౬
సౌవీర ౨౪౧

హా

హాతిగుంఫాశాసనము ౨౪౪, ౨౪౫, ౨౯౨, ౨౭౭, ౪౫౦
హారప్రసాదశాస్త్రి ౨౭౦, ౨౮౦
హరహాశాసనము ౫౮౯
హర్షచక్రవర్తి ౫౦౭
హర్షవర్ధనుడు ౨౪౧, ౨౪౩, ౨౯౪, ౫౧౦
హరిసేనకమణి ౩౪౪
హరిశేనుడు ౨౬౭, ౪౬౨, ౫౧౨
హర్షునిమధుభాన్ శాసనము ౫౭౧
హస్తివర్మ ౧౮౧, ౪౩౭, ౪౬౩, ౪౮౨, ౯౦౧, ౯౦౩
హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనము ౩౧౨, ౩౪౮, ౪౮౨, ౫౦౨
హంటరు ౧౩, ౩౨౪, ౯౮౪, ౬౬౪
హంపి (విజయనగరము) ౩౬౪

హి

హిల్ జమీందారుల చరిత్ర ౪౨౨
హీనాయనమతము ౨౭౨
హీరలాలు ౪౭౮, ౯౮౪
హీరాసు ౯౮౯
హులుసువరగ్రామము ౩౪౮
హూణులు ౫౧౨

హె

హెచ్. క్రిష్ణశాస్త్రి ౬౨౬
హేమాంగదుడు ౩౦౬
హైహయవంశజులు ౩౨౮
హోస్గెవరగ్రామము ౫౦౧

క్ష

క్షుద్రకళింగుడు ౨౪౨
క్షేత్రమహాత్మ్యకథ ౨౧౮, ౨౩౦

కళింగ దేశ చరిత్రానుబంధము

శాసనములు. 1 — 20, పుటలు 1 — 104

కళింగదేశచరిత్ర.

[1] అశోకుని కళింగశాసనములు.

[ధౌళీ అనుగ్రామము ఒరిస్సాలోని పురీజిల్లా ఖూర్దాతాలూకాలో భువనేశ్వరమున కేడుమైళ్ళ దూరమున నున్నది. ఈగ్రామము ప్రక్కనున్న మూఁడుగుట్టలలోనొకదానిమీఁద నీశాసనములు వ్రాయబడియున్నవి. ఈ శాసనముల పైభాగముననొక చీడీయున్నది. దానిముందుభాగమున కుడిప్రక్కను చక్కని ఏనుఁగు విగ్రహమొకటి చెక్కఁబడి యున్నది ఈశాసనములలో గిర్నారులోని 11, 12, 13 శాసనములులేవు. వానికిబదులుగా మరిరెండు శాసనములు చెక్కఁబడియున్నవి. ఈశాసనములను మొట్టమొదట చదివినవాఁడు ప్రిన్సెపు అనువిద్వాంసుఁడు.]

మొదటిశిలాశాసనము; ధౌళి

1. (1)......సి పవతసి దేవానంపియ.. ... ...నా లాజినాలిఖా......... వం ఆలభిటు పజోహ
2. (3) నో పి చ సమాజే... ......సమాజ...ద...... ...(5)...పి చు...తిదూ సమాజా సాధుమతా దేవ...
3. నియదసినే లాజినే (6) ... మహా ... పియ ... ని పానసత ... ఆలభియిసు సూపతాయే
4. (7) సే అజ అదా ఇయం ధంమలిపి లిఖా తిం... ఆలభియు ... తింని పానాని పఛా నో ఆలం భిసియంతి

సంస్కృతము.

(1) ఇయం ధర్మలిపి ర్దేవానాం ప్రియేణ ప్రియదర్శినా లేఖితా (2) ఇహ న కశ్చిజ్జీవ ఆలభ్య ప్రహోతవ్యః (3) నాపి చ సమాజః కర్తవ్యః (3) బహుకాన్ హి దోషాన్ సమాజస్య దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా పశ్యతి (5) సన్త్యపి చైకే సమాజాః సాధుమతా దేవానాం ప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః (6) పురా మహానసే దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో ను దివసం బహూని ప్రాణశతసహస్రాణ్యాలభ్యన్త సూపార్థాయ [7] తదిదానీం యదా ఇయం ధర్మలిపి ర్లేఖితా తదా త్రయ ఏవ ప్రాణా ఆలభ్యన్తే, ద్వౌ మయూరౌ ఏకో మృగః, సోఽపి చ మృగో న ధ్రువః [8] ఏతేఽపి చ త్రయః ప్రాణా నాలప్స్యన్తే.

తెనుఁగు

[1] ఈ ధర్మశాసనము దేవతలకు ప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిచేత వ్రాయబడ్డది [2] ఇచట [అనగా ఈలోకమందు] జీవజంతువులను చంపఁగూడదు, బలియివ్వకూడదు [3] ఉత్సవములకొరకు జనులొకచోట గుంపుగా చేరకూడదు. [4] అట్లు చేరుటవల్ల చాలాదోషములు దేవతా ప్రియుఁడయిన ప్రియదర్శికి కనబఁడుచున్నవి [5] రాజును దేవతాప్రియుఁడును ఆయిన ప్రియదర్శి సాధుసమ్మతములనిఁ తలంచే కొన్ని ఉత్సవములు లేకపోలేదు. [6] పూర్వకాలమందు రాజును దేవతాప్రియుఁడును అయిన ప్రియదర్శివంటయింటిలో నూర్లును వేలును జీవజంతువులు కూరకొరకు దినదినమును చంపఁబడుచుండేవి. [7] కాని, ఈధర్మశాసనము లిఖించఁబడ్డకాలమున దినమునకు రెండు నెమళ్లును ఒకలేడియు [ఆలేడికూడా నిత్యమూ చంపబడడము లేదు]

ఇట్లు మూడుప్రాణులు మాత్రమే చంపఁబడుచున్నవి. (8) ఇఁక ముందు ఈమూఁడు ప్రాణులనుకూడా చంపకూడదు

రెండో శిలాశాసనము; ధౌలి

1\. (1) సవత విజితసి దేవానంపియస పియదసినే ల...
అథా...తియోకే నామ యోనలాజా

2\. ఏ వా పి తస అంతియోకస సామంతా లాజానే
సవత దేవానంపియేన పియదసినా ... సా చ
పసుచికిసా చ (2) ... ధాని

3\. అని మునిసోపగాని పసుఓపగాని చ అతత నథి సవ
త హాలాపితా చ లోపాపితా చ (3) మూల ...
వత హాలాపితా చ

4\. లోపాపితా చ (4) మగేసు ఉదుపానాని ఖానాపి
తాని లుఖాని చ లోపాపితాని పటిభోగాయే
......నం

సంస్కృతము.

1\. సర్వత్ర విజితే దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శి నో రాజ్ఞో యే చాన్తా యథా చోడాః పాణ్డ్యాః సత్యపుత్రః కేరలపుత్రః స్తామ్రపర్ణీ అన్తియోకో నామ యవన రాజో యే చాన్యే తస్యాన్తియోకస్య సామన్తా రాజానః సర్వత్ర దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో ద్వే చికిత్సే కృతే మనుష్యచికిత్సా చ పశుచికిత్సా చ [2] ఔషధాని మనుష్యోపగాని చ పశూపగాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హారితాని చ రోపితాని చ [3] ఏవమేవ మూలాని చ ఫలాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హారితాని చ రోపితాని చ (4) మార్గేషు వృక్షా రోపితా ఉదపానాని చ ఖానితాని ప్రతిభోగాయ పశుమనుష్యాణామ్.

తెనుఁగు.

రాజగు దేవానాంప్రియు ప్రియదర్శి రాజ్యమం దెల్లెడలను, అతని ప్రాంతరాజులగు చోడ, పాండ్య, సత్యపుత్ర, కేరలపుత్ర, తామ్రపర్ణి యవనరాజాంతియోకాదుల రాజ్యములందును, ఇట్లే ఆ అంతియోకుని సామంతరాజుల రాజ్యములందును, రాజగు దేవానాంప్రియ ప్రియదర్శిచే రెండువిధములవారగు చికిత్సకులు నిలుపఁబడినారు. మనుష్య చికిత్సయు పశుచికిత్సయు ఏర్పాటు చేయఁబడినవి (2) మనుష్యుల కుపయోగించునవియు, పశువుల కుపయోగించునవియు అగు ఓషధులు ఎచ్చటెచ్చటలేవో అచ్చటనెల్ల అవి తీసికొనిరాఁబడి నాటింపఁబడినవి (3) ఇట్లే వేళ్లును పండ్లును ఎచ్చటెచ్చటలేవో అచ్చటచ్చట అవి తీసికొనిరాఁబడి నాటఁబడినవి. పశువులకును మనుష్యులకును ఉపయోగించేనిమిత్తము (4) మార్గములందు వృక్షములు నాటఁబడినవి. నూతులు త్రవ్వఁబడినవి

మూఁడో శిలాశాసనము; ధౌలి

1\. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా
(2) దువాడసవసాభిసితేన మే ఇయం ఆనాపయి
—(8)—త విజితసి మే యుతాలజూకే——

3\. పంచసు పంచసు వసేసు అనసయానం నిఖమావూ
అథా అంనాయే పి కంమనే హేవం ఇమాయే
ధంమానుసథియే (4) సాధు మాతాపితిసు సు
సూసా మి——

3\. నాతిసు చ బంభనసమనేహి సాధు దానే జీవేసు
అనాలంభే సాధు అపవియతా అపభండతా సాధు
(5) పలిసా పి యు—-నసి ఆయుతాని ఆనపయిసతి
హేతుతే చ వియంజ

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీరాజా ఏవమాహ [2] ద్వాదశవర్షాభిషిక్తేన మయా ఇద మాజ్ఞప్తం [3] సర్వత్ర విజితే మమయుక్తా రజ్జుకాః ప్రాదేశికాశ్చ పంచసు పఞ్చసు వర్షేషు అనుసంయానం నిష్క్రామన్తు ఏతస్మై అర్థాయ అస్మై ధర్మానుశిష్ట్యై యథాఽన్యస్మై అపి కర్మణే [4] సాధుః మాతాపిత్రోః శుశ్రూషా మిత్ర సంస్తుతజ్ఞాతీనాం చ బ్రాహ్మణశ్రమణానాం చ, సాధు దానం ప్రాణానామనాలంభః సాధుః అల్పవ్యయతా

అల్పభాణ్డతా సాధుః [5] పరిషదోఽపిచ యుక్తాన్ గణనే, ఆజ్ఞాపయిష్యన్తి హేతుతశ్చ వ్యఞ్జనతశ్చ.

తెలుఁగు.

(1) రాజగు దేవానాంప్రియప్రియదర్శి ఇట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. (2) నా రాజ్యాభిషేకమయిన పన్నెండవ సంవత్సరమున ఇది ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. (3) నా రాజ్యమునం దెల్లెడలను [రాజకీయోద్యోగులగు] యుక్తులు, లజూకులు, ప్రాదేశికులు ననువారు తమతమ మండలములందంతటను ఐదేసిపంవత్సరముల కొకసారి సంపూర్ణముగా ఈక్రింది ధర్మానుశిష్టికోసమును తక్కిన రాచకార్యములకును యాత్రచేయవలయును. (4) తల్లిదండ్రుల శుశ్రూష సాధువు మిత్రులు, పరిచయముగలవారు, బంధువులు, బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు-వీరికి దానము చేయుట సాధువు ప్రాణహింస చేయకుండుట సాధువు. అల్పవ్యయమును, అల్పసంపదను కలిగియుండుట సాధువు. [5] మహామాత్రులపరిషత్తులు తగినకారణములను చేర్చుచు, అక్షరమైనను తప్పకుండ ఈ ధర్మములను గణింపవలసినదిగా యుక్తులను ఉద్యోగులను ఆజ్ఞాపింపవలెను.

నాలుగో శిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) అతికంతం అంతలం బహూని వసశతాని వఢితే వ పానాలంభే విహీసా చ భూతానం నాతిసు అసంపటిపతి సమనబాభనేసు అసంపటిపతి
2. (2) సే అజ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమచలనేన భేలిఘోసం అహో ధంమఘోసం విమానదసనం హథీని అగికంధాని అంనాని చ దివియాని
3. లూపాని దసయితు మునిసానం (3) ఆదిసే బహూహి వససతేహి నో హూతపులువే తాదిసే అజ వఢితే దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమానుసథియా
4. అనాలంభే పానానం అవిహీసా భూతానం నాతిసు సంపటిపతి సమనబాభనేసు సంపటిపతి మాతి పితుసుసూసా వుఢసుసూసా (4) ఎస అంనే చ బహువిధే
5. ధంమచలనే వఢితే (5) వఢయిసతి చేవ దేవానంపియే పియదసీ లాజా ధంమచలనం ఇమం (6) పుతా పి చు నతి పనతి... చ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే
6. పవఢయిసంతి యేవ ధంమచలనం ఇమం అకపం ధంమసి సీలసి చ చిథితు ధంమం అనుసాసిసంతి (7) ఎస హి సేఠే కంమే యా ధమానుసాసనా (8) ధంమచలనే పి చు
7. నో హోతి అసీలస (9) సే ఇమస అఠస వఢీ అహీని చ సాధూ (10) ఎతాయే అఠాయే ఇయం లిఖితే ఇమస అఠస వఢీ యుజంతూ హీని చ మా అలోచయిసూ
8. (11) దువాదసవసాని అభిసితస దేవానంపియస పియదసినే లాజినే యం ఇధ లిఖితే

సంస్కృతము.

1 అతిక్రాన్తమన్తరం బహూని వర్షశతాని వర్ధిత ఏవ ప్రాణాలంభో విహింసా చ భూతానాం జ్ఞాతిష్వసంప్రతిపత్తిః శ్రమణబ్రాహ్మణానామసంప్రతిపత్తిః (2) తదద్య దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో ధర్మచరణేన భేరీఘోషో ఽథో ధర్మఘోషో విమానదర్శనాని, హస్తినో ఽగ్నిస్కన్ధా అన్యానిచ దివ్యానిరూపాణి దర్శయిత్వం జనస్య (3) యాదృశం బహుభిర్వర్షశతైర్న భూతపూర్వం తాదృశమద్యవర్ధితో దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో ధర్మానుశిష్ట్యా అనాలంభః ప్రాణానామవిహింసా భూతానాం జ్ఞాతిషు సంప్రతిపత్తిర్బ్రాహ్మణశ్రమణానాం సంప్రతిపత్తిర్మాతాపిత్రోః శుశ్రూషా [4] ఏతచ్చాన్యచ్చ బహువిధం ధర్మచరణం వర్ధితమ్ [5] వర్ధయిష్యత్యేవ దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజేదం ధర్మచరణమ్ [6] పుత్రాశ్చ నప్తారశ్చ ప్రనప్తారశ్చ దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః ప్రవర్ధయిష్యన్త్యేవ ధర్మచరణమిదం యావత్కల్పం ధర్మే శీలే చ తిష్ఠన్తో ధర్మమనుశాసిష్యన్తి [7] ఏతద్ధి శ్రేష్ఠం కర్మ యద్ధర్మానుశాసనం [8] ధర్మచరణమపి న భవత్యశీలస్య [9] తదస్యార్థస్య వృద్ధిరహానిశ్చ సాధుః, [10] ఏతస్మా అర్థా

యేదంలిఖితమ్,అస్యార్థస్యవృద్ధింయుఞ్జన్తుహానిం చమాఅలో చయన్తు [11] ద్వాదశవర్షాభిషిక్తేన దేవానాంప్రియదర్శి నారాజ్ఞాలేఖితమ్.

తెనుఁగు.

1 పూర్వ కాలమందనేకసంవత్సరములవరకును ప్రాణులనుచంపుటయును, భూతములనుహింసించుటయును, జ్ఞాతులయెడ అమర్యాదయు, శ్రమణులయెడలను బ్రాహ్మణులయెడలను తిరస్కారభావములు వృద్ధిపొందింపఁబడియుండెను.

2 కాని, యిప్పుడు దేవానాంప్రియప్రియదర్శి ధర్మాచరణమువల్ల, విమానములనుచూపించుట, ఏనుఁగులు, అగ్నిస్కంధములు, ఇతరదివ్యవిగ్రహములు వీనినిప్రదర్శించుట (అనముయములంగా) ధర్మఘోషము భేరీఘోషమును మూలమున చేయబడుచున్నది.

3 ఇంతకుపూర్వము వందలకొలదిసంవత్సరములనుండియు జరుగనట్టి ప్రాణులనుచంపకుండుట, భూతములను హింసింపకుండుట జ్ఞాతులయందుగౌరవము, శ్రమణులయెడలను మర్యాద, తల్లిదండ్రులసేవ. ఇట్టి ధర్మానుశాసనము దేవానాంప్రియప్రియదర్శి చేత ఇవ్వడు చేయబడుచున్నది.

4 ఇట్లును, ఇతరవిధములను ధర్మాచరణము వృద్ధి చేయఁబడినది.

5 ఇట్టిధర్మాచరణమును దేవానాంప్రియప్రియదర్శియనురాజు ఇకముందును వర్ధిల్ల జేయును.

6 దేవానాంప్రియప్రియదర్శిరాజు యొక్క కొడుకులు, మనుమలు, మునిమనుమలును నీధర్మాచరణము నాకల్పాంతమునువర్ధిల్లజేయుదు, ధర్మమునందును శీలమునందును స్థిరులై, ధర్మశాసనము ననుశాసింపుచుందురు.

7 ధర్మానుశాసనమేగదా శ్రేష్ఠమైనకర్మ!

8 శీలములేనివానికి ధర్మాచరణము సాధ్యముకాదు.

9 అందుచేత ఈయర్థము (ధర్మానుశాసనము) ను వృద్ధిచేయుటయును దానికి హానికల్పించకుండుటయును సాధుమార్గము.

10 ఈధర్మాచరణమునకు వృద్ధికల్పింతురుగాక అనియు, దానికి హానికల్పింపకుందురుగాక అనియు ఇది వ్రాయఁబడినది.

11 రాజ్యాభిషిక్తకాలము పన్నెండవసంవత్సరమున దేవానాం ప్రియప్రియదర్శిరాజుచేత వ్రాయించబడినది.

అయిదవశిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా (3) కయానే దుకరే... కయానన సే దుకలం కలేతి (4) సే మే బహుకే కయానే కటే (5) తం యే మే పుతా వ

2. నతీ వ —— తేన యే అపతియే మే ఆవకపం తథా అనువతిసంతి సే సుకటం కఛంతి (6) ఏ హేత దేసంపి హాపయిసతి సే దుకటం కఛతి (7) పాపే హి నామ

3. సుపదాలయే (8) సే అతిక్రంతం అంతలం నో హూతపులువా ధంమమహామాతా నామ (9) సే తే దసవసాభిసితేన మే ధంమమహామాతా నామ కటా (10) తే సవపాసండేసు

4. వియాపటా ధంమాధిథానాయే ధంమవఢియే హితసుఖాయే చ ధంమయుతస యోనకంబోచగంధాలేసు లఠికపితేనికేసు ఏ వాపి అంనే ఆపలంతా (11) భటమయేసు.

5. బాభనిభియేసు అనథేసు మహాలకేసు చ హితసుఖాయే ధంమయుతాయే అపలిబోధాయే వియాపటా సే [12] బంధన-బధస పటివిధానాయే అపలిబోధాయే మోఖాయే చ

6. ఇయం అనుబంధపజా తి వా కటాభికాలే తి వా మహాలకే తి వా వియాపటా తే (13) హిద చ బాహిలేసు చ నగలేసు సవేసు సవేసు ఓలోధనేసు మే ఏ వా పి భాతీనం మే భగినీనం వ

7. అంనేసు వా నాతిసు సవత వియాపటా [14] ఏ ఇయం ధంమ-నిసితే తి వ ధంమాధిథానే తి వ దానసయుతే వ సవపుథవియం ధంమయుతసి వియాపటా ఇమే ధంమమహామాతా [15] ఇమాయే అథాయే

8. ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా చిలఠితికా హోతు తథా చ మే పజా అనువతతు

సంస్కృతము.

1 దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఆహ [2] కల్యాణం దుష్కరం [3] యో ఆదికర్తా కల్యాణస్య స దుష్కరం కరోతి [4] తన్మయా బహు కల్యాణం కృతం [5] తస్మమ పుత్రాశ్చ పరం చ తాని హి యాన్యపత్యాని మే యావత్కల్పం యథానువర్తిష్యన్తే తత్సుకృతం కరిష్యన్తి [6] యస్త్వత్ర దేశమపి హాపయిష్యతి స దుష్కృతం కరిష్యతి [7] పాపం హి సుకరం సుప్రచారమ్ [8] అతిక్రాన్తమన్తరం న భూతపూర్వాః ధర్మమహామాత్రా నామ [9] త్రయోదశవర్షాభిషిక్తేన మయా ధర్మమహామాత్రాః కృతాః [10] తే సర్వపాషణ్డేషు వ్యాపృతాః ధర్మాధిష్ఠానాయ చ ధర్మవృద్ధ్యా హితసుఖాయ చ ధర్మయుక్తస్య యవనకంభోజగాన్ధారాణాం ఏవమప్యన్యే అపరాన్తా [11] భృతమయేషు బ్రాహ్మణేభ్యేషు అనాథేషు వృద్ధేషు హితసుఖాయ ధర్మయుక్తస్య అపరిబాధాయ వ్యాపృతాః తే [12] బన్ధనబద్ధస్య ప్రతివిధానాయ అపరిబాధాయ మోక్షాయ చ, ఏవ మనుబన్ధం ప్రజావాన్ ఇతి వాకృతాధికారా ఇతి వా మహల్లక ఇతి వా వ్యాపృతాస్తే [13] ఇహ బాహ్యేషు చ నగరేషు సర్వేషు అవరోధనేషు భ్రాతౄణాం చాన్యే భగినీనాం యే వాప్యన్యే జ్ఞాతిషు సర్వత్ర వ్యాపృతాః [14] ఏవం ధర్మనిశ్రితా ఇతి వా దానసంయుక్తా ఇతి వా సర్వత్ర విజితే మమ ధర్మయుక్తా వ్యాపృతాస్తే ధర్మమహామాత్రాః [15] ఏతస్మై అర్థాయ ఇయం ధర్మలిపిర్లిఖితా చిరస్థితికా భవతు తథా చ మే ప్రజానువర్తన్తామ్.

తెనుగు

[1] దేవతాప్రియుండైన ప్రియదర్శిరాజు చెప్పుచున్నాఁడు [2] కల్యాణము నాచరించుట కష్టము. [3] కల్యాణారంభము చేయువాఁడు దుష్కరకార్యమును చేయుచున్నాఁడు [4] ఇప్పుడు నావల్ల ననేక కల్యాణకార్యములు చేయబడ్డవి. [5] అందుచేత నాకొడుకును, మనుమలును, నా తరువాత కల్పాంతమువఱకు పెచ్చు నాసంతతివారును నిట్లు సంచరించినయెడల వారు సుకృతమును చేసినవారగుదురు [6] ఇందులేశమైనను చేయక విడుచువాఁడు దుష్కృతమును చేసినవాఁడగును. [7] పాపమనేది శీఘ్రముగా వ్యాపించును. [8] పూర్వకాలమందు మహామాత్రులను ధర్మాధికారులు లేకుండిరి [9] నా రాజ్యాభిషేక కాలము పదుమూఁడో యేఁట ధర్మమహామాత్రులు ఏర్పాటు చేయఁబడినారు. (10) వారు సమస్త శాఖలవారియందును ధర్మస్థాపనముకొఱకును, ధర్మవృద్ధికొఱకును, ధర్మనిరతులయిన వారి హితముకొఱకును, సౌఖ్యముకొఱకును యవన, కాంభోజ గాంధార దేశస్థులయందును, నా రాజ్యపశ్చిమప్రాంత దేశములవారియందును గూడ పాటుపడుచున్నారు. (11) భృత్యులు, ప్రభువులు, బ్రాహ్మణులు వైశ్యులు, అనాథులు, వృద్ధులు నగువారికొఱకును, ధర్మనిరతులయినవారి హితసుఖములకొఱకును, పాటుపడుచు, వారిని సంసారశృంఖలములనుండి విడించుటయందు వ్యాపృతులైయున్నారు. (12) ఖయిదీలు సంతానవంతులై యున్నయెడల వారికి ధనమిచ్చి పోషించుట, పిచ్చియెత్తియున్నవారి సంకెళ్లను తీయించుట, వృద్ధులయినయెడల వారిని కారాగారవిముక్తులఁజేయుట, అనుపనుల యందున్నారు. (13) ఇచ్చటను, పరరాజ్యముల లోని నగరములందును, మా జ్ఞాతులు, అక్క చెల్లెండ్రు, ఇతర బంధువులు, కిరాతాంతఃపురములందును వీరు ఈ మధర్మాధికారమును నడిపించున్నారు (14) ఈధర్మమహామాత్రులు నా రాజ్యములో ఎవరు ధర్మనిరతులో, ఎవరు దాననిరతులో తెలిసికొనుటకు, ధర్మయుక్తులయినవారితోఁ గలసి తిరుగుచున్నారు. (15) అందుకొఱకే, చిరస్థాయియగుఁగాకయనియు, దానిప్రకారము నాప్రజలు నడుచుకొందురనియు ఈధర్మశాసనము లిఖింపఁజేసినది.

అశోకశిలాశాసనము: ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా [2] అతికంతం అంతలం నో హువాతుపువే సవం కాలం అథకంమే వ పటివేదనా వ [3] సేమమయా కటే [4] సవం కాలం... మానస మే

2. అంతే ఓలోధనసి గభాగాలసి వచసి వినీతసి ఉయ్యానసి చ సవతపటివేదకా జనస అఠం పటివేదయంతు మేతి [5] సవత చ జనస అఠం కలామి హకం
3. [6] అం పి చ కించి ముఖతే ఆనపయామి దాపకంవా సావకం వా ఏ వా మహామాతేహి అతియాయికే ఆలోపితే హోతి తసిఅఠసి వివాదే వ నిఝతీ వా సంతం పలిసాయా
4. అనంతలియం పటివేదేతవియే మే తి సవత సవం కాలం [7] హేవం మే అనుసథే [8] నథి హి మే తోసే ఉఠానసి అఠసంతీలనా చ [9] కటవియ మతే హి మే సవలోకహితే
5. [10] తస చ పున ఇయం మూలే ఉఠానే చ అఠసం తీలనా చ [11] నథి హి కంమత.. సవలోకహితేన [12] అం చ కిఛి పలకమామి హకం కింతి భూతానం ఆననియం యేహం తి
6. హిద చ కాని సుఖయామి పలత చ స్వగం ఆలాధయంతూ తి [13] ఏతాయే అఠాయే ఇయం ధంమలిపి లిఖితా చిలఠితీకా హోతు తథా చ పుతా పపోతా మే పలకమంతూ
7. సవలోకహితాయే [14] దకలే చు ఇయం అంనత అగేన పలకమేన

సంస్కృతము.

1 దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఏవమాహ
2 అతిక్రాన్తమన్తరంన భూతపూర్వంసర్వం కాలమర్థకర్మ వా ప్రతివేదనా వా 3 తన్మయా ఏవం కృతం 4 సర్వం కాలమ్ అదతో మే అవరోధనే గర్భాగారే వర్చసి వినీతే ఉద్యానే సర్వత్ర ప్రతివేదకా అర్థంజనస్య [ప్రతి] వేదయన్తు (5) సర్వత్ర చ జనస్యార్థం కరిష్యామ్యహమ్ (6) యదపి చ కించి న్ముఖత ఆజ్ఞాపయామ్యహం దాపకం వా శ్రావకం వా యద్వా పునర్మహామాత్రేః ఆత్యయికే ఆజ్ఞాపితం భవతి తస్మై అర్థాయ వివాదే నిర్ధ్యాతౌ వా సత్యాం పరిషదా అనన్తర్యేణ ప్రతి (వేద) యితవ్యం మే సర్వత్ర సర్వ కాలమ్ (7) ఏవ మాజ్ఞాపితంమయా [8] నాస్తిహి మేతోషో వా ఉత్థానాయ అర్థసంతరణాయ చ, [9] కర్తవ్యం మతం హి మేసర్వలోకహితమ్ [10] తస్యపున రేతన్మూలము త్థానమ్ అర్థసంతరణంచ [11] నాస్తిహికర్మాన్తరంసర్వలోకహితేన [12] యత్కించిత్పరాక్రమేహం, కిమితి? భూతానామానృణ్య మేయామ్ ఇహాన కాంశ్చిత్ సుఖయామి పరత్రచ స్వర్గమారాధయితుమ్ [13] తదేతస్మా అర్థాయేయం ధర్మలిపిర్లేఖితా చిరస్థితికాభవతు, తథాచమే పుత్రదారం పరాక్రమతాం సర్వలోకహితాయ [14] దుష్కరంచేదమన్యత్రాగ్ర్యాత్ పరాక్రమాత్,

తెనుగు.

(1) దేవతాప్రియుడగు ప్రియదర్శిరా జిట్లు చెప్పుచున్నాడు. (2) పూర్వకాలమందు ఇంతకుపూర్వ మెప్పుడును ధర్మకార్యములను చక్కబెట్టుటకాని యావిషయమైన నివేదికలను పంపుటగాని యాచారములోలేదు. (3) నేనిప్పుడట్లు చేయుచున్నాను. (4) నేను భోజనము చేయుచున్నను, అంతఃపురములోనున్నను, గర్భాగారములోనున్నను, గోష్ఠమునందున్నను, పల్లకీలోనున్నను, ఉద్యానవనమందున్నను, ఎచ్చటనున్నను, ఏకాలమందయినను జనులవృత్తాంతమును నాయుద్యోగస్థులు నాకు తెలియఁజేయుచుండవలెను. [5] అన్నిచోట్లను నేను జనులకార్యములను చక్కబెట్టుచుందును [6] ఇదిగాక నేనుచేసిన యొకదానమును గూర్చిగాని, శ్రావణముగ నేనుచేసిన యాజ్ఞనుగూర్చిగాని, మహామాత్రులపరముగా నేనొప్పజెప్పిన యాజ్ఞనుగూర్చిగాని, మహామాత్రులపరముగా నేనొప్పజెప్పిన యొకయవసరకార్యమును గూర్చిగాని, ఆమహామాత్రులసభయందు భేదాభిప్రాయమువచ్చినను వారిలో నెవ్వరైనదానికి సవరణను ప్రతిపాదించినను, ఆసంగతి నేనెక్కడనున్నను, ఏవేళయందైనను నాకు తెలియఁజేయుచుండవలయును [7] ఇట్లు నాయాజ్ఞయైనది. [8] నేనుచేయుశ్రమమందుగాని, కార్యనిర్వహమందుఁగాని నాకు తృప్తిలేదు [9] సమస్తజనుల సౌఖ్యమును సభివృద్ధిచేయుటయే నాధర్మమని నేనుతలంచుచున్నాను [10] ఆసౌఖ్యమునకు నేను పడుశ్రమయు కార్యనిర్వహణము నే మూలములుగనున్నవి. [11] ఎందుచేతనఁగా జనులసౌఖ్యము నభివృద్ధిచేయుటకంటె ముఖ్యమైనధర్మము మఱియొకటి లేదు. [12] జీవలోకమంతయు నిహలోకమున సౌఖ్యము నంది, యటుతరువాతస్వర్గముఁ బొందుటకై నేను వారికప్పుపడియున్న ఋణము తీర్చుకొనుటకే నాప్రయత్నములన్ని

యున్నవి. రోగములున్నవి, (13) చిరస్థాయిగానుండునని యు నాపుత్రపౌత్రులును సర్వజనసౌఖ్యముకొఱకు నాయట్లె యుత్సాహముఁ జూపుదురనియు నీధర్మశాసనము లిఖింపఁబడినది. (14) గొప్ప యుత్సాహము లేకుండిన నిట్టిమహత్తరధర్మము నవలంబించుట కష్టము.

ఏడోశిలాశాసనము: ధౌలి.

---

1. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా సవత ఇఛతి సవ పాసండా వసేవూ తి (2) సవే హి తే సయమం భావసుధి చ ఇఛంతి (3) మునిసానం చ
2. ఉచావుచఛందా ఉచావుచలాగా (4) తే సవం వా ఏకదేసం వ కఛంతి (5) విపులే పి చా దానే అస నథి సయమే భావసుధీ చ నీచే బాఢం

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా సర్వత్ర ఇచ్ఛతి సర్వే పాషండా వసేయుః [2] సర్వే హి తే సంయమం భావశుద్ధిం చేచ్ఛన్తి [3] జనస్తూచ్చావచచ్ఛన్ద ఉచ్చావచరాగః [4] తే సర్వమేకదేశం వా కరిష్యన్తి [5] విపులమపి తు దానం యస్య నాస్తి సంయమో భావశుద్ధిః కృతజ్ఞతా దృఢభక్తితా చ అనీచా బాఢమ్.

తెనుఁగు.

1. దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు సమస్తమతస్థులును తమ యిష్టవచ్చినచోట నివసింపవలెనని కోరుచున్నాఁడు [2] వీరందఱును సంయమమును భావశుద్ధిని గోరుచుందురుగదా. [3] కాని, జనులు వేర్వేరుకోరికలను రాగములను గలిగియుందురు. [4] వారు తమధర్మములందు అన్నిటినిగాని, కొన్నిటినిమాత్రముగాని నిర్వర్తించుచుందురు. [5] విపులమగు దానమును, సంయమనమును, భావశుద్ధియు, కృతజ్ఞతయు దృఢభక్తియు లేనివారు తప్పక నీచులగుదురు.

ఎనిమిదోశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. [1] అతికంతం అంతలం లాజానే విహాలయాతం నామ నిఖమిసు [2]...త మిగవియా అంనాని చ ఏదిసాని అభిలామాని హువంతి నం [3] స దేవానం పియే
2. పియదసీ లాజా దసవసాభిసితే నిఖమి సంబోధి [4] తేనతా ధంమయాతా [5] తతేస హోతి సమనబాభనానం దసనే చ దానే చ వుధానం దసనే చ
3. హిలంనపటివిధానే చ జానపదస జనస దసనే ధంమానుసథి చ ——...... పుఛా చ తతోపయా [6] ఏసా భుయే అభిలామే హోతి దేవానంపియస పియదసినే లాజినే భాగే అంనే

సంస్కృతము.

[1] అతిక్రాన్తమన్తరం దేవానాంప్రియా విహారయాత్రాం నామ నిరక్రమయన్, [2] ఇహ మృగవ్యా అన్యాని చ ఈదృశాని అభిరామాణి అభవన్ [3] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా దశవర్షాభిషిక్తః సన్ నిరక్రామీత్ సంబోధిమ్. [4] తేనాత్ర ధర్మయాత్రా [5] అత్రేదం భవతి శ్రమణబ్రాహ్మణానాం దర్శనం చ దానం చ వృద్ధానాం దర్శనం చ హిరణ్యప్రతివిధానం చ జానపదస్య జనస్య దర్శనం ధర్మానుశిష్టిశ్చ ధర్మపరిపృచ్ఛా చ తతోపయా [6] ఏషా భూయో రతిర్భవతి దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః భాగ్యమన్యత్.

తెనుఁగు.

[1] పూర్వకాలమున దేవానాంప్రియుల [గు రాజులు] విహారయాత్రకై బయలుదేరుచుండిరి. [2] అట్టి యాత్రలయందు వేఁటలును, ఇట్టి యితరవినోదములును జరుగుచుండెడివి. [3] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు పట్టాభిషిక్తుఁడైన పదియవయేఁట సంబోధినగరమునకు [విహారయాత్ర] వెడలెను. [4] ఇచ్చట అతఁడు ధర్మయాత్రను చేసెను. (5) ఈ యాత్రలయందు శ్రమణబ్రాహ్మణులను దర్శించుట, వారికి దానములొసంగుట,

వృద్ధులను దర్శించి వారిని సువర్ణదానములచే పోషించుట, దేశజనులను జూచి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుట, వారి ధర్మాభివృద్ధినిగూర్చి ప్రశ్నించుట, ఇట్టివియే జరుగుచుండెను. (8) దేవానాంప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజుయొక్క యీద్వితీయావస్థయే యెక్కువ ప్రీతికరమైనది.

తొమ్మిదవశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా [2] అథ జనే ఉచావుచం మంగలం కలేతి ఆబాధ... వివాహ . జాపదాయే పవాససి
2. ఏతాయే అంనాయే చ హేదిసాయే జనే బహుకం మంగలం క . [3]...దు ఇథీ బహుకం చ బహువిధం చ ఖుదం చ నిలథియం చ మంగలం కలేతి,
3. [4] సే కటవియే చేవ ఖో మంగలే [5] అపఫలే చు ఖో ఏస హేదిసే మంగ...[6]...యం చు ఖో మహాఫలే ఏ ధంమమంగలే [7] తతేస దాసభటకసి సంమ్యాపటిపతి
4. గులూనం అప... ...మే సమనబాభనానం దానే ఏస అంనే చ......ధంమమంగలే నామ [8] సే వతవియే పితినా పి పుతేన పి భాతినా పి
5. సువామికేన పి.......తే ఆవ తస అథస నిఫతియా (9) అథి చ హేవం వుతే దానే సాధూ తి (10) సే నథి...అనుగహే వా
6. అదిసే ధంమదానే ధంమానుగహే...(11) ...మి...తికేన సహాయేన పి వియోవదితవే... ౯ తసి పకలనసి ఇయం...
7. ...లాధ యితవే [12]...టవ...స్వగస ఆలధి

సంస్కృతము.

(1) దేవానాం ప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఆహ (2) జన ఉచ్చావచం మఙ్గలం కరోతి, ఆబాధే ఆవాహే వివాహే ప్రజోత్పాదే ప్రవాసే ఏతస్మిన్ అన్యస్మింశ్చ ఏతాదృశే బహు మఙ్గలం కరోతి (3) ఇహ తు అమ్బికజనన్యో బహు చ బహువిధం చ క్షుద్రం చ నిరర్థకం చ మఙ్గలం కుర్వన్తి (4) తత్కర్తవ్యం చైవ ఖలు మఙ్గలమ్ [5] అల్పఫలం తు ఖల్వేతత్ (6) ఇదం తు ఖలు మహాఫలం యద్ధర్మమఙ్గలమ్ (7) అత్రేదం దాసభృతకే సమ్యక్ప్రతిపత్తిః గురూణా మపచితిః ప్రాణానాం సంయమః శ్రమణబ్రాహ్మణానాం దానమ్, తదన్య చ్చేదృశం ధర్మమఙ్గలం నామ (8) తద్ వక్తవ్యం పిత్రాపి పుత్రేణాపి భ్రాత్రాపి స్వామినాపి మిత్రసంస్తుతేనాపి, యావత్ ప్రాతివేశికేనాపి, ఇదం సాధు ఇదం కర్తవ్యం మఙ్గలం యావత్తస్యార్థస్య నిర్వృత్తిః ఇదం కథమితి (9) ఇహ పరం మఙ్గలం సాంశయికం తత్ (10) స్యాద్వా తమర్థం నిర్వర్తయేత్, స్యాత్ పునర్న (11) ఇహ లౌకికే చైవ స్యాత్ (12) ఇదం పున ర్ధర్మమఙ్గలమ్ అకాలికమ్ (13) చేదపి తమర్థం నో నిర్వర్తయతి ఇహ అర్థం పరత్రానన్తం పుణ్యం ప్రసూతే (14) చేత్పునస్తమ్ అర్థం నిర్వర్తయతి ఇహ తత ఉభయం సంలబ్ధం భవతి ఇహ చ సోఽర్థః పరత్ర చానన్తం పుణ్యం ప్రసూతే తేన ధర్మమఙ్గలేన.

తెలుఁగు.

[1] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరాజు చెప్పుచున్నాఁడు. (2) రోగమునందును, కుమారుని లేక, కుమార్తె వివాహమందును, సంతానముగలిగినప్పుడును, ప్రయాణము చేయునప్పుడును ననేకవ్రతముల నాచరించుచున్నారు. ఇట్టి సమయములందును, ఇతరసమయములందును ననేకమంగళకార్యములఁ జేయుచున్నారు. (3) కాని యట్టి సమయములందు తల్లులును భార్యలునైనవారు అనేక క్షుద్ర, నిరర్థక కర్మల నాచరించుచున్నారు (4) వ్రతములను తప్పక చేయవలసినదే. (5) అట్టివ్రతములు అల్పఫలదాయకములే యగుచున్నవి (6) కాని, యీధర్మవ్రతావలంబనము పరమఫలప్రదమై యున్నది. (7) దాసులయెడలను భృత్యులయెడలను, ప్రతిపత్తియు, పెద్దలయెడ భక్తియు, ప్రాణులయెడ దయయు, శ్రమణబ్రాహ్మణులకు దానమును, ఇట్టివియు నిట్టియితర వ్రతములును నీధర్మవ్రతమునందు జేరియున్నవి. (8) అందుచేత తండ్రి, కొడుకు, సోదరుఁడు స్వామి, స్నేహితుఁడు పరిచితుఁడు, లేదా ఇరుగుపొరుగు వాఁడు ఇట్టివారికి, "ఇదిసాధువు ఫలప్రాప్తిఅగును నీవ్రి)

తమును సేను చేయుదునని తలంచుచు నాచరింపవలయు''నని చెప్పవలెను. (9) ఈవ్రతము కాక యితరవ్రతములు సంశయఫలముల నిచ్చుచుండును. [10] వానివలన కోరినఫలములు సిద్ధింపవచ్చును, లేదా, సిద్ధింపకపోవచ్చును. [11] ఆఫలములైనను ఐహికములే. [12] కాని, ఈధర్మవ్రతమునకు కాలావధిలేదు. [13] ఇహలోకమున నీధర్మవ్రతమునకు ఫలము కలుగకపోయినను, పరలోకమున దాని కనంతఫలము కలుగఁగలదు. [14] ఇహలోకముననే యాఫలము కలిగినను, ఇహపరలోకఫలములు రెండును దానివలనఁ గలుగును. ఆ ధర్మాచరణమువలన ఇహలోకమునందును ఫలము సిద్ధించును. పరలోకమునందును అనంతఫలము కలుగును.

పదోశిలాశాసనము; ఖాల్సి

---

1. దేవానంపియే పియదసి లాజా యసో వా కిటీ వా న...హాం మంనతే... ౧ యసో వా కిటీ వా ఇఛతి తదత్వాయే అ...నే
2. ...సూసం సుసూసతు మే ధంమ...మే (2) ఎత కాయే యసోవాకిటీవా ఇ... . పలకమతి దేవా నంపియే పాలతి కాయే...
3. కింతి సకలే అపపలిసవే హువేతి [4] పలిస.. [5] దుకలే...త అ ...న...నం ... పలితి...తు
4. ఖుదకేన వా ఉసటేన వా (6) ఉసటేన చు దుకలతలే

సంస్కృతము.

దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా యశో వా న మహార్థం వా మనుతేఽన్యత్ర, యదపి యశో వా కీర్తిం వేచ్ఛతి తదాత్వే ఆయత్యాం చ జనో ధర్మశుశ్రూషాం శుశ్రూషతాం మమేతి ధర్మవ్రతం వానువిధత్తామితి [2] ఏతత్కృతే దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా యశో వా కీర్తిం వేచ్ఛతి [3] యచ్చ కించిత్పరాక్రమతే దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా తత్సర్వం పారత్రికాయైవ కిమితి? సకలోఽపపరిస్రవః స్యాదితి [4] ఏష తు పరిస్రవో యదపుణ్యమ్ (5) దుష్కరం తు ఖల్వేతత్ క్షుద్రకేణ వా వర్గేణోత్కృష్టేనవా అన్యత్రాగ్ర్యాత్ పరాక్రమాత్ సర్వం పరిత్యజతు [6] ఏతత్తు ఖలు ఉత్కృష్టేన వా దుష్కరమ్.

తెనుఁగు.

[1] వర్తమానకాలమునందును, భవిష్యత్కాలమునందును, తనవలన జనులు ధర్మశుశ్రూషాపరులును, ధర్మవంతులునుగ చేయఁబడుదురుగాక యనుకోరికవలన గలుగు కీర్తియు, యశస్సును దప్ప ఇతరవిధమైనకీర్తియు, మహత్తును నంతలాభకారులుకావని దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజా తలంచుచున్నాఁడు. [2] ఇందుకొఱకే దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజా యశస్సును కీర్తినిఁ గోరుచున్నాఁడు. [3] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజా చేయు కృషియంతయు పారలౌకికమై, జనులందఱును భయరహితులై యుందురుగదా యని చేయఁబడుచున్నది. [4] ఆ భయమనునది అపుణ్యమే. [5] గొప్పయుత్సాహము లేక యితరఫలముల నభిలషింపకుండినఁదప్ప అల్పుఁడైనను, గొప్పవాఁడైనను నీధర్మము నాచరించుట దుష్కరము. [6] ఈ యిద్దరిలోను గొప్పవాఁడు దీని నాచరించుట నిశ్చయముగా దుష్కరము.

పదునాలుగోశిలాశాసనము; ఖాల్సి.

---

1 (1) ఇయం ధంమలిపి దేవానంపియేన పియదసినా లాజినా లిఖా...అధి మ...మేన...హి సవే సవత ఘటితే
2 (3) మహంతే హి విజయే బహుకే చ లిఖితే లిఖియిస ...[4] అ...వుతే తస...మాయే
3. కితి చ జనే తథా పటిపజేయా తి (5) సే స చు హేత అసమత లిఖితే స...సం...లోచయితు... క లా...తి

అశోక శాసనశిల తుదను.

నేతో—సంస్కృతము.

శ్వేతం—తెనుఁగు.

తెల్లనిది.

సంస్కృతము.

[1] ఇయం ధర్మలిపి ర్దేవానాంప్రియేణ ప్రియదర్శినా రాజ్ఞాలేఖితా, అస్త్యేవ సంక్షిప్తేన, అస్తి మధ్యమేన, అస్తి విస్తృతేన (2) న హి సర్వత్ర సర్వం ఘటితం [3] మహాల్లో హి విజితో బహు చ లిఖితం లేఖయిష్యామి చైవ నిత్యమ్ [4] అస్తి చాత్ర పునః పునర్లిఖితం తత్తస్య తస్యార్థస్య మాధుర్యాయ యేన జన స్తథా ప్రతిపద్యేత (5) తత్రస్యా దత్ర కించి దసమాప్తం లిఖితం మసదృశం వా సంశయకారణం వా ఆలోచయతు లిపికరాపరాధేన వా.

తెనుఁగు.

[1] ఈధర్మశాసనములు సంగ్రహముగానో, ఒక రీతిగానో, సవిస్తరముగానో, దేవానాంప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరాజుచేత లిఖింపఁబడినవి. [2] ఎందుచేతననఁగా, ఈశాసనములన్నియు సమస్తదేశములలోను సమగ్రముగా లిఖించుటకువీలుపడినదికాదు, [3] ఎందుచేతననఁగా నేను జయించినరాజ్యములు చాలపెద్దవి. చాలవాని లిఖింపించి యున్నాను. లిఖింపించుచున్నాను. [4] ఈశాసనములోను కొన్నికొన్నిభాగములు మిక్కిలిమధురములైయుండుటచేత, జనులు వానిప్రకారము నడచుకొందురనియు తిరిగితిరిగి వ్రాయఁబడినవి. (5) స్థలము సంకుచితమగుటచేతను, వ్రాయుటకు యోగ్యమైనవారి కష్టములేకపోవుటచేతను, లిపికారునిపొరపాటువలనను, ఈశాసనములో కొన్ని యసంపూర్ణములుగ లిఖింపఁబడియుండును.

కాల్సీశిలఉత్తరముఖమున ఏనుఁగుబొమ్మక్రింద.

గజతమే.

తెనుఁగు

ఉత్తమగజము.

మొదటిప్రత్యేకశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియస వచనేన తోసలియం మహామాత నగలవియోహాలకా

2. వతవియ (2) అం కిఛి దఖామి హకం తం ఇఛామి కింతి కంమన పటిపాదయేహం

3. దువాలతే చ ఆలభేహం (3) ఏస మే మొఖ్యమత దువాల ఏతసి అఠసి అం తుఫేసు

4. అనుసథి (4) తుఫేహి బహూసు పానసహసేసు ఆయత పనయం గచ్ఛేమ సుమునిసానం (5) సవే

5. మునిసే పజా మమా (6) అథా పజాయే ఇఛామి హకం కింతి సవేన హితసుఖేన హిదలోకిక

6. పాలలోకికేన యూజేవూ తి తథా... మునిసేసు పి ఇఛామిహకం (7) నో చ పాపునాథ ఆవగ

7. ముకే ఇయం అఠే (8) కేఛ వ ఏకపులిసే... నాతి ఏతం సేపి దేసం నో సవం (9) దేఖత హి తుఫే ఏతం

8. సువిహితా పి (10) నితియం ఏకపులిసే పి అథి యే బంధనం వా పలికిలేసం వా పాపునాతి (11) తత హోతి

9. అకస్మా తేన బధనంతిక అంనే చ...హు జనే దవియే దుఖీయతి (12) తత ఇఛితవియే

10. తుఫేహి కింతి మఝం పటిపాదయేమా తి (13) ఇమేహి చు జాతేహి నో సంపటిపజతి ఇసాయ ఆసులోపేన

11. నిఠూలియేన తూలనాయ అనావూతియ ఆలసియేన కిలమథేన (14) సే ఇఛితవియే కితి ఏతే

12. జాతా నో హువేవు మమా తి (15) ఏతస చ సవస మూలే అనాసులోపే అతూలనా చ (16) నితి ... కిలంతే సియా

13. న తే ఉగఛ సంచలితవియే తు వటితవియే ఏతవియే (17) హేవం హేవ ఏ దఖేయ తుఫాక తేన వతవియే

14. అనంనే దేఖత హేవం చ హేవం చ దేవానం పియస అనుసథి (18) సే మహాఫలే ఏతస సంపటిపాద

15. మహాఅపాయే అసంపటిపతి (19) విపటిపాదయమీనే హి ఏతం నథి స్వగస ఆలధి నో లాజాలధి

16. (20)దుఆహలేహి ఇమస కంమస మే కుతే మనో అతిలేకే (21) సంపటిపజమీనే చు ఏతం స్వగం

17. ఆలాధయిసథ మమ చ ఆనణియం ఏహథ (22) ఇయం చ లిపి తిసనఖతేన సోతవియా

18. (13) అంతలా పి చ తిసేన ఖనసి ఖనసి ఏకేన పి సోత
వియ (24) హేవం చ కలంతం తుఫే
19. చఘథ సంపటిపాదయితవే (25) ఏతాయే అఠాయే
ఇయం లిపి లిఖిక హిద ఏన
20. నగలవియోహాలకా సస్వతంసమయం యూజేవ్రతి
...నస అకస్మాపలిబోధే వ
21. అకస్మా పలికిలేసే వ నో సియా తి (26) ఏతాయే
చ అఠాయే హాకం...మతే పంచను పంచను వసే
22. ను నిఖామయిసామి ఏ అఖఖసే అచండే సఖినా
లంభే హోసతి ఏతం అఠం జానితు...తథా
23. కలంతి కథ మమ అనుసథీ తి [27] ఉజేనితే పి చు
కుమాలే ఏతాయే వ అఠాయే నిఖామయిస...
24. హేదిసమేవ వగం నో చ అతికామయిసతి తిని
వసాని (28) హేమేవ తఖసిలాతే పి [29] అదా
అ...
25. తే మహామాతా నిఖమిసంతి అనుసయానం తదా
అహాపయితు అనే కంమం ఏతం పి జానిసంతి
26. తం పి తథా కలంతి అథ లాజినే అనుసథీ తి

సంస్కృతము.

దేవానాంప్రియస్య వచనేన తోసలీయే మహామాత్రా నగర వ్యవహారకాశ్చ వక్తవ్యాః (2) యత్కించిత్పశ్యామ్యహం తదిచ్ఛామి కిమితి కర్మణా ప్రతివేదయేయం ద్వారతశ్చారభేయమ్ (3) ఏతచ్చ మే ముఖ్యమతం ద్వార మస్మిన్నర్థే యద్యుష్మాస్వనుశిష్టిః (4) యూయం హి బహుషు ప్రాణసహస్రేష్వాయత్తాః ప్రణయం గచ్ఛేమ సుమనుష్యాణామ్ (5) సర్వే మనుష్యాః ప్రజా మమ (6) యథా ప్రజాయై ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితసుఖేన ఐహలౌకికేన పారలౌకికేన చ యుజ్యేరన్నితి తథా సర్వేషు మనుష్యేష్వపీచ్ఛామ్యహం (7) న చ ప్రాప్నుథ యావద్గమకోఽయమర్థః (8) కశ్చిదేకః పురుషో జానాత్యేతత్ సోఽపి దేశం న సర్వమ్ (9) పశ్యత హి యూయమపి సువిహితాపి (10) నీతిరియమేకపురుషోఽస్త్యపి యో బన్ధనం వా పరిక్లేశం వా ప్రాప్నోతి (11) తత్ర భవత్యకస్మాత్తేన బన్ధనాన్తికమన్యశ్చ బహుజనో దవీయో దుఃఖీయతి (12) తత ఏష్టవ్యం యుష్మాభిః కిమితి మధ్యం ప్రతిపాదయేమేతి (13) ఏభిస్తు జాతైర్న సంప్రతి పద్యతే ఈర్ష్యయా అశ్రమేణ నైష్ఠుర్యేణ త్వరయా అనావృత్త్యాఽఽలస్యేన క్లమేన (14) తదేష్టవ్యం కిమితి ఏతాని జాతాని న భవేయుర్మమేతి (15) ఏతస్య సర్వస్య మూలే అనశ్రమశ్చ అత్వరా చ (16) నిత్యం తస్మాద్దుర్గచ్ఛతి సంచరితవ్యమ్ వ్రజితవ్య మేతవ్యం వా ఏవమేవ దృష్ట్వా యుష్మాకం కృతే న వక్తవ్యమ్, ఆజ్ఞాం న పశ్యథ ఏవం దైవం చ దేవానాంప్రియస్యానుశిష్టిః (18) తన్మహాఫల మేతస్య సంప్రతిపాదనం మహాపాయా చాసంప్రతిపాదనం మహాపాయాచాసంప్రతిపత్తిః (19) విప్రతిపద్యమానైర్హి ఏతన్నాస్తి స్వర్గస్యారాధ ర్న రాజారాద్ధిః [21] ద్విఫలో హ్యస్య కర్మణో మయా కృతో మనోతిరేకః సంప్రతిపద్యమానా స్త్వేతత్ స్వర్గ మారాధ యిష్యథ తథా రాజ్ఞ ఆనృణ్య మివాప్స్యథ.

[22] ఇయంచ లిపి స్తిష్యనక్షత్రే శ్రోతవ్యా [23] అన్తరా పి చ తిష్యే క్షణే క్షణే ఏకేనాపి శ్రోతవ్యా [24] ఏవం చ కుర్వన్తో యూయం చేష్టధ్వం సంప్రతిపాదయితుమ్, [25] ఏతస్మై అర్థాయేయం లిపి ర్లిఖితా హి తేన నగరవ్యవహారకాః శాశ్వతం సమయం యుఞ్జ్యేరన్నితి నగరజన స్యాకస్మాత్ పరిబాధో వా అకస్మాత్ పరిక్లేశో వా న స్యాత్, [26] ఏతస్మై చార్థాయాహం ధర్మతః పఞ్చసు పఞ్చసు [వర్షేషు] నిష్క్రామయిష్యామి, యః అకర్కశః అచణ్డః శ్లక్ష్ణారమ్భో భవిష్యతి, ఏతమర్థంజానన్ తథా కుర్యుర్యథా మమానుశిష్టిరితి [27] ఉజ్జయినీతోఽపిచ కుమార ఏతస్మా అర్థాయ నిష్క్ర మయిష్యతి ఈదృశమేవ వర్గం న చాతిక్రమిష్యతి త్రీణి వర్షాణి, [28] ఏవమేవ తక్షశిలాతోఽపి, [29] యదా చ తే మహామాత్రా ఏత స్య నిష్క్రమిష్య న్త్యనుసంయానం తదా అహాపయన్త ఆత్మనః కర్మ ఏతదపి జ్ఞాస్యన్తి తదపి తథా కుర్వన్తి యథా రాజ్ఞోఽనుశిష్టిరితి.

తెనుఁగు.

దేవానాంప్రియుని మాటప్రకారము తోసలియందలి నగరవ్యవహారకులైన మహామాత్రులతో ఇట్లు చెప్పవలయును [2] నేను ధర్మమనితలఁచినదానిని కార్యముల

మార్గమున అనేకమార్గములఁ జేయ యత్నింతును. [3] మీకు నాయనుశాసనమును జేయుటయే యీవిషయమునందు ముఖ్యసాధనమని నాయభిప్రాయము. [4] జనుల యనురాగమును బడయుటకై మీర నేకసహస్రజనులతో సంబంధముఁ గలిగియున్నారుగదా. [5] మనుష్యులందఱును నాసంతానమే [6] నా స్వంతసంతానము విషయమయి ఐహిక పారలౌకిక సౌఖ్యము నెట్లుకోరుదునో, అట్లే సమస్తజనుల విషయమునఁ గూడ కోరుచున్నాను. [7] ఈకోరిక నాకెంత గాఢముగ నున్నదో మీకు తెలియదు. [8] ఎవఁడో యొక్కఁడే దీనిని తెలిసికొనగలఁడు; అతనికి సర్వము తెలియదు, కొంచెముమాత్రమే తెలియును. [9] మీకిది బాగుగ తెలిసియేయున్నను మీరిందువిషయమై శ్రద్ధతీసికొనవలెను. [10] రాజనీతివ్యవహారమం దొకనికి కారాగృహవాసముగాని ఒకనికి పరిక్లేశముగాని కలుగుచుండును [11] అట్టివ్యవహారమం దకస్మాత్తుగా ఒకనికి కారాగృహమోక్షము కలుగుచుండును. అనేకులు శిక్ష ననుభవించుచునే యుందురు [12] కాని, యట్టి వ్యవహారమందు మీరందఱి యెడలను సమముగానే ప్రవర్తింపయత్నింపవలెను. (13) కాని, ఈర్ష్య, కోపము, నైష్ఠురము, త్వర అనభ్యాసము, మాంద్యము, అలసట, అనువానివలన నొకానొకఁడు పయిరీతిగా ప్రవర్తింపఁజాలకపోవచ్చును [14] ఇట్టిస్వభావములు మీయందు నుండకుండ మీరు ప్రయత్నించుచుండవలెను. [15] కోపము లేకుండుట, త్వర లేకుండుట, అనువానిమూలముననే ఇట్లు నిష్పక్షపాతముగనుండ గలుగును. [16] రాజనీతియం దలసటఁ జెందువాఁ డున్నతిని బొందఁడు. కావున నీతియందు నడువవలయును. సంచరింపవలయును, ముందుకుపోవలయును. (17) ఈవిషయమై శ్రద్ధవహించువాఁడు మాతో ‘‘ మీరు రాజఋణమును దీర్చుకొనఁ బ్రయత్నింపుఁడు. ఈయుక్తరీతిగా దేవానాంప్రియుఁడు మిమ్ము ననుశాసింపుచున్నాఁడు’ అని చెప్పవలయును. (18) ఇట్లుచేయుటవలన గొప్పఫలము కలుగును. చేయకపోవుటవలన గొప్పయపాయము కలుగును.

[19] దీని ననుసరింపనివారికి స్వర్గములేదు. సరిగదా రాజానుగ్రహముగూడ కలుగదు.

[20] తనధర్మమును సరిగా నిర్వహింపని వానియెడల నా మనసెట్లు సంతోషింపఁగలదు [21] కాని, ఈ ధర్మమును పరిపాలించినచో మీకు స్వర్గము కలుగుటయే గాక మీరు మీరాజు ఋణమునుకూడ తీర్చుకొనువారగుదురు [22] ఈధర్మశాసనమును ప్రతితిష్యనక్షత్ర దినమందును అందఱును వినుచుండవలెను [23] ఒకతిష్యనక్షత్రదినమునకును, మఱియొకతిష్యనక్షత్రదినమునకును మధ్యదినములలోకూడ నప్పుడప్పుడు ఒక్కఁడైనను దీనిని వినుచుండవచ్చును [24] మీరిట్లు చేసినచో మీధర్మమును నిర్వహింపశక్తులరయి యుందురు [25] నగరజనుల కకారణముగ శృంఖలబంధనముగాని, బాధగాని కలుగకుండునట్లు నగరవ్యవహారకులు చూచుచుండవలయునను సందేశముతో నిచ్చట నీయనుశాసనము లిఖింపఁబడినది [26] ఇందుకొఱకే అకర్కశుఁడును, అచండుఁడును, సాధువర్తనుఁడును నగువానిని జనులు నాధర్మము ననుసరించుచున్నారో లేదో శ్రద్ధకలిగి తెలిసికొనుటకు ఐదేసి సంవత్సరముల కొకసారి యొకమహామాత్రుని పంపుచుందును. [27] ఉజ్జయినినుండికూడ రాజకుమారులందుకొఱకే పైగుణములు కలిగిన యొకనిని పంపుచుందురు. మూఁడేసి సంవత్సరములతిక్రమింపకుండ నాఁడిట్లు పంపుచుందురు [28] అట్లే తక్షశిలనుండికూడ నొకఁడు పంపఁబడుచుండును [29] ఈమహామాత్రులు బయలుదేరినప్పుడు తమధర్మమును మఱువక యీయుద్యోగస్థులు రాజానుశాసనమును సరిగ పరిపాలించుచున్నారో లేదో తెలిసికొనుచుందురు.

రెండవ ప్రత్యేక శిలాశాసనము ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియస వచనేన తోసలియం కుమాలే మహామాతా చ వతవియా [2] అం కిఛి దఖామి హకం తం ఇ..
2. దువాల తే చ ఆలభేహం [3] ఏస చ మే మొఖ్యమత దువాలా ఏత అతసి అం తుఫేసు... ముమ
3. [5] అథ పజాయే ఇఛామి హకం కింతి సవేన హితసుఖేన హిదలోకికపాలలోకికాయే యుజేవూతి హేవం...
4. [6] సివగా అంతానం అవిజితానం కిఛందే సు లాజ అఫేసు...[7] మవ ఇఛ మమ అంతేసు...

పాపునేవు తే ఇతి దేవానంపియ... అనువిగిన మమాయే

5. హువేవూ అస్వ సేవు చ సుఖం మేవ లహేవు మమతే నోదుఃఖం హేవం సేవూ ఇతిఖమిసతి నే దేవానంపియే అఫాకా తి ఏ చకియే ఖమిత వే మమ నిమితం వ చ ధంమం చలేవూ

6. హిదలోక పలలోకం చ ఆలాధయేవూ [8] ఏత సి అఠసి హకం అనుసాసామి తుఫే అననే ఏత కేన హకం అనుసాసితు ధంమం చ వేదితు అ హి ధితి పటింఞా చ మమ

7. అజలా [9] సే హేవం కటు కంమే చలితవియే అస్వాస... చ తాని ఏన పాపునేవూ ఇతి అథ పితా తథ దేవానంపియే అఫాక అథా చ అతానం హేవం దేవానంపియే అనుకంపతి అఫే

8, అథా చ పజా హేవం మయే దేవానంపియస [10] సే హకం అనుసాసితు ధంమం చ వేదితు తుఫాక దేసావుతికే హోసామి ఏతాయే అఠాయే [11] పటిబలా హి తుఫే అస్వాసనాయే హితసుఖాయే చ తేస

9. హిదలోకిక పాలోకికాయే [12] హేవం చ కలంతు ఫే స్వగం ఆలాధయిసథ మమ చ ఆననియం ఏహాథ [13] ఏతాయే చ అఠాయే ఇయం లిపి లిఖితా హిత ఏన మహామాతా స్వసతం సమ

10. యుంజిసంతి అస్వాసనాయే ధంమచలనాయే చ తేసు అంతానం [14] ఇయం చ లిపి అనుచాతుంమాసం తిసేన నఖతేన సోతవియా [15] కామం చు ఖనసి ఖనసి అంతలా పి తిసేన ఏకేనపి

11. సోతవియ [16] హేవం కలతం తు ఫే చఘథ సంపటిపాదయితవే

సంస్కృతము.

1. దేవానాంప్రియస్య వచనేన కుమారో మహామాత్రాశ్చ వక్తవ్యాః [2] యత్కించిత్ పశ్యామ్యహం తత్ [దిచ్ఛామి కిమితి కర్మణా ప్రతిపాదయేయ మహం] ద్వారతశ్చారభేహం [3] ఏతచ్చ మే ముఖ్యమతం ద్వార మేతస్మిన్నర్థే య ద్యుష్మాసు [అనుశిష్టిర్యాయం హి బహిషు ప్రాణసహస్రే] ష్వాయత్తాః ప్రణయం గచ్ఛేమ సుమనుష్యాణామ్, సర్వే మనుష్యాః ప్రజా మమ [5] యథా ప్రజాయై ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితసుఖేన ఐహలౌకికపారలౌకికేన యుజ్యేరన్నితి ఏవం... [6] స్యాద న్తానా మవిజితానాం కిం ఛందోऽస్మా రాజాऽస్మాస్వితి [7] ఏతావతీ మే ఇచ్ఛా అన్తేషు ప్రాప్నుయుస్తే ఇతి దేవానాంప్రియః... అనుద్విగ్నా మయి భవేయురితి ఆశ్వస్యుశ్చ సుఖమేవ లభేర న్మమ తే న దుఃఖ మేవం [చ ప్రాప్ను] యుః క్షమిష్యతే నో దేవానాం ప్రియో యచ్ఛక్యం క్షమితుం మమ నిమిత్తం చ ధర్మం చరేయుః ఇహలోకఞ్చ పరలోకఞ్చ గాధయేయుః [8] ఏతస్మాయ ర్థాయ హా మనుశాస్మి యుష్మాన్, అనృణ్య మేతేన, అహా మనుశాస్తుం ధర్మం చ వేదయితుం మమ ధృతిః ప్రతిజ్ఞా చ మ మాచలా తదేవం కర్మ కర్మ చరితవ్య మాశ్వాసనీయా శ్చ తే యేన ప్రాప్నుయురితి యథా పితైవం దేవానాంప్రియోఽస్మాకం యథాచాత్మాన మేవం దేవానాంప్రియో ఽనుకమ్పతే ఽస్మాసు యథా చ ప్రజా ఏవం వయం దేవానాంప్రియస్య [10] తానహ మనుశాస్తుం ధర్మం చ వేదయితుం యుష్మాసు వేశ ఆయుక్తో భవిష్యామి ఏతస్మాయర్థాయ [11] ప్రతిబలా హి యూయ మాశ్వాసనాయ హితసుఖాయ చ తేషా మైహలౌకికపారలౌకికాయ [12] ఏవం చ కుర్వన్తో యూయం స్వర్గమారాధయిష్యథ మమ చానృణ్య మేష్యథ [13] ఏతస్మై చార్థాయేయం లిపి ర్లిఖితా ఇతి ఏత న్మహామాత్రాః శాశ్వతం సమయం యుక్ష్యేర న్నాశ్వాసనాయ ధర్మచరణాయ చ తేషాం చాన్తానామ్ [14] ఇయం చ లిపి రనుచాతుర్మాసం తిష్యేణనక్షత్రేణ శ్రోతవ్యా [15] కామం తు క్షణేక్షణేఽన్తరాఽపి తిష్యే ణైకేనాపి శ్రోతవ్యా [16] ఏవం కుర్వన్తో యూయం చేష్టధ్వ సంప్రతిపాదయితుమ్.

తెనుగు.

[1] నుండి [5] వరకు ధౌళి మొదటి ప్రత్యేక శిలాశాసనములోని [1] నుండి [6] వరకు మాదిరిగా నేను జయించియుండని నారాజ్యప్రాంతవాసులు, రాజు మే మేమి చేయవలెనని కోరుచున్నాఁడని అని యడుగవ

చ్చును. వారు నాకు భయపడనక్కరలేదనియు, నాయెడల విశ్వాసము గలిగియుండవలయుననియు, వారు నావలన సౌఖ్యమునేగాని దుఃఖమును పొందరనియు, దేవానాంప్రియుడు క్షమింపదగినదానిని క్షమించునని తెలిసికొందురనియు, వారు నావలన ధర్మాచరణమందు నియుక్తులగుదురనియు. వారు ఇహపరలోకములందు సౌఖ్యమును బొందవలయుననియే నేను కోరుచున్నాను [8] ఇందు మూలమున నేను వారికిచ్చియున్న ఋణమును తీర్చికొనుటకును ధర్మాచరణమునందు నాకుగల దృఢప్రతిజ్ఞయు వ్రతమునుగుఱించి మీకు తెలియజేయుటకును నేను మీకీయనుశాసనమును చేయుచున్నాను [9] అందుచేత మీరు ధర్మమునాచరించుచు, మీవిధులను నిర్వర్తించి, దేవానాంప్రియుడు తమకు తండ్రివంటివాడనియు, దేవానాంప్రియుడు వారిని తనవలెనే ప్రేమించుచుండునవనియు, వారు దేవానాంప్రియునికి ఆత్మసంతానమువంటివారనియు వారు తెలిసికొని విశ్వాసముకలిగి ప్రవర్తించునట్లు చేయవలయును [10] అందుకొఱకే మీకు ఉపదేశము చేసి, నాయిచ్ఛ నెఱింగించి ఆయాదేశములకు మిమ్ము అధికారులనుగా నిలుపుచున్నాను [11] ఆప్రాంతవాసులకు విశ్వాసము కలిగించి వారి ఇహలోక పరలోక సౌఖ్యమును సంపాదింపశక్తులైయున్నారు [12] ఇట్లాచరించినయెడల మీకు స్వర్గముకలుగును మీరు ఋణమును తీర్చుకొందురు [13] మహామాత్రులు సర్వకాలములయందును ప్రాంతవాసులయందు విశ్వాసమునుబుట్టించి ధర్మాచరణమునందు వారిని నియోగింతురను నుద్దేశ్యముతో నీధర్మలిపి లిఖింపబడినది. [14] ఈధర్మానుశాసనమును నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్యనక్షత్రదినమున నందఱును వినుచుండవలయును. [15] ఒక్కడైనను దానిని వినగోరి వినగోరినయెడల రెండు రెండు తిష్యనక్షత్రదినముల కుమధ్య దినములందుగూడ నాతడు తలచుగ వినుచుండవచ్చును. [16] మీరిట్లు చేసినయెడల నాయాజ్ఞలననువర్తింపశక్తులగుదురు.

జౌగడాశిల.

జౌగడాగ్రామము చెన్నరాజధానిలోనిగంజాంజిల్లా బరంపురం తాలూకాయందలి గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యానదికి ఉత్తరపుటొడ్డుననున్నది. ఈజౌగడా పూర్వము గొప్పకోటగా నుండెనను నేడుపాడుపడియున్నది. శాసనశిలయందలి మూడుపలకలపై నీశాసనములు వ్రాయబడియున్నవి. ఈశాసనములలో కొంతభాగము మెండకును, వర్షమునకును లోనై చెడిపోయినది. మిగిలినభాగము చెడిపోకుండ గవర్నమెంటువారు కాపాడియున్నారు. ధౌలీశిలయందువలె ఇందునుకూడ 11 నుండి 13 వఱకుగల శాసనములు లోపించియుండి, వానికిబదులుగ రెండు ప్రత్యేకశాసనములు వ్రాయబడియున్నవి. వీనిని కర్న అను విద్వాంసుడును, బర్గెస్, బుహ్లరు సెనార్టు అను విద్వాంసులును పరిశోధించియున్నారు.

మొదటిశిలాశాసనము-జౌగడ

1 (1) ఇయం ధంమలిపీ ఖేపింగలసి పవతసి దేవానాంపి
యేన పియదసినా లాజినా లిఖాపితా (2) హిద
నో కిఛి జీవం ఆలభితు పజోహితవియే
2 (3) నో పి చ సమాజే కటవియే (4) బహుకం హి
దోసం సమాజస దఖతి దేవానంపియే పియదసీ
లాజా (5) అథి పి చు ఏకతియా సమాజా సాధు
మతా దేవానంపియస
3 పియదసినే లాజినే (6) పులువం మహానససి
దేవానంపియస పియదసినే లాజినే అనుదివసం
బహూని పానసతసహసాని ఆలంభియిసు సూప
తాయే
4 (1) సే అజ అదా ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా తింనియేవ
పానాని ఆలంభియంతి దువే మజూలా ఏకే మిగే
సే పి చు మిగే నో ధువం (8) ఏతాని పి చు తింని
పానాని

5 పథా నో ఆలభియిసంతి

సంస్కృతము, తెనుఁగు; చూ ధౌలి—మొదటి శిలాశాసనము.

రెండో శిలాశాసనము; జౌగడ

1 (1) సవత విజితసి దేవానాంపియస పియదసినే లాజినే
ఏ వా పి అంతా అథా చోడా పండియా సతియ
పుతే... 2 అంతియోకే నామ
2 యోనలాజా ఏ వా పి తస అంతియోకస సామం
తా లాజానే సవత దేవానాంపియేన పియదసినా
లాజి... చికిసా చ
3 పసుచికిసా చ (2) ఓసధాని అని మునిసోపగాని
పసుఓపగాని చ అతత నథి సవత... చ అతత నథి
4 సవత్ర హాలాపితా చ లోపాపితా చ (4) మగేసు
ఉడుపానాని ఖానాపితాని లుఖాని చ...

సంస్కృతము, తెనుగు; చూ. ధౌలి రెండోశిలాశాసనము

మూఁడోశిలాశాసనము-జౌగడ

1 (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా (2)
దువాడసవసాభిసితేన మే ఇయం అ...చ పాదే
సికే చ
2 పంచసు పంచసు వసేసు అనసయానం నిఖ
మావూ అథా అంనాయే పి కంమనే... సా మిత
సంథుతేన
3 నాతిసు చ బంభనసమనేహి సాధు దానే జీవే
సు అనాలంభే సాధు...యి...
4 హేతువే చ వియంజనతే చ

సంస్కృతము, తెనుఁగు చూ. ధౌలి మూడోశిలాశాసనము.

నాలుగోశిలాశాసనము- జౌగడ.

1 (1) అతికంతం అంతలం బహూని వససతాని వఢితే వ
పానాలంభే...
2 (2) సేఅజ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమ
చలనేన భేల...
3 దివియాని లూపాని దసయితు మునిసానం (3)
అదినే బహూహి వససతే...
4 ధంమానుసథియా అనాలంభే అవిహిసా భూతానం
నాతిసు సంప ..
5 (4) ఏస అంనే చ బహువిధే ధంమచలనే వఢితే (5)
వఢయి...
6 పియదసినే లాజినే పవఢయిసంతి యేవ ధంమచల.
7 (8) ధంమచలనే పి చ నో హోతి...
8 హీని చ మా అలోచయి...

సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఆరోశిలాశాసనము.

అయిదోశిలాశాసనము; జౌగడ.

1 (1) దేవానంపియే పియద...
2 నతి వ పలం చ తే...
3 సుపదాలయే (8) సే అ...
4 ధంమాధిథానా...
5 భనిభి ..
6 మోఖాయే...
7 ఏ వా...

సంస్కృతము, తెనుఁగు; చూ ధౌలి అయిదోశిలాశాసనము.

ఆరో శిలాశాసనము; జౌగడ.

1 [1]..నంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా [2] అతి
కంతం అంతలం నో హూతపుఖువే సవం కాలం అత

కంమే పటివేదవా వ [3] మసేమయా కటే [4]
నమంకాలం

2 స మే అంతే ఓలోధనసి గభాగాలసి వచసి వినీతసి
ఉయానసి చ సవత పటివేదకా జనస అఠం పటివే
దయంతు మే తి [5] సవత చ జనస

3 కం [6] అం పి చ కించి ముఖతే అనపయామి
దాపకం వా సావకం వా ఏ వా మహామాతేహి
అతియాయికే అలోపితే హుతి తసి అఠసి వివా
దే వ

4 లిసాయం అనంతలియం పటివేదేతవియే మే తి సవం
కాలం [7] హేవం మే అనుసథే [8] నథి హి మే
తోసే ఉఠానసి అఠసంతీలనాయ చ .

5 [9]...మే సవలోకహితే [10] తస చ పన ఇయం
మూలే ఉఠానే చ అఠసంతీలనా చ [11] నథి హి
కంమతలా సవలోకహితేన [12] అం చ కిఛి పలక
మామి హకం

6 నియం యేహం తి హిద చ కాని సుఖయామి పలత
చ స్వగం ఆలాధయంతూ తి [13] ఏతాయే అఠా
యే ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా చిలఠితీకా హోతు

7 తా మే పలకమంతు సవలోకహితాయే [14]
దుకలే చు ఇయం అనంత అగేన పలకమేన

సంస్కృతము, తెనుగు: చూ—ధౌలి-ఆరో శిలా
శాసనము.

ఏడో శిలాశాసనము-జౌగడ.

---

1 [1]...దసీ లాజా సవత ఇఛతి సవపాసండా వసే...తి
[2] సవే హి తే సయమం భావసుధీ చ ఇఛంతి
[3] మునిసా చ ఉచావుచఛందా ఉచావుచలాగా

2 [4]...సం వ కఛంతి [5] విపులే పి చా దానే...ధీ
చ నీచే బాఢం

సంస్కృతము, తెనుఁగు: చూ- ధౌలి-ఏడో శిలా
శాసనము.

ఎనిమిదో శిలాశాసనము; జౌగడ.

---

1 ... ... వియా అంనాని చ ఏది ... ...
మాని హువంతి సం (3) సే దేవానంపియే

2 పియ ... దస తా [5] త తేస హోతి స
... ...చ దానే చ వుఢానం దసనే చ

3 హిలంనపటివిధానే చ ... ధంమపలిపుచా ...
లామే హోతి దేవానంపియస

4 పియదసినే లాజినే భాగే అ ... ...

సంస్కృతము, తెనుఁగు చూ- ధౌలి-ఎనిమిదో
శిలాశాసనము.

తొమ్మిదో శిలాశాసనము-జౌగడ.

---

1 దేవానంపియే పియదసీ లాజా ... పజాపదా
యే పవాససి ఏతాయే అంనాయే చ

2 హేదిసాయే జనే బహుకం ... చ మంగలం
కలేతి (4) సే కటవియే చేవ ఖో మంగలే

3 [5]అపఫలే చు ఖో ఏస హేదిసే మ ... [6]
ఇయం చు... ...సభటకసి సంమ్యాపటిపతి గు
లూనం అపచితి పానేసు సయమే

4 సమనబాభనానం దానే ఏస అంనే ... పితినా
పి పుతేన పి భాతినా పి సువామికేనా పి ఇయం
సాధు ఇయం కటవియే

5 ...సే దానే అనుగహే వా ఆదిసే ధంమదానే
ధంమానుగహే చ [11] సే చు ఖో మితేన

6 ...యం సాపి ఇమేన సకియే స్వగే ఆలాధయి
తవే [12] కిం హి ఇమేన కటవియతలా

సంస్కృతము, తెనుఁగు: చూ- ధౌలి-తొమ్మిదో
శిలాశాసనము.

పదో శిలాశాసనము జౌగడ

---

1 (1) యసో వా కిటీ వా ఇఛతి తదత్వాయే ఆయతియే
చజనే ధంమసుసూసం సుసూసతు మే

1 . ౦ దేవానంపియేసే పాలతిశాయే వాకింతి
నకలే అనపలినకే హుసేయాతి
3 (4) ... లిఖిజతు ఖుతకేన వా ఉసకేన వా
(6) ఉనకేనవు దుకలతలే
సంస్కృతము, తెలుఁగు చూ. ధౌలి పదోశిలా
శాసనము.

పదునాలుగో శిలాశాసనము జౌగడ

---

1 (1) ... మఖమేవ అథ విథతేన (2) నో హి సవే
సవత ఘటితే (3) మహాంతే హి విజయే
2 ... స మాధులియాయే కింతి చ జనే తథా పటి
పజేయా తి (5) ఏ పి చు హేత
3 ..
సంస్కృతము తెనుఁగు చూ. ధౌలి పదునాలుగో
శిలాశాసనము

మొదటి ప్రత్యేక శిలాశాసనము జౌగడ.

---

1 (1) దేవానంపియే హేవం అహా (2) సమాపాయం మ
హామాతా నగలవియోహాలక హేవం వతవియా
(3) అం కిఛి దఖామి హాకంతం ఇఛామి కింతి
కం కమన పటిపాతయేహం
2 దువాలతే చ ఆలభేహం [4] ఏస చమే మొఖియ
మత దువాలం అం తుఫేసు అనుసథి (5) తుఫే హి
బహూసు పానసహసేసు ఆయత పనయం గఛేమ
సుముని సానం (6) సవమునా మే
3 పజా (7) అథ పజాయే ఇఛామి కింతి మే సవేన
హితసుఖేన యూజేయూ తి హిదలోకిక పాలలోకి
కేన హేమేవ మే ఇఛ సవమునిసేసు (8) నో చ
తు ఫే ఏతం పాపునాథ అవగముకే
4 ఇయం అతే (9) కేచా ఏకమునిసే పాపునాతి సే
పి దేసం నోసవం (11) పఖథ హి తుఫే పి సుని
తా పి (11) బహుక అతియే ఏతి ఏకమునిసే బం
ధనం పలికిలేసం పి పాపునాతి (12) తత హోతి
అక-
5 స్మా తి తేన బధనంతిక అన్యే చ వగ బహుకే
వేదయతి (13) తత తుఫేహి ఇఛితియే కింతి మ
ఝం పటిపాతయేమ (14) ఇమేహి జాతేహి నో
పటిపజతి ఇసాయ అనులోపేన నిఠూలియేన
6 తులాయ అనావుతియ ఆలస్యేన కిలమథేన (15)
హేవం ఇఛితవియే కింతి మే ఏతాని జాతాని నో
హేయూ తి (16) సవసచ ఇయం మూలే అనా
సులోపే అతులనా చ (17) నితియం ఏయం
కిలంతే సియ...
7 సంచలితు ఉథా యా సంచలితవ్యే తు వటితవియ
పి ఏతవియే పి నీతియం (18) ఏవే ఫఖేయా అ
నంనే నిఝపేతవియే హేవం హేవం చ దేవా
నాంపియస అనుసథి తి (19) ఏతం సంపటిపాత
యం-
8 తం మహాఫలే హోతి అసంపటిపతి మహాపాయే
హోతి (20) విపటిపాత-య తం నో స్వగ ఆలధ
నోలాజాధి (21) దుఅహాలే ఏతస కంమస మే
కుతే మనోఅతిలేకే (22) ఏతం సంపటిపజమానే
మమ
9 చ ఆననేయం ఏసథ స్వగం చ ఆలాధయిసథా
(23) ఇయం చా లిపి అనుతిసం సోతవియా (24)
అంతలా పి చ తిసేన సోతవియా ఏకేన పి (25)...
పి చ నేఘ...
10 తవే [26] ఏతాయే చ అఠాయే ఇయం లిఖితా
లిపి ఏన మహామాతా నగలక సస్వతం సమ యం
ఏతం యుజేయు తి ఏన మునిసానం అ... నే
పలికే...లేసే
11 పంచసు పంచసు వసేసు అనుసయానం నిఖామయి
సామి మహామాతం చండం అఫలుసం వి...కి
కు నూలే వి...త.. మయి—లాతే—
12 —వచనిక అద అనుసయానం నిఖమిసంతి అతి సే
కంమం—యితు తం పి తథా కలంతి అథా—

సంస్కృతము.

[1] దేవానాం ప్రియః ఏవమాహ [2] సమాపాయాం మహామాత్రా నగరవ్యవహారకా ఏవం వక్తవ్యాః [3] యత్కించిత్ పశ్యామ్యహం తదిచ్ఛామి కిమితి కిం కర్మణాః ప్రతిపాదయేఽహం ద్వారత శ్చారభేహమ్ [4] ఏష చ మే ముఖ్యమతో ద్వార మహం యుష్మాక మనుశాసే [5 యూయం హి బహుషు ప్రాణసహస్రేష్వాయత్తాః ప్రణయం గచ్ఛేమ మనుష్యాణాం [6] సర్వేమనుష్యా మే ప్రజాః [7] అథ ప్రజాయై ఇచ్ఛామి కిమి త్యహం సర్వేణ హిత సుఖేన కిం యుజేరన్నితి ఇహలౌకిక పారలౌకికేన ఏవమేవ మే ఇచ్ఛా సర్వమనుష్యేషు [8] న తు యూయం ఏతం ప్రాప్నుథ యావద్గమక మయ మర్థః [9] కే చి దేక మనుష్యః ప్రాప్నోతి తే, తద్దేశం న సర్వం [10] పశ్యథ హి యూయమపి సువిదితా అపి [11] బహుకమస్తి యో ఏతి ఏకమనుష్యో బంధనం పరిక్లేశమపి ప్రాప్నోతి... [12] తతో భవతి అకస్మాత్ తేన బంధనాంతికం అన్యే చ వర్గో బహుకం వేధయతి .. [13] తతో యూయ మిచ్ఛంతు కిమితి మధ్యం ప్రతిపాదయేమ .. [14] ఏతైర్జాతైః న ప్రతిపద్యతే ఈర్ష్యయా ఆశ్రమేణ నైష్ఠుర్యేణ త్వరయా అనావృత్త్యా ఆలస్యేన క్లమేన.. [15] ఏవ మేష్టవ్యం కిమితి యూయం ఏతాని జాతాని న భవేయురితి—[16] సర్వస్య తు అయం మూలో అనశ్రమః అత్వరా చ—[17] నిత్యా మయం కుర్వంతు—సంచరంతు ఉత్థాయ సంచరితవ్యం ప్రజితవ్య మేతవ్యం నిత్యం—[18] ఏవం దృష్ట్వా అనృణ్యం నిధ్యాపయి తవ్యం ఏవ మేవంచ దేవానాం ప్రియ స్యానుశిష్టి రితి—[19] ఏతత్ సంప్రతిపాదనమ్ మహాఫలస్య భవ త్యసంప్రతిపత్తిర్ మహాపాయా భవతి—[2] విప్రతిపద్యమానం న స్వర్గారాద్ధి ర్న రాజారాద్ధాః—[21] ద్విఫలో ఏతస్య కర్మణో మయాకృతో మనోతిరేకః—[22] ఏత త్సంప్రతిపద్యమానం యూయం చ అనృణ్యా మిహార్ధ్వే స్వర్గమారాధయేథాః [23] ఇయం చ లిపి రనుతిష్యం శ్రోతవ్యా—[24] అంతరా పి క్షణేన శ్రోతవ్యా ఏకై కేనాపి—[26] ఏతస్మై అర్థాయ ఇయం లిఖితా లిపీయుయా మహామాత్రా నగరకాశాశ్వతం సమయ మేతాం యుంజేరన్నితి యయా మనుష్యాణాం—పంచసు పంచసు వర్షేషు అనుసంయానం నిష్క్రమయిష్యామి మహామాత్ర మచండ మపరుషం—చ కుమార—అనుసంయానం నిష్క్రమిష్యంతి ఆత్మనః కర్మ—తదపి తథా కుర్వంతి యథా—

తెనుఁగు;చూ. మొదటిప్రత్యేకశిలాశాసనము-ధౌళి]3] దా లీశాసనములోని "తోసలీ యందలి అనుటకు బదులు సమాపయందలి అనినదు వ్రకొనవలెను.

గండోప్రత్యేకశిలాశాసనము జౌగడ

---

1 [1] దేవానంపియే హేవం ఆహా (2) సమాపాయం
మహామతా లాజవచనిక వతవియా(3) అంకిచి దఖి
మి హకంతంఇఛామి హాకం కింతి కం కమన
2 పటిపాతయేహం దువాలతే చ ఆలభేహం దువాల
తే చ ఆలభేహం (4)ఏస చ మే మోఖియమత
దువాలా ఏతస అథస అం తుఫేసు అనుసథి (5)
సవముని-
3 సా మే పజా (6) అథ పజాయే ఇచామి కింతి
మే సవేణా హితసుఖేన యూజేయూ అథ పజా
యే ఇఛామి కింతి మే సవేన హితసు-
4 ఖేన యుజేయూ తి హిదలోకిక పాలలోకికేణ హే
వంమేవ మే ఇఛ సవమునిసేసు (7) నోచా ఎంతా
నం ఆధికా -
5 నం కిం ఛాందే ను లాజా అఫేసూ తి (8) ఏతా
తా వా మే ఇఛ అంతేసు పాపు నేయూ లాజా
హేవం ఇఛతి అనువిగిన హేయూ
6 మమి యాయే అస్వసేయు చ మే సుఖం మేవ చ
లహేయూ మమ తే నోఖం హేవం చ పాపునే
యు ఖమిసతి నే లాజా
7 ఏ సకియే ఖమితవే మం నిమితం చ ధంమం చలే
యూ తి హిదలోగం చ పలలోగం చ ఆలాధ
యేయూ (9) ఏతాయె
8 చ అఠాయే హకం తుఫేని అనుసాసామి అనణే
ఏతకేన హకం తుఫేని అనుసాసితు ఛందం చ వేది

9 తు అ మమ థితి పటింనా చ అచల (10) స
హోపం కటూకంమే చలితగియే అస్వాసనియా చ
తే ఏవ తే పావుతే.

10 రయు అథా పిత హేవం నే లాజా తి అథ అతా
నం అనుకంపతి హేవం అఫేని అనుకంపతి అథా
పజా హే.

11 వం మయే లాజినే (11) ను ఫే హాకం అనుసా
సిత ఖాంతం చ వేదిత అ మమ ధతి పటింనా
చా అచల సకల

12 కేనా అయుతికే హోసామి ఏతసి అథసి [12]
అలం హిం ను ఫే అస్వాసనాయే హితసుఖాయే
చ తేసం హిద-

[13] లోకికపాలలోకికాయే [13] హేవం చ కలంతం
స్వగం చ అలాధయిసథ మమ చ అననేయం ఏస
థ [14] ఏ-

[14] తాయే చ అథాయే ఇయం లిపీ లిఖిత హిద ఏస
మహామాతా సాస్వతం సమం యుజేయూ అస్వా
సనాయే చ

15 ధంమచలనాయే చ అంతానం [15] ఇయం చ లిపి
అనుచాతుంమాసం సోతవియా తిసేన [16] అంత
లా చ సోతవియా

16 [17] ఖనసి సంతం ఏకేన పి సోతవియా [18]
హేవం చ కలతం చఘథ సంపటిపాదయితవే

సంస్కృతము.

[1] దేవానాం ప్రియస్య వచనేన తోసల్యాం కుమారా
మహామాత్రాశ్చ వక్తవ్యాః [1] దేవానాం ప్రియ ఏ
వమాహ. [2] సమాపాయాం మహామాత్రా రాజ
వచనేన వక్తవ్యాః (తక్కినదంతయు ధౌళియందలి
రెండవ ప్రత్యేకశిలాశాసనమునందువలెనే.)

తెనుఁగు

[1] దేవానాంప్రియుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. సమా
పానగరమునందలి మహామాత్రులు రాజవచన
ముగ నిట్లు చెప్పఁబడవలయును.

[తక్కినదంతయు ధౌళి రెండవ ప్రత్యేక శిలాశాసన
మునందువలె.]

పదమూడవ శిలాశాసనము-కాల్సి.

---

(1) అఠవసా భిషితస దేవానంపియస పియద
సినే లాజినే కలిగ్యా విజితా [2] దియఢమితే పానసత
సహసే యే తఫా అపవుఢే శతసహసమితే తతహతే
బహుతావతకే వా మటే (3) తతో పఛా అధునా లధెసు
కలిగ్యేషు తివే ధంమవాయే

ధంమకామతా ధంమానుసథి చా దేవానంపియసా
[4] షే అథి అనుసయే దేవానంపియసా విజినితు కలిగ్యాని
[5] అవిజితం హి విజినమనే ఏ తతా వధ వా మలనే వా
అపవహే వా జనసా షే బాఢ వేదనియమతే గులుమతే
చా దేవానంపియసా [6] ఇయం పి చు తతో గలుమతత
లే దేవానంపియసా

[7] యే తతా వసతి బాభనా వ సమనా వా అనే
వా పాషండ గిహిథా వా యేసు విహితా ఏస అగభుతిషు
షుసా మాతా పితిషుషుసా గలుషుసా మితసంథుతసహాయ
నాతికేషు దాసభటకసి సమ్యాపటిపతి దిఢభతితా తేషం
తతా హోతి ఉపఘాతే వా వధే వా అభిలతానం వా విని
ఖమనే

[8] యేషం వా పి సువిహితానం సినేహే అవి
పహినే ఏ తానం మితసంథుతసహాయనాతిక్య వియసనం
పాపునాతి తతా షే పి తానమేవా ఉపఘాతే హోతి [9]
పటిభాగే చా ఏష సవమనుషానం గలుమతే చా దేవానం
పియసా [10] నథి చా షే జనపదే యతా నథి ఇమే నికా
యా అనతా యోనేషు

బంభనే చా సమనే చా నథి చా కువాపి జనప
దసి యతా నథి మనుషానం ఏకతలసి పి పాషండసి నో
నామ పసాదే [11] షే అవతకే జనే తదా కలింగేషు
లధేషు హతే చా మటే చా అపవుఢే చా తతో షతే
భాగే వా సహసభాగే వా అజ గులుమతేవా దేవానం
పియసా

---

2. కాల్సీశిల దక్షిణముఖము.

---

1 ... ... 2. ... ... 3.... ... సేయం
(15) ఇఛ......
4 వవభు......వ.యమ షమచలియం మదవ తి [16]
ఇయాం వుమ.........
5 దేవానంపియేషా యే ధంమవిజయే [17] షే చ
పునాలఢే దేవానంపి......చ
6 ష వేషు చ అతేషు అ షషు పి యోజనతేషు అత
అతియోగేనామ యోనలా...పలం చా తేనా
7 అంతియోగేనా చతాలి 8 లజానే తులమయే
నామ అంతేకినే నామ మకా నామ
8 మ అలిక్యషుదలే నామ నిచం చోడపండియా
అవం తంబపంనియా హేవమేవా [18] హేవమేవా
9 హిదా లాజవిశవషి యోనకంబోజేషు నాభక నాభ
పంతిషు భోజపితినిక్యేషు
10 అధపాలదేషు షవతా దేవానంపియషా ధంమానుషథి
అనువతంతి [19] యత ి దుతా
11 దేవానంపియసా నో యంతి తే ి సుతు దేవానంపి
నంయ బంమవుతం విధనం
12 ధంమానుసథి ధంమం అనువిధియంతి అనువిధియిసం
తిచా [20] యే సే లధే
13 ఏతకేనా హోతి సవతా విజయే పీతిలసే సే [21]
గ ధాసా హోతి పీతి పతి ధంమవిజయ-
14 షి [22] లహుకా వు ఖో సా పీతి [23] పాలం
తిక్యమేవే మహాఫలామంనంతి దేవేనంపి నే
15 (24) ఏతాయే చా అతాయే ఇయం ధంమలిపి
లిఖితా కితి పుతా పపోతా మే అసు
16 నవం విజయ మవిజయతవియ మంనిషు సయకపి నో
విజయసి ఖంతి చా లహు-
17 దండతా చా లోచేతు తమేవ చా విజయం మన
తు యేధంమవిజయే [25] షే హిదలోకిక్య పలలో
18 కియే [26] షవా చ క నిలతి హోతు ఉయామ
లతి [27] సా హి హిదలోకిక పలలోకిక్యా

సంస్కృతము

(1) అష్టవర్షాభిషిక్తస్య దేవానాంప్రియస్య ప్రి
యదర్శినో రాజ్ఞః కలిఙ్గాః (2) అధ్యవర్ధమానం
ప్రాణిశతసహస్రం యత్తతోఽపవ్యూఢం శతసహస్ర
మాత్రంస్తత్ర హతా బహుతావత్కం మృతాః [3] తే
తః పశ్చాదధునా లబ్ధేషు కలిఙ్గేషు తీవ్రం ధర్మపాలనం
ధర్మకర్మ చ ధర్మానుశిష్టిశ్చ దేవానాంప్రియస్య (4) తే
దస్త్యనుశోచనం దేవానాంప్రియస్య విజేతుః కలిఙ్గాన్,
(5) అవిజితం హి విజితమన్యే యత్ర వధో వా
మరణం వా అపవాహో వా జనస్య, సవధో వేదని
యమతో గురుమతశ్చ దేవానాంప్రియస్య [6] ఇదమ
పి తు తతో గురుమతతరం దేవానాంప్రియస్య (7) తే
త్ర హి వసన్తి బ్రాహ్మణా వా శ్రమణా వా అన్యే వా
పాషణ్డా గృహస్థా వాయేషు విహితైషా అగ్రభృత్యశు
శ్రూషా మాతాపితృశుశ్రూషా గురుణాంశుశ్రూషా
మిత్రసంస్తుతసహాయజ్ఞాతిషు దాసభృతకేషు సమ్యక్ ప్రతి
పత్తిర్దృఢభక్తితా, తేషాం తత్ర భవతి ఉపఘాతో వా
వధో వా అభిరతానాం చా వినిష్క్రమణం, (8) యే
షాం వా సంవిహితానాం స్నేహః అవిప్రహీణ ఏతే
షాం మిత్రసంస్తుతసహాయ జ్ఞాతయో వ్యసనం ప్రాప్ను
వన్తి తత్రాఽపి తేషామే వోపఘాతో భవతి [9] ప్రతి
భాగం ప్రతి సర్వమనుష్యాణాం గురుమతం తు దేవానాం
ప్రియస్య, [10] నాస్తి చ స జనపదో యత్ర న స న్తీమే
నికాయా అన్యత్ర యవనేషు బ్రాహ్మణే వా శ్రమణే వా
నాస్తి చ క్వాపి జనపదే యత్ర నాస్తి మనుష్యాణా
మేకతరస్మిన్నపి పాషణ్డే న నామ ప్రసాదః [11] యావా
న్ జనస్తదా కలిఙ్గేషు లబ్ధేషు హతశ్చ మృతశ్చాప వ్యూఢ
శ్చ తతః శతభాగో వా సహస్రభాగో వా అద్య గురు
మత ఏవ దేవానాంప్రియస్య, [యో ఽపి చ అపకరోతి
క్షన్తవ్య ఏవ మతో దేవానాంప్రియస్య యః శక్యః క్షమి
తుం యా అపి చాటవ్యాః దేవానాంప్రియస్య విజితో భవతి,
తథా ప్రసాదయత్యనునిధ్యాయత్యపి తప్యతేఽపి చ ప్ర
భావే దేవానాంప్రియస్య వర్తతే చ తే సర్వే కిమితి త్ర
పేరన్ న చ హన్యేరన్ [15] ఇచ్ఛతి హి దేవానాం
ప్రియః సర్వభూతానాం అక్షతిం సంయమం సమచ

య్యాన్ం మోదవృత్తమ్, (16) ఏతశ్చ ముఖ్యభూతం విజయే,) దేవానాంప్రియస్య యో ధర్మవిజయ: (17) స చ పునర్లబ్ధో దేవానాంప్రియస్యేహ చ సర్వేషు చ న్తేష్వష్టస్వపి యోజనశతేషు యత్రి అన్తియోకో నామ యవనరాజ: పరం చ తస్మాదన్తియోకా చ్చత్వారో రాజాన స్తురమయో నామ అన్తికోనో నామ మగో నామ అలికసున్దరో నామ నీచా: చోడా: పాణ్డ్యా ఏవం తామ్రిపర్ణియా: (18) ఏవమేవ హి దరదా:, విషవజ్రేషు యవనకంభోజేషు నాభకే నాభపంక్తిషు భోజపితనిక్యేషు అన్ధ్రిపులిన్దేషు సర్వత్రి దేవానాంప్రియస్య ధర్మానుశిష్టి మనువర్తన్తే, (19) యత్రాపి దూతా దేవానాంప్రియస్య ధర్మవృత్తం విధానం ధర్మానుశిష్టిం ధర్మ మనువిధీయన్తే అనువిధాస్యన్తి చ. (20) యత్తల్లబ్ధ మేతావతా భవతి సర్వత్రి విజయ: ప్రీతిరస; సా, (21) గాఢా సా భవతి ప్రీతి: ప్రీతి ర్ధర్మవిజయే, (22) లఘుకా తు ఖలు సా ప్రీతి: (23) పారత్రిక మేవ మహాఫలం మన్యతే దేవానాంప్రియ: (24) ఏతస్మైచార్థా యేయం ధర్మలిపి ర్లిఖితా, కిమితి పుత్రా: ప్రపౌత్రా మే శ్రుణుయు: నవ్యం విజయం మా విజేతవ్యం మన్యేరన్ శరాకర్షిణో విజయే శాన్తిం చ లఘుదణ్డతాం చ రోచయన్తాం తమేవ విజయం మన్యన్తాం యో ధర్మవిజయ:, (25) స ఇహలౌకిక:, (26) సర్వా చ నిరతి ర్భవతు యా ఉద్యమరతి: సా హి ఇహలౌకిక పారలౌకికీ.

తెనుఁగు

(1) దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరాజు పట్టాభిషిక్తుఁడైన యెనిమిదవయేఁట కాలింగరాజ్య మాతనిచే జయింపఁబడినది. (2) లక్షయేఁబది వేలజనులా రాజ్యమునుండి పంపివేయఁబడిరి. లక్షమంది యచ్చట చంపివేయఁబడిరి. అచ్చటనంతకంటె నెన్నియో రెట్లమంది, చనిపోయిరి. [3] పిదప, కాళింగరాజ్యము స్వాధీనమైయున్న యిప్పుడు దేవానాంప్రియుఁడు తీవ్రముగా ధర్మపాలనమును, ధర్మకర్మలను ధర్మానుశాసనమును జేయుచున్నాఁడు. [4] కాళింగులను జయించిన దేవానాంప్రియుని కిట్టి యనుతాపము కలిగినది. [5] జయింపఁబడని యొక రాజ్యము జయింపఁబడినప్పుడందు జనుల వధయు మరణమును ఇతరదేశములకుఁ బంపఁబడుటయు జరుగుచున్నవనుట దేవానాంప్రియునికి బాధకరముగాను, శోచనీయముగాను తోఁచుచున్నది. [6] కాని, యీక్రిందివి దేవానాంప్రియునికి మఱింత శోచనీయములు. [7] అచ్చట నివసించువారిలో పెద్దయుద్యోగస్థుల శుశ్రూషయు, మాతాపితృశుశ్రూషయు, గురుశుశ్రూషయు, స్నేహితులు, పరిచితులు, సహచరులు, బంధువులు, దాసులు, భృత్యులు నగువారియెడల ప్రతిపత్తియు దృఢభక్తియుఁగల బ్రాహ్మణులు శ్రమణులు ఇతర శాఖలవారు, గృహస్థులునగువారుందురు. అట్టివారికి బాధయు, వధయును, తమప్రియులగువారి పరదేశగమనమును సంభవించును. [8] తమకత్యంతప్రియులగు స్నేహితులు పరిచితులు సహచరులు, బంధువులు నగువారికి బాధకలుగుచున్నప్పుడు, తమస్థితి బాగుండినను వారిబాధ తమకును బాధాకరమే యగును. [9] ఈబాధ యందరిచేతను పంచుకొనఁబడుచున్నది. ఇది దేవానాంప్రియునికి శోచనీయముగనున్నది. [10] యవనులలో తప్ప తక్కిన యన్నిదేశములలోను బ్రాహ్మణులును శ్రమణులును నున్నారు. ఏదియో యొక శాఖకు నిశ్చయముగఁ జెందని మనుష్యులు లేని దేశమే లేదు. [11] అందుచేత కళింగరాజ్యము జయింపఁబడినప్పుడు ఆదేశజనులలో నూఱవంతుమందిగాని, వధింపఁబడియో, మరణమునొందియో యుండిరని తలచుకొన్నప్పుడు దేవానాంప్రియునికి శోకముగలుగుచున్నది. (2-15) అపకారముచేసినవానిని క్షమింపవలసినదేయని దేవానాంప్రియుని యభిప్రాయము. క్షమింపశక్తిగలవాఁడును దేవానాంప్రియునిచే నిప్పుడు జయింపఁబడినవాఁడును, నగువాఁడితులను సన్మార్గమునఁద్రిప్పుచు ధర్మమునందు నిలుపుచు, అనుతాపమునొందుచు, దేవానాంప్రియుని ప్రభావమునకు వశవర్తియగును. ఇతరులను భయపెట్టకూడదనియు వారిని చంపకూడదనియు, సర్వభూతములకును బాధకలిగింపఁగూడదనియు, నిగ్రహముగలిగి సమస్త జనులయెడలను సమబుద్ధితో సంచరించుచు, సంతోషముగ నుండవలయుననియే, దేవానాంప్రియుఁడు కోరుచున్నాఁడు. [16] ఇదియే విజయమునకు ముఖ్యసాధనము ఇదియే దేవానాంప్రియుని ధర్మవిజయము. [17] ఆవిజయమే తిరిగి ఈలోకమందనిమిదిదిక్కులను యోజనశతములవరకు వ్యాపించియున్న పరిసరప్రాంతదేశములందు కలిగినది. అచ్చట అం

తిరియోకుఁడను యవనరాజు గలఁడు. ఇదిగాక ఆయంతియోకుని రాజ్యమున కుత్తరముగ తురమయుఁడు, అంతికోనుఁడు, మగుఁడు, అలికసుందరుఁడు అను నలుగురురాజులు గలరు. దక్షిణదిక్కున తామ్రపర్ణీతీరమున చోడులు, పాండ్యులు నను వారు గలరు. [18] ఇక్కడ దరదులు, విషవజ్రులు యవనకాంభోజులు, నాభకులు, నాభపంక్తులు భోజులు, పితినిక్యులు, ఆంధ్రులు పుళిందులు మొదలగు సమస్తజనులును దేవానాంప్రియుని ధర్మానుశాసనము ననుసరించుచున్నారు [19] దేవానాంప్రియునిదూతలు పోవని రాజ్యములలోని జనులుకూడ దేవానాంప్రియుని, ధర్మవృత్తమును, విధానమును, ధర్మానుశాసనమును విని దాని నవలంబించుచున్నారు. ఇఁకముందును నవలంబించుచున్నారు ఇఁకముందును నవలంబింపఁగలరు, [20] ఇందువలనను సర్వదేశములయందును కలిగిన జయము ప్రీతికరమగుచున్నది. ఈధర్మవిజయమువలన గలిగిన ప్రీతిగాఢమయినది. [22] కాని, ఈప్రీతి అంతలెక్కలోనిదికాదు. [23] పరలోకమందు గలుగుఫలములే మహాఫలములని దేవానాంప్రియుఁడు తలంచుచున్నాఁడు. [24] ఇంతకుముందు కలిగిన జయము చాలును. క్రొత్తదేశములను జయింపనక్కఱలేదు. తమకు క్రొత్తజయములనుబొంద కోరికయైనయెడల తాము దయగలిగి చిన్నశిక్షలను మాత్రమే నవలంబింపవలెను ధర్మవిజయమే నిజమయిన విజయమని తాము తలంపవలయును. అని నాపుత్రులును, ప్రపౌత్రులును, విందురుగాక యను నుద్దేశ్యముతో నీధర్మలిపి లిఖింపఁబడినది. [25] ఈధర్మవిజయము ఇహలోకమందును, పరలోకమందునుగూడ ఫలముల నొసంగును. [26] వారు తమ సంతోషమంతయు ధర్మప్రచారోద్యమమువలన గలుగు సంతోషమే యని తలంపవలెను. [27] అదియే ఇహలోకపరలోకఫలముల నొసంగునది.

మహారాజశ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు,
ఎం. ఎ, ఎల్, టి.,

---

[2] శ్రీ ఖారవేలమహారాజు హాథిగుంఫా శాసనము.

ఈశాసనము ఒరిస్సాలో పూరీజిల్లాలో, భువనేశ్వరమునకు మూఁడుమైళ్ళదూరములో నున్న ఉదయగిరికొండలలోని భాగమైన ఖండగిరి కొండలలో, కృత్రిమ గుహాలో చెక్కఁబడియున్నది. ఇది 1825 లో మొదట స్టర్లింగ్ అనువారిచే కనిపెట్టఁబడినది. భగవాన్‌లాల్ ఇంద్రాజీగారిచే విద్వాంసుల కుపయోగకరమగు రీతిని 1885 సంవత్సరమున ప్రచురింపఁబడినది. దీనిని దర్మిలాను కాశీప్రసాదజయస్వాలుగారును ఆర్, డి. బెనర్జీగారును జాగ్రతగా పరిశీలించి బీహార్ రిసర్చిసొసయిటీ వారి పత్రికయందు పాఠాంతరములతోను సవ్యాఖ్యానముగాను ప్రకటించినారు. ఈక్రింది మూలమును తెలుగుచేతయు జయస్వాలుగారిని అనుసరించినవి అయియున్నవి.]

1

§ నమో అరహంతానమ్-నమొసవసిధానమ్

* ఐరేన మహారాజేన మాహామెఘవాహనేన చెతిరాజవసవధనేనా పసథసుభ లక్షనేన చతురంతలుఠిత గునొపగతేన కలింగాధిపతినా సిరిఖారవేలేన

11

పందరసవసాని సిరికాడార సరీరవతా కీడితా కుమారకీడికా. తతో లెఖరూపగణనా వవహారవిధి విసారదేన సవవిజావదాతేన నవవసాని యొవరజమ్ పసాసితమ్-సంపుణచతువిసతి వసొతిదానవ ధమెన వధమానసెసయొ, వెనాభివిజయొ

111

తతియెకలింగ రాజవంసపురిసయుగె మాహారాజాభిషేచనమ్ పాపునాతి-అభిసితమతొచ పధమె వసెవాత విహత గోపుర పాకార నివేసనమ్ పతిసంఖారయతి-కలింగనగరిం ఖిబిర ఇసితాలతడాగపాడియొచ బంధాపయతి-సావూయాన పతిసంథాపనంచ

1V

కారయతి-పనతిసాహి సతసహసెహిపకతియొచ రంజయతి-దుతియెచ వసె అచితయితాసాతకణి

నిమ్ పఛ్ఛిమదిశమ్ హయగజనరరధబహులమ్ దం
డమ్ పఠాపయతి-కసపానమ్ ఖతియం చ సహాయె
వితాసితమ్ మూసికనగరమ్-తతియెపునవసె

V

గంధవావెద బుధో దంపనట గీతవాదిత సందం
సనాహి ఉసవ సమాజకారాపనాహి చ కీడాప
యతి నగరమ్ ఇథచివుథే వసె విజాధరాధి వాసమ్
అహాతపువమ్ కాలింగ పువరాజనమసితమ్ ..విత
ధమకుట స బిల్మిస తె చనిఖితెచ్ఛట

VI

భింగారెహిత రతనసా పతయె సావరాఠీకభోజకె
పాదెవందాపయతి-పంచమెచదానీవసె-నందరజతి
వససత ఒటితమ్ తనసులి యా వా ప హాడిమ్
కొశరమ్ పవెసత-సా...వి ..భిసితె (రాజసెయ
సందమ్) సణతోసవధరావణమ్

VII

అనుగహాఅనెకాని సతసహసాని-పసజతి పోరకం
జానపదమ్-సతమమ్ చవశమ్ పసాసతో వజిర
ఘురవతి ఘుసిత ఘుశిని సపేతు ఉపాపుకీ
ణస ..అతమెన వసె మహతాసెనా ద-ఘ-ని
గొరధగిరి

VIII

ఘాతా పయితా రాజగహానపమ్ పీడపయతి-ఎతి
నంచ కమ్మాత్ర పదావ నంబాదెనసంబాధిత సెన
వాహానో విపముమచితమ్ మధురమ్ అపయాతో
నవమె చవసె యవనరాజ దిమిత...యచ్ఛతి...
పలవ...

IX

కపరుఖె హయగజరథ సహాయతె సవఘరావాసధమ్
...సె...యసవ గహనమ్ చకారయతుమ్ బమ
ణానామ్ జాతింపరిహారమ్...వరంపదాత-అరహ
తో.. ప ..న...గియ

X

...మా.. పాచీతటే రాజసంనివాసమ్ మహావిజయ
పాసాదమ్ కారయతి-అథతిసాయ సతస హసెహి
దసమెచ వసె దండసంధీసామమయో భరధ
వసపథానమ్ కారాపయతి-...ఉయాతానమ్...
మని...పున చఘనోరథాని ఉపలభతా

XI

మండంచ అపరాజనివెసితమ్ పీథుడగదభ నంగలెన
కాసయతి జినపదంభావనమ్ చతెరసవస సతికంతు
భిదతి-తమరదెహ సంఘాతమ్ బారసమెచవసె...
హస...కెజ...సవసేహివితాసయ సతో ఉతరాపధ
రాజానో

XII

మగధానమ్ చ విపులమ్ భయమ్ జానేతో హ
థీసుగంగీయం పాయయతి-మగధాచరాజానమ్
బహుపతిమితమ్ పాదేవందాపయతి నందరాజనీ
తాని అగజినం...వన గహరతన పడిహారెహి అంగ
మగధ వసవు నెయతి-

XIII

తుంజాఠర లెఖిలని బరాని సిహారాని నివేసయతి-
సతవసు దానపరిహారెన...పతిహారమ్...దెన హయ
హథరతన...పాండరాజ...మణిరతనాని అహరా
పయతి-ఇధసతో

XIV

...వాసినోవసికరేతి-తెరసమెచవసె సుపవత విజ
యచకకుమారీపవతె అరహతో యప ఖీణసంసి
తెహి నిసీదియాయ యాపుజవకెహి రాజభితా
నిచ నవతాని వసాసితాని-పూజాయాం రత ఉవా
స......జివ దెహసిరి కాపరిఖితా

XV

సుకతి సమణసువిహితానమ్ చ సతదిసానమ్ ఞాని
నమ్ తపసి ఇసీనమ్ సంఘియనమ్ అరహత నిసేదియా
సమీపె పభరె వరకారు సముథపతిహి అనెక
యోజనాహి హితాహి పసిఓ సిలహి సిహ పథరా
ని సి ధాడాయ

XVI

...ఘంటాలక్తో చతురెచ వెడూరియ గభె థంబె ప
తిథాపయతి పానంతరియరాజ మూరియకాలె వొచ్ఛి
నెచ చ్ఛోయఅంగ సతికమ్ తురియమ్ దపాదయతి

ఖేమరాజా సవధరాజా నభిఖురాజా ధమరాజా పసంతో సుణతో అనుభవతో కలాణని

XVII

......గుణ విసెస కుసలో సవపాసమ్డ పూజకో ...తినానామ్ కారకారకో అపతిహతచకి వాహనబలో చకధరో గుతచకో పిసంత చకో రాజసిహ సకుల వినిస్రితో రాజసివసకులవిని చ్ఛితో మహా విజయో రాజాఖారవేలసిరి

2

తెనుఁగు

అర్హంతులకు నమస్కారము. సర్వసిద్ధులకు నమస్కారము. ఇళా వంశసంభూతుఁడును, మహారాజును మహా మేఘవాహనుఁడును, చేదిరాజవంశవర్ధనుఁడును, ప్రశస్తశుభలక్షణుఁడును, నల్దిక్కులను వ్యాపించిన మంచిగుణములు గలిగినవాఁడును, శుభమైన చామనచాయ కలిగినశరీరవంతుఁడును ఐన కళింగాధిపతి శ్రీఖారవేలుఁడు.

II

పదిహేను సంవత్సరములు బాల్యక్రీడలతో వినోదం చెను. తర్వాత లేఖ, రూప, గణనా, వ్యవహార విశారదుఁడై సర్వవిద్యాసంపూర్ణుఁడై తొమ్మిదిసంవత్సరములు యౌవరాజ్యము శాసించెను. దానధర్మములచే వర్ధమానశైశవుఁడును, వేనమహారాజువలె విజయములు గలిగినవాఁడును అయి, ఇరువదినాలుగు

III

సంవత్సరములు పూర్తియైన పిదప, కళింగరాజవంశమున మూఁడవపురుషాంతరమున మహారాజాభిషేకమునుఁ బొందెను. అభిషిక్తుఁడైన మొదటిసంవత్సరములోనే గాలివానచే నాశనమైన గోపుర ప్రాకార నివేశనములఁ గట్టించెను. కళింగనగరిలో ఖిబిరఋషి తటాకము గట్లను పోయించెను. ఉద్యానవనములను వేయించెను.

VI

ముప్పదియైదులక్షల ప్రజల సంతోషపెట్టెను. రెండోసంవత్సరమున శాతకర్ణి మహారాజును సరకుసేయక హయగజనరరథబహుళమైన సేనను పశ్చిమ దిశకుఁ బంపెను. కశ్యపక్షత్రియుల సహాయము కొరకు మూషికనగరికి భయముఁ గలుగఁ జేసెను.

V

మూఁడోయేట, గంధర్వవేదకుశలుఁడాతఁడు, ఉత్సవసమాజములచే, దంప, నాట్య, గీత, వాదిత్ర, సందర్శనములతో పట్టణమును రంజింపఁజేసెను. నాలుగో సంవత్సరములో అంతకుపూర్వమెన్నడును పాడుపడని, పూర్వరాజులచే గౌరవింపబడిన విద్యాధరాభివాసమును...

VI

అనారతమకుటులును, నిక్షిప్తచ్ఛత్రులును విచ్ఛిన్నభృంగారులును హృతరత్నులును అగు సర్వరాష్ట్రిక భోజకపతులను పాదములకు నమస్కరింపఁజేసెను ఐదోయేట, నందరాజులు 103లేక 300 నూటమూడవ సంవత్సరమున త్రవ్వింపబడిన కాలువను తనసూలియానగరమునుండి కళింగనగరమునుఁ బ్రవేశపెట్టెను...............అభిషేకమయినతోడనే

VII

పౌరజానపదములకు శతసహస్రముల ననుగ్రహములఁజూపెను. ఏడోయేట పరిపాలించుచును సుప్రసిద్ధ వజ్రివంశమునకుఁ జెందిన ధృష్టి, యనెడి గృహిణినిఁ బొందెను.......ఎనిమిదో సంవత్సరమున

VIII

గొప్పసేనతో గోరధగిరి దుర్గమాలను సాధించి రాజగృహ నృపుని బాధించెను. ఈఖారవేలుని సాహసకృత్యములఁ దెలుసుకొని సమస్తసేనలను సంభారములను మరలించుకొని యవనరాజగు డిమిట్రియాస్ మధురను వదలి పారిపోయెను, తొమ్మిదో సంవత్సరమున

IX

గజ్జములు ఏనుగులు సారధులతోడి రథములు వీటితోఁగూడిన కల్పవృక్షములను దానముచేసెను.

గృహములను కట్టించియిచ్చెను. అనేకులు బ్రాహ్మణులకు విశేషముగా అన్నదానము చేసెను.

X

ఉభయప్రాచీనదీతటమున మహావిజయప్రాసాదమును ముప్పైయెనిమిదిలక్షల సువర్ణములతో నిర్మించెను. పదోరాజ్యవత్సరమున, దండ, సంధి సామోపాయములతో సేనలను భరతవర్షమునకుఁ బంపెను. మనోరథసిద్ధినిఁ బొందెను.

XI

ఖారవేలుఁడు పృథుల గార్ధభములఁ బూన్చిన నాఁగలితో పెద్దరాజులచే నిర్మింపఁబడిన సింహాసనమును దున్నివైచెను. నూటపదమూఁడు సంవత్సరములకు పూర్వము లేక నూటపదమూడవసంవత్సరమున చేయఁబడిన తామ్రవిగ్రహముల విరుగఁగొట్టెను. పన్నెండో సంవత్సరమున ఉత్తరాపథదేశములోని రాజులను సాధించెను.

XII

మగధదేశములోని ప్రజలకు భయమును కలుగఁ జేయుచు నందమహారాజుల సుగాంగేయమనెడి ప్రాసాదమున ఏనుగులఁ గట్టెను. మగధరాజు బృహస్పతి మిత్రుని తనపాదములకు మ్రొక్కునట్టులఁ జేసెను. నందరాజుచేఁ గొనిపోఁబడిన కళింగజిన విగ్రహమును మగధదేశమునుండి తిరిగి తెచ్చెను. మగధదేశపు రత్నములను, సంపదలను హరించెను.

XIII

అనేకశిఖరములను ప్రతిష్ఠించెను. నూర్లకొలది ధనముల దానము చేసెను. సమర్థుఁడగు ఖారవేలుఁడు పాండ్యరాజువలన విస్తారము ఏనుగులను గుఱ్ఱములను మణులను రత్నములను ఓడలను కానుకలఁ బొందెను.

XIV

కళింగనగరవాసుల ప్రేమనుఁ బొందెను, పదమూడో సంవత్సరమున సుపర్వతవిజయియై కుమారీపర్వతమునందు తపస్సుచే క్షీణకష్టులగు అర్హతుల పూజలచే సేవించి, తానుపూజారతుఁడై జీవదేహభేదములఁ దెలిసికొనెను.

XV

అనేకసుకృతములఁ జేసినవారును, (జీవదేహభేదముల) సమగ్రిచాయులును, అనేకదిక్కులనుండి వచ్చిన వారును అయినజ్ఞానులకు, తపస్వులకును, ఋషులకును, జైనసంఘీయులకును అర్హతనిషదీయ పర్వతములసమీపమున ......అనేకయోజనముల నుండి రాళ్ళను... సింహప్రస్థరాణి........

XVI

...వైడూర్యస్థాపితములై ఘంటలతోఁ గూడిన నాలుగు స్థంభములను ప్రతిష్ఠించెను. మౌర్యరాజకాలమున నశించిన, నాలుగుభాగములు గలిగినదియును అరువది నాలుగు అంగములుగలిగిన అంగసప్తకమును తీసికొనివచ్చెను... శ్రీఖారవేలుఁడు క్షేమరాజు. వృద్ధిరాజు. భిక్షురాజు, అనేకకల్యాణముల ననుభవించువ ధర్మరాజు.

XVII

మహావిజయరాజగు శ్రీఖారవేలుఁడు, సమస్తవిశేషగుణయుక్తుఁడు సర్వపాషండపూజకుఁడు. అప్రతిహతచక్రవాహనబలుఁడు. చక్రవర్తి. గుప్తచక్రుఁడు (రక్షింపఁబడినరాజ్యము గలవాఁడు) రాజఋషివంశమునఁ జన్మించినవాఁడు......

ఖారవేలుని కాలము.

225	క్రీ.	పూ.	చేదివంశము కళింగరాజ్యమునకువచ్చుట. దక్షిణాపథమున శాతవాహనుల పరిపాలనము.
207	,,	,,	ఖారవేలుని జననము
192	,,	,,	ఖారవేలుని యౌవరాజ్యము.
188	,,	,,	పుష్యమిత్రుని రాజ్యారంభము.
182	,,	,,	శాతకర్ణిపై ఖారవేలునిదాడి.
179	,,	,,	రాష్ట్రిక, భోజకులపైదాడి.
178	,,	,,	తనసూలి కాలువ కళింగనగరమునకు తీసుకొనివచ్చుట.
177	,,	,,	ఖారవేలుని అభిషేకము.

175 ,, ,, గోరథగిరి యుద్ధము. పుష్యమిత్రుని అశ్వమేధయాగము. డిమిత్రియస్‌ను ఓడించుట.

173 ,, ,, ఉత్తరాపథముపై దాడి.

172 ,, ,, కళింగదేశములో జైనమతవిజృంభణము.

171 ,, ,, పుష్యమిత్రుని ఓడించి, సుగాంగీయమును వశపరుచుకొనుట.

170 ,, ,, కుమారీపర్వతముపై తపస్సు.

169--152 — ఖారవేలునిమృతి.

వ॥ అ॥ రా॥

---

(3) సముద్రగుప్తుని అల్లహాబాదు శిలాశాసనము.

(ఈశాసనము ప్రప్రథమమున 1834 సంవత్సరములో బెంగాలు ఎసియాటిక్ మండలివారి పత్రికలో అచ్చుపడెను. ఇది 35 అడుగుల పొడవుగల రాతిస్తంభముమీద చెక్కబడినది. అందొకప్రక్కను అశోకుని శిలాశాసనమునుగలదు. సముద్రగుప్తునిశాసనము [గుప్త] ఉత్తరహిందూదేశపు లిపియందు వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. శాసనము, సముద్రగుప్తుని విద్యావిశేషమును, విజయములను, వంశక్రమమును తెలుపుచున్నది. ఈశాసనమందు కాలనిర్ణయ మివ్వబడకపోయినను, సముద్రగుప్తుడింద్రలోకమునకుపోయినతర్వాత చెక్కబడినట్లుండుటచేత, అతనికుమారుడు చంద్రగుప్తునికాలపుదైయున్నది. అనగా క్రీస్తుతర్వాత నాల్గవశతాబ్దము తృతీయచరణపుదైయున్నది. ఈశాసనము డాక్టరు ఫ్లీటుకొరకారు గుప్తశాసనములు, మూడవసంపుటమున ప్రచురింపబడినది. అందుండియే తెలుగుమూలము, సంక్షిప్తార్థము, గైకొనబడినవి)

మూలము.

1—4 పంక్తులు బొత్తిగా అరిగిపోవుటచేత, మొదటి రెండుశ్లోకములు పోయినవి.

5 యస్య ప్రజ్ఞానుషంగోచిత సుఖమనసః శాస్త్రతత్త్వార్థ భర్తుః

6 సత్కావ్య శ్రీవిరోధాన్బుధ గుణితగుణాజ్ఞాహతా నేవ కృత్వా విద్వల్లోకేవి—స్ఫుట బహుకవితా కీర్తి రాజ్యం భునక్తి। 3 శ్లో॥

7 ఆర్యోహీత్యుపగుహ్య భావ పిశునైరుత్కర్ణితై రోమభిః సభ్యేషూచ్ఛ్వసితేషు తుల్యకులజ మ్లానాననోద్వీక్షితః

8 స్నేహవ్యాలులితేన బాష్పగురుణా తత్త్వేక్షిణా చక్షుషాయః పిత్రాభిహితో నిరీక్ష్య నిఖిలాం పాహి ఏవముర్వీమితి 4 శ్లో॥

9 దృష్ట్వా కర్మాణ్యనేకాన్యమనుజ సదృశాన్యద్భుతోద్భిన్న హర్షాభావైరాస్వాదయ.. కేచిత్

10 వీర్యోత్తప్తాశ్చ కేచిచ్ఛరణము పగతాయస్య వృత్తే ప్రణామేప్యర్తే ... 5 శ్లో॥

11 సంగ్రామేషు స్వభుజవిజితానిత్యము చ్ఛాపకారాః శ్వః శ్వో మానప్ర...

12 తోషోత్తుంగైస్స్ఫుట బహురస స్నేహఫుల్లైర్మనోభిః పశ్చాత్తాపంవ... మాంస్యాస్య వసన్తం? 6 శ్లో॥

13 ఉద్వేలోదిత బాహువీర్య రభసాదేకేనయేన క్షణాదున్మూల్యాచ్యుతనాగసేన గ......

14 దండైర్గ్రాహయతైవ కోటకులజం పుష్పాహ్వయే క్రీడతా సూర్యేనే..తట...... 7 శ్లో॥

15 ధర్మప్రాచీరబంధః శశికర శుచయః కీర్తయః సప్రతానా వైదుష్యం తత్త్వభేది ప్రశమ...త్యర్థం

16 అధ్యేయః సూక్తమార్గః కవిమతి విభవోత్సారణం చాపి కావ్యం కోనుస్యాద్యోస్యనస్యాద్గుణమతి విదుషాం ధ్యానపాత్రం యయేకః 8 శ్లో॥

17 తస్య వివిధసమర శతావతరణ దక్షస్య స్వభుజబల పరాక్రమైక బంధోః పరాక్రమాంకస్య పరశు శరశంకుశక్తి ప్రాసాసితోమర

18 భిందిపాల నారాచ వైతస్తి కాద్యనేక ప్రహరణ విరూఢాకుల వ్రణశతాంక శోభాసముదయోపచిత కాన్తతరవర్ష్మణః

19 కౌసలక మహేన్ద్ర మహాకాన్తారక వ్యాఘ్రరాజ కౌరాళక మణ్టరాజ పైష్టపురక మహేన్ద్రగిరి కౌట్టూరక స్వామిదత్తైరణ్డపల్లక దమన కాఞ్చేయక విష్ణుగోపావముక్తక

20 నీలరాజ వైఙ్గేయక హస్తివర్మ పాలక్కకోగ్రసేన దైవరాష్ట్రక కుబేర కౌస్థల పురక ధనఞ్జయ ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథరాజ గ్రహణ మోక్షాను

గ్రహజనిత ప్రతాపోన్మిశ్రమహాభాగ్యస్య

21 రుద్రదేవ మతిల నాగదత్త చన్ద్రవర్మ గణపతి నాగ నాగసేనాచ్యుత నన్ది బలవర్మాద్యనేకార్య వర్త రాజ ప్రసభోద్ధరణోద్వృత్త ప్రభావమహతః పరిచారకీకృత సర్వాటవికరాజస్య

22 సమతట డవాక కామరూప నేపాల కర్తృపురాది ప్రత్యన్త నృపతిభిర్మాలవార్జునాయన యౌధేయ మాద్రకాభీర ప్రార్జున సనకానీక కాక ఖరపరికాది భిశ్చ సర్వకరదానాజ్ఞా కరణప్రణామాగమన

23 పరితోషిత ప్రచణ్డ శాసనస్య నేకభ్రష్ట రాజ్యోత్సన్న రాజవంశ ప్రతిష్ఠాపనోద్భూత నిఖిల భువన విచరణశాన్త యశసః దైవపుత్ర షాహి షాహానుషాహి శాక మురుణ్డైః సైంహళకాదిభిశ్చ

24 సర్వ ద్వీపవాసిభిరాత్మనివేదన కన్యోపాయన దాన గరుత్మదఙ్క స్వవిషయ భుక్తి శాసన యాచనాద్యుపాయ సేవాకృత బాహువీర్య ప్రసర ధరణిబన్ధస్య పృథివ్యామప్రతిరథస్య

25 సుచరిత శతాలఙ్కృతానేక గుణ గణోత్సిక్తిభిశ్చరణతలప్రమృష్టాన్య నరపతి కీర్తేః సాధ్వసాధూదయ ప్రలయ హేతుపురుషస్యాచిన్త్యస్య భక్త్యవనతి మాత్రగ్రాహ్య మృదుహృదయస్యానుకమ్పావతోనేక గోశత సహస్ర ప్రదాయినః

26 కృపణదీనానాథాతుర జనోద్ధరణ సమన్త్రదీక్షాద్యుపగత మనసః సమిద్ధస్య విగ్రహవతో లోకానుగ్రహస్య ధనదవరుణేన్ద్రాన్తక సమస్య స్వభుజ బల విజితానేక నరపతి విభవ ప్రత్యర్పణానిత్య వ్యాపృతాయుక్త పురుషస్య

27 నిశిత విదగ్ధమతి గాన్ధర్వ లలితైర్వ్రీడిత త్రిదశ పతిగురు తుమ్బురు నారదాదేర్విద్వజ్జనోపజీవ్యానేక కావ్య క్రియాభిః ప్రతిష్ఠిత కవిరాజ శబ్దస్య సుచిరస్తోతవ్యానేకాద్భుతోదారాచరితస్య

28 లోకసమయక్రియాను విధానమాత్ర మానుషస్య లోకధామ్నో దేవస్య మహారాజ శ్రీఘటోత్కచ పౌత్రస్య మహారాజాధిరాజ శ్రీచన్ద్రగుప్త పుత్రస్య

29 లిచ్ఛవిదౌహిత్రస్య మహాదేవ్యాం కుమార దేవ్యాముత్పన్నస్య మహారాజాధిరాజ శ్రీసముద్రగుప్తస్య సర్వపృథివీ విజయ జనితోదయ వ్యాప్త నిఖిలా వని తలాం కీర్తి మితస్త్రిదశపతి

30 భవనగమనా వాప్త లలిత సుఖవిచరణా మాచక్షాణ ఇవభువో బాహురయముచ్ఛ్రితః స్తమ్భః యస్య ప్రదాన భుజవిక్రమ ప్రశమశాస్త్ర వాక్యోదయై రుపర్యుపరి సఞ్చయోచ్ఛ్రితమనేక మార్గం యశః

31 పునాతి భువనత్రయం పశుపతేర్జటాన్తర్గుహానిరోధ పరిమోక్ష శీఘ్రమివ పాణ్డుగాఙ్గం పయః ఏతచ్చ కావ్యమేషామేవ భట్టారక పాదానాం దాసస్య సమీప పరిసర్పణానుగ్రహోన్మీలిత మతేః

32 ఖాద్యటపాకికస్య మహాదణ్డనాయక ధ్రువభూతి పుత్రస్య సాన్ధివిగ్రహిక కుమారామాత్య మహాదణ్డ నాయక హరిషేణస్య సర్వభూత హిత సుఖాయాస్తు

33 అనుష్ఠితంచ పరమభట్టారక పాదానుధ్యాతేన మహాదణ్డనాయక తిలభట్టకేన.

అర్థము.

1—4 పంక్తులు సరిగాలేవు. గనుక మొదటి రెండుశ్లోకములు పోయినవి.

5—6 పంక్తులు- ప్రజ్ఞావంతుల స్నేహముచేత సుఖమైన మనస్సుగలవాడును, శాస్త్రతత్వార్థమును సంరక్షించువాడును, సత్కావ్యముల అందమును చెలుపునట్టివాటిని బుద్ధిమంతుల సద్గుణముల యాజ్ఞలచేత సాధించి విద్వల్లోకమునందు బహుకవితా కీర్తిరాజ్యము ననుభవించినవాడును, 3॥

7—8 పంక్తులు- తనసమానకులజుల చింతాక్రాంత వదనముచే చూడబడుచు సభ్యులు సంతోషమును పొందగా, తండ్రిచే రాజ్యభారమునకు 'తగినవాడ' వనిపించుకొని, పులకాంగియై నట్టియు, ఆనందబాష్పములతో నిండినకన్నులుగలిగినట్టియు, తండ్రిచే ప్రేమతో పలుసార్లు చూడబడి, ప్రపంచమంతయు రాజ్యము చేయుటకై నియమింపబడినట్టివాడును. 4॥

9-10 పంక్తులు- అనేక అసాధ్యపుపనులు చేయుట చేత ప్రజలకు అత్యంతామోదమును కలుగజేసినట్టి

వాడును, ప్రణామము లాచరించుచు తన రక్షణకై చూచువారిని పోషించువాడును, 5||

11-12 పం|| దుష్టుల నెల్లప్పుడు యుద్ధములందు
జయించునట్టివాడును... 6||

13-14 పం|| అనివార్యమైన స్వభుజబలపరాక్రమము
చేత అచ్యుత, నాగసేనులను వారిని నిర్మూలము
గావించి, కోటకులజుండగువానిని తనసేనలచే
పట్టించి, పుష్పపురము (పాటలీపుత్రము) వద్దసౌ
ఖ్యమునొందునట్టివాడును, 7||

15-16 పం|| ధర్మమునకు నిలయమును, దిక్కులకు
వ్యాపించి, చంద్రునిబోలిన కీర్తియు, సమస్తవస్తు
వులయొక్క తత్వమును తెలుసుకొనజాలిన బుద్ధి
యు, వేదాధ్యయనసూక్తమార్గమును, కవిహృద
యమును (మనశ్శక్తిని) వెల్లడిచేయు కవనమును,
ఇంతేల సకలగుణములనుగలిగి ధ్యానపాత్రుండగు
నట్టివాడును, 8||

17-18 పం|| వివిధములగు నూరుయుద్ధములు చేయుటయం
దు నేర్పరియు, స్వభుజ బలపరాక్రమశాలియు,
పరశు, శర, శంకు, ప్రాసాసి, తోమర, భింది
పాల, నారాచ, వైతస్తిక మొదలగు అనేకబాణ
ములచే గాయమునొందిన అందమగుశరీరము కల
వాడును,

19-20 పం|| [దక్షిణ] కోసలదేశపు మహేంద్రరాజును,
మహాకాంతార [దండకారణ్య] దేశపు వ్యాఘ్ర
రాజును, కౌరాళదేశపుమంతరాజును, పిఠాపురపు
మహేంద్రుని, కొత్తూరుదేశపుస్వామిదత్తుని, ఇరం
డపల్లిదమనుని, కంచివిష్ణుగోపుని, అవముక్తదేశపు
నీలరాజుని, వెంగి [వేగి] దేశపుహస్తివర్మను, పాలక
[పాకనాడు] దేశపు ఉగ్రసేనుని, దేవరాష్ట్రపు కు
బేరుని, కౌస్తలదేశపు ధనంజయుని, ఇంకాఇతరస
ర్వదక్షిణాపథరాజులను పట్టుకొని, అనుగ్రహించి
విడుచుటచేతగల్గిన ప్రతాపముతోగూడిన మహాభా
గ్యశాలియైనవాడును,

21 పం|| రుద్రదేవ, మతిల, నాగదత్త, చంద్రవర్మ,
గణపతినాగ, నాగసేన, అచ్యుత, నంది, బలవర్మాది
ఆర్యావర్తరాజులను సమూలముగా నాశనముచే
యుటచేత వృద్ధిపొందిన ప్రభావముగలవాడును,
సకల ఆటవికరాజులను పరిచారకులుగా జేసికొన్న
వాడును,

22 పం|| సమతట, డవాక, కామరూప, నేపాల, కర్తృ
పుర, మొదలగు సరిహద్దురాజులును, మాలవ, అర్జు
నాయన, యౌధేయ, మాద్రక, అభీర, ప్రార్జున,
సనకానీక, కాక, ఖరపరిక, మొదలగు జాతుల వా
రును సర్వవిధములైన పన్నుల నిచ్చుచు, రాజాజ్ఞ
లను శిరసావహించుచు ప్రణామంబులాచరించు
చుండుట చేత ప్రచండశాసనుండును,

23-24 పం|| భ్రష్టులై రాజపదవి కోలుపోయిన అనేకరాజ
వంశములను తిరిగి స్థాపించుటచే లోకమంతయు
వ్యాపించిన శాంతి యశస్సు కలవాడును, దైవపుత్ర
షాహి షాహనుషాహి శాక మురుండ సింహళ
మొదలగు సకలద్వీపవాసులు ఆత్మనివేదనము, క
న్యాదానము, గరుడచిహ్నముల నిచ్చుట, స్వదేశ
ముల వశీకృతము చేయుట, రాజాజ్ఞలను శిరసావ
హించుట, మొదలగు వినయపూర్వకములగు సేవలు
చేయుటచేత గొప్పవీర్యముతో ధరణినంతయు
బంధించినవాడును, భూమియందు సాటిలేనివాడును,

25 పం|| సుచరిత్రములచే నలంకరింపబడిన తనసుగుణ
సముదాయపు వెల్లువచేత ఇతరరాజుల కీర్తిని అడు
గంట త్రొక్కినట్టివాడును, ఆవేద్యుండును ఉత్ప
త్తి లయములకు కారణభూతుండును, చింతగల్గియుం
డుట చేత భక్తివినయములచేతినాకర్షింపబడు మృదు
హృదయముగలవాడును, అనేకశతసహస్రగోదాన
ములు చేయువాడును,

26 పం|| కృపణ, దీన, అనాథ, జనులనుద్ధరించుటయందు
దీక్షగలమనస్సుగలవాడును, లోకమునంతకునుఅనుగ్ర
హముచూపు నిగ్రహముకలవాడును, ధనద వరుణ
ఇంద్ర అంతకులకు సరిసమానుడును, తనయొక్క భుజ
బలముచే జయింపబడిన రాజులవిభవము పెంచ్చుచే
యు అనుచరులుగలవాడును,

27 పం|| తనయొక్క కుశాగ్రబుద్ధి వల్లను, గాంధర్వ విద్య
లవల్లను, కాశ్యప తుంబురు నారదాదులను సిగ్గుపర
చినట్టివాడును, విద్వజ్జనులకు జీవనోపాధియగునట్టి

అనేక కావ్యములు రచించుటచేత కవిరాజ బిరుదు సంపాదించినట్టివాడును అనేక అద్భుతౌదార్య ప్రపనులు చేయుటచేత స్తుతింపదగినవాడును,

28 పం॥ లోకమున చేయవలసిన విధికృత్యములవల్ల మనుష్యమాత్రుడైనను లోకమున నివసించు దేవుడును మహారాజ శ్రీగుప్తుని ప్రపౌత్రుడును, మహారాజశ్రీ ఘటోత్కచుని పౌత్రుడును, మహారాజాధిరాజశ్రీ చన్ద్రగుప్తుని పుత్రుడును,

29 పం॥ లిచ్ఛవిదౌహిత్రుడును మహాదేవియైన కుమారదేవికి పుట్టినవాడును అగు మహారాజాధిరాజశ్రీ సముద్రగుప్తుని యొక్క, భూమి యంతయు జయించుటచే గల్గిన కీర్తి, అతడు స్వర్గస్థుడైనప్పటికిన్ని లోకమంతయు వ్యాపించి,

30 పం॥ అతని ఔదార్యము, విక్రమము, శాస్త్రరచన, పఠనము వీటివల్లను, మరింత విస్తరించి. అనేక మార్గముల వ్యాపించి,

31 పం॥ పాశుపతి జటాజూటమునుండి వెల్లవమై పారు గంగాతోయమువలె ముల్లోకములు పరిశుద్ధము గావించెను. ఈకావ్యమును భట్టారక పాదదాసుండును, తత్సమీప మందుండుటచే గలిగిన అనుగ్రహమువలని బుద్ధిమంతుడును,

32 పం॥ ఖాద్యటపాకికుండును, మహాదండనాయక ధ్రువభూతికుమారుండును, సంధివిగ్రహిక కుమారామాత్య మహాదండనాయక : బిరుదములుగల హరిషేణుడైయున్నది. ఇది సర్వభూతములకు హితమున్ను సుఖమున్ను, కలగజేయుగాక:

33 పం॥ పరమభట్టారకుని పాదానుధ్యాతుండగు మహాదండనాయక తిలభట్టకుని చేత అనుష్ఠింపబడినది.

రా॥ సు॥ రా॥

---

[4] త్రిలింగ తామ్రశాసనము.

ఈశాసనపురేకు రమారమి రెండుసంవత్సరములక్రితం గంజాం జిల్లాలోని టెక్కలిగ్రామమునకు సమీపమున నున్న త్రిలింగ యను గ్రామమున దొరికినది. దీనిని శ్రీయుత లింగరాజ మిశ్రపండితులు సంపాదించి, మామిత్రులగు శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగురువు గారి కీవ్వగా వారు ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రికయందు ఆంగ్లమున దానిని ప్రకటించిరి. కొన్ని సవరణలతో దానినిందు తెనుగున ప్రకటించితిని.

ఇది దానశాసనముయొక్క ఆఖరిరేకు ఒక్కటిమాత్రమే. తక్కిన రేకులు దొరకలేదు. ఇందు దాత పేరు కాని. ధర్మము కాని పేర్కొనబడలేదు. రేకు 6 తులముల ఎత్తున్నది. నాలుగున్నర అంగుళముల పొడవున్ను, రెండు అంగుళములఎత్తును, 1/5 అంగుళము దళసరియున్ను గల్గియున్నది. రేకుముందుప్రక్క 5 పంక్తులున్ను, వెనకప్రక్క 2 పంక్తులున్ను లిఖింపబడినవి. అక్షరములు బ్రాహ్మిలిపికిచెందిన ప్రాచీనాంధ్రము. దానము ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరము 28న చేయబడినది. విజయరాజ్యమనిగాని, గాంగేయశకమనిగాని చెప్పబడలేదు. అయినను దాత కళింగము నేలిన పూర్వ గాంగవంశమును స్థాపించినవాడైనను కావచ్చును, లేదా అతనితర్వాత రాజు కావచ్చును. ఈశాసనమును లిఖించినవాడు భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు. ఇతడే హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనమును, ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురం శాసనమును చెక్కినట్లు ఆశాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈశాసనపు లిపికూడ ఆశాసనముల లిపులను బోలియున్నది. ఈలేఖకుడు గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మయొక్క గాంగేయశకము 183, 184, సంవత్సరముల శాసనములను చెక్కినట్టియు, అపూర్వ నటవంశమునకు చెందినట్టియు, మాతృచంద్రుని కొడుకగు పల్లవచంద్రునికి సంబంధించినవాడుగా తెలియుచున్నది. ఈలేఖకుడే ఈ 28వసంవత్సరపు త్రిలింగిశాసనమును, 80 సంవత్సరపు హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనమును, 86, 87, సంవత్సరముల ఇంద్రవర్మ శాసనములను, చెక్కినవాడగుటచేత, చాలావృద్ధాప్యమువరకుజీవించి, కళింగగాంగరాజులచేత మెప్పువడసినవాడుగా కన్పట్టుచున్నాడు. ఈలేఖకుడు చెక్కిన తర్వాతిశాసనములు పూర్వ గాంగశకమును, పూర్వగాంగ రాజులపేర్లను తెలుపుటచేత, ప్రస్తుతపు త్రిలింగిశాసనముగూడ గాంగశకమునకు చెందినపూర్వ గాంగరాజుదై యుండునోపు. శాసనపు లిపినిబట్టి క్రీస్తుశకము ఆరవశతాబ్దారంభమున ఇది చెక్కబడియుండును.

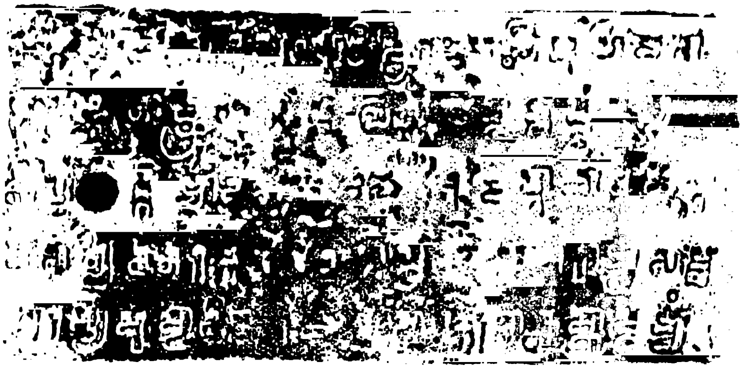

రేవు — మొదటి ప్రక్క.

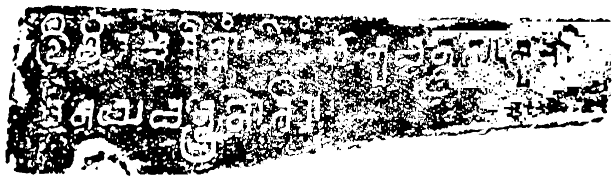

రేవు — రెండవ ప్రక్క.

శాసనపు మూలము

రేవు — మొదటి ప్రక్క.

1. స్వస్తి సమావాసకాన్ ప్రతియుద్ధస్థిర మహీ మహిమ శాం,
2. శ్రేష్ఠదానా చ్ఛ్రేయోను పాలనం షష్టింవర్ష సహస్రా
3. ణిస్వర్గే మోదతిభూమిదః ఆక్షేప్తా చానుమన్తా
4. చతాన్యేవనరకేవసేదితి॥ పరివర్ధమానరాజ్య సంవ
5. త్సరస్య అష్టావింశతిమస్య ఫాల్గుణకృష్ణాష్టమ్యాం

రేవు — రెండవ ప్రక్క.

6. లిఖితయుతిక్షణ్ణంచిదం భానుచన్ద్రస్యసూనునా
7. వినయచన్ద్రేణ॥

రేవు మొదటి ప్రక్కనుండు మొదటినాల్గు పంక్తులలోను, పూర్వగాంగులశాసనములలో నుండు మామూలు వ్యాసశ్లోకములు వ్రాయబడినవి. దానమును రక్షించుట వలన కల్గు పుణ్యమును, పాడుచేయుటవలన కల్గు పాపఫలమును వర్ణించబడినవి. నాల్గవ వాక్యాంతమందును, ఐదవ వాక్యమందును దానకాలము తెల్పబడినది. పరివర్ధమాన రాజ్య సంవత్సరము 28వ, ఫాల్గుణ కృష్ణాష్టమినాడు దానమివ్వబడినది.

రేవు రెండవ ప్రక్కనుండు రెండుపంక్తులలోను భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రునిచేత దానశాసనము వ్రాయబడి చెక్కబడినదిగా తెల్పబడినది.

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు

ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

———

(౧) హస్తివర్మ ఉర్లాము శాసనము.

ఈ శాసనము ఎరకో 1936 వ సం- మేనెల ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికయందు ప్రకటించిరి. అందుండియే మూలమును అర్థమును గ్రహింపబడినవి. ఇటీవల డాక్టరు హుల్ట్షు దొర గారు దీని నేపిగ్రాఫియా ఇండికాలో ఆంగ్లమున ప్రకటించిరి. ఈ శాసనము మూడు రాగిరేకుల మీద వ్రాయబడినది. మొదటి రేకు మొదటి ప్రక్కను మాత్రము, ఏమియు వ్రాయబడలేదు. ఇందలి లిపిముక్కలు వ్రాసితిమి.

పురాతనపు ఆంధ్రలిపితో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. గాంగవంశమును దెల్పు మొదటి శాసనము ఇదియే. ఇందలి లిపినిబట్టి, ఈ శాసనము సంవత్ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 80, క్రీస్తుశకము అరిశతాబ్దము ప్రథమభాగమునకు సరిపోవునని వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈ శాసనము త్రికలింగ మను నాంధ్రరాజ్యము మహోచ్ఛదశయందున్న ప్రాచీనకాలమున అశోకుతర్వాతలలో నొకఁడగు హస్తివర్మ మహారాజుచే వ్రాయింపఁబడినదని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు గాంగ వంశజుఁడు.

మహారాజైన హస్తివర్మ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య వత్సరములు 80 అగు కార్తిక కృష్ణపక్షపంచమి నాఁడీ దానము చేసినట్లు మాత్రమే మనకీ శాసనము తెలుపుచున్నది.

ఈతని రాజధాని కలింగనగరి మరియు, కులదేవత గోకర్ణస్వామియనియు, ఈతఁడు గాంగకులమును కలింగమున ప్రతిష్ఠించెననియు, ఉర్లామల్ల నివాసియగు [illegible] శర్మకు ఈ గ్రామమే దానము చేసెననియు, శాసనమువల్ల మనకు తెలియుచున్నది.

మొదటి రేకు — రెండవ ప్రక్క.

రెండవ రేకు—మొదటి ప్రక్క

రెండవ రేకు—రెండవ ప్రక్క

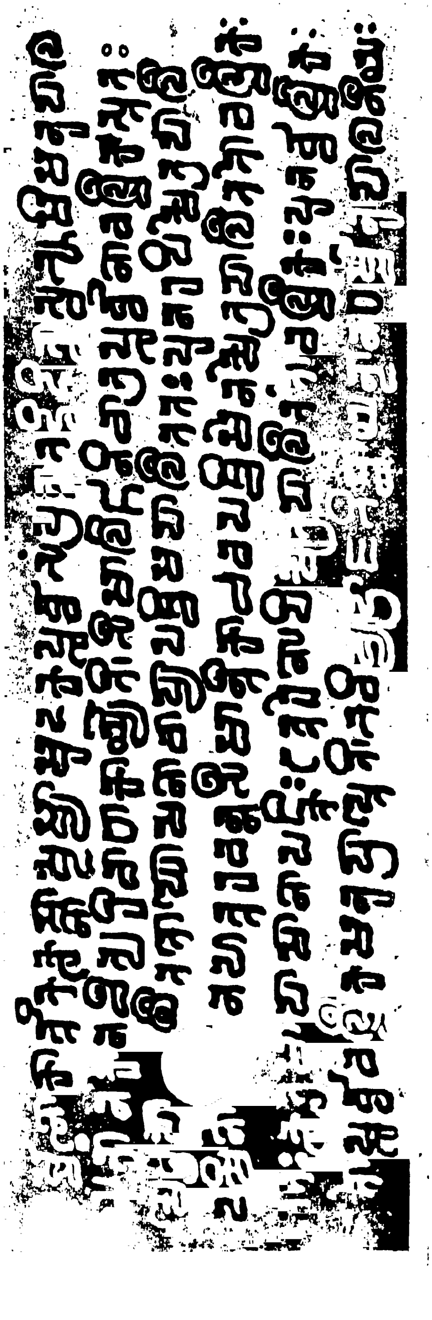

మూడవరేకు — మొదటిప్రక్క.

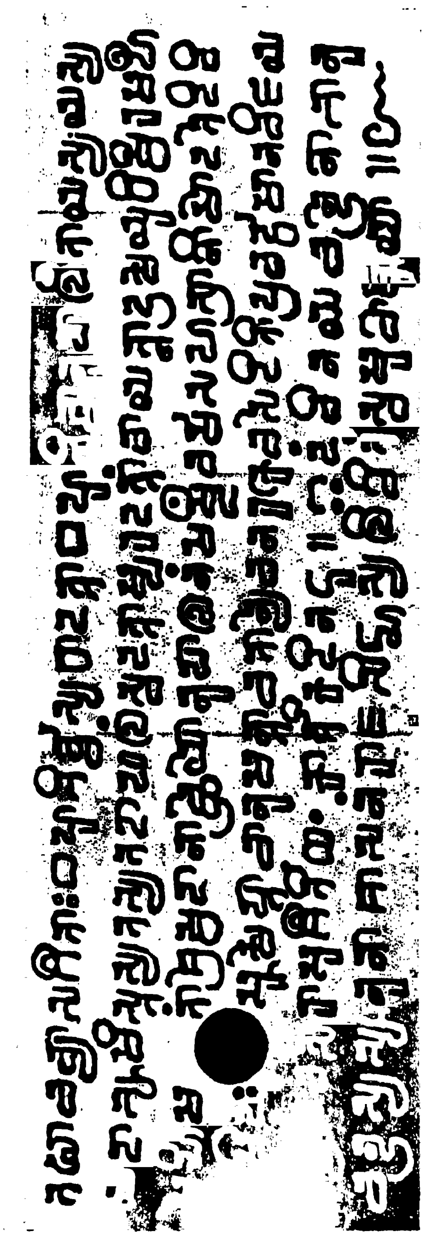

మూడవరేకు — రెండవప్రక్క.

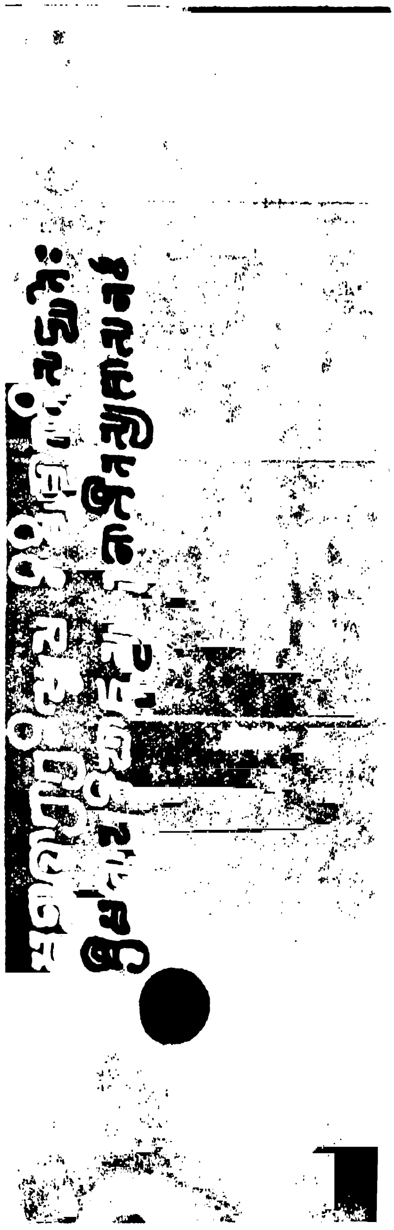

మూలము

మొదటిరేకు రెండవప్రక్క

శ్రీస్వస్తి సర్వర్తుసుఖరమణీయాద్విజయ క లిఙ్గనగరాత్సకల భువన నిర్మాణైక సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామినశ్చరణకమలయుగల ప్రణామాదపగత కలికలఙ్కో వినయనయ సమ్పదామాధారః స్వాసిధారా పరిస్పన్దాధిగత సకల కళిఙ్గాధిరాజ్యశ్చతురుదధితరఙ్గ మేఖలా వనితలప్రథితతామలయశాః అనేక సమరసంక్షోభజనిత జయశబ్దో గాంగామలకులప్రతిష్ఠః ప్రతాపానిమతానామిత సమస్త సామన్త చూడా

రెండవరేకు — మొదటిప్రక్క

మణి ప్రభామఞ్జరీపుఞ్జరఞ్జిత చరణో మాతాపితృపాదానుధ్యాతః పరమ మాహేశ్వరః శ్రీమహారాజో హస్తివర్మా కోష్టుకవర్తన్యాం హిందోలకగ్రామే సర్వాన్ సమవేతాన్ కుటుమ్బినస్సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వోయథాస్మాభి అస్మిన్గ్రామే గ్రాహారిక సకాశాత్క్రీత్వా ద్వయర్ధహలశ్య భూశ్ఛేదీకృత్వా చన్ద్రార్కప్రతిష్ఠమగ్రహారఙ్కృత్వా సర్వకరైః పరిహృత్య మాతాపిత్రోరాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే ఊరామల్ల నివాసినే వత్ససగోత్రాయ వాజసనేయ బ్రహ్మచారిణే జయ

రెండవరేకు — రెండవప్రక్క

శర్మణే కార్తికకృష్ణపక్షమ్యాముదకపూర్వ [౦] సంప్రత్తా తద్విదిత్వా స్వభూమి మనుపాలయతాం న కేనచిత్పరివాధా కార్యేతి। సీమాలిఙ్గానిచాత్ర పూర్వేణ వల్మీకస్తతః క్షేత్రపాలీ తతో ఘోషణవాపస్య పశ్చిమపాలీ తతః పునరపి క్షేత్రపాలీ దక్షిణేన హ్యాస్తరిపన్న సీమాన్తికా ఏవ పశ్చిమేన క్షేత్రపాలీ తతోవల్మీకః తతః కృతిమా పాషాణపట్టః ఉత్తరేణాపి క్షేత్రపాలీ తతోవల్మీకః పునర్వల్మీకః [త] తో పూర్వేణ వల్మీకమనుప్రాప్త తి। భవిష్యద్రాజభిశ్చాయ స్థానధర్మానుపాలనీయః

మూడవరేకు — మొదటిప్రక్క.

తథాచ వ్యాసగీతాః — బహుభిర్వసుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపాలితా యస్యయస్య యదాభూమి స్తస్యతస్య తదాఫలం - స్వదత్తాంపరదత్తాంవా యత్నాద్రక్ష యుధిష్ఠిరమహీ [౦] మహీమతాంశ్రేష్ఠ దానాచ్ఛ్రేయో నుపాలనం షష్టింవర్షసహస్రాణి మోదతేదివి భూమిదః ఆక్షేప్తా చానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకేవసేదితి । ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసంవత్స అశీతీ ౮౦ కార్తిక దిన ౭ ఇదం వినయచన్ద్రేణ భానుచన్ద్రస్యసూనునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా

మూడవరేకు రెండవప్రక్క

మణ్డలాగ్రనిష్పేష నిష్పిష్టారాతిపక్షతేః శ్రీమతో ప్రతిఘూర్జస్య రణాభీతస్య శాసనమ్॥

తెలుగున అర్థవివరణము.

శుభము. సర్వర్తు సుఖరమణీయమైన విజయ కళింగనగరమునుండి:— సకల భువన నిర్మాణైక సూత్రధారుఁడును భగవానుఁడును అగు గోకర్ణస్వామి యొక్క పాదద్వంద్వ ప్రణామము వలన నపగత మగు కలికల్మషము గలవాఁడును, వినయ నయసంపదల కాధారుఁడును. తన అసిధారయొక్క సంచలన మాత్రముచేత వశపఱచుకొనిన సమస్త కళింగరాజ్యము కలవాఁడును, చతుస్సముద్రిత భూమండలమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన నిర్మల మగు కీర్తి కలవాఁడును అనేక రంగములయందు జయశబ్దము నార్జించిన వాఁడును, గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠుఁడును, ఎడతెగని ప్రతాపముచే వినమితులగు సమస్త సామంతరాజుల చూడామణి ప్రభామంజరీ పుంజములచే రంజితములగు పాదములు కలవాఁడును, మాతాపితృ పాదసేవకుఁడును, పరమ మాహేశ్వరుఁడును అగు శ్రీ హస్తివర్మ మహారాజు క్రోష్టుకవర్తనీ ప్రదేశమందున్న హిందోళ గ్రామమునందు కూడియున్న కుటుంబినుల నందఱను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు మీకు తెలియుఁ గాక, ఏమనఁగా—మాచేత నిచ్చట అగ్రహారికుల యొద్దనుండి అధ్యర్థహల పరిణామము గల భూమి విక్రయించుకొనఁబడి, విభక్తమై ఆచంద్రార్క ప్రతిష్ఠముగా నగ్రహారముగా నేర్పాటుచేసి, ఏవిధమైన పన్నులు లేకుండఁ జేసి మాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు మాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై. ఊరామల్ల నివాసియును వత్ససగోత్రుఁడును వాజసనేయ శాఖీయుఁడును అగు జయశర్మకొఱకు కార్తికకృష్ణపక్షమందు ఉదకధారాపూర్వకముగ నీయఁబడినది ఈవిషయము నెఱింగి, స్వభూమిని

పాలించుకొను ప్రతిగ్రహీతలకు ఎవ్వరును ఏవిధమైన బాధను చేయఁదగదు.

దాన మీయఁబడిన భూమిసరిహద్దులు ఇవి:— తూర్పున నొకపుట్ట, అటుపైని క్షేత్రపాళి, అటుపైని ఘోషణవాపురియొక్క పశ్చిమపాళి, అచ్చటినుండి మఱల క్షేత్రపాళి, దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే హద్దులు. పశ్చిమమున క్షేత్రపాళి, అటుపైని పశ్చిమపాళి, అచ్చటినుండి మఱల క్షేత్రపాళి. దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే హద్దులు. పశ్చిమమున క్షేత్రపాళి, అటుపైని వల్మీకము, అటుపైని కృత్రిమ మగు పాషాణపంక్తి. ఉత్తరమునందు క్షేత్రపాళి. అటుపైని వల్మీకము, పిమ్మట మఱియొక వల్మీకము. తరువాత మొదటి వల్మీకము ఆనుక్రమముగా వచ్చును. తామును ఈ దానధర్మములను ఆమోదించి పాలింపఁదగుదురు. వ్యాసగీతలు కూడ ఇట్లే కలవు.

ఎట్లనగా:— అనేకులు వసుధను దానము చేసిరి ఇట్లే అనేకులు అనుపాలించిరి. భూమి ఏయే కాలమున నెవ్వరెవ్వరి వశమున నుండునో అప్పుడు వారివారికి ఫలము లభ్యమగును. ధర్మజా!— స్వదత్తమును కాని, పరదత్తమును కాని, భూమిని బాధనొందకుండ రక్షించుచుండుము. మహానుభావులలో నుత్తముఁడవగు ధర్మజా! భూమిని దాన మిచ్చుటకంటెను ఇతరు లిచ్చినదానిని ఆమోదించి పాలనము చేయుట యుత్తమము. ఇట్లు చేసిన దాతయును, అనుపాలకుండును అఱువదివేలేండ్లు స్వర్గమునఁ గ్రీడింపఁగలరు. ఇందులకు ఆక్షేపించువాఁడును, ఆక్షేపకుని ఆమోదించువాఁడును అఱువదివేలేండ్లు నరకమునఁ గూలియుండెదరు. అనుక్రమముగా జరుగుచు వచ్చుచున్న విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౮౦ అగునేటి కార్తిక కృష్ణ ౮ దినమునందు ఈ శాసనము భానుసంప్రసూనుఁడగు వినయచంద్రునిచేత రాజసింహుఁడగు హస్తివర్మయొక్క ఆజ్ఞననుసరించి లిఖితమైనది. కరవాలాగ్రమునఁ బిప్పిబిప్పిగాఁ గొట్టఁబడిన శత్రురాజులు కలవాఁడును, శ్రీమంతుఁడును, రణాధీశుఁడును అగు గాంగవంశీయునిదీ శాసనము.

రా॥ను॥రా॥

---

[6] ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురము శాసనము.

[ఈతామ్ర శాసనము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీయందు ప్రచురింపఁబడినది. ఈఅచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనము వలన కళింగరాజ్యాధిపుఁడగు ఇంద్రవర్మ యను రాజేంద్రుఁడు గాంగశక వర్షములు 87 లో వరాహవర్తనియందలి సిద్ధార్థకగ్రామమును గౌతమసగోత్రుఁడగు దుర్గశర్మకొసఁగినట్లు తెలియుచున్నది. గాంగశకము 87 వ సంవత్సరమునాఁటి ఇంద్రవర్మయొక్క శాసనమును, గాంగశకవర్షములు 80 నాఁటి హస్తివర్మ శాసనమును వ్రాసినవాఁ డొక్కఁడేయని "ఇదం వినయ చంద్రేణ భానుసంద్రస్య సూనునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా" యనుశ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది. హస్తివర్మ తరువాతి రాజే ఈ యింద్రవర్మ యని తెలుపుటకీ 87 వ సంవత్సరపు శాసనముకంటె ప్రబలాధారమెవ్వియు నవసరము లేవు.

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

1. ఓం స్వస్తి సర్వర్తుక రమణీయా ద్విజయ కళి
ఙ్గనగరాత్సకలభువన నిర్మాణైక,
2. సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామిన
శ్చరణ కమలయుగల ప్రణామా,
3. దపగత కలికలఙ్కో విజయనయ సంపదా మా
ధారః స్వాసిధారా పరి,
4. స్పందాధిగత సకలకలిఙ్గాధిరాజ్య శ్చతురుదధి తరం
గ మేఖలావనిత,
5. ల ప్రథిత ప్రతాపలయకారః అనేక సమరసంక్షోభ
జనితజయశబ్దో,
6. గాఙ్గామలకుల ప్రతిష్ఠః ప్రతాపాతిశయానా
నతసమస్త సామన్త,

రెండవరేకు—మొదటిప్రక్క.

7. చూడామణి ప్రభామఞ్జరీ పుఞ్జరంజిత చరణో
మాతాపితృ పాదానుధ్యాతః,
8. పరమమాహేశ్వరః శ్రీమహారాజేంద్రవర్మా
వరాహవర్తన్యాం సిద్ధార్థక గ్రామే,
9. సర్వ సమవేతా న్కుటుమ్బిన స్సమాజ్ఞాపయతి
విదితమస్తు వో యథాస్మిన్గ్రా.

10. యే రాజకటాక పితేవాలస్య భూ శ్ఛేదీకృ త్య సర్వ్వాకరైః పరిహృ,

11. తేనా చన్ద్రార్క్క ప్రతిష్ఠజర్భృత్వా మాతాపి త్రుభ్యామాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే గౌత,

12. మసగోత్రాయ ఛన్దోగస బ్రహ్మచారిణేదుర్గ్గ శర్మణే మాతృ భట్టారికా,

రెండవరేకు—రెండవప్రక్క

13 పాదానా న్తటాకా ప్రతిష్ఠాపన ముదకయనే ఉదక పూర్వ్వకేతుస్మాభి స్సంప్రదత్తా.

14 తద్విదిత్వా స్వభూమి మనుపాలయతా [న్న] కేనచిత్పరిబాధా కార్య్యాణసోమే లిఖ్గాని,

15 పూర్వ్వేణ రాజతటాక పాషైదక్షిణేన చ శ్చిమేన చరిపాల్యా వల్మీక గ్రిరా,

16 ఉత్తరపాళ్యా కపాటసను పరిపాషాణ స్తతం నేష్ట గోన్యః పాషాణ,

17 స్తతోధి మారతయద్వయా తతః కాకథిన్య స్ఫేటి తటాకో దేశబన్ధ మోక్షే నకేనచి,

18. ద్విఘాతః కార్య్యేణ తి భవిష్య దాప్రజపీత్వా య న్దాన ఫమెర్మణసుప్యాస్త ధాచ వ్యాసగీతా.

మూడవరేకు—మొదటి ప్రక్క

19 బహుభి ర్వ్వసుధా దత్తా బహుభిశ్చానుపాలి తా యస్యయస్య యదాభూమి స్తస్య,

20 తస్య తదాఫలం॥ షష్టింవర్ష సహస్రాణి స్వర్గే దవిభూమిదః ఆక్షేప్తా చాను,

21 మన్తాచ తాన్యేవ నరకే వసేత్॥ స్వదత్తాం పర దత్తాం వాయత్నో యుధిష్ఠిర,

22 మహీంమహిమతాం శ్రేష్ఠ దానా చ్ఛ్రేయో నుపాలనమితి ప్రవర్ధమాన విజయ,

23 రాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతి (87) చైత్రామా వాస్యాం ఇదం వినయ చన్ద్రేణ,

24 భానుచన్ద్రస్యసూనునా శాసనం రాజసింహస్య స్వ ముఖాజ్ఞాయా॥

అర్థము.

సర్వకాలములందును అందముగానుండునట్టి విజయ కళింగ నగరమునుండి, సమస్తలోకములు సృజించి నడిపించునట్టి భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామి పాదపద్మద్వయమును సేవించుటచేత పోగొట్టబడిన కలికల్మషము గలవాడును, వినయ, నయ, సంపదల కాధారమై నట్టివాడును, తన ఖడ్గముచే సంపాదించి, సంపాదించిన కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, నాలుగు సముద్రముల కెరటములచే చుట్టబడిన భూప్రదేశము గల్గియుండుటచే వచ్చిన నిర్మలకీర్తి గలవాడును, అనేకయుద్ధములందు సంపాదించిన జయశబ్దము గలవాడును, నిర్మలమైన గాంగవంశమును ప్రతిష్ఠించినవాడును, తనప్రతాపాతిశయముచేత సకలసామన్తుల మణిప్రభావసమూహములచేత ప్రకాశము నొందుచున్న పాదములు గలవాడును, తన తల్లిదండ్రుల పాదములు సేవించువాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, అగునట్టి శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ వరాహవర్త్తనివిషయములోని సిద్ధార్థక గ్రామ కుటుంబినుల నందఱిని ఆజ్ఞాపించి తెలియచేయునదేమనగా—

నాచేత ఈగ్రామము (సిద్ధార్థకము, లేక సిద్ధాంతము) సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించబడి, సూర్యచంద్రులున్నంతవరకు అగ్రహారముగా చేయబడినది. నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై గౌతమసగోత్రుండును, ఛన్దోగశాఖకు చెందినవాడును, బ్రహ్మచారిణియు, అగు దుర్గశర్మకు, తటాకము ప్రతిష్ఠించునపుడు ఉదకముతో దానమివ్వబడినది. ఈవిషయము తెలుసుకొని ఆభూమిని ఏవిధమైన బాధలు లేక పాలించవలెను. తర్వాత భూమి సరిహద్దులు ఇవ్వబడినవి. మూడు వ్యాసశ్లోకములు వ్రాయబడినవి. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము సప్తాశీతి అనగా 87 న చైత్రమాసము, అమావాస్యనాడు ఈదానమివ్వబడినది. దీనిని భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు రాజసింహుని ఆజ్ఞప్రకారము లిఖించెను.

రా॥సు॥రా॥

7 ఇంద్రవర్మ జిర్జింగి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి త్రైమాసికపత్రిక మూడవసంపుటము, మొదటి సంచికలో ప్రకటింపబడెను. ఇది జిర్జింగి గ్రామములో సర్ అన్నం పరశురామపాత్రోగారికి దొరకగా వారు దానిని నాకిచ్చిరి. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటి,మూడవ,రేకులమీద ఒకప్రక్కనే వ్రాతగలదు. శాసనమున 26 పంక్తులున్నవి. లిపి ప్రాచీనపు తెలుగు. భాష సంస్కృతము. కడపటి వ్యాసశ్లోకములు రెండున్న తప్ప, మిగిలిన భాగమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనపు లిపి స్వరూపమును బట్టియు, శాసనము ప్రవర్ధమాన సంవత్సరము 39 దైయుండుట చేతను, ఈదాన శాసనకర్తయగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ ఆరవశతాబ్ద ప్రథమచరణమున రాజ్యపరిపాలన చేసియుండును. ఈతని రాజధాని దంతపురము. ఈతను పరమేశ్వర పాదభక్తుడు. నిర్మలమైన గాంగకులమనే ఆకాశమున వెయ్యిసూర్యులవలె ప్రకాశించువాడు. అనేక [చాతుర్దంత] ఏనుగులయుద్ధములందు జయమునొందుటచే లొంగదీయబడిన సకలసామంతరాజులు గలవాడు సాధువులకు, బంధువులకు, ఆర్తజనులకు శరణానిచ్చెడివాడు. మాతా, పితృ పాదానుధ్యాత. త్రికలింగాధిపతి. ఈకడపటి బిరుదు నొందుటలో ఈతడే పూర్వ గాంగరాజులలో మొదటివాడుగా గన్పట్టుచున్నాడు.]

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క

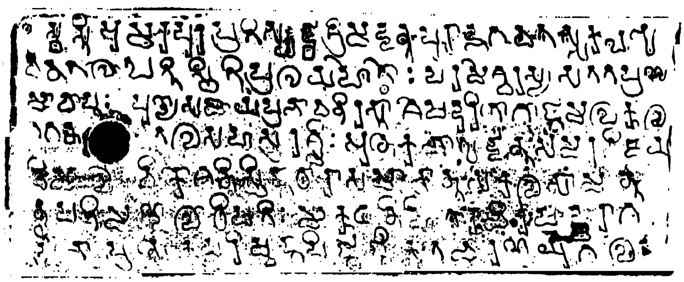

1 [॥*] స్వస్తి అమరపుర ప్రతిస్పర్థి శ్రీమద్దన్తపురాత్ భగవతస్సకలభు

2 వనతలోత్పత్తిస్థితిప్రలయహేతోః పరమేశ్వరస్య సతతప్రణా

3 మాదపాస్త పుణ్యసఞ్చయప్రభావనిరస్తాశేష కలో, గాఙ్గామలకుల

4 గగనతల సహస్రరశ్మిః అనేకచాతుర్దన్త సమరవిజయ

5 నిమలకోశనిస్త్రింశధారా సమాక్రాన్త సకల సామన్త

6 నృపతి మణ్డలాధిపతిః మకుట నిహిత రుచిర పద్మరాగ

7 ప్రభాప్రసేకపిఞ్జరీకృత చరణ యుగలః

రెండవ రేకు, మొదటిప్రక్క—

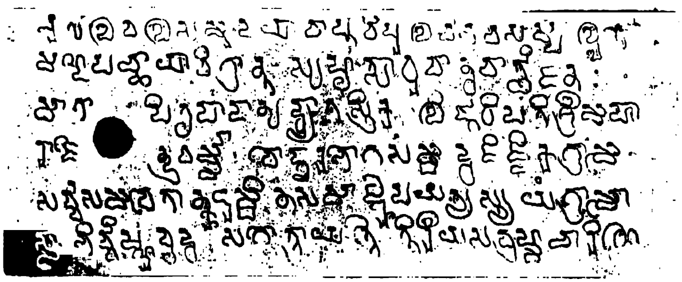

8 అతులబల సముదయావాప్త! విపుల విభవస మ్పల్లతా

9 మణ్డపచ్ఛాయావిశ్రాన్త సుహృత్సాధువాన్ధవాశ్రిత జనః

10 మాతాపిత్రు పాదానుధ్యాతశ్రీ కలిఙ్గాధిపతి శ్రీమహా

11 రాజేన్ద్రవర్మా | వోఝ్ఞారభోగసంవ్యపదిష్ట జిజ్జి కాగ్రామె

12 సర్వ్వసమవేతాన్కుటుమ్బినః సమాజ్ఞాపయ త్యస్త్యయంగ్రామో

18 స్మాభిర్వ్విష్ణు వృద్ధసగోత్రాయ త్రైత్తిరీయసబ్ర హ్మచారిణె

రెండవ రేకు, రెండవప్రక్క—

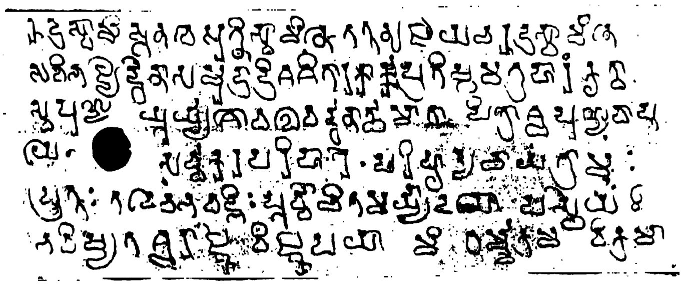

14 రుద్రస్వామి నూనవే అగ్నిస్వామినే తత్పుత్రా యాయచ రుద్రస్వామినే

15 సంవిభిజ్యార్థినా సముద్రాదిశశితారకార్కప్రతి ష్ఠమగ్రహారం కృత్వా

16 స్వపుణ్యాయుర్య్యశోభివర్ద్ధనార్థం మాతా పిత్రోశ్చ పుణ్యావాప్తె

17 యే సర్వ్వకర పరిహారైః పరిహృత్యచాయం గ్రామః

18 పరితత్తికాలం భవద్భిః పూర్వోచిత మర్య్యా దయా ఉపసేయమ్

19 భవిష్యతశ్చ రాజ్ఞ విజ్ఞాపయామి। ధర్మ్మక్రమ విక్రమా

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క

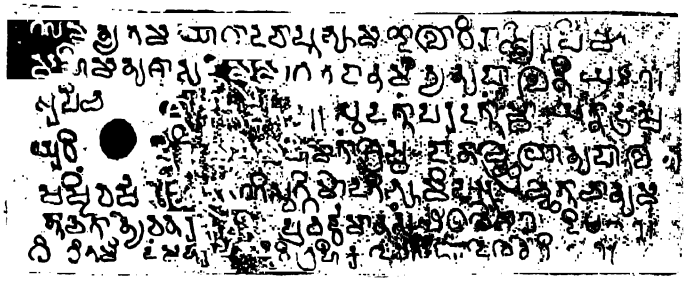

20 ణామన్యతమయో గాదవాప్త భూమణ్డలాధిరాజ్యై రపిమా

21 మహీమనుశాసద్భిః మాగతదానమిత్యను పాలనీయమ్

22 అపిచశ్లోకా భ(గ)వతః। స్వదత్తాం పరదత్తాం వ్వా యత్నాద్రక్ష

23 యుధిష్ఠిర మహీంమహీమతాం శ్రేష్ఠ దానాచ్ఛ్రేయోను పాలనం

24 షష్టింవర్ష సహస్రాణిస్వర్గే మోదతిభూమిద ఆచ్ఛేత్తాచానుమ

25 న్తాచతాన్యేవనరకేవసేత్ ప్రవర్ధమానసం 39 వైశాఖది 21

26 లిఖితమిదం మహారాజ్ఞా సాన్ధివిగ్రహీకసేవసింహ దేవేనేతి॥

అర్థము.

స్వర్గమునకు పోటీగానున్న మహేంద్రగిరిమునందలి, పరమేశ్వరసేవలచే లభించిన పుణ్యవిశేషము చేత, నశించిన సమస్తపాపములు గలట్టియు, గాంగవంశమనే ఆకాశమునకు సూర్యునివలె నొప్పుచున్నట్టియు, అనేక గజయుద్ధములందు విజితులైన సామంతరాజుల కిరీటములనుండలి పద్మరాగ మాణిక్యముల కాంతులచే భాసిల్లుపాదములు గలట్టియు, తనమహాసంపద యనెడి తీగెల చపక కిరణవ్రశరి సించిన మిత్రబాంధవ సాధుశీలజనులుగలట్టియు, తల్లిదండ్రులయెడ భక్తిసంపన్నుడైనట్టియు, త్రిలోకవిఖ్యాతి చెందినట్టియు, శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ వాజ్జకాభోగమునకు సంబంధించిన జిజ్జికా గ్రామమందలి సకలకుటుంబీకులను సమకూర్చి ఆగ్రామమును విష్ణువృద్ధసగోత్రుండైనను తైత్తిరీయ సబ్రహ్మచారిణియు, అగు రుద్రస్వామి కుమారుడైన అగ్నిస్వామికనిఅతనికుమారుడైన గ్రసాస్వామికని ఎట్టిపన్ను లేకుండగా శాశ్వతాగ్రహారముగా తనచేత దానమివ్వబడెనట్లు తెలియజేసి మీరందరును ఈదానమునెడ పూర్వోచిత మర్యాదతో ప్రవర్తింపవలెనని శాసించి, రాబోవు రాజులీసులకమాగిత్తమైన దానమును నక్రమగా పరిపాలింపవలసినదని విధంచెను. తర్వాత రెండువ్యాసశ్లోకములు లిఖింపబడెను. ప్రవర్ధమానసంవత్సరము 39 వైశాఖ ది 21 న మహారాజాజ్ఞానుసారముగా సంధివిగ్రహీక సేవసింహుదేవునిచే లిఖింపబడినది.

మహారాజశ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు

ఎం. ఏ., ఎల్. టి.,

8 గుణార్ణవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుర్లి తామ్రశాసనము.

విశాఖపట్నము జిల్లాలో పాలకొండకు మూడుమైళ్లదూరమున నాగావళీనదికి దక్షిణపుటొడ్డున పుర్లి అను పల్లెటిగ్రామమున్నది. అచ్చట ఒక గృహస్థుని వద్ద ఈశాసనమున్నది. ఈశాసనము మూడు రాగి రేకుల పైన వ్రాయబడియున్నది మొదటి రేకును, మూడవరేకును లోపటి ప్రక్కలయందున, మధ్యరేకును రెండు ప్రక్కలయందును వ్రాతయున్నది.

వ్రాతలో వర్ణక్రమ భేదములు కొన్ని యున్నవి. గాని మొత్తముపైన భాషమాత్రము శుద్ధసంస్కృతము. సంస్కృతముగాని పదము ఒక్క 'తిరిలింగ' మే.

ఈపతాను ఇచ్చినవారు సకల కళింగాధిపతులైన ఇంద్రవర్మ మహారాజుగారు. వీరు ప్రతాపశాలి ఆయిన గుణార్ణవుని కొమార్డు. గంగవంశములో మణిప్రాస. మహేంద్రగిరి పైనున్న గోకర్ణస్వామివారి భక్తులు. తల్లిదండ్రుల పాదములనే ధ్యానము చేయువారు.

తిరిలింగ కాపురస్థుడు, బహ్వృచ రాశీయుడు, కౌశికస గోత్రీయుడు, వేదవేదాంగ పారంగతుడు అయిన భవదత్త శర్మ అనే బ్రాహ్మణునకు భూదానము చేసిరి. కూరక రాష్ట్రములోనున్న భుకుక్కుర గ్రామములో ఒక భూమి ఉదకపూర్వకముగా దత్తము చేయబడినది. కార్తిక శు 15 న దానమివ్వబడ్డది. పరా ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 149 పుష్య ది 20 వ్రాయబడ్డది.

ఇక ఈశాసనములో వక్కాణించియున్న స్థలములు:—

రాజుగారు దంతపురం మకాంలో ఉండగా ఈశాసనము ఇవ్వబడ్డది. శ్రీకాకుళమునకు సుమారు 12 మైళ్ళు పశ్చిమమున నాగావళీనదికి దక్షిణముగా ఒక పెద్ద పాడు పైలు ఉన్నది. అచ్చట దంతపుర్తిని కోట పూర్వము ఉండేదని చెప్పుదురు. ఈపైలు నంటే పశ్చిమమున సిద్ధాంతమనే గ్రామమున్ను, దానికి పశ్చిమముగా వారమండలమనే గ్రామమున్ను ఉన్నవి.

ఈశాసనము మొదట మసోయిదా హస్త్యట్యతుడయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడయినట్టిన్ని సర్వాధికారి ఆయినట్టిన్ని సాంబ పురోపాధ్యాయునిచే వ్రాయబడ్డది. మహామహత్తర శివశర్మగారు ఈమసోయిదాను అంగీకరించిరి. తర్వాత ఆదిత్య భోగియొక్క కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల యీరేకులపై చెక్కబడ్డది.

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

1 ఓంస్వస్తి విజయవతో దంతపుర వాసకాన్మ హేం
ద్రాచల! శిఖరప్రతిష్ఠి

2 తస్య చరాచరగురో స్సకలభువన నిర్మాణ హైక
సూత్రధారస్య భగవతో గో—

3 కర్ణస్వామి నశ్చరణ కమలయుగల ప్రణామాద్విగ
తకలికల జ్కో గా—

4 జ్ఞామలకుల తిలకస్సాస్వసి ధారాపరి స్పందాధి గత
సకల కలింగాధి—

5 రాజ్య ప్రవిశతి చతుర దధిసలిల తరఙ్గమేఖలా వ
నితలామ—

6 లయశాః అనేకసమర సంఘట్ట విజయ జనిత జయ
శబ్దప్రతాపోపన—

7 తసమస్త సామన్త చూడామణి ప్రభా మఞ్జరీపుఞ్జ
రఞ్జిత చరణో మాతా—

8 పితృపాదానుధ్యాతః శ్రీమద్గుణార్ణవసూనుః శ్రీమా
న్మహారాజేంద్రవ—

రెండవరేకు— మొదటిప్రక్క.

9 ర్మా కూరకరాష్ట్రే భుకుక్కురచ్ఛేద కష్మ
కాన్కుటుమ్బినస్స మాజ్ఞాపయతివి—

10 దితమస్తు వోయదాయం ; చ్ఛేదస్సర్వ కరభరై
ప్పరిహృత్యా చంద్రార్క ప్రతిష్ఠం కృ—

11 త్వా మాతా పిత్రోరాత్మనశ్చ పుణ్యాభి వృద్ధయే
కార్త్తిక పౌర్ణ మాస్యాం సలిలపూ [ర్వ]

12 కం కౌశిక సగోత్రాయ [ప్ర] వాచన బ్రహ్మచారి
ణే భవిలింగవాస్త—
13 వ్యాయ వేదవేదాంగ పారంగాయ భవదత్త శర్మణ
ేసమ్ప్రత్తస్స దేవం—
14 విదిత్వాయథోచి (తభో) గభాగా మపనయంతి
[?] సుఖం ప్రతివసతేతి సీమా—
15 లిఙ్గాని చాత్ర ప్రదక్షిణక్రమేణ భోద్దవ్యాని పూర్వే
ణ వల్మీకా దారభ్య పుకష—
16 చ్ఛాయ యాజ్ఞాన వృక్షస్తతో వల్మీకస్తతో
వల్మీకసహితజర్జురజమ్బువృక్షస్తస్మా—

రెండవ రేకు— రెండవప్రక్క.

17 శ్వేన కరజవృక్షో త్రిప్రభృతి పురుష చ్ఛాయమా
పాషాణాస్త్రయః పశ్చిమే—
18 నపాషాణాత్ ప్రభృతి పు [రు] షచ్ఛాయమా
పాషాణ ఏవతతో జాన వృక్షస్తత—
19 స్పాషాణః ఉత్తరేణ పాషాణా త్రిప్రభృతి పురుష
చ్ఛాయమా తిమిరవృ—
20 క్షస్తత స్పాషాణస్తతః పాట సంధి క్రమేణ
పాషాణస్తత—
21 స్పాషాణ ఏవ తతో వల్మీక ఇతి భవిష్యతశ్చ
రాజ్ఞః ప్రజ్ఞా—
22 పయతి ధర్మ క్రమ విక్రమాణాం మన్యతమయో
గాద వాప్యమహీ—
23 మను శాసన్నేరయస్దానఫల్గునపాలనీయో (యా)
వ్యాసగీతాశ్చాత్ర శ్లో—
24 కాః బహుభిర్వ్వసుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపా
లితా యస్యయస్య·

మూడవ రేకు, మొదటిప్రక్క.

25 యదాభూమి స్తస్య తస్య తదాఫలమ్ స్వద
త్తాం పరదత్తాం వా యత్నాద్రక్ష—
26 యుధిష్ఠిర, మహీమ్మహీమతాం శ్రేష్ఠ దానా చ్ఛ్రే
యోనుపాలనమ్ వష్టి—
27 వర్షసహస్రాణి స్వర్గే తిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షే
ప్తాచానుమన్తా చతాన్యేవ—
28 నరకే వసేదితి ఆజ్ఞామహామహత్తరశివశర్మ
ప్రవర్ధమాన—
29 విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100 40 6 [146] పుష్య
ది 20 విదిత మిదంశాస—
30 నం హస్త్యధ్యక్ష ధర్మ సూనునా సర్వా
క్షకృతేన శాన్బపురోపాధ్యాయే—
నోత్కీర్ణ మాదిత్య భోగిక తనయేన ఖడ్గిచన్ద్రేణేతి.

తెనుగు అర్థము.

ఓం స్వస్తి-విజయ స్థానమైన దంతపురమునుండి, సచరాచర ప్రపంచక నిర్మాణమునకు కేవలమూ సూత్రధారుడైనట్టిన్ని, మహేంద్రగిరిపై నక్షింపినట్టిన్ని గోకర్ణస్వామియొక్క పాదపద్మయుగళమునకు నమస్కరించుటచే పోయిన కలిపాపము గలిగినట్టిన్ని, నిర్మలమైన గంగకుల తిలకుడైనట్టిన్ని, తన స్వంతఖడ్గధారయొక్క తళుకుచే జయించబడిన సమస్త కళింగరాజ్యమునూ పాలన జేయుచున్నట్టిన్ని, నాలుగు సముద్రములయొక్క తరంగములే మేఖల త్రాడుగాగల సమస్తభూమండలములోనూ నిష్కలంకమైన కీర్తిని బడసినట్టిన్ని, అనేకమైనయుద్ధరంగములయందు గలిగిన జయశ్రీయొక్క ఆడంబరముచే నమితులుగా చేయబడిన సమస్తరాజులయొక్క శిరస్సులపైనున్న కిరీటముల యందు అమర్చబడిన మణులయొక్క కాంతులు పడుటచే బాలగుత్తులు వేసినట్లు రాణించుచున్న పాదములు గలిగినట్టిన్ని, మాతాపితృల పాదములనే నమ్మినట్టిన్ని, ప్రతాపవంతుడైన గుణార్ణవుని కొమారుడైన ఇంద్రవర్మ మహారాజు, కూరికరాష్ట్రములోయున్న ఘుష్కురగ్రామము న్యనసాయిగాండ్రకు ఇచ్చిన తాఖీదు:—

ఈభూమికి సరిహద్దులు ప్రదక్షిణ రీతిగా చెప్పబడెను. ఇచ్చట దానభూమి సరిహద్దు లివ్వబడినవి.

ఇకముందు పాలన జేయు రాజులకు ఇట్లు విజ్ఞాపించుచున్నాను. హస్తముచే గాని, వారసత్వముచే గాని, వంశముచేకాని లేక మరియేవిధముచె తనైననూ మీరు ఈరాజ్యమును పరిపాలించినప్పుడు ఈపుణ్యదానమును జరుపవలెను. ఇందు విషయమై వ్యాసుడు చెప్పిన శ్లోకములుగలవు.

ఇచ్చట మూడుశ్లోకములు చెప్పబడెను.

మహామహత్తర శివశర్మ గారి ఆజ్ఞనుపొంది ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర 146 పుష్య 20 దిన మందు ఏనుగుల యజమాని అయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడు

సర్వాధికారి సాంబపురోహాధ్యాయునిచే కూర్చబడినది. ఆదిత్యభోగిక కౌమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల చెక్కబడ్డది.

---

9 కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనము.

(శారద ప్రథమసంపుటమునుండి)

మహారాజశ్రీ గొ॥ రామదాసుగారు, బి ఎ

[ఈశాసనము ప్రతిబింబములతో సహా ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 20 సంపుటమందు ప్రకటింపబడినది. ఇది విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని చీపురుపల్లికి సమీపమున కనుగొనబడినది. ఈశాసనము మూడు రాగిరేకుల (7''×2'') మీద వ్రాయబడినది. శాసనపు లిపి ప్రాచీన తెల్గు-కన్నడము. భాష సంస్కృతము. శాసనవిషయ మేమనగా, విషమసిద్ధి యను బిరుదునొందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ప్లాకి (తీ) విషయములోని చెరుపుర గ్రామమున నివసించుచు ఈదాన పట్టా యొసంగెను. సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని దిమిలివిషయములోని కల్యగొండ గ్రామమును ఇద్దరు బ్రాహ్మణుల కొసంగెను. ఈదానము తన 18 రాజ్యకాలమున చంద్రగ్రహణ సమయమున నిచ్చెను. అనగా క్రీ॥శ 632 సంవత్సరం శ్రావణమాసములో ఇచ్చెను దీనిని బట్టి దక్షిణకళింగము క్రీ॥ శ॥ ఏడవశతాబ్దారంభమున తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనము నుండెనని స్పష్టము.

మూలము

మొదటిరేకు-రెండవప్రక్క.

1 స్వస్తిః శ్రీమచ్చళుక్యకుల జలనిధి సముదితో నృపతి నిశాకరస్య

2 భూపాలతా భంగా నమితరిపు నృపతి మకుటమణి ప్రభావిస్ఫురిత చరణారవిందః

3 ద్వయాః సత్యాశ్రయ శ్రీవల్లభమహారాజః తస్యప్రియానుజః స్తులజల

4 వనగిరి విషమదుర్గేషు లబ్ధసిద్ధిత్వాద్ విషమసిద్ధిః దీనానాథ ద్విజవసువృష్టి

5 ప్రవర్షనట యాకామధేనుః యువతిషు మదనాయమాన చారుశరీరత్వాత్ మకరధ్వజః

రెండవరేకు—మొదటిప్రక్క.

6 సంగ్రామేషు పరిమగ్నకలిప్రభావః అనేకసమర విజయసముదితః

7 విమల యశోవిశేష విభూషిత సకలదిఙ్మండలః మనూరివ వినయజ్ఞః ప్రిథు

8 రివపిశుకీర్తిః గురూరివమతిమాన్ పరమబ్రహ్మణ్యః శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజః

9 దిమిల విషయే కల్యగోంద గ్రామాధి వాసినః కుటుంబి నస్సమవేతాన్ ఇమాం ఆర్థం ఆ

10 జ్ఞాపయతి యథా అధీతావగత వేదవేదాంగస్య బ్రాహ్మణస్త్రాణిః పౌత్రాభ్యాం అథ

రెండవరేకు—రెండవప్రక్క.

11 గతస్వశాఖా ప్రోదిత స్వకర్మానుష్ఠాన తత్పరస్య దుర్గశర్మణః పుత్రాభ్యాం వేదవే

12 దాంగేతిహాసపురాణ ధర్మశాస్త్రాద్యనేకాగమ తత్వవిధ్యాం గౌతమ గోత్రాభ్యాం

13 తైత్తిరీక చరణాభ్యాం విష్ణుశర్మ మాధవశర్మభ్యాం ప్లకి విషయే చెఱుపూర

14 గ్రామాం అధివాసతః శ్రావణమాసి చంద్రగ్రహణ నిమిత్తే సర్వకర పరిహారే

15 ణ అగ్రహారీ కృత్య స్వపుణ్యాయురారోగ్య యశోభివృద్ధయే గ్రామోయాం దత్తాం అస్య

మూడవరేకు-మొదటిప్రక్క

16 కైస్చిద్ అపివబాధా కరణీయ అత్రవ్యాసగీతా బహుబిర్ వసుధాదత్తా బహు

17 భిశ్చానుపాలితా యస్యయస్యయదాభూమి స్తస్య తస్యతదాఫలమ్

18 షష్టివర్షసహస్రాణిస్వర్గే మోదతిభూమిదః అఖ్షేప్తాచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే

19 వసేత్ శ్రీమతి మత్ప్రకులే ప్రసూతాః స్వభుజ బల ప్రతాపావనతరిపు

20 ర ఆజ్ఞప్తిర్ ఆటవిదుర్జయః సం 10 8, మా-4, ది 10 5.

10 శ్రీమాన్ నన్దవర్మ శాంతబొమ్మాళి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము, తెనుగున విభవ సంవత్సర ఆషాఢ మాస భారతియందు శ్రీలక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారును, మార్గశీర్షమాస భారతియందు నేనును, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసిక పత్రిక, రెండవసంపుటము, మూడు నాల్గవ సంచికలలో శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురువుగారును, ప్రకటించడమైనది. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను, మూడవరేకు రెండవప్రక్కను ఏమియులేదు. ఒకరాగి కడియమునందు రేకులమర్చబడినవి. కడియపు ముద్రమీద వృషభము, సూర్యుడు మొదలగు విగ్రహములు చెక్కబడినవి. ఈశాసనపు లిపి ప్రాచీన దేవనాగరి. భాష సంస్కృతము చివరనున్న రెండు వ్యాసగీతములు తప్ప, మిగిలిన శాసనమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనకాలము ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 221, ఆషాడ పంచమి దినము.

ఈశాసనము పూర్వగాంగవంశజుడును, శ్రీ అనంతవర్మకుమారుడును అగు శ్రీమాన్నన్దవర్మ మహారాజుదై యున్నది. పూర్వగాంగవంశపు రాజుల బిరుదుము లన్నియు ఇందుకూడ గలవు. ఈరాజు తనపరిపాలనమునందున్న "చిఖల్లిక" గ్రామనివాసులగు భోగిక (ఆదాయపువసూలు చేసేవారు) వారికి (నీటితీర్వా వసూలు చేసేవారు) ప్రముఖులందరిని సమకూర్చి కుటుంబినులను [వ్యవసాయదారులను] ఆజ్ఞాపించుట ఏమనగా—"మీకు తెలియబడు గాక! శ్రీమాన్నన్దవర్మనైన మేము ఈ చిఖల్లిక] గ్రామమును సూర్యగ్రహణకాలమందు [మా] పుణ్యాభివృద్ధికొరకు రాజపుత్రుడైన 'ఖాలి' అను పేరుగలవాని [సమక్షమున] భూపత్త్రకు, నివేశనసహితముగను, కౌండిన్యసగోత్రులును, బ్రాహ్మణులును అగు ఆదిత్యశర్మ, మాతృశర్మ, మున్శర్మలకు సర్వవిధములైన పన్నులు, ఇతర ఆటంకములు తప్పించి ఆచంద్రార్కస్థాయిగా ఇవ్వబడినది.]

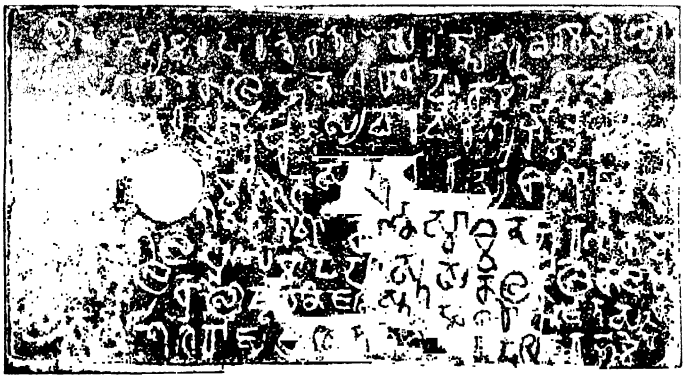

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవ ప్రక్క

1 ఓం స్వస్త్యమరపురానుకారిణః సర్వర్తుసుఖరమణీయా
2 ద్విజయవతః శ్రీకలిఙ్గనగరాద్వాసకాన్మహేన్ద్రాచలా
3 మలశిఖరప్రతిష్ఠితస్య చరాచరగురోస్సకల
4 భువననిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్కచూడా
5 మణేర్భగవతో గోకర్ణస్వామినశ్చరణకమ
6 లయుగలప్రణామాద్విగతసకలకలికలఙ్కో
7 గంగామలకులోద్భవనిజనిస్త్రింశధారోపార్జితసక
8 లకలిఙ్గాధిరాజ్యప్రవితతచతురుదధితరఙ్గమేఖ

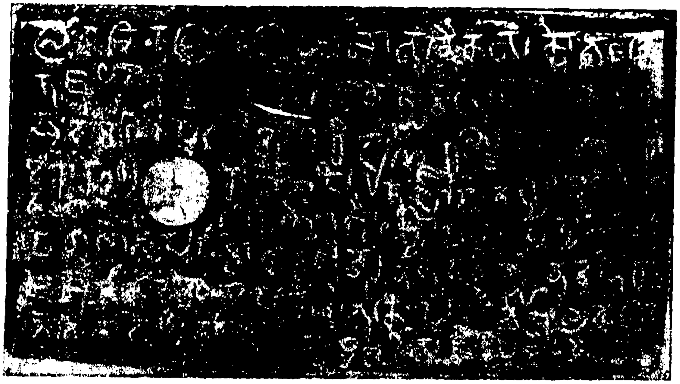

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క.

లావనితలామల కళాశేకసంక్షోభజని
10 తజయశబ్దః ప్రతాపావనతసమస్తసామన్తచక్ర
11 చూడామణి ప్రభామఞ్జరజ్జితచరణపర
12 మమహేశ్వరో మాతాపితృపాదానుధ్యాతో నయవి
13 నయదయదాక్షిణ్యశౌర్యౌదార్యసత్యత్యాగా
14 ద్యనేకగుణసంపదామాధార శ్రీ అనన్తవర్మనామా మహారా
15 జ శ్రీమానన్తవర్మణః ఘరేయభుక్తౌ సాతిచిఖల్లిగ్రామగ్రా
16 మవాసినో భోగికవారి ప్రముఖసర్వసమవేతాం

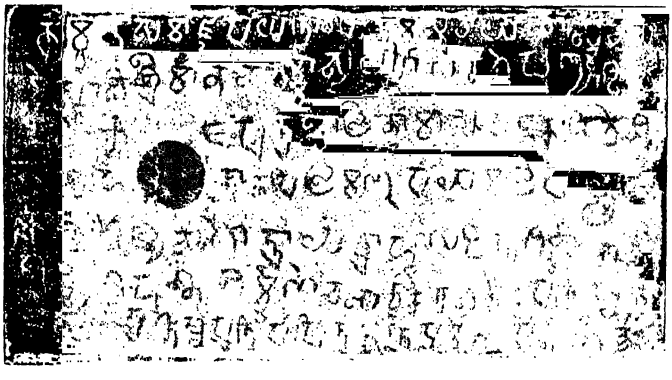

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

17 కుటుమ్బినసమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వోయథాస్మిన్గ్రా
18 మేస్మాభిః శ్రీమానన్తవర్మణా సూర్యోపరాగే పుణ్యాభివృ
19 ద్ధయే రాజపుత్రఖాలినామా భూపటకః నివేశ
20 నసహితా కపిలమన్దపయము శేపల్లీకృత
21 కౌణ్డిన్యసగోత్రాయ బ్రాహ్మణాదిత్యశర్మణే మాతృ
22 శర్మణే దుర్గశర్మణే చ సర్వకరభరైః పరిహృత్య
23 చన్ద్రార్క ప్రతిష్ఠం ప్రతిపాదితఇతిపూర్వేణదోల్లంగినామ
24 గ్రామసీమా నేతు దక్షిణేన ప్రవహతి దక్షిణేన సీమా

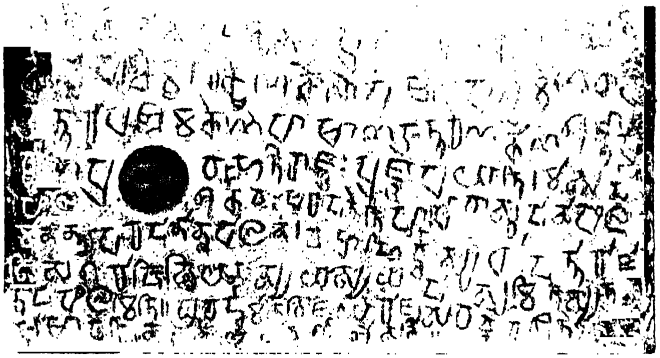

మూడవరేకు, మొదటిప్రక్క.

మూలము.

25 నేతుపశ్చిమదక్షిణకోణే పాషాణ పశ్చిమేనగ్రామ

26 ఉత్తరపశ్చిమకోణే పాషాణఉత్తరేణ కాణగగ్రామపు

27 ర్వేణ ప్రవహతి రాజ్ఞః ప్రజ్ఞాపయతి మాభూత్

28 ఫలశఙ్కావః పరదత్తేతి పాత్రి వాన్య దానాఫల

29 మాదత్తస్య పరిదానానుపాలనం బహుభిర్వసుధాభు

క్తారాజా

30 భి సగరాదిభి ర్యస్యయస్య యదాభూమి తస్యతస్య

31 తదాఫలమితి శ్రీ వర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సర శతే

32 అష్టాదశవర్షేస్మిన్ ఉత్కీర్ణ శాసన

---

11 దేవేంద్రవర్మ చీడివలస శాసనము.

బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ క[illegible] సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు.

ఈ తామ్రశాసనము గంజాముజిల్లా నరసన్నపేటకు 2 మైళ్ళ దూరమున నున్న చీడివలస యను నొక పల్లెటూరునం దొక రైతునకుఁ బాటిమట్టి త్రవ్వుచుండగా దొరకినది. ఈశాసనమున మూడు రాగిరేకులు గలవు. అందు మొదటి రేకు మొదటిప్రక్కను ఏమియు వ్రాయఁబడలేదు. అందొక శ్లోకము మాత్రము చెక్కఁబడినది. మూడవరేకు రెండవప్రక్కను మూఁడుపంక్తులలో శాసనవిషయమును, దానిక్రింద నంగుళముదూరమున నొకపూవు రెండుమొగ్గలు [ఆకులు] గల తామరతీగయును లిఖింపఁబడినవి. ఒక్కొక్క రేకుపొడవు 8 అంగుళములు, వెడల్పు 3 న్నర అంగుళములు, దళసరి 1/5 అంగుళము. ఈమూఁడు రేకులకు నెడమభాగమున నంచునకు 9/10 అంగుళము దూరమున 3/5 అంగుళము వ్యాసముగల రంధ్రములు గలవు. ఆరంధ్రములలో నుండి 1, 7/10 చుట్టుకొలత, 12 అంగుళముల పొడుగుగల రాగికడియము గూర్పఁబడి దాని రెండుకొనలును రాజముద్రికగల దిమ్మలో సంధింపఁబడినవి. రాజముద్రికగల దిమ్మ గుండ్రముగా 2, 1/4 అంగుళముల పరిమాణము గలది. మఱియు 3/4 అంగుళముల దళసరి గలది. ముద్రికయందు పైభాగమున నొకసనాళికములును, దానిపై నొకపీఠమును, దానిపైఁ బండుకొనియున్న నందివిగ్రహమును, దానిక్రింద ప్రాచీనదేవనాగరిలిపిలో శ్రీదేవేంద్రవర్మ యను రాజనామమును, దానిపైని చంద్రకళయును, బోఁతపోయఁబడినవి. శాసనమంతయుభాష సంస్కృతము. గ్రామనామములు మాత్రము తెలుఁగుభాషాత్మకములే. ఇందెనిమిది అను

ష్టుప్ శ్లోకములు నొక యింద్రవజ్రావృత్తము నొకవియోగినీవృత్తమానున్నవి. మిగిలినదిగద్యగానున్నది. శాసనగ్రంథమును రచించినవారెవరో తెలియరాలేదు. "ముఘపేన లిఖితం" అని కలదు. ఆముఘపయేరదయుక్తయైయుండునేమో యూహింపవలసియున్నది

గాంగానాశముః కలంకారమైన భూపేంద్రవర్మ కుమారుండగు దేవేంద్రవర్మ గాంగేయవంశవర్ధమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరములు మూడువందల తొంబదియేడవయేట సూర్యగ్రహణనిమిత్తమున కోలువర్తనియందలి కందలివాడగ్రామవాస్తవ్యులగు ఆదిత్యభట్ట యజ్ఞభట్ట ప్రముఖులకు సీమప్రదేశమును సర్వకరపరిహారముగా దానము చేసెను. ఈశాసనము నందీతని వంశావళి విస్తారముగా వర్ణింపబడలేదు. ప్రతిగ్రహీతలభారద్వాజగోత్రము

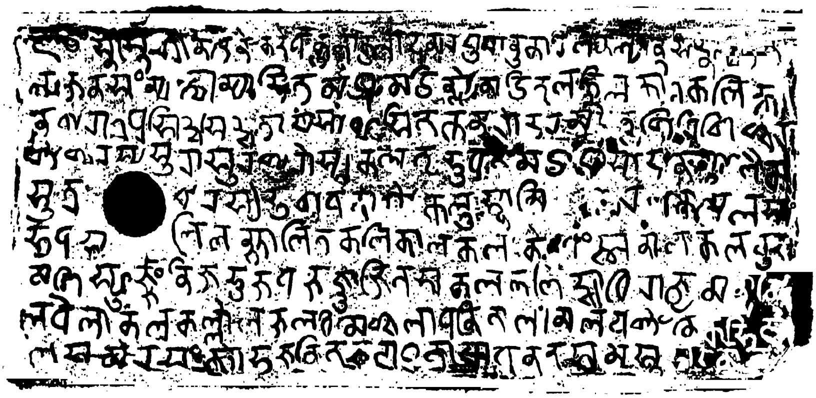

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

శాసనమూలము.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీమదనేక దేవకులా కులా మర పురానుకారిణః కల్యాణసజ్జకీర్తి నాన

2 ల్పానసంమాధ్యజ్యమోహితమనోసుమహితా మతుల తిలకాత్ కలింగ

3 నగరాత్ ప్రసిద్ధసిద్ధ తాపసాధ్యాసితశృంగోదర మహేన్ద్రగిరిశిఖర

4 శేఖరస్య సురాసురగురోః స్సకలభువనమహా సానిర్మాతేః

5 సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామి నశ్చ రణకమలసం

6 ధనసిలితక్ష్మీకలికాలకలంకో గంగామలకుల చూడా

7 మణి (ః) ప్పూర్ణం నిజభుజ ప్రవజ [(భ్రా)] జితసకలకలింగాధిరాజ్య (ః) సముదాని

8 లవేలాకులకల్లోల జలధిమేఖలావని తలామలయ శోఽనేకభిష

8 సమరసంఘట్టప్రజనితజయప్రతాపావనతసమస్త సామంత

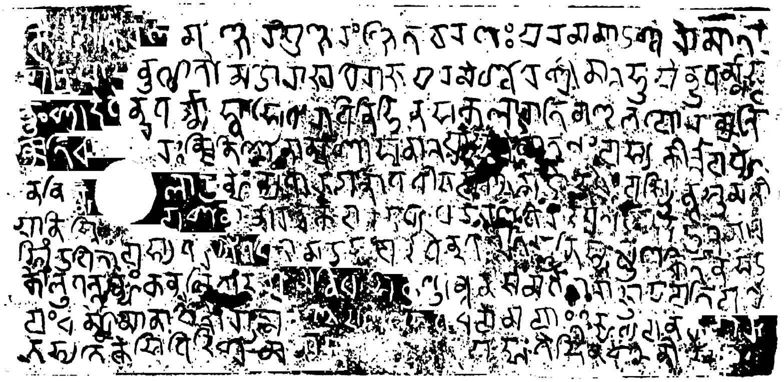

రెండవ రేకు, మొదటి ప్రక్క.

10 కలేటకరమణమండ్రుఖ్యర్వంత్ర వరణః ప్రము
మహేశ్వరో మాతా

11 పితృపాదానుధ్యాతో మహారాజాధిరాజ పరమే
శ్వర శ్రీమత్ భూ పేంద్రవర్మణః సూ

12 నుః శ్రీదేవేన్ద్రవర్మా సర్వసమావిత [న్]
సనకరాతిమల్లః కోరాక్షతి

13 క్షితిక్షత్రః కృతకీర్తి నాన్యశాసనాత్ పాత్రి
వేలాతి యన్యకీర్తిః నాక్షి

14 నరిర్ల (ః) అన్యోన్యవర్త్యం వారయంతిన సుచయ
శ్చామహోపధేన మహ్వ్యమమాత్రిం

15 పాలి స్తే యాశత్రోనా స్తలాః [ః] పరదాత్రీవ్యాస
సహాది విరహా (ః) పత్రిన్యామాతత్వాత్ నార

16 సింపః [ః] ఎతో యాప్య ప్రజీ ప్రవ కలామహాః
స్వయం దేవేన్ద్రవర్మేణాలి మాతి సద్గుణకీర్తనంసహా

17 బలవత్త్వాన్యం కప్డరివాని గ్రామనివాసికుటు
మ్బిన [ః] సమవేతాన్సమాజ్ఞాపయతి యథా

18 యం ధర్మేణ వాతాపితోర్త్రి రాత్మనశ్చపు
ణ్యాభివృద్ధయే మయా ఇజ్యాన్వ్యయన కృయార

19 వేద్య [ః] వే కే సిత్రి గామవాస్తవ్యాః వేద
వేదాంగావేదిన (ః) శృతిన్యత్వా

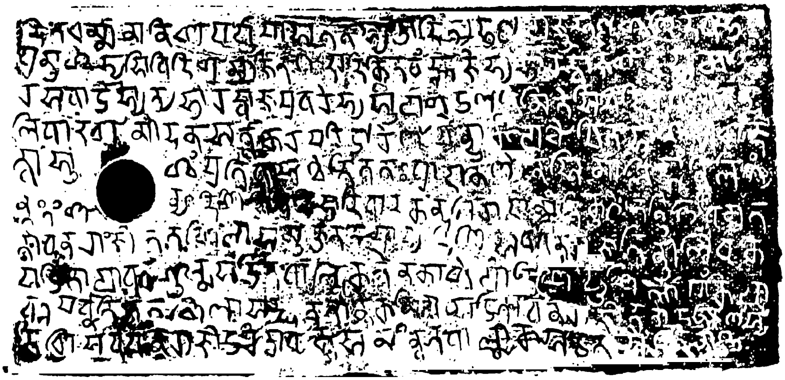

రెండవ రేకు, రెండవ ప్రక్క.

20 దితం ధర్మమనిశం పశ్యపాశతే తేభ్య [ః]
ఆదిత్యభట్టయజ్ఞభట్ట కండిదేవభట్ట

21 ప్రముఖేభ్యః శిడి గ్రామార్జిత గోజాదీక్షితవం
జ్ఞతేభ్యః భారద్వాజగోత్రేభ్య [ః] అజ్జి

22 రసబార్హస్పత్యభారద్వాజప్రవరేభ్య [ః] సూ
ర్యగ్రహణనిమిత్తే శిడి ప్రవేశం కద్ద

23 తివాడ గ్రామోన [తస్స] సర్వకరపరిహారే చా
చన్ద్రార్కం యాధో చిత భోగభాగాది

24 నాసుఖం ప్రతిపస గేన తతః ప్రాదాక్షిణ్యేన
సీమాలిఙ్గానిలిఖ్యం

25 న్తే ఈశాన్యాందిశి సివిడిభాదివాడకన్దలివాడా
నాం త్రికుటే తింత్రిణీవృక్ష [ః]త

26 తో పవరాంజీ తత ఝలాసముద్ర [ః] తత[ః]
ప్రాచ్యాదిశ సైవవనరాజీ తింత్రిణీవృక్ష

27 సహితా యావత్ గుల్మసహితవాల్మీక[ః] తద
తా [న్యా] గ్నేయాం దిశభూశిలాపంక్తి [ః] యా

28 వత్ పర్వతితత[ః]శిలాసఙ్ఘ [ః] తతో నేశ
నింబసహితా వనరాజీతతో దక్షిణస్యాం

29 దిశి సైవ వనరాజీ హరిద్రావృక్షసమన్విత వా
ల్మీకసహితా సైవతింత్రిణీ

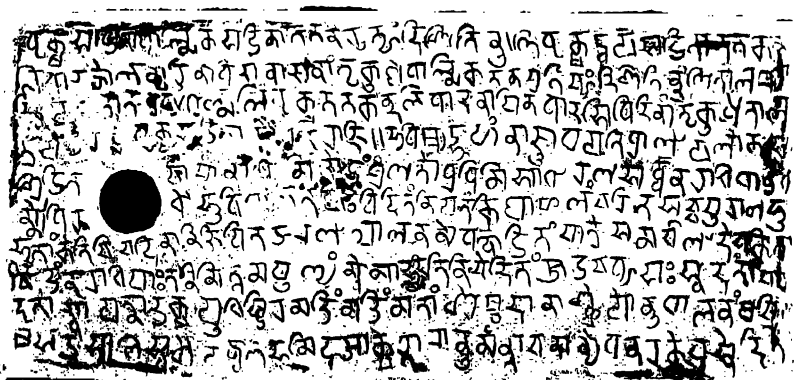

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క

30 వృక్షసహితా వాల్మీకసహితా తత(ః) నైఋ
త్యాందిశి తింత్రిణీవృక్షద్వయసహితా తత కద్ద

31 తివాడ కోలద్వరిసావేదావాడావాం త్రికు
టే వాల్మీక[ః]తత[ః] ప్రతీచ్యాందిశి తింత్రిణీతాలవ

32 ల్లీసహితా తత[ః] శాల్మలీవృక్ష[ః]తత[ః] క
న్దలివాడసాతివాడ సిపిడీనాం త్రికూటే తాల

33 ద్వయహరిద్రావృక్షసహిత సైవ వనరాజీ భవి
ష్యద్భూపాన్నాజ్ఞాపయతి ప్రాణాయ లోకస్య

34 గ్రహితాచాపాం నాగామినోపాం ప్రణతో
బ్రవీమి సాధారణః సర్వకరాధిపానాం ధ

35 ర్మోవిరుద్ధో భువిపాలనీయ [ః] విదితం నియ
తం క్రియాఫలం చరితం సర్వపురాణభు

36 భృతాం కతిచిద్దినాని జీవితం హరణా
త్పాలనమేవ వోహితం పాత్రే సమర్పణాదేవ కృతా

37 ర్థోహం నరాధిపాః త[స్మా]మిత్థ మపుణ్యం
మ్యామాభూదితి నివేదితం ఆహచవ్యాసః స్వదత్తాం పర

38 దత్తాం మ్వాయత్నా ద్రక్షయుధిష్ఠిర।మహీం
మహీంమతాం శ్రేష్ఠదానాచ్ఛ్రేయో నుపాలనం షష్టి

39 వర్ష సహస్రాణి స్వర్గతిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షే
ప్తా చానుమంతాచ। తాన్యేవనరకే వసేదితి

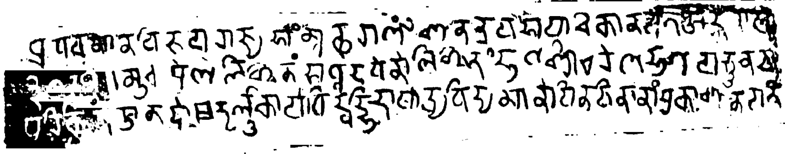

మూడవరేకు, రెండవప్రక్క

40 ప్రవర్ద్ధమానవిజయరాజ్యసమ్వచ్ఛరాణాం శత త్రయసప్తాధికానవతి అంకేనాపి

41. 32— మధ్యేనలిఖితం సర్వదేవేన [వ్రి] ఖితం భట్ట శ్రీధరేణ ఖటయజానద

43 పరీక్షితం

ఆంధ్రానువాదము:—ఓం. స్వస్తిశ్రీమంతము లగు అనేక దేవాలయములచే వ్యాప్తమైనదియు, సురలోకమునకు సాటియగునదియు, కల్పాంతము వరింపఁబడిన యధిక జనసామ్రాజ్యముచే మోహింపఁజేయఁబడినమహామహిమగలదియుఁ భూతలమున కలంకారము నగుకళింగనగరమునం దుండి; ప్రసిద్ధు లగుసిద్ధులచేతను దాపసులచేతను నివసింపఁబడిన గుహాంతరములుగలమహేంద్రపర్వత శిఖరమునకు శిరోభూషణమైనట్టియు సురాసురులకు గురువును ముల్లోకము లనుగొప్ప మేడల నిర్మించు శిల్పాచార్యుఁడును, భగవంతుఁడునగు గోకర్ణస్వామియొక్క పాదోదకముచేఁ గడిగి వేయఁబడిన కలికాలకల్మషము గలవాఁడును, గంగవంశమునకు శిరోరత్నమైనవాఁడును తళతళలాడుతనభుజము లను వ్రజములచే నలరింపఁబడిన కళింగాధిరాజ్యము గలవాఁడును, చల్లనిపిల్లతెమ్మెరలచే వ్యాప్తమగు తీరమునందలి తరంగములు గలసముద్రములను మొలనూలుగల భూమియందు వ్యాపించిన నిర్మలయశము గలవాఁడును అనేకయుద్ధములందు గలిగినజయముచేఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపముచే వంచఁబడిన సకలసామంతరాజులయొక్క కిరీటములందలి రత్నములకాంతులచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన పాదములు గలవాఁడును, పరమమాహేశ్వరభక్తుఁడును, తలిదండ్రుల పాదములను ధ్యానించువాఁడును మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరుఁడును, శ్రీమద్భూపేంద్రవర్మతనయుఁ డగు శ్రీ దేవేంద్రవర్మ; ఏవీరుఁడు తనకత్తిచే నఱుకఁబడిన సకలరిపుకులము గలవాఁడై అనన్యశాసనమువలన భూమిని పాలించుచున్నాఁడో, నీటినురుగులవలెఁ దెల్లనైన కీర్తులు మహోదధితీరమును వ్యాపించి యలలతోఁ ద్రోపాడుచున్నవో, ఎవఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగాఁ బరద్రవ్యాపహరణము లేకుండుటంజేసి స్తేయశబ్దము వ్యర్థమయినదో ఎవనికి (భూపేంద్రవర్మ) కుమారసింహుఁడు జనకుఁడు వజ్రి (ఇంద్రవర్మ) పితామహుఁడు దేవేంద్రవర్మ యను తాను కుమారుఁడో, (అభూపేంద్రవర్మ గుణకీర్తన మిది (పైవర్ణనము) అభూపేంద్రవర్మ కుమారుఁ డగు దేవేంద్రవర్మ) కోలువర్తనివిషయమందలి కందరివాడగ్రామవాసు లగుకుటుంబముల నొక్కచోటఁ గూడినవారి నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు: నాతలిదండ్రులయొక్కయు నాయొక్కయుఁ బుణ్యాభివృద్ధికై యొసర్చిన యీధర్మమును మీ రెఱుంగుదురుగాక; నా చేతను యజ్ఞము చేయుట వేదములు చదువుట మొదలగు సత్కార్యములందాసక్తిగలవారును సిద్ధి గ్రామవాస్తవ్యులును వేదములను వేదాంగములను జదివిన వారును ఎప్పుడును శాస్త్రచోదితమయిన ధర్మమును నడపువారును సిపిడిగ్రామార్జితగోత్రా దీక్షితవంశమునం బుట్టిన

వారును ఆంగిరస బార్హస్పత్య భారద్వాజ ప్రవరాన్విత భారద్వాజగోత్రులు నగు ఆదిత్యభట్టు యజ్ఞభట్టు కొండిదేవర భట్టు మొదలగు వారికొఱకు సూర్యగ్రహణసమయమున జంపలివాఘుగ్రామమందలి నివిడిప్రదేశము ఏవిధమగుపన్నులు లేకుండ దానము చేయఁబడినది, ఆచంద్రార్కముగా దానిని వారును చిత్రభోగభాగాదులతో సుఖముగా ననుభవింతురుగాక.

ఈశాసనమును రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎల్. టి, ఇంగ్లీషులో ఆంధ్రదేశీయేతిహాససమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసికపత్రికలో సం॥ 1. భా॥ 2. లో సంస్కరించి ప్రకటించినారు.

మూఁడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాలవలస శాసనము.

[శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు]

ఈతామ్రశాసనము ఉర్లాము, కంబకాయ గ్రామములకు మధ్యగా నొకమైలు దూరమునసున్న చిక్కాలవలస అను నొకగ్రామమునందలి రైతు తనపొలమును దున్నుకొనుచుండగా బయలుపడినది.

శాసనమునందలి లిపి నాగరి, కాని యిప్పటినాగరి అక్షరములకు, శాసనములోని అక్షరములకు- జాల వ్యత్యాసము కలదు. అయినను ఇప్పటి నాగరి లిపి శాసనమునందలి లిపియొక్క పరిణామమే యనుట స్పష్టము.

శాసనమంతయు సంస్కృతభాషలోఁ గలదు. గద్య పద్యాత్మకము. శాసనమున పండ్రెండు శ్లోకములు కలవు. ఇవి శార్దూలవిక్రీడితము, మాలిని, వసంతతిలకము మొదలగు వేర్వేఱు వృత్తములలోఁ గలవు. ఈశాసనము గాంగవంశజాండైన అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవునిది. గాంగవంశజులలో వజ్రహస్తుఁ డనుపేరుగల వారిలో నీతఁడు మూఁడవవాఁ డగుటచే నీతనిని గాంగవంశచారిత్రమున మూఁడవ వజ్రహస్తుఁ డందురు. ఈవజ్రహస్తవంశీయులైన గాంగులు ఆత్రేయ గోత్రులు; పరమమాహేశ్వరులు; పరమ భట్టారకులు; త్రికలింగ మహీభుజులు. శాసనమున మొట్టమొదట వారివంశ ప్రశస్తికలదు. పిదప వజ్రహస్తుని వంశానుక్రమము తెలుపఁబడినది.

సూర్యుఁడు వృషభ రాసియం దుండఁగా. తొమ్మిదివందల అఱువదవ శకవర్షమున చంద్రుడు ధనుర్లగ్నమున రోహిణిలోనుండ, అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౩౮ వ సంవత్సరము మే నెల మూఁడవ తేది ఆదివారము రాత్రి ఎనిమిదిగంటల ఇరువదియేడు నిమిషములకు శుక్లపక్షతృతీయా ఆదివారము నాఁడు అనంతవర్మాభిధానంబునం బరగు నీ (మూఁడవ) వజ్రహస్తుఁడు సకలధరాతలమును సంరక్షించుటకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. శకము ౯౬౨ వ సంవత్సరమున నీవజ్రహస్తదేవుఁడు కోలువర్తని విషయములోని కుద్దమాఖ్య గ్రామమును మల్లపశ్రేష్ఠి అనునొక వైశ్యునికి దానమొసంగెను.

కాలనిర్ణయము.

అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవుఁడు మల్లపశ్రేష్ఠికి కుద్దమాఖ్య గ్రామములు శాలివాహనశకము కర (౨) వసు (౮) నిధి (౯) అనువానిచే సంకేతమగు ౯౮౨ వ సంవత్సరమున కార్తికమాస ప్రథమపక్ష తృతీయా సోమవారమున దానమొసంగెను. కార్తికశుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచన గౌరీవ్రతమను నొక శైవ వ్రతము చెప్పఁబడియున్నది. వజ్రహస్తదేవుఁడు పరమమాహేశ్వరుఁడని వర్ణింపఁబడిన పరమశైవుఁడు. అదిగాక కార్తికమాసము శైవుల కత్యంతప్రీతి. అందువలన కార్తికమాస శుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచనగౌరీవ్రతసందర్భమున మహారాజైన వజ్రహస్తుఁడీదానమును చేసి యుండును.

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ వైపు.

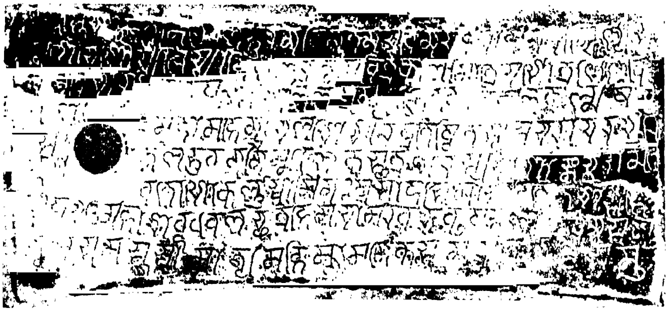

1 ఓంస్వస్తి శ్రీమతా మఖిలభువనవినుతనయవినయ
దానదాక్షిణ్యస

2 త్యశౌచ శౌర్యధైర్యాదిగుణరత్నపవిత్ర
ాణా మాత్రేయగోత్రాణాం వి

3 మలవిచారాచార పుణ్యసలిలప్రక్షాలిత కలికాల
కల్మషమ

4 షాణాన్ మహేన్ద్రాచల శిఖరప్రతిష్ఠితస్య
సచరాచరగురోః

5 ః సకలభువన నిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్క
చూడామణేః

6 భ్భగవతో గోకర్ణ్ణ స్వామినః ప్రసాదాస
మాసాదితైకశఙ్ఖ

7 రీపఞ్చమహాశబ్దః ధవలచ్ఛత్ర హేమచామరవర
వృషభలాఞ్ఛనసము

8 జ్జ్వలసమస్త సామ్రాజ్యమహిమ్నా మనేకసమరస
ఙ్ఘట్టము

రెండవ రేకు మొదటి వైపు.

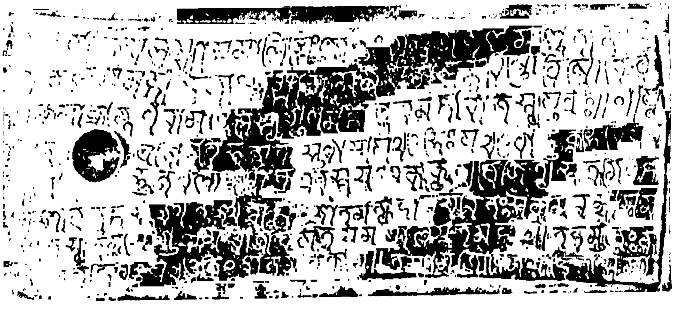

9 పలబ్ధ విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితోత్తుంగ భుజదణ్డమ ణ్డితానామ్

10 త్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానామన్వయా మల క్ష్మీరిష్ణా విఙ్ణోరివ

11 విక్రమాక్రాన్త ధరామణ్డలస్య గుణమహార్ణ్ణవ మహారాజస్య పుత్రాః॥౦॥పూ

12 ర్వ్వజామ్ భూపతిభిర్వ్విభజ్య వసుధామూప భుఞ్జద్భిః పఞ్చధా భూక్త భూరిపరా

13 క్రమోభుజ వలాత్తామేక ఏకస్వయమ్ ఏక్కృ త్యవిజిత్య శత్రునివహా

14 న్ శ్రీవజ్రహస్తశ్చతు శ్చత్వారిమ్ శతమత్యుదా రచరితః సర్వ్వాణ్ణ ముదక్షిత్సమా

15 తస్యతనయో గుణ్డరాజా వర్ష త్రయమపాలయ త మహీమ్॥ తదనుజః కా

16 మార్ణ్ణవదేవః షట్త్రింశత మబ్దకాన్॥ త స్యానుజో వినయాదిత్య సమా

రెండవ రేకు, రెండవ వైపు.

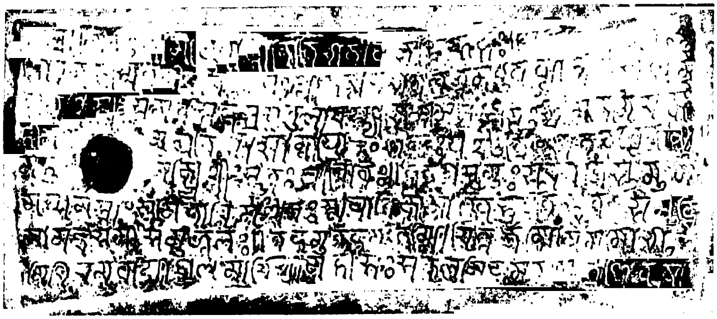

17 స్తిస్రి[ః]తతః కామార్ణ్ణవాత్మజో జగతీకల్పభూ రుహాః యోరాజద్రాజిత (ః) చ్ఛా

18 యో వజ్రహస్తోవనీపతిః ప్రశోచ్యనన్తదగన్ధ బ్ధమధుప వ్యాలీఢగణ్డస్థ

19 జా ... శ్రీ ... సమదాత్సహస్రమతులో యస్త్యాగినామగ్రణీ న (౧) శ్రియాననియజ్య

20 భీమనృపతిగ్గర్జ్జాన్య యో ... సకః పఞ్చత్రిం శతమద్ధకాన్స

21 మభునక్పృథ్వీమ్ స్తుతః పార్థివైః॥ తదగ్రి మాసః సురరాజసూనునా

22 [స] మస్తమస్తాం సమితౌరి మండలః స్వపాతి కామార్ణ్ణవ భూపతిర్బ్బభువం సమృద్ధి

23 మానర్ద్ధ నమాం సముజ్వలః తదనుతదను జన్మో పమానో గుణ

24 నిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యోమహీసః సకలమిద మరక్షత్రీణివర్షా

మూడవ రేకు, మొదటివైపు

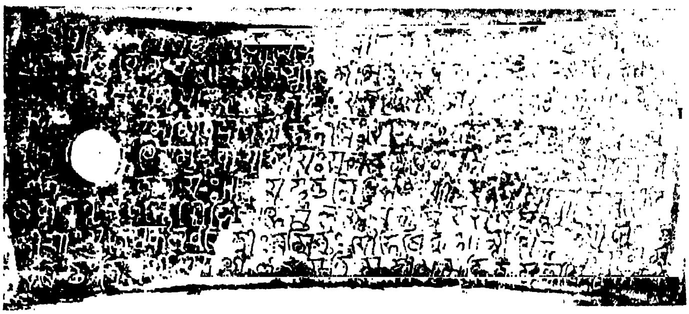

25 ధాత్రీవలయ మలఘు తేజో నిర్జిత రాతిచక్రకః
తతో ద్వ మాతురస్త్య మ

26 ధుకామార్ణవో నృపః ఆశితిస్మావసిమేతా
మష్టానేకార్ణవింశంతిం

27 అథవజ్రహస్త నృపతిః గ్రి మతాదఖిలసజ
నాగ్రిగణ్య కామార్ణవాత్మజస్ట్రి

28 ప్రగియమానావదాతసుభకీర్తి శ్రీయ ఇవవ్వై
మయూ న్వయపయః ద

29 యోనిధిసముద్భవాశ్రయః సమజనిసయమహా
దేవ్యాః శ్రీవజ్రహస్త

3 ఇతితనయ వియద్భృగునిధి సంఖ్యాం యాతిశా
కాబ్ద సఘ్జే ది

31 సక్రృతివృషభస్థే రోహిణీభసులగ్నే ఘనసిత
సిత పక్షే సూర్యవారేత్స

32 శినా(ము) యసదనకంధరత్రిమ గరిటక రాజా
భిషిక్తః న్యాయ్యేనయత్రిసమా

33 చతుం త్రివర్గమార్గేణరక్షతి మహీం
మహీతిపత్రితాపే దివాకరధ

మూడవ రేకు, రెండవ వైపు.

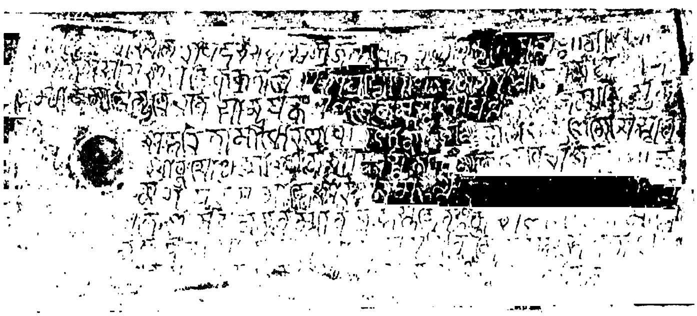

34 యశ్చ నిరఘాశ్చ నిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా భువి భవన్తి విభూతి మత్త్యర్ వ్యాప్తే గజ్జ

35 కులోత్తమస్య యశస దిక్చక్రవాలేశశి ప్రద్యో తామలి సేన యస్యభువన ప్రిస్లాప

36 సమ్పాదినా సైన్దూరై రతిసాన్ద్రిబ్ధ పటలై కుమ్భస్థలీ పట్టకే ర్వ్యాలిమ్పన్తి పున

37 ప్రునశ్చహారతా మాఘోరవారణా అనురాగేణ గుణినో యస్యవ

38 శ్రీముఖాఙ్గయో ఆసినే శ్రీసరస్వత్యా వసు కూతే విరాజత క

39 లిఙ్గన [గ] రాత్పరమ మాహేశ్వర పరమభ ట్టారక మహారాజాధిరాజ తిరి

40 కలిఙ్గాధిపతి శ్రీమదనన్తవర్మార్ వజ్రహస్త దేవః కుశలీ సమస్తామాత్య

41 ప్రముఖజనపదా న్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాన్

42 .వర్త్తనివిషయే కోకుద్దమాఖ్యగ్రామః సీమా పర్యన్త సహ

నాలుగవ రేకు మొదటి వైపు.

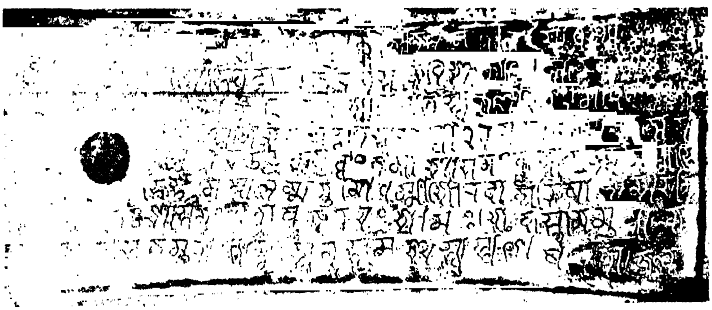

43 లస్థలః సర్వపీడా వివర్జితచన్ద్రార్క్ క్షితి సమకాలం యావస్మాతాపితో

44 రాత్మనః పుణ్యయశో భివృద్ధయే! కరవసునిధి శాకాబ్దే కార్త్తికమాసప్రథ

45 మపక్ష తృతీయా సోమవారే! వత్సగోత్రస్య వైశ్యకులోద్భవః మాధవాఖ్యః

46 తస్యపుత్రః సోమన శ్రేష్ఠః! తస్యభార్యా ర రజపా! తయోర్జాతా

47 మల్లపశ్రేష్ఠాయ ఉదకపూర్వకం తామ్రశాస నం కృత్వా ప్రదత్తోస్మాభి

48 భ్యర్ విధి భూమ్యర్ మిహాస్మైర్మానుష్యాః [కై] ధర్మగౌరవాత్పరిపాలనీయఇతి

49 రాజ్ఞః శాసనం లబ్ధ్వా పునరయం గ్రామః గృహస్థానమాదాయ

50 స్థానంచ! శతేను రాధానోత్పన్న భూమిశ్చ స్వస్య కేవయిత్వా! జల

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

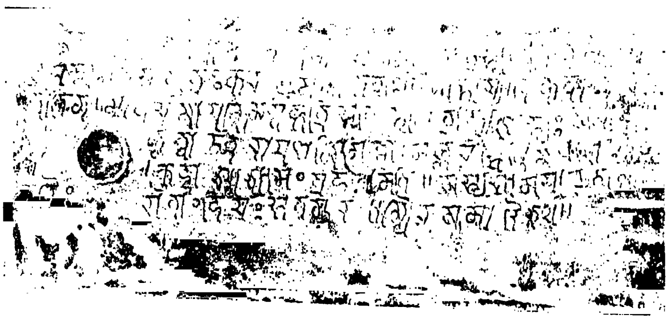

51 మన్నారాఖ్య గ్రామనివాసీ పవిత్రపాణ్ణి చ మన్యగోత్రస్య ద్విజోత్తమః॥ పి

52 తిళమ్మాణకస్య పుత్రః కరంటపునాయకః॥ తస్య భార్యాణ్ణేకనాథయో

53 ర్జ్ఞాతేన మాధయనామకేన సుపుత్రిణా తస్య గ్రామ్ప్ర్యేతస్య అగ్రహా

54 రం కృత్వా ఉత్తరాయణ నిమిత్తే మల్లయ్య శ్రేష్ఠేన ధారా పూర్వకం

55 కల్ కుడ్డాఖ్య గ్రామంప్రదత్తమతి అస్యగ్రామస్య ఉత్పన్న

56 కర్రైః రాజ్ఞా (0) దేయమ్ శతమరి ధాన్య గ్రామాదేశ్య॥

మూడవవజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనం.

శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

సుమారు ఇరువదేండ్లక్రిందట బొడ్డపాడు నివాసులైన వెలమనక్క అప్పలనాయుడుగారు తమ గ్రామానికి తూర్పుదిక్కున నేండిగజముల దూరమున నున్న తమ పొలమును వరసాగుకు అనుకూలముగ పల్లము చేయుటకై త్రవ్వించుచుండగా ఈతామ్రశాసన మందు [illegible] ఈ శాసనము దొరకిన స్థలమునకు 1½ గజముల దూరమున స్థాపితమైన యొక లింగము కూడ కానవచ్చినది. దానికి పూర్వమున్న పేరు తెలియదు కాని యిటీవల బొడ్డపాడు గ్రామ నివాసులు మల్లికేశ్వరుడని పేరిడిరి. ఈలింగమునకు ఉత్తర దిశను ఇరువదిగజముల దూరములో 'లింగాలబండ' అను చిన్నకోనేరు కలదు. శాసనమునందుగల రాగిరేకులు ఐదు. ఒక్కొక్కరేకు పొడవు ౭.౮ అంగుళములు; వెడల్పు 3. 3 అంగుళములు. రేకులు కుడి, యెడమవైపుల కొంచెము వెడల్పుగను, నడిమిభాగమున కొంచెము సన్నముగ నున్నవి. రేకుల ఎడమభాగమున అంచులకు ౭. అంగుళముల దూరమునగల రంధ్రముల గుండ నొక రాగికడియమును పోనిచ్చి, తద్ద్వారమున ఈరేకులను బంధించియున్నారు. కడియముయొక్క వ్యాసము 3.౫. అంగుళములు. ఈకడియము మొక రాజముద్రికలో నతికింపబడియున్నది. రాజముద్రికమీద స్ఫుటముగ నొకనంది చెక్కబడియున్నది. ఆనంది కిరుప్రక్కల చంద్రుడు, అంకుశము, నాగలి, శంఖము, మత్స్యము, స్పష్టముగ ఇదియని తెలియరాని దేదో మరియొక చిహ్నము—ఇవి కలవు. మొదటిరేకు మొదటి పెడవిూదను, ఐదవరేకు రెండవపెడవిూదను, వ్రాత యేదియు లేదు. పుస్తకమునకు అట్టలవిధమున ఈశాసనమునకు ఈ రెండు పెడలను ఉపకరించుచున్నవి

శాసనలిపి నాగరి. ఇది మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాలవలస శాసనము నందలి లిపిని బోలియున్నది. అందువలన అక్షరముల విషయమున జెప్పవలసిన విశేషములు

చిహ్నములవలన శాసనమునందలి వాటికంటె సేరియు కనబడవు. భాష సంస్కృతము: శాసనము వ్రాసిన వాడు చాల అశ్రద్ధతో వ్రాసియున్నాడు;

ఈశాసనము కళింగ గంగవంశజుడైన అనంతవర్మాభిధానుండగు మూడవ వజ్రహస్త దేవునిది. ఈరాజు కళింగ దేశమును శాలివాహనశకము ౯౬౦ మొదలు ౯౯౨ వఱకు, అనగా క్రీ. శ. ౧౦౩౮ మొదలు ౧౦౭౦ వఱకు పాలించినవాడు

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవ పెడ.

1 ఓం స్వస్తి శ్రీ మతామఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదాన దాక్షిణ్యసత్యశౌ

2 చ శౌర్య ధైర్యాది గుణరత్న పవిత్రాణా మాత్రేయ గోత్రాణామ్ విమలవిచారాచార

3 పుణ్యసలిల ప్రక్షాలిత కలికాలకల్మష మషీణామ్ మహామహేన్ద్రాచల

4 శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకలభువన నిర్మాణైక సూ

5 త్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణే ర్భగవతో గోకర్ణ స్వామినః ప్రసా

6 దసమాసాదితైకం శఙ్ఖశబ్ద పఞ్చమహాశబ్దం ధవల చ్ఛత్రహేమ

7 చామరవరవృషభలాఞ్ఛన సముజ్వల సమస్త సామ్రాజ్య మహిమ్నా మనేక

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

8 సమరసఙ్ఘట్టసముపలబ్ధం విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితో త్తుఙ్గభుజదణ్డమ

9 ణ్డితానాం త్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానా మ న్వయమలంకరిష్ణో ర్విష్ణో రివ

10 విక్రమాక్రాన్త ధరామణ్డలస్య గు (ణ) [మ] హార్ణవ మహారాజస్య పుత్రః॥ పూర్వ్వ మంభూపతి

11 భి ర్విభజ్యవసుధా యాపఞ్చభి: పఞ్చధాభు క్త్వా భూరిపరాక్రమో భుజబలాం

12 త్తామేక ఏవస్వయమ్ ఏకీ స్వీకృత్యవిజిత్య శత్రు నివహాన్ శ్రీవజ్రహస్త శ్చతుశ్చ

13 చత్వారింశతమత్యుదార చరితః సర్వ్వామ రక్షత్సమాః తస్యతనయో [గు]ణ్ణ మహారాజ

14 షట్త్రియమపాలయత్ మహీమ్ తదనుజః కామార్ణవదేవః పఞ్చత్రింశత మబ్దకాన్

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

15 తస్యానుజో వినయాదిత్య సమాస్తిస్రి తతః కామార్ణవాజ్జ(ా) తో జగతీకల్పభూ

16 రుహః (యో రాజరాజేతి [౪] చ్ఛాయోవజ్ర హస్తావనీపతిః ప్రకోచ్చైర దన్తదగన్ధలుబ్ధ

17 మధువ్యాలీఢగణ్డాన్తరాన [స్త] రోభ్యః సముద్యాత్ సేహస్రమతులో యస్త్యాగినామగ్రణీ

18 స [౪] శ్రీ మానసియఙ్క భీమ నృపతి గ్గఙ్గాన్వయోత్తంసకః పఞ్చత్రింశతమబ్ద

19 కాన్సమభున క్పృథ్వీమ్ స్తుతః పార్థివైః తదగ్రసూనుః సురరాజ సూను

20 నాసమస్తమస్తాం కమితారి మణ్డలః సపాతి కామార్ణవభూపతిర్భువం

21 సమృద్ధిమానర్ధసమా[ం] సముజ్వలః [త]దను తదనుజన్మా చిత్రజన్మోప

మూడవ రేకు మొదటి పెడ

22 మానో గుణనిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యోమహీశః సకలవిదమరక్షత్త్రీణి

23 వర్షాణి ధాత్రీ వలయమలఘుతేజో నిర్జరారాతిచ. త్రః॥ తతోద్వైమాతుర స్తస్య

24 మధు కామార్ణవోన్నృపః। అవతిస్మావనీమేతా మబ్దానేకాన్న వింశతిమ్॥౦॥ అథవ

25 జ్రహస్తనృపతేర్గఙ్గసు తాదఖిలగుణజనా (గ [గ] ణ్యా కామార్ణవాత్మజోవిన్ధ్యాద్రే

26 రియమానావదాత శుభకీర్తేః॥ శ్రియాఇవవైదుమ్యాన్వయ పయః పయోధిను

27 నిధిసముద్భవాయాశ్చ యః సమజని వినయమహాదేవ్యాః శ్రీవజ్రహస్తఇతి

28 తనయః॥వియదృతుసంఖ్యాంయాతి శాకాబ్దం సఙ్ఖ్యే దినకృతివృషభస్థే రోహిణీభే

29 లగ్నే ధనుషి చసితపక్షేనూత్యావారేతృతీ [౦] యా[౦]యుజిసకలధరిత్రీం

మూడవ రేకు; రెండవ పెడ.

30 రక్షితుం యోభిషిక్తః న్యాయ్యేన యాత్రయా
మాచరితుం త్రివర్గేణ మార్గేణ ర

31 క్షితిమహీమ్ మహిత ప్రతాపే నివ్వ్యాజ్యఘ
యశ్చ నిరపూర్ణశ్చనిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా

32 భువి భవన్తి విభూతిమత్యః వ్యాప్తే గఙ్గకులో
త్తమస్య యశసా దిక్చక్రవాలేశ [శ]

33 ప్రద్యోతామలిసేన యస్యభువనః ప్రహ్లాదస
మ్పాదినా సిన్దూరై రతిసా

34 న్ద్రపఙ్క్తపటలై కుమ్భస్థలీ పట్టకేష్వాలిమ్పన్తి
పునః పునశ్చ [హా]

35 రితామాఘోరణా వారణాన॥ అనంగాగేఙ్గుణినో
యస్యవసోము

36 భాజనయోః ఆసీనే శ్రీసరస్వత్యా వినుతే
రాజితః॥ కలిఙ్గ

37 నగరాత్పరమమాహేశ్వర పరమభట్టారక మహా
రాజాధిరాజ త్రిక

నాలుగవ రేకు; మొదటి పెడ.

38 లిఙ్గాధిపతి శ్రీమద్వజ్రహస్తదేవః కు
శలీ సమస్తామాత్యప్రము

39 ఖ జనపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదిత
మస్తుభవతామ్॥ కోలువర్తని

40 వి[ష]యే అవరంగాభ్యగ్రామః॥ చతుస్సీమా
వచ్ఛిన్నః సజలస్థలఃసర్వకర పీడా

41 వివర్జిత మాచన్ద్రార్కక్షితి సమకాలం యా
వన్మాతాపిత్రో రాత్మనః పు

42 ణ్యయశోభి వృద్ధయే కరవను నిధి కాబ్దే ఉ
త్తరాయణ సంక్రాన్తౌ

43 అస్మిన్ గ్రామనివాసినే జలేశ్వర దేవాయభోగం
కృతమ్ విశ్వ గోత్రో

44 త్పన్నః ఏరయమః తస్యపుత్రః మావయః తస్య
భార్యాకంచపా తయోర్జాన్ తాయఏరమాయ

45 మాచరమనవర్తకం ప్రదత్తమ్॥ అస్యైవ గ్రామ
స్యసీమా[ం]లిఖ్యన్తేపూర్వ్వతః

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

46 నింబసహిత వల్మీకః॥ పరతః వనరాజీ ఆగ్నే
యతః తింత్రిణీకవృక్షత్రికూ

47 టః॥ దక్షిణతః వనరాజీ॥ పరతః సావనరాజీత్రి
కూటః॥ నైరృత్యతః గర్తాన

48 త్రికూటః పశ్చిమతః అజానాఖ్యగర్తా॥ పర
తః తింత్రిణీకవృక్షసహితసేతు

49 ః॥ వాయవ్యతః మణ్డలాకార పాషాణసహిత
గర్తా ద్వాగర్తాన

50 ంగమేవ పరతః అర్జునవృక్షః తత్పరతః తిం
త్రిణీక వృక్షౌద్వౌ

51 ఐశాన్యతః నింబసహిత వల్మీకః పరతః గర్తా
స [మహాత్రికూటః॥]

52 అనేన మహాక్షశాలయే వల్లేమోజాయస్వర్ణ
కేహకారిణేచ [సువర్ణకారస్య] గ్రా

53 మేప్రదత్తా॥ భూమిం యః ప్రతిగృహ్ణాతి
యచ్ఛతి ఉభౌతౌపుణ్య

ఐదవ రేకు; మొదటి పెడ.

54 కర్మాణౌ నియతం [ం] స్వర్గగామినౌ॥ షష్టిం
వర్షసహస్రాణి స్వర్గే మోదతి భూ

55 మిదః ఆక్షేప్తాచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే
వసేత్॥ మహా [కాయస్థపతి] వి

56 శ్రీమాపురయుష్యసూనునా దామోదరేణ లిఖి
తమ్॥ మహాక్షశాలినుంకిమో

57 జస్యసూనునా వల్లేమోజేన ఉత్కీర్ణతమ్॥

శాసనసారము.

శాసనమునందు మొదట ఆత్రేయ గోత్రులైన త్రికళింగాధిపతులగు గంగవంశజుల ప్రశస్తి కలదు. ఇవల గుణమహార్ణవ మహారాజుకొడుకైన మొదటివజ్రహస్తునినుండి కామార్ణవ భూపతికిని, వైదుంబవంశ మునపాలసముద్రముం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవజ్రహస్తునినుండి కామార్ణవభూపతికిని, వైదుంబవంశమునపాలసముద్రముం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవజ్రహస్తుని వఱకుగల గంగవంశపు రాజుల

వర్ణనాదికములు కలవు ఈ మాడవవజ్రహస్తుడే మనశాసనము నందలి దాత. ఈతని యితర శాసనములలో వలెనే యిందును ఆరాజు శకాబ్దములు ౯౮౦లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలుపబడినది. పిదప న్యాయమును, ప్రజారంజకమును నైన యతని పరిపాలనము వర్ణింపబడినది. అటుతరువాత పరమమాహేశ్వరుడును పరమ భట్టారకుడును, మహారాజాధిరాజును, త్రికలింగాధిపతియునైన శ్రీ మదనంతవర్మ యను వజ్రహస్తదేవుడు కళింగనగరమునుండి తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు, తనయొక్కయు, పుణ్యయశోభివృద్ధికొఱకు సమస్తామాత్య ప్రముఖజనపదులను పిలిచి వారిసమక్షమున శకాబ్దములు, కరములు [2] వసువులు [8] నిధులు [9] అనుసంఖ్యలచేత అంకితమైన సంవత్సరమున అనగా ౯౮౨ వ శకవర్షమున ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి నాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరెంగ అను పేరుగల గ్రామమును చతుస్సీమావచ్ఛిన్నముగను, సజలస్థలముగను సర్వపీడావివర్జితముగను అనగా జలసహితముగను స్థలసహితముగను ఏవిధమైనపన్ను పర్యాయముల బాధలులేకుండగను చేసి ఆగ్రామమున విజయంచేసియున్న జలేశ్వరస్వామి అను పేరుగల దేవునికి భోగముచేసి అనగా దేవునికి చెల్లే గ్రామముగ ఏర్పాటుచేసి దానమొసంగబడినది. జలేశ్వరదేవునికి చేసిన యీదానమును తెలుపుటకే ఈశాసనము పుట్టినది. ఈగ్రామమును జలేశ్వరస్వామికి దానమొసంగు సందర్భముననే మరి యిరువురు గ్రామస్థులకు (1) ఎరయముడు అనువానికిని (2) మహాక్షశాలియు, స్వర్ణకారకుడు అయిన వల్లెమోజునకును వృత్తులొసంగబడినవి. పంక్తులు 45 మొదలు 52 వఱకు దానము చేయబడిన గ్రామముయొక్క సరిహద్దులు తెలుపబడినవి. చిట్టచివర దానశాసనములకు వ్రాయబడు మామూలు శ్లోకములు కలవు. [పం. 53-55) కడపటి రెండుపంక్తులలోను శాసనమును వ్రాసిన వాని పేరు శాసనమును చెక్కినవాని పేరు తెలుపబడినవి. శాసనమును వ్రాసిన యతడు మాపురయకుమారుడైన దామోదరుడు. ఇతడు మహాకాయస్థుడనియు, సంధివిగ్రహి అనియు తెలుపబడినాడు. సంధివిగ్రహి అనగా యుద్ధము ప్రకటించుట, సంధిసేయుట అనుకార్యములను బరిశీలించు మంత్రి). శాసనమును చెక్కినవాడు నూంక మోజు కొడుకైన వల్లెమోజు. శ. 1003 నాటి అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనమును వ్రాసినవారును చెక్కినవారును వీరలే. ఎరయముడు అనువాని కిచ్చిన వృత్తి 'మాదరమనువర్తికము' అని శాసనమున చెప్పబడినది. ఇప్పుడు మనము 'మనోవతి' అను నదియే ఈ 'మనవర్తికము' అని నా యభిప్రాయము.

గ్రామమును దానమొసంగినది శకవర్షము 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు అనగా ఈశాసనము క్రీ. శ. 1059-60 వ సంవత్సరము నాటిది అగును.

ఈశాసనమును చెక్కబడిన అవరెంగ, జల్మూరు, కుద్దాము మొదలగు గ్రామము లున్న యిప్పటి శ్రీకాకుళము తాలూకా (గంజాంజిల్లా) పూర్తిగనో, లేక కొంత భాగమో కోలువర్తనీ విషయమని ప్రాచీనకాలమున పేరొందియుండినట్లు చిక్కాలవలసశాసనమువలన దెలిసికొనియున్నాము. ఆనిర్ణయమునే యీశాసనము బలపఱచుచున్నది. దానము చేయబడిన అవరెంగ అను గ్రామమిప్పుడు అవలింగ అనుపేర బరగుచున్నది.

[అక్షయ సం॥ వైశాఖమాసపు భారతినుండి]

---

14 అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనము.

మహారాజశ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతి గారు

ఈశాసనము అయిదు రేకులు గలది. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 8¼ అంగుళములు పొడవుగాను, 4 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. రేకులన్నిటికిన్ని ఎడమవైపు అంచుకు సుమారు ఒక అంగుళము దూరముగా రంధ్రములున్నవి. వాటి గుండా ఒక రాగి కడియము అమర్చబడి ఉన్నది. ఆకడియమునకు ఈఅయిదు రేకులున్ను వ్రేలాడుచున్నవి. కడియము చుట్టుకొలత 15¼ అంగుళములు. కడియముకడ్డీ చుట్టుకొలత ఒక అంగుళము. ఈకడియము తాలూకు రెండు కొనలున్ను వలయాకారమున ఉన్న ఒక రాజముద్రికకు అంటియున్నవి. ఆ రాజముద్రిక 1¼ అం. ఎత్తుగ ఉన్నది. వలయాకారమున ఉన్న దాని అడుగుభాగము 7 అంగుళముల పరిధిగలది. రాజముద్రికయందు 1 1/2 అం. ఎత్తుగల నందివిగ్రహమున్నది. ఆనంది విగ్రహమునకు నాలుగువైపులను శంఖము, చామరము మొదలయినవి చెక్కినారు.

ఈశాసనమునందలి భాష మొదటనుండి చివరవరకున్ను సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీననాగరి లిపి.

మూలము.

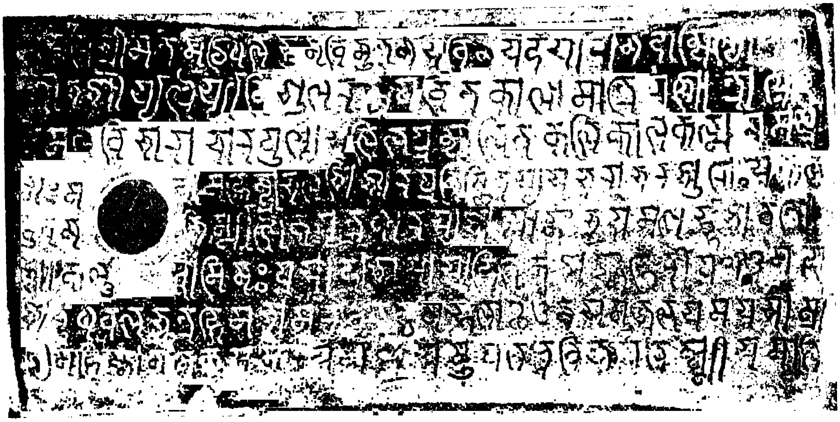

మొదటి రేకు; రెండవ పెక్క.

1 ఓం. స్వస్తి శ్రీమతా మఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదానదాక్షిణ్య సత్య

2 శౌచశౌర్య్య ధైర్య్యాదిగుణరత్న పవిత్ర కాణా మాత్రేయగోత్రాణాం

3 విమలవిచారాచారపుణ్యసలిల ప్రక్షాలితకలికాల కల్మషమషీ

4 ణాం మహామహేన్ద్రాచల శిఖర ప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకల

6 భువననిర్మ్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణేః భగవతో

6 గోకర్ణ్ణస్వామినః ప్రసాదాత్సమాసాదితైక శఙ్ఖభేరీపఞ్చమహా

7 శబ్దధవలచ్ఛత్ర హేమచామరవరవృషభలాఞ్ఛనసముజ్జ్వల సమస్తసామ్రా

8 జ్యమహిమ్నా మనేకసమరసఙ్ఘట్టసముపలబ్ధవిజయలక్ష్మీ సమాలి

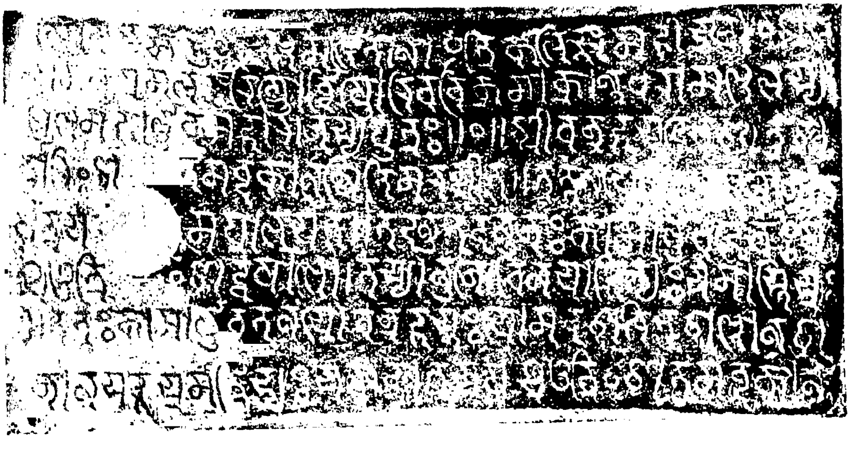

రెండవ రేకు; మొదటి పెక్క

రెండవ రేకు: మొదటి పేజ.

9 జ్జితో త్తుఙ్గ భుజదణ్డమణ్డితానాం త్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గా

10 నా మన్వయ మలఙ్కరిష్ణు ర్వ్యాఘ్రహరిణ విక్రమాక్రా న్తధరామణ్డలస్య

11 గుణమహార్ణవమహారాజస్య పుత్రః॥౦॥ శ్రీ వజ్రహస్తదేవ శ్చతుశ్చ

12 త్వారింశత మబ్దకాన్ క్షితి మరక్షిత్॥ తత్త నయో గుణ్డమరాజాన

13 పఞ్చత్రియ మపాలయత్॥ తదను తదనుజః కామార్ణవదేవః ప

14 ఞ్చత్రింశద్వర్షాణి॥తస్యానుజో వినయాదిత్యః సమాస్త్రిః

15 ॥తతః కామార్ణవతనయో వజ్రహస్తః రోహ దగలిత గణ్డాన్ గ

16 జాన్ సహస్ర మర్థిభ్యః సమదాత్ సప్తత్రింశత మబ్దకాన్

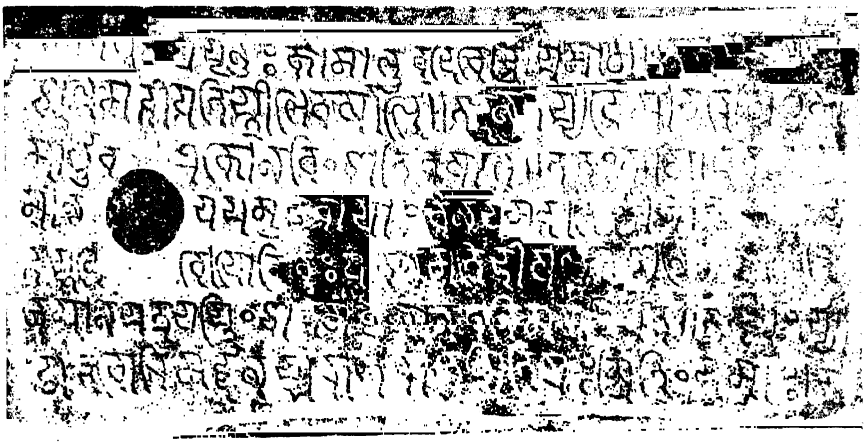

రెండవ రేకు; రెండవ పేజి.

17 ॥తత స్తత్పుత్రనూనః కామార్ణవదేవో ర్ద్ధస మామ్॥తత స్తదనుజో

18 గుణ్డమహీపతి స్త్రీణి వర్షాణి॥తదను తస్య ద్వైమాతురో మధుకా

19 మార్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణి॥తతః కామార్ణవాద్వైదు

20 మ్యాన్వయసముద్భవాయాం వినయమహాదేవ్యాం జాతః శ్రీవజ్ర

21 హస్తదేవో రోదివః పత్త్న మతిభీషణ మశనిం శస్త్రాభి

22 జఘాన నత్రియాస్త్రింశత వబ్దకా నవని మపాలయత్॥ తతస్తు తస్యా

23 త్మభవో రిమర్దన స్సరాజరాజః క్షితిపః క్షితిం సమాః॥

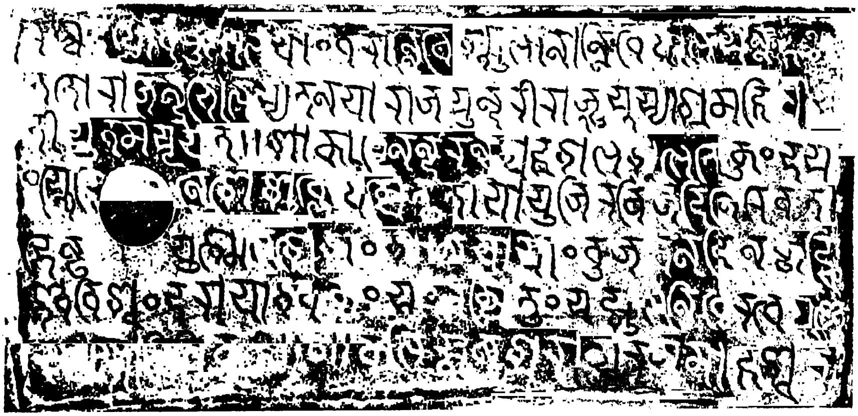

మూడవ రేకు: మొదటివైపు

24 రక్ష దృష్ట్వా వరుణాంగనాంబరం స్నిగ్ధ స్ఫురన్మా-
హా స్నిగ్ధపాలుసన్నిభః॥

25 తతో రాజేన్ద్రచోలస్య తనయా రాజసున్దరీ
రాజ్ఞస్తస్యాగ్రమహిషీ న

26 తీ సుతమసూయత॥ శాకాబ్దే నన్ద రన్ధ్రేన్ద్రియ
గణనే గణితే కుంభగ

27 తే దశమే శుక్లే పక్షే తృతీయాయాం రవిజ
దినే రేవతీ

28 భే వృయుగ్మే లగ్నే గంగాన్వయాంబుజ వన
దినకృద్ది

29 శ్వ విశ్వంభరాయాశ్చక్రం సంరక్షితుం సద్గుణ
నిధి రధప శ్చో

30 డగఙ్గో భిషిక్తః॥౦॥ కలిఙ్గనగరా త్పరమ
మాహేశ్వర

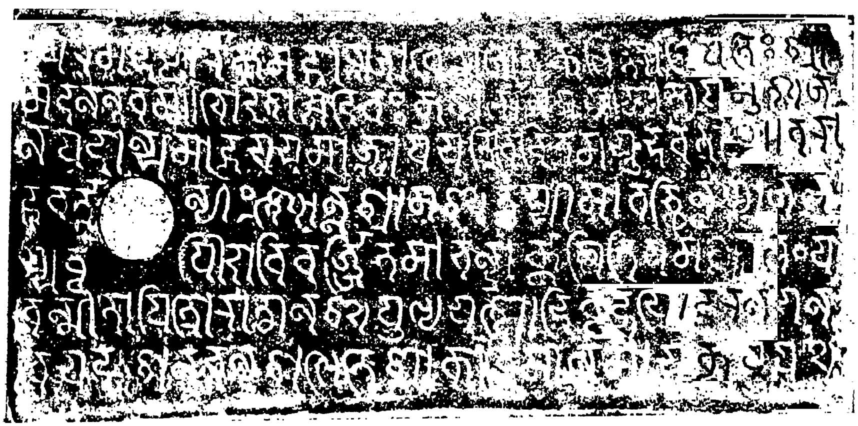

మూడవ రేకు: రెండవవైపు

మూడవ రేకు, రెండవ పెడ.

31 పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రికళిఙ్గాధి
పతిః శ్రీ

32 మదనన్తవర్మా చోడగఙ్గదేవః కుశలీ సమస్తా
మాత్యప్రముఖ జ

33 నపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదిత
మస్తు భవతాం। వ

34 వావత్తలాన్యాం ఖోన్న గ్రామ శ్చతుస్సీమావ
చ్ఛిన్న స్సజల

35 స్సర్వపీడా వివర్జిత మాచన్ద్రార్కతారక
సమకాలం యా

36 వస్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యయశోభివృద్ధ
యే॥ హారనయన

37 వియద్గగనచన్ద్రగణితే శాకాబ్దే మీనమాస
కృష్ణప (చ)

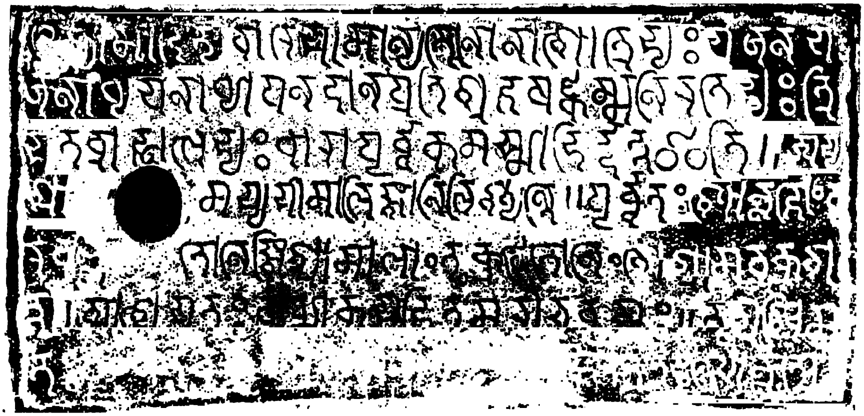

నాలుగవ రేకు; మొదటి పెడ.

38 శ్చామ్యా మానవత్వమానే సామాన్యతో నానాగో
త్రేభ్యః యజువయా

39 జనాధ్యయనాధ్యాపనదాన ప్రతిగ్రహ షట్క
ర్మ నిరతేభ్యః త్రి

40 శతబ్రాహ్మణేభ్యః ధారాపూర్వకే మస్మాభి
ర్దత్త ఇతి॥ అస్య

41 గ్రామస్య సీమాలిఙ్గాని లిఖ్యన్తే। పూర్వతః
ఖోన్నపాంబ

42 రవల్లి తో నేజ్జగ్రామయోః తృకుటే తో సేంగి
గ్రామ ఏకగ్ర

43 త్రాల। అస్యాగ్నేయాం వల్మీకసహిత మరీచవృక్ష॥
తత్పశ్చిమ

44 తః ఈశాన ఏకలింగత్వా మరీచవృక్షదక్షి
తతః ఖోన్న తో

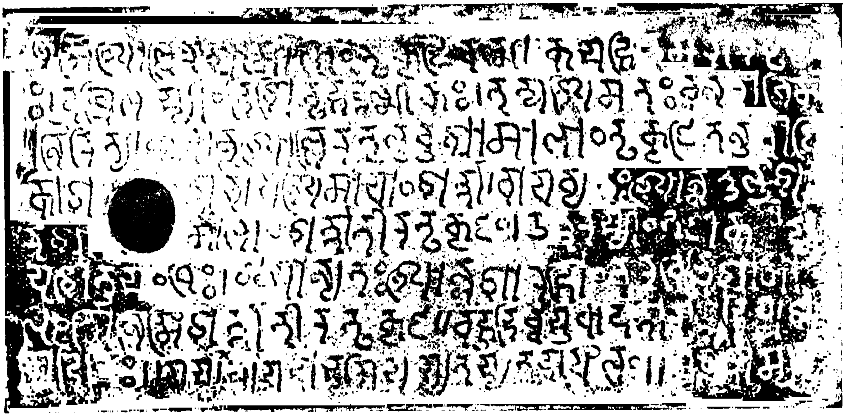

నాలుగవ రేకు; రెండవ వైపు.

45 నేన్యగ్రాహ్మోర్గ్రామమహా [illegible] పృథూడే పల్లీ [illegible] తి

మహిచవృక్ష

46 [illegible] కీ [illegible] బృహస్పతి [illegible]

తి [illegible]

47 [illegible] నా [illegible] గ్రామ

నాం పృథూడే తేన [illegible]

48 శా [illegible] ది [illegible] నా

స్యా [illegible] తూ [illegible]

49 [illegible] గ్రామ [illegible]

న్యం తెటా [illegible]

50 [illegible] రెల్లి [illegible] గ్రామ

51 దాం [illegible] షూటి [illegible]

[illegible]

52 [illegible] స్య [illegible]

[illegible]

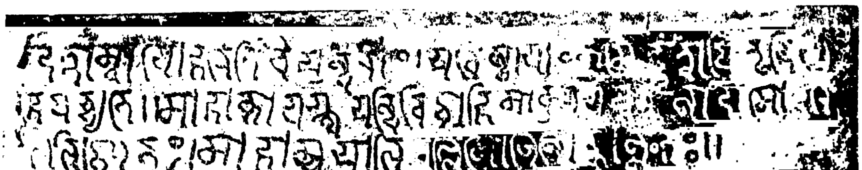

అయిదవ రేకు; మొదటి వైపు

53 దత్త్వామ్వా యో హారేత వసుంధ రాం। స విష్టా

యాం క్రిమి భూత్వా పితృభి స

54 హ పచ్యతే॥ మహాసాంధివిగ్రహి మాపురయ

సూనునా దామోదరే

55 ణ లిఖితం॥ మాహేశ్వరాలినల్లేమాజే వోత్ర

[illegible] తి

తెలుగు తర్జుమా.

[పంక్తులు 1—11] ఓం. ప్రపంచమందంతటను పాగ ద్తగన్న నయము, వినయము, దయ, దానము, దాక్షిణ్యము, సత్యము, శౌచము, శౌర్యము, ధైర్యము మొదలయిన గుణరత్నముల చేత పవిత్రమైనటువంటిన్ని, ఆత్రేయ గోత్రమందు పుట్టినటువంటిన్ని, నిర్మలమైన తలంపులు, ఆచారములు అనే పవిత్రజలముల చేత కలికాలకల్మషమనే మసిని కడిగివేసినటువంటిన్ని, మహామహేంద్రగిరిశిఖరమందు ప్రతిష్ఠితుడై, చరాచర ప్రపంచమునకు గురువుగాను సమస్తభువన నిర్మాణమునకు ముఖ్యసూత్రధారుడుగాను ఉండి, చంద్రశేఖరుడున్ను భగవంతుడున్ను ఐన గోకర్ణస్వామియొక్క అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన శంఖము, భేరి, పంచమహాశబ్దములు, తెల్లనిఛత్రము, బంగారు చామరము, శ్రేష్ఠమైన వృషభ చిహ్నము-వీటిచేత ప్రకాశిస్తూఉన్న సమస్తసామ్రాజ్యమహిమలున్ను కలిగినటువంటిన్ని, అనేక యుద్ధముల సంఘర్షణవల్ల [తాము] పొందిన విజయలక్ష్మి కౌగిలించుకొన్న భుజదండముల చేత అలంకృతులయినటువంటిన్ని, త్రికళింగమనే భూమిని అనుభవిస్తూ ఉన్నటువంటిన్ని, గంగులయొక్క వంశమును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువవలెనే భూమండలమును ఆక్రమించిన గుణమహార్ణవ మహారాజుగారి పుత్రుడు, శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు,

(పం11-16) శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు 44 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినాడు. అతని కుమారుడు, గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినాడు. తర్వాత, అతని తమ్ముడు కామార్ణవదేవుడు 35 సంవత్సరములున్ను, పిమ్మట అతని తమ్ముడు, వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములున్ను (రాజ్యమేలినారు). తర్వాత కామార్ణవుని కుమారుడైన వజ్రహస్తుడు, మదగలితగండములు గల ఏనుగులను వేయింటిని అడిగినవారికి దానము చేసినవాడు, 35 సంవత్సరములు (రాజ్యమేలినాడు)

(పం.7-22) తర్వాత, అతని పెద్దకుమారుడు కామార్ణవదేవుడు అర్ధసంవత్సరమున్ను, పిమ్మట అతని [కామార్ణవుని] తమ్ముడు, గుండమహీపతి 3 సంవత్సరములున్ను, అటుపిమ్మట అతని సవతితల్లి కుమారుడయిన మధుకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములున్ను రాజ్యమేలినారు. పిమ్మట కామార్ణవునికి వైదుంబవంశోద్భవురాలైన వినయమహాదేవి వల్ల కలిగిన శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు స్వర్గమునుండి అతిభయంకరముగా పడుతూఉన్నటువంటి పిడుగును ఖడ్గముతో ఖండించినవాడు, 33 సంవత్సరములు భూమిని పాలించినాడు.

[పం 22-24] పిమ్మట, అతని కుమారుడు, రాజరాజు అనే భూపాలుడు-శత్రువులను మర్దించినవాడు, సద్గుణములనిధి, కుబేరునివంటివాడు - సముద్రపరివృతమయిన భూమిని పరిపాలించినాడు.

(పం 25-26) పిమ్మట, రాజేంద్ర చోళుని కూతురైన రాజసుందరి అతనికి [రాజరాజుకు] పట్టపుదేవియై కుమారుని కనినది.

(పం. 26-30) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమి, తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీనక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశ పద్మవనమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగమహారాజు భూచక్రమును సంరక్షించుటకు రాజ్యాభిషిక్తుడయినాడు.

[పం.30-33] పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, మహారాజాధిరాజున్ను, త్రికళింగాధిపతిన్ని అయిన శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవుడు కుశలియై సమస్తమయిన అమాత్యప్రముఖ జనపదులనున్ను పిలిపించి ఆజ్ఞాపించినాడు:—

"మీకందరికీ తెలియవలసినది ఏమంటే:—

(పం 33-40) వరాహవర్తనియందున్న ఖోన్న గ్రామము, నాలుగువైపులను ఏర్పరచిన ఎల్లల మధ్యమందు అవిచ్ఛిన్నమై ఉన్నది. సమస్తజలసహితంగా, పన్నులు మొదలయిన బాధలు ఏమి లేకుండా చేసి, మాతలిదండ్రుల పుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, మాపుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, శక 1003 వర్షములు కాగా మీనమాసమందు బహుళపంచమి ఆదివారమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతులైన నానాగోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 300 మందికి ఆచంద్రార్కం [అనుభవించగలందులకు] ధారాపూర్వకంగా దానము చేసినాము."

(పం. 40-51) ఈ గ్రామమునకు ఎల్లలు వ్రాస్తాయున్నాము. తూర్పున, ఖోన్న హోంబరువల్లి తోసెంగిగ్రామముల మూడింటికీ సంధిగా పోయే తోసెంగిగ్రామము

పుంత (గోర్జ); ఆగ్నేయమందు, పుట్టలో కలిసియున్న మరిచవృక్షము; దానికి, పడమటివైపున కొంచెము వంకరగా పోతే మరిచవృక్షపంక్తి, దానిప్రక్కను ఖోన్న, తోటంగి ఖోల్లేర గ్రామముల మూడింటికీ నడుమను పుట్టలో కలిసి ఉన్న మరిచవృక్షము; దక్షిణమందు, పెద్దపుట్ట; దానికి పడమటను, అడవులపంక్తి. నైరృతిని, ఖోన్న ఖోల్లేర తూలువు గ్రామముల మూడింటికిని నడుమను బండాను, పుంతాను. పడమటను, పుంత. వాయువ్యమందు, ఖోన్న తూలువు, గార గ్రామముల మూడింటి తాలూకు పుంత, ఏటి ఒడ్డున మువ్యేలసంది. ఉత్తరమందు, రెండుతటాకముల నడుమనున్న గట్టు. ఈశాన్యమందు, ఖోన్న, గార, పాంబరవల్లి గ్రామముల మూడింటికీ నడుముగాపోయే తోటంగి పుంత. ఏటి ఒడ్డున మువ్యేలసంది.

(పం. 51-54) సగరాది రాజులనేకులు భూదానము చేసినారు. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరివశమై ఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది. స్వదత్తమయినా, పరదత్తమయినా, భూమిని ఎవడు హరిస్తాడో వాడు మలమందలి పురుగై తనపెద్దలతో కలిసి దగ్ధమవుతాడు.

[పం. 54-55] మహాభాయస్థుడున్ను సంధివిగ్రహిన్ని అయిన మావుగయ కుమారుడు దామోదరుడు వ్రాసినది. మహాక్షశాలి (అగసాలి) వల్లె నాగా చెక్కినది.

[శోధన సం॥ శ్రావణమాసపు భారతినుండి.]

14 అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనము.

మ॥ శ్రీ గిడుగు వెంకటసీతాపతిగారు బి. ఏ., ఎల్. టి.

ఈ శాసనము కూడా అయిదు రేకులు గలదే; కాని దీని రేకులు చాల పెద్దవి. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 10 న్నర అం. పొడుపుగాను, 6 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. ఈ రేకుల కమర్చిన కడియము సుమారు 17 అం. చుట్టుకొలత గలది; కడియము కట్టు 1 1/4 అం. [illegible] గుండ్రముగా ఉన్నది. కడియముపై నున్న రాజముద్రిక 3/4 అం. ఎత్తైనది. వలయాకారమున ఉన్న దానిదడుగు భాగము 7 న్నర అం పరిధిగలది. దీని రాజముద్రిక వెంకటి శాసనము తాలూకు రాజముద్రికవలె పోయియున్నది.

ఈ శాసనమందలి లిపి ప్రాచీనకన్నడ-తెలుగులిపి; ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి సం 18 లో ప్రకటితమైన అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని శాసనములో శక. 1040 నాటి శాసనమందలి లిపిని పోలి ఉన్నది. భాష మొదటినుండి చివరవరకున్ను సంస్కృతమే. శాసనమంతా 138 పంక్తుల గ్రంథము; రెండు వంతులు శ్లోకములున్ను, ఒక వంతు వచనమున్ను గలది. ఆకాలమున కళింగదేశమందలి ప్రజల భాషమాత్రము తెలుగే అయియుండునను టకు ఆధారము లనేకములున్నవి. ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి సం. 18లో ప్రకటితమైన శక. 1040 నాటి శాసనమునకున్ను, శక 1034లో వ్రాసిన ఈ శాసనమునకున్ను గంగవంశపు రాజుల చరిత్ర వంశోత్పత్తి, వంశానుక్రమము, ప్రశస్తి మొదలయిన విషయములుగల భాగము సమానముగా నున్నది.

మూలము.

మొదటి రేకు: రెండవ వైపు.

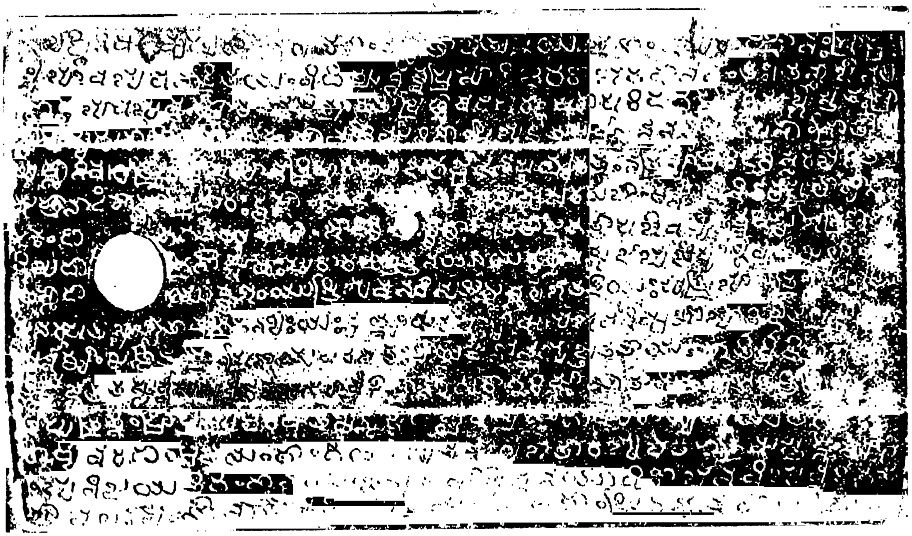

1 ఓంలక్ష్మీనివాసే (వ్య) ముకుందాజకలంకకాంతిబా
హాచతుష్టయచతుం వపు రావధానః పాత్రిను

2 బ్రహ్మాణ్డభాండ భువనత్రితయం విధాతు స్తాణోర్త్ర
మూర్తిజనకో భగవా ననంతః। తన్నాభిపద్మ

3 నాద్భుభూవ భువనప్రారంభదీక్షాగురో ర్బిష్ణో
వేదపరంపరాం వదనదక్షైః క్రియతుర్బిష్ణుతః పాత్రి

4 జాపత్యధురాం గురో మహాసా విత్రిమ్మాన్ని నాం
విధు జ్ఞానతపస్సర్వజనీననిత్యతస్సాం వాత్రిలోప

5 పుష్పానివ। అత్రేర్విశ్వతోత్రిబభూవ తత్రిపురహర
జటాజూటనేపథ్యరత్నం నేత్రవ్యాపారదేశస్మరిచరిత

6 మహోనాటకాసూత్రధారః సృష్టాంతో దా(క్షిణా)
త్యాముఖముకురరుచాం శర్వరీణాం విభేశ స్త్రైగోక్యానం

7 దకందో గగనతలమహాంభోధికం(ఖ)కశశాంకః తతో
జగత్త్రాపవిషజ్జితత్వ వశ్యభగత్రిహాభూ

8 ద్వి బుధాగ్రణీబ్బుధ దశపురూరవ। పుత్త్రనయో
యదుల్లసద్భుజేభుజిష్యాణ్ణవమేఖలాబభౌ

9 తస్మా దాయు శ్శుభం యుత్త్రిభువనవినుతో జా
స్య శేషం చిదీయః పుత్రో త్రిభూజ్జిత్రి బాహాస్వనా

10 మనరపతి ర్బభ్రామ్ భృతాం మగ్నగ్నః యశస్వ
ధ్వా త్రమేకపత్నీ త్రమాను భవవిముఖో భూరిజాతప్రజాయా

11 లస్యాస్త్వేకస్యాం ఖక్తితేంద్రిం ప్రణయపరవశః
పాంకప్రేతాన్వభుజ్య। తతో యయాతిర్వ్యజనాభియా

12 తజ్జజ్ఞే తతస్తువసురుర్వ్యరేశ నపూర్వగ
గిన్నాగురో రత్నా మాతా మహాస్యేరసహి ప్రవృద్ధః

13 అపుత్రత్వం పాత్రిస్తమ్న మతిభిన్నౌ నృపవృ
పన్నగంగా మాధ్యాన్న యతగతరా

14 రాష్ట్ర పాదాం అకేయం గాంగేయం మత మ
లభతారభ్యచ తదాక్రిమస్తత్వం న్యానా

15 లభువి జయతి గంగాన్వయ ఇతి అన్యాసీత్త్వ
యో విరోచనభూ వ్వేదగత్రిహా

16 స్త్రాచలః శ్రీకోలానాథకోటపత్రిమకరీలగ్నాంఘ్రి
రేణూత్కరః లక్ష్మ్యా

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ

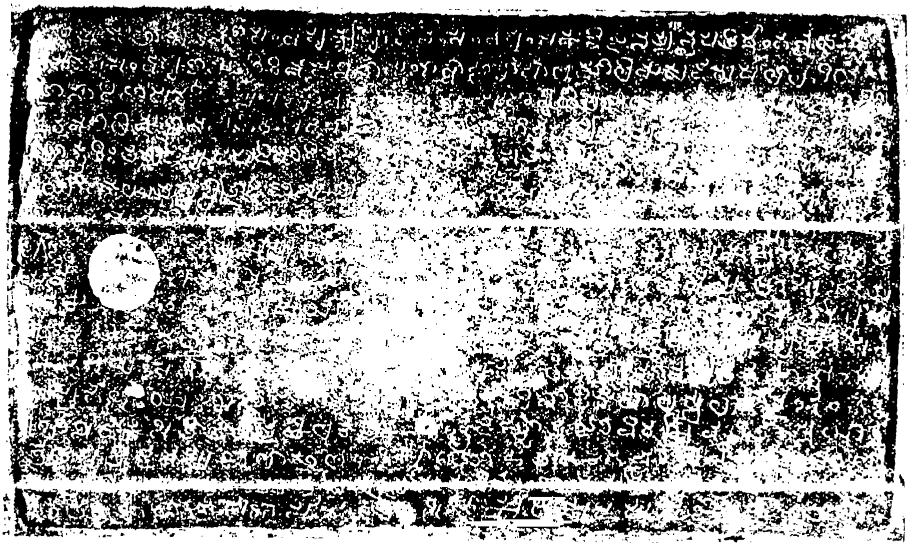

17 గృనితా మహాకులపతి సంవేస్య ... సంవేస్యం సముజీజన త్సన్నృపతిస్తదాంగా ...

18 (సకన్ సంవేస్యతో మణికివాజి ... భూపాలమాలిమకుటైరుపపాలసీయః

19 ... పాదదోపరహితస్సుబుధా ... యాత్వం పదాన్ని ధిరజామతపత్ర సేనః । తస్మాత్స్వ

20 శ్వరవనాలిమగ్నమతే రాకీపసాధారణాం ... ణోన్నృపతి శ్రియం ప్రియసుతస్తాత్పెత్యాతిర

21 మ్యాక్వృతిః తస్మాద ... పాద మండిత ... కోర్తింతు ... తః సౌరాంగోభవ ద న్యరాడ్గజఘటాపాతి

22 శ్రీమాపంకలః । తస్మాచ్చితాంగదో ... తతలవలయో రాజశ్శైకవాన్య మ్యానుస్సారధ్య జోస్య భవత

23 ఖిలభువామధిపత్య ప్రియాతిః ధమ్మాతన్యస్య త్రే మాజో నృపనయనపదవి పాంథముఖో వ్యవిరేజే

24 బభాంజావత్యై మస్య క్షితిజయపరవాకేక ధ న్వాపరిక్రీడ సమహీపతి వృత్త

25 మవాపమానినం జయసేవమున్యన్నృప దద్యాంతాత నం అభవత్సుతోన్యజయ

26 ... పథ ... దిశా ... దుకూలీకృంయాశక ... మ

27 పావదళన ... భూపాలవ్పపం వృషధ్వజం సహాశక్తిమలంఘ్య శాసన

28 ... తస్యపత్నికల్పన ... క్షితీశ ... చర

29 ణపద్మికల్పః యశఃఖడ్గధారాజలధౌతవైరి నారీ ...

30 అసి ... నృపస్యాత్మజో ... శివనితా ...

31 వృషపతి ... నిమ్మాదయా ... గంగ ...

32 హలాధ్యక్షపురం యుక్ష్మ శేసురసద్మవీక్షణ రప్రతగ్యాలా ...

33 ... ధృతశ ... యష్టి గ్గామరక్ష దప ...

రెండవ రేకు: రెండవ వైపు

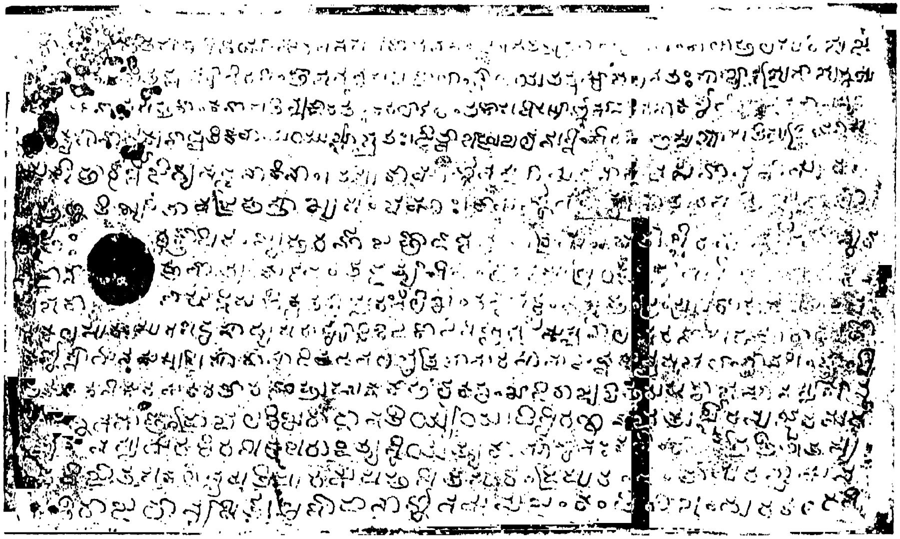

34 తాస్త్రపంక్తిశపాశవిగ్రహో మేక ఏవ సవిరోచన
సంజ్ఞః గతేతత్రినరేంద్రాణాం కోలాహలపురీభుజాం

35 [ఏకాకీ]తాం చ తన్వం ళోర్య వీరసింహోభవ
న్నృ పః చోళాం శ్చాలయత శ్చపూచలతః పాండ్యాన్
భ్రమనా భగ్నయా

36 హుంకారేణ చనప్త కొంకణపతీ న్నిర్గ్రా_ర
తః ...న్ అంతఃకోప ఘూర్ణార్ణమానశిరసాకర్ణాటె
లాపేక్ష్యరా నసో

37 (న్వత్ర్యా?) కృపాణ వీక్షణధృతిం కేవాయయు
ర్భూభృతః జిత్వా బాహుబలేనోర్వీం వీరసింహస్స భూ
పతి స్సత్క్రియాన

38 మభిషేకైర్వీ జిగ్యేషన్న నాకినాం తన్యకా
మార్ణావసూనుర్ద్రాక్ షార్ణావగుణార్ణవో మారసి

39 ంహ ఇతిఖ్యాతా వజ్రహస్తాఖ్యపంచమాః కామా
ర్ణవః పిత్రు భ్రాతురసహిష్ణోఃకులో

40 ద్వహః శక్తోపిరాజ్యహార ణేజహౌ దేశ న్నతు
క్రమం వతుర్భిరనుజైర్వీ దన్నరే

41 ందాద్రినాహ వోత్సారాన్ దంతైర్ద్రాత్యానివేం
ద్రేశస్న్యప్రాయాద్వ్యసహిందిశం। అథ)వ

42 స్యైధదా (నా)హద్వ్యగుణీకృతవి(ఘ్న)రండిరి
ధిగంత్న ధర్ళ్యంగైమ్మా హేంద్రిం।చరుగోహసకత్రత చ

43 సకలసురాసురసిద్ధసాధ్యధరాధ్యే కిరీటకోటి
ఘృష్టమస్పణలచరణపీఠ మారాధ్య గో

44 కర్ణాస్వామిన మన్య ప్రసాదాసాదితధవళచ్ఛ
త్ర చామరసామజధ్వజ వృషభలాంఛనపించ్ఛాంచి

45 తకుంతనికరమకరతోరణ హుడుక్కాహ్లాది
శంఖాదిరాజ్యో? నైరుచ శోభమానస్సాత్మాన్న

46 మహేంద్రఇవ మహేంద్రాచలశిఖరా దవతీర్య
యుధిష్ఠిర ఇవ చతుర్భి రనుజైరనుగ

47 మ్యమానస్సురశిరసి శబరాదిత్య న్నిహత్యకా
మార్ణవః కలింగానగ్రహీత్ తస్య

48 చ విజితసకలనృపతిపుర మమరావతిపురందరీపు
రం దంతాపురన్నామ న

49 గరీ రాజధా న్యాసీత్।అసౌ దామార్ణవ
మనుజం కంటికాబంధురకంఠం వి

మూడవ రేకు: మొదటి వైపు

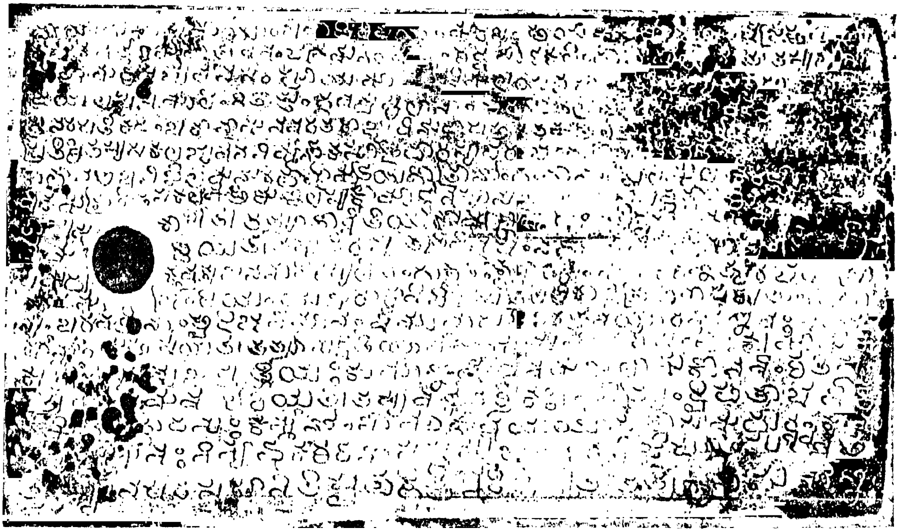

50 ధాయగుణార్ణవాయాంబవాడి విషయంమార
సింహాయసో(దా)ము(ణ్ణ)లంవ్రజహస్తాయ

51 క (ంట) కవత్తనీమదాత్ ఏవంచ త్రిమేగ
షట్త్రింశద్వర్షాన్ కలింగా నపాలయత్। తస్యచత్రి

52 (మ) తా మశేషభువనసంస్తూయమాన విమలయ
శసా మకుల భుజకృపాణాకృష్టవి

53 జయలక్ష్మీసమాలింగితోత్తుంగవక్షస్థలానాం చర
ణతలకాంతి సంధ్యావదన్తహీనతసమ

54 స్తనరపతికదంబకానా మనవరతరాజ్యవినోదా
పహసితమహేంద్రాణామ్మహేంద్రాచలశిఖర

55 ప్రతిష్ఠితస్య సకలభువన నిర్మాణైకసూత్రధా
రస్య చరాచరగురోర్భగవతో గోకర్ణస్వా

మినః సమా

56 రాధన లబ్ధాఖిలమనోరథానా మాత్రేయగో
త్రాణాం గంగానాం కులమలంకరిష్ణోర్విష్ణోరివ

57 విక్రమాక్రాంత సకల మహీమణ్డలస్య కామా
ర్ణవస్యానుజో దానార్ణవశ్చత్వారింశతమబ్దకాన్

58 రాజ్యమకార్షీత్। తత్సూనో ద్వితీయకామా
ర్ణవః పంచాశద్వర్షాన్మహీ [మణ్డల]

59 మమణ్డయత్। తస్య తిరస్కృతత్రివిష్టపం నగ
రన్నామ పురమాసీత్ తస్మిన్సో

60 పి సుధాశవృక్షజనసా దీశస్య తిగాశ్శ్రేః
కృత్వాభ్యాంసుధుకేశ ఇత్యరచయ త్ప్రా

61 సాద మభ్రంలిహంయన్యాంగోర్ధ్వ ఫణావి చిత్రపత్ర
లతాశ్చిత్రాణివాపత్యతాం సౌధా

62 న్యంబరవర్తినాం వ్యాదధవేమ్యాసం విమా నా
యధిక తత్ర నయోరణార్ణవః పంచవ

63 ర్షాన్మహీ మహాపయత్। తత్సూను ద్వి
తీయోవజ్రహస్తః పంచదశసమాః క్షమామర

64 క్షత్ తస్యానుజస్తృతీయః కామార్ణవో
ర్ణవమేఖలా మేకోనవింశతి సం

65 వత్సరాన్ (స) మవర్ధయత్। తస్యవర్ణ్ణనే
శ్లోకః వైచిత్ర్యంద్యుభతాచ సౌన్ద

66 ర్యమిత (్రే) థా ధనుఃకర్మణాం సోమా
ర్కాన్వయయోర్ద్విధౌ సమధురం కామా

67 ర్ణవో [రా]మః విద్యాగైకశరేణ సప్రసు
భటాన్ శత్రుజిఘాంసూన్ వనే త

68 త్రింశ్యాన్యపరస్తహా నితి పృథక్ఖ్యాతిర్ద్వయోరీ
వృశ్యతే తత్సుతోగుణార్ణ

మూడవ రేకు: రెండవ వైపు

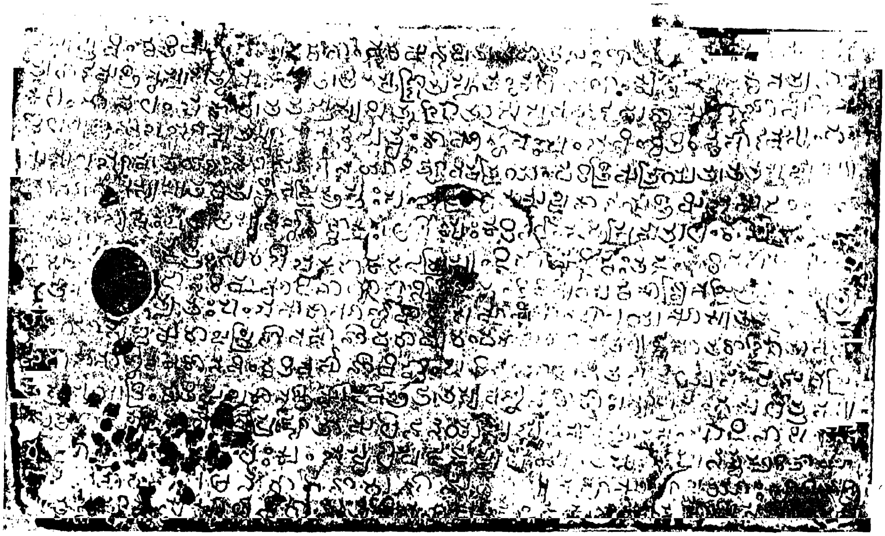

69 వ స్సప్తవింశతి మబ్దా నవధిరశ నాంశమనైషీ త్।తదాత్మజః కోశాంకుశః పంచదశవ

70 త్సరాణ మహీస్నిస్నవత్సామ కాషీణాత్ తతస్త ద్భ్రాతృమున్నతః కలింగలాంఛనో ద్వాదశవత్సరాన్

71 కలింగా నలంచకార।తతస్తస్య పితృభ్రాతా సప్త వర్షాణ్ గుణ్డమరాజో మహీమ

72 ద్గుణ్డమన్నో బభూవ।తస్యానుజశ్చ్యుతర్షః కా మార్ణవః పంచవింశతిం వర్షాణ్ వసుంధరాం

73 మనుబభూవ।తయోః కనీయా న్వినయాదితో వర్ష తృయం ధరిత్రీ మరక్షాయత। తతస్తజ్జ్యేష్ఠస్య

74 కామార్ణవస్య సుత శ్చతుర్థోణ వజ్రహస్తః పంచత్రింశతమబ్దకాన్ మహీమిభమదజలధా

75 రాభి రభ్యషించత్ తస్యవర్ణనే శ్లోకః।అతిఖర్వ్యః కరిణాంనహనిమతులంకాలి (ం) గ (కాంతార)

76 జం యద్దత్తం సురభీచకార కరటప్రస్యందిదానైర్ద్విరేఫః తద్దంతైరివ పాణ్డురాము

77 లోచా దానైరివామోదినా వ్యాప్తాని త్రిజగం

తి దివ్యాయశసా(శివజి)హస్త (స్రిభోః)

78 తతస్తత్సుతః పంచమకామార్ణవో ర్ధన్ సమా మేకాం పాలయమాస। తతస్తదనుజో

79 ద్వితీయో గుణ్డమరాజ శ్రీశివసాణి ధరా ధురంధరో బభూవ। తస్య ద్వైమాతరో భ్రాతా మధు

80 మధుకామార్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణి విశ్వం పతి రభూత్। తతస్తదీయానుజో వజ్రి

81 హస్త స్త్రయస్త్రింశత సుబ్దకా న్మహీముదవ హాత్ తస్యవర్ణనే శ్లోకాః। వ్యాప్తే గంగకులో త్తమస్య

82 యశసా దిక్చక్రవాలే తతప్రద్యోతామలిసేన యాస్యభువన వ్రిమ్లానసంపాదినా సిందూరై

83 రతిసాంద్రపంకపటలైః కుంభస్థలీపట్టకే స్వాలిం పంతి పునః పునశ్చ వారితా మా

84 ధోరణా వారణాన్। అనురాగేణ గుణినో యస్యవక్త్రే ముఖాబ్జయోః అసీరిత్రి

85 సరస్వత్యా వసంతే విరాజితః। వనామతః కేవలమర్థినోపి వవజ్రిహస్త

నాలుగవ రేకు; మొదటిపెడ.

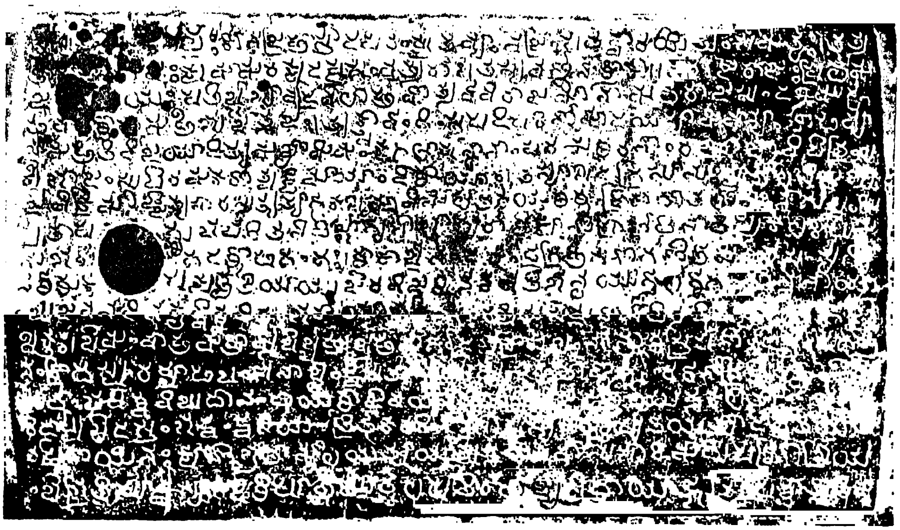

86 స్త్రీ (కలింగ నా) థః కోవజ్రహస్తాదపరం
పృథివ్యాం। వజ్రిం పశిద్వారయితుం సమర్థః॥ తస్య
87 తో (రాజరాజః క్షమా మరక్ష దష్టసంవత్స)
రాన్ । తస్యాగ్రజన్మాజనే శ్లోకా॥ సరాజరాజః ప్రథమ
88 ంశయా శ్రీకామపతి బ్బాగభూన ద్రవిలాధినాధోన్నైకే
వింజమానా మథ రాజసుందరీమూదూ
89 ఢవా [న్] త్సో [డ] మహీభుజామ్పశాంశ్య
త్యా వేంగిం సపదిపరిజా మోద యేద్యామివాన్యాంచోడవ్యా
90 జే మహాతి విజయాదిత్య మద్దౌ పితుంఖుం అప
న్నానాం పరిమళరణం రాజంగో విచిత్రం ల
91 క్ష్మీభాజం సుచిర మకరోత్పశ్చిమాయాం దిశా
యాం తస్యాసీనగ్రసూనుః పృథులవిభు
92 జా విక్రమార్జితశ్యసార స్ఫుశ్యాత్యాగైకసీమా
విమలతర యశశ్చంద్రికాధాశిలోకః వాఙ్లంఘి
93 పత్రాతాపశ్శుభవతనిధి ర్భాగ్య సౌభాగ్య
రాశిః చోడపారిణాధినాధస్సకల రిపుమ
94 దోభంగదశ్చోడగంగః॥ శాకాబ్దేనంద రంధ్రగ్ర
హగణగణితే కుంభసంస్థేవి

95 నేశే శుక్లే పక్షే తృతీయాయుజి రవిజదినే రేవ
తీభే స్ఫుయోగ్లే లగ్నే గంగాన్వవాయా
96 ంబుజవనదినకృ ద్వ్యశ్వ విశ్వంభరాయా శ్చక్రం
సంరక్షితుం సద్గుణనిధి రభవ చ్చోడగంగోభి
97 షిక్తః॥ భీమంవాపా మహోద్భుతిబ్బాహుబృహ
న్నాగేంద్రనక్రాకులం నానాశస్త్రఫణీంద్రబృందగహ
98 నంకోత్రధస్ఫురద్బాడబం సేనాబ్ధిం ద్విషతాం
ప్రమథ్య మహతా దోర్మందరేణాగ్రహీల్లక్ష్మీంకలి
99 సుధాంచ విశ్వవిబుధానందాయ శార్ఙ్గీనయః
వీరశ్రీబ్బుజపంజరయుగ్మకలితాయస్యా
100 రిపుపక్షచ్ఛిపస్తంభద్వంద్వనియంత్రి తైకశ
తీసాపృశ్యామశ్లిష్య తేయుతాద్వదద్విశయాంతి
101 శపరిణయనః శ్రీకీర్త్యాలయస్సాధ్య
స్పత్రయు గామసాకిమధుపశ్రీణిశ్రియ
102 ంబిభ్రతి పూర్వస్యాం దిశి పూర్వమూర్త్య
లపతిం రాజ్యేనిధాయాద్భుతం పశ్చాత్పశ్చిమ

నాలుగవ రేకు; రెండవ వైపు.

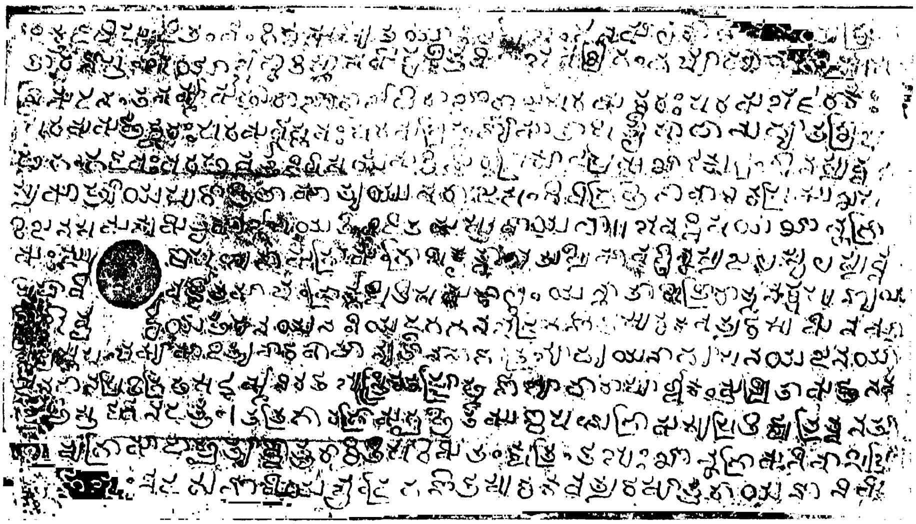

103 దిక్త్రటే విఘటితం వేంగీశ ముత్యేతయోః లక్ష్మీ
ఛందనమాలికామివజయశ్రీ

104 తో౯ణస్త౯ంభయో౯ బృ౯ధ్నాతిస్మ సముద్ధ౯తి
త్రి౯విభవ శ్రీగంగ చూడామణిః॥ స

105 శ్రీమదనంతవమ్మా౯ మహారాజో రాజాధిరాజో
రాజపరమేశ్వర పరమభట్టారకః

106 పరమమాహేశ్వరః పరమవైష్ణవః పరమబ్ర
హ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాత శ్రీచో

107 డగంగదేవః వరాహవత్త౯నివిషయే వాసినో
రాష్ట్రికూటప్రముఖాన్ కుటుంబిన స్సర్వాన్

108 సమాహూయపురోహితామాత్యయువరాజసంధి
విగ్రహిదౌవారికప్రముఖన

109 రజనసమక్షం వి౯త్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వో
యథా। భవద్విషయే ఖోన్నగ్రా

110 మః మణ్డలిఖాలామగ్రామం గ్రామసీకృత్వా
చతుస్సీమావచ్ఛిన్నస్స జలస్థలస్సర్వ౯

111 పీడావివజ్జి౯త మాచంద్రాక౯క్షితిసమకా
లం యస్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాయ

112 శోభికృద్వయే వారనయనవి యద్గగనచంద్రగణి
తేషు శకవత్సరేషు మీనమా

113 సకృష్ణపంచమ్యా మాదిత్యవారే సామాన్యతో
నానాగోత్రేభ్యో సధ్యయనాధ్యాపనయాజనయా

114 జనదాన ప్రతిగ్రహషట్క౯ర్మనిరతేభ్యస్త్రి
తద్బ్రాహ్మణేభ్యో ధారాపూర్వక౯ంమత్పితామహేనద

115 బ్రహ్మస్త్రదేవత దత్తం।తత్రతగారగ్రామగృహీత
మణ్డలిఖాలగ్రామస్య ప్రతిక్షేత్రేణైవతూ

116 లువగ్రామా దాన్ప్రత్యాష్టోత్తరాశీతిపరిమితం
క్షేత్రంతేభ్యః ఖోన్నగ్రామనివాసిభ్రా

117 హ్మణేభ్యః వేదగుణవియచ్చంద్రగణితేషుశకవ
త్సరే షూత్తరాయణనిమి

అయిదవ రేకు; మొదటి పిఠ.

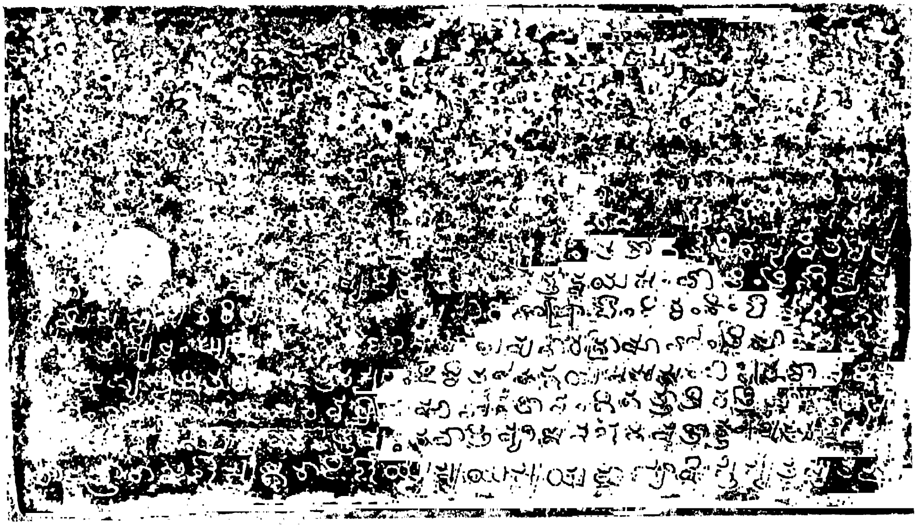

118 త్రే ధారాపూర్వకం మస్మాభిర్దత్తమితి । అ
స్య క్షేత్రస్య ప్రతిక్షేత్రేణ సార్ధం సీమాలింగాని
119 పూర్వతః ఖోన్న ఒంబర వేల్లితో నేంగి గ్రా
మాణాం త్రికూటే తో నేంగిగ్రామ పక్రిగత్వా । ఆగ్నే
120 య్యాం వల్మీకసహితమరిచవృక్షః తత్పశ్చిమతః
ఈషద్వక్రం గత్వా మరిచవృక్షపజ్క్తి
121 తతః ఖోన్నతో నేంగిఖోల్లిర గ్రామాణాం త్రి
కూటే వల్మీకసహితమరిచవృక్షః । ద
122 క్షిణస్యాం దిశి బృహద్వల్మీకః । తత్పశ్చిమతః
వనరాజికాః తతో గత్వా ముల్లంఘ్య
123 స్థాపితశిలా । తతః క్రమేణ స్థాపితం శిలాత్రి
యం । నైరృత్యాం దిశి స్థాపితశిలా
124 తదుత్తరతః స్థాపితశిలా । తతరణిదలనేత్రోరథ
స్త్రింత్రిణీవృక్షసమీపే
125 స్థాపితశిలా । తతస్తటాక ప్రవిష్టగత్వా మ
ధ్యం । తతో గత్వా తీరే స్థాపితశిలా
126 తతో గత్వా । వాయవ్యదిశా భాగం గత్వా వ్వ
యసంధా తింత్రిణీవృక్ష
127 సమీపే స్థాపితశిలా । తతో గత్వా ఉత్తరేం
పశ్చిమం దిశం కించిద్వక్రంగత్వా
128 తాంగత్వా ముల్లంఘ్యోత్తరతో గత్వా ఖో
న్న తూలిపుగార గ్రామాణాంత్రికూటే గత్వా ద్వ
129 యమధ్యస్థాపితశిలా । ఉత్తరస్యాం దిశి తటాక
ద్వయ సేతుసంధిః ఈశానదిశా
130 యాం ఖోన్న గారఒంబర వేల్లి గ్రామాణాం
తో నేంగిగత్వా తీర త్రికూటః । అ
131 స్యోపరి న కేనచిద్బాధః కర్తవ్యః తథాహి
వ్యాసేన భగవతోక్తం । బహుభిర్వసుధా
132 భుక్తా రాజభిస్సగరాదిభి యస్య యస్య
యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా

అయిదవ రేకు: రెండవ వైపు.

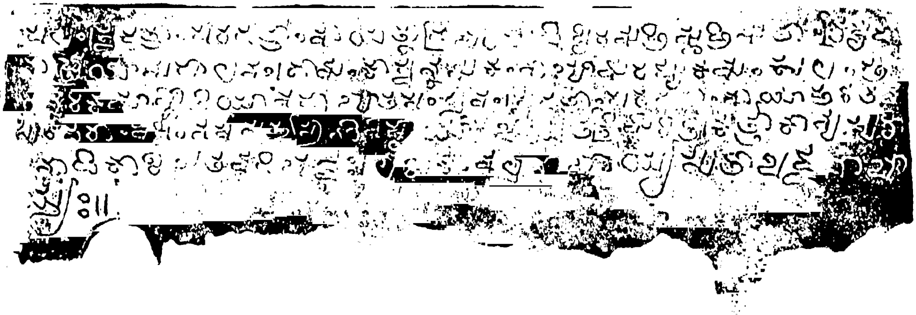

133 ఫలం స్వదత్తాం పరదత్తాంవా యత్నాద్రక్ష యుధిష్ఠిర మహీం మహిమతాం శ్రేష్ఠ దా

134 నాచ్ఛ్రేయోనుపాలనం గామేకాం స్వర్ణమే కంవా భూమేరప్యేకమంగులం హ

135 రన్నరక మాప్నోతి యావదాభూతసంప్లవం। స్వదత్తాం పరదత్తాం వాయో హరేత వ

136 సుంధరాం షష్టిం వర్షసహస్రాణివిష్ఠాయాం జాయతే క్రిమి రతికత్తా కావ్యస్య ॥

137 సవాధికారి జాతవేదభట్టః । లేఖకో వల్లేనాచా ర్యసుతో బట్టేవాచా

138 య్యః॥

తెలుగు తర్జుమా

(పం. 1–2) ఓం లక్ష్మీ సేవింపదగినవాడున్ను, చంద్రకళంకమువంటి కాంతిగలవాడున్ను, నాలుగు బాహువులతో కూడిఉన్న శరీరమును ధరించినవాడున్ను, ముల్లోకములను సృజింపగోరినవాడున్ను, విశ్వమునకు జన్మస్థానమైన గర్భముగలవాడున్ను, భగవంతుడున్ను అయిన అనంతుడు (విష్ణువు) ఉద్భవించెను. (2-3) అతని నాభికమలమునుండి భువనముల ఆరంభదీక్షయందు శక్తిగలవాడున్ను, నాలుగు ముఖములందున్ను వేదసముదాయమును ధరించినవాడున్ను అయిన బ్రహ్మ పుట్టెను. (3-5) అతనికి, సృష్టికి సంబంధించిన భారముచే అధిగాఢమైన తేజస్సుగల మునులలో సమస్థుడయినటువంటిన్ని, సర్వజనహితముయున్ను, నిత్యములున్ను అయిన తపస్సులయొక్క సముదాయమువలెనే ఉన్నటువంటిన్ని అత్రి పుట్టెను. (5-7) ఆ అత్రికి, ఈశ్వరుని జటాజూటమున కలంకారరత్నమై నేత్రవ్యాపారదేశమందైన మన్మథచరిత్రమనే మహానాటికకు సూత్రధారుడయినటువంటిన్ని, దక్షిణస్త్రీల ముఖముకురకాంతులకు దృష్టాంతమైనటువంటిన్ని, రాత్రికి నాయకుడయినటువంటిన్ని, ముల్లోకములందలి ఆనందమునకును మూలమైనటువంటిన్ని గగనతలమనే సముద్రమునకు శంఖము అయినటువంటిన్ని చంద్రుడు పుత్రుడయ్యెను. [7-8] అతనికి, ఆగత్యాపములను దివ్యౌషధమయినటువంటిన్ని, దేవతలలో శ్రేష్ఠుడైనటువంటిన్ని బుధుడు అనే శుభగ్రహము పుట్టెను [8] అతనికి, ఎవరి ప్రకాశమానమైన భుజమందు భూమి భోగినియై ప్రకాశించెనో అట్టి పురూరవుడు పుత్రుడయ్యెను. (9) అతనికి, శుభంకరుడున్ను, త్రిభువన వినుతుడున్ను అయిన ఆయువు పుట్టెను. [9-11] అతని పుత్రుడు నహుషుడు; జయశీలమైన బాహువులు గలవాడు; రాజులలో అగ్రగణ్యుడు; అధికప్రజాసంపత్తి గలిగి తనకు ఏకపత్నియై ఉన్న భూదేవియందు అనుభవవిముఖుడయి, ఇంద్రుని వలపకున్న స్వర్గమనే వేశ్యను ప్రేమపరవశుడై

సాయుధముచే అనుభవించినవాడు. (అనగా ఇంద్రలోకమేలెను.) (11-12) అతనికి యయాతి పుట్టెను; (ఆయయాతి) శత్రువులను జయించినవాడు. (12) అతనికి, తుర్వసు అనే రాజు పుట్టెను; అతడు రాక్షసులకు గురువున్ను, తనకు మాతామహుడున్ను, అయిన శుక్రునియొక్క కీర్తి చేత (అనుక్రుని) వక్షస్స్థలమందు వృద్ధిపొందెను. (13-14) అతడు చిరకాలము సంతానములేకపోవుటచేత అతి ఖిన్నుడై నియతిపూని, ఆరాధ్యయు, వరప్రదయు అయిన గంగాదేవిని ఆరాధించి, అజేయుడయిన గాంగేయుడను పుత్రుని కనెను. (14-15) అది మొదలు ఆ వంశీయులకు గంగాన్వయమనే పేరు భూమియందు ప్రకాశించినది. (15-16) అతనికి, శత్రువులనే గ్రహములకు అస్తాద్రి అయినవాడున్ను, రాజుల కిరీటములందలి మకరికా పత్రములకు తగులుకొన్న పాదధూళి సముదాయము కలవాడున్ను, అయిన విరోచనుడు పుత్రుడయ్యెను. (16-18) అతనికి, గంగాన్వయశ్రేష్ఠుడున్ను లక్ష్మీ సరస్వతీ గంగాదేవులచేత సంసేవ్యుడును, ఉద్యోగిన్ని అయిన సంవేద్యుడనే కుమారుడు పుట్టెను. (18) ఆసంవేద్యునకు, రత్నమువంటివాడున్ను, భూపాలమౌళి మకుటములచే లాలనచేయదగినవాడున్ను, అయిన భాస్వంతుడు పుట్టెను. (19) భయాదిదోషరహితుడైన ఆభాస్వంతుడు, సంపదలకు నిధియైన దత్తసేనుడు తనకుపుట్టుటచేత, పుత్రవంతుడయ్యెను. (19-21) రాజులయొక్క కిరీటములకు మాణిక్యమయిన ఆదత్తసేనునకు అసాధారణమైన రాజ్యలక్ష్మిని ధరించువాడున్ను, అతిరమ్యమయిన ఆకృతిగలవాడున్ను అయిన సౌమ్యుడు ప్రియసుతుడయ్యెను. (21) అతనికి, జగచ్చక్రమును సంతోషపెట్టిన అంశువత్తుడు పుట్టెను. (21-22) అతనికి, శత్రురాజులనే ఏనుగుల సముదాయమును పడగొట్టుటలో పాశలము(ఆనేకోగము) వంటివాడయిన సోమాంగుడు పుట్టెను. (22) అతనికి, భూమండలమందు రాజశబ్దమునకు ముఖ్యవాచ్యుడయిన చిత్రాంగదుడను కుమారుడయ్యెను. (22-23) అతనికి, సమస్తభూములయొక్క ఆధిపత్యమునకు కారణమైన సారధ్వజుడు అనే కుమారుడు పుట్టెను. (23) అతని పుత్రుడయిన ధర్మాని రాజనీతిమార్గమున పోయే బాటసారులలో ముఖ్యుడయి ప్రకాశించెను. (24) అతని కుమారుడయిన పరీక్షిత్తు భూమినిజయించుటచేతను అధికకీర్తిగలవాడున్ను ఏకధనుర్ధరుడున్ను అయి ప్రకాశించెను. (24-25) ఆ మహీపతి, మానవంతుడున్ను ఇతర రాజుల దర్పమును నశింపజేయువాడున్ను అయిన జయసేనుని కనెను. [25-28] ఆతనికి దిక్కులకు తెల్లదనముగా ఉన్న తన కీర్తిని విస్తరింపజేసుకొన్న (రెండవ) జయసేనుడనే పేరుగల పుత్రుడు పుట్టెను. (26-28) అతడు, పరాక్రమశాలిన్ని రాజశ్రేష్ఠుడున్ను శక్తిమంతుడున్ను, అలంఘ్యశాసనుడున్ను, జయశీలుడున్ను, తన విరోధులకు భయంకరుడున్ను అయిన స్వసధ్వజుని కనెను. [28-29] అతనికి ప్రగల్భుడు రాజధర్మమును ఆచరించుటయందు ప్రగల్భుడును కత్తియొక్క అంచు అనే నీటితో శత్రుభార్యల గండస్థలములందలి మకరికాపత్రరచనను కడిగివేసినవాడున్ను అయ్యెను. (30-32) అతనికి, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగల రాజతిలకమున్ను స్వయముగా వలచివచ్చిన వీరలక్ష్మి అనే వనితకు భర్తయున్ను అయిన కోలాహలుడు కుమారుడై జన్మించెను; అతడు (అకోలాహలుడు) గంగవాడి విషయమందు కోలాహలమనే పేరుగల పురమును నిర్మించి దేవేంద్రుని నేత్రములకు సురసద్మవీక్షణరసమును అనుభవించుటలో విఘ్నము కలిగించెను. [33-34] అతని కుమారుడు, విరోచనుడు అనే పేరుగలవాడు, ధనుర్దండమును ధరించి, చోరత్వముతొలగించి శాసనమనే ప్రసిద్ధమయిన పాశమునకు విధేయురాలైన భూమిని పాలించెను.

(34-38) కోలాహలపురము నేలిన రాజులు 80 తరములవారు గతించగా ఆ వంశమందు వీరసింహుడనే రాజుపుట్టెను. సేనలచలనముచేత చోళదేశస్థులను, కనుబొమ్మముడిచేత పాండ్యులను, హుంకారముచేత సప్తకొంకణపతులను, వ్యత్కారముచేత కేరళదేశస్థులను, అంతర్గతమైన కోపముతో విఘూర్ణమానమైన శిరస్సుచేత కర్ణాటలాటేశ్వరులను, అడలగొట్టుచుండిన ఇతని (ఈవీరసింహుని) ఉన్మత్తకృపాణమును వీక్షించుటయందు రాజులలో ఎవరయినా ధైర్యమును పొందియుండిరా? ఈవీరసింహభూపతి తన భుజబలముచే భూమిని జయించి శత్రుకర్తలనే ఆయుధములనుతొడిగి స్వర్గమును జయించెను. [38-39] అతనికి కామార్ణవుడు, దానార్ణవుడు, గుణార్ణవుడు, మారసింహుడు, వజ్రహస్తుడు అనే పేర్లు గల పుత్రులు ఆయిదుగురు పుట్టినారు. (39-41) కుల

ద్వాహుడయిన కామార్ణవుడు అనూజులగల తన పినతండ్రి (ఆక్రమించుకొన్న) రాజ్యమును, తీసుకోగల శక్తిగల వాడే అయినా దేశమును విడిచిపెట్టినేకాని ధర్మమును విడిచి పెట్టలేదు. (40-41) అతడు తన నలుగురు తమ్ములతోను కలిసి, ఐరావతము ఎట్లు తనదంతములతో దైత్యులను చీల్చివేయునో అట్లే యుద్ధమం దుత్సాహము గల రాజులను చీల్చివేస్తూ తూర్పుదిశకు పోయెను. (41-42) అక్కడను అతడు వన్యేభముల మదజలముల సమూహము చేత ఇనుమడించిన నిర్ఝరులుగలిగి ఆకాశమును రాస్తూ ఉన్న శృంగములుగల మహేంద్రగిరి నెక్కెను. [42-47] అక్కడ, సకలసురాసురసిద్ధ సాధ్యశ్రేష్ఠులయొక్క కిరీటకోట్ల రాపిడివల్ల విరాజిల్లు చరణపీఠమును గల గోకర్ణస్వామిని ఆరాధించి, అతని అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన తెల్లనిఛత్రము, చామరము, సామజధ్వజము, వృషభలాంఛనము, పింఛాంచితమైన బల్లెముల సముదాయము, మకరతోరణము, హుడుక్కము, కాహళము, శంఖము మొదలయిన రాజోచిత చిహ్నములతో సాక్షాత్తు మహేంద్రునివలెనే శోభిల్లి, మహేంద్రగిరి శిఖరమునుండిదిగి, యుధిష్ఠిరునివలెనే తనతమ్ములను నలుగురినీ వెంటబెట్టుకొని సమరముఖమున శబరాదిత్యునిచంపి, (ఆ) కామార్ణవుడు కళింగ(రాజ్య)మును తీసుకొనెను (47-49) రాజాలంపరిపురములనుమించి, దేవేంద్రునిపురమును అవహసించిన దంతాపురము అనే నగరము అతనికి రాజధానియై ఉండెను. [49-51] అతడు దానార్ణవు డనే తనతమ్మునికంఠమున హారమువేసి [యువరాజుగాచేసి] గుణార్ణవునకు అంబవాడివిషయమున్ను, మారసింహునకు సోదామండలమున్ను వజ్రహస్తునకు కంటకవర్తనిన్ని ఇచ్చెను. (51) ఈవిధమున, క్రమముగా (అతడు) 36 సంవత్సరములు కళింగ (దేశ) మును పాలించెను. [51-58] శ్రీమంతులున్ను, అశేషముగా ప్రపంచమందు నుతికెక్కిన విమలయశోవంతులున్ను, అతులమైన భుజకృపాణము చేత ఆకృష్టయైన విజయలక్ష్మిని కౌగలించుకొన్న ఉన్నతవక్షస్థలము గలవారున్ను, చరణతలకాంతిచే సంధ్యారాగమువలె సమస్తనరపతికదంబకులును అంతర్హితులగునట్లు చేసిన వారున్ను, అనవరతము రాజ్యవినోదముచేత మహేంద్రుని అపహసించినవారున్ను, మహేంద్రగిరిశిఖరమందు ప్రతిష్ఠితుడై సమస్తభువన నిర్మాణమునకున్ను ముఖ్యమైన సూత్రధారుడుగాను, చరాచరప్రపంచమునకు గురువుగాను ఉన్న భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామియొక్క ఆరాధనవల్ల లబ్ధమైన సమస్తమైన మనోరథములు గలవారున్ను, ఆత్రేయగోత్రమువారున్ను అయిన గంగులయొక్క వంశమును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువవలెనే సకల మహీమండలమున్ను ఆక్రమించిన ఆ కామార్ణవుని తమ్ముడు, దానార్ణవుడు 40 సంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. [58-59] అతనికుమారుడయిన రెండవకామార్ణవుడు 50 సంవత్సరములు మహీమండలమును పరిపాలించెను. అతనికి స్వర్గమును తిరస్కరించిన పురముండెను. దాని పేరు నగరము. (50-62 అందు లింగాకృతినున్న ఈశ్వరునకు [ఆఈశ్వరుడు] మధూకవృక్షమునుండి పుట్టియుండుటచేత మధుకేశుడనే పేరు పెట్టి మేఘములనంటు (నంతయెత్తుగల) దేవాలయమును కట్టించెను. అందు ద్వారములపైనున్న విచిత్రపత్రలతికలనుగాని, చిత్రములయిన సౌధములనుగాని చూస్తూ అంబరవీధిని సంచరించేవారికి తమవిమానములయెడల అరుచి పుట్టకతప్పదు. [62-63] అతనికొడుకు రణార్ణవుడు 5 సంవత్సరములు భూమిని సంతోషపెట్టెను. [63-64] అతనికొడుకు రెండవవజ్రహస్తుడు 15 సంవత్సరములు భూమిని రక్షించెను. [64-65] అతని తమ్ముడు మూడవకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములు పృథివిని పోషించెను [65-68] అతనివిషయమై శ్లోకము:—సోమాన్వయుడైన కామార్ణవుడున్ను సూర్యాన్వయుడైన రాఘవుడున్ను వైచిత్ర్యము, దృఢత, సౌష్ఠవము అనే మూడువిధములయిన ధనుఃకర్మలందున్ను సమానమయిన ధురమును పొందియుండిరి. [అయితే వారిద్దరిలోను] ఒకడు [కామార్ణవుడు] ఒక్కబాణముతో ఘూంనువులయి [వచ్చి]న సప్తసుభటులనుకొట్టెను. మరియొకడు రాఘవుడు వనమందు అసంఖ్యగల [ఏడు] చెట్లను కొట్టెను. కాని [కామార్ణవుని] విశిష్టమైనకీర్తి ఎక్కువగా వ్యాపించినది. [68-69] అతనికొడుకు, గుణార్ణవుడు 27 సంవత్సరములు భూమిని తనవశము చేసుకొనెను [69-70] అతని కొడుకు జితాంకుశుడు .5 సంవత్సరములు భూదేవిని నిస్సపత్నగా చేసిఏలెను. (70-71) తర్వాత, అతని సోదరుని కుమారుడు కళింగలాంఛనుడు 12 సంవత్సరములు కళింగరాజ్యము నలంకరించెను. [71-72] పిమ్మట అతని

పినతండ్రి), గుండమరాజు, 7 సంవత్సరములు మహీమండలమునకు మండనమయ్యెను. (72-73) అతని తమ్ముడు నాలుగవ కామార్ణవుడు 25 సంవత్సరములు వసుంధరను అనుభవించెను. [73] వారిద్దరికన్నను చిన్నవాడు [తమ్ముడు] వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములు ధరిత్రిని పోషించెను. (73-75) తర్వాత, అతనిజ్యేష్ఠసోదరుడైన కామార్ణవుని కుమారుడు, నాలుగవ వజ్రహస్తుడు 35 సంవత్సరములు ఏనుగుల మదజలధారలతో భూమిని తడపెను. (77-77) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకము:— కాలింగకాంతారములందు పుట్టి అతులమై అతిథులకు (వజ్రహస్తునిచేత) దత్తమైన ఏగజసహస్రము గండస్థలములనుండి స్రవిస్తూఉన్న మదముచేత దిక్కులను పరిమళింపజేసెనో, వాటి దంతములవలెనే తెల్లనయినటువంటిన్ని నిర్మలమైన కాంతి కలిగినటువంటిన్ని [వాటి మదమువలెనే పరిమళిస్తూ ఉన్నటువంటిన్ని వజ్రహస్తప్రభుకీర్తి ముల్లోకములకును వ్యాపించినది [78] పిమ్మట, అతనికొడుకు, అయిదవ కామార్ణవుడు ఆరుమాసములు అవని పాలించెను. [78-79] తర్వాత, అతనితమ్ముడు రెండవ గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు ధరాధురంధరుడయ్యెను (79-80) అతని సవతి తమ్ముడు, ఆరవ మధుకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములు ప్రజలను నాథుడయ్యెను. (80-81) పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తుడు 33 సంవత్సరములు పాలనము చేసెను. (81-86) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకము:— ఏసంగమనోత్తముని కీర్తి చంద్రికాతి వదన నిర్మలమయి, లోకాహ్లాదము సంపాదిస్తూ దక్షక్రీడాశీలము వ్యాపించగా దిగ్గజములకు మాటిమాటికి కుంభస్థలములనే పట్టణములయందు నిక్కిలిదట్టమయిన పక్వటలనుగల సిందూరమును అలముతూఉంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్ను ముఖపద్మమందున్ను అనురాగము చేత లక్ష్మీసరస్వతులు అనుకూలముగా నివసించి ప్రకాశిస్తూ ఉన్నారో, త్రిలింగనాథుడయిన ఆవజ్రహస్తుడు కాకమునుపటను భూమిపై పడుతూవుండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు 86-87 అతనికొడుకు రాజరాజు 8 సంవత్సరములు భూమిని పాలించెను. 87-89 అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు: ఆరాజరాజు మొట్టమొదట ద్రవిలాహవోత్సవమందు జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజు కూతురై విరాజిల్లిన రాజసుందరిని పెండ్లిచూడెను. [89-91] పరిణామకాలము రాగానే అపరిదిక్కువలె నున్న వెంగిని వెంటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజము నే మహాసముద్రమందు మునిగిపోవుటకు సిద్ధముగా ఉండిన విజయాదిత్యుని ఆపన్నులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు పశ్చిమదిశయందు చిరకాలము శ్రీమంతునిగా చేసెను. ఎంత విచిత్రము [91-94] అతని పెద్దకొడుకు, చోడగంగదేవు తన భుజబలముయొక్క ఔర్జిత్యసారము గలవాడు సత్యత్యాగములకు ముఖ్యమయిన యశశ్చంద్రికలచే లోకమును తెల్లగా చేసినవాడు వాక్కులకు అందని ప్రతాపము గలవాడు శుభచరిత్రముల నిధి భాగ్యసౌభాగ్యములరాశి భూమికి అధిపతి సమస్తశత్రువులకును మనోభంగమును కలిగించువాడు. (94-97) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమందు, తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీనక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశపద్మమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగభూమిదక్షిణమును రక్షించుటకై రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. (97-99) శత్రువులనే మహావిరోధులచేత భయంకరమైనటువంటిన్ని, ఎక్కువగాను గొప్పగాను ఉన్న నాగేంద్రములనే ... చేత అతులమయినటువంటిన్ని, నానావిధముల ... శస్త్రములనే సర్పముల సమూహాయములచేత పట్టబడినటువంటిదిన్ని క్రోధమనే ప్రకాశమానమైన బడబాగ్ని గలిగినటువంటిదిన్ని అయిన శత్రుసేన అనే సముద్రమును బాహువులనే మహామందరముతో మథించి, లక్ష్మిని, కీర్తి అనే సుధను సమస్తమయిన విబుధులయొక్క ఆనందము కొరకు శార్ఙ్గివలెనే ఎవడు గ్రహించెనో; (99-102) శత్రువుల దర్పమును ఖండించినటువంటి ఎవని వీరలక్ష్మి తన భుజదండయుగ్మముచే కల్పితమైన రెండుస్తంభముల నడుమను కట్టబడ్డ ఆడయేనుగు సాదృశ్యమును పొందెనో, ఎవని పాదద్వయమును సమీపించి నమస్కరించిన రాజాలతలయు వికసిస్తూ ఉన్న పద్మయుగమును అనుసరించే మధుపశ్రేణియొక్క సంపదను ధరించెనో; [102-104] మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు రాజ్యభ్రష్టుడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు మరల నిలబెట్టి, పిమ్మట పశ్చిమదిశయందు రఘుకే

తుడైన వేంగిరాజానుకూడా అట్లే నిలవబెట్టి వర్ధిల్లుతూ ఉన్న కీర్తివైభవముగల ఏ శ్రీగంగచూడామణి జయలక్ష్మి యొక్క తోరణస్తంభములవలె నున్న ఆ ఇద్దరి [రాజుల] యొక్క లక్ష్మినిన్ని బంధవమాలికను [మంగళతోరణము] కట్టేటట్టు కట్టెనో;

[104-109] అట్టి శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజు, రాజాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమవైష్ణవుడున్ను, పరమబ్రహ్మణ్యుడున్ను మాతాపితృపాదానుధ్యాతుడున్ను అయిన ఆ శ్రీచోడగంగదేవుడు వరాహవర్తని విషయమందు నివాసులయి ఉన్న రాష్ట్రకూటప్రముఖులను (రట్టడముల పెద్దలను) సమస్తకుటుంబులను పిలిపించి, పురోహితామాత్యయువరాజసంధివిగ్రహిదౌవారిక ప్రముఖ పరిజన సమక్షమందు ఈ విధముగా ఆజ్ఞాపించెను;

"మీ అందరికి తెలియవలసిన దేమంటే:—

"(109-115) మీ [వరాహవర్తని] విషయమందున్న ఖోన్నగ్రామమును, దానికి ముండపల్లిగ్రామము గ్రాసంగా చేసి. నాలుగువైపులను ఏర్పడ్డ ఎల్లలనడుమను అవిచ్ఛిన్నమయిన దానిని సమస్తజలసహితంగా, పన్నులు మొదలయినబాధలు ఏమీలేకుండాజేసి, ఆ చంద్రార్కంగా తన తలిదండ్రుల పుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను తన యశోభివృద్ధికొరకున్ను శక 1003 వర్షములు కాగా మీనమాసమందు బహుళపంచమీ ఆదివారమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహ షట్కర్మ నిరతులయిన నానా గోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 300 మందికి ధారాపూర్వకముగా నానాతామహుడైన వజ్రహస్తదేవుడు దానము చేసియుండెను. 115-118 అక్కడ గార్గ్రామమందు చేరి ఉన్న ముండపల్లి గ్రామమునకు ఉపాంతముగా తూలువు గ్రామమునుండి కొంతవిడదీసి, అష్టోత్తరాశీతి-88 పరిమితమయిన క్షేత్రమును ఖోన్నగ్రామనివాసులయిన బ్రాహ్మణులకు శక 1034 వర్షములుకాగా ఉత్తరాయణనిమిత్తమున ధారాపూర్వకముగా మేము దానము చేసినాము అని" [118-13] ఉపాంతముతో కలిసిన ఈ క్షేత్రమునకు ఎల్లలు:—తూర్పున, ఖోన్న-ఓంబరపిల్లి-తోనేంగి గ్రామముల మూడింటికిని నడుమనున్న తోనేంగిగ్రామపు పుంత. ఆగ్నేయమందు పుట్టతో కలిసి ఉన్న మరిచ వృక్షము; దానికి పడమటవైపున కొంచెము వంకరగాపోతే, మరిచ వృక్షపంక్తి. దానిప్రక్కను ఖోన్న-తోనేంగి-ఖోల్లిరగ్రామముల మూడింటికిని నడుమనుపుట్టతో కలిసిఉన్న మరిచ వృక్షము. దక్షిణమందు పెద్దపుట్ట; దాని తర్వాత అడవుల పంక్తులు, దానిప్రక్కనున్న పుంతదాటితే, స్థాపితమై ఉన్నరాయి; దానితర్వాత వరుసగా స్థాపించిన రాళ్లు మూడు. నైరృతిని, స్థాపితమైఉన్నరాయి; దానికి ఉత్తరమున స్థాపితమైనరాయి; దాని తర్వాత ఈ (ర?)శిదల సేతువు క్రిందను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమయినరాయి; దానిప్రక్కను తటాకమునకు చేరిన పుంతముఖము; దానిప్రక్కను పుంతఒడ్డున స్థాపితమయినరాయి; అక్కడనుండి పుంతేసరిహద్దు. వాయవ్యమందు రెండు పుంతల నడుమను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమైనరాయి; అక్కడనుండి పుంతను అనుసరించి తూర్పువైపు కొంచెము వంకరగాపోయి ఆపుంతదాటి ఉత్తరమువైపు పోతే ఖోన్న-తూలువు-గార్గ్రామములసంధియందు రెండుపుంతల నడుమను స్థాపితమైనరాయి. ఉత్తరదిక్కున రెండుతటాకములకు నడుమనున్నగట్టు. ఈశాన్యమందు ఖోన్న-గార-ఓంబరవేల్లి గ్రామముల మూడింటికిని తోనేంగి పుంతఒడ్డున ముయ్యలసంధి

[131-136] దీనికి [ఈదానమునకు] ఎవరివల్లనూ బాధకలుగకూడదు. వ్యాసభగవానులు ఈవిధముగా చెప్పినారు:--"సగరాదిరాజులు అనేకులు భూదానము చేసినారు. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరి వశమయిఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది. యుధిష్ఠిరా! స్వదత్తమైనా పరదత్తమైనా భూమిని జాగ్రత్తగా రక్షించుము. మహానుభావులలో శ్రేష్ఠుడా! దానము చేయుటకన్నను పాలించడము [దానముచేసినది రక్షించడము] ఎక్కువ శ్రేయమయినది. ఒక ఆవునుగాని, ఒకబంగారునాణెమునుగాని భూమిలో ఒక అంగుళముగాని హరించినవాడు ప్రళయమున్నంతకాలము నరకములోపడి ఉండును. స్వదత్తమయినా పరదత్తమయినా భూమిని ఎవడుహరించునో వాడు అరవైవేల సంవత్సరములు క్రిమిజన్మమెత్తియుండును. అని [136-138] కావ్యకర్త శాసనాధికారి జాతవేదభట్టు లేఖకుడు వల్లేనాచార్యునికుమారుడు, బట్టేనాచార్యుడు.

[క్రోధనసం॥ భారతినుండి]

16 దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము.

మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

ఈశాసనమున మూడు రాగిరేకులు కలవు. మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను, మూడవరేకు రెండవప్రక్కను వ్రాతయేదియు లేదు. ఒక కడియము మూలమున ఈరేకులు బంధింపబడియున్నవి. కడియముయొక్క వ్యాసము 1-9 అంగుళములు. ఈకడియము నొక రాజముద్రికలో నతికింపబడియున్నది. ముద్రికమీద స్ఫుటముగ ఎగువభాగమున చంద్రుడును, దిగువభాగమున అంకుశమును, ఈరెంటికి నడుమ అడ్డముగ మత్స్యమును చెక్కబడియున్నది. దీని ననుసరించి ఈశాసనమునందు చెప్పబడ్డ దాతవంశము వారిది మత్స్యలాంఛనమని తెలియనగును.

ఈశాసనమునందలి లిపి నాగరి; కాని యిది 'మూడవవజ్రహస్తుని చిక్కాకులవలస, 'బోడ్డపాడు, అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొన్ని శాసనములలోని లిపివలె తీర్చిదిద్ది వ్రాసినదికాదు. ఇది మూడవ వజ్రహస్తుని నడగాం, నరసీపట్నం, మెడ్రాస్ మ్యూజియమ్ తామ్రశాసనములందలి లిపివంటిది. విచిత్రమైనది. విలక్షణమైనది. అక్షరములు పొంకముగ నుండక కొంకిరిగీతలవలె నుండును.

భాష సంస్కృతము. భావము వ్రాతయుకూడ చాలపాడుగా నున్నది. శాసనభాషలో ప్రాకృతభాషయు మెండు. దీని ననుసరించి ప్రాయికముగ లేఖకుడు ఉత్కలదేశనివాసుడై యుండునని యూహింపదగును. శాసనమున ఉత్కీర్ణకుని పేరుగాని, లేఖకుని పేరుగాని తెలుపబడి యుండలేదు. శాసనభాషయు వ్రాతయు తప్పులతడకగ నుండుటచేత శాసనమువందు చెప్పబడిన విషయములకు అన్వయక్రమము కొన్నికొన్ని సందర్భముల గనబడుటలేదు. అయినను నేనర్థము చేసికొన్న ప్రకారము శాసనవిషయమిది. కళింగనగరము రాజధానిగా పరిపాలించుచుండిన గంగామలకులతిలకుడగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ 'దంతిపురము'న నుండగా ఆరాజుయొక్క విజయరాజ్యము 'సహస్రమేకసప్తత్యధిక'మని చెప్పబడ్డకాలమున ఆరాజుయొక్క మహామండలికుడును, కదంబకులతిలకుడును అగు శ్రీధర్మఖేడి పుత్రుడు మహామండలికుడైన ఉదయాదిత్యుడు 'రేవినిజ' గ్రామమును 'అచాటభట' ప్రవేశ్యముగను, 'ఆచంద్రార్కస్థాయి'గాను ఉదకపూర్వముగ దానముచేసి అందొకభాగమును వృద్ధప్రభుడైన కేవననాయకుని కుమారుడు నారాయణనాయకునికిని, ఇంకొక భాగమును 'అయితయ సోమయాదు [?] "ఊజ"'నునికి నొసంగెను. ఇదియే శాసనభావముబట్టి నే నర్థము చేసికొనగలిగినవిషయము.

దానమును గురించి చెప్పబడిన పిదప దానమొసంగిన గ్రామమునకు సరిహద్దులు చెప్పబడెను.

మూలము.

మొదటిరేకు: రెండవవైపు.

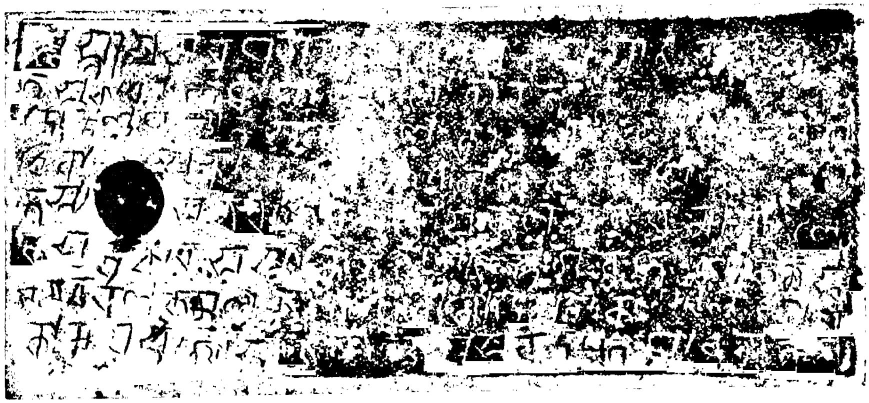

మొదటి రేకు; రెండవ పెడ

1 స్వస్తి అమరపురానుకారిణ సర్వర్తు సుఖ రమణీయా

2 త్ సుధాధవళప్రాసాద మాలాపిరతలోకిత లోకాత్

3 దోర్దణ్డ మణ్డిత సుబలాలంకృత కళింగనగరా

4 ధివాసకాత్ మహేంద్రాచలామలకనక శిఖరప్రతిష్ఠ

5 తస్య సచరాచరగురోః సకలభువన నిర్మాణై

6 క సూత్రధారస్య శశాంక చూడామణే భగవ తో గోకర్ణస్వా

7 మిన శ్చరణ కమలయుగళ ప్రణామా ద్విగత కలికలంకో ఉనే

8 కాహవ సంక్షోభ జనిత జయశబ్దః ప్రతాపాత నత స

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ.

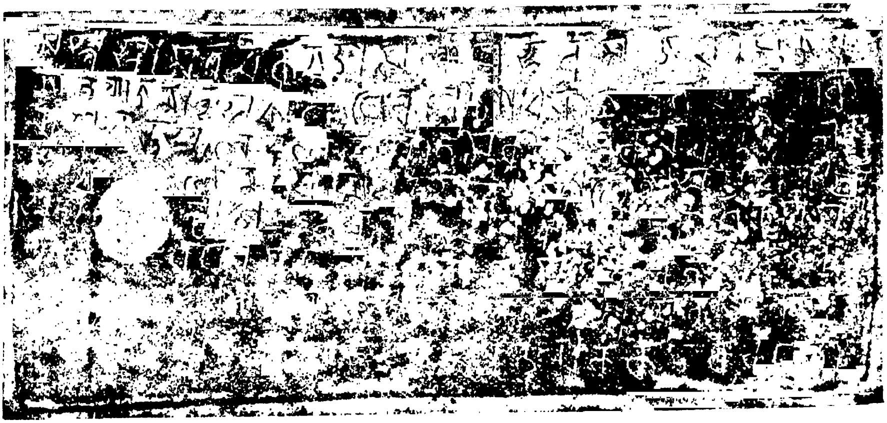

9 మస్త సామంతచక్ర చూడామణి ప్రభా మంజ రీ పుంజ రం

10 జిత నిజ నిస్త్రింశ ధారోపార్జిత సకల కలింగా ధిరాజ్యః దువా వైరివా

11 రణకుంభస్థల దలపతిత మౌక్తిక ప్రకరః ధ్వ స్తారాతిసు

12 లాచలో నయవినయ దయాదానదాక్షిణ్య శౌ ర్యౌదార్య

13 సత్య త్యాగ ప్రకర గుణ స పదాధారభూతః పరమ మా

14 హేశ్వరః పరమ భట్టారకః గంగామలకుల తి లకః శ్రీదే

15 వేంద్రవర్మా విజయరాజ్యస్య శకాబ్ద సహస్రే ఏకశతత్రి

16 ధికే దంతిపురే స్థితః తస్య మణ్డలికః కదంబ కులతి

రెండవ రేకు: రెండవ వైపు

17 లకః మహామణ్డలికః శ్రీధర్మఖేడీ. తస్య పుత్రః మహా

18 మాణ్డలికః శ్రీఉదయాదిత్యః కుశలీ పఞ్చపాత్రివిషయనివాసినో జనపదాన్సమాహూయ త్రిపాజ్ఞాప యతివిది

19 తమస్తు భవతా, పఞ్చవిషయే శేవనిగ్రామ ఉదకపూర్వకం కృ

21 త్వా తా మహాసనీకృత్య వృద్ధపుత్ర రేవన నాయకస్య పుత్రాయ

21 నారాయణాయైకభాగం ఆఇతయ సోమయాదు(?)

22 ఈజణ తా యైకభాగం కృత్వా ప్రదష్ట్రో స్మాభి రచాట భట ప్రవేశ్య మా

23 చంద్రార్కక్షితిసమకాలమ్, అస్యగ్రామస్య సీమాలింగాని లిఖ్యంతే, ఈశాన్యతః త్రికూటే

24 లోహిత శిలా పూర్వతః లోహిత శిలా ఆగ్నేయతః

మూడవ రేకు: మొదటి వైపు

మూడవ రేకు, మొదటి పెడ.

25 చ నిగ్రికూలే రోపిత శిలా॥ మధువృక్షతలే రోపిత శి

26 లా॥ దక్షిణతః పర్వతభూమితలే రోపితశిలా పై

27 ఋత్యతః తేవురు [?] వృక్షతలే రోపిత శిలా॥ పశ్చిమతః జయతీ

28 గతః వాయవ్యతః రోపితశిలా॥ ఉత్తరతః రోపిత

29 శిలా॥ రేఖి (?) గ్రామస్య మాడద్వయీ ఆ దత్తా॥ అపర

30 దోలీ॥ పడవేట॥ పడత్తర ప్రపతోస్మి॥

---

17 ధర్మఖేడి సింహపుర తామ్రశాసనము.

మ॥ రా॥ శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు

ఈతామ్రశాసనమును ఇంగ్లీషున శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురువుగారు ఆంధ్రదేశీయేతిహాసపరిశోధకమండలి వారి త్రైమాసికపత్రిక మూడవసంపుటము, రెండు, మూడు నాల్గు సంచికలలో ప్రకటించిరి. ఇది గంజాము జిల్లాలోని టెక్కలి సమీపముననున్న సంతబొమ్మాళి గ్రామమున దొరకినది.

ఈశాసనమున మూడు రేకులు గలవు. అందాఖరి రేకు రెండుప్రక్కలను వ్రాతఏమియులేదు. మొదటి రేకు, మొదటి పెడను "శ్రీ" యను యక్షరము తప్ప, ఇంకే వ్రాతయులేదు. రెండవ పెడను 9 పంక్తులు గలవు. ఇట్లే, రెండవ రేకు మొదటి పెడను, రెండవ పెడనుగూడ 9 పంక్తులు చొ॥ గలవు. ఒకొక్క రేకు కొలత 6½x3 1/8x1/5 రేకులను బంధించిన కడియము, అరంగుళము దళసరిని 11 న్నర అంగుళములు చుట్టుకొలత గలిగియున్నది. కడియపు కొసలు రాజముద్రికయం దమర్చబడినవి. రాజముద్రికపై నుండు చిహ్నము గానరాదు.

శాసనపు లిపి, కుటిలాక్షరములకు చెందినదై 10 11, శతాబ్దముల నాటి తూర్పుగాంగుల శాసనపు లిపిని, పోలియున్నది. గనుక ఈ శాసనము 11 శతాబ్దపు ప్రారంభకాలము నాటిదని తోచుచున్నది. శాసనపు భాష సంస్కృతము, శాసనమంతయు గద్యాత్మకము. వ్యాసగీతములున్న శాసనపు ఆజ్ఞప్తి, లేఖిని పేర్లున్న ఇందు గానరావు. ఇవి మూడవ రేకు మొదటి పెడను వ్రాయబడవలసియుండెను.

కదంబకుల వంశీయుడును, పంచవిషయమండలికుడును, మహేంద్రాధిపతియును, అగు ధర్మఖేడి ధర్మపుర గ్రామమును 30 బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారముగా చేసి ఇచ్చెను. ధర్మపురగ్రామములోని రెండుభాగములు, వత్సగోత్రీయులగు నిద్దరుసోదరులకు ఇవ్వబడెను.

సకల కళింగాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, గంగామలకులతిలకుడున్ను, అగు శ్రీమదనంతబ్రహ్మ(వర్మ?)మహారాజుకొడుకగు శ్రీమద్దేవేంద్రబ్రహ్మవర్మ రాజ్యమేలుచుండిన కాలమున, కదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 520 న జయంతీపుర నివాసియు, పంచవిషయమణ్డలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకులవంశోద్భవుడును, అనేకయుద్ధములందు శత్రువులను ఖండించిన చక్రముగలవాడును, మహామణ్డలేశ్వరుడును అగు రాణక శ్రీనియార్ణవుని కొడుకగు రాణక శ్రీభీమఖేడి కొడుకు రాణక శ్రీధర్మఖేడి ఈ దానమును చేసెను.

గాంగకదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరమని చెప్పబడుటచేతను, గంగామలకులతిలకుడగు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మ రాజ్యము చేయుకాలమున కదంబవంశీయుడగు ధర్మఖేడి మండలికుడుగా నున్నట్లు తెలుపబడియుండుటచేతను, కదంబులు గాంగరాజులకు సంబంధించినవారనియు, సామంతులనియు, కళింగములోని కొన్ని విషయముల నేలుచుండిరనియు, తెలియుచున్నది,

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ పుట.

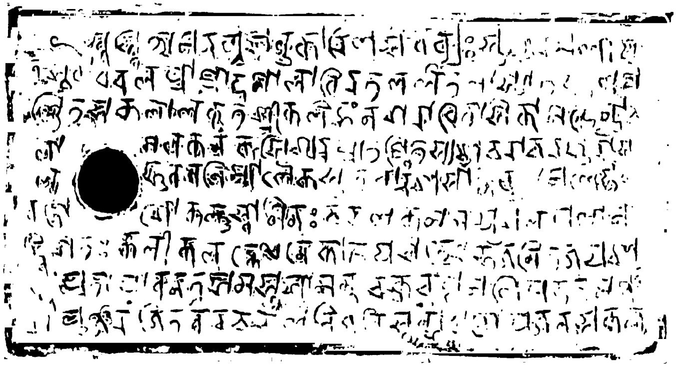

1 ఓంస్వస్తి అమరపురానుకారిణః సర్వర్తుసుఖ రమణీయా

2 త్ సుధాధవలప్రాసాద మాలావిరతలాలితలాస్యా త్ దోర్దణ్డప

3 జిత సకలాలంకృత శ్రీకలింగనగరాధివాసకాత్ మహేన్ద్రాద్రిచ

4 లామలశిఖర ప్రతిష్ఠితస్య సచరాచర గురోః సక

5 ల భువన నిర్మ్మాణైక సూత్రధారస్య శశాంక చూడామణేర్భగ

6 వతో గోకర్ణస్వామినః చరణకమలయుగల ప్రణామా

7 ద్విగతకలికలంకానేకాహవ సంక్షోభ జనిత జయశ

8 బ్దః ప్రతాపావనత సమస్త సామన్త చక్ర చూడామణి ప్రభామంజ

9 రీ పుంజరంజితవరచరణః నిశితనిస్త్రింశధారో పార్జ్జిత సకల

రెండవ రేకు; మొదటి పుట

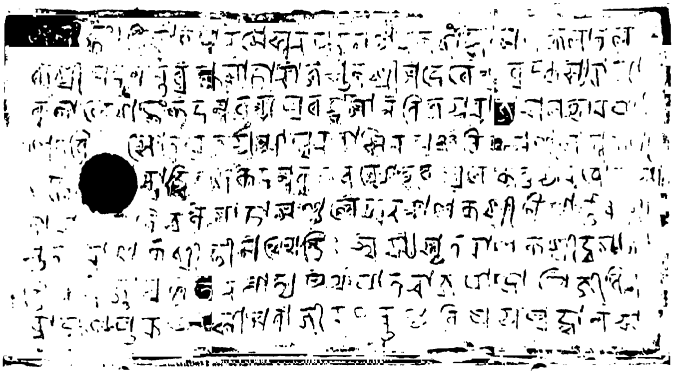

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ

10 కలింగాధిరాజవర మేశ్వర పరమభట్టారక గం
గాకుల కులతిల

11 క శ్రీమదనంతబ్రహ్మమహారాజసుతః శ్రీమద్దే
వేన్ద్రబ్రహ్మ రాజ్య

12 వకాలే గంగాకదంబవంశప్రవర్ధమాన విజయ
రాజ్య సంవత్సరపంచ

13 శతవింశోత్తరే జయంత్యాపుర వాసినః పంచ
విషయ మణ్డలేశ్వర శ్రీ

14 మహేన్ద్రాధిపతి కదంబకుల వంశోద్భవా నేక
తూర్యారావోం త్రిసి

15 తారాతిచక్రః మహామణ్డలేశ్వర రాణక శ్రీ
నియార్ణవళ్య

16 సుతః రాణకశ్రీభీమఖేడిః తస్యసుతః రాణకధర్మఖే

17 డిః పాదాగ్రా ప్రకృతిరమాత్య పంచపాత్ర
రాజపాదోప జీవినః

18 బ్రాహ్మణపురోహిత సామబాజీరట్టకూట విష
యప్రధానస్య

రెండవ రేకు; రెండవ పెడ.

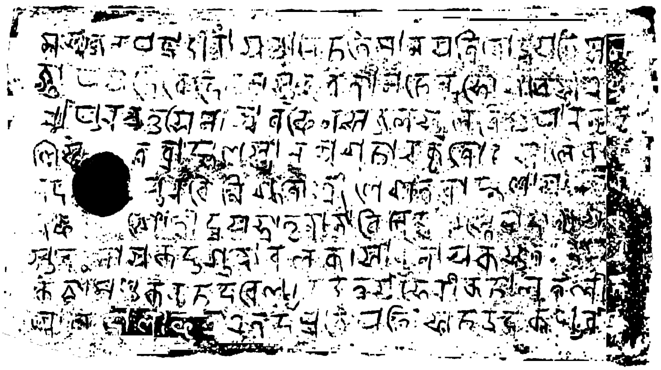

19 సమస్తజన పదాదీనాం యథార్హ మానయతి
బోధయతి సమా

20 జ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం మహేన్ద్ర గిరి
విషయే భ

21 మ్మణపురచతుస్సీమావచ్ఛిన్న సజలస్థల కటపా
రణ్య శ్రు

22 తి శతబ్రాహ్మణ స్థాన అగ్రహార కృతోనాం
పాలివన

23 దసపురవినిర్గతా త్రిశతబ్రాహ్మణాయప్రముఖ

24 వత్సగోత్రస్య యజుర్భాశ్రు నానా విశేష్ఠం దా
మోదరా నాయక

25 సుతః నాయక గుదరావలకం సాబు నాయక
సుతః నాయ

26 క బంమణ్డకబ్రహ్మదబ్జెన్హదతూర్య భేరి
ఘాషాశితలి తా

27 మ్యాంచదోకీచ్ఛ్య ఏతదప్రతిపత్తం సహ
ఉదకపూర్వకే॥

———

18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము.

మ॥రా॥శ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావు గారు

ఈ శాసనపు ప్రతిబింబములు మద్రాసు వస్తుప్రదర్శనశాలాధికారులు 1927 సం॥లో, ఆంధ్రదేశీయేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రికలో ప్రకటనార్థము కోరగా పంపిరి. ఇందునుగూర్చి ఆంగ్లవ్యాసమును త్రైమాసికపత్రిక మూడవసంపుటము, రెండు, మూడు, నాల్గు సంచికలలో ప్రకటించితిని. దీనికే తెలుగున ఇందు పొందుపరచడమైనది.

ఈశాసనమును గురించి 1917–1918 Epigraphical Report లో సంక్షిప్తముగా శాసనాధికారులు వ్రాసిరి కాని ప్రతిబింబములు గాని, పాఠము గాని, శాసనపుచరిత్ర గాని ఇవ్వబడలేదు.

ఈ శాసనమున మూడు రేకులు గలవు. ఒక్కొక్కరేకు 7''x3½'' కొలత గలిగియున్నది. రేకులను బంధించు కడియము కొలది రాజముద్రికయుండవలసినవి. ఆముద్రికపైని కూర్చుండియున్న నందివిగ్రహమున్ను, అర్ధచంద్రాకారమున్ను చెక్కబడినవి. శాసనపు రేకులలో మొదటిదాని మొదటి పెడను, మూడవదాని రెండవ పెడను, వ్రాతయేమియులేదు. మొదటి రేకు రెండవ పెడను, రెండు, మూడవ రేకుల మొదటి పెడలను, తొమ్మిదేసి పంక్తుల చొప్పున గలవు. రెండవ రేకు రెండవ పెడను 8 పంక్తులు మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీద శాసనమున 35 పంక్తులు గలవు.

శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన నాగరి. అక్షరముల పోలికను బట్టి, శాసనము క్రీ॥ శ॥ 12వ శతాబ్దము నాటిదని చెప్పవచ్చును.

శ్వేతకాధిష్ఠానవాసియు, మహేంద్రాచల గోకర్ణేశ్వరుని పాదభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజున్ను, పరమమాహేశ్వరుడున్ను, మాతాపితృపాదానుధ్యాతుడు, అగునట్టి మహారాజశ్రీ ఇంద్రవర్మదేవుడు జలమ్నూర విషయములోని సమస్త ప్రజలను సంపరిని పిలిపించి వారి ఎదుట ఆ విషయము నందలి అమేరసింగ్రామమును, జాతుకర్ణసగోత్రునకును, వాజసనేయచరణ, కాణ్వశాఖీయుండును అయిన నందస్వామియను బ్రాహ్మణునకు తనయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికొఱకై దానముచేసెను. వ్యాసగీతములు వ్రాయబడినవి. శాసనమును మహాసామంతుడగు శ్రీనాగఖేడియు, మహాప్రతిహారుడగు ఆదిత్యవర్మయు, వ్రాయించిరి. మహాసంధివిగ్రహియగు ధండపాక వ్రాసెను, కంచరియగు దేవ...ను చెక్కెను.

మూలము.

మొదటి రేకు: రెండవ పెడ

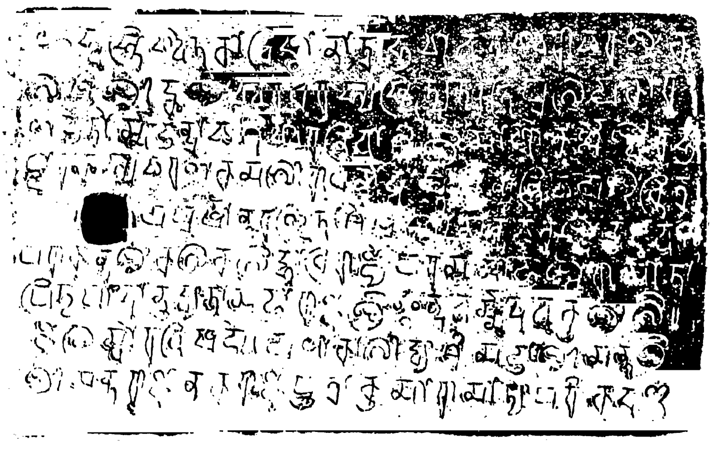

మొదటి రేకు; రెండవ పుట

1 ఓంస్వస్తి శ్వేతకాద్ధిష్టావాత్రభగవత్త్ఛ్వరాచరసక
2 లశశాంక శేఖరవరస్య స్థిత్యుత్పత్తిప్రళయ కార
3 ణహేతో మహేన్ద్రాచల(ల) శిఖరనివాసి శ్రీ మాంగోకర్ణేశ్వరభ
4 ట్టారకస్యచరణ కమలారాధనా వ్యాప్త పుణ్యాని చయశక్తి త్రి
5 యప్రభానురజ్జితాశేష సామన్త చక్రస్య భుజబల

6 పరాక్రాన్త సకలకలిఙ్గాధిరాజ్యో పరమ మాహేశ్వరో మాతా
7 పితృపాదానుధ్యాతో మహారాజో శ్రీఇంద్రవర్మ దేవ కుశలీ
8 జలమ్బ్యారవిషయే యధాకాలాధ్యాసి మహా సామన్త శ్రీ
9 సామన్త రాజానక రాజపుత్ర కుమారామాత్యా పరిక దణ్డ

రెండవ రేకు; మొదటి పుట.

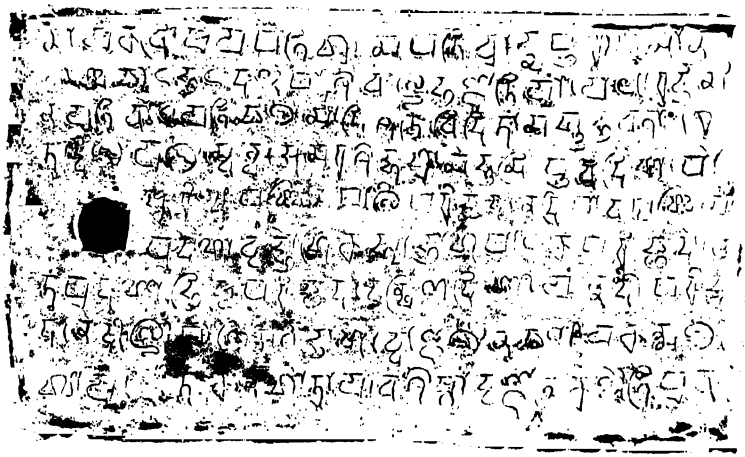

10 నాయక విషయపతి గ్రామపతిబ్రాహ్మపుశ్రోగ్రామాన
11 న్యాక్షచాట భటపండపాళా బలభషా 6 ర్వ్యాం యధార్హ్వమా
12 నయతిబోధయతి ఏ సమాదిశతి విదిత మస్తు భయుతాం ఏ
13 తద్ విషయ సంబంధ అమేరశిం గ్రామే భూమి పూర్వదిశోపా

14 స్కురివ్యాపశ్చిమపాలిపరిశ్చేదానదిపావత్ పశ్చిమ
15 ప్రదేశాన్నృకోభిగికస్యాభోగపాటకపరిశ్చేదా త్త
16 తప్రదేశాభీష్టపరిశ్చేదాదక్షిణదిశాయాంనదీపరిశ్చే
17 దనదీలాంపాణీ అర్ధభోగా ద్వాజనేనచ(ర)ణా యక్ణ్ణశా
18 ఖాయ జాతుకర్ణగోత్రాయ వశిష్ఠాత్రి జాతుకర్ణతి ప్రప

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

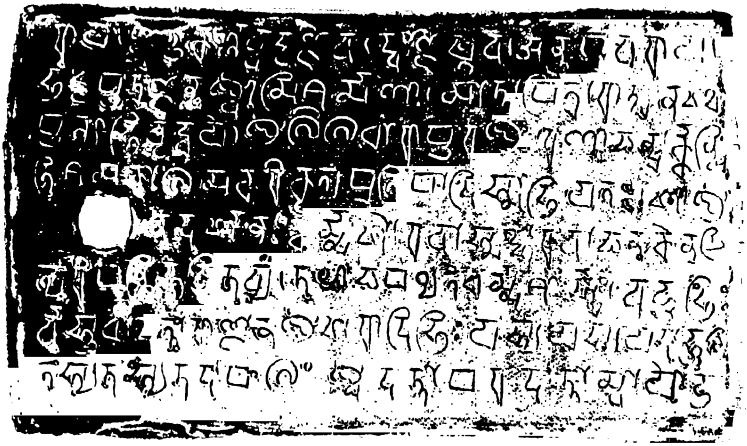

19 రాయాజాతుకర్ణాద్భట్టదాముజేష్టాయ అత్రిప్రవరాయ

20 భట్టపుత్రజన్మ స్వామిశర్మణె మాతాపిత్రో
రాత్మనశ్చ

21 పుణ్యాభివృద్ధయే సలిలధారాపురస్సరేణా చం
ద్రార్కకాలికం

22 తి సమకాలేః మకరీకృత్వా ప్రతిపాదిస్మాభి
యతశ్శాన

23 నదర్మనాద్ధర్మగౌరవాస్మద్గౌరవాచ నకేనచి

24 త్పరిపంధిభవితవ్యం తధాచ పత్యతి ధర్మశాస్త్రే
బహుభి

25 ర్వసుధాదత్తారాజానసగరాదిభిః యస్యయస్య
యధాభూమి

26 తస్యతస్య తదాఫలం స్వదత్తాం పరదత్తా
మ్వాయోహా

మూడవ రేకు, మొదటి పెడ.

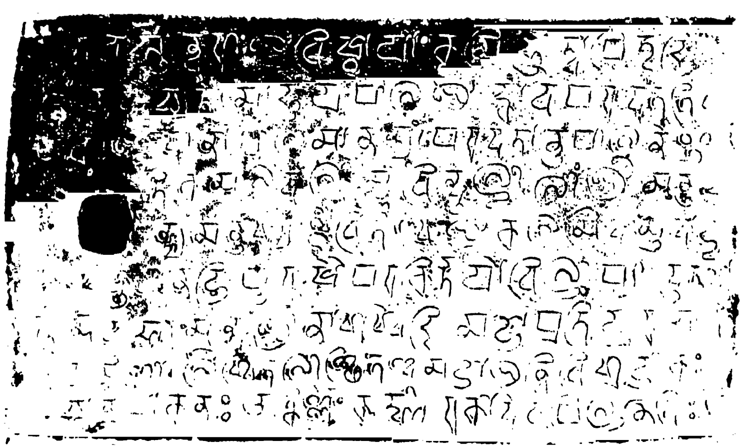

మూడవ రేకు: మొదటి పెడ

27 రేణవమంధరాం సవిస్తారాంకృమిర్ భూంత్వా నిత్రుభి

28 సహచ్యతే। మాభూదఫలశంకావ పరదత్తేతి పా

29 ర్థివా। స్వదానాత్ఫలమానన్త్యం పరదత్తాను

పాలనే ఇ

30 తి కమలదలాంబు బిందులోలాం శ్రియమను చి

31 న్త్య మనుష్యజీవితంచ సకల మిదముదాహృ

32 తఞ్చబుద్ధ్వానహిపురుషైః పరకీర్తయోవిలోప్యా

దృత్తై

33 శ్రీమహాసామంత శ్రీనాగఖేడి మహాప్రతీహారఅది

34 త్యవర్మణాలేఖితశ్చమహాసన్ధివిగ్రహిణః

35 చాస్తపాకేనః ఉత్కీర్ణం కాంస్యకారకో దేవపిలానేతి॥

———

19. నరసింహ దేవుని కెందుపట్న తామ్రశాసనం.

మ॥ రా॥ శ్రీ॥ చి॥ రావూరి ఆత్మారాంగారు, B.A.B.L.,

ఈ శాసనమును, నగేంద్రనాథ్ వాసుగారు బెంగాలు ఏషియాటిక్ మండలివారి పత్రికయందు (1896 సం॥ 229 పేజీ) ఇంగ్లీషున ప్రకటించిరి. ఆమండలి కార్యదర్శిగారి యనుమతితో శాసనముయొక్క మూలమును. అర్థమును ఇందు పొందుపరచడమైనది. ఈశాసనమున 7 రేకులు గలవు. కాని ఆఖరి రేకు రెండు ప్రక్కలను, మొదటి రేకు, మొదటిప్రక్కను, వ్రాతయేమియు లేదు. రేకులను బంధించిన కడియపుశిఖామీద పద్మాసనము, నంది, త్రిశూలము, అంకుశము, డమరు, అర్ధచంద్రుడు, సూర్యుడు ఈ విగ్రహములు గలవు. వీటినిబట్టి శాసనపు దానకర్త చంద్రవంశమునకు చెందినవాడనియు, శివభక్తుడనియు తోచును.

రేకులు, $13\frac{1}{4}$ అంగుళములు పొడవున్ను, $8\frac{3}{4}$ అంగుళములు వెడల్పున్ను, 1/5 అంగుళము దళసరియున్ను గల్గియున్నవి. రేకులను బంధించిన కడియపుచుట్టుకొలత, 5 1/2 అంగుళములున్నది. కడియమునకంటియున్న రాజముద్రికయొక్క చుట్టుకొలత 4 1/2 అంగుళమున్నది. దానిపైని చెక్కబడిన నంది, 4 అంగుళములపొడవును, 3 1/2 అంగుళములయెత్తును గల్గియున్నది. మొత్తముమీద శాసనపురేకులలోని 11 ప్రక్కలయందును 209 పంక్తులు గలవు.

ఉత్కళదేశాధీశుండును, గంగవంశీయుండునగు రెండవ నరసింహదేవుడు, ఈశాసనమున పేర్కొనబడిన ఏడర, లేక, ఏణ్డరగ్రామమును, సుసైలగ్రామమును తన 21వ రాజ్యసంవత్సరమున, అనగా కీ॥శ॥ 1295 వ సంవత్సరమున భీమదేవశర్మయను బ్రాహ్మణునకు చంద్రగ్రహణకాలమున దానమిచ్చెను.

శాసనపులిపి, బెంగాలీభాషకు చేరిన కుటిలాక్షరములను పోలియున్నది. రెండవ రేకు, రెండవప్రక్కను చెక్కబడిన యక్షరములుమాత్రము ఉత్కళాక్షరములవలె నున్నవి. శాసనపుభాషయంతయు సంస్కృతమున గద్యపద్యాత్మకముగా నున్నది.

మూలము

———

మొదటి రేకు; రెండవ పెడ.

ఓం నమో నారాయణాయ.

పంక్తి 1 లక్ష్మీపాదసరోరుహ [ద్వయ] మదః శ్రేయాం

సి దానేష్టవః పరిస్ఫుర్జన్నఖరశ్మి కేసరశతైర్భ్రాజిష్ణవన్న

2 వాలీదలం విస్పష్టం ప్రతిబిమ్బితః ప్రణమతాం

క్రీడాపరాభోర్భవైః కృష్ణోయన్నఖదీప్తిషు భ్రమరతాం

ధత్తే సలక్ష్మీ శ్రియః.

3 క్షీరాబ్ధేర్మథితాత్ సురాసురగణైః ప్రాదుర్భవ

న్తీరమా శమ్భుబ్రహ్మపురన్దరప్రభృతిషు ప్రఖ్యాతకీర్తిష్వపి

శ్యత్స్వమ్బుజనా,

4 భవిలాశ మవ్యాజోల్లోకత్రయాహ్లాదినం భృంగాలీనహాకార

మేతిహివనే ఫుల్లేన్ద్వశాఖిన్యపి, తన్నాభిసరసీరుహోద్భవవి

5 ధేఃత్రిగ్భుభుంవామృత శ్చన్ద్రశ్చన్ద్రికయా పరి

వాశిత జగత్ సమ్భూతవాన్నేత్ర యోః త్రైలోక్య గ్రసనై

కదక్షతిమిరగ్రాసిత్వసా

6 వ్యేపియో లక్ష్మ్యాజి దధత్తమపత్రి వపుః

సూర్యాదకోనిర్మలః శ్రీదేవీసోదరత్వాద మృతసఖతయా

కల్పవృక్షానుజ

7 త్వా ల్లోకానాం సన్విధాతా తిమిరవిషహరః

సవ్వైజైవోప భోగ్యః తత్తత్సంసర్గలాభాత్తదధిగతగుణం

ప్రాజ్ఞిష్ఠందధానః స్వ

8 స్యైతన్నిర్మలత్వం జగతివిజయతే దర్శయన్నా
నమిన్దుః॥ వంశేతస్యన్నరేశ్వరాః సమభవన్తేషాంగుణాళ్భ
న్దళః ప్రోత్ఫుల్లా ఇ-

9 వయాత్ పురాణకథగాస్త్రత్రాపినోసమ్మితాః తత్త్
తాం వ్యవధం శ్రితాస్త్రిభువనే మూర్తిన్నధానా ఇవభ్రా

10 మ్యన్తి వస చేతనాః శ్రుతిగృహే విశ్రమ్య చ॥
పత్రీత్యేకం శశివంశ భూపతి భుజవ్యాపారసంకీ

11 ర్తనం। కర్తున్ బ్రహ్మః క్షమతే క్షితా బహుముఖో
యత్త్రిభువనస్యైవహిదోర్దణ్డార్జితకీర్తివర్ణనపరం తద్బ్ర

12 రతం ప్రాభవత్తస్య దౌహ్యాయ మాత్రమాదిస్వ
పతి శ్రేణ్యైకమాల్లిఖ్యతే॥ తథాహి చంద్రాద్బుధః। బుధా

13 దవలః అనలాత్ పురూరవాః పురూరవసో వా
యుః। వాయోర్నహుషః। నహుషాద్యయాతిః తతస్తు
ర్వసుః। తతో గాఙ్గే

14 యః। తతో విరోచనః। తతః స్వామ్యేద్యః।
తతో భాస్వాన్। తతో దత్తసేనః। తతః సామ్యః। తతో
శ్వదత్తః తతః సో

15 రాఙ్గః। తస్మాచ్చిత్రాఙ్గదః। తతః శిరధ్వజః।
తతో ధర్మ్మాక్షీ। తతః పరీక్షిత్। తతో జయసేనః। తతో
విజయసేనః

16 తతో ప్రమధ్వజః తతః ప్రగల్భః తతః శక్తిః।
తతః కోలాహలః। స ఏవానన్తవర్మాభవత్। ధనకనకసమృ
ద్ధో గఙ్గ

17 వాడిప్రసిద్ధః సకలవిషయభూతః స్వర్గవర్గో
పభోగ్యః తదధిపతిరథాన్యోనన్తవర్మాన్వపేన్ద్రః సమ
భవదితి

18 రూఢగఙ్గవాహ్నాతదాద్యః। కోలాహలః సమ
రమూర్ధ్ని తతో నృపాణాం భూతో యతః సరపురశ్చతదీ
యమతః కోలాహలాహ్వయ

19 మభూత్ సురసద్మతుల్యం తస్మిన్ క్రమేన్నృపతి
భిర్బహుభిర్బభూవే। రాజ్యశ్రీధృతి నారసింహనృపతే
ర్జ్యేష్ఠే కిమత్రాస్తహేతో

20 ర్దణ్డాఙ్కితభూతలోద్ధితరమాకర్ణాగ్రహానద్విధః
కిఙ్కాప్యస్మాక మియాంభుజాసిలతికా సంచేష్ట్యతాంతాం వైరిణాం
కణ్ఠారణ్యా

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ.

1 మియశ్చకీర్తిలతికా (ద్యోన్నః సమారోహతు॥
భ్రామ్యద్భిర్విజిగీషయా క్షితితలే క్ష్వాస్యద్విషన్నిద్రితైః
క్ష్మాపద్వేషి)

2 కులప్రమాధిభిరపి ప్రాప్తాః కలిఙ్గాః కిల। తైః కా
మార్ణవపశ్చిమైన్నృపవరేభ్యో డబ్బలిఙ్గకసమం ప్రాప్తన్త్రి
షుమివార్ణవా

3 దుర్గమత్ కూర్మాచల తారో హారః కూర్మాచలస్వామిని సాక్షి
ణిత్రినయనే తస్మిన్ మహేన్ద్రేగతే గోకర్ణేశ మహోదధేవి

4 యతి వాసమోద్యేత దేవావపి కాలిఙ్గాన్యభవమా
హరత్ భుజబలానసోపభుక్తాం చిరం లక్ష్మీమ్స్వత్యఘకాస్తుతి
వచదతతో గఙ్గా

5 న్వయస్య హతే త్రాసీద్వంశకర్తా సౌకామార్ణ
వమహీపతిః యస్యేతి పుత్రిపౌత్రాద్యా రాజానః ఖ్యాత
విక్రమాః శాస్త్రి)

6 ర్ద నిష్ఠితదుర్ధరివ్యాపన్నకాశి సవ్యాధ
వగ్గ పరితోషణ హేతువర్గః ఆచారతోపి మానిపుఙ్గవ
మార్గచారిత

7 స్మాదభూన్నృప వరో భువి వజ్రహస్తః నవామ
తః కేవలముద్ధతోపి స వజ్రహస్తస్త్రి కలిఙ్గనాథః
కోవజ్ర [హస్తా]

8 దపరః పృథివ్యా మ్యజన్మని ద్వారయితుం సమ
ర్థః వ్యాప్తిగ్గాఙ్గులోత్తమస్య యశసా దిక్చక్రవాలే శ
[ప్రాయేణా]

9 మలినేన యస్య భువన ప్రహ్లాద సమ్పాదినా సిన్దూ
రైరతి సాన్ద్రపఙ్కపటలైః కుమ్భస్థలీ పట్ట

10 కే స్యాలిప్తన్తి శునః పునశ్చ హరతా మాధోరణా
వారణాన్ మహిషిసఙ్గమాత్తస్య పార్వే॥

11 తీవ్రపినాకినః తస్మాత్త్స్యామ భూద్వీరో రాజరా
జో మహీపతిః స రాజరాజో ద్విజ

12 రాజకాన్తి భుజఙ్గరాజా ననవత్ప్రకీర్తిః
శ్రీమత్త్యాధః కృతరాజరాజః సువిక్రమ వ్యకుర్య

13 త దేవ [రాజః] తస్యాగ్రమహిషీ రాజ్ఞో నా
మ్నాభూద్రాజసున్దరీ లక్ష్మీ నారాయణస్యైవ చన్ద్రస్యే
వతు రోహిణీ తతస్తస్యా

14 మభూద్దేవశ్చోడ గఙ్గోనరేశ్వరః క్షోణీ భృత్ పక్ష విచ్ఛిత్త్యైజవీన్ద్రాత్కులిశం యథా ధాత్రీశేఖ్య సరస్వతీ సముభవన్మానం

15 నచేత్ప్రీతవాక్ తత్సారస్వత మాయ్యా బాలక తమః శ్రీచోడగఙ్గనృపయః
తాదృగ్వేదమతిః కథం నిపుణతాం శాస్త్రేషు తాస్వస్క్

16 కథం క్షోణిం దిక్పాలా శేషానుయమకృత పద ద్వన్ద్వసమేత

17 త్స్మాద్భృచ్ఛాదా శ్రియాప్తం స్తుతిరితి కియతే చోడగఙ్గేశ్వరస్య సూనంపూర్ణం సుధాంశుః పరన్నప ధవల చ్ఛత్ర ఋ

18 ద్యా వహాత్రా మామిత్యఙ్గస్య బుద్ధింత్యజతి యత ఇవత్రస్త చిత్త ప్రపీరాల్॥ గృఙ్ఞాతిస్య కరం భూమేగఙ్గాగోతమగ

19 ఙ్గయో: మధ్యేపశ్యత్సుపీరేషు ప్రోథ: ప్రౌఢ స్త్రీయా ఇవ॥ ప్రతిభటకర శస్త్రవ్యాహతి స్వాఙ్గ నిర్య దుగ్ధిరమవని

20 నిష్టంనో భవే ద్యత్త దైవ : జకరధృత శస్త్రి చ్ఛిన్న భిన్నాఙ్గ మేతా నకృతధరణి శయ్యా ద్వన్ద్వ యుద్ధేషుగఙ్గః య

రెండవ రేకు; రెండవ పేజ

1 త్రేః పరభూత శత్రుగిరిపరిద్యూతి ధూమో ద్గమైభూయః ఖాణ్డవదావాశజ్కమానసో దేవాః క్షణం భీరవః స్వనీ తాదపీథా

2 రయా రిపుగణాదాకల్పయన్నాత్మ మిన ప్రౌఢ స్తస్యసువన్తిగఙ్గనృపతే ఫేతం విహాయధృనం॥ క్రోధో ద్యద్ ద్విపసేషుమాలినిమ

3 దసోశస్య సీదుర్గ సేదఇచ్ఛత్ ఖడ్గతడిత్ ప్ర భావనిదన్నారాచవజ్రపయే యత్ సైన్యేజలదాగమ వత్తనిఘే జేతుం

4 పరివర్తతకః కూరోపాతివదం స్త్రీలోచన విభు వృద్ధోమునాసంగరే నిమ్మగ్ధోత్కలరాజ సిన్ధుమపరం గఙ్గేశ్వర ప్రాప్తవానీ

5 కః కీర్తి సుధాకరం పృథుతమం లక్ష్మీం ధర ణ్యాసమాం మాద్యద్దన్తి సహస్రమశ్వనియుతం రత్నాన్య వంఖ్యానివాత సిన్ధోః కిమియం ప్రిక

6 ష మధవా పృమస్తదున్నాదినః॥ పాదాయస్య ధరాన్తరిక్షమఖిలన్నాభిశ్చ సర్వాదిశః శ్రోత్రే నేత్ర యుగం రవీన్దుయుగలం మూర్ధా

7 పిచద్యారసౌ ప్రాసాదం పురుషోత్తమస్యనృపతిః కో నామకర్తుం క్షమత్తస్యేత్యాద్యైప్రైపై రుపేక్షితమయం చక్రేధ గఙ్గేశ్వరః

8 లక్ష్మీజన్మగృహాంపయోనిధిరసౌ సమ్భావితస్యస్థితి నోధామ్నిశ్వసురస్య పూజ్యత ఇతిక్షీరాబ్ధివాసాద్ ధృవం నిర్విష్మఃపురుషో

9 త్తమః ప్రముదితస్తద్ధామలాభాద్రమాప్యేతచ్ఛ ర్తృగృహాన్వరం పితృగృహాత్ ప్రాప్యప్రమోదాన్వితా [త్వం] కూమాధ

10 పమాచలత్వమపి భోవ్యాలేన్ద్ర ధార్యమ్వహా త్వమ్పృథ్వీ స్థిరతామ్భజశ్వమధునాబ్రహ్మాణ్డగాఖంభవ్రతి

11 గఙ్గాధిప సింహావిసర్ధోమాజ్జగద్వ్యాపి నో దిఙ్నాగెమ భయాచ్చలత్ జగతీకమ్పేతి

12 వాయత్రిమాత్ ఆరమ్యానగరాత్ కలిఙ్గజపల ప్రత్యగ్రి భగన్నపృతి ప్రాకారాయత తోరణప్రి

13 భృతితో గఙ్గాతటస్థాత్తతః పాథాస్త్రైయుక ధ జర్జరీకృతనమదారిధేయ గాత్రికృతిమ్మన్ద్రా రాధిపతి గ్గతోరణభు

14 వో గఙ్గేశ్వరానుద్రితః బ్రహ్మాణ్డాద్యహిరస్య కీర్తి వయసాలిస్తానవాభావి నే దత్తశ్చాద్ధిజనాయహే మునిచయః సజ్య

15 ల్పసేబహునిర్ధగారి పరశ్చభావి తవవస్తుస్య ప్రతాపైన వాక్కిమ్వానోకృతవానయంస్తుతిపపంచక్రేధఃగ్గే

16 శ్వరః వర్షాణాం సప్తతిమ్వీరః క్షోణి స మ్యాగమాచరత్ దిఙ్నాయకాన్ప్రతిహారాన్ విధాయాశా సునన్యాదిః కి

17 మ్యాప్తా మహీమహీక్షితయోభిరతులై శ్రీచోడగఙ్గే నసాక్షైః స్తుత్యగుణైర్విభూషిత తనుః కస్తూరికా మోదినీ

18 నావిష్టః పృథివీపతిః ప్రభవతీత్యస్మిన్ హారైవా భువో రక్షార్ధం కృతజన్మని స్వయమసౌలక్ష్మీప్రినూతా ధవా॥ త

19 స్యాన్తతో జని జగత్త్రితయైక వీరః కామా ర్ణవస్త్రిజగదేకవదాన్య ఏషః సూయ్యపతాపవిభవే వ జగత్త్రివి

21 ర్ధకీర్తిః శశాఙ్కమధరీకృతవాన్విశుద్ధ్యా। గఙ్గేశసూనోపి బుధైర్మస్య దురివ్యర్ద్విషద్వంశ వభేది శక్తిః

మూడవ రేకు; మొదటిపంక్తి.

1 [కామార్ణవస్యాన్యకుమారకత్వం] ననామతః శ్వేతమధర్ణతోపి॥ ప్రావ్యయం శశాఙ్కవ్యవర్ధన్ తాంనామవారిధిః వర్ధతే కీర్తిః

2 చన్ద్రోయం చిత్రం కామార్ణనాదయే వేదర్తు వ్యోమచన్ద్రపరిమిత శకసమాప్తి కాలేదనీశే చాపద్వైన్య[గ్రహో]ఘబలవ]

3 తిరిపుషు [(పక్షయంప్రాప్తవత్సు] తస్మిన్నార్ధాభిషిక్తే నృపవరతనయేసర్వలోకైకనాథే శ్రీమత్కామా[ర్ణవేశే జగ]

4 ద్భవది [పంతత్తదానన్ద]పూర్ణం॥ క్షీరార్ణవాదజని చన్ద్రకలేతివార్తా కామార్ణవాత్తు సకలేన్దు దివాకరాభం కీ[ర్తి ప్ర]

5 తాపమిథునం సహకారి లోకే శ్లిష్యత్యహో పరనృపానురాగశూన్యా యస్యాసి నిర్దలిత వైరికరీన్ద్ర (కుమ్భని)

6 మ్ముక్తమౌక్తికఫలాన్యసు గృహీతాని కామార్ణవస్య రిపుపఙ్క్తి హేశ్వకాలే సద్ధ్యాప్రభాతభగణా (ఇవభాన్తి)

7 యు[ద్ధే] ద్రుప్యద్వైరిసమూహర్ణ యాకబలితానై వంమయాస్వాదితేత్యన్యోన్య జ్వాలహేతునిర్ణయావిఘోఖడ్గప్రతా[పే చ్ఛయా]

8 [మా] ధ్యస్థ్యంగమితేవ నిర్మలతరా కీర్త్యర్ణదాయాబ్రవీమ్యాలోచ్యేవ మహద్భిరిత్యుపగతా ధాతుః (శుతీరీదరాత్ ఆసా)

9 శ్రీత్ సహిరణ్యగర్భముపరం లోకంమహేశః పురేత్యుత్పన్నం(భవవన్తి యేచపదన (వాతోని

10 రుద్ధోధునా తేషాం యత్రహిరణ్య గర్భముక్తోత్ కామార్ణవేశస్తత: సంపన్నం జనితం జ[గ]

11 ద్యతఇహ ప్రత్యక్షతం ప్రాణినాం సప్తాంభోధీవ్యహన్తి క్షితిరతిరలానాగ [కూర్మేశ్వరా]

12 ణాం సాహాయ్యం వాఞ్ఛతేయం తదపిపునరయం కల్పితస్త్రభారః ధాత్రాకామా[ర్ణవాఖ్యాంనద]

13 ని [జకులనాంవిధర్ణ] యఃన్యవర్ణ భారైస్వ్యయోభూయస్తులాయాస్థిత [ఇతి] [ధరణే] ర్భారబాహుల్యమాప్తం [ధ్వస్తదృష్టంజనాశ్]

14 ర్ణం విద్వజ్జనమనోహారం దశాబ్దానక రోద్రాజ్యం కామార్ణవ మహీపతిః శ్రీచోడగఙ్గ నృపతే [మృగహిషీతతో]

15 న్యాత్తస్యేన్దిరా రవికులోద్భవ రాజపుత్రీయాద్యాసు భాతుపమాజని సున్దరీణాం నేయానుధాంశు వదినా [స్వయమేవజాతా]

16 యద్రూపశీలగతి వర్ణనయా ప్రసిద్ధా దృష్టాన్తభూగరి నుతేత్యభిధావదోషః నాస్త్యేవ చణ్డుబిక [మహాశోయుసన్ధితామి]

17 న్దిరాముదవహాద్భువి చోడగఙ్గః తస్యాన్తత్రసమజనిక్షితినాథనాథః శ్రీరాఘవః (పవనరేశ్వరదర్పమర్ద్దయత్పట్టమన్ద)

18 నవిధశ్రవణాతభితాః సర్వేనృపాః స్వహృదికమ్పమవాప్తవన్తః శ్రీరాఘవే (రాజనిచిత్రమేత తేజోవిహీనః క్షి)

19 తిపాలవర్గః తత్పావనీనాకృత దేహసిద్ధిమ్మ్యర్తీ్రభవత్యేవసమస్త ఏషః ప్రోద్ధారి [వరిమాతి] ప్రాకారవిహితప్రచణ్డ్యమస్తిపరిభవ

20 న్దోర్దర్దర్పమితి ప్రిగల్భవినయః ప్రాగ్భుతనానజ్జునః సంప్రత్యాహవరఙ్గసఙ్గత రిపుశ్రేణీశరః క [ముక]

మూడవ రేకు; రెండవపంక్తి.

1 క్రీడాసక్తభుజః కరాసన భృతాం చిత్రోస మారాఘవః జగతిపరశురామః ప్రాదురాసీ ద్వితీయః కిమురిపు

2 కులహన్తా స్వాఙ్గయాద్భన్నలోకః క్షితవితరణదీక్షా శక్తహస్తప్రతాపా వసుదశశత బాహూర్జ్యస్య శత్రుర్విర్

3 వాకే ఘనంఘనమరాతి కుఞ్జరఘటాఘోణింప్రపఞ్చరాగేపాయం పాయమసృక్ప్రయాంసి బహుధా శ్రీరాఘవా

4 సిగక్షణాత్ శుభ్రం శుభ్రమిదోద్వహాన్విజయతిః కీర్తిచరితానంపరం చన్ద్రంచన్ద్రికయా పరిపూర్ణతరయా సంసేవ్యమానాకృ

5 తతః దుర్గేషు దావదహనం క్షితిభృత్సువజ్రం దూద్యత్ కరీన్ద్రఘటనావిధిసింహ ఏషః విద్వేషి భూమి పతయోని

6 వసన్తి యత్ర (శ్రీరాఘవక్షితిపతిర్వ్యభూత్తప్రభావః శ్రీరాఘవో ధరాధీశః క్షోణీపాలశిరోమణిః అ

7 కరోద్రాజ్య మబ్దానా మష్టామోదశ పంచచ॥ తస్య శ్రీచోడగఙ్గక్షితివలయపతేర్వంశసన్తానవల్లీ క (న్దశ్రీ) చన్ద్ర

8 శేఖాన్ముకుటమదితిరివ శ్రీయసీ కశ్యపస్య । తస్యా మద్ధామధామక్షయితదినమణిర్జజ్ఞివానాజరా

9 జోరాజన్యక్షోదలీలా తిలకితమహిమవ్యాప్తదిక్చక్రవాలః। తస్మిన్దిగ్విజయప్రవృ

10 ణ రణే సంరమ్భశుమ్భన్నృమూ సంక్షుణ్ణక్షితి చక్రపాంశుపటలప్రాగ్భారవత్యేమ్బరేభూపం

11 స్పర్శభ్రుణావశాద్ధన మనో ఖచ్ఛైః ప్లుతంసప్తిభిః స్వభ్యస్తం మురసిన్ధురేణ ధరణీపట్టైర

12 దోర్ఘట్టనం॥ చోడగఙ్గనరేన్ద్రస్యనూనురుద్దామ విక్రమః రాజరాజఇతిఖ్యాతో రా

13 జరాజో మహీపతిః విశ్వం శోద్యతి వ్రిగల్భ పయసి ప్రాలేయశైలద్యుతా యద్యద్వ్యాప్యగభూవభూత్క సప్తశం వస్త్ర

14 స్తదాకన్యాం తాం ధాత్రీపీఠ తిలిజ్జతి సురచలః ప్రాపాదతి త్వద్యశోదిఙ్నాథాః ప్రతిమస్తి యస్య సరితః శ్రిద్దత్

15 పదం భృఙ్గ॥ ఆనన్దం విదధాతి చేతసి భవత్కీర్తి గుణగ్రాహిణః సూతేదోహదమర్థినః సుమనసి శ్రీ రాజరాజధృ

16 వం సేయజ్ఞర్ణపథం సమేత్యవ్యాపయే శల్యాయతే వైరిణాం స్వాత్మచ్ఛాను విధాయినాం నహినిజో భావః క్వచిద్దృశ్యతే॥

17 తస్యాం యోభువిపంచవిఙ్కతి సమాః క్ష్మాపాల లక్ష్మీ ధవః కృత్వాజిత్వరచాప చంచలభుజావమ్భోలిరు ర్వీశపతిః రాజ్యంప్రాచ్య

18 యశస్తుషారకిరణశ్రేణీరసాదాసనాదుద్గచ్ఛత్ పురుహూత గీతచరిత శ్రీరాజరాజోనృపః॥ తస్యాను జోనృపతి

19 రాజపదేభిషిక్తః సూక్తిప్రియః పరిమితాది నృపక్రశస్తః పృథ్వీపతిః కలిమశోఘ్నిత ధర్మశుద్ధః కా

20 య్యార్ణకృమశః ప్రభురాసా వనియఙ్క భీమః। వీరాధిష్ఠితసంగరాద్రి శిఖరేశఃఖన్వ నాశామితే కుంతోద్భిన్న

నాల్గవ రేకు; మొదటిప్రక్క.

1 మహేభకుమ్భనిగలన్ముక్తావలీపుఞ్జితే హార్షాదుగ్రనిజప్రతాపదహనే ఖడ్గశ్రుణావిద్విషాం రాజ్ఞామాన

2 నపఙ్కజాని నృపతిగణాన్వయస్యం శ్రియం క్షీరాబ్ధేరమృతాత్ సురాసుర భుజవ్యాపారవిక్షోభితాత్ చ

3 ద్రిస్వాధనమ భూత్తదధిపపాపీశాన మేకం కిల। చక్షుద్వాహుబలేన సంగరభువిత్వద్ధఙ్గధారాజలా

4 జ్ఞాతస్వస్వదిగీశ్వరాన్ పృథు కుళచన్ద్రిన్సమాలి జ్గతి। యత్ప్రి సూణసముద్భుతరజః సంప్రారితేమ్బరే

5 అభూద్వీరదరాజన్య భూపిమదరితాతనుః। దశవ పాణిపిస్తోస్రా నిజేత్తారాతిమణ్డలః అనఙ్గభీమ

6 భూపాలోధరిత్రీం సమపాలయత్ ప్రౌఢానగలవిక్రమా (గ)లగ్రహంమోదణ్ణనీతిక్రియః సత్యాచార విచారచారుచరి

7 తఃపుణ్యైకపారాయణః తస్యాసీ దనియఙ్కభీమ నృపతే రద్ధాఙ్గశలక్ష్మీస్స్వయా స్నేహస్వాతిశయేన పట్ట మహిషీ పాఘల్లదేవీభువి

8 తులితపిత్రు గుణౌఘః సూనురాసీదముష్యా నిరతిశయితతేజో యౌవనావాప్త రాజ్యః ప్రణతనృపతి చూడారత్న

9 రోచిః పిశఙ్గే కృతచరణ సరోజో రాజరాజో నృపాలః యస్యోద్యద్వాజి భృన్దప్రకరఖుర

10 పుటాఘాతనిదారితోర్వీశ సంభూతం భూరిభూస్వత్ కరనికరసమాస్ఫార సాన్ద్రప్రయాణం విస్తీ

11 ర్ణజ్యోగ్న తాలావాతిభిరవితతోన్మత్త సేనాగజానా మష్టానాం దిగ్గజానాం ముఖపటలు

12 లవామాదధే ధూళిజాలా యస్మిన్నానతి తాసితారినికరే సమ్యక్ప్రముదాన్నరాం పృథ్వీమ్పా

13 ర్థివపుఙ్గవేనయగుణైః శ్రీర జారాజేప్సుపేచక్రియాధవళేవతైక్ష్ణ్యమధికం కాఠ్యేయకేచిన్తవం శాస్త్రాభ్యానవివిధా

14 ధేయజడతః కాశేకలిః కూర్మియాతే యత్కీర్తి
దృగ్జలనిధి భువనాన్తరాలం సంప్లావ్యదూరతరముచ్ఛ్రిత
తః సభాతి

15 తారాగణాః స్ఫుటయశోగగనేనమన్తాత్ సూ
క్ష్మాతిసూక్ష్మతరలా ఇవవిస్ఫురన్తి త్యాగశౌర్యైక చ స
త్యైకచకణాః

16 జ్ఞానయుధిష్ఠిరః సదృశోయామహావీరో రాజ
రాజో నరాధిపః రాజరాజో నరపతి దశసప్త చ

17 వత్సరాన్ భువిరాజ్యశ్రియం భుక్త్వాస్వారా
జ్యాయప్రతిష్ఠవాన్ చాలుక్యకుల సమ్భూతా వేలా సౌన్ద
ర్య వారిధేః నామ్నా

18 మజ్ఞాణదేవీతి మహిషీతస్యభూపతేః తస్యా
మభూదద్భుత విక్రమశ్రీః శ్రీమానసౌ భూభృదనఙ్గ
భీమః వీరా

19 జతే కీర్తి సుధాతరఙ్గైః ధౌతాసుదిగ్భిత్తిషు
యత్రిశస్తిః యస్యానగణాలతోద్విగణాలాసలహేలావణ్యవైరి

20 ప్రిజ క్రిన్దత్ పౌరవధూవిలోచనయుః పూ
ర్ణైఃధరా దన్తురాకిఞ్చిత్యాగతరఙ్గభఙ్గైలసైహాన్

నాల్గవ రేకు: రెండవ ప్రక్క.

1 ధిరానోత్సవా ద్ధ్రిదావక్రిత కన్దరః సభగవా
న్మన్యేపురాణో మునిః కస్తమ్భాః కవిరస్మికిన్నువి

2 మనాః కస్మైవివేద్యాత్మనః కోశమహ్యక్షి మహా
హాగామి కలయా కిన్వేతిసామాన్యారా యుక్తే పంకల

3 యాస్మదీయ సమయోత్తిష్ఠే పాయుగఙ్గాన్వయే జా
తః శ్రీమదనఙ్గభీమనృపతిః సోనద్ధభూతో మమన్యానా

4 స బద్ధ నిబిడప్రసరప్రమోదం మార్గేకముగ్ధమ
సృణం హృదయారవిన్దం దేవః పురాణపురుషః పరిరభ్య

5 యస్య రోలమ్బడమ్బరకలాం కలయాఞ్చకార॥
లక్ష్మీరక్షణసావిదల్లపదవీం ప్రత్యర్థిపృథ్వీభుజాం ప్రాణాక

6 షణరజ్జువిభ్రమతులా మన్దామసూనస్తు ఘనస
నగ్రామస్థలకేలితాణ్డవకలాపాణ్డిత్యమామణ్డనా యస్యా

7 యజ్ఞా గదద్భుతైక విలసత్ క్రీడానటః సాయ
కః యస్యాపగణాల విక్రమార్జిత యశః క్షీరోదదానోర్మి

8 భి దాశా తారంకిలకామగో ప్రభృతయాః ప్రో
త్సారితో దూరతః కించాపరహిరణ్య గర్భకలనా వైదగ్ధ్య

9 మాకర్ణయా లజ్జాలోల చతుర్ముఖాక్షియుగ
లోమన్యేమహాప్రష్టభూః యోనాని

10 షేకసమయః కలితేత్రియేణ సీతస్తులా పురుష
దానకలాను బన్ధిః లబ్ధాపి

11 నక్షితిర ముప్యయుదే తధాభూత్ యాదృగ్విధ
జాతి జనశాసన దానకేలిః అక

12 ష్టతా హృదయమేణ విలోచనానా మాధున్వ
తాచ పరితః పరిపార్థివానాం

13 అర్ధాన్విత ప్రణయినా కృతినామనఙ్గ భీమప్రసి
ద్ధిగమునా వినరేన్ద్ర పేణ జగామధామ దేవానాంస

14 ప్రీవః సేవకప్రియః భుక్త్వాభుజప్రతాపేన
చతుస్త్రింశత్ సమాః క్షమాం శ్రీకస్తూరీదేవ్యాముద

15 తౌతస్యాప్రకశ్యపామూర్వ్యం జగదుద్ధరణం
పాతకహాస్తాపి నరసింహ అసురేన్ద్రశోణిత

16 నివేశవిశ్రా పనినీమయేషు బహుదానవ భిః
కరమాత్మనస్తు మునా విశోధయ న్నరసింహ ఏషజ

17 గతిస్ఫుటోభవత్ శ్వేతాతపత్రోజ్జిత తామర
చారుమూర్తిః దిఙ్గనిర్దణ్డపరిమణ్డలమణ్డితస్య అ

18 శేషకృతస్య నుత భావన యాభవాన్యా సిం
హాసనే జగతియస్య పదన్యరైవ రాధావరేంద్రవయ
సినయనాం

19 జనాశ్రు పూరేణదూర వినివేశిత కాలిమశ్రీః
తద్వైప్రిలమ్భకరణాద్భుతనిస్తరఙ్గా గఙ్గాపినూనమమునా

20 యమునాధునా భూత్ భుజభవగిరి యోష్టాయ
స్య భూమిన్ద్రభతుః క్షితి భరణ సమర్థాం కీర్తి
దిక్కుఞ్జరేన్ద్రాం

ఐదవ రేకు; మొదటి ప్రక్క.

1 అతులయదిహాసస్వచ్ఛేత్ తులాపురుషేణ కృ
తసతుకనకాద్రి దేవతానాం గృహోభూత్ కువ్యాప్రకా

2 శమదిశం ద్విజసాచ్చకృత్వా మేయం తులా
పురుష మాఖ్యమహార్ఘదానైః స్థాతూపురైః సహ మ
హత్కాల దాన్తికో

3 నా కోనేకుటీరక మచీకర దూషరత్నైః అష్ట
శాం చక్రవాల భ్రమణరణ మహాయానసమ్భావితక్షుత్ కు

4 రేక్షూదన్వదస్యోపగమితమపి లంఘయిత్వాసురాబ్ధిం
సపీణంసన్నదాయుదధిమధురమధుస్వాద్య (దు) ద్యే.

5 వత్సృష్ట్వా యత్కీర్తిః కాన్తమూర్తిః కలిలనిధ మథా కామసారా సకీవ కృత్వా నిమ్మక్ధితద్విపద్వసు

6 మతీమద్భాస్త్రయస్త్రింశతం భుక్త్వా భోగమను త్తమం నరపతిదోర్గర్వః సపర్జ్యః స్నేహత్యన్త వినాకృ

7 తోన్తిమదశా మాసాద్య దీపోపమః పాప్తిః కాలపతఙ్గపుఙ్గవశం యాతస్ససనిర్వాణతాం తస్య

8 శ్రీమాన్ సూదినవిధయే మాలాచన్ద్రాత్మ జాయాం సీతాదేవ్యామజని తనుజో భానువద్భానుదేవః

9 పద్మోల్లాసమ్మిదధతులం కైరవగ్లానిముచ్చైర్వ్వన్ వ్వర్తిర్ధ్వంసి పరధరణిభృన్మౌలివి

10 న్యస్తపాదః ప్రిత్యుజ్జీవనకారకైర్జన పద స్యాభ్యస్తనీత్యాగమైర్వర్తాముష్ట

11 ఫల్గుదేవవిధినా నిత్యం నిరస్తారిభిః పాత్రైః షోడశభిర్వి శుద్ధ చరి

12 తా మోహ ప్రవితిస్థైరయం సామ్రాజ్యమహీ భృల్లక్ష్మీపతే రాజ్ఞయా త

13 స్థముష్టిరపి నిర్భరదాతా వేపనోపి సమరైక ధురీణః ఉగ్రమూర్తిరపి కృష్ణశరీరో యాత్క్రమేణ క

14 రితః కరవాలః పాయాపాయం పావిరవిరతం ప్రస్తుతేయస్యయగ్నేజా తే జీర్ణేపారిరతితరాం యా

15 తి నిదాప్రిన్నముద్రే ధూమోద్గారీ లవణనలిలం ప్రాప్నుతే శాఢశాస్త్రిః ప్రోమద్యచ్చాలః సమజని

16 శివః కాలకూటాశనోపి బ్రూమః క్షమన్య నుల నాం లఘుతోపనీతనత్త్వరశక్తి భృతః కిలదానశౌర్యం

17 సభోగ్యపదేశ కనకాచల కామధేను కల్పద్రుమా నదితనిర్జిత నమ్భవస్తాన్ చన్ద్రార్క పులోపభోగను

18 లభాగ్యత్యచ్చ సౌధావలీ శోభావిస్ఫురితానిశా ననశతాన్యేకః క్షమాధీశ్వరః స్వచ్ఛాయనిరసాల

19 పూగకదల ప్రాయైస్తరూణాఙ్గణైః కృత్వా తా మ్రవిలేఖితాని విధివత్ సచ్ఛ్రోత్రియేభ్యోదదా చిన్తామణౌ

20 సరమహీరుహా కామధేనా వష్టాదశాబ్ద మధితి ష్ఠతి భానుదేవేజ్యాయానమిషుభవి తాకత పోమపేతి దాతు

ఐదవరేకు; రెండవప్రక్క.

1 విచారవశగోనృపతిబకభూవ చాలుక్యకుల నంభూతా శ్రీమజ్జాకల్ల దేవికాలక్ష్మిన్నారాయణస్యేవభాను

2 దేవస్యతాద్భుశీ యస్యాః సూనురభూద్వీరః శ్రీ నృసింహమహీపతిః గంగవంశ సముద్ధర్తాహర్తా వైరిమ

3 హీతలా యధాజ్జనస్య ధాశస్త్రీశాస్త్రేవాచ స్వతియాదా దానేకర్ణో బలే భీమాసౌన్దర్యేమనుమాయః

4 ధః తేనదత్తం ద్విజాతిభ్యః శాసనం శతసంఖ్య కం మహాదానానిదానాని శ్రీమన్నాతురనుజ్ఞయా

5 వీరశ్రీనృసింహదేవ నృపతౌ సింహాసనాధిష్ఠితే భూమిపాలకిరీటకోటి కిరణ ప్రద్యోతి తాంఘ్రిద్వయే

6 ప్రత్యర్థిక్షితిపాలిదీర్ణ హృదయా భీత్యాప్రపేహా ణశ్రియః ప్రాణాన్తాంపరాయణాః సమభవన్ పృథ్వీధరావా

7 సినః యస్మిన్ ప్రశాసతి భువః కులభూధరేన్ద్రాః కూర్మోభుజంగమపతి ద్విరదా గణోకపాన్యభూభారగౌరవ

8 కృతాతి శిరోవికారా విశ్రాన్తిలాభమభజన్త కృతాశిమశ్చ వీరాసనం సమధి తిష్ఠతికుఞ్జరాణా

9 మ్యారోదహేస్థ్రిణ ధురం ధువితోత్రనామ ఇ న్ద్రాయుధ ప్రథభుజద్వయ నద్వితీయే కమ్పన్తనో

10 తి కరవాలలతాపి యత్ర యశఃఖడ్గఖణ్డమహా సారపురాజకానా దాహ్యాత్య నమ్భవమమ

11 త్యరిరోః సమానాం భూదేవపాదకృత భూత లభూమకేన దానామ్బుసాన్ద్రితల సత్కర

12 పల్లవేన తస్యాథక్షితి పాలయాలివడ భీవిన్యస్త పాదాంభుజ స్యామోహాన్తకి ముచ్య

13 తేద్యమహీమాకీర్తిర్నృపశ్రీభృతః యస్గీతిం కిలకిన్నరీ గణముఖాద్గిన్నాంతృణ్యాతాం రోలమ్బా

14 మదమాపిబన్తి విది భృతంని: కర్ణమాలేనుధేయ స్యేప్తానన్యగ్రవతస్యవిజయావన్య: ప్రతాపః పరంనచ్చాలా

15 క్రియమాణతప్తరసనప్రఖ్యాః కులజ్ఞుత్రభృత: స్త్వా పాకమపాశ్రయన్ని చయతచత్వార ఏవాబ్దయోఽది

16 గ్బాన్తిమ్భుజతే యతోఖరమణిన్నాకధః సహ స్రత్వి పామ స్వస్తి నప్తదశోత్తర ద్వాదశశత శకవత్సరే

17 చతుర్దశభువనాధి పత్యాది బిరుదావళీ విరా జమాన: శ్రీవీరవరసింహ దేవమహీపతి: స్వరాజ్యసేక

18 వింశత్యజ్కేఖిలఖ్యమానే సింహశుక్లషష్ట్యాం సో మవారే రేమణాకటకే నవరాష్ట్యన్తరవిజయసమయేపారీ

19 మదలేవగజ్గాతీరావవధారిత్యాయాత్ సోమగ్రహణ సమయునమత్ నృష్టానేక భూమధ్యాత్ కాశ్యపసగోత్రాయ

ఆరవ రేకు; మొదటి పెడ.

1 శాకల్యపావత్సార నైధ్రువప్రవరాయ యజుర్వేద
దాన్తర్గత కాణ్వశాఖాధ్యాయినే కుమారమహాపాత్ర భీమ
దేవశర్మణే భూమి

2 పఞ్చాశద్వాటికా పరిదానాయ డేరా విషయ
మధ్యాసీనం ఏడరగ్రామం పురో శ్రీకరణశివదాసనామక
నలప్రమాణేన ఉత్తరతః

3 మాలోపురార్ధశీమ దణ్డార్ధమ్మధ్యమీకృత్య
తలజ్జగ్రామీయపాణేధముఖాయదణ్డార్ధదక్షిణావచ్ఛేదపశ్చి
మతః సాహస

4 మల్లీయపుష్కరిణీపశ్చిమ హీడమాదీకృత్యాలి
మాలిపడాగ్రామార్ధశీమ హేడావచ్ఛిన్నపూర్వశీమాన
మేవదతుః శీమావచ్ఛిన్న

5 ద్వాదశగుణ్డోపేతషోడశమానాధిక ద్వాచత్వారి
ఙ్శద్వాటికా మధ్యాత్ పురాతనదేవబ్రాహ్మణభోగ్యగో
హారి గోపథదణ్డా పుష్క

6 రిణీసమేతనవమానాధికాము బహిష్కృత్యనిరర్ధకర
ద్వాదశ గుణ్డోపేతసప్త మానాధికచతుస్త్రింశద్వాటికాప
రిమితం॥ తథాస్యా

7 జ్ఞవిషయమధ్యాసీనం సునాఇలోగ్రామతస్యాపి
నలప్రమాణేన । పశ్చిమతః । భీమనారాయణపురడిశీమద
ణ్డార్ధ మాదీకృత్య ।

8 ఖణ్డసాహిగ్రామార్ధ శీమదణ్డార్ధ వచ్ఛిన్నపూర్వ
మర్యాద । దక్షిణతః వేడపడా గ్రామార్ధ శీమదణ్డార్ధ
మారభ్యఘోడాపాలగ్రామార్ధశీమ

9 దణ్డార్ధోత్తరావచ్ఛేద మేవంచతుఃశీమా వచ్ఛి
న్నషడ్గుణ్డోపేత త్రయోదశమానాధిక త్రయస్త్రింశద్వా
టికా మధ్యాత్ పురాతన దేవబ్రాహ్మ

10 ణభోగ్య గోహారి గోపథ పుష్కరిణీ సమేత
ద్వాదశాధిక దీశవాటికా బహిష్కృత్య షడ్గుణ్డోపేతమా

11 నైకాదశాధికత్రయో వింశతివాటికా మధ్యేవిశ
తీకృతాష్టాదశమానోపేతాష్టమాధికసప్తవాటి

12 కామార్కచన్ద్రదాసకారణన్యనల ప్రమాణేన
ఏతదీయశీమాయా పశ్చిమతః కఇలోగ్రామార్ధశీమదణ్డాస్థ

13 వటవృక్షమారభ్యనా ఇలోగ్రామమధ్య క్షేత్రి
వటవృక్షావిధిపూర్వశీమానం ॥ఉత్తరతః సునాఇలోగ్రామమ

14 ధ్యక్షేత్రస్థవట వృక్షమాదీకృత్య వెడాపడాగ్రామా
ర్ధశీమదణ్డాస్థవటవృక్ష వచ్ఛిన్నదక్షిణమర్యాదం ఏవం చ॥

15 తుః శీమావచ్ఛిన్న భూఖణ్డా అష్టాదశమానో
పేతాష్టమానోధిక సప్తవాటికామితం బహిష్కృత్య నిరవక
రత్రయోదశ గుణ్డాధిక ద్వాదశమా

16 నోపేత పంచదశ వాటికాపరిమితం సజలస్థల
మచ్ఛకద్ఘప

17 సహితమాచన్ద్రార్కకృఠ మకరీకృత్యప్రాదాత్ అ
స్మిన్ గఙ్గానరసింహ పురశాసనే పూతిమాషగోత్రాయ
ఋగ్వేదాన్తర్గతశా

18 కలశాఖాధ్యాయినే శేవాయక్యల్లాలవాధశర్మణే
శాసవాధకార వ్యవస్థితవాటికైకా తామ్రకరా
యన్నాడినామ్నే

19 వాటికార్ధఞ్చ॥ అస్యశాసనశాఙ్గతయా। దక్షి
ణఝూడఖణ్డమధ్యతు చడాగ్రామీయకోమటి మాఝ్క
శ్రేష్టికపుత్రి

20 పురాఇ శ్రేష్టిసుతే నోర్కిస్రేష్టినామా॥ కణ్టపడి
హాట్టేయ తామ్బూలిక మహాదేవ వేలాలికస్యనప్తాధిత్తువేలా

21 లినామా ప్రసోత్క పురహట్టీయ ఊస్థలీతామ్ర
కార అమ్మాఇ॥ వేవపురఊస్థలీకన్యకారమదాఇనామా॥

ఆరవ రేకు; రెండవ పెడ.

1 మద్దానఫల సిద్ధ్యర్థం త్రదత్తఫల సిద్ధయే మద్ధ
ర్మజైః పరిపాలోయం భూపైరా చన్ద్రతారకం మాభూద
ఫలశంకాతే పరదత్తేతి

2 పార్థివ స్వదత్తాదధికం పుణ్యం పరదత్తాను
పాలనం స్వదత్తాత్పరదత్తాన్వా యత్నాద్రక్ష యుధిష్టిర
మహీమ్మతిమతాం శ్రేష్ఠాః దానాత్ శ్రేయోను

3 పాలనం స్వదత్తాం పరదత్తాన్వా యోహరేత వ
సున్ధరాం సవిష్ఠాయాం కృమిర్భూత్వా పితృభిః సహపచ్య
తే॥ విజలే పాన్తదేశేషు

4 కోటరవాసినః కృష్ణాసర్పాహిజాయన్తే యేహరన్తి
వసున్ధరాం గామేకం స్వర్ణమేకంవా భూమేరప్యర్ధమ
ఙ్గులాహరన్నరకమాప్నో

5 తియావదాభూతి సంప్లవం శత్రువాపి కృతోధ
ర్మశ్చ పాలనీయో మనీషిభిః శత్రురేవహి శత్రుస్స్యాత్ ధ
ర్మశ్శత్రుర్నకస్యచిత్ మ

6 ద్వంశజాః పరమహీపతి వంశజాతా పాపాద
పేతమనసో భువి భావి భూపాః యేపాలయన్తి మమధ
ర్మమిదంసమస్తం తేషామ్మయావిరచితోఞ్జలిరేషమూర్ధ్ని॥

సంక్షేపార్థము.

ఈశాసనము నందు చోడగంగునివంశము వర్ణింపబడి యున్నది. శాసనరూపమున చోడగంగుని వంశక్రమము వర్ణింపబడినదగుటచే, యీశాసనము ప్రాముఖ్యత వహించినది. గంగవంశానుక్రమము వర్ణించుశాసనములు పెక్కులులేవు. శాసనకర్త రెండవ నరసింహదేవుడు. శాసనము రసవంతమగు కవిత్వముచే నొప్పియున్నను అనుశ్రుతములగు గాధలతో ప్రారంభింపబడియున్నది. ఆభాగమును వదలిపెట్టి, చారిత్రక విషయమగు వంశక్రమమును యెత్తి వ్రాయుచున్నాను. మొట్టమొదట విష్ణువుతో వర్ణన మారంభింపబడి యున్నది. ముఖ్యముగా మనకు తెలియువది, గాంగులు చంద్రవంశీయులను విషయము. ఆవంశమందు కోలాహలుడను రాజు జనించెను. [మొదటిరేకు, రెండవ ప్రక్క, 16 వ పంక్తి] ఆతనికి యనన్తవర్మయని నామాంతరము. యుద్ధములందు శత్రువుల జయించి, కోలాహలపురమును స్థాపించెను. గంగవాడి యనునది యాతని స్థానము. వంశక్రమమున కామార్ణవుడను రాజు జనించి, తన భుజబలముచేత కళింగరాజ్యము జయించి, యచ్చట గంగవంశము స్థాపించి, వంశకర్త యయ్యెను. పుత్రపౌత్రక్రమమున నాతని వంశమువారు కళింగమును పాలించిరి. కొంతకాలమున కావంశమున వజ్రహస్తుడు జనించెను. [కామార్ణవునకును వజ్రహస్తునకును మధ్యనున్న రాజులను శాసనము పేర్కొనియుండలేదు.] ఆతడు శాస్త్రార్థమునననుసరించి శత్రువులను జయించి, బీదలను రక్షించి, మానిపుంగవుల యాచారములను గమనించెను. ఆతనిభార్య నంగమ. వారిరువురకును పుత్రుడు రాజరాజు. ఆతని భార్య రాజసుందరి. వారిరువురకును కీర్తి గాంచిన చోడగంగు డుద్భవించెను. ఆతడు గంగా గోతమీ మధ్యదేశమును భుజబలముచే నార్జించినవాడు. ఆతని శౌర్యమును, ప్రతాపమును శాసనమందు విశేషముగా వర్ణింపబడినవి. ఆతడు పురుషోత్తమునకు నాలయము ప్రతిష్ఠించినట్లు శాసనము తెలుపుచున్నది. ఆతని భార్యపేరు కస్తూరికామోదిని. వారి పుత్రుడు కామార్ణవుడు. ఈతడు శక సంవత్సరము 1064 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. తరువాత 10 సంవత్సరములు విశేష శౌర్యముతో రాజ్యమును పరిపాలించెను. ఈతని వెనుక చోడగంగునకు మఱియొక భార్యయగు నిందిర వలన కలిగిన రాఘవుడు రాజ్యము పాలించెను ఈతని ప్రతాపము, రెండవ రేకు రెండవప్రక్క 18 వ పంక్తి మొదలు, మూడవరేకు మొదటిప్రక్క 7 వ పంక్తి వరకు వర్ణింపబడినది. ఈతడు 15 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. తరువాత చోడగంగునకును, చన్ద్రలేఖయను భార్యకును, జనించిన రాజరాజు కళింగమును 25 సంవత్సరములు పాలించెను. ఈతని యనుజుడగు యనియంకభీముడను రాజు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 10 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసిన తరువాత యాతనికి నియాతనిభార్యయగు బాఘల్లదేవికిని జనించిన రాజరాజు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతని రాజ్యకాలము 17 సంవత్సరములు. రాజరాజు చాళుక్యవంశ కన్యయగు మంకుణయను నామెను వివాహము చేసికొని యనంగభీముడను పుత్రుని గాంచెను. ఈతడు తులాపురుష వ్రతాదుల నాచరించి యతిప్రగల్భుడై, 34 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికి కస్తూరిదేవి వలన వీరనృసింహుడను రాజు జనించెను. మిక్కిలి శౌర్యశాలి. రాఢా,వరేంద్ర రాజ్యముల నతిప్రతాపముచే జయించినవాడు. గంగానదివరకు రాజ్యముల నాక్రమించెను. 38 సంవత్సరములు కళింగమును కీర్తితో పాలించెను. ఈతనిభార్య సీత కుమారుడు భానుదేవుడు రాజై, యనేక దానములను బ్రాహ్మణులకును, తదితరులకును, చేసెను. ఈతని భార్య చాళుక్యకుల సంభూతయగు జాకల్లదేవి. శాసనకర్త యగు నరసింహదేవుడు వీరలకు పుత్రుడు. ఈతని ప్రశస్తి శాసనమున నెక్కువగా చేయబడియున్నది. ఈతడు 1217 శక సంవత్సర సింహశుక్ల షష్టిదినమున సోమవారమున, తనయంక సంవత్సరము 21వ సంవత్సరమున, రేమూణా కటకమున శాసనము చేసెను.

---

20 అనంతవర తామ్రశాసనము.

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు.

ఈశాసనపు రాగిరేకు లిప్పుడు గానరావు. సర్వేయర్ జనరల్ మెకంజీదొరగారి యొద్ద నుద్యోగిగానున్న 'మల్లయ్య' క్రీ 1811 సం. డిసెంబరు 16 వ తేదిని రాగిరేకులను జూచి మూలమూ ప్రతి వ్రాసికొనివచ్చినాఁడు. ఆప్రతి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. దానినిబట్టి నేనీశాసనమును బ్రకటించుచున్నాఁడను. అనంతవరములో నేఁడా రాగిరేకులు దొరకు నేమో యని యక్కడివారి నడిగితిని గాని యెవ్వరును నున్నట్టు చెప్పలేదు. అప్పుడున్న యా రేకు లీనూటపదునేడేండ్లలో నెప్పుడో యెందుకరిగిందనో మాఱియుండవచ్చును.

శాసన గౌరవము

రెడ్డిరాజుల తర్వాత నొడ్డెరాజులు తెలుగుదేశమును గొంతకాలము పరిపాలించిరి. కాని నేనెఱిఁగినంతలో నేఁడు చరిత్రములు వ్రాసి ప్రకటించిన వారొడ్డెరాజుల పరిపాలనమును గూర్చి విపులముగా పరిశోధనము జరపలేదు. వారి శాసనములు గూడ నెక్కువగా దొరకలేదు. కీర్తిశేషులయిన బుక్కపట్టణపు రాఘవాచార్యులు గారు మాత్రము కొంచెముగా దమ యాంధ్రదేశ చరిత్రలో [ఈ గ్రంథ మముద్రితము] వీరిని గూర్చి చర్చించిరి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారిచే బరాజితుఁడై తనకుమార్తె నారాజేంద్రున కర్పించి శరణాగతుఁ డయినవాఁడు, తెలుగుదేశమును బాలించిన యొడ్డెరాజులలోఁ గడపటివాఁడు నగు ప్రతాపరుద్రగజపతిది యీశాసనము. ఈరాజుశాసనము లింతవఱకు రెండుమూఁడు మాత్రమే దొరకెను. అందు విశేషవిషయము లంతగా లేవు. అవియును ముద్రితములుగా లేదు. ఈశాసన మన్నింటికంటె గొప్పది. అపూర్వవిషయములు గలది. కాన దీనిఁ బ్రకటించుచున్నాఁడను. అపూర్వవిషయము లేవో యిఁకఁ దెలియగలవు.

అర్థసంగ్రహము

వరాహహేరంబసింహాద్రినృసింహులు మువ్వురు మూఁడుశ్లోకములలో స్తుతింపఁబడిరి. 4. సూర్యప్రశంస. 5. ఆ [సూర్యుని]వంశమునఁ బరాక్రమశాలియైనవాఁడు కపిలేశ్వరుఁ డనురాజు జన్మించెను 6. ఎప్పుడును దానము లొసఁగుచుండు నీగజపతిని లోకులు సింహాసనావస్థలగు మూఁగురు రాజులలోఁ బుణ్యవదగ్రగణ్యుఁడని పేర్కొనుచుండురు. 7 ఈతఁడు అనేకాగ్రహారముల నొసఁగెను. 8 ఈతఁడు బలాత్కరించి కర్ణాటరాజధానియైన విద్యానగరిని తనసేనలతో వరికట్టి సమున్నతమయిన మానమునుబోలె హెచ్చుపన్ను గైకొనెను. 9 ఆతనియానతి చొప్పున కుమారహంవీరవిభుఁడు దక్షిణదిక్కును జయించి శత్రురక్తసిక్తమయిన తన ఖడ్గమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడిగెను. 10 ఉత్కళదేశనాయకుఁడగు నాతఁడు [కపిలేశ్వరుఁడు] దిగంతసామంత కిరీటమాలికామణిద్యుతిద్యోతితపాదుఁడై కటకము రాజధానిగా రాజ్యమేలెను. 11 ఆతనికిఁ బురుషోత్తముఁడు కుమారుఁడు. ఆతనియెడ వసుంధర పతివ్రతాధర్మము నెఱపెను 12 ఆతఁడు మహాదాత 13 ఆతని ప్రతాపాగ్నిజ్వాలయో యనునట్లు కుసుంభవర్ణము గలది ధ్వజపటము కాఁగా, శత్రువులు చెదరిపోవుచుండువారు. కర్ణాటదేశాధిపుఁడయిన నరసింహరాజు అభయయాచనాంజలితో ఉదయగిరి నర్పించుకొని తనప్రాణములఁ గాచుకొనెను. 14 ఆతనిధాటికి విన్నంతనే శత్రురాజు లడవులపాలగుచుండెడివారు. 15 ఆతనికి ప్రతాపరుద్రుఁడను కుమారుఁడు జన్మించెను. 16 అమాత్యులచే అభిషేకాదిసత్క్రియలఁ బడసి వృద్ధిపొంది యీతఁడు తండ్రికిఁ దర్వాత రాజ్యమేలెను. 17 ఆతఁడు యుద్ధమందు కాలరుద్రుఁడని, దానమందు కల్పవృక్షమని, సకలజనరంజనమందు చంద్రుఁడని, సౌందర్యమందు మన్మథుఁడని, విద్యలందు బ్రహ్మయని, తలఁపఁబడుచుండును 18 ఆతఁడు కర్ణాటాంగవిదర్భతురుష్కరాజులను గెలుపువాఁడుగా నుండెను 19 ఆతఁడు సేనాసమేతుఁడై దక్షిణదిగ్యాత్రార్థము దాడివెడలి కృష్ణాతీరమును జేరి బ్రాహ్మణులకు భూదానము చేయనుద్దేశించెను. 20 1422అగు శకాబ్దమందు రౌద్రివత్సరమున కార్తికమాసమున (పూర్ణిమా) గురువారమునాఁడు చంద్రగ్రహణపుణ్యకాలమున శ్రీవీరరుద్రగజపతి కృష్ణానదీపశ్చిమతీరమున సస్యశ్రీయుతమై విరాజిల్లుచున్న యాతుమూఁడియను నగ్రహారతిలకమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను 21 సర్వవిద్యావిశారదులయిన బ్రాహ్మణులతో నున్న యాతుమూఁడి యగ్రహారము నూటయిర్వదియొనిమిది భాగములుగా విభాగింపబడినది. 22 వృత్తిమంతుల గోత్రనామములు చెప్పబడినవి. ఉత్తరవీధి నారంభించి తూర్పువీధినుండి ప్రదక్షిణక్రమముగా జూడవలెను. తరువాత భాగస్వాముల గోత్రనామములు, భాగసంఖ్య, సీమాచిహ్నములు గలవు.

దత్తాగ్రహారము

ఆతుమూఁడి అనగా, తెనాలితాలూకాలోని అనంతవరమే. మెకంజీదొరగారి లోకల్ రికార్డువాల్యూంలో, ఆతుమూడి ప్రతినామధేయముగల అనంతవరమని వ్రాతకలదు. మఱియు నీశాసనమున జెప్పబడిన యెల్లలు నేడును నావ్యవహారములోనే కలవు. అవి తెనాలి తాలూకాలో కృష్ణాతీరమున విద్వద్బ్రాహ్మణ భరితమగు గొప్పగ్రామముగా వెలయుచున్న 'అనంతరవము'నకే చెల్లుచున్నవి. మఱియు నీశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతలుగా జెప్పబడినవారి వంశపరంపరలలోనివారనదగినవారు బ్రాహ్మణులు కొందఱాగ్రామమున నేడును వసించుచున్నారు.

చరిత్రవివరణము

కళింగదేశాధీశ్వరులగు గాంగవంశ్య నృపాలుర శాసనములు పెక్కులు దొరకియున్నవి. ఆరాజులకును నీశాసనమున బ్రస్తుతులగు రాజులకును నేమేని సంబంధము కలదో లేదో నాకెఱుఁగ రాలేదు* ఈవంశపురాజులలో దొలుతటిరాజుగా దెలియవచ్చినవా డీశాసనమున గొలుత బ్రస్తుతుఁడగు కపిలేశ్వరగజపతియే. కపిలేశ్వరుని వంశమున పూర్వులెవరో వారెక్కడనుండిరో నాకెఱుఁగ రాలేదు. గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటికర్ణాటకలుంబరగేశ్వరులని సరస్వతీవిలాసమునను, కొన్ని శాసనములందును, వీరి బిరుదావళి గానవచ్చును. ఈబిరుదావళి కపిలేశ్వరగజపతి నాఁటికి గలదనుట కాధారము గానరాదు. కపిలేశ్వరుని నాటనుండియు వీరికి రాజధాని కటకము. నేడది 'కటక్' అని యుచ్చారము గలిగి జగన్నాథ క్షేత్రము చేరువ నున్నది. ప్రతాపరుద్రగజపతి రచితముగా పేర్వెలసియున్న సరస్వతీవిలాసమున వీరి వంశక్రమ మిట్లు గలదు.

కపిలేశ్వరగజపతి
| [భార్య పార్వతి]
పురుషోత్తమగజపతి
| [భార్య రూపాంబ]
ప్రతాపరుద్రగజపతి
| [భార్య పద్మాంబికమయిలాంబ
పురుషోత్తమగజపతి

శాసనములఁ బరిశోధింపగా నీవంశమున మఱికొందఱు పురుషు లెఱుఁగ వచ్చుచున్నారు. గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనమున నిట్లు గలదు. 1

కపిలేశ్వర గజపతి [వంశమున]
|
చంద్రదేవుఁడు
|
గుహిదేవపాత్రుడు
|
గాణమహీపతి

ఈశాసనమున వర్ణితు లగువారు కపిలేశ్వర గజపతి సంతానక్రమమువారో, జ్ఞాతివంశమువారో యని నాసంశయము. ఇందు గడపటివాఁడగు గాణమహీపతి, కపిలేశ్వరగజపతికి బ్రతినిధిగా కొండవీట నుండెను. మఱియు జక్కంపూడి శాసనమున 2 ప్రతాపకపిలేశ్వరదేవ మహారాయలకు అంబదేవ మహారాజని కుమారుడున్నట్లు గాననగును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి దిరుమలప్ప రాయడని పినతండ్రి యొక్కఁడున్నట్లును, అతడు కృష్ణరాయలచే శా. ౧౪౩౬ భావ జ్యేష్ఠ బ ౬ నాడు పట్టుకొనబడినట్లును ఉదయగిరి శాసనమున గలదు. ప్రతాపరుద్రున కాతడు సరిగా బినతండ్రియో పినతండ్రి వరుసవాడో యెఱుఁగరాదు. సరస్వతీ విలాస మాతని చేర్కొనకుండుటచే నాతడు స్వయా

* గంగవంశానుచరిత మను సంస్కృతచంపూగ్రంథమున నిట్లు గలదు "గౌడంగరాజు గజపతులను వెడలగొట్టి తత్సింహాసనమునఁ దాను గూర్చుండెను. తద్వంశక్రమము: రాజరాజేశ్వరుడు, అతిరథుడు, కామదేవుడు, మదనకామదేవుడు, అనంగభీముడు, నృసింహుడు, [లాంగులనృసింహుడని నామాంతరము] భీమనృసింహుడు, పురుషోత్తముడు, కలినృసింహదేవుడు, అవటానృసింహదేవుడు, ప్రతాపనృసింహదేవుడు, నిశ్శంకభానుడు, వాతూలభానుడు, వీరభానుడు, రుచిరభానుడు, మధుపభానుడు, కజ్జలభానుడు-ఈతడు దిగ్విజయమున కరిగియుండగా, కటకరాజధానిలో మంత్రులు కపిలేశ్వరు నభిషేకించిరి. అతడు గుడారి [ఉదయగిరి?] కటకమున దాక్షిణాత్య రాజును దొలగద్రోలి అక్కడ రాజ్యము చేసెను—,, దీనిని బట్టి గంగవంశపురాజులకును కపిలేశ్వరాదులకును సంబంధ మెట్టిదో నిశ్చయింప గుదరదు. వారి కీవంశమువారు బంధువులేని, సేనాపతులేని, శత్రువులేని కాదగుదురు.

1 ఇది హుల్షుదొరగారిచే 1891 సం॥ ఇండియన్ ఆంటిక్వెరీలో ప్రకటితము.

2 ఈశాసన మముద్రితము. లోకలురికార్డ్సు 15-5-87 సం॥ సంపుటము పేజి 205లో గలదు. "మవుంజె జక్కంపూడి పరగణేమయిలవరం జక్కంపూడిగ్రామమునకు తూర్పున చెర్వు పడమరభూమిది శాసనం,, అనికలదు.

న పినతండ్రి కాడేమో యని నా సందేహము. మఱియు బ్రతాపరుద్రగజపతికి వీరభద్రగజపతి యని కొడుకున్నట్టు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. సరస్వతీవిలాస మాతని పేర్కొనలేదు కాని ప్రతాపరుద్రగజపతికి బురుషోత్తము డని కొడుకున్నట్టందు గలదు 1 ప్రతాపరుద్రగజపతికి భద్ర యను నామె కుమార్తె గలదు.2 ఆమెను బ్రతాపరుద్రగజపతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కొసగెను. ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమాళ్ళ తర్వాత వంశవృత్తాంతము నాకెఱుగరాలేదు ఆంధ్రదేశమున వారి సంబంధ మప్పటితో దీరిపోయినది. ఇప్పుడు పరామర్శించిన విషయమున వీరి వంశవృక్ష మిట్లేర్పడును:—

కపిలేశ్వరగజపతి [భార్య పార్వతి]

- పురుషోత్తమగజపతి
  - ప్రతాపరుద్రగజపతి
    - వీరభద్రగజపతి
    - పురుషోత్తమగజపతి
    - భద్రాంబ(కూతురు)
- అంబదేవమహారాజు
- తిరుమలప్పరాయు

శక. ౧౦౫౬ గజపతివంశజుఁడగు గణపతి గోపరాజు రామసదానునకు భూదాన మొసఁగినట్లును, బాలభాస్కరదేవుఁడని రాజవ్వఁడున్నట్టును కొన్ని ప్రాఁతవ్రాఁతలున్నవి 3 సరస్వతీవిలాసమును బట్టి, శాసనములను బట్టి మీఁద జూపఁబడిన వంశముతో వారి కేమేని సంబంధము గలదో లేదో, అట్టివారు కలరో లేరో నేను నిర్ణయింపఁ జాలకున్నాను. వీరు గాక లాంగూలగజపతి, బాహుబలేంద్ర గజపతి, హరిశ్చంద్ర గజపతి, విద్యాధర గజపతి మొదలగు గజపతుల పేళ్లు కొన్ని శాసనములందును, దండకవిలెలందును, లోకల్‌రికార్డులు మొదలగు ప్రాఁతవ్రాఁతలందును గానవచ్చుచున్నవి. వారిలో నేను గుర్తింపఁగల్గినవారి నాయారాజుల ప్రసక్తిలోఁ దెల్పుదును.

కపిలేశ్వరగజపతి

ఈతని రాజ్యారంభకాలమేదో నేను గుర్తింపజాలనయితిని. కటకము రాజధానిగా రాజ్యమేలుచు నీతఁడు క్రీ. 1456 కుఁ బూర్వమే కొండవీటిరాజ్యమును జయించి తనవంశమువాఁడగు గాణమాహాపతి నక్కఁడుఁ దన ప్రతినిధిగా నిల్పెను. ఈతనికి శ్రీవీరగజపతి గౌడేశ్వరప్రతాపకపిలేశ్వరుఁడని జక్కంపూడిశాసనమున బిరుదు పేరున్నది. ప్రస్తుతశాసనమున నీతఁడు 'విద్యానగరము వరికట్టి విద్యానగరరాజు దగ్గఱనుండి పన్ను గొన్నాఁ'డని యున్న విషయము క్రొత్తది. ఈవిషయ మన్యత్ర నాకెక్కడను గానరాలేదు. "ఈతనియాజ్ఞచేఁ గుమారహంవీరవిభుఁడు దక్షిణదిగ్జైత్రయాత్ర సాగించి శత్రురక్తసిక్తమగు తన ఖడ్గమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడిగె"నని ప్రస్తుతశాసనమునందే కలదు గాన విద్యానగర విరోధాదిక మా కుమారహంవీరవిభుని జైత్రయాత్రలో జరగిన దయియుండును. కుమారహంవీరుఁ డనఁగాఁ [కపిలేశ్వరునికిఁ] గుమారుఁడగు హంవీరుఁడని రాఘవాచార్యులంగారు వ్రాసిరి. ఇది యెంత విశ్వాస్యమో! శాసనములలోఁ గాని, సరస్వతీవిలాసమునఁ గాని స్పష్టముగా నీవిషయము గానరాదు. కృష్ణదేవరాయఁడు కొండవీటిని బట్టుకొన్నప్పుడు దుర్గము మీఁదఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడగు వీరభద్రరాయఁడును, కుమారహంవీరపాత్రుని కుమారుఁడగు నరహరిదేవు మొదలగువా రుండిరని కలదు కపిలేశ్వర గజపతి

1. స్వయం పురుషోత్తమోపి పురుషోత్తమ తనయః స్వయం పురుషోత్తము తనయోపి పురుషోత్తమ జనకః స్వయం పురుషోత్తమ జనకోపి పురుషోత్తమసేవకః [సరస్వతీవిలాసము]

2 శ్లో. ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య పుత్రీం పవిత్రీకృత భూతధాత్రీం, ప్రత్యగ్రహీన్నృపః ప్రకటప్రతాపో భద్రాంసుభద్రామివ పాండవేయః, [తిమ్మరసు ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్య.]

8. ఈవని పొలాల్లో ఉండే శాసనము—అర్కసంఖ్యాక గోత్రాణాం విప్రాణాంచ మహాత్మనామ్। ద్వచత్వారింశ సంఖ్యానామూర్వీం గణపతి ర్దదా। ....శ్రీమాన్ శకాబ్దే రసబాణఖేందుసంఖ్యాప్రవృత్తే ద్విజపుంగవేభ్యః। గ్రామాన్ దదౌ శ్రీగణపత్యభిఖ్యో వృత్తిప్రయుక్తాన్ గజపత్య ధీశః। ....శరబాణాభ్రభూ సంఖ్యే ప్రవృత్తే శకవత్సరే। ప్రమాదీచాఖ్య వర్షేషు గజపత్యన్వయోద్భవః। అర్కసంఖ్యాక గోత్రాణాం విప్రాణాంచ మహాత్మనామ్। బాలభాస్కరదేవో.........ఇత్యాది—ఇట్లు లోకల్ రికార్డు వాల్యుములలోఁ గలదు. ఆంధ్రదేశచరిత్రమున శ్రీ బుక్కపట్టణము రాఘవాచార్యులుగారును వ్రాసిరి.

క్రీ. 1455 కింకను బూర్వమే కొండవీటిరాజ్యము నాక్రమించుకొన్నాఁడు గాన యానాటికి రాజమహేంద్రవరమున వీరభద్రారెడ్డి కుటుంబము రాజ్యమేలుచునే యుండెను. వారితో మైత్రిగల్గి, వారితోడ్పాటును బడసియే కపిలేశ్వరుఁడు కొండవీటి నాక్రమించుకొని యుండును. వేమవీరభద్రారెడ్లు ఉత్కలరాజుతో మైత్రి గలవారని భీమఖండమునను, గాశీఖండమునను గలదు "ఉత్కలకర్ణాటకురుమ్ఘరాట్పరమమిత్రా!, 'కర్ణాటోత్కల పారసీకనృపసఖ్యప్రాభవశ్రీనిధీ!''—కాశీఖండము. వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ గొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి కుటుంబముతో విరోధము గాన వారు కొండవీటి విజయమున నుత్కలులకుఁ దోడ్పడియుందురు. ఇప్పుడు విశాఖపట్టణ మండలమునఁగల పార్వతీపుర మీకపిలేశ్వరుని భార్య పేరఁ గట్టఁబడినదనియు, కృష్ణామండలమునఁగల కపిలేశ్వరపుర మీతని పేరఁగట్టఁబడినదనియు, బాహుపరాక్రమశాలి యగుటచే బాహుబలేంద్రుఁ డనికూడ నీతనికి బిరుదు పేరనియు, నీయూరుదగ్గఱగల బాహుబలేంద్రునిగూడె మా బిరుదుపేర వెలయింపఁబడినదనియు శ్రీ రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. కాని బాహుబలేంద్ర గజపతి పురుషోత్తమ గజపతికి దర్వాతివాఁడని, ఆతఁడు కపిలేశ్వరగజపతికంటె భిన్నుఁడని యీక్రిందపద్యము చెప్పుచున్నది.

"వీరశ్రీ గజపతి పురుషోత్తమ గజపతి నిర్మితంబును
......అగు పురుషోత్తమపట్టణంబున... ...

సీ. సాంద్రయశోధనుండు హరి
 శౌర్యుఁడు బాహుబలేంద్రుఁ డాహరి
శ్చంద్ర మహీతలేశుఁడు భృ
 శంబుగ సత్యవచో(?) నొసంగఁగాఁ
జంద్ర సుగంధపుష్పఘన
 సంకుమదాంబర రత్నరాజి ని
స్తంద్రశుభోక్తిఁ గైకొనియె
 దాసరిగంగన లోకమెన్నఁగన్.''
 మాఘమాహాత్మ్యము—ఒడ్డెపూఁడి పెద్దన.

ఈకపిలేశ్వర గజపతి క్రీ. 1460 లేక 1461 వఱకు రాజ్యమేలెను. ఈతని 38 వ విజయరాజ్యాంక వత్సరమున వెలయింపఁబడినదిగా నొకశిలాశాసనము దాక్షారామక్షేత్రమునఁ గలదు. శ్రీకాకుళమున నాతని 38 వ విజయరాజ్యాంక వత్సరమున నొక శాసనము గలదు. కాన యాతఁడు కొండవీటిని జయించిన పిదపఁ బదియేండ్లకు మించి రాజ్యమేలినట్లు తెలియును.

పురుషోత్తమ గజపతి.

తండ్రివోలె నీతఁడు విద్యానగర రాజ్యముమీఁదికి దండువెడలి యక్కడ రాజ్యమేలుచున్న సాళ్వగుండ నరసింహరాయలను బట్టుకొనఁగా నాతఁ డభయయాచనాంజలితో నుదయగిరిరాజ్యము నొసఁగి తన్ను విడిపించుకొనెనని ప్రస్తుతశాసనము చెప్పుచున్నది. కావున నీతని కాలమున నుత్కళరాజ్యము, కర్ణాటరాజ్యములోని భాగమగు నుదయగిరిసీమను గూడ నాక్రమించె ననియుఁ, గర్ణాటకులకు గుండెదిగులు గొల్పుచుండెననియుఁ దలఁపఁదగును. పురుషోత్తమగజపతి రెడ్డిరాజు లొసఁగిన యగ్రహారదానశాసనములఁ గొన్నింటిమీఁదఁ దన పునరంగీకారమును జెక్కించుకొన్నాఁడు. ప్రజలు ప్రార్థించఁగా నీతఁడు క్రీ. 1486లో పెండ్లి సుంకములను తీసివేసి నాఁటిదై కొండవీట శాసన మున్నది. ఈతఁడు సంస్కృతమున విద్వాంసుఁడు. త్రికాండ శేషము, ఊష్మ భేదప్రకాశిక మొదలగు గ్రంథము లీతనివి గొన్ని గలవు. ఈతఁడెంతకాలముదాఁక రాజ్యమేలెనో నేను గుర్తింపఁజాలనయితిని. క్రీ. 1490 వఱకు నీతనిశాసనముల యునికిని గుర్తించితిని. బెజవాడ దగ్గరనున్న పురుషోత్తమపట్టణ మీతని పేరఁ గట్టఁబడినది. ప్రతాపరుద్రగజపతి కాలమున బాహుబలేంద్రగజపతి, విద్యాధరగజపతియు నాపట్టణమున నుండిరి

ప్రతాపరుద్రగజపతి

ఈతఁడు 'దుర్గావరపుత్రుఁ'డని సరస్వతీవిలాసమునఁ బ్రశంసగలదు. పురుషోత్తమగజపతి బెజవాడ కనకదుర్గకు భక్తుఁడనియుఁ దదనుగ్రహమునఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి జనించెనన్న నమ్మికచే నాతనికిఁ 'దుర్గావరపుత్త్రు' డన్న బిరుదు గలిగెననియుఁ దలఁపఁదగును. 149) దాఁక బురుషోత్తమగజపతి శాసనములు గానవచ్చుచున్నవి గావునను, జైత్రయాత్ర సెలవిప్పుడు చేసిన మన ప్రస్తుతశాసనము కాలము 1500‡ కావునను నీతడు 1495 ప్రాంతముల

‡ ఈ సమయముననే బాపట్లతాలూకాలోని దగు ఈదుపులపాడు గ్రామమునుగూడ యాజ్ఞవల్క్య బ్రాహ్మణుల కీతఁడు దానము చేసెను. "శాకాబ్దే కర నేత్రవార్ధిశశభృత్సంఖ్యేచ రౌద్రి శర, ద్యూర్జేమాసి విధూపరాగసు

రాజ్యమునకు వచ్చియుండునని తలఁపఁదగును. పురుషోత్తమ గజపతికాలమునను, నీతని కాలమునను నోఢ్రదేశమున గొప్ప మతపరివర్తనకుఁ డొక మహనీయుఁడు వెలసెను. ఆయన గౌరాంగదేవుఁడు. చైతన్యమత మామహాత్మునిచే బ్రవర్తితమైనది. ఆయన విద్యానగరమునకుఁగూడ విచ్చేసినట్లు గాథలు గలవు. ఈగజపతుల యభ్యర్థనముచే విద్యానగర దండయాత్రకాలమున నాయనవచ్చెను వచ్చియుండవచ్చును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి వైదికాచారముమీఁదను, సంస్కృతభాషమీఁదను నాదరము హెచ్చు. సంస్కృతభాషలో సరస్వతీవిలాసమను యొక గొప్ప ధర్మశాస్త్ర నిబంధన గ్రంథము తత్కృతముగా వెలయుచున్నది. అందు ప్రతాపరుద్రగజపతిని గూర్చి యీక్రిందివిషయము తెలియఁగవచ్చుచున్నవి. "వీరరుద్రోఽపి పద్మాశివతనుః కటకనగరీం పద్మాపద్మాలయేలా మహిలాఖిన్నమం సమ్మానయన్-,, అనువాక్యములచే వీరరుద్రగజపతికిఁ బద్మయని యొకర్తె భార్య గలదని స్పష్టముగా తెలియఁగనగును. రాఘవాచార్యులుగారు మహిలాపదమును బట్టి యామె పేరు మైలమాంబ యని తలఁచిరి. మైలమాంబకూడ వేఱొకతె యుండిన నుండవచ్చును—"స్వయం విద్యాధర సత్కృతోఽపి కింకరీకృత విద్యాధరః,, అని యందుఁ గలదు. దీనిచే విద్యాధరుని పేరనే బెజవాడదగ్గర విద్యాధరపురమని గ్రామము వెలసినది. మఱియు సరస్వతీవిలాసమున వీరరుద్రుఁడు గౌడేంద్రమానమర్దనుఁడనియు, జమునాపురాధీశ్వరుఁడగు హుసేనసాహి యను తురుష్కుఁడు శరణాగతుఁడు కాఁగా శత్రులనుండి వాని రక్షించెననియు గలదు. కొండపల్లి దగ్గఱ నీతఁడు గాలబుర్గా అనే తురకసర్దారును జయించినట్లు కొండపల్లి దండకవిలెలోఁ గలదని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. కొండపల్లి దండకవిలె యెక్కడ గలదో నేఁజూడలేదు. మఱియు రాఘవాచార్యులుగారు "ప్రతాపరుద్రగజపతికే విద్యాధరగజపతియని పేరు. ఈయన పేర కొండపల్లిలో దుర్గంక్రింద విద్యాధరగజపతి చెరువు అని చెరువు ఉన్నది. ఆ చెఱ్ఱో యీతడు లక్కపడవమీద షికారు చేసేవాడట,, అని వ్రాసిరి. విద్యాధరగజపతి ప్రతాపరుద్రగజపతిక్రింద యమాత్యుఁడని సరస్వతీ విలాసమునఁ గలదుగదా! ఈతనికి "వీరశ్రీ గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటి కర్ణాట కలుబరిగేశ్వర శ్రీదుర్గావరపుత్ర రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర,, రేతి బిరుదావళి గలదు.

సరస్వతీవిలాసము ప్రతాపరుద్రగజపతి కృతమని గద్యమునను, అవతరణికలోను గలదుగాని యది విశ్వసనీయము గాదు. అందొక్క యుల్లాస మెల్ల కృతికర్తృవంశప్రశస్తి యని కలదు. ఆప్రశస్తియుఁ, గాదంబరీగద్యములం బోలు గద్యములతో, హృద్యపద్యములతో నద్భుతకావ్యముగా నున్నది. గ్రంథకర్తయే తన్నుఁ దానిట్లు ప్రస్తుతించుకొనవచ్చునా యని యాక్షేపమును, దానికేదో యప్రౌఢ సమాధానమునుగూడ నందుఁగలదు. ఎన్నియున్ననేమి? అది వీరరుద్రగజపతి స్వయంకృతము గాదని స్పష్టముగా తెలియనగుచున్నది. వీరరుద్రగజపతియాస్థానమున లొల్లలక్ష్మీధరుఁడని గొప్ప విద్వాంసుఁ డుండెను. ఆగ్రంథ మాతఁడు రచించినది. అట్లనుటకు గారణము లివి:—లొల్లలక్ష్మీధరుఁడు బహు గ్రంథకర్త. ఆవిద్వాంసుని సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యారంభశ్లోకములే సరస్వతీవిలాసారంభమునను గలవు. గ్రంథకర్త ప్రతాపరుద్రగజపతియే యగునేని మహాకావ్య మనఁదగినట్లు స్వవంశప్రశస్తిమయమగు ప్రత్యేకోల్లాసమును, ప్రశస్తవాక్యరచనతో గ్రంథమెల్లను రచింపనేర్చినవాఁడు గ్రంథారంభశ్లోకములను అన్యానకవికృతమగు గ్రంథాంతరమునుండి కైకొనఁగోరఁడు. వేఱుగా శ్లోకములు వెలయించి చేర్పఁగలవాఁ డగునను. లక్ష్మీధరపండితుఁడు సరస్వతీవిలాసము తనకృతియని భావిలోకము గుర్తించుట కిదియొక సాధనమై యుండుఁగాక యనుతలంపుతోఁ గాబోలు, సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యాపీఠికాశ్లోకములనే యిందుఁ జేర్చినాఁడు. మఱియు నాపండితుఁడు రాజాజ్ఞచేఁ దనపరిశ్రమము నానాఁడు రాజార్పితముఁ జేసినను భావికాలమునఁగూడ వాస్తవము ప్రవ్యక్తమగును గాక యనుకోరికతోఁ గాఁబోలును, తన సౌందర్యలహరీ గద్యమందు సరస్వతీవిలాసమను పేరుగల స్మృతి నిబంధనమును దాను రచించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యాంత గద్యము.

"......నిఖిలయామళతంత్రావగాహన ధురీణ

మయే శ్రీవిరరుద్రభరాట్, భారద్వాజసగోత్రమాధవ బుధాయా [ ]శాఖాజుషే, ప్రాదాదిట్టులపాటినామక మహాగ్రామం నృపగ్రామణీః సః. శ్రీయాజ్ఞవల్క్య ప్రసిద్ధాన్వయమునందు ముఖ్యుండు దామయ్య ముత్తాత-ఇత్యాది- సంస్కృతాంధ్రపద్యమయ శాసనము-గవర్నమెంటువారి 1922 సం॥ శాసనసంచయమున 802 నెం॥ గలదు. ఇది యప్రకటితము.

ఆశ్రియీకృత గజపతివీర రుద్రేణ నీలగిరి సుందరచరణార వింద చంచరీకేణ వాణీసహచరీకేణ, సరస్వతీవిలాసాద్యనేకస్మృతినిబంధన, లక్ష్మీధరాద్యనేక సాహిత్యనిబంధన, నయవివేకాద్యనేక గురుమత నిబంధన, యోగదీపికాద్యనేక పాతంజల మతనిబంధన, మహానిబంధనాఖ్య మానవ ధర్మశాస్త్రటీకా, కర్ణవతంస బర్హావతం సాద్యనేక కావ్య కల్పకేన ఆశ్రితజనకల్పకేన నిగ్రహానుగ్రహకౌశకేన శ్రీమహోపాధ్యాయ లక్ష్మీధర దేశికేన—,,

ఈలక్ష్మీధర పండితుని వంశమువారిప్పటికిని కృష్ణాతీరమున ప్రస్తుతశాసనమున దత్తాగ్రహారమగు ననంతవరమనకుఁ గడుఁజేరువనే కొల్లూరను గ్రామమున లక్ష్మీధర పండితుఁ డార్జించిన విపులసంపదల ననుభవించుచు వెలయుచున్నారు.

ఈ లక్ష్మీధరపండితుఁడు గాక, ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానమున దివాకరుఁడను కవీశ్వరుఁడుగూడ నుండెను ఆతఁడు రచించిన మహాకావ్యము 'భారతామృతము' చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ గలదు. ప్రతాపరుద్ర గజపతి యాతనికిఁ దనయాస్థానమున 'కవిచంద్రరాయ' పదము నిచ్చెనట. ఆతని భారతామృతము ప్రౌఢము, రసవంతము నగు మహాకావ్యము. ఆతనిచరిత్ర మించుక—

"యం ప్రాసూత పతివ్రతాగుణవతీ—శ్రీపైద్యేశ్వరతో విభూషితభరద్వాజాన్వయా దాత్మజమ్, కావ్యేతస్య దివాకరస్య కృతినో బాలాధరస్యాదుని, ఖ్యాతే భవ్యపదోఽయ మాసి గదిత స్సర్గ స్సమాప్తోఽభవత్ కావ్యేతస్య పితృవ్యతః కవినృపా త్ప్రసాద్య శిక్షా భృతః యాచ్ఛ్రితా మధుసూదనో మధురయా కంనామ నానందయత్, భూయోఽభణ్యత యేన పూర్త చరితం చేతశ్చమత్కారకృత్, యోదేవ్యా స్తుతి మద్రిరాజదుహితుః శ్లోకైః కృతే నాకరోత్, జాతో వ జననేయి నామపి కులే యోఽనేకవిద్యావతా, రమ్యం చాకృత పారిజాతహరిమ్ణం సన్నాటకం యశ్చాభత్ కవిచంద్రరాయ పదవీం రుద్రభూమిభుజః యత్ప్రతాకవిడిండి మోఽనేకవితావాజిజితః యశ్చక్రే రసమంజరీతి రసికాహ్లాదాయపద్యావళిం, కావ్యే తస్య సహోదరా దభినవ శ్రీగోవిందతః,

ఈతని చరిత్రము తెల్గుదేశపు సంస్కృతకవుల చరిత్రలో విస్తరించి వ్రాసితిని

లొల్లలక్ష్మీధర పండితుడును, నీదివాకర కవియు 1519 లో ప్రతాపరుద్రగజపతి ఆంధ్రరాజ్యమును బూర్తిగాఁ గోల్పోయిన పిదప, శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులై పేర్వెలసిరి. దివాకరకవి 'కర్ణాటాధిప కృష్ణరాయసదసి ఖ్యాతస్య విద్వత్తయా, అని చెప్పుకొన్నాఁడు. లొల్లలక్ష్మీధరపండితుఁడుగూడఁ గృష్ణరాయలవారి సమ్మానమునఁ గొన్ని కృతులఁ గూర్చెను. వానిలో దైవజ్ఞవిలాసము ప్రధానమయినది.

ఈసమస్య శ్రీకృష్ణరాయల పేర లక్ష్మీధర పండితుఁడు పూరించినది.

శ్లో. శ్రీకృష్ణక్షితిపాల దత్తమణిభిర్విద్వత్కవీనాం గృహా, నానారత్నవిచిత్రకుట్టిమభువో రత్నాకరత్వంగతాః, అబ్ధిః కేవలవారిపూరనిలయః సంభావ్యతే సజ్జనై, రంభోధి ర్జలధిః పయోధి రుదధి ర్వారాంనిధి ర్వారిధిః.

ప్రస్తుత శాసనము ప్రతాపరుద్రగజపతి క్రీ. 1501 లో దక్షిణదిగ్జయార్థము బయలువెడలి కృష్ణాతీరమున బ్రాహ్మణుల కగ్రహారదానము చేసిన సందర్భమందలిది గదా! ఇది జరసిన పిదప గజపతి జైత్రయాత్ర సాగించెనో లేదో, దక్షిణదేశ మేమి జయించెనో యెఱుఁగరాదు. క్రీ. 1513 సంవత్సరముదాఁక నీతఁడు క్రొత్త దేశమును జయింపకున్నను, బూర్వ ముండినదేశమును గోల్పోలేదని నమ్మవచ్చును. కొండవీటిలోఁ గుమారుడగు వీరభద్రగజపతిని, ఉదయగిరిలోఁ బినతండ్రియగు తిరుమల రౌతరాయ మహాపాత్రుని నెలకొల్పి యేల్పబడిని బలిష్ఠముగాఁ జేసినాఁడు. ఈతనికి నమ్మకముగల భృత్యులై యాంధ్రదేశమున నొక క్షత్రియకుటుంబమువారు మిక్కిలి సహాయపడుచుండిరి. వారివంశవృక్ష మిట్టిది.

మాధవవర్మ సంతతి

- కంఠమరాజు
  - అన్నలదేవరాజు
    - సింగరాజు
      - పెదవల్లభరాజు (అన్నలదేవి 1 భార్య, రాయకమ్మ 2 భార్య)
        - సింగమరాజు క్రీ. 1451
        - దమ్మరాజు క్రీ. 1470
          - బసవ, తిర్మల, వల్లభ క్రీ. 1528
        - ప్రభాతరరాజు
        - పాపరాజు
          - సింగరాజు క్రీ. 1528
            - పాపరాజు, కొండమరాజు, బసవరాజు, వల్లభరాజు, నాగరాజు, [చేతరాజు
      - చినవల్లభరాజు

రాఘవాచార్యులుగారు, కపిలేశ్వరగజపతి పరంపర వారును, వీరును ఒక్కవంశమువారే యని తలంచిరి. ఈశ లంఘనదాధారము గలదిగా నాకుఁ దోఁపదు మీఁదఁ జూపఁబడిన వంశవృక్షమునఁగలతిర్మలరాయఁడే [క్రీ. 1524] ప్రతాపరుద్రగజపతి పిన్నతండ్రియు, నుదయగిరి దుర్గమునమీఁద నున్నవాఁడు నని వర్ణితుఁడయిన తిరుమల రౌత మహారాయఁడని వారువ్రాసిరి. ఆతఁడు, నీతఁడు భిన్నులని నాతలఁపు. శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. 1514 లో ఉదయగిరిని బట్టుకొని, అక్కడనుండి వీరరుద్రగజపతిని వెనుకకుఁ దోలెను. 1515 లో కొండవీటిని జయించెను. 1516 తిరిగి కళింగదేశ విజయార్థము దండయాత్ర వెడలి, 1519 లో పొట్నూరిలోఁ బ్రతాపరుద్ర గజపతి నోడించి విజయస్తంభము వేయించి, యాతని కుమార్తెయగు భద్రను బెండ్లాడి, యాంధ్రదేశమున గజపతిరాజ్యము నంతరింపఁజేసెను. కాని కృష్ణరాయల తర్వాత ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు గాఁబోలును, మరల కన్నడము మీఁదికి దండెత్తిరాఁగానో రాఁబోవఁగానో, పెద్దనామాత్యుఁ డీక్రింది పద్యము చెప్పి యాతని సిగ్గిలఁ జేసెనట!

సీ. రాయరాహుత మిండ రాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోటఁ గోరాడునాఁడు
సంపెట నరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్ఝర గండపెండేర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొనఁ గూర్చునాఁడు
ఒడలెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁ జాలక తలచెడి జీర్ణమైతో
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెలిచినిలు కుక్క సొచ్చిన తెలుఁగు దోఁప.

ఈ గజపతుల పరిపాలనకాలమున నాంధ్రదేశమున స్మార్తధర్మములును, సంస్కృతవిద్యయును నభ్యుదయము నందెను. గజపతులు స్వయము తెలుఁగు గ్రంథములను వేనిని కృతులందరయిరి. కాని వీరి మంత్రులగు తెలుఁగువారు కొన్ని కృతులందిరి. వీరి పాలనకాలముననే శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు దారిద్ర్యదగ్ధుఁడై కడగండ్లు గుడిచి, యుసురు విడిచెను.

'వీరు స్వతంత్రాధికారము గల రాజు లయినందుకు దృష్టాంతముగా వీరి నాణెములు వెలుగా నుండెను. గజపతివారి నాణెములమీఁద వావృదాతో ఏనుగు స్వరూపము చేయుబడియుండెను కొన్నిటిమీద సూర్యచంద్రులు సహితం ఉండును'' అని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి.

రాఘవాచార్యులుగా రీశాసనము నెఱుఁగుదురు. వారిచరిత్రలో దీనిని బ్రస్తావించిరి. వారియింటఁ జెడఁగొట్టబడిన శాసనములలో నిదియుఁ జేరియుండునేమో! ఈశాసన వివరణమున రాఘవాచార్యులుగారి గ్రంథము నాకుఁ గొంత యుపకరించినది.

ఆతుమూడి ప్రతినామధేయమయిన

అనంతవరము తామ్రశాసనము

శ్లో. లక్ష్మీం నశ్చిరమాతనోతు భగవాన్ లీలావరాహో హరి
ర్మగ్నాముద్ధరతి స్మ యోధిసలిలేపశ్యంభరాం సంప్రమా
లగ్నాయస్య తనూరుహేషు సరితో భ్రాంతిస్మ సప్తార్ణవా
భూః కాంతాపరిషంగసౌఖ్యజనితస్వేదాంబులేశా ఇవ. ౧
,, హేరంబః శ్రియమాతనోతు జగతాం గండస్థలీసంచర
ద్భృంగీమంగళగానకర్ణనసుఖివ్యాసక్తచిత్తాంబుజః
యశ్శ్యందాద్రిముదుష్షు తైస్స్వహ్నపద్రః ప్రక్రీడత స్త్రైశవే
క్రీడాకందుకతాం భజంతి విపులాశ్చిత్రం కలత్రాభృతః.
,, అస్మాకి మచలాం శ్రియం వితనుతాం సింహాద్రిచూడా
మణే, స్నేహో వ్యస్యకరాంబుజస్య యుగళే శ్రీశంఖచ
క్రే చిరం, సూర్యాచంద్రమసౌ ద్వయోర్జనపదం సంప్రాప్త
యో ర్యస్యాసౌ, స్థిరయోస్త్వనర్గతతేజసా విలసతో బింబావ
నాల్పాయతే. ౩
,, పతిప్ప్యా పామస్థిసకోజనీపతి స్త్రయీ మహాత్మ్యతము
పానిషాదనః, పరికాశసంవీతదగంబరింజనాః శివస్య
మూర్తి సముదాహరంతి యమ్. ౪
,, తదీయవంశే తదనుప్రతాపవాం శ్చరస్యరాజా కపిలేశ్వ
రాహ్వయః, అభూదభూతోపమపౌరుషోర్జితో జితోభ
యారాతిః సోమసోన్నతిః. ౫
,, యమగ్రిగణ్యం కిలపుణ్యవర్తినాం నృపేషు సింహాసనవర్తి
షు త్రిషు, ఆజస్రదానాంబుఝురక్షతక్రమం వదంతి
లోకాభుజా దంతినాం పతిమ్. ౬
,, ఘనేనయేన ద్విజసంఘసాత్కృతా మహాగ్రహారాః
శివగారిక్తిజ్వాలాగ్ని, మహీపుఁద్విహృదయావలంబినో
మహాగ్రహారా ఇవ సంచకాసతే. ౭

,, ప్రసహ్య కర్ణాటమహీపతేః పురీం నిరుధ్య విద్యానగరీం నిజైర్బలైః సమున్నతం మానమివోచ్ఛ్రయం కరం సమాదదే కర్కశ చక్రవిక్రమః. ౮

,, కుమారహంవీరవిభు ర్యదాజ్ఞయా విజిత్య కావేర్యంతదిశం ప్రతాపవాన్, అశోధయచ్ఛాత్రవశోణితోక్షితాం కృపాణికాం దక్షిణసాగరాంబుషు. ౯

,, స రాజధానీం కటకాభిధామసౌ దకంటకాం ముత్కళదేశనాయకః దిగంతసామంత కిరీటమాలికా మణిద్యుతి ద్యోతిత పాదపంకజః ౧౦

,, సుతో భవత్తస్య సురేంద్రతేజసః పురందరశ్రీః పురుషోత్తమో నృపః వసుంధరాయత్ర్యవనూపమే దధౌ మహీధర స్థేమ్ని పతివ్రతావిధిమ్. ౧౧

,, యద్దానేన వినిర్జితా సురగవీ ఖాద త్యజస్రం తృణం చిత్తే సంతత చింతయా సురమణి శ్చింతామణిత్వం గతః, మేరౌ సంభృతవల్కల స్సురనగో ఘోరం తపస్తప్యతే మాలిన్యం జలదో బిభర్తి గగనాకాశాపరేషామహో. ౧౨

,, యస్మిన్నిత్యతరప్రతాపదహన జ్వాలాయమాన ధ్వజస్తంభాబద్ధ కుసుంభరక్తవసన శ్రేణీషు విభగ్న ద్విషే, సంధాయాభయయాచనాంజలి మహోదత్యోదయాద్రిం ధియా, దాత్మానం ముముచే నృసింహ నృపతిః కర్ణాట దేశాధిపః. ౧౩

శ్లో. యద్ధాటీచల ఘోటికాఖురపుటక్షుణ్ణక్షమా మండల ప్రోద్ధూతాధ్వవిసృత్వరాధిక రజస్స్తోమం సమీక్ష్య ద్విషః, ధావంతే సపది జ్వలిష్యదలఘు ప్రోథ ప్రతాపానల, ప్రోద్గచ్ఛద్ఘనధూమమండలధియా భీతా వనాభ్యంతరమ్. ౧౪

,, జాతస్తస్య సుతః ప్రతాపపదవాన్ రుద్రాదిపశ్శ్రీనిధిః ఖ్యాతానంత గుణాన్వితాచల మహాధర్మాగ్రహాపోత్రకః, విధ్వస్తాలఘుమర్జయారినగరః ప్రాప్తాచ్యుతో గ్రజ్వలద్భాతిరిశేశ్వరోద్ధృత శివశ్శ్రీరాజచూడామణిః ౧౫

,, అమాత్య (...)తాభిషేక ముఖ్యసత్క్రియా పరివర్ధితామలప్రభాధిభాసు భాసురాంగ సౌష్ఠవః, అనంతరం పితుర్మహీ ముశాదశాత్ర నామయం ప్రతాపసింధదీధితిః ప్రతాపరుద్ర పార్థివః. ౧౬

,, యుద్ధే కృద్ధం విపక్ష క్షితిపతి నివహో మన్యతే కాలరుద్రం కల్పక్షోణీరుహం యం కవిబుధనికరో దానశౌండ ప్రభావమ్ లోకాః పీయూషభానుం సకలజనమనోరంజనోదారవేషం, కాంతా స్సాక్షాద్రతీశం కమలభవమపి ప్రౌఢ విద్యాయుతం వా. ౧౭

,, అథ తే భువి తస్య రుద్రనృపతే ర్ధాటీదిగంతద్రవ, ద్ఘోటీశైల గుహాంతరస్థిత రిపుక్ష్మాభృద్వధూటీగణమ్, కర్ణాటం విపినాట మంగనృపతిం తుంగాద్రి శృంగాలయం, వైదర్భం నవపర్ణగర్భ మరసం శుష్కాంకురుష్కాంతరే.

, వేదండప్రజగండ మండల గళద్దానాంబుధారాప్లుతో, త్పాదన్యక్కృత దైన్య సైన్యనివహాత్ క్షుణ్ణక్షమా మండలాన్, యాత్రాం సక్షణదిగ్జయాయ విదధత్ సంప్రాప్య కృష్ణాతటీం, సోయం రుద్రనృప స్స్వమైచ్ఛదసఘోదాతుం ద్విజేభ్యో మహిమ్. ౧౯

,, కాకాద్దేవ్యయ సేత్రవేపశక ధృత్యంఖ్యాక రౌద్ర్యాబ్దాయే, కార్తిక్యాం గురువాసరే గజపతి శ్రీవీర రుద్రాధిపః, సన్యక్శ్రీయుత మాతుమాదివిదితం చంద్రోపరాగే ముదా, విప్రేభ్యో దిశదగ్రహారతిలకం కృష్ణాతటీ పశ్చిమే. ౨౦

ఆదినా [?] మాతుమాశిప్రవిదిత ధరణీ దేవరమ్యాగ్రహారే, వేదైర్విప్రైః షడంగ శ్రుతిపఠన సరోజానన ప్రౌఢవాగ్భిః, కీర్ణే వాక్యప్రమాణ స్ఫుటపద పదవీ వాక్ప్రతిఖ్యాతవృత్తేః భాగానా మష్టవింశత్యధిక శతమితాక్లుప్త సంఖ్యావిభాతి. ౨౧

వృత్తిమద్గోత్రనామాని లిఖ్యంతే దక్షిణాదికం, ఉత్తరశ్రేణిమారభ్య ప్రాచీపీధ్యా ప్రదక్షిణమ్. ౨౨

[తర్వాత దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల ఇంటిపేర్లు, పేర్లు, గోత్రములున్ను, దానము చేయబడిన గ్రామము యొక్క సరిహద్దులున్ను ఇవ్వబడినవి.]

(ఆంధ్రపత్రిక విభవసంవత్సరాది సంచికనుండి.)

శ్రీ చింతామణి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము రాజమండ్రి.

అకారాది సూచిక

అ

అచ్యుతులు 26, 28
అచ్యుతాపురవు శాసనము 35
అత్రి 74
అటవిక రాజులు 28
అనంతవర్మ వజ్రహస్త దేవ 50,55,56, 58
అనంతవర్మ చోడగంగ దేవ 58,64,65, 78
అనంతబ్రహ్మ లేక, వర్మ 82
అనంతవర తామ్రశాసనము 97, 100
అభిర 28
అనంగభీమ 96
అనియంకభీమ 96
అయితయసోమయాజి 79
అర్జునాయన 28
అర్హాతనిమదీయపర్వతము 23, 25
అలికసున్దర 21, 22
అవరెంగ 50
అవముక్త దేశము 28
అశోక 1,16
అంతియోకుడు 15, 21
అంతిగోనుడు 21, 22
అంగసప్తకము 23, 25
అంబదేవ 98
అంబవాడివిషయము 76
అంశుదత్తుడు 75

ఆ

ఆతుమూడి 97,98,104
ఆదిత్యశర్మ 43
ఆదిత్యభట్టు 50
ఆదిత్యవర్మ 85
ఆమేరసింగ్రామము 85
ఆర్యావర్తము 28
ఆంధ్రులు 21, 22

ఇ

ఇశావంశ (ఐరేన) 24
ఇరండపల్లి 28
ఇందిర 96
ఇంద్రవర్మ 35,36,37,40,41
ఇంద్రవర్మదేవ 85

ఉ

ఉగ్రసేన 28
ఉజ్జయిని 11,12,18
ఉత్కలదేశము 79
ఉత్కలపతి 77, 88
ఉత్తరాపథము 23, 25
ఉదయాదిత్యుడు 79
ఉభయప్రాచీతటి 23, 25
ఉర్లాముశాసనము 31
ఉరామల్లగ్రామము 31

ఎ

ఎరయముడు 58
ఏడర, లేక ఏడ్డర 88

ఐ

ఐరేన (ఇశావంశ) 22, 24

ఒ

ఒడ్డరాజులు 97

క

కటకము 97, 98
కదంబకులము 79, 82
కపిలేశ్వరగజపతి వంశక్రమము 98, 99
కపిలేశ్వరుడు 97,98,99
కర్ణాట దేశాధిపుడు 97

కరాట లాటేశ్వరుడు 75
కర్తృపుర 28
కల్వగొండ 42
కళింగ రాజ్యము, నగరము 20, 21, 29
31,34,36,41,49,56,76,96
కళింగాధిపతి 22,24,35,82,85
కళింగ జన విగ్రహము 25
కశ్యప క్షత్రియులు 24
కస్తూరిదేవి 96
కస్తూరికా మోదిని 96
కామరూప 28
కాశి 28
కామార్ణవుడు 57,64,75,76,77
కుబేరుడు 28
కుడ్రాహారము 58
కుమారీ పర్వతము 25
కుమారీదేవి 29
కుమార సింహుడు 49
కుమార హంవీరవిభుడు 97, 104
కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు 42
కూర్మక రాష్ట్రము 40
కృష్ణదేవరాయలు 97
కృష్ణాతీరము 97
కేరళ దేశములు 75
కేరళపుత్ర 2, 15
కొత్తూరు 28
కొండవీడు 98
కొర్ని శాసనము 58, 65
కోసలదేశపు రాజు 28
కంబకాయశాసనము 79
కంటకవర్తనివిషయము 76
కంభోజ 5,15,21,22
కంచి 28
కంపిలివాడగ్రామము 49
కెందుపట్న తామ్రశాసనము 88
కొంకణపతులు 75
కొండపల్లి 101
కోలు వర్తనీ విషయము 49, 58
కోటకులజుండు 26, 28
కోలాహలుడు 75, 96
కోలాహలపురము 75, 96
క్రోష్టుక వర్తనీ విషయము 34
కౌస్థల దేశము 28
కౌరాళ దేశము 28

ఖ

ఖరపరిక 28
ఖాలి 43
ఖారవేల 22,24,25
ఖోన్న గ్రామం 64, 78
ఖోల్లేరు 64, 78

గ

గజపతి 97
గణపతినాగ 28
గాణమహీపతి 99
గాలబుఖాన్ 101
గుప్తసిప్రపౌత్రుడు 29
గుణమహార్ణవుడు 57, 64
గుణార్ణవుడు 75, 76
గోరథగిరి 23, 24
గోకర్ణస్వామి 64,76,31,34
గౌరాంగదేవుడు 109
గంగులు, లేక, గాంగులు 64,76,82,96.
గాంగ (గంగ) వంశము 27,31,75,71
గంగవంశానుచరితము 98
గంగ (గాంగ)కులజుడు 41,43,56,50,75,88
గాంగేయుడు 75
గాంగేయ శకము 29,183,184
గాంధార 5, 15

గంగవాడి విషయము 75
గుండమరాజు 64, 77
ఘసిత 23, 24
ఘటోత్కచపాత్ర 29

చ

చళుక్యవంశము 96
చికాకోలవలస 50
చిఖల్లికగ్రామము 43
చిత్రాంగదుడు 75
చీడివలస 45
చీపురుపల్లి 42
చేదిరాజవంశవర్ధన 22, 24
చైతన్యమతము 101
చోడగంగదేవ 64,77,96
చోడులు 2,15,21,22
చోళదేశములు [illegible]
చండస్వామి [illegible]
చంద్రుడు 74
చంద్రవర్మ 33
చంద్రలేఖ 96
చంద్రగుప్తపుత్రుడు 29

జ

జలమ్బూరువిషయము 85
జల్మూరు 58
జలేశ్వరస్వామి 58
జయశర్మ 31
జయసేనుడు 75
జాకల్లదేవి 96
జాతవేదిభట్టు 78
జౌగడ 14—18
ఖండలివాడగ్రామము [illegible]0

ట

టెక్కలిగ్రామము 29, 82

డ

డహాళ 28
డెమిట్రియస్ 23, 24

త

తక్షశిల 11,12, 18
తామ్రపర్ణి 2,15,21, 22
తిరిలింగగ్రామము [illegible]0
త్రికళింగము 31,37,38,39,50,57,58,[illegible]
త్రిలింగగ్రామము [illegible]
తీరాభట్టారకుడు [illegible]
తిరుమలప్పరాయుడు [illegible]
త్యాగరాయుడు 21, [illegible]
తొండమండలరాజులు [illegible]
తొగ్గను 5
తోసలి 10,11,13,14
[illegible] [illegible]

ద

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
ధర్మక్షేత్రము [illegible]
ధర్మాన్ని [illegible]
దక్షిణాపథము [illegible]
దానార్ణవుడు [illegible]
దామోదరుడు 65
దాక్షారామము 100
దివాకరుడు 102
దుర్గశర్మ 35, 43
ధ్రువభూతి కుమారుడు [illegible]
దేవేంద్రవర్మ 20,79,83
దేవేంద్రవర్మ, (భూపేంద్రతనయు) 45, 49
దేవపిలానుడు 85
దేవసింఘదేవ 3[illegible]

దేవనాయకుఁడు 79
దేవరాష్ట్రము 28
ద్రైవపుత్ర 28
ధాలి 1, 14
దంతాపురము 76
దంతిపురము 79
దంతపురము 37,39,40

న

నగరము 76
నటువంశము 29
నన్నవర్మ 43
నరసింహరాజు 97
నరహరిదేవు 99
నరసింహదేవ II 88, 96
నహుషుఁడు 74
నారాయణనాయక 79
నాగఖేడి 85
నాగావళీనది 40
నాభకులు 21, 22
నాభపంక్తులు 21, 22
నాగదత్త 28
నాగసేన 26, 28
నియార్ణవుఁడు 82
నీలరాజు 28
నేపాల 28
నంగమ 96
నందమహారాజు 23, 25
నంది 28
నూంకభోజు 58

ప

పరీక్షిత్తు 75
ప్రగల్భుడు 75
ప్రతాపరుద్రగజపతి 97,99,100,101
పాండ్యులు 2,15,21,22,75
పాండ్యరాజు 23, 25
పాలక (పాక)నాఁడు 28
ప్రాదేశికులు 2, 3, 15
ప్రార్జున 28
పితినికులు 21, 22
పిఠాపురము 28
ప్రియదర్శి (అశోక) 1—16
పురుషోత్తమ గజపతి 97, 89, 99, 100
పురూరవుడు 74
పుష్పపురము 26, 28
పుర్లి 40
పుళిందులు 21, 22
పోట్నూరు 103
పోతాంకుశుడు 76

బ

బట్టినాచార్యుడు 78
భద్రాంబ 99,103
భరతవర్షము 23,25
బలవర్మ 28
భవదత్తశర్మ 40
బహసతిమిత్ర, (బృహస్పతిమిత్ర) 23, 25
బాఘల్లదేవి 96
భానుచంద్రుడు 29
భాస్వంతుఁడు 75
బాలభాస్కరదేవుఁడు 99
బాహుబలేంద్రగజపతి 99
భీమఖేడి 82
భీమదేవశర్మ 88
బుధుఁడు 74
భుక్కుకురగ్రామము 40
భూపేంద్రవర్మ 46, 49
బౌద్ధపాదు 55
భోజులు 21, 22

మ

మగధ 23, 25
మగుడు 21, 22
మతిల 28
మధుకేశుఁడు 76
మధుర 23, 24
మధుకామార్ణవ 64, 77
మల్లపశ్రేష్ఠి 50
మల్లికేశ్వరుఁడు 55
మహాకాంతార 28
మహామాత్ర 3,4,5,6,10,11,12,13,14,15
మహేంద్ర (పిష్టపుర, కోసల) 28
మహేంద్రగిరి 49, 76
మాతృచంద్ర 29
మాతృశర్మ 43
మాద్రక 28
మాధవవర్మసంతతి వంశవృక్షము 102
మాలవ 28
మారసింహ 75
మురుణ్డ 28
ముసిక (మూషిక) నగరము 23, 24
ముండపట్టు 78
మైలమాంబ 101
మౌర్యరాజ్యకాలము 23, 25
మంకుణ 96
మంతరాజు 28

య

యజ్ఞభట్టు 50
యయాతి 75
యవన 5,15,21,22
కాంభోజులు 21,22
యుక్తులు 2,3,15
యౌధేయ 28

ర

రణార్ణవుఁడు 76
రాఘవుఁడు 96
రాజగృహనృప 23,24
రాజరాజ 64,96
రాజసుందరి 64,77,96
రాజేంద్రచోళ 64,77
రాఢా రాజ్యము 96
రాజమహేంద్రవరము 100
రాణక 82
రాష్ట్రకూట 78
రుద్రదేవ 28
రెడ్డిరాజులు 97
రేవెపల్లిగ్రామము 79

ల

లజూకులు 2, 3, 15
లక్ష్మీధరపండితుఁడు 102
లాంగూలగజపతి 99
లింగాలబండ 55
లిచ్ఛవి దౌహిత్రుఁడు 29

వ

వజిర వంశము 23
వజ్రివంశము 24
వక్రి 49
వజ్రహస్తుఁడు 50,55,57,58,64,75,76,77,96
వరాహవర్తని విషయము 35,64, 78
వరేంద్రరాజ్యము 96
వల్లేమోజుఁడు 58
వ్యాఘ్రరాజు 27
విజయాదిత్య 77
విదర్భ 97
విద్యానగరి 97, 99
విద్యాధర గజపతి 99
వినయమహాదేవి 57, 64

వినయాదిత్య 64
విరోచనుఁడు 75
విషమసిద్ధి 42
విషవ్రజులు 21, 22
విష్ణుగోపుఁడు 28
వృషధ్వజ 75
వీరభద్రారెడ్డి 100
వీరనృసింహుఁడు 96
వీరభద్రగజపతి 99
వీరరుద్రగజపతి 97
వీరసింహుఁడు 75
వేఁగి, వేగి 28, 77,78
వేన మహారాజు 22, 24
వైదుంబ వంశము 57, 64

శ

శబరాదిత్య 76
శండిదేవరభట్టు 50
శాక 28
శాతకర్ణి 23,24
శుక్రుఁడు 75

ష

షాహానుషాహి 28
షాహి 28

స

సత్యపుత్ర 2,15
సనకానీక 28
సప్తసుభటులు 76
సమతటము 28
సమాపానగరము 18,19
సరస్వతీవిలాసము 101
స్వామిదత్తుఁడు 28
సారధ్వజుఁడు 75
సాంబపురోపాధ్యాయ 40,42
సంతబొమ్మాళి 43,82
సంబోధి నగరము 7,16
సంవేద్యుఁడు 75
సిద్ధార్థక గ్రామము 35,36
సింహపుర తామ్రశాసనము 82
సింహప్రిస్తరరాణి 23,25
సింహళము 28
సీత 96
సోదామండలము 76
సౌమ్యుడు 75
సౌరాంగుడు 75

హ

హథిగుంఫాశాసనము 22
హస్తివర్మ, (వేంగి) 28,29
హస్తివర్మ (గాంగ) 31,34
హరిసేనుఁడు 29
హరిశ్చంద్ర గజపతి 99
హిందోళా 34
హుసేనసాహి 101
హోంబురువల్లి 64,78

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)

Cl. No. 934.09 Su14K Acc. No. 28970

DATE DUE

DURATION OF LOAN — Not later than the last date stamped below, failing which fine as per Library Rules will be charged.

16 NOV 93		

UNIVERSITY OF HYDERABAD, LIBRARY

T Acc. No. 28970

Call No. 934.04 Sull4K

Author [illegible]

Title [illegible]

UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P)

1. Books / Journals should be returned on the due date.

2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

el[illegible] k fresh and clean